DILVCIDATIONVM EVANGELICARVM

Pars altera;

CONTINENS EXPOSITIONEM libri quarti Enchiridij Euangeliorum.

AVCTORE

VINCENTIO REGIO E SOCIETATE IESV THEOLOGO.

PERMISSV SVPERIORVM.

COLONIAE AGRIPPINAE,

Sumptibus Bernardi Gualtheri.

ANNO ·M. DC. XV.

Cum gratia & priuilegio S. Caesareae Maiestatis.

AVCTOR CHRISTIANO LECTORI.

EN tibi Christiane Lector nostrarum altera Dilucidationum pars, quæ ea, quæ Christus Dominus à secundo ad tertium gessit Pascha comprehēdit; ducit autem initium ab illius Paralytici historia, quē ad probaticam piscinam tot annos expectantem aquæ motum, Dominus sanitati restituit, ad eam vsque disputationem, quam apud Capharnaitas de Venerabili Sacramento habuit. Nemo verò miretur velim, si mole libri dissentiant. quippe cùm ea nobis maximè librorum arriserit distributio, qua singulis libris, singuli ferè vitæ Christi anni, vel singula Ioannis Paschata comprehenderentur. Cumque vnus annus multò magis de Christi rebus meminerit quàm alius, ideò vnum præ alio librū magis etiam excreuisse oportuit. Præter itaque primum librum, qui Christi habet infantiam, alter Christi gesta trigesimum agentis annum complectitur, hoc est, à Baptismo ad nuptias vsque, in quo quidem nullam inuenio Paschatis factam esse mentionem ab Euangelistis. Tertio deindè libro, quæ à Domino gesta primo Paschate, paulò post nuptias celebrato, habentur. (Eo enim incipit numerus per Paschata, quem Ioannes sequitur) ad secundum vsque Pascha.

A secundo itaque Paschate Ioannis huic libro quarto initium fecimus, quo secunda continetur harum Dilucidationum pars ad tertium vsque Paschatis tempus, vnde quintum librum Dei Opt. M. Matrisque eius integerrimæ auxilio auspicabimur. Si quid verò ex hoc nostro qualicunque labore Lectori vtilitatis redundabit, totum Deo, Deiparæque Sanctissimæ acceptum ferimus, quibus profectò tantus labor paratur, & dicatur, quorum vti freti ac tuti auxilio, præsidioque primam partem, ita & hanc secundam edimus, iisdemque mox dantibus, & partes alias adijcere excogitamus, quod vt faustè, feliciterque fiat, te magnoperè quæso Lector Deum, Beatamque roges Virginem hoc suum sibi datum munus agnoscant, vt quidquid vel tibi, vel ceteris sacrarum rerum studiosis proderimus, eiusdem Dei Sanctissimæque Parentis gloriæ, & honori acceptum referatur.

(∵)

TYPO-

TYPOGRAPHVS LECTORI SALVTEM.

SACRARVM Interpretem litterarum, præsertim quas Dominus Iesus suo sanguine consignauit Christiane ac proinde Amice, vnum illud oportet spectare, vt vnumquemq; iuuet; id verò quoniam omnibus præstare per se minimè valet, proptereà quod nisi doctioribus, iisq; piis aditus ad huiusmodi opera patere non debet; satis sibi consultum putauit Auctor hic noster, si iis viris, & verbi Dei concionatoribus prodesset in primis, deinde per hos vniuersis. Et verò hi quando vitam, actionesq; Seruatoris nostri habent ante oculos in his libris explicatas, atq; vt in tabula expressas, habent etiam quod oculis mentis proponant ad meditandum vtiliter, cogitandumq;. Quamquam vt meditatio commodior, ac fructuosior sit, Enchiridion dabitur, quatuor Euangelia vno continenti textu complectens, cum breui quadam explanatione.

Est & alius in his libris fructus, quem in alios deriuare Concionatorum est munus; etenim in iis cùm res quinque desiderentur; Primùm vt nouerint operum Christi eiusq; vitæ seriem, Euangeliorumq; concordem nexum, & quo quidque anno, ordineq; contigerit. Deinde ne sensus litteræ, difficultatesq; ignorent, quæ non rarò incidunt in Sacris libris.

Posteà vt quæstiones etiam illas, quæ agitantur in scholis apprimè calleat, vt nodum ipsum ex sese aliquando intricatum, extricet ad captum vulgi & populi dilucidè, & breuiter, rem tamen totam ne ieiuna aut fastidii plena videatur. Patrum, scripturæq; auctoritate condiat, exemplis comparationibusq; concinnet. Ad has autem peragenda eruditione est opus, quæ erat quarta res concionatori pernecessaria. Postremò locuples vt sit oportet earum rerum, quæ moribus per virtutem confirmandis, ac vitiorum morbis ex animo profligandis faciunt, ex Sanctorum Patrum, sacræq; scripturæ hortis decerpta.

Quæ cùm ita sint, sanè non mediocriter admirari debes, atq; amare Auctorem ipsum, qui nihil ex iis præterit quæ recensuimus, quin verò omnia numero peragit. primùm per octo libros Dilucidationum totidem Enchiridii libris respondentes historia Euangelica per ordinem temporum, annorumq; accuratè distribuitur, ratioq; dictorum innuitur, fusius in Enchiridio tractata. Secundo loco verborum, sententiæq; vis patefit scholiis iustis, & commentariorum instar comprehensa. Hic non pauca sæpè ad mores, nonnulla ad alias difficultates facientia tanguntur, quibus tamen posthabitis neque sententia haberi poterat.

A scholiis ad Theorias fit gradus, quæ illic apponuntur, vbi existimatur operæpretium. In his quædam interdum ardua in scholis, atque occulta in Theologia aperiuntur opportunè, & dilucidè, adhibita luce Patrum, face scripturæ, exemplorumq; splendore.

Theorias excipiunt Digressiones; harum duplex genus. Vnum rarum illud quidem, sed eruditione refertum, solida atque vbere, quasi tanquam Ægyptio, sed tamen aureo, argenteoq; ornatu par est exornetur scriptura, & has simplici nomenclatura Digressiones voca. Alteræ Digressiones morales appellantur, vnde haurire commodum est, quæ sancti, vetustiq; scriptores in vnumquodque genus moris, virtutisq; docuerint, ne cùm alios doces nihil familiariter attingendo, sed vniuersè omnia perstringendo, otiosè inutiliterq; doceas.

Hæc, vt præfatus sum, omnia Scriptor noster studiosissimè præstat; cuius quidem ego tùm ingenium, virtutemq; sum semper veneratus, tum maximè in hoc opere diligentiam atque doctrinam, adeò nihil sibi parcēdum putauit, quo minus omnia moueret vnde aliquid Lectoris proficeret, solida, ac vera sapientia Magister non leuis atq; vmbratilis. Ita nō dedignatur, si quid boni alius scriptor etiam humilianis recens dat, accipere, & de vnoquoque cum præfatione honoris loquitur, aut honorificè sentit. Quæ in scribente dotes sunt optimæ. Nihil dico de operis quasi quadam coronide, Digressionibus scilicet illis ad singula anni Euangelia, cùm ad ea, quæ in diebus Dominicis, ac ieiunio maximo publicè recitantur in Ecclesia, tum ad illa quæ sanctorum celebritati singillatim applicantur, nihil de infinitis pauè aliis totius sacræ paginæ locis sparsim illustratis; quæ vniuersa copiosus index subsequitur, vno veluti aspectu proponens quidquid est in omni genere argumenti opportunum Concionatori; cuius vsui inprimis atque commodis hic liber prodest, vt prosit. Vale.

INDEX

INDEX

CAPITVM QVARTI LIBRI EVANGELICARVM DILVCIDATIONVM.

INDEX COMPLECTENS CAPITA SINGVLORVM EVANGELISTARVM, QVAE IN HAC QVARTA PARTE seu libro exponuntur.

CAP. D. MATTH.

CAP. D. MARCI.

CAP. D. LVCAE.

CAP. D. IOANNIS.

FINIS.

DILVCIDATIONVM EVANGELICARVM

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

ASCENDIT IEROSOLYMAM CIRCA PASCHA DOMINVS, ET SAnato in Sabbato homine, qui laborauerat triginta & octo annos, disputat cum Iudæis.

D. S. I.

V. 1. POST *hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit* IESVS *Hierosolymam.* *2. Est autem Hierosolymis Probaticapiscina, quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida, quinque porticus habens.*

3. In his iacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

4. Angelus autem Domini descendebat secundùm tempus in piscinam. Et mouebatur aqua, & qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat à quacumque detinebatur infirmitate.

5. Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens, in infirmitate sua.

6. Hunc cùm vidisset Iesus iacentem, & cognouisset, quia iam multum tempus haberet, dicit ei: Vis sanus fieri?

7. Respōdit ei languidus: Domine hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: dum venio enim ego: alius ante me descendit.

A *8. Dicit ei Iesus: Surge tolle grabatum tuum & ambula.*

9. Et statim sanus factus est homo ille: & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem Sabbatum in die illo.

10. Dicebant ergò Iudæi illi, qui sanatus fuerat: Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum.

11. Respondit eis: qui me sanum fecit, ille mihi dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula.

B *12. Interrogauerunt ergò eum: quis est ille homo, qui dixit tibi, tolle grabatū tuum, & ambula?*

13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.

14. Posteà inuenit eum Iesus in templo. Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.

15. Abijt ille homo, & nunciauit Iudæis, quia Iesus esset, qui fecit eum sanum.

16. Propterea persequebantur Iudæi Iesum, quia hæc faciebat in Sabbatho.

C *17. Iesus autem respondit eis: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.*

18. Propterea ergò magis quærebant eum Iudæi interficere: quia non solum soluebat Sabbatum, sed & patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondens itaque Iesus, & dixit eis:

19. Amen amen dico vobis: non potest filius à se facere quidquam, nisi quod viderit patrem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc similiter & Filius facit.

20. Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit, & maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini.

21. *Sicut enim Pater suscitat mortuos, & viuificat: sic & Filius, quos vult viuificat.* A

22. *Neq; enim Pater iudicat quemquam, Sed omne iudicium dedit Filio.*

23. *Vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem: qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem, qui misit Filium.*

24. *Amen, amen dico vobis, quia qui verbum Dei audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium nō venit, sed transijt à morte ad vitam.*

25. *Amen, amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei; & qui audierint viuent.* B

26. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso.*

27. *Et potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est.*

28. *Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes, qui in monumētis sunt, audient vocem Filij Dei.*

29. *Et procedent, qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem iudicij.*

30. *Non possum ego à me ipso facere quicquam. sicut audio, iudico. Et iudiciū meum iustum est; quia non quæro voluntatem meam, sed volūtatem eius, qui misit me.* C

31. *Si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum.*

32. *Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio, quia verum est testimonium, quod perhibet de me.*

33. *Vos misistis ad Ioannem, & testimonium perhibuit veritati.*

34. *Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico, vt vos salui sitis.* D

35. *Ille erat lucerna ardens, & lucens: vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.*

36. *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne: opera enim, quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: ipsa opera quæ ego facio testimonium perhibent de me, quia Pater misit me.*

37. *Et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me. Neque vocem eius vnquam audistis, neque speciem eius vidistis:*

38. *Et verbum eius non habetis in vobis manens, quia quem misit ille, huic vos non creditis.*

39. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in his vitam æternam habere: & illa sunt, quæ testimonium perhibent de me.* A

40. *Et non vultis venire ad me, vt vitam æternam habeatis.*

41. *Claritatem ab hominibus non accipio.*

42. *Sed cognoui vos, quia dilectionē Dei non habetis in vobis.*

43. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo illum accipietis.*

44. *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis? & gloriam, quæ à solo Deo est non quæritis?* B

45. *Nolite putare, quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis.*

46. *Si autem crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi: de me enim ille scripsit.*

47. *Si autem illius litteris non creditis: quomodo verbis meis credetis?*

SCHOLIA.

1. OSTENDEMVS Theor. 1. caput hoc quintum Ioan. debere collocari statim post sanatos duos cœcos, & dæmoniacum, de quibus lib. 3. cap. 19. & Matth. 9. 27. Posteà sequentur confricatio spicarum, mox manus arida sanitati restituta, sermo in Monte, electio duodecim Apostolorum, cum alijs quibusdam, parabolæ, & post illas ingressus in ciuitatem Nazareth, missio, &c. vide Theor. 1. C 1.

Quare quæ hoc cap. scribit Ioan. non proximè consequuta sunt miraculum filij Reguli à Domino sanitati restituti, de quo sub finem 4. cap. egerat Ioan. Quod constat legenti ea quæ lib. 3. Enchirid), seu de rebus Euang. à nobis commemorata sunt à cap. 6. post sanitatem filij Reguli vsque ad c. 1. l. 4. 2.

Itaque hæc intercesserunt: carcer Ioan. Baptist. Matth. 4. 3. Marc. 6. 17 Luc. 3. 10. accessus ad Capharnaum Matth. 4. 12. prædicatio in Galilæa Matth. 4. 17. Marc. 1. 14. cum vocatione Petri, & Andreæ, & filiorum Zebedæi Matth. 4. 18. Marc. 1. 16. liberatio cuiusdam dæmoniaci Marci 1. 21. Lucæ 4. 31. curatio socrus Simonis Matt. 8. 14. Marc. 1. 29. Luc. 4 38. circuitus Galilææ, cùm egressu in desertum Matth. 4. 23. Marc. 1. 35. Luc 4. 42. captura piscium Luc 5. 1. reprehensio trium volentium Christum ipsum sequi Matt. 8. 18. Luc. 9. 57. sedatio tempestatis discipulis in mari periclitantibus, Matth. 8. 23. Marc. 4. 35. Lucæ 8. 22. liberatio duorum dæmoniacorum in regione Gerasænorum Matth. 8. 28. Marc. 5. 1 Lucæ 8. 27. Curatio Paralytici per tegulas demissi, Matthæi 9. 1. Marc. 2. 1. Luc. 5. 17. & 8. 40. vocatio Matthæi ad Apostolatum, & disceptatio Christi cum Pharisæis & cum discipulis Ioannis de ieiunio Matth. 9. 9 Marc. 2. 13. Luc. 5. 27. resuscitatio filię Archisynagogi & obiter sanatio Emorrhoissæ Matt. 9. 18. Marc. 5. 21. Luc. 8. 41. illuminatio duorum cœcorum & dæmoniaci liberatio Matt. 9. 27. 3.

Cùm

4. Cùm ergò hæc omnia silentiò præterierit Io. tamquam ab alijs Euangelistis enarrata, quæ minimum intercesserunt inter historiam reguli, & languidi ad probaticam piscinam, fit, vt verba illa *Post hæc*] non significent id, quod hic narratur proximè contigisse post illud miraculum filij reguli narratum sub finem cap. 4. ab Euangelista, sed indicant id, quod posteriori loco narratur, hoc est, 5. cap. euenisse post narratum id, quod in superiori cap. fuerat scriptum.

5. *Erat dies festus Iudæorum*] Ita hoc scribit Ioan. vt videatur reddere rationem, quamobrem Dominus Iesus Ierosolymam ascenderit. Solebant enim omnes mares Exod. 23. 14. 15. Deuteronom. 16. 16. ad templum venire ter præcepto legis in singulos annos, Paschatis, Pentecostes, & Scenopœgiæ festo, quod ineunte hyeme celebrabatur. Cæterùm quod ea his festis fuerit Ioan. non expressit: nos Pascha arbitramur, vide Theo. 1.

Mares quot & quibus dieb. Hierosolymã adire tenebantur.

6. *Ascendit Iesus Hierosolymam*] Erat Iudæa ratione Galilææ eminentior, ideò ascendere dicebantur, qui de Galilæa eo se conferebant.

7. 2. *Est autem Hierosolymis Probatica Piscina*] Inprimis hic variam lectionem considerare oportet: Græcè enim Chryso. Cyrill. & alij videntur legisse προβατικῇ κολυμβήθρα *Probatica piscina*, licèt in eorum contextu græco sit altera lectio.

προβατικὴ κολυμβήθρα.

Cæterum omnes codices græci, inquit Maldon. quos equidem viderim, vno excepto Romano Theophylacto legunt ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, *est autem Hierosolymis in probatica*, vel *ad probaticam*, vel *iuxta probaticam piscina*: omnia enim ista significare potest ἐπί. Sed licèt hi habeant in textu *in probatica*, vel *ad probaticam*; in commentario tamen sumunt vocem; *probatica*, vt epithetum *piscinæ*, quam ità dictam esse putat Theophyl. quod illuc oues ad sacrificium cogerentur.

8. Reijcienda verò omninò lectio eorum, qui per datiuum legunt coniunctè sic, ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα, ita vt etiam *piscina* sit datiui casus: *erat Hierosolymis in probatica piscina* sc. locus, qui hebraicè dicitur, &c. dura nimis, & violenta est hæc lectio, igitur si legamus *in probatica* aliquid necessariò subintelligendum: est enim nomen adiectiuum; cui substantiuum aliquod applicandum; quare aliqui subintelligunt; *platea*, q. d. est Hierosolymis in foro vel platea pecuaria, piscina quædam. quidam malunt subintelligi portam; erat enim porta dicta gregis, q. d. est in pecuaria, sc. porta, seu est iuxta portam gregis, piscina, &c:

ἔστι δὲ ἐν τοῖς ἱεροσολύμοις ἐπὶ τῇ προβατικῇ κολυμβήθρα.

9. Si verò legamus, vt potius legendum videtur cum Hierony. Chryso. Theophyl. Cyrill. Beda, & alijs; & cum lectione vulgata codicis Sixtiani: *est autem Hierosolymis probatica piscina*, nihil subintelligendum; tunc enim *probatica*, id est, pecuaria, seu *ouina* à voce πρόβατον, quæ ouem significat, epitheton erit piscinæ: quia erat iuxta illam portam, per quam solum greges introducebantur: & ideò *gregis* vel *probatica* est dicta; licèt alijs placeat dictam *piscinam pecuariam* ab hostijs, & ouibus ibi ablui solitis. Denique vtrouis modo legamus, idem est sensus.

10. *Piscina*] Piscina Hebraicè dicitur *Berechah* à verbo *Barach*, quod genu, vel sermonem flectere ad aliquem significat, siue alloqui cum geniculatione, vt fit in salutationibus, gratulationibus, precationibus, ac similibus: sic in Psalmo nonagesimo quarto, *Venite adoremus, & procidamus, & ploremus ante Dominum qui fecit nos*: quem locum sic vertit Forllerus in Dictionar. *Venite prosternamus nos, & curuemus, geniculemur coram Deo factore nostro.* significat etiam hæc vox benedicere, Genes. 24. 34. & 35. Numer. 23. 11. Ex hoc verbo deducitur nomen *Berechah*, piscinam significans, quam sic dictam arbitrantur nonnulli ob aquas potius placidè stagnantes, quàm quod in ea genuũ remigio natetur. Quam vocem propterea 70. interpretes κολυμβήθρα reddunt, hoc est *natatoria*.

Forller.

Piscina vnde dicta.

11. Decipiuntur autem qui apud Rabi Dauid, affirmant: piscinam pro fonte vsurpari. at veritas, inquit, est, quod est aqua congregata, aut collecta. Quare etiam verissimum arbitror, quod Foreirus Isaiæ 7. scribit, piscinam sic dictam Hebræis ab aquarum multitudine & copia: copiam enim interdum *benedictionem* vocat Hebraismus. quam vocis vim vna cum supra explicata, innuere voluisse videtur Nahum Propheta 2. 8. *Et Niniue quasi piscina aquarum aqua eius.* Describit enim antequam Niniues felicitatem ciuium multitudine refertæ, vt aquis solet esse piscina, vbi omnes tranquillè degebant, sicut stagnantes aquæ: *at nunc*, inquit, *ipsi verò fugerunt: state, state, & non est qui reuertatur*, in quo effusam aquarum multitudinem imitatus est, quæ sua sponte fluentes nulla ratione, aut vi retrorsum conuerti, aut sisti possunt, vt obseruat Villalpandus tomo 3. p. 189.

12. *Quæ cognominatur Hebraicè Bethsaida*] Hanc lectionem vulgatæ amplexatus videtur Cyrill. Chryso. Euthym. eamque retinendam arbitramur, licèt Hieronym. cum Iansen. & Neotericis, Bethesda legat cum græcis, ἡ ἐπιλεγομένη ἑβραϊστὶ βηθεσδά. Toletus *Bethesdam* componi putat ab Hebræa voce, *Beth*; quæ *domum* significat; ac deinde cuiuscunque rei receptaculum; &, *Esed*, quæ *effusionem* denotat, quasi dicas, *domum effusionis*. vel propter effluentes in eam pluuiales aquas, vel propter effusas è templo; eoque deductas per canales: nam scribit Aristæas in historia de sua legatione in Iudæam, fuisse in templo Hierosolymitano magnum & perennem fontem: & sub terra circum ipsum templum per quinque stadia fuisse magna & ampla aquarum receptacula, in quæ omnis aqua templi & sanguis victimarum defluens; per subterraneos deinde meatus extra vrbem ejiceretur, tanta copia, & impetu, vt ingentis sonitum fluminis subterlabentis referret, quod confirmat id, quod Cornelius Tacitus de eodem templo scriptum reliquit lib. 5. histor. *perennis*, inquit, *in eo fons, cauatique sub terra montibus, piscina, ac cisternæ colligendis, ac seruandis imbribus facta*. Sic ergò dici potuit hæc piscina, *domus effusionis*. Nisi malis, etiam addere aquas in eandem receptas, & effusas per aquæductum regis; quod notandum in digressione erit.

ἡ ἐπιλεγομένη ἑβραϊστὶ βηθεσδά.

Fons in templo.

13. Porrò *Bethsaida* iuxta aliquorum sententiam deducitur à Chaldaica voce, *Chesda*, quæ misericordiam significat, quasi dicas, *Bethchesda*, *domus misericordiæ*, propter assiduam in sanandis ægrotis misericordiam. Vel iuxta Euthym. sententiam, qui domum piscationis vult significare, à voce fortassis *Tsaid*, quæ piscationem significat, ex qua componi putat vocem *Bethsaidà*; quæ Sancti Petri patria erat; sed verosimilius est, si dicamus cum eodem Toleto, eandem omninò vocem esse, *Bethesda*, atque, *Bethsaida*, deductam à voce *Esed*, effusionem significante. Ita vt si scribatur per *tsade*, significet domum piscationis, vel venationis, estque patria Petri. Si verò scribatur per *samech*, idem significat quod domus effusionis sicut *Bethesda*. Nec mirum non eodem modo, iisdemque caracteribus scribi *Bethesdam*, & *Bethsaidam*,

licèt idem fint hîc; nam cum alieno idiomate propria alicuius linguæ nomina efferuntur, literas sæpè demi, alias assumi, aut mutari contingit, vt idiomati alieno accommodentur. Sed à pecoribus esse deductam, malim hanc vocem, & quod optimè mihi videtur obseruasse Villalpan. tom.3. p. 101. non temerè Euangelistam græcum nomen, *probatica*, hebraico *Bethesda*, coniunxisse; sunt enim eiusdem significationis cum nominibus portæ gregis, fori pecuarij, & nouæ ciuitatis *Bethesda* olim dictæ, teste Egesippo lib. 2. de excidio: porta enim gregis dicebatur hebraicè *Sagar Hatson*, porta gregis, vel pecoris. Quod si *Beth Hatson* componas, & latinæ accommodes pronunciationi, facilè inuenies vocem *Bethbasdam*, vel *Bethesdam*. & si græcis accommodes, facilè etiam inuenies vocem *Bethezan*, aut *Bezethan*: simulque intelliges has omnes non diuersas esse voces, sed quasi eiusdem varias pro linguarum varietate, pronunciationes; nec ab his dissimilis est vox, *Bethsaida*, nam indiuisa diphthongo, æ quam nescio quis diuiserit, fit *Bethsada*. Quibus fit, vt credibile videri debeat, portam, forum, piscinam, immò verò totam illam ciuitatem à pecoribus denominatam, quoniam tota pecorum vsibus ferè, quæ immolabantur in templo, deseruiebat. Rectè ergò vocem, *probatica*, Euangelista iunxit cum hebræa ad eandem significationem alludens. Quod si Iosephus libro 2. de bello cap.24. Bezetam, vel Bethezam in Cænopolim, hoc est, nouam ciuitatem conuertendam dixit, deduxit secundam vocis partem à radice *Iasad*, quam si fœminino more termines, *Iasda*, leges, ex prima voce *Beth*, quæ licèt domum significet, ad vrbes transfertur, illarumque nominibus præponitur, vt Bethauen, Bethphogor, Bethsames; & ex altera voce compones, *Bethesda*, vel quiescente, vt aiunt peiod, *Bethzeda*, & affini sono *Bezeta*.

14. *Fundare & incipere aliquando idē sunt.* Porrò *iasad* fundare significat: fundamentum autem initium est ædificij, ideoq; interdum idem est fundare, ac incipere, vt 3. Regum 6.1. dicitur: *in anno quarto ædificari cœpit domus Domino*, quod explicatur v.27. rursus sic; *anno quarto fundata est domus Domini*. Quare cùm vox *Bethesda* in domū domum fundationis conuerti possit, vel domum denuò fundatam, sensum expressisse videtur Iosephus, cùm nouam ciuitatem eam appellauit. Et quidem si pari ratione piscinæ illius, quæ *Bethesda* dicebatur, nomen interpreteris à *Iasad* deducendo illud, fundamenti piscinam, meritò eam vocabis; nam iuxta historiam, fundamentis templi adiacebat: vel fundatam piscinam dices, quod non minori apparatu, quàm sumptu à Salomone pro vsu templi fundata fuerit. Quod si mysterium exquiras, quam plurimi ex Patribus, ac doctoribus Ecclesiastici xtestantur, ea piscina, ac sanitate, quę in ea reddebatur infirmis, Baptismi sacramentū, atque eius mirabilem virtutem expressam fuisse, quod Christianæ vitæ fundamentum meritò appelles Sed de hac re satis.

15. *Sex mirabilia in illa piscina.* *Quinque porticus habens*] In primis obseruat Perer. sex res in illa piscina fuisse admodum mirabiles, quod sanabat quoslibet morbos; quod subitò sanabat, quod non sanabat nisi vnum ex tot ægrotis; quod non sanabat nisi eum, qui ante alios omnes descenderat in aquam piscinæ; quod eam vim sanandi non semper habebat: sed eo duntaxat tempore, quo aqua eius piscinæ agitata & turbata erat. Denique quod illa commotio, & turbatio fiebat ab Angelo secundùm tempus è cœlo in eam piscinam descendente.

16. Iterum obserua, quod quinque porticus habuisse dicatur, credendum id factum esse propter miracula, quæ ibi fieri solebant, locumque propterea eum cinctum fuisse muro, ne pecora & iumenta possent accedere, & aut turbare, aut profanare aquam, quæ sancta habebatur, tantum abest, vt ibi aquarentur, aut vt victimarum intestina lauarentur, saltem ab eo tempore, quo miraculum patrari cœpit; sunt autem factæ quinque circum porticus, quibus homines ingredi possent, & vbi ægroti expectatores motum aquæ, considerent. *Piscina cincta muro.*

Sciendum tertiò, quod Anabaptistæ historiam hanc non recipiunt, tum quia huius piscinæ quinque porticus habentis, nulla in veteri testamento fiat mentio: tum quia Iosephus Hebraicarum antiquitatum diligens indagator, nihil de ea scribat. Sed non mirum, quod non fiat eius mentio in scriptura veteri, quia credibile est non habuisse statim ab initio memorabile aliquid. Hoc enim miraculum, de quo hic Ioan. probabile est circa Christi tempora & incarnationem incœpisse, ad Baptismi gratiam indicandam, desijsse verò post passionem eiusdem, quo scil. tempore omnium legalium virtus extincta est, simulque quinque illas porticus, verosimile est circa ea tempora exstructas. Quamuis piscina ipsa potuit in veteri testamento esse commemorata sub nomine earum piscinarum, quas plures legimus Salomonem extruxisse, auctore etiam Iosepho. Sed illud nullo modo ferendum, quod Iosephum isti audeant Ioanni præferre, quid enim refert si apud Iosephum non legam, lego apud Ioan tanto omnium consensu etiam hac in parte receptum: præsertim cùm Iosephus rerum Christianorum non fuerit amator, vt multa proinde consilio obticuisse videatur, quæ in Christi laudem cedere poterant. Quamquam satis esset dicere, multa alia omisisse Iosephum, præsertim quæ ante eius ortum desierant, cuiusmodi virtus illius piscinæ erat, quæ post passionem Christi cessauerat, aliquot scilicet annis, ante ortum Iosephi, qui natus est Caligula imperante Romæ. 17. *Eius historia contra Anabaptistas quosdam defensa.* *Origo eius & finis.*

3. *In his iacebat multitudo magna languentium, &c.*] [18.

Constat hinc verum esse, quod superius dixi propter ægrotos has porticus esse constructas. *Languentium*] languentes vocat, quos vulgò febricitantes dicimus: *Aridos* verò vocat, contractos, vel quod aliquam corporis partem haberent aridam, quomodo Matthæi duodecimo dicitur, homo quidam habuisse manum aridam, & quomodo arida fuit manus Ieroboam, 3. Reg. 34. quamquam Erasmus in paraphra. pro *aridorum*, ponat *mancorum*; græcè ξηρῶν, significare videtur etiam mancum, hoc est eum qui manum habet eneruatam, estque veluti manu carens: est enim *mancus*, quasi *manu carens*. Sed non dubium, nostrum interpretem multò verius vertisse. Hi enim verè hîc manci dicuntur, qui exaruêre membris, siue quod sint contracti, siue quod saltem aliquam corporis partem, siue manum, siue alium contractum, stupidam, vel aridam habeant, virtute scil. destitutam, licèt illis membrum illud non desit.

4. *Angelus autem Domini*] *Domini* græcè non habetur, sicut nec *autem*: sed loco eius, *enim*, γὰρ, quasi dicat Ioan. ideò ibi iacebat multitudo languentium, quia Angelus descendebat, &c. quisque verò primus esse contendebat. Angelum hunc cōijciunt quidam Raphaelem fuisse: nam *Raphael* idem est quod *medicina Dei*, quasi hic Angelus faciendis miraculis, ad medicinam & sanitatem hominum spectantibus, sit dicatus. 19.

Secun-

20. *Piscinæ motus an certo tempore fieret, & an semel in anno.*

Secundùm tempus]Idem est, ac *non semper*, sed certo & determinato tempore à Deo, verùm incognito tamē hominibus:non enim ea vis fanandi perpetua erat : secte enim hom. 35. significat Chrysost. horam certam oon fuisse huius motus aquæ, nec diem, nec tempus certum fuisse. nam si fuisset certum tempus, non mansissent ibi ægroti tanto tempore, sed prope illud tempus venissent. Quod si fuisset Pascha, vt quidam volunt Pere. etiam, & Barradius, siue Pentecostes, vt Cyril. l.2. in Ioan. c.125, nominasset profectò Ioan. itaque præstat cum Chrysost. homil.35 in Ioan. cum Euthymio, cum Magistro historiæ Scholasticæ c 81. credere tempus hoc hominibus incertum fuisse, & incognitum, quare, quod græcè est κατὰ καιρὸν, & noster interpres vertit *secundùm tempus*; Euangelium Syriacum habet, *aliquando*.

21. Porrò an semel tantùm in anno solitus fuerit Angelus descēdere in piscinam, & mouere aquam dubium est: credibilius aliquoties in anno id fieri solitum fuisse. præsertim in solemnioribus festis, & ideò cùm tempus hoc, de quo hic loquitur Io. fuerit dies festus paschatis, quod celebratur per octo dies, non mirum si magna erat multitudo ægrotorum in his porticibus. Quod verò non semel id fieret citatum etiam Syriacum Euangelium insinuat. Ita sentiunt Euthym. & quidam alij.

22. *Angelus piscinam mouens figura Spiritus sancti sanantis animā per aquas baptismi.*

Et mouebatur aqua] Motus aquæ, signum quoddam erat descensus Angeli & virtutis in aquis iam existentis ad sanandum, quod videtur Cyril. idem docuisse l.2.c.125. in Ioan. non quod motus ille sanitatem faceret, sed quod Angelus diuina virtute per aquas illas tanquam per quoddam diuinæ virtutis instrumentum sanaret : quare rectè Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto cap.7. dicit Angelum; hunc per aquas has sanantem figuram extitisse Spiritus S. per aquas Baptismi animæ sanitatem conferentis.

23. *Piscinæ an ad sanandū virtus impressa.*

Et sic intelligendus est D.Thom. & Theophyl. fortassis cum D.Chrysost. licet insinuent inditam fuisse piscinæ ab Angelo virtutem quandam sanādi, dum illam turbabat, cùm tamen Angeli nullum effectum naturalem præstare possint immediatè, imprimendo qualitatem aliquam, sed si quid faciant simile per caussas naturales applicatas efficiunt; caussæ autem naturali tribui non potest virtus hæc sanandi, si ergò vera sunt quæ dicunt isti doctores, modo dicto exponendi sunt.

Et qui prior] cur qui prior ingrediebatur sanaretur, cur etiam vnus dumtaxat, in Theoriam reijcimus, sicut & cur sanitas post commotam, & agitatam aquam tribueretur.

24. *Post motionem aquæ*]non significat inquit Perer. cessante iam, & finita motione aquæ, paulò enim supra dictum est, ægrotos expectasse motum aquę, vt descenderent in piscinam, & paulò post scriptū est, Paralyticum dixisse, *hominem non habeo, vt cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam*; illud igitur, *post motionem aquæ*, idem planè significat, atque si dictum fuisset, postquam cœpta erat fieri motio, & turbatio aquæ, hæc ille ad rem verè.

25. 5. *Erat autem quidam homo*] terrenus, mortalis, qui nihil magnificum ex vili, ac terrena sua origine concipere potest, aut debet, vt proinde rectè dixerit Dauid Psalm.9. *non apponat vltra magnificare se homo super terram*, id est, terrenus, & mortalis: hoc enim innuit illud, *super terram*. hoc etiam exigit vox Hebraica(*enos*)à radice(*anas*)quod est desperatè, aut perditè dolere & infirmari ; sic Ierem.30.12. *insanabilis fractura tua, & insanabilis dolor tuus*. Heb. *desperatus*. inde homo dicitur *enos*, semper dolens, semper ægrotans, desperatè dolens, insanabilis: qua de re vt se ad mortem compararet, monitus est, cùm audiuit: *morte morieris*, id est, certò stat tibi moriendum esse, & *militia est vita hominis*. Heb. *enos*, nempe cum morte, cum periculis, cum ærumnis, cum malis immedicabilibus militamus; iterum, quod de phthisi laborante dici solet, cum folijs cadet, & cum fœno siccabitur, ita de homine dictum est Psal.102.15. *homo sicut fœnum dies eius*.

Trigenta & octo] Non dicit Ioan. ibi tot annos illum fuisse, sed ægrotasse tantum tempus August. hic, inquit, numerus ad languorem pertinet: quadragenarius enim numerus nobis in quadam perfectione commendatur. Lex enim in decem præceptis data prædicanda erat per totum mundum, qui quatuor partibus commendatur, vnde denarius per quatuor multiplicatus ad quadragenariū venit ; vel sic dicamus(& eodem redit) Euangelium per quod impletur lex, quatuor libris habetur ; si ergo in quadragenario legis perfectio, & hæc non impletur nisi in gemino præcepto charitatis (charitas enim est plenitudo legis) mirum non est languere eum, qui quadraginta minus duo habebat. Christus itaque duo quædam iubendo, quod minus erat impleuit, in duobus enim Domini iussis, nempe : *Tolle grabatum tuum, & ambula*. duo præcepta charitatis significata sunt, Dei dilectio prior in ordine præcipiendi, proximi autem prior ordine faciendi. 26. *Languidus iste quos & quid designet.*

Dicit ergò ei, *tolle grabatum*, q.d. cùm esses languidus, portabat te proximus tuus, sanus factus, porta proximum tuum. Dicit etiam ambula scil. ad Dominum Deum tuū: porta eum cum quo ambulas, vt ad eum peruenias, cum quo manere desideras. sic collegit hæc ex Aug. tract.17. in Io. Emman. in Euang. Io. c.5. 27.

Pererius verò sic obseruat disp.8. n.33. duo illi numero triginta octo annorum deerant anni ad explendum quadragesimum annum, qui numerus completus est, & summam malorum, &, vt loqui solet scriptura, completam hominis malitiam, & perditionem insinuat: qui duo anni si æquè adfuissent, incurabilis fuisset eius morbus, & salus planè desperata. ista verò duo, quæ deerant, equidem interpretor, nolle sanari, & desperare sanitatem: vel morte corporis præueniri, & ad æternam Dei reprobationem pertinere. Hæc ille. 28.

In infirmitate sua] Quis fuerit morbus, quo ægrotus iste laborabat, incertum, Chrysost. & Euthym. cœcum videntur facere: nam propterea per tot annos in turbatam aquam se conijcere non potuisse. Cyprianus lib.4. epist. 7. hunc languidum *clinicum* appellat à κλίνη. id est lecto, quia in lecto apud piscinam iacebat, sed neque illi, neque iste tenera aliud certo dicunt, quàm quod paralyticus fuerit, quod sensit Iren. lib.2. cap 42. Ambros. lib.4. de fide cap.3. & Hilarius lib.7. de Trin. quod inde facilè est colligere, quod in grabato dicatur per tot annos decubuisse membrorum impotens. 29

Neque verò idem est noster hic cum illo paralytico, de quo Matt.9. & l.3. harum dilucidationū c.16. quod tamen placuisse videtur Leontio, Chryso. & Euthy. sed immeritò, vt ex ipso historiarum contextu intelligere est. 30.

6. *Hunc cùm vidisset Iesus iacentem*] Indicant hæc miseratione commotum Christum erga illū: hoc enim insinuat vox, *iacentem*, ideò in illum oculos coniecisse tamquam in eum, qui diuturno morbo laborabat, & auxilio destitutus iacebat. Non quod casu id factum sit; nihil enim, nisi diuino consilio faciebat Christus, quamuis in quibusdam interdum ita se gereret, ac si casu ea faceret, quo hominem se ostenderet. cùm verò subditur: 31. *Christi benignitas & misericordia.*

Et cognouisset quia iam multum tempus haberet] eodem modo accipiendum: ita enim se gessit, ac si tum primùm cognouisset, quamquam fortassis magis ad Io. mentem possemus aliter & hæc accipere, vt indicet Io. Christum sine indice per se ipsum morbi diuturnitatem cognouisse, & ideò flexum maiore erga illum, quàm alios, misericordia, præsertim quod homine careret.

Multum tempus] id est, diu fuisse morbo versatum.

32. *Vis sanus fieri*] Glos. accendit ad amorem sanitatis, de qua iam desperabat: quo simul significatur vti Deum arbitrio hominis libero in conferenda salute; nemo enim nisi libens, & volens iustificatur, vnde August. sermon. decimoquinto de verbis Apost. inquit; *qui fecit te sine te, non iustificat te sine te: ergo fecit nescientem, iustificat volentem: tamen ipse iustificat, ne sit iustitia tua, ne redeas ad damna, &c. inuentus in illo non habens iustitiam tuam,* &c.

Chrysost *non statim, inquit, sanat, sed primùm familiarem sibi facit per interrogationem futuræ fidei faciens viam, &c. non expectat verò fidem, vt in alijs, qui eius virtutem agnouerant: hic enim nondum eum nouerat manifestè quis esset.* Interrogat etiam, quod idem Chrysost. insinuat, vt ostendat istius patientiam, qui nihil turbatus manifestè respondit. vnde intelligere licet, cur alijs dimissis adhuc venerit.

33. Non dixit autem Christus, *vis vt te sanem?* quia nondum de Christo tantam habebat opinionem & notitiam, simulque modestiæ caussa.

Habent quod hinc discant, qui hominum salutem curant, & quærunt, non expectandum illis esse, vt homines sese offerant, salutemq́; quærant, sed excitandos esse, rogandosque, vt sani fieri velint.

34. *Interrogatio Christi vmbra catechismi Christiani.* Obseruat Perer. disp. 8. n. 36. istam Christi interrogationem velut vmbram fuisse catechismi Christiani. nam velle sanum fieri, duo continet, odium nempe infirmitatis, & desiderium sanitatis: similiter in eo, qui ad Christum conuertitur, præteritorum peccatorum detestatio, atque odium, & bonæ vitæ semper in posterum agendæ desiderium, atque propositum necessaria sunt. quamquam hoc ipsum, quod est velle fieri bonum, & iustum, non est à nobis, sine speciali auxilio Dei, vt docet Paul. Philip. 2. 13. *Deus est enim qui operatur in vobis & velle, & perficere pro bona voluntate.*

35. 7. *Domine hominem non habeo*] Ille alius inquit Barrad. paralyticus Matth. 9. quatuor homines habuit; hic hominem non habebat, a quo in piscinam mitteretur. Sed Deum habuit & hominem, à quo absque piscinæ ope sanaretur. Videtur, inquit Chryso. ita respondisse, quia fortè putabat Christum vtilem fore, ad mittendum eum in aquam; nec intellexisse ostendit, quod Christus significauerat, vellet ne ab ipso sanus fieri: arbitratus interrogasse Christum, an in piscina sicut alij sanus fieri vellet.

36. *Languidi huius mansuetudo & patientia.* Siste hic mihi lector parumper, & huius paralytici mansuetudinem intuere, non quemquam accusat, non illis conuiciatur, qui ipsum præuenientes, sanitatis fructum ei præripiebant, tantùm miseriam suam candidè exponit. Simul etiam aduerte numquam satis laudandam patientiam: diu enim expectans, & toties expectatione sua frustratus, nihil per impatientiam loquitur. Considera longanimitatem & fiduciam: nam pluribus annis frustra expectata sanitate, non desperabat tamen ad eam aliquando venire, vt meritò de eo affirmare possis, quod Paul. Rom. 4. de Abraham scripsit: *contra spem, in spem credidit.* quibus fit vt cesset admiratio; quamobrem ad hunc potiùs Christus curandum deflexerit, quàm ad alios.

37. Sed teatum adhuc magis expendamus: aduertit Tole. nouisse languidum hunc, quod non interrogârat Christus an sanari vellet, quod de eius voluntate dubitaret: ob id non dixit, *volo Domine,* sed ad Christi mentem respondet, intellexit enim ea Christi interrogatione duo, primũ, quod caussam postulasset, cur nondum sanus esset effectus, diu eo loci deflectens, ibique perdurans, & respõdit caussam esse, quia hominem non haberet; alterum, quod intellexit, obseruauitque in Christi interrogatione, mira quædam fuit Christi commiseratio, qua suis malis cõdolere videbatur, & propterea *Dominum* appellat, & multis miseriam, atque solitudinem suam aperit, vt Christũ, quem tantùm hominem cogitabat, inducat ad ferendam sibi opem omni auxilio destituto, vt Cyril. notat lib. 2. cap. 125. concepisse nimirum languidum spem, Christum in ea re futurum vtilem, quod etiam superius ex Chryso. annotauimus.

38. *Deus vnicũ & certum refugium derelictorũ.* Piè adnotat Pine. Iob. c. 12. v. 4. n. 2. in ea verba Iob *inuocabit Deum & exaudiet eum*: pulcrum vnicum amicitiæ exemplum ac perfugium proponit in tanta humanæ amicitiæ perfidia: succedit enim Deus, qui verè amicus est, hominum infidelitati. Rectè ergò Dauid Psal. 24. 16. sic diuinam opem implorabat, *quia vnicus & pauper sum ego:* adest ille solitario, pauperi, & præsidio destituto, atque eius in primis cura tangitur, cuius neminem cura tangit. Quid? etiam ipsa ligna campique nullius curæ demandata sunt, & aliorum præsidio destituta, curæ Deo sunt, & quasi suo iure Deum inuocent, ita illis adest cultor Deus suoque etiam nomine solitarias arbores insignit, Psal. 103. 16. *Saturabuntur ligna Dei.* sic ex Hebræo fonte Hieron. neque id eiusmodi plantis malè cedit: has enim arbores Dei, & fortiores & proceriores, & ad aspectum lætiores, ad vmbras etiam commodiores; denique vsibus humanæ vitæ pluribus commodiores, quàm arbores hominum, id est, curæ hominum & præsidio relictas, inuenies. *Ligna campi alijs arboribus vtiliora cur?* Quare eodem se modo sponsa Cant. 2. 1. gloriatur sola sua Dei benignitate, non humana industria, vel cæli affluentia excoli, cùm se *florem campi,* & *lilium conuallium* nominat. quàm igitur sapienter Dauid sentiebat Psal. 72. 28 eùm expertus caueret: *mihi adhærere Deo bonum est.* Hinc duo discere possumus. & gaudendum nobis esse, dum hominum præsidio destituimur, quia Deo *derelictus est pauper, & orphano ille erit adiutor.* Alterum est cauendum esse, nisi iusti simplicitatem derideamus, & auxilio destitutis insultemus, nam *qui deridetur ab amico suo, inuocabit Deum,* Hebr. Eloah, id est, iudicem, q. d. ad illius tribunal prouocabit, *& exaudiet eum,* Iob. 12. ver. 4.

39. *Languidus hic liberi arbitrij imago.* *Dum venio enim ego*] Hinc patet huic languido vires non omninò defuisse: dicit enim, dum ego venio, ergo sine homine poterat venire, licet non posset alios præuenire. Tale quid est hominis arbitrium peccato infectum: neque enim omninò extinctum, aut ita imminutum est, vt nullum bonum & honestum opus facere sine gratia queat.

Potest enim etiam post peccatum, bonum aliquod mortale efficere, vt docet Orig. tract. 35. in Matth. verùm nequit tale aliquid efficere, quo possit ad salutem, spiritualemque sanitatem peruenire, nisi Dei auxilio adiutum, & Diuina gratia sanatum; sicut nec languidus ille motu illo suo sanitatem consequi potuit.

40. *Piscina vtrum gradus habuerit.* *Alius ante me descendit*] Gradus igitur, inquit Barrad. in piscina erant per omnes partes, si profunda erat, per quos ægroti in aquam descenderent, quamquam potest sumi *descendit*, vt idem sit, quod, *ingreditur*, si profunda non erat piscina.

8. *Surge tolle, &c.*] Augustin. notat tria dixisse; *surge*, quod fuit operatio sanitatis, *& tolle grabatum tuum, & ambula*, quæ duo sano imperauit.

41. *Languidus cur grabatum tollere iussus.* Prætetea aduertit Chryso. duo quædam hic: primum hæc iussisse Christum, vt credibile fieret miraculum, nec putarent homines fictitium, minimeque solitum esse id, quod factum erat: nisi enim firmissimè, verissimeque compacta fuissent membra, lectum ferre non posset. Rectè quidem, nam propterea non, *abi domum*, sed *ambula*, dictum est, vt alij obseruant, vt vegeto esse corpore declararet, propterea, inquam, tollere, id est, gestare lectum mandat. Alterum Chryso. dictum est, non spreuisse languidum imperium Christi, nec derisisse, quod cùm Angelus descendens, & aquam turbans vnum solum sanaret. Christus qui homo esset, solo verbo speraret, plus se posse Angelis: quin etiam audisse, nec fuisse incredulum.

42. *Christus miracula sua patefieri voluit.* Solebat, inquit Maldo. post miracula sua Christus quippiam agere, vnde patefierent, vt constat Matth. 14. 20. & 15. 37. cùm fragmenta iussit colligi; item curatum leprosum ad sacerdotem misit Matth. 8. 4. Luc. 5. 14. puellæ etiam mortuæ, & ad vitam reuocatæ iussit cibum dari, Marc. 5. 43. & Io. 2. 8. iussit architriclino ferre aquam in vinum conuersam. Alteri item paralytico iussit gestare lectum, & domum abire, Matth. 9. 6.

43. Obseruat etiam Cyrill. ostendisse se hic Christum plusquam hominem esse, dum imperando, non orando sanauit.

44. Hæc verò, quæ sequuntur ad mores pertinent, primùm qui sanitatem recepit, audiuit, *tolle grabatum tuum & ambula*, quo docemur, quod cùm ad Deum nos, & ad meliorem frugem recepimus, illicò sanos nos esse; sed reliquum esse, vt optimum alijs præbeamus exemplum; quo alijs constet, sanos nos esse effectos, quod tamen fiet, si lectum sustulerimus, hoc est, mandatorum Dei iugum libenter, & alacriter portauerimus. *Mandata Dei lecto similia & quomodo.* Iugum enim sunt mandata Dei, sicut & lectus; illud, quia cohibent, & onerant, hic, quia quietem afferunt, vtrumque dictum à Christo, Matth. 11. *Tollite iugum meum super vos, &c.* & mox, *& inuenietis requiem animabus vestris.* verè lectus mandata Dei sunt, in quo tranquillè quisque, ac periucundè mortis tempore conquiescet. Huc facit illud Bernard. in Psal. 90. sermon. 15. *Onerat*, inquit, *nos Deus cùm exonerat, onerat beneficio, cùm exonerat peccato.* Vnde fit pulso peccato, & iugum nobis imponi à Deo; & quietis lectum sterni, ac parari, conscientiæ scilicet tranquillitatem & pacem.

45. *Grabatum quid.* *Grabatum*] Grabatum lectuli genus erat, vel lecticæ, vbi languidi, & paralytici decumbebant, & licèt Græcè per duplex, b, scribatur γράββατος, Martialis tamen per simplex, b, scripsit:

46. *Sed si nec focus est, nudi nec sponda grabati.*

Grabato peccatum designatur. Notat D. Thom. Ioan. 5. grabato peccatum significari: vt enim iacet molliter ægrotus in eo, ita peccator in molli aliqua oblectatione peccati, ceu in lecto cubat. Porrò tunc lectus in humeros imponitur, cùm peccati onus, id est, satisfactio assumitur. Nam pro mensura peccati, erit & plagarum modus, Deut. 25.

47. 9. *Et statim*] Indicat magnitudinem miraculi, & quod statim sanitati sit restitutus, & quod grabatum sustulerit, & quod ambulauerit. Repetit verò ob id Ioan. eadem verba quibus Christus præceperat, vt nullum irritum fuisse indicet, q. d. dictum, factum.

Duo porrò verba illa Christi, *Surge, tolle, &c.* & efficacitatem innuunt quãdam ad sanandũ, quam ostendit vox, *statim sanus factus est*, & obedientiæ promptitudinem exposcunt. complectebantur enim verba Christi præceptum, quo iubebat languido surgere, grabatum tollere, & ambulare, ideò ostendit Io. illum promptè obedisse, ac surgentem illicò, grabatum sustulisse, & ambulasse. Nec veritus est languidus, vt obseruat Tolet. Iudæorum calumnias, nec se legem transgredi arbitratus est, sabbato dum portat onus: adfuisse diuinam virtutem sibi credidit, tam repentina, ac subita animaduersa in se mutatione, putauitque se Christo præcipiente, tanto sc. viro securum. 48.

Erat autem sabbatum] hoc est, Iudæorum quies: non enim significat Io. diem illum sabbatum fuisse, & si reuera sabbatum erat, sed ea die fuisse sabbatum celebratum, quieuisseque Iudæos, ac sabbatizasse eo die, alioqui clarè dixisset, *erat autem dies ille sabbathi*, vel sabbatum, non autem, erat autem in die illo sabbathum. hoc autem dixit, vt gradum faceret ad narrandam Iudæorũ calumniam contra Christum.

10. *Dicebant ergò*] Hæc vox sequelam quandam notat ex præcedente sententia deductam, q. d. Sabbatum erat, & propterea Iudæi dicebant accusantes languidum, sabbatum est, *non licet, &c.* 49.

Augustin. non calumniabantur, inquit, Christum, quia sanum fecerat sabbato: posset enim responderi, & iumentum in puteum cadens posse inde extrahi die sabbati: sed quod portaretur grabatum die sabbati. Dicunt autem, *non licet tibi tollere*, id est, gestare *grabatum*, non autem *non licet tibi ambulare*, licebat enim ad duo millia pedum conficere, vel circiter, vt in Actis Apostolorum docuimus cap. 1. vers. 12. ex Hierony. epist. 151. ad Alga. qu. 10. vbi etiam diximus tantumdem distasse montem Oliueti ab Ierusalem; quod spatium breuius est quatuor stadijs, lege Riberam l. 5. de templo c. 1.

11. *Qui me*] August. sic rationem conficit; *quare non acciperem iussionem, à quo acceperam sanitatem*, tractat. 17. in Ioan. q. d. à quo tantum accepi beneficium. debui eius seruare præceptum. Reiicit Tolet. hanc expositionem anno. 8. quia, inquit, propter beneficium, non est omittendum præceptum. Sed mihi videtur ratio August. optima, per beneficium enim sanitatis intelligit August. sanitatem diuina virtute collatam. Itaque ratio hæc est: quamuis onus portare non liceat in sabbato, si tamen diuina virtute id præcipiatur licebit, nec quidquam fiet contra legem: quat ego q. d. languidus ex tanto miraculo tam repentè patrato sat benè intelligo diuina virtute mihi hoc beneficium esse collatum, atque adeò meritò, iureque optimo credere debeo, diuino etiam iussu mihi mandari, quicquid per eum, à quo hoc beneficij accepi, præcipitur; nihil igitur contra legem à me factum esse arbitror. Fateor tamen non putasse languidum Christum esse DEVM, quamuis crederet diuina virtute sanitatem restituisse. 50. *Languidi const. ..ia.*

Laudat Chrysost. hominem hunc, quod admonitus noluerit sarcinam deponere, quasi sibi persuadens ad verbum faciendum esse, quicquid Christus præcepisset, nec deterreri ab ea mente 51.

potuit à reprehensoribus, quibus tamen facere satis studuit.

52. 12. *Interrogauerunt ergo eum, quis est ille homo?*] Notanda iterum venit particula, *ergo*, quæ ex præcedentibus sequentia inferri notat. Dixerat languidus, *qui me sanum fecit, ille* &c. propterea ergò interrogarunt, *quis est ille homo?*

Chryso. aduertit malignè ita interrogasse, ac proinde non dixisse, *quis est qui te fecit sanum*; sed hoc dicunt, quod videbatur transgressio, *quis dixit tibi, tolle grabatum tuum.*

Iudæorum inuidia, & contemptus in Christum. Secundùm Maldon. minabundi videntur interrogasse sic: ac si dicerent, quisquis ille fuerit, si hoc præcepit, violatorem legis esse, ac propterea nominari oportere, vt quæsitus, & apprehensus pœnas det. Et vide etiam, rogo eorum inuidiam, per contemptum enim videntur dixisse, *ille homo*; nam paralyticus non ausus est dicere *homo ille, qui me,* &c. sed honorificentius, *qui me sanum fecit*: at Iudæi tamquam vnum de plebe nō nisi *hominem* vocant. Denique odio in Christum non zelo legis motos, hæc dixisse satis indicant, dum non in languidum inuehuntur, qui tamen sabbato onus gestabat, non illum reprehendunt, quod obedierit, non sarcinam vt deponat monent, nec vt ab incœpto desistat, sed in eum qui curauerat toti feruntur.

53. *Christus an figuram corporis mutauerit coram hoc lāguido.* 13. *Nesciebat quis esset*] Sunt qui putent Christum cùm miraculum istud fecit, corporis habitū, & figuram mutasse, sicut cum Magdalenæ hortulani specie visus est, Ioan. 20. 15. & euntibus in Emmaus forma peregrini, Luc. 24. 18. hoc autem colligere sibi videntur ex his verbis sequentibus.

54. *ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ.* *Iesus enim declinauit à turba constituta in loco*] Redditur enim caussa cur nesciret ille homo quis esset Iesus, vide n. 55.

Iansen. c. 36. sciendum, inquit, græca non habere præpositionem, a, *declinauit à turba*, sed ἐξένευσεν ὄχλου ὄντος ἐν τῷ τόπῳ, hoc est, *declinauit cum turba*, vel eo quod turba esset in illo loco, quamquam genitiuus ὄχλου regi possit è verbo ratione præpositionis; sed tunc additus fuisset articulus; & est perfectior sensus, nimirum si absit præpositio, & sit genitiuus absolutus. Si enim declinauit è turba, ergò turba miraculum vidit, vt non esset opus à languido sciscitari, quis esset, qui eum sanum fecisset. Ergò vt nostra lectio habeat sensum græcæ lectionis, præpositio, a, exponatur per, *propter*, vt sit sensus: Iesus declinauit ab ægro sanato propter turbam, in loco existentem vicino. sic Ianse. Sed planus sensus est, declinasse Iesum à turba, seu propter turbam, vel, quod idem est, turba existente in eodem loco. hæc enim est caussa, cur nescierit turba Christū, quia ille facto miraculo statim à loco illo, in quo erat multitudo se subduxit, nec tempus concessit, vt agnosci posset, nec refert, quod græcè non habeatur præpositio, a, est enim idem sensus.

55. Verùm in eo quod subdit, nō est audiendus Ianse. dicit enim ἐξένευσεν, esse vocem ambiguam. Potest enim esse à verbo ἐκνεύω, & significat *declinare*, aut à verbo ξενόω, & significat *peregrinū esse*, quomodo si hic accipiatur, sensus erit: ideò nesciebat languidus quis esset, quia Iesus fecerat se veluti alienum, & peregrinum, vt neque à languido, neq; à turba agnosceretur. Qui certè sensus ob id videri potest conuenientior, quod postea languidus iste, mox Iesum quis esset agnouerit, cum ei loquutus fuisset in templo: cur enim prius secum in porticu loquentem non agnouisset? signum est ergò peregrina apparuisse forma; sed hæc Ianse. & quorundam opinatio nullo modo quadrat, subiūctis verbis: nam quis sensus esset, fecisse se peregrinum turba manente eodem loco. Responderi potest, quia à turba cognosci noluit, quæ ibi erat. Sed hoc satis peregrinum est, & alienum à Christo, qui miraculis edendis cognosci volebat, ac teneri, & laudari nolebat, idque præsertim, vt nobis exemplum fugiendæ gloriolæ tribueret.

Et ob id etiam nunc diuertit; vel certè ne comprehenderetur, quod id sabbato fecisset. Primum docent Chrysost. & Theophyl. hoc Cyril. Addit & Chryso. vt eo absente, testimonium languidi sine suspicione esset, & ne plus accenderetur hostium furor si præsens esset. Solet enim eius, cui inuidetur præsentia, inuidentium animos accendere. 56.

Cùm ergò dicit interpres, *declinauit à turba constituta in loco*, id est, existente in eodem loco, vbi miraculum patratum fuerat, duo significant, & quòd à turba declinauit, & cur, quia scil. ibi erat, & teneri ab ea, & popularem auram videri captare noluit, & ob alias caussas. Quare non mirum, si interrogarunt, *quis est ille homo qui dixit*, &c. verosimile namque est à Christo solo relictis alicubi discipulis interrogatum languidum intra piscinæ porticum, ac sine testibus cum paralytico priuatim eum esse loquutum, aliud agentibus ijs, qui præsentes aderant, vt aduertere vix potuerint. Itaque hi, qui interrogarunt, *quis est homo ille*, miraculo non interfuerant, vel certè non aduerterant, præsertim cùm facto miraculo confestim se subduxerit inde Christus. 57.

Languidus verò, etsi de facie nosse poterat Christum non nouerat de nomine: neque enim erat tam notus vulgò Christus tunc in Iudæa, vt quocunque iret cognosceretur, & pauca illa miracula, quæ Christus fecerat Ierosolymis superiori die Paschæ Io. c. 2. 23. non viderat languidus, qui in piscina iacebat.

14. *Postea inuenit eum*] Non adhibuêre Iudæi studium, & diligentiam, vt quis auctor esset miraculi inuenirent, quia malebant miraculi auctorem, quem Christum opinabantur, ignotum esse, quam transgressionis accusare, cuius enim non sperabant posse conuincere, vt notat Tolet. adnot. 9. at Dominus non permisit se latere, qui per miraculum populorum fidem augere cupiebat, seque à falsis eorum criminationibus defendere, ne populus deceptus aliter sentiret de eo quàm par esset. 58.

Iterum obserua more humano loquutum hic Ioan. dum de Christo ait, *inuenit eum*, &c. alioqui consilio, non casu inuenisse credendus est, & vt miraculum prædicaretur, & vt instrueretur languidus. 59.

Scribit Chryso. curatum hunc hominem non ad nundinas secessisse, nec se voluptati tradidisse, verùm in templo conuersatum, quod maximè religionis est signum. Et rectè monet Glos. quòd qui vult ad visionem Dei peruenire, fugere habet turbam suorum affectuum, & malorum hominum, & templum adire internæ orationis, cæcus in turba positus Iesum non agnouit, agnouit in templo. 60. *Affectuum inordinatorum turba fugienda.*

Cæterùm optimi medici partes obit Christus, neque enim solùm sanitati restituit ægrotantem, sed etiam ea præscribit, quibus in posterum in sanitate perduret. Perscribit autem quæ sequuntur. 61.

Ecce sanus factus es] Monet primùm acceptæ gratiæ sit memor, eamque illi in memoriam reuocat, q. d. diuturno morbo admirandum in modum liberatus es, vide ne eius rei memoria deleatur, atque ita te sanitatem recuperasse memineris, vt nisi tibi ipsi attendas in ægritudinem relabi possis. Cautior igitur esto in posterum, & vide non

A tuo labore, non tuis expensis, non tuo merito ad pristinam valetudinem rediisse: hæc namque omnia, verba ista significant; *ecce sanus factus es.* hoc ergò est primum quod præscribit.

Iam noli peccare] Deinde eumdem admonet, ne in peccata relabatur, ob quæ in morbum illum inciderat, quo multos annos implicitus iacuerat. Dum ergò morbi caussam aperit, vult illam cautiorem deinceps reddere. græcè μηκέτι, ponitur loco, *iam*, id est, nè posthac.

62. Non mihi fit credibile perseuerasse istũ in peccato per totum hoc languoris tempus, quod tamẽ video Toleto placuisse, nec sine probabilitate: potuit tamen ob præterita peccata tantùm longo morbo puniri, quamuis interim peccatis illis abstineret, saltem ad aliquot annos.

63. Hic interim ostendit Christus Deũ se esse, dum abditissimam morbi caussam aperit.

B *Ne deterius tibi aliquid cõtingat*] Postremò præscribit, & hoc sanitati conseruandæ perutile, dum aliquid timoris addens, vt à peccatis abstinere faciat; Monet benè videat, ne deteriora patiatur, si se in officio non contineat, & præteritas maculas non emendet, sed repetat.

64. *Morborum origo peccatũ.* Ex historia moribus vtilia deducere est. Primũ morbos ob peccata sæpè à Deo immitti, vide Tolet. anno. 10 Deinde post receptam sanitatem, etiam animæ, & post baptismum peccare posse hominem contra ac Iouinian. sensit: lege Cyprianũ lib. 3. aduersus Iudæos. Denique, & illud hinc conficitur clarissimè, grauius peccari post acceptam sanitatis gratiam, cùm corporis, tum animæ, si quis iterum peccet ob adiunctum ingratitudinis vitium. 2. Pet. 2. 21. *Melius erat non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsum conuerti*; hos comparat cani reuerso ad suum vomitum: & sui lotæ in volutabro luti: lege Bernard. sermon. 3. in Cant. & Basil. lib. moral. Reg. 11. c. 2. & Cyprian. lib. de discip. & habit. virginum.

65. Porrò quia nõn dictum est, *noli peccare, quia non sanaberis*, sed *ne deterius*, &c. Colligit Pacianus epist. 3. contra Nouatianos, non esse negandam pœnitentibus veniam.

66. *Tria Sapiẽti indigna vi-sa.* Hæc verba altiùs imprimenda sunt cordi, vbi quis mentis sanitatem assequutus est per pœnitentiæ piscinam. Ecclesiast. 26. 25. scribitur: *In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit. vir bellator deficiens per inopiam: & vir sensatus contemptus.* (hæc duo sunt, quæ dolorem sapienti afferebant; viri bellatoris inopia, qui deberet necessarijs abundare; & viri sapientis contemptus, cui magnũ par est deferre honorem: subiecit tertium) *& qui transgreditur à iustitia ad peccatum* (hoc est enim, quod indignationem maximum excitat, de quo ait) *Deus parauit eum ad rompheam*, id est, supplicium æternum, & hoc est, *ne deterius tibi aliquid contingat*, vt & Lyranus exposuit.

D

67. *Languidi gratitudo.* *Abijt ille homo*] Abijt, inquit Cyrill. vt medicum ostenderet, si quis fortè illorum sanitate indiguisset. vel abijt, vt Chryso. ait, vt tamquam gratus auctorem beneficij profiteretur.

Quia Iesus esset qui fecit eum sanum] Idem Chrysost. hom. 37. animaduertit non dixisse languidum, quia Iesus esset, qui portare iusserat onus, quod quæsierant Iudæi, sed qui se sanum fecerat, vt vel hinc intelligas, non malo eum animo de Christo Iudæis renunciasse.

68. *καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι.* 16. *Propterea persequebantur*] græcè additur καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, id est, *& quærebant eum interimere.* quibus declaratur, quo pacto eum persequerentur: neque enim dumtaxat verbis, sed rebus & factis. Dum verò dicitur propterea, indicari videtur color, & prætextus, quo Christum persequebantur, verè enim inuidia potius agebantur, sed eam zelo obseruationis sabbati operiebant; quáquam Cyril. dicet, significasse hic Io. verè quidem Iudæos ob hanc caussam persequutos fuisse Christum, verùm interim indicare voluisse, quàm perperã, & iniustè id facerent, dũm ob sabbati violationẽ, quod reuera minimè violabat, immò spiritualiter obseruandũ docebat, eũ persequerẽtur.

69. *Quia hæc faciebat*] dum hæc dicit insinuat alia Christum itidem miracula in sabbato fecisse ante hæc, quæ ab alijs Euangelistis narrantur, & si fortè non omnia. An verò Christus transgressus fuerit edendis miraculis sabbatum. ad Theor. reijcimus.

70. 17. *Iesus autem respondit*] vel respondisse dicitur pro loquutum fuisse, aut, loqui incœpisse: est enim hebraismus: vel Iudæi ea de re aliquid dixerant Christo, quod Io[...]cuit; puta quod Deus requieuit die septimo, vel certè eorum cogitationibus occurrit hoc responso.

71. *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor*] Aduertit Chryso. quod cùm Christus discipulos excusat, ob violatum sabbatum à Iudæis accusatos, Dauid conseruum eorum in medium affert, Matth. 12. 3. 4. 5. Cùm autem de seipso erat accusatio ad patrem confugit, quia illi homines erant, ipse Deus. Notandum verò quandoque se excusare vt Deum sicut hic; quandoque vt hominem Lucæ 14. vtrumque enim credi volebat.

72. *Arriani stupidiores Iudæis.* Vocat ergò patrem *suum* peculiari quadam ratione, seque eadem dicit cum illo agere, seu perinde ac illum operari. Vnde rectè conscecerunt Iudæi se æqualem dixisse patri. *Ecce*, inquit Aug. *intelligunt Iudæi, quod non intelligunt Arriani*; cum præsertim significet hic Christus ita se à patre esse, vt ab eo sicut substantiam, ita potentiam habeat, vt nihil alienum ab eo facere possit, deniq; vt nihil ille agat, quod non & ipse: sicut Io. v. 18. sequẽtia significat: neq; enim ea sunt verba Iudæorum, sed Euangelistæ ex sua sentẽtia affirmantis, verè Christi mentem eam fuisse, quã nec Iudæi ignorarunt, nimirum dicere se æqualem patri filium esse.

C

Itaque Christi hoc loco responsum, primam continet rationem sic: *Quia pater meus semper operatur, ego etiã operor*, seu propterea operor. sequela ponitur n. 73. Et hæc intelligentia caussalem continet sensum, vel potius per similitudinem: quemadmodum pater meus semper operatur, ego etiam operor, nã nec ille sine me, nec ego sine illo quicquam possumus facere.

Est verò hebraismus; nam particula, *&*, comparationem interdum significat. Vel tertiò, quousq; pater meus operatur, & ego similiter operer necesse est. Vel denique quicquid pater meus operatur, & ego operor, atque adeò quod ego facio, pater facit; & hoc insinuatur v. 19. Hinc sequitur, ergò non est quod me accusetis, sicut nec patrem accusare potestis. Ita Christus calumnias Iudæorum depellit ipsum criminantium, quod in sabbato operaretur. 73.

47. Textus hic Io. non obscurè ostendit omnem, etiam voluntatis, tametsi liberam actionem, immediatè pendere à Deo. dum enim Christus ait: *pater meus vsque modò operatur*, exponunt Patres, quos plures hic recenset Card. Tolet. ab eo vsque die, qua Deus mundum creauit, numquam operari desijsse, tum res creatas conseruando, tum cum eis alias producendo. Et sanè est eadem ratio de dependentia in conseruatione, atque in operatione, quod ità esse qua ex parte effectus, qua ex parte caussæ docet Franc. Suar. lib. 1. de aux. cap. 4. initio. Vbi etiã ostendit Deum in quælibet effectũ immediatè immediatione virtutis, & suppositi influere; lege item Aug. 17. in Io. explicantem, quo-

modo

modo Deus quieuerit die septimo, & vsque modò operetur, & latius lib. 4. Genes. ad lit. & lib. 5. cap. 14.

75. *Vsque modò*] ἕως ἄρτι, vel significat quoties, & quandocumque operatur, vel idem est, quod *semper*, sine termino, etiam die Sabbati, quare non est omninò necesse exponere, *vsque modo*, id est, vsque ad hanc diem sabbati ex Cyrill. lib. 2. c. 133. quasi esset ea dies Sabbatum, qua hæc differebat Christus, id enim incertum est; vel etiam vim eam habere potest, adiuncta particula, *&*, vt significet quicquid perpetuò & quandocumque operatur, *& ego operor*.

18. *Propterea ergò magis*, &c.] significant hæc, quæsiuisse Iudæos eum interficere: verùm noua hac oblata caussa, quod se Deo æquaret ad interficiendum magis accensos, inflammatosque fuisse. hoc enim innuunt illa, *propterea ergò magis quærebant eum Iudæi interficere*, quasi prius quæsiissent. vox verò, *ergò*, infert ex præcedenti sententia illationem: præcessit enim hæc sententia; *pater meus operatur vsque modo*, &c. quam expressius posuit v. 18 dum ait: *quia patrem suum dicebat Deum*, & ne quis arbitraretur per adoptionem patrem suum vocasse Deū, subiecit dixisse se habere Deū patrem sibi æqualem. Hinc ergò infert: *Propterea ergò magis*, &c.

76. *Sed & patrem suum dicebat Deum*] Dices quomodo Iudæi ex proximè commemoratis Domini verbis intellexerunt ipsum facere Deum patrem suum, & se æqualem Deo? Respondet benè Perer. n. 49. quia vocauerat Deum patrem suum proprium; quia dixerat se similiter quolibet tempore operari, vt ipsum Deum, quia dixerat se operari simpliciter, id autem est, omnia, sicut pater operatur. Et sanè hoc Iudæi rectè intellexerunt: si enim in hoc errassent, aut Christus errorem correxisset, aut Euāgelista indicasset, sicut cùm Ioan. 2. dixit Dominus Iudæis. *Soluite templum hoc*, &c. & cùm monuit discipulos, vt cauerent à fermento Pharisæorum, continuò Euangelistæ reiecerunt falsam eorum verborum intelligentiam. Sic hoc loco facere oportebat, ne putaretur Christus Diuinitatis honorem affectasse.

77. *Respondit itaque Iesus*] Fortè aliquid dixerant Iudæi, quo exprobrabant illi, æqualem se facere Deo, quodque Sabbatum solueret. hoc enim significat illud, *itaque*, q. d. & Sabbati violationem, & cum Deo æqualitatem obijciebant; propter quæ duo interficere quærebant illum: quod si non verbis, saltem animo duo illa conceperant: vtrique ergò obiectioni respondet Christus v. sequenti. Fortè tamen verosimilius est ore nihil expressisse, de æqualitate saltem, sed animo tamen cogitasse, quod se æqualem Deo faceret, alioquin id non tacuisset Ioan.

78. *Trifariam de Christo loqui possumus.*

19. *Non potest filius*] quæ sequuntur spinosa valdè sunt, & sublimia, & ideò diligētius expendenda. Obserua in primis trifariam de Christo nos loqui posse: primùm qua Deus est, ratione dumtaxat diuinæ naturæ: deinde vt homo est, ratione tantùm humanitatis, puta, cùm loquitur de potestate quadam humana ad iudicandum, ad suscitandum, ad sciendum, & alijs donis humanis diuinitùs illi concessis. Denique, vt est hic homo, id est, quatenus, persona quædam est habens humanam naturam, cui naturæ iuncta Deitas est, ratione cuius vnionis accepit illa humanitas, quæ competunt Dei filio ratione diuinitatis, vt est potestas ad iudicandum diuina, infinita scientia, & id genus alia. Iam verò quæ hic scribuntur, exponenda ferè sunt de Christo hoc tertio modo sumpto in his Scholijs, quamuis in Theo. aliam expositionem prosequemur fortassis probabiliorem, quam hic non ponimus, ne plus æquo longiora sint Scholia.

Est igitur hæc verborum sententia, vt ostendere velit hic Christus, primùm, & quidem potissimùm se Sabbatum non soluere, deinde sequentibus verbis, *quæcumque enim ille fecerit*, &c. clarius & expressius æqualitatem confirmat, quamuis & ista ex prioribus etiam verbis colligatur. Ait ergò, nihil ego facio, quod non faciat pater meus, à quo etiam accipio, quicquid ego filius facio: si ergò me violati Sabbati accusatis, etiam in patrem hæc redundabit calumnia, & vt violatorem Sabbati eum accusetis oportet. Dixi respondere hic ad obiectionem de Sabbato; & quidem potissimùm: nam ex eo quod dicit nihil se facere posse, nisi quod viderit patrem facientem, non ita clarè confici potest, quòd æqualis sit Deo: quando ad æqualitatem opus fuerat nō hoc tantùm, sed etiam omnia quæ pater facit, videre, & facere, quod sequentibus verbis declarat.

Porrò cùm hic dicitur non posse filium à se facere quidquam: non significat illud, *à se*, ipsum solum sine alio, hoc est, sine faciente patre, facere: nam neq; etiam hoc modo pater solus quidquam facit, sed præter hoc significat facere posse nihil, nisi illud, quod facit simul pater, ita vt simul etiam pater faciat, & à patre habeat illud ipsum, quod est facere: est enim vna eademque patris, filijque operatio, sed eam filius habet à patre. 79.

Quare meritò Hilar. 7. de Trin. scribit his Christum confirmare, immò verò & augere, quæ dixerat vers. 17. quasi dic. non solùm quod facio, facit pater, sed non possum aliud facere, quàm quod pater facis, à quo & accipio quod facio.

Quid quod etiam hinc intelligimus Christum esse Deum; omnis enim creatura potest aliquid facere, quod non potest Deus. Est enim impossibile Deum mentiri, *si enim hoc posset*, inquit August. 22. de ciuit. c. 25. & 26. contra Faust. c. 5. *non esset omnipotens*, si ergò Christus de seipso affirmat nihil posse se facere, nisi quod pater facit, esse creatura non poterit. 80. *Christi diuinitas astruitur.*

Ad huc obseruanda est particula, *nisi quod*, neque enim habet vim exceptionis, sed *nisi*, loco, *sed tantum*, positum est. 81.

Sed cur, inquies, dictum est, *nisi quod viderit facientem*, an non satis fuerat dixisse, nisi quod pater facit? Respondet Maldon. voluisse ita se patri natura coniunctum ostendere, vt tamen distinctum esse significaret. Coniunctum ostendit cùm dicit, se facere non posse, nisi quod facit pater, distinctum, cùm dicit, *nisi*, id est, sed tantùm, quod viderit patrem facientem. alium enim esse qui videtur, alium, qui videt necesse est. deinde conuenienter filio loqui voluit, cuius est non præire, sed sequi patrem, & ob id numquam de patre dictum legimus, non posse eum quidquam facere, nisi quod viderit filium facientem, quamuis te quidem vera dici potuerit, inquit idem auctor. *Christus natura patri coniunctus, & quomodo.*

Sed verior, & planior horum verborum sententia, vt mea fert opinio, est; vt multa asseramus his verbis significari, quibus dicitur; *nisi quod viderit patrem facientem*. Primum quidem excluditur solitudo, nam, neque sine patre facit filius, & hoc demonstrat vox, *facientem*, q. d. facit quod pater facit. 82.

Ad hæc, verbum, *viderit*, notat, quòd faciat id quod videt patrem facientem, quia nimirum ab eo accipit vt faciendi virtutem, ita & operationem. Hic namque dicendi modus communicationem quandam significat operationis quæ tribuatur ab

eo, quem quis facientem videt. sicut in humanis, is, quem alius operatorem videns, imitatur, & refert, dici potest suo modo non eandem quidem numero operationem, seu operandi modum illi communicare, sed eadem tamen hæc specie per imitationem: ita filio Pater in diuinis dicitur eandem prorsus operationem, & virtutem communicare filio, qui illud ipsum facit, quod videt patrem facientem; non potest autem diuersa esse numero operatio vtriusque. quoniam igitur Filius, & cognoscit, & facit idem illud, quod Patrem facientem videt, ita vt operationem, sicut & virtutẽ cognoscendi & faciendi illud idem, accipiat à patre, propterea dicitur facere, quod videt patrem facere: & hoc est à semetipso non facere, quod patri non competit. Tertiò ne quis putaret diuersam esse patris, filijque actionem, nó est dictum, quod videt patrem fecisse, sed facientem: & illud verbum, *quod*, innuit vnum, idemque opus simul fieri à Patre & Filio.

Ijs adde, tacitè significari voce, *viderit*, Filium esse Verbum, & Sapientiam genitam Patris, & ideò cognoscere omnia, quæcunque Patris sunt, & ob id dixit, non tantum facit, quæ Pater, sed *quæ viderit facientem*. Facit enim omnia, vt verbum Patris, omnia videns, & per quod Pater omnia facit. Postremò dicere *quod videt facientem* non obscurè declarat, Filium Patris instrumentum non esse, cùm cognoscat æquè ea, quæ facit.

83. *Arrianorum error.* Sed illud non est hic silentio prætereundum, in his verbis hæsisse Arrianos, quibus dicitur: *Filius non potest à se facere quicquam*, &c. Sic enim ea impij accipiebant quasi significare vellet Christus se Discipulum esse Patris. At ridiculè decipiuntur, numquid mundum non fecit Filius, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil, quod factum est: atqui non viderat ante Patrem mundum alium construentem, neque enim mundus alius est. Necesse est igitur affirmare sensum esse, Patrem, & Filium vnum & idem facere, neque posse res facere diuersas cum natura & voluntate idem sint, accipiatque Filius à Patre eandem prorsus, & cognitionem & actionem.

84. *Faciendi Verbum quid significet.* Cæterum & illud diligenter obseruandum est secundùm Idacium, Augustinum, Ambrosium, quos citat Maldon. hic vers. 19. vocem illam, *facere*, non posse veram & propriam actionem significare: si quidem peregit filius multa, quæ numquam eadem Patrem facientem vidit quando n. vidit nascentem Patrem? quãdo humanam sumentem naturam? quando patientem? hæc tamen omnia Filius fecit. Non igitur Verbum *faciendi* externam significat actionem; sed consensum, sed voluntatem, vt sit hæc proindè sententia, Filium non posse facere quidquam, nisi quod Patrem velle intellexerit, rectè enim Pater facere dicitur, quod siue per se fieri vult, siue per alium.

Ad hoc, sunt qui dicant magis Scholasticè, Patrem non solum volendo, sed verè etiam agendo fecisse quidquid fecit Filius, fecisse tamen vt efficientem caussam, non vt terminum. Filius natus est, Pater generauit, Filius naturam induit humanam, Pater dedit, ille mortuus est, hic eum tradidit, resurrexit ille, hic eum à mortuis excitauit. itaque in omnibus à Patre & Filio eadem actio edita est; sed propterea Filius, non Pater genitus, vel natus, vel incarnatus, vel mortuus, vel suscitatus esse dicitur, quia hæc nomina non actiones solùm, verùm actionum etiam terminos significant, qui Filio propter personæ distinctionem, quæ terminus est, non Patri conueniunt.

85. Sed in primis quod ex Idacio, Augustino, Ambrosio allatum est, non omninò mihi probatur. quamuis enim Christus vt homo nihil faceret, nisi quod sciret velle Patrem (sic enim Patres isti hunc locum exponunt de Christo, vt homo est) is tamen sensus in hunc textum non quadrat, nam dicendum potiùs fuisset, Filius non facit, nisi quod viderit Patrem volentem, cùm tamen non ita scriptum sit a Ioanne, sed, *nisi quod viderit Patrem facientem*, vt non sola indicetur operationis Christi, cum Dei Patris voluntate, conformitas; sed in primis vnitas operationis: ita vt quod Filius facit, faciat etiam simul Pater, quod Filio conuenit ratione diuinitatis, siue simpliciter, siue vt vnita est humanitati in Christo.

Deinde venio ad id quod ex Scholasticis deductũ est, & aio nó satis id in hũc textũ quadrare. Nã verè & propriè non orabat Pater, non ieiunabat, non ambulabat, licèt hæc omnia Christus faceret. 86.

Quare planior sensus est, magisque germanus, vt hunc locum interpretemur, non de omnibus planè operibus, quæ Dei Filius, postquam hominem induit, effecit: sed de illis dumtaxat, quæ eidem Christo homini distribuuntur, ratione scilicet diuinitatis vnitę sibi: id genus verò sunt opera, quæ *miraculosa* à Theologis vocantur; itẽ & opera Diuinæ virtutis: hæc ergo faciebat Filius, & verè ac propriè faciebat Pater, quia vna vtriusque virtus, sicut vna vtriusque essentia. De his, aduerte lector, dictum est, *non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*: Propterea non est dictum, nihil facit, sed *nihil potest facere*, ad insinuandam videlicet vnius, indiuiduæque operationis necessitatem ex vna, & indiuidua natura proficiscentis. vt ergo difficillimi loci sententiam paucis complectar: sermo est hic, de operibus illis, quæ sunt diuinitatis, & tribuuntur Christo homini ob vnionem diuinitatis cum eius humanitate, veniamus ad alia. 87.

Quæcumque enim, &c.] vbi Iudæorum calumniam de violato Sabbato repulit; respondet nunc pro ęqualitate clariùs, quę licèt in prioribus continetur verbis, non ita tamen clarè ostendebatur, vt dictum est, quamuis & hinc confirmetur prima etiam ratio, confutans violatum Sabbatum. Dictum fuerat paulò antè, nihil posse Filium facere, nisi quod viderit Patrem facientem: iam verò addit, omnia vniuersim, quæ facit Pater, facere similiter & Filium, igitur æqualis est Filius Patri in operatione, ergo & in natura. Nam profectò, si Filius non modò nihil potest facere, nisi quod videt Patrem facientem, & præterea omnia quæ ille facit, facit & ipse, nec tantum hoc, sed similiter facit, id est, eodem modo, pari nimirum, eademque potentia scientia, voluntate, operatione, maiestate, ergo æqualis est illi. 88.

Quatuor ergo ex hoc loco discimus; primùm significari quæcumque facit Filius, ea quoque fieri à Patre: vnde liquet, nihil Filium facere diuersum, nedum contrarium Patri, quod clariùs dicitur illis verbis: *Non potest Filius à se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem*. Secundò illud etiam indicatur, quæcumque facit Pater, eadem omnia facere Filium; vt intelligatur, eadem esse in vtroque rerum effectrix potentia. Tertio hinc etiam elicimus Patrem, & Filium ad facienda opera nõ concurrere, vt caussas inuicem subordinatas, vt Sol & homo concurrunt dum hominem generant: neq; vt caussas partiales: neq; vt caussam principalẽ, & caussam instrumentalẽ: neq; vt caussas diuersi generis, prout ad naturales effectus conueniunt, materia, forma, finis, efficiẽs: sed vt vnam, eandemque caussam, vnicumq; principium, vna, eademque potentia, & scientia, & voluntate, eademque actione omnia facientem, conseruantem, gubernantem, quæ omnia voce illa, *similiter*, significantur: non enim idem est, 89.

quod

quod *quoque*, vel *etiam*, sed quod *eodem modo*

Sed sciendum est dici Patrem, & Filium eodem
90. modo operari, vt rectè notat Perer. nu. 14. non quidem ad se inuicé consideratos; Pater enim à se ipso potentiam habet operandi: Filius autem eam accepit à Patre; sed respectu ipsorum operum, quæ fiunt extra ab vtroque, dicuntur Pater, & Filius eodem modo operari: quia eadem ratione ad ea facienda concurrunt.

91. Addendum denique quartò ex hac propositione, nimirum omnia, quæ ille facit, facit similiter filius, inferri, siue seorsim sumantur illæ duæ voces, omnia, & similiter; siue simul, æqualitatem, & Deitatem: nam si omnia facit, quæ Pater, ergò non potuit esse factus à Patre, nec esse creatura: cùm enim seipsum facere nequeat, si Pater illum fecisset, non omnia, quæ Pater facit, ipse fecisset, neq; enim se Idem ex verbo, *similiter*, deducitur. siue ergò seorsim sumatur alterum horum, siue simul, semper infertur æqualitas atque Deitas. Ex quibus etiam calumnia violati Sabbati retunditur, quomodo enim si & omnia, & similiter ac Pater operatur, ita vt nihil possit facere, nisi quod viderit Patrem facientem, violati Sabbati accusari poterit?

20. *Pater enim diligit Filium*] Quoniam obijcere quis poterat ipsum non omnia facere, quæ Pater, quasi non omnia, quæ Pater facit, videat; ostendit nunc id esse non posse, ita vt reddatur simul superioris sententiæ caussa: nam *Pater diligit Filium*, & ideò nihil ei occultat, sed ostendit omnia, sic ergò Filius omnia facit, quæ Pater facit.

August. intelligit Patrem demonstrare Filio,
92. *Pater gignendo filium omnium notitiam ei tradidit.* nihil esse aliud, quàm Patrem gignere Filium, gignendo namque Filium, eandemque suam ipsius naturam communicando, simul cum natura, ac generatione notitiam, ac visionem tradidit omnium, tam præteritorum, ac præsentium, quàm futurorum. Cyril. etiam non est alienus ab hac expositione, dum sic ait: *Pater Filio demonstrat, quæ facit, totum seipsum in natura filij quasi depingens, vt quæcumque in se habet ipse, in Filio ea demonstret.* lege Augustin. tractat. 21. & Cyrill. lib. 2. cap. 327.

Sed illud hanc interpretationem destruere videtur, quod appareat hic velle Dominus assignare caussam, ob quam Pater Filio omnia demonstrat; atqui dilectio Filij, sicut non est caussa generationis filij; ita nec caussa est ob quam demonstrat omnia Pater Filio. Quomodo ergò demonstrare generare est? Ad hæc, si propter æternam generationem Filij ea Patre dicitur Pater Filio demonstrare omnia, quomodo stant, quæ sequuntur, *& maiora his demonstrabit ei opera?* quasi nondum illa ei demonstrauerit? Ad primum horum respondet D. Thom Io. 5. non debere illa verba, *Pater diligit Filium*, accipi, vt caussam, ob quam Pater Filio omnia demonstrat, sed tantùm vt signum, ex quo à posteriori homines, quibuscum loquebatur, colligerent Patrem omnia filio demonstrare, q. d. D. Thom. quod omnia Pater filio demonstret, & ipsi suam naturam, & potestatem communicet, signum certissimum est eximia, ac singularia illa erga Filium dilectio. Ad secundum respondet August. quod hactenus quidem Dominus loquutus est secundùm Diuinitatem à principio versus vicesimi, vsque ad illa, *& maiora*, &c. vnde incipi loqui de se, quatenus homo est; quomodo in tempore quædam prius demonstrat Pater Filio quæ prius non demonstrauerat.

D. Thom. in hunc modum explicat: Patrem de-
93. monstrare filio omnia, quæ facit; significare hìc, Deum manifestare alijs se omnia quæ fecit, facit, & facturus est, per filium fecisse, facere, & facturum esse: & licèt ostenderit multa se prius fecisse magna, & mira per filium: deinceps tamen demóstraturus erat maiora, quæ per filium facturus erat. Tunc enim demonstrare dicitur hoc modo, cùm innotescunt. Iansenius aliter declarat: Patrem demonstrare omnia filio, esse, Patrem omnia facere, cognoscente ea filio, per cognitionem eius, nempe à Patre acceptam, quomodo non rectè diceretur filius omnia, quæ facit, demonstrare Patri.

Sed illud in hac expositione mihi displicet, quod August. *maiora ei demonstrabit*, de Christo vt homo est, exponat: cùm enim hoc v. 20. rationem velit reddere Christus cur omnia demonstret Filio Pater, videtur ratio hæc (siue signum, siue caussa sit) vt rectè dicit August. de Christo Deo, de quo prius loquebatur, intelligi debere, ergo etiam ea, quæ sequuntur, *& maiora his*, &c. de eodem accipienda sunt, quod tamen August. negat. D. Thomæ & Iansenij responsio non displicet, quare poterit hæc interpretatio admitti.

Poterit tamen altera esse non minus probabilis, ex his, quæ superius diximus, affirmantes sermonem hic esse de Christo homine ratione Diuinitatis vnitæ, magis etiam conformis: nimirum adeò dilexisse Deum Patrem humanitatem illam, vt eam Deitati vniuerit: hinc factum, vt ratione Deitatis vnitæ, dicatur omnia illi homini aperire, nihilque illi occultum esse velle eorum quæ facit, & ita dilectio videtur sumi posse tamquam caussa, sicuti vnionis, ita, & demonstrationis omnium: nam ob vnionem, quæ Deitatis sunt, illi homini tribuuntur. Alteram expositionem de Christo vt homo est, in Theor. reijcimus, ne hic longi simus.

Et maiora his demonstrabit] Franciscus Suar. 94.
tom. 2. 3. par. in q. 59. & in ar. 1. explicans hunc locum de Christo, vt homo est, sic scribit; *ostendit omnia illi homini quæ facit Pater, non solum speculatiue (vt sic dicam) sed etiam practicè, dando ei virtutem ad facienda opera illis similia, quæ ipse facit, & hoc est, quod subdit, & maiora his demonstrabit ei opera. Demonstrabit inquit, non quantum ad cognitionem (nam etiam vt homo omnia sciebat à principio conceptionis) sed quantum ad exequutionem eorum, quæ in singulis temporibus operaturus erat, iuxta Patris voluntatem.* Hæc ille.

Verùm non mihi videntur, in hunc textum cõ- 95.
uenire hæc, si prosequi velimus, quam cœpimus interpretationem. nam de Diuinitate id dici non potest, nec consequenter de Christo, vt est homo ratione Diuinitatis, quod similia faciat, sed quod eadem facit opera cum Patre. Quod si dicas esse hæc accipienda de Christo ratione humanitatis, iam recedemus ab ea expositione, quam cœpimus sequi, nimirum, esse hic sermonem de Christo homine ratione vnitæ diuinitatis, vnde nascitur communicatio idiomatum. Vtrum autem possint hæc conuenire Christo, vt homo est, in Theo. tractabimus.

Quare vocem illam, *demonstrare*, quatuor sen- 96.
sus facere posse arbitror, qui omnes rectè etiam con- *Demonstrã-*
ueniunt Christo homini ratione vnionis Di- *di verbum*
uinitatis. Duos priores sensus paulò antè retuli *quid hic si-*
n. 93. alterum ex D Thom. alterum ex Ianse. Ter- *gnificet.*
tium ponunt Maldon. in versum 20. & Perer. disp. 13. nu. 57. vt verbum, *demonstrare*, non accipiatur pro *docere*, aut ostendere, sed pro *facere*, dare, impartiri, sensumque hunc esse. Pater dat Filio potestatem omnia faciendi; aut Pater omnia opera sua cum Filio communicat, nec communicat modò, sed & communicabit, quia potentia faciendi, quæ est in Filio semper est à Patre.

Neque verò noua, vel insolens hæc significa- 47.

tio

tio verbi ostendendi, vel demonstrandi videri debet, pro dare, vel exhibere vt Exod. 33. 19. *ego ostendam omne bonum tibi*, i. dabo ex Mal. hic, 1. Reg. 14. 12. *ascendite ad nos & ostendemus vobis rem.* i. faciemus. Psal. 4. 6. *quis ostendet vobis bona?* & Psal. 59. 5. *ostendisti populo tuo dura*; & Psal. 70. 20. *quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas*, & Psal. 84. *ostende nobis Domine misericordiam tuam*, quod statim declarat, *& salutare tuum da nobis*, Act. 9. 16. *ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* ostendam, inquit, non docendo, sed agendo. i. pericula illi obijciendo, & patientiæ gratiam largiendo, & 2. ad Timoth. 4. *Alexander Aerarius multa mala ostendit mihi.* Obseruat autem Rupert. paulò antè dixisse Christum *demonstrat*, non, *demonstrauit*, quia quotidiè cum illo sua opera communicat.

98. Quarta addi potest expositio, quam etiã Card. Tol. amplectitur an. 16. ad significãdam videlicet æternitatem loquutum esse Christum Dominum per verbum futuri tẽporis. cùm enim æternitas omne tempus sub se claudat, hinc fit, vt ęterna omnibus temporum differẽtijs explicari queant, prout ratio accommodatæ loquutionis postulat: quare dum pręsentia exprimimus, æterna etiã tempore præsenti declaramus, dum de futuris agimus, vtimur futuro tempore in ęternis explicandis, sicut & in præteritis, præterito, licèt actus æternus sit supra omne tempus. sic consueuimus dicere Deus cognoscit nostras cogitationes, & de præteritis hominibus, quod cognouit eorum cogitationes, sicut de futuris, quod cognoscet. Hæc differẽtia non in Deo est, quia ab æterno semper & simul omnia cognoscit: sed cùm hæc ipsa cognitio semper maneat, & præterito, præsenti, futuro tempori coexistat, sitq; interim supra tempus; varijs temporum differẽtijs exprimitur, pro vt exposcit varia de rebus loquutio.

99. *Deum cognoscere quomodo intelligendum.* Verùm cùm dicimus Deum cognoscere quidpiam, non inficiamur cognouisse, vel cogniturum esse; sicut nec cum affirmamus cogniturum, negamus nonisse, vel etiam nosse &c. Interdum etiam ad explicandã æterni actus permanentiam, stabilemque, & inuariabilem perdurationẽ vtimur tẽpore præsenti, vt cum dicimus Pater generat, vel diligit Filium: quod ita dictum est superius: *Pater demonstrat Filio, quæ facit.* Cùm ergo August. tract. 19. inquirit; *quando demonstrat? an quando facta sunt, an antequam fiant?* facilis est responsio, sicut Pater cognoscit, quæ facit, quando fiunt, & quando facta sunt, quin etiã antequam fiant, ita eodem modo Filio demonstrat.

Ad hanc porrò perpetuitatem significãdam rectè tempus præsens accõmodatur, proindè dicitur, *diligit filium*, potius, quàm *dilexit*, vel *diliget*, quia æterna, & continua dilectio perfectius præsenti tempore explicatur. Cùm verò dictum est *non potest filius facere, nisi quod viderit Patrem facientem*, vtitur verbo futuri temporis, viderit, accommodat namque verbum æternitatis etiam ad res, de quibus item agit, putà futuris, seu faciendis; eadem ratione declaratur id, quod hic dicimus, *demonstrabit opera.*

100. Quod si inquirat quis quomodo dicatur, *demonstrabit*, cùm hoc futurum, præsentem ignorãtiam indicare videatur. Respond. quia, iuxta hanc quartam expositionem, de futuris operibus sermo erat, ideò, actum æternum futuro expressit, vt Ioan. 16. dicitur de Spiritu S. *quæcumq; audiet, loquetur, & de meo accipiet*; cum tamen ab æterno audiuerit, & acceperit. Non ergo cogimur propter hæc verba cum Aug. tract. 21. hæc de Christo homine intelligere. Quid? nonne etiam si de homine Christo intelligas adhuc vrgebit difficultas? neque enim demonstrabit Pater aliquid illi, quod non prius demonstratum fuerit, cùm initio assumptæ carnis omnia ei ostenderit Pater, quæ futura erant, quod benè animaduertit August. propterea ad mysticũ Christi corpus confugit, ratione cuius arbitratur hæc verba dicta fuisse. Sed id videtur minimè quadrare verbis Christi. quare rectè cum Cyril. lib. 2. c. 138. de Christo homine quidem hæc exponimus, sed quantum ad ea, quæ ratione Diuinitatis vnitæ, vel quod idem est vnionis hypostaticæ competũt, eodem planè sensu, quo superiora. *Vt vos miremini*] *vt* consecutionem, non finem significat.

21. *Sicut enim Pater*] Aug. & Beda arbitrantur hîc exemplum eorum poni, quæ maiora sibi Patrẽ demonstraturum dixerat: nullum, inquiunt, dum mortuum suscitauerat: maiora ergò facturum indicat, quia tres posteà mortuos ad vitam erat excitaturus. Sed hoc non videtur stare posse, cum his, quæ lib. 3. harum dilucidationum tom. 1. retulimus, & lib. item 3. enchiridij nostri c. 18. vnde filiam archisynagogi à Christo de morte ad vitam iam reuocatam fuisse, constat. 101.

Quòd si de resurrectione vniuersali loquamur, atque adeò de potestate ad iudicandum; dicamusque quod hic incipiat ostendere, quæ sint illa *maiora*, quæ significauerat demonstraturum Patrem, vniuersalem scil. mortuorum resurrectionem, & iudiciariam potestatem, optima erit expositio; hæc enim sunt illa maiora, placetq; magis hæc expositio, quàm altera Maldon. qui vt superioribus verbis, *maiora his demonstrabit*, docuit, allusisse Christum ad eam potestatem, quam in iudicio ostensurus est, qua nullam vnquam maiorem demõstrauit, & de qua statim loqui cępit. Ita ait, & hic, ad eãdem potestatem alludens Christus, quia proprium est iudicis soluere, vel damnare (hoc enim Mald. est hic viuificare, vel occidere) proponit suscitationis i. viuificationis exemplum. Itaque vult Mald. suscitare hic non ad sola modò corpora, sed ad animos etiã referri: idem ergò est dicere: *Filius quoscumque vult suscitat, & viuificat*, ac illud Apoc. c. 1. 18. habere claues mortis, & inferni, & quod de Deo dicitur viuificare, & mortificare Deut. 32. 39. 1. Reg. 2. 6. Tob. 13. 2. Sapi. 16. 13. Sic Mald. 102.

Cæterùm arbitror potiùs de potestate suscitandi mortuos in vniuersum esse hoc loco sermonẽ: Mentem verò Christi esse ostendere, se habere potestatẽ ad suscitandos mortuos in fine mundi cum iudicãdi potestate coniunctam. Proptereà vt hoc efficiat, hic assumit habere se potestatem suscitandi homines in vniuersum, vt videl. ex hac illam tacitè intelligamus, qua ad mundi finem omnes suscitabit, iudicaturus orbem; nam si quos vult viuificat, ergò omnes viuificare potest, & ita declarat, quæ sint illa maiora, quæ Patrem dixerat demonstraturum; nec probo illud suscitare, hic, seu viuificare (quod idem est) ad animos extendi, sed in corporibus tantùm accipi debere puto. 103.

Illud non omittendum quinque modis sumi in Scripturis *viuificare*. primò est vitam dare ijs, qui nunquã eam habuerunt, Iob. 33. 4. *spiraculum omnipotentis viuificauit me.* secundò est eos qui prius viuebant, & functi sunt vita, ad vitã excitare. Rõ. 4. *qui viuificat mortuos.* tertiò est de morte naturali ad vitã beatam suscitare. Rom. 8. *viuificabit mortalia corpora vestra.* quartò est de morte spirituali peccati ad vitam gratiæ transferre. ad Gal. 3 *si data esset lex, quæ posset viuificare.* quintò pro in vita cõseruare. hic Iob. 36. 6. *non saluat impios.* & 70. *nõ viuificabit.* i. non subtrahet dignæ morti, & æterno supplicio. Gen. 6. 19 *ex cunctis animantibus bina induces in arcam, vt viuant tecũ.* Heb. *vt viuifices tecum.* LXX. vt nutrias, Exod 1. 17. *obstetrices conseruabant mares*, Heb. & Gr. viuificabant masculos. i. 104. *Viuificare quinq; modis sumitur in Scripturis.*

seruabant incolumes; Exod. 12. 18. *maleficos non pateris viuere*, Hebr. *non viuificabis*. LXX, non sinetis incolumes; hic secundo, o sumitur.

Est ergò hic sensus: quemadmodum Pater suscitat. i. habet potestatem suscitandi mortuos: ita Filius, quos vult viuificat, ac proinde cùm mundi finis aduenerit omnes suscitabit, ita eàdem habet potestatē cum Patre: hanc porrò potestatem viuificandi quos vult, v. 22. probat se habere ex potestate iudicandi, vt mox dicemus.

Obseruanda sunt hic Chrysost. verba hom. 37. *atq; nihil potest à se facere*, inquit, *si facit, quod vult*, contradicit, nam si quos vult viuificat, potest à se facere: velle enim potestatis est. quod si non potest a se ipse, iam quos vult non viuificat. Illa ergo particula, *sicut Pater suscitat mortuos*, indiscretam potestatem; illa autem, *quos vult*, propriam, æqualemque significat: Vide num 106.

105 22. *Neque enim Pater iudicat*] Francis. Suar. in q. 59. a. 1. sub finem cōment. in hunc sensum hæc interpretatur: *significat*, inquit, *potestatem suscitandi homines coniunctā esse cum potestate iudicandi, nam oportet iudicem, habere potestatem vocandi, & trahendi reos ad iudiciū: vocandi autem sunt per generalem resurrectionem*, hæc Suares; cui addo particulam, *enim*, cum dicitur, *neque enim Pater*, idem subindicare, refertur enim ad præcedentia hoc modo, sicut Pater habet potestatē suscitandi mortuos: sic & Filius. Probat deindè versu sequēti potestatem habere suscitandi mortuos: *neque enim*, inquit, *Pater iudicat quemquam, sed omne iudiciū dedit Filio*, q. d. potestatem habet suscitandi, quia habet potestatē iudicandi oēs homines: ad quem autem spectat potestas iudicandi, spectat & suscitandi, seu vocandi ad vitam iudicandos. quare recta fuit interpretatio Suarij.

106. *Suscitare & viuificare nihil differunt.*

C Neque illud hic in præteritis ponendū est; non esse statuendū hoc loco inter *suscitare*, & *viuificare* discrimen aliquod, quasi quod suscitādi sint oēs viuificandi verò sint, qui ad vitā sunt destinati: & ideò non dictū esse, *quos vult suscitat*, quia oēs suscitare volet, sed *quos vult viuificat*. Malo simpliciter *suscitare*, & *viuificare* pro eodē sumere, itemq; pro resurrectione corporū. Addit aūt, *quos vult*, ne intelligeres viuificasse, seu suscitasse mortuos, sicut olim Prophetas: solius enim Dei est viuificare quos vult, ac proinde sicut Pater, ita & ipse viuificat. Quare ad hunc locū satis accōmodate Chryso. hom. 37 quod superiùs nu. 104. retuli, animaduertit illa, *quos vult*, æqualem Filij cum Patre potestatem non obscurè significare, ac proptereà etiā dixit *viuificat*. *suscitat* in præsenti, omne tēpus respiciens. Addit Tolet. adnot. 18. insinuari per hoc quod dicitur, *viuificat quos vult*, potestatem generalem omnes mortuos suscitandi: nemo enim suscitare potest mortuos, quos vult, nisi qui potestatem haber suscitandi omnes. D

Sed omne iudicium] omne, rectè videtur ad personas referri debere q. d. omniū iudicium, dixerat enim neminē iudicare, ergo de personis loquitur.

107. 23. *Vt omnes honorificent*] vt paulò pòst versu 27. reddet causam sibi traditæ à Patre potestatis iudiciariæ, dum dicit: *quia filius hominis est*. Ita & hic alteram assignat scil. vt æquali honore Filium cum Patre prosequantur oēs, sanè vt eadem adoratione Filius adoretur cum Patre, & eadem coadoretur humanitas filio cōiuncta. Et quidem meritò hanc illi Pater potestatem tradidit: *quia factus est obediens vsque ad mortē, mortem autem crucis*, eoq; descendit vt non homo videretur, sed *vermis, & opprobriū hominū*. Vt ergo viderēt homines *in quem transfixerunt*, & honorarent, & adorarent adoratione latriæ tanquam Deum, hanc illi humanitati potestatem dedit, quatenùs illi vniuit diuini-

A tatem, quo factum est, vt datum sit huic homini, vt sit supremus iudex per cōmunicationem idiomatum, vt Cyrill. l. 2. c. 144. significat, vide Suar. in q. 59. ar. 2. 3. p. neq; enim data est hæc potestas humanitati, vt per eam Christo conueniat, falsum enim id esset. Hinc Paul. Philip. 2. 9. 10. 11. *propter quod & Deus exaltauit illum*, &c.

108. *Missio duo innuit, & quæ.* *Qui misit illum*] tacitam assignat causam quamobrem qui non honorat Filium, non honorat Patrem, nempè quia ipse misit illum. Missio duo innuit, processionem a Patre, & carnis assumptionē, & propterea nunquam leges scriptum à Filio missum Patrem. Huius aūt terminus exterior, est ipsa carnis assumptio, neque satis est æterna processio ad missionem citra terminū. Perindè igitur est dicere; *qui misit illum*, ac, ita homo factus est, vt à Patre procedat ipsi consubstantialis, & homousios: idcircò in carne adorādus est, & adorandus æquali cum Patre adoratione & honore cùm æqualis à B Patre procedat; quem cultū & honorē qui illi detrahit, detrahit Patri, tum quia etiā inter homines honor Filij censetur Patris; tum quia, qui hominē illum Christum tanquā Dei filiū non honorat, & accipit, hanc Patri irrogat iniuriam, quod ipsi dicenti, *hic est Filius meus dilectus in quo mihi cōplacui, ipsum audite*; non credat. & hoc etiā, quia iniuria in legatum, in mittentem redundat.

24. *Amen amen dico vobis quia qui verbum*] Fides in Christū qualis esse debeat ad vitam duobus hic ferè verbis explicat, primùm illis; *qui audit verbū meum*, est enim fides ex auditu: verùm hoc cōmune est credentibus, & non credentibus. Iterùm illis; *& credit ei, qui misit me*. non dixit verò *qui credit in me*: quia si sic loquutus fuisset, vt Chrys. hom. 38. & Euthy. obseruant, gloriari visus esset. Prætereà hic dicendi modus magis declarat fidē credentium in illū; qui enim credit ei, qui misit Christum C credit in mittērem, & in missum, atq; adeò Trinitatis mysteriū profitetur. Ad hæc cum credat Christum esse missum, incarnationis mysteriū etiā admittit & recipit: quibus planè mysterijs maximè fides nostra cōtinetur: credimus namq; Christum esse verum Dei filiū, & hominem propter nos factum. Neque tamen hinc excluditur charitas, vel eius opera. Loquitur enim Dominus de fundamēto ipso, atq; initio salutis, quod tunc nondum iactum fuerat: alioquin Ioan. 1. c. 3. 14. satis indicat dilectionem coniungendam fidei, dùm ait: *translati sumus de morte ad vitam, quoniā diligimus*, &c. 109. *Fides quales esse debeat.*

Et in iudicium non venit, sed transijt] Aug. tract. 22. *ideò*, inquit, *non venit in iudicium, qui credit in illum, quia ad extremū diem iudicij damnationē non subibit, sed de morte corporis ad vitā trāsibit æternā.*

Sunt aūt diligenter obseruandæ duæ illæ voces, 110.
D *venit*, & *transijt*; est enim *venit* græcè præsentis tēporis οὐκ ἔρχεται. quod quia nunquā ponitur pro futuro; ita exponunt quidam hic, *venit*, pro *veniet*, pro *transijt* legunt quidam etiā *transibit*, vel *trāsit*, sed proculdubiò *transijt* legendū est, vt nuper in correptis biblijs legimus: licèt quidam adhuc ad indicādam rei certitudinē morè prophetico præteritum pro futuro sumant. Est aūt sensus, seruādo præteriti tēporis significationē; non venit. i. non venturus est in iudiciū. i. in condemnationē æternæ mortis, vt ex Aug. diximus: sed iam ante iudicij tēpus trāsiuit à morte animæ, & à reatu æternæ mortis, tam animæ, quā corporis ad certā spem, iusque possidendi æternam vitam. sic August. exponens hūc locum de morte etiā peccati ad vitam gratiæ.

Sed verior videtur expositio, vt sit sermo de mor- 111.
te corporis ad æternā vitā, q. d. homines deputatos iam esse, vt de morte corporis transeant ad æternā vitam, per certam quandā spem, iusq; illam possidendi, licet nondū obierint; quomodo intel-

ligen-

Statum credentiũ qualis.

ligendus est, Ioan.1.epist.c.3. *nos scimus, quia trãslati sumus de morte ad vitam: quoniã diligimus fratres.* Adde quod status credentium est, vt de morte ad vitam sint suscitandi. si verò, more prophetico, *transijt*, pro futuro, sicut & *venit*, positum est: sensus erit non veniet in condemnationẽ; sed hinc decedẽs trãsibit de morte corporis ad æternã vitã. Cæterum prior expositio legitima magis videtur.

25. *Venit hora & nunc est*] Confirmat quod dixit, quod *qui audit verbũ eius, & credit in eum, habet vitam æternam, quia venit hora, &c.* vbi simul ostenditur quando fiet, vt vitam habeant æternam mortui, qui crediderunt in eum; cùm videl. ipse illos in communi omnium resurrectione (de hac enim hic loquitur) oẽs suscitabit. Iterùm, *venit*, præsenti tẽpore ἔρχεται, pro ventura est, sicut prius, & sicut Mat. 17.11. aut *venit*. i. aduẽtat, appropinquat, vt Io.4.25.

112. Sed cur dicit, *& nunc est*, cum nondum generalis resurrectio aduenerit? Respondeo eodẽ modo loqui Christum hoc loco, quo Ioan. c.2.1.v.18. dicit enim nouissimam horã esse, vel quod, vt D. Petrus ait 2.c 3.8. *vnus dies apud Dominum, sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus*; vel quod nouissimã horam vocet statum illum vltimũ, post quem, in hac vita ante finẽ mundi alius expectandus nõ sit: sicut illi expectabant, qui vel in lege naturæ, vel in lege Mosis erãt. vbi verò Christus venit nil restat aliud, quàm iudiciũ. Id ergò est quod dicit Ioã. *nouissima hora est*, idemq; est hic, *venit hora, & nunc est*. Porrò horam Hebræorum more, tẽpus quamuis longum, modo oportunũ appellat, quod græci dicũt καιρόν. Quare propter ista verba non cogimur admittere id, quod habet Pete.n.67. non pertinere hęc ad generalem resurrectionem mortuorum, eò quòd dicatur, *venit hora, & nunc est*, sicut nec ob id quod indefinitè dicantur mortui audituri vocem filij Dei. Idem enim valet vox, *mortui*, quod omnes, qui reperientur ad extremum iudicij diem.

113. *Vocem Filij Dei,*] Aut quia ipse per se mortuos ad iudiciũ vocaturus est; aut quia per Archangelũ, & tubam, vt ait Paul.1.Thess.4.16. & 1.Corint.15.52. Mat.24.31. id facturus est, de qua re in Theoria.

Qui audierint] Sunt qui hinc probent, nõ esse hic sermonẽ de generali resurrectione, cum significari videatur his verbis, non esse oẽs resurrecturos. Verùm hi ex hoc eodẽ loco refutantur: nam etiãsi de priuata intelligas resurrectione, quomodo illud interpretaberis, non omnes, sed eos dumtaxat, qui Christi vocem audierunt suscitandos esse? num vocati sunt aliqui, qui non audierunt? Dices non omnes audisse, quia nõ omnes vocauit. At is dicendi modus insolẽs est, & durus. itaq; nihil aliud significare voluit per hæc verba Christus; quã vim, efficacitatemq; vocis suæ, quæ tanta sit, vt quicunque vocẽ eam audierit illi eò pareat, & ad iudiciũ suscitatus pręsto sit. Noluit igitur quemquã excipere, cum paulò pòst dicturus sit, oẽs audituros esse eam vocẽ, vt habes ver.18. D. Aug. hunc v. etiã de spirituali animarũ resurrectione intelligit tract. 22. & lib.10. Ciuit.c.6. Sed melior est prior expositio.

114. 26. *Sicut enim Pater*] Reddit Christus causam, cur qui audierint vocem Filij Dei viuent; quia *sicut Pater habet vitam in semetipso*, & ob id mortuos suscitat, *ita etiã dedit Filio vitã habere in semeipso*, ideò poterit etiã mortuos suscitare. Enthy. quid sit habere vitam in seipso optimè declarat videl. ad modum fontis scaturire facere vitam. Est ergò sensus; quemadmodum Pater omnis vitæ fons est, & cui vult eam dat, cui vult aufert; ita filius omnis in se vitæ fontem cõtinet, & cui vult eam vel dat, vel aufert. Causa ergò prima vitæ, quæ alijs dat vitam, & ipsa aliunde vitam non habet tanquam ab externo principio, diuersæq; naturæ, estque proindè vita per essentiã & substantialiter, diciturq; habere

vitam *in semetipso*. Sed quando, inquies, Pater, 115.
Pater quãdo dederit Filio vitam habere.
Filio, vt vitam haberet in semetipso, dedit? Aug. tract. 22. Chrys. hom.33. & alij ad æternam generationẽ confugiunt, itaq; hæc conuenire Christo, vt Deo, aiunt. Nos cùm Cyril. lib.2.c.144. ratione humanitatis exponemus, & vitã hãc humanitati dedisse, affirmabimus, cùm vt homo ille in vnã cum Filio suo personã vniretur, effecit per incarnationem, seu cum dedit Filium suũ vt humanitati vniretur; sicut enim tunc dedit illi homini, seu humanitati esse Dei: ita dedit ei habere vitã in semetipso ratione Diuini verbi habentis in semetipso vitã naturaliter, quod ei tunc personaliter vnitum est: quamobrem ea donatio fuit illi homini gratuita, & per Dei gratiam ei facta, non naturalis. Nec ab re huius rei meminit, nam ad iudiciariam potestatem, mortuorumque suscitationem pertinet vitam in semetipso habere. Aduerte aliud esse habere 116.
vitam *à semetipso*, & aliud *in semetipso* in Diuinis. Illud namq; proprium est Dei patris à nullo procedentis: hoc ex æquo tribus personis conuenit.

Et potestatem dedit ei iudicium facere] Particula, 117.
&, Gr. καὶ κρίσιν ποιεῖν etiam iudiciũ facere duplicem vim habere videtur: aut significat Patrem Filio nõ solum curandi paralytici, aliaq; id genus miracula faciendi, vel suscitandi mortuos, sed etiã viuos, & mortuos iudicandi potestatẽ dedisse. Vel certè hanc habet vim, vt significet non solùm Patrem ipsum iudicandi potestatem habere, verùm eam etiam omnẽ in filium transtulisse, quia filius hominis est. i. quia personam gerebat ad obeundũ iudicis officium accommodatũ. Ex quibus patet totius versus sententia. Quamuis illud quoque, *&*, vim 118.
causalis non incõmodè habere possit, vt sit loco, *quia*. Dicere namq; possumus reddi rationem eius, quod præcesserat, cur scil. Pater dederit ei habere vitam in semetipso: quia videl. iudex est, & iudicis est viuificare, quos vult. Hoc si de vita ad quam oẽs tam boni, quàm mali vocandi sunt, intelligatur, sic debet intelligi, velle oẽs suscitare, ad quos necessaria est potestas ad suscitandum, viuificandumquè quos vult, alioquin non posset omnes suscitare: si verò intelligatur de vita æterna, tũc eos volet suscitare, quos elegit, & in quibus merita digna inuenerit. Sed ad hoc etiam necessarium fuit potestatem vt haberet suscitandi quos vellet, vel etiam vniuersim omnes.

Quia Filius hominis est] In primis rectè notant 119.
quidam: *Filium hominis* hoc loco non significare propriè Christũ quod passim solet, sed generatim hominem quãuis pro solo ponatur Christo, quia ipse de se solo loquebatur, hinc est, quod neque nomen hominis, neque Filij græcè articulum habet. Nota iterùm; Chrys. hom.38. hæc verba iungit cum eo, quod proximè sequitur, *nolite mirari hoc*: vt sit sensus: ne videatur vobis incredibile, quod dixi de potestate iudicãdi: quia videtis me hominem esse, pauperem, humilẽ, &c. nam nimirum ita sum Filius hominis, vt simul etiam filius Dei sim. Chrysost. sequuntur Theophy. & Euthym. Sed hoc modo nihil hic aliud diceret Christus, quàm quod suprà dixit, *Pater omne iudicium dedit Filio* quanquã Chrysost. propter Pauli Samosateni hæresim ita interpretatus est, qui hinc peruersè deducebat Christum fuisse purum hominẽ, quasi esset sensus, propterea nõ potuisse à se habere Christum potestatẽ iudicandi: sed necesse fuisse à Deo dari, quia Christus erat tantũ Filius hominis. Quod verò impius hæreticus colligebat, tantũ esse purum hominem per inscitiam, ita colligebat: nam vt tantum hinc inferatur hominẽ esse Christum, at esse simul Deum ex multis alijs capitibus colligitur: imò & ex hoc ipso loco: nam si homo hic, Deus non esset, potestatem iudicandi nõ acciperet; potestas enim

hæc Dei est, & accepisse dicitur, vt homo, quia per humanitatem exercẽda sensibiliter est. Cyrill. l. 2. c. 144. connectit hæc non tantum cum immediatis verbis, *& dedit potestatem iudicium facere*, sed etiã cum illis, *dedit vitam habere in semetipso*: nam vt homo per vnionem vtrunq; accepit, & vitam hãc, & potestatem. verùm Aug. tract. 25. tantum cum illis, *dedit potestatem iudicium facere*, vtruoque est probabile, hoc probabilius.

120. Est ergò sensus, quia iudex hominum, qui post resurrectionẽ erunt corporei, & visibiles, debet esse visibilis, & sensibilem proferre sententiam: Pater aũt, & Spiritus S. non habent naturam visibilẽ: Filius verò, & Deus est inuisibilis, simulque homo visibilis: propterea data est ei potestas iudicandi: quia filius hominis est. Adde, quod sicut Dei hinc cõmendatur misericordia in nos, quod per hominem hominibus salutẽ contulit: qua vel vna re deperditũ naturæ nostræ restituit honorẽ, vt Dæmonis victor homo ipse diceretur, à quo pri⁹ prostratus fuerat; eodẽ modo iustitia Dei multũ in eo cõmendatur, in eo ꝙ homo iudicat hominẽ, & ille idem, qui vitã exposuit pro homine. Quis .n. neget iustè condemnari peccatores ab eo, qui suum pro illis sanguinem fudit? Postremò facit hoc ipsum ad iustitiam non modò Dei ostendendam, sed ad exaltationem quoque Christi vt videant reprobi in quem pupugerunt. i. cernant illum ipsum in ea hominis forma, in qua malè eum habuerunt.

121. 28. *Nolite mirari hoc*] Aug. refert hæc ad id quod dixerat v. 27. *& potestatem dedit ei*, &c. q. d. ne miremini dixisse me datam mihi esse potestatem exercendi iudicij: nam maius quid est solo verbo omnes de morte ad vitam reuocare, quod tamen præstiturus sum, vt hoc versu declarat. Francis. Suar. in q. 5. a. 2. ait; *sicut paulò superiùs ostendit Christus sibi esse datam potestatem viuificandi mortuos ex potestate iudicandi quodammodo ex fine colligens medium: ita è contrario hic suadet iudicandi potestatem ex potestate suscitandi mortuos, veluti colligens ex medio finem, aut ex vno opere supernaturali magis sensibili, vel seq. admirabili admirationem alterius excludens, & hoc est quod ait: nolite mirari hoc*, &c.

122. *Omnes homines resuscitandi, etiã ij qui non sunt sepulti.* *In monumentis*] Significatur à parte totum: omnes enim mortui, quamuis non sint in monumẽtis, suscitandi sunt, sed nimirum ex maiori parte totũ intelligitur. De ijs, qui in maternis vteris moriuntur, Catholicorum est sententia suscitandos quoq; esse, lege Aug. l. 21. de Ciuit. c. 13. & probatur, 1. Corint. 15. *sicut in Adam oẽs moriuntur, ita in Christo oẽs viuificabuntur:* Iustinus qq. cõtra gent. resp. 13. scribit, eosdem ratione præditos suscitandos fore, & secundum Aug. eam corporis magnitudinẽ, quam, si vixissent, habituri erãt, fore accepturos. Nyssen. in orat. de infant. præmaturè abreptis, probabilius indicat nõ esse iudicio Dei sistendos: neq; enim id omninò certum est: sed longè probabilior est Aug. sententia l. 5. hypognos. & epist. 107. ad Vitalem, & alibi, quod ad iudiciũ venturi sint, & propter peccatũ, quod ab Adam contraxerunt, dãnationis sententiã subituri. quãuis cõtra Aug. l. 5. cõt. Iulian. c. 8. sentientẽ eos torquẽdos, sicut & cæteros infantes sine baptismo excedẽtes: Greg. Nazian. in orat. in sancto Baptismate: & Nyssen. loc. cit. & cõmunis sententia sit non esse torquendos: nam hæc pœna ijs infligenda est, qui mala opera fecerunt quod si in Euangelio non fit mentio nisi eorũ, qui vel ad vitam vocandi sunt, vel qui igne torquendi, id est, quia de ijs, qui credituri erant in eum, aut fidem eius non recepturi loquebatur Christus. quos vel allicere ad fidem, vel terrere voluit pœnis, vel dic quod de bonis, & malis operibus agebat.

123. *Membra dispersa mor-* Richar. d. 43. a. 5. q. 3. in 4. affirmat singula corpora resurrectura eo loco vbi inuenta fuerint: quod

A si secũdùm diuersas partes per varia loca sint dispersa, vbi fuerit, vel præcipua pars, eò, Angelorum opera, adducentur reliquæ partes materiæ, atq; ibi fiet vniuscuiusq; resurrectio. Et idem est sensus eorum, qui censent quodlibet corpus ex suo sepulcro excitandum esse. Nomine namque *sepulcri* intelligant necesse est locum illum, in quo vnumquodq; corpus, vel materia eius tunc reperietur. Et hoc modo nomine *monumẽti* hic intelligere possumus eundem locum: sic, Ezech. 37. intelligi potest, *aperiam tumulos vestros & educã vos de sepulcris vestris.* *tuorum ab angelis congreganda.*

Itaque prius excitandi sunt per vniuersum mundum oẽs, posteà verò officio Angelorum cõgregabuntur in certũ iudicij locũ. Quod ita intelligendum existimat Suar. disp. 50. Sect. 7. post mediũ, vt reprobi quidẽ à Dæmonibus portãdi sint, iusti verò virtute sua ferantur, quo eos custodes Angeli duxerint spontè sequẽtes illos, tanquã duces suos: 124. *Mortui resuscitati ab angelis ad locũ iudicij portandi.*
B reprobi verò vltra vires suas à Dęmonibus inuiti, coactiq; trahentur. Orig. lib. 28 in Isai. in ea verba cap. 6. *resurgent hi, qui in sepulcris sunt*, vt est apud Pamphilum Apolo. pro Orig. dicit, per *sepulcrum* intelligendũ esse omnẽ locũ in quo vel integrum corpus humanũ, vel ex parte aliqua iacet, & ita de omnibus verũ esse potest, ꝙ resurgent de sepulcris. Illud tantũ addendũ verosimilius esse ea corpora, q̃ omninò, vel maiori ex parte in aqua, vel in aere sũt, vel excitãda esse super terrã adductis cineribus eo loci, vbi iudicij loc⁹ erit; vel vbi Deo placuerit. *Sepulcri nomine quid intelligatur.*

29. *Et procedent*] Gr. ἐκπορεύσονται, *prodibunt* scil. è monumentis. *In resurrectionem vitæ*] scilicet beatę. *In resurrectionem iudicij*] hoc est, damnationis. Aug. iudiciũ pro pœna posuit. Hæc verba duplicem nobis indicant resurrectionẽ; prima est *vitæ*, seu ad vitam: neç accipienda est vita naturalis: nam ita in omnẽ resurrectionẽ conuenit, esse repa- 125.
C rationem vitæ, & ex istis verbis colligitur futurum esse cõmune omnibus bonis, & malis, vt ad vitam naturalẽ, seu corpoream excitentur: omnes. n. in monumentis erunt, & oẽs audiẽt vocem Filij Dei auribus omnirũ corporis illam percipiendo, vt in Theo. dicam, & procedent. i. egredientur de monumentis, seu locis, in quibus reperientur, ita vt pedibus gradiantur, vt notauit Hieron. epist. 61. ad Pammachium contra errores Io. Hierosol. dicens, audietur auribus, & procedent pedibus, vbi clarè significat vocem illã sensibilẽ esse futurã. Cùm ergò dicuntur aliqui resurrecturi *ad vitam*, vel *in resurrectionẽ vitæ*, de vita æterna sermo est, hoc est, de æterna beatitudine, in qua nihil est mortis, diciturq; etiã in scripturis resurrectio iustorũ eadem hæc resurrectio vitæ, de qua 2. Mach. 7. *tibi enim resurrectio ad vitam non erit*, nam resurrectio impiorum dicenda potiùs est resurrectio ad mortẽ, vt a-
D cutè scribit Aug. lib. 6. de Ciuit. c. 12. vita gehennæ, *mors potiùs æterna dicenda est, quã vita, nulla quippè maior, & peior est mors, quàm vbi non moritur mors.* Altera verò est resurrectio iudicij. i. cõdemnationis. dixerat enim Christus, vt notat Chrys. hom. 38. *qui credit in me.* i. fide viua *non venit in iudiciũ*, non quia iudicandus nõ sit: sed quia nõ est iudicandus, & dãnandus. Eodẽ ergò modo dicũtur mali resurgere resurrectione iudicij sci. vt in iudicio condẽnẽtur. Porrò *iudicij* vocabulũ varios habet significatus, sed p̃cipui sunt quinque. Primò & maximè propriè significat definitionẽ eius, quod est ius, seu iustũ & æquũ inter aliquos, cõnotando simul quãdam potestatẽ compellẽdi partes ad exequutionẽ eius iuris, quod definitũ est, si sit opus: Est aũt hoc iudiciũ ipsa sententia iudicis. Deriuatur hæc vox à verbo, *iudico*, quod propriè significat ius dicere: sicut græcum δικάζω, vnde iudex nominatur δικαστὴς à δίκη, quod est ius ex Arist. 5. Eth c. 4. sic sumitur Ecclesiast. 18. 19. *ante iudicium para iustitiam tibi.* 126. *Iudicij vocabulũ multa significat.*

Secun-

A Secundò per metaphoram trãslatum est ad significandum id, quod per sententiã iudicis iudicatũ est, aut iudicandũ, & præsertim condẽnando, vt hoc loco Ioã. 5. *procedent*, &c. *qui mala egerunt in resurrectionẽ iudicij*, & 1. Cor. 11. *iudiciũ sibi mãducat, & bibit*, sumiturq́; hoc modo, re iudicata, apud Cic. lib. 2. de Diuin. *Eheu, iudicauit iudicium inclytum*
Inter Deas treis aliquis.

Tertiò significat etiam per metaphoram quędã, quę ad iudicis iudiciũ aliquo modo attinẽt, vt tribunal ipsum, contentionẽ partium, & totã actionem iudicialem. Vnde dicitur aliquis in iudicium vocari, & cõparere iudicio, & aliud esse iudiciũ seculare, aliud Ecclesiast. cap. quanto, extra de iudicijs. quartò significat quamcunq; intellectus definitionẽ, & sententiã priuati etiã hominis. Et ita dicimus benè iudicare pertinere ad Synesin, vt Isai. 59. *viam pacis nescierunt, & non est iudicium* (.i. rectũ & bonum) *in gressibus eorũ*. & ad Tit. 3. de hęretico homine, *cũ B sit proprio iudicio condẽnatus*. Deniq; 5. significat speciatim eam intellectus sententiam, & definitionẽ, quę fit de probitate, vel prauitate alterius, sic dicimus iudicium fieri de dignitate alicuius, vel indignitate, seu peccato, iudicium temerarium. quod frequens est in Sacris litteris, vt Matt. 7. *nolite iudicare, vt non iudicemini*. Hic ergò sumitur secundo
127. modo. Postremò, vt rectè hic obseruat Theo. quoniam dixerat superius, *qui credit, in iudicium non venit*, ne putemus, quòd Fides sola ad salutẽ sufficiat, dicit quod hi qui mala fecerũt in resurrectionẽ cõdemnationis procedẽt, qui aũt bona in resurrectionem vitę. Non igitur sola fides absq; operibus iustificat, sed oportet etiã opera adesse: tunc enim propriè fides est, quando eam comitantur opera. Propterea nõ dixit; qui crediderunt in resurrectionem procedent vitæ; quippè quibus defuerunt opera in resurrectionem iudicij procedent. Ideò vtrumque C necessarium.

Sola fides nõ iustificat.

30. *Non possum ego*] Cùm affirmauerit iudicium sibi datum, poterat quis obijcere: quomodo posset homo de omniũ hominum operib. iudicare, & discernere, certumq́; iudicium proferre: ostẽdit se secundùm Patrem iudicaturum, vt inquit Aug. & impossibile esse, se aliud velle, quã Pater velit, seque ita iudicaturũ, ac si Pater esset, qui iudicaret, vt inquit Chrysost. ait ergò, *ego à me ipso non possum facere quicquã*, q. d. non vt homo tantũ facio, quæ facio, sed vt Filius Dei, vnius cum Patre naturæ; nec humana scientia, ac potestate sola vtor, sed simul Diuina, *sicut audio iudico*; audit enim vt Deus, scientiã habet à Patre, & quidẽ eandẽ cum illo, audit vt homo, quia scientiã humanã habebat cõmunicatam à diuinitate: igitur iudicabat sicut audiebat, & non à seipso solo. non ergo ignorare poterat aliquid, quo
128. iudiciũ minùs rectè ferretur. Aduerte hęc verba D & secundùm diuinam, & secundùm humanam naturã in Christo vera esse: nam ipse vt Dei Filius nihil à semetipso facit, sed sicut audit iudicat, omnia namque, quæ facit, à Patre habet, sicut essentiam, & sapientiã. Porrò audire est à Patre scientiã accipere, non aliam, sed eandẽ ipsam prorsus, quæ Patris est: quod idem est cum eo, quòd superiùs dictũ fuit; *nõ potest filius facere à semetipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem*, sic Ambro. serm. 38. in Psal. 118. v. 4. Aug. tract. 22. Chryso. hom. 38. Cyrill. lib. .
129. c. 146. Alij exponunt de Christo, vt homo est, sic Cyril. loc. cit. Hieron. lib. 2. aduer. Pelag. nam Christus nihil à se facere potest in hunc scil. modũ, quatenus quicquid facit nõ solus homo facit, sed simul Deus, & quæ scit, audit, quia scientia eius humana, à diuina procedit, & ipsi est conformis. vide Tolet. adnot. 28.

Christus vt homo quomodo indicaturus.

130. Placet mihi magis vtramque expositionem connectere: nam Christus potestate vtraque, sicut & scientia vtraque diuina scil. & humana iudicabat.

Et iudicium meum iustum] Poterat iterũ aliquis obijcere; si tu vt homo iudicaturus es oẽs, non poterit iudicium tuum iustum esse: nam humana voluntas, nõ potest ita æquitatem sectari inter hominum caussas, licèt homo is omnia cognosceret. differt hæc obiectio à priore, nam prima est cõtra scientiam, hęc contra æquitatem iudicis. Cui nunc respondet: iudicium suum iustum futurum; ratio est, quia *non quæro*, inquit, *voluntatem meã*, q. d. non facio secundum solam voluntatem humanam, vt purus aliquis homo potest facere, sed secundùm Diuinam etiã, à qua longè abest omnis iniustitia. Cùm ergò ait, *non quæro voluntatem meã, sed eius qui misit me*; non negat se operari secundùm humanam voluntatem, sed ita operari per illam, vt diuinę sit cõformis. Videturq́; loqui vt homo; quomodo voluntatis suæ actus, & opera diuino conformabat beneplacito, & sic volebat, & operabatur, vt homo, sicut cognoscebat se, vt Deum velle. Cæterùm ad Patrem refert hęc potiùs quàm ad se Deum, vt non solum se Dei filium, verùm vnam etiam cum Patre, & eandem habere, vt Deus est, voluntatem commonstret. Sic interpretatur hæc verba quoque Barra. l. 6. c. 6. vt sit sensus: non quæro voluntatem meam aliquam facere peculiarem, à Patris voluntate discrepantem, non modò quà Deus sum, sic enim eandem habeo voluntatẽ, verùm etiam, vt homo, quomodo semper Deo sum conformis. Sunt tamen, qui particulam, *&*, cùm dicitur: *& iudicium meũ*, pro, *itaque*, positam velint per hebraismum, ex eo enim quod non pro suo. i. humano iudicat arbitrio, sed pro vt audit à Patre, qui errare iudicando nequit, efficit se errare non posse, sed rectè semper, ac iustè iudicare.

Christi iudicium quomodo iustũ, etiam vt hominis.

Porrò superiùs v. 19. verbo *videndi* vsus est, hic *audiendi*; quia illic de faciẽdo agebat, hic de iudicando; & solent, qui ex alterius præscripto agunt, in eum, quasi in exemplar intueri, qui autem iudicat ex alterius voluntate, auscultare quid ille, & quomodo iudicandum esse dicat, & hoc rectè dicitur, si intelligatur loqui Christus de se, vt homo est: si verò accipiatur loqui de se ratione vnitæ Diuinitatis, tunc dicendum potiùs videtur, vsum esse verbo videndi, quia de faciendo, & de scientia erat sermo, hic verò de voluntate, & iudicio æquo, & ideò vsurpatur verbũ audiendi, quãuis reuerà vtrumq; idem sit. Sed non est dissimulandum quod Aug. tract. 22. 131.
ex hoc loco monet: *filius vnicus dicit non quæro voluntatem meam, & homines volunt facere voluntatẽ suam?* & certè vna res maximè omnium errãdi caussa est, quod suam quisque sequatur voluntatem, pessimum plerumque consiliarium. Certè Demost. Olynth. 3. dictum verissimum illud est ῥᾷστον ἁπάντων αὑτὸν ἐξαπατῆσαι, ὃ γὰρ βούλεται τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται, facillimum omnium seipsum decipere, quod enim vult, hoc vnusquisque & iudicat. 132.

Propria voluntas origo multorum malorum.

Greg. Nyss. Orat. 7. in Cant. ex primis verbis huius versus: *non possum ego à me ipso facere quicquam; sicut audio iudico: & iudicium meum iustum est*: Veri iudicij formulã elicit; debet enim iudex secundùm allegata, & probata iudicare; nequit, inquit Nyss. veritas iudicium peruertere; hæc verò iusti iudicij summa finitio est, vt quis non ex se ipso, ob quandam animi affectionem, quicquam altercantibus concedat, sed vt rei primùm audiantur, deindè sententia feratur. Vbi Nyss. licèt paulò aliter videatur verbum audiendi accipere quã nos, eodẽ tamen recidit res ipsa. nam Filius conformis est Patri, Pater verò, qui supremus est iudex, tum externa, tum verò internũ conscientiæ testimoniũ audit, & explorat, atq; adeò idem præstat Filius. Egregium sanè diuinæ æquitatis argumentũ; egregium bonæ conscientiæ, firmumque solatium. Nec prætermittendum, 133. 134.

Veri iudicij forma quæ.

Tria in bono iudice requisita.

quod egregiè, atq; vtiliter obseruat Perer. n.74. tria requiri in eo, qui rectè iudicaturus est alios. Primò legitimam potestatē iudicandi: deindè scientiā & hominum iudicandorū, & eorū, de quibus iudicandi sunt: tum sincerum, atq; incorruptū affectum in iudicando. Hæc tria in se fuisse Christus ipse hoc in loco indicauit. Potestatem quidem, cum dixit; *Pater dedit Filio iudicium facere*: scientiam cùm subdit; *sicut audio, iudico; & iudicium meum iustum est*: sinceritatem demum, atque integritatem animi in iudicando, cùm addidit; *quia non quæro voluntatem meam: sed voluntatem eius, qui misit me.*

31. *Si ego*] Emmanuel sic exponit: ego si de me testimoniū perhibeā, scio, quod diceris, testimonium tuū non est verum. Secundùm Tolet. cum de sua diuinitate multa disseruerit, iam testimonijs eadē cōfirmare, ac stabilire ob illorū incredulitatem, non grauatur. Respond. aūt tacitæ obiectioni. Dicebant intra se illi: tu de te testimoniū non affers vllū, tantum loqueris, & prędicas, quę dicis, nullo teste. B Respond. *Si ego* solus de me testimoniū perhibeo, testimoniū meū nō est verum. Verum dicit, pro eo ac si diceret, non est fide dignū. Is enim solus de se testatur, qui ea, quæ dicit, nullo argumento, nullo teste, nulla ratione confirmat, alioqui argumēta ipsa simul testimoniū cum illo perhibent, vt proinde nō solus testetur de se; atqui nō ita res habet, quia non solus ego de me testor, sed diuinis argumentis, quæ dico, cōfirmo, hoc est, signis. & operib⁹ diuinitatis.

135. Sciscitabere, cùm Ioan. 8. dicatur *si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimoniū meum verum est*, quomodo verū est, quod hic dicitur? Resp. loquebatur ibi vt Deus, qui nō humanis verbis, sed diuinis factis de se testabatur, quamuis obiectio secundū Emmanuelis sensum, & secundū expositionem eorum, qui exponunt: *si ego testimoniū perhibeo de meipso, testimonium meū non est verū*, vtiq; opinione vestra, locum non habeat. Et quidē Ioan. c. 8. non ex Iudæorū opinione loquitur Christus, sed vt se res habebat. Aliam expositionē habet Barrad. c. 7. forsitan inquit prouerbij loco erat, qui testimoniū perhibet de seipso; testimonium eius non est verum. Sicut vsurpare illud solemus, *suum cuiq; pulcrum*. Et Arist. lib. 2. Rhetor. *quoniam omnes sui sunt amantes, & sua cuiq; iucunda esse necesse est, vt facta, dictaq;, idcirco etiam plerumque assentatoribus gaudent*. Hanc fortè dicendi formulam vsurpauit hic Dominus.

136. 32. *Alius est*] Addit aliū etiā esse, qui testetur cum ipso de se, nempè Patrem. opera n. diuina, quæ edebat, & sua erant, & Patris, quare & sibi ea, & Patri tribuere cōsueuit. Hic ergò vt ostendat aliū testē se habere, ita vt duo sint, ipse & Pater. Patri tribuit illa opera, est. n. Pater alia persona. Alioqui Io 8. sibi tribuit. secus est de operibus humanis, vt cū fatigabatur, sudabat, cōcionabatur. hæc. n. ipsius propria erant, cui, & non Patri erat illa humanitas vnita. D sunt ergò duo testes ipse etiā vt Deus, & Pater. Probabilis est hęc expositio: sed placet magis, vt per, alium, Ioā. Bapt. intelligamus, vt sequētia ostēdunt.

Et scio] q.d. ego etiam probo eius testimoniū, vt non sit vnus testis, sed duo simul: ita vt ego non ex opinione, sed ex scientia tester, & approbem alius de me testimoniū. Licet aūt Athan. etiā l. 2. de Vnit. Trin. Deit. & Cyril. l. 4. c. 147. per *alium*, Patrem intelligant, cùm. n. sibi vt homini videatur prępone re istum alium, sequitur de Patre Deo loqui, non de Ioan. testimonio. De Ioanne tamē voluit hæc accipi Chrys. hō. 73. & Euthy. quod & magis probo. Mald. in v. 32. nō credo, inquit, quod malus quidā dicit interpres ἰμφατικῶς, dictū esse, *alius est*, q.d. longè ali⁹ est, longè maior est, quàm me vos esse putatis, qui testimoniū de me perhibet. At nō agebatur de qualitate, sed de numero testium sic Mald. Cæterùm si placet emphasim esse hic aliquā, quod nō modo de pluralitate testiū, sed etiam de alio, præter propriū testimo-

A niū, qui dignior ipse appareat, sermo esse videatur; dicere possumus emphaticè loqui, sed ex Iudæorum opinione, & inscitia, qui testimonio proprio Christi fidē non adhibendam censebant. Illud verò mihi valdè placet ex Maldo. quòd dicit illa: *& scio quia verum est testimonium eius*, eo pertinere, vt indicet, se ne aliorum quidem de se testimonio credi voliturum fuisse, nisi certò sciret verum esse.

33. *Vos misistis ad Ioā.*] Testem profert Io. Baptist. locupletissimū, & dignissimū fide; ad quē, quod dignū fide crederent Iudæi, legatos, miserunt, qui in-
terrogarēt, esset ne ipse Messias, Ioa. 1. Adhibet aūt 137. *Quatuor genera testimoniorum.*
Christus in sequentib. quatuor genera testimoniorum, cauillationibus Iudæorū minime obnoxia, videl. testimoniū Io. Bapt. alterum, quod opera sua de ipso perhibent. 3. Dei Patris sui: Postremum, diuinarū Scripturarū. Ergò vos, inquit, iudicastis Ioannē fide dignissimū, dum misistis, qui interrogarēt, *tu quis es*, vos inquā, non ego misi vos ad illū, ipsimet spontè B misistis. At ille de me testatus est & negauit se Christum esse, dùm dixit, *non sum ego Christus*. Iterū, *medius aūt vestrū stetit*, &c. non solū igitur ipse de me testimoniū fero. Aug. de verb. Dom ser. 42. *nouerat ipse de se testimoniū suū verū esse. sed propter infirmos, & incredulos, propter nō intelligentes, (quippe fulgorē solis ferre non poterat eorū lippitudo) quærebat sol lucernas: ideò quæsitus est Ioan. qui testimoniū perhiberet veritati*. Et paulo pòst: *sed si diligentius inspiciamus. quando martyres perhibent Christo testimonium, ipse sibi perhibet testimoniū, habitat enim in martyribus, vt perhibeant testimonium veritati.*

34. *Ego aūt non ab homine*] q. d. non mea causa ab homine testimoniū accipio: neque. n. egeo; habeo alia maiora. *Sed hæc dico*] Chrys. sic exponit, ego quidē humano testimonio non egebam: sed quia ei magis attenditis, vobis eius testimoniū commemo-
ro, scil. vt in me credatis & salutem accipiatis. Ad- 138. *Testimonium Ioannis Christo non necessarium.*
uerte nō fuisse necessariū testimoniū Ioannis, licèt à Deo missus fuerit ob Iudæorū imbecillitatem, & infirmitatem: satis namq; erant ad credendū Christi opera. Eodem redit, si ita interpreteris, vt dicat Christus quod Ioan. testimoniū produxerim, nō eo feci, quod indigeā hominū, aut Dei etiā per homines exhibito testimonio Deus. n. cùm sim, & ipse per me edendis miraculis, qui sim declarare possim, nō indigeo cuiusquā testimonio: vsus sum aūt propter vos, vt quia caligatis ad lucem clarissimam meorum operum, vestro testimonio vos conuincam.

35. *Ille erat*, &c.] Secundum Cyril. quia videbatur Christus quodāmodo contēpsisse testimoniū Ioan cùm dixit: *ego aūt non ab homine testimoniū accipio*; ideò nunc eum cōmendat: interim Iudæos, a quibus contemptū, & reiectū fuerat Ioan. testimoniū perstringit, dū mirè laudat. Secundùm alios, quia dixerat se Ioan. testimonio vsum esse, non quod egeret ipse, sed ipsorū salutis causā: addit nūc potuisse eos D saluos fieri Ioan. testimonio, si fidē illi adhibuissēt, fuit. n. ille lucerna ardens, & lucens, quæ Christum ipsum, hoc est, salutis viam ostendit. At ipsi instabiles, leuesque fuerunt, quippè qui non nisi ad horam ea lucerna exultauerint.

Porrò *lucernam* nominasse videtur, Ioannem, vt 139. *Ioannes quomodo lucerna.*
indicaret, quod quāuis homo esset, erat tamen tanquam lucerna, non qualiscunque. Sed lucens clara, & illustris viam rectam commonstrans; qua si vsi fuissent Iudæi, proculdubiò salutis viam cognoscere potuissent. Itaq; quod inquiunt quidā, ideò vocatum lucernā, quia non ex se, sed ex Christo lumen habebat, & quia apparente Christo quasi sole iustitiæ, est obscuratus, quod vtrunq; in lucernā quadrat, similiter & quod inquit Greg. arsisse per cęleste desideriū, illuxisse verò per verbū; & vt ait Rupert. arsisse intrinsecus testificādę veritatis amore, illuxisse extrinsecus verbo & opere: vt rectè dicta sint hæc ad cōformandos mores, nō tamen ad Christi mentē, vt

videtur,

videtur, multū faciūt; iā.n.dixi quamobrē lucernā appellarit: porrò ardere, ac lucere idem mihi planè esse videntur, tantum repetitio auget, vt maximè clara videatur lucerna fuisse Ioannes.

140. *Lucernæ quatuor requisita.* Illud adijci potest moribus non inutile ex Pere. n.77. lucernæ quatuor necessaria esse, vt benè ac diu lucere queat. Primò vas ipsū lucernæ benè cōformatum ad vsum lucendi: deindè oleum, vel ceram, vel aliud simile, quo lumen nutriatur, & foueatur: tùm myxus, siue ellychnium: quod lumē ipsum sustinet: ac demum est ipsa lux. Similiter considerare licet corpus hominis esse tanquam vas, mentem eius quasi myxum: at fidem esse quasi lumen: deniq; charitatem, & bonorum operum effectionem, esse tanquam oleum: quo lumen fidei fouetur, & nutritur. Hæc ille.

Quomodo Ioannes dicatur *lucerna ardens*, & *lucens* ex Leuit.14 docet Cyril. *Vos autem*] q.d. initio in honore, & pretio eum habuistis, sed posteà cùm de me testificatus est, ab eo recessistis. Perinde autem est, *ad horam*, ac ad modicum tempus. *In luce* autem dixit, quia lucernam eum lucentem appellarat. lucernam verò vocauit, quia id agebat, vt doceret satis, superq́ue ab eo salutis viam fuisse commonstratam, quod conuenit lucernæ; *exultare* autem dixit, vt affectum exprimeret: solemus enim in tenebris positi, si lux aliqua affulgeat, exultare gaudio, id eos fecisse dixit initio; vnde fit, vt maiore reprehensione digni sint, ꝙ tā breui defecerint.

36. *Ego autem*] explicat quod dixerat se sua causa non indigere Ioannis testimonio: quia inquit, *habeo testimonium maius Ioanne*, hoc est, maius testimonio Ioannis, vt vel Iant. notat. Porrò hæc verba coniunguntur cum illis: *vos misistis ad Ioannem* q.d. vos vti testimonio Ioannis voluistis, ego autem commemoro potiùs vobis, non produco testimonium hoc quasi mihi necessarium, neq; enim egeo cùm habeam maius. nam *opera, quæ ego facio, perhibent de me testimonium*, sc. maius, quam sit Ioannis testimonium, & ne quis arbitraretur loqui se de ijs operibus, quæ vt homo faciebat, adiecit: *quæ dedit mihi Pater*, hoc est, quæ facio vt Deus, hæc enim sunt, quæ me esse à Patre missum testantur.

141. Obserua duo dixisse: primum *opera, quæ dedit mihi Pater*, deinde, *ipsa opera, quæ ego facio testimonium perhibent* &c. non quod alia sint opera, quæ dedit Pater, alia, quæ ipse facit: sed quod hæc opera accepit a Patre, vt homo per vnionem, hoc est, per Diuinitatem vnitam illi humanitati, cum præcepto vt ea perficeret. Rursus eadem ipsemet facit, quia vt Deus eandem cum Patre diuinitatem habet, quod vt significaret, adiecit iterùm: *ipsa opera, quæ ego facio*, ne quis putaret se tantum in mandatis habere, seu, vt aiunt, ex cōmissione, vt ea faceret, & nō faceret ipse quoq; vt Deus; continent tamen hæc eadem verba etiam emphasim vt mox ex Iansdicā. Cùm verò subdit; esse sibi data, vt perficiat ea, loquitur vt homo, cui Pater iniunxit, vt ea opera faceret, cum simul potentiā dedit, per quā faceret, nempè per diuinitatē vnitā illi humanitati, dū.n. Pater Diuinitatē cōmunicauit, atq; adeò potentiā, ac virtutem dedit ea opera faciendi, simul iniunxit mihi, inquit, vt homini, vt ea per Diuinitatis potentiam facerem in humanitate, & per humanitatem, vt per instrumentum coniunctum.

Iansf sic etiā interpretari videtur hunc locū: ait .n. porrò Pater Filio dedisse dicitur opera secundū Diuinitatē quidē, quia ei dedit cū natura etiā potestatē operādi: secundū humanitatē verò, qa ei iniunxit, & facere dedit. Nō otiosè aūt repetitur; *ipsa opera, quæ ego facio*; facit.n. ad maiorē asseuerationē huiusmodi repetitio, & pronomē, *ipsa*, emphasim auget: est.n. sensus: etiā si nullus hominū testetur, ipsa tā opera per sese, & vltro testantur de me,

A sic ille & egregiè. *Quia Pater misit me*] i. ꝙ Filius sim Dei. Dices, qua ratione opera hæc erant maius testimoniū testimonio Ioānis, cū Ioan. à Deo esset missus, sicut & operā à Deo procedunt, & proindè æqualis auctoritatis, i Diuinæ esse videantur. Res. illud quod magis probat virtutē Diuinam, & clarius eā ostēdit, maius, & efficacius testimoniū est: licèt ergò Ioānes à Deo missus esset, non tamen id tam certò constabat, hominibus; at opera Christi admiranda illa quidem, id clarius conuincebant: propterea efficacius hinc argumentum ad credendum trahebatur, maioremq́ue fidem faciebant. 142.

Iterùm sciscitabere, quisnam ille sit, qui demū hoc operum testimonium perhibet? & de quo etiā, inquies, perhibet? opera .n. testimoniū ipsum sunt. Respondet Car. Tol. Christus ipse, vt Deus est, perhibet de se, vt homo est testimoniū, per opera quæ facit suprà hominem, nempè miracula, quæ sunt B opera Dei. Testantur autē opera esse ipsum Filium Dei à Patre missum, hoc est, non hominem modo cuiusmodi apparebat, sed simul esse Filium Dei. 143.

Chryso.ho.39. *potuisset*, inquit, *dicere Christus, testimonium perhibēt de me, quod æqualis sim Patri, at voluit: sed minus expressit, quia misit me Pater: hoc.n. prædictū erat à Prophetis, & si semel esse admissū. cōsequebatur etiā admittendum eum æqualē esse Patri.* 144.

37 *Et qui misit me Pater*] affert iam testimonium Patris, vt simul ostendat sibi non deesse testimoniū maius Ioanne. *Et*] Particula, *&*, accumulatiuè capitur, vt aiunt, q.d. etiā Pater testimoniū perhibuit de me. Cæterū hoc Patris testimoniū nō adiungitur ad Io. testimoniū; sed ad testimoniū operum, ꝙ ipsemet Christus, vt Deus, de se, vt homo erat reddebat per opera Diuinitatis, vt sit hæc loci huius dilucidatio, & sententia: non ego tantū per opera, ꝗ ego facio, testimoniū perhibeo, quod sim Filius Dei, à Patre missus, quamuis homo tantū vobis vi- C dear. Verū etiā Pater meus de me item testimoniū perhibuit, sc. & per opera ipsa, deindè in baptismo, cùm dixit; hic est Filius meus dilectus &c. possumus etiam tertio intelligere testimonium Patrem præbuisse per Scripturas, de quibus paulò pòst subdet. Trifariam igitur Pater de Christo testimonium perhibuit, & per Scripturas, & per vocem de cœlo delapsam, & per opera, quæ eadem sunt & Filij. De quibus omnibus accipi potest hic locus. 145.

Neque vocem eius] Card. Tolet. refert hæc verba ad ea, quæ leguntur Deut 18. Exo. 20. cùm dixit populus: *vocem eius non audiam & ignem hunc non videbo*, & vt hoc obtinerent, obstrinxerunt se pacto, quo audituros se forè Prophetam suscitandum eis de medio fratrum suorum, contestati sunt: verùm posteà à pacto recesserunt, dum Christum non receperunt, qui Propheta ille mittendus erat. Hæc expositio licèt ingeniosa, nisi ego fallor, in hūc lo- D cum nō satis rōuenit: Equidē arbitror sensum esse simpliciorem; *neque vocem eius vnquam audistis, neque speciē* &c. quia Dei nō est propriè vox, vt nec os, aut labia, aut species externa. Quæ enim in veteri testamento vox audita fuit aliquando Patribus, Angelorum opera in aëre formabatur. 146.

Sed quorsum, inquies, hæc dicit? Resp. quia cùm solerent Iudæi gloriari, quod Deus loquutus esset cū Patribus ipsorum & Mose, & iactarēt eius illis visam esse speciem; poterant proinde Christo obijcere, nunquam se vocem Patris testantis ea, quæ ipse dicebat audisse, neque speciem asserentis vidisse, ac propterea testimonium hoc Patris, de quo ipse dicebat, veluti mortuum, & inane esse, velle se proindè expressum Dei ore audire testimonium, testantem videre, idcircò veluti respondens tacitę obiectioni dicit: nō esse expectandū illis aliud testimoniū, quod ipsis visus vel auditus Pater afferret; Patrem namq; neq; propriè audiri, neq; videri

 posse

posse: eius certè opera, sicut & Scripturas sanctas esse voces, quib' loquitur. At audierũt, inquies, vocẽ eius in baptismo; audierunt fateor; verũ ea non Patris erat, quasi eius ore deprõpta; & eã cuius fuerit nõ oẽs audierãt, & qui audierãt, nõ crediderãt, vel Dei vocẽ esse, vel de Christo dictã, vel certè nõ aduerterãt, proindè rectè dictum fuit videri hic Christum tacitæ huic obiectioni occurrere.

Sed præstat tamen simplicius exponere aliter in hunc modum: cùm dixisset Patrem de se testimonium perhibuisse: subdit nunc, ipsos non modo vocem non audisse, vel speciem eius vidisse, licèt ea de re gloriarentur, quod cùm ipsis, vel eorum parentibus loquutus esset Deus, itemque ab ipsis visus; sed nec verbum admisisse eiusdem in Scripturis expressum, vt ex sequentibus patet.

147. 38. *Et Verbum eius*] Vox, *&*, emphasim continet, ác si dicat, nõ modo vocẽ nõ audistis, cũ nulla Dei sit vox, nulla species, sed quod vitio vobis vertendum est, nec verbum eius in Scripturis scriptũ mẽtis aure auditis, & recipitis, nec insculptũ in vobis manet. Porrò aliud, *vox*, aliud *Verbũ*, vox, ore profertur proprio, Verbum Scripturæ sunt sacræ, illi ergò nõ modo vocẽ nõ audierant Dei, sed nec verbum, i. scripturas quas sæpè aure corporis audierant, legerant, viderant, in seipsis insculptas habebant, alioqui Christũ recepissent, illic.n. est illũ videre, illũ legere, illũ audire, omnia.n. Christũ sonãt, quæ à Mose, cæterisq; Dei vatibus scripta sunt; *Quia*] non tam causam, quam effectum, & signum significat q.d. quod ex hoc constat, *quia* &c.

148. 39. *Scrutamini*] ostendit verum esse, quod dixerat, nõ habere eos Dei Verbũ; nam cũ illud de ipso sit quippè de quo Scripturæ loquantur, non tamen ipsi recipiunt. Quod verò de ipso testẽtur Scripturæ patet nõ oscitanter eas legenti, sed rimãti illas, ac excutienti. *Scrutari*.n. nõ euoluere modo, legere, cõsiderare Scripturas significat, sed multò plus, nempè, magno studio, ingenti auiditate, totaq; animi intentione legi debere, vt qui auri cupidissimi sunt, quod intrà abstrusissimos terrę recessus recõditũ est, oẽs eius venas indagãt, & scrutantur: Sic Salomon monet faciendũ Prou. 2. 4. *si quæsieris eam* (sapientiã) *quasi pecuniã. & quasi thesauros effoderis illam, inuenies scientiã Domini*: est.n. abstrusa, & pobscura, de qua Iob. c. 28. 18. *trahitur aũt sapiẽtia de occultis* vbi 70 legũt, *attrahe sapientiã super intima*. i. si q̃s illã latẽtẽ eruat, trahatq; in lucẽ, hoc est, apprehẽdat, obtineatq;, profectò prę omnib' thesauris, & reconditis margaritis æstimabit illã. Sic Aquila: *Dulcè est sapiẽtia vltra ea quæ sunt spectabilia, & illustria*. Fortè.n. in verbo trahendi, vel attrahẽdi, nescio quẽ habitũ exugẽdi rẽ dulcẽ subintellexisse videtur. Alij loco, *de occultis*; legũt *præ margaritis*: nã vox originalis, *peninim*, opes, vt Prou. 3. 15. vel *gemmæ* Pro. 20. 15. vertitur à nostro interprete, q̃ significatur diuinæ Sapiẽtiæ thesaurus multò magis abstrusus, & reconditus esse, quàm metalla, aut pretiosi lapides, propterea multò magis nobis laborandum in illius inuestigatione. Sic notat in hũc locũ Pineda ad rem nostrã accõmodatè. Pergit Iob. v. 21. & 22. eandẽ nobis difficultatẽ explicare; *abscõdita est*, inquiẽs, *ab oculis omniũ viuentiũ: volucres quoq; cœli latet. Perditio & mors dixerũt: auribus nostris audiuimus famã eius*, hoc est, non est.n. illius origo sub cęlo, latet etenim cęli aues q. d. in regione sublunari & ęthere a, quã peruagãtur aues, nunquã inueniri, vt cuius origo sublunaris non sit, sed supercęlestis. nõ in terra, nã abscõdita est ab oculis viuentiũ: nõ sub terra, nã manes, & defunctorũ vmbræ de nomine tantũ, nõ de facie illã agnoscũt q. d. agnoscũt nomẽ, famosũ, & gloriosũ quãquã de facie illã mortaliũ nemo alicubi agnouerit, q̃ clarius explicat Nicetas: *metallorũ materies,*

Scrutari quid sit.

A *quibusdam in locis reperitur, at sapientia gloria vsq; ad eos, qui terram oppositam nostræ incolũt, peruenit*. nullus enim est locus, quem nominis sapientiæ gloria non compleuit: et si de facie illam mortalium nemo alicubi agnouit.

Quã Scripturarũ difficultatẽ intelligens Dauid Ps. 118. opem Dei implorat ad eas intelligendas. *Da mihi intellectũ, & scrutabor legem tuam. Reuela oculos meos, & considerabo*. &c. Rectè quidem; nam vt eodem c. Iob. v. 23. intulit: *Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locũ illius*, vbi viã nõ eã intelligit, quæ ad sapientiæ domũ ducit: vt Prou. 8. 32. sumitur, sed quam tenet ipsa sapientia. & idem est, quod sequitur; *ipse nouit locum illius*. & Salomon Sap. 8. 21. testatur apertè donũ Dei esse sapiẽtiã, & vt inquit, *sciui quoniam aliter non possem esse cõtinens*, (ἐγκρατὴς. i. compos, & obtentor ipsius, sic.n. hic sequentia ostendunt debere sumi, licèt etiã ἐγκρατὴς temperatum significet, nõ castũ tantũ, sed à vitijs abstinen-
B tem) *nisi Deus det*. eodẽ modo sumitur ἐγκρατὴς Eccli 6. 30. *& cõtinens factus ne derelinquas eam*, vide Ians. tum in Sapientiã, tũ in Eccles. loc. cit. meritò igitur Deum adire & deprecari oportet vt sapientiam hanc nobis aperiat, totisque propterea exorandus est præcordijs cum Salo. loc. cit. Sapi.

Scrutamini] Tam Græcè, quàm Latinè est ambiguæ significationis, vel.n. est indicatiui modi, vt Pere. n. 86. & Cyril accepit, & Iræn l. 4. c. 23. vel est imperatiui modi, vt Chrys. ho. 4. Basil. l. de Baptis. c. 4. Euth. sumunt, vt sit sensus: quandoquidem tantum scripturis tribuitis, vt in illis vitam vos æternã habere, pro, habituros esse, putetis, scrutamini eas: illas.n. de me testari certò deprehendetis. *Scripturas* dicit generatim, non has, vel illas: vt significet se omnes approbare Scripturas S. auctoritate synagogæ id temporis comprobatas; vel id potiùs dictũ est, quia oẽs Scripturę de Christo testimoniũ
C perhibẽt: finis.n. legis Christus & Act. 3. 24. omnes Prophetæ, qui fuerunt à Samuel & deinceps annũciauerunt dies istos. Et Dominus duobus illis discipulis euntibus Emaus; *incipiens à Moyse & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnib' scripturis, quæ de ipso erãt*. Et in c. 10. libri de Act. Apost. sic est: *Huic omnes Scripturã testimoniũ perhibẽt*. Quod verò dicit putare illos se in Scripturis habituros vitam æternam, vel significat sine Scripturis neminem saluum fieri sc. sine earum cognitione; pręsertim, cum vix sine Scripturis ea cognitio contingat: vel per modum reprehensionis, significat eos putare per ceremonias illas veteris Scripturæ, à quibus dimoueri nollẽt, sperare se vitã ęternã habituros: & hoc videtur magis consentaneũ verbis, cùm dicat: *vos putatis*, q.d. nõ ego, & qui benè sentiunt; est enim in Scripturis aliquid abrogandum, per cuius obseruationem nullo modo vitam æternam
D habebitis, quod tamen falso iudicatis.

Notanda est etiam particula illa, *&*, cùm dicitur *& illæ sunt*: videtur enim idem valere quod etenim illæ. si verò per indicatiuum exponas, idem erit quod *& tamen*, vel, *iam verò*. 150.

40. *Et non vultis*] sensus est cum in ea parte Scripturarum sit vita, in qua de me & spiritu agitur; vos interim illa in ceremonijs quæritis, & figuris. ego enim sum illa vita, quam Scripturæ commonstrant, & vos tamen recusatis ad me venire, vt vita hac fruamini, illamque habeatis, ac proinde in æternam mortem præcipites ruitis.

41. *Claritatem*] græcè δόξαν. id est, *gloriam*, quia meminerat Ioannis; & Dei testimonij; & operum suorum; ac scripturarũ de se testantiũ; multaq; dixerat de se gloriosè, probabile est, multos suspicatos esse illũ per hæc humanã gloriam captare: hoc excludit his verbis, dũ ait, se ab hominibus gloriã nõ colligere, Cyri. verò l. 3. c. 5. nõ voco inquit vos 151.

149. Scriptura nomine quid Christus intellexerit.

ad me

ad me (dixerat enim *nō vultis venire ad me*) vt à vobis, vel ab illis gloriā acquirā, qui gloria à me ipso pleous sum. Chryso. item ho.40. secutus eundem sensum, subdit, exponēs quid sit accipere gloriā ab hominibus; *claritatem ab hominibus non accipio*, i. nō egeo mundana gloria, sol.n. à lucerna lumē oō accipit. Ians. clariùs & vberiùs hoc explicās, quod est, nō accipio gloriā, ab hominibus; varie, inquit, intelligi: primò, vt sit sensus oon indigeo accipere gloriā aliquā ab hominibus, quomodo intelligit Theophyl. secuodò absolutè, vt intelligatur nullā gloriā ab hominibus vnquā accipere, quemadmodum occ Pater accipit, nec accipere potest. Sicut enim nox quidē accipit aliquam claritatem ab accēsis lucernis, dies verò nō accipit ab eis, quia clarus est claritate maiore.i. solis, ita Dominus cū esset clar⁹ Diuioa gloria nō poterat accipere aliquā claritatē gloriç à laudibus hominum, à quibus homines suaio accipiunt claritatem, & gloriam (vidētur sic superius Chrys. & Cyril. accepisse) tertiò sic, nō tequiro gloriā ab hominibus, vel gloriā, quæ est ab hominibus nō accipio, hoc est oon magni facio, atq; hoc tertio modo videtur potissimū debere accipi, quia posteà *accipere gloriā humanam*, opponitur ei, quod est *gloriam quærere à Deo*, sic Ians. Rectè hæc omnia.

42. *Sed cognoui vos*] idcò, inquit, hæc dixi de me, vt arguam & conuincam vos quod propter Dei amorē me oò persequimini. Ipse.n. Deus Pater mihi attestatur & per opera, & per scripturas &c. quare si diligeretis eum, reciperetis me, quem ille misit. Aduerte, quod videri volebant Iudæi dum Christo repugnabant, Dei amore id facere, & tanquam eius gloriæ studiosi. idcò hæc subtexuit Christus.

Aliter etiam interpretari possumus, vt Dominus causam indicare velit nunc, quamobrem tot allatis testibus non credant: nimirum causa est quod Dei dilectioo careant.

152. *Iudæi ob Christum non recepiū, recipient Antichristū.* 43. *Ego veni*] Statuit veluti pœnā, quæ cōsequetur illos, eò quòd ipsum non receperint: nā quoniā noluerūt accipere Christū, pœna huius peccati cōgrua erit, vt recipiāt Antichristū; & qui nolūt credere veritati credant mendacio. Sunt qui generatim exponant, vt illud, *si quis*, vim habeat generaliter affirmandi, non dubitandi, q.d. quisqnis alius nomine suo venerit eum recipietis, adeò peruersi estis iudicij; quomodo nō tantū de Antichristo. Sed de omnibus etiā falsis Prophetis, qui currebāt, dū nō mitterentur, rectè interpretari poterimus hunc locū; tale certè fuisse iudiciū Iudæorū patet Acto. 5.36.37. & 4. Histo. Eccl apud Euseb. c. 6. quod insinuat Christus Matth. 24. 5. 23. vbi licèt dicat, illos venturos in nomine Christi, hic verò io proprio nomine, non sibi contradicit: nam mentientur se Christum esse, cùm reuera non sint. venire verò in nomine suo est, non venire a Deo missum, quamuis id ore mentiatur quis; quare rectè ac verè venisse in nomine Patris sui dicitur Christus, id est, à Patre missus, quod testimonia declarant allata. Itaque breuiter sensus est iuxta hæc: si quis ad vos Propheta falsus venerit, illum recipietis.

153. Passim tamen Patres significant his verbis, *si alius venerit* &c. vaticiniū de Antichristo cōtineri, ita vt illa particula, *si*, posita sit pro, *cùm*, vel *quando*, & eodem modo accipi posse videtur illud Mat. 24.13. *Tunc si quis vobis dixerit* &c. sic exponunt Hiero. ad Alga. locum hunc de Christo q 11. Amb. l.1. de Spiritu S. c.14. Hilar. l.9. de Trinit.

44. *Quomodo vos*] Principes, Sacerdotes, & Pharisæi videri volebant legis Mosaicæ & traditionū obseruatores si Deo placet, studiosissimi, & cùm apud principes, & populū per hæc sanctitatis opinionem aucuparētur, Christo per summum scelus, repugnabant; quasi cōtrarius esset legi Moysis, & traditionibus ipsorum: hinc illæ querelæ; *tu illius discipulus sis, nos Moysi discipuli sumus*. Ioann. 9.

Idcircò nunc Christus reddit causam incredulitatis eorū, & affirmat proptereà eos impediri à credendo in eū, quia gloriā alij ab alijs aucupabātur & nō quærebāt à Deo verā, & solidam habere gloriā. Deus.n. præclarā habet de eo cognitionem, qui iustus verè est, & huiusmodi gloriam, hoc illustre nomen apud Deum quærere quisque debet. 154.

Hilar. l.9. de Trinit. aliter legit, id est, *quomodo potestis credere, qui honorem ab hominibus accipitis, & honorem eius qui solus Deus est non quæritis?* & tunc sententia erit hæc: plus is facitis gloriam, & honorem proprium apud homines, quàm honorē Dei veri, id est, plus vos ipsi ab hominibus honorari vultis, quàm Deum verum honoretis.

Rupert. verè quidem, verùm non ita ad Christi mentē inquit: quæ est illa, quæ à solo Deo est gloria nisi testimonium bonæ conscientiæ? hæc vtique vera gloria est, quia non potest fallere, quæ autem ab inuicem est gloria, semper fallit. 155.

Sed quærat quis meritò, qua ratione ambitio, quç in voluntate residet, fidē intellectus impediat? Resp. cùm fides à voluntate pendeat, non dubium vitia & animi morbos, vt voluntatem auertunt a recto, ita intellectum auocare à veritate fidei, quæ nō omninò cōuincit mentē. Iudicabant porrò Iudæi, quod si Christū reciperēt, foret vt eo in pretio nō haberētur, nec eā doctrinæ & sanctitatis opinionē apud vulgus cōseruaturi essent. Igitur eorum ambitio obstabat, quo minus Christi fidē reciperēt intellectūq; ad Christi doctrinā flecterent hoc idē fecit auaritia vt ex parab. vineæ Matth. 21. constat. 156.

Sed antequam ad aliū textū progrediamur, audi quæso lector, quid cōtra inanē gloriā scribat Aug. in Ps. 7. in illa: *& gloriā meā in puluerē deducat: hic est*, inquit, *ille puluis, quē proijcit ventus à facie terræ, superborum scil. vana & inepta iactantia. & inflata, & non solida, tanquā vento elatus pulueris globus. rectè itaque hic posuit gloriam, quam non vult in puluerē deduci: vult enim eam solidam habere in cōscientia coram Deo vbi nulla iactātia est: qui gloriatur*, inquit, *in Domino glorietur* 1. Cor. 1. *ista soliditas in puluerem deducitur, si per superbiam quisque contemnens secreta conscientiæ, vbi solus Deus hominem probat, velit apud infantes gloriari. hinc est quod alibi dicit, Deus conteret ossa placentium hominibus.* Hoc vitium inanis gloriæ, vel solùm, vel maximè cauēdom esse perfectis monet ibidem, *quo primo enim vitio lapsa est anima, hoc vltimū vincit; initium autem omnis peccati est superbia & initium superbiæ hominis apostatare à Deo*, Eccl. 10. Chryso. hom. 17. in Epist ad Rom. *à dura*, inquit, *seruitute vanæ gloriæ liberabimur, si aliam gloriam adamauerimus, nempe eam, quæ vera gloria est quemadmodum enim eos, qui corpora amant, alia splendidior facies visa, à priori separat: sic & eos, qui gloriam hanc depereunt, splendida illa cœlestis gloria conspecta si fuerit, ab ista abducere poterit.* 157. *Vana gloria pulsus.*

45. *Nolite putare*] Vos, inquit, quasi studio obseruandæ legis Mosis videri vultis mihi obluctari, cùm tamen, vt dixi gloriæ captandæ studio faciatis: Verùm id clarum futurum erit, ad extremum iudicij diem, vbi Moses ipse vos accusabit, q.d. nō erit opus, vt ego vos accusem (licèt non oeget eos se accusaturū) oam quamuis ego vos nō accusarē; est Moses, ipsa scil. Mosis lex, in qua spem omnē, ac fiduciam collocatis, cuiusque vos studiosissimos iactatis plenis buccis, ac vano supercilio; ipsa inquā lex accusabit vos, ipsa vt trāsgressores traducet, vt qui ei de me prædicenti fidē nō adhibueritis.

Porrò quàm grauiter Iudæos accusatura sit lex Moysis tradit Chryso. hom. 5 in Epi. Paul. ad Rom. in illa c. 2. *qui in lege peccauerunt, per legem iudica-* 158. *Lex Moysi quomodo Iudæos accusatura.*

bun-

buntur: non solum, inquit Chryso. *Paulus inter Iudæum, & Gentilem æqualitatem indicat, sed ostendit Iudæum magis, quàm Gentilē grauari, & premi propter legem acceptā, gentilis enim sine lege iudicatur, & perit: quod non seuerius, sed remissius iudicium, & supplicium denotat, quoniam non à lege scripta, vt Iudæus, sed tantum à naturali iudicatur, & damnatur. Iudæus verò præter legem naturalem, habebit & legem scriptam, quæ ipsum accusabit, & damnabit: quantò enim magis Dei dignatus est cura, tantò maiores pœnas persoluet.* Sic Chryso. quibus patet quam acerbam & infestam sibi experientur Iudæi legem coram vniuersorum iudice.

46. *Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.*] Accusat vos, inquit, Moyses, quod non credatis ipsius vaticinijs: nam si dicatis vos eius prædictionibus credere, & verbis, ostendam nullo id modo verum esse quod affirmatis: nam si Moysis vaticinijs fidem adhiberetis, mihi quoque crederetis. illa enim vaticinia, de me scripta sunt; quare si vaticinia reciperetis, me quoque admitteretis; quem illa prædicant.

159. Moses enim de me scripsit, quæcumque scripsit. fuit enim omnium librorum Moysis scopus Christus, & vt ait Aug. l. 16. con. Faust. c. 2. *non ait* Christus; *Moses enim & de me scripsit, vt & alia, quæ ad Christum non pertinent scripsisse crederetur, sed ait, de me ille scripsit; vt omnem scripturæ illius intentionem, non nisi ad intelligendam Christi gratiam, perscrutando consuleremus.*

160. *Moyses dupliciter de Christo scripsit.*

Dupliciter verò Moses de Domino scripsit. Primo, varijs enim modis præfigurando, & adumbrando, dum Hebræum populum seruitute Aegyptiaca liberauit: eundem per mare rubrum, demersis Aegyptijs, illæsum traducendo per virgam suam multa, & magna efficiendo prodigia: in monte sublatis in cœlum manibus Amalechitas vincendo: amaras aquas iniecto ligno dulces reddendo: impetrando manna: aquam de petra educendo: legem promulgando in monte Sinay: Deniq; mortuus est & corpus eius inueniri non potuit, sicut & Christus mortuus est, sed quia surrexit non potuit corpus eius in sepulchro deprehendi. Præfigurauit etiam Christum per agnum Paschalem, per serpentem æneum, per hircum emissarium, per fugitiuos, & exules, qui antè mortem Summi Pontificis non poterant in patriam reuerti.

Secundo apertis etiam verbis, & vaticinijs de Christo, idem scripsit Gen. 3. *& ipsum conteret caput suum*, de semine mulieris, & c. 22. *in semine tuo* (dictum est Abrahe) *benedicentur omnes gentes terræ.* c. 49. *non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est: & ipse erit expectatio gentium.* Exo. 3. *obsecro Domine mitte, quem missurus es.* Num. 24. *orietur stella ex Iacob, & consurget virga de Israel, & percutiet duces Moab, vastabitq; omnes filios Seth.* Deut. verò 18. cōtinetur clarissimū illud de Christo testimonium: *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorū.* & quæ sequuntur, quæ D. Petrus, & Stephanus c. 3. & 7. Act. Apo. de Christo interpretantur, quo fit vt hūc præcipuè Deut. locum spectasse hic Christū, cùm dixit Mosen scripsisse de ipso quidā arbitrentur. nam in vaticinio illo Deut. fit mentio Prophetæ venientis, & loquentis in nomine Dei, & alterius pseudoprophetæ in nomine suo venientis & loquentis: sicut Dominus dixit hoc in loco; *Ego veni in nomine Patris mei & non accepistis me; si alius venerit in nomine suo illum accipietis.* Sic egregie Pere. disp. 23. His duobus addi potest tertius modus, quo ex August. diximus totius Mosis scopum Christum fuisse, siue illum figurando, siue expressè designando, siue deniqueeius gratiam commendando, & gloriam; sic
161. totus præcipuè ad Christum pertinet.

A Aduerte verba illa, *Crederetis forsitā & mihi*] græcè sic haberi; ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί, *crederetis vtiq; mihi*; non enim, *forsitan*, est hic dubitantis, sed asseuerantis potius particula, vt & Alcui. apud Tho. annotauit. Cæterum non erit abs re obseruare, quod hæc particula, *forsan*, vel *fortè* additur interdum alicuius mysterij significandi causa, nimirum, vel ad denominandam arbitrij libertatem vt Hiero. Ezec. 2. & Hierem. 26. & alij asserunt, vel ad significandā effectus alicuius difficultatem, vt ait Greg. hom. 18. in Ezec. interdum verò secundum Amb. l. 2. de pœnit. c. 5. est phrasis, & scripturæ loquendi modus, quæ humano more cum hominibus loquitur; quod insinuat Aug. tract. 37. in Ioa. & narrat in Psa. 2. circa illa: *nequando irascatur Dominus.* Postremò in græcis codicibus sæpè est particula, vt paulò antè diximus, quę certitudinem potius, quàm ambiguitatem denotat, & verti potest, *vtique sane* ex Abul. 1. Reg. 13. q. 13. Iansē. Charthusiano, & Titel. Matth. B 11. & alijs. Non ergò hæc particula vnquam Diuinæ scientiæ incertitudinē ostendit, vt Franc. Suar. l. 2. de Scien. condit. c. 1. doctè declarat.

Vox forsitan quid hic designet.

162. 47. *Si autem* &c.] Duplex latet hic antithesis, prima inter Christum & Mosen, quorum hic maximam, ille minimam habebat apud illos auctoritatem, altera inter scripta, & verba, plus enim scriptis, quàm verbis credere solemus. si ergò, inquit, Mosis scriptis non creditis, quomodo meis verbis potestis credere, nam cùm toti ab illo pendeatis, vanum est putare, verbis meis vos fidem habituros, qui illius scriptis non habuistis.

Antithesis duplex.

Obserua Iudæos credidisse quidem generaliter verbis Mosis, ac scriptis, sed hoc non credebant, de Christo esse illum vaticinatum, quod tamen ex paulò antè adductis testimonijs à Christo constare poterat: itaque vt crederent verbis, non credebant sensui, in quo loquebatur Moses de Christo.

Iudæi quomodo Moysi crediderant.

C Significat etiam Dominus, dū ait *si litteris Mosis non creditis, quomodo verbis meis* &c. Discrimen esse inter se, ac Mosen: quod ille multa litterarum monumentis consignauerit, ipse verò multa locutus sit, sed nihil à se scriptum reliquerit posteris: cur autem hoc ita fecerit, docet Aug. l. 1. de Consen. Euang. c. 7. & sequen. D. Tho. 3. par. q. 42. a. 4. & Suar. in eum art. Hactenùs Scholia.

THEORIA I.

De Ordine historiæ.

1. IN primis constituendus est hic ordo historiæ, quem sic elicicmus. Statuendum est .n. historiam de ingressu Nazareth post parabolas accidisse ex Mat. 13. 54. Mar. 6. 1. & 51. Luc. narrat illam c. 4. 16. per anticipationem, vt alibi monuimus, idque ex occasione itineris Christi re-D deuntis in Galilæam. Deindè ponendum est; discipulorum missionē ad prædicandum collocandam esse post ingressum Nazareth, vt cōstare potest ex Mar. 6. 6. Luc. 9. 1. quāuis Matt. missionem ponat per anticipationem ante Nazareth ingressum, vt patet ex c. 10. 1. & c. 13. 54. hoc autem ita esse non obscurè perspicere licet ex alijs duobus Euang. qui missionē subijciunt, post ingressum Nazareth. Itaq; hinc tria habemus: missionē, Nazareth, & parabolas, quæ hoc ordine collocanda sunt, vt parabolę præcedant ingressum Nazareth, Nazareth verò missionē.

2. Iam verò certum esse debet; missionem Apostolorum secutam esse, licèt non immediatè sermonem Domini in monte, quem habet Matth. c. 5. 6. & 7. quandoquidem paulò pòst illum sermonem Dominus in monte ex omni-

Missio Apostolorum quando contigerit.

bus

bus discipulis duodecim elegit, & constituit Apostolos, quod patet ex Luc. cap. 6. quos posteà factos Apostolos misit ad prædicandum. De hac etiam electione agit Marc. cap. 3. Igitur ante missionem Apostolorum præcesserit necesse est, sermo in monte, & institutio Apostolorum. Quia verò missio consequuta est immediatè ingressum Nazareth, & hic statim parabolas; ideò non modò missio, verùm ingressus, & parabolæ fuerunt post sermnnem, & institutionem Apostolorum; habemus igitur hæc quinq;, sermonem Christi in monte, cum quibusdam alijs paucis; electionem Apostolorum, & quibusdam interpositis, parabolas; post quas immediatè sequitur ingressus Nazareth, post quem statim mittuntur ad prædicandum Apostoli admonitionibus instructi à Christo.

3. Cæterum electio Apostolorum, ex Mar. & Luc. consequuta est post duas illas reprehensiones, & calumnias, quibus Pharisæi reprehendebant primùm discipulos quod conuellerent spicas io Sabbaro, deinde verò & ipsum Christum, quod hominem manum aridam habentem curasset item Sabbato: electio porrò, seu ordinatio Apostolorũ sequuta est post sermonem non longè post, vt ex l. 4. enchiridij vel de rebus Euang. c. 8. intelligi potest. fuit enim coniuncta ferè electio cum sermone. Oportet igitur & euulsionem spicarum, & manum aridam præmittere etiam sermoni in monte; ita vt iam sint septem, si nimirũ reliquis quinque addamus manum aridam; & ante illius curationem, spicas euulsas: quæ duo Matth. c. 12. scribit post sermonem in monte habitum, nõ seruato ordine, quem tamen duo reliqui Euangelistæ seruarunt Luc. 6. Mar. 2. & c. 3.

4. Iam verò ante euulsas spicas die Sabbati inserendum est c. 5. Io. vbi de Paschate. nam quod discipuli Sabbato spicas vellerent, necesse est cõtigisse inter Pascha & Pentecosten: nam ante Pascha nõ licuit Iudęis vellere spicas, nec quicquam edere ex noua segete ante oblatum altera die Paschæ manipulum Leuit. 23. ac post Pẽtecosten non erat facilè inuenire io agris euellendas spicas, cùm iam esset messis perfecta, & panes primitiarũ Deo oblati festo Pẽtecostes.

5. Cæterum inferiùs ostendemus, cùm de Sabbato secundo primò agemus, non statim post Pascha verbi gratia, secundo die vel intra dies azimorum id contigisse, quod dicitur de euulsis spicis, tum quia triticea messis non videtur tunc potuisse esse perfecta, maturave, tum quia Sabbatum hoc non videtur, potuisse incidere in dies azimorum.

6. Cur autem Matt. anticipauerit missionem discipulorum, afferri potest hæc ratio: totus enim fermè posit⁹ est in doctrina Christi enarranda, & ideò vbi meminit primi generalis circuitus Galilææ sub finem c. 4. qui fuit post primum reditum in Galilæam ab ipso expositum, confestim subtexuit sermonem illum in monte insignem: eodẽ modo posteà mentione facta sub finem c. 4 secundi circuitus (duos enim describunt Euangelistæ) qui accidit post alterum reditum in Galilęam missionem Apostolorum anticipat, quod in ea plurima ad doctrinam pertinentia sint dicta. Occasione ergò inferendæ doctrinæ, quam inprimis prosequitur & ad quam anhelat, & festinat, nactus similem ac commodum locum, missionem anticipauit.

Ex his hunc ordinem colligamus: primo loco statuendum erit caput 5. Ioann. quod hactenùs exposuimus; mox confricatio spicarum succedet; deinde man⁹ arida sanitati restituta; tum subsequetur sermo in monte, post hunc, quibusdam interpositis, electio Apostolorum, cum quibusdã alijs; subsequentur parabolæ, & post parabolas ingressus in Nazareth, postremom locum missio occupabit. 7.

Quod verò caput hoc 5. Ioa. quod primum est l. 4. harum dilucidationum, collocari debeat statim post duos cæcos sanatos, & dæmoniacum, intelligi potest ex eo, quod nihil eorum, quæ sequuntur in hac historia & l. 4. de rebus Euang. aptiùs subijci posse videatur, omnia enim ista præcedit hoc caput, sicut & Pascha de quo hic, & iam facta enumeratio eorum, quæ sequuntur ordine dicto, idem non obscurè ostendit; hæc de ordine. 8.

THEORIA II.

Quis fuerit ille dies festus Iudęorum de de quo versu primo.

CHRYSO. homil. 31. Cyril. 2. c. 123. Theophyl. Euthy. Auctor hist. Scholast. c. 81. D. Tho. Lyr. & Carthus. hic, Apollinaris apud Hiero. 9. quod etiam Maldo. noster sequitur, arbitrantur festum hoc Pentecosten fuisse, cõfirmari potest primùm, quia Ioann. vbi de Pascha agit, *Pascha* nominat, & non *diem festum*, vt c. 2. 13. & 6. 4. & 11. 55. & 12. 1. & 13. 1. & 18. 39. & 19. 14. Propterea cùm Ioa. dicat, *post hæc, erat dies festus*, significare videtur non multò post ea, quæ extremo c. 4. narrauerat, accidisse ea, quæ hoc capite scribit. Illa autem acciderant statim post primum Pascha, vt videtur haberi posse a. c. 2. 13. vsque ad c. 1. Io. Tertio quia non fit verosimile Ioannem c. 5. mentionem intulisse vnius Paschatis, & confestim c. 6. transisse ad aliud integri vnius anni historia prætermissa. Addit quarto Cyril. hoc festum videri immediatè sequutum post Pascha, ergo nullũ aliud esse poterat, quàm Pentecostes. Probat assumptum Cyril. ex ordine historiæ, quia postquam c. 2. meminit Ioa. Paschatis, nullius alterius diei festi mentionem fecerat. 1.

Sed contrariam sententiam magis probo, quam etiam Irenæ. l. 2. c. 39. Ruper. l. 5. in Ioan. initio Iansc. Card. Tol. hic. Perer. l. 11. in Daniel. 9. 7. & in c. 5. Ioann. disp. prima. Suar. disput. 30. sect. 3. tom. 2. Igitur affirmo per diem festum non alium intellexisse Ioan. quàm Pascha. Probatur primum, quod cap. 4. 35. apud Ioann. significauerit Christus menses quatuor vsque ad messem superesse, id autem dixerat primo iam Paschate celebrato c. 2. 23. circa Decembrẽ. Hoc ergo fuit secundum Pascha, quo tẽpore initiũ erat messis. eadem Christi verba expendens Rup. constat, ait, quod vbi nõ plus, quam quatuor menses ad messem intersunt, 2.

Pascha-

Paschalis festiuitas non plus, quàm duobus mensibus longè abest, quo vtique spatio temporis nulla alia festiuitas occurrit, in qua secundùm præceptum legis omne masculinum deberet apparere ante conspectum Domini: Sic Ruper.

3. *Christus quando Samariam pertransierit.*

Ex ijsdem verbis Christi etiam D. Thom. Vgo Card. Caet. Iansé. & alij colligunt illud tempus, in quo Christus Samariam pertransijt fuisse hyemale inter Nouembrem & Ianuariũ; cùm tempus messis in Iudæa esset ante festum Pentecostes, Exod. 34. Leuit. 23. mense Martio vel Aprili; ex Iosue 4. vbi dicitur, populus transisse Iurdanem decima die mensis primi, id est, Martij; cùm tamen c. 3. dictum fuisset, illud fuisse tempus messis. Nec dici potest per *primum mensem* intelligi Septembrem: nam c. 5. dicitur transmisso Iordane fecisse populum phase 14. die mensis ad vesperã in campestribus Ierico, vt notat Theod. q. 2. in Iosue, & indicat Hiero. l. 1. contra Iouinianum. Nec refert quod 70. legãt, *sicut in tẽpore messis*, cùm in vulgata legamus, *tempore messis* simpliciter, adde quod c. 5. post narratam paschæ celebrationem nectitur, *& comederunt de frugibus terræ die altero* (id est, decimoquinto mensis primi) *azimos panes, & polentam eiusdem anni*, &c. ergo maturi erant vel etiam tunc temporis fruges, & tempus messis vere instabat.

4. Quibus fit vt cùm Christus pertransijt Samariam, quod quidem contigit post illud festum Pascha, quod in 2. c. commemorauit Ioannes, cùm eiecit de templo vendentes, & ementes, non potuerit esse tempus aliquod paulò antè Pentecostẽ, quia nequeũt inter Pascha, & Pentecosten menses quatuor intercedere, præsertim cùm Christus non de fine, sed de initio messis loquatur: sic enim ait: *adhuc quatuor menses sunt, & messis venit*. Confirmantur hæc, quia c. 3. narrat Ioann. sermonem Christi cum Nicodemo, & mox subdit, venisse Iesum cum discipulis in Iudæam, & ibi moram traxisse, & baptizasse, qua dicendi formula, significat non paucos dies ibi mansisse: ac c. 4. tandem narrat in Galilæam, profectum in transitu per Samariam loquutũ cum Samaritana quatuor mensibus ante messem, vt ex citatis verbis apparet. Quæ omnia non videntur vlla ratione restringi posse ad paucos dies illos, qui inter Pascha, & Pentecosten interlabuntur, etiam si nihil adiecisset Ioann. de quatuor illis mensibus ante messem.

5. Interpretatio porrò Maldo. quod Christus cùm ea protulit verba, *vos dicitis adhuc quatuor menses sunt, & messis venit*, vsurpare voluerit modum loquendi tunc communem, vt qui prouerbij loco esset ad significandum non esse tempus alicuius rei gerendæ, nec de ea in præsenti cogitandum, nondum appetente tempore. noua est interpretatio, quod equidẽ sciam, quamuis acuta; præterquam quod ea verba, *vos dicitis*, innuunt, quod si discipuli loqui vellent de messe corporali, tũc cùm Christus loquebatur, dicere vere potuissent quatuor menses superesse ad messem. verùm non sic habet, inquit Christus de messe animarum &c.

6. *Festi nomine Pascha intelligitur.*

Sed nec desunt ad eandem conuellendam opinationem de festo Pentecostes aliæ rationes præter dictas: etenim in Euangelica historia non in vno tantùm loco legimus, festum Pascha nominari *festum* simpliciter, & præcisè, vt cernere licet Luc. c. 2. *secundùm consuetudinem diei festi*, quem paulò antè, Pascha vocauerat. apud Matt. c. 26. *non in die festo*, imò & apud Ioan. ipsum c. 4. *cùm venisset in Galilæam, exceperunt illum Galilæi, cùm omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo, ipsi enim venerant ad diem festum.* Respicit enim illam historiam quam c. 2. narrauerat cùm in Paschate eiecit vendentes & ementes è templo. & videtur hic locus non parum fauere nostræ sententiæ, quia paucis interiectis mox c. 5. subtexuit: *post hæc erat dies festus Iudæorum*, ergo vtrbique eundem significatum habet dies festus. Et huic rationi efficacitatem maiorem adiungit, quod c. 7. agens de quadam alia solennitate, non illam diei festi nomine simpliciter vocauit, sed adiecto *Scenopægia*. c. verò 11. 56. & c. 12. 20. & c. 12. 1. Pascha diem festum item vocat. Vnde etiam patet solutio primæ obiectionis.

Nec illa minoris momenti est ratio, Christus è Iudæa propter immanem pharisæorum furorem secessit in Galilæam, nõ est ergo credibile tam breui temporis interuallo voluisse ibi esse, nimirum per solos 10. vel 12. dies, qui vix esse potuissét à secessu illo Christi à Paschate de Iudæa, in qua tamen moram traxisse scribit Ioannes, ad accessum in eandem Iudæam gratia celebrandi Pentecosten.

Postremo ea quæ non solùm Ioannes, sed reliqui etiam Euangelistę narrant gesta in Galilæa, post illam discessionem secundam à Iudæa (nam de prima solus agit Ioannes) Non videntur potuisse fieri tam breui tempore. Quæ duæ postremæ rationes satis essent per se solæ ad astruendam veram esse Irenæi opinionem.

Sit ergo tanquam certum positum, hoc festum Pascha fuisse. Nec rationes initio positæ quicquam probant, nam ad primam nego præcisè Ioan. vbiq; festum illud *Pascha* nominare, immò non raro etiam diei festi nomine simpliciter vocat. Ad secundam respondeo sæpè Ioann. extrema commemorare, intermedia prætermittere, vt quæ à cæteris Euangelistis abundè conscripta sint; quod verò ex Cyril. tertio loco allatum est, nihil efficit: sæpè enim Euangelistæ ab vno ad aliud remotum festum transeunt intermedijs omissis. hæc hactenus. 7.

THEORIA III.

Rerum mirabilium, quas in piscinâ ostendebat Deus caussæ inuestigantur.

1. *Cur Deus in illa piscina tam miranda operatus fuerit.*

MVLTA hic quæri possunt de piscina: primũ quidem cur tam miranda Deus in hac piscina efficeret? Theophyl. quidem veluti aliorum opiniones commemorãs: *multi*, inquit, *opinantur, quod sola ablutione intestinorum animalium eorum, quæ Deo offerenda erant, virtutem quandam diuiniorem acciperet aqua; & propterea Angelus ad aquam, vt electam accederet, & miraculum operaretur.* &c. Sed hoc in Scholijs reiecimus, quia non est credibile in ea piscina, in qua se Deus mirabilem ostendebat, & præ-

sentiam

sentiam suam declarabat abluta fuisse animalium intestina. Adde quod etiam priùs debuisset fieri miraculum hoc, quia non circà tempus aduentus Christi ablui ibi intestina cœperunt, cùm cœpisse hoc miraculum sanitatis videtur, sed multò antè tempus credibile est ibi ablui solita, si verum est, quod isti dicunt, de ablutione intestinorum.

Apocrypha quædam historia de regina Saba reijcitur. Multò minùs probabile illud est, quod apud Magistrum historiæ Scholasticæ in Euangel. c. 81. scriptum legimus: *traditur*, inquit, *à quibusdam, quod Regina Saba vidit in spiritu lignum crucis Dominicæ, & nuntiauit Salomoni, quod in eo quidam moreretur, propter quem Iudæi perirent. quod timens Salomon abscondit lignum sub terra in qua facta est piscina. Aduentante autem porrò tempore passionis enatauit lignum, (ex quo crux sancta est ædificata) cœpitq; miraculum.* Sed hæc nulla nituntur auctoritate, vt vel ipse Comestor vidit. Simileque est illud, quod addunt, descendentem de cœlo Angelum lignum hoc de ex fundo piscinæ extollere solitum, eoque agitare & turbare aquam, quod & habet Pere. n. 21.

3. Neque verò plus fidei meretur, quod quidam tradiderũt, vt refert Adrichomius in descriptione Ierusalem n. 26. olim absconditum fuisse in loco piscinę sacrum ignem à Sacerdotibus: quem, vt legimus 2. Mach. 1. cùm quæreret Nehemias eius loco aquam crassam reperit. quod non puto Doctioribus probari.

4. Chryso. homilia 35. in Ioann. acu rem tetigisse mihi videtur, dum prodidit, hoc ideò factum esse, vt qui in aqua corporis morbos sanari posse didicissent, in eo aliquandiu exerciti, animæ morbos per aquam curari posse facilius crederent.

5. *Piscina hæc typus baptismi.* Obseruat Iansen. c. 36. concor. quam similis sit hæc figura baptismo: non in quauis, ait, aqua ægri curabantur, sed in ea in qua abluebantur legis sacrificia, quæque vt patet ex Hierony. à sanguine sacrificiorum rubea erat, quasi ab illis virtutem quandam diuiniorem accepisset. Nec in ea curabantur, nisi Angelo mouente aquam. sic & aqua baptismi omnem suam virtutem habet à sanguine veri sacrificij in cruce oblati, nec alioqui sanat, nisi accesserit gratia Spiritus S. aquam mouens, & efficacem reddens. Sed ibi corpora sanabantur, hic verò animi: illic Angelus, cuius etiam dispositione lex vetus data est, aquis virtutem donat, hic verò ipse Spiritus S. legis nouæ auctor: illic vnus tantum sanabâtur, hic verò etiam si totus confluat orbis, non minuitur gratia, sic Iansen.

6. Ad quæ hæc adijcito: immutari oportere hominem, qui in hanc baptismatis aquam descendit, vt renouabantur aquis piscinæ ægroti depulso morbo, qua de re sic scribit Nyssenus, sub finem libri de baptismate, significans baptismum non immutare quidem corporis figuram, sed animi mores renouare, quod baptizati hominis signum clarissimum est; *nihil*, inquit ille, *ex ijs rebus, quæ sub oculos cadunt immutatur, corporis item figura integra manet, & natura. Sed opus est aliqua prorsus euidenti demonstratione per quam agnoscamus hominem recens natum, signis quibusdam manifestis nouum à vetere discernentes*, & quæ sequuntur. Certè hæc signa non aliud, quam noui mores sunt Nam si per baptismum Filij Dei renascimur, & Christi; exactè conuenit inspicere, ait Nyssenus, Genitoris nostri proprietates, vt ad similitudinem Patris nosmet formantes, legitimi filij fiamus Dei, qui nos ad adoptionem, quæ per gratiam contingit, vocauit. Graue enim probrum est, adulterinus, spurius, & subditititius filius, qui factis suis Paternam nobilitatem fallat, atque ludificetur.

Iterùm quæri potest, cur illa virtus sanandi non inesset aquę nisi motę, & turbatę? Diximus paulò antè, motum eum Spiritus S. vim, efficacitatemque innuere in baptismatis fonte. 7. *Cur aqua piscinæ non nisi mota sanabat.* Sed & aliæ afferuntur caussæ dignæ, quæ referantur, & quidem ex interliniari, motus aquæ mors est Christi, & inde Redemptio consequuta: nam ex August. venit Christus ad populum Iudæorum, & faciendo magna, docendo vtilia, turbauit aquam, id est, peccatores præsentia sua & excitauit ad passionem suam. Sed latens turbauit, *si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* Iam verò descendere in aquam turbatam est humiliter credere in Domini passionem. Perer. quatuor affert caussas huius rei, quas breuissimè attingam. Prima est vt ea agitatione, quasi inditio quodam notesceret Iudæis quando Angelus descenderet in Piscinam. quæ mihi videtur litteralem sensum continere. Secunda est, vt constaret omnibus virtutem illam sanandi extrinsecus omninò, & diuinitus accedere, non natura, seu casu. Tertia est, vt mysticè ea turbatio piscinæ prænuntia esset eius turbationis, quæ in passione Christi accidit: cùm corpus eius factum est, quasi piscina sanguinis, quo persusi ab omnibus animi morbis lauaremur. Quanta porrò fuerit hęc turbatio Psalm. 68. describit Dauid. Denique indicat hæc turbatio Sacramentum Pœnitentiæ piscinam esse quandam, turbatam continentem aquam. veros enim pœnitentes suorum scelerum recordatione ingenti pudore, doloręque affici, & metu diuinæ iustitiæ conturbari decet. Hinc Dauid Psal. 6. *Sana me Domine, quoniam cõturbata sunt ossa mea;* Est porrò verosimile breuissimi temporis fuisse motionem illam aquæ.

Hanc comparationem Piscinæ cum Sacramento Pœnitentiæ prosequitur Barra. lib. 6. c. 3. post medium §. ea verò est Pœnitentiæ Sacramentum, consule illum. 8.

Tertiò cur vnus tantùm, & quidem qui prior descendisset, sanabatur? 9. *Cur vnus tantùm sanabatur.* Ad primam dubitationem Respondeo mysterium videtur innui, vel vnitatis Ecclesiæ extra quam nulla sanitas, vel vnius Christi, qui venit nostros morbos tollere, vel indicatur hoc vno homine, totum genus humanum, ad quod Christus, de peccati morbo liberandũ in terras descẽdit.

Ad secundam verò dubitationem responderi potest; ea re doceri nos in percipiendis donis, quæ gratis omninò conferuntur nobis à Deo, multum nostram valere diligentiam: neque enim dantur, nisi volentibus, immò etiam & quærentibus, adde & sibi vim inferentibus: quemadmodum beneficium istud sanitatis non nisi diligentissimus quisque præripiebat; quanquam quod ita conemur, & velimus, Deus iste efficiat speciali suo auxilio. 10.

11. *Diligentiæ commendatio.* Docemur etiam nullam in arripienda salute diuitiarum, vel honorum, vel sapientiæ haberi rationem, sed solius diligentiæ, ac celeritatis. Et ideò dicitur qui prius descendisset. Vtinam in curandis animi morbis alij alios celeritate superare niteremur. Hoc monet spiritus in Ecclesiastici 5. *non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te.* Cui testimonio consonat Chryso. secundæ ad Corinth. 16. hom. 22. eùm ait: *nescis quid pariturs sit superuentura dies. Periculum, & metus est in differendo; salus verò secura si nulla sit dilatio,* &c. Si aurum rapiendum proijciatur, raptorum quisque primus esse conatur. rapiendum nobis proijcitur regnum cœlorum, *violenti rapiunt illud* Matth. 11. quisque igitur primus esse contendat. Cæterum quæ in his dubitationibus soluendis diximus, rectè quidem dicta sunt, sed in primis, tum hæc, tum alia similia clarè simul quoque indicant, hanc aquæ virtutem Dei solius fuisse, non naturæ.

12. *Quinque porticus quid.* Postremò dubitet aliquis quid illæ quinque porticus, quid multitudo languentium significent. August. aqua, inquit, illa, id est. populus ille quinque libris Moysis tanquam quinque porticibus claudebatur; sed illi libri prodebant languidos non sanabant: lex enim peccatores conuincebat, non absoluebat. & vt Beda inquit, erant illic cœci, id est, scientiæ lumine carentes, claudi, id est, ad ea quæ iubebantur, implenda vires non habentes; aridi, id est, supernæ dilectionis pinguedine carentes. Sic Beda, & August. nec mirum, quia hominem non habebant vel non recipiebant: homo, illis ad sanitatem necessariùs erat, sed homo, qui & Deus esset. ab hoc omnis salus expectanda; nec potuit baptismus, vel quid aliud salutem afferre, nisi per aduentum Christi in carnem. omnes ergo languidi, qui toto orbe iacebant, quos hæc multitudo languentium figurat, non aliundè, quàm ab hoc homine vitam, & salutem expectare poterant, & debebant. Cætera, quæ de piscina dici possent ex Scholijs pete.

THEORIA IV.

Num Christus Sabbatum, edendis operibus violârit. *Circa vers. 16.*

1. *Christus sanandis infirmis Sabbatū non violabat, & c.* RESPONDEO minimè: tum quia illa non erant seruilia opera, sed Dei virtute patrata, qualia etiam Iosue, Eliseus, eodem die fecerant: tum quia Dominus erat Filius hominis etiam Sabbati, qui & legem dederat: tum quia, vt inquit Beda, contra verba legis id videbatur, contra sensum, & spiritum legis non erat; gestare siquidem grabatum contra legem erat, at gestare, vt publicè testaretur quis acceptum à Deo beneficium, non contra, sed secundùm Sabbatum erat, in quo recolenda fuerant Dei beneficia: tum quia, vt Theophyl. inquit, volebat Christus sensim docere veram Sabbati obseruationem in eo præsertim esse positam, vt non à labore, sed à peccatis multò magis abstinerent homines: tum quia opera sanitatis, vt medicinæ non vetabantur: tum quia hæc opera ad religionem, cultumque Dei maximè pertinebant, cum essent Diuinitatis, & veritatis fidei firmissima argumenta, & robustissima firmamenta, ad illustrandam verò Dei gloriam maximè conducerent & ad salutem animarum permultum referrent. Quod verò Iustinus ait qq. gen. Resp. 28. ideò etiam Christum non fuisse legem transgressum, quia lex illa Christi baptismo erat abrogata, falsum est, cùm post Christi Paßionem & Resurrectionem, desierit lex ex communi Doctorum sententia.

Quod si sciscitari pergas, quamobrem Christus, qui alio poterat die, Sabbato tamen peragebat hæc? hanc accipe ex Ruperto caussam, quod illo potißimum die magna hominum multitudo coiret, ac proinde miracula coram tam multis testibus edita, ad finem Christi vtiliora forent: simulque adde, docere Christum voluisse quomodo Sabbatum id genus edendis operibus non violaretur, eiusque opera talia esse, vt Sabbato etiam fieri possent, absque legis transgresione. 2.

Cur autem Deus Sabbatum præceperit obseruari, & alia huc spectantia tractat Cardin. Tolet. adnotat. 11. item quæ opera Sabbato essent prohibita, docet idem annot. eadem §. Quartum hoc loco. 3.

THEORIA V.

Exponitur textus vigesimus secundus: *neque enim Pater iudicat quemquam, & cæt.*

TRIA hic in dubium reuocari possunt, primùm de qua potestate iudicandi sit hic sermo. deinde quomodo verum sit, Patrem neminem iudicare; quandoquidem in Diuinis quod vna persona facit extra seipsam, omnes simul faciunt. Postremò, quod caput est, quomodo conueniat Christo *iudicare*, præsertim cùm ipse dicat Ioann. 8. *ego non iudico quenquam.* 1.

Vt primæ satisfaciam aduerte: quod quemadmodum humanitas Christi præter diuinam scientiam, quam habuit ex Deitate sibi vnita, accepit scientiam infusam, qua, vt homo sciebat: ita præter potestatem iudicandi communem cum Patre, & Diuinam; habuit propriam humanitati collatam, quam vtiq; nō habuisset, nisi Deus esset, & hæc est subalternata primæ, licèt iudicium vnum sit; quo per vtramque potestatem iudicare potest. Respondeo igitur cum Cyril. l. 2. c. 140. hoc quod hic dicitur, esse intelligendum de potestate præsertim Diuina, quam humanitas accepit per vnionem Diuinitatis. Humanitas ergo accipiens diuinitatem, accepit etiam potestatem iudicandi, & per eam iudicaturus est Christus homo viuos, & mortuos. nec tamen propterea arbitror Cyril. excludere humanam iudicandi potestatem: nam & per illam exercetur iudicium, vt subalternatam Diuinæ. 2. *Christus vt homo quomodo iudex.*

Qua in re non sequor D. Chryso. sententiam homil. 38. quem tanquam antesignanum sequuntur Theophyl. & Euthym. nec Hyla. l.

7. de Trinit. nec Athanaſ. ſermone quarto contrà Arrianos, nec Ambroſius lib. ſecundo, de fide cap. 4. quam & Tertul. videtur ſignificare ca. 16. contrà Praxeam, & Diuus Thomas 3. par. quæſt. 59. art. 1. Auguſtino tribuere videtur lib. de vera Religion. cap. 31. licèt obſcurè loquatur ibi Auguſtinus. Sed de horum ſententia dicam iterum in ſolutione ad tertiam difficultatem.

3. Secundæ dubitationis reſponſio hæc eſt: non iudicare Patrem ſumpta videlicet perſona iudicis, quę ab hominibus, quos iudicat, videatur, & in qua cum illis loquatur, & ſententiam verbis proferat, denique externo ritu, formaque iudiciali cum illis agat, quæ rectè in Filium conueniunt, qui ſolus inter omnes perſonas Diuinas, ita Deus eſt, vt homo etiam ſit: talem autem decebat eſſe eum, qui homines erat iudicaturus. hæc verò expoſitio vim & robur accipit à verſu 27. vbi redditur ratio, cur omne iudicium Pater Filio dederit, *quia*, inquit Chriſtus, *Filius hominis eſt*: per *Filium hominis*, nō Chriſtum ſpeciatim intelligimus, ſed generatim hominem, vt in Scholijs adnotauimus verſu vigeſimoſeptimo vt ſit ſenſus: quia perſonam gerit ad fungendum officio iudicis accommodatam.

4. Sunt qui interpretentur Patrem non iudicare quenquam; non quod non iudicet: (neque enim id negari poteſt,) Sed quod non exerceat iudicium per ſe ipſum, ſed per humanitatem, non ſibi copulatam: Filius autem iudicet per ſeipſum ſcilicet, per humanitatem ſibi vnitam, licèt eadem poteſtate Diuina:

5. Quod ſi obijcias, eodem etiam planè modo dici potuiſſe, Patrem neminem viuificare, cùm videatur per Chriſti carnem non ſibi vnitam viuificare. Reſpōdeo iudicium illud vltimum & ſimul etiam ſuſcitationem extremo die à Chriſto in carne, & per carnem eſſe reuera exercenda. Cæterum hoc intereſt inter ſuſcitationem, & iudicium: quod hoc non niſi in carne, & per carnem erit; loquimur autem de vniuerſali, & vltimo iudicio, de quo interpretati ſumus verba Chriſti, at latius patet ſuſcitatio: cùm & antè carnem ſumptam, & poſt carnē aſſumptam ſuſcitati fuerint, viri aliquot vita functi, & quidem non per Chriſti carnem, ſaltem de his mortuis loquendo, qui ante aſſumptam à verbo carnem, ad vitam reuocati ſunt; quamuis de ea ſuſcitatione, quæ ad extremum mundi diem facienda eſt, ſecus ſentiendum ſit. Hæc eſt igitur cauſa, propter quam dictum eſt, Patrem non iudicare quenquam; non item, non ſuſcitare quenquam.

6. Ad tertiam dubitationem facilè eſt ex dictis reſpōdere, non eſſe hic ſermonem de Chriſto, vt Deus eſt. nam cùm Chriſtus dicit Patrem non iudicare quenquam, vel loquitur de ſuprema poteſtate iudicandi, quam Filio per æternam generationem contulit, & ita quamuis verum ſit eam poteſtatem datam eſſe à Patre Filio, non tamen cùm dedit, ſibi illam Pater ademit; non igitur hoc ſenſu dici potuit, Pater non iudicat quenquam. quod enim hoc modo per appropriationem iudicium tribui dicatur Filio, non facit, quo minus Patri etiam tribuatur. ſicut licèt omnipotentia approprietur Patri, nō proptereà negatur Filio. propter quam cauſam receſſit Auguſtinus à prædicta opinione l. 1. de Trinit. c. 13. Nec voluit exponere de Chriſto vt Deus eſt, quia hoc modo non vtique diceretur *Pater non iudicat quenquam*, ſecundùm hoc enim quod æqualem Pater genuit Filium, iudicat cum illo. vel eſt ſermo de iudicio exercendo per ſe ipſum immediatè vt negetur Pater per ſe ipſum immediatè iudicaturus, & tunc vel poteſt eſſe ſermo de iudicio ferendo, & exercendo per ſolam Diuinitatem immediatè; & ita quemadmodum non iudicat quenquam Pater, ſic nec Filius. Vel ſermo eſt de iudicio ferendo, & exercendo per humanitatem vnitam Diuinæ perſonæ: ita verum eſt, ſolum Filium iudicare, quod eſt cōſentaneum expoſitioni, quam nunc ſequimur; & in Scholijs ſecuti ſumus, atque ita recedimus ab altera expoſitione Chryſo. & aliorum, qui hæc exponunt de Chriſto, vt Deus eſt, & incidimus in eam, quæ eſt Cyril. l. 2. in Ioann. c. 140. vbi docet, ratione humanitatis dici Filium accepiſſe à Patre poteſtatem illam iudicandi Diuinam; nam vt Deus, inquit, naturaliter illam habet, tamen per diſpenſationem, ſeu incarnationem accepit, vt homo exiſtens, illam haberet; quatenùs per incarnationem factum eſt, vt hic homo habeat poteſtatem iudicandi, eandem cùm Filio, quia eſt ipſemet Filius Dei. Idem habet Cyril. in exegeſi de Incarnat. ad Valerian. & l. 2. ad Reg. c. quod Chriſtus ſit verus Deus, etiam ſi *Filius hominis* appelletur. De qua expoſitione iterùm redibit ſermo ſeq. Theo. vbi alteram ſequemur, vt probabiliorem. Itaque reſpondemus nunc breuiter ad obiectionem, intelligenda quidem eſſe hæc de poteſtate iudiciaria Diuina ac ſuprema, & de Chriſto, vt homo eſt, ſeu ratione humanitatis, vt per vnionem habet vnitam ſibi Deitatem; non autem de Chriſto, vt Deus eſt ſimpliciter, per æternam generationem.

Ad id, quod dicitur ex Ioann. 8. triplex eſt ſolutio, vel vt dicatur Chriſtus non iudicare quenquam in priori ſuo ſcilicet aduentu, venit enim Filius hominis in mundum, nō vt iudicet mundum Ioann. 3. Vel vt neget Chriſtus iudicare ſe quenquam, ſcilicet ſecundùm faciem, & carnem, vt Iudæi faciebant, quibus dicitur, *vos ſecundùm carnem iudicatis*. Vel ex verbis, quæ ſequuntur, accipi poteſt ſolutio: ſubdit enim, *quia ſolus non ſum, ſed ego, & qui miſit me Pater: & in lege veſtra ſcriptum eſt, quia duorum hominum teſtimonium verum eſt*, ſignificat ergo ſe neminem iudicare, ſcilicet ſolùm; ſed ſecum iudicare Patrem. 7.

THEORIA VI.

Affertur altera expositio verborum Christi à decimoseptimo fermè versu vsque ad trigesimum.

1. QVAMVIS hactenùs, scilicet præcedenti Theo. & in Scholijs pluribus exposuerimus verba Christi vsque ad v. 30. de Christo vt homo est, ratione tamen Diuinitatis sibi vnitæ; quam expositionem satis probabilem, & accommodatam iudicamus, sicut & eam iudicarunt duo viri insignes Car. Tolet. adnot. 19. & 24. 2. & Franc. Suar. 3. p. in comm. q. 59. a. a. verù quia, vt idem Suar. acutè obseruat eodem loco eiusmodi dicendi formulæ, & loquutiones, scilicet, quod dedit Pater huic homini per incarnationem, & præstituto tempore iudicium facere, vel quod dedit ei habere vitam in semetipso, impropriæ videntur, si ad Scholasticum rigorem eas expendere velimus: quibus tamen loquendi modis vtitur expositio, quam hactenùs sequuti sumus ex Cyri. ideò quod in Scholijs promisimus, alteram hic, vt arbitror veriorem, & ad textum magis accommodatam, sicut & ad modum loquendi Scholasticorum, addemus.

2. Cur verò loquutiones illæ impropriæ à Scholasticis censeantur, ratio hęc est: quia licèt per respectum ad actus mẽtis, quod genus sunt prædestinare, præordinare, & similes, qui præscindere possunt, vt Scholastici loquuntur in suo obiecto à determinato supposito; verè, & propriè dici posit: hic homo est prædestinatus, vt sit Filius Dei naturalis, & vt sit supremus iudex cum Patre &c. per respectum tamẽ ad executionem, actumq; facultatis operatricis, quæ necessariò singulare suppositum requirit, & exposcit, non propriè dicitur, homo factus est Deus, & consequenter neque potuit propriè dici, huic homini datas esse per incarnationem, Dei proprietates naturales, quarum vna est primaria potestas iudicandi & c. Sed dicetur potiùs humanitati coniuncta est Diuina persona, vt hic homo sit Deus, & eam iudicandi potestatem habeat, nõ quod recens in illum collata sit, sed quod suppositum huius hominis ex se ac naturaliter illam habeat. Dicere verò sumi in his propositionibus, *hunc hominem* non pro determinato supposito, sed abstrahendo: is est quem dicimus, modum esse loquendi Scholasticis improprium. Absurdum verò etiam esset affirmare, datam esse hanc potestatem ipsi humanitati, vt per illam Christo cõueniat, neque hoc vult Cyril. Sed datum, dicit, esse huic homini, vt sit supremus, v.g. Iudex cum Patre (quod loquendi genus Scholasticis impropriũ videri diximus) & hoc per cõmunicationem idiomatũ factũ esse propter ipsam Incarnationem. Vt ergò probabilis sit hæc interpretatio, insolitus tamen est, & improprius dicendi modus, qui in ea vsurpari solet.

3. Propterea faciliùs, & magis ad text. Ioan. accommodatè faciemus, si quædam, quæ hic à Christo dicuntur exponamus de eo; vt Deus est: vt plurimum autem de Christo, vt homo est ratione humanitatis, quantum ad potestatem, quam habet, vt sic, quam quidem rem, quia breuiter, clarè, ac doctè prosequitur Fran. Suar. nõ vno quidem loco, eius hic expositionem complectar simul, sed non eodem prorsus ordine. vide illum q. 59. in a. 1. & 2.

4. Occasio totius huius doctrinæ Christi, quã habet Ioan. c. 5. calumniæ Iudæorum fuerant, propterea Dominum criminantium, quod in Sabbato operaretur ob sanatum paralyticum. Porrò responsio Christi eò tendit, vt ex Diuinitate personæ suæ ostendat, rectissimè fecisse, quicquid per humanitatem operatus fuerat. Quare in progressu sermonis huius quædam dicit de dignitate personæ suæ secundùm se, vt inde tacitè, vel expressè quid de humanitate sua sit cogitandum, colligat.

5. Inquit ergò, *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor:* quibus profitetur se æqualem Patri iuxtà vnanimem sensum Patrum Atha. ser. de SS. Deipara. Nazian. orat. 4. Theol. Chrys. Cyril. Augustin. & cæterorum: quod vel ipsi Iudæi intellexerunt, acutiores in hoc ipsis hæreticis & hoc ipsum Euangelista clarè significat, vt & in Scholijs docuim⁹. Hinc ergò Christus tacitè voluit efficere non debere se reprehendi à Iudæis, quod in Sabbato miracula ederet, vel quia cùm Deus esset, suprà omnem legem erat, atque adeò Dominus Sabbati; vel certè, qui cùm illud opus esse immediatè à persona Filij, ab humanitate verò, non nisi, vt ab instrumento coniuncto Deitate, non poterat non esse rectum & Patri gratum. Et hoc est, quod subdit, *non potest Filius à se facere quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem.* *Christus Patri æqualis.*

6. Quæ verba licèt possint etiam de Diuinitate exponi; melius tamen ad Christi humanitatem referuntur, per quam Christus nihil operatur, nisi quod videt esse Diuinæ voluntati consentaneum: cuius illicò attexit rationem, quæcunque enim ille facit, hæc & Filius similiter facit, quæ licèt Diuinitati rectius aputentur; sententia tamẽ tota rationis in humanitatem desinit, & ad eam tendit, hoc modo: cùm persona Filij sit æqualis Patri, æquè cum illo omnia operãs, ac prouidens, inde fit Christum ipsum non posse quicquam per voluntatem etiam humanam facere, nisi quod cum voluntate Patris consentiat.

7. Porrò huius consequutionis probationem, sequentia verba continent: *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit.* Quorum verborum planissimus est sensus, si ad humanitatem referantur; difficillimus si ad Diuinitatem. Nam Filius, vt Deus non habet ex dilectione Patris, vt illi Pater omnia opera sua demonstret, sed per æternam, naturalemque generationem: Igitur cùm Christus causam assignet à dilectione Patris petitam, secundum humanitatem loqui credendus est. Pater enim ita eam dilexit, vt Filio suo arctissimo vinculo per personæ vnitatem coniunxerit, propterea illi homini ostendit omnia, quæ facit, non speculatiuè modò, sed practicè etiam dando ei virtutem, & potestatem ad facienda opera suis similia: quod significat, cùm subijcit: *& maiora his demonstrabit ei opera.* Demonstrabit, inquit, non quantum ad cognitionem: nam etiam vt

homo

hnmo omnia sciebat momento conceptionis: sed quantum ad exequutionem eorum, quæ quouis tempore gesturus erat iuxta sanctissimam Patris voluntatem.

8. De quibus mox operibus ait: *sicut Pater suscitat mortuos, sic & Filius*, quæ verba Augustin. tract.21. de generali resurrectione intelligit,& conuenire ait Christo non solùm vt Deus est, sed etiam,vt homo, quod colligit ex præcedẽtibus: & maiora horum demonstrabit ei opera;& ex sequentibus idem elicere est, cùm dicit: *neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio*, q. d. poreltatem suscitandi homines coniunctam esse cum potestate iudicandi, vt in Scholijs etiam obseruauimus: nam opus est, vt iudex potestatem habeat vocandi, & trahendi eos ad iudicium: vocãdi verò sunt per generalem resurrectionem. Postremò ea ratio, quæ posteà annectitur, *vt omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem*, nihil obest huic interpretationi, quando Filius adoratur eadem aduratione,qua Pater,& eadem coadoratur humanitas Filio coniuncta.

9. Porrò 24.& 25.versus clarius, & facilius adaptari possunt Christo,vt homini, quàm vt opus sit illa explicare.nam versus 25. verba illa: *Amen, Amen dico vobis, quia venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei,& qui audierint viuent*: rectè cõstat accipi debere de Christo homine,quatenùs illi datum est,vt per humanitatis imperium, ac voces possit mortuos excitare; cuius rei mox causam subiungens ait: *sicut enim Pater habet vitam in semetipso*, id est, viuificandi virtutem, vt interpretatur Cyril. *sic dedit & Filio habere vitam in semetipso*. Quod quidẽ fateor rectè intelligi de Filio,vt Deo,vt tamen sit hic sensus: quandoquidem persona Filij habet secundùm se viuificandi potestatem cum Patre æqualem, ideò data est humanitati eius virtus instrumentaria ad mortuos viuificandos. quamuis possit etiam hæc ratio accipi de Christo,vt homine, vt Cyril. etiam exposuit, sed tunc, sicut, non æqualitatem, verùm proportionem & similitudinem innuit.

10. Cæterum vers. 27. *& potestatem dedit ei iudicium facere, quia Filius hominis est*, longè credibilius est, sermonem esse de potestate excellentiæ, ad exercendum iudicium per humanitatem;sicut exposuit Aug. tract.19 & 22.in Ioan. quem sequuntur Beda,Ruper.item l.5.in Ioan. & Latini interpretes:& eandem habet August. l.20. de Ciuitat.c.6.& l.1.de Trinitat. c.13.eandem indicat Hieron. Isai. 50. nam de Christo homine explicat illa verba: *sicut audio iudico*. Tertul.item con. Praxeam c.21. vbi non,quia Filius hominis est, legit, sed qua, sic enim habet: *iudicium dedit illi facere in potestate, qua Filius hominis, per carnem scilicet, sicut & Filius Dei per Spiritum eius*. Idem Vigilius contrà Eutychen.

11. Si ergò ita exponamus; per illa verba, *quia Filius hominis est*, non assignatur causa adæquata, ex qua oriatur iudicandi potestas hæc humana, alioquin vt rectè ratiocinatur Chryso. omnes homines eam haberent: sed designatur in primis natura, quæ necessaria fuit in Christo, vt huius potestatis capax esset: si enim tantum fuisset Deus,nõ potuisset hanc potestatem de nouo accipere; verùm quia Filius hominis est, fuit capax eius. Deindè innuitur, congrua ratio, ob quam voluit Deus iudicium Christo committere, scilicet vt homines, qui sub sensum cadunt,ab homine,qui sub obtutum etiam oculorum venire, & cuius vox audiri posset, iudicarentur. Quamuis autem in omnibus hominibus sit huiusmodi capacitas quasi remota; non est tamen proxima in singulis, sicut nec æqualis ratio,ob quam debeant singuli hanc potestatem habere: consequeretur autem hoc si hæc esset adæquata ratio.

Ea verò quæ sequuntur v.28. & 29. constat fermè de Christo homine accipi debere: suadet enim hic iudicandi potestatem humanam ex potestate item humana suscitandi mortuos, veluti colligens ex medio finem,aut ex vno opere supernaturali, quod magis sub oculos cadit, & valdè admirabile est, alterius admirationem excludens, quod & in Scholijs attigimus n.121. 12.

Et hoc est quod subdit: *nolite mirari hoc*, & quæ sequuntur vsque ad 30. versum, vbi tandem rem totam conficit, sic concludens, *sicut audio, iudico;& iudicium meum iustum est,quia non quæro voluntatem meam, sed eius, qui misit me*. Quæ non video quomodo aliter intelligi debeant, quàm de voluntate humana: igitur statuendum est, verba hic fieri de iudicio, quod ab ipsa procedit, & per humanitatem exercetur: eodem ergo modo, eodemque planè sensu accipienda veniunt, quæ præcedunt. Hæc ferè hinc inde ex Franc.Suar.qui mihi videtur legitimum, ac germanum horum versuum sensum attigisse, remque difficillimam breuiter, ac clarè enucleasse. 13.

THEORIA VII.

Explicatur quæ vox sit illa, Filij Dei, cuius sit hic mentio versu vigesimooctauo.

PRINCIPIO sæpè in Scripturis occurrunt loca,quibus mentio fit,vel tubæ nouissimæ, vel iussus Domini,vocis Archangeli, & tubæ Dei, vel vocis magnæ,& tubę simpliciter; 1.Cor.15. 1.Thessalo.4.Matt.24.Ioan.5. Ioel.1. Sopho.1. Zach. 9. cùm ergo tot vocum, tubarumque mentio fiat, quæstio non parua est, an hæc omnia vocabula vocem vnam significent,quam exauditurí sint homines ad extremum iudicij diem citandi, vt se sistant ante supremi iudicis tribunal. 1.

Vt autem aliquid certi definiamus, obseruandum est, quadruplices voces ex præcitatis locis haberi posse, vnam Christi, Ioann. 5. 28. *venit hora in qua omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei*; alteram tubæ Matth.24. 1.Corinth.15. & 1. Thessalo.4. tertiam vocem magnam, Matt. 24.*mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna*. Quartam Archangeli, 1.Thes. 4. *Dominus in iussu, & voce Archangeli, & tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deindè nos, qui viuimus, qui relinquimur simul rapiemur cum illis, in nubibus, obuiã Christo in* 2. *Quadruplices voces.*

sto in aera. Iam ostendam omnia hæc, vnam esse vocem, vel tubam vltimam, nec diuersa significare.

3. *Christi & Archangeli vox eadem*

Et quidem de voce Christi Filij Dei, vel Dei, credo nullam debere esse dubitationẽ, quod à voce Archangeli distinguenda non sit; hinc fit eandem planè esse vocẽ, de qua Christus Io. 5. & Paul. 1. Thes. 4. loquuntur. Ex vtroque enim loco inter se collato, liquet ad sonum illius, præsentiam, efficacitatéq; vocis, mortuos ad vitam esse reuocandos. Et qua idipsum indicat Pau. futurum esse primo Corinth. decimoquinto, dum nouissimæ tubæ mentionem facit. Sic enim scribit, *in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba; canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur.* Ideò etiam verosimile est nouissimã hanc tubam, horrendumque clangentem, eandem esse, cum prædicta Archangeli, Filijque Dei voce. Quis enim in animum inducat duas esse futuras simul voces, cùm vna satis, superque sit, ad mortuos excitandos, hoc ipsum sentit Cyril. lib. 12. c. 145. Ruper. l. 5. & Euthym. c. 7. D. Thom. lec. 5. & super Paulum Ambros. Anselm. & alij, nimirum de eadem voce loqui Christũ saltem Io. 5. & Paulum 1. Thessal. 4.

4. Restat locus Matt. 24. 31. *mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna, & congregabunt electos eius,* &c. vt enim, dicet aliquis, plures sunt Angeli, ita & plures erunt tubæ. Sed non necesse est ita exponere, sed quod missurus sit Angelos suos perstrepente tuba illa, quæ Archangeli, Filij item Dei, & vox quoque magna, seu vox Dei dicitur, quia in tubæ modum, horrendùm insonabit, & maximum edet sonum, & ob id *clamor* Matt. 25. videtur appellari: *Media nocte clamor factus est.*

5. *Tuba nouissima an vera.*

Sed vera ne, an metaphorica sit tuba, nec sciri potest, nec necesse est. Ansel. in elucidario docet, Angelum in assumpto corpore aereo conspiciendum, cum corporeo instrumẽto ad modum tubæ ex aere fabricato. Longè probabilius, fore metaphoricam, & ob id, quod magna, rauca, sonora, terrorisque plena sit futura vox illa, idcircò tubam appellari, quomodo fortassis Ioa. in Apocalyps. capite primo, decimo. & capite quarto, primo. & capite nono, sexto, loquitur.

6. *Cur homines tuba ad iudicium conuocandi.*

Dicitur verò, *tuba*, non solùm quia tuba homines ad iudicium vocandi sunt, sed quia tuba regiæ maiestatis indicium est. Canitur enim tubis ante reges, cùm aliquem locum adeunt. Sunt etiã tertiò, qui putent ex antiquis Iudæorum conuentibus sumptam esse metaphoram, ad quos sono tubæ homines conuocabantur. Num. 10. 2. Isai. 27. 23. Sed qui à bello traductã esse similitudinem autumãt, verosimilius quibusdam loqui videntur; adhibetur enim tuba non ad conuocandum modò, verùm etiam ad terrendum, vt apud Isai. c. 18. 3. Sof. c. 1. 16. 17. Zach. 9. 14.

7. Sed aliorum quoque nominum rationem reddamus: est enim obseruandum, vocem eandem, Archangeli vocari, quia eius ministerio fiet; & vocẽ Filij Dei, quoniam eius iussu fiet, sicut Sacramentorum verba, Christi & ministri dici possunt, quibus scil. Sacramenta conficiuntur; & horum vtrumque confessus est

A Paulus, dum ait: *quoniam ipse Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo.*

Vbi *tubam Dei* vocat, vel quia magna futura est, vt *montes Dei* dicimus, *cedros Dei*; vel quia Dei iussu fiet. Neque hic sequor Ambrosium 1. Thessalon. 4. opinantem hunc Archangelum significare Christum, potiùs consentio Chrysost. & alijs Græcis, Angelum hunc proprium quemdam Angelum ministrum Christi futurum esse. Sed vtrũ Michael, an Gabriel, an alius, cæteris, vt nobis incognitum, considerandum relinquimus. 8.

9. *Tuba nouissima an auribus corporeis audienda.*

An verò sub sensum casurus sit clangor ille tubæ, ac vocis, auribusque corporeis excipiendus, si quis roget, illicò respondeo, nulla mihi ratione illorum opinationem placuisse B vnquam, qui id negarunt, quorum meminit Diuus Thom. in 4. d. 43. quæst. 1. a. 2. Neque verò mouent me, quæ pro se afferunt, primum quidem, dum aiunt, quæ potest esse tanta vox, aut sonus, vt ad omnes toto orbe dispersos mortuos pertingat. Rursus aiunt, Ioan. 5. dicitur hæc eadem vox audienda à mortuis: *Omnes enim,* inquit Christus, *qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei.* At sensibilis vocis mortui capaces non sunt. Mente igitur, non sensu percipienda erit vox ea, ac proinde non quid sensibile, sed mentale quid futura erit, ipsum videlicet Christi imperium, quo volet ad vitam redire mortuos.

Verùm hæc neque Hieronymum epistola sexagesimaprima ad Pammachium, neque Chrysostomum homilia trigesimasexta in Io- C annem, neq; Gregorium libro decimoseptimo moralium capite vigesimoprimo, mouerunt, quo minùs sensibilem futuram esse vocem hanc affirmarent; & huc spectare potest illud Iob. vigesimisexti, decimoquarto: *quis poterit tonitruum magnitudinis eius intueri?* quid plura? Apostolus primæ Thessalonicens. quarto CHRISTI imperium à voce, & tuba distinguit: *Dominus,* inquit, *descendet de cælo in iussu,* ecce tibi imperium: *& in voce Archangeli, & tuba Dei,* ecce tubam, ecce vocem, ex hactenùs dictis constat vnum tantum hæc omnia significare: scilicet vltimam vocem: *Surgite mortui, & venite ad iudicium.* 10.

Neque verò quidquam contra hæc, quæ attulimus, firmamenta, istorum ratiocinatio D efficit. Nam (vt hic simul de officio huius vocis, vel tubæ dicamus) obseruare oportet de quorundam sententia bis audiendum esse huius vocis clangorem. Primus enim clangor ad Angelos inquiunt, dirigetur, vt colligant cineres; hoc enim erit Angelorum munus assumptis corporibus cineres colligere. Rursum collectis iam cineribus iterum insonabit tuba, & ad mortuos pertinebit altera hæc vox, vel clangor, videl. *surgite mortui, & venite ad iudicium,* de qua voce dicit Ecclesia, *coget omnes ante thronum,* sistentur enim omnes officio Angelorum, Dei conspectui, certumque in locum cogentur suscitati. 11.

Alij sunt, quibus minùs probatur, & meritò ad Angelos dirigendam esse vocem aliquam, quia satis sit imperium vel Christi vel Archangeli. Matth. siquidem 24. 31. inquit Dominus: 12.

mittet

mittet Angelos suos cum tuba, & voce magna, & mox subdit, *& congregabunt electos*, &c. quibus indicat, tubam collectis cineribus, tum ad suscitandum mortuos, tum ad [illegible]endos iam suscitatos, clangorem edituram, & ob id fortassis dicitur, *nouissima* ab Apost. quia non insonabit, nisi descendente Christo post cinerum collectionem. hoc probabilius.

13. Sed quod maximè in hac re probo, hoc est, vt dicamus: apparente ferè Christo, ac quasi in ianuis constituro edendam esse vocem, *surgite mortui, & venite ad iudicium*, statimque cum voce ipsa vno fermè momento, id est, breuissimo tempore à iussis Angelis colligendos esse cineres, & vita functos iterũ ad vita reuocandos, simulq; ad iudicij locũ adducendos; quod locum Matthæi expendenti apparebit verum esse: dicitur enim Matth. 24. Angelos, nempè Dei iussu, & imperio mittendos; ad quod opus? scil. ad colligendos cineres, & mox ad congregandos Christi virtute suscitatos ad iudicij locum: mittendos inquit, *cum tuba, & potestate magna*, quasi eodem tempore futura sit missio, & vox horrendùm sonans; hoc autem non vno quidem momento fiet, sed breuissimo temporis interuallo, vt exponit Apostolus: *in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba*, quamuis resurrectio momento complenda sit.

14. *Quomodo sonus tubæ ad omnes homines peruenire possit.* Ex his ergò patet ad homines vita functos, non verò ad Angelos omnem huiusmodi vocem esse referendam. Quomodo ergò dices (quæ ratio erat aduersariorũ) ad tam multos, tam longo interuallo inter se diuisos permeare ea vox poterit? Sunt qui dicant multas futuras esse voces, non vnam rem, tubam, ac vocem facientes. sed nobis non probantur: vnam enim agnoscimus vocem, quæ & tuba.

15. Et sunt qui opinentur resurrectionem in vno, aliquo loco esse futuram, ad quem oratio peruadere possit. quod non facilè credam, cùm Ioan. 5. dicit Christus, *omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filij Dei*: ibi ergò audient, ibi resurgent singuli in monumentis: vide Scholia in hunc locum. Facilius responderi potest: daturum Dominum voci, ac suæ tubę tubam, vocemque virtutis: vt scil. vna, & eadem vox vel totum mundum permeet, peruadat, penetret, vel vt vim suam, atque efficacitatem ad quoscumque vbique mortuos transmittat.

16. Ad alteram istorũ ratiunculam antequam respondeã; illos sic interrogauero, si mortui nullo modo audire dicẽdi sunt, quorsum sensibili, externaq; voce ab inferis ad hanc lucem mortuos euocat Dominus, Ioan. 11. Luc. 7. Marc. 5. Resp. ergò cum Barradio l. 6. c. 6. quia animis mortuorũ reuelabitur illa vox, & Christi imperium, cui cõfestim obedient; ideò audire dicendi erunt mortui vocem illam. verùm tunc potiùs animę, non mortui ipsi dicẽdi essent audire vocem. Putant aliqui per metaphoram id dici, ita vt audituri mortui dicantur vocem filij Dei, quatenùs instar audiẽtium voci Christi obtemperaturi sunt, q. d. ac si audirẽt, perindè voci illius obedient: sed malo propriè Christi verba intelligere, cùm rectè possint: Affirmo audituros, etsi non totam, partem tamen vocis illius. Prior pars illa est, *surgite mortui*, & per hanc excitabũtur. Posterior; *venite ad iudicium*,

A & hanc percipient suscitati iam, eiq; confestim morem gerent. 17.

Sed tamen addo cum Fran. Suar. d. 50. sec. 4. quòd tam velociter fiet resurrectio, vt fortasse priorem etiam partem huius vocis, scil. *surgite mortui*, possint homines percipere: neq; .n. vocis sonus momẽto abit, ac soluitur, quin durat etiam tempus aliquot; cùm ergò momẽto ipso resurrectionis intelligamus perseuerare adhuc vocis illius sonum, non dubiũ quin eodem etiam momẽto à resurgente percipi possit, quod satis est, vt vocẽ illam audire mortui dicantur, quamuis nec sonum aliquem pręcedentem, nec syllabas aliquas priùs prolatas aure percipiant. alteram verò partem, *& venite ad iudicium*, viuentes iam & excitatos constat audituros omnes mortuos. Ex his facilè intelligere est, 18.
B hanc vel tubam, vel vocem nomines, articulatam esse futuram.

Reliquum est diligenter animaduertere; aliquot Scripturæ locis tubam præferri voci, sed tum oratio exegetica existet, verbi gratia, dicitur, *mittet Angelos cum tuba, & voce magna*, perinde id est, ac si diceretur, *cum tuba*, id est, *voce magna*, vt coniunctio, &, exegetica sit: & quidem ad hoc persuadendum iuuat, vt inquit Maldo. in Matth. cap. 24 31. quod græcè est in plerisque codicibus, *cum tuba vocis magnæ*, quemadmodum legit. Euthy. aut *cum tuba magna*, vt legit Chrysost. non enim duas res, sed vnam tantùm Christus voluit significare. sic Isai. dicitur cap. 58. 1. *clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam*. quæ obseruatio mirificè
C confirmat opinionem nostram de vnitate vocis, ac tubæ. Cùm verò *vox* præponitur *tubæ*, vt apud Paul *in voce Archangeli, & in tuba Dei*. Tunc etiam coniunctio, &, exponit vocis quandam conditionẽ, quod videl. in morem tubæ edenda sit. quòd etiam eandem nostram sententiam magis corroborat. 19.

Scio esse qui dicant, duplices futuras tubas, præter vocem, alteram, quæ præcedet vocem, quamuis, & hanc numerent pro numero Angelorum insonantium assumpto corpore; Alteram, quæ sequatur, & hanc volunt præcessuram iudicem ipsum iam apparentem, de qua sit sermo apud Paulum, cùm dicit: *in voce Archangeli, & tuba Dei*: sic enim tubam Dei intelligunt. Verùm hæc non ita consentanea sunt
D Scripturæ verbis, sicut quod prius diximus: Etenim sententiam hanc eandem nostram de vnitate vocis, ac tubæ, non parum corroborat Euangelicus sermo, dum singulariter de tuba, nusquam de tubis mentionem facit, quod & in Apostolo obseruabis.

THEORIA VIII.

In illa ver. 39. *Scrutamini Scripturas*, &cæt.

1. *Theodori Mopsuestiæ error exploditur*

VERBA hæc, *scrutamini Scripturas*, &c. *quia illa sunt, quæ testimonium perhibent de me* & illa: *de me enim ille* (Moyses) *scripsit*, verſ. 46. errorem Theodori Mopsueſtiæ Antiocheni, (vt conſtat ex Leontio Monacho, & Concil. Conſtantinopolitano quinto) penitùs explodunt. Dicebat iſte, Prophetas de perſonis veteris teſtamenti, vel de rebus tunc temporis geſtis, aut gerendis, hiſtoricè loquutos eſſe; cæterùm ab Apoſtolis eiuſmodi teſtimonia relata eſſe ad Chriſtum ſecundùm euẽtum, & ſimilitudinem; quoniam multò meliùs in Chriſto, quàm in rebus ipſis, vel perſonis, de quibus dicebantur, impleta ſunt. Quare tribus exceptis (fortè 44. 109. & 71.) quos de Chriſto expoſuit, Pſalmos omnes referebat ad Dauidem, Salomonem, Ezechiam vel Zorobabelem; illud etiam Pſalm. 5. *non derelinques animam meam in inferno*, &c. referebat ad populum Iſrael ereptum de periculo, & multa aliò magis, quàm ad Chriſtum detorquebat, quæ proſequitur Pradus initio comment. in Ezechiel. ſect. 3.

2. Damnauit hunc errorem citatum Conſtantinopolitanum Concil. actione 5. & magis adhuc Concil. Romanum ſub Vigilio Pontifice, quod eſt in Bibliotheca Vaticana, vnde Antonius Auguſtinus inter Concilia, & Turrianus in Conſtitutiones Apoſtolicas, exempla in lucem ediderunt, idemque præſtitit loc. cit. Pradus. Porrò enumeratis aliquot huiuſmodi expoſitionibus locorũ ſcripturæ Theodori Mopſueſtiæ, ſubdit Vigilius: *qui hæc ita ſapit, docet, credit, prædicat, anathema ſit*.

3. Et quidem ſatis eſſet ad conuincendum hunc errorem locus iſte Ioan. cui addi poterit ille Lucæ 24. 44. *necesse eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi, & Prophetis & Pſalmis de me*; Et iterùm ver. 27. *incipiens à Moyſe & omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus Scripturis, quæ de ipſo erant*. Et Actorum 10. *huic omnes ſcripturæ teſtimonium perhibent*, ſed præſtat in medium quædam afferre, quæ in ſolo Domino IESV perfectè, & clarè completa ſunt, prout prædicta omninò fuerant. Primò accipe illud Baruch 3. *in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt*, ecce viſibilem in terris Chriſti habitationem: Iam tempus aduentus eiuſdem ſignificauit Iacob, Geneſ. 49. *non auferetur ſceptrum*, &c. Et Daniel. cap. 9. per LXX. hebdomadas annorum. De Virgine naſciturum habes Iſaiæ 7. *Ecce Virgo concipiet*, &c. & quidem in Bethleem. Miche. 5. *Et tu Bethleem terra Iuda*, &c. Eius paupertatẽ, humilitatem, manſuetudinem ſat Zachar. 9. *ecce rex tuus veniet tibi*, &c. Et Iſa. 42. *non clamabit neq; accipiet perſonam*, &c. expreſſerunt. Eius prædicationem deſcribit idem Iſai. 61. *Spiritus Domini ſuper me, ad annunciandum manſuetis*, &c. Occidendum à ſuis Iudæis, & negandum multò antè prædixit Daniel. 9. *& poſt hebdomadas 72. occidetur Chriſtus, & non erit eius populus, qui eum negaturus eſt*. Genus mortis, & acerbitatem Iſai. tanquam vnus ex Euangeliſtis enarrauit cap. 13. & alibi ſæpè. Quid clariùs Dauidis vaticinio? *dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto: foderunt manus meas, & pedes meos*, &c. quæ eleganter & pluribus habet Perer. in cap. 5. Ioan. num. 86.

Sed vrgeamus præſentem Ioan. locum: *vnde*, inquit Pradus, ſect. 4. loc. cit. *eiuſmodi inſtruitur argumentatio: in Lege, & Prophetis, atque adeò Moyſe multa de Chriſto ſcripta ſunt, ergo mens ſcriptorum dirigebatur ad Chriſtum, atque adeò verba illa ex vi ſua, atq; ex intentione loquentis continent & ſignificant Chriſtum, non igitur myſticè tantum, vel ex Analogia rerum, vel ſecundùm euentum referenda ſunt ad Chriſtum, alioqui referri poſſent ad Paulum, Martinum, Auguſt. qui etiam opera ediderunt, Patriarcharum operibus ſimilia: mitto reliqua*. 4.

Certè adeò hoc verum eſt, vt meritò, & eruditè illud nobilis ſtatuarij Phidiæ huc accommodauerit Pradus ſect. 2. loc. cit. Phidias enim ita Mineruam illam, quæ in ſumma Athenarum arce locata erat, compinxit, vt medio ipſius clypeo ſuum proprium vultum affixerit, ita vt ſi quis vellet abſtrahere, non poſſet, niſi ſtatuam diſſolueret, Ariſtoteles verò ad Alexandrum, eandem Deum in mundo ſortiri rationem, dixit, quam in clypeo auctoris faciem; rectè: nam, vt Dionyſius de diuinis nominibus ait: Deus centrum eſt ſphæræ vniuerſi, principium rerum, & finis. hoc ergò, quod de Deo in mundo, Ariſt. & Dionyſ. dixerunt, de Chriſto in Eccleſia, ac Prophetarum vaticinijs, & oraculis affirmare poſſumus; eſſe nimirum centrum Eccleſiæ, atq; eandem, quam Deus in mundo, & in clypeo auctoris facies, rationem ſortiri in factis, & oraculis Patriarcharum, & Prophetarum; denique in totius Eccleſiæ ſtructura, quæ ſapientiæ ſimulacrum eſt, non vt vanæ illius Mineruæ, ſed veræ, ac ſolidæ: ita autem Chriſtus tanquam diuinus ſtatuarius, viuam ſui vultus imaginem Eccleſiæ impreſſit, vt qui opus intueatur, auctorem videat, & qui Chriſtum tollat, Eccleſiæ harmoniam confundat. vide Pradum fuſiùs hæc proſequentem. 5. *Phidiæ artificium Deo applicatum*.

Tempus eſt, vt receptui canamus, ſi vnum illud monuerimus Fauſtum Manichæum grauiter, ac turpiter hac in parte etiam erraſſe ex Auguſt. lib. 12. c. 37. & 38. & lib. 16. cont. illum, item lib. 1. de Fide contra Manichæos, c. 30. & lib. 1. contra Adimantum c. 15. negabat ille, hoc Chriſtum Iudæis obieciſſe, negabat Ioannem ſcripſiſſe, falsò ab alijs adiectum, quod hîc nos apud Ioan. legimus, *ſcrutamini Scripturas, quoniam*, &c. itemque Moyſen de Chriſto ſcripſiſſe. & verò nihil aiebat in ſcriptura Moſis reperiri, quod expreſſè, ac propriè ad Chriſtum pertineret, niſi per applicationem, & analogiam: eius ſophiſmata, & ratiunculas habet Perer. diſput. 24. & ſoluit diſput. vigeſimaquinta. 6. *Fauſti Manichæi error*.

DIGRES-

DIGRESSIO PRIMA.

De Piſcinis, quarum in Scriptura fit mentio.

1. *Duæ piſcinæ in Scripturis celebratæ.*

DVAS potiſsimum in ſacris, piſcinas commemorari accepimus, præter hanc, de qua Ioan. alteram ſuperiorem piſcinam Iſaiæ 7. 3. & 35. 2. & 4. Reg. 18. 17. *natatoriam Siloe.* alteram, de qua Ioan. 9. 7. & Eſdræ 2. 3. 15. Primam illam vocare videtur ipſe Nehemias ver. 16. piſcinam, quæ grandi opere conſtructa eſt, quoniam ea maxima quidem & nobiliſsima fuiſſe perhibetur; de ea enim ſic ſcribit Bened. Arias in apparatu, libro de Hieroſolymis. *Fuit & tertia piſcina, quam Nehemias factam appellat in ciuitate Dauid inter occaſum, & Aquilonem, quam Hiſtorici altam pedibus quadraginta, latam verò ducentis, & quinquaginta deſcribunt:* ſic ille. Veroſimile quippè eſt Salomonem, cùm primum aquæductum à monte Gihon Occidentali ciuitati Dauid, vſque ad ipſum montem Sion deduxit, aquas in hanc maximam piſcinam congregaſſe, indeque per vtrumque montis latus eas bifariam partitum, & per vallem Tyropœon ad piſcinam probaticam in miniſterium templi deduxiſſe: reliquam verò per latus meridianum mõtis Sion, vſque in inferiorem piſcinam, deriuaſſe, quæ Orientalis erat ipſi monti Sion dicta natatoria Siloë ab Euang.

2. Oſtendit autem Villalpandus ex Iſaiæ 7. 3. Salomonem fuiſſe huius aquæductus auctorem, potiùs, quã Ezechiam, vel Oziam. Adrichomius verò etiam de Vrb. num. 62. aliorum teſtimonio tradit, eundem Salomonem probaticam piſcinam extruxiſſe.

3. D. Hierony. de locis Hebrai. lit. B. teſtatur probaticæ piſcinæ duplicem fuiſſe lacũ, quorum alterum hibernis pluuijs adimpleri ſolitam: alterum verò mirum in modum rubentem, quaſi cruentis aquis, antiqui in ſe operis ſigna teſtari confirmat: nam hoſtias in eo lauari ſolitas ferunt, vnde & nomen accepit.

4. Quod ſi ad hoſtiarum templi purificationem neceſſaria fuit probatica piſcina, dubitandum non eſt, inquit Villal. pag. 188. eam à Salomone extructam fuiſſe, tãquam quid ad perfectionem, & miniſteria templi neceſſarium. Perennes autem aquas in eam piſcinam inductas, ſignificare videtur Hieron. affirmans vnicum modò piſcinæ lacum hibernis pluuijs adimpleri ſolitum. Eſtque probabile ex piſcina illa ſuperiore in hanc, ſicut & in inferiorem piſcinam deriuatas fuiſſe aquas, ipſa verò ſuperior piſcina ab ipſo aquęductu per partem occidentalem, & portam fontis recipiebat aquas, vt videre eſt in deſcript. Hieroſolym. Villalp. tom. 3.

5. *Probatica piſcina vbi.*

De hac itẽ piſcina probatica ſic ſcribit Brocar. 1. par. cap. 7. §. 43. *ab area templi contra aquilonem ſpatio iactus lapidis, eſt porta vallis, quæ ducit ad vallem Ioſaphat, quæ vocatur etiam porta gregis, quod per eam introducerentur greges, in templo immolandi. Hanc portam intrantibus ad ſiniſtrã eſt piſcina probatica. in qua Nathinæi lauabãt hoſtias, quas benè lotas Sacerdotibus tradebant, in tẽplo offerendas: qua piſcina porticus habuiſſe oſtenditur: Ad dexteram eſt alia piſcina grandis, dicta inferior, facta ab Ezechia rege.* Hæc Brocar.

Porrò Villal. pag. 182. falſum putat, portam vallis dictam fuiſſe gregis, aut fontis; Iterùm, vtramq; piſcinam ſuperiorem, & inferiorem à Salomone exſtructam inſinuat, non ab Ezechia, neque Ozia, de quo 2. Paral. 26. 10. dicitur in ſolitudine plures effodiſſe ciſternas. De Salomone verò habes Eccleſiaſt. 2. 6. *exſtruxi mihi piſcinas aquarum.* Certè aquæductus ille regis dictus, ſignificatur à Salomone exſtructus, Eſdræ 2. 14. nam regis nomine quis alius, quàm ſapientiſsimus, & potentiſsimus rex Salomon intelligebatur? 6.

DIGRESSIO II. MORALIS,

Qua ea quæ ad piſcinam pertinent ad mores accommodantur.

SI hanc paralytici hiſtoriam diligenter perpendamus, animaduertemus ſanè tria cõmemorari, quæ vt quis ſanitatẽ reciperet, neceſſaria erant; vnũ vt deſcẽderet Angelus; alterum vt mouerẽtur aquæ; poſtremũ vt æger aquas ingrederetur, quod ſi non præſtitiſſet ægrotus, nihil prorſus ſanitatis retuliſſet. hæc mihi tria, repræſentare videntur ea, quæ ad ſanandũ hominũ genus in peccati morbum in parente initio collapſum, neceſſaria fuerunt; vt enim humanæ naturæ ſanitas inſtauraretur, oportuit inprimis magni conſilij Angelum per incarnationem ad nos deſcendere. deindè piſcinæ aquas plurimis in corpore ſuo cruciatibus ad mortem vſque ſuſceptis, commouere, prout multò antè à Dauide prædictum fuerat, Pſal. 68. *Veni in altitudinem maris, & tempeſtas demerſit me.* *Tria ad ſanitatem conſequendam neceſſaria humano generi redimendo applicantur.*

Quando nimirum turbulentiſsimis ipſe dolorum vndis conflictatus eſt, cùm corpus eius, & ter ſanctũ crucis altare, quaſi piſcina ſanguinis effectum eſt, qua nos à peccati ſordibus ablueremur. Quando magna & inuſitata rerum turbatio apparuit in Eclypſi ſolis, contra communem naturæ ordinem, in tremore terræ, in ruptione lapidum, in diſciſsione veli templi, in patefactione monumentorum, in clamore valido, & lachrymis, quibus altiſsimus ipſe Dei filius, inclinato capite ſpiritum emiſit; in confeſsione, & vehementi Centurionis ſtupore, qui Deo gloriam tribuens, faſſus eſt eum, qui ſic moriebatur, verè Dei filium eſſe. Denique in turbatione Iudæorum, qui reuertebantur percutientes pectora ſua. Quæ omnia ad turbationem piſcinæ pertinent. eſt ergò piſcina Chriſtus ipſe de cruce pendens paſsis manibus, & toto corpore ſanguinem fundens. Verùm nihil nos iuuabit tanta aquarum turbatio, hoc eſt, tanta ſanguinis è Chriſti corpore de cruce pendentis effuſio, tanta vniuerſi commotio, ſi in hanc piſcinam tot tribulationum vndis agitatam ingredi abnuerimus; quẽadmodum Hebræis nihil profectò profuiſſet pelagi vortices aperuiſſe Moſen, niſi conſtãter illud ingredi auſi fuiſſent, vt ſic demum ad optatam promiſsionis terram adirent. 2. *Chriſtus piſcina.*

3. *Pœnitentia aditus piscinæ mysticæ.*

Sed rogabit fortasis aliquis per quem aditum in hanc piscinam ingredi dabitur? in promptu est responsio, prætermisso nunc baptismo, quo nostrum singulos initiatos esse non dubito, pœnitentia nobis tutum parabit ingressum, nimirum si recordatione nostrorum scelerum ingenti pudore, doloreque afficiamur, & metu diuinæ iustitiæ intimis animi sensibus penitùs cum Dauide conturbemur, sic ad Deum lamentabilibus vocibus clamante Psal. 4. *Sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea, & anima mea turbata est valde.*

4. Habet autem pœnitentia quinque ianuas; timorem videlicèt, pudorem, breuitatis vitæ meditationem, assiduam æternorum suppliciorum contemplationem, denique cœlestis gloriæ cogitationem. in his sanè ianuis si quis assiduè immoretur, & Dei gratiam inuocet, fiet profectò, vt amplius illi pateat aditus, per quę in piscinam descendens, hoc est, ad Christum de cruce pendentem accedens, & eius sacraro sanguine ablutus, sanitatem consequatur.

5. *Xenodochio comparatur.*

Et verò rectè pęnitētia Xenodochio quinque porticus habēti quod iuxta piscinam erat, comparatur; in quibus iacebat multitudo languentium, cæcorum, claudorum, aridorum.

Varia genera languentium diuersa genera peccatorum designant.

his enim tria peccatorum hominum genera significantur. cæci enim sunt, qui per ignorantiā peccant; claudi, qui per carnis infirmitatem labuntur; aridi, qui malitia. contra cæcos audi Paul. 1. Cor. 14. *Si quis autem ignorat, ignorabitur.* & quid rogo est *ignorabitur*? audire terribilem illam vocem sibi à Christo dici; *nescio vos*, quā audiet sanè non sine vehementi animi sui terrore, & angore, quicumq; earum rerum ignarus fuerit, quas scire tenetur. Igitur altis iactis radicibus inhæreat nobis diuinæ legis scientia, quam Deuteron. 6. 6. summo studio exigit à nobis Deus; *eruntq́ verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo: & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atq; consurgens, & ligabis ea quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos, scribesq́, ea in limine, & ostijs domus tua.*

6. *Claudi qui.*

Iam verò qui per carnis imbecillitatem labuntur, rectè per *claudos* significantur; nam vt rectè August. docet, habet anima pedes quibus mouetur, & hi affectus sunt, siue ad intelligentiam pertineant, siue ad sensum; vt ergo in corpore is claudicare dicitur, qui alterius pedis debilitate ita laborat, vt æquabiliter gressum moderari non possit, ita in animo accidit, cùm quis sensus debilitate trahitur ad vitia, quasi claudicare dicitur; hos claudos monet Paul. ad Hebr. c. 12. 12. 13. *propter quod remissas manus, & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret.*

7. *Aridi qui.*

Ar, qui impudenter, & malitiosè peccant, & errāt, rectè *Aridis* comparantur. nam quemadmodum qui aruit vix vitæ signū præsefert; ita hi malitiosi ac subdoli homines omni vita, ac sensu spirituali carent, nullo scientiæ freno cohibentur, & in morem effrenatorum equorum præcipites, ac volentes, apertisque oculis in vitia ruunt; similes in hoc Balaam de quo Numer. 24. 16. scriptum est; *qui cadens apertos habet oculos.* hi omnium grauissimè peccant,

A quia voluntariè magis, quàm qui ignorantia, & infirmitate cadunt; aliquid enim ignorantia, & infirmitas de voluntario detrahunt; sicut autem grauius peccant, ita & grauiora experientur supplicia.

Possumus & aliter hæc tria peccantium hominum genera intelligere, si animaduertamus primùm cum Chrysost. homil. 9. ad Hebr. terrenas, & caducas mundi huius res cum cinere, & puluere rectè conferri, easque & fumum, vmbrā, & folium quod circūfertur, florem, & & somnium, & fabulam esse. hinc enim constat eos, qui huiusmodi res sitiunt cæcos esse. Sed claudi prætereà sunt mundi amatores, quoniam in via præceptorum Dei claudicant, rectisque animi pedibus minimè incedunt. Aridi sunt deuotionis, amorisque diuini carentes B succo. hi verò omnes aquæ expectant motum (hoc est his caducis bonis inhiant) illi verò qui vident, qui rectè incedunt, qui amoris diuini succo abundant, non piscinæ huius terrestres, sed cœlestes suspirant latices. 8.

Cæterùm hi omnes Ægroti circa piscinam sint oportet, ibique aquæ motum multò feliciorem alium expectent patienter, & summis votis implorent cœlestem opem illius, quem *magni consilij Angelum* superiùs nominauimus, vt commoueat piscinam, hoc est, suæ passionis, vulnerum, sanguinis, doloris, & cruciatuum, denique crucis recordationem in animo excitet, simulque dolore, & horrore peccatorum corda concutiens per pœnitentiæ salutaris aditum inducat eos in piscinam suorum meritoC rum, ac passionis participes efficiat, & sordibus iniquinatos, expiet; vt ita tandem sanitate recepta, vera pace, & incolumitate fruantur. Sed illud in primis cordi altiùs inserēdum est, quòd à sapientissimo medico Christo, paralytico iam post recuperatam sanitatem dictum est: *Ecce sanus factus es, iam noli peccare, nè deterius tibi aliquid contingat.* 9.

Quod diligenter obseruans Chrysost. serm. de lapsu primi hominis, sic monet eum, qui spiritu sanus effectus est: *te iam instituit Dominus, tibi gestorum exempla proposuit. Ecce, inquit, sanus factus es, noli iam amplius peccare, ne quid tibi deterius fiat. Noli, inquit, peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam. cogita, inquit, ô homo grauiorem esse culpam post veniam, renouatum vulnus peius dolere post curam, molestius hominem sordidari post gratiam. Quare indulD gentia ingratus est qui post veniam peccat; sanitate indignus est, qui semetipsum postquā curatus est, vulnerat; nec mūdari meretur, qui semetipsū post gratiā sordidat. Porrò qui post absolutionē non peccat, meretur & præmiū; qui post curā cautus est sanitatis possidet donum; qui gratiam illæsam tenuerit, æternitatis accipiet regnum. graue est enim hominem instructum delinquere, grauius absolutum peccare. Ierno peior est, qui patronum post datam libertatem offendit: beneficijs ingratus est, qui datorem, timoris arrogantia despicit. Quare aut salutem de exemplo acquire, aut de consortio similem sententiam metue, ne seuerum sentias Iudicem, qui benignum contempseris persuasorem.* tanta Chrysost. 10.

Quibus non absimilia scribit Bern. serm. 3. In Canticis: *Si dixerit mihi IESVS: dimittuntur tibi peccata tua: nisi ego peccare desiero, quid proderit?* 11.

Exus

A *Exui tunicam meam, si reinduero eam, quantum profecit? si rursus pedes meos quos laueram, inquinauero, numquid aliquid lauisse valebit? Sordens omni genere vitiorum, iacui diu in luto fæcis; sed erit sine dubio recidenti, quàm iacenti deterius. Denique qui me saluum fecit, ipsum mihi dixisse recordor. Ecce sanus factus es, vade, iam amplius noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. qui autem dedit voluntatem pœnitendi, opus est vt addat, & continendi virtutem. nè iterem pœnitenda, faciamq; nouissima mea peiora prioribus. Væ enim mihi etiam pœnitenti, si statim subtraxerit manum sine quo nihil possum facere. nihil inquam, quia nec pœnitere, nec continere. Audio proinde quod consulat Sapiens: verbum, inquit, in oratione nè iteres. paueo & quod iudex intentat arbori non facienti fructum bonum: fateor pro huiusmodi non sum omnino contentus priori gratia, qua iam malorum sum pœnitens, nisi &* B *secundam accepero: vt videlicet dignos faciam pœnitentiæ fructus, & deinceps non reuertar ad vomitum.*

DIGRESSIO III.

Exponitur locus Genes. cap. 2 2 *Compleuitq. Deus die septimo opus suum, quod fecerat, & requieuit die septimo ab vniuerso opere quod patrarat.*

CALVMNIAS Christus Iudæorum, quod in Sabbato operaretur, volens hic depellere, Dei se exẽplo defendit. v. 17. simul etiam occupans, quod Iudæi poterant ei obijcere, ipsum esse contrarium Deo: quippè qui C die septimo ab omnibus suis operibus cessauit; atque ob eam causam diem septimum sanctificauit, & ab omni opere vacuum esse præcepit. hanc præuertens obiectionem dixit; Deum quidem septimo die cessasse omninò ab operando. propterea non ab re erit, etsi digredientes parumper, prælignata verba Genesis declarare.

Vtrũ Deus die sexta, an septima opus suum cõpleuerit.

1\. Et quidem in primis LXX. non die septimo, sed sexto habent Deum cõplesse opera sua. sic enim legimus apud illos: *perfecit Deus in die sexta opera sua quæ fecit, & requieuit Deus in die septima*: cùm nos legamus *compleuitq; Deus die septimo opus suum, quod fecerat*, &c. Et quidem videbitur melior alicui interpretatio Lxx. dicat enim quis: vltimum opus quod Deus fecit, fa- D ctum completumque est die sexta; non igitur septima die compleuit opera sua.

2\. Respondebit quis, vltimum opus fuisse cõpletum die septimo. nam hoc die Eua condita fuit, vt sentit Catharinus, nam 2. cap Gen. describitur productio Euæ ex costa Adami. sed perpendenti cap. 1. Gen. videbitur non obscurè colligi Euam productam esse non septima sed sexta die: narrans enim Moses c. 1. opus 6. diei, cùm dixisset Deum in illo creasse hominẽ, subdidit; *masculum, & fœminam creauit eos*, v. 27. Ad hoc, luquutus dicitur tunc Deus ad vtrumque parentem, & benedixisse illis; *crescite, & multiplicamini*, &cæt. v. 28. accedit & his quod Exod. 20. scribitur; sex diebus fecisse Deum cœlum, & terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt. Quomodo igitur posteà facta est mulier? Sed occurrit ijs Catha. dicta hæc esse à Moyse

Eua quando creata, sexta die an septima.

A per anticipationem. Sed responsio non satisfacit: narrantur enim hæc à Mose tanquam dicta ea ipsa die, qua creatus est Adam; sicut & quinta die creatis piscibus, & volatilibus, dictum est; crescite &c. Et quod magis vrget, remque quodammodo conficit, est, quod perfecto opere sextæ diei dicitur: *vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*: non fuissent verò valdè bona, si humana species non fuisset perfecta, quæ cæterorum finis est. Quare D. Aug. l. 6. in Genes. c. 5 & 6. confirmat sexta die productos Adam, & Euam: licèt discrepet ab alijs Patribus in modo, quo produxit Deus hominem, & alia animalia. Idem sentit Ambr. 6. Hexæmeron. c. 10. Theodoret. q. 21. & alij.

Non nego Chryso. Orig. Eucher. in hunc 3.
B locum, & D. Tho. q. 72. a. 2. ad tertium tenuisse; videri Euam post sextũ diem fuisse conditam. Itemq; fateor, aliquid temporis intercessisse inter Adami, & Euæ creationem, quod ex c. 2. Genes. clarè ostenditur, vbi dicitur Deus adduxisse ad Adamum in Paradisum omnia animalia, & inter illa non fuisse inuentum adiutorium simile ipsi: ideoque fuisse mulierem conditã. Idem habetur Sapien. 10. hęc (sapientia) illum qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus &c. & 1. ad Timoth. 2. legitur, *Adam primus creatus est*, deindè Eua: hæc igitur non diffiteor, quæ nihil nostræ sententiæ repugnant.

Nec difficilè est dissoluere illud, quod afferebat pro se nu. 2. Cathar. ex Gen. 2. Affirmo 4.
enim commemorasse ibi Moysen per recapi-
C tulationem, productionem mulieris, vt explicaret modũ, quo ex costa viri facta est. Is enim modus multa mysteria continet; quod genus est, formatio Ecclesiæ de latere Christi, seu ex fluente sanguine, & aqua de Christi latere dormientis, hoc est morientis in cruce. sicut & illud, quòd dixit Adam: *hoc nunc os ex ossibus meis*, magnum fuit Sacramentum in Christo & Ecclesia Ephes. 5.

Respondeo igitur ad dubitationem initio 5.
motam ex Lxx. bifariam intelligi posse, complesse Deum opera sua, vel intrinsecè, vel extrinsecè, vel inclusiuè, vel exclusiuè. 1. modo idem est, ac vltimum opus facere. 2. est omninò à faciendo opere cessare. Itaq; die sexto, vt inquiunt Lxx. compleuit Deus opera sua intrinsecè, & inclusiuè loquendo; at extrinsecè,
D & exclusiuè, die septimo, nam die sexto aliquid fecit, die septimo nihil. Et complere opus dicitur aliquis, vel cùm aliquid operis facit vltimo, imponens per illud supremam manum operi; vel cessando ab opere: illud intrinsecum, & inclusiuum, hoc est extrinsecum, & exclusiuum complementum.

Sed contra hoc videtur facere: tum quia 6.
Deus nõ potest dici cessasse, vel requieuisse ab opere, cùm hic Ioan. 5. dicatur: *Pater meus vsque modò operatur, & ego operor*. Tum quia cessatio quies est, quæ motui & labori opponitur, hæc autem in Deum non cadunt, quod si dicas respondendo primæ obiectioni, cessasse ab illis operibus, quæ fecit illis sex diebus: nihil valet, quia etiã nunc potest dici cessare, post quodlibet opus, quod fecit, putà, hodie ab opere quod heri factum est ab illo. Sed respondeo ad primam

Obiectio-

Obiectionem cessasse Deum die septimo ab omnibus operibus pertinentibus ad perfectionem, & integritatem vniuersi, non quidem in esse gloriæ, vel gratiæ, sed naturæ. Sed vrgebis adhuc Deus operatur aliquid pertinens ad vniuersi perfectionem: nam illud cõseruat, propagat, gubernat, nunquam enim Deus eiusmodi opera vel omisit, vel intermisit. Respondeo, ideò dicitur cessasse ab omni opere ad vniuersi perfectionem pertinente, quia nullam planè nouam speciem rerum postea creauit, & quia quidquid omninò de nouo producit (licèt esset species aliqua) fuit aliquo modo initio condita, vt docet D. Thô. q. 73. ar. 2. ad tertium: nam vel materia eius præexiuit, vel caussa, seu vis aliqua effectrix eius, putà, in astris vel indiuiduis aliquarum specierũ, vel aliqua similitudo in re eiusdem speciei, vt de anima humana: præcessit enim similitudo earum animarum, quæ nunc creantur, hinc Sapiens Eccles. primo, inquit, nihil sub sole nouum esse.

7. Sed potest breuiùs, & faciliùs responderi cùm dicitur Deus quieuisse die septimo ab vniuerso opere, quod patrarat, intelligendum, id est, quieuisse ab opere creationis nouarum specierum, perfectarum, & ex se ipsis propagabilium: quod opus tunc facere instituit, ea quam voluit perfectione. Nam posset plures & perfectiores mundos condere, & ideò non dicitur simpliciter quieuisse, sed additur ab vniuerso opere, quod patrarat, id est, omninò perfecerat, prout destinarat: & sic hæc vox addita denotat, de quo loquatur opere.

8. Ad posteriorem obiectionem Respondeo cessationem, & requiem non solùm motui, & labori opponi, sed etiam actioni cuilibet, & desiderio efficiendi aliquid; vt docet D. Thomas q. 73. a. 2. hæc autem Dei actio, & desiderium effectuum, qui in fabrica, & molitione mundi ab ipso patrandi fuerunt, dupliciter considerari possunt, vt Scholastici loquuntur, vel absolutè ex parte entitatis suæ, quæ est ipse Deus, & sic nunquam Deus cessat ab eis: est enim eius entitas inuariabilis; vel ex parte obiecti, id est, effectuum; effectus autem vt aliquando futuri, obiectiuè terminabant illud desiderium, & vt actu de nouo fiebant primis illis sex diebus, erant quasi terminus diuinæ operationis: Et hoc modo dicimus cessasse septimo die; quia scil. non amplius huiusmodi aliqui effectus de nouo à Deo producti sunt, nec fuerunt producendi eo modo, quo tunc à Deo producti sunt. Itaque Respondeo, Deum cessasse non à motu aliquo, vel labore, sed ab operatione, & desiderio ex parte tantum effectus.

9. Sed adhuc ad hanc eandem obiectinnem faciliùs, & breuiùs respondebimus (quamuis eodem res reuoluatur) requieuisse dicitur nulla defatigatione, vt nos solemus, sed sola omissione operationis: & vt obseruat Martinus del Rio in cap. 2. Genes. num. 8. id confirmat Hebraismus: Nam *Scabath* significat etiam desinere, & cessare, & requies cessationem nudam. Isaię 1. 16. *quiescite agere peruersè.* & c. 2. 22. *quiescite ab homine, cuius spiritus in naribus eius est.* cap. 14. 4. *cessauit exactor, quieuit tributum,* debjt exigi, Apocaly. 4. 8. *requiem non habebant, die ac nocte dicentia,* id est, nunquam desinebant clamare; hinc quando de verbis mentio, transfertur ad silere, & silientium.

Sed antequam huic Digressioni finem imponam, non grauabor hic obseruare primum ex August. 4. Gen. 15. non dixisse Moysen requieuisse Deum in opere suo, sed ab opere suo: vt indicaret Deum non fecisse hæc ob suam vtilitatem, in qua proindè conquiesceret; verùm ob nostram: est enim se solo beatus. secundum est ex Caietan. eundem dixisse *ab omni opere, quod patrarat,* vt indicaret non simpliciter cessasse ab omni opere: multa enim potest alia facere de nouo, quæ non facit, sed ab eo, quod facere instituerat, & tunc omninò perfecerat. tertio obseruandum est, ideò dixisse cessasse Deum *ab omni opere quod patrarat;* vt indicaret sex diebus omnia fecisse Deum quæcunque pertinebant ad perfectionem, integritatem, & necessarium ornatum mundi, atq; ita declararet mundi opus perfectũ prodijsse à Deo, nec Deum amouisse manum ab opere, nisi perfectum esset: quod & vox illa, patrarat, id est, omninò perfecerat, ostendit. 10.

De quiete hac Dei lege August. 4. Genes. c. 15. Aliqui dicunt esse figuram quietis Christi die Sabbati in sepulchro, post completum, die sexto opus redemptionis. Est etiam figura cœlestis quietis in cælis post exantlatos labentis huius vitæ labores Apocal. 14. 13. *amodo iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis.* Porrò de cœlesti sabbatismo multa Paulus ad Hebr. cap. quarto. 11.

DIGRESSIO IV.

Expenduntur, & exponuntur verba illa cap. 2. vers. 3. *Et benedixit diei septimo & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus vt faceret.*

NE longiores essemus, quæ restant de hac quiete septimi diei, in quartã hanc reiecimus Digressionem, quo magis præceptum hoc de sabbato, eiusque origo cognoscatur, quod toties, passimque occurrit in historia Euangelica. Cæterùm circa verba prænotata tres occurrunt difficultates dissoluendæ; prima quid sit, Deum benedixisse diei septimo, & cur illi potius impensa benedictio? Altera, quid sit sanctificasse diem Sabbati? Ad extremum, quem sensum habeant verba illa: cessasse ab omni opere suo, quod creauit Deus, vt faceret. 1.

Ad primam respondeo, Deum benedixisse diei septimo, est multis prærogatiuis, & beneficijs, & factis præclaris hunc diem cohonestasse; benedicere enim Dei est large, & abundanter benefacere; Et verò Deus hunc diem exemit ab omni labore, vt esset dies vacationis, & ad huius septimi diei similitudinẽ, quilibet septimus annus erat quietis terræ: & trãsactis septem hebdomadibus annorum, vltimus septimæ hebdomadæ annus, initium dabat iubilæo. Ad hæc, dicatus erat hic dies diui- 2. *Deus diei septimæ cur benedixerit.*

no cultui; Accedit quod & typus fuit æternæ quietis ad Hebræos cap. 4. itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. qui enim ingressus est in requiem eius, etiã ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus.

Denique hæc benedictio pertinet ad naturæ propagationem, & multiplicationem: sicut id quod factum est in primis sex diebus pertinet ad naturæ institutioné; Deus enim septimo die non produxit quidem de nouo aliquid, sed fouit, & cõseruauit res antea productas, vt multiplicari possent, & propagari, & ob id dicitur, benedixisse septimo speciatim diei: benedictio enim non tam rei productioné primam, & naturæ institutionem, significat, quàm largam multiplicationem, & propagationem, quòd septimo diei tribuitur. His addere possumus: quoniam in hoc die nihil operis fecit Deus, poterat quis putare hunc diem otiosum, & inutilem: propterea igitur est illi speciatim benedictio impensa. melior est namque, ac potior operis perfectio, quàm inchoatio: perfecit verò Deus opera sua septimo die.

3. Ad alteram dubitationem numero primo propositam, sic respondendum est; sanctificasse diem septimum, est illum destinasse ad Dei cultum: vt scil. homines expediti à seruilibus, & ordinarijs operibus vacarent Diuinæ contemplationi, qua in Deo conquiescerent, vt ipse in seipso quieuit septimo die vacans ab opere suo. sic sapienter D. Thõ. q. 73. a. 3. & Theodoret. q. 21. in Genes.

4. *Sabbati obseruatio an ab initio mundi indicta.* Sed hic sese grauis, & non inutilis offert dubitatio: an ab initio ipso mundi Deus astrinxerit homines ad diei Sabbati obseruationem? Cathar. affirmat, in hunc locum Genes. scribens: dicit enim Moyses ab initio mundi Deũ sanctificasse diem Sabbati, quod videtur esse idem, ac sanxisse, vt in eo vacaretur cultui Diuino. Ribera in c. 4. ad Hebr. in eandem prorsus sententiam discessit, motus verbis Pauli ad Hebręos cap. 4. nam Dauid exhortatur nos, vt ingrediamur requiem cælestem, dum ait: *quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Quòd aũt Dauid non loquatur de quiete Sabbati Iudæorum, patet, inquit Paulus c. 4. 3: quia *operibus ab institutione mundi perfectis*, ingressi sunt in requiem istam Sabbati. in hanc autem Dauid nõ fuerunt infideles illi Iudæi ingressi: ergò ab initio mundi Sabbato fuit obseruatio. Verùm affirmo constanter non fuisse præceptum hoc ante legem promulgatam, solumq; pertinuisse ad populum Hebræorum: ita Tertull: lib. aduers. Iudæ. & Iustinus in dialogo cũ Triphone, & Abul. in hunc locum Genes. inquiunt enim satis fuisse hominibus ante legem scriptam, si seruassent legem naturalem; cum supernaturali fide Rom. 2.

5. Rationi igitur Cathar. nu. 4. sic occurro: Bedam, & Abul. quidem sanctificationem hãc referre ad tẽpus post legem: putant enim Genesim post legem esse conscriptã, quamuis probabilius videatur Eusebio Cæsariensi lib. 7. de præpar. Euangel. c. 2. Genesim litterarum monimentis traditam ante legem scriptã. Verùm quicquid sit hac de re, verior solutio esse videtur: hoc q̃ hic dicitur de sanctificatione Sabbati, esse referendũ ad initiũ mundi, non quod tunc datũ sit vllum præceptum de obseruando Sabbato, sed quod destinatus sit is dies ad cultũ Dei, quodq; propterea suo tempore dandũ foret præceptũ, per quod actu iam dicaretur dies Sabbati diuino cultui, cui eo die vacaret Hebræorũ populus. Exod. 20. 10. quod præceptũ, si cultum Deo tribuendum aliquo simpliciter tempore spectes, inquit Martin. del Rio, nu. 11. in c. 2. Gen. morale est, nec sublatũ: si verò ad illius præcisè diei cærimoniam attendas, tempore gratiæ sublatum. nam pro Sabbato illo, Dominicus dies colendus prisco Ecclesiæ ritu sancitus in memoriam nouæ, & melioris creationis parui mundi .i. hominis: vel etiam sensus esse potest totius sententiæ, benedixit. i. vt ait Philo. in Cosmop. laudauit & approbauit, & sanctificauit. i. diuino cultui segregauit, seu dedicauit, vt ait Chryso. in eum locum, quasi dicere valit, ex eodem Martin. Deus, inditum à se nomen feriæ septimæ, nempè Sabbatum, approbauit; & exemplo quietis suæ venerabile reddidit; & inuiolabili præcepto seruari statuit, quod factũ est reipsa, Exod. 20. 10. ad suæ quietis memoriam; & de creationis beneficio gratiarum actionem; secundùm rem eadem est ista solutio cum priore.

Ad secundam rationem pro Rib. nu. item 4. allatam Resp. significare ibi Paulum ante multos annos quàm Dauid ad illã nos hortaretur cœlestem requiẽ, Dei populũ .i. Israelitas Sabbatum illud suũ, dictum sabbatum Iudaicũ, coluisse, in memoriam diuinæ illius quietis, qua Deus in se conquieuit perfectis ab initio mũdi operibus suis, igitur, inquit Paul. alia est requies ad quam Dauid hortatur vt ingrediamur. 6.

Postremò ad vltimam dubitationem initio nu. 1. propositam, dicendum est illum dicendi modũ esse phrasim Hebræã, quæ idem valeat, ac faciendo creauit; qua de re sic scribit idem Mart. nu. 12. *quod creauit Deus vt faceret*] *Hebraismus*, inquit, *primus creauit, pro creauerat; secundus vt faceret, pro faciendo; tertiò creauerat faciẽdo habet vim repetitionis, creando fecit, seu faciendo creauit, vt alibi iurando iurauit, numerando numerauit.* 7.

Qua geminatione duo solent denotari, primò studium, diligentia, & affectus in faciẽdo, quasi diceret, quod studiosè, libenterq; faciendo creauit, sicut Psal. 39. 9. vt facerem voluntatem tuam Deus volui i. cupienter desideraui exequi, quicquid iuberes. secundò quod consectarium est ipsius operis perfectio, vt intelligamus per omnia hoc Hexameron opus perfectum extitisse. Denique lectio 70 confirmat primum illud, & etiam secundum, nam cùm ait: incepit facere, & rei molem, & affectum archiuecti indicat. Præterea in inceptione ipsa, operis consummatio denotatur: nam quod incipit Deus, vtique perficit quia nihil est, quod eius resistere queat voluntati. Hactenùs Martinus del Rio. 8.

DIGRESSIO V.
MORALIS,

In ver. 14. *Ecce sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.*

PINEDA in cap. 22. Iob. in v. 10. n. 3: in hunc locum Ioan. scribit; *cùm Christus Dominus; supplicium, si iterum ad peccata redeat, etiam* 1. *Longa infirmitate quid deterius.*

A *morbo quo liberatus fuerat, deterius, comminatur infirmo illi, quem in piscina sanauit, ait; noli amplius peccare ne deterius tibi aliquid contingat. quid est autem deterius contingere, quàm subito, & inopinato supplicio affici, cùm minus exspectatur, non dato triginta annorum vel plurium spatio?* Idem indicauit Tolet. Cardin. hoc eodem Ioan. loco; atq; eodem etiã vtitur Basil. in suis moralibus regul. 11. ca. 1. simulq; illo altero Luc. c. 14. 46. *veniet Dominus serui illius in die, in qua non sperat, & hora, qua nescit, & diuidet eum, partemq; eius cum infidelibus ponet.*

2\. Sed subiti supplicij grauitatem, diuinæ iustitiæ improuisam celeritatem, & inexspectatam vltionem perspicere licet in illa Zachariæ visione, sub imagine volantis voluminis c. 5. 1. in quo maledictio. i. maledictionis, & supplicij impiorum sententia descripta conuolabat celerrimè petens capita impiorum: vt enim obseruauit Chrysost. hom. 27. ad populum Antiochenum volans volumen velocissimum vltionis incursum significat. B

3\. *Velox Dei vltio fulguri cõparatur.* Ideò gladium suum, atque prouidentiam vltricem comparat Deus cum fulgure, Deut. 32. 41. *si acuero vt fulgur gladium meum*, nam diuina vltio fulminea quadam celeritate coruscandi, & percutiendi quasi subito tonitru insignis est.

4\. *Impij abutuntur Dei dilatione.* Sed improbi, cùm differtur supplicium, mala securitate consopiti illud videntur dicere Isai. 28. 15. *percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum* (in Hebræo est, fecimus visionem, vel speculatorem, vel speculationem; sic Regia) *flagellum inundans* (LXX. tempestas irruens, quæ solet subitò cogi, & viatorem opprimere) *cùm pertransierit non veniet super nos*, q. d. antequam veniet vltio, videbimus à longè, nosque comparabimus. C

5\. Propterea meritò monet Apost. Ephes. 5. 6. *nemo vos seducat inanib⁹ verbis* (sunt enim hæc inania promissa, quibus seipsum decipit, ac lactat peccator) *propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.* i. vt indicat Basil. loc. cit. in eos, qui de aduẽtu iudicis, & de supplicij celeritate diffidunt. videtur aũt Apostolus alludere ad eos, qui in diebus Noë inexspectato diluuio obruti sunt: de quo Matth. 24. 37. 38. 39. *sicut in diebus Noe, ita erit aduentus Filij hominis. sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, vsque ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes.* Tunc nimirum conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos subitus, & inopinatus. D

6\. Vehementer sanè his, qui veluti veterno quodam vitiorum correpti, securi, quietique miseram vitam transigunt, timendũ est nè fortè improuisa eos ira de cœlo aggrediatur, & ad suppliciũ derepentè rapiat, vndè se nunquam expedire queant; similes ego istos Iacob luctanti cum Angelo esse arbitror, de quo Gen. 32. 24. sic scriptum est: *Et ecce vir* (Angelus) *luctabatur cum eo* (Iacob) *vsque mane* (tota nocte) *qui cùm videret quod eum superare non posset, tetigit neruum femoris eius, & statim emarcuit.* Eccè tibi ob oculos positum peccatoris simulacrum, qui nullis Dei beneficijs flectitur, nullis minis terretur, vt à peccato recedat, is certè cum Deo congreditur, & quidem obfirmato

[Peccatores] similes sunt Iacob luctanti cum Angelo & quomodo.

A animo per totam vitæ huius noctem, dum Deus illum à peccato blandè auocat, beneficijs ad officium trahit, intentato supplicio terret. hic verò grauissimo sopore correptus, nullam horum omnium rationem ducit; sed diuitijs, voluptatibus, honoribus deditus nihil de vitæ emendatione cogitat. an tu non dixeris hunc cum Deo ipso contendere, illique perpetuò obluctari? Accidit huic aliquandò dum sic viuere pergit, vt extensa manu percutiat illum Deus, & claudicare interim faciat, hoc est, morbum immittat, corpus affligat ęgritudine, & tũc incipit homo ille à peruerso animi proposito recedere, quod est benè claudicare, sensimque ad se redire.

Magnas enim vires habet ad deprimendum, subijciendumque Deo animum peccatoris ægritudo, & carnis cruciatus; verum enim est illud Dauid, Psal. 15. 4. *multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea accelerauerunt*, Et Psal. 77. 34. *cùm occideret eos, quærebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum*, & verò neque aliud vult Deus dum hęc infligit vulnera, quàm peccantis salutem: quod præclarè testatur D. Gregor. explicans illud Iob. 5. 17. *increpationem Domini nè reprobes: ait enim, omnipotens aliquando vulnerat, quos reducere ad sanitatem curat: aliquando enim carnem percutit, & mentis duritiam pauore tabefacit. vulnerando ergo ad salutem reuocat, cùm electos suos affligit externus, vt interius viuant: vndè per Moysen loquitur dicens* (Deut. 32. 39) *ego occidam, & ego viuere faciam: percutiã, & ego sanabo; occidit .n. vt viuificet: percutit vt sanet; quia idcircò foris verbera adhibet, vt interius vulnera peccatorum sanet.* Tantùm ille. Quod si peccator superiorem vitam detestatus mores commutet, & in benè cœptis perseueret, præclarè sanè cum illo actum erit. si verò vel his malis admonitus nõ resipiscat, vel certè morbi periculo liberatus iterum ad pristina reuertatur, timendum nè tandem aliquando ad æterna supplicia subita, ac repentina Dei vltione rapiatur. 7. *Morborum vis ad conuertendos peccatores.* B C

Meritò proindè Deus de tam nefario hominum genere conqueritur apud Isai. 1. 4. *væ Genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs sceleratis* (quibus per congeriem quãdam Oratoriam, idem significat. hoc enim est Gens peccatrix, quod pop. grauis, id est, grauatus, & plenus iniquitate; & hoc popul. grauis iniquitate, quod semen nequam, vel filij scelerati; sed vt magnitudinem delictorum, & ingratum, atque obfirmatum animum in peccatis exprimat, toties idem repetit. *Væ* autem vel dolentis est, vel comminantis etiam) *dereliquerunt Dominum, blasphemauerunt sanctum Israel*, contempserunt, & ad iracundiam prouocarunt) *abalienati sunt retrorsum. super quo percutiam vos vltra addentes præuaricationem? omne caput languidum* (morbo) *& omne cor mærens, à planta pedis vsque ad verticem non est in eo sanitas.* quæ tribus modis exponi possunt. Vel enim sensus est; super quo? hoc est, ad quid? quasi dicat, frustra fecero. Vel super quo membro, qua parte percutiam vos, non inuenio; omnes enim partes corporis vestri, id est, ciuitatis membra iam vulnerata omnia sunt. *A planta pedis vsque ad verticem*, hoc est, à populo vsque ad principes, q. d. in summis, medijs, infimis 8. D

non

non est in hoc pop. sanitas, sed summa malitia, cùm tamen omnes percusserim, nec supersit, qui non sit à me percussus. Vel tertio super quo, id est, omnia expertus sum, quib⁹ nûc vtar cruciatibus ad vos reuocandos à vitijs, ignorare videor. dicite quibus vos amplius pœnis, ac cruciatibus affligam, atque ita ad me redire faciam? perseueratis enim adhuc in peccatis post tot plagas, quibus populum vsq; ad Principes percussi; cæterùm quo maiores sunt cruciatus, quibus vos castigo, eò magis crescit malitia vestra. reliquum est vt vos deseram, atque adeò sinam ambulare iuxtà desideria cordis vestri, qua nulla maior est, & grauior vltio Dei: iuxtà illud Ezech. 16. *Zelus meus recedet à te, & non irascar tibi amplius.* sic enim fiet tandē, vt sibi relictus peccator, in omne facinus ruat, & denique in tartarum præceps corruat, vbi sempiternas det scelerū pœnas, repentina hinc, ac improuisa morte subtractus.

9. *Percussio Dei non tam pœna quàm emendatio.* Ex quo testimonio discimus ait Hierony. idcircò Dominum percutere delinquentes, nó vt affligat, & torqueat, sed vt afflictos corrigat, atq; emendet, vtq; ipsa afflictio non tam pęna sit, quàm emendatio. nam quemadmodū si equus à recta via declinare cóspicitur, is qui illi insidet freno, & calcaribus illum cohibet, & vrget, vt recto itinere gradiatur; ita Deus, qui in vniuscuiusque nostrum animo sedet, & singulorum curam accuratisimè gerit, cùm quemque nostrum à recto virtutis tramite aberrare conspicit, freno correctionis ad rectum iter reducere conatur, nè per auia voluptatum, & vitiorum abrupta in æternam damnationis foueam incidat.

10. *Et tanquam frenum.* Sunt enim morbi, cruciatus, persecutiones, supplicia denique à Deo immissa tanquā frenum in os insolentium hominum iniectum. Quam rem confirmat terribilis valdè Dei sententia Ezechiel. 29. 3. 4. contra Pharaonem Aegypti Regem prolata qui in morem effrenis equi per idololatriam à recto itinere declinabat; *Eccè ego*, inquit, *ad te Pharao, Rex AEgypti, Draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis meus est fluuius, & ego feci memetipsum, & ponam frenum in maxillis tuis.* quid autem per frenum intelligat, statim declarat dum ait, ver. 8. *eccè ego adducam super te gladium*, en tibi ante oculos positum frenum, quo Deus peccatores compescere, & frenare solet, nempè tribulationis, & persecutionis gladius illud est. sic sic facinorosorum hominum indomitam ferocitatem, & insolentem audaciam coërcere solet; sic Sennacherib Syrorum Regem tanquam insolentem, & ferocem equum, dum magno impetu, ac furore percitus ad delendum penitus Israelitici populi nomen fertur, cohibuit & frenauit; audi quid Isai. cap. 37. 29. minatur illi Deus; *ponam ergo circulum in naribus tuis, & frenum in labijs tuis, & reducam te per viam, per quam venisti.* quod autem, vel quale frenum iniecerit, euentus ipse declarauit, cùm per Angelum innumerabilis eius exercitus gladio deletus est; vna enim nocte 185. millia hominum interfecta sunt; quo factum est; vt Sennacherib magna calamitate, & ignominia affectus reuerteretur ad suos, à quibus etiam peremptus est.

11. Idem accidit Sedeciæ Regi, ad quem misit

A Dominus seruum suum Ieremiam, vt resipiscerent tandem ipse, & Principes eius, & ad meliorem frugem sese reciperent; sic enim fore vt diuinam vltionem subterfugerent. *Sedechiæ regis obstinatio.* cuius ipsi tamen salutaria monita despicientes, pristinam vitæ consuetudinem tenere maluerunt, quàm iustis Ieremiæ vocibus acquiescere. sed hoc magno suo ipsorum malo accidit, propterea enim Hierosolymitana ciuitas solo æquata fuit, eiusque principes in captiuitatem ducti, ipseque Rex in primis cùm fuga sibi consulere, & elabi vellet apprehensus, & ad Regem Babylonis in Reblatha ductus est: qui loquutus est cum eo iudicium. nam vt 4. Reg. 25. 7. legimus, *filios Sedeciæ occidit coram eo, & oculos eius effodit, vinxitq; eum catenis, & adduxit eum in Babylonem.* horrent aures tam horrendum au-
B dire crudelitatis genus.

Quamobrem id, inquies, à Deo permissum est? huius rei causam non ab alio accipias velim, quàm ab Isaia 22. 12. qui eam calamitatem longè prospiciens prædixit: *& vocabit Dominus exercituū in die illa ad fletum, & ad planctum, & ad caluitium, & ad Cingulum facci; & ecce gaudium, & lætitia, occidere vitulos, & iugulare arietes, comedere carnes, & bibere vinum. comedamus, & bibamus, cras enim moriemur.* quasi dicat, imminente iam captiuitate, Dominus non planè oblitus vestri, mittet Ieremiam qui inuitabit vos ad pœnitentiam, & ad caluitium, id est, euulsionem capillorum, vel rasuram, qua vtebantur in mœstitia Iudæi, & ad cingulum facci, Chald. *ad cingendum saccos*, id est, ad in- 12.
C duendos, & cingendos. vndè obiter collige pęnitentiam complecti fletum, & planctum, & saccos, & non modò terrores, quos incutit cóscientia peccati, & fiduciam in misericordiam per Christum promissam, quæ secundùm Hæreticos absoluunt pœnitentiam. tantùm autem abierit, inquit Isaias, vt his Ieremiæ minis commouendi sitis, vt etiam per magnum scelus, irrisuri sitis tam salutaria monita, & tanta Dei clementia abusuri. hoc enim significant illa, *comedamus, & bibamus, cras enim moriemur;* sunt enim hæc verba contemnentiū cóminationē; si .n. inquiunt, vt Ieremias iste nobis cóminatur, morituri sumus, comedamus, & bibamus, & nulli parcamus voluptati, si citò delendi sumus. Quantum autem id displicuerit Deo ostendit rei euentus, & verba illa Isaiæ eodem
D cap. ver. decimoquarto, declarant; *& reuelata est in auribus meis vox Domini exercituum: si dimittetur iniquitas hæc vobis donec moriamini, dicit Dominus Deus exercituum*, quasi dicat, puniam donec moriamini, non corporis tantùm morte, sed morte etiam secunda.

Quarè rectè mihi hi sentire vidētur, qui peccatorē imagine illa Dan. 4. quā Nabuchodonosor in somnis vidit, repræsentari volunt. vi- 13. *Peccator similis arbori Nabuchodonosoris.*
dit Nabuchodonosor somno correptus arborem proceram adeò vt ad cælum ipsum pertingere videretur, in huius ramis aues cæli visebantur, & subter ea animalia, & bestiæ terræ, folia verò eius mira erant pulchritudine conspicua. & eccè tibi vigilis cuiusdam vox insonuit; *succidite arborem, & præcidite ramos eius*, &cæt. rectè peccantem pulcherrimam arborem dixeris non quidem vera sapientum opi-

nione,sed tantùm vulgarium ac fatuorum hominum falſo iudicio. ſic Dauid Pſalm. 36. 35. Cedris Libani principes præſertim ſceleſtos comparat; *vidi,ait,impium ſuperexaltatum, & eleuatum ſicut Cedros Libani.* Et Ierem. 12. 2. *plantaſti eos, & radicem miſerunt,proficiunt, & faciunt fructum.* quę ſubter eam arborem animalia verſantur,& beſtiæ,appetitus ferini ſunt, qui peccatoribus inſunt , omniumque vitiorum genera.

Quòd verò in ramis eius volucres cæli ſedeant,ſignificat noxias,& obſcœnas cogitationes,quæ in ſceleſti hominis corde, mentisque potentijs veluti cubilia ſibi,nidosq; conſtruūt. huic porrò arbori vigil de cælo minatur, quod in eo mox futurum eſt portendens ; *ſuccidite arborem, & diſſipate eam.* quod tum fieri rectè dixerimus,cùm per côcionatores, vel interiores etiam à Deo immiſſos animi motus, intentatur illi,ac ſubindè repetitur ſupplicium, diciturque ei ; *iam ſecuris ad radicem arboris poſita eſt.* itemque illud; *omnis arbor non faciens fructū excidētur,& in ignem mittetur;* & illud; *Stulte hac nocte repetent animam tuam,& hæc,quæ paraſti,cuius erunt?*

14. Quarè vt eò reuertatur vndè digreſſa eſt oratio,cogitemus oportet id,quod huic paralytico dictum à Domino eſt; *noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat* ;nobis quoq; ſollicitè commendari. ne fortaſsè ſi ſocordes, atque ſecuri in peccatis diu hæreamus noſtro magno malo experiamur , ſubitò de medio ſubtracti, id quod Apoſtolus monet Hebræorum 10. *horrendum eſſe incidere in manus Dei viuentis,* nec abutamur diuina eius patientia, qua nos expectat . *diuina namque ira lento gradu ad vindictam procedit, ſed tarditatem , ſupplicij grauitate compenſat;* quanto enim altius ſecuris attollitur,tantò fortius, ac profundius ceruici vulnus infligit.

CAPVT II.

PHARISAEOS OB CONFRICATAS A DISCIPVLIS SPICAS IN SABBATO offenſos confutat Dominus.

A. 12. 1. B. 2. 23. C. 6. 1.

B eùm Dominum Sabbatis ambulares per ſata. A. Sabbato.

1. B. ET *factum eſt iterum.* A. *in illo tempore abijt* IESVS *per ſata, Sabbato ſecundo primo. Diſcipuli autem eius eſurientes cœperunt* B. *progredi,&* A. *vellere ſpicas, & manducare.* C. *confricantes manibus.*

C quidam autem Pharisæorum dicebant illis: quid facitis quod non licet in Sabbatis.

2. *Phariſæi autem videntes dixerunt ei: Ecce diſcipuli tui faciunt, quod non licet facere Sabbatis.*
3. *At ille dixit eis non legiſtis , quid fecerit Dauid quando eſuriit , & qui cum eo erant.*
4. *Quomodo intrauit in domum Dei* B. *ſub Abiatar principe Sacerdotum,* A. *& panes propoſitionis* C. *ſumpſit.* A. *comedit.* C. *& dedit his qui cum ipſo erant.* A. *quos non licebat ei edere, neque his,qui cum eo erant , niſi ſolis Sacerdotibus.*
5. *Aut non legiſtis in lege, quia Sabbatis Sacerdotes in templo ſabbatum violant,& ſine crimine ſunt?*
6. *Dico autem vobis , quia templo maior eſt hic.*
7. *Si autem ſciretis , quid eſt miſericordiam volo, & non Sacrificium , nunquam condemnaſſetis innocentes.*
8. B. *Et dicebat eis: Sabbatum propter hominem factum eſt, & non homo propter Sabbatum.*
9. *Itaque Dominus eſt Filius hominis etiam Sabbati.*

A. Dominus enim est Filius hominis etiam Sabbati. C. quia Dominus eſt Filius hominis, etiam Sabbati.

SCHOLIA.

1. ITerum] In primis hoc verbum,*iterum*,apud Marcum nos quidem legimus,ſed non Græci. ſi ergò legamus, non eam vim habet , vt ſignificet ſecunda vice Dominum per ſata tranſiſſe; ſed referendum potius eſt ad calumniam Phariſæorum. Præceſſerant enim apud Marcum aliquod eorum calumniæ,& ideò per vocem, *iterum*, ſignificare voluit Euangeliſta,iam alteram ſe ſcribere alia occaſione obiectam Chriſto.

Idem Marcus, quod Lucas habet *in Sabbato ſecundo primo* habet *in Sabbatis.* Immò & Matthæus apud Græcos eodem modo habet tranſiſſe in Sabbatis per ſata.

In illo tempore] intelligendum eſt præſertim de tēpore inter Paſcha, & Pentecoſten, vel circa,ſeu inter curationē paralytici,& Pētecoſten, vel propè, q.d. in illo tēpore,quo ea facta fuerant,vel futura erant, quæ ferè c.9.10. 11. à Matth. narrantur, & non multo pòſt,vel antè,id eſt,circa illos menſes,quibus hæc fiebant.

2. Christus granum frumenti. *Abijt per ſata*] Athan.homil.de ſemente: *tranſibat,* inquit, *ſaluator per ſegetes , granum ipſe nimirum frumenti per ſegetes,& ſpirituale illud granum, quod in certum locum aliquem cadens cum multiplicibus ſpicis per orbem terrarum exſurgit: ipſe enim de ſeipſo dixit : niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet ; ſi autem mortuum fuerit,multum fructum affert.*

Sed antequam declaremus ſequentia, *in Sabbato ſecundo primo*, explicemus Marcum,qui habet *in Sabbatis.*]

3. Nomine Sabbatorum quid intelligendum. Meritò ſciſcitetur quis,quid nomine Sabbatorum intelligendum ſit, cùm numero multitudinis dicitur, *vna Sabbatorum* , vel quid factum ,dictum eſſe *in Sabbatis*. Theophyl.Euthy.in Matth. 28. Nicephor.lib.1.hiſt.Eccleſiaſt.c.33. opinantur ſignificari omnes dies hebdomadæ, multitudinis enim numero deſignari videntur ſimul plures dies ſeſe conſequentes. ita vt ſenſus ſit *in vna Sabbatorum,* id eſt,in prima dierū hebdomadæ. Sunt quibus veroſimilius videatur non dies omnes hebdomadæ, ſed certos quoſdam dies cæteris ſolemniores deſignari. Senſum autē eſſe,cùm dicitur, *vna Sabbatorum*,vel *prima*,vel *in Sabbatis*,&c. vnum aliquem ex tribus ſequentibus,nempè aut ſignificari omnes

dies

dies azimorum intermedios, qui duobus festis, siue Sabbatis claudebantur; die scil. Paschatis, & die septima à Paschate. Idem videtur dicendum de diebus alijs intermedijs inter diem Pentecostes & vltimum similiter & de alijs festis, quæ per plures dies continuos celebrabantur. Itaque dies illi intermedij inter duos extremos Sabbata dicebantur, non quod essent dies festi, sed quod essent solemnes, & celebres, & inciderent in tempus Paschale, vel simile, vel quod clauderentur duobus festis.

4. Vel *Sabbata* per Hebraismum dicuntur plurali numero pro singulari sumpto, vt cùm dicitur hic Christus in Sabbatis ambulasse per sata, intelligitur in vno ex Sabbatis, siue Sabbatum sumatur pro septimo die hebdomadæ, siue pro festis in communi: sicut cùm dicitur Iudicum 12. in latina editione: *& sepultus est in ciuitate sua Galaad*, Hebraicè habetur, *sepultus est in vrbibus Galaad*, id est, in vna ex vrbibus. sic Iacobi 5. *inducat presbyteros*, id est, vnum aliquem de presbyteris: vel tertio Sabbata dicuntur per alium Hebraismum, quo Hebræi vti solent numero multitudinis ad significandum abundantiam, & copiam. Cùm enim duo festi simul concurrebant dicebantur *Sabbata*, id est, magnum Sabbatum. Et ita fortè dies intermedij consequentes Pascha, vel Pentecosten, &cæt. & clausi duobus festis, dicebãtur *Sabbata* ob concursum vnius post alterum immediatè, erant enim solemnes licèt non festi.

5. Mihi eorum sententia maximè probatur, qui sentiunt idem esse *Sabbata*, quod *Sabbatum*, vt sit hebraismus pluralis numeri pro singulari, non quod singuli dies hebdomadæ Sabbata dicerentur, vt auctores primo loco citati dicebãt, quos sequitur Iansen. in concor. c. 37. non enim in Scriptura talis significatio reperitur. Vnde non mirum, si quod habet hic Matt. *Abijt Iesus per sata Sabbato*, græcè habeatur, *Sabbatis*, vt sit idem cum eo, quod hic apud Mar. est; *cùm Dominus sabbatis ambularet*, id est, in vno ex Sabbatis, sicut enim ex Iudic. 12. & Iacobi quinto, paulo antè dictum est, ponitur interdum Hebraicè plurale ad significandum vnum ex pluribus, ita hic, *in Sabbatis*, id est, in vno Sabbatorum.

6. Fateor tamen interdum *Sabbatum* sumi pro tota hebdomada, vt Matth. 28. *quæ lucescit in prima Sabbati*, vbi Græcè est, *vna Sabbatorum*, id est, prima; & Lucæ 18. *ieiuno bis in Sabbato*, & cap. 24. *vna autem Sabbati*, & Numer 25. *numerabis tibi septem hebdomadas annorum*: in Hebræo enim non *hebdomadas*, sed *Sabbata* legimus: nam a fine hebdomadæ, & termino; qui Sabbatum est, tota hebdomada Sabbatum nominatur. Vnde quia singuli dies ab hebdomada, quæ sabbatum dicitur denominabantur, scil. hoc modo dicendo *prima Sabbati*, *secunda Sabbati*, *tertia Sabbati*, &c. ideò etiam dici potest, vsurpari numerum multitudinis *Sabbatorum*, pro singulis diebus hebdomadæ, quæ sabbatum vocabatur, ergo dicebatur prima Sabbatorũ, id est, prima dierum septem, quarum singulæ à sabbato appellabantur non quod singuli dies Sabbata dicerentur in recto, sed quod in obliquo, à Sabbato, siue à septimo die hebdomadæ sic vocarentur.

7. Quoniam verò Sabbatum dicitur à *Sabbath*, quod verbum significat quiescere, & ab operando cessare, hinc Sabbatum transfertur etiam ad dies festos, vt patet Leuit. 23. vbi prima dies azimorum vocatur *Sabbatum*, cùm dies sequens, in quo offerendus erat manipulus spicarũ, vocetur *alter dies Sabbati*, vel vt habent Hebræa, *crastinum Sabbati*, & loco eodem de die expiationis dicitur: *Sabbatum requietionis est*: Et iterum: *a vespera, vsque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra*. Et de festo tabernaculorum dicitur, *die primo, & die octauo erit sabbatum*, reliqui autem dies, qui sunt inter primũ, & vltimum diem alicuius festi constantis ex pluribus diebus, non dicuntur in scripturis, neque à Iudæis *sabbata*, quia in illis non cessabatur ab operibus, vt notat Iansen. c. 37. quod est contra eos, de quibus num. 3.

Erat autem discrimen inter sabbatum propriè dictum pro septimo die hebdomadæ, & alios festos dies, quod in 7. die adeò nihil operis licebat, vt ne quidè cibũ parare liceret, Exo. 35 *non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem sabbati*. in alijs id licebat, parare scil. quæ ad cibũ pertinebant, Exod. 12. 16. de festo azimorum: *dies prima erit sancta, atque solemnis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis, nihil operis facietis in eis exceptis ijs, quæ ad vescendum pertinent*. Cæterùm hoc loco *in sabbatis* non potest significare diem vnum ex festis alijs, sed tantum diem septimum, vt ostendam paulò pòst. 8. *Discrimen inter Sabbatum & alios festos dies.*

C. *Sabbato secundo primo*] quid sit sabbatum secũdo primum in Theoria seorsim declarabimus. breuiter nunc affirmo, hoc sabbatum non potuisse incidere in dies azimorum, fuisse verò propriè sabbatum, id est, septimam hebdomadæ diem. verosimilius verò videri incurrisse in aliquem ex diebus propè Pentecosten, siue antè, siue pòst ipsam, nisi malis in ipsam Pentecosten incidisse, & ob id appellari secundo primum, quia dupliciter foret solemnis; vel potius quia cùm esset apud Iudæos festum Paschatis, & azimorum festum celeberrimum præ alijs, sabbatum, quod incidebat in eos dies, dicebatur *magnum*, & *primum*, & alia sabbata, in quæ incidebat festum aliud dicebantur *secundo prima* vide Theoriam. 9. *Sabbatum secundo primum quid.*

Cœperunt progredi, & vellere spicas] id est, inter eundum vellebant spicas.

Et manducare] Docet Ribera Ose. 6. nu. 18. magnam fuisse famam hanc Apostolorum, vnde Mat. rectè ait, *esurientes*. & Lucas non sine magno consilio historiam hanc subtexuit alteri, in qua narrauerat discipulos Christi non ieiunare; quare ne quis sibi falso persuaderet, illos ventri deditos, & escis, cibisque affluere, subiecit, id quod hic narratur de paupertate, & fame discipulorum. Portò spicæ à messoribus pro pauperibus relinquebantur, & fortasis huiusmodi erant hæ. 10. *Magna fames Apostolorum.*

11. C. *Confricantes manibus*] quasi triturantes, vt secreta palea granis vescerentur, ad quod vrgente inedia, adducti sunt, alioquin non id facturi propter sabbatum.

Leuit. 19. 9. & 23. 22. sic habetur scriptum: *postquam messueritis segetem terræ, nõ secabitis eam vsque ad solum, nec remanentes spicas colligetis; sed pauperibus, & peregrinis omittetis eas. Ego sum Dominus Deus vester*. Hinc probabiliter colligere possumus eiusmodi derelictas spicas collegisse tũc Apostolos; vt non immeritò scripserit Irenæ lib. 4. c. 20. nihil prohibitũ lege hic fecisse Apostolos: sed fortè probabilius est, cùm hic legamus, Dominum ambulasse per sata, nondum fuisse omninò demessas spicas, ac segetes; nec tamen quid prohibitum in hoc fecerunt Apostoli; rectè enim notat D. Thom. nõ accusasse Pharisæos, discipulos, quod ex alieno agro spicas colligerent, quia id lege permissum erat Deut. 23. 25. *si intrauerìs segetem amici tui franges spicas, & in manu conteres, falce autem non metes*.

12. D. Chrys. hom. 40. in Matth. *tu*, inquit, *discipulorum abstinentiam admirare mecum, admirare, inquam, quomodo nullã corporis curam, nullum studiũ habeant; sed sine præmeditatione aliqua, ac præparatione mensam sibi sic constituunt, vt continua ferè co-*

gantur inedia premi, neque tamẽ à Christo abscedant; nam nisi malo inedi animarum vexarentur, nunquam certe illud in sabbatho fececissent. hæc ille, ad quæ adde, discipulos non rarò ciborũ penuria laborasse; erãt enim pauperes, & ex his, quę ministrabantur victitãbant Ioan.12. Diuus Hieronym. quoque Matth.12. asserit, præ nimia hominum importunitate eos, nec vescendi locum interdum habuisse, ideoque quasi homines esurijsse.

13. *Omnes Christiani frumentum Christi.*

Illud ad allegoriam pertinet, quod adnotauit Barrad. lib.6. cap.10. sub finem tom.2. constat nos omnes frumẽtum Christi esse. porrò frumenti spicæ nisi aristis, & paleis exuantur, cibus esse nequeunt; Ideoq; Apostoli spicas vellũt, manibusq; confricantes aristis, paleisq; spoliãt, hoc est, homines spicis similes à voluptatibus eximunt, vitijsque, ac sceleribus exuũt, vt idonei esse queant, qui à Christo comedantur .i. illi agglutinẽtur. Audi Aug. l.2. qq. Euan. q 2. *quod*, inquit, *discipuli cœperunt vellere spicas, & manducare, quod nisi confricantes eas, facere non possent, hoc est, mortificate membra vestra, quæ sunt super terram*, ad Coll. 3. *id est, quia quisque nõ trãsit in corpus Christi nisi carnalib. expoliatus, hinc est* ad Collos.3. *exuite vos veterẽ hominem*, sic Aug.

2. *A. Pharisæi antẽ*] at Lucas scribit, discipulis, nõ Christo hęc verba obiecta esse à Pharisęis. sunt qui dicant primùm discipulis, deindè Christo dicta. Mald. etiam inquit, potuisse Christo tantum dicta esse, qui respõdit; sed quia quod magistro dixerãt, non solũ de discipulis, sed etiam discipulis ipsis dixisse videbantur: ideò Lucam affirmasse, discipulis dixisse.

14. *Pharisæorũ versutia.*

Ecce discipuli tui faciunt &c.] Mitius hic agunt Pharisæi; cum tamen de sabbati violatione agatur, cuius rei caussam expressit Chrys. hom. 40. cùm enim nihil, inquit, magnum, & sublime opˀ fit, quietiores sunt; cum verò solo verbo sanitatem hominibus conferri conspiciut, quasi feroces bestię perturbati vehementius in illum insiliunt; veneno enim inuidiæ, non religionis zelo agebantur.

Non legistis quid fecerit Dauid] Dauidis exemplo discipulos excusat: qui panes propositionis, alioqui laicis vetitos fame vrgente cũ esuriret, comedit, & suis edendos proposuit. hęc autem Dauidis historia 1.Reg.21. habetur, cũ Dauid fugiẽs Saulem venit in Nobe, ad Achimelech Sacerdotem, apud quem panes propositionis famelicus cũ socijs comedit. sanè quod Dauid sumẽs hos panes & comedens, nil peccarit; & ex hoc loco colligitur, & Pineda ostendit, lib.1. c.3. num.14. plura in digressione quære. Obseruat Euthym. idcircò Christũ legis ignorantiam obiecisse Pharisæis, quia se legis scientiam habere, vulgò iactabant.

15. *Dauid an solus venerit ad Abimelech.*

Et qui cum eo erant] in lib. 1. Reg. cap. 21. scribitur solus Dauid venisse ad Achimelech: quid igitur est, quod hic dicitur, *& qui cum eo erant?* Nullo modo probandum est responsum eorũ, qui affirmant, solum omninò venisse Dauidẽ, cùm verò dixit, se pueris suis in illum, & illum locum conduxisse, officioso vsum fuisse mẽdacio, & Christum hic ex verbis Dauidis loquutũ esse, non ex veritate, & opinione sua, atqui Euangelistæ dicunt Christum dixisse Dauidem ex panibus propositionis comedisse, & dedisse socijs; quomodo ergò hoc benè cum hac sentẽtia cohæret? Affirmant aliqui, dici venisse solum, quia cum paucis venerat pręter morem suũ: stipatus enim multis comitantibus incedebat. Alij vero similius iudicant solum quidem accessisse ad Achimelech, comites tamen habuisse aliis locis illum opperientes, quibus potuit posteà ex panibus dedisse. Itaque solus est Sacerdotis domum ingressus, solus etiam panes accepit; & hæ duæ posteriores solutiones meliores sunt.

4. *Quomodo intrauit*] Obseruat hic Cardinal. Toler. in com. Luc.6. amplificasse Dominum, factũ Dauidis: intrasse enim dicitur domum, panes sumpsisse, comedisse, aliis dedisse, q.d. videte quã multa fecerit famis necessitate compulsus, & tamen culpa vacauit; quantulum igitur est hoc, quod discipuli mei peregerunt in Sabbato, cum eadem vrgente fame tantum spicas vellere, & manibus confricare ausi sint?

In domum] Nec templum adhuc extabat, nec arca ibi erat, nam ex 1.Reg.1.24. & 3. 21. & 4.3. in Silo eo tẽpore residebat. Itaq; per *domum Dei*, intelligit atrium tabernaculi; ibi enim fuisse tabernaculum per id tempus non dubito, vbi panes propositionis ponebantur, nam Nobe ciuitas erat sacerdotum, 1.Reg.22.9. ibi erat Achimelech; Marcus, *Abiatar* nominat, vel quod Achimelech binomius esset, sicut & Abiatar filius eius, quod Toletan. ex primo Paralippom.15. 11. colligit, si conferatur cum loco alio, primo Paralippom. 18. 16. & secundo Reg. octauo, 17. itaque tam filius, quàm Pater *Abiatar*, & *Achimelech* dicebatur. Vel sub Abiatar, idem est, ac tempore Abiatar, qui paulò pòst patri interfecto successit. Quare Beda ait: aderat iste. sc. Abiatar, cum Achimelech, successitque summo Sacerdotio, & quia excellentior patre, meruit sui memoriam fieri quasi summi Sacerdotis, etiam viuente patre. 16.

Nisi solis Sacerdotibus] Hoc genus panis sacrum erat & tantum eum Sacerdotibus licebat contingere, & comedere: immò vt dicit Hieronymus Malachiæ primo ipsi Sacerdotes panes propositionis serere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere debebant (de quo vide Digress. 2. num. 16) & per singula Sabbata noui proponebantur, quasi propositi ad spectandum in conspectu Domini, & hominum. vt essent publicum memoriale, quo admonerentur (vt quidam velle videntur) Israelitæ sacrificij placationis, vt Leuit. vigesimoquarto, scribitur. vide tamen Digress. primam, num. sexto, sub finem, & Digress. secundam, num. secundo, & 16. 17. *Panes propositionis sacri.*

Lucas habet, *& dedit his qui cum ipso erant*] nam vt obseruat Chrysost. si quis dicat Dauidem fuisse Prophetã: at eius socij nõ erant: vt interim omittã nec Prophetis illud licuisse. Est ergo argumentum huius loci ex Hierony. tale: si illum fames excusauit, cur non hos?

5. *Aut non legistis*] Secundo; factum excusat alio sacerdotum facto, qui absque legis violatione impunè sabbatum violabant in templo. Sabbato enim hominem circumcidebant sacerdotes, vt Ioan.7. Glossa sic habet: exempla duo attulit regis, & sacerdotum, rex, & sacerdos, & sabbati Dominus. Aug.1. de concord. Euang. q.2.

Violant] Dum scil. tauros cedunt, pueros circumcidunt, & dum vnam legem seruant, sabbatum destruunt; sic Interlinearis ex Hieronym. vel violant, id est, videntur violare, inquit Emmanuel in Matt. cap. duodecimum, in notis, seu reuera prophanant operibus seruilibus ad sacrificia necessarijs, quæ nisi Dei cultus excusaret, facere non licuisset. vide de his Leuit. vigesimumquartum, ver. octauo, & num.28.9. vel violant si verba spectes, non violant, si sensum.

Et sine crimine sunt] Interlinear. pro, *& tamen, sine crimine*, id est, sine culpa, seu peccato sunt.

Quia Sabbatis sacerdotes] id est, per singula sabbata. Aduerte singula hęc emphasim continere, legem præcipientem, personas Sacerdotum, quorum maximè intererat colere sabbatum, locum, nam inquit in templo, vbi par erat potissimum coli sabbatum: tempus item, in Sabbatis.

18. Non est in prætèritis habendum, quod animaduertit Augustinus quæstionum in Matthæum, quæstione decima. *Notandum*, inquit, *de eo, quod illicitè factum videbatur Iudæis, quod discipuli Sabbato spicas euulsissent, vnum exemplum datum regiæ potestatis de Dauid, alterum sacerdotalis, de ijs, qui ministerio templi Sabbatū violant, vt multò minus ad ipsum euulsarum Sabbato spicarum crimen pertineat, qui verus rex, & verus Sacerdos, & ideò Dominus Sabbati.*

6. *Dico autem vobis, quia templo maior est hic*] i. qui hic est, in hoc loco sc. est enim græcè ὧδε, maior est templo. Ostēdit autem hic Dominus exemplum Sacerdotum facere maximè ad eacusandos discipulos, q. d. quemadmodum sacerdotes sine crimine sunt, dum in Sabbatis violant Sabbatum, eò quòd eorum opera templi eacuset sanctitas, cui per huiusmodi opera seruiunt: ita & discipuli excusandi, & sine culpa erunt, quod Christo vidente, & permittente, & ad obsequium eius facerent, quę faciebant, qui maior est templo, vtpotè templi Dominus. Si enim templi sanctitas non excusat modo, sed exigit opus à Sacerdotibus in Sabbato, magis debuit discipulos eacusare comitatus, & obsequium eius, qui templo sanctior erat, ac proindè eius causa, plus meritò licebat, quàm causa templi.

19. *Ministrantes temporalia Sacerdotibus & concionatoribus quantoperè mereantur.*

Probè autem notandum inquit Iansen. Dominum hic comparate factum discipulorum cum facto Sacerdotum in templo: quo intelligeremus eos, qui cibum corpori parant, vt Christo & Euangelio seruiant, quod fecere Apostoli dum vrgente fame obuium cibum sumpserunt, quo commodius Christum sequerentur, facere rem non minus Deo gratam, quàm erant grata sacrificia legis. Addo & ego hinc sequi magnum esse sacrificiū temporalium coadiutorum in Religionibus quod Deo offerunt, dum concionatoribus, doctoribus, confessarijs ministrant, eosque iuuant, quo ij Christo in salute animarum curanda commodius, & hilarius inseruiant; & spiritalibus muneribus vacent.

Possumus & hunc eumdem locum clarius interpretari: si templum sacerdotes excusat; *dico vobis, quia templo maior est hic*, quasi dicat, ego ipse discipulorum, quos vos reprehenditis magister, maior sum templo, si templum, & diuinus cultus facultatem facere potest operandi Sabbato: ego, qui Deus sum templo maior potestatem dare possum meis sectatoribus, vellendi Sabbato spicas, ac confricandi. Iterum, si templum facere potest, vt vacent culpa Sacerdotes, ego qui maior sum templo facere possum, vt crimine careant discipuli mei etiam Sabbato vellentes, & confricantes spicas. Hactenùs ergò duobus nominibus suos defendit discipulos Christus pius ac mitis magister, & ratione necessitatis, & ratione obsequij diuinioris, quàm illud erat Sacerdotum in templo.

Inhumanitas Pharisæorum & inscitia.

7. *Si autem sciretis*] Crudelis, & inhumani animi reprehendit Iudæos & est tertia etiam ratio propulsandi à se, & discipulis Iudæorum calumniam. si rectè, inquit, illud Oseæ sexto, perpenderetis, quid sit videlicet, misericordiam volo, & non sacrificium, id est, magis amo beneficentiam, & benignitatem erga proximos, quàm victimas. si sciretis inquam, Deum tanti misericordiam facere, vt sacrificijs eam præferat, non argueretis discipulos, quod spicas vellerent, sed commiseratione potiùs erga illos afficeremini, neque eos incusaretis, qui & innocentes, & misericordia digni sunt, non fucatis accusationibus, & calumnijs.

Vel, potest instrui ratio hoc modo: hoc enim erat quod maximè Apostolos eacusabat, quod in prædicando, edendisque miraculis adeò essent occupati, vt ne cibum quidem parare, vel capere possent. Cùm ergò hæc ad salutem animorum pertinerent, ac necessaria essent, multò minus violabatur Sabbatum per ea, quàm per illas actiones seruiles sacerdotum, quibus tamen non violabatur ob externum tantum templi cultum: & in hanc sententiam subiecit Dominus hoc esse, *misericordiam volo, & non sacrificium*, quasi dicat, præstat, vt salutem animorum Apostoli procurent, quàm vt litteram Sabbati seruent, non parando cibum, intermissa animorum cura, & ideò accusandi non sunt.

Iudæorum præpostera religio.

Hoc videtur diasse Dominus, vt simul etiam taaaret præposteram Iudæorum religionem, qui anaia sacrificiorum sollicitudine, & superstitiosa nimis Sabbati obseruatione sanctitatem simulabant; ostenditque eos magis sacrificio, id est, externo templi cultu duci, quàm misericordia.

8. *Et dicebat eis, propter Sabbatū hominē*] Videtur hæc esse non tam noua ratio, quàm redditio rationis eius, quod prius diaerat prima ratione, nempè quod ob necessitatem, non esset seruanda lex Sabbati; quia non homo propter Sabbatum factus sit, sed contra Sabbatum propter hominem, ob cuius proindè necessitatem, vel magnam vtilitatem lea Sabbati cessare deberet.

Beda sic: maior cura sanitati, & vitæ hominis adhibenda, quàm custodiæ Sabbati: Machabæi ob necessitatem Sabbato pugnatunt. & rectè quidem, nam Sabbati otium ob vtilitatem hominis institutum est, non ergò debet cedere in perniciem eiusmodi, vel damnum vitæ. Quod est argumento Apostolos graui fame veaatos tunc fuisse.

A. *Dominus enim est*] Matthæus habet, enim; Lucas, quia; Marcus, itaque; Tertullianus libro quarto, contra Marcionem affirmat, Christum Sabbati Dominum dici, non quod destruaerit, sed quod tueretur Sabbatum, declarando eius obseruandi rationem: & quia quamuis destruaisset, quod verè non fecit, non violasset Sabbatum. Hinc possumus intelligere, quam vim habeat voa, *itaque*, apud Marcum, & *quia*, vel *enim*, apud Lucam & Matthæum, est enim sensus Lucæ, quia Dominus sum Sabbati, ad me pertinet Sabbati præceptum declarare, & in eo dispensare, cùm quisque possit, de re sua quod velit, facere; non ergò deberis accusare meos discipulos, quasi transgressores legis Sabbati, cùm me vidente id faciant, quod reprehenditis. Itaque voa, *quia*, non est causalis, sed loco, *quod*, ponitur, vt rationem nouam, afferat Dominus in discipulorum defensionem. Apud Matthæum ponitor, *enim*, & est causalis vox connectens hæc cum præcedentibus, vt hæc sit redditio causæ cur diaerit se templo maiorem: nam cùm Sacerdotes non verè violent Sabbatum templo seruientes, & in templi cultu occupati, immò Sabbato templum seruiat (in eo enim celebratur Sabbatum) & ego Dominus sim Sabbati, maior ergo sum templo, & proindè declarare possum præceptum Sabbati, & dispensare cum discipulis. 20.

Christus maior templo & Sabbato.

Vel fortè redditur ratio, cur innocentes diaerit esse discipulos. nam ipso auctore qui Dominus est Sabbati, ad quem declarare spectabat & dispensare, citrà omnem planè culpam poterant Sabbatum non seruare, multò magis, quàm Dauid, & Sacerdotes sine crimi[illegible]uerunt. Mar. verò habet, *itaq;*, quæ videtur illatiua dictio: nam cùm dixisset Sabbatum propter hominē esse, subdidit, *itaq;*,

ideſt, ergo cùm ipſe caput ſim hominum, & Dominus Sabbati pertinet ad me declarare, & diſpenſare, prout ad hominum ſalutem facit. Omnium enim rerum poteſtatem, quæ ad hominum ſalutem referuntur, habeat neceſsè eſt is, qui curam gerit hominum, quorum & Dominus eſt: atqui Sabbatum propter homines eſt. Sed fortè ſatius erit, vt cum Matthæi & Lucæ ſenſu conueniat, Marcũ ſumere, *itaque*, pro *denique*, vt completiuam vim habeat, non illatiuam. Græcè ὥς, quaſi dicat, poſtremò affirmo me Dominum eſſe Sabbati, ac proindè interpretari, & diſpenſare in Sabbati præcepto poſſum. In quo duo innuit tacitè, primum ſe poſteà abrogaturum illud fore, alterum, cùm dicitur Filius hominis eſſe Dominus etiam Sabbati, ſignificat, vox illa, etiam, non modò Dominum ſe eſſe nouæ legis, ſed veteris quoque.

21. Porrò videtur Matthæus, cuius verba connexionem continent cum præcedentibus, vt dixi, rem ſcripſiſſe, prout à Chriſto prolata fuerat: *Dominus enim* &c. Marcus verò & Lucas rationem tantum nouam afferre, & indicare voluerunt, quam re vera Dominus attulit his verbis contentam; ita vt non differant Euangeliſtæ quoad rem, licèt non eodem modo ac ordine eam ſcribant.

22. Auguſtinus libro quæſtionum in Matthæum, quæſtione decima dicit his verbis: *Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati:* oſtendiſſe Chriſtum ſe non eſſe ſubiectum legi (intellige etiam ſecundùm humanitatem) quia erat Filius Dei naturalis, & Dominus legis. quod ſi dicas Chriſtum non veniſſe, vt ſolueret, ſed vt impleret legem Matthæi quinto. Reſpondeo, licèt non fuerit obnoxius legi pleoè tamẽ ac perfectè illam ſeruauit; quod docet Diuus Thomas tertia parte, quæſtione quadrageſima, articulo quarto. Deindè dicitur impleſſe legem, ſicut veritas figuram, vel ſicut donatio promiſsionem, vt vult Auguſtinus lib decimoſexto, contra Fauſtum, capite ſexto, & libro decimooctauo principio, & decimonono, capite vigeſimoquarto. Ad hæc impleuit legem, quia quidquid perfectionis legi deerat, ipſe addidit; idem Auguſtinus libro primo, de ſermone Domini in monte, capite decimoquarto, quomodo Chryſoſtomus homilia decimaſexta in Matthæum, ait Chriſtum impleuiſſe legem dando gratiam, quam lex dare non poterat. Poſtremò impleuit legem, quatenus per paſsionem, & mortem ſuam illam conſummauit. Sic Diuus Thomas quęſtione quadrageſimaſeptima, artic. primo, ad primum tertiæ partis.

Paulus verò cùm ad Galatas quarto ſcribit Chriſtum *factum ſub lege*, non ſignificat ius, ſed factum, non obligationem, ſed vſum. Vnde Diuus Thomas quæſtione trigeſimaſeptima, articulo primo, tertiæ partis. *Factum*, inquit, *ſub lege*, quia pondus legis in ſe ſuſtinuit. & Anſelmus ſubditus ait, eſt legi, non quia ipſe legi quicquam deberet, ſed vt nos redimeret. Porrò Athanaſius, & Cyrillus, dum aſſerunt Chriſtum & liberum à lege, & ſubditum legi fuiſſe, intelligunt liberum quoad obligationem, ſubditum quoad obſeruationem, & factum.

Poſtremò aduerte bis Dominum dixiſſe id quod Marcus ſolus hic habet: *Sabbatum eſt propter hominem* & cætera. Et ſemel quidem nunc; iterùm in miraculo de manu arida; vt habes apud Matthæum.

THEORIA.

Quid nomine *Sabbati ſecundo primi* intelligendum ſit.

HAEC dubitatio ita ſuſpenſum tenuit Hieronymum vt epiſt. 2. ad Nepotianum hæc literis tradiderit: *attrita frons interpretatur ſæpè quod neſcit, & cùm alijs perſuaſerit, ſibi quoque vſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus rogatus à me, vt exponeret, quid ſibi vellet in Luca, Sabbatum δευτερόπρωτον eleganter luſit, docebo te, inquiens ſuper hac re in Eccleſia, in qua mihi omni populo acclamante cogeris inuitus ſcire, quod neſcis: aut certe ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Sic Hieronymus. 1.

Equidem hic paucis, quid ſentiam aperiam: 2. in primis cenſeo certum eſſe debere, diem illum, quem hoc nomine hic Lucas indicauit, verè Sabbatum fuiſſe, hoc eſt ſeptimum hebdomadæ diem. Quod clarius videtur ſignificare Matthæus, vt Latinè legimus, *in illo tempore abijt Ieſus per ſata Sabbato.* Nec eſt quod ſibi quis perſuadeat, Matthæum nomine Sabbati quemuis diem feſtum intelligere; nam & apud Lucam reſpondens Dominus calumniæ Phariſæorum ſemper de Sabbato propriè loquitur. ſicut & eſt clarè colligere ex tribus his Euangeliſtis Matthæo, Marco, Luca: reprehenduntur enim Apoſtoli eo nomine quod vellerẽt, ꝙ fricarent manibus ſpicas, quaſi parantes Sabbato cibum quem ederent. hoc autem tantum Sabbato propriè dicto vetitum erat, non alijs feſtis; quamuis ab alijs operibus ceſſarent, (excipit tamen Ribera libro quinto, de templo capite quinto, ex Leuitici vigeſimotertio, feſtum expiationis) hinc eſt, quod Exod. 12. de diebus azimorum ſic ſcribitur; *nihil operis facietis in eis, exceptis ijs, quæ ad veſcendum pertinent.* cùm ergò Phariſæi Apoſtolos accuſent, quod ſpicas vellerent, & confricantes manibus manducarent, fit, vt omninò conſtare debeat, Sabbatum propriè dictum tunc fuiſſe, & propterea dixiſſe eos, *quid facitis, quod non licet in Sabbatis*, Lucæ ſexto.

Hinc non probo, quod ait Maldon. Matthæ. 12. 1. Phariſæos non accuſaſſe Apoſtolos, 3. quod cibos pararent, ſed quod ſpicas colligerent, quaſi meterent quodammodo, quod in nullo feſto die licebat; ſed præterquam quod Irenæus lib. 4. c. 20. ſcribit, non fuiſſe prohibitum in Sabbatis ſpicas vellere, nec feſtis, ſed metere: Liquet ex ipſo loquendi modo Euangeliſtarum reprehenſos Apoſtolos, quod confricarent ſpicas ad comedendum; quaſi pararent cibum, vt comederent, quod erat Sabbatis propriè dictis vetitum, excepto ſummum expiationis feſto, menſe ſeptembri. vt numer. ſecundo dixi ex Rib. cùm non ſunt maturæ ſegetes.

Deinde apud me certum eſt, non potuiſſe hoc Sabbatum incidere in vnum aliquem ex ſeptem diebus azimorum, quod tamen opinatur Euthymi. Luc. 6. & complures alij paſsim;

hæc

hæc namque historia accidisse videtur, post paralyticum sanitati restitutum. Probabilissimum porrò est illum sanatum esse vno aliquo dierum azimorum, & quidem vt ex Euangelistis constat, cùm esset dies Sabbati propriè dictus, nam inde videntur, sumpsisse ansam Iudæi calumniandi Christum; dixi, probabilissimum esse, tempus illud fuisse dies azimorum, quando patratum est miraculum paralytici; quia hoc mihi videtur non obscurè significasse Ioannes, cùm initio capitis quinti scripsit, *posthac erat festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam*, statimque subdidit historiam paralytici; non tamen est verosimile ipsomet die festo id euenisse, quia Christus ascendit, cùm iam esset dies Festus: videtur enim significare Ioannes peruenisse illum Hierosolymam, cùm iam festum celebraretur; nisi velimus exponere verbum illud, *ascendit*, pro *ascenderat*: vt sit hęc sententia, celebrabatur festũ Iudęorum, & ob id ad illud celebrandum ascenderat Iesus. Sed certè significasset, arbitror Ioannes, vt credibile est, si in ipsummet diem Paschatis id contigisset miraculi. Itaque non die festo accidit, sed in die aliquo alio, vt opinor azimorum, in quem incidit eo anno Sabbatum propriè dictum.

5\. Ex his conficitur tertiò fixum, ac stabile esse debere, hoc Sabbatum secundo primum non potuisse incidere in dies azimorum: nam euulsio, & confricatio spicarum fuit pòst paralytici miraculum, ergò pòst Sabbatum illud, quod incidit in dies azimorum; posuimus enim per illud Sabbatum sanatum paralyticum.

6\. Postremò saltem, vt probabile statuendum est, Sabbatum secundo primum non incurrisse in diem aliquem prope Pascha; neque enim tunc omninò maturæ fuissent segetes, si verum est id, quod noster Ribera libr. quinto, de templo capite quinto habet, primitias quidem hordei secundo die azimorum solitas offerri, verùm tritici, die ipso Pentecostes. Itaque non multò antè Pentecosten triticea seges matura erat, & tamen hoc tempore vellebant, & confricabant Apostoli spicas, quasi iam omninò maturas. quare saltem hoc tempus propè Pentecosten fuit. Cæterum quia dicitur id accidisse, quod hic narratur à Luca in Sabbato secundo primo, fit, vt fermè certum sit, fuisse propè Pentecosten, maturis iam omninò frugibus, & quidem in aliquo die solemni, qui simul esset Sabbatum propriè dictum, siue antè, siue ipso die Pentecostes, siue paulò pòst.

7\. Quo circa licet secunda die azimorum offerretur manipulus spicarum, & inde numerarentur septem hebdomadæ ad Pentecosten, vt Deuteronom. 16. & Leuitici vigesimotertio significatur. Illæ tamen spicæ, vt hordeaceæ erant solùm, vel summum ex loco aliquo peculiari assumebantur, vbi citius maturuerat pars aliqua tritici, at hic Euangelistæ satis declarant, sata iam fuisse passim matura, ergò indicant tempus illud, quod non longè à Pentecoste erat, transactis azimis. Omitto etiam superius ostendisse me hunc diem esse aliquem azimorum non potuisse. Aliud visum Barradio l. 6. c. 9.

Restat iam vt quid sit hoc *Sabbatum secundo primum* definiamus, quod facilè erit ex dictis deducere: arbitror ergò hoc Sabbatum incurrisse in aliquem ex diebus prope Pentecostem, vel in ipsam Pentecostem, fuisseq; verè, ac propriè Sabbatum, dictumque esse secundo primum, vel quia dupliciter esset solemnis, & quia Sabbatum, & quia in illud solemnitas aliqua, vel festum incidisset, verbi gratia Pentecostes, vel Neomeniæ, vel quodlibet aliud. Vel potiùs, vt opinor, quia cùm esset apud Iudæos festum Paschatis, & azimorum celeberrimum præ alijs; Sabbatum, quod incidebat in eos dies, dicebatur *primum*, id est, magnum. Sic Ioannes, *erat enim magnus dies ille Sabbati*: Alia verò Sabbata, in quæ incidebat festum aliud dicebantur *secundo prima*, secundo quidem quia minora erant Sabbato, quod occurrebat per dies azimorum: prima verò, quia in illa incidebat festum aliud. Et hæc est mea de hac difficili, & perardua quæstione sententia. 8. *Sabbato secundo primum quid.*

9\. Aliqui non improbabiliter, dicunt fuisse Sabbatum, quod immediatè sequebatur pòst festum aliquod, putà, pòst primum, vel septimum diem azimorum, vel pòst pentecosten, & huiusmodi, dicique *secundo primum*, quasi *Sabbatum ex Sabbato*, vel quasi reuolutum festum, seu quasi iterùm rediret illud præcedens festum.

Quandam aliam rationem attulit non aspernandam noster Azor parte secunda, institution. moral. libro primo, capite primo, quæstione nona. Sed mihi quod dixi, magis probatur.

DIGRESSIO I.

De mensa Panum Propositionis.

VT quæ de panibus propositionis dicenda sunt, quorum hoc capite facta est mentio versiculo tertio, & quarto, à Christo intelligantur: incipere oportet à mensa panum propositionis. de mensa igitur sic legimus, Exodi vigesimoquinto, vigesimotertio, *facies & mensam de lignis setim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem.* Idem Exodi trigesimoseptimo, decimo. 1. *Mensa propositionis cuius forma.*

2\. Quæ verò postea à Salomone mensæ in templo factæ sunt, eiusdem formæ, ac magnitudinis fuisse, docet Villalpandus tomo secundo, parte secunda, libro quarto, capite quinquagesimoquarto. Et quidem meritò, quia cùm illa mensa referret mensam, & altare noui, & æterni testamenti, huius perpetua duratin, illius nunquam mutata forma, repræsentari debebat.

3\. Hinc est, quod in Moysis mensa non panes modò DEO proponebantur, & offerebantur, verùm vnà incensum, vt dicam, quo vera nostri diuini Sacramenti oblatio DEO iugiter facienda indicaretur. quod respexisse videtur Ecclesia, dum canit in huius mysterij commemoratione: *Sacerdotes sancti incensum & panes offerunt Deo*, sic enim Leuitici vigesimoprimo, sexto legitur: *incensum enim*

Domini

Domini & panes Dei sui offerunt, & ideò Sancti erunt. Quamuis in Hebræo ignis fiat mentio, vt fortè igniti incensi in altari aureo fiat commemoratio, vna cum panum propositione.

4. Subditur porrò Exod. vigesimoquinto, vers. vigesimoquarto, & vigesimoquinto, de mensæ ornamento: *& inaurabis eam auro purissimo, faciesq; illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio, coronam interrasilem altam quatuor digitis: & super illam, alteram coronam aureolam.* Corona videtur idem esse, ac id quod Italicè dicimus, *cornicem*, quasi clausuram quandam, quod indicare videtur voluisse Rabbi Dauid, qui clausuras fuisse dicit, vt scalarum gradus.

Delphica mensa qualis.

Iosephus tertio antiq. capite septimo, vel B secundùm aliam versionem capite 9. ait, *in fano autem mensam collocauit* (Moyses) *delphicæ non absimilem.* (Delphicam mensam ex Villalpan. tomo secundo, parte secunda, libro quarto, capite quinquagesimoquinto, eam vocat, in qua pocula exponerentur, & ferè semper paria) *longitudine duûm cubitorum, latitudine vnius, altitudine σπιθαμῶν*, id est, *palmorum trium* (id est, cubiti vnius, & dimidij) *erat autem lateribus sinuatis* (Alia versio habet: *sinum enim habebat, vbi annuli erant commissi, & hi per viam portabatur*. vnde constat sinum sub ipsa mensæ tabula fuisse, id est, infernè) *& tabula in palmum ferè concaua limbo tum superiorem, tum inferiorem eius corporis partem.* Alia versio sic habet: *Habebatque per circuitum vniuscuiusque lateris labium exornatum, velut quatuor digitis, alto ligno circumeunte superiorem, & inferiorem eius corporis partem &c.* C

Itaq; si tabulæ crassitudinem quatuor esse digitorum intelligamus, ex his bini medij ad interiora retrahebantur, & varijs cælaturis asperiores reddebantur. (Sic enim lubet Villalpan. vocem illã, *interrasilem*, exponere) reliqui verò duo digiti, vnus superior, alter inferior cymatiũ erat, ei simile quod Vitruuius vocat Lesbium, quod vndulis, & quadris distictum, ipsi labio, vel limbo, vel tabulæ crassitudini, quasi corona erat ex vtraque parte. sanè quantum intelligo, duo illi digiti medij vnum efficiebant opus illud interrasile constans altitudine duorum digitorum, cùm extrema cymatia tantum singulis constarent digitis. D

Cæterum præter limbum istum continentem digitos quatuor, erat illa duplex corona, de qua numer. quarto, seu clausura, cum coronula. Vox Hebræa, *misgedoth*, qua notatur hæc pars clausura, solet conuerti, à verbo, *fagar*, quod claudere significat, & ideò rectè diximus coronam exprimi posse per Italicam vocem, *cornicem*; Porrò quid sit *cymatium*, quid *quadra*, legere poteris apud Villalpandum tomo secundo ad finem post indices. Igitur tria sunt, quæ versiculo vigesimoquarto, & vigesimoquinto, in Exodi caput vigesimumquintum, præcipiuntur fieri: duplex corona, seu cornix, & labium, seu limbus. quod si rem benè teneo, sic breuiter rem hãc explicari posse opinor, labium aureum videtur secundùm sui crassitiem latum tantum fuisse, quanta

A erat clausura, seu cornix quatuor scilicet digitorum. Supra ipsum igitur limbum, seu labium, hoc est, supra eius crassitiem quatuor digitorum, erat corona æqualis, seu cornix interrasilis, & supra hanc coronula. illud antem cymatium inferius, sicut & superius, & labium ipsum pertinere videntur ad hanc coronam, seu cornicem, vt ornamentum eius.

Cæterum illa verba Iosephi superius relata: *& tabula in palmum ferè concaua limbo, tum* secundùm *superiorem, tum inferiorem, eius corporis partem*; sic ego interpretor; vt velit Iosephus significare tabulam ipsam mensæ ea clausura circumdatam fuisse quatuor digitis tam secundùm superiorem partem, quàm secundùm inferiorem, depressiorem, & humi- B liorem ipsa clausura, quæ alta erat quatuor digitis, seu palmo: nisi malis per tabulam intelligere clausuram adiectam seu appositam limbo.

Vnde alia versio Iosephi habet: *habebatq; labrum circumquaque quatuor digitis, tam infernè, quàm supernè prominens*: nam vtrimque labro erant appositæ tabulæ, seu clausuræ, nimirum, supernè, infernè. Sic ego in re alioquin obscura dicendum conijcio. Verùm ex præcitato loco Exodi numer. quarto. Sentio saltem tempore Moysis, clausuram distinctum quid fuisse à limbo, & impositam ipsi limbo, siue fuerit cum limbo connexa, ac continua, siue non, sed quid omninò separatum & discretum, ipsamque fuisse altam quatuor digitis. est qui- C dem verosimile limbum primum (nam clausura potest dici veluti alter limbus) infernè saltem prominẽtem fuisse quatuor digitis, adiuncta nimirum alia simili clausura, vel tabula: vt sic ornatus infernè responderet ornatui supernè, id est, clausuræ superiori. quin etiam credibile est, fuisse, item additum extrinsecus crassitudini mensæ.

Porrò eodem loco Exod. vers. vigesimo- 5. sexto, & vigesimoseptimo absoluta mensæ magnitudine, & ornamentis, de vectibus mensæ fit mentio hoc modo: *quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, vt mittantur vectes per eos, & possit mensa portari, porrò mensa quatuor pedibus fulciebatur.* Ribera libro secundo, de templo D capite decimo, ex Iosepho capite septimo, libri tertij. Sic *per singulos pedes*, inquit, *inerant anuli ferè circa summum pedem, adhibebanturq; vtrinque duo ceu manubria, è ligno firmissimo deaurata, quæ non per circulum vtrumque, vt vectes, trajciebantur, sed fibulato morsu mensæ labrum supernè, infernè pedis anulum comprehendendo, facultatem quoque transferendi quocunque opus esset præbebant.* Hæc ille.

Abulensis putat anulos fuisse positos in lateribus latitudinis mensę, vt tanto facilius portari posset mensa à quatuor. nam si secundùm latera ipsa longitudinis essent positi anuli, tunc qui portabant, esse debuissent ad partem angustiorem, id est, latitudinis, quæ non tam ampla erat vt posset ita commodè duos baiulos habere ex vna parte, itemque duos ex alia. Ea sanè quæ ex Ribera allata sunt paulò superius,

viden-

videntur explicare aliquo modo ea, quæ Iosephus, vt alij citant, habet tertio antiq. capite septimo, eodem *singulis pedibus*, inquit, *adhærebat anulus ab operculo non separatus, per quos anulos traiecti erant lignei vectes aurati infernè exemptiles: nam qua parte cum mensa cohærebant anuli caua erat. Neque enim perpetui erant, sed priusquam in orbem coirent, in* περόνιδας (fibulas, cuspides) *quarum vna in prominentem mensæ partem inserebatur, altera in pedem; atque his in via portabatur.* Hæc Iosephus. Quamquam huius operis fibulati non video fieri vllam in scripturis mentionem, sed tantùm anulorum simpliciter, quibus fit, vt illi anuli, qui in mensa Romæ in arcu, & triumpho Titi expressa cernuntur, & lignei videntur esse, & in medijs pedibus affixi sint, cù contra in summis essent, nō omninò respondeant ijs, quæ in Iosepho legimus, & recepta sunt; vt meritò dicat Iosephus, candelabrum, & mensam in triumpho allata ab vsus Iudaici consuetudine fuisse mutata. Vt autem cuiusmodi fuerint pedes mensæ ex Iosepho intelligas, scito sic quosdam interpretatos esse Iosephum: *eam mensam sustinebant pedes dimidia sui parte inferiore per omnia pedibus similes, quales lectis Dorienses addere solent; sed supernè quadrangulares erant:* infernè rotundi.

6. Omnium clarissimè, nescio an verissimè, hanc mensam sic describit Azor.p.1.l.6.c.47. instit. moral. *legimus,* inquit, *in Exod.25. Dominum præcepisse vt fieret mensa è lignis setim* &c. & postea: *circumdabatur supernè limbo aureo, & clausura item aurea, quam latinus interpres reddit coronam interrasilem, cui deinde clausura, siue coronæ coronula aurea imponebatur ad ornatum, & vt altior esset ipsa clausura, siue corona, quo panes ibi propositi tutius, & commodius continerentur, ne deciderent, è mensa: illa corona* [illegible] *formam referebat, & palmo vno, hoc est, quatuor digitis lata erat, crassa verò quantum coronam, siue coronidem superductam ferre posset* &c. quę confirmāt ea, quæ sub finem n.4. scripsimus ex nostra opinione. Deinde verò sic ait, *vectes*, (quibus scil. portabatur) *erant ex ligno setim, auro, eoq; ductili coperti* &c. Denique subdit: *mensæ vsus erat ad panes perpetuò continendos. ingis conuiuij symbolum erat, quo typicè significabat, & profitebatur Israeliticus populus se perpetuò Dei ministris alimenta præbere ex ijs, quæ singulari ipsius Dei munere, & beneficio percipiebat, mensæ vsui seruiebant scutellæ, phialæ, cochlearia, & cyathi, vt expurgatoria quædam instrumenta, quibus mensa abstergeretur, & emundaretur:* & paulò inferius subdit: *erant duodecim panes, quia duodecim tribus Israeliticas referebant.*

7. *In tabernaculo Mosis vna tantum mensa, in templo Salomon. autē decem.*

Quamuis verò in tabernaculo Mosis vna tantum esset mensa; in templo Salomonis decem numerabantur, & totidem candelabra, & quidem non prima tantum erat aurea, sed omnes, 1.Paralip.28. nec in vna modò, sed in singulis erant duodecim panes propositionis, 2. Paralip.4. contra Abulen. Nec Iosepho danda fides qui l.8.antiq.c.2. scribit, in templo Salomonis, quod ipse non vidit vnam tantum propositionis mensam, vnicumque candelabrum fuisse.

8. Situs huius mensæ, & ordo talis erat: ad septentrionalem parietem mensa erat, ad parietem australem, candelabrum, Exod. 26. *pones contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano. Mensa enim stabit in parte aquilonari.* Medium locum altare thymiamatis, seu suffitus obtinebat: omnia verò hæc in exteriori domo collocabantur, & hoc quidem in tabernaculo Mosis.

De templo verò Salomonis secundo Paralip. quadragesimo septimo, idem fermè dicitur: *fecit Salomon candelabra aurea decem, secundùm speciem, quæ iussa erant fieri, & posuit ea in templo: quinque à dextris, & quinque à sinistris, nec non & mensas decem & posuit eas in templo, quinque à dextris, & quinque à sinistris:* medium verò locum altare Thymiamatis obtinebat. Fuerunt præterea & aliæ mensæ argenteæ in templo, tamquam vasorum quidam abaci, vt patet Paralip. 1. 28. 9.

DIGRESSIO II.

De Panibus Propositionis.

IN hac mensa tabernaculi, siue in his templi collocabantur panes propositionis, de quibus Exod. vigesimoquinto, trigesimo, *& pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.* 1.

Dicuntur Hebraicè, *Panim*, id est, *facierum*, nimirum, quia coram facie Domini semper erant, non quod vtraque eorum facies inferior, & superior similis esset, sed vt dixi, quod coram facie, & conspectu Dei semper essent. Hinc est, quod septuaginta in libro Paralip. ἄρτους προθέσεως, id est, propopsitionis panes vocant, quos sequutus est Beatus Paulus ad Hebræos, 9. secundo. Idem autem est Hebraica phrasi *panes propositionis*, quod nostra, *propositi*, nempè *in conspectu Domini semper*. sed & mensam ipsam sic vocat Deus Numerorum quarto, septimo, quod scilicet dictos panes propositionis semper sustineant; vel quod ipsa cum panibus semper sit coram Domino. lege Abulensem Leuit. vigesimoquarto, & primo Reg. vigesimoprimo. 2. *Panes propositionis quales. & cuius formæ.*

Panes hi azymi erant, nam Leuitici secundo dicitur; *Omnis oblatio. quæ offertur Domino absque fermento fiet: nec quidquam fermenti, aut mellis adolebitur in sacrificio Domini.* 3.

Porrò panes in duos ordines distributi hoc modo collocabantur, vt sex in vno, sex in altero essent latere mensæ, Leuitici vigesimoquarto. *senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues.* 4.

Imponebantur verò alij super alios, quare non mirum quod Hebraicè Leuitici vigesimoquarto appellentur *chaloth*, id est, placentæ, non enim erant panes tumentes, sed plani, ita vt supra se alter alterum posset sustinere. Quare non est verosimile in arcæ apertæ formam fuisse confectos, quod tamen Montanus ex Hebræorum sententia scribit. 5.

Supra senos verò panes aurea phiala thure plena locabatur. Thus cum panibus, & auferebatur, & reponebatur. Ioseph. tertio antiq. decimo & teste Philone lib. tertio de vita Mosis: 6.

Sal cum Thure reponi solitus erat iuxta illud Luitic. secundo. *quidquid obtuleris sacrificij sale condies.*

7. Septuaginta quoque interpretes salem Thuri adijciunt, mel quidem & fermentum in templo, vt notat Barrad. tom. secundo libro tertio capite vigesimo, locum nullum habebaut, sali amplissimus concedebatur. Delicijs, & peccati fermento nullus in Christiano pectore debet esse locus, sali, id est, salutiferæ CHRISTI doctrinæ atque æternæ sapientiæ, maximus.

8. Iosephus libro tertio antiq. capit. nono breuiter complexus est, quæ ad hos panes pertinent *hac* (mensa) inquit, *Solebat poni in fano versus septentrionem non longè ab adyto: & in ea disponebantur duodecim panes non fermentati, seni è regione sibi duobus ordinibus oppositi, mundissimi confecti è farina duorũ assaronum, quæ mensura Hebræorum septem Cotylas Atticas continet. super panes autem ponebantur duæ phialæ aureæ thure plenæ: post septem verò dies, alij panes inferebantur.* & iterum ibidem c. 10. *ex publico*, inquit, *præbetur panis non fermentatus ex farinæ assaronibus viginti quattuor; coquuntur autem bini assarones in singulis panibus pridiè sabbati, & sabbato manè proponuntur in sacra mensa, duobus ordinibus, seni ex aduerso sese respicientes: atque ita duobus lancibus thure plenis superimpositis, permanẽt vsque in proximè sequens sabbatum; tunc alij pro illis recentes supponuntur, & hi priores sacerdotibus in cibum dantur. Thus item igne sacro adoletur, quo ad holocaustomata vti solent, & pro eo quoque aliud thus panibus imponitur.* Hæc Iosephus.

9. Vbi aduertendum est, Iosephum *cotylis* nomine intelligere eam Atticam cotylem, quæ Romano sextario par erat. Nec mirum si quintam insuper sextarij, aut dictæ cotylis partem non referat: More enim historicorum numerorum partes, quas minutias vocant, non curauit: alioquin *assaron*, seu Hebraicè, *gomor*, septem sextarios, seu cotylas, & quintam insuper vnius partem cõtinet. De cotyle vide Villalp. tomo tertio, apparatus p. secunda libro tertio cap. septimo.

10. Restare videtur, vt quantæ fuerint magnitudinis hi panes explicemus, quod dependet ex cognitione mensuræ *gomor*, quæ & *Assaron* dicitur: Erat Gomor mensura illa, qua præcipiebat Dominus colligi manna Exod. 16. 15. 16. 17. 8. *iste est panis, quem Dominus dedit vobis ad vescendum* & cætera. *colligat vnusquisque ex eo quantùm sufficit ad vescendum, gomor per singula capita* & cæt. *feceruntq́, ita filij Israel, & collegerunt alius plus, alius minus, & mensi sunt ad mensuram gomor, nec qui plus collegerat habuit ampliùs; nec qui minus parauerat, reperit minus.*

11. Quo alludit D. Paulus 1. Chorinth. 8. 14. 15. cuius verba sic explicat S. Remigius vt refert loco citat. Villal. c. 10. *in præsenti tempore (in hac vita) vestra abundantia illorum inopiam suppleat, vt & illorum abundantia (quæ spiritualis est in ieiunijs, & orationibus) vestræ inopiæ sit supplementum (id est, vt quod minus habetis in spiritualibus rebus, in ipsis habeatis, & quod illi non habent in tẽporalibus, vos eis ministretis) vt fiat æqualitas (inter vos, & illos, dantes vos illis quod non habent, & ipsi vobis, quod non habetis, vos illis temporalia, & ipsi vobis æterna) sicut*

A *scriptum est: qui multùm* (subaudi collegit) *non abundauit, & qui modicum, non minorauit. hoc secundùm literam dictum est de manna: nam cùm præcepisset Dominus per singula capita plenum Gomor colligi, quidam collegerunt plus, quidam minus, sed cùm præparassent sibi cibos in mortario cũ pistillo; qui plus collegerat, & qui minus, vnam mensuram postmodum repererunt, plenum scilicet gomor.* hæc Remigius.

Erat porrò *Gomor* decima Ephi. Exo. 16. 34. 36. vnde vulgo decima dicebatur. *Iam Ephi*, seu quod idem est *batus minor*, seu *metreta*, Græcè continebat Romanos sextarios septuaginta duos, cuius numeri pars decima continet sextarios septem cum quinta insuper sextarij parte: totidem ergo assarone, vel gomoro continentur. 12.

Sic Epiphan. l. de mensuris, & ponderibus scribit, dum ait: *gomor erat decima pars magnæ mensuræ, hoc est, artaba, quæ decima pars est sextariorum septem, & quinta vnius partis.* Vnde patet *artabam* æqualem esse *Ephi*, cuius decima pars est *gomor*, atque adeò saxtarijs constat septem cum quinta insuper sextarij parte. Vbi nota Epiphan. eisdem sextarijs græcam mensuram *artabam*, atque *metretam*, & Hebraicam *Ephi*, & *gomor* metiri, & comparare; vt hinc sit colligere eũdem sextarium Romanũ Hebræas, Græcasq́; mensuras æquare pariter, ac Romanas: ac proindè non multiplicem sextarium, sed vnum, atque eundem apud antiquos scriptores fuisse. 13.

Cæterùm, vt constat ex tabula proportionum sexta Villalpandi, vnus *celemin* Hispanus 14.
C continet semel assaronem seu gomorem, & $\frac{3}{8}$. continebit ergò *gomor* medium celeminum & $\frac{5}{9}$, duo verò gomores, seu assarones continebunt vnum celeminum; celeminus autem videtur paulò minor modio nostro Siculo, quo farinam metimur.

Si ergò ad modios Siculos gomoris mensuram reducere velimus, sic faciemus: continet gomor aquæ libras 12. vel vncias 144. vt patet ex tabula 10. ponderum eiusdem Villalp. Si ergo accipiatur vas, quod adæquatè totam illam aquam contineat, tale vas gomoris mensuram continebit, seu assaronis: si autem duplum illius aquæ assumatur pendentis proinde 24. libras, & illa adæquatè impleat aliud vas, istud continebit duplicem assaronem vel gomo- 15.
D rem. Hoc igitur si effusa aqua impleatur farina ad summum, hęc erit mensura farinæ, qua conficiebatur vnus panis, continens duos assarones farinæ, si verò multiplices per 12. hanc mẽsuram habebis quantitatem farinæ, quæ conficiendis duodecim panibus insumebatur. Iam expertus sum vnum assaronem continere tres quadrantes vnius modij Siculi: duos verò sesqui modium fermè Siculum nõ æquata omninò mensura, sed prout Siculi modiũ farinę metiuntur modio cumulatẽ pleno, ita vt duodecim panes, quorum singuli continent binos assarones, constent decem & octo modijs farinæ nostris, paulò plus minusue sumendo, vt dixi modios cumulatim refertos, quos nostri dicunt, vel col colmo. Breuius & d lucidius hæc mẽsura farinæ duodecim panum propositionis haberi poterit per *quartuccios* nostros Panhor-

mitanos

mitanos, & quidem magis adæquatè ſic: vnus Aſſaton pendit duodecim libras Aquæ, & duo aſſarones vigintiquatuor. Quartuccius verò panhormitanus libras tres. Cùm ergò hic numerus in numero vigeſimoquarto contineatur octies; proculdubio octo quartuccij æquabuntur duobus Aſſaronibus, & totidem quartuccij farinæ metientur farinam vnius panis. ex quo facilè habebitur farina duodecim panum, ſi videlicet duodecim ducantur in octo, producentur enim quartuccij nonagintaſex. Si plura & magis exactè velis, conſule Villalp. tomo ſecundo, parte ſecunda, libro quarto, capite quinquageſimoſexto, & tomo tertio apparat. parte ſecunda, libro tertio, capite duodecimo.

16. *Panes propoſitionis parabantur à Leuitis.* Porrò hos panes præparare ad Leuitas filios Cahach pertinebat, primo Paralip. nono, licèt Hieronymus Malachiæ primo, Sacerdotum id fuiſſe indicet iuxta Hebræos. Erat quidem Sacerdotum illos in mẽſa collocare; proponebantur autem coram Domino; quod præter locum Scripturæ Paralipo. & locum Leuitici vigeſimoquarto, vbi dicuntur hi panes ſuſcepti à filijs Iſrael, refellit Ioſephus libro tertio antiq. capite decimo, ſic ſcribens: ex publico præbetur panis non fermentatus &c. & Oleaſter Leuitici vigeſimoquarto putat, à duodecim tribubus fuiſſe oblatos, ita vt ſingulæ ſingulos offerrent. Non ergò Sacerdotes ferebant triticum, nec metebant, ſed populus ſimilam, vel triticum dabat. Poſtremò vt Leuitici vigeſimoquarto legimus, proponebantur hi panes in menſa, vt eſſent in monumentum oblationis Domini, id eſt, vt eſſent veluti memoriale quoddam. Emma. in notis Leuitici vigeſimoquarto, ſeptimo, illa verba: *vt ſit panis in monimentum oblationis Domini*: inquit, *tantumque ſit, panis oblationis Domini in monimentum, vt patet ex Chaldæo.*

DIGRESSIO III.

MORALIS.

Menſa aurea panes facierum continens, quid denotet.

1. *Menſa panis propoſitionis typus altaris Euchariſtici.* MENSA hæc aurea panes facierum continens, vel propoſitionis, Sacroſanctum auguſtiſsimæ Euchariſtiæ altare repræſentat, in quo præceſſum, & Venerabile Sacramentum ante Dei Patris conſpectum ponitur, tanquam manna abſconditum, & panis ſuperſubſtantialis, quo alimur in vitam æternam, & tanquam cœleſti antidoto à peccatis præſeruamur. proponitur autem quotidiè, & offertur, nec ſine thure, & ſale: nam in hoc ſacrificio omnium ſanctiſsimo orationi adhibentur verba Scripturæ diuina ſapientia referta. *Panes propoſitionis figura Christi.* Panes illi propoſitionis antiqui memoriale quoddam erant Domini, & monumentum oblationis eiuſdem; hic autem panis cœleſtis, ſacratiſsimam paſsionis Domini commemorationem continet, & idem memoriale eſt præcipuum Diuini amoris, memoria item mirabilium Dei, incruentumque ſacrificium cruentam Chriſti in cruce oblationem ob oculos ponens: Denique de hoc Chriſtus hæc inquit: *quotieſcunque feceritis, in mei memoriam facietis.*

Vocabantur illi veteres panes, *Sancti* primo Reg. vigeſimoprimo, reliqui verò laici nominabantur cum illis collati, & viuiſicum, ac tremendum hoc Sacramentum, non vt cæteri panes, ſed panis Sanctus, Euchariſticus, cœleſtis eſt, alijs abſimilis, Angelorum eſca, manna abſconditum, dulciſsimum conuiuium, diuinæ affluentia largitatis, refectio animarum ſanctarum, ſpiritualis dulcedo, in proprio fonte deguſtata, denique viaticum in Domino morientium. 2.

Faceſſant hinc hæretici, niſi malint Eccleſiam dicentem audire cœleſti lumine illuſtratam, firmamentum, & columnam veritatis: *non habeo laicos panes*, ſcilicet in altaris ſacrificio, *ſed tantum panem Sanctum*, neque alium ibi crede. 3.

Cæterum is panis duas habet decimas, hoc eſt, duas perfectas naturas: hunc antequam ſumas diligenter vide, num menſa cordis tui ſit aurea. Inquirat Sacerdos, ac videat ſi mundi ſint pueri, id eſt, qui ſumpturi ſunt maximè à mulieribus, 1. Reg. 21. ne fortè det ſanctum canibus. 4.

Nec vacat myſterio *luciaiſſimum* vocatum fuiſſe thus illud, quod ſupra panes locabatur; quia nimirum poſt ſumptam Euchariſtiam orationi vacare debemus DEI amore ardentes, cœleſtiumque rerum contemplationi inhærentes, hoc enim innuit *thus in excelſa*, id eſt, ſupra panes locatum. Adijciatur & ſal, qui rectè ſapientiam, id eſt, ſapidam ſcientiam ſignificat, qua ſit vt terrena contemnentes, cœleſtia ſemper appetamus. 5.

Quod verò veteres illi panes iuxta candelabrum eſſent, non caret myſterio; ſignificat ſiquidem fidei lumine fulgere eos debere, qui ſuperſubſtantiali, ac diuino hoc pane veſcuntur. hæc carptim. 6.

(.•.)

CAPVT III.

PHARISAEOS OB SANATAM IN SABBATO MANVM ARIDAM RURSUS CONFUTAT.

A. 12. 9. B. 3. 1. C. 6. 6.

A Cùm inde transisset venit in Synagogam.

1. C. F*ACTVM est autem & in alio Sabbato, vt intraret* B. *iterum in Synagogam* A. *eorum,* C. *& doceret,* A. *& ecce* C. *erat ibi homo, & manus eius dextra erat arida.*

2. *Obseruabant autem Scribæ, & Pharisæi si in Sabbato curaret, vt inuenirent, vnde accusarent eum.*

3. A. *Et interrogabant eum dicentes: si licet Sabbatis curare, vt accusarent eum.*

C. 4. *Ipse verò sciebat cogitationes eorum, & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium, & surgens stetit.*

5. *Ait autem ad illos Iesus: interrogo vos, si licet Sabbatis benefacere, an male: animam saluam facere, an perdere?* B. *at illi tacebant (ait autem)*

C

A. 6. *Quis erit ex vobis homo, qui habet ouem vnam, & si ceciderit hæc Sabbatis in foueam non tenebit & leuabit eam.*

7. *Quanto magis melior est homo oue? itaque licet Sabbatis benefacere.*

B. 8. *Et circumspiciens eos.*

Cum ira contristatus super cæcitate cordis eorum, dicit homini: extende manum tuam. & extendit: & restituta est manus illi.

D

C. 9. *Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad inuicem, quidnam facerent Iesu.*

B. 10. *Exeuntes autem Pharisæi statim cum Herodianis consilium faciebant aduersum eum quomodo eum perderent.*

11. *Iesus autem* A. *sciens* B. *cum discipulis suis secessit ad mare, & multa turba à Galilæa, & Iudæa secuta est eum.*

12. *Et ab Ierosolymis, & ab Idumæa, & Transiordanem.*

Et qui circa Tyrum, & Sidonem multitudo magna audientes, quæ faciebat venerunt ad eum.

A 13. *Et dixit discipulis suis, vt nauicula sibi deseruiret propter turbam, ne comprimeret eum.*

14. *Multos enim sanabat, ita vt irruerent in eum, vt illum tangerent quotquot habebant plagas,* A. *& curauit eos omnes.*

15. *Et præcepit eis, ne manifestum eum facerent.*

16. *Vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem.*

17. *Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus in quo benè complacuit animæ meæ.*

B *Ponam Spiritum meum super eum & iudicium gentibus nunciabit.*

18. *Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius.*

19. *Arundinem quassatam non confringet;*

Et linum fumigans non extinguet, donec eiciat ad victoriam iudicium.

20. *Et in nomine eius gentes sperabunt.*

21. *Et spiritus immundi cum illum videbant, procidebant ei, & clamabant dicentes:*

22. *Tu es Filius Dei.*

C *Et vehementer comminabatur eis, ne manifestarent illum.*

SCHOLIA.

C. 1. F*ACTVM est autem*] Hilarius can. 12. in Matth. *post reditum,* inquit, *de segete, ex qua iam Apostoli fructum sationis acceperant; ad Synagogam venit, etiam illinc messis suæ operarios paraturus, qui plures postmodum vna cum Apostolis extiterunt. His igitur curantur: in manu enim danda salutis substantiam non habebant, & manus officium cessabat, & ministerium corporis, quo aliquid agitur, atque impertitur aruerat. Dominus igitur manum eum iussit extendere, quæ restituta est ei sicut altera: curatio omnis in verbo est, & manus sicut altera redditur, id est, similis ministerio Apostolorum in officium dandæ salutis efficitur.* *a Cùm inde transisset, I. venit in Synagogam.*

D *Docetq; pharisæos ægre ferre non oportere curationes in Sabbato: & operationem humanæ salutis in Apostolis, cum ipsis ad officij eiusdem ministerium manus sit reformanda, si credant.*

Et in alio sabbato] Matt. habet: & cùm indè transisset, venit in synagogam: vndè colligimus die sabbati accidisse & hanc historiam: quia synagoga die sabbati cogebatur, & propterea interrogauerunt eum; an liceret in sabbato curare. Sunt qui putẽt sequẽti sabbato, id est, post illud, quo accidit confricatio spicarum, accidisse id, quod hic narratur: eò quòd Lucas dicat, *in alio sabbato;* quod tamen non omninò certum est, cùm tamen dicat idem Lucas: *& in alio Sabbato:* vox, *&,* innuit aliam calumniam adiecisse pharisæos *alio Sabbato,* quasi punctos præcedentis Sabbati argumentis à Christo propositis. quare verosimile est in sequenti Sabbato accidisse hoc miraculum quod hic exponitur. expectasse namque videntur pharisæi 2.

Sabbatum alterum, quod primo occurreret, vt iterum Christum aggrederentur, & de more calumniam ordirentur.

3. Porrò eligebat Sabbata Dominus ad docendum, & curandum ob maiorem hominum frequentiam. Quoniam verò dicit Matth. cùm inde transisset venisse in Synagogam, tacitè colligimus, præcedentem historiam. non in Synagoga contigisse; & patet, quia per sata euntibus illis accidit.

B. *Iterum in Synagogam A. eorum*] Meritò apposuit *iterum*, Marcus, quia priùs narrauerat in Synagoga Capharnaitarum docuisse capite primo, vigesimoprimo, & capite secundo, primo, subdidit statim, *& iterum intrauit Capharnaum*, ea solitudine scilicet, in quam se receperat; vt dixerat idem Euangelista capite primo, trigesimoquinto. Hoc ergo miraculum in Capharnaitarum Synagoga factum fuisse; ipsa narrationis Marci consequentia colligi videtur. quare quod dicit Matthæus, *in Synagoga eorum*, intelligere possumus, Capharnaitarum, seu quæ Capharnai erat.

4. C. *Erat ibi homo*] Hunc cæmentarium fuisse, Hieronymus scribit ex Euangelio Nazaræorum, quare manu victum quærebat.

a *Vt inuenirent, vnde accusarent eum*] Hilarius arguendi occasionem ex responsione quærentes. Hieronymus si non curet, crudelitatis, aut imbecillitatis, si curet, transgressionis volunt accusare.

3. A. *Et interrogabant eum*] Marc. & Luc. habent Christum Pharisæos interrogasse. Respondere possumus ex Augustino libro secundo, de conse. Euangel. capite trigesimoquinto, primùm quidem Pharisæos Christum, deindè Christum Pharisæos interrogasse. Sed diligentius intuenti constat, non eandem esse quæstionem à Pharisæis Christo, & à Christo Pharisæis propositam. Pharisæorum fuit num liceret in Sabbato curare, quos Christus, vt coargueret, immutata paululum quæstione interrogauit, an liceret in Sabbato benefacere, an malè, vt vel ipsis verbis quæstionis eos notaret, & pudore afficeret. itaque de alia, & alia quæstione Matth. & alij Euangelistæ loquuntur.

4. *Ipse verò sciebat*] quod nimirum animo capiendi illum, & accusandi interrogarent. sub interrogatione peruersus latebat animus accusandi eum; Latebat quidem is animus homines, sed nunquid latebat Deum & hominem?

5. *Surge & sta in medium*] Hunc hominem per se Christum adijsse, & efflagitasse opem, est in eodem Euangelio Nazaræorum. Hilarius tamen hunc à Pharisæis oblatum vult, sed minus id probabile videtur. Alij probabilius iudicant, hunc hominem priùs ad audiendum verbum Christi sedisse, vt moris erat apud Iudæos, & ideò præcepisse Dominum illi; *Surge & sta in medium.*

6. Chrysostomus homilia quadragesimaprima, in Matthæum, asserit Christum iussisse homini, vt in medium staret, eo fine, vt Pharisæos, & Scribas illius aspectu ad misericordiam prouocaret, quos calumniari paratos videbat. Fortè id fecit, vt miraculum tantò manifestius esset, ex quo efficacius disputandi contra illos sumeret argumentum viso misericordiæ & Diuinæ virtutis tam claro opere, quod exercebatur; id quod erat, veluti factis, eorum interrogationi, respondere, & eis ruborem, confusionemque inijcere. est autem in medium stare, inter illos omnes qui aderant esse, ita vt videri ab omnibus posset. Porrò hic homo, morem gessit Christo & in medium stetit, verè sperans

A sanitatem ab eo se recepturum: non enim timebat Sabbato diuina virtute curari.

Illud ad mores pertinet, nimirum, si diues manus extendere in pauperes optat, in medio stet, 7. *Eleemosyna quomodo eroganda.*
id est, mediocritatem, iuxta status sui conditionem teneat. Ita enim fiet, vt nec diuitias in superfluos, vanosque vsus expendat, & eroget; nec thesauris recondendis, ad altiora aspirans, det operam; Atque adeò suppetet illi, quod pauperibus elargiatur.

Benè facere an malè] id est prodesse, beneficio afficere, an lædere?

Animam] vitam, scilicet hominem; Vel 8.
hoc ita dixit, quia nimirum miracula faciebat ob animæ salutem: Augustinus libro secundo, quæstionum Euangelicarum 9. 7. sic scribit: *Quæritur, cùm corpus curauerit, quare interrogauerit, si liceat animam saluam facere, an perdere? Vel dixit hoc, quod illa miracula propter fidem faciebat, vbi*
B *salus est anima; Vel quod ipsa sanatio manus dextra, salutem animæ significabat, quæ à bonis operibus cessans, aridam quodammodo dexteram habere videbatur: vel animam pro homine posuit, sicut dici solet, tot animæ ibi fuerunt.*

Perdere] Græcè ἀποκτεῖναι occidere. Beda, Dei non saluare, Scriptura perdere vocat: vnde Gloss. quod Deus non saluat, perdere dicitur. Est igitur perdere idem, ac à perditione saluam non facere.

6. *Tenebit*] Interlinearis habet scilicet non animali, sed suæ auaritiæ consulens ex Hieronymo.

7. *Magis melior*] διαφέρει præstat; est loquutio 9.
Græcorum, Latinis inusitata: sic Matth. 6. 26. *vos magis pluris estis illis.* Est igitur græcismo vsus interpres.

Itaque] Interl. scilicet, quia illa die licet sibi
C vtile facere.

Benè facere] scilicet alij.

8. B. *Et circumspiciens*] an scilicet aliquis vellet respondere. vel vt ad respondendum excitaret. Euthymius dicit respexisse, vt eos erubescere faceret, & ruborem inijceret. quamuis Chryso. putet, vt ad misericordiam erga illum hominem prouocaret eos suo aspectu. Verùm Marc. significat cum ira illos aspexisse, & tristitia.

Cum ira contristatus] id est, condolens, seu 10.
condolescens: συλλυπούμενος; duos affectus significat Euangelista: iræ, & doloris, seu tristitiæ quia nimirum vitijs irascebatur, hominibus condolebat: irascebatur item quod malitiosè tacerent, non audentes respondere, ne veritatem fateri voce cogerentur: Ad hæc irascebatur ob eorum animi prauitatem, & inuidiam; tristabatur, quod adhuc in errore persisterent, putantes non licere Sabbatis curare: itemque
D dolebat vehementer tanta eorum cæcitate, & miseria.

Super cæcitate] πωρώσει: significat etiam duritiam, disce hinc irascendum esse peccatis, sed 11.
peccantibus condolendum.

Et extendit] hac re declaratum fuit miraculum, nimirum extensione: nequit enim manus 12.
arida extendi. Hieronymus moraliter: *auaris dicitur, vt manus extendant, extende manum tuam.* *Manus arida, id est, auara extenta.*
Gloss. *debilitas animæ eleemosynæ largitione curatur. Frustra in oratione manus ad Deum expandit, qui eas ad rogantem viduam non extendit.* Raban. quæ sit manus arida moraliter sic exponit: *dicitur enim manus arida, manus hominis, quia ad pomum extensa, arefacta est: manus etiam in Synagoga arida, quia vbi maior scientia, ibi grauior transgressio.* Item Rabba. *erat languida*

 dextera

dextera, quia ab eleemosynis torpebat, sinistra sana, qua sua saluti intendebat, sed veniente Domino, quod congregauit cupiditas, distribuit charitas.

13. Alij sic ad mores transferunt: manum aridam habet, is qui auarus est, & bonis eleemosynarum operibus destitutus. huiusmodi erat diues ille Lucæ duodecimo, qui dicebat: *destruam horrea mea*, vt vberes scilicet agrorum fructus congregaret, non vt pauperibus erogaret; & ita horrea, quæ habuit destruxit, & in cœlis non ædificauit per eleemosynas. similis ei fuit diues ille epulo Lucæ decimosexto, qui vel micas è mensa decidentes pauperi denegauit. qui hos imitantur Dei erga se arescentes manus sentient. non dedit diues micam, verùm nec à Deo accepit guttam. Si Deus dum bona largitur diuiti, extendit in illum manum, nonne par erit, vt & ipse quoq; in inopes largus sit, manumque extendat. Ob eam enim caussam alios diuites, pauperes alios esse voluit Dominus; qua de re lege Basilium homilia in ditescentes. Deuteronomij decimoquinto, sexto. Sic monemur: *si vnus de fratribus tuis ad paupertatem deuenerit, non obdurabis cor tuum. nec contrahes manum, sed aperias eam pauperi.*

14. *Pharisæorū insipientia.*

C. 9. *Repleti sunt insipientia*] Græcè ἀνοίας, dementia, est mentis, & intellectus priuatio. Cùm enim tam manifestam veritatem nō perciperent, nec haberent, quid responderent, hæserunt, vt stolidi, immò magis cæci effecti sunt: adiunxerunt enim errori peiorem iniquitatem, inter se quærentes, quidnam facerent Iesu: inuidia enim, malitia, & odio cæcati, quomodo perderent, consultabant.

15. Petrus Chrysologus sermone trigesimosecūdo, *Omnia quoque*, inquit, *signorum Christi opera, non humaniter, neque casu, sed diuina procuratione credenda sunt euenisse. Christus ergò synagogam ingreditur, sed iudæus non recipit intrantem, nec agnoscit præsentem, nec operantem cæcatus intelligit. cernite quam nihil prosit præsentia corporalis, vbi fuerit mentis miseranda separatio. Sicut contra nihil officit absentia corporalis, vbi corda fuerint sociata per fidem. in hoc homine omnium hominum imago figuratur: aruerat enim manus hominis magis stupore fidei, quam siccitate neruorum: & plus culpa conscientiæ, quam debilitate carnali. antiqua ægritudo illa erat; & quia mundi initio contigerat ægritudo, nec arte hominum poterat curari, quæ iusta Dei fuerat indignatione contracta; tetigerat vetita. inconcessa præsumpserat, cùm se ad arborem sciendi boni, malique, porrexerat: auctore indigebat, non qui malagma imponeret, sed qui posset allatam relaxare sententiam, & ignoscendo resoluere, quod ligauerat indignando. in hoc homine nostræ tantùm geritur vmbra sanitatis, perfecta autem salus nobis reseruatur in Christo, quia tunc ariditas nostræ manus miseranda dissoluitur, cùm cruore perfunditur Dominicæ Passionis, cùm in illo ligno vitali crucis extenditur, cùm carpit fructuosam de dolore virtutem, cùm totam arborem salutis amplectitur, cùm clauis Domini corpus affigitur, quo numquam ad arborem concupiscentiæ, & arida redeat voluntatis.* Hæc ille.

B. 10. *Exeuntes*] Interlinearis, à lumine recedentes. hoc morale est, quamuis verissimum; alioqui verè recesserant ex illo loco.

16. *Herodiani qui.*

Cum Herodianis] Videntur Herodis milites. Beda, *Herodis nisi istri ob inimicitiam eius aduersus Ioannem, etiam Christum, quem Ioannes prædicabat, persequebantur. Theophylactus surrexerat*, inquit, *quædam hæresis, quæ Herodem dicebat Christum quod defecissent Principes ex Iuda. Isti*

A ergo cum Pharisæis Christum interficere conabantur. Erasmus, quod Græcè est ὅπως, maluit vertere per, *vt*, at mihi videtur cum Gagnæo in hunc locum Marci, potiùs inter se consultasse, quomodo perderent, quàm vt perderent eum, & sic vertit interpres Latinus, *quomodo*, nō *vt*: & rectè cùm iā pridem deliberatum esset apud Pharisæos, & Herodianos, vt eum perderent: & sic intellige Lucam, cùm ait: vt est huc versiculo nono, *quid facerent Iesu*, id est, quomodo illum perderent, quo mortis genere, qua via, & arte &c. quamuis etiam confirmarent interim pessimum illud animi propositum perdendi eum.

11. *Sciens*] Nemine indicante eorum consilia.

Secessit] Nam vt dicit Beda, nondum venerat hora Passionis. Interl. odientibus, inquit, cedit, amantibus accedit. voluit dare locum iræ.

B Hilarius Can. duodecimo in Matthæum, *Inuidia, ait, facti, pharisæos commouet, & aduersus eum ineunt consilium: quia contuentes hominem in corpore, Deum in operibus non intelligebant. sciensq; eorum consilia secessit, vt à cōsilijs malignantium procul abfuturus cognosceretur: pluresque turbæ eum sequutæ sunt: ab infidelibus videlicet recedenti, fidelium comitatus assistit.*

A. *Galilæa*] vbi erat. *& à Iudæa*] vnde eò venerat, inde eum sequuti fuerant discipuli aliquot in Galilæam vsque. vt contra, reuertentem de Galilæa posteà, sequutæ mulieres eum quædam sunt. Matthæi vigesimoseptimo, quinquagesimoquinto, Lucæ 23.55.

12. *Et ab Ierosolymis*] Licèt in Iudæa sint: quia tamen magis mirum videri poterat, quod inde ad eum venerint homines, seorsim ponit Ierosolyma: & quia caput Iudææ, vbi tot Christi hostes, doctores, nobiles.

C *Ab Idumæa*] erat Idumæa magis ad Austrum versus Aegyptum. Porrò Idumæi infensi erat Iudæis, & gentiles: trahebant tamen originem ab Esau, qui Edom à Rufo colore dictus est 17.

Et trans Iordanem] intelligitur, & à trans Iordanem, id est, ab ea regione, quæ Trans Iordanem dicebatur respectu eorum, qui veniebant ex Aegypto, licèt alioqui citra Iordanem esset respectu Ierosolymorum, & Iudææ, lege Maldo. Matth. 4.15. 18.

Gagnæus in Marci caput tertium, Trans Iordanem Græci dicunt καὶ πέραν τοῦ ἰορδάνου: & non est sensus, quod turba illa sequuta esset eum Trans Iordanem: sed cum dixisset ἀπὸ τῆς ἰουδαίας, καὶ ἀπὸ ἱεροσολύμων &c. supplendum iterùm ἀπὸ scil. πέραν τοῦ ἰορδάνου.

Et qui circa Tyrum & Sidonem] id est, decapolitæ, qui & ipsi Galilæi erant, vicini Tyrijs, & Sidonijs, & ob id minus religiosi. Erat enim Decapolis in finibus Tyriorum, & Sidoniorum, vt ex 19.
D c. 7. Matth. 3. intelligitur.

Gagnæus intelligit ipsosmet Tyrios, & Sidonios venisse, licèt essent gentiles, quod magis mirum videri debet: græco enim loquendi modo per atticismum eleganter οἱ περὶ τύρον, id est, qui circa Tyrum, dicuntur ipsimet Tyrij. Nec addendum est, vt addit Erasmus, *hominum*, scilic. hominum multitudo magna, quod de suo adiecit.

13. *Et dixit*] præcepit more Hebræo.

Sibi] Soli, cum aliquot discipulis, ne multitudine opprimeretur; vox προσκαρτερῇ plus esse videtur, quàm deseruire, nempè proprium, ac indiuiduum esse, seu præsto semper esse. Itaque videtur significare, vt non tantùm tunc, sed quoties traijcere vellet stagnum, propriam haberet nauiculam. quare πλοιάριον diminutiuum est, significans nauiculam: satis enim & magis apta ad traijciendum erat parua scapha, cùm solus fermè 20.

Vellet

vellet traijcere. Clarius Gagnæus vix ab hoc sensu discedens, sic scribit: videns affluentem vndecumque turbam, iussit præsto semper adesse nauiculam, seu ne nauicula abesset, quo se premente turba reciperet, id est, propter turbam ne eum premerent. προσκαρτερῇ autem est incumbere, assiduumque, & multum in re aliqua esse, vt curatores operum inde non abscedentes.

14. *Multos enim sanabat*] Ideò hæc adiecit Marcus, vt redderet causam cur Christus ne premeretur timuerit, ideoque propriam voluisse habere nauiculam, quia nimirum cùm multos sanaret, magni ad eum concursus fiebant: sanabat enim eos, qui vel tantum eius vestimenta tetigissent, vt colligi potest c. 6. 56 apud Marcum.

21. **Morbi Dei flagella sunt.** *Plagas*] μάστιγας, flagella. vocat hoc nomine omne morbi genus, plerique enim morbi sunt Dei flagella Ioannis quinto, decimoquarto. Exodi decimoquinto, vigesimosexto, Leuitici vigesimosexto, decimosexto, vigesimoprimo. Deuteronomij 7.15. & 28. 27. 60. 2. Reg. 24. 13. & 4. Reg. 5. 27. & 2. Paralip. 21. 18.

A. *Omnes*] qui erant multi & ægroti, vt supra habet Matthæus 11. 15. Itaque tantum vox illa, *omnes*, exprimit sanatos fuisse multos, non tamen negat, aliquos non esse sanatos, neque enim omnes, qui sequebantur sanati sunt, sed omnes qui erant ægroti, & curari voluerunt. Marc. etiam capite tertio versiculo decimo, cùm dicit sanasse multos, non indicat aliquos ægrotos, qui se illi offerrent, aut non potuisse, aut noluisse sanare, sed tantum significat, eos, quos sanabat fuisse multos, & ita intelligitur id quod habet idem Marcus, capite primo trigesimoquarto.

22. 15. *Et præcepit eis*] græcè ἐπετίμησεν interminatus est: quoniam verò Marcus dicit, id dæmonibus preceptum, vt hic habes versiculo vigesimosecundo, Mald. putat hoc ijs, qui à dæmonibus vexabantur esse præceptum, nam dæmones erant in hominibus, sed vt Marcus de dæmonibus loquatur, non video cur non etiam alijs ægrotis id dictum sit, vt significat Matth. possunt etiam assignari aliæ rationes, cur alijs etiam hoc præceperit, ne videretur gloriam aucupari, & vt inimici minorem ansam contradicendi, & inuidiæ occasionem sumerent: quod facturos credibile est, si intellexissent ipsum inanem gloriam, & auram popularem captare. Cæterum cùm volebat Christus opera illa in publicum proferri, id ob Patris tantum gloriam, & animarum salutem volebat.

23. 16. *Vt adimpleretur*] Ideò affert hoc testimonium, quia & cedendo inuidiæ Pharisæorum, & prohibendo vulgari sua miracula, præsertim verò curando omnes benignum se, & mitem ostenderat. Iansenius etiam inquit, vt & Emanuel Sà in hunc locum Matth. posse etiam adductum esse hoc à Matthæo testimonium, ad ostendendum Euangelium Iudæis repellentibus deferendum ad gentes, per turbas multas sequentes Dominum significatas, vt satis insinuat Marcus. Citat autem partim secundùm Hebraicā veritatem, partim secundùm 70. editionem quædam etiam omisit, quædam mutauit, quibusdam ad sensus explicationem additis.

In initio magis consentit cum Hebraica veritate. nam 70. habent: *ecce Iacob puer meus assumam eum Israel electus meus, suscepit illum anima mea*, ac si hæc non ad Messiam, sed ad populum Israeliticum pertineant, sed apud Hebræos non habentur illa nomina *Iacob*, & *Israel*. Chaldæus paraphrastes, vt & omnes Iudæi, de Christo hunc locum intellexit, sic enim habet: *ecce seruus meus Messhia.* in vltima verò testimonij parte congruit magis cum 70. habent enim etiam illi: *in nomine eius gentes sperabunt*, Hebraicè verò legimus: *& legem eius Insulæ exspectabunt*, quomodo etiam vertit Hieronymus, vel, *& in lege eius Insulæ sperabunt.*

17. *Ecce*] veluti indicans digito, sic spiritu Prophetico demonstrat Christum, vt Ioannes, cùm præsentem signauit, *ecce*, inquiens, *Agnus Dei*; & Pater *hic est Filius meus dilectus*

Puer meus] 70. apud Isaiam vt dixi nomen Iacob præposuerunt, vel ne Christum Deus *seruum* vocare videretur, vt alios, vel quia alijs locis ita legebant vt Isa c. 41. 8. 9. & 44. 1. 2.

Obseruat Mald. solitos 70. cùm sententia aliquid videtur absurdi continere, addere, aut detrahere, aut mutare aliquid vt absurditatem tollant.

Porrò cùm, *puer*, vox ambigua sit, & siue Filium, siue seruum significet, vt & græca dictio παῖς; Erasmo, & quibusdam alijs libuit *puerum*, hic accipi pro *filio*, quod nomen *filij* potius quadret in Christum Dominum, quàm nomen *serui*. Verùm apud Hebræos dictio hic posita, tantum seruum & ministrum significat, non Filium, quare Hieron. vertit, *ecce seruus meus*. Dicitur verò Christus *Patris seruus*, propter naturam assumptam, quomodo & Paulus loquitur ad Phili. 2. *exinaniuit semetipsum, formam serui accipiens*. Vel etiam dicitur *seruus* propter obsequium illud, ad quod in assumpta humanitate nobis exhibendum, de cœlo missus fuit à Patre. 24. **Pueri vox ambigua.**

Quem elegi] vt hominem. elegit enim eum ex omnibus, & prę omnibus, cùm sit ipse inter electos supremum caput. Elegit etiam inter omnes homines, & Deum fecit, vt esset rex, & verbum eius prędicaret. Hebraicè, loco huius, est; *innitar in eo*, Hieron. verò vertit, *suscipiam eum*.

Dilectus meus] electus est, quia dilectus.

In quo benè complacuit animæ meæ] mihi. metaphoricè sibi animam tribuit, vt significet sibi ex corde, totoque affectu optimè complacitum in filio. Videtur autem declarare velle, quorsum sit missus Filius Dei, vt scilicet reconciliaret nos Patri, quasi dicat qui summopere animæ meæ placet, & propter quem mihi placet, quisquis hominum placet, & per quem reconciliatus sum mundo, id est, reconciliari, & placari decreui, in quem cùm intueor, omnem iram depono, in quo placata est anima mea. Non ergò significat hoc tantum, quem vnicè diligo, quo valdè delector, vel in quo conquiesco. 25.

Ponam spiritum meum] ex dilectione dona Spiritus Sancti eximia profecta sunt, quibus cohonestata fuit humanitas Christi. & ideò additum est: *ponam spiritum meum super eum*. id in conceptione factum cùm Spiritu sancto repletus, Isa. 11. 2. quare non de baptismo hic locus intelligitur, cùm in Christū recens baptizatū Spiritus S descendit. Nec cùm ætate, & sapientia proficiebat Luc. 2. 52. Certè si de Ioanne scriptum est: *& Spiritu S. replebitur adhuc ex vtero matris suæ* Luc. 1. 15. quantò id magis in Christi conceptionem cōueniet. Quod habet hic, *ponam*, Matt. pro eo 70. & Hebræa habent, *posui*. 26.

Et *iudicium gentibus nuntiabit*] id est, quod iustū est. vel secundo legem Euangelicam afferens, eam gentibus per suos prædicatores etiam nuntiabit, ac si dicat: non Iudæis solis, vt Moses, sed omnibus gentibus. Vel tertiò gentes omnes iudicabit: ei. n. Pater omne iudicium tradidit. Omnium verissima expositio est, quæ primo loco allata fuit: pro eo enim quod iustum est, sumitur hic iudicium. hoc autem faciet legem suam afferendo, & promulgando per Apostolos, licèt etiam Iudæis ipse promulgarit. Hebraicè habetur, *Iosi*, id est, exire faciet, proferet, & videtur idem quod, nunciabit, vt est apud Matth. hoc est, legislator erit, legem suam Euangelicam omnibus dabit. 27.

28. *Christi mansuetudo in Euangelizando.*

18. *Non contendet*] quod dixerat legislatorem futurum, & doctorem omnium, præstiturus erat Christus summa cum mansuetudine, tranquillè, placatè, suauiter, & non per vim aut tumultum, vel per forenses rumores, sicut Zachar. 9. vaticinio nunciatum est: *ecce rex tuus veniet tibi mansuetus* &c. propterea subiecit: *non contendet, neque clamabit* &c. id est, non litigabit: significare enim Propheta voluit; Christum sine contentione, sine clamoribus, quibus forum perstrepere consueuit, quod iustum est prolaturum, & docturum. Duo ergò habet Matth. *non contendet, & non clamabit,* primo, significatur quod non litigabit côtentiosè; altero, quod nec clamoribus vtetur. Subdit: *Neq; audiet aliquis in plateis vocem eius:*] scilic. vocem tumultuosam, vel iactabundam.

Hanc tamen partem sic ex Hebræo vertit Hieronymus *non clamabit: neque accipiet personam, nec audietur vox eius foris.* quamuis Hebraice non sit: *neque accipiet personam,* sed tantum verbum significans, vel *accipiet,* vt subintelligatur, *personam;* vel *tollet,* vt subintelligatur, *vocem suam,* quemadmodum in Commentarijs indicat etiam posse accipi Hieronym. & quomodo vt accipiatur locus iste postulat, vt notat Iansen. Et quod Hieronym. vertit *foris,* Hebraicè est dictio, quæ potiùs, vt hic habet Matth. significat *in platea.*

29. 19. *Arundinem quassatam*] Chyso. & Theophylac. sic accipiunt hunc locum, vt indicetur, Dominum noluisse hostes suos perdere, quos tamen tam facilè ei perdere fuisset, quam est arundinem quassatam confringere, & conterere, aut linû tantû fumigans extinguere; ita vt infirmitas pharisæorum & hostium Christi præ ipsius potentia, instar sit arundinis etiam quassatæ, & lini quoque fumigantis. Sic autem habet Chryso. *Propheta vt Iudæorum, siue Pharisæorum imbecillitatem ostenderet, arundinem, ait, contritam non franget. sic certè omnes frangere facilè poterat, vt arundinem; nec vt arundinē simpliciter, sed vt arundinem iam côtritam.*

Et linum fumigans non extinguet] hic accensam Iudæorum iram, ac furorem, præ oculis ponit &c. Certè omnis Iudæorum, omnis Tyrannorum furor fumanti lino similis fuit, quod iniecto pede facillimè extinguitur. De Iudæis quoque hunc locum exposuit Cyrillus Isaiæ 42. & Augu. lib. 20. de Ciuit. c. 30. ait, *persequutores Christi perdita integritate, quassato calamo. & amisso lumine, lino fumanti comparantur, quibus pepercit, quia non venit iudicare.* At Hieronym. vult significari his verbis, Christum infirmos, & imbecilles, in quibus adhuc est aliquid bonæ spei reliquum, ac scintilla aliqua fidei, vel cognitionis, ac charitatis Diuinæ non oppressurum contentione, clamore, & indignatione; sed contrà potiùs mansuetudine sua, ac lenitate foturum eos, vt firmiores fiant, & in Dei cognitione, atque amore magis, ac magis proficiant. Itaque Hieronymus, Matthæi 12. de peccatoribus locum hunc exponens, sic ait: *calamum quassatum, siue confractum, non conteret; cunctis enim placabilis erit, & veniam dabit peccatoribus. Et linum fumigans, siue vt cæteri transtulerunt, obscurum, atque tenebrosum non extinguet, qui vicini erant extinctioni, Domini clementia seruabuntur.*

30. *Calamus cōfractus Iudæi, linum fumigans Gētiles sunt.*

Cæterum in epistola 151. ad Algasiam, calamum confractum Iudæis, linum fumigans gentibus tribuit. Sic enim scribit: *calamus fractus, qui fuit anteà vocalis, & in laudes Dei concinebat, apellandus est Israel. Linum fumigans non extinguet, populum de gentibus congregatum qui extincto legis naturalis ardore, fumi amarissimi, qui noxius est oculis, tenebrosaq; caliginis inuoluebatur erroribus. quem nō solū, nō restinxit, & redegit in cinerem, sed e côtrario de parua scintilla, & pœnè moriente in maxima suscitauit*

A *incendia, ita vt totus orbis arderet igne Domini, quem venit mittere super terrā. & in omnibus ardere desiderat.* Hæc Hieron. Tertull. item l. aduer Iudæ. c. 9. de Iudæis, & gentibus etiam exponit: *arundinem,* inquit, *contusam, id est, quassatam Israelis fidei non comminuit: linum ardens, id est, momentaneum ardorem gentium non extinxit; sed lucernam magis fecit ortu luminis sui* &c.

Linum fumigans] Apud Matt græcè est τυφόμενον, id est, *fumigans,* vel vt habet Tertul. *ardens,* incensum, a verbo τύφομαι. quod fumare significat, & ardere, atque incendi. Syri fumantis lini nomine lucernam intelligunt, propter linteum elychnium, sic enim legimus in Syriaco Euangelio, *feraga,* id est, lucernam propè extinguendam, nô extinguet. vide hom. Euseb. Hemis. post hom. ad mona.

Barrad. *plus,* inquit, *videtur dicere Propheta, quā verba primo aspectu indicāt. Sic ea intelligo: arundinem fractam, non franget penitus, quin potius colliga-* B *bit & consolidabit: linum fumigans, id est, fumigantem lucernam non extinguet sed inflammabit, hoc est neminem lædet, omnibus opem feret, ægrotos corpore, tū præsertim animo curabit: sunt enim hi instar arūdinum fracti, & instar lini fumigantis pœne extincti.* sic Barrad. Vnde cùm dixisset Matth. *& curauit eos omnes,* subiecit ad id confirmandum Isaiæ testimonium. Emmanuel Sa, *linum* interpretatur *elychniū* q. d. inquit, *fouebit infirmos.* lege in hunc locum Euseb. etiam l. 9. de demonstratione c. 15.

Ex his maximè ad mores illud Hieron. facit, scire quod, *qui peccatori non porrigit manum, nec portat onus fratris, quassatum calamum confringit, qui scintillam fidei contemnit in paruulis, linum extinguit fumigans.* 31.

Nec silentio inuoluendum est, quod vtiliter in regulis breuioribus habet Basil. interrogatione 291. *Quid est,* inquit, *calamus quassatus, ac fumigans* C *linum? quomodo vel alterum quis non conterit, alterum non extinguit?* Respondet *sane per quassatum calamum illum intelligi arbitror, qui non ea qua oportet animi sinceritate, mandatum Dei exequitur, quem non conterere conuenit, neque abscindere, sed sanare potiùs; sicut docuit Dominus cum dixit; attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, vt videamini ab eis. & Apostolus etiam præcepit dicens: omnia facite sine murmurationibus, & disceptationibus & in alio loco* (Philip. secund.) *nihil per contentionem, aut inanem gloriam; linum verò fumigans, quotiescunque quis mandatum quidem exequitur, sed non ardenti desiderio, aut pleno studio, sed segnius quodammodo, ac lentius: qui ideò non est deterrendus, sed excitandus potiùs admonitione assidua iudiciorum Dei, & promissorum ipsius.* Hæc ille piè satis, & eruditè.

Donec eijciat ad victoriam iudicium] Omisit hic D Euangelista, quæ sequuntur in Isai. *in veritate educet iudicium, non erit tristis, neque turbulentus.* Licèt Diuus Hieronymus existimet illam partem: *donec eijciat ad victoriam iudicium;* positam hic pro eo, quod est in Hebræo apud Isaiam, *in veritate educet iudicium,* vt in veritate educere iudicium sit, efficere, vt iudicium verum appareat omnibus, quod est facere, vt iudicium vincat: propterea opinatur tam in Com. super Isai. quàm in quæstion. ad Algas. Omnia hæc etiam: *non erit tristis, neque turbulentus donec ponat in terra iudicium* omissa vitio primi Scriptoris Verùm (vt aduertit Iansenius) hæc pars, *donec eijciat ad victoriam iudicium,* propter aduerbium, *donec,* videtur potiùs respondere illi parti apud Isai. *donec ponat in terra iudicium.* Ideò videntur illa omnia: *in veritate educet iudicium, nō erit tristis, neque turbulentus,* ab Euangelista omissa, tanquam non necessaria, sicut & illud: *donec ponat in terra iudicium;* mutauit,

pro-

prout magis suo proposito conueniebat, non recedens à sensu Isai. Quid est enim aliud facere, vt iudicium in terra vincat, & vbiq; obtineat, quàm ponere in terra iudicium, licèt efficaciiatem, & vim maiorem habeant verba Euangelistæ.

32. Cæterum vt totum vaticinium Isai. intelligatur, etiam & hæc, quæ omissa sunt exponemus. lxx. igitur sic legunt: *in veritate reducet iudicium, splēdebit, & nō conteretur*, quæ posteriora verba, *splendebit, & non conteretur*, de Christi resurrectione exponunt Hierony. Cyrill. & alij, qui eam lectionem ibi interpretantur, & idem Hierony. tom. 3. epist. 151. ad Algasiam q. 1. & August. lib. 20. de Ciuit. cap. vlt. & lib. de vnitate Eccle. c. 7. eodem modo explicāt: Christus enim licèt, occisus fuerit, nō tamen fuit contritus, & quasi in nihilum redactus, sed potius illicò per resurrectionem splenduit, & orbem suo lumine exhilarauit. In Hebræo loco *splendebit*, habetur, si ad literam vertas, *nō fumigabit*. quo videtur significari, ita fore Christum hominē per mortem extinguendum, vt tamen fumigaturus non esset, sed illicò per resurrectionē accendendū, & sui splēdoris radijs mundū illustraturus.

33. At si nostram lectionem sequamur, qua legimus in Isai. *non erit tristis, neq; turbulentus*, sensus erit; non, quod tristitiam nullam sentire haberet, (neque enim id ad iustitiam pertinet) sed quod tristitia non sit dominatura ei, nec pacē, tranquillitatemque animæ eius immutatura, quod Prou. 12. dicitur de iusto: *iustum quidquid ei acciderit, non contristabit eum*. In veritate verò educere iudicium est verè iudicare. sed iam reuertamur ad Matth.

34. *Donec eijciat ad victoriam iudicium*] Hæc verba à Chrysost. & Theophy. sic exponuntur: tamdiu tolerabit mansuetè, & patienter Iudæos hostes suos, donec produxerit iustum suum iudicium ad victoriam, hoc est, donec manifestū fecerit iustè se abiecisse Iudæos, vt omnes intelligant, eos meritò esse repulsos. Tamdiu, inquam, tolerabit eos, quia postea de ijs sumet vltionem, conterendo arundinem, & extinguendo linum, sicut fecit in Iudæis per Romanos sub Vespasiano & Tito.

35. Verùm Hierony. iuxtà illam suā expositionem, quam etiam habet Hilar. de peccatoribus sic intelligit: tamdiu Dominū infirmos, & imbecilles hoc tempore, quod pœnitentiæ tribuitur, foturum, excitando illos ad maius robur, ac lumen, donec sublata mortis potestate, redeat ad iudicandum orbem, quando eius iudicium deducetur ad victoriam, quod interea temporis videtur iam suppressum esse: id quod videtur esse idem cum eo, quòd ait Dauid Psal. 93. secundum aliquorum probabilē expositionem; *Non repellet Dominus plebem suam, & hereditatem suam non derelinquet, quoadusque iustitia conuertatur in iudiciū*: q. d. non deseret suos Dominus, quousq; iudiciū suū iustum exequatur, id est, malos puniat, & iudicet, hoc enim est conuerti iudicium in iustitiam, vel aliter conuerti iustitiam in iudicium, est conuerti, seu reduci iustitiam in opus, quousque scil. fit & videatur iustitia in iudicio, quo vsque iudicium fiet iustum, q. d. non deseret suos donec fit iudicium iustum, quod erit iudicante Christo. Aliqui tamen exponunt, quamdiu iustitia vigebit, & reducetur in opus, hoc enim volunt esse cōuerti in iudicium, id est, quousque erunt recti, & iusta, ac recta operantes obiter.

Placet mihi in hunc locum interpretatio Ians. sic enim scribit: verùm si & locus Isai. diligenter spectetur, & scopus item Euangelistæ; videtur rectiùs aduerbium, *donec* hic non esse accipiendum, vt significet certum temporis spatiū post quod futurum sit, quod vsq; ad illud tempus dicebatur nō factum esse: sed quomodo frequenter accipitur in

A scripturis, vt tantùm significet rei alicuius euentū, & consequutionem, vt sit sensus: infirmos, & imbecilles, &c. sua mansuetudine fouebit, & tolerabit, ita vt hac ratione tandem futurum sit, vt iudicium eius, quod gentibus annunciare venerat, ad victoriam perducatur, veritate scil. vbique obtinente, & in toto orbe recepta. Eodem modo Emmanuel exponit: *donec eijciat, quasi dicat: atque ita fiet, vt veritas in orbe obtineat*: & addit: *vel donec faciat, vt iudicium vincat.*

20. *Et in nomine eius gentes sperabunt*] Ex Chrys. illud, *&*, significare videtur non solum puniet Iudæos (de quibus Chrys. exposuit locum hūc, vt dictū est n. 34.) sed & orbē terrarū ad se trahet. Aug. 20. de Ciuit. c. 30. hoc iā, inquit, videmus impletū.

Dicitur autem *in nomine eius* secundùm Interli. quia non est aliud nomen in cælo, in quo oporteat saluari. Hebraicè pro *in nomine* &c. quod habent

B Lxx. & Matt. legitur apud Isai. *& legem eius insulæ exspectabunt*. sed eadem est sentētia, hoc est, desideranter suscipient. Qui enim legē eius suscipit, & in ea sperat saluari, procul dubio etiam sperat salutem consequi per nomen eius & contra.

Loco verò vocis *insulæ*, *gentes* sunt interpretati Lxx. & Matt. vocauit enim Isai. Insulas remotissimas quasque gentes, solent enim esse à continente remotæ, vt meritò dixerit Poeta: *toto diuisos orbe Britannos*; adde quod insulæ gentium erant, non Iudæorum. rectè autem hæc verba subijciuntur illis, *donec eijciat ad victoriam iudicium*: tunc enim gentes in nomine eius sperabunt. 36.

Non prætermittam quæ in hunc locum habet Remigius: *hoc*, inquit, *testimonio* (Isaiæ) *multa cōfirmantur. illud enim, ecce puer, ad illud refertur, hic est filius meus; ponam spiritum, ad id, quod descendit Spiritus S. super baptizatum, iudicium gentibus &c.* 37.

C *ad illud, cùm sederit Filius hominis &c. non contendet &c. ad illud, quod pauca respondit pōtifici, Pilato, & Herodi; arundinem &c ad id, quod persequutores declinauit, ne fierent deteriores; & in nomine &c. ad id, euntes docete omnes &c.* sic Remig. quamuis id quod dicit, *ponam spiritum*. &c. referri ad spiritum super baptizatum, Malo ad spiritum in momento ipso conceptionis Christi intelligere.

21. *Spiritus immundi*] Non placet, quod Beda scribit. hæc verba etiam ad eos, qui plagas habebant referri debere: magis verè intelligemus dicta esse de ijs, qui à Dæmonibus vexabantur, alioqui & illud, quod sequitur *clamabant dicentes*, ad eosdem referri posset.

Illud rectè adnotant Beda, & Theophy. non religione vlla, vel charitate procidisse Dæmonia ante Christum: neque enim verè adorare voluisse, 38.

D sed timore, quasi supplicium suum, & oris confessione, & corporis submissione deprecatura, adorare videbantur.

21. *Tu es Filius Dei*] Vide Marc. c. 1. 24. 25. & aduerte lector, quod quem ibi *Sanctum Dei*, hic *Filium Dei* nominant. Idem ergò sunt: quod ex ijs, quæ de voce, *Sanctum*, notat Iansen in 4. c. concor. intelligi potest, sic. n. scribit: *pro latina voce, Sanctum, vox hebræa ei respondens, cados, significat propriè id, quod ob suam puritatem à rebus profanis, & immunditiā aliquam habentib. separatū est: quoniā aūt soli Deo perfecta conuenit puritas, & ab omni vitio, & labe mūditia, ideircò solus ipse dicitur propriè, cados. Cumq; integritate potißimū, & virtuti reuerentia, & honos debeatur, vox, cados, simul etiam includit significationem reuerentiæ, & honoris, iudicās, Deum, cui ea vox tribuitur, omni reuerentia, & honore, ac veneratione esse dignißimum.* 39.

Huic voci Hebrææ, Græca vox ἅγιος, congruè, aptèq; respondet, qua voce significari putat Beda (extra terram, vel sine terra) vt ea vox composita sit ex

particula priuatiua, α, & ex nomine γῆ. quod significat latinè terram. sed quia priuatiua illa particula, α, cùm ponitur in compositione, non aspiratur, in voce autem ἄγιος aspirationem habet; idcirco probabilius est, quod græci arbitrantur, vocem ἄγιος, deriuari à verbo ἅζομαι, quod latinè est, colo, & veneror, vt sit ἄγιος, pro ἅγιος. & significet eum, qui ob integritatem, & perfectionem virtutum, sit ab omnibus honorandus, atque venerandus. Iam verò & Hebrææ, & Græcæ voci respondet aptè Latina vox, Sanctus, quæ à verbo, sancire, deriuata est; sancire autem propriè loquendo, est confirmare aliquid sanguine hostiæ, quemadmodum in faciendu, firmandiq; pactis fieri solebat. Quoniam verò, quæ ita erant confirmata, violari nefas, & piaculum erat, sanctum vocari cæptum est, quod inuiolatum, & incorruptum & integrum est; quæ significatio benè congruit cum significatione vocis Hebrææ suprà exposita. Sic doctè Iansen. rectè ergò diximus idem significasse Dæmones per vocem *Sanctus* Dei, quod hic per *Filium Dei*. vt. n. sanctus Pater, ita sanctus Filius, atque adeò vtrique ea vox competit, vt & Spiritui S.

Et vehementer comminabatur] id est, adiunctis minis præcipiebat: sic c. 1. 25. Marc.

CAPVT IV.

CHRISTVS IN MONTE NOVAM LEGEM INSINVAT, PRAECEPTA, Consilia, & nouæ Legis perfectiones veteribus præfert.

A. 5. 1.

1. *VIdens autem* IESVS *turbas, ascendit in montem, & cùm sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.*
2. *Et aperiens os suum docebat eos, dicens:*
3. *Beati pauperes spiritu; quoniam ipsorum est regnum cælorum.*
4. *Beati mites; quoniam ipsi possidebunt terram.*
5. *Beati qui lugent; quoniam ipsi consolabuntur.*
6. *Beati, qui esuriunt, & sitiunt iustitiam; quoniam ipsi saturabuntur.*
7. *Beati misericordes; quoniam ipsi misericordiam consequentur.*
8. *Beati mundo corde; quoniam ipsi Deum videbunt.*
9. *Beati pacifici; quoniam filij Dei vocabuntur.*
10. *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiā; quoniam ipsorum est regnum cælorum.*
11. *Beati estis cùm maledixerint vobis homines, & persequuti vos fuerint,*

A *& dixerint omne malum aduersum vos, mentientes propter me.*

12. *Gaudete, & exultate; quoniam merces vestra copiosa est in cælis. Sic enim persequuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.*

13. *Vos estis Sal terræ. Quod si Sal euanuerit, in quo salietur? Ad nihilum valet vltra, nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.*

14. *Vos estis lux mundi: Non potest Ciuitas abscondi supra montem posita.*

15. *Neque accendunt lucernā, & ponunt*
B *eam sub modio: sed super candelabrum, vt luceat omnibus qui in domo sunt.*

16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona: & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est.*

17. *Nolite putare, quoniam veni soluere legem, aut Prophetas; non veni soluere, sed adimplere.*

18. *Amen quippè dico vobis, donec transeat cælum, & terra, iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.*

19. *Qui ergò soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic ho-*
C *mines minimus vocabitur in regno cælorum. Qui autem fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.*

20. *Dico enim vobis: quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum, & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælorum.*

21. *Audistis, quia dictum est antiquis: non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio.*

22. *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur fratri suo; reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri*
D *suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.*

23. *Si ergò offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid aduersum te.*

24. *Relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens, offeres munus tuum.*

25. *Esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cum eo, ne fortè tradat te aduersarius iudici, & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris.*

26. *Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantem.*

27. *Audistis, quia dictum est antiquis: non mœchaberis.*

28. *Ego autem dico vobis: quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.*

29. *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum, & proyce abs te: expedit enim tibi, vt pereat vnum membrorum horum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam.*

30. *Et si dextra manus tua scandalizat te, abscinde eam, & proyce abs te: expedit enim tibi, vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum eat in gehennam.*

31. *Dictum est autem; quicunque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij.*

32. *Ego autem dico vobis: quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxit adulterat.*

33. *Iterum audistis, quia dictum est antiquis: non peiurabis. reddes autem Domino iuramenta tua.*

34. *Ego autem dico vobis: non iurate omninò, Neq; per cœlum, quia thronus est.*

35. *Neq; per terram; quia scabellum est pedum eius. Neque per Ierosolymam, quia ciuitas est magni regis.*

36. *Neque per caput tuum iuraueris: quia non potes vnum capillum album facere, aut nigrum.*

37. *Sit autē sermo vester, est, est; non, non; quod autem his abundantius est, à malo est.*

38. *Audistis, quia dictum est: oculum pro oculo, & dentem pro dente.*

39. *Ego autem dico vobis: non resistere malo; sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram.*

40. *Et ei, qui vult tecum iudicio contendere, & tunicam tuā tollere, dimitte ei & pallium.*

41. *Et quicunq; te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo.*

42. *Qui petit à te, da ei, & volenti mutuare à te, ne auertaris.*

43. *Audistis, quia dictum est: diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.*

44. *Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros; benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequenti-*

A *bus, & calumniantibus vos.*

45. *Vt sitis filij Patris vestri, qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos, & iniustos.*

46. *Si enim diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt?*

47. *Et si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc faciunt?*

48. *Estote ergò perfecti, sicut & Pater vester cœlestis perfectus est.*

SCHOLIA.

B DE sermone Domini in monte habet Aug. libros duos, tom. 4. Chryso. hom 6. ex var. in Matth. præceptorum Euangelicorum dignitatem eleganter describit Cyprianus initio serm. 6. de oratione Dominica. summam item quandam huius sermonis habet D. Thom. 1. 2. qu. 103. art. 3. 1.

1. *Videns*] Chrysost. *omnis*, inquit, *artifex opportunitatem operis videns, gaudet, vt faber arborem bonam, Sacerdos Ecclesiam plenam; ita Dominus videns turbam excitatur ad docēdum*: lege hic August. serm. 14. ex postet. Bernar. serm. 1. in festo omnium Sanctorum, & serm. ex paruis. 7. Chroma. de beatitud.

Ascendit] Remigius, *discedere solebat è turba Dominus in nauim, vel montem, vel in desertum.* 2.

In montem] Hierony. c. 5. Matth *erat*, inquit, *hic mons in Galilæa, vel Tabor, vel alius excelsus*; nō potuit autem esse mons Oliuetus: nam erat Christus in Galilæa, quare paulò pòst sermonem dicitur, introisse Capharnaum. D. Bonauent. Ludolphus de vita Christi, Gagnæus hic, & alij Thaborinum montem putant fuisse. Est igitur celebris mons iste transfiguratione, oratione, Christi prædicatione; terminus sortis Zabulon versus austrum, non longè à Nazareth. *Quis fuerit iste mons.*

C Cæterùm Borchard. alium montem fuisse opinatur 1. p. c. 4. §. 6. in cuius basi iuxtà mare Galilææ ferè 30. passibus fons oritur, quem incolæ credūt venam Nili, Iosephus fontem Capharnaum vocat. Ascensum verò huius montis dicit esse iuxtà mare Galilææ, & esse ante extenrum iactu duorum arcuū; latus autem iactu lapidis, & amplius. affirmatque adhuc permanere lapidem illum, super quem sedit Saluator prædicans. idem sentit Adricho. in tribu Nephthalim nu. 69. vbi montem hunc montem Christi nominat, eò quòd in illo

D Christus orare & prædicare solitus esset. ab vrbe Capharnaū tribus miliaribus distare ait, nec procul, à mari Galilææ. hoc mihi verosimili⁹ videtur.

Docet autem in monte, vt declaret beatitudines neminē attingere posse, nisi qui à rebus humanis abstractus ad sublimia fuerit eleuatus, Chryso. in hom. *docet*, inquit, *à tumultibus descēdere*. Iterum idem ait, *impletur Propheta Isai. super montē ascende tu, &c docet verò in altitudine virtutū consistēdum iustitia doctori, & auditori, vel ad discendū mysteria veritatis, in Ecclesia monte, de quo, mons Dei, mons pinguis.* Hilar. *in paterna maiestatis celsitudine positus, cœlestia vitæ præcepta constituit.* August. *in sermone Dom. ostendit in hora per filium. quam per Prophetas a Deo præcepta dari.* Gloss. *nouum testamentum in monte scribit in cordibus filiorum, incipiens à beatitudine; qui in monte Synai vetus in lapidibus dedit seruis, incipiens à terrore.* Hæc ex Emman. in c. 5. Matth. 3. *Cur Christus docuerit in monte.*

Et cum

4. *Cur sederit.* *Et cùm sedisset*] Interl. dignitas magisterij notatur. Notat Aug. 2. de consen. Euang. c. 19. 9. Lucas ait, sermonem habitum in loco campestri stante Domino: hæc itaq; diuersitas facit: videri alium fuisse illum sermonem, alium istum. Quod quidē dictum August. verissimum arbitror; quamquam etiam idem August. aliter videatur sentire sub finem illius capitis.

Sunt qui dicant, morem fuisse sedendo docendi. Matt. 26. 55. Luc. 4. 20. Ioan. 8. 2. Mihi non fit verosimile, Christum semper sedendo docuisse: nam cùm in medio campo concionatus est, non, vt opinor, sedebat, ait Maldon. Illud omnino allegoricum, quod habet Interl. sessionem incarnationem esse, in qua docet; Hinc glo. *vnde & mundus eū non cognouit* ante incarnationem. Hinc Hiero. *non poterant*, inquit, *eum intelligere in sua maiestate fulgentem.*

Accesserunt] Interl. scil. *vocati*, Aug. de ser. Domini in monte, *vt corpore viciniores essent audiendis præceptis, qui implendis animis appropinquabant. Accesserunt*, inquit Gl. *vt à monte suscipiant pacem populo.*

5. *Os aperire quid.* v. 2. *Et aperiens os suum*] os aperire est aliquando liberè, & clara voce loqui, Ezech. 29. 21. *tibi dabo apertū os in medio eorum.* Ecclesi. 15. 5. *in medio Ecclesiæ aperiet os eius*, hoc est, *loquetur in conspectu* etiā *regum & non confundetur.* Psal. 118. 46. Interdū per Hebraismum idem est, quod exorsum esse loqui. Hebræis. n. *aperire os*, est loqui incipere. Itaq; sensus esse potest, post longum, diuturnumq; silentiū, quo hactenùs sublimem illam de Euangelica perfectione doctrinam suppresserat, tandē aliquando in admiranda, cœlestiaq; suæ legis dogmata prorupisse. Aug. l. 1. de ser. Dom. in monte, Greg. l. 3. in Iob. c. 1. insinuari opinantur hoc dicendi modo, quod qui prius aperuit ora prophetarum, nunc os suum aperiat. i. per se loqui inceperit; ad Heb. 1. 1. Idem Aug. probat significari per hanc oris apertionem longum futurum sermonem.

Hilario & Strabo placuit indicare orationem de rebus grauissimis futurā, atq; adeò diuinis, quasi dicatur, omnis scientiæ, ac sapiētiæ abyssum aperuit, sic Psal. 77. 2. *aperiam in parabolis os meum.* i. loquar insignes quasdā, memorabilesq; sentētias, de reconditis mysterijs, & ideò subdit. *loquar propositiones ab initio.* i. quasdam antiquas, & quas Logici vocant *maximas* propositiones, de rebus Diuinis, Græci hic legerunt *problemata*. Hieron. *ænigmata antiqua* iuxtà fontem Hebraicum. Genebr. tamen dicit, *ab initio*. i. de rebus ab initio gentis nostræ factis: haberi enim Hebraicè, *de initio*, sic Act. 8. 35. *aperiens autē Philippus os suum, & incipiēs à scriptura ista*, &c. eodem modo potest & hic accipi: est namq; ille aperiendi oris gestus, vt notat Pineda in c. 3. Iob. v. 1. n. 4. & habitus, magistri, doctorisque sapientissimi, in cuius os, & verba singula conticentes omnes intenti sunt, obseruantque tum tacentem, tum os aperientem.

Sunt, qui indicari velint hac dicendi formula orationem consulto, & præmeditato factam, ac si dicas Italicè cœpit de proposito loqui, tanquam is qui benè intelligebat, & præmeditatus fuerat, quæ diceret cum quo iungendum est, etiam significari hac phrasi veritatem, atq; æquitatem eorum, quæ dicuntur; nam qui præmeditatus loquitur, studet, vt nō leuiter, sed ratione, & ex æquitate loquutus videatur, sic Prou. 8. 9. Sapientia dicit: *aperientur labia mea, vt recta prædicent.* & iterum c. 31. 9. *aperi os tuum, decerne quod iustum est.* Hæc omnia possunt in hunc locum conuenire, sed quod superiùs 2. loco dictum est de hebraismo, maximè placet.

Docebat eos] Non ergò ascendit in montem, vt esset solus, vel turbas fugeret, sed vt doceret po-

A tiùs. Hoc verbo infirmatur hæresis Caluinianorum, ac cæterorum, negantiū Christum legislatorem esse, qui vt in omnia vitia præcipites ruant, sintque omninò filij Belial, se omni lege solutos esse egregiè mentiuntur. Audi Caluinum super illis verbis Pauli ad Galat. 4. *misit Deus Filium suum factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret ô, miserabilem*, inquit, *inscitiam, ô perniciosum errorē prædicantium Christū tanquam nouum legislatorē*, &c. quæ citat Perer. & reijcit in c. 7. epist. ad Rom. disput. 6. satis erit Tridentinos Patres huc adserre Sess. 6. ca. 21. decret. de iustificatione: *si quis dixerit Christum Iesum à Deo hominibus datum fuisse, vt redemptorem, cui fidant, non etiam vt legislatorem, cui obediant: anathema sit*; qui Canon consonat scripturis, ac vaticinijs de Christo. Isai. c. 2. *erit in nouissimis diebus præparatus*, &c. *docebit nos vias suas*, &cæt. ver. 35. *Dominus legifer noster*, & Ierem. 31. 6. *Caluinistæ refutantur, negantes Christum legislatorem.*
B *Dabo legem meam*, &c. & Ezech. 36. *dabo vobis cor nouum*, &c. *& faciam vt in præceptis meis ambuletis*, &c. Et certè si alia deessent testimonia, satis esset hic locus, quem præ manibus habemus, vbi se legem nouam tradere apertissimè declarat, vt cùm dicit: *aperiens os suum docebat eos*, nempè legem nouam, nam subdit, *ego autem dico vobis*, &c. nec id semel scribitur.

Porrò cùm in epist. præsertim ad Gal. ostendat Apostol. quandam Christianorum libertatem, aduertere oportet reijcere ibi Apost. obseruationes legis Mosaicæ quantum ad præcepta cærimonialia, quæ Pseudoprophetæ simul cum Euangelio ad salutem necessaria prædicabant: & quantum ad moralia, non quod non sint seruanda Christianis, sed quod sola eorum obseruatio sine fide & gratia Christi facta non iustificet. Vult etiam excludere Apostolus legem Moysis, quia cùm fuerit pæ- 7. *Christiana libertas quæ.*
C dagogus ducens ad Christum eo præsente cessauit. Denique docet Apostolus nos per Christum liberatos esse à maledicto legis, atque ipsum redemisse qui eramus sub lege. neque enim homines sine fide Christi implere poterant legem, & ideò incurrebant in maledictiones, & supplicia ijs decreta, qui transgrederentur legem; Ab hoc ergò miserabili statu liberauit nos Christus & cum 2. ad Corinth. c. 3. dicitur; *vbi spiritus Domini, ibi libertas*, intelligitur de libertate hominis à seruitute peccati, diaboli, carnis, & mundi, & à seruili timore quo legi & Deo seruitur metu supplicij.

8. Illa porrò sententia primæ ad Timoth. 1. 9. *iusto non est lex posita*; intelligitur à D. Thom. quod non est imposita tanquam onus, sed tanquam iugum quoddam leue ac suaue, cùm libenti animo faciat,
D quæ lex iubet, & repressam habeat vim concupiscentiæ Vel dic cum communi expositione; duplicem esse vim legis, alteram docendi, ac dirigendi hominem, alteram, quæ terrore, & comminatione suppliciorum deterret homines, ne mala perpetrent, & perpetrantes punit. Prior ergò virtus legis ad iustos pertinet, posterior nō eos attingit; Præsertim cùm adeò propensi sint ad benè agendum, & tam felici ingenio, vt agenda per se nouerint, & spontè agant.

9. *Qui pauperes Beati.* *Beati pauperes spiritu*] Voluntatis affectu, esto non effectu. vel certè voluntariè, quod placet etiam Bellarmin. Alij humiles intelligunt, & videtur esse maior pars auctorum. sed prior expositio præferenda, præsertim, si de vera paupertate intelligatur. nam & vox Hebræa, *Saschim*, & Græca πτωχοὶ, propriè *mendicos* significant: & spiritus quoque affectum, seu voluntatem significat. Gloss. videtur vtramque expositionem amplecti, paupertas; cuius nutrix humilitas, duas habet partes, rerum abdicationem, & spiritus contritionem, sic Glossa.

10. *Pauper in Scripturis triplex.*

Obseruat Iansen, vocem hanc, *pauper*, in Scripturis, tribus modis vsurpari, interdũ enim apponitur diuiti, & eos significat, qui rerũ necessariarũ penuria laborant. Interdũ dicũtur pauperes quouis modo afflicti, & ope aliena destituti, vt sæpissimè in Psal. Interdum pauperem vocamus eũ, qui de se submissè sentit, nec est inflatus, vt Isai. c. vlt. *ad quem respiciam, nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos*, & sic sumit Augu. nam, inquit, magnum spiritum superbi habere dicuntur; rectè, nam spiritus ventus, illi verò inflati. sed præstat, vt dixi primo modo sumere, si voluntarij pauperes sint. Cæterùm aduertendum non omnẽ voluntariam paupertatem significari hic, sed eam quæ propter regnum cœlorum, aut spontè suscipitur, aut spontè toleratur. Hinc Basil. q. 205. benè explicat, qui sint pauperes spiritu, qui nõ ob aliam causã pauperes facti sunt, nisi propter doctrinam Domini, qui dixit: *vade, & vende omnia, quæ habes, & da pauperibus*. Si verò quis etiã quomodocunque accedentem paupertatem, susceptam gubernet ad voluntatẽ Dei, velut Lazarus, nec hic a Beatitudine alienus est. Hieronym. item intelligit *spiritu* .i. propter Spiritum S. voluntariè pauperes. ait enim; qui propter Spiritum S. voluntate sunt pauperes; quibus non significat Spiritum hic accipi pro Spiritu S. sed pro voluntate spiritali, quam inspirauit Spiritus S.

11. Et illud à Bernardo sapienter obseruatum est: *Diligenter*, inquit, *attende, quod nõ simpliciter pauperes nominat, propter plebeios pauperes necessitate mirabiles, non laudabili voluntate, sed de his loquitur, qui possunt dicere cum Propheta: voluntariè sacrificabo tibi. Attamen nec voluntaria quidem paupertas omnis laudem habet apud Deum. Nam & Philosophi omnia sua reliquisse leguntur, vt studio vanitatis possent vacare liberius, & nolebant censu abundare terreno, vt abundarent magis in sensu suo. Hoc discernes, quod dictũ est, spiritu .i. spirituali voluntate, spirituali, scil. intentione, desiderio spirituali, propter solum beneplacitum Dei, & salutem animarũ*, sic Bernard. Itaque ex Basil. & Bernard. & Hieron. Spiritus hic accipitur pro spiritu nostro (vt vult Bernard.) hoc est, mente nostra à Spiritu S. inspirata (vt comprehendamus Hierony. sensum) & spiritalia intendente (quòd Basil. dixit propter doctrinam Domini.)

12. *Triplices pauperes spiritu.*

Ex his triplices pauperes spiritu hic distinguere possumus. Primùm quidẽ eos, qui propter Christum contempsere omnia, vt Apostoli, & nũc Religiosi, & alij, de quib. præcipuè loquutus est Dominus. Deindè qui incidentem paupertatẽ propter Deum patienti, & voluntario animo suscipiunt, diuitijs eam præferẽtes spe regni cælorum. Deniq; qui parato sont animo abijciendi facultates, vbi pietatis ratio exigeret. vnde Eccles. 31. dicitur: *Beatus diues, qui inuentus est sine macula, & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecunia thesauris*. Potest & Aug. expositio ad hunc locũ aliquo modo pertinere. Nam abiectio omnium facultatum propter Christũ connexa est cum voluntaria, spiritaliq; paupertate. Et necessariò prouenit ex animi humilitate. vt enim diuitiæ ferè appetuntur propter mundi honorem, & gloriã, ita qui oẽs abijcit facultates, despicatui habere videtur omnem mundi gloriam, hominumque splendorem. quare non mirũ si D. Hieron. voluntariæ paupertati humilitatẽ animi adiunxerit: ait .n. *Beati pauperes spiritu*, &c. hoc est, quod alibi legimus; *& humiles spiritu saluabit*. Ne quis aũt putaret paupertatem, quæ nonnunquã necessitate portatur, à Domino prædicari, adiũxit *spiritu*, vt humilitatẽ intelligeres, nõ penuriã. *Beati pauperes spiritu*. qui propter Spiritum S. voluntate sunt pauperes. Hæc ille.

Non igitur mirum, si ab hac beatitudine sumpsit exordium Christus, vt aduertunt August. Chryso. Theophyl. nam primùm modestiam, & humilitatem animi, seu fundamentum iecit; nam quoniam propter superbiã Adam cecidit, per humilitatem erigit nos Christus. Quanquã & dici potest, quod quemadmodum radix omniũ malorum est cupiditas, sicut initium omnis peccati est superbia, ita Euangelicæ perfectionis origo est rerum mundanarum despicientia, sicut virtutum omnium fundamentum & basis est humilitas. 13.

Quoniam ipsorum est regnum cœlorum] Interl. pauperibus cõuenienter in præsenti promittuntur diuitiæ cœlestes. Rectè aũt, cœlestes, dictum est. nam ipsa paupertas per se non facit hominẽ beatum, licet mediũ sit, quo ad æternam, cœlestemq; beatitudinem peruenitur. subnectit Dominus quãobrem beatos dixerit pauperes spiritu: inquit enim, *quoniam ipsorum est regnum cœlorum*. *Paupertas res adiaphora.*

Verùm obseruandum cum Iansen. c. 39. quamuis omnium beatitudinũ vna sit merces felicitatis æternæ, variè tamẽ hæc significatur, in diuersis beatitudinibus pro ratione singularum. Pauperibus ergò spiritu promittitur regnum cœlorum, quia benè id quadrat in eos, qui regna & imperia pro Christo cõtempserunt, eligentes hic vilem, & abiectam vitam, vt regnarent posteà in cælis cũ Deo. sic Iansen. Dici tamen etiam potest has virtutes beatum facere hominem hic in spe, non in re, vt dispositiones ad æternam beatitatem, non vt beatitatem æternam: sed de his in Theorijs. 14.

Porrò dictum est in præsenti, *quoniam ipsorum est regnũ cælorum*, quoniam iam illud securi possident in spe. vide de hac paupertate Beroar. ser. 4. de Aduentu Domini. item Driedo.

4. *Beati mites*] August. de serm Dom. *Mites sunt*, inquit, *qui cedunt improbitatibus, & non resistunt, sed vincunt in bono malum*, Gloss. *mitis est, qui omnia æquanimiter sustinet, nec nocere cogitat*: mites ergo hic mansueti, & humiles etiã intelliguntur. neque. n. quisquã mitis esse potest sine humilitate, adeò inter sese connectuntur hæ duæ virtutes similesq; sunt, immò & paupertas rectè illis cohæret: nam qui omnia despicit, facilè & se despiciet. Hinc Dominus humilitatẽ, & mansuetudinẽ coniunxit, *discite à me quia mitis sum & humilis corde*. rectè ergo post paupertatem mansuetudo secundo locatur loco, quanquam apud Græcos post paupertatem sequitur luctus, vt prima beatitudine excludatur appetitus honorum, & diuitiarum, secunda voluptatum, quibus rebus cõtinentur omnia, quæ mundi sunt. 15. *Mites quis.*

Sed paulo fusiùs quid nam significet mansuetudo, explicemus. Facit hoc Ianse. dum sic ferè scribit: *Pertinet ad mitem, non quidem omninò nunquã irasci, id enim insipientium est: sed ita ira, ac zelo dominari, vt nihil cõtra Deũ indignetur, vel obmurmuret, seu ob iniquorũ prosperitatem, seu ob aduersitates, ab illo immissas: neq; contentiose cum improbis agat, nec iniurias ab ipsis illatas vlcisci cupiat: verum ita se gerat, & quidem erga Deum, vt benigno animo Dei iudicia sustineat; erga homines verò, vt vel silentio, vel placido responso, vel malorum illatorum patienti tolerantia improbitatem hominum superare contendat, grata quadam morum suauitate, quod est non solùm non vinci à malo, sed vincere in bono malum.* 16.

Porrò hæc duo mansuetudinis officia scriptura complectitur, erga Deum Ps. 36. nam cùm dixisset dehortãs ab æmulatione & zelo impiorũ: *sustinẽtes aũt Dominum ipsi hereditabunt terram*, subiecit posteà q. qui nã sint sustinentes Dominũ declarans, mansueti aũt hereditabunt terrã. Munus verò alterũ mansuetudinis erga proximũ docuit Paul. 2. ad

Timot.2. *seruum aūt Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientē eos, qui resistunt veritati.* Præclara sanè virtus mansuetudinis est, quæ hominem sui Dominum efficit, Deo subditum, improbia etiam vtilem, & commodum. Denique cæteris hominibus admirandum, gratum, & amabilem, de cuius laudibus lege eundem Iansen. in hæc verba: *Beati mites*, cap.39.

Possidebunt terram] Desumptum idest ex Psal. 36. *mansueti autem hereditabunt terram, & delectabuntur in multitudine pacis*: inter mansuetos enim, & mites nihil differt, cùm vna sit apud Græcos, & Hebræos dictio, quàm Latinus interpres nunc mansuetum, nūc verò mitem interpretatur; est enim Gr. πραεῖς, Hebr. verò *anau*. verùm; loco, *possidebunt*, Gr. est κληρονομήσουσι *hereditabunt*. plus est autem hereditate accipere terram, quàm possidere, cùm multi possideant non hereditario iure.

17. *Quæ terra mitibus promittatur.* Interl. *terram* intelligit *viuentiū*: dicitur enim terra ob soliditatem, & stabilitatem, & vt ait Ambros. Lucæ 6. terram, à qua euelli non possunt.

Gagnæus in Matt. c.5. *indubiè*, inquit, *non de hac solum terra intelligendum est, cuius, bonorumq; eius possessio aut parum, aut nihil facit ad veram, solidamq; beatitudinem, sed præcipuè de terra viuentium*; (Chryso. & hanc etiam terram intelligit, nam quoniam vulgus censet eū, qui mitis est, omnia sua perdere, etiam & hoc promittit Dominus: nam frequenter hi stabilius, & quietius sua possident, & homini mansueto totus mūdus patria est) *potest etiam corpus post resurrectionem glorificandum intelligi* (quod & D. Ambros. placuit, *post resurrectionem enim*, inquit, *terram tuā incipies possidere absolutus à morte; nam hic dicitur homini, terra es, & in terrā ibis.*) *Sed & consortiū etiam intelligi potest, corporis Christi iam glorificati, vnde Hilar. possidebunt terram, id est, corpus Christi glorificatum, quia erunt conformes in corpore suo illi claritati.* Non videtur Hilar. ab Ambro. discrepare, per *corpus* enim *Dominicum* videtur intelligere corpus nostrū configuratum corpori claritatis Christi. Propriè, ac præcipuè hic per *terram*, cælum intelligitur, quod est *terra viuentium*, quod Hieronymo placuit iuxtà Psal. 26. *credo videre bona Domini in terra viuentium.*

18. Sed quamobrem, inquies, cælum *terra* vocatur? Resp. Nyssen. Christum cœlestem patriam, terram appellasse, ad hominum captum sese accommodando: ait enim, *quod si appellatione terræ, superna partes denominantur, nihil mireris; Ad humilitatem enim nostri auditus sermo quasi condescendendo se accommodat. Per verba, & nomina nota nobis, diuina mysteria tradit: his vocibus vtens, quas continet humana vita consuetudo*; quod verò D. Bernard. intelligat *corpus*, acceptādum id est, tanquam moribus vtile, & allegoricum: possidet enim anima hominis mansueti corpus, ei motibus compressis dominans, & omnibus eius per mansuetudinem imperans appetitionibus.

19. Meritò mitibus, terræ solida possessio datur: nam, vt inquit D. Thom. 1.2. q.69. a.4. *quærunt homines feroces, & immites per lites & bella securitatem sibi acquirere inimicos suos destruendo: vnde Dominus repromisit mitibus securam, & quietam possessionem terræ viuentium, per quam significatur soliditas æternorum bonorum*; Nec ferè differt ab hoc, quod habet Barra. hic lib.7. c.2. *arbitrantur*, inquit, *homines terram à viris bellatoribus, iracundis, potentibus, nullamq; iniuriam ferentibus possideri. at hi à terræ possessione tandem excludentur, mites verò post resurrectionē toti orbi terrarū dominabuntur, cū cælum nouū erit, & terra noua*, Apoc.21.

Rectè autem obseruat Iansen. quoniam mites hic frequenter pelluntur suis possessionibus, promittitur eis voluntaria possessio totius terræ. cùm enim sint futuri heredes Dei, coheredes aūt Christi, simul cum ipso hereditario quodā, & proprio iure possidebunt vniuersam hanc terram, cùm dominabuntur iusti omnibus impijs, & facta erit terra noua, subiicieturq; Christo orbis terræ vniuersus.

5. *Beati qui lugent*] D. Gregor. Nyssen. orat.3. de beatitudinibus; *cùm duo*, inquit, *sint sæcula duplexque vita, atque item lætitia duplex, alia quidem in hoc sæculo, alia verò in eo, quod per spem nobis propositum est, beatificum fuerit existimādum, si quis portionem lætitiæ per vera bona in sempiternum sæculum recondat, tristitia verò munus in hac breui ac tēporaria vita expleat, nō in damno, ac detrimento ponens, si aliqua rerum earum priuetur, quæ in hac vita suaues, ac iucunda sunt, sed si dum illis fruitur, ac potitur, meliorum, ac potiorum bonorum iacturam faciat.* Hæc ille. 20.

Interl. *Beati*, inquit, *qui lugent, scil. pro suis peccatis & aliorum, & desiderio cælorum.* Ambros. in Luc.6. *cum sis*, ait, *pauper, & inops, memento quia peccator es, & lugeto peccata tua*; Chryso: *beati*, inquit, *qui lugent peccata sua, sed beatiores, qui aliena.* Hierony. *sic fleuit*, inquit, *Samuel Saulem, & Paulus eos, qui post immunditiam pœnitentiam non egerunt*, 2. Corinth.2. *Qui lugentes beati.*

D. August. de serm. Dom. lib.1. c.4. lugentes appellari putat illos, qui ob amissionem rerum, quas pro Christo reliquerunt tristitia adhuc afficiuntur: sic enim scribit; *Luctus est de amissione carorum, conuersi autem ad Deum, ea, quæ in hoc mundo cara amplectebantur, amittunt. non enim gaudent de his rebus, quibus ante gaudebant; & donec fiat in illis amor æternorum nonnulla mæstitia sauciantur.* Rectè, ex quibus licet intelligentiam huius beatitudinis desumere, nempè qui nam dicantur lugentes hic. Sunt enim, quibus perpetua est mœroris causa, nec habent vnde se in mundo consolentur, qui fluxas mundi voluptates contemnunt, & præsentis vitæ gaudia fugiunt, delicijs, risu, iocisque abstinent, propria, aliorumque peccata deplorant, præsentis vitæ exilium, & miseriam deflent, & ad diuina, & æterna bona aspirantes dulces præ desiderio lacrymas effundunt. 21.

Illud, quod quibusdam placuit, nullo mihi modo probatur; putant enim, beatos, qui lugent propter Deum oppressi, atque vexati, de quibus Dominus Ian.16. *plorabitis, & flebitis vos, mundus autem gaudebit.* verùm cùm de his Dominus paulò inferiùs loquatur: *beati qui persequutionem patiuntur*, &c. non est verosimile de his nunc sermonem esse. 22.

Consolabuntur] Interl. Spiritu paracleto, & æterna lætitia. Chryso. consolabuntur, indulgentiā consequuti. August. lib.1. de serm. Domin. c.4. *consolabuntur*, inquit, *à Spiritu S. qui maximè propterea paracletus nominatur, id est, consolator, vt temporalia amittentes, æterna lætitia perfruantur.* Iansen. *in præsenti etiam vita non aberit cælestis ille cōsolator, Spiritus sanctus qui temporarium luctum inæstimabili mentis gaudio pensat, vt possint dicere cum Paulo: quasi tristes, semper autem gaudentes. Et cum Dauide: secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Et paulò pòst: *De consolatione porro sempiterna, quæ manet sanctos in cælis, lege Isai. vltimo, lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes, qui diligitis eam, gaudete cum ea, vniuersi qui lugetis super eam, vt sugatis, & repleamini ab vberibus consolationis eius, vt mulgeatis, & delicijs affluatis*, &c.

Hactenus

Hactenùs igitur tres beatitudines habuimus recto ordine inter se connexas, prima contemnit diuitias, sequens honores, tertia voluptates: quæ tria magno sunt ad æternam, cœlestemque beatitudinem tendentibus impedimento, quæ prius tollẽda sunt, ne iactis in corde hominis radicibus, comparandis postea virtutibus obstent. De lacryma vide tom. 1. Biblio. Patrum, col. 38. B.

6. *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*] contemptis diuitijs, posthabitis honoribus, voluptatibus nuntio remisso restat, vt iustitiã ardenti studio inflammati quæramus, recto igitur ordine iam de iustitiæ desiderio agitur.

23. Hanc beatitudinem ita exponit D. Nyssen. orat. 4. de Beatitudinibus: *quoniam*, inquit, *vnus quidem genere appetitus est cibi, & potionis: diuersa vero ad vtrumq; horum affectio est. vt summum nobis boni desiderium præscriberet. beatos iudicat eos, qui duobus his affectibus (id est, vehementi desiderio, quod instar famis & sitis sit) ad iustitiam mouentur.* Et infrà; *omnis*, inquit, *virtus, iustitia nomine hic significatur, quam esurientes, & sitientes beatos iudicat Dominus, satietatem eorum, quæ expetuntur (vt scil. in summo bono omnia continentur) promittens.* D. August. l. 1. de ser. Dom. c. 5. *amatores*, inquit, *veri, & inconcussi boni, illo cibo saturabuntur, de quo ipse Dominus dicit: meus cibus est, vt faciam voluntatem Patris mei, quod est iustitia; & illa aqua, de qua quisquis biberit, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Itaque hunc locum passim Patres exponunt de ardenti desiderio consequendæ iustitiæ. i. virtutis, ac sanctitatis. neque enim simpliciter *qui esuriunt & sitiunt*, dicitur, sed additur, *iustitiam.*

24. *Quinam esurire & sitire iustitiam dicantur.*

Ruperti porrò expositio mihi non omninò displicet, vt *esurire, & sitire iustitiam* dicantur, quibus iustitia non administratur, quales sunt pauperes, viduæ, & pupilli, quorum iudicium à Deo, tam sæpè commendatur, Psal. 9. 18 Psal. 81. 3. Isai. 1. 23. Hierem. 5. 28. Ad quam expositionem addunt quidam de his intelligendum esse, Lucam cap. 6. qui propterea esuriunt, & sitiunt fame panis, & siti aquæ, quod ius illis suum non tribuatur, vel quod iniustè damnati sunt, aut quod ius suum recuperare non possunt, quia pauperes, aut quia iusti sunt, idque tolerant libenter propter regnum cælorum, primo Corinthior. 4. 11. secundo Corinth. 11. 27. Hebræorum. 11. ver. 37. 38. sed de Luca suo loco. His autem rectè saturitas tribuitur, qua vita æterna, & regnum cælorum significatur accommodatè ad hominum opinionem, qui cibum & potum magnam felicitatem putant. Gloss. *saturabuntur adepto, quod desiderant.* certè maiora sunt præmia Dei, vt ait Chryso. quàm Sanctorum desideria, vt proindè meritò dictum sit: *satiabor cum apparuerit gloria tua.*

Cæterùm prima Patrũ expositio verior est, ac germanior: nam hoc eodem ipso sermone *iustitia*, nec semel vniuersè sumitur, vt *attendite ne iustitiã vestram faciatis*, & cæt. & *nisi abundauerit iustitia vestra*; latius est ergo, vt eodem modo hic *iustitia* sumatur, cùm nihil appareat, quamobrem aliter debeamus accipere. Id verò quod additur expositioni Ruperti de fame panis, & siti aquæ, minimè cõsentit cum expositione Patrum, qua per famem, & sitim non corporalis panis, & aquæ penuriam, verùm spiritale desiderium, & ardens virtutis intelligunt. Mitto, quod secundùm hanc intelligentiam oportuit dixisse: *Beati, qui esuriunt, & & sitiunt propter iustitiam*, at dictum est, *qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*

25. Illud non dissimulandum, quod harum duarum posteriorum beatitudinum promissiones, simul cũ oppositis saturorum, & ridentium comminationibus pulchrè sic continet Isai. 65. *ecce serui mei comedent, & vos esurietis. ecce serui mei bibent, & vos sitietis. ecce serui mei lætabuntur, & vos confundemini. ecce serui mei laudabunt præ exultatione cordis, & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione spiritus vlulabitis.*

26. 7. *Beati misericordes*] Glossa habet: *misericordia iustitiæ lumen; iustitia misericordiæ virtus; misericordia sine iustitia, remissio & tepiditas; iustitia sine misericordia seueritas, & austeritas; mitium, misereri sui; finis, pro alio mori, vt CHRISTVS pro peccatoribus.* rectè ergò misericordia iustitiæ nectitur, vt & Psalm. 24. 83 88. Porrò sat rectè connecti hæc duo, misericordiam, & iustitiam, illud in primis ostendit, quod pro eodem soleat scriptura misericordiam vel eleemosynam, & iustitiam, vel sanctitatem ferè accipere. quare Iob. cap. trigesimo, ex operibus misericordiæ suam vitæ innocentiam, & sanctitatem comprobat, vt versic. vigesimoquinto, & sanctus item pro misericorde, & benefico dicitur Psalm. 4. 4. Miche. 7. 2. iustitia pro eleemosyna, Psalm. 111. 6. 9. Prouerbior. 10. 2. Matth. 6. 1. 2. secundo Corinthior. 9. & quod nos habemus misericordia, vel eleemosyna, in Hebræo, aut in Græco est iustitia, Genes. 32. 10. Psalm. 23. 5. Daniel. 4. 15. Psalm. 102. 6. 18. elegans est in Hebræo transmutatio literarum cum similitudine, & sono *Hheset*, misericors, *Tsedehh*, iustus; & *Hheset*, pro sancto, & misericordi simul in sacro sermone, immò & apud Latinos; nam apud Ciceron. lib. 1. offic. leges: iustitia, in qua virtutis splẽdor est maximus. ex qua boni viri nominantur, & huic coniuncta beneficentia, quam eandem, vel benignitatem, vel liberalitatem appellare licet, sic colludunt illa duo loca, Prouerbior. 21. 3. *facere misericordiam*, (Septuaginta *facere iusta*, Hebraice, *iustitiam*) *& iudicium magis placet Domino, quàm victima.* Et illud Miche. 6. 7. 8. *nunquid placari potest Dominus in millibus arietum? indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Dominus requirat à te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiam,* & Hose. 6. *misericordiam volui, & non sacrificium.* sic obseruat Pined. cap. trigesimo in Iob. ver. 25. nu. 7. vbi n. 8. hæc subdit: *illa videtur esse ratio, quod iustitia, & sanctitas pro eleemosyna, aut pro misericordia accipiatur, quod videatur eleemosyna, & misericordia esse quasi primus iustitiæ fructus*, 2. Corin. 9. 10. *& quò solum iustitiæ pinguius fuerit, eò vberiores fruges eleemosynæ proferet.*

Qui misericordes beati.

Cæterùm variè hic locus accipi potest nam vel de eleemosynis potest hæc misericordia intelligi, quia hæc verè beatos homines facit. Matth. vigesimoquinto, ver. 34. 35. Luc. decimosexto; ver. 9. Psalm. 40. 1. Psalm. 111. 5. Prouerb. 14. 21. & 19. 17. Iob. 4. 7. Matth. 7. 2. Iacob. 2. 13. Vel accipi potest locus hic de omni misericordiæ genere, vnde Hieronym. *misericordia*, inquit, *hic nõ solum in eleemosynis intelligitur, sed in omni peccato fratris, si alter alterius onera portemus.* sic Chrysost. Theophyl. & cæt. Gregor. Nyssen. libr. 5. de Beatitudinibus, ait, *in multis locis Scripturæ diuinæ, nomine misericordis nominatur numen diuinum*, & cæt. *si ergo misericordis appellatio Deum decet, ad quid aliud hic te sermo hortatur, nisi vt Deus fias, tanquam formatus, & insignitus propria nota Deitatis?* Et D. August. l. 1. de ser. Dom. c. 9. *Beatos*, ait, *dicit eos, qui subueniunt miseris, quod eis ita rependitur vt de miseria liberentur.*

27. *Quoniam ipsi misericordiam consequentur*] præmium adijcit misericordiæ humanæ, misericordiam Diuinam: *beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, id est, à Deo. non aliter Deus misericordiam remunerat, quàm misericordia. verùm pro parua magnam rependit. Rectè

A

ergò Iob.cap.31.20.ait, *si non benedixerunt mihi latera eius, & de velleribus ouium mearum calefactus est*: est enim latera benedicere Iobo, ipsos mendicos benedicere illi, ac benè precari, quod sua ipsorum latera, & nuditatem protexerit, confouerit, & concalefecerit. Ad hæc, est eleemosynam etiam nemine loquente loqui, & egregiam viri beneficentiam prædicare, ita vt inane sit hypocritarum studium teste Christo Matth.6.2. cùm facientes eleemosynam, tuba canunt ante se, cùm ipsa satis per sese eleemosyna vocalis sit. Neque verò vlla mendicorum ingratitudo, vel obliuio debet nos detrahere à benefaciendo, cùm ipsa eleemosyna, licèt inanimata Deo tamen loquatur, precetur que nobis à bonorum omnium largitore nō modò parem, sed multo etiam copiosiorem gratiā, quod verbum *benedicendi* apud Iobum significat, & hoc est, quod Ecclesiast.29.15. legimus: *conclude eleemosynam in sinu pauperis, & hæc pro te exorabit* (licet

Mendicorū ingratitudo non debet nos à benefaciendo retrahere & cur.

B

tacente paupere ab omni malo) & Prou.19.17. *fœneratur Domino qui miseretur pauperis, & vicissitudinem suam reddet ei.* immò verò quo obliuiosior, & impotentior mendicus fuerit, eo certior & copiosior erit gratiæ, & eleemosynæ retributio. Iam enim tunc videtur totum onus retribuendi in Deū pauperis vadem refundi, Luc.14.13. *cùm facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, &c. ne fortè te, & ipsi reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed cū facis conuiuium voca pauperes debiles, & claudos, & cæcos, & beatus eris; quia non habent retribuere tibi: retribuetur enim tibi in retributione iustorum.* Denique & illud nota, adeò vocalem esse eleemosynam, vel misericordiam, vt aliorum etiam ora aperiat ad benedicendum nobis.

28. 8. *Beati mundo corde*] Gr. est καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, id est, mundi corde, vel vt Aug. legit, *mundicordes*, vna voce. Porrò bifariam intelligi possunt mundicordes, vel casti, id est, procul ab omni labe venerea, quomodo videtur Theophyl. accepisse, quod maximè reddit mentem diuinæ cognitionis, ac visionis capacem: vt contra, nihil æquè mentis aciē hebetat ac venus; vel generatim, qui cor nullis inquinatū vitijs, nullis infectū malis cogitationibus nullis prauis desiderijs fœdatum possident; Denique simplex, minimeq; fucatum, ac duplex: sic Basil.q.180. nam explicans quisnam sit mūdus corde, Resp. *qui non reprehendit seipsum in reprobatione, aut defectu, aut negligentia mandati Dei.* idem sentit Ambros. nec longè abest Aug.l.1.de serm. Dom. in mont.c.7. *ergo*, inquiens, *stulti sunt, qui oculis istis exterioribus Deum videre quærunt, cum corde videatur: sicut Sapien.1. scriptum est: in simplicitate cordis quærite illum: hoc enim mundum cor, quod est simplex cor. Et quemadmodum lumen hoc videri non potest, nisi oculis mundis, ita nec Deus videtur, nisi mundum sit illud, quo videri potest.* Nec fortè aliud Gregor. Nyssen. orat.6. voluit; cùm dixit: *Deus spectaculo propositus est ijs, qui cor expurgatum habuerint.* D. etiam Hierony. eos mundo corde vocat, qui nulla peccati labe cor habent inquinatum. i. quos nō arguit, vt ipse loquitur, conscientia vlla peccati. sic auctor imperfecti, sic D. Bern. vtraque Gloss. Denique passim ferè omnes; licèt D. Chryso. vtramque sententiam sequi videatur, & communem, & eam, quam dixi de castis: arbitratur enim appellari mundos corde, vel vniuersalem virtutem tenentes, & nullius sibi mali conscios; aut continentia conspicuos. nihil enim nobis est ita opus ad videndum Deum, vt istius puritate virtutis.

Quinam mundi corde.

C

D

29. Propter quod Paulus ait, ad Hebr. 12. *pacem sectamini, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.* Nimirum Chrysost. vt & Theophy. Theodoret. & OEcumen. putant sanctimoniam Græcè ἁγιασμὸν, id est, sanctificationem, significare ca-

A

stitatem. Et rectè ita exponi potest: sic enim interdum Paulus hanc vocem vsurpat; vt 1. Thessalon. 4. *hæc enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in passione desiderij, sicut & gentes, quæ ignorant Deum.* Et Rom.6. *sicut.n. exhibuistis mēbra vestra seruire immunditiæ & iniquitati & iniquitatē, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* vbi Riber. ad Hebræ.12.n.27. inquit, *iniquitatem appellasse videtur Apostolus, adulterium, immunditiam verò alias libidines, quæ sine proximi iniuria fiunt.* & 1. Timoth.2. *saluabitur autem per filiorum generationem si permanserit in fide, & dilectione, & sanctificatione; cum sobrietate.* Potest tamen & sanctimonia ad Hebræos 12. accipi pro omni virtute, hominis mentem sanctificante, quæ animi puritas dici potest.

B

Nobis ea placet sententia, quæ communior est, vt eos mundos corde vocet hic Christus quos nullus peccati conscientia redarguit; nam si castos voluisset significare Dominus, proprio eos nomine vocasset. Videtur verò allusio quædam hic latere ad locum Psal.23. *quis ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus, & mundo corde*; vbi mundum cor, omne mentis vitium excludit; quare subdit: *hæc est generatio quærentium eum, quærentium faciem Dei Iacob.* Hanc puritatem tribuit scriptura Iobo cap.1. *& erat vir ille simplex*: est enim ibi simplicitas innocentia animi impermista peccato, & incontaminata flagitio, in qua etiā puritate integritatem, & perfectionem Lyricus constituit, dum sic canit: *integer vitæ, scelerisque purus*, apud Græcos, *catharos*, est purus, mundus, impermistus, incontaminatus scelere aliquo; quod apud Ciceronem purum dicitur, integrum, candidum, omni admistione liberum, sic enim ait Dialog. de senect. animus omni admistione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpit, sic Nyssen. lib. de anima, & resurrectione definit naturam simplicem; *simplicem*, inquit, *& vnius modi, voco eam, quæ in solo bono animaduertitur, & nullius mali communione permista est.* quare Iacobus capit. quarto, 8. dum animo duplices ad simplicitatem hortatur, hanc puritatem præcepit: *emundate manus peccatores, & purificate corda vestra duplices animo.* Paul. item 1. Corinth. 5.8. vult nos esse azimos *in sinceritate, & veritate*, id est, impermistos fermento malitiæ, & nequitiæ, quibus vitijs sinceritatem, & veritatem opponit. ergò sinceritas, quæ eadem est simplicitas, veritatem affert, rursus veritas malitiæ, & nequitiæ permistionem excludit. 30.

C

D

Ex his facile est, de ordine iudicare; Theophyl. ideò subiunctam docet hanc beatitudinem. i. castitatem post misericordiam, quod sint operibus misericordiæ dediti, qui tamen scortentur, ob id monere nunc Christum, vt cum alijs virtutibus etiam mundi sint non corpore modò, verùm corde etiam. 31.

Dicere item possumus idcircò post misericordiam succedere recto ordine cordis puritatem, id est, mentis integritatem, omne genus vitij excludentem; quia hæc effectus est luctus, & misericordiæ, purum enim hæ virtutes scelerum animum efficere solent.

Quoniam ipsi Deum videbunt] Benè quadrat præmium. *quis enim*, inquit Dauid, *ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? innocens manibus, & mundo corde.* quemadmodum enim speculum mundum & purum facilè recipit figuras, ita anima pura & munda Dei suscipit visionem: vt verò qui mundos habent oculos, melius, ac perspicacius colores vident, & imagines rerum, ita qui

A puriores sunt corde, melius Deum videbunt. Nyssen. declarat. ora. 6. de beatitudinibus, præmij magnitudinem: *Promissio quidem certè tanta est, vt superet extremum terminum beatitudinis, quid enim aliquis post eiusmodi bonum, aliud desiderauerit, cùm omnia habeat in eo, quem viderit? nam videre in vsu scripturæ idem etiam significat, quod habere: quemadmodum illud* in Psal. 127 *vt videas bona Hierusalem*, idem quod inuenias, *significante verbo, &: tollatur impius, ne videat gloriam Domini, per non videre, non participem esse, Prophetâ significante ergò qui vidit Deum, quidquid in bonis numeratur, per hoc, quod vidit adeptus est; vitam sine fine, æternam incorruptibilitatem, immortalem beatitudinem, regnum sine fine, lætitiam continentem, verum lumen, spiritalem, & dulcem vocem, gloriam inaccessam, perpetuam exultationem, omne denique bonum.*

32. *Cor pro mente.*
B Postremò aduertendum est, *cor* accipi hic, vt frequenter in Scripturis metaphoricè pro mente, vt enim cor principium, & fons est omnium vitæ operationum, ita mens principium & fons est omnium cogitationū, & affectuum. Interdum tamen cor metaphoricè sumitur tantum pro parte mentis intellectiua, vt cum cordi adduntur renes: *scrutans corda, & renes Deus*: nam per renes appetẽdi vis designatur. Cæterùm hic cùm *mundi corde* nominantur, pro tota mente sumitur cor.

33. *Origenis insignis sententia de mundatione cordis.*
Antequam ad sequẽtem beatitudinem gradum faciam, non prætermittam pulcram Origenis sententiam, ad mundandũ cor accommodatam; hom. namque 13. in Gen. explicans puteos Isaac quos terra repleuerant Philistiim dicit: *si locum Dei requiris, cor mundum est locus eius, &c. Vide ergò quia fortè etiam in vniuscuiusq; anima, est puteus aquæ viuæ, Dei imago latens, & cælestis sensus, &c. hunc puteum Philistæi Dæmones, repleuerunt terra, quali terra? carnalibus sensibus, & terrenis cogitationibus, &c & ob id portauimus imaginem terreni. Nunc ergo fodiamus puteos nostros, & abijciamus ab eis terrã, ab omnibus sordibus purgemus eos, & inueniemus in eis aquam viuam, intra te enim est, & non extrinsecus venit sicut & regnum Dei intra te est: & in domo sua mulier inuenit drachmam postquã accendit lucernam, & mundauit domum sordibus: & tu ergò si accendas lucernam, si adhibeas tibi illuminationem Spiritus Sancti, & in lumine eius videas lumen, inuenies intra te drachmam. intra te namque collocata est imago Regis cælestis.* Sed tali arte vt obscurari per incuriam possit, deleri per malitiam non possit. sed sordibus repleta est, obscurata est imago, *hæc in te videri non poterat, donec domus tua sordida erat immunditijs & ruderibus repleta. iste fons scientiæ intra te erat situs, sed non poterat fluere, quia Philistiim repleuerant eum terra, & fecerant in te imaginem terreni. induxisti super hãc imaginem, aliam terrenis, cum te libido fuscauit induxisti vnum colorem terrenum, si vero & auaritiæ studeas, miscuisti & alium*, si superbiæ, alium; si ira corripieris, alium, &c. *& sic per singulas quasque malitias, veluti diuersis colorum congregatis in te, terreni hanc depingis imaginem; orandus vt veniat ille, qui dicit per Prophetam Esai. 44. Ecce ego deleo sicut nubem iniquitates tuas, & sicut caliginem peccata tua, & cùm deleuerit omnes istos in te colores, qui ex fuco malitiæ sumpti sunt, tunc resplendebit in te imago illa, quæ à Deo creata est.*

34. *Quinam pacifici.*
9. *Beati pacifici*] Gr. οἱ εἰρηνοποιοί, quod nomen propriè significat pacis conciliatores ab εἰρήνη, & ποιέω hi verò à seipsis incipiunt: nam nisi ipsi pacifici sunt, quomodo alios in pacem, concordiamque reuocare poterunt? Hinc Hieronym. Matth. quinto: *Beati pacifici. qui primum in corde suo, deindè & inter fratres dissidentes pacem faciunt. Quid*

A *enim prodest alios per te pacari, cùm in tuo animo sint bella vitiorum?* itaque hic *pacifici* dici possunt, qui paci student. Quamuis verò August. illos dicat pacificos; qui pacatos habent animi affectus, hi tamen vix à mitibus separantur. Quare hic præsertim pacifici accipiendi sunt, qui cum alijs pacem seruant, qui Gr. εἰρηνικοί, vt Psal. 36. *quoniam sunt reliquiæ homini pacifico.* & Psalm. 39. *cùm his qui oderunt pacem eram pacificus*, quibus locis habetur εἰρηνικός, præter hos autem eos etiam complecti debemus, qui alijs, vel Deo, vel proximis conciliandis student, & hos diximus esse eos, qui paci student, vel pacis conciliatores sunt, iuxtà Græcos οἱ εἰρηνοποιοί.

Quod verò pacificos intelligere debeamus etiam eos, qui ad Deum facinorosos homines adducunt, vt illi concilientur, cùm prius alieni essent; rectè declarat D. Basil. quæst. 215. quærit enim 35.
B quisnam sit pacificus ille, qui à Domino beatus prædicatur? & respondet: *qui Domino cooperatur, iuxta Apostolum, qui dixit: pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo reconciliamini Deo*, 2. Corint. 5 & *rursus: iustificati ex fide pacem habeamus ad Deum, nam pax, quæ aliter se habet, negata est à Domino, vbi ait; pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Gregor. item Nyssen. orat. 7. de beatitudinibus: *pacificus*, inquit, *est qui pacem alteri dat, at nemo præbere potest alteri, id quod ipse non habeat. vult igitur te priorem esse plenum pacis bonorum, deindè vero præbere eam indigentibus.* Gagnæ. breuiter, quinam sint hic pacifici explicat: *non solum*, inquit, *qui pacem habent cum hominibus, sed & qui seditiosos pacificant, & ad veram pacem reducunt, sed etiam qui per doctrinam peccatores ad Deum pacis cõuertunt, pacifici dicuntur*
C *& propterea filij Dei appellantur.*

Ex his autem, inquit Iansen. *iam intelligere licet, quare post superiores beatitudines septimo loco sequatur hæc, nimirum postquam quis mundus corde factus est, reliquum est, vt & alios Deo reconciliare studeat, ac dissidentes componere, quemadmodũ iam (per præcedentes beatitudines) suarum virium partes composuit.* 36.

Quoniam filij Dei vocabuntur] quasi dicat, quia Dei similitudinem in se habebunt, eruntque illi similes August. lib. 1. de serm. Dom. c. 8. *in pace*, inquit. *perfectio est, vbi nihil repugnat: & ideò filij Dei pacifici, quoniam nihil in his resistit Deo, & vtique filij similitudinem patris habere debent. pacifici autem in semetipsis sunt, qui omnes animi sui motus componentes, & subijcientes rationi, id est, menti, & spiritui, carnalesq; concupiscentias habentes edomitas, fiunt regnum Dei: in quo ita sunt ordinata omnia, vt quod est in homine præcipuum, & excellens; hoc imperet cæteris non reluctantibus, quæ sunt nobis, bestijsq; communia.* vide item nu. 39. 37.

Duplex porrò Hebraismus latet in his verbis; nam & *filij* vox apud Hebræos conformationem, similitudinemque significat, vt & in hoc ipsò capite apud Matth. v. 45. *vt sitis filij patris vestri*, id est, similes. verbum etiam, *vocabuntur*, ponitur apud Hebræos non raro pro, *erunt*, Genes. 21. 12. *in Isaac vocabitur tibi semen.* Quamquam hic, *vocari*, significare videtur, ita esse aliquid, vt appareat, & omnium ore celebretur: & ita pacifici non solùm filij Dei erunt, sed ita erunt, vt mundus ipse, qui eos ante stultos reputabat, filios Dei confiteri, ac venerari cogatur, præsertim verò ad extremum iudicij diem Sapient. cap. 5. 3. 4. 5. *Hi sunt*, & cæt. *nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter Sanctos sors illorum est.* 38.

39. Porrò pacifici similes Deo dicuntur, & quia Deus non est dissensionis Deus, sed pacis; & quia Dei filium Christũ imitantur, cuius est officiũ homines Deo recociliare; quique pacem de cælo ad terras deduxit, & quia pacifici ob edomitas concupiscentias summa fruuntur quiete, & tranquillitate; vnde fit vt iocis nihil Deo resistat, sed quod excellẽs est deteriori domioetur: pacifici enim esse nequeunt qui mansuetudinem nõ sunt assequuti, & reliquorum affectuum compresionem; quomodo rectè August. dixit pacificos esse, qui pacatos habent animi affectus, quamuis reuera hi inter se distinguantur.

40. *Septem beatitudines, propriè octaua signum aliarum.*

10. *Beati qui persecutionem patiuntur*] Beatitudines propriè septem sunt conficientes veluti gradus septem, per quos ad perfectionis culmen peruenitur, & ad beatitudinem asceoditur. Octaua porrò, quæ dicitur beatitudo est loco signi ad explorandum, oum quis reuera per hos gradus ad perfectionem ascenderit nec ne; hoc enim signum est attigisse quempiam summum perfectionis gradum, si libenter persequutiones toleret iniustè illatas; sicut enim aurum in fornace, sic iustus tribulationibus probatur, vnde Augustinus, *octaua ad caput redit, quia perfectum ostendit, & probat.*

D. Thomas Augustinum sequutus 1.2. quæst. 69. art. 3. ad 5. sic scribit: *Dicendum, quod octaua beatitudo est quædam confirmatio, & manifestatio omnium præcedentium, ex hoc enim quod aliquis est confirmatus, in paupertate spiritus, & mititate, & alijs sequentibus, prouenit. quod ab his bonis propter nullam persequutionem recedit, vnde octaua beatitudo quodammodo ad septem præcedentes pertinet.* Sunt enim persequutiones veluti lapis quidam Lydius, ad quem Fides, Patientia, ac reliquæ virtutes probantur, quod disertè significasse videtur, Ioan. cap. decimo tertio Apocal. ver. 10. *hic est Patientia, & Fides iustorum.* i. ad huiusmodi lapidem probatur, Fides & Patientia iustorum, quod præcipuè verum erit, alienissimis illis, sub Antichristi tyrannide, temporibus.

41. Rectè igitur Chrysostom. in ea, quæ citat Paulus in epistol. ad Hebræ. 12. ex Prouerb. 3. *quem enim diligit Dominus castigat*: ait; *non potest dicere, quia est iustus aliquis, qui expers tribulationis existat etsi sic nobis videatur sed nos ignoramus alienas tribulationes. proindè necesse est, omnem iustum per pressuras, tribulationesque transire*, &cæt. nimirum, vt perfectus euadat. meritò item dicitur à Salomone Prouer. 3. *Fili mi noli negligere disciplinam Domini: neque fatigeris, dum ab eo argueris, quem enim diligit Dominus castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit*, vt enim oniat Ribera ad Hebr. 12. num. 15. *cum filius omnis, & si bonus sit, quædam habeat corrigenda, veri patris est corrigere, & vt illa deleantur, & vt rebus huiusmodi non assuescat; Chrysost non dixit, omnis qui flagellatur filius est, sed omnis filius flagellatur.* Sunt quidem plurimi, qui flagellantur, maligni, sicut homicidæ, latrones, sepulcrorum deprædatores; sed illi pro sua iniquitate supplicia patiuntur, nos autem sicut filij. &cæt. quod rectè conuenit in hunc locum Matthæi, vbi non dictum est: *beati, qui persequutionem patiuntur.* sed confestim additum est:

42. *Propter iustitiam*] id est, quia iusti sunt, & iustitiam sequuntur, vt quia Christiani sunt Deniq; propter rectè & iustè factum, sic August. de hæreticorum persequutionibus loquẽs l. 1. de ser. Dnm. in mont. c. 9. *multi* inquit, *hæretici, nomine Christiano animas decipientes. multa talia patiuntur. sed ideò excluduntur ab ista mercede; quia non dictum est tantum, beati qui persecutionem patiuntur; sed additũ est, propter iustitiam; vbi aũt sana fides nõ est, non potest esse iustitia*, quia iustus ex fide viuit, & de schismaticorum quoq; persequutione subdit: *Neque schismatici aliquid sibi ex ista mercede promittãt, quia similiter vbi charitas non est, non potest esse iustitia, dilectio enim proximi malum non operatur, quam si haberent nõ dilaniarent corpus Christi, quod est Ecclesia.* rectè, nam diaboli filios infidelitas facit, vt ostendit Augustin. 3. contra epistolas duas Pelagianorum cap. tertio, similiter & qui charitate carent, seq; ab Ecclesiæ vnitate separant filij sunt tenebrarum: ergò beatos dixerimus eos, quos DEVS persequutionibus, & tribulationibus purgat, quia filiorum loco Deo sunt: hoc enim est, *flagellat autem filium, quem recipit*, id est, vt interpretatur Theophylactus, quem approbat, quem præ cæteris assumit, & familiarem amicum sibi conciliat. Audiamus ergo Apostolum eodem loco monentem nos, vt in disciplina perseueremus, quia si extra disciplinam fuerimus, adulteri, & non filij erimus, id est, adulterini, nõ filij simpliciter: in Græco est, νόθοι, neque aliter Deus hominem ad perfectionem adducit, perfectumque, sibique charissimum declarat.

Imò verò & reges facit Deus, quos per patientiã & tolerantiã perficit. Hinc Apoc. 5. 10. viginti quatuor illi Seniores ad regni gloriam, & coronam euecti per laborum perpessionem procidentes dicunt agno; *fecisti nos Deo nostro regnum*, (*reges* ex Græco) *& Sacerdotes, & regnabimus super terram*; quòd sic explicant Scholia græcanica; per tolerantiam afflictionũ, regni victoriæ corona insignitos, vt non mirum sit si hic legamus tolerantibus, & patientibus persequutiones regnum cælorum promitti.

Non est in præteritis habendum id quod eleganter expendit Gregor. Nyssen. libro de beatitu. vbi tractat hanc beatitudinem; ponderans enim nomen persequutionis, quæ currentium est, & alios cursu superare contendentium, sic scribit: *martyrum nobis stadium ostendit, & fides cursum designat, nam persequutio currentis vehemens studium celeritatis significat; immò verò etiam in currendo victoriam indicat; non enim aliter currendo quis vincere potest, nisi post se reliquerit cum quo simul currit. quoniam igitur is, qui ad præmium supernæ vocationis currit, & is qui propter præmium ab inimico exagitatur, pariter à tergo habẽt, ille quidem de præmio simul certantem, hic verò persequentem (hi autem sunt, qui martyrij cursum, in certaminibus pro pietate susceptis, conficiunt, quos inimici quidem persequuntur, sed non assequuntur) videtur caput, & summam in spem propositæ beatitudinis, veluti coronam quandam in postremum proposuisse verbis; Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Hæc ille. 43.

Itaque contemplatur Nysseo. iustum, & tribulationem simul currere, sed cùm ille tribulationi non cedit, quasi victorem antecedere, & tribulationem à tergo currere, & idcircò appellari persequutionem, non consequutionem, quia persequitur, & non assequitur. Itaque vult illud indicari, sanctos per patientiam velocissime currere ad brauium gloriæ, & in laboribus maximè elucere Sanctorum in currendo vigorem, & fortitudinem.

Quoniam ipsorum est regnum cælorum] patientibus enim tanquam pugnantibus rectè regnum cælorum promittitur. pro quo pugnant, & ideò cùm Deus augere, & amplificare vult præmia iustorum, & offert, & affert mille patiendi opportunitates, quia patientiæ in primis, & tole- 44. *Patientibus regnum promittitur, & quod.*

rantiæ

raotiæ præmia promitti solent in scripturis, secund Timoth.2.12. Luc. 24.20. Hebræ.6.12. & 10. 36.& 12.2. ac si merita oon tam aliarum virtutum actionibus, quàm solius patientiæ constent. pari oamque analogia, sicut glorificationis suæ, & nostræ redemptionis meritum, non tam io prædicatione, ac operibus misericordiæ, quàm in passione sua Dei filius constituere potissimum voluit; *oportuit enim Christum pati, & ita intrare in gloriam suam*: sic sanè nostræ salutis, & efficacitaris suæ passionis, non tam in aliarum virtutum imitatione, quàm in passionis, patientisque tolerantiæ ratione collocauit. hinc Paulus: *si tolerabimus, & conregnabimus*; regnum ergo cælorum violenri rapiunt, & qui pugnant obtinenr, tanquam coronam victoriæ & patientiæ præmium.

45. Ex his in promptu est rationem videre, quare hic post beatitudines, potissimum verò post pacem, laborum, & patientiæ, ac tolerantiæ mentio fiat; nimirum vt intelligamus Christi pacem coniunctam esse debere cum spiritali bello, ac tolerantia passionum: & hoc est illud Pauli Coloss. 3.15. *pax Christi exultet in cordibus vestris*. Gr. βραβευέτω, q.d. palmam, præmium, coronam referat, quæ tamen non nisi egregiè pugnantibus debentur, & quæ nam est pax Christi alia, nisi illa de qua Ioan.14. dicit Christus: *pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis*. videlicet, non tempora em, quæ excludit belli incommoda, persequutiones, hostes, insidias, sed quæ ingentia damna sustinet, & perfert; & ideò suam pacem cum mundi persecutiooibus, & pertinaci dimicatione cum immanissimis hostibus coniungit, Ioan. 16. *hæc loquutus sum vobis, vt in me pacem habeatis: in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum*.

46. D.Bernard. paupertati io prima beatitudine & martyrio in hac octaua promissum esse vult regnũ cælorum, quoniam paupertas quoddam martyrij genus est. Item propterea pauperibus, pariter & martyribus regnũ cælorum promittitur, quia paupertate emitur, sed in passione pro Christo absque omni dilatione percipitur: putat enim D Bernar. hãc beatitudinẽ ad martyres spectare, quare martyrum prærogatiuam vocat, quãuis reuera non ad martyres taorum, sed præcipuè spectet, vt proinde rectè Theophyl. scripserit: *non soli martyres, sed & multi persequutionem patiuntur, quia iuuant iniuria afflictos, & in summa omnẽ virtutem fouent; iustitia enim est omnis virtus.*

August. verò intelligit ideò primæ beatitudinis mercedem hic in octaua repeti; vt per hoc, quo reditur ad caput, ostendatur perfectio eorum, qui persequutionem patiuntur propter iustitiã, quodque eis tãquam omninò perfectis cõperant omnia illa septem, quæ posita sunt, quibus homo perficitur. Quare meritò D.Thom.1.2.q.69.ar.4 ad.2. ijs, quæ dicit August. consentanea scribens, ait: quod *sicut octaua beatitudo est quædam confirmatio, seu firmitas omnium beatitudinum, ita debentur sibi omnium beatitudinũ præmia; & ideò redit ad caput, vt intelligantur sibi consequenter omnia præmia attribui*. Ambros. verò intelligit, ideò iam repeti promissionem regni cælorum, quod regnum cælorũ bis iostus consequatur; primùm secundũ animam in depositione corporis; deiodè etiam secundùm corpus post resurrectionem. Itaque vt ait D.Thomas ex Ambros. loco cit. art.4. ad 2. *pauperibus spiritu repromittitur regnum cælorum quantum ad gloriam animæ, sed passis persequutionem in corpore, quantum ad gloriam corporis.*

47. 11. *Beati estis cùm maledixerint*] Quod generatim ver. præcedente propoluerat, nunc speciatim, & distributius explicat. Lucas vt notat Iansen. suas

A beatitudines enarrans, quatuor malorum mẽbra posuit; *cùm vos oderint homines, & separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malũ*. quorum primum pertinet ad interiorẽ affectum, secundum & quartum ad externam operis persequutionẽ, tertiũ ad linguæ iniurias. Matt. verò tantũ tria ponit mala: *cùm maledixerint vobis homines, & persequuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersum vos*. quorum primum idem est cum eo, quod habet Lucas, *& exprobrauerint*, hoc est probris affecerinr. Est enim græcis eadem dictio ὀνειδίσωσιν .i. *probra in vos iecerint*, quod sic à tertio Matthæi membro vult differre Aug. vt maledictio vel opprobriũ referarur ad eos qui præsenti contumeliam verbis inferunt; dicere autem omne malum aduersus aliquos, referatur ad eos, qui absentibus detrahunt, & omne (.i. quodvis) criminum geous illis imputando.

Quatuor malorum membra.

B *Persequuti vos fuerint*] pertinet hoc ad operis, & facti iniurias, nec accipitur tam generaliter, quàm vel in superiori beatitudine, vel posteà cum dicitur; sic enim persequuti sunr Prophetas, & cæ. Itaq; superiùs persequutionẽ latius sumpsit. nam vt inquit Gloss. fit persequutio, odio, dictis, factis.

Mentientes propter me] nam vt inquit August. epist.61. pœna non facit martyrẽ, sed causa, nempè quia propter Christũ toleratur. Dictum est autem, *mentientes*, quia vt inquit Hierony. Matth.5. illud maledictum contemnendũ est, quod beatitudinẽ creat, quod falsò maledicẽtis ore profertur. vnde Dominus definit quæ sit beata maledictio, dicens: omne maledictum aduersum vos, meotientes propter me. 48.

12. *Gaudete & exultate*] Interl. *quia pro iustitia, gaudete mente, & exultate corpore*. vult ergo persequutionẽ non patiente modò animo, sed cum gaudio, & exultatiooe tolerari iuxta illud Rõ.5. *gloriamur in tribulationibus*: quam exultatiooem, & 49.
C gaudiũ parit cœlestis gloriæ cootemplatio. *quoniã*, inquit, *merces vestra copiosa est in cælis*. Auctor imperfecti: qui concupiscit inquit quæ in cælo sunt, opprobria nõn timet io terris: nec cogitat, quid loquantur homioes propter ipsum; sed quid iudicet Deus de ipso.

Quoniam merces vestra] Luther. omittit, quoniam, ex Vega, contra cõmunem exẽplariũ fidem. Gagn. eleganter sic scribit: *torquet hoc loco plurimũ quosdã, verbũ mercedis, quod à merendo, sicut & meritũ venit, non intelligentes, quid mercedis, aut meriti nomine catholici intelligãt; non .n. sic appellant, quasi natura debitor cuiquã sit Deus. sicut. n. paterfamilias nõ erat obnoxius quemquã operariorũ in vineam suã mittere; & pro collocata opera denariũ conferre, vbi tamen conduxit, & illi laborauerũt, & illi denarium merentur, & ille debet; quamquã ex pacto tantum: ita tamen vt iniuriam quodammodo faciat si nõ reddiderit. vnde murmurati ille, qui totius diei in colenda vinea, pondus, & æstus sustinuerat, respondit: amice non facio tibi iniuriam, nõnne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est & vade. Quòd si suus est eius qui laborauit denarius, iure à paterfamilias repetere possit negante, similiter ex conuento debitor nobis est Deus, cuius tanta est in suos filios liberalitas. vt sua in nos dona, nostra faciat merita. quanquam non ignoramus. sic nulli debitorem Deum esse, vt vocare illum in ius possemus, qui quicquid boni perfecerimus. quod pro eo supplicia pertulerimus, ipse dedit, vt possemus. & faceremus, quodq; dedit, gratis dedit. Neque tamen sic gratis dedit, ideò non meremur certum est enim, quidquid boni recenter agat homo. Dei gratia destitutus, mereri pro eo non posse: contra, Dei gratia adiutus, si vel tantillam, in faciendis mandatis operam nauauerit, tanta est eius liberalitas, tanta gratia ipsius vis, & efficacia, vt verè me-*

50. *Mercedis nomine quid Catholici intelligant.*

D

rori dicamur, non quod tale sit opus nostrum seclusa gratia, vt vita ei debeatur aterna; sed tantum est diuina gratia pondus, vt minimum opus nostrum bonum sibi coniunctum dignum aterna vita faciat. Non ergo vitemus vocabula mercedis, & meriti, cùm non abhorruerit scriptura: nam Ecclesiast. 16 dicitur, omnis misericordia faciet locum vnicuique, secundùm meritum operum suorum. Hæc Gagn. quibus adde elariaris caulla, quod licèt verum sit, opera nostra quatenus à gratia procedunt, vi, & natura ipsius gratiæ habere quandam proportionem condignitatis ad præmium, vt Scholasticè loquar, nihilominùs verum etiam est eis non deberi ex propria iustitia præmium, nisi in promissione & pacto Dei fundetur, vt docet Bellarm. lib. 5 de Iustificatione, c. 14. Hosius in confess. polo. c. 73. vbi docet hanc esse Scholasticorum sententiam: neq; enim Deus absq; pacto & promissione potest constitui simpliciter debitor, ita, vt fit iniustus negando debitum. Hæc hactenùs.

51. *Copiosa*] Non hic definiuit, vt in beatitudinibus mercedè, ac præmium, sed indeterminatè dixit: *merces vestra copiosa est in calis*, ad significandã magnitudinem præmij, quod nulla mensura exprimi potest: est enim regnũ possessio terræ, consolatio, satietas, misericordia immensa, visio Dei, similitudo, & hæc omnia adhuc non exprimunt immensum gloriæ pondus.

52. *Sic enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos*] Chrys. in hom. *monstra*, inquit, *eos Prophetas iam factos.* At Remigius ait. *mementote vos eius esse Apostolos, cuius illi propheta.* Gloss. *exemplo prophetarum temperat rigorem passionis*, & rectè. nam vt habet interl. super verbum, *sic*, id est, maledictis, & persequtione persequti sunt Prophetas, nec tamen à veritate defecerunt, quorum prophetarum exempla vos inuitant, quorum prophetias in me completas videtis, cur ergo non potestis, quod illi sine exemplo?

53. *Apostoli cur sal vocati.* 13. *Vos estis sal*] vsurpauit Christus hanc salis similitudinem, sed alia occasione Marc. 9. 50. Luc. 14. 34. Chrysost. in hom. inquit, *quia excelsa pracepta dederat, eos laudibus mitigat.* August. lib. .de serm. Dom. assignat causam, cur hoc dicat Dominus: excitauerat Christus Apostolos paullò antè ad summam vitæ perfectionem, & ad tolerandas persequutiones: reddit nunc causam, cur tales eos esse velit, quia sal terræ futuri erant, quæ est vera ratio connexionis. vide ver. 14. nu. 65. paulò inferiùs, vbi ex Chrysost. sententia confirmatur idem sensus, & declaratur 5. sed illud hic, rectè autem salem vocat, nam vt inquit Gloss sterilem reddit terram, vnde victores destructas vrbes sale seminabant, ne quid oriretur. Apostoli verò peccati regno destructo, germen vitiorum cõpescere debebant; Deindè sine sale non sapit cibus, & vix nutrit, quòd enim sapit, nutrit, sic insulsus est omnis, & inutilis sermo sine doctrina Apostolica; & vt alij inquiunt, id quod est in cibis sapor, idem est in hominibus sapientia, dat enim rebus insipidis saporem sal; & vita, sapientiaque Apostolica est loco salis in persequutionibus, & tribulationibus rebusque sensui difficilibus, dum illæ animo versantur.

Ad hæc, Philo. de offerentibus victimas ait: *sal conseruator est corporũ, secundo post animam ordine, quod scilicet diutissimè tuetur ea.* Doctrina verò Apostolica homines in bonis moribus confirmat, & conseruat; & id est quod passim dicimus, ædificat; quare Hilar. in Matt. ait: Apostoli sunt rerum cælestium prædicatores, & æternitatis veluti salitores (Alij legunt *satores*) meritò sal terræ nuncupati, quia per virtutem doctrinæ quasi salientes corpora, æternitati seruant. Alter Gagnæ. *Salis*, inquit, *est condire, & quod condieris sapidum reddere. Itaq; salem Apostolos Christus appellat, vt qui antea infideles, & insipidi erant, fidei pradicatione, & confessione sapidos reddant.*

His adde: Fieri salem ex aqua, scil. Spiritus S. & igne tribulationis, nimirũ sic Apostoli in salẽ cõuersi sunt. quemadmodum verò vt aqua marina in salem vertatur, ex mari extrahatur oportet, solisque radijs exponatur, & quasi incẽdatur, sic Apostoli de mari mũdi hui' educti, ac veri solis, nempè Christi, radijs expositi, & inflãmati sunt, vnde in salem optimũ euasere, qui quidè vim habet detergendi, quod Gagn. hic affirmat; *salis enim*, ait, *est detergere, & à putredine seruare, nec sine mordicatione; sic Apostolos, & pradicatores auditorum vitia detergere oportet, quod non absque mordicatione fieri solet: neque enim auditoribus blandiri debent, nihilque dicere quod eos perstringat.* *Sal vnde conficiatur.*

Cæterùm temperanter, vt aduertit Pined. in c. 6. Iob. ad v. 5. n. 6. ex Isidoro, in oratione sal adhibendus, vt in audientiũ animos influat: nimius .n. sal vrit, & amaritudinẽ efficit. correptiones, & exhortationes, neque frigidæ, & languidæ, neque nimiũ acres, aut mordaces sunto, vt prouerbio monemur, quod à Plutarcho inter cõuiuiales qq. refertur: sale, & cymino tenus amici. Quare non eũ solũ, qui in ęrũna aliqua est, salẽ, & oleũ coemere oportet, vt Arist. in Rheto. dixit: quo salis acrimoniam, & fortunæ acerbitatẽ tẽperet, & leniat honestis actionibus; verùm multò maiori iure illum, qui medici officiũ obit, sali oleum addere oportet, ne plus satis erodat, aut mordeat ægrotantis animum; neuè vt Horat. ait Saty. 10. *multo sale defricet, vitia*, quod qui non seruant ejciũtur foras, & conculcantur ab hominibus. Quod de se quoq; Hecebolius sophista publicè aliquando professus est, nam vt refert Niceph. Callis. se humi prostrauit, ante templi vestibulum, atq; exclamauit: *proculcate me salem insensibilem.* ergò doctrina, atque sapientia, sine prudentia & salis moderatione insulsa est, & plerumque inutilis. 54.

Cæterùm sale, & sole nihil vtilius, vt est in prouerbio, adduciturque à Plin. lib. 31. c. 9. quare suos illos perfectos Sapientes, atq; Doctores salem, & lucem Christus appellat, Porrò ad hos vitæ magistros pertinet, vt ægrarũ mentium palatũ irritẽt, audientiam faciant, auiditatem excitent; ea est enim significatio salis: quare macilentis, & qui cibum non sentiunt, præscribebat Apollonius salsamenta, atque subsalsa, vt Plutarchus refert in ea quæst. quare pecori pastores subiiciunt salem. 55. *Salis & solis vtilitas.*

Cùm ergò tam multiplex, tamq; vtilis sit natura salis, & vsus, & Apostoli sal terræ quidam, cælestis tamen, ac diuinus sint, constat quàm necessarius sit sal iste Apostolicus, quo quia carent hæreticorum libri, mores, dogmata, ideò insulsa sunt eorum dicta, & facta, & cõtra naturam salis, omnia, ad quæ accedunt, corruptioni, & interitui obnoxia reddunt. In omni sacrificio iubebat Dominus sal admisceri Leuit. 2. *Quidquid obtuleris sacrificij sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo, in omni oblatione offeres sal*; hoc multò præstantius in Apostolicum salẽ conuenit, nam nil Deo placet, quod sine Apostolico sale apponitur audientibus, vel Deo ipsi offertur. 56.

Ex hoc ipso præcepto fortè factum est, vt salis pactũ, vel fœdus salis, de quo nu. 18. 2. Paral. 13. Leuit. 2. dictum sit perpetuum, vt nu. 18. videre est, nimirũ quia in omni oblatione sal adhibendus erat; nisi malis dicere, ideò perpetuum dictũ, quia salis natura immortalitatẽ quãdam, ac perpetuitatem quodammodo impertit, à putredine præseruans. 57.

Oleaster n. 18. & Leu secundo. in omni pacto salem olim testatur adhibitum, quo pacti incorruptio, ac firmitas significaretur; sed me diu detinuit salis pertractatio, & dum palatum oblectat, scribentem me pertraxit, vt præter morem Scholiorum longius progrederer.

58. *Cibus sine sale fatuus.* *Quod si sal euanuerit*] Græcè μωρανθῇ, hoc est, *infatuatus* fuerit, nempè redditus iosipidus sapore, & acrimonia amissa: illud ergò, *euanuerit*, est, inefficax factum fuerit, sapore suo, & acrimonia vacuum. est autem traoslatio ab homine desumpta. Nam sicut insulsum à cibo transfertur ad hominem, ita fatuum ab homine traosfertur ad cibum. Hinc Martia. betas, quod iosipidæ sint *fatuas* vocat, codemque modo ouum sioe sale vocari posset *fatuum*, acescit enim sine sale, & mouet stomachum, adeò vt sine sale infaustū, atque ominosum aliquid significet. fortè etiam dæmoniacum, atque mortalium vitæ, & incolumitati infestum, & inimicum, vt ait Pineda loc cit. quam rem a maleficis strigibus desumptam esse Bernardinus Gomesius suo stilo erudito de sale opere docuit: experientia quippè, & lamiarum confessione compertum est, dum dæmones opiparum conuiuium instruunt salem non appooere, oon eoim amicitiæ illa mensa est, atque adeò oua sine sale edenda propoount. Sed hæc obiter.

59. Accidit autem hoc Doctoribus, vt infatueotur, si vel malè doceant. ac falsa, vel pessimo exemplo sint, id est, sapore fidei, prudentiæ, & religionis destituti fuerint. Oportet etiam prædicatorem non modò fidelem, ac religiosum esse, sed prudentem etiam, qui norit, quid, quibusve prædicandum pro hominū statu, & conditione, vt pro tempore, causa, & loco, nunc asperum, nuoc lenem, nunc moderatum se gerat. Ideò dicebat Dominus Marc. 9. *habete in vobis sal.*

In quo salietur?] impersonaliter, id est, per quid sal virtutem salieodi recuperabit? quasi dicat, per quid eius virtus restituetur? vt sit sensus: si doctor malè doceat, vel malè viuat, quo alio doctore emendabitur, vt inquit Hieronymus, vel vt inquit Gloss. per quos à vobis error auferetur? doctor enim non est doctorum, non quod doceri, & corrigi non possit, sed quod fieri oon soleat, aut quod difficilè fiat.

60. Hinc patet non rectè eos ioterpretari hunc locum, qui non de ipsomet sale, sed de rebus alijs sale condiendis intelligunt, quasi sit sensus: per quid fiet salitio, & cooditura? non erit, vnde reliqua insulsa saliantur, & condiantur sale iam corrupto, quomodo accepit Erasmus in paraph. vbi sic explicat, locum hunc; *quid tandem erit reliquum, quo multitudinis insulsæ vita condiatur?* verus quidem sensus est, sed non is quem Dominus significat, vt patet ex Marco capite nono, vbi eadem sententia ponitur alio licèt tempore, & occasione; sic enim habet: *si sal insulsum fuerit in quo* illud nempè sal *condietis*, vel vt habetur Græcè *in quo illud condietur?* est enim, ἀρτύσετε. & hoc idem indicant, quæ sequuntur verba apud Matth. immò & apud Luc. c. 14. post eandem de sale parabolam, sequitur enim, *ad nihil valet vltrà*, scilicet, quod & insulsum est, & non possit reparari, vt iam exponemus.

61. *Infatuati salis duo mala doctoribus applicata.* *Ad nihilum valet vltra*] id est, inutilis est, Duo mala enumerauit iofatuati salis, primum quod est irreparabilis, dum dixit: *in quo salietur?* carent enim doctores, ac pastores ferè reparantibus eos pastoribus, ac doctoribus alijs. Alterum malum est inutilitas, quod hic ponitur. Porrò reliquæ res etiam consumptæ vel fractæ sæpè vsui sunt alijs rebus, vt corruptus cibus, est vtilis bestijs, sic trita vestis &c. at sal si infatuatus fuerit ne instar quidem sterquilioij aliquid valet: oam & terram steA rilem reddit. dicit autem *in sterquilinium*, quia quædam corrupta vtilia sunt ad parandum sterquilinium vtile terræ; sic doctores præsertim hæretici infatuati ad nihilum valent vltra, nisi vt ignis pabulum sint, vnde rectè August. eos cimicibus comparat, nam viui mordent, mortui fœtent. Vide item n. 63.

Nisi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus] id est, nisi vt in publicam viam eijciatur, & à prætereuntibus conculcetur. Propriè dicuntur cōculcari ab hominibus hi, qui pro nihilo ducuntur, Ecclesiast. 9. *omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur*, dicit autem, *ab hominibus*] hoc est, ab vnoquoque prætereunte, seu passim, seu vulgo. Aug *non conculcatur, qui patitur persequutionem (est enim in cœlo corde fixus) sed qui ram timendo infatuatur.* 62.

Itaque quicumque doctorum, vel prælatorum, 63. B vel amore laudis, vel cupiditate pecuniæ, vel studio voluptatum, vel metu iofamiæ, damnorum denique mortis, vel errore aliquo debitum illum vigorem amiserint, infatuati io duo ista mala incidunt, & quod irreparabilis sit illorum fatuitas, & insipiditas; & quod inutiles prorsus euadaot. De hoc loco vide Gregorium homilia decimaseptima in Euang.

14. *Vos estis lux mundi*] nempè doctrina, & 64. exemplo, quos priùs salem, nunc quodammodo solem, hoc est, lucem appellat, nam non modò delecti erant ad condiendum mores, & affectus hominum, verùm etiam ad espellendum verbis, & opere densissimas homioum tenebras. Dixi quodammodo, solem appellari, quia re vera esse solem Christo conuenit; potiùs Apostoli lux sunt, qualis est lucerna, ab alio lumen suum mutuans; quare mox Christus id explicans lucernæ accensæ eos comparat; *neque accendunt lucernam* &c. sic Iansenius c. 39. sic Caiet C quare dixit Remigius, *sicut Sol dirigit radios suos ita & Dominus, qui est Sol iustitiæ direxit Apostolos suos ad effugandas humani generis tenebras.* rectè quidem: nam vt radij a sole mittuntur, sic Apostoli a Christo. Iterum sol cœlo præsidet, radij in terra sunt, sic Christus in cœlo erat, Apostoli per terras sparsi. radiorum lux, solis est, & Apostolorum doctrioa Christi erat.

Sed illud hic animaduersione dignum est, cur 65. *Apostoli cur sal terræ, & lux mundi.* Dominus Apostolos, & salem terræ, & lucem mūdi appellarit? Arbitrati omninò debemus hæc à Domino dicta, ad Apostolos non tam studio commendandi, atque laudandi eos, quàm monendi potiùs sui officij, quod tales esse deberent, quales necessè est esse eos, qui insulsos homioum mores condire deberent, & cæteras salis cōditiones possidere; quique ignorantiæ, ac scelerum tenebras depulsuri essent. Denique qui propter status, & of- D ficij altitudinem omnium in se oculos conuertere haberent. quam etiam rem sapieoter Chryso. hom. 15 io Matth insinuat, dum ait: *attendite quid dixerit; vos estis sal terræ, per quid ostendit, quod necessariò ista præcipiat*, (quæ scilicet paulò ante de beatitudinibus dixerat) *non enim pro vestra, inquit, tantummodo salute, sed pro vniuerso orbe vobis certamen erit, non ad duas quippè vrbes, aut decem, aut viginti, neque ad vnam gentem vos mitto sicut mittebam Prophetas, sed ad omnem terram prorsus, ac mare, totumque mundū & hunc varijs criminibus oppressum. Dicendo.n. vos estis sal terræ, ostēdit, vniuersā hominū infatuatā esse naturā, & peccatorū vi corruptā & idcircò illas ab eis virtutes requirit, quæ maximè ad multorū salutē procurandā necessaria sunt, atque vtiles. Nā qui mās uet⁹ est, ac modestus & misericors, & iustus, nō intra se tantūmodo hæc rectè facta cōcludit, verū in aliorū quoq; vtilitatem præclaros hos faciet effluere fontes. Igitur qui corde mundo est, atque*

pacificus, & persequutionem pro veritate patitur, nihilominus in commune commodum vitam instituit. Nè igitur putetis, inquit, ad leuia vos ducendos esse certamina, neque exiguarum rerum vobis ineundam esse rationem, vos estis sal terræ. Hæc Chryso. qui acu rem ipsam tetigisse videtur, & ipsissimam Christi Domini mentem aperuisse, quod autem de salo dicit ad lucem mundi etiam transfer.

Quibus constat cur salem terræ, & lucem mundi appellarit, quia nimirũ ad vniuersum, vt Chrys. inquit, mundum non ad vnam, vel alteram gentẽ, mittebantur.

66. *Nõ potest ciuitas abscondi*] tertia hæc est similitudo, qua hortatur eos, vt gnauiter, & strenuè laborent docendo, & exemplo alios ad meliorem frugem conuertendo, ita vt non in obscuro lateant segniter, sed vt luceant, ac omnibus conspicui sint, sicut lux in candelabro, & ciuitas in excelso monte posita. Hæc expositio patet ex eo quod sequitur: *neque accendunt lucernã & ponunt eam sub modio,* B vbi quod dicit hoc est; idcircò ego vos vt lucernas quasdam accendi, & vt vrbem in monte collocaui, hoc est, Apostolos constitui, non vt segnes in abdito lateretis loco, sed vt in publicum prodeuntes, omnibus conspicui essetis doctrina, & opere, strenuè in vniuersi mundi salutem incumbentes. Itaq; non tantum vult Christus Dominus hortari hic Apostolos, vt iustè, ac piè vitam instituant, & exemplo alijs præluceant, quod omnium oculis expositi sint: sed sensus est, quem dixi, præcipuus, ad strenuè in salutem hominum incumbendum hortari.

67. *Ecclesia eiusque Prælati visibiles.* Cęterum ex hoc loco collige, Ecclesiam, & eius prælatos visibiles esse: Est enim Ecclesia, cuius præcipua pars Apostoli, candelabrum; est ciuitas supra montem; sunt Ecclesiæ doctores, ac prælati lux mundi, & lucernæ non sub modio.

Obseruat Iansen. Dominum ciuitati in monte constructæ suos comparasse, sequutum Scripturæ C morem, quæ Ecclesiam Dei, cuius præcipua pars, & velut architecti fuerunt Apostoli, frequenter hac similitudine exprimit, vt Psal. 45. 47. 86. Isa. 60. 61. Ezec. 40. 2. vbi Diuinus vates adductum se narrat in terram Israel, & super montem excelsum valdè, dimissum, vidisse verò ibi, velut ædificium ciuitatis ab austro. Quod reuera Ecclesiæ ædificium præsignabat, quod cùm Christo fundamento nitatur in editissimo monte situm est, & summa cum admiratione ab omnibus conspicitur, omnium ad se oculos alliciens. Quid igitur mirum si Apostoli supra Christum altissimum montem positi abscondi nequeunt?

15. *Neque accendunt lucernam, & ponunt eam*] id est, vt eam ponant. *Sub modio*] id est, mensura aliqua inuersa, modium autẽ ponit, quia est res apta, vt sub ea condatur lucerna. Itaque simpliciter videtur accipiendum quod hic dicitur, vt significetur sc. tantum occultatio lucernæ. nam Marc. 4. 21. D & Luc. 8. 17. vbi hæc sententia etiam alio tempore dicta refertur, vel cum modio lectus ponitur, vt apud Marc. *Numquid venit lucerna, vt sub modio ponatur, aut sub lecto?* Vel loco modii lectus, & vas collocantur, vt apud Lucam; *nemo*, inquit, *lucernã accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit;* at capite vndecimo, trigesimotertio item Lucæ: *nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio.*

68. Cæterum Aug. tropologicè accipit, quod dicitur, *sub modio,* ad ostendendum doctrinæ bonæ lucem non esse obscurandam, & obtegendã propter temporalia commoda. Modius enim cùm sit mensura rerum temporalium, rectè significare potest terrenorum commodorum retributionem. Ambr. verò & Beda intelligunt significari lucem Euangelicam sub legis mensura non esse concludendam,

A nec intra terminos vnius gentis esse cohibendam. Idem Hilar.

69. *Candelabrũ Ecclesiam significat.* *Sed super candelabrum*] candelabrum Ecclesiam significat, vt & Apocaly. 1. 20. septem candelabra aurea, septem intelliguntur Ecclesiæ, quibus Ioa. scripsit, quæ erant in Asia minore: quãuis earum nomine vniuersas orbis Ecclesias oporteat accipere, tum quod numerus septenarius vniuersitatem significat, tum ob septiformem Spiritus S. gratiam, ex qua vniuersæ Ecclesiæ pulchritudo efflorescit, quæ etiam per illud candelabrum aureum septem calamorum adumbrata est, de quo agitur Exod. 25. & 37. & per illud quod vidit Zach. quinto, quarto.

70. *Lucernæ quatuor necessaria.* Non est silentio prætereundum ad morum informationem, lucernæ quatuor necessaria esse, vt benè, ac diu lucere queat. Primò vas ipsum lucernę benè conformatum ad vsum lucendi: deindè oleum, vel cera, vel aliud simile, quo lumen & nutriatur, & foueatur: tum myxus, siue ellychnium, quo lumen ipsum sustinet: ac demum est ipsa lux. Similiter considerare licet, corpus hominis esse tanquam vas, mentem eius quasi myxum; at fidem esse quasi lumẽ: denique charitatem, & bonorum operum effectionem esse tanquam oleum, quo lumẽ fidei, & fouetur, & nutritur. De hac sententia lege item Aug. 2. qq. Euang. c. 12.

16. *Sic luceat lux vestra*] lux, inquam, vitæ, & doctrinæ, q. d. nolo vos opera vestra bona inaniter ostentare, sed ita viuere moneo, vt qui opera viderint, Deum laudent, nec sit operum vestrorum finis, inanis gloria, sed Dei; *Vt videant*] id est, vt videntes opera &c.

71. *Vt*] non tam causam, quàm consequentiam significat; non enim iubet eos benè agere, vt videantur, quod Mar. c. 6. vetatur, sed vt ita viuere velint, vt qui eorum opera viderit, Deum glorificet, à quo C omne bonũ. Sed quia licet benè agere, vt ab hominibus videamur, verùm non propter nos, sed propter Dei gloriam, & proximi vtilitatem: (sic enim qui agit, non se vult videri, sed Deum honorari) propterea hoc etiam sensu potest, vt, finem quoq; & causam significare. De hac sententia lege Aug. serm. 2. de Verb. Dom. & 54. de diuers. Grego. l. 19. mora. 18. item Aug. 5. ciuit. 14.

72. *Apostolorũ & Ecclesiæ gloria vera.* Illud non omittam, antequam ad v. 17. veniam; Apostolorum, atque adeo Ecclesiæ gloriam non esse fucatam, neque famam commentitiam, sed veram, & ex illius virtutibus, & pulchritudine exortam: quam videlicet, Regina Saba à longè auditam iure admiretur, sed præsens obstupescat, & victam fateatur à decore famam, gloriam à virtute, à reipsa nomen. Vide c. 9. l. 2. Paralipp. pro decore, pulcritudine, & fama Ecclesiæ sub typo palatij Salomonis. *Odor filij mei*, dixit Isaac gene. 27. 27. D *sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, odorẽ vocare solent sacræ litteræ nomen bonum: *oleum effusum nomen tuum.* Cant. 1. 2. & iterum: *Christi bonus odor sumus* 2. Cor. 2. 15. odor autem ex salutaribus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. talis est Ecclesiæ gloria & decus ex virtutib' ipsis ortũ, & meritis suis debitum: propterea in Canticis seipsam comparat areolis aromatum Cant. 6. in quibus videre est venustatem, amœnitatem, dispositionem artificiosam vernantium herbarum, & odoratorũ florum, ex quibus fragrantes spiritus exhalantur. Hãc igitur gloriam & bonã famam, suauemq; odorẽ Ecclesiæ appellat hic Christus splendorem ex bonorum luce operũ circumfusum; dum ait; *sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum.* Iste autem splendor huius bonæ famæ ac nominis inter alios, glorificatio est Patris nostri. Vide Pradum In Ezechiel. c. 16. num. 14. sub finem.

17. Noli-

17. *Nolite putare quoniam veni soluere legem*] Iansen: sic ista connectit; daturus, inquit, Christus nouæ legis præcepta quædam nobiliora ijs, quæ in veteri lege erant, tollit suspicionem falsam, quæ de se haberi poterat, quasi destructurus esset legem veterem, id est, Mosis: id enim intelligitur per legem.

73. Est igitur sententia, hæc, quæ traditurus sum, non aduersantur legi, aut Prophetis, nec legem destruunt, sed supplent potius, quod legi deerat, hoc est, interpretantur, vel declarant, implent, ac perficiunt.

Sunt qui putent, vt auctor imperfecti; velle Christum hortari exemplo suo Apostolos, vt legem interim seruarent: se namque non venisse, vt legem dissolueret, ac destrueret, sed vt impleret, nempè etiam seruando, vt ostendit, cùm circumcisus est, cùm quotannis ascẽdit ad Pascha, &c. quod verò sabbatum diceretur non seruare, & quod discipuli eius manus pransuri non lauarent, calumnia erat ex falsa legis intelligentia.

Sed & aliter Christus implesse legem dici posset, dando alijs virtutem ad eam seruandam: nam lex ante Christum iubebat quidem, sed non iuuabat; Christus vero, qui gratiam attulit adiumento fuit, vt seruarentur ea, quæ lex iubebat, implendi virtutem dãdo. Iterum impleuit legem perfectiora quædam præcepta addendo, implendo promissa, qua ratione cerimonialia perfecit potius, quàm destruxit, vt dum pro circumcisione carnis, baptismum exhibuit, & cordis circumcisionem docuit. Impleuit item interpretando, quæ perperam exponebant Pharisæi, præsertim moralia, vt cùm dixit: *Audistis, quia dictum est antiquis: non occides, ego autem dico vobis* &c. Deniq; impleuit pro temporalibus supplicijs, ac præmijs æterna comminando, vel promittendo, quo modo iudicialia perfecit. Nunquam tamen docuit vlla legis præcepta mala fuisse, & ob id seruanda non esse, vt quę à Deo profecta non essent.

74. Sed verba ipsa parumper spectemus: pro eo quod est soluere, græcis est καταλῦσαι, id est, *dissoluere, & abrogare*, & euertere, ac destruere, non est autem simplex λύειν, quod mox ponitur, dum subditur: *qui ergò soluerit vnum de mandatis istis* &c. vbi soluere idem est, quod transgredi, vt & Ioa. 7. cùm Dominus dicit non solui legem Mosaicam per circumcisionem in Sabbato factam, vbi *soluere*, transgredi est. Itaque duobus modis dicitur quis soluere legem, vno modo pro abrogare, vel euertere, alio modo pro transgredi. Hic potissimum καταλύσαι, primo modo sumitur pro abolere, destruere, abrogare, quamuis & alter modus hic etiam includi, & contineri possit, ita vt soluere legem sit, aut vita eam transgredi aut doctrina ipsam abolere.

75. Vox autem *legis* aliquando pro Scriptura totius Veteris Testamenti sumitur, vt ibi: *sed vt impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis*; aliquando verò pro quinque libris Mosis, quos Hebræi vocant *torah*, hoc est legem, & ita hic sumi videtur.

76. 18. *Amen quippè dico vobis, donec transeat cœlum, & terram*] vox *amen*, est affirmantis, quæ dicturus erat q. d. *in veritate dico vobis* &c. quamuis non raro in nouo præsertim Testamento dicta cõfirmet. *Donec transeat*] id est innouetur, seu per renouationem pereat, & immutetur vniuersus orbis, qui firmissimis constat, validissimisque hæret fundamentis.

77. *Donec*, bis hic ponitur, & priore quidem loco positum hunc reddit sensum: cœlum, & terram altissimis nixa fundamentis aliquando transitura, & tamen adhuc non transibit aliquid legis. *Donec* verò posteriore loco, indicat euentũ, & perfectionem omnium, quę lex promisit; vt sit tota sententia hæc: res istæ firmissimæ transibunt aliquando, nihil tamen interim eorum, quę lege vel promittuntur, vel produntur, vel cõtinentur, transibit, peribit, ita vt dici possit non esse impletum tempore præstituto.

Neque velim in eum sensum accipias hanc sententiam, quasi significetur, omnia quæ lex habet perficienda esse antequam cœlum, & terra immutentur. nam multa adhuc post cœli transitum implebuntur, & in ipsa sæculi consummatione; tantum ergo significatur hac dicendi formula, nullo vnquam tempore, nullo sæcolo legem esse dissoluendam, futurumque vt designato tempore vel statu omnia impleantur, nec præterlapsurum esse tale tempus, vel statum, quin lege contenta perficiantur. 78.

Iota vnum, aut vnus apex] Syriacè *iod*: atque id credendum Christum dixisse, vt qui Hebræis loqueretur, apud quos, iod, minima est literarũ: verùm Græcus interpres pro eo posuit, quiddam simile, vt posset à Græcis intelligi. Apex verò punctum, seu literæ fastigium, & caput, vel accentum significare potest: nec refero speciatim ad *iod*, sed ad quamcunque literam, quæ habeat eiusmodi apices. Et ita nihil officit, quod, *iod*, vel *iota*, non habeant punctum supra se, vel quod puncta olim non essent apud Hebræos, & Syros. Est autem hic hyperbole, quasi dicat, oẽ minimum quidem ex lege, neque enim de literis sermo est Christo, quæ pereunt, sed de earum vi, & notione, hoc est de rebus significatis. 79.

Porrò hoc iota licẽt minimũ, maximam genuit hęresim. lege Irenæ. l. 1. c. 1. Vide in hunc v. etiam biblioth. Sanc. l. 2. iota & apex fol. 133.

19. *Qui ergò soluerit vnum de mandatis istis minimis*] loquitur, vt mea fert opinio, & de ijs præceptis, de quibus paulò superius dixerat, vt vult Aug. l. 1. de ser. Dom. se ea venisse implere, non soluere: sed & præsertim de ijs de quibus dicturus, & quibus legem perfecturus erat, de quibus etiam intellexisse videtur Chrys. ho. 16. & Auctor imper. ho. 10. Itaq; cõplectendo vtramque expositionem, & Aug. & Chrys. rectè, mea quidem sententia, affirmare possumus, mentem Christi Domini esse de omnibus præceptis loqui, de quibus loquutus fuerat, quamdiu abrogata non erant, & de omnibus, quæ mox adiecturus erat, quibusve perficere debebat, atque adeò implere vetera. Itaque dum de istis dicit, hæc omnia quæ dixi demonstrat.

Est ergò totius loci sensus iste, quoniam adimplendum, & perficiendum legem veni, quæ omnino dissolui, & euerti non potest; ideò quicumque soluerit vnum, quamuis minimum illud sit, ex his præsertim quæ ego addam, quibusque legem perficiam, immò etiam ex his, quæ lex præcipit, quamdiu abrogata non sunt, minimus vocabitur in regno cœlorum.

Istis minimis] minima mandata vocat, quæ hominum opinione minima censentur. verbi gratia, occidendi voluntas, vel adulterium committendi, non magni fiebat à Pharisæis; sed homicidium, adulterium. Vel etiam minima dicit, quæ collata cum alijs, & cum dilectione minima videntur; vel (vt quidam volunt) quæ Pharisæi sola obseruanda putant, quæque ad tantam perfectionem non cogunt, sed hoc non videtur secundùm Christi mentem, vt num. 84. insinuabitur. Vel denique minima appellat per modum concessionis, etiam si esse vnum de minimis concedamus. Non ergò minima vocat, quorum transgressio venialis noxa est. 80.

Et docuerit sic homines] dictio, *sic*, duob⁹ modis potest accipi, vel *sic*, i. vt ipsa sonat, & vt ego declaro

quasi

quasi dicat, malè viaerit, & benè docuerit; vel *sic*, id est, sicut ipse soluit, ita exemplo non solùm malo, verùm etiam falsa doctrina docuerit non seruare, quia minima putat; & videtur hoc posterius magis ad Christi mentem facere; præsertim quia Pharisæos notare videtur, de quib Hieronymus *sugillat*, inquit, *Pharisæos, qui contemptu mandatis Dei, statuebant proprias traditiones, quod non eis prosit doctrina in populis, si vel paruum, quod in lege præceptum est, destruant.* quamuis Augustin. 20. ciui. c. 9. l. 2. contra literas Peti. c. 61. serm. 3. de verb. Domini, tract. 122. in Ioa. 17. contra Faustum, dicat loqui Christum de Pharisæis, qui docebant legem verbis, & soluebant factis; Idem tamen August. l. 1. de ser. Dom. c. 16. 17. vt ex Chrysn. hom. 16. in Matth. Auctor impet. hom. 10 Greg l. 19. in Iob. c. 5. posteriorem etiam nostrum sensum sequuntur. Vide in hunc locum præter citatos, etiam Chryso. homil. 7. ex verb. in Matth. Com. & Vegam l. 11. c. 2. 20.

81. *Minimus hic quid significet.* *Minimus vocabitur in regno cælorum*] duo hic sunt verba, quæ egent expositione, *minimum*, & *regnum cælorum*: *minimus* ergò accipi potest, vt idem sit, quod indignus, vel pro eo, qui nullo pretio habeatur, id est, abiectissimus est, vel denique pro vltimo. *Regnum* item *cælorum* tribus modis intelligi potest, vel pro gloria æterna, & ita sensus erit, minimus vocabitur, id est, indignus cœli regno erit, indignus, qui eò admittatur, vbi qui sunt, omnes magni sunt, vt mox subditur: *hic magnus vocabitur* &c. vel sensus erit, ab illis, qui in cœlesti gloria sunt, minimo, vel nullo pretio habebitur, & abiectissimus iudicabitur, quod verissimum est, præsertim de ijs doctoribus, qui prauè docent. vt Abul. Ians. & Gloss. Interl. exponunt; *apud illos*, inquit Abul. *qui sunt in regno cælorum, minimus vocabitur, licèt ipse non sit ibi.* mihi in primis hic sensus placet, nam inferius v. 20. sic sumitur regnum cœlorum; *non intrabitis in regnum cælorum.* Secundò regnum cœlorum significat Ecclesiam, vt hic sumit Aug. 20. de ciuit. l. 1. de ser. Dom. lo. cit. & Greg. 19. moral. c. 5. & ferrè omnes, inquit Maldo & sic erit sensus; minimus, id est, indignus, qui inter fideles numeretur, ob falsam præsertim doctrinam. Denique regnum cœlorum secundùm Chryso. & Thophyl resurrectionis, & vltimi iudicij tempus accipitur, *Memento mei, dum veneris in regnum tuum.* & sic erit sententia hæc: minimus vocabitur, id est, sententia iudicis declarabitur, vltimo loco fore, seu vltimus, quia eijcietur in tenebras exteriores.

82. At, inquies, si ergo qui vnum ex mandatis istis minimis non seruauerit, minimis, id est, vltimo loco erit, qui non seruauerit maiora vbi erit? & ipse vltimo loco. Erunt igitur pares, & impares: pares quia vterque minimus, vterque vltimo loco, id est, in inferno: impares quia in illo vltimo loco sicut & in primo, quod est cœlum, mansiones multæ sunt; & alij maioribus, quàm alij supplicijs afficiuntur. sicut qui in cœlo omnes pares ob eundem denarium, Matth. 20. 10. Impares ob multas mansiones, Io. 14. 2.

83. Porrò voluit voce, *minimi*, vti, quia vocauerat mandata minima, & quia opponere illos voluit ijs, qui in cœlo omnes magni erunt, vel in Ecclesia vel in resurrectione, qui omnium fecerint, & sic docuerint.

Sed quærunt nonnulli, cur de ijs, qui magna mandata nec faciunt, nec docent, & de ijs qui faciunt & non docent, & de ijs qui minima docent, & non faciunt, aut faciunt, & non docēt, nihil hic Christus loquatur? Respondeo, quia de solis Pharisæis quæstio erat, qui ista, quæ minima putabant, nec faciebant, & sic homines docebant, *vocabitur*

A autem dicit per Hebraismum, pro, *erit.*

Qui autem fecerit] nempè omnia, nam *qui in vno offendit, factus est omnium reus.* Iacobi 2. 1.

Et docuerit] Interl. sic.

20. *Dico enim vobis*] Interl. quomodo ergò faciendum? *Dico*] Gloss. magnam vim, & profundam intelligentiam habet, illud, *dico enim* &c. Reddit hic caussam, cur dixerit, *qui soluerit vnum de mandatis istis minimis*, quasi idem sit soluere, & non abundare eius iustitiam plusquā Scribarum & Pharisæorum. est autem legendum non, *dico autem*, sed, *dico enim*, vt Græcè, & Syriacè legitur. redditur enim causa, vt dixi. 84.

Abundauerit] id est, nisi maior fuerit, videlicet faciendo, & docendo; Pharisæi enim vel solùm docent, vel nec faciunt, nec docēt seruanda, sed pleraque ex istis minima putant, & prædicant esse.

Iustitia vestra] legis obseruatio. ad iustitiam

B etiam pertinet ieiunium, vt patet ex sequenti cap. est ergò iustitia Pharisaica dicere, & non facere; vel præsertim nec facere, nec facienda dicere. nostra autem est dicere, & facere Vide Augustinū de fide & oper. capit. vigesimo sexto, Angelum Caninium de locis Noui Testam.

Plusquam Scribarum & Pharisæorum] qui docent & non faciunt, vel potius nec faciunt, & sic homines docent. & hoc secundum magis videtur cohærere literæ, licèt primùm non sit omninò reijciendum: Pharisæi enim cordis peccata, & concupiscentias nō curabant, nec multum saltem curanda docebant; vt sequentia ostendunt Meminit verò Scribarum, & Pharisæorum, quia & doctores erant, & cæteris multò sanctiores habebantur, vt habes Matth. tertio, septimo. vide in hunc locum Irenæ. l. 4. c. 26. 27. August. de vnitate Ecclesiæ 19.

Illud animaduersione dignum, *iustitiæ* nomen

C interdum sumi pro particulari quadam virtute in ordine ad alterum, cuius obiectum est iustum per se, ac propriè sumptum, vt est idem quod æquum: cuius oppositum est iniquum, quod iniuriam alterius comparatione inuoluit, & ita iustitia inter virtutes Cardinales connumeratur. Interdum sumitur pro actu cuiuscumque virtutis, non qua talis est, sed quatenus refertur ad commune bonum multitudinis, cuius pars est ille, qui eum exercet, & ita Aris. 5. Ethic. c. 1. & 2. iustitiā hoc modo sumptam appellat totam virtutem. Vt enim charitas, licèt in se sit peculiaris quædam virtus, eo tamen sensu potest in viro iusto, qui omnia sua actu, in Deum refert, appellari vniuersalis, & quodammodo tota virtus, & in omni virtutis actu eo modo in Deum relato, inuenitur ratio formalis charitatis: ita quoque vult Arist. esse quidem in e virtutem quandam particularem, quæ respicit 85. *Iustitia nomen variè accipitur.*

D commune Reip. bonum, quatenus tamen recto es opera virtutum, quæ præcipiunt, itemque subditi referre debent eadem opera in bonum commune, esse generalem, totamque quodammodo virtutem: quia similiter in quocunque virtutis actu, qui in commune bonum refertur, & exercetur ratio formalis iustitiæ reperitur. Interdum verò quicunque actus virtutis quatenus per eum is, à quo elicitur, ipsius regulæ ac mensuræ sese adæquat, nempè rationi rectæ, legique, ac voluntati Dei, iustitia nominatur. quo modo si vsurpetur iustitiæ nomen, conuenit essentialiter, non extrinsecè (vt paulò antè diximus accipi iustitiam ab Arist.) omni huiusuis virtutis operationi. ita frequenter vsurpatur in Scripturis, vt hic: *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam*, & *nisi abundauerit iustitia vestra, plusquam* &c. & capite sequenti, *attendite ne iustitiam vestram faciatis* &c. lege Chryso. hom. 1. in Matt in illa: *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.*

Eodem modo sumpsit Tullius l. 1. de legibus dum eam definit, esse obtemperationem legibus. Quin in Scripturis sacris promiscuè legum obseruationes, legesque ipse *iustitia* appellantur quatenus iustos homines efficiunt, obseruationes quidem formaliter, leges verò tanquam normæ, & regulæ, quæ iustitiam docent, & mensurant. sic Deut. 4. *scitis quod docuerim vos præcepta, atque iustitias.* secundo Paralipp. septimo. *si feceris iusta omnia* & cætera. *& iustitias meas, iudiciaq; seruaueris.* Psal. decimoseptimo, *iustitias eius non repuli à me.* Interdum gratia, & charitas *iustitia* dicuntur, qua coram Deo iusti formaliter sumus; tumque hominem iustificari intelligimus, quando illam recipit, sine gratia enim & charitate nullius est valoris, ac meriti obseruatio legis naturalis, per respectum ad finem supernaturalem, immò sine ipsis, quilibet peccato infectus est, vel originario, vel alio ipsiusmet hominis opere commisso, vt proindè iustus esse nequeat coram Deo, esto totam legem obseruare posset.

B

Denique interdum donum illud integrum, quod primi parentes sibi, & posteris acceperunt, iustitia originalis appellatur. Hinc patet, quomodo hic à Matth. *iustitia* sumatur.

21. *Audistis quia dictum est*] quia lex Moysis vetabat, & puniebat homicidium ipsum reipsa commissum, Pharisæi, ac Scribæ homicidium ipsum perpetratum cauendum putabant, & ideò eiusmodi homicidas reos, id est, obnoxios iudicio, id est, pœnæ, & condemnationi iudicabant: cordis autem iram homicidij habentem desiderium, vel grauis damni, parui pendebant. Propterea Dominus aggressus perficere, atque interpretari legem, conuellit falsas Pharisæorum interpretationes, & intelligentiam; est autem hoc præceptum traditum Exod. 20. & ex c. 21. constat, eum qui occiderit, reum esse iudicio.

C

86\. Cæterum ostendit hic fusè Maldon. Christum non de Pharisæorum traditionibus, sed de lege ipsa loqui, quam vel additis præceptis, vel consilijs perficit, & quodammodo corrigit, & emendat. Mihi quidem dictum hoc Maldon. valdè probatur; tamen ita concedo de lege Christum Dominum hic agere, vt affirmem inuehi ipsum quoque, tacitè saltem, in falsas quosdã interpretationes, & corruptelas Pharisæorum, quas reuellit. Itaque quia lex quædam obscurius continebat, quædam verò tacebat, declarat Christus & exprimit quod obscurum, vel occultum erat, & si quid ob imbecillitaté illius populi permittebat, tollit, vt de libello repudij. falsas verò interpretationes Pharisæorum & Scribarum euertit prorsus. Illud verò, *dictum est antiquis*, significat traditum esse Patribus, vt constat ex loc. cit. Exodi.

87\. *Lex vetus an interna tantum & non etiam externa prohibuerit.*

D

In dubium hic verti potest, an lex vetus internos animi motus, prauosque actus cordis vetaret. Ad quod respondeo internos animi motus cohiberi per legem veterem, cùm lege naturæ etiam prohibeantur, quam lex vetus complectebatur, non ita tamen perspicuis verbis id factum est in lege veteri, quamuis quoad concupiscentiam attinet alienæ vel vxoris, vel rei, apertè cauerit. Exodi vigesimo, vt meritò Apostolus ad Roman. septimo dixerit: *concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: non concupisces.* Quod ad reliquos verò motus animi attinet, licèt non ita expressè, tacitè tamen illos prohibuit: nam cùm actum externum prohibet, & internum vetitum esse vult, vnde externus, tanquam à fonte diminat. Vide item n. 92. Quarè illud dictum: *Lex vetus manum prohibebat, non animum*, quod habet Gloss. interl. Philip. 3. explicatur à Magistro & Doctoribus extremo 3. lib. sentent. Iudæi tamen & Pharisæi malè hæc præ-

A

cepta interpretabantur: propterea Christus non modò clarius aperit, verumque sensum declarat, verùm etiam falsum excludit. Quæ veteres leges abolitæ sint, & quæ non, habet Augustinus decimonono contra Faustum cap. 18. moralia verò ad Christianos pertinere lib. 3. contra 2 epist. Pelag. c. 4. & ser. 4. de verb. Dom. Chryso. 1. de compunc. Saluianus l. 3. de Prou. in biblioth. PP. fol. 13 Greg. 21. moral. c. 5.

88\. *Quæ ira peccatum.*

22\. *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui irascitur*] Per iram intelligo eam, quæ sine ratione est, & appetitum, vel homicidij, vel grauis alicuius vindictæ coniunctum habet: loquutus enim erat de homicidio. quare Diui Chrysostomi sententia homilia decimasexta in Matthæum, exponentis de ira veniali, & non lethali hunc locum, quantum ad duos priores iræ gradus non satis quadrare videtur, quod vel ex eo etiam constat, quia Dominus idem supplicium, quod in lege homicidæ propositum erat, ei proponit, qui fratri irascitur: ait enim: *Audistis, quia dictum est* &c. *qui autem occiderit, reus erit iudicio*, hoc est, mortis; sic enim Exod. 21. præcipitur; iudicium autem pro condemnatione, vel mortis pœna sumitur, statimque subdit: *Ego autem dico vobis, omnis, qui irascitur fratri suo reus erit iudicio.*

89\. *Triplex ira eiusque pœnæ gradus.*

Reus erit iudicio] Triplicem videtur Dominus huiusmodi iræ, pœnarumque eius gradum distinguere, quorum posterior, priorem superat grauitate. Primus est iræ non erumpentis in verba: alter contumeliosum verbum, ex ira proficiscens, quo frater leuis vocatur. Postremus magis contumeliosum, quo fatuus, aut stultus appellatur.

90\. Ponuntur & tres gradus supplicij, vel condemnationis, qua in re obseruant nonnulli apud antiquos Hebræos: duplex fuisse tribunal, in quo grauiores, capitalesque causæ cognoscebantur. Primum illud in quo viginitres Iudices præerant. Alterum verò erat Synedrion vocatum magnum, ad quod grauissimæ causæ referebantur, atrocioresque pœnæ; de his etiam causis agebatur, quæ ad templum, & Religionem spectabant. Hoc igitur secundum vocari videtur hic concilium.

Loquitur ergò Christus distinguens hos gradus Hebræorum more: omnesque istos dignos esse inferni pœna docet, quæ per iudicium, & concilium, & gehennam explicatur: iuxtà tamen minorem, maioremve gradum pœnæ inferni: nam minor pœna significatur per *iudicium*, maior per *concilium*, maxima per *gehennam*. Sicut etiam in omnibus his tribunalibus imponebatur homicidæ capitalis pœna, sed non eiusdem grauitatis.

Clarius Cardin. Baronius to. 1. Annal. Ann. 32. habet, fuisse duplex iudicium apud Hebræos, pecuniarium, & capitale, illud *mammonot*; hoc, *nephasot*, id est, animarum iudicium, seu vitæ vocabatur.

91\. *Tria iudicij tribunalia apud Hebræos.*

Horum iudicum tribunalia tria fuerunt, primum dicebatur domus iudicij trium virorum, qui minores iudicabant causas. Secundum domus iudicij vigintitriũ virorum συνέδριον paruum, in quo maiores causæ cognoscebantur. Tertium septuagintaduorum virorum συνέδριον magnum, in quo de grauissimis, quæ ad summam Reipub. pertinebant, vt de tribu, lege, rege, Summo Sacerdote, & hoc erat Hierosolymis, cætera in singulis erant tribubus. Simile quid habetur 2. Paral. 19. De his Angelus Caninius, Paulus Burgen. in benedictione Iudæ Gen. 49. Galati. l. 4. Lucidius libr. de emendatione temporum, vbi de vita Christi agit. Maldon. hic Ioannes Annius, in Breuiario temporum saltem de iudicio septuagintaduorum meminere,

quam-

quamuis Pere. l. de bened. Patriarcharum rem hanc in dubium vertat. Ad hos ordines videtur hic Dominus respexisse, nam per iudicium intelligit paruum συνέδριον, per coosilium, magoum, post quæ pœna Gehennæ.

92. *Vtrum lex hos tres iræ gradus prohibeat.*

Dubitet fortè hic aliquis an vetus lex hos tres iræ motus prohiberet. cui dubitatiooi sic occurrendum est: cùm lex naturæ hos tres peccati, vel iræ gradus vetet, & cohibendos doceat, vt constat; non dubium, quin lex etiam vetus eosdem prohibuerit, quippè legem naturæ, id quod superius docui, complectebatur, licet non ita perspicuis verbis; cùm enim homicidium vetuerit, etiam contumelias, etiam iram, quæ homicidio materiam, occasionemque subministrant, vetuerit, necessè est. Et verò cùm præscripserit proximum diligendum esse, non video, quomodo id præscribi potuerit, nisi intelligeretur esse quoque præceptum ne proximo irasceremur, cõtumeliamve irrogaremus.

93. D. Chryso. (vt iam verba consideremus) hom. vndecima, in hunc locum Matth. sic legit: *qui irascitur fratri suo sine causa reus erit iudicio*, ex quo sic ille colligit: *ergò qui cum causa irascitur, non erit reus: nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, neque iudicata stant, neque crimina compescuntur: iusta ergò ira mater est disciplinæ: itaque non solùm non peccat, qui cum causa irascuntur, sed è contrà, nisi irati fuerint peccant.* Vide pulchrè ibi Chryso. differentem hac de re, & Augustinum libro primo, de sermone Domini capite decimonono, vbi docet, licere iusta de causa etiam fratrem vocare *fatuum*: nam & Christus discipulos euntes in Emaus, & Paulus Galat. c. 3. 3. *stultos* appellarunt. Idem Patientissimus, ac mitissimus magister noster Christus, qui cùm malediceretur, non maledicebat, qui tanquam agnus coram tondente se obmutuit, idem ipse vocauit aliquando quosdam *mendaces, filios diaboli, cæcos*, & alia dixit. Matth. 23. 13. Iob etiam in coniugem meritò commotus, *quasi vna*, inquit, *de stultis mulieribus locuta es*; vbi quasi, veritatem, non similitudinem innuit. ita sanè cùm de Dei honore agitur leonibus se valentiores præbent iusti aduersus impietatem, qui in priuatis malis sustinendis, agnis mitiores sunt, sic Malachiæ 3. 14. aduersus eos qui Diuinam prouidentiam criminabantur, dicentes: *vanus est qui seruit Domino*, dicitur: *inualuerunt super me verba vestra ait Dominus* (stultitiam vestram tolerare non possum, *tunc loquuti sunt timentes Deum*, id est, iusti qui Dei causam tuebantur, *compulsi sunt silentium abrumpere*. Neque verò minus se strenuos ostendunt viri iusti rebus, ac facto, cùm opus est, ad Dei partes tuendas. Moses etsi mitissimus erat hominum omnium, zelo tamen Diuini honoris incensus tria, & viginti millia Hebræorum ob crimen vituli occidi iussit, Exod. 32. Phinees Dei zelo inflammatus arrepto pugione surgens de medio populi & lupanar ingressus virum Israelitam cum muliere Madianitide perfodit. quem imitatus Mathathias, vnus ex eius posteris, cùm vidisset Iudæum idolis sacrificantem *doluit, & contremuerunt renes eius, & accensus est furor eius, secundùm iudicium legis, & insiliens trucidauit eum super aram, sed & virum qui cogebat immolare occidit in ipso tempore, & aram destruxit*, primo Machabæorum secundo

Clariora sunt ea, quæ de Dauidis zelo in Psalmis scribuntur, vt Psalm. 68. 100. 118. Quid ego hic attexam de ardentissimo Eliæ zelo, quo inflammatus non pauciores quadringentis, & quinquaginta Prophetis Baal spectante populo interemit tertio Regum decimonono? vt meritò Ecclesiastic. quadragesimooctauo scriptum sit; *Et surrexit Elias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat.*

94. *Zelus cõtrà peccatores tribus rebus ornari debet.*

Cæterum tribus debet rebus ornari zelus iste aduersus peccatores, vna est, vt non propriæ vindictæ appetitus, sed amor iustitiæ, diuinus honor zelum hunc exsuscitet; deindè vt sit aduersus peccata, non homines, vt illa oderimus, hos autem diligamus. Denique vt seueritas correptionis, & animaduersionis acerbitas, quam foris ostendimus, intus tranquillitatem mentis non perturbet, & dilectionis erga correptos dulcedinem non imminuat; hæc obiter.

95. Iam verò ad rem; licèt sic legat Chryso. germana tamen lectio huius loci non habet, *sine causa*; fateor in quibusdam codicibus græcis haberi εἰκῇ, id est, *temerè*, vel *sine causa*; sicut & Diuus Augustinus in expositione huius sermonis legit, & vult eam repeti, & subintelligi in sequentibus duobus membris. Diuus tamen Hieronymus illam partem vult eradi omninò è libris, nec in emendationibus haberi, quin & Augustinus libro retractation. 1. capite decimonono in Græcorum libris non inueniri dicit, in quibus tamen solis nunc reperitur, si enim inquit Hieronymus, iubemur verberanti alteram maxillam præbere, & inimicos nostros amare, omnis iræ occasio tollitur; quo significare videtur Hieronymus etiam iustam iram, id est, quæ iustam videtur habere causam, Dominum hic prohibere voluisse, & peccare etiam eum, qui etiam ab alio læsus irascitur. Sed hoc non opponitur intelligentiæ Chryso. & Augustini, nam, vt inquit Euthym. sequutus Chryso. *addens* (Christus) *temerè, non omnimodam abstulit iram, sed intempestiuã.* Dicitur autem opportuna ira, quæ sumitur aduersus eos, qui contrà Dei præcepta viuunt, quando non ad vindicandum nos, sed ad vtilitatem eorum qui malè viuunt, & ex amore fraterno irascimur, cùm congrua honestate. Denique illa est ira, cum iusta caussa, quam probant Chrysostomus, & Augustinus, quæ habet tres illas conditiones, quas zelo inesse debere paulò superiùs numero nonagesimoquarto diximus. hoc ergo est irasci cum causa Chrysostomo, & Augustino, quamuis Hieronym. aliter, id est, pressius pro mala tantum acceperit, cùm significat à Christo hic omnem iram prohiberi etiam illam, quæ est cum causa, cuius lectio, & sensus videtur conformior menti Christi, in biblijs nostris correptis non legitur: sine causa. Cæterum cum additur: *qui dixerit Racha*, itemque *qui dixerit fatue*, subintelligendum vtrobique, *qui iratus dixerit* &c. sumendo iram, prout mox explicabo.

Fratri suo] quasi dicat, non hominis vitio, sed homini, quem, quod frater sit, diligere deberet: homini enim irasci nec cum causa licet, cùm pugnet ea ira cum dilectione fraterna, quem sensum innuit Hieronymus supracitatis verbis. Docuit nos Abraham non irasci fratri, Genes. decimotertio. *non sit*, inquit, *iurgium inter me, & te, & inter pastores meos, & pastores tuos*, sic allocutus est Loth: neque aliam adiecit rationem pacis, nisi quod fratres essent: *fratres enim sumus*. Potest tamen rectius hic fratris nomine more Hebraico, quicumque homo, vel proximus accipi. Semper autem hic à Christo secundùm Hieronynum, & quidem rectè, sumitur ira prout paulò antè significabamus, pro motu animi maleuolentis alteri, & vltionem doloris cupientis. Cuiusmodi ira semper peccatum est, licèt sit in iudice iustè puniente nocentem, quare reipsa non pugnant Hieronymus, & Chrysostomus, vel Augustinus in definitione bonæ, vel malæ iræ.

96. *Raca quid.*

Raca] Diuus Chrysostomus ait, *raca*, significare lingua Syriaca, *tu*, quæ species quædã iniuriæ

est,

A est, vt notat Gagnæos, Hieronymus putat voce, *raca*, otiosum, & vacuum, ac quasi sine cerebro notari. Augustinus sermone Domini in monte. D. Gregorius libro vigesimoprimo moral. cap. quinto. D. Anselmus, & Ruper. Matth. quinto, putant interiectionem quãdam esse, & significare tantum affectũ iræ. Alij leuem, id est, parui pretij. sic Maldon. pro leui sumit. Guido Fabricius in Lexico Syrocaldaico, *raca*, ait, *Syriacè, Thalmudicè, dicitur, rica, scilicet inanis, & vacuus; est autem minus conuicium, quàm fatuus.* sic ille. certè Hebraicè, *rec*, vacuum, & inanem significat. Iansenius sumit pro vacuo opibus. Omnia hæc possunt adaptari; præsertim quod dicitur de leui, & inani, vel quod dicitur de interiectione affectum iræ significante. Sed si velis esse contumeliam, dicendum est omninò cum D. Basil. in regul. breuioribus respons. 51. vernaculum nomen esse cõtumeliæ leuioris, quod aduersus leuiusculos vsurpatur.

97. Duplex Gehenna.

B *Rem erit Gehena ignis*] De Gehenna, quæ hic pro inferno ponitur, consule Theoriam sextam, hic tantum illud obseruabo, quod habet Hieronymus Matth. decimo, distinguit enim duas gehennas, vnam ignis, alteram frigoris: quam rem ex Iob. vigesimoquarto, decimonono elicit: *ad nimium calorem transiet ab aquis niuium, & vsque ad infernum peccatum illius*, in quem locum sic Hieronymus, *quasi duas*, inquit, *Gehennas sanctus Iob mihi dicere videtur, per quas Diabolus hæreticus, & homo impius commutetur. forte in ipsa gehenna talis sensus cruciatuum fiet illis, qui in ea torquebuntur, vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendium; & pœnalis commutatio, nunc frigus sentientibus, nunc calor fit; vt quasi de loco ad locum transire existimentur. Et fortassis inde Dominus ait in Euangelio: mittite eum in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium, vt hic*

C *stridor dentium de rigore frigoris oriatur, vbi & similitudinem quandam in nostris corporibus possumus inuenire, in quibus ex fellis rufi abundantia, quod est calidissimum in typicis morbis intolerabilis rigor præcedit, ignem febrium ardentissimum secuturum: dicuntur à medicis hæc duo, quæ sibi contraria dignoscuntur, ex vna fellis materia procreari.* sic ille. hæc verba etiam tribuit Philippo Pineda ad versum decimumnonum, capite vigesimoquarto. Iob. nu. secundo, vbi quærit, an damnati non solùm ardoris, sed frigoris etiam æternum cruciatum sentiant, vbi ex præallegatis Philippi presbyteri verbis, quem Commentarij Hieronymi, & Bedæ ferè describunt, aut imitantur, infert ex sententia eiusdem Philippi hos duos cruciatus frigoris, & ardoris ad eandem causam æterni ignis reuocari.

98. Porrò Diuus Augustin' libro de triplici habitaculo capite secundo, ad hæc duo, frigus, & ardorem cætera a pœnas reuocat, quamuis Palud. in quarto distinctione quinquagesima, quæst. prima, & Duran. q. item. 1. afferant ab omnibus quatuor elementis prouenturum sensibilem damnatorum cruciatum. Neutra tamen huius quæstionis pars ad fidem pertinet. qua de re consule Pine. loc. citat. & quæ nos dicemus Deo volente in c. 9. huius libri Theor. 2.

D 23. *Si ergò offers*] Vide de hoc loco Gregorium quarto Dialog. capite sexagesimo. Vide item de iniurijs remittendis tomo primo, Biblioth. Patrum Colum. centesima decimaquinta, ex Chrys. In primis particula ergò sæpè non causam significat, aut illationem, sed solam sermonis continuationem, idem sentiendum de, *autem*, *enim*, *quoniam*. & similibus, & hoc modo potest hic accipi, sed malo illationem significet, quasi dicat. si ergò fratri tuo, iratus, dixisti Raca, fatue, vel quid simile, dixisti, vel fecisti, relinque ibi munus, & vade. & cætera.

Et ibi] particula, *ibi*, emphasim habet, q. d. in ipsa etiam ara.

Habet aliquid aduersum te] scilicet in quo de te meritò queri possit. vide similem phrasim Apocalyp. 2. *habeo aduersum te pauca*, quasi dicat, sunt quædam, de quibus tecum expostulem. 99.

Chryso. & Theophylactus intelligunt eum habere aliquid aduersus aliquem, qui cum alio non benè conuenit; sed inimicitias cum illo gerit, siue iustas, siue iniustas; & ideò dictum absolutè. *Si frater tuus habet aliquid*, nec additur *iustè*, vt intelligatur etiam ei, qui læsus est, præcipi, vt reconciliationem quærat, eius qui ab ipso dissidet, & se læsum putat, licèt non sit. Vnde non dictum est, inquit Chryso. *reconcilia tibi fratrem tuum*, sed *reconciliare*, quod tam offenso conuenit, quàm offendenti, sic etiam Theophylactus, & hic sensus perfectioni Euangelicæ magis quadrat. Verùm prior expositio Augustini est verior, quam verba magis significant; neque enim dicitur; *si tu habes aliquid* &c. sed *si frater habet* &c. quod innuere videtur hunc sensum, nempè si iustè de te conqueri potest. dummodò intelligamus semper requiri etiam in offenso affectum reconciliationis, quod est dicere, requiri quidem semper, vt dimittamos proximo; non tamen semper vt ex præcepto reconciliemur fratri ante oblationem, & fortè non aliud intelligit Chryso. per reconciliationem, quàm remissionem delicti, vt significat Euthym.

24. *Vade prius reconciliari*] hoc, inquit Augustinus, non ita intelligendum est, quasi semper ad fratrem ire debeamus. Sanctum id quidem consilium, & cùm charitas efflagitat præceptum, plerumque tamen affectibus potiùs, aut effectibus, quàm pedibus ire debemus, affectu iniuriam condonantes, si quam accepimus, aut effectu, quod magis facit ad sensum huius loci, iniuriæ, si quam ille à nobis accepit, satisfacientes saltem proposito, si non possumus aliter. Hoc quidem præceptum est, illud verò, pedibus ire, vt plurimum, consilium. Vade, inquit Iansen. & Emman. Si opportunitas est loci, temporis, & ratio prudentiæ velit, & charitas.

Reconciliari] Græcè, & Syriacè *reconciliare*, id est, redi in gratiam. Vide obsecro lector, quanti Deus faciat proximi gratiam, & amicitiam: *Te quærit* (ait Augustinus sermone decimosexto, de verbis Domini) *magis, quàm munus tuum; nam si malum animum gereus aduersus fratrem tuum veneris cum munere ad Deum tuum. Respondet tibi Tu perijsti, mihi quid attulisti? offers munus tuum, & tu non es munus Dei, plùs quærit Christus, quem redemit sanguine suo, quàm quod tu inuenisti in horreo suo. ergò relinque ibi munus tuum ante altare, & vadè prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum*; sic piè, & sapienter August. 100. Charitatem proximi quanti faciat Deus.

Cæterum antequam hinc discedamus obseruandum est, quantum orationi prosit manuum munditties, nimirum, vt nullo fraternæ cædis cruore fœdatę, nulla rapina, nulla proximo illata iniuria temeratæ sint: has enim manus ad orandum extentas auersatur Deus, proindè Sapienter Dauid orabat: *libera me de sanguinibus*: sanguinis autem nomine omne genus iniuriarum in proximum significatur. quin potiùs petit idem Dauid, *Spiritu principali*, id est munifico, liberali, benefico, omnibus grato confirmari. Sciebat enim vir sanctus, mundam debere esse deprecationem, vt audiatur a Deo, quod & Paulus monet primæ, ad Timoth. secundo, octauo. *leuantes puras manus sine ira.* quod alij explicant absque iniuriarum memoria iuxta id Marci decimo, *cum stabitis ad orandum,* 101. Orationi multum prodest manuũ mundities.

dimittite, si quid habetis aduersus aliquem: aliqui verò actiuè exponunt *sine ira*, id est, nemini irascentes, aut nocentes quacunque ea causa, subdit enim Paulus *& disceptatione*, quæ græcè dicitur, *dialogismum*, quasi dicat, nec re, nec verbo proximum læseritis. Quid? an non etiam apud Ethnicos munda in sacrificijs debere esse omnia monebant certa quadam loquendi formula sacrorum antistites, quarè inquit Liuius libro quadragesimoprimo *Omnis præfatio sacrorum eos quibus non sunt puræ manus sacris arcet*; & Seneca libro tertio. nat. qq. iubet puras ad cœlum manus extollere.

Certè quam magnam vim, & efficacitatem nostris addat precibus concordia atque in proximum beneuolentia & illum nunquam læsisse, habemus Matth. decimooctauo, decimonono. *Si duo ex vobis consenserint super terram de omni re, quam petierint fiet illis à Patre meo.* At preces irritas quantum efficiat illata proximo iniuria, satis hic locus Matth. quem versamus, indicat: *si offers munus tuum*, &c. cui si addas illud Isai. primo, decimooctauo, nihil est amplius quò desideres: *discite*, ait, *benefacere, quærite iudicium, subuenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam, & venite, & arguite me, dicit Dominus.* Vide Pinedam capite decimosexto, in Iob. ad versum decimumoctauum n. secundo, tertio.

102. 25. *Esto consentiens*] exemplo humano, & quadam veluti parabola concordiam commendat, & est sensus literæ: fac in rebus animæ, quod solet fieri in lite de re temporali; vt enim præstat reconciliari aduersario (id est ei, *qui habet aliquid aduersum te*) quàm ab eo iudici tradi, & condemnari: ita proximo læso præstat reconciliari, quam à Deo puniri. sic Emman. & fusius Ianse. & videtur vera sententia loci huius.

consentiens] ἰσνοῶν beneuolus, id est, beneuolentiam habeto. sic Tertullianus libr. de patientia, Hilarius verò Canon. quarto, beneuolentia reconciliare. Augustinus libro primo, de sermone Domini vigesimosecundo, per aduersarium intelligit Dei legem. seu Verbum Dei, namque verbum aduersatur malè viuentibus, vt ipse ait Epistola octouagesimaoctaua, vel secundùm Athanasium, quæstione sexagesimasecunda, aduersarius noster conscientia nostra est. Hieronym. verò Matt. 5. aduersarium intelligit eum, qui habet aliquid aduersum nos, in quo cum nostra expositione posita initio huius nu. centesimisecundi cõsentit, Græcè habetur ἀντιδίκῳ, id est, litem intendenti, seu in ius trahenti. Per *viam*, hi omnes, sicut & nos intelligunt præsentem vitam. *Iudicem* verò Christum interpretantur; per *ministrum*, Angelum bonum, vel malum; per *carcerem* intelligunt quidam purgatorium, vt Cyprianus, Ambrosius, Origines, at alij melius infernum interpretantur. nos iuxta datam Iansenij, & Emman. expositionem intelligimus iudicem hunc temporalem sicut & per ministrum, & per carcerem temporalem ministrum, & terrenum carcerem exponimus. licèt (vt fit in parabolis) sub his intendat Christus se, per iudicem; & per ministrum, Angelos; per carcerem, infernum. Moralis quidem, verùm elegans est sensus ille Tertulliani libro de anima cap. 35. *Sin diabolum*, inquit *transfertur aduersarij mentio, ex obseruatione comitante, cum illo quoque moneris cum inire concordiam qua deputetur ex fidei conuentione: pactus enim es renunciare ipsi & pompæ, & Angelis eius. Conuenit inter vos de isto. Hæc erit amicitia, obseruatio sponsionis, ne quid eius postea resumas, ex his, quæ eierasti. quæ illi rededisti, ne te, vt fraudatorem, vt pacti transgressorem iudici Deo obijciat.* sic Tertullianus.

Tradet te] loquitur Christus accommodatè ad

A hominum mores, & fori consuetudinem, vbi qui iniuriam accipit, aduersarium coram iudice sistit; significat autem Christus secundùm sensum interiorem, & spiritalem parabolæ coram Dei tribunali, nisi reconciliemur fratri in hac vita accusandos nos esse, tradendosque Angelo sententiæ executori. & in carcerem, hoc est, in infernum trudendos, non quod nos, iniuria affectus frater, apud Christum sit accusaturus. tradet autem nos iudici, quia eius causa trademur, quamuis non tam ipse, qui etiam iudicandus est, quàm diabolus traditurus sit nos iudici, qui vel condonatam etiam nobis à fratre coram Dei tribunali refricabit iniuriam. quam rectè verò Diabolo *aduersarij* nomen conueniat, docet Pineda cap. 1. Iob ad ver. sextum, num. octauo.

26. *Non exies donec*] *non significat*, ait August. *exituros posteà, sed nunquam exituros*: nam cùm
B pro vno peccato mortali debeatur pœna infinita, quam nunquam poterunt persoluere, cùm gratiam non habeant, indè fit, vt nunquam sint indè egressuri.

Donec reddas nouissimum quadrantem] *nouissimũ* id est, extremum quasi dicat, quod restat soluendum. Hieronym. ad Demetria. minimum quodque delictum intelligit per nouissimum quadrantem. 103.
Quadrantem putant aliqui, quartam partem assis esse, quam a tribus vncijs, Plinius *triuncium* vocat; Cicero verò *teruncium*. atque eum nummum vulgo ceu minutum contemptui fuisse prouerbio quoque restatum est, quo dicitur: *ne teruncium quidem insumpsit*. Sunt qui dicant hanc pecuniam æquiualere duobus minutis. D. Marci capite duodecimo, vbi dicitur, *cùm venisset vidua vna pauper, misit duo minuta*, quod est quadrans. Sed cum ibi Græcè legamus λεπτὰ δύο significari videtur per minutum, nummus, qui amplius non diuidebatur, *Quadrans quid.*
C eratque *æreum* numisma, dicuntur autem à Mar. duo huiusmodi numismata, *quadrãs* ratione oboli, cuius minutum, seu lepton erat octaua pars, atque adeò duo minuta erant quarta pars oboli. Qua de re suo loco, Deo dante, dicemus: interim consules Villalp. in appara. tom. 3. p. 2. l... disput. 2. c. 17. pag. 366.

Eant nunc hæretici & plenis buccis iactent, fidem solam sufficere ad salutem, adeò vt ob solam infidelitatem trudantur homines in infernum: hic enim per quadrantem, minimum quodque debitũ, seu peccatum intelligitur, cùm tamen infidelitas nequaquam minimum dici queat. Illud interim aduerte etiam peccata venialia ibi perpetuò castigati in damnatis carentibus gratia, quæ principium est remissionis, & satisfactionis, in hunc & sequen. v. lege Ambros. in Luc. 12. Cyprian. l. 4. epi. 2. ad Anton. item Iansen. 104. *Sola fides nõ iustificat.*

D 28. *Omnis qui viderit mulierem*] vbi exposuit quintum legis mandatũ, & perfecit, nunc idem cũ sexto facit: *Non mœchaberis*, Græcè pro *viderit*, habetur ὁ βλέπων *qui aspicit*, qui scilicet non casu, sed qui impudico animo in mulierem oculos inijcit, id est, hoc animo aspicit, vt concupiscat, quo deliberatus consensus exprimitur, sic Augustinus, Hieronymus, Chryso. itaque de eo loquitur, qui ita videt, vt inde accendat in se eius concupiscentiam; quare, inquit Augustinus, considerandum esse, quod non dixit, *Omnis, qui concupierit mulierem, sed qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*, id est, hoc fine &c. quod non est titillari delectatione carnis, sed plenè consentire libidini. 105.

Potest esse & alter sensus, vt præpositio, *ad*, sumatur coniunctiuè tantum, & consequutiuè, qui viderit mulierem, ita vt etiam concupiscat eam, vel concupiscendo eam. & sic hæc Christi sententia sit de concupiscentia tantum deliberata, vel

cum consensu, ita vt non sit propasſio, sed pasſio; vterque sensus bonus est, sed prior magis huius loci videtur. Vide ad hunc locũ pertinētia multa, de cogitationum, & oculorum custodia apud Pinedam, capite trigesimoprimo in Iob. vers. primo, per multos numeros. Adde & Iulium nostrum Mazarinum in suo Dauide, vbi eruditè satis docet, quàm magna peccandi occasio sint oculi, nisi refrænentur, dum discur. 4. agit de altera peccati Dauidici occasione.

106. Verùm inquies, in quo perfecit Christus præceptum de non mœchando; nam concupiscentiam etiam refrenabat lex, dum iusſit, *non concupisces vxorem* &c. Respondeo, & si putarint olim homines concupiscentiam esse prohibitam, non putarunt tamen fortè eam esse mœchiam, vel fornicationem, id est, mœchiæ, vel fornicationis crimen continere; hoc nunc Christus explicat, quod non dicebat lex ita expresſè ac præcisſè. Habebat quidem lex: *non concupisces vxorem proximi tui.* sed non dicebat, eum, qui impudicis oculis aspiceret, reum esse adulterij.

Mulierem] scilicet matrimonio iunctam: nam mœchari, non est simpliciter fornicari, sed adulterium committere.

107. Cæterum sub præcepto non mœcandi, prohibebatur etiam omnis illicitus veneris vsus, sub grauiore scilicet peccato, & notiore, leuioribus comprehensis; sicut sub præcepto *non occides*, quælibet etiam mutilatio, læsio, præculsio hominis prohibetur. Quod autem dicitur de visu, vt de notiore sensu, intellige etiam de tactu, auditu, cogitatu. nam qui tetigerit, audierit, cogitarit de ea, vt concupiscat, *iam mœchatus est*, licèt minus peccarit, quàm is, qui reipsa adulterium commisit.

108. *Delectatio morosa peccatum mortale.*

Porrò etiam delectationem morosam sine intentione operis patrandi esse peccatum mortale, de re venerea, ex Chrysostomo homilia decimaseptima. in hunc locum Matthæi elicit Vasquez. 1. 2. distinctione centesimanona, capite tertio. sic enim hunc locum exponens scribit Chrysost. *Audistis quia dictum est &c. qui enim studet elegantes facies inspicere, ipse præcipuè fornacem sibi istius pasſionis accendit; & captiuam facit animam, ad opus quoque celeriter abit, proptereà non dixit; qui concupierit ad adulterandum, sed qui viderit ad concupiscendum*; distinguit ergò Chryso. concupiscere ad adulterandum, quod est voluntatis efficacis, ab eo quod est videre ad concupiscendum, quarè hac posteriori parte intelligit delectationem morosam; alioqui frustra duo illa, quę diximus distingueret; quod videtur etiam significasse Hilar. Can. 4. in Matthæum, cùm inquit; *iam in Euangelio motus tantum oculi incidentis æquatur, & cum fornicationis opere ponitur, illecebrosa visus transcurrentis affectio*, affectio autem illecebrosa est morosa delectatio. Consule Vasquez qui plura affert.

109. Sed quidquid sit de mente horum Patrum, hoc loco tantum videtur Dominus de concupiscentia ad opus relata, si facultas adesset, loqui expresſè, quamuis virtute ac tacitè etiam excludat morosam delectationem, quam fateor esse peccatum mortale in re graui.

110. *Cur, præter opus, etiam concupiscentia carnalis prohibita, plusquam in præcepto homicidij non faciendi.*

Pererius epiſ. ad Rom. in c. 7. scribens disput. 10. num 59. sic ait: *si quis porrò de me quærat, cur non etiam in lege Diuina de homicidio duplex datum sit præceptum, alterum de externo homicidij opere, alterum autem de interna concupiscentia faciendi homicidij, sicut datum est duplex præceptum de furto, & de externo actu furandi, & de interiori concupiscentia rei alienæ; & item datum est duplex præceptum de adulterio, de externo scilicet actu, & de interna concupiscentia; Equidem responderem proptereà id esse factum, quod multò maior est humani animi procliuitas ad carnale libidinem, & voluptatem, & ad auaritiam, quàm sit ad cædes hominum faciendas. Quo fit, vt frequentior, & acrior, ardentiorq; fit in homine concupiscentia earum rerum, minusq; vitiosa, immò quasi naturalis vulgo putetur, tamquam pertinens ad conseruationem speciei humanæ per indiuidua. ea quoque sæpius foras prorumpit ingenti cum hominum iniuria & damno. Quo circa vt tãtum hoc malum radicitus ex animis hominum euelleretur, duplici fuit præcepto prohibendum. non autem ita sæpè in tantam, ita excedit acerbitatem animi, tantoq; inflammatur furore, vt præceps homo ruat in cædes hominum.* hæc ille.

Illud addę ex eodem, non tantum qui de vulgò erant Iudæorum, sed grauiores etiam, & sapientiores censuisse præceptis illis Decalogi non interna peccata, sed externa fuisse prohibita, à quo non abhorruisse videtur libro duodecimo antiq. capite decimotertio Ioseph. eo nomine reprehendens Polybium historicũ, quod regem Antiochum ideò miserabili exitu perijsse scripserit, quia templum Dianę voluerit diripere; nam *voluisse*, inquit, *tantum & non etiam perfecisse sacrilegium, non videtur res digna supplicio.* 111. *Iudæi externa tantum curabant neglectis internis.*

Postremò contra hæreticos non omittendum; cùm lex dicit: *non concupisces*, non prohibere concupiscentiam per se, nempè eam, cui abest voluntatis assensus; licèt dici ea posſit figuratè peccatum quinque modis: Primùm quia peccatum naturæ corruptæ: quemadmodum vitia, quæ sunt contraria integritati naturæ, vt sunt monstra, cæcitas &c. vocantur à Philosophis *peccata naturæ*. Iam verò cùm hoc integritas hominis exposcat, vt mens dominetur; sensus, & appetitus obediant, sit autem factum culpa hominis, vt hæc pars inferior rebellis sit, & repugnans rationi, hoc ipsum vocatur peccatum non morale, sed naturale. Deindè *peccatum* dicitur, quia effectus peccati, tum quia est pœna peccati. Ad hæc quia vehementer incitat ad peccatum. Postremò quia est instrumentum, quo per actum generationis peccatum originale propagatur, & transfunditur. & primo quidem modo sumpsit Augustinus libro quinto; contra Iul capite tertio, cùm dixit, concupiscentiam etiam per se peccatum esse, non solùm effectum, vel causam, vel pœnam peccati. in hunc ver. vide Augustin. de honest. mulier. capite quarto, & quinto. Vide item Anastasium tom. 1. biblioth. pag. 9. 63. 112. *Hæretici lacantur.*

19. *Quod si oculus tuus*] Grauisſimis verbis docet Dominus adulterij, fornicationis, cæterorumque criminum occasiones amputandas. Parabolica sunt illa verba, inquit Gagnæ. neque enim reuera aut oculum eruere, aut principale membrum iubemur abscindere. sensus autem est: nil tam carum, tam necessarium ducas etiam si tanti illud æstimas, quanti oculum, manumve dexteram, quod si te scandalizet, hoc est, in via Dei impingere te faciat non statim eruas, aut abijcias; melius est enim bonorum omnium, etiam carisſimorum iacturam te facere, quam totum te mitti in Gehennam, id est, æterno igne relinqui cruciandum. Vel nullius sensus tam gratus sit vsus, quo non sis priuari paratus ob regnum cœlorum. nempè oculum prohibere ab aspectu, & manum à tactu, est ipsos quasi eruere, & proijcere; Aliqui sic: *si oculus tuus dexter scandalizat*, id est, si petulanter videas, *erue eum*, id est, cogitationem mali. 113.

Scandalizat] tibi est peccandi occasio.

Totum corpus tuum] videtur alludere ad chyrurgos, qui vt corpus non periclitetur, abscindunt vnum membrum.

30. *Et si dextra manus tua*] Neque igitur de

corporis membris, quæ culpa carent, & ab animo, quo vult, ducuntur, hæc intelligi possunt. sed iubet Dominus, quæcumque carissima,, vt est amicus vtilis, seruus fidelis, visus sensus alicuius, & similia, si absque peccato cum illis non potes conuersari, omninò amputes, & à te longius abijcias.

Eat] mittatur.

31. *Dictum est autem*] Vide de hoc vers. Augustinum decimonono, contra Faustum vigesimosexto, vigesimonono, Diuû Thomam 4. distinctione trigesimatertia in additione quæstionis sexagesimæseptimæ, & prima, secundæ, centesimaoctaua, 3.1.2.

Quicumque dimiserit vxorem] ad sextum præceptum etiam hæc pertinet. pergit ergo perficere, & adimplere legem, permiserat olim lex repudium vxoris ob duritiam cordis Iudæorum, tollit nunc, verum num in veteri lege repudium tanquàm bonum concessum an tanquam minus malum, ad vitandum maius, permissum fuerit in cap. decimumnonum Matthæi, si Deo placuerit, dicemus.

114. *Libellum repudij*] exemplum libelli repudij Deuteronom. vigesimoquarto, primo, si quis scire velit, consulat Iansenum hic, Abulensem capite decimonono, Matthæi nono, quinquagesimosecundo. Diuum Thomam, & Doctores in quarto distinctione trigesima tertia, quibus adde Maldonatum Matthæi decimonono, vers. octauo finali. Porrò quid intersit inter diuortium, & repudium &c. vide in Theorijs.

32. *Omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa*] hunc locum, qui matrimonium etiam quoad vinculum dissolui posse (licèt sit consummatum) propter fornicationem, impiè mentiuntur, falso vsurpant; sicut & alterum, & quidem magis Matth. decimonono, nono. Vbi sic legimus: *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit mœchatur; & qui dimissam duxerit, mœchatur.* videtur enim vtrobique Dominus statuere, non esse vxorem dimittendam, neque ea dimissa, esse ducendam aliam nisi ob solam fornicationem.

115. Cæterùm habet hæc Domini sententia duas partes expresse, prima est: *Omnis qui dimiserit vxorem suam extra fornicationis causam, facit eam mœchari*, quamuis aliam non ducat, idest, præbet illi mœchandi occasionem. Altera pars est, *& qui dimissam duxerit adulterat.* Sub qua parte continetur tertia, nimirum qui priore dimissa alteram ducit, adulterat: nam ideò qui dimissam ducit adulterat, quia illa habet alterum virum, nempè eum qui dimisit illam, ergo & vir iste dimittens adulterat aliam ducendo, cùm superstitem suam habeat. Est autem differentia inter has partes, quod prima intelligitur extra causam fornicationis, & quamuis vir aliam non duceret, mœchatur enim etiam sic dimittens, hoc est, eam mœchari facit; quia cùm esset pudica cum viro, tamen dimissa cogitur per incontinentiam viuo priore alteri copulari, quod est mœchari. Augustinus 2. ad Pollen. de adulterio coniugiis, capite decimoseptimo, quod si hoc ista non fecerit, tamen ille quantum in se est, facere compulit, & hoc ei Deus peccatum, etiam si illa casta permaneat, imputabit. Secunda verò, & tertia pars accipienda est, siue posita fornicatione vxoris, siue non posita, semper enim qui dimittit, aliam ducens, & qui dimissam ducit adulterant. itaque causa fornicationis licitam facit dimissionem, sed non secundùm coniugium dimissæ, vel dimittentis: Atque adeò cùm ait, *dimissam*, intellige etiam ob fornicationem. Et patet quia si illa exceptiua pars, *excepta fornicationis causa*, intelligeretur etiam in posteriori sententia, cùm dicitur, *& qui dimissam duxerit*, subintelligendo, *excepta fornicationis* causa, sequeretur meliorem esse conditionem dimissæ ob adulterium, quàm sine illo, quod est absurdum. Igitur cùm dicitur: *& qui dimissam duxerit*, intelligitur quocumque modo sit dimissa.

116. Verùm quid hic nomine *fornicationis* oporteat intelligere non tantum hic, sed etiam in loco altero Matthæi decimonono, declarandû est. Affirmo igitur Matthæi quinto, & decimonono, Christum dum declarat diuortium licere ratione fornicationis, nomine fornicationis omnem illum concubitum, per quem caro coniugis diuiditur in alium, intellexisse. quod non obscurè significauit D. Hieronymus in cap. 19. Matth. explicans quo modo liceat ratione fornicationis vxorem dimittere, & refertur c. dixit Dominus 32. q. 1. ibi; *cùm illa vnam carnem in aliam diuiserit. & se fornicatione à marito separauerit, non debet teneri.* Adde etiam legem diuortij non esse verè pœnalem, sed ex ipsamet contractus matrimonialis natura oriri, quod ostendit pluribus Sances lib. 10. de diuort. disp. 3. num. 4. & disput. 4. num. 3. proindè non mirum, si nomine *fornicationis* claudatur omnis ille concubitus, in quo inuenitur perfecta diuortij ratio, quamuis propriè adulterium non sit, siue naturalis, siue Sodomiticus fuerit. Vtrùm autem ratione adulterij spiritualis, quod est hæresis, vel apostasia à fide, in quod alter coniux dilabitur, liceat Catholico diuortium, ac vtrique transitus in alium statum vt ad professionem, & viro ad ordines disputat egregiè idem Sances eodem libro dis. decimaquinta.

117. Cæterum cùm plures sint causæ dissoluendi, quo ad torum matrimonij, cur solius carnalis fornicationis meminerit Christus constabit Theo. 7. n. 9.

Reliquum est videre, quid Christus hoc loco addiderit legi, cui obiectioni respondeo per hæc: primum quod in lege propter adulterium vxor non dimittebatur, sed aut comburebatur; Genesis trigesimooctauo vigesimoquarto, aut lapidabatur, Leuitici vigesimo, decimo. Ioann. 8. 5. Deniquè tollebatur è medio Dan. 13. 41. hoc Christus sustulit, non mori adulteram iussit: sed dimitti permisit. Addidit prætereà, quod noluit etiam adulterij causa dimissæ, libellum repudij dari, quo segniores in dimittendis vxoribus essent viri, si scirent, nec sibi, nec vxori licere alias tentare nuptias. Addidit tertiò, quod innumerabiles causas quibus in lege vxorem dimittere licebat, resecuit Deut. 24. 1. solam fornicationem excepit, vt proprium matrimonio. Ad hæc addidit, quod cùm in lege semel dimissam vir reuocare non posset, in Euangelio reuocari non quidem iussit, sed optauit, vt ostendit Paul. 1. Corint. 7. 11. Addidit postremò, quod cùm in lege vxorem viro, non virum vxori dimittere liceret: in Euangelio parem viri & vxoris causam esse voluit, quod expressit Paul. 1. Corinth. 7. 10. 11. qua de re vide Theor. 8. n. 4. 7 9.

33. *Dictum est antiquis, non periurabis*] Gradum iam facit Dominus ad secundum Decalogi præceptum, de quo Exodi. 20. 7 Deuteronom. 5. 11. vbi dicitur: *non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, sic etiam Leuit. 19 12. Hebraicè non habetur *non periurabis*, sed *non iurabis*, seu *non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.* Vanum autem & Latinè, & Hebraicè significat non modò, quod non necessarium, sed etiam quod falsum, quod est peierare.

118. Sensus autem huius præcepti, *non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, triplex esse potest,

pri-

primus est: *non assumes in vanum*, id est, pro re nullius momenti, pro re futili, & inani. Alter sensus est: *non assumes in vanum*, hoc est frustra, quasi dicat, ne iures in eius nomine, nisi necessitate compulsus. Tertius est: *non assumes in vanum*, hoc est, mendaciter; quasi dicat, ne iures per nomen Dei mendaciter: mendacium enim, & quidquid est falsum, & fictum, Hebraico more dicitur *vanum*, qui sensus mihi videtur valdè conformis huic loco, & verus, ac germanus eius præcepti, & perindè est, ac si diceretur: nihil falsi Deo teste aduocato iure iurando confirmabis; Confirmatur, quia Leuitici decimonono, vbi legitur, *non periurabis in nomine meo*, Hebraicè, ad verbum est: *non iurabitis in nomine meo mendaciter.*

119. Cùm verò iubemur debitum Diuino nomini honorem tribuere, non iubemur ipsius nominis literas & syllabas, aut omninò per se nudum verbum tantummodo attendere, sed in eam cognitionem mentem, & animum conijcere, quid nam valeat, quid contineat, quid significet illa vox, nempè immensam Dei maiestatem, quod non de vno aliquo nomine, sed de omnibus, quæ Deo tribui solent, intelligendum est.

120. *Reddes autem* &c.] Triplex esse potest sensus: primus, solues Deo, quod iureiurando promisisti. Hoc continetur Numerorum trigesimo: *Si quis virorum votum Domino vouerit, aut se constrinxerit iuramento, non faciet irritum verbum suum, sed omne, quod promisit implebit*. secundus sensus est: *reddes Domino iuramenta*, hoc est, cùm iuraueris non assumes nomina idolorum, sed nomen Dei tui, quod iubetur Deuteronom. sexto. *Dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies.* sed non hoc videtur hic significare Dominus; nam cùm dicat, *reddes*, id est, persolues, præstabis, accipiendum idest de exhibitione eius, quod iure iurando promissum est. Tertius sensus videtur mihi germanus esse huius loci, qui hac vna sententia sic comprehendi posset: iuberi, vt præstemus (hoc enim est reddere) quod siue Deo, siue alij iure iurando promisimus: vnde cùm Christus dixisser, *non periurabis*, subdidit: *iuramenta tua reddes*, quasi dicat, quia non iurandum est falso, & mendaciter, ideò redde, quod iurando promisisti alioqui mendaciter iurasti. Porrò Dominus sensum retulit, non verba harum legum: & sub iuramento promissorio, etiam alia, si quæ sunt, iuramenta clausit. est enim duplex iuramentum, assertorium, & promissorium, sicut & periurium, alterum est assertorium, quo scilicet affirmatur iuramento esse verum aliquid, quod falsum est: alterum promissorium, quo scilicet iuramento promisit quis se facturum, quod non intendit implere, vel licèt intendat, posteà non adimplet, licèt iste non semper periurus dicatur si aliqua subsit ratio.

121. 34. *Non iurare omninò*] Duo comprehendit, *omninò*, primum, nulla forma, nullo modò iurandum; probibet enim Christus non modo per Deum non iurare, sed nec per cœlum, terram & cætera. Deindè, *omninò*, idem est, ac nec verum iurabis; quod quomodo sit intelligendum fusius in Theoria decima declarabo. Breuiter nunc dico his verbis prohiberi iuramentum falsum, & verò etiam verum, sed citra necessitatem, saltem tacitè, & virtute consuli desuefactionem, permitti iurationem necessariam & ob id adijcitur, *sit sermo vester, est, est, non, non, quod his abundantius est, à malo est*, non autem dixit malum est, sed à malo est, ab imperfectione, & incredulitate eius, ob quem sit iuratio. vel quod additur simplici affirmationi, vel negationi, videlicet iuramentum, à malo pœnæ est, quam homo per peccatum incurrit, quia enim peccauit, incidit in hanc pœnam, vt simplici eius dicto fides sæpè non adhibeatur, ob id prouidit illi Deus, vt hoc damnum, iuramento interposito, resarciret, in quo vnà cum homine inuocatur Deus in testem. sic Aug. interpretatur.

An liceat iurare.

Quod autem liceat aliquando iurare, probat ex scripturis Driedo libro quarto, Ecclesiastic. dogm. capite quinto pa. tertia, post princip. Augustinus epistola octogesimanona, ad Hilarium q. 5. & sermone trigesimo, iuxta Parisienses, vel vigesimooctauo, de verbis Apost. pulcerrimè, & de mendac. capite decimoquinto. vide item pulcrè in Decretal. tt. de iure iurando capite & si Christus. 122.

Itaque declarat hic Christus legem, quæ dicebat, non assumendum nomē Dei in vanum, hoc est, peierandum non esse, debere intelligi etiam non esse iurandum falsum, non modò sub nomine Dei, sed nec sub alia forma; nam fortè videbantur Iudæis, non cogere, vel obligare omnia illa iuramenta, quæ non erant per Deum vt potest haberi ea Matthæi vigesimotertio. Prætereà nec esse omninò iurandum, quamuis verum absque necessitate, hoc enim etiam est in vanum iurare, quod lex non explicitè continebat, quæ per, non iurare in vanum, explicitè tantum iubebat mendaciter, non iurare. Est igitur hæc legis declaratio, quam hic ponit Christus. 123.

Maldon. sic in hunc locum scribit: nihil hoc loco aliud Christus legi addidit, nisi quod expressit, quæ in lege expressa non erant. in lege enim tantum dictum erat; *Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, Deuteronom. quinto, vndecimo; Christus addit, non solum nomen Dei; sed neque nomen cœli, & terræ, aut alterius creaturæ in vanum assumes (quod non ita erat expressum in lege) Addidit etiam, quod cùm illis legis verbis: *non assumes nomen Domini Dei tui in vanum*, solum prohiberetur periurium; ipse verum etiam, non tamen necessarium prohibuit iuramentum.

Neque id solùm, vt quidam volunt, ne sæpè iurando verum, aliquando falsum iuraremus, iuxtà Ecclesiast. 23. 9. 12. sed multò magis, quia sine necessitate verum iurare peccatum est, quod patet ex sequentibus, cur enim neque per cœlum, neque per terram iurare nos velit, rationem reddit, non, ne frequenter iurando, aliquando peieremus, sed quia illud, thronus Dei est, hæc scabellum pedum eius, nam cœlum excellentius est, terra infima, atque adeò magis Dei maiestas in cœlo cernitur; irreuerentiæ verò culpa est ponere in cœlum os nostrum, & linguam nostram transire per terram, vt illud Psalmi septuagesimisecundi, 9. alio sensu dictum, huc transferamus. 124:

Neque per cœlum] Colligitur hinc, creaturis; quatenus ad Deum referuntur aliquem religionis honorem deberi. nam iurare per aliquem, quando, & quomodo oportet, actus est religionis; ob id iussit Dominus numquam per falsos Deos iurare, sed per cœlum concessit modo dicto, vt oportet quatenus est aliquid Dei, & sic de cæteris, neque enim id vetat. 125:

Creaturis honor aliquis debetur.

Thronus] id est, velut thronus, sic de terrà, quia scabellum, id est, velut scabellum; Vide Isai. vltimum, vers. 35.

35. *Quia ciuitas est magni regis*] vocat regem potiùs, quàm Dominum, aut Deum, quia alludit ad regem Iudæ, qui Ierosolymæ regiam habebat, quasi dicat, quia ciuitas sancta est, cùm sit Dei, qui est rex regum & Dominus Dominantium, 1. Timo. 6. 14. Apoc. 19. 16. erit ergò quoddā irreuerentiæ genus per hæc temerè iurare, sicut per Deum etiam sic iurare.

36. *Neque per caput*] excluserat cœlum, quia thronus Dei, terrsm quia scabellum, Ierosolymam, quia ciuitas sancta: & verò quia putaré quis posset per caput, quia nostrum est, iurare se posse, & hoc noua vsus ratione excludit, significans caput rem esse Dei, à quo quasi vtendum ipsum accepimus, & in nostra non est omninò potestate, quare illud deuouere iurando non possumus, cùm res nostra non sit, cùm enim per caput iuramus, potiùs illud deuouemus, vt qoid nostrum, quam propriè iursmus, secus cùm per cœlum, & terram, quas res vsurpamus, quasi sanctitatem habentes aliquo modo, videlicet vt quid Dei sunt.

Album aut nigrum] Probat non in nostra esse caput potestate: quia siue de albo loquamur, siue de nigro, (hoc enim est quod dicit album, aut nigrum) nullum capillum potest homo facere. Syr. *non potes facere in ee* (capite) *particulam vnius pili albi, vel nigri.*

126. 37. *Est, est,*] id est, de eo quod est, esse dicite, de en quod non est, oon esse, quasi dicat, vera dicite, vt eaponit Augustinus in Enchirid. capite decimoseptimo, vigesimosecundo. Græ. *etiam, etiam*, seu, *certè, certè*, & fortè Christus dixit Hebraicè *amen, amen*, & potest sensus alter esse, contenti estote, rem affirmatione gemina, aut negatione confirmare; seu rem affirmare, seu negare simpliciter, absque iuramento, & videtur verior sensus, vide simile quid Corinth. primo, & Iacobi quinto, duodecimo, vbi sic habetur Græcè ἤτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ, τὸ οὒ, οὒ, id est, vestrum etiam, sit etiam; & vestrum non, sit non, & potest esse duplex etiam sensus, vt huius nostri loci. Primus, de eo quod est, dicite, *est*. de eo quod non est, dicite *non est*, iuxta primum sensum huius loci, vel potiùs iuxta secundam expositionem loci huius veriorem, sensus est Diui Iacobi, cùm dicendum erit, *est*, id est, affirmandum, ne affirmetis iuramento, sed simplici affirmatione dicite: *ita est*; cùm aliquid negandum, ne iuretis, non ita esse, sed simpliciter dicite, *non*, id est, non ita esse. Sic Chrysostomus hic, & Hieronymus in Epistola ad Celan. de institutione matrisfamilias, & ratio, & mens Christi hanc insinuat expositionem. Vult enim potius non vtendum esse iuramento, docere; quàm verum esse iurandum, vel dicendum.

Quod autem his abundantius est] id est, iuramen-
127. tum, quod insuper additur.

A malo est] scilicet vitio iurantis, vel eius, cui iuratur; vel, *à malo*, id est, diabolo, quia Græcè nó est ἐκ τοῦ κακοῦ, sed ἐκ τοῦ πονηροῦ, *à maligno*, quo nomine vocatur diabolus capite sexto Matthæi, decimosexto, & capite decimotertio, decimonono, & articulus additur, *à maligno illo*, vt sit sensus: iuramentum, quod ad simplicem affirmationem, vel negationem adiungitur, non ego docen, diabolus est, qui docet, eius hoc inuentum, tam sæpè, tamque temerè iurandi. Sic Theophyl. sic Maldon. & quidem non malè. dummodò intelligas de iuramento non necessario, & timerè facto; vel si velis absolutè loqui, ratione peccati primi, ad quod primos parentes impulit Diabolus, verum id erit; si enim non peccassent homines, iuramento opus non fuisset, quod paulò antè v. 34. num. 121. notaui, vbi declaraui, quid sit, *à malo est*, quæ interpretatio planior, & verior est. lege exemplum Cliniæ Philosophi de non iurando apud Basil. hom. 24.

128. 38. *Oculum pro oculo*] sunt verba legis Exod. vigesimoprimo, vigesimoquarto. Leuitic. vigesimoquarto, vigesimo. Deuteronom. decimonono, vigesimoprimo, recitat tamen Christus vt iuris periti faciunt legis initium; itaque sensus est; *Oculum pro oculo*, scilicet reddat, qui alterius oculum

A eruit. Lex hæc talionis fuit etiam apud Romanos, qua de re lege Aulum Gel. libro vigesimo, capite primo, vbi ponitur ea de re disputatio inter Sextum Cecilium, iureconsultum, & Phauorinum Philosophum. Neque verò hæc lex talionis priuatis hominibus, sed magistratibus, quasi regula data est; priuatis, n. hominibus dictũ est Leuitici decimonono, decimooctauo; *nõ quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* Data tamen potest dici priuatis hominibus, vt pœna, qua ab homicidio, & cæde deterrerentur, vt rectè Chrysostomus, & Augustinus adnotarunt. ergò Leuitici 19. prohibitum erat, non ius, se vltionem quærere, scilicet ex odio, & amore vindictæ, non zelo iustitiæ.

Vt verò intelligas iustam fuisse hanc legem, ob- 129.
serua id quod Augustinus decimonono, contra Faustum 25. scribit; *præceptum hoc fuisse ad reprimendas flammas in se inuicem sæuientium.*
B *quis enim facilè contentus est tantùm rependere vindictæ, quantùm accepit iniuriæ? immoderatæ ergò vltioni lex modum figens, pœnam talionis instituit.* Iansenius item sic de æquitate huius legis scribit: *non est censenda lex ista iniqua, cùm multum habeat æquitatis, siue spectetur is, qui lædit, siue qui læditur. nam quo ad lædentem pertinet efficacissima est huiusmodi lex, ad comprimendum noxias manus, dum metuitur eiusdem mali passio, quod alijs infligitur. Et quo ad læsum pertinet, temperat in ipso cupiditatem vindictæ. Cùm enim læsus semper soleat grauiorem expetere vltionem, quàm sit accepta iniuria, Dominus hac lege, vt annotat Augustinus* (paulò antè relatus) *immoderatè vltioni iustum modum fixit.* de pœna talionis agit etiam Arist. 5. Eth. Porrò aduerte legem talionis locum habuisse inter pares, vel ferè pares, alioqui si quis percussisset principem, & magistratum non satis fuisset repercuti. lege in hunc v. Chrysol.
C serm. 38.

39. *Non resistere malo*] Gloss. *iustitia legis non* 130.
plus reddere quàm illatum est; iustitia Euangelij non resistere malo; Interl. *agitur hoc spiritu mansuetudinis.* Hieronym. *in lege culpa emendatur; hic peccatorum auferuntur exordia,* scilicet non resistendo, non expetendo vindictam. Augustin. de sermone Domini in monte. *Oculum pro oculo &c. significatur modus, vt iniuriam vindicta non transeat; & hæc pacis inchoatio, perfecta autem pax, talem penitus nolle vindictam.* &, vt idem paulò superius ait August. vult Dominus, *vt non solum non rependas irrogatum, sed etiam vt non resistas, quo minus aliud irrogetur.*

Malo] iniuriæ illatæ, ne resistas, inquit, quasi rependendo vindictæ causa, sed potiùs paratum te exhibeas excipiendæ iniuriæ, nisi aliud charitas, & Dei gloria postulent.

D Aduerte docere hic Christum primùm genera- 131.
tim non resistendum malo. deindè explicare speciatim tria iniuriæ genera, sub quibus omnes comprehenduntur iniuriæ. Primæ inferuntur corpori, vt maxillæ percussio. Aliæ bonis externis, vt vestis ablatio. Tertiæ operibus, & laboribus nostris, qualis est coactio ad ambulandum mille passus. Igitur omne genus iniurijs illatis resistendum non esse vult. Exempla patientiæ gentilium huc spectantium lege apud Barrad. l. 7. c. 21.

Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuã, 132.
præbe ei & alteram.] Hunc locum de dextera, & sinistra acutè tractat Augustinus epistola quinta ad Marcell. maxilla quidẽ dextera securior est, quod non respondeat dexteræ manui, sed sinistræ aduersarij percutientis; tum etiam melior, & honoratior est: cùm ergò meliora bona tibi nolueris inimicus auferre, cùm interiorem tunicam, & animæ virtutes, expone terrena omnia bona, & sinistram

maxil-

maxillam, externumque pallium; quæ cùm ille abstulerit, nihil quod verè bonum sit amisisse te puta. Hæc est sententia, & summa verborum Augustin. lege item Orig. lib. 4. Periar. c. 2. Paulus verò eximius laborum exantlaror, qui cùm vincula audit, non solum alligari, sed & mori paratum se præbet, vt nullum sustinentiæ finem faciat; sic nos instruit 1. Corint. 6. 7. *Delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos, quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?*

133. Card. Tolet. adnot. 49. Luc. 6. dicit, per dextræ percussionem, minorem iniuriam significari, per sinistram verò maiorem; nam sinistra maxilla maiori cum vi percutientis dextra verberatur, quàm dextra maxilla percussi. Vult ergo nos Dominus paratos esse ad maiorem etiam iniuriam suscipiendam; potest & pro vt sonant verba hic locus intelligi: ita tamen, vt consilij sit, siue mortificationis caussa, siue in vindictam nostrorum peccatorum, siue ad exemplum patientiæ præbendum, siue ad maiorem promptitudinem ostendendam in tolerandis iniurijs pro Dei amore, maxillam vertere alteram, nos ipsos ad excipiendum comparantes, & inuitantes, nō proximum irritantes ad inferendum damnum: vt D. Laurentius tyranno insultans dixit; *assatum est iam, versa, & manduca.* Itaque hoc modo non de sola animi præparatione intelligitur hic locus, sed etiā de corpore actu exhibendo, vel exponendo, ictui, cùm expedit, quomodo etiam dixisse Christum intelligemus, dum adiecit: *si quis te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo.* sed literalis sensus est, vt dexteram maxillam dixerit, & alteram, pro, vnam, & alteram, sic Luc. 6. 29. significat.

Secundùm Hierony. omninò mystico sensu, non sinistra, sed altera dextra præbenda: *iustus enim sinistram non habet*, inquit Hierony. *si nos hæreticus in disputatione percusserit, & dextrum dogma voluerit vulnerare: opponatur ei aliud de scripturis testimonium, & tamdiu verberantis; succedentes sibi dexteras præbeamus, donec inimici ira lassescat.* itaque oppugnanti vnum dogma, opponendum alterum. & vt ait Barrad. iustus non habet sinistram, id est, debilem maxillam, vel animum qui ad colaphos, si opus fuerit, Christi caussa recipiendos, non sit paratus, & ad maiora perferenda.

134. Verùm totius huius versus 39. immò & seq. 40. & 41. sensum germanum exposuit August. epistol. 5. ad Marcelli. sic enim scribit: *ista præcepta magis ad præparationem cordis, quæ intus est pertinere, quàm ad opus, quod in aperto fit, vt teneatur in secreto animi patientia cum beneuolentia, in manifesto autem id fiat, quod eis videtur prodesse posse, quibus benè, vel malè debemus, hinc ostenditur, quod ipse Dominus IESVS exemplum singulare patientiæ, cùm percuteretur in faciem, respondit: si malè dixi, exprobra de malo, si autem bene, quid me cædis? nequaquam igitur præceptum suum, si verba intueamur impleuit, neque enim præbuit percutienti, alteram partem, sed potius prohibuit, ne qui fecerat iniuriam, augeret, & tamen paratus venerat, non solum in faciem percuti, verùm etiam pro his quoque, à quibus hæc patiebatur, crucifixus occidi, pro quibus ait in cruce pendens: Pater ignosce illis, quia nesciunt, quid faciunt. nec Paulus Apostol*(Actor. 12.) *præceptum Domini, & Magistri sui videtur implesse, vbi etiam ipse percussus in faciem dixit principi Sacerdotum: percutiet te Deus, paries dealbate, &c. & cùm diceretur* illi: *iniuriam facis principi Sacerdotum, an, nesciui fratres, quia princeps est, scriptum est enim principi populi tui non maledices*, quem locum Actorum declarat idem August. lib. 1. de ser Domin. in mon. cap 35 satis pulchrè, de quo etiam vide Pere. in c. 12. ad Roman. d. 2. nu. 9. subdit ergo August. *Sunt ergo ista præcepta patientiæ semper in cordis præparatione retinenda, ipsaq; beneuolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est, &c.*

Sed Gagnæ. *vult*, inquit, *his verbis Dominus præter legem, in qua retaliatio iniuriarū, aut damni accepti licita erat, omninò nos abesse à vindicta: immò sic affectos esse, vt accepta iniuria, rursus, si opus est, aliam accipere paratiores simus, quàm acceptam retaliare; non quod id præceptum sit. sed hyperbolica loquutio est, indicans nobis quantopere commendat mutuam inter Christianos concordiam Christus, vt priusquam fraterna caritas scindatur, pallij iactura accipiatur, aut lenior iniuria feratur.* sic Gagnæus.

Christiani animi quāta debeat esse moderatio.

Quod ergò hic Christus dicit, vel non est præceptum, sed consilium, si re vera exequendum est, cùm aliud charitas, vel proximi vtilitas non poscit, quia tunc malum esset, tantum abest, vt consilium dici queat. vel si præceptum est, non vt verba sonat accipiendum, sed vt animo exequendum, vt paratus sis quamlibet iniuriam perferre potius, quàm contra fraternam charitatem quicquam facias, in odium, & vindictam. Itaque animi præparatio semper est necessaria, corporis, cùm expedit; interdum enim ad consilium pertinet, interdum ne ad consilium quidem, cùm aliud charitas, vel iustitia suadet; & vt ait Iansenius prohibere noluit per hęc Christus ne iustis de caussis resistamus malo, vt cùm quis repellit à se, cum moderamine inculpatæ tutelæ malum, ex cuius tolerantia nullus fructus sequeretur, vel cùm quis iam inter Christianos iustitiæ solius intuitu, & correctionis mali vindictam requirit. Vide de hoc v. Diuum Thomam 2. 2. quæstio. 40. articul. 1. & 108. ar. 5.

40. *Et qui vult tecum iudicio contendere*] hoc vt & sequens ad animi item præparationem pertinet.

Iudicio] hoc est secundum genus iniuriarum; si quis in iudicium, inquit, te vocat, tunicamque tuam vult tollere, *dimitte ei & pallium.* August. de serm. Domini, *omnia ergo*, inquit, *intelliguntur, de quibus iudicio nobiscum contendi potest.* apud Lucam prius ponitur pallium, quàm tunica. Sensus ergò est, qui vult tibi tollere vnam vestem, dimitte, ei & alteram, ἱμάτιον Græcis est, vestis exterior, pallium scilicet, vel vt vertit apud Lucam Interpres, *vestimentum*, & hoc prius detrahitur. χιτὼν est vestis interior, tunica hic dicitur à Matth. quare videtur esse ordo præposterus. ob id dixi poni pro veste, quæcumque sit illa. Cæterùm non displicet Card. Tolet. sententia qui an. 50. in cap. 6. Luc. apud Matth. inquit, est sermo de ablatione, quæ fit per litem, & iudicium. dicitur enim *si quis voluerit tecum iudicio contendere*, &c. proinde non refert siue præponas tunicam, siue pallium, tam enim hoc, quàm illa potest iudicio tolli per sententiam iudicis. At Luc. de ablatione, quæ per vim fit loquitur, quomodo pallium prius detrahitur, & facilius hoc, quàm tunica; de hac Christi doctrina lege August. epistol 5. cit. ad Marcelli. vbi soluit gentium obiectiones. in hunc v. lege August. contra Adimantum c. 7. & 8. l. 19 contra Faust. c. 25. 135.

41. *Et quicumque te angariauerit*] Inuitum duxerit; *Angari* erant apud Persas publici nuntij, vel cursores, ijs publica auctoritate concessum erat homines cogere ad ferenda onera, quosuis equos, naues &c. vsurpare, vnde factum, vt & Græci, & Latini vsi fuerint verbo, *angariare*, pro aliquē cogere, soluta quauis mercede, ad onera 136.

Hunc morē adhuc vsurpant Turcarum cursores.

ferenda, vel viam demonstrandam. Ponit autem hic Dominus tertium iniuriarum genus.

Mille passus] Gr. vnum miliare. *Duo*] scilic. miliaria, Græcè legitur ὕπαγε μετ' αὐτοῦ δύο, hoc est, *vade cum eo duo*, sic etiam legitur Syriacè, vt sit sensus, si quis te coëgerit vnũ miliare cóficere, confice tu cum eo non vnum modo, verùm etiam duo miliaria. Noster interpres videtur legisse ἄλλα δύο, id est, *alia duo*, quo indicaretur tria conficienda miliaria, sensus idem est. His omnibus præceptis, vult etiam Dominus, nos tranquillitatem conseruare, eamque omnibus præferendam esse temporalibus bonis: vult vt in bono malum vincamus, quod fit partim patientiæ, partim contemptus rerum fluxarum exemplo, vt notat Chrysostom.

137. 42. *Qui petit à te*] Augustinus de serm. in mon. hæc cum superioribus sic coniungit: *quoniam parum est non nocere, nisi etiam beneficium præstes quantum potes; adiungit Dominus: omni petenti da, &c.*

Quomodo & cui dandũ.

Cæterùm non personarum, sed paupertatis, sed caritatis habenda est ratio. Itaque in dando fugiendam esse monet personarum acceptionem, ait enim; *qui petit à te da ei*, id est, quisquis sit qui petit à te da ei, vt apparet ex Luc. 6. 30. Nec considerandum an is qui petit diues sit, atque adeò mihi rependere possit, est enim hæc qualitas personæ eleemosynæ contraria, neque attendenda qualitas aliqua non propria, vt quia Græcus, quia Latinus, neque enim nationi datur eleemosyna, sed paupertati. Neque negat hic Christus seruandum esse in dando ordinem caritatis. habet enim caritas ordinem suum, vt parentibus potius, quàm alienis, vt amicis potius, quàm ignotis subueniamus. Nec iubet Dominus nullum inter pauperes habere discrimen, præferendi qui magis egent; neque bona nostra in omnes effundere, quicunque petierint. August. de serm. Dom. ait: *omni petenti inquit, non omnia petenti, vt id des, quod dare honestè, & iustè potes.* Idem August. *cui iustè negaueris, quod petit, indicanda est iustitia, vt non eum inanẽ dimittas, ita omni petenti te dabis, quamuis non semper id quod petit, dabis, sed aliquando melius aliquid dabis, cùm iniustè petentem correxeris.* Idem epistola quadragesima octaua, *vtilius esurienti panis tollitur, si de cibo securus iustitiam negligat.* Gloss. verò habet; *si deest facultas, da affectum verbo, vel obsequio, da ita, vt nec tibi noceat, nec alij.* Hinc reijcitur blasphemia Marcio. vt refert Tertullianus libro quarto, contra eundem Marcio. reprehendebat enim Christum insanus hæreticus, quod omni petenti dari iusserit, ipse verò Iudæis petentibus ab eo signum negauerit. neque enim dixit Christus omnia danda, sed quod iustè, & honestè dare potes; & quod nec tibi, nec alteri noceat, &c. quæ ex prædictis constant.

138. *Auertaris*] scilicet ab eo, quasi dicat, ne detrectes dare, vel mutuare. Græc. μὴ ἀποστραφῇς, quod Iansen. cum Caietan. deponentaliter accipiunt. Potest tamen melius passiuè accipi pro, *ne auertaris ab eo*, vt dixi, licèt Augustin. libro primo, de serm. Domini legat: *ne auersatus fueris*, & ad animum, ac voluntatem refert. Potest & ad corpus referri, non modo ad voluntatem, quasi dicat, ne in aliam partem te vertas, ne alio abeas. Hinc constat Dominum superioribus tribus præceptis, quibus docuit quo modo nos habere debemus erga vim inferentes, & iniurias, duo nunc addidisse præcepta vers. quadragesimo secundo, quibus monet, quomodo nos gerere debemus, erga supplices; qui vel donari sibi, vel mutuari postulant. & cap. 6. 30. Lucæ addit tertium, & quæ aufert qui tua sunt, ne repetas.

Iansenius notat, quod *maximè exigere his præceptis voluit Dominus animi promptitudinem ad subueniendum quibusuis quauis ratione; qua promptitudo, si adfuerit, non poterit Christianus externo opere proximis non subuenire, cùm consonum rectæ rationi fuerit, hoc est, cùm vel necessarium fuerit, vel expediens; proindè non est dandum procacibus scurris, aut decoctori non egenti, nec vt alijs sit remissio, nobis autem tribulatio, & egestas; nec, si quis nostra nulla necessitate abstulerit, non licebit ea amicè repetere; habent autem hæc omnia, vt præcedentia præcepti vim, quoties necessitas aliqua occurrerit illustranda gloria Dei, vel iuuandi proximum, & salutis eius promouenda. Consilij autem naturam quoties non necessitas aliqua talis, sed vtilitas tantum sic facere suaserit. vbi verò recta ratio hæc non probauerit, tanquam vel necessaria, vel expedientia, nec præcipiuntur, nec consuluntur.* hæc ille. 139.

August. Psalm. 102. huic sententiæ opponit illud Ecclesiast. 12. *da bono, & noli recipere peccatorem*, & tamen hic dicitur vt petenti, nempè omni, vt expressit Luc. tribuamus. Respondet idẽ Augustinus, dandum esse quidem iniquis, non vt iniqui sunt, sed vt homines indigentes. iniquis verò dant, qui ad praua opera tribuunt, vt qui sua impendunt histrionibus, & meretricibus, & simil. in mala eorum opera, & hoc prohibet Ecclesiast. Greg. part. 3. pastor. admon. 21. sic respondet eidem dubitationi, *panem suum, & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia, pro eo quod iniqui sunt impendit*, vt explicat de his, qui nutriunt histriones. Et subdit; *qui verò indigenti etiam peccatori panem suum, non quia peccator, sed quia homo est, nimirum, non peccatorem, sed iustum pauperem nutrit; quia in illo non culpam sed naturam diligit.* 140.

Sed illud animaduersione dignissimum est, num hæc verba, tum apud Matth. tum apud Lucam de omnibus absolutè petentibus intelligenda sint, vt significat Tertullian. lib. 4. cont. Marcio. num. XVI. vbi ait: *omni petenti te dato, vtique indigenti, vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti*: an verò solùm de indigentibus intelligenda sint. Cui occurrendum est, de indigentibus, aut opus habentibus intelligenda esse. Sic Cyprian. lib. 3. ad Quirinum c. 1. hac sentẽtia eleemosynæ generalitatem commendari dicit, vt nemini petenti eam negemus. Euthy. ad hæc Matth. 5. iuberi nos addit, non dijudicare dignum ab indigno, eo enim, quod petit indignus est, qualis, qualis sit: nam & Deus omnia ad vitæ sustentationem æqualiter contulit hominibus bonis, ac malis, fidelibus, ac infidelibus, quod idem docuerat Gregor. Nazian. Orat. 10. in laudem patris, verba Isai. exponens, vinculum, & electionem tollens, &c. 141.

Sed antequam vlterius progrediamur, siste hic lector, & mente diligenter aduerte, quàm, proh dolor? ea quæ hic à Domino dicuntur, aliena nunc sint à Christianorum moribus; non resistere malo, monet, neque hoc satis, alijs etiam te largiri bona vult; quàm differunt hæc, Deus bone, à lege talionis? præcipiebat lex, oculum pro oculo reddi, docet Christus accepta alapa, alteram, vt præbeas maxillã; dentem pro dente reddi mandabat lex; monet Christus auferenti tunicã redde & pallium: volebat lex, vt fractura pro fractura redderetur: at Christus ait: *quicunq; te angariauerit mille passus, vade cum illo alia duo.* O admirandã philosophiã! ô cælo delapsum dogma! sed tanta est Euangelij dignitas, q̃ Christus de cælis ad 142.

terram

terram secum traxit, sic retaliandum monet; quo tam diuino, tam admirando talione, nullo negotio, magno animarum lucro, omnes vincuntur iniuriæ, & innumerabiles etiam dæmonū phalanges propulsantur. nam quemadmodū nautæ vehemēti vento spiranti non resistunt, imò verò etiam submissis, contractisque velis, ne præcipites in mare ruant, prudenter cedunt: ita faciendum nobis cælestis magister esse docet, qui in cælum per hoc mare magnum, & spatiosum contendimus; hoc enim est non resistere malo, carbasa demittere; pugnandum est cum aduersario, sed vt eum expugnes, ne repugnes; sic in cordibus nostris pax Christi exultabit, nimirum victoriam, triumphumque de hostibus referet; sed iam alia prosequamur.

143. *In hos ver. vide hom. 40. Chrys. hom. 8 ex varijs in Matt. Aug. serm. 59. de temp. & lib 50 hom. ho. 6 Barra l. 7. c. 22 solè caritatem comparantē in parte morali.*

43. *Audistis quia dictum est*] Pergit Dominus iam ad perficiendum primum, & maximum præceptum de dilectione proximi, quod plenitudinem legis vocat D. Paulus, Leuit. 19. habetur quidem præceptum de diligendo fratre, & proximo, at nullū inuenio de odiendo inimico, nisi fortassè additum fuerit à Iudæis, Deutero. 15. scriptum est: *fænerabis gentibus multis*, & 25. *delebis nomen Amalech sub cælo*. & Exod. 23. ait Dominus, *inimicus ero inimicis tuis*, & Leuit 19. 19. *diliges amicum tuum sicut teipsum, ego Dominus*. vbi loco amici Hebr. est רע significans nunc amicum, nunc socium, nunc proximum, vel eum, qui aliqua ratione coniunctus est nobis. Iudæi propter hæc fortassis arbitrati sunt, inimicos sibi odisse licere; & hæc est communis huius loci intelligentia. propterea, vt quidam obseruant, Dominus non dixit: *dictum esse antiquis*, sed *quia dictum est*, nempe à Scribis & Pharisæis, non benè legem interpretantibus, & statim verum sensum aperuit, & quod obscurum erat declarauit dicens: *ego autem dico vobis*.

144. Cæterùm Maldon. id de quibusdam publicis inimicis, & ijs, qui Iudæi non erant, dictum, scriptumque affirmat in ipsamet lege. nam priuatos inimicos, quos habebant, si Iudæi essent, fratrum loco habendos iubebat lex: de quibus Exod. 23. 4. *si occurreris boui inimici tui, &c.* at de publicis & non Iudæis dicitur Deuter. 25. 19. *delebis nomen eius sub cælo, caue ne obliuiscaris*. voluit lex hos non odisse solum (id est, vt ego interpretor, amicitiæ signa nequaquam exhibendo, non autem vero corde odiendo) sed etiam abolere vt possent. Quod intelligendum esse factum propter peccata, quibus se gentes illæ Israelis inimicæ commacularant; ac de externo conuictu, constat non illū cum quibusdam gentibus licuisse per legem Iudæis. August. lib. 1. serm. Dom. c. 41. ait, *nec quod in lege est dictum, oderis inimicum tuum, vox iubentis iusto accipienda est, sed permittentis infirmo*, itaque non id additum à Pharisæis hic affirmat Aug. sed in lege contentum.

145. Verùm idem August. lib. 19. cont. Faust. c. 24. docet, non esse contraria: *Diligite inimicos vestros, & odio habebis inimicum tuum*; sic enim scribit: *docetur non esse contrarium, quod in antiqua scriptura dictum est: oderis inimicum tuum: & in Euangelio: diligite inimicos vestros, quod vnusquisque iniquus homo, in quantum iniquus est, odio habendus est, in quantum autem homo est, diligendus est, &c.* iterum ait: *audito, & non intellecto quo antiquis dictum erat, oderis inimicum tuum, ferebantur homines in hominis odium, cùm deberent non odisse, nisi vitium. hos corrigit Dominus dicendo: diligite inimicos vestros, vt qui iam dixerat, non veni legem soluere, sed adimplere: ideoque de odio inimici, quod scriptum erat in lege, non soluerat, &c.*

A Porrò serm. 59. de temp. aliter exponit, *in lege*, ait, *Dominum non inimicos, sed inimicum præcipit odiri, vt qui spiritales erant in lege, solum Diabolum odio haberent* hæc August. qui quatenus affirmat hæc verba: *odio habebis inimicum tuū*, esse ex Scriptura deprompta, atq; adeò in lege contenta, confirmat Maldo. sententiam, quam magis tamen docere videtur Hilar in Matth. *amari*, inquit, *proximum lex eligebat, & in inimicum licentiam odij dabat*.

Ex his omnibus, quæ hactenùs notauimus intelligere licet, tribus modis sentire interpretes de hoc quod dicitur: dictum esse: *odio habebis inimicum tuum*, vel enim id putant additum à Pharisæis, male legem intelligentibus, ita vt non de scriptura sumptum sit, quæ est multorum opinio; vel arbitrantur, idquidem non inuentum a Pharisæis fuisse, sed in lege contentum, quo iubebat, B vt quibusdam gentibus Israelitico generi infestis amicitiæ signa, non exhiberent, sed odij potius, eas persequendo vsque ad internecionem, quæ videtur Maldon. sententia, quam non intelligo de vero animi odio erga illas gentes, quatenus homines, quasi præceperit lex vero odio prosequendas illas gentes vt homines, sed tantum de exterois quibusdam odij signis, præsertim vt nullo fœdere cum illis iungerentur, vel amicitiæ vinculo, sic earum peccatis poscentibus. Vel tertiò quidam id interpretari videntur, vt de scriptura quidem sumpta sint hæc verba, sed ita vt contineat, non tam præceptum, quàm permissionem, quod August. significare videtur lib. 1. de ser. Domin. cap. 41. cit. & Hilar. vt dixi, in Matth sed siue de scriptura sint hæc desumpta, siue addita à Pharisæis. 146.

Certè Augustini expositiones, quod sermo sit C de inimico non vt homo, sed vt iniquus est, vt retuli ex lib. 19. cont. Faustum cap. 24. vel de Diabolo non videntur mea sententia sensum continere literalem; quare, vel primā expositionem sequendo eorū, qui dicunt, hoc additum esse à Pharisæis, affirmabim⁹ de vero odio inimicorū intelligi; vel sequemur expositionem Maldon. eo modo quo exposita est de publicis quibusdam inimicis Iudæorū, qui Iudæi non erāt & quoad signa odij potius, quàm quoad verum odiū, vt ego exposui, nu. 144. 146. vel denique affirmabimus hoc quod de inimicis dicitur permissionē potius fuisse, quàm iussionem legis cum August. loco illo cit. & Hilar. hæc hactenùs. 147.

Sed iam verba illa consideremus: *Audistis, quia dictum est*] vtitur hoc dicendi modo in his recensendis legis præceptis, vt insinuant Chrysost. & Theophylact. ne si patrem à quo id dictum e- D rat, nominaret, se illi aut opponere, aut etiam anteponere videretur. si sequi etiam veterem legem dederat, inuidiam auditorum in se conciraret. malunt alij sic loquutum, vt se tacitè Mosi opponeret, quamuis ipsum ad vitandam inuidiam non nominarit. Vel certè nihil hic mysterij latet, nam & scriptum est, & dictum est, dici potuit, nam siue dicas, *dictum est*, siue etiam *scriptum est* per Moysen, vel per Prophetas, vtroque modo rectè idem dixeris. Cùm verò addidit suprà, *dictum est antiquis*, significauit illos, quibus Moyses legem dedit: quasi Mosaicis, & legalibus hominibus, Christianos, & Euangelicos opponat, dum ait: *ego autem dico vobis* ego non Moses, vobis, non antiquis, vnde colligere est, non loqui hic Dominum de traditionibus, vel falsis interpretationibus Pharisæorum, & Scribarum, alioqui non diceret, dictum est antiquis; neq; enim Pharisæi multò ante Christi tempora fuêre, sed loqui potius de lege Mosis, 148.

licèt interim reuellat falsas Scribarum, & Pharisæorum interpretationes.

Proximum] Vide hic quid sit proximus apud Iansen. c. 40. & Maldo. in hunc locum.

149. 44. *Ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros*] perfecit dilectionis præceptum implens legem, siue addendo ea, quæ deerant, siue declarando ea, quæ nō erant expressa, siue tollendo quæ ob populi illius infirmitatem permissa erant. nam si dicamus cum Augustin. & Hilar. non iussionem fuisse, sed permissionem illud de odio inimicorum, tollitur id nunc, vt & libellus repudij. Similiter si dicamus hoc idem de odio inimicorum fuisse inuentum Pharisæorum ex falsa legis intelligentia etiam & conuellitur à Christo, & declaratur præceptum expressè. Quod si dicamus odium inimicorum traditum fuisse in lege, non permissum modò, contra Cananæos publicos Israelis hostes, capiendo odium pro signis odij externis, & effectis, priuationeque familiaritatis, tunc dicemus hæc nunc auferre Christum Dominum dum præcipit in Euangelio neminem omninò odisse, neminem priuata auctoritate persequi, vel dum docet, iuuare omnes ac vincere in bono malum. nam si interdum conuictu infideliū abstinēdum est, illud erit dumtaxat ratione scandali, vel ruinæ fratris. Itaque vult hic Dominus diligendos esse à nobis quantumuis externos, & alienos: omnes enim proximi sunt & in Christo, neque Iudæus, neque Græcus est disrupta iam maceria, sed noua creatura.

150. *Tria inimicis exhibēda dilectio, beneficium, benedictio.*

Diligite inimicos vestros] Tria iubet inimicis exhiberi. Primum ad cor pertinet, nempè diligere: Alterum ad opus, scil. benefacere; postremum ad linguam, nimirum benedicere; nam in Græcis leguntur nunc ista εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, id est, *benedicite his, qui maledicunt vobis*, quæ noster interpres non legit, nec sunt omninò necessaria; quæ tamen habet Lucas, 6. 28. *benedicite maledicentibus vobis*, id quod perfectè Apostol. seruauit vt patet 1. Corinth. 4. *maledicimur, & benedicimus*, vt de Christo 1. Petr. 3. dicitur: *qui cùm malediceretur non maledicebat*. Quoniam igitur hoc tertium cum reliquis duobus cōnexum est, & si fortè à Matth. relictum, à Luc. tamen cap. 6. commemoratum est, in alio Christi simili sermone; ideò hic declarabitur, vt plenior, & vtilior, habeatur huius rei doctrina ad dilectionem inimicorum pertinens.

151. *Verbum benedicendi quatuor modis in scriptura vsurpatur.*

Verbum *benedicendi* quatuor modis vsurpatur in diuina Scriptura, significat enim plerumque, quod laudare: *benedicite Dominum omnes angeli eius*: interdum est idem quod precari bona alicui, Deut. 33. 1. *hæc est benedictio, qua benedixit Moses homo Dei filiis Israel ante mortem suam*. tertiò, significat idem quod bona copiosè, & abundanter largiri, vt 2 Regum 6. vbi dicitur Deus benedixisse Obededom, & omnem domum eius; & sub finem libri Iob dicitur Dominus benedixisse nouissimis eius magis quàm primis. quid autem benedictio hoc modo sumpta afferat homini, colligere potes, Gen. 24. 35. *Dominus benedixit Domino meo valdè, magnificatusq; est; dedit ei oues, & boues, argentum & aurum, seruos, & ancillas, camelos, & asinos. Et peperit Sara vxor Domini mei filium*. hæc omnia exponunt, quid sit benedictio, cùm enim benedicit ille, *aperit manum suam, & implet omne animal benedictione*, quod alij vertunt *satiat desiderium omnium animantium ad voluntatem*, vt aperta, & extensa manus Dei capiat totam voluntatem hominis, & ad ea omnia se extendit diuina liberalitas, & benedictio, ad quæ se effundit hominis voluntas. sic etiam manu ille extenta solet metiri cælestia beneficia conferenda in homines: at tribulationes, non nisi manu compressa & stricto pugno. Isai. 40. 12. *quis mensus est pugillo aquas* (tribulationum) *& cælos* (supernorum gaudiorū) *palmo ponderauit?* Quarta significatio est per antiphrasim vt sumatur benedicere pro maledicere, & blasphemare. Porrò hic & apud Luc. loc. cit. idem est quod benè precari, laudare, & commendare.

152. *Maledicere quid sit.*

Maledicere verò propriè est cùm mala alicui, verbo siue interiori, siue exteriori imprecamur, quod duobus modis fit, aut solo animi desiderio, & voluntate, aut petitione ipsa externa, de qua Gregor. libr. 22. moral. cap. 6. dum declarat illud Iob. 31. 30. non dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterem maledicens animam eius: sic ait: *peccaret quippè, si hoc optaret à Deo fieri, quod ipse facere, vel omninò non posset, vel si posset, minime deceret; nam qui maledictionibus inimicum impetunt, quid aliud facere in illo Deum volunt, nisi quod ipsi facere, aut nequeunt, aut erubescunt? mortem namque aduersario exoptant, quam & si possunt inferre, metuunt, ne aut perpetrati homicidij rei teneantur, aut iniqui appareant etiam cùm sint. Quid est ergo Deo dicere, occide quemodi, nisi apertis ei vocibus clamare, hoc fac meo aduersario, quod me in illum facere nec peccatorem decet.* Hæc Gregor. Secundò fit imprecatio non voluntate solum, sed etiam potestate, quando malum, quod verbo dicitur, opere infertur, sic Deus maledixit terræ & serpenti, Genes. 3. sic Noe Genes. 9. *maledictus Chanaam*, sic Elias 4. Reg. 1. *si homo Dei sum, ignis descendat*, &c. sic Balac petebat à Balaam; *veni & benedic Iacob*, Numer. 22.

Porrò videntur nomine maledictionis etiam conuicium, contumelia, cæteraque mala verbo illata significari, quando verò liceat maledicere alicui docet Card Tole. c. 6. Luc. adnot. 44.

153. *Benefacere inimicis vtrum ex præcepto teneamur, an ex consilio.*

Benefacite his qui, &c.] De toto hoc versu in dubium verti potest, quænam ex his, quæ in eo dicuntur, præcepti; quænam verò consilij sint. paucis respondeo. Ad præceptum pertinet ne odio habeamus eos, qui nos odio prosequuntur, ne reddamus malum pro malo, ne temerè maledicamus, ne quid illis optemus mali; deindè impendere tenemur inimicis generalem dilectionis affectum, cuiusmodi est, non excludere eos à communi oratione, & suffragijs, quæ communiter fiunt pro fidelibus. Ad hoc, in articulo necessitatis subuenire inimico. hæc omnia præcepti sunt; Cæterùm præter hæc, singularem aliquem dilectionis affectū exhibere inimico, vel applicare ei præcipuè aliqua orationis suffragia, vel etiam largiri subuentionis subsidia, & beneficia, eos nominatim salutare, familiariter alloqui consilij sunt, non præcepti. Disputat hac de re Aug lib. de mendacio ad Consen. c. 15. & in epist. ad Marcelli. & Enchir. cap. 73. & de serm. Dom. in mont. Beatus item Thom. in epist. ad Rom. cap. 12. ver. 15. & 2. 2. q. 25. hinc facilè est intelligere, quid sibi velint Chrysost. lib 1. de compunct cor. & August. serm. 61. de temp. dum aiunt, dilectionem inimicorum non esse cohortationem, sed iussionem; non consilium, sed præceptum; quæ tamen loca impudenter, & insicienter hæretici Scholasticis obijciunt.

154. In scripturis inimici, & odio habentes non rarò coniunguntur Psal. 105. 41. 42. *Dominati sunt eorum, qui oderunt eos & tribulauerunt eos inimici eorū*. Psal. 54. 13. *si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissē vtique, & si is, qui oderat me maligna locutus fuisset aduersū me, abscondissē me, &c.* Luc. 1. 71. *salutē ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderūt nos*. hoc interest inter istos, quod inimici pro-

prie

priè non tantum odio aliquem prosequuntur, verum etiam id exterius profitentur; secus odio habens: celat enim odium, vel quia non audet profiteri, vel vt magis noceat, & hic peior est inimico. Quamuis autem diligere inimicos hic moneamur, ijs verò, qui oderunt nos benefacere, nō sunt tamen hæc duo ita separanda, vt vtrumq; vtrique non debeatur. facilius tamen qui celant odium beneficia accceptant, quæ aspernantur sæpè inimici.

Calumniantibus vos] Gr. & Syriacè, *infestantibus*, seu *vexantibus*. Propriè calumniatores sunt, qui alijs falsò crimina imponunt, quos expressit superiùs Matth. dicens; *cùm dixerint omne malum aduersum vos mentientes*, hoc enim est, calumniari, quibus aliquid etiam peculiare consulit Dominus exhiberi, sicut & persequentibus, nempè vt preces ad Deum pro illis fundamus, quo videl. omnem vindictæ affectum à corde remoueamus, nam calumnia maximè ad vindictam prouocat, vt & persequutio.

45. *Vt sitis filij*] Duas affert caussas, quibus nos ad diligendos inimicos impellat, prima hic continetur, vt simus filij, id est, similes per hebraismum, patri cælesti, *qui solem suum*, &c. vox enim, *filiorum* hic similes esse significat, quasi dicat, vt vos esse patri æterno similes demonstretis, qui pater est per gratiam, & adoptionem præferim, adde & per creationem, ac prouidentiam; quod autem filij vox similem significet hic, patet ex subiuncta ratione, *qui solem suum oriri facit*: hæc enim ratio non tam filiationem, quàm similitudinem ostendit, quamuis etiam extra hoc tautologia quædam committeretur, dicendo: *vt sitis filij patris vestri*, si hic vox *filij*, significaret filiationē: quæ tamen non committitur si similitudinem, & imitationem indicet.

46. *Si enim diligitis*] subintelligitur, tantum, & hæc secunda ratio, quia qui inimicos non diligit, sed tantum amicos nil preclari facit, nec mercedem aliquam meretur à Deo, cùm nihil faciat, quod non idem faciant Publicani, peccatores, & Ethnici quique.

Habebitis] Gr. *habetis*, sed loco *habebitis* ponitur; hoc autem non sic est accipiendum, quasi dilectio amicorum non possit esse meritoria, sed cum exclusione intelligendum est, vt sit sensus, si tantum diligitis eos, qui vos diligunt, quod nam præmium merebimini? nihil enim dignum præmio habent hi, qui diligunt amicos tantum, non autem inimicos: signum enim est clarum istos non propter Deum, ipsos etiam amicos diligere, sed quia amici sunt, vel vt loquitur Matthæus, quia vos diligunt, vel ob naturalem propensionē, vel quia vtiles sunt, sicut Ethnici faciūt. At qui propter Deum non diligunt amicos, mercede carent.

155. *Publicani qui.* *Publicani*] pro perditis, & publicis peccatoribus accipiebantur, propriè tamen *Publicani* sunt quia fisco vectigalia conducunt, Romanis olim habiti in pretio, vt manifestum est ex Tullij orat. pro lege Manilia; Iudæis autem inuisum hominis genus, quod contra libertatem patriam Romanis eos pendere tributa cogerent. Lucas habet: *nam & peccatores diligentes se diligunt*, per quos Basil. reg. breui. respon. 163. intelligit gentiles sed satius est intelligere peccatores generatim, (sicut hic apud Matth. de Publicanis exposuimus) siue gentiles, siue Iudæi essent. Per *Ethnicos* apud Matth. libenter dabo significari gentiles, vt & Augustin. videtur intellexisse serm. 59. cit.

47. *Si salutaueritis fratres vestros tantum*] ecce hic adiecit exclusionem illam, quam subticuit superius, cùm dixit; *si diligitis eos*, &c. quod Matthæus habet ver. 46. & 47. At Luc. sic. *& si diligitis eos, qui vos diligunt, quæ vobis est gratia*, & cæt. quo dicendi modo ter vtitur; vbi aduerte, gratiam significare retributionem, seu mercedem, vt sit sensus: si diligitis tantum amicos, quæ vobis est gratia? id est, quid retributionis, aut mercedis, aut præmij vobis à Deo propter eam dilectionem dabitur, seu, vt inquit Matth. hic, *quam mercedem habebitis*? sic sumitur gratia, 1. Petr. 2. 19. *hæc est gratia* (id est, hoc est apud Deum retributione, & mercede dignum) *si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustè*; Et iterum ver. 20. *si benefacientes patienter sustinetis: hæc est gratia apud Deum*. Luc. etiam 17. habet: *nunquid gratiam habet seruo illi, quia facit, quæ ei imperauerat? nunquid gratias agit, aut aliquid ei retribuit.*

Aduerte, triplicem esse dilectionem; est naturalis vna, qua amamus parentes, consanguineos, 156. *Triplex dilectio.*
quia nobis carne coniuncti sunt, similiter benefactores, quia ab illis bona accepimus, vel speramus, quo pertinet etiam amicitia delectabilis, & vtilis. Altera moralis, qua diligimus alios propter honestum bonum, quia prudentes, modesti, liberales, &c. & hæc pertinet ad virtutes morales. Postrema est dilectio, charitatis & diuina, qua alios diligimus propter Deum, de qua hic non est sermo, sed prima dumtaxat, quæ ne virtus quidem moralis est, licèt mala non sit, nec mercedem habet, quia, vt dixi, nec virtus, aut iustitia est, nec propter Deum fit, sed propter dilectionem alterius, quare mercenaria est, propriam vtilitatem respiciens.

Amplius] Gr. περισσὸν, id est, eximium.

Nonne & Ethnici hoc faciunt] Luc. habet; *nam & peccatores diligentes se diligunt*, & paulò pòst: *siquidem & peccatores hoc faciunt*.

Sed dices, si propterea dilectio amicorum non 157.
habet gratiam apud Deum, quia etiam peccatores diligunt diligentes se, & benefaciunt his, qui illis benefaciunt, sequitur, nec eleemosynam habere meritum, quia etiam peccatores id faciunt, similiter, nec orationem. Resp. per peccatores eos intelligi, qui peccatis incumbunt, & nec Dei, nec honesti rationem habent, nec suorum operum mercedem expectant a Deo, qui vix vnquam opus faciunt, quod virtutis sic, sed omnia ob vtilitatem, delectationem ve propriam, vel summum ex quadam naturali commiseratione. Argumentatur ergò Christus nō ab eo quod aliqui peccatores interdum faciunt (efficiunt enim aliquando quidam peccatores opera aliqua bona, quæ si in gratia essent, meritoria forent) sed ab eo quod vt plurimum faciunt peccarores hi, de quibus Christum dixi, hic loqui: Augustinus serm. quinquagesimo nono, de temp. initio hanc dilectionem amici, quam dixit Christus hic Matth 5. 46. & Luc. 6. 32. peccatores habere, interpretari videtur de ea, quæ est propter Deum, quam fatetur posse etiam esse in eo qui odio habet inimicum; atque adeò dicit esse paruum gradum iustitiæ, cùm in peccatoribus esse queat (non loquitur verò Augustin. de dilectione charitatis) Christum autem perfecisse, inquit, dilectionem, & extendisse etiam ad inimicos, vt sit perfectus iustitiæ gradus; sed iam diximus loqui Christum de dilectione naturali, & mercenaria, quanquam & dilectio propter Deum non modò amici potest esse in peccatore, sed etiam inimici: non illa tamen charitatis.

48. *Estote ergo perfecti*] Consilium est, quamuis si intelligitur de perfectione ad salutem necessaria, præcepti vim babeat, vt loquitur, 1. Ioannis 2. 5. *qui seruat verbum eius, verè in hoc* 158. *Vide pulcherrimum opusc. D. Thom. de diuinis morib*

A *charitas Dei perfecta est*, nempè quantum ad salutem opus est.

Sicut] non æqualitatem, sed similitudinē quæ esse potest inter Deum, & hominem declarat. proposuit nobis Dominus signum ad collimandum, quò sciebat nos peruenire non posse, vt quò possumus perueniamus; ne otiemur vnquam.

Cælestis] Græc. *qui in cœlis est*. De dilectione inimicorum, qua præcipimur non solum eos non lædere, sed etiam benefacere, nec solo affectu prosequi, sed etiam effectu: lege Card. Tolet. in ca. 6. Luc. adnot. 37. vsque ad 41. inclusiuè. lege etiam Barrad. charitatem soli comparantem lib. 7. c. 12. in parte morali.

THEORIA I.

B Qua breuiter summa sermonis Domini in monte explicatur.

1. SCRIBIT Augustinus lib. 1. de serm. Dom. in mont. cap. 1. omnibus præceptis, quibus vita hominis formari potest, sermonem hunc Domini in monte perfectum esse. Ponam autem hic summam eius ex Card. Bellarmin. tom. tertio de Iustificat. lib. quarto, capit. tertio.

Initio igitur sermonis sui Dominus quasi loco procemij simul explicat finem vltimum hominis; & virtutum, atque operum bonorum vtilitatem proponit, dum enarrat beatitudines, dicens: *Beati pauperes spiritu*, & quæ sequuntur. est enim vltimus finis principium, & fundamentum totius doctrinæ moralis, ideò rectè inde orsus est: C quo autem discipuli attentiores redderentur, par fuit simul adiungere virtutis vtilitatem.

2. Deindè accedit Dominus ad præcepta; & primum instruit Doctores, deindè Auditores: de doctoribus docet eos, salem terræ, & lucem mundi esse debere, hoc est sapientia, & charitate conspicuos: ita vt his cæteris præstent, alioquin quomodo alios sapientes, & ardentes efficient? quod ferè idem est, cum eo quod alibi dicit, fideles, & prudentes esse debere.

3. *Quinque Pharisæorũ corruptelæ.* Instruit posteà populos, tum quo ad substantiam diuinorum præceptorum, tum quo ad finem: in vtroque enim Scribæ, & Pharisæi corruptelas quasdam induxerant, & quidem D quinque corruptelas, quoad substantiam præceptorum probat Dominus: nam primùm deprauabant præcepta grauissima de homicidio & adulterio, docentes; in huiusmodi præceptis actum externum solum esse prohibitum, non autem internum nisi signis exterioribus proderetur.

Hunc errorem etiam habuit Iosephus libr. 12. antiquit. cap. 13. vt notaui num. 111. & Dauid Kimhi in Comment. Psalm. 66. ver. 13. interpretatus: *iniquitatem si aspexi in corde meo non audiet Dominus*, quasi dicat, non imputabit Dominus, quæ est insignis corruptela. Ad destruendas ergo huiusmodi corruptelas (& ad declarandum quæ tacitè continebantur in lege) declarat DOMINVS legem, *non occides*, non solum manum, sed etiam linguam & animum cohibere: & legem *non mæchaberis* extendi, vsque ad concupiscentiam mente conceptam.

Deindè Pharisæi corrumpebant legem de repudio: quod enim ob infirmitatem eorum lex impunitum dimiserat; ipsi vt rem absolutè bonam docebant. Dominus autem docuit, non licere vxorem dimittere, nisi caussa fornicationis, & legem de libello repudij penitus abrogauit.

Tertiò Pharisæi docebant non esse peierandum, tamen frequentare iuramenta etiam leui de caussa nullum peccatum esse ducebant. Contra Dominus iubet, non esse iurandum omninò, nisi videlicet subsit iurandi necessitas.

Quartò corrumpebant Iudæi legem illam talionis, *oculum pro oculo, dentem pro dente*. nam cùm non animaduerterent eam legem constitutam fuisse ad iustitiam conseruandam, non ad appetitum vindictæ saturandum, docebant licitum esse vindictam appetere. Dominus igitur monet, non esse appetēdam vindictam nec malum pro malo reddendum, sed potius paratum esse debere hominem probum, si opus sit, percutienti maxillam vnam, præbere etiam alteram, (sustulit verò etiam talionis legem.)

Quintò, peruertebant Pharisæi primarium dilectionis præceptum: quoniam enim lex iusserat, vt hostes suos occiderent, non odij caussa, sed zelo iustitiæ, quia iusta bella interdum etiam à pijs regibus indicuntur; illi generale præceptum tradebant, diligendos esse amicos, odio habendos inimicos; docet Dominus, benefaciendum his, qui nos oderunt, orandum pro persequentibus, &c.

His expositis transit Dominus ad finem, vel modum eorundem præceptorum, ac docet: cauendam esse inprimis inanem gloriam. Et quia nimis longum fuisset de singulis præceptis operum bonorum disserere, reuocauit omnia ad tria capita, orationem, ieiunium, & eleemosynam: quorum primum erga Deum, alterum erga nosipsos, tertium erga proximos exhibemus: & vno mētem, altero corpus, tertio bona externa sacrificamus. 4.

Addit posteà Dominus, & docet quæ sint impedimenta cauenda, & quæ adiumenta quærenda his, qui cupiunt ad perfectionem iustitiæ peruenire. Impedimenta tria demonstrat, nimiam sollicitudinem in opibus congregandis, cap. sexto Matth. 19. *nolite thesaurare vobis thesauros in terra*. superuacaneam diligentiam rebus etiam necessarijs procurandis cap. eodem ver. 25. *Ideo dico vobis*, & ver. 34. *nolite solliciti esse in crastinum*. temerarium iudicium de vita, & factis alienis, capit. 7. 1. *nolite iudicare*. 5.

Adiumenta etiam ostendit: orationem assiduam; *petite & dabitur vobis*. Conatum & contentionem proficiēdi, & superandi omnes difficultates: *contendite intrare per angustam portam*. electionem bonorũ magistrorum: *attendite vobis à falsis Prophetis*. 6.

Postremò concludit sermonem iterum commendans vtilitatem operum bonorum, vt in procemio fecerat, *omnis qui audit verba mea hæc, & facit ea, similis est viro sapienti,* 7.

quo

qui ædificauit domum suam supra petram. atq; hæc est summa sermonis Domini in monte. Vide etiã summam quandam huius sermonis apud D.Thom.1.2.q.108.n.3.

8. Perficit autem Dominus legem moralem, non solum explicando, & addendo, sed etiam adijciendo consilia quædam ad perfectionem charitatis, quæ finis est omnium præceptorum, adipiscendam aptissima, de quibus satis multa disputat Cardinal.Bellarm. lib.de Monachis.

THEORIA II.

An sermo iste Christi, Matth.cap.5.sit idem cum sermone, & beatitudinibus, Luc.6.

1. PRAETERMISSIS varijs hic sententijs omninò probo Magni Basil. sententiam lib. de Baptis. distinctum esse hunc Matth. sermonem tribus capitibus comprehensum, 5. 6. 7. ab eo, quem scribit, Luc.cap.6. nam in primis ille Matth. in monte, hic verò Luc.in loco campestri habitus est; neq; enim obscurè, Matt.asserit de Christo *ascendit in montem, & cùm sedisset, aperuit os suum & docebat eos.* Quibus enim, rogo, clarioribus verbis poterat declarare Matth. Christum in monte sedentem habuisse sermonem, si id voluisset exprimere? Vim ergo inferunt verbis Matth. qui verba illa, *aperuit os suum, & docebat eos,* referũt ad id temporis, postquam electis Apostolis descendit de monte; vnde Augusl. duos inscripsit libros *de sermone Domini in monte,* & lib.2. de consens.Euangel.c.19.ita censet sermonem habitum in mõte fuisse, vt aut distinctos esse sermones, Matth.& Luc. aut locum campestrem partem montis fuisse putauerit. Et verò Hilar. can.4.in Matth.& Chryso.hom.15.18. in eundem Matth. addunt, non solum sermonem à Matt. scriptum ad discipulos esse habitum, sed etiam ad turbas, quæ cum Christo in montem ascenderant, & quæ completo sermone miratæ dicuntur. Quanquam alij per turbas apud Matth. commodè posse intelligi discipulorum multitudinem opinentur. vndè Luc. c. 6. turbam discipulorum vocat.

2. Itaque tanquam certum maneat, in monte habitum sermonem, qui apud Matth. At Luc. de sermone quem refert habitum scribit, cùm staret IESVS in loco campestri, vbi de monte descendisset.

Præterea sententiæ ipsæ sermonum apud Matth. & Luc. complures, sunt longè diuersæ inter se. Itaque talem arbitror seriem, & ordinem historiæ fuisse.

3. In primis conscendit Christus montem, ibi sedens sermonem habuit, quem scribit Matth. tribus capitibus. Descendens deindè de monte leprosum, de quo Luc.ca.5.sanauit: & nec tunc continuò Capharnaum ingressus est post miraculum, verùm aliquot post diebus quibus gesta sunt, quę Lucas scribit de electione Apostolorum in monte, quem iterum ascenderat, & de sermone in loco campestri habito cùm rursus descendisset de monte. Mox verò Capharnaum inijt & Centurionis puerum

A sanitati restituit; Cùm tamen Matth. hæc silentio inuoluens, doceat à mundato leproso Capharnaum intrasse. Propterea, vt ostenderet non statim ingressum illum consequutum esse leprosi curationem, descripto leprosi miraculo, non sine causa sic loquutus est: *cùm autem introisset Capharnaum:* hæc enim dicendi formula non cogit nos fateri statim Christum post editum miraculũ intrasse Capharnaum.

Quod si dicas in vtroque sermone describi turbas admiratas esse: id minimè mirum videri debet, quod vtrique turbæ interfuerint. 4.
Et quidem de sermone Lucæ in controuersiam verti non debet. De Matth. verò sermone, licèt aliqui dubitent, immò & oppositum opinentur; vt mea tamen fert opinio, verosimilius arbitror etiam turbam in montem ascen-
B disse quidem, verùm solos discipulos accessisse ad Dominum, ad quos cœperit sermonem habere. Postea verò propius accessisse turbam crediderim, atque adeò illam etiam excepisse sermonem. Apud Lucam porrò opinor cum solis discipulis ascendisse Christũ in montem, ex quibus duodecim Apostolos elegerit, quo facto descendenti de monte occurrerunt reliquæ hominum turbæ.

THEORIA III.

Explicatur discrimen inter beatitudines, & fructus ac dona Spiritus sancti.

C
BEATITVDINES, & fructus in eo conueniunt, quod actus quidam sunt boni, 1.
quo à donis distinguuntur quæ habitus sunt. Cùm autem actus boni, à virtutibus, vel etiam interdum à donis proficiscantur; illud est inter beatitudines, & fructus discriminis; quod fructus, qui Spiritus Sancti dicuntur, censentur esse quicunque actus virtutum, quatenus tamen sunt quidam effectus hominis, tum vltimi, tum per se delectabiles, & aliqua ratione etiam à Spiritus S.gratia, tanquã à quodam Diuino semine profecti; secũdùm illud 1. Ioan. 3. *omnis, qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet;* Beatitudines verò quidam actus præstantiores sunt; qui non modò à virtutibus, sed etiam à Spiritus
D sancti donis proficiscuntur, & eatenus dicuntur beatitudines, quatenus peculiari quadam ratione conferunt ad adipiscendam illam beatitudinem, quæ continetur præmijs, his actibus respondentibus, vt est hic apud Matth. quemadmodum enim hi actus propria quadam, ac peculiari ratione afferunt spem eius beatitudinis consequendæ, censentur etiam quadamtenus, (scilicet in spe) reddere hominẽ beatum iuxtà modum illum loquẽdi Apostoli ad Roman.8.24. *Spe salui facti sumus:* quo etiam Philosop.1.Ethe.c.9. iuuenes dicit esse secundùm spem beatos.

Et procedit expositio hæc beatitudinum, 2.
siue præmia illa his correspondentia, quorum spem faciunt, dicantur esse aliqua bona, quæ in hac vita communicentur, vt D. August. placet lib.1.de ser.Dom.in monte, c. 9. cuius sententiam declarat D.Thom. quæst.69.a.2. ad 3.

sic scribens: *Omnia illa præmia perfectè quidem consummabuntur in vita futura, sed interim etiam in hac vita quodammodo inchoantur, nam regnum cælorum, vt Augustinus dicit, potest intelligi perfectæ sapientiæ initium, secundùm quod incipit in eis spiritus regnare. Possessio etiam terræ significat affectum bonum animæ quiescentis per desiderium in stabilitate hereditatis perpetuæ per terram significata. Consolantur autem in hac vita per Spiritum sanctum, qui paracletus, id est, consolator dicitur, participando. Saturantur etiam in hac vita illo cibo, de quo Dominus dicit: meus cibus est, vt faciam voluntatem Patris mei; In hac etiam vita consequuntur homines misericordiam Dei. In hac etiam vita purgato oculo per donum intellectus Deus quodammodo videri potest. Similiter & in hac vita, qui motus suos pacificant ad similitudinem Dei accedentes, filij Dei nominantur, tamen hæc perfectius* B *erunt in patria.* Hæc D. Thom.

Procedit inquam prædicta expositio beatitudinum, siue hoc modo præmia intelligantur; siue dicantur spectare ad vitam ipsam æternam, vt vult Diuus Ambros. lib. 5. in Lucam, circa cap. 6. iuxtà cuius sententiam D. Thomas quæst. cit. a. 4. explicat eiusmodi præmia. Siue denique partim referantur ad bona huius vitæ, partim ad bona æterna, vt D. Chryso. arbitratur hom. 6. ex var. loc. in Matth. tom. 2. cuius etiam meminit D. Thom. art. 2. nam qua parte huiusmodi præmia referri possunt ad bona huius vitæ, continentur in primis quadam præstantis mẽtis habitudine, hoc est pace, gaudio, &c. quia viri quidam perfecti etiam in C hac vita valdè imitantur habitum, atque statum mentium beatarum.

3. Itaque ob eam imitationem peculiari ratione quoque is ipse mentis status, qui inest hominibus perfectis, censeri debet beatitudo huius vitæ, ac proinde actiones illæ præstantes, quæ ad hanc etiam beatitudinem hominẽ disponunt, meritò appellari possunt beatitudines secundùm quandam inchoationem, vt rectè ratiocinatur D. Thom. art. 2. qui & illud etiam pulcrè notat, quod & aliter est inchuatio fructus in folijs, & aliter quando incipiunt baccæ apparere, vel primordia fructus; sic etiam aliter est inchoatio beatitudinis æternæ in actibus, qui in proposito appellantur beatitudines tanquam merita, & sunt quædam D præparationes, vel dispositiones ad beatitudinem non modò perfectam in cælis, sed etiam inchoatam; & aliter in illa beatitudine animi virorum perfectorum, quam dicimus etiam posse dici huius vitæ beatitudinem tanquam præmium inchoatum. hæc enim propinquior est æternæ, ac veræ beatitudini. Vide D. Thom. loc. cit. in Corp.

4. Porrò Gabriel 3. dist. 34. quæst. vnica, aliter explicat rationem beatitudinum, & fructum: putat enim esse ipsos habitus virtutum, vt habent peculiarem quandam perfectionem; sed præstat D. Thom. sequi, cui fauet ratio nominum: beatitudines enim, & fructus sunt quiddã vltimum, quod proindè non habitibus, sed actibus contineatur.

5. Ex his quædam consequuntur. primùm beatitudines, & fructus à virtutibus & donis differre, sicut actus ab habitibus. Deindè A omnem beatitudinem esse fructum Spiritus sancti, nõ tamen è contrario. Idem enim actus præstans, qui proficiscitur à dono, & est beatitudo, spectatus vt quidam vltimus effectus hominis proficiscens à gratia Spiritus sancti, est etiam fructus: sed non omnis actus virtutis procedens aliqua ratione à gratia (quomodo superiùs numero primo diximus esse fructum) censeri potest beatitudo, vt hic loquimur, nempè quæ præstanti quadam ratione conducat ad perfectam beatitudinem. sic D. Thom. 1. 2. quæst. 70. artic. secundo. Sequitur tertiò beatitudines propriè esse ascribẽdas donis, fructus virtutibus, tametsi etiam beatitudines proficiscantur à virtutibus, & fructus interdum etiam dicũtur actus donorum. Verùm quoniam beatitudines passim, vtque plu- B rimum intelliguntur esse actus quidã præstantes; & fructus possunt esse etiam actus boni, qualescumque à virtutibus & gratia profecti, ideò dicimus beatitudines donis, fructus virtutibus propriè attribui. Ita Diuus Thomas quæst. 69. art. 1. & 3. & quæst. 70. ar. 2. Sequitur quartò beatitudines, & fructus in solis iustis reperiri, sunt enim fructus actus virtutum, vt aliqua ratione procedunt etiam à gratia, vt à quodam semine Diuino; Beatitudines quoque secundùm D. Thomam sunt actus donorum, & dona sunt connexa cum gratia. quanquam extraordinariè aliqui actus præstãtissimi possent, auxilio diuino supplente vim donorum, elici ab eo, qui nondum esset in gratia: quos actus si quis contendat appellari beatitudines, C non reluctabor, ne fiat vis in nomine.

Illud aduertendum, quod non est necessè hos esse actus elicitos, satis est esse imperatos, vel directos à donis, vel virtutibus. 6.

Nec illud in præteritis relinquendum, recensuisse quidem Apostol. ad Galat. 5. fructus duodecim: verùm D. Thom. q. 70. art. 3. ad 4. ait non fuisse Apostoli propositum eo loco omnes omninò actus persequi, qui censeri possunt esse Spiritus S. fructus, sed tantùm præcipuos, quæ est August. sententia: similiter & de beatitudinibus dici potest, non omnes actus præstantiores, qui beatitudines nominari queunt, expressè contineri, vel illis quæ apud Lucam, vel etiam illis quę apud Matth. habentur. reuocari tamẽ possunt omnes ad illas, id quod D ostendit D. Thom. q. 69. ar. 3.

Postremò obseruandum est inter beatitudines, & fructus numerari aliqua, quæ propriè non sunt actus, sed quiddam consequens, vt munditia cordis apud Matth. & pax, quæ ab Apost. connumeratur fructibus. id quod etiam notat Gabr. 3. dist. 34. quæst. vni. & D. Thom. q. 69. ar. 3. & verò poterunt non incommodè nominari beatitudines, & fructus ratione actuum ex quibus consequuntur. 7.

THEO-

THEORIA IV.

Traditur beatitudinum numerus, quæ & donis aptantur ex Augustini doctrina.

1. *Beatitudines Musico concentui similes.*

BEATITVDINES propriè septem censentur, vt meritò Rupert. Matt.5. conferat Christum quidem cum cythara, sermonem verò eius cantico nouo, nimirum noui testamenti, quod nunquam antea apud antiquos veteris testaméti Patres insonuerit. Porrò diuinum illud os Christi æternã Dei resonans sapientiam cuiusuis cytharæ suauitatem longè superabat. Octo chordis inquit Rupert. olim cytharæ construebantur, & quæ per primam eadem vox resonabat per octauã, secundum musicę naturalem vim; septem. n. tantum sunt vocum discrimina, & octaua vox, eadem quæ prima est, quod musicis non incognitum est. & in ista beatitudinum harmonia, in hoc cælesti cõcentu, quæ prima, eadem octaua sententia est: *quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Accinit Ruperto Petrus Dam. ser. de om. San. similem vsurpans metaphoram, dum ait: *canta canticum graduum, & gradatim ascendo, nec propero saltu aliquem prætermittas.*

2. *Sunt tantum septem.*

Sit igitur primo loco constitutum, beatitudines septenario numero contineri, quæ ipsissima videtur Aug. sentétia, cũ de octaua beatitudine dicat: octauam consummatum, perfectumq; hominem ostédere, & probare. itemque septem esse quæ perficiunt, octauam clarificare, & quod perfectum est demóstrare, qua de re lege D. Thom. q.69. cit. a.3. octaua igitur ad caput redit, vt August. ait, quia perfectum ostendit, & probat. Vide, quæ in Scholijs ad v. 10. adnotauimus, num. 40.

3. Sic verò sufficientem earum numerum colligemus. primis quidem tribus beatitudinibus tria tolluntur perfectionis impedimenta (oportet autem prius quæ obsunt destruere) videl. diuitiarum appetentia, honorum etiam & delitiarum. Itaque ad perfectionis culmen adspiranti necesse est in primis honores, & diuitias vt contemnat. Deindè dum despicitur, aut iniuriam in suis facultatibus & honoribus patitur, vincat in bono malum, per mansuetudinem. tum vt contemptis mundi voluptatibus lugeat potius in hoc exilio positus. Hæc autem præstantur paupertate spiritus, mansuetudine, & luctu.

Duobus verò sequentibus gradibus, ac beatitudinibus (quod sequebatur) docemur vitæ actiuæ perfectionem: est autem posita actiua vita, vt totum id impleamus, ad quod nos, vel iustitia, vel charitas impellit, quibus virtutibus benè erga proximum disponimor, iustitia autem & misericordia quarta, & quinta beatitudine continentur.

Postremis duobus gradibus (id quod reliquom erat) vita cõtemplatrice perficimur, atque adeò optimè ipsi in nobismetipsis disponimur, & perficimur, quod fit cordis munditia, ac perfecta animi tranquillitate, & pace prauis affectibus edomitis: quo cùm peruenerit quis summum iam attigit perfectionis gradum; his verò eisdemque gradibus rectè se erga Deum habet homo, vt proindè nihil sit, quod vltra desideremus Deo inhærentes, & actiua, & contemplatrice vita.

4. *Si numerorum instar sequens priori perfectior est.*

Hinc satis intelligere licet in posterioribus beatitudinibus semper aliquid boni esse, quod sit perfectius priori, sicut autem secundùm Ambro. sunt in his beatitudinibus incrementa virtutũ, ita secundùm eundẽ sunt etiam incrementa præmiorum. Primùm .h. præmiũ est regnum Cælorum, quod dicitur esse pauperum spiritu. Sed cùm nostrum posit esse aliquid quod non possidemus, maius est quodammodo possidere terram. & quia multa possidemus cum tristitia, tertiò additur consolatio; quæ quoniam non semper ad saturitatem contingit, quarto loco statuitur saturitas; ne verò saturi defectum aliquem metueremus, sequitur misericordiæ promissio, qua securi, liberique omni miseria reddimur. Cęterùm quia parum est conregnare, nisi cum rege quis versetur, promittitur sexto visio Dei; verùm quia regem videre, etiam seruis, & satellitibus cóceditur, septimo filij dignitas adiungitur.

Sed est quod animaduertas, quod licèt hæ beatitudines singulæ per se numerentur, non satis est tamen vnam habere, vt quis beatus sit: sicut non est opinandũ has beatitudines tantùm perfectorum esse, sed ad omnes quoque pertinere, qui salutem consequi volent: ita tamen, vt beatior sit, cui beatitudines istæ perfectius competunt, minùs beatus, cui minùs competunt, miser verò, & infelix, qui his caret.

5. *Similes septem donis Spiritus S.*

Pulchrè Porrò D. August. his septem beatitudinibus adaptat septem Spiritus sancti dona, Isai. 11. vt legere est lib. 2. de doctr. Christiana cap. 7. & libr. 1. de serm. Dom. in mont. c. 9. *Vbi ait: timor congruit humilibus, de quibus hic dicitur; beati pauperes spiritu, id est, non inflati, non superbi, de quibus Apost. dicit; noli altum sapere, sed time, id est, noli extolli. pietas competit mitibus, qui enim piè quærit, honorat Sanctam scripturam, & non reprehendit, quod nondum intelligit, & propterea non resistit, quod est mitem esse, vnde hic dicitur: beati mites: scientia cõuenit lugentibus, qui iam cognouerũt in Scripturis quib' malis vincti teneãtur quæ, tanquã bona, & vtilia ignorantes appetierunt; de quibus hic dicitur. beati qui lugent nunc. fortitudo conuenit esurientibus, & sitientibus; laborant enim desiderantes gaudium de veris bonis, & amorem à terrenis, & corporalibus auertere cupientes: de quibus hic dicitur: beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam. consilium congruit misericordibus: hoc enim vnum remedium est de tantis malis euadendi, vt dimittamus, sicut nobis dimitti volumus: & adiuuemus in quo possumus alios, sicut & nos, in quo non possumus, cupimus adiuuari, de quibus hic dicitur: beati misericordes. intellectus congruit mundis corde tanquam purgato oculo, quo cerni posit quod corporeus oculus non vidit, &cæt. de quibus: beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. sapientia congruit pacificis, in quibus iam ordinata sunt omnia, nullusque motus aduersus rationem rebellis est, cùm & ipsa obtemperet Deo; de quibus: beati pacifici. Vnum autem præmium, quod est regnum cælorum pro his gradibus variè nominatum est.* De ordine beatitudi-

num dictum est io Scholijs, dum suis singulas locis exponebamus. De beatitudinibus verò sigillatim multa habet Barrad. lib. 7. c. 4. & sequentibus, quæ ad mores pertinent.

THEORIA V.

In ver. 17. An Christus legem sustulerit? Mirabitur aliquis ver. 17. legens, venisse Christum vt impleret, non vt solueret legem, atque ita dicet:

1. QVOMODO Christus legem adimpleuit, cùm potiùs abrogasse videatur, ex Epist. ad Ephes. 2. & ad Hebr. 7. Respond. implendo id fecit, non destruendo, hoc est, perficiendo, addendo, interpretando, exhibendo promissa, spiritum, & gratiam exhibendo qui sub illi cæremonijs latebat.

2. Quod exemplo pictoris Theophy. ostendit: nam sicut pictor inchoatæ, atque adumbratæ imagini extremam dum adhibet manum, & colores apponit, priorem imaginem abolet, nouam inducit; abolet autem non dissoluendo, sed absoluendo; non delendo, sed perficiendo; ita non aliter Christus legem abrogauit; abrogari autem cœpit lex inducto sensim Euangelio, ita vt à tempore Ioannis cœperit quodammodo ægrotare, & languere, quousque promulgato iam penitus Euangelio emortua fuerit, & hoc modo intelligendum est legem vsque ad Ioannem perdurasse, quia scil. tunc cœpit languere, & abrogari.

3. Sed illud adhuc difficultatis reliquum est hic, quia cærimonialia, & iudicialia præcepta videntur à Christo omninò abrogata & Apostol. expresiè ait Ephes. 2. ipsum medium parietem maceriæ soluisse, & legem mandatorum decretis euacuasse, & ad Hebræo. 7. 18. 19. *reprobatio quidem*, inquit, *fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem, nihil enim ad perfectum adduxit lex: introductio verò melioris spei, per quam proximamus ad Deum.* Igitur minimum dicendus est Christus cæremonialia, & iudicialia funditus sustulisse. non ergò impleuit legem inquiet aliquis? Respondet Caietan. Christum dixisse non venisse se, vt legẽ solueret, quia nõ per se soluturus erat, sed per Apostolos post reditum in cælum; quemadmodum dixit; se non venisse, *nisi ad oues, quæ perierant domus Israel*, Matth. 15. 24. non quod non propter alias etiam venisset; sed quod alias non per se, sed per Apostolos suos ad fidem adducturus esset: Verùm hoc difficultatem non adimit, nam cùm Dominus hæc de se dicat, vt & Apostolos habeat, hac in parte imitatores, propter quam causam mox infert, qui ergò soluerit, &cæt. non benè congruit, cum hoc id, quod Caietanus inquit, Christum per se quidem non soluisse legem, voluisse tamen vt per Apostolos abrogaretur; hoc enim non est hortari, vt suo exẽplo legem perfectè seruarent, eo modo quo ipse seruauit.

4. Insinuat Rupertus Bifariam scripturam de lege veteri verba facere: nam interdum respicit ea, quæ illi legi propria sunt, quæque per solam illam legem sunt introducta: id genus sunt iudicialia, & cærimonialia, & hoc modo accepisse videtur D. Paul. loc. cit. hæc enim sunt veluti accessoria quædam præcepta, quæ pro ratione temporis & hominum iudicauit Deus ad tempus conuenire illi populo tanquam vtilia ad ea seruanda, quæ præcipuè requirebantur. Interdum verò scriptura respicit ea, quæ in lege præcipua sunt, & in primis à Deo intenta. Id genus sunt Decalogi præcepta, & alia, quæ ad mores pertinent, quomodo de lege loquitur Dauid: *lex Domini immaculata conuertens animas*: &, *fidelia omnia mandata eius*, & innumera alia. cùm ergo hoc loco affirmat Dominus se ad soluendũ legem non venisse, sed ad implendam, potissimum de lege hoc modo loquutus est.

Sed faciliùs mea sententia fieri satis obiectioni potest, si dicam' de vniuersa lege Christum hic esse loquutum. nam quamuis cærimonialia, & iudicialia reuera abrogauerit, vt vim obligandi amplius non habeant: non tamen ea penitus soluit, atque euertit (quod fecisset, si docuisset, ea mala, noxiauè fuisse, nec à Deo profecta) sed adimpleuit ea, tum quia in se hoc ipsum exhibuit, quod per illas cærimonias adumbrabatur, vt rectè docet Iansen. cap. 40. tum quia docuit qualiter ea præcepta secundùm spiritum intellecta perfectius custodiri à Christianis deberent. His accedit, hoc ipso quod soluit præceptorum cærimonialium obligationem iuxtà literalem ipsorum intelligentiam, non soluisse ipsam legem, sed adimplesse eam, quia hoc ipsum iam à lege fuerat prædictum, multisque locis promissum. vt verò nullus sit dubitandi locus, Dominum; dum hic affirmat non venisse se, vt legem solueret, sed adimpleret; amplexatum esse totam legem, ac cærimoniala simul cum moralibus comprehendisse, Patet ex sequentibus, dum subdit; *amen quippè dico vobis*, &c. *iota vnum, aut vnus apex non præteribit à lege*, &cæt. neque aliter hunc locum accepére Hierony. & August. quo etiam pertinet illud Luc. 24. *hæc sunt verba, quæ loquutus sum ad vos, cùm essem adhuc vobiscum, quoniam necesse est implere omnia, quæ scripta sunt in lege Mosi, & Prophetis, & Psalmis de me.* De hac quæstione lege D. Thom. 1. 2. q. 107. art. 2. 5. *Cærimonialia veteris legis Christus tollendo impleuit.*

THEORIA VI.

In v. 30. De *Gehenna*, quid significet, vbi sita; quid item sit *Topheth*; cur infernus *Gehenna* dicatur.

DIVVS Hieronym. in trad. Hebr. in lib. 2. Paral. & in comm. Ierem. 7. & Matt. 10. multa dicit de Gehenna. Et quidem primo loco nomen hoc deductum censet à voce *Gehennon*, quæ significat, vallem filiorum Ennon, licèt Hebræum nomen tantum significet, vallem Ennon, cuius fit mentio Iosu. 15. 4. Reg. 23. Ierem. 7. 1. *Gehenna vide dBia.*

Describit autem hanc vallem Hieronym. Matth. 10. vt iam situm eius designemus, sic: non procul, inquit, ab Hierusalem in radice montis Moriæ, vbi fons Siloe fluit, planitiem 2. *Vallis Ennon vbi.*

quan-

quandam fuisse irriguam, & nemorosam, plenamque delitijs, dicebaturque *Gehennon.* in hac valle lucus erat, in quo filij Israel deserto templo Dei vicino hostias immolarunt Baal, (vt vncat Iere.19.& 32.) seu Molocho idolo Moabitarum (sic dicitur 4.Reg.23.) in eoq; filios, filiasque suas concremarunt, in holocaustum huic idolo.

3. Idem quoque Hieronym. super Ierem.19. testatur iussum fuisse Prophetam (ibi ver.2.) egredi ad vallem filij Ennon, (quę eodem ver. 2. dicitur iuxtà introitum portæ fictilis) in qua erat delubrum Baal, & lucus Siloe fontibus irrigatus, ex qubus verbis Ierem.& Hieronym. portæ fictilis situm collige iuxtà vallem Ennon, & iuxtà fontem Siloe collocandum esse; item collige siluam illam, vel dictum lucum inferiorem fuisse fonte Siloe, irrigabatur enim eius aquis defluentibus.

Si ergò Ierem.19.ver.2. dicit, vallem filij Ennon fuisse iuxtà introitum portæ fictilis, igitur ex ipsomet contextu Ierem. liquet, hanc portam ciuitatis in extimo Ierosolymæ muro apertam fuisse, vtpotè, quæ in vallem Ennon viam aperiret.

4. Cumque tota vallis Ennon in longum muri Orientalis vrbis ducta, omnibus eius portis proxima fuerit, clarè intelligimus ad eam vallis partem Ierem.loc. cit. mitti à Domino, quæ huic portæ erat magis proxima, nempè vbi fons Siloe erat, & delubrum Baal, vt inquit Hieronymus, & nemus Siloe aquis irrigatum. quod si in valle filij Ennon, vt ex Hieronym. iam diximus, erat Siloe irrigans lucum inferiorem, patet hinc vallem Ennon, accliuem fuisse, atque adeò descendisse ab aquilone in Meridiem, vt colligit idem Villalp. ex Nehemia; quod & Beda confirmat, libro de loc.Sanct. cap.sexto, vbi ait: *iuxtà murum templi, vel Hierusalem Gehennon occurrit, quæ est vallis Iosaphat, à Septentrionali plaga in austrum porrecta. Per quam torreus Cedron, si quando pluuiarum aquas recipit, decurrit. Hac vallis & parua campi planities irrigua & nemorosa, plenaq; delicijs, locum quondam Baali sacrum habuit.* hæc ille.

Quo confirmatur quòd dixit Hieronymus, aquis Siloe irrigari siluam *Topheth.* (sic enim dicebatur nemus) nam Torrens Cedron tantum hibernis, ac pluuialibus affluebat aquis. Ex his habemus, siluam hanc inferiorem multò fuisse ipso fonte, & natatoria Siloe, ita, vt fons Siloe versus aquilonem esset, in editiori nempè loco, silua quæ pars erat vallis Gehennon ad Meridiem magis; porta verò fictilis magis ad Septentrionem vergebat, quàm Siloë.

5. Verùm cùm omnes Orientalis vrbis portæ ad aquilonem fontis Siloe constitutæ longè ab eo fonte distent, vt ex vera imagine veteris Ierosolymæ, quam paulò pòst citabo apud Villalp. constat: multò magis eas distare necesse est à loco Topheth, seu Silua hac vallis Ennon, quam ad Meridiem fontis exstitisse diximus: atque adeò cùm eum locum proximum fuisse portæ fictili indicet Ierem. hinc fit hanc portam diuersam esse à ceteris, etiã ab aquarũ porta, quippè porta fictilis fonti Siloe proxima dicitur, cũ porta aquarũ, sicut & cęterę Orientalis partis vrbis ad Aquilonem Siloe constitutæ, distet ab ea. collocat auté portam istam Villalp. inter flexuram, & angulum, quem recessus natatoriæ Siloe constituit in muro: cuius rei expressam imaginem habes apud eundem in vera imagine veteris Ierosolymæ, quam apud ipsum inuenies post finem lib.1.com.3.apparatus p.1. hęc de situ vallis huius, quę ad loca varia Scripturę sacræ intelligenda multum faciunt.

Iam verò, quid sit *Topheth*, & vnde dicatur his annectendum est; ergò super Ierem.7.docet Hieronym. hunc eundem locum, in quo filij Israel sacrificabant idolo, dictum esse *Tophet*, quod Hierony. interpretatur *latitudinem*, videturque sic à Hierem. nominari. Cæterùm alij à voce Hebr. *Toph*, deducunt, quæ tympanum significat, & hoc modo interpretantur illud Iob.17.6. *exemplum sum coram eis*, Hebraicè habetur *Topheth* loco exempli, vertuntque *tympanum*, vt sit sensus: vtebantur me quasi instrumẽto ad gaudendum, & exultandum. ideò aũt volunt illum locum dictum *Topheth*, quia cùm illi idolo solerẽt immolare pueros, ne eorum voces exaudirẽtur, & comiseratione cómoti parentes reuocarẽtur à sacrificijs, impij Sacerdotes pulsabant tympana, adduntque huc respexisse Hierem. cùm refert Deum cõminantem dixisse: *non vocabitur Topheth*, quod est instrumentum lætitiæ, sed tumulus mortuorum. Barra. non improbabiliter à tympanis quidẽ deductum nomen putat, sed quæ ab idololatris pulsabaotur, dum ea in valle amęna, lætitiæ, ludisque vacabant, non à tympanis, quæ ardentibus infantibus pulsarentur; quamquam alij volunt, vt Forerius portentum, & prodigium significare vocem *Topheth*, quod portento similis esset illa filiorum immolatio, quasi *mopheth*. Sed quod attinet ad locum Iob, rectè Vulgatus noster vertit *exemplum*, vel vt significetur exemplare quoddam supplicium, grauissimumque, quod cæteris mortalibus documento, terrori, admirationi esse posset, vt sit sensus: me miserum, qui huiusmodi habeor nunc, quasi propter meam impietatem diuino supplicio affectus sim; vel secundo exemplum sumi potest pro irrisione, contumelia, contemptu, quæ cùm miserando exemplo solent esse coniuncta, vt sit sensus: omnibus sum ludibrio propositus, & pro scopo, quem maledictis, & probris configant, & cum quo miserrimos quosque, & extremo supplicio affectos improbos componant, nullusque hominum conuentus sit, in quo Iobi supplicia cum detestatione, & maledictis non vsurpentur. Itaque exemplom hoc modo pro irrisionis exemplo sumitur; primo verò modo pro grauissimo, & exemplari, vt vocant, supplicio, vt doctè exponit Pioeda eum locum. videturque hęc Vulgati interpretatio accedere ad eam, qua diximus *Topheth* prodigium, vel portentum significare. 6. *Topheth quid sit.*

Ex his deducere possumus cur infernus *Gehenna* dicatur; vel enim id sumptum est ab Esai.30.33. qui infernum vocat *Topheth*. Topheth autem erat vallis ipsa Ennon, qua parte idolum colebatur Moloch, quod paulò infe- 7. *Infernus cur Gehenna dicatur.*

riùs ex Hieronym. Prado referam, vel dictus eſt infernus Gehenna propter impiam illam, & portentoſam vſtionem, ac filiorum immolationem; vel denique ab atroci idolo, quod tanquam Rex, ſano illi Prunario, tanquam Lucifer Tartaro, præſidebat, & ab eius immũdis ſacrificijs, & peccatis, quæ ibi fiebant. Hieronym. Matth. 10. ait in veteribus libris non inueniri, ſed primùm à Saluatore pro orco vſurpatum *Gehenna* nomen, quãuis vt dixi apud Hierem. vox *Topheth*, non *Gehenna*, pro inferno ſumatur. Hoc tamen, quod Hierony. dicit de libris Sacræ ſcripturæ veteris intelligendum eſt, alioqui Rabinos quoque tartarum *Gehennam*, ſiue *Gehinnam* appellare teſtatur Elias in Lexico.

8. Non ſubterfugiam hîc adſcribere, quę breuiter tradit de hoc loco Hierony. Pradus c. 5. explanationis in Ezech. num. 20. vbi comprehendit paucis ferè quæ diximus: *exemplum*, inquit, *ſanguinariæ oblationis ſuppeditauit Acaz, de quo lib Reg. 4. 16. 3. ſcriptum eſt: & filium ſuum conſecrauit, transferens per ignem ſecundum idola gentium; atque Manaſſes, de quo eodem lib. 21. 6. dicitur: & traduxit filium ſuum per ignem. quid ſit autem traducere per ignem interpretatur Ioſeph, de Acaz loquens lib. 9. antiqui. cap. 12. quibus etiam ait, proprium filium holocauſtoma obtulit ritu Chananæorum. offerebantur verò infantes per ignem traducti idolo Moloch, vt 4. Reg. 23. 10. de Ioſia dicitur: contaminauit quoque Topheth, quod eſt in conualle filij Ennon, vt nemo conſecraret filium ſuum, aut filiam per ignem Moloch. Idolum Moloch, & eius Sacrificium vocabatur Topheth, q. d. portentum, ſpectaculum, viſu horrendum, quod combuſtis infantibus exhibebatur: tametſi alij malint dictum Topheth, quaſi tympanum, quod nefarij ſacrificuli, dum adurebantur pueri in manibus ſtatuæ igniſa, tympano ſonum excitabant, ne innocentiũ voces audirentur. erat autem hoc excelſum, ſeu ſanum prunarium poſitus in valle Ioſaphat, vel regis dicta, quæ adiacet vrbi Ieruſalem ad orientẽ dicta Gehennom, quaſi vallis Hennom, vel filiorum Hinnom, à qua tractum eſt nomen Gehenna, pro loco æterni incendij apud inferos: cui translationi occaſionem dederat Iſai. 30. 33 dicens: præparata eſt heri (iam pridem) Topheth à rege (regum, qui eam adinſtar Ioſiæ dicauit in prunarium damnatorum) præparata, profunda, & dilatata, (talis enim erat conuallis Hinnom) nutrimenta eius ignis, & ligna multa (vt olim ſolebant admoneri infantibus concremandis) flatus Domini ſicut torrens ſulphuris ſuccendens eam (quaſi dicat, neque deerunt folles, qui ignem excitent; nam flatus naſi, ſeu indignationis diuinæ eam inflammabit pyram, non ſecus atque iniecto ſulphure ardere ſolet, & ali ignis.* Hæc doctè Pradus, qui licèt dicat idolum ipſum, vel etiam ſacrificium vocatum *Topheth*, non negat tamen etiam locum ipſum *Topheth* appellari potuiſſe, quod plurimi ſentiunt; vtrumque enim ſimul ſtare poteſt; vide etiam Genebr. in Pſal. 105. in ea: *commixti ſunt inter gentes*, &c.

THEORIA VII.

In ver. 32. De indiſſolubilitate Matrimonij, vbi explicatur locus Matthæi 19.

DVo ſunt caſus, in quibus certò matrimonium diſſolui poteſt. primus eſt, quando matrimonium fuit cõtractum inter infideles, & poſtea altero coniugũ conuerſo ad fidem, alter non vult cohabitare cum illo, vel non ſine iniuria creatoris; quia ſcil. illum non patitur Chriſtianè viuere, vel à ſuſcepta fide dimouere conatur, vel Deum, Chriſtumque blaſphemat: tunc affirmo poſſe coniugem fidelẽ ab infideli diſcedere, & alteri matrimonio Chriſtiano, coniungi; licet cum priore matrimonium fuiſſet conſummatum. 1. *Duo caſus in quibus matrimonium ſolui poteſt, aliàs indiſſolubile.*

Alter caſus, quo certò diſſoluitur matrimonium eſt per ſolemnem profeſsionem approbatæ religionis, antequam conſummetur, ſiue per profeſsionem vnius, ſiue vtriuſque ſponſi. Qua de re lege Sanc. l. 2. d. 21. nu. 3. cõceditur q; proinde cap. ex publico de conuerſione coniugatorum, vbi concedit Alexander, coniugi ſpatium duorum mẽſium intra quod non teneatur matrimoniũ conſũmare, ſed poſſit de ingreſſu religionis deliberare. In his duobus caſibus non humana, ſed diuina auctoritate diſſoluitur matrimonium. 2.

Eſt tertius caſus controuerſus inter Doctores, an marrimoniũ non cõſummatũ per Pontificiam diſpenſationem ſoluatur. Et quidem hac in re verior ſententia eſt poſſe diſſolui, de quo vide Bellar. l. 2. de Monachis c. 38. Enriq. l. 11. de Matrim. c. 8. n. 11. Sanc. l. 2. de Matrim. d. 14. nu. 2. Rebel. lib. 2. de Matrim. q. 15. nu. 4. Porrò Valen. contrariam ſequitur ſententiam d. 10. q. 1. de Matrim. punct. 7. 3.

Præter hos caſus nullus eſt alius, quo poſſit matrimonium diſſolui, etiã per alterius cõiugis adulterium quod eſt de fide; eſt ergo matrimonium extra hos euentus indiſſolubile. 4. *Indiſſolubilitas matrimonij vnde naſcatur.*

Quæ indiſſolubilitas naſcitur inde, quod matrimoniũ conſummatum Chriſtianorum eſt Sacramentum ſignificans indiſſolubilem vnionem Chriſti cum Eccleſia per carnem, cùm ratum matrimoniũ habeat potius ſignificare vnionem Chriſti cum Eccleſia, per charitatem, & gratiã, quę licèt quoad totam Eccleſiã in cõmune non ſit ſeparabilis, quoad ſingulos tamẽ amitti poteſt. Eſſe aũt cauſam huius omnimodæ indiſſolubilitatis matrimonij, eã potiſsimum, quod eſt ſacramẽtum, hoc eſt, ſacrũ ſignum indiſſolubilis coniunctionis diuinitatis cum humanitate in Chriſto Domino, & ipſius Chriſti cũ Eccleſia eius ſpõſa per carnem, conſtat ex Paulo c. 5. epiſt. ad Epheſ. vbi cũ cõmemoraſſet illa verba: *propter hoc relinquet homo Patrem, & Matrem ſuã, & adhærebit vxori ſuæ,* continuò illud adiunxit: *Sacramentum hoc magnum eſt, ego aũt dico in Chriſto & in Eccleſia*; igitur ſaltem matrimoniũ conſummatũ inter Chriſtianos debet eſſe omninò inſolubile. alioqui nunquam benè Sacramentum matrimonij repræſentaret inſolubilem omninò coniunctio-

nem

nem Christi cum humanitate & Ecclesia, si esset aliquo modo solubile.

5. Cæterum quia hæc exactius tractare ad eos pertinet, qui de controuersijs contra hæreticos agunt, vel qui subtilius ista disputant, ideò his reiectis ad citatos authores num. tertio, & alios, præsertim Bellarmin. libro primo, de Matrimonio, cap. 15. 16. & 17 & Valen. l. vnico de indissolubilitate Matrimon. c. 3. 4. 5. & Sanc. libr. decimo, dist. secunda. Nos tantum hic exponemus duo Matt. loca nempè hunc qui hoc 32. ver. continetur, & eum qui Matth. 19. 9. habetur, vbi sic legimus. *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur; & qui dimissam duxerit mœchatur*, quem locum hæretici, qui matrimonium etiam quoad vinculum dissolui posse propter fornicationem impiè mentiuntur, falsò vsurpant; videtur enim, cùm hic Matth. 5. 32. vbi dicitur: *Omnis qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit adulterat*; tum maximè Matt. 19. 9. Dominus statuere, non esse vxorem dimittendam, neque ea dimissa, esse ducendam aliam, nisi ob solam fornicationem &c. Ex quo efficitur posita fornicatione id licere. quod si respondeas de dimisione quantū ad torum, non autem quantum ad vinculum loquutum Christum Dominum, non tollitur difficultas: cum enim vt dicitur Matth. 19. 9. Christum interrogassent Iudæi, an liceret ob quascumque causas vxores dimittere, damnauit ille morem eorum dimittendi vxores per libellum repudij; igitur de tali dimisione vxoris loquitur, de quali à Iudæis interrogabatur & qualis per libellum repudij apud illos fieri consueuerat, quæ & quantū ad torum, & quantum ad vinculum erat. Ad hæc, si de dimisione solum quantum ad torum Christo sermo esset, plures excepisset causas dimittendi, non vnam dumtaxat fornicationis; liquet enim separationem quantum ad torum ob complures alias fieri posse.

6. His obiectionibus, quia doctè, & clarè respondet Perer. in c. 7. ad Rom. disput. 3. eius hic ego ferè attexam verba, quæ erunt loco commentarij loci præsertim illius, qui habetur Matth. 19. 9. qui quoniam connexus est cum hoc loco Matth. & facit ad ea melius intelligenda, quæ de matrimonij indissolubilitate dicemus, ideò hic declarabitur, simul enim alter alterum declarat ita, vt ex perfecta vtriusque intelligentia habeatur dilucidatio sententiæ Domini. Respondens ergò Pere. dubitationi motæ paulò antè ait: huic obiectioni respondendum est, illa verba Domini Mat. 19. *nisi ob fornicationem*, non esse referenda ad vtramque partem sententiæ, ita vt significetur, licere ob fornicationem, & vxorem dimittere, & aliam ducere: sed tantum referri debent ad priorem illius sententiæ partem hunc in sensum: *quicumque dimiserit vxorem suam* (quod facere non licet, nisi ob solam fornicationem) *& aliam duxerit, mœchatur*. hunc germanū esse sensum animaduertere licet ex commemoratione eiusdem sententiæ, quam faciunt Marc. c. 10. 11. & Luc. c. 16. 18. qui illam exceptionem fornicationis omiserunt. Apud Marc. sic est: *quicumq; dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium committit super eam*. Apud Luc. verò ita legitur: *Omnis qui dimittit vxorem suam, & aliā ducit mœchatur: & qui dimissam ab illo ducit, mœchatur*. Mat. Porrò in c. 19. 9. exceptionē illam addidit, quã eam anteà in c. 5. 32. cōmemorauerat. Cùm .n. narrasset, Pharisæos quęsijsse à Christo, an quacumq; ex causa licitum esset repudiare vxorē, adiungit Dominum respondisse, vnam tantum esse posse licitam causam dimittendi vxorem, crimen fornicationis; Ita interpretatur B. Hieron. locum hunc Matt. 5. & rectè, quod liquet ex eo, quod mox subiecit Dominus: *& qui dimissam duxerit, adulterat*. Vbi certum est ad illud verbum, *dimissam*, non posse referri exceptionem illam, *nisi ob fornicationem*, quasi verò significetur, eam, quæ dimissa fuerit ob fornicationem, duci posse sine adulterio: nam sic melioris conditionis esset dimissa vxor ob adulterium, quàm quę nulla sua culpa à viro esse repudiata. Igitur illis Domini verbis significatur eum adulterare, quæ dimissam à viro, etiam ob fornicationem duxerit.

Ad secundam obiectionem, vel primam instantiam contra responsum datum n. 5. respondendum, duplicem fuisse Iudæorum in dimittendo vxores consuetudinem, vtramque malam: alteram ob quascumque causas dimittendi vxores: alterā dimisis priorihus, alias ducendi vxores. vtramque damnauit Dominus, & corrigere voluit: priorem, per illa verba, *nisi ob fornicationem*, dum ait c. 19. *Dico vobis quod quicumque dimiserit vxorem nisi ob fornicationē*, q. d. quod non licet nisi ob fornicationem, id quod clarius exprimens c. 5. Matt. docet, cur minimè liceat dimittere nisi ob fornicationem, quia dimittens mœchari facit vxorem, q. d. nō solùm fidem videlicet coniugalem, violat, sed sibi, & verò etiam vxori periculum affert mœchandi. Contrà posteriorem verò Iudæorum consuetudinē adiūxit illud; *& aliam duxerit*, quod pendet ex antecedentibus, *qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit insuper mœchatur; & qui dimissam duxerit mœchatur*. Non aliam certè ob causam, nisi quia quæ dimissa fuerat ob fornicationem non erat prioris matrimonij vinculo soluta. 7.

Caiet. autem, & Eras. illud verbum *mœchatur*, non referunt disiunctè ad priorem, & posteriorem partem sententiæ Domini, sed coniunctè ad vtramque partem: quo significatur, si adsit causa fornicationis, vtrumque licere, & vxorem dimittere, & aliam ducere. At enim secundùm istiusmodi sensum colligi posset, non esse prohibitum à Christo, quauis alia de causa præter fornicationem dimittere vxorem, dummodo nec vir dimittens, nec vxor dimissa ad alias transeat nuptias quod falsum profectò esse constat. Vnde apertius idem Matth. hic vt dixi capite quinto, verbum illud, *mœchatur*, vel *adulterat*, distinctè coniunxit cum eo, quod est, *dimittere vxorem*, & cum eo quod est *aliam ducere*, dicens: *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suā excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit adulterat*, quo clarius declararet non licere nisi ob fornicationem dimittere, quod explicatur per illa, *facit eam mœchari*. 8.

9. Ad Alteram instantiam, quæ postremò loco obijciebatur, n. 5. respondendum, quod licèt nonnullæ sint aliæ, præter fornicationem causæ soluendi cõiugium quantum ad thorum (de quibus lege Sanc. l. to. de diuortio 15. & inferiùs Theoriã 8. illæ tamen generales sunt, & communes alijs. causa verò ducta ex fornicatione alterius coniugum propria, est matrimonij, vt quæ per se, ac propriè aduersetur matrimonio, quod disputat Aristot. libro septimo polit. cumq́oe per coniunctionem matrimonij duo qoodammodo fiant, in vnam carnem, per adulterium vna caro dissecatur in duas: fitq́ue alteri coniugum maxima iniuria. & vt adnotat Euthymius in decimonono cap. Matth. solam Dominus iussit eijci mulierem, quæ adulterium commisit propter fœtus confusionem, & propter dubitationem eius, quod pariendum esset, quasi alia quæuis causa curari posit, hæc verò sola nullam curationem admittat. sic ferè Perer.

10. Cæterùm est & altera expositio D. Martialis discipuli B. Petri epist. ad Tolosanos c. 9. verba illa Christi Matth. 19. sic distinguenda esse, vt has integras duas sententias contineant, hoc est, *quicumque dimiserit vxorem suam excepta causa fornicationis mœchatur*, id est, facit eam mœchari ob datam occasionem iuxta id, quod Matth. adiecit hic cap. quinto, quod est veluti interpretatio illius exceptiuæ, *nisi ob fornicationem* Secunda sententia est, *& qui aliam duxerit, mœchatur.* potest his addi tertia sententia, quæ subditur; *& qui dimissam duxerit mœchatur.* Intelligitur autem in duabus posterioribus sententijs quacumque ex causa fuerit facta dimissio etiam ex fornicatione.

11. Tertiò D. Augustinus libr. 1. de adulterio coniug. c. 9. aliter etiam exponit, vt illa verba, *nisi ob fornicationem*, non accipiantur exceptiuè, sed negatiuè in hunc sensum: *quicumque dimiserit vxorem, nisi ob fornicationem*, id est, extra causam fornicationis, & aliam duxerit mœchatur. Ex quo affirmatur quidem adulterium eius, qui vxore dimissa extra causam fornicationis aliam duxerit: verùm nihil dicitur de ducente aliam priore dimissa ob fornicationem. Vide Aug. fusè id explicantem.

12. Sed melius, meo iudicio, sumitur exceptiuè pars illa, *nisi ob fornicationem*, quarè duæ priores expositiones magis placent. locum verò Matt. 5. 32. quem præ manibus habemus, exposuimus in Scholijs o. 115.

THEORIA VIII.

Referuntur auctores, qui per adulterium solui posse matrimonium putarunt, saltem à viro innocente; & vtrumque coniugem par ius habere in diuortio quoad thorum, & habitationem explicatur.

1. EX superiori Theoria constat, falsam esse eorum opinionem, qui præcipuè propter locum Matth. decimonono, censuerunt solubile esse matrimonij vinculum. *Erasmi error.* Erasmus enim in capite septimo, prima ad Corinth. affirmat ex sola tantum prohibitione Ecclesiæ, eaq́ue nimis dura, nefas esse viro innocenti aliam ducere, superstite alia adultera, quarè abrogandam eam esse censet; ab eo eundem errorem hausit Lutherus, & Caluinus, *Quem sequuntur Lutherus, & Caluinus.* quamquam Erasmus, tãtum putat id licere viro, non mulieri, oeque enim opinatur in hoc parem esse rationem viri & feminæ, cùm vir sit caput mulieris. hos impugnat Turria. 5. lib. con. Centuriato. c. 10. & 11. præter citatos Theoria 7. n. 5. & Maldon. in ca. quintũ, & decimũnonũ Matth. Caietanus etiam Matth. decimonono; & decimo Marc. & primæ Corinth. septimo, opinatus est, solui posse matrimonij vinculum per alterius coniugi adulterium, declaratq́ue Caietan. se id ex Euangelio accipere salua tamen Ecclesiæ definitione. Ad Caietanum inclinat Catharinus l. 5. contrà Caiet.

2. Quorum præcipuum fundamentum est locus ille Matth. decimonono, paulò antè expositus. Addunt & pro se interpretationem D. Ambrosij in cap. 7. 1. ad Corinth. vbi docet; mulieri quidam non licere secundùm doctrinam Euang. & Apostolicam viuente marito suo alteri nubere, sicut viro, qui est caput mulieris, concessum est iustè repudiata vxore aliam ducere, sed commentarios istos in Pauli epistolas, qui vulgo Ambrosij nomine feruntur, meritò multis, & bonis ducti coniecturis non ignobiles auctores putant non esse S. Ambros. alioqui Ambr. ipse c. 16. Luc. & l. t. de Abraham c. 4. istum errorem reijcit.

3. Et certè oon potest dici præceptum illud Domini iubentis mulierem non discedere à viro, si autem discesserit manere innuptam, aut ei reconciliari de quo Paul. c. 7. 1. Corinth. pertinere solùm ad mulieres, non autem ad viros, quasi mulier discedens à viro ob aliquam causam non posit alij viro nubere, vir autem posit ob aliquam causam aliam vxorem ducere. Si enim viro dimissa vxore id licet, hoc ideò est, quia priùs matrimonium esset dissolutum, nam si esset validum, id non liceret. Si autem iam nullum esset matrimonium, ergò non esset mulier ampliùs alligata viro, quarè & ipsa posset denuò aliud matrimonium inire. Tenuit & Tertul. lib. quarto, contra Marcion. idemq́ue fuit error Græcorum, vt refert Guido Carmelita Sum. de hære. & Sixtus Senen. libro sexto, bibliothecæ refert originem tractat. secundo in Matthæum asserentem quosdam sui temporis Episcopos permisisse alias nuptias vxoribus ob virorum adulteria ab ipsis diuertentibus.

De qua sententia damnata à Trid. sess. 24. anathematismo 7. dixi superiori 7. Theor explosam esse à citatis ibi n. 5. auctoribus, quos consule. Sequitur iam vt videamus hic, an ratione adulterij liceat diuortiũ quoad thorum & habitationem: sintq́ue in hoc vtrique coniuges æquales.

4. Caiet. ergò Matth. 19. censet non esse pares coniuges in iure diuortij propter adulterium celebrandi: sed id solis viris permitti ob vxoris adulterium. In hanc sententiam venit, quod Christus Matth. quinto, & decimonono legem diuortij declarans, tantum virorum meminerit sicut & cap. *significasti*, cap. *ex literis* & cap.

A *gaudemus*, de diuortio, & q̃ nō ſit eadem ratio, vt vxor poſsit à viro adultero diuertere, nam vxoris adulterium multò grauiorem iniuriam inurit viro, & propter ſobolis incertitudinem & propter viri infamiam. Et quod ſecundùm legem Moſaicam licitum fuerit viro repudiare vxorem, nō autem vxori repudiare virum, vt videtur ſignificari Deuteronom. 24. poteſt & illud addi, quod ſaltem conſuetudo non inualuerit, vt id diuortium concedatur vxoribus ob viri adulterium, vt teſtatur D. Baſilius Cano. 9. & 21.

5. Quibus poſitis tria hac in re affirmo: primùm quidem ſatis cauſæ eſſe, vt vir ab vxore diuertere poſsit quoad thorum & habitationem, quod per adulterium illa fidem fregerit. Eſt de fide ex c. 5. & 19. Matth. & ex c. ſignificaſti c. *Gaudemus*, cap. ex literis de diuortijs. B

6. *Diuortium vnde oriatur.* Illud in controuerſiam verti poſſet, num ex natura contractus matrimonij proficiſcatur, atq; adeò iure naturæ ſit, vt liceat diuortiũ cauſa adulterij. negat id Caſtr. l. 2. de lege pœnali. c. 4. ſub finem. ſed Durand. in 4. d. 35. quæſt. 1. a. 1. num. 5. Sotus d. 36. quæſtione vni. art. 1. concl. vnic. Victoria ſum. de Matrim. num. 289. Enriq. l. 11. de Matrimon. c. 17. num. 1. & 6. Pet. de Ledeſ. de Matrim. q. 62. a. 1. & alij oppoſitum tuentur, quod & veriſsimũ mihi videtur, nam ex ipſamet contractus Matrimonij natura fit, vt coniuges mutuam ſibi ſeruare fidem teneantur. At ipſummet naturæ ius docet frangenti fidem, fidẽ ſeruandam non eſſe, igitur, &c. Ad hæc contractus promiſsionem claudens non habet vim ad aſtringendum aliquem ex ſe, ſi res inſigniter mutentur, vt accidit ſi interueniat alterius adulterium ex tex. cap. *quemadmodum* de iureiurando. C Cùm ergò Matrimonij contractus ſponſionem contineat ad reddendum debitum, altero coniunge in adulterium lapſo, liberabitur innocens ex natura contractus, ab hac obligatione, & vinculo, vnde fit etiam apud infideles id verum eſſe.

7. *Viri & vxoris æquabile ius in diuortio faciendo.* Deinde affirmo coniuges hac in re pares eſſe, ac proindè nō virum tantum innocentem poſſe ab vxore adultera diſcedere, verùm etiam vxorem à viro adultero, contra Caietan. ſentẽtiam, quam Sances falſam, ac temerariam prorſus vocat l. 10 diſp. 3. n. 6. vbi etiam plurimos auctores pro hac ſententia affert, & conſtat ex illo loco 1. ad Corinth. 7. 10. *his qui matrimonio iuncti ſunt, præcipio non ego, ſed Dominus,* D *vxorem à viro non diſcedere, quod ſi diſceſſerit manere innuptam, aut viro ſuo reconciliari.* Vbi expendenda ſunt illa verba: *quòd ſi diſceſſerit* &c. quæ de iuſta dimiſsione per fornicationẽ viri, ſunt neceſſariò intelligenda; nam alioqui non daret D. Paulus optionem coniugi, vt poſt ſeparationem innupta maneret, aut viro ſuo reconciliaretur; ſed cogeret vtique iuxta commemoratum ab illo Domini præceptum, vt ad virum iniuſtè dimiſſum rediret (vnde etiam obiter intelligitur non ſolui matrimonij vinculum propter adulterium, alioqui nō diceret Paulus vxorem à viro adultero recedentem alterum horum neceſſario prǽſtare debere, vt vel innupta maneat, aut viro reconcilietur) ergo licitum eſt hoc loco vxori innocenti diuertere à coniuge adulterij cauſa intercedente.

A Affirmo poſtremò, quod quamuis accuſandi ius de adulterio quoad criminalem pęnam, & ciuilem præſcriberetur quinquennio, vt refert Sanc. ex legibus l. 10. d. 3. n. 9. non deſideratur tamen monitio, nempè vt vir priùs moneatur, vt abſtineat ab adulterio, ſed antè omnem monitionem, eo ipſo, quod adulterij reus eſt, poteſt vxor, ad diuortium procedere: ſunt enim in hoc pares ipſo naturæ iure. 8.

Sed rem totam perpulchra Hieron. ſentententia confirmemus, & concludamus. Quod diximus de pari iure vxoris ac viri. Ad Occanum ſcribens epiſt. 30. de Epitaphio Fabiolæ ſic ille confirmat: *Præcepit*, inquit, *Dominus vxorem non debere dimitti excepta fornicationis cauſa: & ſi dimiſſa fuerit, manere innuptam. Quicquid viris iubetur, hoc conſequenter redundat in feminas: neque enim adultera vxor dimittenda eſt, & vir mœchus retinendus. ſi quis meretrici iungitur vnum corpus facit, ergo & qui Scortatori, impuroq́; ſociatur, vnum cum eo corpus efficitur. Aliæ ſunt leges Cæſarum, & aliæ* CHRISTI, *aliud Papinianus, aliud Paulus noſter præcipit: Apud illos viris impudicitiæ frena laxantur; & ſolo ſtupro, atque adulterio condemnato paſsim per lupanaria & ancillulas libido permittitur; quaſi culpam dignitas faciat, non voluntas: apud nos, quod non licet feminis, non licet viris: & eadem ſeruitus pari conditione cenſetur.* ſic D. Hieronymus. 9. *Hieronymi ſententia inſignis.*

Reſtat obiectionibus initio propoſitis reſpondere, primæ quidem ſic occurro: quoniam hoc eſt frequentiſsimum, vt viri petant diuortium, ideò id expreſsit Chriſtus de viris, itemque & canones; in feminis rariſsimum, ideò non exprimitur; ſicut cap. 2. de Confeſ. in 6. dicitur, vt reus recuſans poſitionibus reſpondere, habeatur tanquam confitens vbi Gloſſ. verbo, *reus*, dicit, idem dicendum eſſe de actore: eò quòd æqua ſit vtriuſque conditio, non tamen expreſſum eſſe, quia frequentius id reo contingit. 10. *Viri ſæpius diuortium quærunt quàm feminæ.*

Ad ſecundam reſpondeo, diuortium quoad thorum &c. non in omnibus ſucceſsit loco repudij veteris legis, & hoc quidem ſolis viris concedebatur, diuortium vtrique coniugi. reddit huiuſmodi rei rationem D. Thom. 4. d. 35. q. vni. a. 4. ad primũ. nã repudiũ permittebatur ad vitandum homicidium coniungis adulteræ: & quoniam periculum hoc non inueniebatur, niſi in ſolis viris, ideò illis ſolis permiſſum erat; at diuortium conceditur ratione fidei coniugalis fractæ, quæ æquè inuenitur alterutro coniuge fornicante, atque ideò vtrique æquè conceditur diuortium. 11.

Ad id quod vltimo loco obijciebatur, nego obtinuiſſe conſuetudinem, vt vxor nequeat virum adulterum dimittere, vt vſus ipſe nunc oſtendit, neque Doctores contrariæ conſuetudinis meminère. quarè D. Baſil. tantum ſignificat rariſsimè vxorem hoc diuortium intentare debere; quod non officit noſtrę ſententiæ, pręſertim, quia hoc ius eſt naturale, & diuinum, quod eſt immutabile, nullaque conſuetudine vinci poteſt. 12.

Hæc hactenùs.

THEO-

THEORIA IX:

Quando licitum sit diuortium, quando etiam necessarium, qua auctoritate debeat fieri, & quibus item alijs de causis, præter causam fornicationis licitum sit.

1. QVAMQVAM hactenùs definiuerimus licitum esse diuortium, in sex tamen euentis, nec diuortium fieri, nec debitum negare licet. Primus est quando vxor nupsit alteri, credens priorem maritum mortuum Can. *cùm per bellicam* vigesimoquarto, quæstione quinta, nisi fortè fornicata fuerit, vbi de illius vita certior facta est, idem de viro sentiendum. Secundus si vir adulterandi causam vxori præbuit, vt si expressam, vel tacitam facultatem fecit, non autem si remotam, vt si debitum negasset, vel necessaria non ministrasset &c. Tertius si vxor per vim præcisam oppressa fuit, nam conditionata ob metum scilicet incussum vt non excusat à culpa, ita nec à pœna diuortij, quod significat Augustinus libr. primo, de Ciuitate Dei capite decimooctauo. Quartus, si aliter alienum cognouit per ignorantiam inuincibilem, vt Iacob Liam trigesimoquarto, quæstione secunda, Can. si virgo. Quinctus si vterque adulterium commisit ex August. lib. 1. de serm. Domini in mon. cap. 28. *paria namque delicta mutua compensatione tolluntur*. quod procedit etsi vnus sæpe, alter semel peccasset, qui enim postremo adulterauit amittit ius negandi debitum etiam sæpè delinquenti. Immò si qui priùs peccauerat iam emendatus est, alteri resipiscere nolenti negare poterit debitum iuxta Palud. 35. a. 2. in 4. Sotum 36. q. vni. a. 1. quod & probabilius videtur. Sextus si alter alterum sibi iam reconciliauit, vel expreßè noxam cõdonando, vel petendo, reddendove debitum spontè; quod si post diuortium innocens etiam adulteretur, non videtur teneri, dimissum recipere, nisi à iudice compellatur, quibus adde quod innocens reuocare poterit coniugem si emendatus iam sit, etiam per sententiam iudicis separatum, ac proindè velit, nolit, adulter tenebitur ad innocentem redire, quod si incorreptus sit sine peccato eũ reuocare poterit, nisi impediatur ratione scandali, cùm reuocando præsumeretur in adulteriũ consentire, vel nisi ob correctionem fraternam, non sit reuocandus.

2. *Quando vir adulteram repudiare debeat.* Ex his enim capitibus tenetur maritus sub mortali diuortium ab adultera facere, quando adulterium est publicum, nec vlla spes alia emendationis apparet, tunc enim eam retinendo, ipsius adulterio præsumitur consentire, in quo euentu locum habet illud Prouerb. 18. *qui tenet adulteram stultus est*; si tamen vxoris adulterium sit occultum, vel licèt sit publicum; si spes emendationis subest, sine peccato potest eam retinere, iuxta Magistrum in 4. d. 36. cap. penultimo, & alios Doctores ibi, dante præsertim marito operam continendi eam in officio; nec tunc consentire vxori adulteranti præsumetur. immò etiamsi in publicum sit, nec spes emendationis, fas est eam retinere, si constet tamen virum dare operam, quantum in se est, pro correctione vxoris, ne fortè illius leno præsumatur, Vide Nauarrum, capite decimosexto, num. vigesimooctauo, quod præsertim verum est, si retineat vitandæ propriæ fornicationis causa.

3. Secus autem est in vxore, nam non tenetur illa recedere à marito adultero, nec peccat, si ab eo debitum petat, reddatue, eò quòd vxori mariti sui, qui caput ipsius est, correctio ex officio non incumbat, nec ipsa præsumatur in adulterium mariti consentire. Sed illud nõ negarim, quod si spes esset emendationis viri si ipsa nec peteret, nec redderet, astringeretur lege correctionis fraternæ id facere, sine notabili tamen suo detrimento.

4. *Diuortium quoad thorum quando iustum.* Illud hic animaduersione dignum est, diuortium, quoad Thorum, & cohabitationem (hoc autem propriè diuortium dicitur) vt iure fiat, opus esse iudicis auctoritate, 33. quæst. 2. c. 2. 3. 4. nisi de adulterio publicè constaret: nam tunc priuata auctoritate fieri posset: immò etiam si esset secretum, modò scandalo occurreretur: quod fieret in remotas regiones migrando relicta adultera, sic Sotus in 4. d. 36. artic. 3. Sances libr. 10. d. 12. nu. 32. 33. & alij, sed hoc est intelligendũ quoad forũ cõscientiæ, in quo vir sublato scãdalo, sibi ius dicere potest, si probare potest, cùm defectus probationis non sit ex culpa sua. Verùm quoad forum externũ id non permittitur, sed restituitur vxor, nisi adulterium sit notorium, ita vt nulla tergiuersatione negari poßit, vt Sanc. monet l. 10. d. 12. n. 25. iuxta cap. *significasti*, & cap. *porrò*. de diuortijs: adde etiam, vel nisi in continenti vir posset fornicationem probare, quod habet Diuus Thomas in quarto d. 35. artic. 3. Sed Couar. hoc secundum non admittit 4. decret. 2. p. capite septimo, §. 5. n. 12. Vide Sances l. 10. disp. 12. n. 21. 22. 23. 24.

5. Porrò quo ad thorum non dubium, priuata auctoritate fieri posse separationem comperto adulterio, alioqui si teneretur reddere obligaretur vir ad incurrendum bigamiam, vt docet Nauar. in sum. capite 27. nu. 175. verùm etiam priuaretur iure accusandi adulterium: vtrumque enim per accessum ad coniugem adulteram post cognitum adulterium consequi iudicatur. Ipsi verò adultero ab innocente coniuge, quamdiu occultum est adulterium, debitum amicè petere, non exigere licet, iuxta Caietan. tom. primo, tract. 29. & in sum. verbo, *vsus matrimonij*, cap. 10 & alios. Sotus tamen d. 36. articul. 3. Cathar. libr. quinto, contrà Caiet. de Sacramento matrimonij, tenent fas esse etiam exigere; putant enim non priuari ipso iure exigendi antequã auctoritate iudicis, vel cõiugis innocentis priuetur, nec teneri suum crimen prodere. Rebel. tamen Caiet. sequitur l. 2. de matrim. q. 17.

6. *Alia causa diuortij.* Postremò adnotandum est, quod in Scholij attigimus. 117. alias connumerari etiam causas minus præcipuas faciendi diuortium, non quidem perpetuum, sed quamdiu ipsæ durauerint. Prima est sæuitia viri, nisi is sufficientem cautionem præstet de non offendenda vxore ex cap. literas de restit. spoliat. Secunda furor alterius, quam Couar. 2. p. epito. cap. 7. §. 8. numero 3. rectè interpretatur de furore ita

vehementi, vt periculosa reddatur cohabitatio. Tertia si alter alterum veneno perimere tentauit. Couar. loc. cit. Quarta si alter alterum sollicitet ad peccandum, & admonitus non resipiscat. Nauar. cap. & num. 22. Quinta quodcumque crimen vnius, quod in graue alterius periculum vel detrimentum vergit. Sexta fornicatio spiritualis per hæresim, vel apostasiam à fide. De hac tamen sexta causa grauis est difficultas, quam lege apud Rebel. libro secundo, de matrim. q. 18. satis enim est interpreti scripturę hęc breuiter attigisse, qui plura & meliora volet legat doctissimè, & copiosissimè de his disputantem Thomam Sances nostræ Societatis lib. 10.

Cæterum de libello repudij an licitus fuerit, nō hic disputamus, quia potiùs pertinet ad locum illum Matth. 19. tantum hic voluimus attingere, quæ ad indissolubilitatem matrimonij, & diuortium pertinebant, & propterea hic explicauimus Theor. 7. locum illum Matth. 19. de libello interim repudij lege eundem Sances, libro decimo, d. 1. & Perer. cap. 7. epist. ad Roma. d. 2.

THEORIA X.

In ver. 34. An Christus Dominus omne iuramentum damnauerit.

1. *Hæretici qui iuramentum damnauerint.*

HAERESIS est VValdensium, Ioannis VViclef, & nunc Anabaptistarum, generatim à Christo Domino prohibitum esse iusiurandum. Sed hanc hæresim manifestè falsitatis reprehēdunt Scripturæ. Paulus enim ad ad t. iurasse legitur: *testis*, inquit, *mihi est Deus*, item 1. Corinth. 15. 31. *quotidiè morior per vestram gloriam fratres quam habeo in Christo.* Græcè καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω νὴ τὴν ἡμετέραν καύχησιν. ἣν ἔχω ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. & 2. Corin. 1. *testem Deum inuoco in animam meam.* ad Philipp. 1. *testis mihi est Deus, quomodo cupiam vos in visceribus Christi.* ad Heb. 6 *omnis controuersiæ hominum finis ad confirmationem, est iuramentum.* Idem & alijs locis Scripturę constat, Apocal. 10. iurat Angelus per *viuentem in sæcula sæculorum.* 3. Reg. 1. iurauit rex Dauid, & ait: *Viuit Dominus.* Item: *sicut iuraui per Deum Israel dicens, Salomon regnabit, sic faciam.* 4. Reg 5. Elisæus, & Ioseph Gen. 42. iurasse leguntur. Quid? an non etiam ipse Deus iurasse legitur? Psal. 109. *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos* &c. Luc. 1. *iusiurandum quod iurauit ad Abraham.* Non igitur malum est iurare, dummodo necessarias adhibeas circumstantias. Præcepit olim Deus: *non occides*, neque aliud quippiam adiecit, neque propterea rectè dixerit quispiam iudici vetitū esse, cùm ius ipsum possit hominem interficere. Ita hoc loco simpliciter dictum, *nolite iurare omninò*, sed non proinde vetitum, cùm necessitas flagitat, iusiurandum, debitæ si adsint circumstantiæ.

2. *Cur Christus iuramentum prohibuerit.*

Constans hæc est Theologorum sententia, propterea Christum cauisse ne omninò iuraremus, quo frequentem iurandi vsum è medio tolleret. Ad hæc, peruersum Iudæorum iudicium eo loco Dominus coarguit, quo sibi in animum induxerant, nihil in iureiurando cauendum esse præter mendacium, quo fiebat, vt de rebus leuissimis & nullius momenti, & ipsi iurarent frequentissimè, & ab alijs iusiurandum exigerent. Hunc ergò morem, & consuetudinem deprauatam, quam lex non apertè vetabat, quæque apud eos inoleuerat, Dominus reprehendit, & docet, ac iubet omninò esse à iureiurando abstinendum, nisi ad id nos necessitas impellat, vide Scholia in hunc locum n. 123. & 124.

Spectauit præterea Dominus hac sua prohibitione ea tantum de causa institui posse iusiurandum, vt sit tanquam remedium quoddam humanæ imbecillitatis, & ad fidem faciendam rei, quam dicimus, necessarium instrumentum. quemadmodum igitur corpori medicamenta adhibere non expedit, nisi necessè sit, eorundem verò frequens vsus, solet esse noxius, & pernitiosus: ita etiam nisi cùm grauis, & iusta causa, iureiurado vti, salutare non est; quod si frequens adhibeatur, tantum abest, vt prosit, vt magnum detrimentum & perniciem afferat. 3.

Innocentius III. cap. & si Christus de iureiurando. docet; quædam esse per se mala, vt furtum, adulterium, quæ proindè prohibentur: ita vt nunquam facienda sint: Alia verò prohibētur nō quia per se mala, sed quia si frequenter fiant, multa ex his consequentur mala; vt vinum per se malū nō est, & tamen perhibet Apost. dicens: *nolite inebriari vino in quo est luxuria*, quia ex frequenti & immodica vini potatione luxuria generatur. Sic & iuramentum per se quidem malum non est, cùm sit cōfirmatio veritatis, sed tamen prohibetur ea ex causa, quoniam ex frequenti, & incauta iuratione periurium sæpè contingit, quæ apud Innoc. loc. cit. leges.

Quod si dicas: iusiurandum actum esse virtutis latriæ, ergò frequenter vsurpandum; facilè cōcesserim propositionem, non item sequelam. Est quidem iusiurandum latrię actus, nam cùm per Deum iuramus, illi cultum, reuerentiamque exhibemus, fatemur enim Dei magnitudinem; nam, vt inquit Paulus, ad Hebr. 6. *homines per maiorem sui iurant*; fatemur item illum omnia cognoscere, illum veritatis fontem esse, illum violatæ religionis in iureiurando vltorem esse. Hinc Hieron. Matth. 5. ait: *qui iurat, aut veneratur, aut diligit eum per quem iurat*, sed nego Deum passim in testem quarumcumque rerum vocandum esse absque necessitate, & delectu. iniuriam infert regi, si ad res parui momenti confirmandas, regis vitam adhibeat, vnde Aug. l. 1. de ser. Dom. *qui intelligit*, inquit, *non in bonis*, (.i. in his, quæ bona sunt absolutè) *sed in necessarijs iurationem habendā* (iuratio enim absq; necessitate, veritate, & iustitia, non modò non est bona, verùm etiam mala) *refrenet se, vt non ea vtatur, nisi necessitate.* Cæterum erit in bonis iuratio & religionis actus, si comites suos habeat, de quibus in seq. Theor. lege D. Thom. 2. 2. q. 89. a. 5. 4. *Iuramentū actus latriæ non tamen frequentandum.*

Audiamus igitur Eccles. 23. 9. sic nos à iurādi consuetudine auertentem: *iurationi ne assuescat os tuum: multi enim sunt casus in illa.* Si igitur iter, in quo multi subsunt lapsus vitamus, cur non & frequentem iurandi consuetudinem, & facilitatem? subdit Ecclesiast. v. 11. *sicut seruus* 5.

inter-

interrogatus assiduè (id est, sæpè à Domino in quæstionem, & verbera vocatus) *à linore non minuitur* (id est, vibicibus, verberumque signis notatur, & deturpatur) *sic omnis iurans, & nominans* (Deum testem) *in toto à peccato non purgabitur* (id est inquinabitur peccatis, quæ sunt velut iuramentorum vibices) Eodemque cap. v. 12. sic legitur: *vir multum iurans implebitur iniquitate & non discedet à domo ipsius plaga*; rectè quidem, nam cùm alijs Decalogi preceptis pœnam Deus non addiderit, addidit iuramento, si malè fiat, ex ho. 20. 7. *non assumes nomen Domini Dei tui in vanum. nec enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra.* lege Chryso. hom. 15. ad pop. & 19. & 27 qui etiam affert ad id confirmandum Zach. c. 5. io hæc verba: iurantis capiti minitantem falcē: *Dixit*, inquit, *ad me Dominus, quid tu vides? & dixi, video falcem volantem &c. & ingredietur domum iurantis nomine meo, & dissoluet in medio, & suffodiet lapides, & ligna.* D. Basil. Psal. 14. *Turpe*, inquit, *est, & omninò stultum sese vt fide indignum accusare, & ad iuramenti securitatem confugere.*

6. Olim Flamini diali iurare non licebat, rationem reddidit Plutarchus libr. problem. Rom. num. 43. quod ei parua in re fidem non habere absurdum est, cui summa, & diuina credita sunt, multò hęc magis in Christianum hominem conueniunt, maximè verò in religiosos, & Christi Sacerdotes, quorum vita talis esse debet, vt in locum iuris iurandi sufficì possit, tantum abest, vt sit illis ad iuramenti securitatem confugiendum.

7. Hanc sententiam, quam hic confirmauimus, perspicuè docet Augustinus, & affirmat iusiurandum interponere aliquando licere. Quod & ipso iure Canonico traditur, & docetur cap. omne c. *non est* c. *in nono* c. *vt noueritis* 22. quæst. 1. ex D. Augustino, quamuis D. Basilius sermone primo, in Psalm. 14. itemque Matth. cap. 5. Theophylact. Euthym. & Oecumen. & Chryso. in eundem Matth. cap. 5. homilia 19. ad populum Antiochen. & 15. in Genes. & 9 in Acto. Apostol. & Auctor imperfecti in Matth. cap. 5. homilia decimaseptima, & alij quidam Patres, docere videantur, iurare, esse per se malum, & in veteri lege Iudæis fuisse permissum, vt minus malum, ne videlicet, illi per Dæmones, aut simulacra iurarent: at in noua lege esse penitus interdictum. Sed hos ego Patres interpretor loquutos esse de iuramento frequenti & non debitis comitibus ornato. Cur verò dicatur à malo esse, in Scholijs exposuimus num. secundo.

THEORIA XI.

Quibus conditionibus vestiri debeat iuramentum.

1. Quomodo iurandum

LICET communi Theologorum, & Canonistarum consensu, ad iusiurandum satis sit Deum testem arcessere: vt religiosè tamen, & Sanctè iuremus, plura requiruntur, quæ Hieremias breuiter numerat capite quarto, secundo *iurabis: viuet Dominus, in veritate, & in iudicio, & in iustitia*, hoc est, primùm quidem ad veritatem confirmandam, deinde pro seria, & graui, & alicuius momenti re. Denique pro re iusta, ac debita comprobanda. Hæc enim significant, veritas, iudicium, & iustitia; veritate caret iuramentum mendax, iudicio, iuramentum incautum, iustitia, iuramentum iniquum; siue illicitum, Cornelius Pontifex 22. quæs. 5. c. *honestum*, alium adiecit comitem iuramenti, hoc est, ieiunium: honestum, inquit, videtur, vt qui in Sanctis audet iurare, hoc ieiunus faciat cum omni honestate, & timore Dei. nam vt ait Arist. 1. metaph. capite tertio. *ὅρκος ἐστὶ τιμιώτατον*, hoc est, *iuramentum summo est dignum honore.*

Primum igitur in iureiurando locum habet veritas, nempè, vt quod asseritur ipsum verum sit, & qui iurat ita esse arbitretur, non leui coniectura ductus, sed certa, aut verosimili, atque probabili, & qui iureiurando aliquid pollicetur eo debet esse animo, vt cùm tempus aduenerit præstet, quod promisit. Secundus comes iurisiurandi est iudicium, quia non temerè, nec inconsideratè, sed consultò, & cogitatò iurandum est; accuratè enim expendere debet rem totam, qui iuraturus est, an eiusmodi sit, vt iureiurando indigeat ad sui confirmationem. Videat, ne odio, amore, aliaue animi perturbatione impellatur ad iurandum, ne præceps, & temerarium sit iuramentum; vt in more positum est illis hominibus, qui in re vilissima, & inani, nulla ratione, & consilio, sed praua quadam consuetudine iurant, quod passim venditores, emptoresque faciunt. Postremò necessaria est iustitia, quæ præsertim in promissis spectatur. Quare si quis iniustum aliquid, vel inhonestum promittit, & iurando peccat, & exhibendo promissa nouum crimen addit. sic Herodes impiè, ac nefariè, & iurauit, & promisso stetit; neque aliud fuit Iudæorum iuramentum, qui seipsos ea conditione deuouerunt, vt nihil gustarent, donec Paulum occiderent. Hos tres iuramenti comites, veritatem, iudicium, atque iustitiam numerat Hieronymus, eodem Hieremiæ capite, de quibus item vide Diuum Thomam 2. 2. quæstio. 89. art. 3. 2.

THEORIA XII.

Disputatur an prohibuerit Deus iurare per creaturas tantum v. 34.

D. Hieronym. in eam iuisse videtur sententiam, vt putauerit in Euãgelio prohibuisse Christum Dominum iurare per creaturas, non autem per Deum, sic enim Matth. 5. obseruat, & habetur c. considera, 22. q. 1. *considera*, inquit, *quod Saluator non per Deum iurare prohibuit, sed per cælum, & terram, & per Hierosolymam, & per caput tuum: & hoc quasi paruulis fuerat lege concessum, vt quomodo victimas Deo immolabant, ne eas immolarent idolis, sic etiam iurare permitterentur per Deum, non quod rectè hoc facerent, sed quod melius est Deo id exhibere, quàm Dæmonijs.* Innocentius item III. c. Etsi Christus, de iureiurando videtur Hieronymi sententiam sequutus, sic scribens: *licèt iuramentum prohibuisse Dominus videatur: nunquam tamen per creatorem, sed per creaturam iurare prohibuit: ne per* 1.

huius-

huiusmodi iuramentum, transferretur ad creaturam honorificentia creatoris, quod probat, quia *cùm in Euangelio præmisisset: Dico vobis nolite iurare omninò, statim subiunxit, neque per cœlum, neque per terram, neque per Hierosolymam, neque per caput tuum*. Hæc ille.

Sed hi Sancti nolunt significare illicitum omninò esse iuramentum omne per creaturas, sed loqui videntur de iuramento per certas quasdam creaturas, per quas non licet, quod verissimum est.

2. Cæterum communis est omnium Theologorum sententia, Christum Dominum Matth. 5. non solùm iusiurandum per creaturas, sed per DEVM etiam vetuisse, quod clarè ex ipsomet contextu intelligere est, ait enim Christus Dominus: *sit sermo vester, est, est, non, non, quod autem his abundantius est, à malo est*, cùm generatim priùs dixisset: *nolite iurare omninò.* si tamen adsint iuramenti comites vtrumque licet.

3. Cur ergò inquies proposuit exemplum in iureiurando per creaturas? Responderi potest, quod iusiurandum per creaturas minus est. Igitur si minus hoc fugiendum, mùltò magis fugiendum intelligemus iusiurandum per Deum, quod maius est. Aliter etiam respondet Augustinus libro de sermone Domini, *quæri potest*, inquit, *cùm diceretur, non iurare omninò, cur additum sit, neque per cœlum, neque per terram, &c. credo propterea, quia non putabant Iudæi se teneri iureiurando, si per ista iurassent. Et quoniam audierant, reddes autem Domino iusiurandum tuum, non se putabant Domino debere iusiurandum, si per cœlum & terram, aut per Hierosolymam, aut per caput suum iurarent.* Sic Augustin. Verùm quod Iudæi eius fuerint falsæ opinionis, vt crediderint in nullo iuramento per creaturas iureiurando astringi, non satis constat: immò quod aliqua huiusmodi iuramenta hominis fidem obligarent, quædam verò minimè. ex c. 23. 16. 18. Matth. non obscurè videtur colligi, dicebant enim Scribæ, & Pharisæi; *quicumque iurauerit per templum, nihil est; quicumque iurauerit in auro templi, debet, & quicumque iurauerit in altari, nihil est; quicumque autem iurauerit in dono, quod est super illud, debet.*

4. *Dupliciter quis per creaturas iurare potest.* Postremò obseruandum est, bifariam posse quempiam iurare per creaturas: vno modo per eas tanquam in se numinis, & diuinitatis aliquid habentes; quomodo per idola gentes iurare solent. quod iusiurandum blasphemiam continet: quod enim est Dei proprium, creaturæ tribuit, nimirum esse omnis veritatis auctorem, testem, & iudicem, qui nec falli omninò, nec fallere potest: Et hoc est, quod canones prohibent c. clericum, &c. si quis 22. q. 1. Altero modo iurat quis per creaturas, non propter ipsas, sed propter Deum, qui est auctor omnis veritatis, & sanctitatis, quam habent creaturæ: & iusiurandum huiusmodi est religionis opus, & officium, si iuretur in veritate, iudicio, & iustitia. Hoc itaque iusiurandum non simpliciter prohibuit Christus sicut nec iusiurandum per Deum, sed frequentem vsum iurandi, & sine necessitate.

DIGRESSIO I.
MORALIS

In qua adaptantur septem beatitudinibus, septem dies quibus Deus initio mundum condidit.

HAc de re sic ferè scribit a[uc]tor glossæ magnæ mysticæ in primum caput Gen. 1.
in principio creauit Deus cœlum & terram: mysticè, inseruit in homine, qui microcosmus vocatur, intelligentem facultatem, & appetentem, illam vt cœlum astris micantibus scientia collustrandam; hanc, vt terram virtutibus quasi virore quodam exornandam. Verùm *terra erat inanis*] nam in præscribenda sibi beatitudine nutabat appetitus, cùm plures, eosque incertos sibi statuisset fines, vel in rerum mundanarum affluentia, vel in dignitatum culmine, vel in gloriæ splendore, vel in carnis illecebris: iterũ vacua erat terra hæc, cùm sibi præfixum felicitatis finem assequi non posset in istis terræ bonis. Porrò *tenebræ obruebant faciem abyssi*; quia ignoratio effundebatur tenebricosa super intellectum; etenim nulla diuina, seu reuelata scientia illustrabatur. *Spiritus autem Domini ferebatur super aquas*] id est, spiritus ex ore Christi prodiens, spiritus, inquam, nitidus & viuificator ferebatur super aquas, super turbas, cum mortalibus cœlestem beatitudinem reseraret. *Dixit* 2.
verò fiat lux, cùm dixit, *beati pauperes spiritu*. Paupertas namque spiritus, quasi prima quædã lux affulgens, tenebrosam eam caliginem dispulit, qua obruebatur homo, cupiditatem videlicet rerum terrenarum, & dignitatũ culmina, quibus se beari posse falsò opinabatur. Subiecit deinde, *fiat firmamentum*, cùm dixit; *beati mites.* Mansuetudo namque est quasi firmamentum inter aquas & aquas. reddit enim hominem firmum & immobilem inter illatas contumelias & ingruentes calamitates. *Dixit quoque; congregentur aquæ in locum vnũ, & appareat arida*, quando nimirũ dixit: *beati qui lugent*, luctu siquidem pœnitentiæ, & mundi despicientia congregantur aquæ, concupiscentiæ nimirum illecebræ, corporis voluptates, in locum vnum, id est, seorsum à nobis. Et tunc apparet arida terra, cor videlicet nudum, aptum vt herbas & arbores, Sanctos nimirum affectus, & probas actiones & virtutes proferre queat. Dixit verò etiam *fiant luminaria in firmamento cœli*, cùm dixit: *beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam*, qua tanquam clarissimo sole fulgemus in vita, & tanquam micantibus astris ornamur. Dixit, *producant aquæ pisces, & aues*, cùm adiecit: *beati misericordes*, & *beati mundo corde*. nam misericordia nos pisces efficit, cùm inter aquas beneficentiæ, & pietatis natare doceat; munditia verò cordis aues facit dum mentem ad cælestium rerum contemplationem attollit. Postremò & illud adiecit: *fiat homo ad imaginem & similitudinem Dei*, cùm dixit: *beati pacifici, quoniam Filij Dei vocabuntur.* Assecuti namq; pacem internam, mitigatisq; affectibus in Christi Dei, & hominis imaginẽ transformamur, & in adoptionem Filiorum euehimur, qua parta quiescit Deus, id est, Christus ab omni opere, quod patrarat, quod videlicet

in nobis pro salute nostra peregerat sibique in animis nostris complacet. Diemq; septimum, hoc est, ornatã virtutibus inde consequutã vitã adhuc sanctificat, & benedictionibus auget.

DIGRESSIO II.

De Augustissima Beatorum sede.

1. QVONIAM sæpè hoc cap. facta est mentio regni cęlorum, & Euangelium quod eodem cap. exposuimus, recitatur in Ecclesia ipso Sanctorum omniũ Festo die, non erit ab re hoc loco digressiones morales aliquas inserere ad Beatos pertinentes. Tria igitur breuiter dicam, primùm de loco ipso Beatorũ, mox de tam augustissimi loci habitatoribus, id est, Beatis. Demum de modo, atque arte eum locũ adipiscendi. & quidem duæ priores digres. prima, & secunda, non tam morales erunt, quàm etiam Scholasticæ.

Quamuis igitur locum esse aliquem qui sit felicissima Beatorum omnium sedes, constans sit Scripturarum, & SS. Patrum sententia: hunc tamen esse cœlum Empyreum, vel locum aliquem corporeum pauci quidam Scripturę Interpretes nequaquam concessere. & quidem Caietani paulò audacior est sentẽtia, quam refert Catherinus in Gen. 5. cœlũ nullũ Empyreum extare, sed Deum vltra mundi machinã, beatis nullo corporeo in loco suam impertiri felicitatem. & idem habet 2. ad Cor. 12. & verò non erit inutile eius referre argumenta, quibus motus in eam sententiam abierit. Primum nullibi, inquit. Scripturæ Empyrei meminerunt, & sine causa, & ratione efficaci veteres Patres illud in Ecclesiam inuexisse videntur, neque enim visu cõprehenditur, nec cietur motu. Deinde Angeli corpore vacant, longeque magis Deus, est igitur superuacaneum locum eis assignare corporeum. Adhæc possunt & pro hac sententia hęc afferri: si Empyreũ Beatorũ sedes admitti deberet, sanè lucidissimum esse concedendum est. Hoc falsum est, igitur & primum. si .nu. lucidum esset sensu cõprehenderetur; & statim initio, abyssi faciẽ illustrasset. Prætereà si daretur non otiosum esset, sed in alios orbes ageret, & in corpora inferiora. Atqui eiusmodi operationem non experimur, nec esse potest; cœlum enim non agit nisi per motum, quo caret Empyreum.

Caietani sententia de loco Beatorũ.

2. Sed Caiet. interim prætermissa opinione, hic perabsurda sese offert sentẽtia Lugubini in sua Cosmo. & in tract. de naturis incorporeis; sensit is cœlũ Empyreũ esse quid æternũ & increatum, hoc est, esse lucẽ, & qualitatẽ quandã manantẽ ex Dei essentia, in qua Deus est, & ad cuius participationẽ tam boni Angeli, quã iusti admittuntur, & hãc esse æternã illã lucẽ, & claritatẽ Dei, quæ iustis in scripturis promittitur, de qua intelligendum putat illud, quod de Deo Psal. 103. dicitur; *amictus lumine sicut vestimento*, huius lucis specimen datum, ait, in transfiguratione Domini, & in rubo Moysis.

3. Communis sententia Scholasticorum est, dari cœlum Empyreũ SS. domiciliũ, & sedem Beatorũ; quin & Clemens Stromatũ l. 5. Orph. carmina citat, in quibus videtur cõprehendere illud Isa. 66. 1. *cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum*. sunt autem hæc carmina:

Cælum Empyreum asseritur.

Ipse autẽ in magno constans, & firmus Olympo est,
Aureus huic thronus est pedibus subiectaq; terra.

Quarè vt idem Clemens tradit vetustissimus hic antiquitatis poëta veluti de Empyreo scripsisse videtur paraphrasticam ferè Scripturarũ sententiam, nempè, illius loci Isa. ca. 66. 1. quem paulò antè retuli. Homerus item sic cecinit:

Semper vbi sedem firmam dixêre Deorum
Esse; neq; hæc ventis quatitur, nec spargitur imbre,
Non nix albescit. Et Virg.
Panditur intereà domus Omnipotentis Olympi.

Iustinus in admonitorio, de supremo inspectabili cœlo, hoc ipsum sensisse Platonem restatur, & Euseb. de præpar. Euang. l. 11. c. 19. cœlestem terram cognouisse Platonem refert. lege Steuchũ de incorporeis, & inuisibilibus rebus, & videbis etiam gentiles subodoratos aliquam saltem esse Dei, ac Beatorum sedem.

Strabus primus videtur, ac Beda in Exhæmero Iunilio adscripto, Empyrei nomẽ excogitasse à splendore, nõ ab ardore, qui etiã mundi initio conditum fatentur, ac eius meminisse Mosen cùm dicit; *in principio creauit Deus cœlum, & terram* &c. De eo magister sentent. in 2. sent. dist. 2. cum Scholast. & D. Th. p. p. q. 66. a. 3. 4.

Cæterum Basil. hom. 1. & 2. examer. Greg. Nazian. carm. 4. de mũdo; & oratione panegyrica, quæ est 38. in Christi natiuitate: & Nicetas ibidem, & oratione 2. in Pascha; Theodor. in Gen. 9. 6. & alij quidam, dum duplicem mundum distinguunt, supernum, & intelligibilem, & hunc sensibilem, astruunt illũ ante hunc esse conditum. Ac meo quidẽ iudicio per illũ mundum saltem eorum aliqui intellexisse videntur Empyreum cœlum, vbi se Angelis ostendat Deus, eosque suæ beatitatis participes efficiat, atque ita Basilium sensisse non dubito. 5.

Huius cœli videtur B. Petrus meminisse apud Clementem in libris recognitionũ 1. circà medium, 2. sub finẽ Chrysost. oratione, *sufficit tibi gratia mea*; memorat hos duos mundos .i. intelligibilem, & sensibilem, nec tamen de eorum origine aliquid prodit. Quarè nõ videtur Chrysost. ita posuisse vnum cœlum, vt Empyreum negarit, sed vnum vt partem mundi sensibilis. Hieronymus Isa. 14. ait, qui dicebat in corde suo *in cœlum ascendam*, vel antequam de cœlo corrueret ista dicebat, vel postquam de cœlo corruit. si adhuc in cœlo positus, quomodò dicebat, *ascendam in cœlum*? sed quia legimus cœlum cœli Domino, cùm esset in cœlo, .i. in firmamento, in cœlum vbi solium Domini est, cupiebat ascendere, non humilitate, sed superbia. si postquam de cęlo corruit arrogantiam debemus intelligere, quod nec præcipitatus quiescat. 6.

Hilar. & Aug. in Ps. 122. in illa, *ad te leuaui oculos meos, qui habitas in cœlis*, videntur sic argumentari; cœlum hoc visibile præteribit, & non erit, sedes Domini manet in æternũ, igitur non poterit aliquod cęlorũ istorũ esse Dei domus. Vndè hinc afficiam esse aliud cœlum immutabile omninò, in quo dicatur esse sedes Dei, & hoc Empyreum vocamus. 7.

Quod si obijcias Patres aliquos tanquã sedẽ Dei, & Beatorũ domiciliũ sidereos cęlos constituisse, vndè quis meritò arbitretur illos non 8.

posuisse

posuisse cœlum aliquod immotum, totumque lucidum quod Empyreum nominamus. Respondeo hos non clarè loquutos esse, & posse exponi de his cęlis loquutos fuisse quasi de scabello pedũ Dei & Beatorũ, vel tanquã de solo &pauimento cœlestis illius regiæ. Vel certè quia per hos sidereos cęlos sub visum, & aspectũ nostrũ cadentes, & stellis tanquã luminibus accensis ornatos, volũt nos ad inuisibile illud, & vndiq; collucens Beatorũ domiciliũ, similitudine quadam attollere: præsertim cũ cęlũ ipsum Empyreũ visu, & oculis nõ cernamus, sed potiùs cũ ad illud oculos erigimus, hos cœlos sideribus cõspicuos primũ intueamur, & verò etiàm per illos quodãmodo Empyreũ agnoscamus. Reliquũ est iam vt verissimã hãc Patrũ sententiã, nos etiã aliquot adductis rationibus, &scripturis cõfirmemus, ꝙ sequẽti digress. fiet.

DIGRESSIO III.

Quid de cœlo Empyreo sentiendum.

DVABVS propositionibus Altera contra Caiet. Altera contrà Eugubinũ hanc Patrum de cęlo Empyreo sententiã confirmabo.

1\. *Cœlum Empyreum probatur ex scripturis.*

Est ergò prima positio hæc: suprà oẽs orbes cęlestes, qui perenni motu cientur, collocandũ est cęlũ quoddã immobile, totũ collucẽs, sedes Dei, & Beatorũ domiciliũ. Primũ id persuadẽt Scripturæ, quæ locũ illũ modò cęlũ cœlorum, modò firmissimũ Dei habitaculũ, nunc regnũ, nunc domũ Domini, Iam verò Hierusalẽ, videlicet, cœlestẽ, ac sublimẽ, ciuitatẽ præclarã, ipsũ vocantes. Salomõ 2. 6. Paral. *si cœlũ*, inquit, *& cæli cœlorũ capere eum n. queũt, quantus ego sum vt possim ædificare ei domũ?* & iterũ c. 7. 33. *tu exaudies de cœlo firmissimo habitaculo tuo*; & Pl 102. 19. *Dominus in cœlo parauit sedẽ suã, & regnũ ipsius omnibus dominabitur.* & Ps. 113. 16. *cœlũ cœli Domino, terrã aũt dedit Filijs hominũ.* Isa. 66. 1. *Cœlum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum.* Baru. 3. *quã magna est domus Dei, & ingens locus possessionis eius.* Matt. 6 *Pater noster qui es in cœlis.* Act. 1. dicitur de Christo; *nubes suscepit eũ in cœlo.* Ad Gal. 4. 26. *illa aũt quæ sursum & Hierusalẽ, libera est, quæ est mater nostra.* ad Heb. 13. 14. *non habemus hic manentẽ ciuitatẽ, sed futurã inquirimus.* quibus Apostoli dictis maximè consonat illud Psalm. 21. *Lætatus sum in his, quæ dicta sunt mihi, in domum Domini ibimus*, & quæ sequuntur.

2\. *Ex Patribus*

Secundò Patres interpretes, & Scripturarũ inuestigatores figuris varijs adũbratũ ostẽdũt locũ illũ in Scripturis: hũc .n. esse significatum, aiũt, paradiso altern olim à Deo cõsito in terris. ibi .n. diuinitas Ambrosia ac nectare suauior, quasi vitæ lignũ perpetuò Beatis vitã renouat; vbi itẽ fons gloriæ ex anima scaturit, & emanat in corpora, quatuorq; dotib' quasi amnibus beatorũ corpora irrigat; vbi arbor scientiæ boni, nusquã aũt mali perpetuũ viret; pulso .n. & ad inferos quodammodo detruso omni malo, summũ ibi bonũ erit ac perenne. Hic idẽ locus est Noë vinea, cuius vini hausta suauitate ebriæ animę cũ sponsa cęteros inuitant: *comedite amici, & inebriamini carissimi* Can. .hic est Abrahæ illud tabernaculũ, in quo Deus cũ Angelis, & hominibus epulatur Genes. 18. hic est Aegyptus illa fœcunda, in qua Beatus quisque ceu Ioseph veste byssina gloriæ, torque immortalitatis, curru secundo post Christũ triũphat Gen. 41. hic arca est, virgã, ac manna, maiestatẽ, sc. Dei, ac iucunditatẽ cõplectens, Exo. 16. hic locus terra illa est fluens lac & mel, Beatos, videlicet, reficiens, ac recreans Christi humanitate, ac diuinitate, ceu nectare suauissimo Exod. 3. hic illa Ierusalẽ, cœlestis cuius seras cõfortat Deus, fines pace vnit, filios benedictione locupletat, eius ciues, frumenti adipe satiat. Ps. 147. hic tẽplum est illud gloria Dei quasi nube repletũ, in quo clamare nõ desinũt Angeli, *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* hic tẽplum est illud Salomonis viuis ex lapidibus structũ. hic domus ea est, cuius mirifici apparatus splẽdore obstupescit Regina Saba 3. Reg. 10. hic idẽ locus ciuitas est Cãpestris omniũ bonorũ vbertate ditissima, ad quã per ignem, & aquã proficiscimur 4. Esdræ 7. Hic Tabor mons est, in quo emicat Christi facies vt Sol, vestimenta verò in morẽ niuis cãdida sunt, vbi Petr' ait, *bonũ est nos hic esse* Matt. 17. Hic idẽ ciuitas est sancta illa, noua, descendẽs de cęlo à Deo, lapidibus ornata pretiosis, cuius muri structura ex lapide Iaspide; ipsa verò ciuitas aurum mundũ simile vitro mũdo, & platea ciuitatis aurũ mundũ, quã claritas Dei illuminat, cuius singulæ portæ ex singulis sunt margaritis, & fundamenta omni lapidi pretioso ornata Apoc. 21. deniq; hic est terra illa optatissima viuentiũ, vbi auferet De' oẽm lacrymã ab omniũ Sanctorũ oculis; vbi nullius mortis, nullius mali timor est; vbi sempiterum, & incredibile gaudiũ, omniũ bonarum rerum affluentibus copijs ditatum, sedẽ fixit perpetuã.

3\. *Ex ratione.*

Tertiò afferri possunt & rationes, quarũ hęc sit prima: omninò consentaneum valdè est, vt detur Beatorũ corporibus certa, cõueniens, & accommodata sedes, ac in primis Christi Domini, eiusq; sanctissimæ matris dignũ domicilium. Deindè ex D. Tho. p. p. q 66. a. 3. duplex gloria, quã expectamus, spiritualis animæ, corporalis corporum; ergò sicut gloria spiritualis initio mundi inchoata est in SS. Angelorũ beatitudine, ita decuit, vt in aliquo corpore perfectissimo, & omnis permutationis experte inchoaretur corporũ gloria, quæ à resurrectione non modò ad corpora hominũ pertinebit, verùm etiã in totũ orbẽ quodãmodo redũdabit. Porrò tale corpus nullũ aliud esse videtur, quã cœlũ ipsum Empyreũ. Ad hoc, si damnatorum corpora iure in locum quendã corporeũ intra terræ viscera sitũ, & sempiterna caligine obrutum, densissimisq; excæcatũ tenebris detrudẽtur; cur nõ etiã Beati admittantur in locũ aliũ corporatũ quidem, verũ cœlestẽ, omniũ orbiũ supremũ, omnis motus & conuersionis expertẽ, totũ in se ipso lucidissimũ, immẽsa pulchritudine ornatũ, vbi sedes sit beatarũ mentiũ, vbi se Deus clarè conspiciendũ exhibeat Hæc quidẽ sententia, tanto Patrũ cõsensu admissa, tanta tẽporis lõginquitate recepta, tanta cum Scripturis cõformitate stabilita, quãuis nõ sit omninò fide certa, nimirũ qua tale cęlũ esse affirmamus, quod Empyreum dicitur, negari tamen sine temeritate nõ potest; quod etiã obseruauit Valen. di. 5. q. 2. de creat. corp. pun. 1. sed iam sit.

4\. *Eugubini figmentum reiicitur.*

Propositio secunda; illud Eugubini figmẽtũ, de quo dig. 1. n. 2. dictũ est, omninò refellẽdũ est, ac sempiterna obliuione sepeliendum

tanquã à nostra fide alienũ. hoc excusat Eugu-
binũ, q eã opinionẽ iudicio, ac censuræ Eccle-
siæ subiecerit, quãuis, vt rectè ait Cater. in Gẽ.
multò prudẽti⁹ erat rẽ ipsã accuratissimè pri⁹,
vel perpẽdere, vel silẽtio supprimere, & nõ ita
ineptè tam periculosa typis mãdare; nã quotus-
quisq; est cuius nõ horreat anim⁹ audire rẽ esse
aliquã quæ Deus nõ sit, & Deo tamẽ ipsi coæ-
terna, & increata sit? Clamat Ioa. omnia p ipsũ
facta sunt: Clamat Paul. ad Colo. 1. Deũ rerũ o-
mniũ visibiliũ, & inuisibiliũ Creatorẽ esse, &
audet tamẽ Eugubious lumẽ illud, figmentum
melius dixero, increatũ, & æternũ affirmare?
Deindè Philosophiã destruit hęc opinatio. ro-
go qualis est ista lux? num accidens solitariũ, &
per se cohærẽs? at repugnat hoc naturæ accidẽ-
tis. dicet esse substantiã. iterũ sciscitabor, num
corporea? fuit igitur corpus aliquod antè mũdi
molitionẽ. num incorporea? erit igitur natura
intelligẽs? his aũt omnibus quid absurdius dici
aut excogitari poterat? Denique, nè in re clara
diutius immorer, si manat ista lux ex Deitatis
ipsa natura, procul dubio manabit ex necessi-
tate naturæ, hoc est, tãta, quãta est vis diuinita-
tis, erit igitur infinita. Vide quibus implicauit,
& irretijt se laqueis Eugubinus, quibus se nulla
ratione extricare poterit, reliquum est vt quæ
contrà veram sententiam objiciuntur dissol-
uamus, quod sequenti fiet digressione.

DIGRESSIO IV.

In qua obiectiones contraria opinantium dissoluuntur.

1. EX his, quę hactenùs diximus facilè est re-
futare, quæ cõtra objiciebamus p Caiet.
& verò quod primo loco objiciebatur, nullibi
Scripturas Empyrei meminisse, quin potiùs si-
ne causa, & efficaci ratione, tale corp⁹ affirmari
falsum est. Ostẽdimus. n. ex Scripturis, & Patrũ
cõsensu niti eorũ sentẽtiã, qui Empyreũ astru-
xerũt; & neq; id sine causa; decebat namq; Deũ
hunc locũ cõdere accõmodatũ ad Beatorũ So-
cietatẽ, & curiã supremi regis cõtinendã. Quẽ-
admodũ. n. par est Deũ coli in ornatis, & splẽ-
didis tẽplis quãuis nullis ipse manufactis ædi-
bus egeat, ita & de cęlo Empyreo sentiẽdũ est.

2. *Angelis licet incorporeis debetur locus corporeus.*
Quid? nõne Angelos etiã decebat esse potiùs
in loco corporen nobilissimo, & eminẽtissimo
quã in vacuo aliquo vel inani? rationi. n. valdè
cõsentaneũ est, eos, vt finitos, intra mundũ sub
certis terminis cõprehẽdi. neque. n. cõueniebat
vt omnia implerẽt, & per vniuersũ veluti va-
garẽtur, sicuti etiã damnatis spiritibus inferni
claustra cõstituta sunt. Deniq; ibi eos esse æquũ
erat, vbi cũ hominibus Beatis cõiungerentur,
& cũ mũdo sensibili copularẽtur, vt ita vterq;
mũdus, & qui oculis nũc nõ cernitur, sed intel-
ligẽtia cõprehẽditur; & qui sub sensũ cadit ne-
xũ quendã, atq; ordinẽ sub vno Principe Deo
referret. Et ex his clarissimè patet ad secũdam

3. *Lux cæli Empyrei cur à nobis non videatur.*
quoq; obiectionẽ respõsio. Tertia paulò obscu
riorẽ explicatũ, & enodationẽ habet, vnde vi-
delicet fiat, vt nõ ad nos vsq; fulgorẽ suũ mit-
tat Empyreũ. Bas. Amb. Theod. à supremi cęli
ambitu denso, spissoq; ac valido præpeditã es-
se eã lucẽ ne ad nos deferatur, sentiũt; sed eã o-
pinationẽ D. Th. q. 66. a. 3. ad 4. sic reijcit, quod
cęlũ illud quanquã solidũ, diaphanũ tñ sit, vnde

A lumẽ admittit. ipse verò aliã assignat rationem
cur ea lux nõ videatur à nobis, q nõ condensa-
tã corpus illud Empyreũ lucẽ habeat, vt radios
emittere queat instar solis, sed magis tenuẽ, ac
debilẽ, vt in partib⁹ cęli rarioribus, quæ, quãta
ad id satis est, densitatẽ nõ habẽt, videre est. vel
quod habeat, inquit, claritatẽ gloriæ, quæ non
cõgruit cũ lumine naturali: idẽ ferè respondẽt,
qui eã lucẽ oculis cęlestis gloriæ dote nõ insig-
nitis, minimè cõgruã esse cẽsent; inde. n. fieri vt
videri nequeat à mortalibus. sunt qui ad aquas,
quæ suprà cęlos residẽt, causã referãt nè ad nos
feratur lux illa. nec desunt qui nimiam interca-
pedinẽ causã eius rei affirmẽt. Vide Ricardum
de media villa 2. sent. distinct. 2.

Mihi D. Th. sentẽtia, etsi probabilissima sit, 4.
nõ multũ arridet. verosimilius. n. arbitror, eã
B lucẽ cõdensatã esse, pręsertim cũ à Patrib⁹ Em-
pyreũ fulgere, coruscareq; dicatur. Deinde q
de claritate gloriæ affirmatur à D. Th. in 2. res-
põsione, vel de claritate alterius rationis à no-
stra, quod etiã alijs diximus placuisse, nihil ob-
est quominus videri possit illa lux. cuius rei
clarissimũ nobis exemplũ præbet Christi trãs-
figuratio. nisi quis cõtendat Christi virtute A-
postolorũ oculos cõfirmatos tũc fuisse, & cor-
roboratos vt eã possent claritatẽ percipere. Et
sunt qui quod lux illa cęlestis nõ consentiat, &
cõgruat oculis nostris lubẽter admittãt. Verũ
nõ quod cõspicabilis nõ sit, quasi non splẽdeat,
sed quod nimio suo fulgore oculorũ aciẽ per-
stringat. Porrò affirmare quod aquę eã lucẽ nõ
transmittãt ad nos, ineptũ videtur, cũ illæ siue
C glaciales, siue in vaporis speciẽ redactæ, siue a-
liter se habeant clariores sint ijs, quæ apud nos
sunt. opinari verò quod ob nimiũ interuallum
fulgor ille nos nõ afficiat, est magnitudini eius
lucis, q̃ lõge solis candorẽ exsuperat, derogare.

Quarè nulla nobis verior eius rei causa vide- 5.
tur, quã quæ à SS. PP. Basil. Amb. &c. affertur;
quod nimirũ primũ illud cęlũ quod mouetur,
& inter orbes qui motione cientur, supremum
est, ea parte qua Empyreum respicit, sua valida
dẽsitate simul & opacitate splẽdorẽ illũ repel-
lat, neq; admittat; quod aliqui significatum esse
volũt Mosis tabernaculo, quod vniuersum re-
præsentabat; cuius ea pars, quę *Sancta Sanctorum*
vocabatur, velo quodã obnubebatur, ne om-
niũ pateret oculis. ita quoq; aiunt quidã, huius
sententię propugnatores, Deũ cœlũ Empyreũ
D obduxisse veluti quodã velo cuiusdã corporis
cęlestis oppositu, & obiectu, ne mortaliũ oculis
diuinissimũ illud Beator. domiciliũ appareret.

Cęterũ ad extremũ mũdi diẽ referandũ esse, 6.
ijdẽ volunt, pellucida ac transparẽte reddita ea
cęlorũ facie, quæ obstat; ac deinceps spectabilẽ
forè admirandã illã cęli Empyrei pulcritudi-
nẽ, ac claritatẽ, etiã ijs, qui in terris essent. inser-
uiet. n. tũc mũdus iste Beatis, eorũq; oculis to-
tus exponetur. Malũt tamẽ aliqui nõ summam
supremi cœli mobilis partẽ, quod hactenùs di-
ximus, densam simul, & opacam esse, qua parte
cęlũ Empyreũ respicit, sed Empyrei cęli partẽ
infimã, quæ terrã spectat, esse potiùs ita densã,
& opacã vt lumẽ nõ transmittat. sed nõ placet;
verosimilius. n. est hoc cœlũ nõ esse ad diẽ etiã
iudicij mutandũ in vlla sui parte, potiùs vnius
alicuius ex duobus superioribus cœlis mobili-

bus

bus pars infima dici posset talis, putà cœli noni, vel decimi quà terram spectant.

7. Huic sentẽtiæ Basil. & Ambr. videtur fauere D. Petrus apud Clem. l. 3. recognitionũ, vbi legimus quæsisse Simonẽ à D. Petro, si visibile istud cęlũ, vt ais, resoluetur, cur factũ est? Resp. D. Petrus propter hãc præsentẽ hominũ vitam factũ esse, vt esset interiectio quædã, & diuisio, nè quis fortè indignus habitationẽ cœlestiũ, & Dei ipsius sedẽ videret. Verũ obserua his non significasse D. Petrum cęlos istos oculis nostris aspectabiles in nihilũ esse redigendos ad extremũ mũdi diẽ: sed perspicuos, & claros esse futuros, neque impedituros lumen illud Empyrei, tunc .n. vt dixi mundus seruiet Beatis, totusq; proindè renouandus erit. quæ omnia sapiẽtissimorũ PP. Basilij, & Ambro. sententiæ fauent.

8. Quarta nũc restat obiectio soluenda D. Th. 2. d. 2. q 2. a. 3 ea ratione permot⁹ ꝙ cęlũ nõ nisi per motũ influat, asseruit cęlũ Empyreũ in alios cęlestes orbes nihil influere; & verò etiã neque in hæc inferiora. Verũ 1. p. q. 66 art. 3. ad 2. mutata sentẽtia opinatus est ꝙ sicut Angeli superiores quãuis nõ mittãtur, influũt in medios ac infimos qui mittuntur; ita & Empyreũ, quãuis immotũ, influere in primum mobile, atque adeo ꝑ illud in hęc inferiora; & hæc nobis magis etiam placet sentẽtia, nec quidquã refert, ꝙ motu careat; nã intermedio lumine, aut per vires alias nobis ignotas aliquid stabile, ac firmũ, putà virtutẽ cõtinẽdi, vel efficiẽdi, vel quid simile influere poterit, quod ad hæc etiã inferiora pertingat. Sed quãuis nihil huiusmodi concederemus, nõ illicò, illud indè efficeretur, vt ociosum esset; nam hoc semper illud stabiliret, & cõfirmaret maximè, quod esset Dei, ac Beatorũ omniũ cõlentaneũ, ac nobile domiciliũ; de quo satis hactenùs dicta sufficiant. sequitur, vt de huius loci habitatoribus dicamus.

DIGRESSIO V. MORALIS

De gloria Sanctorum qui cum Christo cęleste domicilium habitabunt.

1. EI, qui cœlestium ciuium gloriam cognoscere cupit, satis esse possunt illa Christi verba, quę Mat. 13. scribũtur, *fulgebunt iusti sicut Sol in Regno Patris eorũ*; nec mihi plura adijciẽda hîc essent ad eorum gloriã ostendendã, nisi intelligerẽ homines nos esse, ab illa gloria lõgissimè disitos; quib⁹ nisi ista explicatè, & distinctè enucleẽtur, vix assequi mente possunt quãta sint Beatorũ ciuiũ ornamenta, quot voluptates, quanta dignitas, quãtus gloriæ fulgor, quãta felicitas. Igitur paucis hac de re hîc erit nobis disserendum.

Beatorum magna multitudo & varietas.

Principiò magna est supernorũ ciuium multitudo, magna in multitudine varietas, & in his vtrisq; rebus magna concordia, summa lætitia. de multitudine audi Ioa. Apoc. 7. 9. *Vidi turbam magnã, quã dinumerare nemo poterat.* de varietate *ex omnibus*, inquit, *gentibus, & populis, & tribubus, & linguis*: quæ duo priùs docuerat Domin⁹ Ioa. 24. 2. cũ dixit: *in domo Patris mei mansiones multæ sunt*. per has .n. nõ solã multitudinẽ significari, nẽpè multas esse mãsiones, sed diuersitatẽ, & in æqualitatẽ gloriæ cęlestiũ ciuiũ cõtra Iouinianũ, cõmunis est interpretũ sentẽtia: ꝙ & Apost. 1. Cor. 15. 41. sic confirmat; *Alia claritas Solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. stella .n. à stella differt in claritate; sic & resurrectio mortuorum.* cõcordiã explicat Dauid Ps. 147. *Lauda Hierusalẽ Dominũ, lauda Deũ tuũ Sion*; & subdit: *qui posuit fines tuos pacẽ*; immensã verò voluptatẽ, exposuit idẽ Regius vates Psa. 35. 9. cũ dixit: *inebriabuntur ab vbertate domus tua, & torrẽte voluptatis tuæ potabis eos.* Quoniã verò torrẽtis cõparatio qui statim effluit, & citò labitur, videbatur diuturnitatẽ, æternitatẽq; beatitatis euertere; subiecit illicò, *quoniã apud te est fons vitæ*; nimirũ significans torrentẽ hũc nõ vt cæteros torrẽtes defecturũ esse aliquando. oriri namq; ex fonte quodã perenni, qui nunquã possit deficere. meritò aũt torrẽtis similitudine vsus est Dauid, tũ propter impetũ & diuinarũ delitiarũ copiã; tũ quia sicut torrẽs aquarũ vi, & impetu quidquid impedire potest secũ trahit, ac deuoluit; ita cęlestes illæ delitiæ, quidquid delectationi cõtrarium est, in æternum auferunt, & destruunt.

Hæc aũt quatuor .i. multitudinẽ, varietatẽ, cõcordiã, cũ summa voluptate cõiunctã, multũ ciuitatẽ illã exornãt, & supra quã dici possit, beatã, ac felicẽ reddũt; seq; mutuò suffulciunt, & illustrãt. multitudo .n. sine varietate, pulcritudine magna ex parte caret; varietas sine multitudine minus habet admirationis; quod si à varia multitudine cõcordiã auferas, omnia cõfusa, omnia turbata esse oportebit; si verò à tribus istis, gaudiũ, ac lætitiã remoueas, mœror omnia occupabit. Igitur multitudo varietati admirationẽ, varietas multitudini pulcritudinẽ, & excellentiã quandã addit; vt proindè initio Genesis, cũ Moses de singulis Creaturis, ꝙ essẽt bonæ dixisset; simul oẽs posteà v. 31. cõmemorãs, ob earũm varietatẽ nõ modò *bonas*, sed *valdè bonas* appellauit; *vidit* .n. inquit, *Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona.* Porrò concordia præter vnionẽ, & ordinẽ quendã, summã animorũ coniunctionẽ significat; gaudiũ verò vigorẽ quendã, & quasi omniũ bonorũ cumulũ ibi adesse, nõ obscurè declarat; ac proindè multa cõplectitur multitudinis, ac loci illius ornamẽta, quibus tanquã splẽdidissimis gẽmis cęlites ornãtur. est .n. in eis sanitas sine ægritudine, bonorũ vbertas sine defectu, saturitas sine satietate, ac fastidio, sciẽtia sine ignorantia, hilaritas sine mœrore, pax sine perturbatione, securitas sine timore, iugis splendor non iste qui nũc est, sed tãtò clarior, quãtò felicior, quia ciuitas illa *nõ egebit lumine solis, sed Dominus Omnipotẽs illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus.* vbi sancti fulgebunt vt stellæ in perpetuas æternitates, & sicut splendor firmamenti, qui ad iustitiã erudiunt multos, vbi nulla nox; nullus solis occasus; nullæ tenebræ; cõcursus nubiũ nullus. Postremò aderit ibi expletio omniũ desideriorum, &, vt vno verbo dicã, bonorum omniũ aggregatio, & omnis molestiæ vacuitas.

Cæterũ ex tam varia multitudine, ex tam lęta, ac periucunda concordia bonorũ omniũ vbertate redundante, suauissimus quidã diuinarũ laudũ concentus perpetuò erumpit. quò refert Aug. elegantissimè Ps. 150. *quid ergò*, inquit, *proposuit* (Dauid) *Laudate Dominũ in Sanctis eius? Quibus hoc dixit, nisi eis ipsis? & in quibus Deum laudant nisi in seipsis? vos .n. sancti eius virtus eius estis, sed quã fecit in vobis, & potentatus eius, & multitu-* 3.

do magnitudinis eius quam fecit & ostendit in vobis. Vos estis tuba, Psalteriũ, cithara, typanũ, chor⁹, chorda, & organũ, & cymbala iubilationis benesonantia, quia consonantia. Vos estis hæc omnia: nihil hic vile, nihil hic ludicrum vel lubricũ cogitetur, & quia sapere secũdũ carnẽ mors est, omnis spiritus laudet Dominum. sunt ergò sancti oẽs genus musicorum instrumentorum, multiplex quidẽ ac varium, & cõsonũ omninò; nã vt idẽ inquit Aug. paulò superiùs ibidẽ, *habebũt etiã tũc sancti Dei differentias suas cõsonãtes, nõ dissonantes, id est, cõsentientes, nõ dissentientes: sicut fit suauissimus cãtus, ex diuersis quidem, sed non inter se aduersis sonis. stella. n. à stella differt in claritate, sicut & resurrectio mortuorũ.*

4. Hãc ergo ciuitatẽ meritò admirabatur, & suspiciebat Dauid, eamq; intueri summis votis optabat Ps. 83. 33. dũ sic dicebat: *quã dilecta tabernacula tua Domine virtutũ; cõcupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Vtinã nobis ꝙ Ioa. cõtigit eueniret Apoca. 21. & 22. vt tolleret nos in spiritu Dominus in montẽ magnũ, & altũ contemplationis, & ostẽderet nobis *Ciuitatẽ sanctã Hierusalẽ descendentẽ de cœlo à Deo &c. & fluuium aquæ vitæ splendidũ tanquã crystallũ procedentẽ de sede Dei, & agni.* est. n. fluuius hic gaudiũ essentialis beatitudinis de sede Dei procedẽs, hoc est, de visione essentiæ Dei, nunquã deficiẽs, ac ꝓpterea indè aquæ vitæ dicitur, quo tanquã torrẽte potatur, & inebriatur cœlestis illa piorũ societas; cùm aũt dicatur, *in medio plateæ, & in vtraq; parte fluminis lignũ vitæ esse*, procul dubio lignũ hoc loco pro lignis positũ est, vt sit sententia, multa ligna, hoc est, multas arbores ex vtraque parte fluminis cõsitas fuisse, quas Beatos ipsos adumbrare, qui eius gaudij torrẽte irrigãtur, quis dubitet? quoniã verò eorum gaudiũ nullo vnquã tempore vel cessabit, vel interrũpetur, idcircò fructũ afferũt *per singulos menses.* Harũ sanè arborũ tã feliciũ folia esse dicuntur ad sanitatem gentiũ, quia gaudiũ accidentale Beatorũ, quod rectè ꝑ folia significatur, vt ꝑ fluuiũ essentiale alterũ lõgè præstãtius, satis superq; est ad omnẽ mẽtis, corporisq; ęgritudinẽ, męrorẽq; leuãdũ.

5. Possumus & per fluuiũ istũ Spiritũ S. Paracletũ, à quo omne gaudiũ in Sanctos redundat, intelligere; enimuerò huius fluminis impetus lętificat in primis ciuitatem illã Dei; egreditur verò de sede Dei, & agni, hoc est, à Deo Patre, & Filio per vnã, candẽq; voluntatẽ procedit. rectè. n. voluntas sedes Dei appellari potest, ꝙ in ea solũ Deus tanquã in placida, & tranquilla sede conquiescat. fluuius hic *aqua vitæ* dicitur, quia ita ad irrigandos cęlestes illos piorũ spiritus, & corpora egreditur, ita singulis voluptatẽ, ac immensũ gaudiũ, ita vitã atq; omne gen⁹ bona impertit, vt à Patre tamẽ & Filio nunquã recedat. Quid ergò miramur perpetuas esse, & immẽsas cœlestis illius societatis delicias cùm ab eo, qui ipsissimũ est gaudiũ, & infinitũ proficiscantur? Cur non inebriẽtur diuini illi ciues superæ Hierusalẽ? cur non præ eximia dulcoris exsuperantia in ebriorũ morẽ quasi deficiant?

6. *Christus rex & corona Sanctorum omnium.* Sed quãuis in hac tam pręclara Beatorũ multitudine, ac societate nihil sit non eximiũ, nihil nõ admirabile, siue oẽs simul ciues spectes, siue singulos, nihil tamẽ in ea est præstantius, nihil dignius, nihil ꝙ admirére magis, Rege ipso, ac Regina in tam pręclaræ societatis medio cõstitutis. Christũ dico Regẽ, & Reginã eius matrẽ eidẽ assidentẽ, quorũ aspectu & pulchritudine, & gloriæ splendore tota illa exultat ciuitas, & Deum subinde laudare non desinit. *Maria Regina beatorũ.* effugit. n. oẽm sermonẽ, atq; oẽm sensũ humanæ mentis excedit decus illud, illa pulcritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificẽtia, illa maiestas. *si. n.* inquit Beda ser. 18. de Sanctis: *quotidiè oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennã paruo tempore tolerare, vt Christum videre digni essemus in gloria venientem, & sanctorũ eius numero sociari; nõnè erat dignum pati omne quod triste est, vt tanti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur?* De Salomone

7. *Gloria Salomonis Christi gloriæ typus.* 3. Reg. 10. 23. sic legimus: *magnificatus est Rex Salomon super oẽs Reges terræ diuitijs, & sapientia; & vniuersa terra desiderabat vultum Salomonis.* hæc multò magis in Christũ Regẽ, eiusq. Matrem cõuenire, dubitat nemo. Vltra. n. oẽm sanctorũ est gloriã ipsorũ inęstimabilẽ aspicere conspectũ, & splendore maiestatis eorũ irradiari. videns *Regina Saba omnẽ sapientiã Salomonis, & domum quam ædificauerat, & habitacula seruorum, & ordines ministrantiũ, vestesq; eorũ &c. non habebat vltra spiritũ.* 3. Reg. 10. 4. Quid, rogo, faciat anima, quid cogitet, dũ diuinũ illud sanctorũ domiciliũ primùm ingressa tantã intuebitur pulcritudinẽ? quãdò domũ, i. cœlestẽ ciuitatẽ, quã verus ædificauit Salomon, quãdò cibos mensæ eius; i. immensam eam voluptatẽ qua fruuntur cœlites; quando habitacula seruorum, hoc est, mansiones multas; quãdo ordines ministrantiũ Angelorũ. & vestes seruorũ, virtutes videlicet & dona cõspicabitur? nũ vltra spiritũ habebit? num præ gaudio se ipsam capiet? Quod si regina Saba dixit Regi: *Verus est sermo quem audiui in terra mea super sermonibus tuis. vidi oculis, & probaui, quod media pars mihi nunciata non fuerit. maior est sapientia, & opera tua, quàm rumor quẽ audiui.* neq; nos aliter tunc dicturi sumus, si liceat aliquando nobis tam immensum glorię splendorem cernere. Etenim verissimũ est illud Is. 64. 4. *à sæculo non audierunt, neque auribus perceperunt, oculus non vidit, Deus absque te, quæ præparasti expectantibus te.* ô terque quaterque Beatos viros qui stant coram cœlesti Rege semper, & audiunt sapientiam eius; & Reginam à dextris assistentẽ cernunt in vestitu deaurato, & admirabili multiplicium donorũ, & virtutum varietate ornatam. neque enim aliter decebat Christum facere, quàm vt carissimam Matrem sibi in cœlis adsciscceret velut cœli, terræque Reginam, cuius rei figura non obscura in veteri lege præcessit (3. Reg. 2.) cùm pacificus Rex ille Salomon in excelso throno sedens, matris suæ curã ingentẽ habuit, eamq; iuxta se collocatam, voluit ab omnibus præcipuè honorari.

8. *Beatitudo cœlestis quatuor nominibus appellata.* Iam verò si à tam sublimi folio ad ipsam Beatorum societatem conuertamus oculos, & immensam eius dignitatem intueamur, non dubitabimus multitudinem illam triumphantium pugilum Concilium, summorum item Regum consessum, & sublimium Filiorum Dei conuentum appellare. quæ tria sunt hic à nobis breuiter indicanda. Quatuor, scire oportet nominib⁹ beatitudinẽ nobis promissam in nouo testamento appellari: nimirum, mercedem Matth. 5. *Merces vestra copiosa est in cœlis.* Brauium Philip. 3. *ad destinatum persequor, ad superna*

perna vocationis Brauium : Coronam 2. ad Timot. 4. *reposita est mihi corona iustitiæ*; deniq; hæreditatem, 1. Petri 1. *regenerauit nos in spem viuã, in hæreditatem incorruptibilem*; & quidem meritò totidem nominibus appellatur, est .n. in operibus iustorũ labor, & defatigatio quædã; nam *corpus quod corrumpitur aggrauat animam*: est cõtentio & æmulatio, dum iusti ad currendum alacriter in via mandatorum Dei, mutuò se acuunt, & excitant ad bona opera patranda, nec se sinunt, sancto Zelo, & contentione permoti, in his quæ ad maiorem Dei gloriam, ab alijs vinci. sic de se testatur Paulus Philip. 3. 12. quæ retro sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum ad destinatum persequor, *ad brauium superna vocationis Dei.* est tertio pugna, & certamen, quia *caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem.* Denique iusti sunt filij Dei, eorumq; opera filiorum Dei opera sunt. propter primum igitur Beatitudo merces dicitur; propter secundum Brauium; propter tertium corona; propter vltimum hereditas. Quare cœlestes illos ciues, & pugiles, & Reges, & Dei filios iure nominauimus; illis enim velut pugilibus in cursu, in pugilatione, in luctatione, dum vitam hãc viuebant, exercitatissimis, beatitudo debetur simul vt merces, & vt Brauium; vt corona verò eisdẽ debetur & quia fortiter dimicarunt, & quia constituendi sunt Reges propter rem benè gestam in bello spiritali, & accepturi Regnum amplissimum, quod nullo vnquam tempore destruendũ sit. Deniq; tanquam Dei filij perennè beatitudinẽ in hereditatẽ accipient.

9. *Sancti pugiles & athletæ.*

Sunt igitur Sancti dum in his terris agunt cursores, sunt pugiles & athletæ; nam & currẽdum illis est, & sic currendũ vt cæleste brauiũ comprehendant longè præstantius eo, quod in olympijs olim pugiles summa cum laude assequebantur. Certandum est etiam illis acriter vt coronam, vt palmam, & quidẽ satis lemniscatam, in victoriæ mercedem accipiant, & Reges sint. sic enim monet Apost ad Ephes. 6. *induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* quia verò dum currunt, dum decertant in hac vita cum teterrimo inferni hoste, sudant, laborant, propterea mercedem etiam laboris repositam habent in cælis, & quidem copiosam satis, & cumulatam.

10. *Reges.*

Quod verò Reges futuros diximus, multò est clariùs, quàm vt pluribus à me probari debeat. An non tibi Reges videntur, qui regnũ possident? atqui dicet Christus ijs; *venite benedicti possidete regnum*; secundò, neque illis deerit Regum amplitudo, ac maiestas, quam figura quadã indicarunt Moses, & Helias cum Christo in monte Thabor in maiestate visi Luc. 9. de qua & Apost. Philipp. 33. scribit; *reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ.* erit .n. illa claritas, illa lux in modũ purpuræ Beatos illos exornans, & maiestatis plurimũ concilians, vt meritò Lucas in Christi transfiguratione Lucem vocarit maiestatẽ, cùm ait: Mosen ibi & Eliam in maiestate visos.

Deniq; tertiò, vt Reges corona aurea, quod est insigne regni, fulgentibus gemmis admirabili cohonestabuntur. sic olim in huius rei signum Ioan. Apoc. 4. ostensi sunt cælites tanquã Reges in illis 24. Senioribus, in quorum erant capitibus coronæ aureæ, de quibus ait: *procidebãt 24. Seniores ante sedentem in Throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronũ.* norunt enim Sancti regnũ se, & Lucis purpuram, & coronam à Deo habere, ideò mittere describuntur coronas suas ante thronũ, & dicere, *dignus es Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem.* Probè enim tenent, vnde immortale nomen, & sempiternã gloriã, & coronam satis lemniscatam adepti sint, nimirum à Regum omnium Rege Christo, atque ideò in eundem se, & omnia bona sua libentissimè referunt.

Quid? an non etiam Deus ipse & Agnus corona est pulcherrima, & sceptrum ornatissimũ beatorũ? ita sanè. nam creata omnia ipsos tanq̃ Reges, imò & quasi quosdã Deos (quippè Deo ipso tanq̃ corona insignitos) suspiciũt, & reuerentur. hoc significatum est multò antè verbis Isaiæ cap. 28. 1. *in illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sceptrum exultationis residuo populi sui.* Audisne lector, Deũ esse coronã Beatorum? sicut ergo nihil aliud facerent libentius alicuius regni proceres, si cernerent, Regem ipsum Regium suum diadema capiti alicuius imponere (quod cum Mardochæo Hester. 6. factum legimus) nihil inquam aliud libentius facerent, quàm vt procidentes venerarentur, quem sic Regem honorasse viderent; ita multò æquius est, vt omnes quotquot sunt totius mundi Principes, populi, creata omnia, eos, quos sic Deus gloriosissimos effecit commendent, adorent, suspiciant. 11. *Et Deus eorum corona & sceptrũ.*

Quanta verò DEVS gloria, & honore afficiat sanctos sursum in cælo regnantes, ij non ignorant, qui & scripturas legerunt, & quid gloriæ nomen significet benè norunt. tria enim quod Græcis est δόξα, nostris *gloria*, significat. primùm celebrem opinionem, seu existimationem nominis alicuius, vndè August. lib. 83. quæstionum q. 31. *gloria*, inquit, *est frequens de aliquo fama cum laude*. vel vt Ambr. ad Rom. 1. ait: *est clara cum laude notitia.* Notitia igitur, & opinio, quam multi habent de excellentia, magnitudine, & virtute alicuius, est prima gloriæ notio. 12. *Sanctorum quanta gloria.*

Iterum id quod caussa est huius existimationis, ac celebris opinionis, continet alteram gloriæ significationem. Illud enim bonum, quod est in aliquo reddens illum dignum gloria, & honore, & gloriosum, clarum, celebrem apud alios efficit, dicitur gloria, cuiusmodi est virtus; ita Ecclesiast. 23 38. dicitur; *gloria magna sequi Dominum*, hoc est, religio, & custodia præceptorum Dei hominem gloria dignum reddit. hinc beatitudo Sanctorum *gloria* nominatur, quia eximiũ quoddam bonum est, reddens hominem excellentis gloriæ, & magni nominis claritate dignum. Hinc Paulus Rom. 5. 2. *gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.* Postrema notio eius nominis est vt significet signa, quibus hæc, quam diximus, gloria declaratur, & acquiritur. hinc Matthæi 16. 27.

filius hominis venturus est in gloria, hoc est, apparatu multo, & eximo splendore, quod signum erit excellentiæ, & internæ gloriæ, qua ille olim gloriosus omnibus apparebit.

13. His ergò tribus modis celebres, & gloriosos Deus beatos efficit; facit enim eos dignos gloria, ea impertiẽdo dona, vnde gloriosi fiãt, iuxtà secundam huius vocis significationẽ, deindè etiam ea edendo opera ac sæpè prodigia, quibus tanquã signis celebres sint, & noti fiant, & apud hominũ animos egregiam opinionẽ, & excellentem existimationem acquirant, quę tertiam & primam significationem cõtinent. omnibus ergò modis Deus beatos gloria, & honore condecorat.

14. Sed quid miramur Reges esse futuros, quos scimus filiorum, & heredum loco habendos esse. sic innuit Apost. Rom. 8. 23. *& ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes redemptionem corporis nostri.* Atqui, inquies, etiam nunc filij sumus dum hic in terris degimus. sumus fateor, sed non plenè, ac perfectè; neque enim dum corpus gerimus morbis, & interitui obnoxiũ, perfectam adipiscimur filiorum Dei adoptionẽ, quousq; tandem & animo & corpore gloria, & honore velut aureo indumento conuestiamur. verùm obseruanda sunt quæ Apost. habet Rom. 8. 17. si in filiorum Dei numerum adoptari volumus: *si filij*, inquit, *& heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. si autem compatimur, vt & conglorificemur.*

15. *Omnia aduersa contemnenda propter gloriam cælestem.* Et verò quis non æquo animo omnem acerbitatem, omnem dolorẽ, persecutiones quaslibet, dedecora omnia, quidquid demum malorũ mundus inferre potest, ferat vt tantũ gloriæ pondus, tantam in cælis mercedẽ, assequatur? Quam rem sapientissimè August. in serm. quodam perpendens, sic scribit: *ipse Paulus qui patiebatur, & sciebat pro cuius nomine patiebatur, & quo fructu patiebatur: dixit, non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. sæuiat mundus, fremat mundus, increpet linguis, coruscet armis, quidquid potest, faciat; quid faciet denique ad id quod accepturi sumus? appendo quod patior, contra id, quod spero, hoc sentio, illud credo, & tamen plus valet quod credo, quàm quod sentio. quid est quod sæuit, & quod quis patitur pro nomine Christi, si potest vinci tolerabile est, si non potest vinci, migrare hinc nos facit; nec extinguit, sed accelerat. quid accelerat? ipsum quod expectamus præmium. ipsam dulcedinem, quæ cùm venerit sine fine erit. opus cum fine merces sine fine.* sic August.

16. Ex his quæ hactenùs diximus, neminem latere arbitror, quãta valeat Beati gratia apud Deum, quantumuè illi cari sint. quam quidem rem Ioannes expressisse mihi videtur Apocal. 1. Christum describens præcinctum zona aurea ad mamillas. Etenim rectè per zonam auream Christi pectus circumdantem ad mamillas, auream Sanctorum coronam, hoc est societatem eximia charitate connexam, intelligimus; qui ita intimi, gratiq; sunt Christo vt in eius pectore, ac quasi sinu, meritò residere dicantur; & quidem iuxtà mamillas, vbi cordis est locus. vt inde côter illos de lacte simul humanitatis potare, & melle diuinitatis mirificè oblectari, inde tanquam ex duobus vberibus beatitatis dulcedinem trahẽtes. Quoniam verò sancti in corde suo absconderunt eloquia Dei, ne quid contra illum peccarẽt; ideò Deus illos vicissim in corde suo iuxta mamillas iucundissimè, familiarissimeque souebit. Hactenus de cælitibus, nunc ad ostendẽdum modum, quo tantorum bonorum nos quoq; participes effici poterimus, accedamus.

DIGRESSIO VI.
MORALIS

Quibus medijs beatitudinem assequi valeamus, & inter cælestis Hierusalem ciues connumerari.

OMNINO tria mihi ad consequendam beatitudinem necessaria videntur. primò vehemẽs illius desiderium. Secundò opera. tertiò pati aliquid, & tolerare propter Deum patienter. de singulis pauca dicamus. multum sanè facit vel ad benè, honesteque operandum, vel ad aduersa æquo animo ferenda, attenta illius gloriæ consideratio, quã nobis ob oculos posuit Christus, cùm dixit: *gaudete, & exultate*, videlicet in medijs etiam persecutionum fluctibus, *quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Equidem arbitror fortissimos illos Christianę religionis proceres, quos Christi Martyres nominamus, dum corpora cruciatibus obiecerunt, & feris etiam intrepidi discerpenda dedêre, nulla magis re alacriores, promptioresq; ad toleranda tormenta factos fuisse, quàm firmissima cęlestium bonorum expectatione, eorundemque attentissima cogitatione cum ardenti desiderio coniuncta; ita Stephanus hac cogitatione animatus, & desiderio accensus duros lapides tanq̃ suauissimũ rorem excepit: illuc. n. anhelabat, maximisq; itineribus appropinquare contẽdebat, quò vocabatur à Christo, cùm cælos apertos intuitus præ desiderio exclamãs diceret: *Eccè video cælos apertos, & IESVM stantem à dextris virtutis Dei.* eadem cogitatione ardentem craticulam Laurentius, Ignatius Leones, alij cruces, equuleos, gladios, & innumera alia cruciatuum instrumenta, quæ tyranni satanico furore perciti excogitarant, non animosè modò, verum hilari etiam vultu, & auido animo, tulerunt. 1. *Tria ad beatitudinem consequendã necessaria.*

Atque eadem meditatione freti ij, de quibus Paulus ad Hebr. 10. 34. *rapinam bonorum* suorũ *cum gaudio suscepêre*; nimirum *cognoscẽtes se habere meliorem, & manentem substantiam.* sic Abraham vt idem Apostol. testatur ad Hebr. 11. 9. *fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac, & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex, & conditor Deus*; sic & alij, de quibus eodem loco Apostol. v. 13. *defuncti*, inquit, *sunt omnes isti, nõ acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes quia peregrini, & hospites sunt super terram. qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere*; sicut ver. 24. idẽ Paulus habet: *Moses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias estimans thesauro AEgyptiorũ, improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem.* 2.

Propter

Propter hanc eandẽ ſpem, vt proſequitur Paulus eodẽ c. v.36. *alij ludibria, & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres: lapidati ſunt*, vt Naboth, Iezrahelites, 3. Reg. 21. Zacharias Sacerdos, 2. Paralipomen. 24. & Prophetæ, de quibus Matth. vigeſimotertio, *Ieruſalem, Ieruſalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te miſſi ſunt. ſecti ſunt*, vt Iſaias quem Manaſſes Rex Iudæorum ſerra diſſecuit; ſic 7. fratres, 2. Machabæorum 7. quibus membra in ſupplicijs amputata ſunt. *tentati ſunt*, vt Abraham, vt Iob, *in occiſione gladij mortui ſunt*, vt ij, de quibus 2. Machabæor. 5. 13. legimus: *fiebant ergo cædes iuuenum, ac ſeniorum, & mulierum, & natorum exterminia, Virginumque, & paruulorum neces. Erant autem toto triduo* 80. *millia interfecti. circuierunt in melotis, in pellibus caprinis.* ſic Helias *vir piloſus, & zona pellicea accinctus renibus*, quarto Reg. 1. 8. circuibat, iram Iezabelis declinans, 3. Reg. 19. 3. ſic Ioann. Matth. 3. *habebat veſtimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos ſuos. egentes, anguſtiati, afflicti*, vt idem Helias qui à coruo, & poſtea à muliere paſtus eſt, tertio Reg. decimoſeptimo, & innumeri alij propter regnum cælorum & Euangelium, multis doloribus, ſolitudinibus cruciati, fame, verberibus, inauditis denique cruciatibus afflicti, *quibus dignus non erat mundus*; quibus omnibus clariſsimè conſtat quantas vires habeat cœleſtium bonorum ardens deſiderium, & intenta conſideratio.

3. *Terrena & fluxa deſpicienda, & ſuſpirandū ad ſuperna.*

Sed ſi alia non eſſent, quæ hanc æternorum præmiorum appetitionem commendarent; ſatis, ſuperque illud foret, quod ad rerum fluxarum, & caducarum deſpicientiam mirificè iuuat. Itaque faciendum nobis eſt, quod exules faciunt, qui præ deſiderio patriæ cum in alienis terris commorantur, quaſi in valle lacrymarum ſibi eſſe videntur; ſic in primis docuit nos facere Chriſtus Magiſter optimus Marc. 7. 34. cùm *ſuſpiciens in cælum, ingemuit*; ſuo enim declarauit exemplo, quibus ſuſpirijs, quibus lacrymis in cælum ſuſpicere frequenter nos deceat, & contemptis terrenis rebus eò aſpirare tanquam exules in valle lacrymarum poſitos, vbi optatiſsimæ patriæ locus eſt. Neque verò ſe aliter indicat feciſſe Dauid Pſalm. 109. dum in hæc verba prorumperet; *heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt, habitaui cum habitantibus cedar.* ſic illi, terreſtris Hieruſalem deſiderio, ac recordatione commoti, nullam ex alienis regionibus in quibus commorabantur oblectationem admittentes, cum lacrymis canebant: *ſuper flumina Babylonis illic ſedimus, & fleuimus dum recordaremur Sion*, Pſalm. 136. 1. exclamemus igitur frequenter cum Propheta, Pſalm. 84. addentes ſuſpiria, & obortis præ deſiderio lacrymis: *quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini*, &c. quę diuinus Vates intimo animi ſenſu proſequitur.

4. *Deſiderium bonum operibus carēs, vanum eſt & inane.*

At enim deſiderium operibus vacuum nihil nos profectò iuuabit ad æterni pręmij conſecutionem, quod Dominus apertè declarauit eleganti illa parabola de decem Virginibus. cùm enim omnes illæ Virgines intra cæleſtis regni ianuas admitti cuperent; excluſæ tamen indè fuerunt, quæ acceptis lampadibus oleum A ſecum non ſumpſerant: contra, quæ in vaſis ſuis oleum habuere, ſtatim cæleſtium nuptiarum locum ingreſſæ ſunt. quid enim nomine lampadis oleo carentis aptiùs accipi poteſt, quàm fides ſine operibus? quæ extingui videtur, non quod ſine charitate non ſit, ſed quia nihil ad ſalutem proderit; vel certè quia niſi operibus foueatur, facilè amittetur; vel denique quia etſi luceat, non tamen ardet. & verò hoc oleum in vniuſcuiuſque conſcientia reconditum eſt tanquam in vaſis. ſi ergò conſcientia bonis operibus deſtituta fuerit, inſtar vaſis carentis oleo erit. itaque iuxtà veriſsimam Chriſti ſententiam nihil nos illud inculcare iuuabit: *Domine, Domine aperi nobis*, quia ſi bonis operibus deſtituamur noſtro magno malo inuiti verba illa audiemus; *amen dico vobis* B *neſcio vos.*

Equidem arbitror huius rei, quam nunc 5. confirmamus longè ante præceſsiſſe figuram, in portis per quas ad Sancta Sanctorum patebat ingreſſus. quam figuram D. Paul. inſinuat ad Hebr. 9. 12. cùm cæleſtem domum cum ea templi parte comparat, quæ Sancta Sanctorum nominabatur; *Chriſtus*, inquit, *introiuit ſemel in ſancta æterna redemptione inuenta*; & quidem aptè comparat hæc duo inter ſe, primùm quidem ob ſanctitatem, etenim nullus in cæleſti patria non ſanctus eſt; nullus qui virtute, & bonis operibus non fuerit hic præditus, ciuitatem illam ingredietur; quare meritò *Sancta Sanctorum* domus illa vocari poteſt. Deindè quemadmodum quadratus erat locus ille C templi, ita & de cæleſti ciuitate Apocal. 21. 16. legimus: *ciuitas* (cæleſtis) *in quadro poſita eſt.* Sedebat DEVS ſuper Cherubim in adyto illo templi, at in cælis in longè ſublimiori ſolio conſidet innumeris Angelorum millibus ſtipatus. Quartò, quod magis, ac magis timendum eſt, erat domus illa interior, quæ Sancta Sanctorum dicebatur, paulò anguſtior, quàm exterior; vt ea re ſignificaretur multos eſſe vocatos, paucos verò electos, quamuis enim verè dixerit Baruch. 3. 24. 25. *ô Iſrael, quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſsionis eius! magnus, & non habens finem; excelſus, & immenſus.* ſi tamen homines eos qui ſaluãdi ſunt ſpectes, & cùm ijs, qui in tartarum detrudendi erunt, conferas, verè dixeris anguſtiorem hac ratione futuram eſſe ciuitatem illã. reſpectu enim D damnatorum, paucos capiet homines, quamuis ſelectos eos & ampliſsimis virtutibus, & præclaris donis ornatos, quiq; cęleſtem in terris duxére vitã. Iam verò quod ad rem noſtrã facit, erant veteris oraculi oſtia ex oliuarum lignis; vbi inſculpti, qua cherubim, qua palmę: id quod profundo non vacat myſterio. tria enim his non obſcurè ſignificantur, neceſſaria omninò, vt quis Sancta Sanctorum cęleſtia ingrediatur, quæ per oliuam, Cherubim, & palmam indicantur. refert enim oliua miſericordiæ, & caritatis opera; Cherubim verò vitã indicãt Angelorum debere eos in terris ducere, & ab omni labis cõcretione ſemotam, qui cupiunt loca illa poſsidere; neq; enim pecudum more viuendum eſt; denique palmæ ſui victoriam, & vitiorum conculcationem aptè indicant; vndè factũ eſt vt ſancti palmas habere à

Ioanne

filius hominis venturus est in gloria, hoc est, apparatu multo, & eximo splendore, quod signum erit excellentiæ, & internæ gloriæ, qua ille olim gloriosus omnibus apparebit.

13. His ergò tribus modis celebres, & gloriosos Deus beatos efficit; facit enim eos dignos gloria, ea impertiẽdo dona, vnde gloriosi fiãt, iuxtà secundam huius vocis significationẽ, deindè etiam ea edendo opera ac sæpè prodigia, quibus tanquã signis celebres sint, & noti fiant, & apud hominũ animos egregiam opinionẽ, & excellentem existimationem acquirant, quę tertiam & primam significationem cõtinent. omnibus ergò modis Deus beatos gloria, & honore condecorat.

14. Sed quid miramur Reges esse futuros, quos scimus filiorum, & heredum loco habendos esse. sic innuit Apost. Rom. 8. 23. *& ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei exspectantes redemptionem corporis nostri.* Atqui, inquies, etiam nunc filij sumus dum hic in terris degimus. sumus fateor, sed non plenè, ac perfectè; neque enim dum corpus gerimus morbis, & interitui obnoxiũ, perfectam adipiscimur filiorum Dei adoptionẽ, quousq; tandem & animo & corpore gloria, & honore velut aureo indumento conuestiamur. verùm obseruanda sunt quæ Apost. habet Rom. 8. 17. si in filiorum Dei numerum adoptari volumus: *si filij*, inquit, *& heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. si autem compatimur, vt & conglorificemur.*

15. *Omnia aduersa contẽnenda propter gloriam cælestem.*

Et verò quis non æquo animo omnem acerbitatem, omnem dolorẽ, persecutiones quaslibet, dedecora omnia, quidquid demum malorũ mundus inferre potest, ferat vt tantũ gloriæ pondus, tantam in cælis mercedẽ, assequatur? Quam rem sapientissimè August. in serm. quodam perpendens, sic scribit: *ipse Paulus qui patiebatur, & sciebat pro cuius nomine patiebatur, & quo fructu patiebatur: dixit, non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis. saniat mundus, fremat mundus, increpet linguis, coruscet armis, quidquid potest, faciat; quid faciet demque ad id quod accepturi sumus? appendo quod patior, contra id, quod spero, hoc sentio, illud credo, & tamen plus valet quod credo, quàm quod sentio. quid est quod saeuit, & quod quis patitur pro nomine Christi, si potest vinci tolerabile est, si non potest vinci, migrare hinc nos facit; nec extinguit, sed accelerat. quid accelerat? ipsum quod expectamus præmium. ipsam dulcedinem, quæ cùm venerit sine fine erit. opus cum sine merces sine fine.* sic August.

16. Ex his quæ hactenùs diximus, neminem latere arbitror, quãta valeat Beati gratia apud Deum, quantumuè illi cari sint. quam quidem rem Ioannes expressisse mihi videtur Apocal. 1. Christum describens præcinctum zona aurea ad mamillas. Etenim rectè per zonam auream Christi pectus circumdantem ad mamillas, auream Sanctorum coronam, hoc est societatem eximia charitate connexam, intelligimus; qui ita intimi, gratiq; sunt Christo vt in eius pectore, ac quasi sinu, meritò residere dicantur; & quidem iuxtà mamillas, vbi cordis est locus. vt inde cõstet illos de lacte simul humanitatis potare, & melle diuinitatis mirificè oblectari, inde tanquam ex duobus vberibus beatitatis dulcedinem trahẽtes. Quoniam verò sancti in corde suo absconderunt eloquia Dei, ne quid contra illum peccarẽt; ideò Deus illos vicissim in corde suo iuxta mamillas iucundissimè, familiarissimeque fouebit. Hactenus de cælitibus, nunc ad ostendẽdum modum, quo tantorum bonorum nos quoq; participes effici poterimus, accedamus.

DIGRESSIO VI.
MORALIS

Quibus medijs beatitudinem assequi valeamus, & inter cælestis Hierusalem ciues connumerari.

Tria ad beatitudinem consequendã necessaria. 1.

OMNINO tria mihi ad consequendam beatitudinem necessaria videntur. primò vehemẽs illius desiderium. Secundò opera. tertiò pati aliquid, & tolerare propter Deum patienter. de singulis pauca dicamus. multum sanè facit vel ad benè, honesteque operandum, vel ad aduersa æquo animo ferenda, attenta illius gloriæ consideratio, quã nobis ob oculos posuit Christus, cùm dixit: *gaudete, & exultate*, videlicet in medijs etiam persecutionum fluctibus, *quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Equidem arbitror fortissimos illos Christianę religionis proceres, quos Christi Martyres nominamus, dum corpora cruciatibus obiecerunt, & feris etiam intrepidi discerpenda dedère, nulla magis re alacriores, promptioresq; ad toleranda tormenta factos fuisse, quàm firmissima cęlestium bonorum expectatione, eorundemque attentissima cogitatione cum ardenti desiderio coniuncta; ita Stephanus hac cogitatione animatus, & desiderio accensus duros lapides tanq̃ suauissimũ rorem excepit: illuc .n. anhelabat, maximisq; itineribus appropinquare contẽdebat, quò vocabatur à Christo, cùm cælos apertos intuitus præ desiderio exclamãs diceret: *Ecce video cælos apertos, & IESVM stantem à dextris virtutis Dei.* eadem cogitatione ardentem craticulam Laurentius, Ignatius Leones, alij cruces, equuleos, gladios, & innumera alia cruciatuum instrumenta, quæ tyranni satanico furore perciti excogitarant, non animosè modò, verùm hilari etiam vultu, & auido animo, tulerunt.

Atque eadem meditatione freti ij, de quibus Paulus ad Hebr. 10. 34. *rapinam bonorum* suorũ *cum gaudio suscepêre*; nimirum *cognoscẽtes se habere meliorem, & manentem substantiam.* sic Abraham vt idem Apostol. testatur ad Hebr. 11. 9. *fide demoratus est in terra repromissionis tanquam in aliena, in casulis habitando cum Isaac, & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem: cuius artifex, & conditor Deus*; sic & alij, de quibus eodem loco Apostol. v. 13. *defuncti*, inquit, *sunt omnes isti, nõ acceptis repromissionibus, sed à longè eas aspicientes, & salutantes, & confitentes quia peregrini, & hospites sunt super terram. qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere*; sicut ver. 24. idẽ Paulus habet: *Moses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias existimans thesauro Aegyptiorũ, improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem.* 2.

Propter

Propter hanc eandē ſpem, vt proſequitur Paulus eodē c. v. 36. *alij ludibria, & verbera experti, inſuper & vincula, & carceres: lapidati ſunt*, vt Naboth, Iezrahelites, 3. Reg. 21. Zacharias Sacerdos, 2. Paralipomen. 24. & Prophetæ, de quibus Matth. vigeſimotertio, *Ieruſalem, Ieruſalem quæ occidis Prophetas, & lapidas eos, qui ad te miſſi ſunt. ſecti ſunt*, vt Iſaias quem Manaſſes Rex Iudæorum ſerra diſſecuit; ſic 7. fratres, 2. Machabæorum 7. quibus membra in ſupplicijs amputata ſunt. *tentati ſunt*, vt Abraham, vt Iob, *in occiſione gladij mortui ſunt*, vt ij, de quibus 2. Machabæor. 5. 13. legimus: *fiebant ergo cædes iuuenum, ac ſeniorum, & mulierum, & natorum exterminia, Virginumque, & paruulorum neces. Erant autem toto triduo* 80. *millia interfecti. circuierunt in melotis, in pellibus caprinis.* ſic Helias *vir piloſus, & zona pellicea accinctus renibus*, quarto Reg. 1. 8. circuibat, iram Iezabelis declinans, 3. Reg. 19. 3. ſic Ioann. Matth. 3. *habebat veſtimentum de pilis camelorum, & zonam pelliceam circa lumbos ſuos. egentes, anguſtiati, afflicti*, vt idem Helias qui à coruo, & poſtea à muliere paſtus eſt, tertio Reg. decimoſeptimo, & innumeri alij propter regnum cœlorum & Euangelium, multis doloribus, ſolitudinibus cruciati, fame, verberibus, inauditis denique cruciatibus afflicti, *quibus dignus non erat mundus*; quibus omnibus clariſsime conſtat quantas vires habeat cœleſtium bonorum ardens deſiderium, & intenta conſideratio.

3. *Terrena & flaxa deſpicienda, & ſuſpirandū ad ſuperna.*

Sed ſi alia non eſſent, quæ hanc æternorum præmiorum appetitionem commendarent; ſatis, ſuperque illud foret, quod ad rerum fluxarum, & caducarum deſpicientiam mirificè iuuat. Itaque faciendum nobis eſt, quod exules faciunt, qui præ deſiderio patriæ cum in alienis terris commorantur, quaſi in valle lacrymarum ſibi eſſe videntur; ſic in primis docuit nos facere Chriſtus Magiſter optimus Marc. 7. 34. cùm *ſuſpiciens in cælum, ingemuit*; ſuo enim declarauit exemplo, quibus ſuſpirijs, quibus lacrymis in cælum ſuſpicere frequenter nos deceat, & contemptis terrenis rebus eò aſpirare tanquam exules in valle lacrymarum poſitos, vbi optatiſsimæ patriæ locus eſt. Neque verò ſe aliter indicat feciſſe Dauid Pſalm. 109. dum in hæc verba prorumperet; *heu mihi quia incolatus meus prolongatus eſt, habitaui cum habitantibus cedar*. ſic illi, terreſtris Hieruſalem deſiderio, ac recordatione commoti, nullam ex alienis regionibus in quibus commorabantur oblectationem admittentes, cum lacrymis canebant: *ſuper flumina Babylonis illic ſedimus, & fleuimus dum recordaremur Sion*, Pſalm. 136. 1. exclamemus igitur frequenter cum Propheta, Pſalm. 84. addentes ſuſpiria, & obortis præ deſiderio lacrymis: *quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini*, &c. quę diuinus Vates intimo animi ſenſu proſequitur.

4. *Deſiderium bonum operibus carēs, vanum eſt & inane.*

At enim deſiderium operibus vacuum nihil nos profectò iuuabit ad æterni premij conſecutionem, quod Dominus apertè declarauit eleganti illa parabola de decem Virginibus. cùm enim omnes illæ Virgines intra cæleſtis regni ianuas admitti cuperent; excluſæ tamen indè fuerunt, quæ acceptis lampadibus oleum

A ſecum non ſumpſerant: contra, quæ in vaſis ſuis oleum habuere, ſtatim cæleſtium nuptiarum locum ingreſſæ ſunt. quid enim nomine lampadis oleo carentis aptiùs accipi poteſt, quàm fides ſine operibus? quæ extingui videtur, non quod ſine charitate non ſit, ſed quia nihil ad ſalutem proderit; vel certè quia niſi operibus ſoueatur, facilè amittetur; vel denique quia etſi luceat, non tamen ardet. & verò hoc oleum in vniuſcuiuſque conſcientia reconditum eſt tanquam in vaſis. ſi ergò conſcientia bonis operibus deſtituta fuerit, inſtar vaſis carentis oleo erit. itaque iuxtà veriſsimam Chriſti ſententiam nihil nos illud inculcare iuuabit: *Domine, Domine aperi nobis*, quia ſi bonis operibus deſtituamur noſtro magno malo inuiti verba illa audiemus; *amen dico vobis* B *neſcio vos.*

Equidem arbitror huius rei, quam nunc confirmamus longè ante præceſsiſſe figuram, in portis per quas ad Sancta Sanctorum patebat ingreſſus. quam figuram D. Paul. inſinuat ad Hebr. 9. 12. cùm cæleſtem domum cum ea templi parte comparat, quæ Sancta Sanctorum nominabatur; *Chriſtus*, inquit, *introiuit ſemel in ſancta æterna redemptione inuenta*; & quidem aptè comparat hæc duo inter ſe, primùm quidem ob ſanctitatem, etenim nullus in cæleſti patria non ſanctus eſt; nullus qui virtute, & bonis operibus non fuerit hic præditus, ciuitatem illam ingredietur; quare meritò *Sancta Sanctorum* domus illa vocari poteſt. Deindè quemadmodum quadratus erat locus ille C templi, ita & de cæleſti ciuitate Apocal. 21. 16. legimus: *ciuitas* (cæleſtis) *in quadro poſita eſt*. Sedebat DEVS ſuper Cherubim in adyto illo templi, at in cælis in longè ſublimiori ſolio conſidet innumeris Angelorum millibus ſtipatus. Quartò, quod magis, ac magis timendum eſt, erat domus illa interior, quæ Sancta Sanctotum dicebatur, paulò anguſtior, quàm exterior; vt ea re ſignificaretur multos eſſe vocatos, paucos verò electos, quamuis enim verè dixerit Baruch. 3. 24. 25. *ô Iſrael, quàm magna eſt domus Dei, & ingens locus poſſeſsionis eius! magnus, & non habens finem; excelſus, & immenſus.* ſi tamen homines eos qui ſaluādi ſunt ſpectes, & cùm ijs, qui in tartarum detrudendi erunt, conferas, verè dixeris anguſtiotem hac ratione futuram eſſe ciuitatem illā. reſpectu enim D damnatorum, paucos capiet homines, quamuis ſelectos eos & ampliſsimis virtutibus, & præclaris donis ornatos, quiq; cęleſtem in terris duxêre vitā. Iam verò quod ad rem noſtrā facit, erant veteris oraculi oſtia ex oliuarum lignis; vbi inſculpti, qua cherubim, qua palmę: id quod profundo non vacat myſterio. tria enim his non obſcurè ſignificantur, neceſſaria omninò, vt quis Sancta Sanctorum cęleſtia ingrediatur, quæ per oliuam, Cherubim, & palmam indicantur. refert enim oliua miſericordiæ, & caritatis opera; Cherubim verò vitā indicāt Angelorum debere eos in terris ducere, & ab omni labis cōcretione ſemotam, qui cupiunt loca illa poſsidere; neq; enim pecudum more viuendum eſt; denique palmæ ſui victoriam, & vitiorum conculcationem aptè indicant; vndè factū eſt vt ſancti palmas habere à 5.

Ioanne

Ioanne describantur in manibus; quia sine assiduo operandi labore, & sudore maximo ea victoria non obtingat.

6. Quis iturus in remotissimas regiones vt ibi vitam degat, non omni curaret studio ibidem domũ sibi ædificare? cùm ergo nobis eò proficiscendum sit vbi non mortalem traducturi sumus vitam, sed in omnem planè æternitatem mansuri, cur non inducimus in animum, domum nobis ibi quàm maximè insignem parare? quod facilè fieri à nobis poterit, si pretiosis bonorum operum lapidibus illuc transferendis peculiarem operam impenderimus. longè aliter quàm ij faciunt; qui, cùm breui ex hac vita excedere debeant, magnis laboribus, summis impensis studiosissimè curant, hîc sibi palatia ædificare, parare hortos pulcherrimè consitos, atque ijs, alijsque rebus citò interituris, popularem auram, atque hominum plausum captare student.

Cedo, si quis in Persidem iturus vt eam modò videret, statimque regrederetur ad propria, iuberet ibi tamen ædificari sibi domum multò fulgentem auro, ac gemmis ornatam; an non tibi iste amens iure videatur? huic similes, & peiores etiam sunt, qui posthabita rerum cælestium cura, in id incumbunt, eoque toti feruntur, vt hic commodè, voluptuoseque viuant, quasi perpetuò in terris victuri. quantò sapientius ille cogitabat, de quo Diuus Gregorius libro quarto Dialog. cap. trigesimosexto, narrat; cuidam ostensam fuisse domum, quam laterculis quidam aureis, & pretiosis lapidibus, hoc est, eleemosynis & bonis operibus sibi ædificabat in amœnis & apricis locis per manus eorum, in quos contulerat beneficia.

7. *Gloria laboris filia.* Præclarè sanè mihi AEschylus hac de re sensisse videtur, dum teste Clemente Alexandrino Quarto stromatum gloriam *laboris filiam* appellauit. quarè si fluxa hæc gloria, & terrestris, labore paranda est, vt sapientissimè ille testatus est, quantò quæso maiore labore contendendum nobis erit, vt cælestem illam assequamur, præ qua labor omnis, quamuis magnus, quãuis diuturnus, momentaneus, ac leuis est, cùm immẽsum gloriæ pondus operetur in nobis?

Postremò quod hacterùs multis ostendimus, vna Christi sententia, quæ instar omnium est quæ dici possent, sic confirmemus. Cùm enim vellet ille nos ad ardens bonorum operum studium accendere, atque inflammare, quasi ob oculos posuit, quid ad extremum iudicij diem euenturũ sit illis, qui bonis operibus destituti diem obiere supremum, & quantò item honore afficiendi sint, qui se in bonis operibus exercuerunt; ijs enim dicet: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi,* Matth. vigesimoquinto, trigesimoquarto, quamobrem? *esuriui enim, & dedistis mihi manducare.* & quæ sequuntur reliqua: illis verò horribili sanè aspectu dicet; *discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & Angelis eius.* Cur ita? *Esuriui enim, & non dedistis mihi manducare; sitiui & non dedistis mihi potum,* &cæt. at-

A que rem totam hanc absoluens subdit, *& ibunt hi in supplicium æternum, iusti autem in vitam æternam.* tertium restabat ex his quæ diximus ad Beatitudinis consecutionem esse necessaria; nimirum tolerantia, sed hoc nè longiores simus in sequentem Digressionem reiiciemus.

DIGRESSIO VII.
MORALIS

De tertia re, quæ necessaria est vt beatitatis participes simus, hoc est, de tolerantia persecutionum & tribulationum.

B CVM dixerit Apostolus futurum esse Deum beatis omnia in omnibus. quærit Augustin. sermone decimosexto, de verbis Apostoli: *quid est omnia? quidquid hic quærebas, quidquid hic pro magno habebas, ipse tibi erit: quidquid hic volebas, quidquid hic amabas, manducare, & bibere, ipse tibi erit cibus, ipsa tibi erit & potus: quidquid hic volebas, sanitatem corporis fragilem, transeuntem, ipse tibi immortalitas erit. diuitias amabas? Auare, quid enim tibi sufficit si Deus ipse non sufficit? sed quid amabas? gloriam, honores? Deus tibi erit gloria, cui & modò dicitur, gloria mea, & exaltans caput meum, iam enim exaltauit caput meum. Caput nostrum Christus est. sed quia miraris quia caput, & cætera membra exaltabuntur, tunc erit Deus omnia in* 1. *Beatis Deus erit omnia, & quid hoc sit.*
C *omnibus.* sic Augustinus. Liquet igitur ex his quæ cum Apost. Augustinus testatur, Deum ipsum omnia bona cumulatissimè futurum esse in omnibus Beatis, si ergò satiari vis, Deum quære.

Iam si sciscitetis quomodo hoc bonum assequi possis, in promptu est responsio, non aliter quàm malis nimirum tolerandis. sic enim decreuit Deus non alij seipsum hoc est omne bonum tradere, nisi ei, qui multis hic propter ipsum malis oppressus, cuncta æquo animo tolerarit. neque enim in sanctam illam Hierusalem quemquam ascíscet, nisi hic prius multis probatus fuerit tribulationibus, propterea probat Deus suos, vel vt aurum in fornace, vel vt triticum in area, vel vt vuam in torculari. dum autem sic suos exercet vt illu- 2. *Patientiâ acquiritur beatitudo.*
D striores, lucidioresque efficiat, vtitur sæpè Deus opera malorum hominum, hoc est, permittit malos bonos persequi, quam rem Augustinus egregiè docet sermone ducentesimo quinquagesimoquarto de tempore, simul explicans primam illam similitudinem auri in fornace: *quid faciunt,* inquit, *in hoc mundo homines mali? Responde mihi, in fornace Aurificis palea quid facit? puto ibi non esse sine caussa paleam vbi aurum purgatur. Videamus quæ ibi sint omnia. fornax est, palea est, aurum est, ignis est, artifex est. sed illa tria, palea, aurum, ignis in fornace; artifex ad fornacem. attende etiam istum mundum. mundus fornax est: palea, homines mali: aurum, homines boni, ignis, tribulatio; artifex, Deus. attende & vide, aurum non purgatur si palea non vratur.* quibus Augustini verbis satis constare arbitror, malos quidã persequi bonos, verùm *Mundus fornax est.*

tanquam

tanquam paleas. sed dum iustos tanquam aurum vrunt, & ipsi vruntur, & iustos auro fulgentiores efficiunt; & vt idem ait Augustinus, *sub manu tanti artificis auri mica in magna palea perire non potest. noli timere, tantus est Artifex vt purgare possit, perdere non possit.* Subdit August. *nec mihi volo dicas, saltem si necesse esset propter exercitationem nostram vt essent mali, pauci essent mali, & boni multi essent. non attendis quia si pauci essent multis non nocerent? vtique si multi boni essent, & pauci mali, vtique pauci mali multis bonis nocere non auderent. si non auderent, non exercerent. nunc verò quia multi sunt mali, laboratur à paucis bonis inter multos malos. & cùm laboratur, sudatur, & cùm sudatur, aurum purgatur.*

3. *Perseuerantiam patiēdis malis necessaria.* Sed deficiendum non est in tribulatione. Etenim vt idem ait, *si defeceris, peris in palea, & si peris in palea, aurum non eras, sed aurum te esse fingebas.* hanc exercitationem per ignem, & paleam optabat Dauid vt aurum fieret, sic enim orat Psalmo vigesimo quinto, *proba me Domine, & tenta me, vre renes meos, & cor meum. Vide,* ait Augustinus, *aurum, vide vocem auri. purgari cupit. non times, ô Dauid, ne in igne deficias? non, inquit, quarè? quia misericordia tua ante oculos meos est. Eccè quare securus dico, proba me Domine. qui mihi, inquit, donasti vt aurum probatum essem, in fornace perire permittis? prorsus mittis purgandum, eijcis purgatum.* verùm quod accidit illi, idem & alijs eueniet postquam probati fuerint: *probasti,* inquit Dauid Psalm. decimosexto, *cor meum, & visitasti nocte, igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas,* hoc ergò auro cælestis ciuitas ædificatur.

4. *Mundus area est triturantium.* Iterùm iste mundus non fornax modò, sed area est, in qua iusti vt triticum triturantur. *in tritura,* Augustinus ait, *positus es, area trituratur adhuc, geme in area, vt gaudeas in borreo,* cùm scilicet cælestis Agricola, Luc. 3. *purgabit aream suā, & congregabit triticum in horreum suum, paleam autem comburet igni inextinguibili.*

5. *Ecclesia torcular est.* Postremò in Ecclesia es vt in torculari; *quid est vt in torculari?* ait Augustinus Psalmo quinquagesimoquinto, *in pressuris. sed in torculari fructuosa pressura est. Vua in vite pressuram non sentit, integra videtur, sed nihil indè manat: mittitur in torculari, calcatur, premitur, iniuria videtur fieri vuæ: Sed ista iniuria sterilis non est. imò si nulla iniuria accederet, sterilis remaneret.* clamat Dauid Psalmo quinquagesimoquinto, *miserere mei Deus quoniam conculcauit me homo.* clama contra Diabolum, & tu cum illo dum te premit homo. *sed noli timere si te conculcauit homo. vinum habeto, vua factus es, vt calceris,* sed tuo bono conculcabere si patiens eris. *Primus botrus in torculari pressus est Christus. Cùm ille botrus passione expressus est, manauit illud, vnde calix inebrians, quàm præclarus est. si putas te non habere tribulationes nondum cœpisti esse Christianus,* inquit paulò pòst Augustin. in eundem Psalmum, *& vbi est vox Apostoli; omnes qui piè volunt viuere in Christo IESV persecutiones patiuntur,* secundo ad Timoth. 3. 2. *si ergo non pateris pro Christo vllam tribulationem, vide ne nondum cœperis in Christo piè viuere. Ingressus es torcular, prapara te ad pressuras. sed noli esse aridus, ne de pressura nihil exeat.*

6. Intelligis arbitror quicumque cęlestem cogitas Hierusalē, non te posse eò peruenire nisi per tribulationes, & hanc esse viam, & angustam portam, quæ ducit ad vitam. ciuitas enim illa muros habet ex auro mundo, & lapidibus pretiosis exędificatos. nisi ergo euaseris aurum in fornace mundum, non eris lapis aptus, & idoneus ad superam illam extruendam ciuitatem. Iterùm est ciuitas illa amplissimum Dei omnipotentis horreum, sed illuc non congregaberis nisi triticum sis prius hîc in area purgatum; denique cella est vinaria quare nisi cō-pressus vt vua optimum vinum efficiaris, dignus non eris, vt in cælestes apothecas recondaris.

7. Possumus & eandem tolerantiam, & patientiam quam hactenus ostendimus esse necessariam ad æternam gloriam adipiscendam, ex figura domus Dei quam Salomon ædificauit, indicare. sic enim 3. Reg. cap. 6. 7. scriptum est, *domus cùm ædificaretur de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificata est; malleus & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo Domini cùm ædificaretur.* cælestem illā Beatorum sedem domo illa Salomonis repræsentari, ea, quæ paulò superiùs Digress. 2. num. 2. diximus apertè declarant.

Pij lapides dolati. Itaque quemadmodum templum Salomonis de lapidibus dolatis, atque perfectis ædificatum est, ita multò magis credere debemus cæleste illud domicilium non alijs quàm politis lapidibus, atque perfectis ædificandum esse. sic Ecclesia Dei lumine illustrata verè canit: *tunsionibus, pressuris, expoliti lapides, suis coaptantur locis per manus artificis;* neque enim aliter poliri lapides possunt nisi pressurarum, & persecutionum tunsionibus. Non exaudiebatur malleus & securis cùm domus illa Salomonis extrueretur, & neque in cælesti illa, ac periucunda domo aliud audietur quàm lætitiæ cantus. Non ibi superbæ tyrannorum minæ, non ministrorum clamor, non persequentium strepitus percipientur, non pœnitentiæ sonitus, non gemitus resonabit, non erumpent lacrymæ, non verberum cruciatus, nō membrorum dilaniatio videbitur: omnia læta, iucunda omnia erunt. Vox iubilantium Beatorum, gratiarum actio, amœnissimus melodiæ concentus vndique resonabit. hîc enim prius dolandi, ac poliendi sunt lapides, malleis, & securibus, & omni ferramentorum genere, vt sic aptè inter se postea cohæreant.

8. *Rabbinorum figmentum proposita materia aptè accommodatum.* Narrant Hebræi cuiusdam sanguine vermiculi, quem illi *thamir* vocant aspersos, vnctosve fuisse lapides templi Salomonici, & huius sanguinis virtute factum esse, vt nullo sonitu, nullo strepitu polirentur. figmentum hoc est, continet tamen verissimum aliquod, certissimumque arcanum. Christum *vermem* nominari scimus, *ego* enim, inquit, *sum vermis, & non homo,* huius ergo sanguine tincti martyres, huius meritò consignati, & aspersi omnes cæli ciues, æquo animo sine obmurmurationis strepitu, vel impatiēte clamore dolati, ac perpoliti sunt, vt meritò in illos quadrent illa: *caduntur gladijs more bidentium, non murmur resonat, non querimonia, sed corde tacito mens benè conscia conseruat patientiam.* Itaque quod attinet ad ipsos martyres nullus

audieba-

audiebatur querimoniæ sonitus; quamuis à tyrannis, ac persecutoribus magni fierent strepitus, & clamores audirentur cruciatuum, & suppliciorum, quibus tamen illi tundebantur, & poliebantur.

9. Omninò patientia, & tolerantia enitendum nobis est, vt viam ad sempiternam gloriæ coronam muniamus. celeberrima olim fuit illa Epicteti Philosophi Stoici sententia, ἀνέχου καὶ ἀπέχου sustine, & abstine. quod dictum tanquã à Domino nobis commendatum Augustinus pluribus prosequitur serm. 245. de tempore, vbi sic scribit: *duo sunt quæ in hac vita veluti laboriosa præcipiuntur à Domino continere, & sustinere; iubemur enim continere ab his quæ in mundo dicuntur bona; & sustinere quæ in hoc mundo abundant mala. illa continentia, ista sustinentia vocatur. duæ virtutes quæ mundant animam, & capacem faciunt diuinitatis.* Et paulò pòst: *vt autem est continentia felicitati mundi non credere, ita sustinentia est iniquitati mundi non cedere. siue ergo in affluentia rerum simus, siue in angustia, expectandus est Dominus; qui & quod verè bonum, & suaue est det, & quod verè malum est, auertat à nobis.* sic August.

10. *Tria ad salutem necessaria, desiderium, opera, patientia.* Ex his ergò quæ tum hac, tum præcedenti Digressione diximus satis arbitror ostendisse nos, tria nobis iter ad cœlestem gloriam maximè aperire; desiderium, & quidem vehemens eius acquirendæ; mox honestas operationes; denique promptam omnium malorum tolerantiam, quæ tria accuratissimè simul, & sapientissimè cõplexus est August. de verbis Domini serm. 39. *quid est,* inquit, *lumbos accinctos esse? declina à malo. quid est lucernas ardentes habere? hoc est, & fac bonum. quid est quod adiunxit, & ait, & vos similes estote hominibus exspectantibus Dominum suum quando reuertatur à nuptijs, nisi quod in illo Psalm. sequitur; inquire pacem, & persequere eam? hæc tria, hoc est, abstinentia à malo; & operatio boni; & spes præmij æterni commemorata sunt in Actibus Apostolorum, vbi scriptum est cap. 24. quia docebat eos Paulus de continentia, de iustitia, & spe vitæ æternæ. Ad continentiam pertinet, sint lumbi vestri accincti; ad iustitiam pertinet, & lucernæ ardentes; ad expectationem Domini pertinet spes vitæ æternæ. ergò declina à malo, hæc est continentia, hi sunt lumbi accincti. & fac bonum, hæc est iustitia, hæ sunt lucernæ ardentes. quære pacem, & sequere eam: hæc est exspectatio futuri sæculi. ergo similes estote hominibus exspectantibus Dominum suum quãdo veniet à nuptijs.* sic August. Nomine autem continentiæ, vel recessus à malo, vel præcinctorum lumborũ, quorum meminit, patientia continetur, & tolerantia; omnia enim subeunda potius quàm vt quis in malum incidat, vel voluptatibus, vel bonis mundi huius cedat. facere verò bonum, lucernas habere in manibus, & iustitia, opera bona insinuant. Postremò expectatio gloriæ, quærere pacem, & Domini aduentum præstolari, desiderium declarant speratæ beatitudinis. omninò ergo tria sunt necessaria ad adoptionem gloriæ, eius potiundæ desiderium, bona opera, & patientia. Sed de his hactenus.

DIGRESSIO VIII.
MORALIS.

De persecutionum vtilitate, & patientia, In ver. 10. *Beati qui persecutionem patiuntur.*

TERTVLLIANVS libro de patientia cap. 11. nullam esse testatur perfectam virtutem quæ non habeat comitem patientiam. itaque in omnibus beatitudinibus quas Christus hoc cap. enumerauit, patientiam quoque intelligendam esse. *Quos,* inquit, *felices Dominus, nisi patientes nuncupauit, dicendo: beati pauperes spiritu, illorum enim est regnum cælorum: nullus profectò spiritu pauper nisi humilis; quis autem humilis nisi patiens, quia nemo subijcere sese potest, sine prima patientia subiectionis ipsius. beati, inquit flentes, atque lugentes: quis talia sine patientia tolerat? beati mites. hoc quidem vocabulo impatientes non licet omninò censeri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat, nunquid impatientes, pacis affines? stultus hoc senserit. Cùm verò gaudere & exultare dicit, quoties vos maledicent, & persequentur, merces [illegible]n vestra plurima in cælo; id vtique exultationis non impatientiæ pollicetur; quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit, nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.* tanta Tertullianus. 1. *Nulla virtus sine patientia.*

Cap. item 12. idem auctor docet: thesaurum charitatis disciplina patientiæ contineri, & ipsam charitatem à patientia, tanquam à magistra quodammodo erudiri: expendens enim locum illum Pauli 1. ad Corinth. 23. 4. *Charitas patiens est,* &c. sic ait: *dilectio summum fidei Sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus Sancti spiritus commendat; cuius nisi patientiæ* disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimis est, ita patientiam sumit; benefica est, malum patientia non facit; non æmulatur, id quidem patiẽtiæ proprium est; nec proteruum sapit, modestiam de patientia traxit; non inflatur, non proteruit, non enim ad patientiam pertinet; nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit, nec incitatur. 2.

Cæterùm quid impatientiæ reliquisset? ideò, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat; vtique quia patiens: & quidem meritò; nam charitas si magna, instar ignis, tribulationis flatu magis inflammatur, ac perficitur. quo referri potest illud Psalmi 9. 23. *dum superbit impius* (persequendo) *incenditur pauper,* quasi per antiperistasim ipsa persequutione, ardentissimo charitatis igne in Deum succenditur, quæ est interpretatio Magistri Sentent. ad quod etiam accommodare possumus illud Isai. 54. 16. *ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas,* faber enim sufflãs prunas est persecutor, qui ipso persequutionis flatu virtutes Sanctorum sufflat, & ardere magis facit, quin & sufflando eis coronas gloriæ fabricatur. 3.

Itaque tribulatio, & persequutio operatur cum cęteras virtutes, tum patientiam in primis iuxtà illud Apost. ad Rom. *tribulatio patientiam operatur.* Nam vt notat ibi Vgo Card. patientia est veluti terra fructifera, quã tribulatio operatur, 4. *Patientia terra frugifera.*

ratur, id est, arat, colit exercet, vt fructum ferat meritorium: quo sensu dicitur Genes. 2. 15. positum fuisse Adam in paradiso terrestri, vt operaretur illum. libenter igitur excipienda est quæuis tribulatio, & persequutio tanquam diligens agricola ad exercendam & fœcundandam terram patientiæ nostræ.

5. *Persecutio lapis Lydius.*

Cæterùm præter hæc commoda, quę secum affert persequutio, illud non minus illustre censendum est, quod lapis Lydius sit, ad quem fides, & patientia probantur, quod ostendit Ioan. Apocalyp. 13. 10. dum ait; *hic est patientia, & fides Sanctorum*, quasi dicat, ad huiusmodi lapidem probatur fides, & patientia Sanctorum, quod præcipuè verum erit alienissimis illis sub Antichristo temporibus.

6. *Apostoli vasa decocta.*

Ecclesiast. 27. 6. sic legimus: *vasa figuli probat fornax: & homines iustos tentatio tribulationis*. Quod Apostol. exemplo illustrare possumus: constat enim planè decocta, ac persequutionis igne vasa quædam durata Apostolos fuisse, vel illis Diui Pauli verbis secundæ ad Corinthios 4. 7. *habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. in omnibus persequutionem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur: persequutionem patimur, sed non derelinquimur: deijcimur, sed non perimus*, quasi dicat, licèt vasa fictilia simus, & veluti ex altissimis turribus à persequutoribus deiiciamur, nulla ex parte frangimur, quia tribulationum, & diuinæ charitatis igne decocta, atque durata frangi, dissiparique non possunt, Deo nos conseruante, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis.

DIGRESSIO IX.
MORALIS

In vers. 13. *Vos estis Sal terræ.*

1. *Sale & sole Apostolicæ doctrinæ nihil vtilius.*

Vetus *sententia est*, teste Cœlio Rhodigino lib. 6. cap. 1. *à celeberrimis vtriusque linguæ auctoribus literis commendata, totis corporibus nihil esse vtilius sale, ac sole*. Sed multò certè verius est nihil esse magis salutare, magisque accommodatum animis nostris sale item, & sole Apostolico, Sapientia, nimirum, Euangelij, quo totum terrarum orbem impleuere Apostoli; condit enim multò felicius, astringit, siccat, alligat, & putrescentia animorum vulnera sanat, & omnem planè peccati putredinem longè depellit. deindè etiam eiusdem Apostolicæ sapientiæ fulgor crassissimas, teterrimasque mundi tenebras, illata veritatis luce, dispellit. meritò igitur Dominus discipulos suos salem terræ, & lucem mundi esse voluit, dum illos ad condiendos, illustrandosque homines in mundum misit; sciebat enim putridos esse, atque insulsos hominum mores, mundumque densissimis tenebris obrutum, sepultumque iacere. non erit igitur ab re si Prælatos Ecclesiæ sali primùm, mox soli, id est, luci similes esse oportere, breuiter declaremus, accersitis hûc præcipuis salis proprietatibus, quarum priore loco numerari poterit illa, quod sal cibis alioqui insipidis, iucun-

A dus, ac persuauis sapor addatur: quod spiritualiter efficere, Prælatorum & Doctorum Ecclesiæ munus est.

Enimuerò si rectè teneamus id, quod Genes. 3. 14. serpenti dictum est, *terram comedes*, non dubitabimus mysticè saltem insulsos peccatorum animos terræ nomine intelligere. sic enim Augustinus lib. de Agone Christiano cap. 2. affirmauit hæc Genesis verba exponens: *Datus est*, inquit, *in cibum Diabolo peccator. non simus terra, si nolumus manducari à serpente, sicut enim quod manducamus nostrũ in corpus conuertimus, vt cibus ipse secundùm corpus, hoc efficiatur, quod nos sumus: sic malis moribus per nequitiam & superbiam, & impietatem hoc efficitur quisque quod diabolus est, id est, similis eius: & subijcitur ei, sicut subijcitur nobis corpus nostrum,* B *& hoc est, quod dicitur, manducari à serpente*. Vt ergo de insipido Diaboli cibo euaderet peccator in cibum Dei sapidum, misit Deus Apostolos in mundum, qui sale Euangelicæ prædicationis insulsa hominum pectora condirent, & ideò iure salem illos terræ vocauit. 2.

Qua in re mihi declarasse videtur Christus id quod olim per Eliseum obscurè significauerat. ingressus aliquandò Eliseus fuerat ciuitatem Iericho, cuius aquæ, quoniam salsæ, amaræ, pessimæ erant, minimè potui aptæ habebantur, & verò etiam terræ ipsius fertilitati oberant. Quarè audito Prophetæ Elisei aduentu, qui eam vrbem incolebant, aquarumque salubrium inopia laborabant, ipsum C adiuere, & remedium huic incommodo, si quod posset afferri magnis precibus petiere. sic etenim 4. Regum 2. 19. legimus illos Eliseo dixisse: *Ecce habitatio ciuitatis huius optima est, &c. sed aquæ pessimæ sunt, & terra sterilis*. tunc Eliseus; *afferte*, inquit, *mihi vas nouum, & mittite in illud sal. quod cùm attulissent, egressus ad fontem aquarum misit in illum sal*, quo actum est vt quæ prius aquæ amaræ erãt & pessimæ, confestim suaues, dulces, & ad potandum idoneę efficerentur. Erant tribulationum aquæ hominibus antequam Christus in terram veniret, amaræ, insulsæ; & quas cuiusuis hominum gustatus non fugeret modò, sed abhorreret. Venit Christus, & Apostolos tanquam noua quędam, & affabre elaborata ab ipso vasa, iniecto in illos diuinæ sapientiæ sale, misit in mũ- D dum amarissimis tribulationum aquis oppletum, qui suaui cælestis sapientiæ sale easdem amarissimas persecutionum, & cruciatuum vndas in suauissimas conuerterent. hinc non sine ingenti fidelium admiratione factum est, vt, quæ prius mala abhorrebãt homines, summo postea desiderio, obuijsq; vlnis pro Christi nomine exciperent, & amplecterentur. Hactenùs Christi sapientiam, hoc est, sapidam doctrinã sali cõparauimus, & quonam modo tum peccatores, tum tribulationes, cibos alioqui insulsos, sapidos reddat, paucis ostendimus. Iam conabor idem salis nomen charitati tribuere. 3.

Tribulatio ante Christi aduentum amara, postea dulcis.

Scio salem hîc passim pro sapientia ab interpretibus accipi, & meritò sanè. sed neque ij negant, neque nos absurdè censebimus salem charitatem, & amorem Prælatorum erga sibi 4.

Sal sapientiam & charitatem significat.

commissas animas etiam significare posse, quam nemo dubitat insulsa omnia Deo grata reddere, ac periucunda. Constat sanè graui plurium auctorum testimonio, salem amoris esse Symbolum, qua de re Pier. libr. tertio titulo: Amicitia firma; præter alia, quæ de sale affirmat, hoc ponit; salem amicitiæ symbolum fuisse durationis gratia; tritumque est illud, prouerbij loco, *non oportere transgredi salem,* hoc est, amicitiæ iura, quæ sale conciliantur; & testatur Cicero, multos modios salis esse simul edendos, vt amicitiæ munus expletum sit. quare Deus, vt Petrus Cluniacensis libro quinto, epistol. decimasexta, doctè obseruauit, non sine caussa Leuit. secundo, 13. præcepit: *quidquid obtuleris sacrificij sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. in omni oblatione tua offeres sal;* nam qui in lege sua nullum sacrificium sine sale suscipit, nullum munus sine charitate sibi placere ostendit, sine qua omnia insipida, insulsa, amara sint oportet.

Cùm igitur sal amoris symbolum sit, quid miramur si Christus Apostolos suos *salem* nominat; voluit enim significare, quod quemadmodum sibi Apostoli, eorumque successores in Ecclesiæ curam, ac regimen succedebãt, ita in amoris, ac charitatis hereditatẽ succedere deberent. propterea hic, *vos estis*, inquit, *sal terræ.* & Matc. 9. *habete in vobis sal;* sciebat, nimirum, quantoperè Ecclesiæ rectoribus, atque Prælatis charitas non modò vtilis, verùm etiam necessaria esset ad ouium curam, salutemque omni studio procurandam, & ad suaues, iucundasque reddendas omnes molestias, persecutiones, & lassitudines mentis, & corporis defatigationes, quæ in procuranda hominum salute contingunt; vt meritò proindè sal amoris symbolum sit, eiusdemque salis naturam, & conditionem referat in condiendis cibis.

5. *Salis, id est, charitatis necessitas.* Cæterùm quàm necessarius sit diuinæ charitatis sal futuris Ecclesiæ Prælatis, etsi alia deessent indicia, vnum illud satis esset, quod in Petro ostensum fuit. cùm enim decreuisset illum CHRISTVS Dominus in totius Ecclesiæ præsulem eligere, rectoremque constituere; antequam hinc discederet ad Patrem, vt testatum omnibus relinqueret, idoneum ad Ecclesiæ gubernacula moderanda, fore neminem, qui amoris, & caritatis sale destitutus esset, coram cæteris discipulis, qui tunc aderant, ter Petrum compellat, & quasi illum examinare, & quasi ponderare volens sic interrogat, *Simon Ioannis diligis me plus his?* cumque ille non semel respondisset, *tu scis Domine quia amo te:* subiecit CHRISTVS, *pasce oues meas*, illumque sic examinatum, cæteris omnibus præfecit, ac totius Ecclesiæ caput constituit. vbi non indiligenter obseruandum est, non interrogasse Christum tantum, num se Petrus diligeret, sed initio statim adiecisse, num plus cæteris diligeret; quod Petrus proculdubiò de se fateri sine temeritate non poterat, neque enim quæ aliorum merita, quæ cordis secreta essent penetrabat; nimirum, sic volebat CHRISTVS ostendere, cum, qui alijs præficiendus esset, plus etiam cæteris amare debere.

Et quamuis id de se Petrus fateri verbis non sit ausus, ostendit tamen aliquando factis. est enim hæc non obscura amoris proprietas, vt tanquam pondus amantem ad amatum pertrahat, eique tandem iucundissimè copulet. hinc Augustinus, *amor*, inquit, *meus, pondus meum, illo feror, quocumque feror.* vndè fit vt quantò maius est amoris pondus, tantò maiore impetu, ad rem, quam amat, feratur. & hoc præ cæteris suo exemplo ostendit Petrus; cùm vidisset enim nocte illa, qua grauiter tempestate iactati medijs maris Galilææ fluctibus fuerant Apostoli, Christum super vndas ambulantem, amicam Christi vocem præsentiens, cæteris timore exanimatis, ipse moræ impatiens confestim rogat; *Domine si tu es, iube me ad te venire super aquas*, & facta sibi à Christo potestate, ilicò descendit in mare, & ambulabat super aquam vt veniret ad IESVM; &, ô incredibilem vim amoris! quamuis naturæ timore correptus mergi se videret, amoris tamen magnitudine, & desiderio accedendi ad Christum, quanta poterat charitatis vi contendens clamauit dicens: *Domine saluum me fac;* factumque est vt superato corporis pondere, vicerit Christi amor, quo tanquam nobiliore, ac superiore pondere delatus, tandem Christi, quem summoperè optabat, pedes lætus attigit, meliore amoris pondere, pondus corporis exsuperante; cùm extendens manum IESVS apprehendit eum, & suo lateri adiũxit lege cap. decimumquartũ Matthæi, idemque iterum accidit Petro, cùm à Ioanne audisset, Dominum esse eum, qui visebatur ad littus capta iam magna piscium multitudine; proiecit enim se Petrus in mare, cæteris postea remorum auxilio venientibus, quæ omnia ostẽdunt quantus esset Petri amor in Christum, & quantum præ cæteris in illum charitatis impetu ferretur. 6. *Petri charitas.*

Vt verò clariùs adhuc amoris necessitatem summam in Prælatis agnoscas meminisse oportet: proditum esse memoriæ 3. Regum 7. 27. bases illas æneas, in quibus lutheres illi statuebantur in templo Salomonis inter coronulas, & plectras, tria hæc continuisse insculpta, leones, & boues, & Cherubim. 7.

Prælati bases Ecclesiæ. Equidem arbitror dubitare neminem instar basium esse in Ecclesia Prælatos, ac Doctores, cùm sustentare habeant populos suæ curæ commissos, ergò rectè censebimus si per illa tria, quæ insculpta erant prædictis basibus, intelligi dicamus, tres virtutes, quibus ad suffulciendum, sustentandumque Ecclesiæ pondus ij ornari debent, tanquam Ecclesiæ Bases quædam, qui alios docent, vel Ecclesiæ præsunt, nimirum, sapientiam, fortitudinem, & perseuerantem laborum tolerantiam, quarum prima per Cherubim, altera per leonem, tertia per bouem rectè significatur. *Quibus virtutibus ornari debeãt.*

Has porrò virtutes etiam Cicer. pro lege Manilia Imperatori necessarias omninò censet: *Hæ sunt virtutes*, inquit, *Imperatoriæ, labor in negotijs*, en bouem, *fortitudo in periculis*,

en leo-

en leonem, *quid enim fortius leone*, Iud. decimoquarto, industria in agendo, en tibi sapientiam per Cherubim designatam. & hæc quidem sapientia in reliquis duabus virtutibus. patientia videlicet, & fortitudine elucere debet, non tamen sola, sed cum voluntate ad patiendum coniuncta, & fortiter prompta; quam sapientiam sola secum charitas, habere potest; nam illa sapientia, quæ neque fortis est, neque laboris patiens, parum ad rem nostram facit. De reliquis ergo duabus virtutibus dicamus, ac quomodo à charitate pendeant paucis declaremus, nam si has teneamus, cum charitate etiam sapientiam tenebimus.

8. *Iacob Patriarcha charitatis & patientiæ exemplar.* Principiò amoris indefessus labor Iacob Patriarchæ exemplo apprimè declaratur. vehementer ille diligebat Rachel, & quidem adeò, vt præ amoris magnitudine, viderentur ei pauci fuisse dies illi, quibus per quatuordecim annos seruierat Laban. quo quidem tempore, quot, quantaque incommoda passus fuerit ipse de se testatur, Genes. 31. 40. *diu noctuq; æstu vrebar, & gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis*. En tibi quantæ sint amoris vires ad patientiam, & diligentem laborum perpessionem, vt verissimum sit illud Gilberti Abbatis serm. 26. in Cantica; *charitati innatam esse sollicitudinem quandam, & quod Apostolus ait, nunquam esse charitatem ociosam*; *Sed maximè Christus.* sed nihil hac in parte clariùs afferri potest exemplo CHRISTI Domini, qui cùm tantoperè discipulos suos diligeret, ea nocte, qua cum ipsis erat in horto, quando ter Patrem non sine lacrymis, & sanguinis sudore orauit, non semel tantum, sed iterùm ac tertiò venit ad discipulos suos magnam illorum gerens curam, ne in laqueum, & tentationem Diaboli inciderent. quo vel vno exemplo non obscurè discimus quantas vires habeat charitas ad sollicitè præcauenda mala, ad solerter, sagiciterque procuranda ea, quæ ad salutem siue nostram, siue aliorum necessaria sunt. neque enim cessat vnquam amor, ni prius ad quæ magno impetu fertur, bona assequatur. est ergò verissimum charitatem necessariam esse Prælatis, quorum propria est sollicitudo Ecclesiarum, cùm hæc sine illa vel stare, vel perseuerare non possit.

9. *Prælati boues.* Et hæc quidem satis ostendunt Prælatos boues esse debere, idest industrios, & laboriosos. sed prætereà pro virili contendendum est illis, vt leonis etiam fortitudinem, laborum tolerantiæ, ac sollicitudini addant, quod non alia ratione cõmodius assequentur, quàm si augendæ charitati magis ac magis studeant. illa enim est quæ fortes, & intrepidos ad adeunda pericula cùm opus est, atque infractos efficit.

Ad rem hanc confirmandam satis sunt ea, quæ de charitate scribit Apostol. 1. ad Corint. cap. 13. *charitas omnia suffert, omnia sperat*; præsertim verò quæ ad Roman. 8. scripta leguntur; *quis nos separabit à charitate Christi, tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius*. Et iterum: *certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus, neque virtutes, neque instantia, neq; futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo IESV Domino nostro.*

Quis non rogo, animo caderet, si sibi semper aspera, semper dura ferenda esse videret? si vrgeri se plerumque persecutionibus conspiceret, si in medio periculorum, & cruciatuum se esse ferè quotidiè cerneret? atqui hęc omnia, vna charitas non forti modò animo, verùm etiam libentissimo tolerat, & amplectitur, quod satis mihi indicasse videtur sponsa Canticor. 1. 13. dum dixit, *fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi*; Etenim myrrha amara quædam res est, ac proinde dura, & aspera tribulationum significat; ista tamen sponsa tanquam læta, & periucunda amoris sinu complectebatur. Audi Bernardum sermon. 43. In cantica magno charitatis studio flagrantem: *& ego*, inquit, *fratres ab ineunte mea conuersione, pro aceruo meritorum, quæ mihi deesse sciebam, hunc mihi fasciculum colligare, & inter vbera mea collocare curaui, collectum ex omnibus anxietatibus, & amaritudinibus Domini mei*. Et vide qualiter sponsa fasciculum nominet contraria omnia, quantumuis ardua mala, ac difficilia, imò & impossibilia homini, nimirum, leuia sunt hæc omnia, amanti. 10.

Omninò magna opus est Prælatis fortitudine, atq; animi magnitudine, sustinere enim ipsi debent quasi humeris totum Ecclesiastici ædificij pondus. *quis enim*, inquit Apostol. 2. ad Corinth. 11. *infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror?* præter alia mala, quæ enumerauerat eodem cap. Hanc eandem mihi rem tacitè significasse videtur Samuel, iussu Dei Saulem in primum Israelis regem inuncturus: præcepit enim coquo, vt, inuitato ad prandium Sauli, armum ouillum apponeret, quia, videlicet, ei, qui Princeps, & caput est cæterorum futurus, opus est forti, ac valenti armo, hoc est, humero ad multa toleranda, quæ regibus, & prælatis contingere solent. hinc est etiam quod Ioiadas 4. Regum 11. diadema vertici Ioas impositurus, *posuit super eum*, vt Scriptura inquit, 4. Reg. 11. 12. *diadema, & testimonium*; nam Regum coronæ, & thiaræ Pontificum onus est impositum obseruationis legis; curare enim debet non modò vt ipse legem seruet, sed etiam vt & cæteri. 11. *Prælatis opus est magna fortitudine & animi magnitudine.*

DIGRESSIO X. MORALIS.

Ex proprietatibus salis idem declaratur.

HACTENVS Apostolos, Prælatos, Doctores, tum ratione sapientiæ, tum ratione charitatis, quæ illis inesse debent sali comparauimus: nunc age idem ex proprietatibus salis quæ præcipuæ sunt efficiamus. Et quidem de prima illa, quod amara dulcia, insulsa sapida reddat, satis dictum Digress. 8. a. num. 2. sed præter hanc alia satis etiam propria salis est proprietas, tergit enim sanguinem, & exsiccat; hinc fit vt vulneribus 1.

Sal vulneribus medetur.

medeatur. Quare qui vulnera acceperunt, salem tanquam optimum remedium adhibēt, & à putredine reseruantur. *non est*, inquit Osea capit. 4. *veritas, & non est scientia Dei in terra, maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium mundauerunt, & sanguis sanguinem tetigit*, quasi dicat, madet sanguine tellus. sale igitur opus est, ne penitus putrescat. *Vos*, inquit CHRISTVS, *estis sal terræ*, quibus verbis tales vult esse Prælatos terrenis, ac scelestis hominibus, qualis vulneribus est sal; iubet enim illos doctrina, exemplo vitæ, candidis moribus, instar salis nunc mordicando, nunc exsiccando, nunc detergendo fluxum sanguinum, id est, peccatorum sistere, & spiritualibus plagis loco medicinæ esse.

2\. Possumus ad hanc rem illustrandam, & confirmandam illud Isai. 54. 11. huc accersere: *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris*. loquitur ibi Dei filius de Ecclesia, eique pollicetur, quod cùm carnem induerit sit illam proprijs manibus ædificaturus, eiusque lapides ordine collocaturus; fundamenta verò, de quibus Ioannes Apocalyp. 21. Apostoli sunt, de quibus hic ait: *& fundabo te in Sapphiris*. hi ergò tanquam Ecclesiæ futuri Antistites, & Doctores rectè Sapphiris comparantur. non modò quia regnum, & imperium Sapphiro designatur, vt est apud Pierium videre. Et ideò propterea Deus fortassis in montis vertice Iudæis visus est in Sapphirino considere solio, quo se Regem Regum, & Dominum Dominantium declararet; idemque significat Ezech. capit. 1. 26. testatur enim quasi aspectum lapidis Sapphiri apparuisse similitudinem throni (DEI) quod rectè quadrat etiam in Prælatos Ecclesiarum Principes; illud ad rem nostram magis facit, Sapphiro proprietatem quandam inesse sistendi sanguinem, in quo cum sale lapis iste rectè consentit. vt ergò ostendantur Ecclesiæ præsules, & Doctores, propterea in sublimi loco constitutos esse in Ecclesia, vt Sapphiri, atque adeò salis virtutem exerceant sistendo sanguinem peccatorum, & plagis spiritualibus medicinam faciendo, Dei thronus Sapphirum repræsentabat.

Apostoli & alij Sancti Ecclesiæ antistites Sapphiris comparantur & c.

3\. Est & alia salis quædam natura, & conditio, quod in se vtrumque claudit elementum ignis, & aquæ. sic enim, inquit Hilarius; *sal est vnum in se continens ignis, & aquæ elementum*. Itaque si parentes, progenitoresque salis, quinam sint roges, breuiter Respondeo ex igne illum, & aqua nasci, gignitur ex aqua in certum locum collecta, & radijs solaribus tanquam igni exposita. itaque dum hæc duo elementa quandam in se æqualitatem seruant, rectè cum illis agitur, quod si vel ignis non seruata proportione naturæ salis conuenienti excedere velit, atque aquam opprimere, vel contra si aqua velit superare ignem, illum vi sua obruendo, tollitur tunc æqualitas ratione cuius sal iustitiæ symbolum est: vt propterea ad commendandam iustitiæ virtutem factus fuerit adagio locus: *salem apponito*. quo admonemur, iustitiam, & æquitatem omni adhibendam esse negotio.

Sal ex igne & aqua nascitur.

A quia ergò Prælati æqualitatem tenentur seruare cum omnibus, & nec fauere magis ditioribus vel principibus, quàm pauperibus, vel obscuro loco natis hominibus, ita vt non iudicent iniquitatem, & faciem peccatoris quærant; ideò rectè sali comparantur, de quo experientia compertum est, quod si in ignem iniiciatur, resiliat ilicò, parentem etiam ipsum quodammodo fugiens, cùm tollere æqualitatem vult; alioquin præualeret ignis, aquamque destrueret, atque adeò æqualitatem tolleret, ni se sal confestim indè, hoc est, ex igne proriperet. quo docentur Iudices, & Prælati, ne ipsis quidem parentibus cedendum esse, si tollere æqualitatem iustitiæ velint.

Verùm & aliud admirandum est in sale, B quod cùm in aquam proiicitur non indè resilit, sed liquescit tamen, & in aquam soluitur; quo discant Principes, si cedant fauori, vel voluptati, & propterea à recto iustitiæ calle deflectant, defecturos esse aliquando, & veluti in nihilum, vindice Deo, abituros; mollis enim quædam res est aqua, in qua liquescit sal, vt proindè meritò blanditijs fallacibusque muneribus similis esse queat, quibus sæpè iudicum oculi excæcantur.

Potest & hæc ipsa proprietas salis satis commodè hoc quoque significare; debere iudices etiam pauperes amplecti, & viles à se non excludere homines, dum iustitiæ ratio id exigit, sed amplecti, sed fouere potius eos, C qui à potentioribus oppressi iudicis officium implorant. 4.

Aqua enim cùm ad decliuia loca fluat, & ad terram quantum potest maximè adhærescat, cui se intimè applicat, semper dum fluit, accommodatè satis ad sui naturam repræsentare poterit humiles, & abiectos, ac infimæ conditionis homines, qui cùm externis opibus, & aliorum fauore destituti sint, malè à potentioribus accipiuntur: his ergò præsto esse, ijs auxilio, ope, omnique re adesse debet iudex, & vt ab eis omnem propulset iniuriam, accuratè cauere: sicut sal colliquescit in aqua, sese in illius interiora insinuans.

Denique nè longum faciam, etiam illud inest sali, quod cùm nihil aliud sit, quàm aqua 5. D solis radijs exposita, concocta, & quantum satis est concreta, duobus his, aqua nimirum & sole docet primùm qua perueniendum sit via ad summas dignitates, præsertim verò ad Ecclesiæ cathedras; deindè verò cuius auxilio, quibusque artibus in eis perseuerandum sit, ac proficiendum. Salis namque natura ratione aquæ, quæ per humilia serpit, terræque inhærens, vt paulò antè dixi nu. 4. sese eidem quantum potest inter fluendum accommodat; humilitatem aptè satis designat, per quam patere aditus debet ad Ecclesiasticas præsertim dignitates. quod vel illo Christi testimonio cōprobatur, Matth. 20. *quicunque voluerit inter vos maior fieri, sit vester Minister; & qui voluerit inter vos primus esse, erit vester seruus*; quod suo etiam exemplo abundè docuit Philipp. 2. *humiliauit semetipsum factus obediens vsque ad mortem,*

Quomodo perueniendū ad dignitates.

mortem autem crucis; statimque subditur: *propter quod & Deus exaltauit illũ*. hæc enim est regia ad dignitatis culmen via, & prçter eam alia nulla.

6. Porrò hoc quàm sit verisimum ex illa Isaiæ quoque sententia cap. 2. 2. non erit difficilè ostendere; *erit*, inquit, *præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super omnes colles*. En tibi Ecclesiã supra montem positam; hîc Dominus sedet; hîc Apostoli; hîc, qui eos sequuti sunt Ecclesiæ præsules populos docent, quibus dicitur: *vos estis ciuitas supra montem posita*. sed quomodo ad hunc verticem montium per Ecclesiæ præsules perueniendũ sit, docet illicò Isaias, dum subdit; *& fluent ad eum oẽs gentes*. Enimverò nemo negabit fluere proprium esse aquæ; sic enim fluuius à *fluendo* dicitur; si ergo gentes alta montium, si summa iuga petere velint, in morem aquæ fluant, ima petant, dicam clariùs, humilitati studeant. sic enim per ima, & humilia quasi aquæ fluentes, Ecclesiastici montis verticem tenebunt, & inter Apostolos, cæterosque Ecclesiæ Principes, ac proceres sanctisimos connumerari poterunt à Christo Domino vocati; vt Ecclesiæ suæ gubernacula moderentur. *Non enim cogitationes meæ, cogitationes vestræ; neque viæ vestræ, viæ meæ, dicit Dominus*, Isai. 55. 8. mundani enim homines, ambitiosi, superbi, elati per tumidas cogitationes, & obliquas superbiæ vias, & siue iure, siue iniuria ad summi honoris, atque imperij culmen aspirãt. at qui Christum tãquam antesignanum, & ducem sequi volunt, non aliter ad magnas dignitates perueniunt, quàm per humilitatis, & modestiæ viam.

7. Verùm non aquæ tantùm natura in sale spectanda est, verùm & illud non indiligenter animaduertendum, non existere salem, nisi eadem digeratur prius, ac concoquatur aqua solaribus radiis percussa, atque illustrata. qua vna re docemur eos, qui iam per humilitatem ad summum Ecclesiæ verticem euasere, non aliter posse ibi diu consistere, ac perseuerare, nisi solis iustitiæ radijs subindè illustrentur, & veluti concoquantur, quod fiet si ardentis orationis studio cęleste lumen ad se attrahant, & diuini amoris in se flammis conceptis veluti digerantur, & concoquantur. sed de sale satis dictum, parcè enim sale vtendum, in quo maximè locum habet, ne quid nimis; restat vt de sole dicamus.

DIGRESSIO XI.
MORALIS.

In ea verba: *Vos estis lux mundi.* vers. 14.

1. *Permißio mali principis ira diuinæ signum.*

OMNINÒ grauis Dei in populos animaduersio est, dum malos, & insipientes principes permittit præesse illis, quod Ecclesiastes grauiter docet cap. 10. 5. dum ait: *est malum quod vidi sub sole quasi per errorem egrediens à facie principis: positum stultum in dignitate sublimi*. quod malum adeò detestatur vt putare videatur in nullius hominis mentem cadere posse, vt talis eligatur Princeps; sed errore tantum obuenire. Quod verò, ait, malum hoc quasi per errorem egredi à facie principis, sunt qui intelligant per *principem*, principes, & reges mundi, qui non rarò eos ad sublimes dignitates euehunt qui insipientes sunt. Gregorius verò Taumaturgus Episcop. Neocæsariensis in metaphrasi Ecclesiastæ, per principem dæmonem intelligit; quo nomine Ioannis 12. vocatur, iuxta quam intelligẽtiam efficitur, tale ac tantum hoc esse malum, vt iure Diabolo ab Ecclesiaste, tribuatur. *In Biblioth. Pat tom. 3.*

2. *Bonus princeps magnũ Dei beneficium.*

Contra verò singulari Dei beneficio euenit, vt ij dominentur populis, qui maximè consilio, & sapientia valent, vndè est vt non sine magno Dei munere promissum olim fuerit à Deo Ecclesiæ per Ierem. cap. 3. 15. *dabo vobis pastores iuxta cor meum, & pascent vos in scientia, & doctrina*. vbi in primis constat, principes bonos Dei beneficio obtingere. deindè scientiam, & doctrinam præcipuè spectari in principe debere; ita enim fiet, vt iuxta cor Dei pascant populos suæ curæ commissos; nihil enim magis repugnare videtur bonæ gubernationi, quàm temeritas, & cæca ignoratio rerum, cum prauis, & inordinatis animi morbis, & affectibus coniuncta. Quæ enim præcepta præscribat is, qui insipiens est? quæ remedia morbis adhibeat insipiens? quod leuamen malis? imò verò quis ferre posit eiusmodi hominem fatuum, & insipientem? Ecclesiastici sanè iudicio capit. 22. 18. arenam, & salem, & massam ferri, facilius est ferre, quàm hominem imprudentem, & impium. vndè apud Oseam insipienti Sacerdoti dicitur; *quia tu sapientiam repulisti, repellam & ego te, ne sacerdotio fungaris mihi*. Homini namque ignaro, ac rudi, & imprudenti, regi potius conuenit, non regere; tacere, non loqui; obedire magis, non imperare. Rectè sanè Apollo rogatus quod remedium adhibendum foret homini inscitia laboranti? respondit, silentium. meritò, nam *stultus si tacuerit sapiens reputabitur*. Princeps ergò si sapiens est tacere non poterit; si insipiens, & stultus, silientium illi præcipitur iuxta Apollinis oraculum. igitur si tacendum est illi, nihil eorum efficere poterit, quæ boni Principis sunt; nihil eorum quæ Paulus 2. ad Timoth. 4. Præsuli facienda præcipit: *prædica verbum, argue, obsecra, increpa*. neque enim tacendum est Prælato, alioquin non sine graui dolore dicturus est aliquando; *væ mihi quia tacui*. Repugnat ergò omninò, vt insipiens imperet. cui meritò præcipitur silentium tanquam oportunum suę ægritudinis, hoc est, inscitiæ, remedium.

3. Cùm igitur tanti momenti sit sapientia in eo, qui gubernaturus est. meritò CHRISTVS Dominus ædificaturus Ecclesiam à luce inchoare opus suum voluit, illi pastores præponens, qui ita illustres essent sapientia, vt meritò instar solis lux mundi forent. & sicut qui domum aliquam cõstruit, statim fenestras lucis aperit, ita Christus summus Architectus conditurus Ecclesiam à fenestris aggressus est, aperiens illi fenestras lucis, id est, Prælatos illi constituens, qui egregiè instructi alios suæ luce sapientiæ illustrarent.

4. *Ægyptij sceptro oculato principem designabant.*

A Ægyptijs olim hoc symbolo principes, videlicet reges signare mos erat. repræsentabant enim illos virga, seu sceptro oculato, quod oculatissimus esse debeat Princeps, *virgam vigilantem* Ieremias à Deo sibi aliquandò ostensam scripsit cap.1.11. quod mihi symbolum rectè cum prædicto Ægyptiorum symbolo conuenire videtur; nam quid rogo aliud est *virga vigilans*, quàm oculatum, & attentum semper sceptrum? talis ergo esse debet Princeps, attentus, industrius, oculatus, circumspectus, vigilans; quæ omnia summam in Principe sapientiam requirunt.

5. Eandem rem sapientissimè confirmat Diuus Gregorius lib.30. moralium cap.3.& 4. illud exponens Iob. *quis dedit gallo intelligentiam, galli nomine*, inquit cap. 3. *designantur prædicatores Sancti, qui in tenebris vitæ præsentis student* B *venturam lucem prædicando quasi cantando nunciare? dicunt enim: nox præcessit, dies autem appropinquauit. qui vocibus suis somnum nostri corporis excitiunt, clamantes: hora est iam nos de somno surgere. & rursum euigilate iusti, & nolite peccare. de hoc gallo rursum scriptum est: Gallus succinctus lumbos* (Prouerb.30 31.) *id est, prædicatores sancti inter huius noctis tenebras verum mane nunciantes. qui succincti lumbos sunt, qui à membris luxuriæ fluxa restringunt. in lumbis quippè luxuria est: vndè & eisdem à Domino dicitur* (Lucæ 12.) *sint lumbi vestri præcincti*: cap. verò quarto tria colligit, quę inesse debent Christiano Doctori ex galli intelligentia deprompta: Primùm his verbis notat ipse Greg. *intelligentia*, inquit, *doctorum, tantò esse subtilior debet, quantò se ad penetranda* C *inuisibilia exercet, quantò nil materiale discutit, quantò & per vocem corporis loquens omne quod est corporis transit. quæ profectò nullatenus summis congrueret, nisi cantanti eam gallo, id est, prædicanti doctori ipse summorum conditor ministraret. intelligentiam quoq; gallus accepit, vt prius nocturni temporis horas discutiat, & tunc demum voces excitationis emittat: quia videlicet Sanctus quisque prædicator in auditoribus suis prius vitæ qualitatē considerat; & tunc demùm ad erudiendum congruam vòcem prædicationis format. quasi enim horas noctis discernere, est peccatorum merita discernere. quasi horas noctis discernere est actionum tenebras apta increpationis voce corripere. gallo itaque intelligentia desuper tribuitur: quia doctori veritatis, virtus discretionis vt nouerit quibus, quid, quandò, vel quomodo inferat, diuinitus ministratur.* D *non enim vna eademq; cunctis exhortatio conuenit, quia nec cunctos par morum qualitas astringit. sæpè enim alijs officiunt, quæ alijs prosunt. nam & plerumque herbæ, quæ hæc animalia reficiunt, alia occidunt; & lenis sibilus equos mitigat, catulos instigat: & medicamentū quod hunc morbū imminuit, alteri vires iungit: & panis qui vitam fortium roborat, paruulorum necat; pro qualitate igitur audientium formari debet sermo doctorum, vt & ad sua singulis congruat, & tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat. quid enim sunt intentæ mentes auditorum, nisi quasi quædam in cythara tensiones stratæ chordarum? quas tangendi artifex, vt nō sibimetipsis dissimile canticum faciāt, dissimiliter pulsat. & idcircò chordæ consonā modulationem reddunt; quia vno quidem plectro, sed non vno impulsu feriuntur. vndè & doctor quisq; vt in vna cuncta virtute cha-*

A *ritatis ædificet ex vna doctrina, non vna, eademque exhortatione tangere corda audientium debet.* quod ipse Gregorius pluribus posteà docet.

Subdit deindè alterum Prælatis necessariū, quod ex intelligentia item galli colligitur: *habemus, inquit, aliud, quod de galli intelligentia cōsiderare debeamus, quia profundioribus horis noctis, valentiores, ac productiores edere cantus solet: cùm verò matutinum iam tempus appropinquat; leniores, & minutiores omninò voces format. in quib. galli huius intelligentia quid nobis innuat cōsiderata prædicatorū discretio demōstrat: qui cùm iniquis adhuc mentib. prædicant, altis, & magnis vocibus æterni iudicij terrores intimant; quia videl. quasi in profunda noctis tenebris clamant. cùm verò iā auditorū suorū cordibus, veritatis lucē adesse cognoscunt, clamoris sui magnitudinem in lenitatē dulcedinis vertunt: & nō* B *tam illa, quæ sunt de pœnis terribilia, quàm quæ sunt blanda de præmijs proferunt. qui etiam minutis tunc vocib. cantant, qui appropinquante mane, subtilia quæq; de mysterijs prædicant, vt sequaces sui eo minutiora quæque de cælestibus audiant, quo luci veritatis appropinquant, & quos dormientes lōgius galli clamor excitauerat, suauissior vigilātes delectet: quatenus correctos cuilibet de regno cognoscere subtiliter dulcia libeat, qui prius aduersa iudicij formidabat, quod benè per Moysen exprimitur, cùm ad producendum exercitū tuba clangere concisius iubentur. scriptū namque est* (Num. 10.) *fac tibi duas tubas argenteas ductiles. & paulòpòst: cum concisus clangor increpuerit, mouebūtur castra. per duas.n. tubas exercitus ducitur, quia per duo præcepta charitatis ad procinctū fidei* (hoc est, ad æterna bona, ad quæ speranda, & credenda fide præcingimur, & ar- C mamur, sic enim intelligo ad procinctū fidei) *populus vocatur, quæ idcircò argenteæ fieri præcipiūtur, vt prædicatorum verba lucis nitore pateāt, & auditorum mentē nulla sui obscuritate confundant. idcircò autem ductiles quia necesse est vt hi, qui venturam vitā prædicant, tribulationum præsentium tunsionibus crescant. benè aūt dicitur cùm cōcisus clangor increpuerit mouebuntur castra. quia nimirum prædicationis sermo cùm subtilius ac minutim agitur, auditorum corda, contra tentationum certamina ardentius excitantur.*

Tandem adiungit tertiū Greg. ex his tribus, 7.
q̄ doctoribus & prælatis inesse debēt, ex eadem Galli desumptū quoq; intelligentia. ait ergò: *est adhuc aliud in Gallo solerter intuendū, quia cùm iam edere cantum parat, prius alas excutit, & semet-* D *ipsum feriens vigilantiorem reddit. quod patenter cernimus, si Sanctorum prædicatorum vitam vigilanter videmus. ipsi quippè cùm verbum prædicationis moueat, prius se in sanctis actionibus exercent, ne in semetipsis torpentes opere, alios excitent voce: sed ante se per sublimia facta excutiunt, & tunc ad benè agendum alios sollicitos reddunt. prius cogitationum alis semetipsos feriunt: quia quidquid in se inutiliter torpet, sollicita inuestigatione deprehendunt, districta animaduersione corrigunt. Prius sua punire fletibus curant; & tunc quæ aliorum sunt punienda denunciant. prius ergò alis insonant, quàm cantus emittant: quia antequam verba exhortationis proferant, omne quod locuturi sunt, operibus clamant, & cùm perfectè in semetipsis vigilant, tunc dormientes alios ad vigilias vocant, &c. quia ergò iam tanta intelligentia non prædicatoris virtus est, sed auctoris, rectè per eundem auctorem dicitur: quis*

dedit

A *dedit gallo intelligentiam : ac si diceret; nisi ego, qui doctorum mentes , quas mire ex nihilo condidi ad intelligenda qua occulta sunt, mirabiliter extruxi;* tanta sapienter Gregor. quibus constar quàm necessaria sit sapientia, & intelligẽtia doctoribus,& Ecclesiæ principibus. Verùm idẽ Gre-

8. *Doctorũ non docentium graue peccatum.*

gor. par. 3.pastoral. admonit.26. pluribus declarat quàm magnum scelus committant prælati & doctores,qui prædicare,ac docere suos, eosque cùm oportet corrigere, negligunt. sic enim scribit: *si indigentibus proximis ipsi* (prælati ac doctores) *quas habent pecunias absconderent , adiutores procul dubio calamitatis extitissent. quo ergò reatu constringantur aspiciant , qui dum peccantibus fratribus verbum prædicationis subtrahunt ; morientibus mentibus vita remedia abscondunt. vnde & benè quidem Sapiens dicit* (Ecclesiast. vigesimo)

B *Sapientia abscondita, & thesaurus inuisus, qua vtilitas in vtrisque? si populum fames attereret,& occulta frumenta ipsi seruarent; auctores procul dubio mortis existerent , qua itaque plectendi sunt pœna considerent , qui cùm fame verbi anima pereant , ipsi panem perceptæ gratiæ non ministrant. Vndè & benè per Salomonem dicitur,* Prouerbior. vndecimo , *qui abscondit frumenta maledicitur in populis. frumenta quippè abscondere , est prædicationis sancta apud se verba retinere. in populis autem talis quisque maledicetur : quia in solius culpa silentij pro multorum,quos corrigere potuit pœna damnatur. si medicinalis artis minimè ignari secandum vulnus cernerent,& tamen secare recusarent; profectò peccatum fraternæ mortis ex solo torpore committerent. quanta ergò culpa inuoluantur aspiciant,qui dum cognoscunt vulnera mentium curare negligunt*

C *ea sectione verborum. vndè & benè per Prophetam dicitur* (Ierem.48.) *maledictus qui prohibet gladium suum à sanguine gladium quippè à sanguine prohibere, est prædicationis verbum à carnalis vitæ interfectione retinere. de quo rursum gladio dicitur: & gladius meus manducabit carnes &c. Audiant* (isti) *quod talentum qui erogare noluit* (Matthæ. vigesimoquinto) *cum sententia damnationis amisit. Audiant quod Paul.* Actorum vigesimo, *esse à proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitijs non pepercit : dicens ; contestor vos hodierna die ; quia mundus sum à sanguine omnium vestrum , non enim subterfugi, quominus annunciarem omne consilium Dei vobis &c. audiant quod Moyses cùm irascentem Deum populo cerneret, & assumi ad vlciscendum gladios iuberet, illos à parte Dei denuntiauit existere , qui delinquentium scelera incunctanter ferirent; dicens* (Exod.32.)

D *si quis Domini est iungatur mihi · ponat vir gladiũ super femur suum. ite, & redite de porta vsq; ad portam per medium castrorum ; & occidat vnusquisque fratrem suum; & amicum & proximum suum. gladium quippè super femur ponere, est prædicationis studium voluptatibus carnis anteferre; vt cùm sancta quis studet dicere ; curet necessè est illicitas suggestiones edomare; de porta verò vsq; ad portã ire est à vitio vsque ad vitium, per quod ad mentem mors ingreditur, increpando discurrere. Per medium verò castrorum transire , est tanta æqualitate intra Ecclesiam viuare, vt qui delinquentium culpas redarguit , in nullius se debeat fauorẽ declinare. Vndè & rectè subiũgitur: Occidat vir fratrem,& amicũ , & proximum suum, fratrem scilicet,& amicũ ,& proximũ interficit, qui cùm punienda inuenit ab increpationis gladio, nec eis, quos per cognationem diligit,parcit . Si ergo ille Dei dicitur, qui ad ferienda vitia, zelo diuini amoris excitatur: profectò esse se Dei denegat , qui in quantum sufficit , increpare vitam carnalium recusat.*

Cæterum doctrina sine exemplo parum prodest. qui enim ad virtutem excitant & exhortantur,sed in eam non incumbunt, similes illis sunt,qui præmungunt lucernam,sed oleum nequaquam infundunt,& vt lucerna vna alteram incendere non potest si illa fuerit extincta: sic concionator alios non inflammabit amore diuino, si ipse fuerit lumine eiusdem amoris destitutus. non tamẽ me fugit fieri posse vt Deus per vnum flagitiosum concionatorem si velit, peccatores conuertat. nam vt herus per famulum iniquum bonã aliquãdo porrigit eleemosynam ; sic Deus ministerio scelerati hominis potest ad se impios allicere. nihilominus tamẽ det operam, vt careat omni vitio,& vitia vituperet. Forcipes,& emunctoria,quæ erant in tẽplo Salomonis, quibus lampades emungebantur,ex auro erant purissimo, ad significandam eorũ puritatẽ, qui aliorum immunditias purgare tenentur. *væ illis*, inquit,Hector Pinctus in c.Isa. 56. *qui dignitatem ad suam perniciem quasierunt. vt enim vermiculus sericarius admirabili labore, & industria conficit sericum,& nesciens construit casulam, in qua constructa cõmoritur, & suum proprium sepulchrum condit : sic qui dominandi cupiditate inflammati falsos honores quærunt , sibimetipsis nesciẽtes infamem, æternamq; perniciem moliuntur.* res enim hæc magni periculi plena est, ad quã nemo accedat,nisi à Deo vocatus tanquã Aarõ, & cum timore,atq; ingenti animi submissione: nè fortè dum quis in altum euectus est, præcipiti casu corruat. *Quarè quemadmodum signum in sublime, & in publicum expositum, nè ventorum impulsũ flatibus corruat, necesse est vt funibus, aut clauis, aut vectibus firmetur: ita de vnoquoque homine in cathedra Ecclesiastica dignitatis constituto, hoc idem censendum esse non ambige :* inquit idem Hector Pinctus,in c.20.eiusdem Prophetæ: *idq; eò accuratius quò signo insensibili pretiosior est homo , casus maior, perniciosiorq; ruina ; nam si deijciatur, vel labatur signũ, aliud absq; alicuius detrimento, vel scandalo loco surrigitur. Non autem sic de homine in regimine posito. si enim suam transgreditur professionẽ, aut delinquat publicè, notorium Ecclesiæ infert scandalum, derogat dignitati, authoritatem adimit regimini, prabetq; exemplum delinquendi ijs, quibus formam virtutis exhibere debuerat.*

9. *Doctrinæ bonum exemplum adiungendum.*

Quarè cùm tot,ac tam multa necessaria sint Prælato, in quem totius populi coniecti sunt oculi, quandoquidem in excelso positus est loco, meritò ac iure optimo Christus Dominus voluit suos prelatos,&doctores alorũ lucẽ esse ac veluti soles quoldã Ecclesię; vt, nimirũ, intelligant, quemadmodum solis luci duo inter cætera insunt, lucere, & ardere, ita probi esse doctoris lucere,& ardere; *lucere enim tantum*, vt ait Bernardus serm. de natiuitate Baptistæ, *est vanum, ardere tantum est parum , lucere simul, & ardere perfectum.* Porrò lucet is tantùm qui solũ docet: tantùm ardet, qui licèt alios non doceat, charitate tamen flagrat : lucet simul, & ardet qui doctrina, & charitate præest ,& tales suos vult esse prælatos, & doctores Dominus , & propterea lucem illos mundi nominat.

DIGRESSIO XII. MORALIS

De Remedijs iræ, in ea verba verſ.22. ***Ego autem dico vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo &c.***

1. *Ira crudelis beſtia.*

NVLLA eſt crudelior, & immanior bellua impotentis hominis ira; nam vt rectè Chryſoſt. animaduertit, iracundum hominem alloquens, ſic ait: *leonem quidem mitigas, reddisq́; tractabilem, furorem verò animi tui efficis omnis prorſus leone ſæuiorem. & certè cùm in mitigando leonem ſint duo impedimenta, vel maxima, quod fera ipſa, & ratione priuatur, & longè omnium alterius generis animalium excedit furorem, tamen de copia tibi donata à Deo ſapiētia ipſam ſuperas arte naturā. qui igitur naturam vincis in beſtijs, cur in te ipſo naturā obfuſcas bonum dum malum adamas voluptatis? Itaq; ſi te vt alium hominē manſueſcere iuberem, nihil hic quidem impoßibile viderer imponere: quamquam excuſare poſſes, non te eſſe Dominū voluntatis alienæ. nunc verò tua hæc propriè fera eſt. qui feras ad manſuetudinis prouehis dignitatem, temetipſum de throno deyciens, & honore regali ad irrationalium cogis furorem. Ponamus. n. iram beſtiam quandā eſſe. Quantum igitur ab alijs erga mitigandum leonē ſtudium cōmodatur, tantam tu erga iracundiam impende curam, & effice huiuſmodi cogitationem mitem, atq; manſuetam, ſiquidem hæc fera, & vnguibus ſæuißimis armatur, & dentibus: & niſi illam ſollicitè manſuefeceris, cuncta ſimul diſperdet, atque lacerabit. nullus enim leo, nulla ſic vipera viſcera queūt humana laniare, vt hominis iracundia, ferreis quibuſdā vnguibus vniuerſa cōfodiens.* Igitur tantam volens à nobis Chriſtus auertere iracūdiæ immanitatem, ait; *ego autē dico vobis, quia omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio: qui dixerit Racha, cōcilio; ſi fatue, gehennæ ignis.* &, *ſi ergo offers munus tuū ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduersū te* &c. *Vade priùs reconciliari fratri tuo*, &c. hinc Bernar. l. de præcep. & diſpenſati: *Interrogatis*, inquit, *quidnā conſulā homini, qui aduerſus quēpiā cōmotus fuerit: ſed non adeò vt eū lædere ipſe velit: adeò tamē vt libenter accipiat, ſi quomodò aliunde lædi cōtingeret: ſit ne videlicet tutū ita cōmotū accedere ad altare; an ſe ſubtrahere interim debeat, donec cōpeſcatur cōmotio. nunquā mihi contingat turbatū ad pacis accedere ſacrificiū, cum ira, & diſceptatione cōtingere ſacramentum, in quo Deus indubitāter eſt mundū reconcilians ſibi. certè nō recipitur munus quodcunq; meum, quod deſero ad altare, niſi ante placato fratre, quem me fortè læſiſſe meminero; quantò minùs ſi meipſum non placuero priùs?*

2. *Iracundiæ remedia.*

Propterea nō ab re erit aliqua hic remedia attexere curandæ iracundię, vel certè mitigandæ oportuna, ſit igitur primū & quidē magnas vires habens. vis iram extinguere? iram perpende Dei, & ſolerti cogitatione vide quæ minetur Deus iraſcentibus ſupplicia; ait enim: *erit reus iudicio, reus concilio, reus gehennæ ignis.* Quis non hæc audiens toto contremiſcat corpore? vidit Ieremias c.1.13. ollā ſuccenſam; cùm paulò antè v.11. virgā vigilantē ſibi oſtensā affirmaſſet; & quid quęſo aliud eſt immodicè exſurgens, & ebulliens ira in irati hominis corde, quā olla, dæmonis præſertim flatu ſuccenſa? Quid verò

A aliud virga vigilans repræſentat, quàm iuſtam Dei vltionē, & terribile iudicium illis imminens, qui in modum feruentis ollæ fratribus iraſcuntur, nullo freno, nullis repagulis trucem iram cohibētes? & meritò iudex iraſcitur, quia nihil eſſe indignius poteſt, quàm fratri, id eſt, eodē Patre Deo in baptiſmo genito nolle parcere, ſed implacabili odio iniuriam velle facerere, *non ſit iurgium*, cùm dixiſſet Abrahā Loth nepoti ſuo Gen.13.9. *inter me & te, & inter paſtores meos, & paſtores tuos*; eam rem confirmaſſe ſatis ſibi viſus eſt, dum hanc ſolam ſubiecit rationem: *fratres enim*, inquit, *ſumus*; cur igitur inter Chriſtianos non multò magis hoc valeat ad extinguendum omnem prauæ iræ motum, quod vno, eodemque Deo nati, & per baptiſ-
B mum regenerati vnius matris Eccleſię gremio contineantur?

Alterum remedium eſt charitas in Deum; quò enim maiori amoris vinculo cum Deo iungimur: eò magis nobis vnimur. quam rem ſapienter docet Dorotheus hoc exemplo doctrina ſexta ne proximum iudicemus: *circulū*, inquit, *fingite mundum eſſe, centrum autem circuli Deum, lineas autem in medium deductas vias credite varias, negotiationesq́; mortalium quò magis penetrant Sancti viri ad interiora vt Deo appropient per rationem ingreſſus, eò magis appropiant Deo, & ſibi ipſis, quantoq; ſibi ipſis, tantò & Deo, & quantò viciniores ſiunt Deo, tantò & ſibi ipſis. conſiderate item receſſum, & elongationem; cùm ſc. recedunt à Deo, & ad exteriora ſe effundūt, quantò magis à Deo recedūt tantò & à ſe ipſis, & quantò à ſe ipſis abſunt, tantò à*
C *Deo. hæc eſt enim charitatis vis & natura. quò enim magis à Dei dilectione recedimus, eò & à proximi amore diſtamus; quātò Dei amori adhæremus, tantò & proximis, quātoq; proximo, tantò & Deo.* ſic Doreth. 3.

Tertium remedium ſit, vt initio ſtatim occurrentes, pullulantem iram ſuffocemus, nec foras prodire ſinamus; hoc autem eſt malè arboris radicē excindere; radix enim eius eſt ira intra præcordia latens, antequam vel in contumelias, vel in iniurias erumpat; vel quod peius eſt, ad atrox aliquid facinus patrandum prodeat. qua in re imitari debemus Dauidis robur, & animi magnitudinem, qui ſic de ſeipſo teſtatur 1.Reg.17.34.35. *veniebat leo, vel vrſus, & tollebat arietem de medio gregis, & perſequebar eos* &c. *& apprehendebam mentum eorum, & ſuffocabam, interficiebamq́; eos.* non eſt vrſæ vel leonis ſæuitia,
D cùm hominis iracundiæ flammis incenſi atrocitate conferenda, ſed hæc illa multò inferior, cùm non animas, ſed ſola corpora laniet, & diſcerpat: hæc verò vtrumque perdat. Itaque cùm tale quidpiam in ſe Chriſtianus experitur, & commoueri ſe ſentit ad iram, principijs obſtet, & inſtar Dauidis aduerſus exſurgentem indomitam hanc beſtiam & foras iam ſuum venenum effundere parantē inſurgat, eiuſque mentum, id eſt, initia apprehendens, dum adhuc eſt in corde ſuffocet penitus, atque interficiat, ne fortè inualeſcens, dum foras exire permittitur, atrociter debacchetur; & cùm ſanguinem, cædeſque ſemper anhelet, talia cōmittat mala, quibus poſteà vel fieri medicina nō poſſit; vel reparari, quæ ſequūtur damna, non queant.

4. *Ira initio obſiſtenda.*

Apud Sanctiſſimum Iob. c.38.10.11. ſic Deus loquitur de mari; *circumdedi illud terminis meis,* 5.

& poſui

Ira immensum pelagus

& posui vectem, & ostia. & dixi vsque huc venies, & non procedes amplius, hic confringes tumentes fluctus tuos. quasi inundans mare profundum, & immensum ira est, & diuersis, truculentisq; cogitationibus quasi magna ventorum vi agitare totum, atq; turbare hominẽ solet, & efferuescens quodam quasi æstu, quicquid aduersatur, conatur obruere. hoc ergò mare intumescere cùm incipit, terminis rationis obuallandum fortiter est, & ne illos transiliat, ac supergrediatur, diligenter cauendũ; quin audire etiam compellatur iubentẽ Deum, *huc vsque venies, & hic tumentes cõfringas fluctus*, hoc est, nè à me positos rationis terminos excedas. itaq; prudenti sapientũ cõsilio monentur irati antequã quidquã designent, dicant, faciant ratione adhibita expendere omnia, & nè quid contrà Dei iussa committant, diligenter aduertere. Vt enim Nautæ præsentientes tempestatem, anchoris firmant naues: ita priusquam ingruat tempestas iracundiæ, ratione firmandus animus, & in diuersum nitendum. vt Pluth. in moralibus ait.

6. Quarto loco efficacissimum remedium est virtutis mansuetudinis bonum, præstantiam, & efficacitatem perpendere; præsertim verò, vt cętera omittam, quod faciat hominẽ quolibet vrbium expugnatore præstabiliorem; velut enim quodam plusquam regio diademate insignire solet eum, qui sui victoria illustris est; eumque regem, & totius terræ, non huius modò quam pedibus calcamus, sed cœlestis etiam cõstituit Dominum: quod non alio, quàm Christi testimonio corroboratur. *Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram.*

7. *Lenitas Abrahæ.* Et verò idem clarissimis duobus exemplis è Scriptura petitis illustrare possumus; alterum est ex Genesi 13. cùm enim lis, & contentio inter pastores gregum Abraham & Loth coorta fuisset; allocutus est Abraham, Loth nepotem suum; *ne quæso sit iurgium inter me, & te, & inter pastores meos, & pastores tuos, fratres enim sumus. Ecce vniuersa terra coram te est: recede à me obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. eleuatis itaque Loth oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur, antequam subuerteret Dominus Sodomam, & Gomorrham, sicut paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor. elegitq; sibi Loth regionem circa Iordanem.* Diuortium porrò hoc inter Abraham à Loth ex animorũ coniunctione profectum est. Maluit enim vir mirissimus Abraham corpore à nepote separari, quàm occasionem præbere aliquam litis illius, quæ inciderat inter vtriusque grẽgum pastores. Itaque vt corporum hæc fuerit diuulsio, animorum certè summa coniunctio fuit. quã in re est quòd mirere, Abrahã lenitatem, & mansuetudinem. permisit enim vt liberè Loth quamcumq; vellet terræ partẽ seligeret, sibique haberet: cessit potioribus, deterioribus ipse cõtentus ne pacis fœdera violaret, ne amicitiam rumperet, ne nepotis animũ exulceraret, omni prorsus ira immunis & vacuus; sciebat enim sapiẽtissimus vir eos qui volunt diuites fieri, incidere in tentationẽ, & in laqueũ diaboli, & in cõtentiones, & rixas. sed vide, propter hãc incredibilẽ animi lenitatẽ, & mansuetudinem quantò plura & maiora lucratus fuerit præ illis quæ vltrò nepoti dimiserat; sic. n. legimus eodẽ c. Gen. v. 14 *dixitq; Dominus ad Abraham postquã diuisus est ab eo Loth: leua oculos tuos. & vide à loco in quo nunc es, ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem, & Occidentem omnem terram quam conspicis tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.* O summam mansuetudinis vim & efficacitatem, quia propter bonum pacis nõ curauerat Abrã meliorẽ terræ portionẽ: fact⁹ est amplissimæ terræ Dominus, quã se posteris eius daturũ fore firma fide promiserat Deus; Et ita loco vnius, nec satis amplæ, quam amiserat, terræ, triplicẽ lucratus est, corporis, videlicet, sui, nam homo mitis, & lenis oẽs corporis sui affectus facilè in officio retinet, cùm animo suo dominetur. Deindè etiam & huius, quã calcamus, terræ factus est in posteris Dominus; & post lucis huius tranquillam, & pacatam vitã, denique cœlestem assecutus est terram, nimirum, vt intelligeremus verissimam esse Christi sententiam qua beatos mites ideò prædicauit, *quoniam ipsi possidebunt terram.*

Sed alterum non minus illustre facilitatis, & lenitatis exemplum nobis Dauid suppeditat de quo legimus: *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* is cùm in cauernam quãdam, in qua Saulis sæuitiem fugiens latitabat, Saul eius inimicus nescio qua de causa ingressus esset, & posset nullo negotio eum interimere, & de eius tandem manibus liberari, ad quod etiam sociorum suasione vrgebatur, noluit tamen, quamuis pullulantem iram præsentiret, qua ad eripiendã vitã aduersario stimulabatur. Quarè sensim, furtimque per tenebras irrepens ipsius Chlamydis oram præcidit. Dixit aũt vir mitissimus ad viros suos, vt habetur 1. Reg. 24. 7. *Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo Christo Domini, vt mittam manum meã in eum*; nec hoc solo cõtentus, confregit viros suos sermonibus, & non permisit eos vt insurgerent in Regem. Verùm egressus è spelunca Saulem intuitus clamauit post tergum eius, vt Scriptura loquitur, dicens, v. 9. *Domine mi Rex, & respexit Saul post se: & inclinans se Dauid pronus in terrã adorauit*, & protensa manu orã chlamydis corã omnibus ostentãs, *Pater mi*, inquit v. 12. *vide, & cognosce oram chlamydis tuæ in manu mea; quoniam cùm præscinderem summitatem chlamydis tuæ, nolui extendere manum meam in te. animaduerte, & vide quoniam non est in manu mea malum.* hac tam insigni mansuetudine cõmotus Saul continere lacrymas nõ potuit; *& nunc scio*, inquit v. 21. *quod certissimè regnaturus sis, & habiturus in manu tua regnum Israel.* quis non admiretur hanc verborũ Saulis consecutionẽ, & ratiocinandi formã? quomodò inquies, & vnde efficitur consecuturum esse Dauidem regnum Israelis, eoq; à Deo destinari ob id solùm, quod compressa ira, mãsuetudine vsus, inimici vitæ pepercerit. at ilicò cessabit admiratio si mentis oculos ad Christi sententiã conuertas; quã mites forè Reges, ac dominatores terræ, verissimè prædicauit; quia ergò Saul tantam expertus fuerat in Dauide lenitatem, meritò inde intulit, illum verè destinari ad Israelis Regnum, illi meritò deberi terræ gubernacula, qui suos affectus iræ, ac furoris nouerat moderari. 8. *Mansu. Dauid.*

9. Sed illa etiam non infima medendi iræ ratio

DIGRESSIO XII. MORALIS

De Remedijs iræ, in ea verba verſ.22. *Ego autem dico vobis, quia omnis qui iraſcitur fratri ſuo &c.*

I. *Ira crudelis beſtia.*

NVLLA eſt crudelior, & immanior bel-
lua impotentis hominis ira; nam vt re-
ctè Chryſoſt. animaduertit, iracundum homi-
nem alloquens, ſic ait: *leonem quidem mitigas, red-
disq; tractabilem, furorem verò animi tui efficis om-
ni prorſus leone ſæuiorem. & certè cùm in mitigando
leonem ſint duo impedimenta, vel maxima, quod fera
ipſa, & ratione priuatur, & longè omnium alterius
generis animalium excedit furorem, tamen de copia
tibi donata à Deo ſapiētia ipſam ſuperas arte naturā.
qui igitur naturam vincis in beſtijs, cur in te ipſo na-
tura obfuſcas bonum dum malum adamas voluptatis?
Itaq; ſi te vt alium hominē manſuefacere iuberem,
nihil hic quidem impoſſibile viderer imponere: quam-
quam excuſare poſſes, non te eſſe Dominū voluntatis
alienæ. nunc verò iſta hæc propriè fera eſt. qui feras ad
manſuetudinis prouehis dignitatem, temetipſum de
throno deijciens, & honore regali ad irrationalium
cogis furorem. Ponamus.n. iram beſtiam quandā eſſe.
Quantum igitur ab alijs erga mitigandum leonē ſtu-
dium cōmodatur, tantam tu erga iracundiam impen-
de curam, & effice huiuſmodi cogitationem mitem,
atq; manſuetam, ſiquidem hæc fera, & vnguibus ſa-
uiſſimis armatur, & dentibus: & niſi illam ſollicitè
manſuefeceris, cuncta ſimul diſperdet, atque lacera-
bit. nullus enim leo, nulla ſic vipera viſcera queūt hu-
mana laniare, vt hominis iracundia, ferreis quibuſdā
vnguibus vniuerſa cōfodiens.* Igitur tantam volens
à nobis Chriſtus auertere iracūdiæ immanita-
tem, ait; *ego aūt dico vobis, quia omnis, qui iraſcitur
fratri ſuo, reus erit iudicio: qui dixerit Racha, cōcilio;
ſi fatue, gehennæ ignis. &c, ſi ergo offers munus tuū ad
altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet
aliquid aduerſū te &c. Vade priùs reconciliari fratri
tuo,* &c. hinc Bernar. l. de præcep. & diſpenſati:
interrogatis, inquit, *quidnā conſulā homini, qui ad-
uerſus quēpiā cōmotus fuerit: ſed non adeò vt eū læ-
dere ipſe velit: adeò tamē vt libenter accipiat, ſi quo-
modò aliunde lædi cōtingeret: ſit ne videlicet tutū ita
cōmotū accedere ad altare; an ſe ſubtrahere interim
debeat, donec cōpeſcatur cōmotio. nunquā mihi con-
tingat turbatū ad pacis accedere ſacrificiū, cum ira,
& diſceptatione cōtingere ſacramentum, in quo Deus
indubitāter eſt mundū reconcilians ſibi. certè nō reci-
pitur munus quodcunq; meum, quod deſero ad altare,
niſi ante placato fratre, quem me fortè læſiſſe memine-
ro; quantò minùs ſi meipſum non placuero priùs?*

I. *Iracundiæ remedia.*

Propterea nō ab re erit aliqua hic remedia at-
texere curandæ iracundię, vel certè mitigandæ
oportuna, ſit igitur primū & quidē magnas vi-
res habens. vis iram extinguere? iram perpende
Dei, & ſolerti cogitatione vide quæ minetur
Deus iraſcentibus ſupplicia; ait enim: *erit reus
iudicio, reus concilio, reus gehennæ ignis.* Quis non
hæc audiens toto contremiſcat corpore? vidit
Ieremias c.1.13. ollā ſuccenſam; cùm paulò an-
tè v.11. virgā vigilantē ſibi oſtenſā affirmaſſet;
& quid quęſo aliud eſt immodicè exſurgens, &
ebulliens ira in irati hominis corde, quā olla,
dæmonis præſertim flatu ſuccenſa? Quid verò
A alitud virga vigilans repræſentat, quàm iuſtam
Dei vltionē, & terribile iudicium illis immi-
nens, qui in modum feruentis ollæ fratribus i-
raſcuntur, nullo freno, nullis repagulis trucem
iram cohibētes? & meritò iudex iraſcitur, quia
nihil eſſe indignius poteſt, quàm fratri, id eſt,
eodē Patre Deo in baptiſmo genito nolle par-
ce, ſed implacabili odio iniuriam velle face-
rere, *non ſit iurgium*, cùm dixiſſet Abrahā Loth
nepoti ſuo Gen.13.9. *inter me & te, & inter paſto-
res meos, & paſtores tuos*; eam rem confirmaſſe
ſatis ſibi viſus eſt, dum hanc ſolam ſubiecit ra-
tionem: *fratres enim*, inquit, *ſumus*; cur igitur in-
ter Chriſtianos non multò magis hoc valeat
ad extinguendum omnem prauæ iræ motum,
quod vno, eodemque Deo nati, & per baptiſ-
B mum regenerati vnius matris Eccleſię gremio
continneantur?

Alterum remedium eſt charitas in Deum; 3.
quò enim maiori amoris vinculo cum Deo
iungimur: eò magis nobis vnimur. quam rem
ſapienter docet Dorotheus hoc exemplo do-
ctrina ſexta ne proximum iudicemus: *circulū*,
inquit, *fingite mundum eſſe, centrum autem circuli
Deum, lineas autem in medium deductas vias credito
varias, negotiationesq; mortalium quò magis pene-
trant Sancti viri ad interiora vt Deo appropient per
rationem ingreſſus, eò magis appropiant Deo, & ſibi i-
pſis, quantoq; ſibi ipſis, tantò & Deo. & quantò vici-
niores fiunt Deo, tantò & ſibi ipſis. conſiderate item
receſſum, & elongationem; cùm ſc. recedunt à Deo, &
ad exteriora ſe effundūt, quantò magis à Deo recedūt
tantò & à ſe ipſis, & quantò à ſe ipſis abſunt, tantò à
C Deo. hæc eſt enim charitatis vis & natura. quò enim
magis à Dei dilectione recedimus, eò & à proximi a-
more diſtamus; quātò Dei amori adhæremus, tantò &
proximi, quātoq; proximo, tantò & Deo.* ſic Doreth.

Tertium remedium ſit, vt initio ſtatim oc- 4. *Iræ initio obſiſtendū.*
currentes, pullulantem iram ſuffocemus, nec
foras prodire ſinamus; hoc autem eſt malè ar-
boris radicē excindere; radix enim eius eſt ira
intra præcordia latens, antequam vel in contu-
melias, vel in iniurias erumpat; vel quod peius
eſt, ad atrox aliquod facinus patrandum pro-
deat. qua in re imitari debemus Dauidis robur,
& animi magnitudinem, qui ſic de ſeipſo teſta-
tur 1.Reg.17.34.35. *veniebat leo, vel vrſus, & tolle-
bat arietem de medio gregis, & perſequebar eos* &c.
*& apprehendebam mentum eorum, & ſuffocabam, in-
terficiebamq; eos.* non eſt vrſæ vel leonis ſæuitia,
D cùm hominis iracundiæ flammis incenſi atro-
citate conferenda, ſed hæc illa multò inferior,
cùm non animas, ſed ſola corpora laniet, & diſ-
cerpat: hæc verò vtrumque perdat. Itaque cùm
tale quidpiam in ſe Chriſtianus experitur, &
commoueri ſe ſentit ad iram, principijs obſtet,
& inſtar Dauidis aduerſus exſurgentem indo-
mitam hanc beſtiam & foras iam ſuum vene-
num effundere parantē inſurgat, eiuſque men-
tum, id eſt, initia apprehendens, dum adhuc eſt
in corde ſuffocet penitus, atque interficiat, ne
fortè inualeſcens, dum foras exire permitti-
tur, atrociter debacchetur; & cùm ſangui-
nem, cædeſque ſemper anhelet, talia cōmittat
mala, quibꝰ poſteà vel fieri medicina nō poſſit;
vel reparari, quæ ſequūtur damna, non queant.

Apud Sanctiſſimum Iob.c.38.10.11. ſic Deus 5.
loquitur de mari; *circumdedi illud terminis meis,*

& poſui

Ira immensum pelagus

& posui vectem, & ostia. & dixi vsque huc venies, & non procedes amplius, hic confringes tumentes fluctus tuos. quasi inundans mare profundum, & immensum ira est, & diuersis, truculentisq; cogitationibus quasi magna ventorum vi agitare totum, atq; turbare hominẽ solet, & efferuescens quodam quasi æstu, quicquid aduersatur, conatur obruere. hoc ergò mare intumescere cùm incipit, terminis rationis obuallandum fortiter est, & ne illos transiliat, *ac* supergrediatur, diligenter cauendũ; quin audire etiam compellatur iubentẽ Deum, *huc vsque venies, & hic tumentes cõfringas fluctus*, hoc est, nè à me positos rationis terminos excedas. itaq; prudenti sapientũ cõsilio monentur irati antequã quidquã designent, dicant, faciant ratione adhibita expendere omnia, & nè quid contrà Dei iussa committant, diligenter aduertere. Vt enim Nautæ præsentientes tempestatem, anchoris firmant naues: ita priusquam ingruat tempestas iracundiæ, ratione firmandus animus, & in diuersum nitendum. vt Pluth. in moralibus ait.

6. Quarto loco efficacissimum remedium est virtutis mansuetudinis bonum, præstantiam, & efficacitatem perpendere; præsertim verò, vt cętera omittam, quod faciat hominẽ quolibet vrbium expugnatore præstabiliorem; velut enim quodam plusquam regio diademate insignire solet eum, qui sui victoria illustris est; cumque regem, & totius terræ, non huius modò quam pedibus calcamus, sed cœlestis etiam cõstituit Dominum: quod non alio, quàm Christi testimonio corroboratur. *Beati mites quoniam ipsi possidebunt terram.*

7. *Lenitas Abrahæ.* Et verò idem clarissimis duobus exemplis è Scriptura petitis illustrare possumus; alterum est ex Genesi 13. cùm enim lis, & contentio inter pastores gregum Abraham & Loth coorta fuisset; allocutus est Abraham, Loth nepotem suum; *ne quæso sit iurgium inter me, & te, & inter pastores meos, & pastores tuos, fratres enim sumus. Ecce vniuersa terra coram te est: recede à me obsecro: si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo: si tu dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam. eleuatis itaque Loth oculis, vidit omnem circa regionem Iordanis, quæ vniuersa irrigabatur, antequam subuerteret Dominus Sodomam, & Gomorrham, sicut paradisus Domini, & sicut Aegyptus venientibus in Segor. elegitq; sibi Loth regionem circa Iordanem.* Diuortium porrò hoc inter Abraham à Loth ex animorũ coniunctione profectum est. Maluit enim vir mitissimus Abraham corpore à nepote separari, quàm occasionem præbere aliquam litis illius, quæ inciderat inter vtriusque grẽgum pastores. Itaque vt corporum hæc fuerit diuulsio, animorum certè summa coniunctio fuit. qua in re est quòd mirere, Abrahã lenitatem, & mansuetudinem. permisit enim vt liberè Loth quamcumq; vellet terræ partẽ seligeret, sibique haberet: cessit potioribus, deterioribus ipse cõtentus ne pacis fœdera violaret, ne amicitiam rumperet, ne nepotis animũ exulceraret, omni prorsus ira immunis & vacuus; sciebat enim sapiẽtissimus vir eos qui volunt diuites fieri, incidere in tentationẽ, & in laqueũ diaboli, & in cõtentiones, & rixas. sed vide, propter hãc incredibilẽ animi lenitatẽ, & mansuetudinem quantò plura & maiora lucratus fuerit præ illis quæ vltrò nepoti dimiserat; sic. n. legimus eodẽ c. Gen. v. 14 *dixitq; Dominus ad Abraham postquã diuisus est ab eo Loth: leua oculos tuos, & vide à loco in quo nunc es, ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem, & Occidentem omnem terram quam conspicis tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum.* O summam mansuetudinis vim & efficacitatem, quia propter bonum pacis nõ curauerat Abrã meliorẽ terræ portionẽ: fact⁹ est amplissimæ terræ Dominus, quã se posteris eius daturũ fore firma fide promiserat Deus; Et ita loco vnius, nec satis amplæ, quam amiserat, terræ, triplicẽ lucratus est, corporis, videlicet, sui, nam homo mitis, & lenis oẽs corporis sui affectus facilè in officio retinet, cùm animo suo dominetur. Deindè etiam & huius, quã calcamus, terræ factus est in posteris Dominus; & post lucis huius tranquillam, & pacatam vitã, denique cœlestem assecutus est terram, nimirum, vt intelligeremus verissimam esse Christi sententiam qua beatos mites ideò prædicauit, *quoniam ipsi possidebunt terram.*

Sed alterum non minus illustre facilitatis, 8. *Mansu. Dauid.*
& lenitatis exemplum nobis Dauid suppeditat de quo legimus: *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius.* is cùm in cauernam quãdam, in qua Saulis sæuitiem fugiens latitabat, Saul eius inimicus nescio qua de causa ingressus esset, & posset nullo negotio eum interimere, & de eius tandem manibus liberari, ad quod etiam sociorum suasione vrgebatur, noluit tamen, quamuis pullulantem iram præsentiret, qua ad eripiendã vitã aduersario stimulabatur. Quarè sensim, furtimque per tenebras irrepens ipsius Chlamydis oram præcidit. Dixit aũt vir mitissimus ad viros suos, vt habetur 1. Reg. 24. 7. *Propitius sit mihi Dominus, ne faciam hanc rem Domino meo Christo Domini, vt mittam manum meã in eum*; nec hoc solo cõtentus, confregit viros suos sermonibus, & non permisit eos vt insurgerent in Regem. Verùm egressus è spelunca Saulem Intuitus clamauit post tergum eius, vt Scriptura loquitur, dicens; v. 9. *Domine mi Rex, & respexit Saul post se: & inclinans se Dauid pronus in terrã adorauit*, & protensa manu orã chlamydis corã omnibus ostentãs, *Pater mi*, inquit v. 12. *vide, & cognosce oram chlamydis tuæ in manu mea; quoniam cùm præscinderem summitatem chlamydis tuæ, nolui extendere manum meam in te. animaduerte, & vide quoniam non est in manu mea malum.* hac tam insigni mansuetudine cõmotus Saul continere lacrymas nõ potuit; *& nunc scio*, inquit v. 21. *quod certissimè regnaturus sis, & habiturus in manu tua regnum Israel.* quis non admiretur hanc verborũ Saulis consecutionẽ, & ratiocinandi formã? quomodò inquies, & vnde efficitur consecuturum esse Dauidem regnum Israelis, eoq; à Deo destinari ob id solùm, quod compressa ira, mãsuetudine vsus, inimici vitæ pepercerit. at ilicò cessabit admiratio si mentis oculos ad Christi sententiã conuertas; qua mites forè Reges, ac dominatores terræ, verissimè prædicauit; quia ergò Saul tantam expertus fuerat in Dauide lenitatem, meritò inde intulit, illum verè destinari ad Israelis Regnum, illi meritò deberi terræ gubernaculũ, qui suos affectus iræ, ac furoris nouerat moderari.

Sed illa etiam non infima medendi iræ ra- 9.

tio

tio connumerari hic poteſt inter alia remedia; A eſt autem hæc ratio: animaduertere nimirum, quàm atrox, & truculenta beſtia ſit ira, quàm repentè, ac turpiter hominem de ſtatu mentis deijciat; quãtas rationi tenebras offundat. teſtis locupletiſsimus huius rei eſt Ambroſius in precatione ad Miſſam, dum ſic ſcribit; *ira inuidiam ſequitur, quia inter cætera vitia nihil aſperius, nihil inuenitur amarius: quæ dum extra modum efferbuerit, atrociter mentem exulcerat, ſenſum hebetat, linguã immutat, oculos obumbrat, totumq́; corpus perturbat; hinc protinus rixa, contumelia, clamor, indignatio, tumor mentis, & blaſphemia ſuſcitantur.* ſpeciatim verò de tenebris, & cæcitate, quã inducit, Chryſoſt. præclarè diſſerit ho. 3. de Dauide, & Saule; *quẽadmodum*, inquit, *quamdiu nox adeſt, ſæpè ne præſentem quidẽ amicum agnoſcimus at mox vt exortus eſt dies etiam eminus conſpectum agnoſcimus. itidem & in iracundia ſolet euenire. donec inter nos maleuolum gerimus animum, & vox audita nobis aliter ſonat, & ipſam faciem corrupta mente aſpicimus. Cæterum vbi poſuerimus iram, & vox quæ priùs erat inuiſa atq; hoſtilis, placida nobis, ac iucundiſsima videtur, & aſpectus ipſe priùs inimicus, & iniucundus, tunc fit amabilis, & iucundus. idẽ accidit in tempeſtate, non patitur nubiũ concurſus nobis conſpicuam eſſe cœli pulchritudinem, ſed quamuis millies habeamus oculos perſpicaces, & acres, nequaquam pertingere poſſumus ad illam ſupernam iucunditatem. Cæterum vbi iam radiorum calor diſcuſsis nubibus ſolem oſtendit, rurſus & cœli decorem oſtendit. idem accidit in nobis ira feruentibus dum ſimultas velut denſa nubes ante oculos, & aures ſtat, facit vt voces, aſpectuſq; videantur aliter quàm ſunt.* C Verè, ac Sapienter Chryſ. nam vt fumus mordicans oculos, non videre permittit, quæ pedibus adiacent: ſic iracundia oboriens rationem obfuſcat, & quod bonum habitura mens fuerat à ratione, eo non ſinit ipſam iracundia ſine labore poteri ac moleſtia. Sed nemo melius irati hominis habitum, nemo irati, atque impotentis animi virus plenius ſumma cum breuitate expreſsiſſe videtur Propheta Pſal. 57. 5. 6. &c. *Furor illis ſecundùm ſimilitudinem ſerpentis, ſicut aſpidis ſurdæ, & obturantis aures ſuas, quæ non exaudiet vocem incantantium, & venefici incantantis ſapienter. Deus conteret dentes eorum in ore ipſorum: molas leonum confringet Dominus. ad nihilum deuenient, tanquam aqua decurrens, ſicut cera, quæ fluit, auferentur.*

10. *Ira morbus periculoſiſsimus.* D Neq; iſta mira, aut noua videri debent, cùm ira periculoſiſsimus morbus ſit; nã ſicut in moralibus animaduertit Plutarch. *vt iuxta ſententiam Hippocratis morbus eſt periculoſiſsimus, in quo ægrotus ſubindè mutat oris habitum, ac ſui diſsimillimus redditur; ita nullus eſt animi morbus ira periculoſior, quæ vultum, vocem, inceſſum ſic mutat, vt idem alius eſſe videatur.* quam rem Seneca lib. 1. de ira, cùm oſtendere vellet, rectè iram breuem inſaniam dici, ſic ſcribit c. 1. *vt furentium certa indicia ſunt, audax, & minax vultus, triſtis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color verſus, crebra, & vehementius acta ſuſpiria: ita iraſcentiũ eadem ſigna ſunt. Flagrant, & micant oculi, multus ore toto rubor, æſtuante ab imis præcordijs ſanguine. labia quatiuntur, dentes cõprimuntur, horrẽt, ac ſubrigũtur capilli, ſpiritus coactus, ac ſtridẽs, articulorũ ſe ipſos torquentiũ ſonus, gemitus mugituſq;, & parum* A *explanatis vocibus ſermo præruptus, & cõploſæ ſæpius manus & pulſata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnaſq; iræ minas agens, fœda viſu, & horrẽda facies, deprauantiũ ſe, atq; intumeſcẽtiũ.* ẽp q̃ſo mõſtrũ truculẽti⁹, & immani⁹; q̃ cruẽta magis, magiſq; horribilis viſu deſcribi bellua poterat, q̃ fuerit à Seneca Phil. nõ ignobili, ira depicta?

Sed ne rem hanc ſine exemplo prætereamus, 11. attuliſſe vnũ illud ſatis ſit ad iracundiæ cæcitatẽ, & veſaniã oſtendendã ex 1. Reg. 20. cùm .n. animaduerteret Saul Ionatam filium ſuum cuius regnũ quantum fieri poterat, ſtabilire cupiebat, cũ Dauide amicitiæ fœdus inijſſe, eiuſq; rebus ſummoperè fauere, cenſens eam animorum coniunctionem, multum obeſſe poſſe ne regnaret Ionathas, grauibus verbis filium increpauit. B *Fili*, inquit v. 30. 31. *mulieris virum vltrò raptentis nunquid ignoro quia diligis filiũ Iſai in confuſionẽ tuã, & in confuſionẽ ignominioſæ matris tuæ? omnibus .n. diebus quibus fili⁹ Iſai vixerit ſuper terrã, non ſtabilieris tu, neq; regnũ tuũ. Itaq; iam nunc mitte, & adduc eum ad me, quia filius mortis eſt.* *Saulis per iram impotentia.* vide ſne lector quo dirigeret perſecutiones ſuas, & inuidiam, quibus Dauidem perſequebatur, vt ſtabiliret, nimirum, regnum filij, illudq; ſtabile, ac firmum ei relinqueret? hæc illum vna cogitatio torquebat; hæc noctes, dies, vexabat. Sed audi quid Scriptura ſtatim poſt prædicta ſubijciat: v. 33. cùm .n. audiſſet Ionatham pro Dauide rogantem, *quare morietur, quid fecit?* arripuit Saul lanceam vt percuteret eum. quis non hunc hominem cæcum planè, ac de poteſtate mentis deiectum arbitretur? Ecce qui tantoperè ſtabi- C lire filio regnum optauerat, cõfeſtim quaſi immemor, & ſui oblitus arrepta lancea illum cõfodere tentat, quo de medio ſublato omnis quoq; ſpes ſtabiliendi regni ſublata fuiſſet, & in caſſum omnis eius labor, & ſtudium ruiſſet. ſed hæc ab eius mente, & recordatione abſtulit ira, quæ illum nullo conſilio ad inferendam nato mortem infeliciter vrgebat.

Poſtremò magnum antidotum contra iram 12. *Ira à Deo ſæpiſsimè & grauiſsimè prohibita.* eſt, animaduertere quàm grauiter, quàm frequenter, quàm feriò diuina Scriptura irã damnet, tãquam rem valdè nobis noxiam, & quæ animis, corporibuſq; noſtris plurimũ oblit. Iob 5. 2. *verè ſtultũ interficit ira.* & 18. 4. *qui perdis animam tuam in furore tuo.* & 36. 18. *non te ſuperet ira, vt aliquem opprimas.* Salomon Prou. 15. 18. *vir iracundus prouocat rixas, & qui patiens eſt mitigat ſuſcitatas.* D & 22. 24. *noli eſſe amicus homini iracundo, neq; ambules cum viro furioſo* & Eccl. 7. 10 *ne ſis velox ad iraſcẽdum, quia ira in ſinu ſtulti requieſcit.* & 11. 10. *aufer iram à corde tuo.* Et Prou. 17. 4 *graue eſt ſaxum, & onerosa arena, ſed ira ſtulti vtroque grauior.* Eccl. 27. 33 *ira non habet miſericordiam,* & 30. 26. *ira, & furor vtraq; execrabilia ſunt: & zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectutẽ adducunt.* Græcè μέριμναι cogitatus, id eſt, cura, & ſollicitudo; & Chriſtus apud Matt. c. 5. 22. *omnis, qui iraſcitur fratri ſuo, reus erit iudicio.* Iaco. 1. 19. *ſit omnis homo tardus ad iram.* Iaco. 1. 20 *ira viri iuſtitiam Dei non operatur.* & Paul. Rom. 12. 19. *nõ voſmetipſos defendentes, ſed date locum iræ.* & Eph. 4. 31. *omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blaſphemia tollatur à vobis cũ omni malitia.* &, *iraſcimini, & nolite peccare, ſol non occidat ſuper iracundiam veſtram. nolite dare locum Diabolo.*

DIGRES-

DIGRESSIO XIII MORALIS

In qua duæ de ira quæstiones dissoluuntur.

1. *Cur non pudeat nos iræ, cùm pudeat luxuriæ.*

NON erit ab re post præcedentem de iræ remedijs digresſionem duas in hac quęstiones de eadem proponere, vt melius natura, vis, & gradus irę cognoſcantur. Quæſtio igitur prima ſit hæc: ſi ira tam turpis eſt, & ita vt hactenus oſtenſum eſt, hominem immutat, cur quæſo inquiet aliquis, iræ nos non pudeat paſſim, quæ hominem in breuem inſaniam ferè conuertit, quæque illum de rationis arce deturbans quaſi in belluam tranſmutat? cùm tamen propter obſcœnos corporis motus vehementer erubeſcamus, & eorum aſpectum auerſentur omnes. Altera eſt quotuplex irarum genus ſit, vt quod maximè fugiendum ſit iræ genus intelligamus. Primæ quæſtioni ſic occurro. ideò obſcœnos corporis noſtri motus erubeſcimus, quia nimirum partes corporis in nobis inobedientes ſunt rationi, ita vt minus, quàm cæteræ obſequantur illi, nec facilè eiuſdem imperio, quaſi freno regi, & coërceri valeant. hac autem partium inobedientia præcipuè punita eſt inobedientia primorum hominum erga Deum.

2. Quam rem ſapienter docuit Auguſtinus libro decimoquarto, de Ciuitate Dei capite decimoquinto. *meritò*, ait, *huius libidinis nos maximè pudet; meritò & ipſa membra, quæ ſuo quodam, vt ita dixerim, iure non omnimodo ad arbitrium noſtrũ mouet, aut non mouet, pudenda dicuntur, quod ante peccatum hominis non fuerunt. nam ſicut ſcriptum eſt nudi erant, & non confundebantur, non quod eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondum erat; quia nondum libido membra illa præter arbitrium commouebat; nondum ad hominis inobedientiam redarguendam ſua inobedientia caro quodammodo teſtimoniũ perhibebat*, & c. 20. inquit: *pudet igitur huius libidinis humanam ſine vlla dubitatione naturam. & meritò pudet: in eius quippè inobedientia, quæ genitalia corporis membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati voluntatis ſe eripuit: ſatis oſtēditur, quid ſit hominis illi primæ inobedientiæ retributum, quod in ea parte maximè oportuit apparere, qua generatur ipſa natura; quæ illo primo, & magno in deterius eſt mutata peccato, à cuius nexu nullus eruitur: niſi id, quod cùm omnes in vno eſſent, in communem perniciem perpetratum eſt, & Dei iuſtitia vindicatum, Dei gratia in ſingulis expietur.* Hæc Auguſtinus.

3. Iam ad iram veniamus: quærimus enim cur iſtarum corporis partium pudeat nos potiùs, quàm aliarum etiam cùm illæ irrationabili, & vitioſo motu incitantur? nam cùm ira excandeſcimus, igneo rubore inflammatur vultus, eminent oculi, diſtorquetur os, præpeditur lingua, & plures alij, quos ſuperiùs memorauimus, motus excitantur planè homine indigni: nec tamen propterea ita erubeſcimus, vt propter aſpectum, vel motum etiam minimè vitioſum illarum partiũ de quibus dixi. Reſpōdet Aug. ꝙ in ira, vel alijs perturbationibꝰ motus membrorum, tametſi vitioſi, ferè tamen pendét ex imperio voluntatis: cùm tamen iſtarum partiũ motus, tametſi vitio careant, volũtatis tamen imperio, nec reguntur, nec mouentur: quos, cùm primi homines verecundarentur, nec poſſent comprimere, cùm id maximè vellent, ficulneis ſubligaculis nuditatem, & turpitudinem ſuam quàm primùm operire ſtuduerunt. hinc natum inteſtinum illud, & pudendum bellum inter carnem, & ſpiritum. Audi iam Aug. c. 10. ea de re ſic diſſerentē: *quod aũt iræ opera, aliarumq́ affectionũ in quibusq; dictis, & factis non ſic abſcondit verecundia, vt opera libidinis, quid cauſa eſt, niſi quia in cæteris membra corporis, non ipſæ affectiones, ſed cùm eis conſenſerit, voluntas mouet, quæ in vſu eorum omninò dominatur? nam quiſquis verbũ emittit iratus, vel etiã quemquã percutit, nō poſſet hoc facere, niſi & lingua, & manus iubente quodãmodò voluntate mouerentur, quæ mēbra, etiã cum ira nulla eſt, mouentur eadē voluntate. at verò rebelles illas corporis partes ita libido ſuo iuri quodammodò mancipauit, vt moueri non valeant, ſi ipſa deſuerit, & niſi ipſa vel vltrò, vel excitata ſurrexerit, hoc eſt quod pudet, hoc intuentium oculos erubeſcendo deuitat:* Tantum Auguſtinus. Reſtat nunc vt ſecundæ quæſtioni ſatisfaciamus.

4. *Duplex genus iratorũ*

Ariſtot. l. 4. Ethic. duplex facit genus iratorum hominũ, alios enim dicit eſſe procliues ad ſuſcipiendã, & deponēdam irã, quos ἀκροχόλους, id eſt, ſummę, & incenſæ bilis vocat, alteros aũt appellat πικροχόλους, i. amarę bilis homines, implacabiles, & irę tenaces, eius verba huiuſmodi sũt: *iracũdi ſunt irritabiles, celeriterq́, iraſcũtur: ſed iidē ſunt placabiles, iraſcendiq; finē citò faciũt, quod quidem in illis optimum eſt; quod illis propterea contingit, quia iram nō comprimunt, neque prohibent, ſed ſtatim iniuriam acceptam, ſi quidem poſſunt, referunt: idcircò vocant eos ἀκροχόλους, quaſi dicas, ſummoperè bilioſos, & iracundia exardeſcentes, vnde nomen natum eſt. At qui ſunt amari, quos πικροχόλους nominant: propemodum ſunt implacabiles, diuq; in iracundia perſeuerant iram enim comprimunt, quæ tunc quieſcit, cùm iniuriam vlti fuerint. vltio enim iram ſedat, doloris loco voluptatem afferens. ſed ſi nō poſſint vlciſci, quaſi graui quodam onere premuntur, intra ſe iram coquentes. ad iram verò in ſe ipſo concoquendam, longo tempore opus eſt.* ſic Sapienter Ariſtot.

5. Talis fuit ira Eſau aduerſus Iacob, dum diceret in corde ſuo: *Venient dies luctus Patris mei, & occidam Iacob fratrem meum.* talis & ira Cain contrà iuſtum Abel, cui Deus dixit; *quare iratus es, & cur concidit facies tua;* *videlicet ira in odium verſa*, vt Rupertus lib. 4. Commen. in Gen. c. 3. *trabali pondere declinauit in terram vultum & oculos eius; terram namque aſpiciunt, qui crudelia meditantur; vndè eſt illud in Pſalm.* (16. 11.) *proijcientes me nunc circũdederunt me, oculos ſuos ſtatuerunt declinare in terram. vtrumque ab illo requirit Deus: dixit enim quarè iratus es, addiditq́: & cur concidit facies tua? ſiquidem etiam ſi non occidere vellet, iam pro tali cauſa iratum fuiſſe, ſcelus eſt, peccatum diabolicum eſt, quia diabolum imitatur, qui alterius iuſtitiæ inuidet. Aliàs autem moueri, vel iraſci, humanum eſt, dummodò ira prius reſideat, quàm peccati opus generet. quapropter in Pſalm. 4. dictum eſt. iraſcimini, & nolite peccare; quæ dicitis in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris compu-*

gimini,

gimini, ac si diceret, etsi ad horam vt homines, moueminis, nihil tamen per iram operemini; & de hoc ipso quod moti, vel irati fuistis, citò pœnitemini, sed hanc iram, qua iratus est Cain, nusquam scriptura concedit: nam ipsa est inuidia Diaboli. benè ergò Deus vtrumque requirit dicendo: Quarè iratus es, & cur concidit facies tua? quia videlicet iratus fuerat inuidendo, & conciderat facies eius parricidium meditando.

6. Ex quibus constat, omnem quidem inordinatam iram malam esse, & vitandam, cæterum irasci, ita vt non resideat in corde ira, sed abigatur illicò antequam vlterius progrediatur, humanum est, & veluti primus iracundiæ gradus. ita verò excandescere derepente, vt non statim comprimatur irati animus, sed ad vindictam rapiatur, quamuis non diu sic persistat, sed facilè conquiescat, & placetur, alter est deterior iam iracundiæ gradus, & ab hominis ratione magis alienus. At cùm ira in odium vertitur, cùm implacabilis est, cùm diu, multumque compressa secum cogitat fratrem perdere, iam omninò scelus est maximum, & diabolicum planè, præsertim si ex inuidia nascatur, hominem verò exuere hominem facit, & non modò belluam, sed diabolum etiam induere.

DIGRESSIO XIV.
MORALIS

De Dilectione inimicorum in vers. 44.
Ego autem dico vobis, diligite inimicos vestros.

1. MERITÒ mater Ecclesia initio quadragenarij ieiunij nobis inimicorum dilectionem à Christo Domino tantoperè commendatam, & præceptam tanquam carissimis filijs proponit. nouit enim pia mater non vltimas partes habere odium, & inuidiam inter ea, quæ salutaris ieiunij fructum auferunt, & ob id ipsum Isaiæ voces filiorum auribus insert; quibus sic ille Hebræos increpabat capite quinquagesimooctauo, quart. *Ecce ad contentiones, & lites ieiunatis, & percutitis pugno impiè, & omnes debitores vestros repetitis.* Meritò sanè. Nam ad hoc potissimum tempus ea Apostoli pertinet exhortatio, qua nos admonet leuare puras manus sine ira, & disceptatione. omninò ieiuniū, & orationem oportet minimè proximi charitate destitui. Vt ergò cœlestibus his muniti armis aduersus omnes inferni duces acriter, constanterque pugnemus, ijs diebus, antequam CHRISTI exemplo nos doceat certare cum hoste, ieiunio instruit, armat oratione, vnit charitate.

2. Et verò plurimæ sunt siue è media Philosophia petitæ rationes, siue ex Euangelio; Christi, & Apostolorum vocibus, Sanctorum exemplis, antiquorum Patrum Testimonio confirmatæ, quarum hic aliquas est animus breuiter insinuare magis, quàm persequi. Est enim locus hic sanè lubricus, in quem passim impingunt homines dum proni ad vindictam feruntur falsi honoris, ac vanæ gloriolæ decepti titulo, quasi igominiosum sit homini iniuriam

A ab alio acceptam non vlcisci. Vt ergò tam peruersum dogma; tam perniciosum errorem, tam pestilentem doctrinam, quæ altas iam pridem radices in quorundam hominum animis iecit, funditus deleamus, extirpemus, profligemus, conabimur pro virili aliquot rationes paucis afferre, quibus gloriosum esse homini, & planè necessarium inimico parcere, & iniurias condonare, ostendemus.

Principiò si quantum damnum accipiat homo, dum iniuriam vlciscitur diligenter attendas, facilè tibi persuaseris vt cùm inimico concilieris; præsertim si animo complectatis, quantæ ea res futura sit vtilitati. testem in primis offero huius damni assertorem egregium Chrysostomum homilia vigesimaseptima in Genes. *nihil,* inquit, *omnium Deus ita* B *odit, & auersatur, vt hominem vltionis auidum, & in animo suo seruantem inimicitias. tantum enim eius peccati damnum est, vt misericordiam Dei reuocet, nec locum habere sinat.* quod mox eleganter ostendit Parabola ex Euangelio desumpta, vbi decem millium talentorum debitor, condonationem illorum omnium adeptus est: sed posteà, quod conseruum centum denarios debentem expectare noluisset, his acriter reprehensus est à Domino: *serue nequam omne debitum dimisi tibi, quia rogasti me, nonne ergò & te oportuit misereri conserui tui?* nec id satis. Verùm etiam in tetrum carcerem coniectus est. Post quam parabolam subiecit Christus; *sic & Pater vester faciet vobis, si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.* Quarè verissimè C Sapiens admonuit Ecclesiast. vigesimooctauo, primo, *qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit. relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. homo homini reseruat iram, & à Domino quærit medelam? in hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? ipse cùm caro sit reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?* tandem sic concludit Sapiens: *memento nouissimorum, & desine inimicari.*

Inimicis reconciliandū ob damnum quod oritur ex odio.

Quæ maior, rogo, Insania exogitari poterit, quàm ideò insanire velle, quod priùs alter insanijt. quæ ratio suadet vt tu malè agas propterea quod alter fecerit malè? neque enim tu desinis esse iniuriosus, si alteri, qui tibi iniuriam fecit, parem tu, vel maiorem etiam, D vicissim iniuriam feceris. nam sicut iniustitia nunquam in iustitiam euadere potest, ita neq; vnquam iniuria ius esse poterit, quamuis post alteram illata sit, neq; vnquam peccatum peccato repensum, peccati vim, rationem, & nomen exuet; stultum igitur est iniuriosum esse velle, & iniustè agere, & peccatum velle committere, quia alter tibi iniurius fuit, vel graue aliquid commisit in te. rogo si cùm per viam luto, ac sordibus inquinatam incedis, tibi fortè occurrat aliquis non satis animaduertens quid agat, & guttulis aliquot sordidæ illius aquæ aspergat pallium tuum; tu verò excandescens eius vlciscendę iniurię causa in medium lutum toto insilias corpore eo solùm animo vt vicissim illum respergas, quis risum tenere poterit? quis prudens æquè atque imprudens non contemnat te qui alterum leuiter vt attingas te to-

3. *Non insaniendum ob alterius insaniam.*

tum

tum ita fœdaueris? tale quid igitur cogita te facere cùm vt iniuriam vlciſcaris, alium cõtra legem Dei offendis.

4. *Nemo lædat ſeipſum grauiter, vt lædat alium leuiter.*

Quid diceres ſi animaduerteres aliquem qui vt inimico vulnus infligat pugione prius cor ſuum tranſuerberaret, vt ita pectus ſuum transfodiens eodem leuiter pugione lædat inimicum, qui illi tum fortè à tergo eſt. An nõ tu hunc dementem omninò iudicares? idem & de te iudicium fer, dum vindictę ſtudio inimico honorem detraxiſti, bonis ſpoliaſti, vel quod ſummum eſt, etiam vita, hæc enim omnia mala, quia temporalia ſunt, non multum æſtimanda ſunt præ illis, quæ tibi intuliſti, dũ tua te manu vltus es, prius animam occidiſti tuam, quàm corpus alterius vulnerares; nam *qui non diligit manet in morte.* 1. Ioan. 3. 14.

5. *Vindictæ cupidi apibus ſimiles.*

Et verò ij, qui vindictam de fratribus ſumunt, meritò api ſimiles eſſe dicuntur, quæ ira exardeſcens circuit, ſuſurrat, & tandem leuiter pungit hominem; ſed longè maiore ſuo malo, quàm eius, quem iniecto aculeo vulnerauit, is enim exiguo adhibito luto, non multò pòſt curatur, cùm tandem infelix illa apis moriatur, & dum vlciſcitur, animam perdat. Sic apibus ſuos hoſtes iurè comparat Dauid Pſal. 117. 12. circumdederunt me ſicut apes. Verè *irati hominis cogitationes* vt ex Philone Hieronymus ait, *partus ſunt viperæ viſcera matris corrodentes admirando naturæ ſecreto.*

6. *Platonis inſignis ſententia de remittendis iniurijs.*

Quæ cùm ita ſint, adeò nobile illud Platonis ingenium percuderunt, vt in dialogo, cui titulus *Crito*, ſic diſſerentem induxerit Socratem: *Nullo modo iniuriandum eſt, neque ſi paſſus fueris iniuriam, vlciſcendum, vt vulgus putat, perpaucis autem ſic vel apparet, vel apparebit, neque igitur vlciſci decet, neque maleſacere cuiquam hominum, quodcumque ipſe paſſus fueris.* Quibus cõſentit Plutarchus in eo egregio opuſculo, quod de capienda ab inimicis vtilitate conſcripſit. *Oblata*, inquit, *occaſione vlciſcendi inimicum, eum miſſum facere æquanimitatis: qui verò, & miſeratur inimicum afflictum, & opem fert indigenti, hunc omnes amant, & laudant, ob animi humanitatem, & bonitatem.* Hinc eſt quod interrogatus aliquando Diogenes: quomodo vlciſcar inimicum? paucis quidem, verùm ſcitè: reſpondit: *probus eſto.* Quid quod laudare etiam inimicum maiorem ſæpè conciliat laudanti laudẽ, quàm laudato? Tullium de Cæſare dixiſſe affirmant; *cùm ſtatuas Pompeij euerti vetuit, ſuas ſtabiliſſe.*

7. Ariſtotelem quoque, teſtis eſt Elianus, Alexandro magno natura alioqui iracundo, conſuluiſſe, vt omnibus ſe ſuperiorem æſtimans maledicta contemneret, quamuis Chriſtianus non ita maledicta contemnere debet quaſi cõuiciatore melior ſit, ſed quaſi maledicto fortior. *Omnis enim iniuria*, inquit Tertull. lib. de pœnit. *ſeu lingua, ſeu manu incuſſa, cùm patientiã offenderit, eodem exitu diſpungetur, quo telum aliquod in petra conſtantiſſime duritia libratum, & obtuſum, concidet enim ibidem irrita opera, & infructuoſa, & nonnunquam repercuſſum in eum, qui emiſit, reciproco impetu, ſæuiet; nempè, idcircò quis te lædit, vt doleas, quia fructus lædentis in dolore læſi eſt. ergo cùm fructum eius euerteris non dolendo, ipſe doleat neceſſè eſt, amiſſione fructus ſui.*

A *Proprium eſt magnitudinis veræ*, ait Seneca lib. 3. de ira cap. 25. *non ſe ſentire percuſſum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta reſpexit; ſic illiſus ingenti ſcopulo fluctus aſſultat. qui non iraſcitur, inconcuſſus in iniuria perſiſtit, qui iraſcitur, motus eſt. non ergo iniuriam pati, ſed iniuriam facere, vel neſcire pati malum eſt.* 8.

Nemo læditur niſi à ſeipſo.

Quòd pręclarè ſatis docuit Chryſ. hom. 76. *quemadmodum*, ait, *nullus nos lædere poterit, niſi à nobis ipſis lædamur. Sic niſi nos ipſos vituperemus, nemo alius nos vnquam dedecorabit. ponamus enim mirabilem quemdam, atque inſignem eſſe virũ, quem omnes, adulterum, furem, ſepulchrorum euerſorem, homicidam, latronemq; prædicent, ille verò nec irritetur, nec moleſtè ſerat, nec alicuius huiuſmodi rei ſibi conſcius ſit, quâ igitur inde vituperatione læditur?* B *nulla profectò. quid, inquies, ſi multi malam de ipſo habeant opinionem? nulla inquam omninò vituperatione læſus eſt, ſed illi ſe vituperarunt, qui aliũ quàm decet virum talem exiſtiment. dic quæſo. Si quis ſolẽ tenebrarum auctorem exiſtimet, ſolis ne an ſibi detraxit? ſibi videlicet, ipſi, cùm furioſi, & inſanientis opinionem conſequatur. eodem profectò modò, qui prauos bonos eſſe putant, & è contrario, ſeipſos vituperant.* Rectè Chryſ. muliebre enim eſt, conuiciũ conuicio mox repellere, nam vt Ambr. ait, primo officiorum c. 6. *qui citò mouetur iniuria, facit ſe dignũ videri contumelia, dum vult indignus videri.*

Damaſcenus in parallelis, quàm graue malum ſit homini vindictæ deſiderium, & fratris odium: comparatione facta cũ alijs vitijs præclarè oſtendit: *cùm omne*, inquit, *peccatum graue eſt, tum nil grauius iniuriarum recordatione atq; auaritia, non dixit* (Apoſt.) *fornicationem idolorum cultum eſſe, ſed auaritiam. Soror porrò auaritiæ, iniuriarum recordatio eſt; graue enim hoc peccatũ eſt,* C *& nefariũ. Etenim reliqua peccata, & ſi mala ſunt, tamen ad breue duntaxat tempus durant, vt quæ vnius horæ momento peragantur. furtum admiſit quiſpiam? vna hora hoc ſcelere admiſſo, deinde pœnitentiam fortaſſè agit. cædis crimine ſeſe conſtrinxit aliquis? malum eſt id quoq;. Ceterum vna hora commiſſo facinore, reliquis horis eum pœnitere poteſt. At qui iniuriarum memor eſt, ſingulis horis peccat, ac vitium in pectore circumfert. Etiamſi in templum ingrediatur, non tamen puras ad Deum preces mittere poteſt, cum prauo, & infecto, in proximum animo ſit, animus iniuriarum memor, nunquam à peccato purus: nunquam eleemoſynam impertit. Nam qui charitatis expers eſt, nec miſericordia commouetur, nec opitulatur.* Sic Damaſcenus. 10.

Ira & auaritia graues.

Poſſumus & indè oſtendere quàm fatuum ſit velle vindicari, quia ſæpè iniuria eſt ex eorum malorum genere, quæ reſtitui nõ poſſunt, 11. D ſed patienter ſi tolerentur magnam paſſo gloriam, nomenq; conciliant. Quare S. Auguſt. de ſerm. Domini in monte lib. 1. cap. 36. & 17. tria iniuriarum exempla, quæ à Chriſto ponuntur expendens. quorum Primum illud eſt. *Si quis te percuſſerit in vnam maxillam.* Alterum: *Si quis tunicam tuam tollere voluerit.* Tertiũ: *Si quis te mille paſſus angariauerit: in his*, inquit, *ſanè generibus trium exemplorum, nullum genus iniuriæ prætermiſſum eſſe video, namque omnia, in quibus improbitatem aliquam patimur, in duo genera diuiduntur: quorum alterum eſt quod reſtitui non poteſt, alterum quod poteſt. Sed in illo quod reſtitui non poteſt vindictæ ſolatium quæri ſolet. quid enim prodeſt*

Vindictæ cupiditas fatua.

quod percussum repercuti? numquid propterea aliquid quod in corpore læsum est, restituetur in integrum? sed tumidus animus talia fomenta desiderat. sanum autem, firmumq; ista non iuuant, quin potius misericorditer perferendam alterius infirmitatem iudicat, quàm alieno supplicio suam mitigandam, quæ nulla est. neque hic ea vindicta prohibetur, quæ ad correptionem valet, etiam ipsa enim pertinet ad misericordiam. Gregor. etiam hom. 35. in Euangel. *sciendum est,* ait, *quod tribus modis virtus sapientiæ exerceri solet. alia namque sunt quæ à Deo; alia, quæ ab antiquo aduersario; alia, quæ à proximo sustinemus. à proximo namque persecutiones, damna, & contumelias: ab antiquo verò aduersario tentamenta: à Deo autem flagella toleramus. sed in his omnibus tribus modis, vigilanti oculo semetipsam debet mens circumspicere: ne contra mala proximi pertrahatur ad retributionem mali: ne contra tentamenta aduersary seducatur ad delectationem, vel consensum delicti; ne contra flagella opificis ad excessum prorumpat murmurationis.* Ex his ergo quę tum Aug. tum Greg. affirmant constat inutile, stultum, & vitiosum esse iniuria iniuriam velle repellere, & hæc sit prima ratio, quæ nos ab vlciscenda iniuria auocare debet: quæ tota innititur damnis, quæ plurima indè existunt.

Tribus modis sapientia exercetur.

12\. *Vtilitas in iniuriarum remissione.*

Verùm non minus efficax est ratio ad parcendum inimicis inuitans, quæ posita est in ingenti, quæ inde proficiscitur, vtilitate. Isidor. Clarius orat. 53. in Matth. diligenter expendens ea Christi verba Matth. 6. *si non remiseritis hominibus peccata sua, nec Pater vester remittet peccata vestra.* sic scribit: *hac res si attentius cogitaretur, optare quisque deberet, habere aliquos, quorum offensiones essent remittendæ. quod hac similitudine potest intelligi. fingamus liberalissimum quempiam Regem, aut Principem, qui multos habeat, qui sibi plurimum debeant, qui etiam cupiens æs alienum, quod alys deberetur in tota ciuitate dissolui, legem promulgaret, vt quicumque suis debitoribus remitterent, grauius, vel exiguum esset, quod deberent, fore, vt Rex maxima quæque debita illis remitteret. quicumque verò neminem haberet, qui sibi deberet, oportere eum, quidquid deberet Regi ad teruntium persoluere. in hac lege quisquis debitorem nullus habuisset, & multa Regi deberet, multò deteriore, quàm ceteri, esset conditione, optaretq; aliquos habere, quid sibi quidpiam deberent. Ad hac ipsa est lex cælestis Patris, qui etiam cupiens habere occasionem ignoscendi, permittit offensiones inter homines accidere, vt omnes debitores aliquos habeamus, quibus remittendum sit, vt possit ipse maxima nobis remittere debita, quæ illi debemus.* Illustre sanè exemplum; & illud efficiens quod volumus ostendere, videlicet, ex condonatione iniuriarum, satis magnam consequi vtilitatem.

13\. *Dimitte vt dimittatur tibi.*

Sed est præterea, quod ad eamdem cogitationem inducit, aliud medium. nam si tua te manu vindicare vis, contra te Deum habebis iudicem, qui non dimittet, nisi dimiseris. Quod si tacitus, ac patienter iniuriam perferas Dei amore, & ab iniuria manū abstinueris, tunc Deus ipse te vlciscitur, tuas tuetur partes, à te stat contra inimicum tuum; *mihi,* inquit, *vindictam, & ego retribuam.* quantò hoc æquius, & tibi etiam melius sit Dauid suo exemplo declaret, dum Deum sic obsecrat: *de vultu tuo iudicium meum prodeat, oculi tui videant æquitatem.* doceat te idem ratio ipsa: quid enim magis à ratione alienum esse potest, quàm vt idem sit actor, & iudex? quare in nulla benè constituta Republica permissum est, vt sibi aliquis ius dicat. cùm ergo affectum te ab altero iniuria quereris, actorem te ipse constituis. quomodo ergo etiam iudicis partes assumis? quod quidem iudicium, quàm multa sequantur absurda deplorare magis libet, quàm ostendere. hinc enim natæ sunt illæ impiæ, & in Deum scelestæ leges, conuitium alapa vindicandum esse, alapam vulnere, vulnus nece, & sexcenta alia mala inde nascuntur, quibus prudens supersedeo. multò igitur æquius est Deo ius suū commendare, & pro inimicis, prout ipse præcipit, deposito odio exorare; sic enim contumelia in laudem, iniuria in honorem, & quod in speciem dedecori tribuebatur, in summam gloriam conuertetur, vt tantò illustrior sis futurus, quantò contra maiora mala fortior fueris.

Oranti Stephano pro inimicis cæli aperti sunt, quia nimirum patent cælestes ianuæ precibus hominis, cuius caritatis viscera aperta sunt aduersarijs; contra verò his obseratę sunt, qui inimicitijs studentes viscera caritatis claudunt, ne proximi ad ea penetret amor. quod vel illo Auilæ exemplo in epist. 6. confirmari potest: narrat ille Elizabetham Vngarię Regis filiam aliquando orasse Deum vt quoslibet qui eam contumelia, vel iniuria aliqua affecissent, afficeret ipse Deus peculiari aliquo beneficio, itave iniuriæ & contumeliæ beneficium responderet. tunc ergo de cælo, ait; significatum esse illi non antea suis precibus Deo illam sic placuisse vmquam atque tunc, in eius verò tam propensæ in inimicos dilectionis compensationem, omnium sibi peccatorum condonationem fieri. 14.

Narrat quidam vir pius, & literatus didicisse se de viris fide dignis sempiterna memoria celebrandum cuiusdam mulieris facinus. vidua erat vnicum dumtaxat filium habēs, illustrem illum, & amplissimi patrimonij hæredem, occidit hunc quidam eius inimicus, & continuò ne caperetur sese abdidit in certum quemdam locum. cumque diligenter à Iudice quęreretur ad necem, audiuit mater interfecti filij vnici ac prædilecti nescio à quo, locum in quo se ille occultauerat; quare ne filij interfector in manus iudicis veniret; expeditis nuncijs misit ad illū equū, & pecunias, monēs, vt sibi fuga consuleret, quia alioqui eò missurus erat iudex, qui illum raperet ad necem. tantum potuit in vnius matris vnico filio per summam iniuriam orbatę, Dei pręceptum, & amor. sed quid postea acciderit aduerte. Res plane mira, cùm illa eo tam præclaro facinore perpetrato, genibus nixa pro dilecti filij anima Deum rogasset, oranti illicò apparuit filius cælesti lumine circumfusus, amantissimam matrem sic alloquēs: Mater cùm inimico pepercisti, & preces pro me ad Deum fudisti, tunc verè mater mea effecta es, longè præstātius, quàm cùm me mūdo genueras. tā enim insigni caritate obtinuisti à Deo veniā mihi omnium meorū peccatorū, vnde factum, vt cùm adhuc purgatorijs pœnis multos annos deberem peccata expiare, tuo

15. Oso fer. 6. cin Exemplum insigne.

illo

illo quod pro me obtulisti sacrificio, id est, illa pro inimici salute, sollicitudine & cura, illa pro me fusa oratione, ecce lętus iam ad cæleste gaudium conuolo. tantum valet apud Deum inimicorum dilectio. Nec in præteritis relinquam, illustre illud, quamuis peruulgatum, B. Ioannis Gualberti ad eamdem rem pertinens exemplum; quod leges apud Surium 12. Iulij;

Aliud. Quodam die Ioanni cum armigero suo (sic enim id narrat Blasius Melanesius eius vitæ scriptor) Florentiam tendenti in ipso itinere capitalis eius hostis (is cognatum eius occiderat) ex insperato fit obuiam loco adeò angusto, vt neutri locus pateret à via deflectendi. tum verò hostis planè inermis, cùm haud dubiam necem sibi paratam cerneret, concepta subitò fiducia, ab equo desiliens, humi se prosternit, iunctisque cancellatim ad pectus manibus pro crucifixi amore, veniam, vitamque sibi deprecatur. compunctus Ioannes audito nomine crucifixi, pacem offert, metum ponere iubet, culpamque ei ex animo remittit. hoste dimisso Ioannes ad Ecclesiam quamdam deflexit, cumque ibi coram crucifixi imagine flexis genibus Christi vulnera contemplaretur, vidit, dictu mirabile, Christi caput ad se inclinari tamquam gratias agentis, quod pro eius reuerentia hosti capitali pepercisset. Ioannes autem illa Christi bonitate attractus protinus relicto sæculo Monasterium ingressus est, & tam sanctè vixit, vt in numero sanctorum sit. si aliud simile desideras exemplum, lege Thomam Canthipratensem in Apiario l. 2. cap. 18.

16. Non omittam illud, quod animaduertit acutè Greg. Expendens enim illa Domini verba Ierem. 15. 1. *si steterint Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum, ideò tu noli orare pro eo*; quibus quantum orando potuerint apud Deum Moses, & Samuel ostenditur. more enim hominum loquitur Deus, quomodo dicimus, nec si Pater meus id à me posceret, darem: quo dicendi modo quanti faciamus parentes, & quantum eorum apud nos preces valeant ostendimus. sciscitatur Gregor. cur posthabitis tot antiquis Patribus, soli numerentur Moses, & Samuel. Respondet lib. 8. moral. c. 9. non aliud quàm quod Moses, & Samuel orauerunt pro inimicis; Samuelem enim grauiter offenderant Israelitæ, dum eo quasi contempto Regem postularunt, quod factum cùm postea tantoperè displicuisse Deo animaduerterent, & ob id meritò iram Dei experiri timerent, rogarunt Samuelem vt pro illis Dominum, eiusque vindicem iram sedaret. Respondit illis prompto, atque hilari animo Samuel: absit à me hoc peccatum, vt cessem orare pro vobis. De Mose clarior res est, quàm vt probatione egeat, cùm toties pro ingrato, rebelli, & tantum non lapidibus petente se populo obnixius exorauerit. hæc ergo iniuriarum obliuio, hæc aduersus infensos, & aduersarios caritas, hæ pro inimicis fusæ preces, caussa fuerunt cur Mosis, & Samuelis tantum valerent apud Deum preces; quod quàm magnum bonum sit non est qui ignoret. finis non esset, si singula bona dilectionis proximi persequi vellemus. & quia longius progressa est

Moses & Samuelis charitas orantium pro inimicis.

A hæc digressio, reliquas rationes ad dilectionem inimicorum incitantes, in sequentem digressionem reijciemus.

DIGRESSIO XV.
MORALIS.

Reliquas rationes prosequitur auctor pro diligendis inimicis.

VIRO Christiano satis ea ratio esse deberet quod dilectio inimici Christi Domini præceptum sit. ipse enim est qui loquitur illis verbis: *ego autem dico vobis: diligite inimicos vestros*. ego Pater, & Creator vester cui debetis **B** quidquid estis. ego Dominus, cui non obedire summum piaculum est. ego Iudex vester, in quem tam multa peccastis. ego qui diligendo inimicos præiui exemplo. ego qui in vos tam multa contuli beneficia. ego qui toties in me peccantibus vobis errata dimisi, ego dico vobis: *diligite inimicos vestros*, propter me facite, non propter illos. Ex hac vita sublato Iacob vt Gen. cap. 50. memorię proditum est, timentes fratres Ioseph ne fortè memor ille iniurię, quam ab illis passus erat, redderet eis omne malum, quod fecerant illi: hanc inierunt ad eum placandum rationem tamquam omnium optimam, & efficacissimam; significarunt ei per nuncium dicentes: *Pater tuus præcepit nobis antequam moreretur, vt hæc tibi suo nomine diceremus: obsecro vt obliuiscaris scelerum fratrum tuorum, & peccati, atque malitiæ quam exercuerunt in te, nos quoque oramus vt seruis Dei patris tui dimit-* **C** *tas iniquitatem hanc; quibus auditis fleuit Ioseph*; qui & venientibus ad eum fratribus dixit: *nolite timere; ego pascam vos, & paruulos vestros, consolatusq; est eos, ac blandè ac leniter est locutus*. tantum valuit apud Iosephum dilecti parentis recordatio, & voluntas. 1. *Dilectio inimici Christi præceptum.*

Quod clementiæ genus admiratus Rupertus sic scribit lib. 9. comm. in Genes. cap. 42. *ingentis clementiæ laus est Ioseph, quod auditis verbis fratrum suorum humiliter & dolenter veniam sceleri ab ipsis commisso implorantium, non solum eis ignouerit; verùm etiam dolorem, & fletum cum illis communicauerit. sanctissimum profectò remissionis genus, hoc est, vt qui peccauerunt, non flentibus, sed tantum confitentibus, solum flere illum, qui peccatis offensus indulget; & orantibus pro indulgentia, pias quoque reddere lacrymas cum venia.* 2. *Ioseph Patriarchæ mansuetudo.*

Subdit postea Rupertus & hoc documen- **D** tum; *attamen vbi mulcet pietas, illic pariter pungit veritas: ne sic de remissione eius, qui læsus est, fratres gaudeant vt à sollicitudine iudicij Dei mentis oculos claudant. nolite, inquit, metuere: num Dei possumus resistere voluntati? hoc planè pietatis est. sed quod subdit: vos cogitastis de me malum, & Deus vertit illud in bonum: hoc aspera veritatis est. vtile omnibus qui præsunt, hinc exemplum sumendum est, vt citò quidem in se peccantibus remittant, & insuper bona pro malis retribuant; verùm de Iudicio Dei, peccatores nimium securos esse non sinant.* hactenus Rupertus. Potuit hoc efficere pietas in parentem mortalem, & peccatorem, & nō poterit Christi præpotentis Dei Patris filius, idemque Rex regum, & Dominus dominantium hoc à no- 3. *Veritas & misericordia obuiabunt sibi.*

bis obtinere, vt propter illum, & tot ac tanta in nos collata beneficia, fratribus dimittamus, qui multò plura in ipsum Dei filium peccauimus?

4. Quod si ille tibi diceret *propter ipsum inimicum*, qui tibi iniuriam fecit, dimitte illi. excusare posses, non mereri illum delicti condonationem, sed indignationem; non amorem, sed odium; non beneficium sed vltionem. nunc autem non id tibi dicit Christus propter illum fac, sed *propter me*, cui totum te, & omnia tua, semper debes, quem toties offendisti, cui decem millium talentorum debitor existis, & à quo si id præstiteris immensum gloriæ pondus consecuturus es.

5. Et verò qua fronte à Deo Patre vt tibi tua condonet peccata propter Christi merita, postulare audes, qui tuo aduersario propter eundem Christum ignoscere non vis? ego, inquit Christus, ego præcipio, vt inimico remittas iniuriam. Ego peto vt *propter me* id præstes, qui tam multa indigna, & acerba passus sum pro te; non meretur ille; at mereor ego.

6. Quin illud verissimè scito, te, nisi inimico ignoueris, prius offensurum fore Christum, quàm inimicum. finge quæso animo cùm inimicum adoreris, inter te, & illum Christum Dominum medium intercedere, nec posse te inimicum lædere, nisi sacrilego ausu prius lædas Christum. quantum rogo hoc esset crimen? nam si Pater esset qui intercederet medius, aut rex, abstineres procul dubio manum à vulnere, ne vno ictu Patrem transuerberares, vel regem simul cum hoste. atqui non Pater est terrenus, qui intercedit inter te, & inimicum tuum, sed Pater cælestis, sed creator, denique Deus est, & Dei præpotentis filius. Is est qui præcipit, is est qui tibi dicit, *propter me* ne fratrem læde. si enim id feceris, me prius iniuria, & vulnere afficies. neque verò ista figmenta sunt, sed ita verè accidit, in inimicum peccare non potes, nisi prius in Deum pecces, ait enim: *quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.*

7. Sed dicet aliquis, impossibile est inimicos diligere, vel certè graue est iniuriam pati, & calumniam. atqui aliter grauissimi Patres sanctitate, prudentia, & totius literaturæ laude ornati sensére. Audi Chrysostom. homil. 78. ad populum Antiochenum; *non est*, inquit, *graue, non est ô homo, quousque circa præsentia stupidus hæres? nec enim id Deus instituisset si graue foret. animaduerte verò: qui fecit iniuriam, abijt habens quidem pecunias, sed & conscientiam percussam: læsus autem pecunijs quidem priuatus, habens autem apud Deum fiduciam, possessionem innumeris digniorem thesauris.* Sapienter Chrysostom. nam certè longè turpius, & grauius est facere, quàm pati iniuriam; imò verò omnium malorum maximum Socrates censebat facere iniuriam: Itaque se potius optare, pati iniuriam, quàm facere. igitur potius commiseratione dignus est, qui iniuriam intulit; quod hoc exemplo illustrari potest. si quispiam phrenesi laborans recta te monentem molestè ferret, tibique iratus præ rabie, ac vehementi furore, caput suum parieti illideret; an non tibi potius commiserationem excitaret, quàm iram? quid si arrepto pugione leuiter tantum te attingeret, se verò ipsum altè confoderet, rogo nonne tibi lacrymis & dolore magis, quàm vindicta dignus videretur? idem iudicato de eo, qui alium contra ius lædit. qui enim iniuriam infert graui phrenesi correptus est, & grauiori se vulnere confodit, quàm illum cui fecit iniuriam; imò verò hic maius inde bonum, & præmium consecutus est, si patienter tulit; graue ergo videri debet iniuriam facere, non perpeti.

8. Nec diuersa est Augustini sententia, neque à Chrysostomo aliena; sic enim serm. 61. de tempore ait; *in omnibus scripturis Deus tibi dicit, quia potes* (inimicos diligere) *tu è contrario respondes non posse: considera nunc, vtri, tibi, an Deo debeat credi. Et ideò quia veritas mentiri non potest, iam vanas excusationes suas relinquat humana fragilitas, quia nec impossibile aliquid potuit imperare, quia iustus est; nec damnaturus est hominem pro eo, quod non potuit vitare, quia pius est. Quid tergiuersamur in Cassum? nemo enim quantum possumus melius nouit, quàm qui nobis ipsum posse donauit. tot mulieres, clerici, pueri, tanta, & tam delicatæ puellæ, flammas & ignes & bestias æquanimiter pertulerunt, & nos stultorum hominum conuitia dicimus tolerare non posse, quæ nobis malorũ hominũ nequitia inferuntur, si possumus etiam vsque ad mortem illorum nostras iniurias vindicamus: vnde nescio qua fronte, vel qua conscientia cum omnibus sanctis in æterna beatitudine partem habere desideramus, quorum exempla sequi in rebus minimis non acquiescimus.* Et serm. 5. de sanctis idem S. Augustin. respondens obiectionibus istorum hominum, sic ait: *sed dicit aliquis: grandis labor est inimicos diligere, pro persecutoribus supplicare. nec nos negamus fratres, non paruus quidem labor est in hoc sæculo, sed grande erit præmium in futuro, per amorem enim hominis inimici efficieris amicus Dei: imò non solum amicus, sed etiam filius, sicut ipse Dominus dixit: diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, vt sitis filij patris vestri, qui in cælis est. si te aliquis homo diues in hoc sæculo vellet adoptiuum filium facere, quomodo seruires, quas ei dignitates impenderes, & seruorum, eiusque seruitia durissima, & aliquoties etiam turpissima sustineres conuitia,* vt ad caducam, & fragilem *eius hereditatem peruenires. quod ergo ille sustinet propter substantiam terrenam, tu sustine propter vitam æternam: conuincimur enim certissima ratione. quia propter Deum possumus quidem, sed nolumus iniuriam sustinere. Denique si nobis aliqua potens persona iniuriam facit, si nos etiam in faciem maledicit, nec respondere aliquid asperum, non dicam vicem reddere ausi sumus. quare hoc? ne ab illa persona potente adhuc maiora, quàm pertulimus patiamur. quod à nobis extorquet hominis timor, deberet à nobis exigere Christi amor.* hæc scitè August. quibus efficitur cessare debere omnem eiusmodi facilem excusationem, de grauitate, vel impossibilitate dilectionis inimicorum.

9. *Non læditur honor, si remittatur iniuria.*

Verùm illud omninò leue, vanum, & indignum planè; non dicam Christiano homine, sed vel homine philosopho, qui tamen ipsum rationis lumen non deserat. Ais, honoris te facere iacturam si læsus taceas, & fore vt tamquam vilis, & ignobilis habeare si te non vlcisceris. quid si tibi ostendam honores

te lon-

te longè maximos, si peperceris adepturum? quæ, rogo, maior nobilitas esse, aut excogitari potest, quæ maior gloria desiderari, quàm vt quis Dei filius sit, & habeatur? è contrario quod maius opprobrium, quæ magis infamis ignominia esse potest, quàm diaboli in se faciem, formamque exprimere, eiusque filium censeri? si ergo ostenderimus te in filium Dei euadere posse parcendo inimicis, diaboli verò si non peperceris, quod volumus efficiemus. iam audi nō me, sed Christum. quid ait Christus? quid te ille docuit? *diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos, & orate pro persequentibus, & calumniantibus.* quid inde? *vt sitis filij patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos, & iniustos.* & tandem sic rem totam definit. *Estote ergo perfecti sicut & Pater vester cælestis perfectus est.* ergo Deo dignum est hostibus ignoscere. ergo res est quæ generosos Dei filios nos esse declarat. Non enim puto tam planè amentes esse istos vt dicere audeant credendum esse magis mundo, quàm diabolo.

10. Iterum quid de diabolo dicat Christus Ioan. 8. 44. attende. *Vos* (cum Iudæis loquitur, qui eum interficere, odio, & inuidia pleni quęrebant) *ex Patre diabolo estis, & desideria Patris vestri vultis facere. ille homicida erat ab initio.* Ecce tibi ex cuius progenie sint, qui alios ira, atque odio inflammati cōtumelijs afficere, perdere, interficere student. Vide quem imitentur. certè non alterius, Christi sententia, filij sunt, quàm diaboli. non alium æmulantur, quàm eundem diabolum, cuius facta iniqua, cuius odia infesta præ se ferunt. eant nunc homines isti, si Deo placet sapientissimi, & rideant eos, qui alijs ignoscunt, ceu viles atque ignobiles homines, & vt aiunt, tanquam inermes pecudes: cùm planè ipsi non modò dementes, & tamquam efferatæ belluæ sint, sed deposita hominis, diaboli in se formam assumant, cuius ignominiosissimæ improbitatis, & omnis generis dedecoris, ceu furijs agitati imitatores, ac filij sunt.

ti filij
boli.

11. Meritò proindè D. Petrus 1. c. 2. 21. 23. vrget nos, vt tantam gloriam filiorum Dei non amittamus, idque non aliter efficit, quàm proposito Christi exemplo; *Christus,* inquit, *passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius.* quænam? *qui cùm malediceretur non maledicebat, cùm pateretur non comminabatur.* vt ergo tanto Patre digni simus filij, vt tantæ gloriæ amplitudinem consequamur, pro iniuria gratiam, pro malefactis beneficia reddamus oportet. hoc nobis gloriosum, hoc honorificum esse putemus, sic enim Dei filij, & imitatores efficiemur, qui non satis habuit veniam crucifigentibus se postulare, verùm culpæ etiam illorum quamdam excusationem aliquo modo ostendit, dum sic Patrem orauit, & quidem in medijs ipsis iniuriarum, dolorum ac persecutionum fluctibus: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* O vocem ad durissimi cordis odium dissoluendum potentissimam. O vocem melius loquentem, vt cum Paulo dicam, quàm Abel sanguinem, qui in terram fusus vindictam in fratrem clamabat, cùm contra Christi sanguinis aspersio, & vox veniam imploret, & gratiam. Ad hunc nos dignitatis gradum prouehit Apostolus Ephes. 5. 2. dum ait: *estote ergo imitatores Dei sicut filij carissimi, & ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos,* hac enim dilectione, præsertim, qua inimicos complectitur simul, & amicos, secernit Christus, qui sint eius veri filij, quod enim Isaac dixit Iacob, *accede huc vt tangam te fili mi, & probem vtrum tu sis filius meus Esau an non,* Genes. 27. sic Christus non alios agnoscit filios benedictione, ac primogenitura dignos, quàm eos, qui perfectam etiam inimicorum dilectionem habuerint; propterea dixit Ioan. 13. *in hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* & alibi. Matth. 5. 48. *estote perfecti sicut & Pater vester cælestis perfectus est.* quam sententiam sic expendit Cyprianus de bono patientiæ: *si nobis Dominus, & Pater Deus est, sectemur patientiam Domini pariter, & Patris: quia & seruos oportet esse obsequentes, & filios non decet esse degeneres. qualis verò in Deo, & quanta patientia, quod in contumeliam suæ maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena figmenta, & sacra sacrilega patientissimè sustinens, super bonos, & malos æqualiter facit diem nasci, & lumen solis oboriri, & cùm imbribus terras rigat, nemo à beneficijs eius excluditur, quo minus iustis, similiter, & iniustis indiscretas pluuias largiatur. videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus, & innoxijs, religiosis, & impijs, gratias agentibus, & ingratis Dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare ventos, fontes fluere, grandescere copias messium, fructus mitescere vinearum, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere; & cum crebris, imò continuis exacerbetur offensis Deus, indignationem suam temperat, & præstitutum semel retributionis diem patienter expectat.*

Est & alia ratio inimicorum dilectionem persuadens non minus vera, quàm efficax. 12.
si enim qui læsus est primum suæ iniuriæ, vel damni auctorem subtiliter animo repeteret, eumque Deum esse agnosceret, libenter haud dubito cuncta perferret, quæ inferuntur damna, & tanquam à Deo Patre optimo, ac de suis filijs benemerente omnia susciperet. Quamuis enim eorum malorum, quæ pœnæ dicuntur à Theologis, quà peccata sunt, creatura ipsa vera ac propria caussa sit, neque vllo modo Deus quod nihil tam Deo repugnet quàm peccatum: eorumdem tamen, quà pœnæ, & medicinæ quædam ac supplicia pro peccatis debita sunt, & in vtilitatem, meritum, & dignitatem hominum referuntur, pręcipua caussa ac prima Deus est; qui mala aliorum voluntate vtitur in bonum, & emolumentum electorum, permittens malum propter bonum. neque ob aliud Isa. 10. 5. vocat Deus Assur *virgam furoris sui,* qua Israelitas velut filios castigabat: Hinc Attila *flagellum Dei* rectè vocatus est. hinc Amos trigesimo sexto dicitur: *si erit malum in Ciuitate quod Dominus non fecerit?* hinc Iob: *manus,* inquit, *Domini tetigit me.* & Christus Petro, *Calicem quem dedit mihi Pater non vis vt bibam illum?* ergo cùm te persequitur inimicus diligenter repete primam persecutionis caussam, tibique persuade

 Deum

Deum esse, qui tamquam pius Pater te non aliter quàm vt dilectum filium corripit: ad quam rem cnnfirmandam non alium adhibebo testem, quàm Paulum, qui ad Hebr. cap. 12. 6. sic scribit; *quem diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit*; & paulò post v 8. subdit: *quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non fily estis.* Sic Paulus monet. nam si Pater filium corripit, quando crimen aliquod admittit, quid mirum si te Deus Pater castigar, cùm delinquis: vnde Augustinus ait, serm. 4. de verbis Domini: *si iumenta verberas, & stimulas vt tibi seruiant; cur nos, cùm iumenta Dei simus, ab eo flagellari non debemus?* hæc cogitatio, tam altas radices iecerat in corde, & animo Dauidis: vt propterea vlcisci sibi à Semei illatam iniuriam nullo modo voluerit 2. Regum 16. 10. Dicebat enim: *dimitte eum vt maledicat; Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid: & quis est qui audeat dicere, quare sic fecerit?* ergo si cùm iniuriam pateris, Dei te castigantis manum attenderis, næ tu etiam dixeris; Dominus præcepit aduersario meo vt malediceret mihi, & quid ego sum qui audeam dicere, quare sic fecerit?

13. Sed si cunctas persequi rationes velim finis non erit. Quare quæ hac digressione hactenus scripsimus, sanctissimis Christi verbis tandem confirmemus. Animaduerte obsecro quàm seriò, quàm frequenter, quàm magno studio, & accurata diligentia hanc de dilectione inimicorum doctrinam nobis commendatam voluerit, & inculcauerit cap. 5. præsertim eo 6. Matt. primò enim Beatos prædicat eos, qui iniustè iniurijs, & contumelijs appetuntur. Atque ad eos conuersus, *gaudete*, inquit, *& exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis.* Deindè iudicij, concilij, & gehennæ ignis comminatione deterret ab illatione iniuriæ, ira scilicet, & verbis probrosis; *ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo*, & quæ sequuntur cap. 5. v. 22 sequenti verò versu 23. vetat ad altare suum accedere, sacramentorumque beneficio frui eum, qui iniuriam fecerit, contumeliamve rependerit, nisi prius reconciliatus fuerit fratri suo. Quarto Matth. 6. 15. negat à se gratiam, vel remissionem peccatorum sperari debere, nisi prius fratri remittamus debita, idque ex animo, ac verè. quod etiam sub finem cap. 18. 35. eiusdem Matth. continetur. Adhæc iubet vt vna contumelia, vel iniuria accepta, prompti simus ad maiorem, Matth. 5. 39. *ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, prabe illi & alteram*, & quæ sequuntur v. 40. 41. Vult & inimicos diligi non verbis modò, verumetiam factis, preces Deo pro illis offerendo, atque alijs modis benefaciendo *vt sitis*, inquit, *fily Patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos.* præterea Matth. 6. 1. id nos facere monet non nostri commodi, vel gloriæ humanę captandę caussa, quod Ethnici solent: sed ad maiorem Dei gloriam, & animæ salutem, *alioquin*, inquit, *mercedem non habebitis apud Patrem vestrum, qui in cælis est.* tandem Matt. 5. 48. totam hanc suam doctrinam tamquam maximè ad perfectionem Christianæ religionis pertinentem, præclara hac sententia absoluit: *estote ergò vos perfecti sicut & Pater vester cælestis perfectus est*; quasi hoc dogma de non vindicanda iniuria, deque amplectenda inimicorum dilectione, summa sit perfectionis, filios nos Dei efficiens, & imitatores. Si ergo tam grauibus verbis, & efficacibus sententijs, hanc rem nobis & commendauit, & præcepit Christus, eamdemque toties inculcauit, & suo demum exemplo confirmauit: quis erit, modò sub suaui Christi iugo esse voluerit, & Christianus censeri, qui non libenti, ac prompto animo propter Christum omnes iniurias, & contumelias inimicis condonare velit?

Quod si tanto ardes inimicos prosequendi studio, ostendam ego tibi quis tuus verè inimicus sit, cum quo nunquam fędus inire, nunquam conciliari, quem summo odio semper odisse debeas; is dæmon est, capitalis Christianorum præsertim hostis, & perniciosus, qui pestifero odio à Christi seruis, & electis numquam non dissidet, sanguinem semper sitiens, semper in perniciem nostram intentus, vt incautos opportunè inuadat, & cælestem nobis à Deo promissam hæreditatem auferat, & tandem secum ad sempiternas pœnas infeliciter trahat. is est cum quo tibi acriter contendendum est; is qui hominem instigauit, & permouit vt tibi malum inferret. quemadmodum enim si quis cum equite pugnaret à quo tandem vulneraretur, stultus sanè esset si prætermisso equite, equum vlcisci vellet, qui tantum instigatus, & impulsus nocuit. idem tibi euenire cogita, quando in hominem inueheris, eumque vlcisci vis propter illatam iniuriam, cùm tamen præcipua iniuriæ caussa dæmon sit; qui verò te iniustè offendit, est tamquam equus, cui dæmon insidet, eumque impellit, atque instigat vt tibi noceat. excipe & aliud simile exemplum; an non insanire iudicaberis, si cum te adoritur stricto gladio inimicus, vt te percutiat, tu prętermisso aduersario contra gladium totus feraris, qui mouetur aduersarij manu, quo te, illo districto, punctim, cæsimque perdere contendit. Idem vsuuenit cùm tu prætermisso dæmone, hominem, qui commiseratione potius dignus est, implacabili odio persęqueris; qua vna re vero hosti dæmoni consentis, par es, & rem efficis gratissimam, qui tamen præcipua illati mali caussa fuit; fratre enim tamquam instrumento vsus ille est, licèt voluntario, verùm decepto & falso tamen ab illo. Audi Apostolum potius qui docet nos, quem hostem odisse debeamus; Ephes. 6. 12. 13. *non est*, inquit, *nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia in cælestibus; propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo.* hunc ergo inimicum tuum cogita. Neque verò ideò instigat hominem dæmon contra te, quia vel solum, vel multum curet tuis te bonis terrenis spoliare, vel quod tuis vulneribus, & damnis corporalibus contentus sit, quæ ab instigato homine inflicta sunt; non enim magni hæc pendit. Sed Dei inimicum te constituere, animam tuam per odium, & impatientiam occidere, denique in infernum rapere cogitat, sic 14.

petijt

petijt Iobum, bonis filijs, ſanitate ſpoliare, non quia multum iſta curabat, ſed vt per hæc ad impatientiam induceret patientiſſimum Dei Athletam, & tandem animam raperet. Huc ille maximè ſpectat. Huc omnia conſilia, vires, ſtudia, cogitationes omnes, & malefacta refert. Et tu tamen inſanus non modò non illum odiſti, verũ illũ ſequeris, illius praua iuſſa amplecteris, quibus te per iracundiam incendit, & inflammat odio, vt inimicum hominem contra Dei præceptum offendas. quãto iuſtior fores, ſi in alia omnia ires, & contrariam inſiſteres viam, vt dum dęmon, callidus veterator ſollicitat te, inimico vt iraſcaris, vt iniuriam rependas, tu è contrario molli, ac leni reſponſo irati hominis iram mitigares, illi libenter parceres, beneuolentiam oſtenderes, denique malefacta benefactis cumulares. Sic enim dæmon à te victus abſcederet quaſi graui accepto vulnere, & ingenti contumelia affectus. Fac rogo Clementiſſime Ieſu vt hæc noſtro pectori doctrina ſemper inſideat, & vt inimicos fratres ex animo diligamus, propter te, qui cùm inimici eſſemus pro nobis ſanguinem tuum ſanctiſſimum ſudiſti, & vitam Patri liberaliter obtuliſti.

DIGRESSIO. IV.
MORALIS

In verſ. 25. *eſto conſentiens aduerſario tuo.* De ſimilitudine inter Canem & conſcientiam, quæ rectè intelligitur per aduerſarium cui conſentiendum eſt.

1. *Duo comites noſtri, angelus cuſtos & conſcientia.*

DVos nobis Deus ſocios attribuit, & quaſi in hac peregrinatione comites, ne aberraremus, Angelum, & conſcientiam, quæ ſignificata ſunt per Raphaelem iuuenem & canem, qui Tobiam peregrè profectum comitati ſunt, vt Aſmodæum fugaret, & connubij nexum firmaret; quæ duo nobis in hac vita præſtanda ſunt, vt Dæmonem enim propulſemus, & Deo animam copulemus, enitendum nobis eſt; & quidem Raphael rectè tutelarem Angelum repræſentat, cui plurimum debemus, ſed de hoc alibi: conſcientia verò cane ſignificatur.

Conſcientia canis.

2. *Canis natura.*

Canis nunquam Dominum deſerit, conſcientia à natura inſita, ſemper animæ præſens eſt. Canis adoratu pollet, conſcientia vtilia, noxia, bona, mala, dijudicat. Latrat canis cùm fures cernit, proclamat conſcientia, cùm peccata ſubodoratur. Canis ſæpè percuſſus iterum redit ad Dominum, ſæpè repulſa conſcientia, à ſuo munere non recedit. Gaudet canis cùm Domini vultum hilarem conſpicatur, læta eſt conſcientia cùm animam nullis conſpurcatam vitijs contuetur.

3. Cæterùm duo præſertim commendant in cane: Baſil. hex. hom. 9. & Ambroſ. hex. lib. 6. cap. 4. Vnum quod odoratus ſagacitate, quaſi ſyllogiſtica ratione vtatur, dum feram inſequitur. Quam rem ſic explicat Baſil. *nam cùm eius feræ veſtigia, quam perſequitur inueſtigat, ſiquidem inuenerit ea pluribus ſeſe findentia modis, diuortia viarum ſingulatim, digreſſionesq́; quaſcunque in* A *partes ferant, vbi ſuo illo ſagaci odoratu perluſtrauit, vocem propè ſyllogiſticam per ea, quæ agit, elicit hoc pacto: fera quam perſequor inquit aut hac, aut illa, aut iſta diuertit parte, atqui non hac, non item illac, reſtat ergo illam iſtac abijſſe via, atque ita falſa tollendo, verum inuenire ſolet. Quid plus faciunt, qui per linearũ deſcriptionibus deſignandis tanta cũ grauitate ſedent, lineruḿ, pulueri inſcriptis, è tribus vbi duas propoſitiones ſuſtulerint vt falſas, in ea demum quæ trium reliqua eſt, verum comperiũt?* Hæc de cane Baſil. conſcientia verò naturali ratione, vel ſyndereſi, Chriſtum ceu ceruum matutinum ſequens, vbi dubium aliquod, ancepsq́; iter offendit, ſtatim omnes viuendi, vel agendi vias, rationesq́; perluſtrat, & quæ nam ſit B verior ac probatior dijudicat, nec fallitur, quidquid enim non eſt ex fide peccatum eſt.

Alterum quod commendant in cane Patres eſt tenacem eſſe beneficij, & gratię memorem: quare & excubias exercet: & externos prohibet, & mori pro Domino eſt paratus. Audi eundẽ Baſil. loco citato: *memoria verò beneficiorũ animantis huiuſce, gratiaq́; reddendæ, quem ingratum, beneficiorumq́; immemorem non pudore, ac dedecore aſperſerit? Iam quidem & interfectis à latronibus in ſolitudine Dominis, complures è cadaueribus canes non receſſiſſe, ſed ibidem expiraſſe memoriæ traditur. Nonnullos etiam cæde adhuc recente duces illis fuiſſe qui latrones inquiſierunt, & ad pœnam maleficos rapi fecerunt. Quid hic iſti dixerint, qui nullo ſuum opificem, altoremq́; Deum proſequuntur amore, ſed vt amicis etiam & neceſſarijs ijs vtuntur, C qui loquuntur aduerſus Deum iniquitatem, eiuſdem participes menſæ facti, & ad alimoniam ſumendam admiſſi, aduerſus beneficum tuum altorem blaſphemas voces tolerant efferri?* Hæc de Cane Baſil. Porrò conſcientia comes fidiſſima, neq; in proſperis, neque in aduerſis animam deſerit, perterret hoſtes, & animam peccati conſciam carpit, arguit, mordet, excruciat, & cum ea viuere, cum ea mori ſemper affectat. Addit auctor gloſſæ magnæ myſticæ in cap. 1. Gen. his duabus proprietatibus canis, tertiam eiuſdem, nimirum vigilantiam ſanè admirandam: aſſidet ſemper in ianuis vigil, & vel paruo fragore audito oblatrat, externos mordet, & pandit. Verùm nihil conſcientia vigilantius, conſidet in ipſa cogitationum ianua, nunquam ſomno corripitur, quin cuncta quæ cogitat anima conſpicit. D Si quid verò animę pacem interturbare nouit, exclamat, & quaſi oblatrat, mordetque morſu etiam amariſſimo, nec minis terretur, nec demulcetur blanditijs.

4. 5.

6. *Anima peccans Iezabeli ſimilis.*

Iezabel è feneſtra in viam projecta à canibus dilaceratur, & anima è gratia decidens in viam publicam, nempè in vitæ infamis contumeliam projcitur, & conſcientiæ morſu perpetuo extimulatur, excruciatur, dilaceratur. Verùm ſicut Lazaro canes lingebant vlcera, ita peccata, iuſti conſcientia lingit, vt ſanet; fateor tamen tam multis interdum obrui vitijs conſcientiam, tot onerari malis, vt præ nimietate vitiorum vix contra hiſcere audeat, & qui eò deuenére miſeriæ canibus mutis ſimiles ſunt non valentibus latrare.

CAPVT V.

A. 6. I.

1 ATtendite ne iustitiam vestrã faciatis corã hominibus, vt videamini ab eis: alioquin mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui in Cœlis est.
2. Cùm facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, & in vicis, vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam.
B *3. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextra tua.*
4. Vt sit eleemosyna tua in abscondito, & Pater tuus, qui videt in abscondito reddet tibi.
5. Et cùm oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amãt in synagogis & in angulis platearũ stantes orare: vt videantur ab hominibus: Amen dico vobis receperunt mercedem suam.
6. Tu autem cùm oraneris, intra in cubiculum tuum & clauso ostio ora Patrẽ tuum in abscondito, & Pater tuus, qui videt te in abscondito reddet tibi.
7. Orantes autem nolite multùm loqui, sicut Ethnici. Putant enim, quod in multiloquio suo exaudiantur.
C *8. Nolite ergo assimilari eis. scit enim Pater vester, quid opus sit vobis antequã petatis eum.*
9. Sic ergo vos orabitis: Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum.
10. Adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua, sicut in cœlo & in terra.
11. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.
12. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.
13. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Amen.
D *14. Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cœlestis delicta vestra.*
15. Si autem non dimiseritis hominibus, nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra.
16. Cùm autem ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes: exterminant enim facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes: Amen dico vobis, quia receperunt mercedem suam.
17. Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua,
18. Ne videaris hominibus ieiunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: & Pa-
A *ter tuus, qui videt in abscondito reddet tibi.*
19. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur.
20. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur, & vbi fures non effodiũt, nec furantur.
21. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Vide huius historiæ c. 20. v. 34. lib. 5.
22. Lucerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.
B *23. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit. Si ergò lumen, quòd in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ erunt?*
24. Nemo potest duobus dominis seruire; aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget; aut vnum sustinebit, & alterum contemnet; non potestis Deo seruire, & Mammonæ.
25. Ideò dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini; nonne anima plus est quàm esca, & corpus plus quàm vestimentum?
26. Respicite volatilia cœli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & Pater vester cœlestis pascit illa. nonne vos magis pluris estis illis?
C
27. Quis autem vestrum cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum.
28. Et de vestimento quid solliciti estis? considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent.
29. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis.
30. Si autem fœnum agri, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quantò magis vos modicæ fidei?
D
31. Nolite ergò solliciti esse, dicentes: quid manducabimus? aut quid bibemus? aut quo operiemur?
32. Hæc enim omnia gentes inquirunt; scit enim Pater vester, quia his omnibus indigetis.
33. Quærite ergò primùm regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis.
34. Nolite ergò soliciti esse in crastinum: crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. sufficit diei malitia sua.

SCHOLIA

Scholia.

1. VBI Dominus præcepta quædam Decalogi declarauit, & corruptelas legis quasdam Pharisæorum sustulit, traosit nunc ad exponendum fioem, vel modum eorumdem præceptorum, ac docet: cauendam esse in primis inaoem gloriam io omnibus operibos iustitiæ. Et quia nimis longum fuisset de singulis præceptis operum bonorum differere, reuocauit omnia ad tria capita. Orationem, ieiuoium, & eleemosynam, quorum primum erga Deum, alterum erga nos ipsos, tertium erga proximos exhibemus, & vno mentem, altero corpus, tertio bona externa sacrificamus, vt Theor. 1. declarauimus, cap. 4. n. 4.

Vana gloria cauenda.

2. 1. *Attendite ne iustitiam*] vult nos cauere à vanæ glotiæ studio, tamquam ab iosidiosissimo, & periculosissimo Serpente, quem effugere via possit, qui tota mente non attendat. Quare August. in regu. *quacumque*, ioquit, *iniquitas in malis operibus exercetur, vt fiant: superbia verò etiam bonis operibus insidiatur, vt pereant*: & Chrysost. 2. expos. in Matt. præ omnibus vitijs caroalibus periculosius esse dicit in hominibos vanæ gloriæ vitium. Cùm enim omnia mala seruos Diaboli vexent, vana gloria magis vexat seruos Dei.

3. Nomine *Iustitia* ipsa bona, quæ facimus, intelligit, quæ vult vt benè etiam faciamus, fioem illis præstituentes, non laudatiooem hominum, sed Dei honotificationem. Pro *Iustitia* Græci codices habent [illegible], id est, *eleemosyna*: quare quidam per iustitiam hic, beneficentiam, seu eleemosyná intelligunt: oam & paulò pòst subdit; *Cùm ergò facis eleemosynam*. Sic Gen. 20. 13. vbi oos legimus *misericordiam*, 70. [illegible], id est, *iustitiam* legũt, itemque cap. 21. 23. Deut. 24. 13. vnde Psalm. 102. 18. *misericordia autem Domini ab æterno* &c. dum subditur, *& iustitia illius in filios* &c. repetitio est eiusdem seotentiæ. quod enim prius *misericordia*, postea *iustitia* vocatur; item Psal. 111. 9. *dispersit dedit pauperibus, iustitia eius* &c. vbi eleemosynam vocat *iustitiam eius* per Hebraismum, 2. Corinth. 9. 10. fruges iustitiæ, vocat *eleemosynas* Apost. vt enim fruges in arua, sic eleemosynæ io pauperem seminatæ, multiplicantur. Rectè autem misericordia *iustitia* nominatur, quia magna pars est iustitiæ, vel quia iustum est, vt miseros nostro foueamus beneficio. Probabilis quidem expositio.

Iustitiæ nomine bona opera intelliguntur.

4. Sed puto *iustitiam* vniuersim hic sumi pro omni virtutum opere, præsertim quod proximis eabibetur: verosimile enim est Hebraicè Matthæũ scripsisse *iustitiam*, credo etiam interpretem legisse [illegible], hinc Augu. lib. 2. serm. Dom. in mon. cap. 5. generaliter, inquit, iustitiam appellauit, deinde particulariter exequitur. Rectè Augustin. Nam ad iustitiam pertinet ieiuniũ, oratio, & eleemosyna, vt patet ex sequentibus. Vide D. Thom. 1. 2. q. 108. 3. 4.

Alioquin mercedem] quia æquum est, vt cui quisque laborat, ab eo mercedem accipiat; & vt vnius laboris non duplex, sed vna sit merces. Rectè igitur dicit Domious habituros istos mercedem apud homioes, quorum respectu operaotur, nimirum inanem gloriam, qoam quærunt. apud Deum verò oon habebunt, cuius caossa non faciunt.

5. Non aduersantur hæc verba illi sententiæ: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona*. Nam statim adiecit, quo fine id fieri debeat: *vt glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est*. Sic ea videri oon prohibet Domious. Quare hic non dixit tantum, *attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*, sed illicò subiecit, *vt videamini ab eis*, hoc enim modo prohibet fieri coram hominibus opera bona. Vide item oum. 7

B

2. *Noli tuba canere*] vniuersim docuit fugiendam ostentationem, & inanem gloriam; nunc speciatim in quibus præsertim operibus sit vitanda demoostrat. Itemque, quia prædixerat discipulis: *nisi iustitia vestra abundauerit plusquam Pharisæorum*, ouoc qualis sit Pharisæorum iustitia, & qualem esse soorum velit, declarat. Pharisæi enim, quos hypocritas vocat, daturi eleemosyoam proclamari tubis curant, quo tempore, vel hora sit ab illis daoda, vt laudem inde venentur hominum, verò, inquit, Christiane, *noli tuba canere ante te*.

Vbi obseruandum conuocari olim solitam plebem tuba num. 10. 1. *Fac tibi duas tubas argenteas ductiles quibus conuocare possis multitudinem*. vnde etiam vsus manasse videtur olim apud hypocritas conuocandi pauperes ad eleemosyoam tubæ sono. Hæc respexisse videtur Christus. 6.

Alij quidam quoniam nomen *hypocrita* histrionicum est, & significat eum, qui alia persona cùm sit, aliam agit, & in vniuersum simulatorem, vt testatur etiam August. de sermoo. Dom. putant esse hic allusionem ad tragœdiæ & comœdiæ morem, quarum ioitio tubis canitur, vt populus instruatur, histrionem eaire, quod & verbum *spectandi* confirmat, quo superius vers. 1. vsus est, [illegible], *vt spectemini*, quæ est vox theatralis, vnde theatrum. Significat igitur hypocritas simulatores esse, & laruatos quodammodo, ideoq; spectari velle. Verus sensus videtur, vt *tuba canere* sit ostentare eleemosynam, vt figurata sit locutio. Quare August. sic ioterpretatur, noli tuba canere, *noli sic velle innotescere, vt hypocritæ*. Et iuxta hooc sensum non est oecessè dicere in more positum fuisse tubæ clangore conuocare pauperes ad eleemosy-

C

nam: quamuis figuratus hic loquendi modus desumptus videatur à consuetudine conuocandi multitudinem tubis argenteis num. 10. Per hypocritas verò potissimum Pharisæos intelligere videtur, vt dixi. Sane benè hypocrita dicitur, & simulator, qui eleemosynas largitur, vt honorificetur ab hominibus: ooo enim, id est in corde, quod exterius simulat, hoc est, misericors, sed crudelis potius, & immisericors, vt qui non motus misericordiæ affectu, sed laudis auiditate agit, quod agit, eoque magis est crudelis, quod ea aliena miseria, & ignominia propriam laudem, & gloriam venatur; alibi io Scrip. hypocrita impium hominem sigoificat ex Hebr. idque oon rarò in Iob.

In synagogis, & in vicis] id est, conuenticulis, non enim hic, & paulò inferius, vbi de oratione agitur propriè Synagoga sumi videtur, tantum scilicet pro certis illis domibus in quas conueniebant Iudæi ad audiendam legem.

D

Suam] quam optabant. Seu operi illi conoenientem, humanam nempè laudem.

3 *Te autem faciente eleemosynã nesciat sinistra*] Hyperbole est, quasi dicat, occultissima sit, ita vt ne tu ipse quidem scias, si fieri potest. Alij sensum putaot esse hunc: adeò debere nos iustitiæ nostræ testes effugere, vt si sinistra manus oostra oculos haberet, videre tamen non posset quid deatera boni faceret. Dextræ autem actionem tribuit, quia ea eleemosyna porrigitur. cui sinistra assistit, vt si oculos haberet, ignorare nó posset, quid dextera faceret. Simile quid habetur Ecclesiast. 19. 15. *conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*.

In v. hunc 3 vide Augu. Ser. 54. de diuer. eccl. 19. & 90. de tempore. Basil 9, cõpen. 197.

Obserua tamen aliud esse velle se videri ad captandam popularem auram, aliud velle opera sua videri de qua re dicitur: *Sic luceat lux vestra coram hominibus* &c. itaque quod opus recta iotentione fit, debitisque circumstantijs, occultum fit, etiam si io oculis hominum fiat. 7.

A 4. *In abſcondito*] ideſt, tibi ſoli, & Deo cognita.

Pater tuus, qui videt in abſcondito] id eſt, etiam occultiſſima quæque, quaſi dicat, conſcientiam tuam.

8 *Contra inanem gloriam lege Gregor. hom. 11 in euang. & hom. 12. de fatuis virgin. & li. 8 moral ca 25. & lib. 12. cap. 24.*

Reddet tibi] mercedem, quaſi dicat, neque verearis, vt incognita eleemoſyna tua tibi pereat, nam & ſi homines latet, Deum Patrem tuum minimè latet. Apud Græcos legitur, hic ἐν τῷ φανερῷ *in aperto*, ac ſi dicat, reddet tibi, nempè mercedem etiam coram hominibus, id quod in die præſertim iudicij fiet. Ita olim tempore Aug. latini legebant, Græci non legebant, lege illum li. 2. de ſer. Dom. videtur quidem pulchra antitheſis reſpondens verbo, *in abſcondito*: verùm nunc ex correptis biblijs intelligimus non eſſe hæc legenda.

5. *Et cùm oratis*] poſt eleemoſynas meminit orationis.

Quia amant] G. ὅτι φιλοῦσιν, quia amant, non enim hic, *philuſin*, pro ſolent poſitum eſſe videtur, vt vult Eraſ. Sed ſenſus eſt potius, amant ſtantes orare, vt etiam poſtea dicitur à Matt. 23. *amant vocari ab hominibus rabbi, & amat primos recubitus.* Fortè interpres noſter legit εἰ. Vide Pammelium in Cyprianum lib. 3. ad Quirinum.

B

9 *Anguli platearum qui.*

In ſynagogis, & in angulis platearum] Anguli platearum non ſunt hic platearum receſſus, vt quidam volunt, ſed flexus platearum, & compita, vbi viæ diuerſæ concurrunt, adeoque multi homines. Auctor tamen imperfecti de ſecretis locis exponit, quaſi hi ſimulent nolle ſe videri orare, cùm nihil magis velint: ita enim captant auram popularem, dum ſe illam fugere ſignificant, abditum, & ſecretum locum eligentes in plateis. Cæterum prior ſenſus videtur vereor huius loci. Benè verò addit in angulis non vicorum, ſed platearum, hoc eſt latarum viarum, vbi maximus eſt diuerſorum hominum concurſus.

C *Stantes*] non fit mihi veroſimile olim iudæos ſtantes orare ſolitos, quamuis quidam id ſibi colligere ex oratione Phariſæi apud Lucam videantur. Itaque *ſtantes* intelligo fixos, immobiles, veluti raptos ſecundùm Maldon. hic, vel potiùs, vt credo, *ſtantes* ſitum innuit: nam in plateis ſic ſtantes non complicatis genibus credibile eſt oraſſe.

10. *Lege Baſil. q. 277. compen & Anaſtaſium q. 2 tom 1. biblio. pat.*

6. *In cubiculum*] vult nos fugere hominum cõſpectum, dum orationi vacamus, niſi dum ratio loci, & laudabilis conſuetudo, & circumſtantiæ aliud ſuadẽt. Id quod re vera, & potiſſimum Chriſtus hic requirit in orante, non eſt, vt teneamur omninò ingredi verè cubiculum, & oſtium claudere, ſed inanem tantum hominum gloriolam fugere, & laudem. Hoc enim eſt in cubiculo orare, vt ſit intentio in occulto. Auguſt. lib. 2. de ſerm. Dom. in mon. cap. 6. *quæ*, inquit, *Sunt iſta cubicula, niſi ipſa corda? parum eſt intrare cubicula ſi porta pateat.*

D *In abſcondito*] Interl. id eſt cordis intimo.

Reddet tibi] ſcilicet mercedem illius operis, vel quod petis oratione. G. reddet tibi in propatulo. Obſeruandum quod narrat Epiphanius in Phyſin. cap. 1. de Leone: *Cùm leo in monte oberrat, & venatorem odoratur, ſua ipſius veſtigia cauda obtegit, ne illis inſiſtentes venatores, luſtrum inueniant atque ipſum capiant. Sic Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſpiritualis leo, qui vicit ex tribu Iuda, radix Dauid, à patre miſſus ſui ipſius ſpiritualia cooperuit veſtigia, id eſt diuinitatem ſuam; ſe enim exinaniuit, & in Mariæ ventrem deſcendit vt ſaluaret fraude deceptum hominum genus, & Verbum Caro factum eſt, & habitauit in nobis: quapropter illi qui ignorabant deſuper illum deſcendiſſe dicebant: quis eſt iſte Rex gloriæ? Sanctus verò ſpiritus, Dominus, inquit, virtutum ipſe eſt Rex gloriæ &c. Nec aliter tu ſpiritualis homo, cùm feceris eleemoſynam ſiniſtra tua dextera opus ignoret: ne te Diabolus ex bonis operibus inueſtiget, & ad peccandum alliciat.*

7. *Nolite multum loqui*] Ne futili verborum profuſione vtamini, & inanibus repetitionibus. 11. Caſſianus collat. 9. cap. 35. habet: frequenter, ſed breuiter orandum. Auguſt. epiſt. 121. cap. 10. non eſt multiloquium ſi diutius oretur, & Chriſtus prolixius orauit, vt nobis exemplum daret. Dicuntur in Aegypto monachi crebras habere orationes, ſed breuiſſimas ne per productiores moras habetur intentio, quæ tamen ſi perduret non eſt rumpenda. Multum loqui eſt rem ſuperfluis agere verbis, multum autem precari, eſt diuturna cordis excitatione pulſare. Nam plerumque hoc negotium plus gemitibus, & fletu, quàm ſermonibus agitur. *Multiloquium quid ſit.*

G. βαττολογεῖν & βαττολογία. pro quo nos *multum* loqui, & multiloquiũ. Significat autẽ non ſimpliciter multũ loqui, ſed loquacitatẽ, & futilẽ verborũ profuſionẽ, vt cùm idem frequẽter & ſine cauſſa repetitur. Deflectitur vox à Batto Poeta his repetitionibus abundante. Interdum in orando ad affectum accendendum, & declarandum idem repetimus: & tunc non eſt ſimplex repetitio & ſine cauſſa, ſed vtilis & crebra petitio. 12.

Sicut ethnici] Deæ Syriæ cultores multa phanaticè effutire ſolitos ſcribit Apuleius lib. 8. & indicatur etiam 3. Reg. 18. 27. inuocari ſolitum Baal multo clamore, nam cùm eſſet meridies illudebat illis Elias dicens; *clamate voce maiore*, clamabant ergò voce magna, ſed non iuſtificabantur, neque erat vox, aut ſenſus audientis. non igitur prolixas orationes reprehendit, ſed tales, eoque modo, quæ à gentilibus fiebãt; qui putabant, quod dum plura, & clariore voce ac ſtudio affectata verborum copia orarent, exaudirentur magis.

In multiloquio] *in*, pro, *propter*, quaſi Deus potius exaudiat, vel melius intelligat, qui plura loquuntur, & copioſius. vide Gregor. Nyſſen. lib. de oratione.

C 8. *Scit enim Pater veſter*] quærit Auguſt. quid opus ſit oratione; ſi nouit Deus, quid opus ſit nobis, antequam petamus eum? Reſpondet, quia ipſa orationis intentio cor noſtrum ſerenat, & purgat, capaciusque efficit ad excipienda diuina munera, quæ ſpiritaliter nobis infunduntur, non enim ambitione precum nos exaudit Deus, qui ſemper paratus eſt dare ſuam lucem nobis vitalem, ſed nos non ſemper parati ſumus accipere, cùm inclinamur in alia, & rerum temporalium cupiditate tenebramur. Hieron. quoque eamdem hic controuerſiam mouet, *conſurgit*, inquit, *hoc loco quædam hæreſis, Philoſophorum quoque peruerſum dogma dicentium: ſi nouit Deus, quid oremus, & antequam petamus, ſcit quibus indigemus, fruſtra ſcienti loquimur. Breuiter reſpondendum eſt, nos non narratores eſſe, ſed rogatores, aliud eſt enim narrare ignoranti, aliud ſcientem petere &c.* 13. *Etiãſi Deus ſciat neceſſitatem noſtram, nihil ominus orãdum eſt, & cur.*

D

Pluribus eandem quæſtionem declarat Chryſo. hom. 19. in Matt. *orandum eſt*, inquit, *non vt Deum doceas, ſed inflectas, vt familiaris efficiaris, interpellationis frequentia, vt humilieris orando, vtq; peccatorum tuorum ſæpè recorderis.* Hæc ille. Adde velle id Deum, vt merita per orationem accumulemus; vt hoc religionis, & humilitatis actu ipſum colamus, vt bona omnia ab eo emanare profiteamur; vt ad illum tamquam ad Patrem confugiamus, vt mentem à terrenis curis ad cœleſtia transferamus; denique, vt fidei, ſpei, & charitatis actus exerceamus. 14.

9. *Sic ergo*] *Sic*, id eſt, in hãc ſententiam, etiã ſi alijs verbis vti contingat. *Vos*] Emphaſim habet; diſtinguit enim à Iudæis, & Ethnicis. *Orationem Dominicam exponit Ambroſ. 5. Sacra. 4 Chryſo ſerm 67 & Augu. ſerm 42. 30. hom*

Pater noſter qui es in cælis] hæc præfationem

contu-

Vide item serm. 182. de temp. & ser. 28. de verb. Domini.

continent, monent enim nos primùm adoptionis diuinæ, dum dicimus, *Pater noster*: & peregrinationis terrenæ, qui es in cœlis; vt simul nos intelligamus egere auxilio, quia peregrini; & fiduciam concipiamus petendi, quia filij. Sic Bernard. serm. de natali Beatæ Mariæ, qui dicitur *de aqua ductu*.

Sub patris nomine quæ consideranda.

Deinde hæc eadem sunt quasi proœmium captans beneuolentiam. ex August. lib. 2. serm. Dom. in mon. cap. 18. nam cùm dicimus, *Pater noster*, laudamus Dei bonitatem, qui pater dignatur à vilissimis mancipijs appellari, cùm addimus, *qui es in cœlis*, laudamus eius potentiam, & excellentiã, quæ duo exprimuntur illis vocibus, *optimus*, *maximus*.

Tertiò excitant hæc in orante amorem, dum dicimus Pater noster; & timorem cùm subiungimus, *qui es in cœlis*, quasi altissimo solio sedens terrena simul, & cœlestia moderetur.

Quartò rationẽ insinuant, cur Deus possit, & debeat nos audire: nã si Pater, debet filijs quod iustè postulãt, non negare: si in cœlis, vt summus rector potest, quæcunque voluerit, facere.

Quintò, inquit Cyprianus, moneri nos his verbis patri terreno renunciasse, & patrem cœpisse in cœlis habere, ac proindè non terrenam nobis, sed cœlestem ducendam vitam. Iam ad singula verba descendamus.

16. *Pater*] prima persona Trinitatis intelligitur; sic Tert. Amb. Cypri. Aug. &c. licèt in Patre sit intelligendus & Filius, & Spiritus sanctus; nam vna omnium natura, potestas, voluntas &c sicut & Ecclesia dirigit ad Patrem orationes, & subdit *per Dominum nostrum &c. qui tecum viuit & regnat in vnitate Spiritus sancti*, dicitur autem hic Deus, *Pater*, non tam creationis, quàm adoptionis ratione, quia est propria noui testamenti. Sic August. qui etiam lib. 2. de serm. Dom. in mon. cap. 8. obseruat Iudæos in monte Syna audisse; *ego sum Dominus*, vt seruos: nos vt filij orare iubemur, *Pater noster*. Confirmatur hoc ratione, quia cùm etiam ethnici sint à Deo creati, non possunt tamen nobiscum orare, *Pater noster*, non enim sunt regenerati, & ob id additur, *noster*, scilicet renatorum. meritò Chrysost. serm. 71. hominem compellãs ait, *homo, quid commune cum terris tibi, qui confiteris tibi genus esse de cælis? ergo cælestem vitam monstra in habitatione terrena, quia si quid in te gesserit terrena cogitatio, cælo maculam, cælesti generi iniuriam intulisti.*

Noster] præter dictam rationem, ita loquimur, quia hæc est oratio publica ecclesiæ, & cùm Deum oramus, tamquam Ecclesiæ membra orare debemus. Adhæc monentur, nobiles, & diuites, ne se supra cæteros extollant: quia hic fatemur nos fratres esse? Monemur & vnitatis & pacis; denique *noster* dicimus, quia solus Christus dicere potest *Pater mi*: nam naturalis est filius, nos adoptione.

17. *Qui es in cælis*] est quidem Deus vbique, sed in cœlis se magis manifestat, hinc *cæli enarrant gloriam Dei*. Et hæc est vera sententia. Quidam per *cælos* sanctos intelligunt. Monemur & his sursum habere cor dum oramus. Quod si Deus in cælis est, ergo valido non oris, sed cordis clamore opus est, vt audiamur de profundis clamantes.

18. *Sanctificetur nomen tuum*] Sanctè colatur, & prædicetur, & id verò, & sequentia verba optantis sunt, inquit, Emmanuel, & hæc est prima petitio. In scripturis nomen Dei, pro Deo poni solet. Nomine enim cognoscitur, inuocatur, & celebratur. Non sic petitur, inquit August. *sanctificetur nomen tuum*, quasi non sit sanctum nomen Dei, sed vt sanctum habeatur ab hominibus, id est, ita illis innotescat Deus, vt non existiment aliquid sanctum, quod magis offendere timeant. Tertul. lib. de orat. suspensa enunciatione, non dicentes, sanctificetur in nobis, in omnibus dicimus. Itaque ab omnibus sanctificari velle significamus, dum à quibus velimus sanctificari non dicimus.

A

10. *Adueniat regnum tuum*] secunda petitio, regnum scilicet cœleste, quasi dicat, fac vt tecum regnemus, aliqui de regno gratiæ exponunt, sed minus ad literæ sensum. 19.

Regnum Dei quadruplex est. Primùm pro dominio in omnes creaturas sumitur. Secundò pro eo, quo per gratiam regnat in iustis. Tertiò pro regno, quo cum beatis nunc regnat in cœlis. Quartò pro eo, quo regnaturus est in fine mundi subactis hostibus, & morte sublata, omnique principatu, perfectissimè cum suis Sanctis, nullis existentibus scandalis in regno suo, nullo deficiente, qui ad illud pertineat. De quo petiêre discipuli Act. 1. 6. *Domine si in tempore hoc restitues regnum &c.* B Hic primo modo constat non sumi, secundo modo accipiunt Ambrosius & Hieronymus, tertio modo Cyprianus, quarto verò Augustin, & Chryso. vt & Theophylactus. Nobis placet intelligendum hic esse regnum principaliter, quarto modo, licèt etiam comprehendamus sub illo tertium modum, & ita vtrumque complectentes regnum cæleste vocamus. Vult porrò Dominus nos precari (vt dicit August. ad Probam) aduentum eius, quo desiderium nostrum ad illud excitaremus, vt nobis veniat, & in eo regnare mereamur; Deinde voluit Dominus nos tam bonæ conscientiæ esse, vt non formidemus eius aduentum petere, & expectare. Itaque nemo dicere rectè poterit hoc modo, *adueniat regnum tuum*, nisi qui despectis rebus his, vt bonus filius patri coniungi optat in regno suo, quod qui non audet precari, precetur saltem, vt C regnum Dei veniat, tertio modo, vel etiam secundo, is enim modus bonus est, sed non ita ad literæ sensum facere videtur. Quamquam etiam dici potest, petere nos vt tale regnũ, siue tertio, siue quarto modo intelligas, nobis suo tempore adueniat, cùm mors, Deo volente, irrepet, quæ omnibus impendet.

Regnum Dei quadruplex.

Fiat voluntas tua] Tertia petitio est, & est sensus: Fac vt tibi obediatur; Duplex ponitur Dei voluntas, à Theologis, altera *signi*, nimirum præcepta, & prohibitiones, quibus Deus significat quid à nobis agi, vel non agi velit. Altera *beneplaciti*, qua Deus vult absolutè aliquid fieri, quæ semper impletur, quam nulla vis externa impedire potest. Hic accipitur primo modo, petimus enim vt gratia, & auxilium Dei nobis adsit, quo possimus ac velimus Diuina implere mandata. 20.

Duplex Dei voluntas.

Notat Auctor operis imper. non esse dictum: fac in nobis tuam voluntatem: nec faciamus tuam voluntatem, sed *fiat voluntas tua*, vt intelligeremus D obedientiam legis esse opus non solius Dei, nec solius liberi arbitrij, sed vtriusque. 21.

Quamquam potest aliquo modo referri hæc petitio, ad voluntatem quoque beneplaciti: quatenus debemus numquam reprehendere voluntatem hanc Dei, & eius beneplacitum, nec obmurmurare, etiam si nos affligi, & premi velit, verùm ei libenter, & patienter acquiescere.

Ceterùm ex August. enchyr. cap. 101. non semper nobis optandum est, vt fiat quod vult Deus fieri voluntate beneplaciti: numquam tamen displicere debet Dei consilium, sæpè enim aliud competit Deo, vt velit, aliud nobis: immò Iudæi mala voluntate voluerunt, quod Deus voluit Christum occidi.

Sicut in cælo & in terra] sicut in cælo scilicet ab Angelis, subintelligitur, ita & in terra, scilicet ab hominibus, optamus enim vt sicut in cælo Angeli sancti Deo promptè, perfectè, atq; in omnibus obediunt, ita & nos per Dei gratiam faciamus.

22 11. *Panem nostrum*] Petitio quarta intelligitur ab aliquibus hoc loco panis principaliter quidem spiritualis, putà V. Eucharistiæ, & Sacramentorũ, ac verbi Dei. Sic Rabba. lib. 1. de institutione Sacerdotum cap. 3. Chrysost. serm. 68. Chroma. in Matt. cap. 6. Sic Aug. lib. 2. de ser. cap. 12. D. Hiero. contra Pelagia. Amb. lib. 5. Sacra. c. 4. vbi hæc habet de Vener. Eucharist. *Si quotidianus est panis, cur post annum illum sumis? Sic viue vt quotidie merearis accipere.* Sic Cyprian. in expositione orat. Domin. & lib. 4. epist. ep. 6. Tertul. lib. de orat. Dominica. Hi omnes de Vener. Eucharist. præsertim exponunt locum hunc. Deindè etiã panis intelligitur corporalis: Breuiter intelligũtur omnia subsidia ad vitam tam animæ, quàm corporis conseruandam necessaria. Sic Tertul. Cyprian. Nyssen. Theophyl. Euthym. Beda &c. Cùm verò aliqui explicant de solo pane spirituali, intellige principaliter. Sic Patres, & in primis sic August. expone, ne secum pugnet li. 2. de ser. cap. 12. nam in Enchir. ca. 15. & epist. 121. cap. 11. etiam de corporali interpretatur. At magis ad Christi mentem Chrys. hom. 20. in Matt. & auctor imperf. ca. 6. de pane corporali exposuêre. Tolet. in cap. 11. Luc. an. 10. etiam ad id confirmandum citat Nyssen. tracta. de orat. Basil. reg. Breu. R. 252. Tertul. tract. de orat. Cyprian. eodem tract. Hier. Matt. 6. Aug. epist. 121. cap. 11. adducens illud prou. 30. *paupertatem, & diuitias ne dederis mihi, sed tantum victus &c.*

Aduerte consueuisse scripturam nomine *panis*, omne genus cibos significare, quibus ad sufulciẽdam vitam quotidiè vtimur. Gen. 3. 9. *in sudore vultus tui vesceris pane tuo*, ex hom. 2. 20. *vocate eum vt comedat panem.* Mar. 3. *ita vt non possent manducare panem*, &c. ita & hic.

23 *Supersubstãtialem*] vox Græca ἐπιούσιος, quę est tam apud Matt. quam Luc. videtur posse significare *supersubstantialem*, vel *eximium*: nam Hieron. inquit, idem sunt ἐπιούσιος & περιούσιος, id est, peculiaris, electus, eximius. Scribit autem sic Hier. in Matt. *in græco habetur* ἐπιούσιον, *quod verbum 70. interpretes* περιούσιον *frequentissime transferunt, considerauimus ergò in Hebræo, & vbicumq; Septuaginta periusion expresserũt, nos inuenimus segullah, quod Simmachus* ἐξαίρετον, *id est, præcipuum, seu eximiũ transtulit, licèt quodam in loco peculiare interpretatus sit.* Hæc ille. Et quidem periusion, sumi pro acceptabili, & peculiari, perspicuum est ex Paulo ad Titum 2. 14. *& mundaret sibi populum acceptabilem.* G. περιούσιον, id quod videtur desumpsisse Paulus ex Deut. 7. 6. *te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris*, vbi 70. transtulerunt periusion.

24 Ceterùm, *supersubstantialis* sumi debet pro *substantiali*, seu essentiali, vel valdè substantiali, vt non tam ad excellẽtiam, quàm ad necessitatem referatur, & idem est si dicatur peculiaris, vel eximius. Ita exponunt græci, *supersubstantialem*, id est substantialem, hoc est, substantiæ nostræ alendæ accommodatum. quare apud Lucam interpres huc respexit, dum *quotidianum* vertit, id est, quo pane quotidiè indigemus. Et hoc modo deducitur ab οὐσία, i. substantia, itaq; illa præpositio, *super*, vel necessitatem tantum significat, sicut dicere cõsueuimus, *supereminere, superabundare*, id est, valdè eminere, valdè abundare, ita supersubstantialem, id est, valdè substantialem, essentialemq; nobis; vel certè cum Græcis nulla habenda est ratio præpositionis, exponũt enim Græci pro substantiali. Non desunt tamen, qui sentiãt, idem esse ἐπιούσιον, quod succedentem, id est, quotidianum seu indigentiæ nostræ panem, vt Syriacè legitur. Et verò D. Amb. lib. 5. de Sacra. cap. 4. docet latinum interpretem apud Lucam transtulisse, quotidianum ex eo quod græci aduenientem diem appellent ἐπιοῦσαν, seu ἐπιοῦσαν ἡμέραν, iuxta quam nominis interpretationem dicendum est *epiusion* nõ deriuari à nomine *vsia*, nec à verbo εἰμί, id est, sum. Sed à verbo εἶμι, quòd significat *ire*, vnde ἔπειμι, i. *aduenio*, vt *panis epiusios* idem sit, quod *panis quotidianus*, quasi quotidiè adueniens, quæ deductio rectè conuenit interpretationi nostri interpretis apud Luc. 11. in quẽ sensũ D. Hier. loco cit. contra Pelagia. testatur, in euangelio, quod dicitur secundùm Hebręos se pro pane substantiali repperisse *mahar*. id est, crastinũ, & eamdem ob caussam Seuerus Alexandrinus Patriarcha lib. de ritibus baptis. & Syntaxeos apud Syros receptis (vt testatur ibidem. D. Hieron.) *panem indigentiæ* nuncupauit. Vide Blasium in cap. 2. Apoc. comment. 3. sec. 4. num. 7. sub finem.

Nostrum] Si de Vener. Eucharistia, & Sacramẽtis intelligas, *nostrum*, expone fidelium, sic Cypr. vel vniuersim *nostrum*, id est, quia nobis donari solet. Greg. lib. 33. moral. cap. 1. vel *nostrum*, id est, hominum, non pecudum, vel *nostrum*, id est, nobis necessarium.

Da nobis hodie] id est, quam diu dicitur *hodie*, hoc est, tempore huius peregrinationis, seu vitæ 25
huius mortalis, sic Cyril. Catech. 5. mysta. & Aug. epist. 121. cap. 11. & lib. 2. de ser. Dom. cap. 12. Aliter sumitur præcisè pro *hoc die*. Sic Tertull. Cyprian. Chrysost. quo modo si sumas, tunc cum nomine panis significentur omnia subsidia generatim vitæ necessaria, non solum omni die, sed etiam omni hora, & omni momento dici potest, *panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, quoniam nullus est dies, hora nulla, nullum momentum quo aliqua in re subsidio Dei non egeamus: etiamsi nõ omni die, vel hora sacramentis, vel pane corporali indigeamus. Emman. in notis in hoc verbum, hodiè; *quotidie*, inquit, *peti vult, & agnosci eius beneficium esse semper, quod viuimus.* Tol. Luc. 11. in hoc verbum, hodie, in com. addit, *vt saltem necessitas cibi vrgeat nos, vt frequenter Deum adeamus, & mentem ad cælestia erigamus.* Nyssen. tract. de orat. & Chrys. hom. 20. in Matth. volunt id dictum esse ad significandum vitæ huius incertitudinem, cuius nihil est certum, nisi præsens. Diaria enim est vita nostra, cũ de futuro nihil habeamus certi. Cypry. tract. de orat. notat noluisse Christum vt in longum tempus postularemus cibum, sed in pręsentem diem, optima ratione, nam cùm petamus regni cælestis aduẽtum, non decet huius temporis cibos in longum tempus optare ac velle. Iterum Chrys. in hom. non vult, inquit, nos conteri sollicitudine superuenientis diei quod explicat Gagnæ. Dum ait: vult nos in diem postulare, vt ne nimis solliciti de crastino, in multos dies nobis præparemus, sed certos nos esse curæ patri cælesti, qui etiã passeres fame perire non sinit, contenti simus hodiernum panem postulare, cras crastinum petituri. Hæc rectè à Gagnæo dicuntur de pane corporali, quem hic iubemur petere, quomodo Cyprianus loquitur, dum ait: *qui in vno conuiuio tantum expendit, quantum potest multis diebus sufficere, non quotidianum cibum manducat, sed multorum dierum.*

12. *Et dimitte nobis debita nostra*] id est, peccata siue mortalia, siue venialia, pro quibus debetur satisfactio per pœnitentiam, & bona opera, quæ tamen sine Dei gratia, qua peccata dimittuntur, præstari non possunt.

Ex hac quinta petitione tria eliciuntur. Primùm omnes homines, quamuis iustos in hac vita 26
non carere peccatis: cùm omnes dicant quotidiè: *Dimitte nobis debita nostra.* Hinc secundò sequitur esse quædam peccata venialia, quæ cum ipsa charitate consistunt. Tertiò colligimus post baptismum esse adhuc locum pœnitentiæ: est enim hæc oratio propria baptizatorum, & licèt instituta

A esse videatur ad peccata venialia delenda, valet tamen etiam ad impetrandam peccatorum mortalium indulgentiam. Chrysost. hom. 10. cap. 6. in Matth.

27. D. Ambr. li. 5. de sacra. c. 4. improbos etiam diaboli debitores esse, non modò Dei: *qui eras*, inquit, *liber in Christo, debitor factus es diaboli*. Peccata; veluti pecuniam diabolus homini fœneratur, pro fœnore miser homo æternas soluit pœnas: ab his vsuris liberos reddit Christus iuxta illud Psal. 71. 14. *Ex vsuris, & iniquitate redimet animas eorum*; in quem locum: *Quæ sunt istæ vsuræ*, inquit Aug. *nisi peccata, quæ etiam debita nominantur*, &c. ab his ergò debitis liberari petimus.

28. *Sicut & nos dimittimus*] Remissionis obtinendæ à Deo adijcitur conditio, cæterùm sola non satis est, nisi adsit pœnitentia, sine ista tamen conditione nemo speret remissionem peccatorum; illud verissimè ait Cai. Deum, hûc qui proximo dimittit, ac relaxat acceptas iniurias, peculiari quadam ratione adiuturum, vt pœnitentiam assequatur & veniam. Metuenda vox Christianis, qui infensissimo sunt erga fratres animo, neq; vllam eis remittere volunt iniuriam. certi enim esse debêt, ea hac orandi formula, quam nobis Christus præscripsit, numquam remissum iri nobis à Deo delicta nostra, nisi vicissim aliena remiserimus. Audi id quod Ecclesiast. 18. 1. 2. 3. 4. 5. scriptum est: *Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit, relinque proximo tuo nocenti te, & deprecanti tibi peccata soluentur: homo homini reseruat iram, & à Deo quærit medelam? in hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? ipse cùm caro sit, reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?* Itaque si nos debitoribus nostris, .i. ijs, qui nos offenderunt, non remittimus, neque nobis remittet Deus. Vnde Luc. 11. 4. dixit: *Si quidem nos dimittimus omni debenti nobis*. Vide quid Nyssen. scribat orat. 5. de orat. Dom. *Ordo*, inquit, *quodammodo inuertitur, vt audeamus sperare futurum, vt Deus nostra facta imitetur. Vt dicas, quod ego feci, Domine fac, solui, solue, dimisi, dimitte.* id quod etiam habet Theophylact. cùm ait: *Habet me Deus vt exemplar, & quod facio alij, facit & mihi.*

Præter remissionem iniuriarum etiam pœnitentia necessaria ad salutem.

B

C

29. Aug. hom. 42 *Induxit nobiscum*, inquit, *Deus pactum, & placitum, firmumq; chirographum, vt dicamus, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Qui vult dicere efficaciter, dimitte nobis debita nostra, oportet quod dicat veraciter: sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: si hoc quod est posterius, aut non dicit, aut fallaciter dicit: illud quod prius est inaniter dixit.* Hinc Marc. 4. ait Dominus: *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*: & Matth. 18. Seruus, qui conseruo suo noluit dimittere, in carcerem religatur. vt notat Cyprian. & Chrysolog. ser. 71. *Rectè*, ait, *homo tu tibi misericordiæ factus es ipse mensura, quantum quæris misericordiæ, fac tantum.* Optimè Chrysost. *A nobis tota hæc res*, inquit, *sumit exordium, futurumq; de nobis, in nostra est potestate iudicium. Ipsum reum, Dominum Christus fecit esse sententiæ, quemadmodum*, inquit, *tu tibi iudicaueris, ita etiam tibi iudicabo. Si enim dimiseris conseruo tuo, à me quoq; eandem gratiam consequeris.* Hæc ille.

D

30. Et vide quantum tibi dignitatis accersat obseruatio conditionis huius: solius Dei opus est remittere peccata, & quidem nobilissimum, nam quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus? Luc. 5. O insignem Dei clementiam, hoc tibi opus communicat Deus, atque adeò in tua ponit potestate, vt eo ascendere valeas dignitatis, vt vel ipsi Deo per virtutem assimileris, vt inquit Nyssenus, ita vt quodammodo Deus esse videaris, dum facis ea, quæ solius Dei est facere. cætera in Theor.

31. 13. *Et ne nos inducas in tentationem.*] Nempe deserendo, seu permittendo superari, q. d. da gratiam tentationes vincendi, sic Hieron cap. 26. in Matth. Cyrill. Catech. 5. mysta. August. epist. 121. c. 11. & 2. de serm. Domini, ca. 14. Cassian collat. 9. c. 23. vel aliter sensus est, ne nos permittas tentari, tentatione, quæ impellit ad malum culpæ, ne fortè cadamus. Itaque conscij nostræ fragilitatis, petimus non tentari. Videtur Tertulliani in lib. de orat. Dom. Nysseni orat. 5. de orat. Dominica. & Euthymij in c. 6. Matth. immò & Augustini de bono perseuerantiæ, cap. 6. vbi citat Cyprianum. & videtur hæc expositio probabilior, nam non induci in tentationem hoc videtur continere, ac significare vt Psal. 65. *Induxisti nos in laqueum*, i. induxisti nos in tentationem, vt vel Augustinus ibi fatetur, non enim significat Dauid, se victum à tentatione, & ita videtur accipiendum illud Christi: *Orate ne intretis in tentationem*, secundùm Basil. in regul. breu. Resp. 221. licèt autem D. Iacobus dicat: *Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in varias tentationes incideritis*; his tamen tantum significat, quod licèt tentatio petenda non sit, nihilominus non solùm fortiter, sed & cum gaudio toleranda est. Quod autem toleratur non petitur, nec amatur. sancti vel certiores facti de victoria. petierunt aliquando tentari, vel certè huiusmodi exempla veneranda potius, quàm imitanda sunt. Est quidem vtilis tentatio, verùm periculosa.

32. Fortè qui primam expositionem sequuntur vt D. Aug. D. Tho. Caiet. Abul. Lyran. D. Bonau. Luc. 11. Titelman. Hessel. Carthusian. Catechis. Concilij Tridentini, & alij, non verba ipsius orationis, sed intentionem, sed finem orantis, considerauerunt, qui est euitatio peccati futuri. hoc enim intenditur, hic scopus est in hac sexta petitione, ideò enim petimus non tentari, ne in peccatum tanquam infirmi incidamus, quare si cognosceremus nos lapsuros, nequaquam fore in peccatum; libenter ad maius meritum, & Dei gloriam tentari vellemus. Itaque non reijcienda est prima illa expositio, quæ communior videtur: quam Tolet. sequitur Luc. 11. adnot. 15. & 16. vbi docet non esse rogandum Deum (generatim loquendo) vt omnem impediat tentationem, neutrumque communiter vult esse petendum; nec vt tentemur, neque ne tentemur: quia illud est temeritatis, hoc formidinis. non negat tamen licere aliquando petere, vt aliquã à nobis tentationẽ auferat, aut ne nos certa aliqua tẽtatio adoriatur; cùm meritò vetemur ne nobis noceat, aut à maiori bono auertat, quod fecit Paul. 2. Cor. 12. cùm sibi auferri stimulũ carnis petijt. Gagnæus in hæc verba sic habet: *Variæ*, inquit, *sunt tentationum species: vna probationis, qua, afflictionibus, pro nostra salute tentat nos Deus, de qua Iacobi. Omne gaudium, &c. Alia est tentatio seductionis, quæ ad peccatum trahit, quæ est à mundo. carne, & diabolo. & in hanc tentationem dicitur inducere Deus, quomodo & indurare, cum nostris exigentibus commeritis (vt à peccato, peccatum attrahi solet) in diuersa uas flagitia labi sinit, & hanc Christianos deprecari iubet, hac orationis forma Christus.* Sed hanc interpretationem Gagnæ. arbitror non differre à prima illa Aug. quam non exclusimus omnino.

33. *Sed libera nos*] Est vltima, ac septima petitio. per malum, non diabolum, vt Nyssenus, Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus intelligas, item Ambrosius, Chrysologus, Cassianus, sed res omnes malas, ac potissimum præsentis vi-

Per malum quid intelligendum.

tæ calamitates, in quas incidimus ob Adæ peccatum: id quod confirmat Ecclesia subiungens: *Libera nos quæsumus Domine ab omnibus malis, præteritis*, &c. Sic August. Cyprian. Rupertus, Beda, &c nec refert quod dicatur ἀπὸ τοῦ πονηροῦ cum articulo; nam πονηρὸς cum articulo suo, non raro accipitur pro re mala, vt Roman. 12. odientes malum, &c. Aduerte in hac petitione petere nos liberari à malo, in præcedenti à tentatione; vel in hac petimus liberari à malo pœnæ, in altera à malo culpæ præsertim secundùm expositionem August. superius allatam primo loco; & etiam secundùm alteram expositionem aliquo modo: petimus enim liberari à tentatione ne incurramus in malum culpæ; vel denique in hac à præsenti malo eripi postulamus, in altera à futuro: quæ omnia simul iungendo, petimus hic liberationem ab omni malo præsertim pœnæ, quod nos premit in hac vita. Græcè & Syriacè additur: *quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in sæcula.* desumptum id videtur ex 1. Paralip. 29. 11. 12. vel inserta sunt ex consuetudine quam habent Græci eam recitandi post orationem Dominicam in Lythurgia, vel sacrificio Missæ, sicut nos subdimus, *Libera nos quæsumus Domine*, non sunt tamen de textu.

34. *Amen*] ita sit q. d. precamur vt quod petimus verum sit, id est, fiat nobis. est ergò optantis particula. Alibi habet vim confirmantis, quod dicitur; vt *Amen dico vobis*, i. verè dico, vel cùm dicta aliorum confirmantes, vel assentientes dicimus, *Amen*, i. ita est, verum est. ergò *Amen*, idem videtur esse, ac *verè*.

35. Sunt, qui sex tantum agnoscant petitiones orationis Dominicæ: nam in vnam iungunt sextam, & septimam; & probant: quia si essent separatæ, non diceretur; *Sed libera nos à malo*, verùm potiùs, *& libera nos*. Sed Resp. quòd non additur, *Sed*, quasi ad explicandum id, quod ante præcesserat: id enim superuacaneum, & breuitati repugnans esset. sed quasi per modum correctionis ponitur, & aliquid maius significat; ac si diceremus, *sed potius*: vt sit sententia hæc: non modò nos non inducas in tentationem, quin potius libera nos, &c.

36. Apud Lucam duæ omittuntur petitiones, *Fiat voluntas tua*, & *Libera nos à malo* Sed forte incuria librariorum interciderunt, habentur enim Græcè & Syriacè. vel fortè Dominus non integrè tradidit orationem Dominicam apud Luc. instituebat enim alios auditores (neque enim eodem tempore id factum) putà discipulos minores, quibus omnia breuius & imperfectius tradere solebat, quibusque forte (id quod notat Rupertus) non integram tradidit orationem. Quòd si non placet, dic cum August. in Enchirid. c. 116. propterea omissas illas duas petitiones apud D. Luc. quia continentur aliquo modo in præcedentibus: non quòd sint eædem cum illis, sed quòd sint valdè similes: nam quodammodo tertia est repetitio primæ & secundæ, & septima est tanquam vna cum sexta; idem fecisse videtur Luc. de beatitudinibus, cùm tantum quatuor numerat, cùm tamen octo; vel minimum septem sint.

Vide Aug. 50 ho 6 & 40 & ser. 170 de tempore.

14. *Si enim dimiseritis*] declarat quare remissionem peccarorum petendam docuerit cum ea conditione, sicut & nos dimittimus, &c. Hinc notat Augustinus prætermissis omnibus alijs petitionibus hanc maximè docuisse, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos*, &c nam non multùm fuerunt illa commendanda, in quibus si peccator est, vnde curetur agnoscat: commendanda cætera, in quibus si peccaueris non est vnde saneris Sic citat hic Iansen. Aug.

Exemplum retinendæ fraternæ charitatis insigne, vide apud compilatorem Baronij Anno Domini 260. sub Sixto Papa p. 150. c.

Dimittet] si rogaueritis ipsum. non quod nostra remissio remissionem mereatur peccatorum, sed quòd impetratura sit, si accedat saltem oratio: & ideò *Dimittet*, inquit, non *dimittit*. August. 21. de ciuit. vltimo, sic videtur exponere, *Dimittet vobis peccata vestra*, i. quotidiana, qualia vos tantum habetis.

15. *Si autem*] August. in Enchir. c. 74. hæc verba tonitruum vocat, ad quæ vtinam expergiscantur, qui inquos odio habent. *Mentiri*, inquit, *veritas non potest, si non dimiseritis peccata hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Ad tam magnum tonitruum, qui non expergiscitur, non dormit, sed mortuus est, & tamen potens est Deus etiam mortuos suscitare.* 37.

Hominibus] Est antithesis inter homines, & Deum, q. d. si vos conseruis, & æqualibus non remiseritis, sc. delicta vestra hominibus: *nec pater vester*, &c. Illa enim, delicta vestra non habentur in hoc v. 15. post ea verba; si autem non dimiseritis, immò nec in textu nostro emendato sunt.

Nec Pater vester dimittet vobis peccata vestra] nempe multò maiora, quippe quæ in Deum sunt. Iubemur ergò facere quod minus est, vt obtineamus quod maius, nimirum vt centum, dimittamus conseruis, quo nobis vilissimis Dei mancipijs 10000. ab ipso summo Domino nostro dimittantur, similis sententia habetur Eccle. 28. 1. 2. 3. 4. 5.

Vide Chrys. hom 9. & 10 ex var. in Matth Orig. hom in diuer. Chrysol. ser. 7.

16. *Cùm autem ieiunatis*] iam ab ostentatione ieiunij auocat, vt prius ab ostentatione eleemosynæ, & orationis.

38. *Tristes*] σκυθρωποί, eos, qui tristi sunt vultu significat, id est, tetrici sunt, licèt non animo. Vetat Dominus vultu tristitiam ostentare diebus ieiunij, quod est fieri tristem; nam vix potest animo non sentiri tristitia, dum venter latrat: conari tamen nos potius vult hilari esse vultu. Verè autem hoc genus tristitiæ huiusmodi simulatoribus conuenit.

Exterminant] Græcè ἀφανίζουσι, i. demoliuntur. Syriacè *Deturpant*. scilicet vultus starum, seu speciem naturalem mutant pallore affectato, & seueritate potius obscurant significat vox Græca, dum scilicet natiuum, vegetumque colorem, aut tristitiæ simulatione, aut alicuius medicamenti artificio in pallidum, tetricumque conuertunt, contra ac fucatæ mulieres faciunt.

Gloss. *Exterminant*, i. extra terminos humanæ conditionis abducunt.

Admonet facit, ne exterminemus faciem, hoc est, ne conscientiam nostram veluti à nobis separemus, eius abijcientes curam & veluti eam ablegantes à nobis, quasi conscientia careremus, vt qui 1. ad Timoth. 4. cauteriatam dicuntur habere conscientiam, ne similes illis simus, qui camelum degluriunt. Matth. 23.

Receperunt mercedem suam] Interl. laudem, quam voluerunt, non adoptionem filiorum.

17. *Vnge*] Metaphora est, quasi dicat ne ostentes, potius dissimula ieiunium, vultus lætitia more conuiuantium ad dissimulandum potius, quàm ostentandum ieiunium. Palæstini his vnguentis vti solebant in conuiuijs, & lætitiæ tempore; in mœstitia verò abstinere; immò & Orientales omnes Ruth 3. 3. 2. Reg. 12. 20. & 14. 2. & 4. Reg. 4. 2. Iudith 10. 3. & 16. 10. Esther 2. 12. Luc. 7. 39.

Pradus in 16. cap. Ezechielis videtur significare, vnctionem hanc fieri solitam apud Hebr. vnguento ex oleo, & specieb aromaticis cōdito, vt patet, inquit, in lib. Reg aromata, & oleum optimum, i. vnguentum 4. Reg. 20. 13. iuxta Hebræos. Sic sumitur Cant. 1. 3. *Curremus in odorem vnguentorum tuorum,*

rum,

rum, & Isai. 61. 3. *Oleum gaudij pro luctu*, & Psalm. 44. 8. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ*, quibus locis allusio fit ad vnguentum, quo tempore lætitiæ conuiuæ inungebantur vt videre est 2. Reg 14. 2. lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo. & ex verbis hic Christi, *vnge caput tuum, & faciem tuam laua*, atque in Ioan. 12. 3. & Marc 14. 3. legitur mulier pedes, & caput Christi vnxisse vnguento nardi pistici pretiosi. fuerunt tamen varia vnguentorum genera, de quibus idem Praduseriam agit in Ezechiel. ca. 13. vers. 41. in illa *Thimiama meum, & vnguentum meum*, &c.

Itaque quod hic omnino vult Dominus, est, vt ostentationem fugiamus ieiunij; propterea consulit vt hilaritatem potius vultu præferamus, & ad ieiunium dissimulandum symbola conuiuantium suadet adhibenda.

40. *Facies hominis conscientia.* Moraliter, facies hominis interna est conscientia, vt vult Bernard. serm. 1. in c. ieiunij, hæc abluenda, hæc ornanda, nec poteris te excusare, si turpis, & immunda sit conscientia. Nam faciem quidem non vides corporis; & ideò habes quid respondeas, si dicatur tibi sordidam te habere faciem: at conscientiam tuam vides, alterius non videa, cùm contra faciem alterius videas, tuam non videas: vt vel hinc discas aliorum conscientiam, & facta non scrutari, te solum iudicare.

Vnctio portò capitis vt Bernard. loc. cit. habet, fit deuotionis oleo: *Vnctum caput potest*, inquit, *mens deuota intelligi.* Cùm ergò ieiunas vnge caput hoc vnguento. Vel secundùm Aug. lib. 2. ser. Dom. c. 20. significat lætitiam spiritualem, quæ ad ieiunium, & opera pœnitentiæ promptè præstanda multum iuuat. Chrys. *Caput vngit, qui Christum potat, cibat.*

18. *Ne videaris hominibus*] Interl. *Hominibus ieiunat, qui fauorem eorum captat;* Gloss. *Deo ieiunat qui pro eius amore se macerat, & quod sibi subtrahit, alteri largitur.*

Patri tuo] Interl. cœlesti Remi. sufficit, vt qui est inspector conscientiæ, sit remunerator.

Qui est in abscondito] verè est Deus absconditus. Isai 45. nunc latet, sed mercedem reddet in propatulo.

Videt in abscondito] i. in conscientia, vbi ipse est. sic Interlin.

41. *Vide Chrys. de compunct. 3.* 19. *Nolite thesaurizare*] auocat nunc à cupiditate & sollicitudine habendi res mundanas, nam vt inquit Chrysostom. in hom. expulsa vanæ gloriæ ægritudine docet contemnendas diuitias, quas illa maximè facit concupiscere.

Per thesauros terrenas opes intelligit. patet ex v. 24. *Non potestis Deo seruire, & Mammonæ.* Aliqui sic, & bene hæc connectunt cum præcedentibus: vt *Thesaurizate*, i opera charitatis & beneficentiæ ieiunio iungere (vt & Isai. 58. insinuatur) nunc moneamur.

Efficacissima Christi ratio. Est autem efficacissima hæc Christi ratio, v. 19. & 20. contenta, duplici nomine ex Chrysost. primùm quod terrenum thesaurum ostendat facilè patere noxæ, & propterea quod terrenus est non posse esse perpetuum. Cœlestem verò tutissimum esse, & propterea quod cœlestis sit, nobis fore cum cœli possessione perpetuum. quis antè nollet potius tutos, & perpetuos thesauros, quã periculis obnoxios, & minimè perpetuos? Deinde patet efficacia huius persuasionis, quia inde Dominus ad eleemosynam exhortatur, vnde homines sibi metuentes ab ea abstinēt. Timent ne deperdatur, & decoquatur pecunia; contra docet Christus tūc demum eã nos maximè recondere, ac tutã nobis seruare, cũ in pauperes distraxerim⁹, imò perdimus, si nõ erogauerimus. Similis exhortatio habetur 1. ad Tim. vlt. *diuitib. hui⁹ seculi præcipe*, &c.

20. *Thesaurizate autem*] thesaurizare thesauros in terra est, quomodolibet terrenas facultates in mundo colligere, aut collectas apud se seruare. *Thesaurizare autem thesauros in cælo*, est apud Deum comparare, & colligere futurorum præmiorum merita; quod quidem speciatim fit per eleemosynarum elargitionem) generatim per quæuis opera bona. Hic præsertim de thesaurizatione, quæ per eleemosynam fit; de qua Luc. 12. & Tobiæ 4. & 12. *Thesaurizare in cælo quid.*

Vbi ærugo, & tinea] Aduerte, quod Dominus indicaturus incertitudinem terrenorum thesaurorum tria ponit secundùm tres diuersitates diuitiarum: metalla enim ærugines, vestes tinea demolitur; alia neque æruginem, neque tineam timent, vt lapides pretiosi. Et ideò ponit generale detrimentum, scil. fures. 42.

G. σὴς καὶ βρῶσις ac σὴς verò non æruginem, sed tineam videtur significare, vt patet Eccles. 42. Iacobi 5. vbi σὴς vertitur *tinea*. βρῶσις propriè comesturam, vel comestionem significat vt legit Cyprian. lib. 3. ad Quirinum. Et Chrysost. in 1. expositione, inquit, omnia bona mundi triplex tollit interitus. Aut enim à semetipsis veterascũt, & tineant, sicut vestimenta; aut ab ipsis Dominis luxuriosè viuentib. comeduntur; aut ab extraneis, vel dolo, vel vi, vel calumnijs, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur, qui omnes fures dicuntur, quia per iniquitatem festinant aliena facere sua. Theophylactus dicit, quòd σὴς refertur ad vestes, βρῶσις ad cibos. *Ærugo*, inquit, *& tinea corrumpunt cibos & vestes, fures autem aurum, & argentum*: quare consentit cum Chrysost. Lucas 12. solùm tineæ meminit, vbi Græcè habetur. σὴς. *Allegoricè*, Euthym. in cap. 6. Matth. inquit, *tinea, & corruptio*, seu ærugo, *significat inductam in animo opinionem quæ latenter corrodit bona, circa quæ ipsa versatur. Fures autem effodientes, laudes sunt, quæ extrinsecus subingrediuntur perfodientes leuia proposita, & compilantes reconditas virtutum diuitias.*

21. *Vbi enim*] q. d. sic enim cor in cœlestibus habebitis, & ad ea perpetuò aspirabitis: fortè enim erat ideo tempore prouerbium; nam vt quibusdam placet, solet Christus vsitatis vti prouerbijs. hic ergò altero argumento à thesaurizando in terra auocat. quid enim infelicius? quid iniquius? quàm terræ inhærere? quàm vera sit hæc Christi sententia lege apud Surium in vita Beati Antonij Patauini, vbi ostenditur cor cuiusdam diuitis mortui in medio nummorum sepultum adhuc recens inuentum fuisse, vt prædixerat B. Anton. lege & Aug. ser. 5. de tempo. G habetur *thesaurus vester, cor vestrum*, & loco, *est*, habetur: *erit*. 43.

Vide Ber. de præcep. & dispen. post med.

22. *Lucerna corporis tui*] Gr. non est, *corporis tui, & oculus tuus*, sed absolutè *Lucerna corporis est oculus*. Totus locus est metaphoricus: a corpore ergò ad animum transferendus, in qua mens, velut in corpore oculus, qui dicitur lucerna, quia illuminat recepta solis, aut candelæ in se luce: & quod in domo est lucerna, hoc oculus est in corpore. 44.

Simplex] i. purus, sincerus, hoc est, sine humorum admistione.

Lucidum] illuminatum ad operandum quasi oculatum, vel oculus totum erit: omnia enim membra per oculum ad fungendas actiones suas vident. *Vide Aug. l. 2. qq. euang 15.*

23. *Si autem oculus tuus*] Dices quorsum hæc verba, quæ his duobus ver. 22. & 23. continentur, spectant? Chrysost. & auctor imperf. ita coniungunt: Dixerat paulò ante: *Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.* Cùm ergò cor sit in animo, quod oculus in corpore: declarat ex similitudine oculi

corporis, non posse se animum bene habere cùm cor est in thesaurum intentum, & auaritia obcæcatum. possunt etiam referri hæc ad omnia superiora, quibus dixit bona intentione eleemosynis, ieiunio, & orationi vacandum, & hanc bonam mentis intentionem oculum vocat animi: est enim intentio lucerna, hoc est, index nostrarum actionum.

45. Perer. in c. 14. ad Rom. disp. 6. respondens ad argumentũ illorum, qui putarunt, omnia, quæ agũt infideles sine speciali aliquo Dei auxilio esse peccata, quæ videtur sentẽtia Greg. Arim. 2. d. 26. 27. & 28. sic hunc locum interpretatur, *Si oculus tuus nequam fuerit,* &c. *Hic,* inquit, *per oculum figurate intelligitur intentio hominis respectu finis, sed duplex est intentio, altera generalis, respectu totius vitæ, quæ pertinet ad vltimum finem, quem sibi quisq; designat, & constituit: altera est particularis, in hoc vel illo opere faciendo, quæ si praua fuerit, necessè est opus ex ea proueniens, licèt per se malum non sit, male tamen fieri. Si autem prior illa generalis intentio mala fuerit, erit quidem ea homo ipse malus, & vita eius magna in parte mala, & tamen non obstante poterit iste homo particulare aliquod opus bona intentione particulari facere vt dare eleemosynam pauperi ex commiseratione, & diligere, atque honorare parentes ex naturali quadã dilectione, & reuerentia.*

Oculus intẽtio hominis.

Nequam] πονηρὸς, i. malus; seu malè affectus, vitiatus, immũdus, hoc est sic, vt videre non possit.

Si ergo] *ergo*, non illatiuè est hic positum, sed inceptiuè, seu continuatiuè, videturque poni Græcè δὲ, pro καὶ, & *ergò*, pro *enim*. redditur enim caussa. Continuat igitur sermonem: vt sit sensus: Si namque lumen, nempe oculus, qui pro lumine est toti corpori, cui correspondet in anima mens, seu mentis intentio, seu potius mens intendens in bonum finem, rectèque attendens, & inspiciens: vt n. 46. explicabo: si inquam oculus qui est loco lucernæ reliquis membris tenebrosus erit, hoc est, vitiatus, & corruptus: reliqua membra, quæ ex sese tenebræ sunt, quippe earum lumen est oculus, in quantis versabuntur tenebris, quàm multipliciter deficient à functione recta suorum munerũ, i. quàm crassæ tenebræ te oppriment? hæc metaphoricè ad mentem ipsam applica, vt sit sententia hæc. Nam si mens, eiusq; intentio, quæ data est, vt animam totã illuminet, fuerit tenebrosa, reliquæ animæ vires, quæ ex sese sunt tenebrosæ, quæ nomine etiam corporis per metaphorã significatur, quã tenebrosæ erũt totæ, hoc est, quàm multipliciter, & grauiter omnino versabuntur in tenebris peccatorum. Vide ergò quàm magnum malum sit cor habere defixum in terra, vel etiam deprauatum sinistra, & impura aliqua intentione, i. ambitione; vel cupiditate rerum terrenarum, & vniuersim errore aliquo, vel vitio laborare.

46. Obseruanda sunt hic tria, primùm Aug. l. 2. qq. euang. 15. & l. 2. de serm. Dom. in mon. c. 21. Greg. lib. 28. mor. ca. 6. oculum intentionem interpretari. Chrysost. hom. 21. in Matth. & Hieron. Matth. 6. mentem ipsam seu intellectum. Quare nos rectè vtrumque coniunximus n. 45. vt intelligeremus mentem quidem ipsam, verùm non sine recta intentione.

Alterum est, Tolet. Luc. 11. adnot. 81. per *corpus* intellexisse ipsum corpus oculi, verùm non probatur: nam additur: *totum corpus tuum*, vt proinde contraponi videatur soli oculo. dicitur autem illuminare etiã corpus seu lucidũ esse prout habet accensum lumen oculi, & eo participat; sic enim rectè operatur totum, & eius potentiæ, ac membra.

Postremò aduertit ferè Ianse. c. 41. concor. hic: nõ esse hæc verba: *Si oculus tuus simplex*, &c. ita intelligẽda, quasi nihil erroris, aut peccati sit in eo, qui mẽtem habet puram: sed quod nihil horum sit dominaturum ei, sitq; absorbendum à prædominante luce cœlesti, & rectæ intentionis, quidquid adhuc est tenebrarũ. vel potius cum Tol. in Luc. 11. ado. 79. dicendũ: cùm mens omnino sana est, absq; vllo errore, & vitio, opera exteriora vtique bona sunt. neq; enim contingit malum opus externum, nisi præcedente aliquo vitio in intellectu, nempe errore, vel iudicio falso saltem practico, aut aliqua inconsideratione, cùm etsi bona est intentio, possit esse malũ opus ex errore intellectus. Rectè igitur per oculũ præsertim mentem ipsam intelligimus cum sua intentione coniunctã. Qui verò solã statuũt intentionẽ nõ bene declarãt, quomodo stãte recta intẽtione semper op' bonũ sequatur; videtur. n. Christus vniuersaliter loqui, hoc est semper.

24. *Nemo potest duobus dominis seruire*] videtur & hoc quibusdam prouerbium fuisse. Tertio ergò alio argumento a coaceruandis diuitijs animi nostri curam auertit. Ne quis enim arbitretur posse se cor & in cœlis, & in terra habere, hic & ibi thesaurizare, quo modo vitare videretur damnũ tenebrarũ, quod secunda ratione inferebatur; ostendit nũc non posse animum in diuersa esse distractum, hæc enim est amoris natura, vt non nisi vnius esse possit; Chrys. ho. 22. & auctor imperf. 16. docẽt eò hæc spectare: nam quia dixerat v. 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* probat nunc non esse id faciendum, quia non possumus Deo seruire, & Mammonæ. Vnde etiam verum est, quod diximus nouam hic rationem contineri, qua à diuitiarum studio nos auocat. 47.

Vide Aug. 2. qq. euang. c. 36. & 2. de ser. Dom. c. 22. & seq.

Quòd verò dicitur, *nemo potest duobus* &c. videtur intelligendum, de dominis non modò dissidẽtibus, seu contraria imperantibus, sed diuersa etiam mandantibus: quia natura (inquit Maldon.) ipsa prohibet, vt amor serui in diuersos distrahatur dominos: vt neq; vna mulier duos maritos habere potest, etiam si contraria non præcipiant, ob naturam vid. amoris, qui in diuersa diuelli nõ patitur. Vnus autẽ Dominus multos seruos habere potest, quia Domini est seruum regere; serui, Dominum amare; imperium diuidi potest, amor diuidi non potest; diuitiæ igitur licèt iniquè non parẽtur, nec iniustè dispẽsentur, si tamen amantur à Dei amore auocant. Hinc impossibile est diuitem intrare in regnum cœlorum. Matth. 19. 26.

Duobus dominis quomodo & quibus seruiri non possit.

Dominis] dominum vocat eam rem, cui nimis dediti sumus, & quodammodo seruimus, vt Rom. 6. 16. & 2. Pet. 2. 19. sic Basil. in moral. regul. c. 1. quare non dixit; *nemo potest duos dominos habere*, sed, *duobus dominis seruire*. itaq; hac vulgata parœmia; quod nemo possit duobus dominis seruire ex animo; aut quibus æquè affectus idem seruus sit (nequeunt enim esse duo domini ita similibus moribus, vt æquè vtriq; afficiatur seruus) hac, inquam, parœmia probat non posse nos seruire Deo, & mammonæ, i. vacare rebus cœlestibus, & coaceruandis diuitijs totos intẽdere. non enim vetat diuitias simpliciter habere, sed ne Mãmonæ seruiamus, tanquã domino, neq; diuitiarum serui simus. Sumus autem dum à Dei cultu atq; amore ab illa cura nos abduci sinimus. quare prouerbium illud multò magis veritatem habet in Deo & Mammona, qui contraria omnino iubẽt, quàm in dominis temporalibus, vt vulgò vsurpabatur. Hæc, quæ nos ratione amoris, cuius est natura, vt difficilè sit, vel fieri nequeat, vt ad diuersa rapiatur vero, eodemq; affectu exposuimus; plurimi explicant de duobus dominis saltem contraria præcipientibus, vel qui subordinati non sint, sed placet magis prior sensus, tanquam magis huic loco conueniens, ac mẽti Christi licèt alter sensus veritatem contineat.

48. *Aut enim vnum odio habebit, & alterum*, &c.] Sũt qui *vnum* sumant pro *primo*, *alterum*, pro *secundo*, per hebraismum. Sed nihil est, quod eò effugiamus. Facilis est enim sensus: aut enim ex duobus dominis, vnum, si duos habuerit, odio, non seruiendo illi; alterũ verò amore, illi addictus, prosequetur. Aut vnum ex eisdem duobus, & si nõ diligat, tolerabit, i. illius seruitutẽ, & alterũ spernet, neq; illi curæ erit. vide n. eodem paulò inferiùs.

Sustinebit] G. ἀνθέξεται, suscipiet, vel adhærebit. Syriacè *honorabit*. Nos legimus, sustinebit, i. tolerabit, illi adhærendo.

Mammonæ] i. diuitijs. vox est Chaldaica: quanquam *mammon* Chaldaicè, *mammona* Syriacè, diuitiæ dicãtur, vt Hier. hic docet, & lingua Punica lucrum *mammon* appellatur, vt habet Aug. li. 2. de ser. Dom. & serm. 35. de ver. Dom. secundùm Luc.

Secundùm quosdam geminatio ista: *aut vnum odio habebit, & alterum diliget: aut vnum sustinebit*, &c. significat duplex seruitutis genus. Nam quidã seruiunt liberaliter, & spontè; quidam seruiliter, & coactè; si ergò spontè seruiat, vnum dominum odio habebit, nec se illi addicet, & alterum diliget: si verò coactè, vnum sustinebit, & alterum cõtemnet. Aug. verò vnum & vnũ ad mammona referens: alterum, & alterum verò ad Deum, sic explicat: *aut mammona odio habebit, & Deum diliget, aut mammona sustinebit & Deum contemnet*. Ideoque vult in secunda parte non esse dictum: aut vnũ diliget, & alterum odio habebit; sed *sustinebit*, & *cõtemnet*, quod durum patiatur dñm, quisquis seruit mammonę; nec Deum quisquam odisse propriè potest. Verum hic Domini sermo generalis est, nõ applicatus certis duobus dominis, putà Deo, & mammonæ. Alijs videtur hic, vnus vni, alter alteri opponi, & cùm dicit in secunda parte, *aut vnum sustinebit, & alterum contemnet*, incipere a posteriori membro prioris partis, & vnum dicere, quẽ ante alterum dixerat. hoc enim videtur oratio, & consuetus loquendi modus requirere. sed tunc si sic exponas inanis ferè apparebit repetitio, vt si dicas, aut Petrum odio habebit, aut Paulum diliget, aut Paulum sustinebit, & Petrum contemnet. magis placet alijs *vnum* pro primo, & *alterum* pro secundo accipere per Hebraismum, sed diximus n. hoc eodem initio non esse opus eo Hebraismo. nobis videtur *vnum* hic, & *alterum* non certam significare personam, sed vnam ex duabus quęcumque sit, quam designare velis, alterum verò alteram ex eisdem, quæ reliqua est, & sic sumitur, siue in prima, siue in secunda parte; vt superius exposuimus hoc n. 48. initio addit vero secundam partem, quia potest non diligere aliquis eum, cui tamen seruit, vel adhæret, atq; adeò tolerabit illum; sicut potest aliquis non seruire vni vel ex odio, vel non curando illum; vel dic per has duas partes significari duplex seruitutis genus, liberũ, & coactum, vt paulò antè dictum est hoc eo. n. secundùm ergò nostram interpretationem non videtur hic locus habere difficultatem vllam.

49. *Vide Chryso log. ser. 163. D. Th. 1. 2. q. 108. a. 3. ad. [illegible] Aug. 2. qq. euang. 24. [illegible] 6.*

25. *Ideo dico vobis*] Infert ex superioribus, vbi dixerat, non thesaurizãdum in terra, nec mammonæ seruiendum, infert, inquam, omnem sollicitudinem rerum necessariarum ad vitam, vel vestimenta esse resecandam. Anima pro altera parte cõpositi sumitur, quia opponitur corpori; verùm quia ea viuimus, hebraicè hic ipsa pro vita collocatur, vel appetentia, vt paulò pòst fusius dicã. improbat igitur sollicitudinem, nimirum timidam, & anxiam rerum quamuis necessariarum, & eam, quæ ex diffidentia Dei nascitur, vt patet ex v. 26. 28. 30. & eam, quæ à Dei seruitute distrahit sup. v. 24. cuiusmodi est ea, quæ est superflua; & eam item quæ dicitur præoccupata, vt dum solliciti sumus de ijs, quæ futuro tempore sunt curanda; & eam, quæ est præpostera, cuiusmodi est ea, qua præpostero ordine sumus solliciti, vt si quis euangelizet propter cibum acquirendum; cæterùm hic Dominus contra anxiam sollicitudinẽ inprimis, & præoccupatam loquitur, quæ de Dei diffidentia nascitur, & nimis addicit nos rebus terrenis. Anxietas est, dum quis varijs distrahitur cogitationibus de futuro rerũ, vel laborum suorum euentu, metuẽs anxiè, ne non cõsequatur vitæ necessaria, vel quod expectat; quæ verò hic falsò hæretici quidam, vel quidam monachi inferebant, confutat bene Aug. integro volumine de opere monachorum. *Sollicitudo non diligentia prohibetur.*

Anima vestra] Pradus c. 7. in Ezechiel. n. 19. habet animam pro *ventre* in scripturis aliquãdo poni, quod ostẽdit per illud Ezech. 7. 19. *Animam suã non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia scandalum iniquitatis eorũ factum est*. Præclarè hic vates confundit animam cum ventre. nam anima hoc loco est appetitus cibi, vt notat Pradus, cõcupiscentia, vel vis appetitiua, vt Psal. 106. 9. *quia satiauit animam manẽ, & animam esurientẽ satiauit bonis*. Vnde infert idem Auctor, intelligẽtiam huius loci Matt. *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis*. i. ventris indigentiæ. Idẽ Pradus c. 16. Ezech. 27. v. declarans illud: *Et dabo te in animas odientium te*, sic scribit: *anima, teste Rabi Dauid, hoc loco est vis animalis, appetitus, appetentia, desiderium, vota, ea scilicet facultas, qua appetimus corpori consentanea, & qua communicamus cum belluis vnde dicimur animales, à D. Paulo: animalis autem homo, non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*. 1. Cor. 2. 14. sic vsurpari dicit in Psal. 26. 12. *Ne tradideris me in animas tribulantium me, i. in desideria, voluntatem: & in Exod. 15. 9. eodem modo vsurpatur, diuidam spolia, implebitur anima mea. & in Psal. 40. 3. & non tradat eum in animam inimicorũ eius, i. desiderio. sic in loco cit. Ezec. 6. itẽq; hic apud Matth. ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducabitis*. sic Pradus. Putat igitur sumi hic animã pro ventre, & pro appetentia, & indigentia cibi. Aug. per animam, vitam intelligit. Posset & tertio sumi pro ipsamet anima, quæ non potest in corpore seruari sine cibo, quod videtur magis probandum hoc loco. nam inferius ita videtur sumi anima, cùm dicitur: *nõne anima plus est quàm esca*, & quia etiam videtur opponi corpori. quamuis simul hęc omnia coniungere possimus, vt sermo hic sit de anima, quatenus appetit, vt viuat in corpore. Cùm autẽ dicitur *anima vestra*, exponas de anima vestra. 50. *Anima pro ventre.*

Aduertendum hic aliud esse σπουδάζω, quod propriè significat studere, & diligentem esse, aliud, μεριμνᾶν, quod propriè est corde anxium & distentum esse ob aliquam rem. & μέριμνα propriè significat internam illam cogitationem circa varia distractam, non externam diligẽtiam, quam σπουδάζω significat. hinc sæpè apud Paulum vbi nos legimus *sollicitudinem*, vel *sollicitum*, Gr. est σπουδὴ, & σπουδαῖος, vt cùm dicitur, qui præest in solicitudine, & sollicitudine non pigri, Rom. [illegible] Cor. 7. & 8. &c. Itaque patet eam solicitudinem reprehendi, quæ abducit nos à spiritualibus, quasi non curæ simus Patri cœlesti, ac non ille his quos condidit, quod se dignum est facientibus victum suppeditaturus sit. Alioqui non vult hoc loco pigros nos, & otiosos esse, neque non pro victu laborare 51.

Nonne anima] Tollit anxietatem hoc primo argumento; nonne anima plus est, quàm esca, & corpus, plus quàm vestimentum? i. qui dedit nobis potiora, corpus sc. ac vitam, nunquid non & escã largiturus est, qua alantur, & vestimẽtum, quo tegantur, se petentibus? Idq; probat adhuc magis, & confirmat deinceps à v. 26. vsque ad 33. quinque alijs rationibus.

26. *Respicite volatilia*] est secunda ratio : si tãtam babet auium curam Deus, quarum est creator, quãotò maiorem de vobis habebit, quos amat vt pater, & qui præstantiores longè estis? Aues præcipuè nominat, quia longius à cibo absunt, & vt omnium se rerum prouidentiam babere ostendat, incipit à cœlo, & inde ad terram venit dum ait: *Considerate lilia agri*, &c. *Volatilia cæli*, dicit quia sunt apud nos aues etiã, quę pascũtur hominũ ꝓuidẽtia, sicut paulò post nõ simpliciter lilia, sed agri dixit, q̃a sunt bortẽsia lilia sob hominũ cura.

Magis pluris] multò præstantiores sitis, Deoque chariores.

Pater vester] q.d. bestiarũ, & auiũ Dñs est, vester verò ẽt Pater, multò igitur magis vestri curã geret.

52. 27. *Quis autem vestrum*] ponitur tertia ratio ex Luc. 12. 26. venari possumus loci huius intelligentiam, in primis nulla est hic argumentatio à minori ad maius, quasi minus sit adijcere cubitũ, quàm cibum quærere vel parare; neque enim vlla est hic comparatio, sed absolutè docet alia quadã ratione amputandam esse nimiam ac superfluam solicitudinem rerum necessariarum, si enim quid minimum, putà cubitum adijcere tuæ staturæ non potes, etiamsi maximè sollicitus sis, sine Dei prouidentia (Deus enim id facit) noli sollicitus esse de cibo, & potu, & huiusmodi vitæ necessarijs. nihil enim tua hac similiter poteris efficere solicitudine, nisi Deus dederit, sicut enim pęnè incogitantibus nobis ad iustam magnitudinem crescere nos facit pater cœlestis, ita & indubiè absque anxia nimis nostra de victu solicitudine, nos aliturus est. Ergò ostendit hoc loco Christus eiusmodi vanam nil posse solicitudinem; nisi Deus prouideat. Idque exemplo ex cubiti augmento desumpto. Iactemus igitur in Deum cogitatum nostrum; ipse nos enutriet; ipso non prouidente, nihil tua te iuuabit solicitudo.

53. *Cubiti exemplum cur à Christo allatum.* Secundùm aliquos, vt Euthy. cubiti exemplum attulit, quia hæc est mensura staturæ hominis: dicitur enim babere quisque quatuor cubitus suos longitudinis, & totidem latitudinis, scil. extensis brachijs. Sed videtur potius posuisse *cubitum*, vulgariter loquendo, pro minima parte corporis, cùm sit vna ex minimis mensuris. Hilar. hæc potius spiritualiter, quàm secundùm literam ad staturam corporis Christi applicat.

Cogitans] G. μεριμνῶν, i. cogitabundus, seu quamuis se cogitando discruciet.

54. *Lilijs duo insunt, & quæ.* 28. *Et de vestimento*] est quarta ratio. Crescũt vilissima agri lilia, & decorantur Dei prouidẽtia. Qui igitur fiat, vt Deus homines non vestiat? Lilija duo insunt, summa pulchritudo, & ornatus omnẽ exuperans vestiarium Salomonis cultum, tanto hominum studio & artificio elaboratum. Inest & infima vilitas. vtramque & pulchritudinem, & vilitatem exaggerat Dominus. Illam quidem elegantiæ, & ornatui Salomonis regum summi præponit, & quidem tunc, cùm summa eius esset gloria, neque enim omni tempore fuit summa, quamuis & illud: *In omni gloria sua*, accipi possit toto tempore quo regnauit. Hanc verò, i. vilitatem indicat cum ea χόρτον, i. *fænum* vocat, cùm tamen prius agens de pulchritudine *lilia* vocasset. Hinc colligere nos vult, nihil tam vile, tam abiectum esse, cuius Deus summam non habeat curam.

Chrysost. gloriam, *regnum* interpretatur, & totam illam quam regnauit ætatem, sic scribens ho, ib. Mat. 6 Salomõ florũ decore superatus est, & nõ semel aut iterũ, sed tota prorsus illa qua regnauit ætate; hoc. n. significauit dicẽdo *in omni regno suo*. Verũ aptius ad hãc cõparationẽ cũ pulchritudine & ornatu liliorũ Hilarius interpretatur *gloriã* ipsam vestimẽtorum pulchritudinem & splendorẽ.

A *Quomodo crescũt*] sic. n. vestiuntur & ornãtur, crescentib. nimirũ & auctis folijs nouo ac nouo in maturescẽdo colore, ac per incremẽta venustiore, vt mutare videãtur indumẽta, dũ per spatia crescũt, quousq; totã suã pulchritudinẽ, plenè aucta iã aperiãt. Et sicut Anna faciebat Samueli tunicã parnulã quã afferebat statutis diebus 1. Reg. 2. 19. Cũ. n. puer cresceret per nouitatis incrementa, vt inquit Greg. oportebat semper maiorẽ illi tunicã à matre deferri. Ita eandẽ videtur Deus prouidentiã ostẽdere cũ florib. quos secundũ varia incremẽta, vario modo ac splẽdore vestit, quę per varia foliorũ integumẽta & inuolucra aperiẽs sese, manifestat sensim, quousq; ad ꝑfectã ꝑducat mẽsurã & quantitatẽ, & perfectę pulchritudinis amictu exornet. vt meritò dixerit Christ⁹ Dñs: *Cõsiderate lilia agri, q̃uo crescũt*: hic. n. diuina Dei ꝓuidẽtia maximè nitet. B Itaq; hæc à Christo nõ ꝑ hyperbolẽ dicta sunt, sed re vera æstimata rerũ natura, vt colorũ & similia, nõ humana ęstimatione. verè. n. naturales colores &c. ꝑstãtiores sunt ijs q̃ arte naturę æmula fiũt.

Laborant] vt viri. *Nent*] vt fœminæ.

29. *In omni gloria sua*] *In* pro *cum* videtur poni q.d. tũc cũ regalib. vestimẽtis præfulgebat, ac decorus & gloriosus erat. Hier. *quod sericum*, ait, *quæ regũ purpura, quæ pictura textricũ potest floribus cõparari? quid ita rubet vt rosa? quid ita cãdet vt liliũ? violæ verò purpurã nullo superari murice, oculorũ magis quã sermonis iudiciũ est*. Quòd si colores florum naturales veri sunt, factitij verò & eorũ æmuli, q̃ in regũ vestimẽtis sunt; *Verè igitur*, ait Chrys. *quãtũ distat à veritate mendaciũ, tantũ illorũ Salomonis vestimentorũ amictus, & horũ quoq; florũ discrimen interiacet*. Habet & aliud decus florũ amict⁹, ꝙ ita nitidus ac mũdus est, vt eorũ mũdities oẽm vestimentorũ regaliũ splendorẽ superet. sordidãtur. n. tũ hęc fluxa ꝑ terrẽa trahũtur, vel certè sordescere ac teri ipso vsu necessè est. Quã rẽ sic Nyss. ho. 5. in C Cãt. expressit: *magna ex parte cũ in rectũ à radice instar arũdinis excurrerit herba lilij, tũc florẽ edit ex vertice, nõ modico intercedẽte interuallo à terra tãtũ distãs quãtũ vt opinor satis sit ad hoc vt maneat pura in sublimi pulchritudo nõ inquinata mixtione cũ terra*.

Cæterùm de cultu & lautitia Hebręorũ, in primis verò Salomonis vide Pine. l. 5. c 5. de reb. Salo.

Obseruandũ vocabulũ *gloria* non raro in sacris literis significare id, vt notat Perer. c. 3 ad Ro. ꝙ in vnaquaq; re maximè cõmendat, & magnificat, & clarificat eãrẽ, facitq; maximè spectabilẽ & venerabilẽ, & laudabilẽ. Vñ ignis ille, & claritas, tonitrua & fulgura &c. q̃ apparuerũt in mõte Sina, cũ Deus daret legẽ Mosi appellãtur gloria Dei, quòd maiestatẽ Dei, & præsentiã venerabilẽ, atq; formidabilẽ facerẽt Sic dicitur Exo. 24. 16. *operuit nubes montẽ, & habitauit gloria Domini super Sinai. erat species gloriæ Domini quasi ignis ardẽs super verticẽ mõtis*; & Exo. 40. 32. perfecto tabernaculo dicitur: *gloria Domini impleuit illud, nec poterat Moyses ingredi tectũ fæderis, nube operiẽte omnia, & maiestate* D *Dei coruscãte*. Simile q̃d habetur 3. Reg. c. 8 11. Hinc ẽt est, ꝙ arboris ꝓceritas, & pulchritudo, & vbertas fructuũ, nõ solũ ipsius, sed ẽt agri, & cãpi, vocari solet gloriã eius, arboris, vel agri, Isa. 35. 1. *Gloria Libani: decor Carmeli*. Adhæc quoniã remissio peccatorũ, & iustificatio hominis maximè clarificat Dei bonitatẽ, idcircò iustitia Dei, quæ id præstat, appellatur gloria Dei. Rom. 3. 23. *Oẽs. n. peccauerũt, & egẽt gloria Dei*. Tale est, ꝙ ecclesia in quadã oratione dicit Deo: *Deus, qui omnipotentiã tuã parcẽdo maximè, & miserãdo manifestas*; Postremò ingentem diuitiarum copiã, & exuperantiam lautitiamq; regis Salomonis pręsertim in vestitu, Dñs vocauit gloriã eius ob eãdẽ rationem, dicẽs: *quoniã nec Salomõ in omni gloria sua coopertus est*, &c. 55. *Gloria in Scriptura quid.*

Sicut vnū ex istis] propterea dictū videtur *sicut*
vnū ex istis in omni regno suo, ioquit Chryso *nā nec*
56. *ab vno quidem flore victus est Salomon*, *alium verò*
inuenitur imitatus, sed omnibus pariter cessit.

30. *Si autem*] *autem* legendum vt habetur græ
cè, nō *enim*. *Est*] scili. in agro, q. d. viget *sic vestit*]
tam apposite vt nihil in flore superfluū esse videa-
tur, nihil laxum aut fluens, aut inconcinnum, aut
sinuosum, vel deforme, nihil angustum, & sine de-
bita mensura, vt sæpè in hominum vestimētis cer-
nere est. Deindè lilia suo splendore lucent, ho-
mines non sua sed alieoa luce fulgeot, lapillorum
nimirum, pellium, margaritarum decore fulgido.

31. *Nolite ergò*] vide Aug. de opere monachorū;
77. & de mendacio c.15.

32. *Hæc enim omnia gentes inquirunt*] Anxiè, non
fidentes Dei prouidentiæ. Duæ hoc v. latent ratio-
nes quiora & sexta, quibus auocat à solicitudine,
& quia hæc est propria ethnicorum; & quia beni-
gnum Patrem habemus, qui nouit omnia, quibus
egemus, nec dubium, quin velit filijs prouidere
quæ scit necessaria.

vide Greg 19. moral. c 20. Chrysost ho. 24. in Gene Cyp. de orat. dom. cap. 8.

33. *Quærite ergò primùm regnum Dei*] Ne verò
prætexru fiduciæ in Deū totos dies stertamus, ni-
hilque agamus otiosi, subdit: *quærite ergò primum*
regnum Dei, & iustitiam eius, i. quærite ergò pri-
mum vt iustos vos reddat Deus ex impiis, ac de-
mum regno suo dignetur. Id enim primum, præci-
puumque est, quod spectare in suis petitionibus
Christianum oportet. Cætera enim ad victum ne-
cessaria sunt nobis in hac vita, velut adminiculā
ad regnum illud consequendum: vt scilicet quod
naturæ sufficit aliti, vestitique, studiosis, ac secun-
dùm Deum actionibus, misericordięque operibus
intenti, tandem regnum illud consequi possimus:
quod qui præcipuum daturus est, & reliqua quoq;
concedit; Ideò addit: *& hæc omnia adycientur vo-*
bis: sic Gagnæ. hic.

57. *Iustitia à regno distinguitur.*

57. Potest iustitia distingui, à regno, vt sit regnum,
quo Deus in cęlis cū sanctis regnat, vel sit eius gra-
tia qua in nobis regnat in terris. Iustitia verò sit
facere voluntatē eius, ac mādata seruare, quod sc.
nobis Deus præscripsit, propterea enim vocat iu-
stitiam eius, i. Dei. Posset item iustitia idem quod
regnū significare, vt explicationis caussa ponatur:
Rom. 14.17. *non est regnum Dei esca, & potus sed iu-*
stitia, gaudiū, & pax in Spiritu S. vbi D. Thom. ait:
regnum Dei vocari a Paulo, id per quod principa-
liter Deus regnat in nobis, & per quod ad regnum
ipsius peruenimus. Porrò regnat Deus præcipuè
in spiritu hominis. Io. 4.24. *Spiritus est Deus, & eos*
qui adorant eum, in spiritu, & veritate adorare opor-
tet. In spiritu autem sunt iotellectus, & voluotas.
in his igitur Deus regnat per fidem, spem, & chari-
tatem: esca verò & potus, & alia quælibet bona
corporalia, vel externa per se nō pertinent ad re-
gnum Dei, sed ea dumtaxat ratione, vt ordinantur
ad interiora bona hominis, in quibus consistit re-
gnū Dei secundū illud Luc. 17. *regnū Dei intra vos*
est. Pertinet autem ad regnum Dei istiusmodi bo-
58. norum exteriorum vel inopiam æquo animo tole-
rare, vel eorū abūdātia modestè ac tēperanter vti.

Verissimum est itaque illud Apost. 1. ad Cori. 8.
esca nos non cōmendat Deo: neq; enim si non mādu-
cauerimus deficiemus: neq, si māducauerimus abun-
dabimus. Sed illud oos commendat Deo, quod de
se dixit Apost. *Scio & abundare, & penuriam pati.*
Iustitiā verò vocat Apost. rectā voluntatē reddēdi
vnicuiq; quod suū est, pax verò opus, & effectus est
iustitiæ, sicut iniustitia caussa est perturbatioonū, &
discordiarū. Gaudiū verò refertur ad modū, quo
iustitiæ opera facere oportet, prōptè videlicet, &
cū voluptate, ac gaudio, vt rectè proindè Aris *scri-*
pserit. 1. Eth. non esse iustū, qui iustitię operatione
nō gaudet: & sicut vmbra sequitur corpus in luce
positum: ita voluptas & gaudiū cōsequitur actio-
nē hominis cū virtute, siue iustitia perfectā. Deni-
que addit Apost. *in Spiritu sancto* i. à Spiritu S. qui
est caussa effic ēs veræ iustitiæ, pacis, & gaudij. Sic
Pere. in locū hunc ad Rom. Disp. 3. & verò iustitia
etiā apud Apos. vt & hoc loco cōplectitur Dei vo-
luntatem, & quod ille præscripsit nobis. vt serue-
mus, ita vt generatim sumatur nō pro solā specia-
li virtute iustitiæ.

Primum] Ante omnia, præcipuè, maximè; ergò
dicet aliquis, secundo loco quęreoda sunt terrena,
at prohibuit omnem solicitudinem? Resp. posse se-
cūdo loco quæri citra malam s. solicitudinē auer-
tentē nos à regno Dei, & cogentē seruire māmonę.

Sed excipies nullo modo quærenda, quod di- 59.
ctū sit: *& hæc omnia adycientur vobis*, nō igitur vllo
modo vult ea quæri, si adiecturus ipse est? Resp. qui
nō primo, sed secundo loco quęri: hæc solicitudi
ne bona, ac diligētia nō videtur quærere ista, saltē
in se, sed in ipsis potius Deus quæritur, qui hoc
vult. Adde quod hæc & à Deo dātur dū habētur, &
sæpè nobis nō quærētibus adijciuntur. Deniq; per
hos declarat fidētes Deo nos esse debere, quod nō
deerit omnino, & idcircò à nobis omnē malā so-
licitudioē deponendā. videtur autē hic latere me-
taphora à rebus vilibus, quę nō cōputantur in pre-
tiū, dū res pretiosæ emūtur sed corollarij loco dā-
tur, propterea nō est dictū *dantur*, sed *adycientur*, 60.
præsertim cū nihil in his magnū respectu cęlestiū.

34 *Nolite ergò soliciti esse in crastinum*] Iam de
præoccupata solicitudine verba facit. In oratione
Dominica docuerat nos orare, panē nostrū quoti-
dianū à Deo postulātes, quantum scil. nobis in sin-
gulos dies sufficit. i. sufficit si hodie laboratis pro
hodierno victu, sine præoccupata sequentis diei,
& nimia solicitudine; ita nūc pęne idē dicit. & ve-
ro: *Nolite ergò soliciti esse in crastinū* dū ait: de soli-
citudine semp mala loquitur, bonā verò, quā præ-
sentis diei nominare possumus, i. necessariā, quæq;
anxia non est, non prohibet, ideò docuit dicere,
panē nostrū quotidianū lege Luc. 12.29. Iac. & 4.13.

In crastinum] i. in diem sequentem, vel etiam in
crastinum (& melius) i. in futurū, solicitudo pro-
priè de futuro est, ideò dixit *in crastinum*, nimirū,
vt sic melius significaretur nimia solicitudo, quæ
per curam præsentis diei non tam benè indicata
fuisset. hæc enim potius necessariam, & vtilem so-
licitudinem significat hoc loco.

Sibi ipsi] continetur & hic alia noua ratio auo-
cans a solicitudine, quod qui de crastino est solici-
tus, superfluo, & nimio curarum pondere se pre-
mat, cū supra diei præsentis afflictionē, superad-
dat futuri diei, i. consequentis tēporis afflictionē.
Docet itaq; non oportere addere solicitudinem
sequentis diei. Vel dicit: sufficiat diei crastinæ sua
solicitudo, vt non oporteat eam hodie anteuerte-
re vel anticipare, dum verò ait: *sibi ipsi*, perinde
est, ac si dicat, de se, hoc est, sufficiat crastina soli-
citudo de rebus necessarijs videtur autem per pro-
sopopęiam loqui, dum dicit: *crastinus dies solicitus*
erit sibi ipsi, & sufficit diei malitia sua.

Diei] i. cuique, *Malitia*] i. afflictio, quam af-
fert, scriptura siquidem, aduersa, & molesta more
vulgi, mala vocat. Scholastici mala pœnæ dicunt,
distinguentes ea à peccatis, quæ vocant *mala cul-*
pæ. lege Basil. in regu. breuior. interrog. 206. 20. 61.
272. Canisium l. 1. de Ioanne. c. 10. fol. 273

Ex hoc. v. 34. oritur sequens hæc dubitatio, an
patiatur Dominus, nos esse solicitos in præsentem
diem, vetat enim dumtaxat, ne in crastinum soli-
citi simus? Licèt D. Hier. & Gloss. ord. videātur id
affirmare; videtur tamē Christus omni nos solici-
tudine liberare, quæ nimirū mentē à diuinis rebus

Solicitudo prohibetur, non labor.

auocat, siue sit hodiernę rei, siue crastinæ solicitudo. Mens igitur Domini est omnem prorsus solicitudinem nimiam, anxiam, ac non necessariā amputare. hanc autem solicitudinem in crastinū vocauit, quia solicitudo propriè de futuris est, nō de his, quæ in promptu sunt. præsertim cùm solicitudo de crastino nō tantam præ se ferat necessitatē, quantam solicitudo in hodiernum diem quod indicasse videtur Dominus, dum subiecit. *crastinus dies solicitus erit sibi ipsi*, nec dixit: crastino die eritis soliciti, sed *dies ipse erit solicitus*, vt indicaret necessariam solicitudinem, quam quælibet dies secum affert, cui homo superfluam addit.

Rectè D. Hier. aduertit, anxiam solicitudinem prohiberi, non laborem, labor, inquit, exercendus est, solicitudo tollēda. neque enim dictum est, *nolite laborare*, sed *nolite soliciti esse*. D. Chry. quoque hom. 22. non dixit Dominus, inquit, quia seminare non debeas, sed quia solicitus hinc, atque anxius esse nō debes, neq; ait: nō oportet operari, sed quia pusillanimem esse nō oporteat, & curarum angore distēdi. Et auctor imperfecti ait: soliciti esse vetamur, laborare iubemur, sic enim & Dominus loquens ad Adā non dixit: cū solicitudine facies tibi panē, sed cū labore, & sudore faciei tuæ. lege item Aug. de opere Monachorū to. 3. De hac solicitudine Dominus Mat. 13. loquitur, dū ait: *Solicitudo sæculi istius & fallacia diuitiarum suffocant verbum.* hæc enim solicitudo Māmonæ seruit, & auaritiæ studet, nec medioeritatē, necessitatemue aspicit, sed superflua quærit, vnde patet cur Dominus, sic exorsus fuerit: *non potestis Deo seruire & Mammonā*, statimq; subiecit: *ideò dico vobis ne soliciti sitis.* Vide & in hunc locum Basilium in regul. bieu. interrogatione 106. 107.

Ex his patet, non oēs eos solicitos esse in crastinum, qui ea in præsenti tempore curant, quæ in futurum erunt necessaria; sed qui in præsenti tempore occupantur ea cura, quæ secundùm rectam rationē non congruit, tempori præsenti, sed futuro. Itaq; cura incumbens præsenti tempori de futurorū prouisione, & apparatu non est crastina, sed hodierna cura, quam habuit Ioseph in Aegypto post septem annos fertilitatis, prospiciēs septē sterilitatis futuros, & Dominus loculos habuisse dicitur. Aug. expositio qui per crastinū temporalia intelligit, vel Chryso. accipientis crastinum, quicquid quotidianæ vitæ, quę per hoc hodie significatur, est superfluum, non est literalis.

THEORIA I.

De Diuinis oculis, in illud v. 4. *Et Pater tuus, qui videt in abscōdito reddet tibi.*

Princept Reip. oculus.

5. PErtinēt ad hūc locū, quæ Pineda habet c. 10. in Iob. v. 4. nimirum: Proprium esse Principis, aut Iudicis vt sit reipublicæ oculus, quod eius sit cūcta dispicere, quod in suprema reip. parte, & loco resideat; quod illi se diuina lux largius cōmunicet, nisi ille sit rebellis lumini; quod alijs tāquam cœcis ducatū præstet; quod mutuū inter principes, & subditos auxiliū præstari debeat, vt subditi illū portēt humeris, velut debilē, aut delicatū, & ille vię dux sit, mutuat hic oculos, mutuant illi pedes, qua ratione antiqui oculato sceptro finxere regē, Isa. 29. 10. *claudet oculos vestros, prophetas, & principes vestros*, &c. quare cū Deus ipse supremus omniū sit princeps, iudex, absoluteq; Dominus, maximè propriū erit illi cūcta videre, dispicere, diiudicare, nihil vt illū latere possit, quāuis in abscōdito positū sit, vt meritò nō semel apud Mat. legas de Deo, q videt in abscōdito.

2. Alterū est obseruandū, latū esse discrimē inter hominū, ac Diuinos oculos, oculi hominū carnei sunt, ac pindè illos pro minimo habet Paul. 1. Cor. 4. 3. *mihi autē pro minimo est, vt à vobis iudicer*, Sic 1. Reg. 16. 7. Dictū est Samueli: *ne respicias vultū eius, neq; altitudinē staturæ eius.* Sic Sap. 3. 2. *visi sunt oculis insipientium mori*, nec mirū; cū. n. humanus & carneus oculus externā dūtaxat faciē contēpletur, secū frequēter quoque rapit mentis iudiciū, ne ad interiora penetret; quare illud petebat Dauid obnixè: Ps. 118. 37. *auerte oculos meos ne videāt vanitatem*, i. ne externa modo rerū specie oblecter, sed penetrē, perspiciāque, quid intus subsit solidæ substātiæ, an verò externus splēdor inanis sit; nā *auertēdi* verbū eo loco ppriè est trāsire, aut transgredi, est .n. eadē vox Ps. 103. *terminum posuisti, quem non trāsgredientur.* & Hier. 23. quasi ebrius, & quasi homo madidus à vino, ppriè quē trāsit, transgreditur vinū. Itaq; sensus est in tertia cōiugatione, trāsire, vel pertrāsire fac oculos meos ad internā sc. rerū substātiā, ne me decipiāt externa specie, ne de reb. secundū faciē iudicē; vanū autē est, quod oculos tm pellicit inani quodā splēdore, cùm tamen intus nihil habeat solidi, vt quod verū aurū nō est; quāuis videatur: sunt .n. res mūdi, & omnis caro fęnū, & omnis gloria eius quasi flos agri. Isa. 40. 6. & c. 31. 3. *Aegyptus homo, & non Deus, & equi eorū caro, & nō spiritus*, i. externa species sine re, sine robore. Sic igitur sunt oculi carnei secundū carnē iudicātes. Hinc concupiscentia oculorum enascitur, quæ hominē præcipitē agit, vt vana consectetur.

Discrimē inter oculos Dei & hominum.

Auertendi verbū, quid.

Iterum cū caro pingue aliquid, & crassum significet: neq; .n. caro & sanguis Dei mysteria reuelāt, Mat. 16. 17. neq; sapiunt ea quæ spiritus Dei, Mat. 16. 23. non mirum si externis dumtaxat trahatur, nec interiora penetret; vnde in insipientiam, & errorē decidat; quid enim nequius, quàm quod excogitauit caro & sanguis? 3.

Oculi Dei quàm perspicaces.

Nō sic Diuini oculi, immò verò incredibili quadam perspicacitate insignes sunt: quod & ipsum Dei nomen græcum indicat Θεὸς à θεάομαι, quod est *spectare*, dispicere, contemplari, id quod notat Nyss. ora. 5. in can. t. ideoq; ait, dici spōsum similē capreæ, quod animal dorcas dicitur à vi cernendi; Deus. n de cœlestibus mōtibus despicit terrena cuncta. Meritò igitur Deus oculos suos cōmendat ab ijs omnibus, q ad sincerè videndū, iudicādumque, ac citra omnē errorē necessaria sunt. Et quidē primum à lumine: licèt. n. in abdito, occultoq; loco positæ, ac plusquā cimmerijs tenebris demersę sint res, habet tamē Deus intimū insitumq; lumen, vt quasi per extramissionē radiorum obiectū luce perfundere videatur, & ad cernendum aptissimum reddat. Eccl. 23. 38. *oculi eius lucidiores sole.* Apo. 1. 14. & 2. 18. *oculi eius tamquā flāma ignis.* Dan. 2. 22. *nouit in tenebris cōstituta, & lux in eo est.* Ad hęc ita est cū obiecto cōiunctus, vt nō modò proximus illi sit, sed intimè etiā in illo sit, illudq; peruadat, ac permeet, vt sic dixerim, quę cōiunctio nō solum diuinā visionē nō impedit, verū potius in caussa est, vt res intimè cognoscatur Prouer. 15. 3. *in omni loco oculi Domini.* Hier. 23. 24. *si occultabitur vir in absconditis, & ego nō videbo eū dicit Dominus? cœlū & terrā ego impleo.* etenim qa intimè adest reb. omnibus Deus, hinc fit, vt eius præsentia, atq; essētia omnia nō solū

con-

continneantur, sed etiam impleantur. Quicquid enim solidi habent, ab eo habent, qui intimè illis adest.

4. Postremò Diuinus oculus eminenti quadã ratione cunctas videndi facultates, atque modos complectitur, vt proindè fateri omninò oporteat Diuino oculo infinitam videndi facultatem inesse, ps. 83.9. *qui finxit oculum, non considerat?* heb. non videt? quare meritò Iob sic cum Deo loquutus est, 10. 4. *nunquid oculi carnei tibi sunt, aut sicut videt homo, & tu videbis?* q. d. cum Deo mihi res est, qui in cognoscẽda, atque discernẽda veritate errare nequit, vel meã innocentiam ignorare. Secus ac hominibus accidit; vel fortè etiam Iob sensus est: vt respiciat ad carneos iudicum oculos, qui ex speciei, & carnis splendore iudicant, & personas, quas fulgere vident, in iudicio accipiunt: sordidos verò, ac pauperes contemnunt, & neque audiunt, neque aspiciunt. at Deus non despicit pauperem, non accipit cuiuspiam personam. Isa. 11. 3. *non secundùm visionem oculorum iudicabit, (70. non secundùm gloriam iudicabit) sed iudicabit in iustitia pauperes.* hi enim non habent qui à se propulsent potentiorum, vel improborum calomniam & iniuriam contra omnem iustitiam.

5. Neque verò dissimulanda est hic alia Diuinorum oculorum proprietas, à qua longè sæpè absunt hominum oculi. Illud certè est humanum ingenium, cuius imaginem præbuit Saul. 1. Reg. 18. 9. *non rectis oculis Saul aspiciebat David*, chaldaicè, malo oculo aspiciebat. Sed in heb. simplex est vox, *ghaien*, à verbo *ghaian*, quod est oculare, aut obseruare oculis. q. d. erat Saul oculans Dauidem. at quàm procul id à Diuina bonitate sit is demũ planè intelliget, qui attendat eum, qui cum per summum scelus alapis appeteretur, velatam tamen faciem, & opertos oculos habuisse narratur Marc. 14. 65. Luc. 22. 64. quod præsignificauit Dauid 2. Reg. 15. 30. cùm ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & operto capite, & oculis opertis, & quasi clausis luminibus rem totam Diuinæ prouidentiæ, atq; oculis permitteret, quod nutatur Psal. 34. 14. *quasi lugens, & contristatus* (.i. operto capite more lugentium) *sic humiliabar.*

Itaque vide lector quantum inter hominẽ & Deum intersit, ille qui se aliquando læserit toruis, ac minacibus oculis aspicit semper iniuriarum memor: hic grauissimis contumelijs affectus quasi opertis oculis dissimulat; & peccantes non despicit verùm ad se trahit & venientes obuijs excipit vlnis. hæc obiter de Diuinis oculis ex Pineda.

THEORIA II.

In eundem Matth. locum: de cordis humani profunditate.

1. *Deus intuetur ac penetrat corda hominum.* Monet nos hic idem Matt. locus non semel positus: *Deus videt in abscõdito*, cordis nimirũ arcana penetrãs, ac secreta nulli peruia iudicãs: vt aliquid de humani cordis profunditate dicamus, ad hunc textum illustrandum ea quæ de hac re Pradus habet accersentes, Ezech. 8. 12.

Rectè, ac verè Hier. c. 17. 9. testatur. *prauum* (vafrum scil. & mendax, seu inaccessum, adituque impossibile) esse *cor hominis, & inscrutabile*, sicque rursum sciscitatur; *quis cognoscet illud?* & vt quàm verum sit illud quod Matt. hic habet de Deo, quod in abscondito videat, hoc est, conscientiam penetret, & cordis penetralia peruadat, intelligeremus; interrogationi Deus ipse respondet: *ego Dominus.* Solus enim est, qui cordis latibula peruestiget. Contra ac impij arbitrantur. Ecclesia. 23. 26. *quis me videt, tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur altissimus*; quare iure Theodoretus dixit: *caussa quippè impietatis est Dei obliuio*, qui enim sibi persuaserant, nil eorũ, quæ ipsi committerent, à Deo inspici, eò iniquitatis processerunt; sed docet nos Dauid aliter sentire, & loqui Ps. 25. 8. *prouidebam Dominum in conspectu meo semper.* est igitur adeo inscrutabile cor hominis, ac profundum, vt soli Deo scriptura tribuat, quod renes, ac corda hominum scrutetur. & quidem per renes, affectus, per cor mentem, & studium significare solet scriptura, rectè proindè Pau. dixit 1. Cor. 2. 11. *quis hominum scit, quæ sunt hominis*, i. quæ quis in animo voluat, *nisi spiritus hominis qui in ipso est?* & iterum 1. Cor. 11. 28. *probet autem seipsum homo*, quia nulla creatura alia scrutari potest, quæ in penetralibus humani cordis latitãt, nisi homo ipse sua prodat consilia, cogitationes, & studia.

Quare sibi committitur sui ipsius examen, & testimonium, atque iudicium, nullus enim est alius, qui possit hominum corda penetrãdo iudicare. Proindè quo seipse homo iustè iudicaret, & veniam malè commissorum obtineret à Deo, in cordis humani basilica tribunal constituit ipse Deus, legesque in eius tabulis incidit; rationem namque creauit iudicem, conscientiam actorem, testes cogitationes, iuxta illud Pauli: *ipsi sibi sunt lex* (qui ostendũt opus legis scriptum in cordibus suis) *testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se cogitationum* (turba) *accusantium, aut etiam defendentium in die, cùm iudicabit Deus occulta hominum* &c. Sic Dauid 2. Reg. 12. 5. rogatus iudicium iustũ tulit inscius contra se: *viuit Dominus, quoniam filius mortis est.* Sic & ab Achab 3. Reg 20. 40 extorta aduersus seipsum est mortis iusta damnatio *hoc est iudicium tuum, quod ipse decreuisti.* Sic enim illi dictum est. 2. *Tribunal in corde hominum.*

3. Vndè patet, quod homo liber ab affectu cõtra seipsum pro meritis supplicium decernat, quod tamẽ nequit perturbationib⁹ excæcatus. Atq; hoc est, quod sibi voluit Dauid cũ Ps. 50. 6. dixit: *tibi soli peccaui* &c. *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris* (seuerior) sæpè tamẽ cor humanũ cõtendit delictũ occultare vt patet Hier. 2. 23. *quomodo dicis, non sum polluta, post Baalim non ambulaui? vide vias tuas in conualle*; & iterum; *quid niteris bonam ostendere viam tuam ego iudicio contendam tecum, eò quòd dixeris, non peccaui.* & Isai. 7. 12. dixit dissimulans Achaz; *nõ petam, & non tentabo Dominum*; cũ reuera illi potius diffiderit: & Saul 1. Reg. 15. 20. gloriatur, *immò audiui vocem Domini & ambulaui in via per quam misit me Dominus* &c. *tulit autem de*

præda

præda populus oues, & boues, vt immolet Domino. Sed infra, se prodit, *peccaui timens populum & obediens voci eorum.*

4. *Ipse homo, nisi à Deo adiutus cor suum non penetrat.*

Sed quid mirum est à nemine iudicari, inuestigariue posse cordis humani consilia, cũ neque ab ipso homine exactè cognoscantur, nisi diuino lumine illustrato? *Lucerna Domini*, ait Sapiens, Prou. 20. 27. *Spiraculum hominis quæ inuestigat omnia secreta ventris*, i. vt Greg. habet 3. par. curæ Pastor. c. 3. *Diuini afflatus illuminatio, cùm in mentem hominis venerit, eam sibimetipsi illuminans, ostēdit quæ ante spiritus S. aduentum cogitationes prauas, & portare poterat, & pensare nesciebat*, &c. *Spiraculum itaque, seu spiritus hominis, nisi diuina luce communicata lucerna Domini efficiatur, obire quidem potest consilia, & cogitationes suscipere, sed eas examinare non potest. Scrutabor*, inquit Deus, *Ierusalem in lucernis.* Soph. 1. 12. at vbi lucernæ admouentur tenebræ sunt.

5. *Cor duplex quid.*

Hinc est vt toties in sacris literis duplicis cordis, vel animi mentio fiat, damneturque in corde, & corde loqui, laudeturque facere veritatem. Itemq; ex toto corde sapientiæ studium amplecti. est enim adeò abstrusum cor ipsimet homini, vt cũ hoc reuera desideret, aliud sibi velle persuadeat, quod est mendacium loqui, facere, sibi ipsi imponere, & ceu duplex cor gestare in pectore, vel semicorde cogitare, & operari, propter quod Deus Isa. 31. 6. hortatur, vt profundo, & toto corde ad Deum reuertātur Israelitæ, sicut toto corde, àc pleno affectu ab eo recesserant sectantes Baal; *conuertimini*, inquit, *sicut in profundum recesseratis filij Israel*; & quidem meritò, quia sibi ipsi imponit homo, sæpè cùm aliqua aduersitate stimulante ad Deum reuertitur, id quod reipsa contigit Iudę Hie. 3. 10. *non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio.*

6. *Obsessorum à dæmone verba dubium à quo sint.*

Difficilè est energumeni verba iudicare, vnde nam sint ab ipso ne homine, an à dæmone; cùm eodem pródeant ore: nec facilius est cogitationes æstimare proprias, à spiritu ne hominis, an Dei proficiscantur. Discretio spirituum à Spiritu S. Ecclesiæ communicatur, qua perfoditur paries intimi recessus humani cordis, & abominationes in ipso absconditæ propalantur.

7. *Cordis humani profunditas.*

Denique quā sit profundum cor hominis, illud vel maximè ostendit, quod eā laudē sibi soli tribuit Deus vt arcana cordis humani rimetur, & intueatur. Hierem. 17. 10. *ego Dominus scrutans corda, & probans renes.* Psal. 63. 7. *accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus.* i. subeat hominem cogitatio quantumuis profunda, & abdita; profundius subit Deus, vt eam intueatur, & iudicet, & Psal. 32. 15. *qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorũ*, i. ideò intelligit opera, & cogitationes, quia animas creauit singulorum, alioqui ignoraturus. Postremò Psal. 38. 3. *intellexisti cogitationes meas de longè, semitam meam, & funiculum meum inuestigasti.* i. studia, & circumgyrationes, hoc est cōsilia, & subdit, reddens rationem, *tu formasti me*, &c. Hæc Pradus licèt non omninò his.

A

THEORIA III.

De Oratione Dominica, de eius præstantia, numero, & ordine Petitionum.

1. *Oratio Dominica valde præstantior aliis.*

PRæstat diuinissima hæc orandi formula cæteris omnibus, quas humana ratio, vel vmquam excogitauit, vel excogitare potuit. Et primùm quidem præstat auctoritate; à Dei etenim filio condita est. pręstat breuitate; vnde Tertull. l. de ora. *breuitas ista magna*, inquit, *ac beata interpretationis substantia fulta est, quantumquè substringitur verbis, tantum diffunditur sensibus.* Et Cyprian. l. de ora. dom. *qualia sunt*, inquit, *orationis dominicæ Sacramenta, quàm multa, quàm magna, breuiter in sermone collecta; sed in virtute spiritualiter copiosa vt nihil omnino prætermissum sit.* B Præstat perfectione; ita Tertu. l. de ora. hanc Euangelij breuiarium vocat. Hic enim admonemur quid sperare, quid amare, quid colere, quid agere, quid fugere, quid appetere, quid contemnere debeamus. vt huc meritò referri possit, quod Celestinus Epistol. ad Gallos c. 11. scribit: legem credendi adde, & operandi, lex statuit supplicandi. Deinde omnia, hæc oratio comprehendit, quæ vel vt necessaria, vel vt vtilia à Deo petenda sunt. Præstat ordine; primùm enim, quæ ad Dei gloriam spectant, deindè temporalia ponuntur. Præstat efficacitate; quid enim magis Deum Patrem mouere potest, quàm eius Filij oratio, cuius est præceptis salutaribus præscripta; & diuina institutione formata? sciebat videl. Christus Dominus quisnam esset apud Patrem efficacior orandi modus, eumq; C immenso, quo in genus humanum ferebatur amore, nobis tradidit. Denique præstat necessitate; in constitutionibus Apostolicis l. 7. c. 25. monentur Christiani ter in singulos dies diuinam hanc orationem recitare. In Conc. Rhemen. 1. c. 2. sub Leone III. Scriptum legimus, nō licere homini Christiano, eam ignorare aut non tenere memoria, aut non intelligere, in conc. Tol. 4. tempore Honorij Pap. 1. nu. 9 sic legitur: *in tantum quotidie hæc oratio dicenda est, quātum & ipso titulo vtitur, dũ vocatur oratio quotidiana. Sic eā sancti Patres nũcupauerunt.* & postea: *Sanctus Hilarius dicit: panem nostrũ quotidianum da nobis hodie: quid. n. tam vult Deus, quàm vt quotidie Christus habet in nobis, qui est panis vitæ, & panis de cælo? & quia quotidiana oratio est, quotidie* D *quoque vt detur, oratur* Hæc de præstantia.

Est perfectissima.

Complectitur omnia.

Est efficacissima.

2.

Iam si de numero agatur Petitionum breuis est, sed verissima responsio, & omnium fermè doctorum, septem continere Petitiones.

Verùm quod attinet ad earumdem petitionum ordinem: S. Aug. in Ench. c. 11. & l. 12. de serm. Dom. in mo. c. 17. docet tribus Petitionibus prioribus peti res æternas, posterioribus temporales. Corn. Ianse. plenius rem totā explicat in cōcor. Euan. Scribit enim: primò petibonorũ largitionē. Secūdò malorũ remotionē, & inter bona primò bonũ Dei; *Sanctificetur nomē tuum*, secundo bonũ nostrũ summũ, *adueniat regnũ tuũ.* Tertiò bonũ nostrũ mediũ, hoc est, gratiam implendi mandata; *fiat voluntas tua.* quartò bonum nostrum infimum, i. sub-

fidia

ſidia temporalia; *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*. inter mala primò petimus remotionem mali præteriti, *dimitte nobis debita noſtra*, &c. Secundò mali futuri, *& ne nos inducas in tentationem.* Tertiò mali præſentis, *Sed libera nos à malo.*

3. Pleniſſimè S. Thom 2.2.q.83. a. 9. ita petitionum ordinem digerit: quoniam oratio interpres eſt recti deſiderij apud Deum, deſiderium autem hoc actus eſt charitatis, qua diligimus Deum, in ſe. & nos in Deo. Ideò primò petimus gloriam Dei, vt ſanctificetur nomen ipſius, quæ petitio naſcitur ex amore, quo diligimus Deum in ſe. Secundo beatitudinē noſtram, quam habebimus, cum adueniet regnū Dei, & hæc petitio oritur ex amore, quo diligimus nos in Deo. Tertiò mediū principale, & per ſe ad beatitudinē, id verò eſt obediētia legitimam per obedientiam legis meremur beatitudinem. Quartò medium per ſe, ſed inſtrumentarium. i. panem tum ſpiritalem verbi, & ſacramentorum, tum etiam corporalē. Quinto medium per accidens .i. remotionem peccati præteriti, quod propriè excludit à regno & opponitur primo noſtro bono. Sextò aliud medium per accidens i. remotionem peccati futuri, ne videl. ſuperemur à tentatione, quæ impedit, ne Dei præcepta ſeruemus, quod erat bonum noſtrum ſecūdum. Septimò aliud medium per accidens .i. remotionem mali præſentis, omnium videl. huius vitæ miſeriarum, quatenus impediunt ſufficientiam temporalium bonorum, quæ ſuo modo ad vitam æternam conſequendam, vel neceſſaria, vel vtilia ſunt. Quare mala iſta, quæ in poſtrema petitione remoueri cupimus opponuntur tertiò noſtro bono quod in quarta petitione à Domino poſtulamus. Vide Card. Bellar. to. 3. l. 1.
4. de bon. oper. c. 5.

Albert. in Mat. videtur accommodaſſe ſeptē ſpiritus Dona, de quibus Iſai. 1 .& ſeptem præcipuas beatitudines ſeptem iſtis petitionibus, nā prima inquit petitio regitur ſpiritu ſapiētiæ, qui eſt ſapor Diuinus ex eſſe Diuino in nobis, & perficitur pacificatione cordis, quādo illi eſſe diuino nihil in nobis repugnat. Secūda autē regitur Spiritu intellectus, qui regnū Dei mētis illuſtratione declarat, & perficitur mūditia cordis, & ſcādala de regno Chriſti eliminat, & Tertia regitur ſpiritu conſilij qui agēda ſecundū Dei voluntatē perſuadet, & perficitur in miſericordia quæ incipit à ſeipſa, miſeriā omnis inordinati actus propellente. Quarta autē regitur ſpiritu fortitudinis, qui velut cibo ſumpto cor noſtrū confirmat ad ferēda patiēter aduerſa, & perficitur eſurie, & ſiti iuſtitiæ, quæ magis in eſſe Diuino ſuſtentat, quā panis, quem quotidiè ſumimus. Tres porrò reliquæ ſunt de amouendis malis, & ideò quinta regitur Spiritu ſcientiæ qui docet cōuerſari, & oſtēdit, quæ ſunt debita quibus tenemur, & perficitur luctu, qui lauat delicta commiſſa. Sexta autē regitur pietate cultus Dei: auertit autē tētationes in quas induci poſſemus, & labi in cōtraria pietati cultus Dei, & perficitur Chriſti manſuetudine, qui non permittit nos tentari ſupra id quod poſſumus, & oues ſuas rapit de manu ſua. Poſtrema regitur ſpiritu timoris,

A qui retrahit à malo, & perficitur paupertate Spiritus, quæ in omnibus temporalibus humiliter ſapit, & agnoſcit ſufficientiam ſuam ſolum ex Deo eſſe. Ita efficitur, vt iſtis ſeptē petitionibus, ſeptem Dona ſpiritus impetrentur, quibus etiam virtutes, & perfectiones, quæ ad beatitudinem faciunt acquiruntur.

THEORIA IV.

Quomodo Deus Pater dicatur. 1.

GErmanus Patriarcha Conſtantinopolitanus in expoſitione orat. dom. *reuera*, inquit, *Pater omnium noſtrum eſt quaſi παντων τηρων*, hoc eſt, omnes conſeruans; Petrus Chryſol. ſerm. 77. *qui iudicem*, ait, *mutauit in*
B *Patrem, amari voluit, non timeri.* D. Bernard. ſer. 15. in cant. *vbi*, inquit, *illud, quod apud antiquos tam terribiliter, quàm frequenter intonare ſolebat: ego Dominus, mihi dictatur oratio, cuius principium nomine dulci paterno ſequentium obtinendarum petitionum præbet fiduciam, &c.* Augu l. 2. de ſer. Domin. c. 8. *nuſquam inuenitur*, inquit, *præceptum populo Iſrael, vt diceret Pater noſter, vt oraret Patrem Deum. ſed Dominus eis inſinuatus eſt, tanquam ſeruientibus, i. ſecundum carnem viuentibus* & c. 9. *vt autē voce noui teſtamenti populus nouus ad æternam hæreditatem vocatus.*

* Multis autem de cauſſis Pater dicitur. Pater eſt creatione omnium quidem, maximè verò hominum; *an non ipſe pater tuus eſt; qui fecit, & creauit te*, iuxta illud Iob. 10. *manus tuæ Domine fecerunt me*, Deut. 32. *numquid non ipſe Pater tuus*, &c. *Deum qui te genuit dereliquiſti?* Pater eſt ratione educationis. Dat enim eſcam omni
C carni, & oriri facit ſolem ſuum ſuper bonos & malos, & Iſai. 1. *filios enutriui & exaltaui.* Porrò educat nos, & enutrit liberaliter, & magna cum miſeratione Pſal. 102. *quomodo miſeretur Pater filiorum* &c. hinc ab Apoſt. 2. ad Corinth. 1. vocatur Pater miſericordiarum, & Deus totius conſolationis. Iſa. 49. *ſi poteſt*, inquit, *obliuiſci mater*, &c. Propterea comparat ſe Chriſtus Gallinæ, quæ præ cæteris auibus pullis ſuis compatitur Matt. 23. Vocamus tertio & Deum *Patrem* ratione eruditionis. erudit enim per occultas reuelationes, quod cum Prophetis fecit. 1. Corinth. 2. *Spiritus omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei*, vel per inſpirationes. Pſal. 84. *audiam quid loquatur in me Domi-*
D *nus Deus.* vel per prædicatores quibus Matt. 10. dicitur: *non enim vos eſtis qui loquimini, ſed Spiritus Patris veſtri.* Pater etiam noſter eſt correctione, prouerb. 3. 12. *quem diligit Dominus corripit, & quaſi pater in filio complacet ſibi*; eſt enim in eo qui corripitur à Domino, aliquid quod diſplicet, id ſcilicet propter quod eum caſtigat, & quod emendatum cupit. & tamen dicitur: Dominus complacere ſibi in illo; quia illum ſuo beneplacito elegit ad vitam æternam ad quam ſua cum caſtigatione promouet. heb. 12. *flagellat Deus omnem filiū, quem recipit.* vbi Gl. qui excipitur à numero flagellatorum, excipitur à numero filiorū, per quā correptionē non ad interitū corripimur, ſed ad emēdationē, *vt nō cū hoc mūdo dānemur*, 1. ad Co. 11. 32. alioq. *qui in laboribus hominum nō ſunt, & cum hominib. non*

2. *Multas ob cauſas Deus Pater dicitur.*

fla-

flagellabuntur. Psalm.72.5.Sed cum *Dæmonibus* vt habet Glos. Postremò nobis hæreditatem in cœlis liberaliter largietur tamquam filijs Pater: *Venite benedicti Patris mei percipite* &c. quam etiam hæreditatem indicauit, dum dixit: *Pater noster, qui es in cœlis*, ea enim nõ est terrena, sed cœlestis, quam explicat D.Pet.1.c.1.3. 4. *regenerauit nos in spem viuam & in hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem conseruatam in cœlis*: Huius tu si filius Dei eris, ita vt nomini respondeat res, hæres institueris. Rom.8.17. *quod si filij & hæredes*. Qui autem sint filij declarat Paul. ibid. vers.15. *quicũque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei*.

3. Huius Patris sanctitatem imitari debent omnes Patres familias. licèt enim cœlestis pater virtutum exemplar sit omnibus quod imitentur; se tamen illi similem bonus in primis pater familias exhibeat oportet: Meritò à quibusdam circuli centro comparantur patres, nõ ob id tantum, quod sicut à centro multæ licèt lineæ ducantur diuisæ inter se, quælibet tamẽ linea vendicat sibi totum centrum, ita patrem totum sibi vendicant singuli filij; & quod in prouerbio est, vnus pater centum filijs sufficit. Verùm ob illud maximè instar cẽtri sunt patres familias, quod centrum ab omnibus lineis respiciatur, non aliter sanè parens familiæ, liberisque imitandus propositus est. Quod sapienter Plutarc.l. de liberis educan. docuit, dũ sic scripsit: *ante omnia debent parentes nihil peccãdo, omniaque pro officij rationibus agendo, euidens sese liberis exemplum præbere; vt in istorum ij vitam, tanquam in speculum intuentes à turpibus dictis, factisque auertantur. Etenim qui peccata filiorum increpantes, ipsi in eadem prolabuntur vitia, ij se non sentiunt sub illorum nomine semetipsos accusare. Quorum verò tota vita turpis est, ij ne seruos quidem obiurgandi libertatem sibi relinquunt, nedum filios*. Quare patris nomen in sacris literis idem est non rarò, ac magistri, & præceptoris, ita vt, & præceptor, qui sanctè, & diligenter munus suum obeat, *pater* meritò sui alumni appelletur. Sic videbis 4.Reg.2.11. & c.6.21. Iud. 18. & alibi.

4. *Patris appellatio magni momenti.*

Porrò (vt iterum eò reuertamur, vnde digressi sumus) patris appellatio magni momenti est apud Deum. Ierusalem, Hie.3. Fornicariam ciuitatem, & sub eius typo quamlibet peccatricem animam adhortatur Deus, vt ipsũ Patrem appellet, si velit veniam facilè impetrare. Sic enim vers.2.3.4. ait: *polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitijs tuis*, &c. *frõs mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere, ergò saltem amodo voca me: pater meus, dux virginitatis meæ tu es*; quasi tanto nomine audito statim ad misericordiam commoueatur, sicut pater amplecti, & exosculari solet filium infantulum, cum ei repetita identidem patris appellatione blanditur. Quare Dominus, cum discipulos orare docuit hinc inchoare orationem præcepit. indeque dumtaxat prodigus ille filius reconciliationis fiduciam concepit: *ibo*, inquit *ad patrem meum, & dicam ei: pater peccaui in cœlum, & coram te*. Hunc orandi modum vsurpauit Isai.63. 15. *attende de cœlo, & vide de habitaculo sancto tuo. vbi est Zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum & miserationum tuarum? super me continuerunt se. tu enim pater noster, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Tu Domine pater noster, redemptor noster, à sæculo nomen tuum*. Vbi aduerte primùm, significasse prophetam Deum adeò clementem esse, vt Abrahamus, & Iacob præ illo nomen patris minimè mereantur; id enim est: *Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos*. Deindè aduerte appellasse fortitudinem Dei, misericordiam, *Vbi est fortitudo tua? multitudo viscerum tuorum*, &c. Deus enim misericordiæ operibus maximè omnipotentiam suam declarare solet. Tertiò obserua admirabundum prophetam dixisse dum nomine populi Deum exorare conatur, *super me continuerunt se*, quasi nouum quiddam, sit in Deo posse misericordiarum suarum viscera continere, quin ea liberaliter effundat. Postremò bis appellasse prophetam Deum Patrem: fuit enim semel Pater per creationem, & iterum per Redemptionem.

THEORIA V.

In quintam Petitionem.

1. *Peccata vnde debita dicantur.*

PEccatum ait Euthym. obnoxium reddit hominem, sicut æs alienum, & Tertul. l. de ora.c.7. *debitum* in scripturis, ait, *delicti figuram esse, quod perinde iudicio debeatur, & ab eo exigatur, nec euadat iustitiam exactionis, nisi donetur exactio sicut illi seruo* Matt.18. *Dominus debitum dimisit*. D. Ambros.l.5.de sacr.c.4. improbos etiam Diaboli debitores esse, ait, *qui eras*, inquit, *liber in Christo, debitor factus es diaboli*. q.d. Ambros. peccata veluti pecuniam diabolus homini fęneratur. pro fęnore miser homo æternas soluit pœnas, ab his vsuris liberat nos Christus. Itaque secundùm Tertull. per metaphoram à debitoribus sumptam, vel vt inquit Euthym. ab his qui ære alieno constricti sunt; vel secundùm Amb. à fœneratoribus ducta translatione peccata, *debita* dicuntur.

2. Card. Tol. adn.13. in c.11. Luc. adnotat peccatũ debitũ dici ab effectu, quod debitum inducat, reddatque hominem debito obnoxium; nam qui in peccatum incidit Deum offendit, iniuriaque affecit, & indè est, vt debitor sit ad satisfaciendum pro commissa culpa: quam satisfactionem, nisi Christus pro nobis sua morte patri obtulisset, semper homo debitor permansisset, ac proindè reus semper æternæ pœnæ fuisset. Cùm ergo debita dimitti petimus, deleri peccata rogamus, & à nobis auferri gratis quidem & sine pretio si nos respiciamus, non item respectu Christi, qui pretium pro nobis soluit. Meritò peccata debita vocauit, vt significaret, quantum peccata noceant peccantibus, cùm per illa obnoxij sint debito satisfaciendi Deo, & pęnæ, cui numquam sit imponendus finis, nisi veniam assequantur ab eo, quem offenderunt.

3. Sed de quibus, inquies, peccatis hic Sermo est? Resp. generatim omne peccatorũ genus intelligi, quod præterquam quod ex parabola Matth.18. colligitur, vbi habetur: *omne debitũ dimisi tibi, quia rogasti me*, quod debitũ constat fuisse decem millium talentorum, vt intelligas non leuia tantũ peccata petere nos debere,

vt no-

A vt nobis dimittantur, sed etiam grauia; nam in tam magna summa decem millium talentorũ quadrans quoque comprehenditur, quo leue peccatum intelligitur, vt notat Tertul. de orat. Dom. Præter hoc inquam sequentia verba idē indicant, *sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*: at nos condonare debemus proximis, & gra-
4. *Hæc petitio quibus conueniat.* uia, & leuia. Porrò ex hac petitione sic exposita tria colligemus, præter ea, quæ in Scholijs ver. 12. adnotauimus. Primùm quidē eam omnibus conuenire fidelibus adultis tam iustis, quàm peccatoribus. Nemo enim sine peccato viuit, vt docet August. lib. 3. de pecca. meri. & remis. cap. 13. ab istis tamen excipienda est V. M. vt lib. de nat. & grat. cap. 36. apertè testatur, se, cùm de peccatis agit nullam de V. M.
B propter reuerentiam filij se velle habere sermonem, quod tamquam dogma fidei habendum decreuêre Triden. Patres, dum declarāt Beatam Virginem nullum toto vitæ tempore actuale habuisse peccatum, non ex gratia ordinaria, sed ex singulari priuilegio. Nec propterea putes abstinuisse, B. Virg. à Dom. orat. etiam quoad hanc partem: vsurpauit enim eam, non pro se, cùm non indigeret, sed pro corpore fidelium. Omnibus enim fidelibus, non nobis tantum cùm indigemus, petimus relaxari peccata. Fateor Aug. lib. 2. contra epist. Parmeni. cap. 10. intellexisse hanc petitionem de leuibus peccatis, & alibi, sed id intelligendum est, non quod excludantur grauia, sed quod locum etiam habeat in iustis, vbi sunt tantum ve-
C nialia, ita vt non sit necessè habere aliquem mortalia, vt de se dicere possit: *dimitte nobis* &c. Sufficit habere venialia. Alterum verò hinc colligere est ex Chrysosto. hom. 20. in Matth. hanc orationem esse fidelium, qui iam per baptismum Deum appellant Patrem. Vnde etiā patet, post baptismum nos veniam petere debere, vt Christo obediamus, orantes: *Dimitte nobis debita nostra.*

Ceterum vt huius petitionis sensum, clarius
5. *Obseruanda circa hanc petitionem.* aperiamus, quatuor obseruabimus. Et primum quidem illud obseruandum venit, nobis hic præcipi, ea solum debita dimittere, quæ sunt cum offensione coniuncta, idque tantum quoad offensionem animi, scilicet vt non oderimus proximum, qui nos læsit, neque cum eo inimicitiam geramus, vnde etiam fiet, vt non
D cogamus eum resarcire damnum, si forte id facere sine maximo detrimento non possit.

6. Alterum erit secundo loco animaduertendum, etiam non postulanti esse dimittendam iniuriam. quod autem S. Augustin. in Enchir. cap. 73. scribit, fortássè intelligendum est de remissione, quæ fit per signa externa, non de ea, quæ solo animo fieri potest. Nam lib. 2. de serm. Dom. cap. 13. affirmat necessè esse omnibus dimittere, etiam non petentibus.

7. *Nota.* Sequitur tertium, quòd cum quis in aliquo est peccato voluntariè, & perseuerans in eo, licèt iniurias ex animo remittat, si conuersionis gratiam, nec cupit, nec à Deo ex animo petit, is non impetrat. Secus si ex animo petat, & conuersionis gratiam cupiat, quamuis concupiscentia victus in peccato hæreat. Nam Deus, qui illi bonum illum animum dedit perficiet sua miseratione, quod cœpit, si ille pergat petere ex animo. Postremò quarto loco obser- 8.
uandum id quod Cassianus collat. 9. ca. 22. scribit: fuisse aliquos, qui cum iniurias condonare nollent, ne mentirentur, præteribant ea verba inter orandum in orat. Dom. *Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*. At hi qui huiusmodi sunt frustra petunt, etiamsi taceant ea verba: cùm Dominus vers. 15. dixerit: *Si non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra*. Deindè ijdem quamuis non mentian- *Oratio Dominica non conuenit peccatoribus.* tur, dum tacent ea verba, dum tamen non condonant iniurias, nec cupiunt gratiam, qua incipiant velle eas condonare, mentiuntur in reliquis huius orationis partibus, dum eas pronuntiant sicut & reliqui peccatores: qui conuerti nolunt, sed obfirmato animo peccato indormiunt, neque id ex animo, ac verè postulant à Deo, vt ad meliorem frugem se recipiant. Quomodo enim audebunt hi dicere, *Pater noster*, qui nolunt esse filij? quomodo, *sanctificetur nomen tuum*: per quos nomen Dei assiduè blasphematur? quomodo, *adueniat regnum tuum*, qui nihil magis, quàm aduentum Domini timent? quomodo, *fiat voluntas tua*, qui suam & non Dei voluntatē semper faciunt? Reuera 9.
tamen, qui orat, *dimitte nobis debita nostra sicut & nos* &c. atque adeò petit sibi remitti debita, nec alijs relaxat, D. Thom. in Matt. affirmat hunc neque reipsa mentiri, neq; aduersum se precari. Nec deest ratio ad id affirmandum: pronuntiatur enim ea oratio sub Ecclesiæ persona, ac nomine illius profertur, quam constat remittere omnem ex animo iniuriam, quicquid sit de orante. Rectè quidem hæc, quia non dictũ est, vt oraremus, *dimitte*, sicut ego dimitto, verùm *sicut & nos dimittimus*. Id quod vt verũ sit, satis esse debet, quod in Ecclesia multi sunt, qui dimittant. Lege præter Catechismum Roma. Abul. Matt. 6. t16.

THEORIA. VI.

In eamdem Petitionem: *dimitte nobis* &c. *Sicut & nos* &c. An liceat aliquādo quæ nostra sunt, iudicio repetere, & an id aliquando expediat.

DE iure litigandi variæ sunt Doctorum sententię. D. Aug. to. 4. l. 2. de ser. Dom. 1. *An liceat via iuris sua repetere.*
in mon. c. 13. explicans hanc eamdē, quam versamus, petitionem, non putat, sine peccato me quidquam à proximo corā Iudice petere posse; sic enim scribit; *Seruum Domini, vt ait Apost. nō oportet litigare. Qui ergo vel spontè conuentus pecuniam debitam reddere noluerit, dimittenda illi est. duas enim ob rēs nollet reddere, vel quod non habeat, vel quod auarus sit, reiq; aliena cupidus, vtrumque autem pertinet ad inopiam, nam illa inopia est rei familiaris, hæc animi.* & paulò pòst: *cùm in orat.* inquit, *dimitte nobis, dicimus, de omnibus, quæ in nos quisq; peccat, loquimur, ac per hoc etiam de pecunia: peccat autem in te, qui tibi pecuniam debitam, cùm habeat vnde reddat, recusat reddere, quod peccatũ si non dimiseris, non poteris dicere, dimitte nobis, sicut & nos dimittimus.* Eodem ipse Aug. tendere videtur explicans illa Psal. 118. verba: *iniquos odio habui.*

Verùm non est iudicandum damnari his ab Aug. contentionem in iudicio, quasi ipsa per

se sit mala, & quasi semper peccatum sit sua iudicio repetere, & multò minus quasi ipsa iudicia & tribunalia iudicũ per se sint mala, cũ loco citando nu.2. Paulus suadeat vt instituantur inter ipsos fideles, quod ipsũ Aug. nõ latebat: sed damnat Aug. vt & Paul. contentionẽ scandalosam ex accidenti aliquo; qualis nimirũ erat illa fratrum corã iudicib. infidelibus, atq; adeò eã quæ fit facilè ac temerè cum cõtentione, & detrimẽto pacis nõ sine offensione fideliũ aliorũ, vel etiã inimico animo vindictam quęrẽte &c.

2. Doctor Olauius in quibusdã manuscriptis: Sic habet de hac re scribens: *principiò dico licere nobis aliquãdo, quæ nostra sunt iudicio repetere. Hoc apertissimè colligitur ex illis D. Pau. 1. ad Cor. c. 6. 12. verbis: omnia mihi licent, sed nõ omnia expediũt: omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. quib. verbis apertissimè significat, ei, cui ius suũ clarè constat, licere quæ sua sunt iudicio repetere, nam cũ duo proposuisset, alterũ v. 7. quare non magis iniuriã accipitis; alterum v. 8. sed vos iniuriam facitis. Prius de illis disseruit, qui iniuriam faciunt, deindè loquens de illis, quos vult potius pati iniuriam, quàm litigare, subdit: omnia mihi licẽt, sed nõ omnia expediũt. Vbi contra multorũ sententiam arbitror, verbum, licere, D. Paulo nõ significare posse simpliciter, sed honestũ esse, aut non esse prohibitum. Sicut & Matt. 14. dicitur: nõ licet tibi habere vxorẽ fratris tui. & c. 8. huius eiusdem Epis. Prioris ad Cori. in eadem significatione nomen licentia vsurpatur. Iam quod sequitur, nunquã*
3. *expedire, repetere quod suum est, iudicio, in D. Thomam aliqua ex parte dico, qui tantum hoc dictũ putat perfectis viris, quib. nihil est proprij. Ego omnibus dictum hoc puto & sanè, cùm sit certum ei, qui ius habet aliquid iudicio petendi, licere & iudicio contendere, & nõ contendere, sed debitum potius remittere, cumque dubium non sit, quin hoc sit præstabilius, & ad tranquillum & charitate plenum vitæ spiritualis statum magis faciat iure suo cedere, quã in iudicio litigare; consequens est, hoc numquam expedire. i. semper illud vt præstabilius esse recipiendum, id quòd apertè etiam illa verba significant: quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini?*

4. *Postremò assero D. Paulum verbis illis: iam quidem omninò delictum est in vobis; quod iudicia habetis inter vos, nec significasse (*vt quidã existimant*) vtrũque litigatorem semper peccare; nec (vt alij arbitrantur) nomine delicti, solã perfectionis priuationem intellexisse; sed contendo, demonstrare illum his verbis voluisse, litem adeò detestandam rem esse, vt vix fieri possit, aut prorsus sit impossibile oriri litem vllã, quin nascatur illa ex alterutrius litigãtis peccato, siue intendentis, siue defendentis. Nam si ius suum perspicuè probare nõ potest intendẽs, quis illũ omninò à peccato poterit excusare, quod intẽderit? Si probare potest; quẽadmodũ obsecro defendẽs sine peccato in lite perseuerabit? ergò etsi nõ semper vterque litigans peccet, lis tamen vel nõ nascitur, vel non viuit sine alterutrius peccato. Hoc volens significare D. Paulus statim post prædicta verba, & innocentium, & nocentium mentionem fecit, illorũ, cùm ait, quare non magis iniuriã accipitis? horum autem cùm subdit: Sed vos iniuriam facitis,* &c. Hactenùs Olauius in manuscriptis.

DIGRESSIO I.

De Sacra cærimonia, qua Ecclesia die Cineralium vtitur.

1. QVoniam Euangelium hoc cap. 4. à nobis expositum, *cùm ieiunatis nolite fieri sicut hypocritæ tristes*. &c. vt habes v. 16. & seq. incidit in primum diem Quadragesimæ, pauca quædam de cinerum cærimonia concionatoribus non omninò inutilia dicam breuissimè.

Omninò duobus videtur mihi ea cęrimonia constare, & capitis demissione, dum illud reuerenter sacerdotũ manib. subditur: & cinerum supra caput impositione, vbi maximè vigent hominis sensus, atq; mẽs. Imprimis capitis demissio symbolũ esse videtur hominis pęnitẽtiã agẽtis, cùm. n. depresso capite, incederet Achab 3. Reg. 21. 27. 29. Dixit Dominus ad Eliã: *nonne vides Achab humiliatum?* pro eo autẽ, quod habemus v. 27. *ambulauit demisso* capite, 70. habent & iuit, alij ex Heb. incessit, vel ambulauit sensim, aut pedetentim instar lugentium, & mœrentium. Illud ergò hac cęrimonia indicamus, nos scilicet ob peccata lugere, ac mœrere, & ad hoc nos mater Ecclesia inuitat, vt præterita defleamus crimina, ac si dicat, age pœnitentiam in fauilla & cinere.

Cærimonia cineris suscipiendi ex duobus constat. Capitis demissio quid designet.

Iterùm sicut capitis elatio ad superbiam, animiq; fastũ pertinet Ps 28. 2. *qui oderunt, te extulerũt caput*, ita demisso esse capite humilitatẽ insinuat: & hãc Ecclesia mater à filijs postulat. nulla enim alia re magis nos Deum placare posse delictis offensum, quàm hac vna virtute; sicut autem capitis, id est, animi elatione Dei incurrimus indignationem, ita in eius nos insinuabimus amicitiam, per cõtrariam depressionem non tam capitis, quàm animi. 2.

Tertiò capitis extollentia vincentis est, audacterue loquentis Ps. 26. 5. *nunc exaltabo caput meum super inimicos meos*. & Ps. 109. 7. *de torrente in via bibet, propterea exaltabit caput*, id est, licèt vulneratus, & sanguine fluens abscedat pręlio, euadet tamen victor, ac triumphabit: Depressio igitur capitis contrarium omninò significabit: est enim is habitus hominis non sustinẽtis seuerissimi iudicis vultum, nec fidentis causa sua. Igitur significare nobis vult pia mater hac corporis submissione, vt peccata nostra non excusemus, sed tamquam coram iudice Deo politi, percutiamus pectus nostrum, & culpas fateamur, vt veniam commereamur. 3.

Capitis exaltatio quid designet.

Quarto loco demissio capitis erubescentiã pudibundi, ac mœrentis hominis significat. Sic igitur vult nos Ecclesia cum publicano, vt erubescentes ob delicta nostra non audeamus oculos ad cælum leuare, quia hæc sapientia fit humiliati hominis iuxta Eccl. 11. 1. *exaltabit caput illius, & in medio magnatorum consedere illum faciet*, &, *tunc leuare poteris faciem*. Iob. 11. 15. 4.

Postremò capitis demissio referri potest ad ærumnarum pondus, quæ caput, & ceruices infœlicis hominis opprimunt, sicut vincula, & ferri pondus grauissimum, pertransiere animã Ioseph in carcere positi, vt vix respirare posset. Docet ergò nos mater nostra, vt vitę huius tot calamitatibus oppressi, & ærumnarum pondere grauati suspiremus ad Deum cum Dauide Psal. 3. 4. *susceptor meus es tu, & exaltans caput meum*, ne grauissimis scil. calamitatibus succumbam, sic enim fiet, vt audituri simus, *leuate capita vestra*. Sicut sponsa dum laboribus vrgebatur, leuabat tamen caput sponsi læua sustentatum; *læua eius sub capite meo*, Cant. 2. 6. ne concidam, sed erectos semper valeam ad sydera 5.

tollere

tollere vultus. Et hæc de capitis depreſſione. Iam ad cinerum ritum veniamus.

6. *Susceptio cineris duo in memoriam reuocat.*

Duo nos hęc tã ſalubris cerimonia in memoriã reuocat. Primũ vnde nã ſimus? quę origo noſtra. Deinde quo miſeri tẽdamus, quidue tandẽ expectemus? quorũ vtrumq; attigit Iob c.10.v.9. *memento quæſo quod ſicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me.* Principiò monemur nos ex viliſſimo luto cõditos eſſe, nec habere poſſe vnde in altũ efferamur, vt meritò dixerit Iob Deo: *memento quæſo quod ſicut lutum feceris me.* Hinc eſt quod in ſempiternã memoriã Gẽ. 2.3. ſcriptum eſt: formaſſe Deum hominẽ de limo terræ, quo loco in Hebræ. & apud 70. tantũ eſt, formaſſe Deum hominẽ puluerẽ de terra, vt etiam habet Aug. 6. & 7. de Gen. ad lite. c. 1. quamquã ſecũdo de Gẽ. contra Manich. legat, finxit Deus hominẽ de limo terræ. Sed idẽ eſt, ſiue de limo dicas, ſiue de puluere: nã ſubintelligendũ eſt, de puluere permiſto aqua, vt ſit lutũ, propterea cùm præmiſiſſet Moſes: *fons aſcendebat irrigãs vniuerſã ſuperficiẽ terræ*; continuò ſubiecit, *formauit igitur Deus hominẽ de limo terræ*, hoc eſt, de terra madefacta. Quare noſter interpres optimè vertit, *de limo terræ.* Vult igitur pia mater noſtra, vt initia creationis noſtrę mente repetamus, vt luti illius memores, vnde conditi ſumus, abijciamus nos, neq; in præceps ruituri ſupra nos feramur. Hæc enim attenta meditatio vilitatis noſtræ, mirũ eſt, quantoperè nos colluſtret, atq; illuminet, & in officio cõtineat. Huc reſpexiſſe videtur Dominus, nempè ad opus creationis noſtrę, cùm cœco nato, viſum, lumenque luto impoſito reſtituit, vt Auguſt. Cyril. Chryſoſt. Ambr. ſapienter adnotarunt. qua re inſinuata nobis eſt tam ſalutaris luti diligens, & attenta meditatio, vt ſpiritaliter colluſtremur.

7. *Mortis memoriam refricat.*

Sed nõ hanc tantũ vtilitatẽ nobis hęc cærimonia adfert, ſed illã etiã, vt nos morti obnoxios eſſe intelligamus, & in puluerẽ aliquando redigendos. reuocat enim nobis in mentẽ diẽ mortis, quæ recordatio, veluti viuentẽ mortẽ reddit, quã recordationẽ ſi abijcias, veluti mortua tibi mors eſt; at ſi ea in te vigeat, viuet tibi mors ita vt loco vitę ſit tibi futura, ac per illã ſic viuẽtem ingentes poteris de hoſte reuehere triumphos; nõ ſecus ac Samſon Iud. 15. mortui animalis oſſe, hoc eſt, mandibula, mille Philiſtęos percuſſit. Mors viua mirũ eſt quanta diaboli regno damna inferat, quantum eius vires deprimat, quantis deniq; cladibus infernas hoſtium phalanges afficiat: ſentiet, qui experietur.

8. Si ſapis imitere Samſonẽ eumdẽ Iud. 14. declinauit is à via, vt videret cadauer leonis. Contẽplare, rogo, parumper regũ, ac ſapientũ cadauera. Declina parumper, quæſo te, à via, hoc eſt, deflecte à tuarũ cogitationũ, ac negotiorũ, ſæculariumq; curarum ſemita, ſiſte gradum, dum magnorum ducũ, ac principũ monumẽta vides, & cum Baruch c. 3. 16. dicas: *vbi ſunt principes gẽtiũ, & qui dominantur ſuper beſtias* &c. *exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt.* Non pigeat lectorem Baſilium de morte differentem legere.

9. In hoc cinere multo melius, quã in illo Dan 14. deprehendes aſtus, & Dæmonum dolos, eorum veſtigia obſeruabis prudens, vt mille nocendi artes intelligas, ne te decipiant.

10. Ad hanc per mortẽ reportandã de hoſtib. victoriã accẽdit, ſimulq; docet nos fortiſſimus ille Gedeon, dum milites ſuos talibus inſtruit armis Iud. 7. *dedit tubas in manibus eorũ, lagenasq; vacuas, ac lãpades in medio lagenarũ.* quib. illi muniti armis, clangentib. tubis, lagenis effractis, accenſisq; lãpadibus, fregere hoſtium agmẽ, & de Madianitis glorioſum reuexere triumphum. At nõ minus potentia ſunt arma, quibus nos Chriſtus multò Gedeone præſtantior armat, nimirũ fractæ lagenæ fictiles, hoc eſt, fracta, & in cinerem redacta fictilia noſtra corpora, horrendùm itẽ perſonans extremi iudicij tuba, tartareoq; igne inflammatæ lampades. dicã clarius ſi quis Chriſtianorum pectus muniat aſſidua mortis, iudicij atq; inferni conſideratione, ille, nõ dicã Madianitarum, quod parum eſt, ſed mũdi, ſed Dæmonum innumeras, terribileſq; acies profligabit.

Huius rei meditatio Patrẽ illũ noſtrum Franciſcum Borgiam cõpulit, vt diuitijs, honoribus, dignitatib. nuntio remiſſo abiectiſſimã ſeruorum Dei in Societate noſtra vitam arriperet. dum magnæ illius imperatricis Eliſabethæ cadauer aſpicit, dum eius mortuæ fœditatem & fœtorem aduertit, ſimulq; in memoriã reuocat, qualis illa olim fuerit, quã pulchra, quantis honorib. affecta, lege hiſtoriã apud Ribadanierã. 11.

Poſttemò coronidis loco, antequam huic digreſſioni finẽ imponam, hoc ex Plinio naturalis hiſt. l. 10. c. 33. nõ grauabor referre, perdicem in pauore reſupinam in ſulco, gleba terræ pedibus apprehenſo, ſe operire, nimirum vt aucupis truculentas manus effugiat. Tu quoq;, ſi ſapis, ſi vipereum, ac tartareũ aucupẽ vis euadere, hoc te ſacro puluere operias, & tutus eris. Hæc obiter. 12.

DIGRESSIO II.

In eandem Eccleſiæ cærimoniam.

1. Verba illa: Memento homo &c quid nos doceant.

Horum, quæ ab Eccleſia vſurpantur verborum, *memento homo, quia puluis es, & in puluerẽ reuerteris*, ingis, ac diligẽs meditatio, primùm humilitate, quæ vt virtutum fundamentum eſt, ita & ſalutis initium, imbuet animum.

Deindè vlterius progreſſa, rerũ omniũ, quas admirari mundus ſolet contemptum ſuadebit, qui nõ parũ ad progreſſum in virtute faciendũ pertinet. Tandẽ arctã, quæ ad vitã ducit viã indeſeſſo pede perambulare faciet, in quo conſũmatio quædã vitæ ſpiritalis attenditur; nam *qui perſeuerauerit vſq; in finẽ, hic ſaluus erit.* Vt ergo à primo ordiamur, quis quæſo noſtrũ ſenſu carnis inflatus, adeò longè extra ſe abſceſſit vt non ſubitò ſe intra ſe recipiat, immò in ſe tabeſcat, ſi modò ſerio ſecũ cogitet, quod puluis ſit, quodque in puluerem ſit rediturus. Puluis iſte ſupra caput poſitus, non ne ſingulorũ capita pulſat, ac tundẽs tacitè dicit: *quid ſuperbis terra, & cinis? putredini dic: pater meus es, mater mea, & ſoror mea vermib.* Iob. 17. hæc certè cauſſa eſt; vt nõ humiliemus animas noſtras, quod ceruices, criſtaſq; nõ deprimamus erectas, quia nimirũ in cinerẽ, qui ex cinere ſumus, nos redigẽdos nõ meminimus, non ſic magnus ille Dei amicus Abrahã, & Patriarcha inſignis, cui dictũ: *in ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes*, Gen. 22. qui dũ ante conſpectũ Domini venit, in terrã cadit, pronus adorat, tremẽs loquitur: & in Euangelio ille, quo inter natos mulierũ nõ ſurrexit maior, Ioannes Baptiſta, dũ videt ſecũ ad Iordanis aquas baptizandum 2.

dum accessisse, totus horret, sanctum refugiens
verticem attingere.
3. Quid quęso tam excelsos viros Abrahã, & Ioã-
nẽ tantoper è depressit? recordatio ꝓpriç cõdi-
tionis. *Loquar*, inquit ille, *ad Dominũ, cũ sim pul-*
uis, & cinis? Qui est de terra est, ait hic: *de terra est, &*
de terra loquitur; qui de cœlo venit super oẽs est. Ecce
tibi quãtas habeat vires pulueris huius attenta
cogitatio, præ quo nihil est argentũ, nihil aurũ,
& verò nihil tã pretiosum est in reb. istis, vt cũ
hoc puluere conferri queat, q dũ deprimit, eri-
git; dũ sordidare videtur purgat; dum tenebras
afferre censetur, lumen ingerit immensum.
4. *Sacri pulueris vis & efficacia.* Quantã verò (quod secundũ erat ex tribus ꝓ-
positis) efficacitatẽ habeat hic idẽ puluis ad in-
generandũ animis nostris rerũ omnium, quas
mũdus suspicit despicientiã, siue diuitiæ sint, si-
ue voluptates, siue honores; ille demũ nouit, q
B in huius pulueris meditatione diu ac seriò ver-
satus est. Diuitiæ nõ animũ percellẽt nostrũ, si
te cras moriturũ, i. paulò pòst attẽdas. Quis nã-
que est, qui dicere valeat, crastinus dies illuces-
cet mihi, nũquid arbitramur, ꝙ cùm morietur
homo, sumet omnia, quodue descẽdet cũ eo glo
ria eius? Audi miser scripturã Luc. 12. hominis
cuiusdam diuitis, vberes fructus, ager attulit, &
cogitabat intra se dicẽs: *quid faciã, quia nõ habeo,*
quo congregẽ fructus meos, & dixit, *hoc faciã, destruã*
horrea mea, & maiora faciã, & illuc cõgregabo omnia,
quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicã animæ meæ,
anima habes multa bona posita in annos plurimos, re-
quiesce, comede, bibe, epulare; dixit autẽ illi Deus:
stulte hac nocte animã tuã repetã à te, quæ autẽ para-
sti cuius erũt? rectè igitur Apost. monet: *nihil in-*
tulimus in hũc mundũ, haud dubiũ quia nec auferre
5. *quid possumus*. facilè igitur contẽnit omnia, qui
C semper cogitat in puluerẽ se rediturũ, facilè ho
nores fugit, facilè voluptates fœdissimas despi-
cit, quod carnẽ suã paulò pòst in putredinẽ ver
tendã esse attẽdit, quã horreat, & ocul⁹ inspice-
re, & manus cõtingere. Tũc cubile tuũ nuda, ac
frigida erit humus, & subter te sternetur tinea,
& operimentũ tuũ, futuri sunt vermes, hic diui-
tiarum, hic voluptatum, hic gloriæ finis est. *Va-*
6. *nitas vanitatum dixit ecclesiastes, vanitas vanitatũ,*
& omnia vanitas. Eccl. 1. 2. si dixisset omnia vana
sunt magnũ quid dixisset; Nunc non dixit, vana
sunt, sed *vanitas*, quod quãto sit prinri vehemẽ-
ti⁹, qui nõ percipit frustra ei explicet nostra o-
ratio. neq; id solũ ait, sed *vanitas vanitatum*, qua
phrasi apud heb. vanitatis magnitudo exprimi-
tur. Neq; hoc cõtentus dixisse rursũ, eamdẽ ge-
D minationẽ posuit, vt indicaret, non solũ omnia
7. Insigniter esse vana, & plusquã vana, verũ plus-
quã etiã vanitatẽ. Quis igitur nisi vanus prorsus
hæc appetat? quid autẽ, vel quantũ sit vanũ, vel
vanitas ex notione harũ vocũ intelligere opor
tet, vt sapiẽtis sensũ, mentemq; cõplectaris: va-
nũ igitur tũ apud Latinos, tũ apud hebr. bifariã
accipitur, primũ pro vacuo, & inani, iuxta illud
Poetę: *expectata seges vanis elusit auenis.* Deinde ꝓ
fallaci ponitur, vt est apud eundẽ Poetã: Ni fru-
stra auguriũ vani docuere parẽtes. Apud heb. i-
tẽ, vanũ, vel vanitas, seu vanitas vanitatũ hauel
haualim iuxta Rabi Dauid significat, id ꝙ nõ est
ꝗppiã, i. vacuũ, & inane, aut certè, ꝙ mox desi-
nit, aut euanescit, vt est flatus qui ab ore ꝓcedit.
Sic Psal. *homo vanitati similis factus est*, sequitur e-
A nim: *dies eius sicut vmbra prætereunt*, quod prioris
interpretatio est. Interdũ verò vanum, & vani-
tas, fraudulẽtum, & mendacẽ, & fraudẽ, vel mẽ
daciũ significat, Prou. 13. 11. *Substãtia festinata mi-*
nuetur. heb. *substãtia, quæ est ex vanitate minuetur.*
hoc est, diuitiæ fraude cõparatæ elabẽtur. Item
Ps. 61. 10. *veruntamen vani filij hominum, mendaces*
filij hominum in stateris, vt decipiãt ipsi de vanitate in
idipsum: vbi vani, & mẽdaces nõ alia ratione cõ-
ponuntur, quã apud Virg. 2. Aen. *nec si miserum* 8.
fortuna Sinonẽ finxit, vanũ etiã, mendacemq; improba
finget. Est porrò sensus huius versiculi duplex
(facit. n. egregiè ad rẽ nostrã) primus filij homi-
nũ vani & mendaces in stateris, ita vt si appen-
dantur in stateris, vel ita vt appẽsi in stateris ap-
pareat eos decipere, & nõ tãti esse, quanti putã-
tur. atq; adeò vnã oẽs seipsos vanè, ac mendaci-
B ter decipere, dũ se putant plus esse, quã reuera
sint. Sed elegãtissimè per ... sic secũdo ex-
pones referẽdo (vt in primo sensu) etiã illud, *in*
stateris, ad sequentia potius, per anastrophẽ; si as-
cẽdant, inquit, in alterã libræ lancẽ inanitas, in
alterã verò vniuersum humanũ genus, ignobi-
les, & nobiles, filij hominũ, & filij viri ex hebr.
ꝓfectò inanitas ipsa prępõderabit. heb. ad ver-
bũ, *in stateras vt ascendãt ipsi* (sunt) *præ vanitate pa-*
riter, i. vanitate sunt ad vnũ cuncti leuiores; Est
ergò anastroph. ibi, *in stateris* vt, pro, vt in state-
ris positi decipiãt, & fallãt, ipsi præ vanitate in
idipsum. i. ad vnũ oẽs pariter leuiores vanitate,
q. d. si ponerẽtur in libris credũtur aliquid esse,
& põderare, cũ tamẽ vanitas, si in alterã lancem
inferatur, prępõderatura sit, ita fallunt, & deci-
piunt; nã videntur aliquid esse, & nihil sunt: vi-
dentur futuri multo põderosiores, & tamen ab
inanitate eleuãtur. Elegantissima ... ad de-
C ijciendũ quorũlibet fastũ, & hic sensus videtur
esse verior. Deut. 32. 21. per flexũ quẽdam vani-
tas Idolis tribuitur. *ipsi me prouocauerũt in eo, qui* 9.
nõ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus suis. hoc
est, idolis. Vocat autẽ Moses: vt & Hier. 8. 14. i-
dola hanalim, i. vanitates, tũ quia nihil sunt, tũ
quia specie mẽtiuntur hominem, aut aliud ani-
mal, cũ nec viuãt, nec sentiãt. Hinc Paul. Rõ. 1.
alludẽs ad hebraic. vocẽ, idolum apertè mẽda-
cium vocat. Eccl igitur (vt vnde discessimus cò
regrediamur) hoc ibi agit dũ illud profert, *va-* 10.
nitas vanitatũ &c. vt animos mortalium affixos
vmbris rerum terrenarũ ab earum amore abdu
cat, quod vt ꝑsuadeat ipsa rerum experientia se
cõperisse affirmat omnia q̃ sub sole sunt & ina-
D nia esse, & fallacia, etenim vapor fumi, & aura
tenuis sunt, quæ mox euanescũt. Deindè primo
quidẽ aspectu cõceptæ animo spei applaudunt,
sed posteà frustrantur, promittunt fęlicitatem,
sed nõ præstãt, nec tãtum nõ præstant, sed in æ-
ternã miseriã præcipites agũt sectatores. Igitur
filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis
vanitatem, & quæritis mendacium?
Restat tertium eorũ quæ initio proposuim⁹; 11.
quid quæso aliud præmissæ hæ inserũt, quàm vt *Ad pœnitẽtiã inuitat.*
illud gnauiter, diligenterq; obeam⁹, quod mo-
net Ioel. 2. *cõuertimini ad me in toto corde vestro, in*
ieiunio, & fletu, & plãctu, & scindite corda vestra, &
nõ vestimenta vestra? Fac igitur iuxta Apost. cõsi-
lium Rõ. 6. sicut exhibuistis mẽbra vestra ser-
uire immũditiæ & iniquitati ad iniquitatẽ, ita
nũc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in

san-

sanctificationẽ. Audi eum de quo cęlestis testatur Pater, *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi cõplacui*, iubet verò vt ipsum audiamus; quid igitur hic? cùm ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, de deserto, vbi erat cum bestijs in Galilæã venit, sic euangelium exorsꝰ: *Pœnitentiã agite, appropinquauit.n.regnũ cœlorum*, & vt cętera pœnitentiæ opera omittã: Audi de ieiunio ad quod nos quadragesimæ tẽpore in-

12. *Tres ieiunij conditiones.* uitat ecclesia, quid idẽ Christus præcipiat: *Cũ ieiunatis nolite* &c. tres statuit cõditiones, quibus uos ieiunare vult. Cũ ieiunas nõ tuã quæras gloriã, sed Dei, hoc age vt ille sanctificetur, nõ vt tu lauderis. Vnge caput tuũ. Vngitur caput, cũ propter Deũ, & Christũ, qui secundũ Apos. caput est nostrũ, ieiuniũ assumitur, hæc est prima cõditio, q̃ ieiuniũ Deo acceptũ reddit si in veritate fiat, si absit hypocrisis, fictio, & simulatio.

13. Secunda est, vt in animo non vigeat affectus peccandi, petierãt Iudæi à Deo, cur non respexisset eorũ ieiunia. Respõdit ille Isa. 58. 8. *ecce in die ieiunij vestri inuenitur volũtas vestra.* vbi volũtas ex heb. vehementẽ affectũ animi, & propẽsionem in aliquid significat. Vt sit sensus: quia volũtati vestrę vehementer propensæ in auaritiam, voluptatem, superbiam studetis, vtinam hoc in ipsis quadragesimæ ieiunijs Christiani nõ agerẽt, & quidem tanto turpius, quanto sanctiores hebræis esse deberẽt. *nolite ieiunare sicut vsq; in hãc diẽ, vt audiatur in excelso clamor vester,* inquit Dominus, *nõ ne hoc est magis ieiunium, quod elegi? dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes* &c. hoc ergò docuit Dominus cùm dixit: *faciem tuam laua*. Facies conscientia est. hanc lauamus, quando deponimus affectũ peccandi, & plangimus, quod peccatum est.

14. Tertia cõditio, vt prædictis opera admisceamus charitatis, qualia sunt esuriẽtẽ pascere, nudũ operire, egenos, vagosq; in domũ inducere, & quæ pterea loco ci. docet Isa. Hãc conditionẽ satis aptè nobis demõstrat Dominꝰ, cũ ait: *nolite thesaurizare vobis thesauros in terra* &c. *thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo*, & quæ sequuntur.

DIGRESSIO III.

Quod oratio, ieiunium, & eleemosyna rectè vnà consocientur, vtilissimeque iungantur, quod & Christus hoc c. insinuauit hæc tria simul tradẽs, & Orationi ieiuniũ, & eleemosynã adiũgens.

1. *Angeli Raphaelis optima doctrina.* RAphael Tob. 12. 8. hanc, quã nunc tractamus doctrinã paucis quidẽ, sed cœlestib. planè verbis edocuit: *bona est*, inquit, *oratio cũ ieiunio, & eleemosyna magis, quã thesauros auri recondere:* Non quod nunquã esse debeat oratio, quin simul quispiam ieiunet, stipem det, aut contra. Sed quod hæc vtilissimè iungantur, meritoque consociẽtur. Alioquin sententia potest esse, bona est oratio, & ieiunium; & eleemosyna, quia tria hæc Tob. & Sara crebrò admodum colere, vnaque consociare solebant. Prior tamẽ sensus textui conuenientior est, & Theologis, sanctisque Patribus. ideò .n. aiunt quidam duabus in cœlum alis surrigi, humoq; attolli orationem, ieiunio, & eleemosyna.

2. Verũ cur oratio cum eleemosyna, & ieiunio, Raphaele teste, Deo gratissima est? an quia cùm

A oratio sit, vt Damasc. inquit, eleuatio mentis in Deum, tanto magis mens ipsa eleuatur, quanto oĩãs à grauaminibus expeditior existit? duo .n. *Duo hominis grauamina.*
sunt grauamina, quæ mortales valdè deprimũt; oblectamentum carnis videl. & terrenorum affectus. Illud autem grauãti corpori animã subijcit: & hic fecibus terræ ipsam animã suffocat. Hinc ab vtroque expeditus homo, faciliùs ad Deum mente conscendit; an quia si oratio eleemosynæ associatur, operi charitatis, Deo gratissimo coniungitur. Et si ieiuniũ addatur, quãto magis animalis homo, per ipsum debilitatur, tanto magis spiritualis roboratur? His igitur, tanquam duabus alis euolat oratio; Sic ille.

Ad eandem rẽ, nempè ad tria ista connecten- 3. *Sterilis oratio inefficax.*
B da hortatur D. Cyp. l. de ora. Dom. *orantes* ait, *non infructuosis, nec nudis precibus ad Deum veniãt; inefficax petitio est, cùm precatur Deum sterilis oratio. Nam cũ omnis arbor non faciens fructũ excidatur, & in ignem mittatur, vtique & sermo nõ habens fructũ pmereri Deũ nõ potest; qui nulla est operatione fœcũdus. Et ideò scriptura Diuina instruit dicens: bona est oratio cũ ieiunio & eleemosyna. nã qui in die iudicij præmium pro operibus & elemosynis redditurus est, hodie quoque orationis cum operatione venientis benignus auditor est.* Et speciatim de misericordia 4.
in l. de opere, & de eleemosyna idem Cyprian. sic scribit: *qui obturat aures, ne audiat imbecillum, & ipse inuocabit Deum, & non erit qui exaudiat eũ. neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit; aut impetrabit de Diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pau-*
C *peris non fuerit humanus. Quod item in Ps. Spiritus S. declarat, & probat dicens: Beatus qui intelligit super egenum & pauperẽ, in die mala liberabit eũ Dominus.*

Quorum præceptorum memor Dan. 4. 24. cùm Rex 5.
Nabuchodonosor aduerso somnio territus, æstuaret pro auertendis malis ad diuinam opem impetrandam remedium dedit, dicens: quamobrẽ rex consilium meum placeat tibi, & peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum. forsitan ignoscet (Deus) *debitis tuis. Cui rex non obtemperans aduersa, quæ viderat & infesta perpessus est: quæ euadere, & vitare potuisset, si peccata sua eleemosynis redemisset.* Hæc Cyprian.

Theologi passim & D. Tho. in ad. q. 15. a. 3. o- 6.
pera omnia satisfactoria in vniuersum reuoca- *Opera satisfactoria tria.*
re solent ad tria hæc, orationẽ, ieiuniũ, & eleemosynã: quoniã his tribus generib. operũ quasi priuamus, & abdicamus nos tribus etiã bonorũ
D generibus, ad quæ referũtur omnia, nẽpè bonis corporis per ieiunium; bonis fortunę per eleemosynã; & quodãmodo etiã bonis animæ per orationem; non quia oratio nobis omnino illa detrahat, (nec enim possunt animi bona per aliquem virtutis actum verè auferri) sed quia illa per orationem certè Deo subijcimus & eatenus quidem quodãmodo nos illis abdicamus.

Est & alia ratio, cùm omnia opera satisfacto- 7.
ria ad hęc tria genera possint reuocari: nempè si in satisfactione rationem etiã medicinæ, & cautelæ consideremus, ita .n. ad orationem referri possunt opera, quę valent ad euitanda ea peccata, quæ committuntur ex superbia vitæ; ad ieiunium, quæ valent ad cauẽdum illa, quæ cõmittuntur ex concupiscentia carnis; ad eleemosynã illa, quæ valent ad cauendũ ea quæ committuntur ex concupiscentia oculorum, ex quibus tri-

bus quasi radicibus oriũtur omnia peccata quæ sunt in mundo vt ait. D. Ioa. & explicat D. Tho. lo. ci. vide Valen. to. 4. d. 7. q. 14. de satisfact. p. 3.

8. His accedit, quod per omnem virtutem ordinamur, vel ad Deum, vel ad proximum, vel quoad nos ipsos. Per hæc ergò tria possumus Deo satisfacere. Ad hæc per tria ista membra significantur: nam per orationem ad Deum ordinamur, & sub illa continentur omnes actus religionis, charitatis, & similes, vt satisfactorij; per eleemosynam ordinamur ad proximum, ad quam reuocatur omnis actus honestus, qui ad alterum tendit, & qua parte pœnalis est, potest esse satisfactorius. Per ieiunium benè disponimur in nobis ipsis, sub quo comprehenduntur cunctæ corporis afflictationes, persequutiones, affectuum moderationes, & huiusmodi.

De his tribus operibus qui nam auctores tractent, docet Valen. to. 3. d. 3. q. 9. de eleemosyna, & d. 9. q. 2. de ieiu. & d. 6. q. 2. de oration iuitio semper.

DIGRESSIO IV.

MORALIS

In ver. 24. *Nemo potest duobus Dominis seruire*: Quod Deus sit supremus omnium Dominus, & quod illi multis nominibus seruiendum sit.

1. VOlens Diuus Thomas 1. 2. q. 1. a. 5. ostendere vnius hominis non posse esse multos vltimos fines, ostendit id ex hoc loco Euangelij, quem præ manibus habemus; quod *nemo posit duobus Dominis seruire*. Id quod etiam hac ratione confirmat: vltimus finis est bonum vndequaque perfectum, & omnino absolutum. Quod autem tale est, oportet vt ita appetentis ipsum satiet appetitum, vt nihil præterea relinquatur extra ipsum appetendum. Adhæc, esse vltimum, ac supremum finem, idem est, ac esse aliquod primum omnium operationum principium propter quod omnia, & vt ipsum propter se sit. sed qund est huiusmodi non potest esse nisi vnum, hinc enim fit vt, sicut in omnibus motibus necesse est tandem deuenire ad vnum primum moues immotum; ita & in appetendo ad vnum finem deuenire necessè sit. Ergò vnus est Dominus supremus; idem enim qui finis imperans, & mouens, idem & supremus Dominus est. ex hac ergò subtili ratione D. Thomæ habemus, vnum dumtaxat posse esse omnium dominum, nec in plures id nominis competere. Verùm, cùm aliundè constet solum Deum esse posse hunc vltimum finem: ipse enim est *principium & finis*, *primus & nouissimus*, sequitur quod vt inuolucrum clypei caussa factum est, vt vagina gladij, vt domus inhabitandi gratia, sic homo propter Deum. ergò illi subiectum, ac veluti mancipatum esse oportet, seque ad eum tanquam ad regulam, à qua deflectere nefas sit, conuertere debeat. & hæc sit prima ratio, quæ nos seruituti Dei totos adigit.

Vnus homini vltimus finis.

2. Sed præter hanc primam rationem ex fine vltimo desumptam, aliæ sunt vt ad vulgi captum magis accommodatæ, ita non minus veræ, quæ necessariò efficiunt humanam naturam ex ipsa sua conditione verum, ac legitimum Dominum habere summum illud, & infinitum numen, à cuius nutu, & arbitrio tota dependere, & ad quod totam vitam, & actiones singulas referre debeat. Secunda igitur ratio duci potest ex diuinæ naturæ præstantia; verissimum enim est quod Aristot. 1. politicorum cap. 3. demonstrat; tantam esse posse inter res ipsas creatas distantiam, vt aliæ alijs naturali iure subdantur; nam in homine ratione procul dubio tanquam natura digniori principatus supra cæteras vires debetur, inter animalia homini; inter homines, qui maximè corporis forma, virtute, prudentia, ac iudicio pollet, eum dicimus esse dignum imperio; imò & inter res naturales inanimas, vt quid præstantius, ita dominari cæteris videtur, velut ignis cæteris elementis, sol reliquis astris Igitur quanto id verius rogo erit, inter Deum, & hominem, inter quos immensum intercedit interuallum si naturæ, sapientiæ, bonitatis, potentiæ, & aliorum eiusmodi proprietatum conditionem spectes? est enim homo si cum infinito illo numine comparetur, non dicam vt punctum sicut terra est respectu totius cœli complexus, sed vt nihilum potius: Etenim *magnus Dominus, & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis*. Est ergò natura princeps, ac dominus omnium, à cuius iussu ne pedem quidem, aut latum digitum, vt dicitur, recedere vnquam decet.

Iam sit tertia ratio quæ tota à creatione petitur. Deo rerum omnium (licèt aliæ non essent rationes) ideò legitimus dominatus tribuitur; quia ab illo conditæ sunt. sic enim Dauid testatur, *Domini est terra, & plenitudo eius*. itemque *ipsius est mare*; cuius rei mox caussam postulans, subdens ait: *& ipse fecit illud, & aridam fundauerunt manus eius*. Proindè meritò Aggæi. 2. 9. *meum*, inquit Deus, *est argentum, & meum est aurum*. & in lib. Iob cap. 41. 2. *omnia quæ sub cœlo sunt, mea sunt*; nimirum, omnium est ipse conditor. quam rationem Paulus Actor. 17. 24. cùm apud Athenienses concionaretur, sapientissimè vsurpauit; *Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cœli, & terræ cùm sit Dominus*. ergò quis non videat clarissime ex his colligi, hominum dominatum Deo hac etiam ratione deberi? quod rectè vidit Bernardus de quadru. debito, dum sic scripsit: *Ecce*, inquit, *in ianuis est qui fecit cœlum, & terram, & creator tuus est, tu creatura; tu seruus, ille Dominus; ille figulus, tu figmentum. totum ergò quod es, illi debes à quo totum habes, illi præcipuè Domino, qui & te fecit, & benefecit tibi*, &c. huic re vera totis medullis, totis viribus seruiendum, ne fortè indignationis oculo te respiciat, & despiciat, & conterat in æternum. 3.

Huic autem creationis vinculo, quo ad seruiendum Deo arctissimè astringimur, additur, vt tantò fortius sit, præceptum diuinũ, quo, incredibili caritatis significatione iubet Deus a- 4.

mart

mari feà nobis potius, quàm ſibi ſeruiri; in quo tamen amoris præcepto, & ſeruitus, & timor, & obedientia ſub ſuauiſſimo amoris nomine, continentur; amor enim, qui animã facit potius eſſe vbi amat, quàm vbi animat, ad obſequendum Deo quem amat, eumque timendum, maximam habet efficacitatem; & hæc quarta tanti debiti, quo Deo ſeruire tenemur, eſſe ratio poteſt, quæ tota ex præcepto diuinæ dilectionis ſumitur.

5. Eſt & quinta cauſſa eiuſdem debiti tam magna, vt eam non modò verbis exprimere, verùm nec cogitatione complecti quis valeat, quam Paulus 1. ad Corinth. 6. 20. paucis aperuit, *non eſtis*, inquit, *veſtri, empti enim eſtis pretio magno*; hoc autem eſt totus ipſe Chriſtus nobis datus, totus in noſtros vſus expenſus; nam & ſanguinem ſuum fudit, & animam poſuit, & cruciatus atroces ſuſtulit, ne ego infelix peccator perpetuos ſuſtinerem; ſumus ergo illi obnoxij quaſi ſerui emptitij; iam inquit Bernardus de diligendo Deo, *ſi totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo?* nec enim tam facilè refectus, quàm factus: denique paulò poſt ſubdit, *in primo opere me mihi dedit, in ſecundo ſe, & vbi ſe dedit, me mihi reddidit, datus ergo & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro ſe? nam etiam ſi me millies rependere poſſem, quid ſum ego ad Deum?*

6. Accedit his & ſexta cauſſa ex præmij immenſitate; impendendo enim ac dando nolmetipſos æternam illam gloriam, felicitatemque emere poſſumus. *Res enim iſta* (id eſt illa gloria) inquit Auguſtinus, *tanti valet, quantum es tu; te da, & habebis illam.* Vide ergo quàm magnum præmium, quàm ingens merces tuo in Deum obſequio propoſita ſint: quod bonum ſi aſſequare, & Deus poſſidebit te, & Deum tu poſſidebis, & ita erit tibi Deus omnia in omnibus. incipe ergo nunc à Deo poſſideri, te totum illi impendendo, vt poſtea perfectiſſimè ab illo poſſidearis in gloria, eumque ſine fine poſſideas, id eſt, habeas omne bonum.

7. Poſtremo & eſt vltima ratio meminiſſe oportet eius promiſſionis, qua in baptiſmo regenerati, vltrò ac ſponte Dei nos ſeruituti ſubiecimus, ac veluti iureiurando ſtrinximus. Quod ſi fidem datam frangere, & iuſiurandum violare ſcelus eſt, quantum erit non ſtare dictis, atque conuentis in ijs, quæ Deo fide data promiſiſti? in mentem reuoca, quid interrogatus, an abrenunciares diabolo, & operibus eius, reſponderis; renunciare te pollicitus es: vide cui promiſeris, & renuncia non verbis ſolum, ſed etiam moribus. Quamquam & ipſe baptiſmus pactum quoddam eſt cum Deo initum ſecundæ vitæ purioris, ac ſanctioris inſtituti in eo poſiti, quod expreſſit Apoſtolus ad Coloſſ. 3. 3. *mortui eſtis, & vita veſtra eſt abſcondita cum Chriſto in Deo.* Cùm ergò tam multis, tam efficacibus rationibus aſtringamur ſeruituti Dei, quis erit tam amens, tam à recta ratione alienus, qui Deo neglecto, vero, ſolo, ac naturali Domino, dæmoni ſe, carniſque voluptatibus, vel mundo, in ſeruum tradere velit; cuius ſeruitutis ſtipendium non aliud ſit, quàm mors?

A Sed vide quanti Deus hominis ſeruitutem, & obſequium faciat: Tertullianus contra Hermogenem acutè obſeruauit ſcripturam ſacram numquam antea Deum Domini titulum honoraſſe, donec hominem condidiſſet. Cœlos condiderat, in illis angelos, volucres in aere, in mari piſces, animantia in terra, quorum omnium, quamuis reuera Dominus eſſet, numquam tamen ſe *Dominum* appellari voluit, ſed tantum Deum dici ſe placuit; *In principio creauit Deus cœlum & terram* &c. At vbi ad hominem ventum eſt, vbi illum de terra produxit, tunc demum Domini nomen aſſumpſit. Sic enim legimus: *Formauit igitur Dominus hominem de limo terræ*, quia nimirum, voluit illum ſibi peculiari quadam ratione obnoxium eſſe, ſupra cetera animantia declarare, ſimulq; B monere hominem, ne ſe, ſuæ dignitatis oblitus, rebus his fluxis, ac caducis, cum inſigni ignominia ſubderet; ſed cœleſtibus potius inhærens ſupremum finem ſuum, ac Dominum, cui inſeruire debeat, ante oculos ſemper haberet. 8. *Deus magnifacit hominis ſeruitutem.*

Quare meritò Chriſtus Dominus dixit, neminem poſſe Deo, ac mammonæ ſimul ſeruire; nam qui diuitijs non ſeruit, ſed illas ſibi, ac Deo ſeruire compellit, poteſt Deo ſeruire. Neque enim dictum eſt, non poteſtis Deo ſeruire, & diuitias habere, habuere namque illas Patriarchæ, habuere Reges plures ſancti, & Deo deuoti, & tamen C diligentiſſimè Deo ſeruierunt. At diuitijs ſeruire, ita vt ſimul Deo ſeruias, hoc ipſum eſt quod dicimus ſimul ſtare non poſſe, & omninò qui mancipium diuitiarum eſt, eſſe Dei ſeruus numquam poterit: quod ſi ſcire aues vnde cognoſcere poſſis, num tu diuitijs, an illæ tibi dominentur; diſce de Centurione, quid ſit alijs dominari, & intelliges quod deſideras: *Ego*, inquit ille, *homo ſum, ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites, & dico huic, vade, & vadit, & ſeruo meo fac hoc, & facit.* Ergò ſi diuitijs vteris tanquam poteſtatem & dominium in illas habens, & eas nunc ad Xenodochia, nunc ad pauperum domos, nunc ad pedes Apoſtolorum mittis Dominus illarum es; tu illis, non illæ tibi dominantur. E contrario ſi occurres inopi à te ſtipem Chriſti nomiD ne mendicanti, & oculos aliò conuertas, obtures aures, & indè te proripias, non auſus diuitias contingere; mancipium es, & quidem vile Mammonæ. Et verò quis non eum diuitiarum ſeruum dixerit, qui in illis acquirendis, conſeruandis, amplificandis nimium ſolicitus eſt, qui traijcit maria, altiſſimos montes ſuperat, æſtuat, riget, nullo parcit labori, vt tandem diues ſit. An non iſti diuitiæ imperant, & mittunt quò volunt? an non cogunt laborare, an non vtuntur vt mancipio? 9. *Habere diuitias quis poteſt, neque tamen illis ſeruire.*

De his enim Dauid Pſal. 75. 6. verè dicit: *dormierunt ſomnum ſuum, & nihil inuenerunt viri diuitiarum in manibus ſuis*; ſomnio enim ſimilis eſt vita eorum hominum, qui viri diuitiarũ ſunt, hoc eſt, quibus diuitiæ dominantur, neq; enim dixit Propheta diuitias virorũ, ſed viros diui- 10. *Diuitiarũ mãcipia ſomnian. ibus ſimiles.*

tiarum; ij enim quib. diuitiæ dominãtur, & qui illis nõ vtuntur vt instrumento ad bona opera, cũ tempus moriendi adest, nihil inueniũt boni in manibus suis, quod per diuitias assecuti fuerint; sed gemũt potius se simul & diuitijs orbari, & cælestib. bonis excludi; & tandẽ vident miseri omnia illa, in quibus confidebant, tanquam somnium abijsse, & velut fumum euanuisse.

11. Proindè meritò ab his abhorrẽs Iob 21.16. ait; *verumtamẽ, quia nõ sunt in manu eorũ bona sua, consiliũ eorum longè sit à me.* Quod Hier. ex Hebr. sic vertit: *nõ inuenerunt, viri exercitus, manus suas*, nimirum, quamuis potentes ac fortes, tenacissimè diuitias suas amplexati fuerint; ipsas tamẽ cum diuitijs manus, videtur Iustus Iudex Deus, illis præcidisse, vt neq; diuitias retinere possent, & cõseruare, nec manus extẽdere ad cælestis præmij consecutionem, quas ad furta, & rapinas, nõ ad pauperes extẽderũt. quo potest nostra lectio rectè accõmodari, qua significatur simul cũ vita vsum, atq; potestatẽ fruẽdi suis diuitijs illis ademptam esse. D. Greg. allegoricè potius ait: *bona in manu habet, qui despiciẽdo temporalia sub dominio mentis premit.* Iusti aliquando diuitias possederunt, nõ tamẽ in corde eas reposuerũt, obediẽtes illi, quod dicitur in Ps. 61. *diuitiæ si affluant nolite cor apponere*, in manu eas collocauerũt, vt eas largirẽtur, & eis vterentur tanquã Domini. qui verò diuitijs seruit, nõ eas habitas manu tenet, sed ab eis, quas habet captiua mẽte tenetur; ideò consilium eorum longè sit à me. quodnam consilium? temporalibus frui, æterna negligere, salutẽ temporalẽ cum damno interiori appetere.

12. *Diuitiarum seruitus idololatria.* Nihil istis curę est quod Dominus præcipit, *quærite primũ regnũ Dei*, &, *Nemo potest duob. Dominis seruire, Deo & Mammonæ.* Ceterum isthęc tã vilis diuitiarũ seruitus adeò in Christiano præsertim homine magnũ scelus est, vt in scripturis cum idololatria cõparetur; sic .n. testis est eius rei locupletissimus Paul. Ephes. 5.5. sic scribens; *hoc .n. scitote intelligẽtes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorũ seruitus, nõ habet hereditatẽ in regno Christi, & Dei.* nam vt rectè ait Hier. ad Rusticũ Monacum, *ridiculũ videtur quod aliquis iudicetur idololatra, quia duo grana thuris offert creaturæ, quæ Deo debuit offerre, & ille nõ iudicetur idololatra, qui totũ seruitium vitæ, quod Deo debuit offerre, offert creaturæ.* Hæc Hier. nõ negans ex genere quidẽ suo, vt aiunt, grauius peccatum esse idololatriã, sed significans multis alijs circumstantijs spectatis, grauissimũ scelus esse auaritiã, & quandã idololatriæ formã, vel speciem, quæ sententia sic stabiliri potest: primũ quidem quod diues se colat vt Deũ, & verè etiã coli ab omnibus velit, se superiorẽ omnibus, nullius egentẽ existimat, & à se ceteros pendere gaudet; deniq; veluti quendã Deũ tantũ se non odorari vult. Quare Paul. 1. ad Tim. 6.17. verissimè dixit: *diuitib. huius sæculi præcipe nõ sublime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum:* facilè enim in superbiã erigitur diues, quod exẽplo Nabuchodonosor Arphaxat Iudith. 1. & Amã Esth. 6. ita clarũ est vt probatione nõ egeat. Deinde & hac ratione idem confirmari potest insanã diuitiarũ cupiditatẽ quoddã idololatrandi genus esse; etenim auarus diuitias quasi Deũ colit, cùm nõ solũ propter eas Deũ relinquat, sed in eis totam spem suã collocet, nec se vllo præterea indigere putet cùm eas possidet; & nihili pẽdere videtur quod cælestib. rebus atq; adeò Deo ipso priuetur, & ita viuit, vt maximũ malum arbitretur si diuitijs careat, summũ verò bonũ si illis affluat; isti enim sunt, de quib. Dauid Ps. 48.7. *qui confidunt in virtute sua, & in multitudine diuitiarũ suarum gloriantur.* Experiẽtur miseri errorẽ suũ, cũ ad extremũ diem rideri se à contemptorib. diuitiarũ dolebũt, atq; omni ope destitui; de huiusmodi enim diuite ait Vates Psa. 51.8. *videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt, & dicẽt: Ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum.* Igitur cùm hæc in diuitiarum amatoribus cernantur potissimum, neque ita clarè in alijs peccatis appareant, non mirum si idololatriæ nomen potius auaritiæ tribuatur, quàm alijs.

DIGRESSIO V.

Septem singularia Dei beneficia, quæ olim populus Hebræus habuerat, aptãtur septem alijs prærogatiuis, quibus à Deo donantur qui ei seruiunt.

Diuus Chrys. orat. 3. aduersus Iudæos, Nicolaus de Lyra super 6. ca. prioris li. Machabæorũ, & Petrus Galatinus li. 4. c. 17. referũt septẽ insignia Dei beneficia, quibus olim Deus peculiarem sibi populũ affecerat, quibus postea Iudæi Babylone reuersi caruere post captiuitatẽ Babylonicã; quæ ego ad Dei seruos conabor hic accõmodare. Vnũ fuit arca fœderis à Mose fabricata, qua postea caruisse Hebræos non obscurè ex Ierem. c. 3.16. haberi potest. *In diebus illis*, inquit, *nõ dicent vltra; arca testamenti Domini, neq; ascendet super cor, neq; recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet vltra.* Erat arca ex lignis settim. Erat setta arbor nascens in deserto Arabiæ similitudine accedẽs ad spinã albam colore, & folijs, nõ magnitudine; erat enim multò maior. Eius lignum forte, imputribile, læue, atq; adeò pulcrum. tegebatur arca auro, coronam habens circumcirca; in ea tabulæ duæ lapideæ Sic. 3. Reg. 8.9. *in arca autem non erat aliud, nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses in Horeb.* idem dicitur 2. Par. 5.10. Quare cùm Paulus ad Hebr. 9.4. dicit, *in qua vrna aurea habẽs mãna, & virga Aaron quæ fronduerat; & tabulæ testamenti*, vel sumit, in, pro, cum, hoc est, cum qua, more Hebræo; vt Oseæ 4.3. *propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea, in bestia agri, & in volucre cæli*; pro *cum volucre*, & *cum bestia*: vel, *in qua*, refertur ad tabernaculum. Est enim Græcè fœminini generis σκηνή. Erant ergò vrna cum manna coram arca, itemque virga Aaron, &c.

Hoc ergo beneficium facilè erit ostendere in seruis Dei. Est enim iustus Dei seruus singulari Dei beneficio arca Dei, in qua Dei dona continentur; vestitur vndique auro, nimirum caritate. Nascitur in deserto mundi huius, & proindè de lignis settim conflata dicitur fuisse arca; quæ ligna tres insignes prærogatiuas seruorum Dei significant. Sunt enim fortes, corruptioni minimè obnoxij, & benè politi. fortes contra innumeras inferni phalangangas; corruptioni peccatorũ non obnoxij, quib. Dei munere liberantur; nã leuiora peccata licèt contrahant, non itẽ propter illa corruptioni, & interitui patent: poliuntur quoq; subinde, & pulcriores efficiũ-

tur,

A B C D (section letters between columns)

Margin notes (right): 1. [beside "Diuus Chrys."]; 2. *Iustus Dei seruus &c.* [beside "Hoc ergo beneficium"]

tur, præclaris Dei donis & munerib. insigniti. gestant supra se, vt & arca, coronã, quã si gloriã illã cœlestẽ, quã expectant, dixeris, næ tu haud erraueris, hæc enim à Deo illis parata velut supra caput iusti eminet. Quoniã vero lex Dei in corde ipsius iusti est, proindè meritò dicemus legis tabulas esse in hoc mystica arca, hoc est, in anima iusti: nec illud caret mysterio, quod corã arca essent mãna, & virga; fruitur. n. Dei seruus, & saginatur sanctissimo Christi corpore, omnẽ in se suauitatẽ & dulcorẽ claudente, & Christi summi sacerdotis crucem longè præstantiorem Aaronis virga, intentis oculis rationis, tanquam ante se positam contemplatur. Hoc ergo sit primum priuilegium, & prærogatiua seruorum Dei, respondens primo Hebræorum.

3. Alterum verò hebræi populi beneficiũ erat propitiatoriũ, quod vocabãt, aureũ illud omninò: quod nihil aliud erat, quã operculũ, quo arca tegebatur, vnde oracula, & responsa Dei frequenter Iudæis dabãtur. ante hoc operculũ erãt duo cherubim, quorũ vultus orientẽ versus spectabant, occidentẽ humeri, & duabus alis hinc meridiem, illinc Aquilonẽ indicabant. reliquis duabus propitiatoriũ obnubebãt. Quæ sic ad rẽ nostrã accõmodari possunt: propitiatoriũ Christus est, de quo 1. Ioan. 2. 2. *Ipse est propitiatio pro peccatis nostris*, ante cuius conspectũ sunt omnes Angelorũ chori, cumq; perpetuò reuerentur, & adorãt; quib. Pater, *cum iterũ introduxit primogenitũ in orbẽ terræ, dixit, & adorent eum omnes Angeli Dei* ad Heb. 1. 6. aptè verò ad rem nostrã dicitur propitiatoriũ supra arcã pẽdere, qoia Christus Dominus singulari quadã ratione ac prouidentia, rectorẽ, pastorẽ, & protectorẽ exhibet se seruorũ suorũ, & eos protegit à quacũq; hostiũ impressione, & malorũ incursu, de seruis n. suis dicere verè potest Deus quod olim dixit de peculiari sibi gente Hebræorũ Exod. 19. 4. 5. 6. *vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptijs, quomodo portauerim vos super alã Aquilarũ, & assumpserim mihi, si ergò audieritis vocẽ meã, & custodieritis pactũ meũ, eritis mihi in peculium de cunctis populis. mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnũ sacerdotale, & gens sancta*, hãc autẽ singularẽ in suus seruos curã, in Iobi historia manifestissimo argumento cernere possumus. De quo vel ipse dæmon c. 1. Iob. 10. testatur, *nonne tu vallasti eũ, ac domũ eius, vniuersamq; substantiã p circuitũ, operib manuũ eius benedixisti, & possessio eius creuit in terra*; & de Iusto Dauid, *gloria*, inquit, *& honore coronasti eum*. Etenim Christus est gloria, & diadema decoris, capitib iustorũ imminens. Ex hoc verò propitiatorio deriuãtur ad Sanctos Dei seruos dona, & doctrinę lux. ipse. n. Christus est ipsorũ doctor, illustrator, ipse in eos cęlestes voluptates instillat; arcana diuina aperit; denique ipse est qui de anima dicit Oseæ 2. 14. *ducam eam in solitudinem, & ibi loquar ad cor eius.*

Propitiatoriũ Iudæorũ Christum figurabat.

4. Tertia erat Iudæorũ prærogatiua fulgor ex duodecim lapidib pretiosis, qui erãt in rationali pontificis, mirabiliter emicãs, atq; exsplẽdescens, & futuros euẽtus Iudæis præmõstrans, cuius rei testẽ habemus Iof. l. 3. antiq. Iud. c. 9. Porrò hi lapides Vrim & Tummim Heb. nomine etiã signabantur, quod illorũ fulgore futura etiã prædicerentur; vel certè quod ad eorũ præsentiã sacerdos verè futura aliquando prædiceret. qua de re Exod. 28. 30. *pones aurẽ in rationali iudicij doctrinã, & veritatẽ, quæ erũt in pectore Aarõ.* Sed neq; hic fulgor, & longè etiã præstãtior seruis Dei deest. Etenim virtutes, quib. illorũ animus diuinius fulget, tanquã clarissima sidera, nõ mentẽ illorũ tantũ illustrant, sed vniuerso etiã mundo lucẽ afferunt incredibilẽ, quo sanè fulgore præmonstrantur multò nobiliores futuri euentus, victoria scil. de prostratis, triũphatisq; hostibus animæ, & cælestis gloriæ adeptio; neq; enim aliondè melius quàm ex virtutibus quæ animo insunt, augurari de hoste victoriam, & cælestis palmæ consecutionem possumus.

Fulgor ex lapidibus pretiosis.

Quartũ beneficiũ fuit Spiritus S. gratia, spectabili aliquo signo interdũ immiscẽs se sacræ vnctioni, qua vngebãtur Reges, & Pontifices: hæc ergo vnctio rectè significat donum gratiæ, qua consortes, & participes sunt iusti naturę diuinę. 5.
Hoc ergò nõ sine interuentu Spiritus S. tanquã diuino oleo vngũtur; lucet enim oleũ, vulnerib. medetur; luctatoribus vtile est, atq; cursoribus; & gratia Dei lumẽ est quoddã cęleste; medicinã facit peccatis nostris; fortes etiã, & robustos ad luctandũ reddit, & ad currendũ viã mandatorũ Dei alacres, & prõptos facit. Spectabilis est etiã aliquo modo spiritualis hæc iustorũ vnctio, nã ex operationib. Sanctis, & ardore spiritus seruorum Dei, quasi oculis corporis cernitur. nec minus efficax hęc quã illa vnctio, nã & sacerdotes, & Reges facit, cùm pij ius per illã ad cæleste regnũ consequendũ acquirãt, & vt acceptabiles Deo hostias offerre possint, idoneos facit, dum vel seipsos Deo cõsecrãt, vel bona opera in Dei laudẽ, & proximorũ vtilitatẽ offerunt. de quib. sacrificijs Malachiã interpretari possumus c. 3. 3. *& purgabit filios Leui* (i. sacerdotes noui testamẽti; quorũ figura fuerũt filij Leui. vbi licèt de veris sacerdotibus sermo præcipuè esse videatur, possumus tamen mystico sensu intelligere oẽs iustos.) *& colabit eos quasi aurũ, & quasi argentum* (aurũ n. purificatur igne, & colatur, vt penitus secernatur scoria, & immunditia omnis) *& erũt Domino offerentes sacrificia in iustitia* (castè, & sanctè ministrabunt, nõ vt sacerdotes illi de quib. locutus fuerat Mala. c. 2.) *& placebit Domino sacrificiũ Iuda & Hierusalẽ* (Ecclesiæ Christi) *sicut dies sæculi, & sicut anni antiqui* (sicut sacrificia vetera quæ accepta habere Deus dignatus est; vbi sicut non æqualitatem, sed similitudinem quandam rei figuratæ ad figuram significat.

Quintũ erat ignis de cęlo lapsus, & cõsumẽs sacrificia, huius instar esse caritatẽ à Deo cælitus infusã animis seruorũ suorũ, est qui dubitet nemo, modò charitatis vim & dignitatẽ teneat. Et verò hunc ignẽ pollicitus est Dominus Mala. 3. 2. 3 vbi sic legimus, *ipse quasi ignis conflãs, & quasi herba fullonũ. & sedebit conflãs, & emundãs argentũ*, q. d. ipse Messias instar ignis conflantis, hoc est, purificãtis metalla. gratia, & spiritu caritatis suę purgabit homines, sicut ignis metalla. *& quasi herba fullonũ*, quã nos saponariã vocamus, candidissimas reddet animas seruorũ suorũ. Neq; id perfunctoriè faciet, sed sedẽs, hoc est, ex professo, *& emundabit argẽtũ*, hoc est, sicut argentũ populum suum Christianum emundabit, quẽ respectu cæterarũ gentium meritò *argentũ* vocat, sicut sacerdotes mox sequentib. verbis cõparat auro, quod respectu populi sanctiores, & luci- 6.

diores

diores esse debeant. Est autẽ tantarũ viriũ, & efficacitatis hic ignis de cęlo descendẽs à Christo, vt vel vnus, modò præstanti in Deũ caritate flagret, instar multorũ esse possit ad conuertenda ad Deũ hominũ quorumcunq;, quamuis durissima corda, quod fecisse Apostolos accepto Spiritu S. & legimus, & videmus, de quibus Spiritus sancti igne accensis, & inflãmatis Zacharias 12.6. sic vaticinatus est; *in die illa ponam duces Iuda* (Apostolos, & cęteros Ecclesię principes, & antesignanos) *sicut caminum ignis in lignis, & sicut faciem ignis in fœno, & deuorabunt ad dexteram, & ad sinistram omnes populos in circuitu.*

7. Sexta Hebræorũ prærogatiua donũ fuit prophetię: nã prophetarũ omniũ qui ex officio eo munere fungerẽtur, quiq́; quasi generalẽ, atque ordinariã haberẽt prophetandi gratiã, nouissimi fuerũt Aggæus, & Zacharias, hisq́; posterior Malachias, quẽ pleriq; Esdrã fuisse arbitrantur. Iã prophetię loco est in seruis Dei, virisq́; iustis cælestis quędã illustratio ad cognoscenda diuina, & participatio quædã diuinorũ arcanorum, præsertim verò scripturarũ sensus, & intelligẽtia, de iusto.n. cecinit illa Dauid Psal. 1.2. *in lege Domini fuit voluntas eius, & in lege eius meditabitur die, ac nocte*, aperire .n. solet illi Dominus sensũ, cùm expedit vt intelligat scripturas. Ob id illũ meritò felicissimę arbori cõparat Dauid: subdit enim ibidẽ v.3. *& erit tanquã lignũ q̃ plantatũ est secus decursus aquarũ, quod fructũ suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet*, tria siquidẽ cõmendant arborẽ; aqua, fructus, & vt ita fortunata sit, vt ne foliũ quidẽ malè cedat, ac disperdatur. Sic virũ iustũ tria fœcundũ, ac felicem reddunt; meditatio legis diuinæ, fructus bonorum operũ, ac virtutũ: & quod omnia illi beneuertant, & prosperos euẽtus habeant; hæc enim tria faciunt, vt vir pius fœcundæ arbori rectè cõparetur, ratione enim iugis meditationis scripturarũ, quæ velut aquæ cælestes sunt, quæ irrigãt, & fœcundant animæ nostrę terram, rectè iustus dicitur arbor, secus decursus aquarũ sita. Hinc suo tẽpore fructus, hinc itẽ est vt ne foliũ quidẽ malè cedat, sed omnia benè: in quib. tria illa cõtinentur, quæ fortunatę arbori Dauid attribuit.

8. Septima est prærogatiua, & beneficiũ 6. quoq; anno triplicatus terræ fructus in 3. annos, propter septimi anni quietẽ, cibatui hominum suffecturus. Sic promissum fuerat à Deo Leu. 25. sed neq; hoc beneficiũ deest seruis Dei, immò multò magnificentius in illis cernitur. triplicata .n. velut annona alit suos Deus, & primũ dum vitã hanc viuũt, reficit illos interiori quiete, gaudio Spiritus S. ac spe cælestiũ præmiorũ. Deinde in morte magna quadã animi, ac conscientiæ securitate recreat; Tertiò tandẽ suauissimó deitatis gloriæ nectare in æterna beatitudine pascit. Nisi malis dicere, quod verissimũ etiã est, triplicatũ hunc fructum esse vnum quidẽ quod iusti in æterna beatitudine videntes Deũ, illũ cõprehendent. i. citra oẽm metũ perdendi amplius illum, summa cum pace, ac securitate veluti manu tenebunt eũ. Deindè quòd voluntate per caritatẽ accensa, veluti ore admoto, Deo intimè adhærescent, eique coniungentur, & tanquam suauissimum fructum intra se quodammodo admittent. Deniq; eius diuinitatẽ per fruitionem gustabũt suauissimè, quæ sunt tres animæ dotes, A quibus à Deo iusti in æterna beatitudine donabuntur tanquã triplicatus eiusdẽ animę fructus.

Verũ iterum, atq; iterũ monendi sumus vehementer, vt timeamus, ne idẽ nobis accidat, quod peculiari Dei populo euenisse nõ ignoramus. 9. his enim, quæ hactenus exposuimus, præclarissimis septẽ Dei beneficijs, atq; ornamẽtis caruere Iudæi, postquã discussa babyloniorũ seruitute in patriã regressi sunt, videlicet propter mẽtis inconstantiã, & ingrati animi notã, quare diligenter videamus etiã, atq; etiã nos, ne propter animi socordiã, & segnitiẽ quamdam in Dei obsequio, & ingratũ animũ à Dei seruitute deficiamus, & priuemur meritò tã præstantib. seruorũ Dei priuilegijs, quibus fortassis aliquando frui cœpimus, ac proinde ea qua monet Paul. ad Ro. 11.20.21. altius menti inseramus oportet, neque B vnquã memoria labi, aut excidere sinamus. *Noli altũ sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.* Sic Paulus &c.

DIGRESSIO VI.

In vers. 25. *Ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis*, &c. quæ sollicitudo à Christo reprehendatur.

1. QVamuis in Scholijs ea videamur dixisse, quæ satis videbantur ad habendam germanã verborũ Christi sententiã, dum de vitãda sollicitudine temporalium differit: placet tamẽ nunc eadẽ paullò fusius ex D. Thom. cõfirmare: prius tamẽ quomodo sit hoc Domini præceptũ C ex D. Basilio intelligendũ. i. quousq; progredi putandũ sit, breuiter indicabo. Proponit eam quæstionẽ Basil. in Regul. breuior interro. 206. *cùm Dominus præcipiat*, inquit, *nõ debere nos esse sollicitos, quid esuri simus, aut quid bibituri, aut quibus nos vestibus induturi, quousque præceptũ hoc progredi putandũ est: quomodonè ei satisfiet?* Respõdet, *omninò mandatũ hoc, sicut & reliqua omnia, vsq; ad mortẽ tenendum est: siquidẽ Dominus etiã ipse obediens fuit vsq; ad mortẽ. Comparatur autẽ per fiduciã in Deum. Etenim prohibita, Dominus, sollicitudine, confestim promissionẽ adiecit cũ ait: Scit enim Pater vester cælestis quibus opus sit vobis, antequã petatis eũ. Talis erat Apostolus* (2. Cor. 1.9.) *cùm diceret, responsũ mortis habuimus, vt non simus fidentes in nobismetipsis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, quippè qui q̃ ad animi ipsius propositũ, ac paratã voluntatẽ pertinebat, quotidiè moreretur, benignitate autẽ Dei in vita retineretur.* D *Qua quidẽ caussa erat, cur fidenter diceret: Quasi morientes & eccè viuimus. Porrò huiusmodi animi inductionẽ adiuuat vehemens in sequendis Domini mandatis studium, & inexhausta, inexplebilisq; eorumdem cupiditas: in qua qui est, hic ne spatium quidem habet, in quo ad curandas corporis necessitates mentis cogitatione possit delabi.* Sic Basilius.

Ex cuius verbis tria valdè vtilia documẽta desumere possumus. 2. *Vitanda sollicitudo vsque ad mortem.* Primũ ad mortẽ vsq; vitandã esse sollicitudinẽ, etiam si ad maximas angustias redacti, & in extrema rerũ omniũ penuria positi nobis ipsi videamur. Alterum est, modum ac rationem vitandæ sollicitudinis esse fiduciã in Deo, quã indicat se habuisse spõsa, quæ ascẽdebat de deserto *delitijs affluens innixa super dilectũ suum*, non sine ingenti supernarũ mentiũ admiratione Can. 8. S. Bern. in hæc verba, *quæ est ista quæ ascendit* &c. *innixa super dilectũ suum, frustra*, inquit, *sponsa nititur, si non innitatur: si autẽ innititur*

tur omnia possibilia sunt innitẽti super eum, qui omnia potest. non igitur mirum, si cùm ex deserto vbi nihil est deliciarũ, sed summa rerũ omniũ indigẽtia, nullum hominum solatium, vbi aspera montium iuga viã difficilẽ reddunt, ascẽdat tamen sponsa tanta cum agilitate & facilitate delitijs etiã affluens, nec sine cælestiũ admiratione. quia nimirum ijs, qui magna Deo fiducia innituntur, quæ aspera sunt, & amara, in facilia vertuntur ac suauia, & vbi deest humanum, ibi diuinum præstò est auxiliũ. Tertium documentũ est, vt si resecare omninò vanam, superfluam, & intempestiuam sollicitudinem volumus, & fiduciam in Deo collocare placet, magno, ac vehementi studio incumbamus in exactam, ac diligentem mandatorum Dei custodiam, vt ita nullus vanis, & inutilib. cogitationibus locus in nobis detur, & amor terrenarum rerum diuinorum præceptorum amore sopiatur. Sed iam D. Thom. loquentem audiamus, in quo non tam verborum ornatum ac phaleras spectare, quàm verborum vim admirari, & profundæ sapientiæ sensus haurire debemus. Tria sunt in D. Thom. præcipua loca in summa, in quibus hac de re acutè differit.

3. *Quadruplex inordinatio sollicitudinis circa temporalia.*

Primus est 1.2.q.108.a.3.ad 5. *Dominus*, inquit, *sollicitudinem necessariam non prohibuit, sed sollicitudinem inordinatam. Est autem quadruplex inordinatio sollicitudinis vitanda, circa temporalia. Primò quidem vt in eis finem non constituamus, neque Deo seruiamus propter necessaria victus, & vestitus, vnde dicit nolite thesaurizare vobis &c. Secundò vt non sic sollicitemur de temporalibus cum desperatione diuini auxilij, vnde Dominus dicit: scit Pater vester quod his omnibus indigetis. Tertiò, ne sit sollicitudo præsumptuosa, vt scilicet homo confidat se necessaria vitæ per suam sollicitudinem posse procurare absque diuino auxilio, quod Dominus remouet per hoc quod homo non potest aliquid adijcere ad staturã suam. 4. per hoc quod homo sollicitudinis tempus præoccupat: quia scil. de hoc sollicitus est nunc, quod non pertinet ad curã præsentis temporis, sed ad curã futuri; vnde dicit: nolite solliciti esse in crastinum.*

4. *Sollicitudo temporalium tripliciter illicita.*

Alter locus D. Thom. est 2.2.q.55.a.6. ait enim *sollicitudo importat studium quoddam adhibitum ad aliquid consequendũ. manifestum est autem quod maius studium adhibetur, vbi est timor deficiẽdi, & ideò vbi est securitas consequendi, minor interuenit sollicitudo. Sic ergo sollicitudo temporalium rerũ tripliciter potest esse illicita. Vno quidem modò ex parte eius de quo sollicitamur, si scilicet temporalia tanquam finem quæramus. Vnde & Aug. dicit in l. de opere Monachorum: cùm Dominus dicit nolite solliciti esse &c. hoc dicit vt non ista intueantur, & propter ista faciant quidquid in Euangelij prædicatione facere iubentur. Alio modo potest esse temporaliũ sollicitudo illicita propter superfluum studium quod apponitur ad temporalia procuranda, propter quod homo à spiritualibus, quibus principalius inseruire debet retrahitur. Et ideò dicit Mat. 13. quod sollicitudo sæculi suffocat verbum. 3. modò ex parte timoris superfluè, quando scil. aliquis timet, ne faciẽdo quod debet, necessaria sibi deficiãt. Quod Dominus dupliciter excludit. Primò propter maiora beneficia homini præstita diuinitus præter suam sollicitudinẽ, scil. corpus & animam. 2. propter subuentionẽ, qua Deus animalib. & plantis subuenit absque opere humano secundùm proportionẽ suæ naturæ. &c. ex diuina prouidẽtia, propter*

A *cuius ignorantiã gentiles circa temporalia bona quærenda principalius sollicitantur. Et ideò concludit quod principaliter nostra sollicitudo debet esse de spiritualibus bonis, sperantes quod etiã temporalia nobis prouenient ad necessitatẽ, si fecerimus quod debemus.*

Verùm antequã ad tertium, eumq; postremum D. Thomæ locũ veniamus, libet hic occasione harum rationũ, quib. Christus tanquã doctor persuadere nobis conatur vt noxiã terrenarum rerum solicitudinẽ resecemus, exclamare cũ Pet. Chrys. ser. 163. ô quantũ se superna pietas hominis amore deponit; nã qui poterat præcepta sua sola auctoritate firmare, toto insinuat, & astruit labore doctoris: vt qui sufficiebat in sola fide promissionis suæ terminũ collocare, auditores ad fidẽ promissi, suasoris perducit exẽplo. sed iã ad D. Tho. reuertamur. 5.

B Is 2.2.q. eadẽ 55.a. 7. de intempestiua solicitudine sic doctè differit: *nullũ opus potest esse virtuosũ, nisi debitis circumstantijs vestiatur, inter quas vna est debitũ tempus secundũ illud Eccles. 8. 6. omni negotio tempus est & opportunitas, quod non solũ in exteriorib. operibus, sed etiã in interiori solicitudine locũ habet. Vnicuiq; enim tẽpori cõpetit propria solicitudo, sicut tempori æstatis cõpetit solicitudo metendi; ipsi autumno autem competit solicitudo vindemiæ. Si quis ergo tẽpore æstatis de vindemia iã esset solicitus, superfluè præoccuparet futuri temp. solicitudinẽ. Vnde huiusmodi solicitudinẽ tanquã superfluã Dominus prohibet dicens: nolite esse soliciti in crastinũ; vnde subdit; crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi. i. suã propriã solicitudinem habebit, quæ sufficiet* C *ad animũ affligendũ. Et hoc est quod subdit: sufficit diei malitia sua. i. afflictio solicitudinis*, & respondẽs ad 1. sic ait idẽ D. Th. *formica habet solicitudinem cõgruã tẽpori, & hoc nobis imitandũ proponitur Prou. 6. 6. Vade ad formicã ô piger, & cõsidera vias eius, & disce sapientiã; Quæ cùm nõ habeat ducẽ, nec præceptorẽ, parat in æstate cibũ sibi, & cõgregat in messe quod comedat. Sic licet in futurũ prospicere: Et talis futurorũ solicitudo laudabilis est*; deinde ad 2. respondens subit: *Ad prudentiã pertinet prouidentia debita futurorũ, esset autẽ inordinata futurorũ prouidẽtia, vel solicitudo si quis temporalia, in quib. dicitur præteritum & futurum tanquam fines quæreret, vel si superflua quæreret, vltra præsentis vitæ necessitatem, vel si tempus solicitudinis præoccuparet.* Denique ad 3. addit: *Sicut Augu. dicit in lib. de serm. Dom. in monte cùm viderimus aliquem seruum* D *Dei prouidere ne ista necessaria sibi desint, non iudicemus eum de crastino solicitum esse &c. Non ergo Dominus improbat, si quis humano more ista procuret; sed si quis propter ista non militet Deo.* 6.

His addere possumus id quod habet D. Th. q. 188. a. 7. ad 2. vbi paucis declarat ex sententia S. Patrũ, quomodo nõ sit de crastino cogitandũ, sic enim scribit *quod ergò dicitur: nolite soliciti esse in crastinũ, secundũ Hier* (Glos. ord. circa finẽ ca. 6. Matt.) *sic exponitur: sufficit nobis præsentis tẽporis cogitatio: futura, quæ incerta sunt, Deo relinquamus. Secundùm Chrys. sic* (hom. 16. in Matth. sub finem in opere imperf. tom. 2.) *Sufficit labor quem pateris propter necessaria, noli de superfluis laborare. Secundùm Aug. sic: cùm aliquid boni operamur, non temporalia, quæ significantur per crastinum, sed æterna cogitemus.* Hæc D. Thom. 7.

Ex tota ergò hac doctrina D. Thom. intelligere est non obscurè, septem esse noxiæ solliciti- 8.

tudinis

tudinis gradus: primus est cùm temporalia quæruntur vt finis. Secundus, cùm superfluũ in ijs quærendis studium adhibetur. Tertius, si ea quis ita quærat quasi per suas vires citra Dei auxilium illis potiri possit, nec illa à Deo speret, vel petat. Quartus, si intempestiuè, vel importunè circa ea quærenda occupet se, atque adeò ante tempus anxius sit. Quintus, si nimio timore angatur nè in egestate desint. Sextus, si superfluis abundare velit, & propterea solicitè laboret. Postremus, si propter ista ita solicitus sit vt quæ sui muneris sunt, & ad diuinum obsequium pertinent, propterea omittat.

DIGRESSIO VII.

De vitanda rerum temporalium solicitudine.

1. SI dignitatem suam homo perpenderet, & vbi suas cogitationes & curas figere deberet, diligenter animaduertere, nullo arbitro r negotio res terrenas tanquam longè se inferiores contemneret, & indè totus dependeret, vbi terrena, ac cœlestia bona, propter quæ ille conditus est, posita esse videret, optimè eloquentissimus Philo in eo libro qui inscribitur de eo, quod deterius potiori insidiari solet, sic scribit: *solam in terris cælestem plantam fecit hominem* (Deus) *ceterarũ in terra defixit capita, omnes enim humi caput habent, soli homini sublime dedit, vt alimenta cœlitus incorruptibilia quærat, nõ terrena ista corruptioni obnoxia. Quapropter corporis nostri partem insensatissimam longè à ratione secretam, pedes, seu radices ad terram applicuit. Sensus autem mentis satellites, & hanc ipsam longissimè à terra iussit habitare, & ad atheris, cæliq; nunquam interituros alligauit ambitus.*

2. Quid ergo miramur si tanto nos studio Christus à superflua rerum mundanarum solicitudine auocare contendat, *nolite*, inquit, *soliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid vestiamini* &c. *degener nimis animus*, inquit Petrus Chrysologus loco cit. *mens tota seruilis est, quæ coquorum assatos squallores coquinæ, hesterno horrore fœtentia perquirat obsonia, cui iugiter regius deseruit atque adiacet apparatus. Noli ergo, homo, inania prouidendo gemere, noli laborare caduca præparando, quia prandij tui semper, & vbique Deus præparator assistit. quis rex deuotis militibus debitam non procurat annonam? quis Dominus fidelibus seruis iusta cibaria non ministrat? quis Pater non dat panem filijs? si ergo nobis Deus & Rex, & Dominus, & Pater est, quid negabit? stipendijs suis militans derogat miles Regi, suis sumptibus viuens Dominum seruus accusat, pro se solicitus filius culpat superstitẽ Patrem. Noli ergo homo exponere Deum pro te taliter cogitando, qui & iustitia regnantis, & dominantis studio, & generantis affectu in se totam tui recepit solicitudinem, refudit & curam dicendo, nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis.*

3. Idem Auctor in illa verba Luc. 12 & 24. *considerate coruos, quia non seminant, neq; metũt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos, quantò magis vos pluris estis illis?* stultam ostẽdens esse solicitudinem rerum temporalium, sic scribit. *Dubium meritò infidelem, ad auem mittit amicam belli, furoris sociam, insatiatam sanguine, & in ipsos mortuos ferro grauius sæuientẽ. namque cessante gladio carnifex improbissimus exanime*

A *grassatur in corpus. Laniat, dissipat, spargit, ne quid funeris inuentum quieti misericors* sepulturæ cõmendet. Itaque Dominus exemplo tali exaggerat *dubitantis insaniam, qui putat Deum hoc pijs filijs denegaturum, quod impijs auibus subministrat: & existimat relinquentibus propter se patriam, domum, parentes, filios, coniuges, victus subsidia nõ daturum, qui nascenti indulsit crescere, terminauit corporis incrementum. O miserum, ô tota infelicitate dignissimum, cui cùm det regnum, suspirat panẽ: cùm perpetuitate donetur, deflet potum: cùm immortalitatis gloria induatur, plangit corporis vestimentum.* Hęc non minus eloquenter, quàm sapienter Chrysolog. quibus constat indignam planè homine, & stultam esse hanc cogitationem in quærendis temporalibus rebus nimis anxiam.

B Nec dissimulandum quòd Chryso. hom. 13. in Mat. respondens cogitationi eorum hominũ, qui solicitè nimis ista quærunt, *Huc accede* (inquit) *ô homo, vt quid omnem solicitudinem tuam, & diligentiam conuertis in cibum, & ea quæ corpus spectant? Respondebis, quia his opus habeo, esto: sed ideò magis confidas, & minus sis solicitus oportet, quia si superflua essent, non est cur à Deo expectes tibi de illis prouideri; sed cùm sint, vt sunt necessaria, non voces in dubium illius auxilium, & fauorem, si modicam operam tuam, quæ ex te requiritur, adhibueris, si adeò pascit volucres, vt numquam vna absque refectione praua, se det quieti, si lilia & flores sic vestit* &c, *cur non confidet in Deo homo* &c.

Ceterùm hanc curam inprimis alit, ac vehementer fouet immodicus diuitiarũ amor: nihil 4.
C enim æq; anxium, & solicitũ reddit hominem, ac superfluũ vel in acquirendis, vel amplificãdis, vel conseruãdis diuitijs studiũ, & solicitudo; nihil æq; à cælestiũ rerum contemplatione animũ auocat. tria enim insunt diuitijs, dũ dominantur homini, quę à Dei obsequio dissidẽt plurimũ, & hominem terrenis affigunt; diuitię siquidem conseruari, augeri, & magnifieri volunt; at Deus mandat vt fideliter administrentur, & in pauperes erogentur. Iterũ eædem amantiũ corda ad se trahunt, vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuũ, cùm contra pręcipiat Deus, *fili præbe mihi cor tuũ*, & per Dauidẽ monet, *diuitiæ si affluant nolite cor apponere.* ipsæ eædem solicitudinẽ, laborẽ, timorẽ secum aduehunt. At Deus è contrario hæc à nobis procul abesse vult; *nolite*, inquit, *soliciti esse.* Igitur nemo Deo seruire & mammonæ iniquitatis simul potest, neque fiet vnquam vt dum diui-
D tiarum cupiditas animũ occupat, sine solicitudine viuamus.

Enimuerò rectè Amb. de diuitib. differens l. de Nabuthe. c. 14. *desideriorũ*, inquit, *suorum æstu* 5.
voluũtur, & quodã salo fluctuãt, rectè Chrys. ho. 59. in Gẽ. *mare*, ait, *fluctibus non ita intumescit, vt talẽ animã à cogitationib. & afflictionib. infestari videmus.* Quod Aegyptiorũ exẽplo D. Greg. l. 18.
mor. c. 25. illustrat; *Israeliticus*, inquit *populus cu-* 6.
stodiam sabbati accepit in munere; Aegyptus muscarũ multitudine percussa est; populus namq; qui Deũ sequitur, accepit sabbatũ, i. requiẽ mentis, vt nullo in hac vita desideriorũ carnalium appetitu fatigetur. Aegyptus verò qui huius mundi speciem tenet, muscis percutitur; musca .n. nimis insolens, & inquietum animal est, in qua quid aliud quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Sic Greg. sub

nomine

nomine verò desideriorum carnalium, diuitiarum etiam & omnium mundanarum rerum superfluas curas, & solicitudines intellige.

Testis est Iustinianus Patriarcha qui in l.de disciplina monastica c.4.diuitiarum affectum, & cupiditatem à cœlestium rerum contemplatione auertere, & imis affigere testatur. sic.n. scribit: *hic affectus* (diuitiarum) *præsentia amat, temporalia cumulat, spiritualia negligit, & cùm totus se spargit in imis, nihil potest amare de summis.* Verè; nam vt nubes solis nobis aspectum auferunt, ita nimiæ rerum terrenarum curæ, cœlestium, ac diuinarum rerum cogitationem impediunt. & sicut oculis nostris iniectus puluis, lumen solis eripit; sic mentis oculos diuitiarum puluis ita obfuscat, vt veritatis lumen haurire nõ sinat, neq; .n. vno oculo terram, altero simul cœlum spectare possumus.

Quarè qui diuitijs addicti sunt, earumq; curis anguntur, similes mihi esse videntur Caino, cui dictũ est Gen.4.12. *vagus eris, & profugus super terram;* Porrò Cain possessionem significat, nam qui locuples est, & multa posidet, nullam habet fermè fixam in terra sedem. huc illuc cursitans miseram, & inquietam ducit vitam, curis vbicumque sit pungentibus semper obnoxius. Quantò rogo satius esset vt Christum sequentes in rebus his quæ ad corpus & vitam hanc pertinent, ab illo toti penderemus certi ipsi nos curæ esse, & neque vnquam deserendos fore, & vel in summa penuria copiam, in extremis angustijs latissimam annonam suppetere Deo, vt suos alat, quod verissimè de illo prædicat Dauid Psalm.32. *Ecce oculi Domini super metuentes eum: & in eis qui sperant super misericordia eius, vt eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.* quàm larga verò sit, & liberalis paterna Dei erga suos prouidentia, idem vates qui expertus sæpè fuerat sic canit Psalm. 33. 9. *gustate, & videte quoniam suauis est Dominus, beatus vir qui sperat in eo:* & v. 10. *Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum:* & v.11. *diuites eguerunt, & esurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* vbi obseruandum est loco diuites Hebræa habere, leones: quo non obscurè significatur, iustos tanquam oues à Deo pasci, auaros verò diuites, qui more leonum prædæ inhiare solent, & in aliorum hęreditates inuolare, non rarò spe sua, votisque frustrari.

9. Iam audi Augustinum sapienter Dauidis verba exponentem, & refutantem, quæ contrà ab aduersarijs parum in Deo fidentibus obijciuntur: *timete Dominum,* inquit, *omnes sancti eius, quia nihil deest timentibus eum. multi enim proptereà nolunt timere Dominum ne famem patiantur. dicitur illis nolite fraudem facere: & dicunt, vnde me pasco? non potest ars sine impostura esse, non potest negotium esse sine fraude, sed fraudem punit Deus. time Deum. sed si timuero Deum non habeo vnde viuam, timete Dominum omnes sancti eius, quia nihil deest timentibus eum, &c. Pascebat te Dominus contemnentem se, & deseret te timentem se? Attende & noli dicere, ille diues est, & ego pauper sum: ego timeo Dominum, ille non timendo quantum acquisiuit? & ego timendo nudus sum: vides quid sequitur: diuites eguerunt, & esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. si ad literam accipias, videtur te fallere. respicis enim multos diuites iniquos mori in diuitijs suis, &c. & dicis in animo tuo si fortè nosti aliqua peccata, & scelera ipsius: ego noui quanta fecerit iste homo; Ecce senuit, mortuus est in lecto suo, deducunt illum sui, pompa tanti funeris celebratur, agnoui quæ fecerit, decepit me Scriptura, & fefellit, vbi audio, & canto, diuites eguerunt, & esurierunt. quando iste inops fuit? quando esuriuit? inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono: quotidiè ad Basilicam surgo, quotidiè genu flecto, quotidiè inquiro Dominum, & nihil boni habeo. iste non quæsiuit Dominum, & inter tanta bona defunctus est, sic cogitantem suffocat laqueus scandali. escam enim mortalem* (vt volucres) *quærit in terra, & veram mercedem non quærit in cœlo, & mittit caput in laqueum diaboli* (vt aues in laqueum venatoris) *constringuntur ei fauces, & tenet diabolus ad malefaciendum,* &c. *noli ergò sic intelligere* (Prophetæ verba) *& quomodo intelligam? in bonis spiritualibus* (timentes autem Dominum non deficient omni bono spirituali) *sed vbi sunt hæc bona? non videntur oculis, sed corde. non video ipsa bona. videt illa, qui amat* &c. *etsi non vides fidem* (oculo cordis) *quare amas seruum fidelem?* &c.

Illustrat hoc posteà August. exemplo quod paucis tale est, nam si habeas seruum formosum, statura corporis insignem, hilarum, vegetum, colore viuidum, verùm furem, nequã, fraudulentum: alium verò habeas facie deformem, colore tetrum, vili corporis statura, verùm fidelem, parcum, sobriũ. Rogo te vtrum istorum diligas, vtro potiùs vti, vtro frui malis? Certè si oculos carnis interrogas, vincit apud te pulcer iniustus; si oculos cordis, vincit deformis fidelis. aliquid ergò melius est in hoc quód oculo cordis vides, quo caret ille, & propter quod istum illi præfers, istum amas, & illum odisti. Videsne quanto digniora, & amabiliora sunt bona spirituala, quæ qui oculos corporis habet, & non mentis, non videt, & non magni facit, quia nescit illa. 10.

Subdit posteà August. quasi totius quæstionis conclusionem inferens: *cùm repletus fueris spiritualibus diuitijs pauper eris? & ille diues ideò fuit, quia habebat lectum eburneum? & tu pauper es, cuius cubiculum cordis plenum est tantis gemmis virtutum, iustitiæ, veritatis, caritatis, fidei, patientiæ, & tolerantiæ? Explica diuitias tuas, & compara diuitijs diuitum; si fidem inuenires venalem, quantum pro illa dares? quam te voluit Deus gratis habere, & ingratus es, egent ergò illi diuites, egent. Et quod est grauius, pane egent. ne forè puteris quia auro egent, & argento, quamquam & hoc egeant. quantum habuit quidam, & quis eum satiauit? sic mortuus est egens, quia plura volebat acquirere quàm tenebat; egent & pane. quare egent & pane? si intelligas panem; ille enim dixit: ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi & beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.* Hæc August. Neque proptereà credere debemus solis bonis spiritualibus abundare iustos, qui in Deo spem suã omnẽ collocant, in ijs verò quę ad hanc vitam, & corpus pertinent negligi omninò, ac deseri à Deo. Cùm enim expedit Iusto multa bona etiam terrena posidere ad eleemosynas erogandas, ad Dei seruos alendos, ad Dei cultum amplificandum, non deerit Deus hæc illis affa- 11.

tim tribuere ad maius illorum meritum, sic fecit cum Patriarchis, & cum Dauide, qui Ierosolymis immensum diuitiarum thesaurũ congregauit, vt Deo templum ædificaretur. quoniam verò vt plurimum vtilius est, vt homini iusto ea tantum subministrentur, quæ ad vitã honestè, vel etiam parcè sustentandã necessaria sunt, ideò se talẽ passim cũ illis exhibet Deus, vt habeant quidem vnde sustententur, sed etiã habeant vnde eorum patientia, & inopia coronetur magis in cœlis, & ditiores sint tanto maiore virtutum incremento. Verùm & in hac diuite iustorũ paupertate quod à Deo illis datur sufficit illis, nec plura, aut maiora deserant, *melius est enim modicum iusto super diuitias peccatorum multas*; cùm tamen diuites auari semper esuriant ac sitiant, non secus quàm si insatiabili hydropisi laborarent. Deniq; si ad maiorẽ Dei gloriam, & iusti alicuius sublimiorẽ dignitatẽ in cęlis, & ad aliorum exemplum expediat interdum mendicè viuere, & præ rerum temporalium penuria etiam è viuis excedere, facit id Deus singulari suo beneficio, ac beneuolentia in iustos, verùm tunc auget bona spiritualia, addit interius non patientiam modò, sed propensam etiam ad patiendum voluntatem, cum summa animi voluptate cõiunctam, ita vt hoc tanquam maximum Dei donum excipiatur à iusto. sic verissimum est, nunquam minus iustũ à Deo derelinqui, quàm cùm in summa mendicitate politus est.

12. Quarè audiamus Christi præceptum, audiamus & pareamus: *quærite primùm regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis*, & hac vna cogitatione posthabita rerũ temporaliũ cura, oculos mẽtis ad cœlestia conuertamus, & cõquirendis spiritualib⁹ diuitijs omni studio incũbamus; sic .n. omnia nobis prosperè euenient: cuius rei non pauca, neq; ignobilia habemus exẽpla in Scripturis. Abrahã insignis ille Patriarcha relicta patria, ac paterna domo Deo iubẽte ad aliena, remota, & ignota loca ꝓfectus est; sic .n. de eo Paul⁹ ad Heb. 11. 8. testatur; *obediuit in locũ exire, quem accepturus erat in hæreditatẽ; & exijt nesciens quo iret.* exijt verò nulla laborans sollicitudine, & terrenarũ rerum cura: exijt tamen diues insigni in Deum spe, quę nusquam illum fefellit, vbiq; .n. Deum, tanquam parentem optimum expertus est, qui illum ex omnibus periculis eripuit, & cunctis bonis abundare fecit. Iacob item omnibus fermè rebus destitutus, ne dicã nudus, ex Syria in Mesopotamiam peregrinari cœpit, & in baculo suo, hoc est, omni alio præsidio vacuus, Iordanẽ transijt, & cum Deo quasi cõueniens petijt, vt cibum ille sibi, ac vestem suppeditaret, se verò ea cogitatione munitum, eius seruituti nõ defuturum nouit. Gen. 28. nec hac sua spe excidisse vnquam, dum testamentũ conderet, verbis illis significauit Gen. 48. 15. *Deus in cuius conspectu ambulauerunt Patres mei, Abraham, & Isaac, Deus qui pascit me ab adolescentia mea, vsq; in præsentem diem.* & v. 16. *Angelus qui eruit me de cunctis malis, benedicat pueris istis.* Quid dicam de Ioseph eius filio? de quo sic Dauid affirmat Psal. 104. *In seruum venundatus est Ioseph, donec veniret verbum eius, eloquium Domini inflammauit eum, misit rex, & soluit eum.* quid plura? *Cõstituit eum Dominum domus suæ, & principem omnis possessionis suæ.* De pręclaro verò illo duce Iosue res clarior est, quàm vt multis dici debeat; illum enim Deus postquam copiosissimi exercitus in peruasta solitudine curam suscepit; his allocutus est; *non dimittam te, neque derelinquam.* Ex quibus verbis non minus acutè quàm verè Paulus confirmat: mores esse debere sine auaritia, oportere enim contentos esse præsentibus; *ipse enim dixit*, inquit Paulus, Hebræor. 13. 5. *non te deseram, neq; derelinquam.*

Margin notes: Abraha fiducia. — Item Iacob.

Non esset finis si singula persequi velim. satis fuerit quæ de Daniele, & Helia scribit Cypria. l. de orat. Dominica c. 8. subiecisse: *quærentibus*, inquit, *regnum, & iustitiã Dei omnia promittit apponi. Nam cùm Dei sint omnia, habenti Deum nihil deerit, si Deo ipse nõ desit. sic Daniel in leonum lacu iussu Regis incluso, prandium diuinitus procuratur, & inter feras esurientes, & parcentes, homo Dei pascitur. sic alitur Helias in fuga, & in solitudine coruis ministrãtibus, & volucribus cibũ sibi apportantibus, in persecutione nutritur. Atque ô humanæ malitiæ detestanda crudelitas: feræ parcũt, aues pascunt, & homines insidiantur, & sæuiunt!* 13.

Constat igitur verissimam esse Christi sententiã, si quæsiuerimus primum regnum Dei, & iustitiã eius, hæc omnia adijcienda forè nobis. Acutè sanè animaduertit Tertull. l. 3. cõtra Marcion. c. 4. in illis verbis quibus Isaac Gen. 27. 28. Iacob benedixit; *det tibi Deus de rore cœli, & de pinguedine terræ*; priùs cœlestẽ rorem, deindè verò terræ pinguedinem peccatum esse, quia nimirum sciebat vir sanctissimus priora esse cœlestia terrenis, & priùs illa esse quærenda, posterius ista: *Animaduertenda est*, ait Tertul. *structura benedictionis; nam circa Iacob, qui posterioris populi figura est, id est, nostri, prima promissio cœlestis est roris, secunda terrenæ opimitatis. nos enim primò ad cœlestia inuitamur, cùm à sæculo auellimur, & ita posteà inuenimur terrena etiam consecuti.* sic Tertull. quamquam in benedictione Esau non sine mysterio contrarius obseruatus fuerit ordo; præcessit .n. v. 39. *in pinguedine terræ*; & subsecutum est. v. 40. *& in rore cœli desuper erit benedictio tua*, quia nimirum mali, & diuites non secundùm Deum, præferunt terrena cœlestibus, & æternis caduca; ac proindè illis accidit, vt neq; hic ventrem, id est, infinitum habendi desiderium expleant, neque ibi, mentem cœlestibus bonis impleant. 14.

Quam rem clarissimè mihi indicasse Spiritus sanctus videtur Aggęi. 1. 5. *Ponite corda vestra super vias vestras.* v. 6. *seminastis multum, & intulistis parum; comedistis, & non estis saturati; bibistis, & non estis inebriati; operuistis vos, & non estis calefacti.* &c. v. 9. *quã ob causam dicit Dominus exercituũ? quia dom⁹ mea deserta est, & vos festinatis vnusquisq; in domũ suã.* Ecce tibi vndè fiat sępè, vt rebus omnibus etiã terrenis destituti videamur; & merces operi nostro nõ respõdeat, vt laboremus multũ, & quod labore parere volumus, non obtineamus, fitq; plerumq;, vt nec Deum, nec terrena possideamus, quia nimirum nihil cœlestia illa curamus, nullam regni Dei, eiusq; iustitiæ rationem habemus. 15.

Væ, igitur, vt apud Amos Prophetã legimus c. 6. 1. *qui opulenti estis in Sion, & confiditis in monte Samariæ*; ij sunt, qui omni de rebus cœlestibus cura deposita, bonis tantum terrenis inhiant, 16.

& in

& in ſuis laboribus, arte, ſtudio, induſtria, non in Deo fiduciam collocant. ij ſunt, de quibus Habacuc. 1. 16. qui immolant *ſagenæ ſuæ, & ſacrificant reti ſuo, quia in ipſis incraſſata eſt pars eorum, & cibus electus eorum.* verè .n. diues in morē idololatrarū ſagenæ ſuæ immolat, & reti ſacrificat, cùm totam ſuā ſpem collocat in ſeipſo, atque adeò in ijs rebus, quibus honores, voluptates, diuitias, & ſupra cæteros poteſtatē adipiſci ſe poſſe ſperat; non ſecus, quā ſi piſcator ſagenæ ſuæ, & reti ſuo diuinos exhiberet honores, ꝙ per illa capiendis de mari piſcibus ditatus ſit.

17. Nec mirum quod ad tam abſurda deueniāt qui in ſe ipſis, ac ſuā induſtria, & ſolicitudine confidunt, & non in Deo; inebriant .n. hominē quodammodo curę, ac ſolicitudines rerū temporalium, quæ in his perquirendis ponuntur, & mentis aciem ita retundūt, vt videre Deum nequeat. quod Dominus ſignificaſſe mihi videtur, dum ſic nos admonens dixit: Luc. 21. 34. *Attendite ne grauentur corpora veſtra crapula & ebrietate, & curis huius vitæ, & superueniat in vos repentina dies illa.* & v. 35. *Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem vniuerſæ terræ.* Vbi illud in primis obſeruandum eſt nō Indiligenter, inſtar vini, curas, & ſolicitudines, ac ſtudium diuitiarum inebriare hominem, & à ſe alienare rationem; nam vbi ſemel animum hominis occupāt, ita rationis arcem tenent, vt non ſuperſit in ea Deo locus, nec cęleſtiū contemplationi. Deindè & illud animaduerſione digniſsimum eſt in prædictis Chriſti verbis, diem illum ſupremum orbis tanquā laqueum ſuperuenturum, & inexpectatum, non quidem omnibus, ſed ijs duntaxat *qui ſedent ſuper faciem vniuerſæ terræ:* hos autem maximè auaros homines eſſe, meritò exiſtimandum eſt. hi enim in mundanis iſtis, ac caducis rebus ſuauiter ſedent, quia nihil præterea aliud amant, aut cogitāt, &, vt inquit Albertus Magnus, deſiderio, & affectu totam terram ſibi vſurpare deſiderant, ac propterea ſedere non vno loco, ſed ſuper vniuerſam terram dicuntur à Domino. ſed de his ſatis.

DIGRESSIO VIII.
MORALIS

In verſ. 28. *Conſiderate lilia agri quomodo creſcunt*, &c. **De Lilijs agri, & de Lilijs cœli.**

1. LABIA ſponſi lilia dicuntur Can. 5. 13. Iuſti enim viri, & Apoſtolici labia ſunt Chriſti, & lilia agri. Nam *in lilijs tria notanda ſunt*, vt docet Guilhelmus Cant. 5. 13. *Aureus color intus, candor foris, atq; odor eximius: ſic viri Apoſtolica gratiæ intus fulgent, foris nitent, & redolent. Intus, vbi ſolus Deus videt, fulgent auro Sanctæ deuotionis: foris nitent candore bonæ actionis, & dum cautè ſe abſtinēt ab omni ſpecie mali, ſuaueolentiam bonæ opinionis latius diſpergunt.*

2. *Quomodo ſubſiſtunt lilia iſta, quæ neque laborant, neque nent, & tamen nec Salomon in omni gloria ſua coopertus fuit ſicut vnum ex ipſis? Non laborant, neq; nent, quia didicerunt à Magiſtro ſuo nō ſollicitari de craſtino, didicerunt non Euangelizare, vt manducēt, ſed manducare, vt euangelizent. Nunquam cum anxia ſollicitudine dicūt: quid manducabimus, quid bibemus, aut quo operiemur, ſed cum alacritate prædi-* A *cant verbū Dei, & hæc omnia adijciuntur eis; in tantum, vt nec delicatiſsimus Salomon coopertus fuerit ſicut vnum ex lilijs iſtis: quia ille in ſua affluētia nunquam dicebat ſufficit, ſed affer, affer. At lilia iſta eo quod ſciant abundare, ſciunt & penuriam pati, ſiue in abundantia, ſiue in penuria nihil norunt dicere, niſi ſufficit. Melius ergo paſcuntur, & operiuntur, quàm Salomon in omni gloria ſua: & hæc quidem extrinſeca eorum, cæterum internam eorum iucunditatem quis queat explicare? Quantis putas delitijs affluunt ruminando iugiter panem vitæ, in quo omnis ſapor eſt ſuauitatis? fidenter dixerim, quia nec ille ſtudioſiſsimus delitiarum venator Salomon, tantum iucundari potuit in omni gloria ſua, quātum iucundabatur vnū ex iſtis lilijs, qui dicebat: infœlix ego, quis me liberabit de corpore mortis huius? delirare fortè videor dicendo hæc, ſed ei qui nōdum didicit delectari* B *in Domino, & ſancti amoris, quo in Dominum ſancti flagrant delicias in ſemetipſo expertus non eſt.*

Itaque lilia iſta mirè affluunt delicijs, & tamen circumferunt corpus mortis: ſunt inclyta, decorem induta melius quàm Salomon, & tamen diſtillantia myrrham, ſed myrrham primam, nam myrrha ſecunda ad eos nō pertinet. Myrrha prima; eſt mors prima, de qua dicitur per vnum hominem peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors Rom. 5. 12 *& ita in omnes homines pertranſiit. Myrrha verò ſecunda, eſt mors ſecunda, de qua dicitur, qui vicerit non lædetur à morte ſecunda* Apoc. 2. 11. *Item incredulis, & execratis fornicatoribus, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in ſtagno ardente igne, & ſulphure: quod eſt mors ſecunda* Apocalyp. 21. 8. 3.

Quod dicitur in omnes homines pertranſiſſe mors, id ſi dicam redundare ad lilia, parum eſt. quia redun- C *dat ad lilium liliorum ipſum redemptorem noſtrum, nam & ipſe non peccatum, ſed ſtipendium peccati* Rom. 6. 23. *traxit ex Adam miſſus à Patre in merā ſimilitudinem carnis peccati, vt de peccato damnaret peccatum in carne:* Rom. 6. 3. *vt per ſuſceptionem mortis primæ liberat nos à debito mortis ſecundæ. Piè ergò dignatus eſt amaritudinem myrrhæ primæ in ſe ipſo experiri, vt amaritudinem myrrhæ ſecundæ à nobis potenter, clementerq; auerteret. Denique & ipſe delibat myrrham primam dicens: Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. Itaque in lilio liliorum myrrha primæ fuit ſuſceptio piæ dignationis, ſed in alijs eſt transfuſio iuſtæ damnationis.* 4.

Eadem myrrha, ſed diſsimilis valdè in illo, & in iſtis in illo ſtipendium peccati, ſine peccato, in iſtis ſtipendium peccati, cum peccato; in illo mors indebita, in D *iſtis mors debita, & quantum in ſe eſt pertrahens in mortem ſecundam Quantum in ſe eſt, dico: quia quod hoc in prædeſtinatis ad vitam æternam non efficit ex indebita morte Redemptoris prouenit.* 5.

Ex alio quoque myrrhata ſunt hæc lilia, ex alio lilia ſunt. Lilia ſunt in eo, qui de tenebris ea vocauit in admirabile lumen ſuū. Myrrhata verò ſunt ex eo propter cuius peccatū mors prima in mundum intrauit.

Porrò labia ſponſi non diſtillant, quod lilia ſunt, ſicut ſponſus, ſed quod myrrhata ſunt, ſicut & cæteri filij Adam. Non diſtillā quod lilia ſunt, quia ſuā excellentiā ſiue iuſtitiā minimè prædicāt: quippè humiliter de ſe ſentiūt, & quod in eis de dono Dei eximiū, atque ſublime eſt, humili, quantum in ipſis eſt, ſilentio contegunt, non ambulantes in magnis & mirabilibus ſupra ſe, ſed iuxta ſe. Vnde Apoſt. cūm ingens ei materia ſe prædicandi ſuppeteret, parco, inquit, 2. Cor. 12. 6. *ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in* 6.

me, aut audit aliquid ex me. Sed sancti viri myrrham primam distillant; quia dissimulata humiliter excellentia sua communem sibi cum omnibus filijs Adam naturæ mortalis conditionem deplorant. Siquidem vt scriptum est, graue iugum super filios Adam à die exitus de ventre matris ipsorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium. Eccl. 40. 1. *Denique cùm Paulus esset adeò insignis inter lilia, labia sponsi, vt fiducialiter diceret in se loqui Christum myrrham primam distillans cum gemitu dicebat* Rom. 7. 24. *Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius? huius inquam, cuius myrrham primam, quamdiu hic viuimus miserè experimur.* Hæc Guilhelmus exponens illa: *labia eius distillantia myrrham primam* Cant. 5. 13. vbi per *labia sponsi* intelligit viros excelsos in verbo gloriæ, vt ipse loquitur. per quos vtique redemptrix veritas mundum dignata est pacificè alloqui & piè osculari. Vndè Apost. *posuit*, inquit, *in nobis verbum reconciliationis* 2. Cor. 5. 19. q. d. per nos, tanquam per labia propria loquitur Dominus pacem in plebem suã, & osculum reconciliatorium porrigit eis.

7. Hactenus de lilijs agri, nunc de lilijs cœli. Cant. 2. 16. vbi dicitur de dilecto quod *pascitur inter lilia, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ*, dilectus pascit inter lilia, & pascitur in lilijs, & pascit ipsa lilia, & vestit etiam lilia. Si namque lilia agri sic vestit, vt nec Salomõ in omni gloria sua coopertus sit, sicut vnum ex istis: quanto magis lilia cœli; sancti Angeli lilia cœli sunt, iusti dum hic degunt, lilia agri. vtriq; propter fragrantiam, & nitorem. vtrobiq; Maria fuit, & est lilium liliorum, hic iusta iustorum, & casta castorũ, illic regina, & Domina Angelorũ.

Lilia cœli Angeli sunt.

C

8. Nunc agamus de cœli lilijs. Planè illa non laborant, vt pascantur, neque nent, vt vestiantur, sed qui condidit ea, cibus est eis vitalis, & vestis nuptialis. Sed tamen & ipse vt pascit lilia, sic pascitur inter illa, lilia cum lilijs: pascit diuinitas eius, pascitur humanitas. se Deo pascit se hominem, & secum pascit Angelos, & Matrẽ plenitudine Diuinitatis suæ pascit humanitatẽ suam spiritaliter, eò quòd in ipsa humanitate habitet omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter Colossen. 2. 9.

9. Sed Angelos pascit quasi micis cadentibus de mensa sua, tribuens sc. eis participationem sui pro captu eorum. Aliud est pasci ad mensam, aliud est pasci sub mensa. Ad mensam diuinitatis pascitur humanitas verbi, quia sola habet plenitudinẽ. Sub mensa verò, & quasi de micis

D

pascuntur Angeli, plenitudinem non habentes.

10. Sed quomodo Dominus promittit electis omnibus, quod sint esuri, & bibituri super mẽsam eius in regno suo Luc. 22. 30. Respondeo cum eodem Guilhelmo; mensam super quam pascuntur Angeli & sancti esse sub mensa, ad quam pascitur humanitas verbi. Illa est mensa participationis, hęc mensa plenitudinis: ista est incarnati vnigeniti, illa filiorum adoptiuorũ.

Igitur ratione cibi eiusdem, & si in diuersis mensis appositi, dicitur illic inter lilia pasci, qui hic in mundo spinosus quodammodo inter spinas dignatus fuit versari. Similitudine carnis peccati tantum spinosus erat, non tamen verè aculeata spina, vt cæteri: quia nõ erat peccator, vt cæteri. homo similis nobis passibilis, sed non similis nobis peccator.

A

Versatur illic inter Angelos, & electos, lilia cœli, *donec aspiret dies*, dies illa, de qua veritas discipulis ait Luc. 17. 22. *desiderabitis videre vnum diem filij hominis*, & Proph. Psalm. 83. 12. *melior est dies vna in atrijs tuis. super millia*, super millia dierum nostrorum, qui apud nos fluunt, & in quibus, defluimus, & sicut aquæ dilabimur. Dies ille nec vesperam, nec crastinum habet, immò neque secundùm se mane habet, sed quo ad nos mane habebit; quia nos eum desideramus, & expectamus dũ exoriatur nobis, nobis, inquã, dies ille mane habebit, sed vesperum omnino non habebit. incipiet nobis, sed non finietur: illucescet, sed posteà non tenebrescet, &c. & quia hoc die aspirante, seu illucescente, tenebræ mox dissipabantur, ideò subditur, *& inclinẽtur vmbræ* certè tunc velum ab oculis multorũ auferetur, tũc apparebit, qui Deo grati sint, qui iusti, qui felices, qui miseri. Mundi iudicia duntaxat vmbrã habẽt veritatis, sed hanc vmbram Sol iustitiæ Christus luce sua coget euanescere, quando mundum iudicabit. 11.

B

De lilijs, quæ ventrem vallare debent iuxta illud Cant. 7. *venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs*, lege Pinedam to. 1. pa. 103. vel c. 3 v. 7. n. 4. & 5. eundem etiam vide in hunc locum Matt. 6. 26. l. 6. de rebus Salomonis c. 5. & 6.

DIGRESSIO IX.
MORALIS

De Prouidentia Dei exemplo Herinacei in v. 26. & 28.

HERINACEOS seu Echinos prouidentię Dei monimentum esse nemo dubitabit, qui Basilium, & Ambrosium legerit, illum ho. 7. hexem. sic scribentem: *audiui*, inquit, *quendam eorum, qui maritimis in regionibus versantur, æquoreum Herinaceum commemorantem, exiguam illam, paruipendendamq; bestiolam, tranquillitatis indicem, doctoremq; sæpenumerò, tempestatisq; nauigantibus fieri: qui cùm ventorum perturbationem præsenserit, calculum haud exiguum subit, sub ipso tanquam anchora se ipsum stabiliens; detinetur enim illius pondere, ne facilè fluctibus trahatur; ac agitetur id vbi nautici conspiciunt, futurum hoc indicio ventorum agitationem, tempestatemq; præsagiunt; nemo homo stellarum scientia præditus, nemo Chaldæus procellas ex ortu siderum coniectans aeris turberam Herinaceum docuit. Sed marium dominator, atq; ventorum huic etiam animanti paruo, immensæ suæ sapientiæ vestigium euidens, & apertũ impressit. nihil est prorsus, quod sub prouidentiam Dei non cadat: nihil est omninò, quod à Deo neglectum sit: omnia explorat, omnia conspicit oculus ille peruigil, omnibus adest, facultatemq; salutis cuiq; præstat. Si Herinaceum Deus à sua prouidentia nõ excludit, ea quæ ad te pertinent non explorat, non conspicit?* Hæc eadem Ambrosius l. 5. hexem. c. 9. ornata & prolixa oratione prosequitur, quæ, si qui volet, apud eum legere poterit. 1.

Herinaceus prouidentiæ Dei monumentum.

Intuere, quæso te lector, in tam paruo pisciculo insigne sapientiæ, prouidentiæque Dei monumentum, simulque agnosce nullam esse prorsus rem sublimem, vel exiguã in hoc mundi theatro, quæ sapientiæ Dei radios, veluti quædam fulgetra nõ vibret vel emittat, vt me- 2.

ritò veteres Aegyptiorum sapiẽtes Argum, per quem mundum ipsum intelligebant, & lucidissimum hoc vniuersi theatrum sic effinxerint, vt oculos non in capite modò, verùm vniuerso etiam in corpore, & in ipsis extremis cruribus, ac manibus gestaret. nam rogo, quid aliud sunt rutilãtes oculi in qualibet corporis parte, quàm illustria monumenta diuinæ prouidentiæ, & clarissima testimonia in omni re creata quamuis parua, quãuis obscura, veluti impressa, insita, & insculpta?

3. *St peccatoris rudentia ypus.*

Verũ idẽ perexiguus piscis peccatoris prudẽtis nõ obscurus typus, & exemplar est. præsentit Echinus procellam futuram, & ne huc illuc facilè à fluctibus trahatur, & agitetur calculum mox arripit validum, cuius pondere detineatur, seque ea arte sistat, ne fluctuet. Iam verò si sapit peccator, haud immemor nouissimæ tẽpestatis, impendentisq; mundo calamitatis ac miseriæ hominum, qua lucidissima mundi sidera, sol, luna, cæteraq; castra pallescent, & obtenebrato, & veluti atra quadam caligine obtecto aere, horrendùm mugiet mare, contremiscet terra, collidentur saxa, lugebunt arua, corruent montes, & præ timore arescent homines, denique magno igne cuncta flagrabunt, si, inquam, sapit peccator horum præscius, calculum arripiat, eoq; ita se muniat, vt non procellis istis furentibus iactatus, & illisus pereat. Calculus iste Christus est, de quo Aposto. 1. ad Cor. 10. *petra autẽ*, inquit, *erat Christus*. huc sese conferat per pœnitentiã peccator futurnrũ, & impendentium haud inscius malorum, dicatq; cum sponsa Cant. 3. *tenui eum, nec dimittam*, atq; hoc tam forti præsidio munitus, nulla timeat mala, nulla imminentia damna reformidet, verùm tutus cum Propheta clamet: Psal. 22. *non timebo mala, quoniam tu mecum es.*

CAPVT VI.

DOCET NON ESSE TEMERE IVDICANDVM, VEL DOCENDVM: Oratione opus esse, & Operibus non falsis, & mendacibus, sed iuxta Sanctorum verba ambulandum, & operandum.

A. 7. I.

1. NOLITE iudicare, vt non iudicemini.

2. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini, & in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis.

3. Quid autẽ vides festucam in oculo fratris tui, & trabẽ in oculo tuo nõ vides?

4. Aut quomodo dicis fratri tuo: sine eyciã festucam de oculo tuo, & ecce trabs est in oculo tuo.

5. Hypocrita eÿce primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis eycere festucam de oculo fratris tui.

6. Nolite dare sanctum canibus; neq; mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus suis, & conuersi dirumpant vos.

A *7. Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

8. Omnis. n. qui petit, accipit: & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.

9. Aut quis est ex vobis homo, quẽ si petierit filius suus panẽ, nũquid lapidẽ porriget ei?

10. Aut si piscem petierit, nunquid serpentem porriget ei?

11. Si ergò vos cùm sitis mali, nostis bona dare filys vestris: quantò magis Pater vester, qui in cælis est, dabit bona petentibus se.

12. Omnia ergò quæ vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis: hæc est enim Lex, & Prophetæ.

B *13. Intrate per angustam portam, quia lata porta, & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam.*

14. Quàm angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pauci sunt qui inueniunt eam.

15. Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vas in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces.

16. A fructibus eorum cognoscetis eos: Nunquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus?

17. Sic oĩs arbor bona, bonos fructus facit, mala autem arbor, malos fructus facit.

C *18. Nõ potest arbor bona malos fructus facere; neq; arbor mala bonos fruct⁹ facere.*

19. Omnis arbor, quæ non facit fructũ bonum, excidetur, & in ignem mittetur.

20. Igitur ex fructibus eorũ cognoscetis eos.

21. Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit volũtatem Patris mei, qui in cælis est, ipse intrabit in regnũ cælorũ.

22. Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nónne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?

D *23. Et tunc confitebor illis: quia nunquam noui vos: discedite à me, qui operamini iniquitatem.*

24. Omnis ergò qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suã supra petrã.

25. Et descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit, fundata enim erat supra petram.

26. Et omnis qui audit verba mea hæc, & nõ facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suam super arenam.

27. Et descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

28. Et factum est : cùm consummasset Iesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrina eius.

29. Erat.n. docens eos, sicut & potestatē habēs, & nō, sicut Scribæ eorū & Pharisæi.

SCHOLIA.

1. NON oportet anxiū esse in inuestiganda sententiarum connexione in Euangelistis, neque .n. sibi proposuerunt eo ordine scribere res quas narrant, quo vel dictæ, vel factæ sunt à Domino : præsertim in his, quæ ad eius doctrinam pertinent, cuius contenti sunt præcipua capita ante oculos ponere.

Cæterum si velimus vecumq; rimari connexionem horū cum superioribus, dico visum esse Aug. l.2 de ser. Do quod cùm prohibuerit superius temporalium rerum solicitudinē, nunc vult eos B Dominus, qui res istas nō quęrunt, admonere, ne malè de quærentibus iudicent. Possunt namque benè, & malè quæri: atq; adeò existimandum eos, qui quærunt bono animo quærere, vt Paul. Rom.14.3. *qui manducat*, inquit, *nō manducantem, non spernat, & qui non manducat*, &c. Paulo aliter auctor imperf. docuerat, inquit, c.6. Matt. v.12. dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos* &c. & v.14. *si.n. dimiseritis hominibus* &c. propterea rectè subdit nunc: *Nolite ergò iudicare, & nō iudicabimini.* Alij rectius, meo iudicio, ista cum his iungunt, quæ dicta sunt sub finem c.5. Matt. idq;. ex Luc. c.6. cōfirmant, qui post illa verba: *estote ergo misericordes*: subiūxit hanc eandem sententiam; pertinent .n. hæc ad dilectionē proximo exhibendā; ita Mat. hæc subdit; tanquā cōnexa cum ijs, quę dixerat de dilectione proximi, quamuis inter illa, & hæc, quædam interposuerit.

2. Sed magis consentaneè ijs quæ c.4. Th.1. n.5. diximus, sic cōnecte: dictum est enim ibi à nobis: Do- C minum quædam impedimenta amouere, quæ obstant ijs, qui cupiunt ad perfectionem iustitiæ peruenire. Cùm igitur c.6.19. Matth. amouisset solicitudinem nimiam in accumulandis opibus, & v.25. superuacaneam diligentiam etiam in procurandis necessarijs rebus sustulisset, nunc c.7. Matth. tollit aliud impedimentum, quod est temerarium iudicium. de his hactenus.

3. *Vide Aug. l. 2. ser Dom. in monte, c 28.29 & ser. 202 de temp Chrys. l. 1. de compunc Basil q 104. compen. Non agi hic de publico iudicio.*

1. *Nolite iudicare*] Pro faciliori huius doctrinæ intelligentia, obseruandum in primis, non agi hic de publico iudicio, eorum qui præsunt. Nam alioqui id genus iudicij Paulus exercuit 1. Cor.5.3. ego quidem absens corpore, præsens autē spiritu, iam iudicaui, vt præsens eum, qui &c. Exercuit Petrus Act.5.3. in Ananiam, eiusque vxorem. Exercent passim Ecclesiasticæ, mundanæq; potestates, quo sublato susque deque omnia ruere, perturbari, con- D fondi, misceri necessè est. Rectè ergò Euthy. Matt. 7. scripsit non loqui Christum hic de publico, sed de priuato iudicio.

4. *Neque de omni priuato*

Denique obseruandum item est, neq; omne priuatum iudiciū hic vetari. Est. n. illud laude dignissimū, quod cōtrà seipsum exercet quispiā, ad quod hortatur nos Paul. 1. ad Cor.11. si nos ipsos iudicaremus. non vtiq; iudicaremur. Tertio loco adhuc obseruandum, neq; hic prohiberi iudicium omne priuatum de alijs. Nam vt rectè Aug. docet l.2. de ser Do. in mon. c.28. licet iudicare de rebus certis, & manifestis: quod patet ex Mat.7. à fructibus eorum cognoscetis eos. Vbi Augu. *quod scriptum est*, inquit, *à fructibus eorū* &c. *de manifestis dictum est, quæ nō possunt bono animo fieri, sicut sunt stupra, blasphemiæ furta, ebriositas, & si qua sunt alia, de quibus iudicare permittitur.*

Ad hæc rectè Iren. l.4. c.49. censuit, hac sententia non prohiberi correctionem proximi, quæ non A potest esse sine iudicio. & verò neq; hic prohibuit Dominus de dubijs iudicare, modò non vltra, quam quo nos ducunt iudicia, iudicemus.

Obseruandum præterea est, neque ea vetari iudícia, quæ prudenter fiunt de alijs, vt sibi quis caueat, & vt aliorum emolumento consulat, licèt nō sint signa, vel argumenta aperta, cùm quis non curiosè, vel temerè, vel cum inuidia, & odio, aut sine fructu iudicat de rebus dubijs. Quid igitur inquiet aliquis hic prohibetur? 5.

Respondeo prohiberi hic à Christo Domino iudicium priuatum, de his, quæ in nostra sunt potestate posita, possuntq; benè, vel malè fieri, si in malam partem interpreteris. Ita Basil. Reg. bre. resp. 164. & Aug. l.2. de ser. Do. c. 28. *sunt quædā*, inquit, *facta media, quæ ignoramus, quo animo fiant quia & bono & malo fieri possunt, de quibus temerariū est iudiciū iudicare, maxime vt cōdemnemus.* Hinc Rom. B 14.3. dicitur: *qui non manducat, manducantem non iudicet.* Videturq; hic iudicare etiā pro condemnare sumi, vt non rarò in Scrip. vt 1. Cor.11.29 *qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit.* Io.3.17.18. *non enim misit Deus Filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mūdus per ipsum, qui credit in eum nō iudicatur, qui aūt non credit, iam iudicatus est, quia non credit in nomine vnigeniti Filij Dei.* & c.16.11. *de iudicio autē, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.* Cæterùm nō tantum hoc modo sumitur, sed etiam pro eo quod est culpæ aliena facta dictaue iudicando tribuere, cum benè, maleque fieri queant. Itaq; iudicare vtroq; modo accidit, & vtrumq; hic complectitur hæc vox, & à Christo vtrumq; reprehēditur, quę duo distinxit Luc. c.6.37. *nolite iudicare*, &c. *nolite condemnare.* Illud ad culpam pertinet, hoc ad pœnam; vt iudex priùs iudicat aliquem esse homicidam, deindè pœnam commeritam statuit; sic qui C temerè iudicat priuato iudicio prius culpam alicuius notat, deindè hunc vt culpæ obnoxium dignum pœna censet. Matth. ergò vna voce vtramque notionem est complexus; licèt Euthy. Matth.7. pro *damnare* sumpserit. 6.

Prohibetur prætereà iudicium in manifestis, quando ita iudicamus proximum, quasi eum amplius non debeat pœnitere errati, adeò vt inemendabilem eum reputemus; hoc enim temerè iudicatur. Hinc Aug. l.2. de ser. Do.28. *si manifestā*, inquit, *edacitatem, ebriositatemq; cognoueris, & ita reprehenderis, quasi illa nunquam possit mutari, temerè iudicabis.* Huc etiam pertinet, cùm iudicamus proximum in eodem animo permanere, & emendatum non esse quod aliquando aperta peccata commiserit; sic Simō ille Pharisæus mulierem peccatricem non iudicauit modò, sed & damnauit Luc.7.39. quā Christus absoluit, sic Pharisæi Publicanos iudica- D bant, & damnabant æterna, aut temporali pœna dignos, & extra omnem spem salutis ponebant Matth.9.11. Christus autem ex illis Apostolos fecit v.9. eodem cap. 7.

Demum prohibetur iudicium in manifestis, quando licèt constet, mala esse opera, incertum tamen quis ea perpetrarit; quarè si persona certa iudicetur auctor mali, temerè iudicabitur, sic Basil. Id ergò quod dubium est, siue in actionibus, siue in verbis, siue in personis iudicandum non est, de quo 1 Cor. 4.5. *nolite ante tempus iudicare, quoadusque* &c. & Dominus hic: *nolite iudicare.* 8.

Quamquam etiam maximè vetet hic Christus ne cùm ipsi ijsdem, aut maioribus fortè peccatis obstricti simus, curiosè, & seuerè de aliorum minoribus iudicemus, vt patet ex v.3. *quid autem vides festucā* &c. & Ro. 2. 1. *propter quod ô homo* &c. multò verò magis prohibet ne de alijs detrahēdo iudicemus. Duplicem .n. illi, de quo detrahimus facimus 9.

A iniuriam, & quod ipsi bonam de illo, vt charitas postulat, opinionem non habemus; & quod quam alij habent, denigramus. Irenęus lib 4.c.49. ad Dei dispositiones refert: *non vtique*, inquit, (dum diait Christus nolite iudicare) *iubet, vt peccantes nõ corripiamus, nec vt hu, quæ malè fiunt consentiamus, sed vt Dei dispositiones non iudicemus iniustè*; vt constat ex dictis, non ea est Christi meos.

10. *Vt non iudicemini*] Gr. ἵνα μὴ κριθῆτε, vt non iudicemini, sic legendũ, vt ea correctis biblijs nunc patet. Nec addenda illa verba, *nolite condemnare, & non condemnabimini*, non enim sunt apud Matt. sed apud Luc. dumtaxat, c.6. 37. *nolite iudicare, & non iudicabimini, nolite condemnare, & non condemnabimini*. sunt qui de hominum iudicio intelligãt, q. d. si vultis, ne pe[illegible]rã, ac temerè de vobis mundus iudicet, nolit[illegible] de alijs temerè iudicare, *in quo enim iudicio [illegible]cauerit, iudicabimini: &* B *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, i. prout proximos vestros tractaueritis, ita & ipsi tractabimini. si obloquutores, & iniqui censores eorum fueritis, & ipsi de vobis erunt.

11. At longè melius Aug. l.2. de ser. Dom. c.19. Chrysost. hõ.14. & auctor imperf. 17. Beda & alij ad Deũ referunt, vt patet ex antithesi quæ hic latet. ac si dicat: nolite de hominibus iudicare, ne à Deo iudicemini. cohæret hæc sentẽtia, vel similis est illi; *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam cõsequentur*, scil. a Deo. similiter & cum ea, *si aũt non dimiseritis hominibus, nec Pater vester*, &c. vbi Dei iudicium non hominũ proponitur. sic Mald. Præterea eiusmodi promissio intellecta de hominum iudicio parui momenti est ea Paul. 1.Cor.4. *mihi aũt pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die*. Gregor. item l.8 ep.4.. ad Palla. docet idem: inquit enim, *inter verba laudantium, & vituperantium ad mentem recurrendum semper est, & si in ea* C *non inuenitur bonum, quod de nobis dicitur, magna tristitia generari debet: & rursum, si in ea non inuenitur malum, quod de nobis homines loquuntur, in magnam debemus lætitiam prosilire, quid enim si homines laudant, & conscientia accuset? aut quæ debet esse tristitia, si homines accusant, & sola conscientia nos liberos demonstret?* Ita Greg.

12. Cæterùm aduerte ita Aug. ad Deum referre hoc iudicium, vt interim existimet; ideò hoc dixisse Dominũ, vt insinuaret, eum, qui temerè iudicat, similiter iã iudicãdum esse de hoc ipso iudicio temerario: huic autem iudicio non est obnoxius, qui temerè non iudicat. At non videtur id satis esse: hoc enim commune cum omnibus peccatis. qui enim adulterium committit, de hoc iudicandus est, de quo nequaquam iudicabitur is, qui non commisit: cum tamen hic aliquid peculiare videatur Dominus comminari ijs, qui alios temerè iudicant.

13. D Quare Chrysost. hom.24. in Matt. addit, iudicandum hunc quidem esse à Deo, sed acrius, ac seuerius, iuxtà modum quo ipse alios iudicauit. Intellige verò iudicandum esse acrius non tantũ de hoc peccato, verùm etiã de alijs. Et hõ. 13. ad pop. Antioch. sic scribit: *nolite iudicare, ne iudicemini. non enim quale fuit peccatum, tale illic in futurum apparebit, sed quandam magnam. & ineuitabilem additionem à iudicio in conseruum facto accipiet. sicut enim humanus & clemens, ac mitis maiorum peccatorum grauitatẽ succidit; ita acerbus, & crudelis, & implacabilis magnum pondus proprijs peccatis apponet*. sic ille. Quod potest confirmari, quia sicut, qui alios docet, si ipsemet perpetret, quæ docendo dissuadet, grauius in his delinquit, quàm is qui docetur, ita fit in eo, qui alios iudicat, & aliorum se censorẽ constituit; vndè grauius, ac seuerius de ijs peccatis saltem, de quibus iudicat, iudicabitur, ad quod Paul. illud adiũgit Rom. 2.1. dum A ait, *in quo alium iudicas, teipsum condemnas, eadem enim agis, quæ iudicas*, nimirum inexcusabilem se reddit is, qui alium iudicat, cùm contra seipsum sententiam ipsemet ferat, atque adeò à Deo suo proprio iudicio iudicabitur.

2. *In quo enim*, &c.] Hoc idem est, ac si diceret: secundùm iudicium, quo de aliis iudicaueritis, de vobis iudicabitur. vndè tacitè colligit Hilar. non esse prohibitum omninò iudicare, sed malè iudicare, q̃ si fecerimus, malè quoque .i. seuerè, & citra excusationem de nobis iudicabitur. Neq; hic spectandæ sunt oẽs iudicij qualitates, vt quod sit temerariũ, quod iniustũ; neque .n. si nos temerè iudicauerimus, & iniustè, ideò Deus sic iudicabit. sola igitur curiositas, seueritasque iudicandi spectanda est; quia eadem Deus de nobis iudicabit; intellige eadem proportione: neque enim eodem modo Deus præmiat, vel punit vt nos, sed longè B magis. significatur ergò hic quod, quò nos erga alios seueriores fuerimus, hoc etiam erga nos seuerior ille erit. 14.

Et in qua] sensus est: talem se exhibiturũ Deum in retribuendo malum, aut bonum, qualem homo homini se exhibuerit, & secundùm proportionem prædictam intellige, & similitudinem.

Et hinc soluitur obiectio, quę ex Luc. c.6.38. insurgit: *mensuram bonã & confertam*, &c. quomodo igitur eadem remetiendũ nobis? an nõ maiore potius. Respond. si proportionẽ spectes eadem: si rem datã, maiore: id quod Rõ.8.18. explicat Apost. cùm ait: *non enim sunt condigna*, &c. & 2.Cor 4.17. *quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. 15.

Olim gentiles hanc nobis sententiam obijciebant: quasi oppositam alteri sententiæ Christi, qua non credentibus supplicia æterna cõminatur pro C culpa tẽporali; quærebant ergò, quomodo eadem mensura futura esset, cùm altera ęterna, altera tẽporalis? In promptu est responsio: si spectes durationẽ æternam esse: verùm quantũ ad intentionem finitã esse, vnaq; est acrior, aut mitior altera; & hac ratione mensurari potest, & pro demeritorũ quãtitate maior, aut minor infligi. idem de præmio, seu gloria dicendum est, licèt enim omnis sit æterna, non tamen in gradu æqualis & infinita. lege Augustin. epist 48. & 49. ad Deo gratias quæst 4. & lib.21. Ciuit. c.11. Fortè breuius dicemus Christum in his prouerbiales quosdam modos loquendi vsurpasse qui tunc circumferebantur: quare non oportet hæc nimium emungere. 16. *Gentilium obiectio.*

3. *Quid autem vides*] expostulatio quædam est, q. d. quare tu leuia vitia proximi perspicis, cùm tua grauissima non animaduertas; similis ei, qui trabem in oculo habet, nec eam considerans totus D fertur ad festucam in oculo fratris positam cernẽdam? quod certè nõ vacat reprehensione. Primùm abs te expelle odium, & cætera vitia; deindè poteris iam eum quem diligis emendare. August. 2. de serm. Dom. in mon. cap.30. Idem August. ser.202. de temp. sic ait: *quid festuca, quid trabs significet videamus. subita iracundia festuca est; ira verò quæ in longum tẽpus protrahitur, dum per odium falsis suspicionib⁹ nutritur, trabs efficitur* (.i. odiũ) *ergo iracundia inueterata queritur ad trabem. & qua fronte ille, qui odium seruat in corde, illum iudicare præsumit, in cuius oculo non trabem, sed festucam esse cognoscit? nam cordis oculum festuca turbat, Psal.6. turbatus est præ ira oculus meus; trabs excæcat, 1. Ioan. 2. qui odit fratrem suum in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo vadat, quoniam tenebræ obcæcauerunt oculos eius. secundũ hæc ergo per subitaneam iram cordis oculus turbatur, per odium lumen Charitatis extinguitur*. Vide eundẽ ser.16. de verb. Dom & hõ.5. 17.

Quid] idem significat quod *quare*, vel *quorsum* potest ergo bifariam sumi, primũ, vt sit reprehensio quædam, quasi digni sint maxima reprehensione, qui huiusmodi vitio laborant: quomodo sumũt Hilar. can. 7 Hier Matt. 7. Aug. ser. 17. de verb. Domini Chrys. hom. 24. in Matt. Greg. p. 3. pastor. c. 10. vt hactenùs exposuimus. potest sumi secundò, vt non solam reprehensionem contineat, quasi malè agant, qui hoc faciunt, quia nimirum sua maiora negligentes, censores sunt minorum culparum in alijs: verùm etiam, vt significet, sine fructu vllo id facere eos, & ob id redarguat ipsos, & tunc, *quid* idem est, ac, *quorsum*.

18. *Pharisæi corripiuntur.*

Porrò refertur ea sententia ad Scribas & Pharisæos, qui cùm grauiora committerent, seueri tamẽ erant Aristarchi, & obseruatores aliorum: Verùm nullam hac censura populo vtilitatem afferebant. Nam quod fortè verbo ædificabant, vitæ exemplo destruebant; atque adeò nullius erant fidei, & auctoritatis apud eos, quos à peccatis liberare debebant. Rectè enim Hilar. can. 7. scribit ex natura rerum esse, non prius aliquem purgãdę de oculo fratris festucę idoneũ effici posse doctorẽ, quã de mẽtis suę lumine crimen grauantis perfidię eiecerit.

19. *Festuca quid sit.*

Aduerte festucam vt Aug. notat ser. 16. de verb. Dom. esse initium arboris, seu trabis. i. arboris nouellę, & cuiuscũq; sati pullulus, vt ait Calep. trabs enim quãdo nascitur prius festuca est; si tamen vocem græcam spectemos, quæ hic ponitur, nempè κάρφος potiùs significat breuissimã seu minimam aliquam ligni particulã. Hinc dicitur græcis καρφολογία collectio eiusmodi particularum, quã Gale. recẽset inter signa phrenesis, atq; hoc modo κάρφος pulchrè opponitur trabi; at festuca iuxta eam notionem, quam docuit August. magis coniungi debuisset cum arbore.

20. *Hypocritæ dupliciter peccant.*

Interim significat in his Dominus hypocritas, de quibus loquitur dupliciter peccare. Primum, quod aliorũ vitia ad quę, quod parua sint, conniuendum esset, curiosius obseruent, & seuerius notent; deindè quod sua vitia maiora negligãt. Quod dum fit, duplex iam cõmittitur malũ. nam qui peccantem in paruis admonet, cùm ad grauiora sua vitia conniueat; & sibi ex aliena correctione falsam sanctimoniæ opinionẽ parare studet, vndè v. 5. meritò hunc hypocritam vocat; deindè veritatem ipsam reddit odiosam ei, qui admonetur, & inutilẽ. ideò subdit: *aut quomodo dicis fratri tuo, sine*, &cæt. Et pòst: *hypocrita eijce primũ trabẽ de oculo tuo, & tũc videbis*, &c. Ponitur autẽ v. 3. bis, *Vides*] & primo loco Gr. vt & apud Luc. c. 6. 41. est βλέπεις, i. intueris, q. d. lynceis oculis inspicis. secundo loco Latinè quidẽ apud Luc. eodẽ v. 41. est, *non consideras*, & apud Matt. *vides* (vt hic v. 3 habes) at Græc. est verbum κατανοῶ, id est, *animaduerto*, quod minus est, quam intueri, q. d. non modò non intueris, sed nec animaduertis κατανοεῖς.

21. *Peccata trabes.*

Illud ad mores facit, quod peccata *trabes* dicuntur, caue ergò illa, ne æterno, & inextinguibili igni fomenta in te suggeras, si sunt festucæ in oculo ne tolera, vt enim paruam festucam in oculo ferre non potes, ita minimam in conscientia maculam ne sperne, sed aufer.

22.

4. *Aut quomodo*] Docuit non esse temerè iudicandũ, nunc docet modũ vtiliter corrigendi proximũ, atq; adeò iudicandi, neque. n. correctio fit sine aliquo iudicio præcedẽte; videtur aũt notare Scribas & Pharisæos, nõ modo temerè alios iudicantes, sed sine fructu alios corrigentes, & impudenter notantes. Luc. habet: *aut quomodo potes dicere*. Ostendit ergò sine fructu esse correctionẽ illam, & sensus est: tantum abest, vt eijciatis vestra correctione festucam de oculo fratris, vt nec possitis dicere sine eijciam festucam; qui enim trabem

A suam nõ considerat, difficillimè curabit ex animo verè, & syncerè, & vt debet alterius festucam eijcere, non quod absolutè non posset fieri, sed quod arduũ, atque difficillimi sit negotij, vt fiat, nempè rectè, vtiliter, & bona cum intentione. similis dicendi forma habetur Matt. 12. 34. *quomodo potestis loqui bona, cùm sitis mali?* non quod absolutè non possit id fieri, sed quod difficillimum sit.

5. *Hypocrita*] Admonet, vt qui aliorum vitia notare ac corrigere volet, prius saltem aperta sua vitia curet, & tunc, inquit, perspicies, seu videbis quando scil. cum fructu id poteris efficere & syncera intentione. est aũt græcismus *videbis eijcere*, pro *dispicies vt eijcias*. Vocat hypocritas huiusmodi homines, nempè Scribas, & Pharisæos, eisque similes, quia iustos se simulabant, alios reprehendendo, ac notando, cùm [illegible] iusti non essent.

Cæterùm obserua, non proptereà vacare culpa 23.
B Prælatum, si alios non corrigat, cùm ipse peiora, aut similia cõmittit quia debet seipsum prius purgare, & corrigere, vt idoneus sit, qui subditos corrigat & emendet. De Hypocritis lege Basil. Isai. 1. in illa verba: *erunt vt terebinthus* &c. vbi hypocritã quercui comparat. Nazian. Orat. de funere Patris, vbi cùm meretricibus confert, quæ deformes quidem sunt, sed fucis se colorant. Matth. item 23. sepulchris dealbatis adsimilantur. Vide itẽ Grego. l. 8. mor. 24. l. 5. c. 16 Aug. epist. 64. vbi hypocrisim ex superbia esse dicit. Porrò *Hypocrita* dicitur à verbo Gr. ὑποκρίνω. i. simulo, & aduerte eum propriè hypocritam esse, qui cũ malus sit, alium corrigit, aut opus bonũ facit, vt iust⁹ videatur, & appareat, quales erãt Scribæ, & Pharisęi, qui vt dicitur Mat. 23 *omnia opera sua faciunt, vt videantur ab hominibus*, qui etiã alios acriter de minimis reprehendebant, vt se iustos ostenderent; quare, qui cùm malus sit alios reprehẽdit, nisi eo opere ostẽdere velit se iustum cum nõ sit, non est hypocrita. Itemq; is, qui ob humanam laudem bonũ opus facit, ambitiosus est, non hypocrita, nisi id faciat, vt iustus appareat, & occultet, quod verè est. sic August ser. 59. de temp. *quicumq;, inquit, vult se videri quod nõ est, hypocrita est.* Et posteà: *ex quibus omnibus intelligitur hypocritas esse, qui faciunt quodlibet, vt ab omnibus glorificentur. Mihi videtur & ille hypocrita esse, qui dicit fratri suo, dimitte, vt tollam festucã de oculo tuo, propter gloriam hoc faciens, vt ipse esse iustus videatur. vndè ei à Domino dicitur hypocrita, eijce prius trabẽ de oculo tuo, non itaq; virt⁹, sed causa virtutis mercedẽ apud Deũ habet.* Idẽ habet lib. 2. de ser. Dom. c. 30. An verò qui in peccato est, possit ac debeat peccantem corrigere, vide in Theor. 1.

Hypocrita vnde dictus.

24. *Vide Aug de adulterinis côiu. l. 2. c. 27 & ser. 74. de temp seu 41. de diu. & lib. 2. de ser. Dom. c. 31. Chryso. 1. de compu. cor Basil. q 250 cõpend. & Greg 1. Reg 5 sub finem. in ea verba: ne interficiat nos cum populo nostro. & 3. p. Past. c. 5. Quid per porcos & canes intelligendum.*

6. *Nolite dare*] quæ horũ cum superioribus connexio? quidam cũ Aug. l. 2. de ser. Dom. sic nectunt,
D quia Dominus Matt 6. 23. simplicitatem docuerat illis: *si oculus tuus fuerit simplex*, &c. nunc prudentiam docet, *nolite sanctum*, &c. sicut alibi Matt. 10. 16. *estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*. Alij inter quos est Iansen. quoniam, inquiũt, de aliorum correctione meminerat, mouet nunc, ne vbi nulla proficiendi spes affulget, correctionem adhibeant, sic etiam Strahus. Cæterùm arbitror potius, hæc ad ea pertinere, quibus superiùs Doctores instruebat. Neque enim, vt superiùs dixi solliciti sunt Euangelistæ ea, quę Christus docuit suo prorsus ordine referre, sed pro vt in mentem veniebant. Verùm in his non moror.

Neque mittatis margaritas vestras ante porcos] Quid per *sanctum* & *margaritas* intelligat, quæritur hic? D. Hieron. scribit; esse qui per porcos, infideles, per canes Christianos, qui post receptã fidem ad vomitũ reuertissent, intelligant. Contra Chryso. & Euthy. canes, infideles, porcos carnales Christianos intelligunt. nam & Christus infideles

canes

A canes vocat cum dicit, *non est bonũ sumere panem filiorum, & dare canibus*, Matt. 15.26. Mihi August. placet opinio, idem per *sanctum*, & *margaritas*, & per *canes*, & *porcos* significari, sicut apud D. Pet. ep. 2. c. 2. 22 idem duplici metaphorico prouerbio altero canis, altero porci significatur: *tanquam canis reuersus ad vomitum suum, & tanquam sus lota in volutabro luti.* Aut si quid est differentiæ, per *sanctum*, omne mysterium; per *margaritas* quæ inter mysteria maxima & quasi pretiosissima sunt intelligi oportere. Per canes aũt, & porcos duo hominum, siue fidelium genera notari, quibus tradenda mysteria nõ sunt, eos qui tantũ contemnunt, vt canes nihil inter sanctũ, & prophanũ discernẽtes: & eos, qui non solũ contẽnunt, sed insuper irritantur, & magis nocent, vt porci. Vel potius eosdem vocat canes & porcos, primùm generatim ob immunditiã oẽs illos, qui immedicabili tenẽtur impietate: speciatim verò canes, quod veritati oblatrẽt. B porcos, quod diuinis rebus fœdissimas carnis & mundi voluptates præponant. solet enim porcus lutum margaritis præferre. Hanc etiam pluribus explicationem doctè confirmat Maldo.

26. His certè quoque, qui vel ad sacra Dei mysteria accedunt immundi vt sues; vel rabidi vt canes; vel etiam aliis administrant Ecclesiastica sacerdotia & dignitates, vel etiam ipsa sacramenta quibuscumq; passim indignis rectè conuenit illud quod Heli dictũ est à Deo 1. Reg. 2. 29. *quare calce abiecisti victimam meã, & munera mea quæ præcepi, vt offerentur in templo?* hoc nimirum est margaritas ante porcos proiicere, & sancta canibus dare; sancta, id est, diuina, dicũtur fidei mysteria, & sacramenta; margaritæ etiam sunt ob pretiosa dogmata veritatis, quia sicut margaritæ inclusæ conchis, positæ sunt ac latent in maris abdito ac profundo; sic diuina fidei nostræ mysteria, in verbis, adde vel signis & allegoriis quibusdam posita sunt, in C altitudine sensus sacrarum Scripturarum, vt auctor imper. ait: & vt Aug. l. 2. de ser. d. 31. dicit: vt margaritæ, quæcunque spiritalia magni æstimanda sunt, & quia in abdito latent, tanquam de profundo eruuntur, & allegoriarum integumentis quasi apertis conchis inueniuntur, lege Gregor. in com. in 1. Reg. 5. sub finem, & 3. p. Pasto. c. 5.

Ne fortè, &c.] quidam duas has partes sic 27. accipiunt: vt prior, scil. *conculcent* ad porcos pertineat; posterior scil. *dirumpant* ad canes, vnde quidam Codices latini habent, *& canes conuersi dirũpant vos*, cùm tamen vox, *canes*, non sit aut in Græcis, aut in Latinis codicibus emendatioribus. & quidam vertit: *nequando hi conculcent eas pedibus suis, & illi versi in vos lacerent vos*, addentes de suo pronomina *hi*, & *illi*; Quare potest etiam totum hoc & ad porcos, & ad canes simul referri. nam & D conculcatio & laceratio etiam porcis, non modò canibus competit; sæuiunt enim apri, & vniuersim porci in eum qui cibum porrigit impetum solent facere, & nisi iaciat, disrumpere.

28. 7. *Petite*] adiumenta nunc etiam ostendit ad acquirendam perfectionem, & primùm orationem assiduam. August. tria hæc, petere, quærere, pulsare opinatus est non idẽ significare l. 2. de ser. Dom. verum l. 1. retr. cap. 19. hanc opinationem exuit: & meritò quia hac verborum accumulatione exaggeratio insinuatur, qua nos velit Deus instãtes esse in oratione, sicut Paul. ait 1. Thess. 5. *sine intermissione orate.* Est igitur [Greek] hebraica: commendat enim tribus istis vocibus fidentem, instantem, & ardẽtem precationem. Nam *petere* fiduciam, *quærere* diligentiam, pulsare *ardorem*, & perseuerantiam significat. Nam quis est qui petat, qui non cupiat id quod petit, & impetraturum se cõfidat; qui quærit cæteris omissis in id tantùm quod inquirit diligenter incumbit, vel intendit. At qui crebrò pulsu ostium ferit, ardens desiderium ostendit. August. l. 12. conf. c. 1. ait: *Petite & accipietis &c. promissa tua sunt, & quis falli timeat, cùm promittit veritas.* Vide item l. 2. de ser. Dom. in mon. c. 33.

Vide in hũc locum Chrysost. hom. 22. in epist. ad Heb. & hõ. 1 P. 9.

Vt ergò habet Chrys. per hæc quæ adiecit: *quærite & pulsate*, non obiter postulandũ esse docuit, sed sedulitate multa, & magna patientia, frequẽtique pulsu. & certè sic omnibus persuasum est, nihil ferè dari, nisi petentibus, nihil inueniri, nisi à quærentibus, nec aperiri ostium, nisi pulsantibus. sic enim vulgò dici solet. Quam consuetudinem respiciens Dominus dixit: cum maxima sint quæ à Deo expetẽda sunt bona; par est vt illa ab eo petatis summo desiderio, sedulò quæratis, pulsetis ardenter; & pertinaciter. Irenæ. l. 2. c. 18. 26. 53. ostendit, quod hæretici hoc loco abuterentur.

8. *Omnis enim*] generales huiusmodi sententiæ, 29. ac affirmantes promissiones non sunt simpliciter, & sine exceptione intelligẽdæ. Itaq; qui ita petit, vt debet, accipit; quæ autem requirantur, vt omninò impetremus alibi, Christo auspice, trademus, interim lege D. Tho. 2. 2. qu. 83. a. 15. ad 2. Abul. Mat. 7. q. 15. D. Basil. constit. monast. c. 1. August. in 1. Ioã. c. 3. in illa: si cor nostrum, &c. & tract. 73. in Ioan. in Psal. 59. Euthy. Matt. 7. vbi ait, qui petit, nec accipit, aut indignè petit, aut non perseuerat, aut tepidè petit.

9. *Aut quis est ex vobis*] fiduciam nobis insinuat, 30. & animat ad petendũ, quod, quæ orauerimus, exoraturi simus, idq; ex similitudine parentis terreni, qui cùm non nisi bona filiis suis terrenis dare nouerit, multò magis Pater cælestis petentibus se filiis dabit, non fortassè ad eorum semper voluntatem, quod aliquando non dare, sed perdere esset, verum ad eorum vtilitatem.

Vide Aug. 2 qq. euangel. 22.

Panem lapidi ob similitudinem coloris, & formæ opponit; vndẽ Diabolus dixit: *dic vt lapides isti panes fiant*; pisci verò serpentem eadem ratione. Porrò iis ostendit non solum Deum petentibus opem esse laturum, sed bona etiã daturum, panem, non lapidem, piscem, non serpentem. sic Chryso. hom. 24. Auctor imperf. 18.

11. *Cùm sitis mali*] mali sitmus, vel Dei compa- 31. ratione, non natura iuxtà Chryso. in hom. vel naturali procliuitate, vt Hiero interpretatur; vel etiam motibus, & voluntate.

Vide in hunc l. cum Aug. ser. 5. de ver. Dom. & Vegam l. 11. c. 14.

Nostis] Consueuistis, vt sol cognouit occasum suum, Psal. 103. 19.

Quanto magis Pater] Patrem patri, cælestẽ terreno, Deum homini, bonitatem nequitiæ comparat, vsus argumento à minori ad maius.

12. *Omnia ergò*] vel hæc pars dictorum epilogum continet. Dixerat, inimicos vt diligeremus, essemus misericordes erga alios, non iudicaremus temerè, libenter petentibus daremus; nunc hortatur, omnia illa faciamus, sicut nobis fieri vellemus. vel certè docet hic modum quæ petimus impetrandi: si aliis fecerimus id quod nobis ab illis fieri volumus, sic Aug. l. 2. de ser. Dom. quod mihi maximè probatur.

Vide Aug. l. 14. ciu. c. 8. & Hiero. ad Celantiam. Chryso. hom. in Psal. 5. & hom. 13. ad pop. Antioc. Greg. lib. 6. moral. c. 16. & lib. 10. c. 4. & l. 19. c. 13. & hom. 38. in euang.

Hæc est enim lex] q. d. hoc principio summa omnium, quę in Lege, & Prophetis sunt, continentur. Porrò legem quinque libros Moysis, Prophetas reliquos omnes appellauit Hebræorum more, hoc est totum vetus Testamentum. Obseruandum est 32. de ea hic agi dilectione proximi, qua proximum nec propter nos, nec propter illum, sed propter Deum diligimus, quod qui facit, Deum magis diligit. Confirmantur hæc Rom. 13. 8. 10. ad Gal. 5. 14. & c. 6. 2. quibus locis ostenditur vnico præcepto de proximo diligendo totam legem contineri.

13. *Intrate per angustã portam*] docet secundũ adminiculũ ad perfectionẽ sci. conatũ, & cõtentio-

nem

A nem proficiendi, & superādi omnes difficultates. Chrysn. opinatur idē per angustam portam, & arctam viam intelligi. Alij malunt per viā præcepta, per portam præceptorū finem .i. ingressum in regnum cęlorū intelligere. Cùm enim portam tenemus, finem vię tenemus. Gagnæ. melius, per angustam, inquit, portam, & arctam viā difficile ab initio virtutis iter intelligit, qua rarissimè vulg⁹ incedit. lata aūt porta, & spatiosa via, voluptatis via est, qua se penè oēs cōiiciunt. Vult ergo Christus nō vulgi, ac plurimorū lata via voluptatis, quę ad interitū ducit suos incedere, sed paucorū & ex virtute degentiū, angustam virtutis portam intrare, & arcta via incedere; vide Hieron. ad Celan. Basil. q. 40. & 41 compen reliqua in Theor. 3.

33. *Lege Chrys. hom. 11. ex var. in Mat. Tertul. de præscript. pa 5 Vincentiū Lyrinen. Prophetæ apud Iudæos qui.*

15. *Attendite à falsis*] Tertium nunc statuit adiumentum perfectionis, electionē scil. bonorum magistrorum. Per falsos Propheras non oēs hypocritas, sed falsos tantum doctores, nempè hæreticos intelligit; Prophetarū .n. nomen apud Iudæos B nō tantum ad eos, qui futura prædicebant, sed etiā qui legē Dei, & virtutis viā docebant, significabat. de hæreticis explicant hunc locum Theopbyl. D. Thom. Lyran. Abul. Iansen. Theodore. l. 3. Hæreti. fab. in prol author imper. Tertul. l. de præscr. c. 4. & alij. Confirmatur expositio hæc, ꝙ isti doctores Pseudoprophetæ, seu falsi Prophetę dicūtur, quod verba falsam doctrinā docentes, videntur significare. Falsi enim Prophetæ sunt, qui vera prędicendo, falsa suadent, nec à Deo missi sunt, de quibus inferiùs v. 22 *multi dicent in illa die Domine, Domine in nomine tuo prophetauimus. Attendite*] .i. cauete.

Proprium hæreticorū.

Veniunt] non mittuntur, hoc proprium hæreticorū est, missionē à legitimis prælatis Ecclesiæ, non expectare, ipsi se ingerunt, superbia, ambitione, cacodęmone stimulāte, hinc Hiere. 23. *non mittebam Prophetas*, inquit Dominus, *& ipsi currebāt, non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

C *In vestimentis*] *in*, pro *cum*, ouium simulantes probitatē verbis, & operibus extrinsecus factis. His enim fingunt veras se esse oues. vel per vestimenta ouiū, intellige eos, qui veniunt habitu pastorū, vt populum docēdo decipiant. solent enim pastores ouinis vestiri pellibus; rectè aūt doctores pastorum voce significantur: quod rectè quadrat in hunc locum, vbi de falsis Prophetis sermo est.

34. Chrysost. *Catholici*, inquit, *doctores etsi peccatores non lupi rapaces; non enim propositū habent perdere Christianos*; vnde colligitur maximè hic de hęrericis doctoribus agi. Paul. Acto. 20. 28. monet, vt caueamus ab his lupis; *attēdite*, ait, *vobis, & vniuerso gregi in quo vos Spiritus S. posuit Episcopos regegere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. ego scio, quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi, & ex vobis* D *ipsis exsurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se.*

35. *Copus dial. 6. c. 24. 25*

16. *A fructibus eorum*] Quid per fructus intelligat ex v. 18. colligetur. *Nunquid colligunt*, &c] significat verò à fructibus discerni posse falsos doctores, eosq; non esse tales, vt fructus boni, ab ipsis colligantur; sicut homines nō colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus Norunt .n. tales fructus non facere; rectè aūt spinis, & rubis comparat, quia falsorum doctorum, & hæreticorum cōuersatio nocet ob pessimum exemplum eorum, sicut spinæ, & rubi contrectantes pungunt, ac dilacerant. & ideò Matth. 23. monemur, *secundùm opera ne faciatis.*

Fructus hæreticorum.

His accedit, quod rubus & spina à maledicto obnoxia propter peccatū terra initiū habuere Gen. 3. *maledicta terra in opere tuo, spinas & tribulos germinavit tibi*, nimirum non vt antea paucas, & paucis locis, sed copiosè, passimq; sentes, & plantas

A noxiales progerminabit. nam spinę, & malæ plantæ etiā antè peccatum fuerunt, sed pòst multiplicatæ. Rectè igitur per hæc homines peccatis dediti significātur: sicut per ficū, & vuam egregia opera suauissimum intra se saporem continentia.

Nunquid colligunt] Aug. l. 2. de ser. Dom. c. 37. refert vocem illā, *colligunt*, non ad ipsos malos homines, sed ad eos, qui illos audiūt, & cū eis versantur. Quod si quando fructū afferunt, quia scil. sua prædicatione prosunt interdū, non illis tribuendum est, sed diuinæ prouidentiæ, quæ sic decreuit, vt à vite scil. per spinas vua colligeretur, sicut qui mitteret manus per spinas, & à vite colligeret vuas; vitis verò nomine iuxtà hanc August. comparationem, veritas aliqua Dei est, quæ ab illis profertur; Breuiter, siquid fructus à falsis Prophetis colligitur, illud non illis tribuēdum est, sicut nec spinæ de se proferunt vuas; Quanquam etiam ex B malis illorum fructibus pij quidam homines nouerunt sibi bonos colligere fructus. 36.

17. *Sic*] Interl. scil. vt de spinis non colligutur vuæ.

18. *Non potest arbor*] Hæc sententia repetitur Matt. 12. 33. & Luc. 6 43. sed non est omninò idē testimoniū in illis & hoc loco Matt. 7. sed diuersum, & alia prolatū occasione. nam apud Luc. ponitur doctrina generalis ad cognoscēdos omnes hypocritas. Apud Matt. 12 statuitur cōtra illos, qui peccantes contra Spiritum S. Christi miracula dęmoni adscribebant. Hic verò Matt. 7. datur vt signum ad cognoscēdos falsos dumtaxat Prophetas. Rursus apud Luc. spinę opponūtur ficub⁹, & rubi vuis. Apud Matt. contra spinæ vuis, & tribulæ ficubus. Iterum ea quæ scribit Luc. c. 6. in hac sententia referenda, scribit Matt. ferè c. 12. necesse est igitur, vt quæ scribuntur Matt. 7. diuersa sint ab his, quæ C scribuntur Luc. 6. vel etiā Matt. 12. Quare rectè Euthy. colligit distinctos esse sermones Matt. & Luc. diuersis locis, temporibusq; habitos; alijs item, & aliis audientibus, quamuis multa sint eadē in vtroque sermone. Quod vel hinc maximè cōfirmatur, nam hanc sententiā, quam præ manibus habemus connectit Lucas præcedenti, in qua contra hypocritas dictū est, vt eiecta primùm trabe, &c. festucam de oculo proximi educant; quod manifestum est ex particula causali enim; Apud Mat. verò longè diuersæ sententiæ, & proposito connectitur, nempè vt falsos Propheras ex fructibus discernamus De cap. verò 12. Matt. alibi. 37.

His positis Matt. 7. per arbores bonas, vel malas, non intelliguntur hic parabolicè voluntates hominū bonæ, vel malę, vt fortè c. 6 Lucæ, & c. 12. Matt. seu ipsi homines mali, vel boni; sed parabolicè .i. sub parabola, vel similitudine arborū accipitur hic doctrina vera, vel falsa vel ipsi potius D homines, quatenus videl. docent sanā, aut corruptam, aut perniciosam doctrinā Vult .n. nos Dominus hic instruere, vt caueamus à falsis Prophetis, qui veniunt ad nos in vestimētis ouiū, intrinsecus aūt sunt lupi rapaces. Docet aūt ex fructibus posse dignosci, lupine sint, an pastores. i. hæretici ministri, an Catholici Episcopi. Constat aūt ex operib⁹ ipsorū hominū, qui nos docent, non posse cognosci omninò doctrinam, cùm opera interna non videantur, externa autē sint communia vtrisque; & propterea comparentur vestimentis ouium quibus lupi quoque se contegunt, quare Dominus, quia sciebat non posse discerni doctrinam ex opere, cùm sæpè mali bona, ac vera doceant; dixit id quod habet Matt. 23. 93. *quæ dicunt facite, secundū autem opera illorū nolite facere.* Propterea ergo non dixit etiā hic ex operibus Pseudopropheras internoscēdos esse, sed maluit dicere ex fructibus cognosci debere: quamuis vt mox declarabo, etiam ex

38. *Per arbores bonas & malas quid intelligendum.*

operibus

operibus eorum iotelligi queat, non loqui eos tāquam ſpiritu Dei plenos, vt ſe fingunt eſſe. ſed antequam hæc declarem, moneo prius dixiſſe me hoc nu.38. paulò ſuperiùs inrelligi per arbores bonas vel malas, doctrinam veram, vel falſam, & addidiſſe, vel ipſos homines potius, quatenus ſanā, aut corruptam doctrinam docent. Nam veluti de hominibus loqui videtur Chriſtus potius, quā de doctrina ipſa. dicit enim ea fructibus eos ſcil. homines cognoſci, & poſtea dicit arborem malā excidi, & in ignem mitti, quod hominibus ipſis conuenit. Quanquam ſi doctrinam dixeris, eodē cadit res, dummodò doctrinam nō ſumas per ſe, (ſic.n. aliquo modo fructus eſt, vt dicam, vndè doctor falſus deprehendatur) ſed cum doctore in quo inhæret, ſeu pro vt eſt in doceore. Vult igitur Domious hic Matt.7. vt ex fructibus Pſeudoprophetarum de ipſorum doctrina, atq; adeò de ipſis doctoribus cogroſcamus, vera ne ſit, an falſa, lupine ſint, an oues: & ideò videndum eſt, quinam ſint iſti fructus.

39. *Fructus malorum doctorum ſeu hæreticorū.* Omninò fructus horum doctorum triplices eſſe poſſe vidētur; ipſamet doctrina, ſecundū ſe ſpectata, ſeu vt ad audirores peruenit, & in illis eſt; deinde sūt & alij fructus cōneai cum doctrina, taoquā eius partus venenati, ac viperei. Poſtremò ipſa mala opera, quæ virtutibus oppoountur; Hæreticus namq; ex ipſamet doctrina cognoſcitur, dum habitu quidē externo ſanctimoniam præſeferens occulras hæreſes diſſeminat, vel in vulgus etiā iactat ſubdolè, ac latēter; ſub Chriſti nomiue vidcl. Hoc verò ſignū erit hominis hæretici, cūm ea doctrina anima duertetur ei repugnare, quæ in Sacris Scripturis repperitur, & ab OEcumenicis Concilijs, ac Sanctis PP. traditur. *Nolite*, inquit Ioā. hoc iudicium aſsigoans epiſt.1. c.4. 1.2.3. *omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus ſi ex Deo ſunt. Quoniam multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundū, in hoc cognoſcitur ſpiritus Dei Omnis ſpiritus qui confitetur Ieſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt, & omnis ſpiritus, qui ſoluit Ieſum ex Deo nō eſt, & hic eſt Antichriſtus.* Idem ſignū aſsignat & Paul. ad Gal.1.8. *ſed licet nos, aut Angelus de cælo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema ſit: ſicut prædiximus, & nunc iterū dico: ſi quis vobis euangelizauerit præter id, quod accepiſtis, anathema ſit.* Hinc Theodoret. l.3. hære. fab. in prolo. *impia*, inquit, *dogmata per ſe ſufficiant ad ſuū patrem oſtēdendum; ex fructu enim, ait Dominus, arbor agnoſcitur.* Vincentius item Lyrinen. ſic ſcribit: *ait Saluator, ex fructibus eorū cognoſcetis eos. i. cūm cœperint diuinas voces exponere, & interpretari, tūc rabies intelligitur, tunc virus exhalabitur, tunc ſcind: ſæpem videas, Catholicam fidem cadi, Eccleſiaſticum dogma lacerari, &c.* rectè hæc, quia proprius Prophetæ fructus, doctrina eſt.

40. Fructus verò, qui ſunt doctrinæ partus, hi ſunt, quos numerat Bern. ep. 240. ad Hildefonſum Comitē: *baſilica ſine plebibus, plebes ſine Sacerdotibus, Sacerdotes ſine debita reuerentia ſunt, & ſine Chriſto deindè Chriſtiani, Eccleſia Synagoga reputātur, ſanctuarium Dei Sanctū eſſe negatur, Sacramenta non Sacra cenſentur, dies feſti, feſtiuis fruſtrantur ſolemnijs. moriuntur homines in peccatis ſuis, rapiuntur animæ paſsim ad tribunal terrificum*; heu, nec pęnitentia reconciliatæ, nec ſacra cōmunione munitę; paruulis Chriſtianorū Chriſti intercluditur vita, dum baptiſmi negatur gratia, &c. quæ, & multo plura partus ſunt peſtiferę horū Pſeudoprophetarum doctrioæ, repugnantes ac omninò contrarij fructibus, quos vera Catholicaq; doctrina parit: doctrina.n. Catholica ex ſe obedientiam, pacem, concordiam animorū, reuerenriam erga Patres, ac maiores gignit: cūm hęretica doctrina quaſi naturaliter diſſenſiones pariat, ſectas diſſeminet, gigoat contumaciam. licentiæ viam aperiat, contemptum maiorum, & ſexcenta id genus alia mala in reſpublicas inuehat.

Denique & tertij generis eorundem malorum Doctorū fructus, ſunt mala opera virtutibus contraria; Nam ſi penitùs introſpexeris, cùm hæretici toti videri velint ſpirituales, & cęleſtes, neminem eorū inuenies, qui à recta fide & Eccleſia, ad ſuum ipſorum, vt vocant, Euangelium trāsfugerit, quem non aut ambitio, gloriæq; cupiditas pertraxerit, aot auaritia impulerit, aut libido incenderit. Profectò inquit Gagnæ (vt ex capite ceteros diſcas) *quæ Lutheri legislatoris noui Sanctimonia fuerit neſcio, niſi quod ſanctimonialem Virginē à ſe ſeductam conſtuprarit, ac in vxorem duxerit; quo non magis horrendum facturus eſt Antichriſtus cūm venerit: cæterisq; euangelij ſui promulgatoribus, vt idem facerēt auctor fuit; nam quæ fuerit modeſtia, virulenti eius libri docent, blaſphemijs ac ſtercoribus referti, vita ſpurciſsimè ducta prædicat, mors denique infamis abunde teſtatur.* 41.

Igitur hi ſunt fructus triplices, quos hic intelligit Dominus; quod ſi dicas contra iſtos tertios fructus, multos eſſe doctores Catholicos nō Pſeudoprophetas, in quibus tamē cernere ſit iſtos tertij generis eoſdē fructus virtutibus cōtrarios, nō igitur ea his cognoſci poterunt Pſeudoprophetæ? Ad hoc Reſ. oēs Doctotes quorū fructus ſunr mali, ea hoc ipſo deprehēduntur, eſſe mali; ſed falſi Doctores tūc eſſe deprehēdenrur, inquit Ianſ. cùm hi, q̄ nouā doctrinam aliquā afferunt, iactant eā proficiſci a ſpiritu, aut ſe Sanctos fingūt, & afflatos Spiritu S. eam doctrinā proferre: cùm tameo doctrina eorū & vita plenè cognita, inuenīatur veritati, & virtuti eſſe cōtraria, at proindè nō profecta à Spiritu ſaocto, nec à Sanctis viris ſpiritu Dei plenis. Itaque ex falſitate quę inuenitur in eorum doctrina cum Scripturis pugnante, & Eccleſia; deprehēduntur falſi doctorea, & rurſum ex mala vita cognoſcentur non eſſe afflati Spiritu S. nec ſolidam, aut veram habere ſanctitatem, quemadmodū gloriantur; Neque enim hic Dominus voluit ſignum afferre, quo internoſci valeant veri omnes Doctores, ſi per *fructus* opera ipſa ſpeciatim accipiamus; ſed quo dumtaxat veri ne ſint illi, an falſi prophetæ qui ſe Spiritu Saocto afflatos ſimulant, prædicant, venditant, cùm Diaboli ſpiritu verè pleni ſint; ex quo noua quædam, & inaudita proferunt: hoc enim mala opera eorum teſtantur. 42.

18. *Non poteſt arbor bona malos fructus facere*] Iterùm circa eadem verba non parua occurrit dubitatio, inquiet enim aliquis nonnè & boni & Catholici doctores malum aliquod aliquando committunt? An non etiam improbi, ac falſi aliquid boni interdum faciunt? quomodo igitur quadrat bonæ ac malæ arboris ſimilitudo, cùm illa non poſſit malos, hæc nō poſſit bonos fruct⁹ gignere. 43.

Equidem ad hanc obiectionē iuxta noſtram interpretationem de veris ac falſis Propheris, quos per arbores bonas, vel malas parabolicè diximus intelligi, nō admodū difficilè reſpōderi poſſe arbitror: tum quia in parabolis non ſingula conuenire & aptari debent rei cui applicantur; tum quia cùm ſuperiùs triplices diſtinxerimus Pſeudoprophetarum fructus quibus oppoſiti etiam alij tres intelligendi ſunt, proborum, & Catholicorū Doctorum, facilè erit intelligere quod attinet ad duo prima fructuum genera, Pſeudoprophetas nō poſſe bonos afferre fructus, prioris, vel poſterioris generis. nec veros, ac Catholicos poſſe malos eorundem generum. ſemper enim doctrina Catholica ſcripturis cōſonat, & Eccleſiæ, ſicut ſemper hæretica repugnat qua hæretica. Iterumque

ſemper

ſemper ex illo pax, obedientia & cætera huiuſmodi nata ſunt ſequi. Contra verò ea hæretica, qua hæretica ſectæ, diſſenſiones, ſtrages, ordinis perturbatio conſequuntur, tanquam fructus cum illa coonexi. At ſi de tertio fructuum genere verba faciamus, malis ſcil. operibus aliis, ita obiectio hæc difficilem videtur habere ſolutiooem. nam & Catholici doctores, & malos huiuſmodi fructus, id eſt, mala opera habere poſſunt vel facere; itemque Pſeudoprophetas oon repugnat bona aliqua edere, quomodo ergo bona arbor non poteſt malos fructus facere, & mala bonos? & quomodo ex his fructibus Pſeudoprophetæ cogooſci queunt? ſed quòd attinet ad hoc ſecundum paulò antè ex Ianſe. reſpooſum eſt n.38. & 42.

44. Tribus autem modis reſponderi poteſt ad primum; ſuot enim qui affirment Dominum noluiſſe ſignificare arborem bonã non poſſe facere vllũ fructum malum, ſed nõ poſſe facere oẽs, aut plurimos fructus malos; ſic arborem malã non poſſe facere oẽs, aut plurimos fructus bonos, ſed vt plurimum facere fructus malos, quod benè quadrat in arbores. experimur enim in veris arboribus id euenire, vt arbores bonæ ſemper aliquos bonos fructus feraot, quamuis interdum aliquos aut nõ perducant ad maturitatem, aut à vermibus corruptos, ac per boc malos gerant; arbores item malæ i. putridæ. i. nimis antiquę, & carioſæ (id enim ſignificat voa Græca *σαπρὸν δένδρον*) oon tantum producunt multos fructus malos, & corruptos, ſed etiam aliquos integros, & bonos. Nec diſputo an oẽs huiuſmodi arbores ſint eiuſmodi, ſatis eſt reperiri arbores bonas, quæ malum interdum fructũ producant, & malas, quæ bonum, ne quis mihi hic obiiciat ſpioas & tribulos & id genus alias.

45. Reſpondent ſecuodò alij cum Augu. l.2. de actis cum Felice Manichæo cap.4. per *arborem* intelligi actualem voluntatẽ bonam, quæ dicitur charitas, & malam, quę dicitur cupiditas, vel ſi mauis ipſos homines vt operantur vel ex charitate, vel ex cupiditate. Atq; ita fatemur arborem malam .i. ſiue cupiditatem, ſiue hominem potius, vt operatur ea cupiditate non poſſe facere niſi malos fructus; ſed non ſequitur propterea opera omnia hominis etiam peccatoris eſſe peccata, neque enim ſemper ea cupiditate operatur, ſed ex bono naturæ interdum, & tuoc certè facit opus booum morale. Eodem modo vir iuſtus facit quandoq; opera mala, id eſt, peccata veoialia, oeq; tunc operatur ex charitate, ſed ex corruptione dumtaaat naturæ.

46. Poſtremò dicere poſſumus: per *fructus bonos*, quos oõ poteſt facere arbor mala, intelligi opera meritoria vitæ æternæ: per *fructus malos*, meritoria mortis æternæ, per arborem bonam doctorem bonum, per malam Pſeudoprophetam. Hos enim malo intelligere hoc loco, quàm hominem iuſtũ, vel peccatorem. Hæc expoſitio eſt Auguſt. lib.1. to Iulianum cap.3. & lib. de gratia Chriſti c.18. & 19. vide etiam eundem in Enchir. c.15. & contra Adimantium c.26. vbi hanc ſentẽtiam etiam exponit. Hæc mihi ſolutio maaimè omnium placet: nam ſecundùm Scripturæ morem fructus boni non dicuntur niſi opera ſalutifera, de quibus Ioan.15.5. *qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multũ, quia ſine me nihil poteſtis facere.* Rom.6.22 *habetis fructum veſtrum in ſanctificationem, finem verò vitam æternam.* ad Galat.5. fructus ſpiritus ſuot, &c. ad Epheſios quinto, *fructus lucis eſt in bonitate,* & cæt.

47. Docet hic Maldoo. multos errores ex hac arbore bona, vel mala naios eſſe; vnum referam, quia facit ad iotelligendum magis loci huius ſenſum. Dicebant Caluiniaoi non poſſe hominem operibus iuſtificari, ſed iuſtum declarari, atque cognoſci. neq; enim fit arbor bona quia facit fructus bonos, verùm quia bona eſt, booos fructus facit. Ex fructu ſanè bono tantum bona eſſe cognoſcitur. Cæterùm ſi ioſtis operibus iuſti non efficimur, ſed declaramur tantum, vt nebulones iſti aiunt; ergò iniuſtis operibus non efficiemur iniuſti, quia arbor mala noo fit mala ex fructu malo, ſed mala eſſe cogooſcitur. Quare fit Adamũ, qui bona à Deo arbor factus erat, peccare non potuiſſe, quia oon potuit arbor bona malos fructus facere; quod ſi peccauit non fuiſſe tameo, iniuſtè ageodo, factum iniuſtum: quia arbor ex malo fructu mala eſſe cognoſci poteſt, mala fieri non poteſt. Vide in quæ abſurda perfidi iſti incidant. diſcant ergò quod ignorare videotur: boc intereſſe inter naturales & morales cauſſas: quæ illæ oon ex bono, vel malo effectu bonæ vel malæ fiunt, ſed quia bonę, vel malæ ſunt, bonum & malum effectum habeot; iſtæ, non quia booæ vel malæ ſunt, benè vel malè agũt; ſed etiam quia benè vel malè agunt, bonæ vel malæ fiunt; nec enim tantum quia temperantes ſumus, viuimus temperanter, ſed etiam temperanter viuendo, temperantes efficimur. Arbor cauſſa naturalis eſt, homo moralis. neque verò requirendum eſt, vt omnibus in rebus Arboris parabolica ſimilitudo homini cõueniat, vt inſinuauimus numer.43. ſatis eſt vtramq; ea fructibus cognoſci. Poſtremò conſtat arborem malam dici reſpectu vſus hominis, non ratione oaturæ.

Caluiniſtarum error.

Diſcrimen inter naturales & morales cauſſas.

21. *Non omnis qui dicit mihi,* &c.] Hilar. & Hieronym. in com. Auguſtin. lib 1. de ſerm. Dom. ad ſolos Prophetas referri dicunt, de quibus internoſcendis hic agebatur, qui oon ex verbis, quamuis nomen Domini ſemper ore verſent, ac terant: ſed ex fructibus ſunt iudicaodi, & factis q. d. nolite eredere omnibus, qui dicunt mihi *Domine, Domine,* multi enim id mihi dicunt, qui tamen non intrabunt io regnum cælorum, quoniam falſi Prophetæ ſunt. 48.

Iuſtinus Apolo. 2. ad Antoninum Pium & 6.

Hic admonere lectorem obiter volumus cum Gagnæ. ne ſibi fucum fieri ſinat ab hypocritis hęreticis ſpecioſa illa vocabula Chriſti, fidei, charitatis ſemper in ore geſtantibus, & quibus ab aliis facilè diſcreueris eos. non omnis enim qui mihi diaerit Domine, Domine, &c. eſt tameo generalis ſententia hæc in omnibus malis Chriſtianis.

Domine Domine] ſignificat conſuetudinem hæc repetitio, ac frequentationem, vt ſit ſenſus, non omnis qui dicere ſolet, oon omnis qui dictitat mihi *Domine Domine.* Hæc quidam ad preces referunt, quibus orantes Chriſtum Domioum vocare ſoleant. Alij ad fidem vt Hierony. Euthym. Theophyl. q.d non omnes qui fidem habent ſaluos futuros: ſed melius eſt ad verba, & conſuetudinem loquendi referre, quod ſcil. de Chriſto ita loquantur, quaſi in illum eredant; & ob id *Dominum* appellent. Agitur enim præſertim de falſis Prophetis, qui veram oon habent fidem, licèt eam diſſimulent.

Sed qui faciunt voluntatem] Hinc Chryſoſt. & Theophyl. colligunt eandẽ eſſe Patris, & filij voluntatem; alioquin meam debuiſſet dicere voluntatem. Præmiſerat enim *non omnis qui dicit mihi Domine Domine.* Patris autem potius dixit, quàm ſuam, quia id auditoribos gratius, & minus habẽs inuidiæ, & quia vbique ſe quaſi vt legatum Patris gerit; patri verò vbique perſonam legiſlatoris tribuit.

22. *In illa die*] celebri ſcil. & expectata, nempè iudicij die.

In nomine tuo] .i. virtute, ſeu auctoritate tua. Chryſo. in nomine Chriſti, ſed in ſpiritu Diaboli. *Prophetauimus*] diuina myſteria explicauimus. *Virtutes*] miracula.

Objiciunt Hier.& Aug. neminem poſſe dicere Ieſum niſi in Spiritu S. 1. Cor. 12.3. qui ergo fit, vt poſſint non ſolùm dicere *Domine, Domine.* Sed etiam in nomine Chriſti miracula facere, qui Spiritum S. non habent? Reſpondeot: *dicere Ieſum*, ibi ſignificat factis, non verbis tantùm dicere, id eſt, Chriſtum non ſolùm fide confiteri, ſed moribus etiam exprimere, quod nemo poteſt, qui Spiritu S. careat. Hinc Auguſt. illum, ait, propriè dicere, qui voluntatẽ & mentẽ ſuam voce enuntiat. hic autẽ Chriſtus generaliter vſus eſt verbo *dicendi.* Et obſerua cum Chryſoſt. hom. 25. fuiſſe quoſdam, qui opinati ſint, improbos non verè, ſed mentientes iſtud dicturos, quod miracula ediderint, quod & ſignificat auctor imperſ. ho. 19. quod idem de Prophetia arbitratur; At procul dubio vera dicturos ſentiendum eſt, vult enim Chriſtus oſtendere nec miracula, nec vaticinia abſque operibus bonis ad æternam gloriam obtinendam valere.

49. 23. *Et tunc*] qui ante diſſimulaueram. *Confitebor*] heb. apertè dicam. Auctor imper. ho. 19. pro ὁμολογήσω, confitebor, videtur legiſſe ὀμόσω, iurabo. Dicet enim *amen, amen dico vobis, neſcio vos*, quod intelligendum eſt vt iuramentum quoddam: Alij interpretantur, confitebor, id eſt, publicè profitebor me eos noſſe, vt Hieron. Videtur autem ſimulatæ eorum confeſſioni veram ſuam confeſſionem opponere, q. d. vt notat Maldo. illi me coram hominibus fictè confeſſi ſunt, ego eos coram Patre meo verè confitebor, ſed me eos minimè cognoſcere; ſicut è contrario de his qui verè eum confitentur, ac ſincerè dicit: *qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo.*

Numquam] ne tunc quidem cùm cauſſam meã agere videbamini.

Notitia Dei triplex.

Noui vos] tribus modis Scriptura de Dei notitia loquitur: interdum de ſimplici Dei cognitione, quæ ad omnia tam bona, quàm mala ſe extendit. Interdum de ſingulari quadam Dei cognitione, qua ſcilicet ea dicitur cognoſcere, quæ approbat, & homines, quos amat, interque ſuos agnoſcit, vt vulgò dicimus noſſe quem familiarem habemus, cum verò, qui nobis non eſt ita cõiunctus, ſed extraneus, licèt aliquam notitiam eius habeamus, ignorum fatemur. Sicut autem de Dei dilectione bifariam loquitur Scriptura, ita & de hac ſingulari Dei notitia. Siquidem interdum dicitur omnes iuſtè viuentes diligere, licèt iuſtitiam ſint amiſſuri, quatenus pro eo tempore eorum approbat vitam & mores. Interdum verò tantùm dicitur electos diligere, & prædeſtinatos. Quæ dilectio nihil aliud eſt, quàm prædeſtinatio, vel prædeſtinatione comprehenſa, qua æternam vitam eis certò præparauit. Ita & ſingulari iſta notitia dicitur interdum noſſe omnes iuſtos 1 Corinth. 8. 3. *Si quis diligit Deum, hic cognitus eſt ab eo.* Interdum dicitur noſſe tantùm electos, & prædeſtinatos, quamuis adhuc iuſti non ſint: Hier. 1.5 *priuſquàm te formarem in vtero noui te.* 2. ad Timoth. 2. 19. *Cognouit Dominus qui ſunt eius.* hic ergo rectè intelligere poſſumus, loqui Dominum de hac prædeſtinationis notitia.

50. *Diſcedite à me qui operamini iniquitatem*] depromptum videtur id ex Pſ. 6. 9. Similia ſunt hæc cum illis Matth 25. *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum.* Non dicit autem, *qui operati eſtis iniquitatem*: ne vt adnotauit Hieron. videretur tollere pœnitentiam: ſed qui operamini iniquitatem, hoc eſt, operantes iniquitatem, non ob peccata, quæ tempore iudicij peragent, quorum facultas eis erit adempta, ſed vel ob affectum peccandi, qui tum in eis reperietur, vt vult Hieron. vel potius, quia in hac vita toti addicti fuerũt peccatis. Nam qui dicuntur hic operantes iniquitatem, dici poſſunt operarij iniquitatis, quod competit iniquis etiam dum nihil iniquè agunt. quare Luc. 27. relegimus ἐργάται ἀδικίας, i. operarij iniquitatis.

51. Porrò operari iniquitatem quod ad omnia vitia pertinet, contrarium eſt operari iuſtitiam, dupliciter autem dicitur operari iuſtitiam: nam & qui ſe ſanctis operibus exercet, inquit Riber. in c. 11. ad Heb. n. 90. dicitur operari iuſtitiam, & qui vnicuique reddit quod ſuum eſt; quia iuſtitia nunc omnes virtutes complectitur, & idem eſt quod ſanctitas, nunc peculiaris virtus. eſt ei quod primo loco dictum eſt ſignificare, contrarium eſt operari iniquitatem. Pſ. 5. 7. *odiſti omnes qui operantur iniquitatem.* Pſ. 6. 9. *Diſcedite à me omnes qui operamini iniquitatẽ.* Iob. 31. 3. *nũquid non perditio eſt iniquo, & alienatio operantibus iniuſtitiã*, i. iniquitatẽ.

Vide Aug. 2. qq eu. c. 10. in hũc v. 24

24. *Omnis ergo*] concludit ſermonem, iterum commendans vtilitatem bonorum operum, vt in procemio fecerat.

Verba mea hæc] vel quæ tribus capitibus ſuprà dicta ſunt, vel *hæc*, i. hæc & huiuſmodi, ſeu his ſimilia, vel *hæc*, id eſt, mea: multa enim quæ ante dixerat ipſius erant verba, & ex illis, tamquam ex vno indiuiduo reliqua ſignificantur. ſed quod primo loco eſt dictum, magis quadrat.

52. *Qui ædificauit domum ſuam*] obſeruandum in primis eſt non oportere eſſe nimis ſcrupuloſos in applicandis ijs quæ hic dicuntur, ſicut nec ipſi Euangeliſtæ fuẽre. nam Lucas foſſionem addit, dum ait: *fodit in altum*, c. 6. 48. quod Matth. non ſcribit. Iterum Matth. habet pluuias, ventos, &c. horum Lucas non meminit. quare non oportet anxiè nimis quærere, quid ſit domus, quid vẽti, quid ædificare. Sed ſatis eſt ſi hæc quæ hic dicuntur accipiãtur per comparationem, quod ſicut domus, quæ ruinoſo nititur fundamento labeſcit, ac corruit flante vento, ingruentibus vndis &c. ita homo ille qui nullo operum robore ſoli ac nudę innititur fidei, non poterit ſtare ante cõſpectum iudicis, ſed cauſſa cadet, ruet in pręceps, nec eum fides ſtabilẽ reddet; ſi tamen ipſa perſeueret in homine, & non etiam dilabatur. Ex qua expoſitione ſatis eſt, ſi fundamenti tantùm rationem habeamus. Itaque ex hac parabola oſtendit inane eſſe fidei ædificium, niſi adſint ædificio opera bona.

Deindè obſeruandum hic ſermonem eſſe de his qui audiunt doctrinam Chriſti, vel in eum credũt, vt res ipſa poſcit, textus vel ſermo Chriſti. Quare non bene interpretantur quidam, arenam apud Matth. vel terram apud Luc. amore voluptatum, & mundi: hoc enim conuenit in eos etiam qui nec audierunt Chriſti verba, nec credunt in ipſum, ſc. in omnes impios: nam hoc modo omnes ſic domum ſuam ædificant ſuper arenam & terram. At hic Chriſtus non de his omnibus loquitur, & aliud fundamentum intelligit.

Tertiò aduerte ſignificari hic eos, qui in Chriſtum credunt perſequutiones & tentationes eſſe paſſuros, hoc enim pluuiæ, hoc venti, hoc flumina indicant: neque verò ſine cauſſa tria hæc à Matt. numerantur, pluuiæ, venti, & flumina: quia videlicet ijs ſolent ædificia præſertim labefactari. Et quidem pluuia ab alto in domum irruit, tectumque ſubruit; venti latera cõcutiunt; flumina fundamenta ſubuertunt. Iam ad rem.

53. Aedificare, vt quidam volunt, eſt in Chriſtum credere, quod ex 1. ad Corinth. 3. 10. colligunt. ſed non multum curæ eſſe debet, quid per ædificare debeat intelligi: ſed ſi quid eſt dicendum, malim eſſe credere, & operari benè, vel malè.

Aedificij duplex fundamentum.

Porrò ædificij duplex fundamentum à Chriſto hic commemoratur, arena, & petra, illi ſola fides ope-

operibus destituta responder, vt ex ver. 26. Matth. constar, huic bona ipsa opera seu fides, & doctrina adiunctis boo soperibus vt ex v. 24. haberi potest.

54. *Caluinistarũ duo errores.* Hinc duo contra Caluinianos habemus, & solam fidem ad salutem non sufficere; & booa opera non solum iustificare, sed stabile etiam esse nostræ salutis fundamentum, licèt semper Christus sit summus, & primus lapis, super quem taoquam super primum, & firmissimum fundameorũ fundata est Ecclesia; fundameotum coim aliud nemo potest pooere. At super hoc alia etiam fundamenta nituotur, Apostoli, Prophetæ, fides, opera; sola igitur fides arena quædam est, quæ facilè, vel per se ipsa dilabitur sine bonis operibus: vel certè homo ipse, qui sine bonis operibus huic fundamento innititur stare noo poterit, iuxtà illud: *non resurgent impij in iudicio*, Hebr. *nõ stabunt*; hæc enim est ruina, quam scil. buic homini dies vltima afferer. secus de booorum operum fuodamento dicendum est.

55. Ex Chrysost. & Emman. io c. 7. Matt. sic mysticè hæc accommodari possunt. Christus ædificauit Ecclesiam, suprà fortitudinem fidei; Diabolus impios super inconstantiam infidelitatis. *Carnales homines arena dicuntur.* Carnales homines dicuntur arena ob sterilitatem, & quia innumerabiles, nec sibi cohærentes; Pluuia est doctrina, oubes bonæ Apostoli, & Prophetæ; malæ, hæretici; venti boni spiritus virtutum, & angeli; mali autem venti spiritus immuodi; flumioa booa Euangelistæ, & Doctores; mala Philosophi, & sæcularis scientiæ professores. Ecclesiam Christi nõ corrumpit mendax pluuia, nec Diabolicus flatus mouet: domum Diaboli vertit veræ doctrinę pluuia, ventique, id est, spirituales gratiæ, aut Aogeli, & flumina, id est, Euangelistæ, & cæteri sapientes; factaque est ruina geotilitatis magna, solutis erroribus, & destructis idolis.

56. 28. *Admirabantur turbæ*] Gr. ἐξεπλήσσοντο, id est, obstupuerunt, attoniti facti suot. *Turbæ*] vero simile igitur est, etiam coram turbis habitum esse hunc sermonem, quamuis August. de consen. Euangel. l. 2. c. 19. dicat fortè intelligi turbam discipulorum, ex quibus duodecim elegit.

29 *Erat enim docens*] .i. solebat docere eos.

Sicut potestatem habens] Gr. ἐξουσίαν, auctoritatem, seu faciendi ius. vide quæ diximus l. 4. dilucidatio. cap. 9. nu. 8. 9. 10. Schol. & D. Thom. 3. p. qu. 42. ar. 1. ad secundum.

THEORIA I.

Super illa verba v. 5. *Eijce primum trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui.*

1. *Peccator peccatorem an possit corrigere.* IN controuersiam verti iurè hic poterit, an qui in simili, vel maiori peccato est, debeat peccantem corrigere? Breuiter respondeo (exactius enim hanc dubitationem exagitare ad alium locum pertinet) etiam eum, qui grauioribus, vel occultis est implicitus peccatis, bonn animo posse ac intentione alterum corrigere; sicut potest ieiunare, aut opus aliud ad quod tenetur facere. Quamuis Chryso. homil. 24. in Matt. sed præsertim Basil. reg. breu. respon. 164. & August. l. 2. de ser. Dom. c. 30. aliter videantur sentire: sed est ratio cõtrarium suadens: nam qui in vno est peccato, potest nolle alterum hominẽ peccatum simile committere, idq; bono animo; (licèt id rarum, & difficilè sit) vt correctionis pręceptum seruet.

2. Cæterùm, qui in noto aliquo, & manifesto A est peccato, peccat quidẽ si alterum corrigat, etiam bono animo id faciens: non quidẽ propter actum corrigendi, bonus est enim ex se, sed ob peristasim, quod correctionem inutilẽ, & despicabilem faciat. Huiusmodi est correctio eius, qui endem, aut etiam grauiori crimine vulgò noscitur detineri; Immò licèt & cum fructu & sine contemptu fieret huiusmodi correctio, adhuc non sine peccato esset, qui taliter corrigeret.

His adde, quod licèt peccatum corrigentis 3. esset occultum, qui tamen corrigit alterum sui conscius delicti, adhuc peccat: non quidem in eo, quod alterum corrigit, sed in eo, quod omittit se emendare, quando debet: sicut, qui alicuius ægroti curam gerit, sui negligens, cùm tamen etiam grauiter ægrotet, grauius peccat, B non quia infirmo medetur, sed quia magis tũc sui curam gerere debeat, quam tamen negligit. Secus verò esset si ab hoc homine correctio demisso animo fieret, ac modestè, ita vt se simul corrigens, & per pœniteotiam grauitatem errati agnoscens simulque congemiscens, accedat ad corrigendum; tunc enim nullum incurreret peccatum, trabe iam de oculo abiecta.

Et ad hunc sensum interpretari possumus 4. Patres, Chrysost. August. Basil. &c. Ex his habes, quid Dominus hic præcipiat, ac velit. reprehendit enim eos, qui cùm videant se eodẽ morbo, vel etiã grauius ægrotare, alios tamen corrigũt Ad hæc illos quoq; accusat, qui licet mali sint, & tales se esse non agnoscant, quales putant esse illos, quos correctione egere iudi- C cant, corrigunt tamen siue bono, siue malo id faciãt animo, nimirum ex odio, inuidia, vel vt iusti videãtur, quos hic hypocritas vocat. hos igitur omnes iubet se prius emẽdare, tunc verò ad correctionem vt veniant proximi.

Neque verò culpa vacant ij, quando neces- 5. sitas corrigendi vrget, debent enim hypocrisim deponere, vel odium, & inuidiam, vel etiã grauiora delicta, hoc enim Dominus per *trabem* significat, item alia propria peccata, quibus potius medicinam facere debuerant. Hæc ferè ex Tolet. carptim an. 80. in c. 6. Lucæ. Vide de hac quęstione doctè differentem Diuum Thomam 2. 2. q. 33. a. 5.

THEORIA II.

D

Super illa verba ver. 6. *Nolite dare sanctum canibus*, &c.

OCCASIONE horum verborum du- 1. bitet aliquis, ac sic secum ratiocinetur; quomndo hæc stare possunt? an non Christus & Apostoli Iudæis verè canibus, de sacris mysterijs frequẽter loquuti sunt? nonne accidit non raro, vt illi ipsi Iudæi, ac Pharisæi quibuscum loquebatur, maiore perciti furore conuersi dilacerare ipsos conati sunt, vt in D. Stephano patuit? Quomodo, inquit Chryso. hom. 24. & Aug. l. 2. de ser. Dom. docuit Christus Matt. 10. 7. omnes sine discrimine doceri. & Marc. 16. 15. iussit prædicari Euangelium omni creaturæ?

Sed facilis est ad hæc responsio. & quidem

interdum spontè id facere Christum eiusque seruos, vt coram canibus de mysterijs differerent multis præsentibus, partim ad contestandam impietatem reproborum, partim ad vocãdos electos, qui impijs illis permixti erant, aut ad eos iam vocatos corroborandos & monendos. contestationis causam attigit Christus Io. 25. 22. *si non venissem & loquutus eis fuissem, peccatũ non haberent; nunc aũt excusationẽ non habent de peccato suo.* interdũ verò interrogari veritatem ipsam proposuerũt, cũ propter prædictas causas, tum vt veritati testimoniũ perhiberẽt, & gloriam Dei illustrarent, & vt iustam canes isti ansam blasphemandi euangelium non haberent, quasi non esset qui ipsis os occludere posset, vel respondere.

2. Ceterum cùm propter electorum vtilitatem, maioremq; Dei gloriam, sacra proferuntur coram canibus, & porcis, iam non canibus, & porcis sancta dantur, sed potius Deo, eiusq; electis.

3. Quòd si prędicatio veritatis nullũ momentum allatura est, vel ad salutem proximorum, vel ad gloriam Dei: sed apparet canes tantum illam impugnaturos, aut porcos cõtempturos non est proferenda. sic Christum nunc Pharisæis, tanquàm canibus, nunc Herodi, ac Pilato tanquàm porcis mysteria sua promere noluisse legimus.

4. Ad id verò quod ex Mat. & Mar. allatũ est. Respondeo, illic agi de euangelio ipso per se, quod cùm omnibus ad salutẽ sit necessarium, omnibus item est sine personarum exceptione prędicandum: Hic autem de idoneis auditoribus, & prudentia euangelium cum illis cõmunicandi. Quòd si aut nulla spes vtilitatis; aut timor etiam certus damni sit, prędicandum illis non est, ne non solùm operæpretium, sed ipsa etiam opera perdatur. Porrò de Iuda, cui Dominus sui corporis, ac sanguinis mysteria tradidit, suo loco, si Deus vitam concesserit, dicemus.

THEORIA III.

Super versum 13. & 14. *Intrate per angustam portam.*

1. *Quomodo arcta via ad salutem.* NON caret scrupulo, quomodo hoc verũ sit, quod arcta sit via, & angusta porta salutis, cùm idem Christus Dominus Matt. 11. 29. doceat, iugũ suum suaue esse & onus leue.

Respondent Chryso. & Euthy. Christi iugum carnalibus quidem hominibus, & ijs qui terrenis rebus inhiant graue esse, atq; insuaue, leue, & suaue spiritualibus, & in æternas promissiones erectis, iuxtà Apost. Rom. 8. 18. & 2. ad Corint. 4. 17. quare si quis aspiciat in remunerationem, quę per se alioqui grauia sunt, ignes, gladij, mors leuia erunt, & facilia. Itaq; Christus angustam portam, & arctam viã dicit, tum quia si naturam rerum spectes difficilior virtutis est, quàm vitij via, cùm illa ardua, hæc prona; illa vna, hæc multiplex; illa vix vllis, hæc multis trita vestigijs altè etiã impressis. Tum etiam quia nostra eam socordia asperiorem, difficilioremque reddit.

2. Illud non est in præteritis ponendum, quod

A D. Hieron. sapiẽter obseruauit; dixisse Dominum: per latam viam multos ingredi, arctam verò paucos inuenire. nam latã viam nõ quęrimus, nec inuẽtione opus est, spontè se offert, & errantium via est; Angustam verò viam, nec oẽs inueniũt, nec qui inuenerint statim ingrediuntur per eam. siquidem multi inuenta veritatis via, capti sæculi voluptatibus de medio itinere reuertũtur, vt loquitur Hierony. quare meritò Dominus affirmat paucos esse, qui inueniunt eam, vbi significat pauciores esse etiam qui per eam ingredaintur; proindè monet paucorum vitam vt respiciamus, per angusta & arcta incedentium ad amplam cęli regionem, quod potissimum v. 14. docetur.

Idem Hieron. vel certè Pauli. rectè de hac 3.
B angusta porta, & arcta via sic disserit, epi. 14. ad Celant. asperam nobis & insuauem virtutũ viam nimia facit vitiorum consuetudo, quæ si in partem alteram, id est, virtutem transferatur, inuenietur sicut Scriptura dicit (Prouer. 4.) *semita iustitiæ leuis.* nam Deus virtutis semitas, arctosque calles cælesti voluptate dilatat: quod Dauid expertus erat, cùm Psal. 4. dixit: In tribulatione dilatasti mihi. Babylonica illa fornax immensa (Daniel. 3.) viam virtutis angustam repręsentat. In hanc tres illi adolescentes iniecti, flante aura suaui recreati sunt: *fecit* enim *Deus medium fornacis quasi ventum roris flantem*; quo illi lęti admodum effecti inambulantes Deum benedicebant. Hoc ipsum & multò præstantius euenire solet ijs, qui Dei amore medijs quodammodo flammis ærumnarum,
C ac tentationum vri videntur. sed quid mirum si hilares illi effecti sunt, cùm secum haberent similem filio hominis dum enim ęrumnis exercemur, ipsum Dei Filium Christum habemus socium, eius vestigia tenemus, vt proindè rectè dictum sit, cum ipso sum in tribulatione.

Postremò illud obseruandum, quod portę, & viæ nomine nobis indicatur. non enim moram hæ, sed breuem transitũ significant. Quare Euthy. non minima, inquit; consolatio est, vocare ipsam portam ac viam, siquidem neutra permanet, sed transit. Intendere nihilominùs oculos semper oportet in finem illum, ad quem via hęc perducit: nam vt lata via ad perditionem; sic arcta in æternam, ac perseuerantem inducit gloriam, quæ reuelabitur in no- 4.
D bis, ad quam *non sunt condigna passiones huius temporis.*

Verùm contra, impius latam viam sequitur, 5.
quasi bos ductus ad victimã, Prou. 7. per pinguissima pascua, & amœna bos tendit ad victimam, sed quo tẽdat nescit. Ita impius quo ducatur per latã ac spatiosam viam minimè considerat. Quod in primis attendendum, sic sapienter monet Chrys. hom. 24. in Matt. tu nequaquam istud aspicias, quia hæc via, vel arcta, vel aspera est: nec quia, lata, & spatiosa est illa contraria; sed quonam hæc vtraque perducat.

DIGRESSIO PRIMA
MORALIS

In ver. 15. *Attendite à falſis Prophetis*, &c. Quod hæretici ſimiles ſint aſpidibus, & doctrina eorum veneno aſpidum.

1. *Hæretici diligenter cauendi, quia ſimiles aſpidibus.*

MERITÒ vitandos monet Chriſtus, & cauendos hæreticos cane peius, & angue. Sunt enim in primis ſimiles aſpidibus, & lingua eorum, ac doctrina venenata eſt. Porrò tria nobis Scriptura de bis ſerpentibus tradidit. primùm eſt quod dicitur, Deut. 32. 33. *venenum aſpidum inſanabile.* nam vt dicit Plin. lib. 8. c. 23. nullum ictui aſpidis eſt remedium, præterquam ſi confeſtim partes contactæ amputentur: ita etiam hæreſes difficillimè curãtur. Hebr. dicitur, ros petanim, caput aſpidũ. mordet enim cum dilectatione, ſed interemit. Alterum eſt, de ipſa natura aſpidis, Pſal. 57. 5. *Furor illis ſecundùm ſimilitudinem Serpentis:* vel Hebraicè, venenum eſt illis ad ſimilitudinem veneni Serpentis. de quo autem ſerpente loquatur oſtendunt ſequentia verba: *ſicut aſpidis ſurdæ, & obturantis aures ſuas.* Eſt enim ipſa natura aſpidis, vt docet D. Auguſt. ibi, vt quando incantatur ab incantatore, qui Marſus dicitur, ita claudat aures ſuas, vt nullo modo audiat cantũ, ne poſsit extrahi è latebris ſuis: nam alteram aurem fortiter allidit terræ, & alteram cauda obturat; eodem mudo faciunt hæretici, qui nõ ſolum non obtemperant veritati, ſed etiã nolũt audire. Tertium quod proponit Scriptura, eſt de ouis aſpidũ, Iſai. 59. 5. vbi dicitur de impijs: *Oua aſpidum ruperunt, & telas araneæ texuerunt.* per oua aſpidum optimè intelliguntur ſcripta hæreticorũ, quæ tanquã oua ſua excludunt hæretici, vt poſteà ex iſtis prodeant alij. Oua aſpidum rumpunt, qui hæreticorum libros legunt: ſicut enim qui ouum aſpidis frãgit ſibi ipſi infert malum: nam dum frangitur ouum prorumpit aſpis, & ictu ſuo interficit frangentem: ita etiã qui libros horum legunt, ipſorũ veneno inficiuntur, ſubdit Scriptura; *Telas araneæ texuerunt*] ſenſus eſt, operam in re prorſus inutili collocant. Addit deindè, qui comedit de ouis eorum morietur, & quod cõfotum eſt erumpit in regulum. Quibus fit hæreticos tanquam aſpides fugiendos eſſe.

2. *Et dæmonibus.*

Sed non minus quàm à Dæmonibus cauendum eſt ab hæreticis; Dæmones namq; in hæreticis, vt olim in idolis habent domicilium. Rectè enim Hieron. ait, Diabulum cum idola, in quibus habitabat ante diſiecta vidiſſet, peiora idola in hęreticorum animis fabricaſſe. Caſſianus grauis, & antiquus auctor Cullat. 7. c. 32. affirmat, ſe dæmonem audiuiſſe confitentẽ, ſe per Arium & Eunomium impietatẽ ſacrilegi dogmatis edidiſſe. quare neceſſe eſt, vt quẽadmodum finito bello milites per oẽs partes diffuſi prædones fiunt, omnesq; vias obſident; ita Dæmones inclinatis aut abolitis idolis, quæ paſsim ante vigebant, quaſi euerſis templis in quibus colebantur, nouas in alijs hominibus. i. hæreticis ſedes quærant. Solent enim Dæmones cùm ex homine, in quo erant, egredi cogũtur, facere, quod ij faciunt, qui obſidione fatigati, coguntur arcem tradere, quam tenebant. petunt enim conditionis loco, vt ſibi liceat in alium ſe locum recipere. quod exemplo illius legionis intelligimus, quæ à Chriſto petiuit, vt porcos ſe occupare ſineret.

3. *Hæreticorũ proprium.*

Illud etiam hæreticis proprium, ac ſolemne eſt, doctrinam ſuã ad imponẽdum alijs laudare tanquam profundam, & admirabilem, & ipſis dumtaxat à Deo pateſactam; alijs verò ante ipſos ignotam. hæ ſunt illæ profunditates ſatanæ; quam rem Beatus Gregor. libro 5. Moralium, cap. 18. explanans verba illa Iob, cap. 4. 12. *Porrò à me dictum eſt verbum abſconditum*, graphicè depinxit: verbum, inquit, abſcõditum audire ſe ſimulant hæretici, vt auditorum mentibus quandam prædicationis ſuę reuerentiam obducant: vndè & latenter prædicant, quò eorũ prædicatio tanto ſanctior, quãtò eſt occultior videatur. Communem autem ſcientiam habere refugiunt, ne cæteris æquales æſtimentur. Occulta vel noua ſemper exquirunt, quæ dum alij neſciunt apud imperitorum mentes ipſi de ſcientiæ claritate glorientur, & occultam eſſe doctrinam ſuam inſinuant, & quo mirabiliorem oſtendant, latenter hanc ſe percepiſſe affirmant. vnde apud Salomonem (Prou. 9. 17.) mulier hæreticorum ſpeciem tenens dicit: *aquæ furtiuæ dulciores ſunt, & panis abſconditus ſuauior.* Vide cætera apud Gregorium.

4. Verùm ſi reliqua omnia hæreſi deeſſent, hoc ſolum illam deteſtabilem, ac execrabilem ſatis per ſe redderet, quod initio quidem violenta eſt prorſus, & vehemens; ſed ſtare in eodem gradu non poteſt, quia præterquam quod id diuina prouidentia non patitur, natura quoque ipſa ita ſe habet, vt non poſsit error diu veritatem imitari. Quare omnem hæreſim neceſſe eſt, niſi ad eam religionem, vnde egreſſa eſt maturè reuertatur, aut in magicas artes, vel in extremam atheiſmi impietatem degenerare. eò verùm ſecum trahit, quos miſerè inuaſit, vel infecit. Hic finis hæreticorum, niſi fortè prius vita deſtituantur.

Hæreſum finis atheiſmus, vel magia.

Vidimus iam marceſcentibus, & ipſa temporis diuturnitate fermè exſpirantibus hæreſibus quibuſdam loco illarum parte alia, ſic creuiſſe numerum atheorum, ſiue politicorum, vt præ illis pauci admodum videantur ſupereſſe feruentes, & veri Catholici. Vidimus bona ex parte tres illos immundos ſpiritus Caluiniſmum, Lutheraniſmum, & Anabaptiſmum erucarum inſtar cuncta depaſcentes de Draconis ore, & de ore beſtiæ, & de ore Pſeudoprophetæ exeuntes, Apocalypſ. 16. 13. ad magiam, denique ad atheiſmum degeneraſſe.

Itaque videtur etiam in hoc tempus conuenire, quòd ait Ioel. cap. 1. 4. *reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedit bruchus.* Nam quod hæretici reliquum fecerant, malefici, in quos ducunt hæretici, dæmonum arte populantur, & quod malefici relinquunt athei perdunt. Nec admiranda ſunt hæc quaſi rara, & impoſsibilia: ſolent enim dæmo-

nes

nes hæreticis vti ad fallendos homines, quasi formosis meretricibus.

5. *Hæresis meretrix.* Patet autem hæresim in Scripturis *meretricem* appellari: Isaiæ 1. 21. *quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* quare sicut lenones, quando scorti forma defloruit, ex scorto lenam faciunt: ita dæmones cùm prima hæresis species ita periit, vt minus homines in errorem pelliciantur, ex hæreticis, magos faciunt; ex magis, atheos conflant. Vide eleganter Martinum Delrium, in prologo disquis. Magicarum multa de his scribentem.

DIGRESSIO II.
MORALIS

In ver. 21. 22. & 23. ***Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine,*** **&cæt. Et;** ***nonne in nomine tuo prophetauimus,*** **&c. Et;** ***nunquam noui vos,*** **&c.**

1. HIc locus conuellit Lutheranorum impium dogma, de fide sine operibus. *Hæreticorū triplex fides.* Distinguunt nostri temporis hæretici Tripartito fidem, historicam, scilicet miraculorum, & tertiam diuinarum promissionum. Prima credimus, aiunt, vera esse omnia, quæ narrantur in Veteri, & Nouo testamento. Altera quæ dicitur miraculorum, est, per quam magna fiunt miracula. quemadmodum dixit Paulus Apostolus 1. ad Corinthios 13. *si habuero omnem fidem, ita vt montes transferam.* Tertiam vocant eam, qua ea, quæ à Deo in ipsum credentibus promissa sunt, non solùm vera esse credimus, verùm etiam eorum nos participes fieri indubitanter credimus, atque confidimus: huiusmodi est illud; *qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit,* &cæt. *qui credit in eum non iudicatur.* Impij ergò isti opinantur iustificari hominem per fidem promissionum dumtaxat, qua quis omninò credens Dei promissionibus de iustificatione impij, & de remissione peccatorum confidit intrepidè, & indubitanter earum se promissionum participem factum.

2. Porrò hæc specialis fiducia operibus destituta, merum planè figmentum est hæreticorum. quod etsi Innumera alia loca Scripturæ conuincunt; certè hic vnus, quem præ manibus habemus, ita euincit, vt vel solus esse queat: Eccè isti, qui Domino dicunt: *Domine, Domine,* fidem hanc habent. Neque enim hinc reprehenduntur, sed quod voluntatem Patris non faciant, & tamen illis regnum Cælorum negatur. Et illi, qui ad extremum iudicij diem dicturi sunt: *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus,* &cæt. fidem habuere, non enim hinc reiiciuntur, sed quod operarij fuerint iniquitatis: Et audient tamen; *non noui vos, recedite à me.*

3. Cæterùm quia hæc tractare subtilius ad hunc locum nó pertinet; videat Lector de hoc argumento præter alios, Pererium disp. 9. in c. 1. ad Roman. nu. 48. & sequent. Et in caput tertium eiusdem epistolæ, vbi confutat figmentum hoc in parte hæreticorum. nos contractis

A velis more nostro breuius, ac planius, & ad mores magis appositè contra hæreticos agemus. Meritò sanè hæretici, qui se, sola fide in Christum niti iactant, claudicare in via Domini censendi sunt, vt proindè illis illud obijci posit, 3. Reg. 18. *Vsquequo claudicatis in duas partes?* quem locum ita. LXX. reddunt: *vsquequo claudicatis in ambobus poplitibus vestris*, seu vtroque pede, fidei scil. & operum, vt notat D. August. in qq. super Euang. q. 19. & Rupert. in cap. Michææ 4. Hæretici planè vtroque pede claudicant; nam, & fidem non habent, & operibus bonis nuncium remiserunt; peiores in hoc Iudæis, qui altero tamen pede olim claudicabant: habebant enim fidem Dei, & in futurum Messiam credebant, quamuis bonis operibus destituerentur. vndè in huius rei figuram fertur Iudaicæ gentis Patriarcha Iacob altero pede claudicasse. B

Nec solùm hæretici Iudæorum vitia superarunt, verùm etiam gentilium. nam sicut proprium fuit Iudæorum claudicare; ita gentilium cæcutire; cæcitate sanè hæretici gentiles etiam vincunt. Nam & peior, & grauior est nunc hæreticorum cæcitas post Christi aduentum, quàm fuerit olim gentiliū. sed omissis interim hæreticis Christiani, qui solo fidei nomine gloriantur, nec via mandatorum incedunt, claudi sunt, & Iudæis non absimiles, de quibus D. Greg. l. 19. Moral. c. 21. super illa verba Iob, cap. 29. 15. *Oculus fui cæco, & pes claudo; rectè,* inquit, *potest cæco gentilis populus, claudo autem Iudaicus comparari. Gentilis quippè quasi oculos non habuit, quia non recepta lege non vidit, quò ire debuisset. At contra Iudaicus habens oculos claudus fuit, quia legem quidem tenuit, sed in ea gressum recti operis non tetendit: Alias enim voce Domini dictum non fuisset,* Psalm. 17. 46. *filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* 4. *Hæretici Iudæis & Gentilibus peiores.* C

Hæc omnia rectè ac verè in eiusmodi Christianos, qui bonis operibus destituuntur, quadrāt. imò verò nó raró accidit, vt fidei fundamētum subruatur, quod operibus careat. Etenim pes recti operis fidem fidei firmat, ac corrohorat. nititur namque illa operibus ne corruat, quod acutè satis Turrianus l. 4. pro Epis. Pontificijs, cap. 4. acutè ex verbis Apostoli ad Hebræos 10. 38. colligit, vbi Paulus ait: *Iustus ex fide viuit, quod si se subtraxerit non placebit animæ meæ; non dixit,* inquit Turr *si non crediderit, verùm si se subtraxerit. nimirum fides. Ille autem fidei se subtrahit, qui fidei per opera non obedit, atque ita illam corruere facit. Quod Apostolus statim declarat adyciens:* v. 39. *nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem. sed obedientiæ, in acquisitionem animæ. Cernis non dixisse, sed fidei: quia non fidem, sed obedientiam opposuit subtractioni fidei.* sic ille: quamuis R ber. infidelitatem intelligat per subtractionem secundùm Litteræ sensum; quod verum esse videtur si de immediata, & propria subtractione loquamur, non enim nos subtrahimus fidei propriè, nisi per infidelitatem; nam potest illa cum peccato esse. Cæterùm nemo ad infidelitatem venit, nisi mediis malis operibus: subtractis namque illis, quibus tanquam adminiculis fides roboratur, & ne corruat maximè nititur, 5. D

folet non rarò fides nutare, ac labascere. & hoc modo vtraque expositio stare simul potest.

6. Hanc rem Ezechiel expresßisse mihi videtur capite primo cùm sub pennis illorum quadrisormium animalium manus hominis apparuisse scribit; quia nimirùm fides, & diuinarum rerum cognitio, qua velut alis in altum tollimur manu, id est, operatione, & mandatorum Dei obseruatione niti, fulciri,& substentari debet.

7. Quare dicentibus supremo iudicij die: *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus*; respondebitur à iusto iudice, *nunquam noui vos, discedite à me, qui operamini iniquitatem. Qui enim fecerit voluntatem patris mei ipse intrabit in regnum cælorum.*

8. Sed ne quis clarißimæ Christi sententiæ, ac doctrinæ Apostolum, vel Prophetam opponat dicentem Hebe,10. 38. *Iustus ex fide viuit.* animaduertendum bifariam *iustitia*, vel iustificationis vocem sumi, & vno modo primam, altero secundam iustificationem exprimit. illam, qua ex iniusto & inimico Dei fit homo iustus, Dei amicus, & filius: hanc qua in accepta iustitia proficit, crescitque per bona opera is, qui iam iustus est. de prima igitur iustificatione si loquamur, affirmamus Catholici fide iustificari hominem, quòd sit illa exordium, fundamentum, & quasi radix iustificationis, tanquàm ea, ex qua cætera proficiscuntur, quæ præparant hominem, & ad iustificationes gratiam tandem perducunt. Fides enim ex Augustino prima datur homini, vt per eam ille quærat, & petat, & impetret, & quodammodo promereatur gratiam iustificationis. Vide Augustinum epistol. 105. ad Sixtum, & Concil. Tridentin. c.8. Sesßionis sextæ, si verò sermo sit de secunda iustificatione, & iustitia, hoc est, de perfecta, & incremento iustitiæ iam acceptæ, fides id facit, alens,& promouens acceptam iustitiam, non informis illa quidem, & expers charitatis, sed viua,& quæ per charitatem operatur. de qua August. lib. de spiritu & littera cap.32. *hac est*, inquit, *fides, ex qua iustus viuit*, &cæt. sed ad alia veniamus.

DIGRESSIO III. MORALIS

In ver. 15. *Attendite à falsis Prophetis.*

1. QVAM magni referat hæreticos agnoscere,& multò magis in fide, ac morib. deuitare, ostendunt clarißimè SS. Patrum Epitheta, quibus hæreticos nuncupare solent. hinc S. Hilar. lib. contra Auxentium: *Mihi*, inquit, *nō erit aliud quàm Diabolus, quia Arianus est.* Hinc D. Ignatius ad Trallianos epist. 5. & Cyprianus de vnitate Ecclesiæ initio, Diabolum facit hæresum Parentem & Auctoré. Et verè: ille enim ab initio fuit mendax, & Pater mendacij, Io. 8. 44. Mater verò, superbia est. Hinc August. lib. de Pastorib. c.8. *vna Mater superbia omnes hæreses genuit.* Hinc Tertullian. de Præscript. Origenes hom. 12. in Hierem. Irenæus

Diabolus hæreticorū pater.

A Idololatris comparant: Hierony. Idololatris in Ezechiel. cap.8. etiam peiores esse vult: & libro 3. de fide Ambros. etiam ipso Diabolo. Quid plura? Idem Hierony. in Isai. c. 18. *Hæretici*, inquit, *omnes vincunt impietatem* Non ergò mirum si illos Ignatius ad Smyrnæos similes dicit, rabidis canibus, Serpentibus, Basiliscis,& squamosis Draconibus. Cyprianus epistola quinquagesimasecunda, lupis & canibus; scarabæis. Hieronym. in cap. secundum Abacuc, Augustin. cimicibus, qui vt habet lib. 4. in Iulian. cap. 9. dum viuunt mordent, mortui autem fœtent.

Multa habet egregiè Vincentius Lyrinensis in aureo illo libello aduersus profanas omnium hæreticorum nouitates, vbi inter alia ci- 2.
B tat, hæc à nobis proposita verba Saluatoris: *attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus aūt sunt lupi rapaces. Quid est*, inquit, *vestitus ouiū? nisi Prophetarum,& Apostolorum proloquia, qua ydem ouili quadam sinceritate agno illi immaculato, qui tollit peccata mundi, tanquā vellera quadā detexuerunt? qui sunt lupi rapaces? nisi sensus hæreticorū feri & rabidi, qui caulas Ecclesia semper infestant, & gregem Christi quaqua possunt dilacerāt. sed vt fallacius incautis ouibus obrepant, lupinā deponunt speciem & sese diuinæ legis sententijs velut quibusdam velleribus obuoluunt, vt cùm quisq, lanarum mollitiem præsenserit, nequaquam aculeos dentium pertimescat.* Sic ille: qui prætereà docet, qua ratione discerni queant à Catholicis hæretici. hoc enim apud illos quasi solemne esse ait, atq; legitimum, vt suos
C errores diuinæ Scripturæ verbis adumbrent, & excusent, ac profanis interim nouitatibus gaudeant,& antiquitatis scita fastidiant; cùm contra, Catholicorum sit deposita Sanctorum Patrum, & commissa seruare, à prophanis verò nouitatibus omninò abhorrere.

Vestimentum quid.

Quare minimè mirum videri debet, si tot Scripturæ locis, tam multis Christi testimonijs, tam clarißimis Apostolorum vocibus monemur à Pseudoprophetis cauere, & illis ne, Aue, quidem dicere. sic Matth. 24. cautos nos fecit CHRISTVS, cùm sic prædixit: *multi Pseudopropheta surgent, & seducent multos*; sic non semel Paulus 1. Timoth. 4. 1. *in nouißimis temporibus discedent à fide, attendentes spiritibus errorū, & doctrinis dæmoniorum.* Et Acto. 3.
D 20. 29. 30. *intrabunt post discessionem meam, lupi rapaces in vos non parcentes gregi, & ex vobis ipsis exsurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se.* Et iterum 1. ad Tim. 6. 20. *ò Timothee depositum custodi, deuitans prophanas vocū nouitates,& oppositiones falsi nominis scientia, quam quidam promittentes circa fidem exciderunt.* Et ad Titum 3. 10. *hæreticum hominem post vnam, & secundā correctionem deuita, sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est, & delinquit cùm sit proprio iudicio condemnatus.* deuita, inquit, *quasi viperam, quasi scorpionem, quasi basiliscum*, vt Vincentius idem Apostol. interpretatur, nimirum ne te, nō solum tactu, sed etiā visu, flatuq; percutiat. Nec D. Petrus, cui erat totius Ecclesiæ demandata cura, monere idē hoc ipsum desijt 2. Pet. 2. 1. *in vobis erūt Magistri mendaces, qui introducēt sectas perditionis.* mitißimus sanè erat Ioannes Christi

dilectus,

dilectus, sed vide quàm acriter contra hæreticos insurgat epist.2.10. *si quis*, inquit, *venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eũ in domum, nec, Aue, ei dixeritis, qui enim dicit illi, Aue, communicat operib. eius malignis.* nullus esset finis si singula vellem afferre, quæ contra hæreticos legere est in sanctis Scripturis.

4. Quare minimè mirari nos decet si Christus Dominus tam efficacibus verbis, & tam seriò ea de re nos hic admonens dicat: *attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos sub vestimentis ouiũ* solent enim ne deprehendantur per Hypocrisim, & simulatam sanctitatem transfigurare se in Angelos lucis, cùm tamen à satana sint missi: sunt hostes crudelissimi, & simulant tamen se fidos amicos esse: opponunt se fidei & Euangelio Christi, & se fideles esse, ac iustos proclamant; & cùm sint lupi ferocientes, & rapaces, vestimentis ouium incedunt amicti.

5. *Hæreticorũ persecutio vbi designata.* Vt meritò Apocalyp. 6. per equum pallidum, ac debilem significetur eorum prosecutio, de qua sic ibi v. 8. *& ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ, gladio, fame, & morte, & bestijs terræ.* rectè namque per equum pallidum designatur hæresis propter Hypocrisim, & simulatam hæreticorum religionem, *per dulces* enim *sermones, & benedictiones*, vt ait Paulus ad Rom. 16. 18. *seducunt corda innocentium*; ac sicut seductores, vt idem scribit 2. Timoth. 3. 13. *in peius proficiunt, errantes, & in errorem mittentes.* sicut enim simia hominem, & fuci apes simulant, ita hæretici sub specie religionis, & purioris doctrinæ se Euangelij ministros falsos iactitant, quo alios in errorem abducant. *exterminant* enim *facies suas, vt appareant hominibus ieiunantes*, vt meritò de illis interpretari possim⁹ ea verba Salomonis Can. 2. 15. *capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas*; Præclarè enim Theodoretus cum alijs quibusdam per has pernitiosas, & noxias vineis vulpes docet intelligi posse hæreticos propter insignem eorum astutiam, & fraudulentã sagacitatẽ, quæ illis propria est: Vndè in eos verè illud quadrat: *animus sub vulpe latẽtes*, vulpes verò paruulę dicũtur, quia nihil magni secundùm rectã fidem intelligendo cõtinent.

6. *Hæretici similes vulpibus.* Sunt, præterea vulpi similes propter aliam huius animalis proprietatem, solet enim non recta, vel regia ingredi via, sed inquirit semper tortuosos, & obliquos, per quos incedat, calles, sic hæretici semper nouitatibus student, & antiquitatis scita fastidiunt, noua dogmata cudunt, scripturas pessimè dilacerant, Ecclesiæ auctoritatem respuunt, sanctissimas Patrum traditiones reijciunt, rident decreta, & summorum Pontificum constitutiones.

7. Sed adhuc tertia inest vulpibus proprietas, quæ communis cum hæreticis, quam sic Aug. in Psal. 80. describit, & hæreticis applicat. *vulpes*, inquit, *solent habere tales foueas, vt ex vna parte intrent, & ex alia exeant.* mirificè id hæreticis competit, sic enim homines subdoli, ac versipelles miris nodis ne capiantur, id est, conuincantur, vt simulatores, illusores, & deceptores, elabi hac, illac quęrunt, quia tamen Dei sermo præcipit, vt capiantur: capite nobis vulpes. ꝗ quomodo sit faciendum docet Aug. exemplo

A Christi: *cõtradicentibus vulpeculis Domino*, inquit, *& dicentibus, in qua potestate ista facis? respondete mihi & vos, inquit, baptismus Ioannis vnde est de cœlo, an ex hominibus? ad vtrumq; foramen captor vulpium retia posuit, sentiunt illi eum ex vtraque parte tetendisse vndè caperet; & aiunt apud se, si dixerimus de cœlo, dicturus est nobis, quarè ergò non credidistis? ille enim testimonium Christo perhibuit: si dixerimus de terra, lapidabit nos populus, quia vt Prophetam eum habent. sentientes ergò hac atque hac esse vnde caperentur, responderunt, nescimus. & Dominus, nec ego dico vobis in qua potestate ista facio. vos dicitis, vos nescire quod scitis, ego vobis non dico, quod quæritis: quia ex nulla parte exire ausi estis, in vestris tenebris remansistis. & hoc est, capere vulpeculas latentes in cauernis tortuosis; capis enim, eum de falsitate conuincis.* quod cum subdolis Iudæis à B Christo gestum est, iam applicat Augustinus. *Videamus*, inquit, *si & nos quasdam vulpeculas capere possimus. proponamus ad foramen vtrumq;, vt vnde vulpes exire voluerit capiatur. Vbi Manichæo facienti sibi Deum recentem, & in corde ponenti quod non est, dicamus, substantia Dei corruptibilis est, an incorruptibilis? elige quod vis: exi qua vis, sed non effugies. si dixeris corruptibilis, nõ à populo, sed à te ipso lapidaberis. si autem dixeris incorruptibilem Deum, incorruptibilis quo modo timuit gentem tenebrarum? quid factura erat incorruptibili, gens corruptionis? quid restat, nisi vt dicatur, nescimus.* Quod August. acutè applicat Manichæis possumus & nos ad Caluini hæresim accommodare, & ad vtrumque foramen retia ponere. Ait Caluinus, omnes qui fidem suam sectantur illam specialem, id est idolum illud, ac figmentũ, quod sibi fin- C xit, vt alijs imponeret prædestinatos esse, & hoc sibi certo persuadere debere: Ecce tibi fouea, in qua vulpes obscura latet: affirmat proindè, & prædicat hanc suã peruersam fidẽ, quietos, ac securos reddere homines, ac tales, vt ꝑpetua conscientiæ pace fruantur; Ecce quomodo se intra foueam tegit, sic interrogo Caluine: nonne fuerunt aliqui, qui cùm essent olim tuæ huius fidei sectatores, postcà, animaduertentes se deceptos tuis imposturis ad Ecclesiæ Catholicæ gremium reuersi sunt? quomodo ergò illi prædestinati erant, si defecerunt ab ea fide, quã de te didicerunt homines nõ nisi prędestinatos cõplecti? Non. n. verũ est eos, qui tuũ pestiferũ dogma sequuntur esse prędestinatos, cùm indè resilire possint; ecce vnum foueæ foramen occlusimus. neque .n. negare potest defecisse ali- D quos ab illo. quærit ergò vulpes aliud foramẽ vndè elabatur. nam respondet, cor hominis tam multiplex esse, & tot habere sinus, vt non possit sibi satis prospectũ esse, ac peruiũ. ita illos, qui à sua secta defecerũt, falsos esse, putabãt n. se Caluinismũ tenere, cũ nihil minus. sed iã, & hãc vulpeculã capiamus ne egredi possit, sed in tenebris delitescere cogatur. dicam enim illi. ergò non est quod te iactes. peruersum tuum dogma, & specialis illud fidei idolum tuos reddere sectores, quietos ac sedatos animo; nam si talis est cordis humani natura, cùm & ipsi homines sint, timebunt meritò, & anxij erunt ne non sibi satis perspecta sit illorum fides, ob reconditos, & multiplices cordis sinus. sic ergò Catholici hæreticos tanquam vulpes pusillas, exterminantes vineas, & laten-

tes in cauernis tortuosis capiunt, cùm de falcitate conuincunt.

8. *Hæresum damna.* Quantum verò Christi vineæ, id est, Ecclesiæ damnum inferant vulpes istæ maleolentes, & putidæ, testis est Anglia, testis Germania, testis Flandria, vt deplorare potiùs tantam calamitatem satius sit, quàm probare, vel describere; etenim ab his velut immanibus feris vinea Domini miserandum in modum deuastatur, & sacra ferè omnia non sine ingenti populorum pernicie prophanantur, tantaque animarum strages, & religionis per istos immutatio inuehitur, quanta nunc non sine lacrymis ipsis oculis cernimus.

9. Porrò huic equo pallido, quem dixi hæresim repræsentare, mors insidet, & infernus illum sequitur: quia nimirum admirandas etiam corporum strages, & horrendam carnificinam exercuere hæretici, dum gladio patefacere viam falsis dogmatibus, ac pestilentibus erroribus cogitant, & C H R I S T I Euangelio occludere, & Catholicos sinus euertere; non minus enim cruenta, nec minus perniciosa fuit hæreticorum persecutio, quàm Tyrannorum. sed in hoc longè superat, quod animas etiam miserandum in modum in primis prodere solet. Est enim hæreticorum damnata doctrina tanquam fermentum quod vel modicum, vt Paulus inquit ad Galatas 5. 9. totam massam corrumpit; est velut spina in oculo prorsus excæcans hominem, vt nec se, nec Deum, nec veritatem aspicere posit; Est animæ virus tam pestilens, vt non modo auctorem ipsum, sed & innumeros alios miserè perdat; est fœda, atque in plurimum incurabilis lepra, quæ sine sacerdotum iudicio neque cognosci, neque mundari queat, quæ à bonorum hominum, ab Angelorum, denique à Dei societate, in cœlis, & in terris excludit, tantum in tartarum miseros istos detrudens, dæmonibus addicit.

10. Quod verò infernus hæresim, id est, istos pallentes equos consequatur, & simulatores; vltio diuina, quæ Arrium, Lutherum, & similis fæcis homines, consecuta est testatissimum reddit; nam multi ex ipsis non sine clarissimis damnationis suæ signis infelicem exhalarunt animam. infernus ergò sequitur equum pallidum non deuoraturus, quos ipse occideret, vel insectaretur, sed ipsummet, id est, Ecclesię persequutores hæreticos, qui Imperatorum, vel Regum potentia aliquando ficti impunè se putabant sæuire in Catholicos, quasi nemo esset, qui eorum cædes curaret. sunt qui non malè, vt per equum hæresim, per mortem diabolum, ita per infernum sequentem intelligant damnatorum multitudinem. sequuntur enim, & diabolum imitantur, qui sunt ex patre diabolo, hęretici, & qui hęreticis consentiunt, &c. dãnatorũ cõgeries. sed prior expositio melior.

11. Verè enim Iustus in Cantica Canticorum sic scribit: *Sampson qui interpretatur sol, captis tercentis vulpibus, eorum caudis ignem apposuit, & fructus inimicorum accendit. semper enim hæretici in primordiis velut ficta religione conspicui, in extremis suis ignem trahunt gehennæ incendio deputati.* Aug. serm de Sampsone idem ferè habet: *caudæ vulpium,* inquit, *quid sunt, nisi posteriora hæreticorum, qui prima habent magna, blanda, & deceptoria opera, posteriora ligata, id est, damnata, & in ignem in fine trahentia, vt eorum fructus, & alia consumant, qui suis seditionibus acquiescunt.*

Eandem Sampsonis historiam paulò aliter, 12.
sed non minus egregiè ad hæreticos etiam accommodat idem Augustinus in eundem Psal. 80. docet enim hæreticos aliud atq; aliud credere, ipsamque fidem falsitate variantes inter se dissentire, cùm tamen omnes à terrenis cogitationibus non recedant, & in terrenis cogitationibus consentiant sibi: *opinio,* inquit Augustinus, *diuersa est, vanitas vna est; de illis in alio Psal. dicitur: ipsi de vanitate in vnum colligantur. quamuis opinionum varietate discordent, simili tamen vanitate colligantur. Et nostis, quia vanitas retro est, posterior est: ideò illa quæ retro oblitus est* (Paulus) *id est, vanitatem oblitus, in ea, quæ ante sunt, id est, in veritatem extensus, sequitur ad palmã supernæ vocationis Dei in Christo Iesu* (Philp. 3.) *ideò Sampson caudas vulpium colligauit. vulpes insidiosos maximeq; hæreticos significant dolosos, fraudulentos, cauernosis anfractibus latentes, & decipientes, odore etiam tetro putentes, contrà quẽ odorem dicit Apost. Christi bonus odor sumus.* (ergò) *Sampson qui interpretatur sol, & figuram habebat Christi colligauit caudas vulpiũ, & ibi ignem alligauit* (intellige August. secundùm iustam Dei permissionem loqui) *ignem ad incendendum, sed messes alienigenarũ. proindè tales consentientes* (Hęreticorum vanitati, & falsitati) *in posterioribus tanquam caudis colligati, trahunt ignem corrumpentem, sed non incendũt nostrorum segetes. nouit. n. Dominus qui sunt eius, & recedit ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini. in magna autem domo non solum sunt vasa aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia: & alia quidem sunt in honorem, alia verò in contumeliam, si quis autem mundauerit se ab huiusmodi, erit vas in honorem, vtile Deo, ad omne opus bonum paratum, & ideò nec caudas vulpium, nec faces vulpium pertimescet.* Sic Aug. hic ergò ignis in alligatis caudis hæreticorum, & consentientium, tandem rapit istos simul vinctos, & ruere in infernum, præcipites facit, vt ibi horribili, ac sempiterno alio igni torreantur: quod in Apocalyp. per infernum sequentem equum significari diximus n. 10.

Nec aliter Victorinus locum hûc Apoc. ex- 13.
ponit, sic enim scribit: *Cùm enim dicit: & infernus sequitur eum, id est, exspectat deuorationem animarum multarum impiarum.* sic ille. rectè quidem, vt intelligas non deseri à Deo, neque contemni fideles, ac Catholicos, sed æterna supplicia manere, ac sequi eorum violatores, interfectores, & insidiatores hæreticos, siue Tyrannos, siue Imperatores, quę nullo modo effugere valeant, quamuis fortes, & potentes, quod ab Isa. c. 5. 14. prædictum videtur: *proptereà dilatauit infernus animam suam; & aperuit os suum absque vllo termino: & descendent fortes eius, & populus eius & sublimes, gloriosiq; eius ad eum.*

Sequuntur post prædicta verba Apoca. hæc 14.
v. 8. *& data est illi potestas* (diuina permissione) *super quatuor partes terræ;* quia tam multos in omnibus totius Christiani orbis partibus, vel interfecerunt, seu persecuti sunt, vel deceperunt, vt quartam terræ Romanis subiectæ partem conficerent, si simul coirent Græcè namq;

habe-

habetur: ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, *super quartam terræ partem*, licèt forte aliter noster interpres legerit, & probabilius; Vel intelligere possumus super quatuor partes terræ, id est, super Christianum vniuersum orbem. quo enim non penetrauit tam dira lues, quam Indos etiam peruasisse audiuimus? quod est cõformius nostro interpreti. Subdit Ioann. *interficere gladio* persecutionis, vel detractionis; *fame*, audiendi verbi Dei; *morte*, id est, alio quolibet nocendi, & perimendi genere. *& bestijs terræ*, id est brutis, & ratione carentibus concupiscentijs.

15. Cùm ergo tam pestilens sit hæresis, & tanta, ac tam multa in Ecclesia Dei inuehat damna, nimirum infinitam malorum siluam, est quod libenter audiamus, & salutare hoc Christi præceptum diligenter seruemus, quo suis præcipit vt iterum, atque iterum attendant à falsis Prophetis; & ne decipiantur monet, vestiri solere illos vestimentis ouium, cùm re vera lupi sint rapaces; subijcitque modum, quo agnoscere illos posśint, nequando eorum laruę ipsis imponant; *à fructibus*, inquit, *eorum cognoscetis eos*. Qua de re quia multa diximus in Scholijs, duas tantum hic notas, quæ ad internoscendos hæreticos maximè faciunt, & conformandis moribus magis inseruiunt, breuiter aperuisse contentus ero. Prima igitur nota sit in primis incredibilis quædam superbia ac fastus, sunt enim hi, vt Eugubinus ait in cap. 11. Deuter. similes Dathan, & Abyron: vt enim hi sub prętextu pietatis dominandi libidine, ac ambitionis æstu agitati, ei principatum adimere conabantur, cui fuisset à Deo traditus; ita hi sanctæ Ecclesiæ corpus disiungere nituntur, dum caput eius à summo Deo constitutum, imminuere, lacerare, dedecorare impijs maledictis non cessant. neque aliud fit ab his in summum illud caput, quàm à Dathan, & Abyron in Moysen tentatum est, genus hominum miserabiliśsimum, ac perniciosiśsimum &c. quorum adeò processit audacitas, & gygantæa immanitas, vt eis nec cœlum iam sufficiat, in quo suæ sceleratiśsimæ linguæ virus euomant, ore impijśsimo blasphement, dum eius incolas tantis probris, ac mendacijs dehonestant.

16. *Humilitas hæresi opposita.* Et certè non mirum est si hęretici superbissimo fastu tumeant, cùm nihil æquè hæresi opponatur, atq; humilitas; quod ex his duobus facilè erit cognoscere. primùm quidem quia recta fides haberi non potest sine humilitate, qua in captiuitatem, vt Paul. ait 2. ad Corin. 10. redigatur intellectus; per fidem enim ea credimus quæ non videmus: *quid enim est fides*, ait August. tract. 40. in Ioann. *nisi credere quod non vides*? At hæresis cùm à recta fide declinet, humilitatem hanc tenere non potest; neque enim iugo fidei, ac diuinæ reuelationi intellectum subdere vult; deindè cùm hæresis maximè Ecclesiam audire detrectet, eiusque caput Pontificem Romanum, & veterum Patrum dogmata conuellat, & in explicandis Scripturis sacris sui capitis sensus, vel cõmenta potiùs, antiquis concilijs præferat, non poterit vnquam Ecclesiam habere matrem, ac proindè neque Deum Patrem; sic enim ait, Cyprianus de vnitate Ecclesiæ, *non potest Deum habere Patrem, qui Ecclesiam noluerit habere matrem*; quarè Augustinus epistola quinquagesimasexta, Dioscoro consulit, quod quia hæresum mater est superbia, eam euitet, humilitati studeat: *non aliam tibi ad capessendam, & obtinendam veritatem viam munias, quàm quæ munita est ab illo, qui gressuum nostrorum tanquam Deus videt infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas: & quoties interrogares, hoc dicerem.*

Hoc humilitatis signum ad agnoscendos hæreticos homilia decimanona operis imperfecti sic eleganter obseruauit auctor: *si quis lupum comperiat pelle ouina, quomodo cognoscet illum, nisi aut per vocem, aut per actum? ouis inclinata deorsum balat, lupus in aera conuertit caput suum contra cœlum, & sic vlulat. qui ergò secundùm Deum vocem confeßionis, & humilitatis emittit, ouis est; qui verò aduersus veritatem blasphemijs vlulat contrà Deum lupus est.* 17.

Altera nota est quod hæretici nouitatibus student, vetera contemnunt, figunt, & refigunt prout illis in mentem venit, diruunt, ædificant, mutant quadrata rotundis, denique quæ à veteribus sanctè, ac validè confirmata sunt, reijciunt, & Ecclesiæ consensionem, antiquitatem, vniuersitatem præ se ipsis respuunt, cùm ad retinendam fidem contraria omninò remedia adhibenda sint. Quam rem Vincentius Lyrinensis in commonitorio capite tertio, accuratiśsimè docuit: *in ipsa*, inquit, *Catholica Ecclesia magnoperè curandum est, vt id teneamus, quod vbique, quod semper, quod ab omnibus creditum est. hoc est etenim verè, propriéq; Catholicum quod ipsa vis nominis ratioq; declarat, qui omnia verè vniuersaliter comprehendit: sed hoc ita demum fit, si sequamur vniuersitatem, antiquitatem, consensionem. sequemur autem vniuersitatem hoc modò, si hanc vnam fidem veram esse fateamur, quam tota per orbem terrarum confitetur Ecclesia. Antiquitatem verò ita, si ab his nullatenus recedamus sensibus, quos sanctos maiores, ac Patres nostros celebrasse manifestum est. consensionem quoq; itidem, si in ipsa vetustate omnium, vel certè penè omnium sacerdotum, pariter & magistrorum definitiones, sententiasq; sectemur.* Sic ille. 18. *Hæretici nouitatibus student.*

Hanc doctrinam sequutus Augustinus sic contra epist. Manich. c. 4. scribit; *multa sunt quæ in Ecclesiæ Catholicæ gremio me iustiśsimè teneant. tenet consensio populorum, atque gentium: tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, caritate aucta, vetustate formata: tenet ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oues suas, post resurrectionem Dominus commendauit vsq; ad præsentem Episcopatum succeßio sacerdotum: tenet postremò ipsum Catholicæ nomen, quod non sine causa inter tam multas hæreses sic ista Ecclesia sola obtinuit, vt cùm omnes hæretici Catholicos se dici velint; quærenti tamen peregrino alicui vbi ad Catholicam conueniatur, nullus hæreticorum, vel Basilicam suam, vel domum audeat ostendere.* 19.

DIGRESSIO IV.

In eadem verba: *Attendite à falsis Prophetis,*&c.

1. *Triplex Pseudoprophetarum genus.*

TRIPLEX est, vt hæc verba magis ad mores accommodemus, PseudoProphetarum genus; vnum mundus, alterum caro, tertium diabolus. mundus fanè mendax propheta est, plurima promittit, sed quantam in promissis fidem seruet, experiũtur miseri, qui in illo spem suam collocant. similis enim est quadringentis prophetis illis, quorum 3. Reg. 22. mentio fit, qui Achabo Regi victoriam pollicebantur de habitatoribus Ramoth Galaad, quã vt Regi persuaderet vnus ex ipsis Sedecias nomine, commentus est cornua quædam ferrea in similitudinem tauri, & is hùc illùc excurrens sic loquebatur: *Hæc dicit Dominus; his ventilabis Syriam donec deleas eam.* Sed quàm falsò ac mendaciter ea prædixerit, quãque impudenter mentitus fuerit, rei declarauit euentus. sic enim scriptura belli exitum narrat: *mortuus est autem Rex* (Achab) *& perlatus est in Samariam: sepelieruntque Regem in Samaria, & lauerunt currum eius in piscina Samariæ, & linxerunt canes sanguinem eius, & habenas lauerunt, iuxta verbum Domini quod locutus fuerat.* non absimilis Sedeciæ huic mũdus est, maria, & montes pollicetur, sanitatem, honores, diuitias, dignitates, vitam, ac si omnia hæc, manibus concluderet, & in potestate sua esset, ista dilargiri: sed mentitur furcifer, & nebulo, captiosis nãque verbis suis imponit, & eorũ corda fascinat, obtrudẽs tandẽ laborẽ pro requie, solicitudinem pro tranquillitate, mœrorẽ pro gaudio, mortem pro vita, scoriam pro auro.

2. *Mundus hypocrita.*

Vt meritò in illum retorquere possis illud Iobi 20.5. *gaudium hypocritæ adinstar puncti.* rectè enim in mundum *hypocritæ* vocabulum cadit, & pseudoprophetæ, cùm aliud verbis polliceatur, aliud rebus ipsis præstet, igitur ea quæ confert gaudia, speciem potius continent gaudij quàm gaudium ipsum; euanescunt statim, & momento temporis transeunt. Quod significatum esse Lucæ 4. loci eius interpretes docent, cùm diabolus è montis excelsi supercilio Christo Domino ostendit omnia regna orbis terræ in momento temporis, vt ab illo sui adorationem extorqueret; sic enim mendax dicebat: *tu ergo si adoraueris coram me, erunt tua hæc omnia.* non aliter mundus in quem diabolus suum transfudit mendacij spiritum, blandiens tibi, pollicetur fore te perpetuò felicem si ei morem geras, eiusque viuendi rationem & præcepta sequare. Verùm ea omnia in modum puncti, cuius nulla pars est, ac nihili fuisse tandem mundani homines post deceptionem aduertunt, sunt enim illa quæ vel tribuit mundus, vel pollicetur tanquam ea, quæ Magi dolente diabolo apparere faciunt, cùm reuera talia non sint qualia videntur.

3. *Mundani similes periclitantibus in aquis.*

Sic rectè comparabimus eos, qui in fallacibus mundi pollicitationibus spem suam collocant, ijs qui mersi in aquis periclitantur: videas enim eos, vt eleganter Bernardus describit Sermone 1. De aduentu Domini: *Tenentes tenere, nec vlla ratione deserere, quod primùm occurrerit manibus, quidquid sit illud, licèt tale sit, quod omnino prodesse non possit, vt sunt radices herbarum, cæteraque similia. nam etsi qui fortè ad eos veniant vt subueniant, nonnunquam solent apprehensos inuoluere secum, adeò vt nec sibi, nec alijs ferre auxilium præualeant; sic pereunt in hoc mari magno, & spatioso, sic pereunt miseri, dum peritura sectantes, omittunt solida; quibus apprehensis, emergere & saluare possent animas suas: ita, inquam, pereunt, qui omissis veris & salutaribus studijs, caduca & transitoria quærunt, à quibus nequeunt diuelli.* Sic Bernardus. Et quidem quàm verè, experiuntur miseri, qui ex hac vita subtracti amittunt æterna, quæ non curarunt, & priuantur terrenis, quibus infeliciter adhæserunt, quos sempiternis pœnis cruciandos deuorabit infernus: sic videlicet mundani homines decipiuntur.

4. *Mundus pix & viscus est.*

Enimuerò pix est mundus, & quamlibet leui attactu tãgentes inquinat. Viscus est mundus, qui tuos imitatores in modũ aucupis peccati, & mortis æternæ carceri addicit. Laqueus est mundus, qui voluptatibus & opibus velut escis obiectis allicit, atque capit incautos, & secum trahit in foueam interitus. vnde mihi vix possibile videtur, vt qui mundi legibus viuit, purus ab inquinamentis mundi, & immaculatus hinc emigret.

5. Sapienter Hector Pintus in c. 3. Ezech. *Quẽadmodum,* inquit, *mare conchylia, & torpedines, & algas proijcit in litus extra aquam, sed non multò post iterum hæc omnia sorbet, & proijcit in profundum, sic mundus modò nos expellit, modò recipit, & quando in litore tranquillo arbitramur esse, tunc nos deceptos aspicimus, & rerum discriminibus, magnisque calamitatum angustijs agitatos.*

6. Quare, si sapimus, hirundines imitemur, quæ, vt ait Solinus, in domo minante ruinam non nidificãt, imò fugiunt à malè materiatis ædificijs: quantò magis homines debent à mũdo recedere, quem sciunt esse caducum, & ruinosum, & ipsis amicis pericula molientem?

7. Cauendum igitur est diligenter à tam peruerso & falso Propheta, dum venit blandis promissionibus, & fallacibus bonis obtectus, vt sic incautos ad damnationis interitum protrahat: *imitemurque illos,* vt Nilus aduertit in libro ascetico, *qui in mari nauigant, sæuiente tempestate merces negligunt, & proprijs manibus onera in mare proijciunt, & fortunis vitam anteponunt, ac ne nauis pondere oppressa demergatur, eam subleuãt, & pretiosissima quæq; vel in profundũ iaciũt: cur nõ etiã nos propter vitã præstantiorẽ ea despicimus, quæ animũ in profundum demergũt? cur idem non potest Dei timor, quod potest timor maris? illi caduca vitæ cupiditate aliarũ rerum iacturam leuem putant. nos qui ad vitam æternam aspiramus, propter illam nihil quãuis abiectũ contemnimus, sed malumus simul cum onere perire, quã illo proiecto seruari. Agite exuamus omnia, nudus enim consistit aduersarius, numquid induti luctantur pugiles? numquid certaminis lex iubet eos nudos stadium ingredi? nudum verò & vnctũ oportet certare. nuditas. n. facit vt ab aduersario luctator apprehẽdi non possit: vnctio autẽ vt si quãdo fuerit apprehẽsus elabatur: propterea luctatores puluerẽ aduersarijs conãtur aspergere, vt olei lenitatem pulueris iniectione exasperẽt, atq; ita eos faciliᵘˢ apprehẽdere valeãt. Iã quod illic est puluis, id in nostro certamine est in terrenis rebus occupatio, & quod illic est oleũ, hic est quietũ studiũ ab omni solicitudine vacuũ.*

hæc

hæc non minus piè, quàm acutè Nilus. Contemnendus est igitur mundus ne malis eius inuoluamur, & sempiternis baratri tenebris immergamur.

8. *Caro alter Pseudopropheta.*

Sed non minus fallax, & captiosa est caro, ita vt ab ea tanquam à pessimo Pseudopropheta, & subdolo cauendum sit; & tanto magis, quanto nobis coniunctior est, cuius similitudiné gessit Iahel, quæ Scriptura teste, cũ occurrisset Sisaræ duci de prælio fugienti, quasi n. expansis manibus applaudens illi blandis, ac dulcibus verbis persuasit, vt tabernaculũ suũ ingrederetur, & vehementer defatigatus, aliquantulũ cõquiesceret, seq; sopori traderet. Ingressus ille fraudis nescius, & blandæ mulieri nimium credulus de manu eius lactis poculũ hausit, qui cùm posteà graui somno correptus esset, Iahel sensim accedẽs, clauũ profundè infixit capiti, dolo deceptũ interficiens, quẽ tam blandè priùs inuitauerat. blanditur nobis caro, & obiectas delicias, & voluptates, veluti dulce lac nobis propinat, ita vt graui quasi veterno correpti, rerũ cęlestiũ, mortis, ac diuini iudicij obliuiscamur, atq; ita incautis irrepat animę, & corporis interitus. & verò quod nunc *lac* vocauimus, Salomon alibi *vinum* appellat, iuxta D. Th. de regimine Principum l. 1. c. 10. Prou. 23. 31. *ne intuearis*, inquit, *vinum quando flauescit, cùm splenduerit in vitro color eius, subitò. n. mordebit vt coluber.* Vt sit verborum sententia, ne vinũ carnaliũ voluptatũ, & spurcissimarũ deliciarũ suo robore, & inani quadam specie per oculos te capiat; quin quoties te ad potandum illud caro alliciet, & velut in vitro. i. corã oculis tuis splendẽs, quasi inuitabit, auerte oculos, & ingemiscens cęlum suspice, cœlestemque opem implora. Certissimum enim (quamuis initio benè sapere palato videatur, & gutturi esse suaue) mox sub finem virus suum spargens, afferet exitium, teque vt coluber, mordens, sempiternum inuehet in interitum.

9. Prudenter Aug. Psal. 139. *spina non pungunt in radicibus, erue spinas de terra, contrecta radices ipsarum, & vide si sentis dolorẽ tamen illud vndè dolorem sentis in superficie de radice processit: itaque non vobis placeant homines quasi lenes, & blandi, amatores tamen carnalium voluptatum, & inquinatarum cupiditatum sectatores non vobis placeant, etsi adhuc videntur lenes, radices spinarum sunt,* &c. *incendatur radix, & nõ est vndè spina procedat.* quo exemplo vult nos Augustinus à carnalium hominũ consuetudine longè auertere, & vt ab his tanquam à falsis Prophetis caueamus, monere.

10. Igitur caro domanda est, atque iuxta Pauli Apostoli sententiam ad Galat. 5. cum vitijs, & concupiscentijs crucifigenda, *vt enim equo ferocienti*, inquit Pintus in Ezech. c. 31. *& sessori minime obtemperanti, pabulum subducitur, & pro hordeo tribuitur ei palea, sic carni nostra spiritui aduersatrici, & ob dapes, & delitias, & epularum varietates, rationi rebellatrici, subducenda est esciarum copia, & cibus sobrius suppeditandus, vt sedata, & castigata animæ, sessori suo libenter obediat. Et vt inimici in obsidione se dedunt hostibus, si illis alimenta auferantur; ita caro, & sensus nostri hostes animæ ablatis epulis se tradunt animæ, & ieiunio inutilia desideria coercentur.*

11. Et meritò sic faciendum vt Hector Pintus monet, alioqui insolescet caro, & contra omnem rationem, & Dei iussum dominabitur in homine; quod quàm absurdum sit, quàm infame. Absalon serm. 3. de Annũciatione Mariæ, (quem citat Ioan. Dadræus in locis communibus similium & dissimilium v. Caro) eleganter docet: *quidam ait vir nobilis, & eius seruus tibi in custodiam dati sunt, ea lege, vt seruum pane, & aqua more serui; nobilem secundum dignitatem natalium suorum procurares splendidè. Tu verò è contrario, nobilem fame, & siti, & multis iniurijs confecisti, seruum verò delicatè nutristi, omni genere delitiarum insolentem fecisti, rebellem Domino suo, quem insurgens vulnerat multùs, occidit tandem. quid respondebis ei qui vtrumque tibi commisit? tu homo, crudelis homo fuisti, qui nobilem spiritum, & animam, nullis delitijs virtutum, nulla pinguedine deuotionis refecisti; seruum contumacem nutriuisti delicatè, qui carnem gula, ebrietatibus, voluptatibus huius vitæ inescasti: caro insurgit in spiritum, eum vitijs seruire cogit, vulnerat occidit.* ergò diligẽter cauendũ & ab hac falsa Prophetide, quæ venit ad nos blandientis, & amantis speciem præ se ferens, cùm re vera hostis infensissimus rationis sit, & dulces obtendens corporis voluptates, virus nobis pestilentissimum instillat.

Sequitur tertius Pseudopropheta multò pessimus, & callidissimus diabolus, de quo Christus Ioannis 8. 44. *ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo: cùm loquitur mendacium, ex proprijs loquitur, quia mendax est, & Pater eius.* nam statim vt creatus est homo, diabolus seduxit eum, & ad peccandum induxit, vndè factum, vt inuidia diaboli mors introiret in orbem terrarum, deindè nõ modò mendax, sed & pater mendacij est; indè enim ortum mendaciũ, primis namque parentibus mendaciter dixit: Gen 3. 4. 5. *nequaquam moriemini; scit enim Deus, quod in quocumque die comederitis ex eo, aperiẽtur oculi vestri, & eritis tanquam dij scientes bonum, & malum.* quibus verbis quatuor non falsa modò, verùm impia etiam sua oratione inuoluit. primum Deum esse mendacem, hoc enim significat nequaquam moriemini, contra ac dixerat Deus. alterum est Deum inuidisse eis felicitatem, ac summum quoddam bonum, hoc enim est quod subdit, *scit enim Deus quod si comederitis ex eo, aperientur oculi vestri* & cætera. Tertium fuit arborem illam efficacitatem quandam in se continuisse, qua efficere poterat illos rerum omnium scientes. Denique posse homines scientia fieri similes Deo, propter esum fructus illius arboris. ergò dum loquitur mendacium ex proprijs loquitur, nam quantum in ipso est, semper est mendax. & verò eo consilio interdum verum loquitur, vt fallaciter falsa persuadeat. etsi verum aliquod simpliciter dicit, id à Deo coactus facit: nec ex proprijs vnquam verum simpliciter loquitur: est autẽ in modum serpẽtis lubricus, callidus, ambiguus, vndè non mirum, quod tota ea serpẽtis oratio cum muliere ambigua est, & in diuersas flexibilis sententias; Sophisticè enim dæmon loquutus est, & tanquam princeps omnium Sophistarum, qui aũt *Sophisticè loquitur odibilis est Deo* Ecclesiast. 37. 23. quæ omnia Rupertus cap. 7. & 8. libro tertio, de Trinitate pluribus ostendit, ita verò 12. *Diabolus Pseudopropheta.*

info-

insolens, inuidus, & superbus est, vt etiam Deo mendacij notam inurere audeat, idque homini persuadere conatur ad eos decipiendos, vt Deo non credat, nec obsequatur. voluit ille quidem aliquando similis fieri Deo, cùm diceret, *conscendam in cælum, super astra Dei ponam solium meum, ero similis altissimo.* Cæterum quia hoc ei non successit, voluit posteà facere Deũ sui similem, id est, mendacem, & inuidum, idque homini probare, ac persuadere tentauit.

13. Est ergò verè mendacissimus Propheta, neque id initio modò nascentis mundi fuit, verùm semper se talem ostendit, quod D. Greg. lib. 14. moral. cap. 7. & 8. docet: *quod,* inquit, *in paradiso egit, hoc quotidiè antiquus hostis agere non desistit. verba quippè Dei de cordibus hominum molitur euellere, atque in eis ficta promissionis suæ blandimenta radicare. quotidiè hoc quod Deus minatur leuigat, & ad hoc credendum quod falsum promittit, inuitat. falsò enim pollicetur temporalia, vt mentibus hominum ea supplicia leuiget, quæ Deus minatur æterna. nam cùm præsentis vitæ gloriam spondet, quid aliud dicit quam gustate, eritis sicut dij; ac si apertè dicat: temporalem concupiscentiam tangite, & in hoc mundo sublimes apparete; & cùm timorem diuinæ sententiæ amouere conatur, quid aliud loquitur, quàm id, quod primis hominibus dixit: cur præcepit vobis Deus, vt non comederetis de omni ligno paradisi?* quibus apertè declaratur ex verissima Gregorij sententia, quàm subdolus & impostor Propheta sit Dæmon, quare rectè tentaturus Adamum, non alio quàm callido serpente vt instrumento vsus est. quod Bernardus sic ostendit in sermone quodã de quadruplici debito: *non timeo vobis fratres à viribus Sathanæ, cùm nouerim fortitudinem eius per Redemptoris nostri vulnera traductam, & deductam ad nihilum. A versutijs, & astutijs illius formido mihi est pro vobis, in quibus partim subtilitate naturæ, partim experientia temporum sub tot annorum millibus eruditus fragilitatem humanæ naturæ quaqua versum se verterit non ignorat. sic ille insatiabilis homicida primis parentibus nostris non vrsos, non leones, non fortia terræ animalia delegauit, sed tortuosum, & callidum serpentem, qui per sinuosa volumina nunc caput cauda, nunc capite caudam tegere consueuit. denique & serpens non fortior erat, sed callidior cunctis animantibus terræ, ait Scriptura.* & paulò pòst, *timeo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, sic & sensus vestri corrumpantur à castitate, quæ est in Christo Iesu.* hæc Bernardus.

14. Aperit & dæmonis astutiam, simulque & crudelitatem Athanas. lib. 1. vel orat. 1. contrà Arianos: *quemadmodum,* inquit, *plagiarius, cùm auertere cupit alienos libros, longè à parentibus suis peregrè agentes, assimulat speciem, vultumque parentum, quos vbi desiderio sui captos, deceptosque longius abduxerit, iugulat, & occidit. eadem quoque ratione sinuosus ille, & doli fraudisque magister diabolus, nihil sibi fidens, vtpotè qui sciat humani generis ad veritatem amores, veritatis speciem, vultumque prætendit, suum tamen interim virus comitibus suis, & affeclis inspargit.*

15. Attendere igitur & ab hoc Pseudopropheta monet nos Christus ne capiamur; neque enim nudum hamum, sed esca tectum piscator piscibus obijcit; ita diabolus piscator pessimus

A animarum, ad deuorandum eas, non nudas nobis tentationes obijcit, sed esca voluptatis, vel necessitatis, vel aliquo colore sanctitatis circumuestitas hominibus proponit. sicut enim, vt ait Chrysost. hom. 15. ad pop. Antioch. *Pueri terræ laqueos: sic diabolus vitæ voluptatibus peccata circumtexit; siue consulat quispiam, siue aduletur, siue obsequatur, siue honores polliceatur, siue quodcumque aliud, omnia cum diligentia examinemus. si lucrum occurrat; scrutare ne fortè peccatum intrà lucrum sit absconditum. si voluptas; ne voluptatem solùm respicias, sed ne fortè iniquitas aliqua in voluptatis profundo sit, considera.* omnes ergò isti, siue mundus, siue caro, siue dæmon, falsorum Prophetarum nomine rectè intelliguntur, à quibus per deceptionem, & dolum, sed sub specie bonitatis alicuius, vel veritatis perdere nos

B volunt. cæterum à fructibus, id est, infelici rerum euentu, & eorum interitu, qui eos affectantur, deprehendi poterunt.

DIGRESSIO V. MORALIS

In vers. 19. *Omnis arbor quæ non facit fructum bonum &c.*

CVM homo vt veteres Philosophi etiam tradidêre arbori similis sit, & manu Dei in hoc mundo plantatus, meritò Christus Dominus fructũ ab eo quærit. nam quis, obsecro, vineam plantat, colit, irrigat, & de fructu eius non comedit? iustum ergò est, quod Christus hic docet, vt arbor non faciens fructum, euel-

1. *Homo arbori similis.*

C latur, & igni tradatur, vt æternùm ardeat. quod si è contrario hic fructum ferat, quem Deus ab illa requirit, transferenda hinc erit in cœlum, vt inter ligna vitæ ibi collocetur.

Est autem fructus quem à nobis exigit Christus, vt Patris sui voluntatem impleamus, 2.
quem si ad extremum iudicij diem in nobis nõ inuenerit, rescindi nos iubebit, & ab se ablegatos in ignem conijci. dicet enim hominibus, qui instar sterilium arborũ sunt, *discedite à me, omnes operarij iniquitatis.* qua sententia nihil peius accidere homini potest. nam quid illi boni inesse potest, qui caret eo, sine quo nihil boni esse potest; quod sanè non obscurè indicatum fuit 1 Reg. 28.16. per verba illa Samuelis, quæ Sauli dixit, à quo, quia eius voluntati non fuerat obsecutus recesserat Deus: *quid,* inquit Sa-

D muel; *interrogas me, cùm Dominus recesserit à te?* quis enim solari eum hominem potest, à quo Deus recessit? si ergò tantum bonum, id est, omne bonum amittere times, à Dei voluntate ne recesseris, sed tanquam fœcunda arbor, hũc ei fructum perpetuò redde.

Canticorum 6. 10. inquit, cœlestis agricola; *descendi in hortum meum vt viderem poma conuallium.* hortus Christi, vel vinea Ecclesia est. videtur ergò Christus qui est huius horti Dominus, velut quotannis ad plantas suas accedere, vt ex illis fructum recipiat aliquem; proptereà enim in Ecclesia nos plantauit. cæterum timendum valdè est, ne si nos infructuosos vno, altero, vel etiam tertio anno inuenerit, dicat cultori vineæ suæ, vt est Luc. 13. 7. *Ecce anni tres sunt, ex quo venio quærens fructum in ficulnea*

3. *Hortus Christi Ecclesia.*

hac,

hac, & non inuenio; succide ergò illam, vt quid etiam terram occupat? continet ficus hæc velut similitudinem quandam Christiani hominis, vt Augustino videtur in ser. de tempore barbarico. is terram occupat si sterilis est, tanquam inutile pondus Ecclesiæ; expectat tamen benignus, ac clemens Dominus fructum ficus, quam per vineæ pastores, & concionatores colit, neque interim ipse deserit, sed pluuia, & sole, id est, cœlestibus auxilijs, & inspirationibus iuuat. quod si fructum, neque diu exspectata profert, securim admouet, excindit illam, & vt æternùm ardeat, in ignem conijcit inferni; *Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.*

4. Talis arbor fuit Israelis populus, de quo Isa. quinto, quarto, *expectaui vt faceret vuas, & fecit labruscas.* talis & ille, de quo Iob vigesimoquarto, vigesimotertio. *dedit ei Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam,* neque aliud significat Paulus ad Rom. 2. dum ait; *ignoras quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundùm autem duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram;* & ad Galat. 6. monet nos dum tempus habemus operari bonum ad omnes.

Quod si datum tempus ad resipiscendum,
5. & Dei voluntatem implendam, in vitijs & peccatis insumpserimus; iustus est Deus; ipse collatum beneficium in supplicium tanto grauius, & in maiorem sempiternum cruciatum conuertet. Quod rectè sic obseruauit Gregor. lib. 17. moral. cap 4. *quisquis delinquit, & viuit, idcircò hunc diuina dispensatio in æquitate tolerat, vt ab iniquitate compescat. sed qui diutius toleratur, nec tamen ab iniquitate compescitur, munus quidem supernæ patientiæ percipit, sed reatus sui vinculis ex ipso se munere arctius astringit. nam quia accepta pœnitentiæ tempora diuertit ad culpam, districtius in vltimus Iudex, impensa argumenta misericordiæ conuertit ad pœnam.* Hæc Gregor. ô igitur nos infelices, quos tamdiu Dominus tolerauit rogantibus sanctis viris & electis eius: sicut fecit cultor ille vineæ, qui dum diceret illi Dominus, vt sterilem, & infœcundam arborem succideret, respondit v. 8. & 9 *Domine dimitte illam, & hoc anno, vsque dum fodiam circa illam, & mittam stercora; & siquidem fecerit fructum: sin autem, in futurum succides eam.* hic ergò colonus, quilibet sanctorum est, qui pro nobis orat, pro arbore sterili orat. *& quid erat?* inquit August. serm. 31. de verbis Domini, *Domine dimitte illam, & hoc anno, id est, tempore isto sub gratia; (triennium enim tria sunt tempora, vnum ante legem, alterum sub lege, tertium sub gratia) parce sterilibus, parce infructuosis. circumfodio eam, & adhibeo cophinum stercoris. si fecerit fructum, benè: sin autem minus, venies, & amputabis eam* &c. *quid est autem circumfodere, nisi humilitatem, pœnitentiam, & patientiam docere? fossa enim humilis est terra. Cophinum stercoris in bono intellige, sordes sunt, sed fructum dant. sordes cultoris dolor est peccatoris. qui agunt pœnitentiam, in sordibus agunt, si tamen intelligant, & veraciter agunt; huic ergò arbori dicitur: agite pœnitentiam, appropinquabit enim regnum cœlorum.*

6. Similem arborem sterilē, & infœcundam descripsit nobis Daniel cap. 4. per quam significabatur Nabuchodonosor, arbor quidem sublimis, & robusta, cuius altitudo pertingebat ad cœlum, cuius potestas in terminos vniuersæ terræ sese porrigebat, quia verò fructus huius arboris pessimus erat, & Deo inuisus, ideò audita est vox vigilis, & sancti descendentis de cœlo, & præcipientis: *succidite arborem, & dissipate illam, recidite ramos eius, excutite folia eius, & disperdite fructus eius.* neque verò solùm vt ait D. Hieronymus Nabuchodonosor; sed omnes impij in Scriptura comparantur arboribus, vndè Dauid ait Psalm. 36. 35. *vidi impium superexaltatum, & eleuatum sicut cedros libani,* nec illi tamen virtutum magnitudine, sed sua eleuantur superbia: & ideò excinduntur, & corruunt, quia consilium illud Domini sectari noluerunt: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Proindè timēdum valdè est, ne arbores huiusmodi simus, cuiusmodi sunt omnes superbi, quibus omnia ad nutum fluere videntur, ac prosperè succedere, & in tantam excrescere proceritatem, vt ad cœlum vsque perueniſſe vulgo censeantur, qui ducunt in bonis dies suos, & cum ferino more viuentes tam multos malos fructus producant; steriles tamen sunt, & infœcundi Deo; istis certè eadem, quæ Nabuchodonosor, imminet vltio; ex terrenis enim bonis securi diuinæ sententiæ excisi, dissipabuntur, & omnia eorum consilia, diuitiæ, voluptates, honores, ceu fumus, & quasi nihilum illicò deficient, & euanescent, eorumque recordatio sempiterna obliuione sepelietur.

Semper igitur sancti præcursoris verba Matth. 3. 10. habenda nobis ante oculos sunt; *iam securis ad radicem arborum posita est: omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.*

Verùm illud adhuc aduertendum est, etiam illas arbores steriles dici, quæ alijs, cùm possint, neminè prosunt, quod Gregorius pastoralis curæ parte tertia, capite vigesimosecundo, sic docet: *qui nec aliena appetunt, nec sua largiuntur; admonendi sunt quoque, vt solicitè attendant quod ficulnea, quæ fructum non habuit, contra hanc districtus Agricola queritur, quod etiam terram occuparit terram quippè ficulnea sine fructu occupat, quando mens tenacium hoc quod prodesse multis poterat, inutiliter seruat; terram ficulnea sine fructu occupat; quando locum, quem exercere alius per solem boni operis valuit: stultus per desidiæ vmbram premit.* 7. *Quænam arbor sterilis.*

Nec D. Leo serm. 7. de ieiunio decimi mensis cap. 2. aliter sentit sic scribens: *præter illam namque Apostolicam sententiam, qua homines fructu pietatis carentes, vacuis arboribus comparantur, etiam illa ficus nobis cauenda est, de suæ infœcunditatis exemplo, quam Dominus Iesus sicut Euangelium refert (Matth. 21.) nihil habentem quod esuriens sumeret, perpetua sterilitate damnauit; vt intelligeremus, quoniam qui esurientem non refouet egenum, illi denegat cibum, qui, quod pauperi est datum, sibi dixit impensum. & huius maledictionis arbores erunt, quibus à iudicante dicetur; discedite à me maledicti in ignem æternum, quem præparauit Pater meus Diabolo, & Angelis eius. esuriui enim, & non dedistis mihi manducare; sitiui, & non dedistis mihi bibere, &c. quæ ideò singula recoluntur, vt aduertamus, non* 8.

futurum extra misericordiam, qui vel partem bonorum operum fuerit exequutus. anima autem neminem iuuans, erit arbor non habens poma, cùm totius fructu pietatis inuenietur aliena. Sic Leo. Vndè licet intelligere ex sententia Patrum, etiam eas fore arbores infructuosas, & excidendas, quæ alijs non prosunt cùm debent: quanto ergò seuerius illi punientur, qui sine vllo fructu virtutum, imò verò multis sceleribus inquinati, vitam hanc more ferarum traducunt, & in Dei misericordiam, qua illos expectat, vt fructum ferant, ingrati sunt?

9. Nec tamen huiusmodi arbores diu steriles desperare debent; nam vt acutè obseruat Theophylactus in capite Matthæi septimo, rectè Christus arbori confert hominem, eò quòd potest à sterili peccato in virtutem inseri. sicut enim arbor nemoris inseri potest, vt fructum bonum afferat, ita peccator qui ex se non aliud producit quàm spinas, & carduos delictorum, si à Iesu Christo Domino insertus per fidem, & charitatem fuerit, æternæ gloriæ fructum proferet.

10. Curemus igitur quanta maxima possumus diligentia in primis vt arbores viuæ, non emortuæ, & aridæ simus, alioquin sine fructu erimus, etiam si fidem teneamus; etenim vt Bernardus ait, sermone secundo, de resurrectione Domini: *sicut corporis huius vitam ex motu suo dignoscimus: ita & fidei vitam ex operibus bonis. itaque vita quidem corporis est anima, per quam mouetur, & sentit, vita verò fidei charitas est, per quam illa operatur.* hæc Bernardus.

11. Deindè contendamus pro viribus copiosiores, & vberiores in dies fructus bonorum operum afferre, quibus Dei voluntatem maiore qua possumus diligētia impleamus. ad quod nos Laurentius Iustinianus de disciplina, & perfectione monastica cap. 20. adhortatur his verbis: *vsus docet, quod quantò quis vberiores vult colligere fructus, tantò diligentiore, & solicitiore cura terram excolit vomere, sentesq́; de ea eradicare conatur, ne nascentes aristas præfocare possint. nam si inculta permaneat, vepribus vrticisq́; repletur, & hominum vsibus omninò inutilis efficitur. neque verò mineri diligentia humani corporis terrena substantia disciplinæ spiritualis vomere colenda est, si ex se bonos Deo valeat producere fructus.* Hæc Iustinianus.

12. Porrò pergit Dominus, quo nos ad maiores, & vberiores fructus proferendos inuitet, dicere; *non omnis qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cælis est.* neque enim sola fide contentus est Dominus, nec opera sine fide magni facit, sed qui vtrumque coniunxerit, is demum illi cordi erit. hinc sponsæ Canticorum octauo, sexto, iubet sponsus: *pone me vt signaculum super cor tuum*, en fidem, & *super brachium tuum*, en opera. quod etiam optimè Ezechielis primo, & decimo capite, in quatuor illis animalibus significatum videtur; *manus hominis sub pennis eorum*, inquit Vates, *in quatuor partibus. manus hominis sub pennis*, exponit Gregorius esse virtutem operis sub volatu contemplationis, quia nimirum sola fides, & contemplatio mysteriorum fidei non sufficit, nisi simul illa volet in altum cum bonis operibus coniuncta; alioqui qui tantum sola fide nituntur audient: *non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum.* isti sunt arboribus similes, quæ solis folijs ornantur, & floribus, nec fructum ferunt.

Aduertere enim oportet tria esse malarum arborum genera, quod ad rem nostram facit, quædam folijs tantum ornantur, seu etiam floribus, quædam spinas præferunt; demum quædam noxium dumtaxat fructum & amarum afferunt. primis sunt similes, qui se fidei, & sacrorum verborum folijs dumtaxat tegunt; vel ceremoniarum externarum floribus se ornant, hoc est, externo tantum religionis habitu contenti sunt, neque interim faciunt voluntatem Patris, qui in cælis est. 13. *Tria mala [illegible] genera*

Vel etiam simulatæ sanctitatis speciem quandam præ se ferunt. ij vulgo suauem initio odorem edere videntur, sed mox non rarò, quibus sint intus pleni fœtoribus tandem dissimulare non possunt. Secundas verò arbores repræsentant homines quidam feri, ac barbari in alios crudeles, ac immanes, qui tanquam spinæ cæteros pungunt, sauciant, cruentant, & occidunt. Postremò tertio arborum malarum generi aptè comparantur facinorosi quidam homines, noxios fructus proferentes, quorum opera amara sunt, & noxia; neque vllam alijs vtilitatem afferunt, sed bonis omnibus exosi, ingrati, inuisi sunt. his sanè dicetur olim à CHRISTO: *discedite à me omnes operarij iniquitatis*, & tanquam inutiles, steriles, noxiæ, & emortuæ arbores diuinæ sententiæ securi excindentur, & in barathri ignem inferentur.

Constat igitur ex his quæ in hac digressione diximus, cælestem agricolam à nobis tempore suo, tanquam ab arboribus, exigere bonorum operum fructum, cuique nostrum conuenientem. Quod si roges vndè nam ergò cognosci potest arbor, viuat ne, an sit emortua, bona ne, an mala sit? in promptu est responsio: non aliunde melius, quàm ex fructibus. quemadmodum enim medici, vt sanitatis statum, & corporis habitudinem explorent, arteriæ pulsum tanquam certissimum sanitatis, vel ægritudinis signum obseruant; quia arte, & experientia didicerunt, inter arteriæ pulsum, & cor totius vitæ fontem, & originem, maximam intercedere affinitatem, & coniunctionem. Etenim perennis arteriæ agitatio, & motus, fideliter refert quidquid in corde latet. quare qui artis medicæ experientes sunt, ante cætera omnia ab ægroto porrigi sibi brachium petunt, vt de sanitate, vel ægritudine decumbentis certum iudicium pronuncient, vndè etiam sæpè instare mortem, vel nihil esse timendum augurantur. 14

Hominis, quem arbori comparauimus, spiritualem vitam in caritate consistere, quæ in anima, velut in corde latet, nemo qui Christianæ religionis nomine censetur, ignorat. hanc ergò reconditam caritatem, hanc spiritualem vitam, nemo sine priuilegio,

nemo sine peculiari illustratione cognoscere potest; *nescit enim homo, odio ne, an amore dignus sit.*

Cæterum probabilissimum omnium, quæ afferri possunt, signum, & quo aliud euidentius nullum esse videtur, motio quædam est in brachio, vel manibus posita respondens arteriæ, pulsui, & agitationi; hoc est, bonorum operum perennis exercitatio, & continuatus fructus, vt ergò latentem intus caritatem deprehendamus, brachium, & manus consulamus, à quibus piæ operationes, tanquam arborum rationalium fructus suauissimi exeunt.

15. Et verò non satis est cœlestem hanc vitam per oculos explorare velle, alioqui decipi nos, & errare plerumque oportebit; vident enim oculi homines Hypocritas, qui cœlum versus oculos attollunt, & sæpè etiam fictis lacrymis ingemiscunt, & sub ouina pelle religionem simulant: quod si oculis credas, sæpè decipieris. neque aures ad charitatem ipsam deprehendendam admodum aptæ, & idoneæ sunt, cùm scriptum sit, *populus iste labijs me honorat; cor autem eorum longè est à me*; neque beati pronunciantur à Christo qui audiunt Verbum Dei, sed *qui audiunt, & custodiunt illud*; neque ex molli lingua constare nobis poterit de vita animæ; cùm non desint quibusdam blanda, & suauia verba, quorum tamen cor vermibus scatet, granemque in cœlum exhalat odorem. si ex brachio, & manibus, id est, ex bonorum operum continuato exercitio, quod cum caritate tanquam cum radice, & fide vera coniunctionem habet, probabilis coniecturæ iudicium feras de spirituali hominis vita vix errabis vnquam. ijs autem operibus gaudet DEVS, ad hos fructus decerpendos de rationalibus arboribus, quas in Ecclesia sua manu plantauit, rigauit, coluit, sæpè libenter accedet, & arborum fœcunditatem augebit.

16. Quarè cùm non ignoraret sponsa oblectari cœlestem sponsum non floribus, vel folijs, sed fructibus hortorum, inuitat illum non vt flores carpat, & serta componat, aut recreet se tantum sola arborum vmbra, & viridantium foliorum aspectu, sed vt de fructibus pomorum comedat, quibus bona opera significantur: *veniat*, inquit Canticorum quinto, primo, *Dilectus meus in hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum.* Tales nos arbores faciat in Ecclesia sua Dominus Iesus, qui est benedictus in sæcula.

A

CAPVT VII.

VT CHRISTVS LEGEM LATAM IN MONTE CONFIRMARET; in descensu montis leprosum mundauit, quod hic refertur.

A. 8. 1. B. 1. 40. C. 5. 12.

1\. A. *CVM autem descendisset de monte sequutæ*
B *sunt eum turba multa.*

2\. *Et factum est cùm esset in vna ciuitatum. Et ecce vir plenus lepra, & videns Iesum,* A. *veniens.* B. *genu flexo.* C. *procidens in faciem suam.* A. *adorabat eum, dicens: si vis, potes me mundare.*

3\. B. *Iesus autem misertus eius extendit manum suam, & tangens eum, ait illi: volo mundare.*

4\. *Et cùm dixisset, statim discessit ab eo lepra, & mundatus est.*

5\. *Et comminatus est ei, statimque eiecit illum.*

C 6. *Et dicit ei: Vide nemini dixeris: sed vade, ostende te principi Sacerdotum, & offer pro emundatione tua, quæ præcepit Moyses in testimonium illis.*

7\. *At ille egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem, sed foris in desertis locis esset.*

8\. C. *Perambulabat autem magis sermo de illo: & conueniebant* B. *vndique* C. *turba multa, vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis.*

D 9. *Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.*

SCHOLIA.

ORDINIS ratio talis esse nobis videtur. Post consilium Pharisæorum cum Herodianis, Dominus secessit in desertum ad mare, vt patet ex capite tertio, libri huius quarti Euangel. dilucid. versiculo. decimo, vndecimo. Posteà verò montem subijt, habuitque sermonem, quem scribit Matth. capite quinto, sexto, & septimo, huius verò libri quarti, Euangel. dilucidationum, capite quarto, quinto, & sexto. Porrò de monte descendens curauit leprosum: & interim circa desertū versabatur cum turba, docebatque, ac sanabat, idq; antequā Capharnaum ingrederētur. Hoc eodē tempore secedere solitus erat in hoc ipsum desertum, orationis præsertim gratia, & hoc est, quod hoc septimo capite huius libri, 1.

A versiculo nono, dicitur: *ipse autem sedebat.* Dum verò aliquando montem ascendissent post orationem mane facto Apostolos elegit, iterumque descendens docuit beatitudines, quas Lucas exarauit capite sexto. Tandem Capharnaum iniit.

Quibus constat non statim ingressum fuisse Capharnaum, sed post aliquos dies à sanato leproso, quibus hæc, quæ hactenus narraui, facta sunt; id quod Lucas insinuat dum ait: *in illis diebus exijt in montem orare.* lege etiam Cardinalem Toletum, Lucæ sexto, in Commentario post annotation. 15.

Origines hom. 3 in diuer. 2. *Et factum est*] Matthæus dicens: *& ecce leprosus*, non obscurè indicare videtur, hoc miraculum statim ac Christus de monte descendit patratum esse. Voa enim illa, *ecce*, hanc energiam, quantum arbitror innuit.

2. B *Cùm esset in vna ciuitatum*] sciscitaberis, quomodo dicatur Christus *in vna ciuitatum* fuisse cùm leprosum sanauit. Leprosi enim Leuitici decimotertio, & Numerorum quinto, ciuitatibus excludebantur. Respondeo non intra, sed propè ciuitatem sanitati restitutum fuisse leprosum.

Verè leprosus intrà, vel extrà ciuitatem fuerit curatus. Cùm enim descendisset de monte Iesus ciuitati proximus, occurrit leprosus: quod magis ex Marco constat; qui post curatum leprosum subdit; non potuisse Christum manifestè ingredi ciuitatem præ hominum concursu, hoc est, cùm percrebuisset tanti miraculi rumor, noluit Christus Ciuitatem ingredi manifestè, ac palam, ne magnus hominum ad illum cõcursus fieret. Igitur non intra ciuitatem curatus videtur leprosus. Dicere verò Christum semel quidem ingressum ciuitatem miraculum edidisse, & statim egressum diuulgato interim miraculo, noluisse iterum ingredi manifestè ad concursum hominum vitandum, non videtur ex Euangelistis haberi posse, licèt C excogitari queat ad soluendam obiectionem. Satius igitur est affirmare editum hoc miraculum à Christo extrà ciuitaté. nec impropriè, vel inusitatè loquutus est Lucas cùm dixit: *cùm esset in vna ciuitatum*, factum à Christo leprosi miraculum; est enim phrasis alibi in Scripturis vsitata, vt dicatur aliquis esse in ciuitate, quamuis sit in suburbano agro, vt notat Abulens. complectitur enim ciuitas etiam suburbanos agros: sicut Iosue quinto, decimotertio, vbi nos habemus: *cùm esset Iosue in agro vrbis Iericho*; Hebraicè est: *cùm esset Iosue in Iericho*: quomodo verterunt Septuaginta Interpretes. *Cùm ergò Christus esset in agro ciuitatis*, seu propè ciuitatem hanc, rectè potuit Lucas dixisse; in vna ciuitatum fuisse.

3. D Quamuis fortasse non sit necesse dicere, leprosos ita exclusos vrbibus, vt non possent eas ingredi, ac per illas transire, quod Caietano, & Iansenio placuit. Illud certum ibi habitare non potuisse, sed ad dissoluendam hanc difficultatem, non opus est, huc confugere.

Aliqui quibus non improbabiliter incertum videtur, quæ ciuitas fuerit ista de qua Lucas, opinantur miraculum non Capharnai, sed in alia ciuitate editum fuisse. Equidem opinor eandem fuisse ciuitatem cuius meminit Luc. cum ea, de qua Matth. hoc est, Capharnaum, atque adeò non eam Christum statim ingressum fuisse, vbi descendit de monte & leprosum curauit.

Et ecce vir plenus lepra] quod *plenus* dicatur *lepra* morbum auget, ac proinde Christi virtutem commendat. neque enim omnis lepra infectus, lepram habet toto corpore diffusam, sicut iste; dum verò vir vocatur, non obscu-

A tis virtutum ornamentis ornatus fuisse significatur.

Porrò ex Toleto adnotatione decimaseptima, in Lucam quinto, ita iste toto corpore infectus erat, vt non omnes tantum partes carnis eius lepra fuerint aspersæ, alioqui si totum corpus occupasset lepra non fuisset immundus, vt patet ex Leuitici decimotertio, & rationem reddere conatur idem Cardinalis Toletus in caput primũ Lucæ annotatione centesima trigesimaoctaua, verùm immundum fuisse inde constat, quod ad Sacerdotes à Christo missus fuerit, iussusque munus pro emundatione offerre. nec tamen nego eum, qui omninò leprosus erat, iudicari debuisse mundum à Sacerdotibus, vt ita posset cum alijs versari, & munus pro ea re debuisse offerre. Sed huiusmodi non erat iste: alioquin iam antea fuisset Sacerdotibus præsentatus, nec iterum mitti debuisset, qua de re lege Cardinalem Toletum loco B citato. 4.

Cæterum Barradius libro octauo, capite secundo, affirmat hunc leprosum, licèt omninò plenum lepra, nequaquam tamen fuisse mundum, sed immundum potius, nam Leuitici decimotertio, *sermo non est de graui.* loquit, *& propria lepra, sed de leuiore, ac veluti scabie: hoc affectus erat mundus.* Verùm illius lepra grauis erat ac propria, & proindè immundus erat. In cuius ego sententiam pronior sum: cùm dicatur *plenus lepra*, & immundus esse significetur.

Veniens] hoc verbum, sicut & illud, *& videns eum*, innuit à longè illum venisse; cùm enim esset immundus, seorsim ab alijs habitabat, & versabatur.

Adorabat eum] Græcè προσεκύνει αὐτῷ, *flectebat genua*: sic Matthæus. Marci primo, decimoquarto, γονυπετῶν αὐτῷ, prouoluebat se ad eius pedes. C Lucas verò quinto, duodecimo, πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον, *cadens in faciem.*

Domine, si vis, potes me mundare] singularis certè orandi ratio, quæ nihil petit, sed necessitatem ostendit. magnaque fides dum non dubitat, sed se eius voluntati submittit: simulque non obscurè indicat se credidisse Deum illum esse. neque enim alij, quàm Deo dicere potuit: *si vis, potes me mundare.* Neque verò dixit, si Deum oraueris, vel Patrem, sed, *si vis*, quasi dicat, in tua situm est voluntate, significans interim æqualem ipsum cum Patre habere potestatem, sic Chrysostomus homilia 26. 5. *Leprosi singularis oratio.*

His adde non obscuris indicijs ipsum indicasse per hæc verba, permanentem virtutem Christi ad miracula edenda, sicuti & ad Prophetandum Christum habuisse constat, quando volebat, & quomodo; cùm ceteri sancti, & Prophetæ non D. semper, sed cùm Deus dabat, virtutem haberent, vel ad miracula patranda, vel ad Prophetandum, & per hoc etiam Deum esse Christum significat. De hac Christi virtute lege Hieronymum, Ezechielis trigesimoquinto, Gregorium secundo Moralium, vigesimooctauo. Non ergò verum est hanc leprosi adorationem ad vrbanitatem quandam pertinere vt quibusdam visum: certe credidisse ipsum, quod Christus Deus esset testantur Theophylactus, Euthymius, & Auctor Imperfecti, idemque videtur Chrysostomus sensisse. Et D. quidem Athanasius, oratione quinta, contrà Arianos ad Adelphium *leprosus*, inquit, *adorabat Dominum, eumq́; Deum esse præsentiebat, his verbis vtens: Domine, si vis, potes me mundare.* Sic Athanasius. 6.

Sed objiciet quispiam: posse Deum, sicut ad imperium hominis, vt Iosue decimo, decimoquarto: sic & ad solam eius voluntatem miracula fa- 7.

cere.

cere. Non ergo ex his verbis, *si vis, potes me mundare*, statim conficitur leprosum hunc Christum Deum esse, confessum fuisse. Fateor posse, sed non solet id Deus facere, alioqui non cognosceretur, is, per quem miracula fiunt; & ob id Christus, qui sola voluntate sanare poterat, vtebatur voce & signo externo, vt scirent homines se esse qui miraculum faceret iubendò, ac volendo. At certè leprosi verba, altius quid indicant sensisse ipsum de Christo: absoluta enim in Christi voluntate, ac manu, lepræ curationem positam esse absque alterius voluntate significant: Et ideò dixit, *si vis*, nec adiecit quod Martha Ioannis vndecimo. *quodcumque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.* Simulque fassus est, potestatem quoque edendi miracula absolutè Christo inhæsisse, dum subiecit, *potes*; quæ omnia non nisi in Deum cadunt.

8. *Vide Aug. l. qq. ex Matt. c. 4.*

3. B. *Iesus autem misertus eius, extendit manum*] extendens manum curare voluit: sicut & mundum totum eatenus in cruce manibus mundaturus erat, quod ad se attinet. Sunt qui dicant, manum extendisse, vt indicaret, veteri se lege non teneri. tangere enim lepram lege prohibitum erat; quod colligi etiam potest ex Leuitici decimoquarto, quadragesimosexto. sic Chrysostomus homilia vigesimaseata in Matthæum, Ambrosius, & alij, vel, vt alijs placet, indicare voluit se esse, non alium, qui curauisset; vel vt ostenderet in se legis rationem locum non habere; neque enim contaminari poterat lepræ contactu, & curare tamen poterat, quomodo nunc vetitum est cum hæreticis agere. Timoth. 3. 5. & 2. Ioann. 10. alioquin qui Christus est nec peruerti potest, & conuertere potest, cum eis agere etiam potest: quia lea est ne peruertamur, non ne conuertamus. quamuis vel ipsi etiam Ecclesiæ doctores qui Christi personam gerunt, hæreticos tangant, cautè, ne & ipsi contaminentur: ceteri verò procul aufugiant. lege etiam Euangelica & Ecclesiastica prohibiti, ne contaminentur.

9. Abulensis Matthæi octauo, quæstione decimatertia, negat prohibitum tangere leprosum sub peccato; tantum contrahebatur immunditia quædam, quasi irregularitas, vt iudex latronem suspendens in irregularitatem incidit. Cæterum qui tangebat, ad sacra accedere non poterat. Christus tamen Dominus tangendo immunditiam non contraxit, sed depulit, tetigit, & sanauit. Quare Abulensis ipse putat Eliam & Elisæum, qui mortuum tetigerunt, immundos non fuisse, nam ad vitam vt reuocarent, id fecerunt, hæc mihi Abulensis opinatio verissima videtur, quam & Cardinalis Toletus annotatione vigesimaprima, in caput quintum Lucæ amplectitur.

10. *Cur Christus leprosum tetigerit.*

Verùm si causam inuestigari velimus, quamobrem Christus Dominus leprosum tangere voluerit, cæteris non reiectis, quos superius num. octauo, in medium attulimus: hanc inter illas, quæ vel maximam verisimilitudinem habere iudicandæ sunt, tanquam præcipuam assignare possumus: nempè voluisse Christum commendare nobis singulari quadam ratione misericordię opus erga huiusmodi leprosos, aliosque sordidis id genus morbis affectos. Horret enim natura nõ tangere modò, non dico corpore, verùm vestimentis etiam, immò quam amplius, procul duntaxat aspicere refugit istiusmodi miseros homines, ita vt stomachũ moueat, totumque hominem concutiat propter immunditiam, aut etiam fœtorem, quem tales exhalare consueuerunt, vel solus oculorum intuitus. Et sunt qui licèt istos non spernant, sed pecunia illos & muneribus liberalissimis prosequantur; at vultum auertunt, oculos amouent, ne occurrentes aspiciant ob nauseam, & stomachum. Id nunc agit Christus Dominus, vt nos tanto exemplo lacessiti, miseros hos non modò non auersemur, sed etiam illis compatiamur, eacipiamus domo, & cubili ipso etiam nostro foueamus, quod multos fecisse legimus, quorum etiam aliqui illos amplexari, & ea osculati sunt, acciditque interdum, vt sub specie pauperis Christus apparuerit. D. Hieronymus distinxit ep. ad Oceanum in epitaphio Fabiolæ hæc duo misericordiæ opera, & eos qui pecunijs iuuãt clementes pecunia appellauit: eos vero, qui turpibus, ac sordidis morbis infectis medicas admouent manus, clementes manu vocauit, quod opus difficilius est, & à paucioribus fit, quàm pecuniarum elargitio. Hæc sanè duo significauit Dauid Psalmo vigesimoprimo, vigesimoquinto. dum diait: *qui nõ spreuit, nec despexit deprecationem pauperis*, vbi, loco despexit Hebraicè est verbum, significans quasi ad nauseam & stomachum prouocare, quasi dicat, nec stomachatus est deprecationem pauperis ab eo præ nausea oculos & manus auertens, vt obseruat Cardinalis Toletus adnotatione vigesimaprima in caput quintum Lucæ. Hoc Christi misericordiæ opus indicat Diuus Marcus dum ait: *misertus est, & tetigit eum.* Quarè longè mitior, longè clemẽtior, magisque misericors, & miserator Dominus Iesus Elisæo, qui ne aspicere quidem voluit Naaman leprosum, sed ad aquas misit, quamquam & id non sine ratione bona fecisse iudicãdus est sanctus vir. 11.

In controuersiam vocari hoc loco iure optimo etiam poterit, an solo sanitati restituerit verbo leprosum Christus; an solo tactu, an simul vtroque? paucis respondeo: non tactu, sed verbo, ac voluntate sanasse. Nam diaerat leprosus, *si vis*, &c. respondit, *volo, mundare*: quæ verba efficacem eapriment voluntatem. Et quidem eiusmodi voluntas ad sanandum lepra infectum satis per se fuisset, verùm id, leprosi cognitionem fugisset, proindè additum est verbum, tanquam signum externum, quo ea voluntas manifestata est: ergò verbum adhibuit vt instrumentum sanandi expressiuum voluntatis efficacis. quamobrem verò tetigerit, paulò antè reddita causa est. 12. *Vtrum solo verbo, an etiam tactu sanauerit leprosum.*

Volo mundare] His verbis, magnam humilitatem præseferentibus, leprosi fidem confirmauit credentis potentiam curandi in sola voluntate cõsistere. Quia verò diaerat ille, *si vis*: subiecit statim; *volo*. diaerat; *potes me mundare*: adiecit: imperandi modo, *mundare*; imperatiuè enim accipiendum græca apertè ostendunt, quæ habent per imperatiuum passiuum *καθαρίσθητι*, id est, *mundus esto*. quibus verbis duo hæc declarauit Dominus, bonitatem scilicet & potentiam suam: illam dum dixit, *volo*; hanc, dum subdidit; *mundare*. 13.

Diuus Ambrosius obseruat, Lucæ quinto, *volo*, diaisse Christum propter Photinum: imperasse, propter Arium; tetigisse, propter Manichæum, ergò vnico oris sui flatu tres prostrauit, cum phalangibus suis, hæresiarchas.

4. *Et statim discessit*] Toletus rectè dictum ait, quod discesserit lepra, non autem, quod mundus sit factus, licèt Marcus vtrumque coniunxerit. dicebantur enim leprosi mundari interdum, non quod sublata esset ab eis lepra, sed quod legis immundities amota esset: quia videlicet totum corpus, vel certè totam partem infectam esset peruagata, ita vt nulla pars carnis toto corpore, vel tota illa parte infecta, viuida appareret, tota in candorem versa: Quoniam ergò perfectè Christus sanarat hunc hominem, omni penitus ac reipsa depulsa lepra, dictum est ab Euangelista discessisse lepram ab eo. sic Cardinalis Toletus in Comm. Luc. 5. Cæterum hæc obseruatio incerta mihi videtur, neque enim arbitror eos, qui verè leprosi erant, si totum corpus, vel totam aliquam partẽ occupasset lepra,

quæ vera lepra esset, non fuisse immundos; & hunc toto corpore conspersum lepra fuisse paulò superius dixi n. 4. cùm Lucas Euangelista nominarit illum, *plenum lepra*; & tamen illum immundum fuisse ne Tol. quidem negat.

5. *Statimq; eiecit illum*] pro ablegauit. Idcircò id fecit, quia si ibi permansisset multitudo ad videndum illum concurrisset. Hæc potuit esse alia causa, cur comminatus sit illi, vt hic habes v. 5. id est, minis additis præceperit, vt nemini diceret.

14. *Aug. 2. qq. Eu. c. 3.* 6. *Vide nemini dixeris*] non omninò videtur Christus vetuisse, ne quid vnquam diceret, sed ne diceret antequam se sacerdotibus ostenderet: ne si sacerdotes vulgata fama factum cognouissent calumniarentur, non esse verè mundatum, cuius munditie, sicut lex Leui. 14. præcipiebat, non esset ipsorum iudicio comprobata, propterea dicit, statim *ostende te sacerdoti*, sic Maldo. Matth. 8. 4. sequutus sententiam auctoris operis imperfecti, qui sic scribit: *non iubet Christus leprosum tacere semper, sed quamdiu ostendat se sacerdotibus. Ne forte si ante alicui nuntiaret de verbo in verbum audirent sacerdotes, & occasionem habentes lepræ, propter odiū, & inimicitiam Christi expellerent de populo quasi leprosum, non recipientes mundatum.* Sic ille. Probabile quidem hoc est quod & l. 3. c. 18. in Scho. ad v. 27. significauimus. Cæterum Iansenius mihi videtur dicere Dominum præcepisse huic leproso absolutè, ne promulgaret miraculum, sicut præcepit duobus cæcis Matth. 9. quibus comminatus est, *videte ne quis sciat*, itemque cùm Archisynagogi filia suscitata Luc. 8. parentibus præcepit, ne cui dicerent, eodem modo dictum est hic à Christo, etiam additis minis absolutè. *vide nemini dixeris*.

Cur Christus miraculum celare voluerit. Cur verò id fecerit si petas. Respondeo modestiæ, & humilitatis nobis exempla præbere voluisse, vt illius vestigijs insistentes ipsum imitaremur, vt Chrysost. sentit hom. 26. & licèt nosceret vulgandum esse factum, tamē quod suum est fecit, & præcepit, sic etiam Tertullianus libro quarto, contra Marcionem capite nono, & Origenes homilia quinta, in diuersos. Euthy. D. quoque Ambros. Luc. 5. cur præcepit inquit nemini dicere, nisi vt doceret non vulganda nostra beneficia, sed premenda? vt non solum à mercede abstineamus pecuniæ, sed etiam gratiæ. quod verò alibi iubeat Dominus vulgari præstita beneficia causa huius est, vt detur gloria Deo, nec simus illi ingrati.

15. *Cur leprosum ad Sacerdotes ablegarit.* *Ostende te Principi Sacerdotū*] cur ablegauit ad Sacerdotes? vel ne si se Sacerdoti non ostendisset, extra ciuitatem secundùm legem manere cogeretur: non enim fas erat in ciuitatem redire, antequā à Principe Sacerdotum, vel certè aliquo Sacerdote de lepræ esset curatione iudicatum: Leui. 13. vndè apparet, quomodo dictum sit, vt se Principi Sacerdotum ostenderet. Non enim hoc soli Summo Sacerdoti fuit reseruatum, solemnis scilicet ritus mundandi leprosum, sed vt tanto magis constaret miraculum, & vulgaretur. Hieronymus ait ad Sacerdotem misisse ob humilitatem, vt eis deferre videretur; deindè, vt illi vel credentes saluarentur, vel fierent inexcusabiles, si in ipsum non crederent, cuius miracula probassent. Denique ne legem infringere videretur. Origenes mittit inquit, ad Sacerdotes, vt cognoscant non legis consuetudine, sed gratiæ operatione mundatum.

16. *Offer pro emundatione tua*] fiebat hæc per sacrificia Leuitici decimoquarto. Cæterum duobus modis intelligi hoc potest, quod dicitur à Marco, & Luca *pro emundatione tua*: vel offer in gratiarum actionem pro exhibita tibi per me emundatione, vel pro emundatione tua legali, qua leprosi curati adhuc mundari debebant, & expiari quibusdam sacrificijs, antequam cum alijs habitarent, & versarentur; quibusdam enim prius signis & argumentis lege præscriptis iudicabat Sacerdos hominem liberum esse à lepra, mundatumque, & tunc adhibebat sacrificia, vt qui lepra prius infectus fuerat, mundaretur à immunditia etiam legali, quo posset cum alijs versari, cæteraque facere, sicut qui mundi erant: Et de hac mundatione legali explicat Toletus hunc locum, vt sit sensus *pro mundatione tua*, id est, in tui purgationem legalem, offer ea, quæ Moyses Leuitici decimoquarto, fieri mandauit in leprosorum à sanitate recepta legalem purgationem. quare Christus Dominus omnem prorsus sustulit calumniæ occasionem aduersarijs; nam & ostendit se Moysis rationem habere, quem illi venerabantur, & commoda, atque vtilitates, quæ Sacerdotibus ex oblationibus proueniebant non impediuit. Et hæc expositio mihi videtur germana huius loci. Vt scilicet intelligamus emundationem posteriori modo, nempè legalem.

De hac duplici emundatione altera à lepra, altera legali fit mentio Leuitici decimoquarto, secundo, tertio, his verbis: *hic est ritus leprosi quando mundādus est* (en posteriorem legalem emundationem) *adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris cum inuenerit lepram esse mundatam* (en priorem emundationem) *præcipiet ei*, &c.

In testimonium illis] id est, honestatis meæ, sic Emmanuel. Vel *in testimonium*, quod non sim legis destructor. Vel potiùs, vt ipsi testes sint, vel apud ipsos testatum sit, & constet te verè liberatum esse morbo lepræ, a quo adeò proprio ipsorum testimonio eorum incredulitas arguatur. Itaque hæc verba *in testimonium illis*, referri debent & ad, *offer*, & ad, *ostende te sacerdoti*: vt per hæc reddatur ratio, cur antequam quidquam alicui dicat, offerre debeat munus, & repræsentare se sacerdoti, quasi dicat, ostende te sacerdoti, & offer munus, ne si non obtuleris, curationem calumnientur, itemque vt ipsa munerıs acceptio perpetuum sit contra illos veræ curationis tuæ testimonium, & sanitatis perfectæ symbolum, & vt ipsimet videntes, & approbantes testes sint liberationis tuæ, quod fiet maximè, si te illis ostendas, munusque offeras quod præcepit Moyses Leuit. 14. 4.

7. *Cœpit prædicare, & diffamare sermonem*] *sermonem* pro re, more Hebræo dixit: seu pro eo quod acciderat. aduerte nihil hunc leprosum contra Christi præceptum, vel cogitasse, vel egisse, dum sermonem diffamauit. Nam vel erat illi prohibitum a Christo, vt nemini aperiret miraculum, antequam se Sacerdoti sisteret, & hoc ipsum seruasse non est dubitandum. vel si absolutè datum fuit præceptum erat hoc potiùs præceptum insinuandæ humilitatis, & boni exempli quod imitaremur: non autem ad Dei gloriam, & grati animi significationem impediendam. qua de re consule quæ diximus Tomo primo, libro tertio, capite decimooctauo, in Scholijs ad versiculum vigesimumtertium, & capite decimonono, ad versiculum quartum. 17. *Leprosus non peccauit contra Christi præceptum miraculum diuulgando.*

Quod verò dicit Euangelista *prædicare*, Græcè habetur ἤρξατο κηρύσσειν πολλὰ cœpit prædicare multa, hoc est, in laudem Christi multa dicere. est enim *prædicare* laudes publicè dicere, quod & vox græca κηρύσσειν significat. 18.

Porrò *diffamare* solet apud Latinos in malam partem vsurpari: hic tamen respondet græco διαφημίζειν. & sumitur in bonam partem

Ita vt non posset manifestè introire in ciuitatem] poterat quidem occultè, & velut de improuiso, sed non publicè. quod verò dicitur non posse, intelligitur, quin plurimi sequerentur: vel propter

vim

vim populi concurrentis. nec intelligitur absolutè id non potuisse, qui multo maiora præstare poterat: sed noluisse potius quo posset hominũ frequentiam declinare, quamquam & hoc facere poterat ne sequeretur, si voluisset. Et verò in scripturis, non rarò posse pro velle; non posse, pro nolle ponitur, quod Nazianzen. oratione 4. docet.

Sed foris in desertis locis esset] Iansen. quia legit, *esse*, subintelligi debere dicit, *cogeretur*; sed græcè, vt ipse obseruat habetur, ἦν, id est, *erat*: nos autem in nostris bibliis emendatis habemus *esset*, vt non opus sit quidquam subintelligere.

8. C. *Perambulabat autem magis sermo*, &cæt.] *quoniam ex prædicatione huius leprosi*, inquit Ianse. *fama nominis Christi adeo inclaruit*, hæc videri potest ratio, quare duo Euangel. Mar. & Luc. in principio miraculorum Christi istud miraculum non suo loco descripserunt.

19. 9. *Ipse autem secedebat in desertum, & orabat*] verbum, *secedebat*, consuetudinem quandam subindicat: vt vel hinc intelligere liceat id quod superiùs diximus Christũ non statim à sanato leproso vrbem esse ingressum, saltem manifestè, sed diuersatum fuisse in circumuicinis locis, ac deserto quo orandi præsertim studio secedebat à tumultibus liber; simulque vt suspitionem humanæ laudis fugeret. Ad hęc, vt sua absentia desiderium doctrinæ accenderet in populis: denique vt doceret Diuini verbi præcones post doctrinam secessu, & oratione opus esse, tum vt fructus prædicationis in auditoribus obtineatur à Deo, tum vt ad docendum & iuuandum populum cęlestium rerum contemplatione, spiritus alacrior reddatur, & suspicio omnis humanæ laudis tollatur, quæ superflua cum hominibus consuetudine gignitur.

DIGRESSIO PRIMA
MORALIS.

Quid, quantumque ad mores conferat ad huius leprosi historia.

1. TRIA in hac historia obseruanda mihi videntur, quæ ad nostram vitam, moresque translata plurimum nobis prodesse poterunt. virtutes nimirum leprosi, nomen, & morbi curatio. In primis insignes quatuor huius viri virtutes vehementer admiror, & quantum possum suspicio; quarũ princeps est diuina illa fides, qua Christũ constanter verum Deum esse professus est. Ait enim; *Domine, si vis potes me mundare*, prout in Scholijs obseruauimus num. 5. 6. 7. neque enim mihi placet eorum opinatio, qui hoc ad vrbanum quendam loquendi modum referunt. Altera virtus est humilitas, & eius comes reuerentia, quam illa verba indicant clarè: *videns IESVM, veniens & genu flexo procidens in faciem suam adorabat eum*. Virtus tertia est cælestis quidam orandi modus: *Domine, si vis potes me mundare*, quibus verbis ostendit se totum à Deo pendere, eiusque voluntati se subdere, tantum necessitatem suam paucis repræsentare: Cætera Deo committere. Itaque oratio hæc humilitate, & reuerentia, ac fide nititur, & tota à Deo pendens ab eius voluntate non recedit. Postrema virtus est, egregia animi gratitudo & obedientia. Paruit ille Christo ad sacerdotem illicò profe-

Quatuor leprosi virtutes.

A ctus munus delaturus, cœpitque prædicare & diffamare sermonem, tantumque iniecit populis ardorem, vt præ concursu non posset Christus manifestè ciuitatem ingredi. Hinc factum vt perambularet magis sermo de Christo.

Iam ad secundum accedamus, meritò ab Euang. Luc. leprosus hic, *vir* vocatur. nam cùm tot virtutibus splendeat, iure optimo *vir* appellari debuit potius, quàm *homo*; quamuis si morbum corporis respicias certè hominem dixeris, & multò magis, si id quod sibi præ sui demissione, ac modestiâ erat, attendas. 2.

Hebræ. tribus nominibus homo vocatur: *Adam*, à terra ruffa. *Enos*, miser, æger, quibus duobus nominibus videtur apud nos respondere *homo*, ab *humo*. denique *is*. Gr. quem nos hominem dicimus, vocatur, ἄνθρωπος; quod Hebr. dicitur *is*, Latinè dicetur *vir*, Gr. ἀνήρ. *Homo* ergo debilem, atque ægrum significat ac miserum. quod ex Script. constat Iacobi. 5. 17. *orate pro inuicem vt saluemini* (vt curemini, & sanemini) *multum enim valet deprecatio iusti* (pro illo qui corporis aut animi ægritudine laborat) *assidua* (Gr. efficax, intenta, cùm autem eiusmodi est, solet esse assidua) Elias homo erat similis nobis passibilis (Gr. vna dictione dicitur ὁμοιοπαθὴς *similis passibilis*, id est, similium passionum, obnoxiusq; ijsdem ærũnis.) Hic ergò Iacobus vtitur voce *hominis*, quia rem miseram, mortalem, ærumnis obnoxiam exprimere voluit, sicut & Paul. Acto. 14. 14. & nos mortales sumus similes vobis homines. 3.

Tribus nominibus homo vocatur Hebraicè.

C At *vir* sumitur interdum pro forti: vndè Herodotus in Polym. *homines permulti, viri perpauci*: vnum quærebat Diogenes virum ad exiguum lanternæ lumen media luce, vt habet Laertius in Diogene, & Plutarch. de alio refert dixisse, *solas Lacænas viros parere*. in scripturis etiam eadem continetur significatio, 3. Regum 2. 2. *confortare, & esto vir fortis*. Hebr. non habetur *fortis, confortare & esto vir*. sicut dicitur primo Reg. 4. 9. *confortamini & estote viri Philisthijm, ne seruiatis Hebræis*. Interdum verò *vir* idem est quod nobilis, princeps, dignitate, vel auctoritate fulgens, Gen. 26. 7. cùm interrogaretur Isaac à *viris* Geraræ, id est, à constitutis in Magistratu, Gen. 43. 11. *deferte munera viro*. i. constituto in magistratu. Item Psal. 4. 3. *filij hominum*. Hierony. filij viri, id est, virorum. Prou. 8. 4. *O viri ad vos clamito, & vox mea ad filios hominum*. i. tam nobiles, quàm ignobiles alloquor, Isai. 2. 9. *incuruauit se homo, & humiliatus est vir*, id est, cum vulgo, & plebe, principes etiam & magistratus genu flectunt idolis, vel, vt *homo* & *vir* ad eumdem pertineant: homo qui pro sua conditione, à creatore opem implorare deberet; & qui conditus est vt esset vir, id est, Dominus creaturarum corporearum, is turpiter abiecit se coram ligno, & lapide. item, 1. Reg. 26. 15. *numquid non vir tu es?* id est, præclarus, regi amicissimus, Actor. 17. 31. *iudicaturus est orbem in viro*, id est, iudice supremo. His duabus *viri* acceptionibus respondet vox Hebræa *is*, quæ dicitur à *ies*, id est, existentia, vnde *is* quasi *ens*, vel *primò existens*, antecessit enim fœminam, hæc enim ab illo. 4.

Vir pro fortis.

5. Hæ tres significationes *viri* connexæ sunt. nemo enim dignus imperare, & regere, nisi fortis sit, virtute valens irrumpere iniquitates: nemo autem talis est qui suam imbecillitatem, & se hominem esse non agnoscat. Propterea enim euacuatur, vt impleatur ab eo virtute, qui *esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes*. Hinc Paulus prædicationem Euangelij dixit non esse in sapientia verbi, id est, non niti aut eloquentiæ, aut humanæ rationi, aut Philosophiæ, seu naturali scientiæ: hæc enim omnia complectitur *verbi* notio Gr. λόγ☉, vt non euacuetur crux Christi, scilicet, suo splendore, & pondere thesaurorum sapientiæ, & scientiæ Dei. his enim careret, si constaret externo illo splendore, & humana vi. vide Pined. in cap. primum Iob. vers. 1. in ea, *vir erat*, &c.

6. Hæc autem omnia rectè quadrant in hunc leprosum, qui cum se hominem agnosceret inopem, infirmum, egẽtem Dei miserationibus, hinc factũ est, vt in faciẽ genu flexo prociderit venerabundus, opemq; à Christo implorarit. Proindè fortitudine, ac virtute animi, & corporis impletus est, quod efficacissima, robultissimaque eius oratio, qua quodammodo Deum expugnauit citra omnem ferè temporis moram declarat; itemque fides inuicta, profunda humilitas, immensa animi gratitudo nõ obscurè demonstrant; & tandẽ ad altissimum velut dignitatis gradum euectus, in insignem Christi præconem euasit, dum alios etiam pertrahere ad Christum conatus est; cœpit enim prædicare ac diffamare sermonem.

7. Restat tertium, quod ad eius curationem attinet. eam igitur sic ad mores accommodabimus. ergò qui peccatorum lepra infectus, si animæ sanitas cordi inest, prosternat sese demisse, & magna fide ad Christi pedes, auxiliũ, opemque implorans. neque hoc contentus se sacerdoti sistat, à quo absolutionis beneficium consequatur: sitque in liberalissimum benefactorem posteà gratus, atque alios etiam ad eundem trahat, quo tanti beneficij participes sint.

8. Quamuis verò quodlibet peccatum lepra significari posit, certis tamen de caussis speciatim hæresis eo morbi genere significatur, vt videre est apud Augustin. lib. 2. qq. Euangel. & de verbis Apost. serm. 10. quod scilicet in erronea doctrina, vera falsis sint permixta, quẽadmodum leprosis inest quædam colorum varietas. Deindè quod hæretici vitium suum abscondere non posint, vndè fit vt pro peritia imperitiam proferant. Denique ob contagiosam, & corruptam doctrinam, itemque sepositam, & longè à Castris Domini exulantem, rectè etiam hæresis pestis nominatur.

9. Bar. tom. 3. lib. 1. c. 6. ad peccata ipsa nomen lepræ transferens, ostendit pulchrè triplicem esse lepram carnis, vestis, & domus, sic enim Leuit. c. 13. & cap. 14. dicitur; libido inprimis carnis est lepra: in vestibus verò, superfluitas; in domibus, praua institutio, sine disciplina, sine virtute, vnde fœtor pessimi exempli vrbes occupat. lege illum.

DIGRESSIO II. MORALIS

Quod Christus pro nobis leprosus effectus fuerit, vt nos à lepræ morbo liberos redderet.

1. HAS lepræ proprietates ex Scripturis præsertim colligimus. Primùm Leuit. decimotertio, aliquot numerantur, ver. 44. sic enim legimus: *quicumque maculatus fuerit lepra, & separatus est ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta dissuta* (id est, dilacerata in morem lugentium) *caput nudum*, (quod à Iudæis ignominiæ dabatur) *os veste contectũ* (ne halitu aërem contaminaret, & quo pertranseuntes admoneret, vt os, faciemque auerterent; quamuis & hoc etiam lugubre signum sit) *contaminatum ac sordidum se clamabit* (vt ab eo cæteri sibi cauerent.)

Deindè: lepra non tam naturalis morbus habebatur, hoc est, non tam naturæ vitio contingere, quàm Deo puniente. sic Persæ olim existimabant leprosos aliquid in solem deliquisse, teste Cœlio libro 5. ex Herodot. hinc est, quod lepra vocetur in scripturis, *percussio, plaga*, aut *manus Dei*. & 2. Paralip. 26. 20. cùm orta est lepra in fronte Oziæ regis dicit Scriptura: *sed & ipse* (Ozias) *perterritus, accelerauit egredi, eò quòd sensisset illicò plagam Domini*. & Isai. 53. 4. *& nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum.*

Tertiò: leprosi caro abiectissima habetur. sic Gregor. homil. 39. in Euangel. *quid*, inquit, *in humana carne abiectius, carne leprosi, qua tumescentibus vulneribus scinditur, & exhalantibus fœtoribus impletur?* fœdissimus enim morbus est.

2. Quartò: his accedit quod Deus Opt. Maxi. viros elatos, ac tumidos etiam reges hoc morbi genere, vel elephantiasi laborare facit, propter eorum superbiam, contumacesque ac rebelles spiritus. Scribit Plin. lib. 16. cap. 1. AEgyptijs peculiare hoc malum fuisse, & Reges quoq; eo laborare solitos, & licèt de elephantiasi loquatur, similes tamen valdè sunt lepræ, & elephantiasis morbus ac connexi.

3. Quintò: Ad hæc, solet scriptura de nascente ac pullulante lepra loquens, *efflorescendi*, ac *germinandi* verbo vti, vt Leuit. 13. 11. *si floruerit lepra in vite*. Io. ex Hebr. *si florescens effloruerit*. Et ab eadem radice Exod. 9. 9. *erunt vlcera, & vesica turgentes*, propriè *efflorescentes*, vel germinantes, aut orientes.

Sextò: Postremò, vt reliqua taceam, illud solemne erat leprosis, vt seorsim ab aliis versarentur, habebanturque tanquam portenta quædam horrenda, ac fugiebant homines ab illis, ita Iob. huiusmodi etiam morbo implicitus ciuitate egressus super sterquilinium sedebat. Leuit. quoque 13. 46. præcipitur his verbis de leproso: *omni tẽpore, quo leprosus est, & immundus, solus habitabit extra castra*, sic 4. Reg. 15. & 2. Paral. 26. Azarias qui & Ozias, lepra percussus à Deo, vrbe, regnoque cedere compulsus est, & in domo libera morari. Iam hæc Christo Domino nos applicemus.

4. Christus cæli ac terræ Dominus, speculum sine macula, Dei patris ipsissima imago, cum

Christus pro nobis quasi leprosus apparere voluit.

quo nô agri modò pulchritudo est, sed infinitus decor, omnis ornatus, & gloriæ ipsius species immensa, hic inquam vt fœdissimos peccatores lepra peccati turpissima immunes, purosque redderet, lepra ipse coopertus, quasi leprosus apparere voluit: Audi Isai. 53. secundo. *Non est species ei, neque decor, & vidimus eum, & non erat aspectus, & desiderauimus eum.* (quasi dicat, secundum Carthus. illum talem, qui prima facie non videtur desiderabilis, Prophetæ tamen desiderauerunt. *multi enim Prophetæ cupierunt videre, quæ vos videtis,* inquit Christus, *& non viderunt.* vel iterum repetendo negationem, *non,* & non desiderauimus eum, id est, & non erat cur eum magnoperè expeteremus) *despectum, & nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem* (est hæc alia periodus, quasi dicat, talem illu vidimus, nempè despectum, & nouissimum virorum, id est, infrà reliquos homines abiectissimum; virum dolorum, id est, totum doloribus obnoxium: scientem infirmitatem, id est, qui experientia didicit infirmitates) *& quasi absconditus vultus eius* (id est, vt exponit Hieronym. quia in humano corpore diuina potentia celabatur. Pagni. autem ita transtulit: *abscondebamus faciem ab eo,* hoc est; pudebat nos illius; vel allusio est, ad morem leprosorum, qui os obnubebant) *verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum* (id est, immundum, & à Deo percussum & humiliatum. talis habitus est Christus à vulgò Iudæorum. sunt enim verba hæc postrema incredulorum) *ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra* (non sua) *disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus* (id est, castigatio pro pace, siue ad obtinendam pacem à Deo pro nobis, fuit super eum, & propter nos ipse castigatus est. Eccè tibi quàm graphicè nobis Isai. Dei filium quasi leprosum repræsentet, quod si vellemus adhuc exponere magis, ac illustrare, eloquij prophetici obtundemus potius saporem.

5. Sed singula quæ de leprosis diximus expendamus: nam hæc vniuersim dicta sunt. Primum ex Leuit. decimotertio, diximus leprosos vestimenta habuisse dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatos ac sordidos se clamare solitos, Christi vestes in manus venere latronum, quibus illum despoliarunt, vt rectè proindè dictum sit de illis: *diuidentes vestimenta eius miserunt sortes,* vt inquit Lucas & Propheta; *diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem,* quam rem clariùs Ioannes explicat, capite decimonono, vigesimotertio. *milites ergo cùm crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes: vnicuique militum partem) & tunicam.* vides igitur dissuta fuisse vestimenta eius, atque dissecta, immò quod commiseratione dignius est, & in cæteris leprosis non solitum fieri, per nefariam vim de eius corpore detracta.

Adde quod membra corporis eius etiam dissecta, ac dilacerata fuére, non vestimenta modo, quod quantò crudelius sit, quis non videt? quid ego de nudo capite dicam? Sacratissimum Christi caput, proh dolor, ipsis etiam capillis per summum scelus detractis, spoliarum fuit, indutum verò loco illorum horrido ac spinis intexto diademate, non sine ingenti dolore, ac ignominia.

De ore verò eius contecto nónne paullò antè Isaiam dicentem audiuimus: *quasi absconditus vultus eius*? An non crudele Iudæorum facinus apud Euangelistas legimus, quo faciem eius cœperunt spuere, & velare? Os illud aureum per quod cœlestium thesaurorum flumina ad nos deuoluebantur temerè, & per summam impietatem obturare conati sunt.

Cùm talis fuerit cæli, ac terræ Dominus vt sputis illitus, sordidatus, atque immundus quasi portentum quoddam abominationi omnibus esset, dubitabimus asserere potuisse se meritò immundum, ac sordidum clamare? & hoc erat vltimum ex his, quæ de leprosis ex Leuitici decimotertio retulimus, satis mihi ad hanc rem ostendendam, superque erit referre, quæ Ioannes de ipso refert. 6.

Cùm enim Pilatus ferrea illa Iudæorum pectora emollire vellet, sanctissimum hunc leprosum omnium oculis proposuit: *eccè,* inquiens, *adduco vobis eum foras, vt cognoscatis, quia nullam inuenio in eo caussam. exiuit ergo IESVS portans coronam spineam, & purpureum vestimentum, & dicit eis: ecce homo.* an non tibi videtur tremendum illud caput spinis horridum, pectus illud hiulcum, dilacerati humeri, squallidus, atque immundis sputis conspurcatus vultus, colligatæ manus quæ cælum, terramque condiderant, altius intendere vocem, commiseratione plenissimam, & clamare toto se corpore immundum effectum, ac quasi serpente lepra conspersum nulla parte penitus incolumi? Omnia certè hæc lugubrem eius statum satis clarè indicant, vt non sine caussa exclamarit aliquando ipse: *O vos omnes qui transitis per viam, attendite, & videte, si est dolor similis, sicut dolor meus.*

Et hæc quidem quæ de leprosis, Leuitici decimotertio, quadragesimoquarto, scribuntur, ostendimus in Christo fuisse. Iam ostendamus percussum à Deo fuisse. sed non opus est multis, instar omnium testimoniorum est illud Isaiæ quinquagesimotertio, quarto. *verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. & nos putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra,* &cæt. & posteà *posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* quod ex hebræo sic transferri potest: Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum, vt sit sensus, peccata nostra instar numerosi cuiusdã exercitus in Christũ irruisse, & quasi impressione facta occidisse: hanc enim vim habet interdum verbum hebræum *pagaá*, veluti Iudicum octauo, vigesimoprimo: *tu surge irrue in nos*: & capite decimoquin-

to, duodecimo: *spondete mihi quòd non occidatis me*, id est, irruatis in me, maneat igitur tanquam certum, Christum à patre pro nobis seuerè fuisse percussum.

7. Sequitur tertium caro leprosi abiectissima inquit Gregorius, & Christus præsertim dum patertur de se affirmat: *ego sum vermis, & non homo: opprobrium hominum, & abiectio plebis.* hinc ille voces impiæ iactantium caput, ac debacchantium in eum: *vah. qui destruis templum Dei. Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere: Si filius Dei est, descendat de cruce, & credimus ei*, &cæt. Eius mihi personam repræsentare videtur Iob super sterquilinium sedens. quòd si eleuatis oculis suis amici Iobi, non cognouerunt eum, Iobi secundo, duodecimo, *& exclamantes plorauerunt, scissisque vestibus sparserunt puluerem super caput suum in cælum*, certè multo id magis in Christum Dominum quadrare potuit, cuius ille figura fuit. vidimus eum, inquit Isaias, *& non erat aspectus, & desiderauimus eum: despectum, & nouissimum virorum*, de cuius loci intelligentia, præter ea, quæ superius diximus numero quarto, consule Blasium Vegam, capite duodecimo Apocalypsi. Commentario tertio, sectione trigesima num. octauo. ecce tibi, quò miser æ pro nobis adductus est rex gloriæ, quamque nullius pretij loco corpus illud omni thesauro augustius, & caro illa sacratissima habita est, in quam omne genus opprobrij, contumeliæ, ærumnarum in exundantis aquæ morem vehementer irruit.

8. Quarto loco diximus, superbos solitos hoc morbi genere puniri à Deo. Et Christus Dominus quamuis omnium hominum & Angelorum, maximè conspicuus humilitate fuerit, ita vt eius meritò virtutis magister optimus semper habitus fuerit: repræsentare tamen voluit in seipso omnium nostrum superbiam, fastum, & elationem. Propterea à Patre quasi leprosus grauiter percussus est, & humiliatus. ita factum est, vt eius liuore, superbiæ nostræ plaga curata sit.

9. Quintò germinat, ac efflorescit lepra, quod erat quintum ex his, quæ de lepra notauimus. Cæterùm hoc, rectè in Christum conuenisse, non obscuris signis, nec longè petito argumento colligere est. nam eius & lepra, & ærumnæ, & plagæ, & liuores in modum redolentium florum, suauissimum efflant odorem, & dulcissimam eius crucem reddunt amantibus; quos etiam tanquam rosæ pulcherrimæ mirificè vernantes, sacra oblectant eius vulnera. Quod maximè verum esse apparuit, cùm deuicta morte, immortalem adeptus est vitam, & victor rediuiuus cælum ingressus est. hinc enim liquido constitit, omnes eius dolores, & ærumnas, in amœnissimos, odoratissimosque flosculos esse conuersos.

10. *Leprosi ve bibus ex lu debantur.* Sed illud postremò accidebat leprosis maximè graue, quod extra vrbes pellerentur. nemo illos aditu, nemo congressione, nemo sermone dignos indicabat, omnes illos aspernabantur, atque abhorrebant omnes, vt aliquam immanem & perniciosam bestiam, pestemque fugiebant. Hanc ingentem calami-

A tatem patienter, ac libenter pro nobis sustinuit Christus, qui, vt ait Apostolus ad Hebræos 13. 12. *quasi leprosus extra portam passus est*: vt meritò illud Psalm. 37. 12. vsurpare potuerit, tanquam despectus ab amicis & familiaribus: *amici mei & proximi mei aduersum me appropinquauerunt* (propriè ex Hebræ. ex aduerso plagæ meæ. Hieronym. quasi contra lepram meam steterunt) *& qui iuxta me erant de longè steterunt.*

Hanc eandem calamitatem deplorat, Iob. cap. 19. 13. sed eius verba multo magis & verius Christo conueniunt, vt meritò sic conqueri potuerit: *fratres meos longè fecit à me, & noti mei quasi alieni recesserunt à me; dereliquerunt me propinqui mei, & qui me nouerant obliti* B *sunt mei; inquilini domus mea, & ancillæ meæ, sicut alienum habuerunt me, & quasi peregrinus fui in oculis eorum.* Sola illa sacratissima Virgo ac Mater dulcissima cruci semper quantum potuit arctius inhæsit, neque vnquam reliquit. sic enim testatur Ioan. *stabat iuxta crucem IESV MARIA*, &cæt. His ergò omnibus constat, quantum Christo Domino nostro debeamus, qui vt à nobis sordidissimam peccati pestem, lepramque depelleret, ipse pro nobis factus est leprosus, à Deo percussus, & humiliatus.

CAPVT VIII.

C ELIGVNTVR APOSTOLI, DOCENTVR BEATITVDINES, QVIBVS SVBduntur plurima, & consilia, & præcepta euangelica per quasdam similitudines.

B. 3. 13. C. 6. 12.

1. C FACTVM *est autem in illis diebus exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei.*

D

2. *Et cùm dies factus esset*, B. *vocauit ad se, quos voluit ipse.* C. *discipulos suos*, B *& venerunt ad eum*, C. *& elegit duodecim ex ipsis.*
3. B. *Et fecit vt essent duodecim cum illo, & vt mitteret eos prædicare.*
4. *Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & eijciendi dæmonia.* C. *quos & Apostolos nominauit.*
5. *Simonem, quem cognominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum* B. *Zebedai, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina, Boanerges, quod est filij tonitrui.* C. *Philippum, & Bartholomæum, Matthæum, & Thomam, Iacobum Al-*

phei,

phai, & Simonem. B. Cananaeum, C. qui vocatur Zelotes.

6. Et B. Thadaeum, C. Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.

7. Et descendens cum illis stetit in loco campestri, & turba discipulorũ eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudaea, & Ierusalem, & maritima, & Tyri & Sidonis.

8. Et qui vexabuntur à spiritibus immundis curabantur.

9. Qui venerant, vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis.

10. Et omnis turba quaerebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

11. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos dicebat: Beati pauperes quia vestrum est regnum Dei.

12. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

13. Beati eritis cùm vos oderint homines, & cùm separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter filium hominis.

14. Gaudete in illa die, & exultate, ecce enim merces vestra multa est in caelo: secundùm haec enim faciebant Prophetis patres eorum.

15. Verumtamen vae vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram.

16. Vae vobis qui saturati estis quia esurietis. Vae vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis.

17. Vae cùm benedixerint vobis homines: secundùm haec enim faciebant Pseudoprophetis patres eorum.

18. Sed vobis dico, qui auditis: diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos.

19. Benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos.

20. Et qui percutit in maxillam praebe & alteram: & ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.

21. Omni autem petenti te tribue: & qui aufert, quae tua sunt, ne repetas.

22. Et prout vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.

23. Et si diligitis eos, qui vos diligunt, quae vobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt.

24. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quae vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt.

25. Et si mutuum dederitis his, à quibus

A speratis recipere, quae est gratia vobis? nam & peccatores peccatoribus foenerantur, vt recipiant aequalia.

26. Veruntamen diligite inimicos vestros: benefacite & mutuum date, nihil indè sperantes, & erit merces vestra multa, & eritis filij Altißimi: quia ipse benignus est super ingratos & malos.

27. Estote ergò misericordes, sicut & Pater vester misericors est.

28. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini: dimittite, & dimittemini.

B 29. Date & dabitur vobis: mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippè mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.

30. Dicebat autem illis & similitudinem: nunquid potest caecus caecum ducere? nónne ambo in foueam cadunt?

31. Non est discipulus supra magistrum; perfectus autem omnis erit, si sit sicus magister eius.

32. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quae in oculo tuo est non consideras?

C 33. Aut quomodo potes dicere fratri tuo. frater sine eijciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns? hypocrita eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc prospicies, vt educas festucam de oculo fratris tui.

34. Non est enim arbor bona, quae facit fructus malos, neque arbor mala faciens fructum bonum.

35. Vnaquaeq; arbor de fructu suo cognoscitur, neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant vuam.

36. Bonus homo de bono thesauro cordis D suis profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.

37. Quid autem vocatis me Domine, Domine, & non facitis quae dico?

38. Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam vobis cui similis sit.

39. Similis est homini aedificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat supra petram.

40. ***Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam super petram sine fundamento, in quam illisus est fluuius, & continuò cecidit: & facta est ruina domus illius magna.***

SCHOLIA.

1. I. C. EXijt in montem orare] hic nobis orandi formam præscribit Christus, vt magnum quid aggressuri, ipsum imitemur. volens enim Apostolos duodecim ex pluribus seligere, patrem orat, non pro se, qui non ignorabat, quid esset facturus, sed pro Apostolis suis, tanqua aduocatus iam à Deo nobis constitutus. & quantò sublimiora rogat, tantò petit sublimiorem ad orandum locum. Principes igitur orbis electurus, montem ascendit, pernoctat orans, & die facto quos nouit digniores elegit. sic Gagnæ.

2. *Pernoctans*] totam insompsisse noctem significat, nam mane facta est post orationem, statim electio, Iotetlin. *forma describitur, quam debeas æmulari.* Chrysost. item notat; vt habet Emmanuel. *quia purior est anima tempore noctis, ipsaque tenebræ, & silentium, possunt ad compunctionem perducere*: ideò pernoctans orat Cyrill. ex eodem Emmanu. docet nos orare remotos nemine vidente.

3. Denique Ambros. *quid te,* inquit, *oportet facere pro salute tua, quando pro te, Christus in oratione pernoctat? quid te facere conuenit cum vis aliquod officium pietatis adorire, quando Christus missurus Apostolos orauit?*

4. In monte portò orat. Sic Moyses, inquit Gloss. solus legem spiritualiter intelligens, montis verticem, in quo Deus erat, ascendit. Et Beda, *mons, altitudo,* inquit, *est iustitia, qua instituendi erant Apostoli, & eã prædicaturi, sic & lex in monte data.*

Dei] id est, qua Deum precabatur, quasi dicat, totam noctem Deum precabatur, perindè ergò est Dei, ac diuina, sicut Hebr. *vir fortitudinis,* dicitur id est, fortis.

2. *Vocauit ad se*] Marcus habet, *vocauit ad se quos voluit ipse.* Videtur autem subduxisse se Christus, primùm ab discipulis orationis caussa, vbi in montem cùm illis ascendit. hoc enim significare videtur Marc. in verbis citatis, quasi enim non sibi tunc præsentes, vocasse dicat ad se.

5. Cùm verò addit: *quos voluit ipse* ambitionem, & meritum Apostolorum excludit, & Christi potestatem, atque auctoritatem affirmat: licèt non necesse sit dicere exclusam naturæ habilitatem, quamuis non rarò Deus, quos ad aliquod munus eligit, aptos ipse faciat, nullo modo naturæ talenta respiciens, lege Euthymium & Theophylactum.

6. Dicit etiam *quos voluit ipse* ex Chrysost. quia multi eum sequebantur, siue hi ascenderint cum illo, siue non longè mãserint ab eo loco, in quem ascenderat Christus Erat hominum turba, erant item discipuli; ex turba ergo hominum prius discipulos seuocauit; deindè ex discipulis Apostolos elegit: sicut Ecclesia nunc ex innumera plebe Presbyteros, ex Presbyteris Episcopos assumit. Itaque positum sit Christum ex multitudine illa tantum discipulos vocasse, & ex illis vocatis duodecim Apostolos elegisse. Hæc patebunt attentiùs & accuratiùs Marci textum expendenti. Quare meritò dicere potuit Christus, *non vos me elegistis, sed ego elegi vos.*

7. Notanda sunt hic Ambrosij verba; non sapientes aliquos, non diuites, non nobiles elegisse, inquit, ne diuitiis, aut potentiæ, nobilitatisq; auctoritate traxisse aliquos ad suam gratiam videretur, sed Piscatores & Publicanos, vt veritatis ratio præualeret.

A

Non est dissimulandum per hoc, quod discipulos vocasse Dominus dicitur, significari neminem se intrudere, neminem ingerere debere, in Ecclesiasticas dignitates, vel officia, vt monet Paulus Hebr. 5. 4. nec quisquam sibi assumit honorem, nisi qui vocatur à Deo, & Bernard. lib. 4. de consi. non volentes, inquit, neque currentes assumito, sed cunctantes & renuentes: nos etiam coge, & compelle intrare. Canones etiam sacri, eos qui huiusmodi sunt, maximè reprehendunt, & eo ipso indignos iudicant, imò & ciuiles leges, vide dist. n. 61. cap. miratur, ex Leone epist. 85. & cap. per vestras, de iure patron. ex Innocentio. Præterea l. si quandquam Codice de Episc. & Cleri. vbi dicitur; *quæratur cogendus, qui rogatus recedat, inuitatus fugiat.*

8. *Nemo se debet intrudere in munia Ecclesiastica.*

B *Profectò indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus*; ad quod etiam habetur can. *sicut* n. qu. 6. Imò nec semper vocanti acquiescendum, quando vocatus, agnoscit se minimè idoneum esse ad munus ad quod vocatur. Sic Chrysost. lib. 4. de Sacerdotio & Gregor. 1. pat. Pastor. c. 11. quorum verba refert. Cardin. Toletus adnot. 18. quamuis Deo vocanti acquiescendum sit. Nam Moses & Hiere. humilitatis studio Deo acquiescere non statim visi sunt, donec absolutam eius voluntatem agnoscerent, licèt Basil. serm. 2. de Baptis. cap. 11. nec Moyseo, nec Ionam recusantes, culpa vacasse dicat.

2. B *Et fecit vt essent duodecim cum illo*] sic habet Marc. & sensus est: fecit duodecim (subintellige, Apostolos) vt essent cum illo, sic enim Græcè legitur: καὶ ἐποίησε δώδεκα, ἵνα ὦσι μετ' αὐτοῦ. Sed noster interpres idem significat, & vera est nostra lectio, vt patet ex correcta Romana editione, quæ

C sic habet: *& fecit, vt essent duodecim cum illo*: hoc est, fecit vt essent cùm illo, id est, comitarentur eũ, & eius essent lateri allecti, tanquam destinati nationibus magistri, vt ait Tertul. c. 20. de præscript. duodecim ex discipulis.

Et vt mitteret prædicare.] Insinuat D. Marcus duas caussas, cur fecerit Apostolos, primam vt essent cum illo, id est, vt ipsi tanquam familiares. & domestici, semper adessent. alteram, vt eos mitteret prædicare, magna cum potestate, vnde *Apostolorum* nomen.

10. Cæterùm non eos statim misisse arbitrere, nam aliud constat ex Marco cap. 6. 7. & Luc. c. 9 prius enim illos instruxit, quam mitteret. Ideò, quod subdit Marcus.

4. *Et dedit illis potestatem*] intellige, non statim collatam esse illis eam potestatem, sed cùm eos ad

D prædicandum posteà emisit. Matt. 10. 1. Marc. 6. 7. Luc. 9. 1. Itaque per anticipationem exponendus est Marcus, quia videlicet, de eorum missione meminerat, dum dixit, & vt mitteret prædicare; in qua missione data est Apostolis illa potestas. Et græca multò id clariùs explicant, sic enim habent: *& habere potestatem sanandi morbos, & eijciendi dæmonia*, quasi dicat, vt mitteret eos prædicare habentes potestatem hanc &c. referenda namque sunt hæc verba ad illa alia, *fecit duodecim*; hoc modo, fecit duodecim Apostolos vt essent cum illo, & vt mitteret eos prædicare habentes potestatem curandi &c. vt autem prædicatio postea futura erat, ita & vt haberent potestatem hanc, futurum erat: ac si dicas breuiter, vt mitteret eos prædicare cum potestate, quam suo tempore collaturus erat, cùm tempus nimirum missionis adueniret.

11. *Apostolus quid significet.*

Quos & Apostolos nominauit] nomen *Apostoli* significat, si etymologiam spectes, vniuerse eum, qui ab alio missus est, & propriè tanquam legatus,

vt sci-

vt scilicet ore nunciet: quomodo accipitur, Ioan. 13. 16. *non est Apostolus maior eo, qui misit illum*. vndè D. Hierony. in primum cap. epist. ad Galat. quatuor missorum, seu Apostolorum genera distinait, vide locum. sed prætereà hoc nomen in scriptura non tantùm officij, seu legationis nomen est, sed iuxtà eiusdem scripturæ, & Ecclesiæ vsum, præter legationis ministerium, etiam singularem quandam & eximiam dignitatem; potestatem, vel primatum continet, vt indicat Paulus primo ad Corinth. 12. 28. scribens; Deum posuisse in Ecclesia; primò Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores, deindè virtutes, exindè gratias curationum, &c. & subdit ver. 29 *nunquid omnes Apostoli? nunquid omnes Propheta? &c.* idem ad Ephesios 4. 11. & ita LXXII. Discipuli, Apostoli non dicentur. Hoc ergò modo Christus duodecim Apostolos nominauit, quod nomen ad Paulum, & Barnabam, posteà translatum est, & per quandam extensionem à Paulo etiam Epaphrodito tributum est. Hinc fit toto aberrare cœlo huius temporis hæreticos, dum sumentes argumentum ex etymologia nominis *Apostoli* affirmant, nec ipsos duodecim, nec eorum successores aliam habuisse potestatem, quàm enuntiandi, & exponendi hominibus, quod in mandatis acceperant à Deo, id est, prædicandi Euangelium; sed hoc ridiculum est argumentum, cùm nec etymologia nominis omnem comprehendat significationem, quæ est in vsu Ecclesiæ, id quod est etiam in nominibus Dictatoris, Consulis, Episcopi; Adde quod cùm legatorum potestas ad alia etiam quàm ad nuntiandum se extendat, ideò rectè dicuntur à nobis non solum nunciandi Euangelij caussa à Christo missi esse Apostoli, sed etiam ad baptizandum, remittẽdum peccata & alia huiusmodi, de quibus in Theor. de Apostolis. quod attinet ad nomen, & officium sat dictum est.

12. *Apostoli cur duodecim.* Cur verò duodecim fuerit electi doctè Maldo. explicat Matth. c. 10. v. 1. dicam breuiter, vt duodecim Patriarcharum figuram implerent; vt quemadmodum ex duodecim Patriarchis totus Iudaicus populus carnaliter propagatus est, ita totus populus christianus spiritualiter, ex duodecim Apostolis propagaretur, venerat enim Christus, vt carnem in spiritum commutaret. Cætera in Theo.

5. *Simonem*] Cur primus nominetur, quære in Theoria.

13. *Petrum*] quando verè hoc illi nomen sic impositum, dictum est à nobis, l. 2. dilucid. Euang. ca. 5. in Scholiis ad v. 8. illud nunc addimus, Marc. per recapitulationem dixisse, *imposuit Simoni nomen Petrus*; similiter & Lucam cum dixit, *quem cognominauit Petrum*, non tunc, sed prius sic vocatum à Christo intellexisse: licèt Card. Tolet. sibi contrarius, dicat Petrum postea à Christo nominatum cũ venit in partes Cæsareæ Philippi, & interrogabat discipulos suos, sic habetur pòst an. 20. in com. antè an. 21. in Luc. c. 6. aliter verò videtur dixisse cum August. 20. 76. in c. 1. 10. rectè autem dixit Luc. *cognominauit*, quia non amisit nomen *Simonis*, sed simul etiã Simon nominatus est, & quasi cognomẽ ei *Petrus* additum est, vel tanquam alterũ nomen simul cum illo *Simonis* nomine. Illa verò nomina apud Marc. quę habentur hic ad marginem v. 5. *Iacobum Zebedæi & Ioannem* accusandi casu, reguntur à verbo *fecit*, quod est hic versu 3. positum: hoc modo ergò verba Marci construe: *& imposuit Simoni nomen Petrus*, (deindè verò sequatur) *& Iacobum Zebedæi, & Ioannem*, &c. hoc est, *fecit Apostolos, vt essent cum illo*, &c. apud Lucam verò cuius verba posuimus in textu v. 5. accusatiui illi: *Simonem*, &cæt. reguntur à verbo *elegit*, quod habetur ver. 2.

Iacobum] Is *maior* est dictus, & ob sublimes, & terrificas conciones, vt quidã volunt, *filius tonitrui* cùm Ioã. vocatur, quare ob id sunt qui dicant, Herodẽ hunc primùm occidisse, quod terribilis esset Iudæis, quod etiã fit verosimile ex eo, quod Lucas narrat, c. 9. de filiis Zebedæi ver. 14. dixerant enim aduersus Samaritanos: *Domine, vis dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos.* 14.

Vt aũt olim Dominus Exo. 14. 24. 25. respiciens super castra AEgyptiorum subuertit rotas curruum: quod tonante cælo factũ esse significat Dauid Psa. 76. 17. 18. 19. *viderunt te aquæ Deus, viderunt te aquæ, & timuerunt, & turbata sunt abyssi, multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes, vox tonitrui tui in rota.* i. rotis curruum AEgyptiorum: nisi rotas malis poni, pro curribus; alij rotam, cælum figurã rotundum interpretantur, vel potius aëris sphæram. ita cum Hispani certamen ineunt: inuocant primùm D. Iacobum (quæ vox est tanquam fulgur & tonitru) hostium cohortes non rarò dissipantur, & prosternuntur innumeræ aduersariorum cateruæ. 15.

Est autem hic mox inde exortus, nam inquiunt, se D. Iacobum contra Mauros communes populi Christiani hostes ostendisse instar tonitru, & exhibuisse se tanquam defensorem Hispanorũ, visum verò equo albo insidentem, gestantemq́; vexillum album, cruce rubra insignitum tempore Ramiri, anno Domini 846. Obiit Ierosolymis an. 2. Claudij. circa 44. annum Christi, post reditum ex Hispaniis, vt volunt, eius corpus splendoris indicio, in sylua quadam inuentum fuit tempore Alfonsi casti. Vide historiam Mariani circa an. 800. 16. *S. Iacobus patronus & auxiliarius Christianorum contra hostes.*

Boanerges] Marcus cap. 3. 17. dicit etiam imposuisse nomina filiis Zebedæi *Boanerges*, quod nomen Hieron. in 1. cap. Danielis corruptum putat, ita vt pro *Beneraam*, factum sit *Boanerges*. nec dicit Hieronym. *Benereem*; nam non *reem*, sed *raam* Hebr. dicitur tonitru. 17. *Boanerges cur dicti Iacobus & Ioannes.*

Sed cur *Boanerges* vocati sunt? quia insigniores Euangelistæ prædicatione futuri erant, ob mysteria illis reuelata, & ob miracula, quibus ea mysteria confirmaturi erant, & quia Christo, secundùm Petrum familiarissimi, ardentissimiq́; Euangelij pręcones additis minis cum oportebat peccatores deterrentes. quare etiam ad res altiores, secretioresque adhibiti sunt à Christo transfigurationem, suscitationem puellæ, orationem in horto, & cæt. sunt qui dicant *Boanerges* dictos quod audierint cum Petro tonitru illud cæleste: vocem Patris in monte. *hic est filius meus.* vide item n. 14. 15. 18.

Philippum] eius vocatio habetur Ioan. 1. Clem. Alexan. in Strom. scribit ad hunc dicta fuisse illa Domini verba. *Sequere me, & dimitte mortuos*, &c. Is Natanaëlem monuit, venisse Messiam, & perduxit ad Iesum Metaphrastes scribit anno 87. ætatis obiisse: ex Euseb. in Chron. colligitur, obiisse anno 14. Christi. Claudij 12. apud Hierapolim Asiæ cruci affixum. 19.

Bartholomæum] huius meminit Dionysi. Areopagyta lib. de myster. Theo. cap. 1. sic Bartholomæus ait, & magnam esse Theologiam, & minimam, atque Euangelium amplum, & magnum, rursusque compendiarium, quibus verbis illud mihi eximiè intellexisse videtur bonam omnem caussam, & multis verbis, & paucis simul, & nullis exprimi. quippè quæ nec rationem habeat, nec intelligentiam, ac notitiam, quod omnibus singulari modo præcellat. 20.

Et Thomam] iste *Didymus* etiam dictus est, de qua re scribit Cardin. Tolet. annotat. 23. in cap. 20. Ioan. verùm mihi magis placet Theophylacti in Ioan. cap. 20. 24. & Maldo. opinatio eodem loco, & cap. 11. Ioan. 16. *Didymum* non fuisse Thomæ 21.

cognomentum, sed oomiois ioterpretationem, hoc enim nomen *Didymi* græcè, quod Hebr. Thomæ significare, nempe geminum. cur ita vocatus fuerit nihil constat.

22. Obseruauit verò Leontius, Euangelistam Ioanoem nullius nomen Apostoli interpretatum esse, nisi Thomæ, vt græci propter aliquam eacellentiam factum intelligerent. Theophylact. ideò Euangelistam nomen eius interpretatum putat, vt eius declaret mores, quod iocredulus futurus esset, minimeque simplea. Vide Maldonatum Ioan. 11. 16. & Ioan. 20. 24. certè moraliter saltem significare videtur voluisse Ioan. cap. 20. 24. nomen hoc interpretatus, quòd qui à cętu Ecclesiæ diuisus est, non inuisitur à Christo; nam *gemini* vna significare videtur quandam separationem.

23. *Iacobum Alphei*] scilicet filium. Erat is tuoior, & ideò *minor* dictus Marc. 15. 4. Dictus est etiam *frater Domini* ad Galat. 1. 19. quòd filius esset Mariæ sororis Beatæ MARIAE Matris Domini, vt Hieronym. in eius vita sentit, vel ob similitudinem cum ipso Christo.

24. Dictus est & *iustus* ob singularem sanctitatem. Auctor fuit Epistolæ Catholicæ, & primus Ierosolymorum Episcopus.

25. *Iacobus Alphai quādo mortuus.* Obiit annos 96. natus, an. Dom. 63. sedit aoons 24. nam anno Dom. 34. factus est Episcopus. an. 7. Neronis interrogatus de filio hominis, respōdit: *quid me interrogatis de Iesu, filio hominis, ipse sedet in cælo à dextris magnæ virtutis, & gloriæ Dei, & in nubibus cæli venturus est*, Sic Egesip. deiectus porrò non non statim obiit, sed in genua procumbens dixit: *Obsecro Domine pater da illis veniam, nesciūt enim quid faciunt.* Epiphan sæpè virgioem dicit. huic ingredi permissum semel io anoo in Sancta Sāctorum, lineis vestibus vtebatur, vinū & siceram non bibit, caroe abstinuit.

26. Eius genua callum obduxerant. Addit Chrysost. id ipsum etiam de fronte homil. 5. in Matth. ob iugem io pauimento prostrationem. Ob eius venerationem seruata est Cathedra eius, ne perderetur io excidio Ierosolymitano, & maaima in veneratione habita, sic Euseb. lib. 7. c. 14. io capite gestabat laminam auream. i. mitram ob regale sacerdotium. Sic Policrates Ephesiorum Episcop. de Ioan. ea Euseb lib. 5. & Hieron. de scriptorib. Ecclesiast. eis in Policrate: frater fuit Iudæ, vndè dictus est *Iudas Iacobi.*

27. Neque est distinguendus Iacobus frater Domini ab Apostolo, vt videtur distinguere Clemens 2. constitut. c. 59. & Græci in suo Menolog. & Hieronym. Isai. 17. significat, licèt aliter sentiat, & rectè aduersus Heluid. vbi eundem facit Iacobum Alphæi Apostolum, & fratrem Domini, quod & Ecclesia sequitur.

28. *Qui vocatur Zelotes*] is quia ex Chana Galilææ erat, vt Hieron. videtur, *Chaneus* dictus est; quamuis alij tunc potius fuisse vocandum Chaneum dicant non enim *Chanan*, sed *Chana* Galilææ, oppidum appellabatur; hinc verò *Chaneus* videtur deducendum. Porrò Chananæum non ab oppido, sed à Zelo, hoc est *Zelotem* dictum fuisse, sunt qui tradant; *Chana* enim Hebr. Zelum sigoificat. Equidem arbitror ab oppido potius Chana, vel Chanan vnde erat, Canæum, siue Cananæum dictū esse; Rursus quia Zelo feruebat, facta allusione ad significationem nominis oppidi *Zelotem* appellatum. Non iste est ille, qui ceotum & viginti annos natus cùm esset, cruci suffixus est; quòd tameo putauit Isidorus, lib. de Patri. noui Testament. & Beda, Acto. 1.

29. 6. B. *Thaddeum.* C. *Iudam Iacobi*] Hic trinomius fuit ex Hieronym. nam & Tadeus, & *Iudas Iacobi*, scilicet frater, & *Lebæus*. i. corculum, vel leunculus dictus est.

30. *Petrum primus, Iudas Ischarioth vltimus Apostolorum ponitur, cur.* *Et Iudam Iscariotem*] Omnes tres Euangelistæ Iudam hunc in vltimum locum reiiciunt, sicut Petrum primum nominār, quo huius primatum illius verò scelus enorme ac casum indicent. Hieronym. Matth. 10. Iscariotis vocem interpretatus. sic scribit, *vel à vico, aut ab vrbe, in qua natus est, vel à tribu Issachar vocabulum sumpsit, vt quodam vaticinio in condemnationem sui sit natus. nam Issachar interpretatur merces, vt significetur pretiū proditoris.* sic Hieron. dicitur à Ioan. c. 6. *Iudas Simonis Iscariotes*, quia Simonis filius. Opinantur nonoulli non esse dictum à tribu *Issachar*, nam non *Issachariotes* sed *Iscariotes* vocatus est. quare suot qui ea vrbe *Carioth* appellatum autument, quæ vrbs erat io tribu Iudæ, Iosu. 15. 25. addito, verò *is*, fit *Iscariotes*, quasi *vir Carioth*. Vel ergo à vico, seu oppido Carioth, vel ab oppido potius Iscarioth, quod est in tribu Ephraim, ea Hieronym. Isai. 28. vel ab Issachar tribu litera, à prima sublata, *Iscariotes* dictus est.

31. Interrogant quidam an Iudas Iscariotes, quo tempore electus est, cum aliis Apostolis bonus & iustus fuerit, cui interrogationi satis facit Toletus io Ioannem capite seato, adnotat. trigesima seata, affirmans bonum fuisse; quod & docet Cyrillus libro quarto in Ioan cap. 30. & Hieron. lib. 3. contra Pelagian. & Tertullian. de anima cap. 4. Augustinus verò tractat. 27. non sentit oppositum, tantum enim dicit fuisse electum, cùm cognitus esset malus futurus. Iterum si interroges, cur elegit eum, quem proditorem futurum certò oouerat: id in Theor. 4. dicemus.

32. 7. *Turba discipulorum*] discipulos vocat, qui Christum sequebaotur, & frequenter eius sermones audiebant. Hi multi erant, ideò *turba* dicuntur; propterea verò turbæ discipulorum meminit, ne solos Apostolos intelligeremus.

Et maritima] id est, à regione maritima, seu ab ea parte eius regioois, quæ est versus Tyrum & Sidonem. Beda ait à mari magno cognominari maritimam, non à mari Galilææ.

Tyri & Sidonis] Cyrillus, & Tyrus inquit, & Sidon idolis seruiebaot: Beda, tanta, ait, erat fama virtutis Christi, vt externæ etiam ciuitates concurrerent ad sanitatem, & doctrinam capessendam.

8. *Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur*] Græcè additur, *& curabantur*, vt sit sensus, multitudo ista discipulorum qui fuerant cum illo, io monte electis Apostolis, & descenderant cum illo, & ij qui venerant ex Iudæa, & maritima, & qui veaabantur à spiritibus immundis, erant cum Christo, & curabantur; nam ideò multi ea istis venerant, vt sanarentur à languoribus suis; noster Interpretes, & Hieronymus, non habeot eam particulam, nec necessaria videtur.

33. 10. *Virtus de illo exibat*] non quod ipso nolente, sanaretur quispiam, vel quod aliquid ex Christi corpore egrederetur. quadam ergo metaphora vtitur Euangelista; ac si Christi caro modum quendam haberet alicuius herbæ, quæ vim, efficacitatemque ad sanandum possideret, & ad corpus ægrotantium applicata, morbos depelleret; idque sine vllo tangentium discrimine; significatur verò etiam multitudo tangentium & fides, & quod caput est, Christi clementia & virtus. Barradius eaibat, inquit, ab illo actio diuinitatis, quæ miracula patrabat.

11. *Eleuatis oculis in Discipulos*] Epiphaoius hæresi 42. in Scholiis ea Euangelio primo apud Marcio. confutat. 5. videtur legisse *in cælos*, sed vera lectio habet *in discipulos*, eleuauit in disci-

pulos

pulos suos oculos, quod ad eos multa, peculiari quadam ratione pertinerent ex ijs quæ dicenda erant; vel quia discipulorum loco habendi qui dicenda seruassent.

34. *Lucas quatuor tantũ posuit beatitudines, & cur.*

Beati pauperes] voluntariè, & effectu intellige. Lucas quatuor tantũ posuit beatitudines, quia quatuor non sine caussa Christus dixerat nunc, nimirum eas, quæ sanè essent, & vulgò huius mundi sapientibus paradoxæ. omnes enim in paupertate, esurie, luctu, ac vituperio hominum sitam iudicant miseriam. Inducit ergò Lucas, Christum docentem in his potius hominis fœlicitatem locatam esse; propter illa verò, quæ his contraria sunt, quæ scilicet mundus tantoperè sectatur, hominem potius miserum & infœlicem censendum esse. Reliquæ verò quatuor Beatitudines, à Matth. scriptæ, quibus commendantur mites, misericordes, mundi & pacifici, non sunt ita à vulgi sensu alienæ, quin communis hominum opinio virtutem approbans, sit eas facilè acceptura. quare de illis quatuor tantùm disseruit Christus, à quibus mundus magis abhorret, reliquas tacuit. Itaque meritò quatuor illis à se positis beatitudinib. quatuor etiam *veh* Lucas opposuit.

35. Propterea eorum mihi opinatio placet, qui dicunt hic apud Lucam agere Christum de his operibus, quæ maximè spectantur in corpore, cuiusmodi est paupertas, esuries, luctus, persequutio; Mansuetudo verò, misericordia, pax, munditiès in animo maximè cernuntur. Ex quibus habes Lucam tantum quatuor voluisse beatitudines scribere. quas Christus docuit tanquam eas, quæ maximè necessariæ sunt his, qui perfectiorem vitam & Apostolicam, quæ in rerum fluxarum despicientia posita est, sequuntur. Vide item numer. 39.

36. Interim non nego (licèt non hæc sit caussa) cur quatuor nominauerit, id quod habet Ambrosius, Lucæ septimo, in his quatuor esse illas octo, vel septem beatitudines Matthæi, & in illis has quatuor. qui enim istas habet, nempè qui Dei amore voluntate pauper est, qui luget, &cæt. & illas habeat necesse est, quæ reliquæ sunt, & tacentur, erit enim mitis, misericors, &cæt. qui verò septem illas, vel octo habet non dubium, quin has etiam habeat, cùm inter illas aliquo modo connumerentur, & contineantur; vt constat de paupertate, & luctu, imò & de esurie; nam licèt esuries ibi & sitis potissimum intelligatur, quæ est in animo, tamen etiam sitis & fames corporis non excluditur, quàm semper tollerant pij, quod illis iustitia non administretur, vt vult Rupert. vel quod sanctitatem & virtutem ament & sequantur, vt superiùs cap. 4. in Scholiis, ver. 6. diximus; Hoc loco verò Esuries accipienda est, mea opinione, pro ea potissimum corporis fame, & siti, quæ voluntariè accipitur pro Dei amore ad affligendum & subiugandum rationi corpus. Dixi potissimum: nam præter hanc etiam eam corporis esuriem, & sitim continet hæc beatitudo apud Lucam, quæ ob id incurritur, quod ius negetur: vel ob id quod quis sanctitatem & iustitiam amet, & cupiat, quæ apud Matth. sub famis & sitis iustitiæ nomine aliquo modo continetur, vt iam dixi. Hinc patet interesse aliquid inter illos Matth. & has Lucæ beatitudines. consule, quæ scripsimus superiùs cap. 4. huius lib. in Scholijs ad v. 6.

Esuries hoc loco quæ sit intelligẽda.

37. D. Ambros. lib. 5. in Luc. vbi dixit, in illis octo beatitudinibus, quas D. Matt recensuit, contineri has quatuor Lucæ, & vicissim illas 8. in his quatuor: Subdit: *hic enim* (Lucas) *quatuor velut virtutes amplexus est cardinales; ille* (Matth.) *in illis 8.*

A *mysticum numerum reserauit. pro octaua enim multi scribuntur Psalmi.* q. d. voluit Matth. numerare octo beatitudines huius vitæ, vt mystico octonarij numeri (qui solet resurrectionem significare Domini in Ps. contigit enim octauo die, numerando hebdomadam à die solis) memoriam & spem nobis excitaret gloriæ consummatæ, quam virtutum meritò assequemur, resurgentes, vt Christus resurrexit caput nostrum. Pergit Ambros. *& mandatum accipis octo illis partem dare, fortaßè benedictionibus. Sicut enim spei nostræ octaua perfectio est, ita octaua summa virtutum est.* quæ verba obscuriora sunt, sed vt videatur sensus: Nota quod mandatum hoc habetur Eccles. 11. 2. da partem septem, necnon & octo, id est, quam poteris multis beneficium impende sine termino, vt Christus dixit; *nõ dico tibi septies, sed vsque septuagies septies*, i. sine determinato numero, quod verò addit Ambr. *for-* B *taßè benedictionibus*: videtur significare vt partem curarum nostrarum etiam istis octo beatitudinibus, & virtutibus impendamus exercendis; ita vt mysticè eodem Ecclesiastæ præcepto id significetur; & Matth. in illo numero octonario, hunc etiam insinuasse sensum mysticum videatur. Per octauam verò, quam dicit esse summam virtutum, intelligit octauam beatitudinem, quæ in persecutionum patientia est; patientia verò opus perfectum habet; pertinent autem hæc verba vltima ad sententiam antecedentem, qua dixerat octo beatitudines à Matth. numerari, vt mysticum numerum, id est, vt mysterium octonarij significaret, & ideò ait, sicut enim &c. lege Valen. tom. 2. disput. 5. q. 9. p. 2.

38. Aduertendum est præterea hic, hæc tria paupertatem, esuriem, & lacrymas, cum quibus lacrymis rectè connexa sunt hominũ persequutio, & odiũ C (ad lacrymas namque quodammodo pertinent, quatenus illis similia sunt) opponi tribus illis, quę in mundo sunt, primæ Ioan. 2. 16. *omne quod est in mundo, aut est concupiscentia oculorum, aut concupiscentia carnis, aut superbia vitæ.* En summam peccatorum, quibus opponuntur hæ Lucæ beatitudines.

39. Et hæc potest esse alia ratio quamobrem prætéritis reliquis harũ tantum beatitudinũ hic meminit. Cùm enim nunc Christum plurimi loquentẽ exciperent, dum ipse conuersus ad suos, illos prædicat beatos, quod voluntariè pauperes effecti essent, & esurient, & flerent, ac persecutiones paterentur, ob id quod ipsum sequerentur: voluit indicare mundo se aduersari, suamq; doctrinã contrariam esse mundo, qui maximè paupertatem, esuriẽ, lacrymas, ac cùm his persequutiones fugit, vt ita auditores ad mundi contemptum hortare- D tur, & ne in fluxis istis rebus fiderent, admoneret.

12. *Beati qui nunc esuritis*] Esuries hic corporis intelligenda est, vt paulò antè dixi. vt illa Matthæi est iustitiæ. Rectè vtramq; nomen *esuriei*, sub qua etiam sitis est, comprehendere potest, si vniuersim sumatur nomen hoc.

40. *Beati qui nunc fletis*] lacrymarum nomine, non lacrymas modo intelliges oculorum, sed corporis etiam ægritudines, afflictiones, calamitates, cæteraque mala externa, quæ plurima etiam sui discipuli cum illo tolerabant.

13. *Beati eritis, cùm vos oderint homines*] videtur loqui de persequutionibus præsertim, quas à Iudæis toleraturi erant Apostoli.

Et cùm separauerint vos] A *Synagogis. Exprobrauerint*] contumelijs, & conuicijs affecerint. *Eiecerint nomen vestrum*] expungent nomen de numero populi Dei, & proscribent. *Tanquam malum*]. i tanquam hominum perniciosorum; vt fit cùm hæretici proscribuntur, vt illos cuncti fugiãt,

ceu diabolum. Græcè ἀπὸ πονηρῷ quod de Diabolo dicitur Matt. 6. sic enim quidam exponunt illud, *libera nos à malo.*

14. *In illa die*] Etiam eo tempore, quo fiunt hæc: tantùm autem vult esse gaudium, vt redundet etiam in corpus, & propterea addit, *& exultate.*

41. *Merces*] Beatitudo in sacris Scripturis merces corona, brauium, hæreditas nominatur. vide Cardin. Tol. adnot. 31. in Luc. 6.

Secundùm hæc] sensus, non mirum, quod ita vobiscum, vel agunt, vel acturi potius sint, quia filij sunt patrum eorum, qui Prophetas odio sunt prosecuti, & persecuti exprobrantes, & eiicientes, &c.

42. 15. *Veruntamen væ vobis*] Chrysost. hom. 44. ad pop. Antioch. positam hanc particulam insinuat, per modum deplorantis, vndè Euthym. *postquam*, inquit, *beatificauit pauperes, esurientes, ac flentes, odio habitos; deplorat deinceps eos, qui contrario modo se habent, vt per beatificationem ad illa exhortetur, per deplorationem verò ab his auertat.* Titus autem Bostrenus interpretatur per modum prædicentis æternam damnationem. Tertullian. verò libro 4. contra Marci. per modum admonitionis, & comminationis: quæ omnia rectè conueniunt in hunc locum.

43. *Quia habetis consolationem vestram*] huic simile est illud Matth. 6. *amen dico vobis, receperunt mercedem suam*] q.d. non accipient in altero sæculo mercedem. Hunc sensum exprimunt hæc verba: *habetis consolationem vestram.* Est enim verbum præsentis temporis, Græcè ἀπέχετε *accipitis*, seu receptam habetis, ac si dicat, non alia vobis speranda est, sicut dictum est Lucæ. 6. epuloni: *recepisti bona in vita tua.*

44. Docemur diuitias non quidem malas esse, sed periculosas: damnantur verò hi qui diuitiis affixi sunt, & eis parandis plus æquo incumbunt: contra quos est illud 1. ad Timoth. 6. *qui volunt diuites fieri*, &c. non census igitur, sed affectus in crimine est, vt inquit hic Ambros.

45. 16. *Væ vobis qui saturati estis*] Basil. *subiectio*, inquit, *corporis per nihil aliud sic obtinetur, vt per abstinentiam: est enim hæc amotio passionum, & vitæ spiritualis initium.* Non est autem possibile cunctis eundem modum, & mensuram præscribere; sit tamen communis intentio non expectare repletiorem.

Væ vobis qui ridetis nunc] nunc inquit, cùm scilicet flendi tempus est. *Lugebitis*] animo. *Flebitis*] corpore.

17. *Væ cùm benedixerint vobis homines*] scilicet mundani, qui laudare solent eos, qui falsa felicitatis speclari sunt in hoc mundo, quique ea agunt, quæ ipsi sectantur, aut ea faciunt, & docent quæ ipsis sunt grata, saltè ita vt eorum laudes ambiatis, & propterea illis placere cupiatis.

46. *Patres eorum*] id est, præcessores eorum, nempè hominum, q.d. væ vobis cùm benedixerint vobis homines mũdani laudantes, & magnificantes vos: quia similes eritis Pseudoprophetis, quibus eorũ hominum mundanorum, siue Iudæorum Patres olim benedicebant, in eandemque damnationem vos incidetis, in quam & illi, cùm hominibus placere magis, quam Deo volueritis: quod fecerunt illi, & ob id cũ deplorandi essent, quia falsa narrabant, captantes popularem auram, laudabantur à populis. Hinc Hiere 5. 31. *Prophetæ prophetabunt mendacium, & Sacerdotes plaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia.*

18. *Sed vobis dico*] Hactenùs veluti ad absentes locutus fuerat, dum dixit, *væ vobis diuitib.* &c. nunc quæ sequuntur etiam præsentibus dicuntur,

A propterea dixit: *sed vobis dico qui auditis.* vox illa, *sed*, reddit hunc sensum: quæ deplorando dixi nõ tam propter vos præsentes (intelligit autem præsertim eos, qui discipuli eius erant, in quos oculos coniecerat) quàm propter illos qui ad me venire volunt, protuli. Cæterùm vobis præsertim ea quæ sequuntur dico.

19. *Benedicite*] hæc percurrimus quia ferè ex his, quæ apud Matth. diximus constant. Est autem *benedicite*, benè precamini.

Maledicentibus] Tunc maledicere prohibitũ est, cùm non iudicio iustitiæ, sed vindictæ liuore, aut odio fit; qua ratione nemini est maledicendum, neq; ijs etiã, qui nobis odio, & liuore maledicunt. Quod doctè, ac sapienter Greg. l. 4. Moral. c. 6. docet. quando aũt prohibetur maledictio, generaliter accipitur, siue propriè, siue impropriè, sicque maledicentibus est benedicendum. vndè hoc verbo non tantũ execratio, sed etiã contumelia, conuitium detractio, cæteraque similia comprehenduntur, in qua significatione dictum est Exod. 22. 28. *principi populi tui non maledices* 47. *Quando non maledicendum.*

B

48. *Calumniantibus*] calumniantur hi, qui falsò crimina imponunt aliis: id quod clariùs Matth. 5. his verbis expressit: *cùm dixerint omne malum aduersum vos mentientes.*

49. Aduerte, quo plus excreuit malum, eo magis charitas augenda est. meminerat aũt Christus triũ rerum, scil. inimicitiarũ, quę malæ sunt, odij quod peius est, calumnię, quę pessima. Contra verò, inimicis dilectionem docet impendendã, quæ bona est: beneficentiam cùm dilectione coniunctã, quæ melior est, ijs qui nos odio prosequuntur: optima est oratio, quæ ex dilectione, & animo benefico nascitur, & calumniantibus impenditur.

Augustin serm. 59. de temp. tria obiicit contra hanc sententiam, quæ afferuntur, & declarantur à C Tolet. adnot. 47. in c. 6. Luc.

50. 21. *Omni autem petenti te*] post dilectionem, & patientiam, misericordię documenta tradit. docet ergò, vt petẽtium & indigentiũ qualitates (de indigentibus enim hic est sermo) & conditiones nõ discernamus; sed quibus possumus, omnib. demus. Intelligit aũt quodcunq; officij genus, quo alter indiget, siue auxilium, siue consilium, siue pecuniam, &c. non vult ergò vt consideremus num ille sit amicus, vel inimicus, gratus, vel ingratus, &c sed cuicumque indigenti vult tribui; nec loquitur de alienis rebus, quare, quæ Deo dicata sunt, quoniam non sunt eorum, qui administrãdis illis præsunt, propterea non cuilibet ea dare possunt. consule Basilium ea de re disserentem regul. breuiori respon. 101.

51. *Et qui aufert*] Triplex sensus, vel ne repetas vi auferendo, si vi etiam abstulit ille à te. neque enim D propria auctoritate licet, nisi cùm spes nulla superest ea recuperandi, nisi de manibus auferentis abstrahantur, si id citra damnum facere possumus, & cùm is qui abstulit, non indiget. Vel secundo, ne repetas in iudicio coram iudice; sic August. in Enchirid. ad Laurent. c. 78 sed nihil hic speciatim de iudicio, sicuti nec præcedens sententia, cum qua hæc est coniuncta ad iudiciũ pertinet. Quanquam si non ex odio, & vindicta, vel auaritia, sed ex Zelo iustitiæ & desiderio honesto, habendi sua fiat, iudicio non est prohibitum sua repetere. Tertius sensus est: ne repetas non solũ vi, aut iudicio, sed neq; verbo, aut alio modo Et hoc non est absolutè prohibitum; possumus enim mutuò data, commodata, ablata honestè repetere. Locus ergò hic oẽs tres hos sensus admittit, & complectitur: sed non respectu cuiuscumq; personæ, sed indigentiũ, vel etiam eorũ, qui reddere non possunt. sic enim hæc pars connectitur cum præcedenti, vbi de indigen-

tibus

tibus est sermo: quare Dominus Matt.18. damnauit seruum illum, qui tenebat & suffocabat debitorem non habentem vnde redderet. Hinc Isaiæ 58.3. *omnes*, inquit Deus, *debitores vestros repetitis*: neque enim fas est omnes repetere, vt sunt illi qui indigent, nec habent vnde restituant, quamuis aliquos qui eiusmodi non sunt, fas sit repetere.

22. *Pro vt vultis*] voluntate rationabili.

23. *Quæ vobis est gratia?*] scilicet habẽda, aut quã gratiam facitis, quidam per gratiam meritum: alij melius, retributionem diuinam intelligunt, seu mercedem, vt prim. Petri 2.19. *hæc est enim gratia*, & cæt. loquitur verò Christus de dilectione amicorum qua eos diligimus tantum, quia nos diligunt.

52. *Nam & peccatores*] Basil. respon. 163. regul. bre. gentiles intelligit. verùm satiùs est generatim sumere, *Peccatores* igitur appellat, qui peccatis incumbunt, & operibus malis student, nec Dei, nec honesti rationem habentes, qui quidem raro opus aliquod faciunt, virtutis bonum spectantes, sed omnia ad vtilitatem, ac delectationem referunt; summum, ex naturæ quadam cõmiseratione operantur aliqua. Alioquin constat esse peccatores aliquos, qui inimicos etiam diligant auxilio suffulti Diuino, & amicos propter Deum, licèt non ex charitatis dilectione; ac bona aliqua opera faciat, quæ essent meritoria, si in peccato non essent, & præmio digna, nec de his loquitur Christus.

25. *Recipere*] simile scilicet beneficium.

Fœnerantur] .i. mutuum dant. hæ omnes sententiæ intelligendæ vidẽtur, si eo duntaxat animo hæc fiant, quia nos illi diligunt, vel nobis benefaciunt, vel quod ab illis speremus similia recipere.

Æqualia] nempè similem mutuandi actionem.

53. 26. *Veruntamen diligite inimicos*] non repetitur hæc sententia eodem prorsus sensu, quo priùs v.18 est tradita. vult enim monere nos, ne velimus eos ita diligere, vt respiciamus eorum in nos dilectionem, sperantes ab ijs diligi .i. sperãtes fore vt diligamur ab illis.

54. *Nihil inde sperantes*] videlicèt similis beneficij, refertur hoc etiam ad inimicos. spes aliquid recipiendi in mutuo, non inducit vsuram, sicut nec in rebus spiritualibus conferendis simoniam; sed requiritur intentio accipiendi aliquid pro mutuò. Cæterùm Christus hic vtrumq; remouet, vt opus perfectũ sit, & maiori dignũ mercede. Nota ergò esse discrimen inter spem & intentionẽ, nam hæc non tantũ significat velle rem, sed finem innuit operis, vt scil. quis ob illam rem operetur: sic quis sanitatem intendit, qui agit vt eam consequatur; Spes aũt, vel etiam desideriũ non dicit huiusmodi finẽ operationis: quare si quis mutuet alicui, sperans, vel desiderans ob mutuũ aliquid habere, non est vsuræ reus. Tol. in sum. lib. 5. c. 24. vult hoc loco cùm dicitur: *mutuum date nihil inde sperãtes*, spem sumi pro intentione. Sed ex v.35. non videtur esse simpliciter verum; potius dicerem hoc loco, *nihil inde sperãtes*, sumi cõmuniter, vt dicimus in Scholis abstrahendo à spe, & intentione, licèt v.35. sumi videatur potius qua parte spem significat; videtur enim ostendere ibi Christus licere illo modo quidem mutuare, licet consilij sit ne hoc quidẽ modo id facere; at cùm postea vetatur v.26. vtrũque vetatur, & mutuare sperando quod est consilij & intendendo, quod est præcepti. lege Valent. tomo tertio, disputat. quinta, quæstion. 21. de vsu. p. 1. §. 3.

55. *Et eritis filij altissimi*] ergò qui inimicos odit Dei filius non est. Hinc collige, esse in præcepto dilectionem inimicorũ. sic quidam, quamuis non satis firmo meo iudicio argumento, cùm tamen, quod dilectio inimicorum in præcepto sit, longè firmioribus nitatur firmamentis & rationibus.

Super ingratos & malos] malos intelligit Dei inimicos. ingratos, eos qui sunt acceptorum beneficiorum immemores, nec quicquam creatori suo rependunt; Per *malos* ergò nos excitat ad diligendum inimicos: per *ingratos* ad sic diligendum, & benefaciendum, vt nihil ab eis speremus, sic Dei filij, id est, similes erimus.

27. *Estote ergo misericordes*] benefici. infert nos misericordes esse debere qui filij sumus, si pater noster misericors est. *misericordia* interdũ pro beneficio sumitur, vt Gen. 20.13. & 21.23.

28. *Nolite iudicare*] indicat quibus operibus benefici in alios simus futuri, & similes patri cælesti; & ponit quatuor opera, scil. non iudicare, nõ condemnare, dimittere, & dare. 56.

Et non iudicabimini] non quod non sit sistendus ante tribunal Christi & rationem redditurus, sed quod qui aliena iudicat, si similia faciat, etiã & sua iudicet, atq; ita à Deo suo proprio iudicio iudicabitur Rom. 2. in quo enim aliũ iudicat, se ipsum etiam iudicat, inexcusabilem ergò se reddit. quamuis etiam addatur propterea suis peccatis maioris grauitatis circũstantia, qua de re vide, quæ scripsimus superiùs cap. sexto, numer. vndecimo, duodecimo, 13. 14.

Et non condemnabimini] iudicare est culpæ adscribere, condemnare est pœna dignum censere; qui ergò alterius facta, vel dicta morte digna censet, sua profectò, vel similia, eadem damnat pœna, immò se grauioris pęnæ reum facit, præsertim si peiora ipse committat.

Dimittemini] hoc est, dimittetur vobis. Et verò non significat peccatores, qui dimittunt proximis debita, ob eam solam causam, suorum scelerum veniam obtinere: sed si eos pœniteat peccatorum, facilè eorum veniam impetraturos: Vt verò ad hanc pœnitentiam conuertantur, & ad meliorem frugem se recipiant, fore ipsos auxilium à Deo promptius obtenturos. Doctè, & satis ad mores accommodatè Cardinal. Toletus adnotatione septuagesima affert, quæ nos ad dimittendum alijs offensas, & iniurias maximè impellunt. vide illum.

29. *Date*] Liberaliter etiam non petentibus de rebus vestris, & omne officij genus, id est, misericordiæ, dilectionis omnibus, quod ad vos attinet, exhibere. Sic enim latè sumendum est hic dare, iuxta illud Actor. 20. *beatius est dare, quàm accipere*; Item dare absolutè hic positum liberaliter ac copiosè dandum significat.

Mensuram bonam] Id est, iustam. Barrad. intelligit magnam.

Confertam] Gr. πεπιεσμένον pressam. *Coagitatam*] benè concussam. *Supereffluentem*] effusissimam.

Dabunt] pro *dabitur*. *In sinum vestrum*] Hebraismus, pro *vobis ipsis*, non alijs pro vobis, idque in mercedem & præmium vestrorum operũ, quomodo & illud Psalm. 79. intelligitur: *redde inimicis nostris septuplum* (vindictæ & pœnæ, quam nobis intulerunt) *in sinu eorum* (quam vix possit abijcere, & quidem ipsimet, qui nobis nocuerunt) est autem hic sinus, complexus ille pectoris inclusus inter brachia & crura, diciturque gremium: videturque hic propriè significare eam partem pectoris, quatenus officio manuum laxa vestimenta ante illam complicantur, & quandam quasi caueam efficiunt. quomodo videtur sumi,

Prou. 16. 33. *fortes mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*, quo significatur, nihil in humanis geri sine nutu, & dispensatione Dei, vt ne fortes quidem, quæ cæcæ fortunæ ab hominibus tribui solent, sine Dei moderatione sic eueniant. vndè indicatur, fortem cuique occulta sua æquitate Deum attribuere, & moderari, olim sortes videntur in sinu iactari solitæ, vt nunc in ollam, vel vas.

Porrò dùm ait: *mensuram bonam*, &cæt. ostendit ea quatuor, quæ promiserat, *non iudicabimini, non condemnabimini, dimittetur vobis, dabitur vobis*, stabilia ac perfecta futura, ne quis indubium reuocaret, aut non magnum aliquid continere putaret. Vtitur verò metaphora desumpta ab ijs, qui res aridas metiuntur; & pro accepto pretio perfectam reddunt mensuram; quæ perfectio quatuor his côditionib. hoc loco explicatis continetur, vt sit iusta, conferta, coagitata, & supereffluens, &c.

57. *Duo opera misericordiæ quæ nos liberant.* Obserua, circa illa *dimittite*, & *date*, sic Augustinum sermone decimoquinto, de verb. Domini, scribere: duo sunt opera misericordiæ, quæ nos liberant, quæ breuiter posuit Dominus in Euangelio (hic ver. 38.39.) *dimittite*, & *dimittemini*; *date*, & *dabitur vobis*. Dimittite ad ignoscendum pertinet, date ad præstandum beneficium. Gregor. etiam lib. 21. Moral. cap. 8. limitat hæc duo dare, & dimittere ad misericordiæ opus, notatque maius misericordiæ opus esse dimittere, quàm dare: *Dare namque*, inquit, *ad res pertinet quas exterius habemus. dimittere autem ad relaxandum dolorem, quē interius ex aliena culpa contrahimus. Sed sciendum, quia qui omninò dimittit, & non dat, & si non plenè operatus est, meliorem tamen partem misericordiæ tenuit. qui autem dat, & non dimittit omninò nullam misericordiam facit: quia ab omnipotente Deo munus ex manu non accipitur, quod corde obligato, in malitia profertur. mundari enim prius debet animus, qui eleemosynam fecit: quia omne quod datur Deo, ex dantis mente pensatur.*

Eadem quippe mensura] assignat rationem eorum, quæ præcesserunt, perindè ac si diceret, propterea mensura bona, & perfecta dabitur ijs, qui non iudicauerint, nec condemnauerint, sed dimiserint; Denique ex suis rebus dederint, omneq. officij genus, quod ad se attinet, exhibuerint etiam nô petentibus: quia qua mensura vnusquisque erga alios vsus fuerit, eandem Deus in ipsum vsurpabit; ita vt si non iudicet, nec condemnet alios, nec ipse iudicabitur, modo declarato nu. 56. nec condemnabitur, qui dimittet, dimitteretur; qui dabit, dabitur ei: talem enim se exhibebit Deus in retribuendo malum, aut bonum qualem homini, homo se exhibuerit. Vox illa *eadem*, similitudinem indicat, non quantitatem: maiora enim Deus homini, aut bona, aut mala confert; cùm punit, aut præmiat, quàm homo homini.

58. Nota hoc inter esse inter præcedentem propositionem; *mensuram bonam*, & cæt. & hanc, quod illa non est accipienda in malam partem, vt quidam faciunt, qui referunt illam etiam ad demerita; nam pœna damnatorum non dicitur mensura bona; potius igitur promissionibus conuenit, quæ complebuntur optima & copiosa mercede: hæc aût generatim refertur ad præcedentes sententias, tum in bonam, tum in malam partem. v.g. qui iudicat, iudicabitur; non iudicans, non iudicabitur, sic de dimittentibus, &c. eo modo, quo nu. 56. declarauimus.

59. 30. *Numquid potest cæcus*] Euthymij, mihi placet hic interpretatio: intelligenda esse hæc de omnibus his, qui obscuratos habent animi oculos, & alios docere conantur: quamuis ex Matth. 15.

A 14. præsertim ad Pharisæos & Scribas referantur; veluti enim tacitę obiectioni respondet Christus, ne quis nouæ & inauditæ suæ doctrinæ opponeret Pharisæos & Scribas aliter docentes, & hęc est connexio horum cum superioribus.

31. *Non est discipulus super magistrum*] Altera similitudine, seu prouerbio confirmat quod dixerat: ostenditq; eos qui huiusmodi præceptorū, qui obscuratos habent oculos, cæcique sunt, discipulos se præbent, non posse rectius sentire, atque iudicare, quàm suos illos ipsos præceptores. Propterea veram viuendi rationem non esse ab illis expectandam.

Noli intelligere discipulum non posse præceptorē doctrina præcedere, nempè studio proprio, & inuentione acquisita. De ea enim hic scientia sermo est, quam à solo magistro recipit, in qua en doctior esse non potest. Mat. c. 10. aliter hac eadem sententia vtitur. vide inferius hoc lib. 4. Dilucid. c. 17. Schol. ad v. 31. 60.

B 32. Sicut duabus similitudinibus ineptos ad docendum magistros, reiecerat ob eorum cæcitatem & ignorantiam: ita nunc tertia similitudine demonstrat eosdē Præceptores ineptos esse ad mores aliorum componendos ob prauitatē & vitia, cùm sint cæteris multo peiores. loquitur præsertim de ijsdem Scribis & Pharisæis. hæc ex Matth. constant.

34. *Non est enim*] vox *enim* indicat hac sentētia causam præcedentis exprimi, q. d. depone malitiā, & esto prius bonus, si vis bonū opus facere, nēpè proximū emendare, & à peccato retrahere. Itaq; assumitur hic similitudo arboris, seu metaphora contra hypocritas, & grauibus onustos peccatis, qui alios emendare tentant: quod non efficiunt, cùm suos prauos mores prius non deserant. vndè C arbores malæ cùm sint, non proferunt fructum bonum emendationis proximi.

35. *Vnaquaque enim*] similitudinem arboris bonæ producentis fructus, iuxtà suam naturam probat ex effectu: nam quælibet ex suo fructu cognoscitur, ꝙ esse non potest, nisi bona bonos, mala malos producerer. Quibus significat modū discernēdi malos doctores ex operibus. Nota particulam, *enim*, hic non indicare causam, cognosci namque arborem ex fructu suo sequitur ex eo quod quælibet iuxtà suam naturam fructum edit: sed significat cognitionis caussam, quæ est effectus rei: vt si diceres illic est ignis, fumus enim videtur. 61.

36. *Bonus homo de bono thesauro*] q. d. ex ijs, quæ in corde suo coaceruata habet velut thesaurum, profert bonū, sicut malus malum quoque. quam attulerat arboris bonæ vel malæ similitudinem, ad rem suam nunc accommodat. Actor bona, bo-D nus homo est, mala malus; Itaque sicut illa bonos fert fructus, sic homo bonus de cordis sui bonitate, opera bona gignit; contra malus de malitia, nam quisque iuxta cordis sui conditionem vel bona, vel mala profert opera, vel verba.

Ex abundantia enim cordis] probat priorem sententiam. sicut, inquit, verba proferuntur iuxtà id, quod dominatur in corde, ibiq; coaceruatum est, ita iuxtà thesaurum bonum, vel malum opera exteriora procedunt. Neq; verò mens Domini est his ostendere, bonum hominem interdū non proferre aliquid mali, & mali boni aliquid; sed rarò id fieri significat; nam prout est interior thesaurus, ita & solet esse vel opera, vel verba, quæ inde proferuntur, sic Matth. 12. dicitur: *quomodo potestis loqui bona, cùm sitis mali*, ac si dicat, rarissimum id, & difficillimum est. 62.

Thesaurus hic & latentem bonitatem seu malitiam cordis significat, & copiam, atque multitudinem eiusdem bonitatis, & malitiæ indicat. 63.

37. Quid

37. *Quid autem vocatis me*] vbi Scribas, & Pharisæos, illisque similes malos doctores exclusit tanquam ineptos ad docendum, minimeque aptos ad alios emendandum, quod per prædictas similitudines effecit: Nunc doctinam suam commeodat, vel ipsorummet audientium testimonio, meritoq; eos reprehendit quasi sibi repugnantes, & contrarios, idque ostendit eadem similitudine, qua priùs vsus fuerat, vt sit hæc sententia: si arbor bona bonos fructus parit, nec potest malos; si bonus homo de bono cordis soi thesauro bonum promit, quarè vos me Domine, Domine vocatis, hoc est, bonam arborem fatemini, & tamen fructus degustare meos non vultis, id quod est, non facere, quæ ipse dicebat. Etenim cùm arbor bona sim, etiam per vos: me, doctrina bona erit: oeque enim arbor bona malum facit fructum; nec bonus homo de bono thesauro profert malom. Ecquid igitur causæ est, quamobrem dictis meis audientes noo estis, & præceptis non obtemperatis?

38. *Omnis* &c.] quæ sequuntur satis exposita sunt ex his, quæ adnotauimus. io Matth. c. 6. huius libri in Scholijs circa ver. 24. & seq.

64. Taotum hæc pauca notanda. *Qui venit ad me*] intellige per fidem.

39. *Fodit in altum*] duo sunt necessaria, quo firmum sit ædificium; vt fundamentum profundum iaciatur: & vt supra petram collocetur.

Fundata enim erat supra petram] nempè supra petram alto & profundo loco positam: est enim hic petra Christi fides, quæ altius ac profundius locatur, hoc est, profundo innititur fundamento, quando coniunctam habet mandatorum Dei obediontiam, præsertim, quæ altas, firmasque iecit radices.

40. *Super petram sine fundamento*] id est, sine mandatorum obseruatiooe, ac virtutum operibus igitur tam boous, quàm malus, supra petram, id est, Christum ædificat; vterque audit, ac credit eius sermones; sed ille bono ac profundo nititur fundamento, hic illo caret.

THEORIA I.

De numero duodenario Apostolorum.

1. IN Scholijs n. 12. veram, ac litteralem attulimus rationem cur Apostoli duodenario numero à Christo electi fuerint. Nûc eiusdem numeri figuras afferemus. Multæ namque hûc numerum in sacris literis figuræ adumbrarunt. Primum duodecim Patriarchæ filij Iacob, istos designarunt duodecim nouæ legis Patriarchas, à quibus progeniti sunt fideles. Deinde fuerût Apostoli duodecim illis fontibus præmonstrati, de quibus Exod. 15. 27. *venerunt autem filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ: & castrametati sunt iuxta aquas.* Origines hom. 7. in Exod. in duodecim fontibus duodecim Apostolos, & in septuaginta palmis septuaginta discipulos significari existimat.

Figura duodenarij numeri Apostolorum.

2. Duodecim item lapidibus quatuor ordinibus distinctis, & in rationali Summi Sacerdotis collocatis; de quibus Exod. 39. similiterque repræsentantur duobus lapidibus Onichinis, quos in humeris gestabat Pontifex, in quibus sculpta erât nomina 12. Patriarcharû. Vtramq; figuram Apostolis accommodat D. Hierony. c. 28. Ezec. sic scribens: *eos verus Pontifex secundùm ordinem Melchisedech.* (Apostolos Christus) *portat in pectore* (per amorem) *in humeris* (per auxilium quod illis impertit sustinet) *vt in duodecim lapidibus, duodecim Apostolorum numerum, & in duobus Onichinis vtriusque testamenti Sacramenta demonstret.* ijdem Leuitici 24. duodecim illis propositionis panibus præsignantur, supra quos erat vas aureum thure plenum, nam ex Apostolis tanquam ex huiusmodi panibus suauissima orationum thura ad Ecclesiam adiuuãdum efflantur. Eosdem Apostolos adumbrarunt duodecim illi exploratores missi à Moyse num. 13. 3. ad explorandum terram promissionis. lege Ruper. l. 1. numer. c. 37. Repræsentantur item duodecim lapidibus à Iordane sublatis Ios. 4. 49. quibus factum est altare 3. Reg. 18. Duodecim bobus æneis, supra quos præcepit Salomon mare æneum collocari 3. Reg. 7. 25. sic Eucher. lib. suo 3. in l. Reg. c. 21. & Gregor. a. p. curæ past. c. 5. Sunt quoque Apostoli duodecim illi leunculi thronû Salomonis hinc indè ambientes 3. Reg. 10. 18. circumdant enim, ac tuentur Ecclesiam tanquam Leones quidam fortissimi, dæmonibus, & hostibus terribiles. Sunt & iudices illi duodecim, qui post Iosue iudicarunt populum.

Nouo item testamento significati sunt duodecim stellis coronam sponsæ circumuestientibus ornatu maximo. Est enim sponsa Ecclesia, cuius caput Christus est. Quarè habere Ecclesiam in capite coronam duodecim Apostolorum, est Apostolos in Christo esse veluti pretiosissimam coronam, coruscantem vitæ, & miraculorum fulgoribus. Rectè quidem Christum Ecclesiæ caput exornare dicuntur, cùm per eorum prædicationem Christus, qui caput est Ecclesiæ, tanquam rex agnitus sit, & quasi radianti diademate insignitus. Hæc verò corona significata est Zachariæ 6. 11. per coronas super caput Iosedech Sacerdotis magni Christum repræsentantis, imponendas. Vide Rupert. in locum Zachariæ. 3.

Item eadem corona designata est Zachariæ quoque 9. 16. nam vbi nos legimus; *lapides sancti eleuabuntur super terrã eius*, Heb. verti potest: *lapides diadematis eleuabuntur super terram.* Vide Hiero. in c. 28. Ezec. & in Com. super Epist. ad Ephes. 2. 21. in illa *in quo omnis ædificatio* &c. Blasius Viega c. 11. Apoc. Comm. 1. sec. 7. n. 8. sic ex Hebræo locum Zachariæ interpretatur, ait. n. *lapides diadematis. i. qui diadema Christi conficiunt, eleuandos esse super terrã. i. in magno pretio habendos in Ecclesia: tûc aût eleuantur lapides in Ecclesia ædificio, cùm superponuntur Christo, qui est lapis fundamentalis.* Postremò in nouo. quoq; testamento repræsentantur Apostoli duodecim fundamêtis, duodecimque portis nouæ Ierusalem, quæ Ioanni reuelata sunt in Apocalyp.

De eisdem figuris vide Cardinalem Tolet. adnot. 19. in c. 6. Luc. Mald. in c. 10. Matt. Vegã lo. cit. Apocal. Barra. to. 2. l. 6. c. 13. vbi ait, inter alia: esse Apostolos tanquam 12. Zodiaci signa, per quæ sol mundo lucem elargitur, ita enim per 12. Apost. iustitiæ sol, mundo veritatis lumen, impertit. Eos appellauit D. Irenæus. l. 4. ca. 38. *duo dec. astylum* firmamentum. i. 12. columnarum: 12. enim Apost. tanquã firmissimis columnis fulcitur, & sustinetur Ecclesia in Christo. Sedulius quatuor Euangelistas, cum qua- 4.

tuor anni temporibus vere, æstate, autumno, hyeme; duodecim verò Apostol. cum 12 anni mensibus, duodecimque horis diei confert. Et Beda Io.6. idem affirmat. D. Greg. illud Prou. 9. *Sapientia sibi ædificauit domum* &c. de Apostolis etiã interpretatur l.17. mor. c.17. D. Chrys. ser. de Pentecoste sic ait: *paragrarunt Apostoli orbem non scuta mouentes, non arcus tendentes, non sagittas mittentes, non pecunias largientes, non eloquētia confidentes. erant mundi sæculo, sed induti Christo.* Vide reliqua, ibidemque Apostolos Ecclesiæ vinitores, appellat, piscatores, turres, colũnas, medicos, duces, doctores, gubernatores, alijsq; insignibus epithetis exornat.

THEORIA II.

De excellentia Apostolorum, & ordine quo ab Euangelistis numerantur.

1. *Duodecim excellentiæ duodecim Apostolorū.* PERERIVS duodecim Apostolorum excellentias numerat in c. 1. ad Ro. d. 2. n. 9. quas ego carptim, summatimque colligam, locum indicasse cōtentus. Est igitur prima, quod ab ipso Christo potestatem acceperunt prędicandi Euangelium per vniuersum orbem, regendi, fundandique Ecclesias, sic Matt. & Mar. vltim. & Ps. 18. *in omnem terram* &c. quod Paul. Rom. 10. 18. ad Apost. refert. Altera, quod cum Christo familiarissimè versati sunt, quod ne multis quidem regibus, ac Prophetis cōcessum fuit Matt. 13. Tertia, habuerunt claues regni cęlorum. Matt. 18. Quarta, habuerunt potestatem discernēdi canonicas Scripturas; quin & nouas condendi. Quinta, symbolum fidei composuerunt. Sexta, excellentem habuere potestatē faciendi miracula, adeò vt vel ipsa vmbra Petri ægrotos sanarit. Septima, fuit illis donum linguarū 1. ad Cor. 14. & Act. 2. Octaua est, quod futuri sunt præcipua quadam ratione iudices hominum Matt. 19. Nona, habuere potestatem dādi hominibus Spiritum S. visibili specie per impositionem manuum Act. 8. Decima in his, quæ Ecclesiæ tradebant, vel credenda, vel agēda, nec ipsi falli poterant, nec fallere alios. Vndecima, post acceptum Spiritum S. die Pentecostes confirmati sunt in gratia: quod & elicitur ex illis Io. 14. 16. *ego rogabo Patrem, & alium Paraclytum dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum*, vt rectè huc illud Ps. 74. 4. accommodari possit: *ego confirmaui columnas eius*. Postrema est, quod in gratia Dei, & scientia rerum diuinarũ, & mysteriorum fidei, cæteris præstantiores fuere, quicumq; ante eos, vel post fuerũt. Hinc dicuntur primitias spiritus accepisse Roma. 8. Meritò igitur ob has excellentias Ecclesia, licèt sit super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum fundata: potiùs tamen *Apostolica*, quàm *Prophetica* dicitur. Verùm D. Petrus super alios Apostolos singularem obtinet dignitatis, & potestatis excellentiam, tanquam princeps Apostolorum, & Pastor non modò ouiũ Christi, sed simul etiã Pastorũ. De his Hactenus.

2. Cæterum an præferendi sint Apostoli D. Iosepho, & Io. Bap. lege apud Suar. to. 2. disp. 8. sec. 1. & d 24. sec. 3.

3. *Petrus cur primo loco positus.* Quod ad ordinem attinet Card. Bellar. l. 1. de Pontifice Romano cap. 18. docet Petrum ab
A Euangelistis esse primo loco nominatum ob dignitatem; in reliquis non tenuisse ordinem Euangelistas, vndè nec dicunt secundũ, tertiũ, &c. cum illos numerant, nec semper eodē ordine recensent Matt. 10. Mar. 3. Luc. 6. Act. 1. At Petrum siue cùm reliquos oēs numerãt, siue cũ aliquos tantũ, solēt præponere; & cùm interdũ nomine cōmuni reliquos cōplectuntur Apost. veluti Patrēfamilias, ducē, & principē, vel seorsim, vel primo loco non rarò nominant Petrum vt Marci 1. *Simon, & qui cum eo erant*, & c. 16. *dicite discipulis eius, & Petro*. Luc. 8. & 9. Act. Item 2. *stans Petrus cum vndecim*, & c. 5. & 1. Cor. 9. idem patet, ex eo quod à D. Matt. *primus* vocatur; quod nomen non numerum, sed primatum significat, seu dignitatem, & auctoritatem,
B ac proindè nō est ibi primus, numerale nomē.

Hinc patet nō casu, non ob ætatem, nō quia primus à Christo vocatus, ideò primo loco poni Petrum: erat enim Andreas senior, & prior Christum sequutus. Nec quia cæteris sanctior. quis enim hoc credat, Euangelistas interiora voluisse propalare, quæ soli Deo nota? 4.

De cæteris Apostolis affirmandum videtur, saltem Matthæum cap. 10. binos ita nominasse Apostolos interiecta coniunctione, &, vt bini missi tunc sunt à Christo, de quorum missione ibi agit, idemque fortè est obseruare in Luca, nisi quod Lucas duos Iudas simul voluit connectere ob similitudinem tantum nominis fortassis, alioquin Iudas Iacobi, socius videtur fuisse Iacobi Alphæi ex Matth. & Marc. & Simon socius proditoris. & licèt Lucas, & Mar-
C cus, Matthæum præponant Thomæ socio, Matthæus se Thomæ socio postposuit ob humilitatem. Philippus verò & Bartholomæus ab aliquo per errorem præpositi sunt Iacobo & Ioanni in eodem Matthæo. at reuera postponendi sunt, vt ex omnibus græcis codicibus, & emendatis Latinis constat. Porrò Marcus, vt coniungeret simul eos, quibus nomina imposuit Christus, Andream postposuit filijs Tonitrui, licèt potiùs videatur fuisse socius Petri in ea missione ex Matth. 5.

Verùm contra id, quod de D. Petro diximus, facessere posset fortè alicui negotium, illud quod Paul. Gala. 2. 9. habet præponens Iacobum Petro, dum ait: *Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis*. Respondeo non
D esse certum sic loquutum Paulum; nam Ambr. Augustinus, Hieronymus etiam in textu, & Chrysostomus in Comment. præponunt Petrum. Deindè vt ita scripserit Paulus, dici potest non curasse ordinem. Quod si non placet, dicam cum Ansel. & D. Thoma; ideò præposuisse Iacobum, quia erat Episcopus Hierosolymitanus, vbi tunc temporis agebant Apostoli ij, de quibus loquitur Paulus. Dicam etiam ætatis rationem habuisse Paulum, qua Iacobus Petrum præcedebat. Mitto (& caput est) quod Paulus agebat in ea epistola, vt se Apostolis æqualem probaret, nec erat oportunum, vt de cuiusque prærogatiua loqueretur: vndè etiam factum fortasse est, vt cùm potuisset dicere, qui columnæ erant, (Christus enim hos tres Apostolos cæteris proposuit) maluit dicere qui videbantur columnæ esse. 6.

Omitto

7. *Cephas verè Petrus Apostolus.*

Omitto etiam esse auctores aliquos, qui hunc Cepham, nõ Petrũ Apost. sed ex 72. discipulis vnum fuisse sentiunt, quẽ nominant Dorothę⁹ & Hippol. inter 72. discipulos; Oecum. item in Act. Apost. & Georg. Ederus in Oeconomia, Sixtus etiam Senens. l. 2 bibliot. scribũt vnũ ex 72. discipulis *Cepham* esse dictum; quod ergò is qui reprehensus est à Paulo non fuerit Petrus Apostol. sed is vnus ex 72. arbitrati sunt Clemens, quem refert Euse. l. 1. Hist. Eccl. c. 14 Oecum. in collect. epist. ad Gal. & refert Theophyl. in Com. in eandem epist. Barth. Camerarius in tract. de ieiun. c. 6. imò à quibus putatur etiam Ioan. cuius eadẽ epist. meminit Paul. fuisse non Apostolus, sed vnus, item ex 72. nam Paulus asserit se post Petrum nullum Apostolũ vidisse nisi Iacobum fratem Domini. quã sententiam quidam ex cõtextu eius epist. probare contendunt, nam *cùm vidissent*, inquit Pau nempè, Iacobus, Cephas, & Ioan. *quod creditũ est mihi Euangeliũ, sicut & Petro* &c *dextras dederunt* &c. oratio hæc videtur indicare diuersum esse hũc Cephã à Petro, vt diuersi erant Iacobus & Ioa. sed non huc confugiendum est, opinnr. n. cum D. Hiero. Aug. & Greg. ho. 18. in Ezec. & communi sententia, hunc Cepham Petrum Apost. fuisse, nam in tota epist. sermo est de Petro Apost. vt cùm dicitur, *qui operatus est Petro in Apostolatum:* & Ascendi Ierosol. videre Petrũ; item quia *Cephas* dicitur columna, vt Iacobus & Ioannes; ad hoc idẽ significat Hebræis & Syris, ꝙ Latinis & Græcis Petrus, & licèt noster interpres sæpè vtatur nomine Cephæ in hac epis. tamen in cod. græco, qua lingua D. Paul. scripsit semper habetur πέτρος, præterquam ibi, & Cephas, & Ioan. columnæ videbantur, vbi habetur Κηφᾶς. igitur solutiones priori loco datas satis esse puto, neque huc diuertendum esse.

THEORIA III.

De Prouincijs quas sortiti sunt Apost.

1. QVIBVS in regionibus, & apud quas gentes Apostoli prædicauerint Euang. præter antiquos Patres Orig. Doro. Euseb. Hiero. Isido. & alios, disputant etiã Baro. to. 1. Ann. an. 44. vbi etiã agit de singulis Apostolis, Viegas c. 12. in Apoc. Cõmeo. 1. sec. 7. n. 7. Pere. in epi. ad Roma. c. 10. d. 4. n. 27.

2. *Petrus vbi prædicauerit. Paulus vbi prædicauerit.*

B. Petrus primùm prædicault Euangeliũ in Iudæa, tum Antiochiæ; postea in Galatia, Cappadocia, Ponto, in Asia, & Bythinia, & Romæ. Paulus vt constat c. 15. ep. ad Rom. quo tempore eam epist. scripsit, iam prædicauerat ab Hierosolyma in circuitu vsq; ad illyricum: posteà Romæ per Italiam, & in Hispania, vt creditur, & rursus Romæ. Iacobus Zebedæi in Iudæa, & in Hispania iuxta Ecclesiæ illius traditionem: Ioannes in Iudæa, & in Asia minori. Andreas in Scythia, Europæa, in Epiro, in Thracia, & in Achaia. Iacobus frater Domini in vrbe Hierusalem; Philippus in Scythia & Phrygia; Barth. in India citeriori, & in maiori Armenia; Matthæus in Aethiopia. Thom. apud Parthos, Medos, Persas, Brachmanes, Hircanos, Bactros, & Indos. Simon in Mosopotania. Iudas in Aegypto, & ambo posteà in Perside Matthias in interiori Aethiopia. Barnabas simul cũ Paulo in Syria, & in multis Europæ, & Asię regionibus, ac deinceps in Cypro.

3. *Duodecim Apostoli similes 12 signis Zodiaci.*

Quidã eleganter cõparant duodecim Apostolos, duodecim signis Zodiaci, docentq; idcircò singulos in illis partibus prædicasse, quæ eiusmodi signis suppositæ sunt. Etenim fingunt Astronomi in cęlo quatuor trigonos, quorum primus est Oriẽtalis subiectus Geminis, Librę & Aquario atque hunc aũt pertinere ad Simonẽ, Bartholomæũ, & Matthæũ, ꝙ regiones illę, quę his obtigerũt his tribus signis subiectę sint. Alter trigonus meridionalis est attribut⁹ Tauro, Virgini, & Capricorno, atq; hunc pertinere ad Andream, Iudam, Thadæum & Thomã quia sub hoc trigono, eiusq; signis sunt regiones, in quibus illi prædicarunt; etsi non de omnibus regionibus necessè sit id affirmari: satis .n. est, ꝙ aliqua regio ex his, in quibus prædicarunt, subiaceat alicui ex his tribus signis, ꝙ est intelligendũ in omnib⁹ alijs trigonis. Porrò in tertio trigono occidentali, cuius imagines sunt pisces, cancer, & scorpius, prędicarunt Iacobus minor, Ioan. & Philip. Deniq; in quarto trigono aquilonari, cuius sunt imagines Aries, Leo, & Sagittarius; Euangelium disseminarũt Matthias, Petrus, & Iacobus maior, quibus efficitur iure duodecim Apostolos cũ duodecim signis Zodiaci rectè conferri: cum ipsi quoq; fuerint in Ecclesiæ cœlo tanquam duodecim lucentissima signa veluti in quatuor trigonos, per Euangelij prædicationem distributa.

THEORIA IV.

Cur Christus in numerum duodecim Apost. Iudam Iscariotem, quem proditorẽ futurũ rectè nouerat, allexerit.

DAmb. quatuor causas eius rei videtur assignare in c. 6. Lu. Prima est, vt Christus suæ veritatis firmitatem ostenderet, quæ tanta est, vt licèt vnus ex duodecim Apostolis defecerit, non ob id infirmari potuerit. Altera est, vt charitatis suæ magnitudinem indicaret: ita enim homines dilexit, vt vel illum, quem malum futurum nouerat in Apostolum cooptauerit, nihil omittẽs quo illum lucrari posset: maluitque periclitari apud nos iudicium suũ quàm affectum. Tertia est, vt qui infirmitatem nostram susceperat, ea etiam, quę maximè sunt infirmitatis non respueret, nimirum ab eo qui sibi cõiunctissimus esset prodi. Postrema causa est, vt tali nos exemplo ad patientiam animaret, etiam si à socijs proderemur, sic ergò ait eligitur & Iudas non per imprudentiam, sed prouidentiam. Quanta est veritas, quã nec aduersarius minister infirmat. Quanta moralitas Domini, qui periclitari apud nos iudiciũ suum quàm affectum maluit (id est, elegit potius ab hominibus stultis ęstimari, se nesciuisse Iudam futurum malum, quàm se non dilexisse illum) susceperat enim hominis fragilitatem, & ideò nec has partes recusauit infirmitatis humanæ; voluit deseri, voluit prodi, voluit ab Apostolo suo tradi, vt tu, si à socio desertus, si à socio proditus fueris moderatè feras tuum errasse iudicium, perijsse beneficium. sic ille. 1.

2. August.l.18.de ciuit.c.49.duas alias assignat causas:habuit, inquit, inter eos, scilicet Apostolos, vnum, quo malo vtens benè & suæ Passionis dispositum impleret, & Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum preberet exemplum. Vbi etiam assignat causam cur Christus Apostolos inhonoratos & illiteratos,&humiliter natos elegerit, nimirum,vt quicquid magnum essent, & facerent,ipse in eis esset, & faceret.

3. D.Hieronymus libro tertio contra Pelagianos capite secundo, addit & aliam causam: *interroga*,inquit, *Christum cur Iudam elegerit proditorem? cur ei loculos commiserit,quem furem esse non ignorabat? vis audire rationem? Deus præsentia iudicat,non futura; neq; condemnat ex præscientia, quem nouerit talem fore,qui sibi posteà displiceat. sed tanta bonitatis est, & ineffabilis clementia,vt eligat eum, quem interim bonum cernit, & scit malum futurum,dans ei potestatem conuersionis,& pænitentia.*

4. D.Thomas Matthæi decimo, alias addit rationes:quare,ait Christus Iudam posuit? Respondet,*vt daret documentum, quod dignitas status,non sanctificat hominem.* Item,est alia ratio,ad notandum,quod vix contingit, quin in magna congregatione sit aliquis malus,& ideò ita ponitur, vt ostendatur quod boni aliquando non sunt sine malis,Canticorum secundo,secundo, sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.

5. Cardinalis Toletus adnotatione vigesima in caput decimũtertium. Ioann. ex illis verbis; *ego scio quos elegerim: sed vt adimpleatur Scriptura, qui manducat mecum panem,leuauit contra me calcaneum suum:* assignat hanc causam; Christum hominem Iudam elegisse, licèt sciret futurum malum, vt Scriptura impleatur, id est, vt impleret voluntatem Patris,quam prædixit,& significauit per Prophetas. Illud verò vt causalẽ reddit sensum. Porrò ea q̃ prędicta sunt si mala sunt,præuisa sunt,quia futura; si bona sunt, futura sunt,quia prouisa à Deo. Christus igitur, vt homo elegit Iudam,& ad Apostolatũ vocauit,quia ita patrem disposuisse, & voluisse sciebat.quod si petas,cur pater voluit proditorem & iniquum futurum, ad Apostolatum elegi? non debemus in hoc multum laborare,vt Cyrillus libro nono, in Ioann. capite decimo,& Hieronymus libro tertio, contrà Pelagianos respondet. Nam eadem ratione posses petere, cur fecit Angelos quos sciebat futuros Dæmones, cur Adam, quem sciebat peccaturum, cur homines,quos damnandos pręsciuit. Illud certum,nullum à Deo creatum,vt peccet: & ob id nec Iudam electum,vt proderet. hominum est vitium,quod peccent, licèt Deus peccato illorum ad bonum vtatur. Atque ita Iudæ proditione,cuius ipse Iudas suo vitio fuit causa, vsus est Deus, vt instrumento ad filij mortem, qua mundum redimeret, sicut odio, & iniquitate vsus est Iudęorum. Sed de hac quæstione satis sit dictum.

DIGRESSIO I.
MORALIS

In illa ver. 1. *Exijt in montem solus orare,* & cætera.

AMBROSIVS cùm animaduerteret à Luca c.6.narrari orasse Christum per totã noctem antequã nominaret eos ex discipulis, quos ad Apostolatus dignitatem euehere designabat;sic scribit: *quid*, inquit, *te pro salute tua facere oportet, quãdo pro te Christus in oratione pernoctat? quid te facere cõuenit, cùm vis aliquod pietatis officium adoriri, quando Christus missurus Apostolos, orauit prius,& solus orauit?* Idem habet Cæsarius Arelat.ho.29.*quid indigebat*,inquit,*Christus vt taliter supplicaret? non ille quidquã indigebat,sed nobis exemplo suo orationis remedia præparabat. orat misericordia, & non orat miseria; orat caritas, & nõ humiliatur humilitas; prostratus in terra orat medicus,& nõ inclinatur ægrotus; orat Innocentia,& non orat nequitia;orat qui peccatum non facit, nec dolus inuentus est in ore eius,& non se prosternit multis peccatis obnoxius; orat iudex, & desiderat parcere, & nõ orat reus, vt indulgentiam mereatur accipere.* Sic ille. hoc, ad quod nos meritò hortantur Ambrosius,&Cęsarius, Iuditã nobilissimã simul, & sanctissimã feminã pręstitisse sacris voluminibus proditum est,cùm præsertim pręclarum illud,& admiratione plenũ facinus esset aggressura,quo cogitabat de manu Holophernis ducis patriam, & Dei populum liberare.quod vt feliciter succederet,vnum hoc à ciuibus postulauit:*vsq; dum renunciẽ vobis nihil aliud fiat,nisi oratio pro me ad Dominũ* ca. 8.33.ipsa verò tũ sępè orauit,tũ maximè cũ dormienti Holopherni caput esset amputatura;sic.n.legimus c.13.*stetit ante lectum orans cum lacrymis,& labiorum motu in silentio, dicens, confirma me Domine Deus Israel, respice in hac hora ad opera manuum mearum*,moxq; euaginato pugione, quem ex columna lecti ligatum exsoluerat, apprehensaque coma capitis Holophernis,iterum orauit ad Dominum, *confirma me Deus in hac hora*, vndè factum, vt de superbo hoste triumpharit.

1. *Quàm necessaria nobis sit oratio docetur exemplo Christi.*

Et Iudithæ.

Eodem planè spiritu Hester ducta cùm auertere cogitaret graue necis periculum, quod populo suo imminebat, sic Mardochæo mandauit, vt est cap. 4. 16. *Vadè & congrega omnes Iudæos, quos in Susan repereris, & orate pro me: non comedatis, & non bibatis tribus diebus & tribus noctibus,& ego cum ancillis meis similiter ieiunabo*; & Daniel, vt Chrys. ait lib.1.de orando Deo,*non sustinuit ab orando cessare; propterea quod nisi Deus propensus sit in nos, nihil bonorum in animas nostras venire possit.* Sic Sanctus ille Iosaphat, qui cæteris post se regibus præiuit sanctitatis exemplo 2. Paralipp. 20. cùm congregati fuissent filij Moab, & filij Ammon, & mons Seir, vt eijcerent eum de possessione, quam tradiderat ei Dominus, & vniuersum eius exercitum delerent, timore perculsus, cùm se tantæ multitudini viribus imparem videret. totum se conuertit (vt Scriptura haber) ad rogandum Dominum, cuius admirandam sanè religionem, cœlestemque fiduciam cernens Deus, aperuit Iahazielis Prophetæ os, qui sic

2. *Item Hester.*

Et Iosaphat.

spiritu

A ſpiritu Dei aſſlatus prædixit v. decimoquinto *nolite timere, nec paueatis hanc multitudinem, nõ eſt enim veſtra pugna, ſed Dei*; quo ſignificare voluit Deus, quoniam Rex Ioſaphat proprijs viribus diffiſus, in Deo totã ſuã ſpẽ, ac fiduciã collocauit, & humilitatis indutus veſtimẽtis, per orationẽ auxiliũ ſibi de cœlo & petijt, & expectauit. ſuſcepit Deus patrociniũ eius, ipſe pro illo præliabor, inquit Deus, ipſe dux ero exercitus. faceſſat ergò pauor, & concidat timor omnis. *non eritis vos qui dimicabitis. ſed tantũmodo cõfidentes ſtate. & videbitis auxiliũ Domini ſuper vos, ô Iuda, & Hieruſalẽ: nolite timere, nec paueatis: cras egrediemini cõtrà eos, & Dominus erit vobiſcũ.* Sic v. 17. factumq; eſt Deo pro Iuda pugnante, vt cõtrà ſe hoſtes populi ſui conſurgerent, ſeq; mutuis conciderent vulneribus, & venit Ioſaphat, & B omnis populus cũ eo ad detrahẽda ſpolia mortuorũ; reuerſuſq; eſt. deindè onuſtus ſpolijs omnis vir Iuda, & habitatores Hieruſalẽ, & Ioſaphat ante eos in Hieruſalẽ cũ lætitia magna quia nimirũ veriſsimũ eſt illud, quod pollicitus eſt Dominus per Dauid iuſto ad ſe clamãti Pſ. 90 *Clamabit ad me. & ego exaudiã eũ, cum ipſo ſum in tribulatione, eripiã eũ, & glorificabo eum.* & iterũ, *quidquid orãtes petitis, credite, quia accipietis.* Eſt. n. oratio tanquam cœleſtis quidã aquæ ductus, per quẽ cœlitus delabuntur in nos auxilia cœleſtia, & dona, deniq; neceſſaria omnia, quẽ (in eũ modũ, quo Holophernes terrenũ illũ aquæ ductum Bethuliæ incidi iuſsit, vt præ ſiti Bethuli dederent ſe illi Iudith. c. 7) aduerſarius noſter Diabolus incidere conatur, vt ſic cœleſtiũ donorũ, & auxilij diuini faciat vacuos, & C expertes. Quod Chryſoſ. nos accuratè monuit loco paulò antè notato; *ſcelerati*, inquit. *ſpiritus, ſi nos conſpexerint deprecatione munitos, illicò reſiliunt, non aliter quã prædones, ac facinoroſi, vbi cõſpiciunt, militis gladiũ in caput ſuũ vibrari Quod ſi cõtingat aliquẽ eſſe nudũ precationis præſidio, hic auulſus deportatur à dæmonibus, & in calamitates, variaq; mala impellitur.* Sic Sapiẽnter Chryſoſt.

Oratio cui ſimilis.

3\. Nouit. n callidus ſerpens quanta ſit vis, quãtaq; efficacitas orationis ad omne genus hoſtes ſubijciendos, & mala omnia auertenda. quod docuit Aug. eleganter ſer. 22. ad Fratres in Heremo. *O quàm grandis ipſius orationis cauſa: O quã grande myſterium. Ecce Moyſes orabat in monte, & Ioſue Amalech deuincebat: per orationem Ezechias ſanatur, & ſalutem animæ, & corporis adipiſcitur: per orationem Saulus efficitur Paulus, & doctor gentium;* D *Hieremias confortatur in carcere: Daniel inter leones exultat; Iob in ſterquilinio nudus triumphat; Suſanna inter ſenes defenditur; paradiſum de cruce latro inuenit, Stephanus de torrente in cœlum ſuſcipitur, & inter lapidantes pro Saulo exauditur.* Et idem Auguſtinus in Pſal. 29. eandem orationis virtutem, qua vel ipſos cęlos penetrat, ſic ſcribit. *clamauit de profundo Ionas, de ventre ceti. erat non ſolum ſub fluctibus verùm etiam in viſceribus belluæ, nec tamẽ illud corpus, & illi fluctus intercluſerũt orationem, Ne perueniret ad Deum; & venter beſtiæ non potuit tenere vocem deprecantis, penetrauit omnia, dirupit omnia peruenit ad aures Dei, quando aures Dei in corde precantis erant.* Sic Auguſt Etenim veriſsimum eſt illud Eccleſ. 35 *oratio humiliantis ſe, nubes penetrabit, & non diſcedet, donec altiſsimus aſpiciat.*

A Itaq; in omni euentu quocumque tempore, quacumque occaſione, quocumque ſtatu orandum eſſe meritò docet Chryſoſt. hom. de profectu Euang. ſic ſcribens: *in tranquillitate es, ora Deum, vt ipſa tibi tranquillitas maneat, tempeſtatẽ vides grauem, ora Deum, vt auertat ipſam. & ex ipſa tranquillitatem faciat. Exauditus es, gratias agè quod exauditus es. non exauditus, es perſeuera, vt exaudiaris. & ſi differt aliquando Dominus non id odio facit, neque te auerſatur. ſed differendo te ſecum diutiùs ſeruare vult. ſicut & Patres filios indulgentius amantes, quo illos diutiùs apud ſe detineant, quos deſides vident, dedita opera morantur aliquid dare.* Hæc Chryſoſt. 4. *Semper orandum.*

Hoc quia aliquando non præſtitit Ioſue, & Iſrael, factum eſt, vt deciperentur à Gabaonitis, nimirum, quia *os Domini non interrogauerunt* B Ioſue 9. 14. ſi ergò tibi vis cuncta rectè cedere, dic Deo quod olim Moyſes: *ſi tu non præcedas nos, non educas nos de loco iſto.* ſimilia & tu loquere Deo, ora vt in omni negotio, in omni neceſſitate tua præcedat te, & ſic proſperos rerum euentus experieris. Regnum enim Chriſti regnum ſacerdotale eſt. ſi enim olim dixit Deus, vt Exod. 19. 5. legimus, filijs Iſrael; *ſi audieritis vocem meam, &c. eritis mihi in regnum ſacerdotale*, multò magis Chriſtiano populo id dicet longè præſtãtiori modò. ſi ergò regnum ſacerdotale eſt regnum Chriſti, cùm ſacerdotum munus ſit orare, conſtat non aliter quàm oratione ſtabiliendum, & firmandum eſſe. 5.

Cæterùm etſi ſemper oratio neceſſaria eſt 6. C in omnibus rebus, potiſsimum tamen in paſtorum electione, opportuna eſt: quod etiam ſua oratione tam prolixa indicare voluiſſe videtur Dominus, pernoctauit enim, & poſt orationem duodecim Apoſtolos elegit; difficilis enim res, & perardua eſt inuenire, & eligere eos, qui benè præſint. hinc Diuus Gregorius 1. Reg. capite decimo ſexto, diligenter quærendos & explorandos eſſe idoneos ad Eccleſiarum moderationem, quos niſi Deus demonſtret, inuenire nemo poſsit. quare rectè præcepit Deus Samueli cùm eligendus eſſet, qui Regis nomine Iſraeli præeſſet: *vnges quemcumq; monſtrauero tibi* 1. Reg. 16. 3. vt ergò à Deo demonſtrentur, iterum atque iterum rogandus eſt Deus. Audi nunc Gregor. *quid hortor*, inquit, *paſtores quærere, cùm niſi Deus occultos proferat, nequeãt inueniri?* D *quid. n. aliud eſt; vnges quem monſtrauero tibi? tamẽ quærendi ſunt, quia niſi quæſiti diu minimè monſtrantur: nam & Dominus ſe monſtraturum promittit, & tamen Propheta quærere nititur, vt inuenire mereatur. vndè & Dominus quærendi inſtantiam imperat dicens: quærite & inuenietis*, &c. Hinc Triden. Synodus ſeſſ. 24. decreto de refor. c. 1. hac de re ſic ſtatuit; *vt cum primùm Eccleſia vocauerit, ſupplicationes, ac preces publicæ, priuatæq; habeantur, atque à capitulo per ciuitatem, & diœceſim indicantur, quibus clerus, populuſq; bonum à Deo paſtorem valeat impetrare.*

Maximè autem orandũ in paſtorum electione.

Etenim boni paſtores, vt D. Greg. loco citato, paulò ſuperius ſignificat veluti in latebris quibuſdam deliteſcere malunt, quàm in luce ipſa honoris, laudis & gloriæ verſari in ijs ergò latebris quærendi, & ex eis eruendi, vt in altum euehantur dignitatis gradum. Et verò viri 7. *Boni paſtores latere malunt quã prodire.*

ſan-

sancti thesaurorũ instar à Deo absconduntur. sic enim, inquit, Greg. *magna electorum virtutes quasi thesauri Dei ferè semper in occulto sunt. more enim timoratorum diuitum Deus facit, quia ne virtutũ thesauros perdat, hos & in electis mentibus collocat, & ipsas mentes per secretum cœlat.* quærat ergò, qui ordinare, imò ornare Ecclesiæ caput cupit, ocultos thesauros. Christi sponsam ornare gestit, sed non potest, nisi ocultos sponsi thesauros, ad eius ornatum producat, & non desistat, donec latentes inueniat. hæc Gregor.

8. Et vide quos elegerit Dominus non diuites, non nobiles, non potentes, non sapientes, nec carnem, aut sanguinem aspexit, sed pauperes, infirmos, ignobiles, rudes, *vt non glorietur omnis caro*, & Euangelij progressus, ac triumphus tribuatur solius Dei potentiæ, ac sapientiæ. Et interim docere voluit nos hoc facto Christus in eligendis Ecclesiæ suę pastoribus non spectanda esse ea, quæ ad rem minus faciunt, genus, honores, diuitias, & similia, sed harum rerum potiùs contemptum, & despicientiam; sed virtutes, sed sanctitatem, sed innictum animi robur, vt veritati, & iustitiæ resistentibus resistere quis posit, paratus etiam sanguinem, & vitam profundere.

9. Aptè proindè satis in hanc Apostolorum electionem quadrare possunt illa quę Debora, & Barac in li. Iudic. c. 5. 8. cecinerunt Deo: *noua bella elegit Dominus, & portas hostiũ ipse subuertit. Clypeus, & hasta si apparuerint in quadraginta millibus Israel.* Ecce nouum genus pugnæ electũ nũc esse à Christo inusitatum, & admirandum, inermes recensuit milites sine hasta, & Clypeo, & hos misit tanquã oues in medio luporũ, per quos tamẽ cõfectũ est bellũ, & parta victoria. qua vna re clarisimo argumẽto ostendit Dominus, nõ hominũ potentia, sed sua virtute, ac præualida manu inimicorũ portas subuertisse, subiugasse gentes, & populos innumeros, potẽtisimos quondã reges spoliasse, & sapientũ ora obstruxisse, deniq; tyrannorum vires fregisse.

10. *Tria in Apostolorum electione consideranda.* Sed non oscitanter expendenda sunt tria illa, quæ Dominus electis Apostolis contulit: quæ habet Mar. c. 3. 13. 14. 15. vnũ est, *vt essent duodecim cum illo*; deindè, *& vt mitteret eos prædicare*, quod est secundum. tertium verò est dedisse illis *potestatem curandi infirmitates, & ejciendi dæmonia*; quibus addi potest quartum quod præmitiit Marcus, vocasse *ad se quos voluit ipse.* quę significare possunt quatuor in electis prælatis obseruanda. debent enim primùm esse cum Christo per frequentem orationem, & feruentem in illum caritatem. deindè oportet eos illud diligẽter aduertere, propterea electos esse, vt mittantur non ad mundi gaudia, & delicias, non ad humanæ gloriæ ostentationem, non ad diuitias aggregandas, sed ad laborandum, & prædicandum cum magna significatione sanctitatis, & caritatis in proximos. Tertiò tales esse debent, & tã magna fide præditi, & tanta vitæ sanctitate illustres, vt si oporteat, etiam signa, & miracula edere possent, saltem curare debẽt, vt spirituales morbos, & ab animo dæmones pellãt. Illud verò quartum quod præmittitur à Marco docet eos, qui prælatos eligunt, debere attẽtius Dei voluntatẽ ea in re spectare, nimirum quid Deus ipse velit. ijs autem rebus si ornati essent prælati, benè consultum esset Christianę Religioni. Sed de his satis.

DIGRESSIO II. MORALIS

In Idem Euang. De Martyrio Diui Bartholomæi.

1. QVONIAM hoc Euang. in Ecclesia recitari solet festo die D. Barthol. in vsum eorum qui cõcionantur, more nostro scribemus aliqua, quæ nobis Dominus inspirare dignabitur ad hanc rem pertinentia. Et primùm quidem admirari satis non possum tantam in hoc S. Apostolo constantiæ, & patientiæ virtutem; horret enim animus cogitare tam crudele martyrium in hominem fuisse exercitum, horrẽt omniũ oculi tã immane spectaclũ cernere, horrent videre hominẽ nudatũ pelle, toto vndique corpore manantem sanguine, cuius totum corpus, cùm nullam habeat partem non affectam vulnere, verè dici potest vnum vulnus esse. sed desinet mirari, quicumque vim, & efficacitatem ardentis caritatis in Christum, quæ in Bartholomæi pectore latebat, attentius animaduertet, nihil enim est tam difficilè, nihil tam arduum, quod diuina caritas non superet; nihil tam periculosum, quod non libenter adeat, nihil tam laboriosum, quod non vltrò excipiat. *B. Bartholomæi Apostoli crudele martyrium.*

2. Optat sanè omnis qui amat ad viuum in se exprimere amati effigiem, hoc enim erat quod Cant. 8. 6. sponsus à sponsa poscebat; *pone me vt signaculum super cor tuum* hoc ad quod Paulus 1. ad Corint. 15. 49. fideles hortabantur: *sicut portauimus imaginem terreni, portemus & cœlestis:* Vt ergò imago Christi in se altius imprimeretur, & non in animum solum, sed etiam velut in carnem incideretur, passus est Bartholomæus libenter sibi pellem detrahi. Sic. n. faciunt, qui in lignum aliquod imaginem alicuius vel figuram inducere cogitant; vt enim caracteres, ac lineæ melius, ac profundius imprimantur, ac tenacius, detrahunt corticem ligni, & in denudato, & perpolito ligno efformant, quã volunt, imaginem seu figurã. hoc factum in Bartholomæo; sciebat Christus quantoperè hic ipse Apostolus cuperet in se suam ipsius perfectè imaginẽ repræsentare, quantumq; cuperet signaculum magistri, quem diligebat ardenter super cor suum imprimere, & imaginem cœlestis portare, ideò permisit, vt cõsueuit ab arbore cortex detrahi ad imprimendam alicuius figuram, ita Bartholomæum pelle spoliari, quo melius, & ad viuum magis sua ipsius imago in eo efformaretur, sibique tanto similior redderetur.

3. *Bartholomæum imitatum serpentis prudentiam in quo.* Et quidem videtur etiam Bartholomæus prudentiam serpentis imitari voluisse, & illud Christi consiliũ amplecti: *estote prudentes, sicut serpentes.* est aũt serpenti proprium, & à natura ipsa insitum, vt cùm iam senescere se & pristino naturæ robore destitui sentit, quęrat si quomodo posit pristinam iuuentutem renouare. quare speluncam ingressus vestigat, qua angustũ sit inter lapides foramẽ aliquod, moxq; per illud toto nixus corpore penetrare, ac pertransire cõtendit; atq; ita euenit, vt vetere deposita,

nouam induat pellem, & quodammodo iterũ iuuenescere videatur. Optabat Diuinus hic Christi Apostolus si quid in se fortè ex antiquo Adamo vetustatis inesset à se depellere. Quarè libenter, ac prompto animo pellem sibi detrahi passus est, atque ita velut per arctum foramen, id est, per tormentorum angustias transiens, si quid fortè antiquę vetustatis habebat in animo, quamuis paruum illud esset & leue, omninò deposuit; & cœlestem quandam iuuentutẽ assecutus est, iuxta Christi cõsilium serpentis prudentiam egregiè in hoc imitatus.

4. Ad hæc non ignorabat sanctissimus Christi discipulus angustam, atque arctam esse viam, qua in cœlum tenditur; sat nouerat monuisse Christum; *contendite intrare per angustam portam* Luc. 13. Quamobrem sancti quique viri cuncta contempsere, quæ sensui blanda, & carni amica passim hominibus videntur, honores, diuitias, voluptates, vt intrare possent cœleste regnum. Sic, fecere illi, qui dicebant: *Ecce nos reliquimus omnia.* At Bartholomæus non ista solùm propter regnum Dei, & ardentem Christi caritatẽ deposuit, sed pellem etiam ipsam contempsit; cæteris in hoc gloriosior effectus, atq; ita multo expeditior angustam portam ingressus, cœleste pręmiũ assecutus est. Sic sancti Dei homines maluerunt omnia despicere potiùs, quàm retinere, se sibi essent impedimẽto, quo minus cœlestem gloriam assequerentur. *Pellem enim pro pelle*, id est, omnem pellem *dabit homo pro anima sua*, id est, temporalia omnia relinquenda propter Deum, Iob 2. 4. pellis verò, pro qua omnia dantur, est aliquibus patiẽtia, quæ corroboratur, & excrescit in tribulationibus, & per hanc possidetur anima; hæc pellis est Sacerdotis offerentis Leu. 7. 8. quia nostra patientia est Christi; quamquam secundùm literalẽ sensum ille loquendi modus, pellem pro pelle, significet potiùs omnem pellem eadem etiam bona mundi huius, diuitiæ, honores, & similia significantur per pellem hostiæ, quæ detrahenda erat Leuit. 1. 6. etenim si quis vult Deo immolare tanquam hostiam, detrahat sibi pellem hanc oportet, siue re ipsa abijcienda fluxa hæc, & caduca, siue non figendo in illis spem suam, & amorem, alinqui qui bonis istis se onerant, eaq; magnifaciunt, & spem suam in illis cõstituunt similes sunt Esau, de quo Gen. 25. legimꝰ, quod fuerit hispidus in modum pellis, & aptè significat eum, quod deditus est terrenis. Vide in locũ Gen. Gloss. interl. Ioseph ne peccato consentiret palliũ dimisit in manu Dominæ Gen. 39. adolescens alter quidã dimissa sindone nudus profugit. At Bartholomæus non pallium solum reliquit, ne Deum offenderet, neque nudus tantum aufugit de manu inimicorum suorum, id est, non externa duntaxat bona contempsit, verùm etiam & sua se exuit pelle, illa fide armatus, ea spe animatus, qua olim Iob 19. *Scio quod Redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum, & rursum circũdabor pelle mea.* relinquo corruptioni obnoxiam, suscipiã immortalem, relinquo obscuram, recipiam gloriosam, *hæc spes mea in sinu meo semper.*

Barth. pellẽ ipsam contẽpsit.

5. Præterea animaduerterat Bartholom. olim parẽtes nostros pellicea tunica à Deo fuisse indutos, eam verò tunicam Christũ significasse; sic enim vestitus primus Adamus, velut figura quædam fuit secundi Adami Domini nostri Iesu Christi, qui cùm esset Sanctus, Innocens, Impollutꝰ, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, indui tamen voluit pellibus mortuorum animalium .i. vestiri peccatis nostris, habitu inuentus vt homo, & in similitudinem carnis peccati factus. Itaq; tanquã Iacob pellibus Esau vestitus à Deo Patre benedictionem nobis obtinuit, & quod Adamo per Ironiam dixit Deus, vbi illi fecisset tunicam pelliceã: *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum, & malũ*, id verissimè in eum, qua homo erat, dici potuit. Ille.n. homo per vnionẽ personalem naturæ humanę cum Verbo factus est quasi vnus ex diuinis personis .i. Filius Dei; vbi particulam, *quasi* eodem modo sumimus, quo sumpsit illam Ioan. cùm dixit, *vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre.* Itaq; cùm hæc rectè teneret vir hic sanctissimus, & animaduerteret tunicam illam pelliceam repræsentasse Christum, voluit sua se tunica pellicea exuere, hoc est, pelle, vt illam Christo offerret, & gratus esset ei, qui se peccatis nostris quodámmodo circumtexerat, vt nos, deletis peccatis, reconciliaret Patri.

Solent pugiles ac luctatores, vt olim illi olympici, cùm in arenam descendebãt, cum aduersarijs decertaturi, se vestibus exuere, & quò leuiores certaminis locum ingrediebantur, eò feliciorem sortiebantur euentum; idq; eo animo faciebant, ne ab aduersario cõprehensi victoria priuarentur. *Omnis*.n. inquit Apost. *qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet*; oẽs id præstitere sancti, quia omnibus suo modo, & gradu cõpetit illud, *ecce nos reliquimus omnia.* verũ nescio quid maius in D. Bartholomæo hac in parte reperio: nam non omnibus modò externis bonis, sed etiã se ipso quodámodo nudatus est, atque ita ad pugnam progressus ingentem stragem intulit hosti, & magnam victoriam reportauit, & cœlestis glorię, tanquam gloriosus pugil, palma donatus est. 6.

Barth. instar pugil.

Erant olim populi quidam vt Alexander ab Alexandro li. 5. c. 24. refert, qui hostiũ cutes in fortiũ factorũ insigne documẽtum, suis relinquebãt. itaq; inter pretiosa relictæ hæreditatis bona, inimicorum pelles numerabantur; tale quid videtur mihi egisse D. Bartholomæus; nã cũ inimicus esset carni, & sanguini, & odio animã suã haberet, iuxta Christi præceptũ, vt illã in vitam æternã custodiret, valdè libenter, atq; æquo animo tulit detrahi sibi pellẽ, vt nobis, qui eius filij eramus futuri, eam quasi in hæreditatem relinqueret, vt disceremus bellũ nobis contra carnẽ & sanguinẽ sumẽdum esse tanquã perniciosissimos aduersarios nostros, & pręceptum Christi teneremus; *qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* 7.

Et verò vtilis satis nobis hæc Bartholomæi pellis esse debet, & tanquam loco ditissimi, ac pretiosissimi thesauri habenda est. nam vt animaliũ pelles tabernaculũ tegebãt, ne pluuiæ, & temporis iniurijs esset expositũ, ita hac nos circũuestiti pelle ab inimicorũ insidijs, & incursibus, omniq; aduersariorũ impetu protegere, ac munire poterimus; nã etsi bona amittas; si liberos; si vxorẽ; certè pellẽ nõdũ amisisti, quod 8.

Barth. pellis quàm vtilis.

tamē Barthol. fecisse admiramur. tolera igitur paruā illā tuā iacturā tā nobili Bartho. exēplo, sic.n. Apost. hortatur nos, vt exemplo Christi mala nostra libēter toleremus; *recogitate*, inquit *eum, qui talē sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionē, vt ne fatigemini animis vestris deficientes*; ꝙ si tibi Christū imitari arduū nimis esse videtur, certè eius sancti, qui carne, & ossibus cōstabant, vsq; ad sanguinē restiterūt; cùm id tu non feceris; pudeat ergò te leuia ista tua, vel certè minora mala nō patiēter ferre. Vides ne igitur quā vtilis, & fructuosa nobis sit Bartholomæi pellis? Ergò magis contende instar ouium, quæ virgas detracta cortice intuebantur, quas Iacob illis ob oculos proposuerat: sic tu in Bartholomæum oculos fige, qui tibi ab Ecclesia detracta pelle ante oculos ponitur; ita .n. fiet, vt sicut oues virgas illas inspiciētes varios, ac maculosos cōcipiebāt fętus Gen. 30.37. ita tu si accuratè in Barthol. pelle nudatū oculos intēderis, varijs virtutū colorib⁹ ornabere.

9. Memini legere me, forté quendā, & strenuū in bello virū iussisse suis, vt post mortē detracta cadaueris sui pelle tympanū cōficerēt, cui⁹ vel solo pulsu, cū ad bellū cōtra hostes progrederētur, terrerēt hostes, multò id magis in sanctissimā hāc D. Barth. pellē cōuenire video, cuius vel solu aspectu, vel præsentia, vel etiā solo eius inuocato nomine, ingens dæminib⁹ metus & horror inijcitur. experiemur hoc nō sine ingenti fructu, si huic sancto deuoti, addictique fuerimus, si eius opē magna cū fide implorauerimus; præsertim verò si eius exēplo animati, fortiter, libenterq; aduersa omnia toleremus, & fluxas, atq; caducas res, tanquā inutilē, & vetustam pellem à nobis detrahamus per rerum mundanarum despicientiam.

10. *Quæ à nobis pelles depellenda, quæ acquirendæ.* Postremò antequā huic digressioni supremā manū imponā, duo breuiter monuero, vnum, quas à nobis pelles depellere debeamus; alterū, quas quærere, & conseruare oporteat. quæ duo ex Scripturis desumere conabimur. Et quidem primo Iob 40.26. pellis Leuiatā fit mētio, quæ Greg. interprete 33. mor. 22. & Hieron. sup. Iob 40. stultos in corpore Diaboli significare potest. vel subditos illi ad extrema ministeria seruientes. demū oēs, qui consensione malitiæ, & imitatione illi adhęrēt; nā intima cōnexione ei cōiuncti sunt, & separari ab eo nunquā, aut certè vix possunt. hæc pellis procul à nobis abijcienda est, neq;.n. vlla cum hoc hominū genere cōiunctio, ac familiaritas habenda est, ne eorū verbis, & exēplis fortè cōtaminemur, curandū in primis parentibus est, vt videant ne teneros adolescentiū animos, istorū hominū cōsuetudo, & cōuictus inficiat, & à Christo duce ad castra transferat Leuiatan. Est & alia pellis Ierem. 13.23. *si mutare potest Aethiops pellem suā*; hāc esse prauā cōsuetudinem, quæ difficulter mutatur Patres intelligunt. Quarè diligenter conari debemus, vt si qua in nobis subest antiqua cōsuetudo peccati alicuius, illam omninò Dei inuocato auxilio, & vim acriter nobis inferendo, depellamus à nobis, cōtrarijs virtutum studijs.

11. *Pellis Sion.* Est & tertiā inuenire pellē Sion, quā Scriptura *vetustā* nominat Thren. 3.4. *vetustā fecit pellē meā & carnē.* hanc ex Glossa ordinaria super eundē locū, esse exteriorē cultū Iudæorū, vel vt ad nos accōmodemus, exteriorē cōuictum, & conuersationē affirmabimus; quæ vetusta fit per peccata ad veterē hominē pertinentia, affirmabimus: quę renouāda erit per spiritus feruorē, & pœnitentiā. Verū accidit interdū, vt in cōuictu, rationeq; nostra viuendi externa deprehendatur, vt in cute solet lepra, cuius meminit Script. Leuit. 13. est aūt lepra in cute peccatū in carne ex Isychio super Leuit. 13. vel etiā in ratione, & modo agendi cum proximis. propterea attenti esse debemus, ne quid huiusmodi cōtrahamus in carne nostra, vel externo cōuictu; & ne id fiat circumcingenda est cutis nostra, id est, caro Zona illa pellicea, quam circà lumbos Christi pręcursor gestabat, hoc est, cogenda est per afflictationes, & pœnitentias seruire spiritui, ne quid forte pessimi exēpli propter illā deprehendatur in nobis, quin potiùs curanda est cutis pulchritudo, id est, splendor quidā virtutū in cōuictu nostro, & cōuersatione cum hominibus. quanquā & cutis pulchritudo de qua Iob 18.13. sic legimus, *deuoret pulchritudinē cutis eius*, notare potest corruptibilē hanc mundi gloriā, quā nos cōtemnere debeamus, vt Greg. exponit 14. mor. 8. eadē etiā cutis significare potest cogitationes, quæ tunc est pulchra, cū cogitationes sunt bonæ, deformis verò decolorata, & maculata, cùm cogitationes sunt prauæ. lege Bern. ser. de cute, carne, &c.

Ad hæc mentio fit pellis cum carnibus, Iob. 12.
10.11. *pelle & carnibus vestisti me*; pelle quippè & carnib⁹ interior homo vestitur secundū Greg. 9. mor. 29. *quia in eo ad superna erigitur, carnalium motuū obsidione vallatur.* hæc ergò pellis subigēda est, ne nobis turpes eius motus noceāt. denique pellis quædā est quam tollunt Principes à subditis, dum temporalia bona per vim & tyrannidē iniuste auferunt, cōtra quos Michæ. 3.2. sic grauiter inuehitur: *Audite Principes Iacob, & duces domus Israel &c. qui odio habetis bonum, & diligitis malum: qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis.* hos iudicabit Dominus, & quæ iniustè in pauperes commiserunt, acerbissimis pœnis, & æterno supplicio luere eos faciet.

Iam ad id quod secundo loco dicendū pro- 13. *Variæ pelles in Scripturis.*
posuimus, veniam⁹. magna fit in Scripturis mētio earū pellium, quas nobis mysticè cōparare summo studio, quibusq; nos munire, & tegere debemus; sunt namq; pelles Arietū hyacintinæ in tabernaculo, & significare possunt fidem resurrectionis Christi, & etiā immortalitatē. sunt & pelles rubricatę .i. martyres, quorū meritis teguntur peccata, Exod. 25.4.5. quāuis eædē pelles rubricatæ verecundiā etiā frōtis aptè significent, itemq; mortificationē, & pœnitentiā. Vide Aug. qq. in Exod. 108. ex his nobis vestem conficiamus, quibus nostram mortalitatem, vel ignominiam tegamus. Cutis item quā superinducit Dominus ossibus Ezech. 37.6. designat ornatum gratiæ, qua tanquam veste nuptiali teguntur peccata. Ex Gloss. inter. super eundē locū Ezech. hanc ergò vestē omni cura à Deo petere, eamq; cōseruare necesse est; nā sine hoc ornatu nemo ad cœlestes nuptias intrabit. Pellis verò adhærens ossibus Iob 19.20. *Pelli mea cōsumptis carnibus adhæsit os meū*, repræsentat eos, qui pauperibus, indigētibus, nudis, afflictis præsto sunt, eorumq; necessitatibus cōsulunt;

hi enim

hi enim tanquam blanda pelle fouent ossa, per quæ pauperes, & egentes rectè significantur; *beatus* enim *qui intelligit super egenum, & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* deniq; pelles tabernaculi tegentes vela Exodi 26. sunt prælati secundùm Greg.21. mor. 16. laborantes in temporalibus, vt subditi vacent spiritualibus. Neque ineptè vt arbitror significare possunt eos, qui caritate Dei impulsi proximorum salutem non sine corporis labore procurant. hi enim dum homines trahere ad meliorem vitā student, & io ea illos tueri, & retinere laborant hortando, orando, caritatis operibus vacando, nouas terras, & regiones quærendo, transmittendo maria. quibus omnibus veluti quadam pelle augent, conseruant, & ornant Dei tabernaculum, id est, Ecclesiam.

DIGRESSIO III.
MORALIS

In illa v.7. *& descendens* (Iesus) *cum illis stetit in loco cāpestri* &c. De SS. Martyr.

1. CONSVEVIT Ecclesia in festo quorundā martyrum, & in peruigilio Omniū Sanctorum hoc Euang. Luc. 6. legere tanquā quid maximè ad Martyrum inuictam patientiā, & constantem tolerantiam eorum explicandam satis aptum. fit autem hic mentio trium beatitudinum, paupertatis, esuriei, denique luctus; nam quod additur de persecutionibus iam dictum fuit non tam beatitudinem esse, quàm summam quandam earum, quę cōsummatum, perfectumq; hominē ostendit, & probat, vt in c.4. diximus n. 40. in Schol. & ibid. Theor.4. n.2. nemo aūt est, qui ignoret quanta paupertatis incommoda tulerarint sancti Dei homines; *Sanctorum quanta paupertas.* quoties rapinā bonorū suorū cum gaudio susceperint, quā multi fame, & siti enecti, vel certè per longam inediā fermè absumpti fuerint; quot lacrymas fuderint præ cælestium gaudiorum desiderio, & pro scelestorum hominum, vel persequentium peccatis; qua tandem fortitudine cacodęmonem, tyrannos, mundum deniq; totū gloriosissimè deuicerint, vt meritò de illis Chrysost. in Iuuentinum, & Maximum Martyres dixerit; *illos* (id est Martyres) *non indignum fuerit & columnas, & scopulos, & turres, & candelabra, & tauros simul appellare, nam Ecclesiam sicut columnæ sustinent, sicut turres muniunt, & sicut scopuli omnes vndarū assultus repulerunt. multā interim ipsi seruantes tranquillitatē, sicut luminaria tenebras impietatis discusserunt, & sicut tauri animi promptitudineq; eadem suaue Christi iugum traxere.* sic Chrysost.

2. *Sanctorum patientia.* Quorum præsertim tam constans, tam valida fuit patientia, vt quò pluribus impeterentur malis, eò fortiores contra aduersarios apparerent. quod obseruauit Theodor. ser. 9. de græcarum affectionum curatione sic scribens; *Martyrum interfectores sunt similes his, qui flammā quidem extinguere petunt, oleum pro aqua instillantes, ardentiorem illam efficiunt, & sicut ignis rubum ardebat, & non consumebat. quin potius sicut lignatoribus siluam cædentibus, multò plures pullulāt propagines à radicibus, quàm sint rami qui inciduntur: ita tunc quoq; pijs compluribus interfectis, multò plures quotidie ad doctrinam Euangelicam accedebant.* Tanta Theodoretus.

A Hinc nō mirū q̄ tantæ sint, Martyres inuictissimi, auctoritatis apud Deum. plurimum n. valent, ita vt nihil sit q̄ orando obtinere nō valeant. Etenim ait Chrysost. lo. cit. *sicut milites vulnera, quæ in prælijs sibi inflicta Regi monstrantes fidenter loquuntur: ita & illi manibus abscissa capita gestantes, & in medium afferentes, quæcumque voluerint apud Regem cælorum impetrare possunt.* 3. *Authoritas apud Deum.*

Et meritò apud Deum tantam obtinent dignitatem, cùm constantissimi testes, & assertores inuicti, diuinæ simul maiestatis, gloriæ, & veritatis fuerint, vt ob id non dubitarint atrocissimos cruciatus perferre, & crudelissimam mortē oppetere. fuerūt n. martyres testes Dei: 4.
B est aūt testis Dei, qui vbiq; nō in tenebris modo, verū in luce ipsa, & corā omniū oculis, id q̄ de Deo nouit, publicè restatur, cū opus est etiā corporis sui opposito, etiam si maxima adeunda sint pericula, licèt in discrimen adducenda sit vita: testis, inquam, Dei is est, qui verbis, & re ipsa, hoc est, operibus Dei bonitatem prædicat, & quod solus ille diuinitatis cultu dignus sit, præter ipsum autem præterea nemo apertè testatur. Et verò cæteros ad eandem pietatem summo animi studio hortatur. tales esse Dei testes, quales descripsi, docuit Christus Act.1.8 Apostolos alloquens: *eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.* idemq; significatur sic Actor. 22.20. *cùm funderetur sanguis Stephani testis tui*, & Apoc. 11. 3. *& dabo duobus testibus meis, & prophetabunt.* Cæterum licèt hoc vocabulum possit pluribus conuenire, excellentiori tamē, ac maiori quadam ratione sanctis Martyribus meritò tribui-
C tur; nam hoc ipsum testimonium etiam sanguinis sui effusione gloriosissimè, & magnificentissimè confirmarunt.

Sanè ij tanquam summi duces mundi vires fregere, deque eo gloriosissimè triumpharunt. 5. *Sancti mundi duces.* huius verò tam præclaræ victoriæ testis paupertas est quam tolerarunt; esuries, quam diu sustinuerunt, & lacrymæ illæ, quæ vbertim ex eorum oculis dum viuerent, emanarunt. hæc n. tria sunt, quæ mundi caput, & quasi iugulū petunt. aduersantur. n. tribus illis, quæ mundo inesse scripsit Ioan. 1. epist. ca.2 16. *omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*, quibus peccatorum summa continetur. Et quidem paupertas vitæ superbiam tollit; esuries, quę ex penuria rerum
D est, concupiscentię oculorum obsistit; lacrymę concupiscentiæ carnis repugnant. Quarè cum Christus nō obscuro argumento indicare vellet, se contra mundum stare, illiq; opponi, iuxta illud Ioa. 15.18. *si mundus vos odit, scitote quoniam me priorem vobis odio habuit*; Proindè hæc tria, quæ mundus abhorret maximè, & auersatur, hic docuit, cæteris omissis beatitudinibus, vt viam ostenderet, qua ad sui perfectam imitationem per mundi contemptum peruenire possimus. hanc ergò viam à Christo ad debellandum mundum eiusque vires debilitandas ostensam, in primis tanquam belli Christiani duces præstantissimi alacriter, & constanter nostræ religionis Martyres iniere.

Iidem tanquam generosa, & fœcunda quædam grana sub terram abdita, innumerā Christianæ religioni, & Christo multitudinem pe- 6.

pererunt; in quos maximè quadrat id quod habet Hoseæ c. 2. 23. de Ecclesiæ multiplicatione; *& sanabo*, inquit Deus, *eam mihi in terra*, q. d. nõ le intra solius Iudeæ angustias continebit Ecclesia, quin per totum sese orbem diffundet, & quasi semen repentè multiplicabitur. existent .n. antistires sapientissimi, orietur inuicta, selectaque SS. Martyrum manus, quæ vbique Euangelij lucem afferet, & Dei nostri gloriam, & sanctissimum Christi nomen etiam Romanis arcibus inseret. & ad rem satis ap positè *seminabo eã*, inquit, vt Martyres præsertim intelligas. nam semen & dispergitur, & in terra conditur, vt multiplicatũ germinet: ita Apostoli, & primi fidei magistri, qui Christianam religionem effuso sanguine cõfirmarunt, è Iudæa profecti prædicauerunt vbiq; *Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis*, quos secuta est posteà validissima, procedente tempore, reliquorum Martyrum purpurata cohors. hi omnes in vrbibus, atque prouincijs vbi Euangelium regni prędicabant, primùm quasi grana quædam terræ mandata ignobiles, abiectique versabãtur; deindè & paupertate, esurie, siti, lacrymis, deniq; laborib. & persecutionibus quasi moriebantur eadẽ grana; sed copiosissim⁹ indè fructus exortus est, & vberrima credẽtiũ seges. Verùm hoc multò præstantius, & vberius fecere martyres, cũ omninò terra obtegerẽtur; hoc est cũ per Martyriũ, & mortẽ tanquã grana quędam mortua caderent in terram: vt illud verissimum esse intelligamus, *nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert*; quod præclarè D. Leo. ser. 1. de Petro & Paulo docuit: *non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur; & semper dominicus ager segete ditiore vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur*. & nos, Christiane lector, nisi tanquam grana moriamur, nunquam neq; alijs, neq; nobis vllũ æternæ salutis fructũ afferem⁹.

7. *Martyrum constantia.*

Cæterũ fuere Martyres maximè Christiana cõstantia insignes, vt proptereà in primis esse omnibus admirationi debeãt; nullis enim tentationum incursibus, nullis tyrãnorum minis, nullis atrocium satellitum ictibus deijci, aut psterni potuere: vt meritò ad eos illustrandos illud Pauli ad Eph. 3. vsurpare possimus: *in charitate radicati & fundati*, quos proindè pręclara illa similitudine annosæ quercus repræsentare aptissimè possis: qua etiam Hieronymus ex Virgilio desumpta vsus est:

Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini boreæ, nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant. it stridor, & altè
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Aethereas, tantum radice in tartara tendit;

Mox vt intelligas talem esse debere boni strenuique viri mentem, subijcit:

Haud secus assiduis hinc, atq; hinc vocibus heros
Tunditur, & magno præsentit pectore curas.
Mens immota manet, lacrymæ voluuntur inanes.

Tales, Christiane, Martyres si tibi finxeris, næ tu verissimè senseris, & tunc aliquo modo poteris eorum videre, & cogitare constantiam.

8. *Victoria.*

Horum tanto illustrior fuit victoria, quãto atrociora fuere supplicia. nam vt sapiẽs quidam quodã Emblemate significauit, qui depictis in tabella quadam varijs musicorum instrumentorum generibus, Cythara, fistula, lyra, Organo, & id genus alijs, adiecit & hoc dictum: *non percussa silet*; vt indicaret quod sicut musices instrumenta muta sunt, & tacita, nec nisi percussa suauem concentum edunt; ita virtus non emicat ac splendet, nec veluti quadam suæ operationis harmonia oblectat animos, nisi persecutionibus quasi depressa, & cõculcata vires suas exerat, alioquin potiùs in tenebris latet; ita SS. Martyres varijs instrumentorũ generibus percussi, mirum quãtum in Dei Ecclesia lumen, & quam suauem concentum excitarunt, demum quantam sibi gloriam compararunt.

Alius non minus eleganti emblemate idem indicabat descripta face deorsum versus inuersa, & inclinata, quæ cùm sensim colliquescat, maiores tamen accipit ad illuminandum vires, quod inscriptus titulus docebat: *vires inclinata resumo*; non aliter sancti Dei homines cum depressi, & conculcati magna tormentorum atrocitate viderentur, suam constantiam, & insigne animi robur tãto illustrius ostendebant. 9.

DIGRESSIO IV.
MORALIS
In v. 11. De tribus beatitudinibus Luc. *Beati pauperes.* &c.

QVARE trium tantum Lucas meminerit beatitudinum, dictum à nobis est præcedenti digressione num. 5. restat nũc vt de his tribus dicamus aliquid. Et primùm quidem de paupertate. Cùm vellet Dominus ad perfectionem suos hortari, & sciret quantum impedimenti præstarent diuitiæ contendentibus eò peruenire, persuadere conatus est paupertatẽ. Quarè Basil. Isa. 2. 7. in illa, *repleta est terra eorum argento, & auro*; sic scribit: *paupertas pædagogus est ad colendam pietatem; contrà diuitiæ ad contumeliã præbent ansam, & iniuriam irrogandã*. & Orat. 14. de diuitijs, & paupertate, præclarè docet quã multa, quamque grauia in hominum vitã proficiscantur occasione diuitiarum: sapienter hæc Basilius; nam etiam Paulus ad Timoth. 6. *cupiditatem vocauit radicem omnium malorum, quam quidam*, inquit, *appetentes, à fide naufragauerunt*. 1.

Paupertatis laus & vtilitas.

Quod Euangelici illius iuuenis satis ostendit exemplum apud Matt. 19. qui accedens interrogauit Dominum; *magister bone, quid boni faciam, vt habeam vitam æternam?* cui Dominus, *si vis ad vitam ingredi, serua mandata*. Tunc adolescens; *Omnia hæc custodiui à iuuentute mea, quid adhuc mihi deest?* at illi Iesus: *si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. cùm audisset autem adolescens verbum, abijt tristis, erat enim habens multas possessiones*. Iam rogo quis non vehementer admiretur iuuenẽ hunc tria illa expugnare potuisse, quæ iuuenes in primis inuadere, & in interitum solent submergere, nimirum, fœdas carnis voluptates, quæ vel Sampsones, vel Dauides, sibi subiecere aliquando; deindè etiam iracundiam, ad quam propensa est illa ætas ob nimium ebullientis sanguinis calorem; ad hæc liberè agendi licentiam, qua solent iuuenes ad pompas, ad fastus, ad conuiuia, ad inutiles amicitias, 2.

citias, & noxias, demum ad innumera alia flagitia præcipites ferri. quis, inquam, non vehementer obstupescat, hæc omnia contempsisse illũ; sic. n. ait, *omnia hæc custodiui à iuuentute mea.* & tamen eundem, cùm contemnendarum diuitiarum mentio facta esset à Christo: vultus colorem mutasse, hæsisse, & paulò pòst tristem & cogitabundum abijsse, vt nec facie mœrorẽ dissimulare potuerit? *abijt*. n. inquit, Matt. *tristis.* tantum potest in hominum animis Auri sacra fames. non iste vnquam homicidium, nõ adulterium, non furtum, non falsum testimonium commiserat, reliqua etiã seruauerat, quæ Deus olim præceperat, à iuuentute sua; nõ potuit tamen diuitiarum cupiditatem compressisse? vt meritò dixerit Christus, *quia diues difficilè intrabit in regnum cælorum, & facilius esse Camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.*

3\. Quod enim viris perfectis dulce est, qui omnia contempserunt, hoc diuitiarum amore implicitis, necdum ad perfectionem aspirantibus amarum est. Aug. in Ps. 43. in ea verba: *adhæsit in terra venter noster*; distinguit os Ecclesię, & ventrem Ecclesiæ; & sanctos quidem, ac perfectos viros os Ecclesiæ affirmat; eos verò qui carnales sunt, vel diuitias adhuc amãt ventrem Ecclesiæ vocat. si enim scribit: *quare dicti sunt venter, nisi quia carnales sunt, vt os Ecclesiæ in sanctis sit, in spiritualibus sit; venter Ecclesiæ in carnalibus sit? itaque os Ecclesiæ eminet, venter absconditus est tanquam mollior. hoc significat quodam loco Scriptura* (Ezech. 3. Apoc. 10.) *vbi quidam dicit se accepisse librum, & liber ipse dulcis erat, inquit, in ore meo, & amarus in ventre meo. quid est hoc? nisi quia præcepta summa, quæ accipiunt spirituales, non accipiunt carnales, & de quibus gaudent spirituales, contristantur carnales? liber iste fratres, quid habet? vende omnia quæ habes, & da pauperibus: quam dulcis est in ora Ecclesiæ, ab omnibus spiritualibus factum est. at verò carnalis cuicumque dixeris, fac hoc, facilius à te tristis recedit* (*sicut ille diues à Domino cui dictum est, vende omnia quæ habes, & da pauperibus*) *quàm facit quod dictum est. quare autem tristis recessit, nisi quia liber ille dulcis est in ore, & in ventre amarus?* &c.

4\. Roget aliquis quomodo Christus occasione huius iuuenis diuitias damnarit, & quod difficilè sit diuitem intrare in regnum cœli, cùm potiùs videatur hinc fieri, posse quẽpiam seruare mandata Dei, & diuitias tamen amare, seu non cõtemnere; tale enim quid fecerat iste, qui præcepta seruauerat à iuuentute sua, cùm diues tamen esset. Respondeo suo loco, si Deus vitam præstiterit, locum hunc excutiemus. Interim fateor Dominũ potuisse exemplo adolescentis huius hortari diuites ad seruanda mãdata, sed placuit arrepta occasione tristitiæ diuitis ostendere difficillimum esse ijs, qui diuites sunt, perfectionis cõsilia complecti, simulque indè voluit declarare quãti periculi sit diuitem esse. hoc enim iudicauit magis ad rem suam facere, id est, tempori magis congruere, & auditoribus expedire.

5\. Profectò D. Paulus scribens 1. ad Timoth. 6. 9. quanti impedimenti ad virtutem sit diuitiarum amor, & periculi, sic explicat: *qui volunt diuites fieri incidunt in tentationẽ, & in laqueũ Diaboli, & desideria multa, & nociua, quæ mergunt hominem in perditionẽ, & interitum; radix enim omniũ malorum est cupiditas: quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.* quomodò verò radix & fons sit omnium malorum, indicat Chrys. ho. 17. contra auaritiam scribẽs, Enumerat. n. prolẽ, quã auaritia mater producit vt ex fructu arborẽ cognoscas: *nonne,* inquit, *diuitiarum gratia rapimus? inimicitias subimus: cõtentiones teximus? ad mortuos vsq; impias quidã extendêre manus, ad parentes, ad fratres. Tolle pecuniarum studium, & omnia mala sublata sunt, conquieuit bellũ, cessauit pugna, hæreses, inimicitiæ. quẽadmodum furentes venti miscent maria, vel arena ipso è fundo excitata: ita cupidi omnia penitus miscẽt. neminem, qui huiusmodi est, amicum nouit. quid amicum dicimus? ne ipsum quidem scit Deum. non aspicis in ferro accinctos prodire titanas? sunt illa figmẽta vesania: at, qui sunt huiusmodi, vera insania furunt. si nudam illorum animam videas non vno, sed mille inuenies præcinctam gladijs: nullum agnoscere, sed æquè furere in omnes,* &c.

Contrà verò Christi paupertas his, & innumeris penè alijs nos expedit malis. Rursum securum quodammodo reddit hominem ab inimicorum insidijs, quod idem D. Chryso. ho. 13. in Acta Apost. docet: *diues enim,* inquit, *nihil aliud esse videtur quàm ciuitas quædam absq; muris in agro sita, & vndiq; insidiantibus exposita. paupertas verò è contrario securum præsidium est, & expugnatu difficilè.* idemq; habet ho. 6. in epist. ad Titum c. 3. *quemadmodum eos, qui nudi fugiunt aduersarium, nemo facilè tenere potest: qui verò vestimentum post se trahit, eum qui facilè apprehendit: eadem ratione & diues, & pauper se habent, nam etiam si pauper capiatur, fugere facillimè potest. Diues verò etiam si non capiatur, suis tamen compedibus irretitur, curis innumeris, & cogitationibus obstrictus.* 6.

Opulentia periculosa, paupertas secura.

Ad hæc alio etiam nomine commendanda est paupertas, quia nos graui pondere exonerat, quod nos ad ima deprimit, & à cęlestibus arcet. Crates Thebanus, vt scribit Hiero. cõtrà Iouin. proiecto in mare nõ paruo auri pondere: *abite:* dixit, *pessum mala cupiditates, ego vos mergã, ne ipse mergar à vobis.* miratur Aug. Ps. 51. cũ nostrũ quilibet naufragium fugiat, sit tamen qui diuitiarum pondus complectatur: *naufragium,* inquit, *fugis, & plumbum amplecteris?* & D. Hiero. ad Exuperantium; *proijce,* inquit, *sarcinam sæculi, nec quæras diuitias, quæ camelorum prauitatibus comparantur. nudus, & leuis ad cælum euola, ne alas virtutum tuarum, auri deprimat pondera.* 7.

Nec verò dubitandũ est diuitias onerare, nã si aliud non haberent, satis essent ad onerandũ curæ, labores, solicitudines, quas secum aduehunt. Prosperũ l. 1. de vita contemplatiua c. 13. audi: *quapropter,* inquit, *ei qui militat Deo fugiendæ sunt ex toto corde diuitiæ, quas qui habent sine labore non quærunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine noxia delectatione nõ possidẽt, sine dolore non perdunt.* Quarè pareamus August. monenti l. de verb. Dom. ser. 25. *patrimonij tui, quo es ligatus, cõpedem in hac vita resolue, vt liber ad cælum possis ascendere. abijce abs te diuitiarum onera: abijce vincula voluntaria.* 8.

Diuitiæ onerosæ.

Rursum aliud etiam bonũ secum affert paupertas, præbet. n. vberẽ segetem, ac materiã ad bona multa præstanda; quod sic præclarè docet 9.

Theod.ser.6.de prouidentia: *diuitias simul & paupertatem tāquam materiam quādam, vel instrumenta à rerum opifice nobis proposita, & oblata esse dicimus; homines verò, ceu fabros quosdam per hæc, aut virtutis simulacrum effingere, aut malitiæ statuā sculpere. Ceterū per diuitias vix aliquis paucula virtutis quædam membra eleganter exsculpet; multi verò paupertate adiuti omnia simul fabricare possent.* sic præclarè Theod. quibus & pluribus etiam alijs tanquā clarissimis argumentis docet, paupertatem diuitijs ad perfectionem consequendam esse longè aptius instrumentum, vt non sit verendum nobis cum Christo Domino pauperes *beatos* appellare.

10. *Paupertas verum cœlestium sitim accendit.* His omnibus accedit ad paupertatis cōmendationē, quod cū diuitiæ inexplebilē quandam caducarū rerū sitim excitēt potiùs, quā expleāt, rerū verò cœlestiū tollāt vt plurimū; paupertas suauē quandā cœlstiū bonorū sitim, hoc est, desideriū accendit, & inflammat. rectè.n.ad pauperē illud Iobi c.39.6.applicare possumus: *tabernacula eius in terra salsuginis*: Etenim si SS. virorū qui fluxa cōtemnunt, & ad cœlestia anhelant, habitationē in terra salsuginis esse dicam⁹, id est, in paupertate, nihil absurdi dixerimus. quod sapiētissimus Greg. simul & sanctissimus in eum locū Iobi sic tradit, *salsugo accendere sitim solet, & quia sancti viri quādiu in huius vitæ tabernaculis degunt, ad supernam patriam desiderij sui quotidianis æstibus accenduntur, in terra salsuginis tabernacula habere perhibentur.*

11. *Diues est coruo similis.* Coruo similem proindè dixerim diuitē, qui vt ille ait; *immoritur studijs, & amore senescit habendi*; de coruo .n. sic legimus Gen. 8.7. coruus egrediebatur, & non reuertebatur; qui.n.diuitijs inhæret, à Deo quidē egressus est per creationem, sed non ad illum reuertitur, quia in rebus istis caducis, veluti in cadauerū putoribus, & stercore conquiescit, neque vllo cœlestium bonorum sensu tangitur. è cōtrario verò pauperem cum columba rectè contulerim, quæ egressa de arca, *cùm non inuenisset, vbi requiesceret pes eius, reuersa est ad eum in arcā*, &c. *extēditq; manū suā, & apprehensam intulit in arcā*: v.9. etenim pauper nō in his fallacibus, & fluxis bonis spes suas collocat, sed eò reuertitur vndè & est.i.ad Christū Dominū, in quo tanquam in arca sunt oēs thesauri sapientiæ & scientiæ Dei, qui ad se venientem obuijs vlnis, & expansis brachijs vltro excipit, & tandem in regnum cœlorum inducit, quod pauperū sanè esse dicitur; *beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnū cœlorū*, diuitū verò quorū pedes requiescunt in cadaueribus, & ossibus mortuorū, dum hinc migrāt, rebus omnibus quas amauerunt spoliati, nō in arcam reuertuntur, sed ad inferna descendunt. ita accidit illi, vt est apud Luc.12.19. qui multis bonis terrenis auctus post lōgum laborem sic cogitabat animæ suæ dicens: *Anima habes multa bona posita in annos plurimos; requiesce, comede, bibe, epulare.* sic ille cogitabat stultè, sed quia in incerto diuitiarum pedem.i. affectum fixerat mox quàm fallaces fuerint eius spes, rei declarauit euentus. audiuit enim sibi à Deo dici; *stulte, hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti cuius erunt?* v.20.

12. *Paupertas Deo diuitem facit.* Sed neq; de illud de paupertatis laudibus detrahendū est, quod dum hominē rebus istis inferioribus priuat, nudumque quodammodò efficit illum, interim verè diuitē in Deū facit, loco.n.luti, quod plenis manibus tenebat, tradit aurū, & gemmas pretiosas. hoc est, loco bonorum vilium, & abiectorum, implet pauperem mundi cōtemptorem cœlestibus diuitijs. quid.n. sunt ista bona si cum cœlestibus comparentur? si lutum dixeris respectu auri, parum dixeris, multo.n. præstantiora sunt, quàm vt vlla earum rerum, quæ hic sunt, comparatione, exprimi possint: candore lucentis margaritę attraheris? cogita maris esse aquam, & in eius finibus antè iacuisse deiectam. rapit animum auri fulgor, & nitor argenti? cogita terram, & cinerem fuisse priùs, & modò esse: placet pretiosa ac serica vestis? at vermium ille cōtextus est. denique si per singula curras, quæ apud nos sunt, nihil te aliud habere in manibus intellige cùm illa tenueris, quā vile lutū vt verissimū sit illud q̄ paulò antè dicebā, nihil horū cū cœlestibus cōferri posse. Excedit .n. illa rerū maiestas, illa amplitudo, illa gloria, regnū illud cœlorū, quod pauperi promittitur, omnem hanc vmbratilē potiùs, quā verā pulchritudinē; vtilissima est igitur iactura terrenarum rerum, & earū despicientia pro paupertate, quæ facit, vt cū ęternis opibus, has mox perituras, cōmutes.

Verùm illud iterū atq; iterū animaduertendum est, regnum cœlorum rapiendum esse, rapientem verò expeditum esse oportet, & vacuas harum rerum manus afferre, quod eleganter Chrysost. vt solet, hom.53 in Ioan. declarat. 13. *Pauper regno cœlorū rapiendo aptior.* *bonum est rapere*, inquit, *non ea, quæ pereunt, sed regnum cœlorum*, &c. *Rapiamus ergò regnum cœlorum: qua rapina non criminis, sed laudis datur*, &c. *dic quæso, plumbo tibi, & auro proposito, quid potiùs raperes, nonne aurum*, &c. *& quomodo poterit quis rapere? inquis. disperge quæ habes. quousque enim seruas illa, rapere nō poteris. propone tibi hominem plenis argento manibus quoad id tenuerit, numquid aurum rapere poterit, nisi priùs id proijciat, & expeditus relinquat? rapientem benè expeditum esse oportet, ne quid eum impediat.* Sic præclarè Chrysost.

Vberrima terra est paupertas, quæ cum fęnore reddit quod seminatum est; in qua si sementem feceris, certus esse debeas, quod centuplicato fructu messurus sis, quod seminasti, 14. *Paupertas terra vberrima.* *centuplicato*, inquit, Hieronymus epist. 26. ad Pammachium, *fœnore Christi promissa redduntur: in tali Isaac quondam agro seuerat*, sic enim de Isaac legimus Gen.26.12. *seuit Isaac in terra illa, & inuenit in ipso anno centuplum.*

Felix & fructuosa negotiatio est, quam pauperes exercent, qua vilia tua vendis, vt Christum emas. quod Nazianzenus vno carmine complexus est. 15. *Pauperum fructuosa negotiatio.*

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.

& Aug. serm. vlt de diuersis, *quid est*, ait, *gloriosius homini, quàm sua vendere, & Christum emere?*

In baculo suo transiuit Iordanem Iacob, & 16.
cum duabus turmis regressus est, non sine magno rerum suarum prouentu; & pauper contemptis omnibus, solo crucis baculo innixus, instar peregrini, præsentis vitæ iter emensus, ad extremum diem iudicij cum duabus regredietur turmis, animi videlicet, & corporis beatitudine diues, & lætus. Verùm quia longius progressa est digresio hæc de paupertate, reli-

te, reli-

te, reliquas duas beatitudines Lucæ in sequentem reijciemus.

DIGRESSIO V.
MORALIS

In ver. 12. *De esurie, & fletu: duabus reliquis Lucæ Beatitudinibus.*

1. ESVRIES, de qua hic Lucas, præsertim corporis intelligitur, sicut illa Matthæi est animi potius, qua de re dictum à nobis est superiùs cap. 4. Schol. num. 23. 24. & hoc cap. 8. num. 35. 36. & 39. de qua in primis notandum est illud, quod Augustin. habet sermone 77. de tempore, vbi agit de ieiunio, & esurie Christi: *arbitror*, inquit, *hanc caussam esse ieiunij, vt quia primus Adam in paradiso constitutus per intemperantiam gulæ gloriam immortalitatis amiserat, eandem immortalitatem secundus Adam CHRISTVS per abstinentiam repararet. & quia contra mandatum Dei gustans de interdicta arbore, peccatum mortis inciderat: nunc secundùm mandatum Domini ieiunans, vitam iustitia mereretur, hoc enim egit saluator, vt eisdem vestigijs, quibus admissa fuerant delicta purgentur, hoc est, quia homo manducando, deliquerat, corrigat abstinendo, vel quia epulando mulierem cognouerat, nunc eandem ieiunando despiciat. Adam enim non nisi intemperantia prouocante Euam cognouit, quamdiu enim in illis mansit temperata parcitas, mansit & impolluta virginitas: & quamdiu ieiunarunt ab interdictis epulis, tamdiu & à pudendis ieiunarunt peccatis. fames enim amica virginitatis est, inimica lasciuiæ; saturitas verò castitatem prodit, nutrit illecebram.* quibus constat ad perfectionem referre plurimum esuriem.

Ieiunij causa.

2. *Ieiuni ventre saginantur mente spiritualibus delicijs.*

Et quamuis sancti Dei homines fame hic conficiantur corporis propter Christum, saginantur tamen à Deo cælestibus illis, & melioribus delicijs: certissimum enim illud, ac stabilissimum semper erit, quòd Psalm 22. 5. affirmat Dauid cum Deo loquens: *parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*; certissimum etiam illud Psal. eodem ver. primo, *Dominus regit me, & nihil mihi deerit* (quod Hieronymus vertit, Dominus pastor meus) *in loco pascua ibi me collocauit, super aquam refectionis educauit me, animam meam conuertit* (Hieronym. animam meam refecit) est autem tanta ac tam suauis Christi refectio, vt meritò exclamare possimus cum eodem Propheta; *quàm magna multitudo dulcedinis tuæ Domine quam abscondisti timentibus te?* ad quam dulcedinem inuitat nos Dominus Matthæi 11. *venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos*; & Matth. 22. *Ecce prandium meum paraui, tauri mei, & altilia occisa sunt, & omnia parata; venite ad nuptias.*

Et SS. Eucharistiæ Sacramento.

Aliter etiam pascit suos esurientes Dominus, nimirum augustissimæ Eucharistiæ pane, qui propter ipsum esurientibus inprimis proponitur in altari, tanquam in coronata, ac regali mensa, cuius figura ac typus quidam erant coronatæ mensæ illæ templi Salomonis. regibus enim paratur hæc mensa, & panis, qui in ea proponitur: *pinguis est namque panis Christi, & præbebit delitias regibus*, & hic sanè panis, propositionis, seu facierum rectius dicitur, quàm ille olim templi. quotidiè enim ante faciem æterni Patris à Christi sacerdotibus non sine thure, & sale offertur; hoc est, nō sine thure orationis, & sale Euangelicæ doctrinæ; nam cùm his duobus constat Missæ sacrificium coniungi. panis hic Sanctus est, non laicus, 1. Reg. 21. 4. sic enim accedentes monet Christi sacerdos, aduersus omnem hæreticorum impietatem: *non habeo laicos panes ad manum, sed tantum panem sanctum.*

3. *Post hæc autem vitâ æterna beatitudine.*

Nihil hic ego de cælestis gloriæ beatitudine loquar, qua tanquam suauissimo pane, & dulcissimo potu satiantur quicumq; hic esurierunt propter Christum. *satiabor*, inquit ille, *cùm apparuerit gloria tua*, &, *torrente voluptatis tuæ potabis eos*. cùm ergò & cælesti consolatione in hac vita, & sanctissimo Christi corpore, & in altera æterna beatitate satientur, qui propter Christum, & iustitiam esuriunt, & sitiunt, quis vnquam explicare satis poterit, quanta sit hominum illorum insania, qui nihil aliud curant, quàm ventrem terrenis his sibi implere? cùm tamen Prouerbior. 23. 3. scriptum sit; *ne desideres de cibis eius* (id est, mundi) *in quo est panis mendacij*; porrò mendacij panem vocat scriptura, qui famem quidem pellere posse videtur: sed nequaquam id præstat quod in speciem pollicetur. sic ille prodigus tandem fassus est, *quanti mercenarij in domo Patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo?* qui etiam cupiebat de siliquis implere ventrem, nec poterat, cùm tamen de his, qui à Christo pascūtur, scriptum sit: *manducauerunt & saturati sunt.* & hæc de esurie, sequitur luctus.

4. *Sapientes luctum, stulti voluptatē quærunt.*

Salomon Ecclesiast. 7. 5. *cor sapientium*, inquit, *vbi tristitia est, & cor stultorum vbi lætitia*; quo discrimine apertè docet, sanctos DEI homines cælesti sapientia illustratos luctui tanquam rei, valdè ad salutem necessariæ tradere se potius, & piis lacrymis: cùm contra mundani homines cælestis sapientiæ expertes gaudium & voluptatem amplectantur, tantùm quæ carni sunt, & corpori amica sectantes. Quare Sanctorum nullus est, qui illud Eccles. 2. 2. non vsurpet, & subindè tanquam rem Christiano valdè necessariam nnn inculcet; *risum reputaui errorem: & gaudio dixi, quid frustra deciperis*; errori enim, & insigni demētiæ tribuendum putant sancti; si quis lacrymis, ac luctui præsentis vitæ gaudia præferat. & hinc est, quod gaudio (per prosopopæiam) ad illud conuersi, dicunt *quid frustra deciperis*. quasi dicant, erras ó gaudium, & insigniter deciperis, dum nobis persuadere te posse confidis, vt à lacrymis abstinentes, nos tibi fidem adhibeamus. quamuis non ignoremus serena te facie & læta fronte conari mortales ad te allicere. vel sensus est; *gaudio dixi; quid frustra deciperis?* erras sanè o gaudium, & vehementer erras, dum polliceris posse te animum hominis pacatum, & contentum reddere, cùm id minimè valeas præstare. nisi malis cùm Lyrano dicere; *quid frustra deciperis?* hoc est, egregiè falleris, dum censes verā felicitatē in deliciis esse sitā. Cùm igitur sancti Dei

hominès longè anteponant gaudio fletum, satis indicāt rem planè necessariam esse fletum, eosque decipi, qui in aliam abiere sententiam, vano se gaudio tradentes, & in magno proindè salutis periculo versari.

5. *Lacrymarū vis & vtilitas.*

Quare meritò Laurentius Iustinianus ligni Vitæ, cap. 9. eandem cùm Sanctis sententiam secutus exclamat: *ô Lacryma humilis, tua est potentia, tuum Regnum; tribunal Iudicis non vereris; amicorum tuorum accusatoribus silentium imponis; non est qui te ad Deum accedere vetet; si sola intres vacua non redibis. quid plura? vincis inuincibilem, ligas omnipotentem, inclinas filium Virginis, aperis cælum, fugas Diabolum.*

6. *Earum duplex causa.*

Est autem duplex Sanctis non insolens, sed amica lacrymarum, ac gemituū ratio vel causa. nam quidam est cælestis lacrymarū imber ab oculis decidens, & animæ nostræ terrā fœcundans, qui proficiscitur ex attenta miseriæ nostræ, & peccatorum consideratione. Est & alter secum aduehens animi serenitatē, & lætitiam, qui nascitur ex desiderio Dei, aut ex Christi recordatione manat, vel beatæ vitæ Contemplatione. hæc duo lacrymarum genera duplici illo irriguo, quod filia Caleb magno studio à patre postulauit, significata esse Greg. l. 3. dial. c. 34. & l. 6. registri, ep. 23. obseruauit. sic .n. Iosu. 15. 18. legimus: *suspirauit Axa, cui Caleb quid habes? inquit: at illa respōdit, da mihi benedictionem. terram australem, & arentem dedisti mihi, iunge & irriguam. dedit itaque ei Caleb irriguum superiùs, & irriguum inferiùs.* quò respiciens Gregor. *irriguum*, inquit, *superiùs accipit anima, cùm sese in lacrymis cælestis regni desiderio affligit; irriguum verò inferiùs accipit, cùm inferni supplicia flendo pertimescit.*

7. *Et duplex genus.*

Idem duplex lacrymarum genus ex diluuio, quod terræ orbem perdidit tempore Noë colligere non absurdè possumus; illud enim ex aquis quidem ortum est, sed quæ, qua ex cælo deciderunt, qua ex fonte abyssi, magnæ supra terram emersere. sic enim Gen. 7. 11. memoriæ proditum est: *cataractæ cæli apertæ sunt*; Item paulò antè: *& rupti sunt fontes abyssi magnæ.* sanè rectè lacrymę diluuio similes sunt, quòd Gregor. alter Nazianzen. de Iustis verba faciens, cōfirmat, dum iustorum lacrymas; *peccati diluuium, & mundi piamentum* vocat. hoc non hominibus vitam aufert, sed donat. quamuis hostibus, id est, peccatis necem inferat, & ardentes inferni flāmas extinguat; animæ verò terram lætam, & vberem reddat: hoc igitur diluuium lacrymarum, quæ ex cælo est, id est, cælestium desiderio, qua ex abysso, hoc est, ex tartari horrore, & peccatorum meditatione oritur.

8. Quæ verò lacrymæ ad primum, quæue ad alterum genus spectent, non est difficilè cognoscere, si singulas consideremus lacrymandi causas. ad primùm ergò lacrymarū genus, hoc est, ad irriguum inferiùs pertinent primum illæ, quæ ex dolore peccatorum, & vehementi cordis cōpunctione nascuntur; quod genus lacrymæ fuerunt Mariæ Magdalenæ, cùm tantā earū vim effudit, vt satis fuerint ad irrigandos Christi Domini pedes. tales fuerūt & D. Petri cùm nimio mortis timore perterritus Christū Dominum abnegauit: moxque egressus foras fleuit amarè. sic & Dauid ex vehementi sensu adulterij, & homicidij, quę commiserat, lacrymis suis stratum suum rigabat.

9. *Quadam oriuntur ex metu inferni.*

De his sic Bern. ser. 16. in Cant. *vt paueo*, inquit, *Gehennam; contremisco à dentibus bestiæ infernalis, à ventre inferi, à rugientibus præparatis ad escam, horreo vermē rodentem, & ignē torrentē, fumū, & vaporem, & sulphur, & spiritū procellarū. horreo tenebras exteriores. quis dabit capiti meo aquam, & oculis meis fontem lacrymarum, vt præueniam fletibus fletum & stridorē dentiū.* sic plorabat vir Sanctus vitæ peccata, quę cōmisisse se timebat, atque adeò pœnas, quæ iusto Dei iudicio peccatores manent. Bone DEVS, toto iste corpore cohorret, qui fortè nihil vnquā commiserat, quod æternas pœnas mereretur: & ego infelix peccator, qui toties Deum meum grauiter offendi, tam multa peccaui, securus sterto, nec quæ me manent pœnas deploro.

Quadam vero ex peccatis.

Eodem pertinet fletus ille qui assumitur ex offensis, & iniuriis quæ Deo irrogantur, ex eiusdem Dei, & proximi amore manantes; sic Paulus Corinthium illum incestuosum adeò defleuit, vt scribat; *ex multa tribulatione, & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas* 2. Corinth. 2. 4. & ad Philipp. 3. *nunc & flens dico, inimicos crucis Christi.* Huc referuntur gementes illi de quibus Ezech. 9. 4. scriptū est, *signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius*, id est, Hierusalem.

10. *Alia ex cōmiseratione.*

Eodem reuocantur, & illæ lacrymæ, quas Christus fudit ex cōmiseratione malorū, quæ imminebant Ierosolymitanæ vrbi; cùm *videns ciuitatem fleuit super illam dicens: quia si cognouisses & tu.* itemq; ad viuos reuocaturus Lazarum, lacrymatus est Mariam flentē miseratus, & Iudæos vnà collacrymantes. sic fleuit & Iob, vt ipse c. 30. 25. testatur: *flebam quondam super eo, qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.* sic Dauid 1. Reg. 30. 4. cùm viris suis, cùm venisset ad ciuitatem Siceleg, & inuenisset eam succensam igni, & vxores, & filias ductas esse captiuas: *leuauerunt*, inquit scriptura, *Dauid & populus qui erat cum eo voces suas, & planxerunt donec deficerent in eis lacrymæ*; vel vt hebraicè habetur, *planxerunt donec nō esset in eis robur ad flendum* sic plangit omnis sanctus Dei, cùm mala aliorum grauia considerat, ex misericordiæ, & cōmiserationis visceribus dicens cum Ierem. Threno. 3. 48. *diuisiones aquarum deduxit oculus noster in contritione filiæ populi mei.*

11. *Alia verò ex consideratione passionis Christi.*

Est & aliud saluberrimum genus flendi, cùm ex Christi Domini nostri cruciatuum, & mortis cogitatione vbertim dulces, & pię lacrymę ex oculis cadunt. sicut Zach. 12. 10. prædictum est; *& effundam super domum Dauid, & super habitatores Hierusalem spiritum gratiæ, & precum: & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt doleri solet in morte primogeniti*; qui locus, licèt à quibusdam exponatur de pœna infidelium Iudæorum, & sit sensus; cùm venero ad iudicium videbunt me, quem oderunt, cuius etiam latus per militem, lancea confoderunt, hoc enim est, & aspicient in me, quem confixerunt ex Apocalyps. primo, & ex pluribus interpretibus; rectè tamen ab aliis

ad rem,

adrem, de qua agimus, detorquetur, non exclusà priori interpretatione; & propterea quoniam id magnum Dei donum est, pollicetur Deus daturū se copiosè Ecclesiæ suæ spiritum Sanctum, spiritum gratiæ & precum, id est, orationis, vt possit sponsi sui Christi sacratissimos cruciatus, opprobria, vulnera, atrocissimam mortem, vbertim manantibus lachrymis deflere.

12. *Si nostra miseria.*

Deniq; ad hoc idem Irriguum inferius referendæ sunt lachrymæ illæ, quibus deploramus vitæ nostræ miserias, & calamitates, quas tanquàm in valle lacrymarum positi subindè patimur. hinc enim fit, vt initio natura ipsa quasi magistra non sine lachrymis, & eiulatu magno in hanc lucem edamur. hinc est vt in eiusdem etiā egressu plangamus. quòd si principium & vitæ finis plena sunt lachrymis, & eiulatu, erit in vitæ medio ridendum? hinc rectè Theodor. Psal. 83. *præsens*, inquit, *vita lacrymarum vallis est, in qua Adam in sudore vultus pane vescitur.*

13. *Quædam etiam ex desiderio vitæ futuræ.*

Sed præter has, quas numerauimus, lacrymas ad irriguum inferius spectantes; sunt aliæ secundi generis non minus piæ, quæ ad irriguum superius pertinent; quando nimirùm ex ardenti in Deum dilectione; quādo ex futuræ beatitatis contemplatione, quando ex Christi Domini nostri amore, recordatione, & vehementer optatæ cum eo coniunctionis desiderio, suauissimus ex oculis imber defluit lacrymarum.

14. Hoc autem est cum hoc vtroq; lacrymarum genere coniunctū, ꝙ maxima cōsequatur illas animi serenitas, & ingens cordis lætitia mox fletū excipiat. Vt enim rectè obseruat Chrys. hō. 6. in Matt. *sicut post vehementes imbres mūdus aer ac purus efficitur: ita etiam lachrymarum pluuias serenitas mentis sequitur, atq; tranquillitas*; quod indicat scriptura 1. Reg. 1. 18. dū de Anna loquitur, effusa enim magna vi lacrymarum, cùm se Deo vnito astrinxisset, *vultus illius non sunt amplius in diuersa mutati*, hoc est, consecuta post lacrymas tranquillitatem, stabile per illam gaudium adepta est, nullo amplius mœrore vultum mutante, ita vt tristem faciem in posterum non præ se ferret. Etenim *secundùm multitudinem dolorum meorū*, inquit vnus ex his, qui multas passim lacrymas effunderat propter Deum, *in corde meo, consolationes tuæ lætificauerunt animam meam*, Psal. 93. vt verissimum sit illud breue dictum Euthymij, Matt. 5. habere luctum *repensum sibi gaudium*. sed præter hunc in præsenti vita diuinæ consolationis sensum, aliud multò præstantissimum sempiternæ vitæ gaudium lugentes sequitur. Etenim *qui seminant in lacrymis, in exultatione metent.*

15. *Vnde & quomodo obtinendū donum lacrymarum.*

Cæterùm cùm tam multæ & variæ sint lacrymarum Sanctarum vtilitates, tam præclara enchomia, desiderabit fortè quispiam scire, atque intelligere, vndè nam, vel à quo obtinēdum sit tam eximium beneficium? in prōptu est responsio, neq; enim difficilis est quæstionis huius inuestigatio. donum Dei lacrymæ sunt: ergò à Deo summis votis postulandæ sunt. *Axa*, ait Gregor. *suspirans à Patre terram irriguam petit: quia à Creatore nostro cum magno desiderio quærenda est lacrymarum gratia.* dic ergò suspirans ac gemens præstanti beneficij desiderio, contende quantum potes non tam voce, quàm mente, non tam clamoribus, quàm humili prece; vrge non incerta, sed fiducia stabili; dic Deo cum Propheta: *anima mea sicut terra sine aqua tibi*; dic vt effundat super te Dominus spiritum gratiæ, & precum, vt aspicias in quem confixerunt, & plangas peccata tua, pro quibus abolendis DOMINVS IESVS tam innumera tormentorum genera pati dignatus est; pete vt præter hoc inferius irriguum, alterum merearis accipere, hoc est, lacrymas præ desiderio cælestis patriæ, & diuini amoris suauitate manentes: nec dubium quin obtenturus sis.

16. *S. Augustini desiderium fundendi lacrymas.*

Hoc est donum illud quod tanto desiderio postulabat Augustin. cuius verba, quia orationem continent satis efficacem ad obtinendum donum lacrymarum, si ad Deum ex animo fundatur, non grauabor hic referre: ait ergò; *da mihi Domine irriguum superiùs, & irriguum inferius, vt sint mihi lacrymæ meæ panis die, ac nocte. præsta mihi hanc gratiam propter te, & propter nomen tuum, vt quoties de te cogito, de te loquor, de te scribo, de te lego, de te confero, toties obortis lacrymis in conspectu tuo copiosè, & dulciter fleam, ita vt efficiantur mihi lacrymæ meæ panis die, ac nocte. Rogo te bone IESV per omnes miserationes tuas, quibus nobis perditis mirabiliter subuenire dignatus es; da mihi gratiam lacrymarum, quam multum desiderat, & appetit anima mea, quia sine dono non possum habere eam, sed per Spiritum S. tuum, qui dura corda peccatorum mollit, & ad fletum compungit.* hactenùs August.

17. *Quales debeāt esse lacrymæ.*

Quoniam igitur hucusque ostendimus primùm lacrymarū necessitatē; deindè etiā duo earum genera esse, ad quæ multiplices flendi causæ reuocantur; posteà vero quæ illas serenitas consequatur; denique breuiter indicauimus à quo petendæ sint. Restat nunc, vt quales esse debeant, paucis ostendamus. debet. n. lacrymarū imber fructuosus esse. nam nisi illum imitetur imbrē, quo cælum irrigat terrā, inutilis est. proptereà .n. tantoperè vtilis est, & expetita pluuia de cælo, vt terra nostra ea irrigata proferat fructus suos; quod si non efficeret, res planè inutilis, ac tristis potiùs haberetur. eodē modo sentiendū est de spirituali pluuia lacrymarū. nam si fructū non affert. i. nisi ita terrā cordis nostri irriget ac fœcundet, vt fructū afferat tēpore suo patientiæ, humilitatis, mansuetudinis, caritatis, prauos animi motus comprimat, & ad Christū Dñm perfectius imitandū iuuet; nequaq̄ in ea acquiescendū est. nec putet quispiā officio suo satisfecisse, sibiq; proindè placeat, ꝙ inter meditandū, legendū, orandum, dulciter lacrymas fundat, hoc solo contentus, sed conetur potius, vt cælesti hac pluuia irrigatus, opera Deo grata producat. *NOTA.*

18. *Lacrymæ imber sunt.*

Quare non sine causa Dauid Psal. 125. 5. de lacrymis sic cecinit: *qui seminant in lacrymis in exultatione metent*: neq; .n. dixit, *qui semināt lacrymas in exultatione metent*; quia aliud sunt lacrymæ, aliud sementis, sicut aliud est pluuia de cęlo; aliud semen, non ergo lacrymæ ipsæ semen sunt, sed salutaris quidam imber semen spargenti necessarius. vt si quis non iacto

semine

semine, nec satis arboribus vllis, pluuia sola contentus sit, non ille triticum, non terræ fruges, non vllos arborum fructus colligeret. Ita lacrymarum imber, nulla facta semente, prorsus inutilis, ac infructuosus est.

19. Seminemus ergò in lacrymis quæ bonorum operum sationi prosint. alioqui valdè verendum est, ne nobis plus illæ damni afferant, quàm vtilitatis; vt .n. ait Apost. ad Hebr. 6. 7. *terra sæpè venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur: accipit benedictionem à Deo. proferens autem spinas, ac tribulos reproba est, & maledicto proxima; cuius consummatio in combustionem*; vbi Apostolus ei terræ minatur, quæ affluente de cælo imbre fructuosa non est; & neque fruges, neq; vtilem herbam fert, sed spinas, sed tribulos, & cætera huiusmodi, quæ terram occupant. hanc verò vocat diuinus Apostolus reprobam, & combustioni proximam. hæc igitur prima sit lacrymarum proprietas.

20. *Quomodo plorandum.* Sed altera quoq; est non minus necessaria, vt qui plorat, piè, & sanctè ploret, hoc est, vt vno verbo dicam, propter Deum ploret. nam quæ maior stultitia excogitari potest, quàm si quis agricola, vel rusticus non vtile aliquod semen spargeret in terram, magno labore à se excultam, sed paleas, & huiusmodi alia noxia potiùs; optaretq; proindè pluuiam. huic similes sunt, qui lacrymis abutuntur ad turpes voluptates assequẽdas, ad falsam religionem dissimulandam, ad conseruandam, fouendamq; prauorum hominum consuetudinem, & ad inflectenda aliorum pectora ad peccatum; *Meretricum lacrymæ.* cuiusmodi sunt lachrymę falsò amantium meretricum, quibus turpes amicos multis lacrymis ita de mente, ac sanitate deturbant, vt discedere ab illis nequaquam posse videantur. hi porrò omnes, & ijs similes ad irrigandas paleas, vel noxias herbas lacrymis vtuntur. nam quid aliud rogo est cato, eiusq; amores, quàm palea, & fœnum? verè enim dixit Isai. 40. cap. *omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos fœni*

21. *Crocodili lacrymæ.* Has sanè si Crocodili lacrymas dixeris, nõ vtiq; errabis. solet Crocodilus vbi hominem interfecit, ac reliqua ferè corporis membra vorauit ad caput accedere, ac suprà illud vbertim flere, quasi pœnitens facti, vehementer indoleat necą datum esse à se hominem, & qui naturam huius animalis non benè tenent, ita planè arbitrantur. verùm nihil minus; nam qui de conditionibus, & naturis animalium philosophantur, affirmant vehementer appetere Crocodilum, quæ intra cranium, atque ossa capitis continentur, quibus cùm præ ossium duritie posse se nequaquam frui videat, naturæ quodam instinctu, copiosu fletu irrigat. habent enim vim quandam molliendi duritiam illam; qua superata fit, vt auidè cibatu illo vesci possit, quo tantopetè delectatur. his similes sentio meretricum earum lacrymas, quæ in peccatis suos amantes diutius detinere volunt. quid aliud enim efficit ille ploratus alicuius mulierculæ, quæ semel occidit hominem peccato consentientem, quam, quo diutiùs in peccato detineat, extinguere, & emollire virilis pectoris robur, vt tandem penitùs, tanquam vorax Carybdis, perdat, atque absumat hominem fictis lacrymis victum.

Sint igitur lacrymę propter Deum, & (quod idem est) propter solida virtutum opera, quæ sola Deo digna sunt, & grata. cor enim contritum, & humiliatum DEVS non despiciet. 22. *Lacrymæ propter Deũ.*
Legere me aliquando memini, visum esse Christum cuidam Religioso viro, qui clauso super se ostio intra cubiculum suum positus præteritæ vitæ scelera multis lacrymis abluebat; videbatur sibi iste cernere Dominum suum, manu aureum calicem gestantem, non alia re, quàm solis, vt posteà audiuit, lacrymis plenum. *Visio Religiosi cuiusdam.*

Tum poscenti caussam, respondisse aiunt Christum, in eo calice, tanquam rem sibi gratissimam, conseruasse Mariæ lacrymas, vt intelligerent peccatores, quantoperè sibi placeant. Vt non mirum sit si Vates ille dicat Deo Psalm. 55. 9. *posuisti lacrymas meas in conspectu tuo*, vtiq; tanquam preciosissimum thesaurum illas & asseruat, & tanquam rem gratissimam ob oculos semper habet, vt solemus quibus delectamur, vel quos diligimus in oculis habere.

Tali lacrymarum imbre abundabat Dauid, cùm vbertim lacrymans de se ipse testatur, 23. *Lacrymæ Dauidis.*
Psal. 41. 4. 5. *fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidiè vbi est Deus tuus, hæc recordatus sum, & effudi in me animam meam, quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque in domum Dei.* quasi dicat, pro panibus & cibis fuerunt mihi lacrymæ meæ, dum mihi obiicitur ab hostibus meis quotidiè, vbi est Deus tuus, de quo te iactabas; cùm diceres, *non timebo mala, quoniam tu mecum es*? Eccè qualiter tecum non est, nam alioqui te in exilio tandiu non desereret. quibus ego tantis in angoribus positus, non aliter respondebam, quàm vt animam per lacrymam quasi ab oculis effunderem, & de lacrymis quoddam flumen mihi pararem, quod pertingeret ad locum tabernaculi admirabilis, vsque ad domum Dei. quod si sciscìteris quod quæso est hoc respondendi genus, obiicientibus *vbi est Deus tuus*? quomodo hoc ad rem facit? multum sanè diceret Dauid, nam per lacrymarum flumen tanquam prospera nauigatione vsus ad Deum meum peruenire, me posse confido, eò enim perducunt lacrymæ; etenim ad Deum ascendunt, ad quem si peruenero, omnis illicò cessabit mœror, & copiosa affluã lætitia, quam nullus à me amplius tollere poterit.

Postremò, vt finem huic Digressioni imponamus, tertiam aliam proprietatem tribui lacrymis animaduerto in Scripturis, nam Ecclesiast. 35. 17. sic legimus: *non despiciet Deus preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitus. nonnè lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas? à maxilla enim ascendunt vsque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis.* vbi tribuit Spiritus Sanctus lacrymis eorum, qui à potentioribus opprimuntur, nempè pauperum, pupillorũ, viduarum, quorũ peculiarem curam sibi Dominus DEVS assumpsit, tacitam quandã loquelam, quam benè Deus agnoscat; 24. *Lacrymæ loquelam habent.*

& verò

Lacrymæ in quo imbri dissimiles.

& verò licèt descendant per maxillas lachrymæ, ad Deum tamen velocissimè ascendunt: A
& iram à Deo, & vltionem in caput opprimentium prouocãt. in quo dissimilis est lacrymarum imber naturali pluuiæ. neq; enim pluuia dum fit, in sublime attollitur; at mistæ cũ gemitu lacrymæ, quamuis descendere videantur in flentis sinum, atque adeò in terram cadere, simul tamen leuissimè ascendunt, non in cælum modò, sed cuncta penetrantes cælorum arcana, Dei ipsius thronum adeunt & sicut solares radij terræ vapores, qui prius deciderant, post pluuiam in altum euehunt; ita oppressorum lacrymas caritatis suæ calore clementissimus Deus excitat, & attollit ad se. Sanè in hoc conuenit vterque imber lacrymarum, videlicet, & naturæ; quod quemadmodũ B
vapores in altum à terra sublati coguntur in nubes, & tandem soluuntur in pluuiam, rursumque in terram decidunt; ita lacrymæ, quæ prius in cælum ascenderunt, mox recidunt, nõ contra afflictos, & ipsos præ angustiis plorantes; sed contra deducentem eas, hoc est, contra eum qui sua crudelitate, & iniuria, & auaritia lacrymas illas excutit, ac defluere facit; & hoc est quòd ait Sapiens: *& exclamatio eius super deducentem eas*; lacrymæ etenim viduæ, & iniustè oppressorum, vehementes quidam clamores sunt, & veluti linguæ, per quas iusti in cælum exclamare dicuntur. Quare cauendum est ijs qui iustos contristant, & lædunt, ne in manus DEI viuentis incidant. qui dignas de illis pœnas exactissimè exposcet; experientur enim hi æternum, sine miseratione, iudicium. C

In quo etiã similes.

CAPVT IX.

CENTVRIONIS PVERVM A PARALYSI CVRAT.

A. 8. 5. C. 7. 1.

C. 1. CVM *autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum.*
2. *Centurionis autem cuiusdam seruus malè habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus.*
3. *Et cùm audisset de* IESV, *misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum, vt veniret, & saluaret seruum eius,* A. *dicens: Puer meus iacet in domo Paralyticus & malè torquetur.*
4. C. *At illi cùm venissent ad Iesum, rogabant eum solicitè, dicentes ei: quia dignus est, vt hoc illi præstet.*
5. *Diligit enim gentem nostram, & Synagogam ipse ædificauit nobis.*
6. A. *Et ait Iesus: ego veniam & curabo eum.* (*Et*) C *ibat cum illis.*
7. *Et cùm iam non longè esset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari, non enim sum dignus, vt sub tectum meum intres*
8. *Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt venirem ad te, sed dic verbo, & sanabitur puer meus.*
9. *Nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alij veni, & venit: & seruo meo fac hoc, & facit.*
10. *Quo audito Iesus miratus est: & conuersus sequentibus se turbis, dixit: amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inueni.* B
11. A. *Dico autem vobis quod multi, ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac & Iacob in regno cælorum.*
12. *Filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus, & stridor dentium.*
13. *Et dixit Iesus Centurioni: vade, & sicut credidisti, fiat tibi. & sanatus est puer in illa hora.*
14. C. *Et reuersi, qui missi fuerant domũ, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.*

C

SCHOLIA.

C. 1. C*VM autem implesset*] cùm plebi quidquid voluit libere, inquit Lucas, dixisset, & ea omnia in aures plebis distillasset, quæ loqui voluit, & quidem stans in loco campestri, ingressus tandem Capharnaum, doctrinam miraculo confirmauit. 1.

2. *Centurionis*] ex Eusebio, erat iste militibus Romanis præfectus.

Cuiusdam] quoniam multi erant Centuriones, propterea *cuiusdam* dixit Chrysost. vt refert. Emman. in c. 8 Mat. n. 24. iste primus fructus ex gentib.

Seruus] Matt. *puerum* vocat, sed pueri in Scriptura etiam serui dicuntur: & Gr. παῖς vtrumque significat.

Erat moriturus] Ambros. scil. nisi fuisset sanatus à Christo, Interl. nisi fid precantis Deum, & miserentis Christi pietate fuisset vitæ redditus. Sed D
cùm græcè ἤμελλε τελευτᾶν habeatur, quod alias vertit, *incipiebat mori*, scil. agebat animam morti proximus, non videtur esse sensus literæ ille D. Ambros & Gloss. Interl.

Pretiosus]. i. in pretio habitus; alij carus, græcè ἔντιμος, quòd rectius vertitur, in pretio habitus: 2.
plurimi namq; illum faciebat Centurio, non quidẽ ex auaritia, sed ex dilectione, & caritate. Itaq; vox græca, *æstimationem*, non dilectionem significat. Verùm cũ æstimatio hæc sequuta fuerit ex caritate, & dilectione, ideò consequenter dici potest etiã carus fuisse, & hoc etiã cõtineri voce pretiosi.

3. *Et cùm audisset de Iesu*]. i. audiens Christũ venisse Capharnaũ, seq; indignũ iudicans, quòd gentilis esset, vt ad eũ per se accederet, *misit Seniores*, &c.
Hinc soluitur obiectio, cui locum fecit Matth. 3.
cùm scripsit Centurionem accessisse ad Iesum. cui occurrit August. lib. 2 de consen. Euang. c. 20. per alios accessisse, non per se. Glossa, *diuina*, inquit,

proni-

prouidentia factum est, vt mitterentur Seniores, eisque præsentibus sanaretur seruus vt inexcusabiles sint, si credere noluerint. Verùm Chrysost. ait: homil. 27. in Matth. credibile esse, illum voluisse ire ad Christum, sed retractum à Iudæis, promittentibus se Christum ducturum. sed cùm inferius dicatur ver. 8. *propter quod & meipsum non sum arbitratus, vt venirem ad te,* liquet, quod ipsemet initio noluerit ire, ex humilitate, & fide. vide numerum 19.

Centurionis humilitas.

4. *Rogans eum vt veniret*] quomodo vt veniret, si eùm non longè esset à Domo, misit qui dicerent: *Domine, noli vexari, non enim sum dignus, vt sub tectum meum intres,* quod ver. 7. habetur? Respondeo, ille quidem solum repræsentauerat serui necessitatem, vt ait Matt. *Domine puer meus iacet in domo paralyticus:* hæc enim erat ægritudo, quam Lucas non exprimit; At Iudæi qui missi fuerant addiderunt, *vt veniret*, quod ille non dixerat.

5. *Paralyticus peccatoris typus.*

Paralyticus hic peccatorem significat, propter sex istas conditiones, quæ illi inerant: erat puer, seruus, iacebat paralyticus, malè torquebatur, & secundùm Lucam, moriturus erat. Peccator, puer est, nam ob momentanea perdit æterna; vsquequo paruuli diligunt infantiam? Est seruus suarum cupiditatum, mundi, carnis, Dæmonis, peccatis, vt catena circumdatur. Tertiò iacet in terra in cœno voluptatum in peccatorum stercore, non respicit, vt iustus cælum, sic enim de impiis dicitur Daniel. 13. 9. *euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos vt non viderent cælum, nec recordarentur iudiciorum iustorum.* Quartò est paralyticus, nam, vt inquit Aristot. incontinens similis est paralytico, sentit enim peccator aliam legem in membris repugnantem legi mentis, ita vt non obediat illi, sicut paralyticus membra nequit mouere & & attollere. Est enim quasi immobilis, stupidus, insensibilis circa ea quæ Dei sunt, & animæ salutem. Quintò torquetur ob curas superfluas, superbia, impatientia, auaritia tanquam atrocissimis tyrannis vexatur, acrioribus conscientiæ stimulis agitur. Denique similis est viro nefario, qui in carcerem est coniectus, & ad vltimum supplicium damnatus, moxque ad mortem rapiendus est. sed non desperet peccator, nam pretiosus est Christo, resipiscat, & sanabitur, & viuet.

4. *Solicitè*] Gr. σπουδαίως studiosè, sedulò. quia dignus est] vox, quia causalem sensuum continet. Reddunt enim caussam, cur quod obtinere contendebant fieri deberet à Christo, vt scilicet veniret, & sanaret. hoc enim significat illud *hoc*.

5. *Diligit enim*] cur dignus sit cui beneficium hoc præstetur, causa prima est, quod diligeret Iudæos, atque adeo erga illos dilectionis signa ostenderat: hoc enim insinuat verbum, diligit nimirum dilectionem effectu externo declaratam. Hac ipsa ratione reddunt item causam, cur tam studiosè pro eo ipsi rogent Christum.

6. *Centurio Ethnicus.*

Gentem nostram] his indicant gentilem fuisse Centurionem, non Iudæum; quod tamen Hilar. sensit, dum ait: *non erat tribunus iste de gentibus, & quomodo in Israel fides talis non est reperta, cùm qui crederet esset Israelita?* nomine *tribuni* Centurionem intelligit. At Ethicum fuisse hæc verba ostendunt; *diligit gentem nostram*, quasi ipse alterius esset gentis; simulque eadem verba ostendunt Christum secundùm carnem Iudæum fuisse. Idem ostendunt alia illa verba, *multi* (gentiles huic similes) *ab Oriente & Occidente venient, & recumbent,* &c. *filij autem regni*, id est, Iudæi, *ejicientur*, & æt. Itemque illa *non inueni tantam fidem in Israel.* id est, inter Iudæos, quantam in hoc Ethnico.

Centurionis pietas & religio.

A *Synagogam ipse ædificauit*] id est, suis sumptibus ædificari fecit; est autem hæc altera causa, cur dignus sit Centurio, cui conferatur beneficium eiusmodi. Ostendit enim se ædificando Synagogam, non modò in Iudæos benè affectum, sed religiosum etiam & pium erga Deum Israel. Chrysost. homil. 27. in Matth. de Senioribus istis sic scribit: *vides singularem Iudæorum dementiam; dicunt enim dignum esse cui gratiam tribuat. nam cùm magis ad humilitatem, facilitatemque Iesu confugere deberent, dignitatem Centurionis proferunt; nec ipsa tamen vnde ostendenda esset scientes. dignum esse dicentes, nec quare dignus esset prospicientes.* sic Chrysost. nec mirum id, quia agebant cum Christo more humano, ac si purus esset homo, ideò ad hæc humana, & minora argumenta confugiunt.

6. A. *Ego veniam & curabo eum*] Christus potius Centurionis fidem, quàm Seniorum argumēta respiciens, statim assensum præbuit postulationi. Petierant illi, vt veniret, & sanaret. Respondet, *ego veniam & curabo.* Quo dicto profectus est cum illis: sic enim ait Lucas: *Iesus autem ibat cum illis.*

B Ambros. inquit, poterat absens curare, sed formam humilitatis dare voluit Ad reguli filium noluit ire *ne videretur magis* diuitias detulisse, venit ad Centurionis famulum, *ne conditionem seruilem despexisse videretur* Adde & quod accedendo voluerit Centurioni, exercendæ fidei materiam, offerre, atque adeò sic manifestare Iudæis hominis gentilis fidem, vt vel ita rubor, ac confusio illis iniiceretur, quod nondum crederent. 7.

Quare rectè D. Chrysost. affirmat Dominum pollicitum fuisse se domum Centurionis profecturum, vt quanta sit fides illius perdisceremus. 8. *Fides.*

C Nisi enim ita fecisset, sed illicò puerum sanasset, sincera, seruensque Centurionis fides ignota nobis fuisset: Nam vt auctor imperfec hom. 22. notat. nisi Christus dixisset, *veniam, & sanabo eum,* nunquam Centurio respondisset, *non sum dignus:* hoc enim consilio & Cananæa clamante: *filia mea malè à Dæmonio vexatur*, respondit, *non est bonū tollere panem filiorum, & dare canibus*, vt illi præberet ansam respondendi, *etiam Domine, nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorum suorum.*

7. C. *Et cùm iam non longè esset*] Intelligere debemus nuntiasse aliquos Centurioni, aduentare Christum antequam eò accederet. Hoc ille accepto nuntio, eùm non longè esset Dominus misit illicò amicos, vel domesticos ex Iudæis, vt verosimile est, qui suo nomine sequentia verba dicerēt.

D neque enim audebat ille per se ad eum accedere, tanquam gentilis. *Verecundia.*

Domine] Deum, ac Dominum omnium confitetur. Neque enim honoris tantum caussa sic nominauit. *Noli vexari*] Confitetur & hominem: vexari enim, id est, veniendo defatigari, ac laborare hominis est, magna planè fides. Et quæ viro etiam Christiano ruborem afferat. 9.

Non enim sum dignus, vt sub tectum meum, &c.] caussa significat, cur domo Christum excipere recusaret. non enim dignus sum inquit; quo verbo humilitatem suam profitetur, & maiestatem in Christo latentem agnoscit, quasi dicat, cùm sis Dominus omnium, non sum ipse seruus tuus dignus, qui te domo excipiam, in qua peccatis obnoxius, & commaculatus habito. *Humilitas*

8. *Propter quod & meipsum*] sensus est, secundùm Cardinal. Tolet. quasi dicat, qua ratione dignus non sum, vt intres sub tectum meum, nimirū, quia Dominus omnium es, ac Deus verus, eadem arbitratus sum me indignum, vt per memetipsum

ad te

A ad te accederem, tuam enim maiestatem reueritus sum, tua me præsentia indignum iudicaui. Itaque propter quod, Gr. *sic* oon ad præcedentem sententiam, sed ad illam, qua dixerat: *Domine, noli vexari*, id est, qua Deum vocauerat, referendū est. *Et*, verò pro, *etiam* sumitur.

10. *Sed dic verbo*] q.d. satis est si solo verbo iubeas, potes namque etiam imperando saoare, quamuis absens: Non ergò est cur hunc laborem assumas, vt ad indignum venias. Dum verò, *dic*, ait, id est, impera, non autem deprecare Deum, significat iterū se Deum illū credere. Est autem dic deprecantis, oro, vt iubeas.

11. Obserua non requisiuisse verbum tanquam necessarium Christo ad sanandum; non erat satis esse voluotatem; sed voluit declarare quàm posset Christus facilè sanitatem cōferre, dummodò vellet, quamuis domum noo ingredererur: simulq́ue fassus est interim omnibus illum imperari posse B pro arbitrio, ac nutu.

12. *Certissimū diuinitatis argumētum quod.* Iterùm obseruandum non inde duntaxat, quod quispiam verbo, vel iussu miraculum edit, effici vt sit Deus: potest enim id homo tradita à Deo potestate. verùm illud est certissimum diuinitatis argumentum, si quis verbo imperandi, tanquam Dominus & ex indita sibi, ac propria potestate miraculum facere queat. Atqui hoc est confessus de Christo centurio. nam & Dominum illum vocauit, & petijt, non quidem, vt Deum rogaret, sed, vt imperaret ipse, & iuberet fieri miraculū: Certus quod si id faceret, iuberetq́; statim fieret, quicquid vellet: quod est profiteri eū babere potestatem pro voluntate, in qua situm erat miraculum facere, cùm vellet. verùm hoc ita esse, vt dicimus, si alia deessent argumenta, certè sequentia verba clarissimè ostenderent.

13. *Communicans Christū suscipit.* C Origenes (antequam ad sequentem versum explanandum accedamus) inquit; *quando corpus Domini manducas, tunc Dominus sub tectum tuum ingreditur. Tu ergò dic: Domine non sum dignus:* Et quidem rectè hoc Origenes: nam quantum io nobis, & ex vobis est, tanto hospite dignos nos non esse protestamur; gratia ipsius esse agnoscimus, ac munere, quod velit nos accedere; qua in re, & fidei confessione, & humilitate similes nos Centurioni exhibemus. licèt non sit similitudo in caussa: nam nos dicimus hæc, vt disponamus nos tanto melius ad illum recipiendū pro animę salute. At Centurio recusauit aduentū Christi, qui erat vt sanaret puerū corporis morbo grauiter ægrotantem. Iterum cùm nos non esse dignos fatemur, vt recipiamus Christi corpus, de dignitate rei loquimur, non de dignitate præparationis saltem necessariæ.

9. *Nam & ego*] pro, *etenim ego sub potestate constitutus*] habens alium Dominum. præclarum simplicis hominis argumentum à minori ait Gagnæ. D ego, inquit, homo sum, vti alterius potestati obnoxius, ita subiectos habēs mihi milites, qui quidquid dixero, statim exequantur: tantò magis tu Deus, qui vniuersa solo verbo creasti, puerū meum nullius adminiculo, solo verbo tuo sanare potes.

14. *Admiratio ex ignorantia procedit.* 10. *Miratus est*] Admiratio ex ignorantia est caussarum, quomodo ergò inquiet aliquis, Christus mirari potuit, qui nō solùm fidem Centurionis prius nouerat: sed etiam in eo effecerat? huic obiectioni respōdet August. epist. 101. ad Euod. admirationē non semper ex ignoratione caussæ proficisci, sed interdum cùm res vsitata non est; sed

Christi admiratio qualis. rara, & singularis, hoc posteriore modo non priore Christo admirationem tribui, quod videlicet in populo Israelis talis non esset fides visa. Ceterùm subdit August. hanc admirationem esse laudem quandam fidei Centurionis. verùm l. contra

A aduersarium legis, c.7. hāc admirationem distinguit à laude, & de Genesi contra Manich. cap. 8. ait, Christum admirationis ootam habuisse, quamuis citra animi perturbationem; habere autem nunc voluit, vt doceret nos admirandam esse Centurioois fidem. Ex his autem, quæ ex August. retulimus, tria eliciuntur: primùm, aliud esse admirationem, aliud laudem, Christum verò admirando laudasse; alterum, Christi admirationem fuisse sine animi perturbatione, vt nos doceret, dignā esse Centurionis fidem, quam admiraremur maximè. Postremò ootam esse in Christo, non quod latuerit enim talis fides, &c. nec tantùm, quia rara in homine gentili, & insignis, sed etiam quia insolita, & noua, quam ne in Israele quidē expertus fuerit. licèt enim Christus scientia illa beata, & infusa proficere non posset, per experimentalem tamen poterat: quod enim prius sciebat, experiebatur B per sensus nouo sciendi modo. quod significat Lucas, cùm c.7. ait, quo audito Iesus miratus est: indicat enim experimētalem scientiam: Ex hac igitur parte: nimirum ex experimentali scientia admiratio profecta est. Sic videtur D. Thom. 3. p. q. 15. a. 8. interpretari, & Christi admirationē declarare; itaq; duo continebat hæc Christi admiratio, primùm in intellectu cognitionē rei magnę, insolitæ, etiam in Israelitica gente. deindè in affectu complacentiam quandam & desiderium laudandi tantam in hoc homine fidem, hinc profecta est laus; sic Sua. 3. p q. 15. in ar. 8. non fuit autem admiratiò hęc coniuncta cum desiderio sciendi caussam per experimentalem etiam ipsam scientiam. Nam fides, quæ erat caussa horum affectuum in centurione non poterat sub sensuum experimentum cadere.

C *Nec in Israel*] Emphasim habet, est enim græcè, ne in Israel quidem. *Fidem*] Nota, fidem oon significare solam fiduciam; sic item apud Matth. c. 9. 28. *Inueni*] scilicet ex quo cœpi prædicare, & miracula facere, expertus non sum. 15.

11. A. *Dico autem vobis*] q.d. quare prædico vobis, quod multi ad exemplum istius, in quo gentiū fides præfiguratur, *venient*] ad fidem nimirum, sic interl. *Multi*] August. de verb. Dom. *non dicit omnes*. Origenes, quem citat Emma. in Matt. 8. *electi*, inquit, *per singulas generationes pauci: simul verò congregati multi.*

Ab Oriente & Occidente venient] nimirum ex omni gente. sic Interl. a. August. de verb. Domini, *istis*, inquit, *duabus partibus, totus orbis designatur. Et recumbent*] scil. ad mensam. solet enim regnum cælorum per conuiuium significari. non solebant gentiles cum Iudæis discūbere, nec licebit. propterea docet Christus io regno cælorum etiā gen- D tiles discubituros cum Patriarchis Abrahā, Isaac, Iacob, immò & Iudæis ipsos anteponendos. Hos tres nominat tanquam principes, fundatoresq́ue generis Iudęorum. Ait Gagn. siue hic regnum cælorum Euangelium intelligatur, quod reiicientibus Iudæis à gentibus est receptum: siue ipsa cælestis gloria, vtrumque verum. sed similitudo conuiuij, recubitus cum Abraham, &c. significat hic sumi regnum pro cælesti gloria, quæ tenebris etiam exterioribus opponitur.

12. *Filij autem regni*] quibus regnum peculiariter promissum; vel regno destinati, vel, vt ait Chrysost. in hom. quibus regnum erat præparatū. vide quod huc facit Luc. 13 à 15. ad 30. versum. *Ejicientur à facie Domini*. sic Interl.

In tenebras exteriores] De his consule Theoriam 16.
1. Hierony. inquit, *ejicientur in tenebras exteriores, expulsi foras à Domino*. dicuntur autem *exteriores*, *Tenebræ exteriores vnde dicantur.*
secundùm Emmanuel. in Matt. c. 8. quod extra regnum; vel à luce longè sunt; vel secundùm alios,

ponitur comparatiuus pro superlatiuo q. extremæ vel eatimæ, & quia ab ipso Deo longissimè absunt, & quia ab ipsa corporali luce semotissimæ sunt, quasi obscurissimæ & profundissimæ, priuantes, & spirituali & corporali luce. vnde autem desumpta sit hæc translatio, vt inferni carcer dicatur tenebræ exteriores, dicemus io citata Theor. 1.

17. *Fletus & stridor dentium quid.* *Ibi erit fletus, & stridor dentium*] vel maxima scil. tormentorum vis, vt tam fletus, quam stridor eandem rem figoificent. vtrumque enim qui vehementissimè torquentur facere solent, flere nimirum, deotibus stridere: vel certè per fletum, dolorem, per *stridorem dentium*, horrorem summum significari dicas. Bernar. ser. 8. io Psal. qui habitat, significat, stridorem in damnatis prouenturum ob vermem qui non moritur. at Dious Prosper lib. primo de vita contempl. cap. 12. ex dolore nasciturum scribit, dum ait, *fletus, & stridor dentium*, acerrimos dolores osteadunt. Chrysost. epist. 1. ad Theodorum Lapsum: profectò, inquit, frendemus dentibus propter labores, & cruciatus illos incredibiles. Raba. Matth. 8. intelligit, stridore dentium significari indignatiooem damnatorum tum cootra Deum, tum contra se ipsos, serò iam sibi irascentium, quod tam pertinaci improbitate deliqueriot. ex Galeno in prognosti. Hippocratis comment. 1. 27. si stridor dentium cum ardore febris coniungatur in ægro, iosaoiam sigoificat, ac mortem. Quantum igitur furoris, quantumq; supplicium æternæ mortis iodicat io mediis flammis stridere dentibus?

18. *Non gloriãdum Christiano nomine.* Perpende obsecro Lector, noo esse gloriandum Christiano, dumtaxat oomioe, nisi etiam gratus sis Deo, & virtutes ac mandata sequaris, & in eis perseueres, alioquio etiam filij regni io tenebras eijcientur eateriores; oon est acceptio persooarum apud Dominum. qui plura acceperunt, & maiora, grauius inde punientur, quod rectè Hierem. 22. 24. significauit Deus: *viuo ego dicit Dominus, quia si fuerit Iechonias filius Ioacim regis Iuda annulus in manu dextera mea, inde euellam eũ.* cum timore igitur, & tremore salutem oostram operemur.

19. 13. A. *Et dixit Iesus Centurioni, vade*] Ex Luca discimus hæc non ipsimet Centuriooi tanquam coram præsenti dictã esse, sed illi quidem, verùm per amicos: quemadmodum per eosdem dicta sunt illa: *Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum*, &c, *propter quod nõ sum me ipsum dignum arbitratus*, &c. quamuis verò *vade*, sigoificare videatur Centurionem domo egressum, quod verosimile est, noo tamen hioc fit ad Christum accessisse, sed destinato, ac certo quodam loco substitisse missis amicis ad Christum. Idcircò Dominus iussit illi, *vade*, id est, reuertere io domum, & sanum puerum offendes, sicut credidisti. Possumus etiã affirmare, quod valdè credibile videtur, Ceoturionem cùm iam Dominus ad certũ locum propè eius domum venisset, egressum domo, & prostrasse se ad eius pedes, ac dixisse, *Domine non sum dignus* &c. quomodo etiam verum est, quòd dicit Matth. ipsum ad Dominum accessisse, licèt non initio: verum itẽ & quod Lucas ait, misisse alios. primùm enim misit Seniores dicentes: *Domine puer meus*, &c. deindè cùm noo longè à domo esset Dominus, misit alios ea Luca. Tandem cùm iam forib. appropioquaret, accessit ipse, vt dicit Mat. & tacuit Lucas, sicut & illa verba omisit: *vade* &c. quia non meminerat aduentus eius. & cùm hac expositione benè quadrat, voa, *vade*, tanquã enim præsenti videtur dicta. sic etiã Barr. c. 4. l. 8. sensit, sed quicquid sit, Christus non distulit sanitatem. oam his verbis prolatis: *vade, & sicut credisti* &c. sanum effectum fuisse puerum Matth. oon obscurè significat; subdit enim, *& sanatus est puer in illa hora*, & posteà, vt inquit Lucas, reuersi qui missi fueraot, simul cum Ceoturione, videlicet, iouenerunt domi seruum, qui languerat, sanum.

Augustin. lib. 1. qq. Euang. c. 18. sic scribit, *quod & puerum Centurionis, & filiam Cananææ mulieris non veniẽs ad domos eorum, saluat; significat gentes, ad quas non venit, saluas fore per verbum suum. quod ipsis rogantibus filij sanantur, intelligenda est Ecclesiæ persona, quæ sibi est & mater & filij: nã simul omnes, quibus constat Ecclesia, mater dicuntur, singuli autem ipsi filij appellantur.* Sic August. 20. *Seruus Centurionis, & filia Chananææ ab absente Christo sanati, typus Gentilium.*

THEORIA PRIMA

De tenebris exterioribus in ver. 12.

HARVM tenebrarum solus Matth. meminit tribus locis c. 8. hic, & 22. & 25. 1. *Tenebræ exteriores quid.*
Omnes ferè conueniunt per has tenebras, infernum esse intelligendum, licèt Orig. in Mat. quem Maldoo. citat in cap. 8. Matth. ver. 12. purgatorium interpretetur, quod extra inferoum sit. Cur autem nomine *tenebrarum* exteriorum significetur inferous, variæ afferuntur caussæ.

D. Hierony. in comment. & D. Aug. epist. ad Honora. 120. cap. 22. & Ambros. in Lucam li. 7. intelligũt priuationem veri luminis Dei, vt idem sit damnatos mitti in tenebras, quod à vero lumine separari. 2.

Et quidem Augustin. vult *tenebras exteriores* ipsos Dæmones, externas verò ipsos infideles, qui sunt in hac vita à vera luce Dei auersos, esse. Hos ergò qui hic inter tenebras externas nomerati sunt, mittendos ait, in tenebras exteriores, quia coniungendi sunt in pœna, & supplicio Dæmonibus; Psalm. verò 6. cæcitatem mentis tenebras vocat, quæ tanta erit damnatis, vt sanari non possit: vndè & exteriores vel extremas teoebras vult dici ad differentiam tenebrarum exterarum hominum impiorum in hac vita, qui traditi sunt in reprobum sensum, vt *mitti in tenebras exteras*, sit tradi in reprobum sensum, atque adeo in cæcitatem mentis eiusmodi: mitti verò in tenebras exteriores, sit penitus fieri extra Deum sine spe correctionis, id quod est in damnatis. 3.

Cæterùm verissimum est mentis cæcitatem non defuturam damnatis, & carituros etiam illos diuino, spiritualique lumine; at non propterea negandum est, etiam hunc locum de tenebris corporalibus intelligi, non tantum de spiritualibus. quòd & Iudas in sua canonica affirmasse videtur, dum ait: *Angelos qui non seruauerunt suum principatum; sed reliquerunt suum domicilium, ad iudicium magna diei vinculis æternis sub caligine reseruauit.* 4.

Quomodo inferni tenebras exteriores volont nonnulli dici pro extremis, vt more Græcorum comparatiuus ponatur pro superlatiuo; sic Petrus Thyræus de glorio. Christi appar. capite vigesimosexto, numero quinquagesimo sexto, quæ opinio probabilis est, dicuntur ergò extremæ, vel extimæ, non modò quia ab ipso Deo longissimè absuot, sine spe redeundi ad ipsum, verùm etiam quia ab 5.

ipsa

ipsa corporali luce remotissimæ sunt, quasi dicas, obscurissimas & profundissimas tenebras: quod in tenebras inferni rectè conuenit: sunt enim extra mundum hunc, vbi nulla lux, vel stellarum, vel solis.

6. *Infernum carcer tenebrosissimum.*

Illud tamen magis est probabile, quod etiam cum hac opinione rectè stat, & quibusdã placuit; locum inferni dici tenebras exteriores; quasi carcerem quendam teterrimum valdè facinorosorum hominum, & summo supplicio addictorum, qui extra regnum cælorum, vel ciuitatem cælestem sit: quod carcer non rarò extra ciuitatem collocetur, atque adeò obscurissimus esse soleat, ita vt non quilibet locus extra ciuitatem cælestem intelligatur, sed qui carcer sit, vbi proindè sit fletus & stridor dentium. hoc magis placet, quàm id, quod Maldonato placuit, Matth. 8. 12. qui licèt affirmet dici tenebras exteriores ob id, quod extra locum conuiuij cælestis sint, conuiuia verò magno luminum apparatu, & quidem per noctem olim celebrabantur, vt propterea extra conuiuium illud cælestum, in quo recumbent Abraham, Isaac, eijci, sit extra lucem illam expelli, atque hoc rectè; sed subdit: ideò qui ex regno cælorum extruduntur, in tenebras exteriores eijci dicuntur, quia quidquid tunc extra regnum cælorum erit, si cum eo comparetur, tenebræ erit.

At cùm Dominus dicat, ibi illos eiiciendos in locum tenebrarum & quidem talem, vt indè sit secuturus fletus, & stridor dentium, significare videtur & locum illum clausum & profundissimum esse futurum, atque talem, totque malis & ærumnarum doloribus circumseptum, vt stridere dentibus, & perpetuas lacrymas emittere cogantur, qui ibi erunt; hoc verò non omni conueniet loco, etiam si extra cælestem lucem, & nuptialem illam cœnam sit.

7. *Infernalis ignis tenebrosus ex diuina virtute.*

Neccontra hoc quidquam facit, quòd in inferno sit futurus ignis; igni verò lux conuenit: nam illuminandi vis ab illo igne diuina virtute auferetur. audi Basil. prima expolit. Psal. 28. *arbitror*, inquit, *quod ignis præparatus in supplicium diabolo, & angelis eius, dissecatur voce Domini, vt quoniam duæ sunt in igne facultates, vstoria & illuminatoria; Acris quidem & punitoria vi ignis permaneat apud eos, qui digni sunt, vt vrantur; illuminatoria verò, & splendida ipsius facultas ad exhilarandos beatos gaudio fruentes cedat.*

Erit tamen aliquius luminis, &c.

Innocentius verò, hoc ipsum confirmat, dum ait: *ignis inferni semper ardebit, nunquam lucebit.* futurum tamen aliquid in inferno luminis ad maiorem pœnam docet Gregor. 9. Moral. super illud Iob. 9. vbi nullus ordo, &cæt. *flamma*, inquit, *comburit, sed nequaquam tenebras discutit: quamuis illic ignis & ad consolationem non lucet: & tamen vt magis torqueat ad aliquid lucet. nam sequaces quoque suos secum in tormento reprobi flamma illustrante visuri sunt, quorum amore deliquerunt: quatenus qui eorum vitam carnaliter, contra præcepta conditoris amauerunt; ipsorum quoque eos interitus in augmentum suæ damnationis affligat.*

8. Cæterùm ex his non habemus certam ali-

A quam huius locutionis rationem, quare tenebræ exteriores dictæ ad inferni supplicia significanda translatæ sint. Apud Villalp. inueni, tom. 3. prima part. appara. vrbis, ac templi, lib. 2. c. 8. quod fortasis satisfacere posit huic dubitationi. Primùm ergò animaduertit tenebrarum nomine carcerem compellari solitum in scripturis, vt Psalm. 106. 10. *sedentes*, seu habitantes (vtrumq; enim significat Hebræa vox, isbe,) *in tenebris & in vmbra mortis, vinctos in mendicitate, & ferro.* Item apud Isai. 49. 9. *vt diceres ijs qui vincti sunt, exite, & his, qui in tenebris, reuelamini.* Repetitio eiusdem facti est, quod de carcere educuntur vincti, & de tenebris eius ad libertatem, & lucem. & tanta est tenebrarum, & carceris similitudo, vt Sapien-

Tenebrarũ nomine carcer in Scrip.

B tiæ 17. 2. de AEgyptiorum coërcita arrogantia, sic dicatur: dum enim persuasum habent iniqui, posse dominati nationi sanctæ: vinculis tenebrarum, & longæ noctis compediti, inclusi sub tectis fugitiui perpetuæ prouidentiæ iacuerunt.

9. *Et vincula.*

Et meritò (quod alij notant) vincula, & carcer nomine tenebrarum dicuntur. nam sicut qui est in vinculis vix se mouere potest, sic qui in tenebris. Deindè etiam carcer tenebricosus esse solet, quibus positis tenebras exteriores vocari putat Villalp. carcerem illũ, seu laqueum vt Scriptura loquitur, aut puteum tenebrosum, omni horrore, angustiaque refertum, qui in loco immundo erat olim extra ciuitatis Hierosolymitanæ pomœria, propè Caluariæ locum, & cadauerum vallem, & sterco-

C rum portam situm; in quem carcerem extremo, ac summo digni supplicio coniiciebantur. quemque videre poteris apud ipsum in tertio tom. in vera Hierosolymæ veteris imagine, quod verò supplicij maximi loco carcer, & tenebræ habeantur, indicat psaltes Psal. 54. 5. 6. *formido mortis* (terrores mortiferi; en fletum) *cecidit super me. timor & tremor* (siue horror, & tremor; en stridorem dentium) *venerunt super me. contexerant me tenebræ*, ista est caussa, & quasi complementum horum & reliquorum malorum.

Et quidem probabile est, vt adnotat idem Villalp. postremis temporibus morem secutos Romanorum Hebræos, summi supplicij genus excogitasse, quale refertur à Liuio Dec. 10.

D 4. lib. 8. *vt in carcere*, inquit, *inter fures nocturnos vir clarissimus Scipio includatur, & in robore & tenebris exspiret.* Erat autem robur, vt tradit Festus *de verborum signi*. Locus in carcere, quo præcipitabatur quoddam malefactorum genus, quod antea arcis robustis includebatur. Talis apud Messenios, teste Liuio Decad. 4. li 9. & Plutat. in Philopœmene: carcer fuit thesaurus nomine, locus sub terra quadrato saxo tam immanis, & sæuus, vt neque ventum, neque auram acciperet. & huic similis videtur fuisse custodia noxiorum Romana, quã barathrum vocabant, teste Plutar. in Mario, & Alexandro ab Alexandro lib. 3. gen. cap. 3.

Robur quid in carcere.

Item thesaurum.

11. *Betiso carcer Hierosolymitanus.*

His simillima videtur fuisse Hierosolymitana custodia, quæ vocabatur Betiso, de qua agit idem Villalp. loc. cit. & in quam coniectũ putat ab Herode Diuum Petrum, vtpotè dignum extremo supplicio, cuius tenebras densissimas

fissimas significare videtur D.Lucas Act.12.7. *ecce Angelus Domini adstitit, & lumen refulsit in habitaculo carceris*, quasi nouum, & inauditum quidpiam, quod verò tenebræ illæ essent exteriores, id est, extra ciuitatem sitæ, ostendunt illa ver.10. *transeuntes primam, & secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad ciuitatem*, & videtur ideò hic carcer præcipuè extra pomæria ciuitatis situs fuisse, ne scelera torum afflatu fœdaretur ciuitas. In hunc ergò coniectum Petrum morti destinatum asserit idem auctor, & ex eo similitudinem ad inferni maximos, atque æternos cruciatus significandos apud Matth. duxisse Christum Dominum. In quem carcerem coniecti sontes tenebris, frigore, & nuditate, fame, siti, & perpetuo mortis timore torquebantur. & de his hactenùs.

12. *Infernus tenebræ insignes.* Illud non prætermittam, inferno tribui tenebras non qualescunque, sed insignes sequentibus notis, ac caracteribus. Primùm tenebræ illæ primariæ dicendæ sunt, sicuti solis lux primaria est, & vt idem sol est primum illuminans, seu lucens, veluti mensura, & princeps caussa luminis; sic & infernus est veluti primum tenebrosum; ibi enim regnat mors, ibi eius regia est; nam vt Sapient.1.14. dicitur, *nec est inferorum regnum in terra*, id est, supra terram, sed intra terræ viscera, ibi mors dominatur. Sicut verò Sol in mundo supra terram radios spargit, ita sub terra mors tenebris omnia replet, & operit. Hinc dæmonum potestas tenebrarum dicitur.

13. *Infernus miseriarum mundus quidam.* Deindè tenebræ illæ, (quæ est altera conditio) cum innumeris coniunctæ sunt miseriis, quę lucem per se auferre possent, quamuis clarissimam. hoc enim miseriarum esse propriũ docet Psaltes, Psalm.37. 11. *cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea, & lumen oculorum meorum, & ipsum non est mecum:* : futuram porrò in inferno miseriarum vniuersitatem, ac veluti mundum quendam ærumnarum explicat paucis, sed grauibus verbis Iob.20.22. *omnis*, inquit, *dolor irruet super eum.*

14. *Terra tenebrarum.* Tertia, quia terra illa, infernus scilicet tenebrarum regio est tenebras gignens, vt dici solet terra auri, argenti, quia in ea, vt in proprijs locis aurum, vel argentum nascitur, sic terra illa propriè tenebras producit, hæ in illa proueniunt. hinc Sapient.17.13. cùm loqueretur Spiritus S. de tenebris Ægypti, dicit illas ex inferno esse: *impotentem verè noctem, & ab infimis, & ab altissimis inferis superuenientem.* sicut cùm loca eructantia flammas, vel sulphur, dicimus vulcanos, vel ostia inferni; sic tenebras inde dicimus. Hinc Apocalyp 9.2. *aperuit puteũ abyssi, & ascẽdit fumus putei.* sicut enim quidquid est lucis in mundo, à Patre est luminum, ita quidquid est tenebrarum à rege & principe tenebrarum est.

15. *Infames tenebræ infernales.* Quartò, infames maximè sunt illæ tenebræ ob vmbras mortis, id est, ob horrifica mõstra, ac spectra oculis incurrentia, perpetuoq; obuersantia, incredibili atrocitate, & deformitate horrentia. Erit enim ibi tantum mæstissimæ lucis, quantum videri spectra illa queant. sic Sapient. 17. 4. *personæ tristes illis apparentes pauorem illis præstabant*. ita in inferno accidet. Audi Chrysost. *si cùm in carcerem quendam*, inquit, *ingressi fuimus, atque alios squalore confectos, alios catenis vinctos, ac fame laborantes, alios tenebris clausos conspicimus, commouemur*, &c. *& nihil non facimus, ne in eum locum incidamus, ecquid facturi sumus cùm illuc trahemur?* id est, in infernum.

Adde & quintò illustres futuras tenebras illas confusione maxima, atque rerum omnium perturbatione: etenim *ibi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat*. Erunt ibi collecta zizania & colligata in fasciculos ad comburendum, Ezech.24.9. sic dicitur, *væ ciuitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram*, & Sapient.17.17. *vna catena tenebrarum omnes erant colligati*: vt cùm plures racemi diuersarum specierum in vnum coniiciuntur lacum, vel torcular ad calcandum, est enim infernus iræ Dei torcular. Nihil etiam ibi à damnatis ordinatè fiet; inuersus erit ibi ordo naturæ, ignis non lucebit, frigus cum ardoribus, in ignium medio stridor dentium, &cæt. denique conglobata varij generis tormenta, mors, luctus, fames, sexcenta alia. vide Apocal 18.8. 16. *Et horrenda.*

Denique celebres sunt illæ tenebræ ob insignem horrorem, & timorem, quem incutiũt ibi enim, vt Iob. ait ca.10. *sempiternus horror inhabitat*, in quæ sic Greg. lib.9. Moral. 39. *in huius*, inquit, *vitæ tormentis, timor dolorem habet, dolor timorem nõ habet*, at ibi vtrumque. cùm enim illæ pœnæ æternæ, ideò semper quod tolerant pertimescunt. sed de æternitate earum alibi, si Deus dederit, dicendi locus. Nunc ad alia. 17.

THEORIA II.

In ea verba: *Ibi erit fletus, & stridor dentium.* Vnde nam hæc in inferno nascantur?

AN damnati non solum ardore, sed frigore etiam æterno crucientur, nõ æquè omnium vna est opinio. Et quidem aquam ibi vel niuem, seu gelu qui in inferno ponant vix aliqui sunt, verùm qui frigus non pauci: & verò eam esse communem sententiam affirmare videntur Dionys. in c.24. Iob. in v.19. & Soto 4. dist.50. q. vnica. a.4. eam docent Hierony. & Bed. in præcitatum locum Iob, imò & Philippus Presbyter, vt c.4.l. huius dilucid. Euangel. in Scholiis ad ver.22. dictum est numero 87. 1. *In inferno præter ignem etiam frigus.*

Opinantur igitur Hieronym. & Philippus. hanc sententiam colligi ex Matt.8.12. & 22.13. & 24.51. & 25.30. & Luc. 13. 28. vbi mentio fit fletus & stridoris dentium; putant verò fletum ex igne & fumo, stridorem ex intolerabili frigore nasci. August. quoque lib. de triplici habitaculo, c.2. *duo*, inquit, *sunt principalia tormenta in inferno frigus intolerabile, & calor ignis inextinguibilis*, quod confirmat ex loco Iobi. Et ad hæc duo frigus & ardorem ceteras pœnas reuocat. Quia verò non rarò legitur in Euangelio *Gehenna ignis*, Matth.5.22. & 18. 9. Iacobi 3.6. duplicem proinde videntur Hieronym. & Philippus Gehennam distinguere, 2.

ignis

ignis vnam, frigoris alteram, ſicut retulimus loc. cit. in S. ho. c. 4. n. 87. ita tamen id affirmant, vt ad vnam, eandemque cauſſam æterni ſcilicet ignis hos duos cruciatus, frigoris, & ardoris videantur reuocare. Nam Philippus ſicut duas frigoris aduſtiones diſtinguit, ſic & ignis: ſecundum quàm ſententiam ignis inferni efficiet in damnatis cruciatum frigoris. Cæterùm Palud. in 4. diſt. 50. q. 5. ab aqua & omnibus quatuor elementis ſenſit damnatos affligendos. idemque videtur Durandus opinari q. vnica.

3. Difficilè eſt velle alteram definire partem, dicam tamen breuiter quid ſentiam; in primis ex loco illo Iob, nihil habere certi poteſt de hoc inferni frigore, de quo vix vllus alius ſcripturæ locus exſtat, quæ ſemper ignis, & vix ſemel frigoris in torquendis impijs mentionem facit, & vt hinc incipiã hic locus Iob. (de quo multa Pineda) per modũ imprecandi legitur, *ad calorem nimium tranſeat.*

Impiorum inſtabilitas. Deindè B. Greg. in Iob ſcribens, putat non deſignari hic pœnas inferni, ſed impiorum in omnibus immoderationẽ, & inconſtantiã, qui à frigore infidelitatis tranſeunt frequenter ad calorem hæreſis, nec in infidelitate, nec in fide modum ſeruare ſcientes; quamuis hæc bona quidem, verùm allegorica expoſitio videatur. Denique eſto de pœnis inferni intelligendus ſit locus iſte, non illicò fit, vt propterea opus ſit, Gehennæ frigus admittere: ſenſus enim eſſet, quod ſicut arida terra, nimiumque æſtuans abſorbet vehementer, atq; ebibit liquatas niues, ſic infernus, eos qui peccauerũt. hunc ſenſum, lectio Hebræa continet; ſic enim habet: *AEſtus, id eſt, æſtuans terra ſeu arida, & calor rapiũt aquas niuis: infernus, eos qui peccauerunt.* LXX. verò eundem ſenſum exprimere voluiſſe videntur ſub alia tranſlatione: ſic enim vertunt: *ſicut nebula roris factus eſt non apparens*, q. d. vt diſſipatur à ſole nimirum, nebula rorida momento temporis, & ros euaneſcit, ſic impius Deo vindice abſumitur.

4. *Infernum Hebraicè etiam ſepulchrum, vel mortem deſignat.* Quartò, quamuis per *infernum* iuxtà interpretationem Hebræam, etiam ſepulchrum, vel mors rectè intelligi poſſint; in quibus tamen, ſi æternum inferni ſupplicium, & Dei iram vindicem includi dixeris, næ tu benè ſenſeris, & ad mentem LXX. magis; apud quos Gr. ᾅδης vt quidam docti obſeruant, nunquam pro ſepulchro ponitur: imò & hoc poſcit Germana loci huius ſententia. & hunc in ſenſum exponẽda eſt, vulgata lectio noſtra, licèt nõ exprimatur nomen *inferni* in ea, niſi poſt ſententiam completam, ſic enim habemus: *ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium, & vſque ad inferos peccatum illius.* eſt ergo ſenſus, abſorbeantur & in nihilum redigantur impij, vt aqua à nimio calore, id eſt, ab ira Dei, & hîc, & ab inferno poſtea & morte vindice Deo abſumpti, vt idẽ ſit hoc, ac quod dixit Dauid, *vt fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie Dei*; itaque cùm D. Iob, *ad nimium calorem tranſeat ab aquis niuium*, tale exitium imprecari videtur viro impio, quale niui afferre ſolet æſtus: momento enim temporis liqueſcit, vt nihil priſtini candoris, vel frigoris veſtigium relinquat; ſignificatur etiam & his, auidè exſorberi impium, exſpectarique tanquam bolum ſuauiſsimum à ſepulchro, ſeu morte, ſeu inferno; ſicut leones illi Babylonici Daniel. 6. 24. qui impios cum filijs, & vxoribus vix in lacum miſſos arripuerunt illicò, auidiſsimeque abſorbuerunt. ſic profectò ſeol, ſepulchrum, mors, infernus corripiunt impios.

Porrò noſter Interpres vtitur verbo tranſeundi, ſed hoc tranſitu non ſpontanea, & leuis aliqua ſignificatur trãſitio; ſed cum vi quadam, & quaſi fraude, ac velut per inſidias mortis, impios rapientis quod Pined. obſeruat, vt hæc ſit ſententia: vt terra exæſtuans, ac torrida, & calor, niuales abſumunt aquas; ita infernus eos qui peccauerunt. Subditur: *& vſque ad inferos peccatum illius*, quod eſt veluti ſuperioris imprecationis, aut correctio, aut amplificatio, quaſi dicat, non ſolum temporali pœna, ſed æterna quoque eſt afficiendus impius. Vel, vt ſit clauſula quædam, & finis præcedentis orationis hoc modo: Is tandem eſt peccatorum deſcenſus ad inferos, & iter ad ſepulchrum, extremumque ſupplicium: vel vt obſtinata illorum mens ſignificetur digna præcedentibus ſupplicijs, quaſi dicat, his, inquam, digni ſunt, qui ad mortem vſq; improbitati adhæreſcunt. hæc ſecundùm noſtrum Interpretem: nam ſecundùm Septuaginta, & Hebræam lectionem, hæc pars reſpondet ſententiæ, ex qua conficitur altera ſimilitudinis pars, ſcilicet æſtus, & calor rapiunt aquas niuis, ſic ſepulchrum peccatores. nihil igitur locus iſte probat. Alter verò locus qui afferri ſolet ad idem probandum ex fletu, & ſtridore dentium, quod nihil euincat, ſeu clarè oſtendat, ex Scho ad verſiculũ duodecimũ, num. 17. Conſtat. Conſule locum. *Sententia altera negãtium frigus.*

Quare Abulen. Matt. 21. q. 558. Ianſen. c. 45. concor. in hunc locum Matth. 8. Dominicus Sotus loc. cit. Maldon. Matth. 8. licèt non adeò præfractè, negare tamen videntur frigus hoc. 6.

Quæ verò hactenùs dicta ſunt, licèt oſtendant vtramq; partem huius diſputationis, vel quæ affirmat, vel quæ negat, tutam eſſe, pronior tamen ſum, & procliuior ad affirmãtem partem, quam video præſtantes Patres amplexatos fuiſſe. Scripturæ vero loca huic magis fauere videntur, quam negantium parti. 7.

Poſtremò non ignoro, imò vt certiſsimum affirmo Patres innumeras miſerias, & mala in vnum illum damnatorum locum coaceruaſſe. quare Cyrill. Alexandrinus orat. de exitu animæ; ſic deſcriptionem inferni grauiſsimam claudit: *Acerbum in igne eſſe, & clamare, neque ſubueniri; inſuperabiles fauces, immenſus gurges; vbi incluſus quis, & detentus euadere, aut effugere nec queat*, cuſtodiæ murus inſuperabilis, vinculla refringẽdæ catenæ, feri, & intractabiles flammæ miniſtri, graues illæ, quæ ad ſupplicium adhibentur, ſcuticæ; firmi vngues & infracti, prædura flagella, pix nebuloſa, & ſtrepitans, ſulphur graueolens, atra cubilia, pyra ſemper ardens, fœdus & olens vermis, tetricum prætorium. 8. *In inferno innumera miſeria.*

Auguſtinus verò loco citato ad frigus, & ardorem ceteras pœnas ſic reuocat: *de aquis*, inquit, *niuium tranſiliunt ad calorem nimium; de* 9. *Frigus & ardor inferni.*

ui reliqua tormenta in se continent.

quibus duobus innumera pendent pœnarum genera, videlicet situs intolerabilis, pœna famis, pœna fœtoris, pœna horroris, pœna timoris, pœna angustiæ, pœna tenebrarum, feneritas tortorum, præsentia Dæmonum, ferocitas bestiarum, crudelitas ministrantium, dilaceratio immortalium vermium, vermis conscientiæ, ignitæ lacrymæ, suspiria miseriæ, dolor sine remedio, vincula sine solutione, mors æterna, pœna sine fine, absentia Christi quoad visionem eius, &c.

10\. Verùm multa non reipsa, ibi sunt ex his quæ describunt Patres, sed ad summum cruciatum explicandum affetuntur. Cæterùm vt & reliqua consideremus, quæ de hac re in côtrouersiam vocantur, & rem totam concludamus: de vermibus etiam dubitatum est, an re vera ibi sint, de quibus non vna est omnium sententia; qoi melius sentire videnrur; metaphoricè accipiunt. Contrà verò, qui sulphur in Inferno locant (nam & sulphur etiam in côtrouersiam venit) næ illi mihi multo melius sentire videntur, quàm qui inficiantur, de quibus lege Thyreum, cap. 26. nu. 19. & 65. sed de his hactenùs: nam quod dicatur Gehenna ignis; nihil facit pro priori sententia, in quam nos proniores esse diximus, nu. 7. neque enim significatur alia gehenna frigoris. Frequenter enim nomen *Gehenna* absolutè ponitur; interdum per Hebraismum additur *ignis*, vt idem sit *gehenna ignis*, quod *gehenna ignita*.

Vermes an in inferno.

DIGRESSIO MORALIS.

De virtutibus Centurionis.

1\. *Quatuor Centuriones noui Testamenti.*

QVATVOR Centuriones commendat Scriptura noui Testamenti: Primus dictus est Cornelius Actor. 20. *religiosus, ac timens Deum cum omni domo sua.* Secundus, Act. 27. qui D. Paulum à morte liberauit. De tertio scribit Matt. 27. in Christi passione exclamasse: *verè filius Dei erat iste.* Quartus est, quem præ manibus habemus.

2\. De quo etiam Lucas cap. 7. qui nulli illorum videtur inferior, & verò etiam omnes superare. habet enim ea quæ Paulus ad Titum 2. requirit, *vt sobriè & iustè & piè viuamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem.* Fuit enim pius in Deum, sobrius in se, iustus erga proximum, & hæc est miratus Iesus: vt hinc discas non admirari diuitias, non fastus suspicere, non dignitatibus, & honoribus trahi, sed humilitate, patientia, paupertate Christi ac sanctorum eius gloriari, & ita affici istis, vt imitari studeas.

Huius Centurionis optima vita.

Ergò sobriè vixit ob humilitatis, & prudendentiæ virtutem, quibus se ornatum mirificè ostendit. De humilitate August. ser. 6. de verbis Domini: *dicendo,* inquit, *se indignum præstitit, dignum, non in cuius parietes, sed in cuius cor Christus intraret.*

3\. *Centurio similis Ioan. Baptistæ.*

Similis hic re Baptistæ videntur fuisse, qui dum indignum se iudicat, qui corrigiam calceamenti Christi soluat, dignus effectus est, qui Christum baptizaret: & manum Sacrosancto capiti imponeret. similis & Petro, qui dum Christo dixit: *Exi à me Domine, quia homo peccator sum*, Christi virtute io piscatorem hominum illicò euasit. similis Paulo, qui cum indignum se iudicet Apostoli nomine vocari; ab Ecclesia ita celebratur, vt si solùm Apostoli oomen audias, Paulum intelligas. Etenim verissimum illud est: *qui se humiliat, exaltabitur.*

Et aduerte, quod alij quidem dicunt Christo de eo, Luc. 7. dignus est, cui hoc præstes; solus ipse de se testatur, ac prædicat, quod sit indignus, vt vel hinc discas de alijs benè sentire, de te pressè, ac modestè, alios laudare cum res ipsa poscit, te ipsum subijcere. 4.

5\. *Cur Zachæus gaudens Christum suscipit, Centurio recusat.*

Sed merito quis hic quærat, cur Zacchæus gaudens suscepit Christum, Centurio verò recusauit? quia nimirum ad Zacchæum Christus diuertit, vt hospes, quia ergò ministraturus erat illi Zacchæus, propterea gaudens excepit. Ad Centurionem porrò veniebat Christus, vt eius puerum sanitati restitueret, non vt sibi ministraretur, & exciperetur, vt hospes. idcircò indignum se iudicauit Centurio, qui in suas ædes tantam exciperet maiestatem: atque adeò absentem etiam illum sanare posse perindè atque præsentem declarare voluit, id caussæ fuit, vt ipsum domo excipere recusaret.

6\. *Centurionis prudentia.*

De prudentia verò commendari maximè potest, quæ tanto in eo hic cernitur, vt quo mereretur quod petebat accipere, indignum se & professus, & arbitratus est. Deindè non minima ea laus prudentiæ eius fuit, quod cùm sciret sibi profuturum, non id quod in Christo ab incredulis videbatur, vt sapienter Hieronymus animaduertit. nimirum corporis tegmen, sed quòd latebat, diuinitatem scilicet illam, & vidit, & confessus est. Ad hæc prudenter maximè in eo se gessit, quòd vt misericordiam Dei in se experiretur, in alios se largum, benignum, ac beneficium ostendit: testantur enim Seniores de eo Synagogam illis ipsum exædificasse, testatur hic, seruom illi pretiosum fuisse. Quia ergò miseticors fuit, misericordiam est consequutus, non sanitatem modò serui obtinens, sed sibi virtutum & cælestium donorum charismata. hæc de primo.

7\. *Iustitia.*

Iustè quoque se gessit. Nam charitate illustris fuit, quod Synagogam ædificarit, quod Iudæorum gentem dilexerit, quod pro seruo rogarit. Hinc non mirum est, quod amaretur ab omnibus, vt missi ab eo Seniores declarant, non mirum, quod serui libentèr illi obedirent, milites etiam vocati præsto adessent, moremq; gererent promptè, & alacriter. Testatur hoc ipse, dum ait; *dico huic vade, & vadit, & alij veni, & venit.*

Discite hinc principes ciues vestros, ac proximos amare, vt ab illis vicissim amemini: Domini seruos vestros diligite, in pretio illos habetote, si vultis illos promptos, paratosque habere, ac dicto audientes. 8.

Discite hinc serui, Dominis obedire, vt illis tanto chariores sitis; duo à nobis exhibenda Domino, diligentia, & fidelitas, quæ si adsint, tunc fidelis, ac diligens seruus tanquam filius dominis esse debet.

Postremò se pium in Deum declarauit, id-

que

9. *Pietas.* que maximè ob fidem, de qua veritas ipsa testatur, non inuenisse se tantam fidem in Israel. quàm magna porrò fuerit hinc intelliges.

10. *Fides magna quatuor modis.* Etenim quatuor modis fides *magna* dici potest. Primùm quidem cum multa creduntur. nam qui plura credit maiorem dicitur fidem habere. Secundò magna dicitur ratione difficultatis, nam qui difficiliora credit, maiore ornatus sit fide necessè est. Hinc est quòd Apostoli *modicæ fidei* dicuntur, quia credebāt Christum quidem vigilantem posse mare pacare, non ita verò dormiētem, propterea *suscitauerunt eum.* Sic reguli fides, non magna fuit, dum dixit: *descende prius quàm moriatur filius meus*, quasi verò absens vitaque functum Christus non posset filium suscitare. Tertiò, magna est fides ratione signorum & argumentorum.

11. Etenim habet se fides cōtrario planè modo ac scientia: eo enim maior hæc est, quo plures habet, qui scit rationes & argumenta, quod secus est in fide.

12. Habent enim se signa, & argumenta in fide, vt in mutuo pignora, quo enim plura hæc poscuntur ab eo cui quidpiam mutuo datur, tanto minori fide dignus significatur. Quarè rectè Christus Dominus illud obiecit Regulo; *nisi signa & prodigia videritis, non creditis.*

13. Quartò, denique magna est fides, si firmitatem, & in credendo constantiam spectes; eo nomine Cananææ fides à Christo commendatur: *O mulier magna est fides tua.* Sic, qui tentatur, & impellitur quodam modo, vt à fide excidat, & persequutionibus agitatur, & nihilominus perstat, magnam se habere fidem non obscurè declarat, contra atque illi faciunt, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt, quos meritò Paulus *infirmos in fide* nominat Roman. 14. 1. lege Tol. anno. 21. in hunc locum Luc.

14. His ergò omnibus modis magna fuit atque adeò illustris sancti Centurionis fides, multa enim credidit, quæ Iudæi de Christo nondum crediderant, credidit in primis Christum, suū puerum paralysi laborantem, agentemque animam sanare posse, non, vt ille qui dixit Marci 9. de filio Dæmoniaco; *si quid potes, adiuua nos.* Credidit solo verbo hoc ipsum facere posse, non vt archisynagogus ille Matt. 9. *veni impone manum tuam super illam,* &c.

15. Credidit, quamuis absentem posse sanitatem reddere, non vt ille qui Ioann. 4. rogauit, vt *descenderet* Christus *priusquam moreretur filius eius*: neque vt ille Ioannis 11. *si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus.* Credidit, quod caput est, & omniū superat admirationem, non quidem personarum Trinitatem, vt Hieron. sentit, sed Christi tamen diuinitatem. nam & Dominum vocat. hoc est, Deum hinc est, quod ait, vt iubeat modò, & certum omninò erit futurum, quod iusserit id, quod in sanctos non conuenit. Prætereà sub nullius ipsum esse potestate fatetur: sic enim ratiocinatur à minori ad maius: nam si ego, inquit, qui sub potestate sum alterius, iubeo, & illicò iussa fiunt; quanto tu magis, qui sub nullius es potestate? vides ne quam multa crediderit Centurio? Sed adhuc secundo, magna eius fides fuit ob difficillimarum rerum persuasionem. nam credere eum, qui extra homo apparebat, esse Deum, vel absentem, & solo verbo sanare posse id demum difficillimum est. Tertiò, quia minimè tunc signis nitebatur, neque illa ad credendum poscebat, & verò nondum Christus multa ediderat miracula; nec ipse studuerat vaticinijs de Christo, nec legi. erat enim gentilis, & miles, & Christū percrebrescente fama nouerat, & credidit tamen Deum esse.

Postremò si rationem ducamus firmitatis, ac stabilitatis, etiā sic fides Centurionis magna procul dubio fiet. Tentauerat ipsum Christus, inquit Orig. ho. 5. in diuer. dum paratum se obtulit, domum eius adire, & cōfestim in viam se dedit per lata ad Centurionem aduentantis fama, quod suspicionem facere potuisset fortasis, non posse ipsum nisi coram præsens esset sanare. At non proindè cessit, vel titubauit Cēturionis fides, *non sum,* inquit, *dignus vt intres sub tectum meum,* nec verò tibi necesse est, qui cœlū & vniuersa, quæ cœli ambitu continentur verbo condidisti, Ergo dic verbo, *& sanabitur puer meus.* Eodem modò tentare voluit Deus Abraham, cùm filium mandauit occidi, in quo erat promissio, vt tantò illustrior eius esset fides, quantò firmior, & argumentis in speciem contrarijs minus succumbens. Sic Cananææ fidem probatio magnam declarauit: *O mulier magna est fides tua.* 16.

Cæterùm hæc Centurionis fides etiam virtutum vallata præsidio fuit, ardens charitate, humilitate sublimis, deuotione grata cæterisq; virtutibus tanquam fulgentibus, ac pretiosis lapidibus ornata. Sed illud est, quod dubitationem non paruam affert. quo modò tantam fidem in Israele non reperiri affirmet Christus, cum eo in populo plurimi fuerint viri, vt sanitate insignes, ita fide præstantes? sed facilè fortasis sopiri poterit hæc dubitatio si de Israeliticis illis, hæc Christi verba intelligas quos reperrerat, & quibus concionabatur, quippè miracula ab eo fieri petierant. ex hnc numero excluduntur Patriarchæ illi, ac Patres Israelitarū excludūtur, qui post hoc tempus in Christum crediderunt; excluditur, & Ioan. Bapt. neq; .n. Christi predicatione credidit. verissimum igitur est, non inuenisse ipsum in Israelitica gente connumeratis etiam discipulis tantam fidem. Centurio namque saltem aliquo ex dictis quatuor modis, fide excessit omnes, licèt non omnes omnibus simul quatuor illis modis. Discipulis enim de quibus maior esse potest dubitatio, hoc saltem vno superauit, quod minoribus, paucioribusque signis credidit. Denique, vt vno verbo dicam reliquos omnes (de quibus dixi hic esse sermonem) proportione longè post se reliquit. nam cùm gentilis esset, tam multa, tam incredibilia hominū iudicio, tam difficillia, dicam vno verbo, diuinitatem Christi firmissimè tenuit, ac sibi diuina luce illustratus persuasit. 17. *Quomodo eius fides separaut aliorum Iudæorum fidem.*

An verò leprosi fides maior fuerit, quamuis Chrisosto. hom. 27. affirmare videatur, negat Card. Tolet. adnot. 23. in c. 7. Luc. quod est mibi verius, & Christi verbis magis consentaneum videtur. Sequitur Caput decimum. 18.

A

CAPVT X.

VIDVÆ FILIVM IVXTA NAIM SVSCITAT, IOANNIS DISCIPVLOS ERVDIT, quos è carcere ad eum miserat, & Iudæos illius verbis insultantes confutat.

A. 1. 2. C. 7. 11.

1. C. *Et factum est: deinceps ibat in ciuitatem quæ vocatur Naim: & ibant cum eo discipuli eius, & turba copiosa.*

B

2. *Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris suæ, & hæc vidua erat; & turba ciuitatis multa cum illa.*

3. *Quam cùm vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi: Noli flere.*

4. *Et accessit & tetigit loculum; hi autem qui portabant steterunt, & ait: Adolescens tibi dico, surge.*

5. *Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui, & dedit illum matri suæ.*

C

6. *Accepit autem omnes timor: & magnificabant Deum dicentes: quia Propheta magnus surrexit in nobis: & quia Deus visitauit plebem suam.*

7. *Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæã de eo in omnem circa regionem.*

8. *Et nunciauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his.*

9. A. *Ioannes autem cùm audisset in vinculis opera Christi mittens duos de discipulis suis.*

C *Et conuocauit duos de discipulis suis Ioannes & misit ad Iesum.*

10. *Ait illis: Tu es qui venturus es: an alium expectamus.*

11. C. *Cùm autem venissent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Tu es qui venturus es, an alium expectamus?*

D

12. *(In ipsa autem hora multos curauit à languoribus, & plagis, & spiritibus malis, & cæcis multis donauit visum.)*

13. *Et respondens dixit illis: euntes, renunciate Ioanni, quæ audistis, & vidistis: quia cæci vidẽt, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes euangelizantur.*

14. *Et beatus est quicunque non fuerit scandalizatus in me.*

15. *Et cùm discessissent nuntij Ioannis: cœpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam.*

A

16. *Sed quid existis videre? hominẽ mollibus vestimentis indutum? ecce qui in veste pretiosa sunt, & delicijs, in domibus regum sunt.*

A *Qui mollibus vestiuntur.*

17. *Sed quid existis videre? Prophetam? vtique dico vobis, & plus quàm Prophetam.*

18. *Hic est de quo scriptum est: ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.*

19. *Dico enim vobis: maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, maior est illo.*

A. *Amen dico vobis non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.*

B

20. A. *A diebus autem Ioannis Baptistæ vsque nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.*

21. *Omnes enim Prophetæ & lex vsque ad Ioannem prophetarunt.*

22. *Et si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est.*

23. *Qui habet aures audiẽdi audiat.*

24. C. *Et omnis populus audiens, & Publicani iustificauerunt Deum baptizati baptismo Ioannis.*

25. *Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos non baptizati ab eo.*

C

26. *Ait autem Dominus: cui ergo dicam similes homines generationis huius, & cui similes sunt?*

A. *Cui autem similem æstimabo generationem istam.*

27. *Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: cantauimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentauimus vobis & non plorastis.*

A *Quidem similes æqualibus suis.*

28. *Venit enim Ioannes Baptista neque manducans panem, neque bibens, vinum, & dicitis: dæmonium habet.*

A. *Neque manducans, neque bibẽs.*

29. *Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: ecce homo deuorator, & bibens vinum amicus publicanorum & peccatorum.*

D

30. *Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis.*

31. *Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus in quibus factæ sunt plurimæ virtutes eius: quia non egissent pœnitentiam.*

32. *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, qui si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis olim in cilicio & cinere pœnitentiam egissent.*

dem vel similiter Luca 10. 13.

33. *Veruntamen dico vobis: Tyro & Sidoni remissius erit in die iudicij quã vobis.*

34. *Et tu Capharnaum nunquid vsque in cælum exaltaberis? vsque in infer-*

num

num descendes: quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te, fortè mansissent vsque in hunc diem.

35\. *Veruntamen dico vobis, quia terræ Sodomorum remißius erit in die iudicij quàm tibi.*

S c h o l i a.

1\. ORDO poscit, vt non sanitatem pueri Centurionis, filij viduæ suscitationem deinceps collocemus; quod indicat vox illa Lucæ, *deinceps.* In quibusdam græcis legitur ἐν τῷ ἑξῆς, id est, *in die deinceps,* articulus enim τῷ, indicat ἡμέραν, id est, diē subintelligi debere, ἑξῆς verò significat idem, quod deinceps, quasi dicat, in die deinceps, i. post sequenti. Syriacè habetur, & factum est postero die. Vndè constar miraculum hoc esse factum consequenti die a miraculo sanate pueri Centurionis. Interr. videtur legisse ἐν τῷ ἑξῆς, i. ἐν τῷ καθεξῆς, id est, in sequenti tempore posteà, seu deinceps. Solus Luc. huius miraculi meminit.

1\. *Ibat Iesus*] diceret aliquis, (quod Gregor. Nysse. de hominis opificio cap. 25. vel 26. significat) de puero Centurionis quod moriturus non erat, vt igitur temerariam linguam compescetet, obuiam fit defuncto.

2\. *Naim ciuitas vbi sita.* *In ciuitatem quæ vocatur Naim*] est ciuitas Galilææ, non longè a Capharnaum, duobus miliaribus à monte Thabor contra meridiem distans ad radicem montis Hermon. sic Hieronym. l. de locis Hebraicis & in epithaphio Paulæ ad Eustochium. Borchar. 1. p. c. 6. §. 11. nominat vrbem, vel ciuitatem, licèt non ita magna fuerit, sic enim ait: *à Nazaret duabus leucis à Thabor plus vna leuca, contra Austrum est mons Hermon minor, in cuius latere aquilonari est vrbs Naim.* significat vox hæc Heb. pulcram.

3\. *Ibant cum eo discipuli eius*] Græcè additur ἱκανοὶ *sufficientes,* id est, multi. quod ideò dicitur, vt tanti miraculi multos fuisse testes intelligamus. Noli igitur discipulos, solos Apostolos interpretari.

2\. *Ecce defunctus*] non casu id factum, sed Christi consilio; tunc enim venit, cùm sciebat mortuum efferendum, vel certè id effecit ipse mouendo hominum animos, vt tunc eum afferrent, cùm ipse ad vrbem appropinquaret. Aduerte tres causas, cur fidelium corpora meritò, ac piè sepulturæ committantur. prima est August. 1. ciuit. c. 13. *non contemnenda sunt,* ait. *corpora defunctorum, maximeq. iustorum, ac fidelium quibus tanquam organis & vasis ad omnia bona opera, Sanctus Spiritus vsus est. Secunda, vt mors reuocetur ad memoriam,* Eccl. 38. 23. *memor esto iudicij mei. sic enim erit & tuum, mihi heri, & tibi hodie.* sepulchra mortuorum monumenta sunt viuorum, monent enim nos morituros esse. Tertia est D. Thom. 4 d. 45. quæst. 2. a. 3. ad tertiam quæstionem. *Sepultura,* ait. *spiritualiter prodest viuis, in quantum per hoc astruitur fides resurrectionis.*

Tres causæ cur fidelium corpora benè sepeliantur.

Efferebatur] scilicet extra ciuitatem sepeliendus iuxta morem Hebr.

Vnicus] Græcè μονογενής, vnigenitus. *Turba ciuitatis multa cum illa*] Indicant hæc, nobilem, ac diuitem fuisse.

4\. *Quinque circumstantiæ huius defuncti.* Quinque minimum circumstantias defuncti Lucas describit, vt declaret non sine causa Christum commiseratione motum. Primum non filia, sed filius erat, qui solet charior esse; deindè quod vnigenitus. ad hæc quod mater erat, quæ eum amiserat & flens prosequebatur: tenerius verò amant matres, quàm patres. his accedit, & quod adolescens, seu iuuenis esset, non paruulus. Denique quod mater vidua, sine spe ex mortuo saltem marito filios habendi. Hinc Greg. Nyssen. l. de hominis opificio c. 25. vel 26 *partus,* inquit, *extiterat vidua singularis, solum hunc in lucem cùm ederet, in doloribus nouerat, solum suis lactauerat vberibus. Quidquid oculis matris dulce, pretiosumq. suberat solus vnicus efferebat, stirps videbatur generis, ramusculus successionis, baculus senectutis.*

3\. *Misericordia motus*] Misertus est Dominus corde primùm: *misericordia,* inquit Lucas, *motus.* deindè ore, ac verbis, ait enim viduæ: *noli flere,* deindè opere, *dedit filium matri rediuiuum.* Porrò vt Centurionis fides sanitatem puero impetrauit, sic lacrymæ viduæ matris impetrarunt filio vitam, inquit Ambr. 5.

Super eam] Hebr. scilicet propter eam. *Noli flere*] prohibetur ait idem Ambro. eum cui resurrectio debebatur flere. Neque verò hæc verba à Christo dicta sunt, vt à nobis dici solent, dum solamur alios. neq; enim causam doloris auferūt, vt à nobis dicta, sed hic à Christo prolata significant omninò causam fletus iam iam auferendam in vitam reuocato filio. Non prohibuit lacrymas super mortuum fundere, quasi malum id esset. nam licèt flere ob charorum mortem; moderate tamen Ecclesiast. 22. *Super mortuum plora; defecit enim lux eius,* & 38. *in mortuum produc lacrymas.* sed duo docere voluit. primum ob resurrectionis spem mortem amicorum non immoderate deflendam. Idem Thessal. 4. monet D. Paulus: *nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini, sicut & cæteri, qui spem non habent.* Deindè quod iam iam defunctus in vitam reuocandus esset, hoc præsertim significare voluit.

4\. *Accessit & tetigit*] vera misericordia non verbo solo constat, sed & opere, tactu ipso, portatoribus, vt sisterent significauit. Et vide Christi clementiam non expectauit preces, sed mœrenti nec tamen poscenti ope & auxilio subuenit.

Vera misericordia in operibus cōsistit, non in verbis.

Hunc tantum mortuum excitasse legimus Christum sola misericordia commotum, nulliusque precibus compellatum: & is filius erat viduæ, id quod demonstrat viduarum Deum maximè consolatorem esse, earumque lacrymis maximè commoueri. Sic 3. Reg. 17. filius viduæ filium suscitauit Helias, & 4. Reg. 4. Elisæus viduæ inopiam olei miraculo multiplicati subleuauit. Sic Petrus Act. 9. viduarum precibus flexus Doreadem reuocauit ad vitam. vt hinc discamus viduis, ac omni penè ope destitutis adesse. 6.

Loculum] *posteaquam,* inquit Ambros. *lignum Christus tetigit, prosuere cœpit ad vitam;* nempè salus est per crucis patibulum refusa, & hæc est causa spiritualis, cur Christus tangere voluit loculum. Vera ac literalis est, ex D. Bonauen. vt sisterent portitores, nec vlterius pergerent in monumentum defunctum inferre; volle enim se ad vitam reuocare, ac detinere, ne terræ committatur. Aduerte Christum verbo, non tactu mortuum suscitasse, immò vero, mortuum, ne tetigit quidem; quamuis si tetigisset nequaquam immundus ipse fuisset redditus. 7.

Adolescens tibi dico] præcipio. Non sic Elias, & Elisæus vitam mortuis restituerunt, expandit se ille, atque mensus est super puerum tribus vicibus, & clamauit ad Dominum 3. Reg. 17. hic item orauit ad Dominū, & incubuit super puerū 4. Re. 4 at Christ⁹ iussu adolescentē, velut è somno excitat à morte, nec mirū quia Deus illi homines. Mortuis porrò imperare & vt ad vitam redeant solū imperādo facere, solus Dei est: propterea nō fuit contentus dixisse, *surge;* sed pmisit imperij verba. Igitur tactu virtutem aliquo modo carnis suæ mysti-

Discrimen inter Eliā & Christū.

cē decla-

cè declarauit; imperio diuinitatem cui caro vnita erat significauit. Vox verò diuinitatis latentis, & per illam operantis indicium erat.

Quæ ad allegoriam pertinent vide apud Ambr. hic Augustinum serm. 44. de Verbis Domini, & Theophylum Alea lib.3. de Allegorijs. Porrò quid tres mortui à Christo suscitati mysticè significent serm. eodem 44. de Verb. Domini, & lib.1. de serm. Domini in monte, c.13. tradit Augustinus, & Greg. in Psal.5. pœnitentialem.

8. 6. *Timor*] videtur hic timor significare quandam cordis reuerentiam erga Deum; qua, dum cognoscimus præpotentem Dei virtutem, ac maiestatem supra nos, ei nos subdimus, ac submittimus. nascebatur porrò hic timor ex stupore tantæ potentiæ, & hoc est primum, quod natum est ea patrato miraculo. Alterum verò sequitur.

Et magnificabant Deum] ex reuerentia cordis profecta est laus oris, & quidem non vulgaris. Gr. ἐδόξαζον, glorificabant, nempè opera Dei magna, & præclara prædicabant, quod faciebant dicendo sequentia.

9. *Quia Propheta magnus*] profitebantur Deum misisse ad eos illum Prophetam, qui prædicebatur Deut. 18. venturus (vt quidem illi Iudæi putabant, vt de illis testatur Orig. in Io. Euseb lib. 9. demon. c. 11. Sic Chryso. Cyril. Theoph. Euthy. quos etiam Barradius citat tom. 1. l. 2. cap. 13. in illa, *Propheta es tu?*) venturus inquam ante Messiam; *Prophetam suscitabit vobis Dominus* quamuis is Propheta non alius esset, quam ipsemet Messias. Non igitur hic *Propheta* significat Messiam, quod tamen Esichius hom. de laud. B. V. sentire videtur: sed Prophetam illum magnum, quem opinabantur Iudæi præcessurum Messię aduentum: Collegerunt autem Iudęi ex tam admirando opere præsertim, quia animaduertebant Messię tempus iam imminere, Christum esse illum Prophetam.

Et quia Deus visitauit] *quia*, tam hic, quàm supra, non causę, sed declarãdi vim habet, pro, quod, Idem autem est hic, Deum visitasse plebem, quod tanto Propheta misso populum beneficio affecisse.

10. *Triplex peccatorum genus.* Notat hic Iansen. in tribus præcedentibus miraculis sc. leprosi, pueri Paralytici, & huius adolescentis mortui, Quorum primus per se accedens & rogans, Alter aliorum precibus sanitatem obtinuit. Tertius non nisi lacrymis multorum ad vitam reuocatus est; in his inquam triplex peccatorũ genus designari, nam sunt, qui vitam quidem habent malis operibus cõmaculatam, sed non omninò ita malam, vt non possint ipsi ad Christum accedere, & pijs precibus sanitatem impetrare. Sunt & alij, qui ita animæ viribus paralyticorũ more destituti sunt, vt via valeant ipsi ad Christum accedere, sui tamen morbi magnitudinem, grauitatemq; sentiẽtes, aliorum suffragia apud Dominum habere contendunt, vt sint, qui pro ipsis deprecentur, & sanitatem assequitur Dei auxilio præuenti, illisq; cooperantes. Sunt denique, qui iam velut mortui nullũ peccati sui sensum habent, & hi vt ad vitam reuocentur iam non solum piorum precibus, sed & lacrymis egent.

7 *Et exijt hic sermo*] rumor, seu factũ. hoc autẽ est tertiũ, quod cõsequutum fuit ex miraculo. Percrebuit porrò facti rumor, non per Galilæam modò, sed etiam Iudęã inuasit, & ad regiones circumpositas peruenit, in quibus gentes habitabant, puta Sydonij, & alij. Sunt tamen qui per Iudæam totam terrã promissionis intelligãt, vt scilicet iam Galilæã comprehendat in qua erat ciuitas Naim. Sic Iansen.

11. 9. A. *Ioannes autem*] Ex Luca constare videtur, legationem hanc Ioannis, missionemue discipulorum eius subiungendam actioni precedentis miraculi. Id. n. mihi significant verba illa Lucæ, quæ hic

A habentur. v. 8. *& nunciauerunt Ioanni* (erat autem is in carcerem macheruntem, vt volunt quidam, coniectus) *discipuli eius de omnibus his.* Statimque subditur, apud Lucam, *& conuocauit duos de discipulis suis Ioannes, & misit ad Iesum.*

Porrò missio discipulorum Io sicut & eiusdem mora antegressa sunt Apostolorum missionem, id quod non modò hoc, sed capita sequentia clarius ostendent.

10. *Tu es qui venturus es*] Non ait, an tu venturus es, sed an sit ille venturus, *an vero alium expectamus*, id est, expectare debemus. Quis nõ miretur hanc Ioan. legationem? Interrogat, an sit Iesus qui venturus est, an verò alius sit expectandus. Videri credat aliquis subdubitasse Ioa Christi præcursorem, an ipse Messias esset, nec ne. Atqui temeritatis si ita est, criminis obnoxius est Io. si eum prædicat, quem nescit. Aut certè perfidiæ vitium, non aufugiet, si dubitat de eo, quem aliquando cognouit reuelante Deo. Multa hic olim Patres; vt plurimum, quę verior tunc videbatur opinio, erat Ambrosij in c. 7. Luc. quamuis sensum spiritualem priùs alium huius loci sequendum censuerit. Bedæ, Hierony. Matth. 11. qui etiam epistol. 151. ad Alga. de ea re agit, Greg. ho. 1. in Ezech. & ho. 6. in Euang. interrogasse Io. num Christus per se ipsum esset moriturus & ad inferos venturus, vt intelligeret, sciretue num illum etiam inferis venturum nunciare deberet, quem terris venisse nunciauerat. Cùm enim interroget an venturus, videtur de futuro aliquo eius aduentu Ioannes interrogasse: Alioquin quorsum quærit num venturus sit, quẽ iam venisse sciebat? hanc opinionem Chrysost. ho. 37. & Theophy. in Commen. confutant. Nam quomodo mortem Christi & ad inferos descensum ignorare Ioannes poterat, quæ nemo tum Propheta, nemo qui veterum Prophetarum libros volutasset, vel vaticinia audisset, ignorabat? an statim oblitus est eius quod dixerat, *ecce Agnus Dei?* Certè ideò Agnus, quia Deo Patri pro peccatis mundi sacrificandus. Non ergo moriturum dubitare potuit. D. certè Grego. saltem clarè non affirmat dubitasse num moriturus esset, sed an descensurus per se ad limbum, locaque Sanctorum Patrum.

12. Ioannes Baptist. an dubitauerit de Christo.

Nec quicquam pro hac sententia facit, vel remorari nos debet vox illa *venturus*, Gr. enim habetur ὁ ἐρχόμενος ille venturus, q. d. nam sit ille venturus, videlicet à Prophetis prædictus.

Veram igitur opinionem esse hanc reor. cùm Io. morti esse se proximum videret, & percrebuisset recens miraculorum Christi fama, discipulos suos dubitantes de Christo, an ipse esset Messias, misit ad illum, vt qui sibi non crediderant, miris eius operibus, & efficacitate sermonis & præsentiæ maiestate crederent. Misit autem quasi dubitans, vt tanto promptius auderent Christum interrogare tanquam Ioannis nuncij & eius nomine missi. Medicus enim interdum ægrotum se fingit, vt ægrotũ sanet, quod præsertim in spirituali medico verum est: quod declarauit Paulus cùm dixit: *quis infirmatur, & ego non infirmor?* 2 Cor. 11 29. Cæterum, quamuis Io se Christo minorẽ profiteretur, illumque sibi coram omnibus præferret: putabant tamẽ eius discipuli illum modestia id non veritate dicere. Sic præceptorem suum amabant, vndè illa æmulatio Ioan. 3. 26. *Rabbi qui erat tecum trans Iordanem* &c. hic sanè sensus præter quam quod est Hilar. Chrysost. Authoris imper. Cyrilli Alex. l. 2. Thesauri. c. 4. & aliorum; confirmatur etiam, & ex hoc versu 9. vbi assignatur ratio legationis, *cùm audisset Ioann. opera*, i. miracula *Christi mittẽs duos* &c. vel vt inquit Lu. cõuocauit duos de discipulis suis & misit ad Iesũ. Numquid Christi miracula ancipitẽ, dubiũq; reddere poterãt Ioann. qui sine

13. Ioannis prudentia in instruendis discipulis.

miracu-

miraculis non crediderat modo ipse, verùm etiam tot præclaris testimonijs Messiam publicè prædicarat? mittuntur ergò ab illo discipuli, vt visis miraculis desinant tandem de Christo dubitare.

Potest id autoritate Cyril. ac B. Hierony. corroborari. ille l. 2. Thesauri, ca. 4. sic scriptum reliquit quando Io. Prophetico spiritu, quo repletus erat ex vtero matris suæ, nudũ iam imminere sibi gladium vidit; voluit discipulos suos in fide Christi confirmare, apteque docere, vt scirent, qui ad salutem omnium expectabatur. Hieronym. verò epist. 151. ad Alga. q. 1. sic scribit: *Ioannes mittebat discipulos, vt sibi quærens, illi discerent*, & idem hic, hoc est, in Matth. 11. initio *quomodo*, inquit, *Saluator interrogat vbi sit positus Lazarus*, Io. 11. *vt qui locum sepulchri indicabant; saltem sic pararentur ad fidem. & viderent mortuum resurgentem. sic & Ioan. interficiendus ab Herode discipulos suos mittit Christum, vt per hanc occasionem videntes signa, ac virtutes, crederent in eum, & magistro interrogante sibi discerent.*

14. Illud obserua non ostendisse se verè dubium discipulis, sed voluisse ac mandasse, vt dubitationem, quàm illi habebant nomine suo eximendã à Christo proponerent, vt tantò id hilarius, ac promptius efficerent. & verò sciebat non solum nihil indè scandali, sed magnam quoque vtilitatem, agente, ac respondente Christo, consecuturam, ad discipulorum animos in Christi fide stabiliendos.

15. 12. *Plagis*] Plagas, cruciatus interpretatur Emman in notis. Græc. flagellis. Toletus eprosorum, aliorumque apostematibus laborantium plagas intelligit. cæcos verò multos; varijs, ac multiplicibus modis visu priuatos, interpretatur: quos proindè intellige fuisse multos, quod Euangelista quoque significare voluit.

13. *Quæ audistis*] scilicet miracula, quæ à me facta esse de his, qui viderunt didicistis, & audistis, præsertim de suscitatione adolescentis.

16. *Christus factis & non verbis respondet, & cur.*

Vidistis] quę vos ipsi præsentes conspexistis. Sed cur factis, nõ verbis se Christũ esse, respondit? Primùm ne turbis præsentibus palam nuntiaret se Christum esse, atque ita occasionem præberet Iudæis, vt ante prestitutum tempus ipsum persequerẽtur. Itemque vt Ioan. ipse testimonium redderet de Christo relatis à discipulis & auditis miraculis Christi, quibus iã demonstrare facilè poterat ipsũ esse Messiam iuxta Prophetarũ vaticinia. Tertiò, vt inquit Chrys. & Rup. voluit Christus homines incredulos ad fidem trahere, fidemque illis persuadere non verbis, sed factis iuxta illud Io. 5. 36. & c. 10. 37. 38. & c. 11. 24. 40. simul etiam modestiæ exemplum præbere voluit, dum non verbo, sed re ipsa ostendit se Messiam: Samaritanæ verò mulieri se Christum esse aperuit, quia facilè illam credulitatem nouerat verbis ipsius. Denique maximè ad Christi mentem Chrysost. addit. in ho. 37. in Matt. miraculis voluisse Christum; vt discerent discipuli Ioa. id quod interrogauerant, quia testimonium quod à rebus trahitur certius & credibilius est, & absque vlla suspicione, vt Interl. habet: *cessent*, inquit Christus, *verba. loquantur opera:* igitur quia prędictum erat his signis dignoscendum venturum Messiam, dum hæc se facere Christus demonstrat rebus ipsis loquẽtibus credibilius ac certius Ioannis interrogationi satis facit.

Cæci vident] Græcè ἀναβλέπουσι, id est, visum recipiunt. *Pauperes Euangelizantur*] Gr. εὐαγγελίζονται id est, Euangelium audiũt, recipiunt, docentur, vt Isai. 61. prædictum fuerat q. d. pauperibus prædicatur Euang. iuxta vaticinia, & illis eisdem regnum cœlorum promittitur: quo quidem quod lętius, aut illustrius etiã audiri poterat? aduẽtasse nimirũ tẽpus, quo iã pauperes reges fieri inciperent,

17. *Miracula notæ sunt per quas Messias cognoscendus.*

Per hæc ergò miracula, quæ prædicta erant à Prophetis tanquam facienda à venturo Messia. Respõdit Ioanni, quia ista erant signa, & notæ indicantes se esse Messiam, lege Isai. 35. 5. 6.

Iustinus in dialo. cum Tryphone probat ex loco Isai. Christi aduentum contra Iudæos, quasi ea fecerit, quæ eum effecturum Prophetæ prænunciauerant. usus est ergò Christus discipulis, vt magistro suo referrent, vel quæ viderant, vel quę audierant, non propter ipsummet magistrum, sed propter discipulos, vt Ioannes nactus hanc occasionem adducto Prophetarum testimonio eos planè conuinceret, ac Christi fidem plenè doceret.

18. Dices Isaiam etiam meminisse mutorum. Respõdeo non omninò distinctè referre Euangelistas an aliquis omninò mutus inter istos sanatus fuerit: credibile tamen est aliquos etiam mutos sanitati fuisse restitutos, & fortè aliquibus ex ijs, qui spiritibus immundis eiectis curati fuerant auditus restitutus est. Nec incredibile mutos esse connumeratos inter illos, quos rumore, ac certa fama audierant curatos esse à Christo, quod verò dicitur *mortui resurgunt*, non est necesse, vt speciatim fuerit hoc prædictum ab aliquo Propheta, satis est Prophetas significasse, admiranda planè opera Christum editurum. Nam locus ille Isaiæ c. 26. 19. etiam ab Aug. l. 20. de ciuit. cap. 21. commemoratus multò meliꝰ de generali resurrectione exponitur. Aliter sentire scio Card. Tol. ann. 37. sed Aug. magis hæreo. Licẽt verò nullos discipulis Io. pręsentibus ad vitam mortuos reuocarit Christus, audisse tamẽ suscitati adolescentis famam non est dubitandũ, cùm ea ad plures dimanarit populos.

14. *Scandalizatus in me*] Erat Christus petra scandali, lapis offensionis Isa. 8. 14. Ro. 9. 33. *positus in ruinam*, Luc. 2. 34. sed non credentibus; credentibus verò lapis erat summus & c. 1. Petri. 2. 6. 7.

19. *Quinam in Christo scandalizentur.*

Scandalizari porrò intelligit eum qui humili conuersatione Christi, vel abiectione offendebatur; Quarè occultè notat discipulos Ioannis, vt Hieron epist. 151. ad Alga. q. 1 & Beda obseruarunt, simul ostendens se illorum corda nosse, vt inquit Cyrill. ostendit quoque eos futuros beatos, qui mortis eius ignominia conspecta non fuerint in eo scandalizati; quare tacitè suæ mortis, etiam crucis hic meminit.

20. 15. *Et cùm discessissent nuntij*] quare non ante. ex Chrysostomo, & Euthym. ne Ioannem coram eius discipulis per adulationem laudare videretur; & ne blandientis verba putarentur. Iterum adde illis abeuntibus cœpisse Christum.

De Ioanne dicere] ex Interl. ne turbæ Ioannem liuore motum suspicarentur, ad eam legationem instituendam; vt scirent etiam eum non sibi quæsisse, sed discipulis. Cyrillus quoque: *cognoscebat*, inquit, *aliquos dicturos; si Ioannes ignorat, quomodo eum ostendit dicens: ecce Agnus Dei?* quarè, vt rectè notat Chrysostomus in homilia, declarat se rectè nosse eorum cordis occulta; nec durè loquitur, quia ea ignorantia peccabant.

Ad turbas] Interl. scilicet, *quæ nesciebant mysterium interrogationis eius.*

Quid existis in desertum] Alludit ad id quod dictum erat Matth. 3. 5. *tunc exibat ad eum Hierosolyma.* sic Lucas 3. 7. *Dicebat ergò ad turbas, quæ exibant, vt baptizarentur.* Est ergò sensus: non est quod vos pœniteat, quod in desertum exiueritis ad Ioannem, tanquam ad hominem sanctum quasi repentè nunc in alterum sit mutatus. Non est Ioannes homo leuis, & similis arundini, qui sententiam temerè mutauerit.

21. 16. *Hominem mollibus vestimentis*] id est, splendidis & pretiosis vestibus indutum. *Hominem* inquit Interl. *qui vana gloria ductus lucra quærat pro*

dapibus,

A *dapibus, vel vestibus qui locustis viuit, & pilis Camelorum induitur.*

Mollibus] per, *mollibus indutos*, significare videtur, in delitijs viuentes Chrysost. mollis inquit vestis dissoluit rigidam animam. Certè qui splendidis vestibus, & mollibus vtuntur, delitijs diffluunt, & huiusmodi facilè mutantur, vt laudes, vel honores, vel lucra, vel voluptates acquirant & consectentur. At qui rigidam sectantur vitam, veritatem omnibus præferunt.

In veste pretiosa] Græcè ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ. *est autem ἱματισμὸς non vestis*, inquit Gagnæ. *sed vestitus & cultus, quod Latini etiam vestiarium dicunt.* ἐνδόξῳ, id est, splendido, glorioso Itaque hic vestis pro vestitu, seu cultu ponitur vestium. Gregor. in hom. *si in studio pretiosarum vestium culpa non esset, non laudasset Dominus Ioannem de vestimenti austeritate.* Augustinus 3. de doctrina Christiana capite 12. *in talibus non vsus rerum, sed libido vtentis in culpa est.* Itaque laudat Christus Ioannem B à vitæ Sanctitate, à cõtinentia, ab austeritate, non tantum vt eum constantem ostendat, sed etiam ne suspicarentur turbæ ob malum aliquod in carcerem esse coniectum.

In domibus Regum sunt] interl. vbi aliquid venentur. Græcè pro *domibus* est, βασιλείοις, id est, *Palatijs Regum sunt*] versari solent.

22. *Tertulliani absurda sententia de Ioan. Bapt.*

17. *Prophetam*] Fugienda hic omninò; tanquã scopulus Tertulliani sententia l. de Baptismo c. 10. & l. 4. contra Marcio. c. 18. spiritu Prophetiæ iam destitutum Ioannem dubitasse ipsum venisse, quẽ expectabant. Absit à cordibus nostris tam absurdus error, quem vel hæc Christi verba satis iugulant. Ioannes Propheta fuit, quia absentem Christum, id est, antequam docendo, & miracula edendo manifestum se faceret prænuntiauit. *Plusquam Propheta* vero, quia Christi Præcursor, regni cœlorum Prædicator, Baptismi institutor, Angelus C Dei, præsertim vero, quia non tantum venturum prædixit Christum, sed etiam digito demonstrauit. Sic Grego. quod & habet Interl. Addit Hieron. ad priuilegiũ Prophetale accessisse baptismi præmium, vt suum Dominum baptizaret.

Cùm autem dicimus venturum prædixisse Christum, intellige, ad prædicandum. Vel quia testatus est de Christo esse illum quàm Prophetæ priores venturum prædixerant.

18. *Ecce ego mitto Angelum*] Probat Ioannem maiorem esse Propheta, quia proximè præcedere, atque anteire Christum, eique viam præparare, deberet. Et quia angelus esset, non quidem natura, vt multi eum Iudæi falso existimarunt, sicut habet Euseb. l. 9. de demon. Euan. c. 1. sed officio.

23. *Propheta & Sacerdotes Angeli.*

Dicuntur Prophetæ & Sacerdotes *Angeli* Malachiæ 1. 27. & Act. 7. 13. verùm aliter quàm Ioannes, illi quia missi ad homines, Ioannes quia ad D Deum, id est, Christum, vt eius præcursor, & testis fidelissimus. Et quidem proprio quodam vaticinio prædictus fuit tanquam angelus mittendus, nec quomodocumque, sed ante faciem eius, id est, vt ipsum proximè præcederet, cum alij serui sequi soleant Dominum; quod obseruarunt Chrysost. & Auctor Imper.

Ante faciem tuam] Hebraismus, pro, *ante te*, Malachi. habet c. 3. 1. *ante faciem meam*, quia inducit Christum de se loquentem; hic verò loquitur Pater de Filio.

24. *Christus Deus.*

Ex hoc loco Christus Deus satis clarè probatur, cùm constet apud Prophetam Deum esse, qui loquebatur, loquebatur verò Christus. Porrò vtrumque dici potuit, & quod Filius sit loquutus, & quod Pater, quia idem Deus, vterque. Vide in hûc locum Malach. Riberam.

19. *Maior inter natos mulierum*] agit hic Do-A minus non de officio, sed de moribus, hoc est, non dignitatem Ioannis, & munus cum dignitate ac munere superiorum Prophetarum, sed sanctitatem, cum sanctitate comparat, vt patet ex his, quæ præmiserat: *quid existis in desertum videre.* q. d. quẽ hominem? quem sanctum? & sic de consequentibus. de sanctitate etiam agit cum ait, *qui autem minor est* &c. quod si obijcias verba Lucæ, dicentis: *maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est.* Respondeo cum Euthym. quia Prophetæ tanquam sancti habebantur: ideò viri sancti, *Propheta* nomen accipiebant, & ita Christus non raro *Propheta* etiam dictus est. Deindè, esto cum Augustino l. 2. con. aduers. legis, comparatio fiat cum solis Prophetis veteris testamenti, non tamen proindè in solo Prophetæ officio, sed multò magis in sanctitate. Ob id quod Prophetæ omnium sanctissimi haberentur. At inquies, hinc fieri B Christo etiam & B. Virgine maiorem Ioannem fuisse. Respondeo cum solis sanctis veteris testamenti collationem hic fieri. Christus, B. Virgo, Apostoli ad nouum pertinent testamentum. Quod verò sanctior Moyse, lege apud Barra. to. 1. l. 8. c. 4. nos ad alia pergimus.

Natos mulierum] id est, homines per Hebraismum, qui etiam cernitur in verbo, *surrexit*, id est, extitit, eminuit. significat enim existere cum quadam eminentia.

Qui autem minor est in regno Dei] hæc, *in regno Dei*, connectuntur cum præcedentibus, *qui minor est*, licèt dubitet August. *Regnum Dei*, hic, tempus adoptionis filiorum, & Euangelij significat. Ergò sensus est: qui minimus est in Euangelio, in quo est adoptio filiorum, maior est illo scilicet Ioanne: ita vt fiat comparatio inter personas quidem iam noui, quàm veteris Testamenti, etiam in sanctitate, C verùm sumpta prout ad nouum, vel ad vetus Testamẽtum spectabat, quo modo qui minimus sanctus erat in Euangelio, erat maior etiam Ioanne, & omni alio, qui erat sanctus in veteri lege. Nam si Ioannes sanctitatis gradu præcessit multos, qui sub Euangelio, vel tempore adoptionis filiorum fuerunt, hoc habuit non ex lege, sed ex Euangelio, cuius futura virtus, ad eos quoque extendebatur, qui sub lege viuebãt. Itaq; sanctitas eorum, qui ad vetus testamentum pertinebant, erat veluti aliena, & quasi mutuo accepta ab Euangelio per fidem: At eorum qui ad Euangeliũ spectãt, veluti hęreditaria & propria: ac proindè quantũ ad hoc, minimus sanctitatis gradus in Euangelio excedit maximam cuiuslibet sancti veteris Testamenti sanctitatem, & minimus iustus in Euangelio, maximo iusto veteris Testamenti præstantior, ac maior est.

25. *Minimus Christianus maior & melior optimo Iudæo, & quomodo.*

Quod si vlterius pergas obijcere, & contendas D Ioannem baptizatum à Christo fuisse, ac proindè ad statum filiorum, & non seruorum pertinuisse, ergò hęreditariã illi fuisse sanctitatẽ, nõ alienã, nõ ergò in hoc Ioann. inferior vllo modò dici potest. Respondeo conferre hic Christum eos inter se, qui credituri erant in eum, & post passionem eius, ac mortem ad Ecclesiam venturi, quando iam baptismus ipse & Euangelium integrum, & perfectum statum habere debebant cessante iam, & abolita lege. nondum enim Christi morte tempore Ioannis aperta erat ianua regni cęlestis, cùm baptismus adoptionem perfectam filiorum Dei daturus erat. Itaque Ioannes nõ plenè ad Euangelij statum pertinebat, cùm occisus fuerit ante Christi mortem. quamuis, vt scribit Greg. Nazian. ora. in sancta lumina, inter vetus, nouumque Testamentum interiectus fuerit, & medius inter legem, & Euangeliũ D. Thom. 2. 2 q. 164. a. 4. ad. 3. videtur facere Ioannem noui Testamenti, quod ad nostrum hunc sen- 26.

sum

sum intelligi potest. Semper igitur si præcisè eum, qui ad Euangelium pertinet conferas cum eo, qui ad legem spectat, quamuis minimus; tamen qui inter Euangelij iustos est, maior quoque est.

Idem videtur sentire, sed ratione diuersi status Cardinal. Tol. ait enim, omnes qui sub lege erant spiritum seruitutis accepisse, renatos verò per baptismum spiritum adoptionis filiorum Dei. Semper autem filius, quolibet seruo maior est. Ideò qui iustus est tempore Euangelij hoc vno saltem, quia filius est ex statu quem habet, maior erit iusto quolibet veteris Testamenti, & illius sanctitas huius sanctitate quo ad hoc maior. Veteris namque Testamenti Patrum ex se status est seruorum. quibus verbis excitat Christus mirum in modum auditores ad Euangelij fidem arripiendam.

Alij quidam hunc locum exponunt de ipsomet Christo, qui minor est in regno cœlorum tempore, & hominum existimatione, quamuis maior sit dignitate, & ipsa re. Sic Aug. tract. 13 in Ioannem l. 2. coot. aduers. legis, & Proph. c. 1. cum multis alijs. Aliter etiam D. Tho. 1. p. q. 117. a. 2.

20. *A diebus autem Ioannis*] putant quidam reddi hic rationem, cur qui minor est in regno cœlorum, maior sit Ioanne; Ratio est, quia Ioannes ad legem spectat, vt sequēti versu dicitur, qui rectius præponi debere quibusdam videtur versui vigesimo, vt ex verbis Luc. colligi potest c. 16. lex & Prophetæ vsque ad Ioan. ex eo regnum Dei euangelizatur & omnis in illud vim facit. Sed hoc nō multum placet: malo dicere non esse transposita verba. Dico igitur nunc declarare Christum Dominum, vnde nam regnum Dei hoc, cuius meminerat, incipiat. *A diebus*, inquit, *Ioannis* &c. nam lex vsque ad Ioannem.

27. *Lex quomodo vsque ad Ioannem.* Quomodo autem lex vsque ad Ioannem fuerit si roges Respōdeo breuiter, intelligi primum posse, vsque ad Ioannem, id est, vsque ad Ioannis prædicationē, legem & Prophetas Prophetasse, id est, docuisse Dei voluntatē cum promissione de Messia, ac suo functos esse munere, & eo vsq; viguisse; per legem verò, & Prophetas intellige totum vetus Testamentum. Deindè non est intelligendū statim prędicante Ioan. mortuam legem fuisse, & extinctam; sed nascente Euangelio, senum mori cœpisse.

Vsque nunc] non quod post illud tempus non esset vim passurum, sed quod ab eo tempore semper perseueraturit vis illa, nec per Christi prædicationem cessarit, immò semper perseuerabit quādiu Euangelij prædicatio duratura est.

28. *Regnum cœlorum quomodo vim patiatur.* *Regnum cœlorum*] Euangelium, & Christi Ecclesia. *Vim patitur*] secundùm Hilar. Canon. 11. & Ambr. l. 6. in Luc. & ser. 15 de Nat. Domini, dicitur regnum cœlorū pati vim, & rapi à violentis, quia iam omnibus expositum apertumque est; ita tamen vt quicumque velit virtute contendere, & in illud irruere, rapere illud & capere possit. Neque enim certis quasi cancellis intra vnum populum Iudęorum conclusum est; nec iam veluti hæreditario iure, vt Iudæis olim Dei cognitio; sic nunc regnum Dei datur, sed virtute: iuxta illud; *multi ab Oriente & Occidente venient* &c. Rectè quoque dicitur rapi, quia eiectis filijs regni, quibus videbatur debitum, virtute ipsa, ac perseuerantia obtinetur iam, & rapitur, veluti illato bello; & armis de illorum manibus, qui in eius erant possessione: quicumque ergò velit cōtendere, illud obtinebit, cùm prius, soli in eo essent Iudæi. Qui verò aiunt, vim pati regnum cœlorum, quod mortificatione obtineatur, non satis aptè locutus, hoc enim est sibi vim inferre, non regno cœlorum. Obijcit Barra. l. 8. c. 9. to. 2. dixisse Christum à diebus Ioannis, vsq; nunc. i. à tempore, quod intercessit inter principiū prædicationis Io. Baptistæ, & hanc legationem eiusdem Ioannis ad Christum missam, regnum cœlorum vim pati. ergò nō de gentibus loquutus est. Respondeo velle dicere ab eo tempore expositum esse regnum cœlorum cuiuslibet vi, non tamen excluditur sequens tempus, vt dixi n. 27.

21. *Lex & Propheta*] est sententia horum: regno cœlorum infertur vis à diebus Ioannis. Prophetarunt enim de Messia Lex & Prophetæ vsque ad tempora Ioannis, quo prædicante Messias venit. Quoniam verò vsque ad hoc tempus regnum cœlorum non fuit prædicatum, saltem apertè, & vt omnibus expositum; Propterea illi vis illata nō erat. Ioannes primum regnum cœlorum apertè pradicauit, Messiam indicans, illique viam præparans: quamobrem à diebus eius regnum Messiæ, & regnum cœlorum Euangelizatur, & vim patitur; eo modo quo exposuimus versu 20. & n. 27.

22. *Et si vultis recipere*] si attentè aduertatis, recipere enim hic aduertere est; vel ita dicit, quia libera fides est. sic Chrysost. vel significat non esse verum Eliam ad literam in Malachia prædictum, sed tamen inquit *si vultis recipere*, vobis erit Elias, non quidem verus, sed officio, & effectu. vt enim ille præcedet secūdum aduentum Christi *conuertēs corda* &c. sic Ioan. præcessit Messiæ aduentum, vt vos ad Deum conuertat: quod si nolitis illum recipere, neque hoc modo erit vobis Elias. 29.

Obserua Ioannem, Eliam fuisse, Id est, repræsentasse vestitu, vita, spiritu, præsertim verò Præcursoris officio. Hieron. Epist. 151. ad Alga. 30. *Ioannes quomodo Elias.*

Qui venturus est] verus Elias omninò veniet de quo ad litteram loquitur Malachi. 4. sed mysticus Elias Ioannes venit quidem: sed est prædictus fuisse venturus & exspectabatur. Itaque dum venturū dicit, confirmat etiā tacitè verum Eliam sub finem mundi venturum: & ait Ioannem esse mysticum Eliam, qui etiam prædictus fuit, vt venturus. Ergò completam, inquit, fuisse istam Scripturam Malac. c. 4 etiam in Ioanne, licèt mysticè. Nam etiam de ipso prædictum erat, quod esset venturus, & Messiæ aduentum præcessurus; qui vitæ etiam similitudine alter Elias; immò & maior illo esset futurus.

Emmanuel dicit; venturus *est*, pro, *erat*, positum; sed non est necesse iuxta nostram expositionem.

23. *Qui habet aures* &c.] Hoc esse mysticum & indigere intelligentia ostendit cùm subdit: qui habet &c. per aures autem secundùm Interl. & Remig. intellige cordis aures. *Audire* verò significat intelligere, & obedire, vt Luc. 16. *qui vos audit*, &c. & Matth. 14. 15. *si te audierit*, Marc. 8. 18. aures ergò audiendi habet ille qui docilis & obediens est. Sūt enim qui audientes non audiunt Matth. 13. 13. Vel ideò dicit, qui habet aures &c. quia dere magni momenti, quam intelligere multum intererat, loquutus fuerat. 31.

24. C. *Iustificauerunt Deum*] quid sit iustificare sic explicat Ambros. qui peccat, & confitetur peccatum, iustificat Deum, id est, declarat eum iustum dum se iniquum agnoscens & credens Deo ab eo gratiam sperat. Sic fecerunt illi, qui confitentes peccata sua baptizati sunt à Ioanne, misericordiā à Deo consequuti; ecōtra, qui noluerunt ab eo baptizari suam iniquitatem non agnoscentes. Eusebius verò exponit iustificauerunt, id est, apparuit eis iustus in omnibus quæ fecit. Iansen. verò exponit iustificauerunt, id est, bonum ac rectum prædicauerunt. 32. *Iustificare quid.*

Eusebij & Iansenij Expositio vera & legitima erit, si intelligas hæc verba, non Christi esse, vt priora, sed Euangelistæ referentis, populum, qui aderat, auditis quæ dixerat de Ioanne Christus, con-

firmasse eius dicta, confitendo Ioannem esse verè missum à Deo, Deumque implesse, quod promiserat per Malach. misso Ioan. *ecce ego mitto angelum meum.* Sicque Deum iustificasse, vel tanquam fidelem in promissis, vel vt Iansen. explicat tanquam æquum & rectum prædicando, vt qui rectè fecerit mittendo eis talem virum, per quem saluti ipsorũ prouidit: vel vt ex Eusebio retulimus, iustificasse tanquam eum qui apparuit eis iustus in omnibus, quæ fecit per Ioan. missum, ij autem, qui sic iustificarunt, erant qui baptizati fuerant ab eo. At Pharisæi, & Scribæ non quidem omnes, sed qui non erant baptizati à Ioanne cum hanc commendationem Ioannes audissent ore Christi prolatam, non sunt commoti ad pœnitentiam. quod tali Prophetæ non paruerint spernentes Dei consilium, & decretum in mittendo Ioanne, vt per illum, & eius baptismum ad pœnitentiam, & ad præparandam Christo viam aptarentur homines.

Amenosij porrò expositio quadraret magis in hunc locum, si verba hæc essent Christi, & non Euangelistæ, cui rectè accommodatur, quod sequitur, id est, quod Pharisæi, & legis periti dum nolunt agnoscere suam iniquitatem, spreuerunt Dei consilium, quo Deus per Ioannem cœpit ad pœnitentiam prouocare peccatores, & ostendere qua via remissio delictorum parari posset. Fauere videtur Ambrosio quod aliqua exemplaria, vt complutense, & Dyonisius Carthu. non legunt illa verba: *ait autem Dominus*, quæ sunt hic v. 31. propter quæ videri possunt præcedentia verba, quæ habentur v. 29. & 30. esse Euangelistæ. quarè si nō legantur ista: *ait autē Dominus.* probabilis est opinio dicentium etiam præcedentia verba esse Christi, sed re vera ferè codices omnes græci, & latini habent illa, sicut & exēplaria emendata nuper. quāquam & illa verba, quæ hic habentur. v. 29. *omnis autem pop. audiens*, etiam significant verba illa sequentia eodem v. 29. & 30. esse Euangelistæ: q. d. *Omnis populus audiens.* id est, qui tunc Christum audiebat, & publicani *iustificauerunt Deum*; Durum est enim interpretari. *omnis populus*, audiens Ioannem prædicātem, *& Publicani iustificarunt Deum.* illa verò verba: *baptizati & non baptizati.* v. 29. 30. non debent accipi, quasi significetur, quod isti fuerint baptizati post hanc commendationem Christi de Ioan. vel non baptizati; sed sensus est; eos qui iam olim fuerant baptizati, iustificasse Deum; at eos, qui noluerant baptizari olim à Ioanne, consilium Dei spreuisse.

33. 30. *Pharisæi autem, & legis periti*] id est, Scribæ, seu legisdoctores non consenserunt istis Christi verbis, non credentes Ioannem à Deo missum: immò ipsi Ioanni etiam nunc detraxerunt, & contra eum obmurmurarunt, ita consilium Dei contemnentes, quo Ioannem præmiserat, vt per eum Christum agnoscerent, & in eum crederent. Ergò non recipientes Ioannem sua infidelitate, consilium Dei abiecerunt. Sumitur enim hic consilium pro eo, quod ex consilio procedit; vt Act. 20. dixit Paul. *non subterfugi, quo minus annunciarem vobis omne cōsilium Dei*; id est, doctrinam Euangelicam, quæ Dei consilio manifestata est etiam gentibus, vt & ipsæ saluæ fierent eam credendo.

In semetipsos] id est, in suam ipsorum ruinam, & perniciem, quidam legunt, vt Euthy. in semetipsis, id est, intra seipsos spreuerunt Dei consilium. loquitur autem Ioannes de his Pharisæis, & Scribis, qui non fuerunt baptizati baptismo Ioannis: sicut & cùm v. 29. dixit, *omnis populus*, non sunt intelligendi singuli de populo, sed multi respectu Pharisæorum, & Scribarum.

31. *Cui ergò similes*] Matth. habet. *cui similem æstimabo generationem istam*, id est, assimilabo huius ætatis homines?

32. *Pueris sedentibus* &c.] sc. ludo repræsentantibus nunc læta, nunc tristia, verbi gratia, nunc per modum cantus læti, nunc per modum querimoniæ, & lamentationis. Mat. habet, qui clamantes coæqualibus, id est, coætaneis. Gr. socijs quibus significatur, quod dum illa, seu læta, seu tristia repræsentabant illi pueri, aderant alij pueri sodales, nunc cantantium, nunc plangentium, qui tamen nihil ostendebant se affici, siue lætis siue tristibus. Ad quos præcedentes pueri hæc canebant: *cantauimus vobis, & non saltastis*, &c. Hæc an ita sint non potest omninò constare, quia ignotum est, & obscurum hoc ludi puerilis genus, quod tamen diximus videtur litteræ consentaneum. 34.

Obseruant verò Hugo Cardinal. Iansen. Maldon. frustra eos laborare, qui nituntur singulas similitudinis partes adaptare, personas personis, membra membris &c. Totum sententiæ corpus potiùs spectandum est, & integrum ex integra similitudine trahendum argumentum, vt est in multis parabolis, vt cùm dicitur Matth. 13. 24. *simile factum est regnum cœlorum homini, qui seminauit*, vel *homini negotiatori. quærenti bonas margaritas*, vel *homini regi, qui fecit nuptias*: Non est intelligendum dici regnum cœlorum simile homini patrifamilias, regi vel negotiatori; sed potiùs simile dicendum esse seminī, aut agro, aut margaritæ, &c. id est, sensus ergò est in his, & similibus: in regno cœlorum tale quid contingere. Idem est hic sensus, quasi dicat, inquit Gagnæus, Matth. vndecimo, de hoc hominũ genere similiter dici potest illud, quod pueri sedentes in foro, morosis, ac se fastidientibus sodalibus, & æqualibus dicunt: *cecinimus*, &c. id est, neque lætis, neque seueris verbis conciliare nos vobis potuimus, & in nostram sententiam adducere. Alioquin illa Iudæorum generatio, non tam pueris, qui ea verba sodalibus exprobrabant, similis est, quod tamen verba sonare videntur, quam eis, quibus exprobrabantur. Itaque sensus est breuiter: in generatione, & hominibus huius ætatis tale quid accidisse patet, quale vsu venit, cùm pueri in foro dicunt sodalibus, *cantauimus & lamentauimus*, &c. 35. *Similitudines quomodo adaptanda.*

33. *Venit enim Ioannes*] Applicat nunc hoc versiculo, & sequenti similitudinem, quasi dicat, Ioannes audientibus vobis lamentatus est, & non planxistis: filius hominis cecinit, & non saltastis, (sequutus enim fuit Ioann. austeriorem vitam, Christus communiorem) sed non modo ad meliorem frugem per hæc vos recepistis: verum quæ erant arripienda in occasionem vitæ & gratiarum actionis, conuertistis in occasionem mortis & calumniæ; vocantes me quidem potatorem, & deuoratorem &c. Ioannem vero Dæmoniacum tanquam vitæ austerioris hominem, & non similem alijs, quod nec in ludo illo puerorum reperitur.

Neque manducans panem, neque bibens] Matth. simpliciter habet, *neque manducans, neque bibens*, vel quod nemo eum manducantem viderat; aut quia parcè admodum manducaret; aut quia cibis potiùs ferarum, quam hominum vteretur. 36. *Ioannis victus.*

Denique non consueris; neque verò baccis, seminibus. vel oleribus vsum esse Clemens Alexandri. tradidit Pædag. l. 2. c. 1. dum ait: Matthæus Apostolus seminibus, baccis, oleribusque absque carnibus vtebatur. Ioannes continentia locustas, & mel siluestre comedebat. Et vt hoc obiter dicamus, temperasse quidē à carne, & vino Apostolos multa afferri possunt exempla Nam de Petro, persuadet Gregor. Nazian. de amore pauper. scribens ipsũ lupinis minuto asse væneũtibus famē pellere cōsueuisse. De quo Iacobo fratre Domini neq; carnes vnquam in cibum, neque vinum in potum ad- 37.

hibere

hibere solitum esse Egesip. grauis auctor apud Eus. historiæ l.2.cap.22. affirmat de Matthæo diximus. Timotheum vino se temperasse, sed occasione stomachi flaccescentis, modicum ex eo sumendum illi Paulum imperasse tradit Chrysost. aurea hom. in ea verba Pauli *vtere modico vino*, &c. sed & ipsū Paulum à vino abstinuisse docet Baro. anno Christi 57. & 58. At Ioannes, non modo his abstinuit, sed communibus etiam alijs cibis, vsus locustis, & melle syluestri, ob id *neque manducans, neque bibens* venisse dicitur à Saluatore. Contra Saluator ipse, quod communibus vteretur cibis, *& manducans, & bibens* venisse dicitur.

A

30. *Et iustificata est sapientia*] laudata, approbata, vel defensa, vt quæ nihil omiserit ad salutem necessarium.

38. *Ab omnibus filijs suis*] id est, sui participibus & amicis, nempè verè sapientibus. Per *sapientiam* porrò Dei prouidentiam, & consilium intellige in salute hominum curādâ, misso præsertim Ioan. & Christo. Dicitur aūt iustificata à filijs suis, ijs scilicet, qui crediderunt, & receperunt Dei mysteria, non quod confessi sint ipsam sapientiam, aut approbauerint ipsam, nec quod eam confutati sint: sed quod in ipsis credentibus ostensa sit eius iustitia: dum enim illi crediderunt, & susceperunt, aperta fuit culpa illorum, qui non crediderunt; cùm eorum incredulitas indè prouenerit, quod credere noluerint, non quod aliquid fuerit necessarium omissum, alioquin neque credidissent, qui susceperunt, & ad hunc sensum accommodari debet expositio prædicta, qua exposuimus *iustificata est sapientia*, id est, laudata, probata, defensa ver. 30.

B

Filij sapientiæ qui. Sunt tamen qui satis probabiliter per filios sapientiæ intelligant omnes Iudæos, & eos qui sapientiam receperunt, & eos qui reiecerunt; quod essent quasi pueri, & discipuli diuinæ prouidentię, quæ iudæos speciatim tanquam proprios filios gubernabat: & ita iustificatam intellige sapientiam, id est, iustam declaratam tam à bonis, quàm à malis, dum canente Christo, & lamentante Ioanne, bonorum alij saltauerunt, hoc est, Christum, alij planxeruot, hoc est, Ioannem sequuti sunt: Mali neutrum præstare voluerunt, & de bonis iam diximus hoc eo. num. 38. quo modo iustificauerunt; de malis iam dicimus. Nam dum nec Christi cantu, nec Ioannis lamentatione credere voluerunt, satis ostenderunt se nullo modo velle credere, quamuis alijs credentibus, ac proindè per se, non per diuinam stetisse sapientiam quo minus conuerterentur. Hanc expositionem probabilem reddit etiam voa græca, καὶ ἐδικαιώθη, & iustificata. Si enim voluisset eos tantum intelligere, qui eam receperunt, non dixisset καὶ, sed, ἀλλὰ, veruntamen *iustificata est sapientia, à filijs suis*. ham καὶ, hanc videtur quibusdam habere vim, vt significet, ipsosmet filios sapientiæ vt discipulos magistram, alios discendo, alios non discendo iustificasse, quasi omnes illa amplecti, & comprehendere voluerit quo ad se.

C

39. Exprobratio cum deploratione. 31. *Tunc cœpit exprobrare*] hæc exprobratio intelligitur facta cum deploratione, & intimo cordis dolore, quare Hieronym. Matth. 11. Corozain ait, & Bethzaida à Saluatore plangūtur, quod post tot signa ac virtutes non egerint pœnitentiam. Euthym. etiam inquit, cœpit exprobrare id est miserias dicere, & plorare. Hæc fere habentur Luc. 10. post decretos 70. discipulos, dum eos prædicandum mitteret. Sed cum Matth. dicat *tunc*, id est, eo tempore, quo videlicet superiora dixerat hæc esse pronunciata, dicendum bis à Domino hęc esse prolata. quamuis si quis contendat semel esse dicta, tunc dicendum esset, ordinem seruatum esse

D

à Luca, Matthæum verò ob similitudinem horum cum illis quæ hic disseruit Dominus in hunc locū retulisse, atque adeò vox illa *tunc*, id est, illo tempore, non est necessè, vt designet illud ipsum tempus, quo proximè præcedētia dicta sunt. Post enim designare tempus amplius, seu latius patens, quo multa dicebantur, & gerebantur à Christo. Solet enim Matth vt quidam obseruant reuocare ad eandem Christi doctrinam alia etiam conformia, & similia, quæ Lucas scribit varijs esse temporibus dicta. Porrò, & confessio etiam illa, *Confiteor tibi Pater Domine cœli & terræ* &c. narratur à Luca post reditum discipulorum, vt patet ex cap. 10. 21. Luc. quam tamen Matth. hic exposuit post exprobrationem. Verùm, quoniam probabilius est exprobrationem non semel dictam, præsertim verò propter vocem quam hic posuit Matth. *tunc*; proptereà vtrobique, & apud Matthæum, & Lucam reliquimus: id quod non idem fecimus de confessione, quam Lucas visus est nobis suo loco narrasse. Rogat Hieronymus. Vbi nam scriptum sit in his ciuitatibus Corozain, & Bethzaida multa miracula facta. Respondet Christum circuisse omnes ciuitates, & vicos, Matth. 9. *circuibat Iesus omnes ciuitates, & castella, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium Regni, etiam curans omnem languorem, & omnem infirmitatē*: & ideò etiam in his ciuitatibus edidisse miracula.

32. *Va tibi* &c.] per virtutes intelligē miracula. *In cilicio*] Græc. Sacco. *Cinere*] Gregor. hunc locum moraliter explicat 35. moral. c. 2. *vtrumque, inquit, adhiberi solet ad pœnitentiam, vt in punctione cilicij cognoscamus quid fecimus; in cinere, quid facturi simus mortui scilicet pungente peccato.* Rectè, nam cilicium pungit, & talis est pungentis peccati recordatio. Cinis verò aptè considerationem mortis cōtinet, per quam in puluerem redigimur. Lucas addit. c. 10. *sedentes*, sessio verò humilitatem conscientiæ significat. 40.

Sensus literæ est: *in cilicio & cinere*, id est, maximam pœnitentiam egissent: ille enim grauissimæ pœnitentiæ habitus erat, Isai. 58. 5. Hierem. 6. 26. & 25. 34. Thren. 2. 10. Daniel. 9. 3. quem ritum gentiles quoque imitatos fuisse constat ex Ionæ capite trigelimosexto.

Olim] iam pridem, iam diu non expectassent tamdiu quam vos, non tot exhortationes, non tot miracula desiderassent, hanc vim potest habere vox *olim*. Hæc dicuntur ad maiorem amplificationē obfirmati animi harū ciuitatum in peccatis.

Sunt porrò hæc oppida, lacui Genesareth adiacentia, in qua parte Galilææ, Dominus frequentius egit. Vide inferius. n. 42.

Piget hic refutare eorum opinionem, qui aiunt Christum hic loqui de auxilio externo eaterno tantum per prædicationem & miracula, non verò de interiori per illuminationem & inspirationem internam, cùm scil. significat, cum eodem auxilio, vel æquali preueniente fuisse cōuertendos Tyrios, Sidoniosque, cum quo tamen non fuere conuersi ciues Corozain, & Bethsaidæ. Alio qui si internum etiam connumeres, non idem vel æquale fuisset auxilium. Piget inquam hoc confutare. nam si Tyrij, & Sidonij credituri erant, si apud eos Christus prædicasset, & virtutes fecisset, quia ipse interius speciale lumen, & inspirationes dedisset: quo nomine rogo potuisset reprehendere iudæos, quod cum illis signis, & prædicatione, non crederent, cum quibus alij erant credituri? responderēt enim se non recepisse, vel illud tale lumen, & peculiares inspirationes, sine quibus credere non poterant; vel certè non recepisse æquale auxilium, sed minus; & ideò non mirum si Tyrij, & Sidonij crederent. Greg. verò ho. 30. in Eu. & Aug. de præde- 41.

ſtinatione Sanctorum c. 8. nihil contrarium docent, ſed tantum volunt præter externam prædicationem requiri internam, quã tamen habet congruam, & efficacem is qui conuertitur, caret qui non conuertitur, licèt non careat interna vocatione. Hinc ſtabilitur eorum ſentẽtia veriſsima, cum eodem auxilio, ſeu æquali, poſſe vnum credere, vel conuerti, non alium, quia noluit, licèt in genere beneficij, & gratiæ ſemper auxilium in credente, & conuerſo fuerit maius, quia ſcilicet Deus voluit dare huic auxilium congruum, id eſt, cum quo videbat, vel ſciebat conſenſurum lege Suarez. l. 3 de auxilio c. 10. n. 6. ſed de toto hoc loco in Theoria dicendum eſt.

33 *Veruntamen*] pro, *idcircò, Remiſsius erit*] mitius punientur. Sic Euth. in Matthæum dicit, vocem græcam πλὴν vim illatiuã habere quaſi dicat, propter quod. Secundùm alios quoſdam eſt aduerſatiua, vt ſit ſenſus, veruntamen, id eſt, quamuis plures virtutes ſactæ ſint in vobis, quàm in Tyro, & Sidone, qua in re illis eſtis prælati in hoc ſæculo, tamen in die iudicij grauius puniemini.

34. *Et tu Capharnaum*] ſeorſim Capharnaum meminit, quia in eo frequentius fuerat *Nunquid vſque in cœlum exaltaberis?*] G. ἡ ἕως τοῦ οὐρανοῦ ὑψωθεῖσα quæ vſq; ad cœlum exaltata es, vt Lucæ 10. 15. legitur.

Sic legunt Chryſoſtomus, Euthymius, Theophylactus, & Hieronymus etiam monet in nonnullis codicibus ſe legiſſe. Noſter interpres videtur legiſſe pro ἡ, articulo, μὴ, pro ὑψωθεῖσα ὑψωθήσῃ.

Vſq; ad infernum deſcendes] Gr. ἕως ᾅδου καταβιβασθήσῃ. vſq; ad infernum deprimeris, quaſi dicat, vi, non ſponte loquitur de æterna ciuium damnatione in hanc ſententiam: num tibi putas iſtam gloriã diu duraturam? erras ſanè. Idemque eſt ſenſus, ſi legas prout græcè habetur, vel vt apud Lucam *quæ vſque ad cœlum es exaltata*, ſcilicet mea præſentia, doctrina, & miraculis.

42. Obſerua ſecundùm latus Occidentale maris Galilææ ſitam fuiſſe Capharnaum, itemque Corozain, quæ Capharnao duobus duntaxat miliaribus longe aberat. Capharnao in Bethſaidam iter erat, quæ in ripa eiuſdem lacus, ſeu maris occidentali locata erat, patria trium Apoſtolorum Petri, Andreæ, Philippi. Erat autem vicus, quem illuſtrauit Philippus Tetrarcha, & Iuliadem appellauit, à Iulia Cæſaris filia ex Ioſeph. libro decimooctauo antiq. capite tertio, ſexto indè miliario occurrebat Magdalum, & poſteà Tiberias. vndè Tiberiadis nomen mare obtinuit Ioannis ſexto.

Capharnaũ & Corozaim vbi ſita.

43. *Fortè manſiſſent*] *Fortè* non eſt Græcè, ſed ἂν quæ etiam particula habetur ſupra verſiculo trigeſimoſecundo, Græcè πάλαι ἄν, olim fortè in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent, particula eſt potentialis, quę hunc ſenſum facit potuiſſent permanere certè, vel vtique. Erraret ſanè qui quoties in Scriptura legit forſan, pertinere id arbitraretur ad incertitudinem diuinæ ſcientiæ explicandam. Aliter Hieronymus ſentit Ezechiel. ſecundo, & Hierem. vigeſimoſexto. Aliter Ambroſius libro ſecundo de pœnitentia capite ſecundo. Aliter Euſebius libro ſexto, de præparatione, capite nono. Aliter Chryſoſtomus in illud Matthæi 21. *verebuntur forte filium meum.* Aliter Theodoretus vigeſimoſexto. Hierem. & idem colligitur ex Ioanne quinto, *ſi crederetis Moyſi forſitan & mihi*, & Ioannis octauo, *ſi me ſciretis, forſitan & Patrem meum ſciretis.* Actorum octauo, *pœnitentiam age, ſi fortè remittantur tibi*, &c. vbi in rebus certiſsimis vſurpatur eadem particula.

Itaque vel apponitur ad denotandam arbitrij libertatem, euentumque rei ex parte hominum, vt Hieronym. cum alijs aſſerit. vel ad ſignificandum difficultatem talis effectus, vt Grego. ho. de ima octaua, in Ezechiel. docet. vel eſt quidam loquendi modus Scripturæ, quo humano more hominibus res narrantur, vt Ambroſius loco citato obſeruat. Quamquã ſæpè ex græcis *fortè* ponatur loco *vtique* ſanè, certè, ex Abulenſi, & Ianſen. hic, Carthuſiano, Titel. Matth. vndecimo. Tolero Ioann. 4. 5. & 8.

35. *Remiſsius*] vel tolerabilius, vt dicitur Matt. 10. 15. non quod non maiora fortaſſe Sodomæi, & Gomorræi habuerint peccata, nec quod iam incendio, partem aliquem pœnæ luiſſent, vt Anaſt. q. 17. in Scriptur. inquit, quod de certo aliquo peccato puta in hoſpitalitatis agatur, vt Matth. 10. ſcribit Remig. & Lyran. apud D. Thom. qui ait Sodomitas inter alia vitia illud habuiſſe, quod egenis manũ non porrigebant. conferri ergò vult eos, qui Apoſtolos nõ recipiebant, cũ Sodomitis, quoad hoc vitium. grauius autem erat manum & hoſpitalitatem Apoſtolis non deferre, quàm egenis reliquis. Sed quia illis non fuerat Euangelium prædicatum, vt paſsim intelligunt Hieronym. Hilari. & alij, D. Thom. rẽm hanc Scholaſtico more clarius declarat: *dicendum*, loquit. *quod non comparat Dominus peccatum cum peccato, ſed cum circumſtantia, quia peccabant iſti, quibus fuerat prædicatum, illi peccarunt, verum non fuerat eis prædicatum:* Adde quod iſti Euangelij legatos repulerunt, quod non fecere Sodomæi, & Gomorræi, qui nec miracula viderant, ſicut iſti innumera. neque ad terram illorum diſcipuli miſsi fuerant, vt & magiſter. igitur cæteris paribus grauius punientur iſti. idem dic de Chriſtianis reſpectu Ethnicorum cæteris paribus. Vide inferius cap. 17. in Scholijs ad v. 21. 44.

Colligere eſt, tũ ex loco, tum ex lo. ci. Matt duo dogmata: alterum æquales non eſſe damnatorum omnium pœnas, vt Notat Hieronym. Alterum, quoſdam non in hac ſolum vita, ſed etiam in altera puniri, vt obſeruat Anaſt. & Euth. in cap. v. Luc. Sodomitæ enim iam vrbis incendio puniti erant, & tamen Chriſtus in die Iudicij adhuc puniendos tradit: non quod duplici pœna puniantur. ſed quod eorum pœna hic incipiat, & ibi continuetur, lege Diuum Gregorium libro decimooctauo moralium, capite decimotertio; & Franciſcum Toletum Lucæ decimo annotatione decimaſexta.

Damnatorũ pœnæ non æquales: & quoſdam in altera vita & etiam puniri.

THEORIA I.

In verſ 32 *Væ tibi Corozain væ tibi Bethſaida.* Statuitur Dei ſcientia conditionata.

SOLEMNIS eſt hic locus ad multa ſtabilienda, quæ ad gratiam pertinẽt, & liberum hominis arbitrium. Principio ex hoc loco, ſicut ex ſimilibus quibuſdam alijs eliciunt viri planè docti & eruditi ſcientiam quãdam quam conditionatam nuncupant, quod *reſpiciat* futura ſub aliqua conditione: vel etiam mediam, quod fortaſsis ordine rationis medium teneat locum inter eam, quæ ſimplicis intelligentiæ, & eam, quæ à Theologis viſionis dicitur. Eſt porrò hæc ſcientia, per quam Deus, antequam modo intelligendi noſtro quicquam in æternitate abſolutè ſtatuerat, cognouit quid vnaquæq; creata volũtas factura eſſet, ſi in hac, aut illa occaſione in his, aut illis loci, temporis, & 1.

Scientia cõditionata quæ.

aliarum

aliarum rerum circumstantijs, talibus, vel tantis munita præsidijs constitueretur.

2. Hanc ex hoc loco sic deducunt. indicat enim non obscurè locus iste conditionalem hanc illationem consequutionemue, seu rem hac illatione, consequutioneue contentam verissimam, certissimamque esse: nimirum si id genus virtutes, & tot factæ fuissent apud Tyros, & Sidonios, quæ factæ sunt apud Corozain & Bethsaidam, acturos fuisse illos pœnitentiã, & ad meliorem frugem se recepturos: & Hanc porrò vitæ emendationem ac resipiscentiam, & si numquam futuram, ex hypothesi tamen potuisse ab ipso Christo præsciri, siue cognosci: & verò etiam fuisse illi cognitam, nobisq; promulgatam. Eandem scientiam efficere, stabilireue videtur locus ille Ioannis 6.15 *Iesus ergò cùm cognouisset, quia venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus.* eandem ostendit locus alius 1. Reg. l. 23. 11. 12. vbi quærenti Dauid num Saul esset venturus: & Ceilitæ eum Sauli tradituri. Summatim respondet Deus, Saul descendet, Ceilitæ tradent. Eandem quoque confirmat locus ille Ezechiel. 3. *non ad populum profundi sermonis, & ignota lingua tu mitteris: & si ad illos mittereris, audirent te;* sunt & alia; quæ certè de imperfecta aliqua, & tantum coniecturali notitia interpretari; vel secundum humanę vitę cursum, & Oeconomiam intelligenda esse dicere, atq; adeò humano more loquutum esse Deum, indignum planè Deo est. qua de re, quoniam copiosè satis, & doctè multa literarum monumentis tradita sunt à Franc. Sua. l. 2. de scient. condi. c. 1. vbi excludit quæ contra ista loca à quibusdam afferuntur. Ideò illum adeat quicumque plura desiderat.

3. Augustinus satis hanc sententiam l. 2. de bono perseueran. c. 9. confirmat: vbi sic scribit: *nunquid dicere possumus Tyros & Sidonios talibus apud se virtutibus factis credere noluisse, aut credituros non fuisse, si fierent, cum eis Dominus attestetur, quod acturi essent, magna humilitatis pœnitentiam, si in eis facta essent diuinarum illa signa virtutum?* Quarè ibi, & c. 10. duo ex hoc, quem præ manibus habemus, loco colligit. primùm non iudicari homines ex his quæ acturi essent, si hoc, vel illud eis accideret, quamuis hoc Deus nouerit, sed ex his quæ faciũt. Alterum, præuenientem gratiam interdum negari eis, quos Deus nouit benè fuisse illa vsuros: dari autem eis, qui malè vsuri sunt; quod dicit esse vnum ex maximis diuinæ prędestinationis mysterijs. & in Ench. c. 95. *Tunc non latebit,* &c. *Cur apud quosdam non facta sint virtutes, quæ si facta fuissent, egissent illi homines pœnitentiam, & facta sint apud eos, qui non fuerant credituri. Apertissimè namque Dominus dicit væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro* &c. Prosper in respon. ad excepta Genuens. resp. 8. hunc locum Matth. declarans, & verba Augustini libr. 2. de bo. perseue. cap. 14. inter cætera habet: *nos etiam si rationem facti, & profunditatem iudicij eius penetrare non possumus, manifestissime tamen scimus, & verum esse quod dixit, & iustum esse quod fecit.*

Homines nõ iudicantur ex operibus quæ facturi fuerunt, sed quæ fecerũt. Præueniens gratia quibusdam datur quibusdam negatur, & cur.

Bennium.

Quare miror Paulum *Fenium.* c. 4. l. qui inscribitur, qua nam ratione dirimi possit controuersia, & cætera, vocasse hanc scientiam

A conditionatam, tortuosum, ac ruinosum præsidium, cùm tamen ea, quæ contra illam affert capite quinto, nullius sint planè difficultatis ad dissoluendum.

Denique stat pro hac scientia ratio, nam si hæc quæ prædicuntur incerto modo & humano more prædicuntur, vix sanè haberent hæc oracula maiorem certitudinem, quam Dęmonis responsa, possentque qui audiunt, puta Dauid, de illis adhuc subdubitare citra peccatum. quod magnum absurdum est. Et hoc secundũ planum est consequi. primùm illud probatur; nam etiam Dæmoni nota est voluntatis propensio, & natura, vndè potest non sine magna probabilitate conijcere, quid in hoc, vel illo euentu faceret liberum arbitrium, quod pergeret, quoue inflecteretur. & quamuis Dei co- B gnitio ex parte cognoscentis sit perfectior, dęmon tamen quoad naturalia comprehendit hominis voluntatem, & quantum ad actus malos habet vim, & efficacitatem quandam, prauumque affectum ad instigandum, & impellendum ad illos, quantum pro virili contendere potest, si illi permittatur. 5.

5. Certitudo diuinarum prædictionum.

Et quidem cum Dauid Dominum consuluit, non hoc fecit, vt prudentis hominis iudicium, & coniecturam audiret, sed certissimum Dei iudicium, quod decipi nequit, exquisiuit. deindè cum Christus redarguit exemplo Sidoniorum & Tyriorum obfirmatum, durumque animum Bethsaidæ, & Corozaim, conuincere eos indè contendit, ex eo nimirum quod certissimè ipse nouerat; Nam secundũ C humanam coniecturam non multum esset eos redarguere, & in die ipso iudicij, sic cordis duritiem non planè certam, & liquidò constantem ipsis exprobrare.

Quod verò vox illa, *fortè*, quæ solet addi, & hic habetur v. 34. non ostendat, vel peruincat eiusmodi cognitionem Dei incertam, satis patet ex ijs, quæ in Scholijs eo loco diximus num. 43.

Iam verò qui ex hoc eodem loco colligunt, Deum ideò multis gratiam ad salutem necessariam non dare, quod prædestinati non sint, nulla ratione audiendi sunt, quod fusius prosequi, alterius est loci: Nam quantum ad præsentem sententiam, locumque attinet: affirmo, nõ esse hic sermonem de gratia necessaria, sed de superabundante, id est, de miraculorum magnitudine, multitudineue. Mitto hic, quod D Scribæ, & Pharisæi, quorum Christus incredulitatem redarguit, bona ex parte reprobati erant, cùm tamen illis Euangelium prędicatum fuerit. Non igitur propterea Tyrijs, & Sidonijs non est prædicatum, quod prædestinati non essent. Potuit ergò esse caussa, quamobrem non est illis promulgatum Euangelium, quia nondum aduenerat tempus prædicandi gentibus legem Christ. Interim poterant seruata naturæ lege salutem consequi.

6. Deus dat gratiam ad salutem necessariam etiam non prædestinatis.

THEORIA II.

Ex eodem loco distinctionem illam apud Theologos celeberrimam gratiæ in *sufficientem* & *efficacem* colligi, & quæ vtraque sit.

1. *Duplex gratia, sufficiẽs & efficax.*

CELEBRIS est apud Theolog. illa gratiæ distioctio in *sufficientem*, & *efficacem*, quã ex hoc loco elici & quæ qualisue vtraque sit breuiter declarare volumus. Et verò eam colligere, atque hic deducere, parui omninò negotij est. Nam eadem gratia, quæ fuit sufficiens quamuis inefficax Iudæis, futura erat efficax posita prædicatione, & miraculis, Tyrijs, Sidonijsque. Cæterum illud est difficillimum inuestigare, quæ nam sit sufficientis gratiæ, vel etiam efficacis notio, vis, & natura.

2. *Efficax gratia dupliciter dicitur.*

Obseruandum igitur bifariam dici posse gratiam efficacem: vel quæ actu facit conuersionem, verbi gratia, fidem, vel amorem & cætera, vel quæ facit, vt faciamus, & velimus re ipsa, & cum effectu, ita vt non resistamus, non repugnemus, non obluctemur. Priori modo potiùs appellanda est efficiens, quàm efficax, nec intelligi, aut mente comprehendi potest citra cooperationem nostram: Et nec posita est in sola gratia excitante, seu vocante, sed simul necessaria est cooperans, & actu, req; ipsa nobiscum concurrens. Hoc igitur modo non intelligitur in hac distinctione, si spectemus eos, qui de ea disputant, vel etiam August. sed posteriori modo.

3. *Gratia efficacia.*

Facit autem hoc modo gratia, vt velimus, & faciamus per vocationem, videlicet per illuminationes, mentisque illustrationes, per inspirationes: quarè fit, vt in hac vocatione efficacia posita sit, quam nullo modo habet à libero arbitrio. Et quidem in vocatione efficacitas est, non quæ posita sit in physica, vt vocant, determinatione voluntatis: imò nec quæ in morali sita sit voluntaris determinatione, si per moralem etiam intelligas, quæ adeò vehemens est, vr ei certo, & infallibiliter, licèt liberè, consentiat voluntas, ita vt moraliter imposibile sir nõ cõsentire. Hæc enim determinatio non est necessaria, neq; in ea posita est gratiæ efficacitas. verum quæ in ea potiùs morali determinatione sita est, quæ & infallibilẽ habet effectum, & fit suadendo quidẽ, verum ita, vt moraliter posit voluntas pro arbitratu non consentire.

4. *Vtrum gratia collocata in commensuratione aliqua.*

Nec satis congruè hi loquuntur meo indicio, qui affirmant collocatam esse in quadam commensuratione cum voluntate addiro respectu, & relatione ad futurum actum voluntatis, qui est veluti, vt in Scholijs loquimur, connotatus.

5. Cæterum aiunt cum Dei bonitas sit etiam huius commensurationis causa, simulque velit nobis tradere talem gratiam, quam habituram præuidet esse effectum, vel euentum, ideò ipse est causa, nempè efficiens, vt ego interpretor, efficaciæ gratiæ; & scientia conditionata est, qua cognoscit DEVS hanc gra- A tiæ efficacitatem, ex eaq; habet vt sit certus de infallibilitate effectus vocationis, estque veluti causa quare DEVS posit efficaciter mouere voluntatem cum absolute ipse vult. Nunquam verò inquiunt affirmandum est formalem ipsam gratiæ efficaciam in ea scientia constitutam esse: debet enim poni, & collocari in ipsa gratia aliquo modo formaliter: ipsa enim est quæ formaliter dicitur *efficax*. Verùm non negant, posse infallibilitatem & efficaciam aliquo modo vocarionis & salutis referri in DEVM, vel prædictam DEI scientiam, quæ non fallitur, & non falli potest, vt num. 1. dixi.

Meritò proindè Augustinum de correptione & gratia capite septimo de prædestinatis dixisse: *horum si quisquam perit, fallitur* B DEVS; *sed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus.* At si ipsam spectemus formalem efficaciam, quæ in quadam proportione, & contemperatione gratiæ cum voluntate, sic vel sic affecta consistit cum respectu ad liberam cooperationem, quam simul cum voluntate est effectura, sic infallibilitas gratiæ huius non necessariò eget DEI præscientia.

Nam quamuis à Deo nesciretur, effectum haberet. Illud semper verum est, vtcumque dicas, præscientiam esse eam, quæ Deum certum reddit de infallibilitate. Consule Mascaregnam distinctione tertia pa. quarta ad quintum.

Cæterum vel hæc commensuratio figmen- 6.
C tum est, res inanis, titulus sine re, vel si aliquid positiuum est, ac re ipsa cohærens in gratia, non video quomodo ij sufficientem gratiam recipiant, qua verè saluari posint, qui gratiam sine hac commensuratione accipiunt, neque enim esse efficax potest, quæ caret ea commensuratione, sine qua intelligi non potest. non ergò per se intrinsecè gratia tale quid habet, sed talis est per respectum ad Dei scientiam, alioqui infallibilitarem non obtinet de se spectata, quã rem quia mihi doctè, ac breuiter declarare videtur Suarius, eius veba attexam: Sic ergò libro tertio de prædestinatione, capite decimo, numero nono scribit: nullo modo habet gratia à libero arbitrio suam efficacitatem, sed potius ipsa gratia eleuat liberum arbitrium, & dat illi virtutem agen-
D di, quam virtutem ex se habet talis gratia.

Verùm quantum vt efficax non solum continet gratia virtutem agendi, sed ita agendi, vt infallibilirer habeat coniunctam actionem, ideò asserendum, hoc non habere ex sola virtute physica, & sibi congenita, sed ex modo, quo datur à Deo ex tali proposito, & præscientia conditionata, qua iam præuiderat illam gratiam habituram effectum, si cum his circumstantijs daretur. & ideò quantum ad hoc habet à DEO efficacitatem, licèt non sine respectu ad liberum arbitrium, nec quicquam obest libertati nostræ ea efficacitas, vel gratia efficax præueniens; neque enim repugnat physicè dissensui liberi arbitrij intrinsecè: sic enim libertatem

lædcret;

læderet; sed repugnat ex hypothesi effectus futuri in Dei præscientia, quod constar libertati non repugnare: vide Suares lib. 3. de auxi. cap. 14. num. 7. 8.

7. *Efficax gratia.* Ex his quædam deduco, ac statuo. Primùm, gratiam efficacem quoad actũ primum, seu posteriori modo sumptam, nihil addere ad sufficientem in ratione rej, & ne commensurationem quidem non modo absolutè, sed nec prout infallibiliter operatura est consensum liberum voluntatis cum ipsa voluntate: seu pro vt futurum consensum connotat infallibiliter, supposita tantum, ac præeunte Dei præscientia, & bona voluntate, quæ causa est, rerum, vt sentire videntur ij, quos commemoraui nu. 4. & 5. An verò in ratinne beneficij, & gratiæ seu doni aliquid adiungat, dicam inferiùs nu. 10.

8. *Efficacitas gratiæ quid operetur.* Deindè statuo efficacitatem gratiæ non esse ipsam liberi arbitrij cooperationem, quia efficacitas intelligitur esse aliquid in auxilio, seu ex parte ipsius, quod antegrediatur, & anteuertat voluntatis consensum. Propterea enim vocat August. tale auxilium vocationem altam, secretam, secundum propositum, efficacissimam. neque enim hæc rectè dici possent ratione liberi arbitrij, alioquin illud auxiliũ vocaretur efficacius, cui voluntas intensius cooperaretur, & illud minus efficax, cui minus intensè. Et confirmant id quod dicimus loca quædã Scripturæ, vt est ille Isai. 54. 13. *erunt oẽs docibiles Dei*, siue vt habent græca θεοδίδακτοι, seu διδακτοὶ τοῦ θεοῦ docti à Deo. nos habemus apud Isai. *vniuersos filios tuos* (ponam) *doctos à Domino*. & Ioan. 6. 45. *omnis qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.* quæ indicant ad excellentiam magistri, tanquam ad caussam, non ad studium discipuli referendam esse omnem vocationis efficacitatem. Idem ostendit Paul. Rom. 9. *non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.* 1. Corint. 4. *quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti?* Philippen. 1. dicitur Deus incipere in nobis opus bonum, & perficere, dicitur donare, vt non solum possimus in Christum credere, sed vt credamus etiam, & cap. 2. 13. dicitur operari in nobis & velle, & perficere, siue proficere, vt quidam legunt. Idem stabiliunt & loca quædam Augustini præsertim cap. 8. de prædestinat. Sanctorum, vbi de gratia efficaci ait: à nullo duro corde recipi. & de spiritu & litera cap. 34. quærens cur DEVS vni suadeat, vt persuadeat, alteri non ita, exclamat: ô altitudo diuitiarum. quæ sanè locum non haberent, si gratiæ efficacitas à libero penderet arbitrio.

9. *Vnde pendeat.* Statuo tertio loco, quoad actum secundum priori modo, vt num. 2. distinxi gratiæ efficacitatem potissimum, à Deo autore pendere. Atque id ipsum rationi est maximè consentaneum, etenim potissima dispositionis ad iustificationem requisitæ caussa, Deus est: hæc autem dispositio per gratiam efficitur, de qua Augusti. epist. 107. vocatio inquit, illa alta, atque secreta sic agit sensum, vt accommodet assensum. Hæc item gratia instrumentum est, quo Pater trahit ad filium eos qui illam recipiunt. Deo igitur potissimum tribuenda est gratiæ efficacia etiam in actu secundo.

Ad quod etiam constabilendum facit quod auxilium efficax etiam aliquid addit ad sufficiens in genere doni, non rei: Nam maius beneficium confertur illi, cui datur exigua quædam motio, quæ præuidetur effectum habitura, quàm cui vehementior, sed quæ præuidetur sine fructu futura: hac enim ratione inquit Augustinus, carnem esse meliorem pane absolutè, sed famelico meliorem esse panem, quia rei necessariæ opportunitas eius pretium solet augere. Cùm ergo constet, efficax auxilium ante omnem voluntatis consensum eo differre à non efficaci, quod illud à Deo conferatur, quando præuidetur profuturum, hoc verò, quando videtur non profuturum, quamuis detur, vt prosit, & ex hominis tantũ culpa sit quod nõ prosit. sequitur efficaciam gratiæ, etiam in actu secundo à Deo potissimum dependere, nimirum à tali Dei voluntate, cùm dependeat in actu potissimum à gratia ipsa vocationis in actu primo, scilicet antè consensum voluntatis. 10.

11. Statuo postremò hanc eandem efficacitatem etiam in actu secundo, hoc est, priori modo sumptam vt superius, numer. secundo, minus principaliter à libero quoque pendere arbitrio, qua de re lege Mascaregnam pag. 247. 249. numer. 1. sed audi breuem, ac veram huius rei caussam assignatam à Francisco Suario lib. 3. de Prædestinat. cap. 10. num. 8. vnica inquit, est actio, quæ oritur per se ex libero arbitrio, & gratia, quomodo rectè dixeris liberum arbitrium elicere actionem gratiæ concomitanter, id est, coefficiendo vnam cum illa actionem. non tamen propterea verè intuleris illam vnam; eandemque actionem prout efficitur à gratia esse à liberi arbitrij quoque causalitate, licèt re ipsa actio illa non sit sine causalitate liberi arbitrij: hæc ille.

12. Sunt qui aliam rationem ineunt declarandi hæc etiam sine scientia conditionata, & concordandi gratiam cum libero arbitrio. Aiunt enim Deum simul ac decreuit electos consequi talem, ac tantum gradum gloriæ, decreuisse auxiliari illis, vt eo peruenire valeant, ac proinde mouere, & excitare eosdem ad actos meritorios, & ad talem actum tali tempore, ad alium alio; & si tunc electus cooperatur acceptat illud, vt electionis, medium: si vero non cooperatur statuit iterum illum mouere tali tempore; &c. & isto modo decreuit præuenire illum, vsque ad finem vitæ, ita vt infallibiliter consequatur Deus id, quod decreuerat. seruata semper in singulis actibus particularibus libera electi cooperatione. vide D. Thom. q. 6. art. 6. sed de his satis.

DIGRESSIO PRIMA MORALIS

De duodecim doloribus mortis.

1. MONET nos defuncti adolescentis interitus, vt aliquid de morte dicamus. D. ergo Bernardinus tom. 1. ser. 14. duodecim numerat dolores, quibus impendente morte peccatoris animus affligitur & agitatur. & primùm quidem hos sequentes quatuor constituit. Primùm vocat afflictionis: omnia enim membra tunc dolent, caput, brachia, pectus; circumstat vxor mœsta, circumdant consanguinei, amiciuè lugubres, præsertim verò astant non fine magna vi lacrymarum chari, & dolentes filij; dolores innumeri tunc quoque morientem circumdant, affligunt, & vehementer angunt, dum videt omnia mœrore, ac fletu, & dolore plena; secundus est dolor cogitationum.

Dolor afflictionis.

Dolor cogitationum.

2. Quatuor namque cogitationum genera tunc peccatorem quatiunt, distrahunt, discerpunt, nempè doloris, amoris, timoris, & spei, vt meritò conferri possint cum quatuor illis ventis, de quibus Daniel. 7. 2. *quatuor venti pugnabant in mari magno*, est enim tunc morientis peccatoris cor in modum maris felle absynthio, & amaritudinibus repletum. vis doloris ad se totam trahit cogitationem; rectè enim Greg. inquit: dirigitur tota intentio mentis, vbi sentitur vis doloris. Porrò amoris cogitatio erga vxorem, filios, diuitias, honores, voluptates, & id genus alia quantum discrepat, & affligat peccatoris mentem terris affixam, quis satis exprimere valeat? Timor item ad se se mentē, cogitationemq; rapit: timet enim tunc peccator mortem, inferni pauore consternatur, alterum adire sæculum horret, vt meritò tunc dicere posit: *timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ*. Spes etiam vana decipit miserum, ac detinet: neq; enim omninò moriturū se credit. En tibi quales venti, quam furibundi cor peccatoris, tunc tēporis turbent: est namq; extremo eo tempore *cor impij, quasi mare feruens*, Isai. 17. Est & tertius dolor, quem D. Bernard. priuationis vocat, animaduertit enim iam se priuandum mundana gloria, delicijs, diuitijs; etenim *omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos agri*, Isai. 40. 6. est gloria, vt flos quæ cadente fœno, hoc est tempore, ruit. Tunc *videbunt iusti & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent ecce homo, qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, & præualuit in vanitate sua*. Accedit & quarto loco dolor separationis animę à corpore, cui infelix peccator, non naturali tantum amore, sed incredibili atque inordinato affectu inhærebat vehementer infixus. Tunc tota hominis temperies dissoluitur, dissipantur sensus, disturbantur organa, vires deficiunt. Denique totus homo destruitur.

Quatuor genera cogitationum morientes infestant.

Dolor priuationis.

3. Sed præter hos, quatuor alij numerantur dolores: neque enim hic est finis. est igitur primus, dolor dubitationis: videt enim se tunc homo iter ingressurum non antea tentatum, in regionem longinquam, in terram opertam mortis caligine descensurum, nullo comitante, & in primis ante iudicem sistendum, quem nihil latet, ante iudicem potentissimum, cui nihil obsistere posit, & iustissimum qui nullius vultum respiciat, nullius personam accipiat. Ignorat infelix, quæ sibi mala immineant, quæ sit ferenda sententia, contra se, apud quos sit imposterum sibi degendum, quę loca visenda. Alter est dolor offensionis, tunc enim inquit Bernardinus: anima non ita immersa carni, videt multo melius scelera sua, quæ tunc animo obuersaotur maximè, & occurrunt, cernit multitudinem, turpitudinē intuetur, magnitudinem aduertit scelerum suorum. verum enim est illud, Ecclesiast. 11. *in fine hominis denudatio operum illius*.

Dolor dubitationis.

Dolor offensionis.

Tertius dolor dicitur à Diuo Bernardino obligationis: videt enim se teneri deuictum, & obligatum gehennæ tormentis, tunc verè non semel assumet & repetet illud: dolores inferni circumdederunt me: teste enim conscientia prospicit se iam iam illis esse sine fine addicendum.

Dolor obligationis.

Quartus dicitur citationis: etenim Diabolus trahit te, ac citat ad iustum iudicem Deum coram illo acriter accusandum. horret anima sibi multorum conscia scelerum. At effugere non poterit.

Dolor citationis.

4. Reliqui sunt quatuor alij dolores postremi: & primum quidem Bernardinus præsentationis appellat. sistendum se scit miser peccator iudici, quem multis nominibus nouit iustè sibi iratum, Apoc. 3. *videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerūt, & tunc se plangent super eum omnes tribus terræ*, 2. Cor. 5. *omnes nos*, inquit Apostolus, *manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat. vnusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum*.

Dolor præsentationis.

5. Alterum dolorem vocat examinis. Accusatur enim tunc à multis, nempè à conscientia sua, Rom. 2. *testimonium reddente illis conscientia eorum*. Ab operibus malis, quæ gesserunt: *opera enim illorum sequuntur illos*.

Dolor examinis.

6. Qua in re rectè illi, ac sapienter sentire videntur, qui cum Ericio peccatorē componūt: furatur. n. ericius poma, & aufugiens ea secum aculeis infixa defert, quibus circumtectus est, verùm ipso cum furto deprehenditur, nemine quāuis accusante: & de viro facinoroso Psaltes, ait: *in operibus manuum suarum comprehensus est peccator*, Psal. 9. accusantur à Demonibus: isti enim sunt accusatores fratrum. Tertium dolorem ponit cum proferenda erit sententia iudicis: quàm terribile erit tūc audire; *ligatis manibus & pedib' projcite eum in tenebras exteriores*.

Peccator finalis ericio.

7. Abbas ille Sanctus Elias dicere solitus fertur: tres res timeo, quando egressura est anima mea de corpore, quādo occursura Deo, quando proferenda sententia.

Abbatis Eliæ dictū.

Postremus dolor est damnationis. Videt enim tunc anima in omnem æternitatem, omni lætitia, omni gaudio priuandam esse; incredibili verò tristitia afficiendam, vehementissimis doloribus conficiendam sine vlla solatij spe, grauissimis ærumnis & doloribus torquendam esse.

Dolor damnationis.

8. Affert huc D. Bernardin. locum illū Apoc. 10. 3. *& cùm clamasset* (Christus sententiam proferens)

Septem tonitrua vniversitatem tormentorum designant.

ferens) *loquuta sunt septem tonitrua voces suas:* hæc, inquit Bernardinus, tormentorum vniuersitatem indicant, vt septenario capitalium culparum, septenarius respondeat pœnarum: nempè ut ipse; *dampnum irreparabile, pœna interminabilis, dolor desperabilis, confusio intolerabilis, pauper. ns inexplesilis, consumptio miserabilis, rebellio interna, & externa implacabilis:* sic ille.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De morte Spirituali.

1. Similitudo mortis corporalis & spiritualis.

SI quis rectè animaduertat, videbit, non paruam intercedere similitudinem inter corporis mortem, & animæ spiritualem interitū. quod his constare poterit: Septem. n. sunt gradus, quib⁹ corpus ad sepulturam effertur. Primum, complexio & constitutio ipsa corporis dissoluitur; deindè simul in ægritudinem incidit homo. tertiò moritur. quartò omnia quæ habebat amittit. quintò effertur. sex:ò loco intra terræ viscera cadauer reconditur. Postremò iniecto puluere, impositoque lapide integitur; sic anima cogitatione praua languescit, ac dissoluitur; delectatione infirmatur; consensu moritur; vera omnia bona amittit; & fertur foras pessimo morum exemplo; consuetudine praua veluti intra terrā ia et recondita; obduratione denique sepelitur, prægraui desperationis lapide q. impofito.

2. Sepulcrum animæ quod.

Porrò sepulcrum animæ securitas est stultæ conscientiæ quæ veluti graui mole oppressum detinet, atque ita opprimit hominem, vt in quo salutis discrimine sit, non videat, nec cæli lucem haurire possit. Balthasar, cùm in summo versaretur amittendi imperij, ac vitæ discrimine cōuiuijs tutus, solutoq; animo vacabat. Ceteris quoque, qui erant in naui trepidantibus, solus Ionas ob quem immissa illa tēpestas fuerat, dormiebat. Filij Iob, dum conuiuijs, epulisq; incumbunt subdita domus ruina oppressi occubuere. Isboseth 2. Reg. 4. in conclaui dormiens super lectum à latronibus occisus est. Quid plura? satis illud ad horrorē incutiendum, quod Luc. 12. narratur: *stulte hac nocte animam tuam repetent à te, quæ autem parasti, cuius erunt?* Rectè apud Iob. scriptū est, c. 20. *Laus impiorum breuis est, & gaudium hypocritæ adinstar puncti. si ascenderit vsque ad cælum superbia eius, & caput eius nubes tetigerit, quasi sterquilinīū in fine perdetur; & qui eum viderant dicent · vbi est? velut somnium auolans non inuenietur; transiet, sicut visio nocturna.*

3. Sed vt à morte animæ caueas, & num mortuus sis intelligas: scito & diligenter animaduertito, quod proportione quadam à tribus mortis naturalis, & corporis signis eam cognitionem haurire poteris: Sunt enim tres velut notæ mortis, priuatio videlicet motus, sensuum defectus, & rigor quidam. si igitur videas te cælestibus, diuinisq; motibus non moueri, & vix agitare, porrigereq; manus ad sanctorum operum effectionem, & nec pedes ad progressum in Dei via faciendum, insistendū:

Tres notæ mortis.

A que in lege Dei mouere posse; si nulla neq; spirituali sensu tangaris, nec quàm multa, quàm grauia, à sæuissimo inferni tyranno patiaris sentias, signa sunt hæc mortui, vel certè moribundi hominis, agentisq; animā, de quib⁹ duobus signis sic habes, Ose. 7. 8. 9. *Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reuersatur; comederunt alieni robur eius, & ipse nescivit. sed & cani effusi sunt in eo, & ipse ignorauit.* De rigore, qui solet maximè ex auaritia proficisci, vel ex animi atrocitate, 2. Reg. 13. in figuram hominis auari, & crudelis dicitur: *obriguerunt, exaruerunt que manus Ieroboam super altare.*

Portatur porrò ad sepulturam infelix peccator ab his quatuor portitoribus, ab amore peccati, timore pœnitentiæ, spe falsa emendanB dæ post aliquod tempus vitæ, præsumptione de Dei misericordia. *4. Quatuor portitores.*

Verùm vnum restat remedium, si fortè quis de morte ad vitam reuocari velit: nempè si vocem Christi audiat: sic enim hic adolescens audito Christi clamore: *Adolescens tibi dico surge*, de morte translatus est ad vitam. vocat verò Christus peccatores quatuor modis, si fortassis de morte ad vitam venire velint, per litteras nimirum; per nutum; per vocem; per nuncios; literæ Domini per sacros libros, per prædicatores transferuntur ad nos; quas audit qui sacra volumina piè, attentè, deuotè legit, qui in concionem interest. vocat nutu manus, nempè signis creaturarum, collatisque beneficijs; vocat voce, hoc est inspirationibus: sic illum audiebat Dauid: *audiam*, inquit, C *quid loquatur in me Dominus*, stat ille ad ostium & pulsat. Postremò vocat per nuncios, id est, per flagella, nam quem diligit Dominus, corripit. sed multi obsurduerunt iam pridem, cùm qu bus grauiter expostulat Deus, Proverb. 1. 24. 25. 26. *Vocaui, & renuistis: extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret. Despexistis omne consilium meum, & increpationes meas neglexistis. ego quoque in interitu vestro ridebo*, &c. Beati profectò serui illi, *quos cùm venerit Dominus inuenerit vigilantes*, & vocem eius læto, promptoque animo excipientes.

Peccatores quatuor modis vocantur.

DIGRESSIO III.
MORALIS

D In historiam filij Viduæ, in vitam reuocati.

ISaiæ 26. 19. sic prædictum erat: *viuent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate qui habitatis in puluere, quia ros lucis ros tuus, & terram Gigantum detrahes in ruinam.* quòd dicit Isaias: *viuēt mortui*, apostrophe est apud Deum, vt sit hæc sententia: qui propter te, & in tua gratia moriuntur Domine, non semper mortui iacebunt; sed resurgent aliquando, cùm verò addit Propheta; *interfecti mei resurgent*, vox est Dei ad Isai. confirmantis dictum eius hoc sensu: imò omninò resurgent mortui mei. quod verò sequitur: *expergiscimini*, &c. apostrophe est ad defunctos ipsos: etenim Sanctorum mors somnus quidā est; quare & expergisci, & euigilare dicuntur. *Laudate qui* 1.

Sanctorum mors somnus.

habi-

habitatis in puluere, periphrasis est mortuorum. quod posteà subijcit Isaias; *ros lucis*, talem continet sensum; ros vitæ semper duraturæ, ac nouæ immortalitatis germinare faciet, semiustam, emortuamque quodam modo herbam; caduca nimirum iustorum corpora erigens atque exornans luce illa cælesti, qua fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris. auxilium ergò & gratiam Dei, rorem hic Dei appellat. pulchra collatione; nam sicut ros ex aëre descendens, vitalem quendam alitum affert herbis, & plantis; sic & Dei auxilium, atque potentia, vitam defunctis afferet immortalem. dicitur & lucis ros, quasi vitæ, & immortalitatis, qua tanquam cælesti quodam fulgore vestientur omnes electi. *Et terram Gigantum detrahes in ruinam*, hoc est, mundum istum, improbos, & violentos homines in se amplectentem, penitus euertes; vel cùm Hieronymo: per terrã Gigantum intellige corpora impiorũ, & violentorũ hominum. nisi malis dæmones humani generis hostes acerrimos intelligere, vt sit sententia hæc: diuinæ huic potentiæ, ac voluntati qua volet iustos ad beatam immortalemque vitam transferre, non poterunt obsistere feri illi, tartareique Gigantes: quin potius ipsi ruina opprimendi sunt sempiterna. hoc autem tam immẽsum immortalitatis beneficiũ, Christi merito, & effuso sanguini debent Beati. Etenim de cælo venit Verbum, quod factum est caro, & habitauit in nobis; cuius opus peccati, mortisq; destructio. de quo 1. Pet. 3. 22. dicitur: *qui est in dextera Dei deglutiens mortem.* idcircò enim venit in mundum, vt mortuos peccato homines, reuocaret ad vitam, & simul mortis, peccatiq; Tyrannidem euerteret, & aboleret. quã rem nobis apertisѕimè Viduæ huius cõfirmat historia. id quod in sequentibus cõstabit.

2.
Christus non rogatus mortuos suscitat, & cur.

Titus Bostrensis Lucæ 7. reddit rationem cur Dominus non rogatus hoc miraculum patrarit: sic enim ait: *cur is qui omnia nouit; vitaq; & mortis potestatem habet per. sanatum Centurionis seruum à nemine accersitus, ad demortui adolescentis exsuscitationem se confert? ait enim Euangelista: & ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim.* respondet idem auctor: *factum est hoc non casu, sed summo iudicio, summaq; sapientia; ne videlicet nonnulli quandoque in medium prodirent, qui dicerent, Centurionis seruum omninò moriturum non fuisse. Et quamuis Euangelista oppositum scribat, dicere tamen poterant magis illum spectasse ad gratiam, quam ad veri narrationem. Christus itaque Dominus infrenem petulantemq; illorum linguã compescere instituens, defuncto qui iam offerebatur obuiam prodijt: accedensq; loculum tetigit, & verbo simul, & tactu, cum solo alioqui verbo tanquam omnipotens facere id potuisset, adolescentem excitauit.* hæc Titus: vide Schol. nu 1.

3.
Occursus mortis, & vitæ.

Ecce defunctus efferebatur. commodè satis, nec sine Dei consilio occursatio hæc accidit mortis, & vitæ; misericordiæ, & miseriæ; salutis, & perditionis; sapientiæ cum inscitia; gloriæ cum dedecore; libertatis cũ seruitute. itaque quemadmodum cùm sibi inuicem occurrunt aqua, & ignis magna vi certant inter se se, verùm quod fortius est vincit: ita Christus Dominus qui vita est, & misericordia, salus, sapientia, gloria, libertas, contrarijs velut occurrens malis, dum morbo extinctum adolescentem saluum, & incolumem reddidit; mortem vicit, in iuuene miseriam sustulit, abiecit perditionem, ignorantiæ tenebras fidei lumine fugauit, abstulit ignominiam, denique à peccati seruitute sua potentia hominem liberauit. quamuis autem mors, & peccatum suam quandã habeant infinitatem, superior tamen ambobus erat Christus, cuius infinitas, vt in Scholis loquimur, positiua est, cùm peccati & mortis sit ad summũ priuatiua, hoc est, ratione obiecti quo priuant; longè autem præstat priuationi habitus.

4.
Damnati ad mortem occurrentes principi liberantur apud gentes quasdam.

Memoriæ proditum est, in more positum fuisse apud quasdam nationes, vt cùm damnati ducuntur ad supplicia si fortè occurrant, regi liberẽtur à morte. quantò ergo æquius erat vt adolescens, hic mortuus Christo occurrens regi regum omnium potẽtisѕimo, qui fons est vitæ, reuocaretur ad vitam, & à peccato transferretur ad gratiã, si fortè ea caruisset; vel certè auctiorem reciperet. & hoc exẽplo debet quilibet peccator per humilem orationem Christo Regi occurrere, eumq; precabundus adire cum lacrymis, vt sic peccati expers existat, dum vitæ obuiam it.

5.

Et hæc vidua erat] de viduis pluribus egi l. 1. c. 11. Digress. 3. nu. 10. & seq. & tota Digress. 4. & turba ciuitatis multa cum illa; Eutym. Luc. 7. *condolebant*, inquit, *illi, vt quæ non modo virum perdiderat, sed nunc quoque filium, & hunc vnigenitum.* *placent ergò Deo*, inquit, in hæc Pater Salmeron, *qui conducunt funera ad sepulturam: cuius rei gratia magnam laudem Tobias in veteri testamento est consecutus: in nouo vero Nicodemus, & Ioseph ab Arimathia. Ægyptij etiã permulti comitati sunt Ioseph deducentem ossa Patris in terram Canaan qui etiã sepelierunt Stephanum, & fecerũt planctum magnum super eum, viri timorati dicuntur Actor. 8. Commendanda est etiam pompa funeralis, moderata tamen & honesta, non ambitiosa, aut superflua.* Hierony. *in vita B. Malchi summè commendat formicas, quæ mortuos inter eos sepulturæ tradunt. quid, quod hoc opus caritatis, memoriam mortis renouat, ad pœnitentiam, & vitæ emendationem adducit, & ad resurrectionis fidem excitat.* hæc Salmeron tom. 6. tract. 24.

Christus absolutè Dominus.

Quam cùm vidisset Dominus] absolutè *Dominus* dicitur, quia verus Deus, de quo Isa. 45. *ego Dominus, & non est alius.* & Dauid Psal. 67. *Dominus nomen illi. Misericordia motus super eam*] *inconsolabiliter flentem*, ait idem Euthym. si enim turba miserebatur, quãto magis qui fons erat misericordiæ? Gr. ἐσπλαγχνίσθη, id est, ex intimis visceribus misertus est illi.

6.

Chrysolog. serm. 103. sic scribit in hæc verba: *si ad vnius Viduæ lacrymas temporales, sic motus est Christus, vt occurreret in via, vt ex oculis stillantia dolorũ fluenta restingueret, vt reciperet mortem, reduceret hominem, resuscitaret corpus, vitam reduceret, planctũ verteret in gaudium, & exequias lugubres in festiuitatẽ natalitiã cõmutaret, & pheretro datũ, matri viuũ redderet ex morte; quid modo faciet quando inardescet viribus suis ad Ecclesiæ suæ, lacrymas diuturnas, ad Sponsæ suæ sanguineos sudores? nam per supplicantem Ecclesiam lacrymas fundit iuges, per Martyres sacrũ sanguinem sudat, donec vincum suum, hoc est, populum Christianum,*

quem

quem tot ad mortem ferunt tempora, occurrens Christus de mortali pheretro perpetuæ vitæ reddat, in superna matris gaudium sempiternum. sic ille.

7. *Noli flere*] de lacrymis, vide quæ diximus superiùs cap.8. Digress. vlt.

...ur tetigerit loculum.

Et accessit, & tetigit loculum] Titus Bostrensis Luc.7. *ob id autem loculum seu pheretrum tetigit, quia voluit, vt hinc disceremus corpus Christi Dei nostri corpus vitæ esse, eiusdemq; carnè vnigeniti Filij Dei, verbiq; cunctipotentis carnè. nam cùm caro eius illi effecta sit propria, qui viuificat omnia, fit vt ipsa quoque sit viuifica, mortemq; & corruptionem interimere idonea.* quod hac similitudine confirmat Euthy. Luc.cap.7. *quemadmodum ferrum, quod in igne aliquanto tempore permansit, habet ignis operationem; ita quoque sancta ipsius caro diuinitati vnita, quæ diuinitatis sunt operabatur.* ideò manu quidem mortuum, *ac desertum corpus coniunxit, vox autem recedentem animam reuocauit.*

8. *Quia Propheta magnus surrexit in nobis*] Porrò inquit Theophy. Luc.7. *resedit mortuus, & cœpit loqui, vt ne appareret tantum quibusdam suscitatus videatur. nam veræ resurrectionis signum fuit, residere, & loqui, inanimatum enim corpus, neq; residere, neque loqui potest.* quare etiã tradidit illũ matri suæ, vt obseruat Titus Bostren. tanquã verè viuum, veréq; exsuscitatum. quo facto, qui viderant magnificabant Deum sacro quodam timore correpti, dicentes: *quia Propheta magnus,* &c. & quidem meritò Prophetam magnum surrexisse dicunt. *olim siquidem Propheta Elias filium Sareptanæ viduæ suscitauit.* vt obseruat Euthy. *sed deplorando erga Deum, ipsum deprecando. & Propheta Helisæus filium Sunamitidis, sed extensus super eum totus super totum. hic verò tangens solum, ac iubens statim excitauit. propter hoc itaq; dicebant Propheta magnus, sed ingrati postmodum ipsum occiderunt.*

9. Non omittam, quæ de hac suscitatione piè, & eloquenter Chrysol ser.103. scribit: faciunt enim ad conseruandam memoriam futuri iudicij, & communis resurrectionis: sic ergò ait: *hodiè Beatus Euangelista, quia viduæ matris vnicum iam funeris vinculis illigatum, lamẽtabili impositum iam pheretro, prosequentibus turbis euntem iam carceris ad sepulcrum per Christum vitæ reditum nunciauit, omnium concussit corda, nouit mentes, stupefecit auditum. sed hoc gentes mirentur, stupeant Iudæi, mundus pauescat: nos autem qui omnes à sæculis mortuos ad vnam vocem Christi sepulcris excitandos credimus, cur miramur? exsurgent, inquit Isai. (26.) mortui, & resurgent qui in monumẽtis sunt. & Dominus; venit hora quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Ad hæc Apost. (1.Corint.15) in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent in iudicio. quæ est ista tuba, quæ inferis infert bellum, sepulcri resoluit moles, mortuis intentat vitam, resurgentibus in lucem perpetem dat triumphum? quæ est? illa, quam superius Dominus dixit: mortui audient vocem filij Dei. Tuba non quæ arctato spiritu per concauum cornu ligni, vel æris tristem bellantibus dat mugitum; sed quæ de corde Patris ore filij, vitalem simul & inferis, & superis dat clamorem. & in nouissima tuba: tuba quæ in principio mundum vocauit ex nihilo. ipsa in nouissimo mundum reuocabit ex perdito, & quæ initio hominem suscitauit ex limo, ipsa in fine hominem resuscitabit ex puluere.* tanta Chrysologus.

10. Eusebius Emyssen. & alij quidam per hunc mortuum, qui in pheretro portabatur, interpretantur peccatorem repræsentari, cuius anima per culpam mortua corpore continetur, vt cadauer loculo hic magna celeritate ad inferni sepulcrum deportatur. quare in hunc ad vitam reuocet Christus, prius manu sua tangit loculum, idq́ue ait Emyssen. quando suæ visitationis tactu ad pœnitentiam hominem adducit. est porrò manu tangere per afflictiones, & molestias persecutionum peccatorem ad pœnitentiam adducere. quod verò manus Dei tactus, labores, & afflictiones significet, explicat Iob. 19.21. *miseremini mei saltem vos amici mei, quia manus Domini tetigit me.* Et cap.6.9 *Vtinam manum suam soluat, & succidat me, & qui me cœpit ipse conterat.* solet enim DEVS vt hominem exsuscitet, blandè illum & leni amoris, & beneficiorum tactu vocare; quod si pergat ille peccare, grauiore manus suæ tactu concutit illum, labores, & angustias immittens, vt vel sic saltem resipiscat, & ad spiritualem vitam de peccati morte reuocetur. quod ego significatum arbitror Cant.5.4. vbi sic ait Sponsa: *dilectus misit manum suam per foramen, & venter meus contremuit ad tactum eius;* Statimq; subiecit ver.5. *surrexi, vt aperirem dilecto meo.* Blandè vocauerat Sponsus Sponsam suam; *Aperi mihi soror mea, amica mea, colũba mea;* cumq; illa non statim responderet, sed velut in lectulo suo quietè, & suauiter recumbens non ilicò surgeret, tunc manum suam misit Spõsus per foramen, & extemplo illa cubiculi fores Sponso reserauit, quia nimirum per immissas tribulationes velociter surgit anima, & Sponso sanctissimo occlusam cordis ianuam aperit. igitur tangendo Christus loculum, in quo per culpam defuncta iacet anima, sistunt portitores, & vitæ, quæ mortua erat, tandem restituitur.

Hic mortuus peccatorum typus.

DIGRESSIO IV.
MORALIS

De immatura morte, & vtili eius recordatione.

1. NON prætermittam hîc occasionem quæ se mihi offert in hoc adolescente mortuo, admonendi iuuenes, qui cùm se videant ætate florentes, nimis iuueniliter exultant, & posthabita vtili mortis Meditatione se vitijs omninò dant, quasi & ipsi mori non possint etiam adhuc immatura morte. Eccè adolescens erat iste ætate viridi, dilectus matri, & tamen immatura morte præuentus est. nam sicut in arborum baccis, & terræ frugibus videre est aliquid extremum, & maturitate tempestiua quasi vietũ, & caducũ; aliquid verò quod antè maturitatem acerbum in terram decidat, vel agitante vẽto, vel arboris ariditate, seu vitio aliquo, vel certè sola cæli intemperie; sic in hominum vita sunt, qui ad maturitatis culmen perueniant, quasi fructus arborum iam maturi, ac vieti; & sunt qui

Admonitio ad iuuenes.

prima lanugine veluti flore aspersi, immaturi decidant, de medio vitæ cursu subtracti.

2. *Mali intempestiuè plerumq; moriuntur.*

Sed illud hac in re est animaduertendum, peccatores, scelestosque homines bona ex parte ad perfectam vitæ maturitatem non peruenire, sed de medio vitæ cursu abripi. quod mihi apud Iobum cap. 15. 32. multò antè prædictum esse videtur, sic enim ait ibi Eliphaz Themanites de impio: *antequam dies eius impleantur peribit, & manus eius arescent. lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius, & quasi oliua proijciens florem suum.* itaque sæpè homines scelesti dum in medio sunt delitiarum, dum sublimes quærunt honores adipisci, dum diuitias summo labore conquirunt, cùm amicitijs turpibus student, de medio cursu abstrahi se insperato vident euentu, & quam orsi erant telam non sine ingenti mœrore incidi sibi animaduertunt; antequam ergo dies eius impleantur, perit peccator.

3. *Mali comparantur tempestati.*

Quod rectè Sapiens docuit Prouerb. 10. 25. *quasi tempestas non erit impius:* comparat ipsum tempestati transeunti; nam licèt, tempestatis instar, ad tempus cælum terræ misceat, & omnia minis, contentionibus, terroribus, & clamoribus impleat, non diu tamen, nec multum subsistit, sed in procellæ prætereuntis morem, inuitus derepentè abripitur è vita; proindè nos monet alibi Ecclesiast. 7. 18. *ne impiè agas multum, & noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo.*

4. Quamuis verò quoad vitæ huius annos non semper peccator, & impius moriatur immatura ætate, nunquam tamen maturus moritur, si veram vitæ, ac mortis maturitatem spectes, quæ in eo posita est, vt quis maturis moribus, plenus virtutibus, & Dei amicus excedat è vita; atqui scelesti homines quamuis inueterati dierum, & malorum, nunquam parati: sed acerbi semper, & austeris, crudisque moribus ad mortem accedunt. sic mortuus Saul 1. Reg. 31. tempore non suo in montibus Gelboe, gladio incumbens suo, quia Deo non paruerat. Sic suspendio interiit Achitophel 2. Reg. 17. quod consilium impiè aduersus Dauid Absaloni dederit. sic Absalon ipse de medio sublatus est 2. Reg. 18. cùm enim insidens mulo subter condensam quercum transiret, capillis capitis sui ad eam arborem adhærescentibus, corpore suspensus toto, in aère pependit, abeunte mulo, & tandem tribus lanceis cordi eius infixis interiit, sic debitas infidelitatis, & impietatis in patrem, ambitionisque pœnas persoluens ante tempus suum.

Achitophel cur suspēdio interierit.

5. *Coma capitis Absalonis tropologicè quid designet.*

In quo illud est obseruandum eius mortis ansam comam fuisse capitis; qua multum gloriabatur, vt intelligant adolescentes voluptates ipsas, vel delicias, & eiusmodi alia, quę perditè amant, esse illis non rarò mortis materiam, & occasionem. Sic occisus est & Amnon tempore non suo, 2. Reg. 13. quòd sororem, quam perditè amauerat, violasset, nimirum qui carnis voluptates sequuntur gladio interfecti pereunt, vt frequens experientia nos docet: sic & Aman Hest. 7. in ligno quod Mardochæo erexerat suspensus est, nec dies suos

A scelestus impleuit, quod propter incredibilem animi elationem, & ambitionem nimiam iustè promeruit. hi omnes, & innumeri alij, quos longum esset recensere, impij & scelesti homines antequam dies suos implerent, periere, & manus eorum aruere, vt loco citato apud Iobum Eliphaz dicebat; quod etiam exemplo Ieroboam 3. Reg. 13. satis constat verisimum esse; *cùm enim extendisset manum aduersus Dei Prophetam, iubens vt eum apprehenderent, exaruit manus eius, nec valuit retrahere eam ad se.* sic impio peccatori accidit, qui sacrilegas manus contra cæleste numen extendit, dum mille & inauditis modis grauiter peccat in cælum. Idem & de Nicanore narratur 2. Machab. 15 cuius manum, quam contra templum B Dei extenderat minabundus, iussit Iudas cum capite eius præcidi post violentam eius mortem, eamque populo ostendit.

Quibus exemplis patet & Deum iisdemmet instrumētis, quibus ab impijs offenditur, solitum sumere de illis meritam, iustamque scelerum vltionem. Et verè Eliphaz dixisse peccatorum manus arescere. sunt tamen qui cum Ambrosio, & LXX. interpr. non manus, legant, *sed rami eius arescent*; eadem enim vox significat & manū, & ramum à radice *Caphaph.* per *ramos* ergo intelligere possumus scelestorum hominum filios; vt sit sententia: interiturum esse impium, priusquam honestam saltem filiorum sobolem suscipiat; nam si quos habuerit filios, vel non diu subsistent, sed arescent ilicò, & extinguentur, vel certè vitijs vt C parentes dediti, & vacui virtutis ad mortē non suo tempore, id est, imparati, immaturiq; venient; hi enim sunt infantes centum annorum. nam licèt aliquando ad extremam senectutem veniant sine sensuum canitie, & prudentia, quasi infantes, infelicem exhalant animam non sine ingenti horrore, & quidem id dictum videtur ab Alephaz ob repentinum filiorum Iobi obitum: id quod etiam verum esse testatur Sapiens, Sapient. 4. 3. *multigena* (id est multiplex, seu multiplicata) *impiorum multitudo non erit vtilis, & spuria vitulamina* (Aug. 2. de doctr. Christiana 12. monet legendum esse; *adulterina plantationes.* Etenim Græc. legimus *μοσχεύματα*, id est, propagines & stolones) *non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. etsi in ramis in tempore* (ad tempus) *germinauerint, infirmiter posita* (seu positæ si legas D plantationes) *à vento commouebuntur, & à nimietate ventorum eradicabuntur. confringentur enim rami inconsummati, & fructus illorum inutiles,* & acerbi ad manducandum, & ad nihilum apti. Ex iniquis enim somnis (id est illegitimo cōcubitu: simili modo loquitur Sapiens cap. 7. 2. vbi dicit se natum, *ex delectamento somni conueniente,* quod noto ne videatur absurdum dici homines è somnis generari, itaq; iniquos somnos, iniquos concubitus intelliget) *filij qui nascuntur testes sunt nequitia aduersus parentes in interrogatione sua,* id est, inquisitione, seu examine, quasi dicat, si quis roget, seu inquirat vnde sint orti.

6. *Malorum generatio non diuturna.*

Dum verò subdit Eliphaz: *lædetur quasi vinea in primo flore botrus eius*; etiam filios intelligere videtur per botros, & pueros per florem; 7.

nam

nam vindice Dei manu, concutiente impios concident eorum botri, & flores, præsertim si & ipsi paternæ impietatis imitatores sint, & saltem imparati, incoctique & acerbi cadent, cùm minùs cogitabunt. itaque diuina vltio tanquam ventus irruit in impios, qui in morē virentis oliuæ, ceu onusti floribus sunt, vel sicut vitis cùm primùm florere incipit; eorumque magno impetu decutit florem, & botros, hoc est, dissipat eorum filios, & per immaturam mortem hinc aufert immaturos.

8. *Boni nunquā immatura morte moriuntur.*

Secus autem accidit bonis, & Sanctis viris, qui diuinæ caritatis ardore, iam ab ineunte ætate sensu atque moribus maturescere cœperūt omni duritie, & acerbitate decocta. nunquam hi, licèt in adolescentia, vel iuuentute de medio tollantur, immatura morte abripiuntur; senes enim sunt moribus, atque adeò ad mortem veniunt parati, & maturi. proindè de Iusto scriptum est Sapient. 4. 13. *consummatus in breui, expleuit tempora multa.* sicut enim qui insignis arboris alicuius fructu libenter vescitur, curat vt quàm primùm maturescat etiam ante tempus, quo possit citius eo frui, quare præcipit Agricolæ, vt magnam eius curam habeat, adhibeat stercora, fodiat, irriget; vbi verò videt maturuisse, non expectato tempore auidè decerpit illius fructū: ita Deus cùm iuuenem aliquem videt virtutibus ornatum, non expectare solet interdum, vt multos vitæ annos hîc agat, sed tanquam iam diuino palato gratum, maturumq; ad mortem, hinc illū aufert etiam in iuuenili ætate; nec tamen proindè moritur is immaturus, & acerbus, quin potius senex. Audi quod dico à Salomone loc. cit. Sapient. 4. 7. 8. 9. 10. 11. testatū: *iustus autem si morte præoccupatus fuerit in refrigerio erit. Senectus enim venerabilis est nō diuturna, neque annorum numero computata: cani enim sunt sensus hominis. & ætas senectutis vita immaculata. placens Deo factus est dilectus, & viuens inter peccatores translatus est. raptus est. ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.*

9. Hoc ipsum corroborat non parum Ecclesiæ facta promissio Isai. 65. 20. *non erit amplius infans dierum, neq; senex qui non impleat dies suos, quoniam puer centum annorū morietur, & peccator centum annorū maledictus erit.* quia nimirū iusto nunquā immatura mors cùm ea semper obtineat bonorum operū, atque ætatis maturitatem, & vitæ perfectionē, quæ non dierū, & annorum numero, sed virtutū tempestiuitate, & morum integritate definitur; at impius quamuis senex, quamuis centū, & eo amplius annorum, velit, nolit, infans semper censebitur, cū nunquam expectatum veræ senectutis, & prudentiæ tēpus impleuerit. is igitur maledictus erit tanquam fructus inutilis, & acerbus; iuxtà Hebræos, paruipendetur, eiicietur.

10. *Mali verò semper.*

Quare non mirum si iniqui, ac scelesti homines, quāuis senes sint, querantur semper nimis se citò è viuis excedere, etsi semper inuiti, tristesq; hinc abeant, quia nunquam parati: & neque cæli ciues arbitrantur se esse, & in hac vita habere se patriam putant. Audi quid de hac re sanctissimus vir Chrys. hō. 24. ad Hebr. censeat: *inter nos,* inquit. *& sanctos quanta differentia? illi siquidem cum peregrini erant, liberari postulabant de hac vita, & ad patriam suam remeare. nos autem contra facimus: si febris accedat, omnia relinquimus, sicut pueri planctuosi mortem timemus, & meritò hoc patimur non enim quasi peregrini cōuersamur in hac vita, & non veluti qui festinant ad patriam, sed veluti ad pœnas ituri, propterea dolemus, & timemus. quoniam istis rebus non sumus vsi sicut oportet, sed peruertimus ordinem, propterea lamentamur, & pertimescimus veluti homicidæ quidā & duces latronum; cùm perducēdi sunt ad tribunal, cùm omnia mala considerant quæ gesserunt; & propterea gemunt, & tremunt.*

Et verò mali isti, ac scelesti homines, præsertim verò turpes adolescentes, qui in viridi confidunt ætate, & delitijs gloriantur, & opibus; si fixam, ac memoriæ semper hærentem mortis meditationem haberent, benè cum illis ageretur, & apertis mentis oculis viderent in quanto salutis discrimine versarentur, & salutaribus lacrymis conscientiæ maculas diligenter eluerent. hoc enim veluti freno iuuenilis ætas cohibetur, ne præceps in vitia ruat, & per vitia ad pœnas deuoluatur æternas. 11.

Iuuentutis hieroglyphicum.

Proditum est à Richardo Brixiano in suis Symb. antiquos hac imagine iuuenturem figurare solitos: describebāt adolescentem nudum velo quodam obductos oculos habentem, cuius dextera post terga vincta erat, læua soluta. hunc insequebatur tempus multas occasiones subministrans, singulis verò diebus, filum vnū de velo quo facies illius operiebatur, detrahebat. cuius picturæ hæc est breuis explicatio: nam quod nudū repræsentabant adolescentē, ideò faciebant, quia ætas illa iudicio, & ratione caret, & de his sæpè malis quæ gessit gloriatur tantū abest vt erubescat. quod ergò verecūdia careat, & erubescentia, & perperam de vitijs & virtutibus iudicet, nudus pingitur. velatos, & opertos habet oculos, quod tanquam cæcus, & in tenebris positus, per singula fermè momenta offendat, & in vitia præceps feratur; nullum ductorem habens alium, quàm prauos animi affectus. dexteram verò alligatam gestat, & sinistram liberam, quod ferè nunquam aliquid congruenter rationi efficiat; sed cuncta inconsideratè, pertubateque prout prauo appetitu trahitur. Postremò hunc persequitur tempus, filumque vnum de velo, quo eius claudūtur oculi quotidiè detrahit, quia nimirum sensim per singulos dies eius minuitur vita, & quo plura detrahuntur fila, eò clariùs animaduertit quàm praue incedat, quotq; prauis affectibus quasi tyrannis vinctus teneatur, & experientia discit, maturescēte sensim ętate, quo miser tendat. quanquam vt verùm fatear, plurimi sint, qui nec affecta iam ætate à prauis adolescentiæ moribus recedant. 12.

Cæterùm ad hoc malum auertendum mortis recordatio plurimum iuuat. Peritus namq; Gubernator nauis, vt prudenter, & eleganter ait Hector Pintus, nō in principio, vel in medio ambulat, sed in fine, hoc est, in puppi sedet; ex quo loco totam nauē regit, eamq; paruo clauo moderatur, & ita ad optatū tandem portum perducit incolumē. Placet totam vitā tuam ita gubernare, vt salutis portum consequaris? non quiescas in medijs solum considerandis, sed respice finē, sede cum cogitatione, 13.

in exitu, & fine rerum humanarũ, & ita transibis mare mundi, gubernans, atque moderans vitæ nauem clauo rationis, donec ad portum beatitudinis peruenias.

14. In Leuit. præcepit Deus, vt plumæ auium, quæ illi in holocaustum offerebantur, proijcerentur in locum, in quem cineres effundi solebant ad orientalem plagam.

Aues hæ sunt Christiani, qui in holocaustum se debent Deo immolare. plumæ hæ sunt diuitiæ, & mundi vanitates. has præcipit Deus vt in locũ cineris proiiciamus, id est, vt mortem meditemur. sic ferè Pintus.

15. *Mortuus est Moyses seruus Domini*, legimus Deuter. 34. 5. *iubente Domino, & sepeliuit eum* Dominus *in valle terra Moab contra phoger; quamobrem ibi?* inquit Procopius in hunc locum. respondet: *ibi sepultus est vt imposturas idoli illius franaret*. sic ille. Fertur in ea valle, in qua mortuus, & sepulturæ mandatus est Moyses, fuisse mulieres quasdã Moabitidas; quæ populo peccãdi occasionem præbebant; atque adeò in ea valle fœdissimũ illud Phegor, seu Priapi idolũ, quẽ turpitudinis, & libidinis Deum cæca illa gentilitas dicebat. vt ergò aptã huic vulneri medicinam faceret Deus, voluit ibi sepeliri Mosen, vt mortis memoria, & sepulturæ præsentia, à carnis illecebris, & voluptatibus auocarentur, & simul disceremus oẽs quantum esset adiumentũ ad pestem hãc depellendã attenta mortis meditatio, præsertim in labili iuuenũ ætate, & nimiũ quantũ ad voluptates procliui.

16. Vipera exusta, in cineremq; conuersa, viooq; potata, eiusdem bestiæ morsui medetur. ergò quemadmodũ viperæ morsus per eandẽ combustam, & in cinerem versam curatur; venenũ videlicet veneno altero pellente: ita optimũ, ac saluberrimũ remedium aduersus mortem eiusdem est mortis memoria, & meditatio assidua, quod Lactant. Firm. lib de Ira c. 13. adnotasse videtur. Nos verò ad rem nostram magis accõmodatè dicemus: nullã videri medicinam efficaciorem contra venenatũ carnis nostræ morsum, quàm eiusdem carnis mox perituræ assiduam recordationem cum vermium horrore, & fœdissimi cadaueris squalore coniunctam.

17. *Adolescentũ obiectio dissoluitur.* Sed scio quid his respondeant iuuenes; se nondum ad extremam peruenisse ætatem, illo tempore vacaturos Deo, interim dum recens ætas blanditur indulgendũ esse ætati, atq; aliquid mundanæ lætitiæ tribuendum. hæc sunt, quæ docente Diabolo didicére. Verùm non est in his refutandis nunc immorandum, cùm sine iudicio, & ratione proferãtur. tantùm rogabo, vndè nam scis adolescens ad senectutem te peruenturum? quis te docuit non plures in iuuentute media abripi, quàm in senectute? Ecce præstò est adolescentis huius immatura mors, quæ grandæua matre relicta filium adolescentem abstulit.

18. Quærit Theodor. q. 46. in Gen. quare Adam prior mortẽ non sit expertus, quippè qui eam in mundum introduxerat, sed filius eius Abel, qui innocens erat, & adolescẽs? & tale adhibet responsum; mortem hoc facto tyrãnidem suã, & sæuitiam indicasse, & quod prudentiam, & æquitatem in iudicijs suis paruipendat (si hominum iudicio expendantur) non obscurè declarasse; nõ ergò mors tantùm senes persequitur, sed illis sępè posthabitis iuuenes adoritur, & neq; pueris, neque infantibus parcit. sed & hanc huius quæstionis solutionem non minus veram assignant alij: sic voluisse Deum, hoc facto quasi à prima mundi molitione admonere cunctos mortales, ne in adolescentiæ, vel iuuentutis flore sibi blandirentur, ac nimium fiderent; mortem enim etiã iuuenes prosternere, nec solos senes inuadere; tantùm hoc interest, inquit Tullius, quod *adolescentes mori sic videntur, vt cum aqua multitudine vis flamma opprimitur, senes autem sic vt sua sponte nulla adhibita vi cõsumptus ignis extinguitur*. quantæ igitur stultitiæ, & insaniæ est falsis ratiocinationibus vitã & salutem in discrimen adducere? quantò satius adolescentes facerent, si Dei consilium sequerentur, quòd Apocal. 3. 2. 3. Ioan. scribit: *esto vigilans*, &c. (&) *si nõ vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.*

19. Sed decipimur miseri mortales, qui cùm quotidiè videamus homines magnis itinerib⁹ ad interitum tendere, nos tamen ita amentes sumus, vt à rebus fluxis, & vanis, quibus tenaciter inhæremus auelli nequaquã posse videamur. Quare sapienter Iob. c. 6. vitam nostram naui similem esse dixit; *dies mei sicut naues poma portantes*. Etenim nauis quæ expansis velis per maria fertur, si aliis occurrat nauibus putat illas celerrimo cursu pelagus pertrãsire, se verò immobilem vno fermè loco hærere, vel certè nonnisi lentè progredi; idem planè nobis accidit, videmus alios ad mortem velocissimè properare, ac demùm ad vitæ finem peruenire, cùm tamen ipsi velociore fortè cursu ad mortem tendamus. hæc occasione huius adolescentis defuncti breuiter dicta sufficiant.

DIGRESSIO V. MORALIS

De legatione D. Ioannis ad Christum, in illa: *Ioannes autem cùm audisset opera Christi in vinculis*, versic. 9. & seqq.

1. *Ioãnis Baptistam & gloria à perpessione vinculorum.* QVAM illustris sit iste Ioannis titulus, quem initio horum verborum legimus, nimirum, Ioannes in vinculis; is demùm sciet, qui Paul. legerit, se eodẽ nomine magnoperè gloriantem; vt enim mundani homines nobilitatis insignia, & pulchros, & magnificos titulos iactant, ita diuinus Apostol. hoc vno gaudebat nomine, hoc se beatum fore putabat, quod vinctus esset in Domino: *ego*, inquit, *vinctus in Domino*. Qua de re sic præclarè Chryso. ad Ephes. 4. hom. 8. scribit: *nihil ita splendidum, vt vinctum esse propter Christũ, vt catena sunt sanctis illis manibus circumdata; vinctum esse propter Christum illustrius est, quam siue Apostolum, siue Doctorem, siue Euangelistam esse: si quis Christum diligit, is nouit quid sit quod dico. non. n. caput ita splendidum reddit imposita corona margaritis conspicua, vt catena ferrea quæ propter Christum fertur. pudet diuitias, & auream munditiem cum huiusmodi conferre vinculis. quod si quis mihi vel vniuersi cæli, vel huius catena copiam, & optionem largitus esset, ca-* *Vinctum esse propter Christum, quanta gloria.*

tenam

tenam hanc ego planè elegissem. deindè si aut mihi cum Angelis standum fuisset sursum, aut cum Paulo vincto, carcerem vtique praoptassem. ad hæc si quis me aut in numerum, & ordinem collocasset cælestium potentiarum, earum etiam quæ propè sunt thronum Dei, aut talem ligatum fecisset, talis vtique ligatus esse voluissem. non ita Beatum dico Paulum quod in Paradisum raptus, atque quod in carcerem est coniectus. non ita beatum æstimo, quod verba audiuit ineffabilia, atque quod vincula sustinuit. O beata vincula, ô beatas manus, quas illa ornauit catena. non erant ita præclaræ Pauli manus, quando claudum illum (Actor. 14.) *in Lystris erigebat, ac restituebat; atque quando vinculis erant circumligatæ. quod si mihi temporibus illis esse licuisset, tum potissimum illas circumplexus fuissem, inque sinus meos collocassem: vtique non cessassem exosculari illas, quibus pro Domino meo ligari licuit. Admiraris Paulum tum potissimum quando nihil illi, quæ manui adhæserat detrimenti afferebat vipera?* (Actor. 28.) *nihil mireris; catenam illam quippè reuerebatur. imò & vniuersum illam mare veneratum fuerat: nam tunc quoq; vinctus erat. si quis modò mortuos mihi largiretur excitandi facultatem, istud planè non præferrem huic catenæ.* hæc ille. Si igitur verissimo Chryso. testimonio tantę est dignitatis in vinculis esse, planè cōstat quantum ad ceteras virtutes Ioannis, hac quoque prærogatiua vinculorum, splendoris accesserit.

2. *Sanctorum tanta patiētia vnde.*

Verùm si roges, qui fiat vt tam inflammato studio in vincula, carceres, & tormenta ferantur sancti? quia nimirum Spiritu S. veluti per amoris manus eò suauiter trahuntur, nō modo non inuiti, non modo etiā libenter, sed incredibili quoq; & immēso patiendi desiderio flagrantes. ita vt eam sitim nunquam sibi explere satis posse videantur. quod intelligere nequaquam possunt qui non bepè tenent, & nec satis experti sunt, quid sit diuinus amor. Quare quò magis aliquis huius diuini amoris igne succensus est, tantò maiori studio propter Christum pati desiderat, & nec sibi quidquam gratius accidere posse arbitratur. Itaque cùm Ioannes Spiritu S. adhuc ex vtero Matris suę repletus esset, & incredibili Dei arderet amore, non mirū si hoc vno titulo quod vinctus in Domino esset, sicut & Paulus tam magnificè gloriaretur. hic enim idem spiritus qui illi inerat excitabat amorem, & desideriū accendebat plura in dies, ac maiora, difficilioraque ferendi propter Christum. sic fecisse cum Paulo (Act. 20. 22. 23.) eundem Spiritum legimus; ait enim ipse de se: *nunc ecce ego alligatus spiritu vado in Hierusalem, quæ mihi ventura sunt ignorans, nisi quòd Spiritus S. per omnes ciuitates mihi protestatur dicens: quoniam vincula, & tribulationes Ierosolymis me manent.*

Quæso te Lector, quis nos obstupescat Paulum magnis itineribus Hierusalem cōtendentem, multis laboribus diu fatigatū, tanta Ecclesiarū solicitudine prægrauatum, tam multis modis afflictū, nullis mundi delicijs fruētem, nullius hominis auxilio fidentem; non aliud tamen à Spiritu illo Sancto, vndè omnis est *in labore requies, in æstu temperies, in fletu solatium,* non inquam aliud audire per omnes ciuitates, quàm quod illum vincula, illum tribulationes manerent Hierosolymis? cur non potius quiescere illum iubet Spiritus, cur non lacrymis abstinere, ac tantisper quiescere præcipit? sed non erit diu in hac quæstione hærendum, desines sanè mirari, si consideres facilè esse, & periucundum, spiritu Dei impellente, vincula, & labores propter Christum ferre. Cùm enim Spiritus Sanctus amor sit, qui per spiritum ad patiendum impellitur, quasi per amoris manus libenter ac summo gaudio, & inflāmato studio ad vincula rapitur, & verò non aliam in labore requiem, non aliam in æstu temperiem, non aliud in fletu solatium exoptat, quàm grauiora semper pro Christo subire tormenta.

Cùm audisset Ioannes in vinculis opera Christi] Hoc interest, inter bonos & malos, inter sanctos, & peccatores, quod illi carcerem vertunt in templum Dei. hi de templo faciunt prostibulum, & dæmonis carcerem. Eccè tibi coniectus cùm esset Ioannes in vincula, audiebat opera Christi, commendabat illa discipulis; non secus ac si in domo Dei esset, ita de Deo, & audiebat, & sermones miscebat; ita de se testatur Dauid: cùm enim persequeretur illum Saul, versari compellebatur inter siluas, rupes, & altissimos mōtes, nec licebat Dei templum adire, & tamen in inuijs illis, ac vastissimis locis, vbi vitam cum feris degebat, Dei sui non obliuiscebatur, cui, quasi in templo coram præsens adesset, vota offerebat, & preces, & loco sacrificiorum cor contritum, & humiliatum immolabat. *In terra,* inquit Psal. 52. 2. 3. *deserta, & inaquosa sic in sancto* (sicut in Sanctuario) *apparui tibi, vt viderem virtutem tuam, & gloriam tuam.* Contra verò de malis audi quid scribat Ezech. 8. 14. *Et ecce,* inquit, *ibi* in introitu templi *mulieres sedebant plangentes Adonidem.* erat Adonis fœdissimus, & spurcissimus mortalium, ac proindè veneris amicus. Vtinam non essent inter Christianos adhuc qui inter Adonides, & Veneres, dum sunt in domo Dei, turpiter versarentur. an nō sunt, quis credat? qui dum illibatum illud Missę Sacrificium Deo Patri offertur, dum sacris Concionibus intersunt; vel lasciuis aspectibus, vel signis impudicitiæ clarissimis, vel verbis inhonestis turpissimè vacent? An non istos rectè dixeris templum Dei in turpissimas vertere tabernas? vbi nunc qui Sanctissimo Dei zelo accensi, quasi facto de funiculis flagello, exemplo Christi de templo istos eijciat, & in eos acriter inflammatus liberè moneat, domū Dei domum esse orationis; quam tamen isti per summum scelus speluncam volunt esse latronum? sed ad alia pergamus.

3. *Discrimen inter pios, & impios.*

Mittens duos de discipulis suis] docet nos hic suo exemplo Ioannes, cui parentes filios suos nutrire debeant, Christo nimirum; ad quem præceptores discipulos mittere debeant; ad quem Domini famulos & ancillas, & amici amicos, & socios, nimirum ad Christum. ita Ioannes non sua quærebat, sed quæ Christi erant. nec se sequi discipulos suos, sed Christum volebat. Contra atque hæretici faciunt, de quibus Paulus (Actor. 20. 30.) *ex vobis ipsis,* inquit, *exsurgent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se.* 4. *Ioannes exemplar boni parentis.*

Est & aliud quod hic ex Ioanne discamus: 5.

quanto nimirum amore Sancti spirituales filios persequantur, quos Christo tantis laboribus pepererunt. nihil nõ agebat Ioannes; nullum lapidem non mouebat, vt discipuli, id est, filij carissimi fidem Christi & doctrinam assequerentur. Illum Messiam, illum Dei filiũ agnoscendũ, se verò nihil esse, nisi vocẽ affirmabat. sic Paulus ad Galat. 4. 19. quanto amoris studio discipulos quos Christo acquisierat, amaret, eorumque salutem quæreret, ostendit: *Filioli*, inquit, *quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis*. excedebat Pauli amor amorem Patris in filios. cùm enim matres plus ament filios, quã patres, quæ grauissimos expertæ sũt dolores in filiorum partu, ideò merito se cum matribus comparat, dum illos se parturire fatetur. imò verò ipsarummet matrum exsuperabat amorem Pauli amor. quæ est enim Mater quæ iterum ac tertiò, cum dolore pariat filios? at Paulus non semel; sed iterum ac tertiò, & quartò illos parturiebat, dum nec laboribus, nec nauigationibus, nec itineribus parceret, vt in illis CHRISTVS formaretur. quot ille propterea adiuit pericula? quoties vitam in discrimen adduxit? quoties huc illucq; excurrebat, vt illos adhortaretur, animaret verò eos, qui angusto erant corde, negligentes excitaret, corroboraret iam lapsos, consolaretur afflictos, firmaret debiles confirmaret fortes? Narrat Ioan. Apoc. 12. 1. 2. vidisse se signum magnũ in cælo mulierem amictam sole, prementem pedibus lunam, quæ capite coronam 12. stellarũ gestaret, fuisse verò grauidam, *& in vtero*, inquit, *habens clamabat parturiens, & cruciabatur, vt pariat*; hanc mulierem iuxta cõmunem interpretum expositionem non dubium Ecclesiam esse; quæ quoniam cælestis est, hoc est, cælestem vitam agit, & in terris quasi peregrina versatur, merito in cælo videtur. Sancti enim Dei homines qui sunt in Ecclesia lingua, moribus, affectu se de cælo esse ostendunt; his enim tribus cuias sit quispiam dijudicari solet. etenim si de lingua loquamur, *qui est de terra, de terra est. & de terra loquitur:* & ver. 34. *quem misit Deus, verba Dei loquitur* Ioan. 3. si de moribus, *nostra conuersatio*, inquit Paul. *in cælis est*. si de affectu constat sanctos amare cælestia, de cælo pendere totos, nihil verò ista curare. *Amicta sole*, dicitur Ecclesia, quia Christo circumdata, vt Spõsa Sponso, Cant. 2. *læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me*. Iterum, est *amicta sole*, id est, Christo tanquam vestimento induta, *quicumque*, inquit Paulus Galat. 3. 27. *baptizati estis, Christum induistis*. est autem Christum induere, eius virtutes imitari. Premit pedibus lunam, quæ inconstantiæ symbolum est, vt Ecclesiæ stabilitas, & immobilitas appareat, & simul quod terrena omnia contemnat, ostendatur. Duodecim verò stellarum corona, est duodenarius Apostolorum numerus, qui Ecclesiã in modum Coronæ circumdat. vt ergo indicetur quantis laboribus educentur Ecclesiæ filij, quanto studio foueantur, quanta diligentia curentur, quantis vigilijs custodiãtur; Rectè dicitur Ecclesia parturiens cruciari. hanc ergò solicitudinem matrum in filios repræsentat hic nobis ad viuũ Ioan. dum in medijs carceris laboribus, & vinculis filiorum, hoc est, discipulorum curam gerit, dum illos ad Christum mittit, dum eorum tanto studio salutem quærit.

Ecclesia cælestis quomodo.

Ex tribus cognoscitur vnde homo cuias sit.

6. *Peccatum eorum qui homines à Deo auertunt.*

Hinc intelligere est maximum esse peccatum illorum, qui homines à Deo auertunt. & verò vix explicari potest quantoperè scelestos istos homines detestetur Deus. isti sunt qui in *cathedra pestilentiæ* sedent, vel vt LXX. Psal. 1. 1. legunt, in *cathedra λοιμῶν*, id est, *pestium*, hominum videlicet pestilentium, qui alios inficiunt, cuiusmodi sunt maximè hæretici, qui de cathedra docent impia dogmata; ceteriq; ijs similes, qui malo exemplo & verbis docent alios, à Deo vero deficere, & ad diaboli castra transfugere, & de Dei filijs faciunt gehennæ filios. vt ergò eorum exaggeretur crimen, pestes nominantur. alij habent *derisorum*, qui derident eos, qui virtutem amplectuntur.

7. Sed nescio quid grauius hac in parte dici queat, quã id, quod apud Oseam c. 5. 1. 2. legimus: *audite hoc sacerdotes, & attendite domus Israel, & domus Regis auscultate* (omnes vocat sacerdos, populũ, regem denique ipsum, eiusque domesticos, & cõsiliarios, vt simul audiãt quid fecerint, & cur tradendi sint inimicis) *quia vobis iudiciũ est* (vestram damnationẽ, seu iudicis sententiã vobis aperiam) *laqueus facti estis speculationi* (officio vestro speculandi, hoc est regẽdi, & docendi populũ, non tales fuistis, quales vos decebat esse, sed venatores potius facti estis & laqueus. sic Hieron. nisi mauis per speculationẽ, prophetiam intelligere, quasi dicat, Prophetis verum docentibus, laqueus facti estis) *& rete expansum super Thabor* (irretijstis populũ, & vt in idololatriã, & peccata multa laberetur auctores ipsi fuistis) *& victimas declinastis in profundum, & ego eruditor eorũ* (q. d. vehementer, & admirãdum in modum auocastis homines, ab offerendis Deo sacrificijs in Hierusalem; cùm enim eò irent homines, vt Deo sacrificarent in tẽplo Dei, intercipiebant illos, eisque suadebant vt libarent idolis: cùm tamẽ ego, inquit Deus, nõ cessarem eos per Prophetas, quos mittebam, à falsò idolorum cultu abducere. Vide igitur quantum detestetur Deus harum pestium crimen.

8. *Supplicia malorum doctorum.*

Audi nunc breuiter minas, hoc est, supplicia, quæ paulò pòst ver. 5. Deus minatur; *& respondebit*, inquit, *arrogantia* (superbiæ pœna) *Israel in facie eius*; quasi dicat, non abibit impunitus, sed deprimetur, & humiliabitur eius superbia ex Hierony. eo vidente. Etenim respõsio culpæ pœna est. cùm autem multa enumerasset supplicia, quibus illos ob maleficia, quibus homines inficiebant, afficere decreuerat, inter alia hæc tria horrenda satis grauiter intentat: quorum primum est, versiculo decimo, *super eos effundam quasi aquam iram meam*; tanto impetu irruam super ipsos velut torrens multis imbribus & niue exasperatus: vel sensus est, effundam irã meam, ita vt ex ea nihil in me remaneat, sed tota feratur in vltionẽ, sic .n. vult vehemens suppliciũ ostendere. est enim metaphora sumpta ab aqua, quæ è vase effunditur; oleum .n. aut mel si effundas, quia tenax est, non omninò effundis, cũ contra aqua penitùs effundatur, vt Psa. 21. 15. *effusus sum*

ficut aqua, id eſt, totum meum ſanguinem ſparſerunt, & Gen. 49. 4 *effuſus es ſicut aqua*, id eſt, totus in libidinem effuſus.

9. Alterum verò ſupplicium illis verbis continetur, ver. 12. *& ego quaſi tinea ephraim, & quaſi putredo domus Iuda* : ſententia eſt, omnes diſperdam paulatim, verùm aliquos celerius vt tinea ſenſim veſtes conſumit, licet aliquanto celerius, quàm caries, ſeu putredo ligna conſumat. ſic ſupplicium Iuda extractum eſt in aliquot annos poſt ſupplicium Iſraëlis. Paulatim autem afflicturum ſe dicit, vt det eis pœnitentiæ locum. Quod ſi non reſipuerint, conſumpturum omnino minatur. Eſt nonnullis Deus vt tinea, qui grauius peccant, & citius conterendi, conſumendique ſunt, inquit Ribera in hunc locum; alijs vt caries, quos leniter arrodit, modo honore, modo re familiari, interdum filijs ademptis & arctiſſima neceſſitudine coniunctis; modo perſecutionibus immiſſis, ad benefaciendum celer, ad puniendũ tardus, ita vt quos punire acerbius nollet, dum lenta quadam pœna, & acerba minus, hic punire videtur, magis prouocet ad pęnitentiam. peccantem Dauidem diu tolerauit (2. Reg. 12.) ſed poſt magna peccata cõfitentem celerrimè ſanauit. ſex diebus mũdum vniuerſum, & omnia quæ in eo ſunt condidit, & vrbem vnã Ierichuntem nonniſi poſt ſeptem dies diruit, idque poſt circuitum bellatorũ ſemel per diem, & poſt buccinarum clangorem, vt ſic quotidiè admonerentur ciues, & ad pœnitentiam vocarentur. qua de re quia pulchra quædam ſcribit Chryſoſt. homil. 5. de pœnitentia, plura non adijciam.

10. Tertium porrò ſupplicium, quod auertentibus à virtute homines minatur Deus, ver. 14. habetur, *quoniam ego quaſi leana ephraim, & quaſi catulus leonis domus Iuda*. vbi atrocitatem, & celeritatem iudicij aduerſus eos oſtẽdit: qui moniti, & ſupplicijs correpti adhuc peruertere puſillos pergunt; ijs enim minatur ſe futurum in morte quaſi leænam, & ceu leonem *ego, ego*, inquit; *capiam & vadam, tollam & nõ eſt qui eruat*; ego & non alius, quaſi leæna, & quaſi leo prædam rapiam, nec mihi eam quiſquam eripiet. Videant igitur peſtilentes iſti homines, & expendant diligenter quàm atroces pœnæ illos maneant. & paulatim illos Deum ad pœnitentiam adducentem ne contemnant.

11. Et verò ob oculos habeant quæ Chriſtus Dominus contra iſtos grauiter promulgauit, Matt. 18. 6. 7. *Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, qui in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. væ mundo à ſcandalis. neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala: veruntamen væ homini illi, per quem ſcandalum venit*. Vbi obſeruandum quod acutè Chryſoſt. notat homil. 18. ex varijs in Matth. locis, ne inter ſcandala mundi pereamus; *ſcandalum*, inquit, *non venit niſi in terreno mundo : væ mundo, hoc eſt, terreno loco à ſcandalis. vis non tibi venire ſcandalum? noli eſſe terrenus. Propterea dico, mundus terrenus ſcandalum habet, terra iſta neceſſe eſt vt habeat ſcandalum. noli portare terrenum, ſed cæleſtem, & ſcandalum non habebis.*

12. *Mittens duos de Diſcipulis ſuis ait illi, tu es qui venturus es? &c.*] Vehementer optabat Ioannes, vt Chriſtus ſe mortuo, Meſsias vt erat, ita ab hominibus haberetur, & incredibili quodam dolore angebatur quod ſeipſum homines falsò Meſsiam arbitrarentur, & quantum poterat contendebat, vt hac falſa de ſe opinione depoſita ipſe minueretur, creſceret Chriſtus, hæc frequenter populo, hæc ſubindè diſcipulis reuocabat in mentem. Cùm autem nunquam antea (quod legamus) auſus fuiſſet petere à Chriſto, vt ſe mundo qualis eſſet, aperiret. nunc cùm ſe vinculis conſtrictum cernit propter Chriſtum, non dubitat miſsis diſcipulis apertè petere, nempè vt ſe ipſe declaret, oſtendatque hominibus quod Meſsias ſit, olim Patribus promiſſus & Dei filius in mundum, in omnium ſalutem miſſus. Etenim eum animum addebant, eam fiduciam gignebant illi vincula, & tribulationes ipſæ, quas pro Chriſto patiebatur: hæc enim eſt vis tribulationis, quam pro Deo ſuſtinent iuſti, vt faciat illos credere, facilè ſe omnia obtenturos, quæcumque petierint.

Ioannis ſtudium erga Chriſtum.

Quam rem Oſeæ cap. 2. 15. ſignificatam eſſe his verbis non dubio: *& dabo ei vinitores ex eodem loco* (ex gente ſua dabo ei cuſtodes, & Magiſtros, & Apoſtolicos viros) *& vallem Achor ad aperiendam ſpem* (tribulationibus quandoque exercenda erit Eccleſia, quibus non parum eius ſpes corroborabitur. vbi aduerte *Achor* turbationem, & afflictionem ſignificare : Eſt verò vallis in qua lapidibus petitus, & obrutus eſt Achan Ioſu. 7. qui, quod contra Dei voluntatem furto quædam ſubtraxerat, vehementer populum turbauerat, & in maximam trepidationem, terroremque adduxerat; vt meritò illi Ioſue dixerit : *quia exturbaſti nos, exturbet te Deus in die hac, vocatumq́ eſt nomen loci illius, vallis Achor*. hæc porrò turbatio, populique tanta trepidatio, illo extincto repentè in gaudium verſa eſt, vincta, expugnataque Ahi. hinc factum eſt vt vallis Achor, hoc eſt, perſecutiones, & calamitates dicantur, à Deo dari, vel permitti ſanctis, vt ipſorum ſpes magis, ac magis ſtabiliatur, ac confirmetur; vt vel ſic conſtet, vallem Achor ſpei oſtium Sanctis aperire. ſic enim vertit Symmacus; *& dabo vallem Achor in oſtium ſpei*. quòd mihi Apoſtolus apertiſsimè declaraſſe videtur Rom. 5. ſcribens: *non ſolum autem, ſed & gloriamur in tribulationibus; ſcientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio autem ſpem.* 13.

Vallis Achor myſticè explicata.

Memoriæ prodidit D. Hieronym. in epiſtol. quam ad Euſtoch. ſcribit de vita Paulæ, identidem vſurpaſſe illam in tribulationibus, & anguſtijs; verba illa Iſai. cap. 28 *qui ablactati eſtis à lacte, auulſi ab vrbe, tribulationem ſuper tribulationem expectate, ſpem ſuper ſpem, adhuc puſillum propter malitiam labiorum.* quem locum ſic illa explicabat : qui iam ſpiritu grandes facti ſunt, tribulationem ſuper tribulationem ſuſtinent, vt ſpem ſuper ſpem mereantur accipere. nos ſic legimus, c. 28. v. 9. apud Iſai. *quẽ docebit ſcientiam? & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à lacte, auulſos ab vberibus, quia manda remanda, &c.* 14.

In quæ verba ait Hieronym. vſurpatam

15. fuiſſe à Paula tranſlationem LXX. vide illum. ſanè hoc vaticinium in Ioanne nũc impletum eſſe videmus; vir enim erat verè ablactatus à lacte, auulſus ab vbere, quippè qui Angeli potius quàm hominis viuebat vitam. hic ergò in vincula coniectus, & poſitus in valle Achor canit ibi iuxtà dies iuuentutis ſuæ. tribulationem patitur, ſed non anguſtiatur, gloriatur in vinculis, canit in tribulationibus, atque adeò ſpem concipiens eximiam fore, ſe quod tantoperè optabat obtenturum, legationem hanc ad Chriſtum miſit, vt ſe iam pro Meſſia exhibeat mundo. Gaudendum eſt igitur Chriſtiano dum in valle Achor, hoc eſt, in medijs tribulationum vndis poſitus iactatur, & ſpes firma concipienda, quia quicquid piè petet obtinebit à Deo. Tunc maximè orandi tempus & petendi aduenisse cognoſcat.

16. *Factis non verbis Christum respondet.*

Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis, & vidiſtis] Non verbis, ſed rebus reſpondet Chriſtus. nam vt Iob. decimoquinto dicitur; nunquid Sapiens reſpondebit quaſi inuentum loquens? Etenim verba facilè ventus ſecum auehit. ſic dixit Dominus Phariſæis interrogantibus Ioannis octauo, ſi tu es CHRISTVS dic nobis palam. Quid Chriſtus adhæc? opera quæ facio in nomine Patris mei hæc teſtimonia perhibent de me. Opera Chriſti miracula ſunt, quæ prædixit Iſai. facturum Meſſiam c.35. *tunc aperientur oculi cæcorum*, &c. Iterùm opera Chriſti vniuerſa mala noſtra ſunt, quæ non ſolum ille à nobis depulit, ſed ſuper ſe etiam tulit. ignominioſam ſubijt ille mortem, vt immortalem ego vitam acquirerem: velo obducti ſunt ſole pulchriores oculi eius, vt qui oculorum lumine deſtitutus eram viderem iam: factus eſt ille pro me ſurdus & mutus, & non aperiens os ſuum; vt mihi ſurdo, & muto ad hauriendam ſalutem aures aperiret, & ad Dei laudes proferendas tacentia prius ora reſolueret: quid plura? reputatus eſt ipſe leproſus, ita vt à planta pedis vſque ad verticem capitis non eſſet in eo ſanitas. non aliam ob cauſſam, quàm vt me peccati lepra mundaret, & plenæ ſaluti reſtitueret.

17. Sed & alia præter hæc non minùs admiranda fuêre opera Chriſti, neque enim ille ſolum corporibus medicinam adhibuit, ſed multò optatiorem, copioſioremque ſalutem animis tribuit. etenim per eum *cæci vident. palpauimus*, inquit Iſai.59. *ſicut cæci parietem, & quaſi abſque oculis attrectauimus: impegimus meridie quaſi in tenebris.* aperuit ille oculos noſtros, vt peccati fœditatem videremus, quam miſeri amplectebamur, & vt cæleſtia ſuſpiceremus potenter effecit. *claudi ambulant*: filij etenim alieni inueterati ſunt, dixerat olim Vates Pſalm.17. *& claudicauerunt à ſemitis ſuis.* neque enim lex eam vim habebat vt faceret homines rectè incedere. At Chriſti ope ſubuecti, ſalientes videre eſt ſicut ceruos, claudos. *Leproſi mundantur.* horribili quadam lepra eramus operti ob ſpurciſsimas præſertim, quas ſequebamur, carnis voluptates. At vbi cæleſtis iſte medicus ad nos de cælo delapſus eſt, effudit ſuper nos aquam mundam, & mundari cœpimus ab omnibus inquinamentis noſtris Ezech.36. *ſurdi audiunt.* Cor noſtrum poſueramus vt adamantem, ne audiremus legem Zachar.7. At abſtulit ille à nobis cor lapideum, & dedit cor carneum, & quia more aſpidis ſurdæ obturatæ erant aures noſtræ, ſpiritu impellente maligno, ideò ſpiritum ſuum poſuit in medio noſtri Ezech.36. deniq; *mortui reſurgunt.* mortui eramus, quia peccato vitam amiſeramus; at per Chriſti gratiam nunc viuentes, immortalem quoqua vitam ſperamus in cælis.

Ergo iſtis operibus tanquam fulgentiſsimis anulis Chriſti manus ornatæ erant; quas eaſdem Sponſa tanquam hyacinthis plenas, & & admiratur, & prædicat Cantic.5.14. *Manus illius aureæ plenæ hyacinthis.* erant opera Chriſti tanquã lucidiſsimi quidam radij, qui à Chriſto tanquam à ſole iuſtitiæ candidiſsima carnis noſtræ nube obtecti, emicabant, quibus latentem ſub nube deitatem prodebant. erant ſigilla quædam aurea, quibus diuinitatis fulgor, & Meſsiæ dignitas obſignabatur, iuxtà illud Ioan. 6. *hunc Pater ſignauit Deus.* neque enim aliud ea opera præſtare poterant tanta poteſtate, quanta ille niſi DEVS foret; neque ea omnia efficere admiranda, quæ apud Prophetas prædicta erant, niſi Meſsias eſſet. 18.

Sanè docet nos Chriſtus ſuo hoc reſpondendi genere, quo ſe operibus Chriſtum eſſe declarauit, quomodo, nos Chriſtianos eſſe, oſtendere oporteat; neque enim Chriſtiani nominis vis, & poteſtas in nudis, ſoliſq; verbis poſita eſt ſi Deo placere debet: ſed Sanctis potius operibus continetur. ſic D. Iacobus ſuæ epiſtol.cap.2.18. docet: *dicet quis; tu fidem habes, & ego opera habeo. oſtende mihi fidem tuam ſine operibus, & ego oſtendam tibi ex operibus fidem meam.* vt ſit hæc ſententia; dicet quis alteri, qui bonis operibus deſtitutus eſt; oſtende mihi fidem tuam ſine operibus: certè nunquam mihi illam oſtendere, & efficaciter probare poteris, interim dum operibus cares. è contrario, qui Chriſti bona opera exercet omninò ſe verè Chriſtianum eſſe poterit declarare: non quod Chriſtianus, id eſt, fidelis eſſe non poſsit ſine caritate, ſed quod Chriſtiani nominis fructum habere ſine caritate, & Chriſtum imitari non poſsit. ſed ne longiores ſimus, de ceteris in ſequentibus Digreſsionibus diſſeremus. 19.

DIGRESSIO VI.
MORALIS

In ver. 15. *Cœpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid exiſtis*, &c.

1. *Ioannes laudatorem habuit Christum.*

ALEXANDER Achillis conſpicatus monumentũ, beatum illum fuiſſe cenſuit, quod virtutum ſuarum ac præclarè geſtorum tantum meruerit habere ſcriptorem. Verùm quis non videat, quàm longè hac in parte ſuperior fuerit Ioannes, qui virtutum ſuarum, qui ſanctitatis ſuæ, & ſublimium meritorum non hominem, ſed Deum ipſum meruit habere præconem? & vide quam ſublimibus laudibus Ioannem Chriſtus cõmendet,

non

non enim contentus eſt, vel eximiam eius animi conſtantiam expiicaſſe, quippè non quaſi arundo erat, quæ vento agitante in omnem partem inflectitur; vel eius ſo'um pœnitentiæ rigorem aperuiſſe, & aſperum veſtiendi genus, vel Prophetam, immò pluſquam Prophetam, denique Angelum nominaſſe; non his inquam contentus eſt, ſed, quod magnoperè admirere, quaſi iureiurando, cæteris omnibus præpoſuit: *Amen dico vobis inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Baptiſta.*

2. *Gloria ſequitur fugientem.* Veriſsimum ſanè illud eſt gloriam eos ſequi, qui illam ſugiunt. quis verò magis ab hominum laudibus alienus fuit eo, qui ſeſe in abditiſsimas Iudææ deſerti partes abdiderat? qui per tot annos ab ipſa penè infantia hominem non modo allocutus eſt, ſed ne vidit quidem vnquam? qui nihil ferme humanum quæſiuit, ſed de cœlo pendens tantum cœleſtia, contemplabatur? deniq; qui cùm clariſsimos Meſsiæ titulos ſortiri poſſet, ita prorſus fugiebat, ita prorſus illos aoerſabatur, vt nihil illi triſtius, nihil funeſtius contingere poſſet, quàm vt talis haberetur? immò verò ſummoperè contenderet perſuaſis etiam diſcipulis, vt homines Chriſtum cognoſcerent, illum Dei filium crederent, non ſe. quid igitur miramur, ſi ipſe Chriſtus Ioannis laudator eſſe voluerit? ſolet enim eorum laudes libenter aperire, & maniſeſtare virtutes, qui ſeriò præ animi modeſtia illas occludunt, vt vanas hominum laudes fugiant, ſoli Deo omnia bona accepta referentes. In mentē nunc venit, quod de Helia 4. Reg. 2. ſcriptum eſt. nam cùm illum Deus admirabili curru, atq; immenſo honore transferre vellet in cœlum, & è contrario Elias pro eximia ingenij ſui modeſtia, & ingenti animi ſubmiſsione, vellet decus illud, & quicquid erat honoris, occultum, clauſumque eſſe hominibus, idque omni ſtudio quæreret; vt ſequentem Heliſæum ſalleret, nec videretur, cum rapiendus erat in cœlum, dixit Heliſæo, *ſede hic, quia Dominus miſit me vſque in Bethel.* cui Heliſæus: *viuit Dominus, & viuit anima tua, quia non derelinquam te. cumq; deſcendiſſent Bethel, egreſsi ſunt filij Prophetarū qui erant in Bethel ad Heliſæū, & dixerunt Heliſæo numquid noſti, quia hodiè Dominus tollet Dominum tuum à te? qui Reſpondit: & ego noui: ſilete.* cumque iterum Helias ſequenti Heliſæo dixiſſet: *ſede hic quia Dominus miſit me in Hiericho*, eadem ille repetijt, *non derelinquam te*, cumque iterum alij acceſsiſſent filij Prophetarum, qui erant in Hiericho, & dixiſſent, *numquid noſti, quia Dominus hodiè tollet Dominum tuum à te?* eadem reſpondit: *& ego noui: ſilete.* Denique tertio cum Elias ad Iordanem pergere velle ſe diceret, iuberetque expectare Eliſęum, non acquieuit ille, mirabitur ſanè aliquis, quomodo rem hanc occultam eſſe, & vellet, & iudicaret Helias, quam tamen non ignorabant paſsim tam multi filij Prophetarum? Verum ilicò conquieſcet admiratio, ſi conſideremus, Deum ipſum illis aperuiſſe rem eam, quam propter humilitatis ſtudium abſcondebat Elias tanquam cum ſua laude coniunctam.

Elias humilitas.

Item B. Maria Virg. ſic cum Beatiſsima factū eſt Virgine, quæ cum maternitatis, ac fœcundæ virginitatis laudem occultaret, ac nemini prorſus aperire vellet; audiuit tamen ſalutari ſe matrē Dei ab Helizabetha illis verbis, nec ſine ingenti ſtupore: *vnde hoc mihi vt veniat mater Domini mei ad me?* quod cùm negare neq; illa poſſet, neq; deceret, totam eam laudem in Deum retulit, ſuauiſsimū illud canticum occinens; *Magnificat anima mea Dominum.* cōtendit nimirum Deus cum homine, vt quanto magis hic ſuas virtutes, quæq; ad laudē pertinent, abſcondit; tanto ille magis euulget.

Sic igitur verū eſt quod diximus de Ioanne, q cùm ille propter incredibilē animi ſubmiſsionem eximium virtutum theſaurum, & donorum quæ à Deo ampliſsimè acceperat, ſecretum omninò eſſe vellet; Chriſtus contra propterea magis aperiret, & verò neque paucis id verbis effecit, vt cùm quibuſdam alijs legimus feciſſe; laudauit Deus Noe Gen. 7. illis verbis: *te vidi iuſtum coram me ex omnibus gentibus.* commendauit Moſen. Nu. 12. *non ſicut ſeruus meus Moyſes; ore enim ad os loquor ei.* dixit de Dauid 1. Reg 13 *inueni hominem iuxta cor meum.* de Paulo: *vas electionis eſt mihi iſte.* De Petro: *Beatus es Simon Bariona.* De Centurione; *non inueni tantam fidem in Iſrael.* breuiter de his omnibus locutus. Verùm de Ioannis laudibus dum coram multitudine diſſerit, non obſcurè inſinuant Euangeliſtæ velut panegyricum quendam eius laudum confeciſſe, nec laudationem eam paucis concluſiſſe hoc enim mihi verba illa ſignificant; *cœpit Ieſus de Ioanne dicere.* Sed iam quænam fuerint eiuſmodi laudes ſenſim explicemus. 3.

Sed quid exiſtis videre? arundinem vento agitatam?] Enumerat Gregor. lib. 33. moral. cap. 4. quàm multa in ſacris Scripturis arundinis nomine ſignificentur; *in Sacro*, inquit. *eloquio calami, vel arundinis appellatione aliquando verbum manens; aliquando Doctorum peritia; aliquando mobilitas mentis; aliquando nitor gloriæ temporalis accipitur. per calamum quippè Verbi æternitas deſignatur cùm voce Patris per Pſalmiſtam dicitur: lingua mea calamus ſcribæ, velociter ſcribentis. quia enim quod loquimur tranſit, quod ſcribimus permanet; lingua Patris, ſcribæ calamus dicitur: quia ab eo eſt Verbum illi coæternum; ac ſine tranſitu generatum. rurſum, per calamum ſcriptorum doctrina exprimitur: ſicut de ſancta Eccleſia Propheta pollicetur* (Iſai. trigeſimoquinto, ſeptimo,) *dicens; in cubilibus. in quibus dracones habitabant, orietur viror calami & iunci, qua ſententia per calamum exprimitur doctrina ſcribentium; per iuncum viriditas auditorum. Rurſum per calamum ſeu certè arundinem, mentis mobilitas deſignatur: ſicut Iudæorum turbis in Ioannis laude à Domino dicitur: quid exiſtis in deſertum videre? arundinem vento agitatam? vt videlicet ſubintelligatur, non. Ioannes quippè arundo vento agitata non erat: quia eius mentem Spiritu ſancto ſolidam per partes diuerſas nullus linguarum flatus inclinabat. Rurſum per calamum, vel arundinem, nitor gloriæ temporalis exprimitur, ſicut de iuſtis per Sapientiam dicitur, fulgebunt iuſti, & tanquam ſcintillæ in arundineto diſcurrent* (Sapient. tertio, ſeptimo,) *arundinetum namque vitam ſecularium appellat, qui more arundinum per temporalem gloriam foris quaſi ad alta proficiunt; ſed intus à ſoliditate veritatis maneſcūt. vndè & Iudæorū regnū calamo cōparatur, cùm per Prophetā* (Iſai. 42. 3.) *apparente in carne veritatis Domino dicitur:*

4. Per arundinem multa in Scripturis deſignata.

calamum quassatum non confringet; & linum fumigans non extinguet. quid enim calami nomine, nisi Iudaici populi temporale regnum denunciat. virens quidem exterius, sed interius vacuum. & quia in eodem populo genus iam regale defecerat, & regnum eius alienigena possidebat: aptè hoc idem regnum calamum quassatum vocat. Incarnatus autem Dominus calamum quassatum non confregit, quia Iudaa regnum quod penè destructum iam fuerat, eiusq; sacerdotium, quod ignem fidei non tenebat, non potestate iudicij perculit; sed cum patientia longanimitate tolerauit. ergò appellatione calami rectè mentes sacularium temporali gloria dedita designantur: qui tantum apud semetipsos intus inanescunt, quantò alti, & uitidi exterius ostenduntur: quia dum ad exteriorem gloriam per superficiem defluunt, nulla intus firmitate solidantur, more quippè calami intus sunt quidem per fatuitatem vacui; sed foris per speciem, & ostentationem pulchri, sed quantò ab eis exterior gloria studiosius quaritur, tantò eorum corda grauioribus cogitationum stimulis agitantur. Sic Sap. Gregor. in quibus, & arundinis notiones moribus applicantur, & proprietates etiam quædam eiusdem.

5. Sed non minus etiam ad mores accommodatè de arundine differit Ambrosius libro quinto in Lucam: *iure arundini comparantur, in quibus solida iustitia nullus est fructus, qui forensibus crinitis phaleris, nodis obsiti, vacuo oris strepitu sonori, nulla sui vtilitate, frequenti etiam offensione, intus inania, foris speciosa sectantur. arundines sumus, nulla validioris natura radice fundati. & si leuis aspirauerit prosperioris aura successus, vago motu proximos verberamus; inopes ad suffragandum; faciles ad nocendum. arundines fluuios amant & nos labentia mundi, caducaq; delectant, tamen hanc arundinem, si quis de terra euellat plantarijs, & superflua exuat, & spolians veterem hominem cum actibus eius, & scriba velocis scribentis manu temperet, incipit non arundo esse. sed calamus, qui pracepta cœlestium Scripturarum penetralibus mentis imprimat, tabulis cordis inscribat; de quo calamo habes dictum* (Psalmo quadragesimoquarto) *lingua mea calamus scriba velociter scribẽtis: quod ad Christum alij referre volunt. vno igitur loco & Verbum, & calamus legitur, & scriba, verbum, quia de genitali Patris processit arcano; Eructauit cor meum verbum bonum. calamus, quia caro Christi paterna seriem voluntatis expressit, & lingua mandata diuina sacri effusione cruoris impleuit. Scriba, quia calamo suo diuidens quadam distinctione noui, & veteris Testamenti, vel diuinitatis, & carnis, paterna nobis dispositionis mysteria reuelauit. hunc calamum imitare tua carnis temperamento.* Sic Diuus Ambrosius.

6. Porrò ex his Patribus quatuor præcipuas arundinis proprietates colligere est, & ad mores accommodare. Sunt enim arundines talis naturæ vt si vel leuis aura attingat, inflectat in alteram partem: sunt intus vacuæ, & inanes; sunt infructuosę; & denique fluminibus, aquisque fluentibus gaudent.

Arundinis quatuor proprietates, hominibus certis accõmodata.

Eccè tibi in his depictam mundani hominis imaginem. In primis qui fluxa hæc, atque caduca diligit, terrenarum rerum amore facilè in quodlibet peccatum præceps ruit. quod si interdum horrore futurorum suppliciorum concussus bonam mentem recipit, & A consilia cõcipit meliora, mox rapiente rerum caducarum flatu ad pristinam mentem reuertitur, & quod salubriter emendare decreterat, omittit; quos meritò cani ac suibus comparaueris, secutus Petrum epist. 2. c. 2. 22. vbi ait: *contingit eis illud veri prouerbij, canis reuersus ad vomitum suum: & sus lota in volutabro luti,* hoc est, in volutabrum luti reuersa, quæ tamen prius aqua munda aspersa esset. est enim Græcè *ad volutabrum luti vel sus lota, in volutabro luti rursum harens.* Sic meritò similes canibus & suibus isti sunt, qui terrenis affixi hærent: quorum vel acquirendi studio, vel amittendi timore, peccatum, quod instar vomitus antea euomuerãt, iterum recipiunt, & ad lutum vitiorum, quod priùs per pœnitentiæ lacrymas eluerant, rursum reuertuntur.

B Sunt deindè (quæ altera erat arundinum proprietas) qui terrenis rebus studenr internæ contemplationis dulcore priuati, pinguedine deuotionis cœlestium rerum affectu carentes, & vacui; vndè etiam leues existunt in arundinis modum, quæ medulla caret, & pondere; cùm contra mundi contemptorum, & cœlestium virorum mentes plenæ sint sanctarum cogitationum succo, & internæ consolationis dulcedine refertæ, solidarumque virtutum pondere constabilitæ. Sic Philo ille disertissimus in libro allegoriarum legis cùm de Moysis Manibus loqueretur, asseruit: esse *Moysis manus graues; nam cùm hominis mali actiones subuentanea, leuesq; sint, meritò sapientis graues habentur, immobiles, inconcussaq;. ideoq; fulciuntur ab* C *Aarone, ratione, & ab Or, lumine: quod nulla lux sit clarior quàm veritas. vult igitur Scriptura figuratè docere te, sapientis actiones fulciri veritate, rationeq;.* sic ille allegoricè explanans locum illum Exodi decimoseptimo, Aaron, & Vr sustentabant manus eius (Moysis) ex vtraque parte. Prudenter autem dixit, manus Moysis, id est, sapientis viri, hinc indè ratione, & veritate fulciri; nam rerum cœlestium veritas attenta ratione comprehensa hanc haber vim, vt actiones nostras quasi quodam maturitatis pondere graues, & constantes efficiat. 7.

Quam verò aptè tertia conditio arundinis mundi amatoribus congruat, is tantum ignorat, qui bona opera solos, & veros fructus esse negat. etenim qui fluxis ac labentibus rebus addicti sunt, solidos virtutum fructus gignere D paruipendunt, tantum vitijs, & peccatis vacant, vt non mirum sit quod omni fructu destituantur. 8.

Amant quidem arundines, sicut, & salices flumina, quæ quarta erat earum conditio, sed non propterea fructum aliquem afferunt, quibus similes sunr homines, de quibus loquimur. 9.

Babylonis ij flumina diligunt, hoc est, illos labentia mundi, caducaque delectant, vt ex Ambrosio superius notauimus numero quinto, sed sine fructu existunr. Sunt autem teste Augustino Psalmo centesimo trigesimosexto, Babylonis flumina omnia quæ hic amantur, & transeunt. graues sanè, & constantes viri hæc flumina, vel fugiunt penitus, vel mæsti iuxta illa sedent, & flent, dum cœlestis Patriæ memores exules se in hac

lacrymarum valle conſpicantur, vt ijs olim accidit, qui longè poſiti à patria ſedere ſuſpenſis organis iuxta flumina Babylonis cogebantur; & interim non ſine lacrymis canebāt: *ſuper flumina Babylonis illic ſedimus, & fleuimus, dum recordaremur Sion.*

Rigantur, inquit Auguſtinus, de ſalicibus loquens, *hæc ligna de fluminibus Babyloniæ, & nullum fructum ferunt. Sicut ſunt homines cupidi, auari, ſteriles in omni opere bono; ita ciues Babyloniæ, vt etiam ligna ſint illius regionis, ex iſtis voluptatibus rerum tranſeuntium paſcuntur tanquam irrigata à fluminibus Babyloniæ, quæris fructum, & nunquam inuenies.* Sic Auguſt.

10. Ioannes igitur quia conſtans erat, quia Spiritu Sancto plenus, quia fructuoſus erat, quia à rebus hiſce caducis ita auulſus erat, vt Angelus potius quàm homo videretur; meritò arundo non erat. Sed iam gradum ad aliud eius præconium faciamus.

Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus, &c. Chryſoſtomus homilia vigeſima nona in epiſtola ad Hebræos: *aduerte*, inquit, *Christum dicentem: qui mollibus veſtibus induuntur, in domibus Regum ſunt. qui verò non habent talia veſtimenta in cælis ſunt. molle namque veſtimentum etiam ſeueram animam diſſoluit, diffundit, & frangit; etiam ſi aſperum habeat corpus & forte, citius per delicatam conuerſationem molle perficitur. nam vndè putatis, aut ex quali ratione mulieres ſic eſſe debiles, & infirmas? num ex conditione ſexus tantum? nequaquam; ſed etiam ex conuerſatione, & educatione. quod .n. ſub vmbraculis degunt; quod oleo vnguntur; quod frequentibus lauacris vtuntur; quod aſſiduè vnguentis, & aromatibus perfunduntur, & iacēt in ſtratis delicatis, hoc eſt, quod eas tales efficit.*

Mollis veſtimenta quantum noceant.

11. Sed accipe Diui Gregorij de veſtimentorum mollitudine veriſsimam, clariſsimamque ſententiam homilia ſexta in Euangelium. *Adhuc*, inquit, *de Ioannis ſanitate ſubiungitur, quid exiſtis in deſertum videre? hominem mollibus veſtitum? Camelorum etenim pilis contextis veſtitus Ioannes fuiſſe deſcribitur. & quid eſt dicere: Ecce qui mollibus veſtiuntur in domibus Regum ſunt: niſi aperta ſententia demonſtrare, quia non cœleſti, ſed terreno Regi militant hi qui pro Deo perpeti aſpera fugiunt, & ſolis exterioribus dediti, præſentis vitæ mollitiem, & delectationem quærunt. nemo ergo exiſtimet in fluxu atque ſtudio pretioſarum veſtium peccatum deeſſe. quia ſi hoc culpa non eſſet, nullo modo Ioannem Dominus de veſtimenti ſui aſperitate laudaſſet: ſi hoc culpa non eſſet, nequaquam Paulus Apoſtolus* (primæ, Timotheorum ſecundo,) *feminas à pretioſarum veſtium appetitu compeſceret, dicens, non in veſte pretioſa. penſate ergò quæ culpa ſit, hoc etiam viros appetere, à quo curauit Paſtor Eccleſiæ, & feminas prohibere*

12. Pergit Gregorius, & alteram expoſitionem horum verborum aſsignat: *quamuis hoc Ioannes non eſſe veſtitus mollibus dicitur, per ſignificationem intelligi, & aliter poteſt. mollibus enim veſtitus non fuit, quia vitam peccantium non blandimentis fouit, ſed vigore aſperæ inuectionis increpauit dicens: genimina viperarum, quis vobis demonſtrauit fugere à ventura ira? Vndè & per Salomonem dicitur* (Prou. 22.) *verba ſapientium quaſi ſtimulis, & ſicut claui in altum defixi. claui quippè atque ſtimulis, ſapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium neſciunt palpare, ſed pungere*: Sic Gregorius.

Qui etiam epiſt 39. lib. 9. affert & tertium ſenſum eorundem verborum, dicit enim per ſignificationem eos mollibus veſtitos eſſe, qui adulationibus, ac laudibus delectantur. 13.

Cæterum & Iſidorus Peluſiota libr. 1. epiſt. 14. 74. de veſtitus mollitia ſic ſcribit; *quod veſtitus mollities, & ſubtilitas, color elegans, religioſa ac Deo grata exercitationis regulam minimè ſeruent, Theologum Ioannem interroga, Domini tunicā deſcribentem, ac tibi dicet; Erat autem tunica eius inconſutilis deſuper contexta per totum. Quis autem veſtis illius vilitatem ignorat? vt qua Galilæorum pauperes vtantur. apud quos etiam maximè huiuſmodi veſtis genus fieri ſolet, arte quadam, vt pectoralia, retractim conſutum. Audi etiam Matthæum, cum de Ioanne Baptiſta verba facit, ac tibi dicet: ipſe autem Ioannes habebat veſtimentum ex pilis camelorum. Vide item illum animi magnitudine præditum, ac diuino ſpiritu afflatum Lucam, Herodis faſtum narrantem* (Actor. 12.) *atque eam, qua indutus erat veſtem traducentem; eosq; qui mollia indumenta gerunt, in regum domibus verſari dicentem* (cap. 7.) *at huiuſmodi veſtimenta ſpirituali illo talamo, fulguris in modum rutilante, minimè digna ſunt. quamobrem ſi huius deſiderio teneris, velleis Dei noſtri Ieſu veſtitum imitare. nam mollities, præſentis laſciuia eſt, non cæleſtis ſplendoris.* Hæc Iſidorus.

Et vero qualis debeat eſſe Chriſtiani hominis veſtitus, & quantum diuerſus à cultu, & veſtitu mundanorū hominum myſticè deſignat Ioannes in Apoc. nam cap. 12. 1. ſic Eccleſiam deſcribit; *Mulier amicta ſole, & luna ſub pedibus eius, & in capite eius corona ſtellarum duodecim.* hic Eccleſiæ filiorū ornatus eſt, nō è terra petitus, ſed è cœlo deſumptus, caritatis, cæterarumq; virtutum in modum ſolis ſplendente amictu amiciant ſe Chriſtiani, matrem Eccleſiam imitantes; pedes rerum caducarum, ac mobilium contemptu muniant, quæ per lunam rectè ſignificantur; caput verò, hoc eſt, ſupremam animi portionem, tanquam fulgentiſsimis ſtellis, ſic fidei luce circumdent. At verò capite 17. 4. Babylonem meretricio ornatu ita depingit; *mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurato auro, & lapide pretioſo, & margaritis*, ſic de terra terreni homines emendicatis veſtibus ornari ſe putant, quæ tandem tineis corroſæ, & putredine conſumptæ deficiunt breui, & conſpurcantur. Babylonem ſequuntur mulieres, quæ meretricio potiùs habitu totos ſe dies expoliunt, & auro, atque argento onerant potiùs corpora, quàm ornant. neq; iſtæ Eccleſiæ filiæ, ſed potiùs Babylonis ciues ſunt dicendæ. non ſic docuit Tertullianus Chriſtianas feminas prodire ſub finem libri de cultu feminarū. *prodite*, inquit, *medicamentis, & ornamentis extructæ Apoſtolorum, ſumentes de ſimplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depicta oculos verecundia, & ſpiritus taciturnitate, inſerentes in aures ſermonem Dei, annectentes ceruicibus iugum Chriſti, caput maritis ſubijcite; & ſatis ornatæ eritis. manus lanis occupate, pedes domi figite, & pluſquā in auro placebunt. veſtite vos ſerico probitatis, byſsino ſanctitatis, purpura pudicitiæ. taliter pigmentatæ Deum habebitis amatorem.* Hæc Tertull. de interno Chriſtianarū mulierum cultu; quem vtinā nunc Chriſtianæ matronæ, & Virgines imitarentur; ſic

15. *Chriſtiani hominis veſtitus qualis eſſe debeat.*

A enim fieret, vt non deperditè amarent aurum, gemmas, lapillos, & cæterum muliebrem mundum, quo dum lasciuis hominibus placere student, probos offendunt, & quod caput est, Deo displicent: & cùm externa sectentur, omni prorsus interiore cultu destituuntur.

16. *Vestitus Ioannis Bapt.* Talis erat exterior Ioannis vestitus, qui ad pœnitentiam homines prouocaret, & inuictum animi robur ostenderet, eximium, & incredibilem verò in interiori homine ornatum, vel illo tacente, prædicaret. *habebat*, inquit Matth. cap. 3. *vestem de pilis Camelorum*, & Marcus cap. 1. Ioannes. ait: *erat vestitus pilis Cameli*; quod vestimenti genus non flaccidum, non mollem, non delicatum, sed fortem, virilem, constantem hominem refert. B induerat enim eum Dominus fortitudine, & præcinxerat eum virtute. *Gentilium quorundam Impp stulta ambitio.* Proditum est memoriæ gentiles quosdam Imperatores, vt in numerum Deorum ab hominibus referrentur, vestisse se aliquando ferocium leonum, ac similium bestiarum pellibus, quo vestitu diuinum quoddam robur, & plusquam humanam faciem ostenderent. sic cæca illa gentilitas Herculem suum depinxit leonis spolio indutum tanquam virtutis insigni, quo cum se induisse videret *Diogenis Apophthegma.* Diogenes Philosophus quemdam effeminatum iuuenem, & mollem, qui malebat videri Hercules, quàm esse, illum suggillans acutè dixit: virtutis spolium ne vituperes. Sed hæc quæ de Herculis virtute dicuntur, & de insano Imperatorum appetitu, quo inter Deos connumerari volebant, inania sunt, & vana. C *Ioannis austeritas à pueritia.* at Ioannes, non vt Deus haberetur, sed vt Deo placeret, quinque vel sex circiter annos natus, horribili cilicio purum, & paruum illud corpusculum circumuestiuit; quo factum est, vt insuperabile animi robur, & fortitudinem fuerit adeptus, dignam, quæ ore Dei commendaretur. sic Elias in Scripturis fortissimus quidem describitur contra Achab, sed tamen *vir pilosus, & Zona pellicea accinctus renibus* 4. Reg. 1. dicitur, vt intelligas quantum ad virtutem animi conferat asperum vestiendi genus. Ioannem, & Prophetas imitati sunt, qui posteà circuierunt in melotis, & in pellibus caprinis, vt deploranda sit nostrorum temporum mollities, atque adeò animorum effeminata imbecillitas, & dissolutio. Sed ad alia transeamus.

17. *Victus Ioannis.* D Sed præter vestium, admirandum etiam erat in Ioanne comedendi genus, vt non minus asperum, ita non minus ad eius laudes pertinens; quod Dominus tacitè comprehendit sub non molli vestitu; neque enim qui vestitus asperitate mollitiem tantoperè fugiebat, in comedendo eam sequebatur. qua de re Euangelistæ testantur, non alium illi fuisse cibum, quàm locustas, & mel syluestre; & Christus ipse alibi affirmauit, venisse Ioannem, neque manducantem, neque bibentem, vt meritò ille idem Isidorus Pelusiota, de quo superius, sic de Ioanne scripserit epist. 132. *quibus ex rebus singularem quamdam, ac penè incredibilem corporis afflictationē Ioannes præseferebat; vt qui non inedia duntaxat, verùm etiam victus asperitate omnem corporis appetitionem amaram redderet.*

18. Neque hic silentio præteribo, non austerum A tantum fuisse Baptistæ cibatum, sed & mysticum, ac symbolicum etiam. *Mysticus Ioannis cibatus.* etenim si eo victus genere significatum fuisse dixero, id quod de Ioanne Zacharias Pater vaticinatus fuerat: *& tu puer Propheta altissimi vocaberis; præibis enim ante faciem Domini parare vias eius, ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum*, &c. nihil certè omninò absurdi dixisse videbor. Quod vt explicem; rogo lector in memoriam reuoca, id, quod Act. decimo narratur: cum enim vidisset D. Petrus cœlum apertum, & submitti de cælo in terram linteum quoddā magnū, & peramplum in quo erant omnia quadrupedia, & serpentia terræ, & volatilia cœli; dici etiam sibi audiuit, vers. 13. *surge Petre, occide, & manduca.*

B Quo sanè visu non aliud significabatur, quàm scelestos homines, & impios, etiam, qui inter gentes connumerabantur, & in morem serpentium, & belluarum viuebant, mox venturos esse ad Ecclesiam, & similes atque æmulatores Apostolicorum virorum esse futuros. *Impios comedere quid.* Hoc enim est impios comedere, illos in sui similitudinem conuertere; quemadmodum, qui cibo aliquo vescitur quamuis vilissimus sit, in sui tandem illum naturam transfert: sic significabat Petro Spiritus sanctus, affore iam tempùs cum per ipsos Apostolos ad fidem Euangeli venirent gentes idololatræ, & in Apostolicos viros transferrentur. Idem hic ego locustas Ioannis aptè repræsentare affirmo. Etenim *locustarum* nomine rectè multitudo C quædam impiorū, ac scelestorum hominum in Christum, eiusque seruos irruentium designatur. *Locustarum nom. quid significetur.* quod negare non potest, qui Prophetas legerit, præsertim verò Amos Prophetam capite septimo, vbi iniquorum exercitum multitudini locustarum cuncta vastantium, comparat.

Rectè igitur dicemus mysticè significari per locustas, quas comedebat Ioan. peccatores ac scelestos homines, quos ad pœnitentiam sua prædicatione trahebat; sic .n. illos sibi similes efficiebat, dum eos præparabat; & hæc quidem de locustis aptè quadrant.

19. *Mel syluestre mysticè explicatum.* Verùm quid de melle syluestri dicemus? quid hic mysticum, quid symbolicum continetur? certè multò dulcissimum, & altissimum mysterium in hoc melle reconditum D est. quod vt intelligas non indiligenter animaduerte, lector, mel hoc syluestre genus quoddam mellis fuisse, de quo suo loco à nobis dictum est. p. 1. libr. secundo, cap. 1. Schol. num. 39. non defuisse tamen aliquos vt notat Beda de locis sanctis capite decimoquarto, qui dicerent, fuisse illud cuiusdam arboris folia quædam, ampla illa quidem, & quæ lactis colorem referrent; quæque mellis saporem, quendam degustanti præberent. Vide eundem in caput quartum Matthæi, quomodo aptè & idoneè per mellis huius, & lactis societatem diuinæ Incarnationis mysterium intelligi poterit. de quo etiam illud à nonnullis saltem mysticè intelligitur de Beata Virgine: *Mel, & lac sub lingua eius*, Canticorum 4. 11. ipsa enim nulli vnquam hominū tam excelsum mysterium, quod in se diuini spiritus operatione

perfe-

perfectum fuerat, aperuit, antequam illud Deus per Elizabetham aperiret. quoniam verò quæ clausa esse volumus, ac signata, clauso ore,& quasi sub lingua cõtinere dicimur: Ideò Incarnationis mysterium quod melle, ac lacte suauius erat, sub sanctissimæ Virginis lingua clausum, & reconditum fuisse dicitur, quod illa interim Virgo suauissimè sola degustabat immenso gaudio,& suauissimis cœlestium cogitationum voluptatibus affluens. sed cur lactis, ac mellis nomine mysticè incarnationis diuinæ arcanum designatur? quia nimirum rectè Dei genitricis maternitas, ac fœcunditas lactis symbolo intelligitur. est enim apertissimum maternitatis, & fœcunditatis signum. at verò mel symbolum est virginitatis, cum ab apibus prodeat sine vlla corporum coniunctione.

Maternitas B. Virg. mellis & lactis nomine designata.

Rectè igitur maternitas, & fœcunditas his expressa symbolis, quæque ambo simul in hoc mysterium conuenerunt, diuinam Oeconomiam repræsentare possunt, & hinc est fortassis, quod olim in Ecclesia recens baptizati suscepti lactis, & mellis concordiam degustabant. Cuius rei testis locupletissimus est Tertullianus tertio, de corona militis, vbi ait: *inde suscepti lactis, & mellis concordiam prægustamus*, & libro primo contra Marcionem, capite decimoquarto, *sed ille quidem*, inquit, *vsque nunc nec aquam reprobauit Creatoris, qua suos abluit, nec oleum, quo suos vnguit, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat.* Porrò vnctio symbolum erat Spiritus sancti, cuius dona baptizatis infundũtur. mellis verò,& lactis coniunctione significare fortè volebant diuinæ Oeconomiæ mysterium, quod admirabiliter in Virgine simul & fœcunda perfectum est. Vnde etiam omnis in baptizatos gratiæ manauit effectus. huius igitur mysterij suauitatem, quia primus omniũ Ioannes adueniente ad se matre & delibauit,& propalauit (de illo enim dixerat Elisabeth cùm diceret: *vndè hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?*) ideò *mel & lac sub lingua eius*, fuisse verè fatebimur: quibus priùs ipse dulcissimè recreatus, matrem etiam posteà impleuit. quibus omnibus constat quanta fuerit Ioannis dignitas, cuius & vestitus,& cibatus non modò incredibilis pœnitentię rigorem, verùm etiam diuinissimum altissimarum rerum symbolum continebant.

Vnctio enim [illegible] symbolum.

DIGRESSIO VII.
MORALIS

In illa: *Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam.*

1. Christus & Ioannes angeli dicti quo discrimine.

Ioannes quomodo Angelus.

ANgelus vocatus est Ioannes, sicut & Christus, de quo Isai. *vocabitur magni consilij Angelus.* Sed hoc interest quod Christus ita Angelus, id est, nuntius dictus est, vt etiam Deus esset, non ita Ioannes. deindè vt Tertul. lib. de carne Christi, vocatus est Christus magni consilij Angelus, quia *magnum cogitatum Patris super hominis restitutione annunciaturus sæculo venit.* huic porrò consilio non interfuit Ioannes, interfuit CHRISTVS vt DEVS, cum ab æterno à Patre decretum fuit, vt homo liberaretur assumpta à filio carne. Magna tamen est hæc Iuannis dignitas, quod eiusdem cum Christo nominis particeps fuerit. Non est Ioannes natura Angelus, sicut nec Christus erat, sed gratia, sed officio, sed innocentia vitæ.

2. Deindè Angelus quoque fuit propter incredibilem animi constantiam. nam ita tenax propositi fuit, vt pro ea veritate, quam prædicaturus venerat, vitam reliquerit & sanguinem fuderit. Est autem Angelorum hæc proprietas, vt ab ea sententia cui semel adhæserint nunquam recedant amplius: ita Ioannes licèt liberum arbitrium haberet eiusmodi, quale homines habent, quod videlicet in alteram partem flecti posit, ab ea recedendo, quam semel elegit; tamen quod non natura, certè constanti animi proposito, & virtute consequutus est; vndè sæpius interrogatus, an esset Christus, *non sum ego Christus* respondit, neque vnqnam aliter, huius verò rei etiam testes appellauit,& esse voluit eos quibuscumque versabatur, & quibus prædicabat Christum: immò eos ipsos etiam, qui illum Messiam arbitrabantur. Quarè iure Isaias cap. 49. 2. sagittæ comparatur, vt verè dicere queat: *posuit me* Dominus *sicut sagittam electam*, quæ semel ab arcu excussa, citatissimo motu scopum attingit, nec retrò vnquam redit: ita Ioannes quem semel à Deo missus, Christum prædicauit, semper confessus est: nec ab huius vnquã veritatis sententia resilijt.

3. *Angelus* est Ioannes, quia quemadmodum supremas illas mentes, quæ Deo proximè assistant, Deus ipse per se nullis intermedijs doctoribus, docet, & illis arcana reuelat, quæ alijs aperiant: ita Ioannem tanquam Angelum Christus Dominus adhuc in vtero sanctissimæ Matris per se edocuit: non quidem per rationes & exempla, sed admirandum in modum eius mentem illustrando, vt maximum illud Oeconomiæ mysterium cognosceret, & præsentiam diuini Verbi, quod carnem induerat, ac matris eius cœli, terræque Reginæ agnosceret.

4. Equidem meritò & iurè Ioannem ego Angelo illi similem esse affirmauero, quem lumine amictum describit Ioann. Apocal. 10, cuius pedes tanquam colnmnas ignis fuisse, affirmat; vultũ verò instar solis lucidissimum, in cuius item capite iris appareret. refert porrò pedem dextrum super mare, sinistrum autem super terram posuisse; clamasse etiam voce magna, *quemadmodum*, inquit, *cùm Leo rugit*, manum quoq; sustulisse in cœlum, & iureiurando per viuentem in sæcula sæculorum affirmasse, *quia tempus non erit amplius.* erat Ioannes ob vitæ innocentiam,& puritatem, tanquam candidissima nube amictus, tantos autem sanctitatis radios è vultu emittebat, vt quasi sol ipse iustitiæ à plurimis haberetur, pedes habebat tanquam duas firmissimas columnas; neque enim similis erat arundini, quæ in omnem partem vento flante inflectitur, sed incredibili cõstantia stabilis, fixusque hærebat. quod autem altero terram, altero vero pede mare calcaret, significat inter veterem, nouamque legem medium intercessisse Ioanné, lex enim vetus rectè per *mare* designatur, quod non cõstans est, sed mobile ac varium, eodem planè modo lex vetus non

perpe-

perpetua & stabilis futura erat, sed aliquando mutanda; verùm noua nullo vnquam tempore, nulla ætate mutanda, rectè per terram stabilem, ac firmam designatur.

5. Et quidem ille horribilis leonis mugitus, quo rugire Angelum illum Apocalypsis narrat Ioannes Euangelista, zelum illum, & inflãmatas, ardentesque voces, quibus Pharisæorum hypocrysim, & incredulorum Iudæorum perfidiam insectabatur, aptè repræsentat; sic enim eos, vt per pœnitentiam ad Christum attraheret, & voce, & acri impetu spiritus, in rugientis leonis modum salubriter terrebat: *genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere à ventura ira? iam enim securis ad radicẽ arborum posita est.* Matt. 3. 10. quare etiam illud in Ioannem quadrat, quod de Angelo in Apoc. dicitur, iurasse *per viuentem in sæcula sæculorum, quia tempus non erit amplius.* comminabatur enim mortẽ, æternumque supplicium peccatoribus Ioannes, & terribilem, extremumque Iudicij diem, illis subindè inculcabat, cùm diceret: *quis ostendit vobis fugere à ventura ira? iam enim securis ad radicem arborum posita est.* Matth. 3. 10.

6. Denique iris, vel arcus ille cœlestis, capiti imminens, & in cœlum conuersus satis cõfirmat id, quod Christus dixit: *à diebus Ioannis Baptistæ regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Matth. ca. 11. 12. docuit enim Ioannes aduenisse tempus, quo cunctis mortalibus aditus pateret ad cœlum, & suę pœnitentię exemplo quomodo conquirendum esset, aperuit; nimirum, si arcu pœnitentiæ, vndè etiam ardentium precum, & bonorum operum sagittæ egrediuntur, cœlum nobis acquirere studeamus.

7. Tanta autem erat Ioannis sanctitas, tam admirandum vitæ genus, tantus pœnitentiæ rigor, vt non illum tam hominem passim crederent amici, inimici, quàm vel Messiam vel Angelum illi bonum, hi verò malum. videbant enim hominem repentè nescio vndè è latebris solitudinis prodeuntem, & post prædicationem rursus in solitudinem & latebras recedentem sine potu, sine cibo, aborrentem à multitudine, & communi hominum conuictu, & qui, quod caput est, quæ Deum facilè doceat, faciem ostenderet, vt Euseb. lib. 9. de Demonst. c. 5. innuit. quibus rebus capta multitudo, vndique sedibus proprijs relictis in desertum cõfluebat, eumque non hominem omninò, sed aliquid supra hominẽ esse acclamabat, maligni verò homines tam asperum vitę genus non capientes, neque Dei institutum, & consilium intelligentes, viuere illum non hominis vitam affirmabant, sed quasi sub humana specie Dæmonem latitare. quod ego non ex meo sensu depromo, sed Christi verbis ostendo: sic enim testatus est Dominus Luc. 7. 31. *cui ergò similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt? similes sunt pueris sedentibus in foro: & loquẽtibus ad inuicem, & dicentibus: cantauimus vobis tibijs & non saltastis: lamentauimus, & non plorastis: venit enim Ioannes Baptista, neque manducans panẽ, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum*

Vbi illud maximè considerandum est, tantam fuisse Ioannis pœnitentiam, vt non modò excederet communem cæterorum hominum viuendi rationem, & eorum, qui ante illum fuerant, pœnitentiæ rigorem: verùm etiam, vt præ illo videretur quodammodo ipsum Christi viuendi genus esse velut lætus quidam musicę concentus, commune, & facile; Ioannis verò triste; planctui, ac querimonię non absimile. nam licèt sanctissima, & prudentissima esset vitæ Christi ratio atque adeò talis vt eam omnes imitari possent (propterea enim venit ille, vt eius mores sanctissimos, cuncti imitaremur; & propterea debebat sic viuendi genus attemperare, vt qui illud æmulari non posset, nemo esset) si tamen ea vitæ ratio cum Ioannis austeritate, quæ potiùs admiranda erat, quàm imitanda, conferretur, quasi instar musicæ, cantus, ac lætitiæ videbatur. 8.

Qua in re fecisse mihi videtur D. O. M. quemadmodum ij, qui alios scribere docent, & characteres elegantissimè efformare norunt; solent enim illi ad suam artem ostentandam, characteres quosdam, auro, argentoque conspicuos proponere; non tam vt pueri eos imitentur, quàm vt suo modo quantum possunt, ad illos accedant, præsertim verò vt quantum in ea facultate valeant, ostendant. alios posteà characteres ad discentium captum magis accommodatos, quos passim pueri facilè imitentur, assignant. ita mihi videtur Deus voluisse declarare mortalibus, misso Ioanne cum ea viuendi ratione, quantum gratiæ suæ efficacitate valeat in persuadendo hominibus quantumuis aspero vitæ genere, non vt illum cuncti imitarentur omninò, sed potiùs, vt appareret Dei virtus, & potestas; & constaret interim quanta fide dignum esse deberet Ioannis testimonium de Christo, & quanta animi submissione suscipiendum. At Christus datus nobis est, vt omnibus esset exemplo, & propositus, vt omnes illum imitari possint, & debeant. 9.

Quibus constat Angelum Ioannem propter admirabilem vitam, & pœnitentiam meritò dici potuisse. sic enim eius vitam angelicam Chrysost. vocat hom. 10. in Matth. & Petrus Damian. Continuum Martyrium. Ieiunium perpetuum D. Basilius concio. 1. de ieiunio. immò verò non ego Angelum quemlibet Ioannem appellauerim, sed Seraphinis meritò dixerim non absimilem, ille enim venit in spiritu, & virtute Eliæ, de quo dicitur: quod *erat quasi ignis ardens, & verba eius quasi facula*, at maior Elia Ioannes, nam eo, testatur Christus, nõ surrexisse maiorem, & alibi: *ille erat lucerna ardens, & lucens.* proindè aptè Basil. de eo illud Psalm. 96. 3. interpretatus est: *ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius.* solebant olim Imperatores cum solemni ritu, ac pompa in publicum prodibant, ignem ante se gestare, quem etiam sacrum vocabant, tanquam quid diuinum: ita iure ante Christum Imperatorem summum Ioannes ipse, tanquam ignis quidam Deo sacer, præcessit ad indicandam Christi diuinitatem, vel etiam ad absumendum, destruendumue si quidquam aduentanti Christo sese opposuisset. 10.

Absoluat tandem totam hanc de Ioanne 11.

Angelo digreſsionem Chryſoſtom. homilia trigeſimaoctaua in Matthæum. ſic ſcribens: *neminem vidit vnquam conſeruorum, neque ab aliquo horum viſus fuit; non lacte nutritus, non lecto ſuſceptus, non tecto, non foro, non alia re humana vſus erat.* itemque: *Ioannes ita in terris quaſi in cœlo verſabatur. natura namque omni neceſsitate ſuperata, mirabile quoddam peregit iter. ſemper in hymnis, ſemper in orationibus fuit, nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem ſoli ſua ſemper offerebat colloquia.* & auctor imperfecti homilia vigeſimaſeptima, *Ioannes ſpecie homo*, inquit, *gratia Angelus, quia nihil carnis erat in eo, niſi viſio ſola.* Quid mirum quod talia de Ioanne legamus, cùm de eo ſic ſcribat Sanctus Sixtus homilia 4. de Ioanne non corpore contigerat terram, & iam mente in cęleſtibus verſabatur, vt cernere poſſet in vtero, quod Angelos latebat in cœlo.

DIGRESSIO VIII.
MORALIS

In verſ. 19. *Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta.*

1. *Ioannis encomia.*

IOANNES in ſe cæterorum Sanctorum Sanctitatis titulos aliqua ratione clauſiſſe ſi dixerimus, nihil non cum hac ſententia Domini congruens affirmabimus, quia illum cunctis præfert, qui de mulieribus nati, progenitique ſunt. Fuit enim ille anachoretarum Princeps, Eremitarum exemplar, candore virginitatis angelico conſpicuus, doctor egregius, fortiſsimus Martyr, athleta CHRISTI inuictiſsimus, Æterni Patris Apoſtolus præcipuus, Propheta, & pluſquam etiam Propheta, Patriarcharum maximus, denique in humana carne officio ſimul, & innocentia Angelus.

2. *Ioannes ſimilis primæ fidium chordæ.*

Quæ cùm ita ſint, ſapienter mihi illi facere videntur, qui Ioannem (quoniam vox erat clamantis in deſerto, quæ ſuauiſsimo quodam concentu ad ſublimia hominum mentes attolleret) primæ fidium chordæ comparant. cùm enim reliquæ quæ conſequuntur geminatæ ſint, ſola prima chorda vnica eſt: ita ſolus eſt Ioannes, qui teſte CHRISTO parem non habet inter eos, qui de mulieribus nati ſunt; at cæteri Sancti ſibi ſimiles habuerunt: quare cœleſtis harmoniæ quaſi geminatæ chordæ, non vnicæ fuere. nam ſi iuſtus fuit Abel, etiam Noë iuſtus vocatur. ſi tranſlatus in Paradiſum Enoch, Elias quoque eodem raptus eſt. ſi Abraham admiramur, quod hoſpitalitate, eleemoſynarum largitionibus illuſtris fuerit, Loth etiam eiuſdem laudis participem facimus. laudamus Moyſen, quod dux præſtantiſsimus fuerit, verùm alium quoque illi non abſimilem fuiſſe legimus Ioſue. egregia caſtitatis laude ornatum Ioſeph, qui tantum valuit in Ægypto, non ignoramus, verùm Suſannam etiam ſummis ob caſtitatem laudibus in cœlum attollimus. nemo eſt, qui non admiretur tantum in Sampſone robur, ſed Scriptura etiam Dauidem commendat, quod leones, vrſos perſequeretur, & percuteret. Solus eſt Ioannes, cui ſupparem non inuenias, quia veriſsimum ſemper eſt illud de eo Chriſti teſtimonium: *inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Baptiſta.*

3. *Præcellit*, inquit Ambroſius ſermone quarto, *cunctis Ioannes, eminet vniuerſis, antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas, & quiſquis ex muliere eſt*, id eſt, ex non Virgine, *inferior eſt Ioanne*, & Auguſtinus ſermone quarto de Baptiſta: *quiſquis*, inquit, *Ioanne plus eſt, non tantum homo, ſed & Deus eſt.* Petrus Damianus Cardin. *eleuentur omnes*, ait, *& meritorum prærogatiuis ante conſiſtorium Maieſtatis exultent; non erit tamen, qui ad Baptiſtæ Ioannis priuilegium audeat aſpirare. Vnus eſt, & ſecundum non habet, qui choris intertextus Angelicis ſublimiorū coronæ titulis, vniuerſitatis humanæ tranſcendit aſcenſum. denique inter natos mulierum non ſurrexit maior Ioanne Baptiſta.* nihil erat in Ioanne quod maximum non eſſet: ipſa etiam ſola vox (quod maximè admirere) mirabilis fuit, illa exhilarauit iuſtos, impios compeſcuit, terruit infernum, efficacitate denique incredibili prædita fuit.

4. *Orpheo comparatur.*

Poëtarum figmentum eſt, Orpheum cantu ſiluas, & ſaxa mouiſſe, fluuiorum curſum retardaſſe, feras quoque mitiores reddidiſſe. at non fabuloſum eſt, ſed diuina auctoritate ſtabilitum, Ioannem tantum valuiſſe ſuæ vocis concentu, vt conuerterit corda Patrum in filios, quod longè vtilius eſt, atque ſublimius, quàm poſſe ad ſe arbores trahere. Duriora etiam ſaxis Phariſæorum corda molliuit, cùm illis diceret: *potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Ad hæc crudeles etiam beſtias cicures reddidit, & manſuetas cum milites doceret, (audax ſæpè, & temerarium hominum genus) neminem vt concuterent contenti ſtipendijs ſuis. denique an non etiam currentium aquarum retardauit impetum, cùm inſanos Herodis & adulteræ illius amores conſtanter redargueret? *Non licet tibi habere vxorem fratris tui.*

5. *Eius dictū: Ecce Agnus Dei, quam gratū toti mundo.*

Quantam porrò lętitiam vniuerſo attulerit vox illa, quæ deſideratum gentibus nunciauit adeſſe, quis mente ac verbis complecti queat? hæc enim eſt ea vox quam olim prædixit Iſa. vt populum ſuum mœſtitudine afflictum ob diu dilatum Meſsiæ aduentum, refocillaret: *conſolamini*, inquit, *conſolamini, popule meus: conſolamini dicit Deus veſter. Loquimini ad cor Ieruſalem, quia completa eſt malitia eius.* & vt intelligeres de qua ille conſolatione loqueretur: ſubiecit illicò: *Vox clamantis in deſerto parate viam Domini*, vbi & de aduentu Meſsiæ ſic loqui ſignificat Propheta. & ſimul ſignum aduentus eius aſsignat, quaſi dicat, cùm amicam hanc vocem in deſerto clamantis, & prorſus lætitiæ plenam audieritis, tunc aderit deſideratus cunctis gentibus, qui ſuo aduentu pandet iter ad cœlum, vndè exules iam diu & extorres fuimus. itaque talis vox eſt Ioannis, quæ triſtitiam pellit, & ſalutare gaudium aducit, quo illud Canticorum ſecundo, applicare poſſumus: *imber abijt, & receſſit*, & cætera. *Vox turturis audita eſt.* Clamante enim Ioanne mœſtitiæ imber abijt, & receſsit, & velut ſuauis quædam vox turturis, quæ ſua cunctos dulce-

dinerecreauit, audiri visa est, cùm palam diceret: *appropinquauit Regnum cælorum.*

6. Tantæ autem dignitatis fuit ea vox, vt nulli loquendum fore de incarnationis mysterio videretur, priusquam vel illa resonaret, vel suo functa munere esset. hinc est intelligere, cur Ioanne adhuc prædicante Christus talitē publicè ac passim non prædicaret; quia nondum, videlicet, munus suum prædicando obierat Ioannes. Vndè & illa solui potest quæstio, cur in baptismo, cùm vox Patris audita est supra Christum, sit dictum tantum: *hic est Filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui.* neque adiecta sint illa: *ipsum audite,* sicut dictum est in Thaborina posteà apparitione; quia nimirum nondum aduenerat tempus prædicationis Christi, loquente adhuc Ioanne; necessè enim erat vt prædicationi Christi viam sterneret, & B & pararet Ioannis vox, atque adeò ille ante Christum audiendus erat. At cùm in Monte Thabor transfiguratus est Christus, tunc iam cessauerat Ioannis vox; functus enim erat ille officio suo, ad quod missus fuerat, tempusque aduenerat audiendi Christum: & ideò tunc primùm dictum à Patre est; *ipsum audite.* Mira sanè huius fuit vocis dignitas, cui quodammodo æterni Patris spontè cesserit verbum; nam licèt Ioannis voce per se non egeret, voluit tamen, suauiter cuncta disponens, tantisper silere, dum vox clamantis in deserto resonaret.

7. *B. Maria parcè locuta.* Potest & hinc altera quæstio dissolui. Cur Beatissima Virgo, quæ parcè semper loquuta fuerat, cùm in domo tameo esset Zachariæ, C tam multis & tam admirandis verbis Deo gratias egit suaue concinens canticum? legimus Dei Matrem non nisi sese offerret magni momenti occasio, loqui solitam fuisse. nam bis cum Angelo, iterum in domo Zachariæ, mox post inuentum puerum Iesum, denique deficiente vino in nuptijs loquutam scimus, semper quidem paucissimis verbis, præterquam in domo Zachariæ. Nec vnquam loquuta est, quin admirandum aliquid consequutum esset. nam post colloquium illud cum Angelo, Verbum caro factum est. iterum cùm inuento Filio dixisset: *Fili quid fecisti nobis sic? Pater tuus & ego dolentes quærebamus te,* illud omoi miracalo maius accidit, quod Euangelista scribit de Christo: *descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis.* Porrò in nuptijs aqua in vi- D num conuersa est, in domo verò Zachariæ, quæ admiranda contigerint, vbi D. Maria salutauit Elizabeth, nemo est qui nesciat. quemadmodum enim Iobælei tempore cùm Romæ porta, quæ sancta dicitur, reseratur, quæ ferè semper clausa manet, iogens spiritualium gratiarum cumulus conceditur: ita nequaquam nimirum videri debet si aperto sacrato Virginis ore, quod ferè semper clausum esse consueuerat, & non nisi Dei voluntate patebat, ingens perpetuò indè manaret gratiarum fructus, vt meritò significatum fuerit os illud aureum Deiparæ Virginis, porta illa quæ ad sancta Sanctorum ducebat.

Iam ergò regressi eò, vndè discessimus, si roget quis cur in Zachariæ domo tam multis præter morem Beatissima Virgo loquuta fue- A rit, dum suaui illo cantico DEO gratias egit? eadem hic, quæ superior responsio est: quia nimirum antequam Ioannes sacræ Oeconomiæ mysterium adaperiret, nulli vnquam homini illud euulgare concessum erat. At vbi per Matris os infans Ioannes in vtero exultans, illud aperuit, tunc illicò diuinissima Virgo, quæ hactenus tantum opus reticuerat tota in DEVM conuersa, & extra se quodammodo posita: cœpit immortali DEO gratias agere, grata de manifestato per Ioannem mysterio, quod in se completum videbat.

Vbi ergò vidit Beatissima Virgo præeunte, vt decebat, Ioannis voce, reseratum esse mysterium, non potuit Dei in se bonitatem paucis celebrare laudibus, sed effudit in B se animam suam copiosius DEI bonitatem commendans. Vide igitur, lector, & admirare tantam vocis Baptistæ præstantiam, quanta fuit, vt ea non resonante, & Christi vox taceret, & Mariæ.

Cùm igitur tanta fuerit Ioannis dignitas, & præstantia, vt cæterorum in se vno Sanctorum virtutes concluserit, mirabimur si in ea vrbe conceptus, & in lucem editus sit, quæ *Hebron,* seu *Chebron,* ab antiquis nominata est, in qua celeberrimi quatuor mundi Heroes sepulti fuerant. Adam, Abraham, Isaac, & Iacob: vnde auctore Hieronymo Chariacharbe ciuitati nomen inditum est, quasi ciuitas quatuor: iuxta quam etiam non ignoramus peruetustam illam, & diu celebratam quercum fuisse, quæ multos posteà annos permansit C in monimentum religionis Abrahæ. nam sub ea fertur adorasse, sub typo trium Angelorum, Diuinam triadem, *tres enim vidit, & vnum adorauit.* Genesis decimooctauo. quarè hoc quod de loco Natiuitatis Ioannis diximus, non sine Dei prouidentia contigit. nam quoniam in Ioanne quatuor illustrium illorum virorum virtutes & præclarè gestorum gloria inerat, ideò ibi natus noo sine Dei consilio fuit: vt clarissimè ostenderetur, quasi reuiuiscere ac reflorescere illorum quatuor heroum, qui ibi sepulti erant, virtutem, & gloriam, nato Ioanne cœpisse. 8. *Ioannis dignitas.*

Cur ego eum & meritò, & iure ibi natum esse oegabo, vbi Adam primus parens mortuus ac sepulturæ traditus dicitur, quæ non paucorum fuit opinio? & vide si non aptè D id asseratur. post peccatum illud commissum diu primus omnium nostrum parens doluit, & longissimæ pœnitentiæ afflictatione corpus attriuit, animique maculas perpetuò manantibus lacrymis eluere conatus est. at Ioannes etsi innocens vitæ, scelerisque purus, pœnitentiæ tamen mirandum exhibuit, & quasi mortuum excitauit exemplum. Abraham egressus Dei iussu est de domo sua, & de cognatione sua, quamuis annis maturus; & Ioannes vix tres aut quatuor, seu summum quinque annos natus in desertum relicta domo se abdidit, quo facto non parentum domum tantum, & cognationem reliquit, sed mundum etiam totum. idem Abraham tres vidisse dicitur, & vnum adorasse: Ioanni multò illustrius baptizato CHRISTO, 9. *Vbi natus.*

&aperto

A & aperto cœlo ſanctiſſimæ Trinitatis myſterium oſtenſum eſt. Iſaac riſum interpretamur, quod parentibus ſterilibus riſum ſimul & gaudium attulerit:& de Ioanne ſcriptum eſt: *& in natiuitate eius multi gaudebunt*. Iacob luctatus eſt cum Angelo: Ioannes de humilitate cum CHRISTO contendit in Baptiſmo. nec ignoramus magni conſilij Angelum eſſe Chriſtum appellatum, quibus conſtat in Ioanne quatuor illorum virorum laudes fuiſſe, vt non ſine DEI conſilio Hebrone natus videri debeat.

10. *Magnum coram Domino quomodo.* Quamobrem non ſine cauſa *magnus coram Domino* vocatus eſt, qua quidem laude quid ſublimius, vel auguſtius de puri hominis magnitudine dici, immò vel cogitari poſsit, vix video. etenim cùm grauiſsimo Iſaiæ teſtimonio capite quadrageſimo, decimoquinto, omnes gentes, ac populi ſi cum Deo conferantur, ita in nihilum abeunt, atque euaneſcunt, vt videantur non eſſe potius quàm eſſe: ſic enim ait Propheta: *ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentum ſtateræ reputatæ ſunt; ecce inſulæ quaſi puluis exiguus*.& poſteà verſiculo decimoſeptimo. *omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo,& quaſi nihilum,& inane reputatæ ſunt ei*. Cùm inquam hæc ita ſe habere ſit manifeſtiſsimum, quibus verbis magnificentius, aut vberius Ioannis magnitudo, & præſtantia, quæ in ipſo ſingulari modo exiſtebant explicari poterant, quàm quibus dictum eſt: eſſe magnum coram Domino? Omnes homines gentes, populi, vniuerſum denique totum, vt ſitulæ ſtilla habentur, quaſi momentum ſtateræ, quaſi non ſint,& tanquam nihilum, & inane; & de Ioanne tamen Spiritus ſanctus teſtatur magnum eſſe coram Domino. Neque tamen hoc ita accipias velim, quaſi Ioannes cum Deo conferri, & in comparationē venire aliquo modo poſſit.

Eſt enim veriſſimum illud, omnium Philoſophorum & Theologorum conſenſu, axioma:finitum inter & infinitum nullam eſſe proportionem poſſe. Sed hoc aſſerimus; voluiſſe DEI ſpiritum mundo his verbis declarare, quanta futura eſſet ſanctitas, quanta Ioannis gloria.

11. Quod ſi ſingulares Ioannis prærogatiuas exponere vellem, non tam de copia, quàm de breuitate foret laborandum;etenim modus finiſq; deinde non eſſet. Collegit viginti octo eius prærogatiuas Barradius noſter, tom. primo, lib. 8. capite 3.& 4.

12. *Ioannis humilitas eximia.* Verùm id quod maximè Ioannis magnitudinem extollit, eſt eius eximia, & incredibilis animi ſubmiſsio. nam cùm magnitudinis, & excellentis dignitatis regula, & menſura conſiſtat in modeſtia,& humilitate; quò maior,& profundior eſt modeſtiæ virtus, & ſubmiſsionis tantò maior eſt perſonæ dignitas,& magnitudo. Iam verò cùm Ioannes humillimus fuerit, ſi quis vnquam alius (Beatiſsimam Virginem ſemper excipio) cùm neminem hoc laudis genere ſuperiorem habuerit, quis dubitabit affirmare neminem illo ſanctitate, & illuſtris animi præſtantia maiorem, præſtantioremque fuiſſe? An non ea ſumma fuit modeſtia, animique moderatio, qua, cum ſibi Meſsiæ nomen oblatum ſumere potuiſſet, noluit tamen ſibi illud vſurpare, quod ſuum non eſſe animaduertebat? parum dixiſſe videor, cùm noluiſſe dixi;immò verò,cùm hæc ſibi iſta offerentur,totis animi ſenſibus,velut obſtupefactus,cohorruit, & vehementer indoluit,& interrogatus *confeſſus eſt, & non negauit*, confeſſus eſt, quod non eſſet Chriſtus: qua repetitione, & dicendi formula inſinuant Euangeliſtæ non obſcurè, quanta aſſeueratione, quàm efficaciſsimis verbis,quanto animi ſtudio à ſe conatus fuerit, talem ſuſpicionem amoliri. Neque hoc ſolo contentus, verùm etiam ſe vſque eò abijciēs, vt indignum ſe eſſet publicè aſſeuerauerit, qui vel corrigiam calceamenti Chriſti ſolueret, vel eius portaret calceamenta; iterumque: B *Poſt me venit vir, qui ante me factus eſt, qui prior me erat*. & quò magis Chriſtum mundo commendaret, & eam exiſtimationem, quæ in populo excitata fuerat, in animis audientium altius fixiuſque deplantaret, & qui percrebuerat, rumorem penitus extingueret, ac de animis hominum penitus euelleret, & extirparet diſcipulos imprimis ſuos ab ſe ablegabat ad Chriſtum, vt eius crebris miraculis, & concione intelligerent tandem, non ipſum Ioannem eſſe Chriſtum, ſed eum cuius admiranda opera, & cœleſtia verba ſummæ eſſe efficacitatis viderent,ſcirentque illum oportere creſcere,ſe autem minui. Quid verò hac in parte clarius, vel efficacius dici poteſt ad oſtendendam & propalandam Ioannis humilitatem, quàm quod cùm eius diſcipuli, neſcio quo inordinato zelo,& inuldia non libenter aſpicerent plures ad Chriſtum confluere, C quàm ad Ioannem,& huic, id eſt, magiſtro illum præferri pati non poſſent, venerunt ad Ioannem, & dixerunt ei, vt ad indignationem prouocarent: *Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu teſtimonium perhibuiſti, ecce hic baptizat;& omnes veniunt ad eum*.quaſi dicant,adeò ingratus eſt, ſic beneficia maleficijs rependit.

Quid Ioannes? tantum abfuit, vt inuidiæ liuore extimulatus fuerit; adeò ab omni indignatione alienum ſe oſtendit; vt ſummoperè gaudere ſe diceret,& gaudium ſic ſuum impletum eſſe fateretur, nactuſque occaſionem, iterum multa de Chriſto glorioſè prædicauit; atque in hunc modum proteſtatus coram omnibus eſt, ipſoſmet qui aderant teſtes appellans: D *ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis, quod dixerim, non ſum ego Chriſtus, ſed quia miſſus ſum ante illum.*

Itaque nihil Ioanni gratius contingere poterat,nihil quod illi magis eſſet in votis, quàm vt cerneret nihil eſſe ſe, neque vllo haberi numero, ipſum verò Chriſtum in dies creſcere, eius augeri laudes, & nomen, omnes ad illum accurrere, illum agnoſcere Agnum Dei, qui tolleret peccata mundi, illum Magiſtrum, illum ducem, illum Meſsiam, illum Dei Filium eſſe intelligere. O ineffabilem ſanè atque cœleſtem virum, qui ſuis laud bus triſtabatur, gaudebat alienis,qui nullo ſenſu inuidiæ,nullo elationis ſpiritu, nulloque auræ popularis deſiderio tangi vnquam potuit. Mitto hic quod cùm ad Ioannem veniret Ieſus, vt bapti-

zaretur ab eo, non ferebat ille, sed prohibebat eum dicens: *ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me?* hoc vno tantum cum Christo contendens vt humilis, subiectusque illi haberetur. Sed vide quàm subitò obedierit Christo, promptus quodcunque imperatum absque vlla tergiuersatione exequi. Cùm enim respondisset illi Iesus: *sine modò: sic enim decet nos implere omnem iustitiam.* nihil moratus, nec verbum quidem adijciens summa animi submissione, obedientia, ac veneratione, dimisit eum, & batizauit. Sed finis non esset, immò patentior quasi dicendi campus sese aperiret, si singula persequerer.

13. *Luciferi sedem occupat in cælo.*

Vnum, in præteritis minimè habendum, addo, non immeriò nos adhærere posse, illi quorundam insignium doctorum sententiæ, qui Ioannem ad eum beatitudinis & felicitatis gradum in beatarum mentium domo euectum esse censent, vt in eandem successerit sedem, quam Lucifer per detestandam atque execrandam animi elationẽ amiserat; nam quia tantum animi tumorẽ cõcepit Lucifer, vt sibi eum honorẽ, qui Christo paratus erat, superbus appeteret; ac proindè illum de tanto dignitatis gradu, ac sede sua, deturbare cogitaret, eructans de superbissimo impijssimoque pectore plena arrogantiæ verba: *in cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, ero similis Altissimo* Isa. 14. 13. 14. Propterea iusto Dei iudicio, iustoque diuinæ vltionis supplicio in profundissimum inferni baratrum, innumeris in omnem æternitatem cruciandus tormentis, coniectus est. E contrario quia Ioannes oppositam omninò instituit viam, eamque studio laboreque indefesso cucurrit, felicissimeque consummauit, in omni videlicet humilitate, adeò vt omninò nihil se esse arbitraretur, & verò etiam haberi vellet; Christum verò Dominum, omni honore, veneratione, & laudibus exciperet, eumque vehementer ob omnibus celebrari cuperet, & vt erat, Messiam agnosci, & tanquam Dei Filium adorari; ideò par fuisse videtur, vt in eam sedẽ succederet, quam propter contrariam elationem, & superbæ mentis arrogantiam in Christum Dominum Lucifer amiserat.

14. Hanc esse communem opinionem sensit Echius homil. 6. de Ioanne Baptista: *locum suum, inquit, habet communis doctorum sententia, Ioannẽ Baptistam inter omnes sanctos post Christum & Mariam esse sanctissimum.* Addit Gersonem testari; *Dominum Matrem suam super omnes Angelorum choros collocasse, huicq; proximum fecisse Ioannem Baptistam, quem in locum Luciferi subrogarit. & quamuis ex ipso Euangelij nudo textu (non surrexit maior Ioanne) iuxta sententiam Hieron. & August. q. 26. l. qq. Veteris & Noui Testamenti, & l. 2. contra aduer. le. & Prophe. c. 7. aliud non colligatur, nisi Ioanne alios sanctos superiores non extitisse, tamen ex alijs circumstantijs, conijci potest eum sanctissimum ex omnibus fuisse.* Sic ille. Cui suffragatur Franciscus Maronius in eo, quod dictum est Luciferi sedem Ioanni esse tributam qua de re Gerson tractatu quarto in canticum Beatæ Virginis, sic scribit: *Videtur Ioannes Baptista primus post Diuam Mariã positus in ordine Seraphinorum loco Luciferi.* Sic ille, & aptè sanè: decebat enim vt obscurato, & quasi extincto Lucifero illo primo, alius exurgeret clarissimus Lucifer Ioannes, qui mane ortus, hoc est, cum luce gratiæ, & sanctitatis de ventre matris egressus, nunquam caderet, & post solem Christum, & lunam Mariam tertius fulgeret in cœlis.

15. *Multis persecutionibus & aduersitatibus probatus.*

Cæterùm quia magnus erat Ioannes, & alto atque excelso loco in gloria collocandus, ideò magnis etiam persecutionum, & molestiarum vndis à Deo probatus est; nam vt Chrysostomus ait, homilia octaua, in cap. 2. Matth. ad tolerantiam Dei seruum prouocans; *viriliter cuncta sustineas, sciens tribulationes maximas inseparabiles quasdam comites esse virtutum.* Sic insignes maximè Ecclesiæ viri, & qui principem locum, & gradum in ea habituri erant, maximis etiam iactati sunt persecutionum fluctibus. Sic Petros, Paulos, Iacobos, & cæteros Christianæ militiæ duces, vidimus per hanc institisse viam, vt ad cœlum pergerent: nam quemadmodum Imperatores, & potentissimi Reges, Duces suos præstantiores, valentioresque crucibus auro, sericoque confectis exornant, eisq; difficiliora bella committunt conficienda: ita Christus omnium Regum, & Imperatorum potentissimus, Principes suos, & præstantiores quos habet heroas, crucibus labore, cruciatuque multo constantibus, condecorat, & gloriosiores facit, eisque multo maxima, ac difficillima cum suis hostibus committit prælia. etenim iuxta viriũ sanctitatisq; mẽsurã suis prælia dispertiri, ac distribuere solet Deus, quod elegantissimè, ac sapienter docet Origen. lib. 3. de principijs. c. 2. vide illum: sic in sublimi, & conspicuo ædificij loco constituendi lapides, vt magis ac magis subindè expoliantur, & exornentur, pluribus ictibus, ac percussionibus dolantur, vt tanto gratiores, industrioresque omnium oculis appareant. Sic Sancti quo maiores gloria, & sanctitate futuri sunt, eo pluribus exercentur ærumnis.

Legimus Cherubinos illos, qui in præcipua, & maximè nobili intra Sancta Sanctorum parte collocandi erant, præcipiente Deo, malleatoris opere diu extensos, ac frequentibus ictibus attenuatos fuisse. Sic vt intra cœlestia illa Sancta Sanctorum, potissima cœli parte collocẽtur Sancti, tunsionibus, pressuris, velut per malleatorum, id est, Tyrannorum, & persecutorum manus, corpore quidem vexantur, & extenuantur, verùm animo, & vehementi patiendi pro Christo desiderio extenduntur & dilatantur. & de his hactenùs. 16.

CAPVT XI.

A PECCATRICE PEDES VNCTVS, SIMONEM MVRMVRANTEM EX proposita illi prarabola confutat.

C. 7. 36.

A
1. ROGABAT autem illum quidam de Pharisæis, ut manducaret cum illo,& ingressus domum Pharisæi discubuit.
B
2. Et ecce mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit Alabastrum vnguenti.
3. Et stans retrò secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius,& vnguento vngebat.
4. Videns autem Pharisæus, qui vocauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset Propheta sciret vtique, quæ & qualis est mulier, quæ tangit eum: quia peccatrix est.
5. Et respondens Iesus dixit ad illum: Simon habeo tibi aliquid dicere, at ille ait: Magister dic.
C
6. Duo debitores erant cuidam fœneratori: vnus debebat denarios quingentos,& alius quinquaginta.
7. Non habentibus illis vnde redderēt, donauit vtrisq;. quis ergò eū plus diligit?
8. Respondens Simon dixit: æstimo, quia is cui plus donauit. At ille dixit ei: rectè iudicasti.
9. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.
D
14. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intraui non cessauit osculari pedes meos.
10. Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.
12. Propter quod dico tibi: remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multū. cui autem minus dimittitur minus diligit.
13. Dixit autem ad illā: remittuntur tibi peccata.
14. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere: quis est hic, qui etiam peccata dimittit?
15. Dixit autem ad mulierem: fides tua te saluam fecit: vade in pace.

SCHOLIA.

A
VTRVM hoc loco & tempore accederit hæc historia non constat, Lucas enim solus 1.
huius facti meminit: quarè nec quis fuerit Pharisæus scitur. Cùm ergo non appareat, cur istud non sit proximè subijciendum superioribus, placuit hic apponere. Et quidem Beda: *factis*, inquit, *ostendit Euangelista iustificatam sapientiam à iustis, & pœnitentibus*, quod proximum præmiserat Lucas. v. 35.

Maldonatus verò in c. 7. Luc. 36. vero simile arbitratur esse, quoniam de Pharisæorum incredulitate agebatur, subiungere voluisse Lucam, quid Christo cum quodam ex Pharisæis accidisset: vt doceret etiam eos, qui aliquid erga Christū beneuolentiæ,& humanitatis ostendebant, non satis in in eum credidisse confisos propria iustitia.
B

Toletus. c. 7. Lu. probabile putat, illo tunc tempore, aut paulò pòst, hæc facta esse.

1. *Rogabat*] Gr. ἠρώτα, nec significat hic interrogare, sed inuitare,& vocare, vt obseruat Euthymius. Quoniam verò vtitur tempore imperfecto, 2.
innuit Lucas instanter, & perseueranter rogasse. Neque enim se facilem exhibebat Christus inuitantibus, quando se parum profuturum sciebat. Annuit tamen votis Pharisæi, eique morem gessit, tum vt occasio mulieri suæ conuersionis daretur, tum vt notat Euthymius, ne ansam præberet dicendi, quod cum Publicanis,& Peccatoribus cibum caperet, Pharisæos autem contemneret, vel potius, vt eos mendacij conuinceret: dixerant enim quod esset homo deuorator, amicus Publicanorum,& Peccatorum.

Christus non nisi instanter inuitatus ad Pharisæos intrauit.

C
2. *Et ecce*] attentos nos reddit: ecce inquit, hora conuiuij mulier doloris lacrymas epulis miscet; Ecce in domum Pharisæi, qui sanctitatem profitebatur, peccatrix ingreditur, *quia enim*, inquit Gregorius homil. trigesimatertia, *semetipsam grauiter erubescebat intus, nihil esse credidit, quod erubesceret foris.*

In ciuitate] Græcè additur articulus ἐν τῇ πόλει, *in illa ciuitate*, nimirum, in qua Christus inuitatus, exceptusque conuiuio fuerat à Pharisæo. Verùm quæ fuerit hæc ciuitas incertum est. non displicet tamen eorum opinatio, qui cēsent fuisse ipsam ciuitatem Naim. quàm iniens Dominus suscitauerat filium viduæ prope ciuitatis portam: ad quam Ioann. Baptist. refertur quoque discipulos misisse, & Christus esse loquutus ad turbas. hæc enim omnia à Luca eodem, quo retulimus ordine, narrantur. ergò ibi inuitatus est à Pharisæo: nisi enim Euangelista hæc omnia eodem contextu recensens, significare voluisset eodem loco, eademque ciuitate gesta fuisse; vtique expressisset, quæ esset ciuitas, in qua tam mira gesta sunt. voluit igitur nos antecedentis loci, ac ciuitatis memores esse.
D

3. *Quæ ciuitas fuerit in qua conuersa est peccatrix.*

Quidam ex recentioribus in eam iuit sententiam, vt arbitraretur hāc ciuitatem, esse Hierusalē, quæ per excellentiam quandam, & emphasim *ciuitas* appellari consueuerat iuxta illud inquit Lucæ vigesimosecundo, *euntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo*. Verùm hæc opinio probanda non est, nam, vt ex verborum serie, ac contextu constat, Christus agebat tunc in Galilæa, cùm tamen Hierusalem esset in Iudæa. Nec eadem ratio est de loco citato Lucæ, ex peristasibus enim ibi positis liquidò constabat ciuitatem illam esse Hierusalem.

4. *Non fuit Hierusalē.*

Hic verò articulus præsertim græcus, & contextus ipse historiæ satis indicat sermonem esse de ea

ciuitate, de qua prius Euangelista loquutus erat, nempè Naim.

5. *Peccatrix*] Græcè sic legitur hic locus: καὶ ἰδοὺ γυνὴ ἐν τῇ πόλει, ἥτις ἦν ἁμαρτωλός, hoc est, & ecce mulier in illa ciuitate, quæ erat peccatrix. Itaque vox, *peccatrix*, non cum voce *in ciuitate* coniungenda est, neque verbum, *erat*, cum voce *mulier*, vt sit hæc lectio ex græco: & ecce mulier in illa ciuitate, quæ erat peccatrix, vndè non habetur fuisse publicum, & vulgo expositum scortum. & ad hunc sensum accipienda est nostra versio.

6. *Peccatrix qua dicatur.* Dicitur porrò *peccatrix*; peccato libidinis, hoc enim nomine solent impudicæ mulieres appellari. An verò fuerit meretrix vulgo prostituta, vt dixi, non constat. Illud affirmat communis opinio veterum Patrum, parum castè vixisse, alioquin nec miratus fuisset Simon pati se Christum ab ea tangi, si impudicitiæ labe non fuisset aspersa. Quare qui pudicam putant ne meretricem fateantur, vt quidam notat, non tam eius honorem augent, quàm Christi minuunt. Grauitas enim morbi, medico gloriam conciliat.

7. *An publica meretrix Maria Magdalena.* Sed inquies, vix credi posse Mariam sororem Lazari feminam alioquin nobilem, peccatricem vulgo notam fuisse. Deindè difficile etiam est credere Christum admisisse ad tantam familiaritatem mulierem hoc modo infamem.

Respondeo ad primum, non esse nouum interdum nobiles feminas malè audire ob impudicitiam: quamuis non sit certum fuisse publicum scortum, sicut neque omninò cogimur fateri Lazari familiam fuisse valdè nobilem, ac locupletem.

Cur & quomodo à Christo in familiaritatem admissa. Ad alterum respondeo Christum non illam admisisse, nisi post insignem, ac publicam pœnitentiam, vitæque emendationem. quare benè ex Roffensi scribit Iansenius capite quinquagesimoquinto feminam istam paulatim fuisse à Christo & à malis immunem factam, & bonis additis cumulatam, & auctam. cum enim esset à Dæmonibus obsessa, ea vexatione liberata est: cœpit deinde peccata sua agnoscere, & lacrymis delere, & tunc accessit ad Christum publica præbens pœnitentiæ, gratitudinis, & caritatis indicia, & impetrata criminum venia Christum sequuta est, opes suas in eius obsequium impendens, à quo post veteris vitæ emendationem, & insigne sanctitatis studium magnis est cumulata beneficijs, & præcipui cuiusdam amoris signis excepta. Quomodo verò in Galilæa habitauerit, licèt Bethaniæ orta fuerit dicam inferius, sicut & vtrum ne, an plures fuerint Magdalenæ.

8. *Vt cognouit*] Apparet, vt Maldonatus obseruat cum alijs; eam mulierem excitatam fama Christi, &, vt ego addo accepto beneficio, id est, expulsis Dæmonibus gratam effectam, simulque Christi prædicatione inflammatam; occasionem ante quæsiuisse trahente interius Christo, vt sua ad eius pedes peccata proijceret. Simul ergò vt cognouit, eum in domo esse Pharisæi, loco scilicet idoneo, vt officium illi, quod cupiebat suum, exhiberet; protinus aduolauit, vt vel ita optatam peccatorum remissionem impetraret.

9. *Alabastrum visibile & inuisibile.* *Attulit alabastrum*] Vide quæ hac de re habentur inferius dilucida. l. 6. c. 7. v. 4. alabastrum visibilis vnguenti, attulit visibile, sed aliud secum gestabat Alabastrum spiritalis vnguenti, quod oculis non cernebatur, quod Christo patebat & suauiter fragrabat, nimirum cor humilitate, contritione, Fide, Spe, & Charitate plenum. His preciosis vnguëtis suis illa vulneribus medicinam faciebat, Christo inprimis medente, atq; inspirante. His cœlum ipsum odore perfundebat immenso.

3. *Stans retro*] qui antiquo more recumbebant in toro iacebant, ita vt caput versus mensam, pedes versus exteriorem partem haberent, qua ministri fercula ferentes, mensam obibant; proptereà mulier hæc Christi pedes vnctura, retro accessit. 10. *Vetus accubendi mos.*

Cùm autem torus altus esset, stetisse dicitur: erat enim fortè triclinium in loco edito, vide Suetoo. in Calig. vbi ad huius. cænantis pedes refert stantes quosdam famulos linteo succinctos, & Virgilium. *Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto.* quamuis Maldonatus neget tam altum fuisse torum, vt proindè oportuerit rectam hanc mulierem in pedes stare, vt oscularetur pedes, & capillis tergeret: stetisse igitur, inquit, dicitur, id est, constitisse. placet tamen magis vere stetisse, licèt fortasis in faciem incurua aliquantulum pedibus decumbentis immineret. Meritò delictorum veniã petitura pre humilitate ad pedes accessit, vt supplicantis affectum exprimeret. Ad pedes inquam puluerulentos scilicet & de more nudos: sic enim solebant cùm recumberent, ne calceis torum inquinarent.

Magdal, siue *Migdal*: ab Hebr. *turris* dicitur; vnde *Magdalena* nomen diriuatur, quod insinuat Diuus Hieronymus ad Principium in Psalmo quadragesimoquarto: *Magdalena*, inquit, *vere turris candoris & libani, quæ prospicit faciem Damasci, sanguinem videlicet Saluatoris, ad facit pænitentiam prouocantem* &c. Et in Epitaphio Paulæ ait: *Maria propriè Magdalena, quæ ob sedulitatem & ardorem fidei turritæ nomen accepit.* huic turri subiectus est charitatis vehemens ignis: *quia dilexit multum.* hic ergò ignis sua vi, atque efficacitate ad pedes Christi turrim prostrauit, & solo per humilitatem exæquauit, vt solet ignis suo impetu ac vi celsæ turri subiectus, sternere illam & solo æquare. Igitur Magdalena ad Christi pedes prostrata, turris est æquata solo. Cerne alta veluti mœnia, flauos crines, hilares oculos, oris pulcritudinem, suaues odores: eo omnia hæc ante victorem Christum disijciuntur, prosternuntur, solo æquantur. victoriæ signum longè aliud attollitur, ac veluti prostratæ turri infigitur, nempè charitatis, vt verè proindè dicere possit Maria illud Canticorum secundo, *vexillum eius super me amor*: Sic enim vertit Pagninus ex Hebraico illud, quod nos habemus, *ordinauit in me charitatem.* 11. *Magdalena vnde dicta.*

Moraliter, duo sunt pedes Domini, quos maximè decet amplexari, & osculari, eos, quos scelerum suorum pœnitet, de quibus sic De. Damian. sermone de Magdalena scribit: *pedes isti sunt misericordia, & iudicium, quorum alterum sine altero osculari, vel temeraria securitas est, vel desperatio fugienda.* 12. *Duo pedes Christi.*

Quis enim Dei misericordiam indesinenter attendens non statim tepidioris vitæ quietem exoptet? fallitur, qui sic osculatur misericordiæ pedem, vt pedem iudicij non attendat, qui totum de misericordiæ pietate præsumit, hoc solum ad salutem sufficere credens, quod credit. Rursus cum iudicij pedem crebrioribus osculis intertangit subtrahitur carnis animæq. substantia, & vtriusque hominis statum vehementior aura percellit. Quis iudicium diutius cogitans non statim contremiscat, & in desperationis rotetur abyssum? non est ergò huic pedi morosius incumbendum, ne pietatis intuitum iudicantis ferocia occludat. Vtrumque igitur tangat pedẽ animæ pœnitentis affectus, & nunc misericordiam amplectens, nunc iudicium osculans, contribulati spiritus offerat holocaustum. hæc ille.

Lacrymis cœpit rigare] id est, sic humectare, vt tergi opus esset, rectè autem à lacrymis cępit, quia 13. *Lacrymæ Magd. quanta.*

plurimum

plurimum ad flectendum Deum lacrymæ possunt, lege Chrysost ferm. de pœnit. tom. 5. Rigare etiam copiose flere est, inquit Barrad. D. Chrysolo. ser. 93 mutatur inquit ordo rerum, pluuiam terræ cælum dat semper, ecce nunc rigat terra cælum. immò super cælos, & vsque ad ipsum Dominum imber humanarum profilit lacrymarum, adde quod rigabat Maria beatam illam terram, quæ remissionis fructum tulit. Lacrymis oculi Magdalenæ quasi gemmis & vnionibus erant ornati.

Capillis capitis sui] caput nominat, vt pedibus opponat, & ad maiorem emphasim. Ambros. capillos, honores; sunt enim gloria mulieris 1. Cor. 11. 15. Beda res omnes superfluas interpretatur, quę Christi pedibus & pauperibus seruire debent.

Humilitas & deuotio

Osculabatur pedes eius] hoc humilitas, hoc deuotio faciebat, & pręcipuus erga Christum amor. habent inquit, Mald. quod imitentur fratres exemplū, qui quos peregrinorū lauerunt pedes, osculari solent. *Et vnguento vngebat,*] forsitan etiā ea vnctione Messiam illum esse. i. vnctum significare volebat. quanquam & vnguentis quiuæ vngerentur. Cur hic Iudas non obstrepit, & obmurmurat? nam adfuisse etiam nunc discipulos testis est Cypria. l. ad Nouati. hæreticum de lapsis. Respon. Euthy. nondū laborauerat Iudas auaritiæ morbo. Addit Card. Tol. an. 67. hoc vnguentum licet pretiosum fuerit, non tamen vt illud quod postea etiā Magdalena fracto alabastro, fudit super caput Christi. Ideò tunc Iudas ob tam copiosā, tam pretiosi vnguenti effusionem obmurmurauit.

14. *Cur pedes Christi & non caput vnxerit.*

Iterùm, cur inquies, caput non vnxit, vt mos erat? non quia non esset pretiosum vnguentū, neque enim credibile est pretioso non vsam, quod tamen Titus Bostrenus asseuerat: verum quia vt ait Ambros. maioris hoc fuit humilitatis; vel vt ait Chrysost. hom. 81. in Matt. & Euthy. apud Luc vt eum plusquā humano more honoraret, qui plusquam homo erat; vel vt quæ prius delitiarum suarum erant instrumenta ad Domini pedes, quasi proterenda effunderet. Card. Pe. Dam. tria vnguentorum genera ponit, quibus quilibet, exemplo Magdalenæ, Domini pedes vngere valeat, ait enim: primum vnguentum contritionis est, de recordatione peccatorum, de spiritu contrito, & contribulato descendens. secundum deuotionis, de recordatione beneficiorum Dei. tertium est pietatis vnguentum, eius species sunt vniuersæ miserorum miseriæ, tam animarum, quàm corporum, oculo pietatis inspectæ. Cætera vide apud eundem in serm. de Magdalena. Pere. in c. 6. Ioan. quatuor quędam vnguentorum genera ponit, quibus ad Christum cum Sponsa trahimur. vide illum num. 61. 62. 63. 64.

Tria vnguētorum genera pœnitentium.

15. Gregor. hom 33. in Euangel. *liquet fratres,* inquit, *quod illicitis actibus prius mulier intenta sibi vnguentum pro odore sua carnis adhibuit. Quod ergò turpiter exhibuerat, hoc iam Deo laudabiliter offerebat. Oculis terrena concupierat, sed hoc iam per pœnitentiam conterens flebat; capillos ad compositionem vultus exhibuerat, sed iam capillis lacrymas tergebat: ore superba dixerat, sed pedes Domini osculans hoc in redemptoris sui vestigia figebat. Quot ergò in se habuit oblectamenta, tot in se inuenit holocausta. Conuertit ad virtutum numerum, numerum criminum, vt totum seruiret Deo in pœnitentia, quidquid ex se Deum contempserat in culpa.* Sic rectè Gregor. nam vt Euthym. animaduertit, quæ primùm fuerant *instrumenta peccati, ea nunc fecit instrumenta virtutis.* Ab his enim vnde prius ipsa suam venabatur perditionem, ab eisdem nunc venata est salutem. Consule Ambros. qui nō pauca habet quæ moribus accōmodentur.

16. Rursum Gregorium mores nostros informantem audiamus: *est vnguentum, bonus odor opinionis ex rectis operibus, quo Dei Ecclesia aspergitur: retrò secus pedes Christi stamus dum vestigia Christi sequimur, quem impugnabamus: lacrymis pedes Domini rigamus, si eius vltimis membris compassionis affectu inclinemur: capillis pedes tergimus, quando ex caritate compatimur, & ex his, quæ nobis superfluunt, miseremur: osculamur, si studiose diligimus, vel cum incarnationis mysterium toto corde veneramur, & amplectimur amore: vngimus, cum humilitatis Christi potentiam, sacri eloquij bona opinione, prædicamus: vident Iudæi & inuident, suaq; apud se malitia tabescunt qui nec osculum Deo dederunt, id est, ex caritate amare noluerunt, sed seruierunt timore; nec aquam pedibus dederunt, id est, ea quæ extra se erant pro Domino non tribuerunt, cum gentilitas pro Domino etiam sanguinem fuderit: nec vnxerunt oleo caput, quia nec diuinitatem digna laude prædicarunt, gentilitas autem etiam incarnationis mysterium prædicat.* Hæc secundùm sententiam ex Gregorio.

Vnguentum boni odoris.

Cæterùm huic conuiuio suauis haudquaquam abfuit concentus; *ad delicias*, ait Chrysol. Deitatis, *totam pulsat cordis sui & corporis symphoniam, organi planctus dat clamorem; Cytharam per suspiria longa modulatur, gemitus aptat in fistulā & dum pectus sæpe percutit, facit placitura Deo cymbala personare* &c. Hic est qui Deū cōcentus oblectat. 17.

4. *Hic si esset Propheta*] vnde nosti ò Pharisæe Christum non nouisse illam mulierem? num quia permisit se tangi ab ea? at potuit id varijs de causis permisisse, etiam si nosset. Ad tuos ergo pedes si talis mulier accessisset, dictutus eras quod Isaias de talibus dixit, c. 52. *recede à me, noli me tangere, quia mundus sum.* 18.

Sed vide quam malè colligas eum Prophetam non esse: ignorat, inquit, *quæ, & qualis est mulier*: ergò Propheta non est: quasi verò omnia semper norint Prophetæ: & tamen in Helisæo secus euenisse legimus 4. Regum 4. 27. sed & stultum sanè ostendit se Pharisæus, dum medicum admittere ægrotos miratur, cui Christus respondere poterat illud, *non veni vocare iustos, sed peccatores: & non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent.* Matth. 9. 13 & 5. 31. fuit ergò de falsa iustitia superbus, nulla naturæ compassione motus, suæ fragilitatis oblitus, & stultitiæ obnoxius. Cuius etiam stultitiæ illud fuit signum, nam immunditiam legis, quæ contrahebatur ex tactu alicuius immundi extendebat ad animi sordes ex falsa legis intelligentia, qu si non liceret tangere peccatores, ac fornicarios. 19.

Pharisæi futile argumentum.

Quare verè inquit Greg. Aderat medicus inter duos ægros, sed vnus in febre sensum tenebat, alter sensum perdiderat mentis. 20.

Sed fastidioso omisso Pharisæo, Christi clementiam, benignitatemque contemplemur, qua non tangi modo à peccatrice passus est, & velut rerum ignarus æstimari voluit; verùm etiam ipsam eandem meretricem occulta quadam virtute, suauiterque ad se attraxit, vt meritò Gregor. in hom. 33. in Euang. scripserit: *quid miramur fratres Mariam venientem, an Dominum suscipientem? suscipientem dicam, an trahentem? sed melius dicam trahentem, & suscipientem, quia nimirum, ipse per misericordiam traxit intus, qui per mansuetudinem suscepit foris.*

Christi clementia.

Habemus & ex Pharisæo, quod in nostram vtilitatem conuertamus; si eius tumorem, superciliumque vitantes, audiamus id, quod idem Gregor. sapienter monet in hom. *oportet*, ait, *cum peccatores cōspicimus, nos prius defleamus, quia in similibus aut lapsi sumus, aut labi possumus, destructionem debemus vitijs, compassionē naturæ, si ferendus* 21.

est peccator, nutriendus est proximus. cùm verò ipse per pœnitentiam percutit, quod fecit, iam peccator non est.

5. *Et respondens*] non ad verba, sed ad cogitationes. non ergo verum est mulieris mores Christo perspectos non fuisse, cùm vel ipsius etiam Pharisæi interiores motus, animique cogitata perspecta haberet, vt ait August. l. 53. hom.

22. 6. *Duo*] subintelligitur, dixit Christus. *Cuidam Fœneratori*] Gr. δανειστῇ creditori. Aduerte ex Amb. allegorice, in domo Pharisæi. i. legis & prophetarum, non Pharisæus, sed Ecclesia iustificatur. *Duo debitores*, populi duo fœneratori illi thesauri cælestis obnoxij, qui scilicet debent ei non materialem pecuniam, sed virtutes, quarum merita grauitatis pondere, iustitiæ specie, sono confessionis expenduntur; non mediocris autem est denarius, in quo regis imago formatur. ex Gloss. sic accipe; Pharisæus Dominum ad conuiuium inuitat; quem enim venientem non credidit Iudaicus populus, venturum sperare nō desijt; domus Pharisæi, Lex & Prophetæ, vbi se habitare gloriabatur; huc Dominus ingreditur, quia non venit soluere legem, sed adimplere; & discumbit, factus est enim visibilis per formam serui; cognouit mulier, id est, gentilitas misisse Deum filium suum, &c. Denarij quingenti peccata gentium, quinq; sensibus commissa, quinquaginta autem peccata Iudæorum; minus enim debet Iudæus, cui lex per seruum datur, quàm Christianus cui per filium gratia vitæ committitur, neuter tamen potest suis virib. reddere, quod debet.

Duo debitores qui.

7. *Quis ergò eum plus diligit?*] Gr. ἀγαπήσει, diliget. Lubricus, ac perdifficilis est locus iste, sicut & versus duodecimus.

23. Principiò mirare Christi in respondendo prudentiam. dixerat Pharisæus intra se, non esse Prophetam. Dominus vt certissimo signo declararet se Prophetam esse, tacitæ eius cogitationi respondit. Iudicauerat ille non admittendam ad contactum peccatricem, tacitè ostendit æquius à se illā admitti, quàm passus est se à Pharisæo ad conuiuium suscipi, cùm vterque illi esset debitor, vterque illius misericordiæ indigens quidem, verùm hæc plura, & maiora dilectionis signa exhiberet. Denique iudicabat ille mulierem peccato adhuc obnoxiam esse; Contrà, Dominus significat illam iustam esse, & Pharisæo longè præferendam. itaque, & quod admiserit mulierem iustè se fecisse ostendit, & eam iniquo iudicio absoluit, atque calumnia liberat, quod peccatrix putaretur: & simul Pharisaico supercilio medetur, dum illū peccatorem esse, venia indigere, & in dilectione à muliere superari docet.

Christi prudentia.

Cæterùm quoniam longam hic locus disputationem poscit, eam ad Theoriam secundam reijcere placuit, ne Scholiorū mediocritatē, cursumque impediat. Ex Theoria igitur petas quę ad maiorem loci huius intelligentiam pertinent.

24. 9. *Conuersus ad Mulierem dixit Simoni: vides hanc mulierem*] Antè pœnitentiam auersus est à peccatore Deus, conuertitur verò ad eum post pœnitentiam: Zachar. 1. *conuertimini ad me, & conuertar ad vos*, cùm sol à nobis recedit, & auertitur, nox est; cùm accedit, dies: peccata tenebræ sunt, & noctem afferunt obscurissimam; hanc ad nos conuersus sol iustitiæ, Christus expellit. loci sensus est: tu vir, & quidem Pharisæus qui te Sanctum prædicas, vides ne mulierem, & quidem infamem olim, debebat inferre, vel sequebatur, vt diceret: sanctior est te: sed verbis expressis non dixit, dixit reipsa cùm mulieris dilectionem aperuit quanta esset.

25. Ex hoc versu, & sequentibus admirandæ planè antitheses sunt obseruandæ ex Mald. tu vir, ista mulier; tu Pharisæus, illa peccatrix; tu in domo tua, ista in aliena; tu conuiuæ, & hospiti; ista ignoto ante; tu aqua pedes non lauisti; ista non aqua, sed lacrymis non lauit modo, sed perpetuò rigauit pedes meos: tu os meum osculatus non es; illa ex quo intraui non destitit osculari pedes meos; tu ne caput quidem meum vnxisti, illa & pedes vnxit.

Antithefes variæ.

Aquam pedibus] quidam putant, vt hoc obiter adnotemus, morem fuisse lauandi pedes conuiuis, sed non est certū. peregrinis quidem id fieri solebat quare meritò vel conqueritur Christus, quod sibi ignoto hospiti, & peregrino, pedes nō lauisset Simon; vel saltem significat Christus præferri debere mulierem Pharisæo, quæ sibi conuiuæ Simonis, pedes lauerit, quod ille nō fecit; quamuis fortassè non teneretur ex more aliquo, & consuetudine illius temporis id præstare. 26.

10. *Osculum mihi non dedisti*] aduerte fuisse apud Iudæos in more positum, vt venientes oscularentur os salutationis caussa, non modò ex veteri Testamento, sed etiam ex nouo id constat, Matth. 26. 48. Rom. 16. 16. 1. Corint. 16. 29. 27.

Ex quo intraui] sic Syriacè. si legamus intraui significatur statim ac accubuit, ipso initio ingressus in domum, aduolasse hanc Sanctam mulierem. 28.

11. *Oleo caput meum*] Gr. ἐλαίῳ, at posteriore loco vbi legimus: *hæc autem vnguento*, &c. græcè habetur, μύρῳ. non nego interdum oleum pro vnguento poni, vt Psalm. 44. vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, græcè ἐλαίῳ, tamen pauperes vsos fuisse simplici oleo in conuiuiis, vt, diuites pretiosis vnguentis, constat. Simon verò ne oleo quidem vsus fuerat ad vnguendum Christi caput, cùm tamē mulier hæc pretioso vnguento pedes vnxerit.

12. *Quoniam dilexit multum*] Hinc tantùm habes dilectionem esse dispositiuam caussam remissionis, sicut & habitualis iustitiæ, alioquin remissio, gratia est & noua. loquimur de dilectione supernaturali cum Dei auxilio, & de perfecta. de qua re lege Suar. tom. 1. dist 4 sect. 8. concl. 1. vide item seq. nu. 30. 29.

Remittuntur ei] Gr. ἀφέωνται remissa sunt. nos legimus, *remittuntur*, vtrumque verum, vtrumq; aliquid significat. si per præteritum legas, significatur quod iam illi eodem momento, quo perfectè dilexerat, remissa sunt peccata. si per præsens, ostenditur remissionem peccati esse gratiā aliam à dilectione & cōtritione distinctā. quod est contra illos qui opinantur ipsam contritionē & dilectionem perfectam, esse ipsam formalem peccati expulsionem, sicut si dicas: expulsæ sunt tenebræ, quia illuminatus est aer, vel expulsum est frigus ab homine. quia calore affectus est: Eodem modo exponunt hi: *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, quod ipsa dilectio sit formalis expulsio peccati citra aliam gratiā. Aiunt namque hominem per actum cōtritionis, vel dilectionis Dei super omnia, ita se ipsum formaliter sanctificare, & peccatum expellere, vt nō solum non indigeat alia remissione culpæ: verùm potentia absoluta repugnat, quod existente tali actu adhuc homo in peccato mortali maneat: ita vt talis actus sit æqualis satisfactio quoad culpam, & condigna debiti solutio quoad auersionem, & iniuriam: alioquin culpa, vel auersio nō tolleretur per actum illum. Sic isti. 30.

Quare, vt contra istos ostenderet Spiritus S. remissionē peccati, cōsequi dilectionē supernaturalem, vt quid nouū & distinctum beneficium a gratia contritionis, voluit Interpretem vertere non 31.

A per præteritum, sed per præsens, *remittuntur*, non sine magno consilio. significatur enim præsenti tempore potius quàm præterito, non dilectionem ipsam sua vi id præstitisse, sed Christum ipsum sua benignitate, tantum dilectione eius motum, plena potestate beneficium illud contulisse. licèt ergo re vera eodem temporis momento remissa fuerint Magdalenæ peccata, quo plenè, ac perfectè dilexit Christum, Christus tamen ita loquutus esse dicitur, vel etiam fortè ita re vera dixit ad indicandum se solum sua benignitate, liberalitate, potestate hoc, quidquid erat beneficij, præstare, quamuis ex parte peccatoris libera prærequiratur conuersio Hinc Ambros. lib. 6. in hoc Euangelium ait: *& tu plurimum dilige, vt & tibi remittatur plurimum. multum peccauit Paulus, qui etiam persecutor fuit, sed multum dilexit, qui vsque ad martyrium perseuerauit. remissa sunt ei peccata multa quia & ipse multum dilexit*; vbi etiam B veniam peccati gratiam vocat, quæ fit pœnitenti, sic loquitur August. lib. 50. hom. 23. & Grego. ho. 8. in Ezech. & est ratio in promptu, quia cõtritio & dilectio supernaturalis Dei perfecta, est dispositio ad ipsam remissionem peccati, & non potest esse dispositio ad seipsã. Accedunt ad id cõfirmandum loca illa scripturæ, vbi promittitur pœnitẽti, & diligenti condonatio peccatorum. Est ergo gratia alia. Cuiusmodi locus ille est, *dissimulans peccata hominum propter pænitentiam.*

32. Quin & hoc ipsum corroborat non parum hæc Christi parabola, vbi condonatio debiti liberaliter facta dicitur à creditore, eiusque liberalitati, & non alicui debitorum merito attribuitur. Ergò quamuis diligeret Magdalena, non ob id tamen habebat, vnde redderet, gratis igitur ac liberaliter cõdonata illi peccata fuêre, quia fecerat, multùm diligendo, quod potuit. C

Dilectio disponit ad remissionem peccatorum accipiendã.

Est quidem dilectio dispositio, ad delendum condonandumq; delictum, ipsam etiam peccati relaxationem natura præcedẽs, non tamen est causa qua de condigno, seu ad æqualitatem pro peccato, vt est auersio, satisfiat: sicut nec meretur de condigno peccati remissionem. Exigit namq; dilectio Dei acceptationem, ad quam tamen ex pacto, Deus se liberaliter obligauit, atque deuinxit atque adeò, ne cum illa quidem Dei acceptatione ad æqualitatem habet vt satisfaciat. De quibus omnibus subtiliter differentem lege Suarez, tom 1. d. 4. Sect. 8. & 9. in tertiam D. Thomæ.

33. *Deus totum hominẽ sanat, sed aliter atque aliter.*

Remittuntur] Iterùm est quod hic obseruemus cum D. Thoma 3. p. q. 86. a. 5. ad primum, Deum totum hominẽ perfectè quidem curare: verùm quãdoque subitò, vt socrum Petri Luc. 4. quandoque successiuè, vt de cæco habes, Marci 8. Id ipsum etiam spiritualiter facere. Interdum enim ita vehementer, efficaciterque cor hominis agitat, ac D versat, vt confestim perfectè sanitatem spiritualẽ assequatur, non culpa modò depulsa, verùm sublatis etiam omnibus peccati reliquijs, vt patet, inquit D. Thomas de Magdalena Luc. 7. interdum verò prius remittit culpam per gratiam operãtem & postea per cooperãtem sensim, paulatimve tollit peccati reliquias. Sic D. Thom.

34. *Magdalenæ quomodo peccata remissa.*

Verùm aduertendum ex verbis Luc. ferè certò colligi non solùm quoad culpam, sed etiam quoad pęnæ reatum peccata omnia dimissa fuisse Magdalenæ: quod ea verba non obscurè indicant: quoniam dilexit multum. & illa, vade in pace; idemq; haberi potest ex alijs peritiasibus à Luca relatis. Quòd verò ablati fuerint omnes habitus praui, & dispositiones, & praua phantasmata, non ita clarè constat, inquit Suar. in comment. in illum locum D. Thomæ, piè tamen creditur, tum ex Christi liberalitate, tum ex efficacitate, & magno conuer- A sionis ardore, tum ex modo viuendi, quem inde statim Magdalena instituit, & ex insignibus virtutum luminibus, quibus in reliqua vita semper effulsit, quæ illam promptam facilemque ad Christi obsequium, & ardentem eius amorem reddiderunt.

Cui autem minus dimittitur] q. d. diligenti, minus dimittitur. Obserua in primis propositionem illam: plus diligenti plura dimitti hypotheticam esse, nimirum, si plus habeat quod ei remittatur. Card. Tol ait Christũ loqui de ea dilectione, quæ de beneficio remissionis accepto oritur, quasi ex quadam gratitudine: hac enim minus diligit, qui minorem accepit remissionem, quantum, inquã, est ex parte ipsius remissionis: alioquin sunt qui pro minimis beneficijs plura rependant, quàm ij, in quos maiora collata fuerunt. 35.

Cęterum mihi videtur serm. hic potius esse de dilectione præcedẽte peccati remissionẽ: quomodo non video qualiter locum habeat obiectio Augu. hom. 29. l. 50. hom. nimirum, si is cui minus condonatum est delictorum, minus diligit: & cui magis dimittitur, condonatumq; est, magis diligit: expedit multum peccare, vt plura condonentur: vnde fiat postea vt magis diligamus. 36.

Aduerte igitur hac sententia nõ significari quid re ipsa magis, minusque diligenti remittatur: Sed quid natura sua mereatur maior, minorque dilectio, maiore nimirum vt plura, minore vt pauciora peccata remittantur. Quod si dicas, quoad culpam peccata mortalia omnia simul deleri, siue magis, siue minus diligas. Respond. in primis satis esse quod non omnia semper deleantur quantũ ad pœnas, & peccati reliquias, atque adeò potest hic locus intelligi, non malè de remissione culpæ simul & pœnarum cũ cæteris etiam reliquijs peccatorum. Deindè Dei liberalitati tribuendum est, quod quælibet minima dilectio supernaturalis, peccata genera omnia, quamuis multa, remittat. 37.

14. *Dicere intra se*] in seipsis, aut intra seipsos, id est, tacitè in animo quisque suo. Quamuis quidam intelligant inter se colloquutos submurmurando sed minus probabiliter.

Quis est hic] Admirantium hominum volunt quidam hæc esse verba; ac si diceret quàm magnus est iste vir, *qui etiam peccata dimittit*, sed planè puto hæc esse blasphemiæ verba accusantium Christum & obmurmurantium, hoc sensu, *quis est hic qui loquitur blasphemias*; Matth. 9. 3. est enim verosimile istos fuisse Pharisæos, qui accumbebant.

15. *Fides tua*] Licèt hæretici citent pro fide iustificante varia loca; in alijs tamen potius sermo est de fide miraculorum, vt Matth. 9. docet Maldonat. hic locus est citra controuersiam, de fide iustificante. Venit enim hæc mulier, vt animo sanaretur, non vt corpore; credidit, sanitatem consequuta est, quod est iustificari. Sciteque à quibusdam, inquit, quidam auctor, obseruatum est multos legi, qui ad Christum vt sanitatem corporis obtinerent, magno studio concurrerint; qui verò peccatorum suorum remissionem petiturus venerit, præter hanc mulierem neminem legi. meruit singulare obtinere beneficium, quæ singulari ad Christum studio, atque animo venit. Ergò quamuis de fide hic iustificante agatur, non tamen propterea fauet hic locus hæreticis. Nam in primis fides, hæc mulieris non sola fuit, sed charitatis præsidio munita. Deindè docent hæretici, fidem iustificare nõ tanquam præcedentem iustificationis causam, sed tanquam os, aut manum ipsam apprehendentem ipsã iustificationem, quatenus fide credimus nos esse iustificatos. At vel hinc maximè refutantur 83.

impij;

A impij;neque enim Magdalena credebat, à Christo,remissa sibi esse peccata, sed posse remitti, quod tamen illi Pharisæi murmurabant,non credebant. Et confirmatur hoc idem, quia hæc mulier antequam Christus sibi diceret, *remittuntur*, &c. dubitabat,vel nesciebat,an sibi remissa essent peccata.hoc enim tot charitatis officijs à Christo efflagitabat.vnde etiam colligo non sola fide eam iustificatam fuisse. Nam cùm remissionem peccatorum peteret à Christo fidem certè habebat, sine qua salutem à Christo non petiisset.Tribuitur porrò,fidei iustificatio,quia fides salutis initium fuit, ipsa illam ad Christum adduxerat, propter quam etiam tot dilectionis signa ostenderat, charitas tamen opus perfecit.

39. *Vade in pace*]post lacrymarum imbrem ingens consequuta serenitas.Chrys.hom.6.in Matt *sicut post vehemẽtes imbres mundus aer ac purus efficitur: ita etiam lacrymarum pluuias serenitas mentis sequitur.* In pace.i. *prosperè,seu fæliciter; vel bono esto seu tranquillo animo.* sic Emman Interl. verò: *ne à via veritatis in viam scandali vlterius labaris*. At Theophyl.in pace. i. *in iustitiam, quæ est pax hominum ad Deum,sicut peccatum est inimicitia inter Deum & hominem*,q.d. operare omnia quæ ad Pacem Dei te ducunt. vnde Beda & Theophyl.benè age,benè viue,noli amplius peccare,fac ea,quæ te Deo conciliant.

B Equidem arbitror idem esse vade in pace, ac si diceret esto tranquillo, ac bono animo sine timore pęnæ ob peccata commissa, & ne sis anceps, vel sollicita de remissione peccatorum.Gr. πορεύου εἰς εἰρήνην vade in pacem,& ideò fortè Theophy & Beda ea posuerunt præcipi hic operationem boni, & iustitiæ per *pacis* nomen.

40. Sed,εἰς,apud græcos interdum ponitur pro,ἐν,& noster vertit *in pace*; vt etiam Marci 2.dicitur, *& auditum est,quòd in domo esset*.Gr.εἰς οἶκον ita & supra, *Pharisæi spreuerunt consilium Dei in semetipsis.* Gr. εἰς ἑαυτούς.

C

41. Cùm Tyrannus aliquis potentioris se imperatoris vires,roburque sentit,vt sibi consulat,deposito bellandi animo arma *abycit*, & ad pedes imperatoris prostratus saltem per legatos, pacem rogat, & tandem à clemente imperatore libenter obtinet. en tibi Magdalenam, bellum illa olim cum Deo gerebat, at nunc quo in periculo res suæ versentur,aspiciens, timensq; in manus potentissimi imperatoris incidere, belli studio deposito ad pedes Christi imperatoris prostrata, pacẽ obnixe,profusis etiã lacrymis & rebus omnibus suis Christo cõsignatis,quibus carni meruerat,& mũdo; obsecrat, auditq; à vero Salomone *vade in pace*,atque ita factum est,vt nunquam exercitum reintegrare,bellumque repetere attentarit, pacemque semper coluerit,quam semel acceperat. Addit his Barra.en transacto peccatorũ diluuio, Gen.8. columba oliuę ramum,pacis insigne reportat.oliuæ enim ramo similis est vox Christi hæc: *vade in pace*: porrò columbæ similem rectè Magdalenam dixeris Christi dictũ, seu oliuæ ramum præferentẽm.fuit enim Magdalena similis ei, de qua dicitur Cantic.2. *columba mea in foraminibus petræ,in cauerna maceriæ: sonet vox tua in auribus meis. vox enim tua dulcis,& facies tua decora.* nam in vastissimam se se vastissimi montis speluncam, per triginta abdidit annos, quasi in foraminibus petræ,& in cauerna maceriæ latitans, cuius orantis vox in auribus Christi semper,suauiterq; sonabat, & facies quidem decora erat, quãuis ieiuniis longaque Eremi asperitate exesa, & squalida.

D

Quæ pertinent ad moralem sensum,& allegoriam,præter ea,quę superiùs dicta sunt,petere poteris ea Iansen. c. 48.concor. de triplici verò vnguento Magdalenæ: quo hic pedes vnxit, & quod postea fudit super caput recumbentis,& quod postremò præparauit toti corpori Christi iam sepulto,lege D.Bernar. in serm. in festo Mariæ Magdal. De lacrymis,vel planctu multa videre potes apud Barra.tom.2.lib.7.c.7.& quę diximus superius c.8. Digress.vlt. de falsa verò pœnitentia, vide serm. 7. Granatæ de pœnitentia. hanc histor. applicat Bar.cap.14.sub finem ferè lib.8. Romanæ vrbi,cuius Typum,vult esse Magdalenam.

THEORIA PRIMA.

Vnáne, an plures fuerint Magdalenæ.

B MAGNA, & perantiqua est quæstio; vnane,an plures fuerint Magdalenæ, cuius quęstionis enodatio primum mihi pendere videtur ab altera de vnctionibus, de quibus l.6.c.7.Dilucidationum affirmabimus, duas dumtaxat fuisse exhibitas viuenti Christo, alteram Luc.7.de qua hic,alteram Matt.26.6.& Marc.14.3.quam arbitramur eandem esse cum ea,quam narrat Ioan. c.12.3. Porrò illa vnctio de qua Ioan.c.11. 2. eadem est cum hac Luc.7. vt suo loco,si Deo placuerit, dicemus,expendentes citatum locum Ioannis. I.

Iam ad rem: Cùm ergò hæc, quæ apud Ioan.cap. 11.2. dicitur vnxisse Christum nominetur *Maria Soror Lazari*, hinc constat Mariam sororem Lazari & peccatricem eandem esse mulierem. Cui fauet antiqua historia recepta per traditionem apud Massilienses: in sepulcro enim Mariæ sororis Lazari, quæ apud illos cum fratribus suis, vixisse fertur vsque ad mortem;scriptum dicitur, fuisse mulierem illam peccatricem, quæ postea sedit plorans ad sepulcrum Domini,& creditur hoc fuisse scriptum iussu Maximini vnius ex 70.Discipulis, qui fuit comes Lazari, & sororum eius,vt refert Sigebertus in li.de vna Magdalena, quem ante quingentos annos scripsit.

Peccatrix hæc Magdalena soror Lazari fuit.

C *Massiliensium vetus traditio.*

Cæterùm mulier illa,quæ vnxit Dominum apud Matt. & Marc. loc.cit.& Ioan.12.eadem est cum ea,quæ *peccatrix* dicitur,& *Maria soror Lazari* nominatur,Ioan.11. Nam præter quam quod ea est sententia Augustini lib.2. de consen.Euangel.cap. 69. Greg.hom.35. in Euang. Bedæ Matth.26.& in c. 7. Luc. confirmat id D tacitus Ecclesiæ sensus. Deindè non obscurè Ioan.c.11.2.insinuatur, cùm volens describere Mariam sororẽ Lazari,& Marthæ, dixit: *Maria autem erat,quæ vnxit Dominum vnguento, & exterfit capillis suis pedes eius*; qua descriptione, minimè vsus fuisset, si plures fuissent mulieres,quę pedes Domini vnxissent: neq; enim de qua ex multis loqueretur, intelligeremus. Idẽ habetur ex verbis Christi Matth.26. & Marc. 14.*Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit euangelium hoc in toto mundo,dicetur quod hæc fecit in memoriam eius*. vbi Dominus prædicit eam mulierem prædicandam in Ecclesia fore propter insigne illud opus. Atque illud Ecclesia peccatrici tribuit mulieri; ergò peccatrix est illa,quę vnxit Dominum apud Mattheũ & Marc.atque adeò apud Ioan.cap.duodecimo,sed peccatrix illa erat soror Lazari,ex

2. *De mulieribus quæ Christum vnxisse leguntur, quot & quæ, disquisitio.*

Ioan.

Ioan.11.2.vt diximus hoc eodem nu.2. Ergò Maria foror Lazari fuit illa, quę bis vnxit Dominum viuentem, femel apud Luc. cap.7. & iterùm apud Matth. & Marc. loc.cit. & Ioan. duodecimo.

3. Quare decipitur Origen. tract. in Matt.36. dum putat esse probabile, quatuor diuersas apud quatuor Euangelistas fuisse mulieres, quæ Christum vnxerunt. Nam saltem Matt.& Marc. de eadem loquuntur: quare Orig. fassus est tres esse, eam, de qua Lucas; & eam de qua Matth. simul, & Marc. Denique de qua Ioan. scribit. Id sequitur Theophyl. in 7. Luc. & Euthym. Matt.26.

4. Et verò neque probabile admodum est, quòd Hierony. Matth.26. asserit; & Bernard. seu Petrus Damian. in serm. de Maria Magdalena affirmat saltem hæsitans, duas fuisse mulieres, vnam de qua Lucas; & alteram de qua reliqui Euangelistæ. dubitat & Augustin. tract.49. in Ioan. an soror Lazari sit quæ peccatrix Luc.7. Chryso. quoque, sed minus probabiliter hom.81. in Matth. & 61. in Ioan. sicut & Leontius, & Theophylact Ioan. 11. 1. putat, mulierem de qua Lucas, Matth. & Marc. eandē esse: eam verò de qua Ioan. diuersam. fortè quia tres illi scribunt apud Simonem vnxisse: Ioannes verò indicare videatur in domo Lazari eam vnctionem, cuius meminit accidisse, cùm faciat Martham mensæ ministrantem.

Ex his igitur habemus omnes vnctiones Christo viuēti exhibitas ab vna, eademq; muliere profectas fuisse, ac proindè eandem esse mulierem peccatricem, & mulierem, quæ vnxit Dominum non semel, & quæ Maria *Soror Lazari* dicitur.

5. Reliquum est ostendere eandē etiam fuisse illam, quæ vngere voluit iacentem Dominū in monumento. quod sic efficio: Ioan. 12. dicitur: *sine illam* (id est, Mariam sororem Lazari) *vt in diem sepulturæ meæ, seruet illud*, quibus iudicauit Christus Mariam illam aliquando desideraturam vngere corpus suum sepultum, & tunc fecisse, quod postea futurum non erat in ipsius potestate. Sed ea, de qua hæc Christus dixit, fuit soror Lazari, ex eo Ioan. duodecimo. Ergò soror Lazari fuit, quæ venit ad monumentum vngere corpus Domini, atque adeò mulier illa peccatrix: quia vt ostendimus iam, soror Lazari fuit illa peccatrix. igitur illa peccatrix est, quæ voluit vngere, cui nimirum etiam apparuit primò Christus post resurrectionem Ioan.20.

Conclusio. Constat itaque mulierem peccatricem, sororem Lazari, quæ apud Matt. Marc. loc.cit.& Ioan.12. viuentem Christum vnxit post vnctionem primam Luc.7.& quę mortuum Dominum vngere voluit, cuique primò apparuit Christus vnam, eandemq; mulierem *Mariam* nominatam fuisse.

6. *An Maria Magdal. vnxerit Christum, & lauerit lacrymis.* An verò sit illa, quæ *Magdalena* vocatur, de qua exierant, vel eiecta fuerant septem Dæmonia, nondum planè constat. Ostenditur verò hoc modo. Nam Patres ex illis verbis, *de qua septem Dæmonia*, &c. per quæ omnia genera peccatorum intelligunt: colligunt non obscurè indicatum esse Magdalenam, cui primò

A Dominus apparuit, fuisse illam peccatricem, de qua Luc.7. & meritò: quia illa cui primò apparuit, fuit quæ vngere voluit corpus Christi exanimatum, atque adeo soror Lazari & peccatrix. Magdalena ergo est eadem cum peccatrice, ac sorore Lazari. sed de hoc loco vide quæ scribimus libr.8. Dilucidat.cap.7.& hæc planè est Ecclesiæ sententia, quæ satis est ad conuincendam contrariam sententiā Chlictouæi, & Fabri, de tribus Magdalenis. Lege Baronium anno Christi trigesimo secundo, vbi confutat scriptum quoddam nostri temporis, hominis distinguentis Mariam Magdalenam, ab ea, *quæ erat in ciuitate peccatrix*, quam sententiam etiam Hieronym. epistol. 150. ad Hedibiam quæst.4. confirmare videtur, vbi *In qq. ad Hedibiam q. 4.* B ponit in Euangel. quatuor Marias tantum reperiri, scilicet matrem Domini, Mariam Iacobi, & Ioseph Mariam Cleophæ, & Mariā Magdal. oportuisset addere quintam, si Maria soror Lazari esset distincta à Magdalena, quanquam ego tres tantum agnosco Marias. nam Mariam Iacobi, & Ioseph eandem arbitror cum Maria Cleophe, sed de hoc alibi. in procemio quoque super Oseam scribit idem Hierony. eandem esse mulierem peccatricem, quę vnxit pedes Domini, & pro qua Dominus respondit proditori.

Scio Turrianum nostrum in explanationibus libro tertio cōstitutionum Clementis capite sexto, vbi Clemens Romanus ait; *erant nobiscum Maria Mater Domini, & sorores eius, & Maria Magdal. ac Maria Iacobi; item Martha, &* C *Maria sorores Lazari, & Salome*; tueri, quod soror Lazari non fuerit Maria Magdalena. & eandem opinionem tribuit Machario AEgyptio hom.12. 7.

Quomodo vero habitauerit in Galilæa, dictaque sit Magdalena, à *Magdalo* oppido Galilææ, propè lacum Tyberiadis sito, non est ita manifestum: alioquin enim ex Bethania prodijsse videtur, vt Martha, & Lazarus. Respónderi tamen potest, Bethaniam appellari *oppidum Mariæ & Marthæ*, quia in eo habitarūt. Magdalena tamen videtur etiam habitasse in oppido Magdalo, quod viro illius oppidi nupsisset, teste Iansen. D. Antoninus in vita Magdalenæ, & alij etiam aiunt oppidum Magdalum hæreditate illi obuenisse. Illud constat, in D Galilæam concessisse, indeq; Iudæam vsq; comitatam esse Christum Matt. 27. Mar.15. Paucis igitur sic sentiendū videtur: Mariam in Galilæa nupsisse, & viro vita functo impudicitiæ se tradidisse; verùm conuersam Christum, relicta Galilæa, sequutam esse, & Bethaniæ cum Sorore, & Fratre habitasse. 8. *Magdalenæ nomen vnde.*

THEORIA II.

In versum 6. & sequentes, excutitur sententia huius loci.

HORVM versuum sententia perdifficilis est, & neque vnam continet difficultatem. Primùm quia sunt qui verbum, *diligit*, eò loci, *quis ergo eum plus diligit?* per futurū exponunt; alij etiam per pręteritum ex græco, 1.

vt Am-

vt Ambro. lib. de Tob. c. 22. & lib. 2. de Pœnitent. cap. 8. & Gregor. lib. 6. epist. 22. Alij per præsens vt noster Interpres, & Cyprian. lib. ad Nouat. quod lapsis non est neganda spes veniæ, & Hierony. lib. 2. aduers. Iouinian. Greg. homil. 33. in Euangel. & Bernard. serm. 10. qui est de compunct. legunt enim etiam remittũtur. Multum autem refert vtro modo legas. Deindè non videtur ex hac parabola colligi id quod Christus intulit, nimirum multa peccata illi mulieri remitti, quod multum dilexisset; sed contra potius, propterea multum eam dilexisse, quod multa illi peccata remissa fuissent. hoc enim recta parabolæ applicatio poscere videtur, in qua dictum est, maiorem dilectinnem consequi debere in eo, cui maius debitum remissum est. Ad hæc difficilè est intelligere, quomodo dicantur remitti ei peccata, quia dilexit: cùm remißio peccatorum gratuita sit: & nec charitas in eo, qui peccatum habet peccatorum remißionem, neque remißio peccatorum charitatem præcedat. Arbitrari enim charitatem cum peccato mortali cohærere, & simul stare, omninò à veritate alienum arbitror. Postremò illa etiam verba, *cui autem minus dimittitur, minus diligit*, difficilem admodum habét intellectum, quia quomodo verum sensum contineant laboriosum est discernere. Hæc & alia id genus textus hos difficiles reddunt, & spinosos. Adsit Dominus vt verum sensum, mentemq; nostram clarè aperiamus.

Charitas & peccatum simul consistere nequeunt.

2\. *Charitas bifariam consideranda.* Intelligere igitur oportet bifariam posse nos de dilectione loqui, vel vt præcedat, vel vt sequatur peccatorum veniam. Hinc duplex oritur horum versuum intelligentia: altera de antecedente dilectione, quomodo cùm sciscitatur Christus ver. 7. *quis ergo eum plus diligit?* sensus erit, vter plus fœneratorem diligebat, antequam remißio collata esset. Altera verò de consequente dilectione, vt sit sensus; vter facta iam debiti condonatione magis diliget, vel certè magis diligere putandus est fœneratorem suum?

3\. Hac igitur bipartita dilectione posita, illa mihi in primis obscurißimi loci expositio supra cæteras probabilis videtur: vt dicamus sermonem hic fieri de dilectione ea, quæ remißionem peccatorum antegreditur, saltem natura: Atque ita, affirmabimus hic positum esse præsens tempus *diligit*, seu futurum *diliget* loco præteriti; hanc enim vim habere potest interdum pręsens, vel etiam futurum, verbi gratia, si ita dicas; hic pro Deo famam, ille diuitias in discrimen adduxit, vter ergo est vel erit sanctior? hoc est, vtrum eorum tu sanctiorem fuisse iudicabis? Itaque sensus est iste. *Quis ergo eum plus diligit?* hoc est, quem tu Simon ex effectu, scilicet ex remißione debiti maioris, vel minoris rem conijciens, arbitraris plus creditorem suum dilexisse, amicumve illi fuisse, cùm amicitiæ caussa fęnerator debitum vtrique remiserit? & eodem sensu accipiendum est Simonis responsum: *æstimo quia is, cui plus donauit*. Credendum enim est plus illi dimisisse, à quo magis se diligi sentiebat, nec alteri tantundem dimissurum fore, si æquali debito sibi illum obligatum sensisset; quod & ex inferiùs dicendis magis constabit, pręsertim ex declaratione illorum verborum: *cui autem minus dimittitur, minus diligit*.

4\. *Futurum pro præterito frequenter in Scripturis.* Nec verò nouum est in scriptura futurum, pro præterito poni, vt Genes. 1. vbi nos legimus *ascendebat fons de terra*, Hebr. futurum est. Psalm. item Psalm. 122. *propter proximos meos loquebar pacem de te*, 1. Regum 1. *sicque faciebat per singulos annos*, & quod nos habemus apud Amos cap. 5. 13. *ideò prudens in tempore illo tacebit*, quidam exponunt pro *tacebat*, aut tacere oportuit, positum esse. Quare Augustinus lib. 50. homil. 23. per præteritum legit, *quis eum plus dilexit?* sic etiam Euthym. interpretatur. Quomodo nulla videtur difficultas in applicatione parabolæ, recteque ex maiori dilectione iuxtà responsum Simonis infertur plurium peccatorum remißio in peccatrice, cuius caussa maior dilectio fuit: *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, & cui minus dimittitur, minus diligit*, & cui plus dimittitur plus diligit, & vtrobique potest etiam sumi *diligit*, pro *diligebat*, si de imperfecta aliqua dilectione intelligas, quæ tempore etiam præcesserit, vt dispositio remota cùm aliquibus signis & officijs dilectionis remißionem peccatorum: si verò de perfecta loquaris, quæ sit vltima dispositio ad gratiam, & simul tempore sit cum remißione peccatorum tantum hanc ordine naturæ præcedens; hoc modo, inquam, si sumas dilectionem, non erit necesse, vt præsens hic, pro præterito sumatur, cùm satis sit naturæ prioritas cum simultate temporis. qui enim sic diligit, eodem temporis momento veniam assequitur.

5\. Quod si cui fortaßis non placet vllo modo positum esse præsens, vel etiam futurum pro præterito, dicere is poterit significari hic cùm dicitur: *quis ergo eum plus diligit?* præcedentem quidem tempore dilectionem, sed continuatam tamen & perseuerantem vsq; ad præsens illud tempus cùm iam euasit in perfectam dispositionem. quamuis non sit negandum spectari hic, semper dilectionem, præsertim qua præcedit, saltem natura.

6\. *Toleti obiectiones contra præcedentem sententiam.* Verùm tribus à Card. Toleto rationibus adnot. 69. hæc expositio impetitur. Primùm quidem, quia debitores illi (si parabolam spectes) minimè sperabant sibi ob dilectionem in creditorem debita esse condonanda: quare non vt suorum debitorũ remissorem hic minus, plus alter eum diligebat. Deindè si Pharisæi iudicium inspicias, nequaquam poterat ille iudicare maiorem fuisse præcedentem dilectionem, ex maioris debiti relaxatione, cùm id fieri potuerit, non quia plus diligebat, cui plus dimissum, sed quia plus debebat; ei verò, qui minus diligere dicitur, ideò minus remissum, non quia minus diligeret, sed quia minus debebat: nam si dictum fuisset, vni totum, pars alteri debiti condonata est, tunc fortè locum inueniret dilectio præcedens: iam verò cùm vtrique totum dimissum esse dicatur, non rectè scilicet & prudenter iudicasset Simon, cuius tamen à Christo scimus laudatum esse iudicium. At de consequente dile-

ctione

ctione benè, prudenterque æstimasset. Cui enim remissum est maius debitum, maioris etiam debitor esset dilectionis, facileq; esset cõiectare magis dilecturum, qui maiori erat ære alieno obstrictus creditori. Postremò illa pręcedens dilectio peccatricis non videbatur à Pharisæo, vt conuinci posset à Christo remissa illi fuisse peccata quia dilexerat. Secus de consequenti, nam ex signis & operibus obsequijsque in Christum patere poterat. His, & similibus adductus Tolet. nostram conatur infringere sententiam, & suam statuere de cõsequente dilectione: de hac enim ille locum hunc interpretatur.

7. Verùm cùm mulier peccatrix ignoraret, num sibi dimissa essent peccata, cùm Christus ea verba protulit interrogans Pharisæũ, quomodo poterat ob id eum plus diligere? & hoc tamen parabola exigeret, si de dilectione remissionem consequente, intelligenda esset. Nec refert quod re vera ita esset, nempè quod dimissa iam essent illi peccata, si verè non ob acceptam condonationem peccati, pro qua rogabat adhuc, illa dilexisset, sed vt illam obtineret. Deindè vt aduertit Maldo. in ver. 42. id errandi occasionem præbet hæreticis negantibus huic mulieri propter præcedentia charitatis opera remissa peccata: atque adeò illa verba: *quoniam dilexit multum*, sic interpretantibus, vt vox, *quoniam*, effectum & consequentiam, non caussam significet. Postremò vim certè inferũt verbis illis Christi, *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, qui sic exponunt; cùm ex verbis planè intellectis pro vt præ se ferunt, dilectionem præcedere remissionem delicti, satis constet.

8. *Ad eas responsio.* Ad primam ergò obiectionem Card. Tol. Respon. ex Euthym. qui sic interpretatur eum locum: cui plus dimissum est, plus diligit, videlicet qui plus debebat creditori plus eum diligebat, vt maioris ab eo debiti condonationem obtineret. Quæ videtur etiam Augu. intelligentia lib. 50. hom. hom. 23. quod in hac muliere, de qua loquimur, certũ videtur. Non enim tantam Christo dilectionẽ exhibuit ob aliud, nisi quia tam multis se commaculatam delictis videbat magno veluti ære alieno obstrictam, vt ad consequendam eorum veniam singulari sibi charitate opus esse intelligeret. Quãuis verò nõ sit in vniuersum omninò verum, plus eum diligere, qui plus debet: solet tamen, vt plurimum euenire, vt cùm speratur remissio, eaque præsertim à beneuolo creditore (cuiusmodi esse iste fingitur, qui vtrique debitori liberaliter narratur remisisse debitũ, totumque æs alienum dissoluisse, & qui pluris charitatem facere ostenditur, quàm debitum) is qui plus debet, maiora saltem dilectionis signa ostendat, per quæ probabiliter credatur plus diligere.

9. Potest & secundò dici, non esse necesse ad plus, minusve diligendum creditorem, sperare remissionem, satis est vt alijs de caussis plus, minusve eum debitor dilexerit, ob quẽ amorem creditor plura debita dimittat plus diligenti, eò quòd magis dignus sit, pauciora verò minus diligenti; ita tamen quod si plura & maiora habuisset, non dimisisset illi creditor, id est, non dignus saltem fuisset cui dimitteret; & ita non fuisset ei dimissurus creditor plura, vel maiora spectata rei natura, hoc est, dilectione, quæ ponitur caussa remissionis: loquitur ergo Christus de creditore qui condonet debita motus dilectione eorum, qui sibi ære alieno obstricti sunt.

Ad alteram verò obiectionem Respond. duo hæc primum Christi parabolam, & interrogationem, sicut & iudicium Pharisæi supponere ex dilectione, & amicitia, quæ præcesserat eorum, qui ære alieno obstricti erant, remissa esse debita à creditore, quare ex effectu maioris condonationis, & ex interrogatione Christi, quà rogabat vter plus creditori antea amicus fuisset, iudicabat Pharisæus magis illi amicum fuisse eum, cui tam multam condonasset pecuniam debitam, si ob amicitiam facta erat ea condonatio; neque verò id sine probabili admodum ratione dicimus: nam hoc Christi interrogatio; *quis eum plus diligit?* hoc tam diligenter enumerata Magdalenæ charitatis officia; hoc verbum illud, *quoniam dilexit multum*; hoc denique & illa: cui plus, minusve dimittitur, plus minusve diligit (quasi mensura remissionis secundum se spectata ex maiore, & minore pendeat dilectione) non obscurè declarant. 10.

Et hæc intelligentia benè quadrat proposito Christi volentis interim perstringere tacitè Simonis tepiditatem, illique præferre peccatricem in dilectione Dei & sanctitate. quasi dicat Christus: tu, ô Simon, qui tibi videris pauca debita contraxisse, parum diligis, & satis tepidè; hac scilicet persuasione, & cogitatione tumidus, & ideò dignus es, cui parum dimittatur, pro modulo dilectionis. At hæc, cui (quia plurimum dilexit ad obtinendam omnium, quæ multa erant peccatorum remissionem) remissa sunt tam multa, hoc est, omnia peccata; sanctior est, quàm ipse sis, licèt contrarium tibi persuadeas. En tibi qualiter ex præuia dilectione colligit illi remissa fuisse peccata; atq; adeo sanctam esse. Præcedentem porrò dilectionem satis ostẽdebant illa signa, & officia charitatis à Christo narrata: nam cũ illa mulier ignoraret an delictorum condonationem esset consequuta, propterea adhuc dilectionem conseruans, ac fouens, eius non obscura, nec pauca signa dilectionis exhibebat, ob quam tamen iam veniam meruerat.

Deindè addendum secundò, huic responsioni: nihil referre quod ei, qui parum debebat, debitum etiam totum, & non sola pars esset remissa pecuniæ. Nam hæc moraliter, & non Metaphysicè sunt accipienda, nimirum, propterea à Christo positum esse paruum, licèt totum vnius debitum, maximum alterius; vt intelligamus non fuisse creditorem minus debenti remissurum maius debitum. affirmo igitur loquutum esse Dominũ formaliter, vt sic dicã de debito & remissione minore, scilicet, quatenus minor & remissio, & debitum minus. Ita vt minor per se & præcisè vni, & vt alteri maior facta sit condonatio, quamuis acciderit vtramque esse totius debiti: illud enim secum trahit maior, & minor dilectio, & amicitia, propter quã dicitur ea facta cõdonatio. 11.

Iam ad id quod tertio loco obiiciebatur: Dixi de dilectione præcedente Christum interrogasse & petijsse, vt ille conijceret vter ante à magis fuerit amicus creditoris.

Illum verò ex debiti remisione maioris & minoris, quæ ex intuitu dilectionis significari videbatur esse facta à creditore, hoc est, ex maiori vel minori remisione, vt maior, vel minor est absolutè, id coniecisse, & laudatum à Christo fuisse. Non igitur erat necesse, vt videret internam amicitiam vtriusque debitoris. Difficultates verò, quas initio diximus hunc locum difficilem reddere, ex his facilè est dissoluere. Et ex expositione textus in Scholijs.

12. Potest ergò sic tota Christi ratiocinatio confici Responso Simonis accepto: hæc mulier, Simon, longè maiorem dilectionem ostendit, quàm tu; Patet id ex officijs charitatis. Maiorem igitur quàm tu remisionem peccatorum accepit. Tibi enim tanquam nihil, vel minus diligenti, vel remissa non sunt peccata, vel certè non omnia, hoc est, indignus es cui remittantur peccata, vel certè dignus, cui pauca quædam tollantur, si dilectio ipsa minor ex se spectetur quamuis reuera ex liberalitate Dei, minima quælibet dilectio supernaturalis omnia tollat peccata. prout in Schol. nu. 37. declarauimus. ergò illa iustior te, ac sanctior est, quamuis tu Sanctus videri velis, & sanctum te esse putes. Cùm verò addit: *cui minus dimittitur*, &c. reuocat hypothesim ad thesim, hoc modo: Cui minus dimittitur, minus diligit, hoc est, diligebat, antequam illi dimitteretur. mox subintelligitur; & cui plus dimittitur, magis diligit, hoc est, diligebat.

13. Hæc expositio propterea mihi maximè placet, quod dilectionem semper eodem modo sumit, nempè pro antecedente dilectione, idque tota historia, contra ac alij faciunt. quamuis & eo nomine maximè sit commendanda, quòd rectè parabolæ Christi respondeat, eamque accommodatè explicet. vnum tantum incommodum videtur habere, alicuius momenti: quod verba Luçe de consequente amore suauius videantur accipi.

14. Propterea & alteram expositionem adducam, quàm partim noster Barradius attigit, quamuis aliter eam ipse deducam, & concludam. Possumus igitur affirmare parabolam hanc à Domino propositam, non fuisse ab illo explicatam, verùm ex his, quæ dixit non esse difficilem illam aperire, & aptè applicare. Mens Domini est horum debitorum exemplo ostendere peccata multa, quæ debitorum nomine intelliguntur, esse interdum occasionem magni amoris consequentis, atque sanctitatis; nam quoniam Pharisæus peccatricem illam spernere videbatur, quasi multis infectam sceleribus, seque illi superbè præferebat, quasi pauciora commisisset peccata; propterea allata in medium similitudine docuit Dominus, potuisse Pharisæum à fœmina charitatis ardore superari, ac proindè sanctitate, esto pluribus obnoxia fuerit & subiecta sceleribus.

Peccata interdum magni amoris & sanctitatis caussa.

Hæc autem est parabola: *Duo debitores erant cuidam fœneratori, vnus debebat denarios quingentos, alius quinquaginta, vtrique condonatum debitum. vter ergo horum plus creditorem diligit?* Respondet Simon: *equidem arbitror quia, cui plus donauit*, vbi sermo est de consequente dilectione. Hîc prætermisit Dominus parabolæ explicationem, applicationemque, quæ iuxtà mentem eius, talis est. Duo debitores Simon, tu, & peccatrix estis. Tu quidem is tibi esse videris, qui quinquaginta denarios debebat; peccatrix verò tuo quoque iudicio quingentos. vtrique condonatum. Igitur plus dilexit post acceptum beneficium ea, cui plura debita remissa sunt, quàm cui pauciora, hoc est, plus peccatrix, quàm tu, ac proindè multo te sanctior est. Dominus hac prætermissa applicatione ostendit mulierem plus dilexisse, quàm Pharisæum, idque non iam amplius ex sententia, & iudicio Pharisæi, sed ex signis dilectionis. hoc autem non est quid veluti consequens parabolæ applicationem, sed extra eam assumitur, vt tanto magis ostendat peccatricem charitate, ac sanctitate superare Pharisæum, non modo Pharisæi iudicio, & parabolæ similitudine, verùm etiam ex ipsis dilectionis officijs quę Pharisæus omiserat, præstiterat illa sedulò, & magna charitatis significatione.

Parabolæ applicatio.

Cùm ergò Dominus, inquit, *ideò dico tibi: remittuntur ei*, &cæt. ostendit tantam mulieris esse dilectionem, vt non modò pòst acceptum beneficium perseuerauerit cum illa; sed & præcesserit etiam remisionem peccati saltem, antequam intelligeret sibi esse remissa peccata. Igitur subdit Dominus de hac præcedente dilectione, caussam fuisse remissionis peccatorum. 15.

Non ergò hæc quæ dicuntur hic ad applicationem parabolæ faciunt, in qua de consequente tantum dilectione est sermo: sed assumuntur post illam, vt tanto magis declaretur dilectio & sanctitas peccatricis, quæ antè remissa peccata, seu saltem antequam intelligeret sibi esse remissa ardentisimè dilexit, propter quam ei remissa sunt peccata: & in qua semper posteà perseuerauit. vide superiùs numer. 7. Et hæc satis de perdifficill quæstione.

THEORIA III.

Vtrum maius beneficium sit Innocentia an Pœnitentia, in illa: *Duo debitores erant*, &cæt. Sunt enim duo Christo debitores, innocens, & pœnitens.

HANC quæstionem exagitat D. Thomas secunda secundæ, quæst. 106. arti. 2. Abulens. Matth. 18. q. 142. Diuus Augustin. a. Confess. cap. 7. etiam attigit Cardin. Tolet. hic adnotat. 75. Valen. tom. 3. dist. 7. qu. 4. p. 3. 1.

Illud omninò constat, vtrumque innocetem inquam & pœnitentem, summas Deo immortalesq; gratias & habere, & agere debere.

Tam innocens, quam pœnitens Deo agat gratias.

Sic

Sic August.lib.50.hom. homil.23.docet, dum ait: *hic multa commisit, & multorum debitor est factus, ille Deo gubernante pauca commisit. Cui deputat ille quod dimisit, huic & iste deputat, quod non commisit. Agnosce gratiam eius, cui debes, & quod non admisisti. Mihi debet iste quod factum est, & dimissum vidisti; mihi debes & tu quod non admisisti. nullum est enim peccatum quod fecit homo, quod non possit facere alter homo, si desit rector à quo factus est homo.* Et lib.2. Confess.c.7. *gratia,* inquit, *tua depute, & misericordia tua, quod peccata mea, tanquam glaciem soluisti: gratia tua deputo, & quacunque non feci mala, & omnia mihi dimissa esse fateor, & qua mea sponte feci mala, & qua te duce non feci.*

2. Cæterùm licèt hæc verè dicta sint ab Augustino, & piè si donum ipsum per se, absoluteque spectemus, præstantius certè donum, & longè expetibilius Innocentia, quàm pœnitẽtia peccatorumque remissio. qua ratione maiores gratias, & cumulatiorem amorem Deo debet innocens. quare August.2. Confess.cap. 7.ait: *qui vocatus à te, sequutus est vocem tuam, & vetauit ea, qua recordantem, & me de meipso fatentem legit, non me derideat ab eo medico agrum sanari, à quo sibi prastitum est, vt non agrotaret, vel potius, vt minus agrotaret. Et ideò te tantundem, imò verò amplius diligat, quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.* In eandem sententiam lege Simonem Cass.lib. 9.cap.30.

3. *Pœnitentia quomodo maius donũ innocentia.* At si eos qui einsmodi beneficia accipiunt spectes, pœnitentia homini improbo, qui illa indignus est, cùm æterna supplicia mereatur, Dei munere concessa maius, & hoc respectu excellentius donum est, quàm innocentia: quo modo mille aureorum donum in inimicum superat trium etiam millium aureorum munus in amicum collatum. atq; ita maiores gratias, maioremque amorem debet pœnitens Deo, quàm innocens.

4. Quod verò innocens is sit absolutè melior, & magis Deo dilectus cæteris saltem paribus, qui diu perdurauit in gratia; non efficit, vt plus Deo debeat. nam vt concedamus (quod verum est) Deum absolutè quidem plus diligere innocentem eum, qui in gratia plus perdurauit, & ipsum maius bonum à Deo accepisse absolutè, quòd non negat Diuus Thomas loc. cit. & prima part.quæst.20. articul.4. ad quartum fatetur. Obligatio tamen gratitudinis non oritur ex maiori dilectione, aut affectu Dei absolutè, sed ex maiori dilectione, & affectu, vt est magis gratuita donatio, maiusque donum per respectum ad eum, qui recipit spectata eius conditione. Quo pacto maius donum, & magis gratuita donatio fit pœnitenti ob indignitatis conditionem: sicut contra Lucæ 21.ob conditionem etiam personæ donantis, dicitur absolutè à Christo vidua illa, quæ tantum duo æra minuta contulit, plus omnibus dedisse.

5. Quare rectè animaduertit Caietan.2.2.loc. cit. aliunde formaliter loquendo intelligi rationem boni, & aliundè rationem doni, ac proindè donum quidem innocentiæ, quatenus bonum est, maius quiddam, quàm donum pœnitentis est (quod intellige cum Valen. etiam respectu personæ cui datur, vel quæ illud recipit) quia est bonum secundum præstantiam suam totam absolutè, minus vero quiddam est, quatenus donum est: quam rem benè explicat Valen. quia donum non vtcumque solum significat rei præstantiam, sed vt receptam, & datam huic in tali, vel tali dispositione: quod dum consideratur in persona pœnitente, aliquid plus cernitur & æstimatur propter modum, quod datur magis indigno; qui modus significatur, siue connotatur nomine doni. Quia ergo obligatio gratitudinis oritur ex doni ratione, vt donum formaliter est, & maius donum formaliter est gratia pœnitentis, quàm innocentis; ideò pœnitens magis tenetur ad gratitudinem, tametsi materialiter donum innocentis vt quoddam bonum est, sit maius. Et simili modo potest intelligi illud Lucæ decimoquinto, *maius gaudium erat in calo,* &cæt. vide Diuum Thom. prima part. quæstione vigesima, artic. quarto, ad quartum. Sic igitur intelligendus idem Diuus Thom. tum in prima parte, tum in secunda secundæ loc. cit. non sicut exponit eum Caietan.2.2. loc. cir. in fine solutionis 6.dubij, quem etiam refutat Valen. loc. citato.

DIGRESSIO PRIMA MORALIS

De more accumbendi antiquo, caputque vngendi conuiuis.

DE antiquo more recumbendi & vngendi, multa habet Pradus in Ezechiel. tomo 1. in cap.23.ver. 41. ex quo hæc delibauimus. & primum de recubitu à verbo; natah, quod est extendere, reclinare, vel inclinare nascitur nomen *mittah,* reclinatoriũ, stratus, lectus, super quo homo reclinat, incumbit & sese extendit. 1.

Sunt autem duo lectorum genera, alij cubiculares, alij triclinares, seu discubitorij; vnde triclinium, sicut cænaculum ipsum Hebræis dicitur *beshmitthot,* id est, domus lectorum. Latinis *lecti* dicti sunt, teste Varrone lib.4. à legendis herbis, & stramentis ex quibus herent; & *tori,* à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, vt vult Isidor. libro secundo, Etymologiarum. Posteà ex lignis, deindè ex materia arte fabrefacta compositi sunt; primùm ab Archia artifice, vnde & Archaicos dictos volút iuniores quidam, quamuis alij quasi antiquos, hoc est, rudes, inelegantes sic appellatos malint, & punicanos, hoc est paruos, humiles. 2. *Duo lectorũ genera.*

Deindè, vt docet Plin lib.33.cap.11. Luxuria auro, argento, ebore, & testudinum indicarum putaminibus in laminas sectis, exornauit. Neque minor luxus in lectorum apparatu, quàm in materia, vel artificio fuit: cùm olim cespitibus, seu herbis pelles hædinæ vix adderentur: hinc Ouid. *qui poterat pelles addere, diues erat.* Iudith duodecimo, sic 3. *Luxus lectorum.*

habet editio Septuaginta, *& accessit ancilla eius, & strauit ei ante Olofernem humi pelles, quas acceperat à Bagao ad quotidianum vsum suum, vt manducaret accumbens super eas, & ingressa recubuit Iudith.* Videntur autem huiusmodi pelles, in quibus recubuit Iudith molles fuisse. Deindè verò crescente luxu stragula conchiliata, aut purpurea Babylonica lectis insternebatur. Hinc Virgil. 1. AEneid. *conueniunt, strataque super discumbitur ostro.*

4. Illud hic notandum est, morem quidem fuisse olim ad mensam accumbendi conuiuis, sed non omnibus, neque semper, neque vbique gentium. Antiquior mos fuit sedendi, quã discumbendi. sic Genes. 43. 33. inuenies, cùm fratres Iosephi sedisse ad mensam dicantur. Hinc Virg. 7. AEneid.

Hæ sacris sedes epulis: hic ariete caso
Perpetuis soliti Patres considere mensis.

Perpetua mensa qua. vbi Seruius; *perpetuis*, inquit, *hoc est, longis, ad ordinem exaquatis sedentium. maiores enim nostri sedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus: vt Varro docet in libris de gente populi Romani.* Ouid. item id ipsum docet Fastor. 5. *Ante focos olim scamnis considere longis Mos erat, & mensa credere adesse Deos.* Sedentes itaq; epulabantur veteres, vtpotè frugaliores, & temperantiores.

5. *Discubitus mollior accubitu.* Posteà cùm mollitie, & luxu inuectus discubitus: quem habitum corporis compotationibus aptiorem existimarunt, quàm sessionem. Hinc Plutarch. Sympos. septuagesimoprimo, Problem. vndecimo. *ficut lectus*, inquit, *commodior est bibentibus, quàm cathedra, propterea quod ille corpus continet, omnique motione vacuum præstat: ita maximè conuenit animum, in quiete conseruare.* Accubitus mentio fit, primo Reg. 16. 11. Canticor. 1. 12. &cæt. Fuisse verò apud Hebræos vsitatas accubationes, docet ibidem Pradus. Obseruatumq; esse ait in Talmudico tractatu, dicto *Suca*; veterum conuiuia fieri solita cum decubitu, decumbentibus scilicet conuiuis in lectis super latus sinistrum.

6. Atque hunc morem, vtpotè receptissimum apud gentiles suos, obseruauit Christus cùm inuitatus à Phariseo discubuit: & in cœna, vbi Ioannes dilectus supra pectus magistri inter cænandum recubuit, vt qui in sinu eius discumbebat ad mensam, quem habitum corporis, atque situm conuiuarum ipse discubitus faciebat; nam necesse erat in singulis lectis anteriorem in prioris sinum recumbere; cùm omnes pectora molliter erecta ad mensam haberent conuersa, reliquum autem corpus & pedes extensos retro. Vide item Iustum Lipsium libro tertio, antiquit, lectio.

7. Ex his facilè est intelligere, & quomodo Ioannes supra pectus Magistri recubuerit, & Magdalena stans retrò pedes Domini lacrymis rigauerit. Quod duabus appositis imaginibus cernere poteris, apud eundem Pradum loc. cit. sic & illud Lucæ sexto, versic. vigesimotertio, explicari potest, cùm diues dicitur vidisse à longè Lazarum in sinu Abraham, nimirum in cælesti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, discumbere; nam de epulis sermo videbitur esse si illa consideres: *mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam.* viderat enim calices Chrystallinos aqua plenos in Abrahæ mensa.

Porrò Græcos & Romanos, non illos vetustissimos, sed qui post monarchiam vixerunt, ad mensas & epulas suas accubuisse docet Petrus Ciaconius Toletanus: Erant autem mensarum tabulæ apud veteres ex cedro aliquando, vel ex alia quapiam preciosa materia factæ, varijs sæpè Emblematis, vel imaginibus exornatæ, mappis etiam villosis sternebantur, vel mantilibus, diuersisque epularum generibus instructas apponebant discumbentibus. lege Plin. libro decimotertio, cap. decimotertio, à duobus enim portabantur seruis, & conuiuis accumbentibus apponebantur; mutabanturque toties, quoties noua addebantur obsonia, ex Plutarch. in vita Pelop. & Athen. libro nono, hinc arbitror primas, secundas, & deinceps mensas dici. De coronis quibus conuiuæ coronari solebant, lege eundem Pradum loc. cit. versic. quadragesimo secundo. 8. *Mensarum tabula quales.*

Illud postremò addendum; solemne fuisse viris posterioribus sęculis ad mensam discumbere, pueris autem atque fœminis sedere, ex Ar. etiam 7. de Rep. & Valer. Maxi. lib. 2. c. 1. & hunc morem, vt decorum apud Hebræos obseruatum significat, Ezech. cap. 23. 41. *sedisti in lecto pulcherrimo*, &c. 9.

Iam de vnguentis inter cænandum, & conuiuandum agamus ex eodem Auto. Iliacis temporibus, ac Homericis auctore Plin. lib. 13. cap. 1. nondum erat vnguentorum vsus, sicut nec thuris in sacrificiis: sed post expugnata Darij castra, in cuius apparatu Serinium vnguentorum inuenit Alex. ad Græcos primum deuenit, indè ad Romanos. horum fit mentio in Amos 6. 6. bibentes vinum in Phialis, & optimo vnguento delibuti. Hebr. capite vnguentorum, qua hebraica voce quidã præcipuum aroma, id est, balsamum significatum volunt, quod Plin. auctore cæteris odoribus præfertur, vnique Iudææ concessum est; nam AEgyptium minoris animo laudis fuit. 10. *Vnguentorũ vsus in conuiuiis quando cœptus.*

Ad hunc morem allusit Sapiens, Ecclesiast. 9. 8. *omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat:* Ironicè tamen loquitur. cùm enim duo essent signa maximè lętitiæ cõuiualis vestes candidę atq; oleũ, ideò cùm egisset de conuiuijs ver. præcedenti: *vade ergo & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* Subdit: *omni tempore sint*, &c. q. d. cura cuticulam: voluptati & lætitiæ te trade, balneis indulge. Nouatianorum Episc. Sisinnius, in suarum deliciarum excusationem, hunc locũ citabat perperam ex Socrate lib. 6. c. 22. solebant autem vti vestibus albis & vnguentis etiam in balneis, quibus amicti & delibuti inde egredientes mensis accumbebant, quare illæ vestes cænatoriæ dicebantur. 11. *Sisinnij Nouatiani Episcopi luxus.*

Huius moris meminit & Christus Matt. 6. 17. *Tu autem cùm ieiunas, vnge caput*, &c. vt in hunc 12.

hunc locum notauimus superius ca.5. in Scholijs num.39.

Et huc spectat hulus sanctæ peccatricis præclarum lacinus, CHRISTI non quidem nunc caput (hoc verosimilius, neque enim audebat caput attingere) verùm pedes vngentis: alibi & caput & pedes, cùm tamen nun esset in more positum nisi caput vngere, ex Athenæo lib.13. & lib. 15. & Plin. lib. 13. cap.3. lege quæ scribimus lib. 6. cap.7. fin.& Prad. loco citaro in fine vers. 41.

Sed sancto scilicet officio mulieris, pietati, deuotioni ac pœnitentiæ, ardentique in ipsum amori indulgebat Christus, non delicatas vnctiones curabat.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De D. Mariæ Magdalenæ pœnitentia: *Rogabat quidam Pharisæus*, &c.

1. *Peccatoris compunctio Deo grata.*

NIHIL Christi palato dulciùs, nihil cariùs accidere potest peccatoris corde cōpunctionis, & charitatis igne decocto; quod ita esse huius peccatricis historia clarissimè docet. longè enim iucundiùs conuiuiū exhibuit Magdalena Christo, quàm Pharisæus, dum stans retrò lachrymis cœpit rigare pedes eius, capillis capitis sui tergere, exosculari, vngere vnguento. Cōfirmat id sic eleganter Chrysologus, Sermone 93. *Pharisæi domum Christus intrauit, non accepturus Iudaicos cibos, sed diuinam misericordiam largiturus: neque accubuit pocula saporata melle, floribus odorata sumpturus, sed pœnitentis lachrymas ex ipsis oculorum fontibus potaturus. Deus delinquentium gemitus esurit, sitit lachrymas peccatorum.* ita præclarè Chrysolog. Quod esse verissimum, sic Dauid cælesti lumine illustratus sua auctoritate firmauit; *cor contritum, & humiliatum Deus non despicies*: & vt nulla esset amplius dubitandi occasio, ipsemet Deus cor nostrum à nobis efflagitat: *Præbe fili mi cor tuum mihi*, Prouerb. 23. 26.

2. *Magdalena epulæ Christo gratiores quàm Pharisæi.*

Perpendamus igitur quale fuerit hoc conuiuij genus, & quàm suauissimū epulum, quod obtulisse Mariam docet hîc Lucas, qui veluti penicillo quodam singulas huius meretricis actiones, tanquàm suauissimas epulas, depinxit. De Magdalena scribit D. Marcus, Christum septem dæmonia eiecisse: at nunc D. Lucas eleganter describit, loco septem dæmoniorum, honestis septem comitibus puellis comitatam pulsis dæmonijs ad Christum venisse, quarum erat forma eximia, & vestium ornatus incredibilis; nec tamen vana erat ista pulchritudo, sed quæ honestatem, maturitatem, & verecundiam redoleret, satisque idonea, quæ Christi oculos & oblectaret simul, & permoueret; quemuis totus iste splendor, & apparatus non aliundè, quàm ab eodem Christo in Magdalenam profectus esset.

Septem Magdalenæ pœnitentes comites.

Prima igitur comes diligentia fuit; altera verecundia; humilitas tertia; quarta contritio; quinta liberalitas; sexta caritas; postrema taciturna patientia. à prima igitur ordiamur, quam Lucas nobis illis verbis expressit; *Et ecce mulier quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit quod accubuisset in domo Pharisæi*; nimirum, primum salutis initium, agnitio morbi est, & medici, quem agnoueris, ingens desiderium. Magdalena igitur, vt cognouit reserauit oculos, se ipsam inspexit, & innumeras sui animi sordes intuita, cœpit copiosissimè lacrymas fundere. neque tamen prius ipsa se ipsam aspexit, & despexit, quàm respiceretur à Christo. nam vt Ambros. ait Tomo in Lucam: *bonæ lacrymæ quæ lauant culpam, denique quos IESVS respicit, plorant delictum: negauit primò Petrus & non fleuit, quia non respexerat. negauit secundò. non fleuit, quia adhuc non respexerat Dominus. negauit & tertiò. respexit IESVS, & ille amarissimè fleuit. respice Domine Iesu, vt sciamus nostrum deflere peccatum, lauare delictum*; sic piè Ambros.

3. *Peccatorum quorundam obstinatio.*

Quibus fit magnam esse sæpè quorundam hominum socordiam, & ingrati animi notam, dum benignissimè, à summo Deo illos respiciente, attracti, obfirmato animo venire recusant, & tantùm diuinæ beneuolentię signum negligentes, se se mundanis gaudijs potius addicunt. Equidem similes istos opinor esse Ægyptijs illis, quorum erant tam densæ, & palpabiles tenebræ, vt nemo eorum posset se loco mouere; imò verò tanta erat aeris crassities, & intemperies, vt ne vllum quidem lumen excitari posset; ita facinorosi quidam homines, quia obstinato corde eisdem semper culpis inhærent, & prauis vitiorum vestigijs semper insistunt immobiles; nullam adhibent diligentiam, vt crassissimas, densissimasque tenebras mentis, hoc est, inueteratam iamdiu in peccatis obstinationem, quæ palpabiles tenebras inducit, procul à se expellant. vndè fit vt diuini luminis radium non admittant, & crassa quadam obstinatione inuitanti Deo resistant. sic fit vt quasi eodem semper loco immobiles consistant, nullos diuinæ lucis radios admittentes, nihil à prauis antè actæ vitæ moribus recedentes; nihil denique salutis admittentes.

Ita delirant miseri, & vanis, ludicrisque rebus tenentur, cùm cælesti radio locum dare, & remedia spiritualia quærere deberent. hos mihi ad viuum depinxisse videtur, Isaias cap. 5. 12. *cithara*, inquit, *& lyra & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum eius consideratis. propterea captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles eius interierunt fame, & multitudo eius siti exaruit. propterea dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino.* Videsne quo tandem ducat obliuio Dei, & considerationis inopia? non ita hæc peccatrix se gessit, sed admisso cęlestis luminis radio cognouit maculas suas, & lacrymis illas eluere per diligentiam, & sublimem pœnitentiam conata est. 4.

Duæ porrò aliæ comites secunda, & tertia, quæ Magdalenam ad Christum adduxêre, humilitas & verecunda fuêre, indiuiduæ vbique sorores. nam post fidem & cognitionem bonitatis Domini sequitur, vt nos ipsos, & peccata nostra agnoscamus. Hinc Dionys. epist. 9. 5.

ad Titum ait; *primum donum quod ex aspectu diuini luminis homini datur, sui ipsius esse cognitionem*, vt constat exemplo prodigi filij, de quo Luc. decimoquinto narrat, quod in se reuersus dixerit: *quanti mercenarij in domo Patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo*; hinc humilitas, hinc verecundia nascitur, dum videt anima iam Christi lumine illustrata quantis sit sordibus immunda. Ita Magdalena stabat *retrò secus pedes Domini*, non ausa oculos in altum tollere præ pudore, & humilitate, vt olim publicanus Lucæ decimo octauo, nec ausa est in Christi faciem intendere: quem toties nouerat suis offendisse peccatis. sanè de his qui frontem perfricuerũt, ait Dominus per Ierem. *frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.*

6. *Verecundia Magdal.* Quamuis etiam & alia ratione retrò staret. significabat enim in posterum, nõ dæmonem, vel carnẽ, vel mundũ, verùm pastorem Christum sequi se constanter decreuisse; nec præire velle, hoc est, nolle amplius suo sensu duci, velle potius pendere totam à Christi gratia, & sapientia. Stabat item à tergo, vt in humeros quodam modo IESV imponeret, & peccatorum suorum onus transferret, vt sic audiret; *transtulit Dominus peccatum tuum*, nimirum, pater in humeros filij, qui venit vt languores nostros ipse ferret, dolores nostros ipse portaret Isai. 53. 4. *stabat retrò secus pedes* IESV, cum ob humilitatem, tum ne tanquam inimica foret aliquando scabellum pedum eius. Stabat retrò, quia nouerat ouem se aliquando fuisse errantem, iam verò à Christo pastore quæsitam, & tandem magnis eius laboribus, & sudoribus inuentam; itaque eum quasi pastorem suum agnoscens, iuxtà pedes eius stabat. *stabat retrò secus pedes*, quia sat tenebat se diu per fallaces, & deuias vitiorum semitas ambulasse, & egere iam vt Christi pedibus inhæreret ad rectum virtutum iter aggrediendum & peragendum; sunt enim animæ pedes affectus ipsi nostri, qui in peccatore obliqui sunt, curui atque adeò inflexi, nec rectè incedere hominem sinunt, sed in morem colubri obliquè.

Amor. Hinc est intelligere cur tantoperè semper amauerit Christi pedes Magdalena, vt cum daretur, statim ad illius pedes accideret, etenim inde suis ipsa pedibus rectitudinem accessisse nouerat. sic cùm in domo esset non huius, verùm alterius Pharisæi ad pedes iacuit Domini sui; & vnxit eos, & extersit capillis suis Ioan. 12. 3. sic Luc. 10. 39. cùm in Castellum à Martha exceptus venisset Christus, ad eius pedes residens Maria, audiebat verbum Dei, sic Ioan. 11. 32. cùm audisset de aduentu Iesu Bethaniam, relictis omnibus venit ad eum, & cecidit ad pedes eius. sic in horto cùm illam Magister eius Christus vocasset nomine, *Maria*, summo gaudio affecta corruit statim, & eius voluit apprehendere & exosculari pedes. cùm verò Christus victor iam cælos penetrasset, & ad dexteram Patris sederet; Dei beneficio concessum est illi, vt ab Angelis in aëra ferretur vt vel sic ad pedes Domini sui proprius accederet, illosque in singulos adoraret, & exoscularetur dies.

7. Quemadmodum verò ceruus telis petitus, & saucius ad fontes aquę properat rapido cursu, ardua omnia præteruolans, per rupes & inuia, viam sibi faciens; ita hæc mulier ceu cerua quædam compunctionis, & amoris telo saucia, nihil sibi obsistere posse putauit, quominus per difficilia omnia & aspera, cursum ad Christi pedes, qua posset summa celeritate, dirigeret: sic enim illa secum dicebat: *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus*, Psalm. 41. audi quid de eius ardenti ad Christum conuolandi studio eloquenter scribat Chrysolog. serm. nonagesimo tertio, *Pharisæus*, ait, *ad manducandum vocat Christum, quid ibi quærit mulier non vocata? claustra domus non prorumpit extraneus, conuiuij secretum non præsumit non inuitatus intrare, cibos paratos relaxandis mentibus post labores perturbare non audet arbiter luxuriosus; & quid est quod hæc mulier ignota, immò malè nota, onusta luctibus, plena lacrymis, clamosa planctu, nescio ianitore, nullo conscio, ipso ignorante pastore, domus aditus percurrit omnes, transit totas ministeriorũ cateruas, ipsum conuiuij peruolat ad secretum, & facit domum conuiuij domum lamentationis, & planctus?* sic Chryso. cuius admirationi sic respondere poterimus; nimirum vrgebat illam vna salutis cura, vrgebat ardens amor, quo Christi pedibus sese vincire, & illos amplecti, & exosculari vehementer optabat; ob id nihil illam humanus pudor, nihil existimationis iactura remorabantur, quare simulatque optatis Christi vestigijs potita est, dici non potest quot lacrymas ex oculis, quot gemitus, quot suspiria, è sitibũdo pectore emiserit, sic dicens: *inueni quem desiderauit anima mea, tenui eum, nec dimittam*; sciebat enim sanctissima fœmina, non posse se melius, quàm Christi vestigijs sua praua vestigia corrigere: sciebat hos pedes esse qui salutis nostræ viam conficere debebant; nec ignorabat eos esse, qui quærendis perditis ouibus per montes, per deserta, per aspera, & spinosa loca, defatigati, fessique essent; videbat hos esse pedes illos, quorum terra vniuersa scabellum est; exosculare Maria pedes istos sanctissimos, quos pro te clauis aliquando cruci suffixos tuis oculis ipsa videbis: exosculare pedes ex quibus plurimus olim sanguis abluendis scelerum nostrorum maculis in vndæ modum effundendus erit: amplectere, & fixis osculis arctius tene pedes istos, qui stabunt aliquando in monte Oliuarum ad iudicandum orbem terrarum, Zachar. decimoquarto, versi. quarto, hinc enim salutem petere, hinc expectare, non aliundè necesse est, hæc est via qua opportunè, vt Paulus ait ad Hebræos 5. ad thronum gratiæ accedamus, vt misericordiam inueniamus.

De hac muliere discant ceteræ, & in primis Virgines cum humilitate verecundiam coniungere; stent retrò ad pedes Christi, sint verecundæ; decet enim maximè mulierem verecundia. Hinc est quòd Cantic. 7. 7. Sponsus Sponsam suam comparauit palmæ: *Statura*, inquit, *tua assimilata est palmæ*. qua similitudine significare voluisse videtur sponsus, 8. *Verecundia mulierum laudabilis.*

sus, quanam ratione conseruanda esset mulierum castitas; est enim in palma obseruare fructum eius in sublimi, atque excelso loco natura esse collocatum, vt nequeat manu attingi; neque facilè harpagone, vel vncino apprehendi queat. inest & aliud palmæ, quod eius rami si per aera spargantur, virides sunt, at simul vniti, vincti & cõnexi albicant. Horum primum indicat debere mulieres remotas esse à virum conuictu, vel aspectu; ita vt non modo non attingi posint manu, sed si fieri posit, ne oculorum quidem attactu, hoc est, intuitu. Alterum verò docet minimè vagas, & quietis impatientes esse illas debere, sed decere eas, vt domi sedeant, Deo vacent, Denique secum habitent. Sic enim intra se collectæ castitatis candore vibrabunt. at mulier vaga, & quietis impatiens, inhonesta, & viridis, id est, quæ meretricio ornata habitu huc illuc vagatur, contrarijs omninò notis depingitur Prouerbiorum 7.10. *occurrit illi* (iuueni) *mulier ornatu meretricio, præparata ad capiendas animas: Garrula, & vaga quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians.*

9. Illud enim non paruum verecundiæ mulierum signum est, verbosam non esse, sicut .n. inhonestæ, ac perfrictæ frõtis à Salomone loco citato tribuitur, quod garrula sit, ita casta ac verecunda mulier verborum habet admodum parum: Ecce tibi nunc ista peccatrix occurrit Domino, quem ardenti amoris studio quæsierat; & cùm verbum nullum proferat lacrymarum plurimum effundit; sed nõ ex hoc facto tantum hanc silentij laudem sibi vendicat, vbique parcus, vbiq; breuis eius est sermo, Cùm Lazarũ excitari peteret, & Christo item occurreret, *Domine*, inquit, *si fuisses hic, non esset mortuus frater meus*. Vide quàm paucis verbis tam magnam, & quàm prolixam peritionem concluserit. Et cùm ad pedes Christi sederet, & Martha sollicita esset circa frequens ministerium, nihil lego locutam fuisse, immò nec sororis accusationi respondisse quidquã, tantum totã Christi ore, eiusq; verbi dependisse viden. post verò Christi resurrectionem, quàm illa paucis, Angelis respondit? quin etiam Christo, quem hortulanum esse putabat per pauca dixit; flendi vero tantus ardor, tanta lacrymarũ vis, tanta effusio, vt proindè admiratinni Angelis, magistro cara fuerit. magnum sanè muliebris sexus ornamentum silentiũ est, & verecundię indiuulsus comes. Potẽs etiã, & præclara est hæc orandi ars, fletibus loqui, nõ verbis, & ad quiduis impetrandum satis per se Idonea.

Sequitur iam quarta comes, contritio, quæ
16. illis verbis satis exprimitur: *lacrymis cœpit rigare pedes eius*; cùm enim se mulier hæc ob carnis peccata vndique sordidatam animaduerteret, manantibus ex oculis lacrymis sordes abluere contendit, nihil enim est, quod ita inquinat hominem, sicut luxuria, quæ non modo animum ipsum deturpat, sed sordidissimã etiam carnem & inquinatissimam reddit; neque his finibus contenta, famam etiam obscurat & maculat, & vlterius progressa alios inficit; serpit enim. vt cancer, & quod maximè mirere, etiam ipsam pulcritudinem ita fœdat,

A ac si cœno quodam oblita sit; hinc Prouerbiorum vndecimo, vigesimosecundo dicitur: *circulus aureus in naribus suis mulier pulcra, & fatua.* Qua comparatione non video, quid aptius potuerit dici; nam quemadmodum si quis porco aureum anulum naribus innectit, illicò cæno, ac luto conspurcatum videat necessè est; sic mulier luxuriæ addicta, totam illam auream pulcritudinem, & præfulgidam egregiæ formæ speciem à Deo donatam, vitæ impuritate contaminat; quarè tanquam quid admirandum de Magdalena canit Ecclesia: *in Thesauro reposita Regis est drachma perdita: Gemmaq; luce inclyta, de luto lucis est reddita*, quando nimirum de illa libidinosè & intemperanter viuendi licentia, qua animam, corpus, famam, pulcritudinem, denique omnia fœ- B dauerat, ad saniorem mentem redijt. Hinc ergò factũ est, vt tam copiosum lacrymarum imbrem effuderit.

Lubricus sanè locus est iste, & res plena periculi, carnis videlicet nostræ in omne hominum genus petulantia, & continua etiam in Dei seruos concertatio & pugna, à qua tanquam à domestico & callido hoste magna sæpè imminet boni iactura, & innumera, eaque grauia consecuntur mala, nisi diligenter caueat homo, & in omnem partem mentis oculos intendat. Actorum decimoquinto, in primo illo Ierosolymitano cõcilio, communi Apostolorum consensu decretum est, scribendum esse ad eos, qui ex gentibus conuersi erant ad Deum, vt abstinerent se à contaminationibus simulacrorum, & fornicatione, & suffoca- C tis, & sanguine: quare literas ad illos Iudæ, & Silæ dederunt sic scribentes: *visum est Spiritus sancto, & nobis nihil vltra imponere vobis oneris quàm hæc necessaria: vt abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.* mirantur nonnulli, cur quasi aliud non esset peccatum à quo cauere deberent gentes, quę recens nomina dederant Christo solius ferè fornicationis meminerint Apostoli, & idololatriæ. An non erat fugienda illis Superbia Ambitio, Ira, & cæteræ hominum pestes? cur ergò non semel, vt patet Act. 15.20.29 tantoperè caueri fornicationem præcipiunt? at id non sine magno Dei consilio factum est. nouerant Sancti illi Apostoli, quantam vim haberet fornicatio ad infame Idololatriæ vitium incurrendum; quantam vim ad auocandam ho- D minis mentem à semel Christi suscepta fide & religione. non igitur mirari debemus, quod homines Deo pleni, confirmare ac constabilire in fide, & vera religione volẽtes eos, qui ad veri Dei cultũ de idolorũ superstitione cõuersi erãt, & simulacris, toties de cauenda fornicatione, meminerint, ipsamque ferè solam cum idulolatria fugiendam præceperint.

11. *Carnis petulantia.*

Hoc autem verissimum esse apertissimo testimonio scripturæ Num. 25.1.2.3. habetur, vbi sic legimus: *morabatur eo tempore Israel in Settim, & fornicatus est populus cũ filiabus Moab, quæ vocauerũt eos ad sacrificia sua. at illi comederũt eos & adorauerunt Deos earum. initiatusq; est Israel Beelphegor*, propter quod peccatum vltore Deo occisa sunt vigintiquatuor millia hominum; quos .n. armis viri Moabitę vincere non potuerant, or-

12. *Pulchrarum mulierum vis ad superandos viros.*

 natarum

natarum mulierũ pulcritudo, & venustas prostrauit, & ad simulacrorũ cultum repentè pertraxit. Itaq; quos gladius non potuit, occidit libido. Hoc autem consilio & arte Balaam confectũ esse D. Petrus epist. 2. c. 2. 15. & Io. Apoc. 2. 14. significare videntur. testis verò est minimè obscurus inter alios Theodoretus q. 45. in Numeros: vbi testatur persuasisse Balaam Madianitis, vt non viri, sed mulieres cum Hebręis decertarent, quæ corporis venustate & verborum illecebris essent præditæ, vt illarum pulcritudine capti, illorũ idolis inseruirent, quod si fecissent, sicut verè fecerunt, Hebræi, non ignorabat Balaã Deo posteà vindice fore delendos, tantas habet vires libido ad demergendos homines in profundum peccatorum pelagus. nullum est enim vitium, quod non attentare audeat, qui laxatis habenis, carnis est addictus illecebris.

13. *Contra eas remedium.* Contra quam nullum arbitror efficacius remedium, quã si omnis illi obstruatur aditus, omnis præcidatur occasio oculorum, aurium, verborum, omnisq; præsertim cum mulierib⁹ familiaritas, qua de re lege c. 5. Prou. & intelliges quanto in periculo versetur, qui vel paruæ, minimæque carnis voluptatis prudens periculo se exponit: trahit enim sæpè vel leuis, & incautus aspectus, vel sermones parum casti, vel consuetudo cum parum honestis hominibus hominem ad luxuriam, & de luxuria ad mortem, quod eleganter & sapienter expresit Sapiens Prouerb. 7. 21. sic. n. de meretrice scribit: *irretinit eum multis sermonibus, & blanditijs labiorum protraxit illum. statim eam sequitur quasi bos ductus ad victimam.*

14. *Peccatores pisci cuidam similes.* Quã rem mihi videor illustrare posse aptè satis exemplo naturali quidem, sed ad rem hãc valdè accommodato: piscem quendam narrant à piscatoribus, dum in mari versatur, perdifficile capi. Cæterum beneficio cuiusdam paruuli pisciculi, quem sturiolum vocant, trahitur sensim, ac blandè de mari ad Istrum fluuium, vbi maris amaritudine relicta, & fluuij dulcore delinitus, dum ibi moras nectit, facilè à piscatoribus decipitur, & interficitur. huic ergò pisci similes sunt, qui modicam quãdam initio voluptatem quasi pisciculum sequuntur, eaq; paulatim corrupti ac deliniti, relicto tandem pœnitentiæ amarore, ad malè dulces libidinis aquas transeunt; vndè fit, vt dæmonũ piscatu, & astu capti, infelicem tandem animam exhalent, & pro leui, & modica voluptate in sempiternos incidant cruciatus. tantum hac in parte affert detrimenti principijs non obstitisse: sic miseri sicut boues, vt Salomon ait, dicuntur ad victimã. His cõstat quanto Dei beneficio, quantoue miraculo Magdalena ex his emerserit luxuriæ aquis, quibus erat altius immersa: nam quanto quis difficilius ex aliquo emergit peccati genere quãto est acrius & potentius illud vitiũ quod relinquit, tanto admirabilior est conuersio pęnitẽtis; tantoq; se potentiorem ostendit diuina virtus, & potestas, tanto etiam est maior bonitas, & eius erga peccatores amor. & quidẽ hoc peculiare fuit, & quasi proprium huius peccatricis pœnitentiæ, vt non omnibus modò ornata fuerit notis diligentiæ, verecundię, humilitatis, contritionis, caritatis & patientię, sed vt maxima fuerit. Quod vel ipsæ lacrymæ vbertim sparsæ, & tot veræ caritatis signa non obscurè indicant. Sed de caritate paulò pòst, nunc persequamur reliqua de contritione.

15. Vsurpare meritò Magdalena poterat illud Dauidis Psa. 76. 6. præ magnitudine contritionis suæ: *scopebam spiritum meum*; quod aliqui sic legunt; ventilabam spiritum meum, Psalteriũ Ro. sic legit, vt etiã notat Titelm. in hunc Psal. sumpta metaphora ab agricolis, qui vt triticũ mundum ac purum congregent in hortea, terunt prius manipulos spicarum, vt grana à paleis separentur; deindè vbi pulsibus vngularũ, tribularumque purgata sunt, ea post trituram sursum eiaculantur, vt ventorũ flatu tanto melius à paleis repurgentur, & alio grana suo pondere, alio paleæ ventorum vi ferantur; demum sic excreta & benè purgata in horrea recondũt. Sic, inquit Propheta, cum animo suo, & eius viribus fecisse se; contriuisse videlicet spiritum, & facultates suas, & quudam modo io minutissimas partes confregisse, hoc enim ipsum *contritionis* vocabulum indicat; deindè etiam Spiritus S. flamini expositã à paleis excreuisse, ac depurgasse omninò. significant enim paleæ opera, quæ ad inferni ignem pertinent, vt comburantur; Igitur quod Dauid dixit de se, hoc idem fecisse Magdalenam, lacrymæ & cætera pœnitentiæ signa, clarissimo indicio sunt. Etenim quasi soluitur homo per lacrymas in minutissimas, subtilissimasque partes. hinc rectè contritio pugioni comparatur, quo sauciatur cor, confoditur, & comminuitur, vndè posteà ab oculis lacrymæ egrediuntur, tanquam sanguis ex cõminuti cordis vulneribus erumpẽs. Cùm ergò Lucas ait, de peccatrice; quod *lacrymis cœpit rigare pedes Christi*, hoc significat; vulneratum ac confossum, distractumque in multiplices partes fuisse huius mulieris cor doloris cultro; Cuius rei non obscurum argumentum erant lacrymæ illæ, quæ ex eius oculis cnpiosè manabant. Deinde verò vt sic contritum cor, & humiliatum tanquam granum secerneretur à paleis peccatorum, coram Christo stitisse se, & omia sua ad pedes eius abiecisse, vt ventilabro, quod in Christi manu est cor illius purgaretur, & quasi quædã spiritualis animæ area (nã & grano simile est cor ratione cogitationum suarum, & areæ in se illas amplectenti) emundaretur: quod & factum est. sunt enim ei peccata omnia ita remissa, vt rectè de eius lacrymis & contritione dicere possimus, quod D. Leo dixit ser. 9. de passione Petrum alloquens, parũ sic immutatis verbis: *felices lacrymæ*, sancta mulier, *quæ ad diluendas culpas multorum criminum, virtutem sacri habuere baptismi: felices lacrymæ quæ misericordiæ linteo à Deo extersæ sunt; felices quæ plenissimam peccatorum indulgentiam sunt consecutæ; felices, inquam, lacrymæ quibus rigati pedes Christi vitæ fructum attulerunt, felices lacrymæ quibus audire meruit, remittuntur tibi peccata tua, quibus verbis ipso Christi ore prolatis auditui eius dedit idem Dominus gaudium & lætitiam. quo factum est, vt exultarint ossa eius ad Christi pedes humiliata.*

Cætera in sequentem reijcimus
digressionem, ne longiores hic simus.

DIGRESSIO III.
MORALIS

In qua duæ postremæ Magdalenæ comites explicantur: nimirum liberalitas, & ardens in Christum Amor.

1. TANTA fuit huius mulieris pœnitentia, tã ardens Deo in posterum placendi studium, tam inflammatum odium pristinæ vitæ, vt omnia nihil morata, liberaliter reliquerit, & cum peccatis cuncta quoque eorum instrumenta à se procul abiecerit, vel CHRISTO ipsi consecrauerit, qua sanè re indicasse videtur se reb. omnibus, quæ sibi olim carissimæ erant, Christum, eiusque intensum amorem anteposuisse; etenim sua omnia, & quod omnium maximum & caput est, famam, existimationemque suam denique sese liberaliter propter Deum abiecit, atque contempsit, omne decus, omnem gloriam, omnem dignitatem ad illius pedes deposuit, neque quidquã curauit, quod superbi Pharisæi ludibrio exponenda foret.

2. Et vide si non semper omnia Christo prætulit. cùm enim referente Ioanne capite vndecimo, silentia à Martha sorore de aduentu Domini & magistri sui certior facta esset, nulla habita ratione eorum qui frequentes aderant vt eam consolarentur, & ne salutatis quidem illis, audito magistri aduentu confestim ad CHRISTI pedes conuolauit, quos non hominibus modo omnibus, sed cœlestium etiam mentium choris semper anteposuit. C

3. Hinc enim factum est, vt cùm extinctum Dominum monumẽto assidens lugeret, & tota in Christum intenta esset, Angelos amicè salutantes vix aduertisse videatur.

Verùm tantum Iesum suspirans, Iesum inculcans nihil dicere aliud, nihil cogitare poterat. ac ne commemorato quidem Iesu nomine, sic interrogabat: *Si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum*, & ego eum tollam. neque enim putabat alium intelligi posse de quo loqueretur, nisi suum Iesum, quem omnibus anteferebat.

4. Euenit Magdalenæ id quod accidere solet in ea domo, quæ serpente igne absumitur. Solẽt enim per fenestras, ac tecta proijcere antequam ignis eò pertingat, vestes, vasa aurea & argentea, pretiosa peristromata; & vniuersa denique quæcunque possunt, antequam ab igne corripiantur, remouent. ita factum cum Magdalena videtur; excitatus est in ea, & vehementer incensus cœlestis ille ignis & diuinus, de quo Ieremias Trenorum primo, decimotertio: *de excelso misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me*. Cùm ergò arderet vniuersa domus. minimè mirum videri debet, quod in medium proijci videamus vestes preciosas, margaritas, monilia, vnguenta, opera Corinthiaca affabrè facta, denique quidquid in domo erat supellectilis magni precij, quod vel oculos in admirationem rapere, vel animum pulchritudine illectum recreare posset. D

5. Quod multò antè prædixisse videtur Isa. c. trigesimo, vigesimo, illis verbis: *& erunt oculi* A *tui videntes præceptorem tuum: & aures tuæ audient verbum post tergum monentis: hæc est via, ambulate in ea: & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. & contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ, egredere dices ei.* En viderunt oculi huius Sanctæ mulieris præceptorem ac magistrũ suũ Iesum; audierunt aures vocem eius, mox ignis succensus est in ea, proijcit preciosas vestes, vnguẽta, laminas auri, & argenti, & nullæ erãt huiusmodi res, quas prius diligeret, quantumuis pretiosæ, quantumuis caræ, quibus non dixerit Magdalena; egredimini à me, pessum ite. sic cuncta pro Christo reliquit, vel propter illum obijciens ea, & à se procul depellens, vel certè pedibus Christi subijciens.

B Nam in more positum est, & per hoc vastissimum vniuersi theatrum receptissimum, vt victi supplices ad Victorum pedes sese prosternant, & arma quibus contra illos militauerant; eisdem offerant, seque hac ratione victos fateantur. quia ergo vnguentis, capillis, oris pulcritudine, osculis meruerat mundo & carni, ac toto etiam corpore seruierat, hæc omnia, se seque totam victori Christo in signum tantæ victoriæ, offert, vt ita se eius imperio, ac potestati subiectam esse testetur. 6.

Et quo declaret nunquam se velle amplius ab eius potestate recedere, capillis tanquam funibus quodam modo illigat se, atque innectit pedibus Christi. solent milites ad expugnandam sublimem aliquam arcem, cùm aliunde non patet aditus ad eam, hac vti arte: nam si quispiam fortassis tunc è superiori loco scalas demittat, quas rupi alicui, vel petræ alliger, per eas ascendunt, qui inter milites animosiores, ac viribus valentiores sunt, & tandem arcem fortiter capiunt. Sanè altissima est cœli arx, infimo verò, ac humili loco Magdalena iacebat: quare capillis suis scalas præualidè rupi, hoc est, Christo Domino alligat, & innectit, & hoc modo tandem cœli arcem inuadit, & per vim animosa capit. miranda certè mulier, quæ, vt Gregorius loquitur, *quot in se habuit oblectamenta, tot de se inuenit holocausta, conuertit ad virtutum numerum, numerum criminum, vt totũ Deo seruiret in pœnitentia, quidquid ex se Deum contempserat in culpa.* 7.

D Restat vt de eius amore dicamus, quæ eius præcipua comes, & indiuidua semper fuit, quæ ita illam deduxit ad Christum, eique commendauit, ac tam intimè coniunxit, vt nunquam sine illo esse in posterum potuerit, nec mirum videri debet, quod Christus feminam amori hominum diu, ac vehementer addictam, ad ardentissimum Dei amorem traduxerit, effeceritque, vt quæ turpiter amando insigniter peccauerat, diuino mox amore inflammata altissimum perfectæ sanctitatis fastigium, culmenque teneret. Solet enim Deus ipsas etiam nostras propensiones natura insitas Diuinis institutis suæque vocationi accommodare, & attemperare. neque enim naturæ gratia contraria est, nec eam euertit, cum vtraque ab eodem DEO 8. *Amor ardẽs Magd. in Christum.*

auctore

auctore, sit; quin etiam gratia naturam vt exornat, ita & perficit; sic Paulum, qui ingenio, ac doctrina accuratius excultus erat; ad munus Euangelicæ prædicationis, nobiliore sapientiæ munere donatum, euexit; & Moyses, qui omni doctrina ac scientia AEgyptiorũ imbutus erat, factus est populo Dei diuinarum legũ quasi interpres & legislator; & Hebræorum reipublicæ datus Princeps, & Dux: *Paulus Apostolus*, inquit Gregorius, l.5. in cap.13. 1. Re. *Ideò fortasse per doctrinam alijs Apostolis excellit, quia futurus in cœlestibus, terrena prius studiosius didicit. Itē Moyses, vt capere vel exprimere diuina posset, in omni Aegyptiorum scientia rudem animum informauit.* Sic ille. cùm Petrum & Andream piscatores ad se traxit Christus, non nomen, non piscandi artem neglexit, sed eos mutato genere pisciũ meliori piscatui præfecit; sicut olim Dauid de ouium pastore, pastorem hominum fecit; sic enim ipse de se Dauid ait Psal.77. *de post fœtantes accepit eum pascere Iacob populum suum.*

9. Ex qua Dei consuetudine illud ad nostros mores conuertere possumus; debere eos qui alijs præsunt, ne cuiquam vim afferant, naturæ propensionem, & aptitudinem inspicere, & optimis consilijs iuuare, atq; ita talibus applicare institutis, talibusque negotijs præficere, ad quæ magis propensi esse videtur. qua in re grauiter peccant, qui filias contra naturæ ductum & earum ingenium religionis statum apprehendere cogunt. Itemque illi, qui publicis muneribus, & officijs eos applicant, qui minimè apti, & idonei sunt, vel quod inexperti, & rudes, vel quod ingenio peruersi, vel auari, vel nimium iracundi, seu natura biliosi, vel similibus denique vitijs dediti sint. quod significatũ fuisse arbitror Deut.22.5. lege Dei: *non induetur mulier veste virili, nec vir vtetur veste feminea*, sensu enim mystico saltem & occultiore ad hanc rem, de qua agimus, aptissimè accommodatur.

10. Nec parua, aut vulgaris fuit hæc Magdalenę caritas, sed maxima, fortissima, & mirabiliter constans; de eius enim magnitudine canit Ecclesia; prima meretur gaudia, quæ plus ardebat cæteris. nam huic, ante omnes Apostolos & præ cæteris sanctis mulieribus, primò magister eius Christus (vnicam semper excipio Virginem matrem) vbi à mortuis surrexit, sese videndum obtulit, hanc ante omnes dulcissimè salutauit proprio compellans nomine, *Maria*; quo tempore quis explicet quantum illi gaudij fuerit, quid senserit cognito quem sic amabat, Iesu? An non illam dixisse, tunc putamus, *anima mea liquefacta est, vt sponsus loquutus est*? cumque illa cohibere se non posset, quo minus in amplexus & oscula sacrorum pedum rueret, constituta est à C h r i s t o Apostolorum etiam ipsorum Apostola, & hoc muneris illi mandatum: *vade ad fratres meos, & dic eis, ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum; Deum meum, & Deum vestrum.* quo illa munere egregiè functa est, vt in sempiternam eius laudem Marc. 16. testatur: *Venit Maria Magdalena annuntians discipulis, quia vidi Dominum, & hæc dixit mihi.*

11. Sed nihil est magis apertum, nihil æquè efficax ad ostendendam vim caritatis eius, quàm Christi testimonium, quod hic habes versiculo nono, cùm conuersus ad mulierem dixit Simoni; *vides hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti*, & cùm multa prædicasset de officijs eius caritatis, sic sermonem conclusit: *remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*; & alibi etiam Luc.10. *Maria*, ait, *optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.*

12. Porrò huius ardentissimæ caritatis nobilissimum præmium fuit, altissimus quidam dulcissimæ contemplationis fructus, propter quem maximè dicere poterat, sub vmbra illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo, cuius suauitate attracta post Christi ad Patrem ascensum, in remotissimam, atque editissimam rupem Massiliensis regionis concessit, vbi totos triginta annos Angelicam potiùs, quàm humanam vitam degit, in cœlos septies quotidiè sublata, & dulcissimo Iesu amore suspensa; quod ei priuilegium propter amoris magnitudinem speciatim concessum fuisse non dubito.

13. Sed quid ego de fortitudine huius amoris dicam? etenim cùm Cant.8.6. dicatur: *fortis est vt mors dilectio*, eam sententiam in sanctam hanc mulierem, ita quadrare video, vt eius propria esse quodam modo videatur. Etenim duo sunt quæ morti imprimis insunt, ob quæ *fortis* appellari videtur: quæ eadem præstat amor si fortis est. vnum quod cadentem sepelit hominem, ac terræ mandat. alterum quod qui vitæ huius amore vacuus est, & alienus, mortem verò diligit potiùs, quàm horret, nihil pericula timet, sed vitam cuicunque discrimini exponit intrepidè.

14. Hæc duo effecit ardens Magdalenæ amor; is enim illam peccato mortuam, & amore sanciam sepeliuit, dum post Christi ad Patrem accessum, intra paruam speluncam, quasi intra sepulturam totos triginta annos inclusit. Deindè ita illam fortem, ita constantem effecit amoris magnitudo, vt mortem non timeret; nam si mortem timuisset, quomodo summo mane ad Christi sepulchrum accedens armatos ibi milites non timeret? quomodo ad crucem Christi non muliebri, sed plusquam virili animo staret intra hostium, & militum arma, inter lanceas, & gladios? hæc cùm Apostoli relicto Christo omnes fugissent, non fugit; hæc iuxta crucem cum Virgine & Euangelista Ioanne animosa permansit.

15. Quod si certissimum est veræ caritatis signum patientia & constantia in arduis & aduersis rebus; quis erit ita mentis inops, qui non videat magnam hinc laudem Magdalenæ caritati deberi? quas enim persecutiones non est illa passa? Pharisæus obmurmurat, queritur Martha, discipuli fremunt, nec tamen propterea à dulcissimo magistro suo recedit Magdalena; nihil his commouetur, non contra superbi Simonis fastum, & supercilium inuehitur, non retardatur querimonia sororis, nihil propter Apostolorum, id est, Iudæ iram, & sermones de obsequio Christi remittit; etenim caritas patiens est, *fortis est, vt mors dilectio.*

16. *Magdalenā Christus defendit.* Et quia nihil ipsa pro se respondit, caritas enim non irritatur, voluit Christus eius susci-

pere

pere patrocinium, ita Pharisæum superbum A atque alto supercilio peccatricem auersantem confutauit, signis clarissimis ostendens longè eam peccatricem illi esse præferendam, quam tantoperè despiciebat. Ita Marthæ querelas repressit, simul indicans non desidiosam, & torpentem esse sororem, sed meliora sequutam, & quæ sibi magis gratiora essent. Ita frementi Iudæ, ac grauatè præ auaritia ferenti vnguenti pretiosissimi iacturam, respondit, non hoc esse illi vitio vertendum, immò tanta dignum laude, vt toto orbe prædicandum aliquando foret. quarè non se tantum defensorem, ac patronum huius mulieris declarauit CHRISTVS, qui etiam eiusdem locupletissimum laudatorem exhibuit. constat igitur fortem constantem, ac patientem B fuisse tantæ mulieris caritatem.

17. Quid igitur miramur quod Christus Dominus tam immensam caritatem, qua huius peccatricis pectus flagrabat, perpendens continere se non potuerit, quin conuersus ad mulierem præsente Simone dixerit, *vides hanc mulierem?* & cætera quæ sequuntur in eius laudem; & tandem subiecerit, remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Quod autem Simoni dictum est, nobis etiam dici existimemus. *vides hanc mulierem?* ô peccator quicumque ille es? cernisne lacrymas vbertim ex oculis manantes? sparsos capillos, quibus illa sacratissimos CHRISTI pedes tergit? intueris amoris oscula eisdem sanctissimis impressa pedibus, & pretiosum illud vnguentum CHRISTI Domini obse- C quio exhibitum? hæc si tu penitius, attentiusque perspexeris, vix fieri poterit, vt quamuis durissimum pectus non emollias. Equidem arbitror non sine singulari Dei beneficio factum esse, vt hęc peccatrix nobis in exemplum daretur; quo videlicet eius sequentes vestigia promptè, ac libenter ad pœnitentiam confugeremus.

CAPVT XII.

DÆMONIACVM CAECVM ET MVTVM

MIRANTIBVS MVLTIS SAnat, & murmurantes Phatisæos, & signum de cœlo petentes arguit, & qui Filij Dei sunt, mater, & fratres ostendit. D

A. 12. 22. B. 3. 20. C. 11. 14. Et 8. 20.

1. B. *ET veniunt ad domum, & conuenit iterum turba, ita vt non possent neque panem manducare.*
2. *Et cùm audissent sui, exierunt tenere* A *eum: dicebant enim quoniam in furorem versus est.*
3. A. *Tunc oblatus est ei Dæmonium habens cæcus, & mutus.* C. *Et erat eyciens Dæmonium.* A. *& curauit eum, ita vt loqueretur, & videret.* — C. Et illud erat mutum.
4. *Et stupebant omnes turbæ, & dicebant: numquid hic est Filius Dauid? Pharisæi autem audientes dixerunt: hic non eycit Dæmones, nisi in Beelzebub, Principe Dæmoniorum.*
5. B. *Et Scribæ, qui ab Ierosolymis descenderant, dicebant: quoniam Beel-* B *zebub habet, & quia in Principe Dæmoniorum eycit Dæmonia.* — C Et admiratæ sunt turbæ quidā autem ex eis dixerunt: in Beelzebub, principe &c. A. Iesus autem sciens cogitationes eorum &c.
6. C. *Et alij tentantes signum de cœlo quærebant ab eo.*
7. *Ipse autem vt vidit cogitationes eorum,* B. *conuocatis eis, in parabolis dicebat illis.*
8. C. *Omne regnum in se ipsum diuisum delabitur; & domus supra domum cadet:* A. *Et si Satanas Satanam eycit, aduersus se diuisus est.*
9. C. *Si autem in seipsum diuisus est; quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eycere Dæ-* C *monia.*
10. *Si autem ego in Beelzebub eijcio Dæmonia, filij vestri in quo eyciunt? Ideò ipsi iudices vestri erunt.*
11. *Porrò si in digito Dei (&)* A. *in spiritu Dei* C. *eycio Dæmonia,* A. *igitur* C. *profectò peruenit in vos regnum Dei.*
12. A. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem? & tunc domum illius diripiet.*
13. C. *Cùm fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea, quæ* D *possidet.* — A B Domū vocant.
14. *Si autem fortior eo superueniens, vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet.*
15. *Qui non est mecum contra me est: & qui non colligit mecum dispergit.*
16. A. *Ideò dico vobis: omne peccatum & blasphemia remittetur hominibus; spiritus autem blasphemia non remittetur.*
17. *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum S. non remittetur ei, neque in hoc sæ-*

A *culo, neque in futuro.* B. *(hoc est) non non habebit remissionẽ in æternum, sed reus erit æterni delicti.*

18. *Quoniam dicebant spiritum immundum habet.*

19. A. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, & eius fructum malum: siquidem ex fructu arbor agnoscitur.*

20. *Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cùm sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur.*

21. *Bonus homo de bono thesauro profert bona, & malus homo de malo thesauro profert mala.*

B

22. *Dico autem vobis: quoniam omne verbum otiosum, quod loquuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicij.*

23. *Ex verbis enim tuis iudicaberis, & ex verbis tuis condemnaberis.*

C *Turbis autem concurrentibus*

24. *Tunc responderunt ei quidam de Scribis, & Pharisæis dicentes: Magister volumus à te signum videre.*

C. *Turbis autem concurrentibus cœpit dicere: generatio hæc, generatio nequam est, signum quærit, &c.*

25. *Qui respondens ait illis: Generatio mala, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ.*

C

26. C. *Nam sicut fuit Ionas signũ Niniuitis; ita erit & Filius hominis generationi isti.*

27. A. *Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus; sic erit Filius in corde terræ tribus diebus, & tribus noctibus.*

28. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam: quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ; & ecce plus quàm Ionas hic.*

29. *Regina Austri surget in iudicio cum generatione ista, & condemnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plus quàm Salomon hic.*

D

30. C. *Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio: sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant.*

31. *Lucerna corporis tui est oculus tuus; si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum; si autem nequam fuerit etiam corpus tuum tenebrosum erit.*

32. *Vide ergò ne lumen quod in te est, tenebræ sint.*

33. *Si ergò corpus tuũ totũ lucidũ fuerit, & non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te.*

A

34. A. *Cùm autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca* C. *inaquosa, (&)* A. *arida, quærens requiem, & non inuenit.*

35. *Tunc dicit: reuertar in domum meam vnde exiui, & veniens, inuenit eam vacantem scopis mundatam & ornatam.*

36. *Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se: & intrantes habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. sic erit generationi huic pessimæ.*

B

37. C. *Factum est autem cùm hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ suxisti.*

38. *At ille dixit: quin imò beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud.*

39. A. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei,* C. *& non poterant adire eum præ turba.*

40. B. *Et foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum, & sedebat circa eum turba.*

C

41. A. *Dixit autem ei quidam: ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te, (&)* C. *volentes te videre.*

B. *Et dicunt ei.* C. *Et nũciatum est illi.*

42. *At ipse respondens dicenti sibi ait: quæ est mater mea, qui sunt fratres mei?*

43. B. *Et circumspiciens eos, qui circuitu eius sedebant;* A. *Et extendens manus in discipulos suos, dixit: ecce mater mea, & fratres mei.*

44. C. *Mater (enim) mea, & fratres mei, hi sunt, qui verbum audiunt, & faciunt. Quicunque enim fecerit voluntatẽ Patris mei, qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.*

D

SCHOLIA.

1. *De tempore huius miraculi.*

1. 8. ET *veniunt ad domum*] obseruandum circa ordinem ex Ianse. Buisonio, Barrad. & alijs non licere præcedentibus c. 10. & 11. huius libri dilucidationum subiungere, quæ vel apud Matth. c. 12. vel apud Lucam. c. 8. post superiora sequuntur. Nam apud Matth. quidem initio c. 12. scribitur reprehensio Pharisæorum ob discipulos in Sabbato vellentes spicas, & altera item reprehensio, quod in Sabbato Dominus curasset manum aridam. At hæc duo contigisse ante habitum sermonem illum qui dici solet in monte, satis ostendimus cap. 1. Theo. 1. huius libri. apud Luc. verò sequenti c. 8. sequitur circuitus Christi per ciuitates, & castella, & parabola seminantis. Verùm hanc parabolam ex Marc. & clarius ex Matth. videtur proposuisse Dominus. Post cura-

tum

tum Dæmoniacum cap. 12. Matt. & disputationem, quæ eius miraculi occasiooe habita est contra Pharisæos: quod & coofirm. nam post hæc omoia, quæ habentur in Marth. vsque ad fioem capitis 12. sequitur initio cap. 13. *in illa die exiens Iesus de domo sedebat secus mare*, & subnectitur seminaotis parabola, cum alijs parabolis, quo ordine etiam Marcus vsus est cap. 3. & 4. cùm enim cap. 3. electos à Christo Apostolos narrasset, & versiculo 20. dixisset Christum domum ingressum iterum esse, annectit hist. dæmooiaci eandem cum illa Matt. c. 12. & disputatinoẽ artiogit cum Phariſęis ea de causa: & posteà cap. 4. significat egressum domo ad mare docuisse, & scribit parabolas, ex quo saris liquet oportere inserere hoc loco totam illam narrationem Matth. quæ est à v. 22. c. 12. vbi incipit agere de miraculo curati dæmoniaci vsq; ad finem c. 13. vbi narrantur parabolæ à Domino egresso domo iam ad mare, vt tunc deinceps subiungatur missio duodecim Apostolorum, quam scribit Matt. c. 10. sed aduerte, quod cum Marco post descriptam capite tertio, electionem duodecim Apostolorum in monte factam, subdit; Christum subijsse iterum domum cum suis, & coouicisse Pharisæos calumoiantes ipsum, quasi pelleret Dæmones virtute Beelzebub, non est ita accipieo. lum hoc, quasi statim ab electione fit iogressus domum. nam post ea, quæ narraotor libro quarto dilucidati. Euangelicarum à versiculo septimo, capitis octaui vsque ad hoc caput duodecimum, quæ Marcus prætermisit, id factum est. Illud ergò, & apud Marc. quo l hoc capite vides versiculo primo positum, significat illo tempore quidem, non tamen statim domum venisse: hoc est, non denntat id, quod proximè coosequutum est, sed quod post electionem accidit. Sicut etiam τό, *tunc*, quo vtitur Matth. c. 12. v. 22. & pooitur hic v. 3. oon significat, quod omninò proximè consequutum est ea, quæ ipse c. 12. ante v. 22. narrauerat. Sed quod accidit post ingressum io domum, quem expresſè pooit Marc. c. 3. v. 20. & significat Marth. cùm ait cap. 13. v. 1. exijsse Iesum domo, & sedisse secus mare. Quare eundem narrationis ordinem cum Matthæo Marcus sequitur, quousque eo perueniat, vt dicat c. 6 post ingressum in Nazareth, & cùm iam circuisset castella, Dominũ misisse Apostolos binos, & binos quã missionẽ noo seruato ordine ponit Matthæus capite decimo. Interponit tamen Marcus non seruato & ipse ordine inter parabolas & historiam Nazareth, curationem Dæmoniaci io regiooe Gerasænorum, & mulieris Hæmorrhoyssæ, & resuscitationem filiæ archisynagogi, quæ omnia ante sermonem in monte, & ante electionem duodecim Apostolorum cootigisse priùs à nobis ostensum est. ex Marco ergò, qui rectum videtur tenuisse in hac parte ordinem, constat missiooem Apostolorum esse subiungendam parabolis, ac ingressui io Nazareth. & alioquin etiam aliuode certum est totam illam narrationem Matthæi à medio capitis duodecimi, vsque ad fioem decimitertij, in quo continentur parabolæ, præponendam esse missioni Apostolorum. Nam post reditum Apostolorum statim ea contigisse quæ Matthæus narrat capite decimoquarto clarissimum est ex Marco, & Luca, vt oon possit capot decimumquartum Matthæi sic coniungi cum capite decimotertio, vt nihil in medio sit inserendum ex alibi narratis à Matthęo, insereoda enim est missio ab ipso capite decimo relata.

Hoc autem miraculum curationis Dæmoniaci, & disputatio hinc nata, scripta sunt à Luca capite vndecimo, etiam post missionem septuaginta discipulorum, sed sic vt nullum significet ordinem, vel tempus. dicit enim *& erat eijciens Dæmonium, & illud erat mutum.* ooo dicit autem, *& post hæc erat eijciens* &c. quarè Lucæ narratio oihil obstat huic nostro contextui, ac sententiæ.

Et verò etiam putaodum non est, aliud esse miraculum de quo Lucas, & de quo Marth. quamuis aliud sit omninò illud, de Matth. c. 9.

Ad domum] hæc videtur fuisse domus Petri, & quidem Capernai, quo solebat Christus se recipere, ac secedere Marc. 1. 29. & 2. 1. in eadem enim videtur vrbe adhuc, Marc. Dominum constituere, dum hæc oarrat, de qua fuerat capite præcedenti, hoc est, capite secundo, versiculo primo loquutus, cùm ingressum eam fuisse scripserit, egressum ex ea nondum scripserit. Quod si verum est, falsum erit, quod dicit Euthym. Marth. 13. vel iuxta ipsius capitum diuisionem Matth. 23. sub finem, aliam fidelis alicuius domum fuisse hanc, de qua hic Marcus, & Matth. c. 13. v. 1. 3.

Et conuenit iterùm turba] Beda Marc. 3. *O quam fœlix*, inquir, *occupatio Saluatoris, quam beata frequentia turba confluentis cui tantum studium ad audiendum verbum Dei, tantum fuit cura ad obtinendam salutem, vt auctori salutis cum eis, qui secum erant, ne vescendi quidem hora à solatio vitæ miseris impendende, libera maneret.* Vtinam, Domine Iesu, & in nostri æui temporibus tantum gratiæ tuis fidelibus largiaris, quod doctores suos assiduitate discendi, oon solum ab appetitu carnalium voluptatum, verùm etiam non nunquam ab ipsa quoque panis quotidiani perceptione præpediant. 4.

Neque panem manducare] Apud Hebr. *panis* pro omni cibo ponitur. Hæc verba referenda esse ad Christũ tãtum & ad Apostolos verba græca indicant, ὥστε μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μήτε ἄρτον φαγεῖν vbi relatiuum αὐτοὺς, videtur respicere eos, de quibus ipse Marc. dixerat eodem capite tertio, versiculo vigesimo, *& conueniunt domum*, qui fuerunt Christus & Apostoli, nam de turba postea dicitur: *& conuenit statim turba.* *Panis pro omni cibo.*

2. *Sui*] Græcè οἱ παρ' αὐτοῦ, qui ab ipso erant. græcismus est, quasi dicat, qui ad eum pertinebant. Videntur autem hi fuisse cognati, de quibus dicitur, quod ad fores domus starent, vt habet Marc. vers. 31. c. 3. & Marth. 12. cap. 46. & hoc c. habes ver. 31. & 36. 5.

At inquies etiam Beatissima Angelorum Regina ibi erar, & fratres. Respondeo posse esse syllepsim vsitatam in Scriptura, quia quod voos è multis fecit, dicuntur fecisse multi Matthæi 16. 8. & 27. 44. itaque satis est, si vel vnus cognatus Christi dixerit eum in furorem esse versum. Syriacum Euangelium habet, *patrueles eius*, id est cogoati, vel coosanguinei. *Syllepsis.*

Tenere eum] sunt qui affirment legem fuisse apud Romanos, vt si quis in insaniam incideret, vinciretur à cognatis: ac videri posse simile quid fuisse apud Iudæos. Itaque exiere cogoati tenere eum, id est, vt viocerent, & domi in custodia tenerent, quem iosanire dicebant; sed cur priùs non feceruot? quia non ita fortè tunc cognitus erat, nec tantum in eum odium Iudęorum aduerterant; nec tanto feruore videraot, vel audierant in salutem proximorum incubuisse illum, sicut nunc, & propterea iam euidentius, vel præsentius periculum aduertebaot. Sic Iansenius, ac Maldon. probabile id quidem, sed non necessarium. 6. *Lex de furiosis vinciendis.*

Probabilior mihi vedetur Barradij responsio libri octaui, capite decimoquinto. credit ille Euangelistam Marcum huius rei causam attigisse cùm dixit: *& conuenit multitudo, ita vt non possent neque panem manducare.* Fuit igitur causa ardor Christi in docenda turba, & cibus neglectos, non lex aliqua, Tanto enim animi studio & ardore do- 7.

A cendæ turbæ, & curandis ægris se impendebat, vt sibi videretur oblitus. Quoniã verò dicitur exisse cognatos tenere eum, interpretatur Barrad. *tenere*, id est, compescere à labore, ne diem totum ieiunus trãsigeret laborãdo, vel vt ego arbitror tenere eum apud Marcum, est comprehendere eum, sicut distinguit idem Marcus capite sexto, decimo septimo tenere, à vincire, ait enim ibi: *Herodes misit, ac tenuit Ioannem*, (id est, comprehendit) *& vinxit eum in carcere*. dicebantque illum in furorē esse versum, quod sui ipsius & discipulorũ curam negligere videretur, & tanto animi ardore doceret pop. & sanaret ægros.

Dicebant enim] Non animo tantum, sed quod probabilius est etiam verbis, vt rationem ijs qui præsentes aderant, redderent, quamobrem Christum tenere vellent.

8. *Quoniam in furorem versus est*] Cùm per syllepsim hæc intelligenda dixerimus, nihil absurdi B sequitur, si dicamus id significare hæc verba, quod præseferunt, quare nec rectè vertunt, qui interpretantur, ἐξέστη, vel ἐξίστατο, excessit, abijt, euasit, vt sit sensus, quod concionetur Christus, quod Dæmones eijciat, & cætera se inuitis facere, ac se inscijs domo exijsse. Sunt qui vertunt *mente alienatus est*, vt Gagnæus, quod mitius quid significat, quam in furorem esse versum: tantum enim innuit, mentis motionem quandam, & abalienationem. Alij non ad cognatos Christi, sed ad turbam referunt, quasi ipsa diceret, non cognati, quod in furorem versus esset. Sed certè id, quod dicitur de istis, quod exierunt tenere eum, præsertim si *tenere* vincire est, innuit verè furorem Christo attribuere voluisse, propter quem vinciendus esset, vel certè cohibendus. At inquies, verè ne iudicarunt Christi cognati eum furere, an verò per simulationem id dixerunt, vt eum de manibus inimicorum eriperent, ne quid sinistri pateretur ab inuidis, & calumniantibus. Inprimis cùm Euangelista dicat: *dicebant* & non *putabant*, non est absurdum dicere simulationem fuisse, quomodo minus peccassent, quàm si credidissent.

Cognati Christi verène an simulatè eum furere dixerint.

9. Cæterùm probabilius est id verè putasse. Sic enim Hieronymus, Beda, Theophylactus, Euthym. & passim accipiunt hoc dictũ. Quod si simulabant nec credebãt ipsũ verè insanire, idcircò tenere, id est, vincire, vel certè comprehendere eum volebant, ne malum aliquod, vel sibi, vel Christo crearetur à Pharisæis, vel à turba. Quod si credebant verè insanire, vt est verosimilius, aut lege, aut potiùs consuetudine vinciendus, claudendusue erat, vt vel ita illi consuleretur. Sed quid in Christo viderant, quamobrem illum in furorem versum sibi persuaderent? attigi hoc superius numero septimo ex Mar. quia videbãt eum quasi sui oblitũ diu cibo D abstinere, & relictis omnibus ad prædicandũ exisse, & magno animi feruore in proximorum, tam animi, quàm corporis salutem incumbentem.

10. Pineda capite vndecimo Iob. versiculo secundo, numero tertio, hunc locum sic interpretatur: *aliquando*, inquit, *sancti pleni ardente, & concitato spiritu, ardenter, & concitatè de diuinis loquuntur, varijs etiam linguis: quem loquendi ardorem animalis homo, qui non percipit, quæ sunt spiritus Dei, non spiritui qui loquitur, sed ebrietati, stultitiæ, garrulitati tribuit*: sic Marci tertio, vigesimo primo, *cùm audissent sui Christum Iesum loquentem, exierunt tenere eum dicebant enim quoniam in furorem versus est: & Ioannis decimo, decimonono dissensio facta est inter Iudæos propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis Dæmonium habet, quid eum audistis? alij dicebant, hæc verba non sunt Dæmonium habentis*. Paulo Actor. vigesimosexto, vigesimoquarto, *disputante de diuinis, Festus magna voce quasi mirabundus dixit, insanis Paule, multæ te litteræ ad insaniam conuertunt: inuitus & nolens magnam sapientiæ vim fatetur inesse Paulo, quod verò ipse non intelligit, furori, & insaniæ tribuit: sicut illi, qui Apostolos diuino spiritu plenos audiebant* Actor. secundo, decimotertio, *musto madere putabant: Sic Sophar sapientissimũ Iob multiloquij accusat*, Iob. vndecimo, secundo. Sic Pineda. quibus videtur significare, idcircò furore agi Christum existimasse suos, quod audierant illum ardenter, ac magna contentione de rebus diuinis per longum tempus agere, quæ quidem ratio alijs etiam coniuncta de cibi neglectu, & studio ardenti quærendæ proximorum salutis, non modo non displicet, sed satis etiam probatur, & congruit cum nostra numero 7. posita.

Mundanorũ iudicium de spiritualibus hominibus.

3. A. *Tunc oblatus est*] Non videtur illud, *tunc*, apud Matthæum, certum & designatum tempus significare, vt etiã opinatur Euthymius. Ceterum ex Marci capite tertio, vigesimo, videtur id accidisse, cùm egressus Capernai è synagoga domum esset ingressus.

Cæcus & mutus] Chrysostomus etiam surdum fuisse intelligit homilia duodecima. Sic Theophylactus, Euthymius, Luc. 11. immò & Tertullianus lib. 4. con. Marcio. nam dictio, κωφὸς græcis, & surdum significat & mutum. Sed probabilius est hic pro muto accipi, nam subditur; *& cùm eiecisset Dæmonium loquutus est mutus*. Quibus etiam verbis significari quidam volunt, quod cæcitas, & sermonis impedimentum in hoc homine ex præsentia Dæmonis fuerit, qui illi, & oculorum vsum, & linguæ sustulit, ac proindè Dæmonium ipsum mutum vocatur ab affectu. Tria ergò simul in hoc homine, inquit Hieronym. & Beda patrata sunt miracula, possessus à Dæmone liberatur, cæcus videt, & mutus loquitur. 11.

C Sed ex his Hieronymi verbis colligunt aliqui, fuisse hunc hominem mutum, non ex præsentia Dæmonis, sed aliunde. quod si dicas, cùm Lucas vocet ipsum Dæmonium *mutum*, videri potiùs ex Dæmonis præsentia fuisse hunc hominem mutum. In promptu est solutio; non ab effectu dici mutum Dæmonium, cum alioqui homines potiùs loquaces esse velit: scit enim in multiloquio non deesse peccatum; sed quia cum ille homo esset mutus, non poterat Dæmon per illum loqui: quo modo rectè ac verè Hieronymus ait, in hoc homine tria miracula esse patrata, alioqui re vera neq; mutus, neque cæcus sanatus fuisset, sed Dæmone eiecto, sublatoque eo impedimento loquutus fuisset homo ille citra aliud miraculum, quæ quidem sententia mihi etiam probatur, præsertim si Hieronymi verba spectemus. 12.

Ob tria permittit Deus homines à Dæmone arripi ac vexari. Primò ad fidem confirmandam. 13. Cùm enim quædam referunt, quæ ab ipsis, quos inuadunt sciri nequeunt, scimus illa esse ab spiritu aliquo, ac proindè vera esse, quæ de spiritibus dicuntur. Item cùm in Iesu Christi nomine pellantur, huius sancti nominis stabilitur fides: sic Cyprianus aduersus Demetria. & Lacta. con. gen. Deindè, vt quibus ille modis vexet damnatos in inferno, cognoscamus, vbi nimirum in illos exercere poterit totum odium suum, totumque venenum expromere.

Causæ ob quas homines à dæmone obsidentur.

Postremò, vt ex ijs quæ in corporibus hominum facit, discamus ea intelligere, quæ in animis spiritualiter exercet. Nam si verum est hunc effectum esse cæcum, & mutum, vel etiam surdum à Dæmone, patet per hæc, quid ille in hominis anima spiritualiter operetur. breuiter omnem aufert rerum spiritualium sensum, omnemque motum ad cœlestia, & diuina retardat.

4. *Pharisæi*

4. *Pharisæi autem audientes dicebant*] Hanc blasphemiam Matthæus dicit Pharisæos protulisse. Marcus autem Scribas. Itaque vtrosque protulisse intelligas. Porrò Lucas generatim dicit, quosdam sic dixisse. Matthæus quoque occasionem explicat, cur sic dicerent, ait enim: audientes autem Pharisæi dixerunt, id est, cùm audissent turbas dicentes: *nunquid hic est Filius Dauid?* Pharisæi odio atque inuidia excæcati, vt ab hac persuasione turbas auerterent, dixerunt: *in Beelzebub eijcit Dæmonia*, quo dicto confirmant verū esse id quod dixit Dominus de illis Mat. 23. 13. *clauditis regnum cælorum ante homines vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.*

5, B. *Quoniam Beelzebub habet. & quia in Principe Dæmoniorum &c.*] Matthæus habet: *hic non eijcit Dæmonia, nisi in Beelzebub Principe Dæmoniorum*, est autem idem sensus Matth. cum verbis Lucæ *in Beelzebub Principe* &c. quod autem Marcus dicit, *Beelzebub habet*, idem est ac Beelzebub familiarem & amicum habet, & non cum eo pepigit, & hinc est, quod in eius virtute Dæmonia eijcit. Illud ergò *in Principe Dæmoniorum*. proindè est, ac vnus Dæmoniorum missus a Beelzebub, vel tanquā Diaboli minister, vel nixus eius ope miracula edit, tanquam illi familiaris & intimus. Quare id quod dicit Marcus *Beelzebub habet*, includitur in eo, quod alij etiam dicunt *in Principe Dæmoniorum* &c. Eandem calumniam obiecerūt Christo Mat. 9.

14. Sed cur Principi Dæmoniorum hoc potiùs adscripserunt? Respondeo quia cùm Christus multa Dæmonia eijceret: dicūt enim eijcit Dæmonia, idcircò omnium Principi id maluerunt tribuere. Præctereà, quia licet interdum ea pacto aliquo conueniant Dæmones, vt ad vnius imperium alius recedat, nihilominus etiam qui maioribus Dæmon viribus præditus est, inferiorem se alterum potest eijcere, proindè hoc modo putabat multa Christum Dæmonia virtute principia Dæmonum dispellere, quod alijs sit potentior ipse Princeps ac proindè Christus.

15. *Tres effectus huius miraculi.* Aduerte hic tres effectus, factum hoc miraculum, esse consequutos; admirantur turbæ; Scribæ, & Pharisæi blasphemant; & quidam etiam alij ex Pharisæis, & Scribis, vt ex Matthæo cap. 12. versic. 38. & hic 24. habetur, Christum tentant miraculum de cœlo petentes, sicut Elias fecit qui ignem de cœlo descendere iussit, & Iosue, qui Solem stare præcepit.

6. C. *Et alij tentantes*] Tentâsse hi dicuntur, quia non vt crederent, sed vt ruborem inijcerent potiùs hæc petebant; neque enim illum talia posse arbitrabantur. Vel certè tentasse dicuntur, quia experiri virtutem eius volebant per eiusmodi signa, priusquam crederent.

Obserua hanc eandem quæstionem etiam propositam fuisse Christo à Pharisæis, & Saduceis, vt docet Matth. c. 16.

16. Illud verò *de cælo*, vel significat de ipsis cœlestibus orbibus, quasi peterent signa circa Solem, lunam, stellas, vt Euthymius exponit. Vel per cœlum intelligi potest aer ex Hieronymo, & Beda: petebant, inquit Hieronymus, de cœlo signa, siue quia in morem Eliæ ignem de sublimi venire cupiebant, vel in similitudinem Samuelis, tempore æstiuo contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere & cætera. vtraque expositio est vera, nam vtrumque in script. significat cœlum. Pineda capite decimooctauo in Iob. versiculo 4. numero sexto, qui perturbatè, inquit, de rebus iudicant, perturbari etiam omnia cupiunt, & secum rerum ordinem inuerti, & commutari, vt illi qui dicebāt: *volumus à te signum videre*; signum, inquam, de cælo, ita enim perturbationibus animi agitabantur, vt vellent propter se non solùm terræ, sed etiam rerum cœlestium ordinem perturbari. Sic etiam Tyrannidem cum ingenti mentis perturbatione Seneca Trag. descripsit: quod fieri non potest, vult posse, qui nimium potest. At vanè ista petebant: calumniari enim ea poterant dicentes, etiam magos signa de cœlo dedisse.

Videtur tamen dum hæc refert Luc. anticipatione vsus. nam hæc petitio, videtur accidisse post multa dicta à Domino, quæ refert Matt. tunc enim inquit Euangelista, *responderunt ei quidam de scribis, & Pharisæis, dicentes: magister volumus* &c. vide inferius versum 24.

7. *Ipse autem vt vidit*] rectè, inquit Euangelista. visas fuisse cogitationes, quia forte non verbo, sed mente eam dixerant calumniam intra se: id quod de omnibus non credo, nam etiam Lu. dicit: *quidam dixerunt* &c. ergò dicendum quod quidam verbo, quidam verò mente calumniati fuerant, & vt inquit Hieronymus Matthæi duodecimo, Dominus non ad dicta, sed ad cogitata respondit, vt vel sic compellerentur credere potentiæ eius, qui cordis videbat occulta. Chrysostomus verò homilia 42. in Matthæum hoc ideò peregisse Christum censet, vt hoc signo mentitos eos esse aduersus ipsum confirmaret, quoniam non sit Dæmoniaci arcana hominum nosse. Itaque licèt quidam verbo calumniam protulerint, Dominus tamen voluit omnibus respondere, vt interim ostenderet se cordis arcana videre, etiam quantum ad eos qui sola mente calumniati fuerant. Vel dicere possumus cum Chrysost. hom. cit. hos calumniatores submissè protulisse calumniam, ita vt putarent Christum audire non posse, propterea Euangelistam dixisse: *ipse autem, vt vidit cogitationes eorum*, cum verborum species naturaliter ad aures peruenire non possent. Arcana, inquit Chrysostomus cordium ipsorum, quæque inter eos secretè agitabant, profert. Denique dicere possumus eos, qui verbo loquuti fuerant, non omnia quæ mente conceperant protulisse, & hæc etiam a Christo fuisse nota, & confutata, quod est argumentum Diuinæ virtutis &c. nam nec Dæmon id potest, qui cogitationes non penetrat. Sed cur inquies, non fuerunt ausi hæc palam dicere? timuerunt à Christo cùm dedecore reijcerentur conuicti: Timuere ne Christus eam occasionem arripiens edoceret turbas, quibus illi persuadere conati fuerant, in Principe eum Dæmoniorum expellere Dæmonia. Sic Chrysostom. Emmanuel. Matthæi duodecimo, in addit. exponit, *Iesus autem sciens cogitationes eorum*, vt habet Matthæus, scilicet, animum, quo dicerent, nempè calumniandi, & populum auertendi.

In parabolis] Parabolas vocat exempla & similitudines, quæ subsequuntur.

8. C. *Omne regnum in se ipsum* &c.] Est primum argumentum, quo probat Dominus se virtute Beelzebub Dæmonia non abigere. 18. *Argumentum primum Christi quo probat se eijcere dæmones virtute Beelzebub.* Nullum inquit imperium, nulla ciuitas, nulla familia secum inter se dissidens diu stare potest, sed regnum Satanæ stat adhuc, viresque suas seruat in mundo mundi Princeps: non igitur in se diuisum est regnum Satanæ: neque Satanas Satanam eijcit, neque ego in Principe Dæmoniorum Dæmonia eijcio. si enim alter alterum de possessione sua deijcit, & deturbat; pugnent inter se necessè est: atque ita cum discordia magna imperia dilabi soleant, collabetur statim eorum regnum. Summa autem eis cura est, vt in communem hominum perniciem stabiliant illud, & confirment: non igitur diuisi inter se sunt Dæmones, neque ego alterius opera Dæmonis, Dæmonem eijcio. Nota dici *regnum in se*, id est, aduersum se *diuisum* per dis-

cordiam mutuam. Domus item supra domum, id est,contra se ipsam diuisa cader. Marcus ait si domus super semetipsam dispertiatur,oon potest domus illa stare. Quæ verba indicant, Lucam, dum ait:*domus supra domum cadet*,non esse sic accipiendum,quasi de pluribus loquatur domibus,quarum vna sit contra alteram, sed de voa,eademq; domo loqui eootra se diuisa. Per bebraismum enim loco relatiui posuit idem aotecedens, *domm supra domum*.

19. Est porrò regnum satanæ potestas eius permissa à Deo in homines,qua nos tentat,ad peccatum impellit, sæpè vexat, &c. quæ potestas maximè perspicitur in illis quos sibi subdunt dæmones.

Sed age iam vires huius Christi argumentationis expēdamus. Dicat enim aliquis; nonne potest voū Dæmoniorum alterum abigere? quomodo ergò stat ratio Christi? Respondeo inprimis non nego posse per vnum Dæmonem potentiorem, debiliorem alterum expelli; sed hoc aio, id fieri non posse citra aliquam regni illorum diuisionem, & demolitionem, sicut potest vnum aliquod regnum interdum aliquo modo esse in se diuisum, sed id oō erit sine aliqua per id tempus destructione. Deindè, & melius assimo, non esse hic sermonem de vno, & altero Dæmone expulso, neque enim regnum hominum omninò dirueretur, si pauci illius homines essent in se diuisi; sed cum magna multitudo passim & diu ae sæpè aduersus alteram armatur, ita vt fiut factiones & veluti eapita diuersa inter se pugnantia. Iam verò Christus non vnum, aut alterum, sed innumeram multitudinem, legiooesue Dæmonum assiduè expellebat, & quidem (quod ad rem facit maaimè) repugnantium, ac reclamantium, vt passim apud Euangelistas legimus nec illos loco consistere permittebat; sed in eos pro occasione diu, multumque inuehebatur hominum salutis cupidus.

At hoc fieri non poterat etiam per eacodæmonum Principem sine diuisione atque adeò sine deiectione, ac ruina regni ipsorum. Præsertim quia si potestate nocendi hominibus priuarentur Dæmones, vt docet Abulensis Matthæi duodecimo, quæstione sexagesima eoncordiam, & obedientiam minimè tenerent, & sie rueret regnum eorum, quod totum in Deum, & homines armatur.

20. Quæ egregiè Athanasius obseruauit, libro de Christi Incarnatiooe,cùm ait: non igitur, vt magus ea pacto eapellebat Christus Dæmonia, sed vt Dominus vi quadam, & illato eis dolore, ae tormento.Id quod per se sátis patebat Iudæis: neque enim virtute Principis illorum poterat id ita fieri,vt adhibito tormento & vi, tam frequenter, tanta eontentione, tanta dæmonum repugnantia, tanto terrore, ne hominibus nocerent, innumera passim dæmonia pellerentur, Quibus constare potest obiectionis dissolutio.

21. Iterum vrgebis: simulare dæmones eogi se à Magis, vt eorporibus hominum egrediantur:alioquin sua id potius voluntate facere: nam quo faeilius decipiant homines vim, & auctoriratem Magorum admirantes,& ob id illis certam fidem adhibeant, fingunt se à Magis cogi, & eapelli.Non ergò ob id quod multi dæmooes repugnantes & reclamantes, & timorem, metumque ostentantes iussu Christi eijcerentur, quidquam elarè conficitur, quo colligamus Christum Dei virtute excludere dæmones, eò quòd Satanas Sataoam eapellere non possit, nisi destruatur eorum regnum, & vnio.

Respōdeo satis eonstare euicumque potuisse ex Christi sanctitate, cælestique dæmones eijciendi modo, idquepassim, & ex studio saluris hominum,quo eorum causa dæmones pellebat, & miracula edebat: non posse id per Dæmonum simulationem fieri.

Est tamen alter Pereitæ dicendi modus capite octauo Eaodi, disputatione quinta, vbi ait: *cum Dominm apud Mattbaum capite duodecimo, & Lucam vndecimo argumentatur se non eÿcere Dæmones potestate Principu Dæmonum, quod non poßit Satanas Satanam eÿcere; aliuqui regnum eius diuisum esset, nec diu stare posset. Hæc miquam Domini argumentatio intelligenda videtur* (sic eertè interpretatur eam Diuus Thomas tertia parte, quæstione quadragesimatertia, atticulo secundo, ad tertium) *de perfecta eiectione Dæmonu ex homine, id est, tam ex corpore, quam ex eius animo. Vel, de eiectione profecta ex odio Dæmonu, & desiderio euertendi imperium, quod habet in homines nam eÿcere Dæmonem ex humano corpore, quo facilius ea re deceptos animos hominum varÿs inficiat erroribus: non est eÿcere Dæmonem ex homine, sed magu intrudere in hominem.* Hæc Pereira. 22.

Quod verò Christus perfectè, & ex odio dæmonis, euertendique eius imperij causa eapelleret, deturbaret, denique in fugam conijceret dæmones, satis constare poterat Pharisęis, cùm viderent eius vitę sanctimoniam, quæ suo veluti splendore oculos hmioum perstriogeret; Adde doctrinam dæmoni contrariam, fructum quoque saluberrimum, quem ex eius operibus, & coocionibus passim referebant homines, quæ omnia lōgissimè à cacodęmone absunt. Amor quoque ille, & zelus diuinæ gloriæ, admiranda etiam opera, quibus cœlestem, diuinamque doctrinam eonfirmabat, quid aliud quæso loquebantur, quam nihil æquè ac Christum dæmoni repugnare, & obsistere? Denique hoc vnum, quod eos quos sanos esse iubebat, animo ferè, & corpore euraret, cùm ab eis siue dæmooem deturbabat, siue morboa expellebat, id ipsum luce elarius indicabat. His ergò omnibus non obscurè intelligi poterat, ipsum io omnibus cacodæmoni, infernisque potestatibus conraire. 23.

Tertiò si quis se facilè ab hac tota difficultate & ab ea præsertim quæ est numero vigesimoprimo posita, expedire velit, dicat Pharisæos de violenta eiectione loquutos fuisse, ae dixisse à principe potentiore eijci alios dæmooes minoris roboris, ob pactum Beelzebub initum eum Christo, & ea vi vti ipsum Cbristum passim, dum innumeras etiam dæmonum eateruas expelleret, ac terresaceret; hoc hoc autem esse, *in Principe Dæmoniorum eÿcit dæmonia*. Quo posito non paruas habet vires Christi ratio. hæc verò solutio differt à prima quæ numero decimonono habetur. prima namque procedit siue dicatur, qood vi superiori, pellantur dęmones inferiores ex pacto superiorum potestatum cum Magis; siue quia obijciat quod simulent dæmones cogi se à magis egredi; hæc autem solutio tantum primum accipit, ad hominem procedena, hoe enim Pharisæi dabant, dæmones à Christo tantum violente abigi in Principe dæmoniorum quasi pactum cum illo inijsset, quare contra hanc non potest obijci simulatio dæmonum, vt poterat cootra primam. Vndè non est difficile vim rationis Christi intelligere. Iuxta hunc tertium modum soluendi; quomodo enim stat regnum diaboli, si tam multos, tam frequenter, tanta vi, tam inuitos pellit per Christum Dæmones vis illa superior ab hominibus, quibus nocere tantoperè studet. 24.

10. *Filÿ vestri*] Est secunda ratio, quam sic declarare possumus ex Martino Delrio tom. primo disquisit. magica. libri secundi, quæst. 30. sect. 2. 25. *Arg. secundum.*
videtur, inquit, oostris exorcismis olim quidam similes à Salomone instituti viguisse apud Heb. pro-

batur

batur id oon ex Iosepho tantum libr. 8. aotiquit. c. 2. & Origine homilia 35. Matth. & D. Epiph. in hęres. ebionita, sed & ex Saluatoris nostri verbis, Iudæos refellentis, qui dicerent eum dæmones in Beelzebub eijcere, *filij*, inquit, *vestri, in quo dæmonia eijciunt?* quod quam ad Apostolos, rectius referri ad ordinarios Iudæorum exorcistas, meritò viri docti censuerunt. Nondum enim cum hæc dicebantur Apostoli ad prædicandum missi fuerant, & hæc potestas illis postmodum concessa Matth. 10. Et discipuli eandem quam magister calumniam sunt passi, vt eis Iesus prædixit, apud Matth. 10. 25. Quare non satis efficaciter Apostolorum, vel discipulorum suorum exemplo Dominus fuisset vsus, quia statim Iudæi respondissent, in eodem ipsos, in quo magister nomine, hæc efficere. Crediderim Salomonem hos exorcistas instituisse quo tempore adhuc Deo adhærebat: ideoque in illis virtutem diuinam fuisse operatam, & fortassis vim aliquam ex ipsa Dei institutione habebant, non tantam opinor, quantam hodiè Catholicæ Ecclesiæ exorcismi. Quod si contendas compositos à Salomone, cùm esset idololatra: tunc necessariò illos annumerare cogeris cum D. Thom. & Victoria Magorum incantamentis. Sed tunc confirmasset potiùs Christus calumniam Pharisæorum, *in Beelzebub eijcit dæmonia*, si filij eorum in magica, hoc est, in Beelzebub eijciebant. quarè tenenda est prior sententia.

26. Est ergò secundùm argumentum; *si ego*, inquit Christus, *in Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijcient*, quasi dicat cur potiùs me, quam filios vestros dicitis in Beelzebub eijcere dæmonia, cum vtrique eijciamus? cur de me malè cum idem faciamus, de illis benè iudicatis? si Dæmonum eiectionem in filijs vestris non dæmoni, sed Deo tribuitis, cur in me idem non facitis? Hanc interpretationem etiam cum alia de Apostolis inuenies apud Hieronymum Matthæi duodecimo, rectè quoque obseruat Tertullianus quarto con. Marcion. significare hic Christum istos Dei etiam virtute eijcere dæmonia.

Ideò ipsi iudices vestri erunt] quasi dicat, id quod agunt illi, vos condemnabit, nam approbatis in eis id quod in me calumniantes reprehenditis. Nec significat hic Dominus ipsos exorcistas futuros iudices, quasi prolaturi sint contra illos sententiam, sed innuit quod erunt quasi causa & ratio, ex qua sumetur argumentum iusti iudicij, & damnationis calumniatorum. Illud verò in quo, significat cuius ope.

27. Si de Apostolis interpretere, id dicitur inquit Hieronymus, quia sedebunt *super duodecim sedes iudicãtes duodecim tribus Israel.* Itaq; ipsi eos condemnabunt, qui dicunt se mea virtute ac Dei dæmones pellere, vt proindè multò magis me qui Dominus, & magister sum fateri oporteat Dei virtute id facere.

De concordia, ac pace lege Osium capite 25. 26. confes. & adde exemplum Datan, & Abiron Exo. c. 13. l. 6. eiusdem.

31. *Si in digito* (&) A *in spiritu Dei*] ex dictis tacitè concludit se Dei virtute expellere dæmonia; neque enim in Beelzebub vt ostendit. Infert prætereà quod eiectio hæc tot dæmonum tam multiplex, tam frequens, tam inusitata antea, signum est regni Messiæ, id est, eius aduentus, ac proinde destructionis mox futuræ regni diaboli. Præsertim verò, quia talia facturum Messiam ex Prophetis, non ignorabant. dicitur autem aduentus Christi *regnum Dei*, quia eius tempore gratia, Iustitia, Sanctitas in Ecclesia futuræ erant, per quas regnat Deus in homine, & ad cœleste regnum volentibus per Christi sanguinem aditus patet. ergò per *regnum Dei* Christi aduentum cum iustitia, & statu Ecclesiæ ab eo instituendæ intellige, quasi dicat, expulso dæmone iam incipit regnare Deus in hominibus. Augustinus libro primo, quæst. Euang. capite quinto, sic interpretatur hunc locum; & *si ego in Beelzebub eijcio dæmonia*, secundùm vestram sententiam, *igitur peruenit in vos regnum* Dei: quia regnum diaboli stare non potest, quod aduersum se diuisum esse fatemini. acutè satis Augustinus, sed supplendum videtur aliud membrum, *si autem in spiritu Dei eijcio*, multò id fortius verũ erit: Videtur igitur dilemma esse ex Augustino D. Hieronymus explicans, quid per *regnum Dei* hic accipiẽdum sit, tres affert interpretationes, vide illum.

28. *Spiritu Dei*] Augustinus secundo de consen. Euangelist. notat Matthæum dicere, *in spiritu*, & secundo quæst. Euang. *Spiritus*, inquit, *sanctus digitus Dei, ob partitionem donorum, quæ in eo cuique dantur, dicitur: In nullis enim membris magis apparet partitio, quam in digitis.* Cyrillus scribit, Spiritum sanctum dici *digitum*; Filium *manum & brachium*. per eum enim Pater cuncta operatur, & Filius per Spiritũ S. sibi consubstantialem. Si igitur, inquit Hieronymus Matthæi duodecimo, manus & brachium Dei Filius est, & digitus eius Spiritus sanctus, Patris, & Filij, & Spiritus sancti, vna substantia est. Nec te scandalizet membrorum inæqualitas, sed ędificet corporis vnitas. Est porrò, inquit Pererius, capite octauo Exodi d. 4. pulcra analogia inter digitum, & Spiritum sanctum, nam sicut ex corpore procedit brachium & manus, & indè digiti, ita ex Patre Filius, & ex vtroque Spiritus sanctus, & sicut multi sunt digiti vnius corporis, ita multa sunt dona Spiritus sancti, primæ Corinthiorum secundo, diuisiones gratiarum & cæt. totidem autem sunt digiti in sinistra manu: atque in dextera; non enim minore gratia & virtute Spiritus sancti, opus est ad modestè tractandum res secundas, quam ad res aduersas fortiter perferendas.

Glossa ex Hieronymo in caput duodecimum Matthæi addit, hoc digito scriptam legem in tabulis, hunc quoque digitum Magos confessos esse in Ægypto. Athanasius etiam notat, quod gratia humanitatis Christus se ostendat hic minorem esse Spiritu sancto, & in eius virtute Dæmonia eijcere. Itaque secundùm hos Patres digitus Dei, idem est, quod Spiritus sanctus, quod & præsignificasse videtur Matth. hic, *in spiritu Dei* dicens.

29. At Cardinalis Toletus adnotatione 44. idem significare putat hic Spiritum & digitum Dei, quod virtutem Dei, non dæmonis, vt idem sit facere Spiritu & digitu Dei, quod in virtute Dei facere. Quarè per Spiritum non persona Spiritus sancti significatur; in quo sequutus est Euthymius Matth. duodecimo, & ante ipsum idem fecit Tertullianus de digito Dei libro quarto contrà Marcio. qui subdit caussam, cur virtus Dei *digitus* appellatur. ad significandum, inquit, quod vel modicum virtutis Dei fortissimum est.

30. Pererius Exodi octauo, distinctione quarta, notat in illis verbis Exodi; *digitus Dei est hic*, significari Dei potentiam, & fortitudinem, sicut & per brachium & manum. Et addit: significari etiam posse reor spiritum Dei, prout spiritus in scriptura significat singularem quendam impulsum, & impetum, ac rigorem diuinæ virtutis, quæ diuinitus alicui datur. Quomodo etiam accipitur, inquit illud Domini, *si in spiritu Dei eijcio Dæmonia.* Illud etiam dici posset, per *digitum* significari potentiam, & per illud Dei, denotari ingentem & eximiam potentiam, vt montes Dei. Hæc Pererius. Hæc expositio, sicut & Toleti mihi magis placet.

Obseruandum virtutem hanc Dei effectricem

rerum, etiam mirabilium, interdum significari oomine *digiti*, vt idem Perer. notat, sicut hic & Exod. 8. nonnunquam numero plurali nomine digitorū, sicut Psalm. 8 4. *videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum*, nimirum virtus Dei operatiua, per se, & & respectu Dei, simplex, & vnica est. At verò iu operibus Dei multiplex, ac multiformis relucet, multæque rationes perfectionum Dei resplendent in eius creaturis. Nec alienū est ab hoc loco quod Isai. c. 40. 12. de Deo dixit: *tribus digitis terram appendere*; quia nimirum in hac rerum vniuersitate tria maximè eminent Dei attributa, Potentia, qua creatus est mundus; Bonitas, qua conseruatur; Sapientia, qua ordinatus est prudentissimè & gubernatur prouidentissimè.

32. *Peruenit in vos regnum Dei*] Dicat aliquis, si regnum Dei peruenit, si virtus Dei est contra dæmonia quomodo stat regnum Satanæ? nam si Satanas contra Satanam diuisus id potest efficere, vt concidat regnum diaboli, quanto magis virtus Dei? Respondeo regnum Dei præsenti tempore non omninò tollit regnum dæmonis, sed diminuit eius vires collata hominibus virtute vincendi, & gratia resistendi. Nobis enim vtilis est talis exercitatio, & conflictus: at sub finem temporum omninò destruetur, ac ruet.

33. Iterum quis obijciat, quomodo Christus indè efficiat venisse iam inter Iudęos regnum Dei, quod dæmones expellerentur; cum & ante Christum exorcistæ Iudæorum eijcerent dęmonia in spiritu, & digito Dei? Ad hoc Respondeo, nō id efficere Dominum simpliciter ex dæmonum expulsione, sed ex eo, quod passim, frequenterque, tam multos dæmones corporibus deturbaret cum ingenti ipsorū timore & tormento, quod satis nouum & insolitum erat.

Argu. tertiū. 12. A. *Aut quomodo potest*] Est tertium argumentum ab exemplo, & similitudine ductum, quo non in Beelzebub, sed in virtute Dei dæmonia se expellere confirmat: nemo, inquit, potest cuiuspiā fortis domum intrare, vasaq; eius, id est, omnē supellectilem asportare (nam eo nomine tota supellex iureconsultis dicitur, vndè conuasandi verbū, spoliare est) nisi prius expugnatum fortem illum in vinculis tenuerit. Nec enim vnquā volens spoliare se sinet. Quomodo igitur permittet dæmon obsesso homine per me spoliari, nisi nolens & inuitus, aliaque potestate coactus, ego igitur non in dæmonis potestate, sed Dei virtute dæmonia eijcio, fortiorque illo sum.

34. Aduerte particulam, *aut*, apud Matth. poni loco *alioqui*, vt vel hinc constet ex Matth. hoc esse nouū argumentum, ad confirmandum nō eijci à Christo dæmonia, nisi in digito Dei, non in Beelzebub. Alioqui, quomodo inquit possem Beelzebub ligare, eius vasa diripere &c. quid sit ligare fortem, vide Schol. ad v. 14. n. 37. Iterum aduerte quod insinuat hic Dominus, esse fortem dæmonum Principem, vt explicat Iren. l. 3. cap. 8. respectu nostri, est enim nobis fortior iuxta illud Hier. 31. *redemit Dominus Iacob & eripuit eum de manu fortioris eius*. Christus solus Deus & homo est absolutè fortis, qui dicitur hic fortior illo. Fortitudo porrò dæmonis erat, quia tenebat homines ob peccata sibi subiectos, à quibus non poterant se liberare, nisi Dei gratia. sic Aug. l. 1. qq. Eu. c. 5. quanquam etiam dæmon dici posset fortis absolutè, quia re vera magnæ est fortitudinis At respectu Christi minimè. Potest enim aliquid dici magnum, vel paruum absolutè, & comparatiuè.

35. *Dæmon cur armatus dicatur.* 13. *Cum fortis armatus*] Dicitur *armatus* dæmon, quia habet arma, & quibus nobis noceat, & quibus se tueatur, ne vinciatur à nobis. Sunt autē hæc arma, species bonorum huius sæculi, vel etiam ma-

A lorum apparentium, creaturæ ipsæ, de quibus c. 14. creaturæ Dei in odium factæ sunt, & in tentationē animabus hominū, & in muscipulam pedibus insipientium. Prauæ item affectiones nostræ, membra corporis nostri ex Rom. 6. denique vitia, ac peccata: ija enim peccatis & affectibus malis nōs eo plus debilitamur, quo plus multiplicantur.

Atrium suum] Domus meminerūt Mat. & Mar. Luc. *atrium* posuit, q̄ idem cum domo esse putant aliqui, alij & melius distinguunt. Nam solent esse atria ante primā domus ianuam: sunt enim locus apertus & vacuus ante ædes ipsas vulgo cortile, vbi statui consueuerunt custodiæ, ne aditus pateat in domum, & ita per atrium intelligi possunt ignorantiæ & techinæ, quibus totus erat inuolutus mundus. Domus verò huius fortis ex Hieron. mūdus ipse est. vel ex Irenæ. l. 3. ca. 8. homines idololatrę, in quibus habitabat dæmon per peccatum, &
B apostasiam à vero Deo. vtrumque verum.

14. *Vniuersa arma*] Per vasa igitur versiculo duodecimo, non arma, sed spolia, & supellectilem intelligit, id est, miseras animas sub dæmonis tyrannide, & iugo detentas, nam Lucas hic arma à spolijs separauit.

Sciscitabere, quomodo fortior eo Christus superueniens inuasit, & ligauit eum? superuenit dum carne indutus venit in mundum. Inuasit & lacessiuit præsertim in deserto, dum aperto marte cum illo confligens vicit eum, quam victoriam auxit, & perfecit tandem morte, cruce, reliquisque sanctissimæ vitæ suæ actionibus, ac mysterijs in nostram omnium vtilitatem editis, triumphans nobis de tam diro, ac truculento hoste. 36.

Significatum verò est superius versiculo duodecimo, alligatum etiam fuisse à Christo dæmonem. 37.
C sanè constat Christum cum ligasse dum eius vires diminuit, vt & cæterorum dæmonum, non quod vires verè dæmoni imminutæ fuerint, sed quòd fidelibus gratia ac dona concessa sint ea, quibus validius illis non obluctati modo, verum etiam easdem lacessere, sternere, ac profligare possent. Speciatim est præterea Princeps dæmonum ligatus à Christo post partam in deserto de illo victoriam, quod quomodo sit intelligendum, vide in Theoria tertia. Porrò per Christi mortem perfectè illigatus est hic idem inferni rex, vt iam non valeat per se nocere hominibus qua de re Toletum consule adnotatione quinquasimaquarta in vndecimum Lucę caput, & Theoriam tertiam, iam citatam. Exuit sanè hunc armis Christus dum peccata remisit, eorumque radices vellere, occasionea fugere, & vitæ huius illecebris nuntium remittere docuit, viam verò virtutis aperuit. Spolia ac vasa diripuit, dum animas vi summa ab dæmonis
D eripuit potestate, & rapuit quodammodo, dum infernum sublatis indè Sanctorum Patrum animis expoliauit, quod etiam fuit domum diripuisse tyranni. Tunc verò spolia distribuit non ad varias mundi partes erutos de potestate tenebrarum homines cum potestate transmisit ad alios sibi acquirendos populos. Distribuit item dum varijs illos muneribus applicuit, alios Apostolos, alios Euangelistas &c. secundùm diuinam suam prouidentiam, constituens. Quæ omnia, non initio statim peracta sunt, sed cœpta ferè ipso nascentia Christi tempore, concionibus verò, ac miraculis aucta, cruce, morte confirmata; denique resurrectione ipsa, & Spiritus sancti aduentu perfecta sunt. Sed potissimum in fœlicissimo beatorum cœtu plenius consummanda erunt.

15. *Qui non est mecum*] Quarta est hæc ratio; qui dissimilia, inquit, meis opera facit, mihi contrarius est, eiusmodi Beelzebub est. *Arg. quartū.* 38.

Nam

Nam ego congrego, ille dispergit. Diabolicum enim est congregata dispergere. Colligo enim ego ad vnitatem fidei, ad charitatem, ad Dei cultum: hinc ille amouet, & dispergit in varios idolorum cultus, & impietates, vt à Deo, eiusque cultu auertat. Non ergò conuenire possunt Christus, & Beelzebub. Audi Hieronym. Matth. 12. *non putet quisquam hic de hæreticis dictum, & schismaticis* (videtur Ambrosium significare lib. secundo de Pœnitentia, cap. quarto. & Cyprian. lib. septimo ad Quirinum, num. 86. Hi enim de scismaticis, & verò Ambros. etiam de hæreticis hoc exponunt) *quamquam & ita ex superfluo posset intelligi, sed ex consequentibus, textuq; sermonis ad diabolum refertur; eo quod non possint opera saluatoris Beelzebub operibus comparari, ille cupit animas hominum tenere captiuas, Dominus liberare; ille prædicat idola, hic vnius Dei notitiam, ille trahit ad vitia, hic ad virtutes reuocat. quomodo ergo possunt inter se habere cōcordiam, quorum opera diuersa sunt?* Hæc ille.

39. Verùm quonam inquies modo constat hæc sententia Christi, cum ea quæ est apud Lucam, cap. 9. 50. *qui non est aduersum vos, pro vobis est.* Respondeo, sermonem esse apud Luc. de eo qui licet non sequeretur Christum, in eo tamen quod præstabat cum Christo erat, quatenus boni aliquid faciebat; immò in eo opere faciebat quæ Apostoli; eorumque doctrinam, saltem re ipsa confirmabat: viderant enim eijcientem Dæmonia in nomine Christi, qui non sequebatur cum illis Christum, & prohibuerant illum. Respondit Dominus, *nolite prohibere, qui enim non est contra vos*, id est, qui eadem ac vos docet, vel facit, etiam si vestrum institutum non sequatur *pro vobis est*, cum doctrinam, factaque vestra confirmet, ac consolidet. At hic dicit Dominus, eos qui cum ipso non sunt, id est, eius doctrinam & facta non recipiunt, præsertim si dissimilia doceot, & faciunt, contra ipsum stare. tales sunt dæmones in primis, & vniuersim homines, qui Christo parere tenenter, eumque colere, si cùm illo non docent, ac faciunt, quamuis non persequantur & maledicant, aduersarij eius sunt.

40. *Infantes nascuntur in peccato originali.*

Augustinus ex hoc loco colligit infantes nasci peccato origioali infectos, sic enim ait libro primo, de pec. met. cap. vigesimooctauo, tomo septimo, nec est vllus vlli medius locus, vt possit esse nisi cum Diabolo, qui non est cum Christo. Hinc etiam ipse Dominus volens auferre de cordibus malè credentium istam nescio quam medietatem, quam conantur quidam paruulis non baptizatis tribuere, vt quasi merito innocentiæ sint in vita æterna, sed quia non sunt baptizati, non sint cum Christo in regno eius, definitiuam protulit ad hæc ora obstruenda sententiam, vbi ait; *qui mecum non est, aduersum me est.* Constitue igitur quemlibet paruulum, si iam cum Christo est, vt quid baptizatur? si autem, quod habet veritas, ideò baptizatur, vt sit cum Christo, profectò non baptizatus non est cum Christo, & quia non est cum Christo, aduersus Christum est: neque enim eius tam manifestam debemus, aut possumus infirmare, vel immutare sententiam. vnde igitur aduersus Christum nisi ex peccato? neque enim ex corpore, & anima, quæ vtraque Dei creatura est.

Porrò si ex peccato: quod in illa ætate, nisi originale & antiquum, &c.

41. *Neutralistæ.*

Est hæc eadem sententia contra Neutralistas, qui neque per omnia doctrinæ Ecclesiæ Catholicæ, quæ domus Dei est, columna & firmamentum veritatis, & Christi sponsa assentiuntur; nec per omnia eius aduersarijs. Sed doctrinam quandam mediam excogitarunt, quæ se habet veluti participium partem capiens ab Ecclesia Christi, partem ab hæreticis, partem ab vtrisque. Putant enim satis esse si non discrepent à Catholica Ecclesia in præcipuis quibusdam, & tamen qui in vno deficit factus est omnium reus. ita cùm velint esse omnium, neutrius sunt partis. Contra hos lege Ioannem Hesselium in libello de officio pij viri, & Iudocum Rauesteio, Tiletanum in oratiooe de officio pij viri tempore hæreseos.

16. A *Ideò dico vobis*] vox illa *ideò* caussalis est, & respicit ea quæ vers. 5. habentur, scilicet, *quoniam Beelzebub habet*, & *quia in principe*, &c. idque indicat Marc. 3. 30. & hic vers. 18. *quoniam*, inquit, *dicebant, spiritum immundum habet.* Rectè ergò, inquit Chrysostom quod cum hactenus excusando respondisset, id est, argumentando: nunc terret, & vt inquit Hilar. seuerissima definitione condemnat illorum peruersitatem.

Vide in hunc locum Aug. serm. 11. de verb. Dom. vbi ex professo hanc quæstionem tractat, & locu infrà citādu Atha. de communi essentia Patris, & Filij, Spiritus S pag. 625. orat. 2. cont. Arian p. 155. scil in hoc dictū. quicū que dixerit verbum. D. Thom. 22 q. 14. a. 3 & 3. p. q 86. a. 1. Vegam l. 13. c 9. hinc Bern. ser 66 Cantic colligit Purga. Greg 4 dial. c 39. eadem habet. Beda in Marc Aug ... 21. ciui. c. 13. 24. & lib. 6 contra Iulian. 5.

Omne peccatum, & blasphemia] Ex Interlineari videtur comprehendi his verbis peccatum omne facti & dicti. estque ea sententia contra Nouatianos, qui ex Augustino qq. vtri. testam. quæst. centesima secunda dicebant, qui Christum negasset non esset ad pœnitentiam recipieodos: ijdemque affirmabant non esse pœnitentiæ remedium lapsis post baptismum, maleque isti peccatum in Spiritum sanctum interpretabantur, esse Christum negare.

Affirmabat porrò Nouatios, non posse in Spiritum sanctum peccare, nisi eum qui Christianus sit, & posteà negarit. Sic Hieronym. epist. 149. ad Marcell. immò ipsis Nouatianis etiam tribuendum videtur; quod omne graue peccatum, vt homicidium, adulterium post Baptismum commissum, sit peccatum in Spiritum sanctum; lege Augustinum serm. 11. de verb. Domini, quod & Origen. & Theognostum ante docuisse habet Athana. homil. ad hunc locum. Basil. in epist. ad Serapi. per peccatum intelligit cum quispiam legem transgreditur. blasphemia est cum legislatori Deo detrahit, aut negando, quod in eo est, aut imponendo falso in eo. quod non est, impiè contra diuinitatem se gerens: & aliquando fit cum quodā contemptu ac iniuria expressa Dei. hoc enim est blasphemare. igitur peccatum distingui potest à blasphemia, hoc loco dum dicitur, *omne peccatum & blasphemia.*

43. *Peccatum in Spiritum S. quod.*

Spiritus autem blasphemia non remittetur] Breuis expositio huius difficillimi loci, hæc est: peccatum in Spiritum S. tunc propriè esse, quando ex malitia, & duritia cordis spiritui malo tribuuntur diuina, & supernaturalia opera, quæ Spiritus sanctus ad confirmādam fidem, vel ad conuertendos peccatores speciali prouidētia operatur, hoc enim est propriè Spiritui S. resistere, hoc autem potest probari ex Marc. hic ver. 18. ex illa nempè causali, *quoniam dicebant, spiritum immundum habet*: itemq; ex occasione, qua motus Christus hoc dixit. Adde ex Chrysost. hoc peccatum tunc esse propriè cum sine ignorantia committitur. Quare, inquit, sic? quia cum Spiritus iam notus vobis esse debeat, rem claram, & manifestam oppugnatis; & idem adnotauit Athanas. orat. peculiari, de hac re. de qua etiam loquitur idem Athanas. orat. 2. cont. Arianos, sub finem. Deniq; aduerte hoc peccatū in verbis contumeliosis positum esse: de hoc enim loquitur hic Christus, quāuis alia numerētur peccata in Spiritum S. quod confirmat vox illa *blasphemia*, & illud: *quicunque dixerit*, &c. versic. sequenti. Non tamen propterea negandum est, si quis facto, aut animi cogitatione Spiritus sancti opera Dæmoni tribuat, hoc etiam peccati

Est positum in verbis cōtumeliosis.

genere peccare. peccant item hæretici qui sciētes manifesta miracula, quæ in Ecclesia fiunt, quibus per exorcismos & eucharistiam Dæmones pelluntur, Magiæ tribuunt, & si non Christum, Christi tamen corpus, quod est Ecclesia, persequuntur.

44. *Quomodo irremissibile.* Dicitur verò hoc peccatum *irremißibile*, & in hoc, & in futuro sæculo, quia punitur, & hic & ibi; quod etiam Diuus Thomas quæst. octogesimasexta, articulo primo, ad tertium, indicat. Quod vel ex eo constat, quia verba Domini absolutè negare videntur, quod non remittatur hoc peccatum; nam si quem cum eo moriturum videt, non tantum in futuro sæculo, sed & hic quoq; antè mortem punire decreuit Deus. sed de hoc toto arguméto pluribus disputandum erit in Theoria.

17. *Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis*] non inquit quicumque dixerit verbum in Patrem, vel etiam in filium, *sed quicumque dixerit verbum in filium hominis*: vt intelligeremus illum de se, non tanquam de Deo, sed tanquam de homine loqui.

45. *Peccata in Filium.* Porrò in *filium hominis* verbum dicere, est eius, qui humana deceptus specie, aut offensus infirmitate de illo infrà illius dignitatem sentit, ac loquitur: ideoque veniam meretur, quia peccatū excusationem aliquam habet, nec tanta laborat mentis cæcitate, & duritie cordis, nec sibi adeò viam veniæ præcludit. qui verò manifesta Spiritus sanctī opera Dæmoni tribuit, & viam sibi præcludit veniæ, & magna cæcitate laborat, atque adeò nullam ex se peccato excusationem obtendere valet: quam cæcitatem & duritiem cæcus ille Ioannis cap. nono, exprobrauit Pharisæis; *in hoc enim mirabile est inquiens. quod vos nescitis vnde sit, & aperuit oculos meos. scimus autem quia DEVS peccatores non exaudit.* vbi redarguit illos mendacij, quod dicerent, *nescimus vnde sit*, cùm tamen opera & miracula, quibus eius veritas confirmabatur, nec virtute humana fieri possent, nec dæmoni tribui, sed opera diuinitatis essent.

46. *Verbum*, blasphemiam intellige. Neque tamen omnis in Christum hominem blasphemia est verbum in filium hominis, de quo hic: sicut non omnis blasphemia in Spiritum sanctum est ea, de qua hoc loco.

Requiritur ergò vt sit prolata ab eo, qui in Christum non credit. Quod etiam necessarium est ad blasphemiam Spiritus. quare qui ex infirmitate, aut paßione, & verò etiam ex malitia inter Christianos, fidem conseruantes, proh scelus! in Christum conuitia iactant, non dicunt verbum in filium hominis, prout hic loquimur; licèt excepta infidelitate grauius peccent in filium hominis in quem credunt. Vide Tolet. in Lucam duodecimo, adnot. decimanona, Assert. 4.

47. Cæterùm ex contextu Matth. constat, non omne aliud peccatum, etiam quod non est blasphemia in Spiritum sanctum (hanc enim clarè separat Christus à verbo in filium hominis, illa enim non remittitur, hoc remittitur) dici verbum in filium hominis. sic enim habet Matthæus, *omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus. spiritus autem blasphemia non remittetur. Et quicunque dixerit verbum contra filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, &c* vbi distinguit reliqua peccata, & blasphemias à verbo, seu peccato in Filium hominis tanquam à peculiari quodam peccato, similiter & à blasphemia spiritus. Non igitur omne aliud peccatum, sola excepta blasphemia in Spiritum sanctum, est verbum in Filium hominis. Alioquin superuacaneum fuisset affirmare *omne peccatum & blasphemia*, &cæt. & posteà, seorsim subnectere; *qui dixerit verbum in Filium hominis, &c.* si omne aliud peccatum quod non est blasphemia in Spiritum sanctū, est verbum in filium hominis. Quamuis verò verbum in filium hominis, contineatur sub nomine omnis peccati, & blasphemiæ: *omne peccatū & blasphemia remittetur hominibus, &c.* vt tamen intelligeremus non quamlibet blasphemiam esse verbum in filium hominis, itemque ob quandam eius eminentiam & peculiarem rationem exprimenda fuit. sicut Marc. decimosexto dicitur: *dicite Discipulis eius & Petro*, quamuis Petrus discipulus esset, fit tamen eius, ob peculiarem caussam, propria mentio.

Sed dubitabit hic forsan aliquis, cur hoc peccatum dicatur in Spiritum sanctum, cum Christus virtute diuinitatis, quæ communis est toti Trinitati, miracula fecerit; vnde factum est, vt Ioannis decimoquarto, tribuantur Patri: *Pater in me manens, ipse facit opera.* Filio verò Ioan. 5. *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Ioan. octauo *ego testimonium perhibeo de meipso.* Matth. duodecimo, tribuuntur Spiritui sancto, prout quidam exponunt: *in spiritu Dei eycio Dæmonia.* quomodo interpretantur nonnulli illud Luc. cap. 4. *reuersus est in Galilæam in virtute spiritus*, id est, ad miracula facienda virtute Spiritus sancti. Respond. & si hoc ita est, peculiari tamen ratione ea opera Spiritui sancto tribuuntur, cum facta fuerint ad sanctificandos homines. his accedit quod cùm Deus sit omninò sanctus, & planè mundus; isti, immane scelus! opera Christi quæ diuinitatis erant, ex malitia in spiritum referebant immundum Quoniam ergò contra Dei sanctitatem peccabant; propterea spiritus blasphemia peccasse dicuntur. 48.

Quòd significasse visus est Marcus illis verbis hic ver. decimooctauo, *quoniam dicebant spiritum immundum habet.* Non igitur rectè tamen. Caietan. Abulens. & Euthym. intelligunt hic per Spiritum sanctum diuinitatem, longè melius August. tertiam personam accipit.

Neque in hoc sæculo, neque in futuro] Augustin. lib. 21. de Ciuitate Dei, cap. 24. & libro sexto contra Iulian cap quinto. Gregor. lib. 4. dial. cap. 39. Beda in Matth. cap. duodecimo. Bernard. serm. 6. in Cant. ex hoc loco Purgatorium probauerunt, colligentes aliqua in futuro sęculo peccata remitti, qua de re lege Bellarm. lib. primo de Purgat. cap. quarto. At rident isti. quid tum? etiam Pharisæi dicta, factaque Christi ridebant. aiunt phrasim esse, modumque loquendi, quo nihil aliud significetur quam peccatum in Spiritum sanctum nunquam remitti: id verò à Marco declarari. cap. 3. 29. qui pro *hoc seculo*, & *futuro* vno verbo, inquit, *in æternū*. Non ignoramus phrasim esse, quæ idē valet ac *in æternū*. sed affirmamus tamē æternū illud quod significatur duo continere sæcula, præsens & futurum: Et quod Marc. vniuersè dixit, id Matth. per partes distributè dixisse, quod nunquam eum facturum fuisse contendimus, nisi ad vtramque partem, & pręsens sęculum, & futurum peccatorum remißio pertineret. Ineptè enim quis ita loqueretur: non ducam vxorem neque in hac, neque in futura vita, cum in futura duci vxores non poßint. vbi verò Interpres habet; reus erit æterni delicti: Græ. est κρίσεως, id est, iudicij, fortè vt significetur, reum futurum æternæ damnationis, id est, nunquam remittendæ pœnæ ob hoc delictum debitæ. 49. *Purgatorij probatio.*

19. *Aut facite arborem bonam*] hæc verba licèt aliqui ad Diabolum, vt Hieronymus, aliqui, vt 50.

Beda ad Christum & Diabolum referant, videntur ex Lyrano, Chrysost. Euthym. ad Christum referenda. puto autem continere nouum argumentum contra prædictos calumniatores. quasi dicat, aut me cum pluribus laudate, aut condemnate; sed cùm opera non possitis merito condemnare, fateamini necesse erit me spiritu bono agi. Confirmat; quia, quomodo possum ego, si spiritum immundum habeo, bene operari. v. g. Dæmones expellere, cæcos, surdos, mutos curare? Aut ergo facite me malum, & opera mea mala, aut me bonum & opera mea bona.

Opera Christi bona esse etiam ipsi Iudæi agnoscebant.

Obserua quod non poterant Iudæi negare Christi opera bona esse, licet illum dicerent satannico spiritu agi. Ex Gloss. arbor bona, Christus; fructus, prædicatio; curatio, redemptio. & ex Interlin. vtrum bonus sit auctor, necne ex fructu dignoscitur. Quare vix differt expositio Hieronym. si Diabolus malus est, bona opera facere non potest. si autem bona sunt, quæ facta cernitis, sequitur non esse diabolum qui illa fecit, sed bonum esse eorum auctorem; neque enim fieri potest vt ex malo bonum, aut ex bono malum oriatur. Constringit itaque Pharisæos, vt adnotauit Hieronym. syllogismo quem Græci vocant ἄφυκτον, id est, ineuitabilem. vide item in hunc locum Matth. Turrian. de iustificat. obiect. 12.

20. *Progenies viperarum*] Subiicit iam vnde tam improba & satannica calumnia profecta sit, quia nimirum cum arboribus malis similes essent, non possent non malos fructus proferre, & mala loqui, eo quod mali essent.

Pharisæi cur viperis comparat.

51. Vocat autem *progeniem viperarum*, vt ait Iansen. quod in parentibus gloriarentur; significans eos nihil minùs esse, quam progeniem Patriarcharum, & Prophetarum; itaque per hæc separare eos videtur à cognatione Abraham, de quo gloriabantur. vel ex Interlin. idem est progenies viperarum, ac filij diaboli, eius veneno corrupti. vnde Augustinus cap. sexto, libri primi, quæst. Euangel. *progeniem*, inquit, eos *viperarum* dicit, quia & diaboli filios eos appellat. in tantum enim quisquam filius est diaboli, in quantum eum peccando imitatur. Reuera videtur per hebraismum idem esse, filij viperarum quod viperæ; quod filij parentibus plerumque similes esse solent. volens ergò significare viperas esse, filios viperarum nominat; *Et vos*, inquit Christus, *implete mensuram Patrum vestrorum*, Matt. 23. 32.

52. Rectè verò viperis nocentissimis animalibus & venenosissimis summam Pharisæorum malitiam comparat; præsertim autem eam, quæ in calumniandis, & quasi mordendis pijs viris posita est.

Quomodo potestis bona loqui] simile hoc est illi sententiæ quæ Hierem. 13. 23. continetur: *si mutare potest æthiops pellem suam, & pardus varietates suas, & vos poteritis benè facere, cum didiceritis malum.* quibus sententijs significatur potius difficultas, quam impossibilitas benè faciendi vel loquendi.

Ex abundantia enim cordis] Congruit cum hac sententia illud Eliu Iob 32. 18. 9. *plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei. En venter meus, quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit*

53. 21. *Bonus homo de bono thesauro*] nomine *Thesauri* duo tacitè significantur abscondita, nimirum cordis virtus, vel vitium. Thesaurus enim diuitiæ sunt, quæ latent, multò verò magis virtus, vel vitium in corde absconduntur. Deindè significatur copia quædam seu virtutis seu vitij, hoc enim ipsum thesauri vox indicat. Quare hæc sententia in eos potissimum conuenit qui insigniter boni, vel mali sunt. Cum ergo dixit superiùs *ex abundantia cordis*, & cæt. insinuare voluit hunc bonitatis, vel malitiæ thesaurum, atque adeò verba proferri iuxtà id quod dominatur, & prælio est in corde, idemque de operibus externis dicendum erit. significatur ergo hic rarissimum, ac difficillimum esse eum bona loqui, cuius cor plenum est malitia.

Verbum otiosum quod

54. 22. *Omne verbum otiosum quod loquuti*] Bifariam, vt ex Chrysost. haberi videtur, intelligi potest verbum otiosum vel calumniosum & mendax quasi vacuum veritate, & hunc sensum amplectitur Theophyl. & Euthym. non multum repugnante Chrysost. vel intelligitur id quod vanum est, & frustra dictum, licèt improbum planè, ac scelestum non sit. Interesse enim ait Hieronym. inter otiosum, & criminosum verbum definiens illud cap. 12. in Matth. esse quod sine vtilitate loquentis dicitur & audientis: si omissis serijs de rebus friuolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Cæterùm qui scurrilia replicat, & cachinnis ora dissoluit, & aliquid profert turpitudinis, hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Idem Hieronym. Fabiolæ de veste sacerdo. *omne*, inquit, quod non audientes ædificat in periculum vertitur loquentium. Diuus Gregorius 4. Moralium cap. secundo, & septimo Moral. ca. 21. & libro de cura pasto. admo. 15. *otiosum*, inquit, *verbum est, quod aut ratione iustæ necessitatis*, aut intentione piæ vtilitatis caret. Certè hunc posteriorem sensum in hunc textum quadrare non dubito. Latet enim hic argumentum à minori ad maius quasi dicat Christus, si de minimo verbo otioso reddenda est in die iudicij ratio, quantò magis de blasphemo, quale illud erat: *in Beelzebub eijcit Dæmonia*, cùm ergò exaggeratione vtatur hic Christus, certè noui aliquid vel admirandi dicere voluit, cuiusmodi non est de verbis calumniatorijs, si dicat reddendam esse rationem.

Discrimen inter otiosũ verbum & criminosum

Quomodo verba otiosa iudicanda & quo iudicio.

55. Roget aliquis quomodo de verbo otioso, id est, vano exigenda est ratio in die iudicij, quando mortalia tantum crimina pœnis æternis punienda sunt? Respond. id in primis intelligi posse de particulari iudicio cuiusque in morte; vel si referas ad vniuersale iudicium in fine mundi, dicendum erit malos quidem & damnatos etiam æternum puniendos pro leuibus peccatis, quæ commiserunt: nam boni cum iam satisfecerint Deo siue per pœnitentiam hic, siue in purgatorio, non video quomodo reddituri sint rationem extremo illo die.

23. *Ex verbis enim tuis iustificaberis*] videtur quibusdam hoc fuisse prouerbium, sicut fortè & illud superiùs: *ex abundantia cordis*, & cæt. Scripturæ testimonium putat Theophylact. Iob. decimoquinto, versic. sexto, *condemnabit te os tuum* &c. videtur enim de verbo otioso ibi loqui scriptura. Nam præcessit, ver. 6. *arguis verbis eum, qui non est æqualis tibi: & loqueris quod tibi non expedit*: quod Hebr. & iuxtà L X X. sic legitur: arguis verbo quod non proderit, & sermonibus in quibus nulla est vtilitas.

56. Probare autem vult præcedentem sententiam hoc prouerbio Christus, quasi dicat, adeò accuratè in iudicio omnium rerum reddendam esse rationem, vt vel in minimo verbo satis Deus argumenti, vt homines, vel iustificet, vel commendet, sit deprehensurus.

Itaque non est sensus, ex solis verbis iustificandum, & condemnandum esse aliquem, verùm sententia est; nõ tantum ex operibus id euenturum, vt condemnetur quis, sed etiam sola verba satis per se ad hoc idem fore.

Signi-

Significat autem hoc loco iustificari, pronunciari & declarari iustum, vt patet ea opposito verbo, condemnari.

24. *Magister volumus*] Habet Lucas: turbis autem concurrentibus, Gr. ἐπαθροιζομένων, condensantibus se; quod dum scilicet loqueretur Christus contra calumniatores, maior hominum multitudo aceruatim confluait, tumque cœpit dicere, quæ sequentur. Turbæ ergò quas concurrere cœpisse narrat Lucas, non interfuerunt falsæ Iudæorum criminationi & calumniæ, licèt interfuerint petitioni signi.

Qui igitur signum quæsisse dicuntur, tentantes petiuerunt: quia periculum facere voluerunt potentiæ Christi, vt si tale signum edere oon posset, iam haberent iustam occasionem calumniandi ipsum. volebant porrò per hoc aliud signum confirmaret vt Christus præterita signa quæ tamen sufficiebant ad euidenter ostendendum de Christo quis esset, & qua virtute operaretur. videntur autem petiisse non simpliciter signum, quia iam multa viderant, sed aliquod nouum & inusitatum, puta de cælo, vt versiculo sexto habes, idque in confirmationem præcedentium, quæ io terra ediderat. Quare Hieronymus, *volebant*, inquit, *vel in morem Eliæ ignem de sublimi venire, vel in similitudinem Samuelis tempore æstiuo contra naturam loci mugire tonitrua, coruscare fulgura, imbres ruere.*

Respondendi verbum, etiam si nulla interrogatio præcessit, vsurpari solet ab Euangelistis pro dicere inquit Gagnæus, & verba habere ad aliquem, secundùm quod respondere significat, & ordiri sermonem ad aliquem. quod autem volunt signum à Christo videre nihil nouum; nam vt ait Paulus 1. Corinthior. 1. *Iudæi signa petunt.*

57. 25. *Generatio mala & adultera*] generatio idem est Hebraicè, quod genus hominum. Mala Græcè πονηρὸς, est idem mala quod apud Lucam oequam. Chrysostomus homilia quadragesima quarta in Matth. dixit, dici malam generationem, quod beneficijs acceptis ad malignitatem eae taretur, quod extremæ vitiositatis est. Euthym. haber dictam esse malam, quod animo tentandi accesserint, aliud verbis, aliud corde gerentes, quasi praui, & distorti.

Arbitror significare homines malignos, quos vocamus; vnde Diabolus etiam πονηρὸς dicitur in scriptura; sunt autem hi qui vel consuetudine, vel prauo affectu non ad vitia modo, sed ad alijs quoque nocendum procliues sunt, quod fortè voluit Chrysostomus. Quamquam cum πονηρὸς & prauum, & malignum, & scelestum, & improbum, & noxium significet; hæc omnia rectè in illos quadrant. Matthæus addit *adultera*, & vt inquit Chrysostomus, ob infidelitatem, qua à Dei fide recesserunt non recipientes Christum à Deo missum, & promissum, & reiecto Deo, cui desponsi erant, adhærebant Dæmoni. Alij *adulteram*, id est, degenetem vocare malunt, quod à maioribus degenerauerit. Et aduerte Lector horum imprudentiam, quasi imperantes, vt notat Chrysost. *volumus*, inquiunt, *à te signum videre.*

58. *Signum quærit*] miracula signa appellat. subintelligitur verò de cælo ex Luca, vt versiculo sexto habes. quod etiam subintelligitur superiùs, *volumus à te signum*, &cæt. tale signum Ioannis secundo petiere, *quod signum ostendis nobis, quia hæc facis?* ideo verò cæleste signum petiere, quasi omnia signa, quæ in terris fiunt præstigijs & Diaboli virtute fieri possint. Eo quod mundi huius iosertoris princeps, & rector sit Diabolus: signa verò cælestia nequaquam fieri possint, nisi à Deo, qui cæli est Dominus. Aut quasi signa quæ Christus fecit non essent similia, aot æqualia multis signis, quæ è cælo fecisse leguntur in Veteri testameoto Prophetæ Exod. decimosexto, Iosuæ decimo, primo Regum duodecimo, tertio Regum primo, Isaiæ vigesimo octauo, & tamen etiam ista calumniari poterant, scilicet istis etiam maiora fecerat Christus.

Chrysostomns homil. vigesimaquarta in Matthæum, dubitat quare Christus tam acriter in istos sit inuectus; calumniatoribus autem superioribus noo ita responderit. rationem affert, vt se ostenderet superiorem affectionibus animi, ideò ad conuicia mansuetè respondit. Quoniam verò verba istorum adulatione, & ironia plena erant, ideò vehementer eos redarguit significans se vtraque affectione superiorem, qui nec conuicijs irascatur, nec adulatione moueatur. 59.

At re vera licèt initio quietè Christus responderit calumniatoribus ob rationem Chrysostom. & vt illos prius conuinceret: posteà tamen acriter in illos est inuectus: *progenies*, inquit, *viperarum quomodo potestis, &c.* & grauia illis est comminatus.

Iterùm roges cur hos reprehendat qui signa peterent cum Ezechias, Isaiæ trigesimo octauo, versic. vigesimo secundo, & Gedeon Iudicum sexto, 17. 36. & petierint, & obtinuerint? Respondeo, quia illi bono, hi malo animo petierunt.

Et signum non dabitur ei nisi signum] de cælo petiuere signum, sed nec de terra dandum esse vllum monet, iusta eos pœna condemnans.

Totus hic locus quatuor modis exponi potest, 60.
primum, noo dabitur ad petitionem generationis huius signum aliquod de cælo, quale petunt, & tunc dictio exclusiua, *nisi*, loco, *sed*, accipienda est, vt & Paulus accepit ad Galat. 8. *scientes quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi*, id est, *sed, per fidem* IESV CHRISTI, quasi Christus hic dicat, oon dabitur eis petentibus signum quale petunt, sed aliquando dabitur eis signum omninò diuersum ab eo, quod petunt, nimirum non signum è cælo, sed è terræ visceribus. hæc expositio probabilis est vtcumque; sed propterea non multum in ea acquiesco, quia licèt hoc Ionæ seu resurrectionis signum dici possit è terra; multo tamen melius est affirmare dandum esse tanquã signum, quod Iudæi volebaot, de cælo. Resurrectio namque cælestem Christo gloriam attulit, eamque palam declarauit. Fuit autem illis ostensum resurrectionis signum per nuntios qui retulere resurrexisse Christum, per sepulcrum vacuum, per testes, & Apostolos, idem etiam per miracula confirmantes.

Secundo, si dictionem exceptiuam propriè accipere velis, erit alter sensus: quasi Dominus re- 61.
sponderit ad illud, quod olim Iudæis petentibus signum respondit Ioan. 2. *soluite templum hoc, & in tribus diebus ædificabo illud*: vt sit sententia loci huius: genus istud hominum rursus quærit signum; at ego assero non aliud illis signum à me assignandum, aut constituendum esse, præter illud, quod olim eis constitui: hoc autem est signum mortis, & resurrectionis, quod vocat signum Ionæ, quia in Iona præfiguratum est, quod solum Dominus petentibus Iudæis perpetuò assignauit.

Ter enim petiere Iudæi signum à Christo, pri- 62.

mum

Iudæi quoties signum petierint à Christo.

mum Ioannia secundo, èiecti de templo dicere; *quod signum ostendis nobis quia hæc facis?* Iterùm hic post liberatum hominem a Dæmone, Matth. duodecimo, Lucę vndecimo: denique Matthæi decimosexto, cùm Pharisæi, & Saducæi tentantes *rogauerunt enim, vt signum de cælo ostenderet eis*: semper autem hoc signum Ionæ, id est, resurrectionis, & mortis, quæ in Iona euidentius significatæ sunt, ostensurum se fore pollicitus est.

63. Quamobrem inquiet aliquis? ex Chrysost. homil. 44. in Matth. colligi potest ratio, vt insinuaret cladem, subuersionemque Iudæorum consequuturam propter eorum perfidiam. sic enim prædicauerat Ionas: *adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur*. Quibus aptè indicabatur post quadraginta annos à Christi nece, per Romanorum exercitum delendam esse Hierosolymam, & perdendos, subuertendosque Iudæos. vt enim Deus Niniuitis quadraginta dies concessit, quo resipiscerent, ita Iudæis impijs quadraginta annos, & illi quidem pœnitentiam egerunt, isti neutiquam.

Signum Ionæ cur à Christo propositum.

Propterea isti puniti sunt, illi incolumes euaserunt. ergò hoc signum Ionæ ideo à Saluatore propositum & commemoratum fuit, quia comminationem futuræ punitionis aliquo modo continebat, vel etiam insinuabat. Iterùm hoc signo significabatur gentium conuersio, vt enim Nazianzen. apolog. 1. scribit, & Hieronym. in cap. secundũ Ionæ mutuatus id, vt videtur, à Nazianzeno: Ionas iussus à Deo prædicare Niniuitis propterea fugit, quia gentiles erant, eique reuelatum fuerat reprobandos Iudæos, simulque interim vocandas, & in eorum locum successuras esse gentes. Fugit ergò non quidem inuidens saluti gentium, sed quia nolebat populum suum perire, nec libenter videbat tantam populi sui cladem in se significari. Dominus ergò hoc illato exemplo Ionæ quod in se implendum significat; post mortem, & resurrectionem suam confestim consequuturã esse eorum desertionem, & gentium vocationem indicat iuxtà illud, *auferetur à vobis regnum Dei*, &c.

Prætereà tertiò resurrectionis tanquam Ionæ signo significatæ vti voluit, vt scandalum futuræ mortis suæ minueret, & vt spes paullò pòst consequuturæ resurrectionis conciperetur ab ijs, qui eum mortuum conspecturi erant, atque ita facilius resurrexisse credere possent. Dicturi enim erant Pilato, *seductor ille cum adhuc viuus esset, dixit: post tres dies resurgam*; quod ex verbis Ioannis secundo. *soluite templum hoc*, &c. Et ex illis, quæ nunc per signum Ionæ expressit Christus collegerant. Hæ igitur sunt caussæ cur potius Ionæ signum vsurpauit, quod nimirum expressius, & euidentius tum eius mortem, & resurrectionem; tum verò gentium vocationem, & iustam Iudæorum euersionem significaret; & resurrectionis fidem validius confirmaret. vide item num. 66.

64. Iuxtà hanc interpretationem nil obiectiones illæ momenti habeant, quod Dominus multa signa ediderit post hanc petitionem Iudæorum, etiam de cælo, cuiusmodi fuit vox de cælo audita, &cæt. nam illis petentibus, tantum signum Ionæ datum. Reliqua illis non petentibus data. Hæc duæ expositiones bonæ sunt præsertim secunda. Sed omnino totum sensum Christi comprehendunt. videtur enim hic dici signum Ionæ non hoc modo tantum, sed alio item. Neque hæ sunt solæ vel præcipuæ causæ, cur hoc signum illis se daturum Dominus perpetuò dixerit, sicut paullò pòst ostendam. Est igitur tertia expo-

A sitio quam Maldon. sequitur vers. trigesimonono Matth. quod loquatur Christus non de signo ad persuadendum, sed ad condemnandum. sumitur autem hic ambiguè nomen signi. negat enim in posterum dandum illis signum, id est, miraculum quale petebant scilicet ad persuadendum. affirmat verò signum alterius generis, id est, argumentum condemnationis datum iri. hoc autem est signum Ionæ, quod ipse sit Iudæis quod Ionas Niniuitis, & tamen Niniuitæ gentem idololatram & barbaram ad Deum Ionas conuertit homo cùm esset, at vos inquit Iudæi tot visis, tot etiam auditis à me, etiam Deo, deteriores estis effecti. Et hoc est quod subdit, viri Niniuitæ, &cæt. Sed etiam hæc expositio, licèt acuta, non mihi videtur rectè in hunc locum quadrare, præsertim consideranti versic. vigesimumsextum, & 27.

B Quare, vt meam aperiam sententiam illud in primis affirmo, ex Luca hic versic. vigesimosexto, haberi posse: rationem huius signi, quod hic promittitur, in eo positam esse, quod sicut Ionas fuit signum Niniuitis (ipsum enim Ionam signum dicit) quod esset à Deo missus, ita erit & filius hominis signum huic generationi quod fuerit à Deo missus Declarat autem Matthæus hic vers. vigesimoseptimo, quomodo Ionas fuerit signum Niniuitis, nempe quod fuerit in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, & deinde viuus redditus. quod factum fuit, vt Niniuitæ hoc miraculo, ceu signo quodam clarè cognoscerent Ionam à Deo missum ad pœnitentiam prædicandam: Et quia hoc eodem miraculo Christi resurrectio adumbrata fuit; fit vt bifariam Ionas significauerit Christi resurrectionem, & suo facto, per hoc quod tribus diebus & tribus C noctibus fuit in ventre ceti; & quatenus per hoc idem factum admirandum planè, Ionas ipse fuit signum datum Niniuitis ad persuadendum quod esset à Deo missus; immò hoc secundo modo dicitur hic Ionas signũ propriè, licèt dum hoc modo est signum Niniuitis datum, fuerit interim consequenter figura resurrectionis Christi, omnium suo illo mirabili facto repræsentante Christi resurrectionem, & mortem. 65.

Vt verò declarem quomodo hic accipiatur signum, seu quid significet; affirmo secundò *signum* hic significare miraculum factum, vel datum à Deo ad persuadendum, quod est contra tertiam expositionem, vide num. 68. licet non negem id quod rectè illa eadem expositio continer, condemnationem & euersionem Iudæorum, fuisse etiam rationem vnam inter alias cur Christus hoc potius exemplum vsurparit, vt superiùs dictum D est in secunda expositione numero 63. Huc enim etiam, tacitè saltem, spectasse Christum non inficior, vt vel sequens vers. 28. non obscurè significat: *viri Niniuitæ*, &c. Dicitur vero hoc signum Ionæ, id est, patefactum in Ionæ facto cum tribus diebus & tribus noctibus fuit in ventre ceti. vel tale signum, quale fuit illud Ionæ: similitudo autem consistit in duobus; & in facto ipso seu miraculo, nam etiam Christus tribus diebus & tribus noctib' fuit in corde terræ, & secundo quia hoc ipsum erat euidens signum Iudæis ipsum à Patre missum.

Affirmo tertiò hunc esse sensum Christi; Non aliud miraculum illis petentibus se esse daturum, nisi miraculum simile Ionæ miraculo, quod signum fuit Niniuitis, seu per quod Ionas fuit signum Niniuitis: Nam sicut per hoc quod in profundis aquarum & ventre Ceti latuit Ionas, & iterum restitutus fuit signum Niniuitis ipsum à DEO missum, quod quidem illi crediderunt;

ita filij hominis per triduum sepultura intra cor terræ, & inde facta resurrectio, seu (quod idem est) ipsemet filius hominis per sepulturam & resurrectionem erit tale signum Iudæis, quod fuerit à Deo missus; id quod ostendo ea verbis Lucæ: dicit enim: *nam sicut Ionas fuit signum Niniuitis*, cùm scil. tribus diebus, vt v. 27. habes, intra Oceani concaua & ceti viscera latuit; *ita erit* signum *filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus* existens, & inde per resurrectionem exurgens, sic enim ostendet se non obscuris indicijs à Deo missum esse. vnde simul constat futurum signum persuasionis.

66. Suprà dictis porrò rationibus quibus superiùs numero 63. ostensum est, cur Christus hoc signum semper illis inculcarit, hæc etiam alia addi potest, quod tacitè Christus hoc signo commemorato indicare voluit, quod sicut Niniuitæ post egressum Ionæ in Deum crediderunt & meliora cogitarunt, ita futurum, vt postquam ipse rediuiuus ad nos redierit, aliqui ex Iudæis credituri essent, quasi dicat, qui modo tot factis signis me non recepistis, post resurrectionis signum plures credetis, quod significatum est Ioan. 8. *cùm exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum.*

Potest item hoc resurrectionis signum dici de cælo, vt etiam numero sexagesimo significaui, quia per illud cælestis gloria Christi apparuit, atque adeò, quale petebant habuerunt. vnde constat iterum signum hoc ad persuadendum dici, & esse, licèt per illud condemnatio Iudæorum quoque insinuetur. Porrò quomodo Ionas Christo similis fuerit, lege apud August. epist. quadragesimanona, quæst 6.

67. 27. *In corde terræ*] id est, in medio, seu intra. Scriptura sepulturam nominat inferiora terræ, Psalm. sexagesimo secundo, vers. decimo, *introibunt in inferiora terræ tradentur manus gladij, partes vulpium erunt*, id est, occidentur, vel gladijs confossi, vel bestiarum dentibus dilacerati, & tandem sepulturæ tradentur. Paulus item ad Ephesi. 4. 9. idem nomen vsurpauit: *descendit*, ait, *primum in inferiores partes terræ*; quod alij de descensu ad inferos, alij de sepulcro accipiunt. aliqui etiam de vtero intemeratæ virginis. idemque nomen tribuit scriptura vtero materno, Psalm. 138. 15. *non est occultatum os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ*, id est, in matris aluo, en qualiter eodem cum sepulcro nomine vterus maternus donatur. vbi obseruabis verbum *faciendi*, nam ex Hebr. significat opificium elegans & subtile. quasi dicat, temeritis arbitris me fecisti, & quasi acu pinxisti.

Ob eandem similitudinem ventris & sepulcri Ionas secundo, ver. tertio, ventrem ceti inferno vel sepulcro comparauit: *de ventre*, inquit, *inferi clamaui*, id est, de ventre, qui est velut inferni locus, & sepulchrum; quem loquendi modum hic vsurpauit Dominus, dum dixit: *sicut fuit Ionas in ventre ceti, sic erit filius hominis in corde terræ*, quasi dicat, in inferioribus terræ, in visceribus, demique in sepulcro; quamuis aliqui, etiam limbum intelligant per cor terræ, sed satius est vtrumque connectere: nam quoad animam fuit in limbo, quoad corpus fuit in sepulcro. Ob eandem connexionem ventris & sepulchri, seu inferni, Prouerb. trigesimo, vers. decimo, sepulcro æquè ac vuluæ, seu matrici tribuitur insaturabilitas: *tria sunt insaturabilia infernus, & os vuluæ, & terra quæ non satiatur aqua.* Quibus constat sepulcrum, atque maternum vterum re, & nomine similia esse in Scripturis. Hinc Iob. capite primo, versic. duodecimo, *nudus*, inquit, *egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc.* vt & Eclesiast. quadragesimo, ver. primo dictum est; *iugum graue super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium*: quasi dicat, de ventre matris, quæ vnumquemque genuit, in ventrem matris communis omnium: est enim sepultura quasi terræ vterus, & viscera; vnde postea ad mulierem alteram vitam enascitur homo. Terra enim quasi parens cadauer excipit velut mortuum semen intra viscera, vt viuum reddat in resurrectione, & quasi nouum fœtum in generatione excludat, vt eleganter Gregor. Nyssen. orat. de dormientibus ludit. Hæc raptim ex Pine. cap. primo, in Iobum, ver. 21. nu. 4. & quinto, rectè igitur Christus Dominus ventrem ceti, id est, eius viscera tanquā alterum sepulcrum connexuit cum corde, id est, visceribus terræ.

Ex his constat illud verbum, *signum*, dum dicitur à Luca vt hic legis versic. 26 *sicut fuit Ionas* (liberatus nempè de ventre Ceti) *signum Niniuitis*, &c. vocari *signum*, id est, miraculum quidem, sed ad significandum, & persuadendum datum Niniuitis, quod à Deo, scilicet, missus esset Ionas. vide num. 65. liberatus enim post tres dies è ventre ceti, id Niniuitis aperuit. quomodo verò tribus diebus, & tribus noctibus fuerit Christus in sepulchro in postremum huius operis librum reijcimus auspice Christo ac eius Matre. Interim ne locus hic sine interpretatione mancat, verissimam Augustin. sententiam hic adscribam ex lib. 1. qq. Euang. cap. septimo. *Sexta*, inquit, *feria diei partem, qua sepultus est cum præterita nocte, pro nocte, & die accipias, hoc est, pro toto die; sabbati noctem diem; & noctem dominicam cum eodem die illucescente: ac per hoc accipiendo partem pro toto, habes triduum, & tres noctes. quod enim dicuntur decem menses pregnantis, nouem sunt pleni: sed initium decimi pro toto accipitur. & quod se Dominus ostendit in monte, pòst sex dies factum dicit vnus Euangelista, alter verò post octo dies dicit: partem posteriorem primi diei, in quo futurum hoc Dominus promisit, & partem priorem nouissimi diei, in quo completum est quod promisit pro totis, atque integris diebus annumerans: vt intelligas eum qui dixit, post sex dies, solos medios commemorasse, qui verè toti, atq. integri completi sunt. in Genesi enim à lumine incipit dies, & finit ad tenebras, ad significandum lapsum hominis. Nunc autem à tenebris ad lucem, sicut dictum est, de tenebris lucem clarescere; quia à peccato homo liberatus peruenit ad lumen iustitiæ.*

68. (in margin beside "Ex his constat")

Matt 17 Marc. 9. Luc 9.

Cur verò Christus, se *filium hominis* vocet consule Card. Tolet. tom. 1. in Ioan. cap. 3. annot. 19. & Maldo. Matt. 8. v 20.

28. A. *Viri Niniuitæ*] vbi se Ionæ, & Iudæos cum Niniuitis comparasset; ostendit non eundem sequuturum fructum in Iudæis ex sua prædicatione, qualis sequutus fuit in Niniuitis per Ionæ prædicationē, vbi obseruanda est differentia inter Iudæos, & Niniuitas, Ionam & Christum, vt vel hinc appareat quanta sit Iudæorum obstinatio, & incredulitas. latet enim hic antithesis. Niniuitæ siquidem erant barbari, & gentiles, Iudæi diuinis enutriti Scripturis, illi à Iona ferè illud audierunt; *adhuc quadraginta dies* &c. statimque crediderunt, isti variam à Christo ac profundam accepere doctrinam, nec credidere tamen; Iam verò Ionas seruus tantū erat, Christus, Dominus; ille è cete egressus, iste ab inferis; inuitus ille prædicauit, hic spontè; erat ille peregrinus, iste cognatus secundùm carnem; euersionem ille prædixit, hic regni cælorum prædicauit aduentum; 69.

Differentia inter Niniuitas & Iudæos.

fecit

fecit ille signum nullum, innumera hic, & admiranda; de illo vaticinatus est nullus, de isto Prophetæ. Rectè ergò dicitur esse *plus quam Ionas hic*, id est, hoc loco; & vero iure etiam, ac meritò dicuntur Niniuitæ generationem illorum condemnaturi. *viri Niniuitæ surgent in Iudicio cum generatione ista & cōdemnabunt eam.* quod intelligendum est de iudicio comparationis, nimirum, quia suis factis & exemplo declarabunt iustam esse Iudæorum condemnationem, nisi maius id intelligere, quia accusaturi dicūtur, vt mox dicam.

70. *Surgent in iudicio*] id est, in die iudicij. Non quidem, inquit Maldonatus, Matth. 12. 41. ad iudicandum; neque enim est iudicis consurgere, sed sedere: hinc illud, *sedebitis super sedes duodecim*, & cæt. surgent potius ad accusandum. Accusatoris enim est surgere, eodemque modo, vt paullò antè insinuaui intelligi potest illud, *& condemnabunt eam*, quæ omnia non verbis, sed exemplo facient, quia cum Ionæ ipsi crediderint, Iudæi Christo non crediderunt. Itaque non verè surgent, sed vt cæteri stabunt in iudicio; loquitur tamen Christus accommodatè ad consuetudinem fori. Hæc quidem benè ac verè dicuntur, & acutè etiam, sed parum mihi differre videntur illi, qui exponunt, surgent ad iudicandum, comparationis scilicet iudicio, vt paullò etiam superiùs interpretati fuimus numero 69. posset & hoc intelligi vt illum locum intelleximus, *ideò ipsi iudices vestri erunt*, id est, id, quod ipsi agunt, iudicabit vos: ita hic, quod isti egerunt, iudicabit & condemnabit vos. vide superiùs numero 26. in ver. 10. & inferiùs numero 71. vix tamen differunt hæ expositiones. loco surgent Græcè, est apud Matth. & Lucam, *ἀναστήσονται, resurgent*, quasi dicat, excitabuntur in iudicio, quomodo non multum ad rem facere videtur (si de vltima resurrectione. seu excitatione mortuorum exponas tò surgent) mortuorum exponas quòd ex Mald. nunc adnotauimus.

Cùm generatione ista] contra hoc hominum genus.

71. 29. *Regina Austri*] Matth. cap. 12. horum duorum exemplorum meminit, vt & Lucas, sed non eodem ordine, prius enim meminit Niniuitarum. Et quidem is videtur fuisse ordo Christi, nam rectius quadrat cum præcedentibus. Lucas rem ipsam respexit: Ait ergo Christus, Regina Austri in die iudicij condemnabit istos, hoc est, facto suo reos homines hos ostendet, vt superiùs numero vigesimosexto: Notat Gagnæ. Gr. haberi κατακρινεῖ, & non est intelligendum, quod sententiam ipsa iudicij, & condemnationis ferat, *condemnare* enim & *obiurgare*, sicut & Græca κρίνειν, & ἐλέγχειν apud probatos auctores non modo iudicij sententiam ferre significat, sed & re ipsa condemnationis, & obiurgationis reos ostendere. Sic Plin. in epist. nam mala emptio semper ingrata, eo quod exprobare stultitiam Domino videtur. Sic Cicero ad Quintum Fratrem, de sumptuosis ædificijs, quanquam ea villa, quæ nunc est, tanquam philosophia videtur esse, quæ obiurget cæterarum villarum insaniam. sic condemnare Cicero in Pisonem vsurpat, dicens: *quid enim refert, an conscientia tuorum scelerum oppressus, nihil ad senatum ausus sis scribere, an amici tui tabulas abdiderint, ijdemque silentio suo temeritatem, atque audaciam tuam condemnarint*, id est, hoc facto reum te ostenderint temeritatis. sic paullò antè Matth. de Niniuitis καὶ κατακρινοῦσιν αὐτήν, id est, condemnabunt eam. & paullò superiùs, ideò inquit, *ipsi vestri iudices erunt*, id est, per ea quæ sapienter, ac mode-

A

stè egerunt condemnationi a vos reos arguent. sic sapienter, & eruditè Gagnæ. quæ non differunt ab ijs quæ notauimus versi. præcedenti num. septuagesimo.

Iterùm, vt intelligas, quæ nam fuerit hæc austri Regina, aduerte, duos esse celebriores in scriptura Saba, præter eum Seba qui fuit Abrahæ nepos ex Cethura, Genes. 25. 3. quorum primus fuit filius Chus, & is Hebr. scribitur per *Sameth*, quod est, S. exile, & dicitur *Ceba*, vel *Zeba*. Alter scribitur per *scin*, seu *sin Seba*, seu *Scheba* & fuit filius Regma, qui & ipse fuit filius eiusdem Chus, Gen. 10. 7. vterque originem dedit & nomen Sabæis fœlicem Arabiam incolentibus, quæ inter Arabicum, & Persicum Sinum iacet. vnde fit, vt fuerint Sabæi duplices, licèt contigui, vt patet ex Psalm. 71. *Reges Arabum, & Saba*. Hebræ. *reges Seba* per *sin*, & *Ceba* per *Samech*, vt denote- 72. *Duo Saba in script.*

B

tur vtraque gens Sabæorum, tam ex Chus, quàm ex Regma originem ducens. Genebrar. Psal. 71. vult significari Arabes Sabæos per duo nomina, ita vt *Saba* explicet generalius nomen Arabum, quasi dicat, Arabum Sabæorum. illud namque discrimen non est perpetuum: ea enim nomina seu nominum litteræ permutabiles sunt, & *Ceba* etiam vocatur Arabia omnis: & secundùm alios *Ceba* Africanam AEthiopiam significat; nunquam tamen *Seba*, vel *Sebaim*, seu *Saba* per *Sin*, alij quàm Arabiæ tribuitur. Docet hæc Pine. lib. 5. de reb. Salom. cap. decimoquarto, numer. decimoseptimo, & vigesimosexto. & posteri quidem Regma ad sinum Persicum, posteri autem Chus ad sinum Arabicum magis vergebant.

Porrò Cebæi, & Sabæi per *Sameth*, & *Sin*, id est, qui ex Regma seu posteriori Saba, & qui ex primo fuère, propter thura apud omnes

C

gentes celeberrimi sub vno Arabum nomine. de his Iob. cap. primo, loquitur. porrò Sabæorum thuriferam fuisse regionem perspicere etiam licet ex cap. sexto Hierem. & Isaiæ sexagesimo, quod & Plin. significat libro sexto, cap. vigesimooctauo. *Sabæi*, inquit, *Arabum populi propter thura clarissimi ad vtraque maria porrectu gentibus habitant*. Intelligitur id de mari Persico & Arabico seu rubro, confundunt sæpe profani scriptores geminos, quos dixi, Sabæos, ignoratione linguæ Hebr. itaque non mirum, si Plinius de vtrisque loquatur tanquam de vno gente, quamuis thurifera regio, propriè & maximè, sit ea pars quæ ad Arabicum sinum vergit, de quibus Poëta: *molles sua thura Sabæi*. Præter hos fuère tertij Sabæi item Asiatici, de quibus Perer. tom. 2. in Gen. disp. 3. num. 15. qui vocari possunt *Indi*, qui vel ex illo Abrahæ nepote originem sumpserunt, vel co-

D

lonia fuerunt istorum Arabicorum Sabæorum, vt placet Stukio, de quibus fortè Hierony. est intelligendus dum ait Isai. 60. in illa, *Madian & Ephas* Sabæos esse trans Arabiam. & Ioelis 3. super id, *Sabæis genti longinquæ*, inquit: Sabæos esse trans Indiam; additque licèt quidam Sabæos Arabes suspicentur. de quo tamen loco Hieronym. vide Pined lib. 5. de rebus Salomonis cap. 14 nu. 23. Præter hos triplices Asiaticos Sabæos, sunt alij Africani ex AEthiopia Africana, vnde quidam putant venisse reginam hanc Sabam, sed non esse id verosimile pluribus Pineda noster ostendit loc. cit. sec. 6. dixi ex AEthiopia Africana quia duplex est AEthiopia, altera Orientalis, altera Occidentalis, de qua distinctione Pere in c. 2. Exod. disp. 13. nu. 73. & tom. 2. in Gen. lib. 15. disp. 1. nu. 33. Prima propinqua est AEgypto, & rubrum Mare versus porrecta, quæ posterioribus temporibus dicta est *Arabia*, hebraicè, *Chus*, quod nomen LXX. & noster Interpres ferè *AEthiopiam*, & Chusym AEthiopes

interpretati suot, pro quo alij vsitatiore vocabulo *Arabiam*, & *Arabes* verterunt; eamq; coluere olim Ismahelitæ, Madianitæ, Amalachitæ &c. hinc Sephora Madianitis, appellata est *AEthiopissa*, seu *Arabissa*. Secunda verò AEthiopia occidentalis longe remota est ab AEgypto, & Palæstina ad Torridam zonam pertinens, de qua fortè loquitur Scriptura Ierem. 13. 23. & 46, ver. 9. & 2. Paral. 12. 13. & Psalm. 73. 14. alioqui de Orientali, vt plurimum est sermo in Scripturis cùm AEthiopes nomioant. sunt autem inter AEgyptum & sinum Arabicum; & hos nomine Arabum intelligere possumus Psalm. 71. ita vt comprehendantur sub felice Arabia. Per *Saba* verò eos Arabas qui vergunt ad sinum Persicum. Isai. 18. v. 1. Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina chus, latinus etiam & 70. AEthiopiæ loquitur de Alexandria, vel AEgypto, quæ est trans ostia Nili, quæ vocat flumina.

73. *Regina Saba vndè venerit ad Salomonem.* Huius ergò Sabææ gentis, quæ ad Arabicum præsertim Sinum vergit, & non AEthiopiæ Africanæ reginam fuisse, quæ ad Salomonem magna pompa venit. 3. Reg. 10 2. Paralip. 9. non est dubitandum, cùm in Scriptura appelletur *Regina Seba*, per *Sin*, & iodi tium huius faciat copia aromatum, & auri quæ ad Salomonem detulit, & quoniam hæc Sabæa regio respectu Iudææ Australis est, & ad Meridiem spectans ex Herodoto l. 8. (Strabo ad Orientem & meridiem porrectâ scribit) & ab ipsa Iudæa longo terrarum spatio distans, propterea vocatur *Regina Austri*, & venisse *à finibus terræ* dicitur, id est, à longinquis regionibus; namque Iohel c. 3. 8. etiam huiusmodi Sabæos, vocat *gentem longinquam*.

74. Demiror igitur, qui venerit in mentem Iosepho lib. 8 antiquitat cap. 6. eam reginam facere AEgypti & AEthiopiæ, quam etiam sententiam sequuti videntur complures alij, inter quos est Cardinal. Toletus adnotat. 74. in Luc. 11. Maldon. Matth. 12. vers. 42. & Ianlen. cap. 49. concor. sed mihi placet magis sententia Vgubini, & Martini Delrio in Geoes c. 10. vers. 7. & Benedic. Perer. li. 15 in Genes. Num. 52. Pineda loc. cit. à quo citatur, & Hierony. Ioel. 3. Emmanuel in hunc locum Matth. 12. in addit. n. 134. sub lit. bb. sic scribit: *ex AEthiopia erat, vbi imperabat, & in AEgypto, dicitur & Saba Regina. Erat aût regio in Meroe insula intra Nilũ, praerant fœmina, quæ candaces dicebantur, vt Reges AEgypti aliquando Pharaones, alquando Ptolemai. ita quidam hunc locum edisserunt; sed nos aliter sentimus, scilicet Arabiæ fuisse Reginam. Iosephus quidem libro octauo antiquarum lectionum, capite sexto, eam Reginam dicit AEthiopia & AEgypti, sed ego magis Scriptura credo, qua tertio Regum decimo Arabia Reginam dicit, scilicet falicu, qua est inter Persicum sinum & Arabicum ad Oceanum, eoq; ad Austrum dicitur respectu Iudaa.*

75. Idem tamen tertio Regum capite decimo, versiculo primo, sic scribit. *Saba per Sin, ea est, qua in Arabia, nam qua in AEthiopia per Sin, vide Psalmum septuagesimumprimum, vbi pro Arabum, & Saba Sceba, & Seba est Hebraicè.* Sic Emmanuel. Itaque vult hanc Reginam de Scheba in Arabiam venisse, de qua interpretatur locum tert. j Regum decimo, primo. cùm verò a t, Seba esse AEthiopiam, oon probatur. Nam Benedictus Pererius, & Martinus Delrio locis citatis, & Sceba, & Seba, vtramque scilicet regionem indicāt credibilius in eo loco Psalmi, esse in Arabia fœlice, quam ℏ...ᾶδε græci nominant. Nisi malis dicere vocem AEthiopiæ vel Arabiæ extendi, vel coarctari magis ab auctoribus, vt nunc etiam AEethiopas vocent Arrabas, Persicos, nunc verò Arrabas nominent: dummodo intelligas vtrosque Sabæos fœlicem Arabiam incolere.

Ex Herodoto libro primo, colligit Moncœius in sua quinta lucubratione in Canrica; *Nitocrin* appellatam fuisse hanc Reginam proprio nomine. At Iosephus libro octauo antiquitatum, capite sexto. Nicaulem dictam vult. Abissini autem ex Ioanne Bario. decadis tertiæ, libri quarti capite secundo, Maquedam vel Makedam vocatam affirmant, sed omnia incerta. 76.

Quia venit à finibus terra] latet in his inter Christum, & Salomonem, inter Iudæos, & Reginam Antithesis. Regina fœmina Barbara, potentissima, à finibus terræ veoit, vt audiret Sapientiã Salomonis hominis, mortalis sapientiã humanã vtique, non item miracula. Iudæi, Pharisæi, viri, doctores legis venienrem ad se Dominum diuina referentem arcana, & mira edeotem opera contemnunt. in textu Hebraico Matthæi, loco *Austri* habetur *Regina Theman*. significat autem idem, *Theman*, quod *dextrum*, idemque ipsum meridionale, seu mare, vt Psalmo octogesimooctauo habetur: *Aquilonem & mare tu creasti*, & Hieronymus propriè ex Hebr. *Aquilonem & dextrum*, quare rectè ille: *Antithesis inter Christum & Salomonem, Iudaeos & Reginam Saba.*

Ignotum vobis Arabes vexistis in orbem
Vmbras mirati Nemorum non ire sinistras.

quia ad meridiem constituti sunt, & ideò vmbræ quæ nobis dextræ suot, vt ait Soli. capite quadragesimosexto. Arabibus sinistræ, in æstiuo enim solstitio in Arabia felice vmbræ in sinistro cadunt, vt docet Martinus Delrio in Senecæ Thyesten, actu quarto.

Dum verò Reginam Austri vocat, hoc est, quæ in meridionali plaga dominabatur respectu Iudææ, significatur eius Reginæ maiestas, & diuitiæ, & amplitudo nominis, dũ nim rũ absolutè Regina Austri vocatur, tanquã diues, & potens, & celebris, quod tamen non ita intelligas, quasi esset totius, vel maioris partis Australis Domina; sed quod io certa parte Austri, puta Arabia felice dominaretur. diuitem tamen, & celebrem regionem possidebat, quod & visum est Pinedæ libro quinto, de re. Sal. capite decimoquarto, Sectione tertia.

Attulit duo hæc exempla Niniuitarum, & Reginæ Austri, tanquam maximè nota Iudæis, & quæ ad rem quàm maximè facerent. Clemens Romanus epistola tertia istis ipsis duobus exemplis significata esse scribit duo Hebræorum genera, qui Christum non receperunt: quidam enim fuerunt, qui notitiam eius habentes non curarunt doctrinam audire, & hi significantur, condemnanturque exemplo Reginæ, *quæ venit à finibus terra audire sapientiam Salomonis.* Sic explicat hoc exemplum Basilius homil. in Psalmum septimum. Quidam alij ipsum audierunt quidem; at non crediderunt, nec audita fecerunt, & hi per Niniuitas rectè indicantur, per quos, & condemoabuntur. 77.

Et ecce plus quàm Salomon hic] tam hic, quàm versiculo vigesimooctauo, vbi dicitur: *plus quàm Ionas hic*; loco *hic*, habetur Græcè ὧδε. id est, *hoc loco*, quasi dicat, ecce hoc loco inter vos est præstantior Salomone; de comparatione Christi cum Salomone in nomine, Sapientia, Potentia, templi exstructione, cultu atque splendore domus, & maiestatis regię. Pineda libro sexto, de rebus Salomonis capite decimosexto, plures citat autores, qui scribant.

Surget] Græcè ἐγερθήσεται, id est, excitabitur in iudicio, *& condemnabit*, &c.

Mysticè Ambros. in caput vndecimum Luc. de Reginæ huius aduentu loquens: in hoc quoque Iudæorũ plebe damnata exprimitur, inquit, *Ecclesia mysterium, qua de Niniuitis per pœnitentiam, & in* 78.

Regina

Regina Austri per studium percipiendæ sapientiæ de orbis finibus congregatur, vt pacifici Salomonis verba cognoscat; Regina plana cuius regnum est indiuisum de diuersis, & distantibus populis in vnum corpus assurgens. Gregor. item Nyssen. homil. 17. in Cantica, ait; vt illa Regina Æthiopum, & longè distãs: sic Ecclesia nigra in principio, & distans à Dei notitia; sed Christo offert postea pietatis aromata, aurum diuinæ notitiæ, & gemmas, id est, obedientiam præceptorum.

30. *Nemo lucernam accendat*] vbi prædicta, dixit Dominus, subiecit Lucas parabolam lucernæ, vt patet apud illum, cap. 11. versi. 33. vsque ad 37. exclusiuè, quæ verè huc pertinent, quare & hic exponemus.

79. Connexio igitur horum cum superioribus hæc videtur. cõfutauerat Pharisæos & Scribas calumniantes, ac eos qui signum de cælo quærebant, reprehendit; nunc verò significat à quo fonte hæc tam nefaria vitia deriuarentur, nempè quod eorum esset mens infidelitatis tenebris obducta, & prauis animi ægritudinibus affecta. si enim obtinerent eam veritatis luce fulgentem, non vtique tam nefaria perpetrarent; id quod parabola domesticæ lucernæ explicat. Nemo, inquit, *accendit lucernam, & ponit in abscondito*, sed manifesto loco, vt omnibus ingredientibus lumen spargat, omnesque ingredientes, & egredientes, & opera quælibet exercẽtes illustratione sua dirigat: alioqui sine ea omnia peruersè ac malè fient. & hæc est veluti propositio argumentationis, qua insinuat quod si haberent lucernam accensam, mentem dico sanam, veritate ac virtute ornatam, vtique omnia eorum externa opera, & sermones lucidi, & recti essent, essentque lucernæ instar accensæ, vt omnibus luceant. At non ita est, neque enim tales erant.

31. *Lucerna corporis tui*] applicat, quod de domestica lucerna dixerat oculo, atque adeò tacitè ipsi menti nomine oculi aptè repræsentatæ. Hoc verò etiam ait, in corporis lucerna, quæ est oculus, cernere est, atque adeò in mente hominis (nam sicut oculus qui est corporis lucerna, est directio corporis, ita intellectus qui est animæ lucerna, est animæ directio.) Nam si oculus corporeus fuerit ægrotus, & vitiosis humoribus permistus, malè dirigit corpus: si sanus, optimè: hoc .n. est quod ait, *si nequam fuerit, totum corpus tenebrosum erit, & si simplex, totum corpus tuum lucidum erit*, nam omnia eius membra rectè operabuntur; subdit posteà conclusionem, v. 35.

Vide ergò] quasi dicat, vide ne lumen quod in te est, id est, mens ad illuminandũ data tenebræ sint, scilicet, ne in ea sint erroris, ignorantiæ, & infidelitatis tenebræ. Versu porrò 33. prosequitur eandem conclusionem: quod si ait, animæ oculus sanus per fidem fuerit, quæ lux est animæ, ipsam optimè diriget: sicuti si ęgrotus sit per infidelitatem, & hæresim, tota anima tenebrosa erit, iuxtà illud Iacobi 2. *quicunque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus.* Not. si autem, perinde valere, ac, quod si, vt Emman. notauit.

Ex his fit non esse primam sententiam separandam, à secunda, quasi sint duæ parabolæ diuersæ, sed dicendum cum Theophylacto & quod de lucerna domestica dicitur, & quod de oculo, id est, de lucerna corporis, intelligi de Pharisæis; vt enim lucerna in domo, & lucerna corporis si accensa sit & simplex sine vitiosorum humorum permixtione, omnia illuminat, quæ in domo, & quæ in corpore, nullamque tenebrarum partem omittit; sic qui mentem omninò lucidam habent. & hinc est vt Pharisæorum omnia tenebria oppleta sint, quòd fulgida mente careant ob infidelitatem excæcati.

Porrò quoniam apud nos conclusio illa, *si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te*; videtur esse absurda, eo quòd idem inferatur ex se ipso: sciendum est, græca habere aliter vltimam illam partem scilicet ὡς ὅτ' ἂν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίζει, id est, vt cùm lucerna fulgore te illuminat, vt sit sensus, si corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, non aliter lucidum erit, quam cùm lucerna fulgore te illuminat; ita vt inferatur modus, quo corpus erit lucidum. Proinde, inquit Iansen. videri potest interpretem pro, & sicut, vertisse; vt si cum, id est, non aliter lucidum erit, quam, &c. verùm cum nostra lectio retineatur adhuc in correctis bibliis, non ausim quidquam mouere, etiam si concedendum esset Tautologiæ quippiam.

Emman. sic habet, versic. trigesimosexto in Lucam, cap. vndecimo in notis: *erit lucidum totum*, pro, vt quod lucidum totum sit, quanquam cum Græ. in sequentibus ita habeatur. vt cùm lucerna fulgore illuminat te; potest sensus esse: sic erit lucidum totum, vt est lucida domus accensa lucerna. dicitur *fulgoris*, id est, fulgens lucerna. *Corpus* autem *tuum* dicit, id est, actiones tuæ.

Cæterùm scire debes ter Dominum hanc sententiam, de lucerna siue domestica, siue corporis protulisse. Primùm cùm discipulis in monte loqueretur, & est apud Matth. capit. sexto, & habes superiùs cap. 5. versic. 22. Deinde eadem repetita fuit discipulis post parabolæ illius expositionem, de semente in diuersas terræ partes iacta, quo intelligeremus Christum esse lucernam accensam, quæ omnibus in commune lucet, doctrinamque ipsius tradendam esse bonis, & malis; sic Marc. cap. 4. 21. & Lucas cap. 8. 17. vide cap. sequens. versicu. vigesimotertio. Denique hoc loco affertur à Christo contra calumniatores, & signa petentes, quòd solus Lucas hic cap. vndecimo refert, quo significaretur pessima illa radix, vnde tam scelesta Pharisæorum dicta, & facta manabant, ex vitiato siquidem mẽtis oculo illa prodibant. 80.

34. *Cùm autem immundus spiritus*] Parabolam hanc de immundo spiritu Lucas recenset ante responsum Domini ad eos, qui petierunt signum, sicut & exclamationem mulieris quæ subiungitur. sed magis quadrare videtur, vt vtrumque sequatur reprehensionem, & confutationem aduersariorum: ideò Matthæi ordinem sequuti sumus. Rectè enim conuenit in vtrosque Christi calumniatores vtrumque horum. Quòd & confirmari potest; nam refert Dominus hæc non ad quosuis homines. sed ad populum Iudæorum; vt patet ex eo quod Matth. subiecit: *sic erit, & generationi pessimæ*. vnde etiam constat hunc sermonem parabolam esse, vel exemplum.

Vide Aug. lib. 1. qq. eu. 8.

Videtur sanè Dominus vsus hoc exemplo, quia ex facto miraculo liberati Dæmoniaci Pharisæi ansam arripuerant Christum calumniandi, vicissim ergò Christus ex eodẽ facto occasionem sumpsit, & arguendi Pharisæos, & ostendendi ipsos potius spiritu immundo agi, qui dixerant eum habere spiritum immundum. 81.

Iudæorum insignis malitia.

Verùm Christi mens præcipua ea est, vt per hoc doceat peiores esse Iudæos, quàm si nunquam Dei legem, & cognitionem accepissent. Cùm enim per legem Diabolus quodammodo ab illis eiectus esset, quia edocti per legem sunt Deo vni ac vero, non idolis, non Diabolo seruire, contempta

Dei gratia digni facti sunt, vt septem, id est, plurimi in eos pro vno immundo Spiritu spiritus ingrederentur. sic Maldon. sequutus Hilarium Hieronym. & Be. hinc videtur Christus tacitè reddere rationem cur Pharisæi non crederent, sed blasphemarent, quod septem scilicet Dæmonibus, id est, in reprobum sensum ob contemptam Dei gratiam traditi essent.

Obseruandum loqui hic Christum ad literam quasi de homine, qui propter peccatum aliquod traditus erat Dæmonio corporaliter vexandus, vt Saul, 1. Reg. 16. & ille fornicarius, 1. Corinth. sic autem loquitur, quasi iste homo eiecto semel Dæmonio Dei virtute, iterùm propter ingratitudinem, & negligentiam illi traditus esset. De hoc ergo spiritu hæc dicit: *cum immundus spiritus* (dicitur autem *immundus* ob peccatum quo infectus est, & ad quod homines trahere conatur) *exierit*] id est, eiectus & expulsus Dei virtute fuerit, vt notat Enthy. non quod spontè sua exierit, (sicut etiam Matth. 17. Luc. 8. dicuntur Dæmonia exisse) *exierit*, inquam, de homine aliquo, quem ob peccatum Deo permittente prius inuaserat, &c.

Ambulat per loca inaquosa] Matth. etiam addit *arida*; sed græcè est eadem vox apud Lucam, & Matth. i. loca aquis carentia. Sunt sanè hæc loca solitaria & deserta ab hominum commercio separata; nam vbi aqua non est, ibi homines non habitant. Hierony. solitudines interpretatur. Itaque vbi homines non sunt, qui semper hominibus incredibili nocendi studio ardet quiescere nequit, & ideò cum opportunius sibi domicilium non reperiat (nam peruersissimum quemque lubens inhabitat) assumptis secum alijs multis dæmonijs domum priorem repetit, vt postea subiicit Dominus.

82. *Loca solitaria dæmonibus congrua.* Interim obserua quod in hæc loca solitaria solent hi, qui virtute diuina dæmones expellunt, eos abigere, vt nec hominibus, nec eorum rebus nocere valeant: sic legimus Tob. 8. Angelum ligasse Dæmonium in deserto superioris AEgypti, qui locus etsi tropicòs possit videri positus pro loco alio incultissimo, & remotissimo, sicut dici solet *super Garamantas & Indos*, vel *vltra Gades*: propriè tamen sumenda sunt hæc Scripturæ verba: superior enim AEgyptus, est Australior AEgypti pars, quod ex ea delabatur Nilus, & montib' magis abundet. Dictam volunt olim *Thebaidem*, nunc *Sahid*, vel *Sabit*, vt mauult Aithonus cap. 54. & in Turcico Pandecte Leunclauius cap. 218. Erat autem hæc pars vasta, horrida, squalida, omninò inuia, & plena serpentium, venenatorumque animantium. Huiusmodi loca indicauit etiam Dominus hic, hoc est similis qualitatis. solent enim exorcistæ, vel in imum inferorum barathrum, vel in tesqua, & horridas solitudines, Dæmonia, quibus egressum imperant, ablegare, vt Leones, Pardos, tygrides, procul à nobis in saltus, & speluncas amandauit Deus; sic & dæmonum multitudinem maximam', salutis nostræ caussa in arenas, & damnata quædam sola eiecit. quo factum, vt de S. Antonio, Macario, alijsque veteribus heremorum sanctissimis incolis grauissimè quererentur Dæmones, quod in sua homines isti loca inuaderent, in eaque Christi Iesu crucem & cultum inferrent. Lege Athanasium in vita Antonij. Pallad. cap. 20 Cassianum colla. 7. c. 23. Quo detestabilior Bezæ in Matth. cap. 12. 43. calumnia est scribentis: quantum in incultis, & squalidis locis valeant satannicæ præstigiæ, docent mala per heremitas, & monachos iam pridem in Ecclesiam inuecta, hæreticis scilicet mala, non Christum amantibus. hæc ferè carptim ex quæstiuncula 9. Serarij in cap. 8. Tob.

Superior Aegyptus qua & vbi.

A *Quærens requiem & non inuenit*] In desertis dicitur non inuenire requiem, quia studium eius est ardens, & inflammatum desiderium hominibus nocere: vbi igitur non inuenit cui noceat, requiem non habet; non quod requiem vnquam Dæmon verè habeat qui pœnis æternis cruciatur, sed quod requies eorum sit maioris cuiusdam cruciatus, & tormenti priuatio: sicut inuidus requiem dicitur habere in malo proximi, quando non torquetur bono illius: sic Dæmones bonis hominum affliguntur, eorumque prosperis euentibus; cùm autem damnum inferunt eo tormento carent, atque ita requiem dicuntur habere. Cùm ergo dæmon caret requie, desiderio ardet nocendi, reuertendique ad hominem, quem prius vexabat, & hoc est quod dicit, *reuertar in domum meam vnde exiui*: non quod sit in manu eius eò redire, sed quod tentet & conetur, & Deo sæpè B permittente efficiat. Potius autem ad eundem reuerti optat hominem. quia expertus est iam se præualuisse in eum, & sperat denuò posse quod prius poterat. 83. *Cur diabolus in desertis non inuenit requiem.*

Notat idem Maldon. v. 43. in Matth. 12. Diabolum in his qui boni aliquando fuerunt, & mali fiunt, libentius, & quodammodo commodius habitare, quia domus ornaméta, id est, mysteriorum cognitio, exculium scientia diuinarum rerum ingenium, & si qua sunt eiusmodi, quæ Deo parata fuerant, illi seruiunt. 84.

Et veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam, & ornatam] significant hæc prauam in eo dispositionem, à quo dæmonium expulsum prius fuerat: propter quam permittente Deo iterum reuertitur cum alijs multo pluribus dæmonibus, ita vt in peiorem euadat homo ille otio, & negligentiæ deditus. sic *fiunt posteriora hominis illius* C *peiora prioribus*. Experimur hoc quotidie. Nulli peiores sunt hæretici, quàm qui Monachi apostatæ; nulli peiores Catholici, quàm qui cum aliquando religiosissimi fuissent non benè tenuerunt, quod habebant. Hinc verè August. epistol. 137. non vidisse se, inquit, meliores, quàm qui in monasteriis profecerunt, neq; peiores quàm qui à monasterijs defecerunt. Accommodat huc Maldo. illud Psalm. 77. 57. *conuersi sunt in arcum prauum*, id est, in modũ arcus duri, & manui non obedientis, qui si fortè retendatur, aut vi, & impetu suo rumpitur, aut in peiorem formam, quàm in qua antequam tenderetur erat, certè reuertitur. Dicitur domus vacare, quando non est qui habitat in ea. sic homo cùm Deo priuatur. Dicitur *scopis mundata*, quando caret sordibus, quæ solent homines auertere, vel auocare, ne in eam ingrediantur. munda enim domus ad habitandum D quodammodo inuitat. Sic per tropum dicitur homo scopis mundatus in malam partem, quando caret virtutibus: nam harum priuatio dæmones ad habitandum inuitat. Dicitur *ornata* domus, cum aulæis instruitur; ita homo dicitur ornatus ratione dæmonum, cùm prauis habitibus, & consuetudinibus vitiorum plenus est, ipsisque inhæret, ob hanc causam permittit Deus, vt in hominem sic prauè affectum iterum reuertatur Dæmon, & quidem non solus: vnde accidit, vt peior ille fiat. Possumus etiam per ornamenta domus intelligere, mysteriorum cognitionem, excultum item scientia diuinarum rerum ingeniũ, & si qua sunt eiusmodi, quæ Deo parata fuerant & dæmoni postea seruiunt: vt paulò ante innuere visus sum.

Praua dispositio hominis præparat locum diabolo.

36. *Sic erit generationi huic pessimæ*] applicatur hoc exemplum toti populo, & nationi incredulæ Iudæorum, non vni, aut alteri Iudæo, vt notat Hieronym. & liquet ex his verbis: *sic erit gene*

rationi pessima. Pessimam vocat ob multa peccata, perfidiam, & obstinationem.

85. *Quatuor status Iudæorum.* Vt ergò accommodemus exemplum ad Iudæorum gentem, distinguere oportet quatuor status Iudæorum. Primus est quando spiritualiter à Dæmone possidebantur ante vocationem & legem, ac fidem susceptam, nondum separati ab idololatrijs, sed cum eis viuentes. Sic Chrysostomus homilia quadragesimaquarta in Matthæum, hunc statum explicat. Secundus post vocationem ad fidem veram Dei & legem postea susceptam, in quo à Dæmone liberatus est populus per fidem, cultum, & legem Dei, de quo statu Hilar. can. 12. in Matthæum. Tertius, quando legis obseruantia neglecta non audiuit voces Prophetarum, & Christum venientem spreuit, & occidit, eiusque insuper prædicatores persequutus est, in quo statu, vt exponit Gregor. homilia nona in Ezechielem, factus est populus iste domus vacans, quia desijt esse populus Dei, iuxtà illud Daniel. 9. *non erit populus eius, qui eum negaturus est*, & iuxta illud Oseæ primo: *vos non populus meus.* Templum etiam vacabat, vt dixit Hieronymus, quia iam Christum hospitem non habebat, & quia Angelorum custodia antiqua populus erat destitutus, ideò etiam velut domus vacua factus est.

Ad hæc eodem tempore Iudæi domus scopis mundata dici poterant: quia sine Fide, Spe, & Charitate, & sine cæteris remansere virtutibus, vt Gregorius loco citato interpretatur. Dicuntur denique ijdem domus ornata ex Hieronym. Propter superfluas legis obseruationes, & Pharisæorum traditiones, quæ iam non superfluæ modò, sed etiam periculosæ sunt, per quas etiam nunc Iudæi Dæmoni seruiunt.

Huic statui successit vltimus, nimirum post promulgatam Christi legem, cùm iam rursus perfidi Iudæi à primo illo Dæmone acceitis præterea septem alijs Dæmonijs, id est, plenitudine vitiorum, vt ait Hieronymus, inhabitantur. Vt verissimè de hoc statu dicatur: *erunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* Videlicet huc hominem pertrahit, socordia, & in Deum ingratitudo. quomodo verò Iudæi peiores in hoc vltimo statu fuerint, quàm in primo, disputat Toletus an. 61. in Luc. c. 11.

86. Verùm antequam hinc discedamus illud ad informandos mores hominum accommodatum, ex Gagnæo annotare non grauabor; *de quouis homine,* inquit, *intelligi* (& hoc) *potest. à quo Dei virtute, & superueniente gratia eiectus Dæmon, ac per deserta loca vagabundus, & requiem quærens, nec inueniens, proponit in priorem domum reuerti: quam cùm vacantem & ornatam inuenerit, rursus ingreditur. Benè autem dicitur, quod in desertis pœnitentiæ locis, id est, pœnitudine tactis animis, vbi mollities nihil est, sed aspera prorsus vita requiem Dæmon non inuenit. quandiu enim solitaria, vt passer, peccata sua plangit anima, nulla illic ei mora esse potest. si autem eam inuenerit vacantem, bonisq; destitutam operibus, ornatamq;. ac scopis mundatam, id est, delicijs deditam; & eò cum deterioribus se septem ingressus fuerit, peius illa multò habebit, quàm antea.* Sic Gagnæ.

87. 37. C. *Extollens vocem, quædam mulier de turba*] Interl. magna fiducia inter blasphemos confiteri Dei Filium. mulier hæc de media turba vocem extulit, magnum declarans affectum, & fidem: altè enim vt obseruauit Euthym. in eius animum Christi sermo descenderat.

Quænam hæc mulier. Dum autem quandam mulierem dicit præterito nomine, ignotam, atque obscuram fuisse insinuat. Cùm verò de media turba clamasse scribit, plebeiam etiam significat, quippè quæ in media fuerit turba. *Magna,* inquit Beda, *deuotionis, & fidei hæc mulier ostenditur, quæ Scribis & Pharisæis Dominum tentantibus, simul, & blasphemantibus tanta eius incarnationem præ omnibus sinceritate cognoscit, tanta fiducia confitetur, vt & præsentium procerum calumniam, & futurorum confundat hæreticorum perfidiam.*

Lyranus ait fuisse Marcellam D. Marthæ famulam. Borcar. prima parte capite secundo, quinquagesimoquinto, quinto: *Ante Tyri,* ait, *ianuam ad ortum sitam iactu duarum sagittarum inter spaciosas arenas ostenditur Christi prædicationis locus, vbi mulier exclamauit, Beatus venter,* &c. lege Adrichomium in Thea. terræ sanctæ in tribu Aser. num. octogesimoquinto. Hinc infert Barrad. libro octauo, capite vigesimo, Dæmoniacum hunc propè Tyrum à Dæmone liberatum fuisse, ibique Pharisæos à Christo Domino reprehensos esse. Sed non mihi videtur id consentaneum Diuo Marco: nam ex eo colligimus totam hanc historiam accidisse, cùm esset domi Christus, & quidem Capharnai. inde enim nondum egressum dixit Marcus. De ndè domus absolutè prolata, innuit consuetam esse domum. Vide superius numerum primum, & tertium. 88.

Beatus venter] Augustinus tract. decimo in Ioannem non vocis mulieris, sed multorum vocem hanc esse affirmat, dicit enim cùm Dominus in turba admirabilis videretur faciens signa, & prodigia, & ostendens quid lateret in carne, admiratæ quædam animæ dixerunt, fœlix venter qui te portauit. Quod intelligendum putat Cardinalis Toletus annotatione sexagesimatertia, non quod plures exclamarint, sed quod voci mulieris consenserint. Est autem hic Synechdoche, qua pars pro toto ponitur. Cùm enim matrem Christi beatam dicere vellet præsertim per *ventrem, & vbera* descripsit, quæ generando, alendoque Christo maximè seruierant. 89.

Quo ostendit, beatam se appellare non per se ipsam, sed quod Christũ genuisset, aluissetque, non quod maius aliquid de Christi matre, vel cognouisset, vel iudicasset, sed omnem eius fœlicitatem ideò ad ventrem, vberaque retulit, quasi iam fœlix, tam sancta etiam futura non fuisset, nisi peperisset Christum, hoc est, Deus non tantum illi impertijsset gratiæ, nisi Christi dignam matrem efficere voluisset. Absolutè ergò Christi mater, vt sic, beata dicenda est, quia matris Dei nomen præclaras eas virtutes inuoluit quę ad matris dignitatem faciunt, quas non habuisset, nisi ad eam fuisset dignitatem euecta. 90. *Maria mater Christi beata.*

Quid? quod & hæc mulier hac commendatione matris ob Filium beatæ, aliquid etiam homine maius in Christo confessa est, ob quod dicendam matrem eius & nutricem beatam censuit. Neque illud prætermittendum Spiritum sanctum, his huius mulieris verbis, & veram Christi humanitatem, & vnius parentis singularitatem astruere voluisse: neque enim virum laudat, sed matrem, cuius sunt *venter* qui portauit, *& vbera.*

Postremo refutantur hinc hæretici, qui vel tantum hominem Christum asserturi erant, vel negaturi ipsum verum fuisse hominem, aut ex carne Virginis non sibi ipsum sumpsisse carnem suam si enim, inquit Beda, caro Verbi Dei à carne Virginis matris pronunciatur extranea, sine causa venter, qui eum portasset, & vbera quæ lactassent, beatificantur. Qua verò consequentia eius lacte credatur nutritus esse, cuius semine negatur conceptus, cùm ex vnius & eiusdem fontis origine, secundùm Physicos vterque liquor manare perhibeatur. 91.

De vberibus & ventre Beatissimæ semper Virginis lege Blasium Vegam in caput duodecimum, 92.

Apocalyp.sect.12. Barrad. tom.2. lib.8. cap.10. Ex quo hæc paucis: Insanit planè qui vterum non commendarit, in quo verbum caro factum. Est hic Dei thalamus Psal. 18. *ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo* est hortus semper conclusus, Canticor. 4. Fons bonorum omnium Dei sigillo signatus Canticor quarto: Mons terram, cælumque altitudine superans, ex quo sine manibus lapis ille abscissus est qui contriuit statuam, Daniel. secundo; templum est Salomonis virginitatis auro irradians, tertio Reg. sexto; eburneus Dei thronus integerrimæ puritatis ebore admirandus, 3.Reg.10. paradisus voluptatis Gen.2. hortus amœnissimus, qui vitæ lignum protulit secundo Adamo præparatum; vrna est cœlesti, ac suaui manna repleta ad Hebr.9. liber est candidissimus in quo descripta est æterni Patris sapientia; propositionis mensa, in qua cælestis ille panis est propositus; est nostræ redemptionis thesaurus; veri Salomonis ferculum; Aureum reclinatorium Cantic.3. Vellus Gedeonis cælesti perfusum rore, Iudic. 6. hic est ille vterus de quo Cant.7.2. scriptum legimus, *venter tuus sicut aceruus tritici vallatus lilijs.* lilia puritatem indicant, aceruus tritici conceptum innuit, in quo nos omnes quodammodo concipimur, vt filij eiusdem matris merito quoque dicamur tanquam in Christo contenti. hinc fit, vt horreũ sicut tritici, ita & gratiæ appellari possit, Mariæ venter. De quo multò ante etiam Hierem.31. prædixerat: *nouum creauit Dominus super terram, mulier circumdabit virum.* sed receptui canamus, neque enim esset finis si tam vasto nos oceano committere vellemus.

39. *Calumnia refutatur.* 38 *Quin immò beati*] Gr. μενοῦνγε certè, immò, potius. Non igitur negat Christus matrem suam beatam propterea fuisse, vt nefariè pessimus Caluinus in absona illa harmonia scribit: nec omninò verum, quod Erasmus adnot. in Lucam scribit; vocem græcam neq; affirmare, neque negare quod dictum sit. Dicimus enim affirmare potius quod dictum sit; qui enim dicit immò, affirmat bonum esse quod dictum est, licèt maius sit quod est dicendum, vt si quis dicat: bona sunt verba pia, si subdam, immò potius opera. Non nego bona esse verba pia, immò tacitè affirmo. Quod & Chrysost. confirmat, dum ait, non est responsum repudiantia matrem, sed ostendentis, quod nihil ei partus profuisset, nisi fidelis extitisset. Clarius Beda in Luc. Dei genitrix, inquit, inde quidem beata, quia verbi incarnandi ministra temporalis, sed inde multo beatior, quia eiusdem semper amandi custos æterna. August. item lib. de S. Virginitate c.3. *beatior*, ait, *fuit Maria percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi.* & ibidem: *materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi fœlicius Christum corde, quam carne gestasset.* & cap.5. *faciens voluntatẽ Christi Maria corporaliter Christi tantum mater est, spiritualiter autem Soror & Mater;* & tract.10. in Ioã. sic exponit hæc verba Christi, *Mater mea, quam appellatis fœlicem, inde fœlix quia verbũ Dei custodiuit, non quia in illa verbũ caro factum est & habitauit in nobis; sed quia custodit ipsum verbum Dei per quod facta est, & quod in illa caro factum est.* Absolutè tamen, vt superiùs dixi, B. Virgo, quia Mater, beata dicenda est. *ecce enim*, inquit, *ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Matris enim nomen immensas bonitatis, & sapientiæ Dei diuitias claudit, vt meritò Damascenus oratione prima, de dormitione Deiparæ, vocet Virginis conceptum omnium Virginis bonorum initium, & fontem. Illud tamen cum Patribus concedendum est, quod neque ipsa beata fuisset, quamuis corpore Christum genuisset, nisi verbũ Dei audisset, & custodisset, vt apud

A D. Thom. Chrysost. docet, ad quod tamen eo ipso quod in matrem electa est, prædestinata fuit.

94. *Et custodiunt illud*] audire & non custodire maiorem potius condemnationẽ, quàm gloriã affert, indicat autem, dum ait, *audiunt, & custodiunt*, perseuerantiam necessariam esse; & interim Iudæos percellit, vt notat Beda qui verbum Dei non audire & custodire, sed negare & blasphemare quærebant.

Sanè idcircò commendat Dominus verbi auditores, & custodes, ne matris affectu humano moueri crederetur; itemque prædicationis, verbique Dei fructum commendare, ministeriumque suum, cui instabat, voluit. Postremò quod ad mysticum sensum pertinet, obserua ex Interl. mulierẽ hanc figuram esse Ecclesiæ, quæ in medio gentium confitetur creatorem.

39. *Adhuc eo loquente*] Lucas hanc historiam B longè antè præmisit, c.8. verè tamen post narrata à Matt. immediatè ponendam esse liquet ex Marc. & Matth. qui ambo eam superioribus subnectunt. Idemque indicant verba Matth. *adhuc eo loquente ad turbas*, quare rectè notauit August. lib.2. de consens. cap.40. non tenuisse Lucam rei gestæ ordinẽ, sed præoccupatione vsum, atque ante recordatum narrasse, quam nec satis aptè hic scripsisset, quod similem sententiam Domini commemorasset, qua beatificauit eos qui audiunt, & custodiunt verbum Dei, sicut Matt. & Marc. subticuerunt historiam mulieris de turba exclamantis, quod similem contineret sententiam Domini cum ea quam hic referunt.

Fratres] id est, consobrini, propinqui, cognati eius ratione Ioseph, qui putabatur pater Christi, atque adeò hi potius putabantur consanguinei eius, quales erat Iacobus minor, Iose vel Ioseph, C Iudas, & Simon Matth 13. 55. filij fuêre sororis B. Mariæ Virg. dicebatur hæc Maria Cleophæ, non quidem filia, sed vxor. Cleophas dictus quoque est Alphæus, frater fuit Ioseph sponsi B. Virg. hęc Maria à Ioanne, soror Matris Domini vocatur, ca.19. 25. Eandem verò Matt.c.27.56. & Marc.15. 40. Mariam Iacobi, & Iose Matrem vocant. lege quæ inferiùs annotamus cap.16. ver.9. & superiùs lib.2. c.6. ver.12. 95. *Fratres Christi qui.*

96. *Stabant foris*] non præ arrogantia, quod non dignarentur domum ingredi, & verbum Dei cum alijs audire; sed ex Luc. quia nõ poterant adire eum præ turba. Hilar. can.12. in Matth. dicit, significari aliquid mysticè per hoc quod mater & fratres foris stant. *est autem*, inquit, *in eo typica ratio seruata, vt mater eius & fratres foris starent, cum vtiq; ingrediendi ad eum haberẽt, vt cæteri, potestatem. sed quia in sua venit, & sui eum nõ receperunt: in matre eius, & fratribus Synagoga, & Israelita præfigurantur,* D *ingressu eius, atque aditu abstinentes.*

97. Sed hic quæri solet, cur eò venerint, & quidem non opportuno tempore. Christo adhuc loquente vt inquit Matt. cur nõ dubitarunt eum concionãtem euocare etiã misso nuntio ex Mar. c.3.31. videtur idem Mar. assignare causam, v.21. *dicebant enim quoniam in furorem versus est*, qua de re dictum superiùs v.2. n.8. 9. verosimile esse, eos nõ ex animo id dixisse, sed vt eo prætextu de manibus aduersariorum liberarent: odorati enim fuerant, vt videtur, quod quidam perdere cogitarent Christum ex Matt.c.12.14. Ideò ergò venerant, ideò eius matrem, quò plus eum mouerent, adduxerant, ideò quodam modo interpellant, ne periculum sit in mora. vel si, quòd probabiliùs esse diximus, verè ipsum insanire putarunt quidam ex suis, quamuis id de Beatissima virgine Maria nullo modo dici queat, tunc cum alijs respondendum est, non eo tamen animo fratres eius venisse eò, Chri- *Cognati Christi excusantur.*

stumque

A ſtumque per internuntium euocaſſe foras, quia concionem impedire vellent, quaſi Chriſto, aut turbæ inuiderent; ſed quod nouerant iam diu protraxiſſe ſermonem, ita vt ſatis intelligere potuerint eum eſſe valde defeſſum, nec dimitti à turbis, vt cũ diſcipulis comederet. id enim ſæpè euenîſſe ex Marc. c. 6. conijcere licet: nec ipſum per ſe eſſe rediturum, præſertim eo furore correptum, vt arbitrabantur.

98. *Et mater, quæ etiam laudatur.* Mater etiam libenter venit, ne quid filio mali crearetur, & vt ad capiendũ cibum euocaret. Quod verò nõ ſit ingreſſa modeſtiæ tribuendum. Noluit enim per ſe interturbare ſermonem, nec matrem ſe oſtentare, & pro auctoritate euocare filium, ſed expectabat foris. At cæteri cognati conſcia fortaſſe matre miſerunt, qui diceret illi data occaſione, vel inter concionandum, vel ſtatim à concione à matre vocari: id enim Marcus ſignificat. Oſtendit item Lucas, quod præ turba mater non poſſet adire filium, vt v. 39. Marc. etiam ait, vt hic v. 40. *Et ſedebat circa eum turba.* Hoc igitur animo euocaſſe credendum eſt, nec vitio dandum id, ſed magnæ potius charitati.

B 99. *Error quorundam circa hoc factum.* Quare excesſit ſanè, Chryſoſto. hom. 45. in Matt. & 46. dum factum hoc matris, & cognatorum ambitioni tribuit, & tom. 3. ſuper Matth. capite vigeſimoprimo, vide Diuum Thomam 3. part. quæſt. 27. a. 4 ad. 3. Grauius etiam errauit auctor Imperf. dum ſcribit Chriſti matrem & cognatos à Dæmone impulſos, vt hoc tempore Chriſtum adirent. Tertul. quoq; l. 4. con. Marcio. & l. de carne Chriſti quædam habet non ſatis conſideratè dicta cognatos hos Domini, quæ quatenus contra matrem Domini ſunt, eſſent nunc contra fidem ex Tridentino. ſeſſ. 6. can. 23.

Beda hom. feria 4. poſt Dominica Gregor. ho. 3. in Euang. 41. *Dixit autem ei quidam*] ſic Matt. Luc. vero nunciatum eſt illi. Mar. rem magis explicãs dixit, Matrem & fratres miſiſſe ad eum quoſdam vocantes, dixiſſeq; *ecce mater tua, & fratres tui foris quærunt te.* Itaque Matth. vtitur numero ſingulari, pro plurali. Niſi velis dicere plures miſſos, ſed vnum loquutum, & quia plurium nomine loquutus eſt dixit Mar. quoſdam dixiſſe. Quod autem Matt. dixit ſuperius. v. 37. *quærentes loqui ei;* dicit Luc. hic *volentes te videre*, quia vtrumq; cognati Chriſti dicerunt. Falſo ergò ſcribit Auctor Imperf. hunc nũcium motum à Diabolo fuiſſe, qui Chriſtum à prędicatione impedire voluit. Hieron. Matt. 12. etiam inſidiosè putat, non ſimplici animo hoc Chriſto dixiſſe, vt videret, an præferret carnem ſpirituali operi. Non eſt veroſimile, arbitror ſimplici animo nuntiaſſe.

C 100. Sed cur aliquis eorum non eſt ingreſſus, qui nũciaret? Reſpondeo ne mater ſola, aut fere ſola relinqueretur, præſertim ſi duo tantum cùm illa venerant, & quia nõ iam facilè erat illis ingredi per ſe, quàm per alios id ſignificare, qui viciniores Chriſto erant, ſaltem, vt hi alijs ſignificarent, &

D 101. iterum alij alijs vicinioribus adhuc Chriſto.

42. *Quæ eſt mater mea*] non dicit *non eſt mater mea, non ſunt fratres mei:* ſed *quæ eſt mater mea* &c. cùm tamen Euangeliſta dixerit, *venerunt ad eum mater eius, & fratres*, neq; etiam hæc ſunt verba reprehendentis, vt putauit Tertul. l. de carne Chriſti, & Chryſ. hom. 45 in Matth. Dicta ergò ſunt vt oſtenderet Chriſtus ſe in opere quod faciebat, nimirum in habendis concionibus non pendere à carne, & ſanguine, vt Luc. 2. dixerat. *in his quæ Patris mei ſunt oportet me eſſe.* Præſertim quia putabant, qui hæc nuntiauerant, ipſum non aliam habere generationem, quàm carnis, ſic Aug. ep. 38. Deinde ſignificare voluit ex Ambr. quæ ſunt ſpiritus præferenda corpori: Et exemplo docere voluit, id quod docturus erat, qui reliquerit patrem, & matrem &c. De-

A niq; ex Hil. Ambr. Hiero. Chryſ. ſignificat præferri debere ſpiritus cognationẽ, per fidem, & charitatem, cognationi carnis. Et præſtantius eſſe cõiungi Chriſto Fide, & Charitate, quàm ſola carne.

Quare Sapienter Iuſtinus qq. gent. reſ. 136. ſcripſit his verbis: Chriſtum non negaſſe, aut contempſiſſe matrẽ; ſed docuiſſe, non tam illã beatã fuiſſe, quia mater fuit ſecundùm carnem, quã quod fide, & gratia fuerit illi cõiuncta. Quod & illis expreſſit: quin imo beati qui audiunt &c. Bifariam ergò mater Chriſti fuiſſe oſtenditur. 102.

44. *Quicumque enim fecerit voluntatem*] Vide admirandam obedientiæ dignitatem: ipſa ſororẽ, ipſa fratrem, denique ipſa matrem Chriſti facit. 103.

Ipſe meus frater] Greg. ho. 3. in Euang. ſcribit, fideles dici Chriſti fratres credendo, & obſequendo, quia filij adoptionis Patris æterni ſunt, cuius ipſe eſt natura filius. ſic Io. 20. *Vade ad fratres meos, & dic eis aſcendo ad Patrem meum, & Patrem ve-* *Fideles Chriſti fratres.*

B *ſtrum Sorores* autem dicuntur, propter ſexuum diſtinctionem: vt enim viri fratres, ſic feminæ ſorores ob eandem cauſam dicuntur: qui verò Chriſti ſoror, & frater eſt credendo, efficitur mater prædicando, quaſi enim parit Dominum, qui eum cordi audientis infundit. Vel aliter; omnes iuſti licèt alios non conuertant dici poſſunt matres Chriſti, quia quando quiſpiam viua fide in ſe recipit Chriſtum, dicitur Chriſtus in eo ſpiritaliter naſci. Sic Auguſt. l. de S. Virginitate c. 5. hoc loco conſolatur Virgines, quia & ipſæ matres Chriſti dici poſſunt. Iuxta verò Greg. doctrinam, nemo dicitur Pater Chriſti quia virtus effectiua, per quam in corde fidelium naſcitur Chriſtus non eſt ab ipſis, ſed à Deo ipſo. Alij magis inhærentes literæ aiũt, Patris non factam mentionem, quia Patrem Chriſtus non habebat, reliquorum item cognatorũ non meminiſſe Chriſtum, quia magis à nobis remoti ſunt: Porrò *Virgines matres Chriſti.*

C matris, fratrum, ſororum, propinquiſsima eſt cognatio.

THEORIA I.

De *Beelzebub* vocabulo.

TRADVNT Aliqui vocabulũ hoc, quod attinet ad primam partẽ, deductum eſſe à *Belo*, patre Nini regis Aſſyriorum, à cuius imagine facta à filio, ortum creditur habuiſſe idololatria: ac proindè arbitrantur quidam omnia idola ab illo Belo nomen ſortita eſſe, licèt pro regionum varietate nomen illud quadantenus immutatum ſit. Babylonij enim *Bel* dicebant, alij *Beel*, alij *Baal*. Hanc ſententiam ſequutus eſſe videtur Pere. l. 16. in Dan. in c. 14. in ea verba: *erat quoque idolum apud Babylonios*, &cæt. 1. *Beelzebub venè dictum.*

D Cæterùm non videtur *Beelzebub*, ab hoc Belo dictum: Nomen vnum eſt & purè Hebræũ, quod pro punctorum diuerſitate, vt ait Ianſe. nunc *Beel*, nunc *Baal*, quæ vera eſt lectio, ſcribitur; & propriè ſignificat maritum, vel dominũ, ideoque Dij gentium hoc nomine ſunt appellati, quod Domini haberentur, adiunguntur huic nomini varia pro diuerſitate idolorum; quæ colebantur à varijs gentibus; Baalphegor, vel Beelphegor Deus Moabitarum, qui etiam in Num. dicitur *Baal* abſolutè; ſic Baalberith Iudicum nono, quadrageſimoſexto, Beelzebub Deus Accaronitarum quarto Reg. primo, ſecundo, licèt hoc nomẽ rectè tribuatur principi Dæmoniorum. Vndè Hierony. ait: Iudæi 2.

principem Dæmoniorum ex ſpurciſsimi animalis appellabant vocabulo, quod muſca dicitur prnpter immunditiam, quæ exterminat ſuauitatem olei (idem enim ſignificat *Beelzebub*, quod Deus muſcæ, aut Deus muſcarum) & ſimul in odium Accaronitarum.

3. *Accaronitarum Deus.* (Fuit Accaron vna de præcipuis prouincijs Philiſtinorum, quarum Domini vocantur *Reguli*, Ioſue decimotertio,) hi Beelzebub maximè colebant, vt principem, ſummumque Deorum omnium. vnde in deteſtationem gentis, Hebræi principem Dæmonum vocabant *Beelzebub* nomine idoli Accaronitarum. Neque enim à Iudæis tale nomen illi idolo Accaronitarum contemptus cauſſa tribuebatur, ſed ab ipſiſmet Ethnicis ſic vocabatur, vt haberi poteſt ex quarto Regum primo, ver. ſecundo, vbi dicit Ochozias nuntijs: *ite conſulite Beelzebub Deum Accaron.* Non ergo contemptus cauſſa ſic eſt vocatum à Iudæis.

4. Sunt qui dicant multi, ſic dictum hoc idolum ab Ethnicis, quia propter victimarum ſanguinem quo erat aſperſum perpetuò muſcis plenum erat; vel quia, vt alij malunt, aduerſus muſcarum peſtem potiſsimum inuocabatur, ſicut de Myagro etiam refert Plin. lib. 10. cap. 28. vbi inquit; *inuocant & AEgyptij Ibes ſuas contra Serpentium aduentum, & Elai Myiagron Deum, muſcarum multitudine peſtilentiam afferente, quæ protinus intereunt, ea qualitatum eſt, dic.*

Hinc igitur factum, vt horroris & abominationis cauſſa, & in odium item Accaronitarum Diabolus à Iudæis *Beelzebub*, appellaretur, ſicut infernum *Gehennam* dicebant, à loco vbi infantes idolis immolabantur.

5. *Bim vox conuenit Diabolo, & cur.* Et quidem rectè ea vox Dæmoni competit immundo & importuno. ſicut enim muſca ſordida & importuna beſtiola, quod viribus non poteſt, pertinacia tamen, & importuna, atque infeſta impudentia euincere conatur, & omnibus locis nobis incommoda eſt, ſæpè repulſa, redit ſæpè, & ab vno loco fugata, incerto itinere in eundem locum incidit; non aliter infeſtiſsimus, & ſordidiſsimus Dæmon inſtat, & iterat tentationes, vt importunitate, & infeſtatione obtineat, quod viribus non poteſt; ſcit namque aſsiduitatem tentationum multum valere ad labefactandā viri fortiſsimi conſtantiam, victus Adam importunitate Euæ ſæpiùs ingerentis pomi dulcedinem, victus Sampſon Dalidæ impnrtunitate Iudic. 14. vide de hac re Grego. explicantem id cap. 14. Iob. 19. *mons cadens defluit, & alluuione paulatim terra conſumitur, & homines ergo ſimiliter perdes?* de duarum etiam tentationum generibus diſſerit lib. 12. cap. 13.

6. Obſeruandum quoque *Baal* abſolutè poſitum in Scripturis interdum Deum Tyriorum & Sidoniorum ſignificare, vt cùm in 3. & 4. li. Reg. fit mentio de Baal, quem colebat Acab, in gratiam vxoris Iezabel, filiæ regis Sidoniorum.

THEORIA II.

De *Satana* & *Diaboli* voce: In verſum octauum: *Si Satanas Satanam eijcit.*

1. *Satanas vnde dictus.* VT de *Beelzebub* nomine à nobis dictum eſt, ita nunc breuiter de *Satana* dicendum; quod ex Pineda cap. primo Iob. verſic. ſexto, numer. octauo, quædam afferentes paucis efficiemus. Porrò dicitur *Satanas*, à verbo *Satan*, quod idem eſt ac declinare, ſeu diuertere, vt vult Oleaſter in id Geneſ. 26. appellauit eum inimicitias.

2. Sed alijs ea deductio non placet, potius enim *Satha* eſt diuertere, aut declinare, quàm Satan; licèt Irenæ. lib. 5. aduer. hære. cap. 21. dicat, Satan hebr. Apoſtatam ſignificare; idemque habet Iuſt. in Dial. cōtra Tryphonem, Satan, inquit, Iudæorum, Syrorumque lingua deſertorem ſignificat. Additque; hæc vox *Nas*, quòd interpretatur *Serpens*, hebræis idem, quod *Satan* valet: ita ex vtroque vnum vocabulum componitur, *Satanas*: ſed conſtat Satanas ſecundùm terminationem & inflexionem græcam vel latinam dici, hebr. enim Satan nominatur, quo etiam indeclinabiliter vtitur Tertull. lib. 3. aduer. Mar. c. 20.

3. Igitur verius cum cæteris dicendum *Satan* verbum idem ſignificare quod odio habere, inimicum eſſe, aduerſari, detrahere alicui malitioſè propter odium, & inimicitiam, & vt ſimul hæc omnia complectamur ſignificat obſiſtere alicui hoſtili animo: hæc enim eſt propria, & germana hui⁹ verbi ſignificatio. & aduerſari & repugnare idē eſt, rectè Hieron. dixit germanam ſignificationē huius verbi eſſe, aduerſandi, & D. Baſil. quod Deus non eſt auctor malorum: Satanas, inquit, quod bono aduerſetur appellatur: id enim ſignificat vox hebr. ſic Cyrill. Hieroſol. catech. 2.

4. Ex hac deductione rectè intelligentur loca quædam Scripturæ, vt Zachariæ 3. 1. *Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei:* alludit enim ad verbum *Satan*, quod eſt aduerſari, vel certè per coniugata loquitur, quaſi dicat aduerſarius, vt aduerſaretur, Matth. item 16. Petro mortem diſſuadenti dictum, *vade poſt me Satana*, id eſt, ne obſiſtas, ne impedias, veluti meæ crucis inimicus. Hinc Geneſ. 26. 21. cùm paſtores Geraræ exhauriendis puteis repugnarent hoſtili animo paſtoribus Iſaac, *rixati ſunt, appellauitq́* (Iſaac) *eum* (puteum) inquit Scriptura, *inimicitias*, id eſt, reſiſtētiam, & oppugnationem inimicam, tertio item Regum quinto, verſic. quarto, *non eſt Satan, neque occurſus malus*, id eſt, non eſt qui rebellet, repugnet, obſiſtat, non eſt qui ſe mihi opponat, aut malum obijciat: ſe enim Salomoni ſpontè ſubijciebant vicini omnes amicè, Numeror. vigeſimoſecundo, verſicul. 32. *ego veni, vt aduerſarer tibi*, id eſt, vt impedirem iter tuum; dum verò ſubditur, *niſi aſina receſſiſſet de via dans locum reſiſtenti, te occidiſſem*, explicatur idem eſſe aduerſari, quod hoſtiliter reſiſtere. ſecundo Regum decimonono, vigeſimoſecundo, dixit Dauid filijs Saruiæ repugnantibus, & aduerſantibus voluntati, & animo mitiſsimo

Dauid

Dauid erga Semei: *quid mihi & vobis filij Saruiæ? cur efficimini mihi hodie in Satan?* primo Esdræ quarto, quarto. *Factum est vt populus terræ impediret manus populi Iuda,* id est, vt aduersaretur, vt patet ex consequentibus: *In regno Assueri in principio regni eius scripserunt accusationem aduersus habitatores Iudæ.* Hebraicè sitnah, id est, aduersationem animo inimico, & calumniatorio.

Itaque impedire manus idem videtur cum illo, Zachariæ tertio, primo, *Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei,* idem enim est, ac rerum optimarum conatibus obsistere. Cùm verò primæ Pe. quinto, octauo, & primæ ad Timothæum primo vigesimo, Dæmon appellatur aduersarius alludi videtur ad nomen Satanæ. Ergò quod hic dicitur, *Si Satanas Satanam eijcit, aduersus se diuisus est, quomodo ergo* & cætera. idem erit, ac; Si Satanas sibi ipsi aduersatur, & repugnat suismet conatibus, seque ipsum oppugnat, vt fit cùm regnum in se ipsum diuisum est: quomodo regnum eius stabit?

5. Postremò aduertendum est verti Satanam à Septuaginta Diabolum (quod etiam notat Iansenius capite decimoquinto concord. & quinquagesimonono,) Zachar. tertio, primo, Psalmo nonagesimonono, & Iobi capite primo, sexto, quæ duo nomina sibi respondere Apocalyps. duodecimo, nono, indicatur: *proiectus est draco ille magnus, serpens, antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas.* Sanè diaboli nomen græcum est, à διαβάλλω, licèt Isidorus Hebræum putarit. significat ergò diabolus criminatorem, mendacem, calumniatorem, sic Apocal. duodecimo, decimo, *Protectus est accusator fratrum suorum, qui accusat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte.* Tertullianus libr. secundo aduersus Marcionem capite decimo, & libro quinto, capite decimooctauo, delatorem interpretatur, quod idem est. Licèt autem aduersarius, & calumniator, vel criminator diuersæ sint significationis, ad eandem tamen reuocari possunt; nam apud Latinos dicitur aduersarius non tantum is, qui quoquo modo aduersatur & repugnat; verùm etiam qui in iudicio aduersus nos contendit, vel litem intendit, & nostræ causæ contradicit iuxta illud Matth. 5. 26. *esto consentiens aduersario tuo citò, dum es in via cum eo, ne fortè tradat te aduersarius iudici,* & cætera. Lucæ duodecimo, quinquagesimooctauo. Est autem eadem significatio, & vis calumniatoris, diaboli, & malitiosi criminatoris cum voce aduersarij hoc modo sumpta. quarè illud quod est aduersarij Septuaginta dixerunt detrahere alicui quasi apud iudicem Psal. 108. 4. *pro eo, vt me diligerent, detrahebant mihi.* Hieronymus, aduersabantur mihi, & iterùm: *hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum.* Hieronymus, *qui aduersantur mihi à Domino,* id est, qui calumnijs, & mendacijs in iudicio prolatis meam innocentiam obscurare conantur.

Diabolus quid significet.

6. Propterea & Iudas *Diabolus* dicitur, Ioann. 6. 70. qui & pijs operibus repugnabat, id est, aduersabatur, & calumniabatur, atque accusabat Christi Domini facta & Apostolorum, & qui illos delaturus erat apud Principes Iudæorum. vel potiùs verosimilius est Dominum, qui Heb. hoc dixit, pro diabolo Satan dixisse, ac pro eo nomine Ioannē vertisse diaboli nomen imitatum 70. qui semper pro Satana *Diabolus* vertunt, eò quòd nō absimilis sint significationis. estque credibile Dominum non vocasse Iudam *Diabolum,* seu *Satanam,* eo modo, quo Petrum Satan posteà nominauit, sed eo modo, quo hæc nomina Diabolo tribuuntur, quasi diaboli ministrum, vt Cyril. dicit, vel nomine cap. membrum appellando, vt Greg. 13. mor. 17. ac si dicas hominem Satannicum, & diabolicum, sic Iansen. cap. cit. 59. concord. sub finem. Vide inferius c. 21. in Schol. n. 63.

Etiam mali dicuntur Diaboli.

Ex his liquet, Dæmonem non tam viribus ad nocendum, quàm malitia, & mendacio ac calliditate valere, nobisque non tam aduersari viribus, quàm calumnijs, & criminationibus falsis, præsertim in eo, vt notat Basil. hom. *quod Deus non est auctor malorum,* quoniam idem & in peccato nobis cooperatur, & accusator noster est: & veri quidem peccati, falsus tamen criminator, & malitiosus accusator est: in quem illud quadrat, quod quidam sapienter in Ioab suadentem necem Absalon intulit: *nequaquam mitterem manum meam in filium regis: sed & si fecissem contra animam meam audacter, nequaquam hoc regem latere potuisset, & tu stares ex aduerso.* 2. Reg. 11. 12. 13. Hactenùs de nomine *Beelzebub, Satana,* & *Diaboli.* 7.

THEORIA III.

In vers. 12. de modo quo alligatur Dæmon, & Victoria Christi contra Luciferum.

TOBIAE 8. Matth. 12. Mar. 3. Apocal. 20. ligatos esse Dæmones cernimus, vel etiam apprehensos, quomodo fiat hic inuestigare volumus, quam rem eleganter declarat noster Serarius c. 7. Tob. quæstiuncula 6. 7. & 8. Inprimis apud Tob. apprehensus Asmodæus à Raphaele dicitur, non quidem manibus, neque enim nisi in ascititio corpore id fieri potuisset, igitur virtute, & imperio suo eum apprehendit; quemadmodum & Angelus habens clauem abyssi apprehendit draconem serpentem antiquum Apocal. 20. quamuis apud Tob. è Chaldæo latinus textus apprehensionem istam memorat, pro qua in Græco, & Heb. est; Asmodæum, postquam fumos illos odoratus est, fugisse in Aegypti finem & loca editissima. 1.

Dæmones quomodo ligati.

Cæterùm bifariam ligari possunt Dæmones; primò corporaliter, si quæ ipsi corpora sibi adiunxissent. quandiu enim illa retinent, tandiu per ea vincti esse possunt. Deindè & spiritualiter, idque primò quando non sinuntur illi agere, quod vellent teste Augustino lib. vigesimo, ciuit. septimo, & octauo. Gregorio secundo, moral. capite vndecimo, & sequent. lib. 4. c. 11. Andrea epist. in Apocalyp. 20. Cassia. colla. 7. c. 23. Sera. Tob. 8. quęst. 7. (quo pertinere videntur hi duo modi alij, sci. vel quando imminuitur eorum virtus, non quod virtus verè imminuatur, sed quod hominib' à Deo dona maiora tribuantur, quibus validius resistant. Vel quando victi non audent, nec interdum 2.

permit-

permittuntur redire ad eum à quo victi, depulsique sunt) secundò quando certo cuipiam loco affiguntur, vt illinc sese commouere non possint; quam alligationem ita dæmonibus ingratam, ita acerbam censuere Theologorum aliqui 4.sent.d. 44. & 50. vt Dæmonum in ea gehennam, ignem, infernumque collocent. Immò, & in ipsa tantummodo alligationis huius prænotione. Vide Diuum Thomam prima parte, quæstione 64. art. 4. ad tertium. libro quarto, contra Gentes cap. 90. Abul. 25. Matth. q. 506. Caiet. in opus orat. 5. de qua opinione vide Suar. tom. 4. de pœnitent. d. 46. section. 2. Vasquez 1.p. in q. 64. D. Thom. a. 4. disp. t. 43. vtroque modo spiritualiter alligatus fuit Asmodæus à S. Raphaele, nam neque vllas amplius molestias creare sinebatur Saræ & eius sponso, ac parentibus. & certa ei solitudinum pars, quam non egrederetur designata.

3. Quod si sciscitari pergas quomodo vtraque hæc spiritualis colligatio fiat. Respnndeo bifariam: primùm quidem, si diuinus ille concursus, quo ad mntionem res omnes indigent, subtrahatur Dei voluntate. Sic Gregorius significat libro secundo moral. capite decimotertio, *à facie Domini*, inquit, *exijt* (Satan) *quia diu vinculo disciplinæ religata quandoq, voluntas noxia ad opus processit. Cùm enim id quod voluit, implere non valuit, quasi ante faciem Domini stetit: quia illum ab effectu malitiæ superna dispensatio coarctauit.* Deindè per imperium id accidit fieri si Dæmoni ab eo, qui in eum ius & potestatem habet, imperatur ne hoc vel illud agat, vt boc vel illo loco sese contineat, vt huic, vel illi operi inseruiat. Sunt autem, qui ius & potestatem huiusmodi habent, vel Deus, vel creatura, & hæc, vel spiritus est, vel homo, spiritus vel bonus, vt Apocal. 20. 2. vel malus, qui huius, cui imperare vult, Princeps est.

4. *Vnde homo accipiat vim ligandi dæmones.*

Porrò homo, vel à Deo, vel à bono spiritu imperandi, cogendique vim eam accepit, vel ab Dæmonum principum aliquo. Prius illud fit, vel gratia edendorum miraculorum, aut ordinario quodam officio, cuiusmodi in exorcistis nostris cernitur. Posterius verò, vt à Dæmonum principum aliquo hæc ligandi Dæmones potestas habeatur, fit nefaria quadam cum illo conuentione, & societate, qnam mortalium infœlicissimi magi coire solent, sicque Dæmones in annulo includere, certisque operibus & locis addicere (quamquam diximus etiam nos in Scholijs numero vigesimoprimo, id etiam facere Dæmones, vt inuiti à magis eijci videantur per simulationem quandam, quo illis auctoritatem concilient) lege de his Franciscum Victoriam relectione de magia.

5. Diuus Hieronymus scribit, puellam quandam dæmoniacam perductam à parentibus ad Hilarionis monasterium fuisse & seni traditam, vlulante statim, & confitente Dæmone: vim sustinui, inuitus abductus sum. quàm benè Memphi somnijs homines deludebam? ô cruces, ô tormenta, quæ patior. exire me cogis, & ligatus subter limen teneor. non exeo nisi me adolescens, qui tenet, dimiserit. Tunc senex: grandis ait, fortitudo tua, qui licio, & lamina strictus teneris. Lege item D. Augustinum de Diuinatione Dæmonum capite septimo, Epiphanium hær. 30. Palladium. c. 20.

Andreas Apocaly. vigesimo, secundo, vbi Angelus, & serpentem antiquum in abysso ligaret, habebat catenam magnam in manu sua; *catenam*, inquit, ad nostram intelligentiam vocauit operationem, quæ satanæ malitiam coercet. 6.

Adijcit Sera. loco citato, quæstiuncula octaua inijci hæc vincula, vel solo spirituali illo modo, de quo numero tertio; vel præterea symbolis quibusdam quæ sub sensum cadant, adhibitis, cuiusmodi sunt res, aut verba sacra, cuius rei egregium exemplum est apud Cæsarium libro quinto, cap. decimotertio; retulit, ait, mibi Gerard. Pleisensis; mulierē nbsessam, multis benè notam, Sygeberg venisse gratia curationis: quæ cùm in oratorio Sancti Michaelis Archangeli de diuersis interrogaretur, & incideret mentio de Lucifero apud inferos ligato, respondit per os eius Diabolus; stulti quibus catenis putatis ligatum magistrum meum in inferno? ferreis? nequaquam. tria verba posita sunt in silentio Missæ, quibus ligatus est. requirentibus quibusdam ex fratribus quæ sint illa verba? dicere voluit, vel potius ausa non fuit, sed ait: afferte mibi librum, & ego vobis ostendam illa: allatus est ei liber missalis, & clausus porrectus, quem illa aperiens, primo ictu canonem inuenit, & digitum ponens super illum locum: Per Ipsum, & cum Ipso, & in Ipso. in quibus memoria fit summæ Trinitatis, ait: ecce ista sunt tria illa verba, quibus ligatus est magister meus: per Patrem enim, & cum Filio, & in Spiritu sancto, quorum opera indiuisa sunt: fortis ille ligatus est, & vasa eius direpta. 7. *Verbis & rebus sacris ligatur dæmon.*

8. Ex bis duo inferuntur, vnum dæmonum ipsorum vilissimam sortem, & imbecillitatem, talis enim est, vt ab hominibus detineantur, qua de re multa habes in vita D. Antonij, in quodam eius sermone de ea re. Verùm obijcit Diuus Augustinus sermone centesimo nonagesimoseptimo de tempore: *Si alligatus Diabolus est, quare tantum adhuc praualet?* Respondet, *verum est fratres carissimi, quia multum praualet: sed tepidis, & negligentibus, & Deum in veritate non timentibus dominatur. alligatus est enim tanquam innexus catenis canis: & neminem potest mordere, nisi eum, qui se illi mortifera securitate coniunxerit. Iam videte fratres quàm stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi per voluptates, & cupiditates sæculi noli coniungere, & ille ad te non præsumet accedere. Latrare potest; sollicitare potest; mordere omninò non potest, nisi volentem: non enim cogendo, sed suadendo nocet; nec extorquet à nobis consensum, sed petit.* Idem ferè Cæsarius libro quinto, capite quinquagesimosecundo. Alterum verò, quod ex dictis intelligitur est quid sit illa excommunicatio qua Dæmones interdum proscribuntur.

Respondeo quod Ecclesia per excommunicationem nihil illis aliud inferre videtur, quàm summā huius religationis pœnam. Lege libri secundi, vitæ Diui Bernardi caput sextum.

Cæterùm

9. *Alij alijs subsunt.*

Cæterùm quàm verum sit illud, quod dictum est paullò superiùs numer. 3. in Dæmonibus, alios esse superiores, alios inferiores, alios principes, alios subditos ostendit Paulus ad Ephes. sexto, *non est*, inquit, *nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contrà spiritualia nequitia in cælestibus*. Ostendit id locus iste Matth. duodecimo, *hic non eycit Dæmones nisi in Beelzebub principe Dæmoniorum, & si Satanas Satanam eycit, quomodo stabit regnum eius?* ergò regnum habet ex pessimis scilicet Dæmonibus ad nutum sibi obtemperantibus conflatum. habet legiones, vt patet ex Marc. cap. 5. & Luc. 8. est quoque iniquorum omnium caput & princeps inter omnes filios superbiæ, sicut CHRISTVS caput est omnium iustorum. Idem ostenditur Matth. vigesimo quinto, *ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & angelis eius*, & Apocalyp. 12. *draco pugnabat, & angeli eius, & non valuerunt*. Habet ergo lucifer angelos sibi subditos, qui cum eo Ecclesiam militantem infestent & oppugnent.

10. *Mali autem bonis cedere & subesse coguntur.*

Subduntur tamen angeli mali potestati etiam bonorum angelorum, à quibus vel coercentur, vel permittuntur insidias hominibus struere, & Ecclesiam infestare prout expedit, & prout intelligunt esse DEI voluntatem. Iis etiam interdum aperiunt aliqua, vt tanquam ministri diuinæ iustitiæ illa aduersus homines exequantur, cuius rei testis locupletissimus est Diuus Thomas prima parte, quæst. centesima nona, articulo quarto. Absoluto tandem militantis Ecclesiæ cursu definet hic principatus, & ordo inter Dæmones, sicut & ibis quem permittitur, cessabit. Et de hoc quidem dæmonum principatu rectè etiam exponi potest illud, primæ ad Corinth. 15. 24. *deinde finis cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare*, & quæ sequuntur. Quem locum copiosè tractat Petrus Thyræus de gloriosa Christi apparit. cap. 24.

11. Ex his igitur satis liquet quid sit in genere ligari dæmonem. Restat videre quidnam speciatim intelligatur hoc loco per colligationem fortis, quomodo scilicet hæc, quæ hactenus diximus de modis alligandi applicentur ad hunc locum. Censeo igitur Christum loqui de ea allegatione, qua primum dæmonem, seu luciferum alligauit ante mortem, quatenus huius principis dæmoniorum, vbi semel in deserto prostratus est à Christo potestas, vt Diuus Hilarius can. 12. in Matth. & Irenæus lib. quinto, cap. vigesimoprimo contusa, ac contrita fuit; quod sic intelligendum cum Card. Tolet. annot. 54. cap. vndecimo in Luc. Princeps enim inferni, postquam à Christo repulsus fuit, ac victus ingenti clade illata, ita debilitatus fuit timore & horrore iniecto per Christi virtutem, & per efficacitaté eorum verborum, *vade Satana* (cuiusmodi fuit etiam eæ verborum efficacitas, qua, dum dixit, *ego sum*, abierunt retrorsum & ceciderunt, qui illum armato milite capere volebant) vt non illum ausus vnquam fuerit per se ipsum tentare, nec per se eius se opponere operibus; itaque repressæ eius vires fuerunt, vt plurima exequi non posset, vel contra Christum, vel contra eos qui illum sequebantur. Postremò aliter etiam tum eius, tum cæterorum Dæmonum vires sunt imminutæ, non quod verè imminutæ fuerint, id est virtus eorum diminuta, sed quod per Christum dæmonis triumphatorem, eiusque aduentum copiosiora sint charismata, & dona concessa nobis, quibus in Dæmones fortiores, & robustiores sumus ad resistendum facti. Illud verò non est hic concedendum, quod tamen videtur aliquando Augustin. sensisse lib. 20. Ciui. cap. septimo, & octauo: & Gregor. lib. 32. moral. cap. 12. nimirum, dici ligatum Dæmonem vel hic, vel in Apocalyp. cap. vigesimo, quia non permittitur exercere vires suas totas, vel exercere totum suum robur contra homines præsertim electos, non est, inquam, hoc concedendum,* nam hoc commune est omnibus dæmonibus. & antè etiam Christi fuit aduentum, cùm tamen hic & in Apocalyp. agatur de principis dæmonis alligatione. Iterùm differt hæc alligatio de qua hic, ab ea, quæ in Apoca. cap. 20. quia ista Apocalypsis perfecta fuit, & quidem post Christi mortem, cùm detrusus fuit diabolus in infernum; vnde ad nos tentandos per se non potest accedere, vsque ad diem iudicij; illa verò, viuente Christo, non ita perfecta fuit, adhuc enim princeps ille dæmonum poterat per se homines tentare, vt patet Ioan. duodecimo, *nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eycietur foras*, non ergo erat eiectus viuente Christo, licèt secus videatur Hieronym. sentire Matth. 12. fuisse scilicet in barathrum etiam detrusum, cùm illi dictum, *vade Satana*. illud certum soluendum ad finem mundi, vt dicitur in Apocalyp.

** hoc modo dici ligatum hoc loco.*

Mors Christi ruina & victoria diaboli.

Itaque post mortem CHRISTVS perfectè dæmonem prostrauit, de eoque subacto regalem reuexit triumphum, & *expolians principatus, & potestates traduxit confidenter palam triumphans illos in semetipso*. Coloss. 2. 15. Nec tum ligauit solum, sed duplici etiam, spoliauit in homines, iure.

12. *Duplex ius in homines ante Christi aduentum.*

Notandum enim id est, quod Ioachimus Abbas in Apocalyp. capite primo habet, Diabolum ante Christi aduentum duplex habuisse ius in homines. Alterum quidem mortis, quam nemo poterat hominum effugere: alterum verò inferni, quia omnes homines post mortem eò descendebant. sed quia Diabolus CHRISTVM omninò innocentem, & in quem nihil ipse iuris habebat, per summum scelus, vt occideretur effecit, vtroque iure per Christum priuatus est, & ideò Apocal. 1. 16 dicitur CHRISTVS habere *claues mortis & inferni*, per quas claues intelligitur potestas filij Dei, qua, quos vult, à damnatione mortis æternæ misericorditer liberat, & quos vult in æternæ damnationis reatu iusto iudicio remanere sinit, vt ait Ambrosius. Has sanè claues primum ostendit

Chri-

Christus in se ipso deuicta morte resurgens ad immortalem, beatamque vitam, & exiens non solum ipse ex inferno liber, sed etiam inde multa sanctorum millia educens, vt verè secundùm Oseam 13. fuerit & mortis mors, & inferni morsus. Hoc ipsum palam declarabit ad extremum diem, malos enim æterna morte damnatos in perpetuum inferni carcerem detrudet; pijs verò aditum pate faciet ad æternam fœlicitatem.

Christus quomodo claues mortis & inferni habere dicatur.

Dicitur autem *claues mortis & inferni* habere, & non potiùs vitæ & cœli, tum quia illud priùs fit, & hoc sequitur ex illo; tum quia sic magis apparet victoria Christi, quam de morte, & de Diabolo inferni possessore reportauit.

13. Deindè Obseruandum cum victorino. cap. 4. Apocalyp. per illud quod fecerunt 24. Seniores dum coronas suas capitibus detractas ante summi regis thronum misère, significatum esse victorias Omnium Sanctorum subijci victoriæ Christi, & , vt maximæ, & vt causæ omnium victoriarum. Notat autem Perer. eodem c. Apocal. u. 108. victoriam Christi, tres ob causas maximam fuisse: primum enim maximos hostes qui genus humanum dominatione sua oppressum, & captiuum tenebant superauit; vicit enim malignitatem mundi & Diaboli potentiam euertit, mortisque destruxit imperium. Deindè victoriam Christi quatuor maxima bona consequuta sunt: quorum vnum fuit nominis Dei per vniuersum mundum manifestatio, & glorificatio; alterum generis humani à seruitute peccati, & potestate Diaboli, reatuque mortis æternæ redemptio & liberatio. Tertium interclusi mortalibus aditus ad cęlum reseratio; quartum ruinæ angelorum reparatio. fuit etiam victoria Christi aliarum omnium victoriarum quas fecerunt sancti, causa non solum exemplaris, verùm etiam efficiens; per hanc quippè datur sanctis virtus, & cum hominibus fortiter, & perseueranter pugnandi, & vincendi eos, & de victoria eorum in cœlis triumphandi, cœlestesque, atque æternas coronas consequendi.

Victoria Christi maximè ob tres causas.

14. Postremò in dubitationem verti potest an expulsus, vel ligatus, atque ab aliquo victus Dæmon ad eundem iterum reuerti posit. tractat hanc quæstionem Magister 2. d. 6. D. Tho. 1 p. q. 114. ad5. respondet, vt eum interpretatur Gabriel Vasquez 1. p. d. 245. c. 2. n. 10. Dæmonem, qui ab vno homine, quem oppugnabat superatur, recedere aliquantulũ ab eo. Colligit hoc ex illo Lu. 4. 13. & consummata omni tentatione, Diabolus recessit ab eo (id est Christo) *vsque ad tempus*, quod ideò additum est ne arbitraremur Dæmones nunquam iterum redire ad oppugnandum eum à quo semel superati sunt. Quomodo autem vsque ad tempus à Christo recesserit, explicat Theophyl. vsque ad tempus passionis, quo iterum Diabolus Christum aggressus est. Caietanus verò in eum locum Pauli ad Ephes. 6. *non est nobis colluctatio* &c. inquit nusquam legi quomodo Diabolus iterum per semetipsum Christum fuerit aggressus: tametsi per arreptitios sæpius ipsum tentauerit. Cęterum Diabolum recedere à nobis cùm superatur planè docet Iacob. c. 4. cùm ait: *fratres resistite Diabolo, & fugiet à vobis*; docet conflictus ille singularis Satanæ cum seruatore omnium Christo, quo viuente recessisse dicitur Diabolus ab eo; docet D. Thom. dum ait, posse stratos Dæmones in arma rursus consurgere; sed tamen non nisi Deo permittente, qui pro sua immensa bonitate id cauet, ne hominum infirmitas nimio illorum impetu obruatur, perpetuamque dimicationem sustinere cogatur; Docet Dæmonis superbia, qua inuitissimus ab eodem crebrius refutari vult; Docet denique Dei in nos clementia, quæ si generosè Dæmoniorum alicuius impetum fregerimus, illum quasi victum sub pedibus iacere, terram mordere, iramque, & ignominiam suam deuorare iubeat. Et ista olim etiam docuerunt D. Ambros. l. 4. in Luc. D. Antonius apud S. Athanas. D. Greg. l. 2. moral. c. 11 20. & 21. Cass. colla. 7. c. 21. colla. 8. c. 13. 17. Verùm, vt recedat Diabolus, non ita recedere, vt iterum non redeat, constat ex hoc loco Matth. 12. *reuertar in domum meam vndè exiui.*

An dæmon expulsus reuerti possit.

Cùm ergò, vt piè satis noster Sera. cap. 8. Tob. q. 18. monet, felici pugna hostem istum nostrum fugauerimus, non illicò è manibus arma deponenda, excubiæ omittendæ, pax & tranquillitas omnimoda credenda est: neque rursus ita pauendum quasi bello nullum vnquam finem, qui sese modo hostis fugæ dedit, facturus sit: sed in statione quidem semper, quoad viuimus, manendum bona cum spe. non est igitur verum, quod docet Orig. homil. 5. super Iesu naue, dæmonem, semel ab aliquo sancto superatum, nec eundem, nec alium hominem aggredi, vel audere iterum tentare, veluti si id ageretur lege singularis certaminis & duelli, in quo qui semel victus, non permittitur victorem iterum lacessere. de his hactenùs.

Expulso dæmone nihilominus certandum.

THEORIA IV.

De peccato in Spiritum sanctum. In versum 16. & 17.

MAGNA certè & quidem meritò visa est difficultas huius loci Augustino de verbis Domini serm. 11. hinc n. videtur Paganis, Iudæis, & hæreticis qui blasphemant Spiritum S. nulla esse spes veniæ. fortè in tota scriptura, inquit Augustinus, nulla quæstio difficilior. Duo igitur hic quærenda sunt, quid scilicet sit *spiritus blasphemia*, seu *blasphemia in Spiritum sanctum*, vt Theologi vocant. Alterum quomodo hoc peccatum irremissibile dicatur. Agit hac de re Athanasius in opusculo de hoc Euangelij dicto. D. Tho. 2. 2. q. 14. & Theologi in 2. d. 42. 43. Richar. de S. Victor scripsit opusculum *de Spiritus blasphemia.* Augustinus varijs locis, vt serm. cit. 11. de verbis Dom. & alibi, vt citabimus, & alij Patres. 1.

Principio obserua bis hanc sententiam à Domino prolatam; semel cùm Pharisęi calumniantes dixerunt: *in beelzebub* &c. quibus respondit; *omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus* &c. Item *& qui dixerit verbum in filium hominis remittetur ei, qui verò dixerit verbum in* 2.

Spiritum

Spiritum sanctum nō remittetur ei, neque in hoc sæculo, neque in futuro, idque & Matth. 12. & Mar. 3. referunt. Iterum cùm dixisset discipulis, *qui me negauerit coram hominibus*, &c. subdit eandem sententiam, quod solus Luc. 12. refert.

3. *Peccatum in Spiritum S. quod.* Breuiter sic rem definio: censeo hoc peccatum propriè esse, quando ex malitia, & cordis duritia diuina opera, & quæ super naturam sunt, quæ scilicet Spiritus S. ad corroborandam fidem, & ad vocandos peccatores ad pœnitentiam, peculiari consilio operatur; spiritui malo tribuuntur, quod etiam est propriè *Spiritui S. resistere.* Id probo non aliter, quàm ex contextu huius loci. Occasio enim ob quam Christus id dixit, ea fuit, quia dixerant Iudæi, *in Principe Dæmoniorum* &c. idemq; constat clarius ex causa, quam subdit Marcus, vt hic habes v. 18. *quoniam dicebant spiritum immundum habet.* Sic exposuere Athanas. ora. de hac re, & ora. 2. contra Arianos sub finem. Basil. in qq. bre. q. 273. Hieron. epist. 149. & imprimis Chrysost. hom. 42. in Matth. qui notat tunc propriè hoc peccatum esse, quando sine ignorantia committitur. Sic enim ait: quare sic? quia cùm Spiritus iam notus vobis esse debeat, rem claram, & manifestam oppugnatis. Quarè turbæ quæ Ioan. 7. dixerunt Christo *dæmonium habes*, non blasphemarunt in Spiritum sanctum, sed in Filium hominis: tum, quia non tribuerunt tunc Christi miracula Dæmoni, tum quia non nouerant diuinitatis opera, nec malitiosè, sed ignoranter id dixerunt.

4. *Non est contra Spiritus S. personam.* Ex his primùm infero, ac deduco peccatum in Spiritum sanctum non dici quod cōtra Spiritus sancti personam est, alioquin Eunomiani, qui eius diuinitatem negabant id genus peccati commisissent. & isti, qui hic ab Euangelistis significantur blasphemiam spiritus incurrisse, expresè contra Christi personam loquebantur, cùm dicerent eum Beelzebub habere, & *in Principe Dæmoniorum* &c. non tamen propterea colligas Spiritum sanctum, hic diuinitatem significare, vt volunt Euthym. Abulens. Iansen. Caietan. significat enim tertiam potiùs Trinitatis personam, præsertim si ea innuitur illis verbis paulò superius positis: porrò *si in digito Dei* &c. Igitur licèt peccatum in Spiritum sanctum non sit peccatum, quod est contra eius personam peculiariter, sed id quod declarauimus paulò superius; cùm scilicet Deitatis opera maligno spiritui adscribuntur, ab eo tamen denominatur ob rationem paulò inferius afferendam.

5. Deindè deduco ex Augustino non de omni peccati genere in Spiritum sanctum hic agi, sed de eo tantum, quod in contumeliosis consistit verbis. Hoc enim significat blasphemia: hoc & illud, *quicunque dixerit verbum* &c.

6. Verùm licèt hoc rectè dicat Augustinus varia tamē de hoc peccato sensit, vt patet ex libro de fide ad Pe. cap. 3. & l. de vera, & falsa pœnitentia cap. 4. & serm. 11. de verbis Domin. vbi vocat peccatum in Spiritum sanctum, *finalem impœnitentiam.* Idem habet epistola 50. ad Bonifacium & libro de correptione, & gratia capite duodecimo, hæc autem omninò irremissibilis est, quia cum ea hæc vita finitur. At in Enchyridio capite octogesimotertio, censet eum peccare in Spiritum sanctum, qui in Ecclesia non credens remitti peccata, contemnit tātum munus, & in hac obstinatione moritur. lib. verò primo de serm. Domini in monte capite 44. inuidiam & malitiam, qua fraterna oppugnatur caritas post acceptam Spiritus sancti gratiam, scribit esse peccatum in Spiritum sanctum alibi desperationem indulgentiæ Dei, vt in Comment. inchoatis in epistol. ad Rom. Quæ omnia verè facta sunt, non verba. in quæstionibus porrò vtriusque testamenti quæstione centesimasecunda, scienter opera Spiritus sancti tribuere Dæmoni propius ad veritatem accedens vult esse peccatum in Spiritum sanctum.

7. *Sex genera peccati in Spiritum S.* Hinc inter Theologos sex genera peccati in Spiritum sanctum circumferuntur, finalis impœnitentia, desperatio, obstinatio in malo, fraternę charitatis inuidia, pręsumptio, impugnatio veritatis agnitæ. ijdem peccatum in Spiritum sanctum sæpissimè explicant nomine peccati ex malitia, & obstinatione cordis; speciatim verò Sco. d. 43. q. 1. censet esse obstinationem peccati cum desperatione veniæ, & proposito non pœnitendi; vndè iuxta hanc sententiam variæ species huius peccati enumerantur à D. Thoma.

8. Neque verò hoc Theolgorum dictum ita accipias, quasi quodlibet peccatum ex malitia sit peccatum in Spiritum sanctum, sed illud duntaxat, quod peculiari quodam modo opponitur remissioni peccatorum, & sanctificationi hominis, quod opus Spiritui sancto appropriatur.

9. Quibus patet aliter ab illis sumi peccatum in Spiritum sanctum, atque hic accipitur à Christo: ita quamquam de illis sex peccatis Dominus non sit propriè loquutus, rectè tamē eo nomine appellantur, quod ratio irremissibilitatis, & malitiæ sit suo modo saltem eis cōmunis, cum eo peccati genere de quo hic Dominus loquitur, quia & peculiari ratione sunt contra bonitatem diuinam, gratiamque Spiritus sancti, & non facilè eorum remissio obtinetur. Speciatim verò hæc appellatio, & irremissibilitas conuenit ipsi impœnitentiæ, ideoque mirum non est illi hunc locum D. Augustinum sępè tribuisse, quod eo magis fecit, quia de peccato ad mortem, eoque solo Ioannes 1. epist. 5. significat ipsum non remitti, de quo peccato lege Card. Tolet. in Luc. c. 12. adnotat. 21. vbi etiam adnotat. 22. explicat quod nam sit peccatum in Deum, de quo 1. Reg. 2. dicitur: *si peccauerit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Deum peccauerit vir, quis orabit pro eo.*

10. Liquet tertiò ex dictis peccatū in Spiritum sanctum, prout hic à nobis sumitur, non semper omnium peccatorum esse grauissimum; neque ob id dici irremissibile: Athei enim non minus grauiter peccant licèt blasphemia Spiritus laborent. Hæc de primo, reliquum est, vt de secundo agamus, quod fiet in sequenti Theoria.

THEORIA V.

Quomodo dicatur hoc peccatum irremissibile.

1. PRIMVM quod attinet ad secundam difficultatem de irremissibilitate huius peccati, constat non ideò dici irremissibile, quod omninò tolli non possit, quamuis difficile tollatur, non quidem ex parte Dei, cui nil difficile, *Deo nihil difficile.* sed ex parte hominis; ideò quòd homini sic disposito difficile sit verû dolorem, ac pœnitentiam concipere. Tum quia hoc genus peccati viam sibi claudit, per quam peruenitur ad veniam, via enim hæc est Christum agnoscere, qui per huiusmodi diuinitatis opera sese nobis patefacit. Tum consequenter ob cordis obdurationem, & mentis obcæcationem. Ita Chrysost. hom. 42. in Matth. Cyprian. epistol. 32. & l. de lapsis. non igitur ob solâ peccati grauitatem sic dicitur.

2. *Peccatum in Spiritum S. an nunquam remissum.* Addunt his Beda & Vega lib. 13. in Trident. cap. 9. hoc peccatum licèt remitti possit, numquam tamen remitti, quod non videtur semper verum. nam vt ait Chrysosto. fortè Iudæorum nõnulli, hnc peccato infecti, veniam sunt postea consequuti, vt plurimum tamen verum est id, quod illi dicunt.

3. Ex hac obseruatione colligitur prima ratio interpretandi irremissibilitatem huius delicti nimirum, dici irremissibile, quod difficile remittatur.

4. *Peccatum in Spiritum S. inexcusabile.* Iam verò est altera interpretatio, ideò Irremissibile dici, quia natura sua veniam non mereatur. In alijs siquidem plerisque peccatis, aut ignorantia, aut infirmitas, aut aliquid aliud simile, quamuis non omninò, quodamtenus tamen culpam excusat: cùm in peccato in Spiritum sanctum nihil huiusmodi sit, quod culpam eleuare possit, in quo plurimum differt à peccato in Filium hominis, pro vt in Schnlijs declaratum est num. 45.

5. Quod si obijcias nullum item lethale peccatum ex se veniam mereri. Fateor ita esse, at alia si cum hoc conferantur, excusationis aliquid præ se ferunt, vt digna videri venia possint, sicut multi sunt præter diuites, alij, qui suis viribus in regnum cœlorum intrare non possunt, sed ideò de solis hoc diuitibus dictum est, quia plus habent, diuitijs onusti, impedimenti.

Ita eodem modo per respectum ad alia peccata, hoc solùm esse videtur, quod nunquam natura sua remitti possit. D. Thom. 2. 2. quæst. 14. a. 3. videtur esse huius sententiæ. ait enim; dici hoc peccatum irremissibile, non quod nullo modo remittatur, sed quia quantum est de se habet meritum, vt non remittatur, non modo quantum ad pœnam: sed quantum ad culpam etiam, quatenus eius culpa videtur irremissibilis secundùm suam naturam, in quantum excludit ea, per quæ sit remissio peccatorum, vt morbus aliquis ex sua natura incurabilis dicitur.

6. *Quod hic & ibi puniatur.* Est & tertia expositio non remitti in hoc sæculo neque in futuro, quia & hic & ibi punitur, quod etiam Diuus Thomas 3. part. qu. 86. a. 1. ad tertium innuit: Deus enim quædam peccata dissimulat in hac vita, vt puniat in futura; hoc verò punit, & in hoc sæculo &, in futuro, nisi resipiscat homo; sicut accidit obstinatis Iudæis, quos excisis Hierosolymis mulctauit in hac vita, & in altera puniet æternis pœnis. Itaque propter hanc causam, quod & hic, & ibi certo DEI decreto puniatur dicitur non remitti.

Quarè obseruandum est discrimen inter Spiritus blasphemiam, & cetera peccata: hoc enim interest, quod illam decreuit Deus, & in hoc, & in futuro sæculo: alia verò non item statuit vtrobique punire, quamuis peccantem non pœniteret illorum, sæpè enim reseruantur punienda ibi, non quod interdum Deus alia etiam hic non puniat, sed quod non statuerit ea castigare peccata etiam in hoc sæculo in quocumque peccante. *Discrimen inter peccatũ in Spiritũ S. & alia peccata.* Sic Chrysostomus homilia quadragesimasecunda in Matthæum, & hæc expositio mihi maximè probatur, licèt simul alias non excluserim: verba enim Saluatoris eam habent vim, & efficacitatem, vt per ea absolutè negare videatur id genus peccati remitti posse: dicit enim Christus non remitti, neque in hoc sæculo, neque in futuro, qnod Mar. habet in æternum.

Illud est in hac expositione aduertendum, loqui hic Christum de remissione quoad pœnam peccati secundùm se, id est, cuius culpa semper est mansura. 7. Cùm ergò ait, omne peccatum remitti hominibus, &c. intelligere oportet, in hoc sæculo non esse decreto Dei puniendum, etiam si peccantem illius non pœniteat, nam procul dubio in altero sæculo, si quis cum illo moriatur, non remittitur, cùm tamen blasphemia Spiritus non modo ibi non remittatur, sed neque hic.

Quarè cùm Christus de alijs peccatis, sicut de peccato etiam in Filium hominis loquitur, absolutè affirmat, quòd remittentur, & non meminit huius sæculi & futuri; non enim dixit, remittentur & in hoc sæculo, & in futuro; at de blasphemia Spiritus dixit, neque in hoc sæculo, neque in futuro remittetur; quia videlicet intelligendus erat loqui de remissione peccatorum in hoc sæculo quo ad pœnam à Deo decretam peccato secundùm se, id est, vt consideratur non esse illa culpa sublata ab eo qui peccauit: propter quam puniendus in altera vita sit.

Confirmatur id ex Marc. sic referente verba Christi, *qui blasphemauerit in Spiritum sanctum non habet remissionem in æternum*, sed reus erit æterni delicti. Ergò loquitur de remissione ipsius peccati secundùm se spectati, vel quod idẽ est, cuius non sit culpa remissa. Alioquin quomodo quis reus erit æterni supplicij propter illud?

Iterum aduertendnm, quod licèt quis non verbo sed facto, aut animi cogitatione Spiritus sancti opera Dæmoni tribuat, etiam hoc peccati genere peccat. 8. *Quomodo cõmittant peccatum in Spiritum S.* Potest enim in eiusmodi blasphemiam quis ferri, vel facto, vel cordis cogitatione.

Hoc eodem item peccato illi quoque peccant hæretici, qui scienter manifesta miracula, 9. *Hæretici.* quæ in Ecclesia fiunt, & quibus per ex orcismos,

mos, & Venerabilem Eucharistiam Dæmones pelluntur, magiæ tribuunt, & si non Christum, Christi tamen corpus quod est Ecclesia, persequentes.

10. Si quis verò opera Dei cognoscens in Christo nolit credere, immò & doctrinam refellat, licèt mendacem faciat Deum teste Ioanne primæ, capite quinto, *qui non accipit testimonium eius, mendacem facit Deum*, non est blasphemus in Spiritum sanctum, dummodo non tribuat Dæmoni opera virtutis Dei. De hac enim blasphemia tantum sermo est in hoc loco. Denique in hanc Pharisæorum blasphemiam inciderunt multi pagani, qui miracula Christi & discipulorum eius magicis artibus, & incantationibus tribuebant. Cæterum hoc non, vt generatim verum accipiendum est, nam Pharisæi opera diuinitatis adscripserunt Dæmoni ex malitia & odio contra Christum scienter, neque enim ignorabant verè esse opera Dei, licèt ex odio, & inuidia nollent credere in Christum, quod non omnes pagani fecerunt. Quomodo autem ad hanc blasphemiam requiratur, vt quis non credat in Christum, & cur hoc peccatum dicatur in Spiritum sanctum dictum est in Scholijs, v. 17. Hęc igitur mea est, de hoc peccato, sententia.

Pagani.

DIGRESSIO I.

MORALIS.

Quid Dæmon faciat in animis hominum dum illos obsidet, & de modis pellendi Dæmonem, & de confessione peccatorum.

1. *Dæmon duci bellico similis.*

FACIT Dæmon more ducis, dum arcem inuadit, vel obsidet: claudit enim omnia loca, vndè quis opem afferre posit. captam verò arcem diligenter obstruit, ac munit, ne indè pellatur. En tibi hominem hunc, & mutum, & cæcum (vt multi opinantur) & fortè etiam surdum reddidit. Clausit omnia loca, omnemque aditum obstruxit per quem auxilia intrare ad eum poterant; seque ita ibi munijt hac eadem arte, & calliditate, vt indè non facilè pelleretur; sic animum priuat Dæmon luce spirituali, obturat aures ne Dei verba audiant, obstruit os, ne peccata confiteatur, atque adeò sibi similes vult homines reddere. De Diabolo namque dicit Iob. quadragesimoprimo, decimoquinto, *cor eius indurabitur quasi lapis, & stringetur quasi malleatoris incus.*

Dæmon inemendabilis.

Dæmon, inquit Gregorius, semper percutitur, & in vas vtile nunquam mutatur: pertinax enim est, & obfirmato omninò animo in malo perseuerat, tales conatur nos efficere cæcos, surdos, mutos, denique, vt nullo tangamur diuinarum rerum sensu in modum incudis, quæ quo magis percutitur, eò obdurescit magis.

2. *Confessio Dæmonem pellit.*

Cæterùm pulso Dæmone loquutus est mutus, ita de hominum animis pulso Dæmone illhæc omnia impedimenta auferuntur. Nam qui os aperit, vt peccata sua confiteatur veluti ostium Dæmoni referat per quod eijciatur. Aperuit Nóe Arcæ fenestram, & columbam dimisit, quæ ad eum viridantis oliuæ ramum ore præferens redijt. Idipsum accidit ei, qui peccatorum confessionem sinceram, ac candidam ceu columbam quandam aperto emittit ore, hæc illi confessio oliuam, id est, conscientiæ pacem affert, atque adeò Dei restituet amicitiam. Peccatum enim, si tu taces contra te ad Deum clamat, si loqueris dèsinet clamare.

Sed aduerte doceri nos à S. Iob. ea quæ præstare debemus, vt integrè, & fructuosè confiteamur peccata, atque adeò, vt Dæmon pellatur à nobis: sic enim Iob aliud agens dixit capite decimo, primo. *tadet animam meam vitæ meæ, dimittam aduersum me eloquium meum, loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare.* Primum enim cuilibet nostrum præcipitur, quod est apud Ezechielem capite octauo, octauo, nono. *fode parietem, & ingredere*, domum nempè conscientiæ tuæ: *ibi videbis similitudinem reptilium animalium, abominationes, & vniuersa idola.* Tum tædebit animam tuam vitæ tuæ. Deindè dimitte aduersum te eloquium tuum, hoc est, accusa te noli te excusare, nec palpes te, sed damnes potiùs verè culpam tuam agnoscens. Tertiò loquere in amaritudine animę tuæ, compungere, lacrymas funde, pectus tunde. Tandem ad Deum, qui solus te sanare potest, accede, dic Deo: noli me condemnare. Et his modis exibit à te Dæmonium. 3. *Quomodo fructuosè fa. ienda.*

Sed prætereà non prætermittendi sunt hic tres modi dæmonem expellendi ex animo: est enim officium Christiani hominis Dęmonem expellere semper quamuis præsertim hæ superiorum partes sint, vt à subditis Dæmonia eijciant. 4. *Dæmonis ex anima expellendi tres modi.*

Primus modus est, quem docet Dauid, qui dum Cytharam pulsaret Dæmoni vires auferebat, ne Saulem vexaret. Cythara crucis est meditatio. Quid enim tam est acerbum, vt contemplatione crucis, in qua in modum chordarum, ac fidium sanctissima Christi membra extensa sunt, libenter non toleretur: adhibe & ad Cytharam cantum, id est, lætitiam spiritualem, hæc enim multum iuuat hominem ad fugandum Dęmonem. Adhibe si placet & septem Christi verba, quæ in modum suauissimę cantilenę recreabunt animam, affectusque tuos sedabunt.

Alter modus est, dissoluas opera Diaboli, quem Spiritus sanctus docet Ioann. 1. 3. 8. *in hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera Diaboli.* Itaque cùm primùm videris Diabolum malè aliquam ordiri telam, vel occasione sociorum, vel alia de causa, dissolue illam, occasionem tolle.

Postremus modus est, si submerseris in aquis Dæmonem, Psalm. 73 13. *contribulasti capita draconum in aquam.* lacrymę enim magnam habent vim ad submergendum Dæmonem.

Finem imponam si illud adijciam, non eos tantum esse per dæmonem mutos effectos, qui peccata sua confiteri non audent: Verùm etiam ij quoque muti sunt, qui in mutorum morem signis ac motu manus & articulorum, ac gestuum significatione loquuntur. tales dixeris 5. *Muti qui.*

eos esse,similes mutis,qui externis signis Christiani hominis, ac Religioso habitu vtuntur quidem,eoq; gloriantur verè,sed opera Christiani viri non habent, nec religiosorum viuendi modum & virtutes imitantur, hi sunt, qui vt muti gestibus ac signis quibusdam externis loquuntur, non solidis nituntur virtutibus.

DIGRESSIO II. MORALIS

In vers.24. *Magister volumus à te signum videre*, & quæ sequuntur.

1. *Duo genera persecutorũ* D. Augustinus in Psalmũ sexagesimũnonum, *duo*, inquit, *sunt genera persecutorum, vituperantium, & adulantium; plus persequitur lingua adulatoris, quàm manus interfectoris. nam & ipsam caminum dixit Scriptura*. Sapien. 3. 6. *certè cùm de persecutione loqueretur, dixit: tanquam aurum in fornace probauit illos, de Martyribus interfectis. de lingua adulantium*, Prouerbiorum vigesimoseptimo, vigesimoprimo, *probatio argenti, & auri ignis, vir autem probatur per os laudantium eum. argenti, inquit, & auri ignis ille, ignis & iste, de vtroque te saluum oportet exire*. Sic Augustinus.

2. *Adulatores locustis similes.* Porrò adulatores rectè componi videntur cum locustis illis, de quibus Ioann. in Apocalyp. capite nono, quę facie muliebri, & cauda Scorpij effinguntur: exijsse verò dicuntur de fumo putei abyssi, & datam esse illis potestatem sicut habent Scorpiones terræ: quarum etiam sint dentes sicut leonum. Ijs certè similes sunt adulatores, quorum origo ex inferni fumo est; nam Lucifero auctore in terram mittuntur adulatores; & cùm mendacijs, & fucatis verbis vtantur, quibus veritatis lumen obscuratur, rectè de fumo gigni dicuntur. facie verò sunt muliebri; nam sub specie veritatis, & amoris, ac religionis venenum tegentes pios quosuis infectantur, & à diuino cultu seuocare moliuntur; ac proindè rectè cauda Scorpij effinguntur: incautos enim Scorpius cauda ferit. Horum persecutio omnium est ferè crudelissima & hæreticorum propria, qui ex puteo abyssi, eiusque fumo prodeunt, & veritatis luci fumum, tenebras, ceu noctem quandam offundunt specie quidem meretricia, & blanda, reuera autem venenatæ sunt locustæ mille Scropijs ad feriendum armatæ.

3. Hoc duplex aduersariorum genus Christum Dominum nunc adoritur. Cùm enim malum spiritum expulisset ab homine, quidam insigni malitia impudenter obiecerunt, quod in Beelzebub principe Dæmoniorum eijceret Dæmonia: ecce primum persecutorum genus. Alij porrò tectis, & fallacibus verbis oblandiuntur: & re vera aduersando assentantur: *Magister*, inquiunt, *volumus à te signum videre*. quod aduersantium genus hoc nomine alterum superat, quod cùm tectum sit & obscurum, multò magis timendum est: clam enim & inopinato, non palam & aperto Marte, quem odit, aggreditur.

4. Plutarchus in Apophthegmatibus refert, ciuem quendam liberè admodum Damaratum increpuisse, in quem cùm nescio quis alius vehementius commotus fuisset, quod ita liberè loqueretur. Respondit Damaratus: *nihil in me peccanit: qui enim ad gratiam loquuntur, nocent, non autem, qui cum odio*. Quare Sapienter Pythagoras, quem refert Stobæus, dicebat: *gaudendum potius de redarguentibus, quàm de assentantibus, quos etiam hostes deteriores existimare & effugere oportet*. *increpantes meliores adulantibus*

Quid igitur miramur quod Sapiens Prouerbiorum decimosexto, vigesimonono, adulatorem iniquum vocet? sic enim ait: *vir iniquus lactat amicum suum*. Ostendit sanè Christus quomodo horum astutias effugiamus. Accessit Iudas ad Iesum, & cùm prodere illum reuera cogitaret, osculo tamen excepit. cui Christus, quem nihil latere occultum poterat: *Amice ad quid venisti*. iterùm cùm ei adulando dicerent Pharisæi: *Magister scimus quia verax es, & viam Dei in veritate doces*, Matth. vigesimosecundo: sic illos repulit: *quid me tentatis hypocritæ*, & nunc rogatus ab adulatoribos, vt de cęlo miraculum ostenderet, indicãs se minimè pulcris eorum verbis oblectari, respondet: *generatio praua & adultera signum quærit*. Rectè Quinctus Curtius: *Regum opes*, dixit, *sæpius assentatio, quàm hostis euertit*. Sapienter item Glossa Interl. habet in illa Exodi 10. 13. *ventus vrens, leuauit locustas*, habet: Locustas esse linguas adulantium, quas ventus vrens, id est, suggestio diabolica leuat, & excitat. Vide item Gloss. ordina. in hunc locum ex Gregor. l. 31. mor. c. 12. to. 1. 5.

Generatio praua] Meritò à Christo generatio *praua* nominantur hi, quod peccata parentum imitentur: sic Deus Ezechiel. 16. 3. cum populo suo expostulat, quod parentes imitentur, & vitia moribus & vita exprimant: *radix tua & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa: & quando nata es, non est præcisus vmbilicus tuus*. quasi dicat, progeniem tuam ducis ab idololatris, & eiusmodi impietatis succo nutritus es, & in dies pariter nutriris praua quadam idolis seruiendi consuetudine, non secus ac infans sanguine matris corrupto alitur quandiu illius vtero fouetur. Docent enim qui naturæ arcana scrutantur, infantem quandiu intra matris vterũ continetur, corrupto matris sanguine nutriri, quem menstruum vocant: idque per certum quendam canalem, & intestinum ventri affixum, qua vmbilicus cernitur: porrò hic neruus vmbilicaris, vbi puer ille in lucem editur, resecatur. quod aliter accidisse huic populo significat Deus, cùm inquiunt eius vmbilicum non fuisse præcisum, hoc est, adhuc trahere à progenitoribus succum impietatis, & idololatriæ. Paulò aliter Maldonatus in hunc locum; vult enim agi hic de prima Iudaicæ gentis barbarie, deque Dei in illa excolenda beneficijs. nam antequam eam Deus eligeret, & ornaret adeò barbara, ita inculta erat, vt ex Chananæis potiùs, & Amorrhæis genita fuisse videretur, quàm ex Abrahamo; sed ad rem nostram magis nunc prior sensus accomodatus est, quam etiam expositionem quidam non indocti sequuntur. 6.

Cæterùm

7. Cæterùm hæc patrum in fillos transformatio multò magis in moribus quàm alijs in rebus apparet, quam rem non ineptè eliciunt quidam ex libri 4. Reg. historia capite secundo, vigesimoquarto, cùm enim pueri Samariæ Elisęum conuicijs consectarentur, ac subindè aduersus illum per contumeliam ea verba vsurparent: *Ascende Calue*: Iussit Deus è sylua vrsos egredi, qui eos in frusta discerperent, & dilaniarent. quod factum à Deo est non tam propter petulantiam puerorum, qùibus parum fortasśis inerat mentis ad mala discernenda, quàm propter eorum parentes, quos pueri aliquando audierant fortasśis, cùm de Prophetarum fama, ac gloria detraherent. Itaque vt hoc Deus significaret, illud puerorū exitium maluit per vrsos, quàm per leones, aut tigres perficere. fertur enim Vrsa suos catulos sine vlla oculorum, oris, aut cuiusdam alterius partis lineamentis, ac figura in lucem edere, mox verò ita editos, lambere, expolire, & membris ita effingere, vt nullam speciem præter eam, quam eis mater imprimit, habere videantur. quoniam ergò hi pueri ita erant à parentibus edocti, ita illorū moribus conformati, vt Prophetas irriderent, & parentum vitia quasi effigiem quandam referrent; propterea per illud animalium genus punire eos voluit, quod maximè in à se genitos se ipsum quodammodo transfundit. Et verò cùm tanta sit inter parentes, ac natos necesśitudo, & amor, miraculo dandum videtur si quando liberi corruptos parentum mores non sequantur, atque adeò infelicem eorundem exitum non sortiantur, insinuari visum fuit aliquo modn in filijs Core, de quibus ait Scriptura Num. 26. v. 10. & 11. *& factum est grande miraculum, vt Core pereunte, filij eius non perireut*. Quare non est quod miremur, quamobrem Christus, qui videbat in his Scribis & Pharisæis signum de cœlo petentibus, obstinatam parentum suorum incredulitatem, his verbis illos excipiat: *generatio praua, & adultera*, non obscurè exprobrans illis transfusum in illos à parentibus duræ ceruicis, & incredulitatis vitium.

Israelitarū pueri irridentes Helisæum cur ab vrsis discerpti.

Vrsa lambendo catulos suos perficit.

DIGRESSIO III.
MORALIS
In vers. 25. & seq. de Iona, & Niniuitis.

1. HAEc Niniuitarum ac Ionæ historia non pauca continet hominum moribus vtilia; proindè ea, quæ hic de ea dicemus claritatis causa, ad quinq; capita reuocabimus. Vnum pertinebit ad personam Ionæ alterum ad tempestatem. tertium ad nautarum trepidationem ex tempestatis magnitudine coortam. quartum ad Ionæ proditionem. Postremum verò Niniuitarum pœnitentiam cõplectetur. Principio quod ad Ionam attinet, refert hic, & non obscurè repræsentat Ionas prædicatores tum externos Euangelicæ veritatis, tum internos. Ionas filius Amathi ad prædicandum mittitur; est autem *filius Amathi* idem quod *filius veritatis meæ*; quia nimirum Euangelij prædicator veritatem Dei, hoc est, quam à Deo accepit prædicare debet; non quæ suo ipse marte ad captandam auram popularem, vel ad vulgi voluntatem excogitauit.

Ionas prædicatorum typus.

Deindè Ionas columba est, si nomen interpreteris, quæ innocens, & sicur est auis, quia debent prædicatores Christi mansuetudinem imitari, & innoxiam vitam inter homines degere. verùm quamuis Iona columba sit, acribus tamen verbis iubetur exitium, clademque Niniue minari: *adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*; nam Euangelij præcones, ita modesti, & mites esse debent, ita commiserationis viscera declarare, vt interim impendentem scelestis bominibus Dei iram efficaciter denuntient; & cùm res postulauerit etiam verborum amaritudini, & acerbitati minimè parcant, defleant sanè, & vt columbæ gemant ob hominum miseriam, & quæ ab illis malè commissa sunt, proprijs redimant lacrymis, vt peccantibus à Deo magnis gemitibus veniam petant, & obtineant, & magno tamen honoris Dei zelo scelera hominum detestentur, palam & acriter reprehendant, & quæ illis, ni errata corrigant, supplicia immineant, non disśimulent. non arma timeant, non Niniues pulchritudine capiantur, non magnitudinem metuant, non Principum potentiæ cedant, non impudentiæ parcant, cùm id Euangelij veritas exposcit; alioquin illud de ipsis dici poterit, quod est apud Isaiam cap. tertio: *popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt*, & hęc de externis prædicatoribus.

Verùm præter bos ipsæ à Deo immissæ cogitationes sanctæ, & impulsus ille spiritus boni, quem Deus vidente nemine, tanquam nuncios cœlestis salutis, & Euangelicę veritatis ad animam transmittit, prædicatores etiam quidam sunt, qui quoniam sub oculorum obtutum non cadunt, & sine verborum strepitu loquuntur rectè prædicatores interni nuncupantur. qua in re illud obseruare oportet ne decipiamur: habere malum Dæmonem etiam suos istos interiores prædicatores; & ideò circumspectos nos esse oportere ad discernendum eas cogitationes, & impulsus, quæ à Diabolo, & quæ à Deo immittuntur. 2.

Inspirationes diuinæ prædicatorum instar.

Diabolus enim per suas cogitationes, quas nobis inserit, vel peccantibus blanditur, vt suum peccatum non videant, ac proindè neque illud à se procul abijciant. tenebras etiam rebus clarisśimis interdum offundit; etenim docet; vt cùm facinorosus aliquis sit, multas tamen se habere virtutes sibi persuadeat, multa, quæ prudentibus, ac primarijs viris valdè probentur. quod si quid peccatur condonandum id esse ætati, hominum naturæ, occasioni, tempori, amicitiæ; superesse adhuc plurimum vitæ, ad pœnitentiam; nosse Deum debiles mortalium vires; patientem, & misericordem esse, & tempus libenter peccatoribus ad pœnitendum concedere. contrà verò, præsertim cùm suprema imminet vitæ hora, in desperationem deijcere miserum bominem contrarijs omninò cogitationibus conatur. quod non rarò etiam efficit cum quibusdam, quibus actum

esse de salute persuasit, vt propter cõscientiam scelerum desperata salute, præcipites in vitia omnia ruant, atque ira omnibus se vitæ oblectamentis, & sceleribus mancipent. Sic Dæmõ contrarijs vijs incedit, vt peccatoribus impo-nat, ac secũ in æternas, tartareasq́; pœnas ruere faciat. At Deus sic allicit, vt terreat, sic terret vt alliciat. allicit spe misericordiæ, terret iustitia. Etenim in memoriam reuocat extremum iudicij diem, & quæ sint peccantibus parata supplicia, vt quanto sint in periculo videant, & tandem ad meliorem frugem redeant. Ac ne peccatorum conscientia quasi fluctibus obruti desperent salutem, excitat illos, atque animat passionis suæ recordatione, & bonitatis suæ indicijs iacentes erigit, veniam pollicetur, blandè inuitat, medicamenta spiritualibus morbis apta demonstrat, ita vt nunquam à misericordia seueritatem, nunquam à seueritate misericordiã seiungat. ꝙ apud Isa. c. 1. 19. legimus: *si volueritis & audieritis me, bona terra comedetis, quod si nolueritis, & me ad iracundiam prouocaueritis gladius deuorabit vos.* & his similia apud Prophetas legere est, inprimis apud Ezechi. c. 18. & 33. & hoc tandẽ est, Ionã .i. columbã mittere, ore tamẽ diuini iudicij districtã sententiã ferẽtem: *adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur.*

3. *Ionas peccatoris imago.*

Ad hęc considerandum est in Iona, quod fugerit à facie Domini. qua in re repræsentat nobis Ionas peccatoris personam, cuius tanta est insania, & stultitia, vt quodam modo fugere se posse putet à facie Domini, eumque fallere; ꝙ effecit Adam; fugit enim à facie Dei, vt videre est Gen. 3 8 cùm enim primi illi homines audissent vocem Domini Dei deambulantis in Paradiso ad auram pnst meridiem, absconderunt se. fugerunt sanè; sed non ideò effugerunt faciem Domini. Cain quoque stultè arbitratus est posse se latere Deum. stultè & illi Psal. 93. 7. qui dixerunt vbi multa patrassent scelera: *non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob:* quos meritò confutat Dauid: *intelligite insipientes in populo, & stulti aliquando sapite: qui plantauit aurem non audiet? Aut qui finxit oculum non considerat?* quod alibi idem propheta immensam Dei sapientiam odmiratus sic testatus est Psal. 138. 6 *mirabilis facta est scientia tua ex me; confortata est, & non potero ad eam. Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam:* & Ierem. 23. 23. inquit Deus: *putas ne Deus è vicino ego sum, & non Deus de longe?* q. d. an non egn vbique, vt posim vos punire, neque quisquam posit manus meas effugere? quem sensum eo loco videntur septuaginta reddidisse, licèt Hiernn. Aquila, & Symmacus in hũc sensum interpretẽtur verba Dei: *num ego cognosco quæ prope sunt, & nõ etiã quæ longe, vt ignorem quid vobis olim euenturũ sit.* quibus fauent sequentia verba v. 24. *si occultabitur vir in absconditis, & ego non videbo eum dicit Dominus?* ꝙ Dauid dixit Psal. 138. 5. *ecce tu cognouisti omnia nouissima & antiqua.* & Paulus ad Hebr. 4. 13 *omnia nuda & aperta sunt oculis eius.*

4. Est & aliud quod in hac Ionæ fuga contemplemur, confirmari videlicet hoc facto fugientis prophetæ, id quod vtiliter animaduertit Gregor. lib. 6. mor. c. 13. in illa Iob. cap. 5. *qui comprehendis sapientes in astutia eorum;* sic enim de Iona scribit: *sed quia nonnunquam astutè se aliquid sapere etiam electi moliuntur; libet ad medium alium sapientem deducere, & quomodo in interius consilijs sapientia mortalium comprehendatur, demonstrare. prudenter quippe Ionas sapere voluit cum ad prædicandam Niniuitarum sapientiam missus, qui electis gentibus Iudæam deseri timuit, prædicationis officium implere recusauit. Nauem petijt, fugere Tharsis elegit: sed protinus tempestas exoritur, sors mittitur, vt videlicet cognoscatur cuius culpa mare turbetur. Ionas in culpa deprehenditur, in profundum mergitur, ceto sorbente repentè deuoratur; atque illuc gestante bellua peruenit, quo ire sponte contempsit. Ecce fugitiuum Dei tempestas inuenit, sors ligat, mare suscipit, bellua includit; & quia auctori suo obedire renititur, ad locum, quo missus fuerat, suo reus carcere portatur. Iubente Deo ministrare homo prophetiam noluit, adspirante Deo bellua prophetam vomuit. Comprehendit ergo Dominus sapientes in astutia eorum, quando & hoc in vsum suæ voluntatis redigit, per quod sibi voluntas humana contradicit.* sic Gregor.

Peccator vel vltrò, vel inuitus tendit quò Deus vult.

5. *Peccatoris stultitia in Iona expressa.*

Nec dissimulanda duo alia sunt in hac eadem fuga, nimirum, quod dum à facie Domine fugit Ionas, in Tharsis nauigat, & dato naulo fugit. nam profectò quia à Domini facie fugit in Tharsis, in mare fugit, quo nihil instabilius, nihil periculosius, & cùm liceret in tuto consistere, fluctus, & procellas experiri libet peccatori, & exiguo, fragilique ligno animam suam credere non veretur. nam quid rogo boni potest esse ei, qui fugit bonum? quę lux, quale gaudium ei qui lucem propter tenebras, sinceram animi voluptatem propter mœrores, & angores deserit? An quæso stultius aliquid excogitari peccatore posit, qui tranquilla, ac suaui vita contempta in tantos se perturbationum fluctus vltrò conijcit?

6. *Peccator pretio emit malum.*

Sed neque minor est altera peccatoris stultitia, qua magno pretio ac labore sibi emit ea, quæ diximus mala, sicut Ionas mare ingressus est dato naulo, quo non aliud quàm luctus, & tempestates, & pericula coemit, sed multo grauiore naulo, & pretio assequitur peccator ea quæ cupit; quæ re ipsa ærumnæ, angores, pericula, perturbationes, terrores, labores, denique omne malorũ genus vel sunt, vel secũ cõuehũt.

7. *Peccator fugiens à Deo propitio tendit ad iratũ.*

Ingreditur mare peccator relicto Deo, vt quærat quod cupit, sed immisso vento magno videt sæpe miser nihil se aliud fecisse cũ à Deo fugit, q̃ ꝓ à Den ꝓpitio fugerit ad iratũ Deũ, neq; .n. Deum fugere potuit, tũc verò in mare præualido irruente vento tẽpestas magna fit, cũ variæ, aduersęq; sibi mutuo perturbationes in anima peccatoris exsurgũt, quæ omnem illi lætitiã, animiq; tranquillitatẽ adimunt, & hæc de persona Ionæ, eiusq; fuga dicta sint. Venio ad alterum tempestatis Caput.

8. *Sic varijs malis ab eo tanquam tẽpest. tibus vexatur.*

In fugientẽ Ionã tẽpestatẽ immisit Dominus, ꝙ q̃ aptè factnm sit hac similitudine docet Chrys. ho. de Iona to. 1. sunt tibi duo serui, vnus fur, alter fidelis. fur scyphum furatur, & fugit; mittis post eũ fidelẽ, q eũ insequatur, & capiat. ita fugit impius peccator nolẽs Deo parere: sed mittitur post eũ tanquã fidelis Dei Minister, spiritus procellarũ, quæ faciũt verbũ eius, qui etiam mari præceptũ posuit, & nõ præteribit. Spiritus iste procellarũ vexationes sunt, & ærumnæ, persecutio, pericula, morbi, filiorũ in

teritus, diuitiarũ amiſsio, & cætera innumera
mala, q̃ ſolet Deus immittere, & quib⁹ tanquã
arctiſsimis vinculis, & teterrimo carcere cõpel
lit aliquo modo peccatores vt reſipiſcant. Ve-
9. *Quã nõ quieſcent donec ipſum comprehenderint.* ròm ſicut nõ quieuit tẽpeſtas aduers⁹ Ionã im-
miſſa, quãuis impedimẽtis, ſarcinis ac mercib⁹
in mare proiectis, quia nõ hęc quęrebat ſpirit⁹
illę procellę excitatus à Deo, verũ Ionã, quem
cũ deuoraſſet turgidũ mare, quięuit illicò. eo-
dẽ planè modo cũ à Deo vexaris peccator, te
inſequitur ille, nihil mundi ſolatia proderũt,
nihil amicorũ cõſuetudo, nihil cõſilia vanorũ
hominũ iuuare poterũt, fruſtrà medicũ accer-
ſis, in Aegyptũ auxilij petẽdi gratia fruſtrà de-
ſcẽdis: hęc externa ſũt: redi ad Deũ tuũ: peccata
tua proijce in profundum maris; ſic ceſſabit
tempeſtas: quòd ſi permaneat adhuc, tuo bono
permanebit ſi conuertaris.

10. *Quod ipſum beneficij loco habendũ ſit.* Sed vide ne ea cogitatio animũ tuũ occupet
cũ te ijs, quę numerauim⁹, malis, caſtigat Deus,
vt putes beneficiũ maleficiũ eſſe, amorẽ odiũ,
miſericordiã ſęuitiã. ecce tibi, ſi permiſſ⁹ fuiſ-
ſet Ionas more ſuo agere, ad Dei obſequiũ non
rediſſet: quod in maximum ei⁹ exitium ceſsiſ-
ſet. at nũc tẽpeſtate agitat⁹, in mare proiectus,
validiſsimis perturbationũ vndis exercit⁹, re
dijt ad Deũ à cui⁹ facie fugerat; idq; nõ aliter,
quã ipſa illũ ducẽte tẽpeſtate, & ad Dei ſerui-
tutẽ reuocãte. Neſcio an mai⁹ aliud ſit irati Dei
ſignũ in peccatores, quã ſi illos impunitos hic
relinquat, ſi permittat illis omnia ad nutũ ſuc-
cedere, ſi ſinat eãdem vitiorũ viã inſiſtere, nec
immiſſo procellarũ vẽto illos inſequatur. Au-
di quid de his ſcribat Dauid Pſ. 80. 13. *dimiſi eos
ſecundùm deſideria cordis eorum: ibunt in adinuen-
tionibus ſuis.* quibus etiam & Deus dicit: *egrede-
re, & abi poſt veſtigia gregum tuorum*, Cant. 1. 8.

11. *Pœna autem loco ducendũ ſi permittatur ire vias ſuas.* Væ quibus dicitur Oſeæ 4. 14. *non viſitabo ſu-
per filias veſtras cũ fuerint fornicatæ, & ſuper Spon-
ſas veſtras cũ adulauerint*, in quẽ locum ſic ſcri-
bit Hierõ. *grandis offenſa eſt poſtquã peccaueris irã
Dei non mereri.* & paulò inferiùs: *quando*, inquit,
*videris peccatorẽ diuitijs affluere, iactare ſe potentia,
ſanitate gaudere, delectari cõiuge, corona circundari
liberorũ, & impleri illud quod ſcriptum eſt*, Pſal. 72.
*in labore hominũ non ſunt, & cum hominibus non fla-
gellabuntur, ſcito in illo cõminationem Prophetæ eſſe
cõpletam: non viſitabo ſuper filias veſtras, &c.* Docet
etiã in eundẽ locum idẽ Hieron. Deum viſita-
re. i. punire peccatores, vt veluti cauterio & a-
mariſsimis potionibus: recipiant ſanitatem, &
morbis careant, q̃ Pſal. 88. 33. ſignificatur: *viſi-
tabo in virga iniquitates eorũ, & in verberibus pec-
cata eorũ, miſericordiam autẽ meam non diſpergam
ab eo.* ergò qui amatur corripitur; qui negligi-
tur, ſuis peccatis dimittitur. & eadem habet in
traditionibus Hebraicis in illud Geneſ. cap. 6.
non permanebit ſpiritus meus, &c.

12. Sed nihil hac in parte acerbi⁹ dici poteſt eo q̃
habet ad Rõ. 1. 24. *propter quod tradidit illos Deus
in deſideria cordis eorum, in immunditiam: vt con-
tumelijs afficiant corpora ſua in ſemetipſis*, & v. 28.
*tradidit illos Deus in reprobũ ſenſum, vt faciant ea
quæ non cõueniunt.* quod eſt nõ modo nõ puni-
re illos vt reſipiſcãt, verũ in grauia etiã & tur-
pia, ſinere illos labi peccata. hoc ſanè maximè
horrendum eſſe Dei ſuppliciũ, teſtis eſt Orig.
lib. 3. Periarc. c. 1. teſtis Chryſ. hom. 37. in Ioan.
teſtis Augu. ſerm. 37. de verbis Domini. teſtis
A Greg. hõ. 12. in Ezech. qui etiã l. 62. mor. c. 14.
cũ Chryſ. lo. ci. hoc ipsũ eſſe magnũ argumen-
tum, & futuræ damnationis ſignum affirmat.

Eſt ergo magnum Dei beneficium non ſine- 13. *Concluſio.*
re Deum hominẽ more ſuo viuere, & poſt ſce-
lera ſua abire, ſed flagellis inflictis ad cor illum
reuocare, q̃ Oſeæ 2. indicat Dominus ſe cũ a-
nima facere, quã diligit: licèt. n. illa per ſum-
mam animi ingratitudinẽ à Deo deſciuerit, &
in transfugæ morem ad mundi, carnis, & dæ-
monis tranſierit caſtra, dixeritque aliquando
quod eſt apud eundẽ, Oſeam loc. ci. v. 5. *vadam
poſt amatores meos qui dant panes mihi, & aquas
meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum,
& potum meum.* Benignus tamen Deus non ſinit
illam ſic ire; quare ſubdit ver. 6. *ecce ego ſepiam
viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas
B ſuas non inueniet; & ſequetur amatores ſuos & non
apprehendet eos, & quæret eos & non inueniet.*
Quamobrem id? vt tandem ad ſe reuerſa dicat
id quod ibi ver. 7. habetur: *vadam & reuertar
ad virum meum priorem: quia benè mihi erat tunc
magis, quàm nunc.* Videſnẽ quòd per ærumnas,
& flagella didicit ad Deum redire, dum non
ſinitur à benigno Deo ad nutum ſuũ agere, &
votis ſuis potiri. ſic Iacob cũ delicijs frueretur
in domo Laban, domũ patris ſui ferè obliuioni
tradiderat. at vbi vidit ſoceri ſui Laban immu-
tatã eſſe faciẽ aduerſis rebus eruditus: *vadã*, in-
quit, *ad terrã Patrum meorũ.* ita interdũ vſuue-
nire ſolet, vt quis delicijs affluens Dei ſui obli-
uiſcatur, at exorta tẽpeſtate repetit eam, quam
depoſuerat Dei, ac cæleſtium bonorum me-
moriam. illudque Ierem. 2. 19. non ſine dolore
C meditatur & lacrymis: *ſcito & vide quia malum
& amarum eſt reliquiſſe Dominum Deum tuum.* ſic
egeſtate compulſus, & ęrumnis confectus re-
dijt tandem prodigus filius ad amplexum, oſ-
culaque Patris ſui, à quo ingratus diſceſſerat.
hæc ergò omnia docet nos coorta aduerſus
Ionam tẽpeſtas. Sed tempus eſt vt ad tertium
caput veniamus quo ingens nautarum trepi-
datio in ea exorta tempeſtate continetur, quod
ſequenti Digreſsione fiet.

DIGRESSIO MORAL. IV.

Proſequitur auctor cæteras Hiſtoriæ prædicationis Ionæ circumſtantias.

QVANTA fuerit ea, quæ à Deo immiſſa 1.
fuit tẽpeſtas, ſat docet ſcriptura, dum ait
Ion. c. 1. 4. *facta eſt tẽpeſtas magna in mari, & nauis
periclitabatur conteri* ſatis indicat trepidatio il-
D la & tumultus nautarum, v. 5. *& timuerunt nau-
tæ, & clamauerunt viri ad Deũ ſuũ, & miſerunt va-
ſa quæ erãt in naui in mare, vt alleuiaretur ab eis. ar-
bitrãtur*, inquit Hierõ. *nauem ſolito onere pragra-
uari, & nõ intelligunt totũ pondus eſſe fugitiui Pro-
phetæ.* quid namq; grauius eſt peccato, q̃ ſolum *Peccati quãtum pondus.*
homines in profundã demergit voraginẽ? non
potuit cælum quãuis ſolidiſsimũ, quaſi æreum
ſit, Angelorum peccatum ſuſtinere; quin & ipſi
Angeli licèt omnis ponderis expertes ſint, ſta-
tim ac lapſi in peccatum ſunt eius pondere op-
preſsi in inferna detracti ſunt. neq; verò aliud
animas illas, quæ purgatorio igne luſtrantur
in imo, & tenebroſo detinet loco, & nec ſinit
in cælum euolare, quã peccati pondus, hoc eſt,
vel leues culpæ eluendæ, vel peccatorũ pœnæ

nondum persolutæ. hoc onere prægrauati Aegyptij summersi sunt in mari rubro, *abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis*, Exo. 15. 4. 5. hoc onere premebatur Dauid cum Psalm. 37. 5. sic querebatur: *quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me*. hoc ergo erat onus, quod Ionæ nauem prægrauabat, eo exonerandæ erat. Næ tu etiam cùm persecutionum tempestate vrgeris; cùm te persequitur Deus vt vitam & mores corrigas; cùm te procliuem sentis ad fluxa hæc bona, nec facilè posse in cælum leuare animum; cùm agente Dæmone varijs tentationibus agitaris, mitte de naui cõscientię tuæ onera tua, hoc est, peccata proijce; sic enim nauim alleuaueris, & rectum, ac prosperum in cælum nauigationis iter confeceris. hic ergo est primus, quem ex hac tempestate desumere possumus, fructus.

2. *Cauendum malorum consortium.* Et verò alter est non minus vtilis, cauendum esse à peccantium hominum consuetudine, & conuictu, quos prę sertim Deus ob patrata scelera persequitur. nam quoniam in eadem naui erant nautæ, in qua & Ionas, qui à facie Dei fugiebat, delicti conscius, ob id simul cum illo cæteri omnes in eodem versabantur periculo propter illum, erant enim in eadem naui. Refert Irenæus lib. 3. aduersus hęreses c. 3. cùm Ioannes Apostolus Ephesi balneum esset ingressus, vbi Cherintus hæreticus lauaretur, exilijt inde statim ac eum vidit, his verbis præsentes allocutus; timere se ne balneum concideret, in quo esset Cherintus veritatis inimicus. quan tũ Deus bone, tumultum, & querelas excitauit in populo Dei tempore Iosue vnius Achani peccatũ, quod aliquid ex ijs furatus esset, quæ Dominus contingi prohibuerat? lege Iosue c. 7. propterea enim tria hominum millia ex populo Dei ab hostibus in fugam coniecta sunt, & plures etiam interfecti. itaque punit interdum Deus, magnisque incommodis afficit aliquos propter malorum hominum cõiunctionem, eandemq; cum illis habitationem, quibus sæpè malis non corriperentur si separati ab illis essent.

3. *Pij trepidãtibus impij securi sunt.* His accedit tertia vtilitas quæ se se nobis offert ex eadẽ tempestate. quis enim nõ miretur in tanta nautarũ trepidatione, rerumq; omniũ discrimine, solum Ionam, propter quem tamẽ coorta erat ventorum illa concertatio, & tanta maris turbatio somno correptum iacere? ita in Ecclesia nonnunquam accidit, in medijs periculis pios vehementer esse sollicitos, & ad solitum orationis præsidium confugere, conscientiæ maculas, si quæ insunt, diligenter abstergere, & flagris, cæterisq; pęnarum generibus, suppliciter à Deo sibi, alijsq; veniam petere. dicunt enim cum Iob. c. 9. 28. *verebar omnia opera mea sciens quod non parceres delinquenti*. At impij quibus maximè timendum esset, nihil sæpè timent aduersi, quia nec aliorum pericula ad se pertinere putant. quare nec verè peccata relinquere, nec ad Deum redire, nec mala facta inflictis sibi pœnis castigare cogitant, quibus iratum numen placent; nimirum altissimo veterno occupati dormiũt, vel stertunt potius: præsertim verò ij, de quibus Prouerb 18. 3. legimus: *impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, vel sequitur eum ignominia, & opprobrium*.

A Quare rectè, apteque id quod de Saule proditum est memoriæ, 1. Reg. 26. in peccatorem cadit. Cùm enim Dauidem insequeretur inuidia, & odio stimulatus non iure aliquo, vel iustitiæ zelo: de sua salute minimè sollicitus; nec quod in manus eius, quem persequebatur incidere posset, cogitans sopori se tradidit aliquando, tum cùm eum ita dormientem inuenit Dauid, vt nullo negotio Regno simul & vita spoliare posset: quamuis Dei volũtate factum sit, vt ab eius cæde abstinuerit. Eodem planè modo scelesti homines quibusdam quasi furijs agitati, dum mundi voluptatibus affixi vitia sequuntur, altè dormiunt nihil de sua salute, nihil de animæ, corporisque interitu, nihil de infesti dæmonis crudelitate solliciti. 4. *Qui nihilominus sæpè à Deo præter meritum ab exitio conseruantur.*

B Sed vide interim, lector, & admirare Dei in istos misericordiam & patientiam. quoties enim illos sic malè tutos, & medijs in periculis quasi sopitos Dæmon inuaderet, & interfectos secum ad inferna traheret, nisi Deus dæmonis in illos potestatẽ cohiberet? quales igitur, quantasq; gratias agere debeas Deo, peccator diligenter aduerte, propterea quod non in libidinẽ & potestatem diaboli iam multis ab hinc annis traditus, & pœnis tartareis addictus fueris, & resipisce miser Dei saltem in te commiseratione commotus, neque eius vlterius pergas abuti patientia. horrendum sanè erit in manus eius incidere vbi te toties ad pœnitentiam & inuitauit, & expectauit.

C Sequitur quartum caput eorum, quæ in historia Niniuitarum & Ionæ cõsideranda proposuimus Digress. superiore, n. 1. pertinet autem hoc caput ad prædicationem Ionæ, quam sic describit Scriptura: *adhuc quadraginta dies & Niniue subuertetur*; quæ eadem est prædicatio cum illa, quam iubet Deus peccatori fieri: *propè est interitus tuus*. sanè multis verbis queritur Deus de Prophetis insipientibus, quod peccatoribus blandiantur, nec parata supplicia denuncient, vt resipiscant. sic enim ait Ezechiel. 13. 3. *& erit manus mea*, Chald. plaga mea, *super Prophetas, qui vident vana & diuinant mendaciũ: in consilio populi mei non erunt*, non censebuntur in populo meo, & non erunt participes secreti boni, quod ego populo meo reseruo, *& in Scriptura domus Israel non scribentur*, id est, 5. *Veri Prophetæ iram Dei peccatoribus annunciant.* *Pseudoprophetæ autem dulcia pollicentur.*

D in Catalogo Israel, q. d. non reuertentur ex captiuitate in Israel. nam qui reuersi sunt ex captiuitate recensiti sunt, & in catalogum prius relati Esdræ 1. cap. 2. *nec in terram Israel ingredientur*. quæ verba sunt explicatio præcedentis partis, & possunt hęc accipi spiritualiter de ingressu in cælestem Israel, & absolutione à captiuitate peccati, *& scietis quia ego Dominus Deus; eo quod deceperint populum meum, dicentes, pax, & non est pax*, inanem securitatem populo promittentes; *& ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis*, hoc est, populus promittebat sibi securitatem, hæc enim per parietem rectè significatur: at prophetæ confirmabant populi securitatem, falsis, & debilibus rationibus, hoc enim est linire parietem luto absque paleis, facilè enim ruit; *dic ad eos qui liniunt absque temperatura*, absque paleis,

A paleis, *quod casurus sit*, id est, securitas quā pollicentur, concidet: *erat enim imber inundans*, sic nominat Chaldæorū exercitū, sicut & Ierem. 47.2. & Isai. 8.7. & 17.13. *& dabo lapides prægrandes desuper irruentes*, id est, duces exercitus, *& ventum procellæ dissipantem*, omnia deijcientem. videtur autem intelligere Regem Babylonis, de quo Propheta c. 1. 4. *siquidem ecce cecidit paries: numquid non dicetur vobis, vbi est litura quam linistis?* hoc est, exprobrabunt vobis malè firmam fiduciam & securitatē vestram, interrogantes vos vbi nam sit. similem fermè comminationem habet, Ierem. c. 4.10. & 6. 14. & 8. 11.

6. 1.hab ab 1 acceptus. Similes istis erant quadringenti illi Prophetæ, qui falsò prædicebant Acabo Regi in bello victoriā, cōtra quem tamen Deus mortis sententiam tulerat, 3.Reg.22. non aliud B ergò tibi peccator dicere possumus, quàm quod Niniuitis dictum est: *& Niniue subuertetur*, vel quod Tob.14.6. legitur: *prope erit interitus Niniue* .i. tuus. age igitur pœnitentiam, cum tibi Dei nomine minas intentari audieris, & quia Deū offendēdo multa quæ tibi facere nō licebat, impiè perpetrasti, nūc etiam debitas de te pœnas reposcens, à licitis etiam abstine. hoc .n. luctus, & pœnitentiæ tēpore faciendum est ad auertendam iustā irati Iudicis iram. Chrysost. in illa Gen. 7.13. *ingressus est Noe, & Sem, & Cham & Iapeth filij eius, vxor illius, & tres vxores filiorum eius cum eis in arcam:* obseruat separatē Scripturam hoc loco viros à fœminis. nam quāuis ij de quib⁹ est sermo hic, viri & vxores essent inter se, & liceat C viro cū vxore sua habitare; quia tamen pœnitentiæ vel diuinæ vltionis tempus aderat, seorsum hi ab illis, sicut erant corpore separati, numerantur. vnde constat si verè pœnitet scelerum à licitis abstinendum nobis esse, quando illicita perpetrauimus.

7. vera pœnitentia virtutum opera sibi habet adiuncta. Sequitur postremum caput de pœnitentia Niniuitarum. Ante omnia non indiligenter animaduertendum est, veram pœnitentiam virtutum sibi opera habere semper adiuncta. sic enim elegāter Chryso. hom. de conu. Pauli tom. 3. non obscurè significat exēplo Pauli, & Iudæorum collatione facta inter vtrosque. hi enim in horto interrogante Christo: *quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum*, quibus Christus: *ego sum*. qua voce percussi in terram illicò conciderunt, retrorsum abeuntes. ille verò, id est, Paul. interrogatus à Christo: *Saule D Saule quid me persequeris?* Respondit: *quis es Domine?* & cùm respōsum illud accepisset: *ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris*, etiam & ipse in terram statim corruit non secus ac Iudæi, diuerso tamen effectu. Iudæi quippè velociter vt Christum apprehenderent, & contumelijs afficerent surrexerunt, nihilo meliores effecti, &, vt inquit Chrysost. lapidibus insensatiores. quid enim stupidius illis, qui retrorsum cùm corruissent, iterum surgunt, vt inuadant? at nō ita Paulus, sed cælesti vi cedens, suauiter, ac blandè Seruatori respondit: *Domine quid me vis facere?* priorem planè viam detestatus, & omninò meliora cogitans. quare egregiè Chryso. concludit: *simile vtrobiq, virtutis Christi iudicium, similiaq; remedia, at non similis correctio.* nam *illi in cecitate sua manserunt*, at *Paulus anima sincera, bonaq; voluntate ad fidem accessit*. quibus omnibus satis constat, non satis esse extrinsecus concionatoris verba auribus insonare, nec sufficere ad salutem quod Deus inspiret id quod faciendum est, si nobis ipsi desimus, nec Dei auxilio per luctus, & bona pœnitentiæ opera cooperemur, prompta volūtate suscipientes cælestem spiritus impulsum; quod effecere Niniuitæ postquam Prophetæ minas perceperunt.

Etenim omnes à se corporis abiecere voluptates, cilicijs, & flagris indomitam, & effrenatam carnem edomantes, illamq; sic rationi parere cogentes; nec ipsi modò cibo abstinuere, sed & iumentis etiam ieiunium indixere, cæteraque multa pœnitentiæ signa, superioris B vitæ maculas eluere cupientes, ostenderunt, & hac demum arte illi tunc veniam à Deo obtinere meruerunt. neque ab his aliena Paulus, de quo paullò antè, se fecisse commemorat ad Galat. 1.15. *cùm autem*, inquit, *placuit ei, qui me segregauit ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret filium suum in me, vt Euangelizarem illum in gentibus, continuò non acquieui carni, & sanguini.* sic de sola tantum Dei voluntate; & gloria sollicitus priora contempsit. Niniuitarū pœnitentia.

Vehementer vereor ne nobis obijci posſit quod olim Iudęis dictum est. *viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ, & ecce plusquam Ionas hic.* illi ad vnius serui, eiusque ignoti vocem tam insignem pœnitentiam egerunt; nos cùm quotidie Deum C ipsum Dominum in Scripturis, & in Ecclesijs loquentem audiamus, vix quidquam mouemur. vnus illis dies satis fuit vt ad Deum redirēt, nobis tot mensium interualla, tot annorū curricula non sufficiunt, vt pristinum viuendi modum corrigamus; illis, solis verbis subuersionem comminabatur Propheta, & toto tamen & corpore, & animo cohorruerūt, nos toties æternis supplicijs intentatis nihil afficimur; illis quadraginta dierum spatium concedebatur, vt ad meliorem frugē redirent priore vita derelicta, nobis ne hora quidē vna certa, securaq; ad vitam promittitur. illi vniuersi summi, medij, infimi, meliora concepere, nos in dies peiores euadimus, & vix vnquam vllū emaculatioris vitæ signum damus. Postremò D ne longum faciam, tot illi se afflixere supplicijs, vt diuinum numen placarent, quamuis idola colerent, nec veram planè Dei cognitionem haberent; nos Christiani, Deique veri religionem multos iam annos professi, ita affixi voluptatibus hæremus, ita terrestre hoc corpus amamus, ita vitijs insistimus, & inordinatis animi affectibus inhæremus, vt quiduis quamuis paruum, quamuis leue pati minimè possimus, vel de nostris delicijs quidquam detrahere audeamus, & non ignoramus tamen paullò pòst, vel nobis inuitis ista esse omnia relinquenda, ac longè præstantiora bona esse reposita in cælis fluxarum rerum contemptoribus, earum verò sectatores sempiterna manere supplicia non dubitamus. 8. Christiani peiores & duriores Niniuitis.

Quare meritò in nos conuenire dixerim illa Ierem. verba c.2. 10. quibus Deus rebellem populum accusabat, quod se contempto serui- 9.

ret

ret idolis: *trāsite*, inquit, *ad insulas Cethim*, in Cyprum, vbi ciuitas Cethin, hinc Ieron Cithei: nititmalis Italiam seu Græciam intelligere: *& videte, in Cedar mittite & considerate vehementer: & videte si factum est huiusmodi.* i. in Arabiam atq; adeo ad barbaras & remotisſimas quasq; nationes mittite, qui explorent diligenter, ecquid tale apud eas fiat, quale fit apud vos: *si mutauit gens Deos suos, & certè ipsi non sunt Dij; populus verò meus mutauit gloriam suam*, Deum videlicet suũ, quo gloriatur, *in idolum* .i. in id quod nihil prodest, vt sunt idola, vel etiam peccata, voluptates, res vanæ, vnde summa miseria, sempiternus interitus, vtilitas nulla consequitur. *Obstupescite cæli super hoc*. i. cùm id quod dicturus sum, audieritis, *& portæ cæli desolamini vehementer*, lugete, vel more abiectorũ mæstitiam indicate, seu inhorrescite cum Septuaginta. *Duo mala fecit populus meus, me dereliquerunt fontem aquæ viuæ*, perpetuò manantis, vel vitam dantis, q. d. qui perpetuò illos iuuare possum, & sempiternam vitam largiri: *& foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas*, non sine labore magno elegerunt, & conquisierunt idola, seu fluxa bona, infirma & inania; *quæ continere non valent aquas*, quæ nulla in re eos iuuare poterunt. Propterea minimè admirari debemus, si tot interdum vrgemur malis, si tot sæpè à Deo flagellis cædimur, si toties res Christianorum malè succedunt, si prædæ, si direptioni hostibus sumus, cùm adeo duri ad pœnitentiam simus, vt nullis Dei querelis, nullis prædicantium vocibus, nullis exemplis indoleamus. sic loco iam cit. v. 15. subdit Deus: *quare ergo populus meus factus est in prædam? super eum rugierunt leones, & dederunt vocem suam*, Reges, & Principes exercituum infidelium contra Israelitas vel populum Christianum inhiarunt tanquam leones rugientes in eius prædam; *posuerunt terram eius in solitudinem; Ciuitates eius exustæ sunt, & non est qui habitet in eis.* quod si scire cupis, quæ sit horum malorum causa, audi: *nunquid non istud factum est tibi, quia dereliquisti Dominum Deum tuum?* & pergis tamen peccator cùm hæc audias, vel legas, Deum ad iracundiam prouocare. propterea sic iure conqueritur Deus eodem loc. v. 18. *& nunc quid tibi vis in via AEgypti, vt bibas aquã turbidã? & quid tibi cum via Assyriorũ vt bibas aquã fluminis?* hoc est, quid quæris adhuc mundi voluptates, quid consectaris ea quæ tibi mortem afferent sempiternam? *Arguet te malitia tua, & auersio tua increpabit te*, id est, castigabit te, & faciet vt res aduersas, & contrarias experiare, ex quibus disces quàm malum, & amarum sit dereliquisse te Deum tuum. propterea subdit: *scito & vide quia malum, & amarum est dereliquisse te Dominum Deum tuum, & non esse timorem mei apud te, dicit Dominus exercituum.*

10. Restat iam videre quænam speciatim fuerint ea pœnitentiæ opera, quæ sibi Niniuitæ indixerunt, vt peccatorum pœnas darent, quibus iratum numen placarent, eaque ad nostros mores accommodemus. & primùm quidem crediderunt illi seruo Dei Ionæ, & præterita peccata lugentes, ieiunarunt; deinde se saccis operuerunt; mox cùm prædicationis Ionæ fama percrebuisset, peruenit rumor ad Regis Niniue aures, & optimates eius. & quidem Rex regio honore posthabito, & regali vestimento abiecto, indutus est sacco, & sedit in cinere, iussitque per præconem edici per Niniuẽ ex Regis, & Principum eius decreto: *homines, & iumenta, & boues, & pecora non gustent quidquam, nec pascantur, & aquam non bibant, & operiantur saccis homines, & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine, & conuertatur vir à via sua mala, & ab iniquitate, quæ est in manibus eorum. Quis scit si conuertatur & ignoscat Deus?* &c. Ionæ 3. 7. nec viri solum, verùm etiam pueri, & iumenta, quod mirere maximè, saccis operiri iussa sunt. quæ omnia sic ad rem nostram, vtilitatemque conuertemus.

11. *Quomodo ieiunandũ.*

Primum enim credere oportet vera esse ea, quæ à Deo, diuinique verbi præconibus, & quæ Spiritus S. in scripturis contra peccatores, supplicia minatur. indè ex attenta peccatorum nostrorum cogitatione lugendum erit, vt hac saltem ratione peccati sordes abluamus, dolori etiam, ac luctui solemne ieiunium adiungamus, quo tanquã primo indumẽto animas nostras operiamus, & tanquam armis impenetrabilibus pectus muniamus: *operui*, inquit Dauid Psal. 68. 11. *in ieiunio animam meam.* vnde infert Ambros. in l. de Elia, & ieiunio cap. 4 *gula ergò nudos facit, ieiunia operiunt, & exutos: bonum operimentum quod animam tegit, ne à tentatore deprehendatur, ne à tentatore nudetur.* quare præclarè nos Episcopi Africani epist. ad Siricium Pontificem, quæ 1. to. Concil. habetur, ita monent; *audiant Prophetam dicentem: cooperui in ieiunio animam meã. ergo qui non ieiunat intectus & nudus est, patet vulneri. deniq; si Adam se texisset in ieiunio non fuisset nudus effectus.* Rectè: sunt enim animæ nostræ venenatis aduersarij nostri sagittis expositæ; patent vindicis iustitiæ Dei telis, quas si non operuerimus tegumento ieiunij, nequibunt profectò multis cõfossæ vulneribus non interire. sic ergo Niniue se à morte ieiunio liberauit.

12. *Sacco operiri quid sit.*

Sed neque nobis satis erit primum hoc vestimenti genus nisi adijciamus & alterũ, & saccis etiam operiamur. quod est pristinę vitę vilitatem, & veteris vitæ turpitudinem exterius aperire, quòd tum profectò fit, cùm per integram, humilemq; confessionẽ, quæ intus peccata latebant magno Dei beneficio, homini Dei locum tenenti, detegimus. etenim si intus quæ exæstuat febris, & viscera nostra depascitur, non prodit foras, longus sanè & periculosus erit morbus, & mortẽ sæpè inuehens: ita & peccatũ, si foras per confessionẽ erumpat, aufertur, si lateat, interimit. Proindè Dauid quãdiu peccatum texit, nunquam illi esse quieto licuit; at cùm primùm aperuit, *peccaui Domine*, audijt à Propheta, *Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris*, 2. Reg. 12. 13.

13. *Principes & Antistites pœnitentiã agere debẽt.*

Verùm tum ad Regem & Principes sermo pœnitentiæ peruenit, cùm Christiani populi capita, Antistites, sapientes, quiq; alijs pręsunt, peccata inspiciẽtes, quibus Deum ad irã, indignationemq; prouocatum vident, primi mollẽ, ac delicatã vitã abijciũt, & se pœnitẽtiæ saccis accingũt, si fortè suo antea exemplo cæteris nocuerãt; hoc. n. cùm faciunt, veluti firmiter, stabiliterq; decernunt, & edicũt, vt similia oẽs

agant

agant; vnde fiet vt ad eorum exemplum totus A
componatur populus, & Deum frequentibus lacrymis, ſolemni ieiunio, cilicio, alijſque bonis virtutum operibus ad miſericordiã inflectant, eius iram auertant, & commiſſorum tandem veniam obtineant. aliter ſi fecerint, fruſtra clamabũt, & leges condent, ſi à clamore, & à legibus eorum vita diſcordet. hinc ſanè conſequetur, vt & homines, & pueri, & iumenta ſaccis operiantur, hoc eſt, vt ait Hierõ. rationabiles, & irrationabiles, prudentes, ac ſimplices pœnitẽtiæ ſe dedant, & illud impleatur, Pſalm. 35. 7. *homines, & iumenta ſaluabis Domine* tunc videbit Deus opera noſtra, quia cõuerſi ſumus de via noſtra mala, & miſerebitur Deus ſuper malitiam, quam loquutus fuerat, vt faceret nobis & non faciet; vt c. 3. Ionæ fe- B
ciſſe Deum legimus cum Niniuitis.

14. *Comparatio Synagogæ cum Iona.* Sed antequam finem huic hiſtoriæ imponam, facere non poſſum, quin pulcram quandam comparationẽ Synagogę cum Iona Propheta, & Veteris teſtamenti cum hedera inumbrante Ionam, non adſcribam huc tranſlatam ex epiſt. 49. Auguſt. in reſpon. ad 6. quæſt. *Vmbraculum*, inquit, *hedera ſuper caput Ionæ, promiſſiones erant in Veteri teſtamento bonorum temporalium, & erant tanquam vmbra futurorum bonorum, quaſi ab æſtu temporalium malorum vmbraculum quoddam præbentes. his enim promiſſionibus, ac bonis populus ille carnalis, ab illius temporis aduerſitatibus quodammodo protegebatur. vermis autem matutinus percutiens, & ſiccans hederam Chriſtus Dominus noſter fuit: vermis quidem appellatus propter humilitatem carnis: quippè ſub perſona Dauidis ipſe de ſe dixerat; ego ſum vermis, & non ho-* C
mo: & quia ſicut vermis ſine commiſtione vtriuſque ſexus, & ſine virili ſemine natus eſt. Matutinus autem vermis propterea dictus eſt, quia mane & in diluculo ſurrexit à mortuis. per vermem autem illum percuſſa, & ſiccata eſt hedera; quoniam per Chriſtum, & eius Euangelium, cuncta illa, quæ apud Iudæos vmbratili quadam ſignificatione ad tempus viguerant vacuata & exinanita penitus emarcuerunt. & cunctus ille populus amiſſo Ieroſolymitano Regno, & Sacerdotio, & Sacrificio (quod tamen totum fuerat vmbra futuri) in captiua diſperſione magno tribulationis æſtu aduritur, ſicut Ionas à ſolis ardore; & dolet quidem ille grauiter, & tamen dolori eius, atq; vmbræ, quam diligebat, ſalus gentium, & pœnitentium hominum præponitur. hæc Aug. quibus poſtremis verbis ſignificat, carnalem illam Sy- D
nagogam dolentem de gentium conuerſione, & ſalute ſimilem fuiſſe Ionæ iraſcenti, atque indignanti, quod Deus peperciſſet Niniuitis.

CAPVT XIII.

PARABOLA SEMINANTIS.

A. 13. 1. B. 4. 1. C. 8. 4.

1. A. IN illo die exiens Ieſus de domo, ſedebat ſecus mare. B. & iterum cœpit docere ad mare.

2. A. *Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ: ita vt in nauiculam aſcendens, ſederet & omnis turba ſtabat in litore.* B. *circa mare ſuper terrã.*

3. A. *Et loquutus eſt eis multa in parabolis, dicens.* B. *illis in doctrina ſua.*

4. *Audite: ecce* C. *exijt, qui ſeminat ſeminare ſemen ſuum: & dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam: & conculcatum eſt, & volucres cæli comederunt illud.*

5. *Et aliud cecidit ſupra petram, & natum aruit: quia non habebat humorem.*

B Super petroſa, vbi nõ habebat terrã multam, & ſtatim exortum eſt, quoniam non habebat altitudinem terræ. Et quando exortus eſt ſol ęſtuauit: & eo quod non haberet radicẽ, exaruit. C & ortum fecit fructũ centuplum

6. *Et aliud cecidit inter ſpinas, & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud.* B. *& fructum non dedit.*

7. C. *Et aliud cecidit in terram bonam.* B. *& dabat fructum aſcendentem, & creſcentem, & afferebat vnum triginta, vnum 60. & vnum 100.*

8. C. *Hæc dicens clamabat: qui habet aures audiendi audiat.*

9. *Interrogabant autem eum* B. *cùm eſſet ſingularis.* C. *diſcipuli eius.* B *hi qui cum eo erant, duodecim parabolam.* C. *quæ eſſet hæc parabola.* (*&*) A. *quare in parabolis loqueris eis?*

10. C. *Quibus ipſe dixit: vobis datum eſt noſſe myſteriũ regni Dei, cæteris autem* B. *qui foris ſunt* C. *in parabolis.*

11. C. *Vt videntes nõ videant, & audientes non intelligant,* B *nequando conuertãtur, & dimittãtur eis peccata.*

12. A. *Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. ideò in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, & intelligunt.*

13. A. *Et adimpletur in eis prophetia Iſaiæ dicentis: Auditu audietis & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.*

14. *Incraſſatum eſt enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos ſuos clauſerunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant & conuertantur, & ſanem eos.*

15. *Veſtri*

A. venit Malus B. Satanas
A. omnis, qui audit verbū Regni, & nō intelligit, venit, malus, & rapit quod seminatum est in corde eius. hic est qui secus viam seminatus est.
B. Hi autem sunt qui circa viā, vbi seminatur verbum, & cùm audierint, confestim venit Satanas & aufert verbum quod seminatū est in cordibus eorum.
A. Rapit.
B. aufert.
A. qui aūt super petrosa, seminatus est, hic est, &c.
B. qui super petrosa seminantur.
A. continuò cum gaudio accipit.
C. Ad tēpus credunt & in tempore tribulationis recedunt.
A. qui autē seminatus est in spinis.
B. & alij sunt, qui in spinis semināntur.
A. Fallacia diuitiarum
A. qui vero in terrā bonā seminatus est, hic est, qui audit verbum & intelligit.
B. Numquid venit lucerna, vt sub modio ponatur, aut sub lecto: nonne vt super candelabrum ponatur.
B. non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur: nec factū est occultū sed vt in palam veniat.

15. *Vestri autem beati oculi, quia vident, & aures vestræ quia audiunt.*
16. *Amen quippè dico vobis: quia multi Prophetæ, & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt; & audire quæ auditis, & non audierunt.*
17. B. *Et ait illis: nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?*
18. A. *Vos ergo audite parabolam seminantis.* C. *Semen est verbum Dei.* B. *qui seminat, verbum seminat.*
19. C. *Qui autem secus viam, hi sunt qui audiunt: deinde venit Diabolus* B. *confestim.* C. *& tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant.*
20. *Nam qui supra petram: qui cùm audierint.* B. *statim.* C. *cum gaudio suscipiunt verbum.*
21. B. *Et non habent radicem in se, sed temporales sunt: deindè orta tribulatione, & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur.*
22. C. *Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & à sollicitudinibus, & diuitijs, & voluptatibus vitæ euntes, suffocantur, & non referunt fructum.*
23. B. *(Nam) ærumnæ seculi, & deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum, & sine fructu efficitur.*
24. C. *Quod autem in bonam terram: hi sunt qui in corde bono & optimo audientes verbum retinent, & fructum efferūt in patientia.* A. *Aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud verò tricesimum.*
25. C. *Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen.*
26. *Non est enim occultum quod non manifestetur; nec absconditum quod non cognoscatur, & in palam veniat.*
27. B. *Si qui habet aures audiendi audiat.*
28. C. *Videte ergo* B. *quid (&)* C. *quomodo audiatis.* B. *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis, & adijcietur vobis.*
29. C. *Qui enim habet dabitur illi, & quicumque non habet, etiam quod putat se habere auferetur ab illo.*

A

Scholia.

1. A. IN *illo die*] Matthæus & Marcus parabolas proximè subiiciunt superioribus, & prima quidem pulcherrimè cohęret cum eo quod præcessit de audiendo verbo Dei. Quare etiam Lucas hæc coniunxit, quamuis diuerso ordine à Marco & Matth. cùm verò Matt. dicat: *in illo die exiens Iesus*, indicare videtur eodem ipso die quo superiora pronuntiauerat Dominus, cùm domi esset, exisse, & has parabolas disseruisse. Quamquam & illud verbum *in illo die*, non id omninò conficiat, cùm possit dies accipi more scripturarum pro tempore, sed simplicius pro eodem die accipiendum hic, quemadmodum & Beda accepit, qui Marci 4. arbitratur eodem illo die à Christo hunc sermonem esse habitum, quo in ea ipsa domo fuerat ad quam fratres eius conuenerant. 1.

B

Videtur sanè huius parabolæ occasio, ea fuisse, nimirum frequens hominum concursus, ac multitudo, quæ vndique confluxerat: vt proindè indicare voluerit Christus non satis esse verbum Dei audire, neque omnes qui illud audiunt vitam suam emendare. non eodem modo excipitur ab omnibus: immò verò in paucis suos facit fructus, vitio eorum qui audiunt. Addit & alias similes parabolas, quibus natura, vis, & efficacitas, fructus, denique verbi Dei pretium melius declararetur. Itaque in hac prima parabola ostendit quales esse debeant verbi Dei auditores. 2.

B. *Iterum cœpit docere ad mare*] obseruandum est ex Marc. initio docuisse Christum in littore, postea ob nimiam hominum frequentiam conscensa naui, ne opprimeretur, & audiri clariùs posset, vel vt Chrysost. & Theophyl. existimant, vt omnes auditores ante conspectum suum intentos in se haberet in mari cœpisse docere. Ait enim Marc. *iterum cœpit docere ad mare* nimirum, vt Matth. inquit, *sedens secus mare*; subdit verò posteà idem Marc. *& congregata est ad eum turba multa, ita vt in nauim ascendens sederet in mari*, nempè in cymba. vide nu. 4. 3.

C

Mare verò istud procul dubio lacus est Genesareth; & verò idcireò videtur domo egressus, quia paucos capere poterat & quamplurimi confluxerant, quibus Dei verbum impertiri volebat.

Porrò egressus cœpit secus litus concionari, sed aucta adhuc multitudine nauim inscendit. 4.

Mysticè, quod Dominus è domo exiens vbi paucos docere potuit, circa mare cōscensa naui multas turbas docere cœperit, significare videtur eiecta Iudæorum Synagoga exiturum aliquando ad docendum gentes conscensa Petri naui.

Domus Iudæos, mare gentiles designat.

D

3. *In parabolis*] *in* loco, *per*, hebr. more ponitur. Est, *parabolæ* vox, græca à παραβάλλω, quod verbum significat comparare; Latinis similitudo dicitur, hebr. masal. & est sermo qui aliud sonat, aliud significat, obscuris rerum similitudinibus inuolutus. Quia verò sermo noster ferè parabolicus est, vel translatitius, hinc est, vt omne verbum *parabola* sit appellatum ab antiquis Ecclesiasticis, hinc Hispanis, *palabra*, Italis, & Gallis *parola*. Sunt autem aptè ad explicandas res spiritales, cùm enim sub sensum non cadant per parabolas, & similitudines sensibus veluti subiiciuntur, & memoriæ tenacius inhærent. Hinc Dionys. Areopag. de cælesti Hierarch. cap. 1. scriptum reliquit: impossibile esse aliter lucere nobis diuinum radium nisi varietate sacrorum velaminum, anagogicè circumuelatum. Sacræ namque parabolæ diuina quædam sunt velamina, quæ dum non expli- 5.

Parabola quid.

cantur, velant quidem, àt explicata referant res spiritales, ac diuinas.

6. *[Cur] parabo[lis] Christus [v]si[t].* Hinc Christus vsus est parabolis non ob hęc solum, s[e]d vt iucundior quoque esset narratio. Accedit & mos Syrorum ad quos etiam Iudæa pertinet. mos ijs erat, inquit Hieronym. Matth. 18. & maximè palæstinis ad omnem sermonem suum parabolas iungere, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem, exemplaque teneatur. Lege Chrysolo. sermone 96. hoc ipsum sapientibus antiquis in vsu fuisse testis locupletissimus est Clemens Alexandrinus libr. 5. stromatum.

Porrò de interpretatione, & vtilitate parabolorum, vide Driedonem to. 1. de Ecclesiasticis Scripturis l. 3. c. 4 tract. 2.

In doctrina sua] id est, iuxta suum docendi genus.

7. 4. *Audite. Ecce. C. exijt qui seminat*] Seminator Christus est, secundùm Athanas. hom. de semente. & dicitur à Matth. & Luc. qui seminat, est autem periphrasis agricolæ; græcè *σπείρων seminans*, vt apud Marcum legimus, hoc est, seminator, seu qui seminare solet. Porrò sic dicitur, quia nunquam dicitur, quia nunquam desinit seminare; vt Deus enim ab initio cōditi orbis seminauit verbū in cordibus hominum, dum lumen illis naturale indidit, quo cognoscerent, quę scire, quæ facere oporteret; Lumen item supernaturale concessit fidei, reuelando saluti necessaria; seminauit & per Moysen legem dando. Sed exisse ad seminandum tunc propriè dictus est, dum hominem induit: nam quasi agricola vilem, ac rusticanam vestem indutus seminare tunc venit, id est, quę ad salutem facerent nos docere, quibus vitam adipisceremur æternam.

[Chr]ist[us] nu[nqu]am semi[nar]e desinit.

8. Quod eùm antea non fecisse, meritò dicunt Matth. & Marc. *ecce exijt*, quasi rem miram, ac nouam indicantes. In more positum est, vt princeps, atque magnates per seruos, vel administros suos seminent. At iste per se exijt ad Euangelium disseminandum.

[Quo]modo [exijss]e dica[tur]. Porrò exisse scribitur absolutè etiam, sicut Pontifex & Rex. Siquidem hi, cùm intra aulam sunt, à suis tantum amicis videntur, cùm verò foras prodeunt, exire dicuntur, quod se alijs manifestos, ac spectabiles præbeant: Ita Christus ab angelis modo in cœlis cognoscebatur, verùm sumpta carne etiam hominibus sese viuendum obtulit, & quasi accepta veste foras prodijt. Denique exisse dicitur, hoc est, nostrę salutis studio, & amore quasi extra se venisse.

Semen suum] semen *suum* iure spargere dicitur: nam Prophetæ & reliqui concionatores non suum, sed Christi verbum prędicarunt, atque adeò etiam nunc promulgant; cæteroqui Christus suum Euangelium.

9 Discat hic concionator quoties concionandum est, exeundum esse illi de sinu Patris, à vulneribus filij, ab ardore Spiritus sancti, ab vberibus matris; exeat à cœlestium rerum contemplatione, sic Pau. de tertio cœlo prodijt, sic Ioann. verbum bonum eructauit, quod recumbens in Christi sinu suauiter epotauit. sic in apertum Apostoli de cœnaculo illo Spiritus sancti igne concepto venere, ac tria statim hominum millia Christo aggregarunt. igitur veniant cum lacrymis concionatores, vt dici de eis possit: *euntes ibant & flebant, mittentes semina sua, venientes autem venient cùm exultatione portantes manipulos suos.* Prodeant de deserto cum Ioan. missi à Spiritu sancto.

Et dum seminat] vide quàm bonus sit iste seminator, non respuit quemquam, omnibus vbique locis seminat, vbi terram inuenit; & dum seminat, inquit Euang. id est, inter seminandum *aliud cecidit*, & cætera, non ait seminasse in via, spinis, petris, sed inter seminandum accidisse, vt pars seminis in viam caderet, pars inter spinas & cætera, vt indicaretur optare seminatorem hunc, vt omnes terræ partes quantum est ex se fructum optatum ferat. Quod ergò non omnes fructum faciant iacto verbi semine, terræ vitium est, id est, hominum, non Christi.

Quod si obijcias: seminator qui videret spinas, viam, lapides, & in bis tamen seminare pergeret, videretur certè nolle ex iacto semine fructum referre. Cur ergò Christus, qui rectè nouit, quinam sint spinæ, quinam via, quinam lapides, semen illis committit? Respondet Chrysostomus hom. 47. in Matthæum, hoc interesse inter materialem terram, & homines; quod illa non habet potestatem à se spinas euellendi, eijciēdi lapides, seiungendique se à via, proptereà, qui de industria atque animaduertens seminaret in istis, velle se semen perdere non obscurè declararet. Ast homines qui liberi sunt, possunt à se eiusmodi impedimenta auferre, Dei scilicet auxilio nixi, quod paratum est omnibus. 10. *Cur seminet inter spinas.*

Vrgebis fortè, prænouisse Christum sat benè aliquos non recepturos semen, vel certè optatum fructum non reddituros, quamobrem ergò in illis seminat? similem quæstionem habet Ambrosius libro de Paradiso capite octauo, cur Deus illis præcepta tradidit, quos non seruaturos esse sciebat? Adhibet vero hoc responsum, vt suam clementiam, bonitatemque indicaret, quod quantum ad se attinet omnium velit salutem, excludat verò neminem. Quod si secus faceret, excusarent se homines si ea non præstarent, quæ præcepto seruanda mandantur. Non aliter erit & hic respondendum; quod ipsum hoc apposito exemplo illustrari poterit. Si quis publicum appararet epulum & consanguineos omnes inuitaret, næ ille, quamuis sciret aliquos non fore venturos, prudenter faceret, vt in omnes amorem, charitatemque ostenderet, excludendo neminem. 11. *Bonitas Dei.*

Porrò hunc Dei in omne hominum genus amorem indicat Scriptura Apocalyp. tertio, vigesimo. *ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum. Sto*, inquit, *ad ostium, & pulso*, en gratiam excitantem, præuenientem, operantem, ac proindè vide, quod in omnem terram semen iactet. Tum verò subdit: *si quis audierit vocem, & aperuerit ianuam* &c. exprimit cōsensum hominis eū gratia cooperāte, adiuuāte, vel subseqente. *Intrabo* &c. nempè per gratiā iustificantem; ex hoc autem ingressu magnum subsequitur animæ gaudium, & immensa vtilitas, *cœnabo*, inquit, *cum illo*; quod si quis in his perseueret cœnabit, & ipse in gloria cum Christo. 12.

Quare fere omnia pulcrè Iob ostēdit dum dixit capite duodecimo: *vocabit me, & ego respondebo tibi, operi manuum tuarum porriges dexteram.* Quibus tria significata sunt. Primo gratia Dei præueniens, & vocatio dum dicitur: *vocabis me* Deindè assensus hominis liberè obsequentis vocationi Diuinæ, dum illud adiongitur: *& ego respondebo tibi*, licèt non sine gratia cooperante. Tum gratia Dei adiuuans, & promouens. 13.

Etenim bona cogitatio, & voluntas, & propositum hominis adiuuatur, & promouetur, vt ad iustificationis gratiæ consequutionem perueniat. Vide in hunc Apocalyp. locum Pere. capite tertio, disput. vigesimaoctaua. Ex his est intelligere, vt se peccator ad meliorē frugem recipiat, requiri præter vocationem, ne vocanti Deo obluctetur, quare fit vt allucinentur impij Pelagiani, qui plus *Ad peccatoris emenda[t]ionem quid requiratur.*

æquo arbitrio nostro tribuunt: toto item aberrent cælo Lutherani, & Manichæi, qui vt gratiam stabiliant liberum euertunt arbitrium. Sunt porrò Pelagiani similes Satanæ superbè præeunti, quibus ait Dominus: *vade post me Satana*, Matt. 16.23. præcedunt .n. quodámodo Christum vocantem; Lutherani porrò nolunt per ignauiam sequi, iuxta eandē Christi sententiam, qua iubet nos ipsum sequi, vt & Petro dictum est, *tu me sequere*. est enim Christus tanquam dux, qui saltantibus moderatur in choreis: hunc decet nos præeuntem in saltatione sequi, & de his hactenus.

5. *Natum aruit*] Marc. habet, *exæstuauit*, Gr. ἐκαυματίσθη, καυματίζω autem, inquit Gagnæus, licèt æstuare significat, tamen hic sumi puto pro nimio calore arescere, æstuare enim dicuntur, quæ halitum sudum, & calidum emittunt: quomodo non seges æstuat, quæ calidum non sudat præ æstu, sed arescit planè.

8. C. *Hæc dicens clamabat*] clamore vocis ex-
14. citat ad inquirendam intelligentiam, & insinuat aurium illorum aggrauationem. Id ipsum & verbia indicat, dum ait: *qui habet aures*, &c. Gregor. homil 15. in Euang. omnes, inquit, qui illic aderant, aures corporis habebant, sed qui cunctia aures habentibus dicit: *si quis habet aures audiendi audiat*; aures procul dubio cordis requirit. Theophyl. item in Matth. *multi*, inquit, *aures habent, sed non ad audiendum, id est, intelligendum.*

Propterea ait Christus, *qui habet aures audiendi audiat*. Ecclesiast. 3. 31. dicitur: *auris bona audiet cum omni concupiscentia, sapientiam.* Dauid Psal-

Aures perfi. cere quid.

mo 39. 7. *aures*, ait, *perfecisti mihi*; aures perficere nihil videtur aliud, quam concinnare, & aptare ad Dei verbum excipiendum. vertit hic Hieronym. ex Hebr. *aures fodisti mihi*, hoc est, in seruum me tibi perpetuo subiecisti, ac consecrasti. Etenim, vt constat Exod. 21. auris perforatio perpetuæ seruitutis signum erat, quia nimirum stabilis, perpetui, ac perseuerantia serui Dei signum clarissimum est, auris ad Dei verba prompte excipienda, expedita, & aperta; ad ea vero quæ Dæmon influit & mundus obtrudit audienda, occlusa. Et verò tales minimè fuisse Iudæorum aures Hierem. c. 6. dum illas *incircumcisas* vocat, ostendit. Incircumcisæ autem aures illæ sunt: quæ ad verba noxia audienda circumcisæ non sunt: *Cui loquar*, inquit Dominus, loc. cit. apud Ieremiam, *& quem contestabor vt audiat? ecce incircumcisa aures eorum, & audire non possunt.* Sic ferè Barrad. cap. 2. lib. 9. in hæc verba. Iure igitur Christus hic aures scilicet, intelligibiles ad Dei verbum audiendum, hoc est, intelligendum procliues, ac promptas desiderat.

15. Cæterùm hi dicuntur huiusmodi aures intelligibiles ad intelligendum promptas habere, qui intelligentes, scil. voluntatem morigeram, & obedientem habent, iuxtà illud Psal. 17. 45. *in auditu auris obediuit mihi*; & Prouerb. 20. 12. *oculum videntem, & aurem audientem Dominus fecit vtrūque*, id est, doctorem eruditum, & auditorem verbi docilem esse; opus Dei est æquè mirabile. Meminit autem sapiens horum sensuum, quia vt notat Polychronius, visus, & auditus tantum recipiunt admonitionem: aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem reuertimur; aut audientes diuinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur: neque est præterea alius sensus, qui ad pietatem inducat. itaque mihi videtur oculus magis ad intellectum, auris ad voluntatem magis spectare, tamen præeunte intellectu. Tol. annot. 18 in Luc. cap 8. putat, hic aures intelligi corporis, alioqui inquit, nō cum omnibus, et-

A iam incredulis, loqueretur Christus, carent enim hi intelligibilibus auribus; prætereà sic sæpè in Scripturis auris sumitur pro corporea, vt cùm dicitur, *aure audietis, & non intelligetis*: dicit ergò, qui habet aures corporis ad hæc mysteria audienda, id est, qui dignus est factus hæc audire, curet vtiliter & vt debet audire ea. bona quidem hæc est interpretatio; sed non reijcienda prior Patribus conformior. nam non inde fit non etiam cum incredulis esse hic locutum Dominū: vt argumentatur Tol. dum enim ait Christus, qui habet aures, intelligibiles, scilicet, ad intelligendum, &c. significat etiam incredulis, si velint audire, eas parādas aures, quibus dum destituti sunt non audient; & licèt alibi auris pro aure interdum corporis sumatur, pro intelligibili tamen hic sumi locus ipse libenter admittit. cui etiam fauet Hieronym. cùm ait, hanc admonitionem tum in Euang. tum
B in Apocaly. significare mysterium esse quod dicitur. & Interl. ait, significasse per hæc Christum se alta dixisse. Gagn. inquit, idem esse ac si diceret; qui habet intellectum ad intelligēdum intelligat, cuius sit vocationis an saluandorum, an pereuntium quod etiā in Patrum expositione continetur.

9. *Interrogabant autem eum*] duo interrogant, quæ esset, id est, quid significaret parabola, & quā obrem in parabolis loqueretur eis; Marcus addit, *cùm esset singularis*, id est, solus, seu solitarius Gr. καταμόνας, ex quibus verbis intelligere possimus cum Beda, Luc. 8. non statim finita parabola discipulos hæc interrogasse, sed vt ait Marc. *cùm esset singularis*, propterea non cogimur affirmare cum D. Hierony. discipulos cùm Christo in cymbam ascendisse, ibique Dominum sciscitatos esse.

10. C. *Vobis datum est*] Ostendit donum Dei 16.
esse cælestium mysteriorum intelligentiam con-
C ferre, sicut & auferre opus Dei est. Illud est gratiæ, ac misericordiæ, hoc iustitiæ. datum est illis, quia Dei gratia digni; negatum istis, quia indigni proprio vitio facti sunt: quamuis & illi Dei imprimis gratia facti sint digni.

Mysterium] arcanum scripturarum seu secretum non communicandum prophanis. Marcus habet, *in parabolis omnia fiunt*, hoc est, proponuntur, contingunt, vel vt ait Beda, quia nec dicta Christi, nec facta intelligebant. Itaque incredulis (hoc enim est, *ijs qui foris sunt*) omnia parabolica sunt. Rectè verò hi qui foris sunt incredulos significant, quia sunt extra fidem, ac proinde animæ salutem. sic Euthy. exponit. vel foris dicuntur hi qui Christi non erant discipuli, quod extra eius essent disciplinam.

11. *Vt videntes non videant*] Respondet poste- 17.
riori interrogationi discipulorum. Lucas & Mar-
D cus loquuntur de Iudæorum cæcitate & obstinatione, quæ sit pœna, Matth. verò in verbis quę ver. 12. hic posuimus de ea quæ culpæ rationem habet, Isai. sanè qui ab Euangelistis citatur de ea cæcitate & obstinatione loquitur, quæ in culpa posita erat, ad quam tamen Marcus & Luc. alludunt. quę ex Theoria 4. clariora fient.

Vox verò illa, *vt*, non euentum rerum, & consequutionem significat, vt vult Bonauent. sed caussam finalem. Hanc enim scire auebant Apostoli cū interrogarunt, cur in parabolis turbis loqueretur. vide item num. 10. Itaque sensus est, ideò loquor eis in parabolis, vt quæ audiunt aure corporis iusto Dei iudicio, mente non intelligant, & quæ vident exterius in me nō videant oculis mentis, nec percipiant quid illa significent. Neque enim verba quæ Christus proferebat, neque admiranda illa opera quæ patrabat, animo vnquam perceperunt. cùm tamen hæc verum esse Messiam, ac Dei filium non obscurè significarent. Interdum enim

euenire

euenire solet, vt res quæ geruntur, oculis cernamus, & eorum quæ dicuntur sententiam percipiamus, sed quo tendat, quid significetur per illa planè ignoremus, vt accidit Petro cui Ioan. 13. dictum est (vt obseruat Orig. hom. 6. in Exod.) *quod ego facio tu nescis modò, scies autem posteà*; nam licet D. Petrus cerneret oculis Christum lauantem pedes, quo tamen tenderet ea lotio ignorabat, nec id mentis oculo perspiciebat. vt & nunc discipuli, verborum quidem quibus parabola proponebatur, notiones percipiebant, at quid per ea significaretur, non assequebantur, donec tandem Christus illis aperuit, quod cum turbis non fecit. Marcus ait, vt videntes videant, & non videant: & audientes audiant, & non intelligant, sed idem significat quod Lucas vt videntes non videant, & audientes non intelligant, vt sit sensus vtriusq; Euangelistæ; vt videntes videant oculis corporis, quę Christus gerebat opera, & non videant mente, quo tendant, vel quid significent. Similiter, vt audientes audiant auribus corporis, quæ à Christo pronunciabantur, & verborum notiones percipiant, sed quo tenderent, animo non intelligant. Addit Mar. ne quando conuertantur, & dimittantur eis peccata, quorum verborum hæc est sententia: loquor in parabolis, vt non intelligant, & vt non conuertantur intelligentes, ac sanentur, quasi dicat, nolo ob pessima ipsorum scelera, & obfirmatam ipsorum in non credendo mentem aperire parabolas, nec maius lumen eis impertiri, quo conuertantur. non quod sufficiens vnquam negarit, quo potuissent conuerti si voluissent. Græc. vbi nos habemus *ne quando*, est μήποτε, sed de hoc in Theoria 4. n. 4.

18. 12. A. *Qui enim habet*] qui habet id quod debet habere, dabitur ei amplius, vt & abundet etiam, & qui non habet, quod debet habere, etiam quod habet, aut habere videtur, auferetur ab eo. Sic explicata hęc sententia, & deseruit huic loco, & alijs omnibus vbi a Domino profertur. inuenitur enim & apud Lucam hic, & posteà apud Marcum 4. 25. & rursum apud Matt. c. 13 & rursum apud Matth. c. 25. & eundem Lucam c. 19. 26.

Est ergò hic sensus: vobis quoniam habetis fidem, & ediscendi studium, perfectior mysteriorum cognitio dabitur: Illis verò, qui foris sunt, quoniam suo ipsi vitio non habent illam in me fidem, quam iure optimo habere deberent, nec simplex illud cognoscendi veritatem, studium, & desiderium obtinent, ob id auferetur etiam id quod habent, aut habere videntur diuinæ cognitionis, quo magis, magisque cæci fiant, traditi in reprobum sensum. Atque ita exposita hæc sententia, includit etiam omnes aliorum explicationes. Dicitur verò non habere aliquis, cùm non habet, vel lucrum, vel quod debet habere, licèt aliquid aliud habeat; Dicitur, vt v. 29. habes hic, videtur habere potiùs, quàm habere, vel quia perindè se habeat, ac si non haberet gratiam aliquam; detinet enim illam inutilem; vel quia videtur sibi habere illud quod habet: Sunt enim qui ignorant se habere aliquid quod alioqui habent: de eo ergò loquitur, qui quod habet Talentum, vel quam habet gratiam, nouit se habere.

Vide libr. 6. dilucida. cap. 5. in Schol. vers. 16. & inferius n. 29.

19. A. *Quia videntes non vident*] Hæc verba Matt. continent veluti causam motiuam & meritoriam irrogatę pœnæ; est enim redditio causæ, nam quod excæcati, & obstinati remanserint Dei iusto iudicio, non alia causa est, quàm ipsimet, qui obfirmato animo noluerunt credere, & suo vitio cæcati noluerunt videre. Itaque Matthæus in his verbis de merito hominum illorum loquitur, reliqui Euangelistæ de iusta Dei voluntate infligentis pœnam, locuti sunt: & ideò verba Matthæi, verbis illorum subnectuntur, vt ostendatur causa meritoria illius diuinæ voluntatis, seu illius pœnæ, scilicet excæcationis, & obstinationis (de qua Marcus & Lucas) ob quam iustè à Deo puniti sunt. vtrumque autem horum integram causam continet, cur in parabolis loqueretur eis, seu cur non illuminarentur. partim enim hoc merito hominum, partim iustæ diuinæ voluntati est tribuendum.

20. Nec displicet quod obseruat Iansenius, vtramque etiam hanc causam, videlicet & finem propter quem in parabolis Dominus loquebatur, qui erat iusta pœna, & causam, ob quam illi hoc meruerunt Matthæum complexũ esse illa sententia; *qui enim habet dabitur illi, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo*, nam, vt intelligeremus, cognitionem mysteriorum non contingere sine libero nostro arbitrio, licèt donum Dei sit, propter quod dictum est: *vobis datum est*, & cætera. Propterea aptè sententiam hanc apud Matthæum subtexuit Christus, qua indicat, quam cõgruum sit hoc diuinæ voluntatis decretum, quo hanc cognitionem placuit quibusdam dare, quibusdam negare, si homines ipsos spectemus; quodammodo enim eos, qui mysteriorum cognitione donantur, eam cum Dei gratia promereri; illos verò qui ea non donantur, eam demeruisse. Igitur cùm ait, *qui non habet, & quod habet auferetur* per hoc quod inquit; *qui non habet*, causam demeritoriam significat: per illud verò quod subdit; *auferetur*, indicat se propterea turbis loqui in parabolis, vt non donarentur ea mentis illustratione, idque in pœnam, quod sua culpa eam illustrationem demeruerant, & hoc est, *vt videntes non videant*. Vtrumque ergò Matthæus attigit, & pœnam, & causam demeritoriam, in his verbis?

13. A. *Et adimpletur in eis*] vaticinium est Isai. capite sexto, iuxta septuaginta, *auditu audietis* (Messiam) *& non intelligetis. Et videntes* (illum oculis corporis) *videbitis; & non videbitis*, oculis animi, ac fidei.

21. 14. *Incrassatum est*] nempè abundantia malitiæ, Rab. videtur antè crassities significare obfirmationem cordis, & carnales, ac crassas cogitationes, vndè non mirum si Iudæi fingebant sibi Messiam crassiore modo opulentum, Bellatorem, terreno imperio clarum. Crassum enim cor tenues cogitationes non parit.

Auribus grauiter audierunt] ac si dicat: aures habent pessimo quasi humore oppletas, & occlusas, vel *grauiter audierunt*, quia ingratè susceperunt Verba Dei. Rab.

Et oculos suos clauserunt] id est, animi oculos:

Nequando videant] significat propterea nolle eos videre, & intelligere, ne conuertantur, & quasi de industria ita se gerant, vt non conuertantur, vt Dauid dixit de impio Psalm. 35. 4. *noluit intelligere, vt benè ageret*, id est, ne benè ageret, quod autem Isai. de vetere populo Iudæorum forsan is dixit; hoc Christus in ipsis adimpletum ostendit, qui suo tempore increduli erant numquam credituri, sed de hoc loco pluribus in Theor. 4.

Apostoli Prophetis & regibus beatiores, & cur.

15. *vestri autem beati oculi*] hic Apostolos non modo à Iudæis separat, quo secerat, versiculo decimo. Sed vel etiam Prophetis ipsis beatiores prædicat, iustis ac regibus: quia cùm vtrique crediderint, quæ credebant, & videre optabant, illi viderunt, hi non viderunt. Cùm autem dictum est Ioann. vigesimo, vigesimonono. *Beati qui non viderunt*, &c. illos qui non videntes credunt, illis

præsert, qui oculis fidem metientes noo credunt, nisi cùm vident, quare voluit hic Christus Apostolos, Prophetis anteferre, quod quæ prophetæ longè, illi propè, quæ illi obscurè, hi perspicuè, quæ spiritu prophetæ, etiam oculis Apostoli vidissent, manibusque tenuissent. sic Theophyl. & Euthymius. Itaque non solum comparasse suos discipulos cum reprobis Iudæis contentus fuit, verùm etiam nunc eum sanctis Prophetis, iustis hominibus confert, quibus Lucas cap. decimo, ver. 24. reges adiungit (quamuis hæc sententia Matth. alio sit tempore prolata, quàm illa Lucæ, bis enim est pronunciata.)

Ex his ergò quæ hic, & superiùs dixit, *vobis datum est*, &c. apparet plenum, ac perfectum discrimen inter suos discipulos, atque alios.

22. Illud obserua hic, *videre*, non esse tantum videre oculis externis, sicut nec audire, istis solis auribus percipere; nam etiam Iudæis id concessum est. Ergo cùm ait, *vestri beati oculi, quia vident*, &cæt. intellige non corpore tantum, sed & mente, quod est credendo videre, & audire, & ea quæ visa sunt, & audita fouere.

16. *Multi Prophetæ*] intellige omnes. dixit autem sic, vt Apostolis, qui pauci erant, opponeret. Porrò Abraham non ita Christum vidit, quemadmodum & Apostoli. vide Gregor. quarto, cap. trigesimo septimo.

17. B. *Nescitis parabolam hanc?*] id est, non ioteiligitis parabolam hanc? Respondere iam incipit satisfacere priori interrogationi Apostolorum.

Et *quomodo omnes parabolas*, &c.] quasi dicat, cùm hæc parabola facilis sit, & vulgaris, si eam non capitis, quomodo cæteras, & ea quæ sum dicturus, & quæ dici possent capietis? Nonne verbum facile semini comparatur, quod sit eiusdem, vel proximæ rationis, non igitur immeritò seminare dicitur qui prædicat, quia qui seminat, verbum seminat. sic Gagnæus in Marcum. videtur autem dum ait: *nescitis parabolam hanc?* excitare attentionem. Itaque in his ostendit Marcus reprehendisse Dominum leuiter Apostolos, quòd parabolam non intellexissent: vt & reprehensi sunt, Matth. 15. 16. *adhuc & vos sine intellectu estis?* At inquies, nonnè difficile erat sine interprete statim parabolæ sensum percipere? fateor. sed reprehendendi tamen Apostoli, qui cùm tamdiu cum ipso versati essent, debuerant iam magistri esse, vt Ioan. decimoquarto, ver nono, *tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?*

18. A. *Vos ergo audite*, id est, intelligite parabolæ significationem, alioqui parabolam iam audierant. quasi dicat, vos qui vidistis, quæ multi Prophetæ & iusti non viderunt, quamuis optarint. vos, quibus datum est nosse mysterium regni, &cæt. hanc enim vim habent hæc verb, *vos ergo &c.*

19. C. *Qui autem secus viam*] quasi dicat, qui similes sunt terræ secus viam positæ, seu qui significatur per terram positam secus viam, in quam iactum semen conculcatum est; *hi sunt qui*, &c. Matth. habet: *omnis qui audit verbum regni* (id est, Euangelium, quo ad regnum Dei peruenitur) *& non intelligit* (id est, non recondit in animo, souet, custodit illud penetrando, meditando, benè animaduertendo) *venit malus*, &cæt. Est autem hebraismus, *omnis qui audit*; nam *omnis* redundat. Gr. omnis est genitiui casus: παντὸς ἀκούοντος. id est, quouis audiente verbum, & non intelligente; vel cum quiuis audit verbum, & non intelligit, tunc venit malus; Marcus, Satanas; Lucas, Diabolus; & rapit quod seminatum est in corde eius. Proindè apud nos illud, *omnis qui audit, & non intelligit*, accipiendum est vt absolutè positum, quasi dicat, cùm quiuis audit, &c.

23. *Ne credentes*] non quod credentes salui fiant per solam fidem; sed quod nemo salutem consequi potest, nisi credat: vt si quis prohiberet ne magister scholam adiret, ne discipuli in doctos euaderent, non id faceret, quod solum magistri aduentum satis esse putaret, vt discipuli docti sint, sed quod sciat sine doctoris aduentu minimè doctos esse posse. est certè fides fundamentum, & radix prima bonorum operum, ac salutis.

Obserua loquendi formulam, *qui secus viam hi sunt*, id est, qui similes sunt terræ secus viam seminatæ, hi sunt qui, &cæt. vel vt habet Matthæus, hic est qui secus viam seminatus est: id est, qui talis est, similis est terræ secus viam positæ. At inquies is qui audit, & non intelligit, non ipse, sed granum seminatum videtur, de quo dictum est, aliud cecidisse secus viam, aliud, &cæt. verùm scire oportet dicere nos solere non semen modo, sed agrum etiam seminari: hic verò homines audientes verbum non semini, sed agro, seu terræ comparantur. Eodem modo intelligitur sequens versus vigesimus, & Mathæus, & Marcus qui ad margi. ponuntur. vbi similis loquendi formula inuenitur, est enim idem sensus, hoc est, qui similes sunt terræ super petras & spinas quas habet, seu loca petrosa, & spinosa quibus constat, seminatæ, hi sunt, &cæt.

Cæterùm difficilè hic exponendi modus congruit versui vigesimo secundo, & vigesimoquarto; nam videtur Luc. loqui de semine, dum ait; *quod autem in spinas cecidit*, & *quod autem in terram bonam*. scilic. cecidit. igitur satius mihi videtur esse vt exponamus Lucam loqui de solo semine cum seminari dicit, non de terra. & non illud tantum, vel hanc solam comparet auditoribus, sed totum compositum ex terra cum semine comparat cum auditoribus, vt sit sensus: hoc quod dixi, semen seminatum secus viam, vel cecidisse secus viam, vel super petrosam terram, vel in spinas significat, vel repræsentat hos, vel illos auditores qui, &cæt. & ita non est quod exponamus Euangelistam Lucam de auditoribus, vel de ipsa terra, dum ait; *qui autem secus viam*, vel *qui supra petram*; vel, *quod cecidit in spinas*, &c. Sed de semine, vel verbo licet inde non inferatur rectè, terram, vel auditores dici etiam non posse seminari, id est, recipere semen. semper tamen dicendum cum comparatio sit, seu accommodatur, non solum semini comparari auditores verbi, sed toti composito ex semine & terra, vel exposita viatoribus, vel petrosa, vel spinosa, vel bona. totum enim hoc, vt dici solet, materialiter sumendum est, & toti similes auditores dicentur, qui sunt veluti terra, quæ semen recipit, & in qua semen seminari dicitur. hic mihi sensus videtur facilior, & Lucæ textus congruens. Reliqui verò Euangelistæ de auditoribus clarè mihi videntur loqui, & eos dicunt seminatos esse, nam dum ait Matth. *hic est qui seminatus est secus viam*, &c. videtur de auditoribus, non de semine, vel verbo intelligere: idem in reliquis locis obseruabis, sensus tamen omnium vnus, & idem est.

24. *De corde*] non quod Dæmon immediatè agat in hominis mentem seu intellectum, & voluntatem attingat: auctoris enim hominum id est; sed mouet Dæmon phantasiam, memoriam sensitiuam, & sensus exteriores, & per hæc intellectum, ac voluntatem. sic Ioan. 13. dicitur Diabolus misisse in cor Iudæ, &c.

20. *Nam qui supra petram*] Matth. habet, *qui autem super petrosa seminatus est*. Græcè enim est autem, siue verò.

Cum gaudio suscipiunt verbum] Matth. habet, *continuo cum gaudio accipit*. Sed idem est, hoc est, intelligit, recondit. nam priores tantummodo audiunt, sed non intelligunt, quibus hos opponit.

21. *Temporales sunt*] Græcè πρόσκαιροί εἰσιν, ad tempus tantum durant. *Propter verbum*] significat non quamcumque tentationem, aut persequutionem, sed eam quæ illata est, vt à fide recedatur, & verbo audito.

Scandalizantur] cadunt, fidem deserunt, quia scilicet cum arido ac saxeo, id est, minimè pio & deuoto sit corde, radicem, id est, constantiam, cæterasque virtutes non habent, quibus velut in magna, & profunda terra voluntatis verbum Dei altè impressum sit, denique in charitate radicati non sunt. Lucas habet, *ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt*: quod eundem sensum continet.

Audire, intelligere.

22. C. *Hi sunt qui audierunt*] hic audire, significat etiam intelligere, & cum gaudio accipere verbum, ita vt radices etiam emiserit semen, tanquam in terra bona: nam sicut secundos primis, ita tertios secundis præponit tanquam qui propius ad eos, qui fructum multiplicem ferunt accedant. In his ergò nascitur Verbum, sed ob impedimenta sollicitudinum & cætera. non reddunt fructum.

25. *A sollicitudinibus*] Gregorius homilia decimaquinta, & Chrysostomus quadragesimaquinta in Matthæum, sollicitudines, & voluptates referunt ad diuitias. Sunt enim hæ diuitijs annexæ, licèt re & ratione differant. Aduerte sollicitudines apud Matthæum & Lucam, idem esse, quod ærumnas apud Marcum. est enim Græcè apud Matthæum, μέριμνα sollicitudo, ὑπὸ μεριμνῶν, apud Lucam à sollicitudinibus; μέριμναι, vero apud Marcum, id est, sollicitudines: ærumna vero significat, quid grauius, quàm sollicitudo, putà grauiores cogitationes, magis anxias, spes intensiores acquirendi, timorem perdendi, qui magis cor vrat, & cætera. Item quod Lucas diuitias, Matth. fallaciam diuitiarum, Marc. deceptionem diuitiarum vocant; nam vt dicit Gregorius homilia decimaquinta, Chrysostomus quadragesimaquinta in Matthæum homil. apparent diuitiæ potiusquàm sint, sicque animos hominum ipsis inhiantes, & affixos decipiunt, quasi vero essent diuitiæ cùm non sint.

Sollicitudo & ærumna alibi idem.

Euntes] scilicet, post sollicitudines, diuitias, & voluptates. Vel euntes cum illis, & recedentes à verbo audito, & fide, horumque memoriam deponentes; vel idem est, quod conuersantes in mundo; vel Hebraismus est; pro, temporis progressu. Græc. πορευόμενοι, significat in vita progredientes, vitæ tenentes cursum in diuitijs, inquit Barr. & huiusmodi curis &c.

Suffocantur] quia dum bonum desiderium ad cor trahere non sinunt, quasi aditum vitalis flatus claudunt. sic Interl.

23. *Sæculi*] nam sollicitudines spiritus, & rerum ad Deum pertinentium fæcundat, non suffocat sementem, 1. Corint. 7. 32. 33. *qui sine vxore est, sollicitus est quæ Domini sunt*: hæc est Dei sollicitudo. qui cum vxore est, sollicitus est quæ sunt mundi: en sæculi sollicitudinem.

Deceptio diuitiarum] Matthæus etiam, vt dixi, fallaciam diuitiarum, id est, fallaces diuitias vocat, quod à via deducant, hoc enim significat ἀπάτη. Alij fallaces dicunt vocari, quod fugaces, & instabiles sint, vel vt dixi. quod appareant potiùs, quàm

A sint diuitiæ. Est ergò Hebraismus, fallacia & deceptio diuitiarum pro fallacibus, & deceptricibus diuitijs, vt Roma. 7. 24. legimus: *corpus mortis huius*, pro corpore hoc mortali.

Concupiscentia] Interl. scilicet acquirendi.

Introeuntes] vigilare igitur oportet, & custodire cor ne illis aditus pateat.

Suffocant verbum] Interl. id est, strangulant guttur mentis, nec bonum desiderium ad cor transire sinunt.

Et sine fructu efficitur] Græcè ἄκαρπος γίνεται, quod Erasmus vertit, infructifer (scilicet sermo) redditur. qui, inquit Gagnæus, si Latinè loqui voluisset infructuosus dixisset, non infructifer.

24. *Quod autem in bonam terram*] obseruat Hieronymus statui hic tria eorum genera, qui fructum ferunt; sicut tria distinxerat hominum genera nō ferentium fructum. alij enim centesimum, alij &c. is autem in terram bonam seminatus dicitur, qui similis terræ bonæ, vel fœcundæ, vt terra bona, & fœcunda semine verbi seminatur. iste verò iuxta Matthæum est, *qui audit verbum & intelligit*; secundùm Lucam, *qui in corde bono & optimo*, & cætera. 26.

B

In corde bono & optimo] græcè ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ, hoc est, in corde pulcro & bono; vel potiùs bono, & bono, seu honesto & bono, quod idem est, ac optimum per Hebraismum. D. Bonauentur. exponit bonum quoad partem intellectiuam, optimum quoad effectiuam, vt sit in intellectu veritas, in affectu rectitudo. Propter memoriam verò significandam additum est *retinēt*. Denique propter vim esequutiuam, subditur *fructum afferunt*. Itaque secundùm Bonauent. ad eandem hæc pertinent personam significatam per bonam terram. Alijs verius videtur, vt ad diuersas hæc referantur personas: constituuntur enim hic gradus afferentium fructum,

C tricesimum, sexagesimum, centesimum, ita vt hi afferant centesimum, qui optimo sunt corde, id est perfecti; sed cum Græc. habeatur bono & bono corde, quod per Hebraismum diximus significare optimum cor, non videtur hæc expositio omninò ex hoc textu colligi, vbi dicitur *in corde bono, & optimo*: nisi ponatur *bonum & bonum*, vt significentur varij bonitatis gradus. colligitur tamē hæc diuersitas ex triplici fructuum genere.

In patientia] id est, per patientiam, seu patientem mercedis expectationem Græcè ὑπομονῇ, permanentia, perseuerantia. expectatio cum tolerantia, qualis agricolarum est, 1. Corint. 9. debet in Spe, qui arat, arare, & qui triturat in spe fructus.

Centesimum] indicat Christus Dominus varium, & inæqualem fructuum prouentum in auditoribus verbi. 27.

D Euthym. per centuplum inquit, significat Dominus perfectam virtutis significationem; per sexagecuplum, mediam; per trigecuplum, minorem. Diuus Augustinus libr. 1. qq. Euang. cap. 9. centesimum fructum ait, esse Martyrum; sexagesimum Virginum; trigesimum coniugatorum. Hieronymus libro primo, aduers. Iouinian. centesimū Virginibus assignat; sexagesimum Viduis; trigesimum coniugatis. Theophyl. centesimum anachoretis tribuit; sexagesimum cœnobitis assignat; trigesimum dat coniugatis, & laicis. mihi omnium optimè sentire videtur Athana. qui hæc non ad status, sed ad personas refert. Per fructum verò intellige & operum, seu virtutis fructum, & gloriæ ac beatitudinis præmium; nam vtrumque horum fructus est. Præsertim verò hic virtutes, & opera intellige.

Fructus fiminus diuersi quos statum designet.

25. C. *Nemo autem lucernam*] Beda ostendit, inquit, per eos aliquando etiam cæteris ideo... 28.

rium reuelandum. August. de qq. Euangel. ait, doceri his verbis fiduciam prædicandi, ne quis timore carnali iocommodorum scientiæ lucem abscondat. vas enim & lectus caro, lucerna verbum, cuius manifestationi nõ est caro præponenda, sed subijciendum corpus, vt superior sit prædicatio veritatis. hoc enim est ponere lucernam super candelabrum. Maximus verò inquit: Dominus lucerna est; domus mundus: candelabrum Ecclesia; vas, aut lectus corporalis; cultus legis.

Vera sententia huius loci est; vt per parabolam lucernæ significare velit Dominus, quamobrem mysteria regni parabolicè tradita, discipulis suis aperuerit, nimirum, quo suo tempore eadem discipuli ipsi alijs reuelarent. Propterea inquit, diuinæ sapientiæ lumine vos accendo, vt suo tempore, veluti supra candelabrum positi luce vestra alios illumineris. nam neque quispiam est qui lucernam incendat, & vase operiat, &c. Est autem sumpta similitudo hæc à consuetudine pauperum, qui consueuerunt sub vasis, seu sub lectis recondere vel conseruare res; vsus etiam hac similitudine Dominus, Matth. 5. & Luc. 11. Marc. etiam hic cap. 4. genus vasis expresſit, nempè sub modio, qui mensuræ aridorum species quædam est. vide quod ad mores pertineat Gregorium lib. trigesimo Moralium, cap. decimoseptimo, dicit autem Marcus, *nunquid venit lucerna*, id est accenditur, seu accensa profertur.

26. *Non est enim occultum*] quasi dicat, hæc dixi, quia volo ea quę vos docui ne occulta, & otiosa retineatis, sed vt prædicetis ea palam: omnia enim olim in lucem, & apertum venient, quæ dixi vobis seorsim, & in occultis locis. Fortasſis autem quod hic ait, prouerbium erat illo tempore. nam solet euenire, vt quæ occultamus peccata in lucem veniant, nec diu premantur, at saltem in die Iudicij propalanda sunt omnia. propterea voluit Christus eo vti ad explicandum, quod dictum est. Marcus habet: *nec factum est occultum, sed vt in palam veniat* (sic enim etiam Gr. habetur) id est, in apertum, vel publicum, & est sensus: non est aliquid factum occultum, scilicet vt occultum maneat, sed vt manifestetur tandem. Inquitur autem de se, ac sua doctrina, & de parabolis, vel ijs etiam, quæ de se ipso à Prophetis obscurè scripta erant.

27. *Si quis habet aures*] quoniam Dominus rursum hic parabolicè loquutus fuerat, & quidem ea, quę animis eorum voluit esse infixa, adiecit, *si quis habet aures*, &c.

29. 28. C. *Videte ergo*] discipuli futuri erant lucernæ accensæ, vt palam alijs manifestarent seorsim audita, idcircò infert Christus inuitans eos, ad magis & magis diligẽter audiendum, & memoriæ commendandum quę declarabat, *videte ergo quid & quomodo audiatis.*

In qua mensura, &c.] si diligenter, inquit audieritis, næ ego liberaliter agam vobiscum maiora patefaciendo, iuxta mensuram attentionis, & studij.

29. *Qui enim habet*] Monet vt diligentisſimè excipiant sensus expositos mysteriorum Dei, vt maiorem recipiant cognitionem, & gratiam; ne fortè si tales non se exhibuerint, etiam data, intelligendi facultate & gratia priuentur. Hanc ergo sententiam dixit Dominus, vt referunt Marcus & Lucas, post parabolę totius explicationem, & quidem alio sensu quam antè explicationem parabolæ eandem superiùs dixerat, vt Matthæus refert. vide superiùs numerum decimumoctauum.

Paullò aliter Iansen. cùm enim dixisset Dominus, *videte quid*, seu *quomodo audiatis*, hoc est,

A curate vt quæ auditis memoriæ mandetis, subdit, in qua enim mensura vos mensi fueritis alijs, remetietur vobis à Deo, immò & adijcietur vobis. nam si fueritis ignaui, aut parci dispensatores doctrinæ quam vobis impertio, parcam etiam sentietis in vos Dei benignitatem in cognitione diuinorum, alijsque Dei donis. Contrà verò, si larga mensura alijs dispensaueritis, largam item experiemini in vos Dei mercedem; & qui dedit fortem, larga item mensura adijciet incrementum, copiosiore vos donans cognitionis lumine, quo pluribus prodesse posſitis.

In regno namque cælorum quadamtenus etiam impletur, quod vulgò & iactari & fieri solet, vt multum habenti multum detur: parum habenti non solum nihil detur, sed etiam ab eo tollatur quod habet, nam qui dona diuina, quæ ei offeruntur verè habet (habet autem, qui quæ accepit B se habere declarat eis vtens) ei amplius à Deo dabitur: qui verò quæ debet habere, & quæ offeruntur ei diuinitus dona non habet (non habet autem qui defossum thesaurum apud se seruat) tolletur ab eo etiam quod videbatur habere. Hanc eandem comparationem de mensura habet Matth. capite septimo, versic secundo: alteram verò de occulto, cap. decimo, versiculo vigesimosexto, & vigesimoseptimo.

THEORIA PRIMA
MORALIS.

De seminatore, ac semine.

C QVATVOR hic ad expresſiorem huius Parabolæ intelligentiam expendenda videntur. Sator, Semen, Terra, Fructus. 1.

Quamuis constet præcipuum seminatorem Christum esse, & hunc inprimis hic intelligi: (de quo quomodo exierit ad seminandum dictum est in Scholijs, numero septimo, octauo, & nono,) Quicunque tamen concionator Diuini verbi, etiam hic Seminator dicitur; hinc Marcus qui seminat, inquit, Verbum seminat. Seminatoris munus est semen spargere, & pro fructu supplices Deo preces offerre; Dei verò est incrementum, fructum.que præbere; ita concionatoris quoque partes sunt, vt Dei verbum populo ministret, & Deo pro profectu enixius supplicet, cuius est D optatos fructus elargiri; nam rectè Apostolus primæ Corinth. tertio, versi. septimo, *neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*, & versic. sexto: *Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.* Rectè Augustinus libro quarto, de doctrina Christiana, cap. decimosexto, ait: *adiumenta doctrinæ tunc prosunt animæ adhibita per hominem, cùm Deus operatur vt prosit*: Dominus enim dabit benignitatem, & terra nostra dabit fructum suum. Rectè proinde Gregor. libro vndecimo Moralium, cap. quinto, sic affirmat, *mutum esse os omne, quod loquitur, si ille interim in corde non clamet, qui aspirat verba, quæ audiuntur.*

Seminator Christus & quicunque verbi Dei concionator

Seminatorem saoè manu serere oportet, hoc est, opere, quod eleganter Aug. scriptum reliquit 4. de doctrina Christiana capite vige- 2.

Concionator operibus prædicare debet.

simo-

A simonono. *præbeat* (concionator nempè) *alijs exemplum & sit eius quasi copia dicendi, forma viuendi.* Præcepit Leuitici decimonono, decimonono Deus; *agrum tuum non seres diuerso semine;* hanc rem Dei præceptum is facit, qui aliud semen ore, aliud exemplo serit. Quarè iure optimo Basilius Psalmo quadragesimoquarto: *Puto*, inquit, *spiritualem prætextum vestem, cùm operatio comes attexitur verbo doctrinæ. Quemadmodum enim pallium corpori tegendo tunc texitur, cùm sub tegmen innectitur stamini; sic vbi verbum primas in ordiendo obtinuerit, si mox actiones verbo cõsentaneæ attexentur, tunc decoranda anima decentissimus, & plurimum habens honestatis amictus confici possit, anima inquam, secundùm virtutem, & verbo, & opere suam absoluentis vitam.* Ibidem quoque testatur; sermonem fimbriam esse operibus annexam: *sermo*, ait, *veritatis, quasi fimbria quadam est, à textura ad actionem ex abundanti annexa.* hæ sunt illæ aureę fimbrię, quæ ex pręclara Ecclesiæ veste pendent Psal. 44. 14. *in fimbrijs aureis circumamicta varietatibus.* His se cœlestis B verbi concionator indumentis induat, his se fimbris exornet, si optatum fructum ex concione demetere cupit. De his fusius noster Barrad. l. 9. c. 2.

3. *Verbum Dei semen aptè vocatur.*

Sequitur, vt de semine agamus. Inprimis ergò seruandum, inquit Iansenius, quam verbum Dei appositè semen vocetur, omnis quidem sermo præsertim verò, qui diuulgatur, & spargitur, vel ab ipsis etiam prophanis scriptoribus semen dicitur. Hinc disseminare sermonem. hinc ab Atheniensibus Paulus σπερμολόγος, hoc est, *seminiverbius*, aut potiùs verbi Sator dictus est, quod nouos in vulgus rumores C spargeret Act. 17. 18. Sed his omissis magis propriè verbo Dei competit semen dici ob alias rationes; nam primum, id quod semen est terræ, hoc verbum Dei est cordi, quod in medio hominis velut terra in medio mundi constitutum omnium spiritualium fructuum, siue bonorum, siue malorum principium est, & veluti mater. Sicut ergò semen nusquam fructificat, nisi in terram proiectum, sic nec verbum Dei, nisi corde susceptum, & sicut terra, nisi in eam semen iaciatur, spontè non profert ferè, nisi steriles, & inutiles herbas: ita hominis cor nisi semine diuino satum fuerit noxia tantum, vel certè inutilia profert.

4. *Terra qualis esse debeat, quã semen verbi Dei inijciatur.*

Deiodè quemadmodum, vt fructum reddat semen, necesse est intra terram recipi bonam, non lapidibus asperam, non spinis ac vepribus obsitam, non malis herbis noxiam, sed mollem ac repurgatam: ita, vt optatum fru- D ctum Dei verbum in corde susceptum producat, debet intra illud recondi altius, non leuiter animaduerti tantum; à vitijs etiam necesse est ipsum priùs repurgari cor, rebusque vanis ac sollicitudinibus exhauriri.

5. Ad hæc, vt semen intra terram recipiatur necesse quoque est eam aratro proscindere, & multo sudore excolere, idem & de corde hominis affirmandum: eget enim aratione, stercoratione, agitatione, reliquoque terræ cultu. Hinc Hierem. 4. 3 dicitur: *nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas* & Oseæ 10. 12. *innouate vobis nouale*, pro quo Hebræa significantius habent, *arate vobis arationem.*

Pręterea moriatur necesse est intra terram semen & corrumpatur, vt fructum afferat: eodem modo mori debet quodam modo verbũ Dei in homine, hoc est diu hærere, expendi mente, denique meditatione confringi.

His accedit, quod sicut seminis virtus & efficacia non satis est ad obtinendum fructum, 6. sed requiritur prætereà terræ fœcunditas, & quidam cœlestis aspectus & Influxus: ita ad verbi fructum decerpendum non satis ipsum verbum, sed necessarius est prætereà liberi arbitrij cõcursus, & præter hunc, necessarium est in primis ipsum diuini numinis auxilium, cœlestisque quidam fauor aspirans, quo excitetur liberum arbitrium, & ad cooperandum verbo Dei iuuetur: hinc Paulus 2. ad Corint. 6. 1. ait: *exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis*, id est, cooperimini oportet.

Postremò, vt semen radices suas mittat opus est, quo infructuosum non sit, & inutile: ita & verbum Dei suis radicibus destitui non debet. 7. Dicuntur autem radices, quæ faciunt, vt fides, vel auditum verbum Dei sit fixum, & stabile, & per bona opera fructum reddat. Hæ autem sunt, vel intellectu dona Spiritus sancti sapientia, intellectus, &c. Ephesio. 1. *Deus det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis in agnitionem eius illuminatos oculos cordis vestri.* Penetrare namque his donis, res fidei eandem firmat, stabilemque reddit: Vel radices item sunt in affectu charitas, & reliquæ virtutes, Ephes. 3 *Christum habitare per fidem in cordibus vestris radicati in charitate, & fundati.* Sic verbum Dei, sic Fides fortis, ac robusta euadit, sicut dictum est: *resistite fortes in fide.* Sic persequutionibus immanium quamuis tyrannorum, totius etiam inferni viribus, ac potentiæ minimè cedit, sic fœcunda efficitur, nam hæc est illa fides, quæ per dilectionem operatur.

Sed illud restat diligenter animaduertere; 8. tam doctrinam, quàm bona opera rectè semen dici, illam quidem respectu operum; hæc respectu vitæ æternæ. Inest namque semini vis productrix quædã, & fœcunditas, vndè fit, vt bona opera sint fructus & semẽ; fructus doctrinæ, semen gloriæ; docereque, ac operari, seminare est. idq; etiã in malis cernitur; nã mala opera sint semen mortis æternæ ad Gal. 6. 8. *quæ seminauerit homo, hæc & metet;* *quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem, qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam*, & speciatim de eleemosyna, quæ tamen bonum quoddam opus est, legimus. 2. Corint. 9. 6. *qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus*, id est, abundè, *de benedictionibus & metet.* Hæc hactenùs.

sequitur vt de terra, & fructu agamus.

(∴)

THEORIA II.

De terra & fructu, &c.

1\. STATVIT hic CHRISTVS præter terram, quam bonam vocat, tres reliquas terræ partes: nam quædam vt via est, in qua proteritur à viatoribus semen, & conculcantur: nec proindè radices iactare finitur vllas. Quædam sine humore petris vel lapidibus aspera, vbi semen natum arescit. quædam, quæ iactam suffocat sementem. Totidem quoque auditorum genera sunt: quidam porterunt, atque proculcant verbum DEI, vt qui nolunt illud proponenti, fidem adhibere, quales sunt qui naturalibus ratiunculis, quas audito verbo præferunt, nituntur. quales item sunt qui terrenis affectibus præpediuntur ne credant. poscit enim verbum DEI auditorem qui submisso atque humili sit animo, nec sibi multum tribuat, & qui affectibus prauis, & inordinatis careat, quos descripsit Iacobus 1. ver. 21. *abijcientes omnem immunditiam*, &cæt. *in mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest saluare animas vestras.*

2\. *Mundus via est.* Hi ergo qui vel intellectu mundum, vel affectu non excedunt, secus viam sunt: quod mundus hic, rectè quasi quædam via dicatur. sunt deindè quidam auditores, qui necessario humore carent, vnde fit, vt arescat illicò verbum: tales sunt qui credunt quamdiu nihil eis contrarium occurrit. Ast vbi tempus est persecutionum, vbi animum tentatio pulsat, confestim insalutato hospite recedunt; scilicet, plus isti bona temporalia, quàm CHRISTVM diligunt. Quid iginır mirum cùm vera, stabilique caritate destituantur, si humore quoque destituti sint? Dixit enim CHRIATVS Lucæ decimoquarto: *si quis venit ad me, & non odit patrem suum, ac matrem, & vxorem, & filios*, &cæt. *adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Rectè igitur isti petrosæ terræ, atque minimè profundæ, quæ sub modica altitudine continet petras, comparantur.

3\. *Suffocantes verbū Dei.* Tertio loco, sunt etiam quidam suffocantes verbum sollicitudine rerum sæculi, & fallacia diuitiarum, hi perseuerant in fide, sed non proficiunt, nec exspectatum fructum seminatori reddunt, vt euenire videmus cùm cadit granum super spinas, Iacobi primo: *estote factores verbi, & non auditores tantum, quia si quis est auditor verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit.* Tunc fit suffocatio cum constrictis faucibus, impeditur respiratio. sic nimiæ curæ rerum mundanarum, & superfluæ sollicitudines, totum ad se attrahunt hominem, & obstant quominus aduertere, & meditari diligentius possimus, quæ audiuimus: adeò vt ne locus quidem detur in nobis Spiritus sancti inspirationi. Quare Gregor. homil. decimaquinta, rectè ait: *suffocant, quia importunis cogitationibus suis guttur mentis strangulant, & dum bonum desiderium intrare ad cor non sinunt, quasi aditum vitalis flatus necant.* Meritò igitur CHRISTVS & aptè suffocationis metaphoram hic vsurpauit. Rectè item diuitiæ, sollicitudines mundi, voluptates noxiæ, spinæ nominantur, quia, vt inquit Gregor. de diuitijs, cogitationum suarum punctionibus mentem lacerant, & cùm vsque ad peccata pertrahunt, quasi inflicto vulnere cruentant.

Verùm vnde, inquies, est vt expectatum fructum non referat terra? Respond. non ex seminatore, quia bonus: non ex semine quia sanctum est; non ex terra, neque enim hominis natura ex se mala est; meritò ergo dicat quis, *Domine non ne bonum semen seminasti in agro tuo, vnde ergo habet zizania?* ea sanè ratio est, quòd non tollantur ab auditoribus ea, quæ terram impediunt, quò minus fructum afferat, spinæ videlicet, petræ, volucres. 4.

Hæc enim tria sunt, quæ & terræ, & semini aduersantur volucres, petræ, spinæ. volucris nomine rectè Diabolus intelligitur, idque quinque nimirum ob caussas. Primùm quidem ob locum: morantur enim sicut aues, Dæmonum cateruæ in aëre caliginoso, quare à Paulo Ephes. 6. 12. dicuntur *potestates tenebrarum*; hîc verò *volucres cæli*; deindè propter alas, quibus nituntur *volucres*, sunt enim dæmones vt alati quidam dracones. 5.

Quare si similes illos dixeris serpentibus illis ignitis Numer. 21. 6. næ tu benè dixeris: illos enim serpentes pennatos fuisse, & populi capitibus inuolitasse de quorundam sententia refert Pined. cap. quinto in Iob, versic. septimo, num. decimo: Nec mirum cùm dicantur ab AEliano lib. 16. cap. 42. in AEgypto scorpiones alati esse: cuiusmodi etiam sunt viperæ quædam, quæ se iaculorum more rapidissimè vibrant, auctore Plinio lib. 2. c. 25. & AEtio dum de Cenchrite serpente loquitur, quem dum se ad lædendum parat, aiunt, extendere seipsum, ac veluti iaculum vibratū corporibus inuolare: rursusq; idem Plin. l. 8. c. 23. auctor est, hunc eundem serpentem iaculū (sic enim vocant) ex arborū ramis vibrari. Deindè in India plura serpentum genera alata reperiri vetus fama est: nam de Africa abundè id testatur Lucanus libro nono, cùm de Natrice serpente, qui in aqua quoque venenum spargit, atque de iaculatricibus illis volucribus sic canit. 6. *Serpentibus alatis qui similes.*

Et natrix violator aqua, iaculiq; volucres.

Adde quod Isaiæ quoque c. 30. 6. reguli volantis fit mentio.

Tertia caussa est, quia velocissimè in nostrā perniciem volant, & sunt expediti ad damna quælibet inferenda homini: quod mihi significasse videtur apud Iob. cap. 1. vers. 12. Spiritus Sanctus, cùm ait; *egressusque est Satan à facie Domini*: illud enim egrediendi verbum alacritatem, strenuitatem, solicitudinē in re gerenda significare videtur, vt ibi Pineda. Nihil enim aliud exspectabat, quam facultatem nocendi Iobo, ea obtēta nihil moratus abijt rem perfecturus. Idem significatum est Habac 3 quinto, *egredietur Diabolus ante pedes eius:* Heb. 7.

egredie-

egredietur (*Reseph*) id est, volatile, vt Hieronymus eo loco exponit, atque ex Hebr. sententia ob nimiam velocitatem Principi Dæmonum id nomen conuenire scribit, qui Christo post baptismum statim occurrerit, nec solum post pedes eius, vt insidiaretur calcaneo ex lectione 70. sed ante pedes eius egressus fuerit in campum, locumque certaminis, tempus, & locum præoccupans.

8. Quarta porrò causa, cur volucres dicantur dæmones, est, quod voraces, & insatiabiles sint 1. Pe. 5. 8. *circuit quærens quem deuoret*. Quod mihi significasse videtur Dominus cùm ad Satan dixit Iob. capite primo, versiculo duodecimo: *tantum in eum ne extendas manum tuam.* Vnde colligit Apolinaris voluisse Satanam, vt totus ipse Iobus illius arbitratui, & potestati permitteretur, negasse verò Deum; vt vel hinc discas quanta insit Satanæ nocendi fames, quanta sitis humani sanguinis. *Væ*, inqnit Angelus Apocalyp. duodecimo, duodecimo, *terræ, & mari*; non quod aliquid timendum sit mari. vel terræ, sed hominibus terra, marique degentibus, ideò subdit, *quia descendit Diabolus ad vos, qui habet iram magnam.*

[…]emones […] volucres […]antur.

9. Meritò igitur nomen illi *Leuiathan* conuenit Isa. vigesimoseptimo, primo, *visitabit Dominus super Leuiathan serpentē vectē.* Dicitur Leuiathan additamentum, vel augmentum, nam nullo nostro malo contentus est. Vocatur & *serpens vectis*, vbi Pagninus legit *serpens transiens*, alij *sepens fugiens*, aut *velox*, aut discurrens de extremo ad extremum, videlicet omnem locum occupans, omnem exitum obstruens, velut inductus vectis omnibus dominari cupiēs. Sed Christo fidendum est, qui venit, vt dissoluat opera diaboli. Hanc eandem sitim, rapacitatemque Dæmonis repræsentare mihi videntur duæ voces hic positæ, *venit Diabolus*, apud Lucam; vel, *venit malus*, apud Matthæum: Itemque, *& rapit quod seminatum est.*

10. Postremò volucres integrum semen diu seruant in stomacho: ita Dęmon conserant aduersum nos mala sibi altius impressa, ad quæ induxit, vt ad extremum diem mortis, & iudicij proferat, & habeat in quibus nos acriter accuset. Eius sanè in nos odium, & ardens nocendi studium ex tribus nominibus, quibus ab Euangelistis nominatur satis quiuis colligere potest: dicitur enim à Matthæo *malus*, à Marco *Satan*, à Luca *Diabolus*. malus, quia malum hominibus inferre conatur; Satan, quia aduersarius, & inimicus; Diabolus, quia calumniator, & accusator est omnium. Proficiscitur planè odium, & inuidia Diaboli in nos, vt Basilius homilia in aliquot Script. locos aduertit ex incredibili in Deum odio. Quarè cùm homo quædam Dei sit imago, & Deo quidquam nocere non posit, totum in hominem conuertit odium; vt si aliquis regi nocere non posit, & eius tamen simulacrum cederet, maleque acciperet. Quod de Pardali bestia inimicissima homini fertur, quod præ ira in faciem, oculosque hominis inuadat, atque inuolet; quod si qui volunt furorem eius auertere, imaginem hominis ostendunt, vel obijciunt, quam illa statim veluti furijs agitata discerpit, ac dilaniat, declarans quanta sit accensa in hominem ira. Non aliter diabolus in hominem tanquam in Dei imaginem, inuolat, ac rapitur.

Neq; verò illud hic dissimulandum est; quinam sibi velit illa loquēdi formula, quam omnes hic tres Euangelistæ vsurpant, venit & tollit, seu rapit, seu aufert verbum. Dixi superius numero nono, quid hæc significarent id, quod cum re, quam tractabam, congruere videbatur; nūc duas prætereà assignabo causas. Prima hæc est, vt ostendatur Diabolus extra nos esse, nec semper adesse tentando. Solus Deus intra nos est, semper adiuuans infirmitatem nostram, in quo viuimus, mouemur, & sumus. Accipe & alteram, homo enim sæpè aduocat quodammodo & inuitat Dæmonem, dum negligenter agit, & Christiani hominis partes oscitanter obit. Idcircò aduolat statim Dæmon, & rapit verbū, ne fortè si immoretur in homine & expendatur, aliquid efficiat, ac radices iaciat 11.

Obserua denique optimo ordine tres partes malæ, atque infructuosæ terræ designari à Christo; nam prima significat eos, qui verbi doctoribus non credunt. Altera eos, qui credūt quidem, sed in fide semel accepta non perseuerant. Postrema eos, qui perseuerant quidem, sed sine fructu operum sunt. Sequitur vt de bona terra dicamus.

Ergò fructuosa terra, quam quarto loco adijcit Christus tribus opus habet, nam, & vt suscipiat semen necessè est, & vt susceptum retineat, ac conseruet. Demum eo retento, & conseruato fructum proferat expectatum: quorum aliquo singulę infructuosę terræ partes priuantur, nam prima non admittit semen, secunda non retinet, tertia fructu destituitur. Cùm verò bonum ex integra causa sit, ideò hæc tria simul coniuncta bonæ terræ necessaria sunt. 12.

Fructuosa terra tribus indiget.

Affert porrò terra bona fructum in patientia, quæ duobus constat, labore nimirum, laboribus namque insistendum est agricolæ in excolendo agro ad fructum suo tempore decerpendum Iacob. 1. *Patientia opus perfectum habet.* Deindè constat expectatione temporis Iacob. 5. *ecce agricola expectat preciosum fructum terræ patienter ferens.* De triplici sanè fructu trigesimo, saxagesimo, centesimo, consule Scholia n. 27. 13.

Cur autem vnus maiorem, alius minorem fructum referat, Card. Tolet. explicat adnota. 31: Lu. 8. nam vt reb⁹ corporeis tria ad ferendū fructū concurrunt, terra, semen, influxus cœli: interdum enim terra quædam fœcundior est, interdum etiam semen maiorem habet vim, interdum quoque ager vnus in hac vel illa mundi plaga situs, melius, ac fœlicius cœlestem recipit influxum: sic sentiendum est in spiritualibus. Cætera vide apud eundem Tole. 14.

(.:.)

THEO-

THEORIA III.

In ver. 11. 12. 13. & 14. De cæcitate mentis, duritia cordis, &cæt. Quid nam sint, quæ eorum caussæ & effectus.

1. QVATVOR hæc sunt nomina in Scripturis vsurpata, duritia cordis, aggrauatio auriũ, reprobus sensus, cæcitas mentis. Primum ad voluntatem, reliqua tria ad intellectum pertinent, & ferè idem sunt, nisi quod cæcitas per respectum ad visum dicitur, aggrauatio aurium, ab auditu sumitur. vterque autem & visus, & auditus ad cognitionem pertinet, vt inferiùs ex D. Thoma declarabo, & ex his omnibus reprobus sensus existit; significat enim reprobam mentẽ, talem, quam nemo probare meritò posit, & quæ iure omnibus displicear, mentem contemptibilẽ, qualis est mens, quæ deprauati prorsus est iudicij, & peruersi.

Cæcitas mẽtis quid. Cæcitas ergo mentis est, praua animi affectio, qua quis impeditus veritatem Dei euidenter sibi ostensam, & quasi coram, & ante oculos positam, non cernit, nec intelligit. imò per aurium aggrauationem, nec audire sustinet, & per reprobum sensum auditam cõtemnit, peruersè de rebus & deprauatè iudicans.

Duritia cordis quid. Duritia cordis est praua item animi affectio, qua quis in suo proposito malo obfirmatus diuinis monitis, & præcepto, correptioni, beneficijs nullo modo cedit; sed sibi vtilia, & Deo placentia reijcit, de quibus Psalm. 4. 3. *filij hominum vsquequo graui corde*, quam ex verbis D. Stephani Act. c. 7. 51. constat peccatum esse, & ex Psal. 94. *hodie si vocem Domini audieritis, nolite obdurare corda vestra:* & posteà; *& dixi semper hi errant corde, ipsi vero non cognouerunt vias meas, quibus iuraui in ira mea, si introibunt in requiem meam:* & Prouer. 28. *qui mentis est duræ corruet in malum:* Ecclesiast. 3. *cor durum habebit malè in nouissimo* Rom. 2. *secundùm duritiam tuã, & impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram.* Hebr. 3. *videte fratres ne fortè sit in aliquo vestrum cor malum*, &c. August. 5. contra Iul. scribit; cæcitatẽ mentis & esse peccatum, & pœnam peccati, & caussam peccati. Idem de obduratione dicere possumus.

2. *Quatuor excæcant.* Est autem legere in Scripturis quatuor esse quæ excæcant. primò, munera Ecclesi. 20. *munera excæcant oculos iudicum.* secundò, Diabolum, 2. Corint. 4. 4. *Deus huius sæculi excæcauit mentes infidelium*, tertiò, hominis malitiam, Sapient. 2. *excæcauit eos malitia eorum.* quartò, Deũ Isai. 6. & munera quidem per quandam occasionem excæcare dicuntur, quibus adde prosperitatem & huiusmodi. Diabolus verò incitando ad malum id facit. hominis malitia sollicitudine rerum terrenarum: exprimit enim hæc succum, vt cùm à carnibus exprimitur humor densantur. Idem facit malitia per indeuotionem, & negligentiæ frigus: hoc enim aquam vertit in crystallum. Idem facit eadem hominis malitia, quatenus caussa est, vt non commoueamur minis & flagellis Dei, ita vt instar incudis in duriores euadamus, quæ

A quò magis pulsatur, & percutitur malleis, eò magis obdurescit. Idem malitia efficit per assuefactionem prauam, vnde & habitus enasci solet. Idem præstat per impudentiam: dum tollit pudorem, qui frenum est nos auertens, atque abducens à peccato. Denique Deus est caussa cæcitatis, quia permittit; quia subtrahit gratiam: quia multa facit, quamuis noscat peiores nos inde futuros esse.

Effectus indurati hominis è scripturis hi sunt. Primò, sunt indurati corde quasi cæci, & titubant more ebriorum Iob. 12. 25. *palpabunt quasi in tenebris, & non in luce*, (id est, in tenebris obscurissimis, vt eiusdem repetitio significationem augeat) *Et errare eos faciet quasi ebrios* (vertigine circumrotatos sicut ebrios, vt de rebus iudicent aliter quam sint. B Ebriis enim quæ fixa sunt, moueri videntur, quæ verò singula sunt duplicata) hoc est, quod ait Isai. 19. 14. *Dominus miscuit in medio eius spiritum vertiginis*, quasi dicat, vertiginem miscuit loco vini. Porrò pergit Isai. *& errare fecerunt AEgyptum in omni opere suo, sicut errat ebrius, & vomens.* sicut enim ebrius fœdè turpi vomitu se commaculat, sic hi quidquid dicant, cogitent, faciant, instar fœdissimi vomitus est. secundò, nolunt intelligere, vt benè agant: sic indicat Iob. 21. *recede à nobis scientiam viarum tuarum nolumus.* sic Exod. 5. Pharao dixit: *quis est Dominus vt audiam vocem eius?* nescio Dominum, tertiò, *lætantur cum malefecerint, & exultant in rebus pessimis*, Prou. 2. quartò, nil pudet istos, defricta fronte sunt, Hierem. 3 *frons meretricis facta est tibi, noluisti erubescere.* C quintò, à Deo percussi non modò non sentiunt, sed in incudis morem indurantur potius, quod exemplo Pharaonis illustrari posset: sed satis sit, Hierem. testimonium, cap. 5. *Domine percussisti eos, & non doluerunt, &c. indurauerunt facies suas supra petram.* sextò, fit istis velut impossibile benè agere, & peccare velut naturale, vt verè in istos congruat illud Hierem. 13. *si mutare potest AEthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere, cum didiceritis malum.* septimo, derelicti à Deo dicuntur, quo vno malo quid grauius dici, aut excogitari potest? in quod ne incidat solicitè orat Dauid: *Ne proijcias me à facie tua, & ne declinet in ira à seruo tuo.* octauò, in pius semper hi proficiunt, quousque veniant ad locum tormentorum, quem D Deus ipsis præparauit, vt artifex contra duritiam ferri præparat malleos, ignem &c. 2. ad Timot. 3. 13. *mali homines, & seductores proficient in peius.* Sed iam gradum hinc faciamus ad enodandam difficultatem, quæ initio sequentis Theoriæ, continetur, propter quam de his disseruimus.

(∴)

3. *Effectus cordis indurati.*

THEO-

THEORIA IV.

Affertur difficillimi textus, qui verſ. 11. 12. habetur, expoſitio, & ſimul vaticinij Iſai. cap. 6. quod verſ. 13. continetur.

1. SATIS laboratum eſt à plorimis in horum verſiculorum & Iſaiæ intelligentia. Nos etiam tentabimus ſi quid fortè lucis huic loco afferre poſsimus. Et quidem imprimis illud ſtatuendum, quod cùm hic legimus, verſ. 11. *vt videntes non videant, & audientes non intelligant*, non eſt quod eò confugiamus ad fugiendam difficultatem loci, vt affirmemus particulam, vt, euentum rerum, & conſecutionem ſignificare; Apoſtoli namque Chriſtum interrogauerunt. vt verſ. 9. habes ex Matth. *quarè in parabolis loqueris eis?* quibus verbis quis dubitet cauſam ſciſcitatos eſſe? Igitur cùm Chriſtus reſpondet, *vt videntes non videant* &c. cauſam ſaltem finalem declarare voluiſſe, credendus eſt: Atque hoc ipſum concedit Auguſtinus libro qq. in Matthæum, capite decimoquarto, & Hieronym. Iſai. ſexto. Vide Schol. num. decimoſeptimo. Affirmo igitur cauſam finalem hæc verba innuere, ne ſcilicet intelligant & cætera. quam etiam inſinuauit non obſcurè, & Matthæus hic verſiculo duodecimo: *qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo*, vt mox dicam & dixi priùs numero 20. Hoc igitur principio poſitum hic ſit tanquam certum.

2. Affirmo deindè non de eadem cæcitate Matth. loqui dum ait: *quia videntes* &c. verſ. 11. de qua Marc. & Luc. ille enim de cæcitate, vel obduratione, quæ peccatum eſt, loquitur; iſti de ea, quæ in pœnam inflicta eſt à Deo, antequam præceſsit in Iudæis culpa: vitio enim ſuo facti ſunt cæci & obdurati; vndè factum vt noluerint, credere ijs, quæ Chriſtus priùs edixerat, & fecerat Ioann. 10. 25. *loquor vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc teſtimonium perhibent de me.* Quarè ob hanc inexcuſabilem & ſpontaneam culpam, in pœnam loquebatur illis in parabolis. ſi tamen voluiſſent interrogare, ſicut Apoſtoli fecerunt, expoſuiſſet eis, quæ opus erat, ſcire. Vtramque igitur cæcitatem & obdurationem ſi obſerues, explicant Euangeliſtæ, ſed Marcus & Lucas tantum eam quæ pœnæ locum habet, ac proindè per illa verba, *vt videntes nō videant*, vt loquitur Lucas, vel vt ait Marcus, *vt videntes videant, & non videant* &c. cauſam finalem expoſuerunt cur in parabolis loqueretur Chriſtus ſcilicet in pœnā. Matthæus verò per illa verba, *quia videntes non vident* &c. vt hic habes verſ. 12. cæcitatem & obdurationem, quam Iudæi vitio proprio contraxerant, aperuit, propter quam in eam quam dixi pœnam incurrere meruerūt. Quarè dum ait, *quia videntes non vident*, &c. aſsignat cauſam meritoriam, cur in parabolis loqueretur eis, quibus iuſto iudicio cæcarentur, & obdurarentur, nimirum id merebatur voluntaria eorum cæcitas mentis, & cordis duritia, & ex vtraque conflatur integra cauſa, cur ſic loqueretur illis, vt expoſui in Schol. num. 19. Cæterùm etiam Matth. non tacuit cauſam finalem, meminit enim cæcitatis & obdurationis, quæ pœna eſt, licèt obſcurius, dum ait hic verſ. 12. *qui enim habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Nam cùm ait, *quod habet auferetur*, indicat Chriſtus ſe propterea loqui turbis in parabolis, ne donentur mentis illuſtratione, ſed vt videntes non videant, & hæc pœna eſt; cuius cauſam meritoriam docuit, dum dixit; qui autem non habet, nempè id quod deberet habere, propter hoc ipſum, quia vitio ſuo eo caret, iuſtè auferetur ab eo etiam quod habet, vt in Scholijs ad verſiculū duodecimum diximus ſub finem, numero vigeſimo, ex Ianſeno, quam cauſam meritoriam expreſsius ſignificauit Matthæus illis verbis, *quia videntes*, &c. Itaque ita ſunt poſita, verſiculo vndecimo, verba reliquorum Euangeliſtarum, vt illis ſtatim ſubijciantur. verſiculo duodecimo, verba Matthæi ad oſtendendam videlicet cauſam meritoriam inflictæ pœnæ cæcitatis, & obſtinationis, vt ſuperius etiam numero decimonono monuimus. habemus ergò ex his de qua cæcitate loquantur Euangeliſtæ, nam de ea tantum, quæ pœna eſt, poſuimus loquutos eſſe Marc. & Luc. at Matth. etiam de ea, & quidem præſertim & clarius, quæ culpa eſt. iam videamus, de qua loquatur Iſai.

Sanè eadem hæc ipſa duo ex loco Iſai. capite ſexto, qui hic citatur videmur colligere poſſe. Nam prædixiſſe videtur duplicem Iudæorum cæcitatem, & allatam à Matthæo, quæ cauſa fuit meritoria alterius in pœnā datæ, & hanc ipſam, quæ eſt in pœnam, quam recenſet Luc. & Marc. Primam declarat Iſai. capite ſexto, verſiculo nono, dum ait: *audite audientes, & nolite intelligere, & videte viſionem, & nolite cognoſcere.* quæ verba, non exhortationem continent, ſed vaticinium habent eius, quod futurum erat: Et hæc citauit Matthæus iuxta ſenſum: *auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis:* hic verſiculo decimotertio, de cæcitate autem altera, quæ pœna fuit præcedentis culpæ, ſubiecit Iſai. verſiculo decimo, *excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude.* Sed de mente Iſai. reuertetur iterum ſermo numero octauo. 3.

Ijs poſitis difficultatem etiam non paruam ingerunt verba, quæ Marcus addit, *ne quando conuertantur & dimittantur eis peccata*. Græcè eſt, *μήποτε*, quod interpres vertit, *ne quando*. Et quoniam apud Græcos *μὴ*, non ſemper eſt negantis, aut prohibentis coniunctio, ſed aliquando dubitantis, idem valens, quod num, vel ſi: quomodo accipitur ſecundæ, ad Timotheum ſecundo, vigeſimoquinto, *cùm modeſtia corripientem eos, qui reſiſtunt veritati, ne quando Deus det illis pœnitentiam*, pro, *ſi quando*, vel *ſi forte*. Propterea placuit aliquibus ſenſum Marci hunc eſſe: ideò in parabolis quibuſdam loquor, eiſque non explico illas, vt vobiſcum facio, quò non intelligant myſteria regni cælorum, & non intelligentes, nō credant ad tēpus, ſi quando vel hac ratione conuertantur, & ſanentur; cùm ſcilicet, ſuæ incredulitatis, ac obſtinatio- 4.

stinationis morbum agnoscent. De quo sensu disputat August. lib. qq. ex Matth. c. 14. Hic tamen sensus non videtur esse germanus, quia de obstinatione, & impœnitentia reproborum, in quos non congruit iste sensus, sermo videtur hic esse. Quare Hieronym. Isai. 6. opinatur cæcitatem hanc, de qua Isai. & Dominus loquuntur, futuram illis incredulis perpetuam, ita vt nunquam resipiscere debuerint. Quod videtur Rom. 11. significare Paulus illis verbis; *diminutio eorum diuitiæ sunt gentium, & amissio eorum reconciliatio est mundi, &, cæcitas ex parte contigit in Israel.*

His accedit quod licet *μήποτε* græcum vox affirmatiua possit esse: vox tamen Hebr. apud Isaiã videtur semper esse negatiua; & propterea Græca per Hebr. declaranda sunt.

5. Quare dicendum sentio loqui Dominum de illis, qui in incredulitate permanserunt, ac deinceps permanebunt, donec extremo tempore reliquiæ conuertantur: sic Basil. Isaiæ sexto.

Itaque sensus Marci in his verbis videtur iste esse: loquor in parabolis, vt non intelligant, & vt non conuertantur intelligentes, ac sanentur. quod perindè est, ac si diceret: nolo ob pessima scilicet, illorum scelera, & obfirmatam in non credendo mentem aperire parabolas: & maius illis lumen impertiri, quo conuertantur, cor enim auditis ac visis fidem habere deberent; & tamen suo vitio non habent. Non quod sufficiens lumen & auxilium negarit vnquam, quo potuissent conuerti si voluissent, sed quod noluerit ob ipsorum culpam, efficax auxilium tribuere: quo conuertendos fore præuidebat: negat enim Deus quædam auxilia, sine quibus videt aliquem nõ conuertendum, idque in pęnam priorum peccatorum, atque adeò dicitur indurare hominem, non dando ei gratiam, sine qua de facto ille non mollietur, nec inflectetur ad bonum: similiter dicitur excæcare: quia negat maius auxilium.

6. Qua de re luculentè disputat D. Thom. 1. 2. q. 79. art. 3. qui locus quoniam etiam facit ad intelligentiam Isai. idcircò totum hic adscribam: *excæcatio, inquit, & obduratio duo important, quorum vnum est motus animi humani inhærentis malo, & auersi à diuino lumine, & quantum ad hoc Deus non est caussa excæcationis, & indurationis: sicut nec est caussa peccati. Alterum est subtractio diuinæ gratiæ, ex qua consequitur, quod mens non illuminetur diuinitus ad rectè videndum, & cor non emolliatur ad rectè viuendum; & quantum ad hoc Deus est caussa excæcationis & obdurationis. sed considerandum est quod Deus est caussa vniuersalis illuminationis animarum secundùm illud Ioan. erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, sicut sol est vniuersalis caussa illuminationis corporum, aliter tamen & aliter. Nam sol illuminat per necessitatem naturæ, Deus autem voluntariè per ordinem suæ sapientiæ. Sol itaque licet quãtum est de se omnia corpora illuminet, si quod tamen impedimentum inuenerit in aliquo corpore, relinquit illud tenebrosum, vt patet de domo cuius fenestræ sunt clausæ; veruntamen istius obscurationis nullo modo est sol causa nõ. n. suo iudicio & voluntate agit vt lumen interius nõ immittat: sed causa eius est solũ ille, qui clausit fenestras. Deus autẽ proprio iudicio, & voluntate sua lumen gratiæ nõ immittit illis, in quib⁹ obstaculũ inuenit. vnde causa subtractionis gratiæ est, non solũ ille qui ponit obstaculũ gratiæ, sed etiã Deus qui suo iudicio gratiã non apponit, & per hunc modum Deus est caussa excæcationis mentis & aggrauationis aurium, & obdurationis cordis. Hæc autem tria distinguuntur secundùm effectus gratiæ, quæ & perficit intellectum dono sapientiæ, & affectum emollit igne caritatis. Et quia ad cognotionem intellectus maximè deseruiunt duo sensus visus, & auditus: visus enim deseruit inuentioni, auditus verò disciplinæ: ideò quantum ad visum ponitur excæcatio, quantum ad auditum, aurium aggrauatio, quantum ad effectum, obduratio;* ita D. Thomas. videat eundem lector, primo sentent. dist. 40. q. 4. Pere. in cap. 11. Exod. vbi decem exagitat quæstiones de induratione, & in epistolam ad Rom. c. 1. dist. 20. & 21.

Iuxtà igitur hunc modum exponendi Marcum, dum ait; *nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata*, qui modus videtur verus, & genuinus, rectè cõcordat Marc. cum Isai. si sequamur prædictam Isaiæ intelligentiam, numer. 3. alludere enim videtur Euangelista dum ait: *nequando*, &c. ad illa Isai. *ne fortè videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum.* videntur enim hæc pœnam continere. & hæc quidem sentiat quis probabiliter. 7.

Cæterùm licèt quod attinet ad Euangelistas rectè procedat hæc expositio; Marcus enim & Lucas de pœna loquuntur, quam Matt. etiam tetigit licèt obscurius, vt dixi num. 2. & in Schol. nu. 20. quantum tamen ad Isai. spectat videtur mihi potius loqui de vetere populo, ac de cæcitate illa, quæ est peccatum, & non de ea quæ est pœna ex subtractione auxilij diuini consequens. 8.

Scito igitur hoc Isai. vaticinium sic referri à Matth. *auditu audietis & non intelligetis*: cùm tamen Hebr. non per futura tempora, sed per imperatiuum modum loquatur Isai. *audiendo audite, & ne intelligatis, & videndo videte, & ne videatis.* Quare Matth. siue potius Matth. græcus, latinusque interpres LXX. sequutus videtur esse, qui per futura conuerterunt. sed vtrouis modo loquaris, rectè & conuenienter ad locum Isai. loqueris. Nam si per futurum legamus non quid eos Deus facere velit, sed quid ipsi facturi sint, significatur. si per imperandi modum etiam non imperat Dominus, neque quid ipse velit, sed quid illi sint facturi declarat; vt si viro perdito dicas: vide ne quid Deo placitum facias: non imperando, neque volendo id dices: sed significando te scire, eum Deo nunquam placiturum, sic Matth. 23. 32. *& vos implete mensuram Patrum vestrorum:* neque enim est concessio, vt plerique putant: sed loquendi formula ab Hebr. vsurpata maiorem habens vim.

Iam verò quæ sequuntur apud Matth. ver. 14. hic ex eodem Isai. *incrassatum est enim*, &c. clarè adhuc ostendunt loqui Isai. de cæcitate Iudæorum, quæ erat ipsorum peccatum. vocula namque enim reddit rationem, cur intellecturi non essent: quod scilicet cæci forent qua ipsorum culpa est: & ita per eam voculam in- 9.

dicat,

dicat Matt. reddi eo testimonio, vel illis verbis rationem talem ab Isaia. vbi obiter etiam Nota quod vbi nos habemus apud Esai. *extaca* Heb. est verbum quod incrassare, impinguare significat, & ideò LXX. reddunt *incrassare*. Porrò illa alia verba Isaiæ: *nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant* &c. hunc continent sensum: propterea nolle eos videre, & intelligere, ne conuertantur, & peccata illis dimittantur, vt psal. 35. 4. dicitur de implo *noluit intelligere, vt benè ageret*, id est, ne benè ageret. erit ergò sententia hæc: isti videntur veluti de industria ita se gerere, vt non conuertantur, & peccata illis dimittantur. & hoc modo rectè citatur à Matth. locus hic Isai. ad ostendendum quòd propter culpam ipsorum incredulorum his insinuatam, fiat vt non aperiat eis mysteria regni. Et licèt videatur Isaias de vetere populo loqui, Christus tamen Dominus hoc in illis adimpletum item affirmat, qui suo tempore increduli erant, non credituri vmquam. Ex his patet à solo Matt. citari hoc vaticinium iuxtà germanum eius sensum, deindè etiam constat intelligentia omnium Euangelistarum, & Isaiæ vaticinij.

10. Verùm obijcies non consentire hanc secundam expositionem Isaiæ cum Marco, vel etiam cum Luca, quos tamen diximus huc alludere. Resp. Marcum quidem & Lucam loqui de cœcitate, quæ est pœna. Quòd ergò Isaias dixit de cœcitate, quæ est culpa incredulorum rectè Marcus, & Lucas applicarunt propter quandam similitudinem ad eam cœcitatem, de qua agebant, quæ est pœna, potiùs alludentes ad illum locum Isaiæ, quàm illum ipsum referentes. & quidē rectè: nam sicut illi ex sua culpa ita erãt cœci, & obdurati, vt conuerti nollent, ita Deus in pęnam, delicto conuenientem, ac simillimam, subtraxit auxilium efficax, ne conuerterentur, id est, quamuis videret illos non conuertendos talibus subtractis auxilijs. simpliciter enim vult omnes saluos fieri etiam istos, & ideò auxilium sufficiens non amouet, ideò parabolas non negat, quas si interrogarent, exponere non grauaretur.

Adde secundo Marcum præsertim dum sic loquitur: *nequādo conuertantur, & dimittantur*, similiter loqui ac Isaiam, & ideò ad illius verba allusisse dicendus est. denique in cæcitate quæ est pœna, Marcus & Lucas includi intelligunt eam, quæ est culpa; neque enim Deus cæcitatis, vel obdurationis pœna quemquam afficit, nisi in pœnam voluntariæ cæcitatis, & obdurationis; Ita meritò potuerunt alludere ad locum illum Isaiæ, in quo de cęcitate & obduratione, quæ est culpa, fit sermo. sicut & in hac includitur pęna; permittit enim illos Deus in culpa permanere, nec in pœnam, vult efficax auxilium dare. itaque qui de vna loquitur expressè, de altera tacitè loquatur oportet.

11. Postremò illud non omittendum per præteritum Matthæum loqui; *incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos suos clauserunt*; quæ tamen apud Isaiæ Impetrandi modo leguntur, sed Græcus, vt dixi, & Latinus Matthæi Interpres Septuaginta ast sequutus, cuius veram rationem assignat Maldonat. capite decimotertio Matth. versicul. decimoquinto, quia verba Hebræa alijs punctis legerunt Septuaginta, quàm nunc legantur, ab Hebræis. legimus enim nunc *impingua, incrassa, aggraua, caligare fac*, at Septuaginta vertunt impinguatum est, incrassatum, aggrauatum, seu auribus grauiter audierunt, oculis suis caligauerunt, quàm interpretationem qui linguam Hebr. callent, magis probant, tanquam magis cohærentem litteræ. nam Deus ipse loquitur, non Propheta, vt Lyranus, & alij volunt, licèt aliter Diuus Hieronymus sentiat, quem vtraque glossa ordina. & Interl. secuntur. DEVS autem non dixisset: impingua, aggraua: scio sensum esse posse impingua, vel excæca, aggraua, &c. prædic impinguandum, &cæt. quod tamen duriusculum apparet. nec videtur Propheta orare posse, vt excæcentur, cùm iam illos paulò antè cæcos dixerit. Nos apud Isaiam capite sexto, versiculo decimo legimus: *excæca cor populi huius, & aures, &cæt.* Hæc videntur dicenda in tam perardua difficultate huius loci.

THEORIA V.

In qua ex occasione prædictorum, Respond. obiectioni cuidam.

CAETERVM non est dissimulanda obiectio, quæ ex his oriri potest. videmur enim affirmasse peccatum, posse esse peccati pœnam; nam, vt inquit Augustinus cap. tertio, libro quinto contra Iulianum: *cæcitas mentis quam solus remouet illuminator Deus, & peccatum est, quo in Deum non creditur, & pœna peccati est, qua cor superbum digna animaduersione punitur: & caussa peccati est, cùm mali aliquid cæci cordis errore committitur.* Idem docet Augustinus & pluribus, libro de Natura & Gratia contra Pelagianos, capite vigesimosecundo: Iam inquiet aliquis: peccatum, vt peccatum voluntarium est: at pœna, vt pœna inuoluntaria; non igitur peccatum, vt peccatum pœna esse potest. Adde quod peccatum iniustum est, neque à Deo esse potest. Hanc difficultatem, si quis perpendat ea quæ ex Diuo Thoma superiùs diximus, facilè explicabit. 1. *Peccatum an pœna peccati.*

Quo tamen clariùs res hæc intelligatur, animaduertenda est diligenter responsio Diui Thomæ in prima secundæ, quæstio. octogesima, articul. secundo, vbi ait: *peccatum, si consideretur secundùm formam, & naturam suam, non habet rationem pœnæ: peccatum enim vt peccatum est, est voluntarium, & ab hominis electione profectum; at verò si peccatum consideretur secundùm suam caussam, ex qua oritur, putà subtractionem diuini auxilij, quo seruabatur, & tenebatur homo, ne rueret in maxima scelera; sic vtique peccatum est pœna peccati, hac enim ratione occulto, & se vero Dei iudicio; sicut ait Augustinus vindicatur peccatum; dum offensus Deus præcedentibus peccatis, subtrahit auxilium gratiæ suæ: quo amoto, partim impulsu Dæmonum, partim procliuitate carnis, atque infirmitate humani* 2.

animi præcipitatur homo in omne peccati genus. Propter hanc igitur subtractionem gratuitæ præseruationis hominum à peccando, quam & efficit Deus, quæ est pœna quædam & supplicium peccatorum, peccatum quod ob talem subtractionem deinde committitur, dicitur peccatum esse & pœna peccati: tot & tanta D. Thom. eo loci.

3. Quæ confirmat August. epistol. centesima quinta, dum inquit; *Deus non indurat impertiendo malitiam, sed non impertiendo gratiam.* hanc verò excæcationem meruisse Iudæos, idem tract. quinquagesimotertio in Ioannem docet, de qua item Iudæorum cæcitate, lege etiam Barrad. Tomo primo, libri secundi, cap. primo, satis sit Pauli testimonium, secundæ Corinth. 3. 14. *obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernam diem: cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum,* &cæt. itaque velamen illud quo Moyses obtegebat vultum, oculosque, adumbrabat hanc Iudæorum cæcitatem, ex qua obduratio nata est cordis.

4. Sed redeamus ad Diuum Thom. ipse idem in comment. capitis primi, epistol. ad Romanos, in vers. vigesimumsextũ, propterea tradidit illos, &c.

Peccatum quomodo pœna cum sit voluntariũ.

Addit ad præcedentia declarans presſius, quomodo peccatum posſit esse pœna, cùm sit voluntarium: *Notandum est,* inquit, *quod peccatum, vt peccatum non potest esse pœna: siquidem pœnam patimur contra voluntatem nostram: peccatum autem est voluntarium, vt docet Augustinus, sed quia peccatum habet quadam adiuncta, quæ sunt contra voluntatem peccantis, ratione eorum, peccatum dicitur pœna præcedentis peccati: & hoc dupliciter: vel quia est aliquid præcedens peccatum, cuiusmodi est subtractio gratiæ, ex qua sequitur vt homo peccet, vel est aliquid adiunctum ipsi peccato, aut interius, sicut est inordinatio animi, dicente Augustino in primo libro Confess. insisti Domine, & sic est, vt pœna sibi sit omnis inordinatus animus; aut est aliquid adiunctum peccato, quantum ad exteriores actus, quibus labores, & difficultates adiunguntur secundùm illud quod dicunt impij: ambulauimus vias difficiles* (Sapi. 5.) *vel denique quantum ad id, quod sequitur peccatum, sicut est remorsus conscientiæ, & infamia, & similia.* sic sapienter Diuus Thomas quæ etiam faciunt ad intelligenda ea, quæ D. Paul. habet cap. 1. ad Rom. 26. &c.

5. *Deus an & quomodo trahat peccatores in praua desideria.*

Sed vrgebit aliquis: D. Augustin. in ea etiam esse sententia; vt affirmet iusto iudicio Deum trahere peccatores in praua desideria, & in reprobum sensum, non modo per nudam permisſionem, vel per patientiam, vel per subtractionem auxilij, vt hactenus ex Diuo Thoma visi sumus affirmasse, sed per quandam potentiam, & actionem inclinando voluntates eorum, vt ex lib. 5. contra Iulian. cap. 3. & libro de gratia, & libero arbitrio ad Valentinum cap. 21. constat. videtur igitur Deo auctore verè peccatum esse pœna peccati. Fateor hæc & similia August. loca aliam exposcere solutionem, maioremque declarationem. sed Respondet Pere. in cap. 1. ad Roman. distinct. 21. num. 519. non intellexisse Augustinum, Deum inclinare voluntates ad malum propriè, & efficienter, & vt aiunt Physicè mouendo eas, & determinando ad malum: sed quia multa circa peccatores, qui indurantur, & excæcantur in peccatis, operatur, per se quidem non mala, sed è quibus tamen occasionem illi capiunt grauius peccandi, magisque animum suum in peccatis obfirmandi; non igitur Deus malitiam infundit voluntati, nec eam efficienter mouet ad malum, verum iusto iudicio vindicans peccatorem, diu, multumque in magnis peccatis versatum, non modo non infundit gratiam, qua prohibeantur praui motus, & appetitiones humanæ voluntatis: sed etiam permittit eis occasiones, & offendicula, ad quæ grauius illi impingant, suo tamen vitio; vertentes videlicet occasiones, quibus resipiscere, atque emendari debebant, in maiorem occasionem peccandi. & vt Scholasticè, breuiterque rem concludamus, non inclinat DEVS voluntatem hominis ad malum efficienter mouendo, vel occasionatiuè, & obiectiuè; quod multa faciat, & obijciat homini vitijs corrupto, quæ illius prauam voluntatem inclinatura sint ad malum. Quæ autem sint ista, & qualia leges apud eundem Pere. distinct. octaua, super caput vndecimum Exod. quam autem hæc quæ diximus conformia sint Augustino colligere poteris ex libro quæstionum in Exodum, quæst. decima octaua.

DIGRESSIO MORALIS

In versiculum 18. *Semen est verbum Dei.*

QVAM multis rebus simile sit verbum Dei è Scripturis ostenditur. 1.

Monet nos hic locus, vbi semini comparatur verbum Dei, vt quam multis alijs rebus in Scripturis simile dicatur idem verbum paucis aperiamus. Dicitur ergo verbum Dei *lucerna*, Psalm. 118. *lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis,* quia nimirum diuino verbo ceu lumine quodã per peccatorum tenebras, & rerum cælestium ignorationem, pedes nostros in viam pacis facilè dirigimus. Hoc est quod cùm Christus è sinu Patris hoc lumen ad nos detulerit lux mundi, Ioan. 8. vocetur: *ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ,* vt meritò idem Christus Ioan. 3. cum hominibus expostulet: *hoc est iudicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.* loquitur verò de sua prædicatione volens innuere, iustam esse mundi condemnationem, quod Euangelica prædicatione contempta, quam Pater per Filium induxerat, adhuc tamen, proh dolor, altisſimis peccatorum tenebris hærebant; quod verò per tenebras diuini verbi ignorantia intelligatur, non obscurè docet Matth. quarto, *Cùm audisset* IESVS *quod Ioannes esset traditus in Galilæa, relicta ciuitate Nazareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima, in finibus Zabulon, & Nephthalim, vt adimpleretur quod dictũ est per Isaiam Prophetam: terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Iordanem, Galilæa Gentium:*

Verbi Dei variæ appellationes & nomina.

populus

populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, & sedentibus in regione vmbra mortis lux orta est eis. Et vt ostenderet quas tenebras, & quam lucem diceret, subdit Matthæus, *exindè cœpit Iesus prædicare, & dicere, pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum*: procul dubio per lucem prædicationem Christi, quam tum inchoauit, per tenebras verò, & vmbram mortis, verbi diuini priuationem, & quæ cum ea coniuncta sunt peccata, & rerum cœlestium ignorationem intelligit: Quarè non immeritò Ioannes Baptista nominatur, Ioannis capite quinto *lucerna*, Apostoli verò *lux mundi*, Matthæi quinto, hi quidem quod Euangelicam prrædicationem intulerint mundo, ille quod Euangelico lumini veluti viam parauerit.

Verbum Dei lux est.

2. *Item aqua.*

Dicitur & verbum Dei *aqua*, quod nos vrgente persequutionum æstu, siue à mundo, siue à carne, siue à Dæmone, suauiter recreet. Deiodè quod peccatorū sordes pellat, & virtutes fœcundas reddat. Hinc Isai. omnes inuitat: *Omnes*, inquit, *sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite absque commutatione vinum & lac.* quarè meritò quidam per aquam, quam Dominus Samaritanæ Mulieri est pollicitus Ioannis quarto, Verbum Dei interpretantur, vel certè gratiam Spiritus sancti, quæ à fonribus, id est, sanctis viris deriuatur per dininam prædicationem in animas tanquam in plantas, faciens illas ad perfectionis fastigium, denique in ęternam vitam ascendere & proficere. Talem aquam ille irriguus fons Paulus ab Hierosolymis vsque Illyricum spargebat Roman. decimoquinto: *ita vt Hierosolymis*, inquit, *per circuitum vsque ad illyricum repleuerim Euangelium Christi.*

Talem Apostoli duodecim effuderunt significati per duodecim illos fontes, quos Israeliticus populus sitiens in deserto reperit. Numerorum trigesimotertio, nono. Talem aquam biberat. Ioan. in sinu Christi quam dum incipit in omnes velle effundere summo Dei beneficio altissimè intonat: *In principio erat Verbum*, &c.

3. Vis ne lector scire aquam, quæ sitim non extinguat? *Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.* Vis ne rursum habere, quæ sitim prorsus pellat? fœcundare aqua diuini verbi, nam *qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei*, inquit Christus, *non sitiet in æternum, sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, quam si poposceris à Christo cum muliere: *Domine da mihi hanc aquam, vt non sitiam, neque veniam huc haurire*, dabit tibi.

4. *Vinum.*

Dicitur deindè & verbum Dei *vinum*. confortat namque genua ad viam mandatorum currendam, & cœlestium bonorum spe inebriat, eorundemque memoria lętificat, tristesque hominum animos recreat, atque confirmat. Hoc ad nos vinum attulit æterna Dei sapientia, dum humanos artus induta spectabilem se omnium oculis præbuit Prouerbiorum nono, primo. *Sapientia ædificauit sibi domum* (Ecclesiam) *excidit columnas septem* (septem Sacramenta quibus tota innititur, & recumbit, Christiana religio) *immolauit victimas suas*, (animam & corpus in ara crucis) *miscuit vi-*

A *num* (cœlestem doctrinam) *proposuit mensam* (altare vbi corpus, & sanguis eius nobis datur) *misit posteà suos concionatores, vt paruulos vocarent, & insipientibus loquuta est: venite comedite panem meum, & bibite vinum quod miscui vobis.* &c.

5. *Vinum hæreticorum venenatum.*

Cauendum tamen est diligentissime, à venenato hæreticorum vino, de quo Moyses Deuteronom. trigesimosecundo, trigesimotertio. *fel Draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile.* Sanè quod Isai. capite primo, vigesimosecundo, exprobrat Hierusalem, dum ait: *vinum tuum mixtum est aqua*: id nos possumus verissime de hæreticis affirmare, quod cœlestem æternæ sapientiæ doctrinam falsis peruersisque dogmaribus permiscere contendant.

6. *Panis.*

B Dicitur quoque Dei verbum *panis*, vt meritò proindè dinina sapientia nos non ad vinum modo, sed ad panem etiam inuitarit: *venite comedite panem meum.* Vbi Hieronymus *in pane*, inquit, *diuina eloquia exprimuntur.* hunc panem docuit nos perere Christus in Oratione Dominica: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodiè*: non malè siquidem etiam doctrinsm cœlestem nomine panis intelligere possumus. certè locus ille Matthæi decimoquinto, vigesimosexto, *non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*: de doctrina, & miraculis quibus ad eam homines alliciuntur, intelligitur. sed verendum ne aliquando auferatur à nobis hic panis nostram ob incuriam, & ingratitudinem, & dicatur de nobis illud Trenorum quarto: *paruuli petierunt panem* C *& non erat, qui frangeret eis.* Itemque; *auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

7. *Lac.*

Dicitur & *lac*, quod cresere faciat, & nutriat paruulos. Est verò doctrina cœlestis, dulcis & candida in lactis modum amoris igne decocta in sanctorum & Ecclesiæ pectore, qua aluntur hi quos ipsa Ecclesia genuit per baptismum Christi cùm alerentur priùs fœculentis peccatarum menstruis. Igitur iuxta illud primæ Pe. secundo, primo. *deponentes omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles, sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem.*

8. *Sagitta.*

Dicitur *sagitta*, quod corda mortalium quasi telo perfodiat. Hinc Psalm. quadragesi- D moquarto, sexto: *Sagitta tua acuta* (*populi sub te cadent*) *in corda inimicorum regis.* Hunc ictum ac vulnus sequitur mors; Hinc Paul. hoc telo confossus dicebat ad Galatas secundo Christo *confixus sum cruci, viuo autem iam non ego, viuit verò in me Christus.* Hoc iaculo confosi sunt loquente Petro Actorum capite secundo, trigesimoseptimo, hi, de quibus dicitur: *his audita compuncti sunt*; Primum namque punctum est eorum cor doloris stimulo ob peccatum crucifixionis Christi. Deindè etiam ob alia; qua punctione Spiritus sancti aperuit cor eorum, vt pus indè fœtidum prodiret. Apertum est & eadem punctione cor Dei, iuxta illud: *vulnerasti cor meum, soror mea sponsa*, qua fit vt apertis thesauris diuinis transmittat ad nos Deus auxilium gratiæ, & dona cœlestia. Deni-

que eadem hæc punctio in modum lanceæ cor Diaboli perrasit, & perforauit. Nec tantum *compunctos* dixit Lucas fuisse illos, sed adiecit *corde*, & quidem meritò, quia ibi sedes horrenda peccati, alinquin fictam oportet esse punctionem, nisi cor pungatur.

9. Nec dubium maximum hoc fuisse vulnus quod compuncti acceperunt isti, maximam punctionem. Cùm enim aduerterent delicti grauitatem, & se in crucem egisse per summum scelus, eum qui Dei erat filius, quamuis id ignorarent, cùm tam immane scelus patrarent, toto cohorruerunt & animo & corpore: vt si quis putans interfecisse se hostem, clara luce cognosceret, illum non hostem, sed regis sui dilectissimũ fuisse filium, quam magno, quam incredibili dolore afficeretur? & quo in se odio conuerteretur?

10. Huius porrò salutiferæ compunctionis signum certissimum est, remedia ac præcepta salutis quærere, quibus errata tollantur: *Et dixerunt*, inquit Lucas, *ad Petrum & ad reliquos Apostolos, quid faciemus viri fratres?* vbi obserua, *fratres* iam vocasse eos, quos prius loco hostium habitos vix aspicere ferebant. vide igitur quam salubris, ac vitalis sit hæc diuini verbi sagitta & conuulneratio, qua fit, vt peccato morientes æternùm Christo viuamus.

11. *Gladius.* Dicitur & verbum *gladius*, vel quod hostes spirituales conficiat, vel quod prauos affectus, & appetitus amputet carnales, teste Paulo ad Hebræos quarto, *viuus est sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum cordis.* Hic est gladius ille, quem Ioannes Apocalyp. primo, & decimo nono, vidit de Christi ore prodeuntem vtrinque acutum. Hoc eodem armantur Christi prædicatores Psal. 149. *Et gladij ancipites in manibus eorum: ad faciendam vindictam in nationibus*, & ne longum faciam, non alijs armis instructi, neque maiori alio gladio freti totum Christo mundum subiecere Apostoli.

Cùm igitur ingruerit bellum spiritale, cum diuini verbi tuba, tympanum, clamor, Christianorum ducum cohortatio insonuerit, bellum acriter inuadas: ita enim fiet vt hoc gladio tanquam cælestibus armis armatus, hoc robore fretus ingentem hostium cateruam, non in fugam modo conijcias, sed penitùs etiam deleas; sic armatos nos hortatur Apostol. Ephesios sexto, vt bellum ordiamur; *confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, & induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela inimici ignea extinguere, & galeam salutis assumite & gladium spiritus, quod est verbum Dei.*

12. *Mensa.* Dicitur Dei verbum quoque *mensa: parasti in conspectu meo mensam.* dicitur *pluuia: pluuiam voluntariam segregabis Deus hæreditati tuæ.* Dicitur *lex Domini immaculata, conuertens animas.* Dicitur à Paulo primæ Corinth. primo virtus Dei, & potentia, & stultitia, verbum crucis stultitia est, his autem qui salui fiunt, id est, nobis, Dei virtus. Neque verò suauis melodia, & concentus huic mensæ deest. est enim cęlestis doctrina similis cytharæ Dauid, quo pulsante refocillabatur Saul. sic Diabolo premente vexati, suaui huius melodię concentu rècreati quiescunt, denique salutem, & incredibilem pacem inueniunt.

Infelices igitur qui in his densissimæ noctis tenebris hoc lumine non vtuntur, infœlices qui inter medios mundi æstus, non huius aquæ potu reficiuntur. Infœlices qui hoc cælesti vino non inebriantur, qui huius panis suauitate non fruuntur, huius lactis dulcedine spiritualem suam infantiam non nutriunt; huic mensæ non accumbunt. Denique infœlices qui hac sagitta, vt æternam possint, ac beatam vitam traducere, corde non compunguntur, & salutari hoc gladio non confodiuntur.

13. *Verbi Dei varia vtilitas.* Quam latè pateat huius diuini verbi vtilitas, ostendit Origen. homilia septima in Exodum, similitudine mannæ: *festinemus*, inquit, *cæleste manna suscipere, quod prout vult quisque saporem reddat in ore. Audi enim & Dominum dicentem ijs qui accedunt ad se; fiat tibi secundùm fidem tuam. & tu ergo si verbum Dei, quod in Ecclesia prædicatur tota fide, & deuotione suscipias: fiet tibi quodcumque desideras. si tribularis consolatur te, dicens: cor contritum & humiliatum Deus non spernit, si lætaris pro spe futura, cumulat tibi gaudia dicens: lætamini in Domino & exultate iusti. Si iracundus es, dicit; desine ab ira & derelinque furorem. si in doloribus sis, sanat te dicens: Dominus sanat omnes languores tuos. si paupertate consumeris, consolando dicit: Dominus alleuat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem. sic ergo manna verbi Dei, reddit in ore tuo saporem, quemcunque volueris. hoc tamen si quis infideliter suscipiat, & non comedat, sed abscondat, vermes ex eo ebulliunt.* Et paullò pòst: *sicut enim ipse* CHRISTVS *est qui sit alijs in ruinam, alijs in Resurrectionem, ita & ipse est qui nunc in manna, fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus autem vermis efficitur. ipse est enim sermo Dei, qui iniquorum mentes arguit, & correptionum spiculis peccatorum conscientias terebrat*, &c.

14. Sed obseruandum non indiligenter, est quod si furtim, & vltra mensuram collegeris, putrescet hoc manna; atque ita hæreticis accidit, qui furtim, vt latrones & fures onerant se Sacræ Scripturæ sententijs vltra mensuram, hoc est, sensum Patrum, atque adeò apud illos putrescat oportet, verbum; neque enim apud illos purum est verbum Dei.

15. Quod si tu Lector mannæ huius suauitatem non sentis, scito delicatam esse Diuinam consolationem, nec in vasis sordidis recipi posse. Non AEgyptiacas cæpas, simul & manna gustare poteris, si illas deposueris, & contempseris dices profectò, & quidem magno tuo bono: *quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo.*

16. *Varij eius fructus.* Cùm verò plurimi sint verbi Dei fructus aptè ligno vitæ, de quo Apocalyp. 22. 1. comparari poterit: *ostendit mihi*, inquit Ioan. *fluuium aquæ viuæ splendidum tanquam crystallũ procedentem de sede Dei, & agni. In medio plateæ eius,*

& ex

& ex vtraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Fluuius Spiritum sanctum significat, qui de sede, id est, diuina voluntate Dei, id est, Patris, & Agni, id est, Filij, procedit, in qua sola quiescit Deus. Porrò quod ex vtraque parte fluminis lignum sit vitæ, indicat Diuinum Verbum, quod nouo, & vetere Testamento continetur, eundem Spiritum sanctum auctorem habere, qui docet omnem veritatem. Sanè huius tam augusti ligni duodecim præstantissimos fructus sic enumerat Aposto.t. ad Galat.5. *Fructus autem Spiritus est Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas, Mansuetudo, Fides, Modestia, Continentia, Castitas.* Quid? vel ipsa etiam folia ligni huius ingentem afferunt gentibus salutem, & proindè dicuntur ad salutem esse gentium: nam quæ in Scriptura & sacris concionibus videntur esse simplicia, maximè prosunt.

17. Possumus & eandem verbi diuini vtilitatem, ex loco illo Genes.24.63 colligere, vbi de Isaac scribitur, quod *egressus fuerat ad meditandum in agro inclinata iam die. quæcumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, vt per patientiam, & consolationem Scripturarum, spem habeamus.* Prorsus nihil tam triste potest emergere, quod non statim diuini Verbi, vel sacræ Scripturæ meditatione, vel euanescat, vel patienter toleretur. hoc igitur Verbum, hæc Scriptura ager est, ad quem Isaac inclinata iam die pergit ad meditandum: vbi ei occurrens Rebecca eum, qui acciderat, lenit dolorem. Quoties mihi, bone Iesu, dies vergit in vesperam; quoties paruæ alicui consolationi quasi diurnæ luci intolerabilis dolor, velut nocturna calign succedit. Vertuntur in fastidium omnia; oneri sunt, quæ video. si quis loquitur vix audio, vix sentio, in modum silicis cor obduratur, hæret lingua, oculorum vena siccatur. Quid tum? exeo certè ad meditandum in agro, reuoluo codicem, &c. cùm subitò mihi occurrens Rebecca, gratia tua ô Iesu, dijicit tristitiam &c. & lacrymæ nboriuntur cum gaudio. Miseri, quos cum tristia perturbant, non in hunc ingrediuntur agrum.

18. Verùm ille ex diuino Verbo omnium maximus existit fructus, qui charitate, & Diuini amoris igne continetur, quem venit Iesus mittere in terras, quo illi accensi dicebant: *nonne cor nostrum ardens erat in uobis?* hoc ipso inflammatus Apostolus sic clamabat: *quis nos separabit à charitate Christi: tribulatio, an angustia, an persequutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius.* & posteà, *certus sum enim, quod neque mors, neque vita, neque angels, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura aliqua poterit nos separare à caritate Dei, qua est in Christo Iesu Domino nostro.*

19. *In eos qui verbum Dei in vanum audiunt.*

Postremò huic digressioni finem imponam si priùs in eos breuiter inuectus fuero, qui frequenter Dei verbum audiunt, & admirantur, sine vllo tamen pœnitentiæ fructu, vel vtilitatis emolumento, & cũ maximis cooperti sint vitijs, ardorem quidem concionantis in vitijs, insectandis laudant, & suspiciunt doctrinam, ne tantillum tamen ipsi commouentur, nihiloque meliores, quam venerant, è concione discedunt. equidem hos opinor simillimos esse Regi Balthasari, cuius tanta fuit stoliditas, vt audita Dei contra se sententia, non ingemuerit, non misericordiam Dei supplex implorauerit contentus admirari Danielis sapientiam, eumque honorare: tales mihi isti videntur, vt meritò in eos quadrera dicas, quod apud Ezechielem Dominus dixit Prophetæ capite trigesimotertio, trigesimo, trigesimoprimo, trigesimosecundo. *Filij populi tui,* & cætera. *dicunt, vnus ad alterum,* & cætera. *venite, & audiamus, quis sit sermo egrediens à Domino. & veniunt ad te,* & cætera. *& sedent coram te, & audiunt sermones tuos, & non faciunt eos, quia tu canticum oris sui vertunt illos, & auaritiam suam sequitur cor eorum. & es eis, quasi carmen musicum, quod suaui, dulciq; sono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.*

CAPVT XIV.

PARABOLÆ ZIZANIORVM, SEMINIS CRESCENTIS, GRANI sinapis & fermenti.

A. 13. 24. 31. B. 4. 26.

1. A. *ALIAM parabolam proposuit illis, dicens: simile factum est regnum cælorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo.*
2. *Cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania in medio tritici, & abijt.*
3. *Cùm autem creuisset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.*
4. *Accedentes autem serui patrisfamilias dixerunt ei: Domine nónne bonum semen seminasti in agra tuo? vnde ergò habet zizania.*
5. *Et ait illis: inimicus homo hoc fecit: serui autem dixerunt ei: vis imus, & colligamus ea?*
6. *Et ait non, ne fortè colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.*
7. *Sinite vtraque crescere vsque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus: colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum. Triticum autem congregate in horreum meum.*
8. B. *Et dicebat: sic est regnum Dei, quemadmodum si homo iaciat sementem in terra.*

9. *Et dormiat & exsurgat nocte, & die: & semen germinet & increscat, dum nescit ille.*

10. *Vltrò enim terra fructificat. Primùm herbam, deindè spicam, deindè plenum frumentum in spica.*

11. *Et cùm produxerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.*

12. *Et dicebat cui assimilabimus regnum Dei? aut cui parabolæ comparabimus illud?*

13. A. *Simile est regnum Cælorum grano sinapis, quod accipiens seminauit in agro suo.*

14. *Quod minimum quidem est omnibus seminibus: cùm autem creuerit maius est omnibus oleribus.* B. *& facit ramos magnos.* A. *& fit arbor.* B. *ita vt possint sub vmbra eius aues cæli habitare.* A *& habitent in ramis eius.*

15. *Aliam parabolam loquutus est eis: simile est regnum Cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermẽtatum est totum.*

16. *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas.* B. *Prout poterant audire.*

17. *Sine parabolis autem non loquebatur eis. seorsum autem discipulis suis disserebat omnia.*

18. A. *Vt impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita, à constitutione mundi.*

SCHOLIA.

1. *Vide anton. p. 3 tit. 5 c. 2. § 1.*

1. A. A*liam parabolam*] quemadmodum superiore parabola, osteosum est semen, hoc est, Dei verbum, non in omnibus fructum facere, nec eundem reddere in quibus facit: ita declarat hic; in Ecclesia non solum bonũ semen, id est, homines bonos (hoc enim per semen intelligit) verum etiam malum, id est, homines malos esse. Deindè se non esse mali seminis auctorem, sed boni significat: malum enim à Diabolo seminari. Denique toleraturum se patienter ad messem vsque malum semen. semper enim in Ecclesia sua permittit Deus malos in bonum electorum.

Iam verò aptè, appositeque hæc parabola superiori subnectitur, tum quod etiam à semine sit desumpta, sicut & ea, quæ ex Marco sequetur: tum ne semen illud quod in terram bonam cecidit, putaretur, nullam mali seminis, vnde simul spinæ nascerentur, aut malæ herbæ, habiturum admixtionem.

2. *Regnum cælo um ecclesia.*

Simile factum est regnum Cælorum homini] per regnum cælorum Euangelium intelligitur, seu potius Ecclesia ipsa, vt sit sensus: idem accidit in regno cælorum, ac si quis seminasset bonum semen in agro suo, vel quod idem est: perinde se habet Euangelium, vel Dei potius Ecclesia, atque si

A quis in agro suo bonum semen seminauerit, & aliquis eius inimicus superseminet malum. Neque verò regnum cælorum homini propriè dicitur simile.

2. *Cùm autem dormirent homines*] est hebraismus. dicunt enim hebræi virum aut hominẽ, id est, quemlibet; vnde interdum vertunt Septuaginta ἕκαστος vnusquisque, vt Iudicum 21. 25. Latinè dicimus, vulgo vel passim. Ergo *homines*, idem est, ac *omnes*.

3. *Vide Augu serm 39 de Sanctis & 44 ex Matt. 11. 12. & ser. 18. de verb Dom. in fin. & 18 de diuer. Chrysol. ser. 96 97. Heretici superseminant.*

Superseminauit zizania] Chrysoln serm. 96. *nullum*, inquit, *malum ab originis processit auctore, ab inimico superseminatum est malum*, Genes. 1. vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valdè bona. Hæretici omnes nõ seminant, sed superseminant, nimirũ super veritatem euangelij à Christo seminatam, seminant ipsi nouas hæreses, & falsa dogmata, vide Tertull. lib. de Præscriptio. aduersus

B hæret. c. 31 & Pammelium in eundem locum Tertull. Chrysos. hom. 47. in Matt.

In medio tritici] in medio proborum hominum, corrumpunt enim bonos mores colloquia praua, & Psalm. 105. *commixti sunt inter gentes* (cum zizaniis commixtum est frumentum sequitur corruptio) *& didicerunt opera eorum, & seruierunt sculptilibus eorum.*

4. *Et abyt*] Bernard. serm. 85. in Cantic. *impellit, sed non euertit, si quidem suum illi negaueris assensum.* Significari item videtur clanculum, ne agnosceretur se occultasse; sicut enim dictum est: *cùm dormirent*: notatur noctu venisse, opportuno, scilicet tempore. Quibus indicatur tum maximè superseminare zizania Diabolum, cùm videt dormientes Ecclesiæ Prælatos, cum inertia torpent, & præpositi Ecclesiæ negligentius agunt. Hinc habes Diabolum quam potest maximè stu-

C dere vt lateat; nisi velimus dicere illis verbis: cùm autem dormirent homines, significari, Diabolum occultè, & nemine aduertente zizania seminasse, & hic ipsissimus videtur huius loci sensus, quamuis id faciat Dæmon, & id accidat, cum Episcopi negligentiores sunt.

Diabolus latere satagit & non vult agnosci.

3. *Cùm autem creuisset herba*] Gr. ἐβλάστησε, id est, germinasset, & pullulasset, seu spicam, granaque genuisset: nam ante fructum dignosci non poterat bonane, an mala herba esset; ex fructu autem agnoscitur. significatur ad tempus quidem plerũque malos bonis permixtos ob sacramentorum, & nominis Christiani communionem non posse statim discerni, cognosci tandem ex eo quod non eosdem fructus proferant cum bonis.

5. 4. *Accedentes autem serui*] Porrò serui qui dubitant, num eradicanda sint zizania significãt homines Deum timentes, præsertim Ecclesiæ ministros, qui & hæreticos, & malos catholicos bono

D religionis studio optant de medio tolli. Quare ne præcipiti zelo peccent, docentur tolerare ad tempus malos bonis permixtos.

Duo notat Diuus Thomas, in his seruis laude, & imitatione digna; primò, zelum ad destruẽdum malum, primæ Corinth. 15. *auferte malum ex vobis ipsis.* Alterum, quod facere nolint ex se, sed Domini iussu.

Zizania] id est, noxias segeti herbas.

5. *Inimicus homo*] vide Diuum Thomam secunda secundæ quæst. 10. art. 8. & quæst. 11. art. 3. & q. 64. art. 2. & contra gent. lib. 3. c. 146. Pamme. in epistol. 51. Cypriani.

Vis imus & colligimus] pro eam', & colligamus.

6. 6. *Et ait, non*,] Diuus Chrysost. docet significatum esse hic, hæreticos, quos per zizania intelligit sic & August. & Hierony. non esse occidendos: idque hodie plerique colligunt. At quam malè id colligant primum intelligere est vel hoc, quod non

Heretici an occidendi.

de solis

de solis hic agitur hæreticis: sed omnibus filijs Diaboli, qui filijs regni opponuntur, quamuis præcipuè hæretici sint Diaboli filij. Si ergo quidquam isti probarent, etiam probare possemus, nec fures, nec homicidas trucidandos esse. Deindè his verbis non prohibetur estirpatio huius, vel illius mali, sed omnium in commune malorum. Neque enim danda opera est, vt omnes simul mali de medio hominum tollantur. Denique si propter conseruationem tritici, vt hic dicitur, non sunt eradicanda zizania; rursum eradicanda erunt vbi conseruando tritico ita necessarium erit. Tunc ergò ex sententia Christi euellenda non sunt zizania, cum periculum est, ne & triticum eradicetur, vt rectè docet D. Augustinus l. 3. contra Epis. Parme. c. 2. & D. Tho. 2. 2. q. 10. a. 8. ad primum & q. 11. a. 3. ad tertiũ. Cùm igitur periculum non est, ne simul triticum eradicetur, sed potius ne si non euellantur, triticum lædant, non opus est messis tempus espectare; euellantur, comburantur. Et cur quęso iubet Paterfam. messem expectare, nisi quia ante messem dignosci, & separari à tritico non possunt? Ergò si dignoscantur. & tritico periculum nullum creetur, quis dubitet num euelli, & comburi possint?

7. Quamuis itaque Chryst. Hierô. Aug. de hæreticis interpretentur zizania, id dixere, quia præsértim hæretici ipsi zizania sunt; & quia Chrysost. & Hieron. per bonum semen ex prima parabola intellexerunt sinceram Euangelicam doctrinam, cui opponitur doctrina hæreticorum à Diabolo super seminata in mundo post Euangelij prędicationem. Quin & Aug. propterea hæreticos speciatim hic significatos vult, Quod in semente tria sunt, semen bonum, palea, & zizania, & per bonum semen, rectè bonos Catholicos intelligimus; per paleam, malè viuentes Catholicos item rectè accipiamus: nam palea etiam fundamẽtum babet cum frumento radicemque communem: zizanijs ergo similes sunt hæretici. Hoc inquam dixit August. vt ostenderet hac peculiari quadam ratione esse hic significatos hæreticos: Alioquin Christus inquit zizania filios esse nequam, lege August. lib. 1. qq. euangel. secundum Matth. cap. 1.

8. *Augustini sententia & mens de pœna seu morte hæreticorũ.* Et aduerte quod Augustin. initio quidem, vt de se ipse testatur in epist. ad Vinc. 48. & epist. ad Bonif. com. 50. in ea fuit sententia quod hæretici non modo non essent occidendi, sed nec quauis ratione puniendi, vel cogendi: cum iam tum à Constantino primum, & deinde à sequentibus Catholicis imperatoribus statutum esset, vt mulcta pecuniaria, aut etiam exilio plecterentur. Neque tamen mouebat Augustinum multum hic locus, sed potissimum eo inclinabat, ne Ecclesia fictos Catholicos haberet quos apertos nouerat hæreticos. At postea lib. 2. retractationum cap. 5. & epist. 48. & 50. retractat quod aliquando senserat, probans vtilissimum esse vi cogere hæreticos ad fidem. semper tamen excipit supplicium mortis, nõ quod illos hoc non mereri putaret; sed tum quod hoc decere Ecclesiæ mansuetudinem existimaret, tum quod non dum vlla lex Imperatorum extaret, qua hæretici iuberentur occidi. Illa enim lex: *quicumque* C. de hæret. paullo post mortem Augustini lata est, sane quod August. existimarit iustum esse si hæretici occiderentur, patet ex lib. 1. contra epist. Parm. c. 7 tract. 11 in Ioan. & epist. 50. ad Bonif. & Ians. hic c. 22. conc.

7. *Sinite*] August. 1. qq. euangel. c. 10. Gregor. 4. dial. c. 3 .in fine, & l. 9. moral. c. 47.

9. *Dicam messoribus*] Chrysostom. homil. 48. in Matth. *considera*, inquit, *ineffabilem Christi misericordiam, & quod ad benefaciendum promptus est. à desiderio autem puniendi alienus. Nam quando seminat per se ipsum id peragit. supplicia vera per alios infert: nam dicam, ait, messoribus, alligate ea,* &c quam rem eleganter obseruauit Philo. lib. de Abrahamo circa med pag. 5 3. *cum Abrahamo oblata sit*, inquit, *trium virorum species, duos tantum eloquentia diuina ad excindendam regionem, Sodomam venisse dicunt, vt delerent eius incolas. cum tertius indignum punire aduentu suo duceret. Is, quantum intelligo, erat ille qui verè est, id est. Deus æquum iudicans, vt bona per se ipsum largiretur, contraria exequenda suis potentijs relinqueret. id quod mihi videntur Reges facere ad imitationem naturæ diuinæ, dum per se ipsos gratias porrigunt, pœnas per alios sanciunt.*

Colligite] Interl. separate à bonis. *Alligate*] Interl. hic vagos. *In fasciculos*] Interl. non vnum fascem, quia pro modo peruersitatis suæ, vnusquisque punietur.

Congregate] Interl. vt qui vnitatem amauerunt.

In horreum meum] id est in cœlestes mansiones.

Habes hic insigne patientiæ, ac tolerantiæ signum, vt obseruat Beda Matth. 13. vt sicut paterfamilias in dolo inimici patiens fuit: sic in aliqua nos læsione, non statim ad vindictam, sed magis ad tolerantiam recurramus. 10.

Greg. Nysse. l. de anima, & resurrect. ante medium; bonum semen animi appetitus rationi consentientes esse scribit. *Zizania* verò errorem circa iudicium boni, atque honesti. Deum verò noluisse animi impetus omninò, penitusq́; extirpari. vide illum.

Quæ restant declaranda in hac parabola in sequenti capite vide.

8. B. *Et dicebant, sic est regnum Dei*] Tertia est hęc parabola à solo Mar. conscripta, adhuc à semine desumpta, & proindè probabilius est hoc eodem loco, & tempore, quo præcedentem iacti in terrá seminis, propositam fuisse. Nam vtraque affinis est, vtraque de semente agit. Scimus autem Christum eandem diuersis sæpè parabolis eodem tempore inuoluere solere, vt ex Matth. c. 13. constare potest. Videri autẽ potest ob similitudinem huius parabolæ cum præcedenti, nec Lucam, nec Matth. vtramque posuisse. Porrò sicut in prima semen, verbum erat Dei, ita & hic, in quo differt à secunda parabola, in qua sementis pro filijs regni accipitur, & vt secunda assumpta est ad significandum præsertim permixtionem malorum cum bonis, ita hæc ad significandum modum quo Euangelicum semen multiplicatur.

Et igitur sensus: sic est regnum Dei, id est, ita in regno Dei vsu venit, quemadmodum cum semen ab homine iactum in terram, vltrò, citra eius, qui seminauit, operam, immò sępè eo ignorante è terra enascitur; præterea sensim crescet. nam primum velut herba est, deindè in spicam euadit, tandem perficitur: sic Dei Verbum in homine paulatim perducitur ad perfectam virtutem. Regnum igitur Dei Ecclesia vocatur ex Hierony. Beda, & Chrysostomo.

Si homo iaciat] quisquis Christi nomine prædicat Euangelium est iste homo, qui sementem facere dicitur. quamquam potest & Christus comprehendi.

In terra] terra auditores sunt, qui in prima parabola, terra *bona*, vel *mala*, nuncupati sunt.

9. *Et dormiat, & exurgat nocte & die*] non dubito hæc verba ad hominem facientem sementem referri, quidquid aliqui velint vt Hieronym. Beda, Strabus. *nocte*, iunge cùm *dormiat*; *die*, iunge cùm *exurgat*, quasi dicat, dum prætereunt, noctes, & dies. Vel dum ille aliud agit dies & noctes. scilic. etiam discedente prædicatore fructificat verbum. Illa particula, *&*, præposita voci, *semen*, ostendit, non posse *exurgat* referri ad *semen*. Sunt qui 11.

dicant loquutum Dominum ex hypothesi, quasi dicat, etiam si qui seminauit nihil agat, semen tamen crescet. Sed ferè eodem recidit. quare oon habet locum obiectio, si dicamus etiam Christum seminatorem esse, quomodo en dormiente, & ignorãte crescere potest semen? nam nõ est necesse id io omni seminatore verum esse: sed in eo dumtaxat qui homo purus est, non item Deus. Et ob id dicitur etiam discedente prædicatore, etiam dum nil cogitat, vel etiam si nil cogitaret, cresceret tamen semen: quæ in Christum Deum non cõpetunt. sic malo respondere, quam cum alijs qui dicũt id etiã in Christo posse esse verùm, si spectetur præcisè, vt homo. Non nego id, sed tamẽ non sic arbitror metaphysicè loquutũ esse Christum. Ex his fit non esse negandum quod nisi interdum assidua concionatoris opera rigẽtur, & excolãtur auditorum animi, minimè crescere Dei verbum. Neque hic voluit Christus significare, noo opus esse vnquã, vt iacto verbi Dei semine, aliquid agat cõcionator. exhortandi enim sæpè, animandi, confirmandi auditores verbi. Porrò quando dicitur verbum Dei vi sua atque natura per se crescere, non excluditur diuina gratia: sed docemur tantam vim esse verbi Dei, vt per se pullulet ac germinet, nisi impediat auditor; & simul omnis gloriãdi occasio præciditur diuini Verbi præconibus: & quicquid hinc boni est in Deum refertur, qui incrementum dat. Quod magis explicatur sequenti versu.

12. 10 *Vltrò enim terra fructificat*] id est, per se; Gr. αὐτομάτη ἡ γῆ καρποφορεῖ, id est, spontanea terra fructum adfert, vt iodicetur in arbitrio hominis esse fructificare. Intellige verò terram vltrò fructum proferre vbi semen susceperit, si cœlum faueat. Est autem catachresis: neque enim herba, neque spica fructus propriè est, quare verbum καρποφορεῖ, aliter accipitur à Mar. in hac parabola, & aliter in prima. Hic enim dicitur semen fructificare, cùm tantùm in herbam, & nec dum in spicam enatum est. In prima verò parabola, solùm illud semen dicitur fructificare, quod in terram bonam cecidit, nam quæ in spinosa, aut petrosa loca ceciderunt, etiam si io herbam germinarint, non ob id fructificare dicta sunt. Similiter & hic produxisse fructus aliter accipitur inquit Iansen. quam apud Matt. facere fructum in secunda parabola. hic enim produxisse fructus dicitur cùm iam plenum frumentum est in spica, & messis tempus adest, vbi verò diu antè messis tempus dicitur fecisse fructum, videlicèt cum iam ex spicis distingui posset a zizanijs. Itaque noo idem est dicere, *cùm fructum fecisset*, vt habes suprà ex Matt. v. 3. ac cùm est *plenum frumentũ in spica*, vt v. 10. ex Marc. Ad plenitudinem enim frumenti, non satis est, vt sit formatum, & productum, vtcumque, sed requiritur maturitas tanta, vt ferè meti iam debeat, & possit frumẽtum. aliquid tamen maturitatis addit productio fructus v. seq. 11.

13. *Plenum*] quasi perfectum, & tale quale est illud, quod seminatum est, nec ab eo deficiens, ac degenerans. Hæc videotur parerga quædam esse non omninò necessaria intentioni Christi, possunt tamen accõmodari. Herbam ex Hierony. intellige timorem, initium namq; sapiẽtiæ timor Domini; spicam, pęnitentiã lacrymosam; plenum frumentum, caritaté, quę plenitudo legis est. vel ex Chrysost. herbam in lege oaturæ; spicam in lege Mosis; frumentum in Euang. vel ex Theophyl. herbã cum principia boni demonstramus; spicam, cum resistimus tentationibus; fructum verò intellige, cùm est perfecta operatio. Eodem ferè modo Greg. l. 22. Moral. c. 14. hó. in Ezec. 15. Ex his etiã discere licet, parabolas duplici posse modo explicari: primum quidẽ generatim res applicãdo ad rem, propter quã assumuntur, quantũ exposcit Saluatoria intentio. Secundò verò modo singulas partes diligẽrius excutiendo. vbi tamen extremũ vitandũ, ne scil. nimium curiosi, nimiumque emungentes in ineptias aliquas incidamus. Posset & tertius modus esse explicandi parabolas, quo explicantur non secundũ illam primam & præcipuam intentionem, secundùm quam à Domino sunt dictæ, sed secundùm eũ modum quo accommodantur à S. Doctoribus ad morum informationem, & Ecclesiæ vtilitatem pro exigentia locorum & temporum.

11. *Et cùm produxerit*] *ex se* legunt aliqui, sed Gr. noo est *ex*. Alij legunt, *cùm se produxerit*: & tũc aptus sensus videtur esse: cum fructus (est enim nominatiui casus) id est semen iactum, nam & hoc est fructus alterius seminis. Cùm, inquam, se, id est, alium sibi similem fructũ produxerit. similem dico, id est, iam omninò ita maturum & perfectum, vt aptum sit, vt metatur, & molatur, sicut erat semen ipsum iactum. Hoc enim significat *se*, quasi *alterum se*, si verò non legamus, *se*, sed Gr. ὅταν δὲ παραδῷ ὁ καρπός, id est, cùm produxerit, vel redierit fructus. est enim fructus nominatiuus adhuc, sensus erit: *produxerit*, nimirũ, *alterum fructũ sibi similem* vel *fructus* ponitur pro tempore messis, & παραδῷ pro redierit. sic Theophy. vel produxerit idem est, quod maturuerit, hoc est, ad tempus messis peruenerit fructus, hoc est, frumentum iam productum antea, ita vt passiuè sumatur. vel produxerit, id est, cùm prouenerit, seu prodierit perfectus omninò fructus aptus ad messem. Syriacè, *pinguis erit*. Itaque plus aliquid videtur semper esse hoc, quàm quod antè dixit: *plenum frumentum*.

Mittit falcem] metit scilicèt Dominus agri, id est, Deus ipse. Falx ex Theophyl. Dei verbum, seu præceptum. quo præcepit hunc, vel illum demeti, id est, mori, siue generalis sit mors omnium ad extremum diem morientium, siue cuiusque priuata. Messis enim est vel generalis eiusmodi mors, vel priuata.

Hæc parabola quid significet, non omnes eodem modo exponunt. Iansen. putat declarari per eam: Euangelicam doctrinam præter hominum opinionem, ac ne sentientibus quidem illis sensim passimq; exorituram, & fructum reddituram, donec tandem ad perfectum fructum perueniat, non aliter quam semen ipsum non sentientibus hominibus nascitur; sensimque, ac quodam ordine primum quidem ad herbam; deindè ad spicam, mox ad frumentum in spica adolescit & peruenit. Maldon. mentem Christi esse contendit; eam esse, ac tantam vim verbi Dei, vt si in bonam incidat terram, licet is qui iecit nihil agat aliud, germinet, crescat, & fructum afferat. Opioatur etiam voluisse per hæc Christum Apostolis gloriãdi occasionem præcidere, ac significare neque qui plantat esse aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, Deum. 14.

Caietan. in ea est sententia, vt indicari velit id quod secundo loco diximus ex Maldonato. Deindè excrescere Dei verbum sensim, paulatimque: neminem enim repentè fieri summũ, sed primum exerceri operibus incipientium, deindè proficientium, denique perfectorum. Primum herba est, mox spica, tandem plenum in spica frumẽtum. D. Hieronym. seu potius auctor in Marcum, quod & in Glossa ordina. legitur: semen ait, est verbum vitæ; terra, corda humana; dormitatio hominis, mora saluatoris. exsurgit semen nocte & die; post somnum .n. Christi numerus credentiũ per aduersa, & prospera magis, magisq; germinabat in fide, & in opere crescebat, dum nescit ille, id est, nescire nos fecit quis fructum in finem afferat, dum ait: 15.

qui

qui perseuerauerit vsque in finē, hic saluus erit. Theophylactus *Homo,* inquit, *est ipse Deus, semen misit in terram,* id est, *Euangelij prædicationem. Semine profectò dormit, id est, in cælum ascendit ; attamen surgit nocte, & die. Nam quamuis Deus dormire videatur, surgit tamen : Et nocte quidem, cum per varias tentationes in sui nos excitat cognitionem tanquam sopitos : die verò cum per suauia, læta, ac periucunda vitam hanc nostram sub fulsit, & moderatur. Crescit sanè semen ignorante illo, quia liberi arbitrij sumus, & in nostra electione est, semen crescat, nec ne: sponte enim fructum afferimus. primum quidem herbam, ac principium boni demonstrantes* &c. prout ex ipso paulo superius exposuimus numero decimotertio, per messem verò consummationem sæculi intelligit. Idem ferè Euthym. habet. mihi quidem Maldo. vel Iansen. vel Caietani videtur quadrare expositio. Quod si Christo etiam velis applicare, nam diximus etiam & Christum nomine seminatoris comprehēdi posse, ita locum habebit illius auctoris in Marcum, vel Theoph. & Euthym. interpretatio, licèt non satis mihi ad Christi mentem esse videatur. Potius responderem prout v. 9. dixi circa principium; satis esse si ea, quæ hic dicūtur de ignoratione seminatoris, eiusq; recessu, non de omni seminatore intelligantur, neq; .n. necessè est ad Christi intentionem, sed satis erit, si de reliquis seminatoribus ea vera sint, puta, hominibus.

12. *Et dicebat*] &, loco *præterea. Cui*] id est, parabolæ. *Assimilabimus*] quasi dicat, qua declarabimus similitudine. sic loquitur quasi hęsitando, quo attentiores reddat auditores.

16. Hanc parabolam quartam habent Marcus, & Matth. hic, & eandem habet Luc. c. 13. alio rursum tempore dictam, sicut & illam de fermento, quam etiam Matth. hic habet : verùm a Luca recensetur tanquam alio tempore iterum à Christo prolata.

Significat igitur hac & consequenti parabola Dominus vim & efficacitatem regni cœlorum, hoc est, verbi Dei, & Euangelicæ doctrinæ, seu Ecclesiæ in crescēdo, quod scilicet ex paruis initijs mox processura sit ad maxima.

13. *Regnum cælorum*] Chrysostomus Ecclesiam primitiuam interpretatur. Alij ipsum regnum Dei, quo in credentibus cœperat tum regnare per Euangelium Deus. sed satius est regnum Dei interpretari Euangelium, id est, Dei verbum in Ecclesia: vel Ecclesiam ipsam, quæ Dei verbum continet, vel vt Hieronymus etiam intelligit prædicationem Euangelij scilicet in Ecclesia, & notitiam Scripturarū, quæ ducit ad vitam. Breuiter, vtrumque iungendo verbum cum Ecclesia, docemur hic Ecclesiæ incrementum per Euangelicam prędicationem : quam Dauid longè ante præuidit Psalmo septuagesimonono, vndecimo, dum dicit : *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei, expandit palmites suos vsque ad mare, & vsque ad flumium propagines eius.* & Psal. octogesimosexto, quarto. *ecce alienigenæ, & tyrus, & populus AEthiopum hi fuerunt illic.*

17. *Ecclesia cur similis grano sinapis.*

Grano sinapis] Hic cum regno cœlorum simile dicitur grano, possumus simpliciter verba sumere, vt dicamus verè ipsam Ecclesiam & Euangelium, simile esse grano sinapis, licèt superius hunc loquendi modum aliter exposuerimus, quia absurdum videbatur ipsa verba simpliciter accipere. Interl. regnum cœlorū *granū sinapis* dicitur, quod quanto plus teritur, vel persequutionibus, vel meditatione frequenti, tanto plus redolet. Augustinus in quæstionibus Euangelicis *granum*, inquit, *sinapis ob feruorem fidei*; & rectè nam sinapi vis quędem ignea inest : sic verbo Dei cœlestis ardor: hinc illi : *nonne cor nostrum ardens* & cætera. ob latentem hanc vim sinapis venena dicitur expel-

A lere, & Euangelium omnia dogmata prauitatis. Meritò igitur Ambrosius dixit granum sinapis rem vilem & simplicem, si teri cœperit, vim suam fundere; sic fidem si atteratur aduersis, gratiam suæ virtutis effundere. Martyres habebant ardorem fidei, sed latebat; contriti, gratiam sparsere martyrij. Et Christus granum sinapis qui captus & sepultus resurrexit, & factus est arbor mundum obumbrans, cuius rami Petrus & Paulus, in quorum sinus, & disputationum recessus, qui eramus longè, assumptis virtutis remigijs, aduolamus. Sic Dan. secundo, trigesimoquinto, Christus per lapidem sine manibus abscissum significatus est, qui tamen posteà subiecit orbem in magnum excrescens montem.

Sed ad mentem Christi hi mihi maximè loqui videntur, qui interpretantur grano sinapis simile 18.
dici regnum cœlorum, primū quia initio paruū in
B ingentem postea magnitudinem crescere solet. Ad hæc sicut si conferatur cum reliquis seminibus paruum est hoc granum, ita minima quidem videtur verbi Dei prædicatio & Ecclesia, in qua illa est; Præterea minima, & incredibilis videtur & ingrata; tum ob rerum despicientiam quam docet; tum propter ardua, ad quæ hortatur tolcranda libenter; tum ob fidem rerum planè captum nostrum excedentium; tum quod in his exarandis vtitur simplici verborum stylo, sine phaleris, sine vllo mundanæ eloquentiæ ornamento. His accedit quod sicut, licèt alia semina in herbas tantum ferè, aut olera exsurgant, semen sinapis in arborem potius exsurgit, ita Philosophorum dogmata, vt inquit Hieronymus, cum creuerint, tantum in olera & herbas quæ citò arrescunt, & corruunt, ebulliunt; eò quòd nihil sic in eis firmum & solidum, sed totum flaccidum, & marcidum. At Euan-
C gelij prædicatio in arborem excrescit magnam, atque adeò Ecclesia, vt vides, longè latèque diffusa, & firmiter stabilita est.

14. *Minimum quidem est omnibus*] scilicet proportione minimum, si spectes id quod ex eo nascitur, & quod ex alijs seminibus. vel significat paruum esse valdè inter omnia olerum semina; Nec necessè est omnium omninò seminum, minimum esse, satis quod ex omnium minimis vnum sit: alioqui minus est papaueris semen. loquitur enim iuxta communem loquendi modum, vt alibi nouissimum quadrantem dixit, non quod minima, sed quod ex minimis monetis esset.

Cæterùm quod Marc. ait, de grano sinapis, quod cum seminatum fuerit, minus est omnibus seminibus, non sic accipiendum est, quasi ante quàm seminetur, non sit minus alijs. sed videtur Marcus respexisse ad id quod per parabolam significatur.
D tunc enim doctrina Euangelica videbatur minor alijs, cum seminari & prædicari cœpta est, cùm priùs non agnosceretur.

Obserua græcismo vsum esse hic interpretem: quod enim G. μικρότερον πάντων τῶν σπερμάτων, apud Matthæū, & Marc. per comparatiuum dictum est, *minus omnibus seminibus*, vertit, *minimum omnibus seminibus*: nam Gr. comparatiuum illud, superlatiui vim obtinebat, vt cùm de Apostolis dicitur *quis eorum esset maior*, id est, quis maximus. Ergò vt interpres sensum verum exprimeret, per superlatiuum conuertit, & vt indicaret græcè comparatiuum esse, auferendi casu dixit, *omnibus seminibus*.

Ramos] amant vehementer aues eius granum. Itaque cum feruente ęstate maturuit in eius ramis, vt semen edant, insidere solent, quas etiam si multæ sint, nossunt infracti sustinere.

Fit arbor] in calidioribus locis longè suprà

huma-

humanam staturam assurgit. Id autem videre erat in Palæstina.

Habitent] id est, sedent; nam vox hebraica vtrumque significat habitare, & sedere. Nec benè vertunt, qui pro *habitare, nidulari* interpretantur. Nam nec vox ipsa græca, nec hebræa *nidulari* significat: & vix credo aues in eiusmodi arbuscula nidulari.

19. *Per volucres hoc loco quid intelligendum.* Quòd de volueribus hic dicitur, mysterio minimè caret. significat enim eos modò conquiescere in vmbra euangelij, qui terrenis contemptis ad cœlestia possunt subuolare. Hieronymus etiam, Angelos vult posse intelligi. Alij homines sublimes scientia, ac sensu intelligunt, qui in Euangelio, & Ecclesia sustentantur. sic Daniel quarto, nono, volucres quæ in ramis magnæ illius arboris erant, principes, & reges significabant quasi sub vmbra Nabuchodonosoris viuentes.

Sed Bedam audiamus, qui totam hanc arborem veluti ob oculos cum ramis, & volucribus nobis ponit: *non herbarum*, inquit, *quæ velociter arescunt, sed arborum instar euangelica prædicatio præsurgit: rami, dogmatum diuersitates; aues, animæ castæ*. Porrò dicitur hæc arbor magna, quia secundum Cyrillum Christi doctrina principiò penes paucos erat, sed posteà recepit augmentum. huius arboris ramos, non modo dogmata diuersa, vt iam dixi ex Beda, sed etiam cum Theophylacto super Marcum, dicemus significare Apostolos, & cæteros Euangelij prædicatores per orbem veluti expansos, id est, dispersos.

Hierooymus accommodat banc parabolam ad singulos homines: vt quisque intelligatur seminare granum sinapis, hoc est, euangelij doctrinam in corde suo, cum illam ibi suscipit, & fidei humore souet, in quo deindè ita pullulabit ac crescet, vt in ramis bonorum operum, Angeli sint habitaturi, vel ramis doctrinæ suæ possit alios obumbrare, ac habitandi locum præbere.

Barradius, *is Christianus*, inquit, *granum est sinapis, qui minimus est humilitate, magnus ardore, & charitate: qui cùm teritur tribulationibus inflammatur & ardet: adde, & suauissimum spirat odorem. Vide etiam Diuum Ambrosium sermone* 1. 2. *Chrysol. ser.* 98. *Aug.* 1. *qq. Eu. cap.* 11.

19. *Aliam parabolam*] eundem spectat & hæc, regnum cælorum ex paruo initio maximum incrementum esse sumpturum. Chrysost. fermento significari vult Apostolos, hoc est, nascentem Ecclesiã. Hierõ. Euangel. prædicationem, nos Regni cęlorũ nomine iotelligemus, vt superiùs Euangel. doctrinam, & Ecclesiam, per quam prædicatur, & per quam ipsamet Ecclesia crescit. hæ ergò fermento similes esse dicuntur; Doctrina namque

Fermentum quid, & qui ei similes. Euangelica & Ecclesia illam inuehens, mundo permixta totum immutauit orbem, & ad se traxit, quòd etiam rectè Apostolis numero paucis, conueoit vt vult Chryso. qui totum mundum ad suoa mores, habitum, fidemque transmutare cœperunt. Nec mirum, quod fermento simile dicit Euangel. quod in malam aliquaodo partem sumitur, vt Matth. 16. 6. primæ ad Corinth. 5. 6. 7. nam qua parte corruptio quædam est massæ nimis calefactæ, sic in malam partem accipitur. verùm quatenus ob conceptum in se calorem vim continet ea quibus immiscetur augendi, sic in bonam partem capitur, vt hoc loco.

Abscondit] miscuit, ita confudit, vt non appareret.

In farina satis tribus] de sato vide Digress. 1.

20. *Mulier hæc parabolica quid signif.* Verùm hic videre restat quidnam per hanc mulierem intelligendum sit, quæ acceptum fermentum abscondit in farinæ satis tribus. Respon. siue intelligas Ecclesiam primitiuam, siue potius vniuersalem quæ se ipsam per prædicatores commiscet: siue cum August. Dei sapientiam, quę Euangelium fermentum ipsamque Ecclesiam orbi prudenter, & veluti clanculum admiscuit, rectè semper intellexeris. Per *tria* verò *sata* commode tres mundi partes accipiuntur, nam vt Hilarius significare videtur, quidã tres istas mensuras, ad trium gentium vocationẽ ex Sem, Cham, & Iaphet, retulere. sanè posteri Sem, Asiã; posteri Cham, Aphricam; & posteri Iaphet bona ex parte Europam incoluerunt. Ad mysterium autem aliquod significandum, videtur potius dixisse Dominus: *abscondit in tribus satis*, quàm *in ephi*. Suidas his tribus satis encryphiorum, in cap. 18. v. 6. Gen. vult significari triduanam Domini sepulturam, qui panis est vitæ, licèt iuxtà communius receptam expositionem D. Ambr. & August. tres S. Trioitatis personę tribus satis adumbrentur eo loco.

Allegorice etiam potius, quam ad Christi mentem, D. Hilar. hic per fermentum intelligit significari Christum, quod accepta à nobis natura virtutem diuinitatis suæ, humanæ naturæ communicauerit. fermentum enim de farina est, virtutemque acceptam aceruo sui generis reddit; hoc ergò fermentum mulier Synagoga per iudicium mortis abscondit arguens Legem, & Prophetas Euangelio dissolutos. hoc autem in farinæ mensuris tribus, id est, Legis, Prophetarum, & Euangeliorum æqualitate coopertum vnum omnia fecit, vt quod lex constituit, & Prophetæ nunciauerunt, id ipsum Euangeliorum profectibus expleatur. Hæc ille. 21.

Non longè ab Hilarij sententia ab jt Ambros. ser. 5. & quidem rectè, Christus in Eucharistia fermento cõparatur, quod in corpore nostro absconditur, dum dignè ore sumitur, fermentat verò totam massam, cum corpori ipsi castitatem, & modestiam, animo cunctas virtutes affert. Quare Cyrill. lib. 4. in Ioan. c. 17. sicut ioquit, parum fermẽti, vt Paulus ait, 1. Corin. 5. totam massam fermentat: sic parunla benedictio totum homioem io se ipsum attrahit, & sua gratia replet: atq; ita fit, vt nos in Christo, & Christus in nobis sit. 22.

Cæterùm secundùm moralem intelligentiam, per mulierem hanc rectè intelligitur anima hominis, quę prædicationem Euangelicam occultat, & commiscet tribus suis partibus, ita vt ex his vna fiat spiritualis; & rationalis pars, non erret in dogmatibus; nec irascibilis, vel concupiscibilis absque ratione ferantur; sed fermententur omoia & similia reddantur verba Dei, ita vt in ratione sit prudentia; odium in irascibili contra vitia; in concupiscibili desideriũ virtutum. vide Diuum Hieronym. in Matth. & D. Thomam in Lucam. Possumus & per *tria sata* intelligere spiritũ, animam, & corpus, io quæ Paulus hominem diuidit. In his ergo communione verbi Dei, vna fit contemperatio, vt in vnum redacta, oon diserepent inter se. 23.

D. Bernardus lib. de coosideratione. S. accommodat hæc Diui Virgini: vt ipsa sit mulier, quæ fermento suæ fidei in vtero suo commiscuit tria sata, hoc est, coniunxit in vnitate personæ, tres Christi naturas. vide item de hac parabola Ambr. serm. quinto, Chrysolo. serm. 99. August. 1. qq. Euang 11. Munsterum super hunc locum Euangelij Hebraici. 24.

16. *Prout poterant intelligere*] Exponunt nonnulli hoc quasi significare velit Euangelista, quod accõmodaret se Christus ad auditorium captum, sed ex versic. decimo. cap decimotertio, videtur hoc explodi. significat ergò Marcus Christum obscurè locutũ, vt qui posset capere, caperet, vt etiã, c. 19. 12. Matt. indicat. quare Euthym. interpretatur

prout

prout poterant, id est, prout digni erant. Non enim erant digni, vt apertè illis Christus loqueretur; si tamen velis primam expositionem sequi, quam graucs etiam interpretes sequuntur, intellige illud dictum, versiculo decimo cit. de incredulis, tantum, & reprobis, qui non erant interrogaturi: at plebs licèt non intelligeret, tamen facilius interrogando erudiri poterant per huiusmodi similitudines vulgares, & ideo dum illas dicebat Christus ad ipsius plebis captum se attemperabat.

17. *Sine parabola non loquebatur*] tunc scilicet; vel fermè non loquebatur. *Disserebat*] ἐπέλυε, dissoluebat, exponebat, explicabat.

Omnia] quæ tunc fuerat loquutus. omnia enim parabolæ erant. Quarè cùm priùs dictum est in Matth. superius c. 13. v. 3. *loquutus est eis in parabolis multa*: non est intelligendum, ideò dici multa, quia non omnia, sed quia omnia multa erant. Verum si subintelligas fermè non erit opus hac adnotatione, vt sit sensus: ferè omnia.

Maldon. sic ait: non omnia omninò disserebat, sed quæ non intelligebant, aut quæ interrogabant, vt Theophylactus etiam adnotauit, sicut ex c. 13. Matth. 36. colligitur. *Seorsum autem*] seorsum, ne alij qui digni non erant intelligerent, & non habentibus, etiam quod habebant, tolleretur. Vide August. qq. ex Matth. 15.

25. 18. A. *Vt impleretur*] Interl. pro, *& sic impletum est*. vt verò hic non causam significat. videtur namque Euangelista quod à Dauide Psal. 77. 2. alio sensu dictum erat, ad similem accommodasse. Neque enim erat hæc Prophetia propriè, sed rerum præteritarũ historia, de qua Dauid agebat. Et per parabolas ibi Dauid nõ intelligit obscuras, & similitudinibus adumbratas loquutiones; sed breues, & acutas sentẽtias, quas apophthegmata græci nominant. Sic ferè Maldon. vel vt vult Genebrardus, intelligit stylum parabolicum tropicum, & figuratum, non simplicem & vulgatem, sed artificiosum, & elegantem.

Nullo tamen modo arbitror reijciendam expositionem eorum, qui dicunt hanc Scripturam, ex Psalm. 77. 2. tribui Christo, sed per illam regulam cuius meminere veteres, vt Tertull. con. Praxeam: omnes penè Psalmos Christi personam sustinere, atque ob hanc causam Asaph typum Christi gerens nonnulla dicit, quæ Christo magis congruunt, quàm sibi. Hoc enim ferebat illorum temporum ratio, vt mysteria Domini vmbris huiusmodi, & imaginibus velarentur, in quæ possent introspicere hi, quorum mens à Deo esset illuminata: Cæteri præter ipsas vmbras, penitus cernerent nihil.

Aperiam] scilicet qui prius aperuit ora Prophetarum. Videtur autem in Psalm. non Deus, vel Dauid ad literam, sed Asaph loqui.

26. *Eructabo*] proferam, vel cum Interl. de profundo eijciam. *Ructum*, inquit Pradus in cap. 3. Ezech. ver. 3. solet vocare Scriptura doctrinam Prophetarum: quia vt ructus excocto cibo exhalatur; sic Dei verbum ex corde pleno alimonia cœlesti depromi debet. Sic Dauid Psalm. 144. 7. *memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, id est, pronuntiabunt ore suauissima verba laudis redolentia dulcedinem bonitatis tuæ, qua pastus est eorum animus.

Abscondita] ea scilicet quæ ab exordio mundi fuerunt hominibus abscondita. Quarè patet, non eodem prorsus modo debere accipi verbum illud ab initio cum testimonium hoc, Aseph, & cum Christo tribuitur. Nam in Psalmo sumitur *ab initio*, seu, vt Hebraicè legitur *de initio*, id est, de rebus ab initio gentis nostræ factis. Euangelium verò parum mutato testimonio, sic illud citauit, quomodo proposito suo maximè quadrabat, & Christo peculiariter competebat, scilicet, à constitutione mundi.

Locus absconditorum in Psalm. habetur *loquar propositiones ab initio*, Hebraicè *ænigmata*. Sic & Psalm. 48. 5. *Aperiam in Psalterio propositionem meam*. Hebræi namque sententiam elegantem, eruditam, & grauem *misle* appellant, siue illa sit figurata, siue propria, & simplex Quarè & hoc vocabulo suum sententiarum, vt inquit Genebrardus siue Prouerbiorum librum inscripsit Salomon. Porrò problema Septuaginta vocant, quod noster *propositionem* vertit, & est sententia obscurior, quæ egeat explicatione, vel studio quasi ænigma. Itaque doctrina illa Psalmi est parabola, quoniam constat sententijs præclaris, partim propriè, partim figuratè enuntiatis: est ænigma, & problema, quoniam multa habet obscura, & inuoluta; quamuis propriè parabolæ dicantur similitudines, vel simila, cùm scilicet vnum alteri expresse comparatur, vel cum vnum sub altero propter similitudinem insinuatur, quemadmodum obseruare est in parabolis Euangelicis. At Parœmia, vel Prouerbium propriè est, quod *Adagium* dicimus, commune scilicet & antiquum aliquod dictum & sententia, quæ in ore omnium versatur, vt & Diuus Basilius notat initio prouerbiorum. Verùm sæpè hæc in Scripturis confunduntur, & parabolæ pro parœmijs, & parœmiæ pro parabolis sæpè accipiuntur, & vtrumque etiam extra propriam suam significationem, vt Ioannis decimo dicitur: *hoc prouerbium dixit eis Iesus*: Vbi Prouerbium, &, vt est græcis; parœmia, accipitur, pro parabolico sermone, quo prius vsus erat Dominus. At Ioannis decimosexto, cùm dicitur: *hæc in prouerbijs locutus sum vobis, venit hora cùm iam non loquar vobis in prouerbijs*; non accipitur in propria significatione, nec pro parabolis propriè dictis, sed pro sermone vtili, obscuro tamen, vt obseruauit Basilius. Sic loco citato scribens: prouerbiorum vox apud græcos παροιμία. extra scripturæ vsum, de sermonibus vulgatioribus vsurpatur, & de his, quæ in vijs plerumque dicuntur; οἶμος enim apud externos via nominatur, vndè etiam parœmiam definiunt; verbum ad viam vulgi vsu tritum, & quod à paucis ad similia plurima transumi potest. Apud nos autem *parœmia* est sermo vtilis, cum moderata obscuritate editus, multam quidem per se vtilitatem complectens, multam etiam in profundo intelligentiam occultans. hæc ille. Itaq; in Psal. 48. & 77 & alibi sic sumitur parabola prout explicauit Basilius, quæ continere solet problemata & propositiones graues & dubias, ac sæpè perplexum sermonem, atque adeò ænigmata, sæpè etiam parœmias propriè dictas. Quoniam verò similitudines Christi, & comparationes supra expositæ continent etiam vtilem sermonem cum moderata obscuritate sententiam occultante, ideò rectè etiam secundùm sensum Psalmi vocari possunt *parabolæ*, quamuis etiam propriè sint parabolæ.

Illud non prætermittam, apud Diuum Paulum ad Heb. 11. 19. dum de Abraham loquens dixit: *vndè eum (Isaac) in parabolam accepit*; sumi parabolam pro exemplo vt sit sensus: credidit Abraham filium suum etiam si immolaretur, posse à Deo ad vitam reuocari, vt prædixerat Apost. v. 19 & huius tantæ fidei meritò incolumem illum recepit in parabolam, id est, exemplum aliorum, vt cùm Deus aliquid præceperit, licèt difficultatibus circumseptum videatur, non dubitent homines illud aggredi, firmiter apud se statuentes, Deum omnes illas difficultates expediturum, & quidquid mali, atque aduersi timebant, in melius esse conuersurum. In parabolam namque siue in 28. *Parabola pro exemplo.*

pro-

prouerbium aecipi dicitur more Scripturæ, quod cum simile aliquid incidit, vulgo in similitudinem, atque in exemplum eius rei afferri solet, siue in bonam, siue in malam partem afferatur, vt Ezec. 16.44. *ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium in te assumet illud dicens: sicut mater, ita & filia eius.* 2. Paralipo. 7. 20. *& domum hanc quam sanctificaui nomini meo, proijciam à facie mea, & tradam eam in parabolam, & in exemplum cunctis populis:* Vndè fit vt cum ciuitates, aut homines Deum dereliquerint, dicant illis: mementote excidij Ierosolymitani, & templi eius sicut declaratur ibi, cùm subditur, *& domus ista erit in prouerbium omnibus transeuntibus, & dicent stupentes: quarè fecit Dominus sic terræ huic, & domui huic respondebuntq́, quia reliquerunt Dominum*, &c. Sic Ierem. 24. *& dabo eos in vexationem* & cætera. *& in parabolam, & in Prouerb.* id est, cùm loquentur homines de populo incredulo, & impio, continuo in exemplum, & similitudinem hic populus adducetur, & eius supplicia, hoc ergò est, tradi in prouerbium, & parabolam, in exemplum omnium & sermonem vulgi tradi. Sic doctè Ribe. in eundem Apostoli locum. numero 53. & 54.

DIGRESSIO I.
MORALIS
De Sato.

1. DE SATO Martinus Delrio in c. 18. Gen. vers. 6. & Ioannes Marianus l. de ponderibus & mensuris c. 10. & Villalp. tom. 3. pluribus agunt, nos breuiter, quæ verosimiliora videntur, dicemus hac digressione. inprimis 70. *tria sata* loco cit. Genes. vertunt *tres mensuras*, & alibi etiam pro sato, mensurarum voce vtuntur. Heb. tria seim, seu Saim, Chaldaicè sain, vt & Syriacè apud Matth. & Luc. c. 13. in singulari est saah. Deindè aduertere oportet, non idem prorsus esse satum, quod modium. nam vt Isidorus l. 16. c. penultimo definit: *satum genus est mensuræ iuxta morem palæstinæ, vnum, & dimidium modium capiens.* desumpsisse autem hoc videtur Isidor. ex Epiphanio, & ex Hieronymo cap. 13. Matth. qui à Iosepho id mutuatus videtur. l. 9. antiqui. cap. 2. vbi ait; *τὸ σάτον μόδιον καὶ ἥμισυ ἰταλικόν.*

Satum quæ mensura.

2. Est autem mensura aridorum, quod vel ex hoc ipso Euangelij loco confirmatur, quo Christus cœlorum regnum fermento confert, quod mulier abscondit in farinæ satis tribus, quo satorum, & nomine, & numero respexisse videtur ad Abrahamum vxori præcipientem, vt pro tribus hospitibus tria similæ sata pararet Gene. 18. 6.

3. Hic autem trium satorum numerus, integram mensuram ephi complet. continet enim *ephi* tria sata Ioann. namque vt tria seaim vertunt tria metra, ita epha etiam interpretantur *tria metra.* vt patet ex loco Gene. iuxta 70. nam vbi Heb. est *tria seaim*, vertunt *τρία μέτρα*; item vecem Epha etiam vertunt tria metra, vt patet Isa. 5. 10. Exod. 16. 36. vbi Heb. est vnum Epha, & ipsi vertunt tria metra. ergò illis idem est *tria metra*; quod *Ephi*. Corus autem qui denos continet ephi (est enim ephi decima pars cori) triginta pariter sata continebit: id quod non modo plurium rabinorum, quos retulit Benedictus Arias l. de sato, auctoritate comprobatur.

4. Verùm etiam quod caput est, sacræ Scripturæ. nam Ruth. 2. 17. quas in agro Booz collegerat, spicas, virga cædens, & excutiens inuenit hordei, Hebr. cœpha, hoc est, quasi ephi, quam lectionem sequuntur 70. *ὡς οἰφί*, quasi ephi scribêtes. Chaldaicè vero habetur *tria seim sata*, vtramque lectionem coniunxit vulgata nostra: nam inuenit hordei, inquit, quasi *ephi mensuram*, id est, tres modios vbi notat Villalp. loco cit. p. 2. l. 3. c. 10. Sanctum Hieronymum vulgatæ interpretem, modios pro satis ferè semper substituere, non quod Hebræorum sato æqualis sit Romanorum modius, sed quod nulla sit latina frugum mensura sato capacitate propinquior.

5. Verùm quid Hieronymus intelligat *modij* nomine quoties illud pro *sato* scribit, ipse sic explicat c. 13. Matth. l. 2. Comment. satum autem genus est mensuræ iuxta morem prouinciæ Palæstinæ vnum, & dimidium modium capiens. Porrò modius Romanis sexdecim côtinet sextarios, atq; adeò satum quatuor & viginti sextarijs Romanis complebitur, quod nimirum sunt in vrna Romana: quare satum, & vrna æquales mensuræ erunt: atque adeò ephi tria sata continens tres etiam continebit vrnas, sexarios duos, & septuaginta, quod nimirum in græca sunt metreta.

6. Vndè verum est, aridorum mensuram ephi, minori bato, qui est mensura liquidorum, vel metretæ exęquari; nam minor batus Metretæ græcæ æqualis est. & ita ex hac sati ad modium proportione, omnium Hebræarum mensurarum ad Romanas proportio, liquidò constare videtur, vt obseruat Villalp. loc. ci. Itaque cum Hieronym. videtur æquare satum modio, non Romano modo loquitur, sed Hebraico, ita vt possimus duplicem modium distinguere & Romanum, & Hebraicum licèt *modius* non Hebraica, sed Latina vox sit, & Romana mensura; Scriptores tamen, & Scripturæ interpretes volentes exprimere capacitatem sati, vtuntur voce modij, modium paulò maiorem, id est, dimidio facientes modio Romano, quam Hebraicum dixeris.

7. Alijqui censent vt Maldon. in cap. 13. Matth. mensuram sati auctam post reditũ ex transmigratione, quod ex misnaioth colligi dicit Martinus Drelrius, vt proindè duplex fuisse dici possit satum, antiquum fortè modio Romano æquale, & nouum continens quatuor modios cum dimidio: siue ergò duplex sit satum, antiquum & recens, siue duplex modius, Roman. & Hebraicus conciliari possent interdum, qui contraria his sentiunt, quæ superius diximus. illud tamen erit semper verum, sumendo propriè satum, & modium, qui tantum videtur fuisse Romana mensura, satum sesquimodium Rom. continuisse.

8. Cùm verò idem D. Hieronym. apud Zachar. 5. 6. vertit *Amphora*, quod Heb. est *epha*, intelligendus est voluisse, non quod ephi sit æqualis Romanæ amphoræ (licèt amphora côtinere dicatur tres modios sicut & ephi) Sed quod, vt notat ibi Riber. nu. 23. sumat ibi amphoram non pro certa mensura, sed pro qua-

uis

uis in vniuersum. alioqui ephi non continet tres modios Romanos vt amphora, sed tria sata, seu tres modios, quos dixi vocari posse Hebraicos, quorum singuli continent sesquimodium Romanum.

9. Colligamus igitur breuiter, Corum vnum continere 10. Ephi; vnum verò Ephi 3. Sata; vnũ Satũ Gomor $3\frac{1}{3}$. Gomor, vnũ Chœnicem Græcorum & $\frac{2}{3}$. vnus Chœnix 4. Sextarios Romanos antiquos. Porrò 16. Sextarij continent vnum Modium Romanum; & vnus Modius $4147\frac{1}{3}$. Cochliaria. Tab. proportio. sextâ vide apud Villalpand. pag. 548. tom. 3. p. 2. sub finem lib. 3.

Videntur autem Satum vel etiam Vrna 40. libras pendere, Modius autẽ $26\frac{2}{3}$. Sextarius $1\frac{2}{3}$. si aqua vel vino impleantur. vide Tabulam ponderum 10. apud eundem loco citato.

10. Pro nostratibus potest addi etiam sic alter calculus, in quo aliquot ex mensuris enumeratis reducuntur ad Quartuccios Panhormitanos, quorum quilibet pendit tres libras aquæ.

1.	Corus	facit	400.	Quartuccios.
	Ephi		40.	
	Satum		$13\frac{1}{3}$.	
	Gomor		4.	
	Chænix		$2\frac{2}{5}$.	
	Modius		$8\frac{2}{3}$.	
	Vrna		$13\frac{1}{3}$.	
	Sextarius		$\frac{5}{9}$.	

& de his hactenùs.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De Zizanijs.

1. *Satoris nomen Deo antiquum.* *Similé factum est regnum cælorum homini qui seminauit* &c. Satoris nomen perantiquum est Deo. nam ab initio nascentis mundi semper illi solemne ac proprium fuit, sementẽ facere. Quare quasi vna manu in cælo primùm cælestes illas mentes ab omni materiæ concretione seiunctas, altera verò in terra hominem seminauit. Cæterum licèt hoc ita sit, speciatim tamen hoc ipsum *Seminatoris* vocabulum illi tribui cœptum est quadam videlicet magis peculiari ratione, ab eo tempore, quo nostros miseratus errores, hominem induit, atq; in mundum tanquam in sterilem agrum se se dimittere decreuit; vt illum sudoribus ac laboribus diligenter excoleret, & ad reddendum Deo Patri fructum aptaret, fœcundumque redderet. Ita veluti rustico quodam sago inuolutus, cœlestis doctrinæ cœpit manibus suis semina iacere, & sparso demùm sanguine ac lacrymis iactam sementem fœcundare, aridam terræ faciem irrigans, vt quæ prius spinas & tribulos germinare solita erat, copiosam in posterum messem redderet. *factus est quasi colonus in terra, & quasi vir viator*, iuxta Ierem. 14. 8. qui ligone in humeros assumpto, aut falce in agrum ad opus proficiscitur. Scitè prędixit eum Iere. 14. futurum esse colonum in terra, namque alius

Sed maximè conueniens post incarnationem.

erat in cælo: ibi rex erat, hîc colonus pro nobis factus; ibi diues, hic inops; ibi lucidissimo Gloriæ splẽdore circumamictus, hîc vili sago indutus; ibi regali diademate redimitus erat, hîc neglecta cæsarie coopertus; ibi sceptrũ manu tenebat, ligonem hic; denique ibi immenso gaudio & pace fruebatur summa, hic nunquam non labores & ærumnas sustinuit.

Chrysologus sermone nonagesimosexto ostendit Deum semper bona seuisse, diabolum contra mala superseminasse; sic enim scribit: *audistis quemadmodum sator mundi rerum principia bona seuit: nec vllum malum ab origine processit auctore: ab inimico superseminatum est malum. malum non est à rerum parente procreatum. Et vidit Deus, inquit, omnia quæcunque fecit, & ecce bona valdè. bona & valde bona: nam quem Deus faciens vocauit mundum, inficiens reddidit inimicus immundum: & hominem quem Deus in paradiso delitiarum collocauit ad vitam, inimicus in hac laboris vita detraxit ad mortem: & affectum quem carni Deus inseruit per naturam, inimicus in parricidium per inuidiam commutauit. Cain probat hoc qui primus germano sanguine terram tinxit, & in exitium fraternum, mortis dignus extitit dedicator.* 2. *Deus bona, diabolus mala seminat.*

Sic ex discordia nata mors, semper humanam scindit & separat caritatem. Et quia longum est ire per singula, vel paucis aperire compellimur, inimicus qualiter bonis mala, virtutibus vitia, vitalibus mortalia, nostram semper superseuerit ad ruinam. Non ne ex vno homine Deus omnem repleuit terram, & semine ex vno pius sator, totum genus hominum tantam multiplicauit ad messem? sed inimicus mox homines in vnum redegit omnes: & superseminando mala quod benè satum fuerat diluuio, non rigauit

Sic legem diuinis, & veracibus satam præceptis, humanis & mendacibus fucauit inuentis: vt de Sacerdote fieret persecutor, de doctore, deprauator existeret, de defensore legis redderetur inimicus. Sic creaturas ad agnitionem conditas creatoris, vt nesciretur Deus, Deos esse mentitus est. hinc sapientes sæculi fecit stultos, speculatores mundi docuit nihil videre, professores scientiæ fecit scientiam non habere, inquisitores rerum omnium demersit ignaros. Sic Euangelicam segetem satam, cœlesti semine hæretica zizania superseminando confudit inimicus: vt manipulos fidei, gehennæ fasciculos faceret, ne triticum fieret cœlestium horreorum. Et quid plura? posteà quam est ipse in Dæmonem conuersus ex Angelo, ne qua creatura in suo statu consisteret, arte, dolis, machinis, fraude contendit. Hæc præclarè Chrysologus.

Obseruat autem idem Chrysologus tria hæc sapienter à Domino coniuncta esse. Superseminauit zizania, hoc est primum; in medio tritici, & hoc secundum; & abijt, hoc tertium: sic enim scribit: *Superseminauit, non seminauit. præcedunt Creatoris bona, mala Diaboli post sequuntur; vt malum quod est ex Diabolo, sit accidens, non natura. in medio tritici; quia Diabolus hæreses inter fideles; inter sanctos peccatum; inter pacificos, lites; inter simplices, dolos; inter innocentes, nequitiam gratis serere, consueuit: non vt acquirat zizania, sed vt triticum perdat. nec vt reos capiat, sed vt adimat innocentes. hostis plus ducem quam militem petit; nec obsidet mor-* 3.

tuos, sed impugnat viuentes: Sic Diabolus, non peccatores quærit capere quos possidet subiugatos, sed vt iustos captat sic laborat. Superseminauit zizania in medio tritici & abijt. Quia Diabolus impellit quidem viribus ad ruinam, sed posteà quam prostrauerit, derelinquit. Diabolus non quærit hominem, sed hominis interitum quærit. fratres, ille malis nostris gaudet, surgit ruinis nostris, nostris vulneribus conualescit, nostrum sanguinem sitit, nostra saturatur ex carne, nostris viuit ex mortibus. Diabolus hominem non vult habere, sed perdere. quare? quia ad cœlum vndè ille cecidit, non vult, non fert, non patitur hominem peruenire. Sic ille. Sermone verò nonogesimoseptimo, inuidia sola Diabolum, & odio in Deum superseminare zizania sic docet: *superseminauit zizania vt quid? vt periret dominica messis, & hoc ad lucrum quid pertinebat inimici? nisi quod inuidia spiritus, hominum damnum, suum computat lucrum: & quod perierit hominibus, hoc se æstimat acquisisse.* Chrysostomus quoque obseruans verbum illud superseminauit, ait: *demonstrat* (Christus) *hic quod error post veritatem existit, quod rerum exitus testatur. Etenim post Prophetas fuerunt Pseudoprophetæ, post Apostolos Pseudo Apostoli, post Christum AntiChristus.* in hoc ergo agro boni permisti sunt reprobis. Quid miramur in terra has esse factiones, cùm in cœlo etiam olim fuisse non ignoremus?

4. *Cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania*] Augustinus sermone quadragesimosexto, de diuersis, interpretatur zizania malos Christianos esse: ô Christiani, inquit, mali. ô qui implendo premitis Ecclesiam malè viuendo: corrigite vos antequam messis adueniat. non dicatis, *peccaui, & quid accidit mihi?* non perdidit Deus potentiam; sed à te exigit pœnitentiam: hoc dico zizanijs. in agro enim sunt; & fieri potest, vt qui hodiè sunt zizania, cras sint frumentum. ideò & triticum alloquor.

5. Sed minimè oscitanter consideranda sunt illa Domini verba: *Cùm autem dormirent homines*, & cætera. nimirum tunc superseminata esse zizania cum torpore ij correpti essent, quibus vigilare incumbebat. id quod inprimis argumento est, omnia fermè damna, præsertim verò quæ insignia sunt, Diabolum nocturno inferre tempore; hoc est, cautè, versutè, dolosè, dissimulanter nobiscum agere, dum hæc inuehere contra commune bonum molitur. quo fit, vt non generosum agat militem, neque fortiter prælium aggrediatur, sed omnia ipsius facta dolis sint, versutijsque plena. Ita primis parentibus in paradiso dum bellum intulit, serpentis ignaui quidem, verum callidi animalis speciem sumpsit. Ad hæc, Iobum tentaturus aliam finxit personam; nam nuncios illos, qui venerunt ad Iob, dæmones fuisse assumpta hominis forma D. Gregorius, & alij quidam affirmant, qui tam subitos, & infaustos casus eo modo descripserint, & sic narrarint, vt ad impatientiã, desperationemque sanctum Dei seruum inducere sola ipsa tam repentina & conglobata malorum narratio valeret. hanc obscuram & nocturnam agendi rationem significare voluit forsitan Iob quadragesimoprimo, quarto, cùm diceret, *quis reuelabit faciem indumenti eius?* Odit lucem fur, lucernam extinctam optat, vt furetur & lateat, non aliter Dæmon: *omnis enim qui malè agit odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius.* Ioannis tertio, vigesimo. quoniam ergò nihil se posse videt contra eos, qui fide armati, & Dei auxilio protecti acriter illi resistere decreuerunt: propterea ad versutias, fraudes, dolos, se conuertit; si fortè dum oscitanter quis & negligenter agit occultè in animum hominis irrepat. Hinc est vt in Angelum sæpè lucis sese transformet. Hanc ergò tam vilem & Indecoram, hoc est, fraudulentam Dæmonis bellandi rationem nobis indicans Diuus Iacobus quarto, septimo, sic monuit: *resistite Diabolo, & fugiet à vobis.* De eadem hac Dæmonis tanquam insidiatoris infirmitate & turpi ignauia, sic Chrysologus sermone nonogesimoseptimo in hæc verba: *cùm autem dormirent homines, insidiator*, inquit, *in noctibus latitat: in diebus vigilantes fugit, appetit dormientes. fortis insictum petit, prouocat palam spectantibus omnibus, & coram populis vult habere victoriam. maximæ confirmitatis indicium est dormientibus irruisse*, sic ille. *Insidiatur* Dæmon *in abscondito quasi leo in spelunca sua.* Psalmo nono. Et facit vt venator qui retia tegit vt incautum animal captet. Dauid Psalmo centesimo quadragesimoprimo, *in via hac*, inquit, *qua ambulabã absconderunt* (Dæmones) *laqueum mihi*, sed *frustra iacitur rete ante oculos pennatorum.* Prouerbiorum primo, decimoseptimo. Estenim tam ignauus, tamque debilis Diabolus aduersus eos, qui seriò agunt, vt si vel solum Clypeum fidei, & gladium diuini verbi, & humilitatis, cæterarumq; virtutum arma prensare, quempiam animaduertat, statim aufugiat, & vel solo ipso obiecto sanctæ Crucis signo, in fugam sese turpiter conijciat; Testis est Athanasius sanctum Antonium dicere solitum adeò ignauus esse Diabolos, vt ad primum signum crucis territi, abscedant & euanescant: Quarè ridendos potiùs esse, quam timendos.

Diabolus noctu grassatur.

Quod si percontetur quis hæc audiens; ergò tam imbecillis, tamque ignauus est Diabolus; si aufugit protinus, cùm videt fortiter aliquem sibi resistentem, cur tam multa hominum millia sibi subdit? Cur tam frequenter de nobis triumphat? cur tam multos ad suum adiungit Imperium? huic dubio facilè simul & verè respondebat Antonius Teste Athanasio in eius vita: *fortia hæc, vt videntur, Dæmonis facinora, non tam diabolicæ virtuti, potestatiq;, quam malitiæ nostræ; non tam diligentiæ eius, quam nostræ negligentiæ, & socordiæ attribui.* Adde quod nisi quis per frequentem orationem ad Deum accedat, & cœlesti lumine illustretur, Dæmonis versutijs, dolisque nocturnis facilè decipitur. Et verò cur miramur si tam multos sibi subijciat Dæmon, cum ipsi se homines in eius potestatem tradant, ac veluti spontè ditioni subijciant? quod ijs accidit qui nulla spiritualis armaturæ cogitatione, curaque tanguntur, verum sese totos in omne genus, occasionemque peccati vltrò, sponteque obijciunt. 6.

Cur Diabolus tam multos seducat.

Sed iam quid dormire sit explicemus, cum noctem, soporemque hominum captet libenter Dæmon. D. Gregorius l. 5. mor. c. 22. 7.

in itinere, inquit, *dormire est in hoc præsentis vitæ transitu à rerum temporalium amore quiescere in itinere. dormire est in dierum labentium cursu ab appetitu visibilium mentis oculos claudere, quos primis hominibus seductor aperuit.* Genes. tertio, quinto. Verùm hoc modo dormire in bonam partem sumitur; neque hic est somnus, quem callidus obseruat Diabolus, vt homines capiat: nec de eo hic agitur. Quarè idem Gregorius libro octauo moral. capite sexto, ad rem nostram accommodatè; *dormire*, ait, *est in peccatis iacere. si enim somni appellatione culpa designata non esset, nequaquam Paulus discipulis diceret: Euigilate iusti, & nolite peccare. vndè & auditorem suum admonet dicens: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus. Et rursum: hora est iam de somno surgere; vndè & Salomon peccantem increpat dicens; vsque quo piger dormies?* Epiphanius verò hæresi 66. contra Manichæos: *omninò*, inquit, *non est Diabolus causa & auctor Seminatorum zizaniorum. statim enim declarat dicens: dum dormirent homines: Et non dixit, dum dormiret paterfamilias, cùm enim nos obdormierimus à bonis operibus, cùm neglexerimus iustitiam; cùm mentem nostram non vigilantem habuerimus ad mandatum Dei, tunc seminamus peccata*; Origines verò ad decimumtertium caput Matthæi, quid sit dormire tacitè, sic exponit: *dormientibus his qui non agunt iuxta Christi præceptum dicentis: vigilate, & orate, ne intretis in tentationem; Diabolus obseruans superseminat, quæ vocantur zizania*, id est, *praua dogmata*, prauos sermones, malos filios. Beda Matth. 13. sic habet: *hæc quidem sententia cautos nos esse admonet, ne dum torpemus inertia, Diabolus fœditatem vitiorum super semen bonæ voluntatis spargat.*

8. *Dormire in malam par... sumpti... ... sit.*

Ex his ergò Patribus intelligimus, dormire in malam partem sumptum, vel esse in peccatis iacere ex Gregorio, vel cessare à bonis operibus ex Epiphanio, vel non vigilare, & orare, ne intremus in tentationem ex Origine, vel torpere inertia ex Beda. vndè fit rogo in Sanctorum conuentu, Ecclesijs, & Religionibus tanta in peius sæpè mutatio, quantam non sine lacrymis videmus: An non ex somno? possumus applicare ad hanc rem declarandam illa Zachariæ vndecimo, secundo. *Vlula abies*, id est, qui fortes vos viribus, & erectos putatis timete & ipsi ruinam, *quia cecidit Cedrus, quoniam magnifici vastati sunt: vlulate quercus Basan* annosæ, quæ diu in pinguissimo solo, in cornu filio olei, plantatæ, id est, in domo Domini, in atrijs domus Dei nostri, tantum ambitione foliorum, id est, externa religionis & pietatis specie, & humore creuerunt. *quoniam succisus est saltus munitus.* in quo videlicet, multæ insignes & excelsæ arbores consitæ cernebantur, quem etiam Deus sua præsentia decorabat, sua ope firmum, stabilemque reddebat. Porrò succisus est multis cadentibus, & à pristino viuendi feruore, animique submissione per tumorem, & elationem deficientibus. verùm tanta in Sanctorum congregatione, communitateque mutatin repentè non fit; à paruis initijs sensim gliscente malo ad exitium peruenitur. nimirum dormientibus pastoribus, & ignaue agentibus, & sæpè subditorum peccata dissimulantibus ad ruinam tenditur, siquidem cùm dormirent homines, bono semini, quod cœlestis agricola seminauerat in agro suo, inimicus homo zizania superseminauit. Hoc autem fit, inquit Ribera in locum Zachariæ citatum numero trigesimooctauo, cum vocatio in admittendis non diligentissimè inspicitur, sed ille aptissimus & dignissimus existimatur, qui generis nobilitate, aut eruditione, aut diuitijs præstat: aut admissi, cooptatique in cæterorum numerum, hominum, sæculique respectu tolerantur, qui ad religiosam disciplinam apti non sunt; aut certè illi segniter instituuntur, & remissè exercentur, qui idonei, si instituerentur, & exercerentur, futuri videbantur. quocirca pastores grauiori supplicio afficiendos, & potentes potenter tormenta passuros esse significat idem Zacharias loco citato, versiculo tertio. *Vox vlulatus pastorum, quia vastata est magnificentia eorum.*

Et verò Prælatorum, & Antistitum Ecclesiæ sopor plurimorum malorum & hæreseon causa sæpè numero esse solet, quod efficaciter docet Castro. libro tertio, de iusta hæreticorum punit. capite quarto, vbi adducit ad id confirmandum ex tertio Regum capite tertio, Mulierem illam, quæ filium, quem vigilando lacte nutrierat, oppressit dormiendo. id quod Ecclesiæ pastoribus vsu venit: nam filios, quos si vigilent, lacte doctrinæ alunt: si dormiant, pessimo exemplo, & negligentia suffocant; quasè Sapienter D. Hieron. Nahum 3. *Scit*, inquit, *Rex Assyrius*, id est, Diabolus, *non posse se oues decipere, nisi pastores ante consopierit.* 9. *Prælatorum Ecclesiæ sopor noxius.*

Cęterùm vix explicari potest quanta inuehat mala & incommoda in Christianam rempublicam, & in singulorum animos oscitantiæ somnus, & inertiæ torpor; tunc enim cum dorminus aduersus nos vires assumit, atque animum concipit Dæmon. Ita cum Dalida vincere Sampsonem vellet, & ab eo robur, fortitudinemque auferre; dormire eum fecit Iudicum 16. an non sopore correptum Holophernem aggressa est sanctissima Iudith, & interfecit? an non Sisaram Iael, & Isboseth inimici eius dormientes interemerunt? etiam debilis muliercularum manus in strenuos, validosque Duces pręualuit, quod sopore illi correpti essent; hinc meritò Isaias cap. 51. 20. queritur & deplorat tantam suo tempore Hierosolymitanæ vrbis inertiam, vndè factum sit vt hostium prædæ patuerit: *filij tui proiecti sunt, dormierunt in capite omnium viarum*, similes sunt peccatores ijs, qui in capite omnium viarum, ac media quasi via somno, soporique se tradunt, quos sæpè currus transeuntes, miserè dilaniant, ac dispesdunt. *vsquequo piger dormies*, inquit Sapiens Prouerbiorum 6. 9. 10. 11. *quando consurges à somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres* (complicabis) *manus vt dormias: & veniet tibi quasi viator* (properanter, seu de improuiso) *egestas, & pauperies, quasi vir armatus* (cui non possis resistere) *si verò impiger fueris veniet, vt fons* (abundans) *messis tua, & egestas longè fugiet à te.* 10. *Desidiæ somnus ... noxius.*

Habes interim peccator, cur tuam sortem multum deplores, ac veteris torporis & diuturnæ negligentiæ, tandem aliquando pertæsus, mœstus ac dolens cum Dauide dicas; *dor-* 11. *Peccatori euigilandum.*

mitauit anima mea: confirma me in verbis tuis, viam iniquitatis amoue a me, & de lege tua miserere mei. dolet quod vigilet sanè ille qui nunquam dormit inimicus tuus Satan, & tanquam leo rugiens ad te deuorandum circumeat, & dies & noctes insidias struat, vt decipiat; illius enim propria vox est: *circuiui terram, & perambulaui eam* Iob. primo, septimo, & secundo, secundo, & tu tamen interim dormis ac stertis, nec Domini præceptum audis: *vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem.* Pergit Diabolus sua in te superseminare zizania, vt salutare triticum in corde tuo iam ante seminatum à Deo, impediat, & expectatum agri tui fructum obruat, nec tamen aduigilas. Noli locum dare Diabolo; noli contristare Spiritum sanctum, audi patronum, & tutelarem Angelum custodem tuum, qui te subindè de somno excitat, vt Angelus olim ille Eliam 3. Reg. 19. exsuscitauit; sic enim si Angeli excitantis vocem audias, Dei gratia, quasi efficaci cibo confortatus, tuum Iter longum quidem vsque ad montem Dei Oreb facilè perficies. Quod & Elię accidit, vbi Angelo morem gessit, nam è somno euigilans 40. diebus, & 40. noctibus ambulauit in fortitudine cibi illius. immò si sapis non tuam modo, verùm & communem præsentis Ecclesiæ miserare calamitatem; & Danielem imitare, qui vt à populo suo, vel auerteret, vel mitigaret exitium, multum in orando vigilauit, nec sua tantum, sed & populi peccata coram Deo humiliter confiteri voluit; proindè expergefactus clama cum illo: tibi Domine Iustitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie viro Iuda, & habitatoribus Hierusalem, & omni Israel.

12. *Iurgiorum seminatores filij Diaboli.* Sed antequam ad alia veniamus, altius menti infigere oportet, quod Gregorius Past. curæ parte 3. adm. 24. monet: *admonendi sunt, qui iurgia seminant, vt cuius sint sequaces agnoscant. de Apostata quippè Angelo scriptum est: cum bonæ messi inserta fuissent zizania: inimicus homo hoc fecit.*

13. Illud prætereà animaduertendum est ex responso Patrisfamilias, nam rogatus vndè ager haberet zizania, in quem bonum semen iactum esset, respondit, inimicum hominem zizaniorū fuisse auctorem. Ex hoc inquam responso constat potuisse nocturnum insidiatorem latere homines, at nō potuisse patrem familias. *Quid,* inquit Chrysologus sermone nonogesimoseptimo, *hic agit inimicus esto mihi dormierint serui, numquid & Dominus dormiebat? esto quod oculos seruorum sopor clauserit post laborem, numquid & dominantis oculos vlla vicerat lassitudo? inimice lucis refuga, vigilasti, laborasti, sed non latuisti: nam dormientibus seruis Dominus ipse te videt: desertor cœli praueniisti, fecisti, sed non profecisti, Deo perire non potest quod ipse custodit:* hæc Chrysologus.

Hinc disces fures, adulteros, dolosos, insidiatores, & similes hominum pestes, quamuis obscuris, & dolosis artibus homines lateant, quos vel decipiunt, vel iniurijs afficiunt, vel bonis spoliant, Deum tamen nullo modo posse latere. ille videt qui totius & fraudis testis est, & iniuriæ. manent nequitiæ suæ pœnæ fraudantem; & qui auctor est discordiæ, zizaniorum suorum portabit fasciculos ad gehennam.

DIGRESSIO III.
MORALIS.

Prosequitur Author cætera, quæ de zizanijs dicenda restant.

VIS imus & colligimus ea? Hos seruos putat Hieron. Angelos esse; cuius opinationē duo confirmant, vnum est, quòd hi qui hîc serui dicuntur, ita loquantur, quasi cum Deo versentur in cælo, non verò in agro sint, & terra, & ideò, inquiunt, *vis imus*, quasi extra agrum sint. Alterum est, quod dicant, *& colligimus ea:* nam abducere malos omnes quotquot sunt è vita, valet quidem Angelus, non valet homo. Verùm ista facilè refelluntur, nam etiam serui Dei, fideles & prælati postulant ire, vt potestatem quam acceperunt, exerceant. Quod colligere verò zizania petant, indicat zelum, conatum, & studium, quo quantum in ipsis est, euelli cuperent omnia mala, si Deo placeat. Accedunt autem quando veritatis doctrinam, & Dei voluntatem consulunt; vt ei per omnia se conforment. 1. *Quinam serui patrisfamilias.*

Itaque videtur alijs melius nomine seruorum accipere pręlatos & bonos fideles, qui dubitant, & vndè mala proueniant, & quid Dominus de his fieri velit, immò tot esse mala mirantur, dolent, queruntur, & indignantur; quæ nec angelis tam propriè, neque alijs beatis competunt, præsertim cùm videantur hic serui à messoribus in parabola distingui, & idcirco non dixit CHRISTVS: in tempore messis dicam vobis; sed *dicam messoribus.* nec refert si ijdem sint serui, & bonum semen cum Dominus, & ostium sit, & ostiarius. 2.

Sinite vtraque crescere. hic licet inprimis mirari, quanti Deus faciat, & æstimet iustos. Etenim ne vnus euellatur, improborum hominum vniuersitati parcit interdum ad tempus. Sustinet in agro suo magnos sæpè loliorum fasciculos, ne vel vnam contingat euelli tritici spicam. quam multa erant bone Deus, Sodomæ zizania, lolium? quam multa noxiarum genera herbarum? quot cardui, quot spinæ? & tamen si vel decem iusti in ea reperti fuissent, infandæ vrbi pepercisset Dominus, qui propter solum Moysen vniuersæ Israelitarum multitudini, veniam condonauit, cum sa illius furori seu murum quendam in deserto opposuisset; cùm enim diceret Deus: *dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos*; orabat Moyses: *cur Domine irascitur furor tuus contra populum tuum?* tantum autem valuit apud Deum iusti vnius oratio, vt placatus fuisse dicatur Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum: vide Exodi vigesimumsecundum. Sic Ieremias capite quinto, primo, legimus, iussisse Deum: *circuite vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium,* 3. *Iusti quanti apud Deum.*

& quæ ren-

& quærentem fidem, & propitius ero ei. quo loco ostendit se adeò esse misericordem, vt si vel vnus iustus in tota ciuitate inuentus fuisset toti ciuitati pepercisset.

4. Ezechielis item vigesimosecundo, trigesimo, non obscurè significat Dominus quantum sibi iusti placeant: *quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem* (qui sese tanquam sepem opponeret inter me, & populum, ne eum perderem, sicut se olim Aaron opposuit, Numerorum decimo sexto, quadragesimo octauo, cùm stans inter mortuos, & viuentes, pro populo deprecatus est, & plaga cessauit; sic & Ieremiæ capite septimo, decimoquinto, dixit Deus: *tu ergo noli orare pro populo hoc, & nec assumas pro eis laudem & orationem & non obsistas mihi*) subdidit Ezechiel: *& staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam, & non inueni.* vbi verò staret oppositus nos legimus, Hebr. habetur, vt obseruat Maldon. *& staret in ruptura.* per pulchram quandam metaphoram, sumptā ab strenuis militibus, qui cum vrbs, quam defendunt, oppugnatur, in murorū rupturis sese hostibus, ne ingrediantur, opponunt. Huiusmodi Deus ait, inuenisse se neminem. vbi simul mirare Dei misericordiam, & quam promptus sit ad veniam dandam, vt quærat etiam deprecatores pro peccatoribus.

5. Sed nihil illustrius hac in parte afferri posse videtur ad indicandum quo loco sint apud DEVM iusti, quam quod de Dominicano, & de Franciscano Ordine commemoratur insigni quadam visione Diuo Dominico indicatum esse. nam quo tempore de iaciendis ordinis sui fundamentis cogitabat, accidit, vt Romæ in Apostoli Petri templo fundens Deo preces pernoctaret, visumque ei esset totum reserari cœlum, Christumque Dei filium exsurgere, irato, atque inflammato vultu ternas manu lanceas vibrantem ad hominum genus abolendum; vnam in superbos, in auaros alteram, tertiam contra lasciuos; cuius iræ cum nemo se opponere auderet; vna mater misericordiæ inuenta est, quæ ad eius pedes accidens rogare cœpit, vt ijs parceret, quos sanguine redemisset. cumque tale à CHRISTO responsum retulisset, non esse iam responsum iustitiæ suæ, vt tanta orbis terrarum peccata impunita relinqueret; adiecit illa; habere se famulos duos fideles, ac probos, qui in mortalibus ad pœnitentiam reuocandis strenuam operam impigrè posituri essent: quibus verbis placatus Dominus, cum illos videre voluisset, productus est Franciscus, & Dominicus ipse, qui hæc videbat. quo quidem vno exemplo non video quid efficacius adduci possit ad id confirmandum, quod ostendere volebamus. Væ igitur iterum atque iterum mundo, si omninò iustis spoliaretur; heu quanta impenderent orbi terrarum mala, quantis vrgeremur incommodis, nisi essent apud nos iusti, quorum DEVS sanctissimis precibus placaretur.

D. Dominici visio.

Iusti iram Dei auertūt & mundum conseruant.

Quod si scirent homines mali atque peruersi, quanto cum ipsorummet bono sint inter ipsos iusti; numquam sanè in animum inducerent, vel illos persequi, vel de eorum fama detrahere, vel contumelijs afficere, quin potiùs pro viribus contenderent omni officiorum genere illos prosequi, summis in cœlum laudibus attollere, maximis honoribus afficere, à quibus scirent suam sæpè vitam, & salutem pendere.

Sed vt vlterius progrediamur ex his eisdem verbis: *sinite vtraque crescere:* habemus vndè sumamus patientiæ, discretionis, & tolerantiæ exempla; sic enim Beda scribit Matthæi decimotertio. *hic nobis patientia exemplum præbetur, vt sicut paterfamilias in dolo inimici patiens fuit; sic in aliqua nos læsione non statim ad vindictam, sed magis ad tolerantiam recurramus. Hic denique discretionis & tolerandi malos habemus exemplum, ne si magis vlciscendo talionem malis reddamus, bonis præbeamus scandalum imitationis.* Et sanè tanta Dei potentia in tolerandis malis, vt vel ob eam solam causam in vehementem admirationem etiam iusti rapti fuerint. 6.

Patientiæ exemplar ipse Deus.

Hinc Dauid Psalmo nonagesimotertio, tertio, quarto, quinto, sexto, septimo, *vsquequo peccatores Domine, vsquequo peccatores gloriabuntur, effabuntur, & loquentur iniquitatem, loquentur omnes, qui operantur iniustitiam? Populum tuum Domine humiliauerunt, & hæreditatem tuam vexauerunt. Viduam & aduenam interfecerunt & pupillos occiderunt. Et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob.*

Cur Deus peccatores tam diu toleret vt eum sancti mirentur.

Eandem quæstionem proponit Abacuc primo, decimotertio, *mundi sunt oculi tui ne videas malum. & respicere ad iniquitatem non poteris: quare non respicis super iniqua agentes, & taces deuorante impio iustiorem se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.* Qu bus postremis verbis, vel sensus est, quod quemadmodum in piscibus, qui maiores sunt, minores deuorant, ito pati videatur Deus inter homines non ius valere, sed vires; & quasi nulla esset prouidentia, infirmiores à potentioribus spoliari, atque vexari, vel potiùs his verbis indicare vult Propheta: Ita quodammodo contemni à Deo homines, ac si essent pisces, ac reptilia; ita vt quicunque eos vexare velit, vel spoliare, vel interficere, impunè facit, ac si pisces vel reptilia caperet. Quomodo Psalm. 43. exclamant iusti; *Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis,* id est, qui nos interimunt, non magis in occidendo morantur, quàm si oues occiderent, quæ laniandæ ad macellum ducuntur. 7.

Adeò sanè admiranda visa est hæc Dei in tolerandis malis patientia, vt multi propterea impiè negasse videātur circa humana Dei prouidentiam, & opus fuerit in scripturis aliquando eius rei rationem reddi, vt 2. Pet. 3. 9 *nō tardat Dominus promissionē suā, sicut quidā existimant, sed patienter agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti.* Hanc ergo tantam Domini patientiam, & veneremur & imitemur; & ne abutamur, sollicitè caueamus; Nam quos diutius tolerat, eos & grauius punit misericors simul, & iustus Iudex. 8.

Mali bonis semper permixti.

Docet & nos hic locus Euangelij, triticum non esse sine zizanijs; atque adeò nullum bo-

A num esse solum. quam rem eleganter Chrysostomus docet operis imperfecti decimitertio. *in omni,* inquit, *opere bono, scandalum Diaboli positum sicut scriptum est de dæmonibus: iuxta semitam scandalum posuerunt mihi, vt ipsum bonum non sit securum si solum: sed iuxta malum positum semper tentatum sit & probatum. Sicut enim vbicunque fuerit triticum, necesse est, vt inueniantur illic & zizania: sic vbicunque fuerit bonum Dei, illic erit, & scandalum inimici. quid ergò? Ecce proposuisti facere eleemosynam, sed ascendit super cor tuum velle hominibus apparere; numquid debes subtrahere manum tuam, vt ne des locum vanæ cogitationi? absit: perfice opus tuum, ne dum vis cogitationi vanæ resistere, perdas opus bonum: veniat tibi in mentem quod Dominus ait de tritico & zizanijs: sinite vtraque crescere vsque ad messem, ne eradicantes zizania, simul eradicetis, & triticum* B *triticum est enim voluntas bona, quam seminat Deus in homine. Zizanium autem est cogitatio mala, quam Diabolus seminauit super carnem. Cùm ergò omni voluntati bonæ adhæreat, & desiderium malum, si volueris malam cogitationem tuam ad plenum tollere, simul tollis & opus bonum. Nam & ipse Diabolus eo consilio seminauit zizanium suum in tritico Dei, vt arrisa zizania eius suffocent triticum Dei, aut si quis voluerit Diaboli zizanium tollere, simul eradicet, & triticum Dei. numquid & continens, aut virgo, mox vt concupierit, iam cecidit? tantum plena voluntate non concupiscat, vt velit implere concupiscentiam suam: si autem ex necessitate carnis concupiuit, & contradixit concupiscentiæ suæ, non peccauit: sed magis gloriosior est effectus, quia vicit tanquam si non fuisset pulsatus.* C *Quid ergò dicit Scriptura? sine vt maturescant vtraque, id est, adimple opus tuum, & duc ad perfectum: & sic illa vana cogitatio, quasi zizanium, exsiccatur, bonum autem opus quasi triticum manet. nam sic intelliges si ex voluntate tua fuerit illa vana concupiscentia, aut ex necessitate carnis. si ex voluntate tua fuit, doles si te facientem eleemosynam tuam nullus aspexit: si autem gaudes postea, quia eleemosyna tua in silentio facta est, scito quia concupiscentia tua non fuit ex animo tuo, sed ex necessitate carnis, Et ideò quasi zizanium aruit. sic & continens concupiscentiam suam probare potest, si ex animo eius est, quod concupiuit, si etiam postquam transierit, concupiscentia, voluntatem habet peccandi, tunc ex voluntate eius est concupiscentia: si autem gaudet, quia non præualuit aduersus eum concupiscentia, sed confusa recessit,* D *intelligat quia zizanium fuit ex necessitate carnis natum, & non fuit animæ eius voluntas.* Hæc Chrysostomus. ex qua Chrysostomi sententia inter alia intelligimus, quando carnis illecebris tentatus quis peccet, & quod nam indicium sit consensus in tentationem, denique & quidem præcipuè, Dæmonem omni bono operi insidiari cùm potest.

9. *Ecclesia visibilis.* Iterùm ex hac sententia *sinite vtraque crescere*, habemus verissimam esse Catholicorum omnium fidem, quæ certò semper docuit Ecclesiam visibilem esse, nec ex bonis, modo & electis, verùm ex prauis etiam & reprobis constare fidelibus. Est enim illa quamdiu est in terris tanquam ager, qui Christum, & Dæmonem habet Seminatores, vt non mirum sit, si in eo agro, triticũ simul proueniat, & lolium.

A Est similis arcæ Noë, in qua & munda, & immunda seruabantur animantia; Est domus illa magna Teste Paulo secundo, ad Timotheum secundo, vasa aurea & argentea simul, & lignea, & fictilia complectens; Est Dei templum, in quo sæpè docent, & præsunt improbi, quos præcipit Christus in Cathedra sedentes audiri, & iubet fratres peccantes non modo corripi, sed & Ecclesiæ denunciari; Est area continens triticum & paleas Matthæi decimotertio, est sagena bonos, malosque pisces concludens Matthæi vigesimoquinto; Est locus nuptiarum, quo veniunt prudentes, & fatuæ simul virgines, Matthæi vigesimoquinto; est cœna in qua est etiam non vestitus veste nuptiali Matth. vigesimosecundo.

B Porrò, hoc bonorum, malorumque discrimen, vt significaret Deus, dixit Gene. decimotertio, ad Abraham: *faciam semen tuum sicut puluerem terræ,* & capite decimoquinto, *suspice cælum, numera stellas si potes, sic erit semen tuum.* In quem locum habet Glossa, populum Christianum cuius Pater fidei est Abraham, comparari, nunc arenæ maris propter terrenos homines, & improbos; nunc verò cæli stellis conferri propter bonos, qui ceu sidera quædam in Ecclesiæ firmamento fulgent: moneris proindè Christiane bonus esse, licèt inter malos verseris. esto triticum inter zizania, esto pudicus inter lasciuos, esto Ioseph in domo Putipharis, esto Loth in medio Sodomorum, Iob in terra Vs, Daniel inter Babylonios, Iudith casta in tabernaculo Holophernis. C tanto enim illustrior & admirabilior apparebis, quanto peiores sunt ij, inter quos viuis, quando eorum mores non imitaris. Nec verò ideò sancta dici non debet Ecclesia, quod admixtos habeat malos, cum à nobiliori, potiorique parte, quæ bonorum est, nominari debeat sancta.

Neque propterea ab hoc Christi corpore quamuis suas habeat rugas, & maculas, se vnquam quisque diuelli patiatur etenim, vt sapienter docet Cyprianus lib. 3. Epist. 3. Ad Maximum: *etsi videntur in Ecclesia esse zizania, non tamen impediri debet, aut fides, aut caritas nostra; vt quoniam zizania in Ecclesia esse cernimus, ipsi de Ecclesia recedamus. nobis immò laborandum, frumentum esse possimus, vt cùm cœperit frumentum Dominicis horreis condi, fructum pro opere nostro & labo-* D *re capiamus.* hæc Cyprianus. quibus adde quacunque potiùs ratione nitendum esse, vt ijs succurramus, qui improbi, vel mali sunt. nam *qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.* 10. *Non recedendum ab Ecclesia ob eius vitia.*

Reuera enim deplorare debemus, ac lugere vehementer propter eam Ecclesiæ partem, quæ peccatorum est; sicut lugebat olim Sophonias capite tertio, primo. Hierusalem, quam, non sine ingenti animi dolore, reprehendebat, quod ingrata semper benefactori Deo fuisset: *Væ,* inquit, *prouocatrix, & redempta ciuitas, & columba non audiuit vocem, & non suscepit disciplinam.* quæ verba rectè ad hæc nostra tempora aduersus malos Christianos vsurpare possumus. mali enim Christiani maximè Deum ad iram, indignationemque prouocant, 11.

dum

dum nomen Christi habentes, plurimum ab eo moribus dissident, & crucem fronte gestãtes, inimici tamen sunt Crucis; confitentur se nosse Deum, sed factis negant. Quare iure optimo Ecclesiæ, quo ad hanc malorum hominum partem, dicere possumus: væ prouocatrix & redempta ciuitas. nam licet infideles ad iram Deum prouocent, multo tamen magis Christiani, cum quibus proindè sic expostulat Deus: *quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique, & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo: tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus.* Porrò quantum illis succenseat, satis indicat id quod in eodem Psalmo sequitur: *veniat mors super illos, & descendant in infernum viuentes: quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorũ.* redempta verò ciuitas dicitur Ecclesia longè meliùs, & verius quam Hierusalẽ, si quidem nõ corruptibilibus auro vel argento redempta est de vana sua conuersatione, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati; eadem etiam columba rectè appellatur, quæ cum arma præsto habeat, quibus omnes Diaboli impetus effringere, & incursus depellere queat, ita se tamen à diabolo capi sinit quasi imbellis esset columba nescit irasci sibi, vel vitijs, vel ad malũ suasori diabolo, sed iterum ad ea redit, ac si nihil incommodi accepisset. in quibus stultas, & insipientes columbas imitatur. Cæteræ enim aues pugnant, & pullos defendunt, sola autem columba, ablatos pullos non dolet, non requirit, imò non desinit ad eosdem Dominos, & ad easdẽ ædes stultè redire vbi pullis viduata fuit. eadem nec magnoperè aucupem retia tendentem videre, aut vitare curat, quin quodammodo sponte sua irruere in retia velle videtur. vnde Oseæ 7. 11 *factum est Ephraim quasi columba seducta, non habẽs cor.* subdit mox Sophonias: *non audiuit vocem, & nõ suscepit disciplinam,* quod rectè etiam quadrat; quia etsi toties auribus corporis insonuisse sibi audierint Euangelium mali Christiani, nunquam tamen illas applicuere aures, de quibus Luc. 18. *qui habet aures audiendi audiat.*

12. *Messis tempus iudicij est.*

Sed iam pergamus ad alia. *in tempore messis dicam messoribus.* ex tribus insignibus locis apertè colligimus messem, postremum diuinæ vltionis tempus esse, hoc est, finem mundi. primus locus est, quem præ manibus habemus: *sinite vtraque crescere vsque ad messem, & in tempore messis dicam messoribus, colligite primum zizania:* & posteà; *messis verò consummatio sæculi est, messores verò Angeli sunt,* vt habet Matth. 13. 29. Alter vero locus est Apocal. 14. 15. *mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora vt metatur, quoniam aruit messis terræ. & misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra,* hoc est, in vnum locum omnes homines ad iudicium congregati sunt, quasi manipuli in vnum aceruum. Tertius locus est Ioëlis 3. 13. *mittite falces, quoniam maturauit messis.* ex quo loco videtur desumptus locus ille Apocalyp. quòd autem ait Ioel; *quia maturauit messis,* id est, matura facta est, dixit Ioannes *quoniam aruit messis terræ,* id est, iam apta est vt metatur, iam venit metendi tempus, quo dicendi modo sæculi finis significatur, sed non est prætermittendus quod subditur apud Ioelem: *venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata est malitia eorum.*

Notat autem Hieronymus apud Isaiã 63. & Thren. 1. torcular iuxtà Scripturæ consuetudinem non solum congregationem nouorum fructuum significare, sed etiam vltionem, atque supplicia peccatorum, si adiungatur verbum calco, vel quid simile, ergo quemadmodum cum iam vuæ omnes congregatæ sunt, calcatoribus dicitur vt premant, & conculcent eas, ita cum ad extremũ iudicij diem mali omnes collecti fuerint, dicet iudex: *plenum est torcular, exuberant torcularia, venite & calcate; Exibunt enim Angeli, & separabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminũ ignis.*

13. *Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum.* August. lib. 1. qq. Euang. 11. *omnis,* inquit, *immunditia in segete zizania dicitur. quod primo separatur zizania dicitur: quia tribulatione præcedente separabuntur impij à pijs, quod per bonos Angelos intelligitur fieri: quia officia vindictæ possunt implere boni bono animo, quomodo lex, quomodo iudex: officia verò misericordiæ mali implere non possunt.*

14. Hortatur nos Propheta Nahum cap. 1. 9. 10. vt armati huius futuræ messis cogitatione cum separabuntur tandem mali de medio iustorum, vt toleremus impios nobiscum nunc viuentes, eorumque persecutiones constanter, patienterque feramus. *Quid cogitatis,* inquit, *contra Dominum? consummationem ipse faciet: non consurget duplex tribulatio. quia sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum pariter potantium, consumentur quasi stipula ariditate plena;* quasi dicat, quid desperatis, & malorũ terrore superamini? parumper expectate, en ipse Dominus consummationem faciet tribulationis, quæ vos nunc torquet; modo concessum est improbis in vos sæuire, at post hanc vitam, vel post mundi huius interitum, non consurget iterum vel duplex tribulatio, tantũ præsentem ęquo animo tolerate. id q. Christus Dominus Matth. 20. monet: *nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere;* & Luc. 12. *dico autem vobis amicis meis ne terreamini ab ijs qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant.* Sic dixit Luc. 22. *Hæc est hora vestra & potestas tenebrarum.* Etenim hi qui nunc bonos persequuntur, vexant, spoliant, interimunt, conuiuijs & voluptatibus se tradunt, veniet nõ multò post dies Domini, cum quasi spinæ in fasces componentur, & sempiternis flãmis cruciãdi trudẽtur in tartara; *sicut autem in diebus Noë, ita erit & aduentus filij hominis; sicut enim erant in diebus ante diluuium, comedentes, & bibentes, nubentes, & nuptui tradentes, vsque ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis,* Matth. 24.

15. Vel dum ait Nahum, *sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum, &c.* per spinas intellige non homines modo malos bonis admixtos, sed eorum etiam solicitudines, &

diuitias,& voluptates vitæ, quæ suffocant sementem Patrisfamilias.nihil horum erit in altero seculo,comburentur spinæ,hoc est,finem accipient hęc omnia;auferetur conuiuium pariter potantium, hoc est, delitiæ, & omnia demum præsentis vitæ gaudia, nec erit qui bonos exterreat; vel quidquam mali inferat, cum non nisi boni cum bonis seorsim in cælis, mali cum Diabolo, & Angelis eius in inferno perpetuò,ac sine vlla spe absolutionis coniungendi sint. & verò inter eos,bonos,inquam,& malos stabile, ac sempiternum chaos constituendum erit. Porrò de hac combustione spinarum de qua dixi legimus hic apud Matt. 13. *& in tempore messis dicam messoribus: colligite primum zizania & alligate ea in fasciculos ad comburendum.*

16. *A ordo aliquis in inferno.* Diuus Gregor.lib.9.Moral.c.37. hanc quæstionem proponit, quomodo in inferno nullus sit ordo, cùm tamen ex Scripturis constet etiam inferni pœnas suo ordine non carere, quem diuina præscripsit sapientia, quod quatuor rationib. è scriptura petitis, & præsertim hoc loco,colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos,&c. confirmat. Sic ergò scribit: *mirum est valdè quod dicitur, vbi nullus ordo &c. neq; omnipotens Deus, qui mala benè punit,inordinata esse vllo modo vel tormenta permittit, quia quoque ipsa supplicia,quæ ex lance iustitiæ prodeunt, inferri sine ordine nequaquam possunt. quomodo namque in supplicijs ordo non erit, dum damnatũ quemque iuxtà modum criminis, retributio sequitur vltionis? hinc quippè scriptum est* (Sapient. 6.)*potentes potenter tormenta patientur, & fortioribus fortior instat cruciatio; hinc in Babylonis damnatione dicitur Apoc.18.quantum exaltauit se & in delitijs fuit,tantum date illi tormentum & luctum. si igitur iuxtà modum culpæ pœna distinguitur, constat nimirum,quod in supplicijs ordo seruatur* (hæc videtur prima ratio Gregorij) *& nisi tormentorum summam meritorum acta dirimerent, nequaquam iudex veniens dicturum se messoribus esse perhiberet:colligite primum zizania,& ligate ea in fasciculos ad comburendum, si enim nullus in supplicijs ordo seruabitur, cur comburenda zizania in fasciculos ligantur? sed nimirum fasciculos ad comburendũ ligare, est hos qui æterno igni tradendi sunt, pares paribus sociari, vt quos similis culpa inquinat, par etiam pœna constringat;& qui nequaquã dispari iniquitate polluti sunt, nequaquã dispari tormento crucientur,quatenus simul damnatio cõterat,quos simul elatio subleuat; quosque non dissimiliter dilatauit ambitio,non dissimilis angustet afflictio. & par cruciet flamma supplicij,quos igne luxuriæ par succendit flamma peccati.* (& hęc sit secunda ratio) *sicut enim in domo Patris mansiones multæ sunt pro diuersitate virtutũ. sic damnatos diuerso supplicio gehennæ ignibus subijcit disparilitas criminis.* (en tertiam rationem. sequitur postremo) *quæ videlicet gehenna quamuis cunctis vna sit, non tamen cunctos vna,eademq; qualitate succendit. nam sicut vno sole omnes tangimur,non tamen sub eo vno ordine omnes æstuamus:quia iuxtà qualitatem corporis,sentitur etiam pondus caloris. sic damnatis, & vna est gehenna quæ afficit,& tamen non vna omnes qualitate comburit; quia quod hic agit dispar valetudo corporum. hoc illic exhibet dispar caussa meritorum. quomodo ergò nullus inesse ordo supplicijs dicitur, in*

A *quibus profectò quisque iuxta modum culpæ cruciatur?*

Ad hanc quæstionem sic respondet idem Gregor.eodem libro Moral.cap.38.*sed sanctus vir,post quam vmbram mortis intulit,quanta sit cõfusio in damnatorum mente subiungit: quia ipsa quoque supplicia, quæ ordinata per iustitiam veniunt, ordinata procul dubio in corde morientium non sunt. dum enim damnatus quisque foris flamma succenditur, intus cæcitatis igne deuoratur, atque in dolore positus, exterius, interiusq; confunditur,vt sua deterius confusione crucietur.reprobis ergo ordo in supplicijs non erit, quia in eorum morte atrocius ipsa confusio mentis fæuit, quam tamen mira potentia iudicantis æquitas ordinat,vt pœna animam quasi inordinata confundat.* (& hæc est prima responsio qua

B referre videtur Gregorius hunc ordinis defectum ad perturbatas & confusas damnatorũ conscientias, & cogitationes nunquam sibi constantes, ita vt nihil ab illis ordinatè fiat,sed incredibilis confusio in ipsismet damnatorum perturbatis mentibus potissimum cernatur) *vel certè abesse ordo supplicijs dicitur, quia quibuslibet rebus in pœnam surgentibus propria qualitas non seruatur. vnde subinfertur; & sempiternus horror inhabitat. In huius vita tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cum pati iam cœperit,quod metuebat: infernum verò & vmbram mortis obscurat,& sempiternus horror inhabitat; quia eius ignibus traditi,& in supplicijs dolorem sentiunt, & in doloris angustia pulsante se semper pauore feriuntur, vt & quod timent, tolerent: &*

C *rursum quod tolerant sine cessatione pertimescant, &c. quia igitur,& mors perimit, & non extinguit: dolor cruciat,sed nullatenus pauorem fugat: flamma comburit,sed nequaquam tenebras discutit; quãtum per notitiam præsentis vitæ colligitur, supplicia ordinem non habent, quæ non suam per omnia qualitatem tenent; quamuis,& hic ignis ad consolationem non lucet, & tamen vt magis torqueat ad aliquid lucet.* Ex quibus Gregor. verbis colligitur secunda responsio: in inferno non esse ordinẽ, quod naturalis ibi rerum ordo inuersus esse videatur,ita vt ignis qui natura sua lucidus est, quasi perturbata naturà obscuritatem potius, quam splendorem eo in loco afferat; aquæ etiam niuium cum calore nimio, & cum sempiternis ardoribus, stridor quoque dentium ibi non desunt; & cum tenebris crassissimis per

D obscurissimam, sic dixerim, lucem, & quasi per medias tenebras, sequaces quoque suos, vt ait Gregor.c.49. secum in tormento reprobi visuri sunt,quorum amore deliquerunt; spectra quoque horrifica, lethales manium vmbræ, & męstissima vbiq; mortis imago apparebunt. & hæc de hac Digressione.

DIGRESSIO IV. MORALIS.

Quod adulterina semina symbolum sunt hæreticorum.

1. AMBROSIVS hex. lib. 3. cap. 10. causam aperit cur inter triticum conspecto lolio minimè turbari animus debeat; sic enim scribit: *Sed fortè quis dicat: quomodo secundum genus terra profert semina, cum plerunque semina iacta degenerent, & cum bonum triticum fuerit seminatum, decolor eius species, & inferior forma redditur? sed hoc si quando accidit, non ad translationem generis, sed ad ægritudinem quandam, & inæqualitatem seminis videtur esse referendum. Non enim desinit esse triticū, si aut frigore aduratur, aut imbre madidetur, sed specie magis quam genere, colore quoque & corruptione mutatur: denique frequenter madidata frumenta in sui generis speciem reuertuntur, si aut sole, aut ignibus torreantur, aut diligentibus commissa culturis, aëris temperie, terrarumque feracium vbertate foueantur. Itaque reparatur in sobole, quod degenerauerat in parente. vnde non periclitamur, ne præceptum illud Dei, cuius vsus natura inoleuit, in reliquum successionis vitio destitutum sit, cum hodieq; in seminibus generis sui sinceritas refertur.*

2. *Nam lolium & reliqua adulterina semina, quæ frugibus sæpè miscentur, zizania nuncupari Euangelij lectione cognouimus: sed ea proprium quoddā genus habent, non ex tritici semine in aliud genus seminis decolori mutatione translata degenerem traxere naturam. Denique hoc docet Dominus dicens: simile est regnum Cælorum homini, qui seminauit bonum semen in agro suo: cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius, & superseminauit zizania inter triticum. Aduertimus vtique quod zizania & triticum, vt nominibus, ita & genere videantur esse discreta. Denique & serui dixerunt ad Patremfamilias: Domine nonne bonum semen seminasti in agro tuo? vnde ergo habet zizania? & ait illis: inimicus homo hoc fecit. Aliud enim est semen Diaboli, aliud semen est Christi, quod seritur ad iustitiam. Denique aliud filius hominis, aliud Diabolus seminauit. Adeò diuersa natura vtriusque seminis vt contrarius seminator sit. Quod seminat Christus regnum esse Dei: quod seminat Diabolus peccatum est.*
Marc. 4. *quomodo igitur potest vnius generis esse Regnum atq; peccatum? sic est, inquit, regnum Dei, quemadmodū si homo iactet semen super terram. Est & homo qui seminat verbum, de quo Scriptum est: qui seminat verbum seminat.* sic Ambros. prorsus similia habet Basil.

3. Quibus constat non esse mirandum si Ecclesia gignat, & fideles qui à semel concepta fide nunquā recedunt; & fideles qui pertinaci malitia, & corrupta voluntate susceptam fidem deserentes in hæreticos euadunt: quandoquidem prima etiam viuentium mater ex eodem viro Adam & iustum Abel, & iniustum peperit Cain.

4. Porrò si ea obseruemus quæ Ambros. scripsit de prauis, corruptis & adulterinis seminibus, & causas cur ex terra gignantur, animaduertemus aptè hæreticos adulterinis seminib⁹, lolioq; comparari. Etenim agricola bonū iacit in terrā semen, terra eodē ipsum excipit vtero, natura eadem gignit virtute, eodem rore quasi lacte pascit, eodem solis radio elicit, iisdem aquis irrigat; quod autem ex hoc semine pars vna triticū, alia lolium, vel certè malum semen fiat duplicem cum Ambros. assignare possumus causam: alteram nimiā caloris exustionē, alteram frigoris: simile quid accidere in Ecclesia intelligere possumus. Deus omnes homines vult saluos fieri, Ecclesia Mater omnes in vtero suscipit Catechumenos, eadē eruditione concipit, eodem fidei splendore illuminat, & Baptismatis fonte parit, eadē doctrinæ Christianæ esca nutrit, eodem gratiæ lumine fouet, iisdē Scripturarum sensibus irrigat: verùm ipsi duabus illis causis præcipites in Hæresim ruunt; primùm nimia caloris adustione, hoc est, philautiæ, vel amoris proprij, ac nimia carnis libertate obcæcati. carnis enim illecebræ, non modo voluntatem rapiunt ad praua, sed mentis etiam aciem perstringūt, ita vt ea dogmata tanquam vera hæretici sibi fingant, quæ carnis libertati fauent.

Quòd certissimum esse tribus exemplis illustrari potest, quæ auctor glossæ magnæ mysticè in Gen. c. 1. satis ad rem hanc aptè excogitauit. primum inquit, terra madida exhalationes, atq; vapores ingentes gignit, qui in aërem attracti, & in nubes atras condensati, solis splēdorem contegunt: ita carnis libertas, & in voluptates proiecti homines, delectationes adeò vehementes exhalant, vt sæpè in nubes atras, id est, in opiniones erroneas obdensentur, & fidei lumen à se auertant. 5.

Adiicit & alterum non minùs illustre exemplū. Terra si inter solem interponitur & lunam eclypsim efficit lunæ, quæ luce solis carēs atra redditur; ita caro si inter animā, & Deum interiacet eclypsim efficit animæ, quæ lumine fidei orbata in tenebras & in regionem vmbræ mortis corruit. 6.

Affert tertium exemplum. lucerna si oleo abundat, lumen clarum atq; nitidum præbet: deficiente oleo, flamma primum extinguitur; deindè ellychnium accensum fœtida quadam exhalatione attenuatur; eodem modo, animus caritate præditus, fidem puram, splendidam, ac viuam emittit: verùm obtinentibus omnia vitijs, sublata verò caritate, fides viua extinguitur. deindè & fides mortua fumer peccatorum sordida labe tandē obruitur, sicut morituro Christo tenebræ factæ sunt super vniuersam terrā; ita Christo in impijs mysticè obituro, eorū mentes profundissimis primū tenebris obruuntur, quibus mox hæretici euadunt. Constat igitur nimio calore bonum semen in prauum conuerti, quæ erat prima caussa eius rei. 7.

Altera caussa peruersi seminis est vehemens frigoris exustio; sic hæretici pinguedinis spiritus, caritatisq; expertes, & proprio dumtaxat ingenio innitentes credere illud tantū volunt, quod ingenij procacitas ipsis suggerit. Hinc Ecclesiæ auctoritatē paruipendunt, neq; ab ea desciscere curant. quare AEgyptijs similes palpabilibus tenebris obducuntur. ita enim sæpè hæreticorum placita erronea sunt, adeò Patrum doctrinæ & scripturis repugnantia, vt errores eorum manifestissima quadam ratione à 8.

quo-

A quodlibet ferè palpari queant. Hæ igitur sunt caussę cur bonum semen lolium fiat, vel in adulterina semina transeat.

9. Sed verum est id quòd Ambros. dicebat, malum ac corruptum semen rursus si in benè cultam terrã iactum fuerit, & cælum clemens nactum, in pristinũ colorem, atq; saporem redire; id quod experientia didicimus. ita hæretici si iterũ ad Ecclesiæ matris gremiũ confugiãt, & perniciosum dogma abiurẽt, Dei clementis cõmiseratione, & Ecclesiæ matris pietate ad pristinũ redire poterunt statum salutis. Etenim in Ecclesia non tantum palmites mortui reuiuiscunt, hoc est, peccatores, qui numero sunt, non merito in Ecclesia, si tamen vitis virtutem, gratiã videlicet hauriant: verùm etiam recisa sarmenta repullulant, quibus hære-
B tici significantur.

DIGRESSIO V.
MORALIS

In ver. 13. De grano Sinapis.

1. QVONIAM ex sinapi natura, naturæque proprietatibus, multa ad mores transferunt doctores, dum hanc Christi similitudinẽ interpretantur, non erit ab re, quæ ad insitam eius naturæ vim pertinent, carptim, breuiterq; attingere. Plin. lib. 22. c. item 22. sinapim accuratè descripsit ex quo & alijs hæc colliguntur: esse quidem minimum semen quantitate, maximum verò qualitate & virtute; maximum
C etiam inter omnia olera, vt Dominus ait, verum specie vilissimum, nec colore, neq; odore blandiens; calidę & subtilis naturæ, ita vt principatum habeat teste Pythagora inter ea quorũ in sublime vis feratur; neque enim aliud magis in nares, & cerebrum penetrat. vim habet vaporem exspirandi; contritũ verò maximè suã virtutem indicat; purgat pituitã, & cerebri superfluitates: condit cibos, tollitq; eorũ superfluas humiditates, & tenacitatem: excreationes faciles facit: ad dentiũ dolorem manditur: tritum cum aceto ad serpentiũ ictus, & scorpionum illinitur: fungorum venena discutit: vmbram & nidum auibus cæli pręstat: fit enim arbor, inquit Christus Dominus, ita vt volucres cæli veniant, & habitẽt in ramis eius, nõ modo nidulentur ibi, vt quidam interpretatur.

Sinapis natura.

D 2. Quòd granum hoc sinapis sit fides & verbũ Dei, dictum à nobis fuit in Scholijs huius cap. num. 18. Hic ostendemus primùm quidem sat benè in Christum conuenire hanc grani sinapis similitudinem; deindè quod & in Apostolos, & in Martyres, deniq; in vniuersam Ecclesiam idem quadret: Christus ergò qui granum hic sinapis quod minimũ est, dicitur, & excrescens in arborem ramos suos longè, lateq; diffundit, idem & Daniel. 2. ob eandem rationem *lapis paruus* vocatur: qui locus mirificè ostendit huius sinapis primum paruitatem; deindè etiã in arborem incrementũ; postremò ramorum expansionẽ cum auium complexu, & habitatione. simul ergò has duas similitudines lapidis, & sinapis eadẽ continentes simul & coniũgemus & exponemus, & quidem quòd Christus lapis sit & sanè fundamentalis Isai. c. 28. 16.

Christo & Apostolis & utrique Sanctis, applicata.

Christus lapis paruus.

A ostendit. de quo item lapide sic Zachar. c. 3. 9. vaticinatur; *super lapidem vnum septẽ oculi sunt. Ecce ego cælabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* oculus scientiam significat; septenarius numerus vniuersitatẽ, & perfectionẽ; in Christo verò absconditi sunt thesauri omnes scientiæ, & sapientiæ Dei. huius lapidis sculpturam dicitur Deus cælasse, quia solus ipse formauit Christi corpus in vtero virginis, qui etiam definito à Patre tempore in vna illa die veneris, qua in crucis ara seipsum pro mundo obtulit holocaustum, omnem terræ iniquitatẽ abstulit. hic lapis est illo significatus super quo dormiuit Iacob Genes. 28. lapis est ex quo virga percusso largissima ad potandũ aquarum copia manauit Nu. 20. lapis quo Dauid Goliath
B percussit 1. Regum 17. lapis est cum ob soliditatem & firmitatem, tum ob humilitatem; etenim lapis ad infima loca descendit, vbi & conquiescit. lapis est, & refugij petra bonis, verum lapis offensionis, & petra scandali perfidis. lapis est super quem ædificata est Ecclesia. huius porro lapidis excisio sine manibus significat admirandam Christi generationem ex Matre Virgine sine vllo virilis seminis concursu. Rectè ergo vt sinapis, ita & lapidis nomen, & similitudo conueoit Christo.

Sed cur iste lapis à Daniele primùm paruus, mox paulatim crescere, tandem terram replere vniuersam dicitur? Respondeo sic dici ob eandem rationem, qua initio minimo sinapis grano comparatur; deindè eidem in arborem 3.
C excrescenti, tandem ramos suos longè, lateq; extendenti: Paruus ergò primùm dicitur lapis Christus propter assumptam humanitatem, quæ præ diuinitate minimũ quid, ac propè nihil est. Etenim verbum abbreuiatum fecit Dominus, cùm enim esset infinitæ magnitudinis, in arcto se humanæ naturæ occlusit verbum caro factum.

Hinc Anacletus Epistol. secunda, decret. vt habetur tom. 1. Concil. docet: his verbis non diminutionem Deitatis in filio significari, sed susceptæ carnis dispensationem. quãuis sint etiam qui Christum verbum dicãt abbreuiatum, quia summatim comprehendit, & in compendium redegit vniuersam Mosis legem sub voo caritatis præcepto: *hæc mando vobis*, &c. Ioan. 15. sic Tertull. contra Marcionem lib. 4.
D Euseb. l. 2. de Demonstratione cap. 40. paruus item dicitur ob statum viatoris, in quo tres integros & triginta annos versari voluit, quamuis simul comprehensor etiam esset secundùm superiorem animæ partem. tertiò paruus fuit, quod ex tenui, hoc est, paupere parente paruulus & inops natus est, & quidem intra stabulũ in præsepio mox collocatus, & vilibus pannis obuolutus. quartò paruus, propter corpus quod induit laboribus, angoribus, & interitui subiectum. paruus præterea quintò, propter pauperem vitam, & abiectam, modestamq; in omnibus se gerendi rationẽ. ad hæc, quia paruus fuit in oculis superborũ Iudæorũ, qui eum despiciabant. septimò etiã paruus, quia intra paruam Iudæorum regionẽ suam præsentiam, miracula & prædicationẽ concludere voluit, sibique exiguum discipulorum numerum tan-

quam

quam pusillum gregem dumtaxat aggregare voluit. Denique paruus propter ignominiosam, & acerbam pasionem, & mortem. Portò ob easdem caussas, & minimi grani sinapis instar esse dicitur. si enim externam speciem inspicias Christus paruus est, & velut minimũ granum sinapis. pendet enim externa hominis species ex diuitijs, nataliũ splendore, eloquentiæ vi, & præstantium virorum comitatu. atqui Christus generatione habebatur Fabri filius, diuitias nullas habuit, nec vbi caput reclinarit. imò & inter rudes discipulos, & piscatores etiã minimus esse voluit, hinc ille dicebat: *Ecce ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* hinc se *filium hominis* identidẽ appellat, cùm sit filius Dei. sed nihil est quod potentius & efficacius rem hanc illustrat, vt crux Christi, in qua ipse de se ait: *ego sum vermis & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis:* hinc Propheta admirabundus: *vidimus*, inquit, *eum & non erat aspectus, & desiderauimus eum despectum, & nouissimum virorum*, Isai. 13. quid quod ipsa etiam Christi Crucifixi prædicatio vilis, & abiecta visa est? prædicamus, inquit, Paul. 1. Cor. 1. Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam. rectè ergo paruo lapidi, rectè item & grano sinapis minimo comparatur.

4. Ceterùm creuisse dicitur lapis, id est, Christus non coram Deo, in cuius semper oculis æquè magnus fuit, sicut neque auctus est vnquam, quantum ad gratiæ, & animæ gloriam pertinet, quam mox ab initio conceptus semper eandem habuit: verùm creuit coram Deo, & hominibus tam secũdùm corporis gloriam post resurrectionem, quam secundùm famam, atque claritatem sui nominis, quod toto terrarum orbe celebratum est, dataq; est illi omnis potestas in cælo, & in terra, & vt in nomine IESV omne genu flectatur cælestiom, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus IESVS CHRISTVS in gloria est Dei Patris. Postremò creuit in corpore suo mystico, quod est Ecclesia, quam per vniuersum diffusam, & dilatatam cernimus; ita, vt non mirum sit, si dicat Daniel, lapidem paruum percussa statua, qua regna terræ continebantur, in montem euasisse magnum. destructa sunt enim Regna à Christo, non euersa temporali eorum dominatione, sed sublata idololatria, quæ passim omnia occupabat, excisoq; Dæmonis imperio, cui illa erant subiecta; hoc autem non simul, atque vno vbique tempore factum est, sed paulatim, per varia temporum interualla vsque ad Constantini dominationem, & inde fiet vsque ad finem mundi, cùm demum consummatè & absolutè secundùm omnes numeros perficietur, atque ita perfectissimè implebitur illud, Isai. c. 49. 23. *erunt Reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & lingent puluerem pedum tuorũ.* & cap. 60. 12. *gens & regnum quod non seruierit tibi, peribit.* Cæterùm idem est, lapidem paruum creuisse in montem magnum, ac minimum sinapis granũ in arborem proceram euasisse. fuit enim Christus vt granum sinapis, quasi calidæ ac subtilis naturæ propter diuinitatem; hoc autem granum in cruce contritũ indicauit quantæ virtutis esset. etenim Christus in crucem actus vniuersum commouit orbem, & exaltatus à terra omnia traxit ad seipsum. venena errorum, & falsum dæmonum cultũ postea per orbem prędicatus sustulit. condiuit etiam tribulationum cibos, vt iam post eius pasionem, & mortem electis non amari, sed dulces appareant. hoc quidem granum seminatum est in horto; nam in horto, captus est, & post mortem in horto sepultus. at mox vt surrexit à mortuis, maximus factus est & creuit in arborem magnam, quæ per ascensionem etiam cælum ipsum penetrauit, & excesit. quo tempore impletum est illud Isaiæ vaticinium cap. 4. *erit germen Domini in magnificentia & fructus terræ sublimis.*

Quod verò vniuersam terram replesse dicatur à Daniele lapis, qui creuit in montem, significat Christi nomẽ, & doctrinam toto terrarum orbe longè, lateque diffundenda esse. 5. id, quod constat primò ex prædicatione Euangelij, quod per Apostolos, eiusque discipulos per totum orbem disseminatum est; quam rem spiritu Dei illustratus Dauid olim vaticinatus est: *in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Psal. 18. deindè etiam ex scientia Dei, quã accepit mundus per cælestem Christi doctrinam; nam cũm inania olim simulacra, & gentiũ idola, & fallaces dæmones ferè cũcta obtinerent, factũ est per Euangelij lucem, vt illis reiectis, verum Deum homines colerent, vt vel ex vaticinio Isa. c. 11. patet: *repleta est terra scientia Dei*. Patet item per Christum repletam esse terram odore virtutum ac sanctitatis eius. Cœpere enim homines hausta Euangelij luce, incredibili iam ardore inflammari ad colendas virtutes, ad voluntariam paupertatem, obedientiam, virginitatem, martyrij desiderium, ad contemptum & despicientiam rerum mundanarum, denique ad cælestium amorem. Tandem repleta est atque commota vniuersa terra innumerabilium prodigiorum ac miraculorum multitudine & admiratione; expectatione quoque futuri iuditij, & certa resurrectionis spe, & stabili cælestium præmiorum promissione.

Neque verò hoc ipsum quod vaticinatus est 6.
Daniel de paruo illo lapide, nimirũ quod vniuersam repleuerit terram, minus aptè in hanc similitudinem sinapis conuenit. Hoc enim quod de lapide dixit Daniel, idem est cum eo quod dicitur sub similitudine sinapis, quod in arborem excrescens extendat ramos suos; CHRISTVS enim tum protulit & quasi expandit ramos suos, cum discipulos misit in orbem terrarum, illis præcipiens, vt euntes in mundum vniuersum prædicarent Euangelium omni creaturæ. Etenim Apostolis, cæterisque Christi discipuli rectè conuenit, vt palmitum, ita & ramorum similitudo respectu Christi, cui tanquam viti, vel arbori insiti sunt; vndè vim, efficacitatemque ad benè operandum habent. & licèt numerus sit in ramis, est tamen vnitas in trunco, & radice sinapis. varia sunt quę credimus, diuersi ministri, vna tamen est omnium Christianorum,

& dogma-

& dogmatum Ecclesiæ fides, vnus Christus, dicuntur verò rami in eam excrescere magnitudinem, vt volucres cæli veniant, & ibi nidum sibi cōstruant, & sub vmbra eius habitent: propterea quod Angeli, qui per volucres cæli commodè intelligi possunt, in affectu Apostolorum quieuerunt, tanquam in nido, quemadmodum Dæmones in mentibus superborum tanquam in proprio domicilio conquiescunt. nisi malis volucres cæli accipere homines cælestium desideriorum, & excelsarum mentium, qui ad fidem conuersi, sub vmbra Euangelicæ doctrinæ quietem mentis, & solatium inuenere, & auellentes à seipsis, & à terrenis rebus spem omnem, in vno Christo, eiusque fide tanquam in nido posuerunt. Constant ergo tum ex hoc Danielis loco, tum ex similitudine sinapis hæc tria, paruitas Christi, eius incrementum, & per vniuersum orbem extensio ac propagatio.

7. *Apostoli grana sinapis.* Iam non erit difficilè eandem sinapis similitudinem Apostolis, eorumque assectatoribus & martyribus accommodare. Etenim Apostoli veluti parua quædam grana initio fuerunt, quibus dictum est, *nolite timere pusillus grex*; parua item numero, quia principio duodecim ferme tantum Apostolis constabat Ecclesia; conditione quoque seu qualitate parua erant. Etenim pauperes, & obscuris natalibus nati sunt; & nec eloquentia, nec multiiuga rerum cognitione conspicui; nam *quæ stulta sunt mundi elegit Deus*, teste Paulo 1. ad Corint. 1. *vt confundat sapientes. Et infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt destrueret, vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.* Iterùm parua erant grana Apostoli coram oculis suis. rectè enim tenebant illud Christi præceptum: Matth. 20. *quicumque voluerit inter vos maior fieri, sit vester minister*, quare Apostolus eandem insistens viam dicebat Ephes. 3. *mihi omnium Sanctorum minimo.* & 1. Corinth. 15. *ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus.* Erant parua coram aliorum oculis: Hinc Paulus 1. Corint. 4. *puto quod nos Deus Apostolos nouissimos ostēdit tanquam morti destinatos; quia spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.* & iterùm ibidem, *tanquam purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema vsque adhuc.*

8. Sed hæc minima grana sinapis à Christo in terram iacta, ac seminata maximum sanè fructum attulerunt: etenim in arborem magnam excrescentes ad Christum innumeros populos traxerunt Apostoli captiuantes omnem intellectum in obsequium fidei. venena quoque errorum iuxtà naturam sinapis, de qua num. 1. diximus, extinxerunt, idolorum cultum, ac superstitionem & cæteras huiusmodi noxias superfluitates sustulerunt, & in morem sinapis contriti vim suam, & efficacitatem expresserunt. Etenim persecutionibus, corporis afflictationibus, crudelissimis pœnarum generibus, denique acerba morte attriti Apostoli vim intra se quandam inesse diuinam veluti delitescentem, ostenderunt. verè enim dixit Tertullianus in Apologetico: *sanguis martyrum semen est Christianorum*; nam ipsis cadentibus

A quasi semine in terram iacto multa sæpè surgebant Christianorum millia ad fidem conuersa, siue illorum constantem fortitudinem, siue miracula & prodigia, siue Dei præsentiam, quę illis præsto erat, cernentes: ita fiebat, vt cresceret fides, & copiosiùs propagaretur Ecclesia.

Verùm sicut Apostoli rami erant respectu Christi, ita primi illi Patres, ac Doctores, qui Apostolorum opera & labore Christi fidē amplexati sunt: rami Apostolorum & Martyrum illorum rectè nominari possunt; in quos ramos aduolarunt alij postea magni etiam ipsi & excellentes viri, qui tanquam volucres in sublime volantes, terrenis rebus contemptis in illis quieuerunt, hoc est, in eorum imitatione, & fidei dogmatibus, tanquam ibi nidum sibi construentes, perseuerarunt; & vniuersim loquendo in ramis Apostolorum, & Apostolicorum virorum, tota cōquiescit Ecclesia, eorum meritis fulcitur, eorum precibus adiuuatur, eruditur doctrina, regitur præceptis, sanctitatis exemplis promouetur, & tandem eorum etiā gloriæ particeps fit. Constat igitur etiam ijs tria illa inesse quæ grano sinapis conuenire ex Euangelio didicimus; quod sit minimum; quod in arborē proceram crescat; quod in eius protensis ramis volucres cæli inhabitent. 9. *Sicut & Doctores Ecclesiæ.*

B

Vt verò melius intelligamus creuisse Ecclesiā, & expandisse ramos non potentiæ mundanę armis, sed patientiæ pręsidio, ad eam, potissimum verò ad primam illam Apostolorum Ecclesiam referre possumus, quod Cant. 4. 4. dictum est de sponsa: *sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea.* quis non vehementer admiretur in munitissima hac turri, quæ Ecclesiam repræsentat, nullum expresè saltem aliud commemorari armorum genus, quod ad eius munitionem faciat, quam clypeorum multitudinem? Etenim clypei, & varij, atque innumeri scutorum ordines, multis stemmatibus, tesseris, symbolis, cæteroque picturarum ornatu conspicui, ad pulchritudinem & ornamentum facere quidem multum possunt, ad munitionē verò, & fortitudinem parum pertinere videntur. non hic spiculorum, non securium, non arcuum, non gladiorum speciatim vlla fit mentio. atqui hæc est maxima Ecclesię fortitudo, hoc eius summum decus, quod cùm non alijs armis instructa sit, quibus alijs oppugnando noceat, sed ijs dumtaxat quibus se tueatur, victrix tamen semper, & debellatrix inimicorum est. nouum hoc bellandi genus Christus ad nos de cælo aduexit, in quo tota certantium virtus & fortitudo, nō in offensione, sed in defensione; non in inflictione vulnerum, sed in patienti potius eorum receptione: non in inferendis iniurijs, sed in eisdem constanter, solo patientiæ clypeo, tolerandis, posita est. Rectè ergo per *clypeum* Ecclesiæ fortitudo declaratur; clypeo enim vtimur non ad offendendum, sed ad nos potius defendendum, eodem etiam aduersariorum ictus excipimus, vt hac loquendi formula, quam Spiritus sanctus hoc loco Cantic. vsurpat, intelligere possimus, proprium esse 10.

C

D

Ecclesiæ

Ecclesiæ, ac fuisse tum maximè cum vigebant inuicti illi Ecclesię Principes & Apostolici viri, vt eius milites confractos clypeos, cnntritas cassides, hoc est, varia vulnera, & cóminutos] corporum suorũ thoraces è prælio reportarent. Sic enim Ecclesiæ vires eminent, neque vnquam melius generosorum Ecclesiæ ducum sortitudo apparet, quam patienter excipiendis ictibus aduersariorum, quamuis multis confossi vulneribus mortẽ Ipsam pro Christi fide, arque animæ salute, fortiter subeanr. sic crescit Ecclesia, quæ minimo grano sinapis comparatur, sic per totum terrarum orbem ramos effudit. sic tyrannos subdidit, barbaras gentes edomoit, sic sapientes, diuites, potentes, ad Christum traduxit; sic denique rebelles, ac feros hominum sibi aduersantium animos, suaui, humilique Christi iugo subiecit.

11. *Bellum Gedeonis Christianorũ certamini applicatum.*

Proindè simile est Christianorum bellandi genus, illi certandi rationi, qua in bello contra Madianitas Gedeon vsus est, Iudic. 7. in quo non lanceis ab Israelitis, neque gladijs, aut spiculis pugnatum est, sed clangentibus tubis dumtaxat & fictilibus lagenis, Intra quas ardentes lampades continebantur: nam inter tubarum sonitum confractis & collisis inter se lagenis, factum est, vt subitò quod latebat lumen affulserit, & præ metu exanimato hoste, tandem victoriam reportarunt Israelitæ. hanc sanè Gedeonis bellandi rarionem, & insignẽ victoriam applicar præter alios August. tom. 4. in qq. supra Iudic. 7. num. 37. ad eam victoriam, quam Christus Dominus obtinuir per Sanctos Apostolos, & Martyres suos, & Euangelij prædicationem de gentibus, earumque principibus & inferni tyranno. nam per illos trecentos viros, qui manu in os proijcientes aquam more canum lambuerunt, intelligit Augustinus gentes in crucifixum credituras esse figuratas. sic enim scribit: *quorum numerus, quia trecenti erant, signum insinuat crucis propter litteram, T. græcam, qua iste numerus significatur: per quos etiam gentes magis in crucifixum credituras præfiguratum est, quod littera Græca est. vnde græcorum nomine Apostolus omnes gentes significat cùm dicit, Iudæo primum & Græco.* Et paulò pòst addit: *nam quod ita isti probati sunt, per quos vinceret Gedeon, vt similes in bibendo canibus dicerentur, significat quod contemptibilia, & ignobilia elegit Dominus. pro contemptu enim habetur canis. vndè dicit; non est bonum tollere panem filiorum & mittere canibus.* stat ergò etiam ex Augustini sententia hanc Gedeonis bellandi rationem præsignasse illam, qua Ecclesia gentes debellauit. de qua Isaiam vaticinatum non dubito, cap. 9. *lætabuntur coram te*, &c. *sicut in die Madian*, vt sit hæc sententia: lætabuntur Domine strenui milites tui tempore Euangelij ob nouam partam victoriam de inimicis tuis, sicut olim Israelitæ gauisi sunt, cùm in fugam coniectis & prostratis Madianitis triumphantes redirent; quando iugum ferreum quo eorum premebantur humeri confregisti, & sceptrum exactoris, quod opprimebat eos contriuisti sine exercitu, & armis, & in abscondita manu. quo loco Isaias innuit, huic obtentæ à Madianitis victoriæ, similem futuram esse alteram, quam Christus de gentibus sublata idololatria & dæmonom cultu, per suos prædicatores obtenturus erat non sine gaudio incredibili: tunc enim absque armis, & exercitu (hoc enim est, *sicut in die Madian*) iugum oneris diaboli, qui exultabat in mundo, & grauissimo seruitutis iugo omnium colla premebat; & virgam humeri eius, qua percutiebat vniuersos; & sceptrũ exactoris, quo peccata sibi quasi quoddam tributum reddere homines compellebat, detraxit CHRISTVS de humeris egentium; quibus diabolus per tyrannidem dominabatur, idque per Apostolos, & Euangelij lucem. & aptè congruit vterque vincendi modus. nam sicur victi sunt Madianitæ clangentibus tubis, & mox fractis lagenis emicante lampadum splendore, sic per Apostolos, cæterosque Ecclesiæ Martyres, prostrati sunt hostes euangelicæ tubæ clangore, confractis etiam per mortem & supplicia illorum corporibus, quæ tanquam lutea, ac fictilia vasa sunt, & ita apparente iam fidei splendore, & caritatis flamma, quæ in eorum pectoribus latebat, magis accensa. Relinquitur vt quomodo nostrum quilibet esse debeat similis sinapi, paucis exponamus.

12. *Christianus quilibet grano sinapis similis esse debet.*

Ergò etiam, atque etiam intelligat quilibet Christianus, si sui Domini, ac Apostolorum imitator esse cupit, si crescere per virtutum progressum desiderat, si varios proferre virtutum ramos exoptat, sit etiam ipse instar minimi grani sinapis per humilitatem, seque ipsum, & prauos animi motus diligenter per mortificationẽ conterat, & per persecutiones patienter se atteri sinat: ita enim fiet, vt pœnitentia, laboribus, & varijs afflictationum generibus carnem suam edomando, & atterendo experiatur in se ingentem spiritus efficacitatem, & ardentiorem amoris Dei ignem cum cælestium voluptatum affluentia, hinc vero tam bonos fructus etiam ad illos dimanare faciet. omninò sapienter monuit Hilar. In Matthæum sinapis virtutem ac potestatem tribulationibus, & pressuris accendi. Christiani enim hominis virtus tunc inflammatur, tunc ardet maximè, cum teritur, cum calcatur, cum rebellis caro spiritui parere compellitur.

Et *sicut vnguenta*, vt inquit Diuus Gregorius in præfatione in librum Iob. capite secundo, *nisi commota redolere latius nesciunt, & sicut aromata fragrantiam suam, non nisi cum incenduntur, inexpandunt; ita sancti viri omne, quod virtutibus redolent, in tribulationibus innotescunt; vnde rectè in Euangelio dicitur; si habueritis fidem tanquam granum sinapis, dicetis huic monti: transi hinc, & transibit. granum quippè sinapis nisi conteratur, nequaquam vis virtutis eius agnoscitur; nam non contritum lene est, si vero conteratur, inardescit: & quod in se acerrimum latebat, ostendit; sic vnusquisque vir sanctus cum non pulsatur, despicabilis, ac lenis aspicitur: si qua verò illum tritura persecutionis opprimat: mox omne quod calidum sapit, ostendit: atque in feruorem virtutis vertitur, quidquid in illo ante despicabile, infirmumque videbantur, quodque in se per tranquillitatis tẽpora, libens operuerat, exagitatus, tribulationibus coactus innotescit. vnde benè per Prophetam dici-*

tur. in die mandabit Dominus misericordiam suam, & in nocte declarabit, Psalm. quadragesimo primo, ex Septuaginta interpretibus; *misericordia enim Domini in die mandatur, quia in tranquillo tempore cognoscendo percipitur: in nocte vero declaratur, quia donum quod in tranquillitate sumitur, in tribulationibus manifestatur*. hæc Gregorius.

Porrò in ramis eorum, qui de sinapi in proceram arborem euasêre, volucres requiescunt, quia sanctæ animæ etiam secundùm Diui Gregorij sententiam, *quæ quibusdam virtutum pennis à terrena cogitatione se subleuant, in eorum dictis atque consolationibus, ab huiusmodi fatigatione vitæ respirant.*

13. *Animæ sanctæ volucres.* Rectè autem sanctæ animæ, quæ se se ad cælestia per contemplationem attollunt, volucribus comparantur, sicuti terrenis affixi rebus per pisces repræsentantur. vtrumque enim & piscium, & auium genus, idem habuere principium, aquam. sic enim Genes. 1. legimus: *producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile sub firmamento cæli*; & quamuis idem referant principium, varias tamen habent naturæ propensiones, & differentias; nam pisces, cùm nec veras plumas, nec veras alas habeant, quibus se se in aëra vibrent, intra maris profunditatem demersi remanserunt. at cæli volucres agilibus pennis instructæ, continuò relictis inferioribus aquis, sursum versum in cælum ferri cæperunt. idem in hominum genere accidit: nam licet omnes ex eodem sint principio, hoc est, ex eodem terræ elemento formati iuxtà illud Iob. 33. 6. *Ecce & me, sicut & te fecit Deus, & de eodem luto ego quoque formatus sum*. æqua est conditio, vnum principium regum & vilium hominum; proborum, & malorum, sed multiplex animorum studium, magna inclinationum varietas; quidam sunt quasi pisces maris, & quasi reptilia non habentia ducem, & tanquam monstra maritima intra terrenarum rerũ profunditatem immersa, nunquam in altum caput attollentes, cum virtutũ pennis destituantur; contra alij de quibus dixi tanquam pennigera animalia semper lætum illud occinunt: *nostra autem conuersatio in cælo est*. hi ergo sunt qui in Sanctorum hominum ramis libenter conquiescunt, & amœna eorum vmbra fruuntur.

14. *Diaboli vultures.* Verùm monendæ sunt hæ sanctæ volucres, ne à vulturibus tartareis inuadantur, ac miserè discerpantur. solent enim, vt author non omninò ignobilis refert, vultures columbis inprimis infesti bifariam illas adoriri. nam qui generosi sunt, & à parentum natura minimè deficiunt, ij in sublimè feruntur, insequunturque columbam si quando à terra sursum assurgat. sunt & adulterini, & à priorum nobilitate plurimum degenerantes, qui non alta petunt, sed columbam deorsum impellentes insectantur, mox vt à terra paullulùm assurrexerit. harum omnium insidiarum non ignara columba, cum à prioribus strui sibi insidias videt, mox demittit se, & pennis terram versus fertur. Quodsi à posterioribus parari sibi insidias conspicit, quantum potest in sublime contendit. Sic Animæ sanctæ faciendum, quæ instar columbæ felle caret: nam ne teterrimis Inferni vulturibus prædæ sit, duabus alis volet oportet, altera humilitatis, qua se deprimat in terram contra superbiæ tumorem, & arrogantiam, in mentem reuocans se ex terra constare; altera verò contemplationis, qua feratur sursum, contra vilissimos abiectissimosque carnis petulantis insultus: & nobilitatis suæ non ignara cogitet quod ad cælestia creatam indignum sit terrenis rebus inhærere. sic externis hostibus resistendum est.

Verùm nihil est potentius ad expugnandum eosdem externos animæ nostræ hostes, quàm si caro, quæ domesticus est aduersarius, 15. *Caro domanda.*
seuerè comprimatur. nam frustra quis laborat dæmonum viribus & insidijs occurrere, si carni suæ laxet habenas; neque illam seruire faciat, sed dominari permittat: tunc enim contra nos dæmoni se adiungit, & tanquam trãsfuga ad aduersariorum partes transit, quibus coniuncta, admirandum in modum externis hostibus vires sufficit, animumque addit; quo cum ventum est, actum de nobis. Quod hac similitudine intelligi poterit. qui rei nauticæ præsunt, si quando inter nauigandum pyratarum nauigia, aut hostium conspicantur naues contra se velis, remisque ferri, si de fuga capessenda cogitant, quod illis se viribus impares agnoscant; tum si fortè aliquibus indicijs percipiatis, qui remigio præest, velle remiges à remigando cessare, quod sperent libertate donandos, si ea triremis in qua sunt, in manus, ditionemq; hostium venerit, arripit illicò flagellum, & per medium triremis incedens, acriter eos qui remigare recusant, verberat. quod si quandoque, neque hac arte succedat res, arrepto gladio, vni brachium, alteri humerum, vel membrum aliud abscindit, vt similis pœnæ timore ceteros strenuè remigare compellat. quod si fortè nautæ cernant ita se ab hoste premi, ita vrgeri, vt necessariò cum aduersarijs committenda pugna sit, ante omnia vinculis & compedibus arctissimis vinciunt Mauros, Turcas, ceteraq; mancipia, quæ cum hoste amicitia & fœdere iuncta sunt, alioqui non minus sibi timendum foret ab his qui intra triremẽ sunt, quàm qui extra. quod ergò in corporali nauigatione diximus facere rei nauticæ experientes cum remigibus suis, idẽ facere oportet & in nauigatione spirituali, qua cælum versus nauigamus per procellosum huius mundi mare plurimis agitatum procellis, & innumeris refertũ periculis, varijs etiam expositum pyratis, qui nobis iter in cælum præcludere, spoliare armis, triremẽ nostrã demergere, & vita deniq; ac bonis omnibus spoliare contendunt. quibus vt fortiter resistamus, caro nostra in officio continenda est, ne perfidè cum hoste nostro coniungat se se, & auctis inimicorũ viribus contra nos certet. Est enim caro, quæ hostis est domesticus, cõtumax, perfida, cui nulla ratione credendũ, vt quæ semper suspecta haberi debeat. quare eam semper quasi remo affigere & alligare, laboribus atterere necesse est, & ærumnis, flagellis, lorisve compellere ad remigandum, par erit, vbi se præsertim dederit occasio, sic non

Pugna Christianorum similis pugnæ nauticæ.

vacabit illi ad aduersarios transfugere, illorumq; partes fœdere inito adiuuare.

DIGRESSIO VI.
MORALIS

De fermenti parabola.

1. *Tam mulieres quam viri regni caelestis capaces.*

PETRVS CHRYSOLOG. Serm. 99. obseruat in superiori parabola de grano sinapis dictum esse quod ab homine, hoc est, viro seminatum esse in horto suo: at in hac mulieris mentionem fieri, ipsa enim dicitur abscondisse fermentum in farinæ satis tribus, vt intelligeremus vtrumque sexum mysteriorum Regni Dei participem esse factum; sic enim scribit: *ante sinapis granum memorat accepisse virum; mulierem nunc asserit accepisse fermentum. dicit autem, exiguum semen virum seuisse in magnæ arboris incrementum, mulierem modo fermentum breue ad profectum totius massæ abscondisse manifestat; verè sicut dixit Apost. Paulus* 1. Cor. 11. *neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. ad vnum Regnum diuersum sexum varia similitudo perducit; neque virum separat à muliere vocatio Christiana: quos Deus coniungit natura sociat, & mira similitudine similes reddit habitus, forma componit. infra subdit*, Ephes. 5. *mysterium hoc magnum est: Ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* hæc Chrysologus.

2. *Fermenti proprietates ad mores accommodata.*

Deindè obseruandum est quænam sint fermenti proprietates vt eas ad mores accommodemus; Ambros. serm. 21. tom. 5. sic scribit: *fermenti vim atque virtutem omnibus notam esse non dubium est: nam cùm sit magnitudine paruum, specie simplex, natura commune, tantam fortitudinem intrinsecus gerit, vt cùm reconditum fuerit in farina, succus hoc totam massam faciat esse, quod ipse est: & ita semper vniuersum cumulum aspersionis suæ vigore diffundit, vt omnem ipsam magnitudinem pollinis faciat fermentum: ac sic rei ipsa fortitudine sua molem sibi proprij vigoris acquirit. hoc autem faciunt mulieres, vt viris suis salubriorem panem & cibum vtilem diligenter exhibeant.* Sic Ambrosius.

Albertus Magnus docet calorem fermenti, humidum panis maturare, & spirituale efficere, acore etiam suo eleuare, sapidum reddere, digestumque præparare. dicitur sanè *fermentum à feruendo* calidum enim est, & feruidum.

3. *Vox fermenti diuersimodè vsurpata in Scripturis.*

Vsurpatur autem vox *fermenti*, interdum quidem propriè, interdum metaphoricè in sacris litteris, propriè, vt Exod. 12. 34. *tulit populus conspersam farinam antequam fermentaretur, & ligans in pallijs posuit super humeros suos*, & ex Leu. 23. habemus, quod offerebantur duo panes cum simila fermentata in die Pentecostes. Cùm verò metaphoricè vsurpatur, aliquando in malam partem, aliquando in bonam sumitur Teste Augustino libro tertio, de doctrina Christiana capite vigesimoquinto, tom. tertio. Etenim Matth. 18. *attendite à fermento Pharisæorum, & Saducæorum.* vbi fermentum prauam doctrinam significat. Et ad Galatas 5. dicitur: *modicum fermentum totam massam corrumpit.* quo loco per fermentum intelligit Apostolus prauam doctrinam, seu praua docentem hæreticum. Et idem 1. Corinth. 5. ait, *non est bona gloriatio vestra. nescitis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit. expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua conspersio.* Vbi de incestuoso loquitur, & nomine fermenti peccatum, vel peccatorem ipsum designat. Sicut etiam cùm exhortatur ad celebrandum Pascha, citra peccati labem, ait: *itaque epulemur non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ, & nequitiæ: sed in azymis sinceritatis & veritatis*: hæc enim omnia, hęresis, peccata, homines mali, vim habent fermenti ad labefactandum, & corrumpendum doctrinam fidei, & mores hominum: in malam partem sumit fermentum. Amos quoque 4. 5. vbi irridet eos, qui panem fermẽtatum in laudem scilicet Dei, offerebant, Leuitici namque 7. prohibebantur iuxta legem hostiæ pacificæ offerre panem cum fermento. quod mysticè exponens Greg. hom. 22. in Euang. ait: *panes quippè sine fermento comedit, qui recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercet; qui mandata misericordiæ sine admixtione peccati exhibet; ne peruersè dissipat, quod quasi rectè dispensat. hoc quoque peccati fermentum bonæ suæ actionis miscuerant, quibus Propheta voce per increpationem dominus dicebat: venite ad Bethel & impiè agite.* Amos 4. 4. *atque post pauca; & sacrificate de fermentato laudem.* ibidem versiculo quinto, *de fermentato namque laudem immolat, qui Deo sacrificium de rapina parat.* In bonam verò partem accipitur fermentum hoc loco, quem præ manibus habemus; vt enim fermentum communicat multas bonas proprietates, & vtilitates toti conspersioni, quæ ex farina conficitur, ita Euangelium cordibus hominum.

Iam restat vt Christo Domino primùm, deindè & Apostolis applicemus hanc parabolam, vt fecimus de grano sinapis. Ambrosius ergò sermone quinto, sic habet: *legimus in sancto Euangelio dicente Domino Christo de se ipso: nisi granum tritici cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit multum fructum affert. Ergò si triticum Dominus, & Dominus est fermentum, quia fermentum non nisi de tritico fieri solet. Rectè ergo fermento Dominus comparatur, qui cùm esset specie homo, humilitate paruus, imbecillitate defectus, tanta intrinsecus sapientiæ virtute pollebat, vt doctrinam ipsius mundus ipse vix caperet; qui cùm se cœpit per totum orbem diuinitatis vigore diffundere, statim omne hominum genus in substantiam suam sui potestate protraxit; vt & iugum Spiritus sui sancti infunderet omnibus, hoc est. Christianos cunctos faceret esse quod Christus est. Nam quod homo Dominus Iesus vnus & solus esset in mundo tanquam fermentum in massa reconditum, vniuersos homines præstitit esse quod ipse est. Quisquis igitur illi fermento Christi adhærere cœperit, efficitur, & ipse fermentum, tam sibi vtilis, quàm idoneus vniuersis, & de sua certus salute, & de aliorum acquisitione securus. sicut igitur fermentum cum in cumulum conspergendum est farinarum, cõfringitur, comminuitur, dissipatur, & ipsum omne dissoluitur, vt dispersam illam farinæ multitudinem in vnum vigorem constringat, atque in solidum corpus redigat, quod in pulueris modum ipsa diminutione languebat, faciatque coniunctione sui vtilem massam, quod propria dissolutione videbatur inutile. Sic ergò & Dominus Iesus Christus, cùm esset totius mundi fermentum diuersis passionibus confractus, laceratus & dissolutus* 4. *Christus fermentum est.*

est, & succus eius pro salute nostra, qui est pretiosus sanguis, effusus est, vt admistione sui, genus humanũ solidaret, quod per diuersa antra resolutum iacebat. Sic enim velut fermentum quoddam nos qui farina ex gentibus videbamur esse, adhæsimus. nos, inquam, qui per totum orbem dispersi, & diminuti penitùs iacebamus, vigore passionis Christi, in ipsius corpus redacti sumus: sicut Beatus Apostolus ait: quoniam sumus corpus Christi & membra. nos igitur, qui ex nationibus in pulueris modum è terra facie iactabamur, aspersione sanguinis Domini in massam soliditatis eius aggregamur. Hæc ille præclarè.

5. Ergò secundùm Ambros. aptè Christus fermento comparatur in eo quod fermẽtum mole quidem paruum sit, virtute magnum; quod confringatur, comminuatur, dissipetur; quod faciat totam massam esse, quod ipse est; quod vniat, conglutinet, & sibi adhærescere faciat eandem massam, quæ alioqui instar antea pulueris erat, &c. quas proprietates fermenti, vt vidimus, Ambros. eleganter ad Christum accommodauit. sed & aliæ etiam fermenti virtutes & vtilitates Christo applicari poterunt in hunc modum: fermentum pars est farinæ separata ad totam massam fermentandam: & Christus selectus ac separatus fuit à Deo tanquam nobilissima pars humanæ naturę ad eam fermentandam. fermentum acore, & amarore quodam præditum est: CHRISTVS Dominus cruci suffixus asperam mortem obijt, & aceto felle mixto in cruce potatus est. Ad hæc, fermentum calidæ vis est, & feruentis naturæ; & Christus ignis consumens est, & ignem venit mittere in terram, virtutemque habet rapiendi ad se hominum corda caritate plenus cum sit, quare dicebat: *venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis & ego reficiam vos.* Deinde fermentum totam peruadit massam, & implet; CHRISTVS etiam totam naturæ humanæ massam impleuit, & quodammodo peruasit, quando in omnem terram exiuit sonus eius, & in finem orbis terræ verba eius penetrarunt; eleuat fermentum & attollit massam: extulit, & CHRISTVS naturam nostram ad diuinam, & corda hominum de fluxis, & terrenis, ad sempiterna, & cælestia prouexit, ac proinde instar fermenti sapidos nos reddidit, ac Deo Patri gratos effecit, qui prius eramus tanquam terra maledictis obnoxia, & tanquam cibus venenosi serpentis, qui terra vescitur: sic enim Gene. 3. 14. dictum illi est; *terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ.* at vbi per Christum fermentati sumus cibus Deo carus effecti sumus.

6. *Ecclesia mulieri similis.* Sed quænam est mulier illa quæ fermentum accepit, & abscondit in farinæ satis tribus? Diuus Ambrosius loco citato, Ecclesiam putat esse, sic enim post illa verba, quæ recitauimus, subdit; *mulier autem quæ dicitur abscondere in farina fermentum, quæ est nisi sancta Ecclesia, quæ quotidie doctrinam Christi in cordibus nostris conatur abscondere; ipsa, inquam, est mulier, quæ in alio loco etiam molere dicitur, sicut ait Dominus: erunt duæ molentes, vna assumetur, & vna relinquetur. molit enim sancta Ecclesia per legem, per Apostolos, per Prophetas, cùm catechumenos facit & asperitatem gentilitatis dissipat atque comminuit, vt emolitos illos in farinæ modum aptos faciat fermento Dominici sanguinis adhærere. fermentum enim dixerim totam Domini passionem. fermentum enim salutis nostræ est Symbolum, sine quo fermento vel symbolo nemo potest vitæ æternæ substantiam promereri: Et quia duas Euangelium describit molentes, atque vnam Ecclesiam diximus salubriter molere, alteram, quam nisi Synagogam accipere debemus, molit enim & ipsa per Moysen, & Prophetas, sed inutiliter molit, sicut dicit Apostolus de Iudæis: æmulationem Dei habent, sed non secundùm scientiam, inutiliter, inquam, molit Synagoga, quia massam suam Christi doctrina non temperat, atque ideò euitandum præcepit Synagogæ Dominus esse fermentum: dicens, cauete vos à fermento Pharisæorum. Temperatum est enim sanguinibus, & crudelitatibus Iudæorum, dicentium de Domino: sanguis eius super nos & super filios nostros. vnde ait Euangelium. Erunt duæ molentes, vna assumetur, & altera relinquetur. assumetur enim in requiem æternam sancta Ecclesia, quæ Domino cibum sanctitatis emolit. relinquetur ad molas cruenta Synagoga, gyrum semper passura suæ perfidiæ.* sic eleganter Ambros.

7. *B. Maria virgo huic mulieri comparata.* Cæterùm non minùs eleganter alij, nec minus verè Sanctissimam virginem MARIAM dixerunt hanc esse mulierem, Saræ typo significatam, cui dicitur Gen. 18. 6. *accelera, tria sata similæ commisce, & fac subcinericios panes.* Ipsa enim virgo Deipara primùm quidem in corde suo, deindè etiam intra pudicissimum ventris arcanum sacratissimum hoc fermentum accepit, & in se abscondit, ac commiscuit farinæ satis tribus, dum verbum, anima, & caro, id est, æternum nouum, & antiquum intra eius vterum in vnam conuenère Christi personam. Quando ista Deum simul & hominem admiranda Spiritus sancti virtute concepit: quomodo Christus ipse his tribus constans naturis fermentũ est, idem verò ratione earundem naturarum, quæ in vnam Christi conuenère personam, tribus satis comparatur non ineptè.

8. D. Bernard. Tum in sermone de tribus misturis; tùm lib. 5. ad Eugenium, fatetur quidem Beatam Virginem esse istam mulierem, verum fermenti locum, eius fidem tenere dicit: sic verò primo loco scribit. *Verbum, quod erat in principio apud Deum, & Deus erat: Anima, quæ de nihilo creata est, & antè non erat: caro de massa corruptionis sine corruptione aliqua diuino segregata artificio, qualis nulla tam caro erat, vinculo indissolubili in personæ coeunt vnitatem. Habes in his triplex genus potentiæ: quod non erat, creatum: quod perierat, reparatum; quod super omnia erat, paullò minùs ab Angelis minoratum: hæc sunt Euangelica illa sata farinæ, quæ pariter fermentantur, vt sit panis Angelorum, quem manducet homo, panis cor hominis confirmans. felix mulier, benedicta in mulieribus, in cuius castis visceribus superueniente igne Sancti Spiritus coctus est panis iste. felix, inquam, mulier, quæ in hæc tria sata immisit fidei suæ fermentum: siquidem fide concepit, fide peperit; & vt ait Elisabeth: Beata quæ credidit, quoniam perfecta sunt in ea quæ dicta sunt à Domino.* Hæc Bernard.

9. Hoc igitur accepto fermento siue illud Christus sit in vtero Virginis conceptus; siue eiusdem Virginis fides, ipsa Deipara virgo in primis fermentata est, & confestim ascendit in montem, vt Ioannem Baptistam fermentaret,

eiusqua

eiusque parentes Zachariam & Elisabetham, quos suo aduentu Spiritus sancti fermento repleuit, & Prophetas reddidit. Rursus Ioannes huius fermenti gratia repletus, & ipse cœpit colligere discipulos, & prædicatione ac Baptismo præparare populum ad Christi fermentum recipiendum.

10. *Apostoli fermentum.* Restat videre quomodo Apostoli etiam fermentum Christi fuerint. Apostoli namque numero pauci quidē fuerunt, & nataliū splendore, diuitijs, opibus, cæterisque fortunæ bonis destituti; verū igne caritatis ac diuini spiritus incensi totum fermentarunt Orbem, & vbique homines, quibus immisti erant, ad sui, Christique Domini imitationem attrahebāt, illos de terrenis ad cælestia attollentes. neque verò hoc effecerunt nisi instar fermenti persecutionibus, laboribus, contumelijs, sanguinis ac vitæ profusione subacti. qua fermentatione totus fermè cœpit inardescere mūdus, & relicto Dæmonum cultu, ad verum Deum conuerti. quod prædixisse videtur Zacharias, quānis sub ignis similitudine cap. 12. 6. *in die illa ponam duces Iuda* Apostolos *sicut caminum ignis in lignis, & sicut faciem ignis in fæno & deuorabunt ad dextram, & ad sinistram omnes populos in circuitu.* vbi prædicit Propheta Ecclesiæ Christi incrementum, quæ cûm multis persecutionibus non esset minuenda, quin etiam crescere potius mirandum in modum deberet, icircò futurum esse ait, vt comburant cælestis caritatis ac diuini verbi igne Apostoli, &, qui ijs succedent, prędicatores omnes in circuitu populos, id est, perdent omnem idololatriam, & commisti populis audientium corda succendent. quod autem ait: *ad dexteram, & ad sinistram*, fortitudinem, & successum prędicantium indicat, quibus nemo resistere, nemo impedimento esse poterit. Ex quo Zachariæ vaticinio facilè est intelligere, quantum inesset diuini caloris in Apostolis, tanquam in fermēto ad fermentandum longè, lateque populos vbique, vt ita mundus panis, mundus, & sapidus efficeretur Deo. Vt verò fermētum nō in massam, sed potius massa in fermentum conuertitur, ita id quod est apud Ierem. 15. 19. in Apostolos rectè quadrat: *conuertentur ipsi ad te, & tu non conuerteris ad eos.*

11. Præclarè sane Chrysost. hom. 47. in Matth. tantam Apostolici fermenti virtutem admiratur, qua breui totum orbem fermentarunt. sic scribens: *quemadmodum fauilla cum in arida ligna inciderit, in flammam ipsa conuertit, quæ vi sua deinde vel viridia ligna facilè incendit: eodem quoque modo prædicatio. cur enim non dixit ignis sed fermentū? quoniā non ignis virtute totū fit, sed lignorū quoque ariditate: fermentum vero per se ipsum omnia conficit. si autem duodecim homines totā penè farinam fermentarunt, diligēter animo versa, quanta sit nostra malitia, atque ignauia, qui cum iam innumeri simus, has gentium reliquias conuertere nō possumus, qui vel mille mundis satisfacere deberemus. Sed Apostolos illos fuisse inquies. Quid ad rem? nonnè tecum eiusdem naturæ fuerunt? nonnè cum hominibus etiam ipsi conuersabantur, artes professi, eisdem rebus nutriti? viuendi ergo disciplina est quæ vbique fulget. quæ spiritus etiam gratiam attrahit. Quod enim signum Ioannes fecit, qui tot, tantasq; ciuitates erudiuit? nam nihil miraculosè ipsum egisse testatur Euangelista*, Ioan. 10. 41. *dicens: Ioannes quidem nullum signum fecit. vnde autem Elias mirabilis factus? nonnè quia regem liberè alloquebatur? nonnè quia nihil possidebat, clariùs quam per signa quoque perfecit? Iob autem illum quibus signis Diabolus admiratus est? certè signo quidem nullo, vita autem mirabili disciplina, & robore animi excelso atque inuicto: quæ signa Dauid adhuc adolescens effecit, vt Deus diceret inueni Dauid filium Iesse, virum secundùm cor meum? Abraham porrò Isaac & Iacob, quos mortuos suscitarunt? quē leprosum mundarunt?* sic sapienter & copiosè loquens Chrys.

Quibus ergo non omittam illud attexere, (vt cæteras Apostolis parabolæ partes applicem) Hoc nimirum Apostolicum fermentum mulierem, diuinam videlicet sapientiam accepisse & immiscuisse tribus farinę satis. nam per Apostolos viles passim, in quibus tamen delitescebat huius fermenti vis, breui temporis spatio Asiam, Europam, Africam tanquā tria sata occupauit; vel certè, vt sapienter dixit Hilarius vniuersos homines ex Sem, Cham, & Iaphet progenitos. 12.

Ex his quæ de bono fermento diximus magnum & incredibile sanè Dei beneficium esse intelligimus, si viri probi ciuitatibus, populis, & regnis à Deo concedantur. sunt enim instar fermenti cæteros omnes ad vitæ honestatem attrahentes, & vel vitæ exemplo, vel orationis efficacitate, vel caritatis ardore, vel diuini verbi prædicatione cæteros fermentant; contra verò mali, tot mala rebus publicis inferunt, adeò cunctos inficiunt, ita mores hominum corrumpunt, vt omninò passim eijciēdi, & extirpandi sint; Nam si farinæ subactæ paululùm fermenti admisceas, tametsi parum id est, paulatim totam farinam & massam, penetrat, & inficit. quod Apostol. Galat. 5. testatur: *modicum fermentum totam massam corrumpit.* ita impius Ieroboam rex populum suum tāquam pessimum fermentum, sensim, paulatimque ad idololatriam attraxit. de quo Ose. cap. 7. 4. *omnes adulterantes, quasi clibanus succensus à coquente, quieuit paululùm ciuitas à commistione fermenti; donec fermentaretur totum.* Sumit ab adulteris similitudinem, qui libidine ardēt quasi clibanus à coquente succensus, & ait: omnes de adulterio cogitabant. i. à me ad idola transferre se moliebantur; tantoq; idola colendi studio ardebant; vt instar clibani succensi à coquente essent. succēderat enim eos Ieroboam, vt Hieron. & Cyrill. exponunt. Quieuisse verò paullulum ciuitas dicitur; nam Ieroboam cæperat populum fermentare, & corrumpere per intimos etiā suos; deindè quieuit paululū, ne cogere aut decipere velle videretur, aut nimium instare; verùm illud fermentum paulatim totum corrupit populum, & omnes tandem promptissimis animis regi paruerunt. commistionem autem vocat fermentationem, id est, mistionem fermenti cum farina. 13. *Bonorum quanta vtilitas in Resp.*

Eadem est veteratoris, ac versipellis draconis ars & malitia. aggreditur namque sinceram animam fermento malitiæ suæ corrumpere, clàm, sensimq; primum. hoc est, tētatione, quæ nō magni facienda initio videtur; deindè quiescit paullulum ne nimis vrgēdo, cogat animā 14.

medicamentum, quasi graui morbo quærere, & se se peccati occasionibus subtrahere. Verum quamdiu ita agit? donec fermentetur totum, id est, omnes animæ vires, & cogitationes corrumpantur, donec lues illa neglecta, & illa fermenti particula se se diffundat, totamque occupans animam, & inficiens, cogat eam victas Dæmoni manus tradere, & se vitijs omnibus mancipare, vt sempiternam tandem mortem supremumque supplicum incurrat.

DIGRESSIO VII.
MORALIS.

Eædem parabolæ Sinapis & fermenti ad gratiam accommodantur.

1. *Gratia diuina præstantia.* ANTEQVAM gradum ad aliam parabolam faciamus non erit ab re parabolam *sinapis & fermenti*, iterùm ad gratiam accōmodare, quod hic præstabimus, vt intelligant Lectores, quantū gratię diuinæ tribuendū, quove loco habēda sit. Primo, sicut granū sinapis minimū quidem est omnibus seminibus, cùm aūt creuerit maius est omnibus oleribus: item vt fermentū modicum est, quod acceptū mulier miscet farinæ satis tribus, & totam fermentat massā, ita gratia modica videbitur, rem nō ita solidè æstimantibus: verùm instar sinapis & fermenti magnā in se virtutem & efficacitatē continet; paruulum donum est gratia, hoc est, studio humilitatis perexiguū, sed multo præstantissimū; & cùm crescit & se se in virtutes, ac bonas actiones aperit, & extendit, cum se cordi hominis, & tribus animæ potentijs Dei sapientia miscet illam, omnibus naturæ bonis apparet esse nobilius & vtilius.

2. *Rationali Pontif. significata.* Ob id eadem gratia ab alijs, quia paruula, & magna cōtinet, rectè Rationali Summi Pontificis significatur. nam teste Greg. in past. 2. p. c. 2. rationale munditiam cogitationum designat: igitur rectè per illud gratia ipsa indicatur, vnde omnis munditia, ac totius animæ nostræ puritas existit. Rationale licet paruū, cæteris tamen (vt Hierony. ait) sacratius vestimentū, duplex erat, & in mensuram palmi patebat, ex auro quoq; & quatuor coloribus, hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta contexum erat, atque à super humerali dependens, pectus sacerdotis exornabat; habebat item, vt August. qq. in Exod. 9. & Hugo Victorin. annot. in Exod. volunt, in ipsa texura nomina doctrinę & veritatis descripta & duodecim fulgentissimis gemmis, per quatuor ordines dispositis decorabatur, quibus duodecim Patriarcharum nomina includebantur.

3. Quæ omnia pręclaram quandam gratiæ imaginem repræsentant. nam quoniam iusti eo modo, quo Petrus loquitur epist. 1. cap. 2. 9. *genus* sunt *electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis*, rectè gratia sacerdotale vestimentum appellari potest, quo qui iusti sunt inter Christianos, & amici Dei, mirificè ornantur. hi genus electum sunt, quia ad æternā hæreditatē vocati; reges, quia proprijs affectibus imperant; sacerdotes, quia totos se Deo in odorem suauitatis offerunt; sancti, quia mūdi, & per Spiritus S. gratiam immaculati. denique quia pretioso Christi sanguine redempti, populus sunt acquisitionis. paruum est vestimentum, seu potius exigua quædam vestimenti pars, ob eandem rationem, qua paruo sinapis grano comparari diximus, & modico fermento; duplex verò; vel quia gratia ipsa fit, vt rationem nostri examinis, & infallibilis intus, vt Beda ait, arbiter probet, & nunquam humana foris existimatio merito condemnet; vel quia beneficio virtutum quę ab ipsa dimanant, tum internas animæ vires eadē gratia moderatur, tum corporis sensus, actionesque disponit. quod autem mēsuram palmi haberet per quadrum, conatum indefatigabilem, ac perpètuū piæ intentionis ostendit. qui enim palmo aliquid metitur, summo vtique conamine dispansis digitis manum extendit. vnde meritò sicut per manum operatio, ita per palmum exprimitur ipsa inflexibilis contentio bonæ operationis: dum suam quisque dexteram, in vniuersa quæ valet insignia virtutum, dilatare satagit; vt idem docet Beda. Ex auro & quatuor, coloribus texitur, quia caritatis, quæ rectè auro ostenditur, & quatuor virtutum infusarum, quæ *morales* nominantur, Prudentiæ, Iustitiæ, Fortitudinis, & Temperantiæ radix & principium est gratia. Pendet à superhumerali, vt bonorum operum labor designetur, quibus conseruatur, & citra quæ iacturæ periculo exponitur. pectus, quod sedes est cordis, operit, & exornat, quia gratia, tanquam vita quædam spiritualis, vitam ipsam naturalem, hoc est, animam nostrā informat, & perficit. Vrim & Ihummim, id est, doctrina, & veritate depingitur, quia gratia diuini luminis claritatem, & omnium virtutum perfectionem secum affert.

Cæterùm etsi parua est gratia, vt proinde nunc minimo sinapis grano, nunc paruo rationali, nunc modico fermento cōparetur, maximam tamen habet efficacitatem, & effectus quosdam parit, cum vel instar sinapis in arborem crescit, qui tanquam rami, longè se, lateq; diffundunt, sub quibus volucres cæli .i. animę sanctæ habitant: vel cum instar fermenti, quod acceptum diuina sapientia tribus animæ facultatibus fermentandis commiscet, multas humano cordi affert vtilitates. huiusmodi ergò effectus, qui de fonte gratiæ proficiscuntur, siue illos ramos arboris, quæ de sinapi excreuit, siue vtilitates nomines quas cordi humano fermentum hoc affert, aptè, idoneeque per duodecim illas gemmas, quæ in rationali visebātur, optimè explicantur; ex quarum enumeratione, gratiæ præstantia, & efficacitas, non obscuris signis constabit. 4.

Est igitur primus effectus instar gemmæ, contritio vera, & efficax detestatio delictorū, quæ quis commisit, cum videlicet cor nostrū tanquam terra copioso lacrymarum imbre irrigatur. quo etiam, vt Chrysost. ait homil. 5. de pœnitentia, rogus extinguitur peccatorum; hic porrò imber primus esse videtur gratiæ effectus; prima vtilitas, ac primus velut ramus grani sinapis. Alter effectus est stabilis ac firma voluntas, vt nullo euentu, nullo discrimine, nullo cōmodo, nulla quauis re mundi, cōmit- 5. *Effectus gratiæ duodecim.*

tere

tere quis velit graue aliquod peccatũ. hoc .n. proprium gratiæ est 1.Io.3.6.efficere, vt omnis qui in Christo manet, non peccet.

6. Tertius effectus est, vt multo quis tempore crimen non commiserit, neque graue aliquod peccatum perpetrarit. Hoc enim non nisi gratiæ tribuendum est, alioquin si quis sine gratia sit, animaduertere debet, quod Greg. ait; peccatũ quod citò pœnitentia non tergitur, iusto Dei iudicio ad aliud trahere. Hinc est ꝙ iubẽti Domino tollere lapidem, quo corpus Lazari defuncti tegebatur, respondit Martha: *Domine iam fœtet, quatriduanus est .n.* Ioa.11.39. Quo responso significatur non posse animã Deo mortuam, per absentiam gratiæ, quam Lazari cadauer vita priuatum, insinuabat, iustorum pulchritudinem, & virorem habere, & tetrum, grauemque odorem noui criminis non exhalare. quo fœtore priuantur, qui accepta gratia, audierunt à Christo: *Lazare veni foras*: ij enim, vt habes Oseæ c.14. *germinabunt sicut lilium.* lilij & odor & color gratissimus est, & pulcerrimus, vt verè dictum sit Cantic. 2. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* & Matt.6.28. 29. *considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Amen dico vobis, quia nec Salomon in omni gloria sua coopertus est, sicut vnum ex istis.* eiusmodi aliquid est anima, quæ à peccatorum sordibus expiata, gratia Dei germinat, & floret, & suauissimè flagrat, cuius iucundissimos flosculos odoratur Dominus. Huius porrò animę pulcritudini nulla ex his rebus, quę apud nos sunt, comparari potest, qua omnis gloria, & ornatus, omnes diuitiæ Salomonis minores sunt. hæc anima Christum imitatur, qui Cant. 5. de se testatur: *Ego flos campi, & lilium conuallium.* Quartus ramus arboris gratiæ vel effectus instar pretiosissimæ gemmæ, custodia est diuinæ legis. Lex enim Dei in corde iusti est, in quo est gratiæ radix, & in lege Domini voluntas eius. *si quis* enim *diligit me*, inquit Dominus, *sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum.* Io.14.23. vt enim ignem ex fumo, hominem ex loquela, solem ex splendore deprehendimus, vt ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus, sic ex legis obseruatione nõ euidẽter quidem, at verosimiliter gratiam nobis inesse cognoscimus; neque enim repugnat speciali aliquo Dei auxilio impleri mandata.

7. Quinctus effectus vel vtilitas gratiæ, radius quidam est cęlestis iustorum mentibus immissus, quo terrena omnia vana esse cognoscunt, & cœlestia contemplantur, & facili negotio, quid in singulis rebus sit faciendum, quidue omittendum, vident. est namque, vt Iustinianus serm. de Epiphania ait, gratia gratum faciens, quædam matutina stella præfulgida, quæ electorum quemque præcedens, corde ducit ad Christum. Est sextus effectus caritas, qua Deũ amamus, eique per omnia placere cupimus, & proximos diligimus, quamuis nobis aduersarios & infestos esse experiamur. Septimus effectus, & vtilitas gratiæ est gaudium quoddam, & iugis quædam lætitia, non inanis illa quæ de fluxis rebus concipitur, sed solida, ac de cœlestibus rebus, quam qui habet, gratiæ acceptam referre debet. tumque illi dici potest illud Isa. 58.14. *delectaberis super Domino, & substollam te super altitudines terræ, & cibabo te hæreditate Iacob patris tui.*

Octaua gemma vel effectus est pax illa quæ *exsuperat omnem sensum.* hæc conscientiæ angores sedat, inordinatos animi motus cõprimit, carnis petulantiam subiugat, debilitat dæmonis vires, effringit impetus inimicorũ; denique admirandã quandã & propè diuinã animi trãquillitatẽ secũ aduehit. Quibus fit, vt anima ab externis his impedimentis soluta, & vincendis tentationibus ac mitigandis conscientię stimulis non multum intenta, cùm iam ferè omnes sopiti sint, maiores in dies in virtutibus progressus faciat. Nonus effectus est rerum mundanarum despicientia, honorum, diuitiarum, ac voluptatum contemptus, cœlestium verò ardens desiderium. Decimus mortẽ non modo non timere, sed & optare etiam, & venientem obuijs vlnis excipere; nam qui Dei gratia ornatus est, & hoc habet diuinum fermentum, ac granum sinapis, non potest non amicus Dei esse, atque adeò non dicere, cupio dissolui & esse cum Christo. 8.

Est & vndecimus, conscientiæ propriæ testimonium, non increpantis nos, quasi graue aliquod peccatum commiserimus, sed quæ bona potiùs approbet, & ad meliora semper instiget. Quo testimonio gloriatur Paulus dum ait 2.Cor.1. 12. *gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* & 1.Ioa.3.21. *carissimi si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum; Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo; quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo facimus.* 9.

Postremus effectus gratiæ est, testimonium Spiritus sancti, qui interdum tacitè iustorum mentibus inspirat verba quædã testantia, ipsos iam fuisse Dei gratiam, & amicitiam consecutos. Qua de re Paulus Ro.8.16. *ipse*, inquit, *Spiritus testimonium reddit spiritui nostro quod sumus Filij Dei.* Porrò quia hoc sancti Spiritus testimonium quorundã interdum cordibus iustorum datum, non constat fide certa, sed probabili tantum coniectura, ideò & ipsos iustos eadem coniectura gratiæ participes ac Dei filios esse constabit. Hi ergo sunt duodecim effectus gratiæ, & duodecim huius diuini fermenti vtilitates, quibus humanum cor tribus potentijs præditum, fermentatur, vt panis mundus efficiatur Christo; vel etiam sunt duodecim rami, in quos sese extendit arbor illa, quę de minimo sinapis grano in magnam altitudinem excreuit, vel denique sunt duodecim lucidissimæ gemmæ exigui illius & spiritualis rationalis, quod iusti quasi regis & sacerdotis, pectus exornat. 10.

Possunt item esse duodecim quædam iudicia, quibus inesse nobis Dei gratiam probabili quadam ratione cõijcere possumus. Vnum superest declarandum, cur duodecim istis gemmis rationalis, duodecim item insculpta essent patrum nomina, singula in singulis. huius rei hanc interpretes rationẽ assignant: vt sanctorũ vitam sacerdos & iustus inspiciens, qui quibus maximè virtutum operibus floruerunt, sedula inquisitione scrutetur, & hæc cuncta in abditis sui pectoris meditando colligere, atque operando proferre satagat. 11. *Cur gemmis rationalis inscripta nomina Patrum.*

CAPVT XV.

EXPLICATIO PARABOLAE ZIZANIORVM, THESAVRVS ABSCONDITUS, negotiator,& ſagena miſſa in mare.

A. 13. 36.

1\. *TVNC, dimiſſis turbis, venit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes: ediſſere nobis parabolam Zizaniorum agri.*

2\. *Qui reſpondens ait illis: qui ſeminat bonum ſemen eſt Filius hominis.*

3\. *Ager autem eſt mundus. bonum verò ſemen, hi ſunt filij regni. Zizania autem filij ſunt nequam.*

4\. *Inimicus autē, qui ſeminauit ea, eſt diabolus. meſſis verò conſummatio ſæculi. meſſores autem angeli ſunt.*

5\. *Sicut ergò colligūtur Zizania, & igni cōburūtur: ſic erit in cōſummatione ſæculi.*

6\. *Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem.*

7\. *Et mittent eos in caminū ignis. ibi erit fletus, & ſtridor dentium.*

8\. *Tunc iuſti fulgebūt ſicut ſol in regno Patris eorū. qui habet aures audiēdi audiat.*

9\. *Simile eſt regnum cœlorum theſauro abſcondito in agro, quē qui inuenit homo abſcōdit, & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuerſa quæ habet, & emit agrum illum.*

10\. *Iterum ſimile eſt regnū cœlorū homini negotiatori quærēti bonas margaritas.*

11\. *Inuētâ aūt vna pretioſa margarita, abijt & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.*

12\. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti.*

13\. *Quam cum impleta eſſet, educentes, & ſecus littus ſedentes elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt.*

14\. *Sic erit in cōſummatione ſæculi. exibūt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum.*

15\. *Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus, & ſtridor dentium.*

16\. *Intellexiſtis hæc omnia? dicūt ei: etiam.*

17\. *Ait illis: ideò omnis Scriba doctus in regno cælorū, ſimilis eſt homini patrifamilias, qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.*

18\. *Et factū eſt cùm conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſijt inde.*

A

SCHOLIA.

3\. FILII *regni*] id eſt, homines ad cœleſte regnum præparati, ſeu idonei, eſt Hebraiſmus, ſicut & filij nequam, id eſt, Diaboli, eſt enim nequam genitiui caſus τοῦ πονηροῦ. hoc eſt, homines illius imitatores, & ſectatores. aliter *filij Regni* ſumuntur Matth. 8. 12. *filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores.* hi dicuntur filij Regni ſecundùm hominum opinionem, at hoc loco vocat filios Regni ſecundùm Dei prædeſtinationem. 1.

6\. *Omnia ſcandala*] id eſt, id per quos ſcandala venerunt quos declarās ſubdit: *& eos* &c. vbi *&* ponitur pro, *id eſt*, rectè autem dicuntur *ſcandala*, qui alijs cadendi occaſionem dederunt malis moribus, & doctrina, quibus veritati, vel pietati impedimentum præbent. vel dicuntur *ſcandala*, quia ex eorum cum bonis intermixtione, ac proſperitate multi ſcandalizantur humani aliquid patientes, vt ſerui de quibus in parabola, offendebantur quod viderent zizania permixta bono ſemini.

B

7\. *In caminum*] id eſt, in fornacem, in gehennam ignis.

8\. *Tunc*] Maldon. cum ſcandala ſublata erunt, cum zizania ſeparata, quæ impediunt quo minus triticum appareat, cum paleæ euentilatæ fuerint, quæ triticum tegebant, quo minus effulgeret Matth. 3. 12. Luc. 3. 17. Iaoſen. *tunc*, inquit, *fulgebunt, quia tunc liberati erunt à malorum permixtione, à miſerijs huius vitæ, ab omni errore, & peccato, per quæ omnia eorum fulgor, & gloria hic obſcuratur.* Videtur ſanè alludere cùm ait, fulgebunt ſicut Sol, aliquo modo ad illud Dan. 12. 3. *qui autem docti fuerint fulgebunt, quaſi ſplendor firmamenti, & qui ad iuſtitiam erudiunt multos, quaſi ſtellæ in perpetuas æternitates.* de differentia tamen inter fulgentes iuſtos loquitur Apoſtolus 1. Cor. 15. 41. 42. *alia claritas ſolis, alia claritas lunæ, alia claritas ſtellarum, ſtella enim ab ſtella differt in claritate; ſic erit reſurrectio mortuorum.*

C

In regno patris eorum] verſic. 6. regnum ſibi tribuit. Hic verò regnum patri tribuit; quare ſignificat æqualem ſuam cum Patre poteſtatem, cum quo habet regni conſortium. Rectè verò regnum ſibi tribuit, quod in terris eſt vſque ad finem iudicij; Patri verò quod tandem erit poſt diem iudicij Regnum namque Eccleſiæ ſpeciatim à Patre accepit Filius, quandiu in eo humanitatis ſuæ meritis agit interpellando pro nobis, ſpiritum ſuum impertiendo, mortem ſuperando. cùm autem inimica mors deſtructa erit, & cuncta ei ſubiecta, tunc ait Paulus primæ Corinth. decimoquinto, vigeſimo octauo: *& ipſe filius ſubiectus erit illi, qui ſibi ſubiecit omnia*, diceturque deinceps Dei & Patris regnum. Hinc Gagnæ. *Benè, inquit, regnum Dei, quod futurū eſt poſt conſummationem ſæculi, regnum Patris appellat: quia quod ipſe interim dum hic viuimus, adminiſtrat, Patri in finem traditurus eſt; dicente Paulo de Chriſto,* 1. Cor. 15. 24. *deindè finis: cùm tradiderit regnum Deo, & Patri, cùm euacuauerit omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem.* 2. *Chriſtus æqualis cum Patre poteſtate.*

D

Qui habet aures] ſignificat id quod dixerat, auditorum maximè intereſſe.

Veriſſimum eſt (antequam ad aliam parabolam progrediamur) id quod in hac potiſſimùm ſignificatur, bonis malos eſſe permixtos, ſicut de Iobo Origines homilia 1. & D. Gregorius lib. 10. c. 4. declarat eius ſanctitatem mundo extitiſſe velut fulgentiſſimum lumen in medio tenebrarum, quippè iuſti *in medio nationis prauæ, atque peruerſæ*, vt ait Apoſtolus Philippenſ. 2. 15. lucent *ſicut luminaria* 3. *Boni malis permixti.*

in mundo.

in mundo. Sed sunt nunc lumina circundata tenebris; encerræ te pertæ luminib³, impijs intermixati sanct ; pijs circumfusi peccatores; confusa omnia, & perturbata, &, vt dicit Augustinus 1. de ciuita. c. 35. perplexæ nunc sunt duæ illæ ciuitates, inuicémque permixtæ, donec vltimo iudicio dirimantur; nunc triticum & zizania in eodem agro crescunt vsque ad messem; in eadem area grana frumenti, nondum a paleis expurgata sunt vsque ad ventilabrum, Matth. tertio, duodecimo, Lucæ tertio, decimoseptimo. In eadem sagena mali, boniq́ue pariter pisces conclusi vsque ad electionem bonorũ in vasa sua, Matth. decimotertio, quadragesimo. In eadem Ægypto commorantes aduenæ Israelitæ, cum indigenis, vsque ad exitum de populo barbaro: Babylone inter Chaldæos detenti Hierosolymitani, vsque ad conuersionem captiuitatis; in ijsdem pascuis hœdi, agniq́ue pariter versantes vsque ad separationem, Matthæi vigesimoquinto, trigesimosecũdo, In eadem domo magni patrisfamilias vasa in honorem, & vasa in contumeliam, aurea, & argentea, lignea atque fictilia Romanorum nono, vigesimoprimo, vsque ad virgam ferream, que vasa figuli confringat, psalmo secundo, nono. Sic Pineda capite primo in Iob. versiculo primo. numero sexagesimoquarto.

Vide Greg. ho 11 in eu Bern. ser. 26 in paruis ser Aug 1 qq. cu. 13.

9. *Simile est regnum cælorum*] Parabolæ huius capitis videntur domi a Christo dictæ coram præsentibus dumtaxat Apostolis, vel discipulis, quod intelligi ex ver. 16. potest: his enim absolutis interrogauit discipulos: *intellexistis hæc omnia? dicunt ei: etiam*. quasi cum illis tantum loquutus fuisset. Et verò ad discipulos magis hæ spectant, quã ad vniuersos. Sic Orig. Matt. 13. Chrysost. hom. 48. Euth. Ians. Barra. repugnante Maldon.

4. Vt autem Christi mentem habeas, obserua per parabolas seminantis, grani sinapis, boni, & mali seminis, itemque crescentis, & fermenti duas ferè euangelij proprietates expositas esse, nimirũ quomodo diuersum habeat in diuersis hominibus effectum: deinde quomodo ex paruo initio magnũ sumat incrementum: qua vna re quanta sit eius vis, & efficacitas aperitur. Iam verò pretium exponit, vt doceat quanti illud homines facere debeant, & quanta quærere diligentia, & moribus exprimere.

Duæ Euangelij proprietates.

5. *Regnum cælorum*] regnum cœlorum est fides, vel Euangelium, sic Ambrosius serm. 1. in Psal. 18. Euthym. & Theophyl. non est autem sensus huius loci: simile quid in regno Dei accidere, quale est cum quispiam inuento thesauro abscondito in agro alieno, vt illo potiatur vadit & vendit, &c. sed potius sententia hæc est: Euangelij doctrina similis est thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit, ne perdat, & vt illo potiatur primùm diligenter eum abscondit, ne præripiatur, deindè omnibus distractis emit, &c. sic in Dei Ecclesia velut thesaurus quidam est in agro absconditus, cælestis sapientia hominibus incognita, nec cuiuis facilè obuia licet æstimari non posit. Hanc qui inuenit abscondit (est autem præteritum inquit Emmanuel, sicut & abscondit) inuenire autem est eam agnoscere. abscõdit autem, non nec alius inueniat, quod in thesaurũ terræ rectè quadrat, quẽ si alius inuenerit ipse perdet, ergò abscondere dicitur ne ipse perdat, ac proindè idem est ac fouere, seruare ne effluat, deniq; diligentiam omnem adhibere ad illam obtinendam.

Hæ enim actiones diligentiam significant in conseruando inuento thesauro. quod si velimus exponere, ne ab alio præripiatur, id est, à Dæmonibus, etiam possumus sic exponere. Et tunc eodem quoque reuoluemur. Nam & sic significabitur sollicitudo curantis, ne per negligentiam, iactantiam, ac ostentationẽ à Diabolo thesaurus dissipetur. Quare Gregorius abscondendum esse ait, ab humanis laudibus, & malignis spiritibus.

Thesauro] ex Paulo iuris consulto, lege nunquam §. de acquirendo rerum Dominio, *thesaurus est quedam vetus depositio pecuniæ, cuius non extat memoria, vt iam Dominum non habeat: sic enim fit eius, qui inuenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus, vel custodiæ condiderit sub terram* (intellige, & adhuc Dominum habet) *non est thesaurus*. Hactenus iuris consultus. Et lege vnica c. de thesauris l. 10. docetur. nomine thesauri intelligi nõ solam pecuniam, sed etiam quæcumque alia mobilia. sic enim in ea lege scriptum legimus: Thesaurum, id est, *condita ab ignotis dominis tempore vetustiori mobilia*, ex quibus constat ad rationem thesauri duo necessaria esse, vnus vt fuerit quodam repositus. alterum verò, vt tantum intercesserit temporis, quod domino careat. 6.

Thesaurus quid sit.

Homo] quisquis inuenit. hominem, pro quolibet homine, & pro nota vniuersali Hebræi sæpè ponunt.

Vadit & vendit] videtur Dominus significare voluisse, decere, vt propter Euangelicum thesaurum assequendum quis omnes facultates suas vendat, & distrahat, idq́ue cum gaudio cantans illud: *bonum mihi lex oris tui super millia auri, & argenti*. Ita hæc, vt & sequens parabola rectè in discipulos Christi conueniet. Possumus (quamuis non sit necesse omnia in parabolis curiosius explicare) intelligere per hæc proprias voluntates, & paruos appetitus abijciendos, falsisq́ue dogmatibus, ac voluptatibus renuntiandum esse et, qui volet Christum eiusq́ue doctrinam lucrifacere: ac paratum quoque esse debere, facultates omnes abijcere, & à se alienare, cum occasio incidit, vel euentus, vt non posit simul eas cum Christo polsidere. Vel significat tanti æstimandum Euangelium, vt qui inuenerit, nihil non, vt illud obtineat, facere debeat; quamuis omnia vendenda, resecanda omnia, perdenda etiam vita fit. 7.

Verùm oportunè, & obiter roget quis: an qui emit agrum sciens in eo latere thesaurum, integrum illum sibi comparet. Diuus Thomas secũda, secundæ, quæstione sexagesimaseata, artic. quinto ad secundum, partem innuere videtur affirmantem, eademq́ue est nobis amplectenda cum Soto 5. de iusti. quæst. tertia art. 3. ad secundum. Nauar. c. 17. n. 172. & alijs, aduersus Angelum probari autẽ potest primum, quoniam eam innuit hic Christus, deindè quoniam Dominus agri, non est dominus thesauri, qui in eo latet: quandoquidem neque est pars agri, neque fructus illius: immò constat thesaurum, antequam inueniatur, vacare Domino eaque ratione stando in solo naturali, ac gentium iure est primo occupantis, non secus ac feræ propter eamdem rationem, sunt primo occupantis. Ius veò Romanorum fuit, quod ea quadam æquitate, atque ad pacem conseruandam statuit, vt vel totus, vel dimidium illius esset domini agri. Cùm ergò qui scit eum in illo agro latere, non teneatur illum detegere domino agri, sed posit vti ea scientia in suum proprium vsum & commodum posthabita vtilitate aliena, sequitur profectò, vt nihil ea scientia impediente posit licitè agrum illum emere eo pretio, quo instè emeretur, si in eo non lateret thesaurus, vt comparato dominio agri, suum efficiat thesaurum illum integrum. hinc patet quam falsa sit quorumdam sententia, quas Sylu. versiculo inuentum refert, qui asseruerunt, eum qui ignoranter emit agrum a liquem, in quo thesaurus latebat, & posteà illum inuenit, suum eum non efficere. Hæc est 8.

An emens agrum emat etiam thesaurum in eo latentem.

doctrina,

9. doctrina, ac opinio Molin.tom.1. quæst. de iust. quæst.56.

10. *Iterum simile est*] Hæc parabola de pretiosa margarita omnium bonorum dispendio comparata ad idem significandum assumitur, ad quod præcedens. Hoc interest, quòd in illa proponitur thesaurus casu inuentus, in hac margarita studio inuenta. Quare, vt illa Christus significauit cœlestem sapientiam non inueniri, nisi ab eo, cui veluti casu oblata fuerit, hoc est, diuinitùs monstrata: ita hac significatum est attentos, & sollicitos esse nos debere ad eandem inueniendam sapientiam. Rectè autem thesauro pretiosi lapides coniūcti sunt, ad ostendendum precium, valoremque euangelicæ sapientiæ. Nam pecuniarum thesaurus & lapides pretiosi maximò habentur apud homines in honore, & pretio. Quare & in scripturis non rarò coniunguntur, vt Psalm. decimo octauo, vndecimo: *desiderabilia super aurum, & lapidem pretiosum*. & Psalmo centesimo decimo octauo, centesimo vigesimoseptimo: *dilexi mādata tua, super aurum & topazion*; sic Prouerbior. 8. & alibi.

10. *Euangelium margaritis simile.* Aptè sanè margaritis euangelium simile dicitur; nam vt Plinius scribit l. 9. naturalis historiæ; *origo atque genitura concha, est haud multum ostrearum conchis differens. Has vbi genitalis anni stimulauerit hora, pandentes sese oscitatione impleri roscido conceptu tradunt, grauidas posteà eniti: partūque concharum esse margaritas pro qualitate roris accepti.* Hoc quis non videt rectè in cœlestē quadrare sapientiam? nisi enim delapsa cœlo fuerit, nulli contingit. Donum Dei est descendens à patre luminum: quod nemo accipiat nisi sese veluti pandat, ac diuinæ gratiæ cedens, capacem se, diuino Dei præuentus, & adiutus auxilio, effecerit: ac pro qualitate adhibiti conatus cum Dei gratia vberiùs, & maiori cum fructu, & emolumento cœlestem in se rorem admittet, & conseruabit.

Obseruandum verò est, quòd quemadmodum euangelium thesauro inuento, & non inuentori dicebamus esse simile: ita hic intelligere oportet margaritæ conferri: At non ita dictum est, sed simile esse homini negotiatori. Obscurior ergò hic loquendi modus exponendus est, eodem modo quo in primis parabolis eum declarauimus, vt sit sensus; idem accidere in inueniendo, acquirendoque regno cælorum, atque si quis mercator (cui quidem nos similes esse oportet) bonas quærens margaritas vna pretiosa inuenta habeat vendatque, vt illam emat, vniuersa. Ita cum regnum Cælorum inuenerimus nullis laboribus parcere, nullis debemus sumptibus abstinere, vt tandem illo potiamur.

11. *Quæ margarita bona.* *Bonas*] καλὰς, pulchras, in his enim quæ pulcræ, bonæ sunt. Ex Plinio præstantiores sunt in margaritis quæ sequentes habent proprietates; nam vt ille ait: *dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, pondere, haud promptis rebus, in tantum, vt nulli duo reperiantur indiscreti: vnde nomen vnionum Romanæ scilicet imposuere deliciæ*. Et posteà: *hos digitis suspendere, & binos ac ternos auribus, fœminarum gloria est*. sic ille, in cælestem sapientiam, & euangelium aptè, sciteque transferuntur. Est enim euangelium candidum puritate, ac veritate doctrinæ; maximum mysteriorum amplitudine, & vbertate; quasi rotundum in orbis modum ob eximiam perfectionem, quam in se claudit; fulget læuore, quia incredibili lenitate, ac cælesti suauitate animum hominis replet. Nec leue est, & fugax, seu fallax & inane, sed infallibili veritate pollicitationum, & vbertate, ac magnitudine pręmiorum immensum continer gloriç & æternitatis pondus. Quod verò margaritæ vniones dicantur

A rectè etiam cadit. Nam euangelica sapientia, & veteris testamenti vaticinijs consonat, & sibi ipsi mirificè constat, & possidentibus vnitatem, vnionemque largitur, semper eadem, & à se ipsa nunquam recedens. Hanc digitis suspendere, hoc est, opere exercere, ac declarare; auribus item appendere, hoc est, eam audire, eiq; morem gerere summa Christianorum gloria est. Et hæc de margarito attigisse satis. vide de hac parabola Bernar. sol. 113. in additis; Augustin. qq. ex Matt. c.13. Cyprian. serm.1. de Elecmosyna.

11. *Vna*] Chrysost. vna est veritas. *Margarita*] 12. Hierony. *scientia Saluatoris, pro qua Paulus omnia contemnit, cuiusq; comparatione omnis alia gemma vilior est.* Chrysost. qui margaritam habet scit se diuitem, alij nesciunt. sic infideles euangelij thesaurum nescientes, diuitias nostras ignorant.

Vendidit] omnibus suis renuntiat, & sibi ipsi. B Augustinus de quæst. Euangelicis non habemus maius pretium, quam nos ipsos, non quia tantum valet, sed plus dare non possumus.

Emit] Interl. alias comparauit. Pete. cap.3. in Apocal. dist.15. nu.101. &c. obseruat nonnunquam S. Scripturā *vendendi* verbū vsurpare, in ijs rebus, in quibus nullū repperitur condignum pretiū, respōdens vēditioni vt apud Isai. 52.3. *gratis venumdati estis*. Quomodo *gratis* si venumdati? sed *venumdatis* dictum non est propric, sed pro eo quod est, simpliciter traditi. sic Psalm. 43. 13. *vendidisti populum tuum sine pretio*, & lib. Iudic. cap.2. iuxtà Ioan. ver.14. *vendidit eos in manus inimicorum suorum*. In quæ verba August. qq. in lib. Iudi. q.17. scribit: *quæri solet cur dixerit: vendidit eos in manus inimicorum suorum tanquam intelligatur pretium aliquod ab inimicis datum esse Deo, vt traderet illis populum Hebræum. similiter Psalm. 43.13. legitur; vendidisti populum tuum sine pretio. quare ergo* C *venditi, & non potius donati si gratis? an fortè Scripturarum loquutio est, vt venditus etiam qui donatur dici possit? hic autem sensus optimus est in eo quod dictum est, gratis venumdati estis: & in illo etiā: vendidisti populum tuum sine pretio, quia illi quibus populum hebr. Deus tradiderat, impij erant, nec Deum piè colendo, Hebræos sibi tradi à Deo meruerant, vt ipsorum cultus Dei tanquam pretium illius venditionis, & traditionis esse videretur. Quod verò additum est, & sine argento redimemini, & non dixit, sine pretio, non vacat mysterio: significatur enim pretium redemptionis humani generis, de quo B. Pe. dixit: non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis, sed pretio sanguinis agni immaculati.* sic August.

13. *Venundari quid.*

14. *Emendi verbum aliquando non propriè vsurpatur.* Idem de verbo *emendi* dicere possimus nō propriè interdum vsurpari, vt Isai. 55. 1. *venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione*, hoc D est, accipite. Gratia enim euangelica datur homini sine pretio proprio, quamuis pretio, & merito sanguinis Christi. idem Perer. loc. cit. num.103. obseruat: *emendi* verbum etiam cum non propriè sumitur habere latentem significationem alicuius pretij, vel alicuius rei quæ similitudinem habeat pretij, per quam rem comparatur id, quòd emi dicitur. sic Prouer. 23. 23. *veritatem eme, & noli vendere sapientiam*. vbi Septuaginta vertunt: *veritatem posside*, siue acquire, *& sapientiam ne repudies*, siue abijcias. sed plus energiæ habet verbum emendi. significare enim voluit Salomon, nihil esse nobis debere sapiētia optabilius, & pretiosius, omniaq; esse nobis facienda, & perferenda, etiam cum iactura bonorū temporalium, dummodo sapientiam comparare possimus. hoc ergo loco item non propriè sumuntur verba *vendendi*, & *emendi*, iubetur siquidem studiosus, cupidusq; percipiendi sapientiā euangelicā illam quidem, & cælestem, similis vt sit negotiatori, qui inuenit vna

pretiosa

pretiosa margarita, vendidit omnia bona sua, & cóparauit eam: vendere est, se, & omnia sua tradere & relinquere, emere est eam accipere se, & rebus omnibus temporalibus contemptis, vt tanto vberius, & accuratius obtineatur, & conseruetur. Quare verosimilius apparet esse illud, quod superius cësuimus, has parabolas Apostolis seorsim esse traditas, & differtas. videtur enim his Euangelicæ paupertatis status describi Apostolorum proprius, & eorum, qui eorum vitam, & institutum imitari cupiunt.

15. 12. *Iterum simile est regnum cœlorum sagenæ*] hæc est tertia parabola huius capitis, similis parabolæ zizaniorum, licèt hoc intersit: quod per *zizania* tritico permixta significãtur mali homines, toto orbe malis intermixti, quamuis numquam fidem, numquam Euangelium susceperint. Iam verò de eis tantum malis sermo est, qui intra Ecclesiam sunt, vel fuerunt aliquando, quos sagena (Euangelicam disco prædicationem) simul cum bonis collegit. Quamuis sint qui per sagenam, Ecclesiam intelligant.

Rectè sanè hæc parabola duabus superioribus subnectitur. Nam ne putaretur Euangelij prædicatio, ac cœlestis sapientia (quippe quæ thesauro, & margaritis inuentis similis esse dicta est) omnibus, qui eam inuenerint talia esse futura, aut omnes suos inuentores diuites, saluosque factura. Monet nunc eam ceu sagenam quosdam etiam malos collecturam, cooclusuramve, quibus nihil proderit bonis coniunctos fuisse. Optimè verò seorsum discipulis tradita est, quibus olim dictum fuit: *faciam vos fieri piscatores hominum*, scilicet, per sagenam Euangelicam, id est, prædicationem. quoniam enim ipsi experturi erant malos quosdam colligendos cum bonis Euangelij prædicatione, voluit hoc eos præmonere Christus, ne propterea desponderent animum.

16. *Discrimen inter sagenã & Euangelij prædicationem.* Obseruandum porrò hic non in omnibus procedere hanc similitudioem inter sagenam, & Euangelij prædicationem. Nam sagena pisces capit inuoluntarios, non item Euangelij prædicatio. Intentio hic Christi est spectan la inprimis, quæ est, declarare bonos simul cum malis Euangelij sagena concludi, licet extremo die separandos: atque adeò in Ecclesia militanti, quandiu mortali conditione viuitur, futuros esse bonos & malos; donec in iudicio cùm separabunt ab improbis iusti, tota munda, ac sine macula remansura sit Ecclesia. Hinc tamen non etiam benè tu colliges, si sic dicas; pisces sine boni, sine mali sint, tales fuisse antequam sagena congregarentur, ergò eodem modo non fide, aut Euangelij prædicatione bonos, iustosque euadere homines, sed tales antea fuisse, quam cóprehenderentur. Similiter & malos, qui nunc sunt in Ecclesia, fuisse prius malos. Respondeo per malos hic non esse intelligendos eos tantum, qui fictè aut coactè ingrediuntur Ecclesiam, vel fidem suscipiunt: verùm etiam qui bono animo, & sponte suscipientes, à cœpta virtutis semita diuertunt ad vitia, & ad paruos conuertuntur mores, ita vt aliquãdo etiam benè vixerint sub Euangelio. per bonos verò eos, qui benè sanctèque viuunt, licèt mali fuerint ante susceptam fidem, possintque pot mali fieri propria voluntate. nõ ergò similitudo cum piscatione in omnibus posita est, sed tantum in eo quod vt in sagena continentur & boni, & mali pisces inepti ad comedendum; sic intra Ecclesiæ, & Euangelij sagenam & boni, & mali continentur, ad finem separandi. Quod si per malos eos, qui non sunt electi, per bonos verò, electos intelligas; sic mali semper dici possunt mali & boni semper boni, quamuis non quantum ad præsentem iustitiam.

17. Ex hoc loco duo argumenta habere possumus contra hæreticos: nam si regnum cœlorum hic Euangelium, vel Ecclesiam significat: habemus non omnes qui Euangelium, id est, fidem receperunt, salutem adepturos, sed eos duntaxat, qui boni fuerint pisces, id est, bona opera fidei adiunxerint. Ad hoc, si regnum cœlorum est Ecclesia; in qua est fides vera, non erunt tantum boni in Ecclesia, quod D. Aug. Donatistis etiã obijcit. Dicitur. n. Ecclesia, vel quod eodé redit, Euangeliũ, sagena missa in mare, quæ ex omni genere piscium congregat.

13. *Educentes*] sc. piscatores. *Et secus litus sedentes*] non est quod hæc nimium emungas, cum ad parabolæ verisimilitudinem & ornatum apponatur: licet per litus, locus iudicij intelligi possit: Nam G. legimus *educentes secus litus & sedentes*.

In vasa] per hæc rectè æterna tabernacula intelligi possunt. sunt autem *vasa* hic repositoria piscium.

17. *Ideò*] quasi dicat, quandoquidem intelligitis, scitote quod omnis legis doctor peritus ad regnum cœlorum (sic enim G. legitur) prædicandum similis est homini patrifam. *qui profert de thesauro suo*] id est, de diuite penu, vel penario *noua, & vetera*] pro abundanter & varia, quo satisfaciat cuiusque gustui: sic Cant. 7. *Poma noua, & vetera seruaui tibi*, id est, abundanter, & copiosè, & omne genus poma ad satisfaciendum cuiusque appetitui. Irenæi sententia l. 4. 21. Scribas vocat suos discipulos noua, & vetera, id est, duo testamenta: Item & August qq. Euangelicis ex Matt. c. 16. indicat ergò oportere concionatorem esse debere benè instructum omni scientiæ diuinæ, & exemplorũ ac similitudinum genere. apud Marr. Delrio Cant. c. 7. sect. 8 sic habes; noua quidem, id est illa Euangelica mandata perfecta & absoluta, quibus nihil in terris potest esse diuinius, nihil illustrius, nihil denique vtilius; vetera verò quæcumque in lege Moisaica & Prophetis continentur ad salutem æternam conductura. hæc sunt quæ sponsa fidelissimo spõso patri & fratri suo, accuratissimè seruasse, & seruaturam esse promittit & spondet. Aduertamé non dictũ esse, qui potest proferre, sed qui profert: neque. n. satis est habere pectus omni rerũ eruditione, & scientia refertũ, ita vt possis proferre: vt proferat necessariũ & Euãgelico doctori legis perito. 18. *Noua & vetera qua*

Continetur autem in his verbis similitudo hæc: quod sicut paterfamilias diues simul & liberalis ex abundantia diuitiarum suarum profert, cùm opus est, noua simul in vetera, hoc est, omne ciborũ genus, vel rerum vitæ necessariarũ res varias, omnigenamque substantiam; ita peritus, & bonus Euangelij Doctor è corde spiritualium opum diuite, debet suo tempore proferre sermonem varium, fœcundum, ad diuersa hominum ingenia accommodatum, varijs exemplis, similitudinibus, parabolis ornatum, & refertum. Videtur verò adhortari suos voluisse Dominus, vt se imitarentur, vt quemadmodum ipse instar patrisfamilias vario modo doceret, ita & ipsi. Dices, non ergò tam propriè, & ad mentem Christi accommodarè faciunt, qui per *noua & vetera*, vetus, & nouum testamentum intelligunt. nam Christus condebat nouum Testamentum, non quid ex illo proferebat, cùm nondum extaret. Respondetur, aptè id quod Christus generatim de omni vtilis scientiæ genere dixit, & copia, plerique sanctorum ad nouum & vetus Testamentum speciatim accommodarunt. nec mihi tamen placeret, si quis patrisfamilias nomine, Christum ipsum intelligeret. licet enim verè diceret, non tamen iuxta germanum huius loci sensum, & proprium loqueretur: quasi velit Christus dicere, discipulos debere esse sibi ipsi similes, qui cùm paterfamilias sit, proferat noua & vetera. quemcunque potius Concionatorem Verbi Dei, 19. *Similitudo inter patremfam. & Euangelicum doctorem.*

exemplo

exemplo patrisfamilias in rebus domesticis, & familijs, docet debere, & noua, & vetera proferre modo exposito. Et quidem vox *patrisfamilias* vniuersalior alioqui videtur esse, quam vt de Christo intelligatur.

DIGRESSIO I.
MORALIS

In versum 9. *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro. quem qui inuenit.* &c. Quod Christus, & eius imitatio, thesaurus sit absconditus. & cætera.

1. *Qui veri thesauri?*

MAGNO studio quærunt mundani homines thesauros; sed quinam sint veri thesauri, planè ignorant. Putant enim diuitias si inuenerint, & accumulauerint plurimas, argentum, item aurum, lapides pretiosos, veros thesauros, iam se assequutos esse. Sed longè falluntur miseri. Audi quid de his Baruch Propheta scribat cap. 3. 16. 17. 18. 19. *Vbi sunt Principes gentium, & qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? in auibus cœli ludunt, qui argentum thesaurizant, & aurũ in quo confidunt homines, & non est finis acquisitionis eorum? qui argentum fabricant, & solliciti sunt, nec est inuentio operum illorum? exterminati sunt, & ad inferos descenderunt, & alij loco eorum surrexerunt.* quasi dicat; quid prodest principibus, quod non solùm hominibus, sed etiam bestijs dominentur? quod auibus cœli ludant, &c. si sapientia careant, nec eam consequi possint, cùm ibi eam quærant vbi non est? Est enim in Deo quasi in eius fonte quærenda, & ab eo postulanda. Ideò exterminati sunt, & ad inferos descenderunt. Est autem ludere quasi ludendo aliquid facere, id est, sine difficultate, Prouerb. 8. 30. 31. *Cùm eo eram cuncta componens.* &c. *ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum.* Ergò ludere in auibus cœli est adeò potentem esse, vt videatur quis non modo in bestias, sed, quod difficilius, in aues cœli pro suo arbitratu dominari. Argentum verò fabricare, est, non modo argentum conflare, sed etiam quibusuis modis, & artibus corradere, & varias rationes excogitare inueniendæ pecuniç, ita vt eam excudere quodammodo videantur. Illa verò: *nec est inuentio,* &c. significat; nihil lucri percipiunt ex operibus suis, εὕρημα, enim aut εὕρεσις, aut ἐξεύρεσις, id est, inuentio; lucrum, & emolumentum significat, vt Maldonatus notat; quia quod inuenimus, in lucro ponimus, vt Eccles. 20. 9. *est inuentio in detrimentum,* id est, lucrum damnosum, & c. 29. 4. *multi quasi inuentionem;* id est lucrum æstimauerunt fœnus, & v. 7. *computabit illud quasi inuentionem,* id est, in lucris ponet.

Ludere in auibus cœli quid sit.

2. *Thesauri vilitas respectu sapientiæ.*

Vide quid sentiat de his thesauris sapientissimus Salomon Sapient. 9. 8. *Diuitias nihil esse duxi in comparatione illius.* Et v. 9. *omne aurum in comparatione illius arena est exigua, & tanquam lutum æstimabitur argentum in conspectu illius.* Vbi tribus comparationibus, quam viles terræ thesauri sint indicat: nam primùm diuitias nihil esse dicit: quod paradoxum arbitrabitur is, qui non secundùm Deum diues est: sed non item arbitrabitur Dauid, qui de diuitibus testatur, nihil inuenisse viros diuitiarum in manibus suis. Iterum Salomon, omne aurum arenæ exiguæ comparat: quod reuera soleant diuitiæ diuitum corda, quæ ipsis immersa sunt in lapidem conuertere. auaris enim conuenit verè quod de Dæmone affirmauit Iob. *cor eius stringetur quasi lapis:* talia sunt corda diuitum, & auarorum mundi. Nam sicut lapidescit arena calore solis, si pluuiæ misceatur, ita diuitiæ, & aurum in modum arenæ, quanto copiosiore pluuia, id est, largiore manu à Deo conceduntur, tanto magis in lapidem stringuntur, hoc est, tanto magis corda auarorum hominum in duros lapides vertunt: non ipsarum natura; vel Dei voluntate, sed tenacium, & auarorum hominum vitio.

3. Comparat tertiò argentum, & vniuersas mundi diuitias luto, cùm reuera luto constent, & hominem quasi luteum efficiant. Theodor. in ea verba Gen. 2. Et plantauit Deus paradisum in Eden ad Orientem, sic scribit. q. 25. *quidam paradisum ipsum dici putant Eden, alij verò locum vniuersum in quo paradisus erat; vnde & Adam formatus est. & denominatus est Adam ex eo quod ortus sit à terra illa, quæ est in Eden. Eden enim Rufum significat. Quemadmodum & Esau, qui pro Lenticula rufa vendidit primogenita sua, appellationem, quod verius est.* Hæc ille. Ex quibus Theo. verbis constat de eius sententia, tria hęc, paradisus voluptatis, Adam pulcherrimus, & fortissimus, optatissimum edulium, quibus omnia mundi bona comprehenduntur, quæue thesauri nomine vulgo censentur, ex luto originem trahere, vel ad illud aliquo modo pertinere, ac proindè rectè luto comparari à Salomone. Itaque horti homines amœnissimi humanę voluptati seruientes; pulchritudo corporis humani, & robur ipsum tanto in honore, & pretio habitum; denique omne genus epulæ, in quibus bonam suæ felicitatis partem mundani homines collocant, vel in luto infixa hærent, vt paradisus in Eden, quod terra rubra est ex Theo. vel luto constant, vt Adam ex luto formatus, cuius erat mira venustas in vegeto, ac robusto corpore; denique luti similitudinem colore, & proprietatibus referunt, vt erat esca lentis tantopere ab Esau expetita, propter quam & primogenita vendidit: nam sæpè non curant homines propter escam, & potum in cœlis promissa bona negligere. Maneat ergò probatum vt verissimum, exiguam arenam, & lutum & nihil etiã esse ea quæ thesauri ab imperitis falsò nominantur. vt verè cœlestis Doctor nos admonuerit: *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo, & tinea demolitur, & vbi fures effodiunt, & furantur.* Matth. 6.

4. Quoniam verò ibidem hortatur nos: *thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo.* & Luc. 12. *Facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis:* Ideò videndum quisnam sit cœlestis iste thesaurus: quod vt melius intelligere possimus sciendum est, sic definiri thesaurum à Paulo iure consulto de acquirendo rerum dominio lege nunquam: *thesaurus est tam vetus depositio pecuniæ, vt eius non extet memoria, & iam dominum non habeat. sic enim fit eius qui inuenerit, quod non alterius sit, alioquin si quis lucri*

causa

causa, vel metus, vel custodia cõdiderit sub terra, non est thesaurus: vtpotè cum etiam furtum sit.

5. Qui verus thesaurus. Iam verò secundùm D. Hilarium & Hieronymum, hoc loco, *thesaurus absconditus*, cui regnum cælorum simile dicitur, est diuinitas verbi, quæ sub humanitate latet. Quam interpretandi rationem sequutus est Beatus Vigilius Papa l.3. in Euthyc. vbi addit: ob id qui thesaurum inuenisse dicitur, non statim illum abstulisse narratur de agro, sed voluisse simul cum eo assequi etiam agri possessionem quòd non prosit agnouisse diuinitatem in carne latentem, nisi simul cum ea agnoscamus, & confiteamur humanitatem. Quare subtiliter Paschasius l. de corpore Christi cap. 17. ait: *non rectè caro sine diuinitate sumitur; nec diuinitas sine carne præstatur. Vnde in Euangelio Regnum cælorum simile dicitur thesauro abscondito in agro, quem qui inuenit homo, vadit, & vendit omnia quæ habet, & emit agrum illũ: quia nec ager, corpus videlicet Christi sine thesauro, id est, diuinitate, nec thesaurus diuinitatis sine agro carnis iure comparatur.*

6. Diuus Hieron. in Matt. cap. 13. tom. 9. Aug. l. 1. qq. Euang. 1. 13. tom. 4. & ante omnes Origenes in idem cap. Matth. 13. tom. 2. interpretantur hunc thesaurum esse sacræ scripturæ intelligentiam, vel Dei sapientiam. Hæc enim in sacra Scriptura tanquam in agro recondita est. Hos duos sensus nos non ineptè coniungemus, intelligentes idem per thesaurum quod prius per granum sinapis, & exiguum fermentum, denique per margaritam, quam spiritualis negotiator quærit, eiusque imitatio quæ est sapientia illa quæ in Scripturis latet. Christum enim, eiusque virtutes, & ad imitandum exempla nobis sacræ Scripturæ libri proponunt. Vndè Hieronymus *thesaurus iste*, inquit, *in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ absconditi, aut Deus verbum est, qui in carne Christi videtur absconditus, aut sancta Scriptura, in quibus reposita est notitia Saluatoris: quem cum quis in eis inuenerit debet omnia istius mundi emolumenta contemnere, vt illum possit habere quem reperit.* quam verò Hieron. & alij notitiam, & sapientiam Saluatoris vocant, nos idem dicentes imitationem Christi vocamus, seu ipsummet Christum quem imitandum nobis Scripturæ promunt.

7. Qui meritò thesaurus dicitur, *infinitus enim thesaurus est hominibus, quo qui vsi sunt participes facti sunt amicitiæ Dei propter disciplinæ dona commendata* Sapien. 7. Thesaurus est Christus. quid enim non boni continet? *mecum sunt*, inquit, Prouer. 8. 18 *diuitiæ, & gloria, opes superbæ, & iustitia; melior est enim fructus meus auro, & lapide pretioso, & genimina mea argento electo* · etenim *melior est sapientia cunctis pretiosissimis, & omne desiderabile ei non potest comparari.* Ibidem v. 11. reuera thesaurus est Christus; quia vt superius n. 4. thesaurum definiuimus, tam vetus depositio omnium bonorum est, vt eius nulla apud homines exstet memoria, quem Deus Pater ab æterno Deum genuit, & ad imitationem, perfectionemque sanctorum sub carne recondidit, & oculis iniquorum occultauit, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ Dei abscõditi, verè thesaurus, qui vt eodem n. 4. definiuimus nullum præter Deum Dominum habet qua homo est, & illum qui diligẽter eum quæsierit, & tandẽ pijs laboribus, & multa lacrymarum vi adinuenerit, dominatorem habet. Eorum quæ in imitatione Christi posita sunt bonorum verè thesaurus indeficiens; nam imitationis Christi fructus super augetur, & nouis meritis adiectis crescit, nec eius diuitiæ immẽsæ deficient, vel consumentur vnquam, si volet quis semper magis ac magis Christi diuitijs ditari, id est, virtutes assequi; clara enim est, & quæ numquam marcescit sapientia, & imitatio Christi. Proindè monet Dominus: *facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis.* Lu. 12. verè thesaurus infinitus est Christus, eiusq; imitatio, quia omnium opum, quæ homini contingere possunt, summa est, atque compendium. Etenim si Bernardo credimus lib. sententiarum; tres sunt thesauri, quos nobis thesaurizare debemus: desideriũ pietatis in corde, doctrina veritatis in ore, & assiduitas perseuerans in homine; quorũ omnium instar est vnus imitationis Christi thesaurus; imitatio namq; Christi pietatis desiderium gignit. Est autem pietas cultus Dei. At qui Christum imitatur, in eo omnẽ collocat curã, vt Deũ adoret, & in spiritu, & veritate colat, & quæcunq; huic purissimo cultui aduersantur, remoueat. secũ item annexam habet veritatis doctrinam; neq; .n. verè potest Christum imitari, qui non eius amplectatur doctrinã, & nõ modo ore doceat, verùm etiam in corde abscondat, & sanctis operibus exprimat. Deniq; quod ad se attinet procreat imitatio Christi perseuerantiæ assiduitatem, quia cum ipsa perfectam contineat virtutem, iustorum mentibus altius est infixa, & amore boni, & in omni iusto opere voluptatem affert: Quæ duo, amor, & voluptas, magnã vim ad perseuerandum continent. Verè thesaurus est imitatio Christi, nam & thesaurum in cælis omni redundantem bonorum genere cõtinet: *si vis*, inquit Christus, *perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni sequere me, & habebis thesaurum in cælo.*

Verè thesaurus magnus nõ animæ modo salutem, & vitam cõtinens, verũ nihil cæterorũ bonorum excludens: cibum habet, & quidem suauissimũ, de quo Dominus Io. 6. 27. *operamini non cibũ, qui perit, sed qui permanet in vitã æternã.* 8.
Cibus iste quod dictũ est Augu. cibus est grandium, quem qui manducaturus est, oportet vt crescat, & ad virilem ætatem, id est, perfectam virtutem, venire festinet; cuius tanta est dulcedo, tanta suauitas, vt nunquam comedentem exsatiet, vel tædio afficiat. Etenim, *qui edunt me adhuc esurient*, Ecclesiast. 24. 29. Est cibus simul, & potus: *comedite amici, & bibite, & inebriamini carissimi.* Can 5. 1. ad quẽ potũ inuitat Dominus: *si quis sitit veniat ad me, & bibat.* Hanc ergò aquã refrigerantem, & vinum inebrians secum affert Christus, & eius imitatio, quæ sitim rerum terrenarum extinguãt. Habet hic Christi thesaurus de quo loquimur vestimẽta, quibus mens de se nuda amiciri, & cõdecorari pulchra varietate potest; quod fiet si monẽti Paulo Rom. 13. 14. assentiamur cùm ait; *Induimini Dominum Iesum Christum.* hoc enim est Christũ induere, ipsum imitari, vt ibidem exponit Anselmus. Hic thesaurus habet diuitias, honoribus fulget, dignitatibus, & diuitijs abundat, ita vt

nihil desit illi ad vitam beatã transigendã. De delicijs audi Isa. 51.3. *Consolabitur Dominus Sion & cõsolabitur omnes ruinas eius* De honoribus testis est Sapiens cap 8.10.nam *habebo*, inquit, *propter hanc*, videlicet Dei sapientiã, quæ in Christo, & eius imitatione posita est, *claritatem ad turbas, & honorem apud seniores iuuenis.* De dignitatibus habes 2. Pet. 1. 4. *per quẽ maxima, & pretiosa nobis promissa donauit, vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ:* De diuitijs non est dubitandum, an non diues qui possidebit paratum sibi regnum à constitutione mundi?

9. Hic thesaurus absconditus est teste Isaia 45. 15. *Verè tu es Deus absconditus, Deus Israel saluator.* Verè Deus est absconditus inter homines, quẽ *nemo principum huius sæculi cognouit: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* 1. Cor. 2. 8. Ignotus angelis, si eorum naturã spectes; solo enim reuelante Deo Christi misterium cognouerunt. Dæmonibus verò tantùm innotuit, quantùm ipse voluit; soli Patri notus, qui dixit: *Hic est filius meus dilectus in quo mihi benè complacui.* soli sibi cognitus, qui de se ipso dixit: *Ego sum via, veritas, & vita: ego lux mũdi: ego principium: ego & Pater vnum sumus.* Verè Deus absconditus in cruce, tanquam in agro: *Cornua*, inquit Abacuc, *in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius.* Etenim *mors mortua tunc est in ligno, quando mortua vita fuit.* Quis credat tã ingentem thesaurum fortitudinis, & perennis victoriæ, per quam regnum cælorũ adepti sumus, in morte tam ignominiosa latuisse? & tamẽ verissimũ est illud: *Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius*, cùm ergò in Christo crucifixo cumulatissimus hic omniũ bonorũ thesaurus fuerit, dubitabimus in eiusdem crucifixi imitatione huius tanti thesauri abscõditam esse consecutionem? Absconditus thesaurus est Christi imitatio, quis enim credat sub iugo, sub laboribus imitationis, ac legis Christi immensum pacis, & quietis, & gaudij thesaurũ reperiri? *Tollite*, inquit idem Christus Matt. 11. *iugum meũ super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris:* nam quomodo ergò non apparens potius, & quasi fictus labor, vbi non labor, sed requies inuenitur? est enim imitatio Christi sub ficto potius iugo, requies; sub apparẽte mortis horrore, vita; sub specie mœroris, gaudiũ; sub quadam quasi persecutione, & iniuriarũ acerbitate, corona gloriæ.

10. *Ager cœlestis thesauri mundus.*

Porrò ager in quo Christus abscõditus est, vel mundus est; *in mundo* .n. *erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit*, Ioa. 1. vnde Paulus 1. Corin. 1. ait: *quia in Dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credẽtes.* Vel ager est Synagoga, & Prophetarũ scripturæ, in quibus thesaurus hic occultus recondebatur, nimirum, *in propria venit, & sui eum nõ receperunt.* Vel ager est Beatissima Virgo, ager omni odorum, & florũ suauitate fragrans, qui vel mortuos reuocet ad vitam. Ipsa enim nõ corde tãtùm, sed castissima etiam vtero tã immensum thesaurum gestauit occlusum, quem sanè agrum, sicut & thesaurum, perfidi contẽpsere Iudęi, cùm dicerent Matt. 13. *Nonne hic est filius fabri? nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas, & sorores eius nonne oẽs apud nos sunt?* vel ager est sanctissimũ Christi corpus, & humanitas in qua inhabitauit omnis plenitudo diuinitatis corporaliter; vel ager est quęuis anima concipiens Christũ, & seruãs in præcordijs, vt illo ditari queat.

Vel deniq; ager est vita spiritualis, speciatim verò religiosa in qua perfecta Christi imitatio reperitur. Etenim si ager, teste Greg. disciplina est studij cœlestis, certè viri spiritualis & religiosi vita nihil est aliud, quã huius cęlestis studij disciplina. Cui [a] est propriũ Angelos imitari, seipsum cõtemnere, cœlestibus inhęrere, & nulli parcere labori, quo quis assequi posit perfectam Christi imitationẽ. Hic ager est, de quo Isa. 41. 18. *Aperiam in supinis collibus flumina, & in medio camporũ fontes, ponã desertum in stagna aquarum, & terram inuiam in riuos aquarum. Dabo in solitudinem cedrum, & spinam, & Myrthum, & lignum Oliuæ: Ponam in deserto Abietem, & Vlmum, & Buxũ simul: vt videant, & sciant, & recogitent, & intelligant pariter, quia manus Domini fecit hoc.* Colles, & campi, & deserta piorum, & religiosorũ cœtus significant propter pulchritudinẽ, & altitudinẽ, & latitudinẽ multipliciũ spiritualiũ exercitationũ, & actuũ variarũ virtutũ, quos illi exercent, qui sese etiã ad proximos, & seculares homines extendunt; propter orationis itẽ & cõtemplationis eorũ studium, deniq; ob pœnitentiã, propter quã maximè religiosa, & spiritualis vita desertũ dicitur: Verũ in ijs omnibus aperta sunt flumina, & fontes, & stagna, & aquarũ riui, & nascuntur arbores formosæ, atque proceræ, id est, religiosi homines, vel pij, qui, & diuina gratia irrigantur, & cum perfectè Christum imitentur, Ecclesiam Dei puritate vitæ cõsolantur, suauissimo odore recreãt, virtutũ exemplis cõfirmant, & robore, ac virtute suffulciũt. Ponit aũt in hac sententia Isaias triplex plantarũ genus odorẽ suauẽ ex se efflans, Cedrum, Myrthũ, Buxũ, nam inter viros religiosos, & pios triplex odorum suauiũ genus reperitur, vnũ ex varietate, & cõiunctione virtutum egreditur, quali odor agri pleni, & Cedro significatur, quæ arbor est Myrthũ, & Buxũ longè exsuperans. Alterum oritur ex spirituali conuictu cum proximis, & bonis exemplis, quasi odor vitæ. i. salutẽ afferens. Et significatur Myrtho, quæ pulchritudine, ac virore intuentiũ oculos oblectat. Tertiũ est, quod speciatim ex castitatis virtute spargitur, & dicitur odor suauitatis ex sacrificio proprij corporis exsurgens, quẽ libenter odoratur Dominus, sicut detestatur iumenta, quæ cõputruerunt in stercore suo; Buxo verò exprimitur, quæ pulchra est & viret, cuius lignum odoriferũ, & benè cõpactũ, minimè verò hiulcũ, & nodosum est. 11.

Quoniã verò nec proximũ ædificat, nec castitatem conseruare potest, qui superbus est, & elatus, ideò ij qui tale odorũ genus spirãt, rectè humili & parua Myrtho, & Buxo significãtur. sicut ij, qui, perfecti cum sint, omnẽ in se virtutũ varietatẽ cõplectuntur, vndè ad alios earum odor emanat, cedro arbore alta, & perpulchra designantur, & quæ stabili radice nititur. Iterũ obseruare est in hac arborũ enumeratione ab Isaia loco citato posita, mentionem fieri etiam 12.

spinæ

ſpinæ & abietis. Eſt verò ſpina quæ Settim dicitur arbor grãdis, pulchra, cuius lignum læue. naſcitur verò in heremo, & imputribilis eſt, & apta vt tanquã columna ſuffulciat tabulata. ſignificare verò poteſt viros ſolicitudini, & cõtemplationi deditos, & qui cõtra inordinatos animi motus egregiè certant, & omnẽ à ſe vitij aſperitatem auferre, & putredinem ſtudent; ſuis verò orationibus, & ſanctitate vitę tanquã colũnę Eccleſiam Chriſti ſuſtentaot. Abies verò procera, & fortis in primis, naſcitur in mõtibus, & vallibus: & poteſt ſignificare viros itẽ perſectos, Cbriſti imitatione ſublimes, & fortes, qui Eccleſiã doctrina, & exemplis iuuant, qui fundati ſunt in mõtibus; dicere enim poſſunt, *noſtra cõuerſatio in cælis eſt*: & interim valles humilitatis etiam amant. Meminit deniq; Iſaias Vlmi, & Oliuę, & quidem oliua eos, qui operibus miſericordiæ vacant aptè repræſentat. Vlmus propter raritatem foliorum, apta eſt maritandis vitibus, & cùm ipſa ſit infrugifera, poteſt ſimplices, & ignobiles in Eccleſia ſignificare; cuiuſmodi ſunt, qui io religionibus coouerſi, vel coadiutores nominãtur, qui cùm apti nõ ſint ad opera ſpiritualia exercenda; ſuis tamen corporis laboribus alios in auxiliũ animarum, & earũ ſalutem incũbentes ſuſtentant alacriter. Vitem etiam .i. Chriſtum in ſeipſis portant, cui ſe vnire, ac coniungere ſtudent: & hæc de loco Iſaiæ io gratiam Religioſorum dixiſſe nõ erit arbitror inutile: In hoc ergò agro diſciplinæ præſertim religioſæ inuenitur imitationis Chriſti theſaurus, latet quidem ſæculi ſapientes, & potẽtes, verùm humilibus magno Dei munere reuelatur: ſic enim Dominus Matt. 11. ait, *Confiteor tibi pater Domine cæli, & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & reuelaſti ea paruulis.*

13. Sed quibus modis, inquies, inuenitur tantum bonum? Reſpoodeo multis. Nam primò, ſorte hoc eſt, nullo noſtro merito præcedente, ſed ſola Dei gratia, & bona voluntate. ſic inuentus eſt à Samaritana, à Matthæo, à Latrone in cruce, à Paulo. Deindè inuenitur interdom Deo Patre reuelante, vt factum eſt cum Petro, cui Dominus dixit Matt. 16. *caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus in cæleſtis*: vt plurimũ verò per prędicationem cognoſcitur, & interna mentis illuſtratione. Quartò deprehenſus fuit veluti indicio radiorum ſuorũ aliquando, cùm inter nos verſaretur, & verborũ, atq; operum ſuorũ ſplendore, & miraculorum admirabili luce fulgeret. Quintò, paſsim inuenitur ab his, qui eius inueniendi deſiderio flagrantes fodiunt, hoc eſt, mortificatione cum Dei auxilio ſtodent, & magnis laboribus carnem cogũt ſpiritui parere: rectè enim à Salomone eſt dictum Prou. 2. *ſi ſapientiam inuocaueris, & inclinaueris cor tuum prudentiæ: ſi quæſieris eam quaſi pecuniam, & ſicut theſaurum effoderis illã: tunc intelliges timorem Domini, & ſcientiam Dei inuenieris.* Sudandum eſt igitur, & diu ſodiendus eſt ager vt in illo inueniri poſsit tam copioſus bunorum omnium theſaurus.

14. Cæterùm abſcondendus eſt illicò theſaurus inuentus: dicendumq; cum Propheta, *ſecretum meum mihi, ſecretum meum mihi*. Iſai. 24. Et nec aperiẽdus amicis, & domeſticis, ſæpè enim *ini-* A *mici hominis domeſtici eius*. Abſcondendus à canibus, & porcis, ne pedibus conculcent margaritas, aut morſibus lacerent, quòd ſanctum eſt, Matt. 7. ad hæc diligenter abſcondendus eſt, ne per oſtentationem, & ambitionem euaneſcat. Ob id enim Deus Ezechiæ meritò ſuccenſuit, quòd alienigenis theſauros oſtentaſſet, 4. Reg. 20. quare Greg. hom. 11. ſic nos ſapienter monet: *in præſenti vita quaſi in via ſumus, qua ad patriam pergimus. Malignus autem ſpiritus iter noſtrum quaſi quidam latrunculis obſideut: deprædari ergo deſiderat, qui theſaurum publicè in via portat. hoc autem dico, non vt proximi opera noſtra non videant: cùm ſcriptum ſit, videant opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrũ qui in cælis eſt; ſed vt per hoc quod agimus laudes exterius nõ quæramus, ſic autem* B *ſit opus in publico quatenus intẽtio maneat in occulto, vt de bono opere proximis præbeamus exemplum, & tamen per intentionem, qua Deo ſoli placere quærimus, ſemper optemus ſecretum*. hæc Pater Sanctiſsimus, cui concinit illud Chriſti: *neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.*

Itaque *theſaurum inuentum abſcondere*, ſecundùm Grego. eſt deſideria noſtra, quibus Chriſtum, eiuſq; imitationem ſitimus, & labores, quibus hãc operamur ab humanis laudibus occultare: & in eãdem ſententiam ait Ambroſ. in Pſalm. 18. tom. 2. in Octona. 2. in ea ver. *in corde meo abſcondi eloquia tua. Hunc theſaurum ſapientiæ, & cognitionis abſconditum in agro, in quo plantata ſunt verba Scripturarum cæleſtium, cùm inuenerit homo abſcondit illum in corde ſuo, nec diuulgat eum, ſciens quia ſi diuulgauerit Babylonijs theſau-* C *rum Dei, magnam offenſam contrahet, vt dicatur ei ſermone prophetico: de ſemine tuo accipient, & facient ſpadones in domo regis.* Iſai. 39. *per quæ ſignificatur quia is qui prodiderit diuina myſteria, poſteritatẽ animæ ſuæ, ſeminariumq; meritorũ habere non poſsit. Caue ergo ne diuitias tuas perfidis prædas; & ſi amicitiam ſimulent, non illis aperias interiora domus tuæ, non illis reſeres theſauros regios, quos Babylonij ſcire nõ debent, ne veniant, & capiant poſteros tuos, & ſeminariũ virtutis abſcindant. hoc eſt quod in Euangelio dicit Dominus.* Matt. 7. *Nolite mittere margaritas veſtras porcis. ideò benè facit, qui abſcondit eloquia Domini in corde ſuo, ſicut abſcondebat Propheta Dauid*, Pſal. 118. *In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi; ſicut* MARIA *quæ conſeruabat omnia verba Domini* IESV *in corde ſuo. Ete-* D *nim ſi bonum eſt vero ſermones ſuos abſcõdere, quanto magis ſermonem Dei cordis noſtri gremio debemus abſcondere?* 15.

Verum non ſatis eſt inueniſſe theſaurum niſi poſsideas; ſicuti aliud eſt videre in ſoro panẽ, & ſame vrgente appetere; aliud dato pretio illum emere; ac neceſsitati proſpicere, ita aliud eſt mentis intelligentia cognoſcere theſaurum hunc; & Chriſti imitationẽ appetere, niſi pro viribus contendas eam in tuos mores, vitamq; transſundere, & omnium rerum deſpicientia coëmere. Itaque ſi vis hunc theſaurum à te cognitum, & ſimplici, ac puro deſiderio abſconditum, in tuum vſum transferre, vende omnia quæ habes, & eme vitæ Religioſæ, vel Sanctæ agrum, qui theſaurum perfectè Chriſti imitationis occultat. & verò ſcito non ſufficere opes, voluptates, & honores reliquiſſe, niſi teipſum & tuas voluntates deſeras; niſi hoc adie- 16.

ceris nondū omnia vendidisti. Neq; enim condignum pretium huius agri omnia sunt, quæ extra te habebas, nisi quæ intra te sunt, teque ipsum in eius pretium libēter impendas, quod dignetur nobis Dominus concedere.

DIGRESSIO II.
MORALIS

In v. 10. *Iterum simile est regnum cælorum homini negotiatori quærēti bonas margaritas.*

QVATVOR hic cōsideranda. Primò, quænā sint negotiatorū conditiones. Deinde quę bonæ margaritæ, quas bon⁹ mercator quęrit, & quæ vna pretiosa margarita. Tertiò: quę eius margaritæ proprietates. Postremò quod pretium. A primo ergò ordiamur.

1\. *Negotiatorū proprietates applicatæ spiritualibus negotiatoribus.*

Laurentius Iustinianus lib. de humilitate c. 6. explicans negotiatorum mundi proprietates sic scribit: *prudentium negotiatorum temporalium rerum hoc est proprium; infatigabili cura secum in cordis secreto, priusquam ad exteriorem deueniant actum sua tractare negotia. Impellente quippè cupiditate aggregandi diuitias, sæpè cogitant, quanta qualiaué sint quæ possident, quomodo aut quibus argumentis valeant quæ habent, vendere, emere quæ nō habent, & semper lucri causa circa hoc multiplicant cogitationes, accenduntur desiderijs, partē noctis insomnem ducunt, in die huc illuc discurrunt, supputāt tempora, mente peragrant prouincias, obuiant periculis obiectis, atque sedula intentione inutilia secum gerunt certamina. ordinant quæ agenda sunt, & quæ facta sunt, vt indelebiliter recondant memoriæ, & reuisere valeant, calamo scribunt. Nemo prorsus explicare sufficit eorum cogitatus, inordinatos affectus, anxietates plurimas, occupationesq; innumeras. Obliuiscuntur sui, & penè salutis propriæ efficiuntur immemores, præ nimio amore terrenarum facultatū, quas, velint, nolint, relicturi sunt posteris.* Sic Iustinianus diligentiam, & terreni negotiatoris describit ingenium; & ea quæ dicit, modo subtrahas inordinatos affectus, & superfluum, ac inutile studium, si diligenter expendas, facilè, quæ sint partes spiritualis negotiatoris, intelliges.

2\. Est prima negotiatorum mundi proprietas ex Iustiniano, antequam ad exteriorem deueniat actum sua secum tractare negotia; & spiritualis negotiator antequā aliquid vel dicat, vel faciat, suum opus tanquam magni momenti negotium, hoc est, animæ salutem, & profectum, mente reuoluēs, an Deo placeat, an displiceat potiùs, sedulò dispicit. Deindè terrenorum negotiatorum est propriū impelli ardenti aggregādi diuitias cupiditate: & spiritualis negotiator vehementi studio vrgetur ea opere exequendi, quę Deo offerat; atq; adeò acquirendi virtutes desiderio fatigatur incredibili. Et hinc est vt præ desiderio maiora semper acquirendi, nihil se vnquam ferè acquisisse putet, sed semper magis, ac magis insatigabili cura studeat ea magnis laboribus emere, hoc est, assequi quæ non habet, & quę habet terrena bona, vendere. i. alijs propter Deum tradere, vt merita sua, ac spirituales diuitias nouis in dies accessionibus augmentet. Tertiò lucri causa multiplicant, inquit Iustinianus, mercatores cogitationes, & noctes insomnes ducūt, huc illuc discurrūt &c. nec minus est quod spiritualis mercator præstat; dies enim & noctes laborat, sæpè sine cibo, sine potu, sine somno diem transigit, & nunc huius, nunc illius virtutis actui, vel bono operi insistit. Nunc conscendit in cęlum, & Angelorum choros inuisit, & ad eorum, Sanctorumq; omnium pedes accidit, vt opem ab illis ad negotiandum, lucrandumúe imploret. quin etiam longos terrarum tractus, & inaccessas sæpes, ac remotas regiones lustrat ad maiorem Dei gloriam, & proximi vtilitatem, vnde posteà in cœlum, tanquam in patriam redire possit, diuitiarum lucris, vt diligens mercator, onustus. Tempora etiam supputat, dum sollicitus de vitæ incertitudine, ac breuitate, nullam pretiosi temporis iacturam pati pro viribus contendit; veritus ne mors illum pauperem inueniat, ac sine mercibus, quibus cęleste Regnū assequatur. Ad hæc quartò: ordinant negotiatores, quæ agenda sunt, & facta etiam in papyraceos codices referunt; cęlestis quoque mercator præterita non obliuiscitur, vt ea si mala sunt, deleat, si bona, perficiat, eaque veluti in memoriæ libello describit; vt semper ob oculos, quando opus est, habeat, vt quibus artibus ea pepererit, quātis laborib⁹, & quanto Dei auxilio, non obliuiscatur. præsentia etiā diligenter obseruat, vt emendet: futura verò discreto mentis oculo prospicit. Quintò addit Iustinianus multa ferre lucri causa mercatores, tot angoribus cōfici, tot laboribus frāgi, vt quasi salutis suæ immemores esse videantur: atqui Euangelicus noster negotiator, nulli non se labori subdit vt cęlestes thesauros accumulet; corporis salutis, & rerum terrenarum exiguam curam ducit, nimirum, tantum necessaria curat; nulla verò magis cogitatione tangitur, quam vt semper duraturas diuitias, vel inueniat, vel augeat.

3\. Cæterùm ijs cōditionibus quas Iustinianus posuit, addere possumus sextò, industrios negotiatores scientia rerū acquirendarū pollere: nec ignorare, vel temporis, vel loci ad negotiandum opportunitatē. Septimò scire mercium, quæ sese offerūt, aut vilitatem, vt reijciant; aut valorem, vt admittant. His accedit octauò: quod rationē habeant quonā pacto acquisitas merces conseruent. Nonò etiā eorū quibuscū negotiātur conditiones expendunt. Postremò animo grādi, atq; magnifico præditi sūt, nec ob irruētia pericula, & multiplices labores ab expensis faciendis, vel emēdis pretiosissimis mercibus, deniq; à mercaturæ munere absterrentur, quæ omnia à spiritualibus negotiatoribus aliena non sunt; neque enim ignorāt quænam, & qualia bona sint, quæ assequi, vel comparare debēt; locorū opportunitatē præstereà captant, ad ea inuenienda, & cōquirenda, nec sibi illa è manibus labi propter ignauiā, prætermittunt. Tum rectè tenēt, quę bona vt falsa, & vilia aspernari, quę vt vera, solida, præclara cōsequi, & amplecti ipsos oportet. quare quæ terrena, fluxa, caduca contemnunt, quæ cęlestia, stabilia, sempiterna sunt toto animi desiderio persequūtur. Post diligentissimè cauēt, ne ea, quæ magno labore acquisierūt, per incuriā amittār, sed ea cōseruare, & perficere assiduis precibus, solerti studio bonorum operum, & diligenti animad-

uer-

uersione contendunt. Deindè non paruam adhibent diligētiam, vt cum ijs duntaxat versentur, à quibus auxiliū ad spirituale lucrū augendū, accipere valēt; fugiūt verò prauos hominū cōuentus, nec praua solum colloquia eorū, sed inutilia etiā & otiosa deuitāt, ne quid fortè de eorū moribus sibi adhæreſcat incautè. Postremò Deo innixi, nullis laboribus, nullis persecutionibus, nullis periculis ab ea lucrandi intentione, & consilio, vel ab appetitu cælestium thesaurorum absterrētur. sciunt enim dictum esse à Domino Luc. 19. *negotiamini dum venio.* quibus verbis, & spe præmiorū accensi, nihil esse ducunt quod patiuntur, dum venturi Domini aduentum læti expectant.

4. Felices sanè negotiatores, & prudentes, quos ad lucrādum caritas incitat: quorū substantia, gratia, quorū omnis intentio ac finis Paredisus est, in quos aptè cadit illud Iob. 40. 25. *cōcident eum amici, diuident illū negotiatores.* vocat amicos seu socios viros Apostolicos; Apostolos enim Christus amicos dixit, quos etiā indicauit esse socios dum binos misit ad prædicandū. Iidem sunt negotiatores, seu mercatores spirituales siue margaritarū, siue pisciū quorum negotiū, & mercatura in piscatu est; & ipsi quidē Apostoli ex piscatorib⁹ pisciū, facti sunt piscatores hominū. Ii ergò, Behemoth, hoc est, Diabolū abscindunt, & cōcidunt, cum verbo, & exemplo peccatores. i. Diaboli membra, ab eo separant, & ad vitæ rectitudinē, ac sanctitatem traducunt. Scio hunc locū etiam cum interrogatione legi, & aliū habere literalē sensum, sed nos allegorico sensu cōtenti sumus. Aliqui exponūt etiā allegoricè; cōcidere Leuiathan, seu Behemoth, idē esse ac illū comedere. Quæ allegoria non est ab Aug. aliena, dum super Psal. 73. 14. in illa; *dedisti eum escā populis Æthiopū.* i. ijs qui cum prius tenebræ fuissēt, facti sunt postea lux in Domino, sic scribit: *quomodo acceperūt isti in escā Draconem istū? puto quia magis Christum acceperunt in escā: sed Christū quo se consummarent, Diabolum quem consumerent.* Hi sunt negotiatores principes & institores inclyti, non terræ, de quibus Isai. 23. 8. sed cœli: nam *negotiatores terræ,* vt est Apocal. 18. 11. *flebunt & lugebunt.* Verùm cęli mercatores gaudebunt, & exultabunt: etenim merces eorū nunquā discedent ab eis. quod si interim in hoc sæculo tristantur aliquantulum, tristitia tamen ipsorum tandem conuertetur in gaudium.

5. Iam verò quoniam hi, de quibus hactenus dixi, mercatores sunt spirituales quærētes bonas margaritas: inuenta aūt vna pretiosa margarita dant omnia sua vt emant illā. videre oportet hic oportunè, quænam sint bonæ illæ margaritæ, & quæ vna ista pretiosa margarita. Hieron. in Psal. 95. si eius sunt illa cōmentaria; *video,* inquit, *plura atria, video vnum atrium, tollite hostias, & introite in atria eius. Rursum: adorate Dominum in atrio sancto eius: Ecce vnum atriū. videte ergo quoniam non potest de vno atrio veniri ad plura atria, sed de pluribus atrijs venitur ad vnum atrium. vultis scire hoc ipsum mysteriū? Ecce in alio loco negotiator ille, qui habebat plurimas margaritas, vendidit plures, vt emeret vnā. & in Michæa dicitur: state inquit in vijs Domini; & inquirite, inquit viam Domini. nisi steterimus in vijs plurimis, vnam* A *viam inuenire non possumus. quæ sunt istæ margaritæ plures? quæ sunt viæ plures? quæ sunt ista atria plura, vt inueniamus vnā margaritam, & vnā viam, & vnum atriū? Abraham, Isaac, & Iacob, Moyses, Iesus naue, Isaias, Ieremias, Ezechiel, 12. Prophetæ, Dauid, Salomon fuerunt atria, hoc est, atria nostra sunt. Primum in illa intramus, & de illis atrijs postea venimus ad atrium Euangelij, vbi inuenitur Christus.* sic Hieron. Itaq; Patres veteris testamenti, eorumq; libri secundū Hieron. sunt plures margaritæ, & Christus est vnum illud pretiosum margaritum, propter quod cæteras margaritas spernere oportet, vt vnum illud margaritum comparemus.

Quam rem idem Hieron. Matt. 13. clariùs explicat: *bonæ margaritæ, quas quærit institor, sunt* B *lex, & Prophetæ. Audi Marcion, audi Manichæe: bonæ margaritæ sunt Lex, & Prophetæ, & notitia veteris instrumenti. Vnum aūt est pretiosissimum margaritum scientia Saluatoris, & Sacramentū Passionis illius, & Resurrectionis arcanum. quod cùm inuenerit homo negotiator, similis Pauli Apostoli, omnia legis Prophetarumq; mysteria, & obseruationes pristinas, in quibus inculpatè vixerat, quasi purgamenta contemnit, & quisquilias, vt Christum lucrifaciat: non quod inuentio nouæ margaritæ condemnatio sit veterum margaritarum; sed quod comparatione eius omnis alia gemma vilior sit.* 6.

Bonæ margaritæ lex & Prophetæ.

7. Augustinus quoque lib. qq. ex Matt. c. 13. eidem quæstioni de margaritis, & vna margarita, sic respondet: *quæstio est, cur à numero plurali ad singularem transierit, vt cum quærat homo bonas margaritas, vnam inueniat pretiosam, quam vēditis* C *omnibus quæ habet, emat. aut ergo negotiator iste bonos homines quærens, cùm quibus vtiliter viuat, inuenit vnū præ omnib⁹ sine peccato, mediatorem Dei, & hominū, hominem Iesum Christū. aut præcepta iusta quærens, quibus seruatis cum hominibus rectè conuersetur, inuenit dilectionem proximi, in quo vno dicit Apostol. omnia contineri,* Rom. 13. *vt non occideris, non mœchaberis, nō falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatū. singula enim margaritæ sunt, quæ in hoc sermone recapitulantur: diliges proximum tuū tanquam te ipsum. Aut bonos intellectus homo quærit, & inuenit vnū illum, quo cūcti continentur: in principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum. Est. n. verbum Domini lucidum candore veritatis, est solidum firmitate æternitatis, & vndiq; sui simile pulcritudine diuinitatis, qui Deus penetrata carnis testudine intelligendus est. Ille enim ad* D *margaritam ipsam iam peruenerat, quæ in tegumentis mortalitatis, quasi concharum obstaculo inter profunda huius sæculi. atq; inter duritias saxeas Iudæorū aliquando latuerat. Ille ergo ad ipsam margaritam iam peruenerat, qui ait. etsi noueramus Christum secundùm carnem, sed nunc iam non nouimus,* 1. Cor. 5. *nec vllus omninò intellectus margaritæ nomine dignatus est, nisi ad quem, discussis omnibus carnalibus tegminib. peruenitur, quibus siue per verba humana, siue per similitudines circumpositas operitur, vt purus, & solidus, & nusquam à se dissonus certa ratione cernatur. quos tamen oēs veros, & firmos, & perfectos intellectus vnus ille cōtinet, per quē facta sunt omnia, quod est verbum Dei. Quodlibet aūt horum triū sit, vel si aliquid aliud occurrere potuerit, quod margarita vnius, & pretiosa nomine bene significetur, pretium eius est nos ipsi, &c.* Hæc August.

Ex quibus constat triplex intelligentia, seu 8.

interpretatio pluriū margaritarū, & vni⁹ pretiosæ margaritę. Nos verò hic per *margaritam*, Christum, eiusq; etiā imitationē intelligemus cū Hieron. & eodē Aug. in primo, & secundo sensu. Quarè sequitur, vt tertio loco ostendamus, quā benè Christo cōpetat margaritæ nomen. Sunt verò plures margaritarū proprietates, & oēs Christo, eiusq; imitationi aptè congruunt, quod ad tertiū caput eorū, quæ dicēda initio proposuim⁹, ptinet. Plin. l. 9. hist. nat. c 35. & Orig. in Matt. c. 13. de Conchylijs admirandū quid docēt: esse inter illa vnū magnitudine præstantissimū, & pulchritudine gemmę intra se recōditę venustissimū, ꝙ turmatim alia Cōchylia velut ducē sequātur, & ipsum tanquam Regem & Imperatorē comitentur. Hoc igitur Conchylie Vrinatores præ omnibus apprehēdere cupiūt, siquidē eo capto ferè nullo negotio vniuersum agmen Concharum cōprehenditor, suum ducem sequens, & apprehendens omnium margaritarum possessor efficitur.

Plures margaritarum proprietates Christo conuenientes. Conchyliorū dux.

9. Quæ Cōchylis proprietas in Christum, quā benè congruat, nemo est qui nō videat. Ipse.n. est Cōchyle intra quod pretiosissima omnium margaritarū, vel anima cū diuinitate, vel ipsa diuinitas cōtinetur. Nam si Cōchyle corp⁹ est, rectè anima Deitate vnita margarita dicetur; si verò Cōchyle humanitatem esse intelligas, sic diuinitas, humanitate tecta, margaritum erit infiniti valoris.

10. Quia verò Christū oēs imitātur sancti, à quo & habent, vt sint sancti, quemq; velut Ducē, & Imperatorē sequūtur: ideò etiā rectè conuenit Christo esse instar vnius illius Conchylij præstantissimi, quod reliqua turmatim sequuntur.

11. Quare rectè illud Prou. 17. 8. Christo applicare poterimus: *Gemma gratissima expectatio præstolātis*, hoc est, cū aduenit ꝙ vehementer quis expectat, & cupit instar gēmæ optatissimę aduenit: *quocunq; se vertit, prudenter intelligit*, q.d. ita se gerit, vt possit cōsequi. Et quidē præstolans nō alius intelligēdus est, quā iustus, qui cū nihil in terris desideret, totus à cęlo pendet, & cū eò peruenit, vt Christum assequatur, gratissimā iam, & pretiosissimā gemmā inuenisse se vehementer gaudet: pro cuius etiam desiderio quamuis in re prudēter, & circūspectè se gerere curat, ne rei à se cōcupitæ possessione priuetur.

12. Est & altera margaritarū proprietas, quod in Cōchis generentur. & Christus Dominus tanquā pulcerrima margarita in candida, lucēteq; Cōcha, quæ Deipara est Virgo, atq; adeò in eius sacratissimo vtero genita est. Nisi malis intelligere margaritam Christom in nobis, vel Christi esse imitationē; quæ imitatio priusquā anulo, quē speramus, æternæ felicitatis cingatur, in corde iustorū tanquā in Cōcha mortalitatis inclusa cōtinetur, vt meritò Paul. dicat. 2. Cor. 4. 7. *Habemus thesaurū istū*. i. Christi imitationē *in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis*. Et Greg. in Can. 6. 10. *Descendi in hortū nucū*, asserit perfectos Christi imitatores assimiles nucibus, quia *dū diuinā Sapientiā*, quæ Christi imitatione continetur, *intra corpora sua retinent, quasi nucleum in fragili testa portant*.

13. Est & tertia proprietas margaritæ, seu vnionis, ꝙ à cęli lumine ex humore roscido tanquā ex materia fit: & Christus Dominus ex purissi- A mo rore sanguinū B. Virginis, & supercęlestis obumbrantis Spiritus S. lumine conceptus est. Porrò in nobis Christus, eiusq; imitatio ex cęlesti luce, ac spirituali rore mirandū in modum gignitur. Cū.n. Deus sit, *qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate*. Philip. 2. atq; adeò ipse sit q semina virtutis, & imitationis Christi inserat, hominibusq; instillet, satis patet hāc in nobis margaritā nō enasci nisi lumine virtutis Dei. Ex rore quoq; cęlesti eadē in iustorū cordibus efformatur, quando diuina inspiratio tāquā ros in piorū animos descendit, & ea in desideria protracta, atq; in opus, & actionē producta, Christi imitatorē perfectū facit. De quo diuinę inspirationis rore Isai. 26. 19. ait: *expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere; quia ros lucis ros tuus, & terrā gigantū detrahes in ruinā*. Illi B quippè habitāt in puluere, qui terrena amāt, quos Dominus pro bona volūtate lucis suæ rore .i. inspiratione sua excitat à somno vitiorū, cū peccatis, & vitijs extinctis, de mōdanis cęlestes facit, & de mortuis viuētes, hoc est, Christi imitatores, & qui eius spiritū viuēdo referant.

14. Quarta vnionis proprietas refertur à Plinio solertissimo secretorū naturę indagatore l. 9. c. 35. nā ꝓ ratione, & qualitate roris, qua Concha cōcipitur, margaritū mutari docet, & aut candidius puro, aut obscuri⁹ turbido rore produci: Ita Christus Dominus, eiusq; in nobis amor & imitatio, pro modulo, & qualitate gratiæ iustis cōcessæ, & ꝓ vocationū discrimine, magis, minusue perfecta in Sāctis cōspicitur. Hinc varia iustorū studia, distinctæ actiones, varijque spiritus impulsus, oēs tñ boni, oēs à Deo; quare C alij silentij, & quietis studiosi sunt; alij sollicitudinis & Sācti laboris amatores; hsic vitæ actiuæ capit amor, illū cōtemplatricis desiderium tenet; alios media via oblectat incedere; quosdā Dei zel⁹ adurit; alij caritatis, & maiora māsuetudinis signa exhibere studēt: propterea Ecclesia non vno colore vestita, verùm *circumdata varietate* dicitur.

15. Quincta proprietas est, quod vniones solis radios fugiunt, vt auctor idem est Plinius, vsu atteruntur, & incuria atq; indiligentia colore mutantur; sic sancti, qui verè Christū imitātur, solis huius radios fugiunt, hoc est, hominū laudē, & ostētationē. neq; .n. similes illis sunt, qui vt Iob. 30. 4. habet: *Mandūt herbas, & arborū cortices*, hoc est, externa solū laude delectantur. Imitatio D itē Christi, tūc vsu atteritur, cū imprudēti, ac superflua negotiorū occupatione fuscatur. Sicut .n. vestis pretiosa inter carbones, & ollas inficitur; ita mētis puritas inter mūdi occupationes fędatur. Deniq; incuria, & otiositate idē Christus in nobis, vel eius imitatio, quasi colorem mutat, vt qui antea erat pręfulgidus, ac splendidus, præ negligentia, & torpore in fuscum & detrimentum sensim abeat, quousq; tādem, nisi aduertat homo Dei lumine adiutus, in nigredinem, & fœtorem conuertatur.

16. Sequitur vt pretiū quo negotiator spiritualis tam pretiosam margaritā emit, ostēdamus. D. Aug. huius pretij mentionē facit loco superius n. 7. citato: *pretiū*, inquit, *eius*, id est, pretiosę margaritæ, *est nos ipsi, qui ad eā possidendā non sumus liberi, nisi omnibus pro nostra liberatione contem...tis, quæ temporaliter possidentur. Venditis enim rebus*

bus nostris, nullum earum maius accipimus pretium, quā nos ipsos, quia talibus implicati nostri nō eramus, vt rursus nos ipsos pro illa margarita demus: nō quia tāti valeamus, sed quia plus dare nō possumus. Breuiter nos dicere possumus ex Euāg. pretiū esse omnia nostra vendere, nosq; rerū omniū mūdanarū cupiditate priuari. Nomine verò *omnium* quæ nostra sunt, nō externa tantū bona intelligas, sed propriā etiā voluntatem, inueteratam consuetudinem, antiquos mores, quin & te ipsum etiā. nisi ergò quis omnia despiciat, nisi se ipsū plene contemnat, & desiderio vehementi flagret huius cælestis ac diuinæ margaritæ, quę Christus est, eiusq; imitatio, nunquā sanè eam assequetur. & hæc de hac Digressione satis.

CAPVT XVI.

DOCET IN NAZARETH.

A. 13. 54. B. 6. 1. C. 4. 16.

C. Venit Nazareth vbi erat nutritus.

1. B. *ET egressus inde, abijt in patriam suā, & sequebantur eum discipuli eius.*

2. C. *Et intrauit secundū consuetudinem suam die sabbathi in Synagoga, & surrexit legere.*

3. *Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ, & vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat.*

4. *Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me. euangelizare pauperibus misit me sanare contritos corde.*

5. *Prædicare captiuis remissionē, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis.*

6. *Et cum plicuisset librum, reddidit ministro & sedit, & omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum.*

7. *Cœpit aūt dicere ad illos, quia hodie impleta est hæc Scrip. in auribus vestris.*

8. *Et omnes testimoniū illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius: & dicebant: nonne hic est filius Ioseph.*

9. B. *Nonne hic est faber?* A. *Fabri filius? nonne mater eius dicitur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon, & Iudas.*

A. Ita vt mirarentur, & dicerent vnde huic sapientia hæc, & virtutes.

10. *Et sorores eius, nonne omnes apud nos sunt? vnde ergo huic istą?* B. *& quæ hæc sapientia quæ data est illi, & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur?*

11. A. *Et scandalizabantur in eo; Iesus autem dixit eis.*

12. *Vtiq; dicitis mihi hāc similitudinē: medice cura te ipsum. quanta audiuimus facta in Capharnaū, fac & hic in patria tua.*

13. *Ait autem: amen dico vobis; quia nemo Propheta acceptus est in patria sua.* A. B. *(&) Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.* B. *& in cognatione sua.*

14. C. *In veritate dico vobis: multæ viduæ
erant in dieb. Eliæ in Israel, quādo clausum
est regnū cælorū annis 3. & mensib.
sex, cūm facta esset fames magna in omni
terra.* 15. *Et ad nullam illarum missus
est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ ad
mulierem viduam.* 16. *Et multi leprosi
erant in Israel sub Elisæo Propheta: &
nemo eorum mundatus est nisi Naaman
Syrus.* 17. *Et repleti sunt oēs in Synagoga
ira, hæc audientes.* 18. *Et surrexerunt,
& eiecerunt illum extra ciuitatē,
& duxerunt illum vsq; ad supercilium
montis, super quem ciuitas illorum erat
ædificata, vt præcipitarent eū.* 19. *Ipse
aūt transiens per medium illorum ibat.*
20. B. *Et non poterat ibi virtutem vllam
facere propter incredulitatem eorum.* B. *nisi paucos infirmos impositis
manibus curauit.* 21. *Et mirabatur
propter incredulitatem eorum.*

A. Et non fecit ibi virtutes multas.

SCHOLIA.

1. Patrum antiquorum desiderium videndi Christum.

DBernard. serm. 2. in Cant. *ardorem, ait, desiderq; Patrum suspirantium Christi in carne præsentiam frequētissime cogitans compungor, & confundor in memetipso, & nunc vix contineo lacrymas, ita pudet teporis, torporisq; miserabilium temporū horum. cui nam nostrum tantum ingerat gaudium gratia huius exhibitio, quantum veteribus sanctis accenderat desiderium promissio? Illorum ergo desideriū flagrans, & pia expectationis affectū spirat mihi vox ista: osculetur me osculo oris sui. sentiebat nimirum in spiritu quisquis tunc spiritualis esse poterat, quanta foret gratia diffusa in labijs illis: propterea loquēs in desiderio anima aiebat: osculetur me osculo oris sui: nimirū omnimodis cupiens tantæ suauitatis participio nō fraudari. dicebat enim perfectus quisque: quid mihi ora hæc feminiverbia prophetarū? ipse potius speciosus forma præ filijs hominū, ipse me osculetur osculo oris sui. Non audio iam Moysen: impeditioris siquidē linguæ factus est mihi.* Exo. 4 *Isaiæ labia immunda sunt,* Isai. 6. *Ieremias nescit loqui, quia puer est,* Iere. 1. *& Prophetæ cūcti elingues sunt. ipse quē loquuntur, ipse loquatur. non mihi iam, aut per eos loquatur mihi, quoniā tenebrosa aqua in nubibus aeris:* Psal. 17. *sed ipse me osculetur osculo oris sui, cuius gratiosa præsentia, & admiranda fluenta doctrinæ fiant in me fons aquæ salientis in vitā æternā,* Ioā. 4. *cuius vtiq; sermo viuus & efficax osculū mihi est.* hæc Bern. verè ac sapienter de Christo, de cuius gratia verborū sic Dauid vaticinatus est, Psal. 44. 3. *speciosus forma præ filijs hominū, diffusa est gratia in labijs tuis.* quibus verbis significat ingentē copiā & abundantiā gratiæ, quæ veluti torrens, & quasi flumen appelletur, vt hic sensus: circumfusum est gratia os tuū; sicut fons sese largiter effundit, sic effudit sese vbertim gratia in ore tuo. Id docet hoc capite Lucas, dum ait: mirabātur de verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius. Docet Ioan. 7. *nunquam sic loquutus est homo* expertus est Matth. vim verborū eius, & energiā in sermone eius latentē. experti reliqui, qui ad simplicē vocationē subitò efficacissime tracti, & persuasi, relictis omnibus secuti sunt eum: fassus est Petrus, *verba vitæ æternæ habes.* Huic voci venti & mare, & ipsæ febres, ac deniq; mortui obediebant. meritò obseruat Tielmanus Psalm. 44. 3. in labiis Christi potius, quam

Vis verborū Christi.

in facie, fronte, aut oculis diffusam fuisse gratiam A dici, quia venerat Christus, vt legationem maximè difficilè perageret, fœdusq. inter homines, Deumque grauiter offensum perciperet, & oportebat, vt in labijs multam haberet diffusam gratiam, & esset fauus distillans labia eius, vt & hominibus facilè persuaderet, & Patrem sermonis suauitate mitigaret. hanc ergò gratiam hoc cap. declarant Euangelistæ, hanc testantur Nazareni, dum mirantur in verbis gratiæ, quæ procedunt de ore ipsius. sed iam ad verborum expositionē accedamus.

2. *Quod post parabolas sequatur ingressus Nazarethanum.*

1. B. *Et egressus*] Accidit hoc, post dissertas parabolas capitis præcedētis, vt ex Matt. liquet, licet Marc. interponat transfretationem Domini in regionem Gerasænorum, quam eodem die accidisse videtur significare, quo dissertæ sunt parabolæ: postquam subnectit curationem dæmoniaci, hæmorrhoyssæ, & suscitationem filiæ Iairi Archisynagogi, quæ habet Luc. c. 8. etiam post parabolam B seminantis. Verum hæc euenisse ante sermonem Domini in monte, dictum à nobis superius est c. 1. huius l. 4. dilucida. in Scholijs initio. Cùm ergò Marc. c. 6. post illa interposita subdat: *& egressus indè, abijt in patriam suam*, per particulam, *indè*, significās Capharnaum, vbi verisimillimum est postremas parabolas dictas à Domino, & ad vitam reuocatam Iairi filiam, de qua ante hæc verba: & egressus indè abijt &c. meminerat proindè recto ordine Matt. accessum Domini ad Nazarenos sermoni parabolarum subiunxit.

3. *In patriam suam*] Nazareth. huius enim historiæ, quæ accidit Nazareth, meminit Lucas c. 4. per anticipationem, vt scripsimus l. 3. Dilucidationum c. 5. in Theor. & in Scholijs ad v. 12. memoria lapsi videntur Ambros. Lu. 4. v. 16. & Iren. l. 4. c. 40. dum affirmant hanc historiam contigisse Capharnaū.

2. C. *Secundùm consuetudinem suam*] consueuerat Dominus, idque die Sabbati, quo solo Iudæi C conuentus suos peragebant synagogas ingredi sc. tempus, locumque accommodatum obseruans, & meritò ad publicos conuentus accedebat, vt doctrina illius à multis audiretur. Quo etiam fiebat, vt multos suæ prædicationis testes haberet, vndè meritò Matth. 18. dixit: *ego palam loquutus sum mūdo, ego semper docui in synagogis, & in templo, quo omnes Iudæi conueniunt.*

4. *Surrexit legere*] is videtur mos fuisse, vt in synagoga non vnus tantum faceret verba ad populum, sed liberum esset diuersis successiuè concionari. Hinc Paulus ad Corin. scribens c. 14 in prima statuit, vt in Ecclesia Prophetæ vicissim dicant, & audiant; & sicut fuerit reuelatum aliquid dignum cognitu, cedat qui prior dixerat. Solebant ergò Iudæi diebus Sabbati in Syoagogis cōuentus suos celebrare. Conueniebant enim, tum ad orandum, D tum ad publicam Prophetarum, & legis lectionē; postquā sequebatur interpretatio, vel etiā exhortatio, vt ex Act. 13. colligi potest, vbi habetur: post lectionem legis, & Prophetarum misisse principes Iudæorum ad Paulum, eiusque socios dicentes: *viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, &c. dicite* itaque solebant maiores Iudæorum inuitare quosdam etiam alios ad dicendum, quamuis interdum nemine inuitante liceret etiam dicere. hoc nunc fecit Christus, nam & ex sumpto libro legit aliquid, & posteà explicauit. quod verò surrexisse dicatur, & stando legisse, ob auctoritatem scripturæ, eique debitam reuerentiam actū est, non tamen videtur mos fuisse, vt stantes concionarentur, quod opinatur Iansen. nam licèt de Paulo Act. 13. dicatur quod surgens, & manu silentium indicens, dixerit: viri Israelitæ, &c. non sequitur quod posteà oon sederit. deindè potuit esse liberum, si quis stans maluisset loqui, licèt

Mos Iudæorum in lectionibus Scholasticis

A communis vsus esset, vt sederent, quod indicatur Matth. 23. *super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi, quæcunque dixerint vobis seruate, & facite.*

Notat Ambros. ne lectoris quidem aspernatum fuisse officium Christum Dominum, & vt inquit Gloss. vt quos signorum operatione non conuerterat, Propheticæ attestationis lectione corrigeret.

3. *Et vt reuoluit librum*] olim singulæ partes, seu libri Scripturæ diuersis membranis circumuolutis conscripti erant. circumuoluebantur verò ipsæ membranæ lignis oblongis: vt proindè tunc non vno volumine sacra biblia comprehenderentur. Itaque cùm legendum erat reuoluebatur membrana, id est, explicabatur, & expandebatur. quā rem exactè declarat Pradus in c. 2. Ezec. v. 9. quod, quia hunc locum mirificè illustrat, referre non grauabor, cum mei sit instituti, ea, quæ valdè faciunt ad B illustranda Euangeliorum loca, & ab alijs auctoribus alijs locis dicuntur, saltem breuiter huc accersere: sic ergò scribit: *Antiqui in corticibus arborū cōtortis, vt sunt, scribere cœperunt, deinde in membranis hœdinis chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami vrbe Troadis primum inuentas ab Attalo rege, qui tum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam exemplaribus vndique conquisitis hœdinis chartis construxisse dicitur. Verùm charta hœdina antiquiores sunt Troade & Pergamo: nam illis vsus est Moses, quare & volumina vocauit, quod membrana proprium est in spiras sponte conuolui. Mos autem erat, vt seruarentur illæsa, eas conuoluere circa virgā cedrinam vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremū membranæ colligatum erat. Meminit Ouidius eius consuetudinis.*

5. *Forma librorum qualis olim.*

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
Candida nec nigra cornua fronte geras.

C *Eum autem morem conuoluendi librum existimo obseruatum in instrumētis magni momenti: alioqui litteras familiares Lacedamoniorū ad Iudæos quadrāgula forma complicatas testatur Iose. l. 12. antiqui. c. 5. vnde cognoscimus alios atque alios complicandarū chartarum modos apud hos, vel illos extitisse. meminit voluminis D. Lu. (4. 17.) dicens: vt reuoluit librum. est eadem phrasis etiam in Psal. (39. 8.) in capite libri scriptū est de me. Ita verterunt 70. Hebræi etiam legemus: in volumine libri, hoc est, in pentateuco, qui antonomasticōs appellatur volumen à Dauide, quod quinque libri legis exarati essent oblonga, & continēti charta ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis, hinc inde astantibus alligata conuoluebatur, & reuoluebatur, quem ritum hodie obseruant Iudæi in synagogis, legis volumen, eo quo diximus apparatu, custodientes. Et cæteri quidē libri sacri, vt Psalmi, vel Prophetæ membranis scripti erant, qui conuoluta claudebantur, reuoluta, explicabātur. vt vidimus ex Luca. Verum lex siue explicanda esset, siue D complicanda, semper voluebatur in spiras circa vnum, vel alterum cylindrum* hæc doctè Pradus. hoc fecit Christus, nam oblato sibi Isai. reuoluens membranam peruenit ad c. 61. Isai. neque casu factum est, vt Isa. offerretur illi, vel talis sententia occurreret, sed diuino consilio tribuendum. Licèt sint qui dicant ob difficultatem Isai. & obscuritatem traditum fuisse illi huiusmodi potius librum, vt noui magistri eruditionem experirentur. Probabile id quidem est, sed tūc Nazaræorum malitia diuinæ seruiuit prouidentiæ.

4. *Spiritus Domini super me*] verba sunt Isa. 61. 6.
1. quibus prædixit legationē, functionemq; Christi ad redimendum & saluandū captiuos, oppressosq; homines, & loquitur in persona Christi, ratione humanitatis assumptæ: hūc textum nūc expendere oportet. Principio sunt qui inter Hebraicā, & græcam Isai. lectionem discrimen statuant, quod Heb.

non

non habeatur, *propterea*, seu, *propter quod*, vt habent 70. & Lucas & noster interpres apud Lucam hic, denique græci: *sed quia*, seu, *eò quòd*, vt Hieronym. vertit apud Isaiam & vulgatus interpres. sed nullum quibusdam videtur discrimē esse. nam etiam vox hebræa, inquiunt, significat, *propterea*, vt docent Magistri hebraici, aut quapropter, vt li. 3. cap. 10. & lib. 4. cap. 40. Irenæi interpres vertit: & Hilarius lib. 8. de Trinit. habet, *propterea*, & Maldon. idem sentire videtur hic, licet mendum arbitrer irrepsisse in eius commentar. cùm legatur apud eum, pro, *propterea*, propterea quod, vt Erasmus vertit. Dicit enim *iaan*, significare, *propterea quòd*, vt magistri hebræorum docent. corrigerem reponendo, *propterea*. nam postea semper, *propterea* vsurpat, & alioqui idem sunt *propterea quòd*, & *quia*, vel, *eò quòd*: cùm tamen ipse sequatur lectionem, quæ habet, *propter quòd*. multum verò differunt. *propterea quòd*, & *propterea*, vel, *quapropter*. Hieronymus porrò Isai. 61. in cōmentario citans locum Lucæ, legit: propter quòd, licèt ipse vertat apud Isaiam eò quòd vnxerit me. Iansenius censet vocem hebræam, iaan significare propterea quòd, vt etiam Erasmus interpretatur, licèt huius hominis authoritas parua sit apud me, at Aben significare hebræis propterea, quapropter. sed quicquid sit an etiam vox iaan significat, propterea, nec ne, equidem hoc loco arbitror fumen iam esse[illegible]o, propterea quòd, vel vt est apud Isaiam 61. 1. [illegible] quòd, vt sic loca hæc magis consonent, & verbis & sententia. itaque hic propter quòd, est iungendum cùm præcedentibua, & sic æquiualet propterea quòd: quasi dicat, propterea quod est semper in me, vel propter hoc quod est super me, destinauit, vel vnxit me ad euangelizandum, vt dicam in expositione, & idem est, si dicas eoque est in me, vnxit me, dummodò iungatur præcedentibus, sic, eò quòd est in me, vnxit me; immò aliqui dum vertunt propterea, possunt etiam sic exponi, vt subinrelligatur, quod hoc modo: propterea vnxit me, quod est in me semper; similiter quapropter, idem erit, ac propter quòd, seu propterea quòd, est in me, & fuit semper vt in Mesia, vnxit me & cæt. vnum est discrimen inter Lucam & Isaiam: quòd, eò quòd Isaiæ est iungendum cum sequentibus, at Lucæ cùm præcedentibus: vt in ipsa expositione paulò post dicam.

7. Iam ad Isaiam redeamus: loquebatur Isai. vt c. 60. ita & 61. de tempore Euangelij, eiusq; conditione sub figura Israelis à Babylonica captiuitate liberati, & ideò inducit hoc eodem cap 61. redemptorem eum loquentem, quem se Iudæis missurum promiserat his verbis Deus c. 59 19. 20. *cùm venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob*: Hunc inquam promissum redemptorem facit sic loquentem Isai. c. 61. & ostendentē se esse eum, quem Deus promiserat, spiritus, inquit, Domini super me. Hebr. spiritus Domini Dei super me: licèt LXX quos sequitur Lucas simpliciter Domini, habeant.

Significat sanè hic spiritus Domini, Spiritum sanctum, quo plenus erat Christus, vt Luc. ait c. 4. v. 1. & quo agebatur, impellebaturque, vt idē Luc. habet ver. 14. & qui super eum requieuerat, Isai. 11. 2. Non ignoro Cyprianum lib. 2. aduer. Iudæos & Euthym. in Luc. hic per spiritum Domini ipsam Christi diuinitatem minus probabiliter intelligere, vt 1. Cor. 15. 45.

8. Sed id, est contra communem interpretationem, quare Ambros. apud Luc. & Irenæ. lib. 3. cap. 10. & 20. & Phœbadius contra Arrianos, tom. 5. Bibliothec. Patrum, eliciunt hinc Trinitatis mysterium: nam Dominus pater est, Christus, & Spiritus sancti reliquæ personæ. Deindè diligenter obseruanda est hic textus dispunctio tum Isaiæ, tum Luc. quam indicari inquit Iansen. accentua hebraici punctis. Est ergo hæc: vt verbum vnxit cum sequēti iungatur hoc modo: spiritus Domini super me (eo quod) vel propter quod vnxit me (vel vnxerit me) euangelizare pauperibus (vel ad annunciandum mansuetis) misit me sanare contritos corde (vel vt mederer contritis corde, &c) quam interpunctionem grammaticæ, tum Latinæ tum Græcæ ratio exigit, vt habeant apud Lucam, infinitiui sanare, prędicare, &c. verbum cum quo hæreant, scil. vnxit, misit Hieronym. hanc eandem distinctionem text. in comment. indicat: sic enim ait; *vnctus est igitur Spiritus sancto vt annuntiaret pauperibus, siue mansuetis; & missus est ad sanandos eos, qui corde contriti sunt, &c.* item Theophyl in Lucam sic habet: *spiritus Domini vnxit me, hoc est, consecrauit me, constituit me, vt euāgelizarem pauperibus, id est, gentibus.* sic etiam Tertull. lib 4 con. Marcio. & Hilar. in comment. Psalm. 51. Theophy. & Beda hic. Aliter Orig. hom 32. & Cyprian. lib. 2. ad Quirinum, & Epiphan in Ancora. & Ruffi. in expos. Symb. cum Euthym. in commen. hoc ipsum confirmât Maldon. sic scribens; *Hebr. verbum vnxit me ad sequentia refertur: vnxit me ad euangelizandum pauperibus. sicut & verbum misit: misit me sanare contritos corde.* Card. Toler. id non placuit.

Cæterùm, quia in nostris nunc biblijs aliter etiam legimus, nec eam nos lectionem reijcimus; sed ex dictis quem sensum facere debeat, facilè est intelligere, vtrouis enim modo legas semper eundem conficies sensum, quem paullò pòst subiiciā. si postremo vnum hoc adnotauero. Equidem arbitrot vngere hoc loco, banc habere notionem, vt nimirum significet ad officium aliquod sacrū destinari, sicut vngi solebant qui ad gubernandū populum & ministrandum Deo destiuabantur: ac proprerea visibilis ille spiritus aduentus in Christum quo die baptizatus est, proclamante patre, vt ipsum audiremus, meritο vnctio vocatur: quia oleum quo vnctiones fiebant, visibile esse oportebat: Spiritus sancti aduentus in Christum ante baptismum inuisibilis erat, sicut & eiusdem in ipso inhabitatio; inde meritò, cum in baptismo per visibilem spiritum declaratus est Redemptor à Deo missus ad euangelizandum, vnctus fuisse dicitur. 9.

Erit igitur hæc sententia: *Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me, &c.* Propterea vnctus fui, hoc est, ad Euangelizandum destinatus per Spiritum S. visibiliter descendentem in me in baptismo, quod antebaptismū idem Spiritus S. in me erat, non visibilis quidem, sed vt in Mesia singulari quadā ratione iā ab ipsa mea natiuitate, & conceptu ad hunc ipsum euangelizandi finem. neque enim debuit primū ab alio prædicari Euangeliū, quam ab eo qui præuentus esset diuinis benedictionibus, & spiritu Dei omninò plenus à quo ageretur, ne vnquā errare posset; q.d. ne quis existimet quod meo, priuatoq; consilio ad prædicandū venio; ipse spiritus qui semper in me fuit ad hūc ipsū finē euangelizandi mihi datus à Patre, quo auctore semper impellerer, & quo ductore ducerer quocumque ducerer, ad euangelizandum iam publicè & apertè destinauit me tanquam Mesiam apud Isai. promissū, & misit sanare contritos corde &c. destinauit verò ac misit cum super me descēdit in Iordane conspicuua, & spectabilis hominū oculis. videtur autem cum dicitur: *propter quod*, apud Lucam, vel *eo quod*, apud Isai. significari finis, cur spiritus Domini super eum esset; missio enim & destinatio ad euangelizādum, seu redemptionis opus finia fuit, saltem vnua, inhabitantis, 10.

& existi-

& existentis semper Spiritus sancti io Christo, vt in Messia, quasi dicat, propter hoc quod, seu propterea quod spiritus Domini super me semper fuit & quidem ad finem redemptionis humanæ, vt eo mouerer semper io eo opere ad quod me vt Messiam elegerat, ideò destinauit me suo tempore visibiliter. quare rectè quidam exponunt, *propter quod*, id est, *propterea* quod, vel quia in me erat, ad eum redemptionis humanæ finem, ideò *vnxit me*, &c. Ad hunc eundem sensum accipere possumus verba Isa. *Spiritus Domini super me, eò quod* &c. Est enim idem sensus: Nimirum, ex eò quòd vnxerit ab æterno vt Messiam, id est, destinauerit me, & de facto & visibiliter post Baptismum ad Euangelizandum, ideò hinc constat fuisse in me semper ad hunc finem; vel ideò fuit in me, vt in omnibus agerer & ducerer ab eo, prout opus est ad officium redemptionis & Euãgelizatioois, ad quã me destinauit; & ita sententia est eadem semper io Isa. & Luca, *& eò quòd*, vel, *propter quod* sumitur eodem modo, seu in eadem significatione, & innuitur finis, propter quem erat Spiritus sanctus in Christo: tantum est discrimen, quod eò quòd, vel propter quod, seu propterea quod, secundùm contextum Lucæ, & Ioan. iunguntur cum præcedentibus, propterea quod spiritus Domini super me, ideò vnxit me ac destinauit; at secundùm Hebraicum text. & Isai. c. 61. 1. cum sequentibus; hoc modo, *eò quòd vnxit* &c. *ideò fuit*, ad hunc scilicet finem ritè obeundum, *semper in me*. Vnde etiam liquet non suo, priuatoque coosilio ad concionandum, & Euangelij lucem spargendam venisse, sed vt Messiam à Deo promissum apud Isa. lo. ci. quod Christus maximè intelligi voluit.

Dicit autem *super me*, vt notat Athan. vt ostendat loqui de se, vt homine; nam secundùm diuinitatem non erat super eum. Per *Dominum* verò intellige Patrem.

11. Tantùm restat, vt interpunctiooem nostrã, tum apud Luc. tum apud Isai. conciliemus cum ea, quã superius approbauimus, cùm diximus verbum *vnxit*, vel, *vnxerit*, iungendum cum *Euangelizare*, vel *ad nunciandum*. Nostra verò ioterpunctio, coniungit; *ad annunciandũ*, apud Isa. vel *euangelizare*, apud Lucam; cum *misit me*, &c. Verùm idem sensus est: dum enim ait, *propter quod vnxit me*, subintelligitur *ad euangelizandum*, quod intelligitur, explicari, & declarari sequentibus verbis: *ad annuntiandum in mansuetis misit me*, vt Isa. vel *euangelizare pauperibus misit me*, vt Lucas habet.

Pauperibus] Heb. *mansuetis*, sed per pauperes hic afflictos, & humiles intellige, noo modo inopes: agebat eoim Isa. de captiuis apud Caldæos, Iudæis, & sub eorum persona de omnibus hominibus, qui captiui Diaboli tyrannide teoebãtur. Hinc Matth. 11. *pauperes euangelizantur*: neque enim diuites Christus, aut potentes quæsiuit. Sunt qui per *mansuetos*, apud Isa. intelligant eos, qui ad prædicationem euangelij credunt, & obediunt verbo Dei, qualescunque aote fuerint.

12. *Contritos corde*] hic sumere possumus eos, qui anxium habent nimijs afflictionibus animum; Simmacus & Theodotion verterunt, *ad alliganda vulnera peccatorum*, quod idem est cum illo; *venit filius hominis quærere quod perierat*. est autem metaphora sumpta à chyrurgis, qui fascijs suis fracta, & contusa membra alligant sanitatis causa: quare apud Isa. Heb. est, *vt alligem confractos animo*, id est, vt illis medear, vt coosoler, & cõfirmem tristes, id est, eos qui peccatorum onere grauati sunt, ac propterea tristes, & infirmo, ac fracto animo sunt perturbatique incursionibus, nec valentes, vt inquit Cyrill. illis resistere. De his Dauid Psal. 146 *qui sanat cõtritos corde, & alligat cõtritiones eorũ*. Hæc expositio magis placet, quam eorum, qui contritos corde, accipiunt eos, qui ob admissa peccata dolẽt iuxta illud Dauid: *Cor contritum & humiliatum Deus non despicies*, nam cum contritio huiusmodi bonus status sit, & Propheta miserabilem statum eorum significet, quibus & ipse liberatiooẽ à Caldæorum captiuitate nuntiabat, & Christi redemptionẽ à tyrannide Diaboli; ideò melior est prior expositio, vt vel intelligamus per cõtritos contribulatos, vel eos, quorum coosciẽtia tota contrita est, & multitudine, ac turpitudine peccatorum vulnerata: qui scelerum pondere grauati sunt, & ideò anxio animo, ac tristi.

5. *Captiuis remissionem*] id est, dimissionem, liberationem, facultatem in patriam redeundi, quo significatur, inquit Iansl. 3. c. 10. eos, qui peccatis captiui, obstrictiq; tenebãtur, à Christo liberãdos.

Cæcis visum] Gr. ἀνάβλεψιν. Sic 70. quasi euidẽtiã. Apud Isa. legimus; *clausis apertionem* .i. vinctis apertionem carceris. Sed 70. cum cæcos interpretati sunt, sentẽtiam potiùs quam verba exprimere voluerunt; nisi forte exprimere voluerint eos vinctos, vel clausos vocari hoc loco, qui non in quouis, sed in tam tetro, ac profundo carcere vincti essent, vt cæci viderentur: cuiusmodi illi sunt, qui de obscuro peccatorum carcere educti sunt qualis est ille populus de quo Isai. c. 4.3.8. *educ foras populum cæcum, & oculos habentem surdum & aures ei sunt*. Vel certè voluerunt 70. potiùs cæcos interpretari, vt significarent hanc Prophetiã Christo magis cõuenire, quam Isaiæ, vel alij. Non enim legitur visus corporis restitutus ijs, qui de Babylonica captiuitate liberati sunt. At scimus Christum multis cęcis etiam corporis visum restituisse, atque ita accipimus cæcos, oculis captos. 13.

Dimittere confractos in remissionem] hæc verba, nec Heb. nec apud 70. leguntur. *Confractos* hic, vinculis peccatorum obligatos intellige, vel etiã infirmos, ægritudinibus, quasi nexibus, impeditos; vel etiam dæmonibus obsessos Luc. 13. *quam alligauerat Satan ex decẽ & octo annis*. Est metaphora desumpta à fractis corporibus, seu vasis vsui, ad quẽ instituta sunt, non aptis deseruire: sic qui ligati, vel peccato, vel ægritudine, vel Dęmone oppressi sunt opera sua liberè exercere non valẽt. Cur hoc adiecerit Euangelista causam arbitror hanc esse, quoniam enim 70. pro clausis, cæcos posuerant, voluit Lucas etiam alterum sensum exprimere, quo per clausos intelligũtur, secundùm vim Heb. vocis etiam ligati vinculis, aut carcere detenti, quod rectè vt dixi, in infirmos, & obsessos à dæmone quadrat, & per metaphoram in peccatores. 14.

Est autem obseruanda præpositio, *in*, significat enim, *per*, hoc est, per remissionem, seu libertatem, sc. remittendo, seu soluendo. Leo Isa. 61. vult duplicem sensum posse habere Hebræa, & illum Hieronymi, *clausis*, seu *vinctis apertionem*; & eum quẽ habent 70. *& cæcis visum*, vtrumque voluisse Euangelistam complecti, & ideò non tantum contentus fuit dicere cæcis visum, sed subdidit, *dimittere cõfractos*, id est, dimittere ex carcere laboribus eius confractos *in remissionem*, id est, libertatem. 15.

Vel certè his verbis voluit explicare ea, quæ Isai. habet. v. 3 *vt consolarer omnes lugentes, vt ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronã pro cinere. Oleum gaudij pro luctu* &c. hoc .n. est dimittere lugẽtes, ac tristes in libertatẽ, atq; adeò hilaritatem. 16.

Annum Domini acceptum, & diem retributionis] hoc est ergo sextum opus ad quod missus dicitur Christus; primum enim fuit euangelizare pauperibus; alterum sanare contritos corde; tertium prædicare captiuis remissionem; quartum & cæcis visum; quintum dimittere confractos; sextum hic habetur. Accipitur verò hic annus pro tempore,

quod

quod in Christo incepit, & ad finem vsque sæculi perdurabit : & alludit Isai. ad annum Iubilæi Iudaici, Leuit.25. Is enim figura erat temporis Euangelici.

Acceptum] Græc. Δεκτὸν, hebr. est *Ratson*, annum scilicet quo homines Deus in gratiam recipit, tempus inquam misericordiæ, pacis, remissionis, salutis, in quo post longam tandem iram, & iustam in nos indignationem, restituimur in gratiam, acceptationem, ac beneuolentiam eius Isaiæ quadragesimo nono, vers. octauo, tempus placidum vocatur, Latinè vertitur *beneplacitum*, Psalm. sexagesimooctauo, *tempus beneplaciti*: à Septuaginta dicitur bona voluntas, quia gratis, & spontè ex amore, & misericordia sua decreuit Deus hominibus subuenire, in gratiam recipere, & adoptare : quod quia exequutioni mandatum est per Christum, dicitur beneplacitum in Christo posuisse Ephes. primo, ver. nono, secundùm beneplacitum eius, quod proposuit in eo: hoc ergò prædicauit Christus. apud Isai. legimus placabilem, sed actiuè intelligendum est, hoc est, annum reconciliationis, seu beneplaciti, seu voluntatis bonæ; quòd scilicet, DEVS beneplacito suo vti velit erga homines, id est, quod decreuerit misericordiam suam exhibere humano generi : non quia id merebatur, sed quia libuit illi esse misecordi.

Diem retributionis] vltionis hostium spiritualium, & apud Isai. vltionis, Ioan. duodecimo, *nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras*. Hieronym. in Isai. comment. & Euseb. lib. 9. demonstrationum cap. 13. intelliguot vltionem illam, qua populus Iudaicus per Romanos deuastatus, & perpetuæ seruituti mancipatus est Luc. 19. Cyrill. in commentar. exponit etiam hunc diem esse iudicij tempus : sed retributionem intelligit eam, quam reddet Christus tunc credentibus in eum, sed satius est intelligere præsertim vltionem in suos inimicos: tunc enim pœnas sumet de his qui illi non crediderunt. Dies enim ille, dies erit iustitiæ quo vnicuique tribuendum erit iusta opera sua. prædicauit sanè Christus non semel iudicij diem. Ambæ hæ interpretationes bonæ sunt.

17\. *Iudæi scripturā clausam habent.*

6\. *Et cùm plicuisset librum*] non vacat mysterio quod Domino a ministro Synagogæ porrigitur liber clausus, quodque eundem Dominus aperuerit, & explicarit (Græc. ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, & vt explicauit librum, quod nos habemus *vt reuoluit librum*) quod item hunc clausum Dominus rursum reddiderit ministro. Scripturam enim sanctam ante Christum Iudæi quidem habuerunt, sed obsignatam, & clausam, nec dum intellectam, quam Dominus ab illis accipiens solus aperire potuit, & explicare, vt qui solus haberet scientiæ, & intelligentiæ clauem : sed eandem nihilominùs clausam à Christo bona Iudæorum pars suo vitio accepit, qui pertinaci incredulitate Christum legis Spiritum, & finem in ea non agnoscunt, etsi eam quotidie manu terunt, & legunt. aliter Beda mysterium totius facti, quod hic memoratur, explicat.

Sedit] vt maiestas doctrinæ, & dicentis auctoritas indicaretur.

Intendentes in eum] nimirum expectabant aliquid noui. multa enim de eo admiranda audierant, & experiri volebant.

7\. *Hodie impleta est prophetia in auribus vestris*] id est, vobis audientibus eam, quasi dicat, ego sum de quo loquitur. Est ergo sensus : hodie vestris ipsi auribus huius prophetiæ impletionem audistis, cùm me concionantem auditis, de cuius illa prædicatione loquitur. Dixit autem auribus vestris potius quam in oculis, quia impletio prophetiæ sita erat in Euangel. prædicatione, saltem ea pars, quam tum propriè completam esse significabat. Dicitur autem primum eo die impletum illud vaticinium, nempè illis Nazarenis : quia eo primum die cœperat illis spiritu Dei plenus, atque impulsus Euangelium prædicare.

8\. *Et omnes*] more Scripturæ loco plerique ponitur.

Testimonium illi dabant] Missis cæteris interpretationibus, equidem arbitror hoc testimoniū referendum ad Christi miracula, quæ præsertim Christus patrarat coram aliquod Nazaræis, antequam concionem hanc haberet, quam commemorat Lucas, vt hic habes v. 20. ex Marco, infirmos enim curasse narrat. Et quidem ad explicandam prophetiam Isai. oportebat miraculorum meminisse, vt vel si ostēderet impletam esse prophetiam quantum ad hoc. Matt. etiam 13. 64. & Marc. 6. 2. & hoc cap. ver. 10. non tantum verborum Christi, sed etiam virtutum mentionem facere, dum habēt admiratos esse Nazaræos non Christi modo sapientiam, sed & virtutes. Lucas ergo propterea addidit, illos testimonium Christo dedisse, quasi testes se exhibentes & confirmantes miracula illius. Porrò ea miracula præcessisse explicationem prophetiæ, illud planè suadet ; quia post eam explicationem, quæ subinde consequuta fuit, voluere Nazaræi illum præcipitem agere, & ob id etiam extrà ciuitatem eiecere. Quare reuersus est Christus Capharnaum. iam ergò præcesserant illa miracula.

In verbis gratiæ] id est, gratiosis, vel gratia plenis: significat autem hic gratia non quæ hominem Deo charum, sed quæ hominibus gratum acceptumq; facit: gignebant verò hanc in Christi verbis gratiā, simulque admirationē pariebant, sapientia, & suauitas quædam ac venustas dicendi, vt ex Marc. constat qui ait: *admirabantur in doctrina eius* : & ex Luc. dum ait, *in verbis gratiæ quæ procedebant de ore eius*, iuxtà Psalm. 44. *diffusa est gratia in labijs tuis*. quamuis hæc duo vno verbo comprehenderit Lucas, dum ea verba gratiæ appellauit, id est, accepta, & grata audientibus. quidquid enim sermonem gratum, & acceptum efficit, gratia dicitur, iuxtà illud Coloss. 4. *sit sermo vester semper in gratia sale conditus*. 18.

Et dicebant] Interlin. *&*, pro, *& tamen*.

Nonne hic est filius Ioseph] Erat hæc admiratio cum incredulitate coniuncta. Nam cùm virtutem & sapientiam eius agnoscerent, carnis tamen humilitate, ac parentum inopia ne in illū crederent, factum est; & hoc est, quod dicunt Matt. & Mar. & scandalizabantur in eo, hic v. 11. Itaque dicebant, nouimus hunc nunquam litteras didicisse, parentes eius scimus, pauperem, humilemq; vitam degere. vnde igitur huic sapientia tanta, virtutes tales? & idcircò admirabantur : nascitur enim admiratio ex ignoratione caussarum. certum igitur esse debet, admirationem illam, & testimonium non fuisse fidei, sed scientiæ. Neque enim testimonium illi dabant, quod esset Christus promissus à Deo: sed quod benè, & eloquēter in Synagoga doceret, & miracula, quæ negare non poterant, fatebantur : quæ eo magis admirabantur quod putarent eum filium fabri, nec litteras didicisse. 19. *Iudæorum scandalum ex carnis humilitate ortum.*

Verùm hic non parua se se offert difficultas, qui videlicet scandalizari in eo potuerint cum dictum sit, admiratos Nazaræos fuisse eius & sapiētiam, & virtutes? Resp. dixisse Euangelistas, quod Nazaræi scandalizabantur in eo tantum ob hoc, quod non crediderunt in ipsum, impingentes in eius carnis abiectionem, & humilitatē. Plus enim 20.

potuit

potuit apud illos ad non credendum nota Christi educatio, ac paternæ domus inopia, propter quã Iosephi fabri filium, ac Mariæ vocabant, & fabrũ; quam ad credendum valuerit eius & sapientia & virtutes.

Porrò huic infidelitati, & scandalo non repugnat admiratio, & testimonium virtutum Christi. Est enim admiratio quædam, quæ ex fide, & cum fide est, & est admiratio infidelitati cõiuncta, cuiusmodi est Ioan. 7. illa Iudæorum dicẽtium: quomodo hic literas scit, cum non didicerit? Admirabantur sapientiam Christi & non credebant tamen. Hinc Hilar. cano. 14. in Matt. ait: *inhonoratur Dominus à suis, quanquam & docendi prudentia, & operandi virtus admirationem commoueret, fidelitas tamen eorum veritatem iudicij non recipit: non enim credunt hæc Deum in homine agere.* Quare non mihi omninò placet, quòd Iansen. excogitauit, & quidam neoterici, non eosdem fuisse admiratos, ac scandalizatos in Christo initio; quamuis postea censeant, priores illos à posterioribus in prauum sensum inductos esse, ac deprauatos.

21. 9 11. *Nonne hic est faber*] Aug. lib. 2. de consen. Euang. c. 42. inquirit quomodo Matt. dicat Christum appellatum fabri filium, Marcus verò fabrum? Respondet vtrumque dici potuisse, eò enim illi credebant fabrum Christum, quò fabri filium, vel dic, Christum antequàm se proderet artem fabri exercuisse sicut Ioseph: quare, & faber, & fabri filius appellari potuit.

Idem August. se. 36. de tempore ait: *Ioseph faber in terris, pater putabatur esse Domini saluatoris. nec ab hoc opere Deus, qui vere est Pater Domini nostri Iesu Christi excluditur. nam est & ipse faber, ipse enim est artifex, qui huius mundi machinam non solum mirabili, sed etiam ineffabili sapientia fabricauit tanquam sapiens architectus, cælum sublimitate suspendit: terram mole fundauit, mare calculis alligauit. ipse artifex qui in nostris moribus præcidit superflua opera, vtilia quæque conseruat. ipse est artifex cuius securim ad radicem nostram positam Ioannes Baptista comminatur, vt omnis arbor quæ normam iusta discretionis excesserit, excisa radicitus tradatur incendio: quæ autem mensuram veritatis habuerit, cælesti fabrica deputetur.*

Hieronym. item ad finem Zachariæ sic scribit: *qui vitia destruunt, virtutes ædificant, omnesq́; sancti, qui hac remedia possidẽtes instaurant semper Ecclesiam, fabri appellandi sunt. vnde & Apostolus loquebatur, quasi sapiens architectus fundamentũ posui sui, 1. Cor. 3. & iratus Dominus, de Hierusale ablaturum: esse se dicit architectum, & virum sapientem. & ipse Dominus Dei omnipotẽtis filius, & creatoris omnium fabri filius appellatur.* & Matt. 6. *Filius fabri Iesus vocatur, & hoc mysticè, sed fabri, qui fabricatus est auroram & solem.* Sic Hierony & verò voluit Dominus faber esse, aut fabri filius haberi. primò, vt consolaretur eos qui manuum labore victum quærirant, & ostenderet vesci se pane suo, vt cæteros Adami filios, in sudore vultus sui. Deindè, quia rectè in illum hoc artificium congruebat, qui fabricaturus erat nobis arcam ex cruce à diluuio peccati seruantem, tanquam alter Noe: & scalas constructurus quibus ad cælum cõscenderemus. postremò, vt ex August. & Hieron. retulimus, vt indicaret se illius fabri esse filium, qui fabricatus est auroram, & solem, mundumq́ue totum, & plenitudinem eius.

Qualis faber Christus. Cæterùm cum faber sit commune nomen artificum, qui ex quauis materia aliquid faciunt exceptis plastis vt inquit Iansen. sicut Græcis est τέκτων non constat cuius artis fuerit. Hilar. cap. 14. in Matth. Fabrum ferrarium fuisse opinatur. Et Ambros. libr. 3. in Luc. & Bed. in cap. 3. Marc. sunt qui

A aurificem putent, vt Hugo. sunt qui murarium, quod etiam Hugo videtur approbare. passim cum Chrysost. apud D. Thom. in cap. 1. Matth. & 13 & cum D. Thom. in comment. lignarium arbitrantur. vnde Sozom. lib. 6. cap. 2. histor. narrat Christianum quendam à gentili per derisum interrogatum quid faceret filius fabri, respondisse, feretrum Iuliano Imperatori fabricare.

Fratres eius] De his in Theoria: vbi & de sororibus.

10. *Quæ hæc sapientia*] Hierony. Matt. 13. *mira, inquit, stultitia Nazarenorum: mirantur vnde habeat sapientiam sapientia; & virtutes virtus. sed error in promptu est, quod fabri filium suspicantur. Error Iudæorum salus nostra est, & hæreticorum condemnatio. in tantum enim cernebant homines Iesum Christum, vt fabri putarent filium. Miraris, si errent in fratribus cum errent in Patre?*

B 11. *Et scandalizabantur*] vide superiùs numer. 19. 20.

12. *Vtique*] Gr. πάντως, id est, omninò vel certè. *Similitudinem*] Gr. παραβολὴν: quasi dicat, prouerbium. vnde Cyrill. *commune*, inquit, *prouerbium apud Hebræos ad improperium excogitatum.* Quorsum hoc prouerbium vsurpauerit exponit ver. eodem 11. dicens, quanta audiuimus facta in Capharnaũ, &c significabat enim illud prouerb. medice cura teipsum, vt quod quisque beneficij se præstare alijs posse profiteretur, sibi ipsi præstaret doceretq́ue à seipso posse alijs prodesse. Est autem sumptum à medicis, qui alios curant, se verò ipsos curare nesciunt: quamuis ad alios etiam accommodaretur, qui cum alijs prodesse se posse dicerent, sibi prodesse non possent. Nazareni postulabant verbis, vel tacitis saltẽ cogitationibus, vt quæ miracula in alijs fecisset ciuitatibus, in C sua etiam faceret patria; Nazareth cum Christo confundentes, & pro eodem habentes patriæ, & sibi prodesse.

Postulabant sanè, vt ex responso Christi haberi potest ambitione potius, & incredulitate, quam fide vt crederent. Ambitione dum ciuitatem suam alijs præferunt, quasi magis miraculis digna esset, quæ Christum aluisset: incredulitate, quia sic id apud se dicebant, quasi dicerent, non posse Christum, vt iactabat, facere miracula: Nec vera esse, quæ de miraculis alibi factis dicerentur. si enim alibi fecisset, multò magis in patria facturũ fuisse, cùm autem in patria sua non faciat, nec alibi profectò fecisset. Quod alibi Iudæi Christo obiecerunt crucifixo: *alios saluos fecit, seipsum saluum faciat*, quasi dicerent, si vera fuissent miracula, quibus alios saluos fecisse fertur, se vtique ipsum multò magis saluum faceret; quod cùm facere nõ possit, ne illa quidem miracula facere potuit quæ D narrantur. 22.

Quanta audiuimus facta] exponit Dominus, in quo sensu dicturi essent prouerbium illud, medice cura teipsum, vt paullò superiùs declarauimus, numero vigesimo, qua illorum calumnia proposita adhibet responsum, dicens versicul. sequenti.

13. *Amen dico vobis, quia nemo Propheta*] hac sententia respondet simul, non solum propositæ calumniæ à Luca: sed etiam scandalo ob humilitatem generis, quod habent Matth. & Marc. qua occasione etiam inquiunt, eandem sententiam obiecisse Dominum, *non est Propheta sine honore*, & cæt. vtrique ergò respondet hac vna sententia. Quoniam enim in progenie eius scandalizabantur ex Matth. & Marc. & calumniabantur paucitatem miraculorum ex Luc. Dominus hac sententia significat nihil noui se ab eis pati, sed commune hoc sibi esse cum omnibus Prophetis, quod 23.

non

nō honoretur in patria à ciuibus suis. Significat etiā ob id non facere se ibi multa, aut magna miracula, quod non esset ibi acceptus, & honoratus, & proindè ipsi indigni essent, & incapaces miraculorum, vt postea dicitur: non quod propriam ipse gloriam quæreret, sed quod honor vel contemptus prædicatoris in prædicationem ipsam redundet, ac fructum impediat.

Cur quilibet Propheta contemptus in patria sua.

Familiaritas parit cōtemptum.

24. Hanc sanè sententiam vehementius afferunt Matth. & Mar. dicentes: *non est Propheta sine honore, nisi in patria sua* &c. id est, non est Propheta vsquam contemptior, & magis inhonoratus, quam in patria sua, & inter notos. Ratio autem, quarè Propheta, vt plurimum (sic enim oportet intelligere) non est acceptus in patria sua duplex est, prima propter familiaritatem, quæ contemptum parit, tum quod per eam familiaritatem obseruátur, & cognoscuntur hominum vitia, & defectus: tum quod eo sumus ingenio, vt externa semper præ domesticis admiremur, adeò vt pleraque ob id solùm sint in pretio, quod ex remotissimis locis veniunt ad nos, vndè illud in Eunucho apud comicū de Fidicina, ex Æthiopia est vsque hæc. Altera ratio est, propter ingenitam quandam inuidiam inter conciues, qua fit vt æqualis, æqualem non ferat pre se honorari, & multo minus senior iuniorē, à quo aliquando prius honoratus fuit. Est inuidia dolor de aliena prosperitate, quando ea de causa homo, de alterius bono dolet, quia per id bonum sibi videtur ipse minor fieri, & alter præferri, aut coæquari, qui inferior erat. Hæc ratio dolendi inuidiā constituit. Vnde Augustinus l. 11. super Gen. ad litteram. c. 14. *inuidet*, inquit, *par pari, qui ei coæquatur, inuidet inferior maiori, quia ei non coæquatur, inuidet superior inferiori, ne ei coæquetur.* Habet autem inuidia tres effectus incredulitatem, detractionem, iniustitiam. Hinc August. ser. 18. ad fratres de here. *inuidia*, inquit, *fidem tollit, linguam multiplicat, iustitiam disperdit*. Sanè qui eiusdem patriæ sunt quandam videntur habere paritatem, vel æqualitatem. quando ergò eorum aliquis prospera vtitur fortuna sæpè alij ciues inuident illi,

Inuidia vit.

Inuidia quid sit.

25. quia eo ipso illi minui videntur: quod non est in eis, qui non sunt eiusdem patriæ.

Ex hac autem inuidia Nazarænorū cōtra Dominum, quem audiebant pro Messia haberi, orti sunt tres illi effectus inuidiæ: Nam nec crediderūt eum esse Christum, vel miracula vera fecisse, detraxerunt etiam verbis, eius dignitati, dicentes, eum fabrum, fabri filiū &c. & sorores eius apud nos sunt, quasi dicant, sunt sicut cæteræ fœminæ; nec hoc contenti tentarunt eum præcipitem agere. hoc ergò Prouerbio notauit & tacitè reprehēdit, Dominus, suos ciues inuidiæ, infidelitatis, detractionis,

26. & iniustitiæ.

Obseruandum quod eam sententiam: *non est Propheta sine honore* &c. referunt Matth. & Marc. quasi pronuntiatam à Domino contra scandalum generis, & humilitatem parentum eandem: *nemo*, scilicet, *Propheta acceptus* &c. ponit Luc. quasi cōtra calumniam de nō patratis miraculis in patria. Quarè videri posset bis dicta à Domino, semel quidem ad excludendam obiectionem humilitatis generis, iterumque repetitam contra calumniam ex miraculis natam. Verùm multò mihi verosimilius fit, semel tantum à Domino hic esse prolatam: nam, vt dixi n. 21. ver. 13 vtraque obiectio per hanc eandem sententiam semel dictam excluditur: & idcircò contenti fuerunt Euangelistæ alteram afferre obiectionem. quamuis omnes simul vtramque complectantur, quia vna exclusa excluditur altera, vt patet intuenti superiorem expositionē.

27. 14. *In diebus Eliæ*] Ambrosius, id est, quibus Elias operatus est.

Multæ viduæ erant] probat Prophetam non esse in pretio, atque adeò acceptum in patria sua duobus exemplis: simulque causam significat, cur ibi miracula non faceret, propter scilicet incredulitatem; neque Elias ad vllam Iudæam viduam missus fuit, nec Elisæus vllos Iudæorum leprosos curauit. Exemplum Eliæ habes tertio Regum decimoseptimo, nono. Elisæi verò quarto Regum quinto decimoquarto. Eliam autem constat non ad Iudæam aliquam tempore famis, sed ad gentilem in Sarepta Sydoniorum missum fuisse, quod sciret Deus gratiorem apud alienigenas quā apud suos hospitem fore, liquet etiam ad Elisæum nullum inter Iudæos leprosum accessisse, petendæ curationis causa, nec illi tantum honoris detulisse: cùm tamē Naaman alienigena tantum illi honoris detulerit, vt à Syria vsque venerit, vt ab eo curaretur. Quibus duobus exemplis probat Dominus, non solum Prophetas apud suos in pretio non habitos; sed eos quoque miracula apud extraneos suis derelictis fecisse, ob suorum incredulitatem, & quod ab illis non honorarentur. 28.

Annis tribus, & mensibus sex] non potest, inquit Iansenius, id haberi è Scriptura veteris Testamenti, tempus illud fuisse annorum trium, & mensium sex. Quarè dicendum quod Dominus tempus cognouerit æterna illa sua cognitione, qua nullum præteritum ei fuit incognitum, vel quod id ex antiqua traditione haberetur vulgatum apud Iudæos. Idem tempus assignat Iacobus in sua epistola, siue Dominum sequutus, siue traditionem: dum ait tempore Eliæ non pluisse menses sex, & annos tres. Quod verò tertio Regum decimooctauo, dicatur: in anno tertio missus esse à Sarepta Elias, vt daretur pluuia in terra Israel, quæ & mox posteà data scribitur: secundùm Lyranum intelligendum anno tertio, non à prohibitione pluuiæ, sed à tempore quo fuit Elias in Sarepta: fuerat enim aliquando in torrente Carith. vel annus tertius intelligendus est completus.

Fames magna] Basilius per famem illis ieiunium attulit, quo culpa cohiberetur. facti autem sunt iusto corui ministri cibi, qui aliorum pabula vsurpare consueuerunt.

In vniuersa terra] scilicet cum per totam regionem illam Syriæ magna grassaretur fames.

16. *Nisi Naamā Syrus*] insignis sanè fuit fides Naamā Syri primū quod puellæ vni dicēti: *Vtinam fuisset Dominus meus ad Prophetam, qui est in Samaria. profectò curasset eum à lepra*, statim fidem adhibuit. deindè quod hac fide motus stabili, Regem Syriæ adijt, rem hanc auditam vt certam illi relaturus. Tertiò quod ea fide impulsus profectus est in terram Israel ad Elisæum non sine muneribus. Ad hoc iussus Lauari septies in Iordane, licèt monitus à seruis statim obediuit.

Quintò consecutus sanitatē illicò verum Deum agnouit, spreto idolorum cultu: ac dixit: *Verè scio, quia non sit alius Deus in vniuersa terra, nisi tantum in Israel*. Postremò de terra Israël secum tulit, vt vero Deo sacrificia offerret, nec amplius falsis Dijs litaret. egregia sanè fides, vt nō mirū, si spretis incredulis Iudæis, qui licèt apud se Prophetam haberent, non credebant tamen posse ab eo sanari, Elisæus hunc à lepræ morbo liberarit.

17. *Et repleti sunt*] quoniam indicauerat Nazarænis, atque adeò obiecerat infidelitatē, & adductis exemplis indignos eos esse miraculis: perotes reprehensione effecti ira, ac vindictæ appetentia contra illum exarserunt; nec mirum, cum Prouerbiorum decimoquinto scriptum sit: *non amat pestilens eum, qui se corrigit.* Hugo de S. Vict. de duodecim abusioni. 29.

Tres gradus obfirmatorū in malo.

Tres gradus constituit hominum in malo obfirmatorum. primum eorum, qui admoniti ac correcti nihilò meliores fiunt, nec indè iuuantur. Alterum illorum hominum, qui ita peccato inhærent, vt admonitione ipsa & correctione etiam peiores reddantur: ij ex lima rubiginem contrahunt, ijs simillimos esse rectè dixeris Nazaræos. In tertio gradu collocat eos, qui cùm emendationem admoniti promittant, moliuntur tamen semper, nec stant promissis, de quibus exponi potest illud Psalmi octuagesimi: *inimici Domini mentiti sunt ei, & erit tempus eorum in sæcula.* vel vt alij legunt *in sæculo.*

30. 18. *Eiecerunt illum extrà ciuitatem*] is erat olim locus plectendi reos morte, quare & Christus extra portam passus est, sicut & Stephanus.

Vsque ad supercilium montis] Ciuitas posita erat suprà montem quidem quamuis non suprà verticem illius, seu quod idem est, supercilium; quare egressi ciuitate eò pertraxerunt Christum vt præcipitem indè agerent vi autem trahi & eijci videbatur illis Christus, sponte se tamen trahi, & & eijci sinebat. Beda, peiores hos Diabolo facit: nam ille suadere tantùm conatus est Christo, vt se ex templi fastigio præcipitem daret, ipse non est ausus: isti suis eum manibus, præcipitem agere voluerunt.

Nazareni peiores diabolo.

31. Obseruandum Diuum Bonauenturam hic affirmare Nazaræos Christum extra ciuitatem eiecisse, quasi blasphemum: nam Leuitici vigesimo quarto, decimoquarto, præceptum erat: *educ blasphemum extrà castra, & lapidet eum omnis populus*, quod impiè in Diuo Stephano Actorum septimo fecerunt. Ceterùm non videtur hoc verum: nam blasphemum lapidare consueuerant, non præcipitem agere. Responderi posset actum præcipitem lapidaturos fuisse. sed hoc quis nouerit? Præterea verbum illud: *hæc audientes*, referri videtur ad exempla duo Prophetarum, in quibus nihil est quod blasphemiæ adscribere possis. Quare Euangelista iræ, & indignationi tribuit. Quod illis testimonijs allatis se notari, se reprehendi animaduertebant. Nisi dicas, illos ita appetitu vindictæ, atque inuidentia commotos fuisse, vt hæc fecerent, persensisse tamen quòd se Christum & Messiam prædicaret, & ita verum habere potest expositio Diui Bonauenturæ. Et confirmatur, quia alioquin non viderentur fuisse ausi occidere quenquam, Herodis potestatem timentes.

32. 19. *Ipse autem transiens*] Illa, *per medium illorum*, coniungenda sunt cum verbo, *transiens*, non cum *ibat*: sic enim Græcè legimus αὐτὸς δὲ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο: *ipse autem cùm transiisset per medium ipsorum, ibat*, vel *ibat* quo scilicet voluit. quibus significatur, quanta cum libertate, & omnipotentia elapsus sit è manibus illorum, intrepidè scilicet pertranseundo per ipsos medios, nō fugiendo, aut currendo. Potest autem hic transitus bifariam intelligi, aut per hoc quod mentem illorum aut mutauit, aut obstupefecit, vt vult Beda, adimendo, illis vires; quemadmodum eum antè captiuitatem suam prostrauit eos, qui cum Iuda venerant. Aut per hoc, quod se illis inuisibilem reddidit. qua ratione videtur se bis liberasse apud Ioan. cap. octauo, versic. 59. cùm lapides vellent Iudæi in eum iactare; & cap. 10.39. cùm eum volebant apprehendere. in hunc locum mihi videtur quadrare prima intelligendi ratio.

Quomodo Christus abierit à Nazaræis.

33. 20. *Et non poterat*] non posse hic, exponunt nonnulli pro *nolle*: nam ex Gregor. Nazianzen. orat. 4. de Theolog. in sacris litteris dicimur interdum facere non posse, quod facere nolumus, ex Genes. 37. 4. dicuntur fratres Ioseph non potuisse, id est, noluisse vllum verbum illi pacificè loqui; & Ioan. 7. 7. *non potest mundus odisse vos*, id est, non vult, cum mundani sitis. Maluit autem Euangelista dicere non potuisse facere, quam noluisse: vt subindicaret Christum quodammodo impeditum horum incredulitate fuisse, quo minus faceret miracula. nec per illum, sed per auditores stetisse, quo minus ea faceret, quamuis simpliciter potuisset facere, si voluisset. vel non significatur hic Christi imbecillitas, sed illorum incapacitas, non potuit enim, non quod deesset Deo potentia, & virtus, sed quod illi non essent capaces. cùm enim ad curationem, duo concurrere debeant, non quidem necessaria, sed conuenientertamen, eius qui curatur fides, & curantis potestas: cùm alterum deesset; nō potuit fieri, quod quantum in ipso erat Domino facilè erat. vel & eodem ferè redit, dicitur fieri non posse quod fieri non expedit ex eodem Gregor. & patet Matth. 9. 15. *numquid possunt filij sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?* id est, non conuenit. Ita hic dicitur Christus, non posse facere miracula, quia non expediebat, vt faceret: vt si quis à probo principe iniustum aliquid peteret, posset respondere; non possum tibi hoc præstare. Ita nunc æquum non erat, vt ingratis, & indignis hominibus ea faceret Christus miracula. Docuerat enim: *nolite sanctum dare canibus*: &c. hinc est quod facturus miracula, fidem exigebat priùs Matthæi nono, 18. Marc. 5. 36. & 9. 23. Luc. 8. 50. & rectè, nam minus habet meriti fides, quæ miracula sequitur, quam quæ præcedit: & indignus est qui miracula videat, quisquis non aliter, quàm visis miraculis credit. Interdum tamen coram incredulis miracula edidit ob eos, qui aderant, quos credituros nouerat. Quòd si aliquando fecit aliqua apud eos quos sciebat non credituros, potuit id fecisse, vt tantò iustior, & euidentior esset eorum condemnatio si posteà non crederent: quamuis eius primarius finis esset ea facere, vt crederent. vel ne necessarijs, immò & vtilibus auxilijs eos destituisse videretur: vt proindè excusare possent incredulitatem.

Quomodo nō potuerit ibi signa facere.

Existimant verò Beda & Theoph. ideò Christum apud incredulos non plura, sed pauca miracula patrare voluisse, vt illis parceret, ne si plura fecisset non credentes inexcusabiles omninò essent. Itaque hoc miserationis fuit. Videtur alijs probabiliùs, iustitia id potiùs quàm misericordia fecisse Christum, vt miraculis indignos, miraculorum puniret priuatione. Hinc Iuuencus li. 3. hist. euangel. cecinit: *talibus indignans prestat sua munera Christus*. vtraque ratio respectu diuersorum verum habere potest. Præsertim verò illis miracula negauit, qui vel ex incredulitate postulauerant, vel ob curiositatem, vel ob ambitionem: ita Herodes, vt Greg. lib. 10. moral. cap. 17. voluit Christi miraculum videre, sed videre non potuit. Et Pharisæis responsum: *Generatio praua, & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei.* Similiter & Nazaræi dixerant: *quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic*, &c. ideò indigni qui viderent miracula. Adde non plura interdum facere voluisse apud eos, qui pauca non curassent, neque moti fuissent vt crederent; quemadmodū interdum negat maiora ijs auxilia, qui minoribus abusi sunt. Certè Nazaræi paucis illis non crediderant prout par erat. 34.

Nisi paucos infirmos] ponitur hic *nisi* pro *tantum*. Ita superiùs vers. 15. & 16. in exemplo Eliæ, & Elisæi ponitur *nisi* pro *sed tantum*. Non enim exceptiuè potest accipi, cùm id quod excipitur nō contineatur sub eo vnde fit exceptio. idem signifi-

cat Matt.

cat Matth. cùm ait: *non fecit ibi virtutes multas.* Notat Orig. Matth.13. propterea id dixisse Matth. & Marcum &cæt. vt intelligeremus, qui pauca ibi fecit miracula, plura facere potuisse si meruissent.

Impositis manibus] dum ait non solùm verbo, sed *impositis manibus* curasse paucos, indicari vult Maldonat. quasi vi curatos fuisse, vt miracula ibi facta extenuaret Euangelista: sed non est verosimile illis verbis; *impositis manibus*, voluisse extenuare Euangelistam, miracula Christi.

21. *Et mirabatur*] Alibi dictum est, quomodo in Christum cadat admiratio dilucid. c.9. huius libri. vide etiam Maldon. Matt. 8. 10.

Propter incredulitatem eorum[putant aliqui illa verba, *& mirabatur*, per parenthesim esse legenda, ita vt hæc verba, *propter incredulitatem eorum*, referantur ad præcedentia: sic enim loquitur Matt. *& non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum.*

THEORIA.

De fratribus Domini in ver. 9.

1\. QVAEQVAM diximus huc pertinentia de fratribus Domini lib.2. dilucida. cap. 6. in ver.12. & lib.4. cap. 12. in versic.39. Adijciemus nunc aliquanto copiosiùs quędam alia. inprimis licet aliquando quidam Patres dixerint. Beatam Virginem esse illam mulierem, quæ dicitur apud Euangelistas mater Iacobi & Ioseph: non tamen intellexerunt genitos esse ab ea, sed quia putarunt Beatum Ioseph fuisse patrem illorum, sed ex alia omninò coniuge; vnde factum vt B. Virgo quoniam sponsa fuit Ioseph, dicta sit mater illorum. verùm iam satis constat falsos illos fuisse; fuit enim D. Ioseph virgo, quod Hugo de S. Vict. q.5. in epist. ad Galat. docet cùm Bernardo & alijs; inter quos Petrus Rauennas epist.11. c.4. affirmat hanc Ecclesiæ fidem esse, id est, vniuersalem, & piam credulitatem. Idem sequuntur Scholastici in 4. d. 30. & suadet id ratio: tũ quia B. Ioseph fuerat Domini Pater dicendus, tum quia custos virgines futurus, quod confirmat D. Thom. lect. 5. in epist. ad Gal. si Dominus noluit Matrem virginem, nisi Virgini commẽdare, quomodo sustinuisset eius sponsum non fuisse virginem?

2\. *Anna an plures maritos habuerit.* Est igitur obseruandum: hos, quos fratres Domini vocant Euangelistę, non fuisse consobrinos Domini: filios scilicet sororum Beata Virg. eo modo, quo quidam exponunt: censent enim Beatissimam Annam post mortem S. Ioachin nupsisse Cleophæ, & ex illo habuisse Mariam Cleophæ, matrem Iacobi, & aliorum fratrum Domini. Rursùm sublato ex hac vita Cleopha nupsisse Salome, & ex eo tulisse Mariam Salome, quæ ex Zebedæo habuerit Iacobum, & Ioannem. Sed omninò incredibilia, & falsa sunt hæc; nam Beatissima Anna cum Ioachino, sterilis permãsit ad ætatem vsque senilem, & tunc accepit S. Virginem Dei Matrem, nec aliam vnquam, vel nouit, vel habuit filiam, neque alij nupsit. Allucinantur etiam hi dum arbitrantur matrem Iacobi, & Ioannis dictam esse *Mariam Salome*; cùm alioqui vocaretur proprio nomine *Salome*. Duæ enim in Euangelijs tantum nominantur *Mariæ* excepta B. Virgine, scilicet *Maria Iacobi*, quæ dicitur etiam *Cleopha*, & vocatur etiam *altera Maria* à Matt. hoc est vltra Mariam Magdalenam, & *Maria Magdalena*. mater verò filiorum Zebedæi tantum *Salome* dicta est. Immò nusquam inuenio filios Zebedæi, *fratres Domini* appellatos fuisse.

3\. *Cleophas quis.* Quare dicendum Cleopham binomium fuisse, dictumque etiam *Alphæum*; atque ità hæc Maria dicta est Cleophæ scil. vxor, qui idem est cum Alphæo. Hinc *Iacobus Alphæi* vocatus est. quod si non placet dic, eius nomen fuisse *Alphæum*, sed *Cleopham* fuisse cognomen à gentilitate, vel familia, vt videtur Hieronym. dicere. Nec desunt qui distinguant Alphæum à Cleopha; ita vt Maria hæc vtriusque successiuè coniux fuerit: sed prius nupserit Alphæo, vnde habuerit Iacobũ, & Ioseph, quo mortuo nupsisse aiunt Cleophæ fratri D. Ioseph, & sustulisse inde Simonem & Iudam. vnde factum vt omnes hi quattuor dicerentur filij Cleophæ, licet Iacobus, & Ioseph fuerint naturales Alphæi, ac proindè omnes dicti *fratres Domini*.

4\. Verùm probabilius iudico eundem esse Alphæum cum Cleopha, fuisseque fratrem B. Ioseph sponsi B. Virg. & genuisse ex prædicta Maria Cleophæ Iacobũ Alphæi dictum, Apostolũ, à quo dicta est hæc mulier *Maria Iacobi*, & Ioseph, & Iudam, & Simonem illum, qui successit Iacobo in Episcopatu Hierosolymitano, & peruenit ad decimum Traiani annum, ac vixit centum viginti annos, cùm Iacobus Apostolus nonaginta sex annos vixerit, martyrq; factus sit septimo Neronis anno ex Epiphan. hæres.78. Porrò iste Iudas fuit Apostolus scriptor vnius canonicæ, vbi vocat se *fratrem Iacobi*, & Act.1. 13. *Iudas Iacobi* vocatur.

5\. Cæterùm quoniam B. Virg. & Maria Cleophæ duorum fratrum coniuges erant, Iosephi scilicet & Cleophæ, ideò dicuntur sorores inter se more scripturę, & Iacobus, Iudas, Ioseph, & Simon fratres Domini; quia filij sororis Beatæ Virginis: coniuges enim duorum fratrum rectè sorores appellari possunt. Hæc est mea hac de re opinio, quàm etiam Suar. d.5. Sec.4. sequitur.

6\. Quæ sententia sumit *Iacobum Alphæi, & Iacobum fratrẽ Domini*, seu *Iacobum Apost.* eundẽ esse. nec obstat quod dicatur Episcopus Hierosolymorum factus ab Apostolis, quod in virum Apostolum non videtur conuenire. Intelligendum enim est non creatum fuisse Episcopum ab Apostolis, sed fuisse illi assignatã speciatim Ecclesiam illam. Quod si D. Clemens in constitut. lib.2. cap.29. & clariùs lib.6. cap. 12.14. aliter sentire videtur: Dicendum locum illum corruptum esse. Et Nicolaus primus qui citatur in contrarium à Turriano in Scholijs ad Clementem lib.6. cap.12. pag. 81. fauet potius: nam concedit Hierosolymitanam Ecclesiam esse Patriarchalẽ, licet Antiochẽam propter D. Petrum illi præferat.

Hieronym. ad Galat. 1. excludit à numero 12. Apostolorum Iacobum fratrem Domini, quam sententiã videtur tueri August. tract.28. in Ioan. & Chrysost. hom.40. quare Tole Ioannis 7. adnot. 3. censet fratres Domini non

fuisse de numero 12. Apostolorum : quamuis fortè fuerint quidā alij, qui præter duodecim, dicerentur Apostoli, vt significat Hieronym. loc. cit. & hæc sententia confirmatur : nam Ioannis 7. dicitur non credidisse In Iesum fratres eius, cùm tamen de Apostolis 12. dictum fuisset superiùs : *nos credidimus, & cognouimus, quia tu es filius Dei*. Matt. etiam 12. dicitur: *ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te*, & extendens manus in discipulos suos ait : *ecce mater mea, & fratres mei*. Erant ergò fratres hi extrà numerum Apostolorum, qui sequebātur Dominum, quod non vidétur fecisse fratres eius. Actorum 1. inter Apostolos numerantur Iacobus Alphæi, Simon, & Iudas, & posteà subditur : *hi erant omnes vnanimiter perseuerantes*, &c *cùm mulieribus, & Maria matre IESV, & fratribus eius*. Erant ergò hi fratres alij ab Apostolis. Sed respondeo his rationibus tantum confici non omnes fratres Christi fuisse Apostolos, cuiusmodi fuerunt Simon & Ioseph.

7. Et verò neque arbitror absurdum concedere præter hos fuisse alios fratres Domini dictos, quamuis hi essent magis intimi & noti. Quid quod & sub nomine *fratrum* cōprehendi etiam sorores possunt, per quandā conceptionem. Nominantur enim Marci 6. & hic vers. 10. sorores Domini, quamuis non exprimantur, quænam sint. Niceph. lib. 2. hist. cap. 3. ex Hippolyto Portuensi Apostolis vicino, duas scribit fuisse sorores Domini, vnam nomine Esther, alteram Thamar, illorum quatuor sorores, de quibus, quia tanquam mulieres non recedebant à patria, dicūtur Nazarætani; & sorores eius apud nos sunt. Epiphan. in Anchorato duarum etiam meminit, sed Mariam, & Salomen vocat. omnia incarta.

DIGRESSIO PRIMA MORALIS

De vnctionis Christi Præstantia, in ver. 4. *Spiritus Domini*, &c.

1. MESSIAS nomen hebræis idem significat, quod Græcis *Christus*, & Latinis *Vnctus*. & in Scriptura quidem accipitur etiam vt nomen appellatiuum : qui enim sacro vnguento vngebantur Christi, & Messiæ nomen sortiebantur. Erat autem apud hebr. solēne, ac legitimum & Sacerdotes vnctione consecrari, regesque inaugurari ; vt constat Exod. 29. 1. Reg. 10. 16. itemq; de aliquibus Prophetis insignioribus legimus, vt lib. 3 Reg. 19. iussit Deus Eliæ, vt Prophetam vngeret Elisæum. porrò vnctio hæc regibus, aut sacerdotibus in caput effundebatur. patet id 1. Reg. 10. 1. Psal. 132. idem arbitror in prophetis factum.

Sacerdotes vngebantur apud Iudæos.

2. Singulari igitur modo vngi debebat etiam Messias Christus Dominus. futurus enim erat eximius, & singularis Propheta sicut Moyses, Deut. 18. 15. prædixerat : *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus*. quæ verba Petrus in Actis Apostol. cap. 3. 22. de Christo dicta interpretatur. Futurum eum prætereà regem, immò & regum potentissimum plenissimè Dauid prędocuit in Psalm. 2. 44. & 71. De singulari Sacerdotio etiam eius

Christi singularis vnctio.

A minimè dubitandum est : etenim Dauid in Psalm. 109. qui est de Messia, sic cecinit: *iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech*. Omninò igitur dicebat Christum spirituali, ac cælesti vnctione excellentissimè vngi.

Propterea non singulari tantum modo, sed plus etiam & excellentius cæteris omnibus 5. vnctus est, idque pluribus rationibus : nam primum non modo abundanter, sed etiam redundanter, nec sibi tantum, sed nobis etiam vnctus est : de plenitudine enim eius nos oēs accipere debebamus ; quod Psal. 132. prælignificatum videtur à Dauid: *sicut vnguētum in capite*, inquit, *quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius*. Meritò igitur Psalm. quadragesimoquarto sic vaticinatur idem Dauid : *propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis*. quare nomen Messiæ per quandam antonomasiam Christo tribuitur, vt Psalm. 2. *aduersus Dominum, & aduersum Christum eius*. Daniel. 9. *post septuaginta duo hebdomadas occidetur Christus*. Ad hæc præ cæteris vnctus est, quia in se vno ipse complectitur, & concludit omne vnctionis genus: est enim simul rex, sacerdos, & Propheta, vt ostensum est, quod nemini alteri congruit: neque enim vllus vnquam simul rex, propheta, sacerdos, præter vnum Christum Iesum.

Tertiò, eius vnctio cæteras omnes antecellit quia olim reges, sacerdotes, vel Prophetæ corporali oleo vngebantur, at Christus spirituali. Fateor Patriarchas ante legem, de quibus Psalm. 104. *nolite tangere Christos meos* gratia, ac spirituali vnguento vnctos esse. Hoc enim loco Psalmi vtuntur D. Basil. & Hieronym. contra Iudæos, vt ostendant dici etiam *Christos* aliquos ab vnguento spirituali. Fateor id, sed eorum gratia certis quibusdam cancellis, & limitibus continebatur cum Christi gratia infinita suo modo fuerit.

His accedit quarto loco Christum longè aliter vnctum fuisse, nam cæteri summum creata gratia, at Christus etiam increata, nempè diuinitate. tribus .n. modis dicitur Christus vnctus, vel diuinitate, vel donis Spiritus S. affluēter & sine mensura, vel denique vnctus dicitur, id est, siue ad euangelizandum, siue ad redemptionis opus à Deo destinatus. Quantum igitur diuinitas rem creatam excedit, tantum vnctio Christi, cæteras omnes vnctiones antecedit : de qua per diuinitatem vnctione, lege Orig. lib. 2. de Principiis c. 6.

Dices quid oleo cum diuinitate? Respondeo, rectè posse non modo gratiam ipsam 4. creatam, ac Spiritus sancti charisma, sed etiam diuinitatem ipsam sanctissimæ Christi humanitati communicatam, aptè vnctionem appellari; quam rem Euseb. 4. demonst. euang. cap. 15. sapientissimè explicat, ait enim : *diuinæ naturæ virtutem illam rectè oleum in Scripturis nominari: auget enim oleum lumen, fessos subleuat, labores aufert, eos, qui ipso vnguntur, hilares facit, instar luminis de seipso vibrat splendores, nitidumque, ac micantem vultum reddit, vt in Psalm. centesimotertio dicitur, vt exhilaret faciem in oleo. vt autem olet natura vna est, vnguentum vero multarum*

Diuinitas vnctio dici potest.

in idem

in idem concursum significat: sic diuinitas quatenus simplex oleum rectè vocatur. quatenus autem considerantur in ea attributa innumera, ac perfectiones rectè vnguentum dicitur. sic Euseb. Licet non iisdem planè verbis, quoniam verò huiusmodi dona, quibus Christus Dominus vnctus dicitur Spiritui sancto tribuuntur, sicut & incarnatio; ita rectè in Scripturis non raro legimus illum Spiritu sancto vnctum esse, vt Actorum 10. *quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute.* Huic Eusebij rationi accedit, quod Spiritus sancti virtus omnia valentis, omnia bona præstantis, præsertim autem omnia penetrantis, quæ maximè virtus olei est, intrauit non modo sicut aqua in interiora Christi Domini, sed sicut oleum etiā in ossibus eius, Psalmo centesimooctauo, ideò oleo meritò comparatur; & verò iure optimo id ita per Deum factum est, vt tam copiosè Spiritus sancti virtute, tam intimè repleretur, quia scilicet ea virtute maximè omnium indigebat, cum ad euangelizandum, & ad redimendum homines vngi deberent, & cum ab eo nostra omnium salus dependeret; itemq; ipse esset in cuius manus pater omnia dare decreuisset.

5. Sed cur inquies; Dauid hanc virtutem exultationis oleum vocat, quos etiam participes intelligit, dum illum vnctum præ participibus suis dicit? paucis Respondeo hæc quam diximus virtus mirum in modum animam lætificat, quare aptè, sciteque dicta est oleum exultationis, siue lætitiæ. Cùm verò etiam Christo non ad mensuram datus sit spiritus, vt reliquis hominibus rectè vaticinatur Dauid: Psal. quadragesimoquarto, ver. octauo, *vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* vocat autem participes Apostolos; & credentes, vt Hierony. ad Principiam Interpretatur, quibus vnctionis suæ vocabulum tribuit, vt ab vncto, vocentur vncti, id est, à Christo Christiani. vnde etiam fit vt dona ea, quibus Christiani efficimur virtutis Christi participes vocentur vnctio, quia illis efficimur membra viua Christi & similes ei, ita vt etiam Christi & reges quodammodo dicamur, primæ Ioan. 2. 20. *sed vos vnctionem habetis à Spiritu S. & nostis omnia;* Et posteà ver. 27. *vnctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis.*

6. His igitur constat præstantia vnctionis Christi quia igitur hæc vnctio, vt hactenus ostendere conati sumus reliquis omnibus veterum vnctionibus anteferenda est; ideò merito lenticula, quæ parua mensura est, interdum legimus illos antiquos Reges fuisse vnctos, est enim lenticula paruum vas, vnde videtur per guttas quodammodo oleum effluere, saltem tale vas est, quod parum continet olei, vt proinde rectè dici possit Latinè *guttus olei.* dictus est enim guttus teste Varrone de lingua Latina, à *gutta*, quod propter colli angustiam humor inde guttatim efflueret, eademque ratione à Festo gutturnium nominatur. meritò igitur lenticula Dei vncti fuere, qui si cum Christo conferantur parum, vel nihil ferè gratiæ accepisse videbuntur.

Lenticula quale vas.

7. Hinc Diuus Gregorius libro quarto, cap. quinto, in primum Reg. cap. decimo, ideò ait, Saulem lenticula olei vnctum dici, *quia velut Lenticula, olei parum habuit, qui spiritalem gratiam proijciendus accepit*, quod dictum non Sauli modo, sed toti etiam Synagogæ, & Hebræorum gentis regno rectè quadrat, de quo dictum: *auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius.* quod idem de sacerdotio dici posse, testatur Apostolus ad Hebræos septimo, ver. vndecimo, cùm tamen de Christo Domino verissimè legamus sine mensura ei spiritum esse datum.

Vt meritò proindè dicat Sponsa Canticor. 1. ver. 3. *oleum effusum nomen tuum*, ac si clarè dicat, tanta perfusus es olei pinguedine, odorisque suauitate, vt te non oleo inunctum, sed ipsum potius oleum effusum nominem, in cuius odorem suauissimè currant omnes electi Dei. quæ quidem Sponsæ proposito, quàm vera sit declarari potest ex his quæ Martinus del Rio habet in Canticor. capit. primo, Sect. prima ex Patribus: ait, inquit, *Synagoga* (potius Christi Ecclesia) *nomen Christi, quod tot sæculis in sinu Patris latuerat, reipsa tandem exhibitum, & per incarnationem effusum in vterum Virginis: sed ibi rursus inclusum principio in alabastro humani corpusculi, & intra limites Synagogæ aliquem mox sparsisse odorem, sed exiguum & gentibus ignotum. Posteà quam verò ad crucis stipitem contritum vitrum, & saccus ille pretiosi numismatis conscissus fuit; per Apostolicam prædicationem toto terrarum orbe diffluxit, & de gratiarum eius plenitudine vniuersus mundus repletus fuit. Quid dico terrarum orbem? odor eius cælum, terram, inferos peruasit. Lætare mater Ecclesia, inquit Philo Carpathius, tanti nominis, tamque salutari suauitate inferta (nam à Christo dicitur Ecclesia Christiana) exulta sponsa diuinissimo hoc vnguento perfusa. Erumpe in gratiarum actiones, age iam diues, & clama vnguentum effusum nomen tuum dilecte mi. Quid igitur mirandum si tanta inusitata largitate, si tam ardenti amoris face tacta & succensa Ecclesiæ omnes gentium flagrantes mutuo amore, ad Christi prædicationem toto vndique orbe rapido cursu ferantur? hoc itaq; prædicit futurum: nam addit, ideò adolescentulæ dilexerunt te, hoc est, diligent.* Hæc del Rius. 8.

Clarius Guilhelmus, *Solemne est*, ait, *in Sacra Scriptura per oleum, gratiam figurari. Quid ergò est oleum effusum, nisi gratia diffusa? diffusa est gratia in labijs tuis, ad personam eiusdem incarnatæ sapientia dicitur. Labia eius Apostoli, in quibus posuit saluberrimum verbum prædicationis, & per quos suauissimum osculum reconciliationis mundo porrexit. Per ipsos facta est diffusio gratiæ, id est, diffusio olei, quo vngerentur omnes præordinati ad vitam æternam, & dicerentur à Christo Christiani. A facie huius olei computrescet iugum, de quo scriptum est Isai. 10. graue iugum super filios Adam. Hoc iugum non statim aufertur, sed lenius fertur, & computrescit, id est, paulatim languescit, atque decrescit, donec suo tempore penitus auferatur, & plenitudo libertatis filijs vnctionis tribuatur.* 9.

Porrò prima quæ huius olei suauitate, & odore repleta est B. Virg. fuit, quæ in suo eburneo vtero candore virginitatis, & auro caritatis insigni fragrantissimum hoc oleum cóclusit. Quare & fama, & gloria nominis eius rectè oleo effuso comparatur, vt & ipsa filio simil- 10.

lima sit. Hinc Alanus; *Oleum*, inquit, *esurientem reficit, ægrotantem sanat, membra defatigata mitigat, odorem parit, flammam nutrit. sic & in laude virginis reficimur, exemplo eius ad virtutum medicamina inuitamur, aduersitatibus fessi eius patientia recreamur, vita eius forma illustramur, & sicut oleũ effusum magis redolet, sic quanto magis nomen virginis dilatatur, tantò magis gloria augetur.* hęc ille. Et quid miramur fratres sic suauiter Mariam redolentem, cùm ab illa tanquam ex vna eburnea æde, quæ instar omnium dignissimarum ædium est, vestimenta illa Christi prodierint, idest, anima eius, & corpus eius, quę etiã nomine velaminis explicantur ad Hebr. 10. 20. & ad Philip. 2. 7. voce habitus nominantur quasi indumentum, vt docet August. lib. 83. qq. q. 73. vestimenta inquam illa, quæ spirant myrrham, spargunt guttam, siue stacten, & casiam redolent: quibus (sic enim Hierony. intelligit illud, quod nos habemus, ex quibus) *delectauerunt te* ij, qui tibi ea dederunt, id est, Spiritus S. ac B. Virgo, qui tibi corpus, & animam circũdederunt, & ideò filię Regum, tanquam pedissequæ Reginæ, Genitricis tuæ, aderunt tibi inter tuas honorandas, vel in tua aula (quæ est Ecclesia) honorifica, vel in tuo comitatu honoris, gloriæ & maiestatis pleno. sed de his hactenus.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De Inuidiæ natura.

1. OFFERT sese hic occasio, vt de Inuidiæ vitio breuiter aliqua perstringamus, præter ea, quæ in Schol. diximus nu. 22. 23. hac maximè peste laborabãt Nazarethani adeo, vt propatereà Christum ciuem suum de supercilio montis præcipitẽ agere cogitarint. Et quidem de inuidia multa sunt præclarè scripta à SS. Patribus, ac nominatim à S. Cypriano in serm. de Zelo, & liuore, & à Basilo hom. 11. & 21. inter hom. de varijs argument. & à Chrysost. hom. 44 & 45. ad pop. Antioch. & à Ioan. Cassiano collat. 18. cap. vlt. & à Prosp. lib. 3. de vitæ contemp. cap. 9. & ab Isidor. lib. 3. senten. de sum. bon. cap. 25. De eodem argumento inter Philosophos optimè Aristot. scribit lib. 2. Rhet. cap. 9. & 10. & Plutarch. lib. de Differen. inter odium, & inuidiam. vt omittam D. Thomã, qui pulcrè hac de re disputat, 2. 2. q. 36. vbi multa Caiet. nos carptim quædam tantum vtiliora attingemus.

2 *Inuidia vnde oriatur, & quid sit.* Principiò quod ad Inuidiæ naturam attinet; est inuidia tristitia quædam de bono alieno proximi æstimato ab inuidente, vt malo proprio, quatenus per cõparationem quãdam offuscat, & imminuit proprij boni excellentiã, & dignitatem. vt cùm Saul inuidit laudi Dauidis, quatenus hic nominis sui splendore obscurabat illius nomen: vnde illæ lacrymæ: *dederunt Dauid decem millia, & mihi mille dederunt*, 1. Reg. 18. 8. Et quidem in prædicta definitione tristitia est loco generis: quæ verò cõsequuntur particulæ declarant, quid intersit inter inuidiam, & tres præsertim alios consimiles tristitiæ affectus: quorũ primus est tristitia quædam ob auctam potentiam, & vires inimici, quem propterea timeat plus nociturum aut sibi, aut alijs bonis. Hic affectus non inuidia est, sed effectus quidam potius timoris. per inuidiam enim tristatur quis de bono alieno, non vt potest id esse caussa mali, & damni proprij, sed vt suaptè ratione putatur iam bonum proprium minuere per solam comparationem sui ad illud; vide Aristot. l. 2. Rhet. ca. 9. & Diuum Thom. a. 1. ad 2. *Sint effectus.*

Est & alter affectus tristitiæ inuidiæ similis, cum quis tristatur non verè de ipso bono alterius, sed potius quod ipse bono illo careat: hic enim affectus non inuidia, sed zelus, & æmulatio est teste Philos. cap. 11. & D. Thom. art. 2. inuidus enim tristatur non de ipso suo defectu alicuius boni, sed de ipso bono alieno, quatenus de excellentia propria detrahere aliquid videtur. & ob id D. Ioan. epist. 1. c. 3. ait: propterèà Caim occidisse fratrem ex inuidia, quia fratris opera erant iusta. & Gregor. Nyssen. lib. de vita Moysis scribit: *inuidus felicitate aliorum dolet, calamitatibus gaudet*: vnde eos comparat Miluis, quos cadaueribus pasci, & pretiosis vnguẽtis emori aiunt. Hinc est quod quia non nisi virtutem inuidia insectatur, præclarum virtutis testimonium eam esse Philosophi existimarunt: exiguæ verò aut nullius virtutis indicium habere inuidum neminem. hinc Martialis: 3.

Omnibus inuideas liuide, nemo tibi.

Est tertius affectus non absimilis inuidię, vt cum quis tristatur de alieno bono, quatenus obtingit ei, qui eo est indignus, & dicitur ab Aristot. cap. 9. Nemesis, siue indignatio, quod longè est aliud ab inuidia, quæ non est tristitia de bono indigni, sed de bono alieno vt minuente per sui comparationem bonum proprium. sic ergo ab his tribus affectibus, qui etiam tristitiæ quædam sunt, differt inuidia, quę & ipsa tristitia est. 4.

Ab odio verò etiam differt inuidia per suum genus quatenus tristitia est. Nam tristitia est de malo, vt proprio. Odium circa malum absolutè. & hinc nascuntur deinde complures aliæ differentiæ, quas Plutarchus doctè persequitur, quarum illa videtur præcipua, quod quem quis odit, etiam odit ad extremam calamitatem redactum, neque enim calamitas facit, vt quis videatur minus malus; nemo autem misero inuidet: nam miseria imminuens alienam excellentiam, facit vt ea nostram minuere non videatur, atque adeo vt non appareat esse nostrum proprium malum. 5. *Differt ab odio.*

Ex sic declarata inuidiæ natura fit primò, non habere illam locum inter eos, qui multum conditione inter se distant, quemadmodum enim sol, quorum per verticem transit in eos diffuso lumine aut nullam, aut exiguam vmbram facit; ita qui prosperitate elati, supra caput æmulorũ eminent, splendore suo eorum offuscant, & obruunt inuidentiam. vnde solet vulgò dici, aliquem superasse iam inuidiam. Odium verò exsuperantia potentiæ, ac felicitatis inimicorum minimè minuitur: vt illum ipsum Alexandrum, cui nemo iam inuidebat, multi oderant, quorum denique petitus insidijs, occidit. Similiter nec locum habet 6. *Apud quos non habeat locum.*

inuidia

inuidia inter eos, qui statu, aut loco, aut tempore multù distant. Vnde neque mortuis inuidemus; neq; ijs qui loco remotissimi sunt: inter eos verò est inuidia, qui proximi sunt tempore, loco, ætate, gloria: Vnde illud dictum est: propinquitas inuidere solet; & figulus figulo inuidet, faberque fabro. Inter proximos enim, & riuales, vt ait Arist. c.10. & inter eos, qui eadem cupiunt, & intendunt, intercedit inuidia, eosque, qui de honore contendunt.

7. *Apud quos verò regnet.* Fit secundò eos ad inuidendū esse proniores, cęteris paribus, qui in aliqua re valdè honorantur, ac maximè in sapientia, & felicitate, quod ij putent sua ab omnibus auferri. Cùm enim soli ferè, & singulariter velint haberi excellentes, ideò quantum aliorum præstantiæ accedit, tantum putant decedere de sua.

8. Tertiò sequitur eos, qui pusillo animo sunt facilè inuidia corripi, quia *ei*, inquit Philosophus, *magna omnia videntur*: & Iob. 5. 2. *paruulum occidit inuidia*. quam rem Gregorius lib. 5. mor. in hæc Iobi verba c. 5. sic declarat: *inuidere*, inquit, *non possumus nisi eis, quos, nobis in aliquo meliores putamus*, nō quod inter pares, vel qui propè ad idem bonum accedunt, non possit esse inuidia; sed quod æquales etiam, vel qui parum recedunt à nostro bono meliores videantur, vt imminuunt excellentiam nostram, ac proindè faciunt nos minores, & respectiuè paruulos. Quanquam non est negandum, quin tunc maximè, & clarissimè in bono alieno eluceat ratio commouens inuidiam, id est, diminutio propriæ excellentiæ, quando id per excessum imminuit propriam excellentiam. His ergò modis intelligendus est Gregorius lib. 5. moral. c. 31. dum ait inuidere non posse nos nisi melioribus: *paruulus ergo*, inquit, *est qui liuore occiditur; quia ipse sibi testimonium perhibet, quod eò minor sit cuius inuidia torquetur. Hinc est quod hostis callidus primo homini inuidendo surrepsit, quia amissa beatitudine, minorem se immortalitate illius agnouit. Hinc est quod Cain ad perpetrandum fratricidium corruit, quia despecto suo sacrificio prælatum sibi infremuit, cuius Deus hostiam accepit, & quem meliorem se esse exhorruit, ne vtrumque esset, amputauit. Hinc Esau ad persequutionem fratris exarsit: quia primogenitorum benedictione perdita (quam tamen pro esu lenticulæ ipse vendiderat) minorem se eo quem nascendo præibat ingemuit. Hinc Ioseph fratres sui transeuntibus Ismaelitis ipsum vendiderunt: quia cognito reuelationis mysterio, ne se fieret melior, eius profectibus obuiare conati sunt. Hinc Saul Dauid subditum lanceam intorquendo persequitur; quia quem magnis augeri quotidiè virtutum successibus sensit, vltra se excrescere expauit. Paruulus itaque est qui inuidia occiditur; quia nisi ipse inferior existeret, de bono alterius non doleret.* Et hæc de descriptione, & natura inuidiæ.

DIGRESSIO III.
MORALIS
De remedijs inuidiæ.

IOANNES Cassianus collat. 18. c. vlt. significare videtur inuidiæ morbum curabilem non esse nisi à solo Deo, sic enim scribit: *eum quem inuidia semel veneni sui peste corruperit, penè dixerim carere remedio. Ipsa namque est lues, de qua figuraliter dicitur per Prophetam Ieremiam, Ierem. 8. Ecce ego mittam ad vos serpentes regulos, quibus non est incantatio, & mordebunt vos. &c. sicut enim Diabolus qui primus eiusdem mali peste corruptus est, nec medelam pœnitentiæ, nec fomentum vllius curationis admisit: ita & ij qui ijsdem se percutiendos* 1. *Inuidiæ morbus an curabilis.*
B *morsibus tradiderunt, opem omnem sancti incantatoris excludunt. quia cum vtique non culpis aliorum quibuslibet, sed prosperitate crucientur, erubescentes ipsam prodere veritatem extrinsecus sibi quasdam superfluas, & ineptas causas offensionis inquirunt: quarum, quia omnimodis falsa sunt, vana curatio est, cū illud mortiferum virus, quod nolunt prodere lateat in medullis.* & infra: *Quapropter ne totum quidquid in nobis viuidum est, & quasi vitali sancti Spiritus vegetatione animatur, vno tanto huius mali morsu basiliscus intermat; diuinum, cui nihil impossibile est, iugiter imploremus auxilium*: itaque non inficiatur Cassian. ope diuina fieri posse medicinam huic morbo, tantum significat ope spiritualis Patris difficillimè curari posse, quod morbus hic præ verecundia tegi soleat. Id quod etiam D. Basilius obseruauit hom. vario. argum. 21.
C vbi de inuidia sic ait: *malum hoc est, quod satis exprimi nequit, quod medicinam spernit. Qui caput, aut membrum aliquod dolent, medico morbum aperiunt: at qui ægrotat inuidia, quid dicet? Angunt me proximi bona? Veritas hec est: attamen hec quisque verba fateri erubescit.* Et S. Cyprianus serm. de zelo & liuore: *calamitas*, inquit, *sine remedio est odisse felicem.*

Hinc fieri solet vt inuidus magnus sit simulator, & vir duplex animo, aliud in ore promptum habens, aliud mente gerens. Quam rem sapienter sic Basilius expressit in eo sermone, quem de inuidia scripsit: *nonne vides, ait, quantum malum sit simulatio? & hæc inuidiæ fructus est, nam morum & ingenij duplicitas ex inuidia plerumque hominibus euenit. Quando in cordis recessu odium retinentes, caritatis speciem ore præ se ferunt, non* 2. *Inuidus simulator & duplex animo.*
D *aliter quam petræ ac scopuli marini, qui modica operti aqua, magnum, & cæcum non obseruantibus inferunt malum. Cùm itaque nobis indè, vt ex fonte quodam fluat ipsa mors, amissio bonorum, à Deo alienatio, legis confusio, & demum omnium in vita bonorum euersio. Credamus Apostolo dicenti* ad Galat. 6. *ne simus inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes; sed magis boni, & misericordes, donantes inuicem, & honore inuicem præuenientes.*

Potest verò is ipse, qui hoc laborat, morbo variorum remediorum vsu sibi ipsi, cum Dei auxilio, medicinam facere. Ac primùm quidē huic morbo depellendo, multum proderit attēta cogitatio eorū, quæ de inuidia in S. litteris scribuntur, quæ ad tria hæc capita commodè reuocari possunt. Nam primò prohibent illā, & in numerum grauium peccatorum referunt. 3. *Remedia.*

Sic Apost. 1. Cor. 3. 3. *Cùm sit*, loquit, *inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis?* Et ad Galat. 5. inter opera carnis numerantur etiam inuidiæ, de quibus operibus mox subijcit Aposto. *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* & infra. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.* Et Rom. 13. 13. *non in contentione, & æmulatione, sed induimini Dominum Iesum Christum.* Et Iacobi 3. 16. dicitur: *vbi zelus, & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum.* Denique Christus Matt. 20. 15. oculum inuidi nequam appellauit: *an oculus tuus nequã est, quia ego bonus sum?* Deinde docẽt sacræ litteræ: inuidiã nõ modò alijs, sed vel ipsi etiã inuido non parcere, & verò etiam maximè noxiã esse Iob. 5. 2 *paruulũ occidit inuidia.* Prou. 14. 30. *vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, inuidia.* Eccl. 14. 6. *qui sibi inuidet, nihil eo nequius, & hæc redditio est malitiæ illi*⁹. Sap. 1. 24. *inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* 1. Io. 3. 12. *propter quid Cain occidit Abel? quia opera eius erant maligna, fratris aũt ei*⁹ *iusta.* Postremò monet nos scriptura, nõ relinquere Deum inuidiã sine pœna. Prou. 17. 5. *qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus.* & cap. 24. 17. *cũ ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius non exultet cor tuum; ne fortè videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo irã suam.* Et cap. 28. 22 *vir qui festinat ditari, & alijs inuidet, ignorat quòd egestas superueniet ei.* Et Sap. 6. 25. *neque cum inuidia tabescente iter habebo, quoniam talis homo non erit particeps sapientiæ.*

4. *Inuidia quibus rebus similis.*

Iuuabit etiam non parum animaduertere, quibus rebus Patres inuidiam similem faciant, Diuus Basilius homilia vndecima de inuidia, inuidiam cõparat vulturibus, & muscis. *Sicut* .n. inquit, *vultures pratis amœnis, & odoratis desertis, ad tabida, & fœculenta loca feruntur. Muscæ quoq;, præteritis salubribus membris, ad vlcera properant: sic inuidi neglecto vitæ splẽdore, & rebus magnificè gestis, errata tantum obseruant, & diuulgant.* idem Bas. eo lo. paulò tamen superius: *quam bestiam*, ait, *morum immanitate non superant? canes namque educatione mansuescũt, leones obsequio tractabiles fiunt, inuidi tantum officio aggressiores euadunt.* Idem quoque Basilius similes inuidos dicit viperis hoc modo. *Sicut enim viperas dicunt abrupto ventre matris nasci, sic inuidia concipientẽ se animam corrodit, & tabefacit.* eadem comparatione vtitur Aug. ser. 83. de temp. D. Chrys. ho. 41. in Matt. confert illam cum Scarabæis, & canibus rabidis, & suibus, ait enim: *quemadmodum sues lutosa immunditia, & dæmones nostris damnis lætantur: sic inuidi calamitate proximorum exultãt, alienas iacturas suos quæstus existimant. Nonne igitur tales homines lapidibus perendi? nonne omni cruciatu torquendi? Non aliter profectò quam rabidi canes dæmonesq; atroces furiæ; Nam velut Scarabæi alieno stercore, sic inuidi aduersa aliorum fortuna nutriuntur; Inuidia pestiferum malum, hominem in diaboli conditionem, ac in dæmonem immanissimum conuertit.* Homilia verò 44. ad Pop. Antioch. non modò inuidos æquat feris & dæmonibus, verũ etiam deteriores istis facit. sicut & Bas. loc. cit.

5. Est & tertium remedium ad expugnandam inuidiam attenta cogitatio eorum, qui per illã vel interierunt, vel propter illam malè audierunt, ad quod ostendendum satis esse videntur Cypriani verba. ser. de zelo & liuore, vbi sic

Per inuidiã qui perierint.

scribit: *quale malum est, quo Angelus cecidit, quo circumueniri, & subuerti alta illa & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est, qui decepit? exinde inuidia grassatur in terris sicut scriptum est. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur ergò illum, qui sunt ex parte eius. Hinc noua fraternitatis odia, dum Abel iustum Cain zelat iniustus, dum bonum malus, inuidia, & liuore persequitur. Iniustè oppressus est, qui iustitiam primus ostenderat: occisus est impiè, qui moriens nõ repugnabat. Et quod Esau fratri suo Iacob inimicus extitit zelus fuit. Nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic in odium persecutionis facibus liuoris exarsit. Et quod Ioseph fratres sui vendiderunt, causa vendendi de æmulatione descendit, post quàm id quod sibi in visionibus prosperum fuerat ostensum, simpliciter vt frater fratribus exposuit, in inuidiã maleuolus animus erupit, Saul quoque Rex, vt Dauid audisset, vt persecutionibus sæpè repetitis, innocentem, misericordem, mitem, lenitate patientem necare cuperet, quid aliud, quam zeli stimulus prouocauit. Quia Goliath interfecto, & opere ac dignatione diuina tanto hoste deleto populus admirans in laudes Dauid prædicationis suffragio prosilijt; Saul simultatis atque insectationis furias de liuore concepit. Et ne longum faciam, perenntis simul populi attendamus interitum. Iudæi nonne indè perierunt, dum Christo malunt inuidere, quam credere? obtrectantes magnalibus, quæ ille faciebat, zelo excæcante decepti sunt, nec ad diuina noscenda cordis oculos aperire potuerunt. Quæ nos considerantes fratres carissimi, cõtra tantam mali perniciem vigilanter, & fortiter dicata Deo & vegetata pectora nostra muniamus. Aliorum mors proficiat ad nostram salutem, imprudentium pœna prouidentibus confert sanitatem.* Hæc Cyprianus.

Quarto & illud proderit, vt inuidiam detestemur tanquam execrandum malum, & quo nulla magis detestabilis pestis est, si diligenter videamus quantũ ipsi inuido tormentũ afferat & detrimentũ; inuidus .n. sibi plurimũ, cui autẽ inuidet nihil planè nocet. Quid igitur mortaliũ animis inuidiæ affectu perniciosius contingit, quæ ante omnia ipsi nocet autori, alijs verò quã minimũ? Sicut .n. rubigo est ferri, quasi venenũ: sic inuidia quos possidet eos cõficit, atq; cõsumit; quã similitudinẽ Bas. lo. ci. & Aug. ser. illo. 83. de temp. vsurpãt. Omnia proximi bona quæ per se gaudij, ac lętitiæ materiã præbẽt, inuidũ tristitia, & dolore opprimũt. Ex quo apparet inuidũ esse similẽ hominis nudi, qui omnium iaculis, atque ictibus petitur. Hoc igitur solũ, quod etiã Bas. aduertit, in hoc malo quispiã fortasse laudauerit, quod inuidus, quanto in proximũ vehementius incitatur, tanto sibimet maius asciscit incõmodum. Queadmodũ .n. sagittæ magna vi emissæ, si fortè in durũ quodpiã, & repellẽs corpus incurrerint, in emittentẽ reflectũtur: Sic inuidia tristitiã alijs nequaquã affert, soliq; officit inuidenti. quã similitudinẽ scitè Bas. idẽ vsurpat: vt nõ mirum sit, si dixerit ille: *inuidia siculi nõ inuenere Tyrãni tormẽtũ maius.* 6.

Inuidus sibi ipsi tormentum.

7. Ne igitur nos tam noxia inuidentię tinea absumat, magna opus est sapientia; scitę enim Hector Pintus in cap. 19. Ezechiel. *Quemadmodum*, inquit, *tinea non nascitur in cedro arbore odorifera, cuius ligna cariem non sentiunt: sic inuidia non gignitur in corde hominis sapientis, sed scelerati, qui aliorum bonis mœrore afficitur.*

Inuidiæ deformitas. Quinctũ etiã remediũ ad inuidiã profligandã satis vtile erit, eius malitiam & deformitatem diligenter animaduertere; Sapienter enim D. Gregorius de ea sic scribit lib. 5. moral. cap. 31. *quamuis per omne vitium, quod perpetratur, humano cordi antiqui hostis virus infunditur: in hac tamen nequitia, tota sua viscera serpens concutit, & imprimenda malitiæ pestem vomit. De quo nimirum scriptum est: inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum.* Sapient. 2. *Nam cum deuictum cor liuoris putredo corruperit, ipsa quoq; exteriora indicãt, quam grauiter animũ vesania instigat. Color quippè pallore afficitur; oculi deprimuntur; mens accenditur, & membra frigescũt, fit in cogitatione rabies; in dentibus stridor; cumq; in latebris cordis crescẽs absconditur odiũ, dolore cæco tenebrat conscientiã vulnus inclusũ. Nihil lætũ de proprijs libet, quia tabescentẽ mẽtem sua pœna sauciat, quam felicitas torquet aliena. Quantoq; extranei operis in altum fabrica ducitur, tanto fundamentum mentis liuida profundius suffoditur: vt quo alij ad meliora properant, eo ipso deterius ruant; qua ruina videlicet etiam illud destruitur, quod in alijs actibus, perfecto opere surrexisse putabatur. Nam inuidia, cum mentẽ tabefecerit, cuncta quæ inuenerit benè gesta consumit. Vndè benè per Salomonem dicitur.* Prouerbiorum decimoquarto. *vita carnium, sanitas cordis; putredo ossium, inuidia. Quid enim per vitam carnis, nisi infirma quædam ac tenera: Et quid per ossa, nisi fortia acta signantur? Et plerumque contingit, vt quidam cum vera cordis innocẽtia in nonnullis suis actibus infirmi videantur, quidam verò iam quædam ante humanos oculos robusta exerceant, sed tamen erga aliorum bona, intus inuidiæ pestilentia latenter tabescant: Benè ergò dicitur, vita carnium, sanitas cordis; quia si mentis innocentia custoditur, etiam si qua foris infirma sunt, quandoque roborantur. Et rectè subditur: putredo ossium inuidia, quia per liuoris vitium, ante Dei oculos pereunt, etiam fortia acta virtutum. Ossa quippè per inuidiam putrescere, est quædã etiam robusta deperire.* Sic Gregorius ex cuius verbis apertè patet, quam turpe, & fœdum monstrum ac venenatum sit inuidia.

8. Iurè igitur sic Ouidius lib. 2. Metamorphoseos suis quasi lineamentis & coloribus inuidiam expressit.

Descriptio.
Pallor in ore sedet, maciesq; in corpore toto,
Nusquam recta acies; liuent rubigine dentes;
Pectora felle virent, lingua est suffusa veneno;
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores:
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitq; videndo
Successus hominum, carpitq; & carpitur vna,
Suppliciumq; suum est.

Conuenit cum his omninò, quod ille ait:

Liuor tabificum mali venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Quod quisque furit, inuidetq; sorti,
Vt debet sibi pœna semper ipse est.
Testatur gemitu graues dolores.
Suspirat, gemit, incutitq; dentes,
Sudat frigidus, intuens quod odit.
Effundit mala lingua virus atrum,
Pallor terribilis genas colorat:
Infelix macies renudat ossa,
Non lux, non cibus est suauis illi. &c.

9. *Inuidia cæca.* Sextum remedium numerare possumus; obseruare quam cæca sit inuidia, quæ dum aliorũ inuidet bonis, sua non videt mala: Et dummodo ijs obsit, sua ipsius detrimenta non curat. Similis Ophthalmiæ, quæ est vitiosa oculorum affectio. Sicut enim hæc omnibus rebus splendidis & lucentibus offenditur ac læditur, sic inuidia omnibus aliorum bonis, secundisque rebus acerbatur, & tabescit.

Rectè ergò Salomõ Prou. 23. 6. dum monet fugiendam esse amicitiam, & societatem inuidorum; *ne comedas,* inquit, *cum homine inuido, & ne desideres cibos eius:* Vbi pro homine inuido Hebraicè habetur malus oculo, vel malus oculus; quod secundùm phrasim linguę Hebręę significat malignum oculum, & inuidum, qui aliena bona æquis oculis videre non potest: qualis ille erat, cui dixit Dominus: *an oculus tuus nequã est,* hoc est, inuidus, seq; crucians alterius felicitate, *quia ego bonus sum.* Talis erat & Saul, de quo scriptum est lib. 1. Reg. 18. *non rectis oculis Saul aspiciebat Dauid,* nimirũ propter inuidiã. Neque enim rectos habet oculos inuidia, sed omninò distortos, & obliquos. Sic diuina opera, quæ Christus edebat, distortis oculis cernebãt Pharisæi, dum illa dæmoni per inuidiã, & insaniã ascribebant. Et vniuersim inter animi perturbationes amor, & odium, siue inuidia, ita iudicium perturbãt, vt pessimè de rebus iudicent. Hinc D. Hieronym. epist. 61. Ad Pammachiũ ait: *non æquè inimici audiunt & amici. Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit: amicus praua quoque recta iudicat.* Is certe rectè iudicat & ęqualiter, qui rectè, & æqualiter propter Deũ amat. Nam odium vel inęqualis amor iudicij lancem deprimit. quo propendet amor, eo propendet libra: Idemq; testatur Aug. tract. 30. in Io. cùm ait: *quis est qui nõ iudicat personaliter? qui diligit æqualiter. dilectio æqualis facit non acceptari personas.* Sic ille.

Et vide quam cæca & insipiens sit inuidia; cùm enim possit ex terra aurum, & gemmas eruere, venenum eruit, quo hausto pereat; nam cùm possit inuidus ex felicitate, præclarisq; aliorum factis caritatis aurum colligere quo ditescat, tristitię venenum mauult extrahere quo malè pereat, vt sapienter Chrys. ho. 52. in Gen. scripserit: inuidiã nihil cum ratione operari. 11.

Septimum remedium adhibet Basilius, vt conuictũ hominũ inuidorũ fugiamus; *Sapiens,* inquit, *profectò fuerit quicunq; cum inuido minimè congreditur & conuersatur; nec etiam in eadem esse cum eo mensa studet, quod ex conuictu reliquæ vitæ cõmertia vitari nõ facilè queant. Quemadmodũ enim arentem syluam, aut materiã quampiam, nobis cura est procul ab igne submouere: sic opus est (quoad fieri possit, & liceat) inuidorum conuersationes à nostra amicitia repellere, vt extra venenatas eorum sagittas securius agamus. Neque enim possibile est vt hoc malo non implicemur, si illis familiariter coniuncti fuerimus: quoniam ex sententia Salomonis: zelus hominis ex socio ipsius. Et profectò sic res habet. Non enim Ægyptio inuidet Scytha, sed suæ genti quilibet, & in eadem gente non ignotis, sed familiaribus, sed vicinis, & eiusdem artis hominibus, aut alia de causa coniunctis, & his denique coæuis, cognatis, amicis, & fratribus. Et omninò vt ærugo frumenti est vastatio: sic inuidia amicitiæ pestis est;* hæc Basilius. 12. *Inuidorum conuictus fugiendus.*

Postre-

13. *Contemptus rerum mundanarum optimum aduersus inuidiam remedium.*

Postremum, & efficacissimum remedium est rerum mundanarum despicientia, vt Basilius inprimis, & Gregorius animaduerterunt, quorum ille sic scribit: *quid ergò nobis faciendum vt hanc pestem animi ab initio euitemus: aut si ea fortasse capti sumus, à nobis longè repellamus? Primum quidem si nihil rerum humanarum magnum, aut vehementer expetendum putemus: non potentiam, non gloriam, non diuitias, non corporis sanitatem, nec robur, nec pulchritudinem: non enim in rebus fluxis verum bonum constituendum est, sed æternorum bonorum participatio toto studio appetenda, omniq; conatu consectanda est. Itaque nec diues inuidendus est propter diuitias, nec potens ob dignitatis, atque honoris culmen, nec fortis ob corporis robur, nec eloquens ob dicendi facultatem. Instrumenta sunt hæc virtutum rectè vtentibus, non autem veri boni, nedum felicitatis vim habentia. Qui verò ita fuerit animatus, vt nihil vnquam humanum ac temporale admiretur, nihil vehementer concupiscat: huic dominari non poterit inuidia. Si quis verò ita gloriæ flagret cupiditate, vt omnibus excellere cupiat, nec vlli se patiatur credere, maximam profectò inuidiæ occasionem, causamq; præbebit.* Basilio consentit Greg. loco citato hoc modo scribẽs. *Difficile est, vt hoc alteri nõ inuideat, quod adipisci alter exoptat: quidquid enim temporaliter percipitur, tanto fit minus singulis, quanto diuiditur pluribus; Et idcircò desiderantis mentem liuor excruciat, quia hoc quod appetit, aut funditus alter accipiens adimit, aut à quantitate restringit. Qui ergò liuoris peste omnino carere desiderat, illam hæreditatẽ diligat, quam cohæredum numerus non angustat: quæ & omnibus vna est, & singulis tota; quæ tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. imminutio ergò liuoris est affectus surgens internæ dulcedinis, & plena mors eius, est perfectus amor æternitatis; nam cum mens ab eius rei appetitu retrahitur, quæ accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profectu illius sua damna pertimescit. Quæ si perfectè in amore cælestis patriæ rapitur, plenè quoque in proximi dilectione sine vlla inuidia solidatur: quia cum nulla terrena desideret, nihil est, quod eius erga proximum caritati contradicat. Quæ nimirum caritas, quid est aliud, quam mentis oculus, qui si terreni amoris puluere tangitur, ab interna lacumox intuitu læsus reuerberatur. Quoniam autem paruulus est, qui terrena diligit, magnus verò qui æterna cõcupiscit, potest etiam illud quod dicit Iob paruulum occidit inuidia, sic non inconuenienter intelligi, quod huius peste languore non moritur, nisi qui adhuc in desiderijs infirmatur.* Hæc Gregorius. Et hæc de remedijs inuidiæ.

14. *Discrimen inuidiosi ab inuido.*

Diuus Hieronymus *inuidiosum ab inuido* distinguit libro tertio in Epist. ad Galat. quod ille is sit, qui ab alio patitur inuidiam, & inuidiosi nomen est virtutis; nam semper virtutes sequitur inuidia, eodem teste Hieronymo Epistola vigesimaseptima. Idem in Ephitaphio Paulæ docet inuidiosum, quo se antidoto contra inuidiam munire debet: ego, inquit, *aiebam liueri esse cedendum, & dandum insaniæ locum, quod fecisset Iacob in fratre suo Esau, & Dauid in pertinacissimo inimicorum Saul.* 1. Regum vigesimoseptimo, secundo: *quorũ alter in Mesopotamiã fugerit, alter se Allophylis tradiderit, malens hostibus, quàm inuidis subiacere.* At illa (Diua Paula) *respondebat iustè hæc diceres, si Diabolus contra seruos Dei, & ancillas non vbique pugnaret, & ad omnia loca fugientes non præcederet, si non sanctorum locorum amore retinerer, & Betlehem meam in alia reperire possẽ parte terræ, cur enim non patientia liuorem superem, cur non humilitate frangam superbiam, & percutienti maxillam offeram alterã, dicente Apostolo Paulo* Romanorum duodecimo, vigesimosecundo: *Vincite in bono malum? Nonne Apostoli gloriabantur, quando pro Domino sunt passi contumeliam?* Actorum quinto, quadragesimoprimo. *Nonne ipse Saluator humiliauit se formam serui accipiens, & factus est obediens Patri vsque ad mortem, & mortem crucis, vt nos sua passione saluaret? Iob nisi certasset, & vicisset in prælio, non accepisset coronam iustitiæ.* Sic Hieronymus. in cuius verbis duplex suppeditatur antidotum inuidioso, alterum ipsius Hieronymi; alterum Diuæ Paulæ; vtrumque vtile, vtrumque sequendum, pro temporis, rei, personarum, cæterarumque ratione circumstantiarum. Atque hæc de inuidia.

DIGRESSIO VI.

MORALIS

In quasdam huius capitis sententias.

NEMO, inquit Christus exiguam ciuium suorum fidem miratus, *Propheta acceptus est in patria sua.* Diuus etiam Marcus *non poterat,* ait, *ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit, & mirabatur propter incredulitatem eorum.* quibus vtique sententijs damnatur hominum incredulitas, quæ in causa est, vt multa sæpè Deus in nobis non operetur; cum contra is, qui fide armatus est, nihil sit, quod efficere non valeat. 1. *Infidelitas impedit Dei beneficia.* Sic Iosue præstantia, ac magnitudine fidei, soli præcepit, vt cursum sisteret, & obtinuit, Iosue capite decimo, & ipse populi Hebræi ductor Moyses sublatis manibus, quibus crucis mysterium, vt Iustinus ait in colloquio cum Tripho. declarabatur, victores vt existerent, Hebræi mirandum in modum potentia fidei efficiebat, eas cùm remitteret superiores euadebant hostes. Idem verò quod dubitasset de petra exituras aquas, frustra semel percussit silicem, Numerorum vigesimo, ita fit, vt fidei opera respondeãt; & enim si parua sit, parua operatur, si verò magna & ardens incredibilia ferme opera exercet; Quare quod tam pauca sæpè experiamur DEI beneficia, paruitati, vel exiguitati fidei nostræ tribuamus.

Multæ viduæ erant in tempore Eliæ in Israel tertio Regum decimoseptimo, nono.] meritò ad nullam aliam missus est Elias, quam ad pauperem & viduam, cuius in maxima paupertate insignis liberalitas fuit. 2. *Viduæ Sareptanæ liberalitas.*

Nam cum parum farinæ, & olei tantum haberet ad victum, totum id libenter Dei seruo impertijt; itaque meritò eam dignam arbitratus est DEVS, quæ seruum suum Eliam pasceret. Vt vel hinc dis-

cas

cas pro viribus & cuiusque facultate largiendum esse,& sæpè plus hac in parte tribuit, qui pauca, & tenuia libenter impertit, quam qui magna largitur; plus enim laudata est vidua illa Euangelica Marc. 12. quæ cum pauper esset misit duo minuta in Gazophylaciũ, hoc est, vt exposuit Christus Dominus de penuria sua omnia quę habuit misit totum victum suũ; &meritò prelata est multis diuitibus,qui multa contulerant ex ijs,qui abundabant. Neque enim hoc magnum est, sed ex eo quod deficit dare, hoc proprium Christianæ liberalitatis est. Præsertim quia tanto gratior Deo est operatio,& laudabilior, quanto per illam plures, ac maiores propter Deũ difficultates superantur. Vt meritò qui hanc exercẽt sacrificare Deo dicantur. Id q̃ & fecisse Dauid legimus 2. Reg. 23. Cùm enim acri siti cruciaretur vas aquæ per magnum vitæ discrimen quæsitum, in terram effudit,eaque actione libasse eam Domino dicit Scriptura; ita cum te ferè necessariò cibo priuas, vt fame deficienti partem communices, cùm propter Deum de tua tenuitate, & mendicitate quidquam detrahis, rem difficilem præstas, verùm Deo gratum sacrificiũ offers; idemque accidit cum te propter eundem Deum vincis, in ijs, quæ repugnante sensu eiusdẽ Dei, vel proximi amore operaris. Ita Martinus ille pauper, & modicus de vnica, quam gestabat veste, partem mediam ense detraxit, qua nudum pauperem contegeret; at ea re Deo illũ sacrificasse dubitabit nemo, qui à Christo propter eam causã mirificè laudatum legerit.

3. *Eiusdem insignis pietas.* Sed ad nostram viduam Sareptanam redeamus, quam sic immodicè laudat Ambrosius li. de Vid. *quam verò sancta vidua, quæ cum fame vrgeretur extrema, venerationem Deo debitam reseruabat. Nec solum sibi vsurpabat alimenta, sed cum filio diuidebat, ne caro pignori superuiueret. Magnum pietatis officium, sed Religionis vberius. Nam sicut neminem filio oportuit anteferri; ita Propheta Dei & filio præferri debuit & saluti. cui non exiguum victũ, sed vitæ suæ omne subsidium existimanda est detulisse, quæ nihil reliquit sibi; tam hospitalis vt totum daret, tam fidelis vt citò crederet.* Hæc meritò Ambros. de hac vidua, cuius benefacta in seruum suum amplè rependit Deus, vt indicaret quantum sibi ea contributio placuisset. Lecythus namque olei non defecit, & hydria farinæ non est exhausta, sicut illi diuino spiritu prædixerat Elias; Etenim illud verissimum est quod Prou. 3. dixit Salomõ, dum nos ad Eleemosynam hortaretur: *honora Dominum de tua substantia & implebuntur frumento horrea tua, & vino torcularia redundabunt.* Exemplo igitur huius viduæ seruemus illud diligẽtur, quod senior Tobias iuniori olim præcepit ca. 4. *Si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum impertiri stude.*

4. Qua de re multa & præclara scribit Chrysost. quibus hortatur cunctos vt liberaliter & libẽter Christo tribuãt: sic enim ho. 53. ad Pop. Antio. ait: *quo plura Deo dederis, plus te diligit, quibus maiora debet, plus tribuit amoris, & gratiæ. libẽter intuetur eum, cui dedit aliquid, sed libentius eum respicit, à quo accepit. Nec ita tu delectaris, cum multos habes, & vides debitores; ac Deus cum multos videt creditores; & cum aliquem videt cui nihil debet, eum fugit, & auersatur; cùm verò intuetur eum cui aliquid debet continuò ad eum accurrit. Omnia ergò tibi facienda sunt, vt Deum habeas debitorem.* Quod si roges à Chrysost. quando mihi Deum debitorem faciam? respondet.

Nunc huiusce rei tempus est. nunc enim esurit, nunc sitit, nunc nudus est in pauperibus. Cùm verò hæc elapsa vita fuerit, tui non indigebit; & nunc indigere vult propter te. Cibari à te vult, vt te cibet; indui vt te induat; & non habens opus, petit à te, quia tuam quærit vtilitatem, propterea in vili habitu petens, si obolum tribuas; non auersatur; neque si spreueris recedit, sed ad te rursum accedit, quia vehementer tuã desiderat salutem. Pecuniam ergò contemne, ne contemnaris; vt diues sis tua largiter da; vt colligas, disperge; quod si hoc tibi nouum apparet, seminantem animaduerte, qui non posset plura colligere, si quæ habet pauca non disperg eret. Semina ergò in benedictionibus, vt de benedictionibus & metas. 5.

Quod si dicas: filij mihi sunt, infantum me cœtus circumstat, & illos diuites relinquere cupio. Occurrit huic obiectioni Chrysost. tum eadem homilia 53. tum 68. ad Populum Antiochenum. *si filijs, inquit, omnia dimittas, periculosæ custodiæ tua cuncta commendasti. Si verò Deum eis relinquas herede & tutorem, innumeros reliquisti thesauros. Sicut cum nos ipsos vlciscimur, Deus nos non defendit: cùm autem ipsi concedimus, plusquam expectamus efficitur: sic & in pecunijs, si nos earum curam gerimus, ab earum ille prouidentia recedet: si verò totũ in eum proijciamus, & eas & filios in omni securitate cõstituet. Si vis itaq. multas filijs diuitias relinquere, Deo relinque tutelã.* Et hic est primus respondendi modus; subdit & alium. *Hoc itaque consideremus, quomodo filios diuites relinquamus, sed quomodo virtute præditos; nam si diuitijs confidant, nil aliud curabunt; habentes vnde morum malitiam obumbrent pecuniarum abundantia. Si verò se viderint illarum esse consolatione destitutos, omnia facient, vt aliquam paupertatis releuationẽ per virtutem inueniant. Ne diuitias itaque relinquas, vt relinquas virtutem.* Addit & tertiam respondendi rationem in hunc modum: *si vis filios diuites in tuto relinquere, Deum ipsis relinque debitorem, & hoc eis chirographum trade. Nam si pecunias quidem ipsi ceperint, neque custodient, norunt: sed in multos incident calumniatores, & ingratos. Si verò præueniens eas Deo fœneraueris, indireptus iam manebit thesaurus, & erit cum multa copia retributio.* Et hęc quidem Chrysost. hom. 53. Quartò etiam respondet eidem obiectioni hom. 68. prætextum enim ait, & verba esse quod de filijs obijcitur: *Non est, inquit, filiorum cura, quæ pecuniarum faciat, sed animæ morbus. propter hunc, & multi non habentes filios, circa pecunias insaniunt: alij verò liberis affluentes, & diuitias contemnunt, illi te redarguent in illa die. Quid Abraham? Nonne cum Isaac, & alios plures habebat filios. Quid ergò? Nonne sua hospitibus parabat?* Non est ergò quod filios accuses tuos. Non ipsi in causa sunt, vt alijs non benefacias, sed auaritia? 6.

Quod si dicas, non ego filijs opes accumulo, sed mihi thesaurizo. Atqui hoc ipsum erat quod tibi ipse persuadere volebam, thesauriza tibi ipsi, non alteri. verùm cùm dico da pauperi, tibi vt thesaurizes dico. Dum pecunias habes si rectè perpendas, non eas tibi habes, quia securæ tibi non sunt. Si pauperi dedisti, iam dicere potes te eas securè pos- 7.

sidere

ſi d re; quia nec fur, nec mors poterit eas à te auferre; nam vt idem ait Chryſoſt. hom. illa 53. *tanquam canis ita Diabolus diuitibus inſilit, tanquam buccellam, vel placentã tenenti puerulo volens auellere*. accidit interdum vt panis ſit in manu pueri, circumdant eum canes, vt panem rapiant: vt ergò ſibi tuto ſeruetur, puer Patri dat, & recedunt canes, ſtatimque puero redditur à Patre exactis canibus. Sic Dæmones diuitibus inſiliunt; nec Dæmones modo, ſed homines etiam & innumeræ, quæ expleri nequeunt, appetitiones, gula, luxuria, ludus, hæc omnia tãquàm rabidi canes diuitias, ac bona noſtra tollere, diripere, ac ſuffurari feſtinant, & in canum morem latrantes, laniantes, trahentes diuites circumſtant.

8. Quo illud Habac. ſecundo, ſexto, 7. aptè accommodare poſſumus: *væ ei, qui multiplicat non ſua. vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum?* id eſt in damnum ſuum diuitias, quæ nihil aliud ſunt, quam lutum multo labore condenſatum. *Nunquid non repentè conſurgent, qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?* Ecce, quòd ſicut canes circumdant hæ feræ beſtiæ diuitem, vt lacerent eum. Da igitur Deo diuitias tuas, & ſecuræ tibi erunt, & recedent à te canes.

9. Audi eundem Chryſoſtomum: eadẽ hom. ſic contrà iſtos agentem. *Si fœnerare quidem ſuppetat multum dantes conquirimus; hic autem contrarium facimus. Grate ſuſcipientem Deum, & non centeſimam partem, ſed centuplum reddentem dimittimus; & ne ſortem quidem nobis reddituros quærimus. Quid enim nobis venter reddit, qui plurima conſumit? ſtercus, & corruptionem. Quid autem inanis gloria? liuorem, & inuidiam. Quid vero auaritia? curam, & ſollicitudinem. Quid intemperantia? Gehennam, & veneniferum vermem. Hi namque ſunt diuitum debitores, has ſortis iungentes vſuras, præſentia mala, pœnaſque futuras. Huic igitur quæſo ad tantam mutuabimus vltionem, & noſtra Chriſto non credemus, Cœlum prætendenti, æternam vitam, & arcana bona?*

10. Poſtremò aliam diuitum excuſationem ne ſua Chriſto dent, adijcit: *cur*, inquit, *non das Chriſto, qui plura daturus eſt, fortaſſe ne, quia poſt multum dat temporis? Atqui hic præbet. Non mentitur enim qui dicit: quærite primùm Regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. vidiſti liberalitatis magnitudinem? illa tibi ſeruata ſunt*, inquit, *& non diminuuntur: præſentia verò adiectionis, & ſuperabundantiæ loco tibi largior. Prætereà poſt longũ recipere tempus, tibi talentum multiplicat: fœnus enim efficitur maius. nam in mutuantibus hoc facientes videmus fœneratores, qui poſt multum temporis redimentibus libentius fœnerantur. qui namque ſtatim totum reddit, vſuræ curſum interrumpit: qui verò diu retinet, maiorem facit & operationem. itaque in hominibus quidem dilationem non ægrè ferimus, verũ & ſtudemus, vt maior efficiatur: apud Deum verò tam puſillanimiter nos gerimus, vt propter hoc torpeamus & retrocedamus.*

11. Reſpondet & aliter huic obiectioni: *eorum*, inquit, *quæ dantur magnitudo, & illius donationis decor præſentis vitæ tranſgreditur vtilitatem. nec enim in corruptibili corpore illas immarceſſibiles fas eſt accipere coronas, nec in præſenti plena turbationis conuerſatione immotam illam, & imperturbatam ſortem acquirere: Et ſi quis aurum quidem tibi debens in aliena moranti regione, nec habenti ſeruos, neque domum reportare præualenti, mutuum ſe daro promitteret; etiam ac etiam rogaret ne tibi peregrè, ſed domi potius id erogaret. illa verò ſpiritualia & ineffabilia vis hic accipere? & quanta ſunt iſta dementia? nam ſi hic quidem cœperis, omninò corruptibilia recipies: ſi verò tempus illud expectes, incorrupta tibi reddet & immortalia. ſi recipis hic, plumbum recepiſti: ſi verò illic, probatum aurum.*

Veruntamen neque præſentibus te priuauit. Centuplum, inquit, *accipiet in hoc ſæculo, & vitam æternam poſſidebit quid enim magnum, quæſo, Petrus erogauit; nonnè rete fractũ, & calamum & hamum duntaxat? veruntamen ei Deus orbis terrarum domos reſerauit, & terram explicuit, & mare: & omnes enim ad ſua vocabant, quin potius & ſua vendentes ad Apoſtolorum pedes pretia deferebant.* Actor. 4. 34. 35. *tantum eis & cum largitate tribuebant honorem. ſed ille Petrus erat inquies: & quid hoc homo? non enim hæc ſoli Petro promiſit, neque dixit, tu vero Petre centuplum accipies ſolus: ſed quicumque, reliquerit domos, vel fratres: centuplum accipiet. Non enim perſonarum dixit differentiam, ſed rerum merita.* Hæc præclarè Chryſoſt. 12.

Verùm, antequam ab hac vidua recedamus, habemus, & quod ex ea ad mores noſtros trãſferamus. Etenim Elias, quod nomen idem eſt, ac Dominus Deus, Chriſtum deſignat, qui nõ mittitur niſi ad animam viduam, ſolatio & delitijs deſtitutam, & ad illum ardentibus deſiderijs & votis ſuſpirantem. Hæc porrò in Sarephta Sidonis reperitur. Sarephta incendium ſignificat, ſidon venationem, & ob id meritò animam notat, quæ per deſiderij incendium venatur Deum. Venit ergo Chriſtus ad talem animam ab ea quidem paſcendus, ſed magis vt eam paſcat, ita vt non deſit vnquam in domo conſcientiæ eius farina cognitionis Dei, & oleum amoris. ſed tranſeamus ab hac vidua ad Naaman Syrum, & ab Elia ad Eliſæum. 13. *Elias Chriſti figura.*

Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo Propheta: & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus, 4. Reg. 5. 14. Merito ſanè ſolus Naaman Syrus mundatus præ omnibus eſt, quia cùm diues, & præpotens eſſet, vltro ſe tamen Prophetæ ſubiecit, quamuis externo & pauperi. Quam rem eximiè commendat Ambroſ. lib. 4. in cap. 4. Luc. *cur igitur non curabat fratres, non curabat ciues, non ſanabat Eliſæus Propheta conſortes, cum ſanaret alienos, cum ſanaret eos, qui obſeruantiam legis, & legis conſortium non habebant, niſi quia voluntatis eſt medicina, non gentis, & diuinum munus votis eligitur, non naturæ iure defertur? Diſce Chriſtiane, rogare, quod cupias impetrare, faſtidioſos viros cæleſtium profectus munerum non ſequuntur.* ſic ille. Quoniam igitur Naaman ſupplex Prophetam adiuit ad fores conſiſtens, illius præcepta expectauit; Ideò per humilitatem à lepra mundatus eſt, dum tantoperè ſerui Dei perſonam reueretur. & vide quo ſe deiecerit princeps alioqui diuitijs, fauore, & potentia inſignis, cùm enim ſanitatem adeptus ab Eliſæo recederet, ait: *obſecro concede mihi ſeruo tuo, vt tollam onus duorum burdonum de terra: non enim faciet ſeruus tuus holocauſtum, aut victimam dijs alienis, niſi Domino*, 4. Reg. 5. 17. colligunt aliqui petijſſe Naaman, vt aſportare 14. *Naaman cur mundatus.*

sibi

sibi liceret duas terræ illius sportas, quam domi sine pedibus calcabat Propheta, quasi sanctum quid & veneratione dignum esset; quod indicare videtur textus, dum ait, obsecrasse Naaman, vt sibi à Propheta facultas fieret auferendi terram illam, quasi esset aliquid Prophetæ proprium. Itaque tanti Elisæum fecit, vt quod ille calcabat; id supra caput suum constituendum putaret. Addit Glossa decreuisse ex eadem terra altare Deo erigere, in quo Deum verum coleret, eique preces, & hostias offerret. Non ergò mirum quod tantum humilitate promeruit, vt quod Hebræis non concesserat Elisæus, id libenter homini ignoto & gentili conferret, videlicet Deus libentissimè videt à Regibus, & Principibus viris ministros suos honorificè & cum summa animi submissione accipi, eosque in magno honore haberi præcipit.

15. *Cur Helisæus non sit egressus ad Naaman.* Sed quamobrem, inquiet aliquis, Elisæus congredi cum homine Principe, & locuplete recusauit, & ne ad illum quidem foras prodire, vel se videndum præbere passus est, sed per internuncium, quid facto opus esset, tantum præcepit. Non id tumori procul dubio adscribendum est. Etenim certissimum est ex quarto Regum quarto, eundem Dei Prophetam videri se & teneri passum esse à Sunamitide muliere, immò & ex montis Carmeli vertice in eius venisse domum, vt defunctum filium ad vitam reuocaret. Sic & Elias, qui superbum Regem Achab acriter increpauit tertio Regum decimooctauo, decimooctauo, idem tamen in pauperis viduæ domum ingressus est. & Christus Dominus, quod obseruat Gregorius quamuis rogatus in domum Reguli non venerit, ad humilem tamen Centurionem etiam non rogatus accessit. Aliunde igitur petenda est caussa. Et quidem duæ occurrunt dignæ, quæ in primis referantur. Elisæus ministrorum Dei dignitatem cogitans (Dei namque personam gerunt) in quorum se esse numero non ignorabat. indicare voluit mundanarum rerum gloriam, splendorem diuitiarum, nullius esse momenti apud Deum, eiusque ministros, qui tanquam Dei legati eius sustinent personam; licèt rebus istis mirificè trahãtur huius sæculi Principes, easq; maximè suspiciant & venerentur. deindè tumorem ac superbiam Principum, & huius sæculi diuitum non minus curare voluit Propheta, quam lepram; quam curationem quoniam non despexit, nec recusauit Naaman, se illi subijciens, Ideò quod voluit obtinuit; videlicet placet Deo vehementer animi submissio in Principe, propterea per humilitatem lepra mundatus est Naaman Syrus; cum contra per superbiam, animique elationem Ozias Rex Iuda lepra infectus sit, quod ille debitum Dei ministris honorem detulerit, hic sacerdotis auctoritatem contempserit 2. Paralip. 26.19.

16. *Principum discrimen.* Magnum sanè salutis discrimen Principibus imminet, cui cum peccando cæteris sint hominibus similes, nolunt tamen in curatione pares esse, nec se, more reliquorum, Christi ministris subijcere, & lacrymis, cinere, & cilicio Christi opem implorare, & hinc est, vt miseri semper lepram suam secum gestent. Etenim Deus, teste D. Iacobo. capite quarto, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*; neque ob aliud magis Saul Israelis Regno præpositus fuit, nisi quod de se submissè, modesteque sentiret; sic enim illi dictum primo Regum decimoquinto, decimoseptimo: *nonne cùm paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es?* At posteà propter mentis elationem Regno depulsus est: Audiuitq; sibi Dei verbis dici: *Quarè non audisti vocem Domini*, & cætera? *Pro eo ergo quod abiecisti sermonẽ Domini, abiecit te Dominus, ne sis Rex.* At contra Dauid humilitate, & animi submissione sibi ad imperandum viam muniuit, nec sibi solùm, sed & posteris Regnum stabiliuit, cuius illæ fuerunt voces vero Principe dignæ: *Ante Dominum qui elegit me*, & cætera. *Ludam, & vilior fiam plusquam factus sum, & ero humilis in oculis meis*, secundo Regum sexto, vigesimoprimo, vigesimosecundo.

Insignis sanè ludus est humilitas, qua Deus cum suis amicis paruulis, hoc est, humilibus ludere libenter consueuit. contendunt illi se magis ac magis deprimere, contendit DEVS tanto magis illos gloriosos efficere. Sed vincit tandem Deus, nam qui se humiliat, exaltabitur. Est item lusus quidam humilitas; nam quemadmodum olim Ioseph cum Beniamin fratrum minimo lusit, quem initio quasi furem premere, ac vincire velle se simulauit; posteà verò totum id ioco factum fuisse ostendit, dum tandem eum, vt fratrem amplexatus est, & cæteris etiam fratribus prætulit; ita Deus agere cum humilibus consueuit; contemni enim illos patitur, & afflictationibus sæpè, ac persecutionibus exerceri quasi inimicus esset. At vbi se humiliasse illos, neque ab incepto humilitatis & patientiæ itinere deflexisse videt, tunc eos fouet, tunc blanditur, tunc se amicum declarat, tunc demum ad excelsum gloriæ thronum transfert, & cœlestibus donis auctos supra cæteros collocat, vt tanto gloriosiores sint, quanto humiliores & abiectiores fuere. Sic pater cum paruulo filio, ac prædilecto ludit, dum fingit se illi iratum, poma, quibus ille delectatur, auferre, eoque relicto recedere, quem vbi plorantem aspicit, in illius repentè amplexus ruit, demulcet, osculatur, & multa plura ac meliora largitur, quam abstulerat. 17. *Dei qualis ludus cum humilibus.*

Sic se gerit Deus, sic ludit cum paruulis suis, id est, humilibus, dum illos in varias submittendi se, & despiciendi occasiones incidere permittit, quos posteà amplexatus gloriosiores in cœlis efficit. Aliter verò se cum superbis habet, & elatis Principibus, quod exemplo Nabuchodonosor manifestissimum est: Cùm enim iactaret ille diuitias, gloriam, & potentiæ suæ vires, ac secum gloriosè diceret: *nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificaui in domum Regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Cumq; sermo adhuc esset in ore Regis, vox de cælo ruit: tibi dicitur Nabuchodonosor Rex: Regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eijcient te, & cum bestijs & feris erit habitatio tua: fœnum*

fuisse de numero 12. Apostolorum : quamuis fortè fuerint quidā alij, qui præter duodecim, dicerentur Apostoli, vt significat Hieronym. loc.cit.& hæc sententia confirmatur : nam Ioannis 7. dicitur non credidisse in Iesum fratres eius,cùm tamen de Apostolis 12. dictum fuisset superiùs : *nos credidimus, & cognouimus, quia tu es filius Dei.* Matt.etiam 12. dicitur:*ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te*,& extendens manus in discipulos suos ait : *ecce mater mea, & fratres mei.* Erant ergò fratres hi extrà numerum Apostolorum, qui sequebātur Dominum, quod non vidētur fecisse fratres eius. Actorum 1.inter Apostolos numerantur Iacobus Alphæi, Simon, & Iudas, & posteà subditur : *hi erant omnes vnanimiter perseuerantes, &c cùm mulieribus,& Maria matre IESV, & fratribus eius*. Erant ergò hi fratres alij ab Apostolis. Sed respondeo his rationibus tantum confici non omnes fratres Christi fuisse Apostolos,cuiusmodi fuerunt Simon & Ioseph.

7. Et verò neque arbitror absurdum concedere præter hos fuisse alios fratres Domini dictos, quamuis hi essent magis intimi & noti. Quid quod & sub nomine *fratrum* cōprehendi etiam sorores possunt, per quandā conceptionem. Nominantur enim Marci 6. & hic vers. 10. sorores Domini, quamuis non exprimantur, quænam sint. Niceph.lib. 2. hist. cap. 3.ex Hippolyto Portuensi Apostolis vicino, duas scribit fuisse sorores Domini, vnam nomine Esther, alteram Thamar, illorum quatuor sorores, de quibus, quia tanquam mulieres non recedebant à patria, dicūtur Nazarætani;& sorores eius apud nos sunt. Epiphan. in Anchorato duarum etiam meminit, sed Mariam, & Salomen vocat. omnia incerta.

DIGRESSIO PRIMA
MORALIS

De vnctionis Christi Præstantia, in ver. 4. *Spiritus Domini*, &c.

1. MESSIAE nomen hebræis idem significat, quod Græcis *Christus*, & Latinis *Vnctus*. & in Scriptura quidem accipitur etiam vt nomen appellatiuum : qui enim sacro vnguento vngebantur Christi, & Messiæ nomen sortiebantur.Erat autem apud hebr. solēne, ac legitimum & Sacerdotes vnctione consecrari, regesque inaugurari ; vt constat Exod. 29. 1.Reg.10.16. itemq; de aliquibus Prophetis insignioribus legimus, vt lib.3.Reg. 19. iussit Deus Eliæ, vt Prophetam vngeret Elisæum. porrò vnctio hæc regibus, aut sacerdotibus in caput effundebatur. patet id 1.Reg.10.1. Psal. 132.idem arbitror in prophetis factum.

Sacerdotes vngebantur apud Iudæos.

2. Singulari igitur modo vngi debebat etiam Messias Christus Dominus. futurus enim erat eximius, & singularis Propheta sicut Moyses, Deut.18.15.prædixerat : *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi Dominus.* quæ verba Petrus in Actis Apostol. cap.3. 22. de Christo dicta interpretatur. Futurum eum prætereà regem, immò & regum potentissimum plenissimè Dauid prędocuit in Psalm.2. 44.& 71. De singulari Sacerdotio etiam eius

Christi singularis vnctio.

A minimè dubitandum est : etenim Dauid in Psalm.109. qui est de Messia, sic cecinit : *iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech.* Omninò igitur dicebat Christum spirituali, ac cælesti vnctione excellentissimè vngi.

Propterea non singulari tantum modo, sed plus etiam & excellentius cæteris omnibus vnctus est, idque pluribus rationibus : nam primum non modo abundanter, sed etiam redundanter, nec sibi tantum, sed nobis etiam vnctus est : de plenitudine enim eius nos oēs accipere debebamus; quod Psal.132. præsignificatum videtur à Dauid : *sicut vnguētum in capite*, inquit, *quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius.* Meritò igitur Psalm. quadragesimoquarto sic vaticinatur idem Dauid : *propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* quare nomen Messiæ per quandam antonomasiam Christo tribuitur, vt Psalm.2. *aduersus Dominum, & aduersum Christum eius.* Daniel. 9. *post septuaginta duo hebdomadas occidetur Christus.* Ad hæc præ cæteris vnctus est, quia in se vno ipse complectitur, & concludit omne vnctionis genus: est enim simul rex, sacerdos, & Propheta, vt ostensum est, quod nemini alteri congruit : neque enim vllus vnquam simul rex, propheta, sacerdos, præter vnum Christum Iesum. 5.

Tertiò, eius vnctio cæteras omnes antecellit quia olim reges, sacerdotes, vel Prophetæ corporali oleo vngebantur, at Christus spirituali. Fateor Patriarchas ante legem, de quibus Psalm.104. *nolite tangere Christos meos* gratia, ac spirituali vnguento vnctos esse. Hoc enim loco Psalmi vtuntur D.Basil. & Hieronym.contra Iudæos, vt ostendant dici etiam *Christos* aliquos ab vnguento spirituali. Fateor id, sed eorum gratia certis quibusdam cancellis, & limitibus continebatur cum Christi gratia infinita suo modo fuerit.

His accedit quarto loco Christum longè aliter vnctum fuisse, nam cæteri summum creata gratia, at Christus etiam increata, nempè diuinitate. tribus .n. modis dicitur Christus vnctus, vel diuinitate, vel donis Spiritus S. affluēter & sine mensura, vel denique vnctus dicitur, id est, siue ad euangelizandum, siue ad redemptionis opus à Deo destinatus. Quantum igitur diuinitas rem creatam excedit, tantum vnctio Christi, cæteras omnes vnctiones antecedit : de qua per diuinitatem vnctione, lege Orig.lib.2.de Principiis c.6.

Dices quid oleo cum diuinitate? Respondeo, rectè posse non modo gratiam ipsam creatam, ac Spiritus sancti charisma, sed etiam diuinitatem ipsam sanctissimæ Christi humanitati communicatam, aptè vnctionem appellari; quam rem Euseb.4.demonst.euang. cap. 15. sapientissimè explicat, ait enim : *diuina natura virtutem illam rectè oleum in Scripturis nominari: auget enim oleum lumen, fessos subleuat, labores aufert, eos, qui ipso vnguntur, hilares facit, instar luminis de seipso vibrat splendores, nitidumque, ac micantem vultum reddit, vt in Psalm. centesimotertio dicitur, vt exhilaret faciem in oleo. vt autem olei natura vna est, vnguentum vero multarum* 4.

Diuinitas vnctio dici potest.

in idem

in idem concursum significat: sic diuinitas quatenus simplex oleum rectè vocatur. quatenus autem considerantur in ea attributa innumera, ac perfectiones rectè vnguentum dicitur. sic Euseb. Licet non iisdem planè verbis, quoniam verò huiusmodi dona, quibus Christus Dominus vnctus dicitur Spiritui sancto tribuuntur, sicut & incarnatio; ita rectè in Scripturis non raro legimus illum Spiritu sancto vnctum esse, vt Actorum to. *quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute.* Huic Eusebij rationi accedit, quod Spiritus sancti virtus omnia valentis, omnia bona præstantis, præsertim autem omnia penetrantis, quæ maximè virtus olei est, intrauit non modo sicut aqua in interiora Christi Domini, sed sicut oleum etiã in ossibus eius, Psalmo centesimooctauo, ideò oleo meritò comparatur; & verò iure optimo id ita per Deum factum est, vt tam copiosè Spiritus sancti virtute, tam intimè repleretur, quia scilicet ea virtute maximè omnium indigebat, cum ad euangelizandum, & ad redimendum homines vngi deberent, & cum ab eo nostra omnium salus dependeret; itemq; ipse esset in cuius manus pater omnia dare decreuisset.

5. Sed cur inquies; Dauid hanc virtutem exultationis oleum vocat, quos etiam participes intelligit, dum illum vnctum præ participibus suis dicit? paucis Respondeo hæc quam diximus virtus mirum in modum animam lætificat, quare aptè, sciteque dicta est oleum exultationis, siue lætitiæ. Cùm verò etiam Christo non ad mensuram datus sit spiritus, vt reliquis hominibus rectè vaticinatur Dauid: Psal. quadragesimoquarto, ver. octauo, *vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* vocat autem participes Apostolos; & credentes, vt Hierony. ad Principiam interpretatur, quibus vnctionis suæ vocabulum tribuit, vt ab vncto, vocentur vncti, id est, à Christo Christiani. vnde etiam fit vt dona ea, quibus Christiani efficimur virtutis Christi participes vocentur vnctio, quia illis efficimur membra viua Christi & similes ei, ita vt etiam Christi & reges quodammodo dicamur, primæ Ioan. 2. 20. *sed vos vnctionem habetis à Spiritu S. & nostis omnia;* Et posteà ver. 27. *vnctionem, quam accepistis ab eo, maneat in vobis.*

6. His igitur constat præstantia vnctionis Christi quia igitur hæc vnctio, vt hactenus ostendere conati sumus reliquis omnibus veterum vnctionibus anteferenda est; ideò meritò lenticula, quæ parua mensura est, interdum legimus illos antiquos Reges fuisse vnctos, est enim lenticula paruum vas, vnde videtur per guttas quodammodo oleum effluere, saltem tale vas est, quod parum continet olei, vt proinde rectè dici possit Latinè *guttus olei.* dictus est enim guttus teste Varrone de lingua Latina, à *gutta*, quod propter colli angustiam humor inde guttatim efflueret, eademque ratione à Festo gutturnium nominatur. meritò igitur lenticula Dei vncti fuère, qui si cum Christo conferantur parum, vel nihil ferè gratiæ accepisse videbuntur. *Lenticula quale vas.*

7. Hinc Diuus Gregorius libro quarto, cap. quinto, in primum Reg. cap. decimo, ideò ait, Saulam lenticula olei vnctum dici, *quia velut Lenticula, olei parum habuit, qui spiritalem gratiam proiciendus accepit*, quod dictum non Sauli modo, sed toti etiam Synagogæ, & Hebræorum gentis regno rectè quadrat, de quo dictum: *auferetur à vobis regnum, & dabitur genti facienti fructus eius.* quod idem de sacerdotio dici posse, testatur Apostolus ad Hebræos septimo, ver. vndecimo, cùm tamen de Christo Domino verissimè legamus sine mensura ei spiritum esse datum.

Vt meritò proindè dicat Sponsa Canticor. 1. ver. 3. *oleum effusum nomen tuum*, ac si clarè dicat, tanta perfusus es olei pinguedine, odorisque suauitate, vt te non oleo inunctum, sed ipsum potius oleum effusum nominem, in cuius odorem suauissimè currant omnes electi Dei. quæ quidem Sponsæ proposito, quàm vera sit declarari potest ex his quæ Martinus del Rio habet in Canticor. capit. primo, Sect. prima ex Patribus: *ait*, inquit, *Synagoga* (potius Christi Ecclesia) *nomen Christi, quod tot sæculis in sinu Patris latuerat, reipsa tandem exhibitum, & per incarnationem effusum in vterum Virginis: sed ibi rursus inclusum principio in alabastro humani corpusculi, & intra limites Synagogæ aliquem mox sparsisse odorem, sed exiguum & gentibus ignotum. Posteà quam verò ad crucis stipitem contritum vitrum, & saccus ille pretiosi numismatis conscissus fuit; per Apostolicam prædicationem toto terrarum orbe diffluxit, & de gratiarum eius plenitudine vniuersus mundus repletus fuit. Quid dico terrarum orbem? odor eius cælum, terram, inferos peruasit. Lætare mater Ecclesia, inquit Philo Carpathius, tanti nominis, tamque salutari suauitate inserta (nam à Christo dicitur Ecclesia Christiana) exulta sponsa diuinissimo hoc vnguento perfusa. Erumpe in gratiarum actiones, age iam diues, & clama vnguentum effusum nomen tuum dilecte mi. Quid igitur mirandum si tanta insusitata largitate, si tam ardenti amoris face tacta & succensa Ecclesia omnes gentium flagrantes mutuo amore, ad Christi prædicationem toto vndique orbe rapido cursu ferantur? hoc itaq; prædicit futurum: nam addit, ideò adolescentulæ dilexerunt te, hoc est, diligent.* Hæc del Rius. 8.

Clariùs Guilhelmus, *Solemne est*, ait, *in Sacra Scriptura per oleum, gratiam figurari. Quid ergo est oleum effusum, nisi gratia diffusa? diffusa est gratia in labijs tuis, ad personam eiusdem incarnatæ sapientiæ dicitur. Labia eius Apostoli, in quibus posuit saluberrimum verbum prædicationis, & per quos suauissimum osculum reconciliationis mundo porrexit. Per ipsos facta est diffusio gratiæ, id est, diffusio olei, quo vngerentur omnes præordinati ad vitam æternam, & dicerentur à Christo Christiani. A facie huius olei computrescet iugum, de quo scriptum est Isai. 10. graue iugum super filios Adam. Hoc iugum non statim aufertur, sed leuius fertur, & computrescit, id est, paulatim languescit, atque decrescit, donec suo tempore penitus auferatur, & plenitudo libertatis filijs vnctionis tribuatur.* 9.

Porrò prima quæ huius olei suauitate, & odore repleta est B. Virg. fuit, quæ in suo eburneo vtero candore virginitatis, & auro caritatis insigni fragrantissimum hoc oleum cóclusit. Quare & fama, & gloria nominis eius rectè oleo effuso comparatur, vt & ipsa filio simil- 10.

linia sit. Hinc Alanus; *Oleum*, inquit, *esurientem reficit, ægrotantem sanat, membra defatigata mitigat, odorem parit, flammam nutrit. sic & in laude virginis reficimur, exemplo eius ad virtutum medicamina inuitamur, aduersitatibus fessi eius patientia recreamur, vita eius forma illustramur, & sicut oleũ effusum magis redolet, sic quanto magis nomen virginis dilatatur, tantò magis gloria augetur.* hęc ille. Et quid miramur fratres sic suauiter Mariam redolentem, cùm ab illa tanquam ex vna eburnea æde, quæ instar omnium dignissimarum ædium est, vestimenta illa Christi prodierint, id est, anima eius, & corpus eius, quę etiã nomine velaminis explicantur ad Hebr. 10. 20. & ad Philip. 2. 7. voce habitus nominantur quasi indumentum, vt docet August. lib. 83. qq. q. 73. vestimenta inquam illa, quæ spirant myrrham, spargunt guttam, siue stacten, & casiam redolent: quibus (sic enim Hierony. intelligit illud, quod nos habemus, ex quibus) *delectauerunt te* ij, qui tibi ea dederunt, id est, Spiritus S. ac B. Virgo, qui tibi corpus, & animam circũdederunt, & ideò filię Regum, tanquam pedissequæ Reginæ, Genitricis tuæ, aderunt tibi inter tuas honorandas, vel in tua aula (quæ est Ecclesia) honorifica, vel in tuo comitatu honoris, gloriæ & maiestatis pleno. sed de his hactenus.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De Inuidiæ natura.

1\. OFFERT sese hic occasio, vt de Inuidiæ vitio breuiter aliqua perstringamus, præter ea, quæ in Schol. diximus nu. 22. 23. hac maximè peste laborabãt Nazarethani adeo, vt propterea Christum ciuem suum de supercilio montis præcipitẽ agere cogitarint. Et quidem de inuidia multa sunt præclarè scripta à SS. Patribus, ac nominatim à S. Cypriano in serm. de Zelo, & liuore, & à Basilo hom. 11. & 21. inter hom. de varijs argument. & à Chrysost. hom. 44 & 45. ad pop. Antioch. & à Ioan. Cassiano collat. 18. cap. vlt. & à Prosp. lib. 3. de vitæ contemp. cap. 9. & ab Isidor. lib. 3. senten. de sum. bon. cap. 25. De eodem argumento inter Philosophos optimè Aristot. scribit lib. 2. Rhet. cap. 9. & 10. & Plutarch. lib. de Differen. inter odium, & inuidiam. vt omittam D. Thomã, qui pulcrè hac de re disputat. 2. 2. q. 36. vbi multa Caiet. nos carptim quædam tantum vtiliora attingemus.

2 *Inuidia vnde oriatur, & quid sit.* Principiò quod ad Inuidiæ naturam attinet; est inuidia tristitia quædam de bono alieno proximi æstimato ab inuidente, vt malo proprio, quatenus per cõparationem quãdam offuscat, & imminuit proprij boni excellentiã, & dignitatem. vt cùm Saul inuidit laudi Dauidis, quatenus hic nominis sui splendore obscurabat illius nomen: vnde illæ lacrymæ: *dederunt Dauid decem millia, & mihi mille dederunt*, 1. Reg. 18. 8. Et quidem in prædicta definitione tristitia est loco generis: quæ verò cõsequuntur particulæ declarant, quid intersit inter inuidiam, & tres præsertim alios consimiles tristitiæ affectus: quorũ primus est tristitia quædam ob auctam potentiam, & vires inimici, quem propterea timeat plus nociturum aut sibi, aut alijs bonis. Hic affectus non inuidia est, sed effectus quidam potius timoris. per inuidiam enim tristatur quis de bono alieno, non vt potest id esse caussa mali, & damni proprij, sed vt suaptè ratione putatur iam bonum proprium minuere per solam comparationem sui ad illud; vide Aristot. l. 2. Rhet. ca. 9. & Diuum Thom. a. 1. ad 2.

...nim effe...tus.

Est & alter affectus tristitiæ inuidiæ similis, cum quis tristatur non verè de ipso bono alterius, sed potius quod ipse bono illo careat: hic enim affectus non inuidia, sed zelus, & æmulatio est teste Philos. cap. 11. & D. Thom. art. 2. inuidus enim tristatur non de ipso suo defectu alicuius boni, sed de ipso bono alieno, quatenus de excellentia propria detrahere aliquid videtur. & ob id D. Ioan. epist. 1. c. 3. ait: propterea Caim occidisse fratrem ex inuidia, quia fratris opera erant iusta. & Gregor. Nyssen. lib. de vita Moysis scribit: *inuidus felicitate aliorum dolet, calamitatibus gaudet*: vnde eos comparat Miluis, quos cadaueribus pasci, & pretiosis vnguẽtis emori aiunt. Hinc est quod quia non nisi virtutem inuidia insectatur, præclarum virtutis testimonium eam esse Philosophi existimarunt: exiguæ verò aut nullius virtutis indicium habere inuidum neminem. hinc Martialis: 3.

Omnibus inuideas liuide, nemo tibi.

Est tertius affectus non absimilis inuidię, vt cum quis tristatur de alieno bono, quatenus obtingit ei, qui eo est indignus, & dicitur ab Aristot. cap. 9. Nemesis, siue indignatio, quod longè est aliud ab inuidia, quæ non est tristitia de bono indigni, sed de bono alieno vt minuente per sui comparationem bonum proprium. sic ergo ab his tribus affectibus, qui etiam tristitiæ quædam sunt, differt inuidia, quę & ipsa tristitia est. 4.

Ab odio verò etiam differt inuidia per suum genus quatenus tristitia est. Nam tristitia est de malo, vt proprio. Odium circa malum absolutè. & hinc nascuntur deinde complures aliæ differentiæ, quas Plutarchus doctè persequitur, quarum illa videtur præcipua, quod quem quis odit, etiam odit ad extremam calamitatem redactum, neque enim calamitas facit, vt quis videatur minus malus; nemo autem misero inuidet: nam miseria imminuens alienam excellentiam, facit vt ea nostram minuere non videatur, atque adeo vt non appareat esse nostrum proprium malum. 5. *Differt ab odio.*

Ex sic declarata inuidiæ natura fit primò, non habere illam locum inter eos, qui multum conditione inter se distant, quemadmodum enim sol, quorum per verticem transit in eos diffuso lumine aut nullam, aut exiguam vmbram facit; ita qui prosperitate elati, supra caput æmulorũ eminent, splendore suo eorum offuscant, & obruunt inuidentiam. vnde solet vulgò dici, aliquem superasse iam inuidiam. Odium verò exsuperantia potentiæ, ac felicitatis inimicorum minimè minuitur: vt illum ipsum Alexandrum, cui nemo iam inuidebat, multi oderant, quorum denique petitus insidijs, occidit. Similiter nec locum habet 6. *Apud quos non habeat locum.*

Inuidia

inuidia inter eos, qui statu, aut loco, aut tempore multû distant. Vnde neque mortuis inuidemus; neq; ijs qui loco remotissimi sunt: inter eos verò est inuidia, qui proximi sunt tempore, loco, ætate, gloria: Vnde illud dictum est: propinquitas inuidere solet; & figulus figulo inuidet, faberque fabro. Inter proximos enim, & riuales, vt ait Arist. c.10. & inter eos, qui eadem cupiunt, & intendunt, intercedit inuidia, eosque, qui de honore contendunt.

7. *apud quos verò regnet.* Fit secundò eos ad inuidendû esse proniores, cęteris paribus, qui in aliqua re valdè honorantur, ac maximè in sapientia, & felicitate, quod ij putent sua ab omnibus auferri. Cùm enim soli ferè, & singulariter velint haberi excellentes, ideò quantum aliorum præstantiæ B accedit, tantum putant decedere de sua.

8. Tertiò sequitur eos, qui pusillo animo sunt facilè inuidia corripi, quia *eis*, inquit Philosophus, *magna omnia videntur:* & Iob. 5. 2. *paruulum occidit inuidia.* quam rem Gregorius lib. 5. mor. in hæc Iobi verba c. 5. sic declarat: *inuidere*, inquit, *non possumus nisi eis, quos, nobis in aliquo meliores putamus*, nô quod inter pares, vel qui propè ad idem bonum accedunt, non posit esse inuidia; sed quod æquales etiam, vel qui parum recedunt à nostro bono meliores videantur, vt imminuunt excellentiam nostram, ac proindè faciunt nos minores, & respectiuè paruulos. Quanquam non est negandum, quin tunc maximè, & clarissimè in bono alieno eluceat ratio commouens inuidiam, id est, diminutio propriæ excellentiæ, quando id per excessum im- C minuit propriam excellentiam. His ergò modis intelligendus est Gregorius lib. 5. moral. c. 31. dum ait inuidere non posse nos nisi melioribus: *paruulus ergo*, inquit, *est qui liuore occiditur; quia ipse sibi testimonium perhibet, quod eò minor sit cuius inuidia torquetur. Hinc est quod hostis callidus primo homini inuidendo surrepsit, quia amissa beatitudine, minorem se immortalitate illius agnouit. Hinc est quod Cain ad perpetrandum fratricidium corruit, quia despecto suo sacrificio prælatum sibi infremuit, cuius Deus hostiam accepit. & quem meliorem se esse exhorruit, ne vtrumque esset, amputauit. Hinc Esau ad persequutionem fratris exarsit: quia primogenitorum benedictione perdita (quam tamen pro esu lenticulæ ipse vendiderat) minorem se eo quem nascendo præibat ingemuit. Hic Ioseph fratres sui transeuntibus Ismaelitis ipsum vendiderunt: quia* D *cognito reuelationis mysterio, ne se fieret melior, eius profectibus obuiare conati sunt. Hinc Saul Dauid subditum lanceam intorquendo persequitur; quia quem magnis augeri quotidiè virtutum successibus sensit, vltra se excrescere expauit. Paruulus itaque est qui inuidia occiditur; quia nisi ipse inferior existeret, de bono alterius non doleret.* Et hæc de descriptione, & natura inuidiæ.

DIGRESSIO III.
MORALIS
De remedijs inuidiæ.

IOANNES Cassianus collat. 18. c. vlt. significare videtur inuidiæ morbum curabilem non esse nisi à solo Deo, sic enim scribit: *eum quem inuidia semel veneni sui peste corruperit, penè dixerim carere remedio. Ipsa namque est lues, de qua figuraliter dicitur per Prophetam Ieremiam, Ierem. 8. Ecce ego mittam ad vos serpentes regulos, quibus non est incantatio, & mordebunt vos. &c. sicut enim Diabolus qui primus eiusdem mali peste corruptus est, nec medelam pœnitentiæ, nec fomentum vllius curationis admisit: ita & ij qui ijsdem se percutiendos morsibus tradiderunt, opem omnem sancti incantatoris excludunt. quia cum vtique non culpis aliorum quibuslibet, sed prosperitate crucientur, erubescentes ipsam prodere veritatem extrinsecus sibi quasdam superfluas, & ineptas causas offensionis inquirunt: quarum, quia omnimodis falsa sunt, vana curatio est, cû illud mortiferum virus, quod nolunt prodere lateat in medullis.* & infra: *Quapropter ne totum quidquid in nobis viuidum est, & quasi vitali sancti Spiritus vegetatione animatur, vno tanto huius mali morsu basilisci interimat; diuinum, cui nihil impossibile est, iugiter imploremus auxilium:* itaque non inficiatur Cassian. ope diuina fieri posse medicinam huic morbo, tantum significat ope spiritualis Patris difficillimè curari posse, quod morbus hic præ verecundia tegi soleat. Id quod etiam D. Basilius obseruauit hom. vario. argum. 21. vbi de inuidia sic ait: *malum hoc est, quod satis exprimi nequit, quod medicinam spernit. Qui caput, aut membrum aliquod dolent, medico morbum aperiunt: at qui ægrotat inuidia, quid dicet? Angunt me proximi bona? Veritas hec est: attamen hac quisque verba fateri erubescit.* Et S. Cyprianus serm. de zelo & liuore: *calamitas*, inquit, *sine remedio est odisse felicem.*

Hinc fieri solet vt inuidus magnus sit simulator, & vir duplex animo, aliud in ore prô- 2. *Inuidus simulator & duplex animo.*
ptum habens, aliud mente gerens. Quam rem sapienter sic Basilius expresit in eo sermone, quem de inuidia scripsit: *nonne vides, ait, quantum malum sit simulatio? & hæc inuidiæ fructus est, nam morum & ingenij duplicitas ex inuidia plerumque hominibus euenit. Quando in cordis recessu odium retinentes, caritatis speciem ore præ se ferunt, non aliter quam petra ac scopuli marini, qui modica operti aqua, magnum, & cæcum non obseruantibus inferunt malum. Cùm itaque nobis indè, vt ex fonte quodam fluat ipsa mors, amissio bonorum, à Deo alienatio, legis confusio, & demum omnium in vita bonorum euersio. Credamus Apostolo dicenti* ad Galat. 6. *ne simus inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes; sed magis boni, & misericordes, donantes inuicem, & honore inuicem præuenientes.*

Potest verò is ipse, qui hoc laborat, morbo 3. *Remedia.*
variorum remediorum vsu sibi ipsi, cum Dei auxilio, medicinam facere. Ac primùm quidê huic morbo depellendo, multum proderit attêta cogitatio corû, quæ de inuidia in S litteris scribuntur, quæ ad tria hæc capita commodè reuocari possunt. Nam primò prohibent illã, & in numerum grauium peccatorum referunt.

Sic Apost. 1. Cor. 3. 3. *Cùm sit*, inquit, *inter vos zelus, & contentio, nonne carnales estis?* Et ad Galat. 5. inter opera carnis numerantur etiam inuidiæ, de quibus operibus mox subijcit Aposto. *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* & infra. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.* Et Rom. 13. 13. *non in contentione, & æmulatione, sed induimini Dominum Iesum Christum.* Et Iacobi 3. 16. dicitur: *vbi zelus, & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum.* Denique Christus Matt. 20. 15. oculum inuidi nequam appellauit: *an oculus tuus nequã est, quia ego bonus sum?* Deinde docẽt sacræ litteræ: inuidiã nõ modò alijs, sed vel ipsi etiã inuido non parcere, & verò etiam maximè noxiã esse Iob. 5. *a paruulũ occidit inuidia.* Prou. 14. 30. *vita carnium, sanitas cordis: putredo ossium, inuidia.* Eccl. 14. 6. *qui sibi inuidet, nihil eo nequius, & hæc redditio est malitiæ illi*. Sap. 2. 24. *inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* 1. Io. 3. 12. *propter quid Cain occidit Abel? quia opera eius erant maligna, fratris autem eius iusta.* Postremò monet nos scriptura, nõ relinquere Deum inuidiã sine pœna. Prou. 17. 5. *qui in ruina lætatur alterius, non erit impunitus.* & cap. 24. 17. *cũ ceciderit inimicus tuus ne gaudeas, & in ruina eius non exultet cor tuum; ne fortè videat Dominus, & displiceat ei, & auferat ab eo irã suam.* Et cap. 28. 22 *vir qui festinat ditari, & alijs inuidet, ignorat quòd egestas superueniet ei.* Et Sap. 6. 25. *neque cum inuidia tabescente iter habebo, quoniam talis homo non erit particeps sapientiæ.*

4. *Inuidia quibus rebus similis.* Iuuabit etiam non parum animaduertere, quibus rebus Patres inuidiam similem faciunt, Diuus Basilius homilia vndecima de inuidia, inuidiam cõparat vulturibus, & muscis. *Sicut* .n. inquit, *vultures pratis amœnis, & odoratis desertis, ad tabida, & fœculenta loca feruntur. Muscæ quoque, præteritis salubribus membris, ad vlcera properant: sic inuidi neglecto vitæ splẽdore, & rebus magnificè gestis, errata tantum obseruant, & diuulgant.* idem Bas. eo lo. paulo tamen superius: *quam bestiam*, ait, *morum immanitate non superant? canes namque educatione mansuescũt, leones obsequio tractabiles fiunt, inuidi tantum officio aggrestiores euadunt.* Idem quoque Basilius similes inuidos dicit viperis hoc modo. *Sicut enim viperas dicunt abrupto ventre matris nasci, sic inuidia concipientẽ se animam corrodit, & tabefacit.* eadem comparatione vtitur Aug. ser. 83. de temp. D. Chrys. ho. 41. in Matt. confert illam cum Scarabæis, & canibus rabidis, & suibus, ait enim: *quemadmodum sues lutosa immunditia, & dæmones nostris damnis lætantur: sic inuidi calamitate proximorum exultãt, alienas iacturas suos quæstus existimant. Nonne igitur tales homines lapidibus petendi? nonne omni cruciatu torquendi? Non aliter profectò quam rabidi canes dæmonesq; atroces furiæ; Nam velut Scarabæi alieno stercore, sic inuidi aduersa aliorum fortuna nutriuntur; Inuidia pestiferum malum, hominem in diaboli conditionem, ac in dæmonem immanissimum conuertit.* Homilia verò 44. ad Pop. Antioch. non modò inuidos æquat feris & dęmonibus, verũ etiam deteriores istis facit. sicut & Bas. loc. cit.

5. Est & tertium remedium ad expugnandam inuidiam attenta cogitatio eorum, qui per illã vel interierunt, vel propter illam malè audierunt, ad quod ostendendum satis esse videntur Cypriani verba. ser. de zelo & liuore, vbi sic

A scribit: *quale malum est, quo Angelus cecidit, quo circumueniri, & subuerti alta illa & præclara sublimitas potuit, quo deceptus est, qui decipit? exinde inuidia grassatur in terris sicut scriptum est. Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum. Imitantur ergò illum, qui sunt ex parte eius. Hinc noua fraternitatis odia, dum Abel iustum Cain zelat iniustus, dum bonum malus, inuidia, & liuore persequitur. Iniustè oppressus est, qui iustitiam primus ostenderat: occisus est impiè, qui moriens nõ repugnabat. Et quod Esau fratri suo Iacob inimicus extitit zelus fuit. Nam quia ille benedictionem patris acceperat, hic in odium persecutionis facibus liuoris exarsit. Et quod Ioseph fratres sui vendiderunt, causa vendendi de æmulatione descendit, post quàm id quod sibi in visionibus prosperum fuerat ostensum, simpliciter vt frater fratribus exposuit, in inuidiã maleuolus animus erupit,* *Per inuidiam qui perierint.*
B *Saul quoque Rex, vt Dauid audisset, vt persecutionibus sæpè repetitis, innocentem, misericordem, mitem, lenitate patientem necare cuperet, quid aliud, quam zeli stimulus prouocauit. Quia Goliath interfecto, & opere ac dignatione diuina tanto hoste deleto populus admirans in laudes Dauid prædicationis suffragio prosilijt; Saul simultatis atque insectationis furias de liuore concepit. Et ne longum faciam, pereuntis simul populi attendamus interitum. Iudæi nonne inde perierunt, dum Christo malunt inuidere, quam credere? obtrectantes magnalibus, quæ ille faciebat, zelo excæcante decepti sunt, nec ad diuina noscenda cordis oculos aperire potuerunt. Quæ nos considerantes fratres carissimi, cõtra tantam mali perniciem vigilanter, & fortiter dicata Deo & vegetata pectora nostra muniamus. Aliorum mors proficiat ad nostram salutem, imprudentium pœna prouidentibus confert sanitatem.*
C Hæc Cyprianus.

Quarto & illud proderit, vt inuidiam detestemur tanquam execrandum malum, & quo nulla magis detestabilis pestis est, si diligenter videamus quantũ ipsi inuido tormentũ efferat & detrimentũ; inuidus. n. sibi plurimũ, cui autẽ inuidet nihil planè nocet. Quid igitur mortaliũ animis inuidiæ affectu perniciosius contingit, quæ ante omnia ipsi nocet autori, alijs verò quã minimũ? Sicut. n. rubigo est ferri, quasi venenũ: sic inuidia quos possidet eos cõficit, atq; cõsumit; quã similitudinẽ Bas. lo. ci. & Aug. ser. illo. 83. de temp. vsurpãt. Omnia proximi bona quæ per se gaudij, ac lętitiæ materiã præbẽt, inuidũ tristitia, & dolore opprimũt. Ex quo apparet inuidũ esse similẽ hominis nudi, qui omnium iaculis, atque ictibus petitur. Hoc igitur 6. *Inuidus sibijpsi tormentum.*
D solũ, quod etiã Bas. aduertit, in hoc malo quispiã fortasse laudauerit, quod inuidus, quanto in proximũ vehementius incitatur, tanto sibimet maius asciscit incõmodum. Queadmodũ. n. sagittæ magna vi emissæ, si forte in durũ quodpiã, & repellẽs corpus incurrerint, in emittentẽ reflectũtur: Sic inuidia tristitiã alijs nequaquã affert, soliq; officit inuidenti. quã similitudinẽ scitè Bas. idẽ vsurpat: vt nõ mirum sit, si dixerit ille: *inuidia siculi nõ inuenere Tyrãni tormẽtũ maius.*

Ne igitur nos tam noxia inuidentię tinea absumat, magna opus est sapientia; scitè enim Hector Pintus in cap. 19. Ezechiel. *Quemadmodum*, inquit, *tinea non nascitur in cedro arbore odorifera, cuius ligna cariem non sentiunt: sic inuidia non gignitur in corde hominis sapientis, sed scelerati, qui aliorum bonis mœrere afficitur.* 7.

Quin-

Inuidiæ deformitas. Quinctũ etiã remediũ ad inuidiã profligandã satis vtile erit, eius malitiam & deformitatem diligenter animaduertere; Sapienter enim D. Gregorius de ea sic scribit lib.5. moral. cap.31. *quamuis per omne vitium, quod perpetratur, humano cordi antiqui hostis virus infunditur: in hac tamen nequitia, tota sua viscera serpens concutit, & imprimendæ malitiæ pestem vomit. De quo nimirum scriptum est: inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum.* Sapient.2. *Nam cum deuictum cor liuoris putredo corruperit, ipsa quoq; exteriora indicãt, quam grauiter animũ vesania instigat. Color quippè pallore afficitur; oculi deprimuntur, mens accenditur, & membra frigescũt, fit in cogitatione rabies; in dentibus stridor; cumq; in latebris cordis crescẽs absconditur odiũ, dolore cæco tenebrat conscientiã vulnus inclusũ. Nihil lætũ de propriis libet, quia tabescentẽ mẽtem sua pæna sauciat, quam felicitas torquet aliena. Quantoq; extranei operis in altum fabrica ducitur, tanto fundamentum mentis liuidæ profundius suffoditur: vt quo alij ad meliora properant, eo ipso deterius ruant; qua ruina videlicet etiam illud destruitur, quod in alijs actibus, perfecto opere surrexisse putabatur. Nam inuidia, cum mentẽ tabefecerit, cuncta quæ inuenerit benè gesta consumit. Vndè benè per Salomonem dicitur.* Prouerbiorum decimoquarto. *vita carnium, sanitas cordis; putredo ossium, inuidia. Quid enim per vitam carnis, nisi infirma quædam ac tenera: Et quid per ossa, nisi fortia acta signantur? Et plerumque contingit, vt quidam cum vera cordis innocẽtia in nonnullis suis actibus infirmi videantur, quidam verò iam quædam ante humanos oculos robusta exerceant, sed tamen erga aliorum bona, intùs inuidiæ pestilentia latenter tabescant: Bene ergò dicitur. vita carnium, sanitas cordis; quia si mens innocentia custoditur, etiam si quæ foris infirma sunt, quandoque roborantur. Et rectè subditur: putredo ossium inuidia, quia per liuoris vitium, ante Dei oculos pereunt, etiam fortia acta virtutum. Ossa quippè per inuidiam putrescere, est quædã etiam robusta deperire.* Sic Gregorius ex cuius verbis apertè patet, quam turpe, & fœdum monstrum ac venenatum sit inuidia.

8. Iurè igitur sic Ouidius lib.2. Metamorphoseos suis quasi lineamentis & coloribus inuidiam expressit.

Descriptio.

Pallor in ore sedet, maciesq; in corpore toto,
Nusquam recta acies; liuent rubigine dentes;
Pectora felle virent; lingua est suffusa veneno;
Risus abest, nisi quem visi fecere dolores:
Nec fruitur somno, vigilantibus excita curis.
Sed videt ingratos, intabescitq; videndo
Successus hominum, carpit q; & carpitur vna,
Suppliciumq; suum est.

Conuenit cum his omninò, quod ille ait:

Liuor tabificum malis venenum,
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.
Quod quisque furit, inuidetq; sorti,
Vt debet sibi pœna semper ipse est.
Testatur gemitu graues dolores.
Suspirat, gemit, incutitq; dentes,
Sudat frigidus, intuens quod odit.
Effundit mala lingua virus atrum,
Pallor terribilis genas colorat:
Infelix macies renudat ossa,
Non lux, non cibus est suauis illi. &c.

9. *Inuidia cæca.* Sextum remedium numerare possumus; obseruare quam cæca sit inuidia, quæ dum aliorũ inuidet bonis, sua non videt mala: Et dummodo ijs obsit, sua ipsius detrimenta non curat. Similis Ophthalmiæ, quæ est vitiosa oculorum affectio. Sicut enim hæc omnibus rebus splendidis & lucentibus offenditur ac læditur, sic inuidia omnibus aliorum bonis, secundisque rebus acerbatur, & tabescit.

Rectè ergò Salomò Prou.23.6. dum monet fugiendam esse amicitiam, & societatem inuidorum; *ne comedas*, inquit, *cum homine inuido, & ne desideres cibos eius:* Vbi pro homine inuido Hebraicè habetur malus oculo, vel malus oculus; quod secundùm phrasim linguę Hebreę significat malignum oculum, & inuidum, qui aliena bona æquis oculis videre non potest: qualis ille erat, cui dixit Dominus: *an oculus tuus nequã est,* hoc est, inuidus, seq; crucians alterius felicitate, *quia ego bonus sum.* Talis erat & Saul, de quo scriptum est lib. 1. Reg.18. *non rectis oculis Saul aspiciebat Dauid,* nimirũ propter inuidiã. Neque enim rectos habet oculos inuidia, sed omninò distortos, & obliquos. Sic diuina opera, quæ Christus edebat, distortis oculis cernebãt Pharisæi, dum illa dæmoni per inuidiã, & insaniã ascribebant. Et vniuersim inter animi perturbationes amor, & odium, siue inuidia, ita iudicium perturbãt, vt pessimè de rebus iudicent. Hinc D. Hieronym. epist.61. Ad Pammachiũ ait: *non æquè inimici audiunt & amici. Qui inimicus est, etiam in scirpo nodum quærit: amicus praua quoque recta iudicat.* Is certè rectè iudicat & ęqualiter, qui rectè, & æqualiter propter Deũ amat. Nam odium vel inęqualis amor iudicij lancem deprimit. quo propendet amor, eo propendet libra: Idemq; testatur Aug. tract.30. in Io. cùm ait: *quis est qui nõ iudicat personaliter? qui diligit æqualiter. dilectio æqualis facit non acceptari personas.* Sic ille. 10.

Et vide quam cæca & insipiens sit inuidia; cùm enim possit ex terra aurum, & gemmas eruere, venenum eruit, quo hausto pereat; nam cùm possit inuidus ex felicitate, præclarisq; aliorum factis caritatis aurum colligere quo ditescat, tristitię venenum mauult extrahere quo malè pereat, vt sapienter Chrys. ho.52. in Gen. scripserit: inuidiã nihil cum ratione operari. 11.

Septimum remedium adhibet Basilius, vt conuictũ hominũ inuidorũ fugiamus; *Sapiens,* inquit, *profectò fuerit quicunq; cum inuido minimè congreditur & conuersatur; nec etiam in eadem esse cum eo mensa studet, quod ex conuictu reliquæ vitæ cõmercia vitari nõ facile queant. Quemadmodũ enim arentem syluam, aut materiã quampiam, nobis cura est procul ab igne submouere: sic opus est (quoad fieri possit, & liceat) inuidorum conuersationes à nostra amicitia repellere, vt extra venenatas eorum sagittas securius agamus. Neque enim possibile est vt hoc malo non implicemur, si illis familiariter coniuncti fuerimus: quoniam ex sententia Salomonis: zelus hominis ex socio ipsius. Et profectò sic res habet. Non enim Ægyptio inuidet Scytha, sed suæ genti quilibet, & in eadem gente non ignotis, sed familiaribus, sed vicinis, & eiusdem artis hominibus, aut alia de causa coniunctis, & his denique coæuis, cognatis, amicis, & fratribus. Et omninò vt ærugo frumenti est vastatio: sic inuidia amicitiæ pestis est;* hæc Basilius. 12. *Inuidorum conuictus fugiendus.*

Postre-

13. *Contemptus rerum mundanarum optimum aduersus inuidiam remedium.*

Postremum, & efficacissimum remedium est rerum mundanarum despicientia, vt Basilius inprimis, & Gregorius animaduerterunt, quorum ille sic scribit: *quid ergò nobis faciendum vt hanc pestem animi ab initio euitemus: aut si ea fortasse capti simus, à nobis longè repellamus? Primum quidem si nihil rerum humanarum magnum, aut vehementer expetendum putemus: non potentiam, non gloriam, non diuitias, non corporis sanitatem, nec robur, nec pulchritudinem: non enim in rebus fluxis verum bonum constituendum est, sed æternorum bonorum participatio toto studio appetenda, omniq; conatu consectanda est. Itaque nec diues inuidendus est propter diuitias, nec potens ob dignitatis, atque honoris culmen, nec fortis ob corporis robur, nec eloquens ob dicendi facultatem. Instrumenta sunt hæc virtutum rectè vtentibus, non autem veri boni, nedum felicitatis vim habentia. Qui verò ita fuerit animatus, vt nihil vnquam humanum ac temporale admiretur, nihil vehementer concupiscat: huic dominari non poterit inuidia. Si quis verò ita gloriæ flagret cupiditate, vt omnibus excellere cupiat, nec vlli se patiatur credere, maximam profectò inuidiæ occasionem, causamq; præbebit.* Basilio consentit Greg. loco citato hoc modo scribés. *Difficile est, vt hoc alteri nõ inuideat, quod adipisci alter exoptat: quidquid enim temporaliter percipitur, tanto fit minus singulis, quanto diuiditur pluribus; Et idcircò desiderantis mentem liuor excruciat, quia hoc quod appetit, aut funditus alter accipiens adimit, aut à quantitate restringit. Qui ergò liuoris peste omnino carere desiderat, illam hæreditatẽ diligat, quam cohæredum numerus non angustat: quæ & omnibus vna est, & singulis tota; quæ tanto largior esse ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. imminutio ergò liuoris est affectus surgens internæ dulcedinis, & plena mors eius, est perfectus amor æternitatis; nam cum mens ab eius rei appetitu retrahitur, quæ accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex profectu illius sua damna pertimescit. Quæ si perfectè in amore cælestis patriæ rapitur, plenè quoque in proximi dilectione sine vlla inuidia solidatur: quia cum nulla terrena desideret, nihil est, quod eius erga proximum caritati contradicat. Quæ nimirum caritas, quid est aliud, quam mentis oculus, qui si terreni amoris puluere tangitur, ab interna lucis mox intuitu læsus reuerberatur. Quoniam autem paruulus est, qui terrena diligit, magnus verò qui æterna cõcupiscit, potest etiam illud quod dicit Iob paruulum occidit inuidia, sic non inconuenienter intelligi, quod huius peste languore non moritur, nisi qui adhuc in desiderijs infirmatur.* Hæc Gregorius. Et hæc de remedijs inuidiæ.

14. *Discrimen inuidiosi ab inuido.*

Diuus Hieronymus *inuidiosum* ab *inuido* distinguit libro tertio in Epist. ad Galat. quod ille is sit, qui ab alio patitur inuidiam, & inuidiosi nomen est virtutis; nam semper virtutes sequitur inuidia, eodem teste Hieronymo Epistola vigesimaseptima. Idem in Ephitaphio Paulæ docet inuidiosum, quo se antidoto contra inuidiam munire debet: *ego*, inquit, *aiebam liuori esse cedendum, & dandum insaniæ locum, quod fecisset Iacob in fratre suo Esau, & David in pertinacissimo inimicorum Saul.* 1. Regum vigesimoseptimo, secundo: *quorũ alter in Mesopotamiã fugerit, alter se Allophylis tradiderit, malens hostibus, quàm inuidis subiacere. At illa* (Diua Paula) *respondebat iustè hæc diceres, si Diabolus contra seruos Dei, & ancillas non vbique pugnaret, & ad omnia loca fugientes non præcederet, si non sanctorum locorum amore retinerer, & Betlehem meam in alia reperire possẽ parte terræ, cur enim non patientia liuorem superem, cur non humilitate frangam superbiam, & percutienti maxillam offeram alterã, dicente Apostolo Paulo* Romanorum duodecimo, vigesimosecundo: *Vincite in bono malum? Nonne Apostoli gloriabantur, quando pro Domino sunt passi contumeliam?* Actorum quinto, quadragesimoprimo. *Nonne ipse Saluator humiliauit se formam serui accipiens, & factus est obediens Patri vsque ad mortem, & mortem crucis, vt nos sua passione saluaret? Iob nisi certasset, & vicisset in prælio, non accepisset coronam iustitiæ.* Sic Hieronymus. in cuius verbis duplex suppeditatur antidotum inuidioso, alterum ipsius Hieronymi; alterum Diuæ Paulæ; vtrumque vtile, vtrumque sequendum, pro temporis, rei, personarum, cæterarumque ratione circumstantiarum. Atque hæc de inuidia.

DIGRESSIO VI.

MORALIS

In quasdam huius capitis sententias.

1. *Infidelitas impedit Dei beneficia.*

NEMO, inquit Christus exiguam ciuium suorum fidem miratus, *Propheta acceptus est in patria sua.* Diuus etiam Marcus *non poterat*, ait, *ibi virtutem vllam facere, nisi paucos infirmos impositis manibus curauit, & mirabatur propter incredulitatem eorum.* quibus vtique sententijs damnatur hominum incredulitas, quæ in causa est, vt multa sæpè Deus in nobis non operetur; cum contra is, qui fide armatus est, nihil sit, quod efficere non valeat. Sic Iosue præstantia, ac magnitudine fidei, soli præcepit, vt cursum sisteret, & obtinuit, Iosue capite decimo, & ipse populi Hebræi ductor Moyses sublatis manibus, quibus crucis mysterium, vt Iustinus ait in colloquio cum Tripho. declarabatur, victores vt existerent, Hebræi mirandum in modum potentia fidei efficiebat, eas cùm remitteret superiores euadebant hostes. Idem verò quod dubitasset de petra exituras aquas, frustra semel percussit silicem, Numerorum vigesimo, ita fit, vt fidei opera respondeãt; & enim si parua sit, parua operatur, si verò magna & ardens incredibilia ferme opera exercet; Quare quod tam pauca sæpè experiamur DEI beneficia, paruitati, vel exiguitati fidei nostræ tribuamus.

2. *Viduæ Sareptanæ liberalitas.*

Multæ viduæ erant in tempore Eliæ in Israel tertio Regum decimoseptimo, nono.] meritò ad nullam aliam missus est Elias, quam ad pauperem & viduam, cuius in maxima paupertate insignis liberalitas fuit.

Nam cum parum farinæ, & olei tantum haberet ad victum, totum id libenter Dei seruo impertijt; itaque meritò eam dignam arbitratus est DEVS, quæ seruum suum Eliam pasceret. Vt vel hinc dis-

cas pro viribus & cuiusque facultate largiendum esse,& sæpè plus hac in parte tribuit, qui pauca, & tenuia libenter impertit, quam qui magna largitur; plus enim laudata est vidua illa Euangelica Marc. 12. quæ cum pauper esset misit duo minuta in Gazophylaciũ, hoc est, vt exposuit Christus Dominus de penuria sua omnia quę habuit misit totum victum suũ; &meritò pręlata est multis diuitibus,qui multa contulerant ex ijs,qui abundabant. Neque enim hoc magnum est, sed ex eo quod deficit dare, boc proprium Christianæ liberalitatis est. Præsertim quia tanto gratior Deo est operatio,& laudabilior, qnanto per illam plures, ac maiores propter Deũ difficultates superantur. Vt meritò qui hanc exercẽt sacrificare Deo dicantur. Id q; & fecisse Dauid legimus 2. Reg. 23. Cùm enim acri siti cruciaretur vas aquæ per magnum vitæ discrimen quæsitum, in terram effudit,eaque actione libasse eam Domino dicit Scriptura; ita cum te ferè necessariò cibo priuas, vt fame deficienti partem communices, cùm propter Deum de tua tenuitate, & mendicitate quidquam detrahis, rem difficilem præstas, verùm Deo gratum sacrificiũ offers; idemque accidit cum te propter eundem Deum vincis,in ijs,quæ repugnante sensu eiusdẽ Dei,vel proximi amore operaris. Ita Martinus ille pauper, & modicus de vnica, quam gestabat veste, partem mediam ense detraxit, qua nudum pauperem contegeret;at ea re Deo illũ sacrificasse dubitabit nemo, qui à Christo propter eam causã mirificè laudatum legerit.

3. *Eius dem in signum pietas.* Sed ad nostram viduam Sareptanam redeamus, quam sic immodicè laudat Ambrosius li. de Vid. *quam verò sancta vidua, quæ cum fame vrgeretur extrema, venerationem Deo debitam reseruabat. Nec solum sibi vsurpabat alimenta, sed cum filio diuidebat, ne caro pignori superuiueret. Magnum pietatis officium, sed Religionis vberius. Nam sicut neminem filio oportuit anteferri; ita Propheta Dei & filio praferri debuit & saluti. cui non exiguum victũ, sed vita sua omne subsidium existimanda est detulisse, qua nihil reliquit sibi; tam hospitalis vt totum daret, tam fidelis vt citò crederet.* Hæc meritò Ambros. de hac vidua, cuius benefacta in seruum suum amplè rependit Deus, vt indicaret quantum sibi ea contributio placuisset. Lecythus namque olei non defecit, & hydria farinæ non est exhausta, sicut illi diuino spiritu prædixerat Elias; Etenim illud verissimum est quod Prou. 3. dixit Salomõ, dum nos ad Eleemosynam hortaretur: *honora Dominum de tua substantia & implebuntur frumento horrea tua, & vino torcularia redundabunt.* Exemplo igitur huius viduæ seruemus illud diligẽtur, quod senior Tobias iuniori olim præcepit ca. 4. *Si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum impertiri stude.*

4. Qua de re multa & præclara scribit Chrysost. quibus hortatur cunctos vt liberaliter & libẽter Christo tribuãt: sic enim ho. 53. ad Pop. Antio. ait: *quo plura Deo dederis, plus te diligit, quibus maiora debet, plus tribuit amoris, & gratia. libẽter intuetur eum, cui dedit aliquid, sed libentius eum respicit, à quo accepit. Nec ita tu delectaris, cum multos habes, & vides debitores; ac Deus cum multos videt creditores; & cum aliquem videt cui nihil debet, eum fugit, & auersatur; cùm verò intuetur eum cui aliquid debet continuò ad eum accurrit. Omnia ergò tibi facienda sunt, vt Deum habeas debitorem.* Quod si roges cũ Chrysost. quando mihi Deum debitorem faciam? respondet.

Nunc huiusce rei tempus est. nunc enim esurit, nunc sitit, nunc nudus est in pauperibus. Cùm verò hac elapsa vita fuerit, tui non indigebit; & nunc indigere vult propter te. Cibari à te vult, vt te cibet; indui vt te induat; & non habens opus, petijt à te, quia tuam quærit vtilitatem, propterea in vili habitu petens, si obolum tribuas; non auersatur; neque si spreueris recedit, sed ad te rursum accedit, quia vehementer tuã desiderat salutem. Pecuniam ergò contemne, ne contemnaris; vt diues sis tua largiter da; vt colligas, disperge; quod si hoc tibi nouum apparet, seminantem animaduerte, qui non posset plura colligere, si qua habet pauca non dispergeret. Semina ergò in benedictionibus, vt de benedictionibus & metas. 5.

Quod si dicas: filij mihi sunt, infantum me cœtus circumstat, & illos diuites relinquere cupio. Occurrit huic obiectioni Chrysost. tum eadem homilia 53. tum 68. ad Populum Antiochenum. *si filijs, inquit, omnia dimittas, periculosa custodia tua cuncta commendasti. Si verò Deum eis relinquas heredẽ & tutorem, innumeros reliquisti thesauros. Sicut cum nos ipsos vlciscimur, Deus nos non defendit: cùm autem ipsi concedimus, plusquam expectamus efficitur: sic & in pecunijs, si nos earum curam gerimus, ab earum ille prouidentia recedet: si verò totũ in eum proijciamus, & eas & filios in omni securitate cõstituet. Si vis itaq; multas filijs diuitias relinquere, Deo relinque tutelã.* Et hic est prim⁹ respondendi modus; subdit & alium. *Hoc itaq; ne consideremus, quomodo filios diuites relinquamus, sed quomodo virtute praditos; nam si diuitijs confidant, nil aliud curabunt; habentes vndè morum malitiam obumbrent pecuniarum abundantia. Si verò se viderint illarum esse consolatione destitutos, omnia facient, vt aliquam paupertatis releuationẽ per virtutem inueniant. Ne diuitias itaque relinquas, vt relinquas virtutem.* Addit & tertiam respondendi rationem in hunc modum: *si vis filios diuites in tuto relinquere, Deum ipsis relinque debitorem, & hoc eis chirographum trade. Nam si pecunias quidem ipsi ceperint, neque cui dent, norunt: sed in multos incident calumniatores, & ingratos. Si verò praueniens eas Deo fœneraueris, indireptus iam manebit thesaurus, & erit cum multa copia retributio.* Et hęc quidem Chrysost. hom. 53. Quartò etiam respondet eidem obiectioni hom. 68. prætextum enim ait, & verba esse quod de filijs obijcitur: *Non est*, inquit, *filiorum cura, quæ pecuniarum faciat, sed animæ morbus. propter hunc, & multi non habentes filios, circa pecunias insaniunt: alij verò liberis affluentes, & diuitias contemnunt, illi te redarguent in illa die. Quid Abraham? Nonne cum Isaac, & alios plures habebat filios. Quid ergò? Nonne sua hospitibus parabat?* Non est ergò quod filios accuses tuos. Non ipsi in causa sunt, vt alijs non benefacias, sed auaritia?

Quod si dicas, non ego filijs opes accumulo, sed mihi thesaurizo. Atqui hoc ipsum erat quod tibi ipse persuadere volebam, thesauriza tibi ipsi, non alteri. verùm cùm dico da pauperi, tibi vt thesaurizes dico. Dum pecunias habes si rectè perpendas, non eas tibi habes, quia securæ tibi non sunt. Si pauperi dedisti, iam dicere potes te eas securè pos- 7.

sidere

si d re; quia nec fur, nec mors poterit eas à te auferre; nam vt idem ait Chrysost. hom. illa 53. *tanquam canis ita Diabolus diuitibus insilit, tanquam buccellam, vel placentã tenenti puerulo volens auellere.* accidit interdum vt panis sit in manu pueri, circumdant eum canes, vt panem rapiant: vt ergò sibi tuto seruetur, puer Patri dat, & recedunt canes, statimque puero redditur à Patre exactis canibus. Sic Dæmones diuitibus insiliunt; nec Dæmones modo, sed homines etiam & innumeræ, quæ expleri nequeunt, appetitiones, gula, luxuria, ludus, hæc omnia tãquàm rabidi canes diuitias, ac bona nostra tollere, diripere, ac suffurari festinant, & in canum morem latrantes, laniantes, trahentes diuites circumstant.

8. Quo illud Habac. secundo, sexto, 7. aptè accommodare possumus: *væ ei, qui multiplicat non sua. vsquequo & aggrauat contra se densum lutum?* id est 10 damnum suum diuitias, quæ nihil aliud sunt, quam lutum multo labore condensatum. *Nunquid non repentè consurgent, qui mordeant te: & suscitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?* Ecce, quòd sicut canes circumdant hæ feræ bestiæ diuitem, vt lacerent eum. Da igitur Deo diuitias tuas, & securæ tibi erunt, & recedent à te canes.

9. Audi eundem Chrysostomum: eadẽ hom. sic contrà istos agentem. *Si fœnerare quidem suppetat multum dantes conquirimus; hic autem contrarium facimus. Grate suscipientem Deum, & non centesimam partem, sed centuplum reddentem dimittimus; & ne sortem quidem nobis reddituros quærimus. Quid enim nobis venter reddit, qui plurima consumit? stercus, & corruptionem. Quid autem inanis gloria? liuorem, & inuidiam. Quid vero auaritia? curam, & sollicitudinem. Quid intemperantia? Gehennam, & veneniferum vermem. Hi namque sunt diuitum debitores, has ferti ingentes vsuras, præsentia mala, pœnasque futuras. His igitur quæso ad tantam mutuabimus vltionem, & nostra Christo non credemus, Cœlum prætendenti, æternam vitam, & arcana bona?*

10. Postremò aliam diuitum excusationem ne sua Christo dent, adijcit: *cur*, inquit, *non das Christo, qui plura daturus est, fortasse ne, quia post multum dat temporis? Atqui hic præbet. Non mentitur enim qui dicit: quærite primùm Regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis. vidisti liberalitatis magnitudinem? illa tibi seruata sunt*, inquit, *& non diminuuntur: præsentia verò adiectionis, & superabundantiæ loco tibi largior. Præterea post longũ recipere tempus, tibi talentum multiplicat: fœnus eum efficitur maius. nam in mutuantibus hoc facientes videmus fœneratores, qui post multum temporis redimentibus libentius fœnerantur. qui namque statim totum reddit, vsura cursum interrumpit: qui verò diu retinet, maiorem facit & operationem. itaque in hominibus quidem dilationem non ægrè ferimus, verũ & studemus, vt maior efficiatur: apud Deum verò tam pusillanimiter nos gerimus, vt propter hoc torpeamus & retrocedamus.*

11. Respondet & aliter huic obiectioni: *eorum*, inquit, *quæ dantur magnitudo, & illius donationis decor præsentis vitæ transgreditur vtilitatem. nec enim in corruptibili corpore illas immarcescibiles fas est accipere coronas, nec in præsenti plena turbationis conuersatione immotam illam, & imperturbatam*

A *sortem acquirere: Et si quis aurum quidem tibi debens in aliena moranti regione, nec habenti seruos, neque domum reportare præualenti, mutuum se dare promitteret; etiam ac etiam rogares ne tibi peregrè, sed domi potius id erogaret. illa verò spiritualia & ineffabilia vis hic accipere? & quanta sunt ista dementia? nam si hic quidem cœperis, omninò corruptibilia recipies: si verò tempus illud expectes, incorrupta tibi reddet & immortalia. si recipis hic, plumbum recepisti. si verò illic, probatum aurum.*

Veruntamen neque præsentibus te priuauit. Centuplum, inquit, *accipiet in hoc sæculo, & vitam æternam possidebit quid enim magnum, quæso, Petrus erogauit; nonne rete fractũ, & calamum & hamum duntaxat? veruntamen ei Deus orbis terrarum domos referauit, & terram explicuit, & mare: & omnes eum ad sua vocabant; quin potius & sua vendentes ad Apostolorum pedes pretia deferebant.* 12.
B Actor. 4. 34. 35. *tantum ei & cum largitate tribuebant honorem. sed ille Petrus erat inquies: & quid hoc homo? non enim hæc soli Petro promisit, neque dixit, tu vero Petre centuplum accipies solus: sed quicumque, reliquerit domos, vel fratres: centuplum accipiet. Non enim personarum dixit differentiam, sed rerum merita.* Hæc præclarè Chrysost.

Verùm, antequam ab hac vidua recedamus, habemus, & quod ex ea ad mores nostros trãsferamus. Etenim Elias, quod nomen idem est, ac Dominus Deus, Christum designat, qui nõ mittitur nisi ad animam viduam, solatio & delitijs destitutam, & ad illum ardentibus desiderijs & votis suspirantem. Hæc porrò in Sarephta Sidonis reperitur. Sarephta incendium
C significat, sidon venationem, & ob id meritò animam notat, quæ per desiderij incendium venatur Deum. Venit ergo Christus ad talem animam ab ea quidem pascendus, sed magis vt eam pascat, ita vt non desit vnquam in domo conscientiæ eius farina cognitionis Dei, & oleum amoris. sed transeamus ab hac vidua ad Naaman Syrum, & ab Elia ad Elisæum. 13. *Elias Christi figura.*

Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo Propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus, 4. Reg. 5. 14. Merito sanè solus Naaman Syrus mundatus præ omnibus est, quia cùm diues, & præpotens esset, vltro se tamen Prophetæ subiecit, quamuis externo & pauperi. Quam rem eximiè commendat Ambros. lib. 4. in cap. 4. Luc. *cur igitur non curabat fratres, non curabat ciues, non sanabat Elisæus Pro-* 14. *Naaman cur mundatus.*
D *pheta consortes, cum sanaret alienos, cum sanaret eos, qui obseruantiam legis, & legis consortium non habebant, nisi quia voluntatis est medicina, non gentis, & diuinum munus votis eligitur, non naturæ iure defertur? Disce Christiane, rogare, quod cupias impetrare, fastidiosos viros cœlestium profectus munerum non sequuntur.* sic ille. Quoniam igitur Naaman supplex Prophetam adiuit ad fores consistens, illius præcepta expectauit; Ideò per humilitatem à lepra mundatus est, dum tantoperè serui Dei personam reueretur. & vide quo se deiecerit princeps alioqui diuitijs, fauore, & potentia insignis, cùm enim sanitatem adeptus ab Elisæo recederet, ait: *obsecro concede mihi seruo tuo, vt tollam onus duorum burdonum de terra: non enim faciet seruus tuus holocaustum, aut victimam dijs alienis, nisi Domino*, 4. Reg. 5. 17. colligunt aliqui petijsse Naaman, vt asportare

sibi

sibi liceret duas terræ illius sportas, quam domi suæ pedibus calcabat Propheta, quasi sanctum quid & veneratione dignum esset; quod indicare videtur textus, dum ait, obsecrasse Naaman, vt sibi à Propheta facultas fieret auferendi terram illam, quasi esset aliquid Prophetæ proprium. Itaque tanti Elisæum fecit, vt quod ille calcabat; id supra caput suum constituendum putaret. Addit Glossa decreuisse ex eadem terra altare Deo erigere, in quo Deum verum coleret, eique preces, & hostias offerret. Non ergò mirum quod tantum humilitate promeruit, vt quod Hebræis non concesserat Elisæus, id libenter homini ignoto & gentili conferret, videlicet Deus libentissimè videt à Regibus, & Principibus viris ministros suos honorificè & cum summa animi submissione accipi, eosque in magno honore haberi præcipit.

15. *Cur Helisæus non sit egressus ad Naaman.* Sed quamobrem, inquiet aliquis, Elisæus congredi cum homine Principe, & locuplete recusauit, & ne ad illum quidem foras prodire, vel se videndum præbere passus est, sed per internuncium, quid facto opus esset, tantum præcepit. Non id tumori procul dubio adscribendum est. Etenim certissimum est ex quarto Regum quarto, eundem Dei Prophetam videri se & teneri passum esse à Sunamitide muliere, immò & ex montis Carmeli vertice in eius venisse domum, vt defunctum filium ad vitam reuocaret. Sic & Elias, qui superbum Regem Achab acriter increpauit tertio Regum decimooctauo, decimooctauo, idem tamen in pauperis viduæ domum ingressus est. & Christus Dominus, quod obseruat Gregorius quamuls rogatus in domum Reguli non venerit, ad humilem tamen Centurionem etiam non rogatus accessit. Aliunde igitur petenda est caussa. Et quidem duæ occurrunt dignæ, quæ in primis referantur. Elisæus ministrorum Dei dignitatem cogitans (Dei namque personam gerunt) in quorum se esse numero non ignorabat, indicare voluit mundanarum rerum gloriam, splendorem diuitiarum, nullius esse momenti apud Deum, eiusque ministros, qui tanquam Dei legati eius sustinent personam; licèt rebus istis mirificè trahãtur huius sæculi Principes, easq; maximè suspiciant & venerentur. deindè tumorem ac superbiam Principum, & huius sæculi diuitum non minus curare voluit Propheta, quam lepram; quam curationem quoniam non despexit, nec recusauit Naaman, se & illi subijciens, Ideò quod voluit obtinuit; videlicet placet Deo vehementer animi submissio in Principe, propterea per humilitatem lepra mundatus est Naaman Syrus; cum contra per superbiam, animique elationem Ozias Rex Iuda lepra infectus sit, quod ille debitum Dei ministris honorem detulerit, hic sacerdotis auctoritatem contempserit 2. Paralip. 26.19.

16. *Principum discrimen.* Magnum sanè salutis discrimen Principibus imminet, cui cum peccando cæteris sint hominibus similes, nolunt tamen in curatione pares esse, nec se, more reliquorum, Christi ministris subijcere, & lacrymis, cinere, & cilicio Christi opem implorare, & hinc est,

A vt miseri semper lepram suam secum gestent. Etenim Deus, teste D. Iacobo. capite quarto, *superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*; neque ob aliud magis Saul Israelis Regno præpositus fuit, nisi quod de se submisse, modestèque sentiret; sic enim illi dictum primo Regum decimoquinto, decimoseptimo: *nonne cum paruulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es?* At posteà propter mentis elationem Regno depulsus est: Audiuitq; sibi Dei verbis dici: *Quarè non audisti vocem Domini*, & cætera? *Pro eo ergo quod abiecisti sermonẽ Domini, abiecit te Dominus, ne sis Rex.* At contra Dauid humilitate, & animi submissione sibi ad imperandum viam muniuit, nec sibi solùm, sed & posteris Regnum stabiliuit, cuius illæ fuerunt voces vero Principa dignæ: *Ante Dominum qui elegit*

B *me*, & cæterà. *ludam, & vilior fiam plusquam factus sum, & ero humilis in oculis meis*, secundo Regum sexto, vigesimoprimo, vigesimosecundo.

Insignis sanè ludus est humilitas, qua Deus cum suis amicis paruulis, hoc est, humilibus ludere libenter consueuit. contendunt illi se magis ac magis deprimere, contendit DEVS tanto magis illos gloriosos efficere. Sed vincit tandem Deus, nam qui se humiliat, exaltabitur. Est item lusus quidam humilitas; nam quemadmodum olim Ioseph cum Beniamin fratrum minimo lusit, quem initio quasi furem premere, ac vincire velle se simulauit; posteà verò totum id ioco factum fuisse ostendit, dum tandem eum, vt fratrem amplexatus est, & cæteris etiam fratribus prætulit; ita Deus agere cum humilibus consueuit; contemni enim illos patitur, & afflictationibus sæpè, ac persecutionibus exerceri quasi inimicus esset. At vbi se humiliasse illos, neque ab incepto humilitatis & patientiæ itinere deflexisse videt, tunc eos fouet, tunc blanditur, tunc se amicum declarat, tunc demum ad excelsum gloriæ thronum transfert, & cœlestibus donis auctos supra cæteros collocat, vt tanto gloriosiores sint, quanto humiliores & abiectiores fuere. Sic pater cum paruulo filio, ac prædilecto ludit, dum fingit se illi iratum, poma, quibus ille delectatur, auferre, eoque relicto recedere, quem vbi plorantem aspicit, in illius repentè amplexus ruit, demulcet, osculatur, & multa plura ac meliora largitur, quam abstulerat. 17. *Dei qualis ludus cum humilibus.*

Sic se gerit Deus, sic ludit cum paruulis suis, id est, humilibus, dum illos in varias submittendi se, & despiciendi occasiones incidere permittit, quos posteà amplexatus gloriosiores in cœlis efficit. Aliter verò se cum superbis habet, & elatis Principibus, quod exemplo Nabuchodonosor manifestissimum est: Cùm enim iactaret ille diuitias, gloriam, & potentiæ suæ vires, ac secum gloriosè diceret: *nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificaui in domum Regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Cumq; sermo adhuc esset in ore Regis, vox de cœlo ruit: tibi dicitur Nabuchodonosor Rex: Regnum tuum transibit à te, & ab hominibus eijcient te, & cum bestijs & feris erit habitatio tua: fœnum*

A *quasi bos comedes.* Daniel. quarto, vigesimoseprimo, vigesimooctauo, vigesimonono. Nam, *quia*, vt Gregorius quinto moralium, capite sexto docet: *elatione cogitationis se super homines extulerat, ipsum, quem cum hominibus communem habuit, sensum, amisit.* Imitentur igitur sæculi Principes Naamani humilitatem si Deo placere, & pluribus donis præclarè augeri cupiunt.

18. Postremò restat vt illa verba: *Iesus autem transiens per medium illorum ibat*, non omninò prætermittamus. Duo enim præcipuè docuit nos hoc facto Christus: primùm solere Deum ita peccato offēdi, vt propterea ab homine tāquam inimico recedat. Quo supplicio nihil grauius excogitari potest; Hinc Oseæ nono, duodecimo: *væ*, inquit, *eis, cùm recessero ab eis.* B Has ille nobis minas intentat cùm ait Matthæi vigesimotertio, trigesimooctauo: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* Deindè docet nos, vt ab homine ira cōtra nos incenso, & inflammato tamquam à Tigride, & Leone declinemus, ne ignem igni admouentes, iræ incendium in immensum excrescere faciamus. Neque verò dedecori id tribuendum est, sed honori potius; verè enim Sapiens Prouerbiorum vigesimo, tertio, dixit: *Honor est homini, qui separat se à contentionibus.* quod si animaduerterent diligenter homines, minimè tam multa nascerentur odia, neque inde homicidia, & innumera alia mala orirentur.

Recessus Dei homini exitiosus.

Irat , cedēdum.

C

CAPVT XVII.

MITTVNTVR AD PRAEDICANDVM APOSTOLI.

A. 9. 35. & 10. 1. & 11. 1. B. 6. 6. C. 8. 1. & 9. 1.

1\. C. ET FACTVM *est deinceps, & ipse inter faciebat per* A. *omnes* C. *ciuitates, & castella,* B *in circuitu docens.* A. *in synagogis eorum* A. C. *prædicans,* A. *Euangelium Regni.* C. *& Euangelizans regnum Dei,* A. *& curans omnem languorem & omnem infirmitatem, & duodecim cum illo.*

A. Et circuibat Iesus omnes ciuitates & castella, docens in synagogis eorum.
B. Et circuibat castella in circuitu docens.

D

2\. *Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant.*

3\. *Et Ioanna vxor Chusæ Procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis.*

4\. *Videns autem turbas miseratus est eis:*

A *quia erant vexati, & iacentes sicut oues non habentes pastorem.*

5\. *Tunc dicit discipulis suis: Messis quidem multa operarij autem pauci.*

6\. *Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.*

7\. *Et conuocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem (&)* B. *cœpit eos mittere binos.*

8\. A. *Duodecim autem Apostolorum nomina sunt hæc: Primus Simon, qui dicitur Petrus, & Andreas frater* B *eius.*

9\. *Iacobus Zebedæi, & Ioannes frater eius, Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus Publicanus, Iacobus Alphæi, & Thadæus.*

10\. *Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & tradidit eum.*

11\. *Hos duodecim misit Iesus* C. *prædicare regnum Dei, & sanare infirmos.* A. *præcipiens eis dicens: in viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis.*

12\. *Sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Israel.*

C 13\. *Euntes autem prædicate, dicentes: quia appropinquauit regnum Dei.*

14\. *Infirmos curate, mortuos resuscitate, leprosos mundate, Dæmones eijcite: Gratis accepistis, gratis date.*

15\. C. *Et ait ad illos: nihil tuleritis in via: neq; virgā, neq; perā, neq; pane, neq; pecuniam, neq; duas tunicas habeatis.* A. *Neque calceamenta.*

16\. A. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: dignus enim est operarius cibo suo.*

Apud Lucā [illegible] in viam
B *Nihil tuleritis in via nisi virgam tantum.*
B *Neque in zona æs, sed calceatos sandaliis & ne induerentur duabus tunicis.*

17\. *In quamcumque autem ciuitatem, aut castellum intraueritis, interrogate, quis in ea dignus sit, & ibi manete,* D *donec exeatis.*

C *Et indè ne exeatis.*

18\. *Intrantes autem in domum salutate eam, dicentes: Pax huic domui.*

19\. *Et si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna, pax vestra reuertetur ad vos.*

20\. *Et quicumque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes de domo, vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris.* C *in testimonium supra illos.*

21\. A. *Amen dico vobis: Tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhæorum, quam illi ciuitati.*

22\. *Ecce ego mitto vos, sicut oues in medio*

luporum,

luporum. Estote ergo prudentes, sicut serpentes, & simplices sicut columbæ.

23. *Cauete autem ab hominibus: tradent enim vos in concilijs, & in synagogis suis flagellabunt vos.*

24. *Et ad præsides, & ad reges ducemini propter me in testimonium illis, & gentibus.*

25. *Cùm autem tradent vos, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.*

26. *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

27. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient.*

28. *Et eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum: qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.*

29. *Cùm autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite ad aliam. Amen dico vobis, ne consummabitis ciuitates Israel, donec veniat filius hominis.*

30 *Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. sufficit discipulo, vt sit sicut magister eius, & seruo sicut dominus eius.*

31. *Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quantò magis domesticos eius?*

32. *Ne ergò timueritis eos: nihil enim est opertum, quod non reuelabitur, & occultum, quod non scietur.*

33. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.*

34. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed potius timete eum, qui potest & animam, & corpus perdere in gehennam.*

35. *Nónne duo passeres asse veneunt, & vnus ex illis non cadet super terrã sine Patre vestro.*

36. *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt.*

37. *Nolite ergo timere: multis passeribus meliores estis vos.*

Simile B.8. 98 c.9.26. & 12.8.9.

38. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus. confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cælis est.*

39. *Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram Patre meo qui in cælis est.*

40. *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, sed gladium.*

41. *Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suam.*

42. *Et inimici hominis domestici eius.*

43. *Qui amat patrem, aut matrem plus quàm me, non est me dignus: & qui amat filium, aut filiam super me, nõ est me dignus.*

44. *Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus.*

45. *Qui inuenit animam suam; perdet illam: & qui perdiderit animam suam propter me, inueniet eam.*

46. *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum, qui me misit.*

47. *Qui recipit Prophetã in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet; & qui recipit iustum, in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.*

48. *Et quicunque potum dederit vni ex minimis istis, calicẽ aquæ frigidæ tãtum in nomine discipuli: amen dico vobis non perdet mercedem suam.*

49. *Et factum est, cùm consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis transijt indè, vt doceret, & prædicaret in ciuitatibus eorum.*

50. *Egressi autem circuibant per castella euangelizantes, & curantes vbiq. B. & prædicabant, vt pœnitentiam agerent.*

51. *Et Dæmonia multa eijciebant, & vngebant oleo multos ægros, & sanabant.*

Scholia.

I.

INTER caput 13. & 14. Matt. vt obseruat Ians. c.55. concor. inserenda est missio 12. Apostolorum, quam habet Matt. c.10. per anticipationẽ. Non ob id tantũ, quod Mar. inter aduentum Christi Nazareth, & mentionem necis Ioannis Narratã à Matt. c.14. initio, inserat missionem illam: sed multo propterea magis, quod Mar. c.6. & Luc. c.9. antequam commemorent admirationem Herodis, de fama Iesu narrãt missionem, & post descriptam admirationem Herodis, quam Matth. ponit initio c.14. subijciunt Apostolos redijsse, & cum eis Dominum cessisse in desertum locum, quem secessum Matth. scribit propterea factum quod audisset Dominus cædem Baptistæ: Ergò quo tempore erant iam Apostoli in ipsamet missione: verosimile est occisum esse Ioannẽ, vel certè paulò antè; post verò cædem fuit admiratio, & post hanc reditus discipulorum. Cęterum antè missionem Apostolorũ, de qua Matth. c. 10. anteire debet quod habetur in fine capitis nostri apud eundẽ Matt. quomodo Dominus circumierit ciuitates, & castella, & quomodo videns turbas, misertus sit earum. Nam ea quæ ibi narrantur causa fuerunt, & occasio missionis duodecim Apostolorum, quod ex Marco etiam haberi potest. Nam ante missionem Apostolorũ, præmittit: *& circuibat castella in circuitu docens.* cap. 6. 6. mox v. 7 subdit, *& vocauit duodecim, & cœpit eos*

Ioannes quando occisus.

mittere binos &c. hic autem circuitus Domini cuius mentionem fecerunt Matthæus, & Marcus, idē videtur cum illo quem describit Luc. 1.8. qui interiectis quibusdam, quæ prius contigisse diximus, in principio capitis noni missionem Apostolorum subtexuit. est ergò rectus ordo sic colligendus: circumit Iesus ciuitates &c. & videns turbas miseratus est earum; deindè missi sunt discipuli, occiditur interim Ioannes. Admiratus est Herodes illustrissimum Christi nomen. redeunt Apostoli. Sequitur secessus Christi cum Apostolis trans mare Galilææ in desertum locum &c.

2. 1. *Deinceps*] Post coniectum Ioannem in vincula, post suscitatum mortuum, cùm iret in ciuitatē Naim. hoc. n. videtur significare *deinceps* apud Lucam, id est, post ea quę narrantur apud eundem Lucam c. 7. v. 11. 19. quamquam non immediate post illa hæc consequuta sunt, quæ de missione narrantur, vt patet ex serie, quam sequitur in l. 4. de rebus Euang. vel dilucidationum harum eodem lib.

B *Et castella*] Notat Theoph. præbuisse hic Christum concionatoribus exemplum vbique animas quærendi, nec in magnis duntaxat ciuitatibus, sed vilibus etiam pagis concionandum esse.

Prædicans & euangelizans regnum Dei] Prædicare ad doctrinam morum, euangelizare ad aduentum Christi refertur, quod dicitur *regnum Dei*. Sic enim accipitur regnum Dei etiam Matt. 3.2. *appropinquauit regnum cælorum*: & Luc. 11. 20. *peruenit in vos regnum Dei* & Lu. 14. 15. *Beatus qui manducabit panē in regno Dei*, regnant. n. supra Dæmonē & omnem mundi potestatē, qui in Christum spiritualiter credunt, ad cœleste regnum eius ope, & gratia transferendi: & dum hic viuunt regnat etiam Deus in eis, vt proindè reges sint orbis.

Duo porrò hæc maximè Christus sc. morum honestatem, & suum aduentum in concionando, vt auditorum animis insereret, curabat, quæ his verbis comprehenduntur prædicans, & euangelizans regnum Dei.

C 3. *Benignitas & potestas Christi.* Antequam hinc discedamus non prætereunda est hic benignitas simul, & potestas Domini. Quarum prima prodesse omnibus voluit, & propterea circumiens, nō omnes modo ciuitates, verum & castella nullum quamuis vilissimum locum aspernat⁹ est. Altera verò in eo maximè elucet quod curasse scribitur omnem languorem, & infirmitatem, hoc est, quoduis morborum genus, & ægritudinem: animis simul, & corporibus medicinam faciēs. Qua in re etiā benignitas apparuit. Dicitur quidem docuisse simul, & curasse; prius tamen docuisse, nam illud præsertim spectabat, quod præcipuum erat: miracula verò potissimū ad cōfirmandam doctrinam adhibebat, quod vt Apostolos doceret, se vt illi sequerentur voluit. Nec modo id verbis docuit, sed suo ipse exemplo.

D *Et duodecim cum illo*] Theoph. & Euth. subintelligunt, erāt, Alij subiicere volunt: *cum illo prædicabant, & euangelizabant regnum Dei*. Sed magis credo primum subintelligi. Vocat autem Lucas nunc absolutè duodecim sc. Apostolos, quia c. 6. 13. scripserat elegisse Christum ex discipulis suis duodecim, quos & Apostolos nominauit.

4. 2. *Et mulieres aliquæ*] Erant hæ à Christo curationis beneficio affectæ: ideò gratæ, vt essent sequi eum voluerunt, eius præsertim benignitate, ac suauissimis moribus attractæ.

Cur autem Christus passus sit sequi, rationē collige ex sequenti versu: quia sc. *ministrabant ei de facultatibus suis*, vltro se ad hoc offerentes. Non recusauit verò hoc ministeriū clementissimus Dominus, vt indicaret pauperem se esse, & exemplo doceret, operarios euang. dignos esse mercede sua, & eis qui in animarum salutem serio incumbunt, non

Christus vt pauperi sibi ministrari permisit.

A defuturos, qui liberaliter, ac spōte necessaria subministrent. Præterea id fecit, ne videretur ipse qui pauper erat cibi gratia, & non ob Euang. regni tā-tum, salutisque hominum causa circuire ciuitates, & loca. Denique mitis, ac dulcis Dominus quemquam omninò grauare nolebat, cùm tamen verè eo ministerio, ac facultatibus indigeret.

Cæterùm tollebat consuetudo offensionem; q; Hieron. in c. 27. Matt. annot. *consuetudinis*, inquit, *Iudaica fuit (nec ducebatur in culpā more gentis antiquo) vt mulieres de substantia sua victum atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiecisse se memorat: dicit enim ipse* (1. Cor. 9. 5.) *numquid non habemus potestatem sorores mulieres circumducendi, sicut & cæteri Apostoli faciunt?* hoc Tertul. l. con. Marcio. 4. ad vaticium Isai. refert, quod hic impletum dicit: habet enim Isai. c. 32. 9. *mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam, filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum.* Ex Hieron. in epist. ad Ctesiphō. disce quas mulierculas circūduxerint infames illi hæretici Simon Magus, Nicola⁹, Marcion, Apelles, & similes pestes, quod sanctè ab Apostolis factitatum fuit in abusum peruertentes. 5. *Consuetudo Iudæorum.*

Quæ erant curatæ] incertum, an omnes quæ sequebantur curationis essent beneficio affectæ, verosimilius omnes.

De qua septem dæmonia] consulat lector quæ scripsimus l. 8. Dilucid. c. 7. Schol. ad v. 1. 5. de qua septem Dæmonia eiecerat.

3. *Et Ioanna vxor Chusæ*] credibile est hanc mulierem & diuitem, & piam valdè fuisse; cum procuratoris Herodis vxor esset, Christumque relicto viro sequeretur. Hic autem loquendi modus: *vxor Chusæ procuratoris Herodis*. innuit virum adhuc superstitem fuisse; alioquin potius dicturus fuisset Euangelista, quæ fuerat vxor. Creditur autem consensu viri id fecisse, vt sequeretur Christum, à quo beneficio esset affecta. Colligit hinc Maldon. licere mulieri, infidelem relinquere virum, vt sequatur Christum 1. Cor. 7. 15. sed quomodo locus Pauli congruat non video: cum verosimilius sit virum hunc benè affectum erga Christum fuisse, cùm permiserit vxorem sequi Christum, eique suis facultatibus ministrare. 6. *Ioanna vxor Chusæ diues & pia.*

Susanna] hæc videtur fuisse nota, & ideò contentus fuit Eangelista solo eius nomine.

De facultatibus suis] non est necessè dicere, omnes has mulieres, quæ multæ erant, ministrasse de facultatibus suis, quia nec necessè est dicere omnes fuisse diuites, vt id facere possent.

Ei] videntur aliqui *eis*, legere, id est, Christō & Apostolis, sed idem est, si, *ei*, legamus.

4. *Quia erāt vexati*] Græca ferè habent ἦσαν ἐκλελυμένοι, quod est dissoluti, ac dissipati à λύω, vt legit Theophyl. & videtur maximè quadrare in id quod sequitur, *sicut oues non habentes pastorem*. Quædam tamen Græca habent ἐσκυλμένοι, hoc est, conuulsi, & vexati, prout Chrys. Hieron. Hilar. legunt; & benè etiam conueniunt sequentibus. *sicut oues non habentes pastorem*: tales enim oues varijs sæpè morbis vexantur, & malis.

Et iacentes] Gr. est ἐῤῥιμμένοι, quod est sparsi, siue disiecti: est enim participium, inquit, Iansen. à ῥίπτω, quod est proijcio. Dicuntur igitur vexati hi quibus Christus misertus est, quia varijs malis affecti primum à Scribis, & Pharisæis, qui pro pastoribus, lupos potiùs agebant, & innumeris eos traditionibus humanis, & opinionibus onerabant. Deindè à dæmone per peccata, & ignorantia sibi eos subiugante, & corpora etiam affligente. Dissoluti verò, aut dissipati dicuntur, quia varia sectabantur in morem destitutarum ouium per diuersa vagantiū. Iacentes deniq; quia ob omnibus neglecti.

5. Mes-

7. A 5. *Meßis quidem multa*] redditur hic caosa missionis Apoſtolorum, de qua mox agitur: propterea enim miſsi ſunt: quia meſsis erat multa, operarij autem pauci. Meſsis vocatur auditorum multitudo, Dei verbum auidè expetētium. Et quia iam Chriſtus ipſe exierat ſeminare ſemen ſuum, & creuerat fœliciter ſemen, & ſeges matura iam erat ad meſſem: Propterea non ſegetem, non ſemēn, ſed meſſem vocat etiam Lu.10.2. Io.4.35.38.

Dominum] Chriſtum intelligit Chryſoſt. quod etſi verum eſt tamen probabilius eſt hic patrem ſuum vocaſſe *dominum meßis*, quem & Io.15.1. agricolam vocat, & Matth.21.33.38. Mar.12.1. Luc.20.9. vineæ dominum, ſe vocat filiumfamilias, qui pro patre & ſementem facit, & metit. operarij tum præſertim pauci erant Chriſtus & Ioan. vel ſecundùm Remig. paruus numerus operariorum erat, ſi conferretur cum tot, tantiſque ſegetibus.

B 6. *Rogate*] Chryſoſt. oſtendit magnum donum eſſe decenter prædicare, dum dicit hoc eſſe orandum. vel docet donum Dei eſſe quod hominibus etiam veritatis auidis boni dentur paſtores, idque vult precibus à Deo contendendum eſſe.

8 *Mittat*] ex antiquis exemplaribus ſcriptis legendum eſſet, *vt eijciat operarios*, quod conuenit cum græca editione ἐκβάλῃ ſignificatur ergò orandum, vt citò mittat, ac vel inuitos, & coactos eatrudat in opus Dei. Significatur etiam vis imperij, & gratiæ Dei, quæ cunctantes etiam ad hoc impellit. Nec alios demum vtiles eſſe colligendæ huic meſſi, quam qui ad hoc à Deo protruduntur. & nec ſe ingerunt non vocati. Interdum tamen ἐκβάλλειν ſignificat emittere aut depromere Io. 10. *cum proprias oues emiſerit*: Matt. 12. *bonus homo de bono theſauro profert bona*. Vbi idem vocabulum eſt.

9. 7. *Conuocatis*] ſeiunctis à turba, vt priuatim eos institueret. *Poteſtatem*] hanc poteſtatē exercet Ecclesia dū cōſecrat aquā, palmas &c. Lu. habet, virtutē, & poſtatē: δύναμιν καὶ ἐξουσίαν. poteſtas ad quādam præſidentiā, & dignitatem pertinet. Qui .n. alijs præſunt poteſtatē habere dicuntur. Virtus aūt ad efficaciā. Poteſtas ſine virtute inermis, & inutilis eſt: virtus ſine poteſtate aliquādo temeraria eſt. Instituit igitur Chriſt' quaſi præſides veluti ea officio Apoſtolos ſuper dæmones, & morbos, & vt efficaciter vtrumq; præſtarent adhibuit virtutē, ac potentiā. Matt. & Mar. nomine poteſtatis vtrumq; ſignificarunt. Hęc aūt duo, poteſtas, & virtus, diuinitatis erant argumentū, & apta ad cōciliandā hominū beneuolentiā; ideò illis Chriſtus gratis conceſsit, & ſine inuidia cōmunicauit: cùm ad fidem verbis conciliandam, multum facerent.

Spirituum] eijciendorum. *Immundorum*] nam rebus oblectantur immundis, & homines eo pelliciunt, non quod eſſe natura immundi ſint.

D *Binos*] in commēdationem fraternæ charitatis, in mutuam conſolationem, mutuamq; cuſtodiam operum & doctrinæ, & in maiorem veritatis prædicandæ conteſtationem: in ore enim duorum vel trium teſtium ſtat omne verbum. Quomodo autem dicat Mar. c.3.15. dediſſe prius poteſtatem illam; declarauimus c.8. huius libr.4. Dilucida. Schol. ad verſ.3.

10. 8. *Duodecim autem*] de his vſque ad v. 11. vide quæ ſcripſimus c. eodem in Scholijs, & Theorijs. Cur autem idiotas, & pauperes elegit, vide Ambr. in c.6. Luc. Hieron. in 4.c. Matth.

Hos duodecim miſit Ieſus] Pradus Ezech. v.14. ad finē ſic notat. in hęc: Græcè, amandauit, ablegauit, extruſit, abegit, quaſi nolentes ad prædicandum Verbum Dei &c. cuius rei duplicē aſsigno cauſam Prima eſt, quod tam difficile, & arduum prædicationis munus eligerentur: quod illa Ezechielis verba c.3.14. ſignificāt: *Spiritus quoq; leuauit me, & aſſūpſit me.* & poſteà, *& abij amarus in indignatione mea.* non ſolum quia meditabatur Dei in populum iram, ſed quia ſollicitabat etiam eum iniunctum à tam præpotenti maieſtate munus. ſc. coctus cibus libri cœperat iam fumare nebulam triſtitię in cor: & ideò manus Domini confortabat eum. Secunda eſt, quod à Chriſto ſeparari per tantillum quidem temporis ſpatium ægre ferebant.

11. *Regnum Dei*] aduentum Meſsiæ, & tempus gratiæ, quæque ad illud faciunt, æternamque ſalutem acquirendam.

Sanare infirmos] ſub hoc continentur reliqua, quæ habentur infra v.14.

In viam gentium] *ad gentes*, Hebræa phraſi, vt Hiere.2.18. *quid tibi vis in vijs Ægypti* id eſt, quorſum tam frequenter in Ægyptum is? Ponitur verò hic primum Chriſti præceptum inſtruentis Apoſtolos Vide in hunc V. Greg. ho.4. in Euangelia.

B Solet hoc loco moueri quæſtio, cur Chriſtus ad gentes Apoſtolos ire prohibuerit, c.20. Matt. v.19. & Mar.16.15. ire iuſſerit Paſsim reſpondent, quia Iudæi filij erant regni. Matt.8.12. & illis facta fuerat regni promiſsio Gen.17.1. & Rom.15.8. & non venerat Chriſtus niſi ad oues, quæ perierant domus Iſrael, id eſt, ad eas in primis Matt. 15. 24. illis enim oportebat primū prædicare Verbum Dei Actor.13.46. vt ſic profecta euangelica lex à Iudęis, à quibus eſt omnis ſalus, deriuaretur ad gentes, & admiranda quadam iuſtitia diuina videretur facta à Iudæis ad gentes Euangelij translatio. Vt ita non potiùs paſsim, & palā gentibus Euangelium prædicaretur, quam ſe Iudæi illo omnibus modis indignos reddidiſſent Et hæc eſt propria huius rei cauſa: Alij quæ afferuntur potiùs acceſſoriæ, & accōmodatæ ſunt, vt illa: ne vllam Iudæi haberent excuſationem, ſi Chriſtum non recepiſſent, dicentes: C eum ad gentes, & Samaritanos, atque adeò ad hoſtes ſuos miſiſſe Apoſtolos. 11. *Cur apoſtoli ad gentes ire prohibiti.*

Et in ciuitates Samaritanorum] Gr. καὶ τ. πόλιν, in ciuitatem, hoc eſt, in nullam ciuitatem Samaritanorum. ſic legit Clemens Aleſandrinus 3. ſtrom. Noſter interpres ſenſum eſt ſequutus, & ideò, in *ciuitates*, dixit. vel fortè legit melius τ. πόλεις. Samaritanorum, ſeorſim mentionem facit: nam nec Iudæi, nec gentiles erant omninò, ſed cùm Deum colerent, idola etiam ſua venerabantur, & tamen Iſraelitæ videri volebant, Io.4.9. propterea ſeorſim vetat Chriſtus Apoſtolos eos adire, erant verò hæretici, nam tantùm quinque libros Moyſis recipiunt, alios reijciunt. Huc ſpectat pulchra ſimilitudo Chryſoſ. quam habet de Priſcilla & Aquila, de auibus fouentibus pullos, diſce hinc hæreticorum commercia fugere. *Samaritani quales.*

12. 12. *Ite ad oues quæ perierunt*] Barrad. c. t. lib.9. putat non fuiſſe hanc primam Apoſtolorum miſſionem. miſſos enim antea, ex Io.4. *ego miſi vos metere.* D Nam miſsi fuerant ad baptizandum, & aliquo modo ad docendum, ſed hæc præſtantior eſt miſſio: & qua miſsi ſunt omnes Apoſtoli, poſtquam Apoſtoli electi, & nominati ſunt, & Chriſti præceptis benè inſtructi. proindè non mirum ſi ab Euangeliſtis hæc ſola miſsio ſit commemorata.

Vocat verò hic *oues*, quia erat populus ei peculiaris, & eius velut grex, quem ipſe per ſe, & per patriarchas, per duces, & Prophetas, per Sacerdotes, & reges paſcebat, Pſalm.73.1. & 76. 21. & 77.52. 70.71 & 78.13. & 79.1.

Quæ perierunt] quia *omnes declinauerunt ſimul inutiles facti ſunt*, Pſal. 13.3. & 52.4. & Iſa .53.6. *omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuā declinauit* Sic Ezech.34.5. *diſperſa ſunt oues meæ eò quòd non erat paſtor. & factæ ſunt* &c.

13. 13. *Euntes autem prædicate*] obſeruandum à Matt. eſſe poſita octo potiſsimum pręcepta ſpecia- *Octo præcepta Apoſtolis data quādo miſsi ſunt*

tim pertinentia ad hanc missionem. horum etiã videntur Lucas, & Marcus ponere. quamuis Lucas quædam scribat præcepta etiã in missione 70. discipulorum. Est ergò hoc secundum præceptum à solo Matt. scriptum, sicut & primum; licèt Lucas c.9.2. illud insinuet, cùm dicit, illos esse missos, vt prædicarent regnum Dei, & septuaginta alijs discipulis idem mandatum apertè narrãt esse datũ, cùm ait. c.10.9. & dicite illis: *appropinquauit in vos regnum Dei.*

Appropinquauit regnum Dei] nõ tamen sine pœnitentia, vt Marc. 6. patet quid sit appropinquare regnum Dei. vide l.2. Diluci. c.1. ad. v.7. sicut autem Christus Iudæis primum prædicare voluit, ita & Apostolis idem iussit, vt primum facerent: & sicut ipse sic auspicatus est, vt & Ioa. *pœnitentiam agite, appropinquauit enim* &c. sic voluit suos inchoare. Nam de pœnitentia dicitur inferius: *& euntes prædicabant, vt pœnitentiã agerent,* quæ includitur etiã in his verbis: *appropinquauit regnũ cœlorũ*: Cõtinetur. n. his cõtemptus regni terrarũ, explosio eorum quæ gratiã Dei impediũt, præparatio regni cœlorũ &c. Nec putandũ est, voluisse Dominũ, vt his conceptis verbis prædicarẽt: *pœnitentiam agite, appropinquauit enim* &c. verum his summam & caput prædicationis insinuauit.

14. *Infirmos curate*] tertiũ hoc est præceptũ apud solum Matt. a Luca in 70. missione cõmemoratum. Rectè subnectitur priori, nã cum alioqui illiterati, & rudes essent Apostoli, & noua quędã & admirãda tamẽ prædicaturi essent, quo fidẽ verbis facerẽt necessè erat potestate miraculorũ vti. Non præcepit autẽ signa facere, quæ ad curiositatẽ, aut terrorẽ hominũ, stuporẽq; tantũ inanẽ facerẽt, sed quæ salutẽ corporibus præberẽt, simulq; gratã, & acceptã, & credibilẽ, non admirabilẽ modo euangelicã doctrinã redderẽt. Quarè meritò Theoph Matt. 10. miracula arma vocat, quibus Deus Apostol. instruxit, quibus gentium, ac Iudęorum perfidiam fortiter exscinderent.

14. *Gratis accepistis, gratis date*] Hoc quoq; quartum præceptũ, solus Matt. scribit ad superbiæ, & auaritiæ affectũ cohibendũ. Nam vt rectè monet Chrys. superbiã reprimit, cùm ait: *gratis accepistis*, auaritiã præcidit cũ subdit, *gratis date.* D. Hiero. Mat. 10. *quia*, inquit, *semper dona spiritalia, si merces media sit, viliora fiũt: adiungitur auaritiæ cõdemnatio: gratis accepistis, gratis date* hęc vera est huius loci sententia magis, quã ea, quã Maldo, c.10. in Matth, v.8. probat: velle Christũ monere Apost. ꝙ deberẽt miraculorũ dono largiter vti. *Solemus .n.* inquit, *quæ gratis accipimus, quæq; gratis damus, largiter, & copiosè dare.* Neq; tñ voluit per hæc, vt Aposto. potestatẽ miraculorum acceptã gratis, alijs etiã gratis cõferrẽt, sed vt potestate illa gratis accepta, gratis etiã vterentur. Generatim aũt loquitur, vt intelligeremus vniuersim omnia spiritalia gratis danda esse, sicut gratis accipiuntur. Sic Elisæus 4. Reg. 4. munus à Naamã accipere noluit, ꝙ quia Giezi ambiuit & accepit, incidit in leprã. Sic Petrus Simoni meritò iratus dixit: *pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniã donũ Dei existimasti pecunia possideri* Act. 8. sic debet Christi cõcionator omni auaritiæ suspicione liber cùm Isa. c. 55. auditores suos inuitare ad dona spiritualia: *venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione.*

Spiritualia cur vendere non liceat.

Iam verò sciendum his verbis indicari causas, propter quas non licèt spiritualia vendere, vt proindè hinc cõstet nõ simplicẽ esse auaritiã hæc pretio impertiri, sed irreuerentiã, sed iniuriã quoque Dei. ob tria. n. spiritualia vendi nequeunt. Primum quia pretio aliquo terreno cõpensari non possunt, vt locus citatus Act. 8 indicat: *pecunia tua tecum sit in perditionẽ, quoniã donum Dei existimasti pecunia possideri sunt: enim pretiosiora cunctis opibus, & omnia quæ desiderantur his non valent cõparari.* Deindè ea possunt esse debita vẽditionis materia, quorum venditor est Dominus, ad spiritualiũ gratiarũ homo tantũ dispensator est 1. Cor. 4. deniq; venditio repugnat origini spiritualiũ, quæ proficiscuntur ex liberali Dei voluntate. Quarè irreuerentiã Deo, rebusq; diuinis exhibet qui vendit: cùm id, ꝙ Deus per ipsum gratis vult hominibus cõferre, facit ne sit gratuitũ. Has posteriores duas rationes significat Dominus his verbis, secundã quidẽ dũ ait: *gratis accepistis*: per quæ satis docet non esse nos illorũ dominos, quæ acceperũt, sicut eorũ quæ pretio, & labore cõparauimus. Tertiã verò indicat, dum ait, *gratis date.* Sunt ergò dona gratuita, & proindè nõ subijcienda venditioni. Addit Ians. c. 51. concor. etiam per hæc prohibere voluisse Dominũ, ne ab ijs, quos curassent, munera acciperẽt, etiam quæ grato tantũ animo offeruntur, ꝙ seruasse Elisæum locus 4. Reg. c. 4. superius citatus ostẽdit. Et rectè id prohibetur, ne pietas vertatur in quęstũ, & ꝙ institutũ erat ad gloriã Dei occasio fiat auaritiæ, & vilescat Dei gratia, dum cõpensatio fit munerum acceptorũ per aliqua dona collata ab his qui ea acceperũt.

15. *Nihil tuleritis in via*] Lucas in viã dixit εἰς τὴν ὁδόν, q. d. nolite esse soliciti de necessarijs ad iter. lege in hunc v. Chry. to. 3. in dictum Pauli, salutate Priscã & Aquilã, & Driedo. *Neque virgã*] est quintũ præceptũ, quo statuitur quomodo gerere se debeãt in via. Quinq; aũt prohibet, primũ virgam, ꝙ ad se defendendũ facit. Itaq; virga vltionis aut defensionis causa vetatur: nã quæ ad innitendũ, conceditur Mar. 6. *nihil tuleritis in via, nisi virgã tantũ.* 15.

Neq; peram] prohibet circumferri cibos, & repositaria ciborum, ac potus. Et vt ait Interl. ne cellariũ secũ vehant. Ex Hiero. arguuntur Philosophi cellarium secum vehentes, dicti *Bactroperatæ*, cum tamen cõtemptores se esse sæculi iactarent. Est aũt pera sacculus in quo cibus reponitur, & asseruatur ab iter agentibus 4. Reg. 4. maximè aũt pastoribus est familiaris 1. Reg. 17. citarchiũ, aut cistariũ vocat Hiero. 1. Reg. 9. 7. sportulã vocabãt Romani, de qua Tertul. per *peram* intelligunt aliqui res, quæ pera portantur, per cõtinens cõtentum accipiendo. satius est & sacculũ, & res simul cõtentas intelligere apud Matt. præsertim. Nã Mar. & Lu. seorsim panẽ addiderũt, per quẽ cib⁹ omnis significatur, vt Mar. etiã 3. Lu. 14. sub nomine etiã *pera* comprehendi etiam vasa debemus accipere, in quibus potus conseruatur; cum pręsertim hæc peris vehantur.

Neque pecuniam] Prohibet tertiò pretium pro viatico, & inferius: *nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam* &c. vbi obseruandum, non simpliciter prohiberi hæc illis, scil. pro omni tempore, & loco, sed eo modo, quo in Theor. dicemus. 16.

Additur *in zonis vestris*, hoc est, in crumenis vestris, quia loquitur iuxta veterem morem, quo pecunia ab his, qui se dant in viam, & iter conficiunt, præsertim verò à militibus, solet deferri in zonis, hoc est, in cingulis. Hinc Spartianus in vita Pescẽnij nigri ad finem: iussit ait, ne in zonis milites ad bellũ aureos, vel argenteos nummos portarent, & Graccus apud Gel. l. 15. c. 12. *Zonas*, inquit, *quas plenas argenti extuli, eas ex prouincia inanes retuli,* & Suetonius in Vitellio. c. 16. ait: *Zona se aureorũ plena circumdedit.* Horat. item l. 2. epi. 2. de eo qui pecuniam amisit inquit: *ibit eo quo vis qui zonam perdidit.* Et Iuuen. Saty. 14. *Zonã læua, morsuq; tenebit.* à naufrago enim zona, vbi recondita est pecunia non modo manu, sed & dentibus tenetur.

Apud Matt. pro pecunia græcè est, χαλκὸν, id est, *æs*, tres enim pecuniæ species posuit Mat. iuxta tres species rerũ, ex quibus cudi solet moneta, quæ Budæo teste primũ fuit ærea, deinde argentea, postremò aurea.

mò aurea. Prohibet ergò vel aurū, vel argentū, vel æs possidere, id est, habere, & secum ferre. Maluit interpres pecuniam vertere, quam æs, quia fortè nomine pecuniæ vulgò ærea intelligi solet. vel quia argento, & auro etiam vtimur ad ornamentum, tacitè etiam talem vsum significare voluit interpres esse prohibitum hic à Christo vt & Druthmarus in Matth. cap. vigesimo septimo exponit. In Marco interpres vertit *æs*, & potuisset vertere *pecuniam*: quandoquidem speciem pro genere videtur Marcus posuisse; apud Lucam, vbi interpres vertit *pecuniam*, legimus ἀργύριον, videturque poni argentum pro genere.

17. *Tunica quæ vestis, & cur Apostolis prohibita.* *Neque duas tunicas*] Quartò prohibet duas tunicas. est autem tunica indumentum interius, sicut palliū exterius. Ne intelligas prohibitū esse ne duobus vestimentis induerentur in via, cùm cōstet & ipsum dominum pluribus vestibus indutum. secundùm ergo Hierony. accipere oportet per duas tunicas duplex vestimentum; vel quod idē est, vestes mutatorias, & ita *tunica* ponitur generatim pro veste, & *duas*, pro, *duplices*. vt sit sensus: ne præter vestes, quibus irent induti alias secū deferrent, quas induerent, alijs sordidatis: vt videtur Io. intelligendus cùm ait: *qui habet duas tunicas det vnam non habenti*. sed Marcus ait, *ne induerentur duabus tunicis*. ergò videtur significare vetitum esse illis, ne simul duabus induerentur vestibus. sed sensus est Marci, ne vicissim nunc hac, nunc illa induerētur tunica. Quare non dixit duabus vestibus, sed *duabus tunicis*, vsus nomine speciei, & per illud significans non duplicandas, cuiusuis alterius etiam speciei vestes, ita vt vna induatur, altera in futurum tempus reseruata.

18. Sunt qui dicant, tunicarum multitudinem absolutè singulis Apostolis prohibitam, quāuis Hierony. Matt. 10. notet nō fuisse prohibitum Apostolis duas tunicas simul induere. sed ne multas haberent, vnam, qua induti incederēt, altera futuro tēpori reseruata. Ratio horum, quia inquiunt tunc tēporis morē fuisse vna tantū indui tunica nō pluribus simul. Non ergo inquiunt isti, licebat pluribus indui simul, nec plures habere, vnā, qua induerentur, alteram reseruatā. Hoc verò expressè Christum exhibuisse, illud tacitè, quia ex consuetudine facilè intelligi poterat. Probabile est hoc præsertim si intelligamus hoc Christū præcepisse pro eo tēpore, quo erant peregrinaturi per terrā promissionis. Nam posteà Apostoli etiā reseruata habuere vestimenta in vsus necessarios, vt Chrys. probat ex illo Pauli 2. ad Tim. 4. *penulam*, inquit, *quā reliqui Troade apud Carpum veniens affer tecum*. Penulam ergo reseruatam habuit Paulus, qua hyemali tempore vtebatur. Porrò nomine tunicæ non intelligas subuculam, imò neq; pallium, alioqui Christus etiam tria induisse vestimenta dicitur. nam vltra hanc tunicam de qua loquimur, pallio vsus est, & aliquid aliud habuit loco subuculæ.

19. *Calceamēta quæ & qualia Apostolis prohibita.* *Neq; calceamenta*] Quintò prohibet calceamenta. sunt qui dicāt prohibuisse hic Dominū calceos tantū, qui totum tegerent pedem, quique propriè ὑποδήματα dicuntur. nam Marcus 6. 9. dicit: *sed calceatos sandalijs*. Sandalia .n. dicunt fuisse soleas, solamq; texisse plantā. hæc ergò concessit, calceos prohibuit. sic videtur Hierony hic & Aug. li. 2. de consen. Euangel. c. 30. interpretari. Alij, quæ Mar. vocat, σανδάλια sandalia, inquiunt Matth. vocasse ὑποδήματα, & ex Actis ca. 12. 8. apparet ὑποδήματα, & σανδάλια, idem esse, quod confirmat id quod habet Serarius Iudit. 10. quæstiunc. 1. sandalia etiā interdū accipi pro cōmunibus calceis, qui & ὑποδήματα dicuntur. ita .n. & sandalia à Chaldaico Thargum appellātur Gen. 14. Isai. 11. Cant. 7. 1. & alibi prout suo Thisbi monet Elias, vbi etiā exinde ait, vocatū Rabbinum, quēdam Hassandelar .i. calceolarium. iam ad rem. Concordant ergo isti Matt. cum Marc. quia intelligunt Matt. sicut duas tunicas nominauit, ita cùm dixit; *neque calceamenta*, intelligat etiā bina, vel duplicia, seu duo paria. sic Iuuencus lib. 2. hist. euang. *nec plantis tegmina bina*. Marc. verò significat iussisse Christum vt illa ipsa sandalia, quibus tunc calceati erant ferrent tantū secum, non plura. eligat Lector vtram velit sententiam.

Sed inquies Luc. 22. dictum esse Apostolis à Domino: *quando misi vos sine sacculo, & pera, & calceamentis*, &c. videntur igitur prohibita fuisse calceamenta omninò Apostolis, quæ scilicet totum contegerent pedem, cùm tamen sandalia Marcus hic expressè permissa dicat. Responden hoc facere aliquanto probabiliorem primam interpretationem: licet respōderi possit, de duplicibus calceamentis loqui Lucam.

B An verò Dominus nudis incesserit pedibus dubium est. quod verè non vsus fuerit calceamentis, quæ totum obtegerent pedem, inde constare videtur, quod peccatrix mulier, quæ lacrymis rigabat eius pedes, repperit superiorem saltem pedū Domini partem nudam. vide Hierō. ad Eustoch. certè Tertull. l. de Pallio significat calceos totum tegere pedem, ac suo tēpore Christianos ferè sine calceis incessisse nudis pedibus; afferens paruum vtile esse calceos gestare, ac sutrinas venereas prospexisse magnum incessui munimentū perones effœminatos. Hierony. in Matt. scribens, videtur intellexisse calceamenta in totum prohibita Apostolis, cum Platonis præcepta, veluti cōformia præcepto Christi tradat: & Plato, inquit, etiā præcepit duas corporis summitates, non esse velandas, nec assuefieri molliei capitis, & pedum. cum enim hæc habuerint firmitatem, cætera robustiora sunt. 20. *Christus an nudis pedib. incesserit.*

C Erant quoque, eodem serario referente loc. cit. nu. 19. sandalia, calceamenta, non qualiacumque, sed pulcra, & elaborata, diuitumq; mulierum propria, vti probat. l. 14. var. lec. c. 15. Victorius testimonio Cephisodori comici, qui in Trophonio sua, induxit mulierem olim diuitem, iam pauperem cōquerentem, quod quæ antea sumptuoso genere calceamenti, id est, sandalijs vsa fuerat, postea, se tanquam ancillam, peribatidibus vti. Vnde manarunt fœminarum illi ex D. Hieronym. ad Saluinam, Aurati Socci. quod Clemens confirmat. l. 2. Pædagogi. c. 11. dum hæc scribit: *in calceamentis quoque superbæ, arrogantesq; fæminæ magnā ostendunt mollitiem*. vere ergo turpia sunt illa Sandalia, in quibus sunt aurea veluti donaria, & hoc modo sumūtur Sandalia Iudith 10. 3. Hieron. item cap. 20. Isai. scribit; Sandalia, quæ ibi verterunt 70. pro calceamentis, significare caligas: quæ sunt tibiarum tegumēta. Cur verò etiam si græca id genus nomina in interprete nostro legantur, carpendus non sit, docet idem Serar. ex c. 14. libri 2. Machab. pag. 705. quia, inquit, græca interdum nomina pro latinis vsurpantur, vt apud Plin. lib. 2. Oeci populorū, lib. 7. probata id est, oues, apud Ciceronem, & Virgil. acta, id est, lictus; apud Terentium astu, id est, vrbs, de quibus c. 3. lib. 1. variarum lectionum Muretus. 21.

16. A. *Dignus enim est*] significat his Dominus, non tantum se diuina prouidentia omnia illis necessaria subministraturum, sed etiam illos, quibus annuntiandum erat Euangel. teneri eis subuenire. & necessaria suggerere, & ipsos Apostolos iure posse ab ijs talia exigere, & recipere. paullò aliter August. lib 2. de consen. c. 30.

Cibo suo] alibi dicit mercedem, quod non videtur stare cum ijs quæ dicta sunt: *gratis accepistis, gratis date*, sed mercedem vocat, & suum cibum, id est, debitum quoddā à similitudine operariorū. 22.

A Paulus 1.Corin.9.vocat stipendium à similitudine militum, quibus datur non vt merces; *qui militat stipendijs suis?* sed vt sustentatio debita. Itaque similitudo inter operarios mercenarios, & euangelicos constat ea parte, qua vtrisque omnibus debetur: non autem ex parte ea, qua illis debetur vt merces. His enim nō debetur, vt merces, licet vocetur *merces* impropriè. Omne enim quod operāti debetur, quia operatur, merces est, nō tamen propriè. i. pro eo cuius gratia operatur. Hinc Gregor. hom.17. in hoc verbum Lucæ, in missione Septuaginta, *considerandū est*, inquit, *quod vno tantū operario duæ mercedes debentur, vna in via, altera in patria, vna, quæ nos in labore sustentat; alia quæ nos in resurrectione remunerat. Merces itaque quæ in præsenti accipitur; hoc in nobis debet agere, vt ad sequētem mercedem robustius tendatur. Verus ergò quisque prædicator, non ideò prædicare debet, vt in hoc tēpore mercedem accipiat: sed ideò mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis namque ideò prædicat, vt hic laudis, vel muneris mercedem recipiat, æterna procul dubio mercede se priuat.* Hæc ille.

Similitudo inter operarios mercenarios, & Euangelicos doctores.

23\. Obseruandum, operarium hic vocari à Domino *dignum*: vt intelligas eos esse indignos stipendijs Ecclesiasticis, qui non operantur pro fidelium vtilitate. Prætereà dum addit *cibo suo*, significat non esse operario euangelico requirenda præterquam necessaria. Neque enim studendum, vt ex Euangelio ditescat. hinc Paulus 1.ad Timoth.6. *habentes victum, & vestitum, his contenti simus.* Denique non dicit Dominus, debere operarium accipere cibum suum ab his quibus operatur, sed dignum esse: vt significet, licere id quidem, immò verò ius esse ei, vt accipiat, non autem necessario accipere debere: hinc Paulus primæ ad Corint. 9.14. *Dominus*, inquit, *ordinauit ijs, qui euangelium annunciant, de euangelio viuere.* Ordinauit vtique cùm hæc Apostolis diceret, cùm tamen etiam Paulus doceat non fuisse hoc præceptum, sed permisionem, sed potestatis traditionem, qua ipse Paul. ferè vti noluerit; non fuit inquam præceptum, si videlicet ad alia tempora, & personas referatur. Fuit ergò & ad certum tempus restrictum, & personale, vt Apostoli addiscerent suo experimento, nihil illis defuturum, esse illos Deo curæ, ab illo pendere totos debēre, sine sollicitudine, sine spe mercedis terrenæ.

Qui indigni sint stipendijs Ecclesiasticis.

24\. 17. *In quamcumque domum*] Sextò hoc præceptū statuitur de eligendo, & retinendo hospitio. Nam quia, inquit Chrysost. hom.33. in Matth. præcipiens Dominus Apostolis ne ferrent peram, panem, &c. dixerat: *dignus est enim operarius mercede sua.* Ne hoc verbo Apostoli omnium domos sibi patere existimarent, sed magnam in hoc etiam moderationem habendam sibi esse scirent, subiecit: *in quamcunque domum intraueritis, &c.* vide Ambros. serm.13.

D *Interrogate*] Gr. ἐξετάσατε, exquirite. Hierony. hospes, inquit, fama eligendus est populi & iudicio vicinorum, ne prædicatoris dignitas suscipientis infamia deturpetur, nondum autem eis dat, vt sciant quis sit dignus, sed iubet scrutari. Et Ambros. in Luc. ait: *ideò domus eligenda præcipitur, vt mutandi hospitis caussa non suppetat, non tamen hæc cautio, receptori mandatur, ne dum hospes eligitur, hospitalitas minuatur.*

25\. *Quis in ea dignus sit*] id est, probatæ vitæ, &c. vt inquit Euthy. honestus Dei cultor. Atqui Christus inquies ad publicanum diuertit? respondet Chrysost. in homil. dignum fuisse factū ex conuersione. vel dignus vocatur hic, pace euangelica dignus: vnde Luc.10. dicitur: *filius pacis*, vel dignus vestro hospitio: vnde Hierony. hospes magis se nouerit gratiam accipere, quam dare.

A *Ibi manete, donec exeatis*] quamdiu in ea fueritis ciuitate, nolite transire de domo in domū, vt Luc. 10.7. hoc est, ne mutetis hospitium. quamobrem id præceperit, tres assignantur caussæ à Chrys. hom. 3. prima ne inconstantes videantur; altera ne delicati, quasi non contenti ijs, quæ apponerentur in primo hospitio, meliora quærerent. Idem Euthy. & Theophy. Postremò ne priorem hospitem contristent, quasi parum dignum. duas extremas rationes primam & tertiam Hierony. sic complectitur: ne alioquin suscipiens contristetur, & ipsi opinionem accipiant leuitatis.

Cur Apostoli hospitium mutare non deberent.

18\. *Salutate eam*] Septimum præceptum, quo decernitur quid in inuentum hospitium ingredientibus sit faciendum. Inter] pacem hospitio precamini, vt sopiatur omnis repugnantia contra veritatem. Chrysost. in hom. ait quod docet anteuertere alios salutādo, & honorando: hæc autem salutatio, est significatio aduentus ipsorum pacifici, & amici, vt Gen. 43.23. Iudi.6.13. Item est precatio quædam optantiū à Deo pacem domui illi. Est autē pax hæc recōciliatio cum Deo, per gratiam à Christo factā, qua & peccata remittuntur, & amicitia cùm Deo restituitur; quam angeli annuntiarunt, dicentes: *in terra pax hominibus.* hanc ergo propriè pacem precari, & anuntiare iussi sunt Apostoli præsertim. Est autem hæc salutatio more Hebræorum, qui dicunt pax tibi precantes omnia prospera & læta: Gr. χαῖρε: Lat. *aue*, vel *salue*, vel *gaude*. 26.

Dicentes: pax huic domui] non leguntur Græcè hęc verba, leguntur tamen ab Hilar. Chrysost. Hierony. Theophyl. in com. non in textu; licet Euthy. non legat; sed legenda videntur ex ver 13. & Lucas apposuit cap.10.5. Porrò per *domum*, habitatores intelligit.

C 19. *Domus illa digna*] vt pacem vestram recipiat, Luc.c.10.6. inquit: *& si ibi fuerit filius pacis*, id est, hospes pacis amator, aut pace dignus, vt dicimus filius mortis, id est, dignus morte. vel quod idem est, pacis sectator, & ad veram pacem à Deo electus.

Pax vestra reuertetur ad vos] Hac phrasi significatur, ea, quæ precati fuerant, non quidem ipsis Apostolis euentura, sed potius non euentura illis, quibus precati fuerant. Itaque reuerti, est effectum non habere, sic dicitur Isai. quinquagesimo-quinto, vers. vndecimo, *verbum meum non reuertetur ad me vacuum*, id est, irritum, sine effectu, loquitur de verbo promissionis. 27.

Dixit autem Christus, vt significaret Apostolos fecisse quod debuerant. alij exponunt sensum esse: vestrum erit meritum; fecistis enim quod debuistis, vel nihil inde detrimenti accipietis, quin inde potius meritum accrescat Gr. habetur ἐπιστραφήτω reuertatur, imperatiuus pro futuro more Hebręorum.

D 20. *Excutite puluerem*] Octauum præceptum, quo instituuntur, quid faciendum sit eis cum non admittuntur in domum aliquam, vel ciuitatem, excutiendum, inquit, puluerem. Hoc seruarunt Actorum 13. ver. 51. Paul. & Berna. sed quamobrem id iussit Christus? Primum quidem vt ostenderent laborē itineris se pro illis quidē suscepisse, & prædicationem Euangelij etiam ad eos quidem peruenisse, sed sine fructu, ita vt hæc excussio pulueris adhærescentis ad pedes, itineris laborem significet. Deinde in protestationem & signū, quod non caussa terreni alicuius commodi accesserunt ad eos: vnde Luc. in missione 70. cap 10 addidit; *dicite: etiam puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra extergimus in vos*, vt ostendatis, scilicet nihil vos desiderasse terreni commodi ab eis, ita vt nec puluerem velitis vobis imputari hæ duæ 28.

Cur puluerem deberent excutere Apostoli.

inter-

interpretationes sunt etiam August. q. 7. in Matth. denique præsertim sensus est huius excussionis, vt sic significarent Apostoli; nolle se cum illis in aliquo communicare, propter pœnam. quæ illis imminerer. vnde subdit Matth. vt habes v. 21. *tolerabilius erit*, &c. id est mitius punientur Sodomitæ, Gomorræi in die iudicij, quã ciuitas illa, sub qua quilibet locus intelligitur, & per locum homines, vide digressìon.

Dixit autem *exeuntes*] &c. quia scil. domo egressi, in platea id facere debebant, vt Luc. cap. 10. insinuat: vbi à Domino dicitur discipulis: *exeuntes in plateas dicite, etiam puluerem extergimus in vos.* Matth. autem habet *exeuntes de domo, vel ciuitate excutite puluerem, &c.* quare verosimilius est, præceptum id à Domino vt fieret siue in plateis, siue extra ciuitatem, quam quod Abul. Matth. 10. q. 83. censet bis illoa extersisse pedes, vel excussisse pulnerem semel in plateis, iterum extra vrbem.

29. Quomodo autem id fieret declarat idem Abul. loc. cit. Apostolos Sandalia excalceasse, eaque manibus collisisse. Barrad. etiam lib. 9. c. 11. putat satis esse dicere, quod pedes eaterserint, vel excusserint, vt ipse loquitur in aliquo lapide, vel ligno.

In testimonium supra illos] id est, contra illos. porrò in *testimonium* dicitur, & laboria suscepti, quamuis inutiliter; & quod nihil ab illis acceperint; & quod nec cum illis in aliquo communicare velint. Maldon. ea Hilar. & Orig. hom. in Gen. 18. habet, per hanc excusionem ostendi illum ipsum pulnerem, quem in itinere collegissent in die iudicij testem contra eos futurum, qui se recipere noluissent. vide illum ver. 18. Matth. 10. Ambros. in Lucam 9. & Euthy. putant, hic declarari etiam eorum pulnerem esse impium, ideoque nolle se eum habere: sed quæ primo loco dicta sunt verisimiliora videntur.

30. 21. *Tolerabilius erit*] Non quod non maiora fortasse Sodomæi, & Gomorræi habuerint peccata: aut quod de peccato solum in hospitalitatia hic agatur, vt Lyran. & Remig. apud D. Thom. opinantur: nec quod conferatur hic peccatum carnis cum peccato idololatriæ: sed quod illis non fuerat Euangelium prædicatum, vt Hilar. Hieron. Matth. 10. & alij interpretantur. vnde Lucas 10. addit: *væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone facta fuissent virtutes quæ facta sunt vobis, olim in cilicio, & cinere sedẽtes pœnitterẽt*, &c. vnde dici possunt grauius absolutè peccasse, qui non receperunt Apostolos, quam Sodomitę, & ob id etiam grauiua puniendi ob impœnitentiam, scilicet cæteris paribus: vel si cætera non sint paria, quantum est ex parte hac impœnitentiæ, istorum impœnitentia, grauiua punietur, ob id quod istis sit Euangelium prædicatum; liceeex parte peccatorum, grauius illi punientur quibua non est prædicatum, cum peccata paria non sunt. Et hanc singularem impęnitentiam in Corozain, & Bethsaida, videtur significasse Dominus cum Lucæ 10. 13. dixit: *quia si in Tyro, & Sidone facta fuissent virtutes, quæ facta sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœnitterent.* quare non comparatur hic peccatum com peccato sed cum circumstantia.

22. *Ecce ego mitto vos*] ego, inquit, qui elegi, qui docui, qui scio ita expedire, & possum subuenire. Addunt hæc vim verbis & discipulis animum, vt cùm Absalon seruis dicebat: *nolite timere, ego enim sum qui præcipio vobis, percutite eum, & interficite*, 2. Reg. 13. 28. videntur hæc autem, & multa quæ sequuntur ferè non tam ad istam, quam ad alias, quæ sequuturæ erant missiones post Christi ascensionem, referenda esse.

31. *Mitto*] Chrysostom. in homil. 31. *qua igitur in* A *omnibus his erat consolatio? Sola mittentis virtus* Idem in hom. eadem 31. prędicit, ait, futura mala, *primum vt discant eius præscientiam. deindè, vt ne putarentur ex infirmitate magistri contingere. tertiò, vt ne inopinantes opprimant, nec turbent tempore crucis.* Gloss. *congruit*, inquir, *illi apud Ioan. sicut misit me Pater, id est, ad passionem & ego mitto vos, non ad gaudia, sed ad passiones: vbi seruate innocentiam, quia qui locum prædicationis suscepit, mala inferre non debet, sed tolerare.* videtur Christus ad prophetarum missionem alludere, quasi dicat, ego qui veteres Prophetas misi, mitto & vos, & qui illos, cum oportuit liberaui, & vos liberabo.

Sicut oues] ideò sitis mansueti, & humiles, & innocentes. Hinc Greg. in hom. *sensum innocentiæ seruate, morsum malitiæ, ne habeatis.* vocat etiam oues, quia inermes mittit, id est, sine virga & pera.

B *In medio luporum*] Chrysost. in homil. *in eo*, inquit, *apparet magis eius virtus, quod oues in medio luporum existentes, eos superant, & conuertunt in oues*; per lupos autem Hieronym. intelligit Scribas, & Pharisæos, melius Chrysost. hom. 34. *lupos*, ait, vocari omnes homines, qui euangelio repugnaturi erant, vt mox dicet, cauete ab hominibus, mundanis scil. nõ modo à Iudæis, sed etiam à gentibus. Hos omnes sciebat Christus more luporum in discipulos vesano furore sæuituros esse, Græ. ἐν μέσῳ, in medio, pro in medium luporum ἐν pro, εἰς, sic Luc. 10. 16. id est, inter lupos, qua phrasi significat lupos esse multos, oues paucas.

Estote ergo prudentes] scil. ad cauendum. vt vitetis insidias eorum, vt habetur hic v. 29. & sicut fecit Paul. Act. 10. 3. & 12. 25. & 23. 6. & 17. Item *estote prudentes* vt fidem seruetis.

Sicut serpentes] Prudentiam Serp. explicant sic 32.
C Patres; nam, vt ait Hierony. serpens exposito toto corpore, occultat caput de quo inferiùs. de serpẽtibus multa hic Iansen c. 55. & Barrad. l. 4. c. 13.

Simplices sicut columbæ] ad mansuetè conuersandum, scil. ne iniurias vlciscamini. Chryso. hõ. 34. vel sitis innocentes, sinceri (hoc enim græcè significat ἀκέραιοι) idque ne vllam vobis nocendi occasionẽ præbeatis. Rectè autem, vt columbas, vult esse simplices, & mansuetoa, quia vt ait Chrysos. in hom. ira nõ per iram extinguitur, sed per mansuetudinem: non sufficit pati mala, sed nec turbari conceditur, quod est columbæ. sed paullò exactiua serpentis prudentiam explicemus.

Obseroa igitur verba Ambros. tõ. 1. Psal 37. quibus sic explicat serpentis prudentiã. *serua*, inquit, *caput tuum sicut serpens, & si laceratus toto corpore fueris, reuiuisces. Caput tuum Christus est, quia caput ipse est viri, si seruaueris fidem, etsi mortuus fueris sicut serpens, & tu resurges.*
D *Imitare serpentem, qui exteriorem suum exuit, vt renouetur interior* (sic enim Arist. lib. 8. histor. c. 17. ait: *exuit serpens senectutem tum vere tum autũno*) *imitare serpentem*, qui venenum suum euomit. Beatus & tu si cogitationes tuas malas enomas, & malitiæ tuæ venena deponaa (quod explicat Epiphan. hæres. 37. *quando enim sitis pressus à latibulo procedit ad aquam, vt bibat, non simul accipit secum venenũ, sed in latibulo relinquit, & sic progressus potum aquarũ sumit. Proinde & ipsi hoc imitemur, vt quando ad Ecclesiam, aut preces, aut ad mysteria venerimus; malitiam, aut voluptatem, aut inimicitiam, aut aliud quid, in cogitationibus nostris nobiscum ne feramus.* Dauid Psal. 57. 5. 6. aliam serpentis esplicat prudentiam. *sicut aspidis*, inqnit, *surdæ, & obturantis aures suas, quæ non exaudiet vocẽ incantãtium.* Occludendæ igitur sunt aures dæmoni cauda, & terra, id est, recordatione finis, & humanę vilitatia ac fragilitatis. vide August. in hunc locum Psa. & Bedam. Matt. 10.

Coniun-

33. Coniunxit autem Christus hæc duo, serpentis prudentiam cum simplicitate columbæ, vt & simplicitatem columbæ, astutia serpentis instrueret; & rursum serpentis astutiam, colũbæ simplicitas temperaret. Remig. *simplicitas sine prudentia facilè decipi potest; prudentia periculosa est, nisi simplicitate temperetur.* Hinc est, inquit, Greg. pastor. l. 3 c. 12. *quod Spiritus S. non in columba solummodo præsentiam suã, sed etiam in igne patefecit. per colũbam quippe simplicitas, per ignem verò zelus indicatur.* lege eundem Greg. hom. 30 in euang. & Hierõ. Ose 7. vbi ait; *præcepit Dominus, vt essemus simplices, quasi columbæ, & astuti, quasi serpentes, nimirũ, vt nec alijs nocere velimus, nec ab alijs patiamur insidias.* D. Basil. in regul. breuioribus interrogatione 245. *prudens, ait, vt serpens est qui in doctrina tradenda ita se moderatur, vt adhibita circumspectione, consideratione'q;, qua ratione id & fieri, & facilè fieri possit, omnia faciat, vt audientium animos ad auscultandum, habeat paratos. Simplex autem, vt columba, qui ne simpliciter quidem de vlciscendo eo, qui sibi aduersarius sit, cogitat; potiusq; in instituto suo benè de illo merendi perseuerat.*

17. Cauete autem] δὲ videtur poni pro ἄρα ergò. Gr. est προσέχετε, id est, *attendite*, id est, cauti estote, & circumspecti, ne omnibus fidatis. Euthy. exponit: obseruate homines, siue pericula ab illis expectate. Homines autem dixit, quos superiùs lupos vocauit ex Raba.

34. *In consilijs & Synagogis*] vtrumque ad Iudæos pertinet, qui & Synagogam, id est, publicam totius populi concionem habebant, vbi qui flagris digni erant, flagellabantur. In concilijs verò, quæ hic græcè dicuntur συνέδρια, grauiores caussæ decernebantur. sic Euthym. nam de gentibus postea. Lege Act. 4. 7. & 5. 17. & 6. 12. & secundæ Corinth. 11. 24. Emman. exponit: *In concilijs*] consessu senatorum, seu iudicum, *Synagogis*] congregationibus.

18. *Et ad præsides*] Hæc de gentilium tribunalibus.

Ducemini] scilicet examinandi, & iudicandi, sicut suprà dixit, *tradent enim vos.* scil. examinandos & iudicandos.

Propter me] Chrysost. in hom. 34. *vnicuiq; afflictioni consolationem adiunxit: non est profectò hæc parua consolatio, vt propter Christum patiaris.*

In *testimonium illis*] scil. Iudæis, & gentibus, & sic vtrisque vestra patientia testimonium erit. Testimonium verò ait, de me ferendum à vobis: nam coram illis, & gentibus publicè meã doctrinam confitebimini: & ipsamet mors pro me obita, vel flagella, & vincula constanter tolerata testimonium erunt nõ esse vanam fidem meã, pro qua tam multa patimini; vnde martyres .i. testes dicuntur. vel sensus est: erunt hæc in testimonium contra illos, qui conuerti noluerint tam multis ad id prouocati. Greg. in hom. 35 *mors sanctorum bonis in adiutorium est, malis in testimonium, vt inde peruersi sine excusatione pereant, vnde electi exemplum capiunt, vt viuant.* sic videtur intelligendũ illud Luc. 21. 13. *continget autem vobis in testimonium.* Gloss. *persecutio enim testimonium malitiæ Iudæorum & Gentium, & innocentiæ Apostolorum.*

35. 19. *Nolite cogitare*] μὴ μεριμνήσητε, ne soliciti, & anxij sitis, quod vertit interpres Luc. 12. nolite sollicitì esse. Nec enim prohibet cogitare, vide Matt. 6. 25. 28. 31. 34. Marc. 13. 11. Luc. 21. 14. prohibet igitur potius ex diffidentia diuinæ prouidentiæ profectam nimiam, anxiamque sollicitudinem. *Quomodo*] Interl. scil. *de modo proferendi ornatè, an inornatè.* *Quid*] Interli. scilicet de modo inueniẽdi, vel etiam materiam dicendi: Christus enim subministrabit verba, & sapientiam.

A *Dabitur*] Luc. 21. 15. dabitur, inquam, à Spiritu S. Is enim in vobis, & per vos loquetur, quod in D. Stephano Act. 6. satis patet, cuius sapientiç, & spiritui qui loquebatur non poterãt resistere. Consule Aug. lib. 13. Confess. c. 31. & l. 4. de doctrina Christiana c. 15. & ser. 2. de Apostolis.

20. *Non enim vos*] nulla vult eos præmuniri aduersum reges, & principes humana prouidentia, sed spiritui Dei vult illos fidere; quem pro illis responsurum pollicetur. Hierony. Offerre voluntatem pro Christo, ipse pro se loquetur. Hilar. can. 10. *sic Abraham non defuit aries ad victimam.* sensus est, non tam vos estis qui loquimini, &c. quia non ex ingenio, vel arte vestra verba procedunt, sed ex Spiritus S. gratia. Non enim vestra causa est quæ agitur, sed mea, & Patris. quare spiritus ipse paracletus, id est, vtriusq; aduocatus respondebit, vel vobis tacentibus: suggeret enim vobis omnia. Remig. B *vos accedite ad certamen, ego prælior.* Porrò ad prophetarum illos dignitatem adducit, qui Dei spiritu sunt loquuti: vt ait Chrysost.

In vobis] .i. per vos, seu in vobis scil. velut organis, hinc Paulus. *an experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christus.*

21. *Tradet autem*] Interl. *adeo crescet persecutorum rabies, vt nullus sit inter eos affectus, quorum diuersa est fides.* sic Hierony.

Frater] Gregor. in hom. 35. *minorem dolorem ingerunt mala, quæ ab extraneis inferuntur.* Beda, prędixit futuram perturbationem, vt quasi ante cognitam, leuius portarent.

22. *Eritis odio*] tanquam communes orbis terrarum hostes omnibus hominibus, non tantum amicis. vel potius omni hominum generi, vel omnes, vt ait Euthym. dicit pro pluribus.

Propter nomen meum] propter me. ex Chrysost. C rursus consolatio opponitur.

Qui autem] ex Chrysos. hom. 34. alia consolatio. *Perseuerauerit*] ὁ ὑπομείνας qui sustinuerit, scilicet patienter tolerans. Marc. 13. 13. *qui autem sustinuerit in finem, hic saluus erit.* Hieron. *non cœpisse, sed perfecisse virtutis est.* Notat ea hom. Chrysost. indicari hic, nunquam defutura mala, quare rectè sequitur vsque in finem. vbi Glossa loquit, *hostia cauda iubetur offerri.*

23. *Cùm autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite*] fuga hæc bifariam capi potest, vel quatenus per eam persecutiones declinantur. Iterum quatenus per eandem Dei verbum indignis subtractum, dignis profertur, & latius disseminatur. Primò modo non tam præceptum, quàm facultas, & permissio est ad omnes Christianos pertinens: Altero verò modo magis pręceptum est, quam solum permissio ad Apostolos, eorumq; successores, qui Dei D verbum prædicant, pertinens. videtur autem Dominus hoc secundo modo præsertim intellexisse, vt scil. per fugam, & migrationem latè Dei verbũ disseminaretur, ob id subdidit, semper locum aliquem reperiri posse in quo pandatur euangelium. Et propterea nõ dictum est absolutè *fugite*, sed additum, *in aliam ciuitatem*, vt scil. alibi prædicetis. Tacitè tamen, primum sensum complectitur. permittere enim videtur fugã ad declinandas persequutiones: quomodo Patres passim hanc sententiam accepere, cum de fuga persecutionis tẽpore agunt: quam licere, exemplum Christi & Apostolorum, maximè confirmat. Cætera in Theor. vide Athan. de fuga in Apolog. habetur in breuia. 2. die Maij, & Aug. epist. 130. ad Honoratum, & D. Tho. 2. 2. q. 185. a. 5. 36. — 36. *Fuga partim permissa, partim præcepta Apostolis.*

Non consummabitis ciuitates Israel donec veniat] significare vult, nõ esse defuturas ciuitates ad fugiendũ. Obscurus est loc⁹ hic: triplex tamẽ mihi videtur digna expositio. Prima Chrys. hõ. 35. cõsum- 37.

mare ciuitates, est illas prædicando perambulare, per aduentum verò filij hominis intelligitur eius auxilium, præsentia, & consolatio, vt sit sensus: ego vobis adero, & opem feram, antequam Euangelium in omnibus Iudææ ciuitatibus prædicetis. id consonat ijs qui apud Luc.10.1. scribuntur: *misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, & locum quo erat ipse venturus.* itaque donec hic sumitur pro, priusquam, antequam.

Altera Hilar. sumit enim *non consummabitis*, pro non perficietis ἐκτελέσητε (τελέω autem perficere est) hoc est, non reddetis perfectas vestra doctrina, & prædicatione oẽs ciuitates Israel. i. non conuerteris illas oẽs ad fidem, donec &c. sumit verò *Donec*, pro vt idem significat, ac, antequam, priusquã, vt sit sensus Apostolos consummaturos quidẽ ciuitates Israel, sed non ante aduẽtum filij hominis, & sumit aduentum vltimum, q. d. populum Israeliticum nõ perficiendum fide, nisi postquam plenitudo gentium intrauerit, iamq; adsit secundi aduentus Domini tempus.

Denique Ruper. per ciuitates Israel, intelligit non tantum carnalis Israel ciuitates, sed omnes etiam fidelium ciuitates, quæ sunt Israel spiritualis quoniam ergo Dominus dixerat in solis ciuitatibus Israel prædicandum esse: rursum, præceperat fugere de vna ciuitate in aliam; obijcere poterant Apostoli, in quam fugiemus, si ex omnibus pulsi fuerimus.

Propterea secundùm Rupert. veluti obiectioni occurrit Dominus: vsque in diem iudicij, semper fore aliquas ciuitates Israel ad quas cõfugere possint, nec prius eos omnes ciuitates Israel perambulaturos, quam iam aduenerit, vel immineat dies iudicij: oportet enim euangel. prædicari in vniuerso orbe, & tunc veniet consummatio.

In omnibus his expositionibus, *donec*, nunquam sumitur, vt idem sit quod *postquam*, sed pro *antequam*, ita tamen vt Chrysost. velit non consummandas, id est, non percurrendas ciuitates omnes Israelitarum priusquam occurrat Dominus: sed prius occursurũ Dominum, seu affuturum, & sua eos præsentia consolaturum: cùm alij velint Apostolos consummaturos esse ciuitates, verùm non antequam veniat filius hominis, sed cum impenderit eius aduentus, sub mundi finem ergò Chrys. negatiuè, seu vt sic dicam, exclusiuè sumit; positiuè Hilar. & Ruper. vel inclusiuè.

38. 30. *Non est discipulus*] prædictis malis confirmat iam suos ad eorundem tolerantiam. Et primum quidem exemplo sui. vtitur autẽ, vt solet, receptis vulgò sententijs, & ad suum propositum accommodat. vndè non oportet nimis anxium esse, quomodo sit vera semper hęc sentẽtia; rectè. n. ait, Chrysost. *quonsq; discipulus. aut seruus est, magistro & domino excellentior, nunquam erit honore, ac dignitate. Noli enim ea, quæ verissima sunt, in medium producere, sed ab his, quæ solent sæpè fieri, orationem considera.* Sic ille; & Euthym. *neque discipulus*, inquit, *præstantior magistro est, neque seruus suo Domino: ille dum discipulus fuerit, & iste seruus*, vide etiam hoc lib. 4. Dilucid. cap. 6. in Schol, ad ver. 31.

Et verò hæc sententia, *non est discipulus*, &c. vsus fuerat Luc 6. ad indicandum nõ maiorem virtutis perfectionem requirendã à discipulis, quam sit in magistro. Et illa, *non est seruus*, &c. vtitur Ioan. 13 ad ostendendum seruum, non debere detrectare illud munus, quod videt Dominum exercere: de lotione enim pedum agebat. Iam verò easdem sententias vsurpat, vt videtur Hilar. significare, ad declarandum quomodo se discipuli, & serui gerere debeant erga Dominum & magistrũ in perferẽdis scilicet persequutionibus, ominirum, vt non existiment se melioris conditionis esse debere in his tolerandis, quam dominũ, ac magistrũ quo etiam modo Ioan. 15. vsurpasse videtur sentẽtiam de seruo, & Domino: vbi ad hûc locum alludere videtur, cùm ait: *mementote sermonis mei*, &c. hunc sensum sequentia v. 31. ostendunt.

31. *Si Patremfamilias*] explicat, quod dixit; Patremfamil. se vocat: quia Ecclesiam gubernat, cuius est Dominus & Magister, & cui cælestia, & terrestria famulantur.

Beelzebub] Satannicum; vel cui Satanas fauerit.

32. *Ne ergo*] quia multa terribilia prædixerat, adiungit & aliam consolationem futuram in hac vita ex Chrysost. homil. 35. ait igitur: licet omnes vos persequuturi sint, & satannicos vocaturi: initio id quidem fiet; at procedente tempore vestra virtus cognoscetur, & honorabunt vos, qui contumelijs appetebant, simulque cum Euangelio diffundetur, & prædicabitur virtus vestra per vniuersum orbem; quod iam videmus factum, Apostolos enim & Christi prædicatores cum Euangelio amplectimur, & veneramur. D. Hierony. ad diem iudicij refert, cùm inimicorum nequitia, & virtus discipulorum Christi & euangelij gloria declarabitur. Hoc ergò est quod ait: *nihil opertum*, &c. *nolite ergo timere eorum persequutiones*, & iniurias. Illud, ergò, potest significare illationem quandam: ergò quia satis esse debet discipulo, vt sit sicut magister, &c. ne metuatis eorum conuitia & persecutiones.

Aduerte ter Christum hanc sententiam vsurpasse Matth. 10. hic & iterum Luc. 8. 18. & ex Marc. c. 4. 22. vide hunc lib. 4. Dilucida. c. 13. v. 26. vbi etiam ex Luca in marg. habetur. *non est aliquid absconditũ, quod non manifestetur, nec factum est occultum, quod non veniat in palã.* Vide in locũ hunc Schol. Deniq; 3. apud Lucam c. 12. vbi à Luca affertur ad ostendendum per prædicationẽ Apostolorum hypocrysin, dolum, technas, & vitia Pharisæorum, & Scribarum, & Christi hostium manifestanda esse toti orbi, & quæ illi occulta, & abscondita putarunt, per prædicatores, & scripturas iam esse reuelanda: & Christus quem illi occultare voluerunt, a populis, & gentibus agnoscetur, & ideò ob hanc etiã causam, non sunt timendi huiusmodi hostes. 39.

33. *Quod dico vobis in tenebris*] volens illos παρρησιάζεσθαι, ac palam magna fiducia Euangelium prædicare, quod dico vobis, inquit, in tenebris, id est, quod nunc vobis seorsim, ac non palam prædico, volo vos in lumine dicere ac palam, &c. Ergò hortatur illos vt liberè, vt fortiter Euangelium prædicent. *In tenebris*]. i. priuatim. *In aure*]. i. secreto. *In lumine*] palàm ac publicè, in oculis, & luce hominum.

Prædicate super tecta] Omnibus. fuit tecta in Palæstina plana, non cacuminata, & quæ ibi dicebantur clara voce facilè ab ijs audiebantur quicumque essent. 40.

34. *Nolite timere*] Quia grauis penè omnibus erat euangelij prædicatio conspirantibus in prædicatores magnatibus omnibus, & regibus, iubet discipulos nihil illos formidare: quod nulla illis sit in animum potestas, vt cumque sæuire in corpus valeant: sed Deum potius vereri, qui potest animum & corpus æternum perdere, quamuis neque aliquid in corpus possint illi, nisi volente, ac permittente Domino, quod & in consequentibus ostendit. omnibus reddit superiores, mortem etiam contemnendam docens. Excluserat superiùs timorem infamiæ, nunc etiam mortis tollit metum. vide Chrysol. serm. centesimoprimo.

Animã non possũt occidere] nõ modo quia immortalis,

talis, sed quia non possunt gratiam auferre, quæ est mors spiritualis animæ, nec illam in gebennam mittere, æternumque supplicium, quod est mors secunda. Non prohibet autem omnem timorem: est enim timor reuerentiæ qui eis debetur, est & naturalis, vt mortis. tantum ergò inordinatum illum mũdi timorem illis aufert, quo cedimus malis, & à vetiiare, & virtute deficimus. Pulcre autem animam corpori opponit, q. d. possunt quidem occidere corpus, vilissimam hominis portionem, breui alioqui morituram, quæque ab eis semel occisa amplius ab eis oc. idi nõ potest. quid, quod per resurrectionem reparanda erit? ast animam, digniorem hominis partem, nihil lædere possunt.

41. *Timor mundi timore gehennæ pellendus.* *Sed potius timete*] timorem timore pelli præcipit, timorem mundi, timore Dei. Et quo magis timorem Dei in nobis excitet, nõ ait, timere eum qui potest animam simul & corpus occidere: quo modo vt diceret oratio ipsa poscere videbatur. Nam mundani homines reb. istis caducis inhiantes optarẽt sibi mortem morti bestiarum similem. Dicit ergò quod his est grauius: *qui potest animam & corpus perdere in Gebennam*, id est, totum hominem sempiternis ignibus cruciandum tradere. neque verò absolutè timorem Dei, quatenus is damnationem æternam infligere potest, præcipit: propterea, inquit: *Sed potius timete*, significans illum, si quis timendus sit, magis esse timendum, & illius timorem quemuis alium debere superare. Non ergò præcipit suos seruili timore qui non est in charitate, obtẽperare patri cælesti, sed vult inordinatum illum mundi timorem, Dei timore inferiorem esse, & reprimi attenta eorum malorum meditatione, quæ Deus inferre potest, qualis timor etiam esse potest in eo, qui Dei charitatem habet, si modo non præcipuè ob illorum malorum timorem à malo sibi temperet, & bonum operetur: absolutè tamen melius & perfectius est Dei amore à malis abstinere, & bonis studere operibus. Lucæ c. 12. antequam dicat: *timete eum*, &c. præmittit, *ostendam autem vobis, quem timeatis*, vt significet supra humanam cognitionem esse malũ, quod Deus infert desertoribus iustitiæ, vnde consequitur quantum debeat præponi timor Dei, timori hominum, cùm possit totum hominem æterno supplicio mancipare.

42. *Gebennam*] Hierony. Matth 10. scribit in veteri Scriptura non inueniri *Gehennæ* nomen, sed à Christo Domino primum fuisse positum, quod saltem verum est, quatenus in Scriptura non inuenitur nisi à Christo primum prolatum, licet fortè non ipse Christus primus hanc vocem vsurparit: vnde Orig lib. 6. cont. Celsum, notat in lib. Hebr. antiquorum reperiri vocem *Gehenna* pro tartaro, vel inferno. sed de his alibi dictum, nam de Gehenna copiosè dictum à nobis est superiùs cap. 4. dilucida. Theor. 6.

Dei prouidentia. 31. *Nonne duo passeres*] tribus his sequentibus versibus, vsque ad 38. v. aliam assignat rationem, cur non sit illis timendum, quam v. 37. explicabimus, vt eius vim aperiamus.

Passeres] Græ. στρουθία passerculi, vt tanto magis diuina prouidentia ostendatur; quæ vel ad minima se extendat, Lucas cap. 12 habet: *nonne quinque passeres veneunt dipondio*, seu græcè, *duobus assarijs*, sicut apud Matt. pro asse Gr. est assarion, dum ait: *nonne duo passeres assa veneunt?* Nec est mirũ, quod aliter Matt. aliter Luc. referant Christi verba, quia nõ eodem tempore; ac proinde nec eodem modo à Christo fuere prolata, semel enim vt à Matt. iterum vt à Luca relatum est, Christum loquutum esse verosimile est. sed toget quia fortassis, cur Matt. duos passeres vẽdi assario; Lucas verò, quinq; passeres duobus assarijs vænire, Dominum dixisse referant. Facilis responsio, cum hæc non eodẽ tempore à Christo dicta sint, & pretium horum, præsertim cum plures simul venduntur, non indiuiduum sit, sed nunc maius, nunc minus pro vt vendi possunt, nõ mirum quod Dominus dixerit apud Matth. duo passeres vendi assario, & apud Lucam quinque duobus assarijs vænire.

Asse] asses decem faciunt denarium argenteum nummum; videbitur fortè alicui assis duplum, dupondiũ dici à Luca c. 12. quia verò hic apud Matt. Gr. legimus ἀσσάριον, videtur significari numus, minor asse, ideò non videtur debere hic accipi assis, qualis primum cudebatur pondere vnius libræ; sed de asse sextarin, aut vnciali, vel semiunciali, & ob id tam Matt. quàm Lucas Græcè voce vtuntur diminutiua; quam Erasmus vertit, *minutum assem*. docet autem Budæus, lib. 5. de asse, aliquando apud Romanos ob penuriam, asses factos sextantarios, ac deindè etiam vnciarios, & vt alij etiam dicunt semiunciales; vnde Euthy. dicit: ἀσσάριον fuisse genus oboli ab asse nuncupatum per diminutionem, licet non fuerit assis. Aliqui vocant teruntiolum, vel minimum obolum. Couar. l. de colla. vet. numis. cap. 1. Dupondius, inquit, olim æreus numus fuit, qui duos asses continebat, hodie esset ęstimationis octo quadrantum, seu Marauedinorũ. Græci autem, vt ex Cleopa. refert Georg. Agri. l. 2. de externis ponderibus. Assem semiuncialem appellauère *dupondium*, quia is duo Assaria penderet. 43.

Cæterùm numus erat æreus, quorum duo assem efficiebant semiuncialem, ita vt præsentis Hispanæ monetæ quatuor Marauedinorum esset is dupondius. Assarium duorum tantum. sed & Suida teste, assarium obolus est. Polyb. l. 2. asseuerat Assarium dimidio obolo æstimari. mihi assem significat. sic Couar. nu. 4. idem loc. ci. nu. 2. ait, post varias assium mutationes eos fuisse semiunciales, lege Papyriana. sic ille. Ego vt nunc occurrit, nomine Assarij vel assem semiuncialem intelligerem, quatuor Marauedinorum; nam interpres assem vertit, pro assario hic; vel certè dimidum assis huius, ita vt duo Assaria assem efficiant, & hoc modo assarium duorũ esset Marauedinorum. Et dupondius eodem modo, vel potest significare duos asses semiunciales; vel assem semiuncialem duo habentem assaria, sed de his certum quid affirmare difficilè est. Cæterum quantum fuerint diminuti ærei asses; non facilè deprehendi posse ostẽdit Villalp. tom. 3. p. 2. appara. cap. 11. p. 353. col. 1 vide etiam de assario lib. 6. c. 16. dilucid. in Schol. ad ver. 2. & Couar. de collat. vet. numis cap. 1.

Non cadet super terram] Perinde est ac si diceret: licèt vilius væneant, tanquam res parui momenti, non tamen capitur vnus eorum à venatore sine Dei voluntate, ac prouidentia; & hoc idem est, quòd Lucas dicit: *non est in obliuione coram Deo*, id est, non ignoratur, sed curam illius habet, nec venditur nisi Deo sic prouidente.

Contra hanc Domini sententiam, videtur esse illud Pauli 1. ad Corint. 9. 9 *nunquid Deo cura est de bobus?* Sed facilè respondeo duplicem esse prouidentiam Dei, generalem vnam, qua scilicet Deus omnibus suis creaturis prouidet, iuxtà ordinem, progressumque caussarum naturalium, à se institutarum, quibus continenter cooperatur. Alteram peculiarem, quam Deus hominibus impendit. iam Paul. de hac speciali cura loquutus est, significans nõ esse eam curã Deo de bobus, vt propter eos legem aliquam statuerit, nisi quatenus illa ad homines pertinet. Itaque si Deus præcepit *non alligabis os boui trituranti*, non ideò præcepit, vt curam boum gereret, sed propter nos, vt spiritale aliquid, vel debitum significaret. Nec obest 44. *Duplex Dei prouidentia.*

illud

illud Sapien. 6. 8. *aequaliter cura est illi de omnibus.* primum enim de hominibus tantum est ibi sermo, deindè significatur æqualiter, vel potius similiter (est enim græcè ὁμοίως) id est, sine acceptione personarum, singulorum habere curam. Item quia magnorũ, & paruorum, & omninò omniũ curã gerit.

45. Ex his obscurus Hieronym. locus Abacuch primò illustrari poterit: ait enim: absurdum est ad hoc deducere diuinam maiestatem, vt sciat per momenta singula, quod nascantur culices, quoue moriantur. Sunt qui dicant Hieronymum errasse, & alijs locis errorem emendasse, sed non est id de tanto viro sentiendum, neque est id necessè dicere, nam in primis non loquitur ibi Hieronym. de scientia Dei speculatiua, sed de prouidentia, de qua erat Abacuch sermo: Et hoc indicant sequentia Hieronym. verba, subdit enim: non simus tam fati adulatores Dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima distrahimus, in nosmetipsos iniuriosi simus eandem rationabilium, & irrationabilium prouidentiam esse dicentes. Audisbe illum de prouidentia loqui? tantum ergò vult, non eadem ratione Deum, neque ita curare parua hæc, & vilia animalia, si secundùm se spectentur, quemadmodum curat humana, ita vt sit sensus: non prænosse Deum numerum culicum, vel quot per momenta singula nascantur, vel oriantur; vtique per modum cuiusdam peculiaris prouidentiæ, vel prædestinationis, sed tantum quasi per modum cuiusdam permissionis, sinendo causas secundas cursus suos peragere. Quomodo paulò superius idem Hierony. inquit: *sicut igitur in hominibus etiam per singulos currit Dei prouidentia, sic in cæteris animalibus generalem quidem dispositionem, & ordinem, cursumq; rerum intelligere possumus: verbi gratia, quomodo nascatur piscium multitudo, & viuat in aquis, quomodo reptilia, & quadrupedia oriantur in terra, & quibus alantur cibis.* Vbi non negat Deum hæc omnia singillatim, ac propriè cognoscere, imò verò id affirmat dum fatetur prouidentiam illum habere de piscibus, & reptilibus, & de eorum cibis, ac multitudine, quæ omnia sine ꝓpria, ac peculiari, & distincta cognitione intelligi non possunt. Quibus omnibus fit, quod cùm subdit: *Cæterum absurdum est* &c. hoc solum velle, non esse prouidentiam cum æqualitate intelligendam respectu hominum, & huiusmodi animalium, quod & Paul. dixit: *nunquid de bobus* &c. Sic interpretantur Hieronymum, Hugo de S. Victore in sum. sent. tract. 1. c. 1. Magister in prima d. 36. a. 4. D. Thom. 1. p. q. 22. a. 2. ad quintum, & eodem modo loquitur quæst. 23. a. 7. cùm declarat quomodo numerus prædestinatorum sit certus.

46. Illud ad mores referendum est, quòd notat D. Hilar. duos passeres, animam, & corpus esse, quos homines mali asse, id est, vili voluptate diabolo vendunt. Magnum sanè scelus, cùm tamen facti simus, vt ad cœlestia conuolemus, & pennis spiritualibus in altum tollamur.

Tertullianus contra Gnosticos c. 9. duos passeres, animam, & corpus etiam intelligit, *non passerum*, inquit, *alter in terram cadit, id est, nec caro, nec anima* &c.

47. 36. *Vestri autem capilli*] Immensum Dei erga nos affectum declarat, cui curæ sunt etiam minima nostra omnia. Hoc ergò quod dicit, capillos omnes numeratos esse à Deo, non solam scientiam significat: sic enim etiam arenæ maris notus est illi numerus: sed prætereà coniunctam indicat specialem quandam æstimationem, & affectum supra omnia creata, quem Deus habet erga suos, quos non propter alios diligit. Vndè rectè Emmanuel inquit, numerati sunt, id est, Deo curæ sunt, vt quæ sub numero commendantur, nam, quæ pluris faci-

A mus, si plura suot numeramus, distinctiusque memoria retinemus, ac diligimus.

37. *Nolite ergo timere*] vis argumenti in his tribus versibus a. 35. quo excludit timorem, non innititur sola Dei prouidentia, quam habet etiam Deus erga passeres: sed in eo affectu, & æstimatione, peculiarique prouidentia, quam erga suos habet, & quam illis verbis significauit: vestri capilli &c. sola enim prouidentia nõ præbet causam non timendi. Nam eadẽ prouidẽtia Deus pœnã æternã infert impijs, & si passeres scire possent se non esse in obliuione coram Deo, non prohiberetur illis timor, ne laqueo caperentur. Igitur hæc ratio tota nititur vtraque re, nimirum ipsa scientia, seu prouidentia Dei, quem nihil lateat, cuius etiam nutu omnia fiant, & ad hoc allatum est exemplum passerum, vt intelligamus, nihil omninò hominibus euenire, quod Deo non sit notum, & à quo non sit aliquo modo dispositum; verum hinc non colligi- 48.
B tur omninò timenda non esse mala, sed nihil contingere, nisi Deo saltem permittente. Proindè secundò nititur ratio, Dei amicitia, affectu, peculiarique prouidentia; quibus Deus suos prosequitur; non sicut passeres, quos magis propter homines creauit. Hinc sequitur non esse timendum ijs, qui sunt Christi. Nam si Christus Deus est, omnia nouit, etiam ea quæ erga suos aguntur: si pater est, & amicus, plurimi suos facit, ergò quæ illis vtilia sunt curabit, & quæ verè nocent auertet, nec permittet. Non igitur est quamobrem timeant hostiũ persequutiones, vel mala, quæ ab ipsis proficiscuntur, certi omnia benè cessura. His ergò firmamẽtis hoc argumentũ vires suas accipit. Cùm autẽ dicit; nolite ergo timere, significat non vetare se timorem naturalem, sed eum, qui est ex electione, & voluntate.

Meliores] Emmanuel, *pretiosiores apud Deum.*
C Interl. *quia rationales, quia æterni.* Lu. habet, *pluris estis*, quasi dicat; singulos pluris facit, quam multos passeres. 49.

38. *Omnis ergò qui confitebitur me*] ergò, pro, autem videtur positum. Nunc alio vtitur argumento, vt retrahat discipulos ab hominum metu, & fomitueà magnitudine præmij, quod consequuntur hi, qui post habito hominum timore constanter, fidenterque ipsum confitentur; & à magnitudine damni quod incurrunt, qui timori eiusmodi succumbentes Christum eiusque fidem abnegant; vel derelinquunt: lege verba.

Coram Patre meo] Lucas c. 12. 9. habet: *coram angelis suis*, id est, Dei, hoc est, in iudicio, quando venerit cum angelis iudicare mundum. Et quoniam multum refert altè insitam esse animis nostris, hanc sententiam: proptereà præmittit Christus apud Luc. *dico vobis*, quasi dicat, firmiter, constanter, asseueranterque prænuncio. Matth. vero ha-
D bet; *coram Patre meo*: vtroq; .n. modo loquutus est Christus, diuerso licèt tẽpore, & vtrũq; verum est: quãdo .n. venerit Christ⁹ iudicare, veniet cũ angelis, & in maiestate diuinitatis, quæ dicitur gloria Patris, idcircò dicit, coram Patre, & coram angelis Dei. Vel quando venerit iudicare angelorum multitudine stipatus, tunc confitebitur coram angelis: At quando introducet suos in gloriã Patris, seu beatitudinem, vel etiam cum dicet illis; *venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum* &c. tunc confitebitur suos coram Patre. Rab. *confitebitur apud Patrem, habebit enim is, per filium accessum ad Patrem.* Orig. tract. 12. in Matth. *confessio filij coram Patre, gloriantis est in conspectu paterno super eo, quem confitetur, quasi digno confessione ad Patrem.* Emma. verò confitebor. s. ex meis esse, sic negabo ex meis esse. Maldo. ait: ver. 32. apud Matt. c. 10. *Propterea dicit coram Patre meo, quia Patris est*

præmia sua cuique & honoris locum dare. Non est inquit, meum dare vobis, sed quibus paratũ est à Patre meo. Se, & si iudex futurus est, quasi testem facit, quia non nisi ex Patris voluntate, & prædestinatione sententiam laturus est. G. vt idem notat, habetur ἐν ἐμοὶ in me, poniturque ἐν, pro, את Hebraico articulo accusatiui ea 70. imitatione, vt, 3. Reg. 8.16. & 4. Reg. 17.15. & 1. Paralip. 21.17. & 27.14. & 29.1. & 2. Paralip. 6.15. & 7.12. & 9.8. & 29.11. Ad hæc Ps. 19.8. legimus, *in nomine Dei nostri inuocabimus*, pro, *nomen Dei nostri.* & Ps. 43 9. in nomine tuo confitebimur, pro, nomen tuum, *sic potuit hic dici, in me confitebitur, pro me, per Hebr. Nisi forte alius est Hebraismus, & verbum* ὁμολογῶν *positum est pro Hebraico hitphael, quod propriè significat, non solum confiteri, sed etiam palam, & quasi gloriando confiteri, quasi dicat, quisquis in me gloriabitur coram hominibus, gloriabor & ego in eo, coram Patre meo; se verò hominibus æquat, homines Deo opponit.* Sic Maldon. prior tamen expositio, magis litteræ inhæret, & communior est, vt ponatur in me, pro me.

Qui in cœlis est] id est, in consortio sanctorum.

50. Ex his verbis colligit Orig. tract. 12. in Mat. martyrium esse baptismum quendam, & remissioné inducere peccatorum. Nam si quis confitebitur Christum, ipse eum confessurus est, ergò etiam si peccatum habuerit, dummodo confiteatur, etiam Christus confitebitur illum; quod non nisi remissis peccatis fit.

51. *Helchesitarũ error.* 39. *Qui autem negauerit*] Helchesitæ affirmabāt licere in tormētis ore Christum negare, dummodo retineatur corde. lege Euseb. 6. hist. c. 33. sed hinc confutantur, quia negatio hæc oris est, cum coram hominibus fit, & opponatur confessioni, quæ ore fit, & coram hominibus. Quomodo verò dicatur negaturus coram Patre ex vers. præcedenti petendum est, suo modo negabit enim coram Patre ob maiestatem diuinitatis, qua iudicaturus est, vel quia reijciet à beatitudine, itemq; dicet, ite maledicti scilicet à Patre meo, vel quia, vt præmia dare, est Patris, ita & supplicia &c.

52. Iansen notat has duas sententias v. 38. & 39. cōtentas, esse quidem dictas de testimonio oris, quo testamur ipsum esse Christum & Deum, præsertim apud infideles, & impios; vndè Marc. 8. 38. additur: *in generatione ista adultera, & peccatrice*, idque satis est secundum literæ sensum. Cæterum ait, intelligendas etiam generatim tum de testimonio cuiusuis veritatis, quod ore fit, tum de testimonio operis, quo videlicet ipso opere testamur, nos Christum agnoscere pro Domino nostro, cui præ alijs in omnibus sit obediendum. quicumq; enim veritatē quamuis negat, Christum qui veritas est quodammodo negat: & qui præceptis Christi non obtemperat, factis illũ suis negat: Ob id Machabæos, qui mortē elegerūt, ne cōtra Dei præceptũ porcinas carnes ederent inter martyres cōnumeramus, quia sc. opere Christum confessi sunt, cuius venturi fide muniti erant. Porrò an tantum per fidem negemus Christum habet Chrys. hom. de Anna & Samuelis educatione, in fine habetur tom. 1.

Postremò aduerte, particulam illam, *Omnis.* v. 32. etiam referendā ad v. 39. & repetendam, quamuis Ambros. l. de pœnit. c. 2. id videatur negare.

53. *Vide Chrys. hom. 2. cōtra Iudæos.* 40. *Nolite arbitrari*] quia antea nihil, nisi conuitia, minas, & persequutiones Euangelij prædicatoribus Christus pollicebatur; docet nunc ideò se quodammodo venisse, vt ea euenirent, id est, nō sine sua prouidentia euentura: quare non debere eos cum ea viderint, deterreri. Non ergò significat Christus ideò se venisse, vt bellum inter parentes, & liberos, cæterosque necessarios exsuscitaret, sed ita hæc ex eius aduentu consequutura, tanquam ea de causa venisset, quomodo etiam à Simeone in

A multorum ruinam positus dicitur Luc. 2. 34.

Pacem] loquitur ea hominũ opinione, qui concordiam in rebus malis pacem ducunt. Intellige igitur nō venisse, vt terrenam, & carnalem pacem mitteret inter homines. *Gladium*] sunt qui verbum Dei intelligant. Sic Aug. q. 3. in Matth. Hilar. Theophyl. &c. Alij amorem Dei, cuius causa filij à parentibus separantur, vt Euthy. videtur significare, Euangelium cæterum, vt separationem indicaret, *gladiũ* maluit dicere, quam *bellum*: Et Lucas *separationem* habet c. 12. 51. & *ignem* eodem c. v. 49.

41. *Veni enim separare hominem aduersus* &c.] 54.
Chrysost. ait, illorum malitia hoc facit, sed dicit se facere scripturæ more: sic illud, *dedit oculos, vt non videãt.* Porrò persona, quæ dicitur separanda contra aliã, videtur semper esse intelligenda persona infidelis (de discordia enim infidelium, & fideliũ hic ꝓpriè agit Dominus:) Veni separare filiũ infidelem aduersus patrem fidelem, & sic in reliquis:
B sicut & illud inimici hominis, id est, fidelis, sunt domestici eius infideles. Atque ita hæc sunt intelligenda eo loquendi modo, quo vt vers. superiore monui, positus dicitur in ruinam multorum, vel etiam tradere aliquos in reprobum sensum & cæt. Quia nimirum ex eius in hunc mundum aduentu, & concionibus sequuta esset ipso sciente, & volēte, aut permittente, huiusmodi separatio, nam alioqui quantum in se erat omnium concordiam in fide optasset. nominat autem personas coniunctissimas, vt significet, nullum esse tam arctum vinculum quod Euangelium non disrumpat.

42. *Et inimici hominis*] repete veni, scilicet, efficere, vt inimici hominis sint domestici eius, id est, implere vaticinium Michææ c. 7. 6. licèt alio sensu scriptum ab illo.

Hominis] id est, vniuscuiusq; Hebr. videtur intelligere Christus domesticos, qui non credunt, &
C auertere à Christo volunt; hominem verò, eum qui Christum sequitur, vel in eum credit.

43. *Qui amat Patrem*] Hieron. amandi parentes, & filij post Deum. Quod si vterque amor seruari non possit, odium in suos, pietas in Deum est. Chrysost. & in Deut. dicitur: *qui dixerit patri, & matri, nescio vos hi custodierunt eloquium tuum.* *Nō est me dignus*] indignus, qui sit meus discipulus. Vide Luc cap. 14.

44. *Et qui non accipit crucem*] ponitur λαμβάνω, *accipit*, pro, *ἄρει tollit in humeros* Videtur alludere ad crucem, quam erat humeris suis, vt crucifigeretur, portaturus: *suam* autem dicit q. d. vt ego meam Emma. inquit, eum qui non æquo animo fert molesta, significari illis verbis, *qui non accipit crucem suam* &c. At Interl. intelligit eum, qui non accipit crucem suam, vel carnem domando, vel pro animo compatiendo, & hoc intuitu æternorum. Verus
D sensus videtur esse, vt tollere crucē suam idem sit, quod paratum esse pro Christo non quoquo modo mori, sed etiam si oportuerit crucifigi ad imitationem Christi. Sic Chrysost. hom. 36. auctor imperfecti 26. Theoph. &c. nam qui hic mortificationem intelligunt, vt Hilar. Euthym. potius moralem afferunt interpretationem.

Sequitur me] imitatione.

45. *Qui inuenit animam suam*] inuenit à εὑρὼν, 55.
præteriti temporis est. nomine animæ priori loco vitam intelligit more Hebr. posteriori verò, animam ipsam, quæ aut in vitam æternam recipienda, aut in ignem æternum mittenda est, vt notat Maldon. Cæterum non video, cur non semper eodem modo sumi possit anima ꝓ vita. Vult enim Dominus retinendæ huius vitæ desiderium à nobis tollere, vt tanto libentius accipiamus crucem suam, & sequamur ipsum, non parcentes huic vitæ perdere igitur animam, & inuenire, contraria sunt: vt

hoc

hoc fit vitam fuam ab omni periculo tueri, & conferuare, illud autem, mortis periculo offerre. Eſt autem ſenſus, qui in periculo vitæ conſtitutus vitam ſuã inuenit, vel lucratus eſt per abnegationem nominis mei, is eam perdet. & contra qui perdiderit vitam ſuam ob nominis mei confeſſionem, inueniet eam in ſæculo futuro. Et quidem in priori ſentẽtia, eſt quod ſubintelligas, qui inuenit animã ſuam per negationem mei nominis, aut me poſthabito, vel ſimile quid. hoc enim ſubintelligendũ indicant illa, propter me in poſteriore ſententia. quod idem dicendũ de ſimilibus ſententijs, Matt. 16. 25. Marc. 8. 35. Luc. 9. 24. cùm aũt dicit: *qui inuenit*, &c. nõ loquitur ex veritate, ſed ex vulgati hominũ opinione, qui ſe animã ſuã inueniſſe putant, cũ ea certo eam, & præſenti mortis periculo eripuerunt, quaſi iam perditam recuperauerint.

46. *Qui recipit vos*] ſignificare videtur Chriſtus quantam Apoſtolorũ curam habiturus ſit, cum ipſius perſonã ſuſtinere debeant, ſic Mald. vel ſecundùm Ianſe. poſt præcepta, & pericula ad legationem, & prædicationẽ pertinentia; ad extremũ de præmio recipientium Apoſtolos loquitur. dixerat enim illos viuere debere apud hoſpites ſuos: & indicauerat pœnã non recipientiũ eos, ſubiecit etiam grauiſſima ipſos à pleriſq; paſſuros. Commoda ergo iam de præmio recipientium diſſerit. Primum, quo alacriores Apoſtoli ad prædicandũ fierent, videntes ſe Chriſti perſonam ſuſtinere, & quantæ curæ ſint apud Deum, denique quo loco, licet tot mala, ab alijs patiantur: deindè, vt reliqui promptiores fiant, ad eos recipiendos, intelligentes, quod illis Chriſti nomine impenſum fuerit, Chriſto & Patri impenſum eſſe putari debere, nihilq; vel minimum diſcipulis ſuis impenſum irremuneratum iri. & hæc expoſitio, magis mihi placet, cum etiam alteram Maldonati inuoluat, prout nos illam expoſuimus.

56. Aduerte ex Ianſe. qui Apoſtolos recipit, Chriſtum recipit, & qui hunc, etiã Deum patrem; non ſolũ quia Chriſtus in Apoſtolis, & Deus in Chriſto verùm multo magis, quia Apoſtoli Chriſti negotiũ agebant, & legatione pro eo fungebãtur; ſicut negotium Chriſtus Patris ſui egit. Porrò qui legatum regis, nomine regis ſuſcipit, quodammodo regem ſuſcipere dicitur. Atque ob id, non dictum eſt, *qui me recipit, recipit Patrem meum*, ſed *eum, qui miſit me*: quo ſignificaretur, eũ qui ſe recipit, ideo Deũ recipere, quod ab illo miſſus ſit, quod proinde beneficiũ filio impenſum, veluti ſibi præſtitum acceptat.

47. *Qui recipit Prophetam*] aperit hic præmium recipientium Chriſtum, & mercedem, quam conſequentur.

In nomine Prophetæ] id eſt, quia Propheta eſt. ſignificat in his recipiendis Dei, & ſui reſpectum habẽdum. vnde Marc. cap. 9. 40 ait: *quiſquis potum dederit vobis calicẽ aquæ in nomine meo, quia Chriſti eſtis: amen dico vobis non perdet mercedem ſuam.*

Mercedem Prophetæ accipiet] i. particeps erit mercedis Prophetæ. i. quam ipſe Propheta accepturus eſt. Non ergò intelligas, quod tantam accepturus ſit mercedẽ, quãtam & Propheta: ſed quod particeps futurus eſt mercedis, quę Prophetæ debetur; quia in nomine Prophetæ ipſum recipit, vt à Deo miſſum, cooperans, quantum in ſe fuit, Prophetę officio. Eodẽ modo intellige de iuſto in nomine iuſti, id eſt, qui iuſtus eſt: nam qui iuſtum ſic recipit cooperatur iuſto, vt iuſtitiam ſequi poſſit. Clemens lib. 4. Stroma. colligit ex hoc loco non ęqualem beatorum omnium eſſe mercedem. rectè, nam neque eandem eum qui prophetam; & eum, qui quemlibet iuſtum ſuſceperit mercedem eſt recepturus, ſicut nec ipſe Propheta, vel iuſtus eandem recipit, maiori ergo maior, minori vero minor reſpondet. Eſt etiam hinc colligere vitã æternam mercedem eſſe cõtra hæreticos negantes hæreditatem cæleſtem eſſe verè mercedem, niſi impropriè, quatenus poſt opera datur. At hinc conſtat non ſolum poſt opera dari, ſed etiam propter opera, ac illis reſpondere. Denique obſerua primum fieri mentionem prophetæ, tanquam dignioris; deindè iuſti cuiuſque, qui non ſit Propheta; poſtremò obiectiſſimi etiam diſcipuli, ſeu fidelis. itaque gradatim procedit.

48. *Et quicunque potum*] ne quia ſe ab hoſpitalitate, per paupertatem excuſaret, hoc leui præcepto diruit. Hieronym. docet ergo iam tertio loco magnum præmium manere eos, qui ſuo tempore etiam infimos, & abiectiſſimos fideliũ, vel minimo aliquo afficiunt beneficio. Dixi tertio loco, quia cùm ſuperiore v. 47. oſtenderit quantum ſit præmium; primùm quidem recipientium prophetas, deinde generalius recipientium quoſuis iuſtos, iam v. 48. magis prouehens ſermonem, de his loquitur qui infimos fidelium ſuo nomine, vel minimo afficiunt beneficio. 57.

Aquæ frigidæ] nam, vt inquit Hierony. in calida ſumptum lignorum cauſſari quis poſſet. *Calicem*] ποτήριον. *Tantum*] poteſt cõiungi cum præcedentibus, & ſequentibus, vt ſit ſenſus, ſi quis vel frigidam duntaxat aquam exhibeat, ſufficere: vel referendo ad ſequentia, vt intelligatur, ſatis eſſe quidquis, modo id fiat tanquam diſcipulo.

49. *Cùm conſummaſſet Ieſus præcipiens*] eſt græciſmus, id eſt, feciſſet præcipiẽdi finem. quare non eſt ſubiungendum, cùm conſummaſſet omnia verba hæc.

Tranſit inde] à loco, ſcil. in quo hæc præcepta dederat ſeparans ſe ab Apoſtolis, vt ſemoti à præceptore, ſui periculum facerent.

Vt doceret & prædicaret] Theophyl. docet nullam miraculorum factam eſſe mentionẽ, quia miraculis faciendis veroſimile eſt abſtinuiſſe, quamdiu Apoſtoli, qui miſsi erant prædicabãt, & miracula edebant, quo maiorẽ illis conciliaret auctoritatẽ. quod ſi non placet, dic doctrinæ meminiſſe tanquã pręcipui operis, ad quod Dominus venerit.

Eorum] non videtur ſubintelligendum Apoſtolorum, quaſi ſignificet Euãgeliſta Chriſtum ſubſequutum Apoſtolos, in illis eiſdem ciuitatibus pręedicaſſe, in quibus prædicauerant Apoſtoli prius. Sed ad Iudæos videtur referendum, vt ſignificetur Chriſtus in eis ciuitatibus prædicaſſe, in quibus Apoſtolos prædicare præceperat, nempè Iudaicis.

Et verò etiam obſerua Chriſtum emiſsis vicarijs, non otio ſe dediſſe, ſed ad opus ad quod alios miſit ſe accinxiſſe.

50. *Vt pœnitentiam agerent*] Prima vox Euangelij hæc eſt, vt homines pœnitentiam agant, regnum enim cælorum appropinquare: hanc enim vbique ſiue Ioannes primum, ſiue Chriſtus poſt, ſiue poſtremo Apoſtoli, initio prędicationis vſurparunt. voluit autem Chriſtus ſe & Apoſtolos eodem exordiri modo, quo Ioannes: vt confirmaret ſe eſſe eum, cuius præcurſor ille fuiſſet. quare Luc. 10. 9. eandem ſeptuaginta duobus formam pręſcripſit, *dicite appropinquauit in vos regnum Dei.* 58.

51. *Vngebant oleo multos ægros, & ſanabant*] Non *ſanabantur* legendum eſt, ſed *ſanabant*. Græ. ἐθεράπευον. Quod verò *multos* dicit, non intelligas, non omnes curatos, quos vnxerant, ſed ſignificare voluit, multos fuiſſe eos, quos vnxerant, & curauerant Apoſtoli. An verò hæc vnctio fuerit Sacramentum extremæ Vnctionis in Theoria dicetur.

THEORIA PRIMA.

Quomodo sit intelligendum præceptum Domini: *In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis, & sed potius ite ad oues,* &c.

1. CVm Dominus Matth. & Marc. vltimo, iusserit Apostolis docere omnes gentes, mirari quis posset, quomodo hoc præceptum stet cum eo, quod hoc loco Apostolis traditur. In primis illud tanquam certum accipiendum est, Petrum & Apostolos cæteros sciuisse prædicandum esse gentibus etiam ante reuelationem illam, quam habuit ille Actor. decimo, in quo, non pauci decepti sunt. Marci enim & Matt. vltim. iubentur Apostoli docere omnes gentes, & ne quis diceret Apostolos non id intellexisse, Lucas ait cap. vlt. ver. 45. *aperuit illis sensum; vt intelligerent Scripturas,* & mox subiungit explicans quas Scripturas: *quoniam,* inquit, *oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes.* Et Petrus Actor. 1. 2. & 3. passim ostendit, se intellexisse Scripturas citans Psal. Ioe m, Deut. & speciatim illud Gen. 22. *in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ.*

An Apostoli sciuerint Gentibus esse prædicandum.

2. Quamobrem ergò, inquies, ostensa est Petro illa visio Act. 10. Et quare illa protulit Petrus eodem loco vers. 34. *in veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus?* videntur enim hæc significare, ignorasse Petrum gentibus debere prædicari Euangelium. Respondeo vidisse Petrum illam visionem, partim propter se, partim propter alios; propter se quidem, non vt disceret, sibi licere, gentibus prædicare, sed vt intelligeret tunc esse tēpus eis prædicandi. Nam quia Dominus dixerat Actorum primo: *eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.* Quibus verbis illum ordinem Apostolis præscripserat, vt primùm prædicarent in Hierusalem, deindè in reliqua Iudæa, tum in Samaria, vltimo in regionibus gentium: Ideò Petrus subdubitabat, quando nam tempus esset prædicandi gentibus, & an liceret eis oblata occasione prædicare, etiam agendo cum illis familiariter antequàm per totam Iudæam, & Samariam prædicatum esset. Hoc dubium sustulit Spiritus sanctus, ostensa illa visione.

Protulit verò illa verba Petrus: *in veritate comperi* &c. quia experientia ipsa id quod alioqui sciuerat, agnoscebat, idque voluit alios etiam docere, vt Deum laudarent & gratias agerent.

3. Hoc ergò posito affirmo, nullam vnquàm Dei legem, nullam traditionem vetuisse, salutis viam scire, & inire volentibus indicari, & doceri. Itaque, si cum Iudæis prædicabant Apostoli, & discipuli Christi, etiam antequàm Petro facta esset illa visio, aliquis gentilium voluisset Christianus fieri, vel Dei verbum audire, non abiecissent illum, quin instruxissent potiùs, & fidem docuissent in CHRISTVM IESVM.

Nunquam prohibitum alios docere viam salutis.

4. Quod si obijcias caput 11. Act. 2. quod cùm ascendisset Petrus Hierosolymam post baptizatum Cornelium, disceptabāt aduersus illum qui erant ex Circumcisione. Respondeo inprimis quod increpabant eum Christiani quidam ex Iudæis facti: hoc enim est disceptabāt, increpabant; & hoc innuit vox quare, cùm aiunt: *quare introisti ad viros præputium habentes,* notat autem Ephiphan. hær. 28. eum qui commouit circumcisos contrà Petrum, fuisse Cerynthum hæresiarchā post Simonem. deindè, dico quod hi nō increpabant Petrū, quod verbum Dei annūciasset gentilibus: sed quod cum illis fuisset conuersatus, familiaritérq; conuixisset per dies aliquot: nam cū proselytis, hoc non licebat, ex traditione antequā in religionis, & Sacrorum cōmunionem essent admissi.

Cerynthus commouet Iudæos conuersos in Petrum.

5. Verùm vrgebis vetitū fuisse à Christo Apostolis, ne in viam gentiū irent, ergo non erat integrū Apostolis verbū Dei gentilibus annunciare. Respondeo illo quidem initio antè factā visionem, Petro nō licebat publicè saltem vel familiariter versando cum illis verbum Dei gentilibus annuntiare, antequā repellerentur à Iudæis, quorum præsertim gratia adibāt varia loca ad Euangelium disseminandum. Cæterùm dum vel Iudæis concionabantur Apostoli, nō prohibebāt gentiles audire, vel ad illos concionari non subterfugiebāt ex data occasione; quod si voluissent inter fideles connumerari, nec eos expulissent. Sed potissimùm (vt dixi) erat illis prohibitum per id tempus ad illos concionari, agendo cum illis familiariter, habitando & commedendo, quæ post illam Petro factā visionem licuere. Adde quod illud Christi præceptum, vbi etiam de Samaritanorum vrbibus dicitur, ne eas ingrederentur, erat seruandum tempore illius missionis de qua ibi Dominus: licèt non negem etiam posteà esse à Christo dictū Apostolis, vt prius Hierosolymis, & in omni Iudæa, ac Samaria prædicarent, nec ad gentes velut principaliter accederent præsertim agendo cum illis, vt cum Iudæis.

6. Affirmo deindè quod merito Petro facta est ea visio, qui caput erat Ecclesiæ, illique proindè dictum fuit, *occide, & manduca.* perbellè. nam capitis est manducare, & per manducationem atque esum traijcere cibum in stomachum, & illum sibi incorporare: significatur enim hac metaphora Petro conuenire, vt ipse tanquam caput Ecclesiæ infideles conuertat, & efficiat membra Ecclesiæ. Quare etiam factum fuit, vt primus qui gentilem hominem cōuertit, Petrus fuerit: saltem quod sciamus, & scriptum sit. vnde Actor. 15. Petrus non mentitur, dum indicat se primum prædicasse gentibus.

Primus omnium Petrus Gentiles conuertit.

7. Et Lucas Actor. 11. scribit, eos qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulasse varias regiones euangelizando nemini loquentes verbum, nisi solis Iudæi. vt enim aduertit Caiet. in Acta, Lucas voluit narrare principia conuersionis gentium vndequaque. Nam primo à Philippo conuersum Eunuchum scripsit. Deindè à Pe-

tro Cen-

tro Centurionem cum suis, & capite vndecimo à dispersis narrat conuersos gentiles in Antiochia. Quoniam verò hi qui nati erant in Iudæa, iam dispersi, ignorabant quid Petro accidisset, propterea non modo à conuictu gentium, sed ab omni colloquio (scrupulosius fortasſis) abstinebant, vt vers. 19. scribit Lucas. At Cyprij, & Cyrenæi, quia inter Græcos nati, & versati fuerant non dubitabãt Græcos adire, & Dominum Iesum illis annuntiare, quamuis cum ipsis non conuescerentur; fortasſis, quia videbant iam satis prædicatum in Iudæa, ac Samaria, atque etiam esse adhuc qui ibi prædicarent.

8. Et quamuis Gagnæus dicat per Græcos intelligi non gentiles, sed Iudæos ordine, ac religione, licet natos in Græcia: Haberi enim G. Ἑλληνιστὰς non Ἕλληνας: verosimilius tamen puto gentiles illos fuisse. Et hoc quod hic dicit Lucas confirmat id quod diximus superiùs, non fuisse vnquam prohibitum gentilibus verbum Dei nunciare, velut ex occasione, & minùs principaliter, vel volentibus audire, interim non relictis Iudæis, tanquam ijs, quibus priùs & principaliter euangelizandum erat, interim cum gentilibus familiariter non agendo.

9. Sed illud est contrà id quod diximus, omnium gentilium primum conuersũ fuisse Cornelium: nam Philippus conuerterat iam priùs Eunuchum illum Reginæ Candacis. Respondeo, illum pertinuisse potiùs ad Iudæos, quia proselytus erat: & iam prædicatio suo ordine transibat ad Samaritanos. Paulum verò, qui gentibus dicitur esse loquutus, Actor. 9. 29. disputasse cum gentilibus non negamus, sed fidem potius defendendo ab eorum calumnijs, quam eos conuertendo ad fidem. Itaque subiungit Lucas, non quidem aliquos esse conuersos, sed odium adeò graue esse excitatũ in Paulum, vt quæsierint eum interficere. quare hic locus nõ obstat quo minus dicamus D. Petrum non modo Iudæorum, sed etiam gentilium primum Patrem fuisse.

Eunuchus Candacis Reginæ erat proselytus.

Fuit verò Cornelius, vt videtur, Romanus, vt nomen, & cohors, cuius erat vnus ex centurionib. indicat; is dicitur fuisse postea Episcopus Cæsariensis, sed post Zacchæum. eius porrò domus facta est Ecclesia; videtur eius conuersio incidisse in annum Dom. 41. Caij 3. diuisio verò Apostolorum videtur accidisse ann. Do. 44. Claud. 2. cùm etiam Petrus primùm Romam adijt, & sedem constituit. hinc patet falsum esse testimonium Apollonij apud Euseb. lib. 5. c. 17. iussos Apostolos à Christo, duodecim annos manere Ierosolymis. Nec est verũ, quod in Apocrypho scripto, quod Melitonis Sardicen. Episcopi nomine circũfertur apud Bedam in retractatione in Acta Apost. cap. 8. dicitur, Anno 2. post Ascensionem, diuisos esse Apostolos. De symbolo, quod constituerunt diuidendi in orbem Ruffinus in præfat. expositionis Symboli apostolici. Sed hæc obiter, vt pertinentia ad primam gentium conuersionem. Et nota, quod præsertim Apostolis dictum est: *eritis mihi testes primum Hierosolymis, deinde in omni Iudæa*, &c. vnde non mirum si dispersis reliquis Christianis post Stephani necẽ, soli ferè Apostoli remãserunt Ierosolymis.

Cornelius Centurio quis fuerit.

Ruffin.

10. Tertiò affirmo: cur voluerit Christus Dominus, vt ordinatè prius Hierosolymis, ac Iudæa; deindè in Samaria prædicarent Apostoli, antequam ad nationes gentium proficiscerentur (*eritis* enim, inquit, *mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ*, Actor. 1. 8.) quatuor rationes afferri posse eius præcepti. Prima est, vt suus esset Christo honor: decebat enim vt vbi cruci suffixus, vbi tot modis illusus fuerat, ibi vel ipsis inimicis spectantibus commendaretur Apostolorum prædicatione, edendis miraculis Spiritus S. aduentu. Altera ratio est, ad confundendos magis Iudæos, maioremque illis ruborem inijciẽdum, & simul ad eosdem magis iuuandos, si quo pacto resipiscerent, & ad maiorem Christianæ religionis auctoritatem. Erat enim Hierosolymitana ciuitas totius Palæstinæ caput, & metropolis. Ibi splendidissimum templũ, ibi sacerdotiũ, ibi regnũ elucebat. Rectè ergò decreuit Deus suauiter omnia disponens, vt ibi maior erat terrena, & caduca potestas, esset quoque spiritualis illustrior; & inde tanquam à capite deriuaretur ad alios. quod Isa. 2. 3. significatum est: *de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Ierusalem.*

Cur Christus post Iudæos statim ad Samaritanos vult diffundi Euangelij prædicationem.

11. Quin etiam aduertere licet præcipuas ac Cathedrales Ecclesias, non nisi in præcipuis vrbibus, & quæ aliarum essent veluti capita, fundatas esse, vt de Hierosolymitana, Alexandrina, Constantinopolitana constat, & Antiochena, & quod caput est, Romanam amplissimam vrbem videmus, in locum successisse Imperij Romani, & terrenos imperatores, Christo etiam cælesti Imperatori cessisse. Tertia ratio, vt refelleretur id, quod contra gentes obijcere potuissent. nam si Apostoli relictis suis, id est, Iudæis, & Galilæis statim ad gentes se conuertissent, eæ illæ dicerent, eos, cùm apud natos, & suos non possent Euangelium prædicare, trãsfugisse ad exteros, qui minus benè callerent eorum dolos, & imposturas: secus verò, si post persuasum suis, & confirmatum Euangelium ad alios deuenissent. lege Chrysost. in illa Act. 1. apparens illis, §. sed postquam cõplures. Est & quarta ratio, quod hoc modo Iudæi nullam excusationem obtendere posſint Euangelij non recepti, nec dicere illis non esse prædicatum, vel posthabitos, vel postpositos gentibus esse, ac proindè Euangelium non suscepisse: iam ipsi repulerunt, atque adeò iure ad gentes transijt prædicatio Euangelij. quod illis obiecit. Paul. Act. 13. 46. *vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ; ecce conuertimur ad gentes.* vide quæ diximus in Schol. v. 11. Et ex his constat quomodo hoc Christi præceptum intelligendum sit, & quod nullo modo contrarium sit his quæ Christus de conuersione gentium docuit.

Ecclesiæ Cathedrales in præcipuis vrbib. fundatæ.

THEORIA II.

In versic. 15. & 16. An munus euangelizandi melius pera & sacculo, quam sine illis geratur.

1. HVIC ego controuersiæ rectè arbitror responderi illud posse; quod eidem doctè respondit aliquando Doctor Olauius Societatis nostræ (vir & in scripturis, & in fidei dogmatibus tractandis exercitatissimus) eo meliùs euangelizandi munus cum pera, & sacculo, quam sine illis geri, quo perfectius à Diuo Paulo, quàm ab alijs Apostolis id obitum est. quod sic ille ostẽdit: D. Paulum perfectius egisse munus euangelizandi, quam alios Apostolos, nemo credo est, qui dubitat, si modo diligenter ad illa noni capitis v. 5. verba 1. ad Corinth. attendat: *numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & cæteri Apostoli?* Rursum ver. 12. *si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* & tandem, vt explicet, quantum perfectionis in hoc sit positum, ver. 18. inquit: *quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans, sine sumptu ponam Euangelium, vt non abutar potestate mea in Euangelio.* legunt hæc omnes, nec vllus tam ignarus est, qui non intelligat fructuosius, & melius euangelizandi munus obisse D. Paulum, quam alios Apostolos.

2. Quare si hoc commendamus in Paulo, & Barnaba, supra reliquos Apostolos, quod sine sumptu Euangeliũ ponerent, & hæc ratio est, cur illi potestate sua non abutebantur (id est, quantum possent non vtebantur) vt loquitur Diuus Paulus: eadem profecto ratio euincet, fructuosiùs, & perfectiùs munus hoc nunc obire eos, qui instructi rebus necessarijs nihil ab ijs, quos docent, postulant, quam qui ab illis victum, & vestitum (eosdem onerando) mendicant. sic Olauius.

3. Quod si obiicias hæc verba Matth. 10. *nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis vestris: non peram in via.* Respond. censeo, id iussisse Dominum quod & licitum esset, & virtutem Euangelij declararet hoc argumento, quòd præconibus eius, omnibus alijs rebus destitutis, nihil vnquam defuturũ esset; simulque vt suam spem addiscerent in Deo collocare; hoc quam verum sit doctissimè D. Thom. 2.2. q. 185. art. 6. ad 2. declarat his verbis: *verba Domini Matt. 10. nolite possidere aurum, &c possunt tripliciter intelligi. vno modo mysticè, vt non possideamus neque aurum, neque argentum, id est, vt prædicatores non innitantur principaliter sapientiæ, & eloquentiæ temporali, vt Hierony. exponit* (Matt. 10. tom 9) *alio modo, sicut August. exponit lib. de consens. Euang.* (2. cap. 30. tom. 4.) *vt intelligatur hoc Dominum non præcipiendo, sed magis permittendo dixisse. Permisit enim eis, vt absque auro, & argento, & alijs sumptibus ad prædicandum irent, accepturi sumptus vitæ ab his, quibus prædicabant. vnde subdit: dignus est enim operarius cibo suo. Ita tamen, quod si aliquis proprijs sumptibus vteretur in prædicatione Euangelij ad supererogationem pertineret. sicut Paulus de seipso dicit, 1. ad Corint. 9. 3. modo secundum quod Chrysost. exponit* (in hom.

A super illud Paul. salutate Priscam, & Aquilam to. 4. post expositionem epist. ad Rom. immediatè) *vt intelligamus illa Dominum præcepisse discipulis, quantum ad illam missionem, qua mittebantur ad prædicandum Iudæis, vt per hoc excitarentur ad confidendum de virtute ipsius, qui eis, absque sumptibus prouideret.*

4. *Ex quo tamen non obligabantur ipsi, vel successores eorum, vt absque proprijs sumptibus Euangelium prædicarent. Nam de Paulo legitur 2. ad Cor. 11. 8. quod ab alijs Ecclesijs stipendium accipiebat ad prædicandum Corinthijs, & sic patet, quod aliquid possidebat ab alijs sibi missum. stultum autem videtur dicere, quod tot sancti Pontifices sicut Athanas. Ambr. & August. illa præcepta transgressi fuissent, si ad ea seruanda se crederent obligari.*

B 5. Hæc D. Thom. eandem rem D. Chrysost. hom. à D. Thom. cit. in locum Pauli: *salutate Priscam, & Aquilam,* eruditè admodum docet similitudinibus allatis: *quemadmodũ,* inquit, *qui artem natandi docent, principio multa diligẽtia discipulos gestant: post vnum autem, & alterum, & tertium diem subtracta dextera illis præcipiunt, vt seipsos iuuent, & nonnunquam illos parumper mergi sinunt, ita vt & multum salsuginis sorbeant: ita sanè & cum discipulis suis Christus faciebat. Nam initio nihil eos pati sinebat, sed vbique aderat muniens eos, faciensque, vt omnia vbertim eis affluerent: cùm vero tempus esset, vt virilitatẽ suam ipsi declararent subtraxit aliquandiu beneficium, præcipiens eis, vt etiã per seipsos multa perficerent.* Et paullò inferiùs ait idem Chrysos. *& quemadmodum aues, pullos suos fouentes, tamdiu in nido sedent, donec illorum* C *plumæ increscant: quas dum increuisse viderint, eos primum circa nidum volitare docent, deinde adminiculo suo, totos destituunt: ita faciebat & Christus in Palæstina enim quasi in nido nutricabat discipulos, & exinde eos volare docuit in totum orbem, dato eis mandato, ne sibi ipsis deessent, &c.* ex sententia ergo Chrysost. solis hæc Apostolis præcepta sũt; & neque illis in omne, sed ad præscriptum, & determinatũ tẽpus. vide plura apud illũ similia, & apud Driedonem de dogmatibus lib. 3. c. 1. tract. 2. circa medium, vbi exponit locum Luc. 22. *quando misi vos sine sacculo, & pera.* Ex his satis soluta videtur illa obiectio ex verbis Matt. 10. *nolite possidere aurum,* &c.

6. Sed iterùm obiici potest exemplum Christi qui Euangel. prædicans ex facultatibus nutriebatur eorũ, apud quos cõcionabatur. Dicendũ D melius esse ita Euangelium prædicare, vt non grauentur populi, vndecunq; concionator viuat. quod tamen Dominus ex alieno (si tamen quicquam ei alienũ dici queat) hoc est, ab illis mendicando, quibus euãgelizabat, viuere dignatus est; non imperfectionem eius, sed perfectionem potius arguit: Nam, vt inquit August. lib. 2. de serm. Domini in mont. c. 26. *cùm ei ministrarent Angeli, propter exemplum tamen ne cui postea scandalum pareretur, cum aliquem seruorũ eius animaduertisset ista necessaria procurare, loculos dignatus est habere cum pecunia, vnde vsibus necessarijs quidquid opus fuisset præberetur.* ne quisquam igitur scandalizaretur videns prædicatores ex Euangelio viuere, & ipse ex eo viuere dignatus est: quamquam verò vita Ioan. Bapt. cæteris paribus perfectior sit vita illa communi: fuit tamen perfectionis, quod Dominus pro-

pter

pter nos communem illam rationem viuendi suscipere dignatus sit. Quanquam longè perfectius Dominus in vita propter nos minus perfecta vixit, quam Io. in vita perfectiore.

7. Cæterum licèt hęc ita se habeant, vt dixi, intelligenda tamen sunt cæteris paribus, vt Iansf. ait c.55. concor. in ea verba: *dignus est enim operarius* &c. scilicet spectando hæc duo præcisè, euangelizare sine sumptu aliorum & euangelizare ex alieno sumptu. Illud præcisè perfectius, hoc minus esse perfectum. Semper enim præcisè purior est, & perfectior, & magis propter Deum, & salutem animarum videtur prædicatio, & liberior, quãto minus quis ex alieno viuit: quare si quis abdicatis omnibus propter Christum, ex laboribus manuũ viueret, & non inde impediretur à rebus diuinis, vel certè ex sponte datis sustentaretur, perfectius sic euangelizaret, quamuis fortasis id nunc tenere difficile sit cõmunitatibus Religiosorũ, & ideò ex hac parte est, vt mendicando euangelizent. licèt aliunde perfectior sit eorum vita quam aliquorum, qui sine sumptu ponunt euangeliũ. Minus autem videtur ex alieno viuere, qui aliquorũ ministerio vtitur spontè impenso, quã qui mendicat, si absit scandalum. Ianse. item loci. addit: *quod sicut ob circumstantias quasdã prædicator potius eligere debet viuere ex proprio, quam ex alieno*, sine sumptu, quã cũ illo, *ad vitanda quædã scandala, & impedimenta euãgelici profectus, ob quæ Paulus significat ex proprijs voluisse laboribus viuere: ita contra, quibusdam concurrentibus circumstantijs præstat ex alieno viuere, cùm scilicet nullius scandali est periculum, sed discipuli etiam spontè offerunt prædicatori nudo, quique omnibus suis bonis renunciauit, ea, quæ ad victum, & vestitum sunt necessaria, illeq; ea accepit, tum vt illorum promptum obsequium apud Deum suam habeat mercedem, tum vt ipse ab omni solicitudine, & labore liber, magis vacare possit actibus spiritualibus. Ita certè circa Christum contigisse nõ est difficile intelligere, quem, quo se declararet planè esse cœlestem, non decebat ab incepto euangelico negotio, labore manuũ parare victus necessaria. Hac ratione non tantum alij Apostoli ex Euangelio vixerunt, sed & ipse Paulus à Philippensibus suscepit in carcere constitutus, & ante, quæ essent egestati subleuanda necessaria, vt patet cap. vltimo ad Philip.* Sic Iansen. & benè.

THEORIA III.

Quando fugere liceat, vel etiam non liceat in persequutione in v 29.

1\. *Fuga in persecutione quando licita aut illicita.*

HAc dere satis doctè August. differit ep. 180. ad Honoratum; ex quo hęc eliciuntur; primùm fugam persequutionum propter fidem, vel iustitiã interdũ quidẽ non licere, interdum verò, non modo licere, & laudi tribui, sed necessariam etiã ac præceptam esse. Deniq; interdum licere tantum, licet non vsque adeò laudi tribuatur, ac necessaria sit. Quando enim ex fuga alicuius alij grauiter scandalizarentur, iustitia opprimeretur, prædicatio & Sacramẽtorũ administratio omitteretur, ac oues Christi periclitarentur, non licet fugere ei per cuius fugã hæc sequerentur. Cùm verò maior gloria Dei & Ecclesię vtilitas, & Euãgeliũ ipsum postulat, vt fugiamus, fugiendũ est, & nõ fugere peccatũ; v. g. quia non expedit Ecclesię priuari tali doctore. addit Chryso. fugere licere, & nescio inquit Mald. an oporteret etiã, cum eius si manserit fides periclitabitur. *Christum*, inquit Chrys. *fugiendo non negat, qui ideò fugit ne neget.* Fugere verò licet, quamuis non necessariò, quã sacerdos ipse priuatim ab aduersarijs quęritur, & sunt alij, qui possunt pro illo sacramenta populo ministrare. Denique quandocunque plus fugiendo, quam manendo iuuare potest.

Cùm aũt omniũ cõmune est periculum, aut oẽs ad loca munita transeant, aut hi quibus alij indigent, maneant: etenim vt rectè D. Th. docet 2.2.q.185.a.5. bonus pastor animã suã ponere tenetur pro ouibus suis. Audi Aug. epi. cit. *fugiant*, inquit, *de ciuitate in ciuitatẽ serui Christi quãdo eorũ quisquã specialiter à persequutoribus quæritur, vt ab alijs, qui non ita requiruntur, nõ deseratur Ecclesia. Cùm autẽ omniũ est cõmune periculũ, hi qui alijs indigent, non deserãtur ab his, quibus indigent.* 2.

Si enim perniciosum est proretam in tranquillitate nauim deserere, quanto magis in fluctibus? vt dicit Nicolaus Papa & habetur 7. q 1. c. sciscitaris: quarè meritò, sapienterq;, Greg. ho. 14. in Euang. ait: *stare in periculo ouium non potest, qui in eo, quod ouibus præest, non oues diligit, sed lucrum terrenum quærit: Et ideò opponere se contra periculum trepidat, ne hoc quod diligit, amittat.* 3.

Ille autem qui ad euitandum periculum recedit absque detrimento gregis, non tanquam mercenarius fugit. Imò hic fugere non deserere, sed instaurare pręlium est. Et verò aliquando fugere, etiam vincere est. Sic Iosue, vt habes c.8. fugit quidem, sed fugiẽdo triumphum reuexit: & qui instar omniũ ducum est Christus Herodem dum fugit, elusit, & nobili stratagemate prostrauit. Fugiebant Apostoli pręcepto Christi ex vna ciuitate, quæ Euangelio fores obstruebat, in aliam, vt Euangeliũ alijs promulgando disseminarent. Illustris sanè fuga, quę Euangelij seminarium est. proh! quam speciosi sunt pedes eorum, qui per illustrem huiusmodi fugam viam sibi aperiunt, & muniunt ad innumeras hostium cateruas Christi Euangelio subijciendas. Rectè igitur Beda *fugite*, inquit, *in aliam ciuitatem, non timendo passionem, sed declinando, vt tribulationis occasio seminarium fiat Euangelij.* 4.

Quarè Tertul. sentẽtia, qui nunquam fugere licere vlli Christiano existimauit, damnata est, ita vt Hieron. in eius vita, eius librum de fuga in persequutione aduersum Ecclesiam scripsisse sentiat. Vult autem Tertul. imò & Hiero. & Chrysost. & alij, præceptum hoc, tantum ad discipulos pertinuisse, seruandum in prima ista legatione duntaxat. Nam propterea dictum volunt: *non consummabitis ciuitates Israel*, quo significaretur intra terminos Iudææ præceptũ fugæ contineri, vndè etiam superius dictum fuit, *in viam gentium ne abieritis.* Sed Athanas. in ep. ad Orthodoxos, & ad Marcum Pontificem Rom. Et Nazianzen. ora. 1. contra Iulianum, multo melius sentiunt, saltem aliquo modo ad omnes reliquas missiones hoc præceptum, vel promissionem pertinere, vel extendi. Nam in prima missione nihil eiusmodi Apostoli sunt experti, quod faceret illos fugere, cùm omnia ex voto successerint. De hoc argu- 5.

mento, præter Augustinum Epistola cẽtesima octogesima ad Honoratum, differit Athanasius in Apolo. de fuga. Diuus Thomas secunda secundæ, quæstione centesima octogesima quinta, articulo quinto, & Abulensis copiosè in hunc Matthæi locum c. 10.

THEORIA IV.

In v. 51. An ea Apostolorum vnctio, qua oleo ægrotos inungebant Sacramentum fuerit Extremæ Vnctionis?

1\. ETsi non desint, qui his verbis vtantur ad Extremæ Vnctionis Sacramentum cõprobandum, vt VValdensis tomo secundo de Sacrament. cap. 163. & Castro con. hære. v. Extrema Vnctio, & Petrus Soto lect. 2. de hoc Sacramento; putant enim hanc vnctionem fuisse verum Sacramentum, quod sequitur Maldon. Marc. 6. vers. decimotertio. verosimilius tamen est, vnctionem, de qua hic est sermo, non fuisse verum Sacramentum Extremæ Vnctionis; licèt fuerit veluti quoddam præuium signum, seu adumbratio eius. Videtur sententiam hanc amplexatus Hugo, Magister, Bonauentur. Alensis; alioquin non negassent hoc Sacramentum à Christo immediatè institutum. Et quidem D. Thom. in 4. distinct. 23. quæst. 1. art. 1. quæstiuncula tertia ad primum, rationem reddit, cur Euangelistæ huius Sacramenti mentionem non fecerint, & subiungit posteà: tamen etiam de olei vnctione mentio fit Marc. sexto insinuans, licèt ibi non sit sermo de Sacramento, illius nihilominus vnctionis mentionem esse factam, non sine mysterio, nimirum ad hoc Sacramentum adumbrandum.

Expresè tamen eam sententiam sequuntur Iansenius Concor. cap. 55. sub fin. Sotus 4. d. 23. q. 1. a. 1. Bellarm. de Extrema Vnctione cap. 2. Suar. To. 4. p. 3. d. 39. sect. 1.

2\. Mihi sanè eadem opinio valdè probatur. Primùm quidem, quòd ea vnctio non videatur cærimonia fuisse immediatè ad animæ salutem præsertim pertinens, quamuis res fuerit visibilis, & externa. Fuit enim medicamentum ad curandos ægrotos corpore: sic enim refert Matth. c. 10. dixisse Christum Apostolis quos mittebat: *infirmos curate*: cuius curationis modum scripsit Marcus oleo vngendo. neque enim est credibile, nisi Christo præcipiente, vsutos fuisse oleo. Dixi immediatè, quia illa corporum sanitas etiam ad animæ salutem referebatur, atque adeò illa externa vnctio mediatè ad eandem tendebat salutem, nimirum, ad fidem persuadendam. At Sacramentum nouæ legis ad spiritalem effectum immediatè referri debet.

3\. Ad hoc, non dum Apostoli tunc Sacerdotes erant, & non poterat Sacramentum Extremæ Vnctionis ab alijs conferri, quàm à Sacerdotibus. Præterea, illi ipsi non baptizatos tantum, nec solum moribundos ægrotos, sed omne ægrotorum genus, cæcos, mutos, debiles, & claudos vngebant, quibus dari non potest hoc Sacramentum. Dicere verò eum qui legem tulit, potuisse pro suo arbitrio lege vti, Apo-

A stolos quoque antequam Sacerdotes essent, baptizasse, vt ex l. 3. Dilucidat. cap. 4. in Scholijs vers. 2. liquet: vt fatear potuisse id ita esse, non sit tamen verosimile ob rationes dictas; non est autem eadem ratio de baptismo, nam in eo non est Sacerdos necessarius minister, sicut est in hoc Sacramento. His accedit quod vnctio illa apud Marcum ad tempus debuit durare, sicut ipsum etiam donum sanitatis ad tempus durauit in Ecclesia, saltem ita frequens; neque enim penitus cessauit, sed subindè in aliquibus eminet. At Vnctionis Sacramentum, & remissio ipsa peccatorum per illã debuit esse perpetuò, & ordinariè in Ecclesia, vt Iacobum intellexerunt Patres.

Itaque Marci 6. vbi legitur quod Apostoli missi à Christo multos infirmos oleo vngeB bant, & sanabantur, non commemoratur vsus Sacramenti Extremæ Vnctionis, sed quoddam quasi procemium, & typus ipsius propter vnctionis similitudinem: & ideò videtur Christus tale medicamentum, vt symbolum quoddam externum, vel adminiculum curationis miraculosæ, quæ fiebat per donum sanitatis media intercedente vnctione, instituere voluisse ad adumbrandam Extremam Vnctionem, & ad præparandum, aptandumúe homines ad illam; & vt declararetur hac oratione Apostolos legatos esse Messiæ, qui ab vnctione sic dictus est; & vt indicaretur similiter per vnctionem olei inuisibilis, qui est Spiritus sancti reparari animæ sanitatem. ex hoc fortasis Apostolico exemplo factum est, vt olim Christiani sæpè vterentur olei vnctione ad abiC gendos morbos Deo miraculosè cooperante non per modum operis Sacramenti, sed per modum effectus gratiæ gratis datæ, vt loquitur Suarius disputatione trigesimanona sub finem, quod ex Tertulliano libr. ad Scapulam capite quarto confirmari potest, vbi narrat: Proclum Christianum oleo curasse Antonium imperator. qui non erat Christianus, vbi Pamelius similia notat ex Hieronymo in vita Hilar. & ex Rufino l. 2. Hist. c. 4. de discipulis sancti Antonij, & alijs. 4.

Cæterum ad dissoluenda quædam quæ ex Patribus quibusdam obijciuntur diligenter obseruandum est: eam Apostolorum vnctionem bifariam considerari posse, vt notat Valent. d. 8. de Sacramento Extremæ Vnctionis, q. 1. p. 1. Vno modo absolutè, secũdùm rẽ ipsam D illius vnctionis, vt vnctio fuit. Altero modo, secundùm modum etiam, & efficaciam, ac significationem ipsius. Priori modo eadẽ esse dici potest vnctio, de qua Marcus, & de qua Iacobus; & ita Beda, & Theophylactus, & alij intelligunt, quando exponentes locum Marci, adducunt locum Iacobi, vt etiam ex Marco vsum eius vnctionis, quæ in Ecclesia iuxta descriptionem Iacobi vsurpatur, probent. Non quasi eodem modo, & ratione prorsus ab Apostolis apud Mar. fuerit vsurpata: sed quia ab illis quoque fuit vsurpata eadẽ actio, quod attinet absolutè ad rem vnctionis, & eo ipso vnctio hæc nostra descripta à Iacobo, insinuationem, & originem habet Apostolicam, id quod etiam non nihil valet ad eius commendationem. Posteriori modo, scilicet quoad modum 5.

& effi-

& efficaciam, & significationem, non eadem, sed longè diuersa est vnctio, de qua loquitur D. Iacobus. sic doctè Valen. quibus soluitur obiectio eorum qui auctoritate Bedæ, Theophyl. & aliorum vtuntur, ad nostram explodendam sententiam.

6. Postremò (& loco coronidis adijciatur) satis esse deberet (si non aliud suppeteret argumentum) ad stabilienda quæ hactenùs diximus, eandē hanc nostram sententiam Patribus Trident. Concil. placuisse, nam sess. 14. in doctrina de Extrema Vnctione; non institutum, sed insinuatum tantummodo esse dicunt Sacramentum Extremæ Vnctionis, cum Marci 6. mittens Christus Apostolos suos, voluit, vt in vsu doni curationis aliquando vterentur olei vnctione.

7. Aduertit Iansen. c. 55. concor. quod oleum hoc, non naturaliter sanabat ægrotos, nec adhibebatur ab Apostolis veluti naturale pharmacum; nam quomodo eodem pharmaco quis mederi posit omnibus morbis? sed ex Domini institutione vnctionem hanc sequebatur sanitas; quibus addo quod curandi virtutem aliquam supernaturalem habuisse oleum hoc vt ab Apostolis applicatum credibile est, nec symbolum tantum fuisse externum curationis miraculosæ, quæ fiebat per donum sanitatis. ostendimus autem paulò superius numero quarto, cur voluerit Dominus per tale signum Vnctionis externum conferri ab Apostolis sanitatem. ex his facilè est diluere eas obiectiones quas scribit Suares lo. ci. initio, quę videntur præsertim ex Maldon. ingeniosè collectæ Marc. 6.

DIGRESSIO PRIMA MORALIS

In versiculū vigesimū. *Excutite puluerem* &c. De arcana calceamenti significatione, in scripturis.

1. HIERONYMVS Pra. Ezech. 16. versic. 9. p. 184. C. docet in scripturis hæc colligi ad cognoscendam arcanam calceamēti significationem vtilia. Principiò discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere, in Sacris litteris symbolum esse captiuitatis. quod sic incederent mancipia, vt videre est in Isaiæ capite vigesimo, v. tertio, & quadragesimoseptimo, primo. vnde Exodi duodecimo, vndecimo dicitur Hebr. *calceamenta habebitis in pedibus vestris*, id est, non iam nudis pedibus incedite, quemadmodum huc vsque, more mancipiorum, sed calceati, instar ingenuorum. quanquam angeli Dionysiin cælestis Hierarchiæ capite decimoquinto discalceati dicuntur, quòd sint liberi, puri sine affectu, labe, commixtione.

2. *Nudare pedes signum subiectionis.* Deindè quoniam mācipia subiecta sunt dominis, & eos timent, ac reuerentur, hinc fit, vt nudare pedes signum sit reuerentiæ, & subiectionis, Exodi tertio, quinto: *Solue calceamentum de pedibus tuis*, &c. Iosue quinto, decimosexto huius oppositum, id est, dominatum significat calceamentum. Ps. 59. 10 *in Idumeam extendam calceamentum meum*, &c. Hinc est quòd Ioannes Baptista vt Christum Dominum, se verò seruum declararet, illum calceamentum induit, & se nudis pedibus incedentem, vix audere corrigium eius calceamenti soluere.

3. Tertiò quia dominium acquiritur capiendo possessionem, calceus signum est vsucapionis; discalceatio verò cessionis iuris sibi debiti, vt patet ex Deut. 25. v. 7. & clarius Ruth 4. v. 7. nam, vt spuere in faciē est notare seruilis conditionis; ita & calceamenti solutio, quasi significaretur, aliquem esse indignū qui calceos gestaret inter ingenuos. Et hinc declaratur iste locus Matthæi decimo, vers. decimoquarto; & Lucæ nono, v. quinto: *excutite puluerem de pedibus vestris*, id est, cedite omni iuri eorum, quod ad duos quoquomodo pertinere poterat, quod scilicet Moses Num. decimosexto, vigesimosexto significauit: *Recedite à tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum.* sequitur quoque tunc aptissimè: *Amen dico vobis, tolerabilius erit terra Sodomorum, & Gomorrhæorum, quàm illi ciuitati.* Sed hanc excussionem pulueris de pedibus, vel calceamentis Apostolorum, alia significare posse diximus in scholijs versiculo vigesimo, licèt fortassis hoc quod hic explicauimus sit magis litterale.

4. *Signum luctus.* Quartò soluere calceamenta, est signum luctus, sicut & coronam de capite tollere, radere cæsariem, & cætera ingenui hominis ornamenta deponere: quod, qui graui aliquo mœrore tenebantur, illū significabant habitum, exuentes festiuū, in quo numerabantur calcei, vt Ezechielis vigesimoquarto, decimoseptimo: *corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*, id est, ne luctuosis cærimonijs prosequaris vxorem defunctam.

5. Quintò Prædicatoribus apud Marcum sexto, nono, dantur sandalia, spiritualiter, ac mysticè, quò audenter suscipiant munus sibi iniunctum, & omni humano timore deposito illud exerceant, euangelium Christi, tamquam vexillum, gentibus, ac populis inserendo. Hos calceos iubet Apostolus habere Ephes. 6. 15. *calceati pedes in preparationem*, id est, confirmationem, & defensionem *euangelij pacis*, in quo pax, id est, omnia bona cum Dei beneuolentia promittuntur. Quomodo calceus constantiam, atque intrepidum animi robur mysticè significat: nam qui nudis ingreditur pedibus, pedetentim, & timidè incedit, calceatus animosè. Hi calcei hyacinthini esse debent, tales enim sponsæ dati sunt, lege Origenem homilia sexta in Ezechielem. Est autem calceari hyacintho præparari, vt ad cœlestia festinare valeamus; & Gregorio trigesimo moralium, capite decimo, hyacinthus significat cœlestem conuersationem, contemplationem, & spem cęlestium. Hæc carptim ex Prado.

DIGRESSIO II.
MORALIS

De Sacramento Extremæ vnctionis, occaſione verſ. 51. *& vngebant oleo multos.*

Diabolus inſtante morte homines quã maximè infeſtat.

1. ETSI aduerſarius noſter Diabolus tanquã leo rugiens occaſiones per omnem vitam quærat, & captet vt deuorare noſtras animas poſsit, & à Dei obedientia & gratia depellere, nullum tamen tempus eſt, cùm vehementius ille omnes ſuæ verſutiæ neruos contendit, ad perdendos nos penitus, & à fiducia etiam, ſi poſsit, diuinæ miſericordiæ deturbandos, quam cum impendere nobis exitum vitæ perſpicit. Duo enim tunc illum maximè accendunt, & inflammant, occaſio nempè temporis, in quo videt nouiſsimam & irreuocabilem de ſempiterna vita & morte hominis ſententiã eſſe pronunciandam; & ingens expectatio victoriæ; nullo enim tempore æquè imbecillo, ac fracto corpore, & animo homines eſſe ſolent, ac cum in extremo agone cum morte luctantur. Verùm, vt Tridentini Patres ſeſsione decimaquarta, in proœmio de Extrema Vnctione affirmant, *Clementiſsimus Redemptor noſter, qui ſeruis ſuis quouis tempore voluit de ſalutaribus remedijs aduerſus omnia omnium hoſtium tela eſſe proſpectum, quemadmodum auxilia maxima in Sacramentis alijs præparauit, quibus Chriſtiani conſeruare ſe integros dum viuerent, ab omni grauiore ſpiritus incommodo poſsint: ita Extremæ Vnctionis Sacramento finem vitæ, tanquam firmiſsimo quodam præſidio, muniuit.*

2. Quoniam autem non deſunt his temporibus qui diuinum hoc beneficiũ ingratè, & impiè repudiantes, Extremam hanc vnctionẽ Sacramentum eſſe negant, ſancta Synodus tam pernitioſo huic errori obuiam ire volens, anathematizat eos, qui Extremam vnctionem negant Sacramentum eſſe verè à Domino inſtitutum. Declarat etiam id per Apoſtolum Iacobum his verbis fuiſſe promulgatum Iacobi 5. 14. 15. *Infirmatur quis in vobis inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vngentes eum in nomine Domini, & oratio fidei ſaluabit infirmum. & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis fuerit, remittentur ei.* Quibus verbis nullam huius Sacramenti partem omiſit, quam non explicaret. Docet.n. primum materiam oleum eſſe, quod ſolemni benedictione ab Epiſcopo conſecratum eſſe debere, magno ſemper cõſenſu in Eccleſia Catholica fuit obſeruatũ; oleo verò ita res huius Sacramẽti; id eſt, Spiritus S. gratia, qua animus ægrotantis inungitur, expreſſa eſt, vt nullum eligi elementum aliud potuiſſet, cuius natura ad ſignificandos omnes huius Sacramenti effectus, magis eſſet accommodata.

3. Formam deindè Apoſtolus oſtendit in oratione Sacerdotis deprecatoria poſitam eſſe. Nam peculiare eſt huic Sacramẽto, vt eius forma cum precatione proferatur, nec hoc incõmodum eſt, cum ea oratio præponatur, cui nominatim Dei promiſsio apertiſsimè facta eſt, A illis nimirum verbis: *& oratio fidei ſaluabit infirmum.*

4. Res porrò & effectus huius Sacramẽti præcipuè illius verbis explicatur: *& alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis fuerit, remittẽtur ei.* Res etenim hæc gratia eſt Spiritus S. cuius vnctio reliquias peccati abſtergit, & ægroti animum alleuiat, & confirmat, magnam in eo diuinæ miſericordiæ fiduciam excitando, qua infirmus erectus, & morbi incõmoda leuius fert, & Dæmonis tentationibus fortius reſiſtit. Nam corporalis ſanitas tametſi nonnunquã per Dei miſericordiã ſuſcipienti hoc Sacramentũ cõferatur, propriè tamẽ effectus Sacramenti dici non debet, quoniam ſpiritualis, & inuiſibilis eſt Sacramentorũ omnium operatio. Hæc ex Trid. B Conc. conſtat. ſeſ. cit. c. 2. vbi de effectu huius Sacram. *Res*, inquit, *& effectus huius Sacramenti gratia eſt Spiritus S. cuius vnctio delicta, ſi quæ ſint adhuc expianda, ac peccati reliquias abſtergit; & ægroti animam alleuiat & cõfirmat, magnam in eo diuinæ miſericordiæ fiduciam excitando, qua infirmus ſubleuatus, & morbi incommoda, ac labores leuius fert, & tentationibus Dæmonis calcaneo inſidiantis,* Gen. 3. 15. *facilius reſiſtit, & ſanitatem corporis interdum, vbi ſaluti animæ expedierit, conſequitur.* Ita Concilium.

5. Vt autem hæc diſtinctius intelligantur, obſeruandum eſt hoc Sacramentum per ſe primo inſtitutum fuiſſe ad confirmandum, corroborandum, iuuandumque animũ ægrotantis aduerſus difficultates, quę tempore obitus occurrunt. quod non obſcurè indicant verba illa Ia- C cobi: *& alleuiabit eum Dominus* Gr. ἐγερεῖ αὐτὸν, excitabit, expergefaciet, ſuſcitabit, incendet, eriget, vrgebit, quod idem eſt, ac confirmabit, conſortabit &c. hæc autem præſtat hoc Sacramentum, non tantum habitualem gratiam largiendo communem omnibus Sacramentis, ſed per Sacramentalem præſertim ſibi propriam, quæ includit auxilia accommodata effectui ad quem inſtitutum eſt, qui triplex eſſe videtur. Primus corroboratio ſpei, quæ inprimis in mortis articulo neceſſaria eſt. Tunc enim vt Tridentini Patres dicũt: *Dæmon omnes ſuæ verſutiæ neruos intendit ad hominem à fiducia diuinæ miſericordiæ deturbandum,* & c. 2. aiunt, quod hoc idem Sacramentum *ægroti animam alleuiat & cõfirmat, magnam in eo miſericordiæ fiduciã excitando.* Et ſicut baptiſmus dicitur Sacramentum fidei, D Euchariſtia amoris, Confeſsio pœnitentiæ: ita hoc Sacramentum rectè vocari poteſt Sacramentum ſpei: ſicut etiam in Tridentino eodem dicitur, *Sacramentum exeuntium.*

6. Secundus effectus eſt animi hilaritas qua concepta ęgrotus morbi incommoda, & labores leuius fert, vt ex eodẽ Concilio patet. Tertius effectus eſt quod homo promptior & robuſtior redditur ad Dæmonis tentationes, quę tunc maximè vrgent, ſuperandas. & ita accipiendum eſt, quod Concil. Florent. habet: effectum huius Sacramenti eſſe *mentis ſanitatem, ſeu ſanationem*; alludit enim ad verba illa Iacobi, *& oratio fidei ſanabit infirmum,* quæ mentis ſanitas non eſt hic primæ gratiæ infuſio, ſed robur illud, quod homini ægrotanti tribuitur, vt vigor mentis ad mortem tranſigendam. Vide Proſperum libro ſecundo, de Præd.

Dei

Dei capite vigesimo nono. Igitur auxilia, quæ per hoc Sacramentum dantur ad hos effectus obeundos accommodata sunt. potest tamen enumerari quart° effectus, quo à Theologis dici solet, hoc Extremæ vnctionis Sacramẽtum institutum esse contrà reliquias peccatorum, de quo num. 8. dicendum erit.

7. Hæc quæ diximus ad effectus per se primos Extremæ vnctionis pertinent, ceterũ per se secundo institutum est hoc idem Sacramentum ad præparandam animam, & quantum in ipso est proximè disponendam, ad gloriæ cœlestis ingressum. Hinc Tridentini Patres illud totius humanæ vitæ consummatiuum dixère.

8. Hinc verò habet, vt iuuet ad perseuerandum in bono vsque ad mortem. hinc etiam satis aptè intelligitur quomodo sit institutum ad tollendas peccatorum quoque culpas, quod & in verbis formæ eius continetur: *quidquid peccasti*, &c. & Iacobus clarè significat, dum ait: *si in peccatis est*, &c. & Concilij verba illa exprimunt: *delicta si quæ sunt adhuc expianda*, &c. neque id solùm de venialibus peccatis, verùm de lethalibus etiam intelligendum est, quæ peccatorum, seu delictorum nomine absolutè nominari consueuerunt. & quia absoluta & vniuersalis peccatorum condonatio pænas etiam complectitur; ideò per hoc Sacramentum etiam reatum pœnæ temporalis relaxari ex opere operato meritò dicemus, relictũ ex remissis priùs peccatis quantum ad culpam, licèt nõ omnis eiusmodi reatus auferatur vt in baptismo, sed iuxta dispositionem, & deuotionem suscipientis. Sic Suar. disp. 41. num. 17. sect. 1. Contrà reliquias etiam peccatorum, quomodo loquitur D. Thomas institutum est, non ita vt tollat fomitẽ, prauos habitus, vel phantasmata: neque ita, vt corporis habitudinem mutet, propterea enim non est dictum tollere reliquias peccatorum, sed institutum esse contrà reliquias peccatorum: sed quia nimirùm dat robur, & vigorem contrà hæc omnia per auxilia num. 5. & 6. commemorata. Verùm hic effectus non secundarius est, sed sub primario potiùs comprehensus, cùm per se necessarius sit ad confortandum, corroborandumque ægrotantis animum contrà ea quæ mortis tempore occurrunt, vt ex numero 5. colligere est, & ex fine numeri 6. reliqui verò effectus, quos numero 7. & 8. complexi sumus, pertinent ad secundariam intentionem institutionis propriȩ huius Sacramenti, quod docet Suarez eadem disp. 41. sect. 1. num. 3. & 16.

9. Obseruandum verò diligenter est remissionem peccatorum esse aliquo modo peculiarem huius Sacramenti, & in eius institutione aliquo modo intentam, & propterea à D. Iacobo speciatim dicitur de ægroto quem presbyteri vngunt: *si in peccatis est dimittentur ei*. & Tridentinum ait: *delicta, si quæ sunt adhuc expianda, abstergit*. Apponendo siquidem conditionalem indicant hunc non esse effectum per se primò intentum. Is enim non aliam exigit cõditionem, quam vt obex auferatur. itemque dum exprimunt eundem effectum sub conditione, non obscurè significant non esse per accidens, quomodo omnia Sacramenta probabile est habere eundem effectum, sed suo modo peculiarem huius Sacramenti, & in eius institutione, vt dixi aliquo modo comprehensum, non per se primò, vt remissio peccatorum ad pœnitentiam, & baptismum pertinet: declarat id Suàrez nu. 16. quomodo autem hoc Sacramentum de attrito contritum faciat, & peccata deleat, quia ad Scholasticos Doctores spectat, consulat qui vult eundem Francis. Suarium lo. ci. à nu. 19. qui etiam à num. 22. docet, quæ dispositio requiratur ad effectum spiritualem huius Sacramenti. Et hæc de re & effectu extremæ Vnctionis. Redeamus ad verba Iacobi.

10. Iam verò quod attinet ad præscriptionẽ eorum, qui est suscipere, & ministrare hoc Sacramentũ debent, haud obscurè fuit etiã in verbis citatis D. Iacobi traditum. Nam & ostenditur illis, ministros huius Sacramenti solos esse Sacerdotes, qui Presbyterorum nomine non solum in hoc Apostoli loco, verum etiam in omnibus fermè alijs Noui testamenti locis significantur.

11. Declaratur item non esse hanc vnctionem adhibendam nisi infirmis: nec illis quidẽ omnibus (vt Ecclesiæ traditio nos docet) verùm illis modo, qui tam periculosè decumbant, vt in exitu vitæ constituti videantur; qui si conualescant, iterum erunt huius Sacramenti subsidio iuuandi, cum in simile vitȩ discrimen inciderint. Infirmorum autem nomine nõ solos Sacerdotes ægrotos, sed cuiusuis cunditionis homines intelligi oportere, nõ inutiliter olim Innocentius I. ad Decentium scribens admonuit, ne quis vsdelicet vnctionem hanc instar aliarum à solis sacerdotibus suscipiendam esse existimaret.

12. Docet igitur ille omnibus eam posse adhiberi, exceptis excommunicatis, cum quibus excipiendi etiam sunt pueruli, qui adhuc innocentiam in baptismo acceptam retinẽt. Sed Sanctissimus ille Pontifex de Ministris huius Sacramẽti loquens, apertè docuit eos esse Episcopos, & Sacerdotes, quemadmodum Catholica Ecclesia semper tradidit, & Tridentina Synodus confirmauit, quæ illud etiam aduersus multorum calumnias declarat, Ecclesiam Catholicam in ritu administrandi huius Sacramenti nunquam à præscriptione, & regula D. Iacobi recessisse; quare can. 3. sic ait: *si quis dixerit extremæ Vnctionis ritum, & vsum quem obseruat Sancta Romana Ecclesia repugnare sententiæ B. Iacobi Apostoli*, &c. *Anathema sit*. Quod verò Presbyteros inducendos esse pluraliter scripsit D. Iacobus, id non ad necessitatem Sacramenti (vt Ecclesia verè est semper interpretata) sed ad decorem, & ornatum, & ad maiorem quandam commoditatem pertinet.

CAPVT XVIII.

AVDIT HERODES DE IESV.

A.14.1. B.6.14. C.9.7.

B, Et audiuit rex Herodes.

1\. A. IN illo tempore audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu (B. manifestum enim factum est nomen eius) C & omnia quæ fiebant ab eo.

2\. Et hæsitabat, eò quòd diceretur à quibusdam: quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdam verò quia Elias apparuit: ab alijs autem: quia Propheta vnus de antiquis surrexit.

Vide lib. 3. cap. 6.

3\. B. Quo audito C. ait Herodes: Ioannem ego decollaui: quis est autem iste, de quo ego talia audia?

4\. Et ait pueris suis: B. quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit.

5\. Hic est Ioannes Baptista ipse surrexit à mortuis.

6\. Et ideò virtutes operantur in eo.

7\. C. Et quærebant videre eum (occiderat enim Ioannem Herodes.)

8\. (Nam) B. cùm dies oportunus accidisset, A. die natalis Herodis, B. Herodes natalis sui cœnam fecit principibus, & tribunis, & primis Galilææ.

9\. Cumq́ introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, A. in medio, B. & placuisset Herodi, simulq́ recumbentibus.

10\. Rex ait puellæ: pete à me quod vis, & dabo tibi.

11\. Et iurauit illi: quia quidquid petieris dabo tibi, licèt dimidium regni mei.

12\. Quæ cùm exisset, dixit matri suæ, quid petam? at illa dixit: caput Ioannis Baptistæ.

13\. Cumq́ A. præmonita B. introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit dicens: volo vt protinus des mihi A. hic, B. in disco caput Ioannis Baptistæ.

14\. Et contristatus est rex: propter iusiurandum, & propter simul discumbentes noluit eam contristare.

15\. Sed missa Speculatore, præcepit afferri caput eius in disco, & decollauit eum in carcere.

16\. Et attulit caput eius in disco, & dedit illud puellæ, & puella dedit matri suæ.

17\. Quo audito discipuli eius venerunt, & tulerunt corpus eius: & posuerunt illud in monumento. A. & venientes nunciauerunt Iesu.

18\. Quod cùm audisset Iesus, secessit inde in nauicula in locum desertum seorsum (assumptis discipulis suis) C. Reuersi (namque) B. & conuenientes Apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei omnia, quæ egerant & docuerant.

19\. Et ait illis: venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum. erant enim qui veniebant, & redibant multi: & nec spatium manducandi habebant.

SCHOLIA.

1\. Ioannes Bapt. & Lucifer & Hesperus.

I. IN illo tempore] Obseruant Astrologi Hesperum noctis nuncium, Luciferum diei. vnus, idemque Ioannes & Lucifer fuit mundum hunc ingressus: & idem cùm egrederetur, Hesperi instar, se habuit. Lucifer, solis ortum prænũciat, Ioannes, Christi veri solis iustitiæ prænuncius, eiusdem aduentum nunciauit, antequam esset. Hesperus solis occasum, Ioannes Christi mortem præcessit, & infidelibus sua morte, tenebras horribiles imminere præsignauit, quod non dubito agnouisse Ioan. cùm dixit: *illum oportet crescere, me autem minui*, quibus Christi nominis & famæ, prædicationisq; incrementum, & suam interim mortem, imminentem prædixit.

2\. Iam ad textus interpretationem accedamus: primùm quidem sciẽdum subnectendam esse merito hoc loco hanc historiam de nece Ioan. non ob id solum, quod Marc. & Luc. superioribus annectunt, verùm multo etiam magis, quia secessus ille Domini, de quo c. sequenti, traditur à Matth. factus post auditam Ioan. necem a Domino. Hunc autem secessum, alij duo Euangelistæ post reditum Apostolorum, factum recensent.

3\. *Audiuit*] cur non prius audierit, mirum est, nam constat multo postquam Christus cœpit prædicare, neci datum esse Ioannem: est enim interfectus 32. anno Christi iam absoluto & aliquot mensibus, nam paullo antè, quartũ Pascha à baptismo Christi id accidit, seu tertium à prædicatione Christi secundùm Ioan. Euangelium. Prædicauerat ergò Christus per totum trigesimum secundum annum & eo amplius; Ioannes enim sub finem 31. anni Christi coniectus est in carcerem; occisum verò censeo verosimilius, propè festum Pascha, & annos natum duos, & triginta, insuper & nouem circiter menses; vno anno ante mortem Christi, quidquid dicat Iansen. itaque non malè existimat Caietanus. Io. Baptistam proximè ante quinque panum miraculum fuisse necatum ab Herode; sic Beda, & auctor histor. Schol. cum alijs. Quare meritò Chrysost. hom. 39 in Matth. scripsit Herodem, non percepisse famam Christi ab ipsis statim miraculorum exordijs, sed post multum tempus. Baron. anno Domini 31. hanc huius ignorationis caussam affert, quod Herodes absens fuerit bello Arabico implicitus contra Aretam regem, quod diu durauit. Imo, & antequam Ioannem in carcerem cõijceret, Romam venisse dicitur. vide Ioseph. 8. antiquit. cap 7. sed quidquid de hoc sit: huiusmodi

certè

certè sunt qui in principatibus viuunt, & in aulis, & domibus regum sunt. Nam quoniam fastu rerum plurimum sibi arrogant, parui facientes cætera, rarò ea perdiscunt. Vide Chrysost. ho. ead.

4. *Herodes*] Antipas magni Herodis filius, frater Philippi, non quidem germanus, id est, eodem patre, eademque matre natus. Philippus siquidem natus est ex matre Cleopatra dicta ex Iosep. libr. decimoseptimo antiqui. capite primo, Herodes verò antipas, sicut & Archelaus ex matre erant alia Samaritide.

5. *Tetrarcha*] Tetrarcha est quidem qui quartæ regni parte dominatur, sed sæpè pro principe sumitur. Marcus regem vocat: at Luc. tetrarcham cum Matth. fuit igitur hic Hero. Tetrarcha Galilææ, & regionis trans Iordanem. sic docet Iosephus decimoseptimo, cap. 3.

6. 2. *Hæsitabat*] in primis aliquid hic interest inter Lucam, & Matth. & marc. Lucas enim ait: *Hæsitabat Herodes eo quod diceretur à quibusdam: quia Ioannes surrexit à mortuis*. Matt. verò habet ipsum dixisse suis pueris: *hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis*. Vbi nulla videtur hæsitatio. & Marc. ait idem quod Matth. Deindè interest quod Luc. indicet, Herodem non credidisse Ioannem esse, qui surrexerat à mortuis, cum eum ipse decollasset. At Matth. ait, affirmasse, Ioannem esse. Respondeo in primis Herodem quidē prius hæsitasse cum pueris suis. Deinde verò confirmatum affirmasse ipsum esse Ioannem: vnde vtraque difficultas tollitur. Potest & aliter ad secundum respōderi: Herodem negasse cum vulgo loqueretur, eum esse Ioannem, ne fortè pro Ioanne populus in illū insurgeret, & ita Lucas potest intelligi. Interim ipsum timuisse verè, ne Io. à mortuis excitat⁹ potētior esset effectus, ipsumque acriùs reprehenderet, vel pœnas sumeret: ac cum huiusmodi metu seorsim clam pueris suis hanc suam opinionem aperuisse, vt narrat Mat. licèt aliqui affirment verba Herodis apud Matth. & Mar. esse pronuncianda more hæsitantis, & interrogantis, vt sit sensus: num hic est Ioannes Baptista? num ipse surrexit à mortuis? & quem ego decollaui Ioannem? num hic surrexit à mortuis? sic videtur Augustinus libro secundo de consensu Euangelistarum capite quadragesimotertio sentire. Sunt etiam qui apud Marcum legant, *dicebant*, vt Augustinus eodem loco legit. Sed editio emendata, & textus græcus: Ἔλεγεν habent, id est, *dicebat*. Diuus Hieronymus in Matthæum intelligit ea verba Herodis apud Matthæum, & Marcum dicta esse per Ironiam. Prima responsio, vera est. Potest, & alia adijci: Herodem quidem semper dubitasse, vt Lucas ostendit: sed interdum, non tamen sine dubio aliquo affirmasse Ioannem esse, id est, videri Ioannem surrexisse, quod affirmant Matthæus, & Marcus, licèt subticeant dubitationem expressam à Luca. Deinde quid prohibet dicere, nunc hæsitando loquutum, nunc affirmando?

7. 3. *Ioannem ego decollaui*] quasi dicat, sat scio me Ioannem decollasse, an verò iste sit Ioannes dubito, Euthymius Matthæi decimo, & Chrysostomus hom. quadragesimanona innuunt his Herodem negare voluisse eum, de quo talia audierat esse Ioannem; nam dicebat, Ioannem ego interfeci; quod licèt vulgus sciat, & opinetur surrexisse, hoc tamen creditu difficile est, vt interfectus surrexerit. quæ expositio sic intellecta, non videtur reprehendenda, quamuis Cardinalis Toletus eam reijciat annotatione decimanona, in caput nonū Lucæ, non excluditur tamen his verbis omnimoda dubitatio Herodis num iustè esset Ioannes à mortuis reuocatus: nam de alijs audierat Herōdes in vitam reductos Dei potentia.

4. *Pueris suis*] cum Antipam non legamus habuisse filios. hic per *pueros*, famulos intellige, qui illi assistebant. 8.

Resurrexit] falsum est non de vera resurrectione in idem corpus intellexisse, sed μετεμψύχωσιν Pythagoræorum, nam neque etiam Pharisæi ita resurrectionem intelligebant, si Iosephum sequamur libro secundo de bello Iudaico, capite septimo. Videtur enim tantum id Pharisæis adscribere, non omnium, sed bonorum duntaxat animas in sua quidem, sed meliora, & ita quodam modo alia corpora, in resurrectione redituras, quod omnes fermè Iudæi credebant. Facilè ergò Iudæi credere poterant surrexisse Ioan. & quia vir erat sanctus, & verò etiam iniustè occisus, idque ad scelus Herodis indicandum. 9.

Obseruat Chrysostomus homil. quadragesimanona operis in Matt. plus territum Herodem post mortē iusti, quam dum ille viueret. Vexabat enim eum, & flagellabat rea conscientia, ne fortè Deus vindices de tanto scelere pœnas expostularet, huiusmodi sunt hi, de quibus ille: *quos diri conscia facti mens facit attonitos, & cæco verbere cadit*; ita Cain omnia suspecta erant, vt diceret Gene. 4. *ero vagus, & profugus in terra: Omnis igitur qui inuenerit me, occidet me*. Raba. in Matthæum, *quanta est*, inquit, *inuidia Iudæorum hinc docemur: Ioannem à mortuis potuisse resurgere, nullo teste Herodes alienigena pronuntiauit Iudæi Christum quem Prophetæ prædixerant, non resurrexisse, sed furtim ablatum esse credere maluerunt. Vide quam promptior sit animus gentium ad credendum, quam Iudæorum.* 10. *Mors Ioannis terret Herodem.*

6. *Virtutes operantur*] Gr. δυνάμεις ἐνεργοῦσιν ἐν αὐτῷ, id est, potestates operantur (vim enim actiuam continet) *in illo*, id est, per illum, licèt Maldo. *operantur*, nec actiuè, nec passiuè, sed loco verbi neutri sumat, vt sit sensus virtutes, id est, miracula vigent, & apparent in illo. Hinc collige non ante necem Io. Herodem audiuisse de Christo, nam alioqui non existimasset Christum esse Ioannem, si sciuisset vtrumque simul vixisse. 11.

7. *Videre eum*] tum vt agnosceret & aspectu inuestigare posset, essetne Io. sic Victor Antioch. Mar. 6. tum curiositatis studio: nam de eo Luc. 23. scribit: sperasse, signum aliquod ab eo fieri.

8. *Die natalis*] Orig. 14. ho. in Mat. notat nullius iusti, sed duorum tātum Herodis & Pharaonis iniquorum hominū diē natalē in scripturis celebrari, quod Hier. & Be. obseruarunt. Et tamen Caluinus hunc morem (vt se Christianū ostendat sc.) laudat. Non sic Iob. c. 3. *pereat dies in qua natus sum, & nox in qua dictū est, cōceptus est homo*. sic. Iere c. 20. *maledicta dies in qua natus sum*. hinc fit, vt & infantes statim atq; nascuntur, fletu præsentiant se in mala multa natos esse. Hinc Salomon: *vocem similem omnibus emisi plorans*. Cęterùm, mos hic celebrandi natalis ab Ethnicis, seu idololatris defluxerat: vt qui nullū post hanc vitā bonum expectarent, summam in hoc fœlicitatem ducerent, cùm tamen hic plena sint miseriarum omnia. 12. *Natalis Pharaonis & Herodis.*

Cùm dies opportunus] vel cōuiuio exhibēdo, vel saltatrici, hoc est, Herodiadi potior ad petendum. 13.

9. *Filia ipsius Herodiadis*] Salome ex Philippo priore marito genita, proptereà, nō vocat Herodis filiam, sed Herodiadis. Notat Maldo. 14. v. 7. videri Herodiadem hanc occasionem natalis diei obseruasse: eaque de causa filiam ad saltādum induxisse. De diuina vltione in hanc saltatricem, vide Nicephorum hist. l. 1. c. 19. & 20. & Metaphras. in ser. de S. Io. quem recitat Sur. to. 4.

Et saltasset] sic post ebrietatem choreæ; sic Israëlitæ eleuatis aureis vitulis accubuerunt manducare, & bibere, & surrexerunt ludere. Rectè huc pertinet illud Oseę 7. 5. *dies regis nostri, cœperunt princi-* 14.

perfurere à vino, extendit manum suam cum illusoribus.

15. A. *In medio*] & si forsan aliquis, choreæ inferi non omnino damnauerit; hæc tamen instar ignobilis scorti saltauit in medio mimarum instar, & impudentium mulierum.

16. *Placuisset Herodi*] Cùm tamen scriptura dicat Ecclesiasti. 9. *cum saltatrice, ne sis assiduus, nec audias illam, ne forte pereas in efficacia illius.*

17. *Chorea & saltationes à dæmonib.* Basil. in illud Isai. 13. 21. *pilosi saltabunt ibi*, tradit saltationes didicisse homines à Dæmonibus ipsis, & quia lætitia dæmonum, est hominum interitus; vt Angelorum gaudium peccatoris cóuersio & vita; tripudiantibus, & choreas exercentibus hominibus, solent dæmones agere choreas, & tripudia.

18. Obseruandum, non modo apud omnes ferè gentes, sed apud Hebr. quoq; eam consuetudinem viguisse, vt in côuiuijs splendidioribus; vtpotè sacris, natalitijs, nuptialibus funebribus vt musico vterentur modulatu, vt ea scripturis haberi potest Ecclesiast. 32. 4. & 40. 20. & 46. t. & 2. Psalm. 68. 13. Isai. 5. 11. 12. & Isai. 24. 8. 9. Amos. 6. 5. 6. Luc. 15. 25. quin auctor est Tertull. in apol. c. 39. & Cyprian. ad Donatum in cęnis Christiaporum initio Ecclesiæ cantus esse adhibitos.

Porrò Homerus in Odis vtriusque musicæ. i. eius quæ voce, & quæ instrumentis fit; atq; saltationis, quæ musicæ comes est, crebram mentionem facit in epularum descriptionibus. Nam cantum, & saltationem, vocat conuiuarum anathemata. i. sacra donaria, vel vt interpretatur Eusthatius ornaméta conuiuiorum, & Lucianus exercitium diuinum, & sacrum, vtpotè sine quo nulla sacra, festiuitates nullæ fieri consueuerunt: vt notat Pradus in Ezec. 23. ver. 42. vbi etiam meminit carminis inter symposia quod εκολιὸν appellabant.

19. 11. *Et iurauit illi*] ab ebrietate libido, à libidine, stultæ promissiones emergunt. Alb. in Matth. hinc patet ait, quantû libido Herodem occuparit, cuius aris ralia rhura obtulerit, vt & dimidiam regni sui partem polliceatur. Turpis fuit si iurandi caussam spectes. Stultus in iurando. impius in reddendo. sic Esther 7. Rex Assuerus, *quæ est*, inquit, *petitio tua Esther, vt detur tibi, & quid vis fieri? etiamsi dimidiam partem regni mei petieris impetrabis*: sed Esther petitio, vitam attulit: Huius infamis meretriculæ, mortem inueait; Forsitan mos erat regum sic respondere. vel Herodes responsum Assueti regis voluit imitari. vel dum cæco carpitur igni, quam loquatur stulte, & impudenter non aduertit, & hoc verius.

20. *Herodes an verè contristatus.* 13. A. *Præmonita*] Gr. προβιβασθεῖσα inducta, instigata impulsa. Non enim nudè admonitionem, sed vim quandam insuper significat. Strabus putat rem hanc ab Herode cópositam, ne sponte sua, sed iuramenti coactus religione Ioannem videretur occidisse. Et Hier. in Matt. collusionê hanc esse existimat, vt Herodes, cum Herodiade primum conuenerit, de occidendo Ioan. in die natalis sui, iurisiurandi religione interiecta. At non credo; nam vt rectè docet Maldon. multo meliores prætextus quærere, inuenireq; potuisset. Deinde quia verè videtur contristatus, vt Euangelista significat. valdè etiam illi probrosum erat, saltâtis puellæ precibus, ac ne precibus quidem, occidere: neq; enim virum alioquin astutû latebat, facilè eam rê euulgari potuisse: sanè cùm populum timeret rationem potius minuendi sceleris excogitasset aliam, non hanc tragędiam composuisset, qua scelus magia augebatur.

In disco] discum puella attulit, vt mora nulla intercederet, regique obtulit, quod Matth. significat, dum addit: *hic in disco*, q. d. in hoc disco quem

A præfero, ne moras necte, promissa reposco.

Caput Ioan. Bapt.] vide quam pretiosum ferculum ea regio conuiuio rapere velit impia, ac crudelis lupa. Cernebat regem vino, & libidine ardentem; ideò tum maximè vrgebat. volo; vt protinus des mihi hic in disco caput Ioan. Bapt. volo, inquit, vides ne puellam turpem, & obscœnam, Imperare, Regem vero libidini seruientem indignissima iussa capessere?

14. *Contristatus est*] iuxtà Hierony. sententiam Herodes tristitiam in facie, lætitiam in mente gerebat, vt merito à Christo *vulpes* appellatus fuerit Luc. 13. sic & Caiet. At melius August. docet serm. 1. & 2. de Decollatione Baptistæ, quê sequuntur Iansen. & plures, scil. non fuisse hæc simulata, sed verè contristatum Herodem. videtur ea istimasse stultus rex iureiurando se astringi ad nefandum facinus. Quin & procerum etiam conspectu erubuit, 21.
B non stare promissis Gr. περίλυπος γενόμενος. Erasm. vertit, *dolore affectus*, sed multò melius interpres noster, *contristatus est*. vide Canum lib. 11. c. 3. ar. 7. Gratianum 22. q. 4. per multa capita.

Rex] reuera, rex non erat, sed Tetrarchia par regno habebatur.

Propter simul discumbentes] D. Thom. Matth. 14. scribit, rogasse accumbentes Principes pro puella, vt caput illi Ioan. concederetur. & si erubuisse hic significatur Herodes non stare promissis ob tot Principum, ac procerum conspectum.

Contristare] Interpres legit, vt videtur λυπῆσαι, quemadmodû habet Matt. Græca tamen quæ nunc extant, vt inquit Gagn. habent apud Marc. ἀθετῆσαι, quod *aspernari* significat, quasi dicat, noluit eam aspernari, ac côtemptibilem reddere: quod facturus videbatur si promissa non præstitisset. *Mihi*, inquit idem Gagn. *magis proprium videtur aspernari, quam reijcere, nisi dicas reijcere postulata.*

C 15. *Misso speculatore*] Gretzer. l. 1. de Cru. c. 14. sic scribit: *notauimus supra ex Tertull. Romanos milites tormenta, & supplicia administrasse, ex quibus illi, qui gladio in reos animaduertebant, proprio nomine spiculatores, seu, vt alij rectius legunt, speculatores vocabuntur, ad hoc primum instituti, vt quidam volunt, vt hostilia silentio perspicerent. Gr. σπῆρας ευ... ποῖς & κατάσκοποις appellantur à speculando, non à spiculis; vt rectè obseruat Leuinus Torrentius in cap. 25. Sueto. in Calig. spiculum enim à recentioribus dictum, quod olim pilum vocabant, si credimus Vegetio. Atqui pilum commune legionariorum telum erat, non his peculiare, qui satellitij caussa principibus aderant, quibus Sueto. in Claudio cap. 35. lanceas tribuit, spicula daturus potius, si à spiculis nominabâtur. Huc accedit Suid. auctoritas in Lexico, cùm σπεκουλάτορα δορυφόρον exponit. Hi ergo non solum explorandi, &* 22. *Spiculatores qui.*
D *custodiæ caussa Principibus aderant, sed & in damnatos lege agebant. Speculatores faciet, inquit, Iulius Firmicus lib. 8. 26. qui nudato gladio hominum amputent ceruices Herodes quoque misit σπεκουλάτορα, vt habet S. Marc. 6. qui decollaret Io. Bapt.* hæc Grerz.

16. *Attulit caput eius in disco*] Hic eaclamare libet cum Mantuano l. 8. de Festis diebus: 23.

O scelus, ô immane nefas, ô cognita nunquam
Ante hac impietas! hominum sanctissimus iste
Traditur incesta, pellex oldissima calcat
Fas & iura, decus mundi ludibrio habetur
A meretrice, iocus de maiestate triumphat,
De virtute scelus, de iure iniuria: sicq;
Natura simul, ac morum subuertitur ordo.

Et Chrysost. hom. 2. in Decollat. Ioan. *mensa migrat in caueam, in arenam vertitur domus, fiunt de pransoribus spectatores, mutatur furore conuiuium, fit cibus cædes, vinum transit in sanguinem, finis apponitur in natali, in ortu exhibetur occasus, conuiuium mutatur in homicidium, organa vertuntur in funus,*

tragœ-

tragœdiæ personant sæculorũ, intrat bestia, nõ puella, quærit caput amputare, non saltare, discurrit fera, nõ fœmina, aspergit iubas per ceruices, non capillos, anfractibus dilatat membra, sauitia crescit augmentu, fit grandis crudelitate, non corpore, & singularis fera vsq; dum capiat prædam fremuit ore, dentibus frendet ferrum non suscipit, sed producit. De hac atrocitate Sybilla Heritræa præcinuerat l. 1. oraculorum sic:

Barbarus & tandem saltatibus illaqueatus
Mercedi vocem hanc casam concedet iniqua.

vocem autem Ioannem intelligit.

24. *Herodiadis impietas.* Nec mirum tam acerba, tam nefaria molitam esse feminam vnam Herodiadem, quæ tot insaturabiles, tot inanes animi affectus gestabat in pectore, quibus tanquam crudelissimis tyrannis subdebatur, & in omne scelus agebatur. Equidem arbitror in eius animum quatuor illa vitia insatiabilia influxisse, quæ illam tanquam œstro quodam percitam insanire faciebant. De quibus, sic Prouer. 30. 15. legimus: *sanguisuga* (hyrudini) *duæ sunt filiæ* (duo ora) *dicentes: affer affer. tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit sufficit, infernus, & os vuluæ, & terra, quæ nõ satiatur aqua: ignis verò nunquã dicit: sufficit.* His quadruplex cupiditas, inquit Pradus Ezech. 16. versiculo 28. indicatur. Prima sanguinis & vindictæ appetitus, qui per hyrudinẽ sitibundam duplici ore sugentem sanguinem apprime significatur: quod iste carnifex (appetitum dico vindictæ) ore famam proximi, semper corrodat, & ore gladii corpus dilaceret: vel quod duplici capite ira sc. & inuidia sanguinem sugat. Secunda est libido, & concupiscentia carnis per os vuluę designata, quod in ea maximè vigeat: etenim mulieris concupiscentiam insatiabilem esse satis nos docet Herodiadis exemplum, & Herodis istius. Tertia est auaritia, & diuitiarum appetentia, terræ similis, quæ nunquam aquis satiatur: ideò *Pluto* nominatur, qui Deus est subterraneus; & hydropisis, de qua ille: *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.* Quarta est gloriæ auiditas, ecce ignis summa petens, quique omnia in se conuertere nititur, sibiq; subijcere. Hęc certè quatuor infamia scelera Herodiadem perurgebant ad necem sanctissimi viri Baptistę omni studio curandam, his illa agitata furijs omnia sua consilia, cogitationesque dirigebat, vt virum illum de medio tolleret, quem sanè suæ libidini, auiditati gloriæ, diuitiarumque splendori obesse putabat. Hinc insatiabilis ille sanguinis & vindictæ appetitus.

25. Sed in primis insignis hic fuit huius feminæ & impotentis Herodis adeò sæua libido, vt meritò non tantum sugentis, ac sitibundæ hyrudinis exemplo in prouerbijs; sed onagri etiam similitudine præscripta videatur apud Hierem. 2. 24. vbi ait: *onager assuetus in solitudine,* &c. *attraxit ventum amoris sui, nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam non deficient* (defatigabuntur) *in menstruis eius inuenient eam* dicitur enim onagra cùm semel naribus hausit masculi odorem, ita perditè insequi illum, vt nullis viribus detineri queat, ac retardari à cursu: & qui eam insequuntur, frustra laborant: Quod si lassari nolunt, inuestigẽt caueam, qua cum masculo quiescit: nam nisi prægnans capi non potest. Sic Hier. Israëlitici scorti appetentiam insatiabilem eleganter significauit; sic talem etiã meritò dixeris Herodiadem, quæ tanquam onagra, vbi semel superbissimi regis, ac spurcissimi hausit odorẽ nulla vi sanctissimi venatoris Baptistæ auerti potuit. Quin ita illum dilassauit, vt vitã illi priùs abruperit, quam à via semel cœpta destiterit. Hæc obiter.

26. *Puella dedit matri suæ*] Herodias accepto capite illi illusit, linguam àcu transfodiens. sic Hieron. contra Ruffinum inquit: nec magnoperè, inquit,

A glorieris si facias quod scorpiones possunt facere, & cantharides. Fecerunt hęc Fuluia in Ciceronem, & Herodias in Io. quia veritatem non poterãt audire, & linguam veriloquam discriminali acu cõfoderunt. De malitia mulieris, vel etiam de Herodiade, vide Chrys. ho. 1. de decol. Io. Bap. seu ex varijs locis in Matt. hom. 15. lege Chrysol. ser. 127. 173. 174. & Aug. 1. de cons. 43. & Canum. l. 11. c. 3. & 5. ar. 3. apud quos, plura de Herodiade inuenies. Quæ vt hoc obiter in memoriam reuocem, non erat filia Arethæ, sed Aristoboli. vide canum & Ianse. & nouum Euseb. Et nota quod ob similem causam Chrysost. 1. contra vituperatores vitæ monasticæ, dicit, Paulum à Nerone occisum.

17. *Discipuli eius venerunt*] verosimile est, petijsse ipsos corpus ab Herode, quod fecit Ioseph ab Arimathæa, dum petijt à Pilato corpus Iesu. Acceptũ verò in Sebasten, seu Samariam adduxerunt, sic Ado in Martyrologio. Certè sepultum in vrbe Samaria Ioannem, docet Nicephorus li. 10. c. 13. Isido. l. de Patribus. Hieron. in epitaphio Paulæ epi. 27. & in prologo Abdiæ. Noster Barra. putat postea sepultum fuisse corpus eius in Samaria, alioquin eo tempore quo occisus est Ioa. non coutebantur Iudæi Samaritanis, de cap. dicam mox. *Corpus*] interpres, inquit Gagn. legit σῶμα, id est, *corpus*: constanter tamen omnes græci codices habent πτῶμα, id est *cadauer*. 27.

B

Cæterum quo loco conuiuium hoc sit exhibitum, non constat. Beda in Martyrologio significat Hierosolymis instructum die 24. Febr in Romano Martyrologio legimus caput Io. Baptist. primò inuentum Hierosolymis, & vt vult Baro. 29. die Augusti apud Herodis olim regiam. videtur igitur regia, in qua celebratum est hoc epulum Hierosolymis fuisse. In ea enim domo videtur sepultum caput, in qua conuiuium est celebratum, quare & ibidem posteà primò inuentum à monachis quibusdam docet Nicepho. l. 12. c. 49. Quamuis etiam fuerit secundò inuentum tempore Valentis. cuius inuentionis fit mentio 29. Aug. in Rom. Martyr. vide Baro. in notis Martij 29. Aug. Metaphrastes in vrbe Samaria, vbi erat Herodis regia cõuiuium exhibitũ putat, in enchomio de exportatione manus dexteræ Io. ex Antiochia, quod non est credibile, nam nõ erat Samaria sub hoc Herode ex Iose. l. 17. antiqui. 28. *Vbi conuiuium hoc celebratum.*

C

Probabilior mihi videtur eorum sententia, qui affirmant conuiuium hoc in arce Machæruntina exhibitum fuisse, nam Iosephus l. 18. c. 10. secundũ aliam editio. c. 14. in ea arce vinctum fuisse Ioannẽ clarè significat, & cùm subitò sanctum caput allatum sit in disco ad conuiuium, & puella dixerit: *volo, vt protinus des mihi* &c. nõ est dubitandũ eodẽ loco paratum esse conuiuium, in quo erat Io. vinctus. Potuit tamen caput adduci Hierosolymam, ibique sepeliri in regia Herodis. vide quæ notauimus l. 3. c. 6. in Schol. ad vers. 3. Erat autem Machæruntina arx in Transamnana regione, id est, in regione trans Iordanem, non longè à mari mortuo, non autem in Galilæa. Porrò Transamnana regio cũ Galilęa, & ducẽta talẽta annua cessere Antipæ. 29.

D

18. *Quod cùm audisset Iesus, secessit*] Possunt hæc referri ad ea quæ præcesserant scil. ad ea. quæ dixerat Matt. de existimatione Herodis de Christo, & desiderio videndi illum. Hæc enim historia de nece Io. adiecta videtur esse veluti obiter, & per occasionem. Sic Chrysost. ho 50. & Euthy. (licet is etiam dicat ea verba: *quod cùm audisset*, referri posse ad necem) si ergò hunc modum Chryso. sequamur, rectè conueniet causa secessus Christi, noluit enim curiositati Herodis cõsentire. quarè ne videretur, secessit; & fortè etiã vt homicidij patrandi occasionem tolleret. Alijs magis videtur textus Matth. exposcere, vt ad necẽ illa verba; *quod cùm audisset*, 30.

referantur. Et hoc modo causa secessus secundùm Matth. est audita cædes Io. ad subleuandum enim dolorem ex nece illius, & fortè ad subtrahendam materiam homicidij, secessit.

31. Porrò Dominum necem Io. à discipulis Io. audisse, certum videtur; illud verò de fama Herodis, & existimatione de Christo videtur audisse à discipulis suis redeuntibus. Neque enim Euangelistæ ponunt alios, à quibus audierit, cùm tamen innuat statim id in reditu discipulorum audisse.

Et conuenientes Apostoli] dicit conuenisse, quia ante diuisi, ac Bini missi fuerant.

32. 19. *Et ait illis, venite seorsim*] ponitur hic alia causa secessus, quam Mar. & Lu. assignant quod nimirum redierant discipuli è missione fessi, ac defatigati, vt paululum quiescerent. Cùm enim tanta turba ad Christum affluerer, vt ne sumendi quidem cibi spatium ipse & discipuli haberent, iussit seorsim in desertum secedere, vt paululum ibi requiescerent, quo, ingressi nauim, abierunt. Itaque aliam causam scribit Matth. secessus, aliam reliqui duo Euangelistæ; Matt. vel existimationem Herodis, & videndi desiderium, vel necem Io. reliqui Euang. reditum discipulorum quiete aliqua egentium.

C A P V T X I X.

QVINQVE PANIBVS PASCVNTVR QVINQVE HOMINVM MILLIA.

A. 14. 13. B. 6. 32. C. 9. 10. 11. D. 6. 1.

1. B. *ET ascendentes in nauim abierunt in desertum locum seorsum.* C. *qui est Bethsaida.* D. *trans mare Galilææ quod est Tiberiadis.*

A. *Et cùm audissent turba sequuta sunt eum pedestres de ciuitatibus.*

2. B. *Et viderunt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos.*

3. D. *Et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur.*

B. *Et cœpit illos docere multa.*

4. B. *Et exiens vidit herbam multam Iesus, & misertus est super eos, qui erant sicut oues non habentes pastorem,* C. *& excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei; & eos, qui cura indigebant, sanabat.*

5. D. *Subijt ergò in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis.*

6. *Erat autem proximum Pascha, dies festus Iudæorum.*

B. *Cùm hora multa fieret* A. *Accesserunt ad eum discipuli eius.*

7. C. *Dies autem cœperat declinare,* A. *vespere facto,* C. *& accedentes duodecim, dixerunt illi: demitte turbas, vt euntes in castella, villasq́; quæ circa sunt diuertant, & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus.*

8. A. *Iesus autem dixit eis: non habent necesse ire: date illis vos mãducare.* B. *& dixerunt ei: Euntes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus eis manducare.*

9. D. *Cùm subleuasset ergò oculos Iesus, & vidisset, quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum: vnde ememus panes, vt mãducẽt hi?*

10. *Hoc autem dicebat tentans eum, ipse enim sciebat quid esset facturus.*

11. *Respondit ei Philippus: ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis vt vnusquisque modicum quid accipiat.*

12. *Et dicit eis: quot panes habetis? ite & videte. & cùm cognouissent:*

13. D. *Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas, frater Simonis Petri: est puer vnus hic, qui habet quinq; panes hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos? (similiter & alij.)* C. *dixerũt: non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces; nisi fortè nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas.*

14. *Dixit ergò Iesus: facite homines discumbere,* B. *omnes secundum cõtubernia, (vel)* C. *conuiuia quinquagenos.* B. *super viride fœnum.* C. *& ita fecerunt.* D. *erat autem fœnum multum in loco.*

Discubuerunt ergò viri, B. *in partes per centenos, & quinquagenos,* D. *numero quasi quinque millia,* A. *virorum, exceptis mulieribus, & paruulis.*

A. & B. *quinque millia.*

15. B. *Et acceptis quinq; panibus, & duobus piscibus, intuens in cælum,* D. *cùm gratias egisset,* B. *benedixit, & fregit panes, & dedit discipulis suis, vt ponerent ante eos: & duos pisces diuisit omnibus,* D. *quantum volebãt.*

D. *Accepit ergò Iesus panes, & cùm gratias egisset, distribuit discumbentibus: similiter ex piscibus quãtum volebant.*

16. B. *Et manducauerunt omnes, & saturati sunt.*

17. *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis: colligite, quæ superauerunt, fragmenta, ne pereant.*

18. *Collegerunt ergò, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum, ex quinq; panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducauerãt.*

19. *Illi ergò homines, cùm vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant: quia hic est verè propheta qui venturus est in mundum.*

S C H O L I A.

1. D. **T**RANS *mare*] Lacus est, & more Heb. mare dicitur omnis aquarum congregatio, siue dulciũ, siue salsarum: à Luca dicitur stagnum Genesareth ex Ios. l. 3. de bel. Iud. c. 18. patet in latum 40. stadia, in longum 100. licèt Aegesip. l. 3. c. 16. longum dicat 140. stadijs. Continet autem miliare Italicum 8. stadia. Dicitur mare Galilææ, à 1.

regione

regione ad quã est sitũ. Erat enim in finibus vtriusque Galilææ. *Tyberiadis* verò; à Tyberiade ciuitate, posita ad eius caput.

2. Hæc ex Hiero. Ezech. 47. sub finem dicta est *Chinereth*, siue *Chineroth*, quæ Iosue 19. 3. *Cenereth* dicitur. Hinc Iosue 12. 3. legimus *mare Ceneroth*. Dicta est autem *Tyberias*, ab Herode, erat. n. in eius Tetrarchia, & cum diruta fuisset ab eo refecta fuit, & de Tiberij Cæsaris nomine Tiberias vocata Trachee olim dicebatur ex Plin. l. 5. c. 15.

3. Dicitur etiam hoc stagnum *Genesaret*, seu *Genesar*, à terra adiacente eius litori. Nam vt dicit Aegesip. tota regio Genesaris vocabatur.

4. Aqua huius lacus dulcis & potabilis. Vndè proindè non meminere fortè Euangelistæ in hoc conuiuio potus, nimirum aderat ibi aqua dulcis. Hunc lacum describunt, vltra Iosephum. Plin. l. 5. cap. 15. Strabo lib. 16. Aegesip. l. 3. c. 26. Vide etiam superius c. 8. l. 3. D lucida.

5. Bethsaida locata erat inter Tiberiadem, & Capharnaum, illam in principio lacus, hanc in vltima parte eiusdem. Porrò erat in ripa citra lacum venientibus à Iudæa, & Galilæa. Desertum autem hoc pertinebat ad hanc vrbem, & situm erat inter Bethsaidã, & Tiberiadẽ, huc ergò Christus appulit.

6. Obijcies Ioannem affirmare Christum trans mare abijsse. Respõdeo vel *trans* dixit respectu venientiũ ex Aegypto, vt Itali etiã dum sunt in Germania illos populos transmontanos vocant, sic Iudæi cùm venirent ex Aegypto ea loca trans Iordanem, vel *trans mare Galilææ* dicebant; & sic etiam vsus obtinuerat, vt ita sæpè loquerẽtur etiam traiecto amne. Vel dic vocẽ Heb. tam *citra*, quã *vltra*, significare, vt vult Mald. in c. 4. Matt. v. 15. Vel id dicitur quia nauicula traiecerat Christ⁹ partẽ lacus, veniens in locum appositum ei, vbi prius erat. Erat enim sinus quidam, vel promontoriũ inter vtrumque locum. Vide item c. 21. huius lib. in Schol. n. 2.

Sed iterum vrgebis locum miraculi ex Niceph. l. 8. c. 30. propè Tiberiadem fuisse, ait enim Helenã Tiberiadem venisse, vbi *δωδεκάθρονον*, id est duodecim thronorum templũ statuit, quo loco Christus quinque hominum millia pauit. Fatentur ita scribere Nicephorum. At mihi Lucas instar mille Nicephororum est, & eò ampliùs, qui eum locum, desertum Bethsaidæ vocat. Potuit talis esse fama, in eo loco miraculum esse patratum, hãc falsò sequutum Nicephorũ, falsitati verò locum dedisse verba illa Io. *trans mare Tiberiadis*. Durior verò est illa responsio ad Lu. locum illum vltra mare, ad Bethsaidam pertinuisse, ideò dici desertum Bethsaidæ: gratis hæc dici, & sine fundamento videntur.

7. Cur autem abierit seorsum, quatuor causas reddere possumus ex superiori capite, tum vt sæuitiæ Herodis cederet, seque interim hominem declararet Christus, & materiam subtraheret patrãdi homicidiũ, vt Hiero. Mar. 24. & Beda sentiũt. Tum vt dolorẽ solaretur ex nece Io. Tũ 3. ex Lu. 9. & Mar. 6. 31. q; discipuli eius, legatione functi, ac benè defatigati redierãnt, & ob id quiete egerent. Tum 4. & quidem maximè, quia Herodes quærebat eum videre, quæ ex superioribus cõstant. Barr. putat, nõ esse verosimile secessisse ne occasionem præberet Herodi: nam, inquit: optabat eũ videre. quarè potiùs ob dolorem Ioannis necis se recepisse, quo se, & suos solaretur. Verùm arbitror veram esse Hieron. sententiã. Nam Herodes erat crudelis, & æmuli poterant contra Christum multa suggerere. Imò Lu. 13. 31. dictum est illi à Pharisęis, *exi & vade hinc: quia Herodes vult te occidere*. Quare vt vera sit etiã causa illa leuandi doloris, non propterea hæc reijcienda est.

8. Docemur & hinc interdum nos recipere, & ad orationis quietem, & secessum cõfugere de medijs turbis, vt resumpto spiritu, ac refocillato, melius etiam illæ iuuentur. Quemadmodum terra maiorem vim habet ad producendas fruges, si quiescat interdum, nec semper iacta semente exerceatur.

9. Et illud hic obseruandum, quod ad mores pertinet; nimirum legimus Christum ad mare interdũ venisse tantum, nec esse tamen illud ingressum, Matt. 4. *ambulans Iesus iuxta mare Galilææ*. Aliquãdo ingressum etiã fuisse, sed statim inde reuersum, vt cum Lu. 5. nauem Petri ingressus, egressusq; dicitur. Aliquando legimus illum ad mare venisse ingressum quoque esse, sed præterea trans illud abijsse. Quibus Dominus videtur significasse tria hominum genera. Quoddam eorum, qui audiunt cõciones, templum adeunt, verum pœnitentiæ mare ingredi nolunt, quia nolunt restituere, peccandi occasiones præcidere, &c. quoddam verò eorum, qui ingrediuntur quidem pœnitentiæ mare, dum dolent, commissa deflent, occasiones peccandi auferre statuũt &c. sed illicò ad pristina reuertuntur. Similes hi sunt ijs, qui ædificare aggrediuntur palatium, & parietes vtcumque erigunt, sed posteà morte hinc subtrahuntur, & fit sæpè stabulum id, quod imperfectum relictum est. Ita hi veluti palatium quoddam moliuntur, dum se pœnitentiæ tradere statuunt, & aliquo modo manum operi admouent, sed statim opere imperfecto relicto in peccatum, tanquã in mortẽ incidunt, & ad pristina scelera reuertuntur, atq; ita in dæmonũ stabulum euadunt. Postremò tertium est illud illustre hominum genus, qui in benè cœptis ad mortem vsque perseuerant. Hi cum Christo mare traijciunt pœnitentię, & cũ illo satiantur in amœnissimo glorię deserto cum sanctis, ac beatis spiritibus.

Tria hominum genera notanda.

10. 2. *Et pedestres de omnibus ciuitatibus*] præuenisse hi dicuntur, quia minus itineris terra fortassis conficiendum erat, quam naui, ob promõtorium aliquod, vel quia vento leniter flante, vel quia fortassis ita Domino placuerat ad discipulorũ quietẽ nauis lentè progrediebatur. Ex ea hoc etiam loco constat desertum hoc citra lacum fuisse, quomodo. n. eo pedibus peruenire potuissent, nisi pertrãsito ponte Tiberiadis. At huic intelligentiæ repugnat Matt. vt habes v. 2. hic ad marginem, & Marc. hic v. 2. & 4. significantes turbã bona ex parte præuenisse Christum, quod non potuisset facere, si tam magnum iter fuisset conficiendum etiam pertransito ponte; sed magis repugnat Lucæ, qui dicit hoc desertum fuisse Bethsaidæ: at qui constat Bethsaidam, eiusque desertum citra lacum fuisse, antequã perueniretur Tiberiadem.

11. 3. D. *Sequebatur eum*] Vt olim Deus populum suũ de Aegypto educens præcessit illũ in columna nubis, & ignis, & in deserto pauit pane de cœlò misso: ita nunc Christus in columna nubis propter purissimã humanitatẽ, & ignis propter diuinitatẽ (*est. n. Deus noster ignis consumens*, Deut. 4.) deducit populum suum in desertũ procedens, vt à dæmonũ seruitute, & inferni tenebris liberum reddat, ibique fame laborantem reficiat.

12. *Quia videbant signa, quæ faciebat super his* &c.] Aduertit hic Card. Tol. ob tria potissimũ Christũ Dominũ omnia sua miracula curandis hominum corporibus, & miserijs depellendis contulisse. Primũ, vt fidẽ persuaderet: nam cum ea, nõ ex intellectu modo, sed voluntate etiã benè affecta pendeat, plurimũ ad eam persuadendã iuuat beneuolos hominũ animos sibi reddere. Hinc est quod viri sæpè religiosi, vt animas lucrentur, corpora etiã curant, & humanis beneficijs afficiũt eos quibuscũ versantur. Alterũ est, vt indicaret finẽ, propter quẽ venit ad nos. Adijt. n. nos tanquam medicus morbos depulsurus animarũ, & nostris medicinã vulneribus facturus. Deniq; vt se de cęlo descẽdisse ostẽderet,

Ob tres causas Christus fecit miracula.

non ex iustitia, vel vllis nostris id reposcentibus meritis, sed sola miseriarum nostratum commiseratione commotum, quam idcireò passim tot misercordiæ operibus edendis declarabat.

13. 4. B. *Et exiens vidit*] exisse de naui arbitror, nò vt Hiero. & Euth. & multi ex recentioribus interpretantur de deserto exisse. Nam Marc. docet turbas præuenisse eum: quomodo ergò ad eas exiuit de deserto? quomodo eis obuiã venit? quod ergò Lu. dicit excepisse eos, vt habes hoc eodem v idem est cum eo quod habet Marc. *& exiens vidit turbam multam. & misertus est super eos, quia erant sicut oues non habentes pastorem, & cœpit illos docere multa.* Quod & Lu. subiecit: *& loquebatur illis de regno Dei.* Neq; verò aliud videtur indicare posse ille dicendi modus: *& exiens*, cùm præcessisset ingressus in nauim. Itaque vbi hæc fecit cum turbis subijt in montem, & ibi cum discipulis aliquantulum quieuit: posteà accesserunt discipuli petentes, vt turbas dimitteret: & interrogatus est à Christo Philippus, & tandẽ factum est miraculum, pro vt in textu huius capitis habes & l. 4. de rebus Euangelicis c. 19. si attentè consideres.

14. 5. *Subijt ergo* &c. ergò, innuit causam cur montem inscẽderit, nempe quia multa cõuenerat turba, quæ triduo sustinuerat eũ, & cibatu egebat, vt interim quiescerent à tumultu discipuli, & ex aptiore loco ad cõuiuiũ se accingeret, ideò *subijt* &c.

Christus mons in scripturis.

Christus *mons* dicitur in scripturis, tum ob eminentẽ suppositi dignitatẽ, in quo humanitas subsistebat, tũ ob vitæ, & virtutũ doctrinæq; præstantiã, de quo monte vaticinatus est Isa. 2. *& erit in nouissimis diebus præparatus mõs domus Domini in vertice mõtium, & eleuabitur super colles.* Per *nouissimos dies* Hiero. ait, tẽpus Messiæ significari; per domũ Domini Ecclesiã. ergò Christus mõs est, in quo Ecclesia cõstructa est, & stabilita: de qua illud item Mat. 5. dicitur: *nõ potest ciuitas abscondi supra montẽ posita.* Hic mõs in vertice montiũ est, & super colles. i. excedẽs oẽs Prophetas, Patriarchas, Apostolos, deniq; sanctos, qui instar montiũ cæteros sanctitate excellũt, itẽq; cũctos alios minores, qui in-

15. star colliũ sunt. Mons iste de paruo illo lapide excreuit, de quo Dan. 2. *abscissus est lapis de monte sine manibus.* Vbi tamẽ mõs SS. Virg. rectè apteq; accipi potest Dei Mater gloriosissima, de qua sine viri opera editus est lapis ille Christus Dominus, qui factus est mons magnus, & impleuit vniuersã terrã. Et vide quã benè conueniat quod hic dicitur de Christo *& sequebatur eũ multitudo magna*, cũ eo quod Isa. 2. & Mich. 4. habetur: *& fluẽt ad eũ oẽs gentes, &*

16. *ibũt populi multi* Pluuiæ de mõte ad valles descendũt: quin & lumẽ quoq; : ita si gratiarũ imbrẽ, si quo toties colluitreris lumẽ de hoc monte demitti tibi desideras, vallis esto per humilitatis, modestiæ, &

17. submissionis virtutẽ. 6. *Erat aũt proximũ Pascha*] Hinc patet Io. annũ ferè integrũ silẽtio præterijsse. quod n. de languido narrarat c. 5. in Paschate gestũ fuit, vel certè Pentecoste. At nunc alterũ Pascha post illud scribit impendisse cũ hoc miraculũ factũ est. Hoc verò tẽpore intermedio multa gesta sunt, quæ alij Euã. literis tradiderũt, & l. 4. de rebus Euang. post miraculũ restitutæ sanitatis languido à nobis collocata sunt. Quarè cũ Io. hic ait: post hæc abijt &c. nõ significat post narrata præcedenti c. sui Euangel. statim editũ fuisse hoc miraculũ, sed longo post tempore. Ex libris verò de rebus Euang. & ordine ibi à nobis posito, liquet hoc Pascha fuisse 4. a baptismate Christi, quãuis sit 3. Pascha numerando illud ab eo Paschate quod cõsequutũ est statim nuptias in Cana Galilææ Quare vix probabile est quod Aug. ser. 1. de Epiph. refert, itemq; Beda; miraculũ istud panũ eodẽ die. quo nuptiæ, sed nõ eodẽ anno patratũ, vix inquã probabile est, cũ nuptiæ celebratæ sint 6. Iann. hoc verò miraculũ instãte Paschate. Hinc etiã excluditur quod Cyr. l. 3. c. n. affirmat: fuisse hoc festũ tabernaculorũ, cũ Io. dicat proximũ fuisse Pascha. Verùm Cyril. nõ legit Pascha, quod tamẽ oẽs tum græci, tum latini codices cõstanter habẽt.

8. *Emites emamus*] licèt sint qui velint Apostol. habuisse eã summã pecuniæ, eãq; totã libenter obtulisse satiandæ turbæ: verosimilius tñ est hæc ironicè dicta esse. Sat. n. benè nouerãt Apostoli, nõ esse penes se eam pecuniæ summã. Est autẽ credibile hoc nõ oẽs discipulos dixisse, sed quosdã dũtaxat.

9. *Cùm subleuasset oculos*] Iis auditis Dominus, vt ostenderet nõ esse desperandũ de Dei ope, licèt maxima adesset satianda multitudo, sed iactandã in eum spẽ, oculos subleuasse dicitur in omnẽ illã multitudinẽ, & Philippũ interrogasse. Quãuis etiã quia largiri multitudini cibum decreuerat, in morẽ boni patrisfamilias in illã oculos cõiecerit; quas causas particula ergò significat, cur sc. oculos subleuarit auditis discipulis, causæ .n. sunt proximè dictæ. 10. *Tentans eum*] Quid sit tentare, dum 18.

Deo tribuitur ex c. 22. Gen. intelligere est, vbi sic *Deus quomodo tentet.*

scribitur: *tẽtauit Deus Abrahã, & dixit ad eum: tolle filiũ tuũ* &c. & posteà: *nũc cognoui, quod timeas Dominũ* Tentare ergò Dei, est arduũ aliquod opus proponere, siue etiã graue aliquid, infligere, atque id eius rei gratia, vt probet hominẽ, num verè Deum colat, amet, obediat. Sic Abrahã obedientiã probauit, & quanti Deum faceret in corde suo: sic cæcitate immissa Tobiam num in aduersis immobilis permaneret, ita nunc Philippi animũ probare voluit, num crederet, posse ipsum paucis panibus ingentẽ hominum cateruã satiare; simulq; vt Philippus aduerteret humanũ hic subsidiũ deesse, disceretq; miraculo posteà facto, & experientia, se totũ Deo in his cõmittere, & nimium nõ esse sollicitũ.

Sed quid opus Deo est experimẽto, cui omnia cordis latibula patẽt? experimentũ hoc facit Deus, nõ 19.

quo ipse discat, sed vt nobis, vel etiã alijs hæc nota fiãt ad nostrã & aliorum salutẽ. Cùm ergò dicitur: *tentauit Deus Abrahã*, intellige vt exemplũ bonum præberet & ostenderet, quanta virtus in athleta suo lateret, eumq; coronaret. Sic ad bonum Deus, diabolus autẽ ad peccatum, & subuersionẽ tentat, quorũ malorũ intentator est Deus. Lege D. Amb. l. 1. de Abrahã c. 8. & D. Aug. ser. 72. de tem. & tra. 43. in Io. & ep. 146. & l. 2. de ser. Dom. in mont. c. 14. & D. Greg. 28. mor. c. 5. similiter cùm dicitur, *nunc cognoui quod timeas Deũ*, vel more hominum loquitur Deus, vt notat Mart. Del. qui cui rei periculum fecerũt, id se perfectè putãt nouisse: vel vt exponit Diodo. omnibus notum fecisti; vel cum Aug. q. 58. & Greg. l. 18. in Iob. c. 7. nosse te feci. S. Hil. in Psa. 1. interpretatur, nosse dignatus sum. non fuisset vnquã tam clara obedientia Abrahã, latuisset patientia Iob, Tobiæ quoque fortitudo sepulta iacuisset nisi tentati fuissent Hoc est quod facit nos gloriari in ijs malis, quæ patimur: nã persuasum habemus, illa nobis euenire ad probationẽ nostrã, vt per mala probati nobis ipsi cogniti simus, & ex cognitione, vel in spẽ assurgamus, vel ad humilitatẽ erudiamur: spes n. gignitur in nobis adipiscendi regni cœlorum, dum perspectum habemus ferre nos aliquid posse durum, & asperum pro Christi nomine. quod si impatiẽtes fuerim⁹, discimus quã longè simus à perfectorũ statu, deq; nobis submisse sentim⁹.

Cur autẽ Philippum potiùs interrogarit Dominus si roget quis: Respõdeo in primis, nõ eã esse 20.

causã, quod imbecillioris ille esset fidei, vt Chrys. *Cur Philippum Christus interrogarit.*

significat ho. 41. Deindè assero eam videri causam, quod simplicioris ille, & cõdidioris esset ingenij, quo hominum genere plurimum Christus delectari solebat: astutos verò, & subdolos odisse. Vel quod magis sollicitus videretur de tantæ multi-

tudi-

tudinis inopia. vel quod harũ rerũ experientior esset, vnde fortè profecta est illa responsio. *ducentorum denariorum*, &c. vel quod de Bethsaida esset, atque adeò illorum locorum experiens.

21. 11. *Ducentorum denariorum*] Ducenti denarij auctore Budæo, vt Gagnæ. ait c. 6. in Io. valent viginti aureos Gallicos, hoc est, triginta quinque libras turon. Porrò videtur his verbis Philippus (licet non ex affectu ipse auaritiæ ea protulerit, sed ad indicandam rei difficultatem) diuitem repræsentare plus æquo pecuniæ parcentem, dum interdum multos à se stipem Dei amore emendicantes cernit: solet enim dicere, non satis istis totus mũdus esset, vel cuncti orbis thesauri his explẽdis nõ sufficerent. Nescis, heu miser, nescis, quod tentat te Deus, vt caritatem erga pauperes tuam, & affectum erga se videat. libenter impende quæ habes, & thesaurum magnum in cælo lucraberet.

22. *Panes illi hordeacei unius fuerunt.* 13. *Est puer vnus hic*] Dubium esse potest an panes isti, quos puer hic habebat, essent Apostolorũ, an vero potius vt vẽderet puer attulisset? Chrysost. hõ. 50. Leontius, Cyrill. Theophyl. Apostolorum fuisse crediderunt: nec malè, nam cum Iosue qui fuerat dux belli aduersus Amalechitas c. 17. Exod. c. 32. posteà ibidem *puer* appellerut; etiã puer dici hic potuit aliquis Apostolorũ, vel potius vnus ex pluribus Christi discipulis, nam & Christus Ioã. 21 Apostolos pueros vocat. Euthym. venales arbitratur. Euthy. opinio non displicet. verum probabilius videbitur si dicamus hũc puerũ siue ętate puer fuerit, siue non, aliquo modo ad Apostolos pertinuisse, quod fortè fuerit comes ipsorũ, vel cõsanguineus alicuius Apostoli, quod adhuc probabilius est, vel minister cuius cuiusque esset, ferens panes à mulieribus Christus sequentibus missos per eum. Nam cùm Christus dixisset Apostolis, vt viderent quot panes haberẽt, responderunt: *quinque, & duos pisces*: & Andreas pueri etiã portantis mentionẽ fecit, igitur nõ venales erãt, sed ad Apostolos aliquo modo pertinebant. licẽt pro Euthy. respõderi possit, quod quia venales erãt illi panes, erantq; in promptu; ideò dixisse Apostolos, quinque se habere panes, & duos pisces sed siue venales fuerint siue Apostolorum, siue eorum, ad quos puer pertinebat; liberaliter dati fuerunt petente Domino, vt afferrentur. Erant hordeacei, atque adeò vilioris pretij, quam triticei: quamuis in Palæstina nasceretur satis copiosum, & laudatum hordeum inquit Pere. hic nu. 20. sed inquies, cur Dominus voluit, vt viderent, rogauitque quot panes haberent. Resp. vt tanto exploratius esset miraculum post exactam diligentiã, qua cõstabat nõ fuisse plures in tota illa turba panes, quã quinque, & duos pisces. vide spiritualem intelligentiam horũ panum, & pisciũ apud Aug. l. 83. qq. q. 61. Porrò de tribus miris quæ de panibus hordeaceis narrantur in scriptura lege eundem Pere. in c. 6. Ioan. nu. 21. & de parcitate victus Apostolorum nu. 10.

14. *Secundùm contubernia*] Gr. συμπόσια συμπόσια. geminatio multitudinem indicat est aũt contubernium vocabulum castrense significans decem milites sub vno degentes papilione, quibus decurio præerat. Hinc ad conuictũ, seu sodalitatẽ trãsfertur. *In partes*] Gr. est πρασιαὶ πρασιαί. areolæ areolæ quasi areolatim inquit Batrad. est translatio ab hortis Nota Christum vtrumque dixisse, vt per centenos, & quinquagenos discumberẽt, Luc. vnũ tantum posuit, quinquagenos, Marcus vtrumque. potius autem quinquagenos posuit Lucas, quia vt plurimum in quinquagenos erant distributi, quare facilè numerus iniri poterat. *Et ita fecerunt*] Vide Apostolorum exactam obedientiam, licet prius imbecilles se de fide ostenderent, & rem difficilem viderent, ad iussum tamen Domini parent, &

benè sperant: facturum enim miraculum credebant. *Numero quasi quinq; millia*] Math. & Marc. more scripturæ minutias non curarunt, si codices Latinos cõsulas, absolutè enim quinq; millia scribunt. licet Gr. sit etiam apud illos ὡσεὶ Latinè significans *ferme*, vel *circiter*.

15 *Et accepit quinq; panib.*] sex Dominus præstitit. Primò, in manus accepit panes vt se authorem miraculi ostẽderet per suã virturem: alioquin facilè potuissẽt credere turbæ oratione id à Deo impetrasse, quod alij sancti fecerant puta Eliseus, qui 23.
20. panibus hordeaceis satiauit centum homines at Christus vt Deus, sua id effecit virtute. Chrysost. 24.
item hom. 50. scribit quod hac vna re, se rerũ omnium molitorem initio fuisse declarauit. insinuauit quoque, se suis olim manibus conuersurum panem in corpus suum, & traditurũ discipulis. Secũdò, intuitus est in cælum, vt se de cælo esse, & à Patre cælesti, vt filium eius potestatem eam habere omnibus declararet. Tertiò, gratias egit in quantũ homo pro miraculo, quod in hominum salutẽ iuxta Dei beneplacitũ facere decreuerat. nam Christus nostrum bonum, vt suum reputabat, ideo pro in nos collatis beneficijs gratias agebat. Quartò, benedixit etiam verbo (quod verosimilius est) panibus, & piscibus virtutem multiplicationis precando, & aliquo modo impartiẽdo, vt n. 2 . Quintò fregit, & frangẽdo multiplicauit. Alioqui si noui apparuissent panes, non fractis prioribus, ficti, & non veri potuissent iudicari, & nisi etiam fracti alere nõ potuissent. quomodo, se esse qui multiplicauit, ostendit. Sextò, dedit discipulis distribuendos, per quos post ea populi, pane doctrinæ, & sacramentis salutis alendi erant. per quos etiam, tanquam suos ministros par erat, vt beneficia populis ipse censeretur. Voluit aũt Dominus hæc singillatim ab Euangelistis scribi, vt præsignarentur ea, quæ paullò pòst in Venerab. Euchar. facturus erat.

Obseruanda sunt hic duo, antequam alterum ver. aggrediamur. Primum bifariam potuisse multiplicari hos panes, & pisces, siue ad fractionem panis creatis denuò nouis substantiæ partibus Dei potentia; siue conuersa materia adiacẽte aëris, & vaporum in substantiam panis, & piscium, vt vult Euthy. Facta est autem multiplicatio in manibus Christi ex August. tract. 24. erant enim illi panes in manibus Christi tanquam semina: *potestas enim erat*, inquit August. *in manibus Christi panes autem illi quinque, quasi semina erãt, non quidẽ terra mandata, sed ab eo qui terram fecerat, multiplicata.* Nec necesse est dicere virtutem illis aliquam propriè Christi manibus impressam, qua se multiplicarẽt, ac crescerent. sed Dei omnipotentia creabãtur, vel conuertebantur aer, & vapores in panem; quanquã non est absurdum dicere, panes adhibitos, vt instrumentum conuersionis. Et hoc modo dici posset aliquo modo impressa illis virtus ad multiplicationem. quantũ autem detrahebatur de corbibus, & manibus discipulorum, panum, tantum, vel eo etiã amplius addebatur. similiter & quantum frãgendo demebatur, tantum augebatur, vel eo etiam amplius, vt olim in Lecytho olei. secũdùm Chrysost. hom 54. etiam in discipulorum manibus crescebant. secundùm Hilar. l. 3. de Trinit. in manibus quoq; discumbentium. Ambr. in Luc. vtrumq; iunxit, in manibus Apostolorum, & discumbentium. Cæterùm virtute vna & eadem Christi fiebat multiplicatio. Id autem factum est, vt omnes magis in promptu haberent, quod manducarent, & miraculum esset euidentius, ne putarentur panes aliunde allati: & ob id etiam Dominus voluit vti panibus illius pueri in turba: ne si alij adhibiti fuissent, putarentur virtutem aliquam, vel occultè, vel arte Dæmonis, habere.

25. *Multiplicatio panum quomodo facta.*

26. Pererius dist.8 in cap.6.Ioan. n.19.declarat eodem etiam modo eam multiplicationem panum. *Christus*, inquit, *sumpsit quinq; panes in manus suas: & singulos diuisit in plurimas, & perexiguas partes, quarum vnaquælibet cōfestim secundum molem aucta, & multo amplior facta est. deinde vnicuique discipulorum vnam aliquam, vel plures illarum partiū similiter diuisas, & cōtinuò secundùm molem auctas porrigebat. Illi postea eas similiter diuidentes, & ex diuisione multiplicatas, & auctas tradebant in manus comedentium; quæ tum in manibus, tum in ore eorum magis, magisq; multiplicabantur, & augescebant. Nec fortasse temerè putari posset, panem illum per Christi benedictionem multiplicatum, longè maiorem habuisse vim nutriendi, & satiandi comedentes ipsum, quam habeat panis vulgaris, & vsitatus.*

Christus bis panes multiplicauit.

Obseruandum iterum bis Dominum multiplicasse panes. Primùm hoc loco, quā historiam oēs Euangel. narrant. Iterùm cum turbas refecit ex 7. panibus.& paucis pisciculis, quod posteà cōtigit: & hoc alterum miraculum soli Matt. 15. & Marc. 8.narrant. Lactan.lib.4. c.15. scribit Sibyllæ testimonio prædictam hanc multiplicationem, quam omnes simul narrant Euangelistæ.

27. 16. 8. *Et manducauerunt omnes*] Tria ad miraculi ostensionē pertinentia narrantur; oēs comedisse, dindè etiam saturatos esse q.d.probasse illos facto veritatem miraculi, cum prius esurirēt, & postea famem expulerint. postremò collectos duodecim cophinos, non quidem piscium, sed panum. Quamuis de piscibus quid superfuerit: quod videtur omninò dicendum cum Marc. dicat vt hic habes ad marginem v. 18. *& sustulerunt reliquias fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus* quare miror D.Chrysost, dicere nil superfuisse, & Maldo. vt rem incertam putare.

28. 18. *Duodecim cophinos fragmentorū*] Genitiuus *fragmentorum* referēdus est ad *impleuerunt*, nō ad *cophinos*. Duodecim autem cophini impleti sunt, quia quilibet Apostolorum suum habuit cophinum plenum à Christo quem distribueret & eandē mensuram reddidisse par fuit. *Cophinus* græcū est nomen, genus quoddā cistæ, seu vas paruæ magnitudinis, & capacitatis significans: & videtur fuisse in vsu apud Iudæos, & Toletus notat Martialem Iudæum cistiferum vocasse: idq; etiam ait ex Iuuenali 3.& 6.Satyra constare. Latinè corbis dicitur, ex viminibus contextus, & ita videtur sumi hic, quamuis etiam sit mensuræ Boëticæ genus secundùm Iulium Pollucem, & Hesychium tam liquidorum, quàm aridorum, capiens tres congios, seu 18.sextarios. ergò duodecim cophini, capiebāt triginta sex congios, seu 216. sextarios. quoniam autem modius capiebat sextarios 16. erat maior modio duobus sextarijs. Duodecim ergo cophini tantum capiebant, quantum 13. modij, & insuper dimidius modus. Et hæc si de cophinis vt sunt mensuræ loquamur: quamuis hic non ita, sed pro corbe sumi videatur. Porrò in tanta multitudine non dubitādum eos corbes esse potuisse. nisi mauis dicere eo significari satiatis omnibus illis hominibus tantum superfuisse fragmētorum panis, vt sufficeret duodecim cophinis implendis. sed hoc nō arbitror benè dici: ait enim Euangel. verè impleſse illos duodecim cophinos: sicut in miraculo 7. panū, 7.sportæ numerantur. Sporta autē videtur fuisse maius quid & capacius cophino, vt videtur colligi Act.9.& 2.Cor.11. dicitur enim Paulus in sporta demissus per murum. quare septem sportæ non minus fortè continebant, quam 12 cophini.

Cophinus quid.

29. Quod verò non iusserit Dominus piscium reliquias colligi, significat nō ita multas superfuisse, vt de panibus. quod moribus vtile est, vult Deus panes, id est, res necessarias abundè nobis suppetere, pisces vero, id est, delicias minimè redundare, vel certè etiā iussit colligi, quòd innuit Marc. licet non clarè, sicut clarè dicit aliquid de piscibus superfuisse. Voluit fragmenta superesse, vt appareret turbam verè de panibus comedisse. fragmenta verò, non integros panes placuit illi redūdare facere, atque adeò colligi secundùm Chrysost. vt constaret esse veros panes, quos verè comederant turbæ.

Piscium reliquias colligi cur non iusserit...

30. Obserua per duodecim cophinos fragmentorum, vt dicit Albinus, omnis doctorum spiritualiū chorus exprimitur, qui obscura scripturarū quæ turbæ nequeunt capere, meditando colligere, & mādare literis suo pariter, ac turbarū vsui iobentur. Quod pòst Prophetas fecerūt Euāgelistæ, post quos sequaces eorum Ecclesiæ toto orbe diffusæ magistri. quod igitur turbis superat, discipuli tollere iubentur, quia vt dictum est mysteria, quæ à rudibus non capiuntur, tanq̃ secretiora quædā intelligentiæ, à perfectis, & studiosis, graui inquiruntur labore, & ad satiādos populos referantur.

Duodecim cophini quid designent.

19 *Hic est verè Propheta*] Gr. ὁ προφήτης .i. *ille propheta*, nempè Messias tamdiu expectatus. *Venturus est*] .i. promissus, seu prædictus venturus. Cùm deberet Deum fateri, tantum eum Prophetam acclamat turba, nec mirum, quia talem sibi fingebant carnales homines Prophetam illum & Messiam, qui nimirum eos pasceret, & diuitijs abundare faceret. Et hæc videtur ratio potissima, quod nunc primum regem sibi voluissent illum creare, & quod maximè Prophetam clamarent.

DIGRESSIO I. MORAL.

De oculis Christi, & quam diligenter, & cautè custodiendi sint oculi, in illa v.9. *Cùm subleuasset ergò oculos Iesus.*

OBSERVAT Petrus de Palude in serm. Dominicæ Lætare; quater, vel quinquies præsertim Dominum oculos subleuasse, quantum ex Euangelistis colligitur. Primùm apud Ioan. hic, *Cùm subleuasset ergò oculos Iesus.* nimirùm vt doceret nos diligenter inspicere pauperum inopiam ad ferendam illis opem, & quo eorum commiseratione tangeremur. Iterùm hic: cùm enim esset populum refecturus, vt ex Marc. constat, suspexit *intuens in cælum*, egitq; gratias. Quò disceremus cū aliquid pauperibus erogamus, Deū aspicere, & in eius gloriam omnia referre. Thren.3.41. *Leuemus corda nostra cū manibus ad Dominum in cœlos*, & gratias ob id ipsū Deo agere, nam maius beneficiū accipis, cum benefacis, quam præstas pauperi. Ad hæc Ioan.17. leuauit oculos in cœlum Patrem deprecaturus: *Subleuatis oculis in cœlum dixit: Pater venit hora*, &c. vt doceret nos, cū oramus mente in cęlum ascēdere, & à terra longè fieri. Quartò leuauit oculos discipulos docturus. Luc.6. *& ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes*, vt moneret nos, cū sumus alios docturi illum vt intueremur, illum adiremus, & cum illo priùs versaremur. Postremò sustulit oculos Lazarū excitaturus, quod difficillimum erat opus. Ioan.11. vt nos instrueret in difficilibus, & arduis negocijs ad Deū accedere 2.Paralip.20. *cùm ignoremus quid agere debeamus, hoc solum residui habemus, vt oculos nostros dirigamus ad te.* sic Iosaphath fecisse legimus, cū hostium timore premeretur.

31. *Oculi diligenter custodiendi.*

Neque verò prætereundum est, doceri nos in Sacris literis aliquot oculorum Dei

proprie-

Oculorum Dei proprietates.

proprietates. Et prima quidem est, quod sint maximè perspicaces ad subtiliter omnia videndum, Prouerb. 15. *in omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos*, Hebr. 4. *omnia nuda, & aperta sunt oculis eius*. Altera est, quod sint maxime terribiles in exquirendis, discutiendisve hominum delictis, Deuter. 32. *vidit Dominus & ad iracundiam concitatus est*. Tertia, quod sint maximè amabiles & efficaces, vt ad se attrahant, Matt. 9. *vidit hominem sedentem in telonio, & ait illi: sequere me, & surgens sequutus est eum*. Quarta, quod maximè sint benigni, & misericordes, Psal. 33. *oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum*. Hinc est quod Deus sic Mosen est alloquutus: *vidi afflictionem populi mei, & descendi, vt liberem eum*; & propterea rogabat obnixius Dauid Deum: *respice in me, & miserere mei, quia vnicus, & pauper sum ego*. Et verò quam benigni sint oculi Domini, vel hoc vnum Christi exemplum abundè nos doceat: coniecit enim sanctissimos suos illos oculos in turbam, vt eius necessitatibus prospiceret. Discamus & nos aliorum paupertatem, inopiam, solitudinem intueri, vt aliquod quantum possumus afferamus emolumentum, nec auertamus ab vllo paupere oculos nostros. Ita enim fiet vt non mors intret per fenestras oculorū nostrorum, sed potius vita, quam nulla poterit excludere mors.

3. Cæterùm non prætermittam hic elabi mihi è manibus occasionem, quę iam se offert agendi paucis de vtili oculorum nostrorum custodia: & in primis sciendum duo oculorum genera ex Sacris elici literis. Bonos enim, & malos in Scripturis legimus oculos, de illis Cant. 1. *Eccè tu pulcra es amica, ecce tu pulcra es, oculi tui columbarum*. Porrò columbæ oculos habet, qui peccatis suis subinde dolet, errata deflet, & Christi vulnera, cruciatus, mortem ardentibus prosequitur lacrymis, suum quoq; exilium, & ærumnas deplorat assiduè; atque in hoc limpidissimo lacrymarū fonte, ceu simplex columba dæmonis insultus, & dolos anteuertit & cauet. Verùm de his, id est, malis oculis Matt. 18. habes: *si oculus tuus scādalizat te, erue eum, & proyce abs te*. Tunc sanè oculus tuus scandalizat te, cum mulieres incautè, curiosè, lasciuè aspicis; hunc tu, si sapis, erue. Quod si te non Christi exemplum, admonitiones, præcepta mouent, si nec terrent minæ: moueant te saltem infidelium facta. Magus ille Alexan. à pulcherrimarum virginum, quæ erant Darij filiæ, conspectu omninò abstinere voluit, illud acutè simul, & prudenter vsurpans: *non committendum sibi, vt cum viros vicisset, vinceretur à fœminis*, vt meritò de eo Plutarch. orat. 2. de Alexan. virtute in sempiternam viri memoriam scriptum reliquerit: *reliquis Persidibus tantū superior fuit pudicitia, quantum fortitudine Persis; nullam enim inuitam vidit; & quas vidit magis prætery t, quam non visas, vt cum alias fuerit humanissimus, aduersus pulcritudinem formæ duntaxat superbe se gesserit*. vide quid de Naphta scribat ad hanc rem maximè faciens Pineda cap. 31. v. 1. in Iob. n. 12. est & oculus tuus scādalizans te, amicus, vxor, filius, pater te à Deo malis cōsilijs abstrahens: hunc tu oculū, si sapis erue. *& proyce abs te: bonū tibi est vnum oculum habentē ad vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in Gehennam ignis*.

Duo oculorū genera.

4. Iam verò, quam innumera exierint mala, ex non custoditis oculis, quis dicendo assequi poterit? Et quæ nam rogo te malorum omniū prima origo fuit? an non, vidisse? an non, frēnum oculis non iniecisse? lege 2. Gen. caput, sic ibi inuenies: *vidit mulier, quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulcrū oculis, aspectuq; delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit*. In memoriam reuoca vxorem Loth, quamobrem illa in statuā versa? nimirum quod retro aspexerit, nec oculos curiosa frēnarit. Gen. 34. memoriæ traditum est Dinam Liæ filiam, dum curiosè egressa mulieres regionis inspicere vult, & malè cœtus publicos virgo petit, ideò virginem non rediisse; neque hoc solum malum hinc prodijt; stuprum enim ex curiositate quidē natum est, verum ex stupro, quot cędes, Deus bone, quot prætereà mala cōsequuta sūt?

Mala ex negligenti oculorum custodia.

5. Et tamen non illa vagabatur, vt pulchritudinem adolescentiū lasciua videret, nec vt illos ad malū lacesseret, quod 70 mihi significare videntur. Gr. enim legimus καταμαθεῖν, hoc est, egressam esse, vt condisceret, vt legit Aug. q. 104. in Gen. nimirum voluit illa condiscere ingenia, mores, studia, instituta, victum, habitum; deniq; cultum illarum mulierum, & quēadmodum se in consuetudinem & amicitiā earum insinuare, & penetrare posset. Quod facilè præstare poterat, si verum est quod dicit Ioseph. l. 1. antiq. diem illum maximè celebrem, atque illustrem fuisse quod Sichimitas. quid igitur sentiendum de his, qui lasciuis, non curiosis modo oculis laxant habenas?

6. Ac ne tu solas mulieres putes oculorum curiositate deceptas, audi, quid c. 6. 1. Gen. literarum monimentis traditum sit: *cùm cœpissent homines multiplicari super terram, & filias procreassent, videntes filij Dei, filias hominū, quod essent pulcræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas elegerāt. dixitq; Deus, non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*, & induxit aquas diluuij sanè hic posteri Seth ob eximiam religionem *filij Dei* dicuntur, & tamen, quantam sanctitatis iacturam fecerint propter oculos malè custoditos, sat norunt qui hæc legerunt. Sed mitto cætera, instar omniū exemplū Dauidis, eiusq; casus cum Bethsabee incautus aspexit, satis esse debet ad cohibendos oculos. Ecce tibi sanctissimus Rex, cùm aspicit, accipit vulnus, & ex vulnere incidit in adulterium, ex adulterio transijt ad homicidium. quanta, prō dolor, mala ex vno aspectu? quare posteà cautior factus sic rogat: *auerte oculos meos, ne videāt vanitatem*. Hinc ille Dei vates sub Iudææ voce, inquit Greg. dixit: oculus meus deprędatus est animam meā, Thren. 3. concupiscendo. n. visibilia, inuisibiles virtutes amisit, vt meritò Hier. dixerit, quod ascendere soleat mors per oculorum fenestras. hinc sapienter quoq; Iob pepigerat fœdus cum oculis suis, ne cogitaret quidē de virgine. sciebat vir Sanctus prauas, fœdasq; cogitationes, ex incauto aspectu nasci solere. Verissimum est igitur, quod scripsit Chrysost. hom. 3. de verbis Domini, vt ignis, vbi fœnum aliquod, aut culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul lucidam accendit flāmam. itidem & ignis concupiscentiæ, qui est

in nobis simulatque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum. Lege quæ contra lasciuos oculos citauimus superiùs hoc libro ca. 4. Schol. versiculo 27.

7. Quotidiana nos experientia terreat. Quot, quæso, iuuenes decepit incautus aspectus? Quid respicis, cùm de carbonibus scintillæ resiliant, & aspides sibilent morbos, aculeus peccati est forma fœminea, & iure virgines, oculorum ægritudines, conspicientiumque dolores dicuntur. *Audistis*, inquit Christus, *quia dictum est antiquis: non mœchaberis*. Quid expectas dicturum? *ego autem dico vobis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo*. Quòd si confidis, quòd fortis es, nec concupisces; numquid priuari quiete non times? cùm enim oraueris, cùm te receperis, atque collegeris, cùm Deo vacare studueris, solicitus semper inde eris. Sunt enim oculi portæ animæ, per quas ea ingrediuntur, quæ illius tranquillitatem perturbant.

8. Verùm Coronidis loco, totam hanc rem claudat Diui Basilij sententia, qua declarat, quàm maxima sit oculorum cum manibus, & tactu cognatio, sic igitur libro de Virginitate scribit: *Est sanè indignum & iniquum, præterquam quod ad vitium per oculos vehitur, virginem quæ manu contrectare non audet, eam tactu oculorum indifferenter attingere. Quæ igitur non euitauit luminum tactum quantum in se est, ne manus quidem tactum vitauit. sicut enim cùm ignem tangimus ignis indita per impressas nobis adustiones excipimus, ita possibile non est eum quem ignis amoris attigerit, eiusmodi tactum innocuum, inuiolatumque praeferre.* sic ille acutè, piè, sapienter. Sed ad alia veniamus.

DIGRESSIO II. MORALIS

De Eleemosyna.

1. SVo nos CHRISTVS exemplo docuit subuenire pauperibus, docuere discipuli dum Dominum rogant pro turba, soliciti, ne fame pereant, dum cibos tanta cum amoris significatione distribuunt. Denique docet nos puer iste quisquis ille fuerit, dum libenter patitur se priuari panibus in aliorum salutem. Hæc omnia nobis beneficentiam in pauperes, atque adeò eleemosynam suadent, de qua pauca hæc attingam.

Deus dupliciter suam bonitatem cōmunicat. Principio scire par est, quo nos vinculo ad eleemosynam erogandam astringamur. aduerte igitur, quod sicut Deus bifariam suam bonitatem cōmunicat. Primò quidem infinitè, & naturaliter Filio, & Spiritui sancto, licèt Filius nascatur à Patre, quomodo natus, seu per modum naturæ, & intellectus; Spiritus sanctus quomodo datus, & per modum voluntatis. Secundo modo finitè & liberè creaturis. Ita ad sui imitationem, vult nos bonitatem suā, quam nobis impertijt, alijs tribuere dupliciter, vel necessariò, id est, ex præcepto, vel ex consilio. Hinc est, quod iussit Dominus Luc. 11. *quod superest date eleemosynam:* A *τὰ ἐνόντα*, id est, quæ adsunt facultates, q. d. date de his quæ habetis. Interpres latinus optimè vertit, sensum rimatus Christi, quæ supersunt. Est enim præceptum dare superflua naturæ in grauibus necessitatibus, & præsertim extremæ necessitatis tempore. Alijs verò temporibus præcipimur dare superflua status, vel personæ, & hanc opinionem asserit D. Thomas esse communem Theologorum 4. sent. distin. 14. Probatur autem id ex cap. 12. Lucæ: *stulte hac nocte repetunt à te animam tuam, & quæ parasti cuius erunt?*

2. Etenim August. lib. 50. homil. hom. 7. affirmat diuitem illum, non ob aliud peccatum ad inferni pœnas damnatum esse, nisi quod superflua retineret, nec ea indigentibus largiretur, B quam quidem planè rem, vel ipsa ratio confirmat: licèt enim diuites Domini sint suorum bonorum, quæ iustè adepti sunt respectu aliorum hominum: respectu tamen Dei, non tam Domini, quam dispensatores dicendi sunt, vt patet ex parabola de villico Luc. 16. nam Deus est qui cuncta produxit, & eius prouidentia homines ditescunt, vel pauperes sunt, cui rationem reddere habent de diuitijs suis; ergò, secundùm Dei imperium, & voluntatem debent diuitias erogare.

Iam verò displicet Deo, qui in omnium vtilitatem cuncta creauit, vt Pater omnium, istos ita esse diuites, vt abundent etiam superfluis; illos ita pauperes, vt vel necessarijs careant: licèt velit illos quidē diuitias habere, hos inopes esse, vt illi per misericordiā, & per beneficentiā; isti per patiētiā, & tolerantiam C salutem consequantur sempiternam. Peccant igitur cōtra Dei voluntatem diuites superflua retinentes. Aliæ eleemosynæ præter has de consilio sunt. Vide de his Bellarm. tom. 3. sub fin. Benedictum in Dao. lib. 5. in illa: *quamobrem consilium meum*, &c.

3. Verùm si sapis, si meam sequare sententiam, si à me petis, si filium non habes, Deus sit tibi loco filij, & quod filiis eras relicturus, pauperibus. i. Deo largire: & sic eris in Deum diues. Audio quid dicas, filij mihi sūt. adde igitur filiis tuis alterū filium, & quod alteri filio daturus eras Deo da. Nec te filius iste pauperē faciet, sed mentē tuā innumeris replebit bonis.

4. *Contra immisericordes.* Sed prò dolor sunt qui omnia animæ suæ referuant similes Nabal Carmelo, 1. Reg. 25. D qui dixit: *quis est Dauid, aut quis filius Isai? tollam ergo panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum, quæ occidi tonsoribus meis, & dabo viris quos nescio vnde sint?* sic non rarò loquitur qui in hoc mundo diues est: Christū nescio, quis est pauper, vt dem ei cibos meos? cui ergò seruas illos? tonsoribus inquis meis. quis tonsor tuus? ludus, muliercula, vanitas. hi tonsores tui, hi tondent te, his seruas sublatoriam tuā, non Deo. Non ita ille princeps de quo Raphael Volater. l. 3. suæ Gengra. quem interrogarunt legati aliorum principum, an ei essent venatorij canes. ait: esse sibi plurimos, & ostēdit eis pauperes, quos domi alebat non paucos, subiecit verò: hi mei canes, quibus gloriam venaturum me spero.

5. Sed quibus, si percunteris, facienda est eleemosyna? Lucæ 16. proditum memoriæ est illud Chri-

Quibus danda eleemosyna.

lud Christi dictum: *facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Videbitur igitur alicui, non malis esse per eleemosynam benefaciendum, sed iustis dumtaxat. Nam mali (sic enim ratiocinetur quis) non sunt habituri æterna tabernacula, in quæ suos benefactores recipiant. Vult igitur Dominus stipem solis iustis erogari? Respondeo: Ambrosius hic amicorum nomine intelligit Angelos, quos amicos facimus, cùm Christi nomine illis benefacimus. At Hieronymus aduersus Vigilantium, & Augustinus sermone trigesimoquinto de verbis Domini, intelligunt pauperes; præcipere verò Dominum, vt præcipuè sanctis, & voluntarijs pauperibus eleemosynam faciamus, qui possunt orare, & impetrare, & futuri sunt olim iudices. Cæterùm licèt hæc ita sint, peccatoribus tamen etiam ob Deum cùm egent bonum est largiri. Neq; tunc eleemosyna illa erit inanis, iuxta illod Ecclesiast. 29. 15. *conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te orabit.*

6. *Quomodo vtiliter danda.*

Iam verò modum inuestigemus, quo eleemosyna vtiliter facienda præscribitur. Omninò tria potissimum spectare debet is, qui eleemosynam erogando alijs benefacit. Alterum est, non tam pauperi, vel egenti, quam Deo eleemosynam dari. Quod enim menti primù occurrere debet ipse Deus est, propter quē fit eleemosyna indigenti. Verissimum est .n. illud Matt. 10. *qui recipit vos, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui me misit. qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet; & qui recipit iustū in nomine iusti: mercedem iusti accipiet, & quicunque potum dederit vni ex minimis istis calicem aquæ frigidæ tantum in nomine discipuli; amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Igitur Christi nomen in eleemosyna contribuenda spectandum in primis est, quod tibi pauper loco pignoris dat, cùm tu illi stipem emendicanti largiris. Quarè cum tempus aduenerit mortis, vel iudicij, tunc & adueniet Christus veluti repetiturus à te ac redempturus nomen suum, quod tibi in vita hac mortali oppignoratum fuerat. Cùm verò melius sit nomen bonum, quam diuitiæ multæ Prouerbior. 22. quantis te tunc ditabit bonis pro tanti, id est, sui redemptione nominis? Hoc primum si in dandis eleemosynis seruaueris, haud dubium, quin præceptum illud Christi sis quoque seruaturus Mat. 6. 2. *cùm facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ.* Et nerum v. 3. *Te autem faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera.* August. tract. 6. in ep. Io. per sinistram intelligit intentionē operandi ob honorē tēporalē, p dexterā, intētionē vitæ ęternę q. d. Christus, cū facis eleemosynam, caue ne intentio fauoris, honorisue humani se misceat intentioni vitæ æternæ. Qui igitur nomen Domini spectat in eleemosynis erogandis, non hominibus placere curabit: nec auram popularem captabit, sed Deum sibi ponet sapienter ob oculos.

7. *Quid cogitādum ei qui dat eleemosynam.*

Alterum verò quod spectare debet eleemosynæ largitor, est, debere maiora se petere à Deo, qui in paupere stipem impertitur. Sit igitur memor eorum verborum, quæ Sapiens Prouerb. 21. scripsit: *qui obturat aurem suam ad clamorē pauperis, & ipse clamabit, & nō exaudietur.* Verissima est illa omnium sapientium vox: quo se quisqoe modo cum paupere gerit, eodē se Deum cum illo exhibiturum fore, si largè, ac munificè te exhibueris, largum, & planè munificum inuenies Deum; si asperè te gesseris si misere, si crudeliter, si contumeliosè, talem erga te Deum deprehendes. Denique *qui parcè seminat, parcè & metet, & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Videbis certissimum hoc esse, si quod responsum est fatuis virginibus attenderis: *nescio vos.* Quamobrem? non ab aliud nisi quod misericordiæ oleo destitutæ essent. si quoque perspexeris quod diuiti illi epuloni dictum est, næ tu idem affirmaueris: cùm enim se minus quam par erat, benignè, cum Lazaro gereret, imò & crudeliter etiam, cùm vel micas poscenti negarit, dictum est illi: *recepisti bona in vita tua*; & nec vel guttam aquæ, quamuis summis contenderit precibus, obtinere valuit. sub extremum iudicij diem multi dicent Christo iudici: *Domine nonne in nomine tuo Prophetauimus, signa multa fecimus,* &c. sed æquissimus iudex aures suas his clamoribus obturabit. Quamobrem? quia *infirmus,* inquit, *eram, & non visitastis me,* & quæ sequuntur cætera. Vides ne pluris eleemosynam fieri, quā signa & miracula? Beati igitur misericordes, quoniam misericordiam consequentur.

Tertium quoque illud spectandum est à munifico eleemosynæ largitore, vt largus sit, non parcus. Sed dices: quæ dicitur magna seu parua, quæ larga seu parca eleemosyna. Breuiter Respondeo tribus modis magnam vocant scripturæ interpretes; vel ob piæ voluntatis promptitudinem, quanto enim hæc amplior est, eo amplior erit misericordia. Hoc videre est in vidua Luc. 21. quia cùm illa dederit totum victum suum, procul dubio magna oportuit promptitudine & hilaritate dedisse, paratam multo plura dare si habuisset. Vel secundo habita personæ ratione, cùm scilicet cæteris paribus eleemosyna illa, quæ à iustiore tribuitur charior multo & gratior sit Deo, ac suo modo maior. 8 *Eleemosynarius sit largus.*

Hinc est quod Genes. quarto legimus respexisse Deum, primùm quidem ad Abel, deindè verò ad munera, quarè igne de cœlis demisso, oblationem Abelis absumpsit, Caini intactam reliquit. Et licèt Lutherus, & Caluinus hæreticorum vertices, pro sua impudentia hoc vocent fabulas Iudaicas, est tamen orthodoxorum Patrum communis sententia. Porrò hac prærogatiua, inquit Mart. Delrio c. 4. Gene. n. 22. Deus vsus erga Abelem fuit, quia maiore fide quam Cain obtulit; sic D. Amb. l. 2. de Cain, & Abel cap. 7. quia cum cordis simplicitate, & metu Dei obtulit; sic Tertul. l. 2. con. Marcio. c. 22. quia cum sincera in Deum, & proximum charitate item obtulit, cum contra Cain zelum & malitiam contra fratrem foueret; sic Irenæ. libro quarto, cap. trigesimoquarto. Quia præstantiora liberaliore animo protulit; sic Iosephus l. 1. antiquit. c. 3. & Chrysost. in hunc loc. Gen. hom. 8. 9. *Abelis munus Deus respexit Caini verò non, & cur.*

Postremò magna dicetur eleemosyna, vel larga, si rem datam respexerimus, cùm videlicet id quod in pauperem confertur per se spectatum, magnum quid, multumue est.

cùm

10. Cùm ergò hæc tria quædam sint, quibus eleemosyna, maior, & liberalior dici queat; inter hæc tamen promptitudo primum locum habet. secundò vero spectatur persona, tertiò loco habetur res. Etenim *hilarem datorem diligit Deus* in primis. Et hæc de modo eleemosynam vtiliter conferendi. reliquum est, vt strictim, summatimve eius vtilitates, ac emolumenta aliquot notemus. quod sequenti Digressione fiet.

DIGRESSIO III.
MORALIS.

Quam fructuosa sit Eleëmosyna?

1. *Eleemosynæ vtilitas.* PRIMA quæ sese offert vtilitas, maxima illa quidem, est, quod peccata aufert, quod quomodo fiat, non ita facilè est explicare. Dicam tamen paucis. vel enim qui largitur eleemosynam est iustus, vel non est. si primum dixerimus, tunc eleemosyna culpam mortalem non tollit, quippè abest: valebit tamen ad reliquias priorum peccatorum radicitus euellendas, vel ad expianda peccata venialia; vel ad pœnam persoluendam peccatis debitam, quæ pœna etiam peccatum interdum dicitur in Scripturis. Confert item eadem eleemosyna ad præcauenda imminentia peccata: hunc enim munificum, ac liberalem eleemosynæ largitorem, singulariter tuetur Deus, & peccandi occasiones aufert, vel certè animum munit aduersus eas. hæc de iusto. Si verò iniustus est is, qui eleemosynam tribuit, si quidem illum vitæ præteritæ pœnitet, eamque emendare desiderat, & crebris propterea eleemosynis placatum sibi Deum facere quærit, eleemosyna conducet plurimum ad remissionem peccati: non quod eam ipsa efficiat: solus enim Deus eam efficit momento temporis, quo gratiam infundit pœnitēti; sed quod ad eam remissionem accipiendam, & gratiam animum hominis præparet eumque reddat idoneum, & quodammodo dignum, cui Deus illud beneficium præstet. Idque facit, & impetrando, & disponendo ad iustitiam, sed disponit eum iustitia. Non ergò sibi blandiatur quis de eleemosyna, volens in peccato esse. lege August. in Enchirid. ad Laurent. c. 75. 76. 77. quod & Paul. docuit, dum sic dixit: *si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

2. Quid igitur sibi vult Dominus Luc. 11. 41. *date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis.* Augustin. explicat etiam comprehendendo eleemosynam, quam sibi quispiam facit: vult enim vt incipiamus à nobis, & in primis misereamur nostri. vel secundùm Theophyl. & Max. ser. 1. de eleemosyna; id dicit Christus Pharisæis auaris, vt medicus videns repletionem esse morbi radicem, iubet ægroto, vt inediam adhibeat & sanus erit, quia hac radice sublata cæteri morbi cadent. Sic Christus Domin. hic loquitur: dicitur verò eleemosyna esse vt baptismus à Cypriano serm. de eleemosyna, & Ambros. serm. 31. quia cum pœnitentia coniuncta tollit culpam, & pœnam, idque non semel tantum; quod secundum non habet baptismus, qui semel tantum conferri potest.

3. *Eleemosynæ proprium Deum placare.* Altera est vtilitas huic affinis: etenim illud est eleemosynæ maximè proprium, vt iustè iratum Deum propitium, ac beneuolum reddat, Prouer. 21. 14. *munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam*, quibus maximè ea commendatur eleemosyna, quæ ingenuis quidem, & verecundis, sed pauperibus fit. Hi enim etsi non corpore mendicent, neque ore poscant ob verecundiã; poscunt tamen silentio, poscunt necessitate. In horum igitur corde, ac sinu, veluti clàm, abscondendam monet eleemosynam sapiens. nisi malis dicere commendari hic à sapiente eam eleemosynam, quæ fit nullo quæsito hominũ fauore, nulla honoris ambitione; Denique citra omnem ostentationẽ, vt hoc sit idem quod illud: *nesciat sinistra tua, quid faciat dextera.* Imitare, quæso te, Iacob, qui, vt est Gen. 32. vt Esau placatum sibi redderet, munera præmisit antequam ipse per se illum adiret: & hac arte ita illum sibi alioqui infestum, & iratum placauit, ac deuinxit, vt odiũ in amorem verteret: *Placabo*, inquit Iacob, *illum muneribus, quæ præcedunt, & postea videbo illum, forsitan propitiabitur mihi.* dum igitur viuis, tu quoque, si sapis, tuas essunde opes, præmitte in cælum munera benefaciendo pauperibus, quibus Deum tibi propitium reddas, antequam illum videas vita excedens. Deponet ille odium, iustamq; indignationem contra te conceptam, statim ac munera à te pio placandi studio præmissa, viderit.

4. *Bona etiam temporalia augere.* Est tertius fructus, & ille minimè contemnendus, multiplicatio, videlicet, non spiritualium tantum bonorum, sed etiam temporalium augmentum: vt proinde rectè conferatur semini. vt enim qui semen in terram projicit, non statim iactæ sementis fructum percipit, sed tempore messis: ita quoque eleemosyna in morem seminis iacta in sinum, manusque pauperum, non statim, sed verno, hoc est, gloriæ, ac beatitudinis tẽpore fructum reddit optatissimum. Proinde Chrysost. homil. 13. ad populum, eleemosynam artem vocat omniũ artium quæstuosissimam. Et Chrysost. ser. 8. id ipsum singillatim magis explicans, sic scribit: thesaurus cæli est manus pauperis, est gazophylaciũ Christi: da pauperi terram, vt accipias cælum; da nummum, vt accipias regnũ; da micam, vt accipias totum; da pauperi, vt des tibi. quia quidquid pauperi dederis, tu habebis; quod pauperi non dederis habebit alter, &c. lege Chrysost. hom. 50. in Matth. & Basil. hom. in diuites auaros.

5. Iob. 28. testatur de Deo quod aquas appendat in mensura. rectè Basil. in oration. ad diuites comparat diuitias aquis puteorũ quæ haustæ frequenter, meliores sunt, secus putrescũt. Diuitiæ etiam scriptura eleemosynam cum eadem aqua comparat Ecclesiast. 3. *ignem ardentem extinguit aqua, & eleemosyna resistit peccatis.* Si ergò eleemosyna aqua est, siue diuitiæ ipsæ, quæ pauperibus dantur: rectè dictum est à Iobo, Deum aquas (has scilicet) appendere in mensura. Nihil igitur erit, ex his quæ in pau-

peres

peres conferuntur quòd sua mercede priuetur: exactè enim pendet Deus, ac mensura omnia, quæ pauperibus tribuuntur.

6. Postremus fructus est ille, quem explicat Ambrosius, dum ait: sola misericordia comes est defunctorum. Omnes morimur, & soli ac nudi, siue Monarcha, siue Reges, siue alij simus, Dei conspectui repræsentandi, iudicandiq; sumus. serui quidem, cùm moriendi tempus aduenerit, item amici, affines, cognati deducent fœtidum tuum illud cadauer ad sepulturam, ibi eo relicto, abibunt, solùm ingredietur sepulchrum, solùm terræ mandabitur, nec de te fortè ampliùs erit vlla cogitatio. solus Deo rationem redditurus es pro te. Hoc insinuat præclarè Iob cap. 38. cùm Deum mari præcepisse testatur, his verbis: *huc vsque venies, & non procedes ampliùs, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Ita Deus præcepisse meritò dici potest omnibus diuitijs, voluptatibus, dignitatibus, honoribus, amicorum cateruis, & pópis; huc vsq; venietis, nimirùm ad sepulcrũ vsq; possessores vestros atq; amatores deducite, vlteriùs ne progrediamini, solus ipse accedat rationẽ redditurus, quicumq; ille est, qui hinc abit. Quid igitur facturus es miser? vnum tibi reliquum est solatium, vnum perfugium relinquitur; Misericordia, fac tibi amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceris, recipiant te in æterna tabernacula.

Et mortuam non relinquere.

Sententiam quandam Augustini de ciuitate Dei lib. 21. c. 27. de eleemosynæ effectu, intellectu difficilem explicat Peter. lib. 5. in illa Daniel. verba: *Quamobrem consilium meum placeat tibi Rex, &c.* sub finem pag. 177. illum consule.

CAPVT XX.

NAVIS IN MEDIO MARI.

A. 14. 22. B. 6. 45. D. 6. 15.

1. D. IESVS *ergò cùm cognouisset quia venturi essent, vt raperent eũ, & facerent eum regem.*

2 A. *Statim compulit discipulos suos ascendere in nauiculam, & præcedere eum trans fretum* B. *ad Bethsaida.* A. *donec dimitteret turbas.*

3. *Et dimissa turba,* D *fugit iterum in montem ipse solus.* A. *orare.*

4. D. *Vt autem sero factum est, descenderunt discipuli eius ad mare.*

5. *Et cùm ascendissent nauim, venerunt trans mare in Capharnaum, & tenebræ iam factæ erant, & non venerat ad eos Iesus.*

6. A. *(ergò) vespere facto.* B. *Et cùm serò esset, erat nauis in medio mari, & ipse solus.* A. *ibi.* B *in terra.*

A. Et dimissa turba ascẽdit in mõtem solus orare Vespere autem facto solus erat ibi. B. Et cùm serò esset erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra. ... videtur ...

7. D. *Mare autem vento magno flante exsurgebat.* A. *nauicula autem in medio mari iactabatur fluctibus: erat enim contrarius ventus.*

8. B. *Et videns eos (Iesus) laborantes in remigando, & circa quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans supra mare.*

9. D. *Cùm remigassent ergò quasi stadia viginti quinque, aut triginta, vidẽt Iesum ambulantem supra mare, & proximum naui fieri.* B. *& volebat præterire eos.* D. *& timuerunt.* A. *dicentes.*

10. *Quia phantasma est, & præ timore clamauerunt.* B. *omnes enim viderunt eum, & conturbati sunt.*

11. D. *Ille autem.* B. *statim,* D. *dicit eis:* A. *habete fiduciam.* D. *ego sum, nolite timere.*

12. A. *Respondens autem Petrus dixit: Domine si tu es, iube me ad te venire super aquas.*

13. *At ipse ait: veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam, vt veniret ad Iesum.*

14. *Videns verò ventum validum, timuit; & cùm cœpisset mergi, clamauit, dicens: Domine saluum me fac.*

15. *Et continuò Iesus extendens manum apprehendit eum, & ait illi: modicæ fidei, quare dubitasti?*

16. D. *Voluerunt ergò accipere eum in naui.* A. *& cùm ascendisset in nauiculam cessauit ventus.*

17. B. *Et plus magis intra se stupebant: non enim intellexerant de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.* D *Et statim nauis fuit ad terrã, in quam ibant.*

18. A. *Qui autem in nauicula erant, venerunt, & adorauerunt eum, dicentes: verè filius Dei es.*

verbis significari ab omnibus Euangelistis A. Vespere autẽ facto. D & cùm serò esset. B. Et tenebræ iam factæ erant.

SCHOLIA.

1. D. CVM *cognouisset*] quamuis dicere possimus signo aliquo, vel ex eorum verbis id eum cognouisse; longè tamen credibilius est præuenisse etiam ipsum cogitationes eorum; ita vt antequam id decernerent, præcognouerit eorum decreta, & cogitationes, quæ futuræ erant, antequam essent. ergò non modò præcognouit eos redituros, vt facerent regẽ. quod ideò affirmo, quia alioquin .i. si tale quid iam conceperant, non abijssent nisi post acclamatum Regem. Itaque *cum cognouisset, quia venturi essent,* id est, fore, vt decernerẽt inter se, & venirent, *vt regẽ facerent,* si expectaret, & si eos blandè præsertim acciperet redeuntes. aufugit. i. secessit. vide Euthy. *Vt raperent*] etiam inuitum cogerent, & acclamarent, ac declararent regem. Vide cap. 21. nu. ..v 4. 1.

2. A. *Compulit*] Theophyl in Marc. c. 6. *nolebant,* inquit, *discipuli à Christo diuelli, sed vt separabantur, partim ob amorem erga illum; partim quod* 2.

dubitarent quoniam modo ad ipsos rediret, cùm abesset nauis. Hinc non videtur credibile discipulos non statim inscendisse nauim, sed exspectasse in littore, antequã soluerent cùm Christus coëgisse, vel cõpulisse dicatur illos, vt irent trãs fretum. vide item in hunc locum Ansel. in Euang. quædam.

3\. 3. *Fugit*] Secessit dimissa prius turba, etiam veloc ori gressu, tanquam fugiens inquit Tolet. vt doceret nos honores velociter fugere, & ad montem diuinæ contẽplationis contendere; sed ne tumultus etiã aliquis, vel secessio contra Romanos fieret, & verbi prædicatio impediretur. *Iterum*] Nam subierat, antequã satiaret turbam, in montem, vt habet Ioan. vbi ergò descẽdit, & pauit turbas ac dimisit, iterum ascendit; hoc aũt fecisse videtur duas ob caussas, & orandi studio, & vt secedens statim dimissa turba, omnem à se affectati regni depelleret suspicionem, & calumniam.

Solus] non discipulos voluit secum habere, ne aliquam regni speciẽ discipulis cinctus præseferret, atq; adeò omnẽ affectationem eius rei à se remoueret, & nullus calumniæ locus relinqueretur. His accedit, quod id ad se occultandum magis faciebat. Denique propterea etiam puto dimisisse discipulos, vt animaduerterent turbæ, atque intelligerent non ibi fore mansurum, atque adeò nec rediret. illud ad mores facit, quod Theophy. Marc. 6. notat: *Dimissis turbis ascendit in montem vt oraret seorsum. quiete, & tranquillitate opus habent preces.*

4\. Putat Mald. Ioan. 6. 15. etiam se inuisibilem reddidisse, atque ita ab eorum, qui aderant oculis euanuisse, vt nescirent prorsus, qua, quove se contulisset, & ita sequi desinerent. quæ adnotatio quomodo stet cum eo, quòd dicunt Matt. & Marc. dimissa turba abijsse in montem solum, non video. si enim dimissa turba erat, quorsum attinebat se inuisibilem facere? fugit ergò solus, dum se repentè turba dimissa liberauit ex eo loco, & de illorum manibus, solus abiens in montem.

5\. *Christus quomodo rex.* Obserua quod Christus erat quidem rex & Dominus, non modo omnium hominum, sed & rerũ quatenus Deus. At isti voluissent facere sibi eum proprium regem, non quidem vt Deum, sed vt hominem: deindè quamuis vt homo rex adhuc esset, nimirum spiritualis, vt illa significant: *regnum meum, non est de hoc mundo*: ijdem tamen isti temporalem regem creassent, si permisisset Christus. Denique regnum spirituale Christi nondum omninò aduenerat; aduenient porrò cum positi fuerint inimici eius, scabellum pedum ipsius. ergò illi præuenissent regnandi tempus, si regem nominassent, & ob hæc omnia etiã meritò fugit Christus.

6\. 4. *Vt autem serò factum est descenderunt*] videtur hoc dictum à Ioã. per recapitulationem: prius enim descenderant discipuli, quàm Christus montem ascenderet. August. 2. de consen. Euangel. c. 47. Tacet autẽ Ioan. quod alij dixerunt Euangel. compulisse illos Dominum nauim ascendere, quod arbitror factum cum inciperet iam esse serò, id est, noctis crepusculum, tunc enim à Domino nondum conscenso monte dimissi fuerant, (quod Ioan. etiam hic ver. 4. significat, licèt sit recapitulatione vsus) & sunt ingressi nauim. quòd autem (vt hic habes v. 5. 6.) Marc. dicit *serò*, & Matth. *vespere autem facto*, videtur significare tempus nocturnũ post solis occasum per duas tresve circiter horas, cùm essent tenebræ vt ait Ioan. saltem aliquanto tardius, quam esset tempus illud, quod Ioan *serò* prius vocauerat hic v. 4. & adhuc longè tardius quam vespera illa Matth. cap. præcedenti, v. 7. quam explicarat Marc. his verbis: *& hora multa fieret*, vt nos ibi ad marginẽ eiusdem v. 7. posuimus cum texto; erat enim hoc tempus antè occasum, & pòst meridiem, sed cum sol vergeret ad occasum, vel præcipitaret.

Cæterùm ex Matth. colligere possumus duplicitem vesperæ significationem; significat enim extremã diei partem per tres circiter horas ante solis occasum, & tempus post solis occasum præsertim crepusculum noctis per vnam, duas, tresve circiter horas noctis. sic enim habet Matt. c. 14. v. 15. & 23. *vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius dicentes*: desertus locus est, & hora iam præterijt, dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas. Et mox narrato miraculo multiplicationis quinque panum, & duorum piscium, quibus quinque millia hominum satiata sunt, subdit Euangel. *& dimissa turba ascendit Iesus in montem solus orare; vespere autem facto solus erat ibi.* Ecce tibi eodem in die bis Matt. nominat *vespere*, vnũ prius, alterum posterius. Priori quidem significans tempus ante solis occasum, quo facta est manducatio, & dimissio quinq; milliũ hominum; de quo Lucas c. 9. ait, quod dies tunc cœperat declinare, & Marc. cap. 6. quod iam hora multa fieret. Posteriori vespere denotauit tempus post occasum solis nocturnum; de quo Marc. dixit; *& cùm serò esset.* & Ioan. *& tenebræ iam factæ erant.* Quæ omnia habentur hic, tum cap. superiori ver. 7. & hoc cap. 10. ver. 5. 6. Et hæc obseruatio notanda est diligenter, quia multum facit ad definiendam controuersiam de Paschate, seu de immolatione, atque esu agni. 7. *Duplex vesperæ significatio.*

5\. *In Capharnaum*] Marcus habet *ad Bethsaida*, vt habes hic versi. 2. nam verè Capharnaum cogitabant, quo quidem venerunt, sed postea cum Christo. Dominus autem iusserat, vt cum Bethsaida esset in via, illic espectarent eum: quod tamen posteà facta tempestate, ex Christo circa noctem viso secus factum fuit, statim enim Capharnaum appulerunt, quo verè cogitabant, tanquam ad vltimum, & destinatum terminum. Quod si non placet, dic, quòd cum Ioan. hic dicit: *venerunt in Capharnaum*, nõ significat, quod eo appulerint, sed q; eo versus nauigarent, ac proindè versus Bethsaida: erat enim in eadem via: & sic vtrumq; verissimum est, licèt postea Capharnaum appulerint ingresso in nauim Christo. 8.

6\. *Solus in terra*] Videtur aliquibus Dominus descendisse de monte ad littus, & vidisse eos laborantes in mari, sed ad tempus voluisse illos iactari, vt deindè eius ope liberati, discerent in eo sperare. Sed non videtur id esse verum: nam Matt. quem solet sequi Marc. tantum dicit: quod solus erat ibi, id est, in monte, in quem ascendisse dixerat, vt habes hic ver. 3. ad marg. hoc ergò est esse in terra, quod non in cymba, vel mari. 9.

Non relinquit Dominus suos in medijs tentationibus, sed aspicit, iuuat, quamuis relinquere videatur. Permittit quidem ille, vel etiã vult nos iactari, ad virtutũ, & gloriæ augmentũ, verum semper præstò adest. Custodit ille nos, neque dormitans, neq; dormiens: est enim protectio nostra super manum dexteram nostram, hoc est, quasi ad latus nobis est, vt protegat Psal. 120. Hoc certè quod iactari permissi sint sine Christo discipuli benè cessit illis, magis enim dilexerũt illum vbi experti sunt quã malè illis cesserit, quod sine Christo aliquando fuerint. 10. *Deus fidelis noster custos.*

7\. *Iactabatur*] Rectè ait Hierony. quasi inuiti, & & retractantes Apostoli à Domino recesserant, ne illo absente naufragia sustinerent.

8\. *Et videns*] de monte. *Circa quartam vigiliam noctis*] Nox in quatuor partes militari vsu distributa est. hæ partes vigiliæ quatuor appellantur, quod quater vigiles, vel excubiæ mutarentur aliíque alijs succederent. sanè tres horas vigilia quæq; continebat. hinc Hierony. hic, *Stationes*, inquit, *&*

vigilia militares in terna horarum spatia diuiduntur, quando ergo dicit: quarta vigilia noctis venisse ad eum dominum: ostendit tota nocte periclitatos, & extremo noctis, atq; in consummatione mundi eis auxilium præbiturum. ergò quarta, id est, extrema noctis vigilia propè matutinum tempus venit ad discipulos Christus supra mare ingrediens. *& tandiu,* ait idem Hierony. *imminens naufragium perseuerat, quamdiu Iesus veniat.*

9. *Stadia*] Est octaua miliarij pars. Itaq; emensi fuerant plusquam dimidiam lacus partem, si latitudinem spectes. Erat enim latus secundùm Iose. stadijs 40. longus 100. vide quæ superiùs diximus in Schol. nu. 1.

10. *Et volebat præterire eos*] August. lib. 2. consen. c. 47. ait: *hoc quomodo intelligere potuerunt, nisi quia in diuersum ibat, eos volens tanquam alienos præterire, à quibus ita non agnoscebatur, vt phantasma putaretur.* Itaq; & iactatione tempestatis, & spectri simulatione, vel existimatione permisit Christus Apostolos in metum incidere, vt tanto magis eorum fidem tentaret, & fiduciam doceret, & clamorem eliceret, cui subueniret.

11. 11. A. *Habete fiduciam*] noluit Dominus statim tempestatem coercere, vt illi in eo sperarent, nec quicquam timerent præsente illo, qui poterat liberare, ideò, vt fidant in eo, petit. Porrò hęc verba: *nolite timere*, videntur effectiua fuisse, id est, dispulisse timorem.

Ambulatio super mare quatuor modis fieri potest. Benedictus Pere. obseruat Christi ambulationem supra mare quatuor potuisse fieri modis. *Primò, vt ipse corpori suo & Petri impertiret vim quandam similem eius, quam habebunt post resurrectionē glorificata hominum corpora propter dotem agilitatis. Deindè vt summa illius maris aqua per diuinam virtutem ita solidarentur, & durarentur, vt humana vestigia sustinere possent: ad eum nempè modū, quo per aquas gelu constrictas, & concretas, non solum homines: sed etiam equi, & currus transire possunt. Verùm si ita illud factum esset, non vtique Petrus cœpisset mergi, timens ventum validum. Ad hæc vt Christus suspenderet actum grauitatis in suo, & Petri corpore; id autem est ne corpus sua grauitate vrgeret, & premeret aquas deorsum, quemadmodum vrendi actū in illo Babylonico igne suspendit, ne tres illos iuuenes in ardentem fornacem coniectos læderet. Postremò, vt corpus portaretur super aquas; sicut Dæmon tulit Christum per aërem supra pinnaculū templi, & montem excelsum: & Angelus tulit Habacuc ex Iudæa vsque Babylonem.* sic Perer.

12. *Petri fides.* 12. *Si tu es*] Non dubitabat Petrus de fide, sed de facto. Credebat quidem Christum efficere potuisse, vt ipse super aquas ambularet: verùm an Christus esset qui loqueretur, hoc plenius auebat agnoscere: volebat ergò probare an spiritus à Deo esset. Cùm verò posteà subdit Matth. vt hic habes, ver. 13. *& descendens Petrus de nauicula*, &c. satis constat Petrum iam omninò credidisse illum esse Christum qui præcipiebat, scil. illuminauerat ille eius mentem, & intellectum. Neque verò vlla vsus est arrogantia. Alioqui si in aliquo aberrasset à Christo reprehensus fuisset. hæc contra impios Caluinianos pro sua in sanctos, si Deo placet, obseruantia Petrum criminantes.

Iube me] volebat statim Christo coniungi. Hierony. in omnibus, inquit, locis ardentissimæ fidei inuenitur Petrus: eodem fidei ardore quo semper, nunc quoque cæteris tacentibus, credit se posse facere per voluntatem magistri, quod ille poterat per naturam.

13. *Veni*] lege 2. de consideratione Bernardum.

13. 14. *Timuit*] Permisit id Christus ex maximo ser. 1. de Apost. vt fragilitas humana cognosceretur. ex Theophyl. ne superbiret. ex Hierony. vt augeretur fides, & intelligeret interea Petrus, se Dei virtute conseruatum, non facilitate postulationis.

Cæterùm non dubitauit Petrus de Christi potentia, sed num esset liberandus illo periculo, Christo videlicet permittente. 14.

Vide, quod cum in Christum intendit Petrus oculos, eumq; respexit, non dubitauit tumentibus vndis committere se: verum cùm à Christo auertit oculos, & in validū, furibundumq; ventum illos coniecit, cōfestim timuit. Disce Lector in medijs tentationum fluctibus Christum intueri, ab eo nusquā oculos deflectere, in eo spem figere, opemque implorare. August. item de ver. Dom. sub finē serm. 14. sic ait: *in Petro communis omnium nostrum conditio est, vt si nos in aliquo tentationum ventus conatur subuertere, vel vnda submergere, clamemus ad Christum. quid est clamemus? oremus. Porriget ille manum, & eruet de profundo. etenim manus eius deducet nos, & continebit nos dextera eius, donec nos ad sempiterna sua promissa perducat.* Sic ille. 15. *In tentationibus Christus intuendus.*

15. *Modica fides*] qua de re dubitarit Petrus dixi num. 14.

16. D. *Voluerunt ergo accipere eum*] id est, cupidè eum acceperunt, cum iam cognouissent Iesum esse, quem prius tanquam phantasma auersabantur, nescientes ipsum esse.

17. B. *Et plus magis intra se stupebant*] Gr. λίαν ἐκ περισσοῦ valdè ex abundanti, vel valdè supra modū.

Non enim intellexerant de panibus] ratio cur ita mirarentur, & cur non aduerterint ipsum potuisse esse, qui supra mare ingrederetur, erat, quia non intellexerant, id est, meminerant, aut potius non aduerterant de panibus, id est, Christi potentiam in panum multiplicatione ostēsam. si enim meminissent, ac aduertissēt, seu cogitassent eius ibi ostēsam potentiam non perfunctoriè; tantoperè non admirati fuissent, quod ambularet super aquas, & quod caderet vētus eo præsente. Redditq; Marc. rationem cur ex miraculo quinque panum nō cogitauerint Christum supra mare potuisse ingredi, quia, inquit, *cor eorum, erat excæcatum, ad considerandam*, scil. Christi potentiam ex miraculo multiplicationis panum. Gr. quod nos habemus, *erat enim cor eorum excæcatum*, est καρδία πεπωρωμένη, id est, erat cor veluti callo obduratū. i. tempestatis metu, & stupore erat obcœcatū ad perpendendam à Christo ostensam potentiam, & quæ ex alijs signis se satis ostenderat, diuinitatem. Cæterùm hæc Marci verba in bonam partem oportet interpretari, non enim significat Apostolos non intellexisse miraculum paulò antè factum, quod vel ipsæ rudes turbæ intellexerant, sed adeò fuisse attonitos, & stupefactos, vt nō potuerint cogitare eum, qui paullò antè panes multiplicauerat incedere supra mare potuisse, vt solet subitus horror, aut erigere, aut impedire rationem.

18. *Qui autem in nauicula erant*] Intelligo hæc de nautis, & vectoribus dici cum Hierony. sed extendi etiam ad Apostolos nō dubito. Verosimile quidem turbā vocasse Dei filium .i. Messiam. Sed credibile quoque est Apostolos vt natura etiam Dei filium adorasse, & compellasse, hanc nouam nacti occasionem: neq; enim ipsi minus præstare, quam nautæ, debebant.

Obserua quatuor à Christo miracula facta esse hic. Primum quod ambulauerit Christus supra mare. Alterum quod Petrus iussu Christi, & ipse supra mare ingredi cœperit, simulque vt clarè constaret Christi id virtute factitatum esse, dum mergi inciperet Christi manu suffultus, & liberatus est. Tertium, quod nauigio Christo excepto cessarit illicò ventus, resederint vndæ, & tranquillitas magna consequuta fuerit. Postremum, quod temporis momento longo cōfecto itineris spatio ad terram 16. *Quatuor Christi miracula hoc loco.*

nauis appulerit, & qui erant in naui accesserunt, & Christum adorauerunt, & hoc eodem ordine hæc gesta fuere.

17. Chrysost. existimat aliud esse miraculum Ioan. ab eo quod narrant reliqui duo, sic habet hom 42. Ioan. 6. Ratio præcipua est, nam Ioannes ait: *voluerunt ergo eum accipere in nauim, & statim nauis fuit ad terram, ad quam ibant*, quibus significare videtur, non esse Christum intra nauim receptū, quod repugnat Matthæo & Marco. verùm certior est esse Augu. sententia 2. de consen. c. 47. eandē prorsus historiam. Ad rationem Chrysost. Respon. Iansen. Ioan. non negare Christum in nauim ascendisse, sed tantum scripsisse: *voluerunt eum accipere in nauim* (sicut & verè acceperunt) vt significaret Apostolos cum adhuc longè essent à terra voluisse illum admittere intra nauim, & admisisse, vt consueto more cum illis nauigaret, vsq; quo peruenirent ad terram, verum non fuisse opus, vt more solito ad terram nauigando peruenirēt; sed nouo quodam miraculo nauis ad terram statim appulit, ad quam ibant. in hoc Euang habet August. duos sermones de ver. Dom. ser. 13. & 14.

18. Illud ergò hic dicere non omittam, quod tribulationum tempestatem libēter vt feramus, magno emolumēto esse potest, & animum laborantis in remigando mirifice recreat, atq; confirmat. adesse nimirum Deum præsentem tribulato, neq; vnquam deserere Psal. 60. 6. *cum ipso sum in tribulatione*, inquit Deus, per Dauid. & Sap. 10. 13. de eodem ipso Deo dicitur: *descenditq; cum illo in foueā, & in vinculis non dereliquit eum.* quibus significatur, quod in eadem quodammodo vincula etiam manus etiā pedes immittat Deus, quibus constringuntur eius amore pij. Daniel. quoq; 3. 91. hoc ipsum facto ipso, atque opere ostenditur. Tribus namq; pueris socium in fornace se adiunxit Deus. in ardentis item rubi medio se constituit, qui rubus populi Israelitici laborem in Aegypto repræsentabat. 2 Reg. 7. 23. enumerans Dauid Dei beneficia in populum collata, dicit: *quem redemisti tibi ex AEgypto gentem, & Deum eius*, id est, non solum vulgus, sed & primores, & iudices. Sed vt habet Vatablus, sic exponunt quidam hunc locum: *gentem & Deum eius*, id est, teipsum, quod scilicet videaris affligi, cum tui affliguntur. Itaque videtur ipsemet Deus redemptus de AEgypto quodammodo, dum populus est redemptus. Clariùs hoc dicitur Isaiæ quadragesimotertio, ver. vigesimoquarto, *seruire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.* Itaque loquitur, ac si ipse seruiret populo seruiente, & laboratet eodem laborante. Hoc est, quod nunc sua quoque præsentia, qua laborantibus discipulis præstò adfuit, significat Christus eos mirificè post mœrorem, & tristitiam sua præsentia solatus, & post tempestatem tranquillum faciens. verum hæc obiter.

(∴)

CAPVT XXI.

PANIS DE CAELO.

A. 14. 34. B. 6. 53. D. 6. 22.

1\. D. *Altera die turba, quæ stabat trans mare, vidit quia nauicula alia non erat ibi, nisi vna, & quia non introisset Iesus cum discipulis suis in mare, sed soli discipuli eius abijssent.*

2\. *Aliæ verò superuenerunt naues à Tiberiade iuxta locū vbi manducauerant panē, gratias agente Domino.* εὐχαριστήσαντος τοῦ κυρίου.

3\. *Cùm ergò vidisset turba, quia Iesus non esset ibi, neq; discipuli eius, ascenderunt in nauiculas, & venerunt in Capharnaum quærentes Iesum.*

4\. *Et cùm inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi quando huc venisti?*

5\. *Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico vobis: quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis.*

6\. *Operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis.*

7\. *Hunc enim Pater signauit Deus.*

8\. *Dixerunt ergò ad eum: quid faciemus, vt operemur opera Dei?*

9\. *Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, vt credatis eum quem misit ille.*

10\. *Dixerunt ergò ei: Quod ergò tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi? quid operaris?*

11\. *Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panem de cælo dedit eis manducare.*

12\. *Dixit ergò eis Iesus: Amen amen dico vobis: non Moyses dedit vobis panem de cælo; sed Pater meus dat vobis Panem de cœlo verum.*

13\. *Panis enim Dei est, qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.*

14\. *Dixerunt ergò ad eum: Domine semper da nobis panem hunc.*

15\. *Dixit autem eis Iesus: Ego sum Panis vitæ qui venit ad me non esuriet: & qui credit in me non sitiet vnquam.*

16\. *Sed dixi vobis: quia & vidistis me, & non creditis.*

17\. *Omne, quod dat mihi Pater, ad me veniet; & eum, qui venit ad me, non eyciam foras.*

18\. Quia

18. Quia descendi de cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius, qui misit me.
19. Hæc est aũt voluntas eius qui misit me Patris: vt omne quod dedit mihi nõ perdam, ex eo, sed resuscitem illum in nouissimo die.
20. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me, vt omnes qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternã, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.
21. Murmurabant ergò Iudæi de illo, quia dixisset: ego sum Panis viuus, qui de cælo descendi.
22. Et dicebant: nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem, & matrem: quomodo ergò dicit hic, quia de cœlo descendi?
23. Respondit ergò Iesus, & dixit eis: nolite murmurare in inuicem.
24. Nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. & ego resuscitabo eum in nouissimo die.
25. Est scriptum in Prophetis, & erunt omnes docibiles Dei. Omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.
26. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is, qui est à Deo, hic vidit Patrem.
27. Amen amen dico vobis: qui credit in me habet vitam æternam.
28. Ego sum Panis vitæ.
29. Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.
30. Hic est Panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit non moriatur.
31. Ego sum Panis viuus qui de cælo descendi.
32. Si quis manducauerit ex hoc Pane, viuet in æternum, & Panis quem ego dabo, Caro mea est, pro mundi vita.
33. Litigabant ergò Iudæi ad inuicem dicentes: quomodo potest hic carnem suam dare ad manducandum?
34. Dixit ergò eis Iesus: Amen amen dico vobis, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius Sanguinem, non habebitis vitam in vobis.
35. Qui manducat meam carnem, & bibit meum Sanguinem habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die.
36. Caro enim mea verè est cibus, & Sanguis meus verè est potus.
37. Qui manducat meam Carnem, & bibit meum Sanguinem, in me manet, & ego in illo.
38. Sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me.
39. Hic est panis, qui de cælo descendit, non sicut manducauerunt Patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc Panem, viuet in æternum.
40. Hæc dixit in Synagoga docens in Capharnaum.
41. Multi ergò audientes ex discipulis eius, dixerunt: durus est hic sermo, & quis potest eum audire?
42. Sciens autem Iesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis: hoc vos scandalizat?
43. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem vbi erat prius?
44. Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Verba, quæ ego locutus sum vobis, spiritus, & vita sunt.
45. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt, sciebat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis traditurus esset eum.
46. Et dicebat: Propterea dixi vobis: quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.
47. Ex hoc multi discipulorum eius abierunt retrò: & iam non cum illo ambulabant.
48. Dixit ergò Iesus ad duodecim: numquid & vos vultis abire?
49. Respondit ergò ei Simon Petrus: Domine ad quem ibimus?
50. Et nos credidimus & cognouimus quia tu es Christus Filius Dei.
51. Respondit eis Iesus: nonne ego vos duodecim elegi, & ex vobis vnus Diabolus est.
52. Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotẽ. hic enim erat traditurus eum, cùm esset vnus ex duodecim.
53. B. Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesareth & applicuerunt.
54. Cumq; egressi essent de naui, continuò cognouerunt eum.
55. A. Et cùm cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam.
56. E. Et percurrentes vniuersam regionem illam, cœperunt in grabatis eos, qui se male habebant, circumferre, vbi audiebant eum esse, A. & obtulerunt ei.
57. Et quocunque introibat, in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos, & deprecabantur eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent; & quotquot tangebant cum salui fiebant.

SCHOLIA.

1. D. 2. **A**Ltera die] i. sequenti, Gr. ἐπαύριον, hoc est, postridiè. Compendio sensus horũ trium versuũ est, quod cũ (vt credibile est) nocte illa ibi propè desertum turbæ mãsissent, statim mane, i. die sequẽti rediere, arbitratę Christum esse adhuc ibi, quia præcedenti die vna tantũ fuerat ibi nauicula, in quam ingressi sine Christo fuerant discipuli sub noctem. existimabant ergò quod esset ibi, & ideò rediere, sed illum non inuenientes venerunt Capharnaum.

Turba, quæ stabat] Gr. ὁ ἑστηκὼς, quæ steterat pridiè eius diei trans mare, i. in loco, vbi Christus panes multiplicauerat, vnde se subduxerat, & vnde soluerant discipuli. vt notat benè Maldo. licet malè neget, non esse hic sensum imperfectum, sed tantũ significari, quod turba, quæ interfuerat miraculo panũ, aduerterat nullam aliam nauiculam fuisse in deserto illo Bethsaidæ, præter illam, in quam inscenderant discipuli sine Christo. Atque adeò intellexerat Christum nõ potuisse inde naui discedere. in quo mihi videtur melius sentire Euthym. sensum esse in hoc initio imperfectũ: quod sic explico cum Ianse. qui sic scribit: sciendum in principio huius capitis mancum esse sermonem. Nam cum illũ nondum quiescere fecerit Euangel. vt hic vides v. 1. rursus aliundè incœpit, dicens hic ver. 3. *cùm ergò vidisset turba* &c. est autem forma hæc abbreuiationis. quod verò interseritur vers. 2. *Aliæ autem superuenerunt naues à Tiberiade* interloquutio est, quæ fecit vt sentẽtia præcedente non absoluta, aliundè cogeretur sermonem incipere Euangelista, sic Iansenius.

2. *Aliæ verò superuenerunt naues*] dum superuenisse naues, i. postea venisse à Tiberiade dicuntur, significatur locus ille desertus, fuisse inter Tiberiadem, & Bethsaidam, nõ inter hanc, & Capharnaum: vnde videtur fieri eum locum nõ fuisse verè trans mare. Apparet enim istas nauiculas venisse eo à Tiberiade, vt irent Capharnaum, atque adeò trãsisse per locum miraculi, & prætererita Bethsaida appulisse Capharnaum. Et ideò eas ingressi fuisse videntur isti, qui eò venerũt, vt Christũ quærerent: nõ fuisset verò via recta eundi Capharnaũ, si à Tiberiade per vlteriorem ripam eo venissent. Sensus est ergò quod cum esset ibi turba in deserto, quærens Christum, superuenere aliquæ nauiculæ, in quas ascendit turba traiiciens Capharnaum. Quod ideò Ioan. narrat, ne sibi contradicere videatur. Dixerat enim non fuisse ibi nisi nauiculam illam vnam, in quam intrauerant discipuli, & abierant. Hoc enim verum est de præcedenti nocte, vel die intellectum. Non ergò mirum si tãta multitudo potuerit traijcere Capharnaum. Narrantur porrò hæc tam accuratè à Ioan. vt simul ostendat etiã turbam aduertisse Christum sine naui eo appulisse, licet quomodo. i. num terrestri itinere, & quando apulisset, ignorarit.

Gratias agente Domino] Hoc additur vt distinguatur illud prandium, seu cœna à communibus alijs, quasi dicat, postquam gratias egisset Dominus, & sic distribuisset panes, vt Euthym. exponit. Vel potius panes benedicente, vt multiplicarentur: hoc enim videtur omninò significare hic; iuxta locum vbi manducauerant panem gratias agente Domino, quasi dicat, venerunt aliæ naues à Tiberiade versus locum illum, vbi miraculum quinque panum ad Christi benedictionem factum fuerat; vt proindè idem sit, *gratias agente Domino*, ac panes benedicente vt multiplicarentur. quod doctè notauit Maldon.

2. 4. *Cùm inuenissent eum trans mare*] traiecto mari, i. traiecto maris sinu, qui erat inter locũ miraculi, & Capharnaum. Porrò inuenerunt eum Ca- A pharnai, vt colligere est ex ver. 40. vel saltem in citeriore maris, vel lacus parte, vbi erat Capharnaum. Obserua, hic *trans mare*, significare cis mare respectu Iudæorum. Itaque non est negandum interdum sumi *trans*, loco *cis*, & loca ista vocata esse vulgo etiam *trans mare*. *Quando huc venisti*] Chrysost. *non interrogant*, ait, *qualiter pertransierit, nec curãt miraculum addiscere*. Barra. *nõ interrogant*, inquit, *quomodo, sed quando veneris: quia quando discipuli venerant, ille non venerat*, hæc benè dicuntur, nisi *quando*, pro *qualiter*, & *quando* simul positum sit. Consideranda verò instabilis istorum mens. Qui enim dicebant: *hic est Propheta*, & verò etiam rapere, regemq; facere inter se decreuerant, postquam à Christo fuere dimissi, & acclamassent regem vel inuitũ, si in eo Christus loco perdurasset, præsertim si illos blandè excepisset; iam inuenientes eum, nihil tale moliuntur.

B 5. *Quæritis me non quia vidistis signa*] Interl. non ad quæstionem, sed ad intentionem respondet. August. verò ait: *quorum satiauit panibus ventrem, satiat sermonibus mentem*. Denique Chrys. aduertit redarguendo respondisse: Blandientibus mansuetudo & lenitas non semper vtilis, sed stimulo aliquando opus est ad desides. Sensus est: quæritis me, nõ quod signa videritis, & ex his vobis persuaseritis diuinam in me esse virtutem, & à Deo vobis missum doctorem. significat ergò Dominus quod non requirant illum propter illũ, sed propter seipsos; non propter spiritũ, sed propter carnem: non semper propter mentẽ, sed propter ventrem. Est tamen credibile aliquos inter illos bona mente sequutos esse Christum.

Sed quia manducastis] August. multi non quærũt Iesum, nisi vt illis benefaciat secundum tempus, vix quæritur Iesus propter Iesum.

C Gregor. Iob. cap. 30. per horum, inquit, personam Dominus illos intra Sanctã Ecclesiam detestatur, qui per sacros Ordines ad Dominum propinquantes, non eisdem ordinibus virtutũ merita, sed subsidia vitæ præsentis exquirunt, nec cogitant quid viuendo imitari debeant, sed quæ compendia percipiendo, satientur. Satiatos quippè de panibus Dominum sequi, est de Sancta Ecclesia temporalia alimenta sumpsisse. 3. *Taxantur qui ex sacris ordinibus sustentationem vitæ tantũ quærunt.*

6. *Operamini non cibum*] i. operando quærite, seu date operam, vt quæratis, & paretis. Sic Paul. *vestram salutem operamini*. *Non cibum*] pro, *non solum cibum*: vel non præcipuo studio.

Sed qui permanet] Dubitari hic potest, quis nam sit iste cibus, de quo hic. Card. Tol. adnot. 13. distinguit cibum ab operibus. Distincta namq. sunt hæc duo illis verbis: *operamini cibum*, en opera, en cibum. Et illa quidẽ ad Iudæos pertinebant, hic ve- 4.
D rò ad Christum datorem. Porrò opus quod impendendum in conquirendo, & parando cibo hoc qui permanet, &c est fides; cibus verò est humanitas diuinitate sigillata. Neque enim illa cibus vitę esse posset, nisi diuinitati coniuncta. Chrysost. amẽ & alij quidam per *cibum* hic intelligunt generatim omne bonum animæ, atque ita non videntur distinguere opera à cibo. mihi valdè probatur Augustini sententia hoc loco tract. 25. intelligit enim hæc verba de Christo, & de esu eius per fidem, nõ de V. Euchar. quare subdit illa; *quid paras dentem, & ventrem? crede, & manducasti*. Quæ rectè potuit eo loci scribere August. in quo nondum de V. Sacramento loquebatur Christus, nõ tamen propterea à sententia Toleti abhorreo, quatenus distinguit inter opera & cibum. Fateor enim Christum esse cibum, eundemque datorem cibi; opus verò ipsã præsertim fidẽ, qua comeditur, & qua nos illi vnimus. Fidem verò intelligo, quæ per dilectionem operatur. Cæterùm hic non arbitror de *Christus cibus & dator cibi.*

Vene-

A Venerab. Eucharistia, quam daturus erat, esse sermonem, quod tamen videtur velle Tole. Dices, cur ergò *dabit*, ioquit, *vobis* in futuro? quia cum cibum Iudæi, quibus ista loquebatur Christus, nec tum petebant, nec antè petierant. si ergò ab eo peterent, dabit inquit. qui referunt ad futuram Ven. Eucharistiam facile respondent. Nondum enim erat instituta. Illud verò quod dixerat: *operamini cibum* significat cibum hunc nostra opera, & labore comparari. Quem filius hominis dabit, significat gratuitò eum donari nobis à Christo, verumque enim necessarium: nam per actiones nostras præparamur, licèt non sine Dei gratia, vt sic nobis præparatis Christus det nobis eum cibum, & fructuosè quidem.

5. 7 *Pater signauit*] Secundùm Hilarium lib. 8. de Trinit. Locus hic sic exponitur: cùm sigillum in cera tanquam in materia diuersa imprimitur, cera retinet totam figuram sigilli, sic filius hominis totam naturam Patris accepit cùm humanitas eius B diuinitate sigillata est. Verùm aduerte duplicem receptionem posse intelligi, qua filius recipere à Patre naturam dicitur: vnam æternam, de qua loquitur Paulus ad Heb. 1. 3. *& figura substantiæ eius*, græca habent ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. vbi nota obiter, quod character impressionem significat id est signum ex alia re impressum, per quod res illa manifesta cognitione percipitur, cuiusmodi est sigilli figura in cera impressa, & ita significatur quòd Filius sit perfectissima, & expressissima imago Patris dum dicitur *figura*, id est character *substantiæ eius*. Hypostasis verò, licet rectè sumatur pro substantia, hic tamen accipitur pro persona, prout etiam communi vsu Conciliorum, & Patrum iam sumitur. Dicitur ergò à Paulo Filius character, id est, forma, & imago impressa, & C subsistens similis personæ Patris. Neque enim talis forma impressa est is qui impressit, sed similis illi: & Filius non est Pater, sed similis Patris & quia essentia non gignit essentiam, sed Pater generat Filium, ideò Filius est character Patris cui similis est, non autem essentiæ eius. Vna enim atque eadem essentia est in Filio, & in Patre. Pater autẽ generando Filium suum, figuram (vt sic dicam) in eo expressit, sicut sigillum in cera. Talis ergò figura expressa subsistens Filius est, ac proindè character Patris. Hic ergò locus hoc modo exponi potest de hac æterna receptione. Nam ne incredibile videretur cibum permanentem in vitam æternã posse ab eo dari, qui se Filium hominis vocaret, ostendit eundem esse Deum, & veram atque expressam imaginem Patris, quomodo solet sigillo exprimi in cera; atque ideò verbo vsus est apto *signauit*, id est, sigillo expressit, quod in Græco est apertius ἐσφράγισεν, & cum articulo dixit ὁ θεὸς, quasi dicat Pa- D ter, inquam, ille qui verus Deus est, vt inerearam in se Dei Patris imaginem agnoscerent, id est, omnino Patri æqualem. Altera receptio est, quæ spectatur in mysterio incarnationis; quia in natura humana Deus Pater impressit verbum, quod est splendor, & figura substantiæ eius, vt paulò ante exposuimus, & ita melius accipitur hic sigillatio, vel receptio hoc secundo modo, cum de filio hominis sit sermo; & sigillum, vt inquit Hilarius, in materia tenera diuersa imprimi solet, quæ sigillata dicitur, & melius humanitati diuinitate sigillatæ, vt sic dicam, competit. licet Cyril. lib. 3. ca. 29. vtramque sequatur interpretationem. ergo homo factus est Dei filius, & carnem seu humanitatem assumpsit, vt ipsam sua diuinitate viuificaret, & ita nos illam manducantes, viuificaremur à cibo permanente in vitam æternam. Hæc igitur expositio placet, dummodo intelligatur locus iste, non de sacramento Venerabilis Eucharistiæ, sed de

A Christi humanitate diuinitate sigillata, seu de Christo homine ratione vnitæ diuinitatis, vt tamen fide comedatur. Nec sine causa ita distraxit illa verba Christus *quem pater signauit Deus*, vt in postremum locum reijceretur Deus, nonnisi vt expressiùs, & distinctiùs exprimeret sigillum hoc, esse Patris diuinitatem: Quòd non ita expressum fuisset, si diceretur tantùm, *quem Pater signauit*, aut Pater Deus, quasi dicat Pater signauit deitate sua, ac proinde docet minimè mirum videri debere, si hic homo cibus esse, vitamq; æternam dare possit. 6.

2. Ab alijs quibusdam etiam hic sensus assignatur: vt idem sit *signauit*, quod confirmauit, & declarauit filium suum voce de cœlo delapsa, & editis miraculis, tanquam sigillo quodam apposito. Cùm ergò talis sit, vtique æternæ vitæ cibum præstare potest. prior expositio magis quadrat.

8. *Vt operemur opera Dei*] Sunt qui exponunt; 7.
B opera Dei, quæ sunt Deo accepta. Alij quæ Deo autore fiunt. Cardin. Tol. rem attigit, exponit enim quod illa opera Dei quæsierint hi rogantes à Christo quid faciemus. vt operemur opera Dei? de quibus Christus loquutus fuerat. Nam quia cibum vitæ æternæ per ea se acquisituros sperabant (dixerat enim Christus operamini non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternam) intellexerant illi, se per opera debere acquirere hunc panem; simulque intellexerant, hoc opus ad Deum pertinere, ex illis præsertim verbis; *quem filius hominis dabit vobis: Hunc enim Pater signauit Deus*: & ex illis: *qui permanet in vitam æternam*. Iden non mirũ. si quæsiuerint, qua ratione possent facere opus Dei, per quod scilicet assequerentur eum cibum. Et est vera dilucidatio huius loci.

9. *Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem misit ille.*] quasi diceret: fide oportet vos quærere C hunc cibum credendo in eum, quem Deus misit in mundum, vt det eum cibum hominibus.

Docet Perer. d. 14. num. 44. fidem septem modis dici opus Dei, primo & secundo modo effectiuè, tum quia fides à solo Deo producitur: tum quia fides eleuat mentem hominis ad supernaturalem, & diuinum ascensum eius, quod ei credendum proponitur à Deo. Tertio, imperatiuè; quia Deus imperat nobis, & exigit fidem Quarto, formaliter quia fides est ex ordine donorũ supernaturaliũ & diuinorum. Quinto, obiectiuè, quia fidei obiectum est ipse Deus. Sexto, fundamentaliter. est enim fundamentum omnium donorum Dei. Septimo, inductiuè. quia sequens fidei ductum inducitur, & perducitur ad alia omnia Dei opera, & dona expetenda, quærenda, & impetranda Sic ille; vnde non mirum si Christus Dominus hoc loco solam fidem nominauit opus Dei. 8. *Fid. i septẽ modis opus Dei dicitur.*

Ex his fit, non Ironicè hæc à Christo quæsisse i- D stos, quod tamen putauit Gagnæus.
G. est *quid facimus?* τί ποιῶμεν; pro quid facere debemus, aut faciemus? illa verò verba superius v. 4. posita; *Rabbi quando huc venisti*? cõtinere aliquid adulationis verosimile est. Quare Christus non ita illis blandè respondit, etiã fortassis ob hanc causam, non tantũ quia propter cibũ eum quærebant.

10. *Quod ergò tu facis signum*] Cum Christus respondisset opus Dei esse, vt in se Christum Dei Filium crederent, nuperrimo facto miraculo nouũ signum quærunt, vt indè credant. Neque aliud signum occurrit illis, quàm antiquum manna, vel illi simile, dignum gastrimargis illis signum, vt inquit Gagnæus. Notat Cardinalis Toletus particulam, *ergò*, innuere ob id sequentia verba dicta fuisse ab istis, quia dixerat Christus in eum vt crederent, quem misit ille. ergò inquit Ioannes, responderunt, si tibi credere debemus, signum fac quod videamus, & credamus. Cùm verò per inter-

rogationem

rogationem respondeat: *quod ergò tu facis signum, vt videamus, & credamus tibi?* uolunt negare aliquod a Christo signum editum fuisse, sed taotum negant tanta fide dignum, vt propterea credere debeant. *Quid operatus?*] Verba sunt parui facientium Christi signa præ signo Mosis, quod fuit manna; & tamen, licèt inquiunt, maius exhibuerit signum Moses, non crediderunt in eum Patres nostri esse à Deo missum eo modo, quo tu poscis; imò, nec ille id popolcerat. Et hoc eit quod significant, vers. 11.

9. 12. *Non Moyses dedit vobis panem*] Respondet Christus verus illud manna Patribus esse datum: at longe maius vobis præstitum est nunc beneficium. Nam & si ad Moysis preces manna vobis de cœlo pluit, non tamen Moses dedit vobis panem de cœlo, vbi græcè est, τὸν ἄρτον. id est, *panem illum*, scilicet *verum*; sed veri illius panis figuram, videlicet manna. *At Pater meus dat vobis*, τὸν ἄρτον, id est, *panem illũ de cœlo verũ*. Verus.n. ille panis est, qui de cœlo descendit, vt dicitur v 13. quod manna non erat, quod ab aëre taotum descendit. Cùm ergò inquit Moysen oon dedisse illis panem de cœlo, intellige cum Theophyl. Gagnæ. & alijs oon dedisse verum de cœlo panem, sicut in altero orationis membro habetur: sed *Pater meus dat vobis panem de cœlo verum*. Adde ea eodem Gagnæo & Maldonato in v. 22. Ioan. negare hic Christum non modo Mosen verum dedisse panem, sed etiam de cœlo. In his enim duabus rebus suum panem præfert pani Moysis, quòd & de cœlo sit, & quod verus, cùm ille nec sit de cœlo, nec item verus. Ex eo autem quod panis de cœlo non est, verus non est: Ideo fortassis in primo membro subticuit, verum, contentus negare, nõ est de cœlo, licèt etiã io articulo inuoluatur. Et verò non esse de cœlo panem illum Mosis, constat: quia de aere descendebat. Non esse item verum patet; quia Typicus erat. Verus enim hic Typico opponitur, & figurato ex Chrysost. Leontio, Theophyl. Euth. Cyril. August. Beda, Ruperto. Quamuis etiam verus dicatur quantum ad efficacitatem; nam cum ille Mosis ad breue tempus vitã sustentaret; Christi hic sempiternum suppeditat. Sic Victorinus l. 1. aduers. Arium, Responsio ergò Christi in eo versatur, vt ostendat, panem, quem ille daret esse longè diuersum, multoque præstantiorem, atque optabiliorem quàm fuerat manna per Moysen datum patribus ipsorum.

10. 13. *Panis enim Dei est*] Redditur caussa, cur suum panem dixerit esse *verum* panem, quia est panis cælestis, & diuinus, & dat vitam mundo, non Iudæis tantùm, vt manna illud, quod etiam nemini verè dabat vitam, cùm esset cibus tantùm viuentium. Vitam æternam hic intellige. Porrò manna dicebatur *Panis Dei* tantùm, quia iussu Dei, & per miraculum eius potentiæ factus, & datus Iudæis erat: erat tamen panis materialis, & terrenus. Panis verò Christi, qui est ipsemet Christus verè panis est Dei: quia Christus ipse verus est Deus: & eo pane vescitur Deus per æternam, & beatificam suæ essentiæ visionem. Hinc est quod iste panis sit verè cœlestis, & diuinus, & quod descenderit de cęlo per assumptionem humanę carnis; semper tamen in cœlo manens secundùm diuinitatis suæ maiestatem. Cum manna non tàm descenderet ipsum, quàm mitteretur de aëre, cùm esset quid inanime. Hinc est etiam quod det vitam mundo, cùm tamen manna non aleret, nec viuificaret, nisi hominem viuum. Christus autem etiam vitam non habenti, dat vitam: Ioannis 10. *ego veni, vt vitam habeant, & abundantius habeant*. Denique quod sit panis datus toti mundo. hæ omnes differentiæ hic insinuantur inter manna, & Christi panem. Nam quia panis est verus, seu Dei, ideò panis est diuinus descendẽs de cęlo viuificãs, & datus toti mundo.

Manna panis Dei quomodo.

14. *Domine semper da nobis panem hunc*] vt Samaritana vbi audiuit à Christo, *qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*. aquam petijt: *Domine da mihi hanc aquam, vt non sitiam*: ita isti cùm didicissent de Christo panem quendam esse Dei, rogarunt: *Domine sẽper da nobis panẽ hunc*: existimant enim de pane corporali Christum esse loquutum, cupiuntque sine labore eo expleri. Ideò poscunt non tantum, vt illis panem det, semel, aut iterum, sed semper. Cyrillus, non ironicè dictum id putat, sed ex animi sententia, pro corporali sc. eorum ingenio, qui ventris tantum curam haberent. Licèt quidam Ironiam hic latere velint.

Quam seriò homines quærant tẽporalia.

15. *Ego sum panis vitæ*] Gagnæus, quia carnales, inquit, Iudęi, de carnali pane intelligebant, docet eos, non de materiali pane se locutum, sed spirituali, qui quidem panis ipse sit. *Ego*, inquit, *sum panis vitæ*, id est, viuificans, ac vitam mundo præstans. est enim Hebraismus.

11. *Qui venit ad me*] vbi ostendit, quisnam sit ille panis de quo loquebatur, tradit nunc modum habendi illum, nimirum si ad eum veniant; & declarat quid sit ad eum venire, subdens: *& qui credit in me* & cætera. hoc enim est ad Christum venire, in eum credere: in quem qui piè & verè credit, spiritualiter eum manducat, & bibit, nec sitit, aut esurit, quod verum est, & spiritualiter, & carnaliter, nam esurire, & sitire pro extrema rerum temporalium penuria etiam literaliter sumitur, quam non sinit pios, & in se verè credentes pati Dominus, iuxta illud Dauidis: *non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem*. Vel spiritualiter intellige, quod qui finaliter in eum crediderit, nunquam esuriet, neque sitiet, nimirum omnium bonorum satiate in Christo oppletus. Iuxta quod Dauid olim dicebat: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua*. De hac satietate sic Isai. quadragesimonono: *non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus, & sol, quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos*.

Non sitiet vnquam] Vox hæc *vnquam* referenda etiam est ad *non esuriet*, quod dictum est à Domino ad eximendum errorem illorum. Existimabant enim futurum hunc panem materiali similem, quem qui semel comedit eget vt iterum suo tempore comedat, & ideò dixerunt illi: *semper da nobis hunc panem*. At Dominus reijcit hanc falsam opinionem, docens eum, qui hunc panem semel comedit, nec esurire, nec sitire amplius: vt de aqua Samaritanæ dictum est: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum*, quod propriè in altera & beata vita impletur plenè.

12. 16. *Quia & vidistis me*] quia pro, *quod & vidistis me, & non creditis*. vidistis scilicet, me miraculum de quinque panibus, & duobus piscibus edentem, quod erat diuinitatis meæ amplum & sufficiens testimonium, & tamen non creditis. Aliqui etiam intelligunt de alijs quoque miraculis pluribus, quæ viderant & nec per illa crediderant.

Sed dixi vobis] quando, inquiet aliquis, dixit CHRISTVS turbæ, vidistis me & non creditis? Respondeo, tunc cùm dixit; *quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis ex panibus, & saturati estis*: quorum verborũ sententia est, vt superiùs exposuimus: quæritis me non quia vidistis signa, vt videri illa debent ad credendum; quæritis inquam me non quia per signa, quæ vidistis, credidistis, sed quia saturati estis. Dixit ergò Dominus turbæ, *vidistis me & non credidistis*, licèt non clarè; quoniam enim videre poterant, quærere Christum; quia in eum crederent testatur Christus illos non credere, sed panem quærere. ostendit ergò quod sicut priùs non credi-

derat prout illis dixerat, ita nec nunc credant, licèt petierint hunc panem dicentes: *da nobis semper panem hunc.* sunt qui interpretentur dicta illa verba fuisse à Christo superiùs, quæuis silentio fuerint prætermissa à Ioanne.

13. 17. *Omne quod*] Neutro genere loquitur quãuis de hominibus ex scripto, vt maiorem significet vniuersitatem, quasi dicat, quicquid mihi Pater dat admitto, siue mundum, siue immundum sit animal; quodcunque sit hominum genus siue Iudæorum, siue Gentilium. Notat & Gagnæ. quia non veritatis discendæ, sed pascendi ventris studio, eum sequebantur; ideoque quanquam miracula vidissent non credebant, subdit; *omne quod dat mihi Pater,* quasi dicat, nihil mirum, quod in me non creditis, quod non venitis, quia non mittit vos Pater. *Omnes autem quos mihi dat Pater, & mittit, ad me veniunt:* & sicut postea ait: *nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* vos autem Pater non trahit, gula trahit, gastrimargia trahit; *Et eum, qui venit ad me, non eijciam foras*] id est, non aspernabor eum qui venit ad me recta fide. Reddit autem rationem cur non aspernetur v. 18. & 19. & 20 sequentibus. Patris enim cui venit, vt paream, voluntas est, vt electos suos, quos mihi dedit, quique oculis corporis, & mentis Dei Filium vident, & eius miracula, atque adeo in eum credant, excipiam, & ad vitam æternam in nouissimo die resuscitem. Vide in 26. v. quæ dicuntur nu. 18 sub finem. tantum hic Nota in verbis illis, *habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum* &c. Coniunctio, *&,* potest poni pro, *nam* Heb. vel pro, *id est,* vel *resuscitabo,* pro *resuscitem,* ponitur, sic Enalla.

14. *Grauis dubitatio.* Sed grauis sese hic offert dubitatio ex v. 17. quomodo enim, inquit Chryso. hom. 44. & Euthym. in Ioannis, quem dat Pater venit ad Christum, & nemo alius; in culpa erit qui non venit, si ei non Pater dat vt veniat? Nec faciet satis, si quis dicat cum Chrys. eis dari, vt credant, seu, vt veniant, qui aliquo modo se dignos faciunt, vt hoc eis detur à Patre; indignis verò, qui se tales non exhibent, id non datur, sed ipsorum culpa. sic Chrys. significat & expressius Euthym. & Cyril. l. 3. c. 39. & l. 4. c. 6. & Græci passim, qui libero arbitrio plus fortassis æquo tribuebant: Chrys. certe temporibus Pelagiana hæresis non ita grassabatur, vt proinde scrupulosius esset illi loquendum. Qua de re l. 3. Augu. l. 1. de prædestinatione Sanctorum c. 5. & 6. & Theor. 5. nunc paucissimis respondeo: hæ duæ propositiones: *nemo potest venire ad me, nisi datum est à Patre,* seu *nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eũ;* & hæc tertia: *Omne quod dat Pater, veniet,* mutuo se iuuant, & perfectum Christi sensum continent: scilicet neminem venire posse nisi tractus, vel datus à Patre sit: & omnem, qui tractus, datusque sit omninò venire. nam alioqui ex primis illis duabus non liceret hanc colligere: vt neque ex hac, illas, sed simul iunctæ integram sententiam Christi continent: nempè omnem, qui venit, trahi, darive à Patre, & omnem, qui trahitur, daturve omninò venire, quod pluribus declarat Card. Tol. ann. 20. Hoc autem non fit, quod qui venit suis veniat viribus; & quod qui non datur, vel non trahitur, atque adeò non venit, sine vitio & culpa sit. Indignũ enim se fecit, quo minus traheretur, vel à Patre daretur. Hinc nulla ratione libero arbitrio periculum aliquod creatur. qui enim venit libero arbitrio venit, non quidem solo, sed præueniente ac iuuante auxilio à Patre dato, qui autem non venit solo arbitrio venire recusat.

15. *Fides donũ Dei.* Sanè per hæc dicendi modum insinuat Christus fidem, qua ad ipsum venitur donũ esse Dei; simulq; ostendit multos in ipsum fore credituros, ac si diceret: quamuis vos cum credatis innumeri olim fidem meam libenter atque auide arripient. Quare rectè Cyril. l. 4. c. 39 animaduertit gentium conuersionem esse hic significatam, & Iudæorum in fide iacturam.

23. *Nolite murmurare*] sensus est: nolite murmurare quasi rem aliquam falsam, & incredibiliter pronuntiarim cum me de cœlo venisse dixi. Quod e.n. nõ capiatis, quæ dixi, non est causa, quod vera non sint, sed quod lumine illo careatis diuino, quo opus est, vt ad me veniatis, & mihi credatis. Nemo enim venit ad me nisi tractus à Patre, & illustratus; Proinde cum vos tales non sitis verissima mea verba nõ capitis. subindicat vero Christus debere eos potius lumen à Deo petere ad credendum quam murmurare.

24. *Nemo potest venire ad me*] poterat sic dixisse: non venitis ad me, nec me capitis; quia duri, rebelles, & proterui estis. Maluit tamen paternæ tractionis meminisse, quod Cardinal. Tole. obseruat, tum vt suam doctrinam cœlestem, diuinamque commendaret; tum ne fidem in eum humanis viribus assequi se posse putarent; tum quo eis metum, terroremque incuteret quasi diuino lumine destitutis; Denique vt sua dogmata non modo falsa non esse, sed iuxta etiam Dei voluntatem significaret. Cur autem verbo trahendi vsus sit Christus, quod hominis libertati videtur obesse: Et cur potius patri hoc tribuat, quod trahat, cùm etiam in Filium, & Spiritum sanctum conueniat, consule Theor. 4. 16.

25. *Est scriptum in Prophetis*] probat auctoritate Prophetarum, neminem ad se venire, nisi Pater traxerit eum, simulque declarat, quis sit tractus Patris, interna scilicet doctrina, & persuasio: vaticinati enim sunt Prophetæ fore, vt suos Deus doceret, vel traheret. *In Prophetis*] vel Heb. more pluralem numerum, pro singulari positum esse dic. Apud enim Isai. id reperitur c. 54. 13. *ponam vniuersos filios tuos doctos à Deo:* quamuis Christus vel Io. non verba, sed sensum citarit. Itaque idem erit *in Prophetis,* ac *in vno Prophetarum.* Vel refer ad plures Prophetas; qui licèt non ijsdem verbis, sensu tamẽ eodem scripserunt, fore vt homines à Deo docerentur. Hiere. 31. 33. 34. Ezec. 11. 19. & 18. 31. & 36. 26. 30. Ioelis 2. 28. *Scriptum est*] plus est quam si simpliciter dixisset, *dictum est;* plus enim auctoritatis scriptis, quam verbis adhibemus.

Erunt omnes docibiles Dei] καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ, erunt omnes docti Dei. Opinantur quidam hoc plus esse, quam dicere discipulum esse Dei; verius sentire videtur Maldon. qui Hebr. aut Chaldaicam phrasim esse arbitratur, Doctus Dei, id est, discipulus Dei, quod plus est, quam docilem esse Deo, paulo minus verò, quam doctum esse. 17.
Quod intelligens fortassè noster interpres, neque dociles, neque doctos, sed docibiles vertit, non eos significans, qui docere possunt, sed eos qui doceri tanquam discipuli à Deo debeant. declaratur enim hoc verbo, quid Deus tempore Euangelij quantum in ipso erat facturus esset, & quid inter legẽ nouã, & veterem interesset, in veteri homines per Prophetas, Sacerdotes, Scripturas. In noua per Spiritum sanctum potissimum docentur, & hic est sensus Isai. Omnes enim docentur à Deo in noua lege quantum in ipso est, sicut dicitur illuminare omnẽ hominem venientem in hunc mundum, declaraturque legis Euangelicæ conditio quædam, quæ eius sit naturæ, vt in corde potius, quam in Carta consistat, & à Spiritu Sancto magis, quam ab alio magistro imprimatur animis. Itaque his verbis nõ declaratur, quid aut fiat re ipsa, aut fieri ab hominibus possit, hoc est, aut ipsos re ipsa à Deo doceri, aut doceri posse; sed quid tempore Euangelij futurum esset, quidve inter legem vtramq; discriminis

inter-

intereſſet. Præferenda eſt hæc interpretatio illi Auguſtini doceri omnes à Deo, non quia omnes doceantur, ſed quia ex omni hominum genere doceantur aliqui; aut quod nemo, ex iis, qui docentur, non ab eo doceatur, illud certum loqui Prophetam de iis tantum, qui in Eccleſia ſunt.

18. Aduerte docibiles, hic quidem paſſiuè ſumi, quaſi à Deo doctos, & eruditos, vt expoſitum eſt. Verum ſecundæ ad Timotheum ſecundo. In illis verbis: *ſeruum Domini non oportet litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes, docibilem, patientem,* ſumitur *docibilis* actiuè pro docente alios. Quod primæ ad Timotheum tertio, verterat interpres: oportet Epiſcopum eſſe hoſpitalem doctorem, vtrobique enim eſt eadem vox græca *διδακτικόν*. At hic apud Io. eſt vox *διδακτοί*.

Omnis qui audiuit] ſuperius verſiculo vigeſimo de ſe loquens dixit: *Omnis, qui videt Filium, & credit in eum* &c. at de Patre non dicit omnis qui videt, ſed *omnis, qui audit à Patre,* tum quia illic de miraculis agebat, ex quibus Chriſtus cognoſcebatur, hic agit de doctrina. Miracula autem videntur, doctrina auditur. Tum quia loquebatur cum iis, qui tunc ipſum Chriſtum præſentem coram oculis cernebant, & eius doctrinam audiebant, quibus ſi crederent vita æterna ibi promittebatur; ita vt eſſet ſenſus illius loci; omnis, qui licèt videat me hominem, credit tamen in me confitendo meam diuinitatem, vitam obtinebit æternam, & quo ea fruatur, *ego eum ſuſcitabo in nouiſſimo die.*

19. Audire, & diſcere à Patre, eſt ab eo doceri, eſt ergo ſenſus, nemo venit ad me, niſi à Patre doctus: quoniam autem non omnes, qui audiunt diſcunt; ideò vtrumque coniunxit: diſcit enim qui credit.

26. *Non quia Patrem vidit quiſquam*] hoc dicitur, ne exiſtimarent loqui ipſum de auribus corporis, aut voce Dei corporea. Deus enim cum corporeus non ſit ſub viſum, atque adeò ſenſum cadere non poteſt. Notat Cyrillus, & Leontius alluſiſſe hic Chriſtum ad Moyſen, quem Iudæi exiſtimabant vidiſſe, & audiſſe Deum. Tacitè ergò opponit ſe Moyſi, innuens non Moyſen, ſed ſe Deum vidiſſe, licèt Moyſis nomine ſuperſederit, ne Iudæos offenderet.

20. *Niſi is, qui eſt à Deo*] ſcilicet, Ego, qui per æternam generationem à Deo ſum. Acutè Auguſtinus tractu vigeſimoſexto ait; *ſi ego cum homo ſim inquit, illum doceo, qui audit verbum meum, illum docet Pater, qui audit verbum eius: ſi illum docet Pater, qui audit verbum eius: quære quid ſit Chriſtus & inuenies verbum eius: In principio erat Verbum,* & cætera. *diſce trahi ad Filium à Patre, doceat te Pater, audi verbum eius Quomodo homines in carne conſtituti audient tale verbum? quia Verbum caro factum eſt. Exponit hoc & ipſe, & oſtendit nobis quid dixerit, qui audiuit à Patre, & didicit venit ad me: non quia Patrem vidit quiſquam, niſi is, qui eſt à Deo: quid eſt quod ait: ego vidi Patrem, vos non vidiſtis, & tamen non venitis ad me, niſi trahamini à Patre? Quid eſt autem nobis trahi à Patre, niſi diſcere à Patre? Quid eſt diſcere à Patre niſi audire à Patre? Quid eſt audire à Patre, niſi audire Verbum Patris in me? Ne fortè ergò cùm dico vobis omnis, qui audiuit à Patre, & didicit, dicatis apud vos: ſed nunquam vidimus Patrem, quomodo ergò diſcere potuimus à Patre? A me ipſo audite, non quia Patrem vidit quiſquam, ſed qui eſt à Deo, hic vidit Patrem, ego noui Patrem. ab illo ſum, ſed quomodo verbum ab illo cuius eſt verbum, non quod ſonat, & tranſit, ſed quod manet cum dicente, & trahit audientem.* Hæc carptim ex Auguſtino doctè quidem, & eleganter, ſed litteralis expoſitio eſt, quam ſecuti ſumus, &

A & præmiſimus, nam verè Chriſtus videtur diſtinguere audire, ac diſcere, & audire à Patre, & Chriſtum, quaſi Patris vocem audire.

21. 27. *Qui credit in me*] verſ. 40. hic dixerat Ioan. eum, qui videt Filium, & credit in eum habere vitam æternam; modo verò veluti abſoluta parentheſi redit ad eandem propoſitionem, eamq; confirmat magis. Sic Maldon. fortè melius dicemus, oſtendere hic fructum, quẽ capient hi, qui in ipſum credunt, vel ad ipſum veniunt, qui eſt vita æterna. Aduerte dixiſſe Chriſtum, *habet vitam æternam,* quia qui in ipſum credit, aliquod quaſi initium ad vitam æternam habet, licèt iam illã non habeat; Et quicunque credit ſaluus eſſe poteſt: cùm contra qui nondum credit longè à vita æterna abſit, & ſi maximè velit, niſi priùs fidem habeat, ſaluus eſſe non poterit.

28. Reddit rationem eius, quod dixerat habere B vitam æternam eos, qui in ſe crederent. Eſſe enim ſe panem viuificum. *Panis vita* dicitur, non ſolum quia viuit in ſe, quod nullus alius cibus habet: ſed quia cauſa eſt vitæ, & panis eſt viuificans. Ob primum dicitur, *panis viuus,* ob ſecundum *panis vita.*

22. 29. *Patres veſtri manducauerunt*] confert ſe cum manna, de quo ſupra Iudæi loquuti fuerant, ac ex effectu vtriuſque panis probat quod ſuperius dixerat: Non manna datum à Moſe, ſed ſe de cœlo à Patre miſſum verum cœleſtemque, & viuificum eſſe panem. Nam manna edentibus vitam largiri non potuit: quotquot enim illud comederunt mortui ſunt in deſerto, ſe qui comederit moriturum eſſe nunquam. Illud in deſerto extenuat etiam beneficium à Moyſe acceptum, quaſi dicat, ad modicum tempus, tantiſper dum in deſerto vagarentur.

C 23. *Collatio mannæ in Eucharistia.* De morte hic, ac vita corporis loquitur Chriſtus. manna, quia erat ad reparandum corpus hoc corruptioni obnoxium non æternam vitam comedentibus impartiebatur. At panis Chriſti perpetuam, perennemque vitam edentibus confert; non animæ modo (quamuis & ad eam etiam præſtandam collatus ſit) verùm etiam corporis. Virtute enim, atque efficacitate huius cibi corpus, licèt ſemel mortuum in vitam tranſibit æternam, quod nullo modo præſtitit manna ſua vi: erat enim tantum ad hanc corruptibilem vitam ſuſtentandam datum, ac proindè ex ſe nullo modo perennẽ tribuebat, & hoc eſt, quod hic inſinuat Chriſtus Dominus, dum ait: *& mortui ſunt.* Breuiter ſenſus eſt: Manna inſtitutum eſſe ad corruptibilem vitam; Chriſti panẽ ad incorruptam, & æternam ex ſe. Et hinc eſt, vt manna, nec vitam perpetuam corpori potuerit dare; cum hic panis & corpori det, & animæ.

Præſtabit autem hic Chriſti cibus, vt nunquam D vltra morituri ſimus per glorioſam corporis reſurrectionem. Vndè dictum eſt: *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Nunc verò manducans panem Chriſti ex ipſo habet iam ſemen, pignus & ius vitæ æternæ ſuo tempore poſsidendæ per corporalem reſurrectionem.

24. Diuus Auguſtinus tractatu vigeſimoſexto interpretatur hæc de morte ſpiritnali, & de Sacramẽto Venerabilis Eucharistiæ Quod ſi dicas falſum eſſe omnes Iudæos, qui manna in deſerto manducauerunt eſſe mortuos ſpiritualiter, vt patet in Moyſe, Aaron, Phinees, Ioſue, & aliis. qui manducauerunt illud manna, & Deo placuerunt. Et contra multi manducantes panem Chriſti moriuntur ſpiritualiter, *Iudicium ſibi manducantes, & bibentes.* Reſpondet tacitè Auguſtinus intelligendum eſſe id de Iudæis duntaxat incredulis, atque impiis, quorum ſimiles erant, quantũ ad incredulitatẽ iſti Iudæi, cũ quibus Chriſtus hũc ſermonẽ habuit &

pro-

propterea illos vocauit Patres istorum, sicut & Matth. 23. dicit de ijsdem: *& vos implete mensuram Patrum vestrorum.* Christiani verò, qui bene accedunt ad hoc Sacramentum vitam spiritualem acquirunt. At melius est interpretari de corporali morte, & de pane Christi qui est ipsemet Christus, vt fide comeditur, licèt etiam de se loquatur tacitè, vt est in Sacramento, dixi tacitè, quia paulò pòst expressè de Venerabili Eucharistia, & de manducatione reali, ac spirituali, simul panis Christi in Venerabili Sacramento Euch. loquetur.

30. *Vt si quis*] subintelligendum aliquid videtur, puta: hic est panis de cœlo descendens huiusmodi nimirum, seu talis vt si quis ex ipso &c.

31. *Ego sum panis viuus*] probat quod dixerat panem hunc datum esse, vt qui manducat non moriatur. est ergò causa, quia ego, inquit, sum panis viuus. non est igitur mirum si edentes viuere facio, nam qui panis est viuus, etiam vitæ panis est, nempè dans vitam. dum verò subdit, *qui descendit de cœlo*, significat se vitam cœlestem, & diuinam, quæ æterna est, viuere, atque adeò vitam eandem æternam præbere alijs, quod initio sequentis versus infert.

25. 32. *Et panis quem ego dabo*] iungendum cum, *pro mundi vita*, Gr. & Syriacè, adijcitur, *caro mea est:* & subditur, *quam ego dabo.* sed nostri codices non legunt, nec necesse est. si tamen legamus, ita vt bis ponatur, *dabo*, in hoc versu, tunc priori loco intelligendum est, dabo in Venerabili Sacramento, panis enim ad comedendum datur, non vt cruci suffigatur. posteriori loco potest vtroque modo accipi, nimirum caro, quam ego in Sacramento dabo, vel quam crucifigendam sponte offeram, rectè enim in carnem conuenit vtrumque, & crucifigi, & in Sacramento exhiberi comedendam; quod secus est de pane; Obijciet aliquis: appellauit hic Christus carnem suam panem, non ergo Christi dictis videtur consentaneum, quod Catholici sentiunt transsubstantiari panem in carnem Christi. Respondeo dicitur panis esse caro Christi, quia ante consecrationem immediatè fuit panis, cui per consecrationem successit caro Christi. quando iam non est amplius panis secundùm substantiam. Eadem loquendi forma habetur Exod. 7. vbi dicitur virga Moysis deuorasse virgas Magorum, id est, serpens, qui immediatè fuerat virga à Moyse factus, deuorauit serpentes à Magis factos. Deindè dicitur panis caro Christi, quia post consecrationem remanent species, & similitudo panis in accidentibus, quæ etiam retinent naturales virtutes, & effectus panis substantialis. sic Gen. 41. *septem spicæ plenæ septem vbertatis anni*, vocantur, & Dan. 2. dictum est Nabuchodonosor, *tu es caput aureum.* Matth. 13. *semen est Verbum Dei*, quia solent similitudines rerum nominibus ipsarum rerum appellari in scripturis. Cæterum hic cautè legendus Rupertus: ait enim, *panis est caro Christi, quia Christus eum panem assumpsit in vnitatem suæ personæ, & in corpus suum transtulit*; quæ verba si per se vt sonant, accipiantur falsissima sunt: nam in incarnatione carnis permansit natura; in Venerabili Eucharistia panis desinit substantia, & in incarnationis mysterio facta est vnio hypostatica carnis cum Deitate: hic autem tantum fit transsubstantiatio.

26. Sensim prouehit auditores Christus ad Eucharistiæ Sacramentum cùm hactenus ferè videatur loquutus de spirituali manducatione; licèt non ignorem Chrysostomum Theophylactum, Cyrillum, & nonnullos alios etiam de Sacramento superiora interpretari. Hic autem expressè iam aggreditur de Sacramento Venerabilis Eucharistiæ agere, & vide diuinum Christi artificium: docuit

A prius auditores, quid facere deberent, vt panem verum, cœlestemque mererentur; *operamini non cibum, qui perit*: Item *hoc est opus Dei vt credatis.* Deindè exposuit, quis nam ille panis esset, quem Pater de cœlo misisset: Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. ego sum panis vitæ, &c. Denique ostendit quomodo panis viuus esset, & quomodo panem illum, de quo loquutus fuerat illis ad manducandum non hic tantum, ac spiritualiter quod expresserat priùs, sed verè in Sacramento videlicet daturus esset spiritualiter, & corporaliter ad manducandum. Hoc autem est, quod ait, *panis, quem ego dabo caro mea est*, cum his quæ consequentur. & hoc quidem tacitè insinuauerat ab ipso statim huius disputationis initio Christus Dominus, dum vsurpauit cibi, esusque, & potus metaphoram, licèt expressius de fide tantum loqueretur, & sui manducatione spirituali, B sensim præparans animos audientium ad Venerabilis Eucharistiæ Sacramentum. Quod verò sit sermo deinceps de Venerabili Eucharistia pluribus in Theor. 1. ostendimus.

33. *Litigabant*] scilicet alijs accusantibus, alijs defendentibus Gr. ἐμάχοντο, id est, pugnabant, & disceptabant inter se de verbis Christi. *Carnem meam*] intellexerunt Iudæi eum dicere, id, quod hæretici nolunt intelligere, loqui Christum de reali carnis suæ manducatione, neque Christus illam intelligentiam reprobauit, sed confirmauit, sed aiait, toties verò, & adeò apertè, vt mirum sit esse adhuc, qui litigent. Cæterum horum aliqui pro Christo, aliqui contra Christum disceptabant; cùm verò superius audissent, *ego sum panis vitæ*, nò litigarunt, quod metaphorica esse verba existimarent; tantum murmurauerunt, quia dixerat, se de cœlo descendisse: & ideò dicebant, *nonne hic est* C *Iesus Filius Ioseph*, &c. quomodo ergò dicit hic, quia de cœlo descendi.

Quomodo] Cyrillus verbum *quomodo* Iudaicum appellans, in rebus fidei omnino fugiendum; firmam, inquit, fidem mysterijs adhibentes nunquam in tam sublimibus rebus illud quomodo, aut cogitemus, aut proferamus. Iudaicum enim hoc verbum est, & extremi supplicij causa. Cum Deus operatur, non quæramus quomodo? sed operis sui viam ac scientiam illi soli concedamus. lege Chrysostomum homilia quadragesimaquinta in Ioannem, & Augustinum tertia epistola ad Volusianum, vbi ait; *si ratio quæritur, non erit mirabile, si exemplum poscitur, non erit singulare. Deum posse Deum aliquid facere, quod nos fateamur inuestigare non posse. In talibus enim rebus tota ratio facti est potentia facientis.* sic Augustinus. extremæ sanè dementiæ est quærere rationem in his, quæ omnem rationem exsuperant, & modum exigere in his, D vbi res super omnem est modum. 27.

Quomodo verbum Iudaicum

34. *Amen, Amen dico vobis*] Aduertit Gagnæus quod respondet Iudæorum quæstioni interrogantium quomodo, sed generali sententia dicit, *nisi manducaueritis carnem*, &c. quasi dicat, ad humanam non spectat infirmitatem de creatoris potentia quonam modo operetur interrogare, sed simpliciter verbo eius credere oportet. Quia non modo possibile est eam manducare, sed etiam necessarium si vitam habere velimus. Quibus addendum est Christum his verbis etiam multo magis confirmare, paulò antè à se dicta, de reali suæ carnis manducatione intelligenda esse. *Non habebitis vitam in vobis*] Græcè οὐκ ἔχετε, *non habetis.* Habent hæc verba emphasin, ac si diceret, illos esse mortuos, ac tanquam cadauera quædam amissa vita, quam nisi manducauerint, tenere, id est, conseruare non poterunt primò acquisitam, nec posse in vita, nisi saltem voto seu virtute manducent, & 28.

bibant

bibant instituto semel Sacramento, perseuerare. Vide Theor. octauam, numero quarto. Quod si quis obijciat, multos carnem Christi mãducare, nec vitam habere, quomodo ergò dicitur, *qui manducat meam carnem*, &c. *habet vitam æternam*, &c. Respondeo, similes propositiones vniuersales, quæ promissionem sonant, significant, non tam effectum, quàm vim & naturam rei cui annexa promissio est, vt *qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit*, & *quicunque inuocauerit nomen Domini saluus erit*, id est, natura fidei, & baptismi, & inuocationis Dei saluum faciet, nisi quis impediat; vel subintelligenda est aliqua conditio, vt qui manducat meam carnem &c. scilicet, vt debet, habet vitã &c. vel si nõ vitã perdiderit suo nouo peccatõ. An verò Eucharistia sit necessaria necessitate medij saltem in voto propter gratiam finalem, vel
29. perseuerantiam vide Theor. 9.

31. *Qui manducat meam carnem*] dicitur habere vitam æternam, quia ius ad illam habet. Est autem Christi corpus & sanguis vita æterna, non animæ tantum, sed corporis etiam. ideò adijcit: *& ego resuscitabo eum in nouissimo die*. Aduerte huiusmodi propositionem: *qui manducat meam carnem*, licèt verbum præsentis temporis contineat, non tamen significare existentiam præsentis temporis: sed tantum denotare naturalem quãdem & necessariam connexionem prædicati cum subiecto, vt cùm dicimus, q volat habet alas, non significatur esse aliquid nũc q volat: sed hoc, q est volare, habere necessariam cõnexionẽ cũ eo quod est habere alas, similiter hydropicus semper sitit &c. ita nunc Christus non significat, tunc cum ista verba proferebat fuisse manducandam suam carnem, sed ostendit tantum, quam in manducante præstet effectum digna carnis eius manducatio, quod ipse in Christo & Christus in eo maneat, non ergo quidquam valet ratio Iaperi si quis ita dicat, quando Christus hæc dicebat manducari poterat caro eius, quia in præsenti dicitur, *qui manducat*, & tamen non nisi spiritualiter & metaphoricè, cùm nondum esset Sacramentum Eucharistiæ: ergò loquitur Christus de manducatione tãtum spirituali. nil valet, vt patet ex dictis. Sic Pererius numero centesimo decimotertio, & centesimo decimoquarto, sicut nec illa ratio Caietani, qui ob illa verba *nisi manducaueritis* &c. Baptismũ, ait, sufficere ad salutem, ergò non est hic sermo de esu Eucharistiæ, alioqui is etiam esset necessarius ad salutem. Respondeo distinguendum esse, id, quod assumit Caietanus, baptismum sufficere ad salutem, si enim hoc intelligat citra casum necessitatis adimplendi alia diuina præcepta, verum est: dicitur enim Marc. vltimo. *qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit*. si vero intelligat simpliciter, & absolutè, quasi nec aliquando, nec aliquibus aliquid aliud prætereà sit necessarium ad vitam, siue salutem spiritualem, falsum est; alioquin obseruare mandata non esset necessarium ad spiritualem vitam, scilicet pro circumstantijs personæ, rei, & temporis: sic de Eucharistiæ necessitate. Franciscus Suarez in tertiam partem tomi tertij, disputatione sexagesimaquarto sectione secunda, docet, quomodo resurrectio, vel gloria corporis sit specialis effectus Venerabilis Sacramenti Eucharistiæ. Primùm, quia licèt dare ius ad vitam æternam animæ, & corporis sit commune omnibus Sacramentis præsertim verò Baptismi, & Pœnitentiæ, quæ per se conferunt primam gratiam, & primum ius ad gloriam quod cetera augent, & corroborant, tamen quia hoc Sacramẽtum speciatim datum est ad perseuerandum in gratia, & vt eius virtute corroborati, pertingere possimus ad montem Dei 3. Reg. 19. hoc modo, adeptio gloriæ, atque adeò vitæ æternæ potest speciatim attribui huic Sacramento sicut in statu innocentiæ vitæ immortalitas ligno vitæ tribuebatur. Hãc autem vitam, quam post resurrectionem speramus nullo modo præstabat manna, & ideò fortassis etiam hoc voluit Christus cùm dixit; *Patres vestri manducauerunt manna in deserto & mortui sunt*.

Deinde additur, & alius modus quod immortalitas & resurrectio corporis licèt conferatur corpori, ac debeatur ratione gratiæ & gloriæ animæ, dabitur tamen proprio, & speciali titulo propter hoc V. Sacra. ac specialẽ coniunctionem cum Christo, quæ per illud fit: Eadem enim res, vel donum non repugnat dari pluribus titulis. hoc tamen effectus sub hac ratione est propriè Sacramentalis, qui non solet conferri per solum votum, ac desiderium huius Sacramenti, sed per ipsum re ipsa exhibitum, & acceptum. 30.

Ex his verbis *nisi mãducaueritis* &c.] quia indefinite posita sunt, colligunt aliqui noluisse Christum definire tempus suo decreto, & præcepto, quando & quoties sumendum sit hoc Sacramentũ, sed id Ecclesiæ reliquisse, licèt respectu Sacerdotum rectè dicatur quotidianum, ac iuge sacrificium, præfiguratum iugi illo Iudæorum sacrificio, quo mane vnus agnus, alter vesperi sacrificabatur. 31.

36. *Caro enim mea verè est cibus*] reddit causam cur qui manducat, & bibit carnem, & sanguinem eius habet vitã æternã: *caro*. n. inquit, *mea verè est cibus*, cibi enim, & potus est dare vitam, sed is cibus æternam dat. licèt caro Christi, nõdum esset cibus Sacramentaliter manducandus cùm ista diceret Christus; erat tamen ordinata eò, vt esset suo tempore edenda Sacramentaliter vt cibus. Adde quod cùm hæc dicebat Christus eius corpus appellari poterat verè cibus, cum haberet omnia pertinentia ad cibum Eucharisticum, carnem, sanguinem, animam, diuinitatem; vnum deerat, quod non pertinet ad rationem cibi, scilicet modus comedendi ipsum inuisibiliter in Saram. qui modus institutus posteà fuit in cœna. Pere. n. 119. in Io 6.

Verè est cibus] si conferatur cum varijs ciborum generibus illicò apparebit quamobrem dictus sit is cibus, verus cibus: nam inprimis respectu cibi corporalis, qui non tam hominem pascit, quam tantum corpus verè dicetur cibus hominis: nam & mentem hominis pascit atque animam, & virtutẽ habet immortalitatem corporis conferendi homini. Deindè respectu cibi spiritualis cuiusmodi est verbum Dei, contemplatio, obedientia dicitur verus cibus, quia verè manducatur & in stomachũ traijcitur. At cibus spiritualis non ita, sed per metaphoram tantum cibus dicitur. Respectu item mannæ dicitur verus cibus hominis, quia manna tantum corpus nutriebat, idque præstitit per quadraginta duntaxat annos. Ad hæc figura erat huius cœlestis panis Fructus etiam arboris vitæ, atque adeò scientiæ boni, & mali non erant cibi verè absolutè, & simpliciter hominis, nam arbor vitæ tantum corpus nutriebat, nec vt verior fert opinio omninò immortalitatem conferebat ex D. Thom. 1. p. q. 97. a 4. fructus verò arboris scientiæ boni & mali: tantum abest, vt fuerit verè cibus hominis, vt potiùs fallax, & mortem afferens dici debeat. Denique cibus beatorum non verè dicitur cibus, quia nec modo corporali sumitur, nec ore manducatur, nec intra corpus recipitur, mitto cibum mundanum, diuitias, honores, quibus mundani homines fallaciter pascuntur. constat enim mortiferos hos esse cibos His accedunt aliæ rationes quamobrem dicatur iste verè cibus esse, vel, quia sine vllo dubio est cibus, & potus, cui in- 32.

telligentiæ fauet mirum in modum Hilar. lib. 8 de de Trinit. *de veritate*. inquit, *carnis & sanguinis non relictus est ambigendi locus. Nunc enim & ipsius Domini professione, & fide nostra verè caro est, & verè sanguis est.* Vel dicitur verè cibus, quia cum diuinitatem in se habeat eius comparatione res omnes, cibi omnes, picturæ quædam sunt, & vmbræ. Vel dicitur *verè cibus* ab effectu: habet enim proprietates veri cibi corporalis; nam re vera & corporaliter manducatur, ore sumitur, intra corpus manducantis recipitur, delectat, ac recreat manducantem, quod in eo consumptum, & perditum fuerat, suo modo restaurat, & reficit, famem adimit, & molestiam indè prouenientem abstergit, manducantis corpus auget, ac roborat, ac demum vitam longo tempore conseruat & mortem arcet. Hæc autem omnia facit conferendo saltem spirituales effectus similes corporalib⁹ effectibus cibi, & quia hi effectus præstantiores sunt, quàm corporeles, ideò etiam respectu illorum dicitur verus cibus. Vel denique dicitur *verò cibus*, idest, non parabolicè ne putarent fortè Iudæi vocatam esse carnem suam à Christo cibum parabolicè tantum, non propriè cibum.

37. *In me manet & ego in illo*] quia hæc est proprietas cibi, vt cum homine coniungatur, & homo cum illo, ideò hunc effectum etiam carni suæ tribuit: *qui edit*, inquit, *carnem meam, & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in eo*, hoc est, indiuulsè, atque intimè mihi coniungitur, & ego illi, quare ex huiusmodi manducatione & potatione vitam permanentem consequetur ex natura huius cibi.

33. Patres vt est Hilarius octauo de Trinit. Cyril. lib. 10. in Ioannem cap. decimotertio, hanc vnionem naturalem appellant, vel naturalem Christi participationem. Quarè Cyril. *considerandum*, inquit. *est nō habitudine solum, qua per charitatem intelligitur, Christum in nobis esse, verum etiam participatione naturali; nam quemadmodum si quis igne liquefactam ceram alij cera similiter liquefacta ita miscueris, vt vnum quid ex vtrisq; factum videatur: sic cōmunicatione corporis, & sanguinis Christi ipse in nobis est, & nos in ipso.* Non poterat enim aliter corruptibilis hæc natura corporis ad incorruptibilitatem, & vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Vide eundē l. 4. in Io. c. 17. vbi item ait: *sicut parum fermenti totam massam fermētat, sic paruula benedictio totum hominem in se ipsam attrahit, & sua gratia replet: & hoc modo in nobis Christus manet, & nos in Christo.* Chrysos. ho. 60. ad populum Antioche. vnicuique, inquit, fidelium Christus semetipsum per mysterium commiscet, & quos genuit per semetipsum enutrit, nec alteri tradit, hoc tibi rursum persuadens, quod carnem tuam assumpsit. Cyril. quoque Hierosolymitanus catechesi mystagogica 4. concorporeos, & cōsanguineos Christi per hoc Sacramentum fieri nos docet. Hæc porrò non ita sunt intelligenda, vt velint Patres ex Christo, & nobis vnum fieri eos naturale, sed significant præter vnionem, quæ ratione charitatis, & fidei fit, adesse verè, ac re ipsa Christum in nobis, vt cibum, & potum, qui causa est fidei, & charitatis, & gratiæ, & hic est modus proprius quo Christus per suum Sacramentum est in nobis, & nos in illo.

34. Sed prętereà est Christus in nobis, & non in illo vt amans in amato, & amatus in amante; est autem Venerabilis Eucharist. amoris summi Sacramentum. item, vt inquit Augustinus tract. vigesimoseptimo in Ioannem: *Manemus in Christo cùm sumus membra eius, manet ipse in nobis, cùm sumus templū eius*, manemus quoque in Christo, vt Sacramenta, siue palmites in vite, vt explicatur Io. 15. vbi Christus Dominus *manete*, inquit, *in me, & ego in vobis: sicut palmes non potest ferre fructum, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Ego sū vitis, vos palmites, qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. si quis in me non manserit mittetur foras sicut palmes, & arescet* &c. Est Christus in nobis ceu caput influens motum, ac vitam, & nos sub illo vt membra sub capite, indè influxum haurientes spiritualis vitæ. Postremò est Christus in nobis, vt anima in corpore. Vt enim hæc vitam tribuit corpori, ita Christus in nobis manens vitam confert spiritualem, & corporis immortalitatem post resurrectionem quidem re ipsa, nunc verò tantum ius nobis impertiens æternæ vitæ.

38. *Sicut misit me viuens Pater*] locus sui subobscurus est, quem Chrysost. homilia 46. Theophilactus, Cyrillus libro quarto, capite decimooctauo, Hilarius libro octauo de Trinitate exponunt de Christo, vt Filius Dei est, vt sit sensus; vt Pater vitę fons, qui misit me, in me manens vitam æternam, atque essentialem mihi communicat per sublimem illam generationem: ita ego fons etiam vitæ, quam à Patre accepi, vt ab ingenito & non aliunde viuente principio manens in eo qui me manducat homine perpetuam illi impertiam vitam. At Augustinus tract. 26. D. Basilius libro quarto, contra Euno. & in Apolo. ad Cæsarianos epistola centesima quadragesimaprima, Ambrosius libro quarto, de fide, capite quinto, & Cyrillus hoc loco interpretantur hunc locum de Christo, vt homo est: Referuntque hæc ad eius humanitatem personaliter diuinæ naturæ vnitam: Vt sit sententia hæc: sicut ego, qua homo sum viuo propter Patrem, id est, propter diuinam vitam Patris (qui fons est vitæ non aliunde illam accipiens) in me personaliter habitantem, ita manducans me viuet propter me, realiter, & corporaliter in ipso habitantem. 35.

Sunt verò hæc ad pleniorem huius expositionis posterioris, quam probo intelligentiam diligenter obseruanda. Primum Græci hunc locum interpretantur τῶ ζῇ ἐμὲ ἀντὶ τῶ ζῇ ἐμῶ. id est, per me cùm nos habeam⁹ propter me, quasi dicat, sicut ego per habitantem in me Patrem, à quo per vnionem vitam habeo æternam, ita qui manducat me, viuet per me, quia me vitam, per quam viuit, in se manentem habet: sicut paulò antè dixit, qui manducat me, ipse viuet propter me. 36.

Secundo obseruandum aliquibus tres sententias hic contineri placuisse, & duas comparationes. Prima est, *sicut misit me viuens Pater*. Secunda, *& ego viuo propter Patrem*. Postrema, *& qui manducat me, & ipse viuet propter me*. Comparationes verò has esse volunt. Primam, *sicut misit me viuens Pater, ita & ego viuo propter Patrem*. Alteram, qui manducat me Filium hominis, viuet etiam propter Filium hominis. Cæterum longè mihi magis probatur expositio eorum, qui vnam hic tantum comparationem admittunt, ita vt sit omissa particula, *ita*, more Hebræo, in tertia propositione, sicut cùm dicimus: *Fiat voluntas tua sicut in cælo & in terra*. id est, ita & in terra. Hæc autem erit comparatio clare expedita: *sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem*, ita vt hæ propositiones sint connexæ; deinde subnectatur; ita, *& qui manducat me, & ipse viuet propter me*. 37.

Obseruandum tertio, quod doctè obseruat Pererius quadragesima disputatione, in hac comparatione perpendendum esse, & id, in quo fit comparatio, quod est diuinum viuere, & rationem, seu fundamentum, quo nititur comparatio, & hoc est vnio. Viuere porrò diuinum aliter est in Patre; aliter in Filio, aliter in Spiritu sancto, aliter in Christo, vt est homo, aliter in anima 38.

Christi, aliter in nobis. Pater habet ipsum diuinum viuere substantialiter, & infinite non ab alio, nec propter aliud, sed à semetipso; Christus vt Deus illud ipsum Patris viuere habet à Patre, vel propter Patrem per communicationem sc. æternam eiusdem substantiæ; Spiritus sanctus istud idem habet à Patre & Filio per æternam spirationem: Christus iterum, vt homo idem habet etiam viuere, non quidem per essentiam, sed propter hypostaticam vnionem qua fit, vt, quæ sunt Dei propria Christo homini tribuantur. Porrò anima Christi, non hoc ipsum viuere habet substantialiter, & essentialiter, sicut nec creaturæ reliquæ, sed participatum, & per gratiam communicatum, quamuis in hac parte participatum habeat super omnes electos, cùm sit principium, & caput illos viuificans. Idem viuere diuinum, & participatum cæteræ habent creaturæ, quæ Dei gratia fruuntur secundùm suam mensuram; Quod & communicatur per manducationem corporis Christi, & per vnionem, ac visionem beatificam. Denique etiam in resurrectione gloriosa per redundantiam gloriæ animæ in corpus. Hoc ergò est id, in quo posita est comparatio illa, nempe diuinum viuere.

39. *Christus quo modo viuat propter Patrem.* Restat vt de fundamento comparationis videamus, quod est vnio. Etenim quamobrem Christus viuat propter Patrem vnio facit Patris cum illo: eodem modo vnio Christi, qui manducatur in Sacramento cum ipso manducante, causa est, & ratio cur manducans viuat propter Christum. interest autem plurimum inter has vniones, nam vnio Patris cum Christo, vt Deus est, est vnio eiusdem naturæ, & substantialis per quam eandem omninò vitam Filius habet cum Patre. Vnio Patris cum Christo, vt homo est, & secundùm vitam diuinam quam habet pater; est propter vnionem hypostaticam, quam habet humanitas Christi cum persona diuina: Ita vt personalis vnio sit ratio cur Christo, vt homini tribuatur vita diuina eadem quæ Patris. At vnio Christi cum eo, qui manducat ipsum realis est quidem, ac corporalis, sed non substantialis, vt inter diuinas personas; nec personalis, vt in Christo homine; sed quia realiter ac verè manducatur in Sacramento, & intra corpus recipitur &c. ex his intelligere est vim rationis Christi; loquitur enim de se qua homo est vnitam habens sibi diuinitatem, prout superius declarauimus.

40. Obseruandum est & quartò, non sine causa posita esse illa verba: *sicut misit me* &c. nam cum per missionem, id est, Incarnationem vitam Paternam acceperit, indè fit, vt qui illum manducat, eandem habeat vitam in se manentem. Atque adeò possit ab illo vitam gratiæ obtinere, & ius ad corporis etiam gloriam, & immortalitatem. Et ex istis verbis facilè est intelligere loqui Christum de se, vt homo est ratione diuinitatis sibi vnitæ per Incarnationem.

41. *Conclusio disputationis.* 59. *Hic est panis qui de cœlo descendit*] concludit disputationem, vt rectè notat inter alios Maldonatus reuocans eam ad initium. Dixerant Iudæi, *quod ergò tu facis signum, vt videamus & credamus? Patres nostri manducauerunt manna in deserto* &c. Hinc omnis orta est controuersia. Respondit enim Christus non illum, quem dedisset Moyses, sed quem ipse daturus erat verum esse panem atque cœlestem, in qua re confirmanda, & declaranda hactenùs versatus est. Hoc nunc concludit comparatione huius, & illius panis. Duplex autem differentia assignatur inter vtrumq; panem, ille terrenus fuit, hic cœlestis. Hoc verò dicit cùm ait, hic est panis (de quo loquor) qui de cœlo descendit, non autem ille quem Patres vestri manducauerunt, hoc enim significat ille Hebraismus: non sicut, id est, non qualem manducauerunt Patres vestri. Altera differentia: quod hic panis vitam manducantibus præbeat cum manna minimè id præstare potuerit. Itaque sic accipe verba: *hic est panis, qui de cœlo descendit,* non similis illi, quem Patres vestri comederunt, qui quoniam cœlestis non erat, seu de cœlo descendens, non mirum quod qui comederint eum, mortui sunt. Quærit Ambros. libr. de Sacr. c. 1. quomodo panis hic de cœlo descenderit. Nam, inquit, caro non descendit de cœlo, quia carnem in terris assumpsit ex Virgine, quomodo ergo descendit panis è cœlo, & panis viuus? Respondet, quia idem Dominus noster consors est diuinitatis, & corporis: quasi dicat ratione suppositi diuini panis de cœlo descendisse dicitur.

Viuet in æternum] vbique vitæ meminit, quia testamenti noui propria: mors enim ablata est, quæ regnabat. quare non mirum, quod olim V. Euchar. vitam vocauerint Christiani in Aphrica, vt docet Augustinus libr. 1. de peccatorum meritis, & remiss. c. 24.

40. *Hæc dixit, in synagoga docens*] not. quinque posse considerari in hoc Christi sermone, occasionem, locum, auditores, partes, & exitum. Aduerte igitur occasionem sermonis huius de V. Eucharistia sumptam fuisse ex miraculo multiplicationis panum propter quam multi auidè sequuti fuerant Christum corporalis cibi cupiditate attracti; quia ergò & multi erant auditores, & proportio magna inter cibum corporalem, & spiritualem, voluit Christus à desiderio corporalis cibi, ad desiderium cibi cœlestis allicere auditores, sensimque præparare homines ad fidem tanti sacramenti, quod instituere decreuerat, & ne statim exordiretur à reali manducatione carnis suæ, incepit à manducatione spirituali sui ipsius per fidem, & hic fuit ingressus; deindè progressus vlterius adhuc de manducatione sui ipsius spirituali, sed sub nomine tantum *panis* meminit. Tandem delapsus est ad id, quod potissimum volebat, nempè ad tractationem, sermonemque V. Euchar. Sacramenti vbi realiter non spiritualiter tantum manducatur sub nomine cibi, & potus à v. 52. 42. *Quinque in hoc sermone cōsideranda.*

Meritò autem priùs egit de spirituali manducatione, quia ista facilior erat ad credendum. & præparabat animos hominum ad intelligendam, credendamque realem manducationem suæ carnis, non ergò mirum si Ioan. miraculum multiplicationis panum repetijt scriptum à tribus iam Euangelistis, quia eum omissum ab alijs sermonem de V. Eucharist. scribere meditaretur, voluit incipere ab occasione, quam sumpserat Christus ad eum sermonem habendum. Locus verò in quo habitus est hic sermo, fuit Capharnaum insigne Galilææ emporium, non quidem in eius angulo, sed in synagoga; de auditoribus verò constat non coram turbis modo, sed coram viris sacræ Scripturę peritis de ea re à Christo disputatum fuisse. aderant 12. Apost. plures etiam Christi sectatores, & discipuli, vt tanto magis hæc doctrina illustrior redderetur, & non esse contra legem Mosis appareret. Partes verò duas continet: prima est velut præludium & parasceue, primùm enim docet Christus se esse cibum fide edendum, & panem; deindè tria prædocet, atque permonstrat de futuro, & hic promisso sacramento, scilicet, quod in eo daturus sit, carnem nimirum & sanguinem suum; necessitatem eius, vtpote sine quo constare non potest vita hominis spiritualis; effectum, manere in Christo, & viuere propter Christum, & vitam æternam habere successus verò & exitus huius sermonis non vnus fuit. Quidam enim scandalizati retrò abierunt; quidam ei magis adhæserunt, quorum Cori 43.

phæus,

A phæus, & antesignanus Diuus Petrus fuit, qui dixit: *Domine ad quem ibimus, verba vitæ æternæ habes & nos credidimus, & cognouimus, quia tu es Christus filius Dei.*

44. 41. *Durus est hic sermo*] insinuat Euangelista discipulos quosdam Christi, id dixisse eam doctrinam creditu difficilem, quòd scilicet nemo vitam habere posset, nisi Christi carnem manducaret, & sanguinem biberet. Addidisse verò, *& quis potest eum audire*, id est, credere, quàuis maiorem vim habeat *audire*, quàm si *credere* dixisset. Perindè enim est, ac si dicerent, ne cuiusquam quidem aures eum sermonem ferre posse. Hi discipuli non fuerunt ex duodecim Apostolorum numero, vt notant Theophyl. & Euthym. quod ex 47. vers. colligi potest. Immò verò, nec ex 72. nondum enim istos elegerat Christus: licèt id August. aliquãdo & alij videantur affirmare. Videntur ergò fuisse ex multitudine eorum, qui Christum sequebantur, & eum audiebãt, magisque quàm cætera multitudo cum eo versabatur.

Caluinistæ similes Capharnaitis istis. Hoc ipsum meritò Caluinistis accidit, quod istis discipulis Christi, ideò enim non credunt realem, ac sacramentalem Christi præsentiam in Eucharist. quia reuera durus illis videtur hic sermo, licèt alias ostendant in speciem caussas. at reuera Dei omnipotentiam negant, ac proindè durus ipsis hic sermo videtur; sed durities non in Christi sermone, sed in ipsismet, atque eorum mentibus inest, vt vel ipse eorum princeps Caluinus de Capharnaitis hac in re dixit, & ante ipsum, Augustinus.

45. Dum, cur durus visus sit illis sermo, docet: acceperunt, inquit, illud stultè, carnaliter illud cogitauerunt; & putauerunt quod præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, & daturus illis, & dixerunt: *durus est hic sermo*. Ipsi erant duri; non sermo: etenim si duri non essent, sed mites dicerent sibi: non sine caussa dicit hoc, nisi quia est ibi aliquod sacramentum latens: manerent cum eo, & discerent ab illo.

46. 42. *Sciens autem Iesus apud semetipsum*] id est, nemine indicante; ita enim discipuli inter se tacitè murmurauerant, vt audire Christus non posset. sed Deum nihil est quod lateat. quare peiores sunt Caluinistæ, quam hi discipuli, illi palam non sunt ausi contradicere: Caluinistæ etiam cunctis audientibus Christum negant, & eius Venera. Eucharistiam tollere conantur..

47. *Sacramentariorũ corruptela.* 43. *Si ergo videritis filium hominis*] vtuntur sacramentarij hoc loco, contra ver. in Eucharistia Christi præsentiam: videtur enim Christus hic ex articulo, de futura sua in cælum ascensione, probare voluisse Capharnaitis non fuisse futurum, vt ipsamet eius caro vllo modo hic præsens comederetur. Nam cum illi id esse futurum intellexissent, subiunxit Christus ad remouendum scandalum illius opinionis: *hoc vos scandalizat? si ergo videritis filium hominis ascendentem vbi erat prius?* quasi diceret, tunc apparebit non ita futurum, vt carnem meam præsentem comedatis: siquidem sublata in cælum non erit hic præsens, vt comedi possit.

Ridiculam sanè, ac planè insulsam loci Euangel interpretationem, seu peruersionem potius afferunt. Non ita Augustin. tract. 27. in Ioan qui eo dicendi modo interpretatur, Christum voluisse eam opinionem Capharnaitarũ auferre de modo manducationis, vt sit sensus: cum videritis me integrum ascendentem in cælum, tunc sanè animaduertetis minimè futurum esse, vt corpore vescamini meo tanquam alijs carnibus in macello concisis.

Non ita Chrysost. hom. 46. in Ioan. vult enim significasse his verbis Christum multo maius illorum scandalum fuisse futurum, quando etiam post ipsius assumptionem in cælum oporteret eos credere, in terris quoque eandem Christi carnem præsentem comedi oportere: vt sit sensus: si cum adhuc in terra tantum sum, & non etiam in cælo, hoc vos scãdalizat, quanto magis tunc scandalizabimini, quando ascendero in cælum, & nihilominus credendum erit me in terra præsentem simul esse, vt mea carne vescamini in Sacramento? quod videtur Prophetice dictum etiam a Christo de sacramentarijs. Inficiantur enim illi præsentiam Christi realem in Venerabili Sacramento, quod non amplius in terra nobiscum versetur Christus, sed in cælis sit, remotus à nobis, quod vel ex isto loco colligunt.

Ex quo tamen homines doctissimi, si Deo placet, colligere deberent, posse Christũ in Sacramento

B esse: si enim in cælum ascendit sua virtute Christus, Deus ergo est. igitur & seipsum sub speciebus Sacramentalibus relinquere potuit; reliquisse verò se quomodo potuit clariùs testari, quam dicendo; *caro mea vere est cibus, & sanguis meus verè est potus*, nam si ita non intellexit, quare ergò non exemit ex animis Capharnaitarum hanc opinionem, sed confirmauit potius, sed auxit. cur item in institutione huius Sacramenti illa verba vsurpauit: *hoc est corpus meum, hic est sanguis meus.*

Cæterùm licèt hæ interpretationes August. & Chrysost. bonæ sint, magis tamen mihi probatur altera Chrysost. eodem loco, quàm sic eleganter, & breuiter explicat Gagnæ. prædixit Christus hoc vos scandalizat, quòd dixerim: *Nisi manducaueritis carnem Filij hominis*, &c. quia natura vobis impossibile videtur, vt hominis caro viuificet, ac durum, vt quis hominis carnem manducet, quod 48.

C præter naturam ista fiant. Quid ergò dicturi estis quando contra omnem naturę vim, ac potestatem me filium hominis, quem modo nihili facitis, in cælũ, vbi prius in natura diuina eram, ascendere, illucq; humanam naturam inferre videbitis? Est enim particula hęc: *si enim videritis*, eclyptica, supplendumq; est, *quid dicturi estis?* aut quid simile. Non equidem tunc vos offendent verba ista, cùm intellexeritis maiestatem filij hominis super astra ferri. Quid diceris? qui neque quidquam corporeum cogitare potestis, attolli posse ad cęlum? Itaque proposito futuro miraculo ascensionis voluit fidem eius miraculi, de quo tunc agebat, comprobare. Neque verò necesse est affirmare discipulos istos ascendentem Christum vidisse posteà, quamuis de aliquibus nõ sit absurdum credere; sed satis in die Iudicij id intelligent, ac videbunt cum cernent illum de cælo redeuntem.

D 44. *Spiritus est qui viuificat*] Quadruplex præsertim horum interpretatio afferri solet. Prima est vt carnem, secũdùm vsitatum aliàs scripturæ morem, accipiamus pro cogitatione carnali cum Tertull. lib. de resurrectione Carnis; Chrysos. hõ. 46. in Ioan. Cypria. ser. de Cœna Domini; Cyril. Hierosol. Catech. 4. Mystago. &c. & sit sensus: cogitationem illam carnalem, & stultam Capharnaitarum nihil ad rem pertinere, nec prodesse quidquám, cùm scil. falsò putarent, vt August. aduertit tract. 27 in Ioã. & in Psal. 98. Christi carnè perindè comedendam esse, atque comeduntur carnes animalium in macello concisæ. Itaque idem est *caro nõ prodest quidquam*, ac dicere: doctrina, quã dedi de carne mea edenda, intellecta carnaliter non confert quidquam: si autem spiritualiter intelligatur tunc viuificat; Eandem expositionem sequuntur cum Chrysost. Theophylact. & Euthy. videtur aũt congruere hæc interpretatio, cum ea sentẽtia, quam Christus opposuit illi insipienti & 49. *Varia huius loci expositio.*

carnali cogitationi; *verba, quæ ego loquutus sum vobis spiritus, & vita sunt*, q. d. cogitatio vestra nil cōfert, nil facit ad rem, cum spiritualis omninò, longéque alius fuerit verborum meorum sensus; nam verba, quæ ego dixi de manducanda carne mea, spiritualiter intelligenda sunt, & sic intellecta, vitam afferunt. Quibus Christus noluit significare eo modo sua verba esse spiritualia, quasi figuratè essent accipienda, sed significauit latere ibi mysterium, quod est maximè spirituale, & diuinum, & vitam conferens propter modum, quo Christi caro comeditur in hoc sacramento, vel aliena specie, neque aliud volunt sancti cùm dicūt verba Christi spiritualiter accipienda esse, id est, non carnaliter, nempè quod caro Christi esset edenda, vt carnes animalium, sed inuisibili, & impassibili modo, in mysterio, & Sacramento.

50. Altera expositio est Augustini tract. 27. in Ioan. vt caro accipiatur pro ipsa carne Christi, non simpliciter quidem, sed si modo illo, quem Capharnaitæ cogitarunt sumatur: ait enim Augustinus: *caro non prodest quidquam, sed quomodo illi intellexerunt. quomodo in cadauere dilaniatur, aut in macello venditur.* & hæc expositio ferè in primā incidit.

51. Tertia est eiusdem Augustini eodem loco, non prodesse quicquam solam carnem sine spiritu, id est, fide, & dilectione, sed cum illis coniunctam vitam dare. Quarta expositio est eiusdem Augustini serm. 2. de ver. Apo Gaudent. tract. 2. in Exo. Paschasij in l. de corp. & sang. Christi, de carne per se, quæ non profit: eadem coniuncta cum diuinitate, quæ plurimum profit, id est, quod, neque etiam fide accedente prodest ipsa per se Christi caro, sed vt instrumentum coniunctæ Christo diuinitatis. Sic enim ait Augustinus, *non prodest quomodo in Macello venditur, sed quomodo spiritu vegetatur.* Et addit: *sic dictum est: caro non prodest quidquam, quomodo dictum est* (1. Corint. 8.) *scientia inflat, & quid est scientia inflat? sola sine charitate. Ideò enim adiungit Apostolus: Charitas verò ædificat. Adde ergò scientiæ Charitatem & vtilis erit scientia. sic etiam nunc caro non prodest quidquam, sed sola caro; Accedat spiritus ad carnem, sicut charitas ad scientiā, & prodest plurimum; nam si caro nō prodest, verbum caro non fieret, vt habitaret in nobis.* Tantum August.

52. Ex quatuor autem omnibus his interpretationibus quarta maximè mihi probatur, quare sic breuiter simul oēs connectemus, quælibet .n. probabilis est, sed secūda probabilior prima; tertia adhuc magis probabilis; quarta omniū probabilissima; sic ergò accipe, nō prodesse Christi carnē secundùm illam Caphernaitarum cogitationem (quæ est prima Chrys. & 1. August. interpretatio) neque etiam prodest spirituali modo sumpta sub aliena scilicet Sacramenti specie, nisi accedat etiā fides, & Spiritus, quæ est tertia expositio, ac ne ita quidem per se prodest, sed vt viuifica est facta per coniunctam diuinitatem cuius est instrumentum, lege epis. ad Nestorium, & Anath. 11 in Concil. Ephesino.

53. *Verba, quæ ego loquutus sum vobis spiritus, & vita sunt*] horum intelligentia constat ex dictis. Breuiter tamen dico, verba esse spiritum, significare in expositione prima Chrys. atque altera Augustini non carnaliter esse accipienda de carne manducanda visibiliter, & passibiliter; sed spiritualiter, id est, sub aliena specie inuisibiliter, & impassibiliter in mysterio, & Sacramēto. quo modo sumpta vitam afferunt si accedat quæ ad Sacramenta, vt debet. Vel secundò sunt *spiritus, & vita*, id est, cum spiritu, seu fide coniuncta viuifica sunt, quæ expositio quadrat in tertiam expositionem Aug.

54. Vel tertiò *verba &c. spiritus & vita sunt* .i. non sunt de sola, & nuda carne, sed de carne diuino plena spiritu, seu de spiritu viuificante sunt intelligenda.

A *Spiritum* autem, *& vitam*, dixit Hebr. more, pro, de spiritu diuino viuificante, seu Deitate, vt constat ex verbis præcedentibus, quibus ista respondent; *spiritus est, qui viuificat*. nec aliter hæc sunt accipienda, quam si clarius dixisset, verba, quæ loquutus sum, spiritualia sunt, viuifica, salutaria. tunc enim facilè intelligeremus positum esse adiectiuum pro substantiuo, hoc modo, de spiritu & vita, seu de spiritu viuificante sunt accipienda, lege Maldonatum hic Ioannis sexto, versiculo 63. sub finem. itaque positum est substantiuum, *spiritus, & vita*, pro adiectiuo *spiritualia, viuifica*, sed in hunc tamen sensum, id est, de spiritu viuificante sunt. quæ loquendi formulæ sunt Hebræis familiares, qui adiectiuum pro substantiuo, & hoc pro illo ponunt non raro, vt Gen. 6. 3. 1. Cor. 15. 50. & supra apud Io. c. 3 6. *quod natum est ex carne, caro est*, id est, carnale est, *& quod natum est ex spiritu, spiritus est.* & hæc intelligentia maximè probatur, B sicut maximè probatur, quarta interpretatio præcedentium verborum ex Augustino vt habes n. 52. cui adaptatur hæc tertia intelligentia horum verborum posita n. 54. 55.

56. Quoniam enim dixerāt discipuli Christi, *durus est hic sermo, & quis potest eum audire?* durum autē dicebant sermonem, quia dixerat, neminem vitam habere posse nisi carnem suam manducaret, ideò docuit hoc v. Christus qua ratione caro sua vitam tribuat, neque id impossibile sit, scilicet, non quia caro, sed quia cum spiritu, id est, diuinitate coniuncta est. Noluit autem Christus neque mens eius erat hic respondere propriè et murmurationi, quæ iam longè præcesserat: *quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?* quasi velit hic docere modum comedendi carnem suam sub aliena specie, quod tamen maximè spectant auctores primæ & secundæ expositionis, Chrysost. & Aug. C & alij: sicut nec mens Christi erat hic ostēdere, qua animi præparatione, id est, fide sumenda esset caro sua, vt prodesset, quod tamen tertia Aug. interpretatio sequitur; ob id quartam interpretationem magis approbauimus.

Durū Christi sermonem cur Iudæi putarint.

45. *Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt*] August. sic: *causam dixit quare non intelligant, sed scandalizentur: ait enim Propheta: nisi credideritis non intelligetis, aduersarius est, qui non credit, radio lucis, quo penetrandus est, non aduertit aciem, sed claudit mentem, credat, & aperiat, & illuminabitur.* sed, aduersatiua particula est q. d. murmurationis, & retrocessionis istorum non ego, sed eorum incredulitas causa est. illa verò; *non credunt*, non præsentem fidem solum negant, sed permanentem infidelitatem indicant q. d. nō sunt de numero eorū, qui credituri sunt, sed suo vitio perseueraturi in infidelitate, nec dixit Christus, sunt quidam in vo- D bis, qui non intelligunt, nec capiunt hæc, sed *qui non credunt*, quia vult aperire causam, cur non intelligant non esse ex natura rei, & impossibilitate, vel duritie sermonis, sed ex illorum incredulitate; credant, & intelligent.

Ab initio] scilicet conuersationis cum discipulis; vel ab initio Incarnationis suæ, vt homo; vel ab illo initio, de quo *In principio erat Verbum*, si de Christo loquamur, vt Deus est. *Qui essent non credentes*] qui credituri non erant in eum, sed perseueraturi in infidelitate: vndè patet superius hoc eodem versu, *non credunt*, idem esse, ac qui non essent credituri, id est, essēt perseueraturi in infidelitate. Hæc verò posteriora verba, per parenthesim dicta sunt, redditur .n. ratio ab Euangelista cur dixerit Christus, *sunt quidam ex vobis qui nō credunt*. Redditur etiam & per hæc causa sequentium, in quibus prædicitur vnus ex duodecim diabolus esse: ita vt illud, *non credentes*, referatur præsertim ad disci-

pulos non credentes, & qui retrò abierant. Illud verò; *& quis traditurus esset eum*, referatur ad vnũ ex duodecim q.d. Ioa. nil mirum, quod omnia hæc diceret Christus, quia ab initio sciuit ea.

46. *Propterea dixi vobis*] perinde est, ac si dicat non sine causa, id vobis dixi, noueram enim vos à Patre non trahi, sed vestro sensu duci, ob id ad me venire non posse. hoc licet Christus totidem verbis, & expressè dixerit, voluit tamen significare, cùm dixit, *nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum.* idem autem est trahi, vel dari à Patri.

47. *Abierunt retrò*] Illud *ex hoc* intelligendum est ex hoc tempore. Non autem significat quod ea occasione verborum proximè dictorum à Christo retrò abierint, quia scilicet dixerit Christus illis, *sunt quidam ex vobis qui non credunt*: sed causa cur retro abierint fuit, quia dixerat: *nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis, &c. non habebitis vitam in vobis*. Porrò quid sit retrò abijsse explicat Euangelista, cùm ait, *& iam cum illo non ambulabant*, quia suspectam, & falsam iudicabant eius doctrinam, ita vt & animo & corpore à Christo desciuerint. sunt qui illud *abierunt retrò* referunt ad animum, sicut nõ ambulare cum illo ad corpus, sed eodẽ res reuoluitur siue hoc, siue illud dicas.

57. 48. *Dixit ergo, &c. nunquid & vos*] quædam allusio est in voce *ergò*, ad reliquorum discipulorũ retrocessionẽ videbat Christus à se illos recedentes, rogauit duodecim, num & ipsi abire vellẽt, & hanc vim habent illa: *nunquid & vos*. sed cur inquies interrogat? nunquid eorum voluntatẽ ignorabat? Resp. cum August. vt eorum fides appareret, eamq́; nos imitaremur; cum Chrysost. & Euthy. ne vi eos retinere videretur, cum eisdem, ac Theodoro Heracleense, Leontio & Theophy. vt ostenderet se eorũ opera, & ministerio non indigere; cùm Cypriano lib. 1. ep. 3. sic dixit Christus seruans, scil. legem, qua homo suæ libertati relictus, & in arbitrio proprio constitutus sibimetipse, vel mortem appetit, vel salutem; cùm Cyril. & Rup. vt eos magis in fide confirmaret; ideò abeundi facultatem facit; cum eodem Cyrillo, ne putarentur Apostoli non tàm certo consilio, quam ignorantia, vel verecundia non abijsse. lege D. Prospe. p. 2. de promiss. cap. 28.

58. Quamobrem ergò dices Ecclesia cogit baptizatos per vim ne recedant à fide? Resp. Christus his verbis, & hac interrogatione, id agebat, vt maximè horrere se indicarent Apostoli ab illo recedere, & eos magis sic cõfirmaret in fide. sciebat enim quantam in illum fidem haberẽt, quantumq́; amarent ipsum, & proindè discedere ab eo formidarent, quod & responsio D. Petri indicat. Deindè Christus Dominus erat etiã Sabbati, qui hac in parte dispensare poterat, nobis non licet. Postremò vti debuit hoc dicẽdi modo hoc tempore, his circumstantijs propter superiùs allatas rationes à Patribus num. 57.

59. 49. *Domine ad quem ibimus*] in primis obserua illud *ergò*, quod hæc præcedit poni pro *autem*. Deindè obserua Petrum nomine omniũ respõdisse secundùm Cyrill. quod Apostolorum esset princeps. secundùm Chrysost. & Theophy. propter charitatem, qua fratres amabat. hinc non dixit, quo ibo? neq; credidi, cognoui? sed *ibimus, credimus, cognouimus*. secundùm alios, quod plus cæteris haberet fidei. Obserua tertiò, duas caussas attulisse D. Petrũ, cur nollent à Christo separari, prima est, quod non sit ad quem fugiant, alius in quo vitam inuenire possent, altera, quòd Christus verba vitę æternæ habeat. i. talia verba, quibus quisquis crediderit vitam sit habiturus ęternam si velit; esse enim in eo fontem bonorum omnium, quæ in æterna vita nobis promittũtur q.d. quod postea dicturus erat, *Domine, bonum est nos hic esse*, & tunc nesciens quid dicat, loquetur, nunc verò sapientissimè, & sentit, & dicit. Videtur autẽ cum inquit, *verba vitæ æternæ habes*, vt inquit Chrys. alludere, ad id quod dixerat Christus, *verba, quæ ego loquor vobis, spiritus & vita sunt.*

Piè satis August. 4. confess. c. 10. inquit, ostẽdens quam miserũ sit à Deo recedere: *quaqua versum se verterit anima hominis, ad dolores figitur alibi, præterquam in te.* & 6. confess. c. 16. *væ animæ audaci, quæ sperauit, si à te recessisset, se melius aliquid habituram versa, & reuersa in tergum, & in latera, & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu solus requies.* lege Cyprian. lib. 1. ep. 4. & l. 4. ep. 9. 60.

Roget quis cur tantam Petri fidem non laudarit hic Christus, sicut illam laudauit: *tu es Christus Filius Dei viui.* quærunt hoc Chrysost. Theophyl. & Euthy. & respondet Theophy. ne illi propterea quod alijs deserẽtibus in fide perstiterat, assentari videretur. Respõdet Euthy. quem sequitur Maldo. quia illic Matthæi nimirum 16. 16. suo; hic nomine omnium respondit. verùm id non placet, nam vt Hierony. eo loco Matt. notat, etiam illam Petrus confessionem nomine omnium Apostolorum fecit, vt interrogatio Christi indicat. si enim interrogauerat: *vos autem quem me esse dicitis*, & statim respondens Simon Petrus dixit, quasi suo, & aliorum nomine: *tu es Christus filius Dei viui.* Mihi igitur Theophy. respõsio probatur, quamquam dici etiam potest, specialiori quadam Dei reuelatione factam esse illam confessionem, & Christo ipso interrogante. præterea non sine intimo Petri animi sensu, & singulari quadam pietate. 61.

50. *Et nos credidimus & cognouimus*] non dictũ est cognouimus, & credidimus, quia vt inquit August. Cyrill. Beda, Ruper. nemo potest diuina mysteria intelligere, nisi prius credat Isai. 7. 9. secundum 70. vide Iansen. Maldo. dicit adiecisse, *& cognouimus*; quod cognoscere euidentiorem, quam credere significet cognitionem, & certiorem persuasionem q. d. reipsa experti sumus. propterea quoque prius dixit *credidimus*, posteà *cognouimus*. Plus est enim cognoscere quam credere, & debuit oratio crescere. Loquitur autem per tẽpus præteritum, vt ostẽdat ipsos non id modo ex Christi sermone, sed iam diu longa experientia didicisse. 62.

Tu es Christus filius Dei] Gr. ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, *Christus ille Filius, ille Dei*, vt significare voluerit Petrus secundùm Cyrill. & Leontium singulari, & propria quadam ratione appellari ipsum Christũ, & Filium Dei, non vt Sacerdotes, vel Reges, vel Prophetas, neque vt alios Sanctos.

51. *Nonne ego vos duodecim elegi*] Ne reliquis discipulis abeuntibus, & solis duodecim remanẽtibus, ipsi tanquã de sua firmitate cõfisi insolescerent, cautiores illos reddens, ait: *nonne ego vos duodecim elegi*, q. d. reliquos, qui abierant non elegeram, quapropter mirũ non est si verbo meo offensi retrorsum abierunt, cum ex vobis, quos elegi vnus sit Diabolus. Nolite ergò gloriari, & præferte vos alijs, nec vobis ipsis fidatis, cum sit, & inter vos qui sit futurus diabolus, hunc autẽ Iudam intellexit, quanquã nominare noluit, vt tacito nomine cautiores à malo, minusq́; ad se fidentes singulos redderet. Aduerte quòd licet Christus præsenti tẽpore loquatur: *ex vobis vnus diabolus est*, probabilius videtur ad futurũ respexisse, vt Euang. significat, cùm ait *erat traditurus eum*, & hęc videtur esse vera expositio huius loci, quæ est Cyrilli. cum qua simul stare potest id, quòd dicit Chrys. cum Theophy. & Euthym. vt simul voluerit Christus corrigere sententiã Petri cũ omnium nomine affirmauit *nos credidimus, & cognouimus*, &c. quasi omnes duodecim

A discipuli essent in fide firmi, & stabiles futuri. Respondet Christus non ita esse, vnum reperiri inter alios diabolum &c. Potest & cum eadem expositione stare quod Maldonatus ait; voluisse Christum ostendere, alios se Apostolos elegisse, quam quidam illorum esset futurus. Elegisse se omnes bonos, etiam Iudam: at mutandum esse, & proditorem futurum.

63. *Iudas quomodo diabolus.* Sed quomodo, inquies, *diabolum* vocat Iudam? Cyrillus, & plures alij tradunt Iudam appellatum esse *diabolum* ἐμφατικῶς, scilicet ad exaggerandam eius malignitatem, atque malitiam, quod ea diabolica magis censenda sit, quam humana. sic nos perditissimos homines vulgò *diabolos* vocamus; nam quemadmodum, vt inquit Cyrillus, *qui adhæret Deo, vnus spiritus fit cum eo:* ita & qui penitus adhæret diabolo, & ipse fit diabolus. sic item accipiũt diabolum Chrysostomus, Theophylactus, B Euthymius, quos sequitur Pererius. Vocat ergò *diabolũ*, non quod natura, sed quòd imitatione diabolus sit. Itaque secundùm hanc expositionem diaboli nomen vt proprium sumitur. Alij quidam arbitrantur hic, diaboli nomen esse commune, significans calumniatorem, quia, vt inquit Hieronym. in Comment. in Matt. Iudas calumniabatur miracula Christi, existimans ea magicè fieri. vide de hac re superius c. 11. The. 2. n. 6.

64. *Cur sit à Christo appellatus.* Sed cur, inquies, sic nominauit? Respondeo primùm quòd videatur allusisse ad casum diaboli de cælo. quasi Apostoli oẽs electi boni fuerint, vt angeli boni conditi; & tamen vnus diabolus scilicet, *in veritate non stetit*, sicut & nec Iudas. Deindè voluit, arbitror, diabolum Apostolis opponere: quasi dicat, vnus diabolus erit de Apostolo futurus. Quid antem est Apostolorum muneri tam cõtrarium, quàm officium diaboli; & tamen in hunc C ille de Apostolo mutabitur. Denique addi potest, quòd sicut diabolus ab initio homicida fuit, quòd decreuerat Christum interficere, & in membris persequi: ita Iudas à Deo deficiens ad impiorum partes, futurum erat, vt Christum quæreret interficere, & tandem neci dare.

65. *Iudas quomodo electus.* Postremò si roges quomodo dicatur Iudas electus esse à Christo, cùm ex ijs quos elegit nullus perierit: dixit enim: *ego scio quos elegerim* Io. 13. 18. Respondeo, electum esse Iudam ad Apostolatum quidem, non autem ad gloriam, de qua tamen electione ad gloriam loquutus est Christus Io. 13. sicut & alibi. Quanquam D. Augustinus responder, Christum cùm hic dixit; *nonne ego vos duodecim elegi*, non esse loquutum de illis duodecim personis, sed de numero duodenario, qui etiam deficiente Iuda deficere non debebat, nec deperire; ita enim factum est, vt in locũ Iudæ D. Matthias suffectus fuerit. Sed illa particula *vos*, cùm Christus D ait, *nonne ego vos duodecim elegi*, satis declarat de personis esse sermonem.

53. B. *Et cùm transfretassent, venerunt in terram Genesareth*] Huc pertinent ea verba, quamuis a reliquis Euangelistis præmissa fuerint; quia non scripserunt Christi sermonem de Venerabili Eucharistia apud Capharnaitas habitum, quem Ioãnes addidit. Post hunc ergò sermonem Capharnao in terram Genesareth, vt vocat Marcus, vel Genesar vt Matt. transfretarunt.

66. *Terra Genesareth quæ.* Quæ iam fuerit terra *Genesar*, seu *Genesareth* in controuersiam vertitur. Lyranus, Matt. 14. & Mar. 6. *Genesar* arbitratur esse Gerasænorum regionem, ad quam Christus transiecto mari Galilææ transnauigauit Matt. 8. Bedam sequitur Mald. Mat. 14. verùm Barradius contendit, terram *Genesar* fuisse cis mare Galilææ. Quod testimonio Iosephi confirmat, qui l. 3 bel c. 18. scribit: ad locum Genesar eiusdem nominis terra prætenditur, natura si-A mul, & pulchritudine admirabilis. Præter aëris lenitatem fonte irrigatur vberrimo, qui Capharnaum ab indigenis appellatur. longitudo autem regionis secundùm littora cognominis lacus triginta stadijs extenditur, & latitudo viginti: sic Iosephus, in hac autem plaga erat Bethsaida, & alia oppida. Hæc sententia mihi videtur longè verior esse; itaque non ad Gerasænos transfretatum est nunc ab Apostolis, sed in regionem hanc.

Ceterum aliquid addit præterea Barradius cõtra ea, quæ superiꝰ à nobis stabilita sunt c. 19. n. 5. 6. in Schol. cùm exponentes verba Io. c. 6. *abijt trans mare Tiberiadis*, affirmauimus non abiisse Christũ in partem maris Galilææ oppositam Bethsaidæ, quod erat cis mare Galilææ, quod confirmauimus etiam c. 21. n. 1. & 2. sed vrget nos Barradius Apostolos dici nunc transnauigasse ex vlteriore scilicet ripa, vbi erant, & quo abierant cum miraculum B multiplicationis panum factum est, in terram Genesar, quæ erat in citiore parte maris, vt ex Iosepho liquet. sic e. n. expresse docet Matt. c. 14. 34. & Marc. 6. 53. vt hic habes v. 53. transfretasse Apostolos. & hinc inquit Barradius intelliges, illud Marci 6. 45. *& statim coegit discipulos suos ascendere nauim, vt præcederent eum trans fretum ad Bethsaidam.* Cùm enim Bethsaida in regione Genesar esset qui versus Bethsaidam facto miraculo multiplicationis panum nauigabant, in terram Genesar nauigabant. Ioannes verò capite sexto, decimoseptimo dicit, venisse Apostolos Capharnaum; nam ea ciuitas. In eadem erat ripa; & ita omnia constant. sed hæc meo Iudicio non est difficile dissoluere, si diligenter aduertamus; primum ea quæ diximus capite decimo num. quadragesimosecundo, in latere occidentali maris Galilææ fuisse Corozain, Capharnaum Bethsaidam. Magdalum, Ti-C beriadim; ita vt Corozain esset versus orientem magis, quam reliquæ, sicut & Bethsaida erat magis ad septemtrionem, quam Tiberias: Deinde si in memoriam reuocemus illud quod diximus capite decimonono, num. quinto, nimirum desertum Bethsaidæ, vbi miraculum panum factum est, esse locatũ inter Tiberiadem, & Bethsaidam; trans mare autem dici, quia traijciendus erat sinus aliquis, vel dorsum maris Galilææ, seu lacus, vti loco citato, numero sexto diximus, vt quis traijceret de Tiberiade, vel locis finitimis ad desertum. Iam ergò respondeo Christum sermonem habuisse Capharnai, indè quia sinuosus erat locus dicitur transfretasse in terram Genesar, vbi quoque erat Bethsaida. 68.

Quod autem superius capite vigesimo, huius libri versiculo secundo dicitur compulisse Dominum discipulos suos ascendere in nauiculam & præcedere eum trans fretum ad Bethsaidam, & D quod versiculo quinto ex Ioanne refertur venisse trans mare in Capharnaum; rectè consentit cum nostra hac opinione, nam à deserto illo soluentibus post panum multiplicationẽ, seu à mari adiacente oportebat, quo Capharnaum venirent, versus Betsaida nauigare recta via; prius enim occurrebat Bethsaida, quæ erat magis occidentalis, quam Capharnaum, quo tandem statim appulsa fuit nauicula ingresso in eam Christo, vbi habuit sermonem; quo denique absoluto transfretauit cum discipulis versus Bethsaida in terram Genesar; nihil igitur remorari nos debet Iosephus cum neque ab illo recedamus. quamuis nec sequamur illorum opinionem, qui transfretasse sentiunt nũc Christum absoluto sermone verè in vlteriorem lacus ripam ad Gerasænos.

55. *Et cùm cognouissent*] Indigenæ regionis Genesaris in omnes regiones nuntios miserũt, qui ad cælestem summumque medicum ægrotos accer-

ferent

ferent, vt Matth. indicat hoc ver. vt verò Marc. ait hic ver. seq. quidam alij regionem illã vniuersam percurrentes, *cœperunt in Grabatis eos, qui se malè habebant, circumferre.*

69. Meritò igitur Hieronymus ait: *vide quanta sit fides hominum Genesareth; vt non præsentium tantum salute contenti sint: sed mittant ad alias per circuitum ciuitates quo omnes currãt ad medicum.* Notent hoc, qui saluti proximorum student, & altius menti infigant, vt omni studio quotquot possunt ægrotos, id est, animi morbis laborantes, ad Christum adducant curandos.

57. *Et quocunque introibat*] Cùm Christus Dominus pertransiret vicos, & ciuitates, & varia loca obiret in plateis, per quas prætcribat, ponebantur ægri, vt illos conspicatus Christus sanitati restitueret. & illum mirũ in primis, orasse illos homines, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quotquot tangebãt incolumitati restituebãtur.

70. *Caluini impietas retũditur.* Non prætermittam hic attexere quæ sapienter, & ad rem satis accommodatè scribit Mald. cap. 14. Matt. ver. 36. *verendum*, inquit, *est, ne Christum etiã Caluinus reprehendat, quod Genesaranorum superstitionem in fimbria Christi tactu factis miraculis cõfirmasse videatur, & nos in similem errorem, Sanctorum reliquias venerandi, induxisse. sed cùm hoc non possit dicere, dixit tamen non esse imitandum, quod non ordinarium, sed extraordinarium sit exemplum. sed cum ordinarium sit, quod quotiescumq; fit, miraculum sequitur: patet & hoc factum miraculum ordinarium fuisse. Nam hi quicumq; tetigerũt salui facti sunt. & Hæmorrhoissa tetigit, & curata est quid ergo est ordinarium si hoc non est? Adijciam quod valdè Caluino doleat, Chrysost. scribit hoc loco, nos non solum fimbriam, sed totum Christi corpus in Eucharistia apud nos habere; si illi qui fimbriã tangebant sanabantur, quanto magis nos si Christi corpus tangamus?* Narrat Gregor. Nazianz. orat. Funeb. *pro sorore Gorgonia eam tactu Eucharistiæ à grauissimo morbo fuisse curatam.* hæc fere Mald.

71. Adiciam quod & Gagnæus eodem Matt. capite sub finem annotat. *Genesar*, inquit, *securus interpretatur vt intelligamus, Ecclesiam post varias, & Tyrannorum, & Hæreticorum persequutiones duce Christo ad securitatem peruenturam, quam Christus de persequutione, & naufragio liberatam traducat ad littus, & in trãquillo portu quiescere faciat. vel vt ait Hilar. finitis legis temporibus, & ex Israel quinque millibus virorum intra Ecclesiam collocatis: Iam credentium populus occurrit: iam ipse ex lege per fidem saluus, reliquos ex suis infirmos, ægrotosq; offerens Domino, oblatiq; fimbriam vestimentorum contingere optabant, sani per fidem futuri;* Et hic finis esto scholiorum libri 4. Dilucidationum. Restant Theoriæ.

THEORIA PRIMA.

Quod in hoc sermone agatur non modo de manducatione Christi spirituali per fidem; sed etiam à ver. saltem 32. de reali, & spirituali simul carnis Christi manducatione, & sanguinis potatione.

VIDENDVM est hic, an de Sacramento Altaris sit hic sermo, & de reali eius manducatione, non modò spirituali.
1. Hanc.n. controuersiã superiùs huc reiecimus. & verò si Patrum vnanimẽ consensum intueamur, si Concilia, si Ecclesiæ vsum, si horum textuũ, quos versamus, circumstantias perpendamus; nullus meo iudicio relinquetur dubitandi locus, quin in posteriori huius sermonis parte, quæ incipit ab illis verbis: *Et panis quem ego dabo caro mea est, pro mundi vita*, vt habes hic ver. 32. & apud Ioa. v. 52. de Venerabili Eucharistia, & de spirituali, simulq; reali manducatione corporis Christi, quæ fit in Ecclesia agatur. Et quidẽ Concilia, & Patres cum Ecclesiæ vsu, quæ festo die Corporis Christi hoc Euangelium legit; vide apud Franc. Suar. d. 46. sec. 2. tom. 3. & apud Maldo. hic Ioan. 6. v. 53. nostrũ erit, vt veluti proprijs argumentorum machinis contrariam sentẽtiam oppugnemus, quod fiet consideratis circumstantijs huius litteræ.

Porrò in contrariam partem abierunt Caietan. & super hoc loco Io. & in 3. p. D. Thom. q. 80. art. 12. & Ricardus Iaper. 2. tom. articulorum Louaniensiũ art. 15. & Turrecrem. tract. de Ecclesia. In quam etiam sentẽtiam propensus videtur Thom. Valden. 2. tom. de Sacramentis, cap. 92. & Nicol. de Cusa ep. 7. ad Boëmos. Gab. l. 84. in Cano. Ioan. item à Louanio l. de Communione sub vtraque specie, & Iansen. c. 59. concor. idem sequuntur. 2.

Principiò constat ex August. lib. 3. de doct. Christiana, cap. 10. Epipha. contra hęresim 61. Basil. orat. 9. in Exame. Tertull. libro de carne Christi, verba Scripturæ propriè accipienda esse, si cõmodè possint. i. nisi cum manifesta falsitas, vel absurditas sequeretur, si secundùm sensum literalem sumerentur. At nihil est in his verbis, vel in tota Scriptura, quod obstet, quo minus ea saltem, quæ hic à versu 32. dicuntur de Venerabili Eucharistia, vt propriè dicta accipiantur. Et certè cùm in illo textu *nisi manducaueritis* &cæt. præceptum contineatur, vnde magna in omne hominum genus vtilitas sit profectura, licèt contra ingens detrimentum, quis sanæ mẽtis dicat in re tanti momenti, figuratam, & Metaphoricam, & non potiùs propriam esse vsurpatam à Christo loquutionem? Deindè cur quæso in futuro hic loquitur Christus dum ait: *panis quem ego dabo*, &c. cùm prius pręsens vsurpans tempus dixisset: *ego sum panis viuus*, &c. nisi quia priùs Metaphoricè loquutus fuerat de seipso comedendo per fidem; iam verò sensim veluti gradu facto de carne sua in Sacramento, loquatur? propterea non inquit; panis, quẽ ego do, sed *quem dabo*. etenim daturus erat in vltima cęna; quando sumptum panem, actis gratijs *fregit, deditq; Discipulis*, & ait, *accipite, comedite, hoc est corpus meum*. Quod ergò in cœna exhibetur, hic promittitur, & ideò per futurum loquitur. Nec dici potest loqui Christum hic de se, vt obiectum fidei est, & amoris. Iam enim hoc modo datus erat ad manducandum, scil. metaphoricè, præterquã quod etiã sic loquutus fuerat superiùs. Nec valet si interpreteris: *quem ego dabo*, scil. ad mortem. nam ex verbo panis, qui dari solet ad comedendum, & ex verbo comedendi, & potus toties repetito, liquet non posse sic accipi. 3.

Est & altera ratio addens etiam præcedenti vires: consueuerat CHRISTVS summa mysteria sua, & præcipua, quæ postea instituturus, vel obiturus erat, prædicere, vel etiam polliceri, vt vel hinc constaret, non casu ea contigisse, sed suo consilio, & vt ad ea facilius intelligenda præpararentur homines. Ita sæpiùs Passionis, & Mortis, Ascensionis, 4.

& resurrectionis mysteria prædocuit, & aduentum Spiritus sancti. Similiter & Petro claues prius promisit quam exhibuit. Credibile est igitur idem facere voluisse in hoc tam admirando, tam excelso, tam suprà hominum captum mysterio, & Sacramento.

5. His accedit, quod tam plana sunt Christi verba vt cæcutire oporteat eos, qui negent, & Iudæis tardiores esse ad intelligendum. Intellexerunt illi de corporali manducatione loquutum; ac proindè dixere mente quidem incredulâ; quomodo potest hic carnem suam&c. tantum autem abest vt Christus sustulerit eam intelligentiam, vt confirmarit potiùs, tum addendo præceptum: *nisi manducaueritis* &c. tum aperiendo fructum tanti Sacramenti: *qui manducat meam carnẽ*, &c. tum præcipuè paucis verbis mentem suam sub finem sic aperiendo: *caro mea verè est cibus*; quibus verbis non video, quid clarius desiderari debeat. Illud verò & hanc nostram sententiam maximè corroborat, quod si de fide in se ipsum ageret, Christus nunquam certè tam obscuris, & trãsumptis verbis vteretur. Cur. n. id faceret? nunquid vt auditores in errorem labi cogeret? Neque toties manducãdi, & bibendi, cibi & potus voces vsurparet, præsertim animaduertẽs iudæos in alium sensum ea verba rapere.

6. Sed vrgeamus pressius hãc rem ex sensu litterali: is sanè censeri debet literalis sensus scripturæ, iuxta quem quod ibi traditur & clarius, & plenius adimpleri cernitur. Cùm itaq; Christus in hac altera sui sermonis parte agat de manducatione carnis suę, & potione sanguinis, & promittat se daturũ illam in cibum, & hunc in potum; hoc autẽ longè clarius, & perfectius impleatur per sacramentalẽ, & realẽ, simulque spiritualem mãducationem, & potionem, quã per solam spiritualem: consequitur Christum de illa hic egisse. Meritò, inquit Maldonatus capite sexto Ioannis vers. quinquagesimotertio *nõ satis recti esse iudicij, cum Christus Sacramentum instituerit, in quo sub vero cibo, & potu verã carnem, & sanguinem suum nobis dederit de morte interpretari, vbi metaphoricè manducatur, & bibitur, de Sacramento autem, vbi verè manducatur, & bibitur non interpretari*. hoc apud Catholicos valet plurimum, sed & hæreticos refellit, licèt negent in Sacramento corpus Christi edi, & sanguinem bibi: nam fingamus ita esse, quod tamen falsissimum est, certè hoc negare non possunt, per verum cibum, id est, panem, ac verum potum, id est, vinum, sumi corpus, & sanguinem Christi, quomodocunq; id sit. *Hoc igitur ipsum peruersi ingenij est, cùm sit Sacramentum, vbi verè manducando sumamus carnem Christi, & verè bibendo sumamus sanguinem, quomodocunque id sit: non de hoc Sacramento, sed de morte Christi, vbi nihil propriè, ac verè manducamus, aut bibimus, intelligere*. sic ferè Maldo.

7. Postremò illud non paruum habet momentum ad eandem rem constabiliendũ, quod mouit Aug. l. 3. de conse Euang. c. 1. si enim hic nõ agit Christus de V. Euch. nusquam Io. docuit, in tota Euang. historia quidquam de V. Sacr. At quia hic de promissione eius scripserat, quã reliqui pretermiserant Euangelistæ ea sola cõtentus exhibitę Eucharistiæ enarrationem, ce-A reris Euangelistis reliquit. Quomodo rectè omnia quadrant. nam quod hic promissum scribitur à Io. vt iam exhibitum declaratur à reliquis Euangelistis. Et confirmatur hæc ratio; nam si hoc loco de Eucharistia non agitur nusquam igitur quidquam præcipitur de hoc Sacramento, eiusque perceptione, nusquam mentio fit gratiæ, quæ per hoc Sacramentum confertur, nusquam memoratur quidquam de innumeris fructibus, ac cœlestibus donis, quibus fruuntur, qui sanctè hoc V. Sacramentum adeunt; quæ quidem omnia in præteritis esse relicta à cunctis Euangelistis ille demum sibi persuadeat, qui vel parum in hoc Sacramentum est affectus, vel Satannico, & Hæretico spiritu illud non credit.

At non omnes auctores ita sensêre, non Au-B gustinus, non Innocentius, non reliqui posteriores, de quibus supra n. 2. dictum est. fateor; verùm respõdeo, hos posteriores auctores excusari, quia bona fide in tam absurdam opinionem deuenerunt, quo facilius satis facerent ijs, qui ex hoc loco communionem sub vtraque specie astruere conabantur, qua de re paulò pòst. Concilium certe Tridentinum, sessione duodecima, capite primo indicat, integrum esse hunc locum non vno modo interpretari iuxta diuersas Sanctorum Patrum expositiones. Sed hoc ita intelligendum esse videtur, vt vnus sensus, alium non excludat: vel certè, vt iuxta omnes verum sit, non esse eo loco pręceptam communionem sub vtraque specie singulis fidelibus. Hoc enim est quod ibi agit Cõcil. sic enim ibi habetur: sed neque ex sermone C illo apud Ioannem sexto, rectè colligitur vtriusq; speciei communionem à Domino præceptam esse, vtcumque iuxta varias Sanctorum Patrum, & Doctorum interpretationes intelligatur. 8.

At vrgent Augustinum, & Innocentium aliter sentire: ille libro tertio, de doctrina Christiana capite vigesimosexto, *si*, inquit, *præceptiua loquutio est, aut flagitium, aut facinus vetans: aut vtilitatem, siue beneficentiam iubens non est figurata loquutio. si autem flagitium, aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem, & beneficentiam vetare, figurata est loquutio: qualis est in illo verbo Domini, nisi manducaueritis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis. Facinus enim, vel flagitium videntur iubere: figurata igitur est oratio præcipiens Passioni* D *Domini esse communicandum, & suauiter, atque vtiliter recolendum memoria, quia pro nobis caro eius crucifixa, & vulnerata est*. Iansc. 59. concor. va de hoc vrget. Sed certe non video quid roboris habeat contra nostram sententiam, nam si proptereà hæc Domini dicta non sunt propriè, sed figuratè accipienda; quia videtur iubere aliquod flagitium, vel absonum, ergò etiã loquutio Christi in vltima cœna cùm dixit: *accipite, & manducate, hoc est corpus meum*, figurata erit, cum similiter quid absurdum, immò, & flagitium eodem modo præcipi videatur Quod tamen Iansc. nulla admittet ratione. Deindè cum multis alijs locis Augustinus ex hoc Ioannis testimonio probet, Eucharistiam etiam infantibus esse necessariã, constat ipsum nõ id velle, quod illi ipsi tribuunt, quasi putarit non agi 9.

hic

hic de vero Sacramento Eucharistiæ. Mens ergò Augustini est, non ita esse edédum Christum vt prius eum occiderimus; deindè eius carnem in frusta concisam ederimus: hoc enim flagitium est. Quòd ergò dicit Christus *nisi manducaueritis*, &c. vult esse Augustinus figuram mortis, non veram mortem, quasi debeamus Christum occidere, vt edamus, sed debere nos, sumendo videlicèt Eucharistiæ Sacramentum, occisionem Christi figura quadam repræsentare. Figuram item mortis Christi esse vult: id est, debere nos mortificare, quod est genus mortis quo Christum occidimus, vt benè eius carne vescamur in Sacramenti sumptione, adimplentes quæ desunt passionum Christi in carne nostra pro corpore eius, quod est Ecclesia. Quod ferè idem habet Bernardus sermone tertio, in Psalmum Qui habitat. Tantum enim videtur significare cum Augustino, quòd cùm realiter, & Sacramentaliter sumimus in Sacramento Christi corpus, debemus etiam spiritualiter sumere. Ita vt excludere velint illam sumptionem corporis, vel sanguinis, prout Capharnaitæ intelligebant, simulque illam, qua tantùm Sacramentaliter, & realiter sumitur, & non spiritualiter.

10. Innocentius porrò pro se ab istis citatur, qui in aliam à nostra abiére sententiam, epist. ad Patres Mileuitani Concilij, quæ inter epistolas Augustini est quæstio. 3. vbi sic scribit: prædicare paruulos æternæ vitæ præmijs etiam iure Baptismi gratia posse donari, perfatuum est; nisi enim manducauerint carnem filij hominis, & biberint sanguinem eius, non habebunt vitam in semetipsis; qui autem hanc eis sine regeneratione defendunt, videntur mihi ipsum Baptismum velle cassare, cùm prædicant hos habere, quod in eos creditur non nisi baptismate conferendum. His quidam verbis falsi sunt, putantes intellexisse Innocentium hunc locum Ioannis de Baptismi Sacramento; minimè verò id opinatus est Innocetius, sed potiùs ita ratiocinatur: Infantes sine Eucharistia salui esse non possunt. (putasse enim fortasis videtur cum Augustin. esse paruulis necessarium hoc Sacramentum) At hæc sine præcedenti baptismo dari nequit: Igitur infantes sine baptismo salui esse non possunt. Quamquam exponi etiam potest de sumptione Eucharistiæ in virtute, vel voto quod esse nequit in infantibus nisi ratione Baptismi, de quo in vltima Theoria.

11. Cæterùm corrigendus est textus Innocentij. vbi enim habet, *defendunt*, legendum est, *deferunt*, & fortè etiam vbi habet: *non nisi Baptismate*, emendandus est, *non sine Baptismate*: quod vtrumque Maldonatus acutè aduertit. Sed præter Augustinum, & Innocentium adducitur à quibusdam Origenes homilia septima in Leuiticum, Clemens libro primo pædagog. & alij quidam, qui hunc cibum, de quo hic loquitur Christus, eius verbum atque doctrinam interpretari videntur. Neque etiam Hieronymo parcitur Psalm. centesimo quadragesimo sexto; nec Basil. ep. centesima quadragesima prima.

Quòd si figuratè, & per metaphoram hæc

A Christi verba interpretentur cum Augustino qui etiam ait, *quid paras dentem, & ventrem, crede, & manducasti.* Ad hæc & similia respondendum est, vel illa dicta non esse ab illis propriè, quasi existimantibus non esse litteralem esse sensum, sed concionatoriè, seu populariter & allegoricè, vt solent, esse loquutos, & sensus metaphoricus literalem non excludit. Quòd si velimus admittere quosdam ex Patribus arbitratos esse, sensum eum literalem esse, hinc tamen nó conficiemus excludendum esse alium sensum etiam literalem. Propter allegoriam enim, rerumque connexionem, potuit Christus in vtrumque sensum ea verba vsurpare. Quare Matth. vigesimoquarto sunt, qui affirment Christum eisdem verbis de Hierosolymitano, & orbis excidio loqui:

B & Ioannis quarto, *aquam, quam ego dabo.* Cyprian. lib. 3. epist. 3. intelligit de Baptismo, alij de gratia.

Postremò interdum Patres mysterium hæc verba continere dicunt, & spiritualium manducationem, vt excludant merè carnalem, eo modo, quo vitulinas comedimus: Id certè significant sine spirituali manducatione non prodesse Sacramentalem; & hoc modo posset exponi Augustinus, cùm ait, *quid paras dentem*, &cæt. licèt ea protulerit Augustinus eo loci, vbi Christus nondum expressè de Sacramento loquebatur.

Eodem modo intelligendus est cum tract. vigesimosexto, versus finem, cum interpretatur, manducare carnem Christi esse adhærere

C mystico Christi corpori, quæ est societas Sanctorum in Ecclesia: *Cùm enim, inquit, cibo, & potu id appetant homines, vt neque esuriant, neque sitiant; hoc veraciter non præstat nisi iste cibus, & potus, qui eos, à quibus sumitur, immortales, & incorruptibiles facit, id est, societas ipsa Sanctorum.* voluit enim Augustinus docere, realem manducationem carnis Christi, cuius etiam ibi paullò superiùs expressè meminerat, nisi coniuncta fuerit cum spirituali manducatione, quam facit pietas mentis, integritas vitæ, & munditia cordis, non modò non prodesse, verùm etiam non parum obesse. atque adeò de re, vel effectu Sacramenti loquitur, qui est vnio cum Christo & Ecclesia, quam non assequitur, qui tantū carnaliter, & visibiliter premit dentibus Sacramentum Corporis, & Sanguinis Christi. vide de hoc argumento dis-

D ferentem Suarez tomo tertio, dis. quadragesima sexta, Sect. secunda. Argumenta Caietan. & Iapperi, quæ etiam affert Valen. tom. quarto, disputatione sexta, quæstio. octaua, parte quinta, §. quarto, ex ijs quæ in Scholijs diximus, numer. vigesimonono, & trigesimoprimo, non erit difficilè dissoluere.

(.:.)

THEO-

THEORIA II.

An Christus fuerit causa meritoria electionis hominum, & prædestinationis.

1. NON paruam ingerunt aliquot huius capitis textus difficultatem, num Christus meruerit hominum electionem, & prędestinationem: dicitur n. v. 17. hic; *omne, quod dat mihi Pater ad me veniet*, & v. 19. *omne, quod dedit mihi non perdam ex eo*, & 24. *nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*, & 25. *omnis, qui audiuit à Patre, & didicit venit ad me*, & alibi: *omnis plantatio, quam non plantauit Pater meus eradicabitur*. Matth. 15. 13. Iis sententijs nonnulli Theologorum moti, negarunt seu primam vocationem hominis ad Christum, seu æternam hominum electionem, atque prædestinationem ad vitam æternam, contingere propter meritum Christi. Sed propter solum Dei beneplacitum, æternumque propositum voluntatis eius. At quod credenti in Christum propter eiusdem meritum donetur remissio peccatorum, & gratia iustificans, & potestas faciendi bona opera, quæ sint merita vitæ æternæ, perseuerantia vsque in finem, non negant.

Quorum quidem opinatio, ex alijs scripturæ locis videtur fidem accipere, Ioann. 17. *Pater*, inquit Christus, *manifestaui nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi*, id est, quos tu Deus electione tua æterna mihi filio dedisti, vt exponit Adrianus primus epistola prima ad Episcopos Hispaniæ. Illud etiam Matthæi vigesimo, *sedere autem ad dexteram* & cætera. *non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo*, eandem sententiã videtur stabilire Paulus item ad Hebr. 2. de prædestinatis accipit illud Isaiæ octauo, *ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus*, si enim Christus per sua merita obtinuisset, vt hic potius, quam alius per Dei electionem, & prædestinationem in puerum sibi, vel fratrem donaretur; profectò non diceret: *quos dedit mihi Dominus*, quin potiùs suis meritis comparatos à se illos affirmaret. Idem etiam Paulus ad Ephesios, id est, non obscurè significans ex solo Dei beneplacitn, & non ex Christi meritis nostram pendere electionem, cùm scripsisset: *elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*, subdidit, *secundùm propositum voluntatis suæ*. Neque verò minoris est difficultatis locus ille ad Ephesios 1. vbi ait Apostolus: *in quo* (Christo) *etiam & nos sorte vocati sumus*. sors autem merita omnia videtur excludere, Nec deest ratio pro hac sententia. Notant enim & benè ex D. quoque Thom. 1. p. q. 23. art. 4. hoc interesse inter dilectionem, & electionem, quod dilectio est amor solum, quo Deus alicui vult bonum; electio verò addit comparationem, & respectum; cùm enim sit dilectio vnius præ alio ad alios qunque referri debet.

Vt ergò, inquiunt, fateamur Christum dilectionis, qua Pater nos dilexit, fuisse causam meritoriam, non tamen videtur concedendum, causam fuisse, vt hunc potius, quam alium diligeret Deus. Sic enim dici deberet causa, cur vnus de massa perditionis educeretur, & alius relinqueretur. Absurdum autem est affirmare Christum esse huius desertionis causam; præter quam quod nec videtur fuisse causa, vt hic potiùs, quam alter extraheretur, cùm æquè omnibus videatur sua merita applicasse; præsertim quia absonum videtur dicere, hac in re diuinam Dei voluntatem accommodasse se ad humanam Christi voluntatem; decebat enim potiùs, vt humana Christi voluntas diuinæ conformis esset. Hæc ferè sunt præcipua aduersariorum firmamenta, quibus quasi machinis quibusdam contrariam sententiam conantur impetere.

Sed si spectemus attentius, quæ in sacris Scripturis ꝓdita sunt de Christi meritis in alia omnia ibimus, & discessione facta ab ea sententia pedibus, manibusque in oppositam veniemus. Et inprimis pro hac parte stat locus ad Ephesios primo, vbi Paulus de Deo loquens ait, *qui benedixit nos omni benedictione in cælestibus, in Christo*. vbi explicat Paulus, omnem spiritualem benedictionem, & ad cœlestia bona spectantem Dei super homines factam esse in Christo, id est, per Christum, eam enim ibi vim habet præpositio, *in*, notat enim caussam, & loco, *per*, ponitur. Audi Photium apud Oecumenium sic ista verba explicantem: *benedixit, inquit, per Filium, elegit per Filium, charos effecit per Filium*; & subdit, *quomodo per Filium*? Respondet: *ô rem admirandam! per sanguinem ipsius*. Nam licèt teneamus, quod magis probo, prædestinationem, & electionem hominum esse factam ante præuisum peccatum Adæ, atq; adeò antepræparatã actu, seu formaliter more nostro, Christi passionem: & sanguinem; implicitè tamen & virtute semper Christi passio, & sanguis in hominum prædestinatione continebatur .i. sub meritis Christi & ideò non mirum si dicat Photius, nos elegisse Patrem per Christi sanguinem. Igitur loquitur Paulus de Christi meritis, atque de eo secundùm humanitatem, Photio interprete. Cùm autem constet tam hominum vocationem ad Christum, quam æternam eorum electionem ad cœlestem gloriam esse spirituales benedictiones Dei super homines, contingent profectò ista homini propter meritum Christi. 2.

Quam intelligentiam satis euincunt verba paulò pòst consequentia; *elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*; En tibi Apostolum dicentem electinnem nostrã per Christum esse. sed Adamo aliter visum fuit præpositionẽ, *in*, hoc loco accipere. Constanter enim negat significare ibi caussam meritoriam, quare duos alios attulit sensus.

Alter est, dici nos electns in Christo, sicut & in Christo conditi, creatiuè dicimur & tunc præpositio, *in*, veram causam effectricem denotat, verum ad Christi diuinitatem pertinet. Alter sensus est: *elegit nos in ipso*, id est, ad habendam fidem in CHRISTO. Sed abhorret sanè à Patrum sensu, affirmare eo loco, *in*, causam meritoriam non significare, 3.

cùm

cùm tamen græci omnes cum Chrysost. affirment, in Gr. ἐν, caussam notare, poni verò pro διά, id est, per. Idem inter Latinos habet Ambros. idem Diuus Thom. & alij. neque hoc loco tantum, *in*, pro, *per*, vsurpatur in scripturis, vt pasśim accipiunt illud ad Ephesios 1. *gratificauit nos in dilecto filio suo*, & iterùm; *in quo habemus redemptionem*; &, *in quo & sorte vocati estis*; & cap. 2. *creati in operibus bonis in Christo*. & 2. ad Timoth. 1. *secundùm gratiam quæ data est nobis in* CHRISTO IESV. Eandem sententiam confirmat & illud, quod sequitur eodem cap. 1. ad Ephes. *qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum Dei per* IESVM *Christum in ipsum*. Quid quæso clariùs dici potuit? & audet tamen Adamus alio verba Apostoli deflectere, atque quasi inuita pertrahere: hunc enim innuit facere sensum, *prædestinauit nos in adoptionem*, quam per Christum eramus adepturi.

4. Sed nihil, hoc est, plurimum enim interest sicut inter gratiam, & prædestinationem ex Augustin. lib. 1. de prædestinat. Sanct. cap. decimo, Ita inter adoptionem, & prædestinationem in adoptionem. est enim prædestinatio, præparatio, aut præfinitio gratiæ in præscientia, gratia verò est ipsa donatio in tempore. Cùm ergo Paulus dicat, Deum prædestinasse nos in adoptionem: loquitur potius prædestinatione ipsa, id est, de præfinitione, seu præparatione adoptionis in præscientia. quanquam si adoptio, id est, iustificatio ipsa, quæ donatur in tempore, per Christum datur etiam in tempore, vt omnes Catholici fatemur; ipsa etiam adoptio per Christum, hoc est, ex meritis ipsius præfinita fuerit necesse est: id enim quod Deus in tempore ex aliquibus meritis tribuit, ex eisdem etiam prædestinauit: eodem enim modo prædestinauit, quo in tempore donaturus erat, quòd prima parte ostendit Vasquez disp. 89. cap. 9. licèt id verum sit sumendo prędestinationem, vt non amplectitur electionem: sed solam mediorum præparationem (quid sit de mente Vasquez) vnde tantum fit, vt saltem prædestinatio sic sumpta ex meritis fuerit Christi.

5. Quomodo autem huic doctrinæ, atque intelligentiæ Pauli non refragentur Hierony. in comment. magnis epist. ad Ephes. OEcumenius in hunc eundem locum, & Chrysost. vide apud eundem prima part. d. 94. c. 2. num. 12. & 14. huc etiam spectat illud 2. ad Timo. 1. *vocauit nos vocatione sancta, non secundùm opera nostra, sed secundùm propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo* IESV *ante tempora sæcularia*; & loquitur de Christo secundùm humanitatem. quare non video quomodo Chrysos. & Theodor. colligant filij æternitatem.

6. Ioannes etiam hanc eandem nostram, non ambiguis verbis, sententiam affirmare videtur Primùm cum in 3. & 13. cap. Euang. Deum Patrem omnia dedisse in manu Christi testatur. quod si omnia, ergo etiam æternam hominis electionem ad gloriam, & prædestinationem, & primam vocationem ad Christum. Capite item decimoquinto affert Ioan. Christum dicentem se vitem esse, Sanctos verò huius vitis palmites. Atqui quidquid est boni in palmitibus ex virtute ipsius vitis prouenit, & ad ipsos palmites dimanat. ergò, & electio prędestinatio, &c. Et cap. 1. inquit, idem Ioan. *de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*; non dixit accepisse nos hanc, vel illam gratiam, sed omnem gratiam. hoc etiam significat Hebræa phrasis, *gratiam pro gratia*. Et hoc insinuat cùm subdit: *quia lex per Moysen data est, gratia, & veritas per* IESVM *Christum facta est*. Videsne præcisè, ac simpliciter gratiam per Christum esse factam? Alia afferri possent è scriptura ad idem confirmandum. cæterùm hæc satis sint.

Rationes multas afferre prætermittimus, consulat qui velit Scholasticos, & inter alios Franc. Suar. tom. 1. d. 41. sect. 4. & 1. part. lib. 2. de caussa prædestinationis cap. 21. vbi etiam declarat, an purus homo posit aliquo modo mereri alteri prædestinationem, & primum eius effectum; & quid discriminis sit in hac parte inter Christum, & purum hominem. vide etiam Vasqu. de eadem re 1. part. d. 94. Nobis satis sit hęc ferè vna. equidem arbitror eleuari, restringique dignitatem meriti Christi eiusque virtutem minui, nisi dicamus esse ipsum caussam duorum maximorum bonorum, quæ à Deo accipiunt homines, nimirum electionis, & prædestinationis. nam cùm nulla fingi posit repugnantia, cur illa bona, sicut & vocatio ad Christum, non posint sub meritum cadere: fit hinc, vt à Christi merito excludi nō debeant, cum diuinum illud sit, & infinitum; ita vt ad omnia eius vis, & efficacitas extendi queat. hęc ratio communis est electioni, & prædestinationi. 7.

Verùm de prædestinatione multò id faciliùs probabitur dupliciter. Primùm enim si semel concedamus prædestinatorum efficacem dilectionem (quidquid sit de electione) habuisse caussam meritoriam in Christo; sequitur & prædestinationem esse factam meritis eiusdem Christi. probatur sequela, nam tota prædestinatio eorum ex hac dilectione cooritur, si ergo Christus eam dilectionem meruit, etiam meruisse dicendus est prædestinationem. quod si etiam Christi m electionem meruisse dixerimus, vt ostendisse hactenùs videmur, & clariùs patebit in sequenti Theoria, longè probabilius idem, & faciliùs probatum erit ob eandem rationem. Secundò idem ostendo: quia Christus meruit omnes effectus gratiæ, qui ex peculiari Dei consilio, ac prouidentia fiunt circa prædestinatum, qui etiam initio sequentis Theoriæ numerabuntur, ergo meruit totam prædestinationem. Reliquum esset nunc obiectis initio respondere: sed ne longior sit hæc Theor. in sequenti id efficiemus. 8.

(∴)

THEO-

THEORIA III.

Ponuntur solutiones ad obiecta initio præcedentis Theoriæ.

1. EX ijs, quæ proximè in superiori Theoria posuimus facilè est intelligere, non modo Christum omnibus hominibus sufficienter meruisse cuiuscumque remissionem peccati, & primam gratiam & gloriam, atque adeò æternam vitam, dispositiones quoque ad gratiam, & suorum meritorum applicationem, atque adeò omne auxilium gratiæ adiuuantis, & excitantis, quod datur homini vt se ad gratiam præparet. Idque à prima vocatione vsque ad postremam dispositionem. Denique omnia dona gratiæ, quæ post primam iustificationem conferuntur, vt sunt omnia auxilia gratiæ iustificantis hominibus collata, donum perseuerantiæ, augmentum gratiæ, & gloriæ, & omnes actus, quibus illam meremur, remissionem pœnæ temporalis etiam quæ datur nobis per satisfactiones nostras; non modo inquam ista omnia, quæ singillatim declarantur à Francisco Suarez disputat. quadragesima prima, section. prima, secunda, & tertia: verumetiam ipsam nostram electionem, & prædestinationē. quæ magis speciatim, & singillatim ostendere non est huius loci, nec ita propriè interpretis scripturæ.

2. Ad primum igitur argumentum: Respondeo duobus modis, dici posse electos datos esse à Deo; primùm, quia quod hi potiùs quam illi electi sint, id in Deum referri debet, quamuis quod simpliciter, & præcisè fuerint electi, propter merita Christi fuerit. Verùm hæc solutio pendet ab ea dubitatione, an quod hi, vel illi electi sint potiùs quam alij solius Dei voluntatis fuerit, & non etiam ad meritum Christi caussa referenda sit. Quidā affirmant, negāt alij, qua de re inferiùs nu. 10. Est ergo secunda vniuersaliter solutio, iustificatos dici quidem Christo datos à Deo, verùm id non obest, quo minùs meritis suis illos obtinuerit, quemadmodum enim dicuntur à Deo iustificari, quamuis merito Christi sanctificati fuerint; ita rectè dicuntur à Deo dari, quamuis meritis Christi à Deo fuerint electi; neque hoc ita intelligendum est, vt illorum iustificatio fuerit Christo gratia: dicimus enim Christum iure redemptionis, & merito de condigno, ita illos sibi comparasse, vt eorum iustificatio fuerit merces condignè reddita, non ex misericordia donata CHRISTO licet ipsis iustificatis & redemptis fuerit gratia, & mera misericordia.

Est ergò paucis solutio, ideò dici datos à Patre ipsi Christo, quia per Deum electio facta est, non sine Christi meritis, quæ solutio videtur esse secundùm Adrianum epist. prima ad Episcopos Hispaniæ. Nec alienus videtur August. tract. centesimosexto in Ioan. & Chrysost. homil. octogesima, in eundem Ioannem, quæ sunt consentanea verbis Isaiæ 8. *Eccè, ego & pueri, quos dedisti mihi*, quòd in A persona Christi dictum esse, ostendit Paulus ad Hebr. 2. eodem modo intellige trahi homines à Deo, sed non sine meritis Christi eodem modo fieri plantationem dicimus à Deo &c. Et ad illud Ioan. 17. *Pater manifestaui, &c.* eodem modo occurrendum est.

Illud verò Matth. vigesimo, *sedere autem ad dexteram, &c.* non significat non esse Christi dare suum cælorum regnum electis, & prædestinatis à Deo propter merita eiusdē Christi, ait enim ipse Luc. 22. *& ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo*; vbi de se loquitur vt homo est; hoc enim ostendunt illa, *sicut disposuit mihi Pater*. Non hoc inquam significant verba Christi apud Matthæum, sed B *non est meum dare vobis*, qui iure cognationis dexteram, & sinistram petitis, sed non proptereà negauit suum esse dare ijs, quibus propter sua merita paratum erat à Patre æterno. Hoc enim est, quod dicit: *sed quibus paratum est à Patre meo*; præsertim si particula ἀλλὰ ponatur pro εἰ μὴ, id est, nisi, sicut noster interpres vertit, Marc. 9. *neminem viderunt, nisi solum Iesum*; & interdum, sed Latinè eandem vim habet, quam *nisi*. ad locum Pauli ad Hebræos, patet ex solutione ad primum, vbi declarauimus quomodo electi dati sint Christo à Deo. 3.

Ad locum verò ad Ephesios 1. Respondeo non dici electos à Deo, secundùm propositum voluntatis Dei, quasi ex solo Deo electio præcesserit, sed propositum dicitur vo- C luntas, quam habuit Deus iustificandi electos; quam sic vocari ab Augustino, non rarò notat Vasq. d. 88. c. vlt. 1. p. & ideò vocationem electorum sæpè dicit August. esse secundùm propositum; quia cōgrua est, vt Deus propositum iustificandi exequatur. 4.

Ad alterum locum Ephes. 1. Respondent quidam, hoc loco potius nostram confirmari sententiam: dicit enim Apostol. *in quo*, scilic. Christo, id est, per quem Christum, *& nos sorte vocati sumus*. vnde duo colliguntur: alterum nulla merita ex nobis præcessisse vt vocaremur: alterum vocationem nostram fuisse ex electione, qua quibusdam alijs in massa perditionis relictis, nos sorte vocauit: hoc enim nomen sortis innuit, quæ non omnibus, sed qui- D busdam contingit, & in ea quidam alijs præferuntur. Ii ergò in tempore electi sumus per meritum Christi: ab æterno etiā eodem modo fuimus, sed quidquid sit de hac cōsequentia, & responsione, Respondeo breuius, & forte verius, quòd cum dicimur *sorte vocati*, non id dicimur, quia solo nutu Dei, non intuitu meritorum Christi simus, sed quia sine vllis nostris meritis vocamur.

Ad rationem, quæ affertur, affirmo primo, vt quispiam sit causa eligendi aliquem ex multis pœnæ alicui, vel morti destinatis, non esse necesse, vt ipse sit causa, propter quam relinquantur reliqui pœnæ, vel interitui obnoxij, quamuis sit caussa eorum, qui liberantur; sed hoc ipso quòd aliqui liberantur relictis alijs in ea damnationis, & mortis pęna, cui addicti erāt, dicuntur illi eligi, atque adeò eripi de pœna mortis, meritis, & ope illius merentis, vel 5.

precan-

Precantis; quia videlicet alioqui non fuissent liberi à morte neque electi, sed cum alijs derelicti.

6. Deinde affirmo vt aliquis sit caussa seligendi vnam ex multis non esse opus, vt sit caussa, quamobrem vnus potiùs quàm alius liberetur: satis enim est si Ipse pro omnibus etiam oret, vel mereatur & Iudex precibus ac operibus inclinatus vnum, aut alterum concedat, quem alioqui à morte non liberasset, tunc enim verè diceretur ille precibus secerni à communi pęna, vel morte quam cum alijs merebatur, & verè passus fuisset. Potest & id exemplo illustrari; si enim dux aliquis benè meritus apud regem offerat sua merita, quo rex in aliquem ex filiis eius pręmium aliquod, vel dignitatem conferat, licèt ipse non nominet hunc filium potius, quàm illum, sed ex voluntate regis electio fiat; verè, ac propriè tamen dicere possemus, regem eam dignitatem in illum contulisse propter merita Patris. Potest & hoc declarari ex illa August. sententia, quæ censet voluisse Deum excludere à regno quosdam propter solùm originale peccatum. est enim hæc sufficiens ratio; quamquam non posit esse ratio propter quam iste reprobetur potiùs quam alius, qui simili originali peccato infectus est. itaque Christus pro omnibus quidē passus est, & merito suæ mortis, ac passionis liberauit, quotquot ex massa perditionis aliis in ea relictis, salui facti sunt, qui alioqui non essent salutem consequuti, nisi Christus pro omnibus esset mortuus.

7. Tertiò affirmo, rectè dici posse Christum non modo fuisse causam efficacis dilectionis, qua à Deo dilecti sumus; verum etiam esse causam nostræ electionis. hoc est, vt ex communi massa eligeremur, atque alijs adeò præferremur, quibus idem bonum nō conceditur: nam cùm omnes simul essemus eodem modo in eadem hærentes perditionis, atq; interitus massa eandem damnationis sententiam subituri non omnes, sed quidam dumtaxat Christi meritis secreti sunt, ergò & præ alijs electi, non ergo tantum dilecti, sed etiam electi propter Christum fuerunt, si comparentur cum ijs, qui in massa derelicti sunt. quamquam video aliquos alienos videri ab hoc loquendi modo. Vasq. tamen 94. dis. c. 5. hunc dicendi modum probat. sed fortasis quæstio est de nomine; nō enim potest meo iudicio negari, cùm aliquis diligitur efficaciter illum etiā secerni ab illis, qui derelinquuntur in massa saltem cōsequenter ac secundariò, quòd non negarent, vt arbitror, alij dummodò nō admittamus, elegi potiùs hoc quā illos propter Christi merita, quod an verum sit mox dicam.

8. Affirmo quartò, Christum non fuisse causam vt nonnulli, qui post eius incarnationem vixerunt, potiùs eligerētur quàm alij, quamuis peculiari ratione merita sua quibusdā applicauerit, & pro eis efficaciter orauerit. Probatur primùm hoc posterius ex Ioan. 17. *ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro ijs, quos dedisti mihi*; Et iterùm: *Pater sancte, serua eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, vt sint vnum, sicut & nos*; Et postea: *non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo*, qua oratione illorum perseuerantiam à Deo postulasse videtur. Itemque: *Pater, quos dedisti mihi volo, vt vbi sum ego, & illi sint mecum*; in hac sanè oratione patet Christum, aliter rogasse pro Apostolis, & electis, quā pro vniuerso mundo; nam pro illis orat vt efficaciter applicetur eis suum meritum. vnde ait, *pro eis rogo, non pro mundo*; item, *volo, &c.* quomodo nunquam legimus orasse eum pro vniuerso mundo; vt meritò proinde Iustin. Martyr quæst. 23. ad Orthodoxo. censuerit illam Christi orationem: *sanctifica eos in veritate*, non esse fusam pro Iuda; fuit enim efficax, sed pro cæteris Apostolis. Iterùm idem constat ex Luc. 22. vbi dixit Iesus Petro: *ego rogaui pro te, vt non deficiat fides tua*, &c. quæ oratio procul dubio fuit efficax, atque adeò per illam meruit Christus Petro conuersionem, & infallibilem perseuerantiam in fide. Idem de illis, pro quibus rogauit vt perseuerarent. Denique ad Hebr. 5. non obscurè indicat Paulus preces Christi efficaces esse, & omninò audiri, si ex voluntate absoluta proficiscantur: ait enim, *qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum, qui posit illum saluum facere à morte cum clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia*; Et paullò pòst: *& consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ.*

Cùm ergò pro quibusdam potiùs, quam alijs orauerit non dubiū illis potiùs, quam istis gratiam congruam, & efficacem, qua vsque in finem perseuerarent obtinuisse. Iam verò hinc non efficitur, quòd si in tempore propter merita Christi, speciatim ab ipso applicata, ea gratia Apostolis, vel quibusdam etiam alijs concessa fuit, etiam & illud, id est, quod hi potius sint electi, quàm illi Christi meritis factum esse; immò verò, quia hi potiùs quam illi Dei solius arbitrio electi erant, prædestinati tamen, vt per merita Christi eam electionem in tempore assequerentur; ideò Christus pro electis à Patre efficaciter suorum meritorum applicationem obtinuit, conformis in hoc Patri.

9. Quare affirmo quintò, congruum non videri hunc ordinem, vt Deus humanæ Christi voluntati suam conformet: quin decere potiùs, vt hæc illi se conformet, atque adeò quod hi potiùs, quam illi sint electi Deo tribuendum, sic sentit Suarius disp. ea. 41. sect. 4. conclusione 3. At respondet Vasquez non esse in Deo imperfectioni tribuendum, si dicamus diuinam voluntatem humanæ acquiescere; nam non dubium diuinam alicuius merita spectare, vt eorum intuitu præmium tribuat, vel præparet, & tunc diuina voluntas operatur iuxtà id, quod humana voluntas postulat, & ei se quodammodo conformat; idemque constat de precibus Sanctorum, quibus illi gratiam, & perseuerantiam alijs obtinnerunt. Nihil igitur absurdi dicemus, si concesserimus Deum humanæ Christi voluntati acquieuisse, cùm Christus pro quibusdam orauit potiùs, quàm pro alijs. sed quod vel eo loco ipse Vasquez insinuat, dicendum, in hoc ipso, quod postremo loco affirmat de humana Christi voluntate, eā cum diuina congruisse, & ei conformem fuisse potiùs; nam

in eo sequuta fuit eius impulsum, ac motum, A
quod concedit. Vasquez fatetur benè nouerat Christus eam esse Dei voluntatem, vt pro illis oraret, cùm sciret Deum ex se iam illos elegisse, ita tamen vt per merita ipsius Christi eam assequerentur electionem, quomodo & prædestinati erant; Sanctorū porrò merita, & preces prædestinantem Dei voluntatem, eiusque ad eius executionem, impulsum efficacem liberè sequuntur. quamquam longè distat, & alia protsus ratio est, loqui de meritis præcisè, & precibus Sanctorum, & de maximo Dei secreto, & altissimo electionis mysterio, de hoc enim diximus absonum videri, vt in eo constituendo humanam spectet voluntatem. Addit deinde Vasquez quod in hoc admiranda fuit profunditas diuini cōsilij, quam B
admiratur Paulus, quod nulla existente caussa mittere voluerit filium suum, *in similitudinem carnis peccati*, eiusque humanam voluntatem ad hoc mouerit, vt potiùs pro his, quam pro illis oraret, atque eius oratione motus his potiùs, quàm illis opem ferre decreuerit; sed in primis aliud longè mirabilius videtur Paulus significare illis verbis: *ô altitudo Sapientiæ*, & cæt. in nullam, scilicet Deum respexisse caussam, sed solo suo consilio, & arbitrio electionem horum decreuisse. Deindè quod caput est, si DEVS mouit Christum, vt pro his potiùs orarit quam pro illis, ergò hos iam elegerat potiùs; alioqui qui prudenter agit, non mouet caussam ad aliquid potiùs agendum, nisi illud ipsum intenderit, ac elegerit fieri.

Ex his patet solutio ad omnia, quæ initio C
præcedentis Theor. obiecta sunt, simulque constat falsum esse Christum, æquè pro omnibus obtulisse sua merita; nam efficaciter tantum pro electis à Patre obtulit, licèt sufficienter non negem pro omnibus obtulisse. Ratio verò illa vltimo loco allata non est contra nos, ita enim dicimus electionem esse factam meritis Christi, vt tamen negemus hos præ illis esse electos eiusdem meritis, sed Dei solius arbitrio. vide num. 6.

10. Restant duæ aliæ dubitationes: Prima dilectio, & electio actus sunt diuinæ voluntatis, sed huius non potest dari caussa, vel ratio; ergò non rectè dictum videtur Christi merita fuisse caussam electionis hominum. Respondeo non posse quidem dari caussam propriam D
actus diuinæ voluntatis in se, vt docet Diuus Thomas prima parte, quæstio. decimanona, posse tamen dari ex parte obiecti rationem propter quam diuina voluntas, liberè ad hoc obiectum terminetur, vt Diuus Thomas habet lib. 1. contra Gen. cap. octogesimosexto, & hoc modo potuit meritum Christi præuisum, esse ratio diligendi, eligendique prædestinatos, sicut etiam fuit ratio propter quam voluit Deus dare gratiam antiquis Patribus.

11. Postremò sic aliquis obijciet: merita Christi nullo modo fuerunt præuisa antè electionem prædestinatorum: nam in primo signo quo voluit Deus communicare se ad extra, elegit Christum, non tamen solum, sed simul cum omnibus prædestinatis, igitur nulla meritorum præscientia antecessit electionem prædestinatorum. Respondeo, intelligendum esse, electionem Christi & aliorum prædestinatorum non ita coniunctas fuisse, atque connexas, vt aliqua ratione electio Christi nō antecesserit. Cùm enim ipse in caput electus fuerit, & in fontem omnis gratiæ, vnde omnis benedictio spiritualis in cæteros quoscumque homines dimanaret; propterea censendum est Christum ipsum prius secundùm rationem electum; deindè verò propter eius merita cæteros, qui illius essent cohæredes.

Habemus igitur ex his omnem gratiam, etiam primam, omnem dilectionem, electionem prædestinationem contigisse hominibus propter Christi merita. Quod verò generalis illa voluntas, qua Deus decreuit ordinare omnes homines per sufficientia media ad supernaturalem beatitudinem: & illa item voluntas generalis, qua voluit Deus reparare hominem lapsum, non nitantur Christi meritis, ostendit egregiè Suarius disput. ea. 41. sect. 4. conclus. 1. & 2.

THEORIA IV.

In vers. 24. *Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum.* Quod *trahendi* verbum libertatem non tollat, & cur hic vsurpetur à Christo.

MIRARI quispiam fortè posset, cur CHRISTVS trahendi verbum vsurpauerit hoc loco, quòd liberū hominis arbitrium tollere videtur? sic olim visum fuit impijs Manichæis ex Chrysost. hom. 45. vt ergò rem hanc altius repetito principio intelligas. 1.

Obseruandum in primis aliter hominem à creaturis, aliter à Deo trahi; ab illis obiectiuè dumtaxat, siue ipsamet creatura sit obiectum habens speciem boni conuenientis voluntati, & ab ea amati, siue ipsa tale aliquod obiectum voluntati repræsentet. quomodo inquit, ille *trahit sua quemque voluptas*. A Deo verò nō obiectiuè modò verùm et à effectiuè mouetur homo, est enim Deus caussa prima efficiens cæteras omnes caussas mouens; quæ cunctæ necessariò in agendo ab ipsa pendent; ita verò obiectiuè potest Deus voluntatem trahere, vt infallibilem eius tractio habere queat effectum. Quibus autem modis trahat Deus voluntatem in hac vita ostendit Oseæ c. 11. *In funiculis*, inquit, *Adam traham te, in vinculis Charitatis*. funiculi autem caritatis sunt quibus trahuntur homines, & non bestiæ, beneficia sunt, promissa sunt, amor est, bonitas, denique reuelata veritas. cur autem homines trahat, Hierem. tradit cap. 31. *in charitate perpetua dilexi te, ideò attraxi te miserans tui.* 2.

Homo aliter à natura, aliter à Deo trahitur.

Iterùm obseruandum est, vocem tractionis indicare inprimis hic diuinæ vocationis efficacitatem, immò & necessitatem, non naturæ quidem, vel coactionis, sed infallibilitatis, quippè quæ homines rebus caducis, atque terrenis inhiantes, terræque, affixos, momento temporis ad se relictis omnibus conuolare 3.

Trahendi verbum diuinæ vocationis efficaciatem denotat.

facit.

facit. Hoc autem non necessitate solet Deus facere, sed efficacitate. si enim necessitate iniecta id obiret, minus efficacem, minusque admirandam esse eam Dei motionem oporteret. Iam verò cùm libenter, ac volens homo abstrahatur ab ijs, quæ tantoperè diligebat efficaciorem esse agnoscimus Dei gratiam, potentioremque virtutem. Non ergò hic trahendi voce necessitatem iniectam hominibus accipere oportet, cùm ea homines libenter etiam trahantur à Deo quamuis efficaciter. Propter igitur hanc caussam rectè vsurpauit Dominus tractionis vocabulum, ad efficacitatem indicandam.

4. Est & alia secunda huius vsurpationis ratio, vt indicaretur eo verbo vis magna illata, non quidem hominis arbitrio, vt Manichæi allucinabantur, sed vitijs, sed prauis consuetudinibus, sed impuris animi morbis, sed tyrannis etiam, & dæmonibus, denique omnibus humanæ salutis infestissimis hostibus. His enim omnibus Dei virtute superatis, neglectis etiam periculis, pressuris, persequutionibus, posthabitis rebus omnibus, sponte, libenterve homines ad Christum tracti aduolant, eumque sequuntur, de qua vi etiam rebus istis iniecta accipiunt plurimi illud Matth. vndecimo, *regnum calorum vim patitur:* & illud Ioann. decimo, *& ego si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipsum.*

5. Quam rem piè, acutè, & luculentè explicat Honorius, quem habes apud DelRium cap. 1. Cant. sect. 1. ver. 4. In illa: *trahe me post te.* &c. cùm enim Sponsa vtatur ibi trahendi vocabulo, vt significet se suis viribus non posse sequi sponsum, nisi Deus attraxerit gratia præueniendo, & ad liberi arbitrij concursum sufficientem gratiam largiendo. Itemque vt se significet paratam non tantum per blanditias duci, sed etiam per aspera sequi; ideò de hoc duplici vocationis, seu attractionis genere sic ait Honorius, ostendens quanta vi opus sit, vt trahendi Deo obtemperemus, & quod id opus Dei sit trahentem sequi; *Da viros, bone IESV, posse tua vestigia per hanc viam sequi, per quam ad gloriam processisti: via Domini est prospera mundi non appetere, & aspera patienter pro eo pati. per hanc viam ipse ingressus est ad gloriam.*

Cùm enim Iudei vellent eum regem constituere, fugit; cùm vellent eum crucifigere, vltrò se obtulit, per hanc se sequentibus ire præcepit: dicens, si quis vult venire post me abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me, id est, imitetur me. per hanc viam nemo graditur, nisi trahatur vt scriptum est: nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. Deus nos ad se duobus modis trahit, duobusque impellit: trahit nos promissionibus dulcedinis supernæ patriæ: impellit nos minis gehennæ. Trahit nos quoque diuersis donis; impellit varijs flagellis: sic Moyses traxit populum promittendo regum diuitias: Pharao impulit verberibus. Quosdam Deus trahit nolentes, (hoc est, antequam velint trahi) tùm eos gratia sua præuenit, inspirando vt bonum velint, volentes subsequitur iuuando, vt possint bonum. ergò gratia est tùm præuenimur vt velimus; donum est, cùm iuuamur vt possimus; arbitrium, vtrum velimus sequi: libertas, si sponte sequimur; captiuitas, si sequi abnuimus; fragilitas si sequentes relabimur; meritum, si sequendo non deficimus, & hoc non nobis, sed gratiæ adscribimus præmium, æternum gaudium, & cæt. sic Honorius.

In Actis Apostolorum cap. 2. versi. 41. vbi nos legimus: *qui ergo receperunt sermonem eius baptizati sunt*, Gr. vt notat Hieronymus habetur: *qui ergò libenter receperunt sermonem eius*; quibus verbis indicatur modus, quo vtitur Christus Dominus in expiscandis, attrahendis, capiendisque hominibus. vt enim pisces relicto proprio loco ad piscatoris arundinem accedat, instruitur & obtegitur hamus gratis, & periucundis escis; ita Christus, vt animas vitijs inhærentes, & cupiditatibus affixas ad se trahat, etiam per difficiles, & asperas vias; exhibet illis cælestium cõsolationum escas, ac blanda efficacitate extrahit à rebus, quas perditè amabant. 6.

Et quidem meritò, sapienterque id facit Deus. dupliciter namq; mœrore afficitur homo dum res mundi fluxas, & peccata deserit. Alter naturalis est ortus ex earum delectationum contemptu, & abdicatione, quibus iam videt nuncium remitti debere. quæ quidem abdicatio grauior est, & intolerabilior homini quam dentis auulsio, licèt altius mandibulæ affixi: sapienter enim loquuntur hi, qui similem faciunt peccatorem filijs Israel, qui cum per desertum oberrarent, Dei iussu Moysem sequentes, AEgypti carnes vehementer optabant. Ita quoque peccator, qui se vxorem, liberos, diuitias, voluptates, plusquam Deum diligit; mœrore afficitur, dum Christo vocante animaduertit à se omnia illa alienanda esse, aut saltem ita posthabenda, vt Christus super omnia ametur. Hæc igitur est caussa cur tractioni huic sensui amare, ac repugnãti admiscere, soleat Christus suauem quandam, ac cælestem Spiritus Sancti voluptatem, ac propè diuinum sensum quo facilius, quæ prius amabat homo iam attractus deserere valeat. 7. *Duplex mœror hominis ob amissionẽ bonorum.*

Quia in re equidem opinor conferri posse Christum cum prouida Matre, quæ cùm non possit persuadere filio, ne inutilia comedat, & noxia, ostendit illi pomum, vt alliciat libenterque noxia omittat, quæ damnum sanitati præuidet allatura. vel certè conferri potest Christus cum insigni, & nobili venatore, qui cernens canem corrodentem os, obijcit illi carnes, quo retrahat ab osse: ita suo modo Christus blando quodam sensu delinire solet peccatorem, quo à noxijs abstrahat, & de præcipiti, & ruinoso loco in tutum transferat, & de tenebris in admirabile lumen educat. & is quidem mœror est, ac naturalis tristitia. 8.

Alter verò mœror voluntarius est, vltrò assumptus, qui peccatorem stimulat, ac perurget ex præteritorum criminum recordatione profectus. Ob hunc quoque eget, qui eum soletur, excitet, & in spem erigat, ac bono, quietoque animo esse iubeat. vt igitur hi mœrores qui vocatum à Deo hominem aggredi, vel comitari solent; & simul tanta de-

prauatæ naturæ repugnantia indicentur, meritò Dei vocatio *tractionis* nomine significatur, quam proinde ille cælesti voluptate aspergere, & condire solet, qua facit, vt tractus aliquis non veniat modo, sed libenter etiam: facit enim Deus, vt inquit August. trahendo ex nolente volentem, ex repugnante amantem, ex renitente secum consentientem, atque cooperantem.

9. His accedit & tertia ratio, quam assignare possumus ex hominis infirmitate. Ita enim animi viribus propter peccatum destitutus est, vt, nisi à Deo præuentus, similiter ac qui flaccescentibus viribus ingredi nequit, tractus, accedere ad Christum non posit. Paralytici id exemplo declarare possumus, qui etiam si maximè velit ad aliquem adire, præ virium debilitate nequit eo accedere, nisi ab alio quodammodo tractus. vbi interim vides quodo aliquis trabatur, & lubens trahatur. vt igitur ostenderet Christus Dei gratia opus esse, atque auxilio, vt quis ad eum accedat, commodè *tractionis* verbum vsurpauit; nam, vt ait Augustinus, qui trahitur, is ante non veniebat: si enim vltrò, & spontè venisset, non esset tractus. Trahitur igitur, quia licet ipse voluntariè veniat: præuentus tamen Dei gratia est, vt venire vellet ac posset; præuenit enim Deus omnem humanæ voluntatis præparationem. Nascitur autem hoc inde, quod homo propter peccata adeò infirmus est vt se ad Deum mouere nequeat. Non igitur trahi quempiam est inuoluntariè venire, nisi tempus ipsam Dei attractionem præcedens spectemus: sic enim aliquod inuoluntarium, & repugnans inuenimus in homine: trahit enim Deus hominem plerunque antea nolentem venire ad ipsum, & sæpius vocationi repugnantem.

10. Sed his enucleatis restat quærere, quamobrem Patri hic à Christo tribuatur isthæc tractio, cum & Filius trahat, vt ex superius dictis liquet, & Spiritus sanctus. In promptu est responsio, nam vt rectè ait Cyrill. lib. tertio, cap. 39. *vt diuinæ opus esse naturæ ostendatur credere, & venire ad Christum; ideo tractio ad Patrem refertur, qui fons est Deitatis.* Et cùm Christus non modo Deus, sed etiam verus homo sit; si illi tractio tribueretur, non ita clarè constaret, an ei hoc conueniret vt Deo, an vt homini. August. lib. primo de prædestinat. Sanctorum cap. quarto, assignat caussam, quia Filius à Patre est, & ab vtroque Spiritus sanctus.

11. Ex hac porrò sententia multa stabiliuntur dogmata pro necessitate, & efficacitate gratiæ. sed illud in primis quod initium fidei, & conuersionis hominis ad Deum libero hominis arbitrio attribui non posit aduersus Pelagianos, ac Semipelagianos. Deindè hinc intelligimus omnibus esse necessariam gratiam, & ideò dictum est: nemo. Et quia potentia etiam omnis homo propinqua saltem ad credendum caret, non modo actu; dictum est, *nemo potest*, &c. vt scias non modo esse gratiæ Dei facere, vt credas, sed vt & posis. vt verò libertas humanæ voluntatis demonstraretur, simulque & necessitas, atque efficacitas gra-

A tiæ: duo verba addita sunt: *venire* & *traxerit, nemo potest venire ad me nisi Pater, qui misit me, traxerit eum*, venire enim libera hominis actio est, ac tractio diuinæ gratiæ efficacitatem, & infallibilem in homine effectum apertè denotat. Quare malè negant Heretici ex verbo trahendi hominis libertatem, non solum propter id, quod superiùs dictum est trahi homines etiam libenter, sed etiam quia vocabulum veniendi satis hominis libertatem confirmat.

THEORIA V.

Num quod homo non trahatur, eius culpa fiat.

B EX his Domini verbis, vt & In Scholijs num. 14. significauimus, *nemo potest venire ad me*, &cæt. obscura satis, & perplexa oritur dubitatio, quæ hic à nobis parcè, sobrieque attingenda est, prout interpretem scripturæ decet. sic enim secum rationabitur quispiam: si quicumque trahitur à Deo, venit ad Christum, & nemo venit ad Christum nisi tractus à Deo; ergò cum non sit in hominis potestate trahi à Deo, sed in Dei voluntate situm, qui ad Christum non venit, non suo vitio fit vt non veniat, sed quod tractus non sit à Deo. 1.

Respondebit fortè aliquis eum, qui à Deo non trahitur obicem ponere, & suis peccatis obsistere, quo minus trabatur. sed hæc re-
C sponsio minimè videtur difficultatem tollere; cùm enim omnes hi, qui prima gratia egent, & iustificatione, in peccatis sint, & proindè obicem ponant, quæritur cur ex his istos trahat, illos non trahat. Respondere videtur Augustinus tract. vigesimosexto, *magna gratiæ cõmendatio. nemo venit nisi tractus, quem trahat, & quem non trahat; quare illum trahat, & illũ non trahat, noli velle iudicare, & si non vis errare semel accipe, & intellige, non traheris, ora vt traharis.* Sed adhuc nihil hinc haberi videtur, vnde dissoluatur nodus iste, sed tantum non esse id curiosius inuestigandum: nisi fortè dicas illos non trahi, qui non orant, vt trahantur. sed etiam quod hic oret gratiæ Dei est, & præterquam quod aliqui sunt, qui etiam non orantes etiam infixi vitijs, etiam repugnantes pul-
D santi Deo, trahantur.

Græci Chrysost. Theophyl. Euthy. & alij videntur aliquid ex parte hominis ponere, vnde fit vt iste trahatur, & alius in quo illud non est, minimè trahatur; sicut inquiunt, magnes, non quodlibet corpus indifferenter trahit ad se, sed tantummodo ferrum, quod habeat naturalem cum eo conuenientiam: ita Deus non quemuis hominum trahit, sed eos dumtaxat, quos præparatione bonæ voluntatis reperit idoneos & dignos vt ab ipso trahantur: quare hic facilè erit ad dubitationẽ respondere, eos, qui non trahuntur, suo vitio non trahi, quod carent ea præparatione, quam Deus à nobis requirit. 2.

Verùm hæc sententia Semipelagianorum, & Massiliensium, quorum caput est Cassianus discipulus Chrysostomi, videtur errorẽ con- 3.

tinere;

tinere; dicebant enim hi; *labori humano, aut voluntati humanæ, aut etiam orationi humanæ subiungendam esse gratiam in tempore*, hoc est, eam nobis donari, propter aliquid bonum, quod sit ex nostro libero arbitrio. Nomine verò gratiæ non habitualem intelligebant, sed auxilia omnia gratiæ, quibus ad iustitiam promouemur. sicut etiam affirmabant primam gratiam, & primam vocationem gratuitam nobis à Deo prædestinati, quia præsciuit aliquod bonæ nostræ voluntatis initium ex nobis; quare inter illos illud solemne erat: *nisi Deus adiuuet conatus nostros* (id est, promoueat à nobis inceptos) *irriti sunt*. Intet istos tamen quidam rigidius loquebantur, quidam verò mollius, omnes tamen aliquod initium ex nobis præcedere gratiam DEI affirmabant, saltem aliquod initium fidei, & bonæ voluntatis; nam licèt concederent initium boni operis esse Deo tribuendum; vt docet Vasquez disp.89.cap.5.& 91. cap.9. inter bona opera tamen quorũ initium in Deum referebant, non numerabant fidem & bonam voluntatem.

4. Et verò hanc notam D.Chrysostomo, & pluribus ex illis antiquis Pattibus græcis velle inurere, minùs saltem pium mihi videtur. Defendit Chrysost. Sixtus Senens. lib.5. Bibliothec. Sanctæ, defendit Franciscus Suarez omnia fermè afferens loca, quæ dubium possent reddere lectorem, de sententia Chrysost. defendit, Perer. a1. dis. in cap.6. Ioan. licet Card. Tolet. adnotati.20. In idem cap. Ioan. & Vasq. dis.91.c.8. & 9. aliter sentire videantur. Aio igitur græcos Patres præsertim verò Chrysost. dum quosdam dubios hac in parte loquendi modos vsurpant, more scripturę loqui voluisse, in qua interdum gratiæ tribuuntur omnia, interdum doceri initium boni operis ab homine esse expectandum, Isai.30. *expectat Dominus vt misereatur vestri*, 1. Reg.3 *præparate corda vestra Domino*, Psalm.118. *præueni in maturitate, & clamaui*, hæc autem & similia in Trident. Concil. Sess.6. ita explicantur, vt velit Spiritus S. per hæc admonere nos libertatis nostræ: vel vt ijs excitemur, vt benè vna Dei gratia vtendo aliam impetremus, vel ad eam disponamur, non verò significant ea verba exordium salutis, & prædestinationis esse ex nobis.

5. Quod si quis vrgeat Chrysost. plus aliquid sentire, dixit enim aliquando hom.17. in Ioan. & 12. ad Hebr. *Deum non præuenire voluntates, ne nostram temeret libertatem*. Igitur videtur velle dicere Deum expectare, vt nos incipiamus, deindè gratiam largiri. Respondeo, nihil aliud velle, nisi quod Deus non præueniat voluntates nostras eas ad vnum aliquid determinando; & idem est quod respondet D. Thom. declarans Damascenum lib.2. de fide, cap.29. & 30. & lib.4.c.22. loquutum esse illũ, de prædefinitione necessitate. Cùm verò significat Deum expectare, vt nos incipiamus vt ipse perfectionem adiungat, loquitur vt Hieronymus, Dialog.3. contra Pelagianos, vbi ait; *nostrum sit rogare, illius tribuere; nostrũ incipere, illius perficere*. Quo etiam modo loquitur Optatus Mileuitanus libro secundo contra Parmenian. sub finem *nostrum*, ait, *est velle, nostrum est currere, Dei autem perficere*. Resp. horum, & aliorum quorundam Patrum mentem esse, quod doctè aduertit Francis. Suar. lib. 2. de Prædest. cap. 8. num.13. vt significare velint, gratiam, nec sanctificare, nec præparare, vel disponere hominem adultum tam sine libera cooperatione eius, & hanc liberam cooperationem, quæ inchoat in homine primam moralem dispositionem bonam, appellãt initium ex parte hominis; quem loquendi modum vsurpauit Concil. Arausicanum, can.5. dum voluntatem credendi vocat initium fidei, vel salutis. Non tamen propterea negant illi Pattes ante hanc hominis cooperationem antegredi diuinam quandam exsuscitationem, excitationem, id est, vocationem. idem dicunt, qui interpretantur, hos Patres loqui non de initio totius iustitiæ, sed vnius, vel alterius beneficij diuini, atque ita affirmant orationem, verbi gratia, esse initium illius doni, quod per illam impetratur; & ita exhortantur populum in concionibus, vt ipsi incipiant, vt Deus prosequatur, id est, vt incipiant consentiendo gratiæ Dei, non sine adiutorio tamen gratiæ eiusdem.

6. Nec multum deberent nos hæ sententiæ remorari in his Patribus, cùm & August. simili aliquando loquendi formula vsus fuerit. lib. namque 83. qq. q.68. ait, *ex occultissimis meritis prouenire illud, quod Apostolus habet, cuius vult miseretur, & quem vult indurat: nam in eo, qui obduratur præcedunt mala merita, & in eo etiam cuius Deus miseretur, præcedunt occultissima merita*; quæ vt ibidem ait, præcedunt iustificationem. Neque verò primo retracta. c.23. hanc sentẽtiam retractauit, vt patet ex c.26 vbi eam exponit, non retractat. i. ante illa bona merita, quantumuis occulta antecedere vocationem sine merito. Cætera vide loco cit. apud Suarez.

7. Hanc rem aptissimo exemplo illustrare videtur Nanaian. nam aptitudinem naturalem ad virtutem, qua vnus interdum magis, quam alius pollet, comparat silici; quę vt ignem producat, opus est ferro percuti. Excitari autem inquit, nostram aptitudinem, & facultatem ad virtutem cogitatione veluti silicem ferro. In qua cogitatione, & excitatione Augustinus gratiam agnoscit, quam Deus in nobis, sine nobis operatur. lege illum orat.31. quæ est in caput Matth.19. num.8. simili comparatione vtitur Prosper libr. cont. Collatorem cap.12. vbi nostram naturam, & bonam indolem comparat torri ignito, quia flammam boni desiderij aut initij non elicit, nisi spiritu gratiæ Dei excitetur.

8. Igitur Chrys. & similium Patrum sententia non ea est, vt velint, quod citra Dei auxilium afferat homo ex suo libero arbitrio initium aliquod, quo pettrahatur ad Christum, quod qui non afferunt sua culpa non trahantur. sed significant eum qui consentit primo motui, qui est à Deo, promoueri, & idoneum fieri ad vlteriorem motum, atque adeò eo perduci vt ad Christum veniat. Quod si quis obluctetur primis motibus, atque Dei impulsui sua culpa fit vt ad vlteriorẽ non promoueatur motum, atq; adeò ad Christum non veniat, vt verissimum sit neminem fieri idoneum à se, vt trahatur non præeunte Dei auxi-

lio, & hæc est huius perdifficilis dubitationis solutio, eaden'. cum illa, quam in scholijs num. decimoquarto attulimus.

9. Superest vt clariùs respondeamus obiectioni propositæ numer. primo, omnes qui egent prima gratia, ac iustificatione esse peccato commaculatos; igitur omnes ponunt obicem: Nihil ergò est discriminis. Respondetur. fateor omnes esse peccato infectos, cæterùm cùm DEVS velit omnes homines saluos fieri teste Paulo, valdè pium est credere, non esse aliquem hominem adultum, cui non det aliquod salutis principium, atque adeò vocationem aliquam, licèt peccatis infectus sit, & quantum est ex hac parte, obicem ponat gratiæ Dei. neque necesse est, ad hoc, vt Deus illuminet eum, qui in peccatis est, vt aliquod bonum opus edat, quo aliquo modo, quantum in se est, remoueat obicem. Deus enim generali illa voluntate, ac beneuolentia in omne hominum genus propter Christum, quãuis maximè peccaret, neque aliquod bonum opus faceret is, qui peccato commaculatus est, præueniret tamen ipsum, & auxilio suo eius illustraret mentem. Et quamuis eiusmodi opus bonum vtcumque efficeret homo facinorosus, & posteà vocaretur à Deo, non indè fieret, quod vocaretur propter illud opus, sed ex illa, quam dixi, Dei beneuolentia in homines, & propter Christum.

10. *Obex quid sit in hac materia.* Illa tamen duo sunt hic aduertenda, illum vocare nos in hac quæstione obicem propriæ diuinæ motioni oppositum, qun Dei vocationi resistitur, eiusque motio negligitur. Propter quem obicem fit, vt non sit idoneus, vt promoueatur iste homo ad altiorem motum. At qui mouenti Deo, verbi gratia, primùm illustranti mentem, ad considerandum id, quod homini bonum est, & conducens ad æternam eius salutem, non resistit: is, inquam, non dicitur hic ponere obicem, & ita promouebitur à Deo ad vlteriorem aliquem motum voluntatis, afficiendo, & molliter inclinando eam ad cupiendum, & desiderandum illud bonum intellectui propositum: quòd si neque huic motui renitatur peccator, sequetur tractio hominis ad Deum, continens efficacem persuasionem intellectus, quod bonum ei propositum sit homini conueniens, atque conducens: & item efficacem inclinationem voluntatis ad illud bonum volendum, & amplectẽdum. Alterum aduertendum est tempus dandi primam illustrationem, ac vocationem non esse vnũ, & idem præfixum pro omnibus hominibus: verùm Deus dum tribuit, cùm tempus videt opportunum, vel suo consilio definitum; propterea, siue benè, siue malè homo antea operetur, non citiùs maturatur, nec differtur, vel extrahitur tempus illud à Deo præfixum: nec in eo definiendo, ac præfigendo rationem habuit Deus operis alicuius hominis, sed sapientiæ suæ ordinem, ac consilium suæ voluntatis sequitur. Hæc hactenùs.

THEORIA VI.

In vers. 34. *Nisi manducaueritis carnem*, &cæt. An hęc verba ad infantes quoque pertineãt, vt sacramentalẽ manducationem continent.

1. SAPIENTER D.Thom. Lect. 7. in Ioan. & B. Iustinia. lib. de obedient. cap. 54. cum communi fermè Catholicorum sententia censent, adultos tantùm hæc verba respicere, & non ad infantes etiam pertinere. licet Augustinus interdũ saltem sensu extenderit hanc Christi sententiam ad paruulos, ex Iansen. capite quinquagesimonono. Id autem non est difficilè pluribus, & validis rationibus corroborare.

2. *Infantes non teneri ad cõmunionem Sacramentalem.* Principiò quia soli adulti sunt præceptorum capaces: verba autem illa præceptũ continent. nec quemquam esse arbitror, qui affirmare audeat adultos ipsos per hæc teneri Venerabil. Eucharistiã infantibus præbere; nusquam enim huiusmodi præceptum exstat expressum. Deindè vix vlli in mentem venire potest hanc manducationem ad paruulos pertinere. loquitur enim Christus de sacramentali quidem manducatione, sed ita vt adiunctam habeat spiritualem, vt fructuosa sit, & vitam afferat æternam. Atqui hæc esse nequit sine deuotione, cuius quis ita rudis est, vt capaces esse infantes affirmet? Certè id ipsum confirmat Paulus primæ ad Corinth. vndecimo: *probet autem se ipsum homo, & sic de pane illo edat.* Stat ergò edendum non esse panem hunc cælestem, nisi se quisque prius probet, quod adultorum proprium est.

3. Proindè Ecclesia paruulis non pręcepit vnquam Venerab. Eucharist. porrigi quod vetustissimus huius rei vsus ostendit; sciebat enim non aliter par esse hoc Sacramentum comedere, quàm cum actuali deuotinne, ac probatione. Ad hęc accedit ipsa verborum Christi formula: nam in Baptismo dictum est: *nisi quis renatus fuerit*, &c. quod vim passiuam retinet, & verò etiam aliquid est renasci, quod maximè infantibus conueniat: at ista, *nisi manducaueritis*, &c. sicut & illa, *nisi pœnitentiam egeritis*, &c. actiuam vim continent. Et verò etiam ea actio, id est, manducatio paruulis conuenire non potest. Mandere enim vel comedere cibum, adultorum est, sicut & pœnitentiam agere.

4. *Discrimen inter Baptismum & Eucharistiam.* Hoc igitur interest inter Baptismum, & Eucharistiam quod ille ad regenerationem est sine qua habere spiritualem vitam nemo potest. Quis enim vitam acquirit nisi prius genitus? hæc verò est propriè ad spiritualem nutritionem, atque adeò ad restaurationem spiritualis virtutis deperditæ, per quotidiana peccata actualia: proindè Baptismus etiam infantibus necessarius est. Eucharistia tãtum his, qui quotidiann peccatorum vsu, subindè aliquid de spiritualibus viribus deperdunt. Quare meritò CHRISTVS passiuè loquutus est de Baptismo, nõ dirigens sermonem ad baptizãdos, quorum aliquos nouerat intelligere

non

non posse, neque præcepti esse capaces, nec pœnæ, vel comminationis si secus facerent. At de Eucharist. ita actiuè loquutus est, vt sermoné etiam conuerterit ad eos, qui audiebant, & percipere poterant vim præcepti, & comminationis pœnæ.

5. *Non obstare vetustum morem Ecclesiæ in hoc.*

Nec obstat quod olim in more positum fuit, vt etiam paruulis administrarẽnt Euch. ex Dionys. c.6. de Ecclesiastica Hierarchia, & ex Cypriano ser. 5. de lapsis, & Aug. ep.107. ad Vitalem. rectè enim in Concil. Trident. sess. 21. c.4. declaratum est, veteres illos, qui hoc faciebant nulla præcepti diuini necessitate id fecisse, sed ob alias causas pro ratione illorum temporum probabiles. Nec constat morem illum vniuersalem fuisse; tantum Armeni, vt VValdensis to. 2. de Sacram. c.91. & Boemi, vt refert Tole. adnot. 28. & si verum est, quod refert Caiet. 3. p. q. 80. a. 12. Nestorius & Pelagius hæc verba etiam ad infantes extendisse dicuntur, vt ea, quæ de Baptismo sunt.

6. Quod verò Augustinus l. 1. de peccatorum meritis c.20. & alibi scribit, ad paruulos etiam pertinere hanc sententiam Ioan. 6. intelligendum est non propriè de manducatione Sacramentali, sed de re, siue effectu huius Sacramenti; nam Augustinus l.3. de pecc. mor. c.4. tradit. impleri in paruulis quidquid in illa sententia Domini Io. 6. præcipitur, hoc ipso quod p Baptismum fiunt participes corporis, & sanguinis Christi, quæ participatio est res Sacramenti, scilicet vnio hominis cum Christo per gratiã. Quarè dicere possumus aliquo modo hãc sententiam extendi, & pertinere ad paruulos, si de re, & effectù loquamur Eucharistiæ, qui sine Baptismo in re nequit haberi à paruulis, non de manducatione ipsa Sacramentali, quæ propriè ibi præcipitur, & ita intelligi etiam potest Innocentius in ep. ad Conci. Mileuita. quæ est 93. inter epist. August. vt citauimus Theor. 1. num. 10.

7. Nec quidquam facit, quod aliqui objiciunt; nec paruulorum vitam corporis, sustentari posse, sine corporali alimento. Analogia enim hæc, cibi corporalis non est intelligenda, nisi quo ad effectum. Ad sustentandam enim vitam corporalem, non suppetunt secundùm legem ordinariam aliqua alia media, quæ æquiualeant corporali cibo, sicut ad sustentandam vitam gratiæ suppetunt alia, vt quæ conciliant Dei gratiam, eiusque auxilia, & cætera Sacramenta. An verò his verbis implicitè saltem contineatur, vel insinuetur necessitas medij, Vide Theor. 9. n. 5.

THEORIA VII.

In eundem versum trigesimumquartum: Num ex his verbis rectè, ac necessariò statuatur, communio sub vtraque specie?

1. *Hussitæ & huius temporis hæretici vrgent cõmunionem sub vtraque specie.*

HVSSITARVM error fuit apud Bohemos, vbi primùm hic error ortus dicitur, vt habet AEneas Syluius in historia Bohemorum capite trigesimoquinto euinci ex his verbis, communionem sub vtraque specie. Quod etiam sequuti sunt Ioannes VVicleff, & Ioannes Hus; deindè Lutherus Apostata, ac nouatores omnes. Nituntur huius loci auctoritate, quod Dominus apertè dicat: *nisi manducaueritis carnem Filij hominis*, quod sit sub specie panis: *& biberitis eius sanguinem*, quod sit sub specie vini, *non habebitis vitam in vobis*: quæ sententia Christi ita difficilis aliquibus Catholicis visa est, & adeò efficax ad confirmandum dogma hæreticorum de communione sub vtraque specie, vt maluerint negare hic sermoné esse de reali mãducatione corporis Christi. sic Turrecremata in tractatione de Ecclesia, & Ricardus Iaper. in secundo tomo articulorum Louaniensium, in tractatu articuli decimiquinti. Respondent huic argumento hæreticorum; nimirum, agi hic non de reali, ac Sacramentali, sed de spirituali dumtaxat manducatione carnis Christi quod Theoria 1. reiecimus.

2. *Vsus vtriusque speciei aliquando præceptus.*

Olim propter Manichæorũ hæresim, qui verũ corpus Christũ habuisse negabãt & ideò non sumebant Euch. sub vini specie, ne viderentur verum sanguinem fateri, præceptum fuit, vt Catholici Christi corpore & sanguine communicarent sub vtraque specie, vt patet ex D. Leo. sermone quarto in Quadragesimam, quod & confirmauit Gelasius in epistola ad Maioricum, & Ioannem, quæ clarè indicant fuisse priùs in Ecclesia morem communicandi sub vna specie, quod ita esse ostendit Cardinalis Toletus hic adnotatione vigesimaseptima, assertione secunda, & Diuus Cyprianus in sermone de lapsis docet, trifariam Venerabilé Eucharistiam sumi solitam: sub vtraque, & sub sola panis; & sub sola vini specie, quod & exemplis historiarum memoria illustra.

3. *Sed non ex iure diuino.*

Quarè licèt olim vtraque viguerit consuetudo, neutra tamen iuris diuini vim habebat, vndè non mirum si non semper idem seruatum fuit in Ecclesia. Hoc decretum est in Concilio Tridentino, sessione vigesimaprima, capite primo, & priùs in Concilio Constantiensi, sess. decimatertia, & in epist. Martini V. quod idem traditum fuerat in Concilio Basiliensi sessione trigesima, & probari potest ex hoc loco, de quo tantum nobis est hic agendum, vt bene intelligatur, nam exactè hanc quæstionem excutere, non est nobis animus, consulat, qui velit Bellarminum libro quarto de Eucharistia, capite vigesimo, & sequenti. Suarez disputatione septuagesimaprima, & Valentiam disputatione sexta, nona, octaua, puncto quinto; & Cardinalé Toletum loco citato; Pereriũ disputatione trigesimasecunda in hoc caput sextum Ioannis. Affirmo ergò quod Christus non agit in his verbis de institutione Sacramenti Eucharistiæ, & ideò propriè non traditur hic, sub vnáne specie, an sub duplici dandum sit: sed demonstratur quid sit illud, quod Christus daturus erat hominibus in hoc Sacramento, nimirum caro, & sanguis eius. Est igitur mens Christi, de hac re hic agere, ac promittere id, quod posteà instituturus erat. Quocirca non fuit illi curæ vtriusque semper speciei hic meminisse, sed nunc vnam, nunc vtramque speciem significat, quam docet potiùs; nam ad integritatem huius Sacramenti, & efficaciam virtutis eius nil refert sub

vnáne, an sub duplici specie detur. Itaq; licèt in illis verbis: *nisi mãducaueritis*, &c. vtramq; speciẽ significet, sicut & in illis: *caro mea verè est cib⁹, & sanguis meus verè est potus, qui mãducat meã carnem, & bibit meum sanguinẽ, in me manet, & ego in illo*; in illis tamẽ: *panis, quem ego dabo, caro mea est.* & in illis, quibus rem concludit: *qui manducat hunc panem, viuet in æternum*; vnam dumtaxat speciem significat. Interdum verò simpliciter loquitur, neutram speciatim designans: *qui manducat me, & ipse viuet propter me.* sicut ergò hæretici pro necessitate vtriusq; speciei afferunt illa priora verba: ita nos etiam posteriora aduersus illos vrgere possumus. Non igitur ex hoc loco colligitur vtriusque, vel alterius speciei necessitas, cùm nullam verè, ac propriè faciat hic Christus mentionem alicuius speciei Eucharisticæ, sed tantum sit loquutus de rebus ipsis, nempè de carne, & sanguine, & vera vtriusque perceptione, quam impossibilẽ arbitrabantur Capharnaitæ, quibus tunc in mentem nõ veniebat de specie disputare; hæc aũt scilicèt caro, & sanguis, & eorum vera perceptio, non solùm in vtraque specie, sed etiam in qualibet continentur propter inseparabilem iam Christi carnis & sanguinis concomitantiam.

4. Quam Christi Mentem rectè declarat Gregorius Valen. tomo quarto loco citato. Considerat enim in actu sacramentali comedendi Christi carnem, & item in actu bibendi illius sanguinem duo esse; perceptionem realem & veram corporis, & sanguinis Christi in Sacramento: & modum percipiendi in specie manducabili, vel potabili: Christum verò non egisse de modo, sed de reipsa, ac veritate perceptionis corporis & sanguinis sui; quæ duo non solùm sub vtraque, sed etiam sub alterutra specie benè & realiter percipiuntur. Hoc enim propriè ist illud, quod Christus ad retundendam incredulitatem Capharnaitarum, asseuerare voluit, non modo non fore impossibile, sicut illi omninò putabant, sed etiam necessarium ad vitam spiritualem sumendam. Quod si quærat aliquis, cur Christus ad significandam necessitatem realis perceptionis carnis & sanguinis quo ad rem & veritatẽ, verbo comedendi, & bibendi, quod modum etiam percipiendi connotat, vsus sit. Respon. cũ Valent. loco citato, voluisse Christum necessitatem realis perceptionis carnis, & sanguinis ita significare, vt simul etiam significaret illius vim, atque valitatem ad vitam spiritualem sumẽdam. Hoc vt commodè faceret, verbum vsurpauit comedendi simul & bibendi, vt perceptionis huius fructus ex Analogia simul esus, & potus, in quibus est perfecta virtus reficiendi aptissimè intelligeretur. Adde propterea non mirũ esse si interdum simul iungat potionem, & mãducationem ad declarandam videlicet integrã refectionem spiritualem, ac plenam, quam dat animæ nostræ hoc Sacramentum. Nam quia plena refectio corporalis constat cibo, & potu; idcircò plenam quoque refectionem spiritualem animæ nostræ significauit Christus per verba manducandi, & bibendi. Ex his patet solutio ad obiectionem politam numero primo, & declaratio sententiæ Christi; dicimus enim his verbis: *nisi manducaueritis* præcipi sacramentalem sumptionem corporis, & sanguinis Domini, non tamen præcipi modum sumptionis, id est, quod manducando, & bibendo sumatur, agi de re, non de modo, id est, speciebus, satis enim est verè percipere totum Christum, qui totus in qualibet specie sumitur. Imò quãuis sub specie panis non bibatur propriè sanguis, vt dixit Innocentius libro quarto de hoc mysterio capite vigesimo primo, quia tamen re vera sacramentaliter sumitur, ideò eminenter bibitur.

Hæc ast communis responsio. Sed sunt præterea aliæ non contemnendæ quas operæpretium erit hic referre: vt enim sapienter monet Augustinus libro de Trinitate capite vltimo, sub finem, *non vno tantum scripturarum sensu, sed quotquot reperiri possunt vti debemus: tantò enim fortius conuincuntur hæretici, quantò plures exitus patent ad eorum laqueos euitandos*: Tantum Augustinus. si quis igitur malit concedere Christum in his verbis necessitatem etiam perceptionis suæ carnis, & sanguinis quoad percipiendi modum voluisse significare, tribus modis adhuc illa verba explicari possunt. Et quidẽ primo, vt nõ ad singulos omnia illa verba referantur, sed generatim ad Ecclesiã, ita vt hunc contineant sensum: *nisi manducaueritis, & biberitis*, vtentes nimirum altera saltem specie, omnes & singuli, & etiam vtraque ij, quos pro ratione officij, aut dispositionis Ecclesiæ oportebit, *non habebitis vitam in vobis.* & hanc expositionem confirmare videtur forma verborum, qua hic vsus est alia ab ea quam vsurpauit cum baptismi necessitatem doceret Ioannis tertio, vbi vocabulo numeri singularis vsus dixit: *nisi quis renatus* &c. hoc dicendi modo indicans incumbere baptismi necessitatem etiam singulis. Hic autem ad omnes generatim loquitur: *nisi manducaueritis*, quæ forma orationis patitur, vt non omni ex parte accommodetur illa sententia etiam ad singulos. 5.

Verùm hic Sotus in quarto sententiarum, distinctione duodecima, quæstione prima, articulo duodecimo, se nobis opponit: Christum enim ait, eo ipso, quod dixit: *non habebitis vitam in vobis*, indicasse non obscurè se cum singulis loqui. Respondeo non inficiari nos cum singulis loquutum esse, non tamen ita, vt omnia omnibus, & singulis præcipiantur, sed quod aliquid præcipiatur, quod omnibus quidem conuenit, ac singulis aliquid quod pertinet ad communitatem fidelium & Ecclesiæ, in qua sunt sacerdotes, qui conficiunt hoc sacramentum, & offerunt hoc sacrificium sub vtraque specie; sine quorum ministerio, neque constaret hoc Sacramentum, neque fideles eo frui possent: & idcircò vitam spiritualẽ ex eo prouenientem habere non possent. ergò satis est, quod aliqua saltem ex parte singulos attingat hæc sententia, vt verè dici possit singulos alloquutus Christus. 6.

Iterùm possumus affirmare particulam, *&*, in ea sententia non copulatinè, sed disiunctiuè accipi, vt tantum valeat, quantum, vel, quod nec nouum, nec inusitatum videri debet viro scripturarum experienti, sic Exod. 21. dicitur; *qui percusserit patrem suum, & matrem morte moriatur.* vbi ꝙ Hebr. ponitur, *&*, valet 7.

tantum,

tantum, quantum, vel, sic Apost. 1. Cor. 11. *qui manducat, & bibit indignè, Iudicium sibi manducat, & bibit*, quod per disiunctionem antea protulerat: *quicunque manducauerit panem, vel biberit calicem Domini indignè, reus erit* &c. lege Car. Tolet. adnot. 26. id pluribus corroborantem: Idem igitur si dicamus scripturę moré sequuti, in hac Io. sententia, *&*, pro, *vel*, sumi, nihil absurdi affirmabimus.

8 Sed Franciscus Suarez tertiam quandam acutam expositionem tradit; per superiores enim interpretationes, non seruatur saltem, quantum ad omnes, notio verbi bibendi simul cum propria significatione coniunctionis, &, vt ergò hæc duo simul coniungat, ait; esse considerandā, non modo particulæ, *&*, propriam vim, & significationem, verùm etiā negationem inclusam in particula, nisi, idem enim est dicere, *nisi manducaueritis*, ac, si nō manducaueritis, vt Græcè habetur. Porrò hæc negatio, non initio huius propositionis copulatiuæ posita supra vtramq; partē cadit, & vtramque negat per Hebr. vt Psal. 1. vbi nos legimus; *non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum*, Heb. legitur, *non resurgent impij in Iudicio, & peccatores in consilio iustorum*: nō discrepant hæ duæ lectiones, quia per Hebr. intelligitur repeti negatio non, vt habet latina versio. sic Psa. 128. *de quo non implebit manum suā, qui metit, & sinum suum, qui manipulos colligit*. i. *neque sinum suum* &c. Eodem modo hic Io. hūc Hebr. vsurpauit, qui gaudet Hebraismis. Erit ergò sensus, si non manducaueritis carnem Filij hominis, & si non biberitis eius sanguinem, id est, si neutrū præstiteritis, non habebitis vitam in vobis: Iuxta quem sensum ille duntaxat solus vitam non est habiturus, qui neque Domini carnem manducauerit, neque sanguinem biberit, vbi seruatur vera significatio particulæ, *&*, & notio formalis, ac vis verbi *bibendi*. Et ex hoc sensu copulatiuo propositionum sequitur propositio affirmatiua de disiunctiuo extremo, nimirum eum, qui comederit carnē, vel biberit sanguinem habiturum vitam: quia prior comminatio in eum duntaxat cadit, qui vtramque omittit. sed de hoc loco Io. tot, ac tanta dicta sint: nam quod attinet ad institutionem Sacramenti sub vtraq; specie qualiter indè non sequatur necessitas sumendi V. Euch. sub vtraq: specie, si Deus ac B. V. cœptis fauerit suo loco dicendum erit.

THEORIA VIII.

In eandem Ioann. sententiam. An hinc rectè colligatur necessarium esse hoc Sacramentum necessitate etiam medij.

1. PROPOSITAE controuersiæ dissolutio multum pendet ex plena intelligentia differentiæ inter necessitatem medij, & necessitatem præcepti; vt igitur eam inuestigemus. Obserua quod bifariam aliquid continere potest necessitatem medij, vel, vt ipsum medium finis immediatum sicut gratia simpliciter, respectu salutis, vt includit remissio-

A nem peccati, & perseuerantiam; vel vt aliquid, quod gignit huiusmodi medium, sicut pœnitentia, baptismus producens gratiam, quæ est medium ipsum intimum necessarium ad salutem, iam de ratione istius medij, prout hic accipimus medium, hæc sunt: primum vt conferat ad finem assequendum, puta vt causa. Deindè debet, vt quid necessarium directè, & per se ad finem illum assequendum conferre. Postremò debet esse tale, vt effectus seu assequutio finis non possit aliundè haberi. Hinc nascuntur tres conditiones, nam debet esse causa finis, alioquin non conferret ad illum. Ad hoc necessè est, vt sit directè & per se causa finis alioquin re vera si ex accidenti tantum & indirectè adhiberetur, neque diceretur propriè conferre ad illum finem; denique debet esse B adæquatè causa finis, nam si aliundè haberi posset finis, non esset necessarius effectus huius medij. Illa verò actio, vel res dicitur necessaria etiam necessitate medij, quamuis tantum vt gignens medium, quæ est causa, per se directè, & adæquata eiusmodi medij iam descripti; in vniuersum ergò illud appellabitur necessariū necessitate medij ad salutem consequendam vtrouis modo sumas, siue sit mediū ipsum, siue gignens medium tale vt descriptum est, quod est causa necessaria per se directa, & adæquata, vel medij talis, sicut se habet Baptismus in re, vel voto, vel finis, vt est gratia simpliciter ratione salutis æternæ. Necessitas verò præcepti est alicuius rei, quæ non directè pertinet ad salutem consequendam, sed indirectè tantum.

C Nam directè habet tollere potiùs impedimentum salutis, quamuis eo sublato indirectè sequatur salus, & posito impediatur. Ex quibus patet, necessitatem medij salutis conuenire procul dubio fidei, cōtritioni, vel dilectioni, baptismo, ac pœnitētiæ, sine quibus nemo salutē assequi potest. Horū .n. quatuor singula p se, & directè, & adæquatè gignunt simpliciter mediū necessariū, id est, gratiam primam, quę omninò necessaria est ad salutem, vt effectus directè, & per se pertinens ad salutem, seu vitam æternam, & sine quo salus hæc nequit aliunde haberi. Cæterum obseruatio, & custodia legis, vel præcepti pertinet, atq; adeò vtilis est ad salutis consequutionem: quamuis non vno planè modo, nec eodem, ac necessarium necessitate medij. Iuuat enim primo cu-D stodia legum, vt est actio quædam meritoria, gratiæ augmentum inducens; quę quidem gratia est ius ad vitam æternam. Et ex hac parte habet obseruatio præcepti, medij rationem, cum gratia ad salutem per se, & directè conferat, verùm quia licèt sit causa per se gratię, non est tamen adæquata cum alijs modis gratiam quis assequi possit, ideò licèt rationem medij habeat non tamen habet rationē medij necessariam. Augmentum item gratiæ non est necessarium omninò absolutè: nam si quis moriatur cum prima gratia salutem comparabit. Licèt ergò gratia simpliciter sit necessaria, non tñ augmentū. Secūdò iuuat obseruatio pręcepti ad vitam ęternam, quatenus tollit eius impedimentum, scilicet peccatum mortale, quod ex voluntaria eius præcepti transgressione com-

mittere-

mitteretur, & hinc non habet obseruatio mandati rationem medij, quia nihil facit directè conferens ad salutem, licèt directè subtrahat impedimentum salutis id est peccatum. vnde contrahit necessitatem quandam, præcepti obseruatio, nam sine ea obstruitur via salutis, sed ea necessitas non est medij directè facientis aliquid ad salutem consequendam.

2. Est ergò nobis hic sermo non de præcepti necessitate; nam hanc clarè ostendunt verba Christi, sed de necessitate medij; quamquam omne necessarium necessitate medij contineat præcepti necessitatem: voluit enim Deus vrgere nos ad amplectendum id, quod necessarium medium est ad salutem; & ideo præceptum imposuit quo magis nos impelleret. Porrò omnes effectus necessarij ad salutem possunt ad duo reuocari capita, nimirum, ad primam gratiam, & remissionem peccati mortalis & originalis, & ad perseuerantiam in gratia vsque ad mortem, quæ duo nomine gratiæ absolutè rectè comprehendi possunt. Ideò si Venerabilis Eucharistia necessaria est necessitate medii, necessè est, sit medium necessarium ad aliquod horum obtinendum; hoc igitur erit discutiendum hic & sequenti Theoriâ.

3. Et quidem quo ad primam gratiam, & remissionem peccati mortalis, vel originalis attinet, non est magna difficultas, quam hac Theoria octaua expediemus. constanter enim affirmamus non esse hac ex parte necessarium hoc Venerabile Sacramentum necessitate medij; probatur ex Trident. sess. 13. can. 5. vbi anathemate ferit eos, qui dicunt præcipuum fructum huius Sacramenti esse remissionem peccatorum: atque si per se esset institutum ad remittendum originarium, & mortale peccatum, atque adeò ad primam gratiam conferendam, sanè hic esset, vel præcipuus, vel vnus ex præcipuis effectibus eius. Deindè capite secundo, clarè docet Concilium hoc Sacramentum esse institutum tanquam spiritualem animarum cibum, quo alantur, & confortentur viuentes vita illius, qui dixit, *qui manducat me, & ipse viuet propter me*, & tanquam antidotum quo liberemur à culpis quotidianis, & à peccatis mortalibus præseruemur. quo loco de venialibus affirmant Patres Tridentini tolli per hoc sacramentũ: de mortalibus non item; quamuis præbeatur per illud auxilium, vt non committantur. Idem ex Conc. Florentino constat vbi habentur hæc; *huius sacramenti effectus, quem in anima efficit dignè sumentis, est adunatio hominis ad Christum, & quia per gratiam homo Christo incorporatur, & membris eius vnitur, consequens est, quod per hoc sacramentum in sumentibus dignè gratia augeatur.* Quibus verbis non primam gratiam, sed gratiæ augmentum assignat Eugenius esse effectum huius Sacramenti. Per adunationem autem ad Christum intelligit perfectam vnionem cum Christo non inchoatam, & primam. Vndè Innocent. III cap. cum Marthæ de celebrat. Miss. dixit rem huius Sacramenti esse vnitatem .i. perfectionem vnitatis, & charitatis, & clarius Concil. Lateranen. cap. firmiter, docet hoc Sacramentum institutũ esse ad perficiendum mysteriũ vnitatis: hoc ipsum ostendi potest ex eo, quod hoc Sacramentũ dicatur esse Sacramẽtũ viuorũ, quia nimirũ institutũ est ad cõseruandã vitam spiritualẽ, & augendã, sicuti cibus, qui supponit vitam. Quod & indè corroboratur adhuc, quia ad gratiam primam instituta sunt Baptismus, & Pœnitentia. Igitur superuacaneum est aliud excogitare. Hinc est quod accedentibus ad hoc Sacramentum præcipitur, vt si in peccato sint per contritionem, & confessionem deleant peccata; ergo signum est, hoc Sacramentum non esse institutum ad primam gratiam, sed supponere illam.

Quod si obijcias dixisse hic Christum non habituros vitam homines nisi comedant & bibant carnem & sanguinem eius, ergò videtur ipsa V. Eucharistia saltem ceu vniuersalis quædam causa, & veluti fons continens virtute efficacitatem omnium Sacramentorum, cum alijs Sacramentis concurrere ad effecta singulorum; & in primis ad effecta Baptismi, & Pœnitentiæ, id est, ad primam gratiam. Respondeo sensum verborum Christi cùm ait; *nõ habebitis vitam in vobis*, non esse vt velit ea quasi de inchoatione vitæ spiritualis accipi, sed de continentia, & conseruatione vitæ loquitur, vt idem sit *non habebitis*, quod non continebitis, & conseruabitis. Atque adeò nec vitam æternam, & immortalem assequemini, sicut dicitur 1. Io. 3. *omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem*, quasi dicat, amittet eam, vel ea priuabitur. Vide Schol. huius cap. n. 28 Quod verò nõ sit hoc Sacramentum veluti fons, & causa vniuersalis concurrens ad effectum omnium Sacramentorum pluribus ostendit Francis. Suar. dis. 40. sect. 1. concl. 1. arg. 3. Cùm ergò dicitur quod Eucharistia est veluti præcipuus fons efficaciam omnium Sacramentorum virtute cõtinens, non est id ita accipiendum, quasi contineat causalitatem vniuersalem pro vt fingitur in argumento. sed potiùs præeminentem quãdam excellentiam, qua per proprium suum effectum perficit quodammodo effectus aliorũ Sacramentorum, verbi gratia, Baptismus nos Christo parturit; hoc verò nutrit; ille nos ei similes facit, hoc perficit, ac cõsummat illam vnionem, quatenus peculiari quodã modo nos Christo adiungit, vt capiti. Pœnitentia delet peccata, hoc Sacramẽtũ, hũc ipsũ effectũ perficit tollendo venialia, imminuendo fomitem, præseruando à mortalibus. Et sic de alijs Sacramẽtis; quod si D. Thom. aliquando dicit votum Eucharist. necessarium esse ad gratiam obtinẽdam, voluit dicere; omnem gratiam, quia vnitiua est cum Christo capite, per quandam accommodationẽ dici effectũ Eucharistiæ, proindè dari ab ea, vel in re, vel in voto suscepta.

Posset aliquis, ex eo quod dictum est superius numero tertio, ex concilio Florentino obijcere, adunationem ad Christum per gratiam, esse effectum omninò necessarium ad salutem, tam paruulis, quam adultis; videri ergo ex hac parte contrahere Eucharistiam medij necessitatem. Quare putarunt aliqui Eucharistiã hac ratione in re, vel in voto necessariã esse necessitate medij. quibus videtur fauere D. Th. q. 80. art. 3. vbi ait: *quoniam res huius Sacramenti, quæ est vnitas corporis mystici, omninò est necessaria ad salutem, & ea, vt res etiam aliorum Sacramentorum, haberi potest, solo voto Sacramenti; ideo hoc Sa-*

ſacramentum minimum in voto eſſe omninò neceſſarium ad ſalutem. Reſpondeo adunationem quidẽ ad Chriſtum, ſiue vnionem cum Chriſto eſſe quidem medium neceſſarium ad ſalutem, non tamen V. Euchariſtia eſt cauſſa adæquata eius; cùm enim hæc vnio per gratiam fiat, res eſt Sacramentorum omnium, & meritorum. Attribuitur Euchariſtiæ ſecundum quandam accõmodationem, vel attributionem: quia ipſa eſt quæ conſummat, & perficit, & conſeruat eam incorporationem, quam reliqua Sacramenta veluti inchoant. Et verò ſic preſſè ſpectatur incorporatio nempè, vt perfecta, conſummata, perſeuerans, eſt quidem proprius effectus Venerabilis huius Sacramẽti, cuius propria eſt ea perfectio, cõſeruatio, & cõnſummatio vnionis; ſed hoc modo, non eſt neceſſaria ad ſalutem, nec eius cauſa adæquata. Propter hunc igitur effectum, tantum huic Sacramẽto competit vnio cum Chriſto vniuerſim ſumpta, nempè vt res eſt omnium Sacramentorum, per quandam accommodationem, vt dixi, & attributionem, veluti per quandam analogiã.

6. Ad quod oſtendendum hoc Sacramentum conſtat ex rebus, quæ conficiuntur ex pluribus ad vnum conſtituendum vnitis, nam panis ex pluribus granis, vinum ex pluribus racemis conſurgit. Deindè repræſentatur per modum conuiuij: ſic enim à Chriſto inſtitutum eſt; cõuiuium verò eſt adunatio plurium ad vnam menſam, quod ſignificauit Paulus 1. Corint. 10. *Vnum corpus ſumus omnes, qui de vno calice, & de vno pane communicamus.* Et dum conficitur hoc ſacrificium, aqua vino miſcetur, ad ſignificandum populorum vnionem ad Chriſtum. Ad hæc ſi ſpectetur res iſta in hoc Sacramento contenta, quæ eſt Chriſtus, in quo vnitæ ſunt duæ naturæ, & per quem in Eccleſia multi fideles vnum ſunt, eadem vnio inſinuatur. Tranſubſtantiatio denique iſta demonſtrat vnionem, per quam, per gratiam transformatur in Chriſtum, non igitur mirum videri debet ſi vnionem vniuerſim ſumptam dixerimus per quandã accommodationem, & analogiam tribui huic Sacramento.

7. Duæ ergò ſunt cauſæ huius accommodationis & analogiæ, & quia vnio perficiens, conſeruãs, & cõſummans eſt proprius eius effectus; & quia vndiq; ipſum ſpirat vnionis tanquam ſuauiſſimi balſami odorem, cuius eſt peculiari quadam ratione vt ſymbolum cõſtitutum. D. Thom. verò, ſicut & Auguſtinus, & reliqui Patres, qui eodem modo loquuntur ſignificant adeptionem rei huius Sacramenti, quæ eſt vnitas, & incorporatio cum Chriſto per gratiam, & eius membris, eſſe neceſſariam neceſſitate medij: at huius effectus non dicunt hoc Sacramentum eſſe adæquatam cauſam.

8 Sed vrgent, Patres vt Innocentium ſic ratiocinati neceſſarius eſt baptiſmus, quia neceſſaria Euchariſtia. Reſpondeo biſariam id intelligi poſſe. Primùm ſignificant neceſſariam eſſe vnionem cum Chriſto, quæ modo iam dicto tribuitur Euch. hanc autem nõ poteſt quis habere niſi ſit renatus per baptiſmum vide nu. 6. Theo. 6. Secundò intelligi poteſt in voto, ac virtute neceſſariam eſſe Euch. quod ſeq. Theo. declarabitur.

9. Poſtremò huic Theoriç ſupremam manum imponat vltima hæc, ſed efficaciſſima ratio, ſi enim numeremus omnes effectus, qui ſolent attribui, ab aliquibus ſaltem, huic Sacramento excepta finali gratia, ſeu perſeuerantia, inueniemus profectò nullum eſſe, propter quem in illud competere debeat neceſſitas medij. Sunt enim effectus ſecundùm quoſdam prima gratia, ſecũdùm omnes etiam venialia delere peccata, augere gratiam, & per eam perficere vnionem cum Chriſto & Eccleſia, præſeruare à mortalibus, adunare ad corpus Chriſti. Sed iſthæc effecta, vel non ſunt Eucha. per ſe, & directè, vt primam gratiam conferre &c. vel non ſunt media neceſſaria ad ſalutem, vt ſunt reliqua omnia, nam adunatio ad Chriſti corpus, vt peculiaris eſt effectus Euchariſtiæ, & vnio cõſummata non ſunt neceſſarij effectus ad ſalutẽ, vt ſuperius dictum eſt nu. 5. vel denique non ſunt ab Euchariſtia tanquam ab adæquata cauſa. Igitur propter nihil horum affirmandum eſt V. Euchariſtiam neceſſariam eſſe neceſſitatem medij. Quam ratiocinatio innititur conditionibus neceſſitatis medij, de quibus n. 1. reſtat videre num ſaltem V. Euch. neceſſitatem afferat medij, ratione perſeuerantiæ, vel finalis gratiæ, quod ſequenti Theor. faciemus.

THEORIA IX.

Num Ven. Sacr. Euchar. ratione ſaltem perſeuerantiæ, vel finalis gratiæ neceſsitatem afferat medij.

1. ETSI vtraque huius controuerſiæ pars probabilis eſt; nobis tamen in præſenti partem affirmatiuam tueri placet. Itaque affirmamus, non modò neceſsitate præcepti, ſed etiam neceſsitate medij V. Euchariſtiam neceſſariam eſſe tam adultis, quàm paruulis ad finalem gratiam, ſeu perſeuerantiam, non quidem in re, ſed in voto, vel virtute. Hanc propoſitionem vt ſtatuamus, & quomodo ſint ſoluenda ſimul, quæ contra illam afferuntur, doceamus, duo ſunt initio declaranda, antequam eam rationibus confirmemus. Primùm quid hic nomine finalis gratiæ, ſeu perſeuerãtiæ intelligimus; deindè quodnam ſit votum, ſeu virtus hæc Euchariſtiæ.

Perſeuerantia duobus modis accipitur.

Igitur perſeuerantia duobus modis accipi poteſt, Suar. 3. p. to. 3. diſtinguit d. 40. ſectio. 2. concl 3. primò vt poſita eſt in auxilijs quibuſdam excitantis gratiæ, vel adiuuantis extraordinarijs, quæ Deus ſua liberalitate pijs hominibus tribuit, ad ſuperandas graues, difficileſque tentationes, quibus fit vt præſeruentur à mortalibus, & in accepta gratia ad finem vſque perdurent. ſecundò prout eſt beneficium quoddã ſpeciale diuinæ prouidentiæ, atque electionis, quod liberaliter largitur Deus homini, vt in gratia diem obeat, ſiue conceſſa ei fuerint prædicta auxilia, ſiue non. per gratiam autem finalem hic eandem perſeuerantiam intelligimus, quare in ea etiã locum habet eadẽ diſtinctio; iam non primo, ſed ſecundo modo perſeuerantiam, ſeu finalem gratiam accipimus, & ita negandum eſt concedi perſeuerantiã aliter,

quam

quam per Eucharistiam, siue in re sumptam, siue in virtute per aliquid quod agere dicatur, vt virtus est Eucharistiæ, sicut contritio, vt votum est Baptismi, & Pœnitentiæ confert primam gratiam.

2. Neque concedendum est aduersarijs id, quod sumunt, vt nostram sententiam conuellant; finalem gratiam nil addere ad gratiã primò acceptam, verbi gratia, in Baptismo ab infantibus, præter conseruationem eius, & perdurationem in subiecto vsque ad obitum; nam quamuis verum sit nihil in re addi, ex eo tamen quod ad obitum vsque permaneat rationem contrahit noui beneficij, seu nouæ gratiæ, diciturque finalis, quæ ante mortem prima dicebatur, & aucta; neque omnibus conceditur, sed ijs duntaxat, quos Deus elegit, & prædestinauit, vt Sap. 4. indicatur: *placēs Deo factus, dilectus, & viuens inter peccatores translatus est, raptus est ne malitia mutaret intellectum eius, & ne fictio deciperet animam illius*, quam sententiam subtiliter, vt solet Augustinus, versat de prædest. Sanctorum c. 14.

3. Deindè obseruandum est longè aliter dici contritionem, seu dilectionem esse votum baptismi & pœnitentiæ ad primam gratiam assequendam, ac dicit baptismus, vel alia etiam sacramenta votum Eucharistię ad finalem gratiam. Nam inprimis cum contritio, vel dilectio sint actus voluntatis, quo amplectitur omne quod à Deo præceptũ est, & abhorret, vetitum: hinc fit vt natura sua, & intrinsecè sit votum, ac propositum saltem implicitum baptismi, vel pœnitentiæ, quæ sunt Sacramenta à Deo præcepta: ita vt is, qui eiusmodi contritionis, vel dilectionis actus exercet, sic sit intus affectus, vt reuera saltem implicitè, & in virtute habeat votum seu propositum talium Sacramentorum, accepturus si tunc possit, sin minus cùm se offeret facultas.

At Sacramenta ipsa cùm non sint actus voluntatis non possunt esse hoc modo vota, seu propositum, atque adeò possunt sine vllo actu voluntatis suscepta, vt in infantibus, & insanis accipi, & vt Euchar. virtus vltimam finalem gratiam conferre. Itaq; cum verbi gratia dicimus votum Euchar. contineri in Baptismo etiam suscepto ab infantibus, perindè est, ac si diceremus, baptismum virtutem esse quandam Eucharistiæ, & quamuis vetitum sit in quibusdam casibus vti Eucharistia, vt ne bis eodem die sumatur &c. non est prohibitum tamen in virtute Eucharistiæ alia Sacramenta conferre quocumque tempore vltimam gratiam: neque enim talis virtus est propriè votum, id est, Actus voluntatis, quo vult quis Eucharistiã sumere, id quod vetitum est, bis eodem die. Possunt ergò alia Sacramenta, vt virtutes Eucharistiæ eodem die conferre finalem gratiam, si post sumptam Eucharistiam peccet mortaliter, & eodem die moriatur.

4. Est & alia differentia inter votum dilectionis, & contritionis, & aliorũ Sacramentorum; nam dilectio, & cõtritio ex se sunt voluntates, seu vota saltem implicitè eorum Sacramentorum quorum effecta supplent. At alia Sacramenta respectu Eucharistiæ id non habent, vt sint eius votum, seu virtus ex natura sua, sed

A tantum ex institutione Christi. Cui placuit, vt quando sumi non potest Eucharistia, vel quia non adest facultas, vel quia certis casibus prohibitum est ab Ecclesia, tunc conferrent illa eum finalis gratiæ effectum, quem alioqui ipsa exhiberet Eucharistia.

His iam positis tribus rationibus nostram sententiam confirmabimus, quæ licèt à Francisco Suar. afferantur etiam, & doctè iuxta sua principia ab illo dissoluantur, nobis tamẽ quia aliam inimus rationem, & alia sequimur firmamenta, non paruam videntur habere probabilitatem. sit igitur prima ratio ab auctoritate desumpta; nam verba Ioann. necessitatem quandam etiam medij significare videntur, ait enim: *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in nouissimo die: & qui manducat hunc panem,* 5.

B *viuet in æternũ*. Porrò in vita ęterna finalis gratia includitur, & quidem videtur hic effectus tribui huic Venerabili Sacramento, tanquam propriæ, & adæquatæ causæ illius; quod & ex illis verbis confici etiam videtur: *sicut misit me viuens Pater, & ego viuo propter Patrem, & qui manducat me, & ipse viuet propter me*; vbi insinuatur, quod quemadmodum Pater est vnicum, illudque naturale, ac necessarium principium filij, ita vnicum principium seu medium, vel spiritualem, æternamq; vitam esse Venerabile hoc Sacramentum. Adde quod illa verba, *nisi manducaueritis carnem Filij hominis* &c. significant, secundùm mentem Christi locis hic n. 5. citatis insinuatam, per Eucharistiam aliquo

C modo, siue re, siue virtute & nõ sine illa vitam conseruari posse. Vtramque necessitatem ergò, & præcepti, & medij continere possunt hæc verba citra omne absurdum; quamuis explicitè, cùm sint dicta ad adultos dubitantibus de possibilitate realis manducationis, & de reali manducatione intelligantur, & contineant pręcepti necessitatem: secundùm mentem verò Domini, quę colligitur ex alijs loc. cit. n. 5. etiam implicitè extenduntur ad paruulos, denique singulos amplectuntur, & continent necessitatem medij, ita vt nisi quis, siue in re, siue in virtute manducet carnem, & bibat sanguinem Christi, non sit ad vitam æternam tandem peruenturus. Quarè meritò Cyrillus l. 10. in Ioannem cap. 13. testatur; non potuisse aliter corruptibilem hanc naturam corporis ad in-

D corruptibilem vitam traduci, nisi naturalis vitæ corpus ei coniungeretur. Item Basil. in moral. Reg. 21. Augustinus ep. 121. ad Probam. c. 11. & alij fauere videntur, qui docent Venerabilē Eucharistiam necessariam esse minimum in voto, nec videntur loqui de voto præcepti: lege Claudium rep. 6. c. 7. Pet. de Soto, Roffensem in proœmio l. 5. contra OEcolampadium: Indicat aliquo modo D. Thom. q. 79. a. ad primum, & q. 80. art. 11.

Est & ratio secunda; nam sicut remissio peccati, & prima gratia est res necessaria ad salutem: ita etiam perseuerantia in gratia, seu gratia finalis; ergo quemadmodum ad dandam, vel etiam resartiendam primam gratiam instituta sunt Sacramenta Baptismi, & Pœnitentiæ: ita ad gratiam finalem, seu perseuerantiam institui debuit aliud Sacramentum, quod non vi- 6.

detur

detur aliud esse posse, præter Eucharistiam cuius dignitas tanta est, vt Christum ipsum in se substantialiter contineat, & consummatio sit cæterorum sacramentorum. quare videtur requirere nobilissimum effectum excedentem effecta omnia reliquorum sacramentorum, & cùm sit consummatio, & ea maximè fiat per finalem gratiam, videtur ex illa institutione qua decretū est, vt sit perfectio, & consummatio reliquorum Sacramentorum, esse etiam institutum ad finalem maximè gratiam conferendam, ita vt reliqua Sacramenta illam non conferant, nisi vt virtutes sunt huius, quod si tantum augeret gratiam, quid, quæso, aliud præstantius efficeret, quàm cætera Sacramenta; immò à Baptismo, & Pœnitentia in necessitate excederetur.

7. Postremò ex his quæ habet Concilium Florentinum, sic tertiam rationem conficio. Hoc Sacramentum quia institutum est per modum cibi secundùm proprotionem, ea omnia conferre debet animæ, quæ cibus corpori, ergò cùm corporis cibus necessarius sit ad corporis conseruationem, & ad repellendos morbos: ita & hoc Venerabile Sacramentum absolutè necessarium erit ad perdurandam, & obtinendam finalem gratiam.

8. Ex his fit non esse verum quod aduersarij sumunt, sic enim argumentantur, conseruationem gratiæ in infantibus deberi ex vi Baptismi, vsque ad effulgentem rationis vsum, atque adeò si moriatur infās, gratiæ ex vi Baptismatis collatæ deberi finalem gratiam, & perseuerantiam: cùm enim non possit infans peccare, non poterit amittere gratiam semel per Baptismum acceptam: talis enim est gratia, quæ vi Baptismi confertur. Quibus ego nego conseruationem gratiæ in infantibus deberi ex vi Baptismatis intercedente morte; nam hac cōditione data, nouum beneficium fit, quod non habet Baptismus sua vi conferre, neque aliud Sacramentum in adultis: decreuit enim Deus electis non conferre gratiam finalem, & perseuerantiam, nisi per Eucharistiam, vel eius virtute; & cum gratia perseuerantiæ non cadat sub meritum, fit, vt ex opere operato conferatur virtute Eucharistiæ; vnde potest dici effectus Sacramentalis: non sicut prima gratia quæ per dilectionem, & contritionem, ex opere operantis confertur cum voto Baptismi, vel Pœnitentiæ, ac proinde non potest dici propriè gratia Sacramentalis, nisi ea ratione quia nō cōfertur, nisi cū dependentia à talibus Sacramentis. Habet etiam & aliud vnde dicatur gratia finalis, sacramentalis effectus Eucharistiæ; quia non est à reliquis Sacramentis vt à cōtinentibus votum, seu propositum Eucharistiæ; sed vt vicem gerunt eius, vel virtutes sunt eiusdem. quamuis aliud videatur dicendum quando aliquis moritur cum contritione sine vllo Sacramento: tunc enim gratia finalis, licèt collata sit virtute Eucharistiæ, quatenus ea virtus continebatur in voto sacramenti Baptismi, vel Pœnitentiæ; non videtur tamen propriè esse sacramentalis, scilicet ex opere operato.

9. Vrgent iterùm aduersarij: si perseuerantia esset effectus Eucharistiæ, conferri deberet omnibus, qui obicem non opponunt, atqui id falsum est, ergo non est effectus Venerabilis Sacramenti: sequela maioris sic ostenditur, quia effectus sacramentales ijs omnibus qui dignè sacramenta suscipiunt infallibiliter tribuuntur, nimirum ex opere operato. Quod verò non omnibus dignè suscipientibus Eucharistiam is effectus tribuatur, magis constat, quàm vt probari debeat. Respondeo duplices esse effectus Sacramentorum ordinarios, & extraordinarios. Primi infallibiliter conferuntur ijs omnibus, qui obicem non objiciunt. Posteriores nego omnibus concedi infallibiliter, quamuis obicem non opponant, sicut extremæ Vnctioni pro extraordinario effectu tribuitur conferre sanitatem corporis, & confirmationi auxilia efficacia ad profitendam fidem. Iam finalis gratia extraordinarius est Eucharistiæ effectus. Non igitur mirum si nō omnibus infallibiliter tribuatur dignè eam suscipientibus. Cùm verò confertur ex opere operato, & ex diuina promissione cōfertur citra vllum alium respectū ad operātem. Ratio horū est, quia decreuit Deus tales effectus extraordinarios cùm libet illi eos cōcedere, non aliter tribuere quam talium Sacramentorum intuitu. Cùm igitur Deus electis tantum decreuerit finalem gratiam, ac perseuerantiæ donum elargiri, id non facere decreuit nisi intuitu V. huius Sacramenti.

Sed inquiunt; Melchiadem Pontificem in ep. ad Episcop. Hispaniæ c. 2. vt habetur Can. 1. spiritus sanctus, de consecratione d. 5. sic dicere: quamuis continuò transituris sufficiant regenerationis beneficia, victuris tamen necessaria sunt confirmationis auxilia. Regeneratio per se saluat mox in pace baptismi, vel sæculi recipiendos; confirmatio ārmat & cætera. qui autem post baptismum cùm acquisita innocentia immaculati peruenerint ad mortem, confirmantur morte &c. Tridentin. quoque sess. 7. càpite 4. & 14. 16. tantum Baptismo, & pœnitentiæ tribuit necessitatem medij, & Eucharistiæ præcepti. D. item Tho. q. 65. docet ad salutem necessitate finis singulis hominibus baptismum, & pœnitentiam necessaria esset, ordinem toti Ecclesiæ. sed ad hæc non difficile est respondere: nam his auctoritatibus tantum fit ad inchoationem vitæ spiritualis non esse necessariam Eucharistiam; si verò de confirmatione loquamur, & finali gratia, licèt non sit necessaria Eucharistia in re, non tamen negandum est esse necessariā in voto, id est, in virtute, quæ alijs sacramentis continetur. Possumus etiam dicere loquutos esse istos Patres præsertim D. Thom. & Trident. de his Sacramentis, quæ citra omnem controuersiam constat esse necessaria, ac proindè Tritendini Patres non curarunt alterius necessitatis meminisse in Eucharistiæ tractatione, quam præcepti. Hanc sententiam eo libentius defendo, quod videam illi sanere verba Christi c. 6. Io. & dignitati immensæ tanti Sacramenti cōsentaneam esse. 10.

DIGRESSIO I.

MORALIS

De causis institutionis Venerabilis Eucharistiæ.

1. AD tria capita reuocabimus ea, quæ in sequentibus digreßionibus moralibus dicturi sumus de V. Eucharistia. Primum continebit causas institutionis. Alterum multiplices huius Sacramēti effectus. Postremum, modum se vtiliter præparandi ad illud suscipiendum. Ergò à primo exordinamur.

Euch. Sacr. ob tres causas institutū iuxta D. Thom.

D. Thomas Opusc. 58. cap. 1. tres aßignat causas: Memoriam Saluatoris: sacrificium Altaris: cibū hominis: contra tria mala, quę ex primo peccato illo contraximus, quæ sunt: Obliuio Dei: Furtum, cui obnoxij eramus; & virus, quo infecti, ob esum pomi, fueramus. Et primum quidem malum indicat Ecclesiast. 10. 14. 15. *Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo, quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor eius*, nimirum per obliuionem. Dæmonem enim primi Parētes dum audiunt, diuinum posthabuere pręceptum, quasi illud obliuioni tradētes. Alterum malum significatur Gen. 3. 6. *Vidit igitur mulier, quod bonum esset lignum ad vescendū, & pulcrum oculis, aspectuq; delectabile: & tulit de fructu illius, & comedit: deditq; viro suo, qui comedit.* Ecce fructū, cui se obstrinxerunt. Tertium malum declaratur Gen. 2. 16. 17. *Ex omni ligno Paradisi comede: de ligno autem scientiæ boni, & mali ne comedas. In quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris.* Vides ne qualiter pomum illud venenatum, & mortiferum illis fuerit?

2. Contra primum igitur malum institutum est hoc Venerabile Sacramentum, videlicet ad tollendam Dei obliuionem. *Hoc facite*, inquit Christus, *in meam commemorationem*. Hinc Eusebius Emis. præclarè scripsit: *quia corpus assumptū Dominus ablaturus erat ex oculis nostris, & sideribus illaturus, necessarium erat, vt nobis Sacramentum corporis, & sanguinis sui consecraret, vt coleretur iugiter per mysterium, quod semel offerebatur in pretium: vt quia quotidiana, & indefessa currebat pro hominum salute Redemptio, perpetua esset etiam Redemptionis oblatio; & perennis illa victima viueret in memoria, & semper præsens esset in gratia.*

3. Et verò quid efficacius ad Christi memoriam retinendam, quam eiusdē corpus passum, eiusdemq; sanguinem semper ante oculos habere? Præclarè D. Thomas obseruauit: sic nos sponsum hortari Can. 5. 2. *Vox dilecti mei pulsantis: aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, immaculata mea: quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctium*; quod perindè est ac si diceret: suscipe me intra memoriam & dilectionem tuam; quia caput meum, id est, diuinitas plena est rore misericordiæ ad dimittenda peccata; & cincinni, hoc est, humanitas mea; guttis, videlicet, sudoris, sanguinis, lacrymarū, guttis, inquam, noctium, videlicet, cruciatuū, & dolorum. Ita ibi loquentem Dominum fingas oportet, quoties hoc augustißimum Sacramentum adis.

4. Cùm verò hoc Sacramentum commemoratio quædā sit mortis, & suppliciorum Christi, dubitari non potest quin suauem habeat, & promptam earum rerum recordationem. *Super omnia*, inquit Bernardus, *te mihi reddit amabilem Iesu Bone, calix, quem bibisti, opus Redemptionis meæ.* Et iterum: *Quanto pro me Dominus factus est vilior, tanto mihi factus est carior.* Itaque verè Dauid quasi hoc Sacramentum respiciens, cecinit Psal. 110. *memoriam fecit mirabilium suorum misericors, & miserator Dominus*, & subdit; *escam dedit timentibus se.*

5. Cùm mercator institorem suum ad celebre aliquod emporium mittit, libellum illi tradit mandata quædam continentem, quæ institor ille in peragendis negotijs sequatur: ne fortè officij sui oblitus, multa committat contra Domini vtilitatem; etenim vt Eccles. 26. 28. dicitur: *duæ species*, id est, duo hominū, & actionū genera, *difficiles, & periculosæ mihi apparuerūt; difficilè exuitur negotians à negligentia.* Gr. πλημμελείας quod significat delictum, cū videlicet, prætermittitur, quod prætermittendū non erat, *& non iustificabitur*, hoc est, non erit immunis, & innocens, *caupo à peccatis labiorum*, Gr. ἁμαρτίας, quod peccatum significat, cùm fit id, quod fieri non debebat: nec est græcè labiorum. hoc autem loco tribuitur negligētia mercatoribus, quod multa sæpè omittant, quæ dicere, & facere debent; vt cùm vitia mercium suarum vel tacent, vel tegunt; dies festos non seruant. quamuis negligentia, vel delictum pro peccato etiam sumi poßit: quod tamen cauponibus speciatim tribuitur, quòd multa mentiantur, multa iniustè extorqueant, falsa pro veris supponant; vetera pro recentibus; licèt etiam ipsi per negligentiā & omißionē peccent, dum lucris tantū intēti, quæ ad animæ salutem pertinēt, vel quærere, vel curare nihil pensi habēt. quare meritò hæc mercat[illegible] & cauponū officia Ecclesiasticis sunt interdicta. bonus igitur institor quotidiè inspiciens libellum, videt quidnam fecerit, quidue agendum restet. Cùm ergò vita hæc emporium quoddam sit Luc. 19. 13. *negotiamini dum venio*, vt benè nos geramus in negotiatione ista libellus veluti memoriæ datus est nobis; hoc videlicet, augustißimum Sacramentum, memoriam continens mirabilium Dei; vt in singulos dies illud inspicientes (quod facimus dum missæ Sacrificio adsumus, dum sacratißimo illo corpore communicamus, & sanguine, dum illud supplices veneramur) memoriam refricemus tanti beneficij, & quid hactenùs pro tanto in nos collato munere fecerimus, quidve facere debeamus, attentius consideremus, atque ita fiet, vt maiores indies progressus in virtute faciamus.

6. Huc mihi maximè spectare videtur illud Iob. 16. 19. *terra ne operias sanguinem meum, neque inueniat in te locum latendi clamor meus.* Quem locū Philippus Presbyter, de Christo accipit, in hanc sententiam: nunquam rerum terrenarū amor, ita hominum mentes obruat, vt huius tanti beneficij memoriā curarum suarum mole sepeliat, sed super omnia in corde nostro emineat, quod summum est.

7. Iam ad posteriorē causam veniamus, quā ex D. Thom. esse diximus, sacrificium Altaris cōtra furtum. Tam magnū erat id quod Deo debebāt primi parentes, totumq; hominū genus ex furti magnitudine, ex raptoris ingratitudine, ex læsi Maiestate, vt nulla antiquæ legis sacrificia

crificia sufficerent ad tantum scelus expiandũ. Prætermissis igitur illis Christus ingrediens mundum dicit: *hostiam & oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi.* Hebræ.10.5. Corpus nimirum suum pro nobis obtulit in sacrificium, atque ita quæ non rapuit, exsoluit. Hoc autem sacrificium quod ipse instituit in Cœna incruentè, vt cruentum illud in Cruce repræsentaret, & contineret, acceptum fuit Deo Patri pro omnium peccatis, & pro quibuscunque rapinis, & excessibus, qui quotidiè passim fiunt. Malach.3.4. *& placebit Domino sacrificium Iuda, & Hierusalem.* & Alexãder Pontifex Summus, *nihil*, inquit, *in sacrificio Ecclesiæ maius esse potest quàm corpus, & sangis Christi, nec vlla oblatio hac potior est.*

8 Postremò tertia causa institutionis ex ijs tribus, quas ex D. Thom. retulimus, hæc fuit, vt esset hoc Sacramentum edulium, & medicina hominis, expellens pomi pestiferi, & pernitiosi venenum. Triplex namque mortiferum illud pomum nobis venenum instillauit; menti tenebras, morbidum corpori languorem (quem concupiscentiam nominanamus) & mortem vtique. Hoc ergò Sacramentum institutum est, vt tria hæc tolleret, & aboleret. Quare meritò illud conferre possumus cum melle Ionatæ 1. Regum 14. 29. quod cùm ille comedisset, miram illius virtutem admirstus dixit: *vidistis quia illuminati sunt oculi mei, eò quod gustauerim paululum de melle isto*, ad hoc sanè mel gustandum hortatur nos Spiritus Dei Prou.24.13. *Comede, fili mi, mel, quia bonum est, & fauum dulcissimum gutturi tuo.* Iurè igitur quis affirmet hoc Venerabile sacrsmentum offusas menti tenebras detergere, & cæleste lumen accendere.

9. Mitigat præterea prsuum concupiscentiæ morbum, vt aptè massæ ficorum quam Isaias iussit afferri 4.Reg. 20. 7. multo simillimum esse affirmare possimus. Nam cùm massam, quam diximus, admonuisset Propheta Regis vlceri, continuò illum sanitati restituit. Porrò vlcus carnis nostræ, id est, cõcupiscentiæ morbum, aptè repræsentat: itemque massa ficorum non minus appositè V. Eucharistiã significat, quæ multorum bonorum admirandam dulcedinem contioet, ac saporis suauitatem. Neque id solùm, verùm etiam vniuersis ægritudinibus perpetusm medicinam affert. Postremò procul depulsa morte cælestem vitam tribuit, vt cap Io. 6. per comparationem mannæ Dominus ostendit. Sed quoniam præter has tres institutionis caussas, quas D. Thomas assignat alia quædam præcipua est, de ea sequenti Digressione differendum erit.

DIGRESSIO II.
MORALIS
Quod V. Sacram. eximiũ amorẽ spiret.

1. PRAECIPVAM instituendæ V. Eucharistiæ rationem hanc fuisse reor, vt esset insignis Christi erga nos amoris pignus. Ex duplici namque capite spirat ingentem charitatis ignem, ex significatiõe, & ex Christi præsentia. De singulis pauca dicenda; reliquæ enim causæ superius enumeratæ, licèt etiam hunc complectantur amorẽ, non tam ex parte Christi, quã ex parte nostra, hoc est, nostræ necessitstis, sumptæ sunt. Itaque ex duobus his capit. variæ ac piæ cooriuntur cogitationes, quibus ingens Christi in nos amor apparebit, & magnum etiam in nobis erga illum amoris incendium excitabitur. Ad primum ergò caput scedamus, quod est significatio.

Quatuor V. Sacramentum significat, Christi Vitam; Passionem; Ecclesiam militantẽ; & triumphantem. De Vita & Passione, est illud Apostoli: *Hæc quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis.* & quod orat Ecclesia: *Vnde & memores, Domine, nos serui tui, sed & plebs tua sancta eiusdẽ Christi Filij tui Domini nostri tam B. Passionis, nec non & ab inferis Resurrectionis, sed & in cælos gloriosæ Ascensionis*, &c. Omnia verò hæc quatuor simul comprehẽdit solemnis illa Antiphona: *O sacrum conuiuium in quo Christus sumitur*; sub Christi verò nomine rectè eius Vita continetur. sequitur Passio: *recolitur memoria Passionis eius.* Dum verò Gratiæ mẽtio fit, qua nimirum totum Ecclesiæ corpus Christo capiti vnitur, & sanctificatur; tertium quod significari diximus, exprimitur. Quę sequuntur verò indicant pignus esse, & æternę Glorię signum: ita per hæc quatuor, Vita, Passio Christi, Ecclesiæ, quæ in terris agit, & quæ in cælis est significantur. 2.

Quod ergò attinet ad vitã & passionẽ Christi aduerte: totum Christianorũ bonum positũ esse in cõmunicatione, participationeq; meritorum Christi, quę per triginta quatuor annos nobis acquisiuit. Horum particeps sumus per V. Euch. ad consummationẽ vsq; sæculi. Tẽpus porrò illud, quo nobis meruit Christus, diesq; illos multo optatissimas vidit olim Abraham, de quo Christus: *exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est*; idemq; aureum tempus ipso mũdi nascentis initio indicatũ est Adamo illis verbis Gen.3.15. *inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius, ipsa conteret caput tuum.* Et quidẽ Paulus illhuc tẽpus, *tempus temporis plenitudinem* nominat. Etenim reliqua tẽpora præ vno isto veluti inania erant, & vacua; & ob id eorum, quibus datum est, vt viderent dies Christi, beati fuisse dicuntur oculi. 3. *Christianorũ bonum in quo situm.*

Quarè tam sanctum, tam felix sæculum non solum illis, qui tunc erant, cum nstus est Christus, & in terris nobiscũ egit, debuit prodesse, vel voluptatem sfferre, sed eo modo quo fieri poterat, eo frui par erat, & qui Christum præcesserunt, & qui sequuti sunt: Vndè factũ est vt per fidem futuri Messię illi ipsi dies Christi, & merita, etiã ad antiquos pertinerẽt. Quomodo dicitur Christus *Agnus occisus ab origine mundi.* Nobis verò qui consequuti sumus multo præstantius hæc eadẽ Christi merita, & temporis illius actiones applicsntur per V. Euch. Sacramentũ; in quo Christus ipse cum omnibus suis donis inter nos habitat; vt meritò Christianorum terrs lacte, & melle redundet. 4.

Sed age dicamus quomodo sigillatim per hoc Sacramẽtũ Christi vita significetur. Principio Dei verbũ pronũciatis illis ab Augustissima Virgine: *Ecce ancilla Domini*, pro nobis induere hominem nõ horruit: hic verò, hoc est, in sacra Euch. post sacra Verba consecrationis admirãda Dei virtute adest verᵒ ipse Christus 5.

Deus & homo. Iterùm cùm in lucem editus esset Christus, venerati sunt illum in cunabilis Pastores, adorauerunt Magi; & hic à consecratione statim à Sacerdote, deinde à reliquo populo adoratur. Quòd si natus Christus octauo die circumciditur, etiam hic aliquo modo dissecatur, & in partes diuiditur, ratione videlicet specierum, quamuis semper integer ipse perseueret. Si templum quadragesimo à natiuitate die adit, etiam per hoc Sacramentũ sumptus Christus suscipientium cor tanquam animatum templum ingreditur. Fugit Herodẽ in AEgyptum, & hic se ab indignis oculis, immò ab ijs etiam, qui sine peccato sunt, subtrahit se interdum per ariditatem quandam, quo se diligentius appareant in posterum. idem aquã in vinum vertit in nuptijs, & hic panis substantiam in carnem Sacerdos conuertit, & vinum in sanguinem. Dinique, ne longum faciam, docet Christus, miracula multa edit, morbos pellit, dæmones fugat. sed hæc omnia, & his similia non est difficilè in hoc Sacramento cernere, si quis diligẽter obseruet innumerabiles fructus, quos V. Eucharistia in eorũ animis parit, qui piè ac deuotè ad eã accedunt. Quæ singula per se quantam caritatem spirent, nemo potest nõ modò verbis exprimere, sed ne cogitatione cõplecti. Patet ergò qua parte hoc Sacra. Christi vitã, significat, magnũ Christi amorẽ indicare magnũ itẽ in nobis amoris flammã exsuscitare.

6. Ceterũ nõ minorẽ etiã excitat ex significatione Passionis, nã hoc mysterio in Missæ præsertim sacrificio nobis repræsentatur nox illa, quæ diẽ mortis eius proximè præcessit, in cuius noctis memoriam Sacerdos panẽ consecraturus, & vinum, dicit: *qui pridie quàm pateretur* &c. Quando videlicet, cùm ad necem quæreretur, & crux illi à nobis, & tormenta tanquã amarissimi dolorum, & cruciatuum cibi præpararẽtur, tantæ ipse ingratitudinis immemor, vitæ nobis cibum præparabat; quando nostræ salutis cupidus, nõ sine sanguine & lacrymis Patrẽ rogabat; & quod maximè admireris, eadẽ ipsa nocte luctuosissima porrectũ ab illo nobis est hoc salutis eduliũ, hoc vitæ poculũ, qua à scelestissimis hominibus innumeris opprobrijs & iniurijs in domo Caiphę malè ipse accept⁹ est.

7. Deindè si vestimẽta ipsa Sacerdotis, si verba, si tam multas cærimonias consideremus, totum hoc ipsum mysterium, Christi dolores, cruciatus, mortem, clarissimè significare, facilè animaduertemus. His accedit, quod sicut Christus in Passione ab impijs, & summis sacerdotibus malè acceptus, & illusus fuit: ita & hic à malis sacerdotibus, ceterisq; Christianis non se ipsos ante probantibus, quodãmodo irridetur, & quasi iterũ cruci suffigitur. Ad hęc si mortis Christi tẽpore petræ scissæ sunt, & velum tẽpli diuisum in duas partes, hoc sanè Sacram. multo melius corda scinduntur & ignorantiæ velũ tollitur. Quod si de cruce pendens Christus salus nostra, totũ, prô dolor, effudit sanguinẽ, caputq; in mortẽ inclinauit; certè in Missę etiã sacrificio nobis obijcitur, vt mortu⁹, & exsanguis: nam propterea sub duplici specie exhibetur, quarũ altera seorsim repræsentatur caro, altera verò sanguis; Quoties ergò sacrificium interes, toties tibi ipsum tanquã mortuum ante oculos statuè; imò & quoties illũ sumis. id ꝙ Paulus docet: *quotiescunq. n. manducabitis panẽ hunc, & calicẽ bibetis, mortẽ Domini annunciabitis:* hac ergò ex parte quantum in nos V. Euch. Christi declaret amorem, quis satis explicet.

8. Sequitur vt quomodo militantẽ Ecclesiam nobis eadẽ significet ostẽdamus, nam & ex hac significatione nõ paruus Christi erga nos ostẽdetur amor. Fieri solet eius materia ex granis multis frumenti, detracto cortice, & benè molitis; itemq; ex multis vuis cõtusis & expressis; ita & Ecclesia ipsa cõstare debet hominib⁹, qui vitijs subactis Christũ induerũt per amorẽ. Fit hostia ex optima farina. i. triticea; ita Christiani, si legem seruent, optimi fiunt. eadẽ fermentò caret, & Christiani, cum Christum sequuntur ducem, vitijs vacui sunt. Rotunda est Hostia; & Christianorum est omnia in Deum referre, à quo sunt; præterea vt Christi corpus in Euch. membrorum habet varietatem; ita sunt in Ecclesia varij gradus, Pontificum, Sacerdotum, & ceterorũ graduũ, imò tota Hierarchia ecclesiastica, ad hoc ferme V. Sacram. refertur, & propter ipsum potissimũ instituta est, quo tanquã ad finẽ reliqua spectãt Sacram. ceteraq; officia ecclesiastica, cantus, cęrimoniæ, deniq; omnia ferme, quibus populus Christianus coalescit, & continetur; vnico dicã verbo: Euchar. si à Christianis auferas, Christiaoi esse delijm⁹, id ꝙ Antichristi tempore futurum prędicitur, cum iuge sacrificiũ auferendũ est; Et nũc idem magno suo malo experitur Germania, & Anglia bona ex parte, à quibus ablato vero sacrificio, & Sacram. homines perfidi, ac Pseudoprophetæ cœnas, & calices induxere profanos.

9. Et verò est V. Euch. instar fluminis in Ecclesia, cuius Impetus lætificat ciuitatẽ Dei, quę ipsa est Ecclesia, vt meritò Sacerdos sacrificaturus initio illud Dauidis vsurpet: *introibo ad Altare Dei, ad Deum qui lætificat iuuentutem meam.* Solẽt flumioa sordes eluere, & V. Euch. animæ delet maculas. Fęcundãt illa terrã, & hæc vberẽ reddit Ecclesiã: illa pecunijs augẽt, quas alluunt ciuitates; per flumina. n. vehuntur, & auehuntur merces; & hæc transmittit preces nostras in cęlũ, & à Deo Patre ad nos descendere facit dona cœlestia; vniuersa verò hæc præstat Ecclesiæ hoc Sacram. propter eã, quã continet, gratiã, & qua mens impletur dũ sumitur. Quæ omnia incredibilem Dei amorem in nobis si piè cogitentur, excitant.

10. Postremò idẽ Augustissimũ Sacram. triumphantẽ etiã Ecclesiã significat, ex qua significatione idẽ Christi erga nos amor nõ parũ accẽditur; significat aũt triumphantẽ Ecclesiam nõ modo, quia æternæ est gloriæ pignus; verũ etiã quia in eo Christi humanitas, & diuinitas continetur, & suo modo Trinitas quoq; tota, quãuis velata, in quibus rebus Beatitas nostra sita est. Præterea vnimur hic admirandũ in modũ Christo, quæ vnio Beatã illã multò feliciorem explicat. Est mensa hęc cõuiuium cęlestẽ mensam referens, snper quam edunt, & bibunt ad Regnum vocati. Damasc. l. 4. c. 14. V. hoc. Sacram. exemplaria futurorũ propterea vocat, ꝙ Ecclesiã repræsentet triumphantẽ, & æternę Beatitatis pignus sit. quare nõ absurdè *Regnum cælorũ* vocari poterit; præsertim cũ ꝑ hoc ipsũ

Sacram.

11. Sacram. futuræ gloriæ spes excitetur in nobis.

His ergò sanctis cogitationibus, quæ ex quadruplici significatione quatuor prædictarũ rerum piè, vtiliterq; sumuntur, armemur, vt Sãpson olim Nazaræus, aduersus omnes dæmonũ incursus. Ita.n. fiet, vt sicut ille capillis ornatus fortis erat in hostes; infirmus, ac debilis detractis illis: ita nos istis amoris cogitationibus instructi, hostibus terribiles futuri simus; contra verò sine illis, ceterisq; similib⁹ animi sensib⁹, & motibus ad hoc Sacram. accedẽtes paruum, vel nullum reportaturi simus de hoste triumphum. contendent quidẽ pro viribus cacodæmones, vt Philistæi quidam lõgè alijs peiores, hoc nos priuare capillorũ robore, hoc est, his piarum cogitationum armis; sed occurrendum erit illis, & fortiter resistendum. Iam de Christi præsentia in Sacramento agamus.

DIGRESSIO III.

Christi præsentiam in Sacramento immensi amoris indicium esse.

1. PRAECEDENTI Digressione diximus ex duobus capitibus, amoris ignem hoc Sacramentũ spirare ex significatione, & ex Christi præsentia; declarauimus primum, sequitur vt secundum perpendamus. Si quis ergò attentiùs animaduertat caussas, quibus impulsus est Christus, vt se hic præsentẽ sub his speciebus relinqueret, næ ille immenso rapietur amore erga tam bonum Dominum; & verò quinque possumus huius præsentiæ rationes assignare.

Caussæ præsentiæ Christi in Sacra. Euch.

Constituit primùm se hic præsentẽ, quo nos angustijs pressi ad illũ confugeremus. Etenim præbet hic ille faciles aures ad audiẽdum eos qui adeunt. Et quidem sicut Dauid 1. Reg. 22. 2. Principio regni factus est dux illorũ qui amaro erant animo, & ære alieno oppressi: ita etiam hic Dominus exspectat eos præseos, qui necessitate aliqua premuntur, vt eorũ hic soletur querelas, preces audiat, ac veluti supplices libellos excipiat. igitur si quis est multo ære alieno grauatus, si quis amaro animo ob peccata quæ contraxit, huc magno animo properet, supplex preces porrigat: etenim *Deus noster refugium, & virtus, adiutor in tribulationibus, quæ inuenerunt nos.*

2. Altera caussa huius præsentiæ est, vt per illã excitetur homo ad Christum ipsum cognoscẽdum, adorandum, amandum, denique ad familiariter cum illo agendum. Aderat ab orbe cõdito Deus semper, sicut adest vbiq;, nec tamen peccatorũ tenebris excęcati mortales illũ cognoscebamus, quamuis ante cuiusq; nostrũ oculos, & quasi in manibus esset. Propterea voluit se admirabiliori, ac nobis magis accõmodato modo hic collocare, vt cogerentur quodã modo homines illũ cognoscere, venerari, & pro acceptis beneficijs gratias agere, familiariter etiã cum illo colloqui. Quod si magni beneficij loco æstimabatur Arca fœderis in medio populi Israelitici residens, quanto maius beneficium esse iudicabimus, veram ac viuam arcam inter nos versari?

3. Est & tertia causa eiusdem præsentiæ; ꝙ sic voluerit ille nos incredibili benignitate familiares suos facere & quasi domus suę aulicos, vt ita peculiaris cẽseretur esse noster Christiano-

A rũ Deus. Magnũ sanè & eximium donũ: *Etenim beata gẽs, cuius est Dominus Deus eius.* Hinc est vt verè dici queat, nõ aliã esse nationem sub cęlo, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, sicut De⁹ noster adest nobis. Quod si felices se & gloriosos arbitrãtur aulici, ꝙ inter eos videãt se cõnumerari, qui de familia & domo magni alicuius Principis sunt: quanto magis gloriari & gaudere debet Christianus; ꝙ nactus sit tã bonũ Dominũ, & ꝙ inter eius numerari domesticos, & familiares se esse cernat? Est sanè hic Dominus nõ similis cæteris, sed benignus est, & facilè delinquẽtib⁹ ignoscit, cõdonat debita, dulcis est in conuictu, largus in benefaciendo.

Benedixit Deus olim domui Obededõ, ꝙ intra domũ suã arcã Dei recepisset; ita se nobis & multo etiam liberaliorẽ exhibebit Christus B Dominus, si illũ intra pectoris nostri tectũ admittamus, diligenterq; cõseruemus, & familiariter summoq; cũ honore cum illo versemur.

Quarta ratio præsentię hæc fuit, vt regali eius mensæ assisteremus, vt solẽt Principes Regũ mensis adesse, ꝙ tunc facimus, cũ Missæ sacrificio intersumus. Est .n. ibi cernere mentis oculis præsentẽ Christũ altari cœlesti tanquam mensæ accumbentẽ; & quidẽ beati oculi quibus ista non modo cernere, sed Regali etiam tanti Regis præsentia frui datur. 4.

Postremò fecit nos hac sua præsentia Christus suos cõuiuas, idq; quoties mensam illã adeuntes eius corpore participamus. Hæc si piè quis rimetur, experietur profectò magnã dilectionis vim erga hoc Sacramentum, & quantum fuerit à Christo dilectus aliquo modo in- C telliget. sequitur tertium caput. 5.

DIGRESSIO IV.

De effectis huius Sacramenti.

EX Tribus capitibus à nobis propositis Digr. 1. n. 1. hoc est, tertiũ. Age igitur, cõtemplemur ipsum hoc Sacram. tanquã lignum vitæ, & duodecim eius fructus explicemus. De eo namq; rectè vsurpaueris illud Dauidis Psal. 1. 12. *& erit tanquã lignũ quod plantatum est secus decursus aquarũ, quod fructum suum dabit in tempore suo:* Iure *lignum vitæ* dicitur, nam & vitam hic gratiæ, & in cœlis Gloriæ confert. Porrò secus decursus aquarũ plantatũ dicitur: quia cũ aquæ multæ populi multi sint, & decursus aquarum aptè labilem, pręcipitemq; præsentis vitæ cursum referat, rectè secundùm has aquas positũ D esse dici potest, ceu vitæ lignum, hoc Sacram. quod in vsum vtilitatemque, & totius populi Christiani Gloriam in hac vita relictum sit.

Gen. c. 2. legimus, statuisse Deum in medio Paradisi lignum vitę, vt ex eo quicunq; ederẽt, æternũ viuerent; Et hinc factũ est, vt quidquid vitã cõfert immortalẽ, lignũ vitæ dici à Salomone cõsueuerit, vt Prou 3. 18. de sapientia inquit: *lignũ vitæ est ijs, qui apprehenderint eam,* & c. 11. 30. *fructus iusti lignũ vitæ;* nam iustus & verbis & vitæ exemplo alios ad virtutẽ, ac proindè ad vitã excitat; vndè & lignũ vitæ meritò dicitur. Et Apocal. 22. 14. scriptum est: *Beati qui lauant stolas suas in sanguine Agni, vt sit potestas eorum in ligno vitæ,* hoc est, Beati, qui peccata per pœnitentiam abluunt, vt Dei visione frui possint. Reddere verò dicitur lignum vitæ. i. clara Dei 2.

visio per singulos menses fructum suum, vt est cap.22. Apoc. v. 2. quia nunquam cælestes illos Spiritus, & beatorum mentes capit tædium visionis Dei, neque vllo vnquam tempore illa defecit; sed semper ita illis iucunda est, ac si tunc primùm ea frui inciperent, non secus ac si recens fructus gustaretur. Quod autem dico de visione Dei, idem omninò præstat & hoc Sacramentum ritè adeuntibus.

3. *Christus præsens in Euch. similis arbori.*

Aptissimè verò Christũ in Sacramento præsertim conferre possumus cum arbore, primũ quidem cum vt Deus est, deinde vt homo. vt Deus arbor est, cuius radix Diuinitas; truncus, Verbum; rami, attributa; folia, ideæ ratione carentium; flores, rationalium item ideæ; fructus, regulæ agendi, dona &c. & vt flores ex arbore decidere solent: ita mali homines, & Angeli à Deo discissentes, decidunt. Vide siluam allegoriarum v. Arbor.

4. Vt verò homo est Christus, ita radix eius est in terra viuentium, vndè primum traxit originẽ. Est.n. Christus sic homo, vt sit & Deus. Diuinitatis tamen organũ, hoc est, humanitatẽ traxit à populo iam sicco, & arido Esa. 53.2. *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Habet hæc arbor ramos, quosdam maiores, quamuis potiores; quosdam minores, verum plures. Porrò hi rami iusti sunt, quorũ alij insigniores, alij minus insignes. Et primi quidem pauciores sunt, & radici propinquiores. Haurit arbor perpetuò à terra nutrimenta palmitibus, ramusculis &c. Et Christus de terra Diuinitatis per humanitatis organũ, & nutrimenta, & incrementa donorum suis elargitur. Sic.n. testatur ipse: *sicut misit me viuẽs Pater; & ego viuo propter Patrẽ, & qui mãducat me, & ipse viuet propter me.* Et quoniam arescunt interdũ palmites, exciduntur ramusculi, vt videre est in arboribus; ita & suo modo idem in hac præclara arbore accidit, iuxta illud: *si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet* Io 15.6. Flores horum palmitum, & ramusculorũ bonæ sunt cogitationes à radice arboris immissæ, sine qua exsiccentur, & cadunt. Neque.n. valemus cogitare aliquid à nobis quasi à nobis; nam sine illo quidquam facere non possumus.

5. Hæc arbor ita robusta est, ita altis hæret radicibus vt tutò possis illi inniti cum tentatione pulsaris. Qua in re imitari debes elephantẽ qui defatigatus, palmæ, vt aiunt, innititur; accidit tamen interdum vt ea arbor secetur à venatoribus, & elephas sopore correptus in terram decidat & capiatur: ita dæmon hanc nobis arborẽ magno studio conatur auferre ne illi fortè tutò innixi omnes eius minas & insidias eludamus; & fixi, ac stabiles in Dei perseueremus obsequio. itaque cauendum ne per soporem & ignauiam tantum subsidium amittamus.

6. *Fructus arboris huius Eucharistiæ.*

Sed iam huius arboris vitæ fructus enumeremus. Est igitur primus vita, quæ tribus hic sese modis manifestat, vt docet D. Bernardin. tom.1. serm. 54. Primùm quidem ratione eius qui in hoc Sacramẽto cõtinetur, hoc est, Christi, de quo Ioan. cap. 1.17 testatur, *gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* constat autẽ gratiam veram vitam animæ esse, & Io 6. 58. inquit Christus. *qui manducat me, & ipse viuet propter me.* & v. 33. *Panis Dei est, qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.* lege Tol. in illa: *sine ipso factum est nihil.* deinde vitam etiam hinc hauriri, illud ipsum quod hic repræsentatur, non obscurè indicat. Christi enim passio ob oculos in hoc Sacramento ponitur, qua vitam adepti sumus. quare cùm punctum est Christi latus, cõtinuò exiuit sanguis, & aqua, quibus Sacramenta significata fuerunt, in quibus vita continetur. Est ergo Christi passio nostra salus & vita. Postremò si modum sumendi Christum in Sacramento inspicias, fateri non dubitabis vitam per illud conferri immortalem. Sumitur enim per modũ cibi, & potus: *caro mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus* Io.6. 56. igitur sustẽtat, auget, reparat, delectat quæ sunt cibo ꝓpria.

Sed aduerte discrimen esse inter hunc, & alios cibos. Nam alij non prosunt mortuis, cum tamen hic prosit; neque enim in alijs cibis inest vita, at hic cælestis panis, & potus continet eũ, qui est vitæ fons; quare non mirum si mortuum ad vitam reuocet. Quamuis enim fortassis de fide non sit; communis tamen Doctorum sensus est conferri per hoc sacramentum licet non primariò, primam interdum gratiam. verùm vt hanc primam conferat gratiam, qua incipit peccator viuere, necessaria est primùm attritio vera, ac supernaturalis peccati cõmissi: nec satis est obliuio etiam sine culpa; nam si is qui ad illud accedit, peccato non caret, omnino debet verè illud detestari, idque non humano, sed supernaturali etiam actu, si vitam accipere primam velit. 7.

Pœnitẽtia.n. est remediũ necessariũ ad tollendũ peccatũ mortale. deinde præter hoc exigitur bona fides, vt videlicet, quis ignoret statũ suum, & existimet se in gratia accedere; nec habeat conscientiam peccati lethiferi, cuius non arbitretur se, quantũ satis est, pœnituisse. Verũ hoc intelligendum est per se loquendo; quia fieri posset, vt quis citra culpam laboret ignorãtia iuris, seu præcepti de præmittenda confessione, vel cõtritione, cũ non adest, in certis quibusdam euentibus, copia confessarij; vel si confiteri non possit, & putet non esse necessariam nisi attritionem; iã is in hoc euentu bona fide non careret, licèt cõscius sit peccati mortiferi. Satis enim hoc esset ad consequendam primam gratiam, si vera adsit, & supernaturalis attritio, sed hoc per accidens est ratione ignorantiæ citra culpam. Propriè tamen & vniuersim hoc Sacramentum vitam cõfert eo modo quo corpori cibus, conseruando ac nutriendo illã. verùm ne longior sit hæc Digressio reliquos fructus in sequẽtes alias reijciemus Digressiones. 8.

DIGRESSIO V.

Tres alij fructus V. Eucha. numerantur.

1. POst fructum vitæ, sequitur alter, quod V. Sacramentum fomentum est charitatis Dei & proximi. & hic est verus ac germanus eius effectus. nam reliqua Sacramenta non referuntur per se primò & directè ad nutriendam caritatem, vel ad solam, maioremque eius accessionem perfectioremque cum CHRISTO vnionem, sed ad peculiares quosdam diriguntur effectus, propter quos specialia quædam auxilia, & aliquod augmentum

mentum gratiæ conferunt. Cæterùm hoc Sacramentum per sè primo pertinet ad perficiendam cum Christo vnionem, & cum eius corpore 1. Cor. 10. 17. *quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus, omnes, qui de vno pane participamus.* Hic vero effectus ipsis etiam speciebus panis & vini significatur; quare meritò testantur Theologi, cæteros cibos in aliū conuerti, cui similes redduntur: hunc verò transmutare in se alitum, sanctiorem illum, suique similiorem magis ac magis reddendo.

2. Quantum porrò boni hoc sit, ex ipsa caritate colligi potest; primùm enim illa remittit peccata, *operit* namque *multitudinem peccatorum.* Hinc de illa muliere peccatrice dictum est, *dimissa sunt ei peccata multa quoniam dilexit*
3. *multum.* Deinde confert caritas vitam. nam cum bifariam dicatur vita, nimirum & forma ipsa, vnde existunt operationes; & præterea operatio inde dimanans; vtroque modo caritas est vita, & quia principium est super cælestis, ac diuini motus, quo in Deum tanquam in quoddam bonum suprà naturam tendimus: & quia ipsa etiam caritatis motio, actio quædam vitæ spiritualis est. Nam is qui secundum caritatem operatur, vitam viuit diuinam ex Paulo ad Gal. 2. 20. *viuo autem iam non ego, viuit verò in*
4. *me Christus.* Tertiò confert caritas iustitiam vt reliqua dona: facit & filium adoptiuum Dei,
5. hæredemque cælestium bonorum; Verùm obiiciat quis: hoc gratiæ & caritatis augmentum nonne habere possumus ex bonis operibus? quorsum ergo accedere oportet ad hoc Sacramentum? Respondeo: nouæ legis sacramenta nequaquam egena, & vacua elementa sunt, sed, vt Theologi loquuntur, ex opere operato gratiam cōferunt. Nam gratia duobus modis obtineri potest, vt ijdem docent; vel ex opere operantis, vel ex opere operato; primo modo obtinetur ex merito, vel ratione propriæ dispositionis spectatæ dumtaxat, vt ab operante proficiscitur, cui fortassis semper aliquod meritum, saltem de congruo inest: altero modo habetur ratione operis externi vel Sacramenti, quod nobis applicatur, tunc enim vltra omne meritum operantis tam de condigno, quam de congruo, confertur aliquid gratiæ: qua de re doctè Suarez, Tom. 3. disp. 7. Sect. 1.

6. *Duo priuilegia Sacramentorum.* Hæc autem sunt duo priuilegia Sacramentorum, vnum est, quod cum attritus quis accedit ad illa, fit contritus. supplet enim Sacramentū defectum dispositionis. Quare vtile est sæpe Sacramenta pœnitentiæ, & Ven. Eucharistiæ suscipere: Alterum priuilegium est; quod vltra valorem, & gratiā, seu meritū, quod habet quis dum sacramentum suscipit ex parte operis operātis, vt per alia, quælibet opera pia; accipit etiam gratiam ob ipsum sacramentū; Exempli caussa: preces fundis, cibo abstines, &c. recipis condignam gratiam, si Dei amicus es; sed si eodem modo dispositus suscipis Sacramentum, præter eam gratiam quam recipis ratione eiusmodi præparationis, accipis adhuc gratiæ mensuram aliam, & quantitatem ratione operis operati, sicut si fortè accideret, vt edicto Regis, afferenti in Hispaniam triticum ex Sardinia, & Apulia daretur certum aliquod dignū præmiū: ex Sicilia verò aduehenti duplo maior merces tribueretur: ita Deus pater quoniam aspicit hæc Sacramenta, vt à Christo instituta, & vt illius figuram, & vasa sanguinis eius, ideò maiori voluit esse digna pretio.

7. Sequitur tertius fructus, qui est dulcedo quædam, & suauitas spiritualis animæ; quam vt intelligas obserua: duplicem gratiam in hoc Sacramento conferri: habitualem vnam, alteram actualem. i. deuotionis quandā suauitatē. vnde dicitur panis cælestis, & habere omne delectamentū, omnē saporis suauitatem, dicitur inebriare, quod habet Ambros. ser. 15. in Psal. 118. quare meritò Ecclesia canit: *pinguis est panis Christi, & præbebit delicias Regibus*: & Tertull. elegāter ait: Animam hic saginari de Deo; huc etiam illud Dauid pertinet: *parasti in dulcedine tua pauperi Deus.*

8. *Mannæ proprietas.* Sed præsertim manna ob hoc ipsum dicitur, cuius inter alias vna hæc erat proprietas, quod cum boni & pij homines illo vescerentur, cum illis præbebat gustarū, quem maluissent; & sunt qui dicant, modo quodam inuisibili conuerti solitū fuisse manna in illud edulij genus, cuius saporem referebat: inde propterea aiunt scriptum esse de eo; *& deseruiens vniuscuiusque voluntati ad quod quisque volebat conuertebatur.* Sapient. 16. 21. Itaq; si quis perdices carnes optasset, in eas conuertebatur. Sin passim cōuersionem eam, ratione variorum saporum, quos nunc in isto, nunc in illo referebat, probabilius accipi solere; mali verò homines nō aliū experiebātur, quam naturalem eius saporem. quod cap. eodem Sapi. subindicatur; sic enim ibi habetur; *substantia enim tua dulcedinē tuam, quam in filios habes, ostēdebat*; substantiā vero videtur Sapiens appellare Manna illud. Hoc sacramentum rectè *Manna* dixeris. hoc est *Manhu? quid est hoc*? nam qui piè accedens cælestem eius experitur dulcorē, & inde diuinam quandam ei inhærentem voluptatem capit, admirabundus intra se quærit; quid est hoc bone Deus? quid est hoc melle dulcius, niue candidius? audi quomodo ob eius suauitatē exclamet Ecclesia: *ò, quam suauis est Domine spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuā in filios demōstrares, pane suauissimo de cælo præstito esurientes reples bonis fastidiosos diuites dimittens inanes.* Et D. Cyprianus: *cæna Domini. Panis iste, ait, Angelorum, omne delectamentū habens, virtute mirifica, omnib⁹, qui dignè & deuotè sumunt, secundùm suū desideriū sapit, & amplius quā manna illud heremi implet, & satiat edentiū apetitus; & omnium carnaliū saporum irritamēta, & omniū exsuperat dulcedinū voluptates. vide quomodo huius Christi cōmemorātes passionē intra sacra officia, quasi per quosdā canales, de interioribus fontibus egrediantur torrentes, & super oēs delicias lacrymis nectareis anima delectetur quantā suauitatem animæ inquirenti vbi sit Deus suus, suspiria contemplationis eliciunt. Non illos imbres procellosæ tēpestatis deponunt ros matutinus est de cælestib⁹ stillans, & quasi vnctio spiritus mentē deliniēs. gemitus illos pietas excitat.* Et paulo pòst subdit: *hanc Dei gratiā recolēs, qui de sacro calice bibit amplius sitit, & ad Deū viuum erigens desideriū, ita singulari fame illo vno apetitu tenetur, vt deinceps fellea peccatorū horreat pocula, & omnis sapor delectamentorū carnalium sit ei quasi rancidum, radensq; palatum acuta mordacitatis acetum.* Sic sapienter ille.

9. Idem Cyprianus eodem loco eandem Ven. Eucharistiam prę hac suauitatis dulcedine animum ebriam reddere, sic piè & doctè testatur: *quàm praclarus est calix iste, quàm religiosa est huius potus ebrietas, per quam excedimus Deo, & qua retrò sunt obliti ad anteriora extendimur, non habentes sensum huius mundi, sed diuitis purpurati delicias contemnentes, Cruci hæremus, sanguinem sugimus, & intrà ipsa redemptoris nostri vulnera figimus linguam, quò interius, exteriusque rubricati à sapientibus huius seculi iudicamur amentes, qui Religionis huius abhorrentes mandatum, vsque hodie retrò abeunt, & à secretis diuinis omnium intra se mysteriorum continentibus summam diffugiunt & recedunt. Qui manducat ex hoc pane vltrà non esurit; qui bibit, vltrà non sitit; quoniam mysterij huius sic sufficit gratia, sic reficit intelligentia, vt cuicumq; tanta rei innatuerit plenitudo, omnis consummationis sine inuento Christi baiulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mẽte, & omni tempore habitatori suo dicta, & facta iubilatione consona laudes resonent, & gratiarum actiones decantent. Hac ebrietas non accendit, sed extinguit peccatum; in hoc vina non est luxuria, nec mouetur ad ludum post hunc potum lasciuia. Cùm sopiuit obliuio cũcta carnis ludibria; mira sunt, qua sentit; magna, que videt; inaudita, qua loquitur. quẽ agnus iste Paschalis inhabitat; cuius animã meri huius fortitudo hilaritate inexplicabili lætificat, & delectat.* Hæc sanè præclarè Cyprianus.

10. *Mali delicias spiritus nõ sentiunt.*

Verùm has delicias, hanc ebrietatem, qui mali sunt, licet accedant ad hanc mensam, licet terant dentibus Sacramenta Corporis & Sanguinis Christi, non sentiunt, non experiuntur, similes illis, qui alliorum, & cæparum Aegypti & carnium memores de cœlesti manna dicebant: *Anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo.* Narrat Berchorius lib. 12. reductorij moralis cap. 27. de Coriandro, quod à canibus sumptũ venenosum illis sit, & vt ipse ait, mortis etiam inductiuũ, quamuis maximè hominibus cõferat. Erat porrò manna in similitudinẽ Coriandri, quę naturalis Coriandri vis, & natura optimè quadrat in S. Eucharistiam; quæ cùm incredibilem afferat bonis voluptatẽ, malis tamen tanquã canibus, venenum est, quibus ipsorum vitio mortem affert sempiternam. ob id meritò monemur, ne demus sanctum canibus.

11. *Caussæ cur etiam boni non sentiant aliquando istam dulcedinem.*

Quod autem accedentes ad hoc Sacramentum sæpè non experiamur, hunc, quem dixi, dulcorem, tres esse possunt caussæ; vel primùm, quod consuetudine tantùm attracti eò accedamus, vel secundò, quod in multa venialia peccata incidamus, quorũ emendationem paruipendimus. Sciendum .n. est duplices esse veniales culpas, quasdã, quæ fiunt à nobis non benè aduertẽtibus. quasdã quæ deliberato animo, & ex industria fiunt, ac quasi studio. Primę nõ tantùm inferunt damnũ, vt hunc nobis Sacramenti fructum abripiant, & suauitatẽ; quod tamen secundæ faciunt: cuiusmodi esse solent, animi relaxationes nimiæ, superfluus risus, otiosa verba, internus quidam tumor, & his similia. & hæ sunt duæ primæ causæ.

12. Tertia denique caussa est, defectus quidam deuotionis. Nam ex D. Thoma 3. p. q. 80. a. 10. ad suscipiendum vberem fructum huius Sacramenti, cum quadam animi suauitate, ac feruore caritatis; sicuti dum cibo corporis benè sani vescimur, actu gustatum quemdam suauem, dulcemque saporem sentimus; ad hoc, inquam, necessaria est magna quædam deuotio, vel certè vt diligenter agat quis id, quod potest, ad eam assequendam. continet autem hæc deuotio desiderium efficax, & viuum, promptamque voluntatem placendi Deo, illique inseruiendi. Continet item esuriẽ quandam hunc cibum edendi, quæ nascitur ex rerum diuinarum contemplatione ex D. Thom. 2. 2. q. 82. art. 3. & ex puritate conscientiæ. quia igitur sine hac contemplatione, & puritate accedimus, idcircò inde sæpè frigidi discedimus sicut q; ægrotat suauẽ cibi gustũ non percipit.

Gulielmus Parisiensis tract. de Eucharistia ad hãc rem aptè duas assignat rationes, propter quas priuatur quis hac Sacramẽti suauitate. Altera ducitur ex infectione palati. Altera ex eo quòd is non subigit, vel mandit cibum. Nam vt in cibo corporali cùm palatum flaua bili infectum est, nõ percipitur sapor, & idem accidit cùm nõ præmansum, sed integrum absorbetur eduliũ: Ita euenit in hoc diuino edulio. Interdũ abundat anima malis, prauisq; humoribus, & affectibus, qui hunc nobis auferunt gustatum: interdum quia sanctis caremus meditationibus, nec satis ruminamus, & attendimus, quo nobis accedendum est; etiam hoc ipsum nobis accidit. Quamuis non sit negandũ, Deum non nunquam efficere, vt ea suauitate careamus, cùm iudicat id expedire, daturus illam alio tempore, nostro maiori bono. 13.

Est autem credibile, vt quibusdam videtur, hũc tertium effectũ ex vi institutionis à Christo esse promissum huic Sacramento, non alio quàm eo modo, quo iàm expositũ est. Id enim est magis rationi cõforme, magisque congruens sensui Patrum, qui de hoc fructu præclarè multa scripserunt. 14.

Quarta vtilitas seu fructus numerari possũt actualia quædã auxilia, & fauor ad peccata vitanda, & tentationes superandas. Hæc .n. confert hoc Sacramẽtum ex opere operato Psal. 21. *Parasti in cõspectu meo mẽsam aduersus eos qui tribulant me.* Quare Trid. Patres hoc diuinissimum Sacramẽtum vocant, *Antidotum cõtrà pecc. mortal. vt ab illis praseruemur, & cõtrà peccata venialia vt liberemur ab eis.* Cæterùm hoc auxiliũ datur tempore suo, si homo non resistat, & se indignum reddat. sic .n. omninò, &, vt aiunt, infallibiliter cõfertur, lege Suar. disp. 63. in q. D. Tho. 79. sec. 9. ass. 2. vbi affert illud Ioan 6. 54. *nisi mãducaueritis carnẽ filij hominis, & biberitis eius sanguinem, nõ habebitis vitam in vobis:* & illud Cyprian. in expos. orat. Dom. *vt manifestum est eos viuere, qui corp⁹ eius attingũt, & Eucharistiã iure cõmunicationis accipiũt; ita cõtrà timẽdum est, & orãdum, ne dum quis abstẽtus separatur à Christi Corpore procul remaneat à salute, cõminante ipso & dicẽte; nisi ederitis carnẽ filij hominis. & biberitis eius sanguinẽ non habebitis vitã in vobis.* & epist. 54. inquit, *mẽs deficit, quã recepta Eucharistia nõ erigit & accẽdit.* Quare præclarè D. Bernard. sermone de Baptismo in cœna Domini habito ait; *duo illud Sacramentum operatur in nobis, vt videlicet & sensum minuat in minimis, & in grauiorib⁹ peccatis tollat omninò consensum, si quis vestrum non tam sæpè, modo non tam acerbos sentit iracundia motus,* 15.

invidia,

inuidia, luxuria, aut cæterorum huiuſmodi, gratias agat Corpori & Sanguini Domini, quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat quod peßimum vlcus accedat ad ſanitatem.

16. Hinc eſt, vt qui per longum tempus ab hoc auguſtiſsimo Sacramẽto abſtinẽt, facilè in grauiora, ac lethalia peccata labantur, quod prudenter Cyrill. Alex. l.3. in Io. c.37. obſeruauit ſic ſcribens: *ſciant baptizati homines, & diuina gratia participes facti, ſi rariùs in Eccleſiam proficiſcantur, & longo temporum ſpatio propter ſimulatam Religionem, myſticè communicare Chriſto recuſent, ab externa ſe vita procul depellere, &c. ſed variæ ſunt Diaboli, multiplicesque ad decipiendum inſidiæ. Nam primum ad viuendum turpiter inducit, deindè cum malis onerati fuerint, tunc abhorrere à Chriſti gloria perſuadet, quâ poſſent à turpitudine voluptatis, quaſi ab ebrietate reuocari.* Chryſ. verò hom. 24. in priorem ad Corint. breuiter quidem, ſed ſcitè ait: *vt frigida ad Eucharistiam acceßio periculoſa eſt; ità nulla myſticæ illius cœnæ participatio peſtis eſt, & interitus. ipſa namque menſa animæ noſtræ vis eſt, neruus mentis, fiduciæ vinculum, ſpes, ſalus, lux, vita noſtra.*

DIGRESSIO VI.
Moralis.

Declarantur quatuor alij effectus Venerabilis Euchariſtiæ.

1. QVINTVS effectus numerari poteſt ipſa mentis noſtræ illuſtratio. quod & melle vt felle in Scripturis ſignificatum eſt perbellè. Mellis guſtatu Ionathæ oculi aperti ſunt 1. Reg. 14.29. Felle Tobias, vt eius lib. cap. 2. legitur, lucem aſpexit cæcitate ſublata. Et verò hoc diuiniſsimũ Sacramentum propter ſummam eius, quam dixi, ſuauitatẽ melle, & propter Chriſti paſsionem, quæ in eo ob oculos ponitur, aptè piſcis felle ſignificatur.

2. Cæterùm piſcis ille Tobiæ, in quo fel illud latuit, Chriſtum idoneè repræſentat, qui in mari hoc magno & ſpatioſo dolorũ, diu, multumque iactatus à ſui conceptus initio vſq; ad littora paterni ſinus per acerbiſsimam mortem tandem appulit.

3. *Euchariſtia ſimilis collyrio.* D. Bernardin. ſer. 54. de duodecim fructibus ligni vitæ Tomo 1. comparat Venerabilem Euchariſtiam collyrio citans illud Apoc. 3. 18. *Collyrio inunge oculos tuos, vt videas*: dicit enim; collyrium eſſe vnguenti genus ex puluere quodam, & aqua confectum, vt ſuæ acrimoniæ vi albuginem oculorum abſtergat. Albugo vtique oculorum mentis, eſt vita ſenſibus obſequens, quæ humanæ mentis aciem ad contuenda cęleſtia non omninò tollit, ſed obnubilat tamen, & obtundit. Hoc ergò collyriũ aptè Venerab. Euchariſtiæ Sacramentum repræſentat, quod aqua diuinitatis, & puluere humanitatis nõ ſine adiuncta dolorũ & mortis Chriſti acrimonia confectum eſt, ad colluſtrandas oẽs vbique gentes. Hoc ſemel in Deiparæ Virg. vtero confectum fuit: & verò etiam quotidie, dum conſecramus, conficitur; vt oculi ſumentium repręſentatæ Chriſti Paſsionis acrimonia, illuſtrentur. Et rectè lutum illud fortaſsis cœci nati id ipſum inſinuat. Accedamus igitur vt illuminentur, & facies noſtræ non confundantur. Hæc de 5. vtilitate.

4. Sexta verò vtilitas, ſeu fructus eſt fortitudo, & robur animi. hic ſanè Sacramẽti effectus inſinuatur 1. Reg. 21. olim dęmon gloriabatur, vt aliquando Goliath, de ſubiecto ſibi ob peccatũ mundo. vicerat enim eum gladio carnis: *omnis quippè caro corruperat viam ſuam ſuper terram*, Gen. 6.12. Sed ecce tibi affuit Chriſtus tãquam Dauid; inijt cum dæmone certamẽ; neque alio eum gladio confodit, quam illo ipſo dæmonis. aſſumpſit enim carnẽ, in qua ipſum ſuperauit. vt verò olim in memoriam proſtrati Goliath, gladius ille quo amputatum fuerat illi caput à Dauide, ſeruatus eſt in ſanctuario inuolutus pallio poſt Ephod: ita in monumẽtum deuicti dæmonis gladius. i. Chriſti caro, qua dæmon proſtratus eſt, in Eccleſia ſeruatur accidentibus panis inuoluta. Si ergò, Chriſtiane, bellum cum dæmone ineundũ tibi eſt, ne inermis accedas; neque enim tibi tantæ ſunt vires, vt cum tam robuſto hoſte congrediaris, en tibi gladiũ Goliath, hoc eſt, en Chriſti carnem, qua, nullo fermè negotio, dæmoni caput amputes. non eſt gladius huic alter ſimilis ad omnem vincendam hoſtis tentationem & debellandas aëreas poteſtates.

5. Cur ergò, inquies, ſub panis ſpecie caro Chriſti proponitur? quid pani cum gladio? Audi quid in figuram huius panis, Iudic. 7. 13. ſcriptum ſit: narrabat aliquis ſomnium proximo ſuo: & in hũc modum referebat, quod viderat: *vidi ſomnium, & videbatur mihi quaſi ſubcinericius panis ex hordeo volui, & in caſtra Madian deſcendere; cumq; perueniſſet ad tabernaculum percußit illud, atque ſubuertit, & terræ funditus coæquauit.* Deus bone, tantaſne ſtrages edidit panis? deſine mirari. audi, quid tũc dixerit alter v. 14. *non eſt hoc aliud, niſi gladius Gedeonis.* quod prius pane figuratũ fuerat, gladio mox comparatur; quia Euchariſtiæ *panis fortium* dicitur, Pſal. 67.25. nam vbi nos legimus: *panem Angelorum manducauit homo*, legit Hierony. *panem fortium*, vt non ſit mirum ſi idẽ Sacramentum & pane, & gladio ſignificetur. veriſsimũ enim eſt quod Pſal. 22. prædictum fuit: *paraſti in conſpectu meo mẽſam aduerſus eos, qui tribulant me.* Cum ergo hic panis, hic veri Gedeonis gladius Caſtra hoſtiũ inuadit; tunc vniuerſæ inferni Regis phalanges ingemunt, & perhorreſcentes inclamant, dicentes: *venit Deus in caſtra*, hoc eſt, Eccleſiæ; *væ nobis: non enim fuit tanta exultatio heri & nudius tertius*, hoc eſt, antequam hoc V. Sacramentum eſſet inſtitutum, & Eccleſiæ datum: *væ nobis. quis nos ſeruabit de manu deorum ſublimium iſtorum?* 1. Reg. 4.7.8.

6. Sequitur ſeptimus fructus: compeſcit enim vitiorum fomitem, ſic paſsim Patres affirmãt, ardorẽ concupiſcentiæ extinguere, fomitẽ minuere. Cuius hæc afferri poteſt ratio: eſt enim inſtitutũ Ven. Sacramentum tanquam Antidotum, vt à malis nos cuſtodiat, fomes autem eſt velut primus fons, & origo peccatorum: non ergo poteſt ſuauius, efficaciusque hoc V. Sacramentum à malis cõſeruare homines, quã minuendo fomitem, eumq; ſenſim ad bonum inflectendo; & verò caro eſt quæ in ſpirituali vitiorum conflictu multùm nos ſæpè retar-

dat, & debilitat, & plurimùm passim facessit negotij. Caro igitur altera medeatur carni, vt ita immensa vnius virtus, & ingens fortitudo, alterius debilitatem, fragilitatemque corroboret. Est enim Christi caro omnium castissimarum deliciarum, & voluptatum ditissimum promptuarium, quibus degustatis, cadunt animo, & languescunt prorsus fœdissimæ carnis nostræ delectamenta.

7. Quare næ illi iterùm atque iterùm reprehensione, ac supplicio digni sunt, qui hoc se remedio priuant, cùm tamen miserè fœdissimis carnis hulceribus pleni sint, quibus illud Hieremiæ 8. obijci potest: *Nunquid resina non est in Galaad, aut medicus non est ibi? Quare ergò non est obducta cicatrix populi mei.* vis videre quo modo te à carnis, & concupiscentiæ, atque irarum peste eripere valeas: Audi Chrysostomum homil. 4. in Math. *Quonam,* inquit, *modo ab hac tam noxia peste liberabimur?* (loquitur autem de ira) *si illam vtique potionem bibamus, qua omnes intra nos vermes serpentesque mortificat. Et quodnam, inquies, istud est poculum, quod eam vim habet? Preciosissimus Christi sanguis, si cum fiducia sumatur.*

8. Cæterum hæc tanta vtilitas, & emolumentum bifariam in nobis fit. Vel enim indirectè, dum augetur caritas; tunc enim sensim minuitur concupiscentiæ ardor. Sic D. Thomas, vel directè, per operationem videlicèt aliquam circa corpus; cuius explicandæ ratio non eadẽ est apud omnes authores. Duo mihi hac in re dicendi modi aptiores videntur. Primus, per quamdam redundantiam ex affectibus voluntatis, ita tamen vt hæc resultantia intenta sit ex propria Sacramenti institutione, cuius efficacitate tales affectus excitantur in voluntate, vt ex eis in appetitum redundet moderatio passionum, & terrenæ cupiditatis. Est alter modus certior mihi, & probabilior, conferri propter hoc Sacramentum hanc fomitis moderationem per actualia auxilia specialia Dei, & externam prouidentiam, quibus efficitur, vt in homine excitentur cogitationes, & affectus ad hunc finem accommodata. Deinde vt tollantur occasiones externæ ad peccatum inuitantes, & bonæ offerantur. Denique vt Dæmonum vis retundatur, & arceatur, ne fomitem incendãt, & augeant prauis animi motibus, & perturbationibus. id quod ait Chrysost. hom. 45. in Ioan. possuntque omnes istæ rationes simul concurrere, vnamque efficere.

9. Sed hunc septimum Eucharistiæ fructum confirmet, & tandem claudat aurea quædam sententia Cyrilli lib. 4. in Io. c. 17. *pias quæso cogitationes suscipias studiosè, sanctèque viuas, & benedictione participes, quæ, mihi crede, non mortem solùm, verùm etiam morbos omnes depellit. Sedat enim quũ in nobis maneat Christus, sæuientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, nec in quibus sumus peccatis considerat, sed ægrotos curat, collisos redintegrat, & sicut pastor bonus, qui animam suam pro omnibus posuit, ab omni nos erigit casu.* His subscribit Cassianus collat. 22. c. 6. Affirmans dominici corporis virtutem magnoperè valere ad cauendas corporis corruptiones, aliasque Dæmonum illusiones.

Octauus fructus est delere peccata venialia, 10.
& quotidianas animi sordes eluere, qua de re Ambr. lib. 5. de Sacram. c. 4. *qui vulnus habet medicinam requirit, vulnus est, quia sub peccato sumus; Medicina est cœleste & Vener. Sacramentum,* & Chrysost. hom. 46. in Io. *si quis,* inquit, *æstuat, ad hunc fontem V. Eucharistiæ se conferat & recreabitur. Mundat squalorem, & sordes, æstus mitigat non solares, sed quod ignitæ sagittæ imprimunt: Etenim ortum suum supernè habet, inde radicem vnde irrigatur* Cyprianus deniq; de cœna Domini; panem hunc supersubstantialem, & calicem, *simul medicamentum, & holocaustum ad sanandas infirmitates, & purgandas iniquitates esse asserit.*

Ceterùm bifariam intelligunt Theologi de- 11.
leri peccata venialia per hoc Sacramentũ. Primùm quidem immediatè delendo eiusmodi culpas ex opere operato nulla alia immutatione præcedente, quę id efficiat, idq; tantũ vt ipsa caritas expedita sit ad operandũ. Est namq; institutũ hoc Sacramentum tanquã cibus, cuius est instaurare deperditum: ideò hoc Sacramentum ad reparandum id quod deperditum est institutum fuit; seu ad restaurandũ id, quod de Caritate detractũ, vel imminutum est per peccata venialia, quę accumulant impedimenta, ne expeditè, & promptè Caritas in actum suũ exeat. sic enim tantum aliquid detrahi, atque imminui de Caritate dicitur per peccata venialia. Alioqui nihil possunt pec. venialia de ipsa in se caritate detrahere. Secundò id intelligitur effici intercedente media dispositione actuali aliqua. Habet enim hoc Sacramentum vim quandam ad exsuscitandum caritatis feruorem, qui cum repugnet pec. veniali eo peruenire potest, vt omninò illud deleat. Quamuis nõ sit negandum posse tolli peccata aliqua dumtaxat non deletis omnibus, propter obicem ab homine positum. lege D. Thom. 3. p. q. 79. ar. 4. & obserua nunquam affirmare Diuum Thom. per solum actum caritatis, repugnantem peccato veniali ea deleri. vide Suarium in hunc locum D. Theol.

Nonus fructus est deleri pœnas D. Bernar- 12.
din. tom. 1. ser. 54. ar. 2. cap. 7. docet, hoc Sacramentũ considerari posse, vt Sacramentum, & vt Sacrificium: hoc est, vt sumitur, & vt offertur. Posteriore modo satisfactoriũ est, priore non item, si secundùm se spectetur, & ex opere operato. est enim institutũ tantum vt cibus ad nutriendũ, augendum, vniendũ, delectãdum. Quare non est par ratio de pœna, & de culpa, quam vt dixi delet. culpa namq; etiam venialis aliquo modo repugnat perfectioni amicitiæ & vnionis caritatis: propterea Vener. Sacramentum, quod ad hanc vnionem perficiẽdam est institutum, quamlibet culpam, propria vi delere potest. At pęnæ reatus non item opponitur huic perfectioni caritatis: propterea satis est, si per concomitantiam quandam tollatur; medio, scilicet, actu caritatis, quam in sumente excitat; atque ita prout, vel magis, vel minùs durat, & pro ratione magnitudinis delet, vel totam, vel certè partem pœnæ. Hinc fit vt Vener. Eucharistia vt Sacramentum est in solis sumentibus efficiat effectum suum ex opere operato, cum detur vt sumentem ipsum purum, sanctumque reddat.

Quam-

13. Quamobrem igitur, inquies, communicamus pro alijs, & ijs etiam, qui purgatorias pęnas patiuntur? Respondeo, propterea dixi ex opere operato non prodesse; alijs enim modis fieri potest vt prosit. Est enim actus Religionis, ac proindè pro alijs offerri poterit, & ad tollendas pœnas, ex opere operantis, prodesse. Est pręterea actus meritorius; quare per modum impetrationis, & Suffragij, & meriti de congruo nihil prohibet prodesse, quomodo maiorem quandam vim, efficacitatemque habet Venerabilis Eucharistiæ sumptio: nam cùm caritatis feruorem excitet, maiorem habet congruitatem cum merito iste actus. Idem etiam sequitur ratione præsentiæ Christi, ob quam feruentior, ardentiorque funditur ad Christum oratio, cum quo etiam tunc familiarius agitur.

14. Sequitur decimus fructus, & vtilitas Sacræ communionis, quòd per illam intimè coniungamur Christo, non animâ modo, sed & corpore, constituunt enim Patres corpoream quandam vnionem inter nos & cum Christo propter Venerab. Eucharistiam, quam indicat Christus ipse Ioan. 6. 57. *Qui manducat meam carnem; & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo:* propter quam Cyrillus Hierosolymitanus catechesi mystagogica 4 vocat eos, qui Christi carne communicant, *Christophoros*, hoc est, Christum ferentes, cùm eius corpus, & sanguinem in sua membra recipiant, atque ita, vt B. Petrus dicit, diuinæ naturæ consortes efficiantur. Cyprianus etiam de Natiuit. Christi, affirmat, *per Sacramentorum communicationem Christi corporis sinceritati nos vniri, & viuificis mysterijs inhærentes, vnam carnem, & vnum spiritum esse.*

15. Porrò Hilarius libro 8. de Trinitate, & Cyrillus lib. 10. in Ioan. cap. 13. naturalem nominant hanc vnionem, eamque explicant, vel liquefactæ ceræ, vel connubialis matrimonij coniunctionis exemplo, in quo fit vna caro. neque ita sunt accipiendi, quasi velint dicere, ex Christo, & nobis vnum fieri corpus; sed quod præter spiritus vnionem, quam charitas efficit, fiat etiam corporum quædam coniunctio vera, ac reipsa, non per signa: hæc autem vnio in qua vnimur Christiani inter nos, & cum Christo, est vera Christi caro, reipsa in Sacramento nobis in cibum data 1. Cor. 10. 17. *quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus, omnes, qui de vno pane participamus.*

16. Eandem vnionem eliciunt quidam ex cap. 17. Ioã. 22. *Et ego claritatem, quam dedisti mihi dedi eis; vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.* claritas autem hæc diuinitas est, quam se Christus accepisse à Patre, vt homo est, affirmat per vnionem hypostaticam. Hanc igitur Deitatem purissimæ carni vnitam tradidit nobis Christus in Venerab. Sacramẽto, quo maximè vnimur, & inter nos & cum Deo per realem quãdam, corporeamque vnionem. lege Cyrill. lib 11. cap. 16. in Ioan. & Hilarium lib. 8. de Trinitat. Itaque hanc vnionem sortimur, cum reipsa dignè hoc Sacramẽtum suscipimus: sicut qui Matrimonio iunguntur ij demùm habent veram re ipsa connubij vnionem: alioqui antequam carne iungantur morali potius vinculo colligantur, & iure: quod ius nos etiam habemus per Baptismum. Cæterùm si quis indignè Christi corpore communicet, næ hac ille vnione priuabitur; quamuis materialiter, vt aiunt illũ habeat; & ratio est, quia vnio hæc corpoream receptionem quidẽ dicit, sed cum eius affectu, & amoris complexu. Postremò obseruanda sunt verba Chrys. in Ioan. hom. 45 vt intelligamus quantũ amoris debeamus Deo ob tam singularem Eucharistiæ fructum; ait ergò: *vt non solum per dilectionem, sed re ipsa in illam carnem conuertamur, per cibum id efficitur, quẽ nobis largitus est. Cùm enim suum in nos amorem indicare vellet, per corpus suum se nobiscum commiscuit, & in vnum nobiscum redegit, vt corpus cum capite vniretur, hoc enim amantium maximè est, hoc Iob significabat de seruis, à quibus maximè amabatur, qui suum amorem exprimẽtes dicebant: quis daret nobis vt eius carnibus impleremur*, Iob. trigesimoprimo, ver. 31.

Iam est quod vndecimum prosequamur fructum: est is corporis gloria, id est, immortalitas, & resurrectio; quod bonũ promissum esse videtur à Christo Ioan. 6. 52. *si quis manducauerit ex hoc pane viuet in æternum*, & 55. *qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die:* & 59. *qui manducat hunc panem, viuet in æternum*. Quasi ergo ex opere operato sumptioni huius Sacramenti tribuitur hic effectus. quare meritò Sancti Patres Venerabilem Eucharistiam vocant resurrectionis symbolum, & *Pharmacum immortalitatis*. 17.

Verùm non indiligenter obseruandum est hunc etiam effectum conferri ratione gratiæ, & gloriæ animæ. Gloria enim corporis, gloriæ animæ respondet: sicut gloria animæ, caritati & gratiæ. Verùm hoc non impedit quò minùs tribuatur huic quoque sacramento idem effectus. Alio namque titulo, & nouo Sacramenti quoque confertur, quemadmodum gloria corporis Christi, & resurrectio debebatur Christo ratione gratiæ, & vnionis & gloriæ: alio tamen titulo data etiam est propter eius merita. eodem ergo hic modo intelligendum est euenire. 18.

Hunc fructum respexisse visus est Isaias cap. vigesimosexto, vers. 19. cùm sic est vaticinatus: *viuent mortui tui, interfecti mei resurgent, expergiscimini, & laudate qui habitatis in puluere: quia ros lucis ros tuus, & terram gigantum detrahes in ruinam*. Nil absurdi dixeris si cum quibusdam per rorem, Manna intellexeris, sumendo continens, pro re contenta. Etenim antequam Manna decideret, cadebat ros, mox sequebatur Manna, iterumque super illud ros, ita vt ex vtraque parte esset Manna rore circumtectum, quare non immeritò ros appellari potest: eo dicendi modo, quo interdum continens pro contento sumitur. 19.

Cæterùm non loquitur Isai. de Manna illo Hebręorũ, verum potiùs de Euangelico Manna, quòd est Venerab. Eucharistiæ Sacramentum. De hoc ergò sic vaticinatur Ecclesia; *ros tuus ros lucis*, quasi dicat, *ros*, id est, Manna Moysis tempore, datum, ros noctis, ac tenebrarum fuit, verùm iste Christi ros lucis est.

A Etenim rectè Paulus de tempore veteris legis dixit; *nox præcessit*; at de tempore gratiæ, & Euangelij, quo nobis de cœlo pluit hoc Manna, hic ros lucis, mox subdit: *dies autem appropinquauit*. idem aliquo modo significatum est Sapient. decimosexto, ver. 27. vbi de manna sic legitur: *quod enim ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat*. Manna enim illud quoniam ros lucis ac diei non erat, solis radio dissipabatur, licèt non igne exterminaretur: per ignem verò nocturnum tempus rectè exprimitur. Et aptè hebræorum Manna noctis dicitur. neque enim clarè, sed obscurè Euangelicum Manna tanquam in figura continebat, at Christianorum Manna lucis est, quia veritas ipsa, quę obscurè olim figurabatur, est.

20. *Sacrament. Eucharist. ros vocatur.*
B Iam verò affirmo rectè ab Isaia, Venerab. Sacramentum ros & Manna lucis vocari, nimirum, propter gloriam Resurrectionis, & immortalitatis claritatē, quæ per illud datur. Assignans namque Propheta rationem, cur mortui & interfecti resurrecturi sint, ait: *quia ros lucis ros tuus*, quibus verbis insinnat; vnde tam maximum donum agnoscendum sit, & vnde etiam futurum sit olim, vt dæmonum Regnum, ac mortis imperium destruendum sit.

21. Hic idem Resurrectionis, & immortalitatis fructus insinuatur Apocal. 6. 9. *vidi subtus altare animas interfectorum*, &c. *Et clamabant, vsque quo Domine (sanctus, & verus) non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum*, &c *& data sunt illis singula stola alba: & dictum est illis vt requiescerent adhuc tempus modicum*, &c. Quod voce
C magna dicantur sancti postulare à Deo aduentum extremi Iudicij, indicat propensionem quandam Beatarum animarum, vt resumptis corporibus vtraque immortalitatis stola in resurrectione fruantur. Etenim propterea aiunt quidam Patres, beatitudinem animarum illarum interim, dum sine corpore sunt quodammodo retardari. verùm mirabitur quis; quamobrem Sancti de subaltari potiùs tam magnos clamores edere dicantur? sed illicò omnis conquiescet admiratio, si intelligamus supra altare admirabile Sacramentum, tanquā immortalitatis symbolum, positum esse; atque hinc fieri, vt spes immortalitatis & resurrectionis plurimum confirmetur, & augeatur:
D proindè non mirum si sanctis illis sub altare iacentibus robur additur, ac fiducia incredibilis ad magnis vocibus postulandum immortalitatis & resurrectionis donum.

22. Quare meritò Ecclesia, cum Deo sacrificat pro animis illis, qui purgatorijs pęnis lustrantur, meminit panis cælestis, & diuini; recitat enim illa verba Christi, Ioan. 6. 51. *ego sum panis viuus qui de cælo descendi. si quis manducauerit ex hoc pane viuet in æternum*. Facit enim hoc Ecclesia vt resurrectionis, & immortalitatis spē confirmet: & simul ostendat, vnde nam tam magnum beneficium ad nos sit profectum, nimirum intelligit Venerab. Eucharistiæ hunc esse fructum: & resurrectionis, atque immortalitatis gloriam illi meritò acceptam esse ferendam.

23. Vndè cognoscere licet multum sanè, ac vehementer Christianorum spem, de resurrectione corporum, & immortalitate futura per hoc Sacramentum stabiliri & corroborari, vt proindè meritò pane illo Eliæ subcinericio 3. Reg. 19. 6. describatur, in cuius *fortitudine ambulauit Elias quadraginta diebus, & quadraginta noctibus vsque ad montem Dei Horeb*. instar subcinericij panis est hoc diuinissimum Sacramentum ob tria. primūm, quia vt solent matres filios subcinericio pane interim sustentare, ac detinere dum calefacto clibano panem solidiorem, ac perfectiorem coquant, atque ea spe illi patienter expectant: sic Christus dedit nobis tanquam pueris interim: dum hic viuimus panem hunc cælestem sub speciebus contentum, quousque panis idem detracto specierum inuolucro, in cælesti mensa nobis exhibeatur pleniore iam perfectioreque diuinæ caritatis igne excoctus; ad quem ignem accommodare possumus, id quòd Isai. habet cap. 31. 9. *Dixit Dominus cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem*. Deindè subcinericio pani assimilis est panis iste cœlestis & diuinus, quia cinis symbolum est mortis. Quoniam ergò panis iste Christi mortem repræsentat; verè enim Apostol. dixit: *quotiescunque manducabitis panem hunc, mortem Domini annunciabitis*. Denique pani subcinericio comparatur, quia comedi debet panis Christi non sine cinere, hoc est, non sine mortis recordatione. Etenim sic se parare debet, qui ad hanc mensam accedere cogitat, quasi iam iam moriturus esset. sicut ergò panis ille subcinericius ita fortem, robustumq; reddidit Eliam, vt quamuis antea desatigatus, magnis tamen postea itineribus quadraginta dierum, & noctium spatio ad montem Dei feliciter peruaserit: ita multò maiores vires aucta spe cœlestis gloriæ panis iste, qui de cælo descendit, cuius alter Eliæ figura fuit, edentibus præbet, vt promptè, hilariterque ad cœlestem gloriæ montem, vbi Deus ipse visitur, peruenire possint. Quid igitur, hæres Christiane? surge, comede, grandis tibi restat via; ita enim fiet vt in fortitudine cibi huius securus tandem ad montem DEI peruenias.

Etenim propterea Deus per Dauid Psalm. 49. 23. hortatur nos vt sacrificium hoc laudis illi offeramus; ait enim: *Sacrificium laudis honorificabit me*; Et mox subdir: *& illic iter quo ostendam illi salutare Dei*, hoc est in hoc sacrificio laudis ostendet nobis Deus, & indicabit salutem suam per certam spem cœlestis gloriæ conceptam. 24.

Restat postremus fructus: Est enim viaticum nostræ peregrinationis, cuius antea in Veteri testamento agni Paschalis figura præcessit; qui vt Exod. 12. 11. constat, manducabatur ab Hebræis habitū peregrinorum præseferentibus. Et quid quæso aliud est Venerabil. Eucharistiæ Sacramētum, quàm viaticum peregrè proficiscentium ad cœlestem supernorum ciuium patriam? Hoc suo exemplo declarauit nobis Ambros. in cuius vita scribit Paulinus eum iam moriturum ab Honorato Vercellensi Episcopo, diuinitus monito Eucharistiam tanquam viaticum accepisse. 25. *Eucharist. Sacrament. viaticum.*

Audi quid Chrysost. in libr. de Sacerd. de

hoc

hoc viatico sapienter scribat: *Quidam mihi narrauit, non ille quidem ab alio edoctus, sed dignus habitus, qui & id vidisset ipse, & audiisset; quod qui de hac vita migraturi sunt, si mysteriorum huiusmodi cum pura conscientia fuerint participes, spiritum efflaturi, ab Angelis, illorum corpora satellitum more stipantibus, propter assumptum illud Sacramentum, hinc rectà in cælum abducuntur.*

Hi sunt duodecim ligni vitæ fructus indicati tantum à nobis potiùs, quam pro dignitate expositi. si ergò hos admirandos fructus non capis, experire, & maiora videbis. hoc docuisse Christus Ioan. sexto, videtur versic. 54. cùm enim obiicerent Iudæi vers. quinquagesimotertio: *Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum.* Respondit: *nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.* quod responsum minimè ad rem facere videtur, cum tamen maximè faciat. nam qui gustando cœlestem cibum experitur, panemque hunc viuum dignè comedit, is demùm omnes eiusmodi voluntarias dubitationes à se tollet, quibus sublatis, fieri posse hæc admiranda, & his etiam maiora non dubitabit.

DIGRESSIO VII. MORALIS

De præparatione, qua Christianus ad Venerabilem Eucharistiam accedere debet.

1. *Cur Christus in vltima cœna mortis & proditionis meminerit.*

MIRARI quis posset, & percontari; quare Christus, paulò antè mortem, cum vltimo cœnaret cum discipulis, mortis suæ, ac proditionis meminerit? *vnus*, inquit, *vestrum me traditurus est.* quis enim cœnaturus cum amicis, tristia ac molesta in medium adducat? an non potius quæ ad hilaritatem, animique relaxationem vel doloris remissionem pertinent, interserit? sed si quis diligenter aduertat, cogitasse tunc Christum in cibum corpus, in potum sanguinem suis tradere, abscedet omninò omnis admiratio. Etenim decebat vt tam cælesti mensæ non accumberent, nisi prius perpenderent, & conscientiæ suæ latebras explorarent, num aliquid inesset mali, quo minùs apti ac digni essent tanto conuiuio. Et hinc est, quod eorū quilibet intra se cogitare cœpit; nunquid ipse proditurus illū esset: Nec satis habens seipsum explorasse, suo iudicio non multum fidens, Christū interrogare, cœpit. *Nunquid ego sum Rabbi?* sciebant enim Apostoli alia esse Dei iudicia, alia hominum, & eo penetrare oculos Dei, quo non pertingunt hominum. Placuit igitur Christo hoc exemplo nobis indicare; quo animo esse debeamus, quibus cogitationibus, qua puritate ornati, quoties nobis ad hanc diuinam mensam accedendum est; nimirum, diligenter expendere decet; ac ponderare omnes animi motus, cunctas cogitationes, vniuersa quæ gessimus, diximus, omisimus, antequam cœlestem panem sumpturi eam mensam adeamus: nec contenti simus quod quantum potuimus acta nostra reputauerimus, totamque conscientiam excusserimus, nisi etiam supplices Deum ipsū rogauerimus, vt si quid in nobis sit, quod ipsi obseruare non potuimus, ipse nobis aperiat.

2. *Pater filij prodigi cur prius postem quam panem adferri præceperit famelico.*

Mirari etiam nonnulli solent, cum legunt parentem illum filij prodigi iussisse seruis, vt aduenientem filium induerent, qui potiùs pane egebat; hanc enim ob causam ille ad Patrem accurrerat. sic enim intra se dicebat adhuc longè à Patre positus: *Quanti mercenarij in domo Patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo?* Et videtur istis qui hoc mirantur debuisse parentem præcipere potiùs seruis vt panem afferrent, vel certè mensam appararent quam primum. Quid igitur sibi vult tam festinum præceptum: *citò proferte stolam primam?* tam præpropera cura, tam subita diligentia vestitus & ornamentorum? verùm qui animaduertit non esse aliquem diuino conuiuio excipiendum, nisi prius sordidis vestibus depositis, quæ diuinos oculos offendere possunt, dignè ac congruenter se ornet; is demum intelliget, cur prodigi Pater, qui Deum omnium nostrum Patrem repræsentat, ante omnem curam & cogitationem de ornatu filij sollicitus fuit, eumque sic postea mensæ adhibuit.

3. *Indignè sumere Euch. quantum peccatum.*

Et verò summum sacrilegij genus est indignè, hoc est cum peccato mort. ad hanc mensam accedere. Huc enim potest applicari illud Heli filijs dictum 1. Reg. 2. 25. *si peccauerit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo?* quasi dicat, quædam sunt peccata, quæ in Deum tantum propterea committi dicuntur, quod contra eius præcepta sint, quæ continentur secunda tabula, & contra proximum dicuntur. quædam verò non contra proximum. verùm contra Dei ipsius personam, seu contra Deum immediatè peccantur, cuiusmodi sunt quæ contra præcepta primæ tabulæ committuntur, vt contra Sacrificia, quæ Deo offeruntur. De quibus difficilius venia obtineri potest. quis enim orabit pro eis? non quod pro his, qui sic contra Deum peccant, nemo sit qui oret: sed quod cum homo in hominem peccat, sæpè offensus intercedat pro offendente; & ideò Deus facilè condonat iniuriam etiam sibi factam dum contra sua præcepta in proximum peccat quis, neque enim superari vult Deus ab homine, vt eo remittente eam iniuriam quatenus contra se est, Deus ipse non remittat eandem quatenus ea etiam ipse offensus est, omne enim peccatum contra Deum est; cùm verò est peccatum in Deum immediatè, non est homo offansus, qui oret tanquam remissor iniuriæ. Etenim Deus ipse solus propriè tunc offensus est. quis ergò intercedere audeat? quare huiusmodi contra Deum ipsum offensæ, vel culpæ, aliquo modo ad peccata irremissibilia accedunt, licet verè irremissibilia non sint.

Cùm ergo qui indignè communicat, corporis & sanguinis Domini efficiatur reus, cōtra humanitatem Christi ac DEI personam peccabit. quis ergò orabit pro eo apud Deum ipsum offensum? neque enim est homo qui læditur, vt possit qui læsus est remittere offensam, & pro offendente apud Deum vt ig-

noscat, intercedere. alij hunc locum sic exponunt, legunt enim: *quòd si peccauerit vir in virum, iudices de hoc iudicant*, & Chald. *antè iudices causa tractabitur*. q. d. erit locus defensioni: *at apud Deum offensum quis possit defendere?* Prima expositio est magis conformis nostro textui, sed secunda etiam potest adaptari accipiẽdo Deum pro Iudice, cùm dicitur *placari ei potest Deus.*

4. *Indignè sumentes Eucharist. similes Tyranno cuidam.* Dionysius, vel potiùs Mezentius, crudelissimus Tyrannus inter alia tormentorum genera colligasse dicitur viuum hominem cum mortuo cadauere, donec mortuus viuũ interficeret fœditate, & squalore cõfectum. Sic mihi facere videtur, qui Christum sumit panem viuum, cùm sit ipse peccato mortuus. *Væ homini illi, per quem filius hominis tradetur:* tradit namque iste filium hominis suis peccatis fœtidissimis & crudelissimis tyrannis, huic homini verè dici potest illud, quod Oziæ dictum est 2. Paralip. 26. 18. *Egredere de sanctuario, ne contempseris: quia non reputabitur tibi in gloriam hoc à Domino tuo.* Et verò vt Chrysost. obseruasse videtur: sicut summus actus Religionis est, dignè communicare; ita indignè accedere summi sacrilegij est.

5. Et vide quantum ij Deo displiceant, qui indignè huic cœlesti mensæ accumbunt. Christum .n. quod ad illos attinet, valdè cruciant, & vehementer cõturbant. In cuius rei signum narrant Euãgelistæ, quod instituturus hoc Sacramentum Iesus, *turbatus est spiritu, & protestatus est, & dixit: Amen, amen dico vobis: quia vnus ex vobis tradet me* Ioa. 13. 21. qua animi perturbatione voluisse videtur, quanto dolore ipsum afficiant, qui instar Iudæ Proditoris peccatis infecti, eius mensæ audent accumbere: perinde enim est, hoc ac si belluam aliquam quis cibo exhibitn pascat, & illa, nulla habita benefactoris sui ratione, vbi pasta est, ipsum qui aluit, calce feriat. Quid enim aliud illa verba significant *qui manducat mecum, leuabit contra me calcaneum suum?* Ioan. 13. 18. verè de hoc homine dixeris: *incrassatus est dilectus & recalcitrauit.*

Nam cùm illum qui eiusmodi est, ita dilexerit vt suum illi corpus, & suum sanguinẽ in cęleste alimentum exhibuerit, in ferinum tamen morem ipse tam liberalem Dominum, vel doloris, vel peccati, vel simulatæ amicitiæ calce ferit. verùm hæc iniquitas suum apprehendet auctorem, & æternis pœnis afficiet; iuxtà illud Dauidis Psal. 48. 6. *iniquitas calcanei mei circundabit me.* An non iustè queratur Christus de hoc homine; *etenim homo pacis meæ amicus meus, in quo speraui; qui edebat panes meos, magnificauit super me supplantationem*, hoc est, mihi magnas fecit insidias, & fraudes, & quasi me osculi simulatione, dum comedit me, fefellit, & circumscripsit ac veluti calce cõtempsit & abiecit. Hebraicè calcaneum, eodem sensu.

6. *Quanta puritate accedendum.* Et verò tanta nitere deberent puritate, qui huic mensæ accumbunt, vt vel Angelos ipsos corporis & animi nitore superent. quod si quilibet nostrum attentè ponderaret, quanta sit huius Sacramenti dignitas, quanta maiestas, non ille vnquam ad illud accedere auderet: verùm Christi amor est, & eius immensa benignitas, quæ nos excitant, & animant, vt promptè, alacriterque accedamus. quamuis non eo virtutum prælidio muniti simus, nec eo corporis, animique nitore ornati, quem Sacramentum hoc exigeret.

Cùm enim Deus sit, quem in hoc Sacramento sumimus, lucem ergò habitet inaccessibilem, & ignis consumens sit necesse est. si lux inaccessibilis? quis poterit intentis in illum oculis aspicere? quis non potius faciem auertat, & aspectum aufugiat? si ignis, quis poterit habitare cum igne deuorante? quis non absumi timeat, si propius accesserit? At si quis sub huius Sacramenti vmbra cum Sponsa sedeat, tanquam sub vmbra mali, næ ille & hac luce frui, & hoc igne suauiter ardere poterit, & huius quoque mali suauissimo fructu, summa cum voluptate vtetur.

Hæc porrò vmbra Christi Caritas est, quæ nos dignos effecit, vt tantę mẽsæ participes efficeremur, vel quod eodẽ reuoluitur, Christi caro & sanguis nobis sub his speciebus panis & vini relicta propter nimiam caritatem, qua nos dilexit. 7. duo quippè vmbræ insunt; nam & ab immodico æstu sua frigiditate defendit; & lucidissimos solis radios sua opacitate ita contemperat, vt non modo tenuem oculorum aciem non lædant, sed & recreent potius & exhilarent maximè. hæc duo nobis Christi amor præstitit dum nos huc accedere hilariter iussit. ipse enim sua caritate ita nos instar vmbræ tuetur, ita defendit ab æstu concupiscentiæ, sic se nobis accommodat in hoc Sacramento, vt eius lucem sub speciebus illis latentem, & veluti obumbratam facilè intueamur, & illum ignem suauissimè admittamus. quamquam possumus etiam per vmbram mali, species sacramentales intelligere sub quibus crucifixus & mortuus Christus, itemque per modum cibi & potus cõgruenter nobis ostenditur, ex quarum meditatione ingens excrescit amor.

Imitemur igitur & audiamus Sponsam Cantic. 2. 3. sic dicentem: *sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo.* 8. Hunc fructum Rabbini de suo manna intelligunt. At verius de sanctissimo Sacramẽto exponunt, Rupertus in hunc locum Cant. Greg. 33. moral. cap. 3. & Bern. hom. 48. in Cant. qui etiam vmbram Christi carnem interpretantur. tria Sponsa fecisse se affirmat, primùm quidem, desiderasse Christum, quem sub nomine mali significauerat, dum dixerat, *sicut malus inter ligna siluarum, sic dilectus meus inter filios*, id est, cæteros homines. CHRISTVS namque mortuus de cruce pendens, prout in Ven. Sacramento proponitur consentientibus Patribus, aptè sub mali specie denotatur; cuius flores odor fidei; color, variarum virtutum decus; humor & potus, preciosus inaltati sanguis; esus fructus, viuifica caro in Eucharistiæ Sacramento est accipienda cum Patribus, quos paullò antè citaui. deindè ait Sponsa; venisse ad illum, & sub vmbra illius sedisse. postremò optatum fructum decerpsisse, cuius suauitatem mirificè commendat.

Duo ergò insinuat necessaria, vt quis Christo in Sacramento fruatur, eiusque fructum *Duo necessaria vt quis Christo fruatur.*

cum

A cum voluptate degustet, nimirum vt eius dignitatem, ac suauitatem mentis intelligentia percipiens, ardenti illum assequendi desiderio æstuet. mox surgat oportet, quæ malè prius amauerat contemptis, & affectuũ gressu propius ad illum accedat, sedeatque paulisper sub eius vmbra, quod tunc faciet cum sub Crucifixi meditatione, & huius diuinissimi Sacramenti contemplatione conquiescens illius immensæ charitatis, qua se se nobis in precium, cibum & potum exhibuit, admiratione rapietur. Est enim in hoc Sacramento ita contentus CHRISTVS sub specie panis & vini, vt tanquam etiam de cruce pendens hic proponatur, cum in eius Passionis memoriam & significationem sit præcipuè hoc Sa-
B cramentum institutum. hinc verò innumera diuini amoris elucent indicia: quibus indicijs velut vmbra tectus & animatus quicunq; duabus illis rebus cùm Sponsa se præparauerit desiderio, & contemplatione Crucifixi, decerpet sanè huius arboris mali fructũ, eumq; gutturi suo suauissimum esse experitur: & in se ipso animaduertet impletũ illud, quod Hoseæ 14. 8. scriptum est: *conuertentur & sedebunt in vmbra eius, viuent tritico.*

9. Meritò sanè comparatur à Sponsa fructus hic fructui mali arboris ob eius præstantiam suprà cæteros aliarum arborũ fructus. explent enim poma triplicem appetitionem, quæ maximè angit homines. Appetunt enim famem cibo, sitim potu, mortem vita pellere. hunc ergò, optatissimum ternarium cibi, potus, &
C vitæ exhibent nobis fructus arboris mali: tollunt namque mala esuriem, sitim sedant, vitam nutriunt, proindè gutturi, id est, appetitui sponsæ dulcissimus est huius arboris fructus: talis etiam est ijs, qui sponsam imitantes sub vmbra Christi crucifixi sedent, quem desiderauerant.

10. *Cibus Euch. malis amarus.*

At ijs qui indignè accedunt amarus sanè, & interitum aduehens sumenti hic idem cibus est: etenim, *anima saturata calcabit fauum*, Prouerb. 27. 7. nam qui voluptatibus, & diuitijs terræ infixus hæret, eisque inhians satiatur, & animum rebus istis explet, cœlestis mensæ fauum contemnit, & sanctæ Crucis fructum dulcissimum amarum reputat. at qui esurit, & sitit crucifixi fructum, & ob id sedet sub vm-
D bra eius, etiam amara, quæ pro Christo ferenda occurrunt, illi suauia sunt præ dulcedine fructus, quem de Crucifixi arbore decerpit: Et ideò subdit ibidem Salom. *anima esuriens amarum pro dulci sumet.* similes ij sunt, illis, de quibus Isai. cap. 5. 20. vaticinatur: *væ qui dicitis malum bonum, & bonum malum: ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum,* id est, res mundi amaritudine refertas, *in dulce, & dulce,* hoc est, diuinas res & ad animæ salutem pertinentes, *in amarum.*

(∴)

DIGRESSIO VIII. MORALIS

De his virtutibus quibus ornari debet hoc Sacramentum sumpturus.

VBI vniuersim de præparatione egimus, videndum est nunc quibus in rebus speciatim ea posita sit. Et prima quidẽ occurrit puritas; quamuis verò omnes hunc corporis & animi candorem ad hanc mensam afferre debeant: Sacerdotes tamen in primis carnis & mentis suæ munditia cunctos hac in parte superare debent, vt sit tantò magis hoc sacrificium Deo acceptabile. quod indicare mihi videtur Ecclesia, dum post confectum in altari Sacrificium, præcipit suprà illud ea verba à Sacerdotibus pronunciari: *supra quæ propitio ac sereno vultu respicere digneris, & accepta habere, sicuti accepta habere dignatus es munera pueri tui iusti Abel, & sacrificium Patriarchæ nostri Habrahæ, & quod tibi obtulit summus Sacerdos tuus Melchisedech sanctum Sacrificium, immaculatam hostiam.* Quomodo, inquiet aliquis, tam prolixè rogat Ecclesia Deum Patrem, vt hoc sacrificium acceptet, cùm certissimè sciat non posse non summè placere? quomodo petit vt ita accipiat, sicut Sacrificium de manu Abel, Habrahæ, & Melchisedech? An non hoc Sacrificium præstantiùs, & magis acceptum illis est omnibus, quæ olim oblata fuére? 1. *Puritas quæ necessaria communicanti.*

Verùm sciendum est duo consideranda esse in hoc venerãdo Eucharistiæ sacrificio. vnum est, res ipsa oblata: alterum minister qui offert. Primùm si spectes, nihil Deo acceptius, nihil gratius offerri potest. Si secundum verò attendas, potest hac ex parte hîc aliquid esse, quod Deo displiceat, & quo superetur hoc Sacrificium ab illis, quæ Abel, Abraham, & Melchisedech obtulerunt. 2. *Duo consideranda in Ve. sacram.*

Rogat ergò Ecclesia, vt sicut in sacrificiis, quæ illi obtulerunt, non modo ipsa sacrificia placauerunt, sed personæ etiam quæ offerebãt: nam propter eximiam sanctitatem Deo acceptæ maximè erant. quis enim innocentior olim Abeel? quis magis Abraham diuino cultui additus? quis sanctior Melchisedech? quod si Sacrificia quoq; ista spectemus, fortassis nullum fuit, quod cum his tribus conferri possit in lege veteri. præsertim cùm hoc Sacrificium Ecclesiæ clarissimè repræsentarint, si quod offerebatur obserues. nam quod offerebat Abel, Agnus erat; & quem parabat Abraham immolare, filius erat Vnigenitus, quem diligebat, quibus CHRISTVS immaculatus agnus, Deique Patris, prædilectus Filius significabatur.

Quòd verò Melchisedech protulit, augustissimum Christi sacrificium repræsentabat. Ergò siue personas spectes, siue res oblatas nihil erat in illis Sacrificijs, quod Deo vel displiceret, vel non placeret. ita nunc quoq; optat Ecclesia, magnisq; precibus à Deo contendit, vt suos Ministros & Sacerdotes ita præparet, ita sibi faciat acceptos, vt nihil omninò sit in hoc Sacrificio Christianorum, quod eius

Sanctißimis oculis displiceat; & simul monet Christi ministros qui hoc corpus, hunc sanguinem Deo oblaturi sunt, vt curent diligenter tanto pollere conscientiæ nitore, vt simul innocentiam imitentur Abelis, & propensam in Deum Abrahami deuotionem; denique sanctitatem & sapientiam Melchisedech; præsertim verò liberalem eius caritatis affectum: hoc igitur rogat, hoc monet Ecclesia, illis verbis: *supra quæ propitio ac sereno*, &c.

3. Nec vero parum referre putes si Christi sacerdotes tales non sint, quales esse oportere diximus, vt dignè Deo sacrificium offerant. Etenim dicet aliquis satis esse infinitum sacrificij huius valorem, quamuis Sacerdos malus sit. Nihil enim de Sacrificio detrahit malitia sacerdotis. fateor nihil detrahit: sed magna tamen Deo irrogatur iniuria. Magnum ipsißmet Dei ministris infertur damnum: vnde etiam fit vt quantum ex hac parte est aliquid fit in hoc sacrificio quod Deo displiceat. quod hoc exemplo facilè intelliges.

Multum interesse vt Sacerdos sacrificans sit bonus.

4. *Exemplum.* Si mittat aliquis ad Regem aliquem munus, eximium illud quidem, & regali dignum conspectu: transmittat tamen per seruum aliquem altero claudicantem pede, laceris ac sordidis indutum vestibus, vultu squalido, indecora facie, immundis deniq; manibus. An non ille Rex meritò mittenti irasceretur? an non meritò expostularet cum illo, & vlcisci iniuriam pararet, quod munus quamuis dignißimum, & per se acceptißimum per tam ineptum seruum direxisset? Tale quid si hic accidere cogitaueris dum augustißimum hoc, gratißimumq; Deo sacrificium per malos Sacerdotes offertur, facilè intelliges quantã isti Deo iniuriam irrogẽt, & quantũ ex hac parte Deo istorum displiceat oblatio; sic pia mater Ecclesia de DEI gloria, & filiorum salute sollicita, optat vt hoc sacrificium omni ex parte Deo quam acceptißimũ sit. Hoc duplex ministrorum genus, quorum alterum bonum, alterum malum est, significatur per Angelum, & coruum Eliæ, 3. Reg. 17. 6. & 19. 6. etenim tam ille, quam iste panem detulit Eliæ quidem verum, & qui nutriret, delectaret, & vires adderet: ita etsi vterque sacræ Eucharistiæ minister siue bonus, siue malus, sanctum porrigit panem, qui nutriat, delectet, corroboret: vnus est tamen angelo, ob vitæ præstantiam; alter coruo similis, ob vitæ turpitudinem.

5. *Cor mundã dum cõmunicaturi.* Sed iam vniuersos complectamur qui hoc Sacramentum sumunt, quamuis sacerdotes ij non sint; mundandum esse affirmo ab ijs omnibus cor non à peccatis modo grauioribus, sed à leuibus etiam culpis: sicut solet diligenter expurgari vas, in quod pretiosum aliquod vnguentum infundendum est, sic Christi corpus sindone munda, non sine Dei consilio inuolutum est, & in sepulchro nouo positum: sicuti in vtero olim purißimæ Virginis, quæ nullo vnquam fuit temerata peccato quamuis leuiusculo, formatum fuerat. vt verò id nobis clariùs ostenderet, antequam corpus suum in cibum, & sanguinem in potum traderet discipulis, nixus genibus eorum pedes lauit; nec aliter quam lotis cælestia mysteria impertijt.

Memineris, rogo te, quicunque hæc legis, supplicij quo Deus olim Ozam affecit, 2. Reg. 6. 6. quod calcitrantibus bobus, cc arcam fortè illi in terram iactarent, protensa manu arcam detinuerat; & scriptũ tamen est: *iratusque est Dominus indignatione contra Ozam, percußit eum super temeritate, qui mortuus est ibi iuxta arcam Dei.* Quid quæso hic mali egit? tenuit arcam ne caderet; an non hoc bonum fuit? neque verò id factum à Deo, quod ea nocte cum vxore diuersatus esset. Nam non calcitrantibus bobus, sed prius fuisset percussus. Neque enim immundis id licebat, Leuit. decimoquinto; nec ideò percussus, quod tangere ausus esset cùm Sacerdos non esset, vt innuit Iosephus libro septimo Antiquitat. etenim Leuitis id non erat prohibitum, cum arcam suis humeris illi portarent. Nec dici potest ideò pœnas dedisse, quod nudam arcam contigerit. nam arca triplici velamine operiebatur, alioqui non ipse modo, etiam prius quam calcitrassent boues interfectus fuisset, verùm etiam cùm illo quicunque nudam arcam vidisset, quod accidit Bethsamitis; soli enim sacerdoti licebat sic arcam videre, Num. quarto, ver. vigesimo, verior causa hæc esse videtur; nam quoniam præceperat Dominus Numer. primo, 7. 10. & Deuteron. trigesimoprimo, vt arca humeris Leuitarum deferretur, non verò à iumentis insipientibus, quæ arcam ab alijs oneribus secernere non poterant, propterea que facilè fieri poterat, vt eam in terram deiicerent: ideò cum temerè ac contra Dei præceptum Oza illam in plaustrum nouum imposuisset, quod trahebatur à bobus, supplicio est affectus tunc, cum accidit & manifestum factum est incommodum illud, propter quod cauerat Deus ne arca iumentis crederetur insipientibus. 6.

Quod tunc primùm clarè constitit, cum recalcitrantibus bobus apparuit, cum periculo Ozæ temeritas, propterà tunc desæuiit Dei omnipotentis ira contra Ozam, qui erat Leuita, ad quem cum fratribus spectabat suis humeris arcam deferre. cur ergò, inquies, non etiam fratres interfecti sunt? Respõdent, quia plaustro ipse imposuerat fortaßis. Verùm incertũ id, certiùs verò est, & quia plaustro imposuerat, & nec digno cum honore, ac reuerentia, neque cum tanta neceßitate tetigisset. sic Abulensis. Iam verò eo regrediamur, vnde discesimus; significatum est hoc nobis exemplo à mundis & puris hominibus suscipiendum esse, & portandum hoc Venerab. Sacramentum, cuius tantùm figura quædam erat arca, non verò ab impuris, & sordidis hominibus, qui tanquam impura iumenta in stercore suo computrescunt: næ illi qui tantum audent scelus vindicem Dei manum citò sentient.

Etenim sicut Manna calore solis colliquescebat, & contra, ad ignem positum obdurescebat. sic enim habetur Sapien. 16. ita hic panis, hoc verum, & diuinum manna, in eo qui calore caritatis accensus & illustratus illud sumit, colliquescit, & quasi tenuè delicatumque fit, animumque ipsum penetrando impinguat, 7.

eumque

eumque in lacrymas,ac singultus soluit, & cæ-
lesti quadam suauitate reficit. verum è contra-
rio si quis accedat cõcupiscentiæ igne, & amo-
re rerum terranarum exæstuans, durescet il-
lud Manna intra corpus sumptum, ac sese ve-
luti contrahet, & continebit, ne sua dona su-
menti distribuat, illumque aridum, & æternæ
morti obnoxium relinquet.

8.
Luxuria quam maximè fugienda communicaturis.

Cæterùm cùm omnia peccata auersetur hoc
mundissimum Sacramentum, præcipuè tamen
à peccatis carnis abhorret. Cuius rei tres cau-
sas assignat D. Bernardi. tom. 2. ser. 57. Primò
quia maximè hæc, corpus Christi videlicet, &
carnis peccata opponuntur inter se; Deindè
quia despicatissima sunt, & contemptissima
luxurię peccata. postremò quia præ cæteris in-
quinant, totumq; hominem conspurcant; ete-
nim hoc Sacramentum hominem efficit spiri-
tualem; peccatum verò luxuriæ totum illum
reddit carnalẽ, vt meritò dicat Augu. hoc mo-
do fieri animã totã carnẽ, quia corruptio præ-
ualet naturæ; peruertit namq; infame vitium
istud, rectũ, quem Deus præscripsit, rerum or-
dinem in homine, & quæ dominari debuit ra-
tio, ancillatur carni, superi⁹, videlicet, inferio-
ri. Vide ergò quantũ inter se opponãtur Chri-
sti, & luxuriæ cæno contaminata caro. Deindè
vilissimum est, hoc peccati genus, & abiectis-
simum, quæ erat altera Bernardini caussa. effi-
cit namque hominem, ita ab hominis dignita-
te alienum, vt instar stercoris terræ illum fa-
ciat. Postremò non animã modo turpibus im-
pressis phantasmatibus luxuria maculat, sed &
corpus etiam; conuertit enim ipsum quodam
modo, in fœdissimum, luridissimumque por-
cum; estque proindè cum omni ætati turpis,
tum senectuti fœdissima est.

9. Ad has omnes D. Bernardini caussas, quar-
tam etiam nos addere possumus. quod cũ hoc
Sacramentum cæleste quoddam lumen dignè
illud suscipienti afferat; è contrario luxuria
mentem obtenabret, & obscurissimam veluti
noctem inducat. de luxuriosis enim rectè
Sophoniæ 1. 17. dicitur: *Ambulabunt vt cæci;
quia Domino peccauerunt, & effundetur sanguis eo-
rum sicut humus, & corpora eorum sicut stercora:*
quod idẽ expressit non obscure Scriptura Ge-
nes. 19. 11. dicit enim Sodomitas pessimos illos
cæcitate percussos esse: *eos, qui foris erant percus-
serunt cæcitate à minimo vsque ad maximum, ita
vt ostium inuenire non possent.* Digna sanè retri-
butio, vt qui interiori lumine destituti erant,
etiam externa oculorum luce priuarentur, *&
in meridie obtenebresceret illis dies,* quibus horren-
da inferni nox iam iam imminebat.

10. Cuius flagelli etiam meminit Salomon, Sa-
pien. 19. 16. *percussi sunt autem* AEgyptij *cæci-
tate: sicut illi* Sodomitæ, *in forib. iusti Loth.* com-
parat enim AEgyptios cum Sodomitis. quan-
do autem AEgyptij cæcitate sint percussi ex
plicat hæc subnectens: *cum subitaneis coperti es-
sent tenebris, vnusquisque transitum,* id est, ingres-
sum, *ostij sui quærebant.* neque enim hoc de So-
domitis est accipiendum; vt Lyranus visus est
putasse. Est enim græcè hoc loco Sapientiæ:
*quoniam vnusquisque transitum portarum suarum
quærebat,* & Sodomitæ ingredi ianuam domus
Loth, eamq; tenere tentabant: licet aliter sen-

A tiat Ribera Sophon. 1. n. 81. 82. superfluum aũt
videtur in nostra lectione verbum, *essent*, vt
notat Iansen. in hunc locum Sapientiæ, nec in
græcis est; & eo omisso melius cum sequenti
hærerent illa; *subitaneis cooperti tenebris.* Marti-
nus DelRio ex Iosephi, Ambrosij, Chrysosto-
mi sententia affirmat; tantum percussos Sodo-
mitas *ἀορασίᾳ*, qua cætera videntes ostium lo-
thi cernere nõ valebant; quamuis ipse eam cæ-
citatem extendat postea ad omnia ostia; cæte-
ta, inquit, videbant, ostia non videbant: alie-
nas fores volebant perfringere. Dignum erat,
vt nec suas inuenirent. sed magis credo de solo
ostio Loth, id esse intelligendum. nam vt stet
comparatio satis est tam Sodomitas, quàm
AEgyptios cæcitate percussos esse.

B Sed redeamus ad luxuriæ peccatum; ac 11.
Luxuria peccatum quam execrandum.
quam execrandum sit, & ab hoc Sacramento
alienũ iterum ostendamus. Hiere. c. 5. 8. sic de
luxuriosis ait: *equi amatores, & emissarij facti sũt
vnusquisque ad vxorem proximi sui hinniebat.* Sa-
pienter quidem, ac verè similes sunt carnis ã-
petitus equis, qui nullo freno cohibiti, sed sibi
ipsis relicti, deiecto etiam interdum in terram
Domino huc illuc œstro quodam agitati fe-
runtur, ferocitate incredibili. Tales sunt in-
domitæ libidinis affectus: proinde nos admo-
nuit Ecclesiasticus cap. decimooctauo, versic.
trigesimo. *Post concupiscentias tuas non eas, & à
voluntate tua auertere. si præstes animæ tuæ concu-
piscentias eius, faciet te in gaudium inimicis tuis.*
Quid ergò indignius vel dici vel cogitari po-
test, quam cœlestem panem impotentibus, &
C immanibus equis porrigere? Atqui hoc est,
quod ij faciunt, qui nulla habita ratione diui-
nissimi Sacramenti, similes equis, fœdissimis
carnis voluptatibus mancipati cum sint ad cę-
lestem panem sumendum non timent acce-
dere. Quantò satius illis esset si saniore con-
silio vsi pristinam vitam horrerent, & malefa-
cta per pœnitentiam delerent: atque ita ex
Vener. Eucharistia remedium peterent ad ef-
frenem appetitum in officio continendum.
Etenim sicut nullum potentiùs remedium esse
solet ad domandum equum nimia ferocitate
exultantem, quam si frenum in os eius immit-
tas: ita nullum est efficacius medicamentum
ad comprimendos ferociẽtes animi nostri ap-
petitus, vel contra effrenatam eorum vim,
quam si quis dignè ore admoto accipiat san-
D ctissimum hoc Sacramentum; erit enim illi
tamquam frenum aptissimum ad eorum mo-
tuum ferociam cohibendam.

Si Achimelech panem propositionis Da- 12.
uidi, eiusque socijs præbere noluit nisi prius
intelligeret: *si mundi sunt pueri, maximè à mu-
lieribus*, quanto quæso magis panis cælestis &
diuinus, cuius erat ille propositionis figura,
impuris, atque immundis hominibus porri-
gendum non est: Audiat Sacerdos ab eo, qui
ad hanc mensam accedere cogitat, prius quam
sanctificatum panem porrigat, id quod de Da-
uide didicit Achimelech: *equidem si de mulie-
ribus agitur: continuimus nos ab heri, & nudius ter-
tius, quando egrediebamur, & fuerunt vasa puero-
rum sancta.*

Sed quomodo inquies, mundus esse pote- 13.
ro, vt aliquo modo dignè ad hanc mensam

ueniam?

Munditiei debita quomodo acquirenda.

veniam? Docet hoc D. Bernardinus, eo, inquit, modo, quo lineum pannum abluis, simili etiam modo conscientiam tuam purgare poteris. Fit enim tribus rebus lineus pannus candidus, lotione, torsione, exsiccatione. & primùm quidem ad lotionem necessaria est aqua; deindè cum aqua sapone vtimur ad tollendas panni maculas. Tertiò manus adhibemus ad lintei partes comprimendas & confricandas. Denique lotricum fuste pannum verberamus, & tundimus. Per intorsionem verò immundum humorem extrahimus. postremò vt exsiccetur ad solem ipsum pannum expandimus. similibus his rebus cãdidus, nitidusque fit animus, & scelerum maculæ tollũtur. Nam quo ad lotionem attinet loco aquæ sunt lacrymæ; locum saponis Confessio tenet ad delendas peccatorum maculas; opera quibus satisfacimus, manus ipsæ sunt. Postremò tanquam fullonicus fustis pœnitentia est, qua caro tunditur & verberatur. Torsionem verò exercemus quoties arcas, crumenas excutimus, & veluti torquentes, extrahimus ex illis quidquid alienum est; & dominis restituimus, quod nostrum non est. Tandem quasi exsiccamus conscientias nostras, & solaribus quodam modo radijs exponimus, cum Dei in nos amorem expendentes, amorem noxium rerum mundanarum à nobis penitus excludimus, solius Dei, cœlestiumque rerum caritate feruentes.

14. Sic mundi igitur ad hoc Sacramentum accedamus, ne nobis illud Hiere. cap. 51. 35. iure objiciatur à Christo Domino: *caro mea super Babylonem, & sanguis meus super habitores Chaldæa.* Etenim qui indignè carnem Christi manducat, & bibit eius sanguinem, iudicium sibi manducat & bibit, atque adeò hæc caro, & hic sanguis mortem illi afferet. Nullus ergo huc Babylonis ciuis, nullus Chaldææ habitator accedat, nisi sanguinem hunc, & carnem hanc contra se esse experiri velit: Etenim si, vt Paulus ait ad Hebræos 10. 28. *irritam quis faciens legem Moysi sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit in quo sanctificatus est; & spiritui gratiæ contumeliam fecerit?* Is certè qui carnem hanc, & sanguinem hunc impuris labijs attingere non timet, magnam irrogat Christo iniuriam, quia non maiorem vim ad sanctificandum illam habere, putare se declarat, quam aliorum animalium carnem, & sanguinem; cum tamen sanguis hic, sanguis sit testamenti, quo videlicet fœdus inter Deum, & homines percussum est, quo promissio æternæ hereditatis confirmata est: propterea enim Christus *Noui testamenti mediator* esse dicitur: sanguis, inquam, iste, ille est, in quo nostrum quilibet sanctificatus est, hoc est, tanto melior est omni sanguine, vt homines sanctificare possit, & cui solum debeamus, vt remissionem peccatorum, & sanctificationem consequuti simus. quantæ igitur ingratitudinis est, ita paruipendere sanguinem Christi, & immundum ducere, vel certè nihil ab aliorum sanguine differre, existimare? An non est hoc spiritui gratiæ con-

A tumeliam facere? An non iste, cui tu tantam facis iniuriam, Deus ille est, quem tu sumis? An non ille est, qui terram immensa aquarum vi perdidit vniuersam? an non ille est, qui igne, ac sulphure de cælo misso, Sodomam, & reliquas infames ciuitates absumpsit? nunquid non ille est, qui Pharaonem, eiusque copias demersit? denique non est ille hic, quem tu tam multis peccatorum sordibus pollutus & contaminatus per summum scelus accipere non erubescis, non horres, non inquam hic est ille, qui futurus est iudex ad extremum Iudicij diem? *Intelligite hæc, qui obliuiscimini Deum, ne quando rapiat, & non sit qui eripiat*, Psal. 49. 22. *An non erit tunc caro eius super Babylonem, & sanguis eius super ha-* B *bitatores Chaldæa?*

15. *Historia Leuitæ.* Legimus Iudic. decimonono, Leuitam quendam Ephraimitam venisse cum coniuge Gabaan, quæ ciuitas ad Beniamin tribum pertinebat. porrò Gabaonitæ prodigiosa in illos exarsere libidine; quam adeò monstrosè, ac impotenter, tantoque cum furore in vxorem Leuitæ exercuerunt, vt mortua non multò post conciderit. Leuita domum reuersus cadauer coniugis in duodecim partes discidit, & ad duodecim tribus transmisit: tantum verò potuere hæ velut sanguinolentæ litteræ, vt ad tanti sceleris viodictam excitarint reliquas vndecim tribus. Ita factum est vt ad 25100. hominum de tribu Beniamin breui deleta sint. Quid igitur putabimus facturum esse Christum cum iudex aduenerit cõtra eos, qui carnem suam, qui sanguinem contaminauerint, ac pollutum, communem ve duxerint? Potuit caro, & sanguis vnius mulierculæ, ita vndecim tribus mouere, vt tam multa illi hominum millia, totamque ferè tribum de medio tollerent; & non poterit multò maximas pœnas reposcere caro & sanguis Christi, propter istorum impuritatem sic despecta, & contaminata? erit, erit sanè caro hæc contra Babylonem; erit sanguis contra Chaldæos istos. Et hæc dicta sint de puritate, qua ad hoc Sacramentum est accedendum.

16. *Odium exterminandum.* Iam verò alteram etiam præparationem requirit Eucharistia, nimirũ, vt quis omni odio vacuus ad eam veniat. Est enim hoc Sacramẽtum præcipuè institutũ, vt nos cum Christo capite, eiusq; membris vniat: ideò. n. Christus D ait: *qui manducat meã carnem, & bibit meũ sanguinem in me manet, & ego in eo*, Ioã. 6. 57. significãt enim hæc verba amoris, & vnionis cõiunctionem: sicut olim dictũ est de Dauid & Ionata: *anima Ionatæ conglutinata est animæ Dauid.* Et vt obseruat D. August. propterea in his rebus institutum est hoc Sacramentũ, hoc est, sub speciebus panis, & vini; non tam panis, quàm vinum, ex multis fiunt, quæ ad vnum aliquid rediguntur. Ex multis namque granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinum confluit, vt vel ita moneremur quo præsertim tenderet huius institutio Sacramenti.

17. Quod ostendisse mihi videtur Dauid Ps. 71. 16. cùm enim præmisisset, v. 7. id quod futurũ erat Messiæ tempore: *orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis*, mox subiecit, quasi declarans quomodo id futurum esset: *erit fir-*

mamen-

mamentum in terra in summis montium. vbi Hebraicè est, *erit placenta frumenti, vel pugillus frumenti*, Chaldaicè vero, *fulcimentum frumenti*, quod veteres Hebræi, vt Genebrardus notat, de placentis tempore Mesſiæ interpretantur delicatiſsimis, vbique offerendis, & percipiendis, hoc eſt, Euchariſticis haud dubio hoſtijs, & panibus. Præſertim ſi cum alijs legamus: *erit placenta frumenti in capitibus Sacerdotum.* lege Galatinum de arcanis Cathol. verit: qui hoc ipſum intelligit de V. Euch. hoſtia, quam poſt cõſecrationem vbi venerabundi adorauerunt Dei Sacerdotes ſupra caput ſuum attollunt. Eſt ergò veriſsimum, hoc Sacramentum, vnionis ſymbolum.

18. Sed præter hæc; tria ſunt quæ in hoc Sacramento plurimum nobis commendant vnionem, & caritatem, ſimulque oſtendunt quantum abhorrere is debeat ab omni odij amaritudinè, & inuidiæ liuore, qui ad hanc menſam accedit. Erat enim ſolemne olim vt tribus rebus fœdera & amicitiæ iungerentur, pane, ſanguine, Sacrificio: nam quoniam panem in amicitijs ineundis adhibebant propterea natum eſt illud prouerbium Pythagoræ tributum; panẽ ne frangito. Porrò de ſanguine animalium fuſo Deum placari ſolitum, fœduſque cum illo & pacem iniri ſciunt, qui gentium, & Hebræorum ritus tenent. de ſacrificijs verò quod per illa fœdus feriretur res eſt clarior, quam vt oſtendi debeat. hinc ſacerdotes feciales à fide, vel fœderibus fortaſsis vocabantur; & Virgilius: *cæſa,* inquit, *iungebant fœdera porca.* Cùm ergò his tribus ſocietates & amicitiæ conciliarentur, voluit Chriſtus, vt hæc ſimul omnia in vnum Sacramentum coirent. Continet enim Chriſti carnem ſub ſpecie panis; ſanguinem ſub ſpecie vini: denique totum hnc in ſacrificium Deo Patri offerri voluit. Quanta igitur ingratitudo, quanta inhumanitas eſt, eo remedio, quod ſanctiſsimè ad vnionẽ cum Deo & proximo inſtitutum eſt, vti ad recedendum ab eis? vel vita ad mortem? Neque enim aliud facit is, qui odio, & liuore exulceratus hanc caritatis alimoniam ſumit; cùm per talem edendi modum fiat, vt tanto remotior, tantoque magis alienus fiat à Deo, quãto magis longinquior eſt à Dei vel proximi caritate, qui ſic accedit.

19. Cauerat ſic Deus olim Exo. 34. 27. *non coques hœdum in lacte matris ſuæ.* Quorſum id? quia, nimirum, inhumanum nimis atque immane videbatur, eo medio vti, id eſt, lacte, ad interimendum agnum, vel hœdum, quod natura inſtituiſſet ad eum alendum. Iam quanto quæſo immanius, & crudelius erit eo vti medio ad incurrendum Dei inimicitiã, & ad incidendum in æternam mortem & exitium, quod ſapienter, nec ſine immenſa caritatis ſignificatione decretum, factumque eſt ad perfectam cum Deo coniunctionem, ad vitam, ad ſalutem?

20. Similes ſanè hos Iudæ proditori tu ſi dixeris, næ tu ſapienter, veriſsimeque ſenſeris. De Iuda namque Io. 6. 71. dictum à Domino eſt: *Non ego vos duodecim elegi; Et ex vobis vnus Diabolus eſt?* Quemadmodum enim qui adhæret Deo vnus ſpiritus eſt cum eo; ita qui adhæret Diabolo vnus ſpiritus eſt cum eo; quod tunc fit, cùm quis odij furijs agitatus ad hoc Sacramentum, vt Iudas proditor, accedit. Tunc enim nõ vnus ſpiritus fit cũ Deo, qui ſic Chriſti ſacramentum accipit, ſed cum Diabolo; quod exemplo Iudæ inſinuatum eſt, de quo ſic teſtatur Io. c. 13. 27. *& poſt buccellam introiuit in eum Satanas.* Vide igitur iterum atque iterum, rogo, Chriſtiane, ne ſimilis Iudæ odio ardens, & inuidiæ liuore inflammatus huic menſæ vnionis, & caritatis aſsideas, ne factus vnus cum Diabolo ſpiritus hinc recedas; & abutaris eo medio, quod datum eſt, vt Deus quodam modo ſis, ad hoc vt in diabolum euadas.

Time ne eaſdem pœnas luas, quas propterea dedit Iudas, quia contra vnionis ſymbolum tam impudenter peccauit: *ſuſpenſus,* enim, *crepuit medius & diſperſa ſunt viſcera eius.* dignũ ſanè ſceleri ſupplicium, nam quia contra vnionem peccauit, diuiſus eſt ipſe: hanc ſiquidem pœnam non cuſtodientibus fœdus imprecabantur, qui fœdus inibant, vt quemadmodum porcam, vel aliud animal diſſecabant in partes, ita diſſecarentur, qui pactum non ſeruarent. hinc Ierem. 34. 18. *& dabo viros, qui præuaricantur fœdus meum, & non obſeruauerunt verba fœderis quibus aſſenſi ſunt in conſpectu meo, vitulum quem conciderunt in duas partes,* id eſt, ſicut vitulum &c. *& tranſierunt inter diuiſiones vituli,* id eſt, quaſi dicẽtes ita ſecemur ſi fœdus violabimus. 21.

DIGRESSIO IX.
MORALIS.

Enumerantur alij modi, quibus præpàrare ſe debent, qui cœleſtem panem ſumpturi ſunt.

D. Paulus 1. Corin. 11. 28. 29. quatuor poſtulat, vt quis ſe dignè ad hoc V. Sacramentum præparet. Primum ſtabilem, firmamque fidem, qua dijudicet, ac diſcérnat corpus Domini, nimirum, viuum, cœleſtem, & diuinum panem à communi, & profano. hoc verò præſtabit communicaturus ſi intelligat ſub ſpeciebus panis & vini poſt cõſecrationis verba, non amplius vulgaris panis, ſed ſolam corporis, & ſanguinis Chriſti ſubſtantiam contineri; ſi firmiſsimè credat ſub eiſdem accidentibus panis, & vini Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, verum Deum atque hominem totum verè, realiter, ac ſubſtantialiter ſumi: corpus quidem eius ſub ſpecie panis, & ſanguinem ſub vini ſpecie ex vi verborum, ipſum autem corpus ſub ſpecie vini, & ſanguinem ſub ſpecie panis, animamque ſub vtraque, vi naturalis illius connexionis, & concomitantiæ, qua partes Chriſti Domini, qui iam ex mortuis reſurrexit, non amplius moriturus, inter ſe copulantur: Diuinitatem porrò propter admirabilem illam eius cum corpore, & anima hypoſtaticam vnionem. Quapropter veriſsimum eſt tantundem ſub alterutra ſpecie, atque ſub vtraque contineri: totus enim & integer Chriſtus ſub panis ſpecie, & ſub quauis ipſius ſpeciei parte; totus item ſub vini ſpecie, & ſub eius partibus exiſtit. Vt Tridentini Patres ſanctiſsimè definiunt ſeſs. 13. c. 3. 1. *Fides neceſſaria communicanti quæ.*

Hanc ſanè fidem habent, qui oculos geſtant

columbarum, quæ resident iuxta fluenta scripturarũ. harum enim oculi rectè cum fide cõueniunt, quæ ex auditu est. Hoc autem vt intelligas, obseruandum est: olim cõsueuisse venerandos illos Ecclesiæ Antistites, sanctissimam hostiam recondere intra auream, vel certè argenteam columbam, quæ ex alto loco altari imminebat; Has porrò columbas *Eucharisticas* vocabant, quarum meminit Basilius epistola ad Cæsariam, Teste Groppero lib.1. de Euchar. cap. 17. vide item septimam synodum Nicænam actione quinta, vbi mentio fit columbarum aurearum, vel argentearum, quæ supra sacros fontes suspendebantur. Quod ideò credibile est veteres in asseruanda V. Eucharistia fecisse, non solum vt intelligeret, qui communicaturus accederet, quod sicut Dei verbum, quo die hominem induit in purissimo Virginis vtero, non sine obumbratione Spiritus sancti intra viscera Beatissimæ Virginis illapsi, carnem sumpsit: Ita à communicante magnis precibus rogandum esse Deum, vt sibi Spiritum sanctum suum largiatur, quo dignè possit Christum intra se sumere sub speciebus panis, & vini: venit enim tunc Christus ad communicantem, vt per gratiam & caritatem vnum cum illo fiat, sicut tunc venit in vterum Virginis, vt se carni vniret.

3. Sed potissimum columbis illis aureis, vel argenteis declarabant sanctissimi homines, quibus cõditionibus instructus esse debet, qui sumere Christi corpus dignè desiderat. Has porrò conditiones ex columba desumi posse non ignorabãt. amat enim illa riuos aquarum, quia in illis obseruat perspicacibus oculis præteruolantis milui vmbram; caret etiam felle; oculos habet simplices, & puros; potissimum verò cum vel comedit, vel bibit, subindè oculos in cœlum tollit; ita qui panem hunc sumpturus accedit, non modo peccatum ipsum vitet necesse est; verùm etiam speciem ipsam, & vmbram peccati, omnique eius suspicione vacet oportet: *ab omni specie mala*, inquit Apost. 1. Thess. c. 5. 22. *abstinete vos*: deindè omni felle amaritudinis, & obligatione peccati, omnique odij, & inuidiæ liuore careat. Inprimis verò habeat oportet columbæ, vt paulò antè dicebam, oculos, nimirum, simplices, non autem qui subtiliter scrutentur secreta diuina, sed qui simplici ac sincera fide cœlestia mysteria debita cum animi submissione, & gratiarum actione contempletur, amplectatur, & altissimis cordis medullis inserat.

4. Hic verò animaduertendum est, quòd cum Noë ex arca columbam demisit, illaque reuersa esset ore viridem præferens ramum oliuæ, statim intellexit Noë diluuij aquas cessasse iam. Rogat Ambrosius quomodo cognouerit Sanctus Noë, quod defecisset aqua redeunte columba cum oleæ ramo? an non poterat columba ramum tollere oliuæ sub aqua demersæ? Respondet verò: quia non est huiusmodi columba, vt possit fructus latentes sub aqua ernere: neque enim columba mergit caput, neq; intra aquarum profunda oculos immittit. Tales ergo sint communicantium oculi. Tales exposcit vera Christianorum fides, qui non se intra mysteriorum profunda ingerant, eaq; rimentur, & curiosius Dei Maiestatem, vel secreta scrutentur diuina. Talibus ergo oculis contenti simus, & quoties hunc panem edimus, vel hunc sanguinem bibimus, si se variæ offerant difficultates, & implexæ quæstiones, oculos instar columbarum in cœlum attollamus, & Dei potentiam perpendentes fateamur, infinita posse Deum efficere, quæ nos non intelligimus: Præceperat Deus olim Num. 4. 15. 20. vt Aaron & filij eius inuoluerent tabernaculum, eiusq; vasa, & diligenter operirent omnia, quo facto intrarent filij Caath, vt inuoluta portarent, nec quidquã vel scrutarẽtur, vel curiositate ducti viderent; nisi fortè certum sibi interitum vellent accersere. qua re tacitè significabatur, ne diuina curiosè scrutaremur, sed humili, ac deuoto pectore gestaremus potiùs, & crederemus, certò scientes nihil Deo difficilè esse. quo etiam pertinet præceptum illud, quod Exo. 12. habetur, iussit enim Deus; vt quod de agno supererat igni cõbureretur: vt disceremus igni Omnipotentiæ Dei tradendum esse, quod nondum intelligimus in fide ambulantes, & quidquid superest obscuritatis ad Dei potentiam esse reuocandum; illa enim est, quæ instar ignis omnes dissoluit difficultates, omnesque dubitationes, implicitosq; nodos disijcit, & quasi in nihilum redigit. Itemque in his totam rationẽ facti, potentiam esse facientis.

Communicantium oculi similes oculis columbarum sint.

Porrò fides hæc duo in communicantee gignit; desiderium, & reuerentiam. Desiderium expressit Zachæus suo exemplo, cùm gaudens excepit Christum in domum suam. illud imitabere si ascendens in arborem contemplationis, ibi Christi dignitatem fueris intuitus, & eius pulchritudinem adamaueris, moxque audies tibi à Christo dici: *Zachæe festinans descende: quia hodie in domo tua oportet me manere.* quod si in humilitatis vallem descendens Christum gaudens exceperis, intelliges magno tuo bono, ac summo cum gaudio: *quia hodie salus domui huic facta est.* igitur vt Chrysost. ait hom. 60. ad Pop. Antioch. *accedat nemo cum nausea, nemo resolutus, omnes accensi, omnes feruentes, & excitati. Nam si Iudæi stantes, & calceamenta in pedibus habentes, & baculos manibus gestantes agnum cum festinatione comedebant, te multo magis oportet esse solertem.* Et paulò pòst, *non vides quanta promptitudine paruuli papillas capiunt, & quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus cum tanta nos alacritate ad hanc mẽsam: quin immò cum longè maiori trahamus, tanquam infantes lactantes Spiritus gratiam, & vnus sit nobis dolor hac esca priuari*; cui non dissimilia habet Damasc. l. 4. Orthod. fid. c. 14. *accedamus desiderio ardenti manus in crucis modum formantes Crucifixi corpus suscipiamus, & apponentes oculos, & labia, & frontem, diuinum carbonem concipiamus; vt ignis in nobis insiti desiderij, assumpta ea, quæ ex carbone oritur inflammatione, comburat peccata nostra, & illuminet corda nostra, & participatione diuini ignis inardescamus, & deificemur. Carbonem vidit Isaias, carbo autem non simplex lignum est, sed vnitum igni; sic panis communionis non panis simplex est, sed vnitus Diuinitati.* Sic ille *lætetur sanè Israel in eo, qui fecit eum, & filij Sion exultent in rege suo*, Psalmo centesimo quadragesimonono,

5. *Fides in cõmunione quæ gignat.*

quare

quare si sic ad hanc mensam progressus fueris, hoc est, cum tãto animi desiderio, & alacritate, dicetur tibi illud Isaiæ duodecimo. *Exulta, & lauda habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israel*, & experieris profectò tibi euenire illud quod D. Monicæ non raro accidebat, vt præ dulcore panis cœlestis, quem de Sacerdotis manibus sumebat, vix continere se posset, quin exultaret, cum esset in aerem à terra sublata, ac diceret: *cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum*: sic enim interrogata, cur tantopere exultaret, respondebat.

6. Sed præter hoc desiderium gignet etiam fides erga hoc Sacramentum timorem & reuerentiam. Quis enim non horreat cum illud ab Apostolo dictum audit; reum esse corporis, & sanguinis Domini, non secus ac fuit Iudas proditor (sic enim Theodoretus locum hunc exponit) si indignè cœlestem panem accipiat? Quis non maximè reuereatur Christi corpus, sanguinem, Animam, Deitatem denique ipsam sub his occultam speciebus? Tu ergo vt ait Origenes homilia 5. in diuersos Euang. locos, *humilians te ipsum imitare Centurionem, & dicito: Domine non sum dignus, vt intres sub tectum meum*. Quomodo verò Deus punierit quendam, qui minus honorifice de hoc est Sacramento loquutus, leges apud Bellarminum l. 3. de Euchar. c. 8.

7. *Huc ergò*, vt Cyrillus Ierosol. Catechesi 5. mysta. ait; *pronus accede adorationis in modum ac venerationis, non animo tantum, sed & corpore venerabundus*. Sapienter ergò Cyprian. in expositione Dominicæ Orationis: *placendum esse*, ait, *diuinis oculis etiam in habitu corporis*. Audi quid Patres Tridentini de cultu, & adoratione huius Sacramenti sess. 13. c. 5. decreuerint; non minori videlicet, latriæ cultu dignum esse Christum sub speciebus latentem, quam si in propria specie conspiceretur. *Neque enim*, inquiunt, *ideò minus est adorandum Sacramentum, quod fuerit à Christo Domino, vt sumatur, institutum. Nam illum eundem Deum præsentem in eo adesse credimus, quem Pater æternus introducens in orbem terrarum dicit: & adorent eum omnes Angeli Dei: quem Magi procidentes adorauerunt; quem denique in Galilæa ab Apostolis adoratum fuisse scriptura testatur*. Neque verò solus Christus sub speciebus, se totum sacramentum, quod oculis subijcitur, vt ex Christo & accidentibus constat, vnico latriæ actu adorandum est; sic enim semper monuit Ecclesia: *Tãtum ergò Sacramentum veneremur cernui*. Nam cum vnum sit Sacramentum ex Christo, & speciebus conflatum, procul dubio vno quoque actu adorandum erit, quo tamen Christus primo & per se adoratur, coadorantur verò species, vt quid cum eo coniunctum, & vnitum, & tanquam vnum cum illo componentes. Illustrari id potest exemplo Imperatoris, quem cum veste ipsa imperatoria, qua fulget, veneramur, cum tamẽ maior sit adhuc specierũ cõiunctio cum Christo. Immò verò quamuis adorandi intentio priùs in imperatorem feratur; potest tamen externus præsertim actus venerationis tendere immediatius in res, imperatori cõiunctas: sicut videre est cum eius venerabundi exosculamur vestem.

A Quare cum tanta debeatur huic Sacramento interna, externa veneratio, tantus vndique cultus, declarauit Tridentina Synodus loc. cit. cap. 5. *piè & religiosè admodum in Dei Ecclesia inductum fuisse hunc morem, vt singulis annis peculiari quodam, & festo die præcelsum hoc, & Venerabile Sacramentum singulari veneratione, ac solemnitate celebraretur, vtque in processionibus reuerenter, & honorifice illud per vias, & loca publica circumferretur* &c. 8

9. *Festum corporis Christi cur institutum.*

Quod autem hoc festum quo solemniter circumfertur Christi corpus, rectè institutum sit, tribus rationibus declarare videntur ijdem Tridentini Patres eodem loco. Prima est, ad ostendendum gratum animum erga communem Dominum, & Redemptorem pro tam ineffabili, & planè diuino beneficio, cuius rei
B præcelsisse videtur figura 2. Reg. 6. in Dauide ludente coram arca Domini, cum illam populus honorificè circumferret. Secunda ratio: quia sic repræsentatur expresius triumphus, & mortis Christi victoria cõtra infernum, mortem & peccatum. Tertia: quia sic oportuit victricem veritatem de mendacio, & hæresi triumphũ agere; vt eius aduersarij in cõspectu tãti splẽdoris, & in tãta vniuersæ Ecclesiæ lætitia positi, vel debilitati, & fracti tabescant, vel pudore affecti, & confusi aliquando resipiscant. Ad has tres rationes quartam addere possumus, vt ostendamus Christum crucifixum nostram esse Gloriam, idque palam in ipsa luce, atque omnium oculis; vt intelligant quotquot sunt in orbe terrarum gentes, pro eo, qui sub
C his speciebus manet occultus, promptos, paratosque nos esse cum eius fauore vitam, sanguinemque profundere. Atque hæc dicta sint de fide, quam Apostolum à communicante poscere diximus.

10. Postulat secundò probationem. *probet*, inquit, *se ipsum homo, & de pane illo edat*. 1. Cor. 11. 28. Monet nos Paulus probare nos ipsos, hoc est, diligenter nostram discutere cõscientiam, num mortifero alicui peccato sit obnoxia; quod si deprehendat, doleat ac pœnitentiam agat. Eodem sensu intelligendum illud quod mox subtexuit Apostolus. *Quod si nosmetipsos dijudicaremus*, id est, per conscientiæ examẽ reos ageremus, *non vtique iudicaremur*, id est, damnaremur *à Domino*. Vbi Teophylactus sic scribit: *non alium, inquit Apostolus, tibi iudicem attribuo,*
D *verum te ipsum tibi ipsi commendo. Iudica igitur & explora conscientiam tuam, & sic accede, non quando fuerint feriæ, sed quando purum te ipsum, ac dignum inueneris.*

11. Tertiò postulat Paulus his eisdem verbis pœnitentiam, hoc est, contritionem, & confessionem de peccatis coram Sacerdote factam. Nam & hoc vocabulo probationis significasse etiam Apost. Tridentini Patres sess. 13. c. 3. vnanimi consensu ita declararunt: *communicare volenti reuocandum est in memoriam Apostoli præceptũ: Probet seipsum homo. Ecclesiastica autem consuetudo declarat, eam probationẽ necessariam esse, vt nullus sibi conscius mortalis peccati, quantumuis sibi contritus videatur absque præmissa Sacramentali confessione, ad sacram Eucharistiã accedere debeat, quod à Christianis omnibus, etiã ab ijs sacerdotibus, quibus ex*

officio

officio incubueris celebrare, hac ſancta Synodus perpetuò ſeruandũ eſſe decreuit, modò non deſit illis copia confeſſorũ. Et hoc idem ſancti Greg. lib.2.Reg. c.1.auctoritate confirmari poteſt; vbi declarat hæc Apoſt. verba : *Probet ſe ipſum homo* &c. & Heſychij Ieroſolymit.in Leu.

12. Quartò exigit Apoſtolus, vt ſic probatus accedat tandem quis, & edat de pane illo, & de calice bibat. D. Bernardinus tomo ſecundo, ſerm.55. *vt quis*, inquit, *benè, & vtiliter comedat, quinque hæc neceſſaria ſunt : Debet enim eſurire primò, poſtea ſumptum cibum dentibus mandere, mollire, conficere; alioqui integer cibus concoqui non poſſet .* Sequitur poſteà refectio quædam, ac delectatio, quam ſecum aduehit ipſe cibus benè præmanſus. Poſteà fit alito ſenſim aſsimile nutrimentum. Poſtremò tranſit in alitum. hæc omnia quoque neceſſaria ſunt, vt hoc ſacrum edulium vtile nobis ſit, & fructuoſum. Præcedere enim debet magna quædam eſuries, hoc eſt ardens quoddam deſiderium panis huius cœleſtis. Deindè benè mandere illum oportet, non quidem dentibus corporis, ſed ſanctis animi cogitationibus; præſertim verò lactucas agreſtes adhibere oportet, hoc eſt, Paſsionis Chriſti, eiuſque mortis miſcere memoriam: hoc enim à nobis Chriſtus poſtulat, dum ait: *Hæc quotieſcunque feceritis, in mei memoriam facietis.* Hoc ipſum ſignificatum fuit Ruth.2.14. vbi ſic Booz cum Ruth loquitur : *quando hora veſcendi fuerit, veni huc, & comede panem, & intinge buccellam tuam in aceto.* Idem tibi dictum cogita cùm Chriſtus ſub modici panis ſpecie edendus tibi porrigitur : Nimirum, buccellam hanc in acetum intingito, hoc eſt, amaritudine imbue paſsionis Chriſti, in illud, inquam, acetum inde buccellam hanc, quod oblatum Chriſti ori fuit, quod cùm accepiſſet, dixit: *conſummatum eſt, & inclinato capite tradidit ſpiritum.*

13. *Lupi terram comedunt, ſi alius cibus deſit.*

Referunt auctores non omninò ignobiles: lupos, dum magna vrgentur fame, ſi nihil occurrat melius, terram edere, vt famem potius fallant, quàm pellant. verùm potiore inuento cibo terram vomere, & loco illius verum, cibum aptioremque ſumere. Idem tibi faciendum cenſe, quoties hanc menſam adis panem ſumpturus de cœlo verum, vome terram, qua te priùs miſerè imbueras, hoc eſt, deſideria terrenarum rerum eijce, & à te penitus vana mundi gaudia pelle. Hæc enim ſunt, quæ paſſionis Chriſti memoriam ab homine tollunt, atque ita fiet, vt vili abiecto, cæleſti, ac diuino, magna cum vtilitate, pane fruaris.

14. *Præparatio ad Euch. deſumpta ex B. Virg.*

Statuam hic quoſdam alios breuiores præparationis modos. vnus erit ex B. Virgine deſumptus. Quatuor enim illa virtutibus conſpicuam ſe oſtendit priuſquam Chriſtum conciperet ? nam puriſsimam ſe eſſe declarauit, & Virginitatis laude florere, cùm dixit: *quomodo fiet iſtud , quoniam virum non cognoſco .* deindè quàm familiaris eſſet Deo, quamq; cum illo in receſſu mentis ſuæ agere ſoleret , non obſcurè declaratum eſt illis verbis à D.Luca: *Et ingreſſus Angelus ad eam dixit* &c . Tertiò humilem fuiſſe indicat non tantum, quod cùm laudari ſe ab Angelo, & perhonorificè ſalutari videret: *turbata eſt in ſermone eius* ; verùm etiam quòd cùm in Dei Matrem eſſet electa, tantummodo ſe *Ancillam Domini* vocauit. Poſtremò incredibili flagraſſe illam deſiderio apparet, vt id in ſe Deus operaretur , quod illi per Angelum promiſerat: propterea enim dixit: *Fiat mihi ſecundùm verbum tuum* . His ergò ſe ornet virtutibus, qui Chriſtum ſub ſpecie panis ad ſe venientem excipere intra domum cordis exoptat. Primùm puritati ſtudeat, deindè familiariter cum Deo verſetur, ſit prætereà humilis , Poſtremò cœleſtis panis cupiditate ardeat.

15. *Ab Apoſtolis.*

Alterius præparationis exemplum præbuerunt nobis Chriſti diſcipuli , quo die Paſcha immolandum erat. Primùm ſic petierunt à Domino : *vbi vis paremus tibi comedere Paſcha?* Mox edocti à Chriſto veſtigia hominis lagena ferentis aquam , ſequuti ſunt : deindè ad cenaculum grande ſtratum venerunt , ibique parauerunt Paſcha. Quartò venit ad eos Chriſtus cenaturus cum illis. Tandem hymno dicto exierunt: ita tu quoq; vt te dignè præpares ad ſacram hanc menſam pete ad hoc dari tibi à Chriſto gratiam, eiuſque opem implora. Mox ſequere ductum, & inſtinctum Spiritus ſancti, qui aptè per hominem benignum ſignificatur ; hoc enim ſonat nobis hominis nomen; fert autem aquas Spiritus ſanctus, dum facit te plorare peccata tua, antequam cœleſtem panem deguſtes, & præ eius deſiderio gemere. Tertiò orna virtutibus cenaculum cordis tui: humilitate, patientia, caſtitate. Quartò veniet ad te CHRISTVS, & cœnabit tecum, & tu ipſe cum illo. Poſtremò memor ſis gratiarum actionis , & hymni ſumpto diuino Sacramento : & vide vt te purum conſerues. In te enim eſt CHRISTVS, dum durant ſpecies. Tene illum cum ſponſa Canticorum tertio, nec dimittas, accede ad pedes eius cum lacrymis Magdalenam imitatus, multis illum vinculis illiga, bonis operibus, ſuſpirijs , lacrymis , orationibus . His enim ille vincitur vincilis ne recedat à nobis.

16. *Ex ipſa hoſtia.*

Tertium ſe præparandi modum ex hoſtia ipſa mutuabimur. Eſt enim illa panis triticeus, candida, & abſque fermento, figuræ circularis, & ardenti igne coquitur : ita Chriſtianus, qui ſolus hoc pane communicare poteſt , cæteris nationibus præſtantior eſt, ſicut triticeus panis cæteris omnibus panibus dignior eſt . Abſque fermento verò ſit malitiæ, nam modicum fermentum totam maſſam corrumpit ; neque id ſolum habeat , ſed ab omni quoque peccandi occaſione, & ſpecie mali abſit; ſicut olim à domo ea , in qua agnus comedebatur abeſſe omninò fermentum debebat. Imitetur tertiò, qui communicat circularē, ſphæricamue figuram, vt à Deo incipiat , & per ſui contemptum ad eundem redeat, omnia in maiorem eum gloriam referens. Quemadmodum verò ſphæra planum, vel terram in puncto tangit, ita ſcire debent communicantes debere ſe omnibus inordinatis affectibus, & terrenis cupiditatibus vacuos eſſe , vt vix ſupra terram eſſe cognoſcantur. Quartò ardeat caritate, qui ad hanc menſam acceſſurus eſt; eſt enim hoc Sacramentum caritatis ſymbolum.

Quar-

17. *Ex sepulcro Christi.* Quartum modum ex Christi sepulcro eliciemus. Fuerat sepulcrum, in quo Christi corpus conditum est, nouum, & de lapide excisum; deinde erat Sindon sacrum idem corpus inuoluens munda. Tertiò: non deerat suauis aromatum odor. Denique aduolutum fuit saxũ ad ostium monumenti. Eodem planè modo sit communicantis corpus nouum, ac mundũ; sit deindè anima pura; vt enim propior erat Christo sindon quam lapis, ita anima intima magis est quam corpus. Tertiò: adhibeantur aromata deuotionis, Pœnitentiæ, Orationis, Misericordiæ. Postremò operculi loco, diligens adsit cura & studium conseruandi se purum, olim enim vas sine operculo immundum habebatur.

18. *Ex modo cœnandi* Postremum modum prandium, vel cœna suppeditabit. Pransurus namque vel cenaturus primùm lauas manus; mox mensæ asides: deindè cibos intueris. Quartò sumis. Postremò quiescis sopori te tradens. Ita primùm laua cõsciẽtiam. Secundò per humilitatem sede tuam expendens vilitatem. Tertiò per fidem, tanti mysterij dignitatem attende. Quartò cum desiderio sume. Tandem quiesce, teque ipsum colligens gratias age: stans autem cum Zachæo dic Domino cum gaudio: *Ecce dimidium bonorum meorum Domine do pauperibus: & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.*

19. Quoniam verò quanto magis propinquum est communicandi tempus, tanto magis ardere debet communicaturi caritas, & crescere præparandi se ardor. Ideò cum quis genibus flexis ante Christi Sacrosanctum & præcelsum Sacramentum ad sacram mensam mox accessurus astat, magna cum animi humilitate, ardenti desiderio, in gemitus & in lacrymas cũ Samaritano resolutus excitet se magis, atque magis, & similem in modum oret:
Oratio communicaturi Domine stellæ nõ sunt mundæ in conspectu tuo, columnæ cœli

A contremiscunt, alas complicant Seraphini, Baptista clamat se indignum, vt soluat corrigiam calceamentorum tuorum, Petrus vociferatur, *exi à me Domine, quia homo peccator ego sum.* Quomodo ergò ipse infelix peccator, & sordidus accedere ad te audebo? memini me aliquando pluris fecisse stercus mearum voluptatum, quam te; pluris fecisse meos affectus paruos, lutum meum, & sordes vitiorum meorum, quibus obediui potiùs, quam legi tuæ.

B Ecce, Domine, ego sum, ego sum ille insipiens, qui dixi: *non est Deus*: ita enim vixi, ac si crederem non esse Deum. Millies te vendidi, vt Iudas; clausi aures meas sanctissimis vocibus tuis, quibus ingiter me dulciter vocabas & attrahebas. O amator animarum sanctarum, qui pascis inter lilia, quomodo ingredieris in animam horridam spinis! Vbi est in me ferculum ex lignis libani, columnæ argenteæ, reclinatorium aureum? vbi ascensus eius purpureus? sed

C nihil horum in me. Sepulcrum enim fœtidum, ossibus mortuorum oppletum, & atro, ac vili cinere squalidum esse me video; & nõ horrebo interim ad mensam tuam accedere, & celestem panem attingere? Verum audio suauissimam vocem tuam ó Bone Iesu, qua me inuitas, sentio dicentem te mihi: *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*: & iterum: *tu fornicatus es cum amatoribus multis, veruntamen reuertere ad me.* Video hæc & obstupesco, & interim animor, quia scriptum de te non ignoro:

D *hic peccatores recipit, & manducat cum illis.* His igitur vocibus excitatus, ecce ego peccator accedo, vt tangam fimbriam vestimenti tui, vt sim cibus, quem desideras, accedo pauper, vt sim diues. hæc, & his maiora suggeret tibi Spiritus sanctus.

(.·.)

Hæc de toto libro quarto Dilucidationum, & parte altera, quam, Deipara Virginis præsidio suffulti, absoluimus sub finem anni 1609. eiusdem Virginis ope quæ restant aggrediemur ad maiorem Dei gloriam.

INDEX

INDEX SENTENTIARVM SACRÆ SCRIPTVRAE.

32. 21. *Ipsi*

C. V. IOB.

C. V. PSALMI.

C.V. PROVERBIA.

C.V. ECCLESIASTES.

C.V. CANTICA.

C. V. S A P I E N T I A.

C. V. E C C L E S I A S T I C V S.

C. V. I S A I A S.

C. V. IEREMIAS.

C. V. THRENI.

C. V. BARVCH.

C. V. EZECHIEL.

C. V. D. MARCVS.

C. V. D. LVCAS.

C. V. D. IOANNES.

C. V. ACTA APOSTOLORVM.

C. V. EPISTOLA AD ROMANOS.

C. V. AD CORINTHIOS I.

C.V. Ad Corinthios II.

C.V. Ad Galatas.

C.V. Ad Ephesios.

C.V. Ad Thessalonicens. I.

C.V. Ad Timotheum I.

C.V. Ad Thimotheum 2.

C.V. Ad Titum.

C.V. Ad Hebraeos.

C.V. D. Iacobi Epistola.

Infirma-

INDEX

14. # RERVM QVAE ALTERA HAC PARTE DILVCIDATIONVM EVANGEL. CONTINENTVR.

A.

Schol.

Chriſtus

F.

Fatuum, vel Infatuatum.

Faustus Manichæus

Fermentum.

G.

D. Ioannes.

Ionas.

Ioseph.

Iota.

Ira.

Iudea, Iudæi.

D. Iudas.

Iudas Iscariotes

Iudex, Iudicium extremum, Iudicium humanum.

Iuramentum.

Iurgia.

Iustitia.

Iuuentus.

L.

Lacrymæ, Luctus.

M.

D. Magdalena.

Finis Indicis rerum, quæ in altera hac parte dilucidat. Euang. continentur.